କୁନ୍ତଳା କୁମାରୀ

ଗ୍ରଂଥ ମାଳା

ଗଦ୍ୟ ଭାଗ

ସଂପାଦନା

ଡ. ହେମନ୍ତ କୁମାର ଦାସ

କୁନ୍ତଳା କୁମାରୀ ଗ୍ରନ୍ଥମାଳା

ଗଦ୍ୟ ଭାଗ

ସମ୍ପାଦନା

ଡକ୍ଟର ହେମନ୍ତ କୁମାର ଦାସ

ମନୋଜ ପ୍ରକାଶନ

କଟକ

କୁନ୍ତଳା କୁମାରୀ ଗ୍ରନ୍ଥମାଳା

- ସଂପାଦନା : ଡ. ହେମନ୍ତ କୁମାର ଦାସ
- ପ୍ରକାଶକ : ମନୋଜ ପ୍ରକାଶନ
  ମହମ୍ମଦିଆ ବଜାର
  କେମିକାଲ ଲେନ୍
  କଟକ-୭୫୩୦୦୨
- ମୋ. ନଂ. : ୯୪୩୭୩୦୭୮୬୭
- ମୁଦ୍ରଣ : ଅଭିଷେକ ଗ୍ରାଫିକ୍ସ
  କଟକ-୮
- ଅଙ୍ଗସଜ୍ଜା : ଆନନ୍ଦ
- ପ୍ରଚ୍ଛଦ : ଆନନ୍ଦ
- ମୂଲ୍ୟ : ଟ.୩୧୫/-(ବନ୍ଧାଇ)
  ଟ.୩୦୫/-(ସାଧା)
- ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ : ୨୦୦୮

KUNTALA KUMARI GRANTHAMALA

- Edited by Dr. Hemanta Ku. Das
- Published by : Manoj Prakasan
  Mohammadia Bazar
  Chamical Lane
  Cuttack -753002
- Mobile No 9437307867
- Printed at : Abhisek Graphics
  Cuttack-8
- DTP : Ananda
- Cover : Ananda
- Price : Rs. 315/- (Binding)
  Rs. 305/-(Paper Back)
- First Edition : 2008

-ମୁଖବନ୍ଧ-

ମୋ ସମ୍ପାଦିତ କୁନ୍ତଳା କୁମାରୀ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀର ପ୍ରଥମ ଖଣ୍ଡ (କାବ୍ୟ) ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା ୨୦୦୪ ମସିହାରେ । ଦ୍ୱିତୀୟ ଗଦ୍ୟ-ଖଣ୍ଡ ପ୍ରକାଶିତ ହେବା ପାଇଁ କିଛି ବିଳମ୍ବ ହୋଇଥିବାରୁ ମୁଁ ପ୍ରଥମେ କୁନ୍ତଳାକୁମାରୀ ଗୁଣମୁଗ୍ଧ ପାଠକ/ପାଠିକାମାନଙ୍କଠାରୁ କ୍ଷମା ମାଗି ନେଉଛି । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଏହି କ୍ଷଣଜନ୍ମା ଏବଂ କ୍ଷୀଣଜୀବୀ କବିଙ୍କ ଜୀବନୀ ଓ ଜୀବନ ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରଥମ ଖଣ୍ଡରେ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଆଲୋଚନା କରିଛି । ବିଦ୍ୟୁତ୍‌ର ଚମକ ନେଇ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରି ଏବଂ ଓଡ଼ିଶାର ସମାଜ ଓ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ନିଜର ଅସାମାନ୍ୟ ପ୍ରଭାରେ ଆଲୋକିତ କରି ଉଲ୍‌କାର ଗତିରେ ବିଦାୟ ନେଇଯାଇଥିବା ଏହି ମହୀୟସୀ କିନ୍ତୁ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ତାଡ଼ିତା ନାରୀଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ସରଳା ଦେବୀ ଯଥାର୍ଥରେ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ଜୀବନରେ କେବଳ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ, ବେଦନା, ଅସହ୍ୟ ଗ୍ଲାନି ଓ ଅଶାନ୍ତି ଅସନ୍ତୋଷ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ଦିନଗୁଡ଼ିକ ବିତିଛି । ନିଜର ଅସହାୟ ଜୀବନର ପୁଞ୍ଜୀଭୂତ ବେଦନାର ଭାର ସେ ଭଗବାନ୍‌ଙ୍କ ଚରଣରେ ନିବେଦନ କରିଛନ୍ତି ।" ଜୀବନର ଚିତାଗ୍ନିରେ ଆଜୀବନ ତିଳତିଳ କରି ଦଗ୍ଧ ହୋଇଥିଲେ ହେଁ ଜୀବନର ଗୀତ ଗାଇବାରୁ କଦାପି ବିରତ ହୋଇ ନ ଥିବା ଏହାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ମତ ହେଉଛି, "ଗାଇବା ଯେପରି ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କର ନୈସର୍ଗିକ ପ୍ରକୃତି, କବିତା ସେହିପରି କୁନ୍ତଳାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ପ୍ରାକୃତିକ ଥିଲା ।" ମାତ୍ର ବାର/ତେର ବର୍ଷ (୧୯୧୫-୧୯୨୮) ତାଙ୍କର ଓଡ଼ିଶାରେ ରହଣି । ଏତିକି ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ସେ ନିଜେ ଯେଉଁପରି ମନରେ ପ୍ରାଣରେ ଓଡ଼ିଆ ହୋଇ ଏ ଦେଶ ବା ଜାତି ନିମନ୍ତେ ଯାହା କରିଛନ୍ତି ବା କରିବାକୁ ଚିନ୍ତା କରିଛନ୍ତି, ଆମୃତ୍ୟୁ ଏଠାର ଧୂଳିମାଟିର ଜୀବନ ସହିତ ଜଡ଼ିତ ରହି କେତେଜଣ ଓଡ଼ିଆ ତାହା କରିଛନ୍ତି ? ଏହି କାରଣରୁ ଆବେଗ ପ୍ରବଣ ହୃଦୟର ସମସ୍ତ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସମ୍ମାନ ତାଙ୍କ ଚରଣରେ ଢାଳି ଦେବାକୁ ବାରମ୍ବାର ମନ ହୁଏ ।

କୁନ୍ତଳା କୁମାରୀ ସର୍ବମୋଟ ପାଞ୍ଚଟି ଉପନ୍ୟାସ ରଚନା କରିଥିଲେ ଏବଂ ଷଷ୍ଠଟି ଚିରକାଳ ପାଇଁ ଅସମାପ୍ତ ରହି ଯାଇଥିଲା । ପ୍ରକାଶିତ ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି, ଭ୍ରାନ୍ତି (୧୯୨୨), ନଅତୁଣ୍ଡୀ (୧୯୨୫), ପରଶମଣି (୧୯୨୭), କାଳୀବୋହୂ (୧୯୨୭), ରଘୁ ଅରକ୍ଷିତ (୧୯୨୮) ଏବଂ ଚିତ୍ରପଟ (ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ) । ଏ ସବୁ ମଧ୍ୟରେ 'ରଘୁ ଅରକ୍ଷିତ' ଉପନ୍ୟାସଟି ବଡ଼

ଏବଂ ଏହା ଏକ ସତ୍ୟ ଘଟଣା ଆଧାରିତ ବୋଲି ତାଙ୍କର ଜୀବନ-ଚରିତର ଲେଖକ ଚକ୍ରଧର ମହାପାତ୍ର କହିଛନ୍ତି । ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକୁ ସେ ମୁଖ୍ୟତଃ ସଂସ୍କାର ତଥା ଜାତୀୟତାର ପ୍ରଚାର ନିମନ୍ତେ ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଗଦ୍ୟ-ସାହିତ୍ୟ ଶିଳ୍ପ-କଳାର ନିୟମରେ ଅନୁବନ୍ଧିତ ନୁହେଁ ବୋଲି ଡଃ ମାନସିଂହ ଏବଂ ଡଃ. କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ଦାଶ ପ୍ରମୁଖ ଅନୁଯୋଗ ଜଣାଇଛନ୍ତି । ତେବେ ଡଃ ଦାଶ ଅବଶ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି "କୁନ୍ତଳା କୁମାରୀ ବିପୁଳ ସମ୍ଭାବନାର କବି, ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଓ ଔପନ୍ୟାସିକ ହୋଇ ରହିଗଲେ । ଯୁଗସାହିତ୍ୟ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ସେ ଜଣେ ଗୌଣ କବି, ଗୌଣ ଔପନ୍ୟାସିକ, ତଥାପି ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟିକ ଅବଦାନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଇତିହାସରେ ଏକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଅଧ୍ୟାୟ ହୋଇ ରହିବ ।"

ଏ ସମ୍ପର୍କରେ କେବଳ ବିନମ୍ରତାର ସହ ଏତିକି କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ, କୁନ୍ତଳା କୁମାରୀ ସାହିତ୍ୟିକ ଯଶଃ ଖ୍ୟାତି ପ୍ରାପ୍ତି ଲାଳସାରେ ସୃଷ୍ଟି କରୁ ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟଥିଲା ଦୁଇଟି । ପ୍ରଥମତଃ, ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଦୂର କରି ତାକୁ ବିଶ୍ୱ ସମକ୍ଷରେ ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ତତଃ ସର୍ବ ଭାରତୀୟ ଦରବାରରେ ନିଜ ପରିଚୟରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଦିଆଇବା ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟତଃ, କୁସଂସ୍କାର, ଦାରିଦ୍ର୍ୟ, ଅଶିକ୍ଷାଜନିତ ଅଜ୍ଞାନ ଅନ୍ଧକାର ଗର୍ଭରୁ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ମାର୍ଗ ଦର୍ଶାଇବା । ତାଙ୍କ କୃତିଗୁଡ଼ିକୁ ଅନ୍ତତଃ ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କରାଯିବା ନିତାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ଜଣେ ସିଦ୍ଧକାମ ସାହିତ୍ୟିକ ହେବାର ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ଯେ, ତାଙ୍କଠାରେ ବିଦ୍ୟମାନ ଥିଲା, ଏହା ଅନ୍ତତଃ ତାଙ୍କର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଶତ୍ରୁ ମଧ ସ୍ୱୀକାର କରିବ । ଜୀବନର ସମସ୍ତ ପ୍ରତିକୂଳତା ସହିତ ସଂଗ୍ରାମ ଚଳାଇ ସେ ଯେତିକି କରି ପାରିଛନ୍ତି, ସେଥିଲାଗି ତାଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେବା କଥା । ତେଣୁ ଏହି ଚିର ବିଦ୍ରୋହିଣୀ କବିଟି ପ୍ରତି ଜାତୀୟ ଜୀବନରେ ଏ ଆବେଗପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଥାନ ଚିରକାଳ ରହିବା ଉଚିତ । ବର୍ତ୍ତମାନ ତାଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସ ସମ୍ପର୍କରେ ସଂକ୍ଷେପରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ପୂର୍ବରୁ ସୂଚନା ଦିଆଯାଇପାରେ ଯେ ସମାଜ ସଂସ୍କାରର ତୀବ୍ର କାମନା ମଧରୁ ହିଁ ତାଙ୍କର କଥା-ସାହିତ୍ୟର ସୃଷ୍ଟି । ସମ୍ଭବତଃ, କାବ୍ୟ କବିତା ଅପେକ୍ଷା କାହାଣୀ ଧର୍ମୀ ଗଦ୍ୟ ଯେ ଏ ଦିଗରେ ସମଧିକ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ହୋଇପାରିବ, ଏ ବିଶ୍ୱାସ ତାଙ୍କର ହୋଇଥିଲା । ତେଣୁ ସେ ସେଇ ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ଏଗୁଡ଼ିକ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ । 'ଗାନ୍ଧିଜୀ'ଙ୍କ ଆଦର୍ଶର ପରିପ୍ରଚାର ନିମନ୍ତେ ଏସବୁର ପରିକଳ୍ପନା ବୋଲି କୁହାଯାଉଛି । ମାତ୍ର ସେ ଉପନ୍ୟାସ ରଚନା ଆରମ୍ଭ କଲାବେଳକୁ ଗାନ୍ଧିବାଦର ଆଦର୍ଶ ଏ ଦେଶରେ କେତେଦୂର ପ୍ରସାରିତ ତଥା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ବିଚାର କରିବାକୁ ହେବ । ମନେ ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ, ଗାନ୍ଧୀ ଭାରତ ଆସନ୍ତି ୧୯୧୫ରେ । ତା'ପରେ ବର୍ଷାଧିକ କାଳ ଭାରତବର୍ଷର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରାନ୍ତରେ ଘୂରିବୁଲି ଏ ଦେଶର ଆତ୍ମାକୁ ଚିହ୍ନିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି । ଜନତାର ସମସ୍ୟା ସହିତ ପରିଚିତ ହେବା ପରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ସାଧାରଣ ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । ମାତ୍ର ୪/୫ ବର୍ଷ ମଧରେ ଗାନ୍ଧୀବାଦର ଆଦର୍ଶ ଯେ, ଏ ଦେଶର ଚିନ୍ତା ଜଗଦ୍‌ରେ ଦାନା ବାନ୍ଧି ଯାଇଥିବ, ଏହା ସର୍ବାଂଶରେ ସତ୍ୟ ହୋଇ ନ ପାରେ । ଏହିଭଳି ସ୍ଥିତିରେ କୁନ୍ତଳା କୁମାରୀ ନିଜସ୍ୱ ଚିନ୍ତାଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ନିଜର ସାହିତ୍ୟିକ ଆଦର୍ଶ ସ୍ଥିର କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ଯଦି କୁହାଯାଏ, ତେବେ ତାହା ସତ୍ୟଠାରୁ ଖୁବ୍ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ହେବ ନାହିଁ ନିଶ୍ଚୟ । ପୁଣି

ସେ ଯାହା କହୁଥିଲେ, ଏ ଦେଶର ଶାଶ୍ୱତ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଦର୍ଶନଠାରୁ ତାହା ଭିନ୍ନ ମଧ୍ୟ ନ ଥିଲା । ଶ୍ରମ ଶକ୍ତିର ଗୁରୁତ୍ୱ, ଆତ୍ମନିର୍ଭରଶୀଳତା, ମାନବବାଦିତା ଏବଂ ନିଷ୍କାମ-କର୍ମ- ଏ ସବୁ ଭିତରେ ରହିଛି ଭାରତୀୟ ଦୃଷ୍ଟି ଓ ଦର୍ଶନର ଚିରନ୍ତନ ସୁଗନ୍ଧ । ନିଜର ସ୍ୱଳ୍ପ ଜୀବନ କାଳ ମଧ୍ୟରେ କୁନ୍ତଳା କୁମାରୀ କେବଳ ଏହାକୁ ଚିହ୍ନି ନ ଥିଲେ, ତା' ସହିତ ଓତଃପ୍ରୋତ ଭାବରେ ମିଶି ମଧ୍ୟ ଯାଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସୃଷ୍ଟିରୁ ଏହାର ଭୁରି ଭୁରି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦିଆଯାଇପାରିବ । ଅବଶ୍ୟ ଗାନ୍ଧି-ଦର୍ଶନ ସହିତ ତାଙ୍କର କୌଣସି ବିରୋଧ ନ ଥିଲା । ଏହାକୁ ସେ ଗ୍ରହଣ କରି ନେଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ । 'ଆହ୍ୱାନ' (୧୯୩୦) ଗାନ୍ଧିବାଦର ସମର୍ଥନରେ ରଚିତ ହୋଇ ସେ କାଳରେ ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବାଜ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହା ପ୍ରମାଣିତ ହୁଏ ।

କ୍ଷୁଦ୍ର ଉପନ୍ୟାସ 'ଭ୍ରାନ୍ତି' (୧୯୨୨) ହେଉଛି ଉପନ୍ୟାସ ରଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଉଦ୍ୟମ । ସାମାନ୍ୟ ଭୁଲ୍ ବୁଝାମଣାରୁ ମଣିଷ ଜୀବନରେ କି ଭଳି ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ, ଔପନ୍ୟାସିକା ଏଥିରେ ଦୁଇ ବାଲ୍ୟ ପ୍ରଣୟୀ ଅନଙ୍ଗମୋହନ ଓ ଶେଫାଳି ମାଧ୍ୟମରେ ଦେଖାଇଛନ୍ତି । ପିତୃମାତୃହୀନ ଅନଙ୍ଗ ଧନାଢ଼୍ୟ ଜମିଦାର ହରିହରଙ୍କ ଗୃହରେ ଆବାଲ୍ୟରୁ ପୁତ୍ର ସ୍ନେହରେ ପାଳିତ । ନିଜର ଏକମାତ୍ର କନ୍ୟା ଶେଫାଳି ସହିତ ତାହାର ବିବାହ ଦେଇ ତାକୁ ଜାମାତା ପଦରେ ବରଣ କରି ନେବାର ଏକ କାମନା ହରିହରଙ୍କର ଥାଏ ଏବଂ ତାହା କ୍ରମେ ବାହାରେ ପ୍ରଚାରିତ ମଧ୍ୟ ହୋଇଯାଏ । ତେବେ ହରିହରଙ୍କ କର୍ମଚାରୀ 'ସାନନ୍ଦ ଦାସ' ନିଜର ରୁଗ୍ଣା ଏବଂ କୁରୂପା କନ୍ୟା ମାଳତୀ ସହିତ ଅନଙ୍ଗର ବିବାହ ଦେବାର ଏକ ଯୋଜନା କରି ନିଜର ପରିବାରକୁ ଏହାର ପରିପୂର୍ତ୍ତି ନିମନ୍ତେ ଲଗାଇ ଦିଅନ୍ତି । ଏହାପରେ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ ଭୁଲ୍‌ବୁଝାମଣା ଏବଂ ପାତ୍ର ତଥା ପାତ୍ରୀ ପକ୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଦୂରତ୍ୱ ବଢ଼ିଚାଲେ । ଅନଙ୍ଗ ଗୃହତ୍ୟାଗ କରି ପଳାଇଯାଏ ଏବଂ ଶେଷରେବହୁ ଘଟଣା ପରେ ଦୁଇ ପ୍ରଣୟୀଙ୍କର ମିଳନରେ ଉପନ୍ୟାସ ଶେଷ ହୁଏ । ଔପନ୍ୟାସିକା ଏଥିରେ ଦୁଇଟି କଥା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଛନ୍ତି । ପ୍ରଥମଟି ହେଉଛି ଜୀବନ ପାଇଁ ମାନବିକତା ଏବଂ ମାନବବାଦିତାର ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟତା ତଥା ଦ୍ୱିତୀୟରେ ସମ୍ପର୍କଗତ ଜଟିଳତା ସୃଷ୍ଟିରେ ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀନତାର ଭୂମିକା । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ଯେ, ଶୈଳ୍ପିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏଥିରେ ବହୁ ଦୁର୍ବଳତା ରହିଛି । ତେବେ ସେ ଯୁଗର ସାମାଜିକ ସ୍ଥିତିର ବିଶ୍ଳେଷଣ ନିମନ୍ତେ ଏହାର ଐତିହାସିକ ଗୁରୁତ୍ୱକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ ।

ନଅତୁଣ୍ଡୀ (୧୯୨୫) ଓଡ଼ିଆ ନିମ୍ନ ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ପରିବାରର ଏକ ନାରୀ କୈନ୍ଦ୍ରିକ ଚିତ୍ର । ଏହାର ମୁଖ୍ୟ ଚରିତ୍ର ହେଉଛନ୍ତି ମାତାପୁତ୍ରୀ ଦୁଇଜଣ, ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଖାରଜିହ୍ୱାର ଉତାପ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱସଂସାରକୁ ଜାଳିପୋଡ଼ି ପାଉଁଶ କରି ଦେଇପାରେ । ତେବେ ଏମାନଙ୍କ ଅନ୍ତରରେ ଥାଏ ଅସହାୟ ଏବଂ ଦୁର୍ବଳଗୋଷ୍ଠୀ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ମମତା । ଏ ଦୁଇ ଧୁରନ୍ଧର ନାରୀଙ୍କର ଜୀବନ ସଂଗ୍ରାମର କରୁଣ ମଧୁର ଚିତ୍ର ଲେଖିକା ଏଥିରେ ଆଙ୍କିଛନ୍ତି । ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ପ୍ରଖର ଦୀପ୍ତିରେ ଜମିଦାର ତନୟ କୃଷ୍ଣଚରଣଙ୍କୁ ମୁଗ୍ଧ କରି ତାଙ୍କର ଅନ୍ତଃପୁରରେ ସ୍ଥାନ କରି ନେଉଛି ନଅତୁଣ୍ଡୀ କନ୍ୟା ରତନୀ । ଏଥି ସହିତ ଯୁକ୍ତ ହୋଇଛି ଜମିଦାର ପରିବାରର ଦେଶ ସେବା, ମାନବପ୍ରୀତି, ଶ୍ରମର ମହତ୍ତ୍ୱ, ସ୍ୱଦେଶୀ ଚିନ୍ତାର ଗୁରୁତ୍ୱ, ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ଦୂରୀକରଣ ନିମନ୍ତେ ଉଦ୍ୟମ, ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ

ସଦ୍‌ଭାବ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ପ୍ରଭୃତି ନାନା କଥା । ମାନବିକତାର ଅଧୋପତନ, ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କର ଦୁଃଖଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଏବଂ ଶ୍ରମ ବିମୁଖତା ଦର୍ଶନରେ ଲେଖିକାଙ୍କ ମନରେ ଯେଉଁ ଆଲୋଡ଼ନ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା, ତାହାରି ପରିପ୍ରକାଶ ଘଟିଛି ଏଥିରେ । ଗ୍ରାମ-ଉତ୍କଳରେ ରତନୀ ଭଳି ମୁଖର ଚରିତ୍ର ଏବେ ମଧ ବିରଳ ହୋଇଯାଇ ନାହାନ୍ତି । ଏହାକୁ ତେଣୁ ସେ କାଳର ଉତ୍କଳୀୟ ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳର ଏକ ବାସ୍ତବବାଦୀ ଚିତ୍ର ବୋଲି ମଧ କୁହାଯାଇପାରିବ । ଓଡ଼ିଆଣୀ ଏବଂ ମଫସଲିଆଣୀ ରତନୀଠାରେ ଲେଖିକା ବହୁ ସଦ୍‌ଗୁଣର ସନ୍ଧାନ କରି ଏହାକୁ ଅମର କରି ଦେଇଛନ୍ତି ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ । ଉପନ୍ୟାସ କଳା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହାର ଦୋଷତ୍ରୁଟି ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା ନ କରିବା ଭଲ । 'ଭୂମିକା'ରେ ଲେଖିକା ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଛନ୍ତି, 'ହସ, ଅପାଠୁଆ ହସ ! ପାଠୁଆ । ଦୋଷ ଖୋଜି ବୁଲି ବସ' ଦୋଷ ଦର୍ଶାଇ ପାଠୁଆ ତାଲିକାରେ ନାମ ଲେଖାଇବା ପାଇଁ ଆମର ତିଳେ ମାତ୍ର ଇଚ୍ଛା ନାହିଁ ।

କାଳୀବୋହୂ (୧୯୨୭) ତାଙ୍କର ତୃତୀୟ ଉପନ୍ୟାସ । ବହୁଘଟଣା ଏବଂ ଚରିତ୍ର ସମନ୍ୱିତ ଏହି ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖିକାଙ୍କର ସଂସ୍କାର ମନୋଭାବର ଏକ ଚମତ୍କାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ । ଏଥିରେ ବାଲ୍ୟ ବିବାହର କୁପରିଣାମ, ଜାତୀୟତାର ତୀବ୍ର ଝଲକ, ମାତୃଭୂମି ଓ ମାତୃଭାଷା ପ୍ରତି ମମତା ଇତ୍ୟାଦି ବର୍ଣ୍ଣନା ସହିତ ବହୁ ବିଚିତ୍ର ଚରିତ୍ରର ସମାବେଶ ଘଟିଛି । ଏଥିରେ ଅଛନ୍ତି ଚରିତ୍ରହୀନ ଲମ୍ପଟ, ଧନଲୋଲୁପ ଅଚ୍ୟୁତ ମିଶ୍ର, ତାଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ବାଳବିଧବା ତରୁଣୀ କନ୍ୟା ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ଅଧ୍ୟାତ୍ମମନୋଭାବସମ୍ପନ୍ନ ଏବଂ ସେବାଧର୍ମ ପରାୟଣ ଗୁରୁ ସଦାନନ୍ଦ, ତାଙ୍କର ମାନବବାଦୀ ଦୁଇଶିଷ୍ୟ ବୃଦ୍ଧ ବିପିନଚନ୍ଦ୍ର ଏବଂ ଯୁବକ ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟ, ଦେଶସେବା ବ୍ରତୀ ଯୁବକ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଭୃତି । ବସ୍ତୁତଃ ଉପନ୍ୟାସଟିକୁ ବହୁ ଚରିତ୍ରର ଏକ ବିଚିତ୍ର ଚିତ୍ରଶାଳା ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ, ଯେଉଁଠି ଲେଖିକା ମାନବ ଚରିତ୍ରର ବିଶ୍ଳେଷଣ ନିମନ୍ତେ ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ସୁଯୋଗ ପାଇଛନ୍ତି । ଉପନ୍ୟାସରେ ଏକ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀ ସଂଘ ଗଠନର ପରିକଳ୍ପନା ରହିଛି, ଯେଉଁଥିରୁ ଏହି ଉପନ୍ୟାସ ରଚନାର ପୃଷ୍ଠଭୂମି ସମ୍ପର୍କରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ସୂଚନା ମିଳେ । ଏହାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ କୁହାଯାଇଛି – (କ) ଦେଶ ଜନନୀର ସେବା ନିମନ୍ତେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ଅଗ୍ରସର ହେଉଥିବା ଯୁବକମାନଙ୍କୁ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ଯୋଗାଇ ଦେଇ ସମଗ୍ର ଦେଶରେ ଏଥି ନିମନ୍ତେ ଏକ ଅନୁକୂଳ ବାତାବରଣ ସୃଷ୍ଟି କରିବା (ଖ) ଓଡ଼ିଶାର ଶିଳ୍ପ ବାଣିଜ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ଉନ୍ନତି ଓ ନିଖିଳ ଉତ୍କଳର ଏକୀକରଣ ନିମନ୍ତେ ଶପଥ ଗ୍ରହଣ (ଗ) ସମାଜ ସଂସ୍କାର ଜାତିଭେଦ ଦୂରୀକରଣ, ମାନବ ମାନବ ମଧରେ ପ୍ରୀତି ସଂସ୍ଥାପନ ଏବଂ ନାରୀଜାତିର ଉନ୍ନତି ନିମନ୍ତେ କାୟମନୋବାକ୍ୟରେ ଉଦ୍ୟମ କରିବା (ଘ) ଚାରିତ୍ରିକ ଶୁଦ୍ଧତା ବଜାୟ ରଖି ନିଶାନିବାରଣ ନିମନ୍ତେ ଐକ୍ୟବଦ୍ଧ ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପ୍ରଭୃତି । ଉପନ୍ୟାସ ମାଧମରେ ଲେଖିକା ଏହି ସବୁ ବିଷୟ ଉପରେ ଆଲୋକପାତ କରିଛନ୍ତି । ବିଂଶ ଶତକର ଆଦ୍ୟ ପାଦରେ କେବଳ ଜାତିର ଗୌରବ ମଧୁସୂଦନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଦେଲେ, ଅନ୍ୟ କେହି ଏ ବିଷୟରେ ସଚେତନ ନ ଥିଲାବେଳେ, ଓଡ଼ିଶାରେ ବାର ତେର ବର୍ଷ କଟାଇଥିବା ଜଣେ ତରୁଣୀ ଏଭଳି ପବିତ୍ର ଦୀକ୍ଷା କାହାଠାରୁ ଗ୍ରହଣ କଲେ, ତାହା ପାଠକର ଚିତ୍ତରେ ବିସ୍ମୟ ଉଦ୍ରେକ କରେ । ଉତ୍କଳର ସେହି ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନ୍ଧକାର ଯୁଗରେ ବାସ କରି ଔପନ୍ୟାସିକ ସମଗ୍ର ରାଜ୍ୟକୁ ଶିଳ୍ପ

ବାଣିଜ୍ୟରେ ସମୃଦ୍ଧ କରିବାର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଛନ୍ତି । କାହିଁ ସାବୁନ କାରଖାନା (ଏହି ବସ୍ତୁଟି ତତ୍କାଳୀନ ସାମାଜିକ ଜୀବନରେ କେତେଦୂର ପ୍ରବେଶ କରିଥିଲା, ତାହା ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ହେବ), କେଉଁଠି କାଗଜକଳ, କାହିଁ ଲୁଗାକଳ, କେଉଁଠି ଦିଆସିଲି କାରଖାନା, ମଧୁବାବୁଙ୍କ ଟାନେରୀ ଯୋତା, ମୟୂରଭଞ୍ଜର ହାତୀଦାନ୍ତର କାର୍ଯ୍ୟ, କଟକର ସୁନାରୂପା ଗହଣା, ବାମଣ୍ଡାର ଏଣ୍ଡି ଟସର, ଲୌହ ଶିଳ୍ପ, ଚିନିଶିଳ୍ପ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ନିମନ୍ତେ ଉଦ୍‌ଯୋଗ– ଭିତରେ ଏକ ତରୁଣ ପ୍ରାଣର ଆବେଗୋଚ୍ଛଳ ସ୍ୱପ୍ନ କିଭଳି ରୂପାୟିତ ହୋଇଛି, ତାହା ଏହି ଉପନ୍ୟାସରୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇପାରିବ । ସବୁଠାରୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ସେତିକିବେଳେ କୁନ୍ତଳା କୁମାରୀ ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ କୃଷି ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପନର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଛନ୍ତି ଯାହା ସାକାର ହୋଇଛି ଏହାର ପ୍ରାୟ ଚାଳିଶ ବର୍ଷ ପରେ ଗତ ଶତକର ଷଷ୍ଠ ଦଶକରେ । ସଦାନନ୍ଦ, ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟ ଏବଂ ବିପିନଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସହିତ ଯୋଗ ଦେଇଛନ୍ତି ଏ ଦେଶର ଜଣେ ଧନାଢ଼୍ୟ ବ୍ୟବସାୟୀ ଦ୍ୱାରିକା ନାଥ । ଶେଷରେ ନାନା ଘାଟର ପାଣି ପିଇ ଗୃହତ୍ୟାଗିନୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ମଧ ଏମାନଙ୍କ ସହିତ ଯୋଗ ଦେଉଛି । ଏହିଠାରେ ଆଶ୍ରମର ପବିତ୍ର ପରିବେଶରେ ତରୁଣୀ ବିଧବା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସହିତ ସର୍ବତ୍ୟାଗୀ ଯୁବକ ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ୍ ହେଉଛି ଏବଂ ପ୍ରଥମ ଦର୍ଶନରୁ ହିଁ ଉଭୟେ ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ପଡୁଛନ୍ତି । ବହୁ ବାଧା ଏବଂ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ଅତିକ୍ରମ କରି ସଦାନନ୍ଦ ଶେଷରେ କୃଷ୍ଣକଳି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସହିତ ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟର ପରିଣୟ ସଂଘଟନ କରାଇଛନ୍ତି । ଦ୍ୱାରିକାନାଥଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଇନ୍ଦିରାଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ 'କାଳୀ ବୋହୂ ଲକ୍ଷ୍ମୀ' ଏବଂ 'ଓଡ଼ିଶାର ଅନ୍ଧାର ଆକାଶରେ ନବ ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟ' ଜାତିଭେଦ କୁସଂସ୍କାର, ନାରୀ ନିର୍ଯ୍ୟାତନା ଇତ୍ୟାଦି ଦୂର କରିବା ନିମନ୍ତେ ଶପଥ ଗ୍ରହଣ କରୁଛନ୍ତି । ମୋଟା ମୋଟି ଭାବରେ ଏହା ହିଁ ହେଉଛି ଉପନ୍ୟାସର କଥାଭାଗ । ଉପନ୍ୟାସଟି କୁନ୍ତଳା କୁମାରୀଙ୍କ ସ୍ୱପ୍ନ ବିଳାସର ଏକ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ।

ଚତୁର୍ଥ ଉପନ୍ୟାସ 'ପରଶମଣି' (୧୯୨୭) ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି ସେଇ ବର୍ଷ। । ଏଥିରେ ମଧ ଏକ ନିମ୍ନ ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ପରିବାରର ବଧୂ ଲଳିତା ଜୀବନର କାରୁଣ୍ୟ ମର୍ମରିତ ଜୀବନ ଗାଥାର ବିଶ୍ଳେଷଣ କରାଯାଇଛି । ସ୍ୱାମୀ ବିମ୍ବାଧର କର୍ମ ଉପଲକ୍ଷେ ସହରରେ । ବଧୂ ଲଳିତା ପଲ୍ଲୀଗୃହରେ ବନ୍ଦିନୀ ଜଟିଳା କୁଟିଳାଙ୍କର କଡ଼ା ତତ୍ତ୍ୱା ବଧାନରେ । ଗ୍ରାମର ପରିବାରଟି ବେଶ୍ ବଡ଼ । ବିଧବା ମାତା, ବିଧବା ଭଗିନୀ, ଭ୍ରାତୃଜାୟା ଓ ତାଙ୍କର ପାଞ୍ଚଟି ନାବାଳକ ସନ୍ତାନ ଆଉ ପୁଣି ଦ୍ୱାଦଶ ବର୍ଷ ବୟସ୍କ ଭ୍ରାତା ବୃନ୍ଦାବନ ନର୍ମାଲ ସ୍କୁଲ୍‌ର ଛାତ୍ର । ଏତେଗୁଡ଼ିଏ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଗ୍ରାସାଚ୍ଛାଦନର ଭାର ବିମ୍ବାଧରଙ୍କ କାନ୍ଧରେ । ସମ୍ବଳ ମାତ୍ର କିରାଣୀ ଚାକିରୀ ଖଣ୍ଡିକ । ତଥାପି ସେ ଦୁଇ ଦୁଇଥର କିଶୋରୀ ବଧୂକୁ ନିଜ ପାଖକୁ ନେବାକୁ ସ୍ଥିର କରି ବସା ଠିକଣା କରନ୍ତି । ମାତ୍ର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଥର ତାଙ୍କର ଏହି ଉଦ୍ୟମକୁ ବ୍ୟର୍ଥ କରି ଦିଅନ୍ତି ଜନନୀ ସ୍ୱୟଂ –ଜାତିକୁଳମାନ ତଥା ସଂସ୍କାରର ଦୁହାଇ ଦେଇ । ପୁଣି ଶାଶୁଙ୍କ ପଛରେ ଥାଏ ବଡ଼ ଜାଆ ରମାଙ୍କର ଈର୍ଷାତୁର ଦୃଷ୍ଟି, ଆଉ ବିଧବା ନଣନ୍ଦ ତମାଳିନୀଙ୍କର ପରହିଂସ୍ରକ ସ୍ୱଭାବ । ସମସ୍ତଙ୍କ ତୁଣ୍ଡରେ ଗୋଟିଏ କଥା– ତୁଆ ଭୁଆସୁଣୀ ତେର ବର୍ଷର ପିଲାଟା, ପୁଣି କଟକ ସହର ବୋଲି କଥା, ପାନରୁ ଚୂନ ଖସିଲେ ଜାତି କୁଳକୁ ନିନ୍ଦା । ପ୍ରକୃତ କଥା ହେଉଛି, ନିଜର ଅସପତ୍ନ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଏହି ଚିରଅନୁଗତ ଓ ସଦା ଆଜ୍ଞା ବହ ପ୍ରଜାଟିକୁ ଛାଡ଼ି ଦେବାକୁ କେହି ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହେଁ ।

ରୋଗ ଆଉ ଶୋକ ଏବଂ ମାଡ଼ ଆଉ ଗାଳିକୁ ସମ୍ବଳ କରି ଲଳିତ ତେଣୁ ଗାଁରେ ରହିଯାଏ ଆଉ ଦିନ ଗଣେ- କେବେ ଶେଷ ହେବ ପାଷାଣୀ ଅହଲ୍ୟାର ଅନନ୍ତ ପ୍ରତୀକ୍ଷା ! କନ୍ୟାର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଶୁଣି ଜନ୍ମଦାତା ଶଙ୍କୁଳି ଆସିଥିଲେ ଯେ ତାଙ୍କୁ ମଧ ନିରାଶ ହୋଇ ଏକାକୀ ଫେରିଯିବାକୁ ପଡ଼େ । ଅସହ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ଲଳିତା ବାପ ଘରକୁ ପଳାଇ ଯାଇ ସେଠାରେ ମଧ ଶାନ୍ତି ପାଇପାରେ ନାହିଁ । ଶେଷରେ ପିତାଙ୍କର ଉଦ୍‌ଯୋଗରେ ସ୍ୱାମୀ ସହିତ ତାହାର ମିଳନ ହୁଏ । ତେବେ ସେତେବେଳକୁ ପାରିବାରିକ ଚାପ, କର୍ମସ୍ଥଳର ଅଶାନ୍ତିରେ ଅଣ ନିଃଶ୍ୱାସୀ ହୋଇ ବିଦ୍ୟାଧର ଅବାଟରେ ପାଦ ଦେଇ ସାରିଥାଏ । ସୁରା ଆଉ ସାଖୀ ଯେଉଁ ଜୀବନର ନିତ୍ୟ ସମ୍ବଳ ସେଠାରେ ଆଉ ପାରିବାରିକ ସୁଖର ଗୁରୁତ୍ୱ କେତେ ? ପୁଅଟିଏ ହୁଏ ଯେ, ସେ ପୁଣି ଅକାଳରେ ବାହୁଡ଼ିଯାଏ । ବିଦ୍ୟାଧରର ବାହାରର ଆକର୍ଷଣ ବଢ଼ିଚାଲେ । ଲଳିତାର ସନ୍ତାନ ସଂଖ୍ୟା ବୃଦ୍ଧିପାଏ । ବୃନ୍ଦାବନର ନିଃସ୍ୱାର୍ଥପର ମନୋଭାବ ହେତୁ ପରିବାରଟି କୌଣସି ମତେ ବଂଚି ରହିଥାଏ ମାତ୍ର । ନିୟମିତ ଅତ୍ୟାଚାରରେ ବିଦ୍ୟାଧରର ଦେହ ଭାଙ୍ଗିଯାଇ ସେ ଶଯ୍ୟାଶାୟୀ ହୁଏ । ଖବର ପାଇ ଗାଁରୁ ମାଆ ଆସନ୍ତି । କଙ୍କାଳସାର ପୁତ୍ର, ହତଶିରୀ ନିୟତ ସେବା ନିରତା ପୁତ୍ରବଧୂ ଏବଂ ପରିବାରର ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ତାଙ୍କର ପାଷାଣ ହୃଦୟ ତରଳି ଯାଏ । ସେ ଏଥର ବଧୂ ସହିତ ସଂସାରର ହାଲ୍ ଧରି ବସିପଡ଼ନ୍ତି । ବିଦ୍ୟାଧର ସବୁ ଶୁଣି କହେ, ବୋଉ ସେତିକିବେଳେ ଯଦି ଇମିତି ହୋଇଥାଆନ୍ତା, ଆଜି ମୋ ଦଶା ଯା' ହୋଇଥାଆନ୍ତା କି ? ମାଆଙ୍କର ପରିବର୍ତ୍ତିତ ରୂପ ଓ ବ୍ୟବହାର ଦେଖି ପରିତୃପ୍ତ ହେବା ପାଇଁ ସେ କିନ୍ତୁ ବେଶୀଦିନ ବଂଚି ରହେ ନାହିଁ । ରାଜ ରୋଗର ଶିକାର ହୋଇ ଅକାଳରେ ବିଦାୟ ନିଏ । ଲଳିତାର ଜୀବନ କିନ୍ତୁ ସୁଖ ଦୁଃଖର ଛାଇ ଅନ୍ଧାର ଭିତରେ ଲୁଚକାଳି ଖେଳୁ ଖେଳୁ ଆଗକୁ ବଢ଼ି ଚାଲେ । ସେ ପୁଅବାହା କରି ବୋହୂ ଆଣେ ଝିଅମାନଙ୍କୁ ପର ଘରୀ କରେ । ଇତି ମଧରେ ବିଧବା ଯାଆ, ନଣନ୍ଦ ଓ ଶାଶୁଙ୍କର ମାନସିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇ ସାରିଥିବାରୁ ଶାନ୍ତି ଏକ ପ୍ରକାର ଫେରି ଆସିଥାଏ । ଶାଶୁ ବୋହୂକୁ କହିଲେ- ମା', ତୋରି ପରଶରେ ଆମର ଲୁହା ମନ ସୁନା ହେଲା । 'ବୋହୂ ପାଇ ନଥିଲି ଯେ, ପରଶମଣି ପାଇଥିଲି, କିନ୍ତୁ ଆପଣା ଦୋଷରୁ ହରେଇଲି ।' ପରିବାରରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶାନ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ ଲଳିତାର ମନ ସଂସାରରୁ ଛାଡ଼ିଯାଇଥାଏ । ଶାଶୁଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁପରେ ସେ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଗ୍ରହଣ କରି ସେବା ବ୍ରତରେ ବ୍ରତୀ ହୋଇ ଶେଷ ଜୀବନ ପୁରୀ ଧାମରେ କଟାଇଦିଏ ।

'ପରଶମଣି' ହେଉଛି ଏଠାର ମଧବିତ୍ତ ପାରିବାରିକ ଜୀବନର ଖଣ୍ଡିଏ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଚିତ୍ର ଯେଉଁଥିରେ ପାରିବାରିକ ଜୀବନରେ ସମ୍ପର୍କର ମହତ୍ତ୍ୱ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । ମନର ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତା, ଈର୍ଷା ଅସୂୟା, ଅହଙ୍କାର, ଗର୍ବ, ଆତ୍ମବଡ଼ିମା ଏବଂ ଅସୁରକ୍ଷା ଭାବନା ପରିବାରକୁ କେଉଁ ସ୍ଥିତିରେ ନେଇ ପହଞ୍ଚାଇ ଦିଏ ଲେଖିକା ଲଳିତା ମାଧମରେ ତାହା ଦେଖାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ସୁଖ ଆଉ ଦୁଃଖକୁ ନେଇ ଜୀବନର ଯେଉଁ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପ କୁନ୍ତଳାକୁମାରୀ ବଡ଼ ଆନ୍ତରିକ ଭାବେ ତାହାର ଚିତ୍ର ଅଙ୍କନ କରିଛନ୍ତି । ସୁଖ କାମନାରେ ଆଜୀବନ ଦୁଃଖ ଭିତରେ ଘାଣ୍ଟି ହେଉ ହେଉ ନାୟିକା ଲଳିତା କିଭଳି ଏହାକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରି ଶେଷରେ ସଫଳ ହୋଇଛି, ତାହା ଦେଖାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ସୁଖ ଆଉ ଦୁଃଖର ଏହି ଅଦ୍‌ଭୁତ ଲୁଚକାଳି ଖେଳ

ଭିତରେ ଲଳିତା ହେଉଛି କୁନ୍ତଳା କୁମାରୀଙ୍କର ଏକ ବିସ୍ମୟଜନକ ଆବିଷ୍କାର ।

ନାରୀ ନିଜର ସହନଶୀଳତା, ସେବାମନୋଭାବ ଏବଂ ତ୍ୟାଗ ପରାୟଣତା ଦ୍ୱାରା ଧରାକୁ ସ୍ୱର୍ଗରେ ପରିଣତ କରିପାରେ ଯେମିତି, ସେହିଭଳି ନିଜର ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାର୍ଥଗତ ମନୋଭାବରୁ ପରିବାରରେ ବିଷାକ୍ତ ପରିମଣ୍ଡଳର ସୃଷ୍ଟି କରିପାରେ ଠିକ୍ ସେମିତି । ତଥାପି ସେ ଶକ୍ତିମୟୀ, ପୁଣି ଶକ୍ତି ଲାଭ କରାଯାଏ ତ୍ୟାଗ ମନୋଭାବଦ୍ୱାରା । ପରିବାର ପାଇଁ ନିଜକୁ ତିଳ ତିଳ କରି ଉତ୍ସର୍ଗ କରି ଦେଇ ଲଳିତା ଏହା ହିଁ ପ୍ରମାଣ କରି ଦେଇଛି । କୁନ୍ତଳା କୁମାରୀ ଅନ୍ତତଃ ଲଳିତା ମାଧ୍ୟମରେ ଏହା ହିଁ ପ୍ରତିପାଦନ କରିଛନ୍ତି ।

ରଘୁ ଅରକ୍ଷିତ (୧୯୨୮) ତାଙ୍କର ପ୍ରକାଶିତ ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ କେବଳ ଆକାରରେ ବଡ଼ ନୁହେଁ । ଘଟଣା ବିନ୍ୟାସର ଆନୁପାତିକତା, ଚରିତ୍ର ବିଶ୍ଳେଷଣର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ, ବର୍ଣ୍ଣନା ବିଳାସର ସଂଯମତା, ମନୋ ବିଶ୍ଳେଷଣର ଅପୂର୍ବ ଶକ୍ତିମତ୍ତା, ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଏବଂ ସଂଘର୍ଷର ଯଥାଯଥ ବିନ୍ୟାସ, ଉତ୍କଣ୍ଠା ସୃଷ୍ଟିର କଳାତ୍ମକତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହାର ଶୈଳ୍ପିକ ଗୁରୁତ୍ୱକୁ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ । ଏହା ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇପାରିବ ଯେ ଅଠେଇଶି ବର୍ଷୀୟା ତରୁଣୀ ଔପନ୍ୟାସିକାଙ୍କ ଅନୁଭବ ଓ ଅଭିଜ୍ଞତା ଏଠାରେ ସମଧିକ ପରିପକ୍ୱ ଏବଂ ତାହାରି ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ସେ ନିଜର ଅହେତୁକ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରି ପୁଷ୍ପରମ ଉପଲଖଣ୍ଡର ଏକ ମନୋରମ ମାଲ୍ୟ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ତାହା ତାଙ୍କର ଅର୍ଜିତଜ୍ଞାନ, ଉତ୍ସାରିତ ଅନୁଭବ ଓ ଆହୃତ ଚିନ୍ତାର ସହଯୋଗରେ ଯଥାର୍ଥରେ ସ୍ମରଣୀୟ ରୂପ ନେଇଛି । 'ରଘୁ ଅରକ୍ଷିତ' ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସର ଇତିହାସରେ ଏକ ସ୍ଥାୟୀ ସଂଯୋଗ ।

ଉପନ୍ୟାସ ପାଇଁ କୁନ୍ତଳା ଏକ ବିଶାଳ ପଟ୍ଟଭୂମି ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାର ଏକ ଅନାମଧେୟ ପଲ୍ଲୀରୁ ଏହାର ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଯଥାକ୍ରମେ କଟକ, କଲିକତା, ଦାର୍ଜିଲିଂ, ଏଭଳିକି ସୁଦୂର ବର୍ମା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସାରିତ ହୋଇଛି । ରଘୁ ନାମକ ଏକ ପିତୃମାତୃହୀନ ପରୋପଜୀବୀ ଅସହାୟ ବାଳକର ଜୀବନ ସଂଘର୍ଷର କାହାଣୀ ହିଁ ଏଥିରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ଅନାଥ ରଘୁ ନିଷ୍ଠୁର କକାର ଅତ୍ୟାଚାରରେ ଜୀବନର ମାୟା ପ୍ରାୟ ତ୍ୟାଗ କରିଥିବାବେଳେ ଅଚାନକ ତା' ଆଡ଼କୁ ମମତାର ହାତ ଲମ୍ବି ଆସୁଛି ବ୍ୟବସାୟୀ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖରଙ୍କ ପତ୍ନୀ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ଆଡୁ । ତାଙ୍କରି ଉଦ୍‌ଯୋଗରେ ସେ କବିରାଜ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଘରେ ସ୍ଥାୟୀ ଆଶ୍ରୟ ପାଇଯାଉଛି । ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖରଙ୍କ ପୁତ୍ରବାବୁ ଏବଂ କନ୍ୟା ସୀତା ସହିତ ତାହାର ସୌଖ୍ୟ ସ୍ଥାପିତ ହେଉଛି । ସୀତା ସହିତ ତା'ର ଏହି ଅପାପବିଦ୍ଧ ବନ୍ଧୁତ୍ୱ କୈଶୋରରେ କିଭଳି ପ୍ରେମରେ ପରିଣତ ହେଉଛି ଏବଂ ବୟସ ବଢ଼ିବା ସଂଗେ ସଂଗେ ଏହା ତୀବ୍ର ଆସକ୍ତିରେ ପରିଣତ ହେବାରୁ କିଭଳି ପରିଣତିରେ ଦୁଇଟି ସମ୍ଭାବନାମୟ ଜୀବନର ବିପର୍ଯ୍ୟୟର କାରଣ ହୋଇଛି, କୁନ୍ତଳାକୁମାରୀ ବଡ଼ ନିପୁଣ ଭାବରେ ଦେଖାଇଛନ୍ତି । ରଘୁ ତାଙ୍କର ନିଷ୍ଠୁର କକେଇର ନିର୍ଯ୍ୟାତନା ମଧ୍ୟରୁ ରକ୍ଷା ପାଇ ଜଗନ୍ନାଥ କବିରାଜ ଆଉ ତାରାମଣିଙ୍କର ସ୍ନେହଚ୍ଛାୟାର ନିରାପଦ ଆଶ୍ରୟରେ ଏକ ସମ୍ଭାବନାମୟ କୈଶୋର ଏବଂ ଆଦ୍ୟ ଯୌବନ କଟାଇ ଭବିଷ୍ୟତ ଜୀବନ ନିମନ୍ତେ ନିଜକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରୁଥିବାବେଳେ

ସୀତା ସହିତ ତା'ର ସମ୍ପର୍କ ନିବିଡ଼ ହୋଉଛି । ଏତିକିବେଳେ ସୀତାର ବିବାହ ସ୍ଥିର ହେଉଛି ପିତା ବୟସୀ ବୃଦ୍ଧ ବୃନ୍ଦାବନ ସହିତ । ବୃନ୍ଦାବନ ଜମିଦାର- ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖରଙ୍କ ସମାସ୍କନ୍ଧ ବନ୍ଧୁ । ପିତୃଦତ୍ତ କନ୍ୟା- ପୁଣି ସମାଜର ସମର୍ଥନ ମଧ୍ୟ ଅଛି । ଏଥିରେ ଦୁଇଟି କିଶୋର ହୃଦୟର ବ୍ୟଥା କିଏ ବୁଝିବ ? ସରସ୍ୱତୀ ଅବଶ୍ୟ ଆପତ୍ତି କରନ୍ତି । ତେବେ ନାରୀର ମତାମତକୁ ସମାଜ କୋଉକାଳେ ବିଚାରକୁ ନିଏ ଯେ, ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ତାହା ଶୁଣନ୍ତେ ? ବିବାହ ସ୍ଥିର ହୋଇଯାଏ । ସହସା ନିୟତିର କୁହୁକରେ ସାମାନ୍ୟ ଅସୁସ୍ଥତାରେ ବୃନ୍ଦାବନଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଯାଇ ଦୁଇ ପ୍ରଣୟୀଙ୍କର ଭବିଷ୍ୟତ ପାଇଁ ଆଶାର ସାମାନ୍ୟ କିରଣ ଦେଖାଯାଏ । ସୀତା ପ୍ରାୟ ବରପୂର୍ବା ହୋଇ ଅବିବାହିତ ରହିଯାଇଥିବାରୁ ହଠାତ୍ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉପଯୁକ୍ତ ପାତ୍ରର ସନ୍ଧାନ କରି ନ ପାରି ଚୌଧୁରୀ ତା' ସହିତ ରଘୁର ବିବାହ ନିମନ୍ତେ ସରସ୍ୱରତୀଙ୍କର ପ୍ରସ୍ତାବକୁ 'ଦେଖିବା' ବୋଲି କହି ଅର୍ଦ୍ଧ ସମର୍ଥନର ମୋହର ଲଗାଇ ଦେବାରୁ ପରିବାରରେ ଆନନ୍ଦର ସ୍ରୋତ ବହିଯାଏ । ତେବେ ଇତି ମଧ୍ୟରେ ଚରିତ୍ରହୀନ ଜମିଦାର ଦିବାକର ସୀତାକୁ ବିବାହ କରିବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରସ୍ତାବ ପଠାଇବାରୁ ଆଶା ନିରାଶାରେ ପରିଣତ ହେବାକୁ ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ମଧ୍ୟ ଲାଗେ ନାହିଁ । ରଘୁନାଥ ଘର ଛାଡ଼ି ଦୁଃଖରେ କଲିକତା ପଳାଇଯାଏ । ସୀତାର ବିବାହ ଦିବାକର ସହିତ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ତା'ର ଦୁଃସହ ଜୀବନଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । ଘଟଣାକ୍ରମେ ରଘୁ ସହିତ ଉଦାର ବାଦୀ ଧନୀକ ଉମେଶ ଦତ୍ତଙ୍କର ଯୋଗାଯୋଗ ହୁଏ ଏବଂ ସେ ତାଙ୍କ ପରିବାରରେ ଆଶ୍ରା ପାଇ ତାଙ୍କରି ସହାୟତାରେ ନିଜର ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତ କରି ଏମ୍.ଏ. ପାସ୍ କରିଯାଏ । ଉମେଶ ବାବୁ ତାକୁ ନିଜର ବ୍ୟବସାୟର ଦେଖାଶୁଣା କରିବା ନିମନ୍ତେ ରେଙ୍ଗୁନ୍ ପଠାଇ ଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ନିଜ କନ୍ୟା ମାୟା ସହିତ ତାହାର ବିବାହ ଦେବା ପାଇଁ ସ୍ଥିର କରନ୍ତି । କ୍ରମେ ରଘୁର ମନରୁ ସୀତାର ସ୍ମୃତିମ୍ଳାନ ହୋଇଆସେ ଏବଂ ସେଇ ସ୍ଥାନରେ ମାୟାର ଚିତ୍ର କ୍ରମଶଃ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳରୁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତର ହୋଇ ଫୁଟି ଦିଶେ । ଉମେଶବାବୁଙ୍କ ଆଗ୍ରହରେ ରଘୁ ସହିତ ମାୟାର ବିବାହ ହୋଇଯାଏ । ନିଜର ପୂର୍ବଜୀବନକୁ ଦୁଃସ୍ୱପ୍ନ ଭଳି ଭୁଲି ମାୟା ସହିତ ସଂସାର ଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ କରୁ କରୁ ପୁଣି ଏକ ଦୁଃଖଦ ଘଟଣା ଘଟିଯାଏ । ମାୟାର ମୃତ୍ୟୁ ହୁଏ । ଇତି ମଧରେ ସୀତା ବିଧବା ହୋଇ ଯାଇଥିବାରୁ ରଘୁ ତାକୁ ବିବାହ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରି ତହିଁରେ ଅସଫଳ ହୁଏ । ଶେଷରେ ସେ ଦେଶ ସେବାବ୍ରତରେ ଦୀକ୍ଷିତ ହୋଇ ଦୁର୍ଗତ ଜନତାର ସେବାରେ ନିଜକୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଦିଏ । ଲକ୍ଷ୍ମୀମଣ୍ଟଳ ତାକୁ କହନ୍ତି, 'ଫେରିଯାଅ ତୁମେ ସେହି ନୀଳାଚଳ ଅଞ୍ଚଳ ପୁଣ୍ୟ ଉତ୍କଳଭୂମିକୁ, ସେଇ ତୁମର ମାଆ । ସେଇ ତୁମର ସେବା ପାଇବାର ଯୋଗ୍ୟ । ତାହାର ଦୁଃଖ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦୂର କରିବା ତୁମର ସର୍ବାଦୌ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।' ଆଲୋଚକ ନରେନ୍ଦ୍ର ନାଥ ମିଶ୍ରଙ୍କ ମତରେ 'ରଘୁ ଅରକ୍ଷିତ, ଉପନ୍ୟାସରେ ପ୍ରଥମେ ଆମେ ଏକ ସର୍ବଭାରତୀୟ ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଦେଖିବାକୁ ପାଉ । ବ୍ରହ୍ମଦେଶ, ବଂଗ ଓ ଉତ୍କଳର ଜୀବନଧାରା ଘେନି ଲେଖିକାଙ୍କ ବାସ୍ତବ ଅନୁଭୂତି ରଘୁ ଅରକ୍ଷିତରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ଏକଦା ଅରକ୍ଷିତ ରଘୁ ଦେଶର ଅଗଣିତ ଅରକ୍ଷଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବା ଲାଗି ସ୍ୱାଧୀନତାର ମହାନ୍ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଆତ୍ମ ନିୟୋଗ କରିଛି । ଭାରତୀୟ ସମାଜର ଅଗଣିତ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଓ କୁସଂସ୍କାରଗ୍ରସ୍ତ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଦୁଃଖମୋଚନ ଏକମାତ୍ର ସ୍ୱାଧୀନତା ଦ୍ୱାରା ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରେ- ଏଇ ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ କୁନ୍ତଳାକୁମାରୀ

ନାୟକ ରଘୁର ଚରିତ୍ରରେ ଫୁଟାଇଛନ୍ତି । ସମାଜ ସଂସ୍କାରମୂଳକ ଉପନ୍ୟାସ କୁନ୍ତଳା କୁମାରୀଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ଲିଖିତ ହୋଇଥିଲା । ମାତ୍ର ସମାଜ ସଂସ୍କାରର ବଳିଷ୍ଠ ଧାରାକୁ ରାଜନୀତିକ ଆଦର୍ଶରେ ପରିଣତ କରିବାର ପ୍ରୟାସ କ୍ୱଚିତ୍ ଦେଖାଯାଇଥିଲା । ସେହି ଦିଗରୁ 'ରଘୁ ଅରକ୍ଷିତ' ଓଡ଼ିଆରେ ପ୍ରଥମ ରାଜନୈତିକ ଉପନ୍ୟାସ (ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କଥା ସାହିତ୍ୟ : ପୃ : ୬୬) ।

ସୁଖପାଠ୍ୟ ଏହି ଉପନ୍ୟାସର ପରିକଳ୍ପନା ଏକ ବ୍ୟାପକ ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ । ଅରକ୍ଷିତ ରୂପରେ ରଘୁ ଦିନେ ଏ ସଂସାରର ଆଲୋକ ଦେଖିଥିଲା ଏବଂ ପୁନର୍ବାର ସେ ସେଇ ଅରକ୍ଷିତମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ହିଁ ଫେରିଯାଉଛି– ଏ କଳ୍ପନାଟି ବେଶ୍ ନାଟକୀୟ । କବି ଗଂଗାଧର ଲେଖିଛନ୍ତି–
"ତଳୁ ଉପରକୁ ଉଠିଥିବା ଲୋକ
ଜାଣିଥାଏ ତଳକଥା
ଉଚ୍ଚାସନେ ଥାଇ ଯତ୍ନ କରିଥାଏ
ହରିବାକୁ ତଳ ବ୍ୟଥା ।"

ରଘୁର ଜୀବନରେ ଲେଖିକା ଏହି ଉକ୍ତିର ସାର୍ଥକତା ପ୍ରମାଣିତ କରିଛନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା କରାଯାଇପାରେ । ଏହାର ଦୋଷତ୍ରୁଟି ଏବଂ ସୀମାବଦ୍ଧତା ତଥା ଶିଳ୍ପଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହାର ଅସଫଳତା କଥା ଯେତେ କୁହାଗଲେ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସର ଇତିହାସରେ ଏହାର ଯେ ଏକ ସ୍ଥାୟୀ ଆସନ ରହିବ, ଏ ବିଷୟରେ ଆମେ ନିଃସନ୍ଦେହ ।

ଏହାପରେ ତାଙ୍କର ଶେଷ ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉପନ୍ୟାସ 'ଚିତ୍ରପଟ' ପ୍ରସଙ୍ଗ । ସମ୍ଭବତଃ ଦିଲ୍ଲୀ-ପ୍ରବାସ ସମୟରେ ଏହାର ପରିକଳ୍ପନା ଏବଂ କର୍ମ ଜୀବନର ନାନା ଜଞ୍ଜାଳ ଏବଂ ପାରିବାରିକ ଦୁର୍ଭୋଗ ହେତୁ ଲେଖିକା ଏହାକୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ କରିପାରି ନାହାନ୍ତି । ଏଥିରେ ସମୁଦାୟ ନଅଟି ଚିତ୍ରପଟ ରହିଛି । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରିବା ପରେ ସେ କାଳର ହିନ୍ଦୁ ଯୁବକମାନେ କିଭଳି ଧର୍ମାନ୍ତର ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ ଏଥିରେ ତାହା ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ଦୀନା ଏବଂ ଗେଲେଇ ପୁତ୍ର ଜଗନାଥ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରି ଜନାଥନରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି । କଲିକତାରେ ଚାକିରୀ କରୁଥିବା ସମୟରେ ସେ ଜଣେ ଚରିତ୍ରହୀନ ବଂଗାଳୀ ଯୁବକର କବଳରେ ପଡ଼ି ମୃତ୍ୟୁର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥିବାବେଳେ ଏକ ମୁସଲମାନ ପରିବାରରୁ ତାକୁ ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଉଛି । (ରଘୁ ଅରକ୍ଷିତ ଉପନ୍ୟାସର ନାୟକ ରଘୁର ଜୀବନରେ ମଧ୍ୟ ଏହିଭଳି ଦୁର୍ବିପାକ ଘଟିଥିବା ଲେଖିକା ଦେଖାଇଛନ୍ତି) ପରୋପକାରୀ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ୍ ବୀରବାବୁଙ୍କର ପାଳିତା କନ୍ୟା ଶଶୀ ସହିତ ଜନାଥନର ବିବାହ ହେଉଛି ସତ୍ୟ, ମାତ୍ର ଅଳ୍ପ ଦିନପରେ ଶଶୀର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଯାଉଛି । ପ୍ରସଙ୍ଗ କ୍ରମେ ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇପାରେ ଯେ, ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ରଥ ୧୯୧୫ ମସିହାରେ 'ଅଦ୍ଭୁତ ପରିଣାମ' ନାମକ ଯେଉଁ ଉପନ୍ୟାସ ରଚନା କରନ୍ତି, 'ଚିତ୍ରପଟ' ଉପନ୍ୟାସର କଥାବସ୍ତୁ ସହିତ ତାହାର କାହାଣୀ ଭାଗର ଅନେକ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ରହିଛି । ଖୋର୍ଦ୍ଧା ମୂଳକର ସମ୍ପନ୍ନ ଗୃହସ୍ଥ ହରିସ୍ୱାଇଁଙ୍କର ପୁତ୍ର ମୋହନ କଟକ ପାଠ ପଢ଼ିବାକୁ ଆସି ଶେଷରେ ନାରୀର ମୋହିନୀ ଆକର୍ଷଣରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରୁଛି ଏବଂ ପ୍ରେମିକା ଲୀଳାବତୀକୁ ବିବାହ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଉଛି । ଏପରି ବିବାହର

ପରିଣାମ କଦାପି ସୁଖକର ହୁଏ ନାହିଁ । ମୋହନ ନିଜର ପ୍ରେମିକା ପତ୍ନୀ ଏବଂ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କରି ତହିଁରେ ଆଂଶିକ ସଫଳତା ଲାଭ କରୁଛି ଅର୍ଥାତ୍ ସନ୍ତାନ ଦୁହେଁ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କରିଥିବାବେଳେ ପତ୍ନୀ ରକ୍ଷା ପାଇଯାଉଛି । କୋର୍ଟ ବିଚାରରେ ମୋହନଙ୍କୁ ଦ୍ୱୀପାନ୍ତର ଦଣ୍ଡ ଦିଆଯାଉଛି । ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ଏହି ଉପନ୍ୟାସ ରଚନା କରିଥିଲେ ଏକ ସତ୍ୟ ଘଟଣାର ଆଧାରରେ । ଧର୍ମାନ୍ତରର ପରିଣାମ ଯେ କଦାପି ଶୁଭଙ୍କର ହୁଏ ନାହିଁ, ଏହା ହିଁ ଦେଖାଇଦେବା ଥିଲା, ଏହି ଉପନ୍ୟାସର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ସମ୍ଭବତଃ କୁନ୍ତଳାଙ୍କୁ ଏହି କାହାଣୀଟି ବେଶ୍ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା । ବାରମ୍ବାର ଧର୍ମ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିଥିବାରୁ କିମ୍ବା କରିବାକୁ ବାଧ ହୋଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କର ଜୀବନ ଯେଉଁଭଳି ଝଞ୍ଜା ନକ୍ଷତ୍ର ସମୁଦ୍ର ମଧ୍ୟସ୍ଥ ଜର୍ଜରପୋତ ଭଳି ଚରମ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ମର୍ମେ ମର୍ମେ ଅନୁଭବ କରି, ସେ ଏହି ଉପନ୍ୟାସଟିକୁ ଏହାର ଏକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସ୍ୱରୂପ ପାଠକମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବାକୁ ଚାହିଁଥିଲେ । ଏହାର ଶୈଳ୍ପିକ ସୁଷମା ସମ୍ପର୍କରେ କୌଣସି ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେବା ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ ଏହି କାରଣରୁ ଯେ , ଏହାର ପରିକଳ୍ପନା ପଛରେ ଲେଖିକାଙ୍କର କୌଣସି ସୁପରିକଳ୍ପିତ ଯୋଜନା ଥିବାର ମନେହୁଏ ନାହିଁ । ମନର ଗୋଟିଏ ଭାବକୁ ରୂପାୟିତ କରିବାକୁ ସ୍ଥିର କରି ସେ ତାହାକୁ ଗଳ୍ପାକାରରେ ପରିବେଷଣ କରିଯାଇଛନ୍ତି ମାତ୍ର ।

ପାଞ୍ଚଟି ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଉପନ୍ୟାସ ଏବଂ ଗୋଟିଏ ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉପନ୍ୟାସକୁ ନେଇ କୁନ୍ତଳା କୁମାରୀଙ୍କର କଥା-ସାହିତ୍ୟର ବିସ୍ତାର । 'ତେବେ କୁନ୍ତଳା କୁମାରୀ ମୁଖ୍ୟତଃ କବି, ଗୀତି-କବି । ଉପନ୍ୟାସ ରଚନା ପ୍ରୟାସ ତାଙ୍କର ଦୀର୍ଘକାଳ ସ୍ଥାୟୀ ନୁହେଁ । ମାତ୍ର ଦଶବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଏହା ସୀମିତ । ଜୀବନର ଶେଷଭାଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଏହି ସାଧନାକୁ ଅକ୍ଷୁର୍ଣ୍ଣ ରଖି ନ ଥିଲେ । କାବ୍ୟ କବିତା ତାଙ୍କର ଏକାନ୍ତ ଅନ୍ତରର । ଉପନ୍ୟାସ ବାହ୍ୟିକ ସଂସାର କ୍ରିୟାର ପ୍ରତିରୂପ ।' ଡଃ କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ଦାଶଙ୍କର ଏହି ମନ୍ତବ୍ୟକୁ ମୋଟାମୋଟି ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରି ନିଆଯାଇ କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ, କବିତ୍ୱ ସହିତ କୁନ୍ତଳା କୁମାରୀଙ୍କଠାରେ ସଂସ୍କାର ପ୍ରବଣତା ମଧ୍ୟ ଏକ ସ୍ୱତଃସ୍ଫୁର୍ତ୍ତ ଆବେଗ ରୂପେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ପଦ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା ଗଦ୍ୟରେ ସଂସ୍କାର ଚିନ୍ତାର ବିଶ୍ଳେଷଣ ଅଧିକ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ତଥା ସାବଲୀଳ ହୋଇପାରୁଥିବାରୁ ସେ ଏଥିପାଇଁ ଗଦ୍ୟର ଆଶ୍ରୟ ନେଇଥିଲେ । ଜୀବନର ଶେଷ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଗଦ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚାରୁ ବିରତ ରହି ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ । 'ଚିତ୍ରପଟ' ଉପନ୍ୟାସ ହେଉଛି ଏହାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ।

ତାଙ୍କ ଗଦ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ବିରୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରଧାନ ଅଭିଯୋଗ ହେଉଛି ସେ ବଂଗଳା ଭାଷା ଦ୍ୱାରା ବିଶେଷ ଭାବରେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଏ ଅଭିଯୋଗ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସେ ଯୁଗ ତଥା ଏ ଯୁଗର ବହୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ସାହିତ୍ୟିକଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ କରାଯାଇପାରିବ । ଏହାର କାରଣ ସ୍ୱରୂପ କୁହାଯାଇପାରିବ ଯେ, ବହୁ ପରିମାଣରେ ଉପଲବ୍ଧ ସେ ଦେଶୀୟ ସାହିତ୍ୟର ପାଠ ଫଳରେ ନିଜ ଅଜ୍ଞାତସାରରେ ମନ ଉପରେ ସେଠାକାର ଭାଷାର ଏକ ସ୍ଥାୟୀ ଛାପ ପଡ଼ିଯାଏ । ନିଜ ସୃଷ୍ଟିରେ ସ୍ରଷ୍ଟା ତାକୁ ରୂପାୟିତ କରିଦିଅନ୍ତି । ତେବେ ସ୍ଥାନୀୟ ଜନଜୀବନର ଭାଷା ସୃଷ୍ଟିରେ ଲେଖିକାଙ୍କର କୃତିତ୍ୱକୁ ମଧ୍ୟ ଅସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇପାରିବ ନାହିଁ । ତାହାର ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ...."ଆଜି ବଡ଼ି ଅନ୍ଧାରୁ ଟପର ଟପରଝଡ଼ି କରୁଛି, ବେଳ ଦଶଘଡ଼ି ହେଲାଣି, ଛାଡ଼ିବାକୁ ନାହିଁ, ଆକାଶ

ଅନ୍ଧାର କରି କଳାହାଣ୍ଡିଆ ମେଘଟା ଉଠାଇଛି । କାନ୍ଥରେ ଗୋବର ଗାରଟା ମୋଟ କରି ଟାଣି ଦେଇ ଗୋବର ହାଣ୍ଡିଟା ରଖୁ ରଖୁ ରସକଳା ରଘୁକୁ ଅନାଇ କହିଲା- ପୁଅ, ଏ ବର୍ଷ କ'ଣ କେଲୁଣୀ ହାତରେ ଅଡ଼ା ?'' ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ପରେ ଗ୍ରାମ-ଉତ୍କଳର ଏଭଳି ରସବନ୍ତ ଏବଂ ପ୍ରାଣବନ୍ତ ଭାଷା ପ୍ରୟୋଗରେ କେତେଜଣ ସାହିତ୍ୟିକ ଯଥାର୍ଥରେ ଦକ୍ଷତା ଅର୍ଜନ କରିଛନ୍ତି, ତାହା ଆହୁରି ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ପୁଣି ପଲ୍ଲୀ-ଉତ୍କଳର ରୀତିନୀତି ଆଚାର ବ୍ୟବହାର ଏବଂ ବାକ୍‌ବୈଭବ ପ୍ରୟୋଗ ଦକ୍ଷତା- ଖୋର୍ଦ୍ଧାର ସ୍ୱଳ୍ପ ରହଣୀ ଏବଂ କଟକ ଅବସ୍ଥାନ ମଧ୍ୟରେ ଲେଖିକା କିଭଳି ଆୟତ୍ତ କରି ପାରିଥିଲେ, ତାହା ମଧ୍ୟ ଗବେଷଣାର ବିଷୟ । ଏସବୁ ଶିକ୍ଷା, ଅନୁଧ୍ୟାନ ଏବଂ ବିଚାର ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ମିଳିଛି ମାତ୍ର ତେରଟି ବର୍ଷ (୧୯୧୫-୧୯୨୮) ତାହା ଭିତରେ ଅଛି ଛଅ ବର୍ଷର ଡାକ୍ତରୀ ଶିକ୍ଷା । ଆମ ମତରେ ପ୍ରତିଭାର ଶାଣିତ ଦୀପ୍ତି ନେଇ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରି ନଥିଲେ, ଭାଷା ପ୍ରୟୋଗରେ ତାଙ୍କର ଏଭଳି ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦତା କଦାପି ଆସି ପାରି ନଥାନ୍ତା । ପ୍ରତିଭା-ବିକାଶର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁଯୋଗ ତାଙ୍କୁ ମିଳିଥିଲେ, ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିକଶିତ ଶତଦଳ ତୁଲ୍ୟ ଏହା ଯେ, ସମଗ୍ର ଉତ୍କଳର ଚିତ୍ତର ସୁରଭି ବିକୀର୍ଣ୍ଣ କରିଥାଆନ୍ତା, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ତାଙ୍କର କଥାସାହିତ୍ୟରେ ସେ ସାଧାରଣତଃ, ଗୋଟିଏ କଥା ଉପରେ ବେଶ୍ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଛନ୍ତି । ସେ କାଳର ଓଡ଼ିଆ ସମାଜରେ ନାରୀର ପରତନ୍ତ୍ରତା- ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ହୀନତା ତାଙ୍କୁ ଗଭୀର ଭାବରେ ଆଲୋଡ଼ିତ କରିଥିଲା । ଧନୀ ଦରିଦ୍ର, ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ନିର୍ବିଶେଷରେ ନାରୀ ସମାଜକୁ ପରିବାର ଜୀବନରେ ଯେଉଁଭଳି ପୁରୁଷ ହସ୍ତର କ୍ରୀଡ଼ନକ ସ୍ୱରୂପ ଏକ ପ୍ରକାର ପରଜୀବୀର ଜୀବନ କଟାଇବାକୁ ପଡୁଥିଲା ତାହା ତାଙ୍କୁ ମର୍ମାହତ କରିଥିଲା । ନାରୀର ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ବ୍ୟବହାରର ଦୃଶ୍ୟ ସେ ଦେଖିଥିଲେ ସୁଦୂର ବର୍ମାରେ । ଓଡ଼ିଶାର ନାରୀମାନେ କ'ଣ ସେଭଳି ଜୀବନ ଜିଇଁ ପାରିବେ ନାହିଁ ? ଏହି ଚିନ୍ତାରୁ ହିଁ ତାଙ୍କର କଥା ସାହିତ୍ୟର ସୃଷ୍ଟି ? ତେଣୁ ସେ ସବୁ ମୁଖ୍ୟତଃ ନାରୀ କୈନ୍ଦ୍ରିକ ।

ସେ କାଳର ନାରୀ ଚରିତ୍ର ବିଶ୍ଳେଷଣରେ ଲେଖିକାଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ତାଙ୍କୁ ସିଦ୍ଧିର ସେଇ କୋଟୀରେ ନେଇ ପହଞ୍ଚାଇ ଦେଇଛି, ଯେଉଁଠି କଥା ସମ୍ରାଟ ଫୀକରମୋହନଙ୍କର ସ୍ଥିତି । ସେ ନାରୀ ଅଭିଜାତ ବର୍ଗର ହୁଅନ୍ତୁ ଅବା ଖଟିଖିଆ ଶ୍ରମିକ ବର୍ଗର ହୁଅନ୍ତୁ, ସମାନ ଦକ୍ଷତା ଏବଂ ସାବଲୀଳତାର ସହିତ ସେମାନଙ୍କୁ ପାଠକମାନଙ୍କ ଦରବାରରେ ଆଣି ଉପସ୍ଥିତ କରିଛନ୍ତି । ତେବେ ଗୋଟିଏ ବିଷୟରେ ଫକୀରମୋହନଙ୍କର ନାରୀ ସମାଜଠାରୁ ତାଙ୍କ ନାରୀ ସୃଷ୍ଟିରେ ଭିନ୍ନତା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇପାରେ । ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ ନାରୀ ଦୁଇ ଶ୍ରେଣୀର । ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀରେ ଅଛନ୍ତି, 'ଉତ୍ତାଳ ତରଙ୍ଗମୟୀ ସର୍ପକୁମ୍ଭୀର ସଙ୍କୁଳା ଚର୍ମଣ୍ୱତୀ' ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ଅଛନ୍ତି 'ଶାନ୍ତସଲିଳା କୂଳପ୍ଲାବିନୀ ଫଲ୍‌ଗୁ' । ଚମ୍ପା, ଚିତ୍ରକଳା, ସାଆନ୍ତାଣୀ, ଚାନ୍ଦମଣି, ଇନ୍ଦୁମତୀ ପ୍ରଭୃତି ଦୁଇ ଶ୍ରେଣୀର ନାରୀ ଚରିତ୍ର ସାହାଯ୍ୟରେ ସେ 'କୁ' ଏବଂ 'ସୁ'ର ଦ୍ୱନ୍ଦ ଅତ୍ୟନ୍ତ କଳାତ୍ମକ ଭାବରେ ଦେଖାଇଥିଲେ ହେଁ ଉଭୟ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନକାଳ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଚାରିତ୍ରିକ ପରିବର୍ତ୍ତନର କଳ୍ପନା କରିନାହାନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ ଯେ ଶିଷ୍ଟ ସେ ଆମୂଳ ଶିଷ୍ଟ ରହିଥିବାବେଳେ ଦୁଷ୍ଟ ଚରିତ୍ର ମଧ୍ୟ ସେହିଭଳି ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅପରିବର୍ତ୍ତନୀୟ ରହିଛନ୍ତି । ତେବେ

କୁନ୍ତଳା କୁମାରୀ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି, ମଣିଷ ମାତ୍ରକେ ହେଉଛି– 'ସୁ' ଏବଂ 'କୁ' ଉଭୟ ଗୁଣର ସମନ୍ୱୟ । ପରିସ୍ଥିତି, ପରିବେଶର ଚାପରେ ଏ ଉଭୟ ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ପ୍ରବଳ ହୋଇ ଉଠେ । ତେବେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ଅବସ୍ଥାରେ ଏଥିର ପରିବର୍ତ୍ତନ ମଧ ଆସିପାରେ । ସୁପ୍ରବୃତ୍ତି ଦୁଷ୍ପ୍ରବୃତ୍ତିରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେବାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସାଧାରଣତଃ ଦେଖା ଯାଉ ନ ଥିଲେ ମଧ ରତ୍ନାକର ବାଲ୍ମୀକିରେ ପରିଣତ ହେବାର ବହୁ ଉଦାହରଣ ସଂସାରରେ ରହିଛି । କୁନ୍ତଳା କୁମାରୀ ଏହି ତତ୍ତ୍ୱଟିକୁ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସର ରତନୀ, ଗେଲୀ, ରମା, ତମାଳିନୀ, ଶୈବଳିନୀ ପ୍ରଭୃତି ନାରୀ ଚରିତ୍ରରେ ଔପନ୍ୟାସିକା ପରିବର୍ତ୍ତନର ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି । ସ୍ଥଳ ବିଶେଷରେ ଏଭଳି ମାନସିକ ପରିବର୍ତ୍ତନର ପୃଷ୍ଠଭୂମିକୁ ଜଣେ କୁଶଳୀ ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ ରୂପରେ ବିଶ୍ଳେଷଣ ମଧ କରିଛନ୍ତି । ଏହା ହିଁ ଫକୀରମୋହନଙ୍କଠାରୁ ତାଙ୍କର ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟକୁ ପ୍ରମାଣ କରୁଛି ।

କୁନ୍ତଳା କୁମାରୀଙ୍କର କଥା ସାହିତ୍ୟ ହେଉଛି ଏକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟଧର୍ମୀ ସୃଷ୍ଟି । ନିଜର ସ୍ୱଳ୍ପ ଜୀବନକାଳ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଓଡ଼ିଶାର ସାମାଜିକ ତଥା ରାଜନୈତିକ ସ୍ଥିତିର ଯେଉଁ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦେଖିଥିଲେ, ତାହା ତାଙ୍କର ଜାତୀୟବାଦୀ ପ୍ରାଣକୁ ଗଭୀରଭାବରେ ଆଲୋଡ଼ିତ କରିଥିଲା । ନିସର୍ଗ କବିତ୍ୱର ଏକ ଆବେଗପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟ ନେଇ ସେ ଏହି ଅବସ୍ଥାରୁ ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଉତ୍କଳର ମୁକ୍ତି ଚାହିଁଥିଲେ । ଏଠାର ଅଶିକ୍ଷା, ଦାରିଦ୍ର୍ୟ, କୁସଂସ୍କାର, ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତା, ସ୍ୱାର୍ଥପରାୟଣତା, ପାରସ୍ପରିକ ସମ୍ପର୍କଗତ ହୀନତା, ଆଳସ୍ୟ ପରାୟଣତା, କର୍ମକୁଣ୍ଠା, ଉଚ୍ଚାକାଂକ୍ଷାର ଅଭାବ, ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା, ନାରୀ ନିର୍ଯ୍ୟାତନା, ରୋଗ, ଶୋକ, ବଢ଼ି ମରୁଡ଼ି ତାଙ୍କୁ ଆଜୀବନ ମ୍ରିୟମାନ କରି ରଖିଥିଲା । ନିଜ ଚିନ୍ତାରେ ସେ ଏହାର ପ୍ରତିକାର ମଧ ସ୍ଥିର କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଅଜସ୍ର ଚିଠିପତ୍ରରୁ ଏକ ବ୍ୟାକୁଳ ହୃଦୟର ବିକଳ ହାହାକାରର ସ୍ୱର ଏବେ ମଧ ଶୁଣିବାକୁ ମିଳିବ । ପରିବର୍ତ୍ତନ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରଥମେ ଆବଶ୍ୟକ ଜନଚେତନାର । ଜନତାର ଆର୍ଥିକ ମେରୁଦଣ୍ଡ ଦୃଢ଼ ନ ହେଲେ, ଏ ସବୁ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ଏବଂ ଏଥିପାଇଁ ପ୍ରୟୋଜନ ବାଣିଜ୍ୟ, ବ୍ୟବସାୟରେ ମନ ଦେଇ ନିଜର ଆର୍ଥିକ ଅବସ୍ଥାର ଉନ୍ନତି ସାଧନ । କୃଷିବ୍ୟବସ୍ଥାର ଉନ୍ନତି, ଗୋପାଳନ, ଫଳ ଉତ୍ପାଦନ, ପନିପରିବା ଉତ୍ପାଦନ ନିମନ୍ତେ ଉଦ୍ୟମ, ବୟନ ଶିଳ୍ପ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଏହିଭଳି ବହୁ ଉପାୟ ଏଥି ନିମନ୍ତେ ପ୍ରୟୋଗ କରାଗଲେ ଏହା ସମ୍ଭବ ହେବ । ଆଳସ୍ୟ ତ୍ୟାଗ କରି, ପରନିନ୍ଦା ପର ଚର୍ଚ୍ଚାରୁ ବିରତ ରହି, କର୍ମଚଞ୍ଚଳତାର ସ୍ରୋତରେ ନିଜକୁ ଭସାଇ ଦେଲେ, ଓଡ଼ିଆମାନେ ନିଶ୍ଚୟ ବିଶ୍ୱର ଅନ୍ୟତମ ସମୃଦ୍ଧ ଜାତିରେ ପରିଣତ ହେବେ, ଏହାଥିଲା ତାଙ୍କର ସ୍ୱପ୍ନ । ଏଥିପାଇଁ ସେ ଯୁବଗୋଷ୍ଠୀର ସକ୍ରିୟତା କାମନା କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ରଚିତ ପାଞ୍ଚଟି ଯାକ ଉପନ୍ୟାସରେ ଏହାର ବହୁ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।

ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ନେଇ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କଲେ, ତାହାଦ୍ୱାରା ସୃଷ୍ଟି କର୍ମ ପଦେ ପଦେ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହେଉଥିବାରୁ ସର୍ଜନ ବୃତ୍ତି କୁଣ୍ଠିତ ହୋଇ ପଡ଼ି–ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରଚାରଧର୍ମୀ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ଏହାର କଳାଗତ ଦିଗଟି ଦୁର୍ବଳ ହୋଇପଡ଼େ । କୁନ୍ତଳା କୁମାରୀଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି ସମ୍ପର୍କରେ ଏହିଭଳି ଅଭିଯୋଗ ଶୁଣାଯାଏ । ଏହାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରି ନେଇ କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ, ଭ୍ରାନ୍ତି ଏବଂ ନଅତୁଣୀ ପ୍ରଭୃତି ତାଙ୍କର ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ରଚିତ ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକର କଳାପକ୍ଷ କିଞ୍ଚିତ୍ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଥିଲେ ମଧ ପରଶମଣି, କାଳୀବୋହୂ ଏବଂ ଅନ୍ତତଃ ରଘୁଅରକ୍ଷିତ ସମ୍ପର୍କରେ ଏହା

କୁହାଯାଇପାରିବ ନାହିଁ । ଶିଳ୍ପ ଦୃଷ୍ଟିରୁ 'ରଘୁ ଅରକ୍ଷିତ' ଉପନ୍ୟାସର ସଫଳତା ଏବଂ ରସୋତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣତା ଅବିସମ୍ବାଦିତ ।

ତାଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ସମୟର ନେତ୍ରୀ ସରଳାଦେବୀ କହିଛନ୍ତି– ମନେହୁଏ, ଲେଖିକା ଉପନ୍ୟାସର ମଧ୍ୟ ଦେଇ ତାଙ୍କର ରାଜନୈତିକ ବକ୍ତୃତା ଦେଉଛନ୍ତି ବା ନାରୀଶିକ୍ଷା, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ, ନାରୀଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ଦାମ୍ପତ୍ୟ ଜୀବନର ଆଦର୍ଶ କଥାମାନ କହୁଛନ୍ତି ।''ସେ ପୁଣି ଲେଖୁଛନ୍ତି, ''ଉତ୍କଳର ଅଶିକ୍ଷିତ ନାରୀ ସମାଜ ଉପରେ ତାଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସମାନଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ଏଡ଼ିବାର ସାଧ କାହାର ନାହିଁ । ଶିକ୍ଷିତ ନାରୀ ସମାଜ ଉପରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ଗଦ୍ୟର ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଥିଲା ଏବଂ ଯେତେଦୂର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଆଧୁନିକ ଓ ସାମାଜିକ ବାତାବରଣର ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିବର୍ତ୍ତନ ନ ହୋଇଛି, ସେତେଦିନ ଯାକେ ତାଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସର ପ୍ରଭାବ ମଧ୍ୟ ପଡ଼ିବ । କାରଣ 'ଉପନ୍ୟାସ ବା ଗଦ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ' ସବୁଦେଶରେ ସବୁ ଜାତିରେ 'ବର୍ତ୍ତମାନ' ସମାଜର ମାନସିକତାକୁ ଲକ୍ଷିତ କରାଇଦିଏ । ପରସ୍ପର ବିରୋଧୀ ଏହି ମନ୍ତବ୍ୟର ଦ୍ୱିତୀୟାର୍ଦ୍ଧଟି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସତ୍ୟ ହୋଇଥିବାବେଳେ ପ୍ରଥମାର୍ଦ୍ଧରେ ଆଲୋଚିକାଙ୍କର ସମ୍ବେଦନଶୀଳତାର ଘୋର ଅଭାବ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ସେ କୁନ୍ତଳାକୁମାରୀଙ୍କର ଆବେଗପୂର୍ଣ୍ଣ କବି ହୃଦୟ ଏବଂ ଓଡ଼ିଶା ପାଇଁ କିଛି କରିବାର ବ୍ୟାକୁଳତାକୁ ଟିକିଏ ଛୁଇଁ ପାରିଥିଲେ ଏଭଳି ଲେଖି ନ ଥାନ୍ତେ । ତାଙ୍କ ଅନୁସାରେ ଏଠାର ଉଭୟ ଅଶିକ୍ଷିତ ଏବଂ ଶିକ୍ଷିତ ଗୋଷ୍ଠୀ ଯଦି କୁନ୍ତଳାଙ୍କ ଲେଖାଦ୍ୱାରା କିଛି ମାତ୍ରାରେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇପାରିଥିଲେ, ତେବେ ଏହା ବକ୍ତୃତା ଧର୍ମୀ ହୋଇଥିଲେ କ୍ଷତି ଅବା କ'ଣ ? ସେ ସମୟର ସମାଜ ମାନସିକତାର ପରିସ୍ଫୁଟନରେ କୁନ୍ତଳାକୁମାରୀଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି ଯଦି ସାମାନ୍ୟତମଭାବେ ସଫଳ ହୋଇଥାଏ, ତେବେ ଏହାର ଐତିହାସିକ ଗୁରୁତ୍ୱକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇପାରିବ କି ? ତାଙ୍କର ରଚନାରେ ଆମୂଳ ଜୀବନର ସଂଗୀତ ଗାନ କରାଯାଇ, କଳାପକ୍ଷ ଯଦି କିଞ୍ଚିତ ଉପେକ୍ଷିତ ହୋଇ ଯାଇଥାଏ, ତେବେ ସେଥିପାଇଁ ଆମେ ତାଙ୍କୁ ଆସାମୀର କାଠଗଡ଼ାରେ ଠିଆ କରାଇବା ଉଚିତ ହେବ କି ? କଳା ଅପେକ୍ଷା ଜୀବନ ଯେ ବହୁଗୁଣରେ ବଡ଼, ଅନ୍ତତଃ ଏତକ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ଆମେ ବାଧ୍ୟ ।

କୁନ୍ତଳାଙ୍କର ନାରୀ ଚରିତ୍ର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱରେ, ବହୁ ଆୟାମରେ, କର୍ମ ପ୍ରବଣତାରେ ଏବଂ ଚାରିତ୍ରିକ ସୌରଭରେ ପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ବହୁ ପଛରେ ଛାଡ଼ି ଯାଇଛନ୍ତି । କାରଣ ତାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିରେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱଶାଳୀ ପୁରୁଷ ଚରିତ୍ର ପ୍ରାୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳନ୍ତି ନାହିଁ । 'ରଘୁ ଅରକ୍ଷିତ'ର ନାୟକ ନିଷ୍ଠୁର ନିୟତିର ହାତର ଖେଳଣା ଭଳି ଯେମିତି ଶିଉଳିଭଳି କେବଳ ଏ ଘାଟରୁ ସେ ଘାଟକୁ ଭାସି ବୁଲି ଜୀବନ କଟାଇ ଦେଇଛି, ସେଥିରେ ତାହାର କୌଣସି ପୌରୁଷ ଥିବାର ଜଣାଯାଏ ନାହିଁ । ସେହିଭଳି ଚରିତ୍ରହୀନ ଅନଙ୍ଗ, କୃପଣ ଏବଂ ଲୋଭୀ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର, ଆନନ୍ଦ ସନ୍ଧାନୀ ବିଦ୍ୟାଧର, ଭଣ୍ଡ–ପଣ୍ଡିତ ଅଚ୍ୟୁତମିଶ୍ର ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ କେହି ହେଲେ – ନିଜର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅସ୍ତିତ୍ୱର ଛାପ ପାଠକମନରେ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ନିମନ୍ତେ ସକ୍ଷମ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ଏହାର କାରଣ ରହିଛି । ସ୍ରଷ୍ଟା ଚରିତ୍ର ଏବଂ ଘଟଣା ସଂଗ୍ରହ କରନ୍ତି, ସମାଜ ଗର୍ଭରୁ ଏବଂ ଏଥିପାଇଁ ଉପାଦାନ ସଂଗୃହୀତ ହୁଏ ଜନସମ୍ପର୍କରେ । ଏକ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ମୁକ୍ତ ସମାଜରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରି

ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ଏବଂ ସ୍ୱାଧୀନ ଜୀବିକା ବରଣ କରି ନେଇଥିଲେ ହେଁ, କୁନ୍ତଳା ସ୍ୱେଚ୍ଛା ବିହାରିଣୀ ନ ଥିଲେ । ଡାକ୍ତରୀ କରିବା ପାଇଁ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଏକାକୀ ବାହାରକୁ ଯାଉ ନ ଥିବା କଥା ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଯୋଗାଯୋଗ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା, ଏ ଦେଶର ନାରୀ ସମାଜ ସହିତ । ସେମାନଙ୍କର ସୁଖ ଦୁଃଖ, ଆନନ୍ଦ ବିଷାଦ, ଅସହାୟତା ଏବଂ ଅନ୍ୟ ନିର୍ଭରତାକୁ ଖୁବ୍ ନିକଟରୁ ଦେଖିବାର ସୁଯୋଗ ତେଣୁ ସେ ବାରମ୍ବାର ପାଉଥିଲେ । ପୁରୁଷ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହା ଥିଲା ନିତାନ୍ତ ସୀମାବଦ୍ଧ । ତେଣୁ ତାଙ୍କର ପୁରୁଷସୃଷ୍ଟି ପ୍ରକୃତରେ ଅପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ।

ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନରେ କୁନ୍ତଳା ଥିଲେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ଭାଗ୍ୟବାଦୀ । ତାଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି ଏବଂ ଚକ୍ରଧର ମହାପାତ୍ରଙ୍କୁ ଲିଖିତ ପତ୍ରାବଳୀରୁ ତାଙ୍କୁ ଯେତିକି ଚିହ୍ନି ହୁଏ, ତହିଁରୁ ଅନ୍ତତଃ ଏହା ହିଁ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କରାଯାଇପାରେ । ପରିସ୍ଥିତି ଉପରୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ହୁଗୁଳା ହୋଇଗଲେ, ମଣିଷ ଈଶ୍ୱର ବିଶ୍ୱାସୀ ଏବଂ ତହିଁରୁ ଭାଗ୍ୟବାଦୀ ହୋଇଯାଏ । ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ଚରିତ୍ରରେ ଏହି ଗୁଣଟି ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । କୁନ୍ତଳାଙ୍କର ଦେହରେ ଥିଲା ଓଡ଼ିଆର ରକ୍ତ । ଓଡ଼ିଶାରେ ଯେଉଁ ସ୍ୱଳ୍ପକାଳ କଟାଇଲେ, ଏଠାର ଜନଜୀବନରେ ଭାଗ୍ୟବାଦିତାର ଅଖଣ୍ଡ ପ୍ରତିପତ୍ତି ସେ ନିଶ୍ଚୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥିବେ । ତହିଁରୁ ତାଙ୍କ ନିଜର ଦର୍ଶନ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ତାଙ୍କର ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ଭାଗ୍ୟବାଦୀ ହୋଇ ପଡ଼ିବାର କାରଣ ମଧ ଏହା ହିଁ ।

ଏ ରାଜ୍ୟର ବିରଳ ନାରୀ ଲେଖିକାମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଉତ୍କଳ ଭାରତୀଙ୍କ ଗଳା ପାଇଁ ଯଦି ଗୋଟିଏ ହାର ଗୁନ୍ଥା ଯାଏ, ତେବେ କୁନ୍ତଳା ହିଁ ହେବେ ସେ ହାରର ପଦକତୁଲ୍ୟ– ଏହା ଆମର ବିନମ୍ର ମତ ।

କୌଣସି ଲେଖକ/ଲେଖିକାଙ୍କର ରଚନା ଶୈଳୀରେ ତତ୍ତ୍ୱ ଦୃଷ୍ଟିରୁ କିଛି ଦୋଷତ୍ରୁଟି ଦେଖାଇବା ବଡ଼ ସହଜ କଥା । ତେବେ ଏ ବିଷୟରେ କୌଣସି ଚୂଡ଼ାନ୍ତ ମତାମତ ଦେବା ପୂର୍ବରୁ ତାଙ୍କର ସାମାଜିକ ସ୍ଥିତି, ପରିବେଶ, ଶିକ୍ଷାଦୀକ୍ଷା, ଲୋକସମ୍ପର୍କ ଇତ୍ୟାଦି ବିଷୟରେ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରିବା ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ବହୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଏବଂ ବିଚିତ୍ର ସ୍ଥିତି ମଧ ଦେଇ ଗଢ଼ି ହୋଇଯାଇଛି କୁନ୍ତଳାଙ୍କର ଜୀବନ ଇତିହାସ । ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଜୀବନ କାଳ ମଧରେ ତାଙ୍କୁ ଏକ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ପାରିବାରିକ ଜୀବନର ଆନନ୍ଦ କଦାପି କେଉଁଠି ମିଳିନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଜନ୍ମ ଓଡ଼ିଶା ବାହାରେ ସେକାଳର ମଧପ୍ରଦେଶର ବସ୍ତର ଜିଲ୍ଲାରେ । ବାଲ୍ୟ କାଳରେ ବର୍ମା ଯାତ୍ରା ଏବଂ ସେଠାରେ ଆଦ୍ୟ କୈଶୋର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଣଓଡ଼ିଆ ପରିବେଶରେ ଏକ ଅଶାନ୍ତ ଜୀବନ ଯାପନ । ପରିବାରରେ ମାଉସୀଙ୍କୁ ନେଇ ପିତା ଏବଂ ମାତାଙ୍କ ମଧରେ ଯେଉଁ ବିବାଦ, ତା'ର ପ୍ରଭାବ ତାଙ୍କର ଶିଶୁ ମନରେ ବିପରୀତ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ସୃଷ୍ଟି କରିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ତହିଁରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇବା ପାଇଁ ମାଆ ଯେତେବେଳେ ନିଜର ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ନେଇ ବର୍ମା ଛାଡ଼ି ଏକ ଅନିଶ୍ଚିତ ଭବିଷ୍ୟତକୁ ଆଗରେ ରଖି ଓଡ଼ିଶା ଫେରି ଆସନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ମଧ ଆଶାର ସାମାନ୍ୟ ଆଲୋକ ରେଖାଟିକିଏ ଆଗରେ ଦେଖାଯାଉନାହିଁ । ତା'ପରେ ଖୋର୍ଦ୍ଧାର ବର୍ଷେ/ଦେଢ଼ବର୍ଷର ଜୀବନକାଳ ମଧରେ କେବଳ ସାମାଜିକ ଉପେକ୍ଷା, ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଏବଂ ଅଭାବବ୍ୟତୀତ ଆଉ କିଛି ଜୁଟିନାହିଁ । କଟକର ଛାତ୍ରୀ ଜୀବନ ସୁଦ୍ଧା ସେଇଥିରେ ବ୍ୟସ୍ତ, ବିବ୍ରତ ଏବଂ ସଦା ଉଚ୍ଚକିତ । ବୃତ୍ତି

ଜୀବନରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ପରେ ସେଇ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ତାଙ୍କର ପଛ ଛାଡ଼ି ନାହିଁ ଏବଂ ୧୯୩୮ରେ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହାରି ସହିତ ତାଙ୍କୁ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିଛି । ଭାଷା ଏବଂ ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ତାଙ୍କର ଯାହା ଧ୍ୟାନ କିମ୍ବା ଧାରଣା, ଅଧ୍ୟୟନ, ମନନ ଅବା ଚିନ୍ତନ- ସେସବୁ ୧୯୧୫ରେ ସେ କଟକ ଆସିବା ପରେ ହିଁ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥିବ । ୧୯୧୩ରେ ସେ ଓଡ଼ିଶା ଆସିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଓଡ଼ିଆଭାଷା ଜାଣି ନ ଥିଲେ । ଏହାପରେ ଭାଷା ଶିଖି ସେଥିରେ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିବା କେବଳ ତାଙ୍କ ଭଳି ବିରଳ ପ୍ରତିଭା ପକ୍ଷରେ ହିଁ ସମ୍ଭବ, ଏହା ନ କହିଲେ ମଧ ଚଳିବ । ତାହାରି ଭିତରେ ନିଜର ମାତୃଭାଷା ଏବଂ ମାତୃଭୂମି (ଯାହା ପୁଣି ତାଙ୍କର ଜନ୍ମଭୂମି ନ ଥିବା) ପ୍ରତି ସେ ଯେଉଁ ମମତା ଦେଖାଇଛନ୍ତି ଏବଂ ତାହାରି ସେବାରେ ଜୀବନ ବିତାଇଦେବା ପାଇଁ ଶପଥ ଗ୍ରହଣ କରି କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଯାଇଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର ରଚନାଶୈଳୀ ସମ୍ପର୍କରେ ମତାମତ ଦେବା ପୂର୍ବରୁ ସେ ସବୁକୁ ବିଚାରକୁ ନେବାକୁ ହେବ । ଦେଶ ଆଉ ଜାତିର ଉନ୍ନତି ନିମନ୍ତେ ଦୃଢ଼ ବ୍ରତ ଗ୍ରହଣ କରି ଯିଏ, ଭାଷାକୁ ତହିଁର ମାଧ୍ୟମ ରୂପେ ମାତ୍ର ଗ୍ରହଣ କରି ନେଇଥିଲେ, ଶୈଳୀ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେଥିରେ କ'ଣ ଦୁର୍ବଳତା ରହିଗଲା, ସେ ସବୁକୁ ବଡ଼ କରି ଧରିଲେ । ତାଙ୍କ ପ୍ରତି କଦାପି ସୁବିଚାର କରାଯାଇପାରିବ ନାହିଁ । ଉତ୍କଳ ଜନନୀଙ୍କର ବହୁ ସୁକୃତ ବଳରୁ ତାଙ୍କ ଭଳି ଏକ ବିରଳ ପ୍ରତିଭା ଏଠାରେ ବିକଶିତ ହୋଇଥିଲେ । ନ ଥାଉ ତାଙ୍କ ରଚନାରେ ଭାଷାର ଆଡ଼ମ୍ବର, ଘଟଣା ବିନ୍ୟାସର ଆନୁପାତିକତା କିମ୍ବା ଚରିତ୍ର ସୃଷ୍ଟିରେ ବହୁଦର୍ଶିତା-ତାଙ୍କଠାରୁ ଯେତିକି ମିଳିଛି, ତହିଁରେ ଉତ୍କଳ-ଜନନୀଙ୍କର ଶୂନ୍ୟ ଝୁଲି କ'ଣ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଇ ନାହିଁ ? ଓଡ଼ିଶାର ଅଗଣିତ ପାଠକ/ପାଠିକାଙ୍କୁ ଅମୃତ ଉପଲବ୍ଧିର ବିରଳ ସୁଯୋଗ ଆଣି ଦେଇ ନାହିଁ ? ଆଉ କ'ଣ ଦରକାର ?

ଶେଷରେ 'ପ୍ରେମ ଚିନ୍ତାମଣି' ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଗୋଟିଏ କଥା କହି ଏହି ଆଲୋଚନା ଶେଷ କରାଯିବ । ଏ ବିଷୟରେ କାବ୍ୟଖଣ୍ଡର ମୁଖବନ୍ଧରେ ସୂଚନା ଦିଆଯାଇଛି । ଆଲୋଚକ କବି ଡଃ. କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ଦାଶ ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଲେଖିଛନ୍ତି, 'ରାଧାକୃଷ୍ଣ, ଲଳିତା ବିଶାଖାଙ୍କୁ ଘେନି ରାସନାଟିକା ଲେଖିବା କଳ୍ପନା ସେ ଜୀବନରେ ସେ କରି ନ ଥିଲେ । କୌଣସି ଗୋଷ୍ଠୀଧର୍ମ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହେବାର ପ୍ରମାଣ ତାଙ୍କ ପତ୍ର, ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ କବିତାରୁ ମିଳେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଜବରଦସ୍ତି ତାଙ୍କୁ କୌଣସି ଗୋଷ୍ଠୀ ଧର୍ମ ମଧ୍ୟରେ ଆବଦ୍ଧ କରିବା ଅନ୍ୟାୟ' । କିଛି ଖଣ୍ଡ କବିତା ଯାହାର ଆଧାର ହେଉଛି- ପ୍ରେମ, ତାକୁ ପୂର୍ବାପର ସଂଗତି ରଖି କାବ୍ୟାକାରରେ ସଜାଇବାରେ ଗୋଷ୍ଠୀ-ଧର୍ମରେ ଆବଦ୍ଧତା କିଭଳି ଆସିଲା, ତାହା ବୁଝିହୁଏ ନାହିଁ । ଏସବୁ କବିତାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କ'ଣ ଥିଲା, ତାହା ସେକାଳରେ ଅଜ୍ଞାତ ଥିଲେ ମଧ ଆଜି ଆଉ କାହାର ଜାଣିବାକୁ ବାକି ନାହିଁ । ତାହା ଉପରେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାର ଏକ ପୁଟ ଦେବା ପାଇଁ ଚକ୍ରଧର ମହାପାତ୍ର ଲେଖିକାଙ୍କର ସମର୍ଥନରେ ଏହାକୁ କାବ୍ୟ ରୂପ ଦେଇଥିଲେ । ତେଣୁ ଏହି କବିତାଗୁଡ଼ିକୁ ତା'ର ପୂର୍ବ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ରୂପ ଫେରାଇ ଦେବା ଦ୍ୱାରା ମୃତ୍ୟୁ ପରେ କୁନ୍ତଳାଙ୍କ ଆନ୍ତରିକ କାମନା କିଭଳି ଚରିତାର୍ଥ ହେଲା ? କିମ୍ବା ନାଟକାକାରରେ ଏହାର ସଜ୍ଜୀକରଣ ଦ୍ୱାରା କାବ୍ୟର ଯୁଗୋପଯୋଗିତା କିଭଳି ବ୍ୟାହତ ହୋଇଥିଲା ? ଏଥିପାଇଁ ଡଃ. ଦାଶ ସରଳାଦେବୀଙ୍କର ମନ୍ତବ୍ୟ ଉଦ୍ଧାର କରିଛନ୍ତି । ସରଳାଦେବୀଙ୍କ ମତରେ, "ସେ ଯେଉଁଠି ନାୟିକା ଭାବରେ ତାଙ୍କର କବିଦୟିତକୁ ନିଜର ପ୍ରଣୟ ଲୀଳାର ସର୍ବେତିହାସ ନିବେଦନ

କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ମାନସ ନାୟକଙ୍କ ପ୍ରଣୟ ଭାବକୁ ନିଜର ଭାଷା ତୂଳିକାରେ ବିଚିତ୍ରବର୍ଣ୍ଣ ବିନ୍ୟାସ ଦେଇଛନ୍ତି, ସେଇ କଥା ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସାଧାରଣ ସାହସିକତା ସହକାରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ସୁଧୀ ନରନାରୀ ତାଙ୍କୁ ଚିରଦିନ ସମ୍ମାନ କରିବେ ।'' ରକ୍ତମାଂସର କ୍ଷୁଧାତୃଷାର ବେଦନାକୁ ତାଙ୍କ ଲେଖନୀ ଆମ ଆଗରେ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ, ସୁସଞ୍ଚ କରି ଧରିଛି । ସରଳାଦେବୀ 'ପ୍ରେମଚିନ୍ତାମଣି'ର ମୁଖବନ୍ଧର ପ୍ରାଜ୍ଞ ଲେଖକ ଡଃ. ଆର୍ତ୍ତବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତିଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଏଥିପାଇଁ ନିନ୍ଦା କରିବାକୁ ପଛାଇ ନାହାନ୍ତି । ଏସବୁ ମନ୍ତବ୍ୟ ଏତେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଯେ, ଏହାକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ନେବାର କୌଣସି କାରଣ ଆମେ ଦେଖୁ ନାହୁଁ । କୁନ୍ତଳାଙ୍କ ଖଣ୍ଡ-କବିତା ପଛରେ ମହା ଭାବମୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କିମ୍ବା ପରମ ପ୍ରେମମୟୀ ରାଧିକା ନ ଥାଇ ରକ୍ତମାଂସଧାରୀ ସାଧାରଣ ମଣିଷ ହିଁ ଥିଲେ । ତେବେ ତାକୁ କାବ୍ୟ ରୂପ ଦେବା ପାଇଁ ଯାହା କରାଯାଇଥିଲା, ତାହା ଲେଖିକାଙ୍କର ଜୀବଦ୍ଦଶାରେ ତାଙ୍କର ସମର୍ଥନରେ ହିଁ କରାଯାଇଥିଲା । ପୁସ୍ତକାକାରରେ ପ୍ରେମ ଚିନ୍ତାମଣି ପ୍ରକାଶିତ ହେବା ପରେ କୁନ୍ତଳା ଦୀର୍ଘକାଳ ବଂଚିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ କେଉଁଠି ଏହାର ପ୍ରତିବାଦ କିମ୍ବା ଏଥିପାଇଁ କୌଣସି ଅସନ୍ତୋଷ ବ୍ୟକ୍ତ କରି ନାହାନ୍ତି । ତେଣୁ କାବ୍ୟକୁ ତାହାର ପୂର୍ବରୂପ ଫେରାଇ ଦେବାରେ ହୁଏତ କିଛି ମାନସିକ ସନ୍ତୋଷ ମିଳିଥିବାର ଦାବୀ କରାଯାଇପାରେ । ତେବେ ଏହାଦ୍ୱାରା ଏକ ସୁପ୍ରସ୍ତୁତ କାବ୍ୟ ପଠନର ଆନନ୍ଦରୁ ସାମ୍ପ୍ରତିକ ଓଡ଼ିଆପାଠକଙ୍କୁ ବଂଚିତ କରାଯିବ ବୋଲି ଆମର ବିନମ୍ର ମତ । ତେଣୁ ଏହି ଖଣ୍ଡରେ 'ପ୍ରେମଚିନ୍ତାମଣି'କୁ ତାହାର ପୂର୍ବ ପ୍ରକାଶିତ ଦୃଶ୍ୟ-କାବ୍ୟ ରୂପରେ ହିଁ ପ୍ରକାଶ କରାଗଲା ।

ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ରୂପରେ କୁନ୍ତଳା କୁମାରୀ ରଚନା ବଳୀ ଥରେ ମାତ୍ର ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ଅନେକ ଦିନରୁ ନିଃଶେଷିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହାର ପୁନଃ ପ୍ରକାଶନର ଉଦ୍ୟମ ହେବାରୁ ମନୋଜ ପ୍ରକାଶନର ସ୍ୱତ୍ତ୍ୱାଧୀକାରୀ ଶ୍ରୀମାନ ମନୋଜ କୁମାର ପଣ୍ଡା ଏହି ଦାୟିତ୍ୱ ବହନ କରି ମୋତେ କୃତଜ୍ଞତା ପାଶରେ ଆବଦ୍ଧ କରିଛନ୍ତି । ଏହି ଅବସରରେ ମୁଁ ତେଣୁ ଶ୍ରୀମାନ ମନୋଜ କୁମାରଙ୍କୁ ଆନ୍ତରିକ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଉଅଛି । ଏହାର ଗଦ୍ୟଖଣ୍ଡ ସଂଗ୍ରହ କରିଛନ୍ତି ମୋର ଅନୁଜ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଜୟନ୍ତ କୁମାର ସୁଦୂର ଦିଲ୍ଲୀରୁ । ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀର ମୁଦ୍ରିତ ରୂପ ଦେଖି ସେ ନିଶ୍ଚୟ ଯତ୍ପରୋନାସ୍ତି ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କରିବେ । ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀର ଗୁଣାଗୁଣ ବିଚାରର ଦାୟିତ୍ୱ ବର୍ତ୍ତମାନ ଓଡ଼ିଆ ପାଠକ/ ପାଠିକାଙ୍କ ହସ୍ତରେ ଅର୍ପିତ ହେଲା ।

ହେମନ୍ତ କୁମାର ଦାସ

ଗ୍ରନ୍ଥ ସୂଚୀ

ଭୂମିକା

ଭ୍ରାନ୍ତି

(୧)

କକ୍ଷଟି ପ୍ରଶସ୍ତ । ହିନ୍ଦୁ ଗୃହର ରୁଚି ଅନୁଯାୟୀ ସୁସଜ୍ଜିତ । ଗୃହ କାନ୍ଥରେ ଦେବଦେବୀଙ୍କର ବୃହଦାୟତନ ସୁନ୍ଦର ଆଲେଖ୍ୟମାଳା । ଆଲେଖ୍ୟର ବିଶେଷ ପରିଚୟ ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ । କେବଳ ଗୋଟିକର ପରିଚୟ ଦେବି । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କଦମ୍ବମୂଳରେ, ମନୋହର ନୀଳରଙ୍ଗର ଏକ ବିଚିତ୍ର ଲାବଣ୍ୟମୟ ମୂର୍ତ୍ତି, ହାତରେ ବଂଶୀ, କଣ୍ଠରେ ବନମାଳା, କଟିରେ ପୀତବସନ, ମସ୍ତକରେ ମୟୂରଚନ୍ଦ୍ରିକା, ପଶ୍ଚାଦ୍ଦିଗରେ ଭୁଜ-ବନ୍ଧନକୃତା ରାଧାମୂର୍ତ୍ତି, ଆସନ ପଦ୍ମୋପରି, ଯମୁନାର ନୀଳତରଙ୍ଗ, ଶୁଭ୍ର ହଂସ ଭାସି ଭାସି କାଳିନ୍ଦୀରେ କ୍ରୀଡ଼ାନିରତ ।

ଏ ତ ଗଲା କାନ୍ଥର ଛବି । ଛବିକୁ ଏକ ଧ୍ୟାନରେ ଅନାଇ କକ୍ଷତଳେ ଉପବିଷ୍ଟା ଜଣେ ସୁକୁମାରୀ ବାଳିକା । ଚିକ୍କଣ ସୁପାତି, ରୌପ୍ୟକରଙ୍କରେ ସଜ୍ଜିତ ତାମ୍ବୂଳ । ବାଳିକାର ଅବୟବ, ଆକୃତି ଓ ବେଶଭୂଷା ଉଚ୍ଚବଂଶୀୟା କରଣ ବାଳିକା ତୁଲ୍ୟ । ମୁଖ ଅତି ସୁନ୍ଦର, ଅତି କୋମଳ, ବୟସ ଅନୁମାନ ଦଶବର୍ଷ, ମାତ୍ର ଏଡ଼େ କ୍ଷୁଦ୍ର ବାଳିକା ଯେ କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦରୀ, ତାହା ଲେଖନୀ ଦ୍ୱାରା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ଅସମ୍ଭବ । ସେ ସୁନ୍ଦରୀ, କାନ୍ଥରେ ଥିବା ଯମୁନା ଜଳହିଲ୍ଲୋଳରେ ଭାସମାନ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ପଦ୍ମତୁଲ୍ୟ ସୁନ୍ଦରୀ ।

ନୋହିଲେ ଆଉ କାହା ପରି ? ସେ ସୁନ୍ଦରୀ, କାଳିନ୍ଦୀର ପ୍ରବାହିତ ନୀଳ କଲ୍ଲୋଳରାଶି ତୁଲ୍ୟ ତାହାର କଲ୍ଲୋଳିତ କେଶରାଶି ପୃଷ୍ଠଦେଶରେ ବାତ୍ୟାନ୍ଦୋଳିତ । ବାଳିକା ସୁନ୍ଦରୀ - କାରଣ ତାହାର ଉପବେଶନ ଦ୍ୱାରା ସୁପାତି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ, କକ୍ଷଟି ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ । କାନ୍ଥଗୁଡ଼ିକର ଚିତ୍ରମାଳା ଆଉ ବାଳିକାର ଜୀବନ୍ତ ଚିତ୍ର ଉଭୟ ମଧ୍ୟରେ ବାଳିକା ହିଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ବାଳିକା ସୁନ୍ଦରୀ, କବିବର୍ଣ୍ଣନୀୟା, ଉପନ୍ୟାସକଳ୍ପିତା ନାୟିକା, ତାହା ନୁହେଁ - ମାତ୍ର ସେ ସୁନ୍ଦରୀ, କାରଣ ତାହାର କୋମଳ

ଅବୟବର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଂଶରେ ଏକ ଅପୂର୍ବ ମାଧୁରୀ ସ୍ରୋତ ପ୍ରବାହିତ । ତାହାର ଚକ୍ଷୁ, ତାହାର ନାସିକା, ତାହାର ଲଲାଟ, ତାହାର ଚିବୁକ, ମୁକ୍ତା ସଦୃଶ ଦନ୍ତପଂକ୍ତି ସବୁ ସୁନ୍ଦର, ଅତି ସୁନ୍ଦର । ଫୁଲଟି ଫୁଟି ପତ୍ରଟିକୁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କଲା ପରି ବାଳିକାଟି ବସି ଗୃହଟିକୁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କରିଅଛି ।

ସୁପାତିର ଅନ୍ୟପାର୍ଶ୍ୱରେ ଆଉ ଜଣେ ଯୁବତୀ ଶାୟିତା । ସେ ମଧ ସୁନ୍ଦରୀ । ମାତ୍ର ତାହାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଯୌବନ କୋମଳ ବାଳିକାର ଅଙ୍ଗସୌଷ୍ଠବ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ତୁଳନାରେ କିଛି ନୁହେଁ । ଦର୍ଶକ ସହସା ଉଭୟର ତାରତମ୍ୟ ବୁଝିପାରିବେ । ବାଳିକା ସୁନ୍ଦରୀ, ଏକ ଅପୂର୍ବ ଅକପଟ ମଧୁରତା, ଅତୁଳନୀୟ ସରଳତା ତାହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଙ୍ଗରେ ପ୍ରଦୀପ୍ତ, ତାହାର ବିଶାଳ ନେତ୍ରଦ୍ୱୟରେ ଶାରଦାକାଶର ବିମଳ ତରଳ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ଢଳଢଳ ଛଳଛଳ ! ଆଉ ଯୁବତୀ–ତାହାର ନୟନ କୋଣରେ କୁଟିଳ କଟାକ୍ଷ, ସୁନ୍ଦର ଅଧର ପ୍ରାନ୍ତରେ ଅସରଳ ହାସ୍ୟ । ଉଭୟେ ସୁନ୍ଦରୀ – ଜଣେ ଗ୍ରୀଷ୍ମାବସାନର ସୁବାସିତ, ଚିକ୍କଣ, ଶୁଭ୍ରମଲ୍ଲିକା, ଆଉ ଜଣେ ଗର୍ବିତା ସୂର୍ଯ୍ୟମୁଖୀ । ଜଣେ ଶରତ ପ୍ରଭାତର ଝରା ଶେଫାଳୀ, ଆଉ ଜଣେ ପ୍ରାବୃଟ ପ୍ରାତଃକାଳୀନ ଫୁଟନ୍ତା ରଙ୍ଗ ଟହ ଟହ ହରଗୌରା, ଉଭୟ କୁସୁମ, ଜଣେ ନାମ ଅନୁରୂପା ଶେଫାଳୀ, ଅନ୍ୟଟି ତଦ୍‌ବିପରୀତା ମାଳତୀ । ଶେଫାଳୀ ସୁନ୍ଦରୀ, ସରଳା, ମଧୁରତାମୟୀ ବାଳିକା । ମାଳତୀ ସୁନ୍ଦରୀ, ଧୂର୍ତ୍ତା, ଚତୁରା, ମଦୋନ୍ମତ୍ତା ଯୁବତୀ ।

ଶେଫାଳୀ ଜମିଦାର ଦୁହିତା "ରାଣୀ ଶେଫାଳିକା", ଉଆସର ଜେମାମଣି । ମାଳତୀ ଜମିଦାରଙ୍କ କର୍ମଚାରୀର ଧୂର୍ତ୍ତା ଦୁହିତା—ଶେଫାଳୀର ସଙ୍ଗିନୀ, ତୋଷାମୋଦକାରିଣୀ, ବିଚକ୍ଷଣା ଓ କୂଟବୁଦ୍ଧିସମ୍ପନ୍ନା ।

ପ୍ରଭୁକନ୍ୟା ନିକଟରେ ଉପବେଶନ ପୂର୍ବକ ମାଳତୀ ଗଳ୍ପର ପସରା ମେଲି ଦେଇଅଛି । ଦିବା ଏକଘଟିକା ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ, ଶେଫାଳୀର ଅଳ୍ପ ଅଳ୍ପ ତନ୍ଦ୍ରା ବୋଧ ହେଉଅଛି, ମାଳତୀ ତାହା ଲକ୍ଷ୍ୟ ନକରି ଗଳ୍ପରେ ବ୍ୟାପୃତ । ହଠାତ୍ ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ସେମାନେ ଚମକି ପଡ଼ିଲେ ।

"ଏ କଣ ଅନୁବାବୁ !", ଏହା କହି ବିସ୍ମୟରେ ହତବୁଦ୍ଧି ମାଳତୀ ଧଡ଼୍ କରି ଉଠିବସିଲା । ଶେଫାଳୀର ବାକ୍ୟସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ହେଲା ନାହିଁ । ତାହାର ସର୍ବାଙ୍ଗ ଥରିଲା । ଅନୁ ପଡ଼ି ଯାଇଅଛି, ମୁଣ୍ଡରେ ଆଘାତ ଲାଗି ରକ୍ତ ଝର ଝର ବହି ଯାଉଅଛି, ସମସ୍ତ ବସ୍ତ୍ର ରକ୍ତରେ ଆର୍ଦ୍ର, ତାହାର ଚିତ୍କାରରେ କ୍ଷଣକ ମଧ୍ୟରେ ଗୃହର ପୂଝାରୀ, ବେହେରା, ଭଣ୍ଡାରୀ, ଦାସୀ ରୁଣ୍ଡ ହୋଇଗଲେ । କିଏ ପାଣି ଢାଳିଲା, କିଏ ପଟି ବାନ୍ଧିଲା, କିଏ ଡାକ୍ତର ଡାକିବାକୁ ଗଲା, କିଏ କେବଳ ପାଟି କଲା । ଅନୁ ଅଚେତନ ।

ଡାକ୍ତର ଦିଗମ୍ବର ଚୌଧୁରୀ କ୍ଷତ ସ୍ଥାନ ପରୀକ୍ଷା କରି ଆଘାତ ଗୁରୁତର ନଥିବା ପ୍ରକାଶ କଲେ । ହରିହରଙ୍କ ପରିବାର ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହେଲେ । ଶେଫାଳୀର କମ୍ପିତ ବକ୍ଷ ସ୍ଥିର ହେଲା । ମାଳତୀର ବାଷ୍ପାକୁଳିତ ନେତ୍ରବାରି ପ୍ରଶମିତ ହେଲା ।

ଅନୁ ଶଯ୍ୟାଶାୟି । ପାର୍ଶ୍ୱରେ ମୂର୍ତ୍ତିମତୀ କରୁଣାରୂପିଣୀ ଶେଫାଳିକା, କ୍ଷୁଦ୍ର ଭଗିନୀତୁଲ୍ୟା ମମତାମୟୀ, ମାତୃତୁଲ୍ୟା ଯତ୍ନବତୀ । ଶେଫାଳୀର ପ୍ରାଣ ଅନୁଠାରେ, ଧ୍ୟାନ ଅନୁଠାରେ, ଅନୁ

ତାହାର ଭ୍ରାତାଠାରୁ ଅଧିକ ପ୍ରିୟ, ଆବାଲ୍ୟସଙ୍ଗୀ, କ୍ରୀଡ଼ା ସହଚର, ସୁଖ ଦୁଃଖ, ଭ୍ରମଣ, ପଠନ ସବୁର ସହଭାଗୀ । ଅନୁ ତାହାର ଅନୁଜ । ଶେଫାଳୀର ସ୍ନାନ ଭୋଜନରେ ତୃପ୍ତି ନାହିଁ, ଖେଳ କୌତୁକରେ ମନ ନାହିଁ । କେବଳ ଅବିଶ୍ରାନ୍ତି ଭାବରେ ଦିବସ ରଜନୀ ଅନୁ ନିକଟରେ ଅତିବାହିତ କରେ । ଅନୁ ବାଳକ, ତ୍ରୟୋଦଶବର୍ଷୀୟ ସୁକୁମାର ବାଳକ । ହରିହରବାବୁଙ୍କର ପାଳିତ ।

ହରିହର ଛୋଟରାୟ ସ୍ଥାନୀୟ ଜମିଦାର, ଅତୁଳ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ଏବଂ ସଦାଶୟ; କିନ୍ତୁ ମା' କମଳାଙ୍କର ବରପୁତ୍ର ହରିହର, ଷଷ୍ଠୀ ଦେବୀଙ୍କ କୃପାରୁ ବଞ୍ଚିତ ତାଙ୍କର ପତ୍ନୀ ଇନ୍ଦୁମୁଖୀ ଅତୁଳନୀୟ ରୂପ ଅପାର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟର ଅଧିକାରିଣୀ ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା, ନିଜକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଭାଗିନୀ ଜ୍ଞାନ କରି ବଡ଼ ଦୁଃଖରେ କାଳ କାଟୁଥିଲେ । ବିବାହର ଦଶବର୍ଷ ଅତୀତ ହେଲା । ବହୁତ ବ୍ରତ ନିୟମ ପୂଜା ଉପବାସାଦି ପାଳନ କଲେ; ମାତ୍ର ସନ୍ତାନ ଆକାଂକ୍ଷା ଫଳବତୀ ହେଲା ନାହିଁ । ତହୁଁ ତୀର୍ଥାଦି ପର୍ଯ୍ୟଟନ କଲେ । ତଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟ କିଛି ଲାଭ ହେଲା ନାହିଁ । ଏହି ସମୟରେ କଟକ ଜିଲ୍ଲାରୁ ଘନଶ୍ୟାମ ମହାନ୍ତି ନାମକ ଜଣେ ପରମ ଧାର୍ମିକ ବ୍ୟକ୍ତି ଗୃହ ବିବାଦରେ ନିତାନ୍ତ ନିଃସ୍ୱ ଅବସ୍ଥା ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ହରିହର ଛୋଟରାୟଙ୍କ ଜମିଦାରୀରେ ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ତଦୀୟ ପତ୍ନୀ ସୁଶୀଳା ଦେଈ ଏକମାତ୍ର ସନ୍ତାନ ଅନଙ୍ଗମୋହନର ଜନ୍ମ ପରେ ମାନବଲୀଳା ସମ୍ବରଣ କରିଥିଲେ । ଦୁଇ ବର୍ଷର ସୁକୁମାର ଶିଶୁକୁ ଘେନି ପିତା ଘନଶ୍ୟାମ ଜମିଦାର ଦେବାନ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ମାତୃହୀନ ଅନୁକୁ ପାଇ ଇନ୍ଦୁମୁଖୀଙ୍କର ଆଉ ଆହ୍ଲାଦର ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ । ଦିବାରାତ୍ର ଅନୁ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଥାଏ । ତାହାର ସମସ୍ତ ସେବା ସ୍ୱହସ୍ତରେ କରି ସୁଦ୍ଧା ଇନ୍ଦୁମୁଖୀଙ୍କର ତୃପ୍ତି ହୁଏ ନାହିଁ ।

ଈଶ୍ୱରେଚ୍ଛାରେ ଏହି ସମୟରେ ତାଙ୍କର ଚିରଦିନର ଦୁଃଖ ଅବସାନ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ସନ୍ତାନ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କଲା । ଗୃହ ଆଲୋକିତ କରି ଆଶ୍ୱିନ ପ୍ରାତଃକାଳର ମଧୁର ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ସମୟରେ ଉଷାରୂପିଣୀ ଏକ ପରମାସୁନ୍ଦରୀ କନ୍ୟା ହରିହରଙ୍କ ନିରାନନ୍ଦ ଗୃହ-ମରୁରେ ଫୁଟି ଉଠିଲା । ସେତେବେଳେ ଦଶହରା ପୂଜାର ଗୋଳମାଳ, ବୃହତ୍ ଜମିଦାର ପ୍ରାସାଦ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ମା'ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍କ ଆଗମନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେହି ମା' ମୂର୍ତ୍ତିମତୀ ସ୍ନେହପ୍ରତିମା, ସଦୃଶ କନ୍ୟାରୂପରେ ଆଗମନ କରି ଇନ୍ଦୁମୁଖୀଙ୍କ କ୍ରୋଡ଼ାସନ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କଲେ । ଆନନ୍ଦ ରୋଳରେ ବିଶାଳ ପ୍ରାଙ୍ଗଣ ପୂରି ଉଠିଲା । ଆତ୍ମୀୟା ପ୍ରତିବେଶିନୀ ସମସ୍ତେ କନ୍ୟାକୁ ଦେଖିବାକୁ ଧାଇଁ ଆସିଲେ । ବୃଦ୍ଧ ପିତାମହ ସାକ୍ଷାଦ୍ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ମୂର୍ତ୍ତି ଭାବି ଭକ୍ତିବିହ୍ୱଳ ହୋଇ ନୟନରୁ ଆନନ୍ଦାଶ୍ରୁ ବୁହାଇଲେ ।

ପ୍ରଭାତର ଫୁଲ, ଶରତର ଫୁଲ, ପୂଜାର ଫୁଲ, ମା'ର କଣ୍ଠମାଳା;- ନାମ ଦିଆଗଲା ଶେଫାଳିକା । ହରିହରଙ୍କ ଇଚ୍ଛାକ୍ରମେ ନାମ ଦିଆଗଲା ଶେଫାଳିକା । ଶେଫାଳୀକୁ ଜଗଦମ୍ବାଙ୍କର ଅମଳକମଳ ଚରଣତଳେ ଉତ୍ସର୍ଗ କରି ବୃଦ୍ଧ ଦୀନବନ୍ଧୁ ଓ ତଦୀୟ ପୁତ୍ର ହରିହର କୃତକୃତ୍ୟ ହେଲେ । ଇନ୍ଦୁମୁଖୀର ଲଜ୍ଜା କଳଙ୍କ ଦୂରୀଭୂତ ହେଲା । ମାତୃତ୍ୱର ଆକାଂକ୍ଷା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା ।

ଶାରଦୀୟା ଶଶିକଳା ଶେଫାଳୀ ଦିନକୁ ଦିନ ବୃଦ୍ଧି ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲା । ତାହାର ଅନ୍ନପ୍ରାଶନ ଦିନ ଭକ୍ତ ଦୀନବନ୍ଧୁ ସର୍ବସମ୍ମତିକ୍ରମେ ଶିଶୁ କନ୍ୟାଟିର ସୁକୋମଳ ହସ୍ତ ଅନୁର ସୁକୁମାର ହସ୍ତରେ ଧରାଇ ଦେଲେ । ଜୟଢକ୍କା ବାଜି ଉଠିଲା ।

ପିଲାଖେଳ ପରି ଅଭିନବ ବିବାହ ହୋଇଗଲା । ହରିହର ଓ ଇନ୍ଦୁମୁଖୀଙ୍କର ଆନନ୍ଦ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ଘନଶ୍ୟାମଙ୍କ ଆଶା ସଫଳ ହେଲା । ସେହିଦିନୁ ଗୋଟିଏ ବୃନ୍ତରେ ଯୋଡ଼ିଏ ଫୁଲ ପରି ଅନୁ ଓ ଶେଫାଳୀ ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଶିଶୁଦ୍ୱୟର କଳହାସ୍ୟ ଧ୍ୱନିରେ ବୃହତ୍ ପ୍ରାଙ୍ଗଣ ମୁଖରିତ ହେଲା । ଏତେ ସୁଖ ! ଇନ୍ଦୁ ଏତେ ସୁଖର କଥା କଳ୍ପନା କରିନଥିଲେ । ବାଳକ ବାଳିକାଙ୍କୁ ଅନାଇ ତାଙ୍କ ହୃଦୟ ଉଛୁଳି ଉଠେ । ଉଭୟେ ତାହାର, ଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ଦମ୍ପତି ତାହାର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ସମ୍ପତ୍ତି, ଅମୂଲ୍ୟଧନ । ଉଭୟେ ଖେଳୁ ଖେଳୁ ମାତାଙ୍କ କୋଳକୁ ଡେଇଁ ପଡ଼ନ୍ତି । ଅଙ୍କାସନ ସକାଶେ ବିବାଦ କରନ୍ତି; କାରଣ ଇନ୍ଦୁ ଉଭୟଙ୍କର ମାତା ।

ଶେଫାଳୀର ଜନ୍ମର ତିନିବର୍ଷ ପରେ ହଠାତ୍ ବିସୂଚିକାରେ ଘନଶ୍ୟାମ ବାବୁଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା । ଉପଯୁକ୍ତ ଦେବାନଙ୍କୁ ହରାଇ ସମସ୍ତ ପ୍ରଜା ହାହାକାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଅନୁ ପିତୃହୀନ ହେଲା ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଶେଫାଳୀର ବୟସ ଦଶବର୍ଷ । ଅନୁର ବୟସ ତେର । ଅନୁ ସ୍ଥାନୀୟ ସ୍କୁଲର ଶେଷ ଶ୍ରେଣୀରେ ପଢ଼େ । ତାହାର ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ଜମିଦାର ବାବୁଙ୍କର ବିଶେଷ ଯତ୍ନ; ଗୃହରେ ମାଷ୍ଟର ରଖାଇ ଭାବୀ ଜାମାତାକୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବାରେ ତ୍ରୁଟି କରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେ ଆଧୁନିକ ରୁଚିସମ୍ପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତି; ମାତ୍ର ଏକାବେଳକେ ଦେଶୀ ସାହେବ ନୁହନ୍ତି । ତାଙ୍କର ପରିବାର ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ହିନ୍ଦୁ ପରିବାର ହେଲେ ମଧ ସୁପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ବାଳିକା ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶେଫାଳୀର ପଠନରେ ବାଧା ନାହିଁ । ସେ ଦକ୍ଷତା ସହକାରେ ଅପର ପ୍ରାଇମେରୀ ପାସ୍ କରିଅଛି । ସୂଚୀବିଦ୍ୟା, କଳାବିଦ୍ୟା, ରନ୍ଧନବିଦ୍ୟାରେ ପଟୁତା ଲାଭ କରିଅଛି ।

ତାହାର ପିତା ବହୁ ବ୍ୟୟରେ, ବହୁ ଅନୁସନ୍ଧାନରେ ସରଯୂ ନାମ୍ନୀ ଜନୈକା ଭଦ୍ରବଂଶୀୟା ବିଧବା ମହିଳାଙ୍କୁ କଲିକତାରୁ ଅଣାଇ ଗୃହରେ କନ୍ୟାକୁ ନାନା ବିଷୟରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଅଛନ୍ତି । ଶେଫାଳୀ ଜମିଦାରୀର ଭାବୀ ଉତ୍ତରାଧିକାରିଣୀ, ସେ ଜ୍ଞାନବତୀ କର୍ମକୁଶଳା ଏବଂ ସୁଗୃହିଣୀ ହେବ, ଏହାହିଁ ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା । ଇନ୍ଦୁମୁଖୀ ହିନ୍ଦୁ ନାରୀର ଚୂଡ଼ାନ୍ତ ଆଦର୍ଶ ସ୍ୱରୂପ ନ ହେଲେ ହେଁ, ଅତିଶୟ ନମ୍ରପ୍ରକୃତି ଓ ସ୍ୱାମୀ ପ୍ରତି ଏକାନ୍ତ ଭକ୍ତିମତୀ । ସେ ସରଳା, ଛନ୍ଦ କପଟ ତାଙ୍କୁ ଅଜଣା; ଶେଫାଳୀ ତାଙ୍କ ନୟନର ମଣି ସ୍ୱରୂପ, ତାହାକୁ ଅତି ଯତ୍ନରେ ପାଳନ କରିବା ଓ ସୁଶିକ୍ଷା ଦେବା ତାଙ୍କର ନିତ୍ୟବ୍ରତ ।

(୨)

ସନ୍ଧ୍ୟା ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାୟ । ଉପାଧାନରେ ଈଷତ୍ ଆଉଜି ପଡ଼ି ଅନୁ ଏକଦୃଷ୍ଟିରେ ଶେଫାଳୀକୁ ଅନାଇ ଅଛି । ଉଭୟେ ଏକାକୀ; ମାତ୍ର ପରସ୍ପରର କି ସମ୍ବନ୍ଧ ଉଭୟେ ଅଜ୍ଞାତ । ଭ୍ରାତା ଭଗିନୀ ତୁଲ୍ୟ ବା ତତୋଽଧିକ ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତ । ଅନୁ ଜାଣେ ସେ ଶେଫାଳୀର ଭ୍ରାତା ନୁହେଁ, ଶେଫାଳୀ ବିଶେଷ କିଛି ଜାଣେ ନାହିଁ । ଶେଫାଳୀର ସ୍ୱଭାବଗତ ବିଶେଷ ଦୋଷ, ସେ ବଡ଼ କ୍ରୋଧୀ । କ୍ରୋଧ ସମୟରେ ସେ ଜ୍ଞାନଶୂନ୍ୟ ହୁଏ । ଯାହା ମୁହଁରେ ଆସେ ତାହାହିଁ କହିଯାଏ । ମାତ୍ର ସେତିକି । ଦୁଇଦଣ୍ଡ ପରେ ସବୁ ଭୁଲିଯାଏ । ଅନୁ ତଦ୍‌ବିପରୀତ, ଶାନ୍ତ ଓ ଦୃଢ଼; ମାତ୍ର

ଶେଫାଳୀକୁ ଚିଡ଼ାଇବା ତାହାର ରୋଗ । କଥାକଥାକେ ତାକୁ ବିରକ୍ତ କରିବା ତାହାର ବିଶେଷ ଆମୋଦ ଓ ପ୍ରଧାନ ସୁଖ ।

ତାହାର କ୍ଷତ ଆରୋଗ୍ୟ ହୋଇଗଲାଣି । ସାମାନ୍ୟ ଦୁର୍ବଳ ମାତ୍ର । ପ୍ରାୟ ସବୁବେଳେ ବିଛଣାରେ ଉଠି ବସିଥାଏ ଏବଂ ଶେଫାଳୀ ସହିତ ଗଳ୍ପ କରେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ସୁଦ୍ଧା ସେହି କାର୍ଯ୍ୟ ଲାଗିଅଛି । ଅନୁ ଗଳ୍ପ କରୁଅଛି, ଅନର୍ଗଳ ବକି ଯାଉଅଛି; ମାତ୍ର ସେଥିରେ ଶେଫାଳୀର ମନଯୋଗ ଥିଲା ପରି ଜଣାଯାଉନାହିଁ । ତାହାର ମୁଖ ଭାରି ଗମ୍ଭୀର । କାରଣ ଦୁଇଦିନ ହେଲା ଉଭୟଙ୍କର କଳହ ହୋଇଅଛି । ସେଥିପାଇଁ ପରସ୍ପରର ବାକ୍ୟାଳାପ ନାହିଁ । ଏଥି ପୂର୍ବରେ ମଧ ବାରମ୍ବାର କଳହ ଲାଗୁଥିଲା; ମୀମାଂସା କରୁଥିଲେ ବୃଦ୍ଧ ଦୀନବନ୍ଧୁ । ଏକବର୍ଷ ହେଲା ତାଙ୍କର କାଳ ହେବାରୁ ମୀମାଂସ କରିବାକୁ କେହି ନାହିଁ । ସେମାନେ କଳହ କରନ୍ତି, ରୁଷାରୁଷି ହୁଅନ୍ତି, ଏକସପ୍ତାହ ବା ଏକପକ୍ଷ ବାକ୍ୟାଳାପ ବନ୍ଦ କରନ୍ତି, ପୁଣି ନିଜେ ନିଜେ ମିଶନ୍ତି । ଆଜି ମଧ ସେହିପରି କଳହର ପ୍ରଧାନ କର୍ତ୍ତା ଅନୁ । ସେ ଶେଫାଳୀକି ଗର୍ବୀ ଆଖ୍ୟା ପ୍ରଦାନ କରିଅଛି । ଗର୍ବିତା ସୁନ୍ଦର ବଦନ ନତ କରି ବସିଅଛି । କଳହର କର୍ତ୍ତା କାରଣ ବୁଝି ପାରିଅଛି । ଯାହାହେଉ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁ ଭୂତ ଧରିଅଛି, ତାକୁ ଝାଡ଼ିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଚତୁର ଗୁଣିଆ ମନ୍ତ୍ର ପ୍ରୟୋଗ ଆରମ୍ଭ କଲା । ଗଳ୍ପ ସ୍ରୋତ ବନ୍ଦ ହେଲା । ନିତାନ୍ତ ଶୁଷ୍କ ମୁଖରେ ମୁହଁ ଫେରାଇ ଶୟନ କଲା । ଏକମିନିଟ୍, ଦୁଇମିନିଟ୍, ଦଶମିନିଟ୍ କଟିଗଲା, ଶେଫାଳୀର ଅସହ୍ୟ ହେଲା, ସେ ନ ଜାଣିଲା ପରି ତାକୁ ଚିମୁଟି ଦେଲା । ହଠାତ୍ ଚମକିପଡ଼ି ଅନୁ ଉଠି ବସିଲା, "ମୋତେ ବିଛା କାମୁଡ଼ିଲା ।" ତକିଆ ବିଛଣା ସମସ୍ତ ଲେଉଟାଇ ପକାଇଲା, ତାହାର ମୁଖରେ ଭୟର ଚିହ୍ନ । ଶେଫାଳୀ ହାସ୍ୟ ସମ୍ବରଣ କରିପାରିଲା ନାହିଁ । ଦୁଇଦିନର ରାଗ ଉଭେଇ ଗଲା । ହସି ହସି ଗୃହାନ୍ତରକୁ ପଳାଇଲା ।

ଅନୁ ଡାକିଲା; ସହାସ୍ୟ ବଦନରେ ଶେଫାଳୀ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା; ହସ୍ତରେ ପିତୃପ୍ରଦତ୍ତ ପୁତଳିକା, ଅତି ସୁନ୍ଦର ଚିନିବାସନର କୁଣ୍ଢେଇ । ଗର୍ବିତା ଅହଙ୍କାରରେ ଫୁଲି ଉଠି ପିତୃ ଉପହାର ଅନୁକୁ ଦେଖାଇଲା । ଅନୁର ଭାରି ହିଂସା ହେଲା; ପରସ୍ପର ଛଡ଼ାଛଡ଼ି ଆରମ୍ଭ କଲେ, ହରି ବାବୁ ଆସି କଳହ ମୀମାଂସା କରିବାକୁ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଲେ । ଅଭିମାନୀ ଅନୁ କିଛି ପାଇ ନାହିଁ । ତାହାର ଚକ୍ଷୁ ଲୋତକରେ ଛଳଛଳ । ମୁଖ ତଳକୁ କରି କହିଲା; "ବାବା, ମୋର କଣ କିଛି ନାହିଁ ?"

ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ଫାଉଣ୍ଟେନ୍ ପେନ୍ – ଆଉ ଆହ୍ଲାଦର ସୀମା ନାହିଁ । ବାବା କଲିକତାରୁ ମଗାଇଥିଲେ ଶେଫାଳୀର କୁଣ୍ଢେଇ; ସେ ଖେଳଘର ଭାତ କରିବ, ପୁଅ ବିଭା କରିବ, ଆଉ ଅନୁ ସ୍କୁଲ ଛାତ୍ର, ତାହାର ଫାଉଣ୍ଟେନ୍ ପେନ୍, ସେ ଲେଖାଲେଖି କରିବ । ମାତ୍ର ଏତିକି ନୁହେଁ । ପୁଣି ଆସିଲା । ଭୃତ୍ୟ ବୃହତ୍ ପାର୍ଶଲ ବାକ୍ସଟା ଦେଇଗଲା । ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ପଦାର୍ଥ ବାହାରି ପଡ଼ିଲା । ଶେଫାଳୀର କୁଣ୍ଢେଇ, କୁଣ୍ଢେଇର ସାଜ, ମେଜ, ଚୌକି, ଖଟ, ଆଲମାରୀ, ବାସନ, ପିଆଲା ପିରିଚ, ପୁଣି ବ୍ୟାବହାରିକ ସିଲାଇ ବାକ୍ସ, ଚିତ୍ର ଆଲବମ୍, ସେଣ୍ଟ, ସାବୁନ୍, ଫିତା, କାଚ ଇତ୍ୟାଦି, ଇତ୍ୟାଦି । ଶେଫାଳୀର ଏତେ, ଆଉ ଅନୁର ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୋଟିଏ ହେଲେ ପଦାର୍ଥ ବାହାରିଲା ନାହିଁ । ଛାର ଫାଉଣ୍ଟେନ୍ ପେନ୍ ମାତ୍ର । ଅନୁ ନିରାଶ ହେଲା । ନା, ନା, ଅନୁର ବାକ୍ସ ବାହାରିଲା । ରବର, କାଳି, ଦୁଆତ, ନିବ୍, କାଚ କଲମ, ପେନ୍ସିଲ୍‌କଟା କଳ ।

ଆଉ ଅତି ସୁନ୍ଦର, ଅତିପ୍ରିୟ, ଅନୁର ବିଶେଷ ପ୍ରାର୍ଥିତ, ହଳେ ବାଦାମୀ ଯୋତା, କଲିକତାର ତିଆରୀ ଇଙ୍ଗ୍‌ଲିସ୍ ସୁ । ଆଉ ତା ପଛକୁ ଗାର୍ଟର, ଗେଞ୍ଜି, ମୋଜା ! ଶେଫାଳୀର ମୁଖ ଶୁଖିଗଲା । ଅନୁର ଏତେ ଆସିଛି, ତା'ର ଛାର କୁଣ୍ଢେଇ କେତୋଟି ! ଅଭିମାନିନୀ କାନ୍ଦି ପକାଇଲା; ମାତ୍ର ହଠାତ୍ ଏ କଣ ? ସୁନ୍ଦର ସେମିଜ୍, କ୍ଷୁଦ୍ର ପେଟି କୋଟ୍, ଛୋଟ ଜ୍ୟାକେଟ୍ । ଏଥିରେ ଉଭୟଙ୍କର ଆନନ୍ଦ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ପୂଜା ଛୁଟି ନିକଟ, ପୂଜାର ଆୟୋଜନ ହେଲାଣି ! ପିଲାଙ୍କର ପୂଜା ଉପହାର କଲିକତାରୁ ଆସିଲା । ପିଲାମାନଙ୍କର ଦେଖା ସରିଲା । ଭୃତ୍ୟ ଦୋଳି ଆଲମାରୀରେ ବନ୍ଦ କଲା । ଶେଫାଳୀ ଓ ଅନୁ କଳହ ଭୁଲିଗଲେ । ଶେଫାଳୀ ଚିନ୍ତିତା ହୋଇପଡ଼ିଲା, ପୁଅ ଆସିଛି, ଝିଅ ଆସିଛି, ବାହାଘର ହେବ । କ'ଣ କ'ଣ କରିବ, କେତେ ଲୋକ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିବ, କ'ଣ କ'ଣ ରାନ୍ଧିବ, ଏ ସବୁ ସେ ଠିକ୍ କରିପାରୁନାହିଁ । ବଡ଼ ବ୍ୟସ୍ତ ! ବାହାଘର କ'ଣ ସାମାନ୍ୟ କଥା । ଦୁଇ ଦୁଇଟା ପୁଅ ଝିଅ । ବଡ଼ ବୋଝ । ବିଚାରୀ ଅନୁର ଶରଣ ନେଲା । ବିଜ୍ଞବୃଦ୍ଧ ଅନୁ ତାହାର ଚିନ୍ତାରେ ବିଚଳିତ ହେବାର କୌଣସି କାରଣ ନ ପାଇ କହିଲେ, "ଏହି କଥା, ମୁଁ ସବୁ ହିସାବ ପତ୍ର ରଖିବି, ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିବାକୁ ଯିବି, ମୋର ଫାଉଣ୍ଟେନ୍ ପେନ୍‌ରେ ଲେଖିବି ଏକା । ଆଉ ଦେଖ ଶିଉଳି, ତୋର ଏତେ କାମ କରିବି, ଆଗତୁରା କିଛି ବହିନା ନ ଦେଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ ।" ଚତୁରା ଶେଫାଳୀ ବୁଝିଲା, "ହଁ, ହଁ, ଗୁଡ଼ି ଉଡ଼େଇବୁ, ପଇସା ମାଗୁଛୁ । ଥାଉ ତୋ କାମ, ମାଳତୀ ଅପା କରିଦେବ ।"

ଶେଫାଳୀକୁ ବହଲାଇ କହିଲା, "ଦେଖ ଶିଉଳି, ମାଳତୀଅପା ମୂର୍ଖ । ମୁଁ ଇଂରାଜୀରେ ହିସାବ ଲେଖିବି, ଆଉ ଝିଅ ଶାଶୁଘରକୁ ଗଲେ ତାକୁ ଛାଡ଼ିବାକୁ ଯିବି, ମୋର ନୂଆ ଯୋତା, ଗେଞ୍ଜି କମିଜ୍ ସବୁ ସେଦିନ ପିନ୍ଧିବି । ଯେତେ ହେଲେ ବାହାଘର ।"

ସତ କଥା, ଯେତେହେଲେ ବାହାଘର, ସେହିକ୍ଷଣି କାଗଜ କଲମ ଆସିଲା, ବାହାଘର ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଫର୍ଦ୍ଦ ହେଲା, ପ୍ରଥମ ବାବା, ଦ୍ୱିତୀୟ ବୋଉ, ତୃତୀୟ ମାଳତୀ ଅପା ଘର, ଚତୁର୍ଥ ସେବତୀ ନାନୀ ଘର, ପଞ୍ଚମ ବରକର୍ତ୍ତ୍ରୀ ଜାନକୀ ଘର, ଷଷ୍ଠ କନ୍ୟାକର୍ତ୍ତ୍ରୀ ଚମ୍ପା ଘର । ସବୁ ହେଲା, ସମସ୍ତେ ନିମନ୍ତ୍ରିତ ହେଲେ । ଇଚ୍ଛାରେ ହେଉ ବା ଭୁଲ୍‌ରେ ହେଉ ଶେଫାଳୀ ଅନୁ ନାମ ଛାଡ଼ି ଗଲା । କାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ ହେଲା, ରାଗରେ ଅନୁ ମୁହଁ ଫୁଲାଇଲା । "ରଖ ଲୋ ତୋ ବାହାଘର, ଏତେ କାମ କରିବି, ମୋତେ ପୁଣି ନିମନ୍ତ୍ରଣ ନାହିଁ ! ବିନା ନିମନ୍ତ୍ରଣରେ ତୋ ଘରେ ଖାଇବାକୁ ଯିବି ? ମୁଁ କ'ଣ ଏକଘରିକିଆ ?"

"ହଁ, ହଁ, ତୋ ନାଁ ଲେଖ ।" ଉତ୍ସୁକ ଭାବରେ ଭୀତା ଶେଫାଳୀ କହିଲା, ପଛେ ଅନୁ କଳହ କରିବ, ବାହାଦିନ ଅନର୍ଥ ଘଟାଇବ । କାରଣ ସେଥିରେ ସେ ବିଶେଷ ପଟୁ, ଶେଫାଳୀର ମୃତ୍ତିକା ଗୃହ, ଛୋଟ ଛୋଟ ଚୁଲ୍ଲୀ ଭାଙ୍ଗିବାରେ ବଡ଼ ପାରଗ । ଅଲକ୍ଷ୍ୟରେ ତରକାରୀରେ ଅଯଥା ଲୁଣ ଦେଇ ଥରେ ଶେଫାଳୀକୁ ବିବ୍ରତ କରିଥିବା କଥା ସେ ଭୁଲି ନାହିଁ ।

କାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ ହେଲା, ଅନୁର ପ୍ରାପ୍ୟ ଦୁଇଗଣ୍ଡା ପଇସା, ଶେଫାଳୀ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ଆଣିଦେଲା । ଉପାଧାନ ତଳେ ଯତ୍ନରେ ରକ୍ଷାକରି ଅନୁ ଶୟନ କଲା । ଅନୁ ଗାଢ଼ ନିଦ୍ରାଭିଭୂତ, ଧୀରେ ହାତ ଗଳାଇ ଶେଫାଳୀ ପଇସାତକ ନେଇ ପଳାଇଗା । ସକାଳେ ଉଠି ଅନୁ ତକିଆତଳ ଖୋଜିଲା । ପଇସାର ଚିହ୍ନବର୍ଣ୍ଣ ନାହିଁ ।

(୩)

ସେ ସୁଖମୟ ବାଲ୍ୟକାଳ ଅତୀତ । ଶେଫାଳୀକୁ କନ୍ଦାଇ ତାକୁ ସଙ୍ଗିହୀନ କରି ଅନଙ୍ଗ ମାଇନର ପାଶ୍ ପରେ କଟକ ଚାଲି ଯାଇଅଛି । ଛୁଟି ଆଦିରେ ଆସେ । ଆଗପରି ଖେଳାଖେଳି କରେ ନାହିଁ । ଦିବା ରାତ୍ର ପଢୁଥାଏ । ଅନୁର ବିଚ୍ଛେଦରେ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ଶେଫାଳୀ ଅତିଶୟ କାତର ହେଉଥିଲା ମାତ୍ର ଆଜିକାଲି ସହି ଗଲାଣି । ଅନୁ କଟକ ଗଲେ ସେ ଦିନ ଗଣୁଥାଏ, କେବେ ଆସିବ । କଟକ ବେଶି ଦୂର ନୁହେଁ । ସେଥିପାଇଁ ଯେ କୌଣସି ବଡ଼ ଛୁଟିରେ ଅନୁ ଗୃହକୁ ଆସି ପାରେ । ଶେଫାଳୀ ଦିନ ଗଣେ । ଦୋଳ ଗଲା । ପୁଣି ଖରାଛୁଟି; ସେ ଗଲା-ପୁଣି ମହରମ-ପୁଣି ପୂଜା;-ପୁଣି ବଡ଼ଦିନ । କୌଣସି କୌଣସି ଶନିବାର ମଧ ଆସି ରବିବାରକୁ ଚାଲିଯାଏ- ମାତ୍ର ଶେଫାଳୀ ବଡ଼ ହୋଇଯାଏ, ସରେ ନାହିଁ; ମାତ୍ର ସେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରି ଦିନ ଗଣୁଥାଏ ।

ଅନୁର ଏଣ୍ଟ୍ରାନ୍ସ ପରୀକ୍ଷା ଶେଷ ହୋଇଅଛି; ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀରେ ପାଶ୍ କରି ବୃତ୍ତି ପାଇଅଛି । ଛୁଟି ଶେଷ ହୋଇ ଆସିଲାଣି, କଲିକତା କଲେଜକୁ ଯିବାକୁ ସମସ୍ତ ସାମଗ୍ରୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ମଧ୍ୟରେ ଦୁଇଦିନ ବ୍ୟବଧାନ, ତାହାର ହୃଦୟରେ ଯୁଗପତ୍ ହର୍ଷ ଓ ବିଷାଦ ଉପସ୍ଥିତ । ଛୁଟିର ଦୀର୍ଘ ଦୁଇମାସ ଗୃହରେ ଅବସ୍ଥାନ କଲାପରେ ପ୍ରିୟ ପିତା, ମାତା ଓ ଶେଫାଳୀକୁ ଛାଡ଼ି ଯିବାକୁ ମନ ବଳୁନାହିଁ । ମାତ୍ର ସେ ପିଲା ନୁହେଁ । ସପ୍ତଦଶ ବର୍ଷ ବୟସ୍କ କିଶୋର ବାଳକ । ଆପଣାର ଭବିଷ୍ୟତ ଭାବୁଅଛି, ମାତ୍ର କାହିଁକି କେଜାଣି ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ମୁଖ ଘନ ଘନ ତାହାର ଆଖି ଆଗରେ ଭାସି ଉଠୁଅଛି । ତାହାର ମନଟା ଚଞ୍ଚଳ ହେଉଅଛି । ପୁଣି ପରକ୍ଷଣରେ ଅଦୃଷ୍ଟପୂର୍ବ କଲିକତା ମହାନଗରୀର କାଞ୍ଚନିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବିଷୟ ଭାବି ମନ ଉତ୍ସୁକ ହୋଇ ଉଠୁଅଛି ।

ଅନୁ ଭାବୁଅଛି ନାନା କଥା । ହଠାତ୍ ପଶ୍ଚାଦ୍ଦିଗରୁ କିଏ ଆସି କୋମଳ ବୀଣାବିନିନ୍ଦିତ କଣ୍ଠରେ ତାକୁ ଆହ୍ୱାନ କଲା । ବାଳକ ମୁଖ ଫେରାଇଲା । ସମ୍ମୁଖରେ ସ୍ନେହରୂପିଣୀ ଶେଫାଳୀ କ'ଣ କହିବ କହିବ, କହିପାରୁନାହିଁ । ଅନୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲା । ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ପଦ୍ମାନନା ଶେଫାଳୀ ମୁଖରେ ଏତେ ବଡ଼ ବିଷାଦର ଘନ ମେଘାବରଣ କେବେ ସେ ଦେଖିନାହିଁ । ମଧ ଆଜିକାଲି ଶେଫାଳୀ ବିଶେଷ ଗମ୍ଭୀରା । ହଠାତ୍ ତାହାର ଏକି ଦୁଃଖ ? ତାକୁ ନୀରବ ଦେଖି ଅନୁ ପଚାରିଲା, "ଶିଉଳି, କ'ଣ ପାଇଁ ମୁହଁ ଶୁଖାଇଛୁ ?" କିଛିକ୍ଷଣ ଶେଫାଳୀ ଉତ୍ତର ଦେଇପାରିଲା ନାହିଁ । ମନ ମଧ୍ୟରେ କିଛି ଗୋଟାଏ ଖୋଜିଲା । "ତୁ କଲିକତା ଯିବୁ" ଏହା କହି ଚକ୍ଷୁରୁ ଲୁହ ଝର ବୁହାଇଲା । ଅନୁ ତ ଅବାକ୍ ! " ଏ କଣ୍ ଶିଉଳି ।" ଆଦର କରି ପିଠି ଆଉଁଷି ଅନୁ ପଚାରିଲା । ବହୁକ୍ଷଣ ଶେଫାଳୀ କିଛି କହିପାରିଲା ନାହିଁ । ଅନେକ କଷ୍ଟରେ ଆତ୍ମସମ୍ବରଣ କରି କହିଲା, "ଅନୁ, ମୁଁ ଭାବିଥିଲି, ତୋର କଟକ ପଢ଼ା ସରିଲେ ତୁ ଘରେ ରହିବୁ, ତୁ କଲିକତା ଯିବୁ କାହିଁକି, ଆଉ ନ ପଢ଼ିଲେ ? ଅନୁ ହସିଲା, କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ସମବେଦନାପୂରିତ କଣ୍ଠରେ କହିଲା, "କାହିଁକି ଆଉ ପଢ଼ିବି ନାହିଁ ? ମୁଁ ବୃତ୍ତି ପାଉଛି; ପଢ଼ିବି, ବି.ଏ.ପାଶ୍ କରିବି, ଗ୍ରାଜୁଏଟ ହେବି, ଆମ ଘରର ନାଁ ହେବ । ହୁଣ୍ଡା ମୂର୍ଖ ପରି ଘରେ ବସି ରହିଲେ ସମସ୍ତେ ହସିବେ ।"

ଅଭିମାନରେ ଶେଫାଳୀ କହିଲା, "ତୁ କ'ଣ ହୁଣ୍ଡା ମୂର୍ଖ ? ଆମ ଗାଁରେ ତ କେହି ପାଶ୍ କରିନାହିଁ । ତୁ ଏତିକି ପାଶ୍ କଲୁ, ହେଲା ନାହିଁ ? କଣ ଚାକିରି କରିବୁ ? ତୁ ଚାଲିଗଲେ ମତେ ଭଲ ଲାଗିବ ନାହିଁ । କଲିକତା ଏତେ ଦୂର, ତୁ କଣ ସବୁ ଛୁଟିରେ ଆସିପାରିବୁ ?"

ଅନୁ-ମୁଁ ନ ଆସିବି ଏବେ ।

ଶେଫାଳୀ-ନାହିଁ ନାହିଁ, ମତେ ଭଲ ଲାଗିବ ନାହିଁ ।

ଅନୁ-ଆରେ, ତତେ ଭଲ ଲାଗିବ ନାହିଁ ବୋଲି କ'ଣ ମୁଁ ପାଠ ଛାଡ଼ିଆସିବି ? ମତେ କିଏ ପୋଷିବ ?

ଶେଫାଳୀ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ କହିଲା-କାହିଁକି ବାବା ପୋଷିବେ । ଏତେଦିନ କିଏ ପୋଷିଲା ? ବାବା ତ ?

ଅନୁ-ବାବା ପୋଷିବେ ସତ; ମାତ୍ର ପଢ଼ିବା କ'ଣ ମନ୍ଦ ? ମୋର ବି.ଏ.ପାଶ୍ ହେଲେ ତୁ ଖୁସି ହେବୁନାହିଁ ?

ଶେଫାଳୀ ନିର୍ବୋଧ ପରି କହିଲା-ନା, ତୁ କଲିକତା ଯାଇ ବି.ଏ. ପାଶ୍ କରିବୁ, ଚାରିବର୍ଷ ପରେ ଆସିବୁ, ମୁଁ ଖୁସି ହେବି ନାହିଁ । ସରଯୁ ଦି କହୁଥିଲେ କଲିକତା ଅଦ୍ଭୁତ ସହର । ସେଠାକାର ଲୋକେ ଦୁଷ୍ଟ, ଠକ, ମିଛ କହନ୍ତି । ତୁ ଏକା ସେଠି କେମିତି ରହିବୁ ? ମୋର ଭାରି ଭୟ, ଚୋର ଯଦି ତୋତେ କାଟେ !

ଅନୁ ପୁଣି ହସିଲା-ମୂର୍ଖ, ଏ ପରା ଇଙ୍ଗ୍ରାଜ୍ ରାଜ୍ୟ ! କିଛି ଭୟ ନାହିଁ । ମୁଁ କଲିକତା ଗଲେ ତୋ ପାଇଁ ଶଙ୍ଖା ପଠାଇବି, କେତେ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର କାଚ ପଠାଇବି, ଯାହା ଭଲ ଦେଖିବି ପଠାଇବି । କଲିକତା କଣ ଏମିତି ସେମିତି ! ଆମ ଦେଶରେ ଦିନ ରାତି ଦୁଇଟା ଅଛି, ସେଠାରେ ଖାଲି ଦିନ, ବିଜୁଳିବତୀର ଆଲୁଅରେ ରାତି କିଏ, ଦିନ କିଏ ଚିହ୍ନି ହେବ ନାହିଁ ! ଏଠି ଆମର ଖଣ୍ଡେ ଖଣ୍ଡେ କୋଠା, ସେଠି ସମସ୍ତଙ୍କର କୋଠାଘର । ଏଠି ଆମେ କୂଅରୁ ପାଣି ଖାଉ, ସେଠି କଳପାଣି । ଆଉ କେତେ କହିବି, କଲିକତା ଭାରି ସୁନ୍ଦର, ଭାରି ବଡ଼ ସହର, ସେଠିକାର ଲୋକେ ଖୁବ୍ ଭଲ ।

ଏହିପରି ଅନୁ କଲିକତା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଶ୍ରୁତପୂର୍ବ କଥାଗୁଡ଼ିକ ଆବୃତ୍ତି କରିବାକୁ ଲାଗିଲା, ଶେଫାଳୀ ନୀରବରେ ଶୁଣିଲା; ତଥାପି ତାହାର ମନରେ ଶାନ୍ତି ହେଲା ନାହିଁ ।

ଦିନ ଗଲା, ରାତି ହେଲା; ରାତି ଗଲା, ଦିନ ହେଲା । ଅନୁ କଲିକତା ପଥର ପଥିକ ହେଲା । ମନର ଦୁଃଖ ମନରେ ମାରି ହରିହର, ଇନ୍ଦୁମୁଖୀ ଓ ଶେଫାଳୀ ସ୍ନେହର ଅନୁକୁ ପଠାଇ ଦେଲେ । ଆଖିରୁ କଷ୍ଟରେ ଲୋତକ ସମ୍ବରଣ କଲେ, କାଳେ ବାଳକର ଅମଙ୍ଗଳ ହୁଏ । ଏହିପରି ମାସ ଦିନ ବହିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଶେଫାଳୀର ହୃଦୟ ବଡ଼ ଶୂନ୍ୟ ବୋଧ ହେଲା । ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ସେ ନ କାନ୍ଦି ରହିଲା, କ୍ରମେ ତାହା ମଧ୍ୟ ସହ୍ୟ ହୋଇଗଲା । ପୂଜାଛୁଟି ଆସିଲା, ଅନୁ ଆସିଲା, ପୁଣି ଗ୍ରୀଷ୍ମାବିକାଶ ଆସିଲା, ଅନୁ ଆସିଲା, ତାକୁ କଲିକତାର ଅସଂଖ୍ୟ ଗଳ୍ପ ଶୁଣାଇଲା । ଅନେକ ପଦାର୍ଥ ଆଣିଦେଲା ।

ଅନୁର ଏଫ୍.ଏ.ପାଶ୍ ହୋଇଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ବି.ଏ. କ୍ଳାସର ଛାତ୍ର; ତାହାର ଇଚ୍ଛା ଓକିଲାତୀ ମଧ୍ୟ ପଢ଼ିବ । ପିତାଙ୍କୁ ଲେଖିଲା । ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟହାନି ଭୟରେ ପ୍ରଥମେ ହରିହର ଅନୁମତି ଦେବାକୁ ଇତସ୍ତତଃ କଲେ; ମାତ୍ର ବାଳକର ଆଗ୍ରହାତିଶଯ୍ୟ ଦେଖି ଅବଶେଷରେ ସମ୍ମତ ଦେଲେ । ଅନୁ ଦୃଢ଼ପ୍ରତିଜ୍ଞା ସହ ଏକାନ୍ତ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାକୁ କଲିକତାରେ ରହିଲା ।

(୪)

ସାନନ୍ଦ ଦାସର ପରିବାର ଛଳ ଚାତୁରୀରେ ବିଶେଷ ପଟୁ । ତାହାର ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁତ୍ର, କନ୍ୟା ଓ ନିଜେ ଗୃହବିଚ୍ଛେଦ ଘଟାଇବା ବିଷୟରେ ସିଦ୍ଧହସ୍ତ । ତାହାର ଯୋଡ଼ିଏ କନ୍ୟା । ଜ୍ୟେଷ୍ଠା ସୁକୁମାରୀର ବହୁକାଳ ହେଲା ବିବାହ ହୋଇଯାଇଅଛି । କନିଷ୍ଠା ମାଳତୀ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅବିବାହିତା । ତାହାର ଅପସ୍ମାର (ଫିଟ୍) ବେରାମି, ସମୟ ସମୟରେ ମୂର୍ଚ୍ଛା ହୁଏ । ଏହି କାରଣରୁ ମଧ୍ୟ ତାହାର ବିବାହ ସ୍ଥଗିତ ହୋଇ ପାରନ୍ତା ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଚୂଡ଼ା ଉପରେ ମୟୂରପୁଚ୍ଛ ପରି ତାହାର ଏପରି ଗୋଟିଏ କୁତ୍ସିତ ରୋଗ ଛଡ଼ା ଆଖିରେ କଦାକାର ଫୁଲା ପଡ଼ିଅଛି । ସାନନ୍ଦର ପରମ ହିତୈଷୀ ଭ୍ରାତା ନବକିଶୋର ଦାସଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଉକ୍ତ ଦିଓଟି କାରଣ ହେତୁରୁ ପରମ ଆତ୍ମୀୟତା ପ୍ରକାଶ କରି ମାଳତୀର ସବୁ ବର ବାହୁଡ଼ାନ୍ତି ଏବଂ କେବେ କୌଣସି ବୃଦ୍ଧା ଗୋପନରେ କନ୍ୟାଟିର ବିଷୟ ପଚାରିବାକୁ ଆସିଲେ ମାଳତୀର ରୂପ ଗୁଣ ସାଳଙ୍କାରରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତି । ଶ୍ରୋତା ବିମୁଖ ହୁଏ ।

ମାଳତୀ ବିବାହ ହୋଇନାହିଁ । ବୟସ କିନ୍ତୁ ଅନେକ ହେଲାଣି । ଚିନ୍ତା କ'ଣ, ତାଙ୍କ ଘରେ ବାତୁଅ କନ୍ୟା ଅନେକ ବର୍ଷ ରହିଥାନ୍ତି । ମାଳତୀ କିନ୍ତୁ ସମୟ ସମୟରେ ଚିନ୍ତା କରେ । ନିଜର ବିବାହ ବିଷୟ ଚିନ୍ତା କରିବା ବିଂଶବର୍ଷୀୟା ଯୁବତୀ ପକ୍ଷରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ବିଷୟ ନୁହେଁ । ସେହି କେବଳ ଚିନ୍ତା କରେ ତାହା ନୁହେଁ, ଆହୁରି ଚିନ୍ତା କରେ ଜଣେ, ସେ ତାହାର ମାତା । ଉଭୟଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ତାହାର ଶୀଘ୍ର ବିବାହ ହେଉ । ପାତ୍ର ମଧ୍ୟ ସ୍ଥିର । କେହି ଶୁଣି ଅସମ୍ଭବ ଜ୍ଞାନ କରିବେ ନାହିଁ ତ ? ମନୋନୀତ ପାତ୍ରଟି ଅନଙ୍ଗମୋହନ ।

ଅନଙ୍ଗ ଜମିଦାର ପୁତ୍ର ନୁହେଁ; ଶେଫାଳୀର ବାଗ୍‌ଦତ୍ତ ବର, ଏହା ତ ରାଜ୍ୟର ଲୋକେ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ଜାଣନ୍ତି କେବଳ ଚାରି ବ୍ୟକ୍ତି; ଦୀନବନ୍ଧୁ, ଘନଶ୍ୟାମ ସ୍ୱର୍ଗରେ, ହରି ଓ ଇନ୍ଦୁ ପୃଥିବୀରେ । ଆଉ କେହି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ଭାବନ୍ତି, ଅନୁ ଜମିଦାରଙ୍କ ଆଶ୍ରିତ । ସଦାଶୟ ଜମିଦାର ତାକୁ ଯୋଗ୍ୟ କରି ଧର୍ମାର୍ଜ୍ଜନ କରୁଅଛନ୍ତି । ମୃତ ଘନଶ୍ୟାମର ବିଶ୍ୱସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟର ପୁରସ୍କାର ।

ସେ ଯାହା ଭାବୁ ପଛକେ, ଶେଫାଳୀ ଓ ଅନୁଙ୍କର ମାଳତୀ ଘନିଷ୍ଠ ସଙ୍ଗୀ, ସେ ଉଭୟଙ୍କର ମାଳତୀ ଅପା । ମାଳତୀ ବାଳକ ବାଳିକାଙ୍କର ସମଗ୍ର ଗତିବିଧି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଅଛି । ଅନୁକୁ ସେ ପ୍ରାଣାଧିକ ସ୍ନେହ କରେ; ମାତ୍ର ଅନୁ ଦରିଦ୍ର ବାଳକ, ତାହାର ଏଡ଼େ ସ୍ପର୍ଦ୍ଧା, ନିଜର ସମକକ୍ଷା ମାଳତୀକୁ ସ୍ନେହ ନକରି ବାମନ ଚାନ୍ଦ ଧରିଲା ଭଳି ଅନୁ ଶେଫାଳୀର ଭକ୍ତ । ଏହା ମାଳତୀର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସହ୍ୟ । ଏକେ ଶେଫାଳୀ ସୁନ୍ଦରୀ, ତଦୁପରି ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶାଳିନୀ ଜମିଦାର ଦୁହିତା,

ଗହଣାରେ ଝଲମଲ, ପାଟ ଲୁଗାରେ ଶରୀର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ । ପୁଣି ବିଶେଷ ସୁକୁମାରୀ, ମାତା ପିତାର ଏକାନ୍ତ ଆଦରିଣୀ, ମାଳତୀ ତାହାର ଦାସୀ, ମାଳତୀର ବଡ଼ ଈର୍ଷା, ବିଶେଷ କ୍ରୋଧ । ଏ ତ ବାଳିକା, ସେ ତ ବାଳିକା; ମାତ୍ର "କାହିଁ ରାଣୀ, କାହିଁ ଚନ୍ଦ୍ରକାଣୀ ।"

ମାଳତୀ ଶେଫାଳୀ ସହିତ ମୌଖିକ ବିଶେଷ ମଧୁର କଥା କହିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାକୁ ହିଂସା କରେ । ହିଂସାର ବିଷୟ ଅନେକ - ଶେଫାଳୀର ରୂପ, ଶେଫାଳୀର ସୁନ୍ଦର କେଶରାଶି - ତାହାର ଅସଂଖ୍ୟ ମଣିମାଣିକ୍ୟ ଖଚିତ ଅଳଙ୍କାର, ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ପାଟ ବନାରସୀ ଲୁଗା, ଖଟିବାକୁ ଗୋଡ଼ତଳେ କେତେ ଦାସୀ । ତାହା ଉପରେ ପୁଣି, ଅନଙ୍ଗମୋହନ, ଅତି ରୂପବାନ୍, ଅତି ପ୍ରିୟ ଜଗତର ସମୁଦାୟ ବସ୍ତୁ ଅପେକ୍ଷା ସୁନ୍ଦର ଅନଙ୍ଗମୋହନ, ସେ ପୁଣି ଶେଫାଳୀକୁ ଆଦର କରେ । ଆଉ ମାଳତୀକୁ ? ଘୃଣା କରେ । ନିଜେ ପରାନ୍ନପାଳିତ ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ମାଳତୀକୁ ଦାସୀ ତୁଲ୍ୟ ମନେକରେ । ଏହା ମାଳତୀର, ମାଳତୀର ମାତା ପିତା ଓ ଭ୍ରାତାମାନଙ୍କର ଅସହ୍ୟ । ହାୟ ! ନିର୍ବୋଧ ଶେଫାଳୀ, ମାଳତୀକୁ ସେ ପୁଣି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭଲ ପାଏ ।

ଦୁଇବର୍ଷ ବିତିଗଲା, ଅନଙ୍ଗ ଗୃହକୁ ଫେରିନାହିଁ । ତାହାର ବିଚ୍ଛେଦ ଏତେ ଦୀର୍ଘ ଅଦର୍ଶନ ପରେ ଶେଫାଳୀକୁ ତେତେ ଅଧିକ ବାଧୁ ନାହିଁ । ଆଜିକାଲି ତାହାର ବିଶେଷ ସଙ୍ଗିନୀ ମାଳତୀ । ସକାଳ ଓ ସନ୍ଧ୍ୟା ସରଯୂ ଦିଦି ନିକଟରେ ଅତିବାହିତ କରି ଦୀର୍ଘ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ବାଳିକାଦ୍ୱୟ ଏକତ୍ର କଟାନ୍ତି । ଶେଫାଳୀ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁବତୀ । ତାହାର ରୂପ-ନଦୀ ତରଙ୍ଗାୟିତ, କୂଳ ଉଛୁଳି ପଡୁଛି । ପ୍ରିୟସଖୀ ମାଳତୀ ଦିବାରାତ୍ର ତାହାର ରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଶେଫାଳୀକୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବାର ପ୍ରୟାସ କରେ । ନାରୀର ରୂପ ବୋଧହୁଏ ତାହାର ସର୍ବାଧିକ ପ୍ରିୟ । ରୂପର ପ୍ରଶଂସା ଶୁଣିବାକୁ କେଉଁ ନାରୀ ଉଦ୍‌ଗ୍ରୀବ ନୁହେଁ; ରୂପ କୁତ୍ସାରେ କିଏ ମର୍ମାହତା ହୁଏ ନାହିଁ ? ଶେଫାଳୀର ସବୁ ଅଛି, ରୂପ ଅଛି, ଗୁଣ ଅଛି, ଧନ ଅଛି, ମାନ ଅଛି, ଅତୁଳନୀୟ ଯୌବନ ଅଛି । ଶେଫାଳୀର କ'ଣ ନାହିଁ ? ତୋଷାମଦପଟୁ ମାଳତୀର ବର୍ଣ୍ଣନା ପାଇଁ ଶେଫାଳୀର କ'ଣ ନାହିଁ ?

ଶେଫାଳୀ ରାଜକୁମାରୀ । ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶାଳିନୀ; ଆଉ ଅନୁ ? ସେ ତାହାର ପିତାର ଆଶ୍ରିତ ଏକ ପିତୃମାତୃହୀନ ଅନାଥ ଦରିଦ୍ର ବାଳକ । ତାହାର କୂଳଶୀଳ, ବଂଶଗୋତ୍ର କିଛି ଜଣାନାହିଁ । ତାହାର ଏକାନ୍ତ ହୀନାବସ୍ଥା ବିବୃତ କରି ଶେଫାଳୀ ହୃଦୟରେ ଅନୁ ପ୍ରତି ବିରାଗ ଜନ୍ମାଇବା ହିଁ ମାଳତୀର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ହଠାତ୍ ତାହାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟସିଦ୍ଧିର ଏକ ଅପୂର୍ବ ସୁଯୋଗ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ଶେଫାଳୀ ଲାଗି ନାନାସ୍ଥାନରୁ ସମ୍ବନ୍ଧ ଆସିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସାନନ୍ଦ ଦାସ ଏହି ସୁଯୋଗରେ ଶେଫାଳୀକୁ କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ବିବାହ କରାଇବାକୁ ପ୍ରାଣପ୍ରଣେ ଚେଷ୍ଟା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ମାଳତୀ ଓ ଅନୁର ମିଳନ ପଥର କଣ୍ଟକ ଶେଫାଳୀକୁ ଦୂର କରିବା ବର୍ତ୍ତମାନ ସାନନ୍ଦ ପରିବାରର ପ୍ରଧାନ ଚିନ୍ତା ।

ଦିନେ ସିଲାଇ କରୁ କରୁ ଶେଫାଳୀ ଅନୁ ବିଷୟ ଭାବୁଅଛି, ଏତେ ଦିନ ହେଲା, ଦୁଇବର୍ଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା, ଅନୁ ତ କୌଣସି ଛୁଟିରେ ଆସିଲା ନାହିଁ, କେବେ ତା'ର ଓକିଲାତୀ ପରୀକ୍ଷା ଶେଷ ହେବ, ସେ ଆସିବ - ଭାବନାରେ ବିଘ୍ନ ପଡ଼ିଲା; ହଠାତ୍ ମାଳତୀ ଆସି ପଶ୍ଚାଦ୍ଦିଗରୁ ତାହାର ଚକ୍ଷୁ ଦିଓଟି ହସ୍ତାବୃତ କଲା ।

''ଆଲୋ ମାଳ, ବସ୍'' ଏହା କହି ମୁହଁ ବୁଲାଇ ଶେଫାଳୀ ପ୍ରିୟତମ ବନ୍ଧୁର ସଂବର୍ଦ୍ଧନା କଲା । ମାଳତୀ ବସିଲା, ଏକଥା ସେ କଥା ହେଲା, କ୍ରମେ ଗଳ୍ପ ଜମିଲା, ବର୍ତ୍ତମାନ ମୂଳକଥା କହିବାର ସୁଯୋଗ ମିଳିଲା । ମାଳତୀ ଆରମ୍ଭ କଲା–'ସହି, ଗୋଟାଏ କଥା ଶୁଣିବୁ ?''

ଶେ – ସହି, କିସ କଥା ?

ମା – ସହି, ବେଙ୍ଗୁଲୀ ମଥା । ଆଲୋ ଶୁଣ୍, ନୂଆଗାଁ ସାଆନ୍ତ ଘରୁ ତୋ ପାଇଁ ଖବର ଆସିଲାଣି ।

କିଛି ନ ଜାଣିଲା ପରି ଶେଫାଳୀ କହିଲା, କି ଖବର ଲୋ' ?

ମା – ବାହାଘର କଥା ଲୋ, ନୂଆଗାଁ ସାଆନ୍ତଙ୍କ ବୋହୂ ହେବୁ ଲୋ !

ଶେଫାଳୀ ବିବାହ କଥାରେ ବିଶେଷ ସଂକୁଚିତା ହୋଇ କହିଲା, ''ମାଳ ତୋର ସବୁବେଳେ ସେହି କଥା, ଆଉ କିଛି କଥା ନାହିଁ ?''

ମାଳତୀ ବଡ଼ ଆଦରରେ କହିଲା, ''ଆମ ଦେଖ ଆଉ ଗଣ୍ଡାଏ ଛଅଟା ମାସ ପରେ ଯାଇଁ ପରଘର କରିବେ । ଆଜିଠଉଁ ଆମର ବାହୁନା ଲାଗିବ, ''ଆଗୋ ସହି ସଙ୍ଗାତେ – ମନେ ରଖିବ ମୋତେ – ।''

'ବସ୍', ବାଧା ଦେଇ ଶେଫାଳୀ ତାହାର ହାତ ଟାଣି ଧରିଲା । କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ପଚାରିଲା, ''କଥାଟା ସତ ?''

''ସତ ନୁହେ । ମୋ ରାଣ । ମୋ ବୋଉଠୁ ଶୁଣିଥିଲି ପରା । ଆମ ବାପାସାଆନ୍ତେ, ମା ସାଆନ୍ତାଣୀ ହଁ ଭରିଲେଣି, ଦିନ ମାସ କଥା ଛିଡ଼ିଲାଣି, ସବୁ ଠିକ୍ ହେଲାଣି । ତୋ ରୂପ, ତୋ ଗୁଣ ଶୁଣିଲେ ତ ରଜାପୁଅ ଝୁରିବେ । ଏକା ନୂଆଗାଁ ସାଆନ୍ତ ଘର ତୋ ବାପା ସାଆନ୍ତ କାନ୍ଧକୁ କାନ୍ଧ । ବୋଉ କହୁଥିଲା, ତାଙ୍କର କୁଆଡ଼େ ଲକ୍ଷେ ଭରଣ ଧାନରେ ସୁନା କଳସ ବସେ, ଗୋଠରେ ହଜାର ହଜାର ଗାଈ ଗୋରୁ ବଳଦ – ଛେଳି ମେଣ୍ଢା, ଆଉ ଧନ ସମ୍ପତ୍ତି ରଜାଘରୁ ବଳି ।'' ଏଥର ତୁନି ତୁନି କାନରେ କହିଲା, ''ବର ନାଁ ନଟବର । ଭାରି ସୁନ୍ଦର – ବାବା ଆମର ଦେଖିଥିଲେ, ଭାରି ଭଲ, ପାଶ୍ କରିଛି, ଦେଖ ସହି, କାହାକୁ କହିବୁ ନାହିଁଟି, ଗୁପ୍ତ କଥା – ଭାରି ଗୁପ୍ତ – ବାପା ଯାଇଥିଲେ ନୂଆଗାଁ, ବାପା ସାଆନ୍ତ ପଠାଇଥିଲେ ବରଘର ଓର ନବାକୁ – ଆଲ୍ଲା ମଣିଷ, ଏମିତି ମିଳାପୀ, ତୋ କଥା ପଚାରିଥିଲେ, ''ଆମ ଜେମା ପରୀ'' ବାପା କହିଲେ; କେତେ କଥା ହେଲାଣି, ତୁ ହୁଣ୍ଡୀ କିଛି ଜାଣି ନାହୁଁ ।'' କିନ୍ତୁ ଏତେ କଥାରେ ସୁଦ୍ଧା ଶେଫାଳୀର ବିଶେଷ ଉତ୍ସାହ ଦେଖାଗଲା ନାହିଁ । ତାହାର କେଜାଣି କାହିଁକି ଘନ ଘନ ଅନୁ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଲା; କିନ୍ତୁ ଧର୍ମଶୀଳା, ସୁଚରିତ୍ରା ଶେଫାଳୀ ଭୁଲ୍‌ରେ ସୁଦ୍ଧା ଭ୍ରାତାତୁଲ୍ୟ ଅନୁକୁ ହୃଦୟରେ ସ୍ଥାନ ଦେଲା ନାହିଁ ।

ଶେଫାଳୀ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଅଛି, ଗୃହରେ ନାନା ଆୟୋଜନ ଉଦ୍‌ଯୋଗ ଲାଗିଅଛି । କୌଣସି ବିଶେଷ କାର୍ଯ୍ୟ ସକାଶେ ଯେପରି ସମସ୍ତେ ବ୍ୟସ୍ତ । ଜମିଦାରୀରୁ ଭାର ଭାର ତଣ୍ଡୁଳ, ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଗବ୍ୟ ଘୃତ, ମସଲା, ନାନା ଶିଳ୍ପ ପଣ୍ୟଦ୍ରବ୍ୟରେ ଭଣ୍ଡାର ଘର ପୂର୍ଣ୍ଣ ।

ମାଳତୀ କଥାରେ ତାହାର କିଞ୍ଚିତ୍ ବିଶ୍ୱାସ ହେଲା । ହଠାତ୍ ଦିନେ ଦାସୀ ଆସି ତାହାର ଅଳଙ୍କାର ସାଜ ଫିଟାଇ ମାପ ଆଦି ନେଇଗଲା । ଏ କଣ ତେବେ ସତେ ତାହାର ବିବାହ ଉତ୍ସବର ପୂର୍ବ ଲକ୍ଷଣ ? ଲାଜ କଥା, ସେ କାହାକୁ ପଚାରିବ ? କେବଳ ଏକମାତ୍ର ମାଳତୀ, ମାଳତୀର କଥା ନିଶ୍ଚୟ ସତ୍ୟ । ମାଳତୀ ନିଶ୍ଚୟ ଠିକ୍ ଖବର ଜାଣେ । ଆଜିକାଲି ଉଭୟଙ୍କର ଛାଡ଼ ବାଡ଼ ନାହିଁ । ଦିନରେ, ସନ୍ଧ୍ୟାରେ, ଉଦ୍ୟାନରେ, ପୁଷ୍କରିଣୀ ତଟରେ ଦୁଇ ସଙ୍ଗୀ ମନ ସୁଖରେ ଗଳ୍ପନିରତା, 'ସଂସର୍ଗଜା ଦୋଷଗୁଣା ଭବନ୍ତି ।' ଶେଫାଳୀର ସ୍ୱଭାବ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଅଛି । କୋମଳ, ବିନୀତା ବାଳିକା ଅହଂକାରିଣୀ ରୂପଗର୍ବିଣୀ ତୋଷାମୋଦପ୍ରିୟା ହେଲାଣି, ପଢ଼ାପଢ଼ିରେ ତାହାର ମନ ନାହିଁ । ନିର୍ବୋଧ ବାଳିକା ମନେ ମନେ ନିଜକୁ କଳ୍ପିତ ନୂଆଗାଁ ଜମିଦାରଙ୍କ ଭାବୀ ବଧୂ ସ୍ଥିର କରି ଆନନ୍ଦିତା । ଅଗ୍ନିକୁ ଇନ୍ଧନ ଯୋଗାଇ ମାଳତୀ କ୍ରମେ ବର୍ଦ୍ଧିତ କରୁଅଛି ।

ଶେଫାଳୀ ଆଉ ଶେଫାଳୀ ନୁହେଁ । ତାହାର ସ୍ୱଭାବ, ତାହାର ରୀତିନୀତି ପରିବର୍ତ୍ତିତ । କ୍ଷୁଦ୍ର ଝୁରୁଝୁରୀ ଗଙ୍ଗଶିଉଳୀ ଆଜିକାଲି ଉଦ୍ଧତା, ଦର୍ପିତା ଓ ଚାଟୁପ୍ରିୟା । ମାଳତୀ ଛଡ଼ା ତାହାର ଆଉ କାହାକୁ ଭଲ ଲାଗେ ନାହିଁ । ଅନୁ କଥା ବିଶେଷ ମନେ ପଡ଼େ ନାହିଁ । ମନେ ପଡୁଅଛି ନଟବର - କଳ୍ପିତ ଶ୍ୟାମ ସୁନ୍ଦର ନଟବର । ତାହାର କଳ୍ପିତ ଧନୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, କଳ୍ପିତ କୁଳମର୍ଯ୍ୟାଦା, କଳ୍ପିତ ରୂପ ଗୁଣ ଅହଂକାରିଣୀ, ଶେଫାଳିକା ମାଳତୀ ମୁଖରେ ଓ ନିଜ ମନୋମଧରେ ଉପଭୋଗ କରି ସୁଖଲାଳସା ବୃଦ୍ଧି କରୁଅଛି । ଜମିଦାରଙ୍କ କନ୍ୟା, ଜମିଦାର ଗୃହର ବଧୂ ହେବ, ଏହାହିଁ ତ ବିଧିସଙ୍ଗତ । ରାଜପୁତ୍ରୀ ରାଜପୁତ୍ରର ପାଣିଗ୍ରହଣ କରିବ, ଏହାହିଁ ତ ସଂସାରାନୁମୋଦିତ । ଧନଶାଳିନୀ ଧନୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ଶୂରପ୍ରତାପ ସାମନ୍ତ ନଟବର ଚନ୍ଦ୍ର ରାଉତରାୟଙ୍କର ଗୃହିଣୀ ହେବ, ଏହାହିଁ ତ ସମ୍ମାନର ବିଷୟ । ବିଷବୀଜ ରୋପଣକାରିଣୀ ମାଳତୀର ଅଭିଷ୍ଟ ସିଦ୍ଧ ହୋଇଅଛି । ଆଜିକାଲି ଶେଫାଳୀ ନଟବର କଥା ଶୁଣିବାକୁ ଭଲ ପାଏ । ତାହାରି ଧନ ଓ ପ୍ରତାପର ଗଳ୍ପ ଶୁଣୁ ଶୁଣୁ ବିଭୋର ହୁଏ । ତାହାର ଚକ୍ଷୁରେ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ବିକାଶ ହୁଏ । ମାଳତୀ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ମନେ ମନେ ହାସ୍ୟ କରେ ଏବଂ ନିର୍ବିକାରରେ ଅନଙ୍ଗମୋହନର କଳ୍ପିତ କୁଞ୍ଜ-କୁଟୀରର ରାଣୀ ହୋଇ ସୁଖାନୁଭବ କରେ ।

(୪)

ଓକିଲାତି ପରୀକ୍ଷା ଶେଷ ହୋଇଅଛି । ଦୀର୍ଘ ପ୍ରବାସର ଅବସାନ ପରେ ପାଠଶ୍ରମଶୀର୍ଣ୍ଣ, ଗୁଣବାନ୍, ବିନୟୀ, ସାଧୁ ପ୍ରକୃତି ଅନୁ ଆସି ପିତୃତୁଲ୍ୟ ହରିହର ଛୋଟରାୟଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣରେ ପ୍ରଣାମ କଲା । ତାହାର ମୁଖଶ୍ରୀକୁ ଅନାଇ ହରିହର ତୃପ୍ତ ହେଲେ, ମନେ ମନେ ଅସଂଖ୍ୟ ଆଶୀର୍ବାଦ କଲେ । ଅନ୍ତରାଳରୁ ଭାବୀ ଜାମାତା ସର୍ବଗୁଣସମ୍ପନ୍ନ ଓ ଅନୁଗତ ଅନଙ୍ଗର ବଦନେନ୍ଦୁକୁ ନିରୀକ୍ଷଣ କରି ଇନ୍ଦୁମୁଖୀ ତୃପ୍ତ ହେଲେ । ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଶେଫାଳୀ ଓ ଅନୁର ଯୁଗଳମୂର୍ତ୍ତୀ ଫୁଟି ଉଠିଲା । ବାଲ୍ୟର ସେ ଯୁଗଳମୂର୍ତ୍ତି ଅଙ୍କାସନ ସକାଶେ ବିବାଦ ପ୍ରବୃତ୍ତ କ୍ଷୁଦ୍ର ପୁଷ୍ପକଳିକା, ତୁଲ୍ୟ କୋମଳ ଶିଶୁ ଦିଓଟି, ଆଉ ଯୌବନର ଏ ଯୁଗଳ ମୂର୍ତ୍ତି । ଅନୁ ଯୁବକ - ତାହାର ବୟସ ଦ୍ୱାବିଂଶ ଅତିକ୍ରମ କରିବ ।

ଏତେ ଅଳ୍ପ ବୟସରେ ସେ ଓକିଲ ବି.ଏଲ୍. ପାଶ୍ । ଆଉ ଏଥିରୁ ବଳି କଣ ଆନନ୍ଦ ଅଛି ? ସେ ପୁଣି ଶେଫାଳୀର ସ୍ୱାମୀ, ଇନ୍ଦୁଙ୍କର ଜ୍ୱାଇଁ ।

ଅନ୍ତରାଳରୁ ଆଉ ଜଣେ ରମଣୀ ଦର୍ଶନ କଲା । ସେ ମାଳତୀର ମାତା ଦୁର୍ଗାବତୀ । ଅନଙ୍ଗ ସତେ ତାର ଜ୍ୱାଇଁ ହେବ ! ଆଶା ଓ ବିଶ୍ୱାସ ତାହାକୁ ଆକୁଳ କରି ପକାଇଲା । ଶେଫାଳୀ ଯଦି ନୂଆଁ ଗାଁର ବୋହୂ ହୁଏ, ତେବେ କୁଳୀନ ସାନନ୍ଦ ପରିବାର କନ୍ୟାକୁ ଅନଙ୍ଗ କିପାଁ ବିବାହ ନ କରିବ ? ମାତା ଦୃଷ୍ଟିରେ ମାଳତୀ ଅତି ସୁନ୍ଦରୀ । କେଉଁ ମା' ସନ୍ତାନକୁ କୁତ୍ସିତ ଦେଖେ !

କିନ୍ତୁ ଯାହାକୁ ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଅନୁର ଏକାନ୍ତ ଆକାଂକ୍ଷା, ସେହି ଶେଫାଳୀକୁ ପ୍ରଥମ ଦର୍ଶନ କରି ହଠାତ୍ ତାହାର ହୃଦୟରେ ଦାରୁଣ ଆଘାତ ଲାଗିଲା ! ଏ କ'ଣ ! ତାହାର ସରଳା, କୋମଳହୃଦୟା, ଏକାନ୍ତ ଅନୁଗତା ଶେଫାଳୀ ? ତାହାର ହୃଦୟରେ ପୂର୍ବର ସ୍ନେହ ଓ ଆଦର ନାହିଁ କହିଲେ ଚଳେ । ଶେଫାଳୀ ତାକୁ ଓଳିକି ହେଲା । ସ୍ୱଭାବ ସୁଲଭ 'ତୁ' ବଦଳରେ ବଡ଼ ସଂକୋଚରେ 'ତୁମେ' କହିଲା । ସେ ତ ଭାବିଥିଲା ଶେଫାଳୀ ଦୌଡ଼ିଯାଇ ଦେଖା କରିବ, ଆଦରରେ କଥା ଉପରେ କଥା ପଚାରିବ, କାହିଁ ଶେଫାଳୀ ତାହା ତ କିଛି କଲା ନାହିଁ । ଲଜ୍ଜାରେ ସଂକୋଚରେ ଓଳିକି ହେଲା, ପଦେ ଦୁଇପଦ କଥା ପଚାରିଲା, ଚାଲିଗଲା; ଅନୁ କଣ ଶେଫାଳୀଠାରୁ ଏହାହିଁ ପ୍ରତ୍ୟାଶା କରିଥିଲା ? ଦୀର୍ଘ ତିନିବର୍ଷ ବିଚ୍ଛେଦ ପରେ ପ୍ରଥମ ଦର୍ଶନରେ କ'ଣ ଏହିପରି ଉଦାସୀନତାର କଥା ଭାବିଥିଲା ?

ହାବଡ଼ା ଷ୍ଟେସନରେ ଟ୍ରେନରେ ଚଢୁ ଚଢୁ ଗୋଟିଏ ଗୀତ ଶୁଣିଲା – ତାହାର ମନକୁ ଆସିଥିଲା, କୋମଳ ହୃଦୟତନ୍ତ୍ରୀରେ ବାଜି ଉଠୁଥିଲା, "ଆମାର କୁଟୀରରାଣୀ–ସେ ଯେ ଗୋ – ଆମାର ହୃଦୟରାଣୀ ।" କିନ୍ତୁ ସେହି କଳ୍ପିତ କୁଟୀରରାଣୀ ତାହାର ସମାଦର କଲା ନାହିଁ, ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କଲା ନାହିଁ । କେବଳ ଗୋଟିଏ ଓଳିକି ! ଅଭିମାନରେ ଅନୁର ନୟନପଲ୍ଲବ ଆର୍ଦ୍ର ହୋଇଗଲା । ଅନୁ ସମ୍ଭାଳି ନେଲା । "ନା, ଏ ଯୌବନ-ସୁଲଭ ସଂକୋଚ – କୁଳକାମିନୀର ଭୂଷଣ ଲଜ୍ଜା ।" ଅନୁ ଟିକିଏ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହେଲା ।

ମାତ୍ର ଯେତେ ଦିନ ଗଡ଼ିଲା ଅନୁ ତେତେ ଏ ପାର୍ଥକ୍ୟ ବୁଝିପାରିଲା । ଏ ଶେଫାଳୀ ବର୍ଷତ୍ରୟ ପୂର୍ବର ଶେଫାଳୀ ନୁହେଁ । ଯୁବକ ଆବେଗରେ ଭାବିଲା, "ଗଙ୍ଗଶିଉଳି ! କି ଖରା ଲାଗି ତୁ ଗଲୁ ମଉଳି !" ସତ କଥା, ଶେଫାଳୀର ଶେଫାଳୀତ୍ୱ ନାହିଁ । ତାହାର ପ୍ରାଣରେ ଅନୁ ପ୍ରତି ବିଶେଷ ମମତା ନାହିଁ । ନଟବର ଚିନ୍ତାରେ ହୃଦୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଅନୁର ପ୍ରାଣରେ ବିଷମ ବେଦନା । ଶେଫାଳୀର କଥା କଥାକେ ଅନାସ୍ଥା, ପଦେ ପଦେ ଅନାଦର, ତାହା ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ଯୁବକ ବୁଝିପାରିଲା, ତାହାର ପ୍ରାଣ ଫାଟିଗଲା । ଗୋଟିଏ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ହୃଦୟକନ୍ଦର ଧ୍ୱନିତ ଓ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ କରି ବାହାରିଲା ।

କିନ୍ତୁ ସେତିକି, ବାହାରେ ତାହାର ଚାଞ୍ଚଲ୍ୟ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା ନାହିଁ । ଗୃହ ତାକୁ ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ, ଅନୁ ସକାଳ ସନ୍ଧ୍ୟା ନଦୀତଟରେ ବୁଲିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଜମିଦାର ହରିହର ବାବୁ ଦୀର୍ଘ ପରିଶ୍ରମ ପରେ ବିଶ୍ରାମ ଓ ବ୍ୟସନ ପ୍ରୟୋଜନ ଭାବି ଅନୁକୁ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ ନାହିଁ । ଅନୁକୁ ଅବ୍ୟାହତି ମିଳିଲା । ଏହି ଭ୍ରମଣର ସଙ୍ଗୀ ସ୍ୱରୂପ ହଠାତ୍ ଆସି ମିଳିଲେ ସାନନ୍ଦଙ୍କ ପୁତ୍ରଦ୍ୱୟ – ଗଣନାଥ ଓ ଗୋପୀନାଥ । ଉଭୟେ ପ୍ରାୟ ଅନୁର ସମବୟସ୍କ ।

ଏକାନ୍ତ ସଙ୍ଗିହୀନ ସ୍ଥଳରେ ଉଭୟଙ୍କ ସାହଚର୍ଯ୍ୟ ଅନୁକୁ ଭଲ ଲାଗିଲା । 'ବିଷକୁମ୍ଭଃ ପୟୋମୁଖଃ' ଗଣନାଥ ଓ ଗୋପୀନାଥ ଶୀଘ୍ର ଅନୁକୁ ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟରେ ବଶୀଭୂତ କରି ପକାଇଲେ । ପ୍ରାଣର କଥା ବାହାରିଲା – ଶେଫାଳୀର ବିବାହ ପ୍ରସଙ୍ଗ – ନବଗ୍ରାମ ଜମିଦାର ଗୃହର ବିବରଣ – ସାମନ୍ତ ନଟବର ଚନ୍ଦ୍ର ରାଉତରାୟଙ୍କ ଗୁଣଗ୍ରାମ । ଅନଙ୍ଗମୋହନ ସ୍ତବ୍ଧ ହେଲା, ତାହାର ହୃଦୟରେ କିଏ ବରଫ ଜଳ ଢାଳିଦେଲା – ମାତ୍ର ଆହୁରି ଅଛି, ଅନୁ – ଆହୁରି ! ପୁତ୍ରଦ୍ୱୟଙ୍କ ଚକ୍ରାନ୍ତରେ ଯୋଗ ଦେଲେ ବୃଦ୍ଧ ସାନନ୍ଦ ଆଉ ସର୍ବଗୁଣାଳଙ୍କୃତା ମାଳତୀ ।

ସାନ୍ଧ୍ୟ ସମୀର ସେବନ କରୁ ଅନୁ ପୁଷ୍କରିଣୀ ତଟରେ ଉପସ୍ଥିତ । ତାହାର ଶରୀର ଅସୁସ୍ଥ ବୋଧ ହେବାରୁ ନଦୀତଟକୁ ଭ୍ରମଣାର୍ଥ ବହିର୍ଗତ ହୋଇନାହିଁ । ଘଟଣାକ୍ରମେ ସେଠାରେ ଶେଫାଳୀ ଓ ମାଳତୀ ପ୍ରସ୍ତରାସନୋପରି ଉପବିଷ୍ଟା – ଏକାନ୍ତ ମନରେ ବାକ୍ୟାଳାପନିରତା । ଅନୁ ବିଚରଣ କରୁ କରୁ ବୃକ୍ଷାନ୍ତରାଳରୁ ସେମାନଙ୍କ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଶୁଣିପାରିଲା ।

ମାଳତୀ – "ସହି, ଆଉ ଅଳ୍ପଦିନ – ନଟବର – ।

ଅନୁର କୌତୂହଳ ବର୍ଦ୍ଧିତ ହେଲା । ନଟବର ନାମ, କର୍ଣ୍ଣରେ ବାଜିଗଲା । କୁମାରୀଦ୍ୱୟ କି କଥା କହୁଅଛନ୍ତି ଶୁଣିବାକୁ ସେ ବୃକ୍ଷାନ୍ତରାଳରେ ଉପବେଶନ କଲା । ମାଳତୀ ଆରମ୍ଭ କଲା – ତୋ ଶାଶୁଘର ସମସ୍ତେ ଭାରି ଭଲ – ଭାରି ଆଳାପୀ ମଣିଷ ! ବାପା ନୂଆଗାଁ ଯାଇଥିଲେ, ତୋ ଦିଅର ବୀରକିଶୋର ସାମନ୍ତଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା ହେଲା ।

ଶେଫାଳୀ ଉତ୍ସୁକ ହୋଇ ପଚାରିଲା – ନୂଆଗାଁ କାହିଁକି ଯାଇଥିଲେ ?

ମା – କେ ଜାଣି – ତୋ ଶାଶୁଘର କଥା ହୋଇଥିବ ? ମୁଁ ଭଲ ଶୁଣି ନାହିଁ, ହେଲେ ତୋ କପାଳ ! ସେଠା କୁଆଡ଼େ ମାଟି ନୁହେଁ, ସୁନା ପତର । ଧାନ ଗଛରେ ସୁନା ଫଳେ ।

ତତ୍ପରେ ନଟବର ବିଷୟ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ସଙ୍ଗିନୀଦ୍ୱୟ ହାସ୍ୟ ପରିହାସ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଅନୁ ଆଉ ସହ୍ୟ କରିପାରିଲା ନାହିଁ । ତାହାର ଆଶାର ଆକାଶ-ଅଟ୍ଟାଳିକା ଚୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ଶ୍ରାନ୍ତ ହୃଦୟରେ ସେ ସଦରକୁ ଫେରିଗଲା । ଆଜି କଚେରିରେ ବେଶି ଲୋକ ନାହାନ୍ତି । ଗଣନାଥ ଏକମନରେ ଖାତାପତ୍ରର ହିସାବ ଦେଖୁଅଛି । ହଠାତ୍ ଅନଙ୍ଗ ଆସି ପଶ୍ଚାଭାଗରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେଲା ।

ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭଦ୍ରତା ସହକାରେ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କରି ଗଣନାଥ ଅନୁକୁ ବସିବାକୁ ଆସନ ଦେଲା । ଅନୁ ସୁଖୋପବିଷ୍ଟ ହେଲା ପରେ କହିଲା, "ଭାଇ, ବାବୁ ସାଆନ୍ତ ତୁମ୍ଭର କାର୍ଯ୍ୟ କଥା କହୁଥିଲେ କି – ମୁଁ ଶୁଣିଛି, ତୁମେ ତୁମର ପିତାଙ୍କ ପଦ ପାଇବ ।"

କକ୍ଷର ଅପର ପାର୍ଶ୍ୱରେ ସାନନ୍ଦ ତାହା ଶୁଣିପାରି ନିକଟକୁ ଆସିଲେ । ପରମାତ୍ମୀୟ ଭାବ ପ୍ରକାଶ ପୂର୍ବକ କହିଲେ, "ବାବା ଅନୁ, ବାଳ ପାଚିଲା, ବୁଢ଼ା ହେଲି, ଜମିଦାରୀରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ବୟସ ତିନିକୋଡ଼ି ହେଲା; କିନ୍ତୁ ତୁମପରି ପୁଅ ଦେଖିଲି ନାହିଁ, ଉପଯୁକ୍ତ ପିତାର ଉପଯୁକ୍ତ ପୁତ୍ର । ଏବେ ତୁମର କାର୍ଯ୍ୟ କାଳ ଆସିଲା । ଆମର ମୁନିବ ହେବ । ବାବୁସାଆନ୍ତ ତୁମ ପିତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ସବୁ କାମ ନିଜେ ଦେଖୁଥିଲେ, ମୁଁ ଏକା ତାଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟ କରେ । ଏବେ ସବୁ

ତୁମକୁ ଦେଖିବାକୁ ହେବ । ଓକିଲ ହେଲ, ଆଇନ ଅଦାଲତ କଥା ଆମଠୁ ଭଲ ଜାଣ । କେବଳ ଦୋଷ ଭିତରେ ପିଲା ଲୋକ, ତା ସେଥିରେ କ'ଣ, "ବୁଦ୍ଧିର୍ଯସ୍ୟ ବଳଂ ତସ୍ୟ ।" ତୁମେ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍, ଗୁଣବାନ୍; ତୁମଦ୍ୱାରା ଆମ ଜମିଦାରୀର ଉନ୍ନତି ହେବ । କାଲି ନବଗ୍ରାମ ଯାଇଥିଲି । ନଟବର ସାମନ୍ତ ତୁମ କଥା ପଚାରୁଥିଲେ । ତୁମେ ବି.ଏ. ପାଶ୍ କରିଛ, ଓକିଲାତି ପାଶ୍ କରିଛ ଶୁଣି ଭାରି ଖୁସୀ ହେଲେ । ଆସନ୍ତା ସପ୍ତାହ ସେ ଏଠାକୁ ଆସିବେ ।" ଅତଃପର ସ୍ୱର ନୁଆଁଇ କହିଲେ, "ଅନୁବାବୁ, ଜାଣ ! ସେ ଆମ ବାବୁ ସାଆନ୍ତଙ୍କର ଭାବୀ ଜ୍ୱାଇଁ –" ଅନୁର ମୁଖ ଅନ୍ଧକାରାଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇଗଲା । ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କଲା ! ପ୍ରତିଯୋଗୀ ନବଗ୍ରାମର ଜମିଦାର ପୁତ୍ର ନିଶାଖୋର କୁଚରିତ୍ର ନଟବର ! ତିନିଥର ଏଣ୍ଟ୍ରାନ୍‌ସ ଫେଲ୍ ! ସେ ପୁଣି ଶେଫାଳୀର ଭାବୀ ସ୍ୱାମୀ, ଆଉ ଅନଙ୍ଗମୋହନ ସର୍ବାଂଶରେ ଶେଫାଳୀର ଉପଯୁକ୍ତ ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ଶେଫାଳୀରତ୍ନରୁ ବଞ୍ଚିତ । କଥା ସର୍ବୈବ ସତ୍ୟ । ଶେଫାଳୀ ନଟବରର ଭାବୀ ପତ୍ନୀ । ଅନୁ ପ୍ରାଣକୁ ବଡ଼ ବାଧିଲା । ସେ ଜାଣେ, ସେ ପିତୃମାତୃହୀନ, ପରାନ୍ନପାଳିତ, ଗର୍ବିତା ଜମିଦାରଦୁହିତା ଶେଫାଳୀର ସମକକ୍ଷ ହେବାର ଆଶା ତାହା ପକ୍ଷରେ ଆକାଶ କୁସୁମ । ତେବେ ସେ କାହା ସକାଶେ ଦୀର୍ଘ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ପ୍ରଗାଢ଼ ପରିଶ୍ରମ କରିଥିଲା ? କିପାଁ କୁହୁକିନୀ ଆଶା, କାନେ କାନେ ଏଡ଼େ ମଧୁର କଥା ଶୁଣାଇଥିଲା ?

ଶୟନରେ ସପନରେ ଶେଫାଳୀର ମୂର୍ତ୍ତି, ଅନୁପମ ଶେଫାଳୀର ନବନୀତକୋମଳ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଧ୍ୟାନ କରୁ କରୁ ଜୀବନ ସଂଗ୍ରାମରେ ଜୟୀ ହୋଇଥିଲା । ଆଶା ମାୟାବିନୀ ! ଅନୁର ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା, ନିଜର ଯୋଗ୍ୟତା ଦେଖାଇ ପାରିଲେ, ସ୍ୱଭାବର ମାଧୁର୍ଯ୍ୟରେ, ଚରିତ୍ରର ଗୌରବରେ ହରିହର ବାବୁଙ୍କୁ ତୁଷ୍ଟ କରିପାରିଲେ ବୋଧହୁଏ ତାହାର ଅଦୃଷ୍ଟ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇପାରେ, ଆଶାକାନନରେ ସୌରଭମୟୀ ଶେଫାଳୀ କୁସୁମ ଫୁଟିପାରେ; ମାତ୍ର ସେତିକି ଦୂର । ଦରିଦ୍ର ଅନାଥ ବାଳକ ତତୋଧିକ ଆଶା କରିବାକୁ ଭୟ କଲା । ମାତ୍ର ଆଜି ! ସମସ୍ତ ଆଶା ଚୂର୍ଣ୍ଣ ! ନିଃସନ୍ଦେହ ! ଶେଫାଳୀ କାହିଁକି ତାକୁ ଆଦର କରିବ ? ଶେଫାଳୀର କି ଦୋଷ ? ପ୍ରେମିକ ଅନୁ ଶେଫାଳୀର ଦୋଷ ଦେଖିପାରିଲା ନାହିଁ । ଶେଫାଳୀ ପ୍ରତି ତାହାର ସହାନୁଭୂତି ଜାତ ହେଲା । ବହୁବର୍ଷ ତଳର କଥା ମନେ ପଡ଼ିଲା । ନିଜର ପ୍ରଥମ କଲିକତା ଯାତ୍ରା ସମୟରେ ଶେଫାଳୀ କର୍ତ୍ତୃକ ସ୍ନେହୋକ୍ତି – "ତୁ କଲିକତା ଗଲେ ମତେ ଭଲ ଲାଗିବ ନାହିଁ – ଆଉ – ସେଠି ଯଦି ତତେ ଚୋର କାଟେ ?, ହାୟ ଶେଫାଳୀ ! ପାଞ୍ଚବର୍ଷ କଲିକତା ବୁଲିଲା, ବିଶାଳ ସହର ଗଳି ଗଳି କନ୍ଦି କନ୍ଦି ଘୂରିଲା । ତାହାର ଅଶେଷ ମନୋହାରିତ୍ୱରେ ବୁଡ଼ିଲା – ତାହାର ଅପୂର୍ବ ମାଦକତାରେ ମଜ୍ଜିଲା – ତାହାର ଥିଏଟର, ସିନେମା, ବାୟସ୍କୋପ୍ ସବୁ ଦେଖିଲା, ମାତ୍ର କାହିଁ – ଅନୁ ତ ସେହି ଅନୁ ।-ପାପପଙ୍କିଳ ନଗରୀର ଆବର୍ତ୍ତନାରେ ତାହାର ବିମଳ ଚରିତ୍ର କଳୁଷିତ ହେଲା ନାହିଁ, କଳଙ୍କର ଛିଟାଟିଏ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଶେଫାଳୀ – ଗୃହ କୋଣରେ ଥାଇ ଶେଫାଳୀ ପରିବର୍ତ୍ତିତ । ଅନୁକୁ ଭୁଲିଗଲା । ଅନୁର ବିଷମ ଅଭିମାନ ହେଲା । କ୍ଷାନ୍ତ ହୁଅ ଅନୁ ! – ଶେଫାଳୀ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ । ତାହାର ଅପୂର୍ବ ସରଳତାରେ ସେ ତୁମକୁ ଭ୍ରାତା ତୁଲ୍ୟ ଜ୍ଞାନ କରେ ।

(୬)

ଆଜିକି ମାସେ ହେଲା ଅନୁର ଆଦୌ ସ୍ଫୁର୍ତ୍ତି ନାହିଁ, ଦିବାରାତ୍ର ଯେପରି କି କୌଣସି ବିଶେଷ ଚିନ୍ତାରେ ମଗ୍ନ, ତାହାର କି ଚିନ୍ତା ସେ ନିଜେ ବୁଝିପାରୁନାହିଁ । କି ଏକ ଭୀଷଣ ନୈରାଶ୍ୟ ଅନ୍ଧକାର ତାହାର ସମଗ୍ର ହୃଦୟକୁ ଆବୃତ କରି ରଖିଅଛି । ଆଜିକାଲି ସେ ସର୍ବଦା ସଦରରେ ଥାଏ, ଭିତରକୁ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ଆସେ; କିନ୍ତୁ ତାହା ଅତି ଅଳ୍ପକ୍ଷଣ ସକାଶେ । ଶେଫାଳୀ ମଧ ବାଲ୍ୟକାଳ ପରି ତାକୁ ଦେଖିବାକୁ ବିଶେଷ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନା ନୁହେଁ । ମାଳତୀର କୌଶଳ ସଫଳ ହୋଇଅଛି ।

ଆଜି ପର୍ବ ଦିବସ । ସ୍ୱହସ୍ତରେ ନାନାବିଧ ମିଷ୍ଟାନ୍ନ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ଅନୁକୁ ଭୋଜନରେ ବସାଇ ପରିବେଷଣକପୂର୍ବକ ଇନ୍ଦୁମୁଖୀ ଅନ୍ତରାଳରେ ରହିଲେ । ଶେଫାଳୀ ନିକଟରେ ବସି ନୀରବରେ ଅନୁ ପ୍ରତି ମାତାଙ୍କର ଆଦର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଥିଲା ଏବଂ ଭବିଷ୍ୟତ୍‌ରେ ନବଗ୍ରାମର ଜମିଦାରପୁତ୍ର ନଟବର ଯେ ଏହି ଆଦରର ଅଧିକାରୀ, ଏହାହିଁ ଭାବୁଥିଲା ।

ଅନୁର ଭୋଜନ ସାଙ୍ଗ ହେଲାପରେ ଚତୁର ଅନୁ ଇଚ୍ଛା କରି ଶେଫାଳୀକୁ ପାନ ମାଗିଲା । ଦାସୀ ଆସି ପାନ ଦେଇଗଲା, ଅନୁ ତାହା ଗ୍ରହଣ ନ କରି ପୁନଃ ପୁନଃ ଶେଫାଳୀକୁ ମାଗିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଶେଫାଳୀ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲା; "ଆଗରେ ଥୁଆ ହୋଇଛି ନିଅ ।" ଅନୁ ବାଧହୋଇ ଗ୍ରହଣ କଲା, ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କରି କହିଲା, "ନଟବର ଆର ସପ୍ତାହରେ ଆସିବ - ଘୋଡ଼ାଦୌଡ଼ ଦେଖିବାକୁ । ପାନ ଭାଙ୍ଗି ପଠାଇବୁ - ଗୋଲି ସଜାଡ଼ି ଦେବୁ । ଦୁଃଖର କଥା, ଆମ ଗାଁରେ ତ ମଦଖଟି ଗୋଲିଖଟି ନାହିଁ ।" ଏହା କହି ଦ୍ରୁତ ବେଗରେ ବାହାରକୁ ଚାଲିଗଲା ।

ଅନୁର ପରିହାସ ଶେଫାଳୀର ପ୍ରାଣରେ ବଡ଼ ବାଧିଲା । ଅନୁ ସତ୍ୟବାଦୀ, କେବେ ତ ମିଥ୍ୟା କହେ ନାହିଁ । ତେବେ କଣ ସତେ ନଟବରର ଗୁଲି ମଦ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ଅଛି - ନା, ଏ ଥଟ୍ଟା ପରିହାସ ? ଶେଫାଳୀ ବଡ଼ ଭାବନାରେ ଶଯ୍ୟା ଗ୍ରହଣ କଲା । କାହାକୁ କିଛି ପଚାରିବାକୁ ସାହସୀ ହେଲା ନାହିଁ ।

ଅନୁ ମାତୃତୁଲ୍ୟା ଇନ୍ଦୁମୁଖୀକୁ ପ୍ରଣାମ କରି କଚେରୀ ଗୃହରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । କଚେରୀର ଲୋକ ଗହଳ ଭାଙ୍ଗିଗଲାଣି, ସାନନ୍ଦ ଦାସ ଖାତାପତ୍ର ସଜାଡ଼ି ରଖୁଅଛନ୍ତି - "ହରି ହରି" କହି ବୃଦ୍ଧ ହରିହର ଆସନରୁ ଉଠିଲେ, ଅନୁ ପ୍ରଣାମ କଲା । ଆଦର କରି ବୃଦ୍ଧ ଆଶୀର୍ବାଦ କଲେ, କିଛିକ୍ଷଣ କଥାବାର୍ତ୍ତା ପରେ ପରୀକ୍ଷା ଛଳରେ ପଚାରିଲେ, "ବାବୁ ବି.ଏ. ପାଶ୍ କଲ, ବି.ଏଲ୍. ପାଶ୍ କଲ, ଅତଃପର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବିଚାର କରିଅଛ ?" ଅନୁ କି ଉତ୍ତର ଦେବ ଭାବିପାରିଲା ନାହିଁ । "ଆପଣଙ୍କ ଇଚ୍ଛା" ଏତିକି କହି ତୁନି ହୋଇ ରହିଲା । ବାଳକର ନମ୍ର ସ୍ୱଭାବରେ ହରିହର ମୁଗ୍ଧ ହେଲେ । ସସ୍ନେହରେ ତାହାର ପୃଷ୍ଠଦେଶରେ ହସ୍ତ ସ୍ଥାପନ କରି କହିଲେ, ବାବା, ଏଥର ସଂସାରର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ତୁମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନୁହେଁ କି ? ତୁମର ଆଚରଣ ଓ ପଢ଼ାପଢ଼ିରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ସମସ୍ତେ ଅତି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ । ଯୋଗ୍ୟ ପିତାର ଯୋଗ୍ୟପୁତ୍ର, ସେଥିପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ପୁରସ୍କାର ପାଇବ । କାଲିଠାରୁ କଚେରୀରେ କାର୍ଯ୍ୟାଦି ଦେଖ ।' 'ଆଜ୍ଞା କହି ଅନୁ

ବିଦାୟ ହେଲା । ଜାମାତା ଓ ଦୁହିତାଙ୍କ ମିଳନଜନିତ ଶତ ସୁଖର କଳ୍ପନା କରି ବୃଦ୍ଧ ହରିହର ଅନ୍ତଃପୁରାଭିମୁଖରେ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ ।

ଅନୁ କଚେରୀ ପଥରୁ କିୟଦ୍ଦୂର ଆସି ଅଛି । ହଠାତ୍ ସାନନ୍ଦ ବାବୁ ଅନ୍ତରାଳରୁ ତାହାର ହସ୍ତ ଟାଣି ଧରିଲେ । "ଠିଆ ହୁଅ ଠିଆ ହୁଅ, ଅନୁ ବାବୁ ।" କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁ କରୁ ଉଭୟେ ଅନଙ୍ଗର ପ୍ରକୋଷ୍ଠରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । କଥାବାର୍ତ୍ତାର କିୟଦଂଶ ଏହିପରି–

ଅ – ଆପଣ କହୁଛନ୍ତି ମୁଁ ପୋଷ୍ୟ ପୁତ୍ର ହୋଇଥିଲି । ତେବେ ସେ କଥାଟା ଗୁପ୍ତ ହେଲା କାହିଁକି ? ବାବାଙ୍କର ତ ଆଉ ପୁତ୍ର ସନ୍ତାନ ନାହିଁ ?

ସା – ପୁତ୍ର ସନ୍ତାନ ନ ଥିଲେ କଣ କନ୍ୟା ସନ୍ତାନ ନାହିଁ ? ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ର କି କେବେ ଜୁଆଇଁ ହୁଏ ? ସେ ତ ପୁତ୍ର ତୁଲ୍ୟ । ତେବେ ଅକାରଣ ସେ ସମ୍ପତ୍ତିର ଅଧିକାରୀ ହେବ, ନାତି କ'ଣ ଅଧିକାରୀ ହୋଇନପାରେ ?

ଅନୁ ଏତେ କଥା ଭାବି ନଥିଲା, ଏବେ ବୁଝିଲା – ସେ ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ର ହୋଇଥିଲା; କିନ୍ତୁ କନ୍ୟା ଜନ୍ମ ପରେ ସେ ଅଧିକାରରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇଅଛି; ଅଥଚ ଭଗିନୀ ସମ୍ପର୍କୀୟା ଶେଫାଳୀ ସହିତ ବିବାହ ମଧ୍ୟ ହେବ ନାହିଁ । ସେ ସ୍ତମ୍ଭିତ ହୋଇ ଶୁଣିଲା‐ପୁଣି ସାନନ୍ଦ ଦାସ କହିଲେ – "ଭାଇ ଭଉଣୀର ବିବାହ ହୋଇ ନପାରେ, ଆମ ଶାସ୍ତ୍ର ବିରୁଦ୍ଧ, ସେଥିପାଇଁ ନୂଆଗାଁ ସାଆନ୍ତ ପୁଅଙ୍କ ସହିତ ଜେମାଙ୍କର ବିବାହ ନିର୍ବନ୍ଧ ସ୍ଥିର ହେଲାଣି । ମୁଁ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଗୋପନରେ କହୁଛି ।" ଅତି ମୃଦୁ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, "ତୁମ୍ଭର ପିତା ଏଠାର ଦେବାନ୍ ଥିଲେ, ଖୁବ୍ ସମ୍ପତ୍ତି ବାଡ଼ି କରି ଯାଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର କିଏ ଥିଲା ? ଏଠି ସାତବର୍ଷ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଅଛନ୍ତି । ଆଉ ଆଜି ତୁମ୍ଭେ ଦାଣର ଭିକାରୀ । ନା, ନା, ତୁମ୍ଭର ଏତିକି ଭଲ ହୋଇଛି, ଆମ ସାଆନ୍ତ ଅତି ସଦାଶୟ ପିଲାକାଳୁ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ମା' ବାପଛେଉଣ୍ଡ ଜାଣି ମନୁଷ୍ୟ କରି ତୁମ୍ଭର ବାବାଙ୍କ ପଦ ଦେବେ । ତୁମ୍ଭେ ଶୁଣିଲ ତ, ପୁରସ୍କାର ପାଇବ । ସେ କ'ଣ ? ଦେବାନ୍ ପଦ ।"

ଏହିପରି ନାନା ଗଳ୍ପ ହେଲା । ରାତ୍ରି ଏଗାରଟା ବାଜିଲା, ଚନ୍ଦ୍ର ବୁଡିଲା । ଆକାଶ ମେଘରେ ଆଚ୍ଛନ୍ନ । ସାନନ୍ଦ ସ୍ୱଅଭୀଷ୍ଟ ସାଧନାର ପ୍ରଥମ ଅଙ୍କ ସମାପ୍ତ କରି ମହୋଲ୍ଲାସରେ ଗୃହକୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲା । ଅନୁ କ୍ଳାନ୍ତଦେହ ଓ ଭଗ୍ନମନରେ ଶଯ୍ୟା ଗ୍ରହଣ କଲା । ତାହାର ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ବହୁ ଆଶା–ଗଠିତ ଆକାଶସୌଧ ହଠାତ୍ ଭାଙ୍ଗିପଡ଼ିଲା । ସାନନ୍ଦ ପରିବାରର ପ୍ରତ୍ୟେକ କଥା ଜ୍ୱଳନ୍ତ ସତ୍ୟ ତୁଲ୍ୟ ତାହା ଦୃଷ୍ଟିରେ ପ୍ରତିଭାତ ହେଲା । କାରଣ ଶେଫାଳୀର ବ୍ୟବହାର, ହରିହର ବାବୁଙ୍କର କଥା, ଏସବୁ ତ ତାହାର ପ୍ରଧାନ ପ୍ରମାଣ । ଆଉ ନଟବର ସହିତ ଆଦରର ଧନ ଶିଉଳୀର ବିବାହ ତ ସର୍ବୈବ ସତ୍ୟ, ଏଥିରେ ତ ସନ୍ଦେହର କିଛି କଥା ନାହିଁ । ଅନୁ ଭାବନାରେ ମଗ୍ନ ହେଲା, ନିଦ୍ରାଦେବୀଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ୍ ନାହିଁ ।

ଗଭୀର ରାତ୍ରି, କକ୍ଷତଳେ ଅନ୍ଧକାର, ଅନଙ୍ଗର ହୃଦୟରେ ମଧ୍ୟ ଘୋର ଅନ୍ଧକାର । ଆଜିକି ସେ ବହୁ ବର୍ଷର କଥା – ଅତି ବାଲ୍ୟକାଳର କଥା । ଦଣ୍ଡେ ଶେଫାଳୀକୁ ନ ଦେଖିଲେ ତାହାର ତୃପ୍ତି ହେଉନଥିଲା । ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ପନ୍ଦରଥର ସାକ୍ଷାତ୍ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଶେଫାଳୀ ଆଉଥରେ

ଆସିବାକୁ କହୁଥିଲା । ଆଜି ସେ ସବୁ ଅତି ପୁରୁଣା କଥା, ଅସାର କଥା, ତାହାର ସ୍ମରଣରେ କି ଲାଭ ? ମାତ୍ର ଅନୁ ସ୍ମରଣ କଲା । ସେ କୋମଳ ଅଧରରେ ମଧୁର ହାସ୍ୟ ସ୍ମରଣ କଲା । ମଧ୍ୟାହ୍ନର ଛୁଟି ହୋଇଥିଲା; ଖେଳଛୁଟି ହୋଇଥିଲା । ହଠାତ୍ ଶେଫାଳୀକୁ ଦେଖିବାର ଇଚ୍ଛା ପ୍ରବଳ ହେଲା, ତରତର ହୋଇ ସ୍କୁଲ୍‌ରୁ ଦୌଡ଼ି ଆସିଲା, ଅସାବଧାନରେ ଚିକ୍‌କଣ ମର୍ମର ପାବଚ୍ଛରୁ ପାଦ ଖସିଗଲା । ଅନୁ ପଡ଼ିଗଲା, ଆଉ ମନେ ନାହିଁ; ଆହା, ସେତେବେଳେ ଅନାଥ ହତଭାଗା କିପାଁ ନ ମଲା ।

ସନ୍ଧ୍ୟାକାଳରେ ଜ୍ଞାନୋଦୟ ହେଲା, ଦେଖିଲା, ଦେବୀତୁଲ୍ୟ ଅପ୍‌ସରାତୁଲ୍ୟ ସୁନ୍ଦର ଶେଫାଳୀ ନିକଟରେ ବସିଅଛି । ଦିନ ନାହିଁ, ରାତି ନାହିଁ, ଶେଫାଳୀ ନିକଟରେ ବସିଅଛି । ସେତେବେଳେ ଶେଫାଳୀ ପ୍ରାଣର ଅତି ନିକଟରେ । ହାୟ ! ସେ ଦିନ, ଆଉ ଏ ଦିନ । ସେତେବେଳେ କଥାରେ ସୁଖ, ଗୀତରେ ସୁଖ, ଭ୍ରମଣରେ ସୁଖ, କଳହରେ ମଧ ସୁଖ । ପିଲାକାଳରେ ବୃଦ୍ଧ ଦୀନବନ୍ଧୁଙ୍କ ପୃଷ୍ଠଦେଶରେ ଚଢ଼ି ବାଳକ ବାଳିକା ଖେଳୁଥିଲେ । ନାତି ନାତୁଣୀଙ୍କୁ ଥଟ୍ଟା କରି ବୃଦ୍ଧ କେତେଥର ବିବାହ କରାଇ ଦେଉଥିଲେ, କେତେଥର ହରଗୌରୀ ବୋଲି ଡାକୁଥିଲେ, ମାତ୍ର ସେଦିନ, ଆଉ ଏ ଦିନ । ଏତେଦିନ ପରେ, ଏତେ ଦୀର୍ଘକାଳ ପରେ, ଅନୁ ଶୁଣୁଅଛି, ଶେଫାଳୀ ତାହାର ଭଗିନୀ; ଅଥଚ ଶେଫାଳୀ ଦିନେ ଭାଇ ବୋଲି ଡାକିଲା ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଆଶାର ପ୍ରଲୋଭନ ଏତାବତ୍‌କାଳ ତାକୁ ଭୁଲାଇ ରଖିଥିଲା; ଯେଉଁ ମୋହରେ ଚିରଜୀବନ ପରିଚାଳିତ ହୋଇଥିଲା, ଆଜି ସହସା ତାହା ଭଗ୍ନ ହେଲା । ଅନୁର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଅନ୍ଧକାର, ତାହାର ମୁଣ୍ଡ ଘୂରିଲା । ଏତେଦିନ ପରେ ସ୍ନେହମୟୀ ଶେଫାଳୀର ଅନୁପମ ମୂର୍ତ୍ତି ମାନସପଟରୁ ପୋଛିବାକୁ ହେବ ଭାବି ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କାତର ହେଲା; କାରଣ ସେ ଭଗିନୀ, ସେ ପରର ସ୍ତ୍ରୀ । ଭଉଣୀ ସହିତ ବିବାହ ଅସମ୍ଭବ । କ୍ରୂର ଆଶା ! ଆଜି ତୁ କେଉଁଠାରେ ? ଅନୁ କି ମୂର୍ଖ । ତାହାର ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲା । ଯୁବକର ଦାରୁଣ ଅଭିମାନ ହେଲା । ଦୁଇ ନୟନରୁ ଅବିରଳ ତପ୍ତ ଅଶ୍ରୁଧାରା ପ୍ରବାହିତ ହୋଇ ଉପାଧାନ ସିକ୍ତ କଲା । ସାନନ୍ଦ ଦାସର ପ୍ରତ୍ୟେକ କଥା କର୍ଣ୍ଣକୁହରରେ ବାଜି ଉଠିଲା – "ଶେଫାଳୀ ଭଉଣୀ, ଶେଫାଳୀ ଭଉଣୀ – ନଟବର-ନଟବର ଶେଫାଳୀର ସ୍ୱାମୀ ।" ଆଉ ଅନୁ ଚିରଜୀବନ ଶେଫାଳୀକୁ ପୂଜା କରି, ପ୍ରାଣରେ ଧାରଣ କରି, ଅନୁ ତାହାର କିଛି ନୁହେଁ । ନିଶାଖୋର କୁଚରିତ୍ର ନଟବର ଅତୁଲ୍ୟ ଶେଫାଳୀ କୁସୁମର ମାଳା ହସି ହସି ଗଳାରେ ଲମ୍ବାଇ ଚାଲିଯିବ, ଆଉ ଅଭାଗା ଅନୁ ଭିକାରୀ ପରି ଷ୍ଟେଟ୍‌ରେ ଖଣ୍ଡେ ଚାକିରି ଘେନି ରହିବ । ହରିହର ବାବୁଙ୍କ ଅନ୍ତେ ଶେଫାଳୀ ଓ ନଟବର୍ ହେବେ ତାହାର ପ୍ରଭୁ, ସେ ହେବ ବେତନଭୋଗୀ ଭୃତ୍ୟ । ଏତେ ଲାଞ୍ଛନା ଅପେକ୍ଷା ମୃତ୍ୟୁ ହିଁ ଶ୍ରେୟଃ । ତାହାର ଏଡ଼େ ମହତ୍, ଏଡ଼େ ବିଶାଳ ଆଶାର କି ଏହା ହିଁ ଚରମ ପରିଣତି ?

ଅନୁର ଅନେକ କଥା ମନେପଡ଼ିଲା । କଟକର ବୋର୍ଡ଼ିଂ, କଲିକତାର ମେସ୍, ନିଜର କଠିନ ପରିଶ୍ରମ, ଦିବସ ରଜନୀ ଏକାନ୍ତ ଧ୍ୟାନରେ ପଠନଶ୍ରମ, କାହା ସକାଶେ ଏତେ କରିଥିଲା ? ଅଭାଗା ହଠାତ୍ ସବୁ ସୁଖରୁ ବଞ୍ଚିତ ହେଲା । ହରିହର ଓ ଇନ୍ଦୁମୁଖୀ ତେବେ କାହିଁକି ତାକୁ ପୁତ୍ରାଧିକ ସ୍ନେହ କଲେ, ଯତ୍ନ କଲେ । ତାହାର ପଢ଼ାସକାଶେ ରାଶି ରାଶି ଅର୍ଥ ସାରିଲେ,

ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ରତ୍ୱରୁ ବଞ୍ଚିତ କଲେ, ଶେଷକୁ ଶେଫାଳୀ-ରତ୍ନକୁ ଅନ୍ୟକୁ ଦେଲେ; ଅଥଚ ତାହା ଅନାଥ ବାଳକଠାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗୋପନ ରଖି, ତାହାର ହୃଦୟରେ ଅଯଥା ଆଶାବୀଜ ରୋପଣ କଲେ । ଏବେ ପୁଷ୍ପିତା ଆଶାଲତା ନିଷ୍ଠୁର ଭାବରେ ଛେଦନ କଲେ କି ତାଙ୍କର ସ୍ନେହର ପରାକାଷ୍ଠା ହେବ ?

ଭାବୁ ଭାବୁ ଅନୁର ଶ୍ରାନ୍ତ ଚକ୍ଷୁ ତନ୍ଦ୍ରାତୁର ହୋଇଗଲା । ପରିଶେଷରେ ଚିରଶାନ୍ତିଦାୟିନୀ ନିଦ୍ରା ତାହାର ସମସ୍ତ ବେଦନା ଦୂର କଲା । ସେ ଉଠିବାବେଳେ ଦେଖିଲା; ଝରକାକବାଟିର ଛିଦ୍ରବାଟେ ରୌଦ୍ର ପ୍ରବେଶ କରୁଅଛି । ବେଳ ଅନେକ । ଉଠି ଠିଆ ହେଲା; କିନ୍ତୁ ଆଜି ତାହାର କିଛି ଶକ୍ତି ନାହିଁ । ପାଦ ଚଳୁ ନାହିଁ । ବହୁଦିନର ପୀଡ଼ିତ ବ୍ୟକ୍ତି ପରି ଧୀର ଦୁର୍ବଳ ପଦକ୍ଷେପରେ ନଦୀସ୍ନାନକୁ ବାହାରିଲା ।

(୭)

ଗତ ରାତ୍ରିର ଭୀଷଣ ପ୍ରଳୟ ପରେ ପ୍ରକୃତି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ମୂର୍ତ୍ତି ଧାରଣ କରି ନବୀନ ପ୍ରଭାତକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କଲା । ଚରାଚର ହସି ଉଠିଲେ, ବାଳାର୍କ କିରଣ ରଞ୍ଜିତ କୁସୁମଦାମ-ଦଳବିକାଶ ଛଳରେ ହସି ହସି ସୌରଭ ବିସ୍ତାର କଲେ ।

ଦଶଟା ବାଜିଲାଣି ଅନୁର ଦେଖା ନାହିଁ । ସେ ତ ଅତି ପ୍ରଭାତରୁ ନଦୀସ୍ନାନକୁ ଯାଏ । ଆଜି ମଧ ଯାଇଥିବ; କିନ୍ତୁ କାହିଁ, ଦିବା ଦଶଘଟିକା ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାୟ, ସୂର୍ଯ୍ୟ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ।

ଏତେବେଳ ହେଲାଣି, ପ୍ରାତଭୋଜନ ସକାଶେ ଅନୁ ତ ଅନ୍ତଃପୁରକୁ ଆସିଲା ନାହିଁ । ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ଇନ୍ଦୁମୁଖୀ ସଦରକୁ ସମ୍ବାଦ ଦେଲେ । ସେଠାରେ ମଧ ଅନୁ ନାହିଁ, ଆହୁରି ଘଣ୍ଟାଏ ଅପେକ୍ଷା କଲେ, ମାତ୍ର ଅନୁର ଦର୍ଶନ ନାହିଁ । କ୍ରମେ ବାରଟା ବାଜିଲା । ଏକ, ଦୁଇ, ତିନି କରି ଛଅ ବାଜିଲା ! ସନ୍ଧ୍ୟା ଲାଗିଲା, ଦେବମନ୍ଦିରରେ ଆରତି ଘଣ୍ଟା ବାଜି ଉଠିଲା, ମାତ୍ର ଅନୁର ଦେଖା ନାହିଁ । ହରିହର ବାବୁ ଗ୍ରାମରେ ଅନୁପସ୍ଥିତ । ଭୀତାତ୍ରସ୍ତା ଇନ୍ଦୁମୁଖୀ ସାନନ୍ଦ ଦାସ ନିକଟକୁ ସମ୍ବାଦ ପ୍ରେରଣ କଲେ, କେହି ଅନୁକୁ ଦେଖିନାହାନ୍ତି । ସାରା ଗ୍ରାମଟି ଅନ୍ୱେଷଣ ହେଲା; ମାତ୍ର ତାହାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ମିଳିଲା ନାହିଁ । ବୁଲି ବୁଲି ରାତ୍ରି ଦଶଘଟିକା ସମୟରେ ଶ୍ରାନ୍ତ ଧାଉଡ଼ିଆ ଖବର ଦେଲା, ଅନୁ ବାବୁ ମିଳିଲେ ନାହିଁ । ଇନ୍ଦୁମୁଖୀ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଭୀତା ଶେଫାଳୀ ମାତା ନିକଟରେ ଠିଆ ହୋଇ କମ୍ପିବାକୁ ଲାଗିଲା । ତାହାର ନୟନରେ ଅଶ୍ରୁ, ହୃଦୟରେ ଭୟ ଓ ଦୁଃଖ ।

ହରିହର ବାବୁ ଗ୍ରାମକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବୃତ୍ତ ହୋଇ ଏହି ଦୁଃସମ୍ବାଦ ଶ୍ରାବଣରେ ହତବୁଦ୍ଧି ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ହଠାତ୍ ଅନୁର ଏବଂବିଧ ଆଚରଣକର କୌଣସି କାରଣ ସେ ଅବଧାରଣ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ଅନୁ ତାଙ୍କର ଭାବୀ ଜାମାତା, ପୁତ୍ରାଧିକ ଅନୁରକ୍ତ ଓ ବାଧ, ସେ କାହିଁକି ହଠାତ୍ ବିଶ୍ୱାସଘାତକତା କରି ପଳାୟନ କରିବ ? ତେବେ କୌଣସି ଦୁଷ୍ଟଲୋକ କି ଚକ୍ରାନ୍ତ କରି ତାହାର କିଛି ଅନିଷ୍ଟ ଘଟାଇଲା ? ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୀତ ହୋଇ ପୁଲିସ୍‌ରେ ସମ୍ବାଦ ଦେଲେ । ହୁଲିୟା ଜାରି ହେଲା, ମାତ୍ର ଅନୁର କୌଣସି ସନ୍ଧାନ ମିଳିଲା ନାହିଁ ।

ଇନ୍ଦୁମୁଖୀ ବହୁତ ରୋଦନ କଲେ । ଶେଫାଳୀର କୋମଳ ହୃଦୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଧୀର ହେଲା, ମାତାଙ୍କର ଶୀର୍ଣ୍ଣ ବଦନକୁ ଚାହିଁ ତାହାର ଅତିଶୟ କଷ୍ଟ ହେଲା, ସେ ମଧ କାନ୍ଦିଲା; କିନ୍ତୁ ଦିନ ପରେ ଦିନ, ମାସ ପରେ ମାସ ଗଲା, ଅନୁ ମିଳିଲା ନାହିଁ, ଶେଫାଳୀର ବିବାହ ଆୟୋଜନ ସ୍ଥଗିତ ହେଲା ।

କନ୍ୟାକୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କରି ମାତା ବିଳାପ କରିବାକୁ ଲାଗିକଲେ । ଶେଫାଳୀ ବୁଝିଲା, କାହା ସହିତ ବିବାହର ଆୟୋଜନ ହେଉଥିଲା – କିଏ ସେ ବର । ସେ କଳ୍ପିତ ନବଗ୍ରାମର ଜମିଦାର ପୁତ୍ର ନଟବର ନୁହେଁ । ସେ ତାହାରି ଆବାଲ୍ୟସଙ୍ଗୀ ଏକାନ୍ତ ଅନୁରକ୍ତ ଅନଙ୍ଗମୋହନ; ଧୀର, ଦୃଢ଼ମନା, ସୁଚରିତ୍ର ଅନଙ୍ଗମୋହନ । ମାଳତୀର ମୁଖରେ ଚୂନ କାଳି ଲାଗିଲା । ଅଭାଗିନୀର ଆଶା–ସୌଧ ଭଗ୍ନ ହେଲା, ଅନ୍ୟକୁ ନିରାଶ କରିବାକୁ ଯାଇ ଆପେ ବଞ୍ଚିତା ହେଲା, ମଧ ଗୁପ୍ତ କଥା ଧରାପଡ଼ି ସାନନ୍ଦର କଠୋର ଶାସ୍ତିବିଧାନ ହେଲା । ମାଳତୀ ପରିବାର ଜମିଦାର ଆବାସରୁ ବିତାଡ଼ିତ ହେଲେ । ଦୁଃଖିନୀ ଶେଫାଳୀର ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ପଦ୍ମତୁଲ୍ୟ ବଦନ ଶୁଖି କଳା ପଡ଼ିଥିଲା । ଚକ୍ଷୁକୋଣରେ ଗାଢ଼ କାଳିମା ଅଙ୍କିତ ହେଲା ।

ବୃଦ୍ଧ ହରିହର ଓ ଇନ୍ଦୁମୁଖୀ ଏତେ ବଡ଼ ଆଶାରେ ନିରାଶ ହୋଇ ଅବସନ୍ନ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ଏକମାତ୍ର କନ୍ୟାର ଏତାଦୃଶ ଭାଗ୍ୟବିପର୍ଯ୍ୟୟ ହଠାତ୍ ନିର୍ମଳ ଆକାଶରେ ପ୍ରଳୟର ମେଘତୁଲ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ସୁଖସୂର୍ଯ୍ୟକୁ ଗ୍ରାସ କଲା, ମାତ୍ର ତଥାପି କାଳ ବହିଗଲା । କାଳ କ'ଣ କାହାପାଇଁ ଅପେକ୍ଷା କରେ ? କାହାର ସୁଖ ଦୁଃଖକୁ ଅନାଏ ?

(୮)

ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱରଙ୍କ ମସ୍ତକସ୍ଥିତା ଜାହ୍ନବୀ ବଡ଼ ଗୌରବରେ ତାଙ୍କ ମନ୍ଦିରର ପାଦ ଧୌତ କରି ପ୍ରବାହିତା । ନଦୀବକ୍ଷରେ ଅସଂଖ୍ୟ ନୌକା, ଶୁଭ୍ର ପାଲ ବିସ୍ତାର କରି ସାନ୍ଧ୍ୟସମୀର ସେବନ ଛଳରେ ତୀରଦେଶରେ ଶାୟିତ, ତହିଁ ମଧରେ ନାବିକମାନେ ଆନନ୍ଦରେ ଗୀତ ଗାଉ ଗାଉ ରନ୍ଧନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟାପୃତ । ପବିତ୍ରତୋୟା ଜାହ୍ନବୀର ସୁନୀଳ ଜଳରାଶି କଳକଳରବରେ ପ୍ରବାହିତ । ତୀରରେ ଅସଂଖ୍ୟ ବିପଣି, ଘାଟରେ ଜନତାର ଭିଡ଼, ଅସଂଖ୍ୟ ଲୋକ ରାଜମାର୍ଗରେ ଯାତାୟତ କରୁଅଛନ୍ତି । କିଏ ପଚାରେ କାହା କଥା ? ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ବିଶାଳ କାଶୀନଗରୀ ବିଶ୍ୱନାଥଙ୍କ ମନ୍ଦିର ବକ୍ଷୋପରି ବହନ କରି ହିନ୍ଦୁଙ୍କର ପବିତ୍ରତମ ତୀର୍ଥ ମଧରେ ପରିଗଣିତ; ତାହାର ଅପାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ଅଶେଷ ମନୋହାରିତ୍ୱ, ବିଶାଳ ବିପଣି ଓ ମନ୍ଦିରର ସମାବେଶ, ଅସଂଖ୍ୟ ରାଜମାର୍ଗ ଦର୍ଶକଙ୍କୁ ମୋହିତ କରୁଅଛି ।

ସନ୍ଧ୍ୟାକାଳ । ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବ ପଶ୍ଚିମାଞ୍ଚଳରେ ଅସ୍ତମିତ, ନାନାବର୍ଣ୍ଣାନୁରଞ୍ଜିତ ମେଘମାଳା– ଜାହ୍ନବୀର ବିପୁଳ ଜଳ–ଦର୍ପଣରେ ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ । ଧୀରେ ଧୀରେ ଅନ୍ଧକାର ଯେପରି ଆକାଶରୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆସୁଅଛି, କ୍ରମେ ଯେପରି ତାହାର ବିରାଟକାୟ ସମଗ୍ର ନଗରୀକୁ ଆଚ୍ଛନ୍ନ କରିପକାଇବ । ପ୍ରତି ମନ୍ଦିରରେ ଆରତିର ଧ୍ୱନି, ଘଣ୍ଟା ନିନାଦରେ କର୍ଣ୍ଣ ବଧିରପ୍ରାୟ ।

ଗଙ୍ଗାତୀରରେ ଅସଂଖ୍ୟ ଲୋକ, ସାଧୁ, ସନ୍ୟାସୀ, ଯୋଗୀ, ସନ୍ୟାସିନୀ ଓ ସ୍ନାନାର୍ଥିରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଘାଟ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । କିଏ ସ୍ତବାବୃତ୍ତି କରୁଅଛି, କିଏ ମନ୍ତ୍ର ପାଠନିରତ, କିଏ ବା ମାଳା ଜପୁଅଛି । କେତେ ଭେକଧାରୀ ସର୍ବାଙ୍ଗ ଭସ୍ମାବୃତ କରି ନାମାବଳୀର ଅସଂଖ୍ୟ ଛାପା ଘେନି ଶିଷ୍ୟକବୃନ୍ଦଙ୍କଠାରୁ ଅର୍ଥ ସଂଗ୍ରହରେ ତତ୍ପର । କେତେକ ଭକ୍ତ ମୁଣ୍ଡିତମସ୍ତକା ବିଧବା ରମଣୀ ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କରି ପ୍ରଣାମପୂର୍ବକ ପୂଜାନିରତ, ଆକାଶମାର୍ଗରେ ବିହଙ୍ଗମ-କୋଳାହଳ ।

ଏହିପରି ସମୟରେ ଜଣେ ଯୁବକ ଗଙ୍ଗାତଟରେ ସୀମାହୀନ; ଉଦ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ନୟନରେ ପ୍ରକୃତି ଶୋଭା ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣନିରତ, ମାତ୍ର ସେଥିରେ ତାହାର ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ନାହିଁ । ପ୍ରାଣହୀନ, ଉତ୍ସାହହୀନ ଭାବରେ ଲୋକଙ୍କର ଚରଣଗତି ମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଅଛି ।

ବିଶାଳ କାଶୀନଗରୀ । କେତେ ଲୋକ ଯାତାୟାତ କରନ୍ତି କିଏ କାହାର ଖବର ରଖେ ? ଯୁବକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକାକୀ, ଆପଣାର ଚିନ୍ତାରେ ମଗ୍ନ; କିନ୍ତୁ ନୟନ ଆକାଶରେ । ତାହାର ଚିନ୍ତା ଅପାର, ଅଶେଷ ଆରତିର ଧ୍ୱନି କର୍ଣ୍ଣରେ ପ୍ରବେଶ କରି ସୁଦ୍ଧା ଚିନ୍ତା-ସ୍ରୋତ ଭଗ୍ନ ହେଉନାହିଁ; ଅଲକ୍ଷ୍ୟରେ ହସ୍ତ ଯୋଡ଼ିକ ବଦ୍ଧାଞ୍ଜଳି ହୋଇ କପାଳ ସ୍ପର୍ଶ କରୁଅଛି ମାତ୍ର । ତାହାର ଚିନ୍ତା ବିଶାଳ ! ବିଶାଳ ଜାହ୍ନବୀ ବକ୍ଷଠାରୁ ବିଶାଳ, ଅନନ୍ତ ଅମ୍ବରଠାରୁ ଅନନ୍ତ, ଅପାର ସମୁଦ୍ରଠାରୁ ଅପାର, ସୁଦୂର ତାରାଠାରୁ ସୁଦୂର । ତାହାର ସ୍ୱପ୍ନ ଅତୀତ; ଅତୀତ ଜଗତର ଏକ ନୈରାଶ୍ୟଜଡ଼ିତ ସ୍ୱପ୍ନ ! ଆଶା ଓ ବିଶ୍ୱାସର ଏକ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଆଲୋକଚିତ୍ର ।

ଆଜି ତାହା ନାହିଁ । ମାତ୍ର ତାହା ଦିନେ ଥିଲା । ଦିନେ ଯୁବକ ଦେଖିଥିଲା, ହସିଥିଲା, କାନ୍ଦିଥିଲା, ହସାଇଥିଲା, କନ୍ଦାଇଥିଲା । ଆଜି ତାହା ନୁହେଁ – ଆଜି ସୁଦୂର ନୟନାନ୍ତରାଳରେ ପ୍ରେତ-ଜଗତରେ ତାହାର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ବିଲୀନ ।

ବସନ୍ତରେ ଫୁଲ ଫୁଟିଥିଲା, କାନନରେ କୋକିଳ ଗାଇଥିଲା, ଆମ୍ର ବକୁଳ – ମୁକୁଳାନ୍ତରାଳରେ ଅଳିର ଝଙ୍କାର ଶୁଣିଥିଲା, ମାତ୍ର ଆଜି ସେ ବସନ୍ତ ନାହିଁ । ସେ ଆକାଶକୁସୁମ ଝଡ଼ି ଯାଇଅଛି । ପ୍ରେମିକ ନୀରବ ହୋଇଅଛି । ଆଜି ଭୀଷଣ ନିଦାଘ, ନିର୍ମମ ନିଷ୍ଠୁର ନିଦାଘ ଆଜି, ତାହାର ହୃଦୟପ୍ରାନ୍ତର ମରୁଭୂମି । ସେଠାରେ ଜଳ ନାହିଁ କେବଳ ନୈରାଶ୍ୟ ମରୀଚିକା, ସେଠାରେ ଭରସା ନାହିଁ; କେବଳ ଅନ୍ତର୍ଦାହର ଭୀଷଣ ଅନୁଭୂତି । ଜ୍ୱାଳାମୟ ହୃଦୟ ଦାରୁଣ ସ୍ପନ୍ଦନ । ଯୁବକର ଚକ୍ଷୁପଟରେ କିଛି ନାହିଁ, ସବୁ ଶୂନ୍ୟ, ସବୁଆଡ଼େ ଶୂନ୍ୟ; ତାହାର ସମ୍ମୁଖରେ କେବଳ ମାତ୍ର ବିଭୀଷିକା, ମାତ୍ର ଅତୀତର – ମଧୁର ଅତୀତର ସମୁଦାୟ କ୍ଳେଶ ମଧ୍ୟରେ ମର୍ମାନ୍ତିକ ଯନ୍ତ୍ରଣା ମଧ୍ୟରେ ଯୁବକର ସାନ୍ତ୍ୱନାପୂର୍ଣ୍ଣ ନିହିତ – ସାନ୍ତ୍ୱନା ସୁଧାର କଣିକାଟିଏ ଲୁକ୍କାୟିତ ।

ଯୁବକ ଦେଖୁଅଛି – ଯୁବକ ଶୁଣୁଅଛି । କ'ଣ ଦେଖୁଅଛି କ'ଣ ଶୁଣୁଅଛି, ସେହି ଜାଣେ । ତାହାର ଆକାଶ-ନିବିଷ୍ଟନୟନ ଦୂରାଗତ ତାରାଲୋକ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଛି କି ନାହିଁ ସନ୍ଦେହ । ତାହାର ସ୍ତବ୍ଧ ଶ୍ରବଣ, ଜାହ୍ନବୀର ମଧୁର କଳନିନାଦ ଉପଭୋଗ କରୁଅଛି କି ନାହିଁ ସନ୍ଦେହ, ମାତ୍ର ଯୁବକ ଦେଖୁଅଛି ଓ ଶୁଣୁଅଛି । ମଧୁର ଯୌବନର ଅତୀତ ଆଶାର ଭଗ୍ନଚିତ୍ର, ଆଉ ଭଗ୍ନବୀଣାର ଛିନ୍ନତାରରେ ଏକ ବେସୁରାରାଗିଣୀ । ଯୁବକ ନିବିଷ୍ଟ ମନରେ ଚିନ୍ତାନିରତ । ତାହାର ହୃଦୟରେ

ଏକ ଅପୂର୍ବ ଲାବଣ୍ୟମୟୀ ମୂର୍ତ୍ତି । ସେ ମୂର୍ତ୍ତି କ୍ଷଣେ ହସୁଅଛି, ଆକାଶ ଅଙ୍କସ୍ଥିତ ବିମଳ ଚନ୍ଦ୍ରମାତୁଲ୍ୟ କ୍ଷଣେ ହସୁଅଛି; ପୁଣି ପରକ୍ଷଣରେ ରୋଷ-ଜର୍ଜରିତ ବଦନରେ ଭ୍ରୁକୁଟି କୁଟିଳ ନେତ୍ରରେ ଚାହୁଁଅଛି । ପରକ୍ଷଣରେ ସବୁ ଅନ୍ଧକାର; କିନ୍ତୁ ଅନ୍ଧକାରକୁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କରି ସେ ମୂର୍ତ୍ତି ଜଳି ଉଠୁଅଛି; କି ସାଧ ଅନ୍ଧକାର ତାହାକୁ ଘୋଡ଼ାଇ ରଖିବ ? ସେ ଦୀପ୍ତ ଆନନ୍ଦ, ନୈରାଶ୍ୟର ଘନ ଅନ୍ଧକାରରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ । ଯୁବକ ଦେଖୁଅଛି, ଭୁଲୁଅଛି, ନୟନରୁ ଅବିରଳ ଅଶ୍ରୁ ଝରୁଅଛି । ପୁଣି ପରକ୍ଷଣରେ ଆତ୍ମସଂଯମ କରି ଭାବୁଅଛି, କାହିଁକି କାହିଁକି ଏ ଚିନ୍ତା, ଏ ବିଳାପ, ଯେ ମୋହର ନୁହେଁ, ମୋହର ହେବ ନାହିଁ, ଯାହାର ଚିନ୍ତା ମଧ୍ୟ ପାପ, ପୁଣି ତାହାର ଧ୍ୟାନ ତାହାରି ରୂପସୁଧାପାନ, ପ୍ରଭୁ ଶକ୍ତି ଦିଅ, ହେ ବିଶ୍ୱନାଥ, ହେ କାଶୀନାଥ, ଶକ୍ତି ଦିଅ, ରକ୍ଷାକର ପ୍ରଭୁ ! ଯୁବକ ପୁଣି ଭାବିଲା, ଭାବନାରେ ଦୋଷ କ'ଣ ? ନିଷ୍ଠୁର ନିୟତି ତାହା ପ୍ରତି ବାମ, ମାତ୍ର ସେଥିରେ ତାହାର କି ଦୋଷ ? ଯୁବକ ନାନାକଥା ଭାବୁଅଛି - ଭବିଷ୍ୟତ୍, ବର୍ତ୍ତମାନ, ଅତୀତ । ଭବିଷ୍ୟତ୍ ଅନ୍ଧକାରମୟ, ଅଜ୍ଞାତ । ବର୍ତ୍ତମାନ ନୈରାଶ୍ୟ-କୁହେଳୀସମାଚ୍ଛନ୍ନ ! ଯୁବକ ଅନାଥ, ଆପଣାର କହିବାକୁ ତ୍ରିଜଗତରେ କେହି ନାହିଁ । ବାସ ନାହିଁ, କାର୍ଯ୍ୟ ନାହିଁ, ଯୁବକ ଅନାଥ । ଅଛି କେବଳ ଏକମାତ୍ର ସମ୍ବଳ ବିଦ୍ୟା, ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ, ଅତୀତ-ଦୁଃଖର ସ୍ମୃତିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ, ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ମାତୃହୀନ, ମାତା ବୋଲି ଜାଣି ନାହିଁ, ଜ୍ଞାନତଃ ମା'ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କରିନାହିଁ । ଅତ୍ୟନ୍ତ ବୟସରେ ପିତୃହୀନ । ପିତାଙ୍କର ମୁଖ ଛାୟାତୁଲ୍ୟ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରତୀୟମାନ । ତତ୍ପରେ ପିତୃମାତୃତୁଲ୍ୟ ପୋଷଣକର୍ତ୍ତା ଓ ସ୍ନେହଦାତ୍ରୀ । ସେମାନଙ୍କର ବିଶାଳ ସ୍ନେହ, ଅଭାଗା ଭୁଲିପାରୁନାହିଁ । ନିଜର ବିରାଟ ଅଯୋଗ୍ୟତା ସ୍ମରଣ କରି ହୃଦୟ କ୍ଷୁବ୍ଧ । ଯୁବକ ଅଧୀର, ଅଶାନ୍ତ, ଉଦ୍ଭ୍ରାନ୍ତ; ରାତ୍ରିର ଗଭୀରତା ପ୍ରତି ତାହାର ଦୃଷ୍ଟି ନାହିଁ, ଦୂରାଗତ ଝିଲ୍ଲିସ୍ୱନ ପ୍ରତି ତାହାର କର୍ଣ୍ଣ ନାହିଁ, ନୟନ ଓ ଶ୍ରବଣ ଉଭୟେ ଅନ୍ତରର ଅନ୍ତରତମ ରାଜ୍ୟରେ, ଯୁବକ ଧ୍ୟାନମଗ୍ନ । ସହସା କାହାର ଶୀତଳ କରସ୍ପର୍ଶ । ଯୁବକର ଧ୍ୟାନ ଭଗ୍ନ ହେଲା, ସେ ଉଠି ଠିଆ ହେଲା, ଆଗନ୍ତୁକ କର ଆକର୍ଷଣ କରି କହିଲା, "ଚାଲ ବାଞ୍ଛା ଦା, ରାତି ଯେ ୮ ଟା ହେଲାଣି । ଦାଦା ତୁମକୁ ନ ଦେଖି ମୋତେ କହିଲେ, ଯା' ତ ରମେଶ ଦେଖିବୁ, ବାଞ୍ଛାନିଧି ବାବୁ କାହାନ୍ତି ? ମୁଁ ଖୋଜି ଖୋଜି ତୁମକୁ ନଦୀତଟରେ ଦେଖିଲି । କ'ଣ ଏତେ ଚିନ୍ତା କରୁଛ ଭାଇ ?"

ଦୀର୍ଘନିଶ୍ୱାସ ସହ ବାଞ୍ଛାନିଧି କହିଲା, "ରମେଶ, ତୁମେ ବାଳକ, ତୁମର ଚିନ୍ତା କ'ଣ ? ତୁମର ପିତା, ମାତା, ଦାଦା ବର୍ତ୍ତମାନ । ମୋ'ପରି ହତଭାଗ୍ୟ ଅନାଥ ପିତୃମାତୃହୀନ ନିଃସହାୟ ହୋଇଥିଲେ ତୁମର ବି ଚିନ୍ତା ହୁଅନ୍ତା ! ରମେଶ ପରମ ସ୍ନେହରେ ବାଞ୍ଛାନିଧିର କର ମର୍ଦ୍ଦନ କରି କହିଲା, "ବାଞ୍ଛା ଦା, ଚିନ୍ତା କର ନା, ଭଗବାନ୍ ଅଛନ୍ତି । ଦାଦାଙ୍କର କଥା ଗୋଟାଏ, ତୁମେ ନିଶ୍ଚୟ ଚାକିରି ପାଇବ । ଆମରି ବନାରସୀ ଦୋକାନରେ ତୁମପରି ଲୋକ ରହିବା ତ ଦାଦାଙ୍କର ଭାରି ଇଚ୍ଛା ।

ଏକ ଗଭୀର ଦୀର୍ଘନିଶ୍ୱାସ ସହ ବାଞ୍ଛାନିଧି କହିଲା, "ତା ତ ତୁମ ଦାଦାଙ୍କର ଅନୁଗ୍ରହ ।" ତାହାର ମୁଖର କଥା ନ ସରୁଣୁ ଯୁବକଦ୍ୱୟ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଗଳିପଥରେ କ୍ଷଣକେ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଗଲେ ।

(୯)

ସେହି କକ୍ଷ । ସେହି ଭିତ୍ତି । ଭିତ୍ତିଗାତ୍ରସ୍ଥ ସେହି ଚିତ୍ର । ରାଧାମାଧବଙ୍କର ଯୁଗଳମୂର୍ତ୍ତି, ସେହି ଯମୁନାର ଜଳ କଳକଳ – ସେହି କାଳିନ୍ଦୀକମଳ ଢଳ ଢଳ, ସେହି ରାଧାଙ୍କ ନୟନ ଛଳ ଛଳ, ଆଉ ସୁପାତିଶାୟିତା ଶେଫାଳୀର ନୟନ ଅଶ୍ରୁରେ ଟଳଟଳ । ଦୀର୍ଘ ଏକବର୍ଷ ବହୁ ସୁଖଦୁଃଖସମନ୍ୱିତ ଦୀର୍ଘ ଏକବର୍ଷ, ଅନୁର ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନର ଦୀର୍ଘ ଏକବର୍ଷ । ଏକବର୍ଷ ହେଲା ଅନଙ୍ଗମୋହନ ହରିହର ନିଳୟ ତ୍ୟାଗ କରି ପୃଥିବୀର ମହାନ ବିଶାଳତା ମଧରେ କେଉଁଠାରେ ଲୁଚି ଯାଇଅଛି, ହଜି ଯାଇଅଛି, ମାତ୍ର ଏକବର୍ଷ ହେଲା ଶେଫାଳୀ ହୃଦୟ–ରାଜ୍ୟରେ ତାହାର ଆବାଲ୍ୟମଧୁର ମୂର୍ତ୍ତି ଆଜୀବନ ସୁନ୍ଦର ବରେଣ୍ୟ ରୂପ ମଧୁରତର, ସୁନ୍ଦରତର ହୋଇ ଉଠୁଅଛି ।

ଶେଫାଳୀ ଗର୍ବିତା ଧନଶାଳିନୀ ଜମିଦାର ଦୁହିତା । ଶେଫାଳୀ ଦୁଃଖ କ'ଣ ଜାଣି ନଥିଲା, ଅଭାବ କ'ଣ ବୁଝିନଥିଲା । ଏବେ ମଧ ଦୁଃଖ କିଛି ନାହିଁ, ଅଭାବ କିଛି ନାହିଁ, ମାତ୍ର ଅଛି ଗୋଟାଏ ବିରାଟ ଶୂନ୍ୟତା । ସମଗ୍ର ହୃଦୟରେ ଏକ ବିଶାଳ ଅଭାବ ସମଗ୍ର ଅନ୍ତଃକରଣରେ ଏକ ଅନନୁଭୂତ କ୍ଳେଶ । ଶେଫାଳୀ ଯେ ଅନଙ୍ଗକୁ ଏତେ ସ୍ନେହ କରେ, ତାହା ତ ସେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ଭାବି ନଥିଲା । ଯେତେଦିନ ଅନଙ୍ଗ ସେମାନଙ୍କର ପରିବାରଭୁକ୍ତ ଜଣେ ବାଳକ ଥିଲା, ସେତେଦିନ ତ ଶେଫାଳୀ ତାକୁ ବାଳକ ମାତ୍ର ଜାଣିଥିଲା । ସେତେଦିନ ତା' ପିତାମାତା ବା ଅନ୍ୟ କାହାରିଠାରୁ ଘୁଣାକ୍ଷରେ କିଛି ଶୁଣିନଥିଲା । ତେବେ କ'ଣ ଅନଙ୍ଗ ତାହାରି ଗର୍ବ ସକାଶେ, ତାହାରି ତାଚ୍ଛଲ୍ୟ ସକାଶେ ଦେଶତ୍ୟାଗୀ ହେଲା ? କିଏ ବା ଜମିଦାରପୁତ୍ର ନଟବର ? କିପାଁ ସେ ମାଳତୀ କଥାରେ ବିଶ୍ୱାସ କଲା ? ମାତାଙ୍କୁ ପଚାରିଥିଲେ କ'ଣ ଏତେଦୂର ନିର୍ଲ୍ଲଜତା ହୋଇଥାନ୍ତା ? ଅକାରଣ ଏକ କଳ୍ପିତ ବ୍ୟକ୍ତିର ଧନ–ସମ୍ପଦ–ମୋହ ପ୍ରଲୋଭନରେ ଭୁଲିଲା । ସେ କ'ଣ ଏଡ଼େ ଦୁର୍ବଳ ? ତାହାର ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷାର କି ଏହି କୁଫଳ ? ଅନୁ ତାହାକୁ ସ୍ନେହ କରେ, ସେ ସ୍ନେହକୁ ସେ ପୂଜା ନ କରି ତାହାକୁ ପାପ ବୋଲି ଘୃଣା କଲା । ଏପରି କ'ଣ ଜଗତରେ କେବେ ଘଟିଅଛି ? ମାତ୍ର ସେ ତ ଅନୁକୁ ଅନାଦର କରି ନାହିଁ, କଟୁକଥା କହି ନାହିଁ, ତେବେ କାହିଁକି ଅନୁ ତାକୁ ତ୍ୟାଗ କଲା । ତାହାର ଅତି ଆଦରର ଶିଉଳୀ ଫୁଲକୁ କାହିଁକି ଶୁଖିବାକୁ ପକାଇ ଦେଇଦେଲା ? ନା ଅନୁ, ତୁମର କି ଦୋଷ, ତୁମେ ଯେ ଭାବିଅଛ ଶେଫାଳୀ ନଟବରର, ଏ ଅପମାନ ସହ୍ୟ କରିବା ତୁମର ସାଧ୍ୟାତୀତ । ଏତେ ବଡ଼ ଭୁଲ୍ କାହିଁକି ହେଲା ? କ୍ଷଣିକ ଭୁଲ୍‌ରେ ଏତେ ବଡ଼ ସର୍ବନାଶ ହେଲା । କ୍ଷଣିକ ଭ୍ରାନ୍ତିରେ ପରିବାର ବିଧ୍ୱସ୍ତ ହେଲା । ତାହାର ଇହକାଳ ନଷ୍ଟ ହେଲା । ଶେଫାଳୀ ଭାବିପାରିଲା ନାହିଁ, ତାହାର ନୟନପଲ୍ଲବ ଅଶ୍ରୁଭାର ସମ୍ଭାଳି ପାରିଲା ନାହିଁ, ଝର ଝର ଦର ଦର ବହିଗଲା, ମର୍ମବେଦନାର ତପ୍ତଅଶ୍ରୁ ।

ଆଜିକାଲି ଶେଫାଳୀ ନିତାନ୍ତ ଏକାକିନୀ, ତାହାର ପାଠ ଶେଷ ହୋଇଅଛି, ସରଯୂଦିଦି କଲିକତା ଚାଲିଯାଇଛନ୍ତି, ଶେଫାଳୀ ଏକାକିନୀ, ତାହାର ହାରମୋନିୟମ, ପିଆନୋ, ଗ୍ରାମଫୋନ ପଡ଼ି ରହିଅଛି । ଅଳଙ୍କାର ବାକ୍ସରେ ଧୂଳି ପଡ଼ିଅଛି । ମୟୂର ପାରା ଓ ଠେକୁଆ ବିନି ଦାସୀର ହସ୍ତରେ । ତାହାର ଉଦ୍ୟାନଭ୍ରମଣ ବନ୍ଦ ହୋଇଅଛି । ସୂଚିଶିଳ୍ପର ଡାଲା ତାକରେ ଅଯତ୍ନଭାବରେ ପଡ଼ି ରହିଅଛି । କାର୍ପେଟ ବୁଣା ବ୍ରୁଷ୍ ହଜିଅଛି । ନକ୍ସା କରିବା ପେଣ୍ଟ ବାକ୍ସ ଆଲମାରୀରେ

ପଡ଼ି ରହିଅଛି । ଅରଟରେ ସୂତାକଟା ବନ୍ଦ । ହାଣ୍ଡି ପିଢ଼ା ଚିତ୍ର କରିବା ସେ ଛାଡ଼ିଲାଣି । ଅଳତା, ଅଞ୍ଜନ ଓ କେଶରଞ୍ଜନ ଭୁଲିଲାଣି । ନିତି ରନ୍ଧାଘରେ ତିଅଣଟିଏ ରାନ୍ଧିବାକୁ ଯାଏ ନାହିଁ, ଗଲେ ମଧ୍ୟ ସୁସ୍ୱାଦୁ କରିପାରେ ନାହିଁ, ଅଲଣା ଦରସିଝା କରି ଓହ୍ଲାଏ । ଗାଧୁଆ ତୁଠ ଗଳ୍ପରେ ତାହାର ଆସକ୍ତି ନାହିଁ, ବହି ପଢ଼ିବାକୁ ମନ ନାହିଁ, ରାମାୟଣ ଓ ମହାଭାରତର ଛତ୍ରେ ଦୁଇଛତ୍ର ପଢ଼ି କ୍ଳାନ୍ତି ବୋଧ ହୁଏ; ଶେଫାଳୀ ବଡ଼ ଅଳସୀ, ଉଠିବାକୁ ସକାଳେ ବେଳ ହୋଇଯାଏ । କାରଣ ତାହା ଦେହରେ ବଳ ନାହିଁ, ଚକ୍ଷୁ କୋଣରେ କାଳିମା, ମୁଖଟା ବଡ଼ ଧୋବଲା ବଡ଼ ଶ୍ୱେତା । ସଙ୍ଗିନୀମାନେ ଭାବନ୍ତି ଯୁବାକାଳ, ସେ ଗୋରୀ ଦିଶୁଅଛି, ମାତ୍ର ଏସବୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଅଛନ୍ତି ଜଣେ, ସେ ମାତା ଇନ୍ଦୁମୁଖୀ ।

ଇନ୍ଦୁମୁଖୀ କନ୍ୟାର ଏତାଦୃଶ ଦୁଃଖର କାରଣ ବୁଝିପାରିଛନ୍ତି । କନ୍ୟାର ବୟସ ହେଲାଣି । କୋଡ଼ିଏ ପଡ଼ିଲେ ବୁଢ଼ୀ ହୁଅନ୍ତି, ଏ ତ ଚଳନ୍ତି କଥା । ଏଡେ ବଡ଼ ଯୁବତୀ କନ୍ୟା, ଅବିବାହିତା ଅବସ୍ଥାରେ ପିତୃଗୃହରେ କାଳ କାଟିବ । ଦୁଃଖରେ ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ଫାଟିଗଲା । ଜଣକ ସହିତ ସତ୍ୟ ହୋଇଅଛି ବୋଲି କ'ଣ ଶେଫାଳୀର ବିବାହ ଆଉ ଅସମ୍ଭବ ? ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ଏକଥା କହିଲେ । ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ବହୁକ୍ଷଣ ବିଚାର କଲେ । ନିଜେ ମୀମାଂସା କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । କୁଳ-ପୁରୋହିତକୁ ଡକାଇ ଗୋପନରେ ପରାମର୍ଶ କଲେ । କୁଳଯାଜକ ବୃଦ୍ଧ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ରାଜଗୁରୁ ବିବାହରେ ବାଧା ନାହିଁ ବୋଲି ମତ ଦେଲେ । ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଶ୍ଳୋକ ଗାଇଲେ, ହରିହରଙ୍କ ମନ ମାନିଗଲା । ପୁଣି କନ୍ୟାର ବିବାହ ଉଦ୍‌ଯୋଗ କଲେ ।

କଥା ଗୋପନ ରହିଲା ନାହିଁ । ନାନା ଆଡୁ ସମ୍ବନ୍ଧ ଆସିଲା । ଅନେକେ ଅନୁପଯୁକ୍ତ ବିବେଚିତ ହୋଇ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାତ ହେଲେ । ବୃଦ୍ଧ ହରିହରଙ୍କର କିନ୍ତୁ କନ୍ୟାର ବିବାହ ଲାଗି ବିଶେଷ ଚାଞ୍ଚଲ୍ୟ ଦେଖାନାହିଁ, ତାଙ୍କ ହୃଦୟକୋଣରେ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୀଣ ଆଶାଟିଏ ଥାଏ । କାନେ କାନେ କହୁଥାଏ କେଜାଣି ଅନଙ୍ଗ ଫେରି ଆସିପାରେ, କାଳେ ଦୈବାତ୍ ଘନଶ୍ୟାମ ସହିତ କୃତ ପିତୃସତ୍ୟ ରକ୍ଷିତ ହୋଇପାରେ । ପିତୃସତ୍ୟ ରକ୍ଷା ଲାଗି ସ୍ୱୟଂ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବନକୁ ଯାଇଥିଲେ, ଆଜି ସେ କ'ଣ ଭକ୍ତ, ଦାସର ପିତୃସତ୍ୟ ମାତ୍ର ପୁଣି ଦୀର୍ଘ ଏକବର୍ଷ ଗଲା, ଅନୁ ତ ଫେରିଲା ନାହିଁ, ଏଥର ବୁଦ୍ଧି ଚଞ୍ଚଳ ହେଲେ, ଅନେକ ବଛାବଛି ପରେ ଜଣକୁ ମନୋନୀତ କଲେ, ବରଟି ଶେଫାଳୀର ଉପଯୁକ୍ତ, ମାତ୍ର କେବଳ ଗୋଟିଏ ଅନ୍ତରାୟ; ସେ ଗୃହଜାମାତୃପଦ ବରଣାର୍ଥେ ନିତାନ୍ତ ଅନିଚ୍ଛୁକ । ସାତ ପାଞ୍ଚ ଭାବି ବୃଦ୍ଧ ସ୍ନେହମୟୀ କନ୍ୟାର ମାୟାପାଶ ଛେଦନ କରିବା ହିଁ ଶ୍ରେୟ ବିବେଚନା କଲେ, ମାତ୍ର ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ କନ୍ୟାକୁ ଗୃହକୁ ଆଣିବେ ଏହାହିଁ ସ୍ଥିର ହେଲା ।

ବିବାହର ଆୟୋଜନ ହେଲା । ଶେଫାଳୀର ଏ କଥା କର୍ଣ୍ଣଗୋଚର ହେଲା । ହତଭାଗିନୀର ମସ୍ତକରେ ଆକାଶ ଭାଙ୍ଗିପଡ଼ିଲା । ଏଥର ପ୍ରକୃତରେ ଶେଫାଳୀ ଫୁଲଟି ମଉଳିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ଶୁଭବିବାହ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେଲା । ସତେ ଯେପରି ଦୀର୍ଘରାତ୍ରି ପରେ ବିମଳ ପ୍ରଭାତ ଫୁଟି ଉଠିବ, ମାତ୍ର ସେହି ଶୁଭ ବିବାହର ପାତ୍ରୀ ସେହି ପ୍ରଭାତ ପବନରେ ଝଡ଼ି ପଡ଼ିବ ପରା । ତାହାର ସମଗ୍ର ଆଶା, ସକଳ ସାନ୍ତ୍ୱନା, ହୃଦୟର କ୍ଷୀଣ ବିଶ୍ୱାସ ଲୁପ୍ତ ହେଲା । ପ୍ରବଳ ଝଞ୍ଜାବାତରେ ଭଗ୍ନ ଦେବଦାରୁ ତୁଲ୍ୟ ଅଭାଗିନୀ ଭାଙ୍ଗିପଡ଼ିଲା । ଶେଫାଳୀ ଶଯ୍ୟା ଗ୍ରହଣ କଲା ।

(୧୦)

କଲିକତା ମହାନଗରୀ, ବିଳାସର ଲୀଳାଭୂମି । ଇଙ୍ଗ୍ରାଜ ଜାତି ବିଳାସପ୍ରିୟ । ବାଇବେଲବର୍ଣ୍ଣିତ ଇଡ଼େନ୍ ଉଦ୍ୟାନର ଅନୁକରଣରେ କଲିକତାର ଆଉଟ୍‌ରାମ୍ ଘାଟ ସନ୍ନିହିତ ସ୍ଥାନରେ ଇଡ଼େନ୍ ଉଦ୍ୟାନ । ତାହାର ବିଶେଷତ୍ୱ ଏହି ଯେ ତାହା ଶିଳ୍ପନୈପୁଣ୍ୟଦ୍ୱାରା ବହୁ ବିସ୍ମୟୋତ୍ପାଦକ ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟରାଜିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ । କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର କୃତ୍ରିମ ଲତାକୁଞ୍ଜ, କୃତ୍ରିମ ବୃକ୍ଷମଣ୍ଡପ, ଅସଂଖ୍ୟ ପୁଷ୍ପିତ ତରୁ, ପକ୍ଷୀର ଆନନ୍ଦ-କୋଳାହଳ, ସାନ୍ଧ୍ୟ-ସମୀର-ସେବନ-ପ୍ରିୟ ନରନାରୀଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଇଡ଼େନ୍ ଭ୍ରମଣ ଅପୂର୍ବ ସୁଖ ବୋଲି ଉପଲବ୍ଧ ହୁଏ । ଇଡ଼େନ୍ ଉଦ୍ୟାନରେ ଅସଂଖ୍ୟ ଲୋକ ସମାଗମ ହୋଇଥାଏ, ମାତ୍ର ବିଶେଷତଃ ଏକାକୀ ଭ୍ରମଣପ୍ରିୟ ଭାବୁକମାନେ ଏଠାକୁ ଆସିବାକୁ ଭଲପାନ୍ତି । ନିର୍ଜନ ଲତାକୁଞ୍ଜରେ ବସି ନିସର୍ଗନନ୍ଦିନୀର ସୁମୋହନ ଛବି ହୃଦୟପଟରେ ଅଙ୍କନ କରିବାକୁ ବଙ୍ଗାଳୀର ହୃଦୟ ସ୍ୱତଃ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୁଏ । ବଙ୍ଗାଳୀ କଳ୍ପନାପ୍ରିୟ, କବିଜାତି, କେବଳ ବଙ୍ଗାଳୀ କାହିଁକି ଭାରତବାସୀ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାତିର ରକ୍ତରେ ପୂର୍ବପୁରୁଷର ଅଧିକାରସୂତ୍ରରେ କଳ୍ପନାଧାରା ପ୍ରବାହିତ । ଯେଉଁ ଭୂମିରେ କାଳିଦାସ, ଭବଭୂତି, ଚଣ୍ଡୀଦାସ, ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ, ଯେଉଁ ଭୂମିରେ ରବୀନ୍ଦ୍ର, ହେମଚନ୍ଦ୍ର, ବଙ୍କିମ, ରାଧାନାଥଙ୍କ ଜନ୍ମ, ଯେଉଁ ଭୂମିରେ ଚୈତନ୍ୟ, କବୀର, ତୁଳସୀ ଦାସ, ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କର ଅଭ୍ୟୁତ୍ଥାନ, ସେହି ଭୂମିରେ ଯେ କଳ୍ପନା-କଳ୍ପ-ବୃକ୍ଷ ବଢ଼ିଉଠିବ ଏହା ତ କିଛି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ ।

ବର୍ଣ୍ଣିତ ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ ଜଣେ ଯୁବକ ଇଡ଼େନର ବିସ୍ତୃତ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପାଦଚାରଣା କରୁଅଛି । ଯୁବକର ପରିଚ୍ଛଦ ଓ ମୁଖଶ୍ରୀ ବଙ୍ଗବାସୀର ଅନୁରୂପ । ତାହାର ପରିଧାନ ଖଣ୍ଡିଏ ଢ଼ାକାଇ ଧୋତି, ଗୋଟିଏ ପଞ୍ଜାବି, ମସ୍ତକରେ କୁଞ୍ଚିତ ଫିରେଇ, ପାଦରେ ପମ୍ପ ସୁ, ହାତରେ ରିଷ୍ଟ ଓଆଚ୍ । ସେ ଭ୍ରମଣ କରୁ କରୁ ଘଟନାକ୍ରମେ ଘାଟ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ଗଙ୍ଗାର ଘାଟ; ଭାଗୀରଥୀର ପବିତ୍ର ଜଳରେ ଅସଂଖ୍ୟ ନୌକାଶ୍ରେଣୀ, ଜଳ ସେତେ ସ୍ୱଚ୍ଛ ନୁହେଁ, ପଙ୍କିଳ ପୀତବର୍ଣ୍ଣ, ମାତ୍ର ସେହି ଜଳର ପବିତ୍ରତାରେ ନିଃସନ୍ଦେହମନା ଶତ ଶତ ଭକ୍ତ ସାଧୁ ସନ୍ୟାସୀ, ନାଉରିଆ, ମାଝି ମଲ୍ଲାମାନେ ଆପଣା ଅପେକ୍ଷା ପ୍ରୟୋଜନୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନ କରୁଅଛନ୍ତି । ଅଦୂରରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଇଂଲିସ୍ ଷ୍ଟିମରଶ୍ରେଣୀ । ଯୁବକ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ନିରୀକ୍ଷଣ କରୁ କରୁ ଶସ୍ପୋପରି ଉପବେଶନ କଲା । ସେହି ସମୟରେ ଜଣେ ନବୀନ ଆଗନ୍ତୁକ ତାହା ସହିତ ସ୍ୱତଃପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ ଆଳାପ ଆରମ୍ଭ କଲା । ଆଗନ୍ତୁକ ମଧ ବଙ୍ଗୀୟ ଯୁବକ, ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଯୁବକ ତୁଲ୍ୟ ତାହାର ପରିଚ୍ଛଦ, ମାତ୍ର ଅତିରିକ୍ତ କେବଳ 'ପାଲୋ' ବ୍ରାଣ୍ଡ ସିଗାରେଟ୍ । ଆଗନ୍ତୁକର ନାମ ଗିରୀନ୍ଦ୍ର ମୋହନ ଦେ । ଗିରୀନ୍ଦ୍ର ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଯୁବକ ନିକଟରେ ଆସି ବସିଲା, ସିଗାରେଟ୍‌ର ଧୂମ ଉଦ୍‌ଗୀରଣ କରୁ କରୁ ସେ ତାହାର ନାମ ଧାମ ପଚାରିଲା । ଅତ୍ୟଳ୍ପ କାଳ ମଧରେ ଉଭୟେ ବନ୍ଧୁ ହୋଇଗଲେ । ଆଜିକାଲି ବନ୍ଧୁତ୍ୱ ଅତି ସୁଲଭ । ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଯୁବକର ନାମ ବାଞ୍ଛାନିଧି ପଟ୍ଟନାୟକ । ନାମଟା ଓଡ଼ିଆ - ମାତ୍ର କଲିକତାରେ ଓଡ଼ିଆର ଅଭାବ ନାହିଁ । ବାଞ୍ଛାନିଧି ବାବୁ ସୁରେଶ ଚାଟର୍ଯିଙ୍କର ବନାରସୀ ଦୋକାନରେ ଏଜେଣ୍ଟ । ଲୋକଟି ବିଶେଷ ଭଦ୍ର ଓ ସଚ୍ଚରିତ୍ର । ଏହି ପରିଚୟ ଉତ୍ତାରେ ଗିରିନ୍ ଦେ ପ୍ରତ୍ୟହ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ବାଞ୍ଛାନିଧି ବାବୁଙ୍କ ବସାକୁ ଆସି ନଦୀତୁଠ କ୍ଲବ ଆଦି ଭ୍ରମଣ

ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ଘେନିଯାଏ । ଉଭୟେ ଅବିବାହିତ, ଗିରିନ୍ଦ୍ର କଲେଜର ଛାତ୍ର, ଏମ୍.ଏ. ଶ୍ରେଣୀରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରେ ।

ପ୍ରଗାଢ଼ ବନ୍ଧୁତା ଫଳରେ ଉଭୟେ ଅତି ଘନିଷ୍ଠ ଆତ୍ମୀୟ ହେଲେ । ଏହି ସମୟରେ ଗିରିନ୍ଦ୍ରର ବିବାହ ସମୟ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । କନ୍ୟା କଲୁଟୋଲା ଷ୍ଟ୍ରୀଟସ୍ଥ ଭବାନୀଚରଣ ପାଲିତଙ୍କର ମଧ୍ୟମା କନ୍ୟା, ସୁନ୍ଦରୀ ସରସୀବାଳା ।

ଯୁବକ ବନ୍ଧୁବର ବାଞ୍ଛାନିଧିଙ୍କୁ ବିବାହରେ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କଲେ, ଜୁଆଁଇ ଭୋଜନ ଦିନ ସଙ୍ଗରେ ଘେନିଗଲେ । ଫଳତଃ ଭବାନୀ ପାଲିତଙ୍କ ବସାରେ ମଧ୍ୟ ବାଞ୍ଛାନିଧିଙ୍କର ପରିଚୟ ହେଲା । ଏହିପରି ଦିନ ଗଲା ।

ଏକବର୍ଷ ଘନିଷ୍ଠ ପରିଚୟରେ ଗିରିନ୍ଦ୍ରର ଶ୍ୟାଳକ ଶଶିଭୂଷଣ ଓ ଇନ୍ଦୁଭୂଷଣଙ୍କ ସହିତ ବାଞ୍ଛାନିଧିର ଅଭେଦ ପ୍ରୀତି ସ୍ଥାପିତ ହେଲା । ଏହି ସମୟରେ ଗିରିନ୍ଦ୍ର ପାସ୍ କରି ଚାକିରି ଘେନି ନବ ବଧୂ ସହିତ ମୁର୍ଶିଦାବାଦ୍ ଯାତ୍ରା କଲେ । ବାଞ୍ଛାନିଧି ବନ୍ଧୁ ବିରହରେ ବଡ଼ ଦୁଃଖିତ ହେଲେ, ମାତ୍ର ଶଶୀ ଓ ଇନ୍ଦୁଭୂଷଣଙ୍କ ସକାଶେ ଭବାନୀଭବନର ଦ୍ୱାର ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ପୂର୍ବବତ୍ ଅବାରିତ ରହିଲା ।

ଦିନ ୯ ଘଣ୍ଟା ହେଲାଣି । ଲୁଗାପଟା ପିନ୍ଧି ଶଶିଭୂଷଣ ତରତର ହୋଇ କଚେରୀକୁ ବାହାରିଅଛନ୍ତି । ଇନ୍ଦୁର ଜ୍ୱର ହୋଇଅଛି, ଠିକ୍ ସେହି ସମୟରେ ବାଞ୍ଛାନିଧି ବାବୁ ଉପସ୍ଥିତ । ବାଞ୍ଛାନିଧି ବାବୁଙ୍କୁ ଦେଖି ବଡ଼ ଆନନ୍ଦରେ ଶଶୀବାବୁ କହିଲେ "ଭଗବାନ୍ ରକ୍ଷା କଲେ, ଭାବିଥିଲି ଖବର ଦେବି, ଦିଦୀ ମୋର ଏହି ଦଶଟା ଗାଡ଼ିରେ ଆସୁଅଛନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ଆଣିବାକୁ ଏକେ ତ ମୋର ବେଳ ନାହିଁ, ପୁଣି ଇନ୍ଦୁର ଜ୍ୱର, ଆପଣ ଅନୁଗ୍ରହ କରି ସେ ଭାରଟି ନେଲେ ବାଧିତ ହୁଅନ୍ତି ।" ପରୋପକାରରେ ବାଞ୍ଛାନିଧି ସର୍ବଦା ତତ୍ପର । ସେହିକ୍ଷଣି ଶଶୀବାବୁଙ୍କ ଜ୍ୟେଷ୍ଠା ଭଗିନୀକୁ ଆଣିବା ସକାଶେ ଗାଡ଼ି କରି ଷ୍ଟେସନକୁ ବାହାରିଲେ ।

ଶିଆଲ୍‌ଦେହ ଷ୍ଟେସନରେ ଲୋକର ଭିଡ଼ ଅତିରିକ୍ତ । ଅପରିଚିତା ଆଗନ୍ତୁକାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିବାରେ ବାଞ୍ଛାନିଧି ବାବୁଙ୍କର କିଞ୍ଚିତ୍ ବିଳମ୍ବ ହେଲା, ମାତ୍ର ସେ ନିରାଶ ହେଲେ ନାହିଁ । ଜଣେ ପ୍ରୌଢ଼ା ରମଣୀଙ୍କୁ ଦେଖି ଅନୁମାନରେ ବୁଝିଲେ, ସେହି ଶଶୀବାବୁଙ୍କ ଭଗିନୀ । ତାଙ୍କୁ ଶଶୀବାବୁଙ୍କ ନାମ କହିବା ମାତ୍ରକେ ତାଙ୍କ ଅନୁମାନ ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରମାଣିତ ହେଲା । ରମଣୀ ଟିକିଏ ବିସ୍ମିତ ହୋଇ ପଚାରିଲେ, "ଆପଣଙ୍କ ନାମ କ'ଣ ବାଞ୍ଛାନିଧି ବାବୁ ?' "ଆଜ୍ଞା ହଁ," ଏହା କହି ବାଞ୍ଛାନିଧି ସାଦର ଅଭିବାଦନ କରି ତାଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ଆଣି ଗାଡ଼ିରେ ବସାଇଲେ ଏବଂ ନିଜେ କୋଚ୍ ବାକ୍ସ ଉପରେ ବସି ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ । ଅର୍ଦ୍ଧଘଣ୍ଟା ପରେ ଉଭୟେ ଭବାନୀ-ଭବନରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ବାଞ୍ଛାନିଧି ଅବାକ୍ । ଆଗନ୍ତୁକା ରମଣୀଙ୍କ ନାମ ସରଯୁବାଳା ସରକାର । ଏ କ'ଣ ସେହି ସରଯୁଦିଦୀ ନୁହନ୍ତି ? ଠିକ୍ ସେହି ମୁଖାକୃତି, ସେହି ନାମ, ଭବାନୀ ପାଲିତଙ୍କ ଜ୍ୟେଷ୍ଠା କନ୍ୟା, ବାଳବିଧବା । କେଜାଣି କାହିଁକି ଯୁବକ ବାଞ୍ଛାନିଧିଙ୍କ ପ୍ରାଣ କାନ୍ଦି ଉଠିଲା, ସେ ଦିନ ସେ ଶୀଘ୍ର ବସାକୁ ଫେରିଗଲେ ।

ସରଯୂ ମେଜ ନିକଟରେ ବସି ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କୁ ପତ୍ରାଦି ଲେଖୁଅଛନ୍ତି, ଡାକ ହରକରା ପତ୍ର ଦେଇଗଲା–ତିନୋଟି ଲଫାଫା, ଖଣ୍ଡିଏ କାର୍ଡ଼ । ପ୍ରଥମ ଲଫାଫା ହରିହର ବାବୁଙ୍କର – ଶେଫାଳୀର ବିବାହ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଏବଂ ତାହାର ଶାରୀରିକ ଅସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଜ୍ଞାପକ । ପ୍ରିୟତମା ଛାତ୍ରୀ ବିଷୟ ଚିନ୍ତା କରି ସରଯୂ ଦୁଃଖିତା ହେଲେ । ଶେଫାଳୀକୁ ସେ ବିଶେଷ ସ୍ନେହ କରନ୍ତି । ଦ୍ୱିତୀୟ ଲଫାଫା ତାଙ୍କର ବର୍ତ୍ତମାନ କର୍ମସ୍ଥଳର ଅଧିନାୟିକାଙ୍କ ଲିଖିତ, ବିଶେଷ କିଛି ନୁହେଁ, କେବେ ଆସୁଅଛ ? କାର୍ଡ଼ ଖଣ୍ଡି ଭଗିନୀ ସରସୀର । ଅନ୍ୟ ଲଫାଫା ଅପରିଚିତ ହସ୍ତାକ୍ଷରରେ ଶିରୋନାମା ଲିଖିତ । କୌତୂହଳୀ ସରଯୂ ତାହା ଶୀଘ୍ର ଫିଟାଇଲେ । ପାଠ କରି ତାଙ୍କର ଚକ୍ଷୁସ୍ଥିର – ଏ କ'ଣ ! ସ୍ୱପ୍ନ, ନା ସତ୍ୟ ! ପତ୍ରର କିୟଦଂଶ ଏହିପରି – "ଦିଦୀ, ଯେଉଁ ହତଭାଗ୍ୟ ବାଞ୍ଛାନିଧି ବୋଲି ପରିଚୟ ଦେଇ ଆପଣଙ୍କୁ ଷ୍ଟେସନରୁ ଆଣିଥିଲା, ସେ ଆଉ କେହି ନୁହେଁ, ଆପଣଙ୍କର ସ୍ନେହର ଅନଙ୍ଗ, ଅଭାଗା ବଞ୍ଚିଛି, ମରି ନାହିଁ । ଆପଣଙ୍କର ଆଦେଶ ହେଲେ ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ୍ କରି ହରିହର ବାବୁଙ୍କ ପରିବାରର ଖବର ଜାଣିବ ।"

ସରଯୂ ଦିଦୀ ଓ ଅନଙ୍ଗର ସାକ୍ଷାତ୍ ହେଲା, ଶେଫାଳୀର ବିବରଣ ଶ୍ରବଣ କରି ଅନଙ୍ଗର ଶରୀର ଅବଶ ହୋଇଗଲା । ଆତ୍ମକୃତ ଭୁଲ ସକାଶେ ଅନଙ୍ଗର ଆତ୍ମଦାହ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ସେ ଆଉ ବସି ପାରିଲାନାହିଁ, ନିଜକୁ ଧିକ୍କାର ଦେଇ ଦେଇ ଶତ ଶତ କ୍ଷୁଦ୍ର ବୃହତ୍ ଗଳି ମୋଡ଼ ବାଙ୍କ ବୁଲି ଉଦ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ଭାବରେ ଆସି ଶଯ୍ୟାରେ ଶୟନ କଲା । ପୂଜାରୀ ଅନ୍ନ ଦେଇଗଲା । ତାହା ଅସ୍ପୃଷ୍ଟ ହୋଇ ପଡ଼ିରହିଲା । ଅନଙ୍ଗର ପିତୃତୁଲ୍ୟ ସଦାଶୟ ହରିହର ବାବୁଙ୍କୁ ଅବିଶ୍ୱାସ ! ଗୋପନରେ କ୍ଷଣକର ଝୁଙ୍କରେ ନିଶାରେ ଉନ୍ମତ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ପରି ତ୍ୟାଗ କରି ପଳାୟନ ! କାହାକୁ ପଚାରିଲା ନାହିଁ, କେବଳ ସାନନ୍ଦ ପରିବାରର କଥାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରି ଗୃହ ତ୍ୟାଗ କଲା । ନିଜେ କାନ୍ଦିଲା, ଶେଫାଳୀକୁ କନ୍ଦାଇଲା । ଅନଙ୍ଗ ଆଉ ଚିନ୍ତା କରିପାରିଲା ନାହିଁ । ତାହାର ତିନିଦିନ ବଡ଼ ଜ୍ୱର ହେଲା । ଅଫିସ୍ ଯିବା ବନ୍ଦ ହେଲା । ସୁରେଶ ବାବୁ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ସମ୍ବାଦ ଜାଣିବାକୁ ଭୃତ୍ୟ ପଠାଇଲେ, ଭୃତ୍ୟ ଖବର ଦେଲା, ବାବୁଙ୍କର ଜ୍ୱର ହୋଇଛି । ଦେଖିବାକୁ ସୁରେଶ ରମେଶ ଧାଇଁ ଆସିଲେ ।

ଏକ ସପ୍ତାହ ପରେ ଅନଙ୍ଗ ଭଲ ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଗଲା । ଦୁଇଦିନ ପରେ ଅଫିସ ଫେରନ୍ତି ହଠାତ୍ ଶଶୀବାବୁଙ୍କ ଚାକର ଦ୍ୱାରରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ଦେଖିଲା । ସରଯୂ ଦିଦୀ ଡାକି ପଠାଇ ଅଛନ୍ତି ।

ଅନଙ୍ଗ ଶୁଣିଲା, ଟେଲିଗ୍ରାମ ଆସିଅଛି – ଶେଫାଳୀର ବିଷମ ସାନ୍ନିପାତି (ଟାଇଫଏଡ୍) ଜ୍ୱର । ସେ ଅଜ୍ଞାନ ହୋଇ କକ୍ଷତଳେ ପଡ଼ିଗଲା ।

(୧୧)

ଶେଫାଳୀର ବିବାହ ଦୁଇଦିନ ମାତ୍ର ବାକି । ସମସ୍ତ ଆୟୋଜନ ଉଦ୍‌ଯୋଗ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ହଠାତ୍ ଗାଧୋଇ ଆସି ଶେଫାଳୀ ନାସିକାରୁ ଗଳ ଗଳ ହୋଇ ରକ୍ତ ବହିଗଲା । ଇନ୍ଦୁ ଓ ହରିହର ବାବୁ ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ପ୍ରାୟ ହେଲେ । ଡାକ୍ତର ଦିଗମ୍ବର ଚୌଧୁରୀ, କବିରାଜ କାହ୍ନୁ ଚରଣ ହୋତା ଆସି

ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ଡାକ୍ତର ଥର୍ମମିଟର ଲଗାଇ ଦେଖିଲେ ୧୦୩ ଡିଗ୍ରୀ ଜ୍ୱର । ପରେ ପରେ ଦୁଇଥର ବାନ୍ତି ହେଲା, ପୁଣି ହେଲା ଭେଦ, ଡାକ୍ତର ବର୍ଣ୍ଣ ଦେଖି ଭୀତ ହେଲେ । ଏ କ'ଣ ଟାଇଫଏଡ୍ ? ବହୁଦର୍ଶୀ ଡାକ୍ତରଙ୍କର ମଧ୍ୟ ବଡ଼ ସନ୍ଦେହ ହେଲା । ରୋଗିଣୀର ଯଥୋପଯୁକ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ସନ୍ଧ୍ୟାକୁ ଆସିବେ କହି ଡାକ୍ତର ବିଦାୟ ହେଲେ । କବିରାଜ ପ୍ରବୀଣ, ତାଙ୍କର ହାତଯଶ ଗ୍ରାମରେ ଓ ଚାରିଆଡ଼େ ଘୋଷିତ । ସେ ନାଡ଼ି ଦେଖି କହିଲେ ଜ୍ୱରଟି ବିଷମ । ହରିହର ଓ ଇନ୍ଦୁମୁଖୀଙ୍କର ହଁସା ଉଡ଼ିଗଲା । ଇନ୍ଦୁ ଚିତ୍କାର କରି କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ସେହିକ୍ଷଣି କଟକକୁ ତାର ପ୍ରେରିତ ହେଲା । ବହୁଦର୍ଶୀ ଡାକ୍ତର ଓ ସର୍ଜନମାନେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ରୋଗୀକୁ ପରୀକ୍ଷା କଲେ । ସମସ୍ତେ କହିଲେ ଟାଇଫଏଡ଼ । ଅଙ୍ଗରେ ଲାଲବର୍ଣ୍ଣ ଚିହ୍ନମାନ ବାହାରି ପଡ଼ିଲା, ଜ୍ୱର ଦିନକୁ ଦିନ ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ଏହିପରି ଏକସପ୍ତାହ ଗଲା । ଇନ୍ଦୁଙ୍କର ଖିଆପିଆ ନାହିଁ, ଏକମାତ୍ର ସନ୍ତାନର ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ସ୍ୱଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖିବା ଅପେକ୍ଷା ମରିବା ଭଲ । ଦିନ ନାହିଁ, ରାତ୍ରି ନାହିଁ, ଇନ୍ଦୁ ଶଯ୍ୟା ନିକଟରେ, ରୋଗିଣୀର ଅଙ୍ଗ ଅଗ୍ନିପରି ଉତପ୍ତ, ଖଇ ଫୁଟୁଅଛି, ସେ ଅଜ୍ଞାନ, ପ୍ରଳାପ କରୁଅଛି । ତାହାର ଚକ୍ଷୁ ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ । ଡାକ୍ତରମାନେ ଭରସାହୀନ । ସମସ୍ତେ ଏକବାକ୍ୟରେ କହିଲେ, ଏ ଜ୍ୱରରେ ଶୁଶ୍ରୂଷାଦି ଏକମାତ୍ର ଚିକିତ୍ସା, ଦୀର୍ଘ ଏକମାସ ଜ୍ୱର ଭୋଗ । ଦୀର୍ଘ ଏକମାସ ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଜଗି ରହି ଉତ୍ତମ ରୂପେ ଧୀର ଚିତ୍ତରେ ଶୁଶ୍ରୂଷା କରିବାକୁ ହେବ । ନୋହିଲେ ରୋଗିଣୀର ଜୀବନାଶଙ୍କା ।

କିନ୍ତୁ ଇନ୍ଦୁ ସେ ଶକ୍ତିବିହୀନ । ତାଙ୍କର ସମଗ୍ର ମାତୃହୃଦୟ ସନ୍ତାନର ଅନିଷ୍ଟାଶଙ୍କାରେ ଅଭିଭୂତ । ସେ ତ ନିଜେ କ୍ଷଣେ ମୂର୍ଚ୍ଛିତା ହେଉଅଛନ୍ତି, ଶେଫାଳୀର କି ସେବା କରିବେ, ହରିହର ବାବୁ ଆଉ କାହା ଉପରେ ଭରସା କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ସରଯୂ ନିକଟକୁ ଅର୍ଜେଣ୍ଟ ଟେଲିଗ୍ରାଫ୍ ହେଲା – "ଶୀଘ୍ର ନର୍ସ ଡାକ୍ତର ଘେନିଆସ, ଶେଫାଳୀର ଟାଇଫଏଡ୍ ।" ପରଦିନ ସରଯୂ ଉପସ୍ଥିତ । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅନଙ୍ଗ ମୋହନ । "ଆସିଛ ବାବା, ଆସିଛ" କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କହି ହରିହର ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ହେଲେ । ଅନୁ କିନ୍ତୁ ଦୃଢ଼ । ତାହାର କି ଏ ସମୟରେ କାନ୍ଦିବାର କଥା, ସେ ଅଣ୍ଟା ଭିଡ଼ି ଶେଫାଳୀର ଶଯ୍ୟାରେ ବସିଲା । କଲିକତାର ବିଖ୍ୟାତ ଡାକ୍ତର, ରମେଶର ପ୍ରାଣଦାତା ଟି.ଏନ୍.ବାନୁର୍ଯ୍ୟା ଚିକିତ୍ସାର ଭାର ନେଲେ । ସରଯୂ ଅନୁର ସାହାଯ୍ୟାର୍ଥ ରହିଲେ । ଇନ୍ଦୁ ଓ ହରିହର ଅବ୍ୟାହତି ପାଇଲେ । ରୋଗ ପ୍ରକୋପ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରବଳ । ଦିନ ପରେ ଦିନ ଯାଉଅଛି; ମାତ୍ର ରୋଗର ବୃଦ୍ଧି ବିନା ହ୍ରାସ ହେଉନାହିଁ । ଶେଫାଳୀ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଜ୍ଞାନ, ତାହାର ଚକ୍ଷୁ ନିସ୍ତେଜ; ସର୍ବାଙ୍ଗ ଝାଳ, ଅସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରଳାପ, ସେ ଅଜ୍ଞାନ ଅବସ୍ଥାରେ ଶଯ୍ୟା ଦରାଣ୍ଡୁ ଅଛି, କଣଗୁଡ଼ାଏ କହିଯାଉଅଛି । ସମସ୍ତେ ଭୀତ । ସ୍ୱୟଂ ଡାକ୍ତର ବାବୁ ଟି.ଏନ୍. ବାନୁର୍ଯ୍ୟାଙ୍କର ଆଶା ଭରସା କ୍ରମେ କ୍ଷୀଣ ହେଲାଣି; ମାତ୍ର କେବଳ ଅନଙ୍ଗ ହୃଦୟରେ ପ୍ରବଳ ଆଶା । ଶେଫାଳୀର ଜୀବନ ମୃତ୍ୟୁସଂଗ୍ରାମରେ ଅନଙ୍ଗ ହିଁ ଏକମାତ୍ର ଜୀବନ ଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ତାହାର ସମଗ୍ର ଶକ୍ତି ଏକତ୍ରିତ କରି ସେ ଯୁଦ୍ଧ କରୁଅଛି । ଘଣ୍ଟାକୁ ଘଣ୍ଟା ଔଷଧ, ଘଣ୍ଟାକୁ ଘଣ୍ଟା ପଥ୍ୟ ନିୟମିତ ରୂପେ ଦେଉଅଛି । ତାହାର ଶ୍ରାନ୍ତି ନାହିଁ, ଆହାର ନାହିଁ, ଭଗବାନ ଅଛନ୍ତି, ଏତିକି ମାତ୍ର ଭରସା । ତାହାଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ବିନା କି କେହି ମରିପାରେ ?

ଆଜି ରୋଗର ଏକୋଇଶ ଦିନ, ଆଜି ଜଣାଯିବ, ଏପାରି କି ସେପାରି । ଅତି ପ୍ରଭାତରୁ ଅନଙ୍ଗ ବସି ରହିଲା । ସେ ଆଜି ଜଳ ଗ୍ରହଣ କରିନାହିଁ, ଏକଧ୍ୟାନରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଡାକୁଅଛି । ସରଯୂ ଆସି ବିଶେଷ ବକାବକି କରିବାରୁ ଟିକିଏ ଚାହା ଖାଇଅଛି । ସାରା ଦିନଟା ଗଲା । ସନ୍ଧ୍ୟାରୁ ଡାକ୍ତରବାବୁ ଔଷଧ, ଇଞ୍ଜେକ୍‌ସନ୍ ଯନ୍ତ୍ରାଦି ଘେନି ରୋଗୀ ଶଯ୍ୟା ନିକଟରେ ବସି ରହିଲେ, ମସ୍ତକ ଉପରେ ଅନଙ୍ଗମୋହନ, ପାର୍ଶ୍ୱରେ ସରଯୂ । ଘଣ୍ଟା ଘଣ୍ଟା ହୋଇ ରାତ୍ର କଟିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଡାକ୍ତର ଗୋଟାଏ ଦୁଇଟା ଇଞ୍ଜେକ୍‌ସନ୍ ଦେଲେ । ସରଯୂ ଚାମଚେ ଚାମଚେ ପଥ୍ୟ ଦେଲେ । ମାତ୍ର ଢ଼ୋକି ହେଲାନାହିଁ, କଲବାଟେ ବହିଗଲା ।

ରାତ୍ରି ପାଞ୍ଚଟା, ରୋଗିଣୀର ସର୍ବାଙ୍ଗ ଶୀତଳ, ପ୍ରାଣବାୟୁ ଗତପ୍ରାୟ ! ଡାକ୍ତର ଉଠି ନାଡ଼ି ଦେଖିଲେ, ନାଡ଼ି ନାହିଁ । ଇଞ୍ଜେକ୍‌ସନ ଦେଲେ, ନାଡ଼ି ଫେରିଆସିଲା । ଆଉ ଏକଘଣ୍ଟା, ପୁଣି ନାଡ଼ି ଦେଖିଲେ ପୁଣି ନାଡ଼ି ଛାଡ଼ିଲାପରି । ପୁଣି ଇଞ୍ଜେକ୍‌ସନ୍ ଦେଲେ । ଏଥର ଅନୁର ମଧ୍ୟ ଭୟ ହେଲା । ସେ ଆଉ ସମ୍ଭାଳି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଡାକ୍ତର ବାବୁଙ୍କ ହାତରେ ରୋଗୀକୁ ଛାଡ଼ିଦେଲା । ଏକ ଦୌଡ଼ରେ ଯାଇ ଗୃହଦେବତା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଚରଣରେ ପଡ଼ିରହିଲା । କିଏ ଜାଣେ ସେ କ'ଣ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଥିଲା । ମାତ୍ର କେହି କିଛି ଶବ୍ଦ ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ । ଏକଘଣ୍ଟା, ଦୁଇଘଣ୍ଟା, ତିନିଘଣ୍ଟା, ଚାରିଘଣ୍ଟା ଗୋଟିଏ ଘାଟି ଗଲା । ଅନୁ ଦେବମନ୍ଦିରରୁ ଫେରିଆସିଲା । ତାହାର ମୁଖରେ ଲେଶମାତ୍ର ଭୟର ଚିହ୍ନ ନାହିଁ । ''ରଖେ ହରି ମାରେ କେ, ମାରେ ହରି ରଖେ କେ ।''

ଆଜି ରୋଗର ଚବିଶ ଦିନ । ଆଜି ମଧ୍ୟ ଗୋଟାଏ ଘାଟି ଗଲା ।

ଏବେ ସବୁଠାରୁ ଶେଷ ଘାଟି ଆସିଲା । ଆଜି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଠେଇଶ ଦିନ । ରୋଗୀ କେତେ ସହିବ ? ତାହାର ହାତ ଗୋଡ଼ କାଠପରି, ମୁଖରେ ରକ୍ତର ଚିହ୍ନ ନାହିଁ, କପାଳ ଶୀତଳ । ଶଯ୍ୟାରେ ମିଶି ଯାଇଅଛି । ହେଉ ପ୍ରାଣ ଗଲା, ପ୍ରାଣଗଲା । ସମସ୍ତେ ଭୟାକୁଳ । ଇନ୍ଦୁ କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ ମୂର୍ଚ୍ଛିତା, ସରଯୂ ଓ ଡାକ୍ତର ବାବୁ ସମସ୍ତେ ଭରସାହୀନ । ମାତ୍ର କେଜାଣି କାହିଁକି ଅନଙ୍ଗର ତିଳେ ମାତ୍ର ଭୟ ନାହିଁ । ତାହାର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଶେଫାଳୀ ବଞ୍ଚିବ । ଠାକୁର କ'ଣ ପ୍ରତାରଣା କରିବେ ? ସେ ସାରାଦିନ ଜଗିଲା, କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ ନାଡ଼ି ଛାଡ଼ି ଯାଉଅଛି । ଡାକ୍ତର ବାବୁ ଲବଣ ଓ ସର୍କରା ଜଳର ପିଚକାରୀ ବ୍ୟବସ୍ଥା କଲେ; ମାତ୍ର ଏତେ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଅନଙ୍ଗ ଆଶାହୀନ ନୁହେଁ । ସେ ଏକଧ୍ୟାନରେ ଜୀବନ-ମୃତ୍ୟୁର ସଂଗ୍ରାମ ଦେଖୁଅଛି । ଏକମନରେ ଠାକୁରଙ୍କୁ ଡାକୁଅଛି, ଏକହୃଦୟରେ ଠାକୁରଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଅଛି, ସହସା ଡାକ୍ତର ବାବୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ, ଧୀରେ ଧୀରେ ରୋଗିଣୀର ମୁଖାକୃତି ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେଉଅଛି । ତାଙ୍କର ଆଶା ଫେରିଆସିଲା ।

ଦିନେ, ଦୁଇଦିନ ଏକ ସପ୍ତାହ; ଶେଫାଳୀ ଏଥର ରୋଗମୁକ୍ତ । ତାହାର ପ୍ରଥମ ଜ୍ଞାନ ସଞ୍ଚାର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ ଦେଖିଲା ଶିରୋପରି ଅଦ୍ଭୂତ ମୂର୍ତ୍ତି ।'' ଏ କ'ଣ ସ୍ୱପ୍ନ ! ଜ୍ୱର ବିକାର । ତାହାର କ୍ଷୀଣ ଓଷ୍ଠାଧର ହଲିଲା, କ୍ଷୀଣକଣ୍ଠରେ ଡାକିଲା, ପ୍ରଳାପ ନିଶ୍ଚୟ, 'ଅନୁ', 'ଅନୁ' !

ଅନୁ ଶୁଣିପାରିଲା । ମୁଖ ନିକଟରେ କର୍ଣ୍ଣ ନିବେଶ କଲା । ପୁଣି ମୃତ୍ୟୁରାଜ୍ୟରୁ ପ୍ରତ୍ୟାଗତ ବ୍ୟକ୍ତି ପରି ଶେଫାଳୀ ଡାକିଲା । ଅନୁ 'ଏ ଯେ ମୁଁ ।' ଆହ୍ଲାଦରେ ଅନୁ ଉତ୍ତର କଲା । ପରକ୍ଷଣରେ ରୋଗିଣୀ ଡାକିଲା, 'ମା' ।

ଆହୁରି ଏକ ସପ୍ତାହ, ଶେଫାଳୀ ଶଯ୍ୟାରେ ଉଠିବସିଲା । ଅନଙ୍ଗକୁ ଦର୍ଶନ କରି ତାହାର ଦୁର୍ବଳ ଦେହ ଶୀଘ୍ର ସବଳ ହେଲା । ଆଶାତୀତ ଫିସ ଓ ପୁରସ୍କାର ପାଇ ଡାକ୍ତର ବାବୁ କଲିକତା ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ । ଅନୁ ଓ ସରଯୂ ରହିଲେ । ଶେଫାଳୀ ଅତି ଦୁର୍ବଳ, ତାହାର ଶୁଶ୍ରୂଷା କରିବାକୁ ସରଯୂ ଓ ଅନୁ ଛଡ଼ା କିଏ ପାରିବ ?

ଅନଙ୍ଗର ଏତାଦୃଶ ଅଦ୍ଭୂତ ଶୁଶ୍ରୂଷାରେ ହରିହର ଓ ଇନ୍ଦୁମୁଖୀ ବିସ୍ମିତ ହେଲେ । ତାହାର ଐକାନ୍ତିକ ଯତ୍ନରେ ଶେଫାଳୀ ପ୍ରାଣ ପାଇଲା ।

ଏହା କି ଭୁଲିବା କଥା ? ବର୍ତ୍ତମାନ ଶେଫାଳୀ ଉଠି ବୁଲିପାରେ । ମାତ୍ର ଭୟାକୁଳ ଅନୁ ତାକୁ ବାରମ୍ବାର ବାରଣ କରୁଥାଏ । ତହିଁରେ ଶେଫାଳୀର ଶୀର୍ଣ୍ଣ ଅଧର ହାସ୍ୟରେ ଉଦ୍ଭିନ୍ନ ହୁଏ । ଅନୁର ତାହାହିଁ ପୁରସ୍କାର ।

ଶେଫାଳୀର ରୋଗ ମୁକ୍ତି ପାଇଁ ଅନୁର ଅଦ୍ଭୂତ ଆତ୍ମତ୍ୟାଗ ବିଶେଷତଃ ତାହାର ଠାକୁର ଘରେ ଧାରଣା ଦେବା କଥା ଯେ ଶୁଣିଲା, ସେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲା । 'ଧନ୍ୟ ଅନୁ ! ଧନ୍ୟ ଅନୁ !' ଦେଶସାରା ଚହଳ ପଡ଼ିଗଲା । ଠାକୁର ଘର ନାମରେ ଅଧିକା ବୃତ୍ତିଟିଏ ଖଞ୍ଜା ହୋଇ ଆର୍ତ୍ତସେବା ସକାଶେ ଦତ୍ତ ହେଲା । ହରିଲୁଟ୍ ହେଲା ।

(୧୨)

'ବାବା ! ତୁମ୍ଭର ବିଶ୍ୱସ୍ତ ଆଉ ଉଦାର ବ୍ୟବହାର ସକାଶେ ମୁଁ କ'ଣ ପୁରସ୍କାର ଦେଇପାରେ ? ବାବା ! ତୁମେ ଯାହାକୁ ବଞ୍ଚାଇଛ, ସେହି ଶେଫାଳୀକୁ ତୁମକୁ ଦେଲି । ତୁମ ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ସୁଖୀ ଦେଖି ମୁଁ ମରିବାକୁ ଚାହେଁ ।' ଶେଫାଳୀର ରୋଗମୁକ୍ତିର ଦଶମାସ ପରେ ଦିନେ କଚେରୀ ଫେରନ୍ତି ହରିହର ବାବୁ ଅନଙ୍ଗକୁ ପୂର୍ବୋକ୍ତ କଥାମାନ କହିଲେ । ଅନଙ୍ଗ ମସ୍ତକ ନୁଆଇଁ ପ୍ରଣାମ କଲା । ବୃଦ୍ଧ ପ୍ରୀତ ହେଲେ ।

ଯଥା ସମୟରେ, ବହୁ ସମାରୋହରେ ଜମିଦାର-ଦୁହିତା ଶେଫାଳିକା ସହିତ ସୁଯୋଗ୍ୟ ଦେବାନପୁତ୍ର, ସର୍ବଗୁଣାଳଙ୍କୃତ ଅନଙ୍ଗମୋହନ ମହାନ୍ତିଙ୍କର ଶୁଭ ପରିଣୟ ଯଥାବିଧି ସମ୍ପାଦିତ ହେଲା । ବ୍ରାହ୍ମଣଭୋଜନ, ଆର୍ତ୍ତ ଓ ଦରିଦ୍ରନାରାୟଣଙ୍କ ସେବା ଏବଂ ଠାକୁରଘରକୁ ଯଥାସାଧ ଦାନ ଧ୍ୟାନ କରାଗଲା ।

ଆଜି ଯେପରି ସମସ୍ତ ଦୁଃଖର ଅବସାନ । ବରବେଶରେ ସଜ୍ଜିତ ଅନଙ୍ଗମୋହନ ଶେଫାଳୀ କୁସୁମ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ମୃତ ଦୀନବନ୍ଧୁଙ୍କ ପରିହାସୋକ୍ତି 'ହର ଗୌରୀ ତୁଲ୍ୟ ଶୋଭା ପାଇଲେ ।' କବି ଭାଷାରେ ଯେପରି 'ସୁବର୍ଣ୍ଣ ବୃକ୍ଷରେ ହୀରକ ପୁଷ୍ପ ।'

ବିବାହରେ କଲିକତାରୁ ଅନୁର ଆଶ୍ରୟଦାତା ସୁରେଶ ଓ ରମେଶ, ଗିରୀନ୍ଦ୍ର ଏବଂ ସରଯୂ ଦିଦୀଙ୍କ ପରିବାରର ସମସ୍ତେ ନିମନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇଆସିଲେ । ଆନନ୍ଦର ମାତ୍ରା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ରମେଶ ବାଈଦାଙ୍କୁ ନାନାପ୍ରକାର ଅଭିନବ ବେଶରେ ସଜାଇବାକୁ ଲାଗିଲା । ଗିରୀନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ତ କଥା ନାହିଁ । ସେ ଓ ତାଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଉପଯୁକ୍ତ ବନ୍ଧୁପରି ନାନା ହାସ ପରିହାସ ଓ ଆମୋଦପ୍ରମୋଦ ଦ୍ୱାରା

ନବଦମ୍ପତିକୁ ଆପ୍ୟାୟିତ କଲେ ।

ହରିହର ଯଥାସାଧ୍ୟ ଅର୍ଥବ୍ୟୟରେ ତ୍ରୁଟି କଲେ ନାହିଁ । ଏହା ଯେ ତାଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଦୁହିତାର ବିବାହ !

ଉପସଂହାର

ମଧ୍ୟାହ୍ନ । ଶେଫାଳୀ ଓ ଅନୁ ସୁପାତିଶାୟିତ, ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଏକବର୍ଷର ଶିଶୁପୁତ୍ର ବିନୟାନନ୍ଦ ଖେଳୁଅଛି । ମାତା ବଡ଼ ସ୍ନେହରେ ପୁତ୍ରର ସୁନ୍ଦର ମୁଖଶ୍ରୀକୁ ଚାହିଁ ଚାହିଁ ବିଭୋର । ଏହି ସମୟରେ ଅନୁ ପଚାରିଲେ, "ଶେଫାଳୀ ! ତୁମର ମନେ ଅଛି ସେ ଦିନ କଥା, ଯେଉଁଦିନ ରାତିରେ ତୁମେ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ମୋତେ କହିଥିଲ, 'କଲିକତା ଯାଆନା, ତୋତେ ଚୋର କାଟି ପକାଇବ ।' ଭାଗ୍ୟକୁ ମୁଁ କଲିକତା ଗଲି, ଏତେ କାଣ୍ଡ ହେଲା ! ଏ କାହାର ଭ୍ରାନ୍ତି ?" ଶେଫାଳୀ ନିରୁତ୍ତର ରହିଲା ।

ପୁଣି ଅନୁ କହିଲେ, "ଦେଖ ତ ସାମାନ୍ୟ ଭ୍ରାନ୍ତିରେ କେତେବଡ଼ କାଣ୍ଡ ହେଲା ! ଆମ ଦୁହିଁଙ୍କର ଭୁଲ । ତୁମର ବୁଝିବାର ଭୁଲ୍, ତୁମେ ମାଙ୍କୁ ପଚାରିଲ ନାହିଁ; ମୋର କାର୍ଯ୍ୟରେ ଭୁଲ୍, ମୁଁ ବାପାଙ୍କୁ ପଚାରିଲି ନାହିଁ ।"

ଶେଫାଳୀ ସୁଦୀର୍ଘ ନିଃଶ୍ୱାସ ସହ କହିଲା, "ସେ ସବୁ କଥା ଛାଡ଼, ମନେ କଲେ ମୋର କଷ୍ଟ ହୁଏ । ଭାଗ୍ୟକୁ ତୁମେ ଆସିଲ ବୋଲି ମୁଁ ବଞ୍ଚିଲି, ନୋହିଲେ ଦେହ ପାଉଁଶ ମାଟିରେ ମିଶନ୍ତାଣି ।"

ଅନୁ ପରମ ସ୍ନେହରେ ବ୍ୟଙ୍ଗଛଳରେ କହିଲେ, "ଆଉ ମୁଁ ଧାରୁଆ ହୋଇରହିଥାନ୍ତି ! ମନେ କରତ, ମୋର ମୁଣ୍ଡ ଫାଟି ଯାଇଥିଲା, କିଏ ସେବା କରିଥିଲା ?"

ଶେଫାଳୀ ହସି ହସି କହିଲା, "ଛି, ମୁଁ କରି ନାହିଁ ! ମୁଁ ତ ଏଡ଼େ ସାନ ଥିଲି । ତୁମେ ତ ମୋତେ ଜୀବନ ଦେଲ ।"

ଅ – ମୁଁ ଦେଲି । ମୋ ନା କହ ନା । କହ ଭଗବାନ୍ ! ଶେଫାଳୀ ଭକ୍ତିଭରେ କହିଲା, "ଭଗବାନ ଦେଲେ, ଆଉ ଦେଲେ" (ଏହା କହି ପୁତ୍ରକୁ ଟାଣି ଆଣି ସ୍ୱାମୀ କୋଳରେ ଦେଇ ପରମ ଆଦରରେ କହିଲା) ଆଉ ଦେଲେ ଏହି ନଣ୍ଡାମୁଣ୍ଡା, ଏହି ଏକୋଇର ବଳା ବିଶିକେଶନ !" ଏହା କହି ପିଲାର ଗାଲ ଟିପି ଦେଲା । ସେ ହସୁ ହସୁ କାନ୍ଦି ପକାଇଲା । "ମାଁ ମାଇଲା । ଏହା କହି ଅନଙ୍ଗ ଆଦରର ଧନକୁ କୋଳକୁ ନେଇ ବାରମ୍ବାର ମୁଖ ଚୁମ୍ବନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ଭୂମିକା

ଓଡ଼ିଶାରେ କଳିଆଖୋରଣୀର ଅଭାବ ନାହିଁ । ବିଲାତି "Katherine the shrew" ମଧ୍ୟ ପାଠୁଆଙ୍କ କତିରେ ପରିଚିତା । ଆମ ନଅତୁଣ୍ଡୀ, ତୁଚ୍ଛା ଓଡ଼ିଆଣୀ, ମଫସଲିଆଣୀ; ତା'ର ନିଜର କିଛି ଗୁଣ ଥିଲେ ଆଦର ପାଇବ । ନୋହିଲେ ଝାଡୁ ପାହାର ।

କଥାରେ କହନ୍ତି :- ବାଳ ଥିଲେ ବାନ୍ଧ, ଗୁଣ ଥିଲେ କାନ୍ଦ ।

କିନ୍ତୁ ନଅତୁଣ୍ଡୀ ନିତାନ୍ତ ନିର୍ଗୁଣୀ, ସେଥିପାଇଁ ସଭିଏଁ ହସିଲେ ସେ ଖୁସି ହବ ।

"ହସ ଅପାଠୁଆ ହସ !
ପାଠୁଆ ! ଦୋଷ ଖୋଜିବୁଲ ବସ !"

୧।୪।୨୫

କଟକ — ପ୍ରଣେତ୍ରୀ

ନଅତୁଣ୍ଡୀ

ନଅତୁଣ୍ଡୀ

ପହିଲିକଥା

ମାଳଣାଆଡ଼େ ବିଦିଆର ଘର । ଖଣ୍ଡେଇତ ଘର ପୁଅ । ଲୋକଟି ବଡ଼ ଗରିବ, ମୂଲିଆମୁଣ୍ଡ, ଓଳିଏ ଖାଇଲେ ଆର ଓଳିକି ଦାନା ନାହିଁ । ତହିଁକି ପୁଣି ନିପଟ ଓଲୁ । ତୁମେ ଯେବେ ଟଙ୍କାକର ପଇସା ଗଣିବାକୁ ଦବ, ଆଉ ଟଙ୍କାକେ କେତେ ଅଣା ପଚାରିବ ବୁଢ଼ା ଘଡ଼ିଏ ଖଣ୍ଡେ ତୂନୀ ହେଇ ଭାବି ଚିନ୍ତି ଜବାବ ଦେବ, କେବେ ଷୋଳ ଅଣା ତ କେବେ ସତର ଅଣା । ବୁଢ଼ା ଘଟରେ ବୁଦ୍ଧି ବୋଇଲେ ଏତିକି; କିନ୍ତୁ ତା' ଭାରିଯା ଗେଲ୍ହୀ ଆଉ ଝିଅ ରତନୀ ନାଁ ଗାଁ ଗଣ୍ଡାକରେ ବିଖ୍ୟାତ । ସେମାନେ ମସ୍ତ କଳିଆଖୋରଣୀ, କଣ୍ଟା ବାଡ଼ରେ ଲୁଗା ପକାଇ କଳିଆ କରିବେ । କଳି ବୋଇଲେ ବାନା । ଗାଁ ମାଇପେ ତାଙ୍କ ଜ୍ୱାଳାରେ ଅଥୟ । ପର ଘର ଭାଙ୍ଗିବା ତୁଚ୍ଛାକୁ ତୁଚ୍ଛା ୟା'ମନ ତା'ଠି ତା'ମନ ୟା'ଠି ବିରିସେଇବା, ବୋହୂ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଶାଶୁକୁ, ଶାଶୁ ବିରୁଦ୍ଧରେ ବୋହୂକୁ ମତେଇ କ'ଣ ଯେ କଳିକନ୍ଦଳ ଭିଆଣ କରନ୍ତି ତା'ର ସୀମା ନାହିଁ । ହେଲେ କହିବ କିଏ ? କାହା ଛିଭରେ ହାଡ଼ଟା ଅଛି ?

ଲୋକେ କହନ୍ତି ଗେଲ୍ହୀ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରଧାନଘର ଝିଅ । କୁଆଡ଼େ ଆଗକାଳରେ ତାଙ୍କ ଘର ପୁଅମାନେ ନଢ଼େଇକି ଯାଇ ବୀରପଣିଆ ଦେଖେଇ ଶାଢ଼ୀ ଶିରପା ପାଇଥିଲେ । ଆଜିଯାକେ କିନା ତା'ବାପ ଘରେ ଖଣ୍ଡେ ଦନ୍ତଡ଼ା କଟାରୀଟା ପୂଜା ପାଏ । ସେ ସବୁ ଓଡ଼ିଆ ଅମଳ କଥା । ମୁକୁନ୍ଦଦେବ ଯେତେବେଳେ ଲକ୍ଷେ ରଜାର ମଉଡ଼ମଣି ଥିଲେ; ସେତେବେଳେ ୟାର କୋଉ ତା'ବାପ, ତା'ବାପ ତା'ବାପର ଚଉଦପୁରୁଷ ଆଗର କହ୍ନେଇ ପଧାନ ପଠାଣଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଯୁଦ୍ଧ କରି ତାଙ୍କୁ ହଟେଇ ଦେଇଥିଲା, ଆଉ ରଜା ପଦ ଦେଇଥିଲେ ଗଡ଼ନାୟକ । ଆଜିଯାକେ ଗଡ଼ନାୟକ ଘର ଝିଅ ବୋଲି ଗେଲ୍ହୀର ଟାଣ କିଏ ଦେଖିବ ?

ପୋଖରୀ ତୁଠରେ ଶୁଣିବ ତା' ବୟାନ । ସେଠି ଦାନ୍ତ ଘଷୁଥିବ, ପିତଳ ଖଡ଼ୁମୁଠାଟା ମାଜୁଥିବ, ନଇଲେ ଆଣ୍ଠିଏ ପାଣିରେ ଠିଆ ହୋଇ ଗୋଡ଼ ଘଷୁଥିବ, ଆଉ ଗାଉଥିବ ନିଜ ପୂର୍ବପୁରୁଷଙ୍କ କୀର୍ତ୍ତି ! ବେଶି ପୁଣି ଯେଉଁଦିନ ବିଦିଆ ବୁଢ଼ା ସାଙ୍ଗେ କଜିଆ ଲାଗିଥିବ, ସେ ଦିନ ସ୍ୱାମୀ–ବଅଁଶର ନୀଚପଣିଆ ସାଙ୍ଗେ ନିଜ ବାପ ଜେଜେ – ବାପର ବଡ଼ପଣିଆକୁ ଉଲୁଖା ଦେଇ ବୁଲୁଥିବ । ଶୁଣିବା ଲୋକେ ବି ମିଳନ୍ତି ଅନେକ । କିନ୍ତୁ ସତ କହିବାକୁ ଗଲେ, ବିଦିଆ ବି ଊଣା ଘର ପିଲା ନଥିଲା; ଆଜି ସିନା ଗରିବ ହେଲା । ତା'ବାପ ମାଁ ଥିଲେ ବିଦିଆର ଏ ଦଶା ହୋଇନଥାନ୍ତା । ବିଚରାଚିର ବଡ଼ ଅଭାଗ୍ୟ କପାଳ, ତିନି ମାସର ହେଇଥିଲା ବାପ ମଲା, ତିନି ବର୍ଷ ନୋହୁଣୁ ମା' ମଲା । ବିଦିଆକୁ ଆଉ ଦେଖିବ କିଏ ? ଖୁଡ଼ୀ ଖୁଡୁତା ସବୁ ସମ୍ପତ୍ତି ମାଇଲେ । ଗାଁଆର ସାହାଳାରେ ତାଙ୍କ କୋଠାବାଡ଼ି । ଖୁଡ଼ୀର ଅତ୍ୟାଚାର ସହି ନ ପାରି ବିଦିଆ ଘର ଛାଡ଼ି କେତେ ବର୍ଷ କୁଆଡ଼େ ପଳେଇ ଯାଇଥିଲା । ପେରି ଅଇଲାବେଳକୁ ଖୁଡ଼ୀର କାଳ ହୋଇସାରିଥିଲା । ଖୁଡୁତା ତାକୁ ଆର ଗାଁ ପଧାନର ଝିଅ ଗେଲ୍ହୀ ସାଥିରେ ହାତକୁ ଦିହାତ କରିଦେଲା । ହେଲେ କ'ଣ ହବ, ଗେଲ୍ହୀର ତ ଯା' ନଣନ୍ଦ ସାଙ୍ଗେ ଦଣ୍ଡେ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ଦିନ ରାତି କଳି କରି ସ୍ୱାମୀକୁ ଶିଖେଇ ଭିନ୍ନ ହେଲା । ସେତେବେଳେ ବିଦିଆର ବି ବୟସ ଥିଲା । ଦୋ'ଟି ପୁଅ ହୋଇଥିଲେ ।

ଭାର୍ଯ୍ୟା ଶିକ୍ଷାରେ ପଡ଼ି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ହବାର କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ହେବ । ହେଲେ ସ୍ୱାମୀକୁ ହାତମୁଠା ଭିତରେ ରଖି ଭିନେ ଭାନେ ହେଇ ଗେଲ୍ହୀର କିଛି ଯଶ ହେଲା ନାହିଁ । ହଇଜାରେ ପୁଅ ଦୋଟିଯାକ ମଲେ । ସେତେବେଳକୁ ରତନୀ ଜନମ ହେଇଥାଏ । ପୁଣି ଥରେ ବୈଶାଖ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଆଡ଼ିକି ବିଦିଆକୁ ବଡ଼ ଶୂଳା ପୋଖରୀ ଧଇଲା । କିଛିରେ ଯୋଉଠୁ ଭଲ ନୋହିଲା ଗାଁ ବଇଦ ମାଗୁଣି ମିଶ୍ରେ ବତେଇଲେ, ଅଧଲାକର ଆପୁ ଖା' । ବୁଢ଼ା ଅଧଲାକର ଆପୁ ଖାଇବା ଅଭ୍ୟାସ କଲା । ମହାପୁରୁଷଙ୍କ କଇଲାଣରେ ରୋଗଟା ତ ଭଲ ହେଲା, ଆପୁ ଛାଡ଼ିବା ଦୂରେ ଥାଉ, ବଢ଼ି ବଢ଼ି ଆଜିକାଲି ଦଶ ପଇସାରେ ଠେକିଲାଣି । ଅଫିମ ଖାଇଲାଦିନୁ ବିଦିଆର ଆଗ ମତି ଗତି ନାହିଁ । ସେମିତି ଚଞ୍ଚଳ, ସେମିତି କାମିକା, ସେମିତି ବୁଝକପଣିଆ କୁଆଡ଼େ ଗଲାଣି । ରୋଗ ବଇରାଗ, ନିଶାପତ୍ରରେ ସବୁ ଗଲାଣି ! ଅଛି ଖାଲି ମୁଣ୍ଡ ଗୁଞ୍ଜୁବା ଚାଳ ଖଣ୍ଡିକ । ସେହିଟା ବି ଏ ବରଷ ଛୁଆଣି ହେଲାପରି ଦିଶୁନାହିଁ । ଟଙ୍କା କାହିଁ ଯେ ହବ ।

ଘର ଚଳାନ୍ତି ଗେଲ୍ହୀ ଆଉ ତା' ଝିଅ । ଦୁଃଖ ଧନ୍ଦା କରି, ଧାନ କୁଟି, ଧାନ ଉସେଇଁ ଘର ଘର ପାଞ୍ଚପାଇଟି କରି ମା' ଝିଅ ଚଳନ୍ତି । ମା' ଝିଅ ଯୋଡ଼ିକ କିନ୍ତୁ ବଡ଼ କର୍ମଶୀଳ । ଗାଁ ଗୋଟାକରେ ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ସେଇ ଗୁଣରୁ ଏକା ପାଖରେ ପୂରାନ୍ତି । ଯେଡ଼େ ଭିଡ଼ କାମ ହଉ, ଗେଲ୍ହୀ ରତନୀର ଡ଼ର ନାହିଁ । ପୁଅ ମଲା ଦିନୁଁ ଗେଲ୍ହୀର ଟିକେ ବଳ ଭାଙ୍ଗି ଗଲାଣି । କିନ୍ତୁ ରତନୀ ସବୁଥିକି ଆଗୁସାର ।

ରତନୀ ଦେଖିବାକୁ ସୁନ୍ଦର ସତ; ବର୍ଣ୍ଣ ବି ମସିଆ ନୁହେଁ । ଡଉଲ ଡାଉଲ ଗୋଲଗାଲ ଚେହେରା । ହେଲେ ନାକଟା ଟିକିଏ ଚେପ୍‌ଟା; କିନ୍ତୁ ସେ କଥା ତାକୁ କିଏ ଭରସି କରି କହିବ; କେଜାଣି କଥାରେ ତୁମ ଅନ୍ତପିତ୍ତ ତୁହିଁ ଦବ । ତା'ପରି ସାହସୀ ଆଉ ଜବରବୁକୁ ଝିଅ ସେ

ଅଞ୍ଚଳରେ ଆଉ ଦୋଟି ନ ଥିଲେ । ଆଖପାଖ ଗାଁ-ଗଣ୍ଡାରେ ମଧ ତା' ନାଁ ପଡୁଥିଲା । ପାଣିରେ ପହଁରିବାକୁ, ଗଛ ଚଢ଼ିବାକୁ, ବିଲବାରି ହଣାମରା କରିବାକୁ, ଧାନ କୁଟିବାକୁ, ଧାନ ଉସେଇଁବାକୁ ରତନୀ ଯେମିତି ପାରେ ଆଉ କିଏ ସେମିତି ପାରିବ ? ପାଣିକଢ଼ାରେ ସେ ସଭିଙ୍କି ଜିତେ । ପୁଣି ଖୋରଣୀ ପଣରେ ତହିଁକି ବଳି ।

ଭାରି କଳିଆଖୋରଣୀ କହିଲେ ବି ତାଙ୍କ ଗୁଣକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ତାଙ୍କୁ ପୁରୁଷ ସ୍ତ୍ରୀ ପିଲା ବୁଢ଼ା ସଭିଏଁ ଭୟ କରନ୍ତି । ଥରେ ବିଦିଆ ଘରେ ଗୋଟାଏ ଚୋର ପଶିଥିଲା । ତା'ଘରେ ବା କ'ଣ ଅଛି, କଁସା ଥାଳି ପଟକେ । ଚୋରର ଖଡ଼୍‌ଖଡ଼୍‌ରେ ରତନୀର ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଲା । ମା'କୁ ଠେଲି ଉଠେଇ ଦେଇ ଗୋଟିଏ ଫାରସା ଧରି ଚୋରକୁ ଗୋଡ଼େଇ ଗଲା । ଚୋର ତ କାଛ ଡେଇଁ ପାର । ମା' ଝିଅ ହାଉଳିରେ ଗାଁ ଲୋକେ ଧାଇଁ ପଡ଼ିଲେ । ବିଦିଆ ତ କୋଣରେ ବସି ଥରୁଥାଏ । ସେତେବେଳକୁ 'ଚୋ', 'ଚୋ' କହି ତା' ପାଟି ପଡ଼ିଗଲାଣି । ଲୋକେ ଆଜିଯାକେ ଏ କଥା ଗପ କରନ୍ତି ।

ରତନୀକି ଆସି ହେଲାଣି ଷୋହଳ ବର୍ଷ; କିନ୍ତୁ ବାହା ସାହାର ନାଁ ନାହିଁ । ତାକୁ ବା ବାହା ହବ କିଏ ? ସେ ତ ପକ୍‌କା କଳିଆଖୋରଣୀ । ରତନୀ ନାଁ କିଏ ଶୁଣିନାହିଁ ଯେ ତାକୁ ଭରସି ବୋହୂ କରିବ । ବିଦିଆର ବା କ'ଣ ସମ୍ବଳ ଅଛି ? ହେଲେ ଥରେ ରତନୀ ଭାଗ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ବର ଘଟଣା ହେଉଥିଲା । ତା' ନାଁ ଭାଲୁଆ, ଭାଲୁଆର ଜାତି ବି ଭଲ ନୁହଁ, କି ତା'ଗୁଣ ବି ଭଲ ନୁହଁ । ଗଞ୍ଜେଇଖିଆରେ ପାଣ୍ଡ଼ । ଦିନେ ଆଖଡ଼ାରେ କ'ଣ କଥା ପଡୁ ପଡୁ ନବଘନିଆ ତାକୁ ଥଟ୍ଟା କରି ରତନୀର ବର ବୋଲି କହିବାରୁ ସେ ବି ସତକୁ ସତ ରତନୀକି ବାହା ହବାକୁ ମଙ୍ଗିଲା । ଗାଁଟା ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତି ରତନୀ ମା' ଯେମିତି ଖୋରଣୀ, ତା ଝିଅ ସେମିତି ଖୋରଣୀ । ଜାଣି ଜାଣି ପିଲାମାନେ ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗେ ଲଗାନ୍ତି । ଭାଲୁଆ ପରି ଦୁଷ୍ଟ ସେ ଖଣ୍ଡକରେ ନଥାନ୍ତି ।

ଦିନେ ଗେଲ୍‌ହୀ ଗାଧେଇ ଆସୁଥିଲା, ମାରକଣ୍ଡିଆ ତା' ପଛାଡ଼େ ତାଳି ମାରି ମାରି କହିଲା, "ଭାଲୁଆ ଶାଶୁ ! ଭାଲୁଆ ଶାଶୁ !" ଗେଲ୍‌ହୀ କାନରେ ପଡ଼ିଗଲା । ସେ ମାରକଣ୍ଡିଆକୁ ଧରି ନିର୍ଘୃମ ଛେଚିଲା । ମାରକଣ୍ଡିଆ କାନ୍ଦି ବୋବେଇ ଯାଇ ତା' ବାପ କତିରେ ଗୁହାରୀ କଲା । ବାପ ମଦନା ଏକଥା ଶୁଣି ସେହିକ୍ଷଣି ଗେଲ୍‌ହୀ ଦୁଆରେ ଯାଇ ହାଜର । ଗେଲ୍‌ହୀର ତା'ର ଆଛା ଦି'ପଟା କଜିଆ ଲାଗିଗଲା । ଗାଁର ପାଞ୍ଚ ଭଲଲୋକ ମିଶି ନିଶାପ କଲେ । ଗେଲ୍‌ହୀ କଳିୟା କଲା, ବିଦିଆ ଦେଲା ଟଙ୍କା ପଇସା ଜୋରିମାନା ! ବିଦିଆ ତ ଓଲୁ । ଜାତି ଭଲ ଲୋକ ଗଲାରୁ ଗେଲ୍‌ହୀକି ଶୋଧିଲା । ସେଠୁ ତା'ର ଗେଲ୍‌ହୀର ରାତି ଅଧରେ ଭାରି କଜିଆ ଲାଗିଲା । ସାଇ କମ୍ପିଲା । ରାଗରେ ବିଦିଆ ରାତି ରାତି ଉଠି ଖୋରଧା ପଳେଇଲା ।

ଆଉ ପନ୍ଦର ଦିନଯାକେ ବିଦିଆର ଦେଖା ନାହିଁ । ଗାଁରେ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଭିତରେ ଭିତରେ ବିଦିଆ ଆଉ ଗେଲ୍‌ହୀ କଥା ଫୁଟୁରୁ ଫୁଟୁରୁ ହେଲେ । ଗେଲ୍‌ହୀ କାନରେ ପଇଲା । ପୋଖରୀ ତୁଠରେ ସାତ ପାଞ୍ଚ ମାଇକିନା ଗାଧୋଉ ଥିଲେ । ବେଳ ବୁଝି ଗେଲ୍‌ହୀ କଥାଟା କାଢ଼ିଲା । ନଈଖଣା ଭାରିଯା ସେଥିରେ ପଦେ ଦିପଦ କହିଲା । ନବଘନିଆ ମାଁ ସେଥିରେ ମିଶିଗଲା ।

ଭାଲୁଆ ମାଁ ଥିଲା ଥିଲା କହିଲା, "ହଁ, ଚେପ୍‌ଟୀ ନାକୀ, କଠଉଗୋଡ଼ୀ କି ବୋହୂ ନ କଲେ ମୋ'ଦିନ ସରୁ ନାହିଁ ।" ଝିଅର ରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନା ଶୁଣି ଗେଲ୍‌ହୀ ବାରୁଦ ପରି ଜଳି ଉଠିଲା । ସେ ଏକାବେଳକେ ଯାଇ ତା'ଉପରେ ପଡ଼ିଲା । ପିତଳ ଖଡୁରେ ଖୁବ୍ ମାଇଲା, ସେଦିନ ଭାଲୁଆ ମାଁ ତା' ହାତରୁ ମାଡ଼ ଖାଇ କେତେଦିନ ତା' ପିଠି ପରାସ ହୋଇ ରହିଲା । ବାରଦିନ ବିଛଣାରୁ ଉଠିପାରିଲା ନାହିଁ । ଗାଁ ଲୋକେ ପୁଣି ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ ।

ତାଙ୍କ ଗାଁର ପଧାନ ବେହେରା ନାଁ ବାଇଧର ଜେନା; ସେ ପୁଣି ଗେଲ୍‌ହୀର ଦେଢ଼-ଶୁର । ସେ ତାଙ୍କର ଜମିବାଡ଼ି ସବୁ ମାରିଥାଏ । ଗେଲ୍‌ହୀ ଦାଉ କେମିତି ନବ ଉଣ୍ଡୁଥାଏ । ରାଗରେ ତା'ହାଡ଼ କଡ଼ କଡ଼ ଡାକୁଥାଏ । ଥରେ ତାଙ୍କର ଜାତିସଭା ବସିଥିଲା ପାଞ୍ଚ ପଞ୍ଚୁ ବଇଥିଲେ, ନ୍ୟାୟ ନିଶାପ ହଉଥିଲା ଗେଲ୍‌ହୀ ଯାଇ ହାଜର । ସେ ଦିନ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ତା'ପ୍ରାଣପଣେ ଶୋଧିଲା । ତାଙ୍କ ଘରେ ଯାହା ଯାହା ହେଉଥିଲା ସବୁକଥା କାଢ଼ିଲା । ପରର ଛିଦ୍ର ଖୋଜି ବୁଲିବା ଥିଲା ତା'କାମ । ଗାଁ ପଞ୍ଚାୟତର ବାଉରୀବନ୍ଧୁ ସାହାଣୀର ଝିଅ କଲିକତା ଚାଲି ଯାଇଥିଲା, ନିତେଇ ପଧାନ ବୋହୂ ଅଫିମ ଖାଇ ମରିଥିଲା, କିଏ କାହାର କଁସା ଚୋରି କରିଥିଲା ଏସବୁ ବୟାନ କଲା । ସେଠୁ ଭାରି କଜିଆ ଗୋଳ ଲାଗିଥିଲା । ଚେମୀ ମା' ସଇତା ଘରୁ କେତେ ଗୌଣୀ ଧାନ ଚୋରି କରିଥିଲା । ଗେଲ୍‌ହୀ ତାକୁ ଧରା ପକାଇଦେଲା । ସବୁକଥା ନିଶାପ ହଉଁ ହଉଁ ମାସେ ଖଣ୍ଡେ ଲାଗିଲା । ହେଲେ କଜିଆ ଥମିଲା ନାହିଁ ।

ସକାଳେ ଉଠି ଶୁଣ ସେ ଗାଁରେ କଜିଆ ଲାଗିଛି, ସଞ୍ଜେ ଶୁଣ ସେ ଗାଁରେ କଜିଆ ଲାଗିଛି । ଗେଲ୍‌ହୀ ନିଜେ କେବଳ କଜିଆ କରେ ତା' ନୁହେଁ, ଲଗେଇ ଭୁଁଟେଇ ଢେର କଜିଆ ଭିଆଣ କରେ । ଗେଲ୍‌ହୀ ସାଙ୍ଗକୁ ଆହୁରି କେତୋଟି ବୁଢ଼ୀ ସେ ଗାଁରେ ଥାନ୍ତି । ଗେଲ୍‌ହୀ ଥାଏ ତାଙ୍କ ସରଦାର । ଗୋବରା ପିଣ୍ଡାରେ ନିତି ସନ୍ଧ୍ୟାକୁ ବୁଢ଼ୀଙ୍କର ସଭା ହୁଏ, ଗେଲ୍‌ହୀ ହୋଇଥାଏ ସଭାପତି । ସେ ବର୍ଷ ମୋଟେ ଖେତ ହେଲା ନାହିଁ । ସୁନ୍ଦରା ନାହାକ ବାଇଧର ଜେନାର ଜମି ଧରିଥାଏ । ଗେଲ୍‌ହୀ ଓରବୁଝି ବାଇଧର ଜେନା ଘର ଚାକିରାଣୀ ସୋବି ଆଗରେ ଗାଧୁଆ ତୁଠରେ ଦିନେ କହିଲା, "ସୁନ୍ଦରା ନାହାକ ବାଇଧରର ଦି'ଭରଣ ଧାନ ଖାଇ ଯାଇଚି ।" କଥାଟା ବାଇଧର କାନରେ ଉଠିଲା । ସେ ଭାରି ସନ୍ଦେହୀ ଲୋକ । ଗଲା ସୁନ୍ଦରା ନାଁରେ ମକଦ୍ଦମା କରି । ମକଦ୍ଦମା ଲାଗିଲା ଛମାସ ! ଖୁବ୍ ଥୋଡ଼ାଏ ଟଙ୍କା ଖରଚ ହେଲା । ଖୋରଧା କଚିରୀକି, ଆଉ ପୁରୀକି ଦଉଡ଼ି ଦଉଡ଼ି ତାଙ୍କର ଗୋଡ଼ରୁ ପାଣି ମଲା । ଗେଲ୍‌ହୀର ହିଂସା ଲାଗିଥାଏ । କଣ୍ଡୁରିଆ ଘରେ ଗୋଟାଏ ଗୋରୁ ମଲା, ସେ ବିଚରା ଜାଣି ନାହିଁ । ଗେଲ୍‌ହୀ ଯାଇ ସନେଇ ମହାପାତ୍ରକୁ ଖବର ଦେଇ ଆଇଲା । ମହାପାତ୍ରେ ସେହିକ୍ଷଣି ଧାଇଁ ଆସିଲେ । ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ହେଲା, କ୍ରିୟାକର୍ମ ହେଲା, କଣ୍ଡୁରିଆ ଥୋଡ଼ାଏ ଟଙ୍କା ବୁଣିଲା, ତ୍ରାହି ପାଇଲା ।

ଦରଜୀ ସାହୀରେ ଧୋବି ମହାରଣା ଘରେ କୁଷୁନିଆ ନିଆଁ ନଗେଇ ଦେଇଥିଲା । ଏକଥା ଗେଲ୍‌ହୀ କୋଉଠୁ ଖବର ପାଇ ଯାଇ ଧୋବି ଆଗେ କହିଲା । ସେଠୁ ସେ ସାହୀରେ ଭାରି ଗଣ୍ଡଗୋଳ ଲାଗିଲା ।

ଏମିତି ବରାବର ହେବାରୁ ଲୋକେ ଗେଲ୍‌ହୀ ସାଙ୍ଗେ କାରବାର ବନ୍ଦ କଲେ । ତା' ଦୁଆର ପଡ଼ିଲା । କେହି ଆଉ ତାଙ୍କ ଘର ପାଖଦେଇ ଯିବା ଆସିବା କଲେ ନାହିଁ । ଗାଁ ଟୋକାଏ ଗେଲ୍‌ହୀକି ନାଁ ଦେଲେ 'ଏଗାର ତୁଣ୍ଡୀ' ଗେଲ୍‌ହୀ ସାଙ୍ଗକୁ ରତନୀ ହେଇଆସିଲା ! ସେଠୁ ତା' ନାଁ ହେଲା 'ନଅତୁଣ୍ଡୀ ।' –

ସମସ୍ତେ ଗେଲ୍‌ହୀ ଦୁଆର ମଡ଼ା ଛାଡ଼ିଲେ ସତ, ଏକା ଲୋକି ମହାରଣା ଘର ଗେଲ୍‌ହୀ ସାଙ୍ଗେ ବରାବର ଚଳି ଆସିଲେ । ଖୋରଣୀ ହେଲେ କ'ଣ ଆଉ ସାଙ୍ଗ ସରିସା ମିଳିବେ ନାହିଁ । ଲୋକି ବାପ ନାଁ ସତୁରା । ତା'ର ଆଉ ବିଦିଆର ବଡ଼ ସାଙ୍ଗ । ପିଲାଟି ଦିନୁ ଏକାଠି ଖେଳାବୁଲା, ଚାହାଲୀ ଯିବା ସବୁ ହେଉଥିଲା । ଦି'ଜଣଙ୍କର ଯେମିତି ଏକା ପ୍ରାଣ ।

ଯେତେବେଳେ ଭାଇ ଭଗାରିଙ୍କ ହିସାରେ ବିଦିଆ ଭିନ୍ନ ହେଲା, ସେତେବେଳେ ସତୁରା ତାକୁ ଆପଣା ଘର ପାଖ ଡିହଟା ଘର କରି ରହିବା ସକାଶେ ଦେଲା । ସତୁରା କୋଉକାଳୁ ମଲାଣି, ଅଛି ଖାଲି ଲୋକା । ଲୋକା ପୁଣି ଭଗବାନପୁର ରାଉତୁରା' ଘରେ କାମ କରେ । ଭଗବାନପୁର ରାଉତୁରା ବଅଁଶକୁ କିଏ ନ ଚିହ୍ନେ ? ତାଙ୍କର ସାତପୁରୁଷିଆ ଜମିଦାର ଘର, ନାଁ ଡାକ, ଜାତିରେ ଚଷା ହେଲେ ମଧ ମନ, ମାନ ସକାଶେ ଆପଣାକୁ ମାହାନ୍ତି ବୋଲାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଧାନଜମି କିଜାଣି ଶଏ ବାଟି ଉପରେ । ବୁଢ଼ା ଜମିଦାର ଯଦୁମଣି ରାଉତୁରାଙ୍କର ଦି'ସଁସାର ପୁଅ ଛଅଟାକୁ ଝିଅ ପାଞ୍ଚଟା । ଗଣ୍ଡାଏ ଝିଅ ମରିଛନ୍ତି । ସାନଟା ବାଲୁବିଶି ଆଡ଼େ ବାହା ହୋଇଛି । ବୁଢ଼ାଙ୍କର ଦଶ ବର୍ଷ ହେଲା କାଳ ହେଲାଣି । ସାନ ଭାରିଯା ବି ସଭାସାନ ପୁଅ ହରିର ଜନ୍ମ ବାସଦିନ ମରିଛନ୍ତି ।

ବଡ଼ପୁଅ ଶିବଚନ୍ଦ୍ର ଜମିଦାରୀ ବୁଝନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଭାରିଯାଙ୍କର ପିଲାପିଲି ମୂଳରୁ ନାହିଁ । କୋଠାବାଡ଼ି କଥା ବୁଝନ୍ତି ଗୋବିନ୍ଦ ! ପୁରୀରେ, କଟକରେ ୟାଙ୍କର ଅନେକ କୋଠା ଥାଏ; ଭଡ଼ା ଲାଗିଥାଏ । ମଧୁବନ, ମାଳଣାଆଡ଼େ ଅନେକ ଜମି ଆଉ ଆମ୍ବତୋଟା ଥାଏ । ବୀର ତ ଯାଜପୁର ଆଡ଼େ ଓକିଲ । ନବୀନ ଘରେ ଥାନ୍ତି; ସେ ଭାରି ଦେଶଭକ୍ତ । ତାଙ୍କଠି ଦେଖିବ ନାହିଁ ଖଣ୍ଡେ ବିଦେଶୀ ଜିନିଷ । ହାତକଟା ସୂତାର ମୋଟ ଲୁଗା ଯେଡ଼େ ଗରମ ଦିନ ହଉପଛେ ପିନ୍ଧି ବୁଲୁଥିବେ । ମାଁ ମାଉସୀ ଗାଳି କଲେ ବି ଶୁଣନ୍ତି ନାହିଁ । ହସି ହସି କହନ୍ତି, "ଆପଣା ଦେଶର ଭାତ କପଡ଼ା, ଛାଡ଼ିଲେ ହବଟି ରାଇଜ ଛଡ଼ା ।' କ'ଣ ଆମେ ଓଡ଼ିଆ ଦେଢ଼ ଗୋଡ଼ିଆ, ଆମର ହାତେ ଓସାର ଚାଖଣ୍ଡେ ଲମ୍ବ ଲୁଗା ହେଲେ ବି ଚଳେ । ଲୋକଟି ଭାରି ନକଲିଆ । କଥାରେ ମଣିଷକୁ ହସେଇ ହସେଇ ପେଟପେରାସ କରିବ । କିନ୍ତୁ କାମିକା ମଣିଷ । ପ୍ରଜାଙ୍କର ଭାରି ଭଲ ଚାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଚେଷ୍ଟାରେ ଗାଁରେ ଅନେକ ଭଲ କାମ ହେଲାଣି । ଗାଁରେ ପୋଖରୀମାନଙ୍କରେ ଦଳ ମାଡ଼ି ଡୁଆକୁ ଡୁଆ ତାଙ୍କ ଗାଁରେ ବଡ଼ ମେଲେରିଆ ଜର ଧଇଲା । ଲୋକେ ଛାନିଆ ହେଇ ଘରଦ୍ୱାର ଛାଡ଼ି କଲିକତା, ରେଙ୍ଗୁନ ଆଡ଼େ ପଳେଇଲେ । ଅନେକ ବି ମଲେ । ପୁଣି ବଡ଼ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ହେଲା । ନବୀନ ବାବୁ ବଡ଼ଭାଇଙ୍କି କୁହାପୋଛା କରି ପ୍ରଜାଙ୍କ ଖଜଣା ମାଫି କରେଇଲେ, ଆଉ ପୋଖରୀରୁ ଦଳକାଢ଼ିବାରେ ଅନେକ ଟଙ୍କା ଖର୍ଚ୍ଚ କଲେ । ଦଳ କିନ୍ତୁ ଜମାରୁ ମରୁନଥାଏ । ଶେଷକୁ ବାଧ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ଯୋଡ଼ିଏ ପୋଖରୀ ଦିବାକ ପୋତିଦେଇ ତିନିଟା କୂଅ ଖୋଳେଇ

ଦେଲେ । ଜମିଦାରୀର କ'ଣ ଉଣା ତହବିଲ ଖରଚ ହେଲା ? ବଡ଼ଭାଇ ଗାଳି କଲେ ! ଏମିତି ପ୍ରତିବର୍ଷ କଲେ ଭିକ ମାଗିବୁ କହିଲେ । ନବୀନ ସବୁ ଶୁଣନ୍ତି, ପଛକେ ଯୋଉ କଥାକୁ ସେଇ କଥା । ପ୍ରଜାଏ କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କୁ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ କହନ୍ତି ।

କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ନବୀନ ଭାଇଙ୍କୁ ଭାରି ମାନି ଚଳନ୍ତି । ଦେଶ ଚିନ୍ତା ତାଙ୍କୁ ଷୋଳପାଣି ଘେରିଥାଏ । ଦେଶର ଆଦର୍ଶ କେମିତି ହବ, ସାଧାରଣ ଲୋକେ କେମିତି ଶିକ୍ଷା ଦୀକ୍ଷା ପାଇବେ, ଆମ ଦେଶ ଝିଅମାନେ କେମିତି ପଦାକୁ ବାହାରିବେ, ପୁରୁଷଙ୍କ ସାଙ୍ଗେ ପାଞ୍ଚଟା ଭଲକାମରେ ମିଶିବେ; ଆଜିକାଲି ଯେମିତି ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ, ଜ୍ୱର ଚାରିଆଡ଼େ ମାଡ଼ିଗଲାଣି ସେସବୁ କେମିତି ଯିବ; ଏସବୁ କଥାର ତଦନ୍ତରେ ହରି, କୃଷ୍ଣ ଆଉ ନବୀନ ଏ ତିନିଭାଇ ଯାକ ବରାବର ଲାଗିଥାନ୍ତି ।

କୃଷ୍ଣର ଲୋକନାଥ ବଡ଼ ସାଙ୍ଗ । ଲୋକନାଥ ଜାତିରେ ଦରଜି । ହେଲେ କ'ଣ ହବ କୃଷ୍ଣ ହରି ସାଙ୍ଗରେ ତା'ର ଅଭେଦ ପ୍ରୀତି । ସେ ଆଗରେ କଟକରେ କୋଉ ଅଫିସ୍‌ରେ କିରାଣୀ କାମ କରୁଥିଲା । କୋଉଠି କୋଉଠି ଟିଉସନ ବି କରୁଥିଲା ।

ବୟସ ଅଳ୍ପ, ପୁଣି ସାଙ୍ଗ-ସୁଙ୍ଗା, ହସ ଖେଳ କଉତୁକରେ ଦିନ ଯାଏ । ଜାଣ ତ ଆଜିକାଲିର ଟୋକାଙ୍କର ଢଙ୍ଗ । ତାଙ୍କ ଆଖି ଆଗରେ କୋଉ କଥାଟା କଠିଣ । ମନକାମନାରେ ତାଙ୍କର ଶୂନ୍ୟରେ କୋଠା ହେଇଯାଏ । ମନକାମନ ଦେଶ ଉଦ୍ଧାର କରି ପକାନ୍ତି । କଥାଟା ହଉଛି ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଭାରି ଆଗ୍ରହ । ଯୁବା ଲୋକ କି ନା, ପ୍ରାଣଟା ଫୁର୍ତ୍ତିରେ ପୂରିଛି । କୃଷ୍ଣ ହରି ଆଉ ଲୋକନାଥର ଠିକ୍ ଏଇପରି ସ୍ୱଭାବ । ସେଥିରେ ପୁଣି ଗୁରୁଚରଣ ମିଶିଥାଏ । ଦେଶ ଉଦ୍ଧାର ହଉ ନ ହଉ ଆଗ ଥୋଡ଼ାଏ ହୋ' ହା' ହେଇଗଲେ । ଦିନାକେତେ ଇଙ୍ଗ୍ରାଜି ପାଠ ପଢ଼ିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ସ୍କୁଲ୍ ଛାଡ଼ିଲେ, ଗାଁ ଗାଁ ବୁଲି ଅରଟରେ ସୂତା କଟା, ଲୁଗା ବୁଣା, ଛୋଟ ଜାତି ପିଲାଙ୍କ ସକାଶେ ପାଠଶାଳା କର, ଗାଁ ଗାଁ ପଞ୍ଚାଏତ ବସା, ଏସବୁ କାମରେ ଲାଗିଗଲେ । ଛ ମାସ ଆଠ ମାସ ପରେ ପୁଣି ଯୋଉ କଥାକୁ ସେଇ କଥା । ବାପ ଭାଇ ଗାଳି କଲାରୁ ପୁଣି କଲେଜରେ ପଶିଲେ । ତାଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା ଭଲ, ହେଲେ କେମିତି କ'ଣ କରିବେ ସେତେ ଠିକଣା କରିପାରୁନଥିଲେ । ବାପ ଭାଇଙ୍କ ଗାଳିରେ କି ଚପି ଯାଉଥିଲେ ।

କଞ୍ଚା ଉମର, ସଂସାର କଥା ଜାଣନ୍ତି କ'ଣ ? କେଡ଼େ କଷ୍ଟରେ ଯେ ପଇସାଟିଏ ରୋଜଗାର ହୁଏ, ତା'ତାଙ୍କୁ କି ଜଣା ? ଯାହା ଭଲ ବୁଝିଲେ ସେଇଥିରେ ମାତି ଗଲେ ।

ସେତେବେଳେ ଗୋଟିଏ ଘଟଣା ଘଟିଲା । ହଠାତ୍ ଶିବଚନ୍ଦ୍ର ମରିଗଲେ । ବଡ଼ ଭାଇ ମଲାରୁ ଘରଟି ଭାଙ୍ଗିଲା । ମାଁ ବିଧବା ଲୋକ, ତାଙ୍କୁ ଯେ ଯାହା ବତେଇଲା ସେ ସେଇଥିରେ ଚାଲିଲେ । ବୀରବାବୁ ଥାନ୍ତି ଯାଜପୁରରେ, ସେ ଓକିଲ । ପଇସାପତ୍ରକୁ ଭାରି ଚିହ୍ନନ୍ତି । ସାନ ତିନିଭାଇଙ୍କ କାଣ୍ଡ-କାରଖାନା କି ତାଙ୍କ ଦିହ ସହେ ! ବାପର ଇଜିମାଲି ସମ୍ପତ୍ତି ବେଶ୍ ଥିଲା, ଶିବବାବୁର ପୁଅପାତି କିଛି ନଥିଲେ । ମାଁ ଥିଲେ ଗୋବିନ୍ଦ ଆଡ଼କି । ବଡ଼ ମଝିଆ ଗୋବିନ୍ଦ ଯେମିତି ହିସାବୀ, ତାଙ୍କ ଭାରିଯାଟି ସେମିତି ଘରଣୀ । ଶେଷକୁ ଭାଇ ଭାଇର କଜିଆ-ରୋଳ ହେଇ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ହେଲେ । ଯେଝା ସମ୍ପତ୍ତି ବାଣ୍ଟ ବଖରା ହେଲାପରେ, ନବୀନ ଚାଲିଗଲେ କାଶୀ । ତାଙ୍କର ଦେଶସେବାରେ ମନ ଥାଏ ଷୋଳପଣ, ଆଉ କାମଟି କରୁଥିଲେ ପକ୍କା ।

ସେତେବେଳେ କାଶୀଆଡ଼େ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ଜାତୀୟ ମହାସଭା ହେଉଥାଏ । ନବୀନବାବୁ ଯାଇଥିଲେ ପ୍ରତିନିଧି ହେଇ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର କ'ଣ ମନ ହେଲା, ସ୍ୱାମୀ ଭୋଳାନାଥ ଗିରିଙ୍କ ଉପଦେଶରେ ସେ ଗେରୁଆ ଲୁଗା ପିନ୍ଧି, ସଂସାରର ସବୁ ଛାଡ଼ି ଛୁଡ଼ି ଦେଇ ସେଠି ରହିଗଲେ ।

ସାନ ଦି'ଭାଇଙ୍କି ବାଗ ମିଳିଲା । ହରି ଆଇ.ଏ.ପରୀକ୍ଷା ଦେଇ ବି.ଏ. ରେ ପଶିଥିଲେ । ସେ ଆଉ ପଢ଼ିଲେ ନାହିଁ । କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଏମ୍.ଏ. ପଢ଼ିବାକୁ କଲିକତା ଯିବାର ଥିଲା । ସେ ବି ଆଉ ପଢ଼ିଲେ ନାହିଁ । ଲୋକନାଥ ବି ଚାକିରି ଛାଡ଼ିଲେ ।

ସରଦେଇପୁର ଆଡ଼େ ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ବଡ଼ କୋଠା ଥାଏ । ଦି'ଭାଇ ଆଉ ଲୋକନାଥ ମିଶି ସେଇଠି ରହିଲେ । ସେମାନେ ଗାଁ ଜମିଦାର, ସହଜେ ପ୍ରଜାମାନେ ତାଙ୍କରି କଥାରେ ଚାଲିଲେ । ପ୍ରଜାଙ୍କ ଖଜଣା କମିଲା । ଫସଲ କେମିତି ଭଲ ହେଲେ ପ୍ରଜାଏ ମୁଠାଏ ସୁଖରେ ଖାଇ ପିନ୍ଧି ରହିବେ ଏ ଆଡ଼କୁ କୃଷ୍ଣବାବୁଙ୍କର ଭାରି ଦୃଷ୍ଟିଥାଏ । ସବୁ କଥାରେ ସେ କହନ୍ତି, "ଆଗେ ପେଟ, ପରେ ସବୁକଥା । ଉଦର ନ ପୂରିଲେ ମଣିଷ, ମଣିଷ ହବ କୋଉଠୁ ? ପେଟ ପୂରା ଦେଲେ ତ ପାଞ୍ଚକାମ ଆଦାୟ ହବ ।"

ସରଦେଇପୁର ମସ୍ତ ବଡ଼ ଗାଁ । ଛତିଶପାଟକ ଜାତିର ବାସ । ତନ୍ତି, କମାର, ଧୋବା, ତେଲି, ଗୁଡ଼ିଆ, ପଠାଣ, କିରସ୍ତାନ ଆଦିକରି ସବୁ ଜାତି ଆପଣା ପାଖ ପଡ଼ିଶା ପରି ଏ ତା' ଭାଇ, ସେ ତା' ଦାଦୀ, ସେ ତା' ମାଉସୀ ହେଇ ଚଳନ୍ତି । ଆୟ ଅଳପ ହେଲେ ବି ଯେଝା ସୁଖରେ ଚଳନ୍ତି । ପାଠପଢ଼ା ଲୋକ ସେ ଗାଆଁରେ ବେଶି ପାଇବେ ନାହିଁ । ଟୋକାଙ୍କର ମିଡ଼ିଲି ଇସ୍କୁଲ ଆଉ ଝିଅଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଲୋଅର ଇସ୍କୁଲ ଥିଲା । ସେଠା ପିଲାଙ୍କ ପାଠପଢ଼ିବା ଥାନ । ହେଲେ କେତେଟା ଅବଧାନୀ ଚାହାଳି ଥିଲା । ସେଠି ବି ପିଲାଏ ପଢୁଥିଲେ ।

ସବୁ କଥା ଭଲ ଥିଲା । ଏକା ଗାଁରେ ଗୋଟିଏ ତାଡ଼ି ଖଟି ଥିଲା । ସେଠି ଗୁପ୍ତେ ଗୁପ୍ତେ ଲୋକେ ମଦ ତ ଗୁଳି ବି ଖାଉଥିଲେ । ଆଖଡ଼ା ଦଳର ପିଲାମାନେ ଆଗ କାଳରେ କୁସ୍ତି ଲଢୁଥିଲେ । ଏ କାଳକୁ କୁସ୍ତିଫୁସ୍ତି ନାମମାତ୍ର, ଥିଲା ଟୋକାଙ୍କର ବାର ବଜାରିଆପଣ, ଗୀତ, ନାଚ ତାମସା, ଆଉ ଗଞ୍ଜେଇଟଣା ।

କୃଷ୍ଣବାବୁ ଆସି ଆଗକିନା ଏ ତାଡ଼ି ଖଟିଟି ଉଠେଇଲେ । ଲୋକେ ଭାରି ଆପତ୍ତି କଲେ । ଅନେକ ଦରଖାସ୍ତ ପଇଲା । ବାବୁଙ୍କ ଉପରେ କେହି କେହି ବିରକ୍ତ ବି ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ କଥା ଶୁଣୁଛି କିଏ ?

ଗାଁ ଦଳବେହେରା ବୈରାଗୀଚରଣ କାନୁନ୍‌ଗୋ ଦିନେ ଜମିଦାର ବାବୁଙ୍କ ସାଙ୍ଗେ ଦେଖାକରି ଏ ବିଷୟରେ ଅନେକ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲେ । କୃଷ୍ଣବାବୁ କହିଲେ, "ଦେଖ ମଉସା, ତେମେ ସିନା କହୁଛ; ଟୋକାଏ ତାଡ଼ି ମଦ ଖାଇ ଖରାପ ହେବେ, ଆଚ୍ଛା ଭବିଷ୍ୟତକୁ ଆମ ସମାଜଟା କଣ ହବଟି ! ଏଇ ତାଡ଼ିଅଲ୍ଲା ଏଇ ମଦୁଆ ମଦଡିଆ କଣ ଆମ ସମାଜର ହେବେ ? ପାଞ୍ଚ ପଞ୍ଚ, ଦେଶଟା ଉଚ୍ଛନ୍ନ ଯିବଟି । ଆୟ କଥା କହୁଛ, ସତ, ଲୋକଙ୍କୁ ତାଡ଼ି ମଦ ଖୁଆଇ, ଦଙ୍ଗା ହଙ୍ଗାମା କରେଇ ମାଲିମକଦ୍ଦମାରେ ଯୋଉ ଆୟଟି, ସେଥିରେ ବରକତ ଅଛି ! ଆପଣେ ବିଚାର କରନ୍ତୁ ।

ମୁଁ ତ ପିଲା ଲୋକ ।'' ଦଳ ବେହେରା ବା କଣ କହିବେ । ଆଗରେ ତ ପାଟି ଫିଟେଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ପଛରେ ବଡ଼ର ବଡ଼ର ହେଇ ହେଇ ଘରକୁ ଗଲେ । କଥା ଭିତରେ ତାଙ୍କ ଲାଭଟି ମୂଳରୁ ମଲା । ମାଲିମକଦ୍ଦମା ନାଗନ୍ତା, ପାଞ୍ଚ ପଚିଶ ପାଆନ୍ତେ, ଏବେ ତ ଲୋକେ ହେବେ ସୁଧାର, ହାତ ଗୁଞ୍ଜା ଅଣ୍ଟା ଗୁଞ୍ଜାଟା ମିଳିବ କୋଉଠୁ ?

କିନ୍ତୁ ଟୋକାମାନଙ୍କର ମଉଜ ସକାଶେ ଗାଁରେ ଗୋଟିଏ ଥିଏଟର ଦଳ ବସିଲା । ଜମିଦାର ବାବୁ ସେଥିରେ ଭାରି ଉତ୍ସାହୀ । ଗାଆଦ୍ ବାଜଣା, ମାଛଧରା, ଦେଶ ଦେଖିଯିବା ଏମିତି କେତେ ଭଲ ଭଲ ମଉଜିଆ କଥାମାନ ଠିକଣା ହୋଇଥାଏ । ଶନିବାର ଉପର ଓଳିଠୁ ରଇବାର ଦିନ ଗୋଟାକ ଯାକ ଲୋକେ ଭାରି ଫୁର୍ତ୍ତିରେ କଟାନ୍ତି । ଆନନ୍ଦକୁ ଆନନ୍ଦ ବି ହୁଏ ଶିକ୍ଷାକୁ ଶିକ୍ଷା ବି ହୁଏ ।

ଦୁସୁରା କଥା

ଲୋକନାଥ କଥା ପକାଇ ଆମେ ଏତେ ଦିନ ଆଉ ନଅତୁଣ୍ଡୀର ଖବର ରଖିନୁଁ, ଏଇଟା ବଡ଼ ଅନ୍ୟାୟ । ହଉ ଆଜି ଚାଲ, ମାଁ ଝିଅ କଣ କରୁଛନ୍ତି ଦେଖିବା । ଆଗରୁ କହିଛୁ ଲୋକନାଥ ଘର ମଙ୍ଗଳପୁରରେ । ତା' ମାଁ ଦୁଲୀ ସାଙ୍ଗେ ଗେଲ୍ହୀର ଭାରି ଭାବ । ଖୋରଣୀ ହେଲେ କଣ ହବ, ଗେଲ୍ହୀ କି ଦୁଲୀ, ନାଁକୁ ନାଁ ପଡ଼ିଛି, ପୁଣି କାଛକୁ କାନ୍ଥ ନାଗିଚି ଦୁଲୀ ବିଧବା । ପିଲା ଝିଲା ଭିତରେ ପୁଅଟିଏ ଝିଅଟିଏ । ପୁଅତ ଲୋକା, ଝିଅ ନାଁ ଯତନୀ । ରତନୀଠୁଁ ବର୍ଷେ ସାନ । ରତନୀ ନାଁକୁ ନାଁ ପକେଇ ଗେଲ୍ହୀ ଦେଇଥିଲା ଯତନୀ । ରତନୀ ଯତନୀର ଭାରି ସାଙ୍ଗ, ଦଣ୍ଡେ ନ ଦେଖିଲେ ଅଥୟ । ଖୋରଣୀ ହେଲେ କଣ ଆଉ ସାଙ୍ଗ ସରିସା ମିଳିବେ ନାହିଁ ? ଯତନୀ କିନ୍ତୁ ସ୍ୱଭାବରେ ମୂଷାଟିଏ । ମଲାମାଛିକି 'ମ' କହିବ ନାହିଁ । ଯତନୀ ମାଁ ଦୁଲୀ ବି ବଡ଼ ଧୀରା ।

ଥରେ ତା' ଯା' ସାଙ୍ଗରେ ଭାରି ଝଗଡ଼ା ଲାଗିଲା । ଦୁଲୀ କ'ଣ କହିବ ? ଗେଲ୍ହୀ ତା'ପଟ ହେଇ ଶରଧାବୋଉକୁ ଏମିତି ଶୋଧନା ଦେଲା ଯେ ସେ ଆଉ ଦିନେ ଭରସି କରି ତା' ଯା' ପିଣ୍ଡାରେ ଗୋଡ଼ ଦେଇନାହିଁ । ଗେଲ୍ହୀ ଚଢିଥାଏ, ଗୋଡ଼ ଛୋଟା କରିବ ବୋଲି ।

ଲୋକନାଥକୁ ରତନୀ ଭାଇ ବୋଲି ମାନିଥାଏ । ଖୋରଣୀ ହେଲେ କଣ ହବ ଲୋକା ଭାଇକି ତାର ଭାରି ଶରଧା । ଗେଲ୍ହୀ ବି ଲୋକାକୁ ପୁଅଠୁ ବଳି ମାୟା ମମତା କରେ । ତାର ସବୁ ଅର୍ଦ୍ଧଳି ସେ ସହିଛି । ଆପଣା ପୁଅ ଦୋଟି ମଲାପରେ ଏଇ ଲୋକାଟି ଜାଣି ତା' ଦୁଃଖ ହରିଛି । ଆପଣା ପେଟରୁ କାଟି ଯାହା କିଛି ଭଲ ଚିଜ ଗେଲ୍ହୀ ଲୋକା ପାଇଁ ଛଡ଼ିଥିବ, ରତନୀକି ସୁଦ୍ଧା ଦେଖେଇବ ନାହିଁ । ରତନୀ ଥରେ ଥରେ ରାଗହେଇ ମାଁକୁ ଗାଳି କରେ । ମନ ମାରି କାନ୍ଦେ । ହେଲେ ଲୋକାକୁ ସେବି ବଡ଼ ଭାଇ କରି ମଣିଥାଏ । ଲୋକା ଯେତେବେଳେ ଆସେ, ଜମିଦାର ଘରୁ ବହୁତ ଚିଜ ଆଣେ, ଦି'ସଙ୍ଗାତ ବାଣ୍ଟିକୁଣ୍ଟି ନିଅନ୍ତି । ଥରେ ଗୋଟାଏ ମାଣିଆବନ୍ଧି ଶାଢ଼ୀ ଆଣିଥିଲା, ଦବ କାହାକୁ ? ଯତନୀ କି ଦେଲେ ରତନୀ ନିଶ୍ଚେ କଜିଆ କରିବ, ରତନୀ କି ଦେଲେ ଯତନୀ ମୁହଁ ଫୁଲେଇବ । ଲୋକା ବିଚାରରେ ଥାଏ; କିନ୍ତୁ ଯତନୀ ଆଗରୁ ତା' ବୁକୁଚା ଘାଣ୍ଟି ଶାଢ଼ୀଟି ଚୁଟେଇ ଦେଲା । ରତନୀ କି ୟା ସହେ, ଦଣ୍ଡେ ନ ଯାଉଣୁ ରତନୀ କାନରେ କଥାଟି ବାଜିଗଲା । ସେ ଦିନ ଆଉ ରତନୀ ବଡ଼

ଭାଉଜି ମାନୁଛି । ଶାଢ଼ୀ ପାଇଁ ଯେତେ ଝଗଡ଼ା କଲା, ଶେଷକୁ ଲୋକା ଶାଢ଼ୀ ଦବା କରାର କଲାରୁ ଯାଇ ତୁନି ହେଲା ।

ରତନୀର ଢଙ୍ଗ ଢାଙ୍ଗ ଦେଖି ଦୁଲୀ ଦୀର୍ଘନିଶ୍ୱାସଟିଏ ପକେଇ କହିଲା, "ଏ କାହା ଘର କରିବ ଲୋ ବାପା ? ମାଇକିନା ଝିଅଟା ଯାର ପାଟି କେଡ଼େ !" ଲୋକା ମାଁ କଥା ଶୁଣି କହିଲା, "ଆଉ ଆମ ଯତନୀ ପରି ମଲା ମୂଷା ! କେହି ଦଶ ଚାପଡ଼ା ଦେଲେ ବି କଥା ଫିଟିବ ନାହିଁ ।" ଦୁଲୀ ଟିକେ ତାଚ୍ଛଲ୍ୟରେ କହିଲା, "ଯେମିତି ଜାତି ସେମିତି ଗୁଣ, ଜାତି ତାଷୁଣୀ, ଆଉ ଖୋରଣୀ ହେବେ ନାହିଁ ତ ଆଉ ହବ କିଏ ? ମାଁ ଲୋ ! ମାଇକିନା ଝୁଅର ଏଡ଼େ ପାଟି ? ଝିଅ ଅଛନ୍ତି ସେ କଥା କହିଲେ କୋଉଠି କାନକୁ ଶୁଭିବ ନାହିଁ । ଯାକୁ ବିଦିଆ କୋଉଠି ବାହା କରିବ କି ଜାଣି ? ବିଚରା ବୁଢ଼ାଟା ନାଇ ନୁହେଁ କି ଗାଈ ନୁହେଁ । ଏ ମାଁ ଝିଅ ଦି'ଟା ଯାକ କ'ଣ ହେଉଛନ୍ତି ।"

କଥାଗୁଡ଼ାକ ଅବଶ୍ୟ ରତନୀ ଶୁଣିନଥିଲା । ସେ ଘରକୁ ଯାଇ ସାରିଥିଲା । ନୋହିଲେ ସେଦିନ ଦୁଲୀର ମାଉସୀପଣିଆ ସାରିଥାନ୍ତା । ଦୁଲୀ ବିଧବା ଲୋକ, ପୁଣି ଆଗରେ ଯା' ନଣନ୍ଦ ବଡ଼ ଦୁଃଖ ଦେଉଥିଲେ । ପିଲା ସାନ ସାନ ହେଉଥିଲେ ସ୍ୱାମୀ ମରିଗଲେ । ଗେଲ୍ହୀ ତାର ବଡ଼ ଉପକାରୀ । ତା'ଯୋଗୁଁ ଲୋକା ଯତନୀ ମଣିଷ ହେଲେ, ବୁଢ଼ୀକି ପୁଣି ଆଜିକାଲି ବାତ ମାରେ; ପାଞ୍ଚ ପାଇଟି ଏଇମାନେ ତୁଲାନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ଦଶପଦ ଟାଣରେ କହିଲେ ବି ବୁଢ଼ୀ ଆଉ କିଛି କହିପାରେ ନାହିଁ । ମୁହଁ ବୁଜି ସବୁ ସହେ । ପଛକେ ଭୁଲିଯାଏ ।

ଲୋକା କିନ୍ତୁ ଗେଲ୍ହୀକି ମାଁଠୁ ବଳି ଭଲ ପାଏ । ରତନୀର ଖୋରଣୀ ପଣକୁ ଭାରି ସୁଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖେ । କହେ ମାଇକିନାଁ ଝିଅ ହେଲେ କଣ ହବ, ମରଦ ପୁଅର ସାହସ ତା'ଠି । ମାଁ କଥା ଶୁଣି ସେଇଦିପାଇଁ କହିଲା, "ବୋଉ ତୁ ଜାତି ତାଷୁଣୀ ବୋଲି କହିଲୁ ଭଲ କଲୁ; କିନ୍ତୁ ଏଇ ଜାତିଟାଇ ଥିଲା ବୀର, ଖଣ୍ଡେଇତ ପରା, ଖଣ୍ଡା ଥିଲା ତାଙ୍କ ବେଉସା, ନଦ୍ଦେଇ ଏଇମାନେ କରୁଥିଲେ, ରଜା ଜମି ଖଞ୍ଜି ଦବାରୁ ହେଲେ ଚଷା । ଯାଙ୍କ ଘର ଝିଅମାନେ ସାହସୀ ନ ହେଲେ ଆଉ କାହା ଘର ଝିଅ ହେବେ ? ରଜାକୁରେ କହିଲାବାଲା ଏମାନେ ।"

ଲୋକନାଥର କଥା ନ ସରଣୁ ଦାଣ୍ଡରେ ଦାମା ବାରିକ ଆସି ଡାକ ଦେଲା, "ଲୋକନାଥ ବାବୁ ଅଛ କି ?" ହଠାତ୍ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରର ଭଣ୍ଡାରୀ ଟୋକା କାହିଁକି ଆସିଛି ଜାଣିବାକୁ ଲୋକନାଥ ଦାଣ୍ଡକୁ ବାହାରି ଗଲେ । ଦାମା ବାରିକ ଓଳଗି ହୋଇ କହିଲା, "ବାବୁ ଖବର ପଠେଇଛନ୍ତି, କାଲି ବଡ଼ି ଭୋରୁ ଏଠି ପହଞ୍ଚିବେ, ତମ କଦଳିଆ ଗଣ୍ଡରେ ମାଛ ମାରିବେ ଆଉ ପକ୍ଷୀ ଶିକାର କରିବେ । ହରି ବାବୁ ମାଁ ସାଆନ୍ତାଣୀ କଟିକି ଯାଇଛନ୍ତି । ବାବୁ ଏକା ଆସିବେ, ତମ ଗାଁ ବି ଦେଖିବେ । ତାଙ୍କ ପାଇଁ ସବୁ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିଥିବଟି ।

ଜମିଦାର ବାବୁ ଆସିବେ, କଥାଟା ଦଣ୍ଡକରେ ଗାଁଯାକ ରାଷ୍ଟ୍ର ହୋଇଗଲା । ଜମିଦାର ବାବୁ ନାଁ ଶୁଣିଲେ ପ୍ରଜାଏ ବଡ଼ ଡ଼ରିଯାନ୍ତି । ଜମିଦାର ଆଇଲେ ଜାଣ ଖରଚ ବଢ଼ିଲା । କାହା ବାରି କଦଳି କାନ୍ଦି, କାହା ଗୁହାଳର ଗାଇ, କାହା ତୋଟାରୁ ଆମ୍ବ ନଡ଼ିଆ ନ ନେଲେ ଆଉ ଠା'ରୁ ଉଠିବେ ? ଯଦିଚ ଆମ କୃଷ୍ଣବାବୁ କାହାଠୁ କିଛି ନିଅନ୍ତି ନାହିଁ, ହେଲେ ଲୋକେ ତ ସେ କଥା ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଭାଇମାନେ ବରାବର ନଉଥିଲେ, ସେ ତ ଏ ଅଞ୍ଚଳକୁ ମୋଟେ ଆସିନାହାନ୍ତି ।

ସଞ୍ଜବେଳେ ପିଣ୍ଡାରେ ବସି ବିଦିଆ ଗାଲରେ ହାତ ଦେଇ ଭାବୁଛି । ତିନିବର୍ଷ ହେଲା ଖଜଣା ଦବାକୁ ନାହିଁ । କାଲି ତ ଜମିଦାର ବାବୁ ଆସିବେ । ବରଷେ ବହୁ କଷ୍ଟରେ ମାଫି ହେଇଥିଲା, ତା'ପରେ ବି ଖଜଣା ଦେଇପାରିନାହିଁ । ଆସି ଏ ବଇଶାଖକୁ ତିନି ପୂରିବ । ଏଥର ତାଟି କବାଟ ଉଠିଲା ପରା ! ଭାଳେଣିରେ ତାର ଦିନଯାକ ମନଟା ଭାରି ଛଟପଟ ହେଉଥାଏ । ସେଦିନ ପୁଣି ଘରେ ଚାଉଳ ଦାନାଏ ନାହିଁ । ଦିନଯାକ ଖୋଜି ଖୋଜି ମୂଲଟିଏ ମିଳିଲା ନାହିଁ । ଗେଲ୍ହାକି ହେଇଚି ଜ୍ୱର । ରତନୀ ବା କଣ କରିବ ? ଯୁବା ଝିଅ, ଖୋରଣୀ ହେଉ, ଯା' ହଉ ତାର ତ ଆଉ ପର ଘରେ ପାଇଟି କରିବା କଥା ନୁହେଁ ।

କାଠପତ୍ର ପିକାଟି କଳରେ ଯାକି ବିଦିଆ ଆସି ପିଣ୍ଡାରେ ବସି ପଡ଼ିଲା । ଘର ଭିତରେ ଥାଇ ଗେଲ୍ହୀ ପଇସା ମାଗିଲା । ବିଦିଆର ତ ମନ ସେଦିନ ସୁଖ ନ ଥାଏ, ପୁଣି ଅଫିମ ଝୁଙ୍କ । ରାଗରେ ଦି'ପଦ ପାଟିରୁ ବାହାରି ପଇଲା । ଆଉ ଗେଲ୍ହୀକୁ ପାଏ କିଏ ? ତା' ଜ୍ୱର କୁଆଡ଼େ ଗଲା । ଉଠି ବସି ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ସାଙ୍ଗେ ପଟେ କଜିଆ କଲା, ଶେଷକୁ ଦଉଡ଼ି ଯାଇ ଖଡ୍ଗମୂଷାରେ ମୁଣ୍ଡରେ ଦି'ପାହାର ଦେଲା । ସେ ତ ପିତଳ ଖଡ୍ଗ, ବାଜି ମୁଣ୍ଡ କଣା ହେଇଗଲା । ରକ୍ତ ଧାର ଧାର ଛୁଟିଲା । "ଇଲୋ ମୋ' ବୋପାକୁ ମାରି ପକେଇଲା ଲୋ ।" କହି ରତନୀ ଆର ଅଗଣାରୁ ଦୌଡ଼ି ଆସି ମା' ଉପରେ ପଡ଼ିଗଲା ।

ସେଦିନ ତାଙ୍କ ଘରେ ତିନିପ୍ରାଣୀ ଉପାସ । ବିଦିଆ ମା'ଝିଅଙ୍କ ଜ୍ୱାଳାରେ ଦେଶ ଛାଡ଼ି ପଳେଇବାକୁ ବସିଲା । ରାତି ଦି ଘଡ଼ିକି ଲୋକନାଥ ଘରକୁ ଆସି ସବୁ ଶୁଣି ସେହିକ୍ଷଣି ବଜାରରୁ ଜଳଖିଆ ଆଣି ତାକୁ ଖୁଆଇଲା । ବିଦିଆ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କହିଲା, "ବାପା ! ମୁଁ ଯାଙ୍କଠୁ ମରୁନାହିଁ କି ଏମାନେ ମୋ'ଠୁ ମରୁନାହାନ୍ତି । କି ପିଲା କି ଭାର୍ଯ୍ୟା ! ଯାଉଛି, ଛାଡ଼ିଛୁଡ଼ି କୁଆଡ଼େ ପଳେଇବି । କୁଲି କାମ ତ ମିଳିବ । ମାଁ ଝିଅ ଭିକ ମାଗୁଥାନ୍ତୁ ।"

"ନଇଲେ ତୁ ଆମକୁ ଭାରି ପୋଷୁ ! ଯା' କୁଆଡ଼େ ପଳା । ମୁଁ ତ କାଳକ ଯାକ ତୋତେ ପୋଷିଲି, ହଇରେ ଅରକ୍ଷିତ, ଆହୁରି କଥା କହୁଛୁ ।" ଭାର୍ଯ୍ୟାର କଥାରେ ଅନ୍ୟଦିନ ହେଇଥିଲେ ବିଦିଆ ଡରିଥାନ୍ତା; ଆଜି ଲୋକନାଥ କତିରେ ଥିବାରୁ ତା' ସାହସ ପାଇଲା । ସେ ବି ସମାନରେ ଉତ୍ତର କଲା – "ହଁ, ଏଥର ବାରଦ୍ୱାର ଶୁଙ୍ଖିପିଣ୍ଡା ତ ହବ । ଯେମିତି ତିନିବରଷ ଖଜଣା ଦିଆହେଇନାହିଁ, ଜମିଦାର ତ ତାଟି କବାଟ ଉଠେଇ କରି ନବ । ମାଁ ଝୁଅ କାହା ଚୁଲ୍ଲୀ ଚାଳରେ ବାସ ପାଇବେ କି ! ଯେମିତି ଖୋରଣୀ ଯାକ ।" ବିଦିଆର ପାଟି ବନ୍ଦ ନୋହୁଣୁ, ଗେଲ୍ହୀ ତାକୁ ଶୋଧି ଶୋଧି ଧଇଁ ସଇଁ ହୋଇଗଲା । ଜ୍ୱର ହୋଇଥିଲା । ସେଥିରେ ପୁଣି ଏ ଉତ୍ପାତ । ଲୋକନାଥ କେତେ ମନା କଲା । ଶେଷକୁ ଦେହ କଣ ହୋଇ ମୋହଗଲା । ରତନୀ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ମାଁର ସେବା କରୁଥାଏ, ଆଉ ଆପଣା ପୋଡ଼ା କରମକୁ ନିନ୍ଦୁଥାଏ । ଗେଲ୍ହୀର ଚେତା ବସିଲା ପରେ ଲୋକନାଥ ଘରକୁ ଗଲା । ସେ ରାତି ତାର ଆଖିପତା କଷା ହେଉନଥାଏ । ରତନୀ କଥା ଭାବି ତା ମନ ବଡ଼ ଦୁଃଖ । ସତେ ରତନୀ ଘର କରିବ ? ତା'ସାଙ୍ଗରୁ ସେ ଆଉ ଯତନୀ ବାହା ସଇଲେଣି । ଆଉ କେତେଦିନରେ ଭାର ନେଇ ଯତନୀ ଶାଶୁଘର କରିଯିବ । ତା'ବୋହୂ ବି ଏଇଥି ଭିତରେ ଆସିବ । ସବୁ ତ ହବ; କିନ୍ତୁ ଏଡ଼େ ଉପକାରୀ ଗେଲ୍ହୀ ଝୁଅଟି ହାତକୁ ଦି ହାତ ନୋହିଲା । ଲୋକନାଥ ଠିକ୍ ଜାଣେ ରତନୀ

କି ଆଖପାଖ ଗାଁ ଗଣ୍ଡାକରେ କେହି ବାହା ହେବେ ନାହିଁ, ତା' ମୁହଁ ସକାଶେ ପୁଣି ବାପମାଁର ବା କି ସମ୍ବଳ ଅଛି । ବିଦିଆ ତ ଦିନକୁ ଦିନ ନିଷ୍କର୍ମା ହେଲା । ଗେଲ୍ହୀକି ତ ଚୁଆକୁଚୁଆ ବାତଜ୍ୱର ଧରଲା । ସେହି ସିନା ପାଞ୍ଚ ପାଇଟି କରି ଯାକୁ ଚଳାଏ । ରତନୀ ବା କାହା ଘରେ ମୂଲ ଲାଗିବ ?

ସେଦିନ ବଡ଼ିଭୋରରୁ ଲୋକନାଥ ଉଠି ଦାନ୍ତ ପତର କରି ଜମିଦାରବାବୁଙ୍କୁ ପାଛୋଟି ଆଣିବାକୁ ବାହାରି ଗଲା । ରତନୀ କଥା ଆଉ ସେତେବେଳକୁ ତା' ମନରେ ନାହିଁ ।

ଏଣେ ରତନୀ ବସି ବସି ପାଇଟି ସାରୁଥାଏ, ଦୀନାବୋହୂ ଆସି ଦୁଆରେ ହାଜର । ଦୀନାବୋହୂର ଏମାନେ ଟଙ୍କାଟିଏ ଧାରିଥାନ୍ତି । ତା'ପୁଅକୁ ହୋଇଛି ଜର । ସେ ଦି'ଦିନ ମୂଲ ଲାଗି ଯାଇନାହିଁ । ବାରି ପଟେ କଂସା ମଜା ଶବଦ ଶୁଣି ଦାନ୍ତକାଠିଟା ହାତରେ ଧରି ଆସି ସେ ରତନୀ କତିରେ ଛିଡ଼ା ହେଲା । ରତନୀ ଠିକ୍ ଜାଣେ ପଇସା ମାଗିବାକୁ ଆଇଛି । ସେ ବା କାହାକୁ ଲିହାଜ କରେ ? କଂସା ଘସର ଘସର କରି ମାଙ୍କୁ ମାଙ୍କୁ ତଳକୁ ଅନେଇ ଯେମିତି ତାକୁ ନ ଦେଖି କହିଲା, ''ମ ରାଇଚ ଛାଡ଼ିତ ପଳେଇନୁ, ଅଧୁଆ ମୁହଁରେ ଆସି ଟଙ୍କା ଗୋଟାଏ ପୁଣି ମାଗି ବସିଲାଣି । ମଣିଷ ସଖାକୁ ଉଠି ଏଇ ଆଲକ୍ଷଣୀର ମୁହଁଟା ଚାହିଁଲା । ଦିନଟା ଭଲରେ କଟିଲେ ହୁଏ ।'' ଦୀନାବୋହୂ ବି ଊଣା ନୁହେଁ । ସେହିକ୍ଷଣିଉତ୍ତରଦେଲା । ଶେଷକୁରତନୀକଂସାମଜାରୁଉଠିପଡ଼ିଲା । ଅଣ୍ଟାରେଲୁଗାକୁଭିଡ଼ିଦେଲା । ''କଣ କହିଲୁ,'' କହି ଦୀନାବୋହୂର ଚୁଟି ଝିଙ୍କି ଘୋଷାଡ଼ି ଆଣି ଦୁମ୍‌କିନା ତା' ମଝିପିଠିରେ ଗୋଟିଏ ବିଧା ବସେଇଲା । ତାଙ୍କ ପାଟିରେ ଆର ଘରୁ ଯତନୀ, ଦୁଲୀ ଆଉ ଗେଲ୍ହୀ ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ । ''ମୋ ଝିଅକୁ ମାରି ପକେଇଲା'' କହି ଗେଲ୍ହୀ ବି ତାକୁ ବାରଅନା କରି ଗାଳି ଦେଲା । ପାଖ ପଡ଼ିଶା ତାଙ୍କ ପାଟିରେ ଧାଇଁ ଆସିଲେ । ଏ ତାକୁ ମାରୁଥାଏ, ସେ ତାକୁ ମାରୁଥାଏ; ରତନୀ ଯୁବା ଲୋକ ଦଳ ବି ଯଥେଷ୍ଟ, ଦୀନାବୋହୂଟା ବୁଢ଼ୀ ମଣିଷ, ସେତେବେଳକୁ ମାଡ଼ ଖାଇ ଖାଇ ତା'ଦେହ ପାଚିଗଲାଣି । ସାଇବାଲା ମିଶି ଛଡ଼ାଛଡ଼ି କଲେ; ଗେଲ୍ହୀ ରତନୀ ଗୁଣ ତ ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତି । କେହି ତାକୁ ପଦେ କହିଲେ ସେ ଦଶପଦ ଶୁଣାଉଥାନ୍ତି । ଶେଷକୁ ବିଚରା ବିଦିଆ ସମସ୍ତଙ୍କ ଗୋଡ଼ହାତ ଧରି ମାଁ ଝିଅଙ୍କୁ ତୁନିତାନି କରି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବିଦାୟ କଲା । ଧାରଟଙ୍କାଟା ସକାଶେ ଦୀନା ବୋହୂ କଂସା ଖଣ୍ଡିକ ଘେନିଗଲା । ସୂର୍ଯ୍ୟ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଆସି ହେଲାଣି । ଘରେ ରନ୍ଧାବଢ଼ା ନାହିଁ । ଗେଲ୍ହୀ ବେମାରୀ ମଣିଷଟା, ତାର ବି ପଥି ହେଇନାହିଁ । ରାଗରେ ନାଗସାପ ପରି ଫଁ ଫଁ ହେଇ ରତନୀ ଗାଧୋଇ ଗଲା । ସେ ଦିନ ଗାଁକୁ ଯେ ଜମିଦାରବାବୁ ଆଇଛନ୍ତି ଏକଥା ତା'ର ଜମାରୁ ମନରେ ନଥାଏ । ବଟା ହଳଦି, ଗିନାଏ ସୋରିଷ ତେଲ ଧରି ଗାମୁଛା କାନ୍ଧରେ ପକେଇ ବେଶ୍ ଚାଲିଯାଉଛି । ପୋଖରୀ କିଛି ଘରକତିରେ ନାହିଁ । ପ୍ରାୟ ଅଧମାଇଲ ଦୂରରେ । ବାଟରେ ଜଙ୍ଗଲ ଡାଳଟିଏ ଭାଙ୍ଗୁ ଭାଙ୍ଗୁ ହଠାତ୍ ଦେଖିଲା ପଞ୍ଚାଏ ଲୋକ ତା କତିକି ମାଡ଼ି ଆସୁଛନ୍ତି । ଏକେ ମାଇକିନାଁ ଲୋକ, ସେଥିରେ ପୁଣି ମଫସଲିଆଣୀ । ଲୋକଗୁଡ଼ିଏ ଭାବିଲେ ଏ ଆମକୁ ଦେଖିଲେ କିଜାଣି ବଣ ବୁଦା-ଭିତରେ ଲୁଚିଯିବ ପରା । ସମସ୍ତ ଧୋବ ଧାଉଳିଆ ପିନ୍ଧିଛନ୍ତି । ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତେ ଟୋକା । ରତନୀର ତାଙ୍କୁ କି ଖାତିର । ସେ ଖଣ୍ଡେ ଡାଳ ଭାଙ୍ଗିଲା । ବଲ ବଲ କରି ତାଙ୍କୁ ଥୋଡ଼ାଏ ବେଳ ଅନେଇଲା । ସେମାନେବିମଉଜକରିବାଅଭିପ୍ରାୟରେତାକୁକଣପଦେକହିଦେଲେ । ରତନୀତସକାଳୁରାଗିଥିଲା । ଖୁବ୍ ବଡ଼ ପାଟିରେ ତାଙ୍କୁ ଶୋଧିଲା; ତା' ପାଟି ଶୁଣି ଲୋକେ ଥାଟପଟାଳ ପରି ଠିଆ ହୋଇଗଲେ ।

ଜଣେ ତାଙ୍କ ଭିତରୁ କହିଲା, "ହଇଲୋ ଆମେ ଜମିଦାରବାବୁର ପାଖଲୋକ ଆମକୁ ତୋର ଖାତିର ନାହିଁ । ରତନୀ ଆହୁରି ଉଗ୍ରମୂର୍ତ୍ତି ଧରି କହିଲା, "ରଖ୍ ତୋ' ଜମିଦାରବାବୁକୁ ତୋ'ଘରେ, ମୁଁ ତୋ' ଜମିଦାରର୍ ଖାଏ, ନା ଧାରେ, ମୁଁ ସେଇଟାକୁ କିଆଁ ଡରିବି ?" ଜମିଦାରବାବୁ ଖଣ୍ଡେ ଦୂରରେ ଥିଲେ ।ମାଇକିନା ଲୋକର ପାଟି ଶୁଣି କତିକି ଆସିଲେ ।ଆପଣ ସାଙ୍ଗଲୋକଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ଗାଳିଦେଲେ । ହଠାତ୍ ଲୋକନାଥ ରତନୀକି ଦେଖି ସରମରେ ତା'ମୁଣ୍ଡ ତଳକୁ ହେଇଗଲା ।ରତନୀ ବି ଲୋକନାଥକୁ ଦେଖିକାନ୍ଦିପକେଇଲା ।ମାଗୁଣିଆ,ଭୀମା ହେରିକା ତାକୁ ବିରକ୍ତ କରିଥିବାରୁ ସେହିକ୍ଷଣି ଜମିଦାରବାବୁ ତାଙ୍କୁ ସଜା ଦେବାର ହୁକୁମ ଦେଲେ । ରତନୀ ଆଉ ଗାଧୋଇ ଗଲା ନାହିଁ । ଘରକୁ ଫେରି ଆସି କବାଟ କିଳି ଶୋଇଲା ।

ରତନୀର ସାହସ ଦେଖି ଜମିଦାର ବାବୁ ଭାରି ହରଷ ହୋଇଥିଲେ । ନିର୍ଜ୍ଜନରେ ଲୋକନାଥକୁ ପଚାରିଲେ, "କୁହ ତ ସଙ୍ଗାତ ସେ ଝିଅଟି କିଏ ? ସତେ ଯେମିତି ଗୋଟିଏ ଉଗ୍ରଚଣ୍ଡୀ ।" ଲୋକନାଥ ହସି ହସି କହିଲା, "ସେ ଉଗ୍ରଚଣ୍ଡୀ ନାଁ ହଉଛି ନଅତୁଣ୍ଡୀ । ତା'ପରି ଖୋରଣୀ, ତା'ପରି ସାହସୀ ଝିଅ ସେ ଗାଁ ଭିତରେ କେହି ନାହିଁ । ଆଉ ବି କୋଉଠି ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ଜଣା ନାହିଁ । ତା' ମାଁ ଯେମିତି ସେ ସେମିତି, ତାଙ୍କର କାହାକୁ ଖାତିର ନାହିଁ । ଦେଖିଲ ତ ଏତେଗୁଡ଼ାଏ ଲୋକଙ୍କୁ ସେ କେମିତି ମାରି ଗୋଡ଼େଇଲା । ଡର ଭୟ କଣ ସେ ଜାଣେ ? କୃଷ୍ଣ ବାବୁ କହିଲେ – "ସାବାସ୍ ଝିଅଟି ଏକା । ଏମିତି ଝିଅ ବି ଆମଦେଶରେ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ମୁଁ ଜାଣି ନାହିଁ ।" ଏମାନେ କିଜାଣି ଲଢେଇ କରି ପାରନ୍ତେ । ଆଗକାଳରେ ଏଇମାନେ ଘୋଡ଼ା ପିଠିରେ ଚଢ଼ି ଲଢ଼େଇକି ଯାଉଥିଲେ । ଲୋକନାଥ କହିଲା ସେମାନେ ସେଇ ଜାତିର ଝିଅ, ତାଙ୍କର ଆଗ ଅମଳରେ ସଭିଏଁ ଯୁଦ୍ଧ ବିଦ୍ୟା ଶିଖୁଥିଲେ । ତା' ମାଁ ନାଁ ଡାକ, କହ୍ନେଇ ଗଡ଼ନାୟକ ବଂଶର ଝିଅ । ତା' ବାପ ଶୁଣିଥିବ ପଦ୍ମଲାଭ ଜେନା କଥା, ତାରି ପୁଅ । ଏକ କାଳକୁ ସେମାନେ ଗରିବ ହୋଇଗଲେ । ଆଗ ସମ୍ପତ୍ତି, ଆଗ ମାନ ମର୍ଯ୍ୟାଦା କୁଆଡ଼େ ଗଲା । କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ମନରେ ଟିକେ ଦୁଃଖ କଲେ । କହିଲେ, "ଏମାନେ ଆମରି ଜାତିର ଲୋକ, ଆମ ଜାତିଟା ଓଡ଼ିଶା ରଜାଙ୍କ ଡାହାଣ ବାହା ଥିଲୁ । ଯୁଦ୍ଧ ପଇଲା, ଆମକୁ ଡାକ, ଦସ୍ୟୁ ରାଇଜ ଲୁଟି କଲେ ଆମକୁ ଡାକ । ଆମର ଏତେ ସମ୍ପତ୍ତି ଆଉ କୁଆଡୁ ହେଲା କି ? ରଜା ଜମିବାଡ଼ି ଖଞ୍ଜି ଦେଇଥିଲେ । ଆମ ପୂର୍ବପୁରୁଷ ସେହି ରଜା ଦେଇଥିବା ଉପାଧି ପାଇଥିଲେ, ନା ରାଉତରା ।

ସେ ଦିନ ଦି'ସାଙ୍ଗ ନଅତୁଣ୍ଡୀ ବିଷୟରେ ଅନେକ କଥା ଭାଷା ହେଲେ । କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ବଡ଼ ନକଲିଆ ମଣିଷ, ଲୋକନାଥକୁ କହିଲେ, ନଅତୁଣ୍ଡୀକି କହିବ, ସେ କେମିତି ଜମିଦାରକୁ ଖାତିର କରେ ନାହିଁ, ଜମିଦାର ତାକୁ ଖୁବ୍ ସଜା ଦେବେ; ନଇଲେ ଜେଲ୍ ଦେବେ ।

ସଞ୍ଜ ବଳିତା ନ ଲାଗୁଣୁ ଲୋକନାଥ ଥୋଡ଼ାଏ ମାଛ ଆଉ ଶିକାର ଚଢ଼େଇ ଆଣି ଘରେ ଗଦା କରି ଗଲା । ରତନୀ ଘରକୁ ଦେଖିଲା; ରତନୀ କବାଟ କିଳି ଶୋଇଛି । ଗେଲ୍ହୀ ବୁଢୀ ମୁଠାଏ କନ୍ଦ ଖଣ୍ଡେ ଧରି ଚୋବାଉଛି । ଲୋକନାଥକୁ ଦେଖି ଗେଲ୍ହୀର ପାଟି ଫିଟିଲା । "ତୁ ଜମିଦାରର ପାଖରେଅଛୁ ।ମୋ'ଝିଅଟାକୁତୋ'ଜମିଦାରଘରଲୋକେମାଡ଼ମାଇଲେ,ତୁକୁଆଡ଼େମରିଯାଇଥିଲୁ, ପିଠିରେ ପଇଲୁ ନାହିଁ । ତୋତେ ପୁଅପରି ପାଳି ଏଡ଼େରୁ ଏଡ଼େଟା କଲି । ଲୁତିକା ଝାଡ଼ାରେ ମାଁ ମରିଯାଉଥିଲା, ସେତେବେଳ କଥା ପାସୋରି ଗଲା, ଏବେ ବାବୁ ହେଲ, ପାଞ୍ଚପଇସା ଓଡଗାର

କଲ ।'' ଗଲା ରାମାୟଣ ମହାଭାରତ ବାହାରିଲା । ଲୋକନାଥ ସେ କଥାରେ ଭରସି କରି ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ଯାଇ ରତନୀ ସବୁ ଶୁଣୁଥାଏ । ଲୋକନାଥ ଉପରେ ଆଜି ତାର ଭାରି ରାଗ । ସେ କି ସହଜରେ ଦୁଆର ଖୋଲେ ? ଶେଷକୁ ଗାଳି ଦେଇ ଦେଇ କବାଟ ଖୋଲିଲା । ତା' ମୁହଁ ଶୁଖି କଳାକାଠ ପଡ଼ିଯାଇଛି । ଦି'ଦିନ ହେଲା ଦାନା ନ ପଶିଲେ ଯାହା ହେଇଥାଏ । ଦୁଲୀ ଯତନୀ ପ୍ରବୋଧ କରି ଶେଷକୁ ମାଁ ଝୁଅଙ୍କୁ ଖୁଆଇ ପିଆଇ ରାତି ଦି' ଘଡ଼ି ବେଳକୁ ଘରକୁ ଗଲା ।

ଲୋକନାଥ ଆଣିଥିବା ମାଛ ଦି'ଭାଗ ହେଲା । ରତନୀ ହଳଦୀ ବେସର ବାଟି ଝୋଳ କରି ବସିଲା । ବାପଘରେ ନଥିଲା । ଦିନତମାନ ସେ ବୁଲି ବୁଲି ମୂଳ ଖୋଜୁଥିଲା । ଟଙ୍କାଏ ମଣାଏ ହେଲେ ଜମିଦାରଙ୍କୁ ଖଜଣା ଦବ । ଭାଗ୍ୟକୁ ଆର ଗାଁରେ ଘରଛୁଆଣି ମିଳିଗଲା । ମାଁ ଝିଅର କଣ ଦଶା ହେଇଥିଲା ସେ କି ଜାଣେ ?

ଲୋକନାଥଠୁଁ ସବୁ ଶୁଣି ତା' ହଲକ ଶୁଖିଲା । ଜମିଦାର ଏଥର ରାଇଜରେ ରଖିବେ କି ନାହିଁ କିଏ ଜାଣେ ? ଝିଅକୁ, ଭାର୍ଯ୍ୟାକୁ ମନେ ମନେ ଗାଳି ଦେଇ ସେ ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ଦେଇ ବସିଲା ।

ତିସିରା କଥା

ଜମିଦାର କଚିରୀ ଆଡ଼େ ଲୋକ ଥାଟପଟାଳ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ୁଛନ୍ତି । କିଏ ଘିଅ ଭାରେ ଆଣିଛି, କିଏ ନଡ଼ିଆ ଭାରେ, କିଏ ଛେନା, ଗୁଡ଼ କଦଳୀ, କିଏ ଆଖୁ ତରଭୁଜ । କିଏ ଭଲ ଭଲ ଛେଳି ପୁଞ୍ଜାଏ, କିଏ ଗାଈ ଗୋଟାଏ । ଜମିଦାରର ସଲାମୀ ଏତକ । ଲୋକେ ଦାଣ୍ଡପାଖେ ଜମା । ଘଡ଼ିଏ ଖଣ୍ଡେ ଛାଡ଼ି ଜମିଦାରଙ୍କ ଦର୍ଶନ ମିଳିଲା । ନୂଆ ଜମିଦାର, ଲୋକେ ଭାବିଥିଲେ କୋଟ ପେଣ୍ଟଲୁନ ପିନ୍ଧି ମୁଣ୍ଡରେ ପଲମଟା ଘୋରି ହେଇଥିବେ ପରା । ଶୁଣିଥିଲେ ଭାରି ପଢ଼ାଳି ଲୋକ; କିନ୍ତୁ ଦେଖିଲା ବେଳକୁ ଜମିଦାର ପିନ୍ଧିଛନ୍ତି ଖଣ୍ଡେ ଖଦି, ସେ ପୁଣି ଆଣ୍ଠୁ ଲୁଚିବାକୁ ନାହିଁ, ଦେହରେ ଗୋଟିଏ ମୋଟରା ଚାଦର, ଗୋଡ଼ରେ ପୁଣି ଭୋଟ ଅମଳର ଚଟି । ହାତରେ ସୁନା ମୁଦିଟି ଝକ ଝକ ଦିଶୁଥାଏ ଏକା । କିନ୍ତୁ ଯେତେହେଲେ ହାକିମ, ଲୋକେ ଲମ୍ବ ଲମ୍ବ ଗୋଡ଼ତଳେ ପଇଲେ । ସଲାମୀ ଭେଟି ଥୋଇଲେ । ହେଲେ ଜମିଦାର କିଛି ଛୁଇଁଲେ ନାହିଁ, ସବୁ ଜିନିଷ ଫେରେଇ ଦେଲେ । ପ୍ରଜାଏ ମହାଖୁସି । ଜମିଦାରଙ୍କ ନାଁରେ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ପଡ଼ିଗଲା ।

ସେଦିନ ଉପରବେଳା ଆମ୍ବତୋଟା ମେଲା ଜାଗାରେ ଗୋଟାଏ ସଭା ହେଲା । ଲୋକେ କେମିତି ଭଲ ହେବେ, ଆପଣା ଦେଶର ଜିନିଷରେ ମାୟା ମମତା କରିବେ ଏକଥା ପଇଲା । ଜମିଦାର କହିଲେ, ''ଧର ଗୋଟିଏ କଥା, ଆମେ ହେଲୁ ଓଡ଼ିଆ, ପଖାଳଖିଆ, ଆମର ବାପ ଜେଜେବାପ ଅମଳର ଲୋକେ କ'ଣ ମୋଟ ଖାଇ ମୋଟ ପିନ୍ଧି ସୁଖରେ ସଂସାର କରୁନଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ଟଙ୍କାକୁ ପଚାଶ ସେର ଚାଉଳ ମିଳୁଥିଲା, ଟଙ୍କାକୁ ଘିଅ ଦି' ତିନି ସେର । ଏବକାଳକୁ ଟଙ୍କାକୁ ସରୁଚାଉଳ ଚାରିସେର ମିଳିବା କଷ୍ଟ । କିଆଁ ଇମିତି ହେଲା ? ଆମ ଦେଶରେ କଣ ଧାନ ଫସଲ ହଉନାହିଁ ନାଁ ଗଛରେ କପା ଫଳୁନାହିଁ ? ଆମ ପୋଖରୀରେ କଣ ମାଛ ନାଇଁ ନାଁ ଆମ ଗୁହାଳରେ ଗାଈ ନାହିଁ ? ଅଛି ସବୁ । ହେଲେ ଆମ ଆଖିଟା ହେଲାଣି

ଦୁସୁରା । ଆମେ ହେଲୁଣି ବାବୁ ଆଉ ଅଳସୁଆ । ଆମ ଦେଶରେ କୋଟିଏ ଲୋକ ଯଦି ବାବୁଆନି ଛାଡ଼ନ୍ତେ, କହନ୍ତେ ନାଁ ଆମେ ହାତେ ଅରଟିମୁ, ହାତେ ଖାଇମୁଁ, ହାତେ ଲୁଗା ବୁଣିମୁଁ, ହାତେ ପିନ୍ଧିବୁଁ, ଆମେ ଆଉ ପର ଦୁଆରକୁ ଚାହିଁବୁ ନୁଁ, ଆମେ ଆମ ଭିତରେ କଜିଆଗୋଳ କରିବୁ ନୁଁ, ଗାଈ ହେଲେ ଗୋମାତା, ତାଙ୍କ ଦୁଧ ଖାଇ ଆମେ ପିଲାଦିନେ ବଢ଼ିଛେଁ, ତାଙ୍କୁ ଯତନରେ ପାଳିବୁଁ । ତେବେ କଣ ଘିଅ ଦୁଧରେ ଘର ଭାସନ୍ତା ନାହିଁ ? ନିତି ନାଁ ଶହେଟା ଗୋରୁ ହଣା ହେଉଛନ୍ତି, ଆଉ ପଠାଣଙ୍କ ଇଦରେ ତାଙ୍କ ଧରମ ପରବରେ ଗୋଟିଏ ଯୋଡ଼ିଏ ଗୋରୁ କୋରବାଣୀ ହେଲେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ଅଷ୍ଟାଙ୍ଗ ଜଳି ଉଠୁଛି, ଆଉ ନିଜେ କଂସେଇକି ଗାଈ ବିକିଦେଲା ବେଳକୁ ଗୋହତ୍ୟା ପାପଟା ଲାଗି ଯାଉନାହିଁ ପରା । ହେଇତି ଦେଖ ଏଇ ଯୋଉ ହାଡ଼ି, ପାଣ, ମୋଚି, ଚମାରଙ୍କୁ ଆମେ ଛୋଟ ଜାତି କହୁଛେଁ, ତାଙ୍କୁ ଖାଲି ଛୁଇଁଦେଲେ ମାରା ହୋଇଯାଉଛେଁ, ଭାବିଲାବେଳକୁ ତାଙ୍କ କାମଟା କିଏ ତୁଲାନ୍ତା ? ସେମାନେ ତାଙ୍କ କାମ ନ କଲେ ତ ଆମ ସଂସାର ଚଳନ୍ତା ନାହିଁ । ଆମର ଏଡ଼େ ଉପକାରୀ ମଣିଷଙ୍କୁ ଆମେ ଜାତି ପାଙ୍କେରୁ ଅଲଗା ରଖି ଛୁଆଁ ଛୁଇଁ ରଡ଼ି ଛାଡ଼ିଲେ ହବ । ଏଇଟା ବିଧାତା ସହିବଟି !''

ଘଡ଼ିଏ ଦି'ଘଡ଼ି କାଳ ଖୁବ୍ କଥା ଚାଲିଲା, କିଏ ହଁ ଭରିଲା କିଏ ନାହିଁ କଲା; କିଏ ଜମିଦାର ମୁହଁରେ ହଁ ମାଇଲେ, ପଛାଡ଼େ କହିଲେ, ''ମଲା ମୋର, ଆମେ ମୋଟ ଖଦି କିଆଁ ପିନ୍ଧିବୁଁ । ଆମର କାଳକ ସରୁରେ ଗଲାଣି ନାଁ ଆଜିକାଲି ଏସବୁ ନଅନକୋଅପରସନ ବାହାରିଛନ୍ତି, ଆମେ ଏଡ଼େ ଓଲୁ ହେଇଚେଁ ଆମେ ଯାଇ ଅପରସନରେ ମିଶିବୁ, ସରକାର ଆମଠେଇଁ ଅପରସନ ହେଲେ ସେତେବେଳେ ଆମ ମଜାଟା କିଏ ବୁଝିବ ? ଜମିଦାର ଆସି କଣ ତୁଳେଇବ ? ମୁହଁରେ ବାଲିଙ୍ଗି କଲେ କଅଣ ହବ ?''

ରାମାପ୍ରଧାନ କହିଲା – ଉଠ ହୋ, ''ସତେ ସତ୍ୟଯୁଗ ଫେରି ଆସିବ ଲୋକେ ତାଡ଼ି ମଦ ଗଞ୍ଜେଇ ଛାଡ଼ିବେ ।

ଲଇକ୍ଷଣା ପୁରୁଣା ଗୋଳିଖୋର; ସେ ବାହାଦୂରୀ ଦେଖେଇ କହିଲା – ''ଯେତେ ଶାଆସ୍ତ୍ର କୁହ, ଯେତେ ପୋଥି କୁହ, ଲଇକ୍ଷଣ ବେହେରା ଗୋଳି ନ ଛାଡ଼ନ୍ତି, ମଦଟ ଯେ ନ ଖାଇଲା ସେ କିଆ ମରଦଙ୍କା ବେଟା !'' ଦୀନା ଧଳ ଯୋଗଦେଇ କହିଲା, ''ହଁ ରେ ସଙ୍ଗାତ ସତ କହିଲୁ ଯେ ନ ଖାଏ ଗଞ୍ଜେଇ ଗୋଲି, ତାଙ୍କୁ କି ମଣିଷ ବୋଲି ?'' ହାଡୁ ଗୋଛେଇତ ସେକଥା ଶୁଣି କହିଲା, ଆମର ଦାରୁ ନ ହେଲେ ଦିନେ ଚଳିବ ନାହିଁ ।

ତଥାପି ବିଶିଆ, କାହ୍ନୁ ଚରଣ, ବର୍ଦ୍ଧୁଆ ହେରିକା ଜମିଦାର ବାବୁ କଥାକୁ ଭାରି ପସନ୍ଦ କଲେ । ବାବୁଙ୍କ ହୁକୁମ ଥିଲା ଆଖଡ଼ାରୁ ନିଶା ଉଠିଯିବ, ସେଠି ଫି ଶନିବାର ନାଟ ତାମସା ହବ, ରଇବାର ନାମ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ହବ । ଗାଇଲା ବଜେଇଲା ବାଲା ସବୁ ସେଠି ପଞ୍ଚା ହୋଇ ବସିବେ । ଆଉ ସେ ଗାଁରେ ଗୋଟିଏ ଭାଗବତ ଘର ଥାଏ । ଆଜିକାଲି ସେଠି ପୋଥି ବୋଲା ଅଛି କି ନ ଅଛି, ପର ଚର୍ଚ୍ଚାଟା ହୁଏ ପୂରା ମାତ୍ରା, ସେ ବି ଆଖଡ଼ା ଘରକୁ ଲାଗି ଲାଗି । ବାବୁ ଗାଁର ଭଲ ଭଲ ପାଞ୍ଚଜଣକୁ କହିଲେ, ''ଦେଖ, ତେମେମାନେ ଆଗ ପରି ପାଞ୍ଚ ପଞ୍ଚୁର ଟେକ ରଖ । ପାଞ୍ଚ ପଞ୍ଚୁର କଥା ସରକାର ଏଡ଼ିପାରେ ନାହିଁ । ତୁମେ ହେଲ ସବୁ ଜାତିର ଦଳ

ବେହେରା, ତୁମ୍ଭେ ମହତ୍ କାମ କରିବ, ମହତ କଥା କହିବ, ନ୍ୟାୟ ନିଶାପ କରିବ, ରିସପତ୍ ଲୋଭ ଛାଡ଼ିବ, ତେବେ ଦେଖିବ ଆମ ଓଡ଼ିଶା କଣ ଅଛି କଣ ହେବ ।

ବାବୁ କଥାରେ ତାଙ୍କ ମୁହଁରେ ସର୍ବିଏ ହଁ କରିଲେ । ସେଦିନ ଗାଁରେ ଏସବୁ କଥା ନେଇ ବଡ଼ ଚହଳ ପଡ଼ିଲା ।

ଯା' ହେଉ ଜମିଦାରକୁ ଡରି କରି ହଉ, ନଇଲେ ଛାଏଁ ହଉ, ସେ ଗାଁରେ ଗୋଟାଏ ଅରଟ ଘର ବସିଲା । ପାଁ ସାତ ଖଣ୍ଡ ଅରଟ ଥୁଆ ଗଲା । ନୋକ ରହିଲେ ସୂତାକଟା ଶିଖେଇବେ ବୋଲି । ଗାଁ ମାଇକିନାଙ୍କ ସକାଶେ ଗାଁର ବାଳିକା ସ୍କୁଲ୍‌ରେ ଚରଖା କାଟିବା ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ହେଲା । ଅକାରଣେ କଳି କନ୍ଦଳରେ ସମୟ ନଷ୍ଟ କରୁଛନ୍ତି, ଭଲା ସୂତା କାଟନ୍ତୁ । ତାସ, ଛକା ପଚିଶ ଭଲା ଉଠିଯାଉ ।

ସେଇଦିନ ହଠାତ୍ ଜମିଦାରବାବୁ ଖବର ପାଇଲେ ତାଙ୍କ ଭାଇ ବୀର ତାଙ୍କୁ ଡକେଇ ପଠେଇଛନ୍ତି । ଇୟାଡ଼ିକାର କାମ ସାରିବାବୁ ଘର ଠେଇଁକି ବାହାରି ଗଲେ । ଶୁଣିଲେ ତାଙ୍କ ମାଁ ଦିହ ସୁଖ ନାହିଁ ।

ମାଁଙ୍କ ଶେଷ ସମୟ ହୋଇଥାଏ । ଶୁଳା ଗ୍ରହଣୀ ଧରିଥାଏ । ଅନେକ ଅନେକ ଉପାୟ କଲେ । ଡାକତରୀ ବଇଦ ଚିକିତ୍ସା ବି ହେଲା ଢେର । ହେଲେ ଯମଦୁଆରେ ହାଜର । ରଖିବ କିଏ ? ପୁଅ ନାତିଙ୍କି କନ୍ଦେଇ ବୁଢ଼ୀ ଚାଲିଗଲେ । ଘର ଖାଲି ପଡ଼ିଲା । ଅଭିଆଡ଼ା ପୁଅ ଦୋଟିର କଥା ବୁଝିବାକୁ ରହିଲେ ତାଙ୍କ ବିଧବା ପିଉସି ନାରେଣୀ ଦେଈ ।

ନାରେଣୀ ଦେଈ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ହରିଙ୍କି ଭାରି ସୁଖ ପାଆନ୍ତି । ବାଳ ବିଧବା । ସ୍ୱାମୀ ମଲାଦିନୁ ଭାଇ ଭାଉଜଙ୍କ ଘର ଥିଲା ତାଙ୍କ ନିଜ ଘର । ଭାଉଜମାନଙ୍କର ପିଲାଙ୍କୁ ହାତରେ ମଣିଷ କରିଥିଲେ । ବଡ଼ ପୁତୁରା ଶିବ ମଲାପରେ ଭାଇ ଭାଇ ଗୋଳ କରି ଭିନ୍ନ ହେଲାରୁ ତାଙ୍କ ମନକୁ ବଡ଼ ବାଧିଥିଲା । ସତ କହିଲେ ତାଙ୍କ ବଡ଼ ଭାଉଜ ଦୋଷରେ ଏଡ଼େ କଥାଟା ହେଇଥିଲା । ମାଁ ହେଇ ପୁଅଙ୍କୁ ପାତର ଅନ୍ତର କରୁଥିଲେ । କଥା ଥିଲା କଣ ନାଁ କୃଷ୍ଣ ଆଉ ହରି ସାନ ସଉତୁଣୀର ପିଲା । ହରିର ଜନମ ପରେ ତାଙ୍କ ମାଙ୍କର କାଳ ହୋଇଥିଲା । ସାବତ ମାଁ ଏ ପିଲା ଦୋଟିଙ୍କି ମୋଟେ ଦେଖିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ନିଜ ମାଁ କଥା ମୋଟେ ୟାଙ୍କର ମନେ ନଥିଲା । ଏ ମାଁକୁ ମାଁପରି ମାନୁନଥିଲେ । କଥାରେ କହନ୍ତି, ‘‘ସଉତୁଣୀ ଥିବ, ସଉତୁଣୀ କଣ୍ଟା ନ ଥିବ ।’’ ନାରେଣୀ ଦେଈ ଏ ପୁଅ ଦୋଟି ଉପରେ ସାବତ ମାଁର ଅତ୍ୟାଚାର ମୋଟେ ସହିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ୟାଙ୍କୁ ଅନେକ ରକମ ଶିଖାଶିଖି କରନ୍ତି । ଫଳରେ ଶେଷକୁ ସାନ ପୁଅ ହରି ବଡ଼ ବଗୁଲିଆ ହୋଇଉଠିଲା । ସେ ଆଉ କାହାକୁ ମାନେନାହିଁ ।

ମାନିଲା ଭିତରେ ଟିକେ ଡରଭୟ ଥାଏ ବଡ଼ଭାଇ ନବୀନ ଆଉ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ । ନୋହିଲେ ସେ ଚାଲିଲା ଶଗଡ଼ରେ ହାତ ଦେବ । ହେଲେ ବଡ଼ ଚଲାଖୀ, ସେମିତି ସ୍ମରଣ ଶକ୍ତି । ପାଠରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଟପିଯାଏ । ବି.ଏ. ଯାକେ ଯାଇ ତ କଲେଜ ଛାଡ଼ିଲା । ତା'ର ଗୋଟାଏ ଗୁଣ ସେ ଯୋଉଥିରେ ମାତିଯିବ ଏକାବେଳେ ମାତିଯିବ । ଯେମିତି ଟଗଲା ବଗୁଲିଆ, ସେମିତି ବୁଝକ

ଆଉ ଜ୍ଞାନୀ । ଗୀତ ବାଜାରେ ଫାଷ୍ଟ, ନାଟ ତାମସାରେ ଫାଷ୍ଟ, ହେଁଷାମିରେ ବି ଫାଷ୍ଟ, ଏବେ ନବୀନ ଘରେ ନାହାନ୍ତି । କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଖାଲିସେ ମାନିଥାଏ । ଲୋକନାଥର ତା'ର ବେଶ୍ ପଡ଼େ; କିନ୍ତୁ ଗୁରୁଚରଣ ଥାଏ ତାର ଦୁସ୍ପୁରା ଜୀବନ । ଗୁରୁଚରଣ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଘର ପିଲା, ମାତ୍ର ଦେଖିଲେ ଜଣାପଡ଼ିବ ନାହିଁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଘର ପିଲା କି ବାଉରି ଘର ପିଲା । ବାପ ମା'ର ଗୋଟିଏ ବୋଲି ପୁଅ । ପାଠ ଶାଠର ଧାର୍ ଧାରେ ନାହିଁ । ଯେତେକ ଦୁଷ୍ଟାମି ସବୁରେ ପକ୍କା ହେଲେ ଏମାନେ କେବେ କାହାରି ଅନିଷ୍ଟ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ନିଶାପାଣି ନାହିଁ । ଖାଲି ପିଲା ବୟସ, ବଗୁଲିଆଗିରି ସାର । ବାପ ମାଇଲେ ବୋଲିଲେ ମାଁ ଆବୁଡ଼ି ପଡ଼େ । ସେହି ଯୋଗୁଁ ଗୁରୁଚରଣ ସଭିଙ୍କି ଅଖାତିର କରୁଥାଏ । ଜମିଦାର ପୁଅ ହରି ବି ସାଙ୍ଗକୁ ମିଳିଥାଏ ।

ପିଲାବେଳେ ୟାଙ୍କ ଜ୍ୱାଳାରେ ଗୋଟିଏ ଫଳ କାହା ଗଛରେ ରହୁନଥିଲା । ଦିହିପହରେ ସମସ୍ତେ ତାଟି କବାଟ କିଳି ଶୋଇଛନ୍ତି ଏମାନେ କାହା ବାରିର ପିଜୁଳି, କାହା ବାରିର ପଣସ, କାହା ବାରି ନେମ୍ବୁ ପାରିଆଣି ପିଣ୍ଡାରେ ଗଦେଇଦେଇ ଚାଲିଯିବେ । ଗୋଠରୁ ଗାଈ ଧରି କାଞ୍ଜି ହାଉଦାରେ ପୂରେଇବ । ତମେ ପଇସା ଗଣି ଆଣୁଥାଅ; ଧୋବା ତୁଠରେ ଲୁଗା ଶୁଖେଇଛି, ଖଣ୍ଡେ ଦି'ଖଣ୍ଡ ପଥର ତଳେ ଲୁଚେଇ ଦେବେ । ଅବଧାନେ ଚାହାଳୀରେ ନାହାନ୍ତି, ପିଲାଙ୍କୁ କହିବେ, ''ଆରେ ଯାଅରେ ଅବଧାନ ଘରଠିକି ଗଲେଣି । ଆଜି ଛୁଟି ।'' ଏମିତି ଦୁଷ୍ଟପଣିଆରେ ଲୋକେ ବଡ଼ ବିରକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି, ଆସି ବାବୁ ଆଗରେ ଫେରାଦ କରନ୍ତି । ବାବୁ ମାଇଲେ ଧଇଲେ କିଛି ଦିନ ତୁନିତାନି ଥାଆନ୍ତି । ପୁଣି ଯୋଉ କଥାକୁ ସେଇ କଥା । ହରି ବା ମାଡ଼ ଖାଇବ କ'ଣ । ଶେଷକୁ ପିଇସୀ ପିଠିରେ ପଡ଼ି ତାକୁ ମାଡ଼ରୁ ଉଦ୍ଧାରନ୍ତି । ଏମିତି ମୁହଁ ପାଇ ପାଇ ସେ ବଢୁଥାଏ ।

କଟକ ପଢ଼ିଗଲା ଯେ ପିଇସୀ ସାଙ୍ଗରେ ଗଲେ । ହଠାତ୍ ନଅନ୍ କୋପର୍ସନରେ ମିଶି ଦିଭାଇକି ଦିଭାଇ ବର୍ଷେ ଖଣ୍ଡେ କଲେଜ ଛାଡ଼ି ଦେଶ ଦେଶ ବୁଲିଲେ । ପୁଣି ବାପଠୁ ତଡ଼ା ଖାଇ ଆଉଥରେ ଆସି ନାଁ ଲେଖେଇଲେ । କୃଷ୍ଣ ଧୀର ଶାନ୍ତ, ଆଉ ହରି ଉଦ୍ଧତ ଉଗ୍ରମୂର୍ତ୍ତି । କୃଷ୍ଣ ଲୋକନାଥ, ହରି ଗୁରୁଚରଣ ସାଙ୍ଗକୁ ବି ମିଳିଥାନ୍ତି ବେଶ୍ ।

ଦିନାକେତେ ଗଲା । କୃଷ୍ଣ ବିଭାଘର କଥା ଉଠିଲା । ବାପ ନଥିଲେ ଭାଇ ତ ଅଛନ୍ତି, ମା' ନଥିଲେ ଅପା ତ ଅଛନ୍ତି । ଲଇଖଣ ପୁରରେ କନ୍ୟା ଘର ଠିକଣା ହେଲା । ଯେମିତି ସୁନ୍ଦରୀ, ସେମିତି ବଡ଼ଘର ଝିଅ । ପାଠ ଶାଠ କିଛି ପଢ଼ି ନଥାଏ । ଅକ୍ଷର ଚିହ୍ନି ଆସେ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ରୂପରେ ଇନ୍ଦ୍ରାଣୀ ପରି । ନାରେଣୀ ଦେଈଙ୍କ ମନ ମାନିଗଲା । ଜାକଜକମରେ ବାହାଘର ହେଲା । ଖୁବ୍ ଦେଏଣ ନେଏଣ ହେଲା; କନ୍ୟାଘର ଯଉତୁକ ଖୁବ୍ ଦେଇଥାନ୍ତି । ବାହାଘର ବଡ଼ ମଉଜରେ କଟିଲା । ପିଠାପଣାର ସୀମା ନାହିଁ । ଖାଆଣ ପିଆଣ ପରି ଯନ୍ତ ନାହିଁ । କିଏ କେତେ ନେଲେ କିଏ କେତେ ବୋହିଲେ ତା'ର ସୁମାରି ନାହିଁ । ରୋଷଣି ଖୁବ୍ ହେଇଥିଲା, ବାଇଦ ଖୁବ୍ ବାଜିଥିଲା, ନାଟତାମସା ହୋଇଥିଲା; କିନ୍ତୁ କୃଷ୍ଣବାବୁଙ୍କ ମନ ଏଥିରେ ବଡ଼ ଖରାପ ହେଲା । ଅକାରଣ ଏତେଗୁଡ଼ା ଟଙ୍କା ବେଫାଇଦା ଖର୍ଚ୍ଚ ହେଲା । ଏଥିରେ ଭଲା ଦେଶର କାଣିଚାଏ କାମ ହେଇଥାନ୍ତା । ଯାହାହେଉ ବଡ଼ ଭାଇ ଭାଉଜ, ପିଇସୀ ଆଦି କୁଟୁମ୍ବଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ କିଛି କହିଲେ ନାହିଁ । ବାହା ସଇଲା । ବୋହୂ ଆଇଲା ଘରକୁ । ରୂପରେ ଅନ୍ଧାର ଘର ଆଲୁଅ

ହେଲା । କୃଷ୍ଣଙ୍କ ସବୁ ଦୁଃଖ ପାସୋରି ଗଲା । କିଛିଦିନ ବଡ଼ ଆନନ୍ଦରେ କଟିଲା । ହେଲେ ସବୁଦିନ ନୂଆ କଥା ନ ଥାଏ । ବୋହୂ ଦି'ଅକ୍ଷର ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । କୃଷ୍ଣର ଇଚ୍ଛା ତାଙ୍କୁ ପାଠ ପଢ଼େଇବାକୁ । କଟକରୁ ଆଣିଲେ ଗୋଟିଏ ମାଷ୍ଟରାଣୀ; ବୋହୂ କି ପାଠ ପଢ଼ିବେ ? ଦିନେ ଅଧେ ବର୍ଣ୍ଣବୋଧ ଧଇଲେ । ଶେଷକୁ ମନ ମାରି କାନ୍ଦି ବସିଲେ । ସେ ନିହାତି ଓଲୀ । ପାଠ ତାଙ୍କ ଜାତକରେ ନ ଥାଏ । ଆପଣା ମାଁ ଜେଜେମାଁଠୁ ଶୁଣିଥାନ୍ତି, ମାଇକିନିଆ ଝିଅ ଚୁଲୀମୁଣ୍ଡକୁ । ତାଙ୍କ ବଅଁଶଯାକରେ କୋଉ ଝିଅ ପାଠ ପଢ଼ିନଥିଲେ । ଥରେ କୁଆଡ଼େ ତାଙ୍କ ବଅଁଶର ଗୋଟିଏ ଝିଅ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ବଳାକୋରିରେ ପାଠ ପଢ଼ିଥିଲେ । କିଛିଦିନ ପରେ ସେ ବିଧବା ହେଲେ । ସେଦିନୁ ତାଙ୍କ ଘରେ ବିଶ୍ୱାସ, ପାଠ ପଢ଼ିଲେ ଝିଅ ବିଧବା ହୁଅନ୍ତି । ଏଠି ପାଠ ପଢ଼ିବାର ଧୁମ୍ ଦେଖି ତାଙ୍କୁ ବଡ଼ ଡର ମାଇଲା । ଶାଶୁ ଆଗରେ କାନ୍ଦିଲେ, ତାଙ୍କ କାନ୍ଦକଟା ଦେଖି ଶାଶୁ ମାଷ୍ଟରାଣୀକି ତଡ଼ିଲେ । ପାଠ ପଢ଼ା ଇତି ହେଲା । କୃଷ୍ଣଙ୍କର ମନ ଏକାବେଳକେ ପୋଡ଼ିଗଲା । ତାଙ୍କ ମନରେ ଯୋଉ ଆଶା ପୋଷିଥିଲେ, ଭାରିଯା ପାଠ ପଢ଼ିବ, ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ମିଳିମିଶି କାମ କରିବ ସବୁ ଚୂଲୀରେ ଗଲା । ଭାର୍ଯ୍ୟା ହେଲେ ତାଙ୍କ ଗୋଡ଼କୁ ଶାଙ୍କୁଳି, ହାତକୁ କଡ଼ି ।

ଖାଲି ଏତିକି ନୁହେଁ, ତାଙ୍କ ବୋହୂଟି କୋଉ କାମ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ଅଲିଅଳ ଘର ଝିଅ, ପାଣି ନୋଟିଏ କାଢ଼ିନାହାନ୍ତି । ହାଣ୍ଡିଚୂଲୀ ଉପରକୁ ଟେକି ନାହାନ୍ତି । ଏଠି ବି ଚାକର ଚାକିରାଣୀର ଅଭାବ ନାହିଁ । ବାପ ବଉଦା-ମାଁକୁ ପୁଣି ସାଙ୍ଗରେ ଦେଇଥାନ୍ତି । ଆଉ ସେ ପୁଣି କି ପାଇଟି କରିବେ ? ଦିନରାତି ଖଟରେ ଶୋଇଥାନ୍ତି; ସ୍ୱାମୀ ନ ଥିଲାବେଳେ ନୁଚେଇ ନୁଚେଇ ତା'ସ କଉଡ଼ି ଖେଳ ଲଗାନ୍ତି । ବାରବେଳେ ବାର ବେମାରୀ, ସେଥିରେ ପୁଣି ପହିଲି ବରଷ ଗୋଟିଏ ପିଲା ହେଇଁ ନଷ୍ଟ ଗଲା । ଆଉ ତାଙ୍କୁ ଧଇଲା ଛୁତିକା ଜର । ସେଥିରୁ ଛ ମାସରେ ଭଲ ହେଲେ । ପଥିରେ ରହନ୍ତି ନାହିଁ, ସ୍ୱାମୀ ଶାଶୁ କାହାରି କଥା ମାନନ୍ତି ନାହିଁ, ଭଲ ହେବେ କୋଉଠୁ ? ମନଟି ବଡ଼ ହିଂସାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ । କାହାରି ଭଲ ଦେଖି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ଲୁଗା ଗହଣାକୁ ଜୀବନଠୁ ବଡ଼ ମଣିଥାନ୍ତି । ଏମିତି ବାର ରକମ କଥାରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ମନ ମରିଗଲା । ସବୁ ଲୁଗା ଛାଡ଼ି, ହାତକଟା ସୂତାଲୁଗା ପିନ୍ଧି, ଏଣେ ଘରେ ତାଙ୍କରି ବୋହୂ ତାଙ୍କୁ ଅମାନିଆ କରି ସରୁଲୁଗା, ବାସନା ସାବୁନ, ବାସନା ତେଲ, ଅତର ଛାଡ଼ି ନାହାନ୍ତି । ବାବୁ କହିଲେ ଚରଖା କାଟ । ସାଆନ୍ତାଣୀ କହିଲେ, "ମଲା ମୋର ! ମୁଁ କ'ଣ ତନ୍ତିଆଣୀ ? ମୁଁ ବସି ସୂତା କାଟିବି ?" ଶାଶୁ ହେଲେ ତାଙ୍କ ପକ୍ଷ 'ସତକଥା, ବଡ଼ ଲୋକଝିଅ, ଏଡ଼େ ଭିଡ଼ କାମ ସେ କ'ଣ ପାରିବ ? ପିଲାଦିନୁଁ ଯେ କୁଟା ଖଣ୍ଡେ ଦି'ଖଣ୍ଡ କରିନାହିଁ । "ଥରେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ବଳାକୋରିରେ ଚରଖା ବୁଲେଇ ଥିଲେ, ଆଉ ହାତ କ'ଣ ହେଲା, ଖୁଆ ଫାଟି ପଇଲା କହି କାନ୍ଦିଲେ ।" ମହାନାରାୟଣ ତେଳ ମାଲସ କରି ସେକ ଦେଇ ତିନି ଦିନରେ ସେ ଭଲ ହେଲା । ଖୁଆରୁ ଦରଜ ଛାଡ଼ିଲା । ସେ ଆଉ ଦେଶ ଉଦ୍ଧାରିବେ କ'ଣ ? ତାଙ୍କ ସ୍ୱାମୀ ଆଉ କିଛି କହିଲେ ନାହିଁ । କରମ ଆଦରି ତୁନି ହୋଇ ରହିଲେ ।

ଦିନେ ସଞ୍ଜବେଳେ କଚିରୀରେ କେହି ନଥାନ୍ତି । ଲୋକନାଥ ଆଉ ବାବୁ ଏକା ବସିଥାନ୍ତି । ସାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କ ହାଲ ଲୋକନାଥ ସବୁ ଜାଣିଥାନ୍ତି; ଆଜିକାଲି ବାବୁଙ୍କର ଯେ ଆଗପରି ଫୂର୍ତ୍ତି ନାହିଁ

ଏକଥା ଚତୁର ଲୋକନାଥ ସବୁ ବୁଝୁଥାଏ । କେତେ କଥା ହଉଁ ହଉଁ ଘର କଥା ପଡ଼ିଲା । ଲୋକନାଥର ବୋହୂ ବଡ଼ ସୁଧୀରା, ସ୍ୱାମୀ ଶାଶୁ କଥାରୁ ପଦେ ଟଳେ ନାହିଁ, ଆଉ ସେ କେଇଟା ଦିନ ଭିତରେ ଭଲ ଚରଖା କାଟି ଶିଖିଲାଣି । ତା'କତିରୁ ରତନୀ ଓରଫେ ନଅତୁଣ୍ଡୀ ବି ଚରଖା ଶିଖି ସେ ପୁଣି ଯୋଉ ସରୁସୂତା କାଟିଲାଣି ଛାଡ଼ । କଥାଟା ବାବୁ କାନକୁ ବଡ଼ ମିଠା ଲାଗିଲା । ଦୀର୍ଘ ନିଃଶ୍ୱାସଟିଏ ପକେଇ କହିଲେ, ନଅତୁଣ୍ଡୀ କି ବାହା ହେଇଥିଲେ ବି ହେଇଥାନ୍ତା । ଅକାରଣେ ଗୋରୁଟିଏ ଆଣି ଖୁଣ୍ଟରେ ବାନ୍ଧି ଲାଭ କ'ଣ ? ତା'ର ଯୋଉ ତେଜମୂର୍ତ୍ତି ମୁଁ କେବେ ଭୁଲି ପାରିବି ନାହିଁ । ତା'ଭିତରେ କେତେ ଶକ୍ତି । ଅସାଧ ସାଧିଲା ଝିଅ ସେ ।

ଲୋକନାଥ ଅବିଶ୍ୱାସରେ ହସି ଦେଇ କହିଲା, "ମୂଲିଆ ମୁଣ୍ଡର ଝିଅ ରତନୀ, ତାଙ୍କର ମାନ ମହତ କ'ଣ ଯେ, ଆପଣଙ୍କର କୋଉ କାନ୍ଧକୁ କାନ୍ଧ ପାଇବ ? ଦୁଃଖ କଲେ ପେଟ ପୋଷିବେ । ବାବୁ ଗମ୍ଭୀର ହେଇ କହିଲେ, ମଣିଷ ରଜା ରାଉତୁରା ହେଲେ ବି ମଣିଷ ମୂଲିଆ ମୁଣ୍ଡ ହେଲେ ବି "ମଣିଷ, ଆଉ ଦୁଃଖ କରି ପେଟ ପୋଷିବା କଥା ଯାହା କହିଲ, ସେଥିରେ ଲାଜ କ'ଣ ? ଅକାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଜ, ଅଳସପଣରେ ଲାଜ, ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ଶିକ୍ଷା କ'ଣ ଜାଣିନ ? ଲୋକନାଥ ତାଚ୍ଛଲ୍ୟରେ କହିଲା, "ସେ ମସ୍ତ ଖୋରଣୀ, ନଅତୁଣ୍ଡୀ ନାଁ ଡାକ, ଜାଣୁ ଜାଣୁ ନାଗ–ସାପ ବେକରେ ବାନ୍ଧିବ ।"

ବାବୁ କହିଲେ, "ହଁ ସେମିତି ଗୁଣିଆ କେଳା ହେଲେ ତ ! ମନ୍ତ୍ର ପଢ଼ିଜାଣିଲେ ନାଗ–ସାପ ବଶ" ।

ଲୋକନାଥ କହିଲା, "ଛି, ଛି, ମୋ ଧର୍ମ୍ମ ଭଉଣୀ ସତ, ତା'ବୋଲି ସେ ଖୋରଣୀଟାକୁ କେହି ବାହା ହେଉନାହାନ୍ତି; ତୁମର ଦିବ୍ୟ ସୁନ୍ଦର ବୋହୂ ଥାଉ ଥାଉ –

ଲୋକନାଥ କଥାଟା ଭାଙ୍ଗି ବାବୁ ଟିକେ ଶୁଖିଲା ମୁହଁରେ କହିଲେ – ହଁ, ନେଡ଼ିଗୁଡ଼ କହୁଣୀକି ବୋହିଯାଉଛି ଲୋକନାଥ । ସୁନ୍ଦର ନେଇ କେହି ଧୋଇ ପିଇବ ନାହିଁ । ଏମିତି ଅଳସେଇ, ଅକର୍ମ୍ମଣ୍ୟ, ଅହଂକାରିଣୀ ହଜାରଟା ବଡ଼ଲୋକ ଝିଅକୁ ବିଭା ହେବା ଅପେକ୍ଷା ମୂଲିଆମୁଣ୍ଡର କାଳି କୋତରୀ ଝିଅଟିକି ସମଧର୍ମ୍ମିଣୀ କରିବା ଭଲ ।" ସେଦିନ ଆଉ ବେଶି କିଛି କଥା ହେଲା ନାହିଁ ।–

ଲୋକା ମନେ ମନେ ଭାରି ଖୁସି । ଶେଷକୁ ସାଙ୍ଗ ମହଲରେ ନ'ତୁଣ୍ଡୀ କଥା ରାଷ୍ଟ୍ର ହେଇଗଲା । ହରି, ଗୁରୁଚରଣ ମହାବଗୁଲିଆ ! ନଅତୁଣ୍ଡୀକି ଭାଇ ବାହା ହେବେ ଶୁଣି ହରି କହିଲା, "ହଉ ହଉ ଆମେ ଆଗ ତାକୁ ବାହା ହବା । ସେ ଏଡ଼େ ସୁଧୀରା; ତାକୁ ଭାଇ ଚଳେଇ ଜାଣିବେ ନାହିଁ । ମୁଁ ହେଲେ ତାକୁ ଠିକ୍ କରିବି । ବସ୍ କହିଲେ ବସିବ, ଉଠ୍ କହିଲେ ଉଠିବ । ମାଡ଼କୁ ମହାଦେବ ଡରନ୍ତି; ଛାର ଝିଅଟା ଡରିବ ନାହିଁ ।" ଗୁରୁଚରଣ କହିଲା, "ସେ କ'ଣ ମାଇଣା ଜଙ୍ଗଲର ବାଘଟା କି ? ମୁଁ ଦେଖିନେବି ତା' ଟାଣ ।"

ଅବଶ୍ୟ ଏସବୁ କଥା ଲୋକନାଥକୁ ଲୁଚେଇ ଲୁଚେଇ ହୁଏ । ଲୋକନାଥ ବିଚାରା କିଛି ଜାଣି ନଥାଏ । ସେତେବେଳେ ଜମିଦାରୀରେ କାମର ଧୁମ୍ ଧାମ୍ । ଜମିଦାରବାବୁ ନୂଆଢଙ୍ଗର

ରାଇଜ ଚଳଉଛନ୍ତି । ଗାଁ ଗାଁ ତାଙ୍କର ଦେଶୀ ଜିନିଷ ପ୍ରଚାର ଲାଗିଛି । ଚରଖା ଚାଲୁଛି, ବକ୍ତୃତା ହଉଛି, ମିଟିଙ୍ଗି ବସୁଛି । ଚାନ୍ଦା ଉଠୁଛି । ହାଡ଼ି ପାଣ କଣ୍ଡରାଙ୍କୁ ଛୁଆଁ ଜାତି ଭିତରେ ଆଣିବାକୁ ଯତ୍ନ ଲାଗିଛି ନ'ତୁଣ୍ଡୀ କଥା ଭାବୁଛି କିଏ ?

ସେତେବେଳକୁ ପୁଣି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଗାଁରେ ଭାରି ଜର ହେଉଥାଏ, କାହିଁ କାହିଁ ବସନ୍ତ ଲାଗିଯାଉଥାଏ । ବାବୁ ହାତରୁ ଟଙ୍କା ଖରଚ କରି, ବଇଦ ଡାକତର, ଓଷଧ ପଥ୍ୟ, ପଠଉଛନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ କାମରେ ତର ନାହିଁ । ଲୋକନାଥକୁ ବି ତର ନାହିଁ । ହରି ଗୁରୁଚରଣ ବି ବସିନାହାନ୍ତି ।

ଖାଲି ବେଳେ ବେଳେ ବାବୁଙ୍କ ମନ ଦୁଃଖ ହୁଏ, ଉମାସୁନ୍ଦରୀ ଲାଗି । ରୂପରେ ଉମା ଭଲା ଗୁଣରେ ଉମା ହେଇଥାନ୍ତେ । ଯେ ଦୁନିଆଯାକକୁ ଶିକ୍ଷା ଦେଉଛି ତା'ଘରେ ପୁଣି ତା'ର ଓଲଟା । ଏ କଥାରେ ଭଲା କାହାକୁ ଦୁଃଖ ନ ଲାଗିବ ?

ଚଉଥା କଥା

ଆଗରୁ ଶୁଣିଛ, ଲୋକା ଘରକୁ ବିଦିଆ ଘର, ବାରିକି ବାରି କାନ୍ଥକୁ କାନ୍ଥ ଲାଗିଛି । ଲୋକନାଥ ଘରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ବାସ, ବିଦିଆ ଘରେ ଦାନା ନାହିଁ । ହତଶିରୀର ଶେଷ ସୀମା । ଏଠି ବାପ ମା, ଝିଅ ତିନି ପ୍ରାଣୀ । ହେଲେ ବିଦିଆ ଆଉ କାମକୁ ପାରୁ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଅଫିମ ମାତ୍ରା ଦିନକୁ ଦିନ ବଢୁଛି । ଗେଲ୍ହୀ ଆଉ ରତନୀ ଦୁଃଖ ଧନ୍ଦା କରନ୍ତି, ବୁଢ଼ା ସେଥିରୁ ଅଧା ଅଫିମରେ ଉଡ଼ାଏ । ଗେଲ୍ହୀକୁ ପୁଣି ତୁଆକୁ ତୁଆ ବାତଜ୍ୱର, ଗୋଡ଼ ହେଲାଣି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଖୁମ୍ବପରି । ସେ ବି ଆଗପରି ପାଇଟିକି ପାରୁନାହିଁ । ଅଛି ଏକା ରତନୀ । ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବାହା ସାହା ହୋଇନାହିଁ, କେହି ବି ମାଗୁନାହାନ୍ତି । ସେ ଆପଣା ପାଇଟି କରେ, ଭଙ୍ଗା ଘର ଆଉ ବୁଢ଼ାବୁଢ଼ୀଙ୍କ ଆବୋଡ଼ି କରିଥାଏ । ଖଜଣା ଅସୁଲ ନ ହେଲାରୁ ଜମିଦାର ଉଠେଇ ଦବାକୁ ବସିଲେଣି । ଏଣେ ତିନିବର୍ଷ ହେଲା ଘର ଛୁଆଣି ଛପର ନାହିଁ, ଠାଏ ଠାଏ କାନ୍ଥ ଭାଙ୍ଗିଗଲାଣି, ଚାଳରେ ବଡ଼ ବଡ଼ କଣା । ବର୍ଷାଦିନରେ ଲୋକ ଓଲି ଛଡ଼ା ଆଶ୍ରା ଭରସା କେହି ନାହିଁ ।

ଲୋକି ଘର ଆଜିକାଲି ଅନ୍ୟ ଢଙ୍ଗର ହେଲାଣି । ଦୁଲୀ ମଲାଣି । ଯତନୀ କୋଉକାଳୁ ଶାଶୁଘର କଲାଣି, ତା'ର ଆଜିକାଲି ତିନିଟା ପିଲା । ଲୋକିର ବିବାହ ସଇଲାଣି । ତା'ର ବି ଯୋଡ଼ିଏ ତିନୋଟି ଗୁଡ୍ଡୁରୁ ଗାଡ୍ଡୁରୁ ହେଲେଣି । ଲୋକି ବୋହୂ ମିଳାପୀ ମଣିଷ ସତ; କିନ୍ତୁ ନିଜ ପଇସାପତ୍ରକୁ ଭାରି ଆଖି । କହନ୍ତି କଥାରେ, 'ଛୋଟକୁ କେ ଦେଲା ବଡ଼ପଣ, ତା'ଠେଇ ନାହିଁ ଥାନ ମାନ ।'' ଲୋକା ବରାବରିଥାଏ ତା'ବାବୁ କତିରେ, ବାବୁର ଜମିଦାରୀ ବୁଝାଶୁଝା କରେ । ମଝିରେ ମଝିରେ ହପ୍ତାଏ ଖଣ୍ଡେ ଛୁଟି ନେଇ ଘରକୁ ଆସେ । ଗେଲ୍ହୀ ଆଉ ରତନୀ ବୋହୂଟିକି ଆବୋଡ଼ି ଥାଆନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ବୋହୂଟି ମୁହଁରେ କିଛି ନ କହିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଯାଙ୍କ କରତାପଣିଆ ସୁଖ ପାଏ ନାହିଁ । ଗରଜ ପଇଲେ ଲୋକେ ଗଧପାଦ ଧରନ୍ତି । ଏହିଟା ଜାଣିଥିବାରୁ ଚତୁରୀ ସାରଦା କେବେହେଲେ ଯାଙ୍କୁ ହଟି କରି ପଦେ କହେ ନାହିଁ; ରତନୀ ଖୋରଣୀ ସତ, ରତନୀର କିନ୍ତୁ ଲୋକା ଭାଇଠି ବଡ଼ ମାୟା । ତା' ପିଲାଙ୍କର ବାରପାଇଟି କଲେ ତାକୁ ଅସୁଖ ଲାଗେ ନାହିଁ ।

ସେ ଜାଣି ଦୁଃଖୀ, କାହାସଙ୍ଗେ ନଢ଼ିବ ଯାଇ ? ଲୋକା ଘରେ ଥିଲେ ଖୁବ୍ ଦିଆନିଆ କରେ । ତେବେ ପଇସା ଲୋଭ କାହାଠି ନାହିଁ ?

ଏତେ ଦୁଃଖ ହେଲାଣି; କିନ୍ତୁ ମାଁ ଝିଅ ଖୋରଣୀ ପଣ ଛାଡ଼ିନାହାନ୍ତି । ଏ ପାଖ ସାହୀରେ ଯାଙ୍କ ଜାତିଘର କେହିନଥାନ୍ତି । ଏହିଟା ସାହୀ । ପ୍ରାୟ ପଚିଶ ବରଷ ତଳେ ଭାରିଯା କଥାରେ ପଡ଼ି ବିଦିଆ ଭିନ ହୋଇ ଆସି ସାହୀରେ ଘର କଲା । ଆଗେ ତାଙ୍କ ଘର ଥିଲା ଖଣ୍ଡେଇତ ସାହୀ ବାଇଧର ଜେନା ଘରେ । ତା' ବାପ ଉଦିଆ ଜେନା ବିଦିଆର ଖୁଡୁତା, ମସ୍ତ ମହାଜନ । ଧାନ ଚାଉଳ କାରବାର । ସେ କିନ୍ତୁ ଅନେକ ଦିନ ହେଲା ମଲେଣି । ତାଙ୍କ ପୁଅ ବାଇଧର ଜେନା ଆଜିକାଲି ମାଲିକ । ତାଙ୍କ ନାଁ ଗାଁ ଦଶକୋଶ ବାଟରେ ପଡୁଛି । ଟଙ୍କା ଲକ୍ଷେ ଖଣ୍ଡେ ଘରୁ ଗଣିଦେବେ; କିନ୍ତୁ ଲୋକଟି ଯେମିତି କାମ୍ପି ସେମିତି କାଲିଆ । ଲୋକେ କହନ୍ତି ତା' ନାଁ ଧଇଲେ ସେଦିନ ଭାତ ମିଳିବା କଷ୍ଟକର । ତା' ନାଁର ଏଡ଼େ କରାମତି । ସେ ଯେ କେତେ ଲୋକର ଜମି ମାରିଛି, ସମ୍ପତ୍ତି ମାରିଛି ତା'ର ସୀମା ନାହିଁ । ବିଦିଆର ସର୍ବସ୍ୱ ମାରି ତାକୁ ଭିକାରୀ ଦଶା କରେଇ ସୁଦ୍ଧା ତାର ତୃପ୍ତି ନଥାଏ । ଟଙ୍କା ଯେ ତା'ଠୁ ଥରେ ଧାର ଆଇଁଲା ଜାଣ ସେ ମୂଳକୁ ମଲା । ଗଲା ତା'ର ତାଟି କବାଟ ଉଠେଇ ନବ ।

ଥରେ ବିଦିଆର ଦିହ ଦୁଃଖ ହେଉଥିଲା । ଆଉ କିଛି ଉପାୟ ନ ପାଇ ତା'ଠୁ ଟଙ୍କା କୋଡ଼ିଏଟା କରଜ ଆଇଁଲା । ଭାବିଲା ଭାଇ ତ ! ଗେଲ୍ହୀ ଯେତେ ମନା କଲା ମାନିଲା ନାହିଁ । ସେହି ଟଙ୍କା ବଢ଼ି ବଢ଼ି ସୁଧ ମୂଳ ମିଶି ତିନିଶ ଟଙ୍କା ହେଲା । ବାଇଧରକୁ ବାଗ ମିଳିଲା । ପରିବାରଟି ଲୋକନାଥ ପିଣ୍ଡାରେ ଆଶ୍ରା ନେଲେ । ଗେଲ୍ହୀ ସେ ଦିନ ବାଇଧରକୁ ଅଭିଶାପ ଦେଇ ଦେଇ କିଜାଣି କୋଟାଏ ପାଣି ପିଇଛି ।

ବିଦିଆର ସବୁ ଗଲା, ବାସ ନାହିଁ, ଦାନା ନାହିଁ, କନା ନାହିଁ, ବେକରେ କୋଡ଼ିଏ ବରଷର ଝିଅ ବନ୍ଧା; ଭାରିଯାର ଏ ଅବସ୍ଥା । ଭାବି ଭାବି ତାକୁ ଜର ହେଲା । ଜରରେ ବିଦିଆ ସେ ପୁରକୁ ଗଲା । ଗେଲ୍ହୀ ବିଧବା ହୋଇ ଆହୁରି ଦୁଃଖରେ କାଳ କାଟିଲା । ସେ ବି ଆଉ କାମକୁ ପାରିଲା ନାହିଁ । ରତନୀ ଏବେ କରିବ କ'ଣ ? ତାକୁ କିଛି ବୁଦ୍ଧି ବାଟ ଦିଶିଲା ନାହିଁ । ଅଣ୍ଟାରେ ଲୁଗା ଭିଡ଼ି ଦାଣକୁ ବାହାରିଲା । ତା'ଖୋରଣୀପଣ ସକାଶେ ତାକୁ ମୂଲ ବି ବେଶି ମିଳୁନଥାଏ । ଶେଷକୁ ବୁଦ୍ଧି କରି ଟାଙ୍ଗିଆ ଧରି କାଠକଟାଳି ବାଉରାଣୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବଣକୁ ଗଲା । ତା'ଦେହରେ ଭାରି ବଳ । କାଠ ହାଣିଲା, ବିଡ଼ା ବାନ୍ଧିଲା, ମୁଣ୍ଡରେ ମୁଣ୍ଡେଇ କାଠ ବିକିଲା, ସେଇଥିରେ ଦୁଃଖେ ସୁଖେ ତା' ଦିନ ଗଲା । ତା'ଆଗକୁ କେହି ନାହିଁ, ପଛକୁ କେହି ନାହିଁ । ସେ କରିବ କ'ଣ ? ଘରେ ଲାଜ କରି ବସିଲେ ତ ଆଉ ଭାତ ମୁଠା କେହି ଦୟାକରି ଦବ ନାହିଁ ।

ହେଲେ ଝିଅର ଅର୍ଜନ ଖାଇ ଗେଲ୍ହୀ ମନରେ ସୁଖ ନଥାଏ । ଦୁନିଆଯାକ ଲୋକେ ବାହା ହେଉଛନ୍ତି, ତା'ଝିଅଟାକୁ ବର ମିଳିଲା ନାହିଁ, ଶେଷକୁ ବୁଢ଼ୀ ହୋଇ ଘରେ ବସିଲା; ଜମି ଗଲା, ବାଡ଼ି ଗଲା, ଘର ଗଲା, ଦ୍ୱାର ଗଲା, ବାପ ମଲା । ରତନୀ ଏଡ଼େ ହୀନମାନୀ ହବାପାଇଁ କ'ଣ

ଜନମ ପାଇଥିଲା ? ଏ କଥା ଭାବି ଭାବି ଥରେ ଥରେ ତା' ମନ କ'ଣ ହୁଏ । ସେ ଭାରି କାନ୍ଦେ; ତା' କାନ୍ଦ ଦେଖୁଛି କିଏ ?

ଲୋକା ଯେତେବେଳେ ଘରକୁ ଆସେ ସେତେବେଳେ ଗେଲ୍‌ହୀ ଲୋକା ସାଙ୍ଗେ ଭାରି ଲଗାଏ, ତୁ ରତନୀକି ହାତକୁ ଦି'ହାତ କର ! ହେଲେ ଲୋକା କ'ଣ ରତନୀ ପାଇଁ ଚକରେ ବରଟା ଗଢ଼ିବ ନା ସରଗରୁ ତୋଳି ଆଣିବ ? କିନ୍ତୁ ଗେଲ୍‌ହୀ ସେଇଟା ବୁଝିଲେ ତ ହୁଏ । ଦିନେ ପିଣ୍ଡାରେ ବସି ରାଗରେ ଡମ ଡମ ହୋଇ କହିଲା ମୋ'ଝିଅ କାଣୀ ନୁହଁ; କି କୁଜୀ ନୁହଁ, ଓଲେଇ ବି ଚୋରଣୀ ନୁହଁ ତାକୁ ପୁଣି ବର ମିଳିବେ ନାହିଁ ? ତା' ଗୋଡ଼ତଳକୁ ଗଣ୍ଡା ଗଣ୍ଡା ବର ଆସିବେ । ଆମେ ହିନ୍ଦୁକୁଳ ବୋଲି ନେହୁରା ପଡ଼ିଛି; ନଇଲେ ମିନିଚିନିପାଟଣାର ସଦେଇ ମହାରଣା ଝିଅ ବିନ୍ଦୁ କେମିତି ଆପଣା ରାଜିରେ ବା' ହେଇଗଲା । ସେମାନେ କିରିସ୍ତାନୀ ! ତାଙ୍କ କଥା ଦୋସରା; ନୋହିଲେ ଛାର ଲୋକାଟାର ଗୋଡ଼ ଧରନ୍ତି କିଆଁ ? ତା' ବୋଉଠୁ କ'ଣ ମୋ ଝିଅ ଡ଼ଉଲ ନୁହେଁ ? ପାଣ୍ଡୁମା'ଟା ଏବେ କି ସୁନ୍ଦର ? ଟାକୁଆ ଗାଲୀ, ଉଞ୍ଚକପାଳୀ, ନଳିଗୋଡ଼ୀ !

ଆର ଘରେ ସାରଦା ବସି ରାନ୍ଧୁଥିଲା, ତା' ମାଁ କତିରେ ବସିଥିଲା । ସେ ବୁଢ଼ୀ କି ଭାରି ଖୋରଣୀ; ତା' କାନରେ ଗେଲ୍‌ହୀର ବୟାନ ବାଜିଗଲା । ସେ ତ ରନ୍ଧାଘରୁ ବାହାରି ପଡ଼ି, ହାତ ହଲେଇ, ମୁହଁ ହଲେଇ ନାକ ଛିଞ୍ଚାଡ଼ି କହିଲା "ମୋ' ଝିଅଟାକୁ ବାହୁନିବୁ ଲୋ ଅଗଁଠାଖାଇ, ତୋର ଏଡ଼େ ଗରବ । ଏବେ ବାହାର୍ ମୋ ଘରୁ ଏବେ ବାହାର୍ । କିଛି ନ କହିଲାରୁ ମୁହଁ ବଢ଼ିଯାଉଛି ।" ଏ କଥାରେ ଗେଲ୍‌ହୀ କି ତୁନି ହବା ଲୋକ ? ସେ ଉଠି ଲୁଗାକୁ ଅଣ୍ଟାରେ ଭିଡ଼ି ଦେଇ ଲୋକା, ମାଁ-ସଙ୍ଗେ ଦିନଯାକ କଜିଆ କଲା ।

ଶେଷକୁ ସଞ୍ଜ ଗୁଞ୍ଜୁ ଗୁଞ୍ଜୁ ମାଁ ଝିଅଁ କଂସା ଦି'ପଟ; ଦିଖଣ୍ଡ ମଣିଆ ଛିଣ୍ଡା ଗୁଦୁଡ଼ି, ଆଉ ଆଉ ତାଙ୍କର ଛୋଟିଆ ମୋଟିଆ ଚିଜସବୁ ବାନ୍ଧିଲେ । ଗେଲ୍‌ହୀ ପାଟି କରୁଥାଏ, ଶୋଧୁଥାଏ, କହୁଥାଏ, ମଲା ମୋର ଦୁଃଖ ଧନ୍ଦା କଲେ ପେଟ ପୋଷିବୁ, ବାର ଲୋକଙ୍କ କଥା କିଆଁ ସିହମୁଁ ? ଲୋକା ନ ଥାଏ, ଭଗବାନ ପୁରରେ ତା' କଚିରୀଠି ଥାଏ । ସେ ଥିଲେ କେଉଁାଣି ଗେଲ୍‌ହୀ ବାହାରି ଯାଇନଥାନ୍ତା ।

ମାଁ-ଝୁଅ ଯୋଉଠୁ କିଛି କହିଲେ ନାହିଁ, ଗେଲ୍‌ହୀ ବି ଆପଣା ପିଲା ହାତ ଧରି ଚିଜତକ ମୁଣ୍ଡରେ ମୁଣ୍ଡେଇ ବାହାରି ଗଲା । ସେତେବେଳେ ପାଣି କହୁଛି ମୁଁ, ପବନ କହୁଛି ମୁଁ । ଘଡ ଘଡ ଘଡ ଘଡି ମାରୁଛି, ଝମ ଝମ ମେଘ ପକାଉଛି, ଝିଲ୍ ଝିଲ୍ ବିଜୁଳି ମାରିଦେଉଛି । ହେଲେ ମାଁ ଝିଅଙ୍କ ଦେହ ଅକାଠ । ରାଗରେ ବି ଆହୁରି ଅକାଠ ହେଇଥାନ୍ତି ।

ମାଁ-ଝିଅ ବାହାରି ଗଲେ । ମୁହଁକୁ ମୁହଁ ଦିଶୁନାହିଁ କିଟି କିଟି ଅନ୍ଧାର ମାଡ଼ି ଆଇଲାଣି । ଖୋରଧା ବାଟ ଧରିଥିଲେ, ବାରି ନ ପାରି ଅନ୍ୟ ସଡ଼କରେ ଯାଇ ଉଠିଲେ । ଚାଲୁଛନ୍ତି, ବାଟର ପରିଯନ୍ତ ନାହିଁ; ସେତେବେଳେ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ମାସ । ଦିନଯାକ ଟାଣ ଖରା ହୋଇଥିଲା, ସଞ୍ଜପହରୁ ଧରିଛି ବରଷା, ଜହ୍ନ ଉଠିବାକୁ ନାହିଁ । ବାଟପାଖରୁ ବାସନା ନାକରେ ବାଜି ଯାଉଛି । ମହୁଲ

ଖାଇବାକୁ ଭାଲୁମାନେ ଭାରି ଭଲପାନ୍ତି । ସତକୁ ସତ ଗୋଟାଏ ମହୁଲବୁଦା ମୂଳେ ଭାଲୁଟାଏ ସୁତୁ ସୁତୁ ହଉଥାଏ । ଗେଲ୍‌ହୀ ତାକୁ ଦେଖିସାରିଲାଣି । ଯେତେ ହେଲେ ମାଈକିନା ଲୋକ, ତା'ଛାତିରୁ ନିଆଁଟାଏ ଖସି ପଡ଼ିଲା । ହାତରେ ଅସ୍ତ୍ର ଭିତରେ ଗୋଟିଏ କୁର୍‌ହାଡ଼ି ଆଉ ରତନୀ ହାତରେ ଥାଏ ଟାଙ୍ଗିଆଟା ।

ବାଘ ହେଉ, ଭାଲୁ ହେଉ, ଯମ ତ ଭେଟିଲେ ଗେଲ୍‌ହୀ ଆଉ ନ ଫେରନ୍ତି । ଆଉ ଯିବ କୁଆଡ଼େ ? କତିରେ ଗାଁ-ଗଣ୍ଡା ଦୃଶୁ ନାହିଁ । କେଉଁଠି ଟିକେ ଆଲୁଅ ନାହିଁ, ଜନପ୍ରାଣୀର ଶବଦ ନାହିଁ । ନିଛାଟିଆ ନିଶୂନ ରାତି ! ପୁଣି ପ୍ରାଣ ଉପରେ ତ ପଡ଼ିଛି । ଗେଲ୍‌ହୀ ମନେ ମନେ କହୁଛି ଯା ହବାର ହବ । ବାଘ ଆସୁ ଭାଲୁ ଆସୁ ଏଇ ଟାଙ୍ଗିଆରେ ଏକା ଚୋଟେ ଦେବି ଯେ ଦି'ଗରି ହୋଇ ପଡ଼ିଥିବ । ତା' ମନକଥା ମନରେ ଅଛି, ମଣିଷ ଗନ୍ଧବାରି ଭାଲୁ ତ ଗର୍ଜନ କରି ଧାଇଁ ଆଇଲା । ଗେଲ୍‌ହୀକି ବିଧାତା ବଳ ଦେଲା ପରି ସେ ଆଉ କିଛି ନ ପାଇ କୁର୍‌ହାଡ଼ିରେ ଦେଲା ତ ଏକାଚୋଟେକେ ତା' କାନ୍ଧରେ କିନା ? ବଡ଼ ଜନ୍ତୁ ହେଲେ କଅଣ ହବ ଭାଲୁ ବଡ଼ ଡରକୁରା । ସେ ତ ଗଡ଼ିଛାଡ଼ି ପଳେଇଛି ଜଙ୍ଗଲକୁ । ଗେଲ୍‌ହୀ ବି ବଡ଼ ଜୋରେ ମାରିଥିଲା । ଭାଲୁର ନିଶ୍ଚେ ଜାଗାଏ ଦି'ଜାଗା ଖଣ୍ଡିଆ ହେଇଥିବ । ସେତେବେଳକୁ ଚାନ୍ଦ ଉଇଁଆଇଲାଣି । ବରଷା ଛାଡ଼ି ଗଲାଣି । ନିବୁଜ ବଣଭିତରୁ ଗୋଟିଏ ଟିକି ଆଲୁଅ ହଠାତ୍ ଦୃଶିଗଲା । ଗେଲ୍‌ହୀ ବିଚାରିଲା ଆଲୁଅ ଯେତେବେଳେ ଦୃଶିଲାଣି, ଏଠି ନିଶ୍ଚେ ଗାଁ-ଗଣ୍ଡା ଅଛି । ମଣିଷ ନ ଥିଲେ ଆଲୁଅ ଜଳେଇବ କିଏ ? ଆଲୁଅକୁ ଅନେଇ ଅନେଇ ମା' ଝିଅ ଚାଲିଲେ । କ୍ରମେ ଜଙ୍ଗଲ ପାରିହୋଇ ପଶିଲେ ଗୋଟିଏ ଗାଁ ଭିତରେ । ସେଠି ଅନେକ ଲୋକ । ସାନ ସାନ କୁଡ଼ିଆଟି ମାନ, ପତର-ଛିଆଣି, ଲୋକଙ୍କ ଚେହେରା ଯମଦୂତ ପରି, ଆକାର ପ୍ରକାରରୁ ଶଅର ଶଅରୁଣୀ ପରି ଦିଶୁଥାନ୍ତି । ଗେଲ୍‌ହୀ ଆଉ ରତନୀକି ଦେଖି କେତେ ଲୋକ ପିଲା, ଯୁବା, ବୁଢ଼ା ପୁରୁଷ ସ୍ତ୍ରୀ ଧାଇଁ ଅଇଲେ । ''ତେମେ କିଏ ଲୋ'' ''ତେମେ କିଏ ଲୋ''କ କି ଜାଣି ଶହେଜଣଙ୍କ ମୁହଁରୁ ବାହାରିଲା । ତାଙ୍କ କଥାରେ ପଦେ ଦି'ପଦ ଜବାବ ଦେଇ ଗେଲ୍‌ହୀ ଗୋଟାଏ କାଠମୁଣ୍ଡିଆ ଉପରେ ବସିଗଲା । ତା'କତିରେ ରତନୀ ବସିଲା । ମୁଣ୍ଡରୁ ଚିଜ ଓହ୍ଲେଇ ଭୂଇଁରେ ଥୋଇଲେ । ଲୁଗାପଟା ସବୁ ପାଣି ସଡ଼ ସଡ଼ ହୋଇଥାଏ । ତାକୁ ଚିପୁଡ଼ିଲେ ।

ଶଅର ଛୋଟ ଜାତି ହେଲେ କଅଣ ହବ, ତାଙ୍କପରି ମାୟାମମତାଶୀଳ କେଉ ଜଣ ଅଛନ୍ତି ? ସେହିକ୍ଷଣି ତାଙ୍କୁ କିଏ ଘରକୁ ଡାକିଲା, କିଏ ଖାଇବାକୁ ଯାଚିଲା । ହେଲେ ଗେଲ୍‌ହୀ ତାଙ୍କ ହାତରୁ ପାଣି କିମିତି ଛୁଇଁବ, ସେ କହିଲା ଏଠି ଚଷା ଖଣ୍ଡେ ଇତ ଘର କି, ଗୁଡ଼ିଆ, ଗଉଡ଼ ଘର ନାହାନ୍ତି ? ଗେଲ୍‌ହୀ କଥାରେ ଜଣେ ବୁଢ଼ୀ କହିଲା; ହଉଲୋ ନାନୀ, ଆଜି ରାତିକି ଏଠି ରହ, କାଲି ସକାଳେ ତେତେ ଆମ ସାଆନ୍ତ ଘର କତି ବିଶିପଡ଼ାରେ ଛାଡ଼ି ଦବୁ । ସେଠି ଅନେକ ଚଷାଘର ।

ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ରାତି ପାହିଲା । ଶଉରୁଣୀ ବୁଢ଼ୀ ଆପଣା କଥାମତେ ମାଁ ଝୁଅକୁ ନେଇ ଦନେଇ ପାତ୍ର ଘରକତି ଗାଁରେ ଛାଡ଼ିଦେଲା । ସେଠି କିଜାଣି ଦିଇଶ ଘର ଚଷା ଥିବେ । ମଣିଷକୁ ମଣିଷ ଆଶ୍ରା । ଗେଲ୍‌ହୀକି ବି କାଲୁ ପରିଡ଼ା ଘରେ ବାସ ମିଳିଗଲା ।

ଗେଲ୍‌ହୀ ଆପଣା ଦୁଃଖ ଧନ୍ଦା କରେ; କାଳୁ ପରିଡ଼ାର ଢେଙ୍କି-ଚାକିଆରେ ମାଁ ଝିଅ ଦି'ମୁଠା ଫୁଟେଇ ଖାଆନ୍ତି, କାନିପାରି ଶୁଅନ୍ତି । କାଳୁ ଘରର ବୋଲବାଣୀଟା ନିତି ନାଁ କରିଦିଅନ୍ତି । କାଳୁ ପରିଡ଼ା ପରି ଲୋକ ତେମେ ପାଇବ ନାହିଁ । ବଡ଼ ସରଳ, ଛନ୍ଦ ଫନ୍ଦ କିଛି ଜାଣେ ନାହିଁ । ତା' ଭାରିଯାଟି ବି ଦୁର୍ଗାଟିଏ । ରୂପ ଯେମିତି ଗୁଣ ସେମିତି । ହେଲେ ମାଣିକପେଟରୁ ଘୁଷୁଡ଼ି ଛାତ । କାଳୁର ପୁଅ, ଲାଲୁ ପରିଡ଼ା ତୁଚ୍ଛା ଗୋଟିଏ ଶଇତାନ । ଗୋଟିଏ ବୋଲି ପୁଅ, ବାପ ମାଁ ବଡ଼ ଗେଲବସରରେ ବଢ଼େଇଥିଲେ । ସେଇଯୋଗୁଁ ସେ ନାଁ ବାପକୁ ମାନେ ନାଁ ମା'କୁ ମାନେ । ଯେମିତି ବଦ୍ଧାରୀ, ସେମିତି ଦୁଷ୍ଟ । ଭାରିଯାକୁ ତ ଚୂଲୀ ଚାଳରେ ବାସ ଦିଏନାଁ । ପଇସାଟିଏ ଦିନେ ରୋଜଗାର ନାହିଁ, ହେଲେ ଘରୁ ମା'ର ସୁନାପଇଁଚି, କଣ୍ଠି କଡ଼ି ଯାଇ ବଣିଆ ଦୋକାନରେ ବନ୍ଧା ପକେଇ ଦବ । ବାକ୍ସ ଫିଟେଇ ଟଙ୍କା ଘେନି ଚାଲିଯିବ ।

ଲାଲୁ ପରିଡ଼ା ରତନୀକି ଦେଖିଲାଦିନୁ ତା' ମନେ ମନେ ଥାଏ ରତନୀକି ବାହା ହେବ । ହେଲେ ମା' ବାପ ତା କରେଇ ଦେବେ ନାହିଁ । ଦୁଷ୍ଟ ତ, ଶେଷକୁ ମନରେ ଗୋଟିଏ ବୁଦ୍ଧି ପାଞ୍ଚିଲା । ରତୀନକି ନେଇ କଲିକତା ଗଲେ ବୋପା ମାଁ କରିବେ କ'ଣ ? ଏକଥା ଭାବି ଦିନେ ରତନୀକି କହିଲା । ଭାବିଥିଲା ରତନୀ ରାଜି ହୋଇଯିବ । ରତନୀ ଏକଥା ଶୁଣି କି ଆଉ ଥୟ ଧରେ ? ଲାଗିଲା ଧୁମାଧୁମ କଜିୟା । ଗେଲ୍‌ହୀ ତାକୁ ମାରିବାକୁ ଗୋଡ଼ାଇଲା । ଲାଲୁ ମାଁ କେତେ କାନ୍ଦିଲା । ତା' ଭାରିଯା ରତୀନିକି ଅଭିଶାପ ଦେଲା । ସେଠୁ ମା'ଝିଅଙ୍କ ବାସ ଉଠିଲା । ଗଲେ ନିଧି ବାରିକ ଘରେ ରହିଲେ । ତା' ବୋଉ ଭାରି ଖୋରଣୀ । ସେ କିଛିଦିନ ଯାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଭଲରେ ଚଳିଲା, ପୁଣି ସେଠି ବି କଜିଆ ନଗେଇ ଯାଇ ଏକାବେଳେ ରହିଲେ ବ୍ରାହ୍ମଣସାହୀ ଅର୍ଜୁନ ମିଶ୍ର ଘରେ ।

ଅର୍ଜୁନ ମିଶ୍ର ବ୍ରାହ୍ମଣ, ପୁଣି ବଡ଼ ଲୋଭୀ, ତା'ର ଗାଈ ବାଛୁରୀ ପରି ପଲେ ପିଲା; କୁଟୁମ୍ବ ହେଇ ଦଶପନ୍ଦର ଜଣ, ଭାବିଲା ମାଁ ଝିଅ ଦି'ଟାଯାକ ଖଟିବେ, ଭାତମୁଠାଏ ଲୁଗାଖଣ୍ଡକୁ ଏମିତି ପୋଇଲି କେଇଟା ମିଳିବେ ? କିନ୍ତୁ ଗେଲ୍‌ହୀ ଗୁଣ ସେ ଜାଣି ନଥିଲା । ଗେଲ୍‌ହୀକି ନେଇ ବିଚାରା ବଡ଼ ବିପଦରେ ପଡ଼ିଲା । ତା'ଘର ହେଲା କଳହପୁରୀ । ସକାଳେ ଦେଖ କଜିଆ, ସଞ୍ଜେ ଦେଖ କଜିଆ ଦି'ପହରେ ଦେଖ କଜିଆ । ରାତି ଅଧରେ ଦେଖ କଜିଆ । ରତନୀ ତ ଅଣ୍ଟାଭିଡ଼ି ତା ପିଲାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଜିଆ କଲା । ବେଳେ ବେଳେ ଦି'ଟା ଥୋଇ ଦେବାକୁ ବି ଭୁଲିଲା ନାହିଁ ।

ଏମିତି ହେଇ ଯାଙ୍କର ଦିନ ଗଲା । ଖୋରଣୀକି ବାସ ମିଳିବ ପୁଣି କୋଉଠି ?

ଏ ମା' ଝିଏ ତ ବିଶିପଡ଼ାରେ ରହିଲେ । ଏଣେ ଲୋକା ଯାଙ୍କ ଖବର ପାଇ ମହା ମୁସ୍କିଲ୍‌ରେ ପଇଲା । ପିଲାଟି କାଳୁ ଗେଲ୍‌ହୀକି ମା ପରି ରତନୀକି ଭଉଣୀପରି ମାନି ଥିଲା, ମାୟାମମତା ବି ଲାଗି ଯାଇଥିଲା, ଭାରିଯାକୁ ଶାଶୁକୁ ବହେ ଶୋଧିଲା; ଶେଷକୁ ବାବୁକୁ କହି ଗାଁ ଗାଁ ଲୋକ ପଠେଇ ଖୋଜେଇଲା ।

ବିଶିପଡ଼ା ସରଦେଇପୁରକୁ ବାଟ ତିନି କୋଶ ହବ । ଲୋକାକୁ କିଏ କହିଲା ଗେଲ୍‌ହୀ ରତନୀ ସେଇଠି ଅଛନ୍ତି । ଲୋକା ଯାଇ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ତାଙ୍କୁ ସେଠୁ ବୁଝେଇବାକୁ ଘରକୁ ଆଇଲା ।

ସେତେବେଳକୁ ସାରଦାର ପିଲାପିଲିର ସମ୍ଭାବନା । ସେ ବି କାମଟା ତୁଲେଇନବା ଆଶାରେ ମୁହଁ ଉପରେ ଆଉ କିଛି କହିଲା ନାହିଁ । ଘରେ ତ ଲୋକା ଯାଙ୍କୁ ଥୟ-ଥାୟ କରି ଦେଇଗଲା । ଏଣେ ଜାତିବାଲା ତାକୁ କଲେ ଜାତିରୁ ଅଟକେ । ଗେଲ୍ହୀ ଆଉ ତା'ଝିଅ ଏତେ ଦିନ କୁଆଡ଼େ ଥିଲେ । ବାଉରୀ ହାଣ୍ଡିରେ ଖାଇଛନ୍ତି କି ହାଡ଼ି ହାତରେ ଖାଇଛନ୍ତି କିଏ ଜାଣେ ? ମାଇକିନାଁ ଝିଅ ଘରୁ ଗୋଡ଼ କାଢ଼ିଛନ୍ତି, ତାକୁ ପୁଣି ଏ ଘରେ ପୂରେଇଲା ।

ମାତ୍ର ଲୋକା ଜାତିକି କୋଉ ଖାତର କରେ ? ତା'ଭାରିଯା ଚିଡ଼ିଚିଡ଼ି ହେଲାରୁ କହିଲା, "ମ, ଏଣ୍ଡୁରୁ ସାଇବ କଣା, ମୋ' ଆଣ୍ଠୁ ଆତୁ ବୁଝାମଣା," ଏଇ ଅଲ୍ହୀଆ ଜାତିକି ମୁଁ ଡରିବି ? ଲୋକେ ମଦ ଗଞ୍ଜେଇ ଖାଇଲେ ତାଙ୍କ ଜାତି ଯାଉ ନାହିଁ । ରାଣ୍ଡ ଅରଖିତଙ୍କ ଜମିବାଡ଼ି ବୁଡ଼େଇ ଦେଲେ ତାଙ୍କୁ ପାଞ୍ଚ ପଞ୍ଚୁରୁ ସଜା ନାହିଁ । ଲୋକ ଦି'ଟାକୁ ଆଶ୍ରା ଦେଲାରୁ ହେଲା ମୋର ମହାପାପ । ଥାଉନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଜାତି ନେଇ ସେହିମାନେ । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଡରେ ନାହିଁ । ତା'ଭାରିଯା ଚୁପ୍ । ଏଗାରତୁଣ୍ଡୀ, ନଅତୁଣ୍ଡୀ ସକାଶେ ଲୋକନାଥ ଜାତିରୁ ଅଟକେ ହେଉଛି, ଏ କଥା ଜମିଦାର ବାବୁ ଶୁଣିପାରିଲେ । ଦିନେ ଲୋକନାଥକୁ କହିଲେ, ଚାଲ ଗୋଟାଏ ମଉଜ କରିବା ନଅତୁଣ୍ଡୀ ଯେମିତି ଖୋରଣୀ ତାକୁ ଠିକ୍ ସେମିତି ଗୋଟିଏ ବର କରି ବାହା ଦେଇଦବା । ତମ ଉପରୁ ବୋଝ ଭାରଟା ଯିବ । ବାବୁର ଆଗ କଥା ଲୋକନାଥର ମନେ ପଡ଼ିଗଲା; କିନ୍ତୁ ସେ ହଉଛନ୍ତି ମୁନିବ ତାଙ୍କୁ କ'ଣ କହି ହବ ? କହିଲା, "ହଉ ଆଜ୍ଞା ସତକଥା, ରତନୀ ବାହା ହେଇଗଲେ ଜଞ୍ଜାଳ ଯାଏ ।" ହେଲେ ଏଡ଼େ ଖୋରଣୀକି ସତରେ କିଏ ବାହା ହବ ? ବାବୁ ତା'ମନ କଥା ଜାଣିପାରି କହିଲେ, "ଲୋକନାଥ, ଆମେ ରଇତ ଭିତରୁ ଗୋଟାଏ ଚଷା ଟୋକା ଦେଖି ବାହା କରିଦବା । ମୁଁ ପଛେ ତାକୁ ଦି'ମାଣ ଜମି ଯଉତୁକ ଦେବି । ଗୋଟାଏ ପୁଣ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ତ ହବ । ଲୋକନାଥର ଏଥିରେ ନାହିଁ କରିବାର କ'ଣ ଥିଲା ?

ବାବୁ କଥା ଠିକଣା ହେଲା । ଲୋକନାଥ ଘରକୁ ଅଇଲା । ତା'ଭାର୍ଯ୍ୟା ଏକଥା ଶୁଣି ରତନୀ କାନରେ ପକେଇଲା । ସେ ତ ରାଗରେ ଗୋଟାକୁ ଗୋଟା । ତାକୁ ପୁଣି ବାହା ହବ ଏଡ଼େ ଛାତି କାହାର ? ତା'କଥାରେ ସାରଦାର ଦେହ ଜଳିଗଲା । ତା'ସକାଶେ ଏମାନେ ଏକଘରିକିଆ, ଏ କଥା ସାରଦା ମୋଟେ ଭୁଲି ପାରୁନଥାଏ । ତା'ଇଚ୍ଛା ହେଉଥାଏ ଏଇକ୍ଷଣି ରତନୀକି ପୁଣି ଘରୁ ତଡ଼ିଦେବ । ହେଲେ ସ୍ୱାମୀ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ଆଉ କିଛି କହିପାରୁନଥାଏ, ମାତ୍ର ଲୋକା ଶାଶୁ ବା କାହିଁକି ସହିବ ? ସେ ଆଉ ସମ୍ଭାଳି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଝିଅକୁ ଦେଖେଇ କହିଲା, "ଏସବୁ ଅର୍ଖିତ ଟାଣ, ଥୋଇ ଦଉ ତା' ବୋପା ଭାଇ ଘରେ । ଏଠି ମୋ'ଝିଅ ଉପରେ କର୍ତ୍ତାପଣିଆ କରିବାକୁ କିଏ କହିଲା ମ, ଅଇଁଠା ଖାଇକି ? ରତନୀ ବଡ଼ ଛୋଟ ମାନିବା ଜନ୍ତୁ ନୁହେଁ । ସେ ବି ବୁଢ଼ୀକି ଖୁବ୍ ବତେଇଲା । ଶେଷକୁ ରାଗରେ ରତନୀ ଘରୁ ବାହାରି ଗଲା । ଗେହ୍ଲୀ ଯାଇଥାଏ ଆର ଗାଁକୁ ଧାନ କୁଟି । ଲୋକା ସାଇରେ କାହା ଘରକୁ ବୁଲି ଯାଇଥାଏ । ରାତି ନଅଟା ବେଳକୁ ଆସି ଶୁଣିଲା ରତନୀ ଘରୁ ବାହାରି ଗଲାଣି । ତାକୁ ଅନ୍ଧାର ଦିଶିଲା । କାଲି ତା' ବାହାଘର, ଆଜି କନିଆ ପଳେଇଲାଣି, ବାବୁ କ'ଣ ଭାବିବେ ? ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗେ ଥଟ୍ଟା କରୁଛି । ବଡ଼ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ଭାର୍ଯ୍ୟାକୁ ବକି ବକି ଲଣ୍ଠନ ଧରି ଖୋଜି ବାହାରିଲା । ଗେହ୍ଲୀ ଆସି

ଏ ଖବର ଶୁଣି କାହାକୁ ମାରିବ କି ତାରିବ । ସେ ବି ଲୋକା ସାଙ୍ଗେ ବାହାରିଲା । ଘଡ଼ିଏ ଖଣ୍ଡେ ଏଣେ ତେଣେ ଖୋଜୁ ଖୋଜୁ ଆମ୍ବତୋଟାରେ ତାକୁ ପାଇଲେ । କଇଁ ଫୁଲ ପରି ଜହ୍ନ ପଡ଼ିଛି । ସୋରିଷ ବୁଣି ଦେଲେ ଖୁଣ୍ଟି ହେଇଯିବ । ଗୋଟାଏ ଆମ୍ବ ଗଛ ମୂଳେ ଏକାଟିଆ ରତନୀ ବୁଲୁଥାଏ । ଏମିତି ଜାଗାକୁ ଯିବାକୁ ପୁରୁଷ ଡରିବେ । ରାଗରେ ତା'ର ଡର ଭୟ ନଥାଏ । ଲୋକନାଥ କେତେ କୁହା ପୋଛା କରି ଶେଷକୁ ହାତ ଧରି ତାକୁ ଘରକୁ ନେଲା । ସେତେବେଳକୁ ରାତି ବାରଟା । ଦୁହେଁ ଘରକୁ ଗଲେ । ଏଣେ ସାରଦା ମୁହଁ ଫୁଲେଇ ବସିଥାଏ । ସଭିଙ୍କି ବୁଝାଉ ବୁଝାଉ ପୁଣି ତିନିଘଡ଼ି ଗଲା ।

ସେଦିନ ଉଠୁ ଉଠୁ ତାଙ୍କୁ ବେଳ ପ୍ରାୟ ଆଠଟା ହେଲା । ଏମିତି ସମୟରେ ଗୋଟିଏ ଲୋକ ଆସି ହାଜର । ଲୋକା ତ ତାକୁ ଘଡ଼ିଏ ଖଣ୍ଡେ ଏକାଦୃଷ୍ଟିରେ ଅନେଇ ରହିଲା । ଚଷା ଚାଷେଣ୍ଡିୟା ଚେହେରା, ଭୂତମୁଣ୍ଡିଆ, ଖଣ୍ଡେ ଲେଙ୍ଗୁଟି ମାରିଛି, କଳା ମୁସୁ ମୁସୁ ଚେହେରା । ଆସି ହଠାତ୍ ଲୋକା ଗୋଡ଼ ତଳେ ଲମ୍ବଦଣ୍ଡା ହୋଇ ପଡ଼ିଗଲା । ଲୋକା ଏକାବେଳକେ ହତବୁଦ୍ଧି । ଲୋକଟା ହଠାତ୍ ଉଠି ବାୟାଙ୍କ ପରି ସ୍ୱରରେ କହିଲା ମଣିମା, ସାଆନ୍ତେ ମୋତେ ବଢେଇଛନ୍ତି ବା' ହବାକୁ । ମୋ' ନାଁଟି ଫକୀରା । ବାପ ନାଁଟି ଭରତିଆ । ମୋ'ଅଣ ଜେଜିବାପା ନାଁଟି ଆରତିଆ, ମୋ'ପଣ ଜେଜିବାପ ନାଁଟି ସାରତିଆ । "ଲୋକା ତା'ସ୍ୱରରେ ଚିଡ଼ି ଉଠି ଗୋଡ଼ରୁ ଖଡ଼ଉ କାଢ଼ିଲା । ମାରିବାକୁ ଗୋଡ଼ାଇଲା । ବର ଖଣ୍ଡେ ଦୂର ଦୌଡ଼ି ଯାଇ, ପୁଣି ନେଉଟି ଆଇଲା । ଲୋକନାଥ ସେତେବେଳକୁ ଭିତରକୁ ପଶିଗଲାଣି । ଲୋକଟା ଆସି ଦୁଆରେ ଡାକିଲା । ଗେଲ୍ହୀ ବାହାରି ପଇଲା । ତା'ବିଭୀଷଣ ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖି ଗେଲ୍ହୀ ଆଉ ସମ୍ଭାଳି ନପାରି କହିଲା, "ମାଁଲୋ କି ଅପରଛନିୟା ଅବରଜିୟାଟା ଏ କୋଉ ଗାଡ଼ରୁ ଉଠିଆଇଛି ।" ଲୋକଟା କଟମଟ ହେଇ ଗେଲ୍ହୀ ମୁହଁକୁ ଦଣ୍ଡେକାଳ ଚାହିଁ କହିଲା, "ମୁଁ ବା' ହବାକୁ ଆଇଚି ।"

ଗେଲ୍ହୀ ଘୃଣାରେ ମୁହଁ ବୁଲେଇ ଦେଇ କହିଲା, ତୁ ଛତରାଟା କାହାକୁ ବାହା ହବୁକିରେ ? "ତୋର ଯୋଉ ରୂପ ଲୋକେ ଖାଲି ଧାଇଁ ପଡ଼ିବେ ଝିଅ ଦବାକୁ । ଗେଲ୍ହୀ ଆଉ କ'ଣ କହିଥାନ୍ତା, ବରଟା ତ ଦୁମକିନା ତା ଗୋଡ଼ ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା । ବଡ଼ ପାଟି କରି କହିଲା, "ମାଉସୀ ଲୋ ମୁଁ ବା' ହବାକୁ ଆଇଚି, ଆଖି ଛୁଁଚି, ମୁଁ ବା' ହବାକୁ ଆଇଚି, ଦାନ୍ତରେ କୁଟା ହଉଚି, ମୁଁ ବା' ହବାକୁ ଆଇଚି, ତୋ' ରାଣ ମୁଁ ବା' ହବାକୁ ଆଇଚି; ତୋ ପୁଅ ରାଣ – " ଗେଲ୍ହୀ ଆଉ ସହିପାରିଲା ନାହିଁ, ଝାଡୁରେ ଦି' ପାହାର ଦେଲା, ଗୋଡ଼ରେ ଗଡ଼େଇ ଦେଇ, ପାଟି କରି କହିଲା, "ମଲା ମୋର ଅଫଳାଟା, ନିଆଁ ଲଗାଟା," ତା'ପାଟିରେ ଲୋକା ଦଉଡ଼ି ଆଇଲା, ରତନୀ ବି ଦଉଡ଼ି ଆଇଲା । ସେତେବେଳକୁ ଲୋକଟା "ବାପା ଲୋ, ମା'ଲୋ, ହାଡ଼ ଭାଙ୍ଗିଲା ଲୋ କହି ଏଡ଼େ ପାଟି କଲା ଯେ ସାଇଯାକ ଦଉଡ଼ି ଆଇଲେ । ସେମାନେ ତ ୟାକୁ ଦେଖି ଅବାକ୍ । ଏମିତି ଅପରିଚ୍ଛନ୍ନ ମୂର୍ତ୍ତି, ଯମଦୂତ ପରି ଚେହେରା ଦେଖି ପିଲାଏ ବି ଡରିଗଲେ । ତାଙ୍କ ଡର ଦେଖି ସେ ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଗୋଡ଼େଇଲା । ବଡ଼ ପାଟିରେ ହସିଲା, ତା'ମୁହଁରୁ ନାଳ ବୋହି ପଡୁଥାଏ । ଏଠି କଚାଡ଼ି ହ, ସେଠି ବାଡ଼େଇ ହ, ୟା ଗୋଡ଼ ଧ', ତା' ଗୋଡ଼ ଧ' ଲୋକ ଥାଟ-ପଟାଳି ଜମିଗଲେ । ସେ ବାହୁନି ନାଗିଚି, ଆଉ କାନ୍ଦୁଚି;

ଆଁରେ ମାଇଲେ ଲୋ, ହାଡ଼ ଭାଙ୍ଗିଲେ ରକ୍ଷାକର ରକ୍ଷାକର –
ପୋଡ଼ି ଯାଉ କିନା ବାହାଘର ।
ଶାଶୁ ମୋ'ବାଘୁଣୀକ, ଭାରିଯା ନାଗୁଣୀ
ମଲାଣି ଶଶୁର ବିଦିଆଧର ।
'ଆରେ ଗାଁବାଲା ରକ୍ଷାକର ।

ତା' କାନ୍ଦ ତା' ଢଙ୍ଗରେ ଲୋକେ କିଛି ବେଳ ଛିଡ଼ା ହୋଇଗଲେ । ଗେଲ୍ହୀ ତାକୁ, ତୁଚ୍ଛା ବାୟାଟାକୁ ଝାଡୁରେ ପିଟିଛି, ଏକଥା କେହି·ସହ୍ୟ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ଲୋକା ଭାରି ରାଗିଯାଇ କହିଲା, ''ତୋର ମାଉସୀ, ଏ କି ଗୁଣ ! ଲୋକଟା ତୋ ଝିଅକୁ ବାହା ହବ କହିଲା, ମାତ୍ର କ'ଣ ବା ହେଇଯାଉଚି ନାଁ ସତେ ଆମେ ଦେଇ ଦେଉଚେ ।''

ଲୋକା କଥାରେ ବାୟା ଭାରି ଖୁସି । ହାତ ହଲେଇ ମୁଣ୍ଡ ହଲେଇ କହିଲା, ''ଯାଇଲ ! ମୋ ନାଁଟି ଫକୀରା, ମୋ' ବାପ ନାଁଟି ଭିକାରିଆ, ତା' ବାପ ନାଁଟି ସାରଠିଆ । ଆମେ ଛାତିରେ କରଣ ଖଣ୍ଡେଇତ, କରଣ ଖୁରାରେ ଦଣ୍ଡବତ । କିଅ ଲୋକି ମହାରଣା, ବାବୁ ମୋତେ ବଟେଇଚିନି ବା' ହବାକୁ, ଆମ ଖବର ବୁଝୁନା କିଆଁ ? ଆଲୋ ମାଉସୀ, ତୋ' ଗୋଡ଼ ଧରୁସି, କନିଆ ଆଣି ଦେ, ବାହା ସା ହୁଏଁ, ଘରକୁ ଯାଏଁ, ବେଳ ଯେ ମାଡ଼ି ଆଉଚି ! ଆଲୋ ମାଉସୀ, ମାଇଲେ ପଛେ ମାର, ଦେ'ଦି'ଟା ଝାଡୁ ପାହାର, ମୁଁ ସହିବି, ପାଟି ବୁଜିବି, ଆଖି ବୁଜିବି, କନିଆଟି ଆଣି ଦାଣରେ ଥୁଅ, ଭଲେ ଭଲେ ମୋତେ ବିଦାକି ଦିଅ ।'' ତା'ଗୀତ, ତା'ସ୍ୱରରେ ସଭିଏଁ ଖୁବ୍ ହସିଲେ । ସାଇ ମାଇପେ ରତନୀକି ଥଟ୍ଟା କରି କହିଲେ, ଆଲୋ ରତନୀ ତୋ' ବର ଲୋ ? ରତନୀଟି ରାଗରେ ଗୋଟା ଗୋଟା ! ଏଣେ ବର ତାକୁ ଦେଖି ତାଳି ମାରି ନାଚି ନାଚି କହିଲା; – ''ଏଇ ମୋ' କନିଆ, ଏଇ ମୋ କନିଆ ! ଆଲୋ ଚେପଟି ନାକୀ, ଛାମୁ ଦାନ୍ତୁରୀ, ନାକ କାନ୍ଦୁରୀ, ମାଧିଆ ମାଁ, ମୁଁ ତୋ' ବର ଲୋ ବର ଲୋ ! ମୋତେ ଅନା ଲୋ !'' ''ଆରେ ନିଁଅସିଆ ତୋ' ବରପଣିଆ ଚୁଲୀରେ ଯାଉକିନା'' ରତନୀ ତାକୁ ଖଣ୍ଡିଆ ଝାଡୁ ମୁଠା ଧରି ମାରି ଗୋଡ଼େଇଲା ! ''ଆଲୋ ମୋତେ ମାର ନାଁ ଲୋ ମୁଁ ତୋ' ବରଲୋ !'' ବର ପାଟି କରୁଥାଏ ।

ସେତେବେଳକୁ ସେଠି ଆଉ ଦି'ଜଣ ହାଜିର ! ବାବୁର ଭଣ୍ଡାରୀ ଟୋକା ଦାମା ବାରିକ, ତା'ସାଙ୍ଗରେ ଗୋଟାଏ ବୁଢ଼ା ନାହାକ । ବାଡ଼ି ଖଣ୍ଡେ ଧରିଚି, ଠୁକେଇ ଠୁକେଇ ଚାଲିଚି । ତା'ମୁଣ୍ଡର ବାଳ ଝୋଟପରି । ତା'କାଖରେ ବିଡ଼ାଏ ତାଳପତ୍ର, ହାତରେ ଗୋଟାଏ ପୁରୁଣା ଫଟା, ଉଇକଟା ପାଞ୍ଜି, ତା'ମଲାଟ କୁଆଡ଼େ ଗଲାଣି ! ବୁଢ଼ା ଥରେ ଥରେ କାଶୁଚି, ଥରେ ଥରେ ଛିଙ୍କୁଚି, ଥରେ ଥରେ ନାସ ଟିପେ ଟିପେ ଶୁଙ୍ଘୁଂଚି । ଆଉ ଅଡ୍ଂ ବଡ୍ଂ ବ୍ୟାଂ ଡ୍ୟାଂ କରି ଶ୍ଳୋକ ବୋଲୁଛି । ତା'ଦେହରେ ଗୋଟିଏ ସହସ୍ର ଗଣ୍ଠିଆ ଛିଣ୍ଡା କବଚା, ଏଡ଼େ ମସିଆ ଯେ କିଜାଣି ବରଷେ ହେଲା ଧୋବାଘର ମୁହଁ ଦେଖି ନାହିଁ; କାନ୍ଧରେ ତେଲ ଚିକିଟା ଚିରା ଗାମୁଛା: ତା'ର ବି ସେଇ ଦଶା: ବୁଢ଼ା ଏତେ ପାନ ଖାଉଛି ଯେ ଓଠ ଏମୁଣ୍ଡ ସେମୁଣ୍ଡ କଳା ପଡ଼ି ଥୋଡ଼ିଯାକ ନାଲି ବୋହି ପଡ଼ିଛି ।

ଦାମା ବାରିକ, ଭଣ୍ଡାରି ଟୋକା ବଗୁଲିଆ, ସେ ବୁଢ଼ାକୁ ବକୁଚି, ଗାଳି ଦଉଚି, ଚଞ୍ଚଳ ଚାଲ ହେ ଅଜା, ଉଛୁର ହେଲାଣି, ବର ଗଲାଣି ଭାରି ଆଗ ।

ଦାମା ବାରିକ ସ୍ୱର ଶୁଣି, ଲୋକା ପଚାରିଲା ତୁ କୁଆଡ଼େ; ଦାମା ଅଣ୍ଟା ଖୋସଣୀରୁ ଖଣ୍ଡେ ମସିଆ କାଗଜ ବାହାର କଲା, କହିଲା ଏଇ ଭାଷା ଜମିଦାର ବାବୁ ଦେଇଚିନି, ଭିକାରିଆ ପୁଅ ଫକୀରାକୁ ପଠେଇଚିନି, ତମ ଅତନୀ ନାନୀକି ବା' ହେବ । ଏଇ ନାହାକ, ଆଉ ବାହ୍ମଣହରିକା, ପାଲିଙ୍କିହରିକା ପଛରେ ଆଉଚି, ସଞ୍ଜଠେଇଁକି ଆସି ପହଞ୍ଚିବେ ଆଗ ଖଡ଼ି ପକେଇ ଜାତକ ଯୁଜା !

ଲୋକା ତ କାବା ! ମାଗିଖିଆ ବୁଲା ଫକୀରାଟିକୁ ବାବୁ ବର କରି ପଠେଇଛନ୍ତି । ଭାଷା ବି ପଢ଼ିଲେ । ହାକିମ ତ ! ତାଙ୍କୁ ସୂରଜ ଚନ୍ଦର ଡରିବେ । ମଣିଷ କଥା କ'ଣ ! ଗେଲ୍ହୀ ଏ କଥା ଶୁଣି ଭାରି ଖପା ! ସେ ପାଟି କରି ଜମିଦାରବାବୁକୁ ଖୁବ୍ ଶୋଧିଲା । ଲୋକା ଖାଲି ତା' ଗୋଡ଼ ଧରୁଥାଏ ମାଉସୀ, ତୁନି ହ' ! ମୋ' ଚାକିରିଟା ଛଡ଼ା ନାଁ । ଏ ଦାମା ସବୁ ଯାଇ ମୁନିବ କାନରେ କହିବ । ସଂସାର କରିଥିଲେ ଛାତିରେ ପଥର ପକେଇ ସହି । କଥାରେ କହନ୍ତି, ଯେତେ ଭାଇ ସେତେ ଘର, ଯେତେ କନିଆ ସେତେ ବର । ବରଟା ଏବେ କ'ଣ ଅସୁନ୍ଦର ହେଇଁଚି କି ଖଣ୍ଡିଆ ନାଁ, କଣା, କୁଜା । ଖାଲି ବର୍ଣ୍ଣଟା ମସିଆ ! ଆଉ ସଂସାରରେ ମର୍ଦପୁଅର ରଙ୍ଗ କିଏ ବାଛୁଥାଏ । ବାବୁ ଜମି ଦଶମାଣ ଦେବେ, ଘର କରିଦେବେ । ତୋ' ନାଗି ମୁଁ ଜାତିପାଟକରୁ ଅନ୍ତର ହେଇଚି, ସବୁ କଥା ଜାଣୁ; ପୁଣି ଏଡ଼େ ଅବୁଝା ।

ଲୋକା ରତନୀ ମାଁକୁ ବୁଝଉଛି । ଏଣେ ଦୁଆରେ ତାଙ୍କର ତାମସା ଲାଗିଛି । ଯାତ୍ରା ଦେଖିବାକୁ ଯେମିତି ଲୋକ ଜମିଗଲେଣି । ନ ଜାଣିବା ଲୋକେ ନାହାକକୁ ପଚାରୁଛନ୍ତି, "ହଇକିଏ ମଉସା, ଏ ବାୟାଟା କିଏ !" ମଉସା ସେଥିରେ ନାକକୁଞ୍ଚି, କପାଳ କୁଞ୍ଚି ଥରେ ଛିଙ୍କି କହିଲେ, "ଭଲା ରାଇଜକୁ ଅଇଲି, ଏ ତମ ଘର ଜୁଆଁଇ ଚିହ୍ନିନାଁ ? ଆରେ ବୋଇଲା କଣନାଁ : - ସେଠୁ ସ୍ୱର ବାହାରିଲା : -

ପଦିଁଆ ନାତୁଣୀ ବିଦିଆଁ ଝିଅଁ ଖୋରଣୀ ନଁ ତୁଣ୍ଡୀ
ରତନୀ ବର ଧୋଁଇ ଧାଇଁ କରି ଘରକୁ ନିଅ
ସିଧାଁ ଦେଇଁ ମେତେ ବିଦାୟ କର । -

ଆଁ କ'ଣ ବୋଇଲା : - ଆଁରେ ଆଣ ଆଣ ନଁଡ଼ିଆ, ଆଣ ଆଣ ସରୁଁ ଚୁଡ଼ାଁ - ଏଁ ଆଣ ଆଣ ଧୋଁତୀ ଚାଁଦର । ଆଜି ମୂଳା ନକ୍ଷେତ୍ରେ ବାହାଘର । ବର ନାଁଟି ଫକୀଁରା ଯା କହୁ କହୁ ସେହିକ୍ଷଣି ଲୋକା ପିଣ୍ଡାରେ ଖଡ଼ି ପଇଲା । ନାହାକ ଆଙ୍ଗୁଳି ଗଣି କହିଲା - "ବୃର୍ଚ୍ଛିକ କଁକଡ଼ା ମୀନସ୍ୟ ବିପ୍ରା"-ଆରେ ଫକୀରା :- ନାଁରୁ ହଉଚି, କକଁଡ଼ା ରାଶି, ପରୁଁବା ଆଷଢ଼ା ନଇଖତ୍ର - କନିଆଁ ନାଁଟା, ରତନାଁ ଦେଇ - ହଉଛି ବୃର୍ଚ୍ଛିକ, କରଁକଟ ମୀନସ୍ୟ ବିପ୍ରା :- ଏଁ ହଁଉଚି, ମଘାସିଂହ । ରାଶିଁକି ସୂଜୁଁଚି, ଏ ବୋଲେ ବିନାଁ -

"ଆପଣାଁ ଉଦଁର ପୂରିଁଲେ ତୋଷ;
କୋଦ୍ଧୀ ମାଁସ ଲୋଭାଂ ଅଟେ ବିଶେଷ
ବନ୍ଧୁଁ ମେଳେଁ ତାରଁ ନ ଆଇଁ ମନ,
କଟା ଚଇଁଖୁ, ଇଚ୍ଛେଁ ବନଗମନ ।"

ଏଁତକ ଗୁଣ ସିଂହ ରାଶିର !'' କେତେ ଲୋକ ନାହାକ ଆଉଚି ଦେଖିକି ଆବୃତ୍ତି ପଢ଼ଲେ, କିଏ ହାତ ଦେଖେଇଲା, କିଏ ରାଶି ଗଣେଇଲା । ନାହାକ ସଭିଙ୍କି ପଚାରୁ ଥାଏ, ଗୋଁଟାଏ ଫଳଁ ନାଁ କହିଲଁ ? ଉତ୍ତରରେ ଜଣେ କହିଲା ଡାଳିମ୍ବ । ନାହାକ ତାକୁ ଗଣି ଗାର କାଟି ବଡ଼ ବଡ଼ କରି ସଂସ୍କୃତ ପଢ଼ି ଉତ୍ତର କଲା ।

ସେଣେ ବର କ'ଣ କରିଛି ନାଁ ସୁଆଙ୍ଗ କରୁଚି । ପରସ୍ତେ ନାଚି ଯାଉଚି, ପରସ୍ତେ ବୁଲି ପଡୁଚି, ହାତରେ ତାଳି ମାରୁଚି ଆଉ ଗାଉଚି :-।

ବାଇଧରର ଅପାର ଗୁଣ -
ପଖାଳ ଭାତରେ ନ ଖାଏ ନୁଣ -
ପଦିଆ ଉଦିଆ ଏକାମାଁଆର
ବାଇଧର ଭାଇ ବିଦିଆଧର
ବାଇଧରର ଅପାର ଗୁଣ । -
ଭାଇ ଭାଉଜକୁ ଦୂରୁ କାଢ଼ିଲା
ପଟା ପାଉଟୀକି ଚିରି ପୋଡ଼ିଲା
ବାଇଧରର ଅପାର ଗୁଣ ।
ତପଡି ସାଥିକି ନାହିଁ ତୁଉଣ -

ବାଇଧରର ପୁଅ ବଟୁ ଶୁଣୁଥିଲା । ତା' ବାପ ନାଁରେ ଗୀତ ଶୁଣି ସେ ଲୋକଟାକୁ ଧାଇଁ ଆସି ଚାପୁଡ଼ାଏ କଷି ଦେଲା । ଲୋକେ ସବୁ ମିଶି ଗଲେ । କିଏ ବାୟାପକ୍ଷ କିଏ ବଟୁପକ୍ଷ । ସେଠି ଲାଗିଲା କଳି କନ୍ଦଳ, ଗୋଳମାଳ । ବାୟାକୁ ନେଇ ସେମାନେ ଗଲେ ବାଇଧର କତିକି ।

ସେତେବେଳକୁ ଦିନ ଦି'ପହର । ବାଇଧର ଘରେ ବିଶ୍ରାମ କରୁଥାଏ । ସେ ବି ଆସି ଦୁଆରେ ପଚାରିଲା, କ'ଣ କଥା, ବଟୁ ତାକୁ ସବୁ କହିଲା । ବାବୁ ଆଇଲେ, ଦେଈ ଝରକା ବାଟେ ଚାହିଁଲେ । ବାୟା ଗୀତ ଗାଉଛି ।

ବାଇଧରର ଅପାର ଗୁଣ, ବଡ଼ କୃପଣ
ପଖାଳ ଭାତକୁ ଖାଏ ନୁଣ । -

ବାଇଧରର ଭାରି ରାଗ ହେଲା । ସେ ତାକୁ ଧରି ଆଣିବାକୁ ହୁକୁମ ଦେଲା । ବାୟା ଆସି ନମ୍ବଦଣ୍ଡ ଗୋଡ଼ ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା । ବାଇଧର ପଚାରିଲା, "ତୁ କିଏ ?'' ସେ ବଡ଼ ପାଟିରେ ହସି କହିଲା, ମୋତେ ଚିହ୍ନ ନାଁ-ମୁଁ ପରା ସରଦେଈପୁର ଗାଁ ଫକୀର ଓଲୁ ! ମୋ' ନାଁଟି ଫକୀରା, ମୋ' ବାପ ନାଁଟି ଭିକାରିଆ, ତା'ବାପ ନାଁଟି ଭରତିଆ, ତା ବାପ ନାଁଟି ଆରତିଆ, ତା'ବାପ ନାଁଟି ସାରତିଆ ।'' ବାଇଧର ଦେଖିଲା ତୁଚ୍ଛା ବାୟା ! ରାଗିକିନା ଘର ଭିତରକୁ ଗଲା । ଦେଈ ଝରକାବାଟେ ଅନେଇଛନ୍ତି । ବାୟା ତାକୁ ଦେଖି ଆଉ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱର ବାହାର କଲା -

"ଆଲୋ ଫଟା ସୁନ୍ଦରୀ ଲୋ, ଫଟା, ସୁନ୍ଦରୀ; ଫଟା ସୁନ୍ଦରୀ, ଆପଣମାନେ ମୁଁ ଆପେ ଧୁତୁରୀ ଲୋ, କଳି ହୁନ୍ଦରୀ ଲୋ, ବୁଢ଼ୀ ବାନ୍ଦରୀ, ତୋଳିକି ଚାଉଳ, ଓଳିଏ ଖାଉ, ଶାଶୁ

ପଚାରିଲେ ମୁହଁ ଶୁଖାଉ, ଗୁରନ୍ତ ଆଗରେ ଖଚ ମିଛ କହୁ, ମନ ଭଙ୍ଗାଉ, ଆଲୋ ଫଟା ସୁନ୍ଦରୀ ଲୋ, କୋଦି ଗୋଦରୀ – ଫଟା ସୁନ୍ଦରୀ ।–

ବୃହଣ୍ନୃପାହି କେବଳମ୍ ପାଞ୍ଚକଥା

ରତନୀର ବାହାଘର ହବ । କନିଆ ତ ରତନୀ, ବର ତ ଫକୀରା ବାୟା । ତାଙ୍କ ବାହାଘରେ ପୁଣି କି ରୋଷଣି କି ଜାକଜମକ । ଗହଣା ଭିତରେ ପିତଳ ଖଡୁ ମୁଠାଏ । ଲୁଗାଭିତରେ ରଙ୍ଗ ସୁରୁବାଲୀ ଶାଢ଼ୀଟା, ଯାନି ଯଉତୁକ କିଛି ନାହିଁ । ନାକକୁ କାନକୁ କିଛି ନାହିଁ, ବେକକୁ ଗୋଡ଼କୁ କିଛି ନାହିଁ । ଲୋକନାଥ ତ ଏକଘରିକିଆ, ପୁଣି ସେ ଜାତିର ଦରଜି, ଏମାନେ ଚଷା । କୁଟୁମ୍ବ ସଙ୍ଖୋଳା ନାହିଁ, କି ଖାନା ଭୋଜି ନାହିଁ ।

ରାତି ଦଶଘଡ଼ି ହେଲା । ବର ଆଇଲା । କେହି ଜାଣିଲେ ନାହିଁ ଯେ ବର ଆଇଲା ବୋଲି । ସୋର ଶବଦ କିଛି ନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ଦଦରା ପାଲିଙ୍କିରେ ଆସିଥାଏ ବର, ଆଉ ଆଇଥାନ୍ତି ପଞ୍ଚାଏ ଗଉଡ଼ ଜଣେ ଥୁରୁଥୁରିଆ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ସେଇ ପୁରୋହିତ । କନ୍ୟାକୁ ଘୋରି–ପୋରି ଆଣି ପିଢ଼ାରେ ବସେଇଲେ । ଏଣେ ବର ବେଦୀରେ ବସିଲା । ହାତଗଣ୍ଠି ପଇଲା । ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ପାଲିଙ୍କିରେ ବସି ବର କନିଆ ବିଦା ହେଲେ । ବିଧି ନାହିଁ କି ବରତ ନାହିଁ; ସବୁ ଅଦଭୂତ ଢଙ୍ଗର ।

ପାଲିଙ୍କିଟା ବଡ଼ ଦଦରା । ସେଥିରେ ପୁଣି ଦି'ଜଣ ବସିଲେଣି । ଗଉଡ଼ କାନ୍ଧେଇ ହୁମୁରା ଭାଇ କହି ଦଉଡୁଛନ୍ତି ।

ସେତେବେଳକୁ ରାତି ଗୋଟାଏ । ହଠାତ୍‌କିନା ପାଲିଙ୍କିର ପଟାଟା ଛାଡ଼ି ପଇଲା । ବଡ଼ ହଟହଟା କଥା; ଗଉଡ଼ ପାଲିଙ୍କି ତଳେ ଥୋଇଦେଲେ । ଏବେ ଯିବେ କେମିତି; ଆସି ପ୍ରାଏ ବାଟରେ ହେଲେଣି । ଚାରିଆଡ଼େ ଘୋର ଜଙ୍ଗଲ । ଗାଁ–ଗଣ୍ଡା କିଛି ଦିଶୁନାହିଁ । ନିଶା ସାଇଁ ସାଇଁ ଗରଜୁଚି । ବରଟା ଡେଇଁ ପଡ଼ିଲା, କନିଆକୁ ଟାଣି ବାହାରେ ଛିଡ଼ା କରିଦେଲା । ରତନୀ ଏତେବେଳଯାଏ ଘୋରିପୋରି ହେଇ ବସିଥିଲା । ଏ ବିପଦରେ ପଡ଼ି ତା' ଲାଜ କୁଆଡ଼େ ଗଲା । ସେ ମୁହଁରୁ ଓଢ଼ଣା କାଢ଼ି କହିଲା, ''ମଲା ମୋର । ଏଇ ଦଦରା ପାଲିଙ୍କିଟା ତେତେ ମିଳିଥିଲା । ଏବେ କ'ଣ କରିବୁ କର୍ । ମୁଁ ଯାଉଚି, ତୁ' ଥା' ।'' ଫକୀରା ତ ବାୟା । କନିଆ କଥା ଶୁଣି କହିଲା, ''କିଲୋ କୁଆଡ଼େ ଯିବୁ, ମୁଁ ତେତେ ଏଇ ଛିଣିକା ବା' ହେଲି, ହାତରେ ପଇଲା, ତୁ ଚୂଆ ଭୁଆସୁଣୀଟା ତୁ ମୋ' ହାତ ମୁଠାରୁ ପଳେଇବୁ ? ଦେଖରେ ମଉସା ! ଆରେ କଣ୍ଢୁରି ମଉସା ଦେଖିଲୁ, ଏ କନିଆର ଡଙ୍ଗଡାଙ୍ଗ ! ଗଉଡ଼ କଣ୍ଢୁରିଆ କହିଲା, ''ହଁରେ ପୁଅ ଏକାଳ ମାଇପଙ୍କୁ ପାରିବ କିଏ ! ଆଚ୍ଛା ଦି'ପାହାର ଥୋ ! ମାଡ଼କୁ ମାହାଦେବ ଡରେ ! କିବା ଛାର ଟୋକୀଟା !'' ରତନୀ ତା' କଥା ଶୁଣି କହିଲା କୋଉଠି ଥିଲୁରେ ମୁଣ୍ଡପୋଡ଼ା ନିଆଁ ନଗାଟା ! ମେତେ କହୁଚି ଫେଣେ ମାର୍, ମୁଁ ତୋ' ଖପୁରୀ ଉଡ଼େଇ ଦେବି ନାହିଁ । ଖଡୁମୂଷା ଦେଖିଚୁ !'' କଣ୍ଢୁରିଆ କହିଲା, ''ଆମେ କିଆଁ କହିବୁ ଲୋ ! ତମ ଭଲକୁ କହୁଥାଇ ! ରହ ବା ଯା' ତେତେ ଯେ ବା' ହେଇଚି ସେ ଜାଣେ । ଏବେ ଆମ ମୂଲ ଦେଇ ପକାଅ । ଗିରସ୍ତ ଭାରିଯା

ଯେଉଠି ଇଚ୍ଛା ସେଠିକି ଯାଅ ! ଦିଅ ଆମକୁ ଯା' ଚୁକୁତି କରିଥିଲ ।'' ଆଉ ଗଉଡ଼ଟା କହିଲା, ''ତମ ପାଲିଙ୍କି ଭାଙ୍ଗିଲା, ଆମର ସେଥେରେ ଯାଏ କେତେ, ଆସେ କେତେ ? ଆମକୁ ଦି'ଟଙ୍କା ଜବାବ କରିଚ, ଦି'ଟଙ୍କା ଦିଅ । ଆମେ ଭଲରେ ଘରକୁ ଯାଉ । ମଣିଷ କି ହଟହଟାରେ ପଇଲାରେ । ମୁଁ ଏତେ ବାହାଘରେ ବରଯାତ୍ରୀରେ ଯାଇଚି, ହେଲେ ଏମିତି ଦଦରା ପାଲିଙ୍କି କେବେ ମୋ' ବୋପାକାଳେ ଦେଖିନାହିଁ । ଆଉ ଜଣେ କହିଲା, ହଁରେ ମଧୁଭାଇ ଯାହା କହିଲୁଟି ସତ, ଆମ ମୂଲ ଘିନି ଆମେ ଯିବା ।''

ଫକୀରା କହିଲା ବା' ବେଶ୍ କଥାଟି । ତୋ କଥାଟି ତେତେ ସୁନ୍ଦର ମୋ ମଥାଟା ମେତେ ସୁନ୍ଦର । ଆରେ ଆମେ ଘରେ ପହଞ୍ଚି ମୂଲ ଦବୁଁ । ଟଙ୍କା କ'ଣ ଗଛରେ ଫଳୁଛି ତମକୁ ଦମୁଁ । ଖଣ୍ଡେ ବାଟ ଯାଇଁ ନାଁ ପାଲିଙ୍କି ଭାଙ୍ଗିଲା । ସଉରିଆ କହିଲା ଆମେ ପାଲିଙ୍କି ଭାଙ୍ଗିଲୁ ? ଗିରସ୍ତ ଭାରିଯା ଦି'ଟାଯାକ ଗୋଟାଏ ପାଲିଙ୍କିରେ ପଶିଲ, ବେଶି ଖରଚ ହବ ବୋଲି । ଦଦରା ପାଲିକିଟା କୋଉଠୁ ମାଗି ଆଣିଥିଲ ! ଏବେ ଆମ ଦୋଷ ହେଲା । ତେମେ ଚଢ଼ିଲ, ଆମେ କାନ୍ଧେଇଲୁ ! ମୋଟ ହେଇଚ ଯେ ମଲେ ବିଲୁଆ ଛ'ମାସରେ ଖାଇବ ।'' ଏଥର ରତନୀ କହିଲା – ମଲା, କି କଥା କହୁଚୁରେ, ଆମ ଗୋଡ଼ରେ କ'ଣ ପଟି ବନ୍ଧା ହେଇଚି ନାଁ ବେଡ଼ି ପଡ଼ିଚି । ମୁଁ ତ ଏଇ ରାତିକା ରାତି ଦଶ କୋଶ ଚାଲିଯିବି । ଆମକୁ ମାରିବୁ କିଆଁ କହୁଚୁ । ତୁ ମରୁନୁଁ । ଫକୀରା କହିଲା, ''ହଉ ତେବେ ଚାଲ୍, ଆଉ ବସିବା କିଆଁ ?'' ରତନୀ କହିଲା ''ଏମାନେ ଯେ ମୂଲ ମାଗୁଛନ୍ତି ?''

ଫକୀରା, କହିଲା ହଉ ହଉ ତମକୁ ଦିଆଯିବ । ସେହି ଭଙ୍ଗା ପାଲିଙ୍କିଟା ବହି ନିଅ । ଗଉଡ଼ତକ ପାଲିଙ୍କି ଆଗେ ଆଗେ ଗଲେ । ବର କନିଆ ଗଲେ ପଛେ ପଛେ, ବାଟ ପାଏ ଖଣ୍ଡେ ଯାଇଛନ୍ତି, ''ଫକୀରା କହିଲା, ମେତେ ବଡ଼ ମଇଦାନ ମାଡ଼ିଲାଣି । ତୁ ଏଇଠି ଠିଆ ହ' କି ମୁଁ ଆଉଚି ।'' ଆଉଚି ବୋଲି ଅଧଘଣ୍ଟା । ରତନୀ ରାଗରେ ଜଳି ପୋଡ଼ି ଅନ୍ଧାରରେ ଠିଆ ହେଇଥାଏ । ଆସିଲା ମାତ୍ରେ କହିଲା, ''ଏତେବେଳଯାଏ କୁଆଡ଼େ ମରିବାକୁ ଗଲୁ ?'' ''ଫକୀରା କହିଲା, ''ହଇଲୋ ଅରିଖିତିଆଣୀ ଜାଣୁନୁଁ ପାଣି ଖୋଜୁଥିଲି ।'' ରତନୀ କହିଲା, ''ମଲା ତୋ' ପେଇଁ ବଣପରବତରେ କିଏ କୂଅ ଖୋଳିଚି କି ? ନିଆଁ ନଗାଟାକୁ ଏତିକି ବେଳେ ମଇଦାନ ମାଡ଼ିଲା । ନିଦରେ ମଣିଷର ଦିହ କ'ଣ ହେଲାଣି । ଏ ମେତେ ରାତି ରାତି ଯାକ ଚଲେଇବ ଦେଖୁଚି ।'' ''ଫକୀରା କହିଲା, ଚିଡ଼ିଲୁ କିଲୋ ! ହଉ ନିଦ ମାଡୁଛି ତ ଏଇନେ କାନି ପାରି ଦେଲି ଶୋ' । ଘଣ୍ଟାକ ପରେ ଯିବା, ଆମ ଗାଁ ତ ହେଇ ଦୁଉଛି । ରତନୀ କହିଲା ''ହଇରେ ହୁଣ୍ଡା ବଣରେ ବାଘଭାଲୁ, ଏଠି କୋଉ ନୋକଟା ଶୋଇବ ?

ଫକୀରା ବାଘ ଭାଲୁ ନାଁ ଶୁଣି ଅତର୍କ ହୋଇ ଗୋଟାଏ ଆମ୍ବ ଗଛରେ ଚଢ଼ିଗଲା । ରତନୀ ଦେଖି କାବା ! ଗଛ ଉପରୁ ଫକୀରା ଡାକୁଚି । ''ଆଇଲା କିଲୋ ଦେଖି ଦେଖି ମୋତେ ଯେମିତି ନ ଖାଏଚି । ମୁଁ ମୋ' ମାଁର ଏକଇର ବଳା ବିଶିକେଶନ !'' ରତନୀ ତାକୁ ଖୁବ୍ ଶୋଧି ଶୋଧି କହିଲା, ''ଓଲା, ତତେ ଏକା ବାଘ ଭାଲୁ ଖାଉଚି, ବଣରେ ରାତି ଅଧରେ ନାଚ କରୁଚି ମୁଣ୍ଡପୋଡ଼ାଟା ।'' ''ହଇଲୋ ଗାଳି ଦଉଚୁ'' କହି ଫକୀରା ତଳକୁ ଆସି ରତନୀ ପିଠି ଆଉଁସି

ଦେଇ କହିଲା, "ଚାଲ ଯିବା ।" ପୁଣି ଖଣ୍ଡେଦୂର ଚାଲିଲେ । ଫକୀରା ଗୋଡ଼ରେ ଗୋଟାଏ କଣ୍ଟା ପଶିଲା । ଏବେ ଉପାୟ କ'ଣ ? ଛୋଟେଇ ଛୋଟେଇ ବସି ପଡ଼ିଲା । "ଇଲୋ ମୋ'ଗୋଡ଼ ଗଲା ଲୋ" କହି ମାଟି ଉପରେ ଶୋଇ ପଡ଼ିଲା । ରତନୀକି କହିଲା ମତେ ଆଉଁସ୍ । ରତନୀ କହିଲା, "ତୋ ବେଲି, ତୋ ସୁଆଙ୍ଗ ରଖ୍ ଦେଇଥା । ମୁଁ ତତେ ଆଉଁସି ପାରିବି ନାହିଁ । ବାଟଯାକ ନାଟ କରୁଚି," କହି ଖଡ୍ଡୁମୁଷାରେ ପାହାରେ ପିଟିଲା । "ଇଲୋ ମାରି ପକାଇଲା ଲୋ, ଇଲୋ ମାରି ପକାଇଲା ଲୋ କହି ବାୟାଟା ତ ଭୂତପରି ଠିଆ ହେଲା । ପୁଣି ଚାଲିଲେ । ବାୟା ଛୋଟାଉ ଥାଏ, ବସୁଥାଏ, ଉଠୁଥାଏ, ଏଇମିତି ହଉ ହଉ ସକାଳ ପାଇଲା, ଗାଁ-ଗଣ୍ଡା ଦୁଶିଲା । ବାୟା ରତନୀକି କହିଲା, "ଦେଖ୍ ଗାଁ ଦୁଶିଲାଣି, ଶଶୁର, ମଳାଶୁର ବିଲରେ ଥିବେ, ମୁଣ୍ଡରେ ଓଢ଼ଣା ଟାଣ । ନଇଲେ କହିବେ, ବଡ଼ ଅଲାଜୁକ ଘର ଝିଅ ! ତାକୁ ନିଆଜ ସରମ ଅଛି, ନାଁ ତାର ଢଙ୍ଗ ଢପ ଅଛି । ଆଲୋ ମାଧିଆ ମା' ମୁଣ୍ଡରେ ଓଢ଼ଣା ଟାଣ ।" ରତନୀ ଏ କଥାର ଭାରି ଚିଡ଼ି ଉଠିଲା । ରାତିଯାକ ତ ଯୋଉ ନାଟ ସୁଆଙ୍ଗ ହେଲାଣି । ସେ ବି କହିଲା, "ମଲା ତୋ ନିଆଁ ନଗା ଶଶୁର ମଳାଶୁରକୁ ମୁଁ କିଆଁ ଡରିବି ।" ଫକୀରା ପାଟିକରି କହିଲା, "ହଁ ଅଲବତ୍ ଡରିବୁ, ମୋ' ଶଶୁର ମଳାଶୁରକୁ ଡରିବୁଁନୁ !" ବାଟରେ ମାଇକିନାଁ ପଞ୍ଚାଏ ଗାଧୋଇ ଯାଉଥିଲେ, ଫକୀରା ତାଙ୍କ କତିକି ଦଉଡ଼ିଗଲା । ଡାକି ଡାକି କହିଲା "ଆଲୋ ମାଉସୀ, ଆଲୋ ଅପା, ଶୁଣ ଲୋ ମୋ' ବୋହୂଟା ନୂଆ ଭୁଆସୁଣୀଟା କହୁଛି ଶଶୁର ମଳାଶୁରଙ୍କୁ ଗୋଇଠା ମାରିବ, ତମେ ନିଶାପ କର ।" ମାଇପେ ତ କାବା ! ଦଣ୍ଡେ ଫକୀରାକୁ ଅନଉଥାନ୍ତି, ଦଣ୍ଡେ ରତନୀକି ଅନଉଥାନ୍ତି । ଶେଷକୁ ବୁଢ଼ୀଟିଏ କହିଲା, "ହଇରେ ପୁଅ ଏ କିଏ ?" ଫକୀରା କହିଲା, "ତେମେ ଚିହ୍ନିନ ?" ଏ ପରା ମୋ' ଶାଶୁ ଶଶୁର ଝିଅ ! ଏ ପରା ମୋ'ବୋପାର ବୋହୂ, ଏ ପରା ମୋ ଭାରିଯା ସାଆନ୍ତାଣୀ, ନଅତୁଣ୍ଡୀ ।" ବୁଢ଼ୀଟା ଖପା ହେଇ କହିଲା, "ତୁ ବାୟାଟା କିରେ ! ଯା' ଯା' ତୋ' ବାଟରେ ଯା" । ସେମାନେ ଗଲେ ଗାଧୋଇ । ୟାଙ୍କ କାଣ୍ଡ ଦେଖିକି ତାଙ୍କ ଭିତରୁ ଟୋକୀଗୁଡ଼ିକ ହସି ହସି ନୋଡରା କୋଡରୀ ହେଉଥାନ୍ତି ।

ରତନୀ ଚିଡ଼ି ଭିଡ଼ି ହଉଥାଏ, ଫକୀରା କିଆଁ ମାନିବ, ତାକୁ ନେଇ ସେ ଗାଁ ବଡ଼ ଦାଣ୍ଡର ଗୋଟାଏ କୋଠା କତିରେ ଆଣି ଛିଡ଼ା କଲା । କହିଲା ଏଇ ମୋ' ଘର । ରତନୀ ଦେଖିଲା ସତକୁ ସତ ଭଙ୍ଗା ପାଲିକିଟା ଆଣି ଗଉଡ଼ମାନେ ସେଇଠି ଛିଡ଼ା ହେଇଚନ୍ତି । କୋଠାର ଏଇଟା ପଛପଟ । ଗୋଟାଏ ସାନ ଦୁଆର ଥାଏ । ବାୟା ତାକୁ ସେଇଠି ଠିଆ କରି ଦେଇ କହିଲା ଈଶ୍ୱର ମା' ତତେ ଆସି ଘିନିଯିବ ତୁ ଏଇଠି ଠିଆ ହେଇଥା, ମୁଁ ବଜାରରୁ ଆସେ । ଏଇକ୍ଷଣି ଆସିବ ନେଇ ଢକ୍କଖିଆ, ୟା କହି ଗଲା । ଈଶରା ମା' ଆସିବ ବୋଲି ରତନୀ ଠିଆ ହେଇଛି, ଈଶରା ମା' ନା ଫିସରା ମା । କାହାରି ଦେଖା ଦରଶନ ନାହିଁ । ଫକୀରା ବି ଫେରି ନାହିଁ । ତାକୁ ବଡ଼ ବିରକ୍ତ ଲାଗିଲା । ସେ ଗୋଟାଏ ଗଉଡ଼କୁ ପଚାରିଲା, ହଇହେ ମଉସା ଏ ଘର କାହାର ?"

ଗଉଡ଼ କହିଲା, "ଏଇଟା ବାବୁ ସାଆନ୍ତଙ୍କ ଘର ।" ରତନୀ ବୁଝିପାରି ତୁନୀ ହେଲା । ତା' ଇଚ୍ଛା ଥିଲା କାହାକୁ ଡାକନ୍ତା, ବାବୁ ସାଆନ୍ତେ ନାଁ ଶୁଣି ଟିକେ ଭୟ ହେଲା । ଆଉ ବା ଡାକିବ କାହାକୁ ? କେହି ତ କୁଆଡ଼େ ଦେଖାନାହିଁ । ଖାଲି ଗଉଡ଼ ଚାରିଟା ଆଉ ସେ ଏକାଟିଆ । ଗଉଡ଼

ଭିତରୁ ଜଣେ ଦୟାକରି ପଚାରିଲା, "ହଇଏ ! ତମକୁ ତ କେହି ଡାକୁନାହାନ୍ତି, କେତେ ଆଉ ଖରାରେ ଠିଆ ହବ, ଏ ପାଲିଙ୍କିଟା ପଡ଼ିଚି ବସିଥାଅ ।" ରତନୀ ଭାବିଲା ଗୋଡ଼ ଭାଙ୍ଗି ଛିଡ଼ାହବା ଅପେକ୍ଷା କଣରେ ଆଉଜି ବସିଲେ ଭଲ । ଆଖି ବୁଜିହେଇ ଆସୁଚି । ଯାଇ ପାଲିଙ୍କି ଭିତରେ ଆଉଜି ବସିଗଲା । ଟାହୁଁ ଟାହୁଁ ନିଦ ମାଡ଼ିଆଇଲା ।

ହଠାତ୍ ବଡ଼ ଗୋଳମାଳ ପାଟିରେ ତା' ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ଛାତିଟା ଦାଉଁକିନା ହୋଇଗଲା । ରତନୀ ବାହାରକୁ ଅନେଇବ କ'ଣ ଦେଖିଲା, ଗୋଟାଏ ପାଞ୍ଚହାତ ଡେଙ୍ଗା ଧୋବଧାଉଳିଆ ମଣିଷ, ବେତ ଖଣ୍ଡେ ଧରି ଗଉଡ଼ଙ୍କୁ ପିଟିନାଗିଚି । ଗଉଡ଼ ବିକଳ ହେଇ ପାଟିକରି ତା'ଗୋଡ଼ତଳେ ପଡୁଛନ୍ତି, ହାତତଳେ ପଡୁଛନ୍ତି । "ସାଆନ୍ତେ ଆଉ ମାରନାଁ ଆଉ ପଇସା କଥା ମୁହଁରେ ଧରିବୁନୁଁ, ତମର ଶହେବରଷ ଗୋଲାମି ଖଟିବୁ । ତମ ଗୋଡ଼ ଧରୁଚୁ, ଦାନ୍ତରେ କୁଟା ହଉଚୁ ।" ସାଆନ୍ତେ କାହିଁକି ମାନିବେ ? କହିଲୋ, ପଇସା ମାଗୁଚ, ପଇସା ଧୋଇ ପାଣି ଦେବି, ମୋ'ରାଇଜରେ କହିଲ, ସୁଖରେ ଘର କଲ, ବୋଲବାଣୀଟା କରିଦେଲ ପୁଣି ପଇସା ମାଗୁଚ ।" ଯା କହି ତାଙ୍କୁ ଗୋଡ଼େଇ ଗୋଡ଼େଇ ପିଟିଲେ । ତାଙ୍କ ମାଡ଼ ଦେଖି ରତନୀର ହଲକ ଶୁଖିଗଲା । ସେ ପାଲିକି କଣରେ ଯାକିଯୁକି ହେଇ ବସିଲା; କିନ୍ତୁ କ'ଣ ହବ ? ସାଆନ୍ତ ତାକୁ ଦେଖିସାଇଲେଣି । ଘଡ଼ିଏ ବେଳ କଟମଟେଇ ଅନେଇ କହିଲେ, "ତୁ କିଏ ?" ରତନୀ କହିଲା, "ମୁଁ – ମୁଁ ରତନୀ ।" ଏଠିକି କେମିତି ଆଇଲୁ ? ରତନୀ କହିବ କ'ଣ ଘଡ଼ିଏ ଭାବି କହିଲା ସାଆନ୍ତଙ୍କ ବେହେରା ଫକୀରା ସ୍ୱାଇଁ ମୋତେ ଆଣିଛି ।" ସାଆନ୍ତ କାବା ହେଇ କହିଲେ, "ଏଠି ତ ମୋ' ବେହେରା ଫକୀରି ସ୍ୱାଇଁ କେହି ନାହିଁ ।" ରତନୀ ବୁଦ୍ଧିକରି କହିଲା, "ଲୋକି ମାହାରଣାଙ୍କୁ କହିଲେ ଜାଣିବେ, ସେ ମୋ' ଧରମଭାଇ ।" ସାଆନ୍ତେ ପୁଣି କହିଲେ, "ଏଠି ତ ଲୋକି ମହାରଣା କେହି ନାହିଁ ।" ଏଥର ରତନୀ ଆଉ କାହା ନାଁ କହିବ, କହିଲା, ଇଶରା ମା' ଜାଣେ । "ସାଆନ୍ତେ କହିଲେ, "ଇଶରା ମା' କିଏ ? ଆଉ ଏ କଥାକୁ ରତନୀ ଜବାବ ନ ଦେଇ ତୂନୀ ହେଲା । ଫକୀରା ଉପରେ ତା' ହାଡ଼' କଡ଼କଡ଼ ତାକୁଥାଏ । ଆସୁ ଆସିଲେସିନା ତା' ମଜା ବୁଝିବ ? ସାଆନ୍ତେ ତା'ଠୁ କଥାର ଉତ୍ତର ନ ପାଇ ଘର ଭିତରକୁ ଗଲେ । ଦଣ୍ଡେ ଛାଡ଼ି ଆଇଲା ଗୋଟାଏ ମାଇପି ଲୋକ । ରତନୀ ଭାରି ଖୁସି ହେଇଗଲା । ଭାବିଲା ଇଶରା ମା' ଆଇଛି, ଏଥର ତାକୁ ଘରକୁ ନେବ । ମାଇପି ଲୋକଟି ସିଧା ପାଲିଙ୍କି କତିକି ଆଇଲା, କହିଲା, "ଝିଅଲୋ କାହୁଁ ଅଇଲୁ ? ରତନୀର ମହାରାଗ ହେଲା । କହିଲା କିଛି ଜାଣିନାହିଁ ଯେମିତି, କହିଲା କାହୁଁ ଅଇଲୁ, ନଙ୍କାରୁ ଆଇଲି ।" ତା' କଥା ଶୁଣି ସେ ତ ମାର୍ ମୁସ୍କିଲ୍ । କହିଲା କଥାପଦକୁ କାମୁଡ଼ି ଗୋଡ଼ଉଚ । ଘରେ ନ ପଶୁଣୁ ଚାଲ ବାଜିଲାଣି । ଏ ପୁଣି କି ଘର କରିବ ? ତା'ପାଟିରେ ଆଉ ଗୋଟାଏ ମାଇକିନା ଭିତରୁ ବାହାରିପଡ଼ି କହିଲା, ହଇଲୋ ଧଡ଼ିଆବୋହୂ କାହାସଙ୍ଗେ ନଢୁଚୁ ? ଧଡ଼ିଆବୋହୂ ସେତେବେଳକୁ ଅଗ୍ନିମୂର୍ତ୍ତି ! ସେ ତାକୁ ବି ଶୋଧିଦେଲା । ରତନୀ ପାଲିଙ୍କି ଭିତରୁ ବାହାରିପଡ଼ି କହିଲା, ଦେଖିଲୁ ମାଉସୀ, ତୁଣ୍ଟେଇଟାକୁ ମୋ' ସଙ୍ଗେ ନଗେଇଚି । ମୁଁ ଭଲା ତାକୁ କିଛି କହିଥାନ୍ତି । ମୁଁ ପଚାରିଲି ତୁ ଇଶରା ମାଁ କି ?" ଆରଜଣ ଥାଇ କହିଲା, "ମୁଁ ଇଶରା ମା' । ତୁ ଫକୀରା ବୋହୂ କିଲୋ ଆ' ଆ' ଘର ଭିତରକୁ ଆ', ମତେ ଫକୀରା କୋଉକାକୁ

କହିଲାଣିଟି । ଏ ନିଆଁନଗା ମନକୁ କ'ଣ କହିବଟି । ଟୋକାଟା ଏଇକ୍ଷଣି ବଜାରରୁ ଆସିବ । ଆଉ ତୁ ବାହାରେ ବଇଚୁ । ହଇଲୋ ତୋ' ପାଟିରେ କ'ଣ ବେଙ୍ଗ ବନ୍ଧା ହୋଇଥିଲା । ମତେ ଡାକଟାଏ ଦେଲୁନାହିଁ । ଆ' ଆ' ।''

ରତନୀ ଆଶ୍ରାପାଇ ବଡ଼ ଖୁସିରେ ଘର ଭିତରକୁ ଗଲା । ଦେଖିଲା, ଖଟ ପଡ଼ିଛି, ମେଜ ଥୁଆ ହେଇଚି, ଚଉକି ସଜା ହେଇଚି, କାନ୍ଥରେ ମାଳ ଅଇନା ଆଉ ଚିତ୍ର । ଖଟରେ ଶୋଇଛନ୍ତି ସାଆନ୍ତେ । ଟୋକାଟିଏ ଗୋଡ଼ ଘଷୁଚି । ଈଶରା ମା' ଘରକୁ ପଶିଯିବ କ'ଣ ତା ମୁଣ୍ଡ ବାଜି କାଚର ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଅଇନା ଧୁମ୍‌କିନା ତଳେ ପଡ଼ି ଚୂନଭୂତ । ସାଆନ୍ତଙ୍କର ତ ନିଦ ଲାଗିଆସୁଥିଲା । ଏ ଶବଦରେ ଉଠିପଡ଼ି ଦି'ଚାପୁଡ଼ା ଦେଲେ ଭଣ୍ଡାରୀ ଟୋକାକୁ, ସେଠୁ ଦି' ଦି' ବେତ ଦେଲେ ଏ ତିନିଜଣଙ୍କୁ । ହଠାତ୍ ଘରେ ପଶି ଅକାରଣେ ମାଡ଼ଖାଇ ରତନୀର ରାଗରେ ବୁଦ୍ଧି ହଜିଗଲା । ସେ ଆଉ ସମ୍ଭାଳି ନପାରି କହିଲା, ''ଏଇଟା କାହିଁକି ମତେ ମାଇଲା ଲୋ ! ଈଶରା ମା' ଆରଶୀ ଭାଙ୍ଗିଲା, ମୁଁ ଖାଇଲି ମାଡ଼ ।'' ସାଆନ୍ତେ ଭାରି ରାଗିଯାଇ କହିଲେ ବେଶି ବକ୍ ବକ୍ କରନା । ଏଠି ଚାକରାଣୀ ଯେମିତି ସାଆନ୍ତାଣୀ ସେମିତି, ଦୋଷ କଲେ ମାଡ଼, ସାଆନ୍ତାଣୀ ହେଇଚ ବୋଲି କଣ ମୁଣ୍ଡ କିଣିଚ ? ଉଠ ଯାଇ ଭଙ୍ଗା କାଚତକ ଗୋଟେଇ ଗଦା କର । ରତନୀ ଆଖିପୋଛି ଯାଇ କାଚତକ ଗୋଟେଇ ଗଦାକଲା । ବାବୁ ବାହାରକୁ ଚାଲିଗଲେ । ଭଣ୍ଡାରୀ ଟୋକାଟା ବି ଆସି ସାଙ୍ଗରେ ମିଶିଗଲା । କାଚ ଗୋଟଉ ଗୋଟଉ କହିଲା, ''ଦେଖିଲ ମା ସାଆନ୍ତାଣି, ସାଆନ୍ତେ ଆମର ଭାରି ଚିଡ଼ିଲ ମଣିଷ । ଯେମିତି ନଙ୍କାମରିଚ ଟିଏ ତ ! ତାଙ୍କ ସ୍ୱଭାବ ବୁଝି ଚଳିବ । ତେମେ ନୂଆ ଲୋକ ବୋଲି କହି ରଖିଲି ।'' ରତନୀ ସୁଯୋଗ ପାଇଁ ପଚାରିଲା, ''ହଇରେ ତୋ ନା କଣ ?'' ଟୋକା କହିଲା ମୋ ନା ଦାମା । ମୁଁ ବାବୁଙ୍କର ଗୋଡ଼ ଘଷେ, ପଙ୍ଖା ଟାଣେ, ବୋଲ ହାକ କରେ । ରତନୀ କହିଲା, ''ଆଉ ଫକୀରା କ'ଣ କରେ ?'' ଦାମା କହିଲା ଏଠି ତ ଫକୀରା ବୋଲି କେହି ନାହିଁ । ରତନୀକି ତ ଭାରି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଗିଲା । ସେତେବେଳକୁ ଈଶରା ମା' ଆସି ଡାକିଲା, ଆ'ଲୋ ବୋହୂ ଗାଧେଇବୁ । ରତନୀ ଉଠିକରି ଗଲା । ଈଶରା ମା' ତାକୁ ନେଇ ପୋଖରୀ ତୁଠରେ ବସିଲା । ମୁଣ୍ଡାଏ ସାବିନି, ଗିନାଏ ବାସନା ତେଲ ଧରି ବସିଥାଏ । ଅଇନା ପାନିଆ ସବୁ ଆଣିଥାଏ ।

ପୋଖରୀ ତୁଠରେ ଭାରି ନିର୍ଜନ, ଚାରିଆଡ଼େ ପାଚେରୀ ବନ୍ଧା । ପକ୍‌କା ବେଦୀ, ତୁଳସୀ ଚଉରା, ବାଡ଼ିଟା ଭାରି ସୁନ୍ଦର, ଫୁଲଗଛ ମାଳମାଳ, ନଡ଼ିଆ ଗଛ, ଆମ୍ବ ଗଛ, କଦଳୀଗଛ ପଣସଗଛ ମାଳ ମାଳ । ରତନୀ ଏ ସବୁ ଦେଖି ତା' ଆଖି ଖୋସି ହୋଇଗଲା ।

ଈଶରା ମା' ଟିକେ କଡ଼ାସ୍ୱରରେ କହିଲା, କ'ଣ ବଲବଲ କରି ଅନଉଚୁ । ଘର ବାରି କଣ କେବେ ଦେଖିନୁଁ । ତୋରି ସାଆନ୍ତର ତ । ଏଠି ରାଣୀ ହେଇ ରହିବୁ । ଭଲ ଗୁଣ କଲେ କପୂର ଚୂରିବୁ । ଆମେ ତ ଚାକରବାକର ଲୋକ । ''ରତନୀ ଟାଣିହେଇ କହିଲା, ''ମୋର କ'ଣ ମନ୍ଦଗୁଣ ଦେଖିଲୁ କି ?'' ଈଶରା ମା କହିଲା, ''ସାଆନ୍ତେ କହୁଥିଲେ, ତୁ କୁଆଡ଼େ ପକ୍‌କା କଳିଆଖୋରଣୀଟା ।'' ଆପଣା ନିନ୍ଦା ଶୁଣି ରତନୀ ଖପା ହେଇ କହିଲା, ''ମୁଁ ପକ୍‌କା କଳିଆଖୋରଣୀ ଆଉ ତୋ' ସାଆନ୍ତଟା ଭାରି ଭଲ । ସେଇଟା କିଆଁ ମୋ' ସାଙ୍ଗେକ ନାଗିଚି ?

ମତେ ସକାଳୁ ଦି' ପାହାର ବାଡ଼େଇଲାଣି । ହଇଲୋ ତେମେସବୁ ଏଠି କେମିତି ଚଳ ?'' ଈଶରା ମା' ବଡ଼ ଦୁଃଖରେ କହିଲା, ''ମାଡ଼ ଗାଳି ଖାଇ ଚଳୁ । ମାଡ଼ ଖାଇ ଖାଇ ହାଡ଼ ଭାଙ୍ଗିଲା । ସାଆନ୍ତେ ଭାରି ପ୍ରତାପୀ; ଏବେ ତମ ହାତରେ ଆମ ଚୁଟି । ମାଇଲେ ଧଇଲେ ଯିବୁଁ ଆଉ କୁଆଡ଼ିକି ? ଜମି ଧରିଚୁ ।'' ଯା କହି ଟାଣିନେଇ ରତନୀକି ତଳେ ବସେଇଲା । ପିତଳ ଖଡୁତକ ତାର ବଡ଼ ହୁଗୁଳା ତିଆରି ହେଇଥାଏ । ହାତରେ ସୂତା ପଟେ ବାନ୍ଧି ଗୋଟି ଗୋଟି ସବୁ କାଢ଼ିଲା । ରତନୀ ତା' କାଣ୍ଡ ଦେଖି କହିଲା, ''ମତେ ଛାଡ଼, ଏ ରଙ୍ଗ ରଖିଦେ, ମତେ ରାଣ୍ଡ କରିବୁ କିଲୋ ? କାଲି ବାହା ହେଇଚି ।'' କଥା ଶୁଣି ଈଶରା ମା' ହସି ହସି କହିଲା, ଆଲୋ ଅଲଖେଣୀ ଘର ଝିଅ, ହେଇ ଦେଖ୍ । ଆଉ ଗୋଟାଏ ପେଡ଼ି ଫିଟେଇ ଆଗକୁ ଥୋଇଦେଲା । ରତନୀର ତ ଆଖି ବୁଜି ହେଇଗଲା । ଈଶରା ମା' ଦେହ ଦୁଲୁକେଇ କହିଲା, ''ପିତଳ ଖଡୁ ପିନ୍ଧିକବାଦିନ ଗଲା । ତୋ' ଭାଗ୍ୟରେ ତ ଅଛି ସୁନା, ହୀରା, ନୀଳା, ତୁ ପିନ୍ଧିବୁ କିଆଁ ପିତଳ କଂସା ? ରତନୀ ଆଉ କିଛି କହିଲା ନାହିଁ । ଥିରିହୋଇ ଗାଧେଇଗଲା ।

ପ୍ରାୟ ଦି' ଘଣ୍ଟାକାଳ ବୁଢ଼ୀ ତାକୁ ମାଜି ଘଷି ଗାଧେଇ ଦେଇ ଆଣି ସବୁ ଅଳଙ୍କାରରେ ସଜବାଜ କରେଇ ପାଟଲୁଗା ପିନ୍ଧେଇ ଅଇନାଟି ଆଣି ତା' ହାତରେ ଦେଲା । ରତନୀ ଅଇନାରେ ନିଜ ମୁହଁ ଦେଖି ଲାଜରେ ମରିଗଲା, ସେ କଣ ଆଉ ସେ ରତନୀ ଅଛି ? ଏବେ ରୂପଟି ଦୁଶିଲା ପରୀ ଦେରେ । ଈଶରା ମା' ବୁଢ଼ୀ ତାକୁ ସେଠୁ ନେଇ ରୋଷେଇଶାଳକୁ ଗଲା ।

ରାଧି ମାଁ ବାହ୍ମଣୀଆଣି ଛ'ଭଜା ନ'ତୁଣ ପରଷି ଦେଲା । ତାକୁ ବି ଭାରି ଭୋକ କରୁଥିଲା । ଆଉ ଏଡ଼େ ବଢ଼ିଆ ଜିନିଷ ସେ କେବେ ଖାଇନଥିଲା, ଖାଇ ପିଇ ସାରିଲାରୁ ଈଶରା ମାଁ ନେଇ ତାକୁ ପଲଙ୍କରେ ବିଛଣା କରି ଶୁଆଇ ଦେଲା । ସେ ପୁଣି ହଁସୁଲୀତୂଳୀ ଭାରି ନରମ । ରାଣୀ ମା' ବସି ପଙ୍ଖା କଲା । ହୁରୁଷି ମା' ଆଣି ବାସନା ପାନ ଦେଲା ।

ଲୁଗା ଗହଣା ପିନ୍ଧି ଖାଇ ପିଇ ରତନୀ ଭାରି ତୋଷ । ତାକୁ ନିଦ ମାଡ଼ିଆଇଲା । ଯେତେବେଳେ ତା' ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଲା ସେତେବେଳକୁ ମୁହଁସଞ୍ଜ । ଘରେ କେହି ନାହାନ୍ତି, ସାଆନ୍ତେ ଆସି ତା' ଖଟରେ ବଇଚନ୍ତି । ରତନୀ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଲା ମାତ୍ରେ ଧଡ଼ପଡ଼ ଖଟରୁ ଉଠି ପଇଲା ।

ସାଆନ୍ତେ ତାକୁ ଏକଦୃଷ୍ଟିରେ ଅନେଇ ଅନେଇ କହିଲେ, ''ଏ ଗହଣା ଲୁଗା କିଏ ଦେଲା ?'' ରତନୀ କହିଲା ଈଶରା ମା' । ସେହିକ୍ଷଣି ଈଶରା ମାକୁ ଡାକ ପଇଲା, ସାଆନ୍ତେ ରାଗିଯାଇ କହିଲେ, ଈଶରା ମା' ତୋତେ କିଏ କହିଲା ୟାକୁ ଆଜି ଅଳଙ୍କାରରେ ସଜ କରିବାକୁ ? ଈଶରା ମା' ନିଉନ ହୋଇ କହିଲା, ''ସାଆନ୍ତେ ଅପଣ ଆଜ୍ଞା କରିଥିଲେ ।'' ସାଆନ୍ତେ କହିଲେ ଆଉ ମୁଁ ହୁକୁମ ଦଉଚି ୟାଙ୍କର ସବୁ ଗହଣା କାଢ଼ିଦିଅ, ପଟେ ପଟେ ଶଙ୍ଖା, ଆଉ ଖଦି ଖଣ୍ଡେ ପିନ୍ଧେଇ ଛାଡ଼ିଦିଅ । ୟାକୁ ଏଗୁଡ଼ା ମାନୁନାହିଁ । ଯାହାକୁ ଯେମିତି । ଯାହା, ଦିହକୁ ଖଦି ମାନିବ ତା' ଦିହରେ ପୁଣି ବିଶାଏ ଅଳଙ୍କାର ।'' ହଉ ଆଜ୍ଞା କହି ସେହିକ୍ଷଣି ତିନିଟା ଚାକିରାଣୀ ମିଶି ତା' ଗହଣାତକ କାଢ଼ିଦେଲେ । ରତନୀକି ଭାରି ଲାଜ ବି ମାଡ଼ିଲା, ଭାରି କାନ୍ଦବି ମାଡ଼ିଲା । ହେଲେ ସାଆନ୍ତେ କତିରେ ବସିଥିଲେ । ଭରସି କରି ପାଟି ଫିଟେଇ ପାରିଲା ନାହିଁ ।

୮୮

ସେତେବେଳକୁ ସଞ୍ଜ ବଳିତା ଲାଗିଲାଣି । ସାଆନ୍ତେ ରତନୀକି ଚାହିଁ କହିଲେ, "ଆଜି ତୁମେ ମୋ ପାଇଁ ରାନ୍ଧ ।" ଯା କହି ବାହାରକୁ ଗଲେ । ତାଙ୍କ ଗଲା ପରେ ଚିନ୍ତା ମା' କହିଲା, "ଆଚ୍ଛା ମନିଷଟି, ତୁଆଏ ପିନ୍ଧି, ତୁଆଏ କାଢ଼ । ଗହଣା ଦବାକୁ କିଏ କହିଲା, କାଢ଼ିବାକୁ କିଏ କହିଲା । ଗରିବ ଘର ଝିଅ ତ ଜାଣିଶୁଣି ବାହାହେଲ । ଏବେ ତାକୁ ଏତେ ଦୁଃଖ ଦେଲେ ଚଳିବ ?" ତା' କଥା ଶୁଣି ରତନୀ ଆଖିରୁ ଟପ୍ ଟପ୍ ଲୁହ ଗଡ଼ିଗଲା । ଘଣ୍ଟାକ ଆଗର ଗହଣା ପିନ୍ଧି ଯୋଉ ସୁଖ, ଶୂନ୍ୟରେ ମିଶିଗଲା । ଆଉ ତା'ର ଭାବନାର ବେଳ ନଥିଲା । ବଡ଼ ବଡ଼ କଣ୍ଢନ ଥାଳିରେ କି ଜାଣି ପଚିଶି ଲୋକର ରାନ୍ଧିବା ଦରବ ଘିନି ଚାରିଟା ପୂଝାରୀ ଆସି ହାଜର । ରତନୀକି ହୁକୁମ ହେଇଛି ରାନ୍ଧିବ ବୋଲି । ତା'ଛାତି ଥର ଥର । ସେ କି ରନ୍ଧା ଜାଣେ ?କ ଯା ହଉ ରନ୍ଧାଘରକୁ ଗଲା । ଜିନିଷପତ୍ର ଥୋଇଦେଇ ପୂଝାରୀ ବାହାରିଗଲା । ରତନୀ ବୁଦ୍ଧି କରି ଚୁଲୀ ଜଳେଇଲା, ଭାତ ଫୁଟେଇଲା । ଶାଗଟା ଖରଡ଼ିଲା, ଡାଲିଟା କଲା । ବଡ଼ ମାଛକୁ ବେସର କରିଦେଲା । ଆଉ ତ କିଛି ଜାଣି ନାହିଁ । ପୁଣି ଭାବିଚିନ୍ତି ସନ୍ତୁଳାଟା କଲା । ଆଉ ସବୁ ଜିନିଷ ପଡ଼ିଥାଏ । ସେ କି ଜାଣେ ଖିରିମୋହନଭୋଗ, ଆଉ କାଳିଆ କୁରୁମା !

ରାତି ନଅଟାକୁ ବାବୁ ଆସି ପିଣ୍ଡାରେ ବସିଲେ । ରତନୀକି କହିଲେ; ଭାତ ବାଢ଼ । ତା'ହଲକ ଶୁଖିଗଲା । ଏଡ଼େ ବଡ଼ ଲୋକକୁ କେମିତି ଭାତ ଦବ ? କ'ଣ କରିବ ? କେହି ସାହାଯ୍ୟ କଲେ ନାହିଁ । କଷ୍ଟେ ମଷ୍ଟେ ଥାଳିରେ ଥାଳିଆରେ ଭାତ ତିଅଣ ପରଷିଲା । ସାଆନ୍ତେ ଖାଇ ବସିଲେ । କହିଲେ ଭାରି ସୁଆଦ ହେଇଚି । ରତନୀ ମନ କୁଣ୍ଢେ । ଡାକିଲେ, "ଆସ ଖାଇବ" । ରତନୀକି ଭାରି ଲାଜ ମାଡ଼ିଲା । ତୁନିହୋଇ ରହିଲା । ସାଆନ୍ତେ ପୁଣି ଡାକିଲେ, ନଶୁଣିଲାପରି ରାଗ ହେଇ ଉଠିଲେ । ଥାଳି, ଥାଳିଆ, ଗିଲାସ, ବାସନ, ଭାତ ତରକାରୀ ସବୁ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଲେ । କହିଲେ, କଣ ମୋ' କଥା ଅମାନିଆ ।" ସାଆନ୍ତର କାଣ୍ଡ ଦେଖି ରତନୀର ଛାତିରୁ ଅଧେ ରକ୍ତ ଶୁଖିଗଲା । ସେହିକ୍ଷଣି ଈଶରା ମା'କୁ ଡକରା ହେଲା । ସାଆନ୍ତ ରାଗରେ ତମ ତମ ହୋଇ କହିଲେ, ଏ ମୋ' କଥା ଅମାନିଆ କରିଛି, ଯାକୁ ପଖାଳ ଭାତ ପିତାଶାଗ ଏହିକ୍ଷଣି ଆଣିଦିଅ ।" ସେହିକ୍ଷଣି ପଖାଳ ଭାତ ପିତା ଶାଗ ଖରଡ଼ା ଆସିଲା । ସାଆନ୍ତେ କହିଲେ, "ବସ୍ ଖାଇବାକୁ ।" ରତନୀ ଭୟରେ ଖାଇ ବସିଲା । ସାଆନ୍ତ କରେଇ କରେଇ ଭାତ ତାଟିଆକୁ ଅନେଇଁଥାନ୍ତି । ପୁଣି ରାଗରେ କହିଲେ "ହଇଲୋ ଈଶରା ମା', ହାଣ୍ଡିଏ ଗୋରୁ ତୋରାଣୀ ବାଢ଼ି ଦେଇନୁ । ଏତେ ଖାଇବ ସେ ! କାଢ଼୍ ଫୋପାଡ଼୍, ସେହିକ୍ଷଣି ଈଶରା-ମା ସବୁ ଅଜାଡ଼ିଦେଲା, ରହିଲା ଖାଲି ଖାମୁକାଏ ତୋରାଣୀ । ସାଆନ୍ତେ କହିଲେ, ଏଇ ତୋରାଣୀ, ଆଉ ପିତାଶାଗ, ମୋ କଥା ଅମାନିଆ କଲେ ଏଇ ଖାଉବାର ମିଳିବ । ରତନୀ ଲୁହ ପୋଛୁଥାଏ ଖାଉଥାଏ, ତା' କଇଁ କଇଁ ସ୍ୱର ଶୁଣି ସାଆନ୍ତେ ଝଟ୍ ତା ପିଠିରେ ବେତଟିଏ ବଜେଇଲେ । କହିଲେ, "କାନ୍ଦିଲେ ଏ ଏ ଶାସ୍ତି । ରତନୀ ତୁନିହୋଇ ସେତକ ଖାଇଲା ।

ଖାଇ ଉଠିଲାମାତ୍ରେ ସାଆନ୍ତେ ଗଲେ ଆର ପିଣ୍ଡାକୁ; ସେଠି ଚଟେଇ ସତରଞ୍ଜି ପଡ଼ିଲା । ହାରମୋନିୟମ୍ ସିତାର ଥୁଆଗଲା । ବାବୁ ବସିଲେ, ବାଜା ବଜେଇ ଗୋଟିଏ ଗୀତ ଗାଇଲେ ।

ତାଙ୍କ କଣ୍ଠ ଭାରି ମଧୁର । ରତନୀ ଶୁଣୁଥାଏ । ସାଆନ୍ତେ କହିଲେ, "ଆସ ବାଜା ବଜେଇବ ।" ଆଉ ସେ କିଛି ଉତ୍ତର ନଦେଇ କତିକି ଗଲା । ବାବୁ ତାକୁ ବାଜା ଶିଖେଇ ବସିଲେ । ସେ ବୁଝୁ ନ ବୁଝୁ ହୁଁ ହାଁ ମାରୁଥାଏ । ଘଣ୍ଟାଏ ଗଲା, ସାଆନ୍ତେ କହିଲେ ଚାଲ ଶୋଇବା । ଖରାଦିନ, ବଡ଼ ଗରମ, ପିଣ୍ଡାରେ ବିଛଣା ହେଲା । ଦିବ୍ୟସୁନ୍ଦର ବିଛଣା ଗଦୀ, ତୋଷକ, ଲେପ, ତକିଆ, ପୁଣି ମଲ୍ଲିଫୁଲ ମାଳ । ସାଆନ୍ତେ ଶୋଇଲେ । ଦଣ୍ଡେ ଯାଇନାହିଁ ସାପ ମାଇଲାପରି ଉଠିଲେ । ବିଛଣା ବଡ଼ କାଟିଲା । କଥା କଣ, ରାମା ବେହେରା, ଦାମା ବାରିକ ଦଉଡ଼ି ଆଇଲେ । ବାବୁ ସବୁ ବିଛଣା ଅଗଣାରେ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଲେ । କଥା କଣ, ଖୋଜଖୋଜ ସାତ ପରସ୍ତ ଗଦୀତଳେ ଗୋଟାଏ ଖଡ଼ିକା । ଏଇଟା କାଟୁଥିଲା । ବାବୁ ଖଡ଼ିକାଟି ପାଇ ସେଇକ୍ଷଣି ଦି'ଚଟକଣା ବସେଇଲେ । କହିଲେ, ଆଣ ଖଜୁରୀପଟି । ତାଙ୍କ କଥାମତେ ଗୋଟିଏ ସାତଛିଣ୍ଡା ଖଜୁରୀଟି ଆସି ପଡ଼ିଲା । ପିଢ଼ା ଗୋଟିଏ ମୁଣ୍ଡତଳେ ଦେଇ ସାଆନ୍ତେ ଶୋଇଲେ । ରତନୀକି ଡାକିଲେ ଗୋଡ଼ଘଷି । ତାଙ୍କ କାଣ୍ଡ ଦେଖି ରତନୀର ପିଳେହୀ ପାଣି । କିଛି ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ଗଲା ଗୋଡ଼ ଚିପିଲା ।

ମୁଠାଏ ଦି'ମୁଠା ନ ଦଉଣୁ ସାଆନ୍ତେ ଏମିତି ଗୋଇଠାଟିଏ ଦେଲେ ଯେ ଛାଟିହେଇ ଖଣ୍ଡେ ଦୂରରେ ପଡ଼ିଲା । 'ଆଲୋ ବୋପାଲୋ' ହୋଇ କାନ୍ଦି ଉଠିଲା ସତେ ଯେମିତି କିଛି ଜାଣି ନାହାନ୍ତି, ସାଆନ୍ତେ ଧଡ଼ପଡ଼ ଉଠିଯାଇ କଅଁଳେଇ କହିଲେ, "ଆହା କାଟିଲା କିଅ ! ହଉ ଆସ, ଘଷା ଥାଉ, ଶୋଇ ପଡ଼, ରାତି ବାରଟା ହେଲାଣି ଭୟରେ ଭୟରେ ରତନୀ ଗୋଟାଏ କୋଣରେ ଶୋଇଥାଏ । ତା' ଆଖିକି ନିଦ ନାହିଁ । ସାତପାଞ୍ଚ ଭାବୁଥାଏ । ମା' କଥା ମନେ ପକେଇ ଆଖିରୁ ଲୁହ ଗଡ଼ି ଯାଉଥାଏ । ଲୋକାଭାଇର ଛଳକଥା ଚିନ୍ତି ତା'ବୁକୁ ଫାଟି ପଡୁଥାଏ । ଏ କ'ଣ ହେଲା, କୁଆଡ଼େ ଥିଲା । କୁଆଡ଼ିକି ଆଇଲା । ଫକୀରା କିଏ, ଏ ସାଆନ୍ତେ କିଏ, ଏମାନେ ଯାକୁ ନେଇ ଏତେ ରଙ୍ଗ କିଆଁ କରୁଛନ୍ତି କିଛି ବୁଝିପାରିଲା ନାହିଁ । ଉଠିବସି ସୁଉଁ ସୁଉଁ ହେଇ ଅନେକବେଳ କାନ୍ଦିଲା । ତା' ସୁଉଁ ସୁଉଁରେ ସାଆନ୍ତଙ୍କର ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଲା । ବିରକ୍ତ ହେଇ କହିଲେ କଣ ରାତି ଗୋଟାକ ଶୁଆଇ ଦବ ନାହିଁ, କହ ! କାହିଁକି କାନ୍ଦୁଛ ?" ଏତର ରତନୀ ସମ୍ଭାଳି ନପାରି ଆହୁରି ବଡ଼ ପାଟି କରି କାନ୍ଦି ଉଠିଲା । ସାଆନ୍ତ ତାର କତିକି ଯାଇ ଠିଆହେଇ କହିଲେ, "କଅଣ କାହିଁକି କାନ୍ଦୁଛ ମତେ କୁହ । ଆପଣା ସ୍ୱାମୀକି ନ କହିବ ତ ଆଉ ଦୁଃଖ କଥା କହିବ କାହାକୁ ?" ସାଆନ୍ତ କଥାରେ ରତନୀର ଗୋଡ଼ଠୁ ମୁଣ୍ଡଯାକେ ଜଳି ଉଠିଲା । ସାଆନ୍ତ ତାର କତିକି ଯାଇ ଠିଆହେଇ କହିଲେ, "କଅଣ କାହିଁକି କାନ୍ଦୁଛ ମତେ କୁହ । ଆପଣା ସ୍ୱାମୀକି ନ କହିବ ତ ଆଉ ଦୁଃଖ କଥା କହିବ କାହାକୁ ?" ସାଆନ୍ତ କଥାରେ ରତନୀର ଗୋଡ଼ଠୁ ମୁଣ୍ଡଯାକେ ଜଳି ଉଠିଲା । ଭାବିଲା ମଲେ ମରିବି ପଦେ କହିବି । ଝଟ ଉଠିଯାଇ କହିଲା, "ମଲାମୋର, ତେତେ କୋଉଦିନ ବାହା ହେଲି ? ଫକୀରା ମଲା ନାହିଁ ମତେ ଆଣି ଏଠି ଏତେ ରଙ୍ଗ କରାଉଛି, ଲୋକା ମଲା ନାହିଁ ମତେ ପୂରେଇ ଏଠି ନାଟ ଦେଖୁଚି ।" ଏହା କହି ଦୁମ୍‌କିନା ତଳେ କଚାଡ଼ି ହେଇପଡ଼ି ମୁଣ୍ଡ ବାଡ଼େଇଲା । ସାଆନ୍ତେ ମହା ବ୍ୟସ୍ତହେଇ ତାକୁ ଟାଣି ଉଟାରି ସେଠୁ ଉଠେଇଲେ, ଅନେକ ବୁଝେଇ ସୁଝେଇ ତୁନି କଲେ । ହେଲେ ରତନୀ

ମୋଟେ ତୁନି ହେଉନଥାଏ । ଖାଲି କାନ୍ଦୁଥାଏ, କହୁଥାଏ – ଏ ଜୀବନ ଆଉ ରଖିବି ନାହିଁ । କାଲି ସକାଳେ ପୋଖରୀକୁ ଡେଇଁ ପଡ଼ିବି । ଅର୍ଖିତ ଜୀବନ ଏଡ଼େ ହୀନସ୍ତା ହେଲା । ଜଣେ ବାହା ହେଲା, ଆଉ ଜଣେ କହିଲା, ସ୍ୱାମୀ ! ମୁଁ ମୂଳିଆ ମୁଣ୍ଡର ଝିଅ ବୋଲି କ'ଣ ମୋର ଇଜତ ମହତ ନାହିଁ ? ତମ ଘରେ ବାରପାଇଟି କରିବି ବୋଲି କ'ଣ ମୋ ମାନ ମହତ ଗଲା । ମୁଁ ପଛେ ଗଳାରେ ଦଉଡ଼ି ଦେବି ।''

ଆଉ ବେଶି ବଢ଼ିବାର ନୁହେଁ ଦେଖି ସାଆନ୍ତେ ଆପେ ଆସି କତିରେ ବସିଲେ । ପ୍ରବୋଧ ଦେଇ କହିଲେ, ''ଆରେ ଶୁଣ, ମହାପ୍ରଭୁ ସାକ୍ଷୀ, ଦିଅଁ ଦେବତା ସାକ୍ଷୀ, ମୁଁ ତୁମକୁ ବାହା ହେଇଚି, ଫକୀରା କେହି ନୁହେଁ । ମିଛରେ ମିଛରେ ସେତକ ଭେଳିକି ହୋଇଥିଲା । ତୁମେ କଳିଆଖୋରଣୀ ବୋଲି ତୁମକୁ ଏ ଦଣ୍ଡ ।''

ରତନୀ ଟିକେ ଥଣ୍ଡା ହେଲାରୁ ସାଆନ୍ତେ କହିଲେ ଥିର ହେଇଁ ଶୁଣ । ମୁଁ ଆଗରୁ ଲୋକକତିରୁ ଶୁଣିଥିଲି ତୁମେ ଭାରି ଖୋରଣୀ, ଭାରି ସାହସୀ । ଦିନେ ମନେଥିବ ତମର, ମୁଁ ଯାଇଥିଲି ତମ ଗାଁକୁ ମାଛମାରି, ସେ ଆଜିକି ପାଞ୍ଚ ବରଷ କଥା । ସେଦିନ ତୁମର ଯୋଉ ସାହସ ଦେଖିଲି, ମୋ' ମନ ମାନିଗଲା । ମୁଁ ସାହସକୁ ଭାରି ସୁଖପାଏ । ହେଲେ ତମ ଖୋରଣୀପଣଟା ଛଡ଼େଇବା ସକାଶେ ଏତକ ଭିଆଣ କରି ବାହା ହେଲି । ଏଥର ମନ ମାନିଲା !''

''ରତନୀ ଏତକ ଶୁଣି ଗୋଡ଼ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା । ସାଆନ୍ତେ ଆଦରରେ ପାଖରେ ବସେଇ କହିଲେ, ଏଥର ରତନୀ ନଅତୁଣ୍ଡୀ ହେଲ, ରତ୍ନାବତୀ ଦେଈ ମଙ୍ଗଳ ଚଣ୍ଡୀ ।'' ରତନୀ ମୁହଁରେ ଆଉ କଥା ନାହିଁ ।

ଛ' କଥା

ଆରଦିନ ଦିନ ନଅଘଡ଼ି ହେଇଚି, ସାଆନ୍ତେ କଚେରୀପାଇଁ ଅଛନ୍ତି, ରତନୀ ବଇଚି ମଝିଘରେ, ଇଶରା ମା ଭଣ୍ଡାରୁଣୀ ତା' ଗୋଡ଼ରେ ଅଳତା ଦଉଚି, ଆଇଲା ଫକୀରା ବାୟା ! ତା'ହାତରେ ପତର ଠୁଙ୍ଗାଟି ।

ଫକୀରାକୁ ଅନେଇଦେଇ ରତନୀର ଗୋଡ଼ଠାରୁ ମୁଣ୍ଡଯାକ ଥରିଗଲା । ଏଇନା ସାଆନ୍ତ ବି ମିଛ କହିଲେ ? ଏ କଣ ମାୟାପୁରୀ ?'' ଫକୀରା ଘଡ଼ିଏ ଖଣ୍ଡେ ରତନୀକି ଅନେଇ କହିଲା, ''ମଲୁନୁ ପୋଡ଼ା–ମୁହିଁ, ମୁଁ ଏ ବଜାର ସେ ବଜାର, ଏ ଗାଁ ସେ ଗାଁ, ଏ ବିଲ ସେ ବିଲ ତେତେ ଖୋଜିଲାଣି, ଆସି ତୁ ସାଆନ୍ତଙ୍କ ଉଆସରେ ପଶିଲୁଣି ! କହନ୍ତି ନେଇଁ କଥାରେ କାହା କପାଳରେ ଖିରିଖିରିଷା କାହା କପାଳରେ ନଡ୍ଡ, ଆରେ ଏ ପୋଡ଼ା ଫକୀରା କପାଳରେ ଖାରିଆ ଖଡ଼ା ଚୋବେଇ ଚୋବେଇ ମରୁ !'' ତୁ ଏଠି ନଅ ତୁଅଣ, ତେର ଭଜା, ପନ୍ଦର ପିଠା, ଦଶ ଗଇଁଠା ଖାଇ ମଉଜ କରୁଚୁ, ଆଉ ଫକୀରା ଓଲୁ ତେତେ ମାଇଣା ମଙ୍ଗଳପୁର ବୋଲି ଖୋଜି ଆଇଲାଣି । ଚାଲ ଘରକୁ ଯିବୁ । ଶାଶୁ ଅନେଇଥିବ, ଶଶୁର ଅନେଇଥିବ, ଅନେଇଥିବ ମାଧିଆ, ମାଧିଆ ବୋପା ତ ଘରେ ବଇଚି, ମାଧିଆ ମାକୁ ନେଲା କିଲୋ ଗଧିଆ ! ''ଚାଲ୍ ଚାଲ୍, ଆଲୋ

ଉଠୁଚୁ ?'' ଏହାକହି ତା'ବାହାଧରି ଝିଙ୍କି ପକେଇଲା । ରତନୀ ଅକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେଇଁ ଉଠି ଠିଆହେଲେ ଆଗେ ତାକୁ ଗୋଡ଼ଠୁଁ ମୁଣ୍ଡଯାକେ ଅନେଇଲା । ଇଲୋ ସେଇ ବାୟା ତ ! ସାଆନ୍ତ କଥା ମନେକରି ତା'ର କଲିଜା ଦୁହିଁ ହେଇଗଲା । ସେ କ'ଣ କରିବ କିଛି ବୁଝିନପାରି କାଠ ପରି ଛିଡ଼ା ହେଇ ରହିଲା । ଈଶରା ମା କହିଲା, ''ଇଲୋ ଯାଆଲୋ, ଡାକୁଚି ! ଶାଶୁ ଶଶୁର ଅନେଇଥିବ, ପାଞ୍ଚ ପାଇଟି ପଡ଼ିଥିବ । ଆପଣା ଘରକୁ ଯିବାକୁ ଏତେ ହାତଧରା ଗୋଡ଼ଧରା !'' ଏଥର ରତନୀର ପାଟି ଫିଟିଲା । ଈଶରା ମା'କୁ ବହେ ଶୋଧି ମୁଣ୍ଡ ବାଡ଼େଇ କାନ୍ଦି ବସିଲା । ସେତେବେଳକୁ ସାଆନ୍ତ ଆସି ହାଜର । ସାଆନ୍ତଙ୍କୁ ଦେଖି ସରମରେ ରତନୀ ମାଟିରେ ମିଶିଗଲାଣି । ତାଙ୍କ କଚିଆ ଗୋଳ ଦେଖି ସାଆନ୍ତ କହିଲେ, ''କିଅ ଫକୀରାଚରଣ, ଆମ ଉଆସ ଭିତରେ ଏତେ ଗଣ୍ଡଗୋଳ କିଆଁ ଲଗେଇଚ ?'' ସାଆନ୍ତ କଥା ଶୁଣି ଫକୀରା ଟିକେ କାନ୍ଦି ପକେଇଲା, ଟିକେ ନୁହ ପୋଛି ପକେଇଲା, କହିଲା ସାଆନ୍ତେ ହଜୁର ନିଶାପ କର । ପଅରଦିନ ରାତିରେ ବାହା ହେଲି, କାଲି ସଖାଳେ ଗାଁକୁ ଅଇଲି, କନିଆକୁ ଈଶରାମା କତିରେ ଛାଡ଼ି ଗଲି ବଜାରକୁ, ଏଣେ କନିଆଟି ତମ ଘର ପିଠା ସୁଆଦ ପାଇ ଆମ ଗରିବଗୁରୁବା, ମୂଲିଆ ମୁଣ୍ଡର ପଖାଳ ଭାତ, ପିତା ଶୁଖୁଆ ମଣୋହୀରେ ଆଉ ରାଜି ନୁହନ୍ତି । ଆଉ ଠା'ରୁ ଉଠୁନାହାନ୍ତି । ଏ ଈଶରା ମାଁ ଭଣ୍ଡାରୁଣୀ ତାକୁ ଭଲ ସୁଆଦ ଚଖେଇଲା ! କିଲୋ ତୋ ସାଆନ୍ତ ଘର ଖିରି ଖିରିଷା ତେତେ ବଡ଼, ଆମ ହଳିଆ ସୁଆଗ ତୋ' ସାଆନ୍ତ ଘରେ । ''ଈଶରା ମାଁ ବି ଛାଡ଼ିଲାବାଲୀ ନୁହେଁ ।'' ସେ କହିଲା, ''ଆରେ ନିଆଁଲଗା, ମୁଣ୍ଡପୋଡ଼ା ସାଆନ୍ତ ବୋହୂକୁ କୁଆଡ଼େ ନବାକୁ ବଇଚୁ ?'' ହାଣି ଦେବଟି ତୋତେ ?'' ହଣା ନାଁରେ ବାୟା ଚପିଗଲା । କାନ୍ଦି ପକେଇ କହିଲା, ''ଆଲୋ ଈଶରାମାଁଲୋ, ହାଣ୍‌ନାଁ ଦାନ୍ତରେ କୁଟା ଦଉଚି, ଗୋଡ଼ ଧରୁଚି, ହାତ ଧରୁଚି, ହାଣ୍‌ନା ଭୋ, ଖୁର ଘଷନାଁ ଲୋ ! ମୁଁ ପରା ମୋ' ବୋପା ମାଁର ଏକଇର ବଳା ବିଶିକେଶନ ! ନେ ନେ ମିଠେଇ ମଧୁରା ଖା !'' ଯା କହି ମିଠେଇ ଠୁଙ୍ଗାଟା ଈଶରା ମା' ଉପରକୁ ଅଜାଡ଼ି ଦେଲା । ଈଶରା ମା' ତାକୁ ଦି'ଚଟକଣା ବସେଇ ଦେଲା ।'' ବାୟା ପୁଣି କାନ୍ଦିପକେଇ ସାଆନ୍ତ ଗୋଡ଼ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା, କହିଲା ଦେଖିଲେ ସାଆନ୍ତ ଈଶରା ମା'ଗୁଣ, କହନ୍ତି ନେଇଁ ଜାତି ଭଣ୍ଡାରୁଣୀ, ନହୁରୁଣୀରେ ଖୋବେ ଦବ ! ତାକୁ କି ବିଶ୍ୱାସ ! ଏବେ ନିଶାପ କର ! ଭଲରେ ଭଲରେ ବିଦା' ଦିଅ ।

''ବିଦା ନବୁକିରେ !'' ଏହା କହି ଦାମା ବାରିକ ପଛାଡୁ ଆସି ଫକୀରା ପିଠିରେ ଦି'ବିଧା କସିଦେଲା । ଯେମିତି ହାଡ଼ ଭାଙ୍ଗିଗଲେ ଲୋକେ ଛଟେଇ ହୁଅନ୍ତି, ଫକୀରା ଠିକ୍ ସେଇପରି ହେଇ ତଳେ ପଡ଼ିଯାଇ କହିଲା, ''ଇଲୋ ମଲି ଲୋ, ମଲି ଲୋ, ମୋ'ହାଡ଼ ଭାଙ୍ଗିଲା, ମୋ'ଜୀବ ଛାଡ଼ିଗଲା'' ଯା କହି ମୋହ ଗଲା ।

ରତନୀର ଆଉ ସହ୍ୟ ହେଲା ନାହିଁ । ଈଶରା ମା'କୁ କହିଲା, ''ମଲା ଲୋକଟାର ଚେତା ବୁଡ଼ିଗଲାଣି, ମୁହଁରେ ପାଣି ଛାଟି ଦେ ! ଇଲୋ ଏ କଣ ହଉଚିମ ସବୁ ।'' ସାଆନ୍ତେ ଦାମାକୁ କହିଲେ, ଆଣରେ ଦାମା ପାଣି ଡାକେ । ଦାମା ଗରାଏ ପାଣି ଆଣି ରତନୀ ଗୋଡ଼ କତିରେ ଦୁମକିନା କଚି ଦେଲା । ଈଶରା ମା ଥିଲା ଥିଲା ପାଣି ଗରା ଉଠେଇ ଫକୀରା ମୁଣ୍ଡରେ ଓଜାଡ଼ି ଦେଲା ।'' ଆରେ ସାଇଲେ ସାଇଲେ କହି ଫକୀରା ଉଠିପଡ଼ି ମୁଣ୍ଡଟା ଏଡ଼େ ଯୋରେ ଝାଡ଼ି

ଦେଲା ଯେ ପରଚୂଳଟା ତା' ମୁଣ୍ଡରୁ ଖସି ହାତେ ଦୂରରେ ପଡ଼ିଲା । ସାଆନ୍ତେ ହୋ' ହୋ' ହେଇ ହସି କହିଲେ, ''ଏଥର ଧରା ପଡ଼ିଲୁ ଗୁରୁଚରଣ ! 'ଗୁରୁଚରଣ ଟିକେ ଅପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଇ କହିଲା, ଆଉ ଏ ଇଶରା ମାଟା ମୋ' ଚୁଟି ଝିଙ୍କି ଦେଲା ।

ରତନୀ ତା' କାଣ୍ଡ ଦେଖି ହସିବ କି କାନ୍ଦିବ କିଛି ବୁଝିପାରିଲା ନାହିଁ ।

ସେଠୁ ସାଆନ୍ତେ ଗୁରୁଚରଣ, ଦାମା ବାରିକ ହେରିକା ଗଲେ ପୋଖରୀକି ଗାଧୋଇ ।

ଜେଁ ରାଧାଁ କୃଷ୍ଣଁ କିଁ ଜେଁ – ଏଁ ଏଁ ବଡ଼ପାଟିରେ ଡାକି ଡାକି ଦୁଆରକୁ ଆଇଲା ଗୋଟିଏ ନାହାକ । ଇଶରା ମା ଯାଇ ତାକୁ ଭିତର ଅଗଣାକୁ ଘିନିଆସିଲା । କହିଲା, ''ନାହକେ ଖଡ଼ି ପକେଇଲ ? ନାହାକ କାଶି କାଶି ଘଣ୍ଟାଏ କଲା । ରତନୀ ଅନେଇଲା, ଦେଖିଲା ଅଗଣାରେ ବଇଚି ଗୋଟାଏ ସତୁରି ବରଷର ବୁଢ଼ା ମଣିଷଟିଏ, ତା ବାଳ ଝୋଟପରି, ତା' ନାକ ଅଗକୁ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ପ୍ରଚକ୍ଷୁ । କାଖରେ ବିଡ଼ାଏ ତାଳପତ୍ର, ଫଟା ପାଞ୍ଜି ଗଣ୍ଡାଏ । ତା'ରୂପ ଭେକ ଠିକ୍ ଯେମିତି ଗୋଟିଏ ପାତିମାଙ୍କଡ଼ ପରି । ବୁଢ଼ା ଖାଲି ଥରୁଚି, କାଶୁଚି, ଛିଙ୍କୁଚି, ହାଇ ମାରୁଚି, ଥରେ ଥରେ ଗଳା ଖଙ୍କାରୁଚି । ତା' ଢଙ୍ଗ ଦେଖି ରତନୀକି ଭାରି ଚିଡ଼ି ମାଡ଼ିଲା । ସେ କହିଲା, ''ଇଶରା ମା' ଏଇ ଥୁରୁଥୁରିଆ ନାହାକଟାକୁ କିଆଁ ଡାକି ଆଇଲୁ ?'' ଚାଉଳ ଦେ ସେ ଯାଉ ।'' ରତନୀ କଥା ନାହାକ କାନରେ ପଡ଼ିଲାକ୍ଷଣି ସେ ଉଠି ପଡ଼ି କହିଲା, ''କିଁଲୋ ପଦିଆଁ ନାତୁଣୀ, ବିଦିଆଁ ଝୁଅଁ ! ତୋରିଁ ଏଡ଼େଁ ଚାଡ଼ଁର । ବାହାଁ ସାହାଁ ହେଲୁଁ । ଜାତକ ସୁଜେଇଁଥିଲି ଖଁଡ଼ି ପକେଁଇଥିଲିଁ, ଆମଁ ସିଦ୍ଧା ଗଣ୍ଡାଁକ ମାରିବୁ କିଲୋ ? ଆଁଣେ ଆଁଣେ ସବୁଁ ଚୁଡ଼ା, ଦୋପାଁଗି ଉଖୁଡ଼ା, ନଡ଼ିଆଁ ପାଞ୍ଚପୁଞ୍ଜାଁ, ମନକୁଁ ବୁଝାଁ; ଆଁରେ ବୋଇଁଲା କିନାଁ – କନିଁଆ ରତଁନୀ ନଁଅତୁଣୀ, କଳିହୁଡ଼ିଁ, ଉଚାରଁଚଣ୍ଡୀଁ – ବରଁନା, କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଁ ରାଉଁତୁରା, ଛାତିଁ ଥୁରୁ ଥୁରୁ ହେସଁ ହଗୁରା ।''

ବିଲେଇଁ ଦେଖିଲେ ବୋଲିଁଇ ବାଘ,
ଖାଏଁ କୁଣ୍ଡାଁପିଠାଁ କଳିଁମସାଗଁ,
ଡାଳୁଅଁ ଚାଉଁଳ କୋକିଁଅ ଡାଲିଁ,
ପିନ୍ଧେଁ ଛିଣ୍ଡାଁକଛାଁ ସହସ୍ରେଁ ତାଁଳି ।''

ଗୀତ ଗାଇସାରି ନାହକ ବସି ପାଞ୍ଜି ଫିଟେଇଲେ । ଆଙ୍ଗୁଠି ଗଣିଲେ । ''ମେଷଁ, ବୃରୁଷଁ, ମିଥୁନଁ, କଁରକଁଟ, ସିଂହ, କନିଆଁ, ତୁଳାଁ, ବୃରୁଁଛିକ, ଧନୁଁ, ମକଁର, କୁମ୍ଭଁ, ମୀନଁ । ଆରେଁ ବୋଇଲାଁ କିନାଁ ବୃଚ୍ଛିକ କର୍କଟ ମୀନସ୍ୟ ବିପ୍ରାଃ, କନିଆଁ ନାଁ ରତନୀ ଏଁ – ମେଷଁ, ବୃରୁଁଷ, ମିଥୁନଁ, କକଁଡ଼ା, ସିଂହ, କନିଆଁ – କନ୍ୟାଁରାଶି – ନଇକ୍ଷତର ଏଁ ଅଶ୍ୱିନୀ ଦୁଇପାଁ, କୃରୁତିଁକା, ରୋହିଣୀ, ମୁରୁଗଶିଁରା, ଆରେଦ୍ରାଁ – ଏ ବୋଇଲାକିନାଁ କନ୍ୟାଁରାଶିଁ ଅଶ୍ୱିନାଁ ନୈକ୍ଷେତ୍ର । ଫଳ ହେଲା – କନ୍ୟାଁ ସୁଲଇକ୍ଷଣାଁ ପୁତ୍ର କନ୍ୟାଁ, ଧନ ଧାନ୍ୟଁ, ପୁରୁନାଁ, ଡାହଁଣପାଏଁ ଲକ୍ଷ୍ମୀଁ ବାଁ ପାଏଁ ହତଁଃଶିରାଁ । ଗୁରଣ୍ଡଁ ମାରୀ, ପୁଅଁ କଚାଡ଼ିଁ ।

ନାହାକଙ୍କର ଗଣା ଶେଷ ନୋହୁଣୁ ସାଆନ୍ତେ, ଗୁରୁଚରଣ ଗାଧେଇ ଆସିଲେ । ଗୁରୁଚରଣ ନାହାକ କତିରେ ବସିଗଲା, କହିଲା, ଅବଧାନେ ମୋ ରାଶି କହିବଟି । ନାହାକ ପ୍ରଚକ୍ଷୁଟେକି

ତା'ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ କହିଲା, ''ତମ ନାଁ କହ ।'' ଗୁରୁଚରଣ କହିଲା 'ମୋ' ନାଁଟି ଫକୀରା ମୋ' ବୋପା ନାଁଟି ଭିକାରିଆଁ, ମୋ' ଜେଜେ ବାପା ନାଁଟି ଭରଡିଆ, ମୋ' ଅଣ ଜେଜେ ବୋପା ନାଁଟି ଘରଡିଆ । ଯା କହି ଦଉଡ଼ିଯାଇ ନାହାକର ଚୁଟି ଟାଣି ଦେଲା । ସେ ତ ପରଚୂଳା ଉପୁଡ଼ିପଡ଼ିଲା । ନାହାକ ଭିତରୁ ହରି ବାହାରିପଡ଼ିକ ରତନୀ ଗୋଡ଼ତଳେ ପଡ଼ିଯାଇ କହିଲା, ବୋହୂ ସାଆନ୍ତାଣୀ କ୍ଷେମା କର, ବାଳକ କଥାରେ ଦୋଷ ନଧର । ଆମେ ପିଲାଜାତି ଅତି ଅବୁଝା, ତୋଷ ଆମକୁ ଦେଇ ଉଖୁଡ଼ା ଚୁଡ଼ାଭୁଜା ।''

ସେଦିନ ତାଙ୍କ ଘରେ ହେଲା ଭାରି ହସ । ହସି ହସି ସଭିଙ୍କର ପେଟ ପରାସ ହେଲା ।

ସଞ୍ଜବତୀ ଲାଗିଲା । ରତନୀ ବସି ପାନ ଭାଙ୍ଗୁଥିଲା । ଗୁରୁଚରଣ ଆସି କହିଲା, ଆସ ଘରକୁ ଯିବା, ''ଅନାଇଁ ଥିବେ ଶାଶୁ ଶଶୁର ।'' ରତନୀ ଉଠିପଡ଼ି ଧାଇଁଯାଇ ମଝି ପିଠିରେ ଦୁମକିନା ବିଧାଟିଏ ଦେଲା । ଗୁରୁଚରଣ ହସି ହସି ଦାଣ୍ଡକୁ ପଳାଇଗଲା । ସେହିଦିନୁ ଗୁରୁଚରଣ ଆଉ ହରି ତା' ସାଙ୍ଗେ ବଢ଼ନ୍ତି ନାହିଁ । ସାଆନ୍ତଙ୍କ ଶିକ୍ଷାରେ ନଅତୁଣ୍ଡୀ ଭାରି ବଦଳିଗଲା । ଆଗ ମଣିଷ ଆଉ ସେ ନୁହଁ । ଯେମିତି ସଭ୍ୟ, ସେମିତି ଭଲ । ତା'ଖୋରଣିପଣ କୁଆଡ଼େ ଗଲା । ସାଆନ୍ତେ ତା' ପାଇଁ ଗୋଟାଏ ମାଷ୍ଟରାଣୀ ଆଣିଲେ ! ଛମାସରେ ସେ ସବୁ ପଢ଼ି ପକେଇଲା । ତାର ଭାରି ବୁଦ୍ଧି, ଯାହା ଧରୁଥାଏ ତା' ଶିଖୁଥାଏ । ସାଆନ୍ତେ ଘର ପାଖରୁ ଭଲ ସୁଆର ମଗେଇ ତାକୁ ଅନେକ ଅନେକ ପ୍ରକାର ରନ୍ଧାବଢ଼ା ପିଠା ପଣା ଶିଖେଇଲେ । ନିଜେ ଗାଉଣା ବାଜଣା ଶିଖେଇଲେ । ଅରଟରେ ସେ ଏମିତି ସରୁସୂତା କାଟି ଶିଖିଲା ଯେ ସେ ଗାଁରେ ତା'ଠୁ ବଳି ଆଉ ଭଲ ସୂତା କେହି କାଟିପାରୁନଥିଲେ । ସେ ଦୁଃଖୀ ଘର ଝିଅ, ଏଠି ସୁଖରେ ରହିଲା, ବାର ଚିଜ ପିନ୍ଧିଲା । ସ୍ୱାମୀଟିଏ ଦିଅଁ ଲେଖା । କି କଥାକୁ ତାକୁ ଦୁଃଖ ।

କଥା ଲୁଚି ରହିଲା ନାହିଁ । ପୁତୁରା ଆଉ ଘରକୁ ବେଶି ଆସୁନାହିଁ । ଘରେ ତାରପରା ବୋହୂ । ନାରେଣୀ ଦେଈ ବଡ଼ ମନଦୁଃଖରେ କାଳ କାଟନ୍ତି । କୃଷ୍ଣକୁ ବୋହୂ କଥା କହିଲେ, କୃଷ୍ଣ ମୁହଁ ମୋଡ଼ନ୍ତି, କହନ୍ତି ତୋ ମନ ଇଚ୍ଛା ବୋହୂ କରିଛୁ । ତୋ'ଘର ଆଲୁଅ କରି ବସିଥାଉ । ଯେ ସ୍ୱାମୀକୁ ମାନିଲା ନାହିଁ ସେ କି ସ୍ତିରୀ । ଘରେ ପାଟ ପଠନୀ ପେଡ଼ିରେ ଖୁନ୍ଦା ହେଇଚି, ସିନ୍ଦୁକରେ ସିନ୍ଦୁକେ ଅଳଙ୍କାର । ପୋଇଲୀ ପରିବାରୀ ଅଛନ୍ତି ଖଟିବାକୁ । କୋଉ ସୁଖରେ ଊଣା ଯେ ସ୍ୱାମୀ ନ ହେଲେ ଚିନ୍ତା କଣ ?

ଉମା ସୁନ୍ଦରୀ ଭାରି ଅଭିମାନୀ । ଅଭିମାନରେ ଆହୁରି ଗଉଁ ଧରି ବସନ୍ତି । ସେ ବଡ଼ଘର ଝିଅ; ଟିକେ କଥା ହେଲେ କହନ୍ତି ମୋତେ ଛାଡ଼ିଦିଅ ମୁଁ ବାପ ଘରକୁ ଯିବି । ଏଠି ବାର ଲୋକର ବାର ବୋଲଣା ସହିପାରିବି ନାହିଁ । ମଲା ମୋର, ମୋ' ବାପର କିସ ଅଭାବ ଯେ ଏଠି ପଡ଼ି ପୋଇଲୀଙ୍କ ହାଉଳି କଥା ଶୁଣିବି ?

ଥରେ କୃଷ୍ଣ ତା'କଥାରେ ଭାରି ଖପା ହେଇ ବାପ ଘରକୁ ପଠେଇଦେଲେ । ସେହିଦିନୁ ଆସି ଦେଢ଼ବରଷ ହେଲା ଉମା ବାପ ଘରେ । ଏହି ଭିତରେ ସାଆନ୍ତେ କାହାକୁ ନକହି ନ ବିଚାରି ରତନୀକି ବିଭା ହେଲେ । ହେଲେ କଥାଟା ଲୁଚିବ କୁଆଡୁ ? ବିଭା ହବାର ଛମାସ ନ

ଯାଉଣୁ ଉମା ବାପଘରୁ ଖବର ପାଇଲେ । ଉମା ଏକଥା ଶୁଣି ପହିଲି ତା' ମନଟା କେମିତି ହେଇଗଲା, ପରେ କହିଲା, ହ ! ଯେତେଟା ବାହା ହେଲେ ମୋ' ଗୋଡ଼ ତଳକୁ ତ । ଉମା ମା' ସଂସାରୀ ମଣିଷ । ସେ ଭାରି ଦୁଃଖରେ ନାରେଣୀ ଦେଈଙ୍କି ଖବର ପଠେଇଲେ । ନାରେଣୀ ଦେଈ ଏ କଥା ଶୁଣି ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ଆକାଶ ଛିଣ୍ଡି ପଇଲା । ସେ ସେହିକ୍ଷଣି ସୁଆରୀରେ ବସି ଆରଦିନ ସକାଳେ ସରଦେଇପୁରରେ ହାଜର ।

ଘରେ ଗୋଡ଼ ଦେଲାମାତ୍ରେ ରତନୀକି ଦେଖି ଆଗେ ବହେ ଗାଳିଦେଲେ । ରତନୀ ଆଗ ଶାଶୁର ଚର୍ଚ୍ଚା-ବୁଝିଲା । ସେ କିନ୍ତୁ କାହାରି ପାଣି ଛୁଇଁଲା ନାହିଁ । କହିଲେ ତୁ କି ଘର ବୋଲି କି ଘର ଝୁଅ, ତୋ' ହାତରୁ ପାଣି ଛୁଇଁବି ?'' ଏ ଅନ୍ୟାୟ କଥା ବରଦାସ୍ତ କରିବା ଭଳି ପ୍ରକୃତି ରତନୀଠି ନଥିଲା ସେ କହିଲା, ''ମୋତେ ମିଛକୁ ଗାଳି ଦିଅଁନା ତମ ପୁତୁରାକୁ ପଚାର ।'' ସାଆନ୍ତେ ଘରେ ନଥିଲେ । ଆସି ଶୁଣିଲେ ଅପା ଆସିଛି ପୁତୁରାକୁ ଦେଖିଲାମାତ୍ରେ ନାରେଣୀ ଦେଈ ଆହୁରି ପାଟିକଲେ । କହିଲେ ମୋତେ ନବିଚାରି, ନପଚାରି ଗୋଟାଏ ଅଇଁଠାଖାଇଘର ଝୁଅକୁ ଆଣି ଆମ ବଅଁଶରେ ପୂରେଇଲୁ । ଆମ ଇଜ୍ଜତ ମହତ ଗଲା; ଆଉ ତା'ହାତରୁ କିଏ ପାଣି ଛୁଇଁବ ? ତୁ ପୁଣି ମୋତେ ମୁହଁ ଦେଖାଉଛୁ ?'' ପୁତୁରା ତା'କଥାରେ ପାଟି ନ ଫିଟେଇ କହିଲେ, ହଉ ବଜାରକୁ ସରବା ଯିବ, ଜଳଖିଆ ଆଣିଦବ ଖା' । ବୁଢ଼ୀ କହିଲା, ନାଁ ମୁଁ ତୋ'ମୁହଁ ଚାହିଁବି ନାହିଁ, ଆଗେ ବତା ଏ ଅଲିକ୍ଷିଣୀକି କୋଉଠୁ ଆଣିଛୁ । ତାରପରା ବୋହୂ ତୋତେ ପସନ୍ଦ ହେଲାନାହିଁ, ଏଇ ଚେପ୍‌ଟୀନାକୀ, ଉଚ୍ଚୁକପାଳୀ ଥନ୍ତଲ-ପେଟୀ ତୋର ପସନ୍ଦ ହେଲା ! ଆଜି - କାଲିକା ପିଲାଏ ପରା ଭାରି ଅବାଧ । ଆମ ବଂଶରେ ଅଛନ୍ତି ଯେ ଆମେ କହିବୁଁ ବୋଲି ମୁଁ ।'' ଏହା କହି ବଡ଼ ପାଟିରେ କାନ୍ଦିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ତାଙ୍କ ବ୍ୟସ୍ତରେ କୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କ ଗୋଡ଼ତଳେ ପଡ଼ିଗଲେ, କହିଲେ ମାଁ ତୁ, ଅପା ତୁ, ମାଇଲେ ମାର୍ ଜୀଆଇଲେ ଜୀଆ । ହେଲେ କଥାଟା ବୁଝ ! ତୁ କହୁଛୁ ତାକୁ ଘର ସେ କି ଘର, ହଉ ଆଗକରି କହ ତୁ କି ଘର ବୋହୂ, ମୋ' ପିଇସା ଦନାର୍ଦ୍ଦନ ଛୋଟରା' ମାଇଣା ମଙ୍ଗଳପୁରୁ ବାଇଧର ଜେନାର ମାମୁଁ ପୁଅ ଭାଇଟି ! ଆଉ ଏ ବୋହୂ ତାରି ନିଜ ଝିଆରୀ । ପଦନ ଜେନା ଉଦୟ ଜେନା ଏକା ମାଁର ଦି'ପୁଅଟି । ଏ ବୋହୂ ପଦନର ପୁଅ ବିଦିଆର ଝିଅ ।

ବୁଢ଼ୀ ଏତକ ଶୁଣି ଟିକେ ନରମ ହେଲା । ରତନୀ ଆସି ଗୋଡ଼ତଳେ ପଡ଼ି ହାତଧରି ଉଠେଇଲା । ବାରରକମ ଆଣି କଡିରେ ବସି ଶାଶୁକୁ ଖୁଆଇଲା । ଶୋଇଲାରୁ ନିଜେ ଯାଇ ଗୋଡ଼ ଘଷିଦେଲା । ତା ଶିଷ୍ଟାଚାରରେ ବୁଢ଼ୀ କ୍ରୋଧ ଭୁଲିଗଲା । ଟିକେ ପ୍ରେମ ହେଇଗଲାରୁ, ଯା ପିଇସାର ବାପ ଆଉ ତୋ' କକେଇ ବାଇଧର ମାଁ ଏକା ମାଁ ପେଟର ଭାଇ ଭଉଣୀ । ସେଇ ଲେଖାରେ ତୋ' ବାପ ମୋ' ଦିଅର । କୃଷ୍ଣ ବାହାହେଲା ଭଲ କଲା, ହେଲେ ମୋତେ ଟିକେ ବିଚାରିଥାନ୍ତା କି ଲୋଡ଼ିଥାନ୍ତା ।

ଏତିକିବେଳକୁ ହରି ଘର ଭିତରକୁ ପଶି ଆସୁଥିଲା । ଅପା କଥା ତା'କାନରେ ପଡ଼ିବାରୁ ସେ କହିଲା, ''ତୋତେ ବିଚାରିଥିଲେ ଆମ ବାହାଘରଟା ଆଉ ଉଠିଥାନ୍ତା ? ବୋହୂକୁ ସମାନ ବୁଝିଛୁ, ପକ୍କା କଳିଆଖୋରଣୀ ନଅତୁଣ୍ଡୀ । ରତନୀ ଲାଜରେ ମୁହଁ ତଳକୁ ପୋତିଲା ।

ଚାରିଟାବେଳେ ରତନୀ ଗଲା ରୋଷେଇଶାଳକୁ ରାନ୍ଧି, ଆଉ ଗୁରୁଚରଣ, ହରି ବସି ଅପା ଆଗରେ ବାହାଘରର ସବୁ କାରଖାନା ଗୋଟି ଗୋଟି ବୟାନ କଲେ । ବୁଢ଼ୀ ଶୁଣି ହସି ହସି ତା' ପେଟ ପରାସ । ଝରକାବାଟେ ରତନୀ ଚାହିଁଲା ଶାଶୁ ଭାରି ହସୁଛନ୍ତି । ଦାମା ଆସି କହିଲା, "ଛାଇଁଲ ସାଆନ୍ତାଣୀ, ଅପା–ସାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କ ଆଗରେ ସାନ ସାଆନ୍ତେ ଆଉ ଗୁରୁଚରଣ ନନା ବାହାଘରର ସବୁ କଥା ବୟାନ କଲେଣି । ରତନୀକି ଶୁଣି ଆହୁରି ଲାଜ ମାଡ଼ିଲା ।

ପୁତୁରା କତିରେ ବୁଢ଼ୀ ରହିଲେ, ଦି'ମାସ । ବୋହୂର ଗୁଣକ୍ରିୟାରେ ପହିଲି ପହିଲି ଚିଡ଼ୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଚିଡ଼ିବାର କାରଣ ରତନୀ ବେଶି ଲାଜ କରୁନଥିଲା । ସମସ୍ତଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ମିଳାମିଶା କରୁଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଦେଖିଲେ ସେ କାମରେ ଭାରି ଫୁର୍ତ୍ତି, ସ୍ୱାମୀର କଥାରୁ ପାଦେ ଟଳେ ନାହିଁ । ନିଜ ହାତରେ ନ ତିଅଣ, ଦଶ ଭଜା କରି ସ୍ୱାମୀ ଶାଶୁଙ୍କୁ ପରଷୁଛି, ସମସ୍ତେ ଖାଇ ସାରିଲେ ଆପେ ଖାଇ ବସୁଛି । ଚାକରଙ୍କ ଖିଆପିଆ ପ୍ରତି ତାର ଭାରି ଆଖି । କେହି ତା'କଥାରୁ ବାହାର ନୁହେଁ । ଘର ଗୋଟାକ ଚଳେଇ ଏଣେ ଦି'ପହରିଆ ବସି ପାଠ ପଢୁଛି । ନିତି ଘଣ୍ଟାଏ ଅରଟରେ ସୂତା କାଟୁଛି, କଳ ଘର୍‌ଘର୍ କରି ଜାମାଜୋଡ଼ା ଶିଲେଇ କରି ପକାଉଛି । କାଇଁଶି ଡାଲା ସିଉଁଚି, ଚିତ୍ର ଆଙ୍କୁଚି । କୋଉ କଥାରେ ଊଣା ନୁହେଁ । ତା'ଠି ପୁଣି ଫେସନ କିଛି ନାହିଁ । ସ୍ୱାମୀର ଇଚ୍ଛା ଯାହା ତା'ଇଚ୍ଛା ତା'ହି । ତା'ଠି ଦେଖିବ ନାହିଁ ସରୁ ଲୁଗା, ବାସନା ତେଲ ଅତର । ତା'ଠି ଦେଖିବ ନାହିଁ ଅଳସପଣ ।

ଦିନେ ସଞ୍ଜୁଆ ପିଇସୀ ପୁତୁରା ପିଣ୍ଡାରେ ବସି ଦୁଃଖ ସୁଖ ହେଉଛନ୍ତି, ରତନୀ କଥା ପକେଇ ବୁଢ଼ୀ କହିଲେ, "ତୋ' ବୋହୂ ନାଁ ରତନ, ତା'ଗୁଣ ରତନ ।" ପରେ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ପକେଇ କହିଲେ, ଉମା ଏଇଭଳି ତୋ କଥା ମାନିଥିଲେ ଆଜି କର୍ପୂର ଚୁରିଥାନ୍ତା । ହେଲେ ସେ କଣ ଶୁଣିଲା ? ଆଗ ପଛ ବିଚାରିଲା ?

କୃଷ୍ଣ ଦୁଃଖରେ କହିଲେ ବଣର ବାଘକୁ ଆଣି ବଶ କଲି । ସେ ବଡ଼ଘର ଝିଅ ହେଇ କୁବୁଦ୍ଧି ଧଇଲା ! ହେଲେ ତାକୁ ମୁଁ ଛାଡ଼ିଦେଉ ନାହିଁ, ଟିକେ ଚେତୁ ତେବେ ଆଣିବି । ନୋହିଲେ ପରକୁ ଆମେ କିଆଁ ଉପଦେଶ ଦେବୁଁ ? ଆମ ଘରସୁନା ତ ଭେଣ୍ଡି, ଆମେ ପରକୁ ତିଆରିବୁଁ, ତମେ ଭଲ ହୁଅ, ସଉକି ଛାଡ଼, ଆପଣା ଦେଶର ମହତ ରଖ । ସେ'ଦିନୁ କହିଥିଲେ ଲୋ ଅପା ବଡ଼ ଘର ଝିଅ ଆଣିବ ନାହିଁ । ବଡ଼ ଘରେ ଝିଅ ଦବ । ବଡ଼ଘର ଝୁଅ ଆଣି ଏ ହଟହଟା ସିନା । ସ୍ୱାମୀକି ମାନିଲା, ନା ଶାଶୁକୁ ମାନିଲା । ତାକୁ ସ୍ତିରୀ କହିବ ? ସେ ନିତାନ୍ତ ଅଲକ୍ଷ୍ମୀ । ଅଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୁରୁଷ ପୁଅକୁ ଆଶ୍ରୟ କଲେ, ପୁରୁଷ ପୁଅ ସଇଲା । ଆମ ଦେଶର ଆଉ ଏଡ଼େ ଦୁର୍ଗତି କାହିଁକି ? ଝିଅଯାକ ଗୃହଲକ୍ଷ୍ମୀ ହବା ଦୂରେଥାଉ ଅଲକ୍ଷ୍ମୀ ହେଲେଣି । ସ୍ୱାମୀ ଭକ୍ତି ଗଲାଣି । ଦେଶ ଲୁଗା ହେଲାଣି ସାର ପଦାର୍ଥ । ମୁଁ ଉମାକୁ ଏଇ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ମାନସରେ ଯା କଲି । କହିଲି ତ ହେଲା ନାହିଁ । ବୋଲିଲି ତ ନାହିଁ । ପଦେ କହିଲେ ଗଳାରେ ଦଉଡ଼ି ଦବାକୁ ଗଲା । ଟିକେ ଅସନ୍ତୋଷ ହେଲେ ବାପ ଘରକୁ ଧାଇଁଲା । ମୁଁ ଏବେ ମର୍ଦ୍ଦପୁଅ କାହାତ ଢଳାଙ୍ଗଳି ହେବି ? ସେହିଯୋଗୁଁ ଗରିବ ଘର ଝୁଅ ଟିଏ ବାହା ହେଲି । ସେ ହେଲେ ଘର ଗରିବ । ଆମେ ହେଲୁ ଗାଁ ଜମିଦାର । ଆମ ଘରେ ଆମ ବୋହୂମାନେ ଆମକୁ ଅମାନ୍ୟ କରିବେ ଆଉ ପରଙ୍କାଏ

ଆମଠୁ ଦେଖି ଶିଖିବେତି ! ପ୍ରଜାଙ୍କ ଲାଗି ବିନା ଦୋଷରେ ଜାନକୀ ପରା ସତୀଭାର୍ଯ୍ୟାକୁ ଶ୍ରୀରାମ ବଣକୁ ପଠେଇଲେ । ଫିରି ଆମଠୁ ହାଦେ ବଢ଼ିଲେ ଆଉ ଧର୍ମ ରହିବ ?

ନାରେଣୀ କହିଲେ, "ହଁରେ ପୁଅ ଏବେ, ବୁଝିଚି, ମୁଁ ଇ ତାକୁ ମୁହଁ ଦେଇ ସର୍ବନାଶ ବାଟରେ ନେଇଚି, ସେତେବେଳେ ମୋଠୁ ମୁହଁ ପାଇନଥିଲେ କିଜାଣି ଅବା ତୋ'କଥା ମାନିଥାନ୍ତା । ମୁଁ ତା'ପକ୍ଷ ହେଲାରୁ ସେ ତ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଗୋଡ଼ରେ ଦଳିଲା । ଏଇଟା ମୋର ବଡ଼ ଭୁଲ୍ ।

କୃଷ୍ଣ କହିଲେ – ଯା, ହବାର ହେଇଚି, ନେଡ଼ି ଗୁଡ଼ କହୁଣୀକି ବୋହିଗଲାଣି । ହେଲେ ସେ ବି ବୋହୂ । ମୁଁ ତାକୁ ଫୋପାଡ଼ି ଦେବିନାହିଁ । ଯେତେ ଦିନ ରାଗରେ ବାପଘରେ ଅଛି ଥାଉ । ରାଗ ଭାଙ୍ଗିଲେ ଆସିବ । ନାରେଣୀ ଦେଇ ଦୁଃଖରେ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସଟିଏ ପକେଇ କହିଲା – ଆଉ ରାଗ କଣ ସଦାଦିନ ରହିବ ? ମୁଁ ବୁଢ଼ୀ ହେଲିଣି, ଆଜି ଅଛି କାଲି ନଥିବି, ହେଲେ ମୋ' ରାଣ ତାକୁ ମୋଟେ ଫୋପାଡ଼ିଦବୁ ନାହିଁ । ପାତର ଅନ୍ତର କରିବୁ ନାହିଁ । ତା'ମାଫିକେ ତାକୁ ଚଳେଇବୁ । କୃଷ୍ଣ ହଁ ଭରିଲେ । ବୁଢ଼ୀ ତୋଷ ହୋଇ ଜପ କରିବାକୁ ଉଠିଗଲେ । ରତନୀ ଶାଶୁର ଜପ କରିବା ଥାନଟି ଆପଣା ହାତରେ ପରିଷ୍କାର କରି କୋଥଳୀ ଥୋଇ ଫୁଲ ତୁଳସୀ ପତ୍ର ସଜାଡ଼ି ରଖିଥିଲା । ବୁଢ଼ୀ ତାର ଭକ୍ତି ଦେଖି କହିଲେ ମୁଁ କଲ୍ୟାଣ କରୁଚି ତୁ ଯେମିତି ସଭିଙ୍କ ମନ ନେଇଚୁ, ପରମେଶ୍ୱର ସେମିତି ଏକା ତୋତେ ଉତ୍ତମ ସୁନ୍ଦର ବାଳକ ଦିଅନ୍ତୁ ।"

ଏମିତି ଯାଙ୍କ ଦିନ କଟିଲା । ହେଲେ ଗେଲ୍ହୀ ଖବର କ'ଣ ବୁଝିବା । ରତନୀ ବାହାଦିନୁ ଗେଲ୍ହୀ ମନ ସୁଖ ନଥାଏ । ଦିନରାତି ଲୋକାକୁ ଶୋଧୁଥାଏ । କଜିଆ କରୁଥାଏ, ଆଉ କାନ୍ଦୁଥାଏ । ଲୋକା ଭାବିଲା ଆଉ ନୁଟେଇବା ଭଲ ନୁହେଁ । ଗୋଟିଏ ସୁଆରୀ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କଲା । କହିଲା, ମାଉସୀ ଚାଲ୍ ତୋ'ଝିଅକୁ ଦେଖି ଆସିବୁ । ଗେଲ୍ହୀ ପହିଲି ପହିଲି ନାହିଁ କଲା । ମୋ'ଝିଅ ମଲାଣି କହି ଗାଳିଦେଲା । ହେଲେ ଲୋକା ବଳାଢୋରି କରି ନେଇଗଲା । ପାଲିଙ୍କି ପହଞ୍ଚିଲା ସିଧା ଜମିଦାର ଓଆସରେ । ଗେଲ୍ହୀ କୋଠାବାଡ଼ି ଦେଖି କହିଲା, "ହଇରେ ଏଠି କୋଉଠି କି ଆଇଲୁଁ ? ଏଠି ରତନୀ ଅଛି ? ଲୋକା କହିଲା, "ଏଇଠି ଅଛି," ଏସବୁ କୋଠାବାଡ଼ି ତାର । ଗେଲ୍ହୀ ତ ଅବାକ୍ । ମଝି ଅଗଣାକୁ ପଶିଗଲା ମାତ୍ରେ ଦେଖିଲା, ରତନୀ ଖଣ୍ଡେ ମଠାଲୁଗା ପିନ୍ଧି ଚଉରା ମୂଳେ ପୂଜା କରୁଛି । ହାତରେ ମୁଠାଏ ସୁନା ଚୂଡ଼ି, ଖଡୁ, କାନରେ ସୁନାଫୁଲ, ବେକରେ ସୁନାମାଳ, ଗୋଡ଼ରେ ମଲ, ଅଣ୍ଟାରେ ସରୁ ତାରହାର । ସେତେ ଢଙ୍ଗର ଅଳଙ୍କାର ବି କେବେ ଦେଖିନଥିଲା । ତା'ଆଖି ଖସି ପଇଲା । ମା'କୁ ଅନେଇ ଦେଇ ରତନୀର ଛାତି କୁଣ୍ଢେ ହେଲା । ଜମିଦାର ଜୁଆଁଇ ପାଇ ଗେଲ୍ହୀ ମହାଆନନ୍ଦ । ହେଲେ ବେଶିଦିନ ଝିଅ କତିରେ ରହିଲା ନାହିଁ । ସେହିଟା ଦାଣ୍ଡକୁ ଅଶୋଭା ଭାବି କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ନିଜେ ତା' ପାଇଁ ଲୋକା ଘର କତିରେ କୋଠା ଦି'ବଖରା କରିଦେଲେ । ପରମା ଆଉ ସତିଆମା'କୁ ସାଙ୍ଗରେ ଦେଲେ । ବୁଢ଼ୀ ସୁଖରେ ବସି ଖାଇଲା । ତା'ଖୋରଣୀପଣ ତୁଟିଗଲା । ବାଇଧର ଘର ଏ ଖବର ପାଇଲେ । ଏଥର ତା'ଝିଅ ଜମିଦାରକୁ ବିଭା ହୋଇଛି ଶୁଣି ବଳେ ବଳେ ଯାଇ ତା'ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମିଶିଲେ । ଗେଲ୍ହୀ ମଧ୍ୟ ପୂର୍ବରାଗ ଭୁଲିଗଲା ।

ସେତେବେଳକୁ ବାଇଧରର ଉତ୍ତମା ବୋଲି ଷୋଳବରଷର ଭାରି ସୁନ୍ଦରୀ ଝିଅଟିଏ ଥାଏ । ଗେଲ୍‌ହୀ ଠିକଣା କରି, ଝିଅକୁ ପଟେଇ ଶେଷକୁ ତାକୁ ହରିକି ହାତକୁ ଦି'ହାତ କଲେ । ଗୁରୁଚରଣଙ୍କୁ ବି ଗୋଟାଏ ବାହା କରିଦେଲେ । ତା'ଭାରିଯା ନାଁଟି ମଞ୍ଜୁଳା । ଭାରି ସୁନ୍ଦରୀ । ବାହାଘର ହେଲା । ଭାରି ଆନନ୍ଦ ହେଲା । ଏକା ଏଇଟା ପୁଣି ତାଙ୍କ ବଂଅଶର ଶେଷ ବାହାଘର । ବାହାଘର କ'ଣ କରିବେ, ବଳେ ବଳେ ବଡ଼ବୋହୂ ଉମା ସୁନ୍ଦରୀକି ଆଣିଲେ । ଉମା ସାନ ସଉତୁଣୀକି ଦେଖି ପହିଲି ଭାରି ବିରସ ହେଲା । ପରେ ରତନୀ ତାକୁ ଆଦର କରି ବଡ଼ ଭଉଣୀର ମାନ୍ୟ ଯତ୍ନ କରି କତିରେ ରଖିଲା । ତାର ବି ମତି ଗତି ଫେରିଲା ।

କିଛିଦିନ ପରେ ରତନୀର ପୁଅଟିଏ ହେଲା । ବାପ ଆଦର କରି ନାଁ ଦେଲେ ହେମଚନ୍ଦ୍ର । ସୁଖର ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ । ଦି'ସଉତୁଣୀ ସ୍ୱାମୀର ମନ ଯହିଁରେ ସୁଖ ହବ ସେହି କଥା କରି ଚଳିଲେ । କୃଷ୍ଣ ବି ପାତର ଅନ୍ତର କଲେ ନାହିଁ । ଦୁହିଁଙ୍କର ପିଲାପିଲିରେ ଘର ପୂରିଲା ।

ସାତକଥା

ଆଗରୁ ଶୁଣିଛ କୃଷ୍ଣବାବୁ ବାପ ଯଦୁମଣିଙ୍କର ଦୁଇସଂସାର ଥିଲା । ସେ ମଲାବେଳେ ବଡ଼ ଭାରିଯା ପୁଅଙ୍କୁ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଭାଗ, ସାନ ଭାରିଯା ପୁଅକୁ ସାନ ଭାଗ ଦେଇ ଯାଇଥିଲେ । ବଡ଼ପୁଅ ଶିବ ସବୁ ବୁଝୁଥିଲେ । ଶିବଙ୍କର କାଳ ହୋଇଗଲା । ତାଙ୍କ ବୋହୂ ଯାଇ ବାପଘରେ ଉଠିଲେ । ତାଙ୍କର ପିଲାପିଲି ନଥିଲା । ସେହି ସକାଶୁ ଶାଶୁ ମୋଟେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିପାରୁନଥିଲେ । ନବୀନ ତ ସନ୍ୟାସୀ ହେଇ କୁଆଡ଼େ ଗଲେ ତା' ଠିକଣା ନାହିଁ । ବଡ଼ ଭାଗତ ଦି'ବାଣ୍ଟ ହେଇ ଗୋବିନ୍ଦ ଆଉ ବୀର ପାଇଲେ । ସାନଭାଗ ବାଣ୍ଟ ବଖରା ହେଲା ନାହିଁ । କୃଷ୍ଣ ହେଲେ ଜମିଦାର, ହରି ବଡ଼ ଭାଇଙ୍କି ମାନି ଚଳିଲେ । ତାଙ୍କ କଚେରୀ ହେଲା ସରଦେଈପୁର । ସେଠି, ଉମା ରତନୀ ଆଉ ଉତ୍ତମା ରହିଲେ, ସୁଖରେ ଘର କଲେ ।

କୃଷ୍ଣବାବୁ ଭାରି ଦେଶଭକ୍ତ । କେମିତି ଆମ ଦେଶର ଭଲ ହେବ ଏଇଟା ତାଙ୍କର ଭାରି ଭାଳେଣି ଥାଏ । ସେ ଆପଣା ରାଇଜର ଭାରି ଉନ୍ନତି କଲେ । ଠା' ଠା' ପୋଖରୀ ଖୋଳେଇଲେ, ଠା' ଠା' ବାଗ୍‌ବଗିଚା କଲେ, ନୂଆ ନୂଆ ନଡ଼ିଆମାଳ, ଗୁଆମାଳ, ଆମ୍ବତୋଟା ସବୁ ହେଲା । ତାଙ୍କର ହୁକୁମ ଥିଲା, ତାଙ୍କ ଇଲାକାର ଧାନ ଚାଉଳ ଅନ୍ୟଆଡ଼େ ଯିବ ନାହିଁ । ତେବେ ଯଦି ଧାନ ମହଙ୍ଗା ହେଲା ଗରିବ ପ୍ରଜାଙ୍କ ଖଜଣା ମାଫି କଲେ, କୋଠିରୁ ଧାନ ଦେଇ ତାଙ୍କ ପରିବାର ପୋଷିଲେ । ତାଙ୍କ ରାଇଜର ଛତିଶପାଟକ ଜାତି ଏକାଠି ମଳିମିଶି ରହିଲେ । ହେଲେ ଏକଥା ସବୁ ଏକା ଦିନକରେ ହେଉନଥିଲା । ଅନେକ ଟଙ୍କା ଖରଚ ଅନେକ ପରିଶ୍ରମ ପରେ ହେଲା । ପହିଲି କ'ଣ ହେଲା ଶୁଣ । ସାଆନ୍ତେ ଦେଖିଲେ ପ୍ରଜାଏ ବଡ଼ ମୂର୍ଖ ! ୟାଙ୍କୁ ବିଦ୍ୟା ନ ଦେଲେ ତ ୟାଙ୍କୁ "ଯେତେ ମାଠୁଥିବ ମାଠ୍, ସେହି ଦରପୋଡ଼ା କାଠ୍" ହେଇ ରହିବେ । ୟା'ଭାବି ଆପଣା ଇଲାକାରେ ଚାହାଳିଗୁଡ଼ିଏ ବସେଇ ଦେଲେ । ଅବଧାନ ସବୁ ରହିଲେ । ସେଠି ଓଡ଼ିଆ ପାଠ, ଅଙ୍କ, ପଞ୍ଜା ପାଉତୀ ପଢ଼ିବା ଏଇସବୁ ଶିକ୍ଷା ହୁଏ । ଆଉ ଗାଁଯାକ ହୁକୁମ ଦେଲେ ସଭିଏଁ ମାଗଣାରେ ଆପଣା ପିଲାଙ୍କୁ ସେଠି ପାଠ ପଢ଼ିବାକୁ ଛାଡ଼ିବେ । ନୋହିଲେ

ଚୋରିମାନା । ଅବଧାନଙ୍କୁ କୋଠରୁ ଦରମା ମିଳିଲା । ଏହିପରି ପନ୍ଦରଟା ଷୋଳଟା ଚାହାଳୀ ବସିଲା । ପୁଅ ଝିଅ ସେଠି ସଭିଏଁ ଏକାଠି ପଢ଼ନ୍ତି । ପଢ଼ା ଖାଲି ଦୁଇ ଚାରି ବର୍ଷଯାକ । କିଲାସ ଉଠିଲେ । କାଗଜ ନାହିଁକି ସାର୍ଟିଫିକେଟ ନାହିଁ । ବାବୁଙ୍କ ମତରେ ପାଠ ଘୋଷି ପରୀକ୍ଷାରେ ଲେଖି ଦେଇ ଗୋଟାଏ କାଗଜ ପାଇଲେ କିଛି ଦିଗ୍‌ଗଜ ପଣ୍ଡିତ ହବନାହିଁ । ପେଟରେ ପାଠଥିଲେ ଗଲା । ଓଡ଼ିଆଙ୍କୁ ଏ ପାଠ ବଡ଼ ଆରେଇଲା । କେତେଟା ବରଷ ପରେ ତାଙ୍କ ରାଇଜରେ ଆଉ କେହି ନିରକ୍ଷର ରହିଲେ ନାହିଁ । ତାଡ଼ି ଖଟି ସବୁ ଉଠିଗଲା । ଗାଁ ଗାଁ ଭାଗବତ ଘର ବସିଲା । ସେଠି ନିତି ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ବାହ୍ମଣ ପୋଥି ବୋଲିଲେ । ଗାଁବାଲା ଆସି ଶୁଣିଲେ । ଆଗକାଳର ରାମ, ଲକ୍ଷ୍ମଣ, ପଞ୍ଚୁପାଣ୍ଡବ ଆଦି କଥା ଶୁଣି ତାଙ୍କ ମନ ବି ଭଲ ହେଲା । ଭାଗବତ ଶୁଣିବାକୁ ବୁଢ଼ାମାନେ ବି ମେଳ ହେଲେ । ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ କୋଠରୁ ଖଞ୍ଜା ଆଉ ବରତନ ମିଳିଲା । ସେହିଠି ପାଞ୍ଚ ପଞ୍ଚୁ ନ୍ୟାୟ ନିଶାପ କଲେ । ସେମିତି ପଠାଣସାହିମାନଙ୍କରେ ଗୋଟିଏ ଲେଖା ପଠାଣୀ ମୋଖତାବ୍ ବସିଲା । ସେଠି ପଠାଣ ପିଲାଏ ମୌଲବି ପାଖରେ ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଆରବୀ ପଢ଼ିଲେ । ସେହି ମୌଲବି ପୁଣି ତାଙ୍କୁ କୋରାଣ ପଢ଼ି ଶୁଣାଇଲେ ।

ପ୍ରତି ଗାଁରେ ଗୋଟିଏ ଖେଳ ଆଖଡ଼ା ହେଲା, ସେଠି ନିତିନାଁ ଶନିବାର ରବିବାର ଗାଁ ପିଲାଏ ଖେଳ ଦେଖେଇଲେ । କୁସ୍ତି ନଢ଼ିଲେ । ଜମିଦାର ପ୍ରଜାଙ୍କ ମନ ନବାରୁ ପ୍ରଜା ବି ପାଞ୍ଚ କାମରେ ତାଙ୍କ ସାହାପକ୍ଷ ହେଲେ । ସାଆନ୍ତେ ଗାଁ ଗାଁରେ ଗୋଟିଏ ସାଧାରଣ ଚାନ୍ଦା ଖାତା ଖୋଲି ସେ ଗାଁର ପାଞ୍ଚ ଭଲଲୋକ ହାତରେ ସମର୍ପି ଦେଲେ । ସେଥିରେ ସେ ଗାଁର ଉନ୍ନତି ସକାଶେ ଯେ ଯାହା ସ୍ୱଚ୍ଛମନରେ ଦେଲା ସେହି ପାଞ୍ଚ ପଇସା ରହିଲା । ଗାଁରେ କୂଅ ଖୋଳା ହଉ, ଗରୀବ ଦୁଃଖୀ ସକାଶେ ହଉ, ରୋଗ ବଇରାଗ ସକାଶେ ହଉ ସେଇ ପାଣ୍ଠିରୁ ଖରଚ ହଉଥିଲା । କାହା ଘରେ ନିଆଁ ଲାଗିଗଲା । ତା'ର ସର୍ବସ୍ୱ ପୋଡ଼ି ଜଳିଗଲା । ସେ ସେହିଥିରୁ ଘର ବନେଇବାକୁ ଟଙ୍କା ସାହାଯ୍ୟ ପାଇଲା । ଗାଁ ଗାଁ ପୁଣି ଅରଟ ଘର ବସିଲା । ଲୋକେ ସେଠି ସୂତାକାଟି ଶିଖିଲେ । ଖାଲି ଏତିକି ନୁହଁ, ମାଇପି ଲୋକେ କେମିତି ଭଲ ହେବେ ଏ କଥାରେ ସାଆନ୍ତଙ୍କର ଭାରି ଚିନ୍ତା ଥାଏ । ହିନ୍ଦୁଘରେ ପଠାଣ ଘରେ ତ ଭାରି ପରଦା । ସେ ତ ପଦାକୁ ବାହାରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ଦେଶ ଚିନ୍ତା ତାଙ୍କୁ ପୁଣି କିଆଁ ଲାଗିବ ? ହେଲେ ସାଆନ୍ତେ ଗୋଟାଏ ଉପାୟ କଲେ । ଭାବିଲେ, ନାହିଁ ମାମୁଁରୁ କଣା ମାମୁଁ ଭଲ । ଦିନେ ରତନୀକି ପାଖରେ ବସେଇ ମନକଥା କହିଲେ । କହିଲେ ଦେଖ ମୁଁ ସିନା ମରଦ ପୁଅଙ୍କ ସକାଶେ ବାର କଥା କରିବି । ଝିଅଙ୍କ କଥା ତମ ଦିହିଙ୍କି ଲାଗିଲା । ତେମେ ସବୁ ଗାଁ ସ୍ତିରୀଙ୍କି ଆପଣା ଉଆସକୁ ପାଲିଙ୍କି ପଠେଇ ସମିଏ ସମିଏ ଆଣି ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗେ କଥା ଭାଷା ହୁଅ । ଗ୍ରାମୋଫୋନ୍ ବଜେଇ ତାଙ୍କୁ ଶୁଣାଅ । ପୁଣ୍ୟ ପର୍ବଦିନ ବଡ଼ ଘର ବୋହୂ ଝିଅଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କର, ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗେ ପାଞ୍ଚ କଥା ହୁଅ । ସେହିମାନେ ଭଲ ହେଲେ ଆମ ଦେଶଟା ଭଲ ହେବ ।''

ବାବୁଙ୍କ କଥାରେ ରତନୀ ମହା ଆନନ୍ଦ ହେଲା । ସେଠୁ ସେ, ଉମା ଆଉ ଉତ୍ତମା ମିଶି ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଗାଁ ସ୍ତିରୀଙ୍କି ଆଣି ଗ୍ରାମୋଫୋନ୍ ଶୁଣାଇଲେ । ସେଠୁ ବସି ପାଞ୍ଚକଥା ପକେଇଲେ । କଥା ଭିତରେ ତାଙ୍କୁ ନାନା ଶିକ୍ଷା ଦେଲେ । ଆପଣା ଦେଶ କେମିତି ଭଲ ହବ, ଲୋକେ ଆପଣା

ଦେଶ ଚିନ୍ତା ବେଭାର କଲେ କଣ ଫଳ ହବ ସେ ସବୁ କହିଲେ ।

ଦିନେ ମହାପାତ୍ର ଘର ବୋହୂ ଝିଅ ଆସିଥାନ୍ତି ଗ୍ରାମୋଫୋନ୍ ଶୁଣି । ସେମାନେ ଜାତି ବଡ଼ଲୋକ, ଜାତିରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ । ଆଉ ତାଙ୍କ ଘର ପୁଅମାନେ ବଡ଼ ଚାକିରିଆ । ସେମାନେ କୃଷ୍ଣବାବୁ ଘରକୁ ଚଷା ବୋଲି ପଛାଡ଼େ ଟାପରା କରନ୍ତି । ସେଦିନ ତାଙ୍କ ବୋହୂମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ଆଗ ଖୁବ୍ ଗୋଡ଼ାଏ ହସିଲେ । ଏ ତାର ସେ ତାର ଆଖି ଠରାଠରୀ ହେଲେ । କଥା କଣ ନାଁ ଏମାନେ କେଡ଼େ ଭେସେଡ଼ା ମୋଟରା ଖଦିଲୁଗା ସବୁ ପିନ୍ଧିଛନ୍ତି । ''ତାଙ୍କ ହସ ତାଙ୍କ ଢଙ୍ଗରେ ରତନୀ ମନେ ମନେ ଦୁଃଖହୋଇ କହିଲା, ''ମାଉସୀ, କି କଥା ଦେଖି ହସିଲ ?'' ମାଉସୀ ହଉଛନ୍ତି ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ଭାରିଯା । ସେ କହିଲେ, ''ତେମେ ସବୁ ଯୋଉ ଅଖା ପିନ୍ଧିଚ, ତାକୁ ଦେଖି ଆମେ ହସିଲୁ । ଯାକୁ କେମିତି ବୋହିଚ, ଚମ ଛିଣ୍ଡି ଯାଉଥିବ, ଅଣ୍ଟା କାଟି ହୁଏ ନାହିଁ ?'' ରତନୀ ସରଳ, ସେ କହିଲା, ''ଆମେ ଜାତି ଚଷା, ଆମ ଚଉଦ ପୁରୁଷ ମୋଟ ଖଦି ପିନ୍ଧି ଆସିଛନ୍ତି । ଏ ହେଲା ଆମ ବାରି କପାରୁ ତିଆରି । ମୁଁ ନିଜେ କାଟିଚି । ଆମେ ଲାଜ ଘୋଡ଼େଇବା ପାଇଁ ପର ଦୁଆରକୁ ଯିମୁଁ କିଆଁ ?

ମାଉସୀ ବିଦ୍ରୂପରେ ହସି ଦେଇ କହିଲେ, ''ଏବେ ବୁଝିଲି ତମେ ସବୁ ନନାଙ୍କ ଅପରସନ ହେଇଁତ । ହେଲେ ମୁଣ୍ଡ ବାଡ଼େଇ ଦେଲେ ବି ଆମ ଦି'ହାତରେ ଏ ମୋଟ ଖଦି ଚଳିବ ନାହିଁ । ମାଁ ଲୋ ଦେହ ଲସେଇ ପଡ଼ିବ ।''

ଉମା ଥିରଭାବରେ କହିଲା, ''ମୁଁ ବି ଆଗରେ ସେହିକଥା କହୁଥିଲି ମାଉସୀ, ହେଲେ ଆଜିକାଲି ସୁଖରେ ମୋଟା ପିନ୍ଧୁଛି । ବିଲାତୀ ଲୁଗା ଖଣ୍ଡେ ମୋ, ପେଡ଼ିରେ ପାଇବ ନାହିଁ ।''

ଉମା ଭାରି ଖାନଦାନ୍ ଘର ଝିଅ । ତା'କଥା ଶୁଣି ମାଉସୀ ଆଉ କିଛି କହିଲେ ନାହିଁ ।

ସେମିତି ସେଦିନ ପଟ୍ଟନାୟକ ଘର ଆସିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ବଂଶର ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ପରଚର୍ଚ୍ଚା ପରନିନ୍ଦାକୁ ସମ୍ଭଳ କରି ବୁଲନ୍ତି । ଯେ ଉଠି ବସିଲେ ସେଠି ପରଚର୍ଚ୍ଚା ପରଘରର ପାଞ୍ଚକଥା । ଗଲା ଝିଅରୁ ବୋହୂରୁ, ଶାଶୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ; କେହି କାହାକୁ ଊଣା ନୁହନ୍ତି । ସେମାନେ ଭାବିଥିଲେ ଯାଙ୍କ ଘର ବି ସେହିପରି ହେଇଥିବେ । କଥା ପଡୁ ପଡୁ ପଟ୍ଟନାୟକ ଭାରିଯା ସୁଲକ୍ଷଣା କହିଲେ, ହଇକିଏ, ଶୁଣିଚ ତମେ ସବୁ ଦୋପଟି ଜଗମୋହନ ଝିଅ କଥା ! ସେ ପରା ରାତି ରାତି ଲୁଚି ଶାଶୁ ଘରୁ ପଳେଇ ଆଇଚି ।'' ରତନୀ ଉତ୍ତର କଲା, ଆମ ଚିନ୍ତା ଆମକୁ ଗରୁ, ପରଘର ଚିନ୍ତାରେ ଆମକୁ କି ମିଳିବ ? ମୁଁ ଶୁଣିଯାଏନାଁ ସେ ସବୁକଥା । ସୁଲକ୍ଷଣା ଟିକେ ଅପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଇ କହିଲେ, ''ତମର ସବୁ ଚିନ୍ତା କ'ଣ ବା ! ପୋଲାରେ ଖାଇ ମେଲାରେ ଶୋଉଚ ଅଣ୍ଡିରାଙ୍କଦେରେ ବାହାରେ ବୁଲୁଚ, ବାଜଣା ବଜଉଚ, ନାଟତେମସା କରୁଚ ।'' ରତନୀ ଏକଥା ଶୁଣି ମନେ ମନେ ବିରକ୍ତ ହେଲା । ହେଲେ ଆପଣାକୁ ସମ୍ଭାଳି ନେଇ କହିଲା' ନାନି ! ଆମେ ଅଣ୍ଡିରାଙ୍କଦେରେ ପଦାକୁ ବାହାରୁ ସତ, ସେଥିରେ ପାଞ୍ଚ ଭଲ କାମ ହଉଚି । ଗରିବଗୁରୁବା ଘରକୁ ଯାଇ ରୋଗୀ ଦୁଃଖୀଙ୍କି ଦେଖୁ, ପ୍ରଜାଙ୍କ ହାନିଲାଭ ବୁଝୁ, ହେଲେ ଘରେ ବସି ପରଚର୍ଚ୍ଚା ଆମକୁ ପୋଷାଏ ନାହିଁ । ପର ପରମେଶ୍ୱର, କହନ୍ତି ନେଇଁ ପରନିନ୍ଦା ନର୍କେବାସ । ବାହାରେ ଭଲ କହିଁନୁ, ଦ୍ୱି

ଶୁଣିଲା ବାଲା ଦୋଷ୍, କହିଲାବାଲା ଦୋଷ୍ ।'' ପଟ୍ଟନାୟକ ଭଉଣୀ କଳାବତୀ ରତନୀ କଥାଶୁଣି ବାଆଁରେଇ ହେଇ କହିଲେ, ''ହଁ ସେ କଥାରୁ କି ଖାଇବ । ଏ ବୋହୂଟା ବଡ଼ସରଳିଆ, ତା'ପେଟରେ କଥା ରହେନା । ତା'ର ଛାଗା ଅଛାଗା ନାହିଁ । ଛାଡ଼ ଛାଡ଼ ସେ କଥା । ହଇକିଏ ହେମବୋଉ, ତମ ଘରେ କୁଆଡ଼େ ଆପଣା ହାତରେ ସୂତା କାଟୁଚ ସବୁ । ଏତେ ସୂତା କ'ଣ କର ?'' ରତନୀ ହସି ହସି କହିଲା, ସୁଖ ଲାଗେ କାଟୁ, ତନ୍ତିକି ଦେଇ ଲୁଗା ବୁଣେଇ ପିନ୍ଧୁ, ଖଦି ଭଣ୍ଡାରମାନଙ୍କୁ ଆମର ସୂତା ଚାନ୍ଦା ଯାଏ ।'' ପଟ୍ଟନାୟକ ମାଁ ବୁଢ଼ୀ ଯଶୋଦାମଣି କହିଲେ, ''ହଁ, ଏଇ ମୋଟ ନୁଗାରେ ଏକା ଗାନ୍ଧି ମହାତ୍ମା ଦେଶ ଉଦ୍ଧାର୍ କରି ପକେଇବ ? ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ । ଯୋଉଁ ଅଖାଦେରେ ହେଇଁଚି, କେମିତି ସମାଳିଚ ଆଗ ।''

ଉତ୍ତମା କହିଲା, ଆମର ଅଭ୍ୟାସ ହେଲାଣି, ଅଖାହଉ କନ୍ଥାହଉ ଆମ ଦେଶରେ ଯେତେବେଳେ ସବୁ ଲୁଗା ନାହିଁ । ଆମେ କୋଉଠୁ ଆଣି ମୁଁ ? ଯେ ଦେଶେ ଯାଇ, ସେ ଫଳ ଖାଇ ।'' ପଟ୍ଟନାୟକ ସାନଝିଅ ଚନ୍ଦ୍ରାବତୀ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଇ କହିଲା, ''କିଆଁ ଏଇ ମୁଁ ତ ସବୁନୁଗା ପିନ୍ଧିଚି, ଦୋକାନରେ ଯାହାକୁ ଯେତେ ।'' ଉମା କହିଲା, ସେ କଣ ଆମଦେଶ ନୁଗା ? ସେତ ଅନ୍ୟ ଦେଶରୁ ଆଉଚି, ଆମ, ପେଡ଼ି ପଇସା ଦେଇ ଆମେ କିଆଁ ପରଲୁଗା କିଣିମୁଁ ? ରମା କହିଲା, ସେଥିରେ ହେଲା କଣ, ନୁଗା ତ ପିନ୍ଧିବ, ଆମ ଦେଶ କ'ଣ ତମ ଦେଶ କ'ଣ । ଆମ ଦେଶ ନୁଗାରେ କ'ଣ ପଇସା ଖର୍ଚ୍ଚ ନୁହେଁ ?

ରତନୀ କହିଲା, ଖଦିରେ ତ ବେଶି ଖରଚ । ଖରଚ ସକାଶେ କିଛି କଥାନାହିଁ । ପଇସାଟା ଆମ ଦେଶରୁ ଯାଇ ବିଦେଶରେ ରହୁଛି । ଆମେ ପରା ଦରିଦ୍ର ହଉଚେଁ, ଓଳିଏ ଖାଇବାକୁ ପାଇଲେ ଆଉ ଓଳିକି ଦାନା ନାହିଁ । ଖାଲି କଣ ନୁଗା, କାଚ କୁହ, ସିନ୍ଦୂର କୁହ, ଚିନି କୁହ ନୁଣ କୁହ, ଛୁରୀ କୁହ, କଇଁଚି କୁହ, ନିଆଁ କାଠି ଆଦିକରି ଆମକୁ ପରା ପର ଦୁଆରେ ହାତ ପକେଇ ଆଣିବାକୁ ହଉଚି । ହାତ ପତେଇଲାଠୁ ହୀନ ଅଛି ? ଆମ ବାବୁଙ୍କର ଏ ସବୁ ଶିକ୍ଷା !

ବୁଢ଼ୀ ଯଶୋଦାମଣି କହିଲେ, ''ତମପାଠ ତେମେ ବୁଝ, ହେଉ ଲୋ ମାଁ ତେମେ ଏକା ଦେଶ ଉଦ୍ଧାର କରି ସ୍ୱରଗ ଯିବ, ଆମେ ନର୍କରେ ପଡ଼ି ଘାଣ୍ଟି ହମୁଁ ।''

ତାଙ୍କ ପଣ୍ଡିତ କଥା ଶୁଣି ତାଙ୍କ ଝିଅ ଗୁଲବଦନୀ କହିଲା, ''ବାବା ଗାନ୍ଧି ନୁହନ୍ତି, କି ଦିଅଁ ଦେବତା ନୁହନ୍ତି, ଆମେ କଥାଟା ଭଲ ବୋଲି ମାନିମୁଁ ସତ, ହେଲେ ଏଡ଼ିକି ମୋଟରା କନ୍ଥା ଦିହରେ ଦେଇ ସମ୍ଭାଳି ପାଇଲେ ତ ହବ । ମୁଁ ତ ଗରମରେ ମୂର୍ଚ୍ଛାଯିବି । ମୋ ଦି'–ହାତରେ ତା' ଟଳିବ ନାହିଁ । ତା' କଥା ଶୁଣି ଏମାନେ ତୁନି । ଆଉ କହିବେ କଣ ?

ଏମିତି କିଛିଦିନ ଗଲା । ପଠାଣଙ୍କ ଇଦ୍ ପଇଲା । ସେଥର ପଠାଣ ସାହିରେ ସଭିଏଁ ଗୋରୁ କୋରବାଣୀ କରିବା ଲାଗି ଠିକଣା କରିଥାନ୍ତି । ହିନ୍ଦୁ ଟୋକାଙ୍କ କାନରେ ଏକଥା ପଡ଼ିଗଲା । ପଠାଣ ଯେତେବେଳେ ଗାଈ ବେକରେ ଫୁଲମାଳ ହାରିକା ପକେଇ ମହାମଉଛବ କରି କୋରବାଣୀ ଥାନକୁ ଯାଉଛନ୍ତି, ଭେଟିଲେ ତ ତାଙ୍କୁ ଏ ପଞ୍ଚାକ । ସେଠୁ ଲାଗିଲା ଦି'ପକ୍ଷର ଭାରି ପିଟାପିଟି, ମାଡ଼ଗୋଳ । ତାଙ୍କ ହୋ ହୋ ଘୋ ଘୋରେ ଦାଣ୍ଡ କମ୍ପି ଯାଉଥାଏ । ମାଇପେ

ତରସ୍ତ ହୋଇ ଘର କୋଣରେ ଲୁଚିଥାନ୍ତି । ସାଆନ୍ତେ ଗାଁଆରେ ନ ଥାନ୍ତି । ହରି ଆଉ ଗୁରୁଚରଣ ଘଟଣା ଜାଗାକୁ ଗଲେ । ସେତେବେଳକୁ ଲୋକେ ଥାଟପଟାଳ । ହୋ ହୋ କରି କିଏ କାହା କଥା ଶୁଣୁଚି, କିଏ ଧରିଚି ଠେଙ୍ଗା, କିଏ ଧରିଚି ବାଡ଼ି, କାହା ହାତରେ ଅଛି ଟାଙ୍ଗିଆ । କିଏ ପୁଣି ବିଲରୁ ନଙ୍ଗଳ ଫାଳ ଘିନି ଦଉଡ଼ିଛି । ପୁଲିସ ଆସି ଠିଆ ହେଲେଣି । ଧରା ଧରି ଲାଗିଲାଣି ।

ହରି ଆଉ ଗୁରୁଚରଣ ଜୀବନର ମାୟା ନ ରଖି ମଝିରେ ପଶିଲେ । ପାଟିକରି ଡାକିଲେ ଥିର ହୁଅ ଥିର ହୁଅ; ସାଆନ୍ତ ଘର ଲୋକ ଦେଖି ପ୍ରଜାମାନେ ଟିକେ ଚପି ଗଲେ । ଯାହାକୁ ଯେମିତି ବୋଧବାଧ ହୋଇ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ଦଙ୍ଗା ହେଙ୍ଗାମା ଭାଙ୍ଗିଲେ । ସେ ଦିନଟା ଗଲା । ଆରଦିନ ଆଖଡ଼ା ପଡ଼ିଆରେ ବସିଲା ସଭା । ସାଆନ୍ତ ବି ଏ ଖବର ପାଇ କଟକରୁ ସେହି ରାତା ରାତି ପଳେଇ ଆଇଲେ । ସଭାରେ ସାଆନ୍ତେ ଠିଆ ହୋଇ ହାତଯୋଡ଼ି କହିଲେ, "ଭାଇମାନେ କିବା କଥାକୁ ତମେ ସବୁ ଏଡ଼େ କାଣ୍ଡଟା କରି ବସିଲ । ଟିକେ ଥୟ ଧରି ଭାବ । ଗାଈ ଆମ ହିନ୍ଦୁ ଶାଆସ୍ତ୍ର ମତରେ ଗୋମାତା ସତ; କିନ୍ତୁ ମଣିଷ ଜୀବନ ସବୁଠୁ ବଡ଼ । ଗୋମାତାକୁ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଯାଇଁ ସେ ତେମେ ଭଗବାନଙ୍କ ପିଲାକୁ, ଦେଶମାତାକୁ ପୁଅକୁ ମରାମରି କଟାକଟି କଲ । ଯେଝା ଶାସ୍ତ୍ରମତେ ଯେ ଚଳିବେ । ତା ବୋଲି ଧର୍ମ ନାଁରେ କଳିଗୋଳ, ମାଡ଼ ପିଟାପିଟି ମୁଣ୍ଡ ଫଟାଫଟି, କଣ ଭାରି ବାହାଦୂରୀ ?" ତାଙ୍କର କଥା ପଦେ ନ ସରୁଣୁ ସଭା ଭିତରୁ ଜଣେ ଉଗ୍ରମୂର୍ତ୍ତି ହିନ୍ଦୁ ଲୋକ ବାହାରି ପଡ଼ି କହିଲା, "କିଆଁ, ଗୋବଧଠୁ ବଳି ପାପ ନାହିଁ । ପଠାଣ ଗୋରୁ ମାରିବେ ଆମେ ଅନେଇଁ ଦେଖୁଥିବୁଁ । ତା କଥା ଶୁଣି ପଠାଣ ପଞ୍ଚାଏ ଉଠି ଠିଆ ହୋଇଗଲେ । ସଭା ସ୍ଥଳରେ ଯୁଦ୍ଧ ଲାଗିଯିବ ପରା । ୟା ଭାବି ପୁଣି ସାଆନ୍ତେ ବଡ଼ ପାଟିରେ କହିକଲେ, "ଭଗବାନଙ୍କ ନାମରେ ଥିର ହୁଅ । ଗୋବଧ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ମତରେ ଭାରି ପାପ; କିନ୍ତୁ ହିଁସା ଗୋବଧଠୁ ବଳି । ତେମେ ମଣିଷ ମଣିଷ ହିଁସାହିଁସି ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କ ରାଇଜକୁ ଲହୁ ରକତରେ ବୁଡ଼ାଅ ନାହିଁ, ମୁଁ ହାତଯୋଡ଼ି କହୁଚି, ଭଲରେ ଭାବି ଦେଖ, ହିନ୍ଦୁ କିଏ ? ମୁସଲମାନ କିଏ ? ଏକା ମାଆଙ୍କର ଦୁଇଟି ପୁଅ । ଜଣକ କଷ୍ଟରେ ଆରଜଣଙ୍କର କଷ୍ଟ । ଦି'ଗୋଡ଼ାରୁ ଗୋଟାଏ ଛୋଟା ହେଲେ ଆଉ ଚାଲି ହବ ତ ? ଦି'ଆଖିରୁ ଗୋଟାଏ କଣା ହେଲେ କେତେ କଷ୍ଟ । ଆଗ ପଛ ଭାବି ଦେଖ ! ଆମ ଦେଶ ଚମରି କଳିଆ ଦଙ୍ଗାରେ ଛାରଖାର ହେଲା । ରାଇଜରୁ ଧରମ ପଳେଇଲା । ଭାଇ ଭାଇକ ଏକା ନାହିଁ ଦି'ଖଣ୍ଡ । ଏପରି କଳିକଳିଆ କରି ଗୋରାଙ୍କ ଆଗରେ ଆପଣା ଛୋଟପଣିଆ ଦେଖେଇଲଟି । ଦଉଡ଼ିଟା ଛିଣ୍ଡେଇବା ଶକତ କଥା, ସୂତା କେରାକ ଫୁଟୁକିନା ଛିଣ୍ଡିଯିବ । ଏସବୁ ଭାବିବ ଚିନ୍ତିବ, ତେବେ ଯାଇଁ ଦେଶର ମଙ୍ଗଳ ହବ । ହିନ୍ଦୁ କ'ଣ ଛେଳି ମଇଁଷୀ ବଳୀ ଦଉନାହାନ୍ତି ? ଧରମ ସକାଶେ ଆପଣା ଭାଇର ତ୍ରୁଟି ସହିବା କ'ଣ ତମ ପକ୍ଷରେ ଭଲ ନୁହଁ କି ? ଖାଇବା ସକାଶେ ଗୋରୁ ହାଣିଲେ ମହାପାପ ! ମୁଁ ସେହିଟାରେ ହଁ ଭରିବି ନାହିଁ । କାହିଁକି ନା ଆମେ ତା ଦୁଧ ଖାଉଚୁ । ଦୁଧ ପରି ବଳିଷ୍ଟ ଚିଜ କଣ ଅଛି ? ଘିଅ ପରି ଶ୍ରେଷ୍ଟ ଜିନିଷ ଅଉ କଣ ଅଛି ! ଆମ ପିଲାଏ ପିଲାଦିନୁ ଘିଅ ଦୁଧ ଖାଇ ତାଜା ହେବେ । ଗୋରୁ ମାରିଲେ ଘିଅ ଦୁଧ ପାଇବୁ କୋଉଠୁ ? ହେଲେ ଧରମ କଥାଟା ଦିନକ ସକାଶେ ତମକୁ ଭଗବାନଙ୍କ ମୁହଁ ଚାହିଁ ଦେଶର ହିତଚିନ୍ତି ସହ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ନୋହିଲେ

ଗୋଟାଏ ଗୋରୁ ବଦଳି ଚାରିଟା ମଣିଷ ପ୍ରାଣ ଯିବ । ଜାତି ଜାତି ଭିତରେ ଭାଇ ଭାଇ ଭିତରେ ହିଁସାହିଁସି ରୋଷାରୋଷି ଲାଗି ଦେଶ ଉଚ୍ଛନ୍ନ ଯିବ । ଏଇଟା କଣ ଭଲ ?''

ସେଦିନ ସଭା ସରୁ ସରୁ ରାତି ନଅଟା ହେଲା । ସାଆନ୍ତ ବଡ଼ ଥକାସି ହୋଇ ଘରକୁ ଗଲେ । ରାତିରେ ତାଙ୍କୁ ପଙ୍ଖା ବିଞ୍ଚୁ ବିଞ୍ଚୁ ଗୋଡ଼ ଟିପୁ ଟିପୁ ରତନୀ ଆଉ ଉମା ସବୁ ହାଲ ପଚାରିଲେ । ସାଆନ୍ତ ତାଙ୍କୁ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ସବୁ କହିଲେ, ଶୁଣି ସେମାନେ ଭାରି ଦୁଃଖ କଲେ ।

ଉମା କହିଲା, ''ମଲା, ଏମାନେ ମଣିଷ ମାରି ଧରମ ଅରଜୁଛନ୍ତି ।'' ସାଆନ୍ତେ କହିଲେ, ଦେଖୁଛ ତ ହାଲ୍ । ବୁଝେଇ ବୁଝେଇ ଥକିଲିଣି । ବୁଝିଲେ କି ନାହିଁ କିଏ ଜାଣେ ?''

ହେଲେ ସେହିଦିନୁ ଆଉ ସେ ଅଞ୍ଚଳରେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଦଙ୍ଗା ହେଙ୍ଗମା କଥା ଶୁଣା ନାହିଁ । ବେଶ୍ ମିଳିମିଶି ଚଳି ଲାଗିଲେ । ଆରବର୍ଷ ଇଦ୍ ବେଳେ ଯେତେବେଳେ ମୁସଲମାନ ଛେଳି ଘେନି କୋରବାଣୀ କଲେ ହିନ୍ଦୁମାନେ ମିଶି ତାଙ୍କୁ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ କହିଲେ । ସାଆନ୍ତେ ଗୋଟିଏ ସଭା କରି ତାଙ୍କୁ ଭାରି ପ୍ରଶଂସା କଲେ ।

ସାଆନ୍ତଙ୍କ ସବୁ ହୋଇ ତିନିପୁଅ ଚାରି ଝିଅ ହେଲେ । ରତନୀର ଦି' ପୁଅ ଦି' ଝିଅ । ବଡ଼ ନାଁ ହେମଚନ୍ଦ୍ର, ସାନ ନାଁ ପ୍ରେମଚନ୍ଦ୍ର । ଉମା ପୁଅ ନାଁ ସୁଧୀରଚନ୍ଦ୍ର । ଉତ୍ତମାର ଏକାକେ ଚାରିପୁଅ ଆଉ ଝିଅଟି । ତା'ପୁଅଙ୍କ ନାଁ ହେଲା ବସନ୍ତ, ଶରତ, ହେମନ୍ତ, ଶିଶିର, ଆଉ ଝିଅମାନଙ୍କ ନାଁ ଦେଲେ – ଉତ୍ତମା ଝିଅ ନାଁ ପ୍ରିୟତମା, ଉମା ଝିଅ ନାଁ ସୁଷମା, ରତନୀ ଝିଅ ନାଁ ଶ୍ୟାମା, ସରମା ! ଏତେଗୁଡ଼ିଏ ପିଲାଙ୍କୁ ମାଁମାନେ ଭାରି ଯାବତାରେ ରଖିଥିଲେ ।

ମାଁମାନେ ତି'ଅକ୍ଷର ଜାଣନ୍ତି । ପିଲାଙ୍କୁ ଧରି ପିଲାଟିଦିନୁ ବିଦ୍ୟା ପଢ଼େଇଲେ, ଖେଳ ଶିଖେଇଲେ, ଧର୍ମ୍ମ କଥା କହିଲେ । ଗାଆଣ ବାଜଣା ଶିଖାଇଲେ । ଜମିଦାର ଘର ପିଲା ହେଲେ ମଧ ମୋଟ ଖିଆ ମୋଟ ପିନ୍ଧାରେ ତାଙ୍କୁ ପିଲାଟି ଦିନୁ ଚଳେଇଲେ ।

ଦିନେ ବ୍ରଜବନ୍ଧୁ ମାଁ ହରିକା ବୁଲି ଆସିଥିଲେ । ପିଲାଏ ଚାହାଳୀରୁ ଆସି ଖାଇ ବସିଲେ । ତାଙ୍କୁ ଦିଆଗଲା ପଖାଳଭାତ, ଆଳୁ ବାଇଗଣ ଭରତା । ତାଙ୍କ ଖିଆ ଦେଖି ବ୍ରଜମା ଚମକି ପଡ଼ି ଉମାକୁ କହିଲେ, ''ଏ ଦେଇ ତମ ପିଲାଏ ବେଶ୍ ସୁଧୀର । ଯା ଧରି ଯେ ଭାତ ଘିନୁଛନ୍ତି, ଆମ ପିଲାଙ୍କୁ ତ ଖଜା ରସଗୋଲା ଦେଲେ ବି ଅବୁଝା ।'' ଉତ୍ତମା ଜିଭ କାମୁଡ଼ି କହିଲା, ''ନାନି ତମେ ପିଲାଙ୍କୁ ବଜାର ଜଳଖିଆ ଖୁଆଅ ।''

ବ୍ରଜମା ହସି ହସି କହିଲେ, ''ମଲା କଣ ହେଲା, ରାଇଜ ଲୋକ ଖାଉଛନ୍ତି, ଆମର କିଏ ଏତେ ବାଟିବ ଘଷିବ ପିଠାପଣା କରିବ ?'' ଉମା କହିଲା, ''ଆଚ୍ଛା ତମର କି କାମଟି ! ନିତିନାଁ ତାସ ପଶା ପାଲି ଖେଳୁଚ, ଆଉ ପିଲାଙ୍କୁ ବଜାର ଜଳଖିଆ ଖୁଆଉଛ । ଏଥିରେ ଦେହ ଭଲ ରହେତି ?'' ବ୍ରଜମା ଗର୍ବରେ ଫୁଲି କହିଲା, ''ଆମ ଘରେ ନିତି ବଇଦ, ନିତି ଡାକତର । ଆମ ବାବୁ ପିଲାଙ୍କ ଦିହ ଟିକେ ଇସ୍ କିନା ହେଲେ ବଡ଼ ଡାକ୍ତରଙ୍କୁ ଘିନିଯିବେ । ଆମ ପିଲାଏ ବଡ଼ ସୁକୁମାରିଆ ।'' ରତନୀ କହିଲା, ''ପିଲାଟି ଦିନୁ ସୁକୁମାରିଆ କରୁଚ, ବଡ଼ ଦିନକୁ କୋଉ

କାମରେ ଯୋଗ୍ୟ ହେବେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କେ ପାଣି ତ କାଢ଼ି ପାରିବେ ନାହିଁ ।''

ବୁଢ଼ୀ ମା ବାହାଦୂରୀ ଦେଖେଇ କହିଲା, ''ମଲା, ବାବୁଘର ପିଲାଏ ପାଣି କିଆଁ କାଢ଼ିବେ, କାଠ କିଆଁ ହାଣିବେ ? ସେ କଣ ଆଉ ହଳ କରିବେ ନାଁ ନଙ୍ଗଳ ଧରିବେ ? ତାଙ୍କ ଗୋଡ଼ତଳକୁ କେତେ ଚାକର । ବାପ ଯେତେ ହେଲେ ଦିପୋଟି ! ନାଁ ଗାଁ ତ ପଡ଼ୁଛି ।''

ତାଙ୍କ କଥାରେ ଉମା ଉତ୍ତମା ଭରସି କିଛି ଉତ୍ତର ଦେଲେ ନାହିଁ । ହେଲେ ରତନୀ ଛାଡ଼ିଲା ନୁହେଁ, ସେ କହିଲା, ''ଅଳସୁଆ ହେଇ ମେଜ ଚଉକିରେ ହାତ ଗୋଡ଼ ଯୋଡ଼ି ବସିଲେ ମଣିଷ ମଣିଷ ହୁଏ ନାହିଁ ।'' ଏଥର ବୁଢ଼ୀମା ରାଗ କରି କହିଲା, ''ଆମେ ତ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଚଷା ନୋହୁ ଯେ ପଖାଳ କଂସାଏ ଖାଇ ବିଲକୁ ଯିବୁଁ ।''

ରତନୀ କହିଲା, ''ସତ କଥା, ଯାହାର ନାହିଁ ଚାଷ, ତାହାର ନାହିଁ ବାସ । ହାତେ ଅର୍ଜିବୁ ହାତେ ଖାଇବୁଁ । ଗୋଡ଼ହାତ ବାନ୍ଧି କାଠ ମୁଣ୍ଡିଆପରି ବସିବାଟା ମଣିଷକୁ ଅଶୋଭା । ସେଥିରେ ମଣିଷପଣିଆ ନଷ୍ଟ ହୁଏ ।''

ବୁଢ଼ୀମା ଆଉ ପାଟି ଫିଟେଇଲେ ନାହିଁ । ରତନୀହରିକା ତାଙ୍କୁ ବିରସ ଦେଖି କହିଲେ, ''ଆସ ନାନି ଗ୍ରାମୋଫୋନ ଶୁଣିବା । ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗେ ମୁଁ ବି ଟିକେ ଶୁଣି ଆଇଲି । ଗ୍ରାମୋଫୋନ ଗାଇଲା–

ଉଠ ଉଠ ହେ ତିରିଶ କୋଟି
　　ଏକମନେ ଏକ ପରାଣେ,
ଏକା ମାଆର କୁମର ସଭିଏଁ
　　ରହିଥାଉ ସଦା ଧିଆନେ !
ଲାଗୁ ହେ ତୁମକୁ ତୁମ ଦେଶଚିନ୍ତା,
　　ଛାଡ଼ କଳି ଗୋଳ ଅନିଷ୍ଟ ଅହନ୍ତା
ସ୍ୱରଗ ହୁଅନ୍ତା ଏ ଭାରତଭୂଇଁ
　　ମିଶିଲେ ତୋହରି ସନ୍ତାନେ ।୧।
ଏକା ଆମ ରକ୍ତ, ଏକା ଆମ ସ୍ୱାର୍ଥ
　　ମିଛ ହିଂସା ଦ୍ୱେଷ କରୁଛି ବିଅର୍ଥ,
ଛାଡ଼ ନିଜ ସ୍ୱାର୍ଥ ଲୋଡ଼ ହେ ପରାର୍ଥ
　　ମିଶ ହେ ଭାରତ ସନ୍ତାନେ ।
ହିମାଳୟ ଠାରୁ କୁମାରିକା ଯାଏ
　　ଉଡୁ ଦେଶେ ଦେଶେ ପତାକା ପରାଏ,
ଭାରତର ଜୟ ଜନନୀର ଜୟ
　　ଲୟ ରଖି ଶ୍ରୀ ଭଗବାନେ ।୨।

ମୁଁ ଗୀତ ଶୁଣି ଘରକୁ ଅଇଲି । ମନରେ ହେଲା ଏଇ ନଅତୁଣ୍ଡୀ କଳିଆଖୋରଣୀ ରତନୀ

ନାଁ ଓଡ଼ିଆ କୁଳରତନ ଗୁଣସାଗରୀ । ମୋ କଥାଟି ସରିଲା, ଫୁଲ ଗଛଟି ମଲା । ହଇଲୋ ଫୁଲ ଗଛ ତୁ କିଆଁ ମଲୁଁ ? ତେତେ ଏତେ ଯତନ କରି ପାଣିଦେଇ ବଢ଼େଇଥିଲି । ଫୁଲଗଛ କହିଲା ମୋ ଦୋଷ କଣ, ମେଡେପରା କାଳିଗାଈ ଖାଇଲା । ହଇଲୋ କାଳୀ ଗାଈ ତୋତେ ପାଳଗଦା ବି ଅଣ୍ଟିଲା ନାହିଁ, କୁଣ୍ଡା ତୋରାଣୀ ଅଣ୍ଟିଲା ନାହିଁ । ତୁ ଗଲୁ ମୋର ଏଡ଼େ ଶରଧାର ଫୁଲଗଛ ଖାଇଲୁ । କାଳୀ ଗାଈ କହିଲା, ସାଆନ୍ତାଣୀ ମୋ ଦୋଷ କ'ଣ ? ମତେ ପରା ମାଧିଆ ଗଉଡ଼ ଜଗିଲା ନାହିଁ । ହଇରେ ଗଉଡ଼ଟୋକା ତୁ କିଆଁ ଜଗିଲୁ ନାହିଁ ? ଗଉଡ଼ ଟୋକା କହିଲା, ମୋତେ ପରା ରତନୀ ସାଆନ୍ତାଣୀ ପଖାଳ ଭାତ କଂସାକ ଦେଲେ ନାହିଁ । ହଇଲୋ ରତନୀ ! ତୋର ଏଡ଼େ ଚାତର । ସାଆନ୍ତ ଘରକୁ ଆସି ସାଆନ୍ତାଣୀ ହେଲୁ, ଖଟ ପଲଙ୍କରେ ବସିଲୁଁ । ରତନୀ କହିଲା, ମୋ ଦୋଷ କ'ଣ ? ମୋ ପିଲା ପ୍ରେମା ପରା କାନ୍ଦିଲା । ହଇରେ ପ୍ରେମା ତୁ କିଆଁ କାନ୍ଦିଲୁ । ପ୍ରେମା କହିଲା, ମୋ ଦୋଷ କ'ଣ ? ମୋତେ ପରା ଧୂଳିଆ ଜନ୍ଦା କାମୁଡ଼ିଲା । ହଇରେ ଧୂଳିଆ ଜନ୍ଦା ତୁ କିଆଁ ଆମ ପ୍ରେମ ବାବୁଙ୍କୁ କାମୋଡ଼ିଲୁ ? ଧୂଳିଆ ଜନ୍ଦା କହିଲା, ମୋତେ କି ସାମାନ୍ୟ ବୁଝିଛ ? ମୁଁ ଧୂଳିରେ ଥାଏଁ; କଅଁଳ ମାଉଁସ ଟିକିଏ ପାଇଲେ ରୁଟୁକିନା କାମୁଡ଼ି ଦିଏ । ମୋତେ କଣ ଊଣା ସମଝିଚ ? ମୁଁ ପରା ସଂସାର ଠାକୁର ନାଁ ନେଇଚି ବିଷ୍ଣୁ ଗୁପୁତ । ଧୂଳିରେ ମୋ ଦିହ ଘୋରିପୋରି ହେଇ କଅଁଳ ମାଉଁସ ଟିକିଏ ପାଇଲେ ରୁଟୁକିନା କାମୋଡ଼ି ଦିଏଁ । ହଇରେ ଧୂଳିଆ ଜନ୍ଦା ବିଷ୍ଣୁ ଗୁପୁତ, ତେତେ ମୋର କୋଟି ଦଣ୍ଡବତ ।

କାଳୀବୋହୂ

କାଳୀବୋହୂ

-୧-

ଏ ସୁନ୍ଦରୀଟି କିଏ ?

ସଞ୍ଜବେଳେ ପୋଖରୀ ହୁଡ଼ାରେ ଗାଲରେ ହାତ ଦେଇ ବସି ଭାବୁଛି, ଏ ସୁନ୍ଦରୀଟି କିଏ ? ଆକାଶରେ ତାରା ଉଇଁଲେଣି, ବାରିରେ ମଲ୍ଲୀ ଫୁଟିଲେଣି, ଗଛରେ ବାଦୁଡ଼ି ଲାଗିଲେଣି, ଗୁହାଳରେ ଗୋରୁ ପଶିଲେଣି, ହଳିଆ ମୂଲିଆ କ୍ଷେତ କାମସାରି ବସାକୁ ବାହୁଡ଼ିଲେଣି; କୁଳ ବଧୂମାନେ ଜଳପୂର୍ଣ୍ଣ କଳସ ଘେନି ଗାଁକୁ ନେଉଟିଲେଣି, ଅଥଚ ନିଦ ଭାଙ୍ଗୁନାହିଁ, ଏକା ଯାଉ ? ମାଠିଆ ମଙ୍ଗଟି ହାତରେ ଧରି, ପାଣି ତୁଠକୁ ଗୋଡ଼ ପାରି ଗାଲରେ ହାତ ଦେଇ ବସି ଭାବୁଛି ଏ କିଏ ? ଏହାର ନୀଳେନ୍ଦିବର-ନୟନରୁ ଉଷ୍ଣ-ଅଶ୍ରୁଧାର କିପାଁ ବହୁଛି ? ପାଠକ ! ଏ ଜଣେ ବାଲ୍ୟବିଧବା । ଏହାର ନାମ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ।

ଅନେକ ଜପତପ ଦାନଧ୍ୟାନ ତୀର୍ଥଦର୍ଶନ ପରେ ବିବାହର ଅଠର ବର୍ଷ ବାଦ୍ ଯେତେବେଳେ କମଳାର ଗୋଟିଏ ସନ୍ତାନ ଜାତ ହେଲା, ସେ ଝିଅ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଆନନ୍ଦରେ ମିଶ୍ରଙ୍କର ଘର ଫାଟି ପଡ଼ିଲା । ମିଶ୍ରେ ଧନୀ ମହାଜନ । ଧାନ, ଚାଉଳ, ନଡ଼ିଆ, ଗୁଆ, ପୋଲାଙ୍ଗ, ଆମ୍ବ, ପଣସ, ଆଖୁ ଇତ୍ୟାଦି ବଡ଼ ବଡ଼ କାରବାରରେ ବାର୍ଷିକ ଲକ୍ଷାଧିକ ଟଙ୍କା ଆମଦାନି ହୁଏ । ବାଟି ଦି'ବାଟି ଧାନ ଜମିରେ ତ ସୁନା ଫଳେ, ଗୁହାଳରେ ଅସଂଖ୍ୟ ଗାଈ ବାଛୁରୀ, ଘିଅ ଦୁଧରେ ଘର ଭାସୁଛି । ଦାସ ଦାସୀ, ପୋଇଲି ପରିବାରୀ, ହଳିଆ, ମୂଲିଆର ଅଭାବ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ କାହାରି ଅଦ୍ୟାବଧି ସନ୍ତାନ ସୌଭାଗ୍ୟ ଲାଭ ଘଟି ନାହିଁ । ଶେଷକୁ ବିବାହର ଅଠର ବର୍ଷ ପରେ ମଧ୍ୟମା ପତ୍ନୀ କମଳାଙ୍କ କନ୍ୟାଟି ଲାଭ ସେ ପରିବାର ପକ୍ଷରେ କିପରି ମହା ଆନନ୍ଦର ବିଷୟ, ଏହା ସହଜରେ ବୁଝାପଡୁଥିବ । ମିଶ୍ରେ ମହା ସମାରୋହରେ କନ୍ୟାର ଜାତକର୍ମାଦି କଲେ । ତଦୁତ୍ତାରେ

ସପ୍ତମ ବର୍ଷରେ ପଦାର୍ପଣ ନ କରୁଣୁ ସର୍ବସୁଲକ୍ଷଣବନ୍ତ ପୀତାମ୍ବର ନାମକ ୧୦ ବର୍ଷ ବୟସ୍କ ବ୍ରାହ୍ମଣ କୁମାର ସହିତ କନ୍ୟାର ବିବାହ କରାଇଦେଲେ । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଚାରି ମାଁର ଅତି ଆଦରର ଦୁଲଣୀ । ପିତାର ନୟନମଣି କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀର କପାଳ ଫାଟିଲା । ଦଶବର୍ଷ ବୟସରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବିଧବା ହେଲା । ଅତୁଳ ସମ୍ପତ୍ତି, ପିତାମାତାର ବିପୁଳ ସ୍ନେହ, ତାହାର ଚିର ନିଷ୍ଫଳ ଜୀବନର ଯାତନା ଦୂରୀକରଣାର୍ଥେ ସମର୍ଥ ହେଲା ନାହିଁ ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବିଧବା ହେଲା, ବିଶାଳ କୁଳର ଏକମାତ୍ର ମୁକୁଳ ଅକାଳରେ ଝଡ଼ିଲା, ପିତାମାତାଙ୍କ ଦୌହିତ୍ର ଆକାଂକ୍ଷା ନିଷ୍ଫଳ ହେଲା, ଆଉ କିଏ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରି ରହିବ ? ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଧନୀର କନ୍ୟା ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଶାସ୍ତ୍ର କି ତା'ପାଇଁ ବାଟ ରଖିଥିଲା ? ଦଶବର୍ଷର ଶିଶୁକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିରାଭରଣା କରି, ହବିଷ୍ୟ ଖୁଆଇବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେବା ସମୟରେ କମଳା ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ହେଲେ । ବିଧାତା ନ ଦେଇଥିଲା ନାହିଁ । ସନ୍ତାନ ଦେଇ ସନ୍ତାନର ଏ ଯାତନା ? କ୍ରୀଡ଼ାଗତପ୍ରାଣା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ତାହାର ସ୍ୱାମୀ କିଏ, କିଛି ଜାଣି ନଥିଲା, ବଳପୂର୍ବକ ତା'ଦେହରୁ ଅଳଙ୍କାର କାଢ଼ିଦେଲାରୁ ସେ କେତେ କାନ୍ଦିଲା, କେତେ ଅଳି କଲା; କିନ୍ତୁ ଆଉ କିଏ ଶୁଣୁଛି ? ତାହାର ମୁଣ୍ଡରୁ ସିନ୍ଦୂର ଲିଭିଲା, ହାତରୁ ଅଳଙ୍କାର ଗଲା, ଗୋଡ଼ରୁ ଅଳତା ପୋଛା ହେଲା । ଲକ୍ଷ୍ମୀର ହବିଷ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ କମଳା ନିଜେ ହବିଷ୍ୟ କଲେ । ଘରୁ ଆନନ୍ଦର କୋଳାହଳ ନିବୃତ୍ତ ହେଲା । ସମସ୍ତେ ଦୁଃଖ ସାଗରରେ ଭାସିଲେ ।

ବିଧବାର ନିର୍ଜ୍ଜଳା ଏକାଦଶୀ ପଡ଼ିଲା । ସେଦିନ ଅଚ୍ୟୁତ ମିଶ୍ରଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଅନ୍ନ ରୁଚିଲା ନାହିଁ । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁକୁମାରୀ, ଉପବାସରେ କ୍ଷୀଣ ହେଲା; କିନ୍ତୁ ପିତାମାତା ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରି କେବଳ ଅଶ୍ରୁପାତ କଲେ । "ପାଣି ପାଣି" ଚିତ୍କାର କରି ବାଳିକା ମୂର୍ଚ୍ଛିତା ହେଲା, ତାହାର କାନରେ ପାଣି ଟୋପିଏ ଦିଆଗଲା; କିନ୍ତୁ ଶୁଷ୍କକଣ୍ଠ ଆର୍ଦ୍ର କରିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେଲାନାହିଁ ।

କନ୍ୟାର କ୍ରମାଗତ ଏ ଦୁଃଖ, ମାତାର ସହ୍ୟ ହେଲା ନାହିଁ । ଚିନ୍ତାରେ ଚିନ୍ତାରେ ତାଙ୍କୁ ରୋଗ ଗ୍ରାସ କଲା । ଶେଷକୁ ମୃତ୍ୟୁ ଆସି ସବୁ ଯନ୍ତ୍ରଣାର ଅବସାନ କଲା । ଅଚ୍ୟୁତ ମିଶ୍ର କନ୍ୟା ଚିନ୍ତାରେ ଉନ୍ମାଦ ପ୍ରାୟ ହେଲେ । ଦୂର ସମ୍ପର୍କୀୟ ପୁତ୍ରରାଟିକୁ ବିଷୟ ସମ୍ପତ୍ତି ଅର୍ପଣ କରି କନ୍ୟାକୁ ଘେନି ତୀର୍ଥଯାତ୍ରା କଲେ । କିନ୍ତୁ କାହିଁରେ ତାଙ୍କର ଶାନ୍ତି ହେଲା ନାହିଁ । ବୈଧବ୍ୟର ଅସୀମ କଷ୍ଟ ଅଙ୍ଗରେ ନିଭାଇ ସୁଦ୍ଧା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଯୌବନରେ ପଦାର୍ପଣ କଲା । ଦେହରେ ରୂପ ଉଛୁଳି ପଡ଼ିଲା ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପରମା ସୁନ୍ଦରୀ । କଳାବର୍ଣ୍ଣ ସହିତ ତାହାର ଅତୁଳନୀୟ ଲଳିତ କ୍ରାନ୍ତି, ସର୍ବାଙ୍ଗର ନବନୀତ କୋମଳ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ତରଙ୍ଗାୟିତ ନିବିଡ଼ କୃଷ୍ଣ କେଶରାଶି, ବିଶାଳ ନୀଳେନ୍ଦିବର ନୟନ ଯୁଗଳ ଯେ ଦେଖୁଥିଲା, ସେ ଘଡ଼ିଏ ଚାହୁଁଥିଲା । କିନ୍ତୁ କି ହେବ ? ସବୁ ନିଷ୍ଫଳ ! ବ୍ୟର୍ଥ ଜୀବନର ଯାତନା, ଚିରଅନ୍ଧକାର ଭବିଷ୍ୟତର ଦାରୁଣ ପରିହାସ ଲକ୍ଷ୍ମୀକୁ ତିଳେ ତିଳେ ଘାରି ପକାଇଲା । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବୁଝିଲା, ଏ ଜଗତରେ ତାହାର ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ପୂର୍ବଜନ୍ମକୃତ କି ପାପ ସକାଶେ ଆଜି ସେ ଚିରବୈଧବ୍ୟ-ବନ୍ଧନରେ ଆବଦ୍ଧ ଏହା କିଛି ବୁଝିପାରିଲା ନାହିଁ । କେବଳ ଝରିଲା ଆଖିରୁ ଲୁହ, ଦାରୁଣ ନୈରାଶ୍ୟର ଉଷ୍ଣ ଲୋତକ ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀର ଚୌଦବର୍ଷ ବୟସ । ପିତାଙ୍କ କୃପାରୁ କିଛି ପାଠଶାଠ ପଢ଼ିଥିଲା । ତୀର୍ଥାଦି ଦର୍ଶନ କରି ଅନେକ ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିଥିଲା; ତଥାପି ତାହାର ହୃଦୟରେ କୌଣସି ସାନ୍ତ୍ୱନା ଆସିଲା ନାହିଁ । ସେ କିପାଁ ଆଜି ଏକାନ୍ତ ନିରାଶ୍ରୟ ନିଃସଙ୍ଗ ଜୀବନ ବହନ କରି ଏ ଜଗତରେ ବଞ୍ଚିଛି ? କିପାଁ ଜଗତର ସମଗ୍ର ଭୋଗ ତା'ପାଇଁ ବାରଣ ? କିପାଁ ନାରୀତ୍ୱ, ମାତୃତ୍ୱରୁ ଆଜି ସେ ବଞ୍ଚିତ ? କି ଦୋଷରୁ, କି ପାପରୁ ଏ ଦାବ ଦହନ ? ଲକ୍ଷ୍ମୀ କେବଳ ଦିବାରାତ୍ର ତାହାହିଁ ଭାବୁଥିଲା । ବିବାହ, ପାତିବ୍ରତ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦି କୌଣସି ବିଷୟ ସେ ବୁଝିପାରିଲା ନାହିଁ । ବିବାହ କ'ଣ ? କାହାକୁ ସେ ବିବାହ କରିଥିଲା ? କିଏ ତାହାର ପତି ? ତାହାର ପାତିବ୍ରତ୍ୟର ଦାବୀ କିଏ କରେ ? ଏହା ସେ ଏକାନ୍ତରରେ, ପୋଖରୀହୁଡ଼ାରେ ବସି ଭାବେ । ସଞ୍ଜ ବୁଡ଼ିଯାଏ ଦୀପ ଲାଗେ, ଠାକୁର ଘରେ ଆରତି ହୁଏ; କିନ୍ତୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଉଠିପାରେ ନାହିଁ । ସେ ଅପାର ଚିନ୍ତାରେ ମଗ୍ନ ଥାଏ ।

ଆଜି ମଧ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ତଦ୍ରୂପ ଚିନ୍ତିତ; ସମବୟସ୍କା ଦୁର୍ଲ୍ଲଭା ଆସି ତାହାର ପଛଆଡ଼ୁ ଠେଲି ଦେଇ କହିଲା, "କିଲୋ ନଣ୍ଡ ! ମାଠିଆଟି ଧରି ବଇଚୁ କିଆଁ, କାଲି ଏକାଦଶୀ ବୋଲି ଭାବୁଛୁ କି ? ଲୁଚେଇ ଲୁଚେଇ ପୋଡ଼ପିଠା ଖାଇଦବୁ ମ ! କିଏ ଦେଖିବ ? ମୋ' ରାଣଟି !" ଦୁର୍ଲ୍ଲଭା ଲକ୍ଷ୍ମୀକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭଲ ପାଏ । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ତାକୁ କୋଳକୁ ଟାଣି ଆଣି କହିଲା – "ଦୁଲି, ଏକାଦଶୀ ସକାଶେ ଭାବୁନାହିଁ । ଭାବୁଛି ଏକାଦଶୀ କିଏ ଗଢ଼ିଲା । ମାଇକିନା ଝିଅର ଦୁଃଖ ବିଚାର ବେଳକୁ କଣ ବିଧାତା ତାକୁ ପଥର କରିଥିଲା ?"

ଦୁର୍ଲ୍ଲଭା ତା ପାଟିରେ ହାତ ଦେଇ ତାର ଉଚ୍ଛୁଳି ପଡୁଥିବା କୋହକୁ ଚାପି କହିଲା – "ସେମିତି କହନା ଲୋ – ଶାସତର କଣ ମିଛ ଲେଖିଛି ? ଦିଅଁ ଦେବତା ଅମଙ୍ଗଳ କରିବେ ।"

ତାକୁ ଆହୁରି କୋଳକୁ ଟାଣିଆଣି ଲକ୍ଷ୍ମୀ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କହିଲା, "ଭଉଣୀ, ମୋ ହିଆଭିତରେ ନିଆଁ ଜଳୁଛି, ଆଉରି କହୁଛୁ ଦିଅଁ ଦେବତା ଅମଙ୍ଗଳ କରିବେ ! ମୋ' ପାଇଁ ମଙ୍ଗଳ ଆଉ କଣ ଅଛି ? ଜନମରୁ ଅଭାଗିନୀ ମାଁ ପେଟରୁ ନ ମଲି ? ମୋ' ଜନ୍ମ, ବିଧାତା ଲେଖିଥିଲା ବ୍ରାହ୍ମଣ କୁଳରେ । ବାପମା ସଭିଙ୍କର ଦୁଃଖର କାରଣ ହେଲି ।" ଦୁର୍ଲ୍ଲଭା ନୀରବରେ ସଙ୍ଗିନୀ ସହିତ ରୋଦନ କଲା । ନବଯୌବନା ଲକ୍ଷ୍ମୀର ଚିର ବୈଧବ୍ୟ ସହିତ, ନିଜର ପତିପୁତ୍ର ପରିବୃତ ସୁଖମୟ ଜୀବନର ତୁଳନା କରି ତା'ହୃଦୟ ଫାଟି ପଡ଼ିଲା । ଗଭୀର ଖେଦରେ କହିଲା – "ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ଶାସତର ଖାଲି ଆମ ମାଇକିନାଙ୍କ ସକାଶେ । ହିନ୍ଦୁ କୁଳରେ ଶାସତର ଖାଲି ଆମ ବେଳରେ ଛୁରୀ –"

ସଞ୍ଜ ବୁଡ଼ିଲାରୁ ଦୁହେଁ ଉଠି ଘରକୁ ଗଲେ ।

– ୨ –

ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟ

ପିତାଙ୍କ ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ବି.ଏ. ପାଶ କରି ଏମ୍.ଏ.ବି. ଏଲ୍ ପଢୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଭବିଷ୍ୟତ ଓକାଲତୀ ଆଡ଼କୁ ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟର ତ ଆଦୌ ମନ ନଥିଲା; 'ମିଛର ବ୍ୟବସାୟ' କହି ନାକ

ଦେଖୁଥିଲା । ତାହାର ଇଚ୍ଛା ଥିଲା, ସେ ଉନ୍ନତ ହେବ, ଦେଶର ହିତାର୍ଥେ, ସମାଜର ସଂସ୍କାରାର୍ଥେ ଜୀବନ ଦେବ । ବାଲେଶ୍ୱରରେ ନାମଜାଦା ଓକିଲ ଆଉ ଜମିଦାର ଅଭୟଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଏକମାତ୍ର ପୁତ୍ର, ଧନର ଅଭାବ ନଥିଲା, ଜ୍ଞାନରେ ମଧ୍ୟ ଊଣା ନଥିଲା । ସଙ୍ଗକୁ ମିଳିଥିଲେ ସଦ୍‌ଗୁରୁ ସ୍ୱାମୀ ସଦାନନ୍ଦ ।

ସଦାନନ୍ଦଙ୍କ ଘର ଗଡ଼ଜାତ ଆଡ଼େ । ଜାତି ଯେ ତାଙ୍କର କଣ ଥିଲା, ତାଙ୍କର ପୂର୍ବନାମ କଣ ଇତ୍ୟାଦି କେହି କିଛି ଜାଣି ନଥିଲେ । କେବଳ ଲୋକେ ଜାଣିଥିଲେ, ସେ ଜଣେ ଓଡ଼ିଆ, ଅଲେଖ ଧର୍ମ୍ମବାଦୀ ଏବଂ ମହାଭକ୍ତ, ମହାତ୍ୟାଗୀ ଓ ମହାଜ୍ଞାନୀ ଭାରତର ସମଗ୍ର ତୀର୍ଥ ସେ ବୁଲିଥିଲେ । ରାମକୃଷ୍ଣ ପରମହଂସ ଏବଂ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ କେଶବଚନ୍ଦ୍ର ସେନଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ଆଳାପ ଥିଲା । ବାଳ ଗଙ୍ଗାଧର ତିଳକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟ ଲାଭ କରିଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ବୃଦ୍ଧ; କିନ୍ତୁ ଅଖଣ୍ଡ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟରେ ଆଜି ଯୌବନର ଶ୍ରୀ ଦେହରେ ବିଦ୍ୟମାନ ।

ଭାରତର ନବ ଯୁବକବର୍ଗଙ୍କୁ ଭାରତର ଅବସ୍ଥା କଣ, କି ଉପାୟରେ ତାହାର ଉନ୍ନତି ହେବ, କି କି ବିଷୟ ତ୍ୟାଗ କଲେ ଭାରତର ଅତୀତ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଯୁଗ ଫେରି ଆସିବ, ସେ ସର୍ବଦା ପରମ ଉତ୍ସାହରେ ଶିକ୍ଷା ଦେଉଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ, ହିନ୍ଦୀ, ବଙ୍ଗଳା, ଇଂରାଜୀ ଓ ଉର୍ଦ୍ଦୁରେ ତାଙ୍କର ଅସାମାନ୍ୟ ଅଧିକାର ଥିଲା । ବେଦ ବେଦାନ୍ତବିତ୍ ପରମ ଦାର୍ଶନିକ ସଦାନନ୍ଦ, ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ସ୍ନେହରେ ପୁତ୍ର ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ଓଡ଼ିଶାର ଉନ୍ନତି ସକାଶେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ଗୁରୁଙ୍କ ଅମୂଲ୍ୟ ଉପଦେଶ ଫଳରେ, "ଜନନୀ ଜନ୍ମଭୂମିଶ୍ଚ ସ୍ୱର୍ଗାଦପି ଗରୀୟସୀ" ଏହି ମହାବାକ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟଙ୍କର ହୃଦୟର ମର୍ମସ୍ଥଳରେ ଖୋଦିତ ହୋଇଗଲା । ଚନ୍ଦ୍ର ଯଦ୍ୟପି କଲିକତାର ଭବାନୀପୁର କଲେଜ ମେସ୍‌ରେ ରହିଥିଲେ ତଥାପି ସଦାନନ୍ଦଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶାନୁସାରେ ଜୀବନ ଯାପନ କରୁଥିଲେ । କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଗୁରୁଙ୍କ ପ୍ରଭାବରେ ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟଙ୍କ ଜୀବନରୁ ଅଜ୍ଞାନ-କୁସଂସ୍କାର ଯବନିକା ଉତ୍ତୋଳିତ ହେଲା । ସେ ଦେଶସେବାର୍ଥେ ପ୍ରାଣବଳି ଦେବାକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲେ । ନିରର୍ଥକ ବି.ଏଲ୍.ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନ ହୋଇ କଲେଜ ଛାଡ଼ିବାର ହିଁ ସ୍ଥିର କଲେ । ପିତାଙ୍କୁ ଉକ୍ତ ବିଷୟ ଜଣାଇ ପତ୍ର ଲେଖିଲେ । ଅଭୟଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ମସ୍ତକରେ ବଜ୍ରାଘାତ ହେଲା ।

ଆତ୍ମବାସନା ପିତୃପଦରେ ନିବେଦନ କରି ଚନ୍ଦ୍ର ଗୃହତ୍ୟାଗ କଲେ । ସଦାନନ୍ଦ ତାଙ୍କୁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଘେନି ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନାଞ୍ଚଳ ଦର୍ଶନାର୍ଥେ ବାହାରିଲେ ।

ସେ ବର୍ଷ ଓଡ଼ିଶାର ଅବସ୍ଥା ଯେପରି ହୋଇଥିଲା, ଊଣାଧିକ ୧୦/୧୨ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଏପରି କେବେହେଁ ହୋଇନଥିଲା । ଏକେ ତ ସମୟରେ ବର୍ଷା ହେଲା ନାହିଁ । ଧାନଗଛ ଠିଆ ଠିଆ କ୍ଷେତରେ ଝାଉଁଳି ଗଲା । ଶ୍ରାବଣ ମାସରେ କ୍ଷେତରେ ନଡ଼ିଆ ଭାଙ୍ଗିଲା । ଦ୍ୱିତୀୟରେ ଅସମୟରେ ଭାଦ୍ର ଆଶ୍ୱିନ ମାସଆଡ଼କୁ ସମ୍ବଲପୁର ଜିଲ୍ଲାରେ ଘୋର ବର୍ଷା ହୋଇ ସବୁ ନଦୀଯାକ ଏକୂଳ ସେକୂଳ ଖାଇଲେ । ତଳହଟି ଜିଲ୍ଲା ଆଉ ଦକ୍ଷିଣଆଡ଼େ ସବୁ ଦେଶ ବଢ଼ିରେ ଭାସିଲା । ରେଳ ଲାଇନ ଭାଙ୍ଗିଲା । ରଥଯାତ୍ରା ବେଳେ ପୁରୀରେ ଓଲାଉଠା•ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଦେଶମୟ

ବ୍ୟାପିଲା । ଭୀଷଣ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ, ଭୟଙ୍କର ମହାମାରୀ; ଏକାନ୍ତ ଆଶ୍ରୟହୀନତା ଯୋଗୁଁ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଓଡ଼ିଆ ଦେଶ ଛାଡ଼ି ପଳାଇଲେ । କୁଲି ଡିପୋ ପ୍ରତିଦିନ ୨୦୦/୪୦୦ କୁଲି ଆସାମ, ଡାରଜିଲିଂ ଇତ୍ୟାଦି ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ଚାହା ବଗିଚାରେ କାମ କରିବାକୁ ଚଲାଣ ଦେଲା । ଅଧିକାଂଶ ସ୍ତ୍ରୀ କୁପଥଗାମିନୀ ହୋଇ କଲିକତା, ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ଆଡ଼େ ବାହାରିଗଲେ । କେତେ କେତେ ଲୋକ ମଜୁରୀ ଖଟିବାକୁ ବ୍ରହ୍ମଦେଶ, ଶ୍ୟାମ, ମାଳୟ, ପିନାଙ୍ଗ ଇତ୍ୟାଦି ଆଡ଼େ ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ ହେଲେ । ରୁଗ୍ଣ, ସାମର୍ଥ୍ୟହୀନ, ଅନାଥ ମାତ୍ର ଦେଶରେ ପଡ଼ି ରହି, ଅନାହାର, ଅର୍ଦ୍ଧାହାର ଫଳରେ ନାନାଦି ରୋଗରେ ମରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଓଡ଼ିଶା ଶ୍ମଶାନତୁଲ୍ୟ ହେବାକୁ ବସିଲା । ଉପେନ୍ଦ୍ର, ଯଯାତି, ଐର, ଅନଙ୍ଗଭୀମଙ୍କ ଦେଶରେ କେବଳ "ହା ଅନ୍ନ ! ହା ଅନ୍ନ !" ଶୁଭିଲା । ବିଦେଶରେ ଓଡ଼ିଆ ହେଲେ କୁଲି ଜାତି । କଳିଙ୍ଗର ଗୌରବମୟ ନାମ ପରିବର୍ତ୍ତେ ତାଙ୍କରି ପୂର୍ବପୁରୁଷ ବିଜିତ ଜାଭା, ବାଲି, ବୋର୍ଣ୍ଣିଓ, ଶ୍ୟାମ, ପିନାଙ୍ଗରେ ଓଡ଼ିଆ ହେଲେ ରେଲ୍ ଲାଇନ୍‌ରେ କୁଲି, କଳକାରଖାନାରେ ମଜୁରିଆ, କଲିକତାରେ ହେଲେ ବାବୁଘରେ ପୂଝାରୀ, ନୋହିଲେ ଷ୍ଟେସନ୍ ବା ଷ୍ଟିମର ଘାଟରେ ମୋଟିଆ ।

ସଦାନନ୍ଦଙ୍କ ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରାଣକୁ ଏହା ବଡ଼ ବାଧିଲା । ସେ ଓଡ଼ିଶାର ସଂସ୍କାର ସକାଶେ ଅଣ୍ଟା ଭିଡ଼ି ଠିଆ ହେଲେ । ସମ୍ବଳସ୍ୱରୂପ ଥିଲା ନିଜର ଅତୁଳନୀୟ ଦେଶପ୍ରେମ, ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗ, ଧର୍ମ୍ମବଳ ଓ ଚବିଶବର୍ଷ ବୟସ୍କ ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟ ।

ବିପିନବିହାରୀ ଘୋଷ କଲିକତାର ଯେପରି ଜଣେ ପ୍ରଖ୍ୟାତନାମା ଚିକିତ୍ସକ, ସେହିପରି ଉଦାର । ତାଙ୍କର ଅଗାଧ ସମ୍ପତ୍ତି ଏବଂ ସନ୍ତାନ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର କନ୍ୟା । କନ୍ୟାଟିର ମଧ ଧନୀ-ଗୃହରେ ବିବାହ ହୋଇଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କର ଆଉ ବିଶେଷ କିଛି ଭାବନା ନଥିଲା । ଚାରିବର୍ଷ ତଳେ ତାଙ୍କର ପତ୍ନୀ-ବିୟୋଗ ଘଟିଥିଲା । ସୁଯୋଗ୍ୟ ସହଧର୍ମ୍ମିଣୀଙ୍କୁ ହରାଇ ଦ୍ୱିତୀୟଦାର ପରିଗ୍ରହର ଆଉ ଇଚ୍ଛା କଲେ ନାହିଁ । ବୁଢ଼ା ଚିକିତ୍ସା କରନ୍ତି, ଖବର କାଗଜ ପଢ଼ନ୍ତି, ଦେଶ ଓ ବିଦେଶର ହିତ କଥା ଭାବନ୍ତି । ସମ୍ପ୍ରତି ଦୁଇ ବର୍ଷ ହେଲା ସ୍ୱାମୀ ସଦାନନ୍ଦଙ୍କର ସେ ମନ୍ତ୍ରଶିଷ୍ୟତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରି ଅଲେଖ ନିରଞ୍ଜନଙ୍କର ଉପାସକ ହୋଇଅଛନ୍ତି ।

ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ଖାସ୍ କାମଡ଼ାରେ ଗୁରୁଶିଷ୍ୟଙ୍କର ନିମ୍ନଲିଖିତ କଥୋପକଥନ ହେଲା ।

ଗୁରୁ – ଆଉ କାହିଁରେ ମଜିଛ ? ସଂସାରର ବନ୍ଧନ, କନ୍ୟାକୁ ସତ୍‌ପାତ୍ରସ୍ଥ କରି ସାରିଲଣି । ତିନୋଟି ଦୌହିତ୍ରର ମୁଖ ଦର୍ଶନ ଘଟିଲାଣି । ଏ ସମୟରେ ସଂସାରର ତ୍ୟାଗ ହିଁ ତୁମ୍ଭର ଶ୍ରେୟଃ । ପୂର୍ବକାଳରେ ଏ ବୟସରେ ଭାରତୀୟମାନେ ବାନପ୍ରସ୍ଥ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଭଗବତ୍ ଚିନ୍ତାରେ ସମୟ କଟାଉଥିଲେ । ଆଜି ଭାରତ ବିଶାଳ ଅରଣ୍ୟ । ଏହାର ସର୍ବାଙ୍ଗ କୁସଂସ୍କାର-ଅନ୍ଧକାର ସମାଚ୍ଛନ୍ନ । ଏ ସମୟରେ ତୁମ୍ଭର ଅଗାଧ ସମ୍ପତ୍ତି, ଅସୀମ ଜ୍ଞାନର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର କର ।

ଶିଷ୍ୟ ନତ ମସ୍ତକରେ ଗୁରୁଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି ଚରଣଧୂଳି ଗ୍ରହଣ ପୂର୍ବକ କହିଲେ – "ପିତଃ ! ଆପଣଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶାନୁକ୍ରମେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ସେବକ ସଦା ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛି । ଶ୍ରୀ ଛାମୁରୁ ଆଜ୍ଞା ହେଉ ।"

ଗୁରୁ ଖଣ୍ଡିଏ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ଶିଷ୍ୟ ହସ୍ତରେ ପ୍ରଦାନ କରି ଉତ୍କଳର ବର୍ତ୍ତମାନ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ବିଷୟ ବୁଝାଇ କହିଲେ – "ଭାରତମାତାର ଗୋଟିଏ ଅଙ୍ଗରେ ପୀଡ଼ା ହେଲେ, ଅନ୍ୟ ଅଙ୍ଗକୁ ବାଧିବ ନାହିଁ କି ? ଉତ୍କଳ-ଭଗିନୀର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାରେ ବଙ୍ଗ-ଭଗିନୀର ହୃଦୟ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ ହେବ ନାହିଁ କି ? ତୁମ୍ଭେ ବଙ୍ଗାଳୀ ବୋଲି କି ଓଡ଼ିଆ ସକାଶେ ତୁମ୍ଭ ହୃଦୟ ବ୍ୟଥିତ ହେବ ନାହିଁ ?"

"ଅବଶ୍ୟ ହେବ" ଏହା କହି ବିପିନ ବାବୁ କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ କହିଲେ, "ପିତଃ ଏ ଦାସ କ'ଣ କରିବ ?"

ଗୁରୁ – କେବଳ ଅଧୁନା ତୁମ୍ଭର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସହାନୁଭୂତି ପ୍ରୟୋଜନ । ଭବିଷ୍ୟତ୍‌ରେ ତୁମ୍ଭର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କ'ଣ ତାହା ଜଣାଇବି ?

ଏହାକହି ଗୁରୁ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରୁ କରୁ ବାହାରି ଚାଲିଗଲେ ।

ଓଡ଼ିଶାର କଥା ଚିନ୍ତା କରି ବିପିନ ଦୁଃଖିତ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ – "ଏଡ଼େ ବଡ଼ ଜାତି ଆଜି ମାଟି କାମୁଡ଼ୁଛି । ହା ଭଗବାନ୍ ! ଭାରତ ଭାଗ୍ୟରେ କି ଏହାହିଁ ଲେଖିଛ ?" ତାଙ୍କର ଆଖିରୁ ଅଶ୍ରୁ ଝରିଲା ।

–୩–
ବାଳବିଧବା

ଲକ୍ଷ୍ମୀର ପିତା ଅଚ୍ୟୁତ ମିଶ୍ରଙ୍କର ଚାରି ସ୍ତ୍ରୀ । ତଥାପି ତାଙ୍କର ଚରିତ୍ର ନିଷ୍କଳଙ୍କ ନ ଥିଲା । ଯୌବନର ଉନ୍ମାଦ ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳତାର ଫଳସ୍ୱରୂପ ସନ୍ତାନ–ସୁଖରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇଥିଲେ । ବହୁ କଷ୍ଟରେ ଅନେକ ଔଷାଧାଦି ସେବନ ପରେ କେବଳ ମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ମୀର ଜନ୍ମ ହେଲା । ଦେହରେ ନାନାଦି ରୋଗର ଆବିର୍ଭାବ ହେତୁ ଅକାଳ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ଦେଖାଦେଲା । ଏ ସମୟରେ ଆଦର ଦୁଲଣୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବିଧବା ହେଲା । ଏ ଶୋକର ଉପଶମ ନ ହେଉଣୁ କମଳାର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା । ମିଶ୍ରେ ବଡ଼ ଆଘାତ ପାଇଲେ; ଆଘାତର ଉପଶମାର୍ଥ ତୀର୍ଥ ଯାତ୍ରା ଛଳରେ ଦେଶ ବୁଲି ବାହାରିଲେ ।

କଥାରେ କହନ୍ତି, "ଯୋ ଅଉଲ୍ ସେ ବିଗଡ଼ା, ଓ କଭି ନହୀ ସୁଧାରା ।" କନ୍ୟାର ବୈଧବ୍ୟ ପତ୍ନୀର ମୃତ୍ୟୁ ଇତ୍ୟାଦି ମିଶ୍ରଙ୍କ ହୃଦୟରେ ସାମୟିକ ଆଘାତ କରିଥିଲା ମାତ୍ର । କିଛିକାଳ ଅନ୍ତେ ତାଙ୍କର ପୂର୍ବ ରୂପ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା ।

ପିତୃଚରିତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସମକ୍ଷରେ ଗୋପନ ନଥିଲା । ଯଦ୍ୟପି ମିଶ୍ରେ ଦୁଇଘଣ୍ଟା ପୂଜା କରୁଥିଲେ, ନାମର ମାଳୀ ଘେନୁଥିଲେ, ଗେରୁଆ କପ୍ତା ପିନ୍ଧୁଥିଲେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ କଥାରେ 'ହରି ହରି, ଶିବ୍ ଶିବ' ହେଉଥିଲେ, ବିଧବାର ସର୍ବସ୍ୱ ହରଣ ବେଳକୁ; କୃଷକର ସର୍ବସ୍ୱ ଗ୍ରାସକଲା ବେଳକୁ; ଖାତକର ଖାତାରେ ଚକ୍ରବାଢ଼ି ସୁଦ କଷିଲା ବେଳକୁ ତାଙ୍କ ଧର୍ମଟି "ଧ" ଅକ୍ଷରରେ ପର୍ଯ୍ୟବେସିତ ହେଉଥିଲା । ଯାହାକୁ ଧରୁଥିଲେ, ଅଷ୍ଟପଦୀର ନାଗପାଶରେ ଧରୁଥିଲେ । ତଣ୍ଟି ଚିପି, ରକ୍ତ ଶୋଷି ତେବେ ଛାଡୁଥିଲେ । ଆଗରେ କିଛି କହି ନ ପାରିଲେ ସୁଦ୍ଧା "ଆରେ ତୁ ନିର୍ବଂଶୀୟା ହ'ରେ ପାଣି ଟୋପିଏ ମୁହଁରେ ଦେବାକୁ କେହି ନ ଥାଉରେ" ସହସ୍ର ହୃଦୟରୁ ମହାଦୁଃଖରେ ଉତ୍‌ଥିତ ମର୍ମଭେଦୀ ବାଣୀ ତାଙ୍କର ମସ୍ତକରେ ବର୍ଷୁଥିଲା । ନିଦର୍ଶନସ୍ୱରୂପ ବାଳବିଧବା କନ୍ୟାଟି

ସମସ୍ତଙ୍କର ଚାହୁଲୀର ପାତ୍ରୀ ହେଲା । ପିତୃପାପର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତତୁଲ୍ୟ ନବୋଦ୍‌ଭିନ୍ନ ଯୌବନର ଅପାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ଅତୁଳନୀୟ ମାଧୁରୀ; ଦରଫୁଟ କୁସୁମର ନବଶିଶିର-ବିନ୍ଦୁଭୂଷିତ ସୁଷମା ଘେନି ପରମା ଗୁଣବତୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପିତୃସଦନରେ କାଳ କାଟିଲା ।

କିନ୍ତୁ କାଳ କି କାଟି ପାରୁଥିଲା ? ନବ କିଶଳୟ-ଦଳରେ କାହାର ଅଭିରୁଚି ନ ହୁଏ, ନବ କୋରକର ମନ୍ଦ ବିକାଶ କିଏ ସ୍ନେହଚକ୍ଷୁରେ ନ ଦେଖେ ? ମିଶ୍ରଙ୍କ ପରିବାରର ଯୁବକବର୍ଗ ପତିହୀନା ଲକ୍ଷ୍ମୀକୁ ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବିଧବା ଅଥଚ ରୂପବତୀ । ତାହାର କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ନିଗ୍ଧ, ମଧୁର ପ୍ରଶାନ୍ତ ସୌମ୍ୟଭାବ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ତା'ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ କଲା । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବିଧବା ଅର୍ଥାତ୍ ନାୱାରିସ୍ । ତାହାର ଯୌବନ ତାହାର ହୃଦୟ, ତାହାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦାବୀ କରିବାକୁ, ଆପଣାର ବୋଲିବାକୁ ତ୍ରିଭୁବନରେ କେହି ନାହିଁ । ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର, ନବଘନ, କେଦାରନାଥ, କମଳାକାନ୍ତ କିପାଁ ତାକୁ ଅତୃପ୍ତ ନୟନରେ ନ ଦେଖିବେ ? ତାଙ୍କର ଦୋଷ କ'ଣ ? କାଳୀର ଏତେ ରୂପ ! କାଳୀ ପ୍ରତିମାଟି ସତେ ଯେପରି ଦ୍ୱାପରର ଦ୍ରୌପଦୀ !

ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନିଜର ଅବସ୍ଥା ବୁଝିଲା । ବୁଝି କାନ୍ଦିଲା । ଯଦି ବିଧାତା ତାକୁ ବିଧବା କଲା, ଅସାମାନ୍ୟ ରୂପର ଅଧିକାରିଣୀ କିପାଁ କଲା ? ପୁଣି ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାରେ ସହାୟସ୍ୱରୂପ ମାତୃ ଅଞ୍ଚଳଟି ମଧ ଛିନ୍ନ କଲା । ବିମାତାଙ୍କ ସ୍ନେହମଧରେ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ହିଂସାର ହଳାହଳ ସେ ବୁଝିଥିଲା; କିନ୍ତୁ ସେ କ'ଣ କରିବ ? ବିଶାଳ ସଂସାରରେ ତା'ଦୁଃଖରେ ଭାଗୀ କିଏ ହେବ ? ସମସ୍ତେ ଯେ ତାହାର ଶତ୍ରୁ । ତାହାର ପିତାର ଅଗାଧ ସମ୍ପତ୍ତି । ସମ୍ପତ୍ତି କ'ଣ କରିନପାରେ ? କିନ୍ତୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଜୀବନରେ ସମ୍ପଦର ପ୍ରୟୋଜନ ନଥିଲା । ଏକବେଳା ହବିଷ୍ୟାନ୍ନ, ଛେଦା ଲୁଗା ଖଣ୍ଡେ ଯାହାର ସମ୍ବଳ, ସେ ସମ୍ପତ୍ତି ଘେନି କରିବ କ'ଣ ? ବିଶାଳ ପରିବାର ମଧରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଆଜି ଘୋର ଏକାକିନୀ ।

ସୀତା, ସାବିତ୍ରୀଙ୍କ ଚରିତ୍ର ସେ ପାଠ କରିଥିଲା; ତାଙ୍କ ତୁଲ୍ୟ ପତିବ୍ରତା ହେବାକୁ ତାହାର ମନ ବଳିଲା; କିନ୍ତୁ ପତିଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ ହେଲା ନାହିଁ । ଥରେ ଶିଶୁକାଳେ ପୀତାମ୍ବରକୁ ଦେଖିଥିଲା; ତାହାର ରୂପ ତ ଆଉ ସ୍ମରଣ ନଥିଲା । ତାହା ସହିତ ନିଜର ବିବାହ ହୋଇଛି; ଏତିକି ମାତ୍ର ଜାଣିଥିଲେ ହେଁ ବିବାହ ଯେ କେତେବେଳେ ସେ କିପରି କରିଥିଲା, କିଛି ମନେ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ତାହାର ମନେ ହେଲା, କେତେଗୁଡ଼ିଏ କୁଳଚାରର ବ୍ରଜବନ୍ଧନରେ ସେ ଆଜି ଶୃଙ୍ଖଳିତା । ଟିକିଏ ହଲଚଲ ହେବାର ଉପାୟ ନାହିଁ । ଅଥଚ କିପାଁ ଏପରି ହେଲା, ଜଗତ କତିରେ ସେ କି ଦୋଷ କରିଥିଲା ? ତାହା ତାହାର କ୍ଷୁଦ୍ର ହୃଦୟର ଅନୁଭୂତିକୁ ଆସିଲା ନାହିଁ । ହାୟ ବାଳବିଧବା ! ତୁ ଆଜି ବ୍ରହ୍ମଚାରିଣୀ; ହବିଷ୍ୟ-ପରାୟଣା । ଆଉ ତୋହରି ବୃଦ୍ଧ ପିତା ହୀରାକୁ ଘେନି ଆମୋଦ-ପ୍ରମୋଦ-ନିରତ । ପାପର ଭୀଷଣ ନରକପୁରୀରେ ଚୌଦ-ବର୍ଷ-ବୟସ୍କା ବାଳିକାକୁ ଶାସ୍ତ୍ର-ବନ୍ଧନରେ ବାନ୍ଧି ପିଞ୍ଜରାବଦ୍ଧ କରିଛ, ଆଉ ସମାଜ ପତି ବୃଦ୍ଧ ଯେ ତୁମ୍ଭେ; ତୁମ୍ଭେ ପାର୍ବ୍ବତୀର ରୂପମୋହରେ ଭାସୁଛ । ତୁମ୍ଭ ଅଙ୍ଗରେ ଚନ୍ଦନ ଅତର, ପାନବୋଳରେ ଓଠ ପାଚିଛି; ମାଣିଆବନ୍ଧି, ଟସର ଯୋଡ଼ ନ ହେଲେ ତୁମର ଚଳୁ ନାହିଁ । ଅଥଚ ତୁମରି ଯୁବତୀ କନ୍ୟା ତୁମରି ଆଗରେ ନିରାଭରଣା ମ୍ଳାନମୁଖୀ, ଛେଦା ପିନ୍ଧି ବୁଲୁଛି ।

ଆଉ ହେ ମାତା ! ନିଜେ ବୃଦ୍ଧବୟସରେ ପାନିଆ ସିନ୍ଦୁର, ମହଣ, କଜ୍ଜଳ, ଅଳତା ଛାଡ଼ିନାହଁ । ପାନରଙ୍ଗରେ ଅଧର ରଙ୍ଗାଉଛ; ହାତ ପଟେଇ, ହଳଦୀ କାଠୁଆ, ତେଲ ଫରୁଆ ନ ହେଲେ ଗାଧୁଆ ଚଳୁନାହିଁ; ସର୍ବାଙ୍ଗ ଅଳଙ୍କାରର ମଧୁର ରୁଣୁଝୁଣୁରେ ଭରପୂର । ତୁମରି କଡିରେ ଠିଆ ହୋଇଥିବା ବିଧବା ଝିଅଟିର ହୃଦୟରେ ଦୀର୍ଘ ନିଃଶ୍ୱାସ ତୁମକୁ ଶୁଭୁନାହିଁ କି ? ଆଖିପତାରୁ ଓହଳିଥିବା ଲୁହ ଟୋପିକ ତୁମ ଆଖିକୁ ଦିଶୁନାହିଁ କି ?

ହେ କ୍ରୁର କୁଳକାମିନୀବର୍ଗ ! ତୁମ୍ଭେ କିପରି ଚାରିବେଳା ଚାରି କଂସା ଭାତ ଧରି ଖାଉଛ ? ରୋହୀମାଛ, ଇଲିସି ମାଛ, ଡାମଡ଼ା ପୋଡ଼ା ନ ହେଲେ ଭାତ ରୁଚୁ ନାହିଁ । ଅଥଚ ତୁମରି ନଣନ୍ଦଟି, ତୁମରି ଭାଉଜଟି ବେଳାଏ ଅରୁଆ ମୁଠାକୁ ସମ୍ବଳ କରି ପଡ଼ିଛି । ନିର୍ଦ୍ଦୟ ସମାଜ ? ହସ ନାହିଁ । ରୋଦନ ନାହିଁ । ତୁମ ଉପରେ ଦଶ ଲକ୍ଷ ବିଧବାର କୋଡ଼ିଏ ଲକ୍ଷ ଆଖିର ଲୁହ ଝରୁଛି । ଧରି ରଖିଲେ ମହାନଦୀ ପୂରି ଯିବଟି !

–୪–

ସେବକସଂଘର କାର୍ଯ୍ୟ

କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ତ୍ରିପାଠୀଙ୍କ ସ୍ୱଗୃହ ଭିଜାଗାପାଟ୍ଟନମ୍‌ରେ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା, ସେ ସମଗ୍ର ମନପ୍ରାଣ ସହିତ ଓଡ଼ିଆକୁ ଭଲ ପାଉଥିଲେ; କାରଣ ତାଙ୍କ ଶିରାପ୍ରଶିରାରେ ଓଡ଼ିଆ ରକ୍ତ ବୋହୁଥିଲା । ତାଙ୍କ ଦେଶ ଆଧୁନିକ ଉତ୍କଳ ସହିତ ଏକ-ପ୍ରଦେଶାଧୀନ ନ ହେଲେହେଁ ପ୍ରାକୃତିକ ଉତ୍କଳ ହିଁ ତାଙ୍କର ଜନ୍ମଭୂମି ଥିଲା । ନିଖିଳ ଉତ୍କଳ ଧରଣୀକୁ "ଜନନୀ ଜନ୍ମଭୂମିଶ୍ଚ ସ୍ୱର୍ଗାଦପି ଗରୀୟସୀ" ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖୁଥିଲେ । ମାନ୍ଦ୍ରାଜ୍ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଏମ୍.ଏ. ଉପାଧିରେ ଭୂଷିତ ହୋଇ କିଛିକାଳ ପ୍ରଫେସରି କଲାପରେ ତାଙ୍କର ହଠାତ୍ ମନର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଗଲା । ଚାକିରୀର ଗୋଲାମଗିରି ତ୍ୟାଗ କରି ସେ ବ୍ରହ୍ମପୁରରେ ରହି ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବେ ଜୀବିକାର୍ଜ୍ଜନର ଚେଷ୍ଟା କଲେ ।

ସ୍ୱୟଂ ଧନୀ ଥିବାରୁ କି ଉପାୟରେ ଦେଶର ହିତ କରିବେ, ଏହି ବିଚାର ସର୍ବଦା ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଖେଳି ବୁଲିଲା । ଶେଷକୁ ଅନେକ ଭାବିଚିନ୍ତି ସାହିତ୍ୟ ବ୍ୟବସାୟ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ସ୍ପୃହା ହେଲା । ସେ ନିଜେ ଜଣେ ସାହିତ୍ୟସେବୀ ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଅସାଧାରଣ ପ୍ରୀତି ଥିଲା । ଯେଉଁ ଦେଶର ସାହିତ୍ୟ ଯେତିକି ଉନ୍ନତ, ସେ ଦେଶର ଲୋକେ ତେତିକି ଉନ୍ନତ – ଏହି ଭାବ ଘେନି ସେ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ପଦାର୍ପଣ କଲେ । ପ୍ରଥମେ ବ୍ରହ୍ମପୁରରେ ନିଜର ଯୋଗ୍ୟା ସହଧର୍ମ୍ମିଣୀ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ନାମରେ ଗୋଟିଏ ଛାପାଖାନା ଖୋଲି "ଜାଗରଣ" ନାମକ ସାପ୍ତାହିକ ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶ କଲେ । ପତ୍ରିକା ନାନାଦି ସୁଚିନ୍ତିତ ପ୍ରବନ୍ଧାଦିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଉଥିଲା । ସ୍ଥାନୀୟ ସମ୍ବାଦ ଛଡ଼ା ଉତ୍କଳର ନବ ଜାଗରଣ ବିଷୟ ହିଁ ତାହାର ପ୍ରଧାନ ଆଲୋଚ୍ୟ ବିଷୟ ହେଲା । ଉତ୍କଳର ନବଯୁବକମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କ'ଣ, ଏହି ବିଷୟ ଘେନି ସ୍ୱାମୀ ସଦାନନ୍ଦ ସର୍ବଦା ସେହି ପତ୍ରିକାରେ ଲେଖୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଅମୃତମୟୀ ଲେଖନୀର ପ୍ରାଣସ୍ପର୍ଶୀ ରଚନା ଫଳରେ, ଅଚିରେ ଗଞ୍ଜାମରେ ନବଯୁଗର ସୂଚନା ହେଲା । ଯୁବକମଣ୍ଡଳୀ ମଧ୍ୟରେ ଚାଞ୍ଚଲ୍ୟ ଦେଖାଗଲା । ସ୍ୱାମୀ ସଦାନନ୍ଦ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ଆସି, ବ୍ରହ୍ମପୁର, ଇଚ୍ଛାପୁର, ଜୟପୁର, ପାରଳା, ଟିକାଲି, ମଞ୍ଜୁଷା

ଇତ୍ୟାଦି ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ବୁଲି ବୁଲି ବକ୍ତୃତା ଦେଉଥିଲେ । ଧନୀ ସନ୍ତାନବର୍ଗ ପ୍ରତି, ଯେଉଁମାନଙ୍କର ନିତ୍ୟ ଅନ୍ନଚିନ୍ତା ନ ଥିବାରୁ ବିଳାସିତାର ଚରମ ସୀମାକୁ ଯାଉଥିଲେ, ତାଙ୍କର ବିଶେଷ ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଲା । ସେହିମାନେ ଯେ ଦେଶର ସର୍ବବିଧ କାର୍ଯ୍ୟର ଅଗ୍ରଣୀ ହୋଇପାରିବେ, ଏହା ତାଙ୍କର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା ।

କେତେକ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାରେ କୃଷ୍ଣ ଚନ୍ଦ୍ରପ୍ରମୁଖ ଉତ୍ସାହୀ ନବଯୁବକବର୍ଗଙ୍କୁ ଘେନି ଗୋଟିଏ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକ-ସଂଘ ସ୍ଥାପିତ ହେଲା । ସଂଘରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣମାନ ସ୍ଥିରୀକୃତ ହେଲା –

୧– ଯେଉଁମାନେ ଗ୍ରାସାଚ୍ଛାଦନର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସଂସ୍ଥା ନଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ କେବଳ ଦେଶପ୍ରେମ ପ୍ରଣୋଦିତ ହୋଇ ଦେଶ-ମାତାର ସେବାରେ ଅଗ୍ରସର ହେବେ, ସେମାନେ ଏ ସଂଘର ସଭ୍ୟଶ୍ରେଣୀର ଯୋଗ୍ୟ ବିବେଚିତ ହେବେ ।

୨– ଓଡ଼ିଶାର ଶିଳ୍ପ, ବାଣିଜ୍ୟ, ସାହିତ୍ୟର ଉନ୍ନତି ଓ ନିଖିଳ ଉତ୍କଳର ଏକୀକରଣ, ଏ ସଂଘର ପ୍ରଧାନ ସାଧନାର ବିଷୟ ହେବ ।

୩– ସମାଜ-ସଂସ୍କାର, ଜାତିଭେଦ ଦୂରୀକରଣ, ମାନବ ମାନବ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରୀତି ସଂସ୍ଥାପନ ଏବଂ ନାରୀ ଜାତିର ଉନ୍ନତି ସାଧନ ଏ ସଂଘର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେବ ।

୪– ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ନାମ ଘେନି ପ୍ରତିଜ୍ଞାପୂର୍ବକ ନିଜ ଚରିତ୍ରକୁ ଶୁଦ୍ଧ ରଖି, ସର୍ବପ୍ରକାର ନିଶା ସେବନରୁ ବିରତ ହୋଇ ସଂଘର ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଭ୍ୟ ଆତ୍ମକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନରେ ତତ୍ପର ହେବେ ।

ସଂଘର ଉପଯୁକ୍ତ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ଫଳରେ କେବଳ ଉତ୍ତେଜନାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ କେହି ସଭ୍ୟଶ୍ରେଣୀଭୁକ୍ତ ହୋଇପାରିଲେ ନାହିଁ । କତିପୟ ଧନୀ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ଘେନି ପ୍ରଥମେ ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ମଣ୍ଡଳୀ ଗଠିତ ହେଲା । କ୍ରମେ କ୍ରମେ ପ୍ରାକୃତିକ ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନାଞ୍ଚଳରେ ଶାଖା ସଂଘମାନ ସ୍ଥାପିତ ହେଲା । ସ୍ୱାମୀ ସଦାନନ୍ଦ ସ୍ଥାୟୀ ସଭାପତି ଥିବାରୁ ସଂଘର ନିୟମକୁ ତିଳେ ମାତ୍ର ଶିଥିଳ ହେବାକୁ ଦେଉନଥିଲେ ।

କେହି ଯେପରି ବୃଥା ଉତ୍ତେଜନାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ସଂଘରେ ପ୍ରବେଶ କରିନପାରେ, ଏଥିପ୍ରତି ତାଙ୍କର ତୀବ୍ର ଦୃଷ୍ଟି ଥିଲା ।

ତାଙ୍କର ପ୍ରଗାଢ଼ ଅଧ୍ୟବସାୟ ଫଳରେ ଉତ୍କଳର ଧନୀ ଯୁବକବର୍ଗ ମଧ୍ୟରେ ନବପ୍ରାଣ ସଞ୍ଚାରିତ ହେଲା । ଯେଉଁମାନେ ପିତୃପିତାମହ ଉପାର୍ଜ୍ଜିତ ବିପୁଳ ସମ୍ପତ୍ତି ଅସତ୍‌ପଥ ଓ ନିଶା ସେବନାଦିରେ ଅପବ୍ୟୟ କରୁଥିଲେ, ସେମାନେ ଭାବିଲେ ଦେଶ ଆଉ ଦଶର କଥା । ତାଙ୍କ ଅର୍ଥର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର ହେଲା । ଶିଳ୍ପ ବାଣିଜ୍ୟ, ସାହିତ୍ୟାଦିର ଉନ୍ନତି ସଂଘର ପ୍ରଧାନ ସାଧନାର ବିଷୟ ଥିବାରୁ ଯୁବକମାନେ ସେଆଡ଼କୁ ଦୃଷ୍ଟି ଫେରାଇଲେ ।

ସମ୍ବଲପୁରୀ ମଠାର ଆଦର ବଢ଼ିଲା, ଜୟପୁରୀ କଂସା ବାସନ ବଜାରରେ ବିକ୍ରିତ ହେଲା । ଗଞ୍ଜାମ-ଜିଲ୍ଲାଠାଯାକରେ କେଉଁଠି ସାବୁନ୍-କାରଖାନା, କେଉଁଠି କାଗଜକଳ, କାହିଁ ବା ବସ୍ତ୍ର ବୟନଶାଳା ସ୍ଥାପିତ ହେଲା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗଡ଼ଜାତ ନିଜ ରାଜ୍ୟ ଉତ୍ପନ୍ନ ଶିଳ୍ପ ଓ ବାଣିଜ୍ୟ ଯୋଗ୍ୟ

ପଦାର୍ଥମାନଙ୍କର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଯୁବକମାନଙ୍କର ଚରିତ୍ର ଦିନେ ଦିନେ ଉନ୍ନତ ହେଲା ।

ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ କୃଷି ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପିତ ହେଲା । ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାରେ ମାଛ ଆଉ ଲୁଣର ବ୍ୟବସାୟ କିପରି ଭଲ ଚଳିବ, ଏହାଘେନି ଅନେକ କାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ କରାଗଲା । ବାଣପୁରର ଦିଆସିଲ୍ କାରଖାନାରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ଦିଆସିଲ୍ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ ଦିଆସିଲ୍ କେହି ବ୍ୟବହାର କଲେ ନାହିଁ । ମଧୁ ବାବୁଙ୍କ ଟାନେରୀ ଯୋତା ନ ହେଲେ ଓଡ଼ିଆ ଆପଣା ଗୋଡ଼ରେ ଅନ୍ୟ ଯୋତା ପୂରାଇଲେ ନାହିଁ । ମୟୂରଭଞ୍ଜର ହାତୀ ଦାନ୍ତର ଶଙ୍ଖା, କଟକ ରୂପା ସୁନା ଗହଣା, ବାମଣ୍ଡାର ଗୋଟିପୋକର ସୂତାରୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଲୁଗା ଓଡ଼ିଆ ରମଣୀର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭୂଷଣ ହେଲା । ଚୀନା-ସିନ୍ଦୁର ବଦଳରେ କୁଙ୍କୁମାଦି ଦେଶୀ ମସଲା-ପ୍ରସ୍ତୁତ ପଦାର୍ଥ ହିଁ ନାରୀମାନେ ମୁଣ୍ଡରେ ଘେନିଲେ ।

ବଢ଼େଇ, କମାର, ତନ୍ତୀଙ୍କର ପେଟକ୍ୱାଳା ଲିଭିଲା । ଆଖୁରୁ ଚିନି ତିଆରି କରି କିପରି ଲାଭବାନ୍ ହେବେ, ତାହା ଶିଖିବା ସକାଶେ ଓଡ଼ିଆ ପୁଅମାନେ ଆମେରିକା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗଲେ । ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଲୌହ ଓ କାଚ କାରଖାନା କିପରି କରିପାରିବେ, ଇଂଲଣ୍ଡକୁ ଯାଇ ଯୁବକମାନେ ତାହା ଶିକ୍ଷା କଲେ ।

-୪-

ଦ୍ୱାରିକାନାଥ

ସ୍ୱାମୀ ସଦାନନ୍ଦ ନିଜର ଆରବ୍‌ଧ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ସାଫଲ୍ୟମଣ୍ଡିତ କରିବା ସକାଶେ ଉପଯୁକ୍ତ ଲୋକ ହିଁ ବାଛି ନେଉଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ଭାବନା ହେଲା, ତାଙ୍କ ଅନ୍ତେ ତାଙ୍କ ଆସନର ଅଧିକାରୀ କିଏ ହେବ ? ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଶାକୁ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଦୃଷ୍ଟିରେ ଅନାଇଁ ଦେଖିଲେ ଏକମାତ୍ର ଦ୍ୱାରିକାନାଥ ହିଁ ତାଙ୍କର ଅଭୀପ୍‌ସିତ ନେତାର ସମୁଦାୟ ସଦ୍‌ଗୁଣରେ ଭୂଷିତ; କିନ୍ତୁ ଦ୍ୱାରିକାନାଥ ସେତେବେଳେ ''ଭାରତ ସେବକ ସମିତ''ର କୌଣସି ଅଧିବେଶନରେ ଯୋଗଦେବା ପାଇଁ ପୁନାକୁ ଯାଇ, ପଣ୍ଡିତା ରମାବାଈଙ୍କ ଆଶ୍ରମ ସନ୍ନିହିତ ସ୍ଥାନରେ ବାସ କରୁଥିଲେ ।

ଦ୍ୱାରିକାନାଥ ଥିଲେ ମହାତ୍ୟାଗୀ । ନବୀନ ବୟସରେ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରି ଓଡ଼ିଶାର ଅନ୍ତ୍ୟଜ ଜାତିର ଉନ୍ନତି ସକାଶେ ମନଃପ୍ରାଣ ଢାଳି ଦେଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ଥିଲା, ପୁତ୍ର ଥିଲା । ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ତ୍ୟାଗ କରିନଥିଲେ; ଭଣ୍ଡ ତପସ୍ୱୀ ସାଜି, ଭସ୍ମ-ମାଳା-ତିଳକର ଆଶ୍ରୟ ନେଇନଥିଲେ । ସେ ଥିଲେ ନୀରବସାଧକ । ଦେଶର ଦଶର ଯହିଁରେ ଭଲ ହେବ, ତାହାହିଁ ତାଙ୍କର ସାଧନାର ବିଷୟ ଥିଲା । ଯେଉଁ ଯେଉଁ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ଜାତିକୁ ଭାରତୀୟ ଉଚ୍ଚଶ୍ରେଣୀର ହିନ୍ଦୁ ଘୃଣାରେ ବହୁଦୂରେ ରଖିଥିଲେ, ସେ ଥିଲେ ତାଙ୍କରି ଭାଇ, ବନ୍ଧୁ ଆତ୍ମୀୟ । ତାଙ୍କର ସଂସ୍କାର ସକାଶେ ନିଜର ସର୍ବାର୍ଥ ମନଃପ୍ରାଣ ଢାଳି ଦେଇଥିଲେ । ଗ୍ରାସାଚ୍ଛାଦନର ଉପାୟ ସକାଶେ ତାଙ୍କର ଚିନ୍ତା ନଥିଲା । ତାଙ୍କର ଅସାଧାରଣ ଗୁଣବତୀ ପତ୍ନୀ ଇନ୍ଦିରା ଦେବୀ ତାଙ୍କର କର୍ମଶକ୍ତି ଗୋପନ ଉତ୍ସ ଥିଲେ । ଇନ୍ଦିରା ଦେବୀ ବେଶି ଲେଖାପଢ଼ା ଶିଖିନଥିଲେ କିନ୍ତୁ ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତାରେ ତାଙ୍କର ସମକକ୍ଷ ପୁରୁଷ ମିଳିବାର ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ।

ଦ୍ୱାରିକାନାଥ ଦେଶର ହିତ ଚିନ୍ତାରେ ସମାଜ ସଂସ୍କାରରେ ଦେଶ ବିଦେଶ ପର୍ଯ୍ୟଟନ କରୁଥିଲେ, ଆଉ ତାଙ୍କର ପତ୍ନୀ ଘରେ ବସି ବୁଝୁଥିଲେ ମହାଜନୀ । ତୈଳ ବ୍ୟବସାୟ ଥିଲା ତାଙ୍କର ଜାତୀୟ ବ୍ୟବସାୟ । ତାହାଛଡ଼ା ଧାନ-ଚାଉଳ ମହାଜନୀ ଅନେକ ଥିଲା । କଟକ ବଜାରର ବିଭିନ୍ନାଞ୍ଚଳରେ ଚାରିଗୋଟି ମୁଦୀ ଦୋକାନ ମଧ୍ୟ ଥିଲା । ଉପଯୁକ୍ତ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କୁ ରଖି କାର୍ଯ୍ୟ ଚଳାଉଥିଲେ । ସ୍ୱୟଂ ଇନ୍ଦିରା ସବୁ ଖାତାପତ୍ର ନିଜେ ଦେଖୁଥିଲେ । ଅଧଲାଟିଏ ଏଆଡ଼େ ସେଆଡ଼େ କରିବା କାହାରି ସାଧ୍ୟ ନଥିଲା । କଥାରେ କଥାରେ ଇନ୍ଦିରା କହୁଥିଲେ "ସାହୁ ଝିଅକୁ ଠକିବ, ଏପରି ପୁଅ କିଏ ଅଛି ।"

ତାଙ୍କର ତୀକ୍ଷ୍ଣ ବ୍ୟବସାୟବୁଦ୍ଧି ସହିତ, ଦୟା-ମାୟା, ସ୍ନେହ-ମମତା ଯେପରି ମଣିକାଞ୍ଚନ ସଂଯୋଗ ପରି ଥିଲା । ତାଙ୍କର ନିଜ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ "ଅମ୍ବିକା ଆଶ୍ରମ"ରେ ଶତ ଶତ ଅନାଥର ନିତ୍ୟ ଗ୍ରାସାଚ୍ଛାଦନରେ ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେଉଥିଲା । ଦ୍ୱାରିକାନାଥଙ୍କ ଉଦ୍‌ଯୋଗରେ ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନାଞ୍ଚଳରେ କୋଡ଼ିଏ ଗୋଟି ଅନ୍ତ୍ୟଜ ଜାତିର ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପିତ ହେଲା । ଦାନସ୍ୱରୂପ ଯେ ଯାହା ଦେଉଥିଲେ, ତାହା ଛଡ଼ା କାହାରି ପଇସାଟିଏ ସେଥିରେ ପଶୁନଥିଲା ।

ଦ୍ୱାରିକାନାଥଙ୍କ ଅକ୍ଳାନ୍ତ ଉଦ୍‌ଯୋଗ ଫଳରେ ପାଣ, କଣ୍ଡରା, ହାଡ଼ି, ଡମ ଓ ମୋଚିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗ୍ରାମ୍ୟ ପଞ୍ଚାଏତ୍ ସବୁ ସ୍ଥାପିତ ହେଲା । ସେଥିରେ ଉପଯୁକ୍ତ ଲୋକେ ସଭ୍ୟଶ୍ରେଣୀଭୁକ୍ତ ହୋଇ ତାଙ୍କରି ଜାତରି ହିତାର୍ଥେ ଦଶ ପଇସା ଏକାଠି କରିଥିଲେ, ମଦ ଓ ଗୋମାଂସ ତ୍ୟାଗର ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରୁଥିଲେ । ଦ୍ୱାରିକାନାଥ ଥିଲେ ତାଙ୍କର ଗୁରୁ । ଆଜି ବାଲେଶ୍ୱର ସହର ହୁଲ୍‌ସ୍ଥୁଲ୍ । ଯେଉଁଆଡ଼େ ଯାଅ, କେବଳ ଗୋଟିଏ ଆଲୋଚନା, କେବଳ ଗୋଟିଏ କଥା । ଅର୍ଥାତ୍ "ହିନ୍ଦୁଙ୍କର ଜାତିକୁଳ ଗଲା । ହିନ୍ଦୁ ଜାତି ରସାତଳକୁ ଗଲେ, କାରଣ ଆଜିକି ମାସାବଧି ଦ୍ୱାରିକାନାଥ, ସଦାନନ୍ଦ ଓ ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟ ଆସି, ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳମାନଙ୍କରେ ବୁଲି ଜାତି-ଧର୍ମ-ନିର୍ବିଶେଷରେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ ଏକ ହେବାକୁ ଉପଦେଶ ଦେଉଅଛନ୍ତି । ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ଦୋଷକୁ ଭାରତ ବକ୍ଷରୁ ଚିରବିଦାୟ ଦେବାକୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ କରଣଙ୍କ ଘରେ ଘରେ ପ୍ରଚାର କରୁଛନ୍ତି । କୀର୍ତ୍ତନ କରି କରି ହାଡ଼ିପିଲାମାନେ ପାଣପିଲାମାନେ ଗାଁ-ଦାଣ୍ଡେ ଦାଣ୍ଡେ ଦ୍ୱାରିକାନାଥଙ୍କ ରଚିତ ଜାତୀୟ ସଙ୍ଗୀତାବଳୀ ଗାଇ ବୁଲୁଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଉତ୍ତେଜନାରେ ଅନେକ ସଦ୍‌ବଂଶୀୟ ଯୁବକ ଦ୍ୱାରିକାନାଥଙ୍କ ଦୀକ୍ଷାଗ୍ରହଣ କରି ସାରିଲେଣି । ଧର୍ମଶାଳାରେ ବସି ପାଖେ ପାଖେ ବିଭିନ୍ନ ଜାତିର ଲୋକେ ଏକ ପଙ୍ଗତରେ ଆହାର କଲେଣି । ଆଉ କି ଜାତି ରହେ ? "ଧର୍ମ ଗଲା, ଗଲା' ଚିତ୍କାର କରି ବାଲେଶ୍ୱରର ରକ୍ଷଣଶୀଳ ହିନ୍ଦୁଦଳ ଚେଇଁ ଉଠିଲେ । ସାମାନ୍ୟ କୁଣ୍ଡିଆଟି ଶେଷକୁ ଏଡ଼େ ବିକ୍ଷିରିପି ହୋଇ ଦେହଯାକ ମାଡିବ ବୋଲି କେହି ଭାବିନଥିଲେ । କେଉଁ ଆଡ଼ିକାର ଗୋଟାଏ ଭଣ୍ଡ ବାବାଜି, ହରିବୋଲିଆ ଦ୍ୱାରିକାନାଥ, ଆଉ କାଲି ସକାଳର ଟୋକା ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟ ଯେ ଶେଷକୁ ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାଟାଯାକ ଲଣ୍ଡ ଭଣ୍ଡ କରିବେ ଏହା ଶତପଥୀ, ମିଶ୍ର, ଷଡ଼ଙ୍ଗୀ, ଚତୁର୍ବେଦୀ, ପଟ୍ଟନାୟକ, ରାଉତରାୟ, ପୃଷ୍ଟି, ସାହୁ ଇତ୍ୟାଦି କେହି ଭାବି ନଥିଲେ । ତାଙ୍କରି ଅବିମୃଶ୍ୟକାରିତା ଫଳରେ ତ ଏମାନେ ମାତି ଉଠିଲେଣି । ଏହାଙ୍କୁ ନ ଦାବିଲେ ନ ଚଳେ । ଦଶ ପଚିଶ ଟୋକା ଜାତିକୁଳ ଛାଡ଼ି ଯଦିବା ହାଡ଼ି, ପାଣ, ପଠାଣଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବସି ଏକା ପଙ୍ଗତରେ ଖାଇଲେ, ତାଙ୍କୁ, ତାଙ୍କ ବାପ

ଦାଦୀ ଆଦି କରି ସମଗ୍ର ପରିବାରଙ୍କୁ ଜାତିରୁ ଅଟକ କରି ପକାଇଲେ, ମିଶ୍ର, ଷଡ଼ଙ୍ଗୀଙ୍କର ତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଶେଷ; କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ଛୋଟ ଜାତିଙ୍କ ମୁହଁରେ ବଡ଼କଥା ଶୁଭିଲା, ମାଧିହାଡ଼ିଆଣୀ ଚାରିଅଣା ମୂଲରେ ମାସଯାକ ବାରି ଖଟିବାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କଲା, ବାଉରୀ ଲକ୍ଷିଆ ଓ ଭଗୀ ଭୋଇ ବାବୁଭାୟାଙ୍କୁ ପାଲିଙ୍କିରେ ବୋହିବାକୁ ନାରାଜ ହେଲେ, ପାଣ ଆପଣାକୁ ବଡ଼ ମଣିଲେ, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଲା । କିରେ ବାବା ! ଆମ ଖିଜମତ୍‌ଗାରୀ କିଏ ଆଉ ଉଠେଇବ ? ଆମେ ଗୋଡ଼ ଉପରେ ଗୋଡ଼ ପକାଇ ଆଉ କିମିତି ବସିବା ? ଏତେ ଊଣା ମୂଲରେ ଆମ ବିଲ-ବାଡ଼ି କିଏ ଦେଖିବ ? ସର୍ବଘୋଟ ଦ୍ୱାରିକାନାଥ ତ ଆମକୁ ଛୋଟ ଜାତିର ଦୁଆରୀ କଲାଣି । ଆଉ କର୍ଣ୍ଣରେ ତୈଳ ପ୍ରଦାନ ପୂର୍ବକ ଶୟନର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଭଲ ଦିଶିଲା ନାହିଁ ।

ତହୁଁ ଚତୁଷ୍ପାଠୀ ଉଠିଲେ, ରଥେ ଲାଗି ପଡ଼ିଲେ, ପଟ୍ଟନାୟକେ ଅଣ୍ଟା ଭିଡ଼ିଲେ । ବାଲେଶ୍ୱର ହିତୈଷିଣୀରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଅକ୍ଷରରେ ବାହାରିଲା ।

"ଶୁଖୁଆ ଖିଆ ବିରାଡ଼ି ବଇଷ୍ଣବଙ୍କ ଚାଟ -
ତେଲି ତାମ୍ବିଳି ତୁଳାଭିଣାଙ୍କ ନାଟ ।"

ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ଏବଂବିଧ କବିତା ତଳେ ଜଣେ ବିଷ୍ଣୁଗୁପ୍ତ ନାମଧେୟ ଲେଖକ ସ୍ୱାମୀ ସଦାନନ୍ଦ ଏବଂ ଦ୍ୱାରିକାନାଥଙ୍କର ନିନ୍ଦା କରି ଶେଷକୁ "କଲେଜ ଛଡ଼ାଙ୍କ କାଣ୍ଡ" ନାମରେ ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟଙ୍କୁ ନାନାଦି ଗାଳି ଦେଇଥିଲେ ।

ସେଦିନ ନଗରରେ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ପଣ୍ଡିତ ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ଲମ୍ବୋଦର ମିଶ୍ର କାବ୍ୟକଣ୍ଠ ବିଦ୍ୟାଚଞ୍ଚୁଙ୍କ ଅଧିନାୟକତ୍ୱରେ ରକ୍ଷଣଶୀଳଦଳଙ୍କର ଏକ ବିରାଟ ସଭାର ଆୟୋଜନ ହେଲା । ସଭାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ, ହିନ୍ଦୁ-ଧର୍ମ୍ମ-ସମ୍ମତ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଆଚାର ବିଚାର, ଜାତିଭେଦ, ଶୌଚବିଧି ଇତ୍ୟାଦି ନିଷ୍କଳଙ୍କ ରୂପେ ପ୍ରତିପାଳନାର୍ଥେ ଦୃଢ଼ପ୍ରତିଜ୍ଞ ହୋଇ କାୟମନୋବାକ୍ୟରେ ଉଦାର ନୈତିକଦଳଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟରେ ବାଧା ପ୍ରଦାନ ।

ସଭାମଣ୍ଡପରେ ଯେତେବେଳେ ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ବିଦ୍ୟାଚୁଞ୍ଚୁ ଓଜସ୍ୱିନୀ ଭାଷାରେ ତାଙ୍କର ଶତସଂସ୍କୃତ ଶ୍ଳୋକବିମଣ୍ଡିତ ଅଭିଭାଷଣ ପାଠପୂର୍ବକ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ପୂର୍ବପୁରୁଷ ସ୍ଥାପିତ, ମନୁ ପ୍ରତିପାଦିତ, ଆଚାର ବ୍ୟବହାର ଓ ଜାତୀୟତ୍ୱ ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ଗୌରବ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରାଉଥିଲେ, ସେତିକିବେଳେ ସେହି ଦାଣ୍ଡରେ ହାଡ଼ି ଓ ପାଣ ପିଲାମାନେ ଶ୍ରେଣୀବଦ୍ଧ ହୋଇ ସଦାନନ୍ଦ ଓ ଦ୍ୱାରିକାନାଥଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଗାନ କରୁ କରୁ ଗଲେ -

ଭାରତ ! ଭାରତ ! କିପାଁ ହୋଇଲୁ ହୀନ ।
ଛଅକୋଟି ମାନବଙ୍କୁ କରିଲୁ ହୀନ । ଧ୍ରୁବ ।
ଛଅକୋଟି ନରନାରୀ, ପଶୁଠୁଁ ହୀନ ବିଚାରି
ବକ୍ଷେ ଶାସ୍ତ୍ର ଛୁରୀ ମାରି
(ମା'ଗୋ) ହେଲୁ ତୁ କ୍ଷୀଣ ।୧।
ଦିନେ ମନେ ନ ସୁମରି ପୂରୁବ ଗୌରବ ଶିରୀ

ବୃଥା ଅହଂକାରେ ପୂରି
(ତୋର) ଶରୀର ଶୀର୍ଣ୍ଣ ।୨।

ଶୋଭା ସରିଲା ତୋ ଦେହୁଁ ତେଜିଲୁ ସନ୍ତାନ ସ୍ନେହୁ
ନିଜ ସୁତେ ଅକାତରେ
ତୁ କି କଠିନ ।୩।

ଘେନ ମୋ' ଘେନ ମା' ଆଜି, ଭେଦ ଭାବ ଦୂରେ ତେଜି
କୋମଳ କୋଳେ ତୋହରି
ନ କର ଭିନ୍ନ ।୪।

ଅନେକ ଲୋକଙ୍କ କାନ ସେଆଡ଼େ ଗଲା । କାବ୍ୟକଣ୍ଠଙ୍କ କୋକିଳ-କଣ୍ଠନିଃସୃତ ଲଳିତ ପଦାବଳୀ ଅପେକ୍ଷା ହାଡ଼ି ଓ ପାଣ-ପିଲାଙ୍କର ଲଳିତ ପଦାବଳୀ ଗୀତ ଶୁଣିବାକୁ ଅନେକେ ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ । ଆହା କି ସୁନ୍ଦର ଦୃଶ୍ୟ ! ସମ୍ମୁଖରେ ଗୈରିକ-ବସ୍ତ୍ରଧାରୀ ଶ୍ୱେତଶ୍ମଶ୍ରୁଶୋଭିତ ବିଶାଳକାୟ ମହାରଷି ସ୍ୱାମୀ ସଦାନନ୍ଦ, ପଶ୍ଚାଦେଶରେ ଶ୍ରେଣୀବଦ୍ଧ ଗୈରିକ ବସ୍ତ୍ରଧାରୀ ପୁଷ୍ପମାଲ୍ୟଶୋଭିତ ଶତାଧିକ ଅନ୍ତ୍ୟଜଜାତୀୟ ବାଳକ ବାଳିକା ! ସର୍ବଶେଷରେ ଦ୍ୱାରିକାନାଥ ଓ ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟ । ସମସ୍ତେ ଏକ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଭାବରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ । ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟ ଏବଂ ଦ୍ୱାରିକାନାଥଙ୍କ ଚକ୍ଷୁରୁ ଅଶ୍ରୁଧାରା ବହୁଥିଲା । ସଭାମଣ୍ଡପର କିଛି ଦୂରରେ ମୁକ୍ତସ୍ଥାନରେ ଠିଆ ହୋଇ ଦୁଇବାହୁ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ତୋଳି ଗଭୀର ସ୍ୱରରେ ସଂସ୍କୃତରେ ଭଗବାନଙ୍କ ସ୍ତବ କରୁ କରୁ ଭାରତର ଦୈନ୍ୟ, ଭାରତର ଅଜ୍ଞାନ କୁସଂସ୍କାର, ଜାତିଭେଦ ଇତ୍ୟାଦି ଦୂରୀକରଣାର୍ଥେ ତାଙ୍କର ଶ୍ରୀଚରଣରେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରି ଅଲେଖ ନିରଞ୍ଜନଙ୍କର ନାମୋଚ୍ଚାରଣପୂର୍ବକ ସ୍ୱାମୀ ସଦାନନ୍ଦ ଗୋଟିଏ ମହାପ୍ରାଣସ୍ପର୍ଶୀ ବକ୍ତୃତା ଦେଲେ । ତାଙ୍କର ବିଶାଳ ଜ୍ଞାନ, ଅତୁଳ ଦେଶପ୍ରେମରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଶତ ଶତ ମନୁଷ୍ୟ ତାଙ୍କର ଶ୍ରୀଚରଣତଳେ ଏକତ୍ର ହେଲେ । ସମସ୍ତଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଦେଶ-ପ୍ରେମ ବହ୍ନି ଜଳି ଉଠିଲା । ଏକତା-ମହାମନ୍ତ୍ରରେ ଦୀକ୍ଷିତ ହେବାକୁ ଅନେକର ପ୍ରାଣ କାନ୍ଦିଲା ।

ବକ୍ତୃତା ଶେଷରେ ପୁନର୍ବାର ପିଲାମାନେ ଗାନ କଲେ –

ଭାରତ ! ଭାରତ ! କିପାଁ ହୋଇଲୁ ଦୀନ,
ଛଅକୋଟି ମାନବଙ୍କୁ କରିଲୁ ହୀନ ।

–୬–

ଅନାଥା

ଅଚ୍ୟୁତ ମିଶ୍ରଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଛି । ପାପର ଫଳ ଭୋଗ କରି ଦାରୁଣ ପକ୍ଷାଘାତରେ ବର୍ଷେ ଶଯ୍ୟାଶାୟୀ ହୋଇ ମାନବର ଜ୍ଞାନସୀମାତୀତ ପ୍ରଦେଶକୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କରିଛନ୍ତି । ଆଉ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କରି ଯାଇଛନ୍ତି ଲକ୍ଷ୍ମୀକୁ ଏକାନ୍ତ ଅନାଥା ।

ବାହାର ଲୋକଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଅନାଥାପରି ଦିଶୁ ନଥିଲା । କାରଣ ଲକ୍ଷ୍ମୀର ତିନିଜଣ ବିମାତା ବର୍ତ୍ତମାନ, ସମ୍ପର୍କୀୟ ଭ୍ରାତା, ଭଗିନୀ, ଭାତୃଜାୟା, ମାଇଁ, ମାଉସୀ, ଖୁଡ଼ି, ଜେଠେଇ

ହୋଇ ଶତାଧିକ କୁଟୁମ୍ବ । ପିତାର ବିପୁଳ ସମ୍ପତ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସବୁ ଥାଇ ନ ଥିଲା ଗୋଟିଏ କଥା, ଅର୍ଥାତ୍ ଏଡ଼େ ବଡ଼ ପରିବାରରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପ୍ରତି କାହାର ପ୍ରକୃତ ମମତା ।

ରୂପ, ଯୌବନ, ଧନ-ଶ୍ରୀସମ୍ପନ୍ନା ଷୋଡ଼ଶ ବର୍ଷୀୟା ଯୁବତୀ ପ୍ରତି ପରିବାରର ନାରୀବର୍ଗର ଥିଲା ହିଂସା, ଆଉ ଯୁବକବର୍ଗର ଆସକ୍ତି; ଯାହାର ଏତଦୁଭୟ କାରଣ ନ ଥିଲା ସେ ଥିଲା ଲକ୍ଷ୍ମୀର ଧନର ଗ୍ରାହକ; କିନ୍ତୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀର ଉପାୟାନ୍ତର ନାହିଁ । କାରଣ ପରିବାରରେ ଗୋଟିଏ ମୁରବି ନ ଥିଲେ । ଅଯଥା କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱକାରୀ ଅନ୍ନଦାସର ସଂଖ୍ୟା ଊଣା ନଥିଲା । ସେହିମାନଙ୍କର ଉପଦ୍ରବରେ ପରିବାରରେ ସୁଖ ଶାନ୍ତି ଏକାବେଳେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଥିଲା ।

ବୋଲିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ଲକ୍ଷ୍ମୀର ବିମାତା ରେବତୀ, ଆଉ ଶରଧା, ଯୁବତୀ । ରେବତୀର ବୟସ ମୋଟେ ପଚିଶ ବର୍ଷ, ଆଉ ଶରଧାର ବୟସ କୋଡ଼ିଏ ମାତ୍ର । ମିଶ୍ରଙ୍କ ପ୍ରଥମା ପତ୍ନୀ ଇନ୍ଦୁଙ୍କ ବୟସ ତୁଳନାରେ ଏମାନଙ୍କୁ ମା' ଝିଅ ସମାନ କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବନାହିଁ । ଲକ୍ଷ୍ମୀର ସମବୟସ୍କା ବିମାତୃଦ୍ୱୟ ବିଧବା ହେଲେ ହେଁ କେବଳ ନାମତଃ ବିଧବା ଥିଲେ । ଏ ସକାଶୁ ଇନ୍ଦୁ ଓ ତାଙ୍କର ସଉତୁଣୀମାନଙ୍କର ଭୀଷଣ ମନୋମାଳିନ୍ୟ ହେଲା, ଧରି ବସିଲେ ସେମାନଙ୍କର କିଛି ଦୋଷ ହିଁ ନ ଥିଲା; କନ୍ୟାଦାୟରେ ପଡ଼ି ଧନ ଲୋଭରେ ପିତୃବର୍ଗ ଧନୀ ବୁଢ଼ା ବର ହାତରେ ଦେଇଥିଲେ । ମିଶ୍ରେ ମଧ ସାମୟିକ ରୂପଲାଳସା ତୃପ୍ତି ସକାଶେ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ଫଳ ସ୍ୱରୂପ କନ୍ୟାମାନେ ସ୍ୱାମୀ ସୁଖଲାଭରୁ ବଞ୍ଚିତ ହେଲେ । ବସ୍ତ୍ରାଳଂକାରାଦି ଭୋଗରେ ଏକପ୍ରକାର ଦିନ କଟୁଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଅକାଳ ବୈଧବ୍ୟରେ ସର୍ବସ୍ୱ ହରାଇ ସେମାନେ ଯଦି ସମାଜର ଆଚାର ବିଚାର ବଜାୟ ରଖି ମନୋନୀତ ପଥରେ ଗମନ ନ କରନ୍ତି ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ଦୋଷ ବା କଣ ?

ଦୋଷ ତାଙ୍କର ଥାଇପାରେ; ନ ଥାଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ଏମାନଙ୍କର ଆଦର୍ଶ-ନିତ୍ୟ ନୟନ ଗୋଚର କରି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଚରିତ୍ରରେ ସଂଯମ, ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟାଦି ଗୁଣର ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିକାଶ କଷ୍ଟକର ହେଲେ ମଧ ଧର୍ମକୁ ଆଖି ଆଗରେ ରଖି ସେ ଅସତ୍ ପଥରେ ପଦାର୍ପଣ କରି ନଥିଲା । ଆଉ ସେଥିପାଇଁ ତାହାର ଜୀବନ ନିତ୍ୟ ସଂଗ୍ରାମର ଲୀଳାସ୍ଥଳୀ ହେଲା । ସେ ଭଲ ରହିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛି, କିନ୍ତୁ ସଂସାର ତାକୁ ଭଲ ରଖି ଦେଲେ ତ ହୁଏ । ଜଣେ ଭଲ ରହିବ, ଜୀବନରେ ଶତ ଶତ ପ୍ରଲୋଭନକୁ ଦୃଢ଼ ଆତ୍ମଶକ୍ତିରେ ଆପଣାକୁ ରକ୍ଷା କରିବ, ଏହା ସଂସାର କିପାଁ ସହିବ ? ଲକ୍ଷ୍ମୀର ଜୀବନରେ ମଧ ତାହାହିଁ ପ୍ରମାଣିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ଲକ୍ଷ୍ମୀର ଗୁଣରାଶି ନବଘନର ହୃଦୟ ବିଚଳିତ କଲା । ନବଘନ ଶରଧାର ଭାଇ, ନବଘନର ବୟସ ମୋଟେ ଚବିଶ ବର୍ଷ । ଜୀବନରେ ପାଠ ପଢ଼ିବାର କଷ୍ଟ କଣ ସେ କେବଳ ଦୁଇ ତିନିମାସ ଅବଧାନ କହ୍ନେଇ ନାହାକର ଚାହାଳିରେ ଜାଣିଥିଲା । ଦିନେ ପଣିକିଆ ଭୁଲ ହେବାରୁ କହ୍ନେଇ ନାହାକର ବେତ୍ରାଘାତରେ ପୃଷ୍ଠଦେଶରେ ଯେଉଁ ରକ୍ତାଙ୍କିତ ଚିହ୍ନ ଦେଖାଦେଇଥିଲା, ଗତ ଅଠର ବର୍ଷରେ ସୁଦ୍ଧା ତାହା ଲିଭିନାହିଁ । ସେହିଦିନୁ ପାଠ ସହିତ ତାଙ୍କର ଦେଢ଼ଶୁର ଭାଇବୋହୂ ସମ୍ପର୍କ । ବିପୁଳ ସମ୍ପତ୍ତିଶାଳୀ ଭଗିନୀପତି ମିଶ୍ରଙ୍କ ଘରେ ରହି, ଗୁଡ଼ିଉଡ଼ା, ବନଷ୍ପୀ ଖେଳା, ଆଉ ଯାତ୍ରା ଦେଖିବା, ଗାଉଣା, ବାଜଣାରେ ମାତିବା, ଫିରେଇ କାଟିବା, ଲୁଗା

କୁଞ୍ଚେଇ ପିନ୍ଧିବା, ଆଉ ନିଶା ସେବନ ଛଡ଼ା ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟ କିଛି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନଥିଲା । ଗୋଟିଏ ବୋଲି ଭାଇ, ଭଉଣୀ ମଧ୍ୟ ଅତିରିକ୍ତ ଭ୍ରାତୃସ୍ନେହର ବଶବର୍ତ୍ତିନୀ ହୋଇ ଭାଇଙ୍କ ଦୋଷଗୁଡ଼ିକୁ ଗୁଣତୁଲ୍ୟ ମଣୁଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ବିଳାସ ବିଭ୍ରମ ଦୃଷ୍ଟି ଲକ୍ଷ୍ମୀର ନବନୀରଦୋପମ କମନୀୟ କାନ୍ତି ଉପରେ ପଡ଼ିଲା, ଶରଧା ତାହାକୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀର ପରମ ସୌଭାଗ୍ୟ ବୋଲି ବିଚାର କଲେ ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀକୁ ନିର୍ଯ୍ୟାତନ କରିବା ପାଇଁ ରେବତୀ ଓ ଇନ୍ଦୁକୁ ସଳଖ ବାଟ ମିଳିଲା । ବିମାତାଙ୍କ ବାକ୍ୟବାଣରେ ଏବଂ ନବଘନର ସ୍ତ୍ରୀ କୌଶଲ୍ୟାର ଈର୍ଷା କଳୁଷିତ ବ୍ୟବହାରରେ ଜୀବନ୍ମୃତା ଲକ୍ଷ୍ମୀର ପ୍ରାଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦଗ୍ଧ ହେଲା ।

ହୃଦୟରେ ଚିତାନଳ ଜାଳି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବସିଲା ମରିବାକୁ । ଏତେ ଧନ ଥାଇ ସୁଦ୍ଧା ଆଜି ତାହାର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାର ଉପଶମ ପାଇଁ ବୁଦ୍ଧି ବାଟ ଦିଶିଲା ନାହିଁ । ନୀରବରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଡାକି, ନିର୍ଜ୍ଜନରେ, ଠାକୁର ଘରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଦିନାତିପାତ କରିବାକୁ ମନସ୍ଥ କଲା; କିନ୍ତୁ ନବଘନ ତାହା କରାଇ ଦେଲା ନାହିଁ ।

ନବଘନର ଅତ୍ୟାଚାର ବଢ଼ିଲା । ପ୍ରଥମେ ଅନୁନୟ ବିନୟ ପରେ ନିଷ୍ଫଳ ମନୋରଥ ହୋଇ, ଦ୍ୱିତୀୟରେ ଛଳନାର ଆଶ୍ରୟ ଘେନି କାର୍ଯ୍ୟୋଦ୍ଧାର କରି ନ ପାରି ଶେଷକୁ ବଳ ପ୍ରୟୋଗ ହିଁ ଶ୍ରେୟଃ ବିବେଚନା କଲା ।

ନବଘନର ସଙ୍କଳ୍ପ ବୁଝିପାରି ଲକ୍ଷ୍ମୀର ଅନ୍ତରାତ୍ମା ଆତଙ୍କରେ ଶିହରିତ ହେଲା । କୁଳରେ ଥାଇ କଳଙ୍କିନୀ ହେବା ଅପେକ୍ଷା ମରଣ ଶତଗୁଣ ବାଞ୍ଛନୀୟ ଭାବି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ତହିଁର ଚେଷ୍ଟା କଲା; କିନ୍ତୁ ବିବେକ ବାରଣ କଲା । ମନ କହିଲା, ପୂର୍ବଜନ୍ମରେ ନଜାଣି କି ପାପ କରି ଆଜି ଏ ଦଶା । ପୁଣି କାହା ସକାଶେ ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରି ପାପ ଅର୍ଜ୍ଜିବୁ ? ବରଂ ଏ ପାପ-ପୁରୀ ତ୍ୟାଗ କରି ପବିତ୍ର ସନ୍ନ୍ୟାସ ଗ୍ରହଣ ହିଁ ତୋହ ପକ୍ଷେ ପରମାର୍ଥ ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀ ହୃଦୟର ଆଦେଶ ମାନିଲା । ଦିନେ ଅଲକ୍ଷିତ ଭାବେ ଗୃହ ତ୍ୟାଗ କରି, ବାଳକ ବେଶରେ ଯେଉଁଆଡ଼କୁ ଦୁଇ ଆଖି ଗଲା ଚାଲିଗଲା । ଆଜି ସେ ସଂସାରରେ ସର୍ବସ୍ୱହୃତା; କିନ୍ତୁ ତାହାର ମନରେ ଥିଲା ଅପାର ବଳ, ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଉପରେ, ଆଉ ଏକାନ୍ତ ଆକାଂକ୍ଷା ଥିଲା ନିଜର ସତୀତ୍ୱ ରକ୍ଷା । ସେହି ସତୀତ୍ୱର ଗୌରବ ରକ୍ଷାର୍ଥେ ଜଗତରେ ଆଜି ସେ ଏକାକିନୀ ।

—୭—

ଜମିଦାର ପରିବାର

ଓକିଲାତି କରି କିପରି ପଇସା ରୋଜଗାର କରିବାକୁ ହୁଏ ଏବଂ ସେ ପଇସାର କିପରି ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର କରିବା ଉଚିତ୍, ଏହା ଅଭୟଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଭଲ ରୂପେ ଜଣାଥିଲା । ଅଭୟଚନ୍ଦ୍ର ଥିଲେ ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଓକିଲ, ଜମିଦାର, ତଥା କରଣକୁଳର ଜଣେ ମାନ୍ୟଗଣ୍ୟ ନେତା । କାହା ସହିତ କିପରି କଥା କହିବାକୁ ହୁଏ, କାହାମନ କାହିଁରେ ବଶୀଭୂତ ହୁଏ, ଏହା ଅଭୟଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର

ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରାରେ ଆୟତ୍ତ ଥିଲା । ସେ ସମୟାନୁକ୍ରମେ, ଶ୍ରୋତୃମଣ୍ଡଳୀର ଯୋଗ୍ୟତାନୁସାରେ, କେତେବେଳେ କାହାର ନିନ୍ଦା, କେତେବେଳେ ବା କାହାର ପ୍ରଶଂସା କରୁଥିଲେ, ତାହା ବୁଝିବା କଠିନ ଥିଲା । ମଧୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମିଷ୍ଟ ପଦାର୍ଥ ହେଲେ ହେଁ ଅଭୟଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ରସନା ନିଃସୃତ ମଧୁପାନ କଲାପରେ ତାହା ତିକ୍ତ ପଦାର୍ଥ ତୁଲ୍ୟ ବୋଧ ହେଉଥିଲା । କଥାରେ କହନ୍ତି, "ବଚନେ କା ଦରିଦ୍ରତା ।" କଥାରେ ମଣିଷଙ୍କୁ ବିକା କିଣା କରିବା ବ୍ୟବସାୟରେ ଅଭୟଚନ୍ଦ୍ର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପଟୁ ଥିଲେ ।

କି ଦେଶସେବା, କି ସାହିତ୍ୟ ସେବା କାହିଁରେ ତାଙ୍କର ତ୍ରୁଟି ନଥିଲା । ସଭାସମିତିରେ ସଭ୍ୟ ଶ୍ରେଣୀଭୁକ୍ତ ହେବା, ସ୍ଥଳ ବିଶେଷରେ ସଭାପତି ବା ବକ୍ତାର ଆସନ ଅଳଂକୃତ କରିବା, ଖବରକାଗଜରେ କଲମେ ଦିକଲମ ଲେଖିଦେବା ହିଁ ତାଙ୍କର ଦେଶ ତଥା ସାହିତ୍ୟ ସେବାର ନିଦର୍ଶନ ସ୍ୱରୂପ ଥିଲା ଏବଂ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର ଜଣା ଯଶଃ ହୋଇନଥିଲା ।

ଚାନ୍ଦାଖାତାରେ ତାଙ୍କ ନାଁଟି ଆଗ ଉଠୁଥିଲା । ଦେଶର କର୍ମୀବୃନ୍ଦ ତାଙ୍କରି ବୈଠକଖାନା ଅଳଂକୃତ କରୁଥିଲେ, ବୈଦେଶିକ ପଣ୍ୟଦ୍ରବ୍ୟ ବର୍ଜନର ନିଦର୍ଶନ ସ୍ୱରୂପ ଲୋକ ଦେଖାଣିଆ ସାଜପୋଷାକଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ତାଙ୍କର ସ୍ୱଦେଶୀୟତା ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରାରେ ଫୁଟି ପଡୁଥିଲା ।

କିଛି ପାନ ପିକା ଖର୍ଚ୍ଚ ପାଇ ରମା ବାରିକ, ବେହେରା ତାଙ୍କ ସ୍ତବ ସ୍ତୁତି ଦାଣ୍ଡ ହାଟରେ ଗାଉଥିଲେ । ରବିବାର ଦିନ ସ୍ୱହସ୍ତରେ ଦଶ ବାରଜଣ ଭିକାରୀଙ୍କୁ ମୁଠିଏ ମୁଠିଏ ମୋଟ ଚାଉଳ ବା ଅଧଲାଏ ପାହୁଲାଏ ଦେଇ ସେ ଜଣେ ଦାନବୀର ଶ୍ରେଣୀଭୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ।

ଚରିତ୍ର ତାଙ୍କର ଅବଶ୍ୟ ନିର୍ମଳ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କତୁଲ୍ୟ ଗୁଣବନ୍ତ ସ୍ୱାମୀର ସହଧର୍ମିଣୀ ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ହେମାଙ୍ଗିନୀ ଉପଯୁକ୍ତା ନ ଥିଲେ । ତାହାର ପ୍ରଧାନ କାରଣ ଅଭୟଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଜୀବନଟି କଟୁଥିଲା ବାହାରେ, କଚେରୀରେ, ବୈଠକଖାନାରେ, ସଭା ସମିତିରେ, ଆଉ ହେମାଙ୍ଗିନୀଙ୍କ ଜୀବନ ଆବଦ୍ଧ ଥିଲା ରୁଦ୍ଧ ଅନ୍ତଃପୁରରେ ଚତୁଃସୀମା ମଧରେ । ତାଙ୍କର ଦିଅର ଶ୍ୱଶୁର ନ ଥିଲେ, ଶାଶୁ ବୁଢ଼ୀଟି ଓ ନଣନ୍ଦଟିଏ ମାତ୍ର ଥିଲେ ତାଙ୍କର ସଙ୍ଗିନୀ ।

ଅଭୟଙ୍କ ଅଭାବରେ ଶାଶୁ ବୋହୂ ଓ ଝିଅ ତିନିଜଣ ଏକତ୍ର ଜୀବନ କାଟୁଥିଲେ ଏକପ୍ରକାର ଚିର ଆଳସ୍ୟରେ । ବିଧବା ନଣନ୍ଦ ରୁକ୍ମିଣୀ, ବୋହୂ ହେମାଙ୍ଗିନୀ ଆଉ ଶାଶୁ ଦୁର୍ଗାବତୀଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟର କୌଣସି ଶୃଙ୍ଖଳା କି ଧାରା କିଛି ହିଁ ନଥିଲା । ବଡ଼ ଘରର ସ୍ତ୍ରୀ; ଧନର, ଦାସ ଦାସୀର ଅଭାବ ନାହିଁ; ହେଳା ଭାବ ପ୍ରାଣରେ ପୂରିଥିଲା । ଚାକର ଦାସୀଙ୍କ ହାତରେ ଗୃହସ୍ଥଳୀର ଯାବତୀୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନିକ୍ଷେପ କରି କେବଳ ଭାତ ଗଣ୍ଡାକର ମାଲିକ ପରି ବସି ରହି, ଚମ୍ପା ହାତର ଗୋଡ଼ଘଷା, କମିହାତର ପିଠିଆଉଁଷା, ଶୁଲିହାତର ମୁଣ୍ଡବିନ୍ଧା ଏସବୁ ସୁଖ ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରାରେ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । ପାନଖିଆ, ପରଚର୍ଚ୍ଚା, ତାସ, କଉଡ଼ି ଖେଳ ଏବଂ ନିଦ୍ରା ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଚରମ ସଫଳତା ଥିଲା ।

ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କର ତ ସନ୍ତାନାଦି ନଥିଲା, ହେମାଙ୍ଗିନୀଙ୍କର ଥିଲା ପୁଅ ଖଣ୍ଡେ ଅର୍ଥାତ୍ ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟ । ସେ ମଧ ମଣିଷ ହୋଇଥିଲେ ବିଶାଖାବୁଢ଼ୀ ହାତରେ । ତାହାର ପ୍ରାୟ କୌଣସି ଜଞ୍ଜାଳରେ

ହେମାଙ୍ଗିନୀ ଘାଣ୍ଟି ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ଦୈବକ୍ରମେ କ୍ରମାଗତ ଚାରୋଟି ସନ୍ତାନ ହୋଇ ପରେ ପରେ ମୃତ୍ୟୁମୁଖରେ ପତିତ ହେବାରୁ ହେମାଙ୍ଗିନୀର ସଂସାରରୁ ମନ ଛାଡ଼ିଗଲା ।

ଏପରି ପରିବାରରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରି ସୁଦ୍ଧା ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟର ପ୍ରକୃତି ଅନ୍ୟପ୍ରକାର ହେଲା । ଏକମାତ୍ର ପୁତ୍ରର ଶିକ୍ଷା ପ୍ରତି ଅଭୟଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ପୂର୍ଣ୍ଣଭାବରେ ଥିଲା । ସେ ତାକୁ ଭବିଷ୍ୟତରେ ବାରିଷ୍ଟର କରାଇବା ବାସନା ମନରେ ପୋଷଣ କରି ପ୍ରଥମରୁ ମିଶନ ସ୍କୁଲ୍‌ରେ ପାଠ ପଢ଼ାଇଲେ । ମିସେନାରୀ ମେମ୍ ମିସେସ୍ କିଙ୍ଗଷ୍ଟନ୍ ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟର ପ୍ରଥମ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କରି ଶିକ୍ଷା ଫଳରେ ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟଙ୍କର ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରୟାସ ହୃଦୟରେ ପ୍ରଥମେ ବିକଶିତ ହେଲା । ତତ୍‌ପରେ କଲିକତାରେ ବହୁଦିନ ଅବସ୍ଥାନ ଫଳରେ ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟ ନିଜ ପରିବାରଠାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭିନ୍ନଧରଣର ବ୍ୟକ୍ତି ହୋଇଗଲେ । ଦିନୁକୁଦିନ ତାଙ୍କ ଚରିତ୍ରରେ ଦେଶପ୍ରୀତି ସମଧିକ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ଅଭୟଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ତାହା ଶ୍ରଦ୍ଧା ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖୁଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ଯେଉଁଦିନ ପୁତ୍ର କଲେଜ ଛାଡ଼ି ସ୍ୱାମୀ ସଦାନନ୍ଦଙ୍କ ସଙ୍ଗୀ ହେଲେ, ସେଦିନ ତାଙ୍କର ମସ୍ତକରେ ଦାରୁଣ ବଜ୍ରାଘାତ ହେଲା ।

ପୁତ୍ରକୁ ଏପ୍ରକାର ସାଧନାରୁ ବିରତ କରିବା ସକାଶେ ଅନେକ ଅନେକ ଚେଷ୍ଟା କଲେ; କିନ୍ତୁ ଦୃଢ଼ପ୍ରତିଜ୍ଞ ଚନ୍ଦ୍ର ଟଳିଲେ ନାହିଁ । ସ୍ୱାମୀ ସଦାନନ୍ଦ ତାଙ୍କୁ ଏକାବେଳକେ ଘରୁ ଛଡ଼ାଇ ଘେନିଯାଇନଥିଲେ । କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ସାମୟିକ ଆହ୍ୱାନ କରୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ଅନ୍ୟ ସମୟରେ ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟ ନିଜ ଜମିଦାରୀର ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ ବୁଲି ପଲ୍ଲୀ ସଂସ୍କାର, ଗ୍ରାମ ପଞ୍ଚାୟତ ସ୍ଥାପନ, ନୀଚଜାତିଙ୍କ ଉନ୍ନତି ବିଧାନ, ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷା ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ନୀତିର ପ୍ରସାରଣ, ସ୍ୱଦେଶୀ ଦ୍ରବ୍ୟର ପ୍ରଚଳନାଦିର ଚେଷ୍ଟାରେ ବ୍ୟାପୃତ ହେଲେ ।

ତାଙ୍କ ପ୍ରଚାର ଓ ଉଦ୍ୟମ ଫଳରେ ପ୍ରଜାଗଣ ବିଶେଷ ସୁଖ ସମୃଦ୍ଧି ଲାଭ କଲେ । ସ୍ୱୟଂ ଜମିଦାର ପୁତ୍ର, ତାଙ୍କର ଏତାଦୃଶ ହିତାକାଙ୍କ୍ଷୀ ଦେଖି ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବାଧା ଦେବା ଦୂରେ ଥାଉ ତାଙ୍କୁ ସମସ୍ତେ ସାହାଯ୍ୟ କଲେ । ଯେ ପର ପାଇଁ ଭାବେ ସେ କଣ ପରର ମନ କିଣି ପାରିବ ନାହିଁ ?

ଦ୍ୱାରିକାନାଥ ଥିଲେ ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟଙ୍କର ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଭ୍ରାତା ତୁଲ୍ୟ । ତାଙ୍କ ସହିତ ମିଳିତ ହୋଇ ବିଭିନ୍ନ ସଭା ସମିତିମାନଙ୍କରେ ଯୋଗଦେଇ, ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନବ ନବ ଚିନ୍ତା ସମନ୍ୱିତ ଉପାଦେୟ ପୁସ୍ତକାବଳୀ ରଚନା କରି ଅଳ୍ପଦିନ ମଧ୍ୟରେ ଚନ୍ଦ୍ର ଓଡ଼ିଶାରେ ସ୍ଥାୟୀ ଯଶଃ ଅର୍ଜନ କଲେ । ଦ୍ୱାରିକାନାଥ ପରିଚାଳିତ "ସମାଜ ବନ୍ଧୁ" ପତ୍ରିକା ତାଙ୍କରି ଲେଖା ବକ୍ଷରେ ଧାରଣ କରି ପାଠକବର୍ଗର ଚିତ୍ତ ବିନୋଦନ କଲା । ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟ ଯେପିର ନିର୍ଭୀକ, ସେହିପରି ସରଳ, ସତ୍ୟବାଦୀ ଓ ଗୁଣଗ୍ରାହୀ ଥିଲେ ।

ତଥାପି ତାଙ୍କର ପିତା ତାଙ୍କର ପକ୍ଷପାତୀ ନଥିଲେ । କାରଣ ତାଙ୍କ ଆଶା ନିର୍ମୂଳ କରି ସେ କଲେଜ ଛାଡ଼ିଥିଲେ । ଚନ୍ଦ୍ର ପିତାଙ୍କ ମନୋଭାବ ବୁଝି ତାଙ୍କଠାରୁ ଏକ ପ୍ରକାର ଦୂରେ ଦୂରେ ବାସ କରୁଥିଲେ । ଆଉ ଏହାହିଁ ଥିଲା ତାଙ୍କ ଜୀବନର ପ୍ରଧାନ ଦୁଃଖ ।

-୮-

ଅଭାଗିନୀ

ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ପିତୃ-ଗୃହ ସମୀପରେ ରାଧା ନାମ୍ନୀ ଜଣେ ପରମ ବୈଷ୍ଣବୀ ମାତା ବାସ କରୁଥିଲେ । ଭଜନ ପୂଜନ ନାମକୀର୍ତ୍ତନନାଦିରେ ତାଙ୍କର ଅସାଧାରଣ ଭକ୍ତି । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଥିଲା ମାତାଙ୍କର ପରମ ସ୍ନେହର ପାତ୍ରୀ । ବିଧବା ହେଲା ଦିନୁଁ ମାତାଙ୍କ ସହବାସରେ ହିଁ ଲକ୍ଷ୍ମୀର ଦିନାତିପାତ ହେଉଥିଲା । ତାଙ୍କର ଅପୂର୍ବ ଭକ୍ତି, ଐକାନ୍ତିକ ସାଧନାରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ମଧ ବହୁଦିନୁଁ ବୈଷ୍ଣବୀ ହେବାର ବାସନା କରିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ପିତାଙ୍କ ଜୀବଦ୍ଦଶାରେ ତହିଁର ସମ୍ଭାବନା ନ ଥିଲା ।

ଶେଷକୁ ନବଘନର ଅତ୍ୟାଚାର ସହି ନପାରି ଲକ୍ଷ୍ମୀମାତାଙ୍କ କଥାରେ ସମ୍ମତା ହୋଇ ସନ୍ୟାସ ଗ୍ରହଣାର୍ଥେ ଗୃହ ତ୍ୟାଗ କଲା । ଲକ୍ଷ୍ମୀକୁ ମାତା କହିଥିଲେ, ସେ ବୃନ୍ଦାବନ ଧାମରେ ଜୀବନର ଶେଷାଂଶ ଯାପନ କରିବେ । ସଦାଧର୍ମ୍ମ-ପିପାସିନୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀର ତାଙ୍କ ସହିତ ଗୃହ ତ୍ୟାଗକରି ସେଥିପାଇଁ ମନରେ ତିଳାର୍ଦ୍ଧ ଅନୁଶୋଚନା ଜାତ ହେଲାନାହିଁ ।

ପରମ ରମଣୀୟ ଧାମ ବୃନ୍ଦାବନରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀର ପରମାନନ୍ଦରେ ଦିନ କଟିଲା । ମାତାଙ୍କର ଆହୁରି କେତେ ଶିଷ୍ୟାଙ୍କୁ ନିଜର ସଙ୍ଗିନୀରୂପେ ଲାଭକରି ତାହାର ଆନନ୍ଦର ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ । ନିତ୍ୟ ଭଜନ କୀର୍ତ୍ତନ, ଯମୁନାର ପବିତ୍ର ଜଳରେ ସ୍ନାନ କରି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନବ ଜୀବନ ଲାଭ କଲା । ତାହାର ହୃଦୟ ନବ ସୁଖରେ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇଗଲା; କିନ୍ତୁ ଏ ସୁଖ ମଧ ସେ ବେଶି ଦିନ ଭୋଗିପାରିଲା ନାହିଁ ।

କ୍ରମେ ନିଜର ପ୍ରକୃତ ଅବସ୍ଥା ଜଣା ପଡ଼ିଲା । ଉମା, କାତ୍ୟାୟିନୀ, ଶଙ୍କରୀ, ଭବାନୀ ଯେ କି କୁକ୍ରିୟାରେ ଲିପ୍ତ, ଏହା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଜାଣିପାରି ଘୃଣାରେ ତାହାର ସର୍ବାଙ୍ଗ ଜଳି ଉଠିଲା । ସେ ଏପରି ଭଣ୍ଡ ତପସ୍ୱିନୀମାନଙ୍କ ଗୁପ୍ତଲୀଳା ମାତାଙ୍କ ସମୀପରେ ନିବେଦନ ହିଁ ଶ୍ରେୟଃ ବିଚାର କରି ଦିନେ ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ ଏକାକିନୀ ତାଙ୍କର ଅଧିବାସ କୁଟୀରକୁ ଗଲା । ସେତେବେଳେ ମାତା ଜପନିରତା, ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଅନେକବେଳ ଅପେକ୍ଷା କଲା ।

ମାତା ଜପ କରୁଛନ୍ତି, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଲଳିତ ନୀଳେନ୍ଦିବର ସୁଷମା ସମ୍ମୁଖ-ସ୍ଥାପିତ ଚିତ୍ରପଟରେ ଦେଦୀପ୍ୟମାନ । ଚିତ୍ରକୁ ଅନାଇ ସେ ଯେପରି ବିଭୋଳା । ଆଖିରୁ ଅଶ୍ରୁ ଦର ଦର ବହୁଛି । ବହୁକ୍ଷଣ ପରେ ଧାନ ଭଗ୍ନ ହେଲାରୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ଉପରେ ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଲା । ସେ ଆଦରରେ ତାହାକୁ କୋଳକୁ ଟାଣି ଆଣି ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ବୁଲାଇ ଆସିବାର କାରଣ ପଚାରିଲେ । ଲକ୍ଷ୍ମୀର ପ୍ରଥମେ ବଡ଼ ଭୟ ହେଲା । ପରେ ସାହସ ବାନ୍ଧି ଅଧ ଅଧ ଖଣ୍ଡ କଥାରେ ଯାହା ଦେଖିଥିଲା ସବୁ ଜଣାଇଲା । ମାତା ବିସ୍ମିତା ନ ହୋଇ ବରଂ ଦରହାସ୍ୟ ରଞ୍ଜିତ ଅଧରରେ କହିଲେ, "ମା, ଏ ତ ପାପ ନୁହେଁ, ବୃନ୍ଦାବନରେ ପାପ ବା କେଉଁଠାକୁ ଆସିବ ? ଏ ତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଲୀଳାଭୂମି । ଏଠାରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପୁରୁଷ ତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅଂଶସମ୍ଭୂତ, ଆଉ ପ୍ରତ୍ୟେକ ନାରୀ ତ ତାଙ୍କରି ମହାହ୍ଲାଦିନୀ ଶକ୍ତି ଶ୍ରୀମତୀ ଶ୍ରୀରାଧିକାଙ୍କର ଅଂଶଜାତା ।" ମାତାଙ୍କର ଆଉ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଯୁକ୍ତି ଲକ୍ଷ୍ମୀର କର୍ଣ୍ଣ କୋଟରରେ ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରବେଶ କଲା ନାହିଁ । ନିଜର ଅଭାଗ୍ୟ କପାଳ କଥା ଚିନ୍ତା କରି ସେଦିନ ସେ

ବହୁତ କାନ୍ଦିଲା, ବିଧାତାଙ୍କୁ ନିନ୍ଦିଲା, ସମାଜକୁ ଭର୍ତ୍ସନା କଲା; କିନ୍ତୁ ବଡ଼ ଭାବନା ହେଲା ତାହାର ନିଜ ସକାଶେ । ଏଥର ସେ କରିବ କ'ଣ ? ଦିନରାତି ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଡାକିବା ଭିନ୍ନ ଆଉ ତାହାର ଉପାୟ ନଥିଲା ।

ଯମୁନା କୂଳରେ ଗୋଟିଏ ନିଭୃତ ସ୍ଥାନରେ ବକୁଳ ବୃକ୍ଷଟିଏ ଥିଲା । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସେଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ତାହାରି ମୂଳରେ ବସି କାନ୍ଦୁଥିଲା, ଆଉ ଥରେ ଥରେ ପବିତ୍ରତୋୟା ଯମୁନାକୁ ଅନାଉଥିଲା । ନୀଳ ବୀଚୀମାଳୀ–ଭଙ୍ଗିନୀ ଯମୁନା ଉଦ୍ଦାମ ନୃତ୍ୟରେ ଯେପରି ଅନନ୍ତ ସ୍ରୋତ ପଥରେ ବହି ଚାଲିଯାଉଛି, କଳନାଦରେ ଗୀତ ଗାଇ ଯାଉଛି, ମାନବ ଜୀବନର ଅସାରତା ହିଁ ଯେପରି ସେ ଗୀତର ଭାବ । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଆଜି ବୈଷ୍ଣବୀର ଆଶ୍ରମ ତ୍ୟାଗ କରି ଆସିଛି, ଆଉ ସେ ସେଠାକୁ ଫେରିଯିବ ନାହିଁ । ସଂସାରରେ ତାହାର ସ୍ଥାନ ଥାଉ ନ ଥାଉ ଆଜି ଏ ନଦୀ ବକ୍ଷରେ ତାହାର ସ୍ଥାନ ହେବ ନିଶ୍ଚୟ ! ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଅନେକ ଭାବିଲା, ଅନେକ ଚିନ୍ତିଲା, ହୃଦୟ ଆଜି ତାହାର ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାକୁଳ, ଥରେ ଥରେ ଭାବିଲା ମାତାକଥାରେ ସେ ସମ୍ମତା ହୋଇଥିଲେ ତାହାର କ୍ଷତି କ'ଣ ଥିଲା ? ସେ କ'ଣ ଯୁବତୀ, ରୂପବତୀ ନୁହେଁ ? ମାତା କହିଥିଲା, ସେ ଅନାଘ୍ରାତ କୁସୁମ, ଦେବଭୋଗ୍ୟା ! ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ତ୍ରିଲୋଚନ ଦେବତୁଲ୍ୟ, ତାଙ୍କ ପଦସେବା ଦ୍ୱାରା ସେ ଶ୍ରେୟଃ ଲାଭ କରନ୍ତା; କିନ୍ତୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀର ହୃଦୟ ତ୍ରିଲୋଚନକୁ ଘୃଣା କଲା । କଣ୍ଠୀ ବଦଳରେ ସମ୍ମତା ହେଲା ନାହିଁ । କଣ୍ଠୀ ବଦଳ ପୂର୍ବରୁ ଯମୁନାର ଶୀତଳ ଜଳରେ ନିଜର ଶରୀରର ଚିରନିମଜ୍ଜନ ବାଞ୍ଛାରେ ଆଜି ଅଭାଗିନୀ, ଅନାଥିନୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବସି ଇତସ୍ତତଃ ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲା ।

ଆତ୍ମହତ୍ୟା ମହାପାପ ! କିନ୍ତୁ ସତୀତ୍ୱ ବିକ୍ରୟ କି ତହୁଁ ବଳି ପାପ ନୁହେଁ । ଆର୍ଯ୍ୟ ରମଣୀର ହୃଦୟ କି ସତୀତ୍ୱ ବିନିମୟରେ ସୁଖ ସୌଭାଗ୍ୟ ଚାହେଁ ? ନାଁ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ କିଛି ଚାହେଁ ନାହିଁ । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଚାହେଁ ଧର୍ମ ! ଧର୍ମ ସକାଶେ ସେ ଗୃହ–ତ୍ୟାଗ କରିଥିଲା । ଗୃହରେ ଥିଲା ନାଗସର୍ପ ନବଘନ; ଆଉ ଏଠାରେ ଭେଟିଲା କାଳୀୟ ଭୁଜଙ୍ଗ ତ୍ରିଲୋଚନ । ଦାରୁଣ୍ୟନୈରାଶ୍ୟରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଏଥର ଆତ୍ମହତ୍ୟା ସକାଶେ ଅଗ୍ରସର ହେଲା ।

ସେତେବେଳେ ରାତି ଦୁଇଘଡ଼ି, ଆକାଶରେ ଅସଂଖ୍ୟ ତାରା ଫୁଲ କୁସୁମିତ ସଦୃଶ ବିକଶିତ । ବଙ୍କିମ ରଜତ ରେଖାତୁଲ୍ୟ ଇନ୍ଦୁ ନିଜର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରକଟିତ କରୁଥିଲା । ଗଛରୁ ବକୁଳଫୁଲ ଗୁଡ଼ିଏ ଝଡ଼ି ପଡୁଥିଲେ । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଥରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କଲା । ଥରେ କୋହରେ ପୂରିଗଲା । ଥରେ ଆକାଶକୁ ଅନାଇଲା; କିନ୍ତୁ ପରକ୍ଷଣରେ ଆଖି ପୋଛି ଡେଇଁ ପଡ଼ିଲା ।

ଆଜି ତାହାର ସବୁ ଯନ୍ତ୍ରଣାର ଅବସାନ । ଆତ୍ମବଳିଦାନରେ ଆଜି ସେ ସତୀତ୍ୱ ରକ୍ଷା କଲା । ଯମୁନାର ଘନ, ନୀଳ, ବାରିରାଶି ତାହାର ପବିତ୍ର ଦେହ ବହନ କରି କେଉଁଆଡ଼େ ବହିଗଲା ! ଲକ୍ଷ୍ମୀର ସତୀତ୍ୱ ରକ୍ଷାକରି ଆଜି ଯମୁନାମାତାର କାର୍ଯ୍ୟ କଲା । ବହିଯାଅ ଯମୁନେ ! ବହିଯାଅ । ଭାରତ ବକ୍ଷରେ ବହି ଚାଲିଯାଅ । ଭାରତର ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ବିଧବାର ଦୁଃଖଗାଥା ତୁମ୍ଭର କରୁଣ କଳଧ୍ୱନିରେ ଗାଇଯାଅ; ଭାରତ ଶୁଣୁ; ବିଧବାର ଦୁଃଖ ଦୂରୀକରଣାର୍ଥେ ତତ୍ପର ହେଉ ।

ଯମୁନା ଶୁଣିଲା କି ନାହିଁ କିନ୍ତୁ ବହି ଚାଲିଗଲା । ଭାରତସୁତର ନିର୍ମମ ବ୍ୟବହାର କଥା ଭାବି ଯମୁନା କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ବହିଗଲାପରା ! ଯମୁନାର କାନ୍ଦିବାର କାରଣ ଥିଲା । ଯେଉଁ ଭାରତରେ ସଧବା ଦମୟନ୍ତୀଙ୍କର ପତି ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନରେ ଋତୁପର୍ଣ୍ଣ ସହିତ ପୁନଃ ସ୍ୱୟମ୍ବର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେଉଥିଲା, ବାଳବିଧବାର ଚିରବୈଧବ୍ୟ ରକ୍ଷା ହେଲା ତାଙ୍କର ଧର୍ମ୍ମ । କୁନ୍ତୀ, ସତ୍ୟବତୀ, ପିତୃଗୃହରେ ସନ୍ତାନ ପ୍ରସବ କରି ମଧ ଯେଉଁ ଭାରତଭୂମିରେ ତାଙ୍କ ସକାଶେ ସ୍ୱାମୀର ଅଭାବ ଘଟି ନଥିଲା, ଗୋଟିଏ କନ୍ୟାକୁ ପାଞ୍ଚବର ଏକତ୍ର ବିବାହ କଲେ ମଧ ନାରୀର ସତୀତ୍ୱହାନି ହୋଉନଥିଲା, ସେ ଦେଶରେ ପୁଣି ବାଳବିଧବାର ଦ୍ୱିତୀୟ ପତି ଗ୍ରହଣରେ ସମାଜ ରସାତଳକୁ ଯିବାର ଆଶଙ୍କା ।

ସମାଜର କଥା ଭାବି ଯମୁନା କାନ୍ଦୁଥିଲା ପରା ! ଆଉ ଭାବୁଥିଲା ପୁରୁଷର ସ୍ୱାର୍ଥପରତା, ପୁରୁଷ ରଚିତ ଶାସ୍ତ୍ରର ଅହମିକା ଏବଂ ନାରୀର ଦୁର୍ଗତି । କାରଣ ଯମୁନାର ହୃଦୟ ଜନନୀର କୋମଳ ଅନ୍ତଃକରଣ ସ୍ନେହରେ ଢଳ ଢଳ, ଛଳ ଛଳ ।

—୯—

ଭାରତ ନାରୀ

ସଦ୍ୟଜଳୋତ୍ତୋଳିତା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଚେତନା ଲାଭ କରି ଯେତେବେଳେ ଅନାଇଲା, ଦେଖିଲା ତାହାର ମସ୍ତକ ନିକଟରେ ଉପବିଷ୍ଟ ଜଣେ ଋଷିତୁଲ୍ୟ ଦୀର୍ଘକାୟ ବୃଦ୍ଧ; ତାହାଙ୍କ ପ୍ରଶାନ୍ତ ନେତ୍ର ଜ୍ୟୋତିଃରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀର ମନେ ହେଲା, ସତେ ଯେପରି ସେ ଦେବଲୋକରେ ଉପସ୍ଥିତ, ଏ ନିଶ୍ଚୟ ଜଣେ ଦିବବାସୀ ଦେବତା ! ତାଙ୍କର ମୁଖକୁ ଚାହିଁ ଚାହିଁ ତାହାର କ୍ଷୀଣ ହୃଦୟ ପୁଣି ସବଳ ହେଲା ।

ଆୟୁର୍ବେଦ ଚିକିତ୍ସା ଶାସ୍ତ୍ର ସୁପଣ୍ଡିତ ସ୍ୱାମୀ ସଦାନନ୍ଦଙ୍କ ଉପଯୁକ୍ତ ଶୁଶ୍ରୂଷା ଫଳରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନବ ଜୀବନ ଲାଭ କରି ଯେତେବେଳେ ଉଠି ବସିଲା, ସେତେବେଳେ ନୌକା ପୂର୍ଣ୍ଣସ୍ରୋତା ନଦୀର ବକ୍ଷ ଭେଦ କରି ତୀର ବେଗରେ ଚାଲୁଥିଲା । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଯେ କିପରି ତାହାର ଅଙ୍କରେ ଆଶ୍ରୟ ଲାଭ କରିଥିଲା ସେ ବୁଝି ନପାରି କେବଳ ବିସ୍ମୟ-ବିମୂଢ଼ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସଦାନନ୍ଦଙ୍କୁ ଚାହିଁ ରହିଲା । ଲକ୍ଷ୍ମୀର ହଠାତ୍ ମନେ ହେଲା ଏ କୌଣସି ଶତ୍ରୁ ନୁହଁନ୍ତି ତ ? ତାହାର ହୃଦୟ ବଡ଼ ଜୋର୍‌ରେ ସ୍ପନ୍ଦିତ ହେଲା । ସେ ପୁଣି ମୂର୍ଚ୍ଛିତା ହେଲା ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀର ଶୀର୍ଷଦେଶରେ ଆସୀନ ଏ ଯୁବକଟି କିଏ ? ପାଠକ, ଏହାଙ୍କୁ କେବେ ଦେଖିଥିଲ କି ?

ଏ ତେଜସ୍ୱୀ, ଉନ୍ନତ ଲଲାଟ, ସୌମ୍ୟ ବଦନ, ସ୍ନିଗ୍ଧ କାନ୍ତି, କରୁଣ ନେତ୍ର, ଯୁବକ ଆମ୍ଭରି ପୂର୍ବପରିଚିତ ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟ, ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ପରମ ସ୍ନେହାସ୍ପଦ ଶିଷ୍ୟ । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ଔଷଧ ଗୁଣରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବର୍ତ୍ତମାନ ନିଦ୍ରିତା, ଆଉ ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟ ତାହାର ଶିରୋଦେଶରେ ମୌନଭାବେ ବସି ଚିନ୍ତାନ୍ୱିତ, ତାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ଚିନ୍ତାର ବିଷୟ ଥିଲା, "ଭାରତ ରମଣୀର ଅବସ୍ଥା ।" ସଦ୍ୟ ଜଳୋତ୍ତୋଳିତା ତରୁଣୀର ମୁଖକୁ ନିରୀକ୍ଷଣ କରି ସେ ଭାବୁଥିଲେ, ଏହାହିଁ କି ସୀତା ସାବିତ୍ରୀଙ୍କ ଅଂଶ ସମ୍ଭୂତାଙ୍କର ଚରମ ଗତି ! ଯେଉଁ ଦେଶରେ ନାରୀର ସମ୍ମାନ, ନାରୀର ବିଦ୍ୟା, ନାରୀର ସତୀତ୍ୱ ପୂଜାର

ସାମଗ୍ରୀ, ଯେଉଁ ଦେଶର ଋଷି ରସନାରେ ''ଯତ୍ର ନାର୍ଯ୍ୟସ୍ତୁ ପୂଜ୍ୟନ୍ତେ ରମନ୍ତେ ତତ୍ର ଦେବତାଃ'' ଏହି ମହାବାଣୀ ଉଚ୍ଚାରିତ ହୋଇଥିଲା, ମହାଶକ୍ତି ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀ ମହାବିଦ୍ୟା ଇତ୍ୟାଦି ସମଗ୍ର ଶ୍ରେଷ୍ଠଆଖ୍ୟା, ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରକୃତି, ନାରୀତ୍ୱକୁ ବୁଝାଉଥିଲା, ସେହି ଦେଶର ନାରୀ ଆଜି କୁଳକଳଙ୍କିନୀ–ଆତ୍ମଘାତିନୀ । ଏମାନଙ୍କର ସଂସ୍କାରର କ'ଣ କିଛି ଉପାୟ ନାହିଁ ? ଭାବୁଁ ଭାବୁଁ ତାଙ୍କର ଲୋଚନ ଲୋତକପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା, ସେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ମୁଖକୁ ଅନାଇ ଧୀର କଣ୍ଠରେ କହିଲେ –''ବାବା ! ନାରୀଜାତିର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶ ମୋଚନର କିଛି ଉପାୟ ନାହିଁ କି ?''

ସ୍ୱାମୀଜୀ ପ୍ରଶାନ୍ତ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ – ''ଉପାୟ ତୁମ୍ଭେମାନେ ଦେଶର ଯୁବକବୃନ୍ଦ, ସମାଜର ଭାବୀ ଆଶା ଭରସାର ସ୍ଥଳ । ତୁମ୍ଭେମାନେ ଜାଗ୍ରତ ହେଲେ, ଭାରତର ନାରୀ ଶକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ବିଶ୍ୱ ଚମକିତ କରିପାରିବ ।'' ଯେଉଁ ନାରୀ ଶକ୍ତି, ଦିନେ ବିଶ୍ୱସାରା ଘୋଷା ରୂପରେ ପବିତ୍ର ଋଗ୍‌ବେଦ ଗାନ କରିଥିଲା, ମୈତ୍ରେୟୀ ରୂପରେ ଦର୍ଶନର ସୁଗଭୀର ତତ୍ତ୍ୱ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିଥିଲା, ସାବିତ୍ରୀରୂପରେ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟା ହୋଇଥିଲା; ସୀତା ରୂପରେ ପୃଥିବୀ ଦ୍ୱିଧା କରିଥିଲା, ସେ ମହିଷ–ମର୍ଦ୍ଦିନୀ, ଚଣ୍ଡୀରୂପିଣୀ, ପ୍ରେମମୂର୍ତ୍ତି ରାଧାରୂପିଣୀ, ବିଦ୍ୟାରୂପିଣୀ ସରସ୍ୱତୀ, ଧନଧାନ୍ୟ ଧାରିଣୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ତୁମ୍ଭରି ତ ଜନନୀ, ଭଗିନୀ । ତୁମ୍ଭେ ତାଙ୍କୁ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଡାକ । ଦେଖିବ ପୁରୁଷ ଦେହରେ ପ୍ରାଣ–ସଞ୍ଚାର ହେବ, କର୍ମ୍ମ ମଧରେ ଧର୍ମ୍ମା ଦୀପ୍ତି ପ୍ରକାଶ କରିବ, ସୁପ୍ତ ଭାରତ ପୁଣି ସିଂହବିକ୍ରମରେ ଉଠିବ ।

ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟ ଭକ୍ତିଭରେ ମସ୍ତକ ଅବନତ କରି କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ କହିଲେ, ''କିନ୍ତୁ କି ଉପାୟରେ ସାଧିତ ହେବ ?'' ସ୍ୱାମୀ ସଦାନନ୍ଦ ପୂର୍ବବତ୍ ପ୍ରଶାନ୍ତ ଭାବରେ କହିଲେ, ''ଉପାୟ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗ; ନିଜର ଅହମିକା ଖର୍ବ କରିବା । ତୁମ୍ଭେମାନେ ଯଦି ଶାସ୍ତ୍ରର ଅଯଥା ଦ୍ୱାହୀ ନ ଦେଇ ଧୀର ସଂଯତ ଚିତ୍ତରେ ବିଚାର କରି ନାରୀକୁ ତାହ୍ୱାରା ଅଧିକାର ଫେରାଇ ଦିଅନ୍ତ, ତାହାହେଲେ ତୁମ୍ଭର ନିଜର ଅଶେଷ ଉନ୍ନତି ସାଧିତ ହୁଅନ୍ତା । ସୁମାତାର ପୁତ୍ର ହୋଇ, ସୁପତ୍ନୀର ପତି ହୋଇ, ଯୋଗ୍ୟା ଭଗିନୀଙ୍କ ସହିତ ଦେଶର ଦଶର ହିତରେ ଆତ୍ମପ୍ରାଣ ବଳି ଦେଇପାରନ୍ତ । ଭାବି ଦେଖ, ପୁରୁଷର କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରଧାନ ବାଧା କିଏ ସେ ? ପୁରୁଷର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଉଚ୍ଚ ଚିନ୍ତା, ମହତ୍ କର୍ମ୍ମର ମୂଳରେ ଅଲକ୍ଷିତ କୁଠାରାଘାତ କିଏ କରୁଛି ? ନାରୀକୁ ପୁରୁଷର ସହଧର୍ମ୍ମିଣୀ କରିନିଅ; ହିନ୍ଦୁ ଶାସ୍ତ୍ରୋକ୍ତ ସହଧର୍ମ୍ମିଣୀ, ସହକର୍ମୀ ଅର୍ଥ ବାସ୍ତବରେ ସଫଳ ହେଉ ।''

ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟ କହିଲେ – ''ଝିଅମାନଙ୍କୁ ଆଧୁନିକ ପ୍ରଣାଳୀରେ ଶିକ୍ଷାଦାନର ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ସେମାନଙ୍କର ଉନ୍ନତି ହେବ କି ? ସ୍ୱାମୀ କହିଲେ – ''ମୁଁ କୌଣସି ପ୍ରଣାଳୀର ପକ୍ଷପାତୀ ନୁହେଁ, ମୁଁ ଭାରତୀୟ ପ୍ରଣାଳୀର ପକ୍ଷପାତୀ ।'' ଭାରତ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ଭାରତର ଉପଯୁକ୍ତ କନ୍ୟା, ସର୍ବଗୁଣାଳଂକୃତା ବଧୂ ପୁରୁଷର ନର୍ମ୍ମ ସଖୀ ନୁହେଁ, ଧର୍ମ୍ମ ସଖୀରେ ପରିଣତ ହେବା ଦେଖିଲେ ମୁଁ ସୁଖୀ ହେବି ।'' ତାଂପାଇଁ ସୁଦୂର ବିଦେଶକୁ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଯିବାକୁ ହେବନାହିଁ । ଇଙ୍ଗ୍ଲାଣ୍ଡ, ଆମେରିକାର ଆଦର୍ଶରେ ହିଁ କେବଳ ନାରୀକୁ ଶିକ୍ଷିତା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ହେବନାହିଁ । ତୁମରି ଶାସ୍ତ୍ର ଘାଣ୍ଟି ଦେଖ, ନାରୀ ଶିକ୍ଷାର ସର୍ବୋଚ୍ଚ, ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରଣାଳୀ ଦେଖିପାରିବ । ଯେଉଁ ଦେଶରେ ନାଳନ୍ଦା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସର୍ବ ଜାତୀୟ ନର ନାରୀ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରୁଥିଲେ, କୁମାରୀ ସଂଘମିତ୍ରା ସୁଦୂର

ସିଂହଳ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାଇ ପାରିଥିଲେ, ସେ ଦେଶର ନାରୀଙ୍କ ସକାଶେ କେବଳ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଆଦର୍ଶ ଟାଣି ଓଟାରି ଆଣିବାର ପ୍ରୟୋଜନ କ'ଣ ଅଛି ବାବା ? ଆମର ନଥାନ୍ତା, ଆମେ ବିଦେଶରୁ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ । ଆମର ଯେ ଅଛି । ଆମରି ଶିକ୍ଷା ସାଧନା ଫଳରେ ଆମ ନାରୀମାନେ ବିଶ୍ୱଶ୍ରେଷ୍ଠା ହୋଇଥିଲେ । ଭାବିଛ କି ପୁଅ, ଓଡ଼ିଆ ଝିଅର ଆଜି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାର ଚରମ ସୀମା ଦେଖି, ଆମ ଦେଶରେ ଆଦୌ ନାରୀ ଶିକ୍ଷା ନଥିଲା । ଦଣ୍ଡୀ ଓଡ଼ିଆ ରମଣୀ ହୋଇ ସୁବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ କଳିଙ୍ଗ ରାଜ୍ୟର ସାମ୍ରାଜ୍ଞୀ ହୋଇଥିଲେ, ଓଡ଼ିଆ ରମଣୀ ଲୀଳାବତୀର ଉର୍ବର ମସ୍ତିଷ୍କରୁ ଜଗତ୍‌ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅଙ୍କ ଶାସ୍ତ୍ରର ଉତ୍ପତ୍ତି, ଓଡ଼ିଆ ଝିଅ ମାଧବୀ, ମାଦଳାପାଞ୍ଜିର ଲେଖିକା । ଓଡ଼ିଆ ରମଣୀ କ'ଣ କରିନପାରେ ? ଦିନେ ଘୋଡ଼ାରେ ଚଢ଼ି ସେ ଯୁଦ୍ଧ କରୁଥିଲା, ଚିତ୍ରଶିଳ୍ପରେ, ସଙ୍ଗୀତକଳାରେ ବିଶ୍ୱ ମୋହିତ କରୁଥିଲା ସେହି ଓଡ଼ିଆ ରମଣୀର ପୁତ୍ର ଆମ୍ଭେମାନେ ନୋହୁ କି ? ଓଡ଼ିଆର କ'ଣ ନଥିଲା, ଓଡ଼ିଶା ଦେଶରେ ଯାହା ନଥିଲା ଭାରତରେ ତାହା ନଥିଲା– କହୁଁ କହୁଁ ତାଙ୍କର କଣ୍ଠରୁଦ୍ଧ ହେଲା । ଆଖିରୁ ଲୁହ ଝରି ବକ୍ଷ ତିନ୍ତିଲା । କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ଗମ୍ଭୀର ସ୍ୱରରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଗୀତାରମ୍ଭ କଲେ ।

"କଳା, କାବ୍ୟ, ଶିଳ୍ପଖଣି ଏ ଉତ୍କଳ,
ନିସର୍ଗ କମଳା ଲୀଳା–ଶତଦଳ,
ଆଜି ଯେ ବିକଳ, ଆଜି ହୀନ ବଳ,
ଅଛି କି ନ ଅଛି ଜୀବନ ।୧।
ସିଂହ ଗଜପତି, ଯେ ଦେଶ ନୃପତି,
ଯେ ଦେଶ ଦେବତା ବିରଜା ଶ୍ରୀପତି
ଅତୁଳ କୀରତି, ସେ ତ ବୀରଜାତି;
କିପାଇଁ ନିର୍ଜୀବ ଭବନ ।୨।"

ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଗୀତ ସ୍ୱରରେ ଜାଗ୍ରତ ହେଲା । ଏ କ'ଣ ନନ୍ଦନର ଗନ୍ଧର୍ବ ସଙ୍ଗୀତ ? ସେ ନିର୍ବାକ୍ କୌତୁହଳରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଓ ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟଙ୍କୁ ଅନାଇ ରହିଲା ।

–୧୦–
ଶାନ୍ତି କୁଟୀର

କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ତ୍ରିପାଠୀଙ୍କ ଭାର୍ଯ୍ୟା ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ସହିତ ସ୍ୱାମୀ ସଦାନନ୍ଦଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବିଷୟରେ ଅନେକ କଥା ହେଲାପରେ ସ୍ୱାମୀ ଦୁଃଖିତ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, ଲକ୍ଷ୍ମୀପରି ସାକ୍ଷାତ୍ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ଆପଣାର ସହଧର୍ମିଣୀରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ କେହି ସାହସୀ ହେଉନାହାନ୍ତି, ଏହା ପରିତାପର ବିଷୟ । ଦୋଷ ମଧ୍ୟରେ ସେ ବାଲ୍ୟ ବିଧବା । ନୋହିଲେ ଲକ୍ଷ୍ମୀତୁଲ୍ୟ ସର୍ବଗୁଣସମ୍ପନ୍ନା, ଅଟଳ ଧର୍ମଗତି, ପବିତ୍ର ଚରିତ୍ର ନାରୀକୁ ପତ୍ନୀରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ତ ଯେ କୌଣସି ପୁରୁଷର ସୌଭାଗ୍ୟ ।" ସରସ୍ୱତୀ ନମ୍ରମୁଖରେ କହିଲେ, "ବାବା, ବିଧବାକୁ ବିବାହ କରି ସମାଜଚ୍ୟୁତ ହେବାକୁ କାହାରି ସାହସ ନାହିଁ । ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମରେ ବିଧବା ବିବାହ ଯେ ନାହିଁ ।"

ସ୍ୱାମୀ–ମାଁ ! ତୁମ୍ଭେ କ'ଣ ପଣ୍ଡିତ ଈଶ୍ୱରଚନ୍ଦ୍ର-ବିଦ୍ୟାସାଗରଙ୍କୁ ଜାଣିନାହିଁ ? ବିବାହ ସଙ୍କାଶେ ସେ ଯାହା କରି ଯାଇଛନ୍ତି ଏପରି କେହି କରିନାହିଁ । ତାଙ୍କର ନିଜର ଗୋଟିଏ ବୋଲି ପୁଅକୁ ସେ ବାଳ ବିଧବାଟିକୁ ବିବାହ କରାଇଥିଲେ । ଦିନେ ଗୋଟିଏ ସାତବର୍ଷର ଝିଅ ତାଙ୍କୁ ଆସି ପ୍ରଣାମ କଲାରୁ ସେ ଆଶୀର୍ବାଦ କରି କହିଲେ, "ମା, ତୁମ୍ଭର ଶୀଘ୍ର ବିବାହ ହେଉ, ଆଉ ତୁମ୍ଭେ ବିଧବା ହୁଅ, ମୁଁ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଯେପରି ଦ୍ୱିତୀୟ ପତି ହସ୍ତରେ ଦେଇପାରେ । ଆମ ଝିଅମାନେ ବାଳବିଧବା ନ ହେଲେ ବିଧବା-ବିବାହ ହେବ କୋଉଁଠୁ ?" ବାଲ୍ୟ-ବିବାହ ଯେ କିପରି ଘୋର ଅନିଷ୍ଟକାରୀ, ଏହା ହିଁ ତାଙ୍କ କଥାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା ।

ସରସ୍ୱତୀ ଅତି ଧୀର କଣ୍ଠରେ କହିଲେ – ପିତଃ ! ହିନ୍ଦୁରମଣୀର ଦ୍ୱିତୀୟ ବିବାହ ଦ୍ୱାରା ସତୀତ୍ୱ ହାନି ହେବ ନାହିଁ କି ? ସେ କି ପତିବ୍ରତା ବୋଲି ଗଣିତ ହେବ ?

ସ୍ୱା–ମାଁ ! ହିନ୍ଦୁର ବିବାହ ପିଲା ଖେଳ ନୁହେଁ । ସାମାନ୍ୟ ରେଜେଷ୍ଟ୍ରି ବା କଣ୍ଟ୍ରାକ କି ଚୁକ୍ତିନାମା ନୁହେଁ; ହିନ୍ଦୁର ବିବାହ ଦେହ ମନ ଆତ୍ମାର ବିବାହ, ଇହକାଳ ପରକାଳ ବିବାହ; ସାତ ବର୍ଷର କ୍ଷୁଦ୍ରଶିଶୁ କନ୍ୟା ଅବା ୧୦/୧୨ ବର୍ଷର ଅପ୍ରାପ୍ତ ବୟସ୍କ ବାଳକ କି ହିନ୍ଦୁର ବିବାହ ମନ୍ତ୍ରର ମର୍ମ୍ମାର୍ଥ ଗ୍ରହଣ କରି ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱ ଏବଂ ମହାନ୍ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ସାକ୍ଷୀ କରି ପରସ୍ପରଠାରେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରିପାରନ୍ତି ? ଆର୍ଯ୍ୟଜାତିର ଆଜି ପ୍ରଧାନ ଅଧୋଗତିର କାରଣ ବିବାହ ମନ୍ତ୍ର ଉପେକ୍ଷା । ଯେ ବିବାହ କରେ ସେ ଯନ୍ତ୍ରଚାଳିତ ପରି ପର ହାତରେ ଟେକାହୋଇ ବିବାହ କରେ । ପୁରୋହିତ ସହିତ ନ ବୁଝି ମନ୍ତ୍ର ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ଚାଲିଯାଏ; କିନ୍ତୁ ଯେ ବୁଝି ବିବାହ କରନ୍ତା, ବିବାହର ଅପାର ଦାୟିତ୍ୱ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ଯେ ସେ ଭାର ମୁଣ୍ଡରେ ମୁଣ୍ଡାନ୍ତା, ସେହି ହୁଅନ୍ତା ଆଦର୍ଶ ଗୃହୀ ଏବଂ ସୁସନ୍ତାନର ଜନକ । ମା ! ସବୁ ଆର୍ଯ୍ୟବିଧି ଲୁପ୍ତ ହେଲାଣି, ସବୁ କ୍ରିୟାକର୍ମ ଉଠିଗଲାଣି; ଆମେ ହେଲୁଣି ଅନ୍ଧ କୁସଂସ୍କାରର ଦାସ; କିନ୍ତୁ ମା, ସେହି କୁସଂସ୍କାରଗୁଡ଼ିକ ପୂର୍ବକାଳର ସୁସଂସ୍କାରକର ହିଁ କଙ୍କାଳ ବିଶେଷ !

କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଘର ଭିତରକୁ ଆସି ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କଲେ । ବିଧବା ବିବାହର ଆଲୋଚନାରେ ସେ ମଧ ଯୋଗଦାନ ପୂର୍ବକ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ପ୍ରମାଣ ଖୋଜିଲେ । ସଦାନନ୍ଦ ପରାଶର ସଂହିତାରୁ ଶ୍ଳୋକ ପାଠ କରି ଶୁଣାଇ ଦେଲେ । ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ନିର୍ବାକ୍ ! କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର କାତର କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, "ପିତଃ ! ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଆଦେଶ ଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଦଶଲକ୍ଷ ବାଲ୍ୟବିଧବାର ରକ୍ତ-ଲୋତକରେ ଭାରତ ବୁଡ଼ି ରହିଛି । ଏ ଦେଶ ମସ୍ତକ ଉପରୁ ବିଧବାର ଅଭିଶାପ କେବେ ଦୂର ହେବ ?

ସ୍ୱା–ମୋହର ଇଚ୍ଛା, ବାଲ୍ୟ-ବିଧବାଙ୍କର ବିବାହ ହୁଅନ୍ତା, ବୟସ୍କା ବିଧବା ସମାଜର ସେବାକାର୍ଯ୍ୟ ଓ ଦେଶହିତକର କାର୍ଯ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତେ; ଶିଶୁପାଳନର ଭାର ତାଙ୍କରି ଉପରେ ପଡ଼ନ୍ତା; ଆଉ ବିବାହିତା, ନାରୀମାନେ ସ୍ୱାମୀର ପ୍ରକୃତ ସହଧର୍ମ୍ମିଣୀ ହେବା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷାପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତେ ।

କିଛିକ୍ଷଣ କଥାବାର୍ତ୍ତା ପରେ ସ୍ୱାମୀ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ସ୍ଥାପିତ "ଶାନ୍ତି କୁଟୀର" ପରିଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଗଲେ । ଶାନ୍ତିକୁଟୀର ବାଳିକା ଓ ବିଧବାମାନଙ୍କର ଆଶ୍ରମ । ଆଶ୍ରମର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାରିକା

ଥିଲେ ସ୍ୱୟଂ ସରସ୍ୱତୀ, ତାଙ୍କ କନ୍ୟା ସତ୍ୟବତୀ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଉଭୟେ ବିଭିନ୍ନ ବିଭାଗର କାର୍ଯ୍ୟ ପରିଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ । ବିପିନ୍ ବାବୁଙ୍କ ଅର୍ଥର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର କରି ସ୍ୱାମୀ ସଦାନନ୍ଦ ବ୍ରହ୍ମପୁରରେ ଉକ୍ତ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିଥିଲେ ।

ବର୍ଷୀୟସୀ କରଣ ବିଧବା ଶ୍ରୀମତୀ ଶାନ୍ତିଲତା ସମଗ୍ର ଆଶ୍ରମର ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ; ସେ ଧନୀକନ୍ୟା ଓ ଜମିଦାର ପତ୍ନୀ ଥିଲେ । କୌଣସି ସ୍କୁଲ୍ କଲେଜରେ ପଢ଼ି ନଥିଲେ ହେଁ ସେ ଗୃହଶିକ୍ଷା ଦ୍ୱାରା ଅନେକ ବିଦ୍ୟାର୍ଜନ କରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ, ଇଂରାଜି, ବଙ୍ଗଳା ତିନି ଭାଷାରେ ତାଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ଅଧିକାର ଥିଲା । ସେ କାହାରିକୁ ଭୟ ବା ଅଯଥା ଲଜ୍ଜା କରୁନଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଜୀବିତାବସ୍ଥାରେ ତାଙ୍କର ସହକାରିଣୀ ତୁଲ୍ୟ ଦେଶକାର୍ଯ୍ୟରେ ସର୍ବଦା ଅଗ୍ରସର ହେଉଥିଲେ ।

ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁଅନ୍ତେ ଦିଓଟି ଉପଯୁକ୍ତ ପୁତ୍ର ଏବଂ ପୁତ୍ରବଧୂଙ୍କ ହସ୍ତରେ ସଂସାରର ଭାର ଅର୍ପଣ କରି ଶାନ୍ତିଲତା ଦେଶ ସେବାର୍ଥ ବହିର୍ଗତ ହେଲେ । ନାରୀ ଜାତିର ଉନ୍ନତି ତାଙ୍କର ସାଧନାର ବିଷୟ ଥିଲା । ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ସହିତ ମିଳିତ ହୋଇ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ମତେ ସେ ଶାନ୍ତିକୁଟୀର ରଚନା କଲେ । ସେଠାରେ ବାଳିକାମାନଙ୍କର ଭାରତୀୟ ପ୍ରଣାଳୀରେ ବିଦ୍ୟା ଓ ଶିଳ୍ପ ଶିକ୍ଷାର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ହେଲା ।

ପ୍ରଥମେ କେହି ନିଜର କନ୍ୟା ବା ଭଗିନୀକୁ ଉକ୍ତ ଆଶ୍ରମକୁ ପଠାଇବା ପାଇଁ ସମ୍ମତ ହେଲେ ନାହିଁ । ଶାନ୍ତି ଦେଶର ଅବସ୍ଥା ଭଲରୂପେ ବୁଝିଥିଲେ । ସେ, ସରସ୍ୱତୀ, ସ୍ୱାମୀ ସଦାନନ୍ଦ ଓ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଘରେ ଘରେ ବୁଲି ଲୋକଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦେବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଅନାଥା ଓ ଗୃହତ୍ୟାଗିନୀ କତିପୟ ବିଧବା ପ୍ରଥମେ ସେଠାରେ ଆଶ୍ରୟ ଲାଭ କଲେ । କୁଳତ୍ୟାଗିନୀ ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ରମଣୀ ମଧ୍ୟ ସେଠାରେ ଗ୍ରାସାଚ୍ଛାଦନର ସୁବିଧା ପାଇ ଅସତ୍‌ପଥ ତ୍ୟାଗକରି ଶାନ୍ତିର ଆଶ୍ରୟରେ ରହିଲେ । ଶାନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ ମାତୃବତ୍ ପାଳନ କରି ନାନା ବିଦ୍ୟା ଓ ଶିଳ୍ପଶିକ୍ଷା ଦେଲେ । କ୍ରମେ ସେମାନଙ୍କର ସଂସ୍କାର ହେଲା । ନାନାଦି ଅର୍ଥକାରୀ ବ୍ୟବସାୟ ଶିକ୍ଷାକରି ଆଶ୍ରମର ଧନ ବୃଦ୍ଧି କଲେ । ସିଲାଇ, ସୂତା ଓ ଉଲକାମ, ସୂତାକଟା କାଇଁଶ ଓ ବାଉଁଶରେ ପାଟିଆଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସବୁପ୍ରକାର ଭଲ ଭଲ କାମ ପଦାର୍ଥ ତିଆରି, ବଢ଼େଇ ଓ କମାର କାମ, ଶିଙ୍ଗ କାମ, ବାଡ଼ି ବଗିଚା କାମ, ରୋଷେଇ ଇତ୍ୟାଦି ଯାହା ଯାହା ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକେ କରିପାରନ୍ତି, ସବୁ ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସୁଚାରୁରୂପେ ହେଲା । ଏହିପରି ଆଶ୍ରମର ଶ୍ରୀବୃଦ୍ଧି ହେଲା । କ୍ରମେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଗୋରୁ ପାଳି ସହରରେ ନିରୁତା ଦୁଧ ବିକ୍ରୀ ଦ୍ୱାରା ଆଶ୍ରମର ଆୟ ବଢ଼ିଲା । ପୋଖରୀରୁ ବର୍ଷକୁ ବର୍ଷ ମାଛ ବିକ୍ରି ହେଲା । ସେ ଆଶ୍ରମର ଖ୍ୟାତି ବିଦେଶରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଚାରିତ ହେଲା । ଅନେକ କାମର ଫରମାସୀ ସୁଦୂର ବିଦେଶମାନଙ୍କରୁ ସୁଦ୍ଧା ଆସିଲା । କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଲୋକମାନେ ଆପଣା ଝିଅମାନଙ୍କୁ ସେଠି ପାଠ ପଢ଼ିବାକୁ ଛାଡ଼ିଲେ । ଆଶ୍ରମର ନିୟମାନୁସାରେ ପାଞ୍ଚବର୍ଷଠାରୁ ଚଉଦ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଝିଅମାନଙ୍କୁ ଭାରତୀୟ ଗୃହସ୍ଥଳୀର ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଗଲା । ଚଉଦବର୍ଷ ହେଲେ ଅଭିଭାବକମାନଙ୍କ ଇଚ୍ଛାକ୍ରମେ ବିବାହ ସକାଶେ କେହି ବା କନ୍ୟାକୁ ଘେନି ଯାଉଥିଲେ, କେହି ବା ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ସକାଶେ ଆହୁରି ବର୍ଷେ ଦୁଇବର୍ଷ ଛାଡ଼ି ଦେଉଥିଲେ । ଯଦିଚ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣତା ସୂଚକ କୌଣସି ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ସାର୍ଟିଫିକେଟ ବାଳିକାମାନେ ପାଉନଥିଲେ, ସେମାନେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ସୁଗୃହିଣୀ ଓ ସୁମାତା ହୋଇ ଆପଣା ଘର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କରୁଥିଲେ ।

—୧୧—

ସମାଜ ସେବିକା

ଅସାମାନ୍ୟା ବୁଦ୍ଧିମତୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀର ଜୀବନର କି ପ୍ରକାର ଉନ୍ନତି, ହେବ, ଏହାଭାବି ସ୍ୱାମୀ ସଦାନନ୍ଦ ଶାନ୍ତିହସ୍ତରେ ତାହାର ଶିକ୍ଷା ଭାର ଅର୍ପଣ କରିଥିଲେ । ଦୁଇବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଶାନ୍ତିଙ୍କଠାରୁ ପ୍ରାପ୍ତବ୍ୟ ସବୁ ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତ କରିବାରୁ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ତାହାର ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ନିଜେ ମନୋଯୋଗୀ ହେଲେ । କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସାହିତ୍ୟାନୁରାଗୀ ତାଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧ, କବିତାଦି ପାଠକରି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ମଧ୍ୟ ସାହିତ୍ୟାନୁରାଗିଣୀ ହେଲା । ତାହାର ରଚିତ "ନିବେଦନ" ଶୀର୍ଷକ କବିତା ଯେତେବେଳେ ଜାଗରଣରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା, ସେତେବେଳେ "ଲକ୍ଷ୍ମୀ କିଏ ?" ଏହା ଗଞ୍ଜାମଠାରୁ କଟକ, ପୁରୀ, ବାଲେଶ୍ୱର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲୋକେ ପଚାରି ବୁଲିଲେ ।

ସଦାନନ୍ଦ ତାହା ପାଠ କରି ତାଙ୍କର ଚକ୍ଷୁରୁ ଆନନ୍ଦାଶ୍ରୁ ଝରିଲା । ଲକ୍ଷ୍ମୀର ପ୍ରତିଭାରେ ଦିନେ ଓଡ଼ିଶା ଗୌରବାନ୍ୱିତ ହେବ, ଏହା ଭାବି ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ଉଲ୍ଲସିତ ହୋଇଉଠିଲା ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଦେଖିଲା ଜାଗରଣରେ ପୃଷ୍ଠା ପୃଷ୍ଠା ବ୍ୟାପୀ ପ୍ରବନ୍ଧ । ସମାଜବନ୍ଧୁରେ ଗଳ୍ପ ଲେଖିଲା, କବିତା ଲେଖିଲା । ସରସ୍ୱତୀ ପ୍ରେସରୁ ଯେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାର ନବ ଲେଖିକା ଲକ୍ଷ୍ମୀର "ସାଧନା" ନାମକ ଗୀତିକବିତା ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା, ତାହା ଅଳ୍ପଦିନରେ ଶତ ଶତ ବିକ୍ରୟ ହୋଇଗଲା । ସାଧନା ପରେ ଦେଖାଗଲା, "ଅଶ୍ରୁଧାରା" । ସମାଜ କାନ୍ଦିଲା । ଲକ୍ଷ୍ମୀର ଲେଖାର କରୁଣ ରସରେ ସମାଜର ହୃଦୟ ତିନ୍ତିଗଲା । ସ୍ୱାମୀ ସଦାନନ୍ଦ ଓ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଉତ୍ସାହରେ ଏବଂ ଶାନ୍ତିର ଯତ୍ନରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀର ରଚନା ଦିନୁଁ ଦିନ ଉନ୍ନତି ଆଡ଼କୁ ଅଗ୍ରସର ହେଲା । ଲୋକେ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ କହିଲେ ।

କିନ୍ତୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଗର୍ବିତା ହେଲା ନାହିଁ । ଶାନ୍ତି କୁଟୀରର ବିଧବା ଆଶ୍ରମରେ ଥାଇ ବିଧବାମାନଙ୍କର ରନ୍ଧାବଢ଼ାଠାରୁ ଘରଲିପା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ନିଜ ହାତରେ କରୁଥିଲା । ସେ ଯେ ମହା ପାପିନୀ । ଜନ୍ମଜନ୍ମାନ୍ତର ପାପ କରି ଆଜି ଏପରି ତାହାର ଅବସ୍ଥା ବିପର୍ଯ୍ୟୟ । ଏହାଭାବି ସେ କର୍ମ୍ମଫଳ କ୍ଷୟ ସକାଶେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଧର୍ମ୍ମ ଭାବରେ ତାହାର ହୃଦୟପୂର୍ଣ୍ଣ । ନମ୍ରତାରେ ବିନୟ ସୌଜନ୍ୟରେ ତାହାର ସର୍ବାଙ୍ଗରେ ଗୋଟିଏ କୋମଳ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଫୁଟି ପଡୁଥିଲା । ଆଉ ତାହା ହିଁ ହେଲା ଶାନ୍ତିର ତା'ପ୍ରତି ଅସୀମ ବାତ୍ସଲ୍ୟର ହେତୁ ।

ଶାନ୍ତିର ପୁଅବୋହୂ ଥିଲେ, ସ୍ୱାମୀ ନଣନ୍ଦଙ୍କର ସ୍ନେହ ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟ ସବୁ ସେ ଲାଭ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ବିଧାତା ତାଙ୍କୁ ଦେଇନଥିଲେ କେବଳ ଗୋଟିଏ କନ୍ୟା । ଆଜି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସେ ଅଭାବ ପୂରଣ କରିଛି । ନିଜର ଆଦର୍ଶରେ, ନିଜର ଶିକ୍ଷାରେ ଗଢ଼ି ନେବାକୁ ଗୋଟିଏ ଝିଅ ଯେପରି ବିଧାତା ତାଙ୍କୁ ଦାନ କଲେ ଶାନ୍ତି ପରମାଦରରେ ସେ ଝିଅଟିକୁ ମଣିଷ କରୁଥିଲେ । ସେ ତ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣର ଲକ୍ଷ୍ମୀ ।

ଘରେ ସଞ୍ଜ ବଳିତା ଜାଳି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଯେତେବେଳ ଉପାସନା କରି ବସିଲା, ଶାନ୍ତି ଆସି ଯୋଗ ଦେଲେ । ଉଭୟେ ପରମାଦରରେ ଗୀତାପାଠ ସମସ୍ତ କଲାପରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି

ପଚାରିଲା, "ମାଁ, ମଣିଷ ଯେ ଯାହା କର୍ମ୍ମ କରେ ତାହାରି ଫଳ ଭୋଗକରେ; ସେଥିପାଇଁ କ'ଣ ଜଗତରେ ଏତେ ଦୁଃଖ, ଏତେ ଯନ୍ତ୍ରଣା ? ମଣିଷ କ'ଣ ନିଜ ଇଚ୍ଛାରେ କର୍ମ୍ମ କରେ ? ଭଗବାନ ପରା ସବୁ ନିଅନ୍ତା ।" ଶାନ୍ତି ଲକ୍ଷ୍ମୀର ପ୍ରଶ୍ନର ଗୂଢ଼ାର୍ଥ ବୁଝିଲେ, ତାଙ୍କ ଆଖିକି ପାଣି ଆସିଲା । ସେ କୋମଳ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, "ମାଁ, ତୁ ଯାହା ପଚାରିଛୁ ସେ ବଡ଼ କଠିନ ପ୍ରଶ୍ନ । ବଡ଼ ବଡ଼ ପଣ୍ଡିତ, ବଡ଼ ବଡ଼ ଜ୍ଞାନୀ ତାହାର ସଦୁତ୍ତର ଦେଇପାରିନାହାନ୍ତି । ମୁଁ ମୂର୍ଖ; କିନ୍ତୁ ମୋ'ମନରେ ହୁଏ ମାଁ, ଭଗବାନଙ୍କ ଇଚ୍ଛାରେ ଏକା ଏ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ଜଗତରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଉ ଏତେ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ଦେଖିଲେ ହଠାତ୍ ମନରେ ହୁଏ, ଭଗବାନ କେଡ଼େ ନିଷ୍ଠୁର ! କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ମନରେ ହୁଏ ଜୀବନଟା କେବଳ ୫୦/୬୦ ବର୍ଷର ନୁହେଁ, ସହସ୍ର ଲୋକବ୍ୟାପୀ, ସେତେବେଳେ ମନର କ'ଣ ଯେ ହୋଇଯାଏ । ଏ ଦୁଃଖ ଯାତନା ଯେ ଆମକୁ ତାଙ୍କରି କତିକୁ ଟାଣୁଛି । ଏକାବେଳେ ସୁଖରେ ଥିଲେ ଦିନେ କ'ଣ ଈଶ୍ୱର ବୋଲି ନାମ ଧରିଥାନ୍ତୁ ?

ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଏଥର ସତକୁ ସତ କାନ୍ଦି ପକାଇଲା । ଆଖି ପୋଛୁ ପୋଛୁ କହିଲା, "ମା, ମୁଁ ସର୍ବଦା ଭାବେଁ ମୋ'ଜୀବନଟା ବ୍ୟର୍ଥ, ଜଗତର ଅକାରଣ ବୋଝ, ମୁଁ ଯେମିତି ଗୋଟିଏ ଜଞ୍ଜାଳପରି ସମାଜରେ ପଡ଼ି ରହିଛି । କିନ୍ତୁ ତମକଥା ଶୁଣି ଭାବୁଛି, ମୋ ଜୀବନର ମଧ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଅଛି । କେଉଁ ଘରେ, କେଉଁ ସମାଜରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲି, ଆଉ ଆଜି ଆସିଲି କେଉଁଠିକି ? ଏ କ'ଣ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ମାୟା ନୁହେଁ ?

ଶାନ୍ତି ଭକ୍ତିଭରେ କହିଲା, "ଏ ତ ପ୍ରଭୁଙ୍କର କୃପା । ତୋ'ଦ୍ୱାରା ଓଡ଼ିଶାର ଉପକାର କରିବାକୁ ପ୍ରଭୁ ତୋତେ ଏତେ ଅଭିଜ୍ଞତା ମଧରେ ଏଠିକି ଟାଣି ଆଣିଲେ ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀ - "ନୋହିଲେ ଯମୁନା ଜଳରେ ମୋହର ଦେହ ପଚି ସାରନ୍ତାଣି । ଆତ୍ମହତ୍ୟା ମହାପାପ; କିନ୍ତୁ ଅସହ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରଣା ନ ହେଲେ କ'ଣ କେହି ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରିବାକୁ ଯାଏ ? ଓହୋଃ ! ଜୀବନରେ ମଣିଷର କେଡ଼େ ମାୟା ।" ଶାନ୍ତି କିଛିକ୍ଷଣ କ'ଣ ଭାବିଲେ, ତା'ପରେ ଦୀର୍ଘନିଶ୍ୱାସ ସହ କହିଲେ, "ମା ! ଓଡ଼ିଆ ଘରେ କ'ଣ ଝିଅଙ୍କ ସକାଶେ ହଜାର ହଜାର କାମ ପଡୁଛି; କିନ୍ତୁ ସମାଜରେ ଆଜି ଝିଅଙ୍କର କି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ? କିଏ ସମାଜର ଦୁଃଖ ସହି ନ ପାରି ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରିବାକୁ ଯାଉଛି, କିଏ କୁଳତ୍ୟାଗ କରୁଛି, ପୁଣି କେଉଁଠାରେ ଅନୁପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷାଫଳରେ ନାରୀର ନାରୀତ୍ୱ, ବିଳାସିତାର ଚରମରେ ପରିଣତ ହେଉଛି । କିଏ ଆପଣା ଗର୍ବରେ ଅନ୍ତଃସାର ଶୂନ୍ୟ । ଏ ଦୁଇ ଆଦର୍ଶର କୌଣସିଟା ହେଲେ ନାରୀଜାତିର ଉନ୍ନତିକର ନୁହେଁ । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ! ତୁ ମାଁ ! ନାରୀର ଆଦର୍ଶ ହେବୁ । ସମାଜ-ସେବିକା ହେବୁ, ମୋହର ଏହି ଆଶୀର୍ବାଦ ।"

ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନୀରବରେ ଆଶୀର୍ବାଦ ଗ୍ରହଣ କରି କହିଲା, "ମାଁ, ସେହି ଶିକ୍ଷା ମୋତେ ଦିଅ । ମୁଁ ଯେପରି ତୁମର ଆଦର୍ଶ କନ୍ୟା ହେବି ।"

ସେହିଦିନୁଁ ଲକ୍ଷ୍ମୀର ଚରିତ୍ର ଆହୁରି ଉନ୍ନତ ହେଲା । ସେ ବୁଝିଲା, ତାହାର ଜୀବନ ବ୍ୟର୍ଥ ନୁହେଁ । ସେ ସଂସାରର ଅସାର ଅଳିଆ ନୁହେଁ । ଭଗବାନ ତାହାର ଜୀବନରେ ଓଡ଼ିଶାର ନାରୀ ସମାଜର ଉନ୍ନତି ସକାଶେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଶକ୍ତି ଦେଇଛନ୍ତି ।

ଆହା ! ଆଜି ଲକ୍ଷ୍ମୀର କି ସୁଦିନ ! ଏଡ଼େ ବଡ଼ ସତ୍ୟ ! ସେ ସମାଜ ସେବିକା । ଓଡ଼ିଶାର ନାରୀ ସମାଜ ତାହାକୁ ଚାହେଁ । ତାହାର ସେବା, ତାହାର ରଚନା, ତାହାର ଜ୍ଞାନ, ତାହାର ଶକ୍ତି ଓଡ଼ିଶାର ହିତ ସକାଶେ ଦେବାପାଇଁ ସେ ଜନ୍ମ ! ଆଜି ଯେ ସେ ଭାଗ୍ୟବତୀ । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଆପଣାର ଦୁଃଖ ଭୁଲିଲା । ନିଜର ବୈଧବ୍ୟ ବିସ୍ମୃତ ହେଲା । ଜୀବନର ପୂର୍ବ ଘଟଣାସବୁ ମନରୁ ପୋଛିବାକୁ ବସିଲା । ସେ ତ ସାମୟିକ ଅନୁଭୂତି । ଓଡ଼ିଶାର ମଙ୍ଗଳ, ଓଡ଼ିଶାର କଲ୍ୟାଣ ହେଲା ତାହାର ଜପାମାଳୀ । ତାହାପାଇଁ ସେ ଜୀବନ ଢାଳିବ । କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କର୍ମରେ ଆତ୍ମ ସମର୍ପଣ କରି ଆତ୍ମପ୍ରସାଦ ଲାଭ କରିବ । ଏଥିରେ କ'ଣ ତାହାର ନାରୀତ୍ୱ ସଫଳ ହେବନାହିଁ ? ଅନ୍ୟର ସନ୍ତାନକୁ ନିଜର ସନ୍ତାନ ଭାବିଲେ କ'ଣ ତାହାର ମାତୃତ୍ୱ ଆକାଙ୍‌କ୍ଷା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ନାହିଁ । ସେ କିମ୍ପା ଭାବିବ ସେ ବିଧବା, ସେ ସର୍ବସ୍ୱ ବଞ୍ଚିତା !

ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପରମ ଉତ୍ସାହରେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ରତୀ ହେଲା । ଶାନ୍ତିକୁଟୀରର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଭାଗରେ ତାହାର ମଙ୍ଗଳମୟ ସ୍ପର୍ଶ ଯେପରି ନବଜୀବନ ଢାଳିଦେଲା । ବାଳିକାମାନେ ତାହାର ଶିକ୍ଷାରେ ଉନ୍ନତ ହେଲେ । ବିଧବାମାନେ ତାହାର ସାଧନାରେ ପବିତ୍ର ହେଲେ । ଶାନ୍ତିକୁଟୀରର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଶାନ୍ତିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ସେବାରେ, ଶିଳ୍ପରେ, ଶିକ୍ଷାରେ ଶତ ଶତ ନାରୀଜୀବନ ଧନ୍ୟ ହେଲା ।

ଆର୍ତ୍ତର ସହାୟ, ଅନାଥର ମାତା, ଦୁଃଖୀର ସାନ୍ତ୍ୱନାଦାତ୍ରୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀର ଜୀବନ ଆଜି ପୁଣ୍ୟମୟ, ଆଜି ଧନ୍ୟ !

ସ୍ୱାମୀ ସଦାନନ୍ଦଙ୍କର ଭାବନା ବଢ଼ିଲା । ଏପରି ନାରୀ ଦ୍ୱାରା ଓଡ଼ିଶାର କ'ଣ କରିପାରିବେ, ଏହାହିଁ ଥିଲା ତାଙ୍କ ଭାବନାର ପ୍ରଧାନ ବିଷୟ ।

— ୧୨ —

କାଳୀବୋହୂ

ଆଜି ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଶାରେ ମହା ହୁଲ୍‌ସ୍ଥୁଲ୍ ପଡ଼ି ଯାଇଅଛି । ରକ୍ଷଣଶୀଳ ହିନ୍ଦୁଦଳ ଶତମୁଖରେ ସ୍ୱାମୀ ସଦାନନ୍ଦ, ଦ୍ୱାରିକାନାଥ ଓ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ସମାଲୋଚନା କରୁଛନ୍ତି । ଖବର କାଗଜମାନଙ୍କରେ ବିଦ୍ରୁପପୂର୍ଣ୍ଣ ଶତ ଶତ କବିତା, ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ କଥୋପକଥନ ଛଳରେ ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟର ନିନ୍ଦା ଭାସି ଯାଉଛି । କାରଣ ବିଶିଷ୍ଟ କରଣ କୁଳର ଯୋଗ୍ୟ ପିତାର ଯୋଗ୍ୟପୁତ୍ର ହୋଇ ଭଣ୍ଡ ତପସ୍ୱୀ ସଦାନନ୍ଦ ଓ ବହୁରୂପୀ ଦ୍ୱାରିକାନାଥ ଓ ଧର୍ମ୍ମଛଡ଼ା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପ୍ରରୋଚନାରେ ପଡ଼ି ସେ ଗୋଟିଏ ଅଜ୍ଞାତ କୁଳଶୀଳା ଯୁବତୀ ବିଧବାର ପାଣିଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି । ଶାସ୍ତିସ୍ୱରୂପ ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟ ଗୃହରୁ ବିତାଡ଼ିତ, ପିତୃସ୍ନେହରୁ ବଞ୍ଚିତ ଏବଂ ଜାତିଚ୍ୟୁତ । ଗୈରିକ ଧାରଣ କରି, ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟ ଗୈରିକ ବସନା, କାଚ-ସିନ୍ଦୂର-ମାତ୍ର ଭୂଷଣା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସହିତ ଯେତେବେଳେ ଇନ୍ଦିରାଙ୍କ ଗୃହରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ, ଇନ୍ଦିରା ପରମସ୍ନେହରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀକୁ କୋଳକୁ ଟାଣିନେଲେ । ତାଙ୍କ କନ୍ୟାଦ୍ୱୟ ମୀରା ଓ ଧୀରା, ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ପୁଷ୍ପରେ ଭ୍ରମର ତୁଲ୍ୟ ନବାଗତା କୃଷ୍ଣାସୁନ୍ଦରୀର ଅନିନ୍ଦ୍ୟ ମୁଖମଣ୍ଡଳର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ

ପାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟଙ୍କୁ ସାଦର ସମ୍ଭାଷଣ କଲାପରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀକୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କରି ଇନ୍ଦିରା କହିଲେ, " ମାଁ, ତୁମେ ମୋର କାଳୀବୋହୂ । ତୁମେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ଆଶୀର୍ବାଦ କରୁଛି ଓଡ଼ିଆ ଘରର ଲକ୍ଷ୍ମୀ ହୁଅ ।" ଦ୍ୱାରିକାନାଥ ହସି ହସି କହିଲେ, "ଆଉ ଆମପୁତ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟ ଓଡ଼ିଶାର ଅନ୍ଧାର ଆକାଶରେ ନବ ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟ ! ଆଶୀର୍ବାଦ କରୁଛି, ଦୁଇଜଣ ଦୀର୍ଘଜୀବୀ ହୋଇ ଦେଶର ହିତରେ ଲାଗିଥାଅ । ଜାତିଭେଦ, କୁସଂସ୍କାର, ନାରୀ ନିର୍ଯ୍ୟାତନ ଇତ୍ୟାଦି ଆତ୍ମ-ବଳରେ ଜୟ କରି ଓଡ଼ିଶାରେ ନବଯୁଗର ସୂଚନା କର ।"

ଶାନ୍ତିକୁଟୀରରେ ସମଗ୍ର ବାଳିକା ଓ ବିଧବାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ଓ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀର ଦିନ ପରମାନନ୍ଦରେ ଅତିବାହିତ ହେଲା । ନାରୀତ୍ୱର ମହତ୍ୱ, ପତିର ଦେବତ୍ୱ, ନାରୀର ଅପୂର୍ବ ପାତିବ୍ରତ୍ୟର ମହିମା ଲକ୍ଷ୍ମୀର ଜୀବନକୁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କଲା । ସେ ଜୀବନରେ ବହୁଦୁଃଖ ଭୋଗ କରୁଥିଲା, ବହୁ ଦେଶ ବୁଲିଥିଲା, ବହୁତ ଶିକ୍ଷା ମଧ ପାଇଥିଲା, ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟ ତୁଲ୍ୟ ମହାପୁରୁଷଙ୍କୁ ସ୍ୱାମୀରୂପେ ଲାଭ କରି ନିଜର ସବୁ ଦୁଃଖ ସାର୍ଥକ ମଣିଲା ଓ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଲା । ଓଡ଼ିଶାର ନାରୀଜାତିର ଉନ୍ନତି ସକାଶେ ନିଜର ସମୁଦାୟ ରକ୍ତ ଢାଳି ଦେବାକୁ ସୁଦ୍ଧା ତାହାର ବାସନା ହେଉଥିଲା । ପତି ଦେବତାର ଚରଣ ପୂଜା କରି ଆଜି ତାହାର ଜୀବନ ସଫଳ । ଆର୍ଯ୍ୟ ନାରୀର ଆଦର୍ଶ ପାଳନ କରି ସେ ଧନ୍ୟା ହୋଇଅଛି । ମାତୃତ୍ୱର ପରମ ଗୌରବରେ ତାହାର ହୃଦୟ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଆଜି ବାସ୍ତବରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ !

ସ୍ୱାମୀ ସଦାନନ୍ଦଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଇଚ୍ଛାପୁରରେ ବାଳକମାନଙ୍କର ଜାତୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନ କରି ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟ ନିଜ ଜୀବନକୁ ସଫଳ ଜ୍ଞାନ କଲେ । ନୈମିଷାରଣ୍ୟର ଶିକ୍ଷା ଓ ସାଧନା ଭାରତ ବର୍ଷକୁ ଫେରାଇ ଆଣିବାକୁ ସମସ୍ତେ ପ୍ରାଣପଣ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ।

ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ସ୍ୱାମୀ ସଦାନନ୍ଦଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁଶଯ୍ୟା ନିକଟରେ ଆଜି ସମସ୍ତେ ଉପବିଷ୍ଟ । ଇନ୍ଦିରା ଓ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ଆଖିରୁ ଲୁହ ଝରୁଛି । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ମହାଶୋକରେ ପାଷାଣ ପାଲଟି ଗଲାଣି । ବିପିନବାବୁ, ଦ୍ୱାରିକାନାଥ, କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଓ ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟ ତାଙ୍କର ସେବା ଶୁଶ୍ରୁଷାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ସଂଜ୍ଞା ଲାଭ କରିନିଜର ପ୍ରାଣପ୍ରତିମ ଶିଷ୍ୟବର୍ଗଙ୍କୁ ଅନାଇ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ଚକ୍ଷୁ ଲୋତକପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । କିନ୍ତୁ କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ସ୍ଥିର ହୋଇ ବିପିନବାବୁଙ୍କୁ ଅନାଇ କ୍ଷୀଣ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ – "ବାବା ! ମୁଁ କିଏ, ଅନେକଥର ତୁମ୍ଭେମାନେ ମୋତେ ପଚାରିଛ; କିନ୍ତୁ ମୁଁ କହିନାହିଁ । ଜୀବନର ଶେଷ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ କହିବି ବୋଲି ବାସନା କରିଥିଲି, ଆଜି ସେ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଉପସ୍ଥିତ । ବିସ୍ମିତ ହୁଅନାହିଁ, ମୁଁ ଜଣେ ରାଜପୁତ୍ର । ମୋହର ପ୍ରକୃତି ନାମ ଗଜପତି ନରସିଂହ ଜଗଦେବ ହରିଚନ୍ଦନ । ଅନଙ୍ଗଭୀମ, ପୁରୁଷୋତ୍ତମ, ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଯେଉଁ ବଂଶ ଅଳଙ୍କୃତ କରିଥିଲେ, ମୁଁ ସେହି ବଂଶର ଗୋଟିଏ ହୀନ ପଲ୍ଲବ । କହୁଁ କହୁଁ ତାଙ୍କର କଣ୍ଠରୁଦ୍ଧ ହେଲା, ସମସ୍ତେ ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ ହେଲେ । କିଛିକ୍ଷଣ ଆକାଶକୁ ଅନାଇ ଅଲେଖ ନିରଞ୍ଜନଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କରୁ କରୁ ପୁଣି କହିଲେ – "ଗୁରୁକୃପାରେ ନବୀନ ବୟସରେ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଗ୍ରହଣ କରି ଓଡ଼ିଶାର ହିତ ସାଧନରେ ମନପ୍ରାଣ ଢାଳି ଦେଇଥିଲି । ମୋର ଗୁରୁ ସ୍ୱାମୀ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ଅଲେଖ ଧର୍ମବାଦୀ ଥିଲେ । ତାଙ୍କରି ଶିକ୍ଷା ଫଳରେ ମୁଁ ଚିରଜୀବନ ଏକ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଉପାସନା କରି ଆର୍ଯ୍ୟଜାତିର ସମୁଦାୟ ପୁରାତନ ରୀତି ନୀତି ଲୋକଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେଇଛି । ତୁମ୍ଭେମାନେ

ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ତବ ଗାନ କର । ଆଉ ମୋହର ଆରବ୍ଧ କାର୍ଯ୍ୟ ଏକାନ୍ତ ଚିତ୍ତରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ କର ।'' ସଦାନନ୍ଦ ନୀରବରେ ମନ୍ତ୍ରୋଚ୍ଚାରଣ ଆରମ୍ଭ କଲେ ।

ସମସ୍ତେ ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ତବ କରୁ କରୁ ଅନାଇ ଦେଖିଲେ, ସଦାନନ୍ଦଙ୍କ ନୟନଦ୍ୱୟ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇଉଠିଲା । ସ୍ୱାମୀ ଧ୍ୟାନସ୍ଥ ହୋଇ ଦେହତ୍ୟାଗ କଲେ । କ୍ରନ୍ଦନର ରୋଳରେ ଗୃହ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା ।

ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଯଥାବିଧି ସତ୍କାର କରି ସମସ୍ତେ ସ୍ୱ ସ୍ୱ ଗୃହକୁ ଫେରିଗଲେ । ଆଜି ସେମାନେ ଉପଯୁକ୍ତ ନେତା, ପରମ ସ୍ନେହୀ ପିତା ଆଉ ଧର୍ମ୍ମଗୁରୁର ଅଭାବ ତୀବ୍ରଭାବରେ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ ।

ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀର ହୃଦୟରେ ସଦାନନ୍ଦଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ କଠିନ ଆଘାତ କରିଥିଲା । କିଛିଦିନ ସେମାନେ କେବଳ ଶୋକ କରି ବୁଲିଲେ । ପରେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ଶେଷବାକ୍ୟ ସ୍ମରଣ କରି ତାଙ୍କର ଆରବ୍ଧ କାର୍ଯ୍ୟ ସଫଳାର୍ଥେ ମନପ୍ରାଣ ଢାଳି ଦେଲେ । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ସ୍ମରଣାର୍ଥେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଆପଣାର ଗୋଟିଏ ପୁତ୍ରର ନାମ ସଦାନନ୍ଦ, ଅନ୍ୟଟିର ନାମ ଅଲେଖ ଓ କନ୍ୟାର ନାମ ନିରଞ୍ଜନା ଦେଲା ।

ବର୍ତ୍ତମାନ କାଳୀବୋହୂ ସମସ୍ତଙ୍କଠାରୁ ମେଲାଣି ମାଗୁଛି । ତାହାକୁ ବିଧାତା କାଳୀ କରି ସୃଷ୍ଟି କରିଅଛନ୍ତି । ଆଶାକରେ ପାଠକପାଠିକାବର୍ଗ ଗାଳିଦ୍ୱାରା ଅଧିକ କାଳୀ କରିବେ ନାହିଁ ।

ଓଁ ତତ୍ ସତ୍

ପରଶମଣି

ପରଶମଣି

କାଉ କା' ନ କରୁଣୁ ଲଳିତାର ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଲା, ଯେପରି ଗୋଟିଏ ଦୁଃସ୍ୱପ୍ନରେ ସେ ମଗ୍ନ ଥିଲା । ତାହାର ଜ୍ୱର ଛାଡ଼ିଯାଇଛି; କିନ୍ତୁ ଦେହ ବଡ଼ ଦୁର୍ବଳ, ଛାତି ଭିତରଟା ଢେଙ୍କି କୁଟିଲାପରି ଉଠୁଚି ପଡୁଚି । ମୁଣ୍ଡଟା ବଡ଼ ପରାସ ।

ଏହି କେତୋଟି ଦିନ ଜ୍ୱର ସମୟରେ ତାହାର ବୋଉକଥା, ନାନାକଥା ଲଳିତାର ବିଶେଷ ମନେ ପଡୁଛି । ସେ ସେତେବେଳକୁ ହରିପୁରରେ । ତା' ନନା ସେଠି ଡାକବାବୁ । ସେଠି ଥରେ ତାର ଜ୍ୱର ହୋଇଥିଲା । ନନା ତାର ଅଫିସରୁ ଆସି କୋଡ଼ିଏ ଥର ଲେଖାଁ ପଚାରି ଯାଉଥିଲେ । ମୁଣ୍ଡ ପାଖରେ ବସି ବୋଉ ଦିନରାତି ସେବା ଶୁଶ୍ରୂଷା କରୁଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଆଜି ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ବରଷ ହେଲା ଲଳିତା ଯେ କାରାବାସ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୋଗ କରୁଛି, ଏ କଥା କଣ କହିବ ? "ଦେଲା ନାରୀ ଗେଲା ପାରି" ଏବେ ତ ସେ ନିଜ କରମ ଆଦରି ପଡ଼ି ରହିବ । ସେ ପରା ଝିଅ ! ତା' ଭାଗ୍ୟ ପରା ପଥର ତଳେ ! ସତେ ପଥର ନେଉଟିବ, ତା' ଭାଗ୍ୟ ଫେରିବ ? ଗଭୀର ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସରେ ଲଳିତାର ହୃଦୟ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ପୁଣି ଭାବିଲା, ସେ ତ ମଣିଷ, ତା' ପାଇଁ ବିଧାତା ଏତେ ଦୁଃଖ କିଆଁ ଖଞ୍ଜିଲା ? ତାରି ନନା, ତାରି ବୋଉ, ତାଙ୍କଠୁ ଜନମ, ତାଙ୍କରି ହାତରେ ମଣିଷ, ଆଉ ତାଙ୍କଠୁ ଆଜି ସେ ଶତ ଦୂରରେ, ପୁରୁବଠୁ ପଶ୍ଚିମ ଭଳି । ତାଙ୍କର ପଦେ ସ୍ନେହ-ବୋଳା କଥା ଶୁଣିବାକୁ ଲଳିତାର ପ୍ରାଣ କାନ୍ଦି ଉଠିଲା । ସ୍ୱପ୍ନରେ ସୁଦ୍ଧା ବୋଉ କତିରେ, ରୋଷେଇଶାଳରେ, ନନାଙ୍କ ମେଜ କତିରେ, ଦଣ୍ଡେ ବସିବାକୁ, ଟିକେ ଠିଆ ହେବାକୁ ତାର ମନ ବଳିଲା । ସେ ଘରର ଏ ପାଖ ସେ ପାଖ ଅନାଇଲା । କେହି ନାହିଁ । ସେ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସଟିଏ ଟାଣିଲା । ତତଲା ଦି'ଟୋପା ଲୁହ ତା' ଆଖିରୁ ମୁଠୁଳା ଉପରକୁ ଗଡ଼ିଗଲା । ଲଳିତା ଆଖି ବୁଜିଲା ।

ଆଜି ଦୁଇ ବରଷରୁ ଅଧିକ ହେଲା ସେ ଏ ଘରର ବୋହୂ; କିନ୍ତୁ ବନ୍ଦିନୀ କହିଲେ ଅଧିକ ଉପଯୁକ୍ତ ହୁଅନ୍ତା । ବଣର ସାରୀକୁ ଆଣି ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପିଞ୍ଜରାରେ ରଖ ବା ଲୁହା ପିଞ୍ଜରାରେ ରଖ ତା'ଦୁଃଖଟି ଯିମିତି ଏକା । ବୋହୂ କୁହ, ସ୍ତ୍ରୀ କୁହ ବା ବନ୍ଦିନୀ କୁହ, ଲଳିତାର ଦୁଃଖ ସେହି

ଏକା । ଏ ଘରେ ତା' ସ୍ୱାମୀ ନାମରେ ପରିଚିତ ବ୍ୟକ୍ତି ବାର ମାସରୁ ଏଗାର ମାସ ଥାଆନ୍ତି କଟକରେ ଚାକିରୀ ଲାଗି । ତାଙ୍କ ସହିତ ଲଳିତାର ପରିଚୟ ଅଳ୍ପ । ଆଉ ପ୍ରକୃତିର ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଅଛି କି ନାହିଁ, ସେ କଥା ଲଳିତା କେବେ ଚିନ୍ତା କରିନାହିଁ ।

ବିଦ୍ୟାଧର କିରାଣୀ । ଦିନ ଦଶଟାରୁ ରାତି ସାତଟାଯାକେ ଅଫିସର ଗୋଟିଏ ଅପରିସର, ଅଳ୍ପାଲୋକ, ବାୟୁବିହୀନ ପ୍ରକୋଷ୍ଠରେ ଗଦାଏ ଖାତା ଘାଣ୍ଟି ଘାଣ୍ଟି ତାଙ୍କ ପ୍ରକୃତିର କୋମଳ ଅଂଶ ଏକାବେଳେ ପାଷାଣରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଇଛି । ଟଙ୍କା ୪୦ ଟାକୁ ଗଧ ଖଟଣି ଖଟି ଖଟି ମନୁଷ୍ୟତା ଯଦି ମନୁଷ୍ୟର ଲୋପ ନ ପାଇବ ତେବେ ଆଉ କାହିଁରେ ଲୋପ ପାଇବ ?

ଘରେ ତାଙ୍କର ବିଧବା ମାତା, ବିଧବା ଭଗିନୀ ଓ ଭ୍ରାତୃଜାୟା ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ପାଞ୍ଚଟି ସନ୍ତାନ; ଆଉ ନିକଟରେ ବାରବର୍ଷ ବୟସ୍କ ଭ୍ରାତା ବାଳକ ବୃନ୍ଦାବନ । ବୃନ୍ଦାବନ ନର୍ମାଲ ସ୍କୁଲ୍‌ରେ ପଢ଼େ, ଆଉ ଘରର ରୋଷେଇବାସ କରେ ।

ବୋହୂ ଘରକୁ ଆସିବାର ଚାରିମାସ ପରେ ଥରେ ବିଦ୍ୟାଧର ବଡ଼ ଉତ୍ସାହରେ କଟକରେ ବସାଘର ଠିକଣା କରି ନବବଧୂକୁ ଆଣିବାକୁ ଘରକୁ ଗଲେ । କିନ୍ତୁ ମାତା ବାରଣ କଲେ । ନୂଆ ଭୂଆଷୁଣୀ ଦାଣ୍ଡକୁ ବାହାରିବ ! ଲୋକେ ହସିବେ । ପିଲାଟା ତେର ବର୍ଷର, କଟକ ସହର କୋଉ କଥା, ବାର ଅପନିନ୍ଦା ଶୁଣିବାକୁ ହେବ । ଲଳିତା ନିରାଶ ହୋଇ ସ୍ୱାମୀକୁ ବିଦାୟ ଦେଲା । ତାହାର ନବୀନ ଜୀବନର ମଧୁର ସ୍ୱପ୍ନ ହଠାତ୍ ଭାଙ୍ଗିଗଲା ପରା; କିନ୍ତୁ ତଥାପି ତା'ମନରେ ଆଶା ଥିଲା । ଶାଶୁ କହିଛନ୍ତି ପିଲାଟା, ଆର ବର୍ଷକୁ କ'ଣ ଆଉ ସେ ବାଧା ଥିବ ? ଆଉ ଛ ମାସ ପରେ ସ୍ୱାମୀ ଆସିଲେ । ଲଳିତା ନୂତନ ଆଶାରେ ନୂତନ ଆନନ୍ଦରେ ଘେନିଯିବେ । ବଡ଼ ଜା ରମାଙ୍କର ଈର୍ଷା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହାର ତ୍ରାହି ମିଳିବ । ନଣନ୍ଦ ତମାଳିନୀ ଏଥର କାହା ଉପରେ ଚଡ଼ାଉ କରିବେ ? ଶାଶୁଏ କାହା ଉପରେ ଗରଗର ଖରଖର ହେବେ ? ଲଳିତା ଭଲରୂପେ ବୁଝିଥିଲା, ଏ ଘରେ ତାକୁ ସ୍ନେହଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖନ୍ତି କେବଳ ଜଣେ । ସେ ଜଣକ ତା' ସ୍ୱାମୀ ତା'ଜୀବନ ଦେବତା । ଆଉ ସେତକ ଭାବି ଲଳିତା ମହାସୁଖୀ । ଶାଶୁ, ନଣନ୍ଦ, ଜା ଚାହିଁଲେ ଚାହାନ୍ତୁ, ନୋହିଲେ ନାହିଁ । ସ୍ୱାମୀ ତ ଆଦର କରନ୍ତି । ଛୁଟିର କେତୋଟି ଦିନ ପରମାନନ୍ଦରେ କଟିଲା । ଯିବାଦିନର ନିକଟ ହେଲା । ବିଦ୍ୟାଧର ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଘେନିଯିବା କଥା ଉତ୍‌ଥାପନ କଲେ । ଏଥିରେ ମାତା ଚିଡ଼ିଭିଡ଼ି ହୋଇ ଗୋଡ଼ କଚାଡ଼ି କଚାଡ଼ି ଆରଘରକୁ ଚାଲିଗଲେ, କେବଳ ଶୁଭିଲା କଠୋର କଟୂକ୍ତି । ବିଦ୍ୟାଧର ମାତାଙ୍କୁ ଅଧିକ ବିରକ୍ତ କରିବାକୁ ସାହସୀ ହେଲେ ନାହିଁ । ନିରାଶ ଚିତ୍ତରେ କଟକ ଗଲେ । ନବନୀତ କୋମଳଯୌବନା ଲଳିତା, ହୃଦୟପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରେମ, ପ୍ରାଣପୂର୍ଣ୍ଣ ଆକୁଳ ଆକାଂକ୍ଷା ଘେନି ପଲ୍ଲୀର ସେହି କ୍ଷୁଦ୍ର ଗୃହର ନିଭୃତ କକ୍ଷରେ ପଡ଼ି ରହିଲା; ଦିନାକେତେ ବଡ଼ କାନ୍ଦିଲା, ଘରର କାମଦାମ କରିପାରିଲା ନାହିଁ । ବୋହୂର ଅନ୍ୟମନସ୍କତାକୁ ଆଳସ୍ୟର ଲକ୍ଷଣ ଭାବି ଶାଶୁଏ ଉତ୍ତମ ମାଧମ ଥୋଇବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । କାମର ଲମ୍ବ ଲମ୍ବ ତାଲିକା ହେଲା । ତମାଳିନୀ ଓ ରମାସୁନ୍ଦରୀ ହାତ ଗୋଡ଼ ଯୋଡ଼ି ବସି ପାନଖିଆ ଓ ପରଚର୍ଚ୍ଚାର ସୁବିଧାଟିକ କରିନେଲେ । ତମାଙ୍କ ଗୁଣବତୀ କନ୍ୟା କମା, ମାଈଙ୍କ ନାମରେ ଖଟମିଛ କହି ଆଈ ମନ ପାଇବାକୁ ବ୍ୟସ୍ତ ହେଲା ।

ସବୁ ଦୁଃଖ ମୁଣ୍ଡରେ ମୁଣ୍ଡାଇ, ହାତପିଠିରେ ଲୁହ ପୋଛି, ଗଧ ପରି ଖଟି ଖଟି ପେଟକୁ ମୁଠାଏ, ଦେହକୁ ଖଣ୍ଡେ ସମ୍ବଳ କରି ଚଉଦ ବରଷର ଲଳିତା ଦିନ କଟାଇଲା । ତାହାର କେବଳ ଶେଷ ଭରସା ଥିଲା ତାହାର ସ୍ୱାମୀ, ସେ ତାକୁ ଭଲ ପାଏ । ଶାଶୁ ହଜାର ଗାଳିମାଡ଼ ଦିଅନ୍ତୁ, ନଣନ୍ଦ ଜା' ହଜାର ତିରସ୍କାର କରନ୍ତୁ, ପୁତୁରା ଝିଆରୀ ହଜାର ଖଟମିଛ କହନ୍ତୁ, ତାହାର ଶେଷ ସମ୍ବଳ, ତାହାର ଶେଷ ଆଶା, ନୈରାଶ୍ୟ-ଅନ୍ଧକାରର ଧ୍ରୁବତାରା ତାହାର ସ୍ୱାମୀର ପ୍ରେମ, ତାହାର ଜୀବନ-ଦେବତାର ସେହି ମନୋମୋହନ ମୂର୍ତ୍ତି, ଏଗାର ମାସ ପରେ ଥରେ ତ ଆସିବେ, ଦୋଳ ଦଶରାକୁ ଥରେ ତ ଘରେ ପାଦ ଦେବେ । ସେହି ତ ଲଳିତାର ଲକ୍ଷେ ଟଙ୍କା । ସେ ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖିଲେ ଲଳିତା ଯେ ସବୁ ଦୁଃଖ, ସବୁ ମାଡ଼ର ଜ୍ୱାଳା ଭୁଲିଯିବ ।

ଲଳିତା ଲେଖିପଢ଼ି ଜାଣେ; କିନ୍ତୁ କେବେହେଲେ ସ୍ୱାମୀକୁ ପତ୍ର ଲେଖିପାରି ନାହିଁ । ତାହାର ବଡ଼ ଲଜ୍ଜା । ଶାଶୁ ଶୁଣିବେ, ନଣନ୍ଦ ଜା ହେରିକା ଜାଣିବେ, କ'ଣ ଭାବିବେ କେତେ ଗାଳି ଗଞ୍ଜଣା ଦେବେ; କିନ୍ତୁ ସ୍ୱାମୀକୁ ଜଣାଇବା ପାଇଁ କ'ଣ ତା'ମନରେ କଥା ନାହିଁ ? କଥା ଅଛି; କିନ୍ତୁ ଜଣାଇବାର, ବୁଝାଇବାର ପନ୍ଥା ତାକୁ ଅଗୋଚର । ସେ ତ ସ୍ୱାମୀ ସହିତ ଭଲକରି କଥା କହିପାରେ ନାହିଁ । କଥା ଅଛି; କିନ୍ତୁ ଜଣାଇବାର, ବୁଝାଇବାର ପନ୍ଥା ତାକୁ ଅଗୋଚର । ସେ ତ ସ୍ୱାମୀ ସହିତ ଭଲକରି କଥା କହିପାରେ ନାହିଁ । ଛୁଟିର କେତୋଟି ଦିନ ସେ ସ୍ୱାମୀକୁ ପରିତୋଷରେ ଭୋଜନ କରାଇବା ପାଇଁ ରୋଷେଇ ଘରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥାଏ । ବୋଉ ତାକୁ କେତେ ରନ୍ଧା ଶିଖେଇଛି । ସ୍ୱାମୀକୁ ରାନ୍ଧି ନ ଖୁଆଇଲେ ତା' ଶିଖିବା ଯେ ବୃଥା । ତଥାପି ଦିନବେଳେ ସ୍ୱାମୀ ସହିତଙ୍କ ଦେଖାହେଲେ ଲାଜରେ ସେ ମରିଯାଏ, ଓଢ଼ଣାଟି ଟାଣି ଅନ୍ୟ ଘରକୁ ପଳାଏ, କାଳେ କମା, ମିନି ଦେଖି, ଆଇ ଆଗରେ କହିଦେବେ ପରା !

କିନ୍ତୁ ଲଳିତା ବାଟ ଚାହିଁଥାଏ । ସପ୍ତାହରେ ଶାଶୁ ନିକଟକୁ ଦୁଇଖଣ୍ଡି ପତ୍ର ଆସେ । ସେ ଭଲ ଅଛନ୍ତି, ଏ କଥା ଅନ୍ୟ ମୁହଁରୁ ଶୁଣି ମଧ ତାହାର ଦଗ୍ଧ ପ୍ରାଣରେ ଶାନ୍ତି ଆସେ !

ଦୋଳ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ । ଲଳିତା ଭାବିଲା, ସ୍ୱାମୀ ଘରକୁ ଆସିବେ । ଭାବନାରେ ଆନନ୍ଦିତା ହେଲା । ମାତୃଦତ୍ତ ଲୁଗା ପେଡ଼ି ଫିଟାଇ ସଯତ୍ନରକ୍ଷିତ ଗୋଲାପୀ ପାଟ ଖଣ୍ଡିକର ଭାଙ୍ଗ ଖୋଲି ଦେଖିଲା, ସ୍ୱାମୀ ଆସିଲେ ପିନ୍ଧିବ ପରା ! କଲିକତୀ ବଣିଆ ତିଆରି ପୁଷ୍ପ ହାରଟି ଗଳାରେ ନାଇବ ପରା, ଆଉ ସ୍ୱାମୀ ଲୁଚାଇକରି ଯେଉଁ ସୁନାଚୂଡ଼ି ଦି'ପଟ କଟକରୁ ଆଣି ଦେଇଛନ୍ତି, ହାତରେ ନାଇବ ପରା, ପରକ୍ଷଣରେ ଲଜ୍ଜା ଗ୍ରାସ କଲା । ଏ ଆଡ଼କୁ ସେ ଆଡ଼କୁ ଅନାଇଁ ପେଡ଼ି ବନ୍ଦ କଲା । ବାହାରୁ ନଣନ୍ଦର କର୍କଶ କଣ୍ଠ ଶୁଭିଲା, ''ହଇଲୋ ନୂଆବୋହୂ । ଘରଟା ଭିତରେ ପଶି କ'ଣ କରୁଛୁ ? ଦିନରାତି ବାପ ଦେଇଥିବା ଲୁଗା ଖଣ୍ଡିକ ଦେଖା ହେଉଛି ପରା । ଛିଆଲୋ ଛାର ପାଟଖଣ୍ଡିକ ! ଆମ ଦି'ହାତରେ କେତେ ବନାରସୀ, ନୀଳାମ୍ବରୀ, ପୀତାମ୍ବରୀ ପିନ୍ଧିଛୁଁ, ଆଉ ଇମିତି ହଲେଇ ଫୁଲେଇ ହଉନା । ରଖ୍ ତୋ ପେଡ଼ି ସଜଡ଼ା, ଆଗ ରନ୍ଧାଘର କାମ ଦେଖ, ମାଛ ପନ୍ଥେ ବିଲେଇ ଖାଉଛି, ମୋ'ପାଟ ପଡନୀ ପିନ୍ଧା ଲାଗିଛି ।'' ଏହା କହି ନାନାଦି ଅକଥ୍ୟ ଭାଷାରେ କଥାର ଉପସଂହାର କରି ପାନବଟାଟା ଟାଣିଆଣି ପାନ ଭାଙ୍ଗି ବସିଲା । ଲଳିତା ଯାଉଁ ଯାଉଁ ଶୁଣିପାରିଲା ମାଲୋ ଅଳସେଇ ପାନ ଖଣ୍ଡକ ଭାଙ୍ଗିବାକୁ ଭାର୍ଜନ ନୁହଁ । ଆମ ଶାଶୁ ଶଶୁର

ଘରେ ଆମେ ଇମିତି ଏକା ଫୁଲଚନ୍ଦନ ନାଇ ବସିଥିଲେଇଁ, ଆଉ ଆମ ଗୋଡ଼ତଳକୁ ସାତ ତିଅଣ ନଅ ଭଜା ସଜଡ଼ା ହଉଥିଲା !

ତା'ଆରଦିନ ଡାକବାଲା ଚିଠି ଦେଇଗଲା । ଶାଶୁ ପଢ଼ି ଲେଖି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ରମା ସୁନ୍ଦରୀ ପଢ଼ି ଶୁଣାଇଲେ, ବିଦ୍ୟାଧର ଲେଖିଛନ୍ତି, ବହୁତ ଖର୍ଚ୍ଚ, ଏଥର ଘରକୁ ଆସି ପାରିବେ ନାହିଁ, ଆସିବେ ଏକାବେଳକେ ଯାଇ ଦଶରାରେ । ଲଳିତା ମୁଣ୍ଡରେ ବଜ୍ରାଘାତ ହେଲା । ନିତି ସକାଳୁ କାଉଟିକୁ ଆଧାର ଦେଇ ଦେଇ ଯାହା ପଚାରିଥିଲା, ସବୁ ମିଛ । ଅଲକ୍ଷଣା କାଉଟା ଉପରେ ତାର ବଡ଼ ରାଗ ହେଲା । ଆଖିରୁ ଝଡ଼ି ପଡୁଥିବା ଦି'ଟୋପା ଲୁହ ସମ୍ଭାଳି ନେଇ ଲଳିତା ଘର କାମରେ ମନ ଦେଲା । ତାହାର ବିରସଭାବ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଶାଶୁ ନିତାନ୍ତ ଅସହନୀୟ ଭାଷାରେ ତାକୁ ମର୍ମାନ୍ତିକ କଷଣ ଦେଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ ବୋହୂ – ସେ କ'ଣ ଉତ୍ତର ଦେବ ?

ପୁଣି ମାସ ପରେ ମାସ ବହିଗଲା । ଦଶରା ଛୁଟି ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ବିଦ୍ୟାଧରଙ୍କର ଦେଖା ନାହିଁ କି ପତ୍ର ନାହିଁ । ମାସ ଆରମ୍ଭରେ କୋଡ଼ିଏଟି ଟଙ୍କା ପଠାଇଦେଇ ସେହି ଯେ ଲେଖିଥିଲେ ମୁଁ ଭଲ ଅଛି, ସେତିକି । ଭାବନାରେ ଭାବନାରେ ଲଳିତାର ଜର ହେଲା; କିନ୍ତୁ ଜର ହେଲେ ପଚାରେ କିଏ ? ସେହିଥିରେ ବାପାଲୋ ବୋଉଲୋ ହୋଇ ଲଳିତା ସାତ ତିଅଣ ନଅ ଭଜା କରି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଖାଇବାକୁ ଦେଲା । ଶାଶୁଙ୍କର ବରାଦ୍ ହେଲା ଆରିଷା ପିଠା ଛଣାଯିବ । ପୂଜାପାର୍ବଣ ଆୟୋଜନରେ ଜରୁଆ ଦେହରେ ଢେଙ୍କି ଚକି କାମରୁ ସୁଦ୍ଧା ଛୁଟି ମିଳିଲା ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଗତ କାଲି ପ୍ରବଳ ଜରରେ ସେ ଅଜ୍ଞାନ ହୋଇ କୂଅମୂଳେ କଚାଡ଼ି ହୋଇ ପଡ଼ିଗଲା । ପାଣିଭରା ମାଠିଆ ତ ପଡ଼ି ଦଶଖଣ୍ଡ ହେଲା, ଏଣେ କୁଣ୍ଡମୂଳ ପଥର ବାଜି ମୁଣ୍ଡ ଠାଏ କଣା ହୋଇଗଲା । ରକ୍ତରେ ଲୁଗାପଟା ଭାସିଲା । ପଡ଼ଶୁଣୀ ଇନ୍ଦୁମା ପୋଖରୀରେ ଗାଧୋଉଥିଲା; କ'ଣ ଦୁମ୍‌କିନା ପଡ଼ିଲା ଶୁଣି, ଓଦା ସରସର ଲୁଗାରେ କୂଅମୂଳକୁ ଦୌଡ଼ି ଯାଇଁ ଦେଖେ, ସର୍ବନାଶ ! "ଇଲୋ ମାଉସୀ, ମାଉସୀ, ତୋ ବୋଉ କ'ଣ ପଡ଼ି ଚେତା ବୁଡ଼ିଗଲାଣି, ମୁଣ୍ଡ ଫାଟି ରକତ ବୋହୁଛି । ଆଲୋ ଦେଖିଯା ।" ତା'ପାଚିରେ ଗାଧୋଇ ଆସିଥିବା ବିମଳା ମା', ରତିନାନୀ ଗୁଣ୍ଡିଚା ବୋଉ ଇତ୍ୟାଦି ଘଟାନସ୍ଥଳରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ଯେମିତି ମାୟା ମମତାରେ ବୁଡ଼ି ରହିଛନ୍ତି, ଏପରି ଭାବ ଦେଖାଇ ନଣନ୍ଦ ଜା, ଦି'ଜଣ ଯାକ ଘରୁ ଦଉଡ଼ି ଅଇଲେ । ଶାଶୁଙ୍କ ଆଖିରୁ ଲୁହ ବହିଲା ପରା ! ପଣତକାନିଟା ଆଖିରେ ଦେଇ କହିଲେ, "ବାୟାଣୀଟାକୁ କିଏ କହୁଛି ପାଣି କାଢ଼ ବୋଲି ! ବାପା ମା' ମୂକରୁ ଝିଅକୁ ସଉଖିନୀ କଲେ, କାମଦାମ ତ ମୋଟେ ଜାଣିନାହିଁ; ଗହିରା କୂଅ ଦେଖି ମୁଣ୍ଡ ବୁଲାଇଲା ପରା !" ମାଇପୀମାନେ ଧରାଧରି କରି ନେଉଁ ନେଉଁ ରତିନାନୀ କହିଲା, "ଇଲୋ ନାନୀ ! ବୋହୂ ଦେହରେ ତ ସାତତାଳ ଜର ଭରତି, ଦେହଟା ତ ଖଇ ଫୁଟିଛି ।"

ଶାଶୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ କହିଲେ, "ଜର ହେଇଛି । ଆମକୁ ଜମା କହିନାହଁ । ଏମିତି କପଟ ସ୍ୱଭାବକୁ ମୋ'ର ହାଡ଼ ଚିଡ଼େ ।"

ଜା, ନଣନ୍ଦ ବୋହୂକୁ ନେଇ ବିଛଣାରେ ଶୁଆଇଲେ । କନା ଖଣ୍ଡିଏ ପୋଡ଼ି କପାଳର ଖଣ୍ଡିଆ ଜାଗାରେ ମାଡ଼ିଦେଲେ । ଲଳିତା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଚେତନ ହୋଇପଡ଼ି ରହିଲା ।

''ଅରକ୍ଷିତକୁ ଦୈବ ସାହା'' ଲଳିତା ନ ମରି ବଞ୍ଚିଉଠିଲା । ଆରଦିନ କାଉ କା' କଲାବେଳକୁ ତାର ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଲା । ତାହାର ରହି ରହି କେବଳ ବାପଘର କଥା ମନେ ପଡ଼ିଲା । ବୋଉର ସୁନ୍ଦର ମୁହଁଟି, ସାନଭାଇ ଲକ୍ଷ୍ମିଆର କଅଁଳ କଥା, ନନାଙ୍କର ''ମା' ଡାକ, ସବୁଗୁଡ଼ିକ ତା'ଆଖି ଆଗରେ ଆଜି ବଡ଼ ମଧୁର ଦିଶିଲା । ନନାର କଥା ପଦେ ଶୁଣିବାକୁ, ସାନ ଭଉଣୀ ରେବତୀର ''ନାନି ନାନି'' ଡାକ ଶୁଣିବାକୁ ତାହାର ତୃଷିତ କାନ କେତେ ଆକୁଳ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ତାହାର ବୃଥା ଆକୁଳତା । ପିତା କ'ଣ ସତେ ଆସିବେ ? ସତେ ଅଭାଗିନୀର ମୁହଁ ଚାହିଁବେ ? ବୋଉ କଣ ସତେ ତା କଥା ମନେ କରେ ? ଆହା, ଏଠି ଯୋଉ ବୋଉ ଅଛି, ସେ ତ ଯମଗ ମୂର୍ତ୍ତି ! ଲଳିତାର କାଠଫାଳିଆ ମାଡ଼ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଲା । କି ନିର୍ମ୍ମମ ପାଷାଣ ! କାହିଁକି ସେ କଣ ଦୋଷ କରିଥିଲା କି ? ପରଝିଅକୁ ବିଭା କରି ଆଣିବେ, ଶେଷକୁ ଏପରି ମାଡ଼ ମାରି ତା' ହାଡ଼ ଭାଙ୍ଗିବେ ! କିବା କଥା ! ତା' ଯୌତୁକ ଭଲ ହୋଇନାହିଁ, ଗହଣା ଗୁଡ଼ା ନୀରସା, ସେଥିରେ ତାର ଦୋଷ କ'ଣ ? ଟ୩୫ଙ୍କାର ଡାକବାବୁ ତା' ବାପ, ଆଉ କେତେ ଦେଇଥାନ୍ତେ ? ଆହା ନନା ଯେ ପାରୁପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦେଇଛନ୍ତି । ଝିଅ କ୍ୱାଇଁ ମନ ପାଇବା ପାଇଁ ସବୁରୁ ସବୁ ଖଞ୍ଜିଦେଇ ପୁଣି ଏତେ ଅପମାନ ! ଅଭିମାନରେ ଲଳିତାର ଛାତି ଫାଟିପଡ଼ିଲା । ଭାବିଲା, ଏ ପୂର୍ବଜନ୍ମ କର୍ମର ଫଳ; ଏମିତି ହାନିକପାଳୀ ନ ହୋଇଥିଲେ, ଦିଅଁପରି ବର ପାଇ ସେ ଦିନେ ସୁଖ ବୋଲି କ'ଣ ଜାଣିଲା ନାହିଁ । ଚିନ୍ତା କରୁ କରୁ ଅଜ୍ଞାତରେ ତା' ଆଖିପତା ନିଦରେ ଭାରି ହୋଇଗଲା ।

ବେଳ ଦୁଇଘଡ଼ି ବେଳକୁ ଅନ୍ୟ ଘରୁ ପାଟି କରୁ କରୁ ଝଡ଼ପରି କବାଟ ଠେଲି ଆସି ପଶିଗଲେ, କରାଳମୂର୍ତ୍ତି ଶାଶୁ ! ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ଲଳିତା ଧଡ଼କିନା ବିଛଣାରୁ ଉଠିପଡ଼ି କଣରେ ପଶିଗଲା । ମେଘଗର୍ଜ୍ଜନ ପରି ପାଟି ମେଲାଇ ଶାଶୁ କହିଲେ, ''ଇଲୋ, ଅଲିଅଳର ଝିଅ, ଦିନ ଦଶଟାକୁ ଉଠ୍, ସକାଳୁ ଉଠି ବୁଢ଼ୀ ନୋକଟା ବାସି ପାଇଟି ସବୁ ସାରିଲିଣି, ଏବେ ତୋ ଗୋଡ଼ ମୋଡ଼ିବା ପାଇଁ ବାକି ରହିଲା ପରା ! କାଲି ଟିକେ ଜର ହୋଇଥିଲା ବୋଲି ରାଣୀଙ୍କ ଛଟା ସୁଆଗ ଦେଖ ! ଶାଶୁ, ନଣନ୍ଦ ରାନ୍ଧିବାଢ଼ି ଦେଲେ ସାଆନ୍ତାଣୀ ଗୁଣ୍ଡା ବଳିବେ । ଯା'ମୋ' କପାଳରେ ଥିଲାରେ ବିମ୍ବାଧର । ତମ ବାପ ପୁଅର ପାଇଟି କରି କରି ଏବେ ବୁଢ଼ୀ ବେଳକୁ ବୋହୂ ସେବା ନ କଲେ ଭାତ ମିଳିଲା ନାହିଁ ! କୁଆଡ଼େ ଗଲ ହେ ଛାଡ଼ି ।'' କାନ୍ଦଣା ସ୍ୱରରେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ କଥା ବାହୁନୁ ବାହୁନୁ ବୁଢ଼ୀ ପୋଖରୀକି ଗାଧୋଇ ଗଲେ । ଲଳିତା ମୁହଁ ଧୋଇ, ଆଖି ପୋଛି ବାରିଆଡ଼େ ଗଲାମାତ୍ରେ ବାଘୁଣୀ ପରି ଡମାଳିନୀ ଖାଇ ଗୋଡ଼ାଇଲେ । ଲଳିତା ନିତାନ୍ତ ହତାଶରେ ଅସୁସ୍ଥ ଦେହ ଘିନି ପ୍ରାତଃକୃତ୍ୟ ସାରିବସିଲା ।

ଭାତ ବସାଇ, ପରିବା କାଟି, ମସଲା ବାଟୁ ବାଟୁ ବଡ଼ ଜା ତୁଚ୍ଛାଟାରେ କଳି କଲେ । ଶାଶୁ ପୂଜା ସାରି ଆସି ବଡ଼ ବୋହୂର ପାଟି ଶୁଣି ଦୁଇଟି ବୋହୂଙ୍କୁ ଜୀଅନ୍ତା ଯମଘରକୁ ପଠାଇବା ବ୍ୟବସ୍ଥା କରୁ କରୁ ଖଣ୍ଡିଆ ଭୂତ ପରି ଆସି ରୋଷେଇ ଘରେ ପଶିଗଲେ । ତାଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖି ଲଳିତା ଛାତିରୁ ଅଧେ ରକ୍ତ ଶୁଖିଗଲା । ସେ ଭାତ ଗାଳିବାକୁ ଯାଉଥିଲା । ତାହାର ଥର ଥର ହାତରୁ ଭାତହାଣ୍ଡିର ଫନ୍ଦଟା ଛାଡ଼ିଗଲା ମାତ୍ରେ ଢୁଲ୍‌କିନା ତତଲା ହାଣ୍ଡିଟା ତା'ଗୋଡ଼ ଉପରେ କଚାଡ଼ି ହୋଇପଡ଼ିଲା । ହାଣ୍ଡି ତ ନବଚୂନା ହେଲା; ଭାତଗୁଡ଼ିକ ବିଞ୍ଛି ତତଲା ପେଜ ପଡ଼ି ଶାଶୁ

ବୋହୂ ତିନିଙ୍କର ଗୋଡ଼ ପୋଡ଼ିଗଲା । ପୋଡ଼ା ଜ୍ୱାଳାରେ ଛଟପଟ ହୋଇ ଅକଥ୍ୟ ଭାଷାରେ ଲଳିତାକୁ ଗାଳି ଦେଉ ଦେଉ ରମା ବାହାରକୁ ପଳାଇଗଲା । ଶାଶୁ ଦିଗ୍‌ବିଦିଗଜ୍ଞାନଶୂନ୍ୟା ହୋଇ ଫୁଙ୍କନଳାଟି ଉଠାଇ ବୋହୂର ମଝି ପିଠିରେ କଷି କଷି ଚାରିପାଞ୍ଚ ପାହାର ବାଡ଼େଇ ଗଲେ ।

ଘଟନାସ୍ଥଳରେ ଚମାଳିନୀ ପହଞ୍ଚି କାଣ୍ଡ ଦେଖି ବୋହୂକୁ ଦୋଷୀ ସ୍ଥାନ କରି ତଣ୍ଟିଆ ଦେଇ ରନ୍ଧାଘରୁ କାଢ଼ି ଆପେ ରାନ୍ଧି ବସିଲା । ମାତା ଓ କନ୍ୟାର ଐକତାନ କଣ୍ଠରେ ବାରିପଟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉଛୁଳି ଉଠିଲା ।

ଛାତିର କୋହ ଛାତିରେ ଚାପି ଅପରାଧିନୀ ଲଳିତା ଆସି ଆପଣା କୋଠରୀରେ ବସିଲା । ତାହାର ବାହ୍ୟଜ୍ଞାନଶୂନ୍ୟ ଦେହ କାନ୍ଥକୁ ଆଉଜି ରହିଲା । ଲୁହ ଆଖିପତାରେ ଶୁଖିଲା ! ପୋଡ଼ା ଗୋଡ଼ ହାତର ଜ୍ୱାଳା ଅପେକ୍ଷା ତାହାର ହୃଦୟର ଜ୍ୱାଳା ଅସହନୀୟ । ସେ ସତସତିକା ଆଜି ଶାଶୁ ନଣନ୍ଦଙ୍କୁ ଘୃଣା କଲା । ଏହିମାନେ ପୁଣି ଗୁରୁଜନ, ଦିଅଁ ଦେବତା । ତାହାର ମୁଖ ଫିଟିଲା ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ମନେ ମନେ ସଞ୍ଚିତ କ୍ରୋଧ ଓ ଅଭିମାନରେ ତାହାର ସର୍ବାଙ୍ଗ ବିଷରେ ଜର ଜର ହେଲା ପରି ଲାଗିଲା । ନିଜ ଜୀବନ ଉପରେ ତାହାର ଭାରି ଘୃଣା ହେଲା । ସ୍ତ୍ରୀ–ଜନ୍ମ ପାଇ ସେ ଯେ କେଡ଼େ ହୀନା; ଏହା ବୁଝିବାକୁ ତା'ର ଆଉ ବାକି ରହିଲା ନାହିଁ । କତିରେ ତା'ପୋଷା ବିଲେଇଟି ଆସି ବସିଲା । ଲଳିତା ତା' ଦେହ ଆଉଁଷି ଭାବିଲା, ''ବିଲେଇଟି ଭଲା ହୋଇଥାଆନ୍ତି ।'' ଆଜି ସେ ଉପାସ । ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳକୁ ଉଦିଆ ଦୋକାନରୁ ଉମା ଦୁଇପଇସାର ଚୁଡ଼ାଭୂଜା ଆଣିଦେଲା । ଲଳିତା ତାହାହିଁ ପାଟିରେ ପକାଇ ଶୋଇଲା ।

–୨–

ବାଡ଼ିପଟ ଘୋର ଅନ୍ଧାର; ଆଉ ଲଳିତାର ହୃଦୟ ତଦପେକ୍ଷା ଅନ୍ଧକାର । ଆକାଶ ନକ୍ଷତ୍ରଖଚିତ; କିନ୍ତୁ ଲଳିତାର ହୃଦୟ ଆଶାଲୋକଶୂନ୍ୟ । ନିରାଶ ହୃଦୟର ବେଦନା ଘେନି ଲଳିତା ଆସି ପୋଖରୀ କୂଳରେ ବସିଲା । ଆଜି ତାହାର ବେଦନା ଅସହ୍ୟ । ବଡ଼ ଗଭୀର ଗୋଟିଏ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସରେ ହୃଦୟ ନିହିତ ବ୍ୟଥାର ପରିମାଣ ଜଣାଇ ସେ ଆକାଶକୁ ଚାହିଁଲା । ପ୍ରକୃତି ନିସ୍ତବ୍ଧ; ସେ ନିସ୍ତବ୍ଧତା ମଧ୍ୟରେ ପବନର ସର ସର ଶବ୍ଦ ବଡ଼ ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ, ବଡ଼ କରୁଣ । ଲଳିତାର ମନେ ହେଲା, ପ୍ରକୃତି କାନ୍ଦୁଛି, ତାହାର କାନ୍ଦଣାରେ ଗଛପତ୍ର କାନ୍ଦୁଛନ୍ତି, ତାହାର ବ୍ୟଥାରେ ପବନ ବ୍ୟଥିତ, ଆକାଶରୁ ବ୍ୟଥାର ଶିଶିର ଝରି ପଡ଼ୁଛି । ଆଜି ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଏକା, ତାହାର ବିରାଟ ଶୂନ୍ୟତାରେ ଆଜି ସେ ଆତ୍ମହରା । ଜଗତରେ ଏପରି ଜାଣେ ନାହିଁ, ଯେ ତା'ଦୁଃଖ ବୁଝିବ; ଏପରି ମନୁଷ୍ୟଟିଏ ନାହିଁ, ଯେ ତାହାର ବେଦନାରେ ସହାନୁଭୂତି କରିବ । ସେ ଏକାବେଳେ ନିଃସଙ୍ଗ, ନିରାଶ୍ରୟ । ଆଃ ! ଏତେ ଦୁଃଖ ତା' କପାଳରେ ଥିଲା, ଏତେ କଷ୍ଟ ! ବାପ ମା'ର ଗେଲବସର ଝିଅ, ଆଦରର ସୀମା ନଥିଲା, ସୁଖର ଅନ୍ତ ନଥିଲା, ସେ ପୁଣି ଆଜି ବାର ଲୋକଙ୍କର ବାର ଗଞ୍ଜଣାରେ ବ୍ୟଥିତା । ଦାସୀ ପରି ଖଟି ଖଟି ସୁଦ୍ଧା, ହାଡ଼ରୁ ମାଂସ ଝଡ଼ାଇ ସୁଦ୍ଧା, କାହାରି ମନ ପାଇଲା ନାହିଁ । କିଏ ପଦେ 'ଆହା' ବୋଲି ତୁଣ୍ଡ ଦି'ଖଣ୍ଡ କଲେ ନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ଶତ୍ରୁ, ସମସ୍ତେ ନିଷ୍ଠୁର, ସମସ୍ତେ ପାଷାଣ । ଆଉ ସ୍ୱାମୀ, ଯାହା ଆଶାରେ,

ଯାହାର ପ୍ରେମଆକାଙ୍‌କ୍ଷାରେ, ଯାହାରି ଲାଗି ସେ ସବୁ ଦୁଃଖ ସହିଲା, ଗାଳିକୁ ଚନ୍ଦନ କଲା, ମାଡ଼କୁ ଭୂଷଣ କଲା, ପିଠି ପତାଇ ଖରା, କାକର, ବର୍ଷା ସହିଲା, ଦାସୀ ପୋଇଲି ପରି ଖଟିଲା, ସେ ଶେଷକୁ ଯା ହେଲା । ଯା ତା' କପାଳରେ ଥିଲା ! ଯାହା ଗୋଡ଼ତଳେ ବସି ସେ ସ୍ୱର୍ଗସୁଖ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲା, ଯାହାର ଆଶା ଆଶ୍ୱାସନାରେ ସେ ଜୀବନ ଧରି ରହିଛି, ସେ ପୁଣି ଯାଇ ପରକୁ ହୃଦୟ ବିକିଲା, ଆଉ ଲଳିତା ତା' କାନରେ ଶୁଣିଲା ! ତା'ର ଦେବତୁଲ୍ୟ ସ୍ୱାମୀ ଆଜି ଚରିତ୍ରହୀନ, ନିଶାଖୋର । ପୃଥିବୀ ଦି'ଖଣ୍ଡ ହେଲାନାହିଁ ! ଲଳିତା ପଶିଯାଇ ଏ ଦୁଃଖ ଭୁଲନ୍ତା । ଯା ପୂର୍ବରୁ ଭଲା ତାର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଥାନ୍ତା ! କୂଅମୂଳେ କଚାଡ଼ି ପଡ଼ି ଟିକେ କପାଳ କଣା ହୋଇ ରହିଗଲା, ସମୁଦାୟ ମୁଣ୍ଡଟା ଫାଟିଗଲା ନାହିଁ ? ଚିତାଗ୍ନିରେ ତ ଆଜି ତା'ର ସବୁ ଦୁଃଖ ଭସ୍ମ ହୋଇଯାଇଥାଆନ୍ତା । ଜର ହୋଇଥିଲା, ସେଥିରେ ପ୍ରାଣ ଗଲା ନାହିଁ ?

ଲଳିତା କାନ୍ଦିଲା, ଆକାଶର ଗାଢ଼ ଅନ୍ଧକାର ତା ସହିତ କାନ୍ଦିଲା, ପୋଖରୀ କୂଳର ଭୁତିଆରି ଗଛଗୁଡ଼ିକ ତା' ସହିତ କାନ୍ଦିଲେ, ଚେକା ମାଙ୍କଡ଼ା ପଥରଟି ସୁଦ୍ଧା ତା'ଦୁଃଖ ବୁଝିଲା; କିନ୍ତୁ ବୁଝିଲା ନାହିଁ ମଣିଷ ! ମଣିଷ କ'ଣ ପାଷାଣଠୁଁ ବଳି ପାଷାଣ, ମଣିଷ କ'ଣ ମାଟିଠୁଁ ବଳି ମାଟି, ମଣିଷ କ'ଣ ହୃଦୟହୀନତାର ଚରମ ସୀମା ?

ଲଳିତା ପୋଖରୀକୁ ଅନାଇଲା । ଅନ୍ଧାରରେ ପାଣି ଉପରଟା କଳା ଚାଦରଟି ପରି ଦିଶିଲା, ଠାଏ ଠାଏ ତାରା ଆଲୁଅ ଝକ ଝକ, ଠାଏ ଠାଏ ପ୍ରତିବିମ୍ବଟିଏ ଫୁଟିଛି, ପୁଣି ନିଭୁଛି । ଲଳିତାର ହୃଦୟ କ'ଣ ସେହିପରି ? ଲଳିତାର ମନେ ହେଲା– ବାପ ମା', ସାନ ଭାଇ ଲକ୍ଷ୍ମୀଆର କୋମଳ ମୁହଁଟି, କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ ଆଖି ଦୋଟି, ସାନ ଭଉଣୀ ରେବତୀର ଦୁଧଗୋଳା ଅଳତା ପରି କଅଁଳ ସୁନ୍ଦର ମୁହଁଟି, ପଦ୍ମ-ପାଖୁଡ଼ା ପରି ଆଖିଟିମାନ । କି ସୁନ୍ଦର ସେଗୁଡ଼ିକ, କି ପ୍ରେମରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ! ବୋଉର ସେ ଚିରମଧୁର ଚିରସୁନ୍ଦର ସ୍ନେହମୟ ଦୃଷ୍ଟି । ଲଳିତା ତୁ ମରିବୁ । ଏମାନେ ଶୁଣିଲେ କ'ଣ କହିବେ, ଯାଙ୍କୁ ଦେଖିବୁ ନାହିଁ ? ଯାଙ୍କ ଆଶା କ'ଣ ଏକାବେଳକେ ଛାଡ଼ିଲୁ ? କିନ୍ତୁ ପରକ୍ଷଣରେ ଅଭିମାନ ଆସିଲା । ହଁ, ତା'ର ନନା ଅଛନ୍ତି, ବୋଉ ଅଛନ୍ତି, ବାରବର୍ଷର ପିଲାକୁ ଶାଶୁଘରକୁ ପଠାଇ ଦିନେ ତତ୍ତ୍ୱ ନାହିଁ, ଦିନେ ଚିଠି ଖଣ୍ଡେ ନାହିଁ । ନନା କ'ଣ ଟିକେ ଦେଖିଆସିଲେ ତାଙ୍କର କ୍ଷତି ହୁଅନ୍ତା ? ପୁଣି ମନେକଲା ପିତାର ଅପମାନ, ଶାଶୁ ହସ୍ତରେ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ପିତାର ଲାଞ୍ଛନା । କିଏ ଆପଣା ମାନ ହରାଏ ? ଛାର ଝିଅଟା ଲାଗି କିମ୍ବା ତା'ର ପିତା ନିନ୍ଦିତ, ଅପମାନିତ ହେବେ ? ପିତାର ଶେଷ ବିଦାୟସ୍ମୃତି ତା' ମନେ ପଡ଼ିଲା । ''ନଲି, ମୁଁ ଯାଉଛି ମା'', କଣ ଜୀବନରେ ସେହି ଶେଷ କଥା, ସେହି ଶେଷ ସାକ୍ଷାତ ? ହଜାର ଅପମାନ ହେଉ ସେ ଝିଅତ, ତା' କଥା ତ ଥରେ ମନେ ପକାଇବା ଉଚିତ୍ । ନାହିଁ, ବାପମା'ର ଆଶା ବୃଥା; ସେ ଆଶା-କୁହୁକରେ ସେ ବଞ୍ଚିପାରିବେ ନାହିଁ । ସହିବାର ତ ଗୋଟିଏ ସୀମା ଅଛି, ଆଉ ମନେ ପଡ଼ିଲା । ''ତୋ ଲାଗି ମୋ ପୁଅ ଖରାପ ହେଲା, ଟଙ୍କା ବନ୍ଦ କଲା, ତୁ ଅଲକ୍ଷଣୀ ଘରେ ପାଦ ଦେଲା ଦିନୁଁ ହତଶିରୀ ବା' ଗୋଡ଼େଇଲା । ଆସିବାର ଦି'ମାସ ହୋଇନାହିଁ, ଶ୍ୱଶୁରକୁ ଖାଇଲୁ, ଆଁଲୋ ପାଦତଳେ ଶିରୀ ପାଦକେ ହତଶିରୀ ।'' ସେ ଅଲକ୍ଷଣୀ, ତା'କପାଳଟା ଉଚ୍ଚ, ତା'ଗୋଇଠିଟା ମୋଟା, ତା' ପାଦଟା ବଙ୍କା, ସବୁ କୁଲକ୍ଷଣରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ – ଏ ସବୁ କଥା ସବିସ୍ତାରେ ଆଲୋଚନା

କରି ସୁଦ୍ଧା ତମାଳିନୀର ତୃପ୍ତି ହୋଇନାହିଁ । ସମସ୍ତେ କହନ୍ତି, ସେହି ସର୍ବନାଶର ମୂଳ । ସେ ଘରେ ପାଦ ଦେଲାଦିନୁ ସବୁ ଅନର୍ଥ । ମଣିଷର ପ୍ରାଣ ଆଉ କେତେ ସହିବ ? କାହାପାଇଁ ସହିବ ?

ଆଜି ତ ତାହାର ସବୁ ଆଶା ନିର୍ମୂଳ । ଦୁଇ ବରଷ ଛାତିରେ ପକାଇ ଯାହା ପାଇଁ ଏତେ ସହିଲା, ସେହି ସ୍ୱାମୀ ତା' ତଣ୍ଟିରେ ଛୁରୀ ଦେଲା ! ପୁରୁଷପୁଅ ବୋଲି କ'ଣ ସାତଖୁଣ ମାଫ୍ ? ଅଭିମାନରେ, କୋହରେ ମର୍ମସ୍ଥଳ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ସେ ଆକାଶକୁ ଅନାଇଲା । ଆକାଶର ଗାଢ଼ ଅନ୍ଧକାର ଭିତରୁ ତାରାର ମିଟି ମିଟି ଚାହାଣୀ ଦେଖି ତା' ମନଟା ଉଦାସ ହୋଇଗଲା । ତାରାଗୁଡ଼ିକ କେତେଦୂରରେ । ସେ ରାଇଜରେ କ'ଣ ଏହିପରି ସୁଖ ଦୁଃଖ ଅଛି ? ଏହିପରି ହସ କାନ୍ଦର ଅଭିନୟ କ'ଣ ସେହି ରାଜ୍ୟରେ ଦେଖାଯାଏ ? ନା, କେବଳକ କ୍ରୁର ଅତ୍ୟାଚାରୀ, ଅନାଚାରୀ ମଣିଷ ରାଜ୍ୟରେ ଅଛି ? ମଣିଷ କାହିଁକି ଏ ପାପ ପୃଥିବୀରେ ଜନ୍ମ ହୁଏ, କାହିଁକି ମିଛେ ମିଛେ ଏତେ ଯନ୍ତ୍ରଣା ସହେ ? ଲଳିତା କେତେ ଭାବିଲା କିନ୍ତୁ ଭାବି ଭାବି ଅନ୍ତ ପାଇଲା ନାହିଁ । ଆଜି ମଣିଷ ଉପରେ, ଅବିଶ୍ୱାସୀ ଛନ୍ଦ କୁଟିଳ ମଣିଷ ଉପରେ ରାଗ କରି ସେ ମରିବାକୁ ବସିଛି । ତା'ହୃଦୟରେ ଚିତାର ଅନଳ । ସେ ଦହନ ସେ ସହିପାରିବ ନାହିଁ ।

ସେ ବଞ୍ଚିବ ନାହିଁ, ମରିବ, ନିଶ୍ଚେ ମରିବ । କିନ୍ତୁ କିମିତି ମରିବ ? ନିଜେ ପ୍ରଶ୍ନ କଲା, ନିଜେ ଉତ୍ତର ଆସିଲା । ସମ୍ମୁଖରେ ବିସ୍ତୃତ ଜଳାଧାର, କଡିରେ କୂଅ; ମରିବାର ଭାବନା କ'ଣ ? ଆହା ଜୀବନ ଯେ ବଡ଼ ପ୍ରିୟ, ବଡ଼ ମଧୁର । ଲଳିତା ଇତସ୍ତତଃ କଲା । ତା'ର ନବୀନ ବୟସ, କୋମଳ ମନ ! କିନ୍ତୁ ପରକ୍ଷଣରେ ମନେ ପଡ଼ିଲା – ଶାଶୁ ନଣନ୍ଦ, ସ୍ୱାମୀ । ଶାଶୁ ଅତ୍ୟାଚାରୀ, ନଣନ୍ଦ ନିଷ୍ଠୁର – ଆଉ ସ୍ୱାମୀ ! ଲଳିତାର ହୃଦୟ ସ୍ତବ୍ଧ ହେଲା, ହାତଗୋଡ଼ କାଠପରି ଲାଗିଲା । ସେ ଭାବିପାରିଲା ନାହିଁ, ଯେ ତାର ସ୍ୱାମୀ, ତାର ହୃଦୟର ଦେବତା, ତାର ସମଗ୍ର ଆଶା ଆକାଙ୍କ୍ଷାର ଚରମ, ତାହାର ପ୍ରେମର ପ୍ରଭୁ, ସେ ଆଜି ବିଶ୍ୱାସଘାତକ – ସେ ଅନ୍ୟାସକ୍ତ, ସେ ସୁରାପାୟୀ । ଲଳିତାର ମୁଣ୍ଡ ବୁଲେଇଲା । ଆକାଶ ଅନ୍ଧାର ଦିଶିଲା, ପୃଥିବୀ ଅନ୍ଧାର ଦିଶିଲା, ନିଜର ସମଗ୍ର ଜୀବନ ଅନ୍ଧାର ଦିଶିଲା । ଆଉ ଠାବ ନାହିଁ, ଆଉ ଆଶା ନାହିଁ । ଆଉ ସୁଖଶାନ୍ତି ନାହିଁ । ବିଶାଳ ଶୂନ୍ୟ ଅନ୍ଧକାରରେ ଲଳିତାର ସମୁଦାୟ ସତ୍ତା ବିଲୀନ ହେଲା । ସେ ନିଃଶବ୍ଦରେ ଢେକା ପଥର ତଳକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଗଲା । ଏ ଜୀବନର ବ୍ୟର୍ଥତା କିଏ ଦେଖିବ ? ଏ ଜୀବନ ଯଜ୍ଞ କାହା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ? ଆଜି ତାହାର ସବୁ ଶେଷ । କେହି ଜାଣିବେ ନାହିଁ, କେହି ଦେଖିବେ ନାହିଁ, କେହି ବୁଝିବେ ନାହିଁ ।

କିନ୍ତୁ ହଠାତ୍ ଏ କ'ଣ ? କିଏ ପଛା'ରୁ ତାହାର ଲୁଗା ଧରି ପକାଇଲା ? ଲଳିତାର ଭାରି ଭୟ ହେଲା; ସେ ଭୂତ ଭାବି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଶିହରି ଉଠିଲା । ଗୋଟିଏ ଅସ୍ଫୁଟ ଚିତ୍କାର ତାହାର ମୁଖରୁ ବାହାରିଗଲା । ତାହାର ସର୍ବାଙ୍ଗ କମ୍ପିଉଠିଲା । କୋମଳ ସ୍ୱରରେ ଈଷତ୍ ଭୀତିଉତ୍ତେଜନାପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ବୃନ୍ଦାବନ ଡାକିଲା, "ନୂଆବୋଉ, ନୂଆବୋଉ !" ବାଳକର ସ୍ୱର କମ୍ପିତ । ଲଳିତା ଉତ୍ତର ଦେଇପାରିଲା ନାହିଁ । ହୃଦୟୋତ୍‌ଥିତ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ହୃଦୟକୁ ଫେରାଇ ଦେଇ ଲୁଗା ଛଡ଼ାଇବାର ବ୍ୟର୍ଥ ଚେଷ୍ଟାରେ ଅଜ୍ଞାତସାରରେ ଉପରକୁ ଉଠିଆସିଲା । ବୃନ୍ଦାବନ ପୁଣି ଡାକିଲା, ନୂଆବୋଉ !

ଘରକୁ ଯିବ ଚାଲ; ବୋଉ, ନାନୀ ହେରିକା ଜାଣିଲେ କେତେ ନିନ୍ଦା ହବ, କୁହତ ?'' ଲଳିତା ଉତ୍ତର ଦେଲା ନାହିଁ । ତାହାର ସଂକଳ୍ପ ଶିଥିଳ ହୋଇଆସିଲା, ଛାତି ଭିତର ବଡ଼ ଜୋରେଜୋରେ ଥରିଲା, ବୃନ୍ଦାବନ ଗୋଡ଼ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା । ଗୋଡ଼ ଧରି ପିଲାଟି ପରି କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ପକାଇଲା । ଲଳିତାର ଆଖିରୁ ମଧ ଲୁହ ବହିଲା । ସେ ଧାରାର ବିରାମ ନାହିଁ – ମହାନଦୀ କାଠଯୋଡ଼ି ବହୁଛି ପରା । ତାହାର ନୀରସ ମରୁ ହୃଦୟରେ ଏ ଟୋପାକ ଅମୃତ ପାଣି ବରଷା । ଲଳିତାର ମରିବା କଥା କୁଆଡ଼େ ଗଲା । ପୋଖରୀ କୂଳରେ ଆସି ବସି ପଡ଼ିଲା । ଆଖି ରଗଡ଼ି ରଗଡ଼ି ତେବେ ସୁଦ୍ଧା ଆଖିଝରା ବନ୍ଦ ହେଲାନାହିଁ । ବୃନ୍ଦାବନ ଧୀର ସ୍ୱରରେ କହିଲା, ''ନୂଆବୋଉ; ଭଗବାନଙ୍କୁ ଡାକୁଛି; ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରନା, କୁଳରେ କଳଙ୍କ ଦିଅନା ।'' ତେରବର୍ଷ ବାଳକ ମୁଖରେ ଏ କଥା; ପୁଣି ବୃନ୍ଦାବନ କହିଲା, ''ବୋଉ; ଭାଇଙ୍କ ସୁମତି ପାଇଁ ହରିଙ୍କି ଡାକ । ଚାଇ, ଘରକୁ ଚାଲ ।''

ଲଳିତା ଉଠିଲା, ମନ୍ତ୍ରଚାଳିତବତ୍ ଶେଯରେ ଆସି ଶୋଇଲା । ତାହାର ଗଭୀର ନୈରାଶ୍ୟ–ଅନ୍ଧକାରରେ ଏ ତାରାଟି କାହୁଁ ଫୁଟିଲା ? ସେ ଅନେକ କଥା ଭାବୁ ଭାବୁ ଶୋଇପଡ଼ିଲା ।

ବୃନ୍ଦାବନ ରଘୁନାଥପୁର ଯାଇଛି । ନାନୀ ଆଉ ବୋଉ, ଗାଳି ଦେଉଛନ୍ତି । ଲଳିତାର ଏକମାତ୍ର ଦୁଃଖରେ ଦୁଃଖୀପ୍ରତି କଟୂକ୍ତି ତାହାର ସହ୍ୟ ହେଲା ନାହିଁ । ''ଦୁଷ୍ଟ ପିଲା'' କହି ଗାଳି ଦେବାକୁ ତାହାର ଇଚ୍ଛା ହେଲା । ସେ ରନ୍ଧାଘରେ ବସି ତିଅଣ ଯୋଗାଡୁଛି, କୌତୂହଳବଶତଃ ବାହାରକୁ ଅନାଇ ଦେଖିଲା, ବିନ୍ଧିଆ ବୋଉ ତାରା ଅପା ଆଉ ତ ମା ନାନୀ ଗଳ୍ପରେ ନିଯୁକ୍ତ । ସେମାନଙ୍କର କ୍ରୂର କଟାକ୍ଷ ଓ ଈଷତ୍ କଥା ଶବ୍ଦ ତା'କାନରେ ବାଜିଗଲାରୁ ହଠାତ୍ ତା ଛାତିରୁ ନିଆଁ ଖସିପଡ଼ିଲା । ସେଦିନ ତିଅଣ ନୁଣିଆ ହୋଇଛି ବୋଲି ସେ ଶାଶୁଙ୍କଠୁଁ ଗାଳି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନିଜର ଚରିତ୍ରହୀନତା କଥା ଶୁଣି ତାର ଜ୍ଞାନ ହଜିଗଲା । ସେ ରାତିରେ ପୋଖରୀରେ ବୁଡ଼ି ମରିବା କଥା ଯେ ତିଳକୁ ତାଳ ହୋଇଛି । ଧିକ୍ ଲଳିତା । ତୁ ପୁଣି ଜନସମାଜରେ ମୁହଁ ଦେଖାଉ । ସେ ଦିନ ସେ ଅଧା ଉପାସ । ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ଶାଶୁଙ୍କ ସମବୟସ୍କା ବୁଢ଼ୀ, ଅଧିଆରୀ ଗଣ୍ଡିଏ ପାଞ୍ଚଟି ଆସି ପିଣ୍ଡାରେ ବସିଲେ; ବୁଢ଼ୀ ବୋଉ, ଓରଫେ ବିଦ୍ୟାଧରଙ୍କ ଜନନୀ ସହିତ ଦୁଃଖ ସୁଖ ପାଞ୍ଚ କଥା ପଡ଼ିଲା । ଲଳିତା କବାଟ କଣରେ କାନ ପାରି ଶୁଣିଲା, ତାରି ଚର୍ଚ୍ଚା ଷୋଳପଣ – ତାର ଚରିତ୍ର ଦୋଷଠଉଁ ଆରମ୍ଭ କରି ଛାଡ଼ପତ୍ରାଦି ବ୍ୟବସ୍ଥା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହୋଇଗଲା । ହା ପୃଥିବୀ, ତୁ ଏହା ସହିଲୁ ? ହା ମହାପ୍ରଭୁ, ତୁ ଏହା ଦେଖିଲୁ ? ଆଖି ଲୁହ ଆଖିରେ ମାରି ଭିତର ପିଣ୍ଡାରେ ବସି ଲଳିତା ଅନେକ କଥା ଚିନ୍ତା କଲା । ଏମିତି କଟକଟିଆ ଜୀବନ ନ ହୋଇଥିଲେ ଆଜିଯାକେ ଧଡ଼ରେ ଥାଆନ୍ତା ? ସେ ମଣିଷ ନୁହେଁ, ସେ ପାଷାଣ ପିତୁଳା । କିନ୍ତୁ ବୃନ୍ଦାବନର କଥା ମନେ ପଡ଼ିଲା । ଆଶାର କ୍ଷୀଣ ରଶ୍ମି ଦିଶିଲା । ସତେ ନନା ଆସିବେ ?

ଏଣେ ବୃନ୍ଦାବନ ଦିନ ଦୁଇଟାବେଳେ ଆସି ବାହାର ଜଞ୍ଜିରଟା ଟାଣି ଦେବାରୁ ଖଡ଼ ଖଡ଼ ଶବ୍ଦ ହେଲା । ଆନନ୍ଦ ବାବୁଙ୍କର ଠିକ୍ ସେହି ସମୟକୁ ଟିକେ ତନ୍ଦ୍ରା ଲାଗି ଆସୁଥିଲା । ସ୍ତ୍ରୀ ଲାବଣ୍ୟବତୀ ଗୋଡ଼ କତିରେ ବସି ଗୋଡ଼ ଚିପୁ ଚିପୁ ଝିଅଟି କଥା ମନେ ପକାଇ କାନିରେ ଆଖି ପୋଛୁଥିଲେ ।

ତିନି ବର୍ଷ ହେଲାଣି ଝିଅଟି ଗଲାଣି ଯେ, ତାଙ୍କର କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି, ଚିନ୍ତା କରି କରି ହାଡ଼କୁ ମାଉଁସ ମିଳାଇଲାଣି । "କେଡ଼େ ସୁକୁମାରୀଟି, ମୋଟେ ବାରବରଷର, ରାନ୍ଧି ଜାଣେ ନାହିଁ, ପାଣି କାଢ଼ି ଜାଣେ ନାହିଁ, ଶାଶୁଘର ମଫସଲ ଗାଁରେ କ'ଣ କରୁଥିବ ? ଶାଶୁ ନଣନ୍ଦଙ୍କ କଥା ତ ସବୁ ଜଣା । ଶାଶୁ ନାଗୁଣୀ କି ନଣନ୍ଦ ବାଘୁଣୀ; ଏଣେ ବୋଝ ଉପରେ ଲଳିତାବେଢ଼ା; ଜା'ଟି ଶାର୍ଗୁଣୀ; ଯାଙ୍କ ହାବୁଡ଼ରେ ପଡ଼ି ମୋ' ନହୁଣୀ ପିତୁଳାଟି କଣ କରୁଥିବ ? ଏମିତି ଘରେ ଝିଅ ବାହା ଦିଅନ୍ତି । ଆହା କପାଳ ଲେଖନ କେ କରିବ ଆନ ? ଭଲ ଘରେ ବର ବାଛି ବିଭା ଦେଇ ଯଦି କରମ ଦୋଷକୁ ଇମିତି ହବ, ତେବେ ବଳ କାହାର ? କରମ ଗୁଣେ ସିନା କରମଙ୍ଗା ଫଳେ ।" ରେବି ଆସି ଡାକିଲା, "ବୋଉ ଲୋ, ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରେ ବାମନ ଭିଣୋଇ ଡାକୁଛନ୍ତି ।" ଛାତିଟା ଦାଉଁ କିନି ହୋଇଗଲା । ଧଡ଼ପଡ଼ ଲୁଗାଟା ଟାଣି ଟାଣି ଦେହରେ ଦେଇ ବାହାରକୁ ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ । ଆଦର ଅଭ୍ୟର୍ଥନାରେ ବୃନ୍ଦାବନ ପୋଡି ହୋଇପଡ଼ିଲା ।

ଝିଅଟିର କଥା ଶୁଣି ପିତାମାତାଙ୍କ ହଂସା ଉଡ଼ିଲା । ମା'ଗୋଡ଼ ଲମ୍ବାଇ କାନ୍ଦି ବସିଲା । ରେବି ଆଖିରେ ପଣନ୍ତକାନି ଦେଲା । ଆନନ୍ଦ ବାବୁ ଅସ୍ଥିର । ବାଲ୍ୟସଖା ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ ପୁତ୍ରକୁ କନ୍ୟା ଦାନ କରି ସେ ଭାବିଥିଲେ, ଝିଅଟି ସପ୍ତମ ସ୍ୱର୍ଗରେ ବସିଲା; କିନ୍ତୁ ଗଙ୍ଗାଧର ଗଲେ, ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ନଳୀର ସବୁ ଗଲା । ଗଙ୍ଗାଧର ଥିଲେ କି ଲଳିତା, ବିଦ୍ୟାଧର ଏପରି ହୋଇଥାନ୍ତେ ?

କିନ୍ତୁ ମା' ମନ ତହିଁରେ ମାନିଲା ନାହିଁ । ବିଦ୍ୟାଧରଙ୍କ ମାତା ମୁଖରା, ଏହା ଆଗରୁ ଅଳ୍ପେ ଅଳ୍ପେ ଜାଣି ଶୁଣି ଝିଅକୁ ସେଠାରେ ଦେଇଥିବାରୁ ଆଜି ସ୍ୱାମୀ-ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଭୀଷଣ କଳହ ହେଲା । ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ବାକ୍ୟବାଣରେ ଆନନ୍ଦବାବୁ ଅତିଶୟ ମର୍ମ୍ମପୀଡ଼ିତ ହୋଇ କହିଲେ, "କଣ ସୁନାଗଡ଼ା ବର ଆଣି ଝିଅକୁ ବାହା ଦେଇଥାନ୍ତ ? ଭଲ ଘର ବର ତ ବାଛି ଦେଇଥିଲି, ଗଙ୍ଗାଧର ବଞ୍ଚିଥିଲେ ତ ଜ୍ୱାଇଁଟି ବି.ଏ. ପଢ଼ି ଡେପୁଟି ହୋଇଥାନ୍ତା । ଦୈବ ଉପରେ ବଳ କାହାର ?" କିନ୍ତୁ ଲାବଣ୍ୟବତୀ ଅବୁଝା, ବିଦ୍ୟାଧରଙ୍କ ମା'ଙ୍କୁ ମନଇଚ୍ଛା ଗାଳି ଦେଇ ଦେଇ ବାହୁନି ବାହୁନି କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେ ରାତ୍ରିରେ ଘରବଂଶ ଥକିଗଲେ - କେହି ତାଙ୍କ ତୁଣ୍ଡରେ ଟୋପାଏ ପାଣି ଦିଆଇ ପାରିଲା ନାହିଁ ।

ଅଗତ୍ୟା ଆନନ୍ଦବାବୁ ଝିଅକୁ ଆଣିବାକୁ ଯାତ୍ରା କଲେ । ପୂର୍ବକୃତ ଅପମାନ କଥା ଅଳ୍ପେ ଅଳ୍ପେ ମନେ ପଡ଼ି ମନଟା କ୍ରୋଧରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା; କିନ୍ତୁ "ଝିଅ ଦେଇଥିବ ଯାହାକୁ, ନଇଁ ପଡ଼ିଥିବ ତାହାକୁ ।" ଆନନ୍ଦବାବୁ ଝିଅର ବାପ, ପିଠିରେ ପଥର ପଡ଼ିଲେ ସହି । ମିଠେଇ, ଚୁଡ଼ାଭୁଜା, ଉଖୁଡ଼ା, ଫଳଫୁଲରୀ କରି ନାନାବିଧ ଦ୍ରବ୍ୟରେ ବଡ଼ ଗଣ୍ଠିରାଟି ବାନ୍ଧିଆଣି ଗାଡ଼ିରେ ଥୋଇଲେ । ହଠାତ୍ ବାଁ ଆଖିଟା ଡେଇଁଲା । ଆନନ୍ଦବାବୁ ଇଷ୍ଟଦେବତାଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରି ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ ।

ନନା ଆସିଛନ୍ତି ଶୁଣି, ପ୍ରଥମେ ଲଳିତା ନିଜ କାନକୁ ବିଶ୍ୱାସ କରିପାରିଲା ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ପରକ୍ଷଣରେ ଗଳବସ୍ତ୍ର ହୋଇ ଆସି ପ୍ରଣାମ କଲା । ପିତା କନ୍ୟାର ଶୁଷ୍କ କାନ୍ତି, ଶୀର୍ଣ୍ଣ ମୁଖ ଦେଖି ସମ୍ଭାଳି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଲଳିତା ଏଡ଼େ ଧଡ଼ିଆ, ଏଡ଼େ କଳା ହୋଇଯାଇଛି ଦେଙ୍ଗ

ପ୍ରଥମେ ନିଜ ଆଖିକୁ ବିଶ୍ୱାସ ହେଲା ନାହିଁ । ସେ ହଠାତ୍ କାନ୍ଦି ପକାଇଲେ । ଲଳିତାର ଆଖିରୁ ସୁଅ ବାହାରିଲା । ଆଜି ଦୁଇବର୍ଷ ପରେ ପିତା କନ୍ୟାର ମିଳନ । ଏଥି ଭିତରେ କେତେ ଅତ୍ୟାଚାର, କେତେ ଦୁଃଖ ଲଳିତା ପିଠି ଉପରେ ଦେଇଯାଇଛି, ସେ ବେଦନାର ଅନୁଭୂତି ମାତ୍ରେ ବାପ ମନଟି ଘାଣ୍ଟି ଚକଟି ହୋଇଗଲା । ତାଙ୍କର ଅଣାୟତ୍ତରେ ସେ କାନ୍ଦି ପକାଇଲେ; କିନ୍ତୁ ପରକ୍ଷଣରେ ଆଖି ପୋଛି କନ୍ୟାକୁ ଆଶୀର୍ବାଦ କଲେ । ଶାଶୁ ନିକଟରେ ଠିଆ ହୋଇଥିଲେ । ଏ ଦୃଶ୍ୟ ତାଙ୍କର ସହ୍ୟ ହେଲା ନାହିଁ । ସେ ମୁରୁକି ହସି ଟିକେ କର୍କଶ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, "ଝିଅକୁ ତ ଦେଖିବ, କାନ୍ଦିବ କିଆଁ ? କ'ଣ କାନ୍ଦପୁଟୁଳିଟା ଝିଅଘରକୁ ବାନ୍ଧି ଆଣିଥିଲ କି ?" ଆନନ୍ଦବାବୁ ବୁଝିଲେ, ଏ ସମୁଦୁଣୀ-ଥଟ୍ଟା ନୁହେଁ । ତାଙ୍କ ଛାତି କରତି ହୋଇଗଲେ ସୁଦ୍ଧା ଝିଅ ମୁହଁକୁ ଅନାଇ କିଛି କହିଲେ ନାହିଁ ।

ଲଳିତା କୂଅମୂଳେ ପାଣି କାଢୁଥିଲା, ନଣନ୍ଦ ପରିହାସ କରି କହିଲେ, "ସୁଆଗ ଶୁଣ, କଡ଼ାଏ କଉଡ଼ିକି ଛଟାଙ୍କିଏ ନୁଣ ଇମିତି ବାପଝିଅ ଦେଖା ଦରଶନ ନାହିଁ । କୋଉ ଗାଁରେ ଶାଶୁଘରେ ଝିଅକୁ ଦେଖି ଆସି ବାପ କାନ୍ଦେ ? ଭାରି ଗେଲବସରୀ, ରଙ୍କ ପସରୀଟା ପରା ।" ଲଳିତା ଦେହରେ ଛୁରୀ ଚାଲିଗଲା; କିନ୍ତୁ ମୁହଁ ବୁଜି ପାଣି ମାଠିଆଟା ଘିନି ରନ୍ଧାଘରକୁ ଗଲା । କବାଟ କୋଣରେ ଆଖି ପୋଛୁଥିଲା, ବଡ଼ ଜା କହିଲେ, " ଇମିତି ଲୋକଙ୍କର ପେଟ ପୋଡ଼େ, ବାପ ମିଠେଇ ଆଣିଛି ବୋଲି ଝୁଅ କବାଟ କୋଣରେ ଖାଉଛି । କିଏ କାହାକୁ ମାଗିଯାଉଛି କି ? ମୋ' ପିଲାଗୁଡ଼ା ଇମିତି ରଙ୍କ ନୁହନ୍ତି ।" ଲଳିତା ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତର କଲାମାତ୍ରେ ମିନି ଥିଲା ଥିଲା କହିଲା, "ହଁ ମାଇଁ, ତୁମେ ସେଦିନ ସନ୍ଧିଆକୁ ଚୁଡ଼ାଭୂଜା ଖାଉଥିଲ ନୁଚେଇ ନୁଚେଇ, ମୁଁ ଦେଖିଛି ।" କଥା ପ୍ରମାଣିତ ହେଲା, ଲଳିତା ଚୋରଣୀ, ଓଲେଇ ।

ବୋହୂର ଅପାର ଦୋଷରାଶି ଗୋଟି ଗୋଟି କହିସାରି ଶାଶୂ ବଡ଼ ନିଶ୍ୱାସଟି ପକାଇ ସମୁଦୀଙ୍କୁ କହିଲେ, "କହ ଦେଖିନି, ଇମିତି ବୋହୂ ଘିନି କିମିତି କିଏ ଚଳିବ ? ପୁଅ ସୁନ୍ଦର ବୋଲି ତ ଗୁହ ସୁନ୍ଦର ନୁହଁ । ରୂପଟା ଥିଲେ କଣ ହେଲା, ଦୁର୍ଗୁଣର ତ ସୀମା ନାହିଁ । ମ, ରୂପ ଘିନି କଣ ଧୋଇ ପିଇବ ନା, ବାଳ ଘିନି ପାରି ଶୋଇବ ? ଗୁଣ ନ ଥିଲାକୁ ତ ସବୁ ବୃଥା । ମୋ'ଝିଅ ହୋଇଥିଲେ ତ ଦି'ଖଣ୍ଡ କରି ନୁଣ ମରିଚଗୁଣ୍ଡା ବୋଳିଥାନ୍ତି । ପର ଝିଅ, ମୋର କି କ୍ଷମତା ? ପଦେ କହିଥିଲେ ତ ଚୂଟିମୁଣ୍ଡ ରୁହେନା, ଆଉ ପୁଣି ଶାସନ କରିବି ?"

ପିତା ଅନୁନୟ କରି ଝିଅକୁ ଘିନିଯିବାକୁ କହିଲେ; କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ଶାଶୁ ଅଟଳ । "ତା'ସ୍ୱାମୀ ନାହିଁ, ମୁଁ କିମିତି ତା' ଭାର୍ଯ୍ୟାକୁ ପଠେଇ ଦେବି ?" ଆନନ୍ଦବାବୁ ଅବାକ୍ ହେଲେ । ଜ୍ୱାଇଁଙ୍କି ଚିଠି ଦେଲେ । ଦୁଇଦିନ ଅପେକ୍ଷା କଲେ; ଉତ୍ତର ଆସିଲା, ମା' ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ଇଚ୍ଛାରେ ପୁଅର ଇଚ୍ଛା । ଏଥର ବୋହୂକୁ ପଠାଇବାକୁ ଶାଶୁ ନିଷ୍ଠା ନାହିଁ କଲେ । "କ'ଣ ଦି'ବରଷ ହେଲା ଶୁଆ ସାରୀପରି ପଢ଼େଇଲି; ଫେଣେ ତମ ଘରକୁ ପଠେଇ ମୋ'ତୁଳସୀଗଛକୁ ବିଛୁଆଡି କରିବି ?" ମନେ ମନେ ସ୍ତ୍ରୀ ଉପରେ କ୍ରୋଧ ଢାଳିଦେଇ କ୍ଷୁଣ୍ଣ ମନରେ ପିତା ବିଦାୟ ହେଲେ । ଗଲାବେଳେ ଝିଅକୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ପଦେ ଦେବାକୁ ତାଙ୍କୁ କଥା ଯୋଡ଼ିଲା ନାହିଁ । କେବଳ ଭାବିଲେ, "ଝିଅ ଜନ୍ମ କରି ଇମିତି ହଟହଟା ହେବ । ହା ରେ ନଳି । ତୁ ପିଲାଦିନେ ମରି ଯାଇଥିଲେ ମୁଁ ତ୍ରାହି

ପାଉଥାନ୍ତି; ଇମିତି ଛୋଟଲୋକଠୁଁ ଆନନ୍ଦ ମିଶ୍ର କଥା ଶୁଣିନଥାନ୍ତା ।''

ସ୍ୱାମୀ ସହିତ ଝିଅକୁ ଦେଖିବାକୁ ନ ପାଇ ଲାବଣ୍ୟମତୀ ମୁଣ୍ଡ ବାଡ଼େଇ ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ଆନନ୍ଦବାବୁ କିଛି ସହାନୁଭୂତି କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ଅପମାନର ବେଦନାରେ ତାଙ୍କ ବୁକୁ ଫାଟିଯାଉଥିଲା । ଏପରି ଝିଅ ଜନ୍ମ କରିଥିବାରୁ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ବହେ ଗାଳି ଦେଇ ମନ ଶାନ୍ତ କଲେ । ବିଷ ଜ୍ୱାଳାରେ ଜରଜର ଲାବଣ୍ୟବତୀଙ୍କ ପାଟି ଫିଟିଲା, ବଡ଼ କ୍ରୋଧରେ ହତାଶ ବେଦନାରେ ଚିତ୍କାର କରି କହିଲେ, ''ଧିକ୍ ଲୋ ବ୍ରାହ୍ମଣକୂଳ, ହାଡ଼ିକୁଳେ ତିରୀ ଜନମ ନବ, ଏ ଉଚ୍ଚକୂଳରେ ଜନମ ହେବନାଇଁ । କି ମହାପାପ ଫଳରୁ ଇମିତି ହୀନକପାଳୀ ହେଲି ? ବାର ବରଷର ଝିଅକୁ ଯମକୁ ଦେଲି । ଆଲୋ ମୋ ଝିଅର ମୁଣ୍ଡ ଫାଟୁଛି, ରକ୍ତରେ ଲୁଗା ଭାସୁଛି, ସାତତାଳ ଦିହରେ ଜର – ସେଥିରେ ପୁଣି ମୋ ଝୁଅ ବଅଁଶ କୁଟୁମ୍ବକୁ ରାନ୍ଧିବାଢ଼ି ପରଷିବ । ଏମିତି ଶାଶୁଘର ଲୋଡ଼ା ନାହିଁ । ଛାଡ଼ି ଦିଅନ୍ତୁ ମୋ ଝୁଅକୁ, ମୁଁ ଢେଙ୍କିକୁଟି ଭିକ ମାଗି ତାକୁ ପୋଷିବି । ଗଛକୁ କ'ଣ ଫଳ ପିତା ?'' ଚିନ୍ତାରେ ତାଙ୍କୁ ଜ୍ୱର ହୋଇଗଲା । ଅନେକ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ ଆନନ୍ଦ ବାବୁ ପୁଣି ଜ୍ୱାଇଁଙ୍କୁ ଚିଠି ଲେଖି ବସିଲେ ।

ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କ କଡ଼ା ଚିଠିର ଉତ୍ତର ସ୍ୱରୂପ ଜ୍ୱାଇଁ ଲେଖିଲେ, ତାଙ୍କ ମାତା, ତାଙ୍କର ଇଷ୍ଟଦେବତା, ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ତାଙ୍କ ମାତାଙ୍କର କାୟମନୋବାକ୍ୟରେ ଅଧୀନ ହେବା ସର୍ବତୋଭାବେ ଶୋଭନୀୟ । ସେଥିରେ ମାହାଳିଆ ବାହାରଲୋକଙ୍କ ମୁଣ୍ଡବ୍ୟଥା ସେ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ । ଶ୍ୱଶୁର ନୀରବ ହେଲେ, ଶାଶୁ ମଧ୍ୟ ସମୁଦୁଣୀଙ୍କୁ ଓ ନିଜ ଅଦୃଷ୍ଟକୁ ଗାଳି ଦେବା ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ସଦୁପାୟ ଖୋଜି ପାଇଲେ ନାହିଁ ।

ରାତି ଦୁଇଟା, ଭିତରେ ଦୀପ ଜଳୁଛି । ଲଳିତା ସ୍ୱାମୀ କଥା ପିତାମାତା କଥା ଆଉ ନିଜ ଅଦୃଷ୍ଟ କଥା ଭାବି ଭାବି ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ୱାସ ତ୍ୟାଗ କରୁଛି । କତିରେ ବଡ଼ଜା କୁମ୍ଭକର୍ଣ୍ଣ ପରି ନିଦ୍ରାରେ ମଗ୍ନ । ଧୀରସ୍ୱରରେ ବାହାରୁ ବୃନ୍ଦାବନ ଡାକିଲା, ନୂଆବୋଉ, ଲଳିତା କବାଟ କତିକି ଆସି ପଚାରିଲା, ''କଣ ?'' ବୃନ୍ଦାବନ ଧୀରେ ଧୀରେ କଣ କହିଲା । ଲଳିତା ପ୍ରଥମେ ଅସମ୍ମତ ହେଲା । ତେରବର୍ଷର ବାଳକ କଥାରେ ତାହାର ବିଶ୍ୱାସ ହେଲା ନାହିଁ । ଏଡ଼େ ଟିକେ ପିଲାଟି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିବାକୁ ତାହାର ସାହସ ହେଲା ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଅକୂଳ ସମୁଦ୍ରରେ ଭାସିଲା ଲୋକ କୁଟା ଖଣ୍ଡକ ଆଶ୍ରା କଲାପରି ଅଲଗୁଣୀରୁ ଓଢ଼ଣା ଚାଦରଟା ଟାଣି ଦେହରେ ଦେଇ ବାହାରକୁ ଆସିଲା । ମନରେ ବଡ଼ ଭୟ, କିଏ ଜାଣିବ ପରା, କିଏ ଦେଖିବ ପରା । କିନ୍ତୁ ବୃନ୍ଦାବନ ସାହସ ଦେଲା । ତାହାରି ଭରସାରେ ଗୋଟିଏ ଲୁଗାରେ କଡ଼ା–କଉଡ଼ି ଶୂନ୍ୟ ଲଳିତା ବାହାରକୁ ଆସିଲା । ଦୁଃଖ ତାହାର ପ୍ରାଣାନ୍ତକ, ନିନ୍ଦା ଅପମାନ କଥା ସେ ଚିନ୍ତା କରିପାରିଲା ନାହିଁ ।

ଲାବଣ୍ୟବତୀ ଦୁହିତା ଓ ବୃନ୍ଦାବନକୁ ଦେଖି ଅବାକ୍ ହୋଇଗଲେ । ବୃନ୍ଦାବନକୁ କୋଟି ଆଶୀର୍ବାଦ କରୁ କରୁ, ହଜିଲା ରତନଟି ସାଉଁଟି କାନିରେ ବାନ୍ଧିଲା ପରି ଲାବଣ୍ୟବତୀ ଝିଅକୁ ଘର ଭିତରକୁ ଘିନି ଯିବାକୁ ବାହାରିଲେ; କିନ୍ତୁ ଲଳିତା ଗଲା ନାହିଁ । ଝିଅ ଅଧିକାର କ'ଣ ତାର ଅଛି ? ଏ ଘରେ ସେ ପର । ସେ ପିଣ୍ଡାରେ ବସି ପିତାଙ୍କୁ ଅପେକ୍ଷା କଲା । ଦ୍ୱାରମୁଣ୍ଡରେ ଠିଆ

ହୋଇ ମା' କନ୍ଦାକଟା କଲେ । ତାଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ ଲଳିତା କହିଲା, ''ବୋଉ, କାନ୍ଦନା, ନନା ଆସନ୍ତୁ, ଘରେ ରହିବାକୁ କହିଲେ ରହିବି ।''

''ନନା କିଏ ? ମୁଁ କହୁଚି ଆ'' । ହାତ ଧରି ଟାଣିଲେ । ଲଳିତା ପଥର ମୂର୍ତ୍ତି । ଆଖିରୁ ଲୁହ ଗଡ଼ାଇ କହିଲା, 'ବୋଉଲୋ, ନନାଙ୍କ ଅପମାନ ତୁ ଦେଖିନୁଁ । ଏ ଅଲକ୍ଷଣୀକି ସେ ଘରେ ଥାନ ଦେବେ କି ନାହିଁ ନ ଜାଣି ମୁଁ କୋଉ ସାହସରେ ଘର ଭିତରକୁ ଯିବି ? ଯଦି ନାହିଁ କରନ୍ତି ? ''ନନା ନାହିଁ କରିବେ ?'' ଅବିଶ୍ୱାସ କଥାରେ ବାଧା ଦେଇ ଲଳିତା କହିଲା, ''ଯଦି ନାହିଁ କରନ୍ତି, ତେବେ ଯାହା ହାତରେ ଦେଇଛ, ତାରି କତିକି ଯିବି । ସେ ତାଡ଼ିଲେ ତାଡ଼ୁ, ମାରିଲେ ମାରୁ ।'' ଘର ଚାକିରାଣୀ ହୁରୁଷିଆ ମା' ଲଳିତା କଥା ଶୁଣି ସମ୍ଭାଳି ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ । କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କହିଲା, ''ସାଆନ୍ତାଣୀ, ଝିଅକୁ ବିଦା ଦିଅନା ବାବୁଙ୍କୁ କହ ।'' ରେବତୀ ଆଉ ଲକ୍ଷ୍ମିଆ ଭଉଣୀକି ବେଢ଼ି ବସିଲେ । ନାନୀ କାନ୍ଦୁଛି, ବୋଉ କାନ୍ଦୁଛି ପିଲା ଯୋଡ଼ିଏ ଅଥୟ ହୋଇ କାନ୍ଦିଲେ । ହୁରୁଷିଆ ମା' ମଧ୍ୟ କାରଣ ନ ବୁଝି କାନ୍ଦି ପକାଇଲା ।

ହଠାତ୍ ଏ ଦୃଶ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ପଶିଯାଇ ଆନନ୍ଦ ବାବୁଙ୍କ ଜ୍ଞାନ ହଜିଗଲା । ଲଳିତାଗୋଡ଼ ଧରି ପକାଇଲା । ଆନନ୍ଦ ବାବୁ ମାନ ଅପମାନ କଥା ଭୁଲିଲେ । ତାଙ୍କରି ସୁକୁମାରୀ ଲବଣୀ ପିତୁଳା ଆସି ଗୋଡ଼ ଧରି କାନ୍ଦୁଛି, ଆଉ ସେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରି ରହିଛନ୍ତି । ପୃଥିବୀ ତାଙ୍କ ଆଖି ଆଗରୁ ମିଳେଇଗଲା । ଲଳିତା ଆଶ୍ରୟ ଭିକ୍ଷା କଲା । ହାୟ ପିତୃପ୍ରାଣ; ସେ ଫାଟି ନ ଯାଇ ରହିଛି । ବାପଝିଅକୁ କୁଣ୍ଢେଇ ପକାଇଲେ । ସମସ୍ତେ ନିର୍ବାକ୍ ନିଶ୍ପନ୍ଦ ।

ବୃନ୍ଦାବନ ସେହି ଦିନ କଟକ ଗଲା । ଲଳିତା ଯେତେ କହିଲେ ରହିବାକୁ ମଙ୍ଗିଲା ନାହିଁ ।

ଏଣେ ସକାଳୁ ଉଠି ସମସ୍ତେ ସ୍ତମ୍ଭିତ । ଲଳିତା ନାହିଁ, କି ବୃନ୍ଦାବନ ନାହିଁ । ଗାଁ ଚାରିଆଡ଼େ ଖୋଜିକରି କିଛି ସନ୍ଧାନ ପାଇଲେ ନାହିଁ । ଆରଦିନ କଟକ ଚିଠି ଗଲା । ଉତ୍ତରରେ ବୃନ୍ଦାବନ ଭାଇବୋହୂ ସମସ୍ତେ ଭଲଥିବାର ଜଣାଇଲା । ବିଦ୍ୟାଧରର କାର୍ଯ୍ୟରେ ମା-ଭଉଣୀ ଅବାକ୍ ହୋଇଗଲେ । ଏମିତି ସୂତ୍ରରେ ବୋହୂକୁ ଖସାଇ ପାଖକୁ ନେବ ବୋଲି କିଏ ଜାଣିଥିଲା ? ଗାଁ ଲୋକେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ, ଏତେ ମଉନମୁହାଁ ଟୋକାର ପେଟେ ପେଟେ ଏତେ ବୁଦ୍ଧି ? କେହି କେହି ବୁଢ଼ୀ କହିଲେ, ''ଆଲୋ ବୁଢ଼ୀ ବୋଉ; ତୁ କଣ ବୁଝୁନୁ ? ତୋ' ବୋହୂ ପୁଅକୁ ଔଷଦ କରିଛି, ନଇଲେ ଟଙ୍କା ଦବା ବନ୍ଦ କଲା, ପୁଣି ଗୁପତେ ଗୁପତେ ଭାର୍ଯ୍ୟାକୁ ନେଇଗଲା । ଏଡ଼େ ଆଦର କୋଉ ଦିନ ହେଲାମ ? ତୋ' ସମୁଦୀ ସମୁଦୁଣୀଙ୍କର ଏଥିରେ କେତେ କୂଟଥିବ । ଜାଣିବୁନୁଁ ପଛକେ ?''

—୩—

ଏଠି ଲଳିତାର କ'ଣ ନାହିଁ ? ଖାଇବାକୁ ନାହିଁ, ନା ପିନ୍ଧିବାକୁ ନାହିଁ ? ପୁଣି ସ୍ନେହର ସୀମା ନାହିଁ । ଝିଅ ଝଡ଼ି ଯାଇଛି ଦେଖି ମା' ସାତ ଉପଚାରରେ ଝିଅକୁ ଖୁଆନ୍ତି; ସାତ ତିଅଣ, ନଅ ଭଜା, ବାର ପିଠାପଣା କରି ଆନନ୍ଦରେ ଝିଅ ଆଗରେ ଥାଳି ପୂରେଇ ଥୁଅନ୍ତି । ଏଇଟା ଖା, ସେଇଟା ଖା, କହି କେତେ ଆଦର କରନ୍ତି । ଗାଧୁଆ, ମୁଣ୍ଡବନ୍ଧା ସବୁଗୁଡ଼ିକ ନିଜ ହାତରେ ନ

କଲେ ତୃପ୍ତି ନାହିଁ । ଲଳିତା ଆପଣାର ଦୁଃଖ କାହାଣୀଗୁଡ଼ିକ ଟିକେକଠଉଁ ନି'କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତେ ମା' ଆଗରେ କହିଛି । ମା' କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କହନ୍ତି, "ଦେଖିବୁ ଥା; ସେ କେତେ ଅବସ୍ଥା ହୋଇ ମରିବ, ମୁହଁରେ ପାଣି ଟୋପାଏ ଦେବାକୁ କେହି ନଥିବ । ଚଣ୍ଡାଳୁଣୀ ମୋର ତାରପରା ଝିଅକୁ ନାରଖାର କଲା । ବିଧାତା ଥିଲେ ବୁଝିବ ।" ରେବତୀ, ଲଖିଆ ତ ବହୁଦିନ ପରେ ନାନୀକୁ ପାଇ ମହା ହରଷ । ଘର ଚାକିରାଣୀ ହୁରୁଷିଆ ମା' ସୁଦ୍ଧା ଲଳିତାକୁ ତେଲ ହଳଦି ଲଗାଇ ଦେଇ ପରମାନନ୍ଦିତା । କିନ୍ତୁ ଲଳିତା ସୁଖୀ ନୁହେଁ । କେବଳ ଖିଆପିଆ, କେବଳ ଲୁଗାପଟ୍ଟାରେ ଯଦି ମଣିଷର ସୁଖ ଥାଆନ୍ତା, ଲଳିତା ମଧ୍ୟ ସୁଖୀ ହୁଅନ୍ତା; ମନୁଷ୍ୟ ନିତ୍ୟ ନୂତନ ସୁଖର ପ୍ରତ୍ୟାଶୀ । ଆଗେ ଶାଶୁଘରେ ଦୁଃଖରେ ଥିଲାବେଳେ ସେ ଦୁଃଖରୁ ତ୍ରାହି ପାଇବାର ଉପାୟ ଖୋଜି ବୁଲୁଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଏଠାରେ ଦୁଃଖଯାତନାଦି ନଥିବାରୁ ବେଶି ମନେ ପଡ଼ିଲା ତାହାର ସ୍ୱାମୀ । ଲଳିତା ସ୍ୱାମୀ ହେଲା ଜ୍ଞାନ ଧ୍ୟାନ, ଜପାମାଳୀ ।

ବାଡ଼ି ପିଣ୍ଡାରେ ବସି ଗେବ ହାତରେ ଏଠାର ନୂଆ ସଙ୍ଗିନୀ ପ୍ରୀତିମାଳୀକୁ ଡକାଇ ପଠାଇ ଲଳିତା କାନିରୁ ପାନ ଫିଟାଇ ମୁହଁରେ ଦେଲା । ପଛାଡ଼ୁ ଆସି ପ୍ରୀତିମାଳୀ ତା ବଉଳର ଆଖି ଦୋଟି ହାତରେ ଚାପି ଧଇଲା । "ଆ ଲୋ, ବସିବୁ ।" ଆଦରରେ ପାଖରେ ବସାଇ ସଙ୍ଗିନୀକୁ ଗଳ୍ପ ସ୍ରୋତରେ ବୁଡ଼ାଇ ଦେଲା ।

ପ୍ରୀତିମାଳୀ ଏଠାକାର ଡାକ୍ତର ବାବୁଙ୍କ ଝିଅ, ନୂଆ ବିଭା ହୋଇଛି । ତା' ସ୍ୱାମୀ ଜଣେ ଜମିଦାର, ମଧ୍ୟ ଓକିଲ, ଆଉ ଗୁଣରେ ହୀରାଖଣ୍ଡେ । ସ୍ୱାମୀର ଅପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ପ୍ରେମର ଅଧିକାରିଣୀ ପ୍ରୀତି ସ୍ୱଭାବତଃ ଦିନରାତି ସ୍ୱାମୀ କଥା କହିବାକୁ ସୁଖ ପାଏ । କିନ୍ତୁ ମନୋମତ ସଙ୍ଗୀଟି ନ ହେଲେ କହିବ କାହାକୁ ? ଲଳିତା ଏଠିକି ଆସିଲା ଦିନୁଁ ଡାକବାବୁ – ଘର ତାର ଭାତ ଖାଇ କୁଳି ପକେଇବା ଥାନ ହେଲାଣି । ଦିନଯାକ ଦୁଇସଙ୍ଗୀ ବସି ପରସ୍ପର ମନକଥା କହନ୍ତି । ଲଳିତା ସ୍ୱାମୀକୁ ଏକାନ୍ତ ଭକ୍ତି କରେ । ସେ ତା'ର ଜୀବନର ଦେବତା, ଆଶାର ଧ୍ରୁବତାରା । ତାଙ୍କରି କତିକୁ ଯିବାକୁ ତା' ମନ ବ୍ୟସ୍ତ । ବାପଘରେ ଆଉ ମନ ଲାଗୁନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଏ କଥାଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରୀତିମାଳୀକୁ କହିବା ଯେତେ ସହଜ, ନନା ବୋଉ ଆଗରେ କହିବା ତେତେ ସହଜ କି ? ଲଳିତା ଲାଜରେ ମରିଛି । ତା' ନନା ତାଙ୍କୁ ଯେତେ ଖଣ୍ଡ ଚିଠି ଦେଲେଣି ଗୋଟାକାର ଉତ୍ତର ନ ଆସିବାରୁ ଲଳିତା ବଡ଼ ବ୍ୟସ୍ତ, ବଡ଼ ଅସୁଖୀ । କଣ ସତେ ତା' ସ୍ୱାମୀ ତାକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କଲେ ? ଓଃ ସେ ଶାଶୁଘରେ ନ ମଲା କାହିଁକି ? ବାପଘରକୁ ଆସିବା କୁବୁଦ୍ଧି କିପାଁ ତା' ମୁଣ୍ଡରେ ପଶିଲା ? ପ୍ରୀତିମାଳୀ ସଙ୍ଗିନୀଠାରୁ ସବୁ ଶୁଣି ଯାଇ ଲାବଣ୍ୟବତୀ ଆଗରେ କହିଲେ ।

ସ୍ୱାମୀକୁ କୁହାପୁଛା କରି ଲାବଣ୍ୟବତୀ ଛୁଟି ଘେନି କଟକ ଯିବା ଠିକଣା କଲେ । ଲଳିତା ମହାନନ୍ଦରେ ସେ ହପ୍ତାଟି କଟାଇଲା ।

ବିମ୍ବାଧର ବସାଘର ଝୋଲାସାହୀରେ । ତାଙ୍କର ବସାର ସନ୍ଧାନ ଘେନି ତାହାରି ଅଳ୍ପଦୂରରେ ଗୋଟିଏ ବସା ଠିକଣା କରି ଆନନ୍ଦବାବୁ ସପରିବାର ରହିଲେ । ନବ ଆଶାରେ ଲଳିତାର ପ୍ରାଣ ପୂରିଗଲା । ସୁଖ ସ୍ୱପ୍ନରେ ସେ ବିଭୋର । କିନ୍ତୁ ତଥାପି ଥରେ ଅଧେ ଭାବିଲା, "କେଜାଣି ସ୍ୱାମୀ କ'ଣ କହିବେ, ନ କହି ଯେ ବାପଘରକୁ ପଳାଇ ଆସିଛି ।" କିନ୍ତୁ ତଥାପି ଆଶାପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଖି

ଯୋଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରଦ୍ୱାରକୁ ଚାହିଁ ରହିଲା ।

ରମା ହାତରେ ସମ୍ବାଦ ପାଇ ବୃନ୍ଦାବନ ନୂଆ ବୋହୂକୁ ଦେଖିବାକୁ ଆସିଲା । ବୃନ୍ଦାବନ ଆଗରେ ଲଳିତା ମନ ଖୋଲି କାନ୍ଦିଲା । ବୃନ୍ଦାବନର କୋମଳ ହୃଦୟ ତିନ୍ତିଗଲା ।

ସେଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ଭାଇ ବସାରେ ଥିଲେ । ହାତରେ ପଇସା କଉଡ଼ିର ଅଭାବ । ତିନିଟା ଟିଉସନ୍ ମଧ୍ୟରୁ ଯୋଡ଼ିଏ ଛାଡ଼ିଯାଇଛି । ଉପୁରି ଟ୨୦ଙ୍କା ବନ୍ଦ । ସଂସାର ଅଚଳ ହୋଇଛି । ବଜାରରେ ଟ୪୦ଙ୍କା କରଜ । କାବୁଲୀ ମହାଜନ ନ ପାଇଲାରୁ ଦୁଇପଦ ଟାଣ କରି ଶୁଣାଇବାକୁ ଛାଡୁନାହିଁ । ତାହାର ଲାଲ କଟ କଟ ଆଖି ଦେଖି ବିଦ୍ୟାଧର ଅର୍ଦ୍ଧମୃତ । "ଆଜି ଦେବି, କାଲି ଦେବି" କହି ସମୟ କଟାଉଛନ୍ତି । ନାଲିଶର ଭୟରେ ପ୍ରାଣ ଅସ୍ଥିର । ତଦୁପରେ ମୋହିନୀର ସୁନାଚିକ ଫରମାସୀ । ବହୁ କଷ୍ଟରେ ଟ୨୦ଙ୍କା ଯୋଗାଡ଼ କରି ତା'ହାତରେ ଦେଇ ଆସିଥିଲେ । ବାକି ଟଙ୍କା୧୫୦ ଖଣ୍ଡେ ଦେବାପାଇଁ ଶକ୍ତି ନଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ହଁ ଭରି ତାକୁ ଭୁଲାଇ ରଖିଥିଲେ । ଦୁଇଦିନ ତଳେ ମନମୋହନ ତାକୁ ବିଦ୍ୟାଧରଙ୍କ ପ୍ରକୃତ ଅବସ୍ଥା ଜଣାଇ ଦେବାରୁ ସେ ଘୃଣାରେ ରାଗରେ ବିଦ୍ୟାଧରକୁ ଦୁଆରୁ ତଡ଼ି ଦେଇଛି । ସେଦିନ ସେ ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରିବାକୁ ବାହାରି ଥିଲେ; କିନ୍ତୁ କେଜାଣି କାହିଁକି, ହଠାତ୍ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ମୁହଁ ତାଙ୍କୁ ବାଧା ଦେଲା ।

ନିରାଶ ପ୍ରାଣର ତୀବ୍ର ବେଦନାରେ ଅସ୍ଥିର ବିଦ୍ୟାଧର ଭିତର ଅଗଣାରେ ଆରାମଚୌକି ଉପରେ ଅର୍ଦ୍ଧଶାୟିତ ଅବସ୍ଥାରେ ମୁହଁରେ ଗୋଟିଏ ଦରନିଭିଲା ବିଡ଼ି ଦେଇ ଆଖି ବୁଜି ନାନା କଥା ଭାବୁଛନ୍ତି । ଭାବନ୍ତି ଅତୀତ ଓ ବର୍ତ୍ତମାନ । ତିନିବର୍ଷ ତଳେ ସେ କଣ ଥିଲେ, ବର୍ତ୍ତମାନ କଣ ହେଲେ । ତିନିବର୍ଷ ତଳେ ପିତା ଜୀବିତ, ସେ କଲେଜରେ ଆଇ.ଏ. ପଢୁଥିଲେ । କେତେ ଉଚ୍ଚାଶାରେ ତାଙ୍କ ତରୁଣ ହୃଦୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା । ବି.ଏ. ପାଶ୍ କରିବେ, ଡେ଼ପୁଟୀ ହେବେ । କିନ୍ତୁ ଦୁର୍ଦ୍ଦୈବ । ହଠାତ୍ ପିତାଙ୍କର ନିଉମୋନିଆରେ ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା । କଲେଜ ଛାଡ଼ି ସେ ଗୃହବାସୀ ହେଲେ । ତାଙ୍କୁ ପଢ଼ାଇବା ସକାଶେ ପିତା ଜମିବାଡ଼ି ବିକିଥିଲେ । ମନରେ ଆଶା କରିଥିଲେ, ପୁଅ ଡ଼ିପୋଟୀ ହେଲେ କେତେ ଜମିବାଡ଼ି । ବଡ଼ ଗଭୀର ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସରେ ବିଦ୍ୟାଧରଙ୍କର ହୃଦୟ ବ୍ୟଥିତ ହେଲା । ପିତା ଥାଉ ଥାଉ ଅଗ୍ରଜଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଥିଲା । ତାଙ୍କର ପୁଅଝିଅ ହୋଇ ଯୋଡ଼ିଏ । ବିଧବା ଭଉଣୀ ପୁଣି ତାଙ୍କ ଦୁଇ ଝିଅ ଓ ପୁଅଟିକୁ ନେଇ ଆସି ଭାଇ ଆଶ୍ରାରେ ରହିଲେ । ଦୁଃଖ ପରେ ଦୁଃଖ ମାଡ଼ିଆସିଲା । ସ୍ତ୍ରୀ ମଧ୍ୟ ଆସି ଶ୍ୱଶୁରଘରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଏତେ ଗୁଡ଼ିଏ ଲୋକଙ୍କ ପେଟପାଟଣା କି ବିଲ ଦଶମାଣରେ ହୋଇପାରେ ? ତାଙ୍କ ପଢ଼ିବା ପିପାସା ଦୂର ହେଲା । ସେ ବିବ୍ରତ ହୋଇ ଚାକିରି ଖୋଜି ବୁଲିଲେ । କପାଳ ମନ୍ଦ ଥିଲେ ସୁବଆଡୁ ମନ୍ଦ ଘୋଟେ । ବହୁତ ଖୋଜି ଖୋଜି, ବହୁତ ଦରଖାସ୍ତ ପକାଇ ପକାଇ, ହାତ ଓଠ ଧରି ଧରି ଶେଷକୁ କିଲଟରୀରେ ଖଣ୍ଡିଏ କିରାଣୀ ଚାକିରି ମିଳିଲା । ଦରମା ତିରିଶ ଟଙ୍କା । ବିଦ୍ୟାଧର ଆପାତତଃ ତାହାହିଁ ଦେବାନୁଗ୍ରହ ଜ୍ଞାନ କରି ସେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ । ଅସଦୁପାୟରେ ଦୁଇ ପଇସା ରୋଜଗାରର ବିଶେଷ ସୁବିଧା ମଧ୍ୟ ଥିଲା ।

ପୁଣି ମନେପଡ଼ିଲା, ଅନେକ ଦିନ ପରେ ମନେ ପଡ଼ିଲା ଗୋଟିଏ ସରଳ ଅଶ୍ରୁମୁଖ । ଲଳିତାର ରକ୍ତକାଞ୍ଚନ କମନୀୟ ମୂର୍ତ୍ତି । ଦରମା ଟ୩୦ଙ୍କାରୁ ହେଲା ଟ୪୦ଙ୍କା । ନବୋତ୍ସାହରେ

ନବବଧୂକୁ ଆଣି ନବ ସଂସାର ରଚନାରେ ଆକାଙ୍କ୍ଷା ହେଲା; କିନ୍ତୁ ବାଧା ଦେଲେ ସ୍ୱୟଂ ମାତା । ଦୁଇ ଦୁଇଥର ବାଧା ଦେଲେ । ବଡ଼ ଅଶୁଭ କ୍ଷଣରେ ମନମୋହନ ସହିତ ଭେଟ ହେଲା । ତାଙ୍କ ଜୀବନର ସର୍ବନାଶ ହେଲା । ମୋହିନୀର ପାଦ ପୂଜା କରି ସେ ଅମୂଲ୍ୟ ଚରିତ୍ର-ରତ୍ନ ହରାଇ ବସିଲେ; କିନ୍ତୁ କୁଆଡ଼େ ଗଲା ମୋହିନୀର ମାୟା ! ଯାହାର ଅଶୁଚି ଶରୀର ସଜାଇବା ପାଇଁ ସେ ଭୀଷଣ କାବୁଲୀ ମହାଜନର କରକବଳିତ, ସେ ପୁଣି ଛାର ଚିକ୍କଟା ସକାଶେ ଏକାବେଳେ ଦୁଆରୁ ତଡ଼ିଦେଲା । ମନେ ପଡ଼ିଲା ଲଳିତା, ମନେ ପଡ଼ିଲା ତାହାର କୋମଳ ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟବହାର, ସେ ଲଜ୍ଜାବିଜଡ଼ିତ ଆଖି ଦୋ'ଟିର ସ୍ନିଗ୍ଧ ଚାହାଣୀ । ଅଜ୍ଞାତରେ ତାଙ୍କର ତନ୍ଦ୍ରାତୁର ନୟନ ପଲ୍ଲବ ସିକ୍ତ ହେଲା ।

ବାମନ ଧୀରେ ଡାକିଲା - "ଭାଇନା - ।" ହଠାତ୍ ନିଦରୁ ଉଠିଲା ପରି ବିମ୍ବାଧର ଚମକି ପଡ଼ି କହିଲେ, "କ'ଣ ? "ଭାଇନା ତମ ଶଶୁର ଆସିଛନ୍ତି ।"

"ସେଥିରେ ମୋର କ'ଣ ଗଲା ?" ଏହା କହି ବିରକ୍ତ ଭାବରେ ମୁଖ ଫେରାଇ ନେଲେ । ପୁଣି ବାମନ କହିଲା, "ଦେଖା କରିବାକୁ ଡାକିଛନ୍ତି ।" ବିମ୍ବାଧର ଅଧିକତର ବିରକ୍ତ ହୋଇ କିଛି ଉତ୍ତର ଦେଲେ ନାହିଁ । ବୃନ୍ଦାବନର ଦ୍ୱିତୀୟ କଥା କହିବାକୁ ଆଉ ସାହସ ହେଲା ନାହିଁ ।

ଥରେ ଥରେ ମନୁଷ୍ୟ ଯାହା ଖୋଜି ନ ଥାଏ, ଯାହା ପାଇବ ବୋଲି ଠୁଳେ ଭାବି ନଥାଏ, ହଠାତ୍ ତା' ମିଳିଯାଏ ।

ସଞ୍ଜର ମୃଦୁ ଅନ୍ଧାରରେ ବାରିପଟେ ଠିଆ ହୋଇ ଲଳିତା ଗୋଧୂଳିଗୋଳା ଆକାଶକୁ ଅନାଇଛି । ଗୋଧୂଳି ରଙ୍ଗରେ ତାହାର ରକ୍ତ କନକବର୍ଣ୍ଣ ଆହୁରି ରକ୍ତିମ ଦିଶୁଛି । ପ୍ରଶାନ୍ତ ବୃହତ୍ ଆଖି ଗୋଟି ସୂର୍ଯ୍ୟପରିତ୍ୟକ୍ତ ପଶ୍ଚିମାକାଶରେ ନିହିତ । ଏହି ପୂର୍ବକ୍ଷଣର ନାନାରଙ୍ଗର ମେଘାବଳୀରେ ରଞ୍ଜିତ ବାରୁଣୀବଦନ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଶେଷ ସୂର୍ଯ୍ୟ-କିରଣର ମ୍ଳାନ ଛଟା, ଅଶ୍ରୁମୁଖୀ ପତିପରିତ୍ୟକ୍ତା ବଦନର କରୁଣ ଛବି ! ଏହିପରି ଜଗତ୍ ! ଏହି ହସ ! ଏହି କାନ୍ଦ ! ଠାଏ ଠାଏ ସୂର୍ଯ୍ୟ କିରଣ, ଠାଏ ଛାଇଁ । ତା'ମନରେ କେତେ କଥା ଉଦିତ ହେଲା । ପନ୍ଦର ଦିନ ହେଲା ସେ କଟକକୁ ଆସିଛି; କିନ୍ତୁ କାହିଁ, ଯାହାକୁ ଦେଖିବା ବୋଲି ଆଶାରେ ସେ ଆସିଲା, ସେ କାହିଁ - ତା'ର ଦେଖାଦର୍ଶନ ତ ନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ଦୀର୍ଘକାର, ସରଳ, ସୁଢ଼ଳ କନକକାନ୍ତି ଯୁବକର ମୁଖ ତା' ମାନସପଟରେ ଅଙ୍କିତ ହେଲା । ସତେ ସେ ଆସିବ ? ତାହାର ହେବ ? ତାକୁ ନେଇ ସେ ଘର କରିବ ? ତାହାର ପ୍ରେମ ତାହାର ସାହଚର୍ଯ୍ୟରେ ତାହାର ଜୀବନର ସଫଳତା, ଜୀବନର ପୂର୍ଣ୍ଣତା ସାଧିତ ହେବ ? ଲଳିତା ଶୂନ୍ୟଚକ୍ଷୁ; ତା' ଦୃଷ୍ଟିରେ ଆଉ ଜଗତ୍ ନାହିଁ; ତାହାର ଦୃଷ୍ଟି ଅନ୍ତଃରାଜ୍ୟପ୍ରବିଷ୍ଟ । ତାହାର ଜଗତ୍ ବିମ୍ବାଧରମୟ । ବିମ୍ବାଧର ଆକାଶରେ, ବିମ୍ବାଧର ପଶ୍ଚିମ ଗଗନରେ, ବିମ୍ବାଧର ପବନରେ, ପବନର ସେହି ମୃଦୁଳ ସ୍ପର୍ଶରେ, ବିମ୍ବାଧର ଲଳିତା ହୃଦୟରେ, ଲଳିତାର ସେହି ମୁଗ୍ଧ ଶାନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟିରେ, ଲଳିତା ବିମ୍ବାଧର-ସ୍ୱପ୍ନରେ ବିଭୋର ।

ହଠାତ୍ ପଛା'ଟୁ କିଏ ଡାକିଲା । ଚକିତା, ମୁଗ୍ଧା ଲଳିତା ଅନାଇଲା । ଚାରି ଚକ୍ଷୁର ମିଳନ ହେଲା । ଲଳିତାର ଶିରାପ୍ରଶିରାରେ ବିଦ୍ୟୁତ୍‌ପ୍ରବାହ ଖେଳିଗଲା । ବଡ଼ ଜୋରେ ଜୋରେ

ହୃଦୟ ସ୍ପନ୍ଦିତ ହେଲା । କ୍ଷଣକରେ ଲଜ୍ଜା ଆକ୍ରମଣ କଲା । ଲଜ୍ଜାରେ ଜଡ଼ସଡ଼ ତରୁଣୀ ଲୁଗାଟା ହାତେ ମୁହଁ ଉପରକୁ ଟାଣି ନେଲା, ପରକ୍ଷଣରେ ସେ ବିଦ୍ୟାଧର କୋଳରେ ।

ଏପରି ମିଳନ କେଉଁ ହୋଇନାହିଁ, କେଉଁ ହେବାର ନୁହେଁ । ଏ ସ୍ୱପ୍ନାତୀତ ମିଳନ । ତୃଷିତା ଚାତକିନୀ ପକ୍ଷରେ ଏ ନବବାରିଦ ବିନ୍ଦୁ । ଲଳିତା ମୁଖରୁ କଥା ବାହାରିଲା ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଆଜି ତାହାର ଜୀବନର ଚରମ ସଫଳତା । ତାହାର ଶରୀରର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଣୁପରମାଣୁର ପରମ କୃତାର୍ଥତା । ତାହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶୋଣିତ ବିନ୍ଦୁରେ ପରମାନନ୍ଦର ଲହରୀ । ଆଜି ଲଳିତାର ଜୀବନ ପୂର୍ଣ୍ଣ, ପରମ ପରିତୃପ୍ତ । ତାହାର ଜୀବନ ସଙ୍ଗୀତ ନବୀନ ବୀଣାତାରରେ ନୂତନ ଛନ୍ଦରେ ଝଙ୍କୃତ । ତାହାର ପ୍ରାଣର ପୀୟୁଷଧାରା ଚିର ମଙ୍ଗଳସିନ୍ଧୁରେ ସମ୍ମିଳିତ । ଲଳିତା ଆଜି ଧନ୍ୟା ।

ସନ୍ଧ୍ୟାର ଅନ୍ଧକାରରେ ବସି ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ବହୁତ କାନ୍ଦିଲେ, ପରସ୍ପର ନିକଟରେ ଅନେକ କ୍ଷମା ଭିକ୍ଷା କଲେ । ଦୋଷୀ ଉଭୟେ । ଲଳିତା ଗୃହତ୍ୟାଗିନୀ, ବିଦ୍ୟାଧର କଳଙ୍କିତ; କିନ୍ତୁ ଲଳିତା ଆଜି ପୂର୍ଣ୍ଣକାମା, ଆଉ ବିଦ୍ୟାଧର ଶତବୃଶ୍ଚିକ ଦଂଶନରେ ପୀଡ଼ିତ । ଲଳିତାର ପବିତ୍ର ଅଙ୍ଗସ୍ପର୍ଶରେ ତାହାର ହୃଦୟର ଗୁପ୍ତ ପ୍ରଦେଶ ଶିହରି ଉଠିଲା । ଗୋଟିଏ ପାପିନୀ ପିଶାଚୀର ବିକଟ ମୂର୍ତ୍ତି ରହି ରହି ତାହାର ମାନସ ଚକ୍ଷୁରେ ନାଚି ଉଠିଲା । ସେ ଆଉ ଏ ହୀରା ଆଉ କାଚ । ବିଦ୍ୟାଧର ମନେ ମନେ ତୁଳନା କଲା । ଗୋଟିଏ ସ୍ୱର୍ଗର ମନ୍ଦାକିନୀ–ଧାରା, ଆରଟି ପୃଥିବୀର ପଙ୍କିଳ କର୍ମ୍ମ–ନାଶା–ସ୍ରୋତ । ଗୋଟିଏ କମଳବନର ମଧୁର ସୌରଭ, ଆରଟି ଆଗ୍ନେୟଗିରିର ଭୀଷଣ ଅନ୍ତର୍ଦାହ । ବିଦ୍ୟାଧରର କ୍ଷଣିକ ଚୈତନ୍ୟ ହେଲା । ମନେ ମନେ ପ୍ରତିଜ୍ଞାର ଉଦୟ ହେଲା । ଆଉ ନୁହେଁ, ଆଉ ନୁହେଁ । ଏଥର ସ୍ତ୍ରୀ ଘେନି ଘର ସଂସାର କରିବ । ଲଳିତାର ପବିତ୍ର ପ୍ରେମରେ ତାହାର ଦୂଷିତ ହୃଦୟ ନିର୍ମ୍ମଳ ହେବ । ପ୍ରତିଜ୍ଞା ରଖ, ବିଦ୍ୟାଧର ! ନୋହିଲେ ମୁହୂର୍ତ୍ତକର ତୀବ୍ର ଉତ୍ତେଜନାର ପ୍ରତିଜ୍ଞା – ସେ କେଉଁ କଥା ।

ଝିଅ ଜ୍ୱାଇଁର ଅଭାବନୀୟ ମିଳନରେ ପିତାମାତା ବଡ଼ ସୁଖୀ ହେଲେ । ଲଳିତା ଯାହା ଚାହୁଁଥିଲା; ଏତେଦିନରେ ତା' ପାଇଲା । ସ୍କୁଲର ପୂର୍ବତନ ସଙ୍ଗୀ ସୁଧୀର ସହିତ ଘଟନାକ୍ରମେ ବାଟରେ ବିଦ୍ୟାଧରଙ୍କର ଦେଖା ହେଲା । ଦୁଇ ସଙ୍ଗୀ ବହୁତ ଦୁଃଖସୁଖର କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲେ । ସୁଧୀରଙ୍କର ତେଲଙ୍ଗା ବଜାରର କୋଠାକୁ ଲାଗି ଚାରି ବଖରା ନାହାଚାଳିଆର ପ୍ରଶସ୍ତ ମାଟିଘର ଥିଲା । ପରିବାରଟିଏ ଚଳିବା ସକାଶେ ବେଶ୍ ସୁବିଧା । ସୁଧୀରଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହରେ ବିନା ଭଡ଼ାରେ ଘରଟି ପାଇ ବିଦ୍ୟାଧର ଝୋଲାସାହୀରୁ ଉଠି ଆସିଲେ ।

ଗଲାବେଳେ ଲାବଣ୍ୟବତୀ ଲୁଚାଇ କରି ଝିଅ ହାତରେ ନଗଦ ଦୁଇଶ ଟଙ୍କା, ନିଜ ହାତର ଦି'ପଟି ସୁନା ପଇଞ୍ଚ ଦେଇଗଲେ । ଜ୍ୱାଇଁ ପିନ୍ଧା ପାଟଯୋଡ଼ ମଧ ବାଦ୍ ଗଲା ନାହିଁ । ଲଳିତାର ସୁଖର ଅନ୍ତ ନାହିଁ; ହଠାତ୍ ଦିନେ କାବୁଲୀ ମହାଜନ ରହିମ୍ ଖାଁ ଆସି ଦାଣ୍ଡରେ ଦେଖାଦେଲେ । ଦଶଦିନ ମଧ୍ୟରେ ଚାରିଶ ଟଙ୍କା ନ ଦେଲେ ଘର କୋରକୀ ହେବ ଶୁଣି ଲଳିତାର ପିଳେହି ପାଣି ହୋଇଗଲା । ସେଦିନ ରାତିରେ ଭୟରେ ତାହାର ନିଦ ହେଲା ନାହିଁ । ବିଦ୍ୟାଧର ଘରେ ନଥିଲେ, ବିଶେଷ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପୁରୀ ଯାଇଥିଲେ । ଏକାକିନୀ ଲଳିତା ସ୍ୱାମୀର ଅଦୃଷ୍ଟ ଚିନ୍ତା କଲା । ତାହାର ଦେହରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଅଳଙ୍କାର ଥିଲା, ମା' ଦେଇଥିବା ସୁନା ପଇଞ୍ଚ ବାକ୍ସରେ

ଥିଲା । ଏତେ ଥାଉ ସ୍ୱାମୀ ଜେଲ୍ ଯିବେ ? ଘର କୋରକୀ ହେବ ? ବଡ଼ ଭାବନାରେ ଲଳିତା ସେ ରାତି କଟାଇଲା । ଆରଦିନ ଦିଅର ଭାଉଜ ବିଚାର କଲେ । ବେକର ହଗଡ଼ଫାଳ, କାନର ଗଣ୍ଡିଆ ଆଉ ସୁନାପଇଞ୍ଚ ବନ୍ଧା ରଖି ଦୁଇଶଟି ଟଙ୍କା ଯୋଗାଡ଼ ହେଲା । ମଙ୍ଗଳବାର ଦିନ ବିଦ୍ୟାଧର ଯେତେବେଳେ କାବୁଲୀ ମହାଜନକୁ ଚାରିଶ ଟଙ୍କା ଗଣି ଦେଇ ସ୍ୱସ୍ତିର ନିଶ୍ୱାସ ମାରିଲେ, ତାଙ୍କ ମନେ ହେଲା ଲଳିତା ଦେବୀ; ମାନବୀଠାରେ କ'ଣ ଏତେ ପ୍ରେମ ସମ୍ଭବ ? ପଚାରିଲା ନାହିଁ, ବିଚାରିଲା ନାହିଁ, ଦେହରୁ ଗହଣା କାଢ଼ି ସ୍ୱାମୀର ଦେଣା ଟଙ୍କା ଶୁଝିଲା । ଆଉ ଧିକ୍ ବିଦ୍ୟାଧର । ସେହି ଟଙ୍କାରେ ତୁ ସୁନାଚୁଡ଼ି ସୁନାବାଲା ଗଢ଼ିଥିଲୁ ? ପାପିଷ୍ଠାକୁ ଆଭରଣଭୂଷିତା କରି ଆଜି ତୁ ଦେବୀର ଦେହ ଶୂନ୍ୟ କଲୁ ? ଏପରି ସ୍ତ୍ରୀ ! ବିଦ୍ୟାଧରର ପୂଜା କରିବାକୁ ମନ ହେଲା । ଲଳିତା ତାଙ୍କର ସମଗ୍ର ଜୀବନଟା ଅଧିକାର କରି ବସିଲା ।

କିନ୍ତୁ ଏତେ ସ୍ନେହ, ଏତେ ଆଦର ଭିତରେ ଗନ୍ଧପୁଷ୍ପରେ କୀଟପରି ଲଳିତାର ଆଉ ଗୋଟିଏ ଦୁଃଖ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ଲଳିତା ଦେଖିଲା, ସେ କେବଳ ସ୍ୱାମୀର ସ୍ନେହର ଭାଗିନୀ ନୁହେଁ, ରୋଗର ଭାଗିନୀ ମଧ୍ୟ । କବିରାଜ ଗଦାଧର ମିଶ୍ରଙ୍କୁ ହାତରୁ କମ ବାହିଚୂଡ଼ି ବିକି ଟଙ୍କା ଦେଇ ସ୍ୱାମୀ, ସ୍ତ୍ରୀ ଔଷଧ ଖାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । ରୋଗ ଜ୍ୱାଳାରେ ଲଳିତାର ଯୌବନ-କାନ୍ତି ମଳିନ ହେଲା । ଜୀବନ ଭାର ବୋଧ ହେଲା । ଗୋଟିଏ ପରେ ଗୋଟିଏ ଦୁଃଖ କ'ଣ ତା' କପାଳ ଲିଖନ ?

-୪-

ମାଟିର ଛୋଟ ଚାଳଘର ହସି ଉଠିଲା । କ୍ଷୁଦ୍ର କୋଠରୀଟି ଆଲୁଅ କରି ନୂଆ ପୁଅଟିଏ ଆସି ଦେଖାଦେଲା । ଲଳିତାର ମାତୃ ହୃଦୟ ସଫଳାନନ୍ଦର ପୂର୍ଣ୍ଣତାରେ ପ୍ରସବର ଦୁଃଖ ବେଦନା ଭୁଲିଲା । ମାତୃ ହୃଦୟଟି କ'ଣ, ସେ ଯେ କେଉଁ ଉପାଦାନରେ ଗଠିତ, ଏହା କୌଣସି କବି, କୌଣସି ଭାବୁକ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଠିକଣା କରିପାରିନାହାନ୍ତି । ଲଳିତାର ପ୍ରଥମ ମାତୃତ୍ୱରେ ଆଜି ଏ ଅଜ୍ଞାତ ପ୍ରଦେଶରୁ ନବାଗତ ଅତିଥି ସ୍ନେହ-ଚନ୍ଦନ-ସିକ୍ତ ହେଲା ପରା । ଅନ୍ତୁଡ଼ିଶାଳରେ ଦୀର୍ଘଦିନଗୁଡ଼ିକ ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ଅନ୍ଧାର କୋଠରୀରେ ଛିଣ୍ଡା ହେଁସକତରାରେ ପଡ଼ି ପଡ଼ି ନିଆଁ ଧୂଆଁରେ ପଶି ପଶି ରାଗ ଶୁଣ୍ଠିପିପ୍ପଳୀ ଖାଇ ଖାଇ, ହଳଦି, ସିଝା ବାଇଗଣ ଭାତ, ଶୁଖିଲା ଚୂଡ଼ାଭଜା, ପାଣି ଟିକକ ସୁଦ୍ଧା ତୋକକରୁ ଦି'ତୋକ ପିଇବା ବାରଣ, ଇତ୍ୟାଦି କଷ୍ଟରେ କାଟିଥିଲେ ହେଁ କୋଳ ଭିତରେ ନୂଆ ପୁଅଟିକି ଚାହିଁ ଲଳିତା-ହୃଦୟ ଆନନ୍ଦରେ ପୂରି ଯାଉଥିଲା । ସାତ ଦିନ ପାଣି ଗାଧୋଇ ଯେତେବେଳେ ସେ ପରିଷ୍କୃତ ହେଲା, ଆଉ ବିଦ୍ୟାଧର ଘର ଭିତରକୁ ଆସି ପୁଅଟିକି ଚାହିଁଗଲେ, ଲଳିତାର ମାତୃ ହୃଦୟ ପରମ କୃତାର୍ଥ ହେଲା । ସେ ମନେ ମନେ ନବ ଶିଶୁକୁ ସ୍ୱାମୀର କରକମଳରେ ଅର୍ପଣ କରି ନୀରବ ନୟନରେ ଯେତେବେଳେ ବିଦ୍ୟାଧରର ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ମୁଖଶ୍ରୀ ଦେଖିଲା, ତାହାର ମସ୍ତକରେ ନାରୀତ୍ୱର ଗୌରବମଣ୍ଡିତ ମୁକୁଟ ଯେପରି ଆପେ ଆପେ ଆସି ଶୋଭିତ ହେଲା । ଏ ନନ୍ଦନର ଫୁଲମାଳା, ଏ ପ୍ରେମର ପାରିଜାତ, ବଡ଼ ଆଦରରେ ଚୌଦ ବର୍ଷର ବୃନ୍ଦାବନ ନବ ଶିଶୁର କକେଇ-ପଦ ଅଧିକାର କଲା । ଆଜି ବିଦ୍ୟାଧର-ଜନନୀ

ମଧ ଆନନ୍ଦିତା । ନୂଆ ନାତିଟିକୁ କୋଳରେ ଧରି ଟିକେ ବାହାରକୁ ଆଣି ଦେଖାଇଲେ । ପ୍ରତିବେଶିନୀ ପ୍ରମୀଳାଙ୍କର ଶାଶୁ ପିଲାଟିକୁ ଟଙ୍କା ୫ଟା ଦେଇ ମୁଖ ଦେଖି ଆଶୀର୍ବାଦ କଲେ । କ୍ରମେ ଏକୋଇଶା ଆସିଲା ।

ସେଦିନ ମହାମହୋତ୍ସବ । ଜମିଦାର-ପତ୍ନୀ ପ୍ରମୀଳା ନିଜେ ସରୁ ଅରୁଆ ଚାଉଳ, ନଡ଼ିଆ, ମିଠେଇ, ପାଚଲା କଦଳୀ କାନ୍ଧିଏ ପଠାଇଦେଲେ । ତାଙ୍କ ଜମିଦାରୀରୁ ଗୁଆଘିଅ ଆସିଥିଲା, ତାଙ୍କ ଶାଶୁ ମଧ ସେରେ ଖଣ୍ଡେ ପଠାଇଲେ । ପ୍ରୀତିମାଳୀ ବଉଳର ନୂଆ ପୁଅ ସକାଶେ ସୁନାର ଚେନ୍, ଅଣ୍ଟାସୂତା ପାର୍ଶଲ କରି ପଠାଇଥିଲା । ଅଜା ଆଈ ହାତ-ଖଡୁ ଗୋଡ଼-ଖଡୁ, ନୂଆ ଜାମା, ଝିଅ ବ୍ୱାଇଁ ଲୁଗା ହେରିକା ପଠାଇଲେ । ଏହିଟି ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ନାତି । ବିମ୍ବାଧର ନିଜେ କୋଡ଼ିଏ ଟଙ୍କା ଖରଚ କରି ସାମାନ୍ୟ ଭୋଜନାଦିର ବ୍ୟବସ୍ଥା କଲେ ।

ଜାତି କୁଟୁମ୍ବ ସଙ୍ଗୀ ସଙ୍ଗାତ ଖାଇପିଇ ବାହାରିଗଲେ । ସେତେବେଳକୁ ରାତି ୯ଟା । ଦୁଃଖ ସୁଖରେ କଥା ପଦେ ହେଉ ହେଉ ହଠାତ୍ ତମାଳିନୀ ବୋହୂ ସହିତ କଳହ କରି ବସିଲେ । ତାଙ୍କର ପିଲା ତିନୋଟି ସଙ୍ଗରେ ଆସିଥିଲେ । ନୂଆବୋହୂର ଟିକି ପିଲାଟିର ଆଦର ପ୍ରେମ ତାଙ୍କ ଆଖିରେ ସହ୍ୟ ହେଲା ନାହିଁ । ସେ କଥାରେ କଥାରେ କହି ବସିଲେ, "ହଁ, ଅରକ୍ଷିତକୁ ଦଇବ ସାହା । ବାପଭାଇ ଘରେ ପଡ଼ି ଖାଉଛି – ଗୋଇଠା ଦେଲେ ସହି, ଛାଞ୍ଚୁଣି ମାଡ଼ ଦେଲେ ସହି ।" ତାଙ୍କର ଏଡ଼େ ବଡ଼ ଗଭୀର ଆକ୍ଷେପ କଥା ମା' କାନରେ ପଡ଼ିଲା । "ହଁ ତୁ ଛାର ଖଣ୍ଡେ ପିଲା ଜନମ କରି ତୋର ଏଡ଼େ ଗରବ, ତୁ ମୋ ଝିଅକୁ କହିଲୁ ?" କଂସା ମାଜିଲେ ଛୋଟ, କଥା ମାଜିଲେ ମୋଟ; କଥାକୁ ପାଞ୍ଚକଥା ହେଲା । ତମାଳିନୀ ବଡ଼ ପାଟିକରି କାନ୍ଦି ବସିଲେ । ହଁ ସେ ବିଧବା ବୋଲି ତାଙ୍କୁ ଓ ତାଙ୍କ ପିଲାଙ୍କୁ ଲୋକେ ଏତେ କଥା କହୁଛନ୍ତି । ଦୋଷ ଭିତରେ ସକାଳେ କୁଆଡ଼େ କମଳିନୀ ରସଗୋଲା ମାଗିଲାରୁ ତା'ମାଇଁ କହିଲା, "ଆଉ ମାମୁଁ ଖାଇଲା ପରେ ଦିଆଯିବ ।" "କ'ଣ ପିଲାଟା ଗୋଟିଏ ଛାର ରସଗୋଲା ସକାଶେ ହାତ ପତେଇଲା, ତୁ ତାକୁ ମୂଳରୁ ମନା କଲୁ ।" ସେହି ରୋଷରେ ତମାଳିନୀ ଉପାସ ରହିଲେ; କିନ୍ତୁ ସେ କଥା କିଏ ଜାଣିଛି ? ଯେ ଯାହାର ଖିଆପିଆ କଲେ । ସନ୍ଧ୍ୟା ହେଲା, ରାଗରେ ଉପବାସରେ ନାଗୁଣୀ ପରି ଫଁ ଫଁ ହୋଇ ତମାଳିନୀ ମନର ବିଷତକ ବୋହୂ ଉପରେ ଝାଡ଼ି ବସିଲେ । ବିମ୍ବାଧର ଓ ବୃନ୍ଦାବନ ଭଉଣୀର ଏପରି ଅଯଥା ରାଗ ଦେଖି ବିରକ୍ତ ହୋଇ କିଛି କହିଲା ମାତ୍ରେ ବଡ଼ ଭଉଣୀ ଓ ମା' ଗର୍ଜନ କରି କହିଲେ, "ଆରେ, ମାଇପ-ପଟିଆ ହେଲୁରେ, ମା'ଭଉଣୀଙ୍କୁ ନାରଖାର କରି ତାକୁ ସୁନା ପଲଙ୍କରେ ବସା ରେ । ତୋ ମନରେ କୂଟ ଥିଲା ବୋଲି ଜାଣିଥିଲେ କଟକ ପୃଥିବୀ ମାଡ଼ି ନଥାନ୍ତୁଁ ।" ସେଠୁ ମା' ବୟାନ କଲେ, "କ'ଣ – ବୋହୂ ପିନ୍ଧିଲା ପାଟ ପୀତାମ୍ବରୀ, ମୋ ଝୁଅପାଇଁ ପୁଣି ନୀରସା ମାଣିଆବନ୍ଧିଟାଏ । ପୁଅ ସତୁରି ଟଙ୍କା ଲେଖା ରୋଜଗାର କରି ଛାର ଟ୧୫ଙ୍କା ଘରକୁ ପଠାଏ ସିନା, ସେଥିରେ ପୁଣି ମୁଁଆଁ ସରୁଚୁଡ଼ା, ଆମ୍ବୁଲ, ବଡ଼ି, ପଣସ, ଆମ୍ବ ଇତ୍ୟାଦି ଯାହା ଯେତେବେଳେ ପାଇଲି ପଠେଇଲି । ଏଠି ଜମାରୁ ତିନିଟି ଲୋକ, ତମକୁ ଏତେ ଟଙ୍କା ଅଣ୍ଟୁ ନାହିଁ । ଟଙ୍କାଗୁଡ଼ା କ'ଣ ଚୋବୋଉଛ ?" ବିମ୍ବାଧର ରାଗ ହୋଇ କହିଲେ, "କ'ଣ ବିଲ ଦଶମାଣର ଧାନ ଘରେ ରହିଲା, ମୁଁ ମାସି ପନ୍ଦର ଟଙ୍କା ପଠେଇଲି ।

ମୋର ଟିଉସନ୍ ଆଜି ଅଛି ତ କାଲି ନାହିଁ । ଟଙ୍କା ଚାଳିଶଟା ପଚାଶଟାରୁ କେତେ ଆଡ଼କୁ ଦେବି ? ତୁମର ଘରବାରି ସବୁ ଅଛି । କଟକ ପରି ମହଙ୍ଗା ଜାଗାରେ ଚଳନ୍ତ କି, ମନ ଜାଣନ୍ତା ।'' ଏଥର ମା'କୁ ପାଏ କିଏ ? ପୁଅ ବୋହୂକୁ ଯାବତୀୟ ଗାଳିଗୁଲଜ କରି ପୁଟୁଳା-ପୁଟୁଳି ବାନ୍ଧି କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ଡାକିଲେ, ''ଆରେ ବାମନ, ଗାଡ଼ି ଖଣ୍ଡେ କରିଦେ ରେ । ଏ ଘରୁ ଗଲେ ନାହିଁ; ଆଉ ଏ କଟକ ପୃଥିବୀ ମୁହଁ ଦେଖିବୁ ନାହିଁ'', ଏହା କହି ବାହୁନି ବାହୁନି କାନ୍ଦି ଆସି ପିଣ୍ଡାରେ ବସିଲେ । ଲଳିତା କେତେ ଗୋଡ଼ ହାତ ଧରିଲା, କେତେ କ୍ଷମା ଚାହିଁଲା । ଶାଶୁ ନଣନ୍ଦ କ୍ଷମା ଦେବା ଦୂରେ ଥାଉ ହାତରେ ଠେଲିଦେଇ କହିଲେ, ''ରଖଲୋ ତୋ କ୍ଷମା, ତୋ' ଗରବର ଫଳ ପାଇବୁ ଯେ । ଛ ମାସ ଛ ପକ୍ଷ ଯିବ ନାହିଁ, ପୁଅକୁ ଖାଇ ବସିବୁ । ଡାଆଣୀଟା, ତୁ ପୁଣି ପିଲା ଦେଖେଇ ହଉଚୁ ।'' ଲଳିତାର ଧୈର୍ଯ୍ୟ-ବନ୍ଧ ଭାଙ୍ଗିଲା । ସେ ଦୋଷ କଲା ବୋଲି ତା'ର ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ସୁକୁମାର ପୁଅଟିକୁ ଏତେ ଅଭିଶାପ । ଏମିତି ଲୋକଙ୍କର କାଳେ କାଳେ ମୁହଁ ଚାହିଁବାର ନୁହେଁ । ବିଷାଦିନୀ ଝରକା-ବାଡ଼ ଧରି ତୁନି ତୁନି ଅନେକ କାନ୍ଦିଲା । ଏଣେ ଶାଶୁ ନଣନ୍ଦ ଦିହେଁ ଗାଁକୁ ଗଲେ । କଷ୍ଟେ-ମଷ୍ଟେ ଦି'ମୁଠା ଫୁଟାଇ କଚେରୀ ବେଳ ହେଲାରୁ ସ୍ୱାମୀକୁ ପରଷି ଦେଇ ଦେଖିଲା, ସ୍ୱାମୀ ରାଗରେ ପୂରି ରହିଛନ୍ତି । ତା'ସହିତ କଥା କହିଲେ ନାହିଁ । ନିକୁଟି ହୋଇ ଲଳିତା ପଚାରିଲା, ''କିଓ, କଥା କହୁନା ?'' ବିମ୍ବାଧର ପ୍ରଥମେ କିଛି ଉତ୍ତର ଦେଲେ ନାହିଁ । ଅନେକକ୍ଷଣ ପରେ କହିଲେ, ମୋ' କର୍ମ ବଡ଼ ମନ୍ଦ । ଯେତେ ଯୁଆଡ଼ୁ କଲି କେହି କହିଲେ ନାହିଁ, ଆମ ପାଇଁ ଯା କଲା । ଏଇ ଭଉଣୀ ତା'ର ତିନିଟା ପିଲାଙ୍କୁ ଆଣି ମୋ ବେକରେ ପଡ଼ି ନଥିଲେ ମୁଁ ତ ତୁମକୁ ନନା ପାଖେ ଛାଡ଼ିଦେଇ ସୁଖରେ ବି.ଏ. ପଢ଼ି ଏତେବେଳେ କ'ଣ ହୋଇଥାନ୍ତି । ମୋର ସର୍ବନାଶ କରି ପୁଣି ବାଲିଙ୍ଗି ଦେଖ ।'' ଲଳିତା ଆଖିରେ ଲୁଗାକାନିଟା ଦେଇ ଝଟ୍ ପୋଛି ଆଣି ମୃଦୁସ୍ୱରରେ କହିଲା, ''କରିଛ ତ ଉଘେଇ ହଉଛ କାହିଁକି ? ଯେତେହେଲେ ତ ମା' ଭଉଣୀ, ତୁମକୁ ସେମାନେ ମଣିଷ କରି ନଥିଲେ ତୁମେ କୁଆଡ଼େ ଥାଆନ୍ତ ? ତାଙ୍କୁ ନିନ୍ଦନା ।''

ପିଲାଟିର ବୟସ ଆଠମାସ । ପିଲାଟି ହସିଲାଣି, ପେଟେଇଲାଣି, 'ଆ'; ଆ, ହେଲାଣି, ଦାନ୍ତ ଗୋଟିଏ ଯୋଡ଼ିଏ ଦିଶିଲାଣି । ପିଲାଟି ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର । ତାକୁ ଚାହିଁ ଚାହିଁ ଲଳିତାର ଶୋକ ଶୋଷ ମରିଯାଏ । ଏମିତି ସୁନ୍ଦର ପୁଅ କାହାର ଅଛି ? ଏ ତ ଲଳିତାର କୋଟିନିଧି । ସୁନ୍ଦର କଞ୍ଚାସୁନା ପରି ରଙ୍ଗ, ବଡ଼ ବଡ଼ କଳା ଆଖିଯୋଡ଼ାକ, ଗୋରା କପାଳ ଉପରେ କୁଞ୍ଚ କୁଞ୍ଚ ବାଳ । ପଦ୍ମବନରେ ଭଅଁର ଖେଳୁଛି ପରା । ଭିତର ପିଣ୍ଡାରେ ଖଣ୍ଡିଏ ଛୋଟ ମସିଣା ଉପରେ ଶୁଆଇ ରାନ୍ଧୁ ରାନ୍ଧୁ ଲଳିତା ଥରେ ଅନେଇଦିଏ, ମା ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ପିଲାଟି ହସିଦିଏ, ଲଳିତା ହୃଦୟରେ କିଏ ମଧୁ ବରଷା କରେ ପରା । ସତେ ଯେମିତି ଚମ୍ପାଫୁଲ-ମାଳଟି କିଏ ବିଛେଇ ଦେଇଛି । ଲଳିତା ଦଉଡ଼ି ଆସି ପୁଅକୁ କୋଳରେ ଯାକିପକାଏ, ପେଟ ଭିତରେ ପୂରେଇ ରାନ୍ଧିବସେ । ପିଲାଟି କାନ୍ଦି ଉଠିଲେ କହେ, ''ବାୟା ବାୟା ।'' ଚାରିଟାବେଳେ ବୃନ୍ଦାବନ ସ୍କୁଲରୁ ଆସି ବହିପତ୍ର ରଖି ଗୋଡ଼ହାତ ଧୋଇଲାକ୍ଷଣି ପୁଅଟିକି ଚାହିଁଦିଏ । ତା'ର ଖିଆପିଆ ମନେ ରହେ ନାହିଁ । ତୁଆ ପୁଅକୁ କୋଳରେ ଯାକି ପଖାଳ ଖାଇବସେ । ଲଳିତା କିଛି କହିଲେ

ଗେଲରେ କହେ, "ନୂଆ ବୋଉ, ଦେଖ, ନୂଆ ପୁଅକୁ ପଖାଳ ଗଣ୍ଡାଏ ଖୁଆଇ ଦେବିଟି । ତାକୁ ଚୁମ୍ବନ କରି କୋଳରେ ଧରି ବୃନ୍ଦାବନ ବୁଲୁଥାଏ । ବଜାରରୁ ନାଲି ମଶାରିଟିଏ, ଲଙ୍କା ଆମ୍ବ ଝୁଲଣୀଟା ଅଣା ସରିଲାଣି । ପୁଅ ବାପର ବଡ଼ ଗେହ୍ଲା । କାମରୁ ଆସି ତାକୁ ଟିକେ କୋଳରେ ନ ଧରିଲେ ବାପର ତୃପ୍ତି ହୁଏ ନାହିଁ । ପୁଅ ନା' ରାଜକୁମାର । ଡାକନ୍ତି, ରାଜା । ସତକୁ ସତ, ସେ ସଭିଙ୍କର ସ୍ନେହ-ରାଜ୍ୟର ରାଜା ।

ଆଜିକାଲି କେତେଦିନ ହେଲା ପୁଅ ଦେହ ଭଲ ନାହିଁ । ଲଳିତା ସେବାଶୁଶ୍ରୂଷା କରୁଛି । କେତେ ଦିଅଁ ଦେବତା କତିରେ ମାନସିକ କରିଛି । ଦେହଯାକ କ'ଣ ବିଷିରିପି ପରି ଘା ହୋଇଛି; ଯେତେ ଟୁଟୁକା-ଟୁଟିକି ଭଲ ହେବାକୁ ନାହିଁ । ଶେଷକୁ ଡାକ୍ତରଖାନାରୁ ଔଷଧ ଆସିଲା । ଘା' କେତେ ପରିମାଣରେ ଶୁଖିଗଲା । ମାସକ ପରେ ପୁଣି ହେଲା; ଏଥର ଗଦାଦର ମିଶ୍ର ଔଷଧ ଦେଲେ । ତମ ଉପର ଘା ଶୁଖିଲା; କିନ୍ତୁ ପାଟିଯାକ ହେଲା । ପିଲାଟିର ଚାନ୍ଦମୁହଁ ମଉଳି ଗଲା । ହାଡ଼ କଣ୍ଟା ରହିଗଲା ।

ଝିପିଝିପିଆ ମେଘ ବରଷାରେ ଯେତେବେଳେ ଲଳିତା ନିଜର ହୃଦୟକୁ କାଟି ଶେଷ ବିସର୍ଜନ ଦେଲା, ସେତେବେଳେ ତା'ର ଜ୍ଞାନ ଥିଲା କି ନଥିଲା । ପିତାର ପାପଚିହ୍ନ ଘେନି ପୁତ୍ର ଜଗତରୁ ଚିର ବିଦାୟ ଗ୍ରହଣ କଲା । ଦାଣ୍ଡପିଣ୍ଡା ତଲ୍ଲପୋଷ ଉପରେ ପଡ଼ି ବିଦ୍ୟାଧର ଆଖିରୁ ଉଷ୍ଣ ପ୍ରସବଣ ଝରିଲା । ବିଦ୍ୟାଧର ବୁଝିଲା ପୁଅର କି ରୋଗ । ଲଳିତା ଭାବିଲା ଶାଶୁର ଅଭିଶାପ । ଦୈବବିଧାନ ଏଇତା । ଦୈବ ଉପରେ ଲଳିତାର ରାଗ ହେଲା, ତା'ର ଛାତି ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇଛି; ପ୍ରାଣଟି ଗଲେ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା । ସେ ଏକାବେଳେ ବାୟାଣୀ ହୋଇଛି । ବୃନ୍ଦାବନ ଶିଶୁପରି କାନ୍ଦୁଛି । ସେଦିନ ହାଣ୍ଡି ଚୁଲ୍ଲୀକି ଗଲା ନାହିଁ । ଘରେ ଦୀପ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ଜଗତଟା କ'ଣ ମାୟା-ମନ୍ଦିର ! ନାଟୁଆ, ନାଟୋଇ ପରି କ'ଣ ସୁଆଙ୍ଗ ଖେଳିବାକୁ ମଣିଷ ସଂସାରକୁ ଆସେ ?

ଲଳିତା ସବୁବେଳେ ବାୟାଣୀ ପରି ହେଉଛି, ଯୋଉଠି ବସୁଛି ସେଇଠି, ଖାଇଲେ ଖାଉଛି ନୋହିଲେ ନାହିଁ । ମୁଣ୍ଡ ବନ୍ଧା ନାହିଁ କି ହଳଦି କଜ୍ଜଳ ନାହିଁ । ଅଳତା ବିହୁନେ ପାଦ ତଳିପା' ଫାଟିଲାଣି । କାଲି ସବୁବେଳେ ମନେ ପଡ଼ୁଛି ତା' ରାଜା, ତା ରଙ୍କପସରା, ତା'ର ସର୍ବସ୍ୱଧନ । ସତେ କ'ଣ ସେ ଛୁଆଖାଇ ଡାଆଣୀ ? ପ୍ରମୀଳା କେତେ ବୁଝେଇଲେ । ପରେ ପରେ ପ୍ରମୀଳାଙ୍କର ତିନୋଟି ପିଲା ପେଟରୁ ମରିଛନ୍ତି । ବୋଝିଆ ଚିନି-ବଳଦ ପରି ବୋଝବୁହା ସାର । ପେଟରୁ ମଲା ପୁଅଟିଏ ଜାତ ହେଲା କ୍ଷଣି ତାଙ୍କର ଚେତା ବୁଡ଼ି ଯାଇଥିଲା । ଥରେ ତିନିମାସର ପିଲାଟି ମଲା । କ'ଣ; ନୂଆ ବୟସ । କେତେ ପିଲା ହେବ, ତଥାପି ଲଳିତା ମନ ମାନେ ନାହିଁ ।

ଦୁଃଖଟା କିନ୍ତୁ ବେଶିଦିନ ରହିଲା ନାହିଁ । ଚକର ପରିଧି ଘୂରିଲା ପରି ଦୁଃଖପରେ ସୁଖ, ସୁଖ ପରେ ଦୁଃଖ । ଲଳିତାର ଦିବ୍ୟ ସୁନ୍ଦର ଝିଅଟିଏ ହେଲା । ଲଳିତା ଦି'କଡ଼ା କଉଡ଼ିକୁ ତାକୁ ହରିଆମା' ପାଲୁଣୀକି ବିକିଲା । ତାକୁ ଆଦର ନାହିଁ କି ଯତ୍ନ ନାହିଁ । ମନ ଭିତରେ ଅପାର ସ୍ନେହ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା କେହି ତାକୁ ଗେଲ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଦୈବ ବିଡ଼ମ୍ବନା କଥା ସେମାନେ ଭୁଲି ନାହାନ୍ତି । ପାଲୁଣୀ ଠୁକେଇ ଠୁକେଇ ଚାଲିଲା ବେଳକୁ ପୁଣି ପୁଅଟିଏ ହେଲା ତାକୁ ବରଷେ ଚାରିମାସ

ନୋହୁଣୁ ଆହୁରି ଗୋଟିଏ ପୁଅ ହେଲା । ତା'ପରେ ଆହୁରି ପୁଅଟିଏ ହୋଇ ତିନିମାସରେ ମରିଗଲା ।

ସୁଖ-ଦୁଃଖର ସଂସାର । ବର୍ତ୍ତମାନ ଲଳିତା ଆଉ ଯୁବତୀ ନୁହେଁ । ଜୀବନର ତିରିଶ ବର୍ଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନୋହୁଣୁ ଆଠ ପିଲାର ମା' । ତା'ର ରଙ୍ଗ କୁଆଡ଼େ ଗଲା, ତା'ରୂପ କୁଆଡ଼େ ଗଲା । ଚାରି ପୁଅ, ଦୁଇ ଝିଅକୁ ଘେନି ତା'ଜୀବନ ଭାରଗ୍ରସ୍ତ । ତା' ଉପରେ ପୁଣି ସୂତିକା ଝାଡ଼ାରେ ତା' ଦେହ ଶୀର୍ଣ୍ଣ, ଆଉ ପାଲୁଣୀର ବିଭାକଥା ଚିନ୍ତାରେ ଅସ୍ଥି-ଚର୍ମସାର । ପାଲୁଣୀକି ଏଗାର ପୂରିଗଲାଣି । ବିଭା ନ ଦେଲେ ନ ଚଳେ । ଯେତେହେଲେ ବାହ୍ମଣକୂଳ । ଅଜା ଆଈ ବର ଖୋଜି ଲାଗିଛନ୍ତି ।

କିନ୍ତୁ ବାପର ଭାବନା ନାହିଁ । ପ୍ରଥମ ଯୌବନର ମୋହ-ମଦିରା-ପାନ ଶେଷ ହୋଇଛି । ଲଳିତା ଆଉ ତାଙ୍କ ସୁଧାଦୃଷ୍ଟିଭାଗିନୀ ନୁହେଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ନଳିନୀର ପଣନ୍ତଧରା । ଲଳିତାର ପରେ ପରେ ସନ୍ତାନ ହୋଇ ଲଳିତା ଏକାବେଳେ ଅସୁସ୍ଥ, ଯୌବନରେ ବୁଢ଼ୀ । ତାଙ୍କର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦେଖି ବିଦ୍ୟାଧରଙ୍କର ମନରେ ବଡ଼ କଷ୍ଟ ହେଲା । ଏପରି ସମୟରେ ପ୍ରମୀଳାଙ୍କ ସ୍ୱାମୀ ପ୍ରାଣର ବନ୍ଧୁ ସୁଧୀର ସହିତ ଆତ୍ମୀୟତା ଘନୀଭୂତ ହେଲାଣି । ଦିନେ କଥା ପଡୁ ପଡୁ ସୁଧୀର କହିଲେ, "ଭାର୍ଯ୍ୟା ତ ଘରସଜା ଅଇନା । ପୁରୁଷର କେବଳ ସ୍ତ୍ରୀ ଅଧୀନ ହୋଇ ଚଳିବା ଦୁଷ୍କର । ସେଥିରେ ସଂସାରର ବଡ଼ ବିଡ଼ମ୍ବନା ଭୋଗ ହୁଏ ।" ଦୁଇବନ୍ଧୁର କେତେ ଯୁକ୍ତିତର୍କ ହେଲା । କ୍ରମେ ସୁଧୀରଙ୍କ ସଙ୍ଗ ପ୍ରଭାବରୁ ବିଦ୍ୟାଧର ପୁରୁଣା ଅଭ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକ ନୂଆ କରିନେଲେ । ଲଳିତାର ଦୁଃଖର ଅବଧି ରହିଲା ନାହିଁ ।

ଝିଅକୁ ବାହା କରିଯାଇ ବାପଘରେ ସୁଖରେ ଚାରିମାସ ରହି ଫେରିଆସି ଦେଖିଲାବେଳକୁ ଘରେ ହାଣ୍ଡି ମାଙ୍କଡ଼ଚିଡ଼ ମାରୁଛି । ଘରର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା କହିଲେ ନ ସରେ । ବୃନ୍ଦାବନ ମୁଠାଏ ରୋଷାଇବାସ କରି ଖାଉଛି ବୋଲି ରୋଷାଇ ଘରଟା ରୋଷେଇଘର ପରି ଅଛି; ବାବୁଙ୍କର ତ ତିନିଚାରି ଦିନ ପରେ ଦେଖାଦର୍ଶନ ମିଳେ । ଏଥର ମଦର ମାତ୍ରା ବଢ଼ିଛି । ଘରର ଭଲ ଭଲ ଜିନିଷଗୁଡ଼ିକ କୁଆଡ଼େ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ । ବୃନ୍ଦାବନକୁ ପଚାରିଲାରୁ ସେ କହିଲା, "ଭାଇନା ଜାଣନ୍ତି ।"

ଲଳିତାର ବୁଝିବାକୁ ବାକି ରହିଲା ନାହିଁ । ଏମିତି ଜଳଜଳା ଜୀବନଟା ତା'ର ଜଗତରେ ରହି ସନ୍ତୁଳି ହେବା ଅପେକ୍ଷା ମରଣ ସହସ୍ର ଗୁଣରେ ଭଲ । ରାଗରେ ନଳିନୀ ଆଉ ଫୁଲକୁ ଶୂଳିରେ ଚଢ଼େଇ ତା'ର ତୃପ୍ତି ହେଲା ନାହିଁ । ପ୍ରମୀଳା ସାଙ୍ଗରେ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ଲମ୍ବଦିନଟା କଟାଇଲା । କେତେ ପାପ କଲେ ଯେ ସ୍ତ୍ରୀ ଜନ୍ମ ପାଆନ୍ତି, ଏହା ସେ କଳନା କରି ପାରିଲା ନାହିଁ ।

ଚାକିରି ଖୋଜି ଖୋଜି ବୃନ୍ଦାବନ ଅସ୍ଥିର ହେଲାଣି । ପନ୍ଦର ଟଙ୍କାର ସ୍କୁଲ୍-ମାଷ୍ଟରୀ ତାକୁ ଆଉ ଭଲ ଲାଗୁନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ତୁଚ୍ଛା ମାଇନର ପାଶ୍‌ଟାରେ ଏହାଠୁ ବଳି ବଡ଼ ଚାକିରି ବା ମିଳିବ କାହୁଁ ? ପନ୍ଦର ଟଙ୍କାରୁ ଘରକୁ ମା କତିକି ପାଞ୍ଚଟଙ୍କା ପଠାଇ ବାକି ଟ୧୦ଙ୍କା ନୂଆବୋହୂ ହାତରେ ଦେଇ ବୃନ୍ଦାବନ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ । ତାହାର ସେହି ମୋଟ ଲୁଗା, ମୋଟ ଭାତରେ ପରମାନନ୍ଦ । ଭାଇ-ଭାଉଜ, ପୁତୁରା ଝିଆରୀଙ୍କ ସୁଖରେ ସେ ମହାସୁଖୀ । ବୃନ୍ଦାବନ ଏଭଳି କାହାକୁ କହନ୍ତି,

ଜାଣେ ନାହିଁ । ନେଡ଼ିରେ ନେଡ଼ିଏ ସୋରିଷତେଲ ହେଲେ ଗାଧୁଆ ସରେ, ସାବୁନ୍ ସାଙ୍ଗେ ଦେଖାସାକ୍ଷାତ୍ ନାହିଁ । ଆଳୁ-ଭରତା, ବାଇଗଣ-ଭରତା, ପଖାଳଭାତ, ଶାଗଖରଡ଼ା ଏସବୁ ତା'ର ପ୍ରିୟ ଖାଦ୍ୟ । ଚୁଡ଼ାଭୁଜା ମୁଠାଏ ପାଟିରେ ପକାଇ ଓଳିଏ କଟାଇ ଦେଇପାରେ । ଛିଣ୍ଡା ସତପଖଣ୍ଡକ ତା'ର ବିଛଣା । ପଚିଶ ବର୍ଷ ବୟସ ହେଲାଣି, ପିଲାଟି ପରି ସ୍ୱଭାବ । ଛନ୍ଦ, କପଟ କିଛି ଜାଣେ ନାହିଁ ।

ଆଜିକି ବରଷେ ହେଲାଣି, ଭାଇଙ୍କ ଦରମା ପଇସା ଘରେ ପଶେ ନାହିଁ । ମାସକୁ ବଡ଼ ଜୋର ଟ୧୦, ଟ୧୫ଙ୍କା ଦିଅନ୍ତି । ସଂସାରରେ ବଡ଼ କଷ୍ଟ । ଲଳିତା ଆପଣାର ଗହଣା-ଗଣ୍ଠି ବିକି ଭାଙ୍ଗି, ଯାହା ବା ସଞ୍ଚିଥିଲା, ସବୁ ମିଶାଇ ଲୀଳାବତୀକି ହାତକୁ ଦି'ହାତ କରିଛି । ମା'ବାପ ସାହାଯ୍ୟ ହୋଇନଥିଲେ ଶାଶୁଘରକୁ ପଠେଇ ପାରିଥାନ୍ତା କି ନା ସନ୍ଦେହ । ଏବେ ତ ହାତରେ ଦି'ପଟି କାଚ ଝୁଲୁଛି । ବେକ କାନ ସବୁ ଲଙ୍ଗଳା । ମୋଟା ମସିଆ ଧୋଇ ଶୁଖାଇ ପିନ୍ଧି ଦିନ ଯାଉଛି । ବୃନ୍ଦାବନର ଟ୧୦ଙ୍କା ତ ସମୁଦ୍ରକୁ ଶଙ୍ଖେ ପରି । ବୃନ୍ଦାବନ ଭାବନାରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ଚାକିରି ଲାଗି ଚାରିଆଡ଼େ ଖୋଜି ବୁଲୁଛି । ବିଧାତା ପ୍ରସନ୍ନ ଥିଲେ ସବୁ ହୁଏ । ରାମରତନ ମାରୱାଡ଼ୀ ଦୋକାନରେ ସାନ ଗୁମାସ୍ତା କାମ ଖାଲି ହେଲା । ବୃନ୍ଦାବନ ଟ୍୨୫ଙ୍କା ବେତନରେ ସେଠି ଚାକିରି ପାଇଲା । ପହିଲି ଦରମାରୁ ଦି'ଟଙ୍କା ଭିକାରୀଙ୍କି ବାଣ୍ଟି ଲଳିତା ଦିଅରର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ଠାକୁରଙ୍କୁ ଡାକିଲା ।

ମାରୱାଡ଼ୀ ବୁଢ଼ା କଲିକତା ଯାଇଥିଲେ । ବୃନ୍ଦାବନ ଓ ସଦାନନ୍ଦ (ବଡ଼ ଗୁମାସ୍ତା) ହାତରେ ଗୋଟିଏ ଯୋଡ଼ିଏ ନିଲାମ ଧରିବା ପାଇଁ ଦଶହଜାର ଲେଖାଁ ଟଙ୍କା ଦେଇଯାଇଥିଲେ । ବୃନ୍ଦାବନ ଆଠ ହଜାରରେ ନିଲାମି ମାଲ ଧରି ବଡ଼ ସୁଯୋଗରେ କୋଡ଼ିଏ ହଜାରକୁ ତାକୁ ଆଉ ଜଣେ ମହାଜନକୁ ବିକିଲା । ମାରୱାଡ଼ୀ କଲିକତାରୁ ଫେରିଆସି ଦଶ ହଜାର ଟଙ୍କା ବଦଳି ୨୨ ହଜାର ଟଙ୍କା ପାଇ ଆଉ ଘଟନା ଶୁଣି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲେ । କୋଡ଼ିଏ ପଚିଶ ବର୍ଷର ଟୋକାଟା ଇଚ୍ଛା କଲେ ଦି'ହଜାର ଟଙ୍କା ତ ମାରିପାରିଥାନ୍ତା । ବୃନ୍ଦାବନର ଦୁଇବର୍ଷ ଚାକିରି ଭିତରେ ସେ ପଦେ ମିଛ କହିବାର ଦେଖିଲେ ନାହିଁ । ବିଶ୍ୱସ୍ତ କର୍ମଚାରୀକୁ ପୁରସ୍କାର ସ୍ୱରୂପ ଟ୧୦୦ଙ୍କା, ଗୋଟିଏ ସୁନାମୁଦି ଦେଲେ; ଆଉ ଦରମା ଟ୨୫ଙ୍କାରୁ ଟ୫୦ଙ୍କା କରି ବଡ଼ ଗୁମାସ୍ତା ପଦରେ ବାହାଲ କଲେ ।

ଦିନାକେତେ ଲଳିତାର ସୁଖରେ ଦିନ ଗଲା । ପିଲାମାନେ କକେଇଠୁଁ ମିଠେଇ ଖାଇବାକୁ ପାଇ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ସାନ ପୁଅର ଟ୫୦ଙ୍କା ଦରମା ହୋଇଛି ଖବର ପାଇ ପୁଅକୁ ବାହା କରିବାକୁ ମା'ର ମନ ବ୍ୟସ୍ତ ହେଲା । ନବ ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ସାନ ଝିଅ ତରୁ ରୂପଗୁଣରେ ବୃନ୍ଦାବନ-ଯୋଗ୍ୟା ଭାବି କଥା ଠିକଣା କରିବାକୁ ଦିନେ ରାତି ନ ପାହୁଣୁ କଟକରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ବିଦ୍ୟାଧର ଘରେ ନଥିଲେ । ନୂଆ ବୋହୂଠୁ ସବୁ କଥା ଶୁଣି ବୃନ୍ଦାବନର ମୁହଁ ଅନ୍ଧାର ଦିଶିଲା । ସେ କିଛିକ୍ଷଣ ନୀରବ ରହି ଧୀରସ୍ୱରରେ କହିଲା, "ଘରର ହାଲ ସବୁ ଜାଣି ପୁଣି ମୋତେ ଏ ସବୁ କଥା ପଚାରୁଛ, ନୂଆବୋଉ ?

ନୂଆବୋଉ – ଘରର ହାଲ୍ କ'ଣ ? ଆପେ ଭଲ ତ, ସଂସାର ଭଲ ।

ବୃନ୍ଦାବନ – ସତ କହିଲ, ଟିକେ ଭାବୁନା ? ରଙ୍ଗ ରାଙ୍ଗିହେରିକାଙ୍କୁ ମଣିଷ କରିବ କିଏ ? କିନ୍ତୁ ହଠାତ୍ ସେ ରହିଗଲା । ଏତେଗୁଡ଼ାଏ ସ୍ପଷ୍ଟ କଥା କହି ତାହାର ପ୍ରଗାଢ଼ ଇଚ୍ଛା ହେଲା । ସେ ଚିରଦିନ ସରଳ, ବିଶେଷତଃ ନୂଆବୋଉ କତିରେ । ଲଳିତା ଦିଅରର ସ୍ୱଭାବ ଜାଣିଥିବାରୁ ଅଳ୍ପ ହସି କହିଲା, "ଆପଣା ବାଟ ତ ପୁଣି ଓଳେଇବ ?"

ବୃନ୍ଦାବନ – ଏଠି କ'ଣ କିଏ ପର ଅଛି ? ରଙ୍ଗ, ରାଙ୍ଗିହେରିକା ତ ମୋରି ପିଲା । ଭାଇନା କ'ଣ ଏକା ତାଙ୍କର ବୋଲି କହିପାରିବେ । କେଭେଁ ନୁହେଁ । ସେମାନେ ତୁମ୍ଭ ସ୍ନେହର ଯେମିତି ଦାବୀ କରନ୍ତି, ମୋଠି ବି ତାଇ । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିପାରିବି ନାହିଁ ।

ଦୀର୍ଘ ନିଶ୍ୱାସଟିଏ ଟାଣି ଲଳିତା କହିଲା – "ବାମନ ତୁମେ ଯାହା କହୁଚ ମୋ ପିଲାଙ୍କୁ ତା କିଏ କରିବ ? ତା'ବୋଲି କ'ଣ ହାତକୁ ଦି'ହାତ ହେବ ନାହିଁ ?" ବୃନ୍ଦାବନ ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ବାହାରକୁ ପଳାଇଗଲା । "କକା କକା" କହି ସାନପୁଅ ରସମୟ ପଛେ ପଛେ ଗୋଡ଼ାଇଲା । ସାନଝିଅ ଲବଙ୍ଗଲତା ମଧ ମା'କୋଳରୁ ଡେଇଁପଡ଼ି ଦଉଡ଼ି ଦଉଡ଼ି କକା କତିକି ଗଲା । ଗୋସି ମା' ଏହା ଦେଖି ମନେ ମନେ ରାଗ ରାଗ ହୋଇ ସେହିଦିନ ଗାଁକୁ ଗଲେ । ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ ଗାଳି ଦେଉଁ ଦେଉଁ ତମାଳିନୀ ଲଳିତାକୁ ସବୁର ମୂଳକାରଣ ଧରିନେଇ, ତାହାର ପିତୃ–ପିତାମହ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସୁମଧୁର ବାକ୍ୟ ବର୍ଷଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତାହାର ପ୍ରଧାନ ଦୋଷ ସେ ଏତେଗୁଡ଼ିଏ ପିଲାଙ୍କୁ ଜନ୍ମକରି ଦୁଇ ଭାଇର କମେଇ ସବୁ ତାଙ୍କ ପଛରେ ସାରୁଛି । ବଡ଼ବୋହୂ ନଣନ୍ଦର କଥା ଶୁଣି ଟିକେ ଈର୍ଷାନ୍ୱିତଭାବେ କହିଲେ – "ହଁ, ବିଦ୍ୟାଧର ପାଉଛେ ଟ୧୭ଙ୍କା, ବାମନ ପାଉଛି ଟ୫୦ଙ୍କା, ଦଶ ଦଶ ମାଣ ବିଲ; ସବୁ ସେଇ ବିଦ୍ୟାଧରଙ୍କ ପିଲା ପଛରେ । ଆଉ ଏଠି କମି, ମିନିହେରିକା ପଛରେ ତ ଖରଚ ହଉଚି, ମୋ'ପିଲାଏ ଗଡ଼ି ସଡ଼ିଗଲେ ତାଙ୍କ ତୁଣ୍ଡରେ ଟୋପାଏ ପାଣି ଦେବାକୁ କେହି ନାହିଁ । ଉମା ଆଉ ହେମନ୍ତର ନନା ଥାଆନ୍ତେ କି ସେମାନେ ଏଡ଼େ ହୀନସ୍ତା ହୁଅନ୍ତେ । ତମାଳିନୀ ଶୁଣିପାରି ବଡ଼ବୋହୂ ସହିତ ପଟେ କଜିଆ ଲଗାଇଲେ, ଗାଧୋଇ ଆସି ମା' ମଧ ମିଶିଗଲେ । କମି ମିନି ମଧ ମାଈଁକୁ ଦି'ପଦ ଶୁଣାଇ ଦେଲେ । ସେଦିନ ବଡ଼ବୋହୂ ଉପାସ ରହିଲା । ରାଗରେ କୂଅମୂଳେ ବସି ଭାବିଲା, "ବାପା, ମା' ଥିଲେ କି ଏତେସରି ହୋଇଥାନ୍ତି ? ପିଲା ଦି'ଟା ଭଲା ନଥାନ୍ତେ ।" ବିଧବାର ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସରେ ସନ୍ଧ୍ୟାର ଧୂସର ଆକାଶ କାନ୍ଦିଲା ପରା । କ୍ରମେ ଛାୟା ମ୍ଳାନତର ହୋଇ ରାତ୍ରିର ଅନ୍ଧକାରରେ ପରିଣତ ହେଲା, ତଥାପି ବୋହୂ ଉଠିଲା ନାହିଁ ।

—୫—

ପ୍ରମୀଳା ବଡ଼ଘର ବୋହୂ, ତାଙ୍କ କୋଠାକୁ ଲାଗି ସାନ ଚାଳଘରେ ଲଳିତା ଆଉ ତା'ର ସ୍ୱାମୀ ଥାଆନ୍ତି । ପ୍ରମୀଳା ବଡ଼ଲୋକ, ଲଳିତା ଗରିବ ଲୋକ । ହେଲେ ମଧ ଲଳିତା ଓ ପ୍ରମୀଳା ଏକପ୍ରାଣ । ଯେଉଁଠାରେ ଦୁଃଖର ଅନୁଭୂତି ସମାନ, ସେଠାରେ ଏକପ୍ରାଣତା ବିଦ୍ୟମାନ ।

ପ୍ରମୀଳାର ସ୍ୱାମୀ ସୁଧୀର କଲିକତାରେ ରହି ବି.ଏ.ପାଶ୍ କରିଛନ୍ତି, ଭାରି ବଡ଼ ଜମିଦାରର ପୁଅ, କିନ୍ତୁ ଧନ, ମାନ, ବିଦ୍ୟା ସବୁ ଥାଇ କେବଳ ଗୋଟିଏ ପଦାର୍ଥ ନ ଥିବାରୁ ପ୍ରମୀଳା ପରି

ପରମା ସୁନ୍ଦରୀ, ସର୍ବଗୁଣାଳଂକୃତା ବିଦୁଷୀର କପାଳ ଏକାବେଳେ ଫାଟି ଦି'ଖଣ୍ଡ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ପ୍ରମୀଳା କଲିକତାର ଝିଅ, ତାଙ୍କ ପିତା ଜଣେ ବିଖ୍ୟାତ ଓକିଲ । କିନ୍ତୁ ସବୁ ଥାଇ ନ ଥିଲା ଗୋଟିଏ କଥା । ସୁଧୀର ଚରିତ୍ରହୀନ ସୁଧୀର ନିଶାଖୋର । ଲୋକ ଦେଖାଣିରେ ସୁଧୀର ମିଷ୍ଟାଳାପୀ, ଭଦ୍ର ଏବଂ ବିନୟୀ । ଏଡ଼େ ବଡ଼ ଜମିଦାର, ଅହଙ୍କାର ମୋଟେ ନାହିଁ । ଯେ ମାଗିଲା, ତାଙ୍କୁ ଦଶପଚିଶ ଦେଇଦେଲେ. ପଇସାକୁ ଖାତିର୍ ନାହିଁ । ବନ୍ଧୁ ମହଲରେ ସୁଧୀର ଜ୍ଞାନୀ, ଦେଶର ଖବର ରଖନ୍ତି, ନିୟମିତ ଖବରକାଗଜ ପଢ଼ନ୍ତି, ସଂବାଦପତ୍ରରେ ତାଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧାଦି ପଢ଼ି ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ "ବାହାବା" ଦିଅନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗୀମାନେ କହନ୍ତି, "ବନ୍ଧୁ କରିବ ତ ସୁଧୀର ବାବୁଙ୍କ ପରି ଲୋକ ସଙ୍ଗେ ବନ୍ଧୁତା କରିବ ।" ସୁଧୀର ଦାତା, ସାମାଜିକ ପାଞ୍ଚଟା କାର୍ଯ୍ୟ ଘେନି କିଛି ଚାନ୍ଦା ଆଦାୟ କରିବାକୁ ହେଲେ ଆଗେ ସୁଧୀରଙ୍କ ନାମ ଖାତାରେ ଦେଖାଯାଏ । କିଏ ପାଞ୍ଚ ଦେଲେ, ସେ ଦଶ ଦେବେ, କିଏ ଦଶ ଦେଲେ, ସେ ପଚାଶ ଦେବେ । ତାଙ୍କର ଅନେକ ସତ୍‌କାର୍ଯ୍ୟ ସକାଶେ ସରକାରଠୁଁ ସେ "ରାୟସାହେବ" ଉପାଧି ମଧ ପାଇବା ଆଶା କରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଭିତରେ ସୁଧୀର ପୋକକଟା ଫୁଲଟି ପରି । ମିସେସ୍ ନେଲସନ୍ ନାମ୍ନୀ ଜଣେ ଫିରିଙ୍ଗୀ ରମଣୀଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସୁରବାଳା, ନଳିନୀ ଓ ଫୁଲ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କର ଅନୁଗ୍ରହଭାଗିନୀ । ଗୋଟିଏ ବୋଲି ପୁଅର ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦେଖି ସୁଧୀରଙ୍କ ବିଧବା ମାତା କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ଆଖି କାଣୀ ହେଲେଣି । କିନ୍ତୁ ସୁଧୀରଙ୍କର ମତିଗତି ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେବାର କେଉଁ କୌଣସି ଲକ୍ଷଣ ଦେଖାଯାଇନାହିଁ ।

ଦିନ ଦି'ପହରେ, ପ୍ରମୀଳା ଦାସୀ ଦ୍ୱାରା ଲଳିତାକୁ ନିଜ ଘରକୁ ଡକାଇ ପଠାଇଲେ । ଇବଙ୍ଗକୁ କାଖେଇ ଲଳିତା ବନ୍ଧୁ ଘରକୁ ଗଲା । ଯାଇ ଦେଖିଲା, ପ୍ରମୀଳା ଶଯ୍ୟାଶାୟିନୀ, ଜ୍ୱର ହୋଇଛି । କଡିରେ ତାଙ୍କ ଶାଶୁ ବସି କାନ୍ଦୁଥିଲେ । ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ ଲଳିତା କାରଣ ପଚାରିଲା । ବୁଢ଼ୀ ଅଧିକ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କହିଲେ, "ମା" କପାଳ ପୋଡ଼ିଛି, ଆଉ କ'ଣ ହୋଇଛି ? କି କୁକ୍ଷଣରେ ପୁଅର ମା' ହୋଇଥିଲି, କେତେ ଦିଅଁ ଦେବତାକୁ ଡାକି ପୁଅ ପାଇଥିଲି; ପିଲା ହେଉ ନଥିଲା ବୋଲି ଶାଶୁ ପୁଅକୁ ବିଭା କରିବାକୁ ବସିଥିଲେ, ହାୟ ! ଆଜି ସେହି ଆଦରର ଧନ ତଣ୍ଟିରେ ଛୁରୀ ଦେଉଛି । ବୋହୂର ମୋର ସୁନାରଙ୍ଗ କାଳି ହେଲା, ଚାନ୍ଦପରି ମୁହଁ ମଉଳି ଗଲା, ଖୋଜି ଖୋଜି ବୋହୂ କଲି ଲକ୍ଷ୍ମୀଟିଏ, କପାଳ ମନ୍ଦ, ସେ ବୋହୂ ହେଲା ପୁଅର ଦି'ଆଖିର ବିଷ । ମାସେ ହେଲା ପୁଅ ଅନ୍ତଃପୁରକୁ ଆସିଲା ନାହିଁ । ଚାକର ଦାସୀ ଖବର ନେଇଗଲେ, ଖବର ନ ପାଇ ଫେରି ଅଇଲେ । ବାବୁ ବାହାରେ ବାହାରେ ଦିନ କଟାଉଛନ୍ତି । ଶାଶୁବୋହୂ ଆମେ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ଚାରିକାନ୍ଥ ଭିତରେ ପଚିଲୁଣି । ମା', ତୁମେ ରାଜବାବୁଙ୍କୁ କହ, ଟିକେ ଅଭାଗିନୀକୁ ଦୟା କର । ସେ ତାଙ୍କର ବିଶେଷ ବନ୍ଧୁ । କେଜାଣି କଥା ରକ୍ଷା କରିବେ । ଲଳିତା ଆଖି ପୋଛୁ ପୋଛୁ କହିଲା, "ମା'ଠାକୁରାଣୀ, ମୋ ଦଶା ତ ଜାଣିଛ, ଦୁଇଦିନ ହେଲା ତାଙ୍କର ମୋ' ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ନାହିଁ, ଏପରି ପୋଡ଼ା କପାଳ ଘେନି ମା'ଜଗତକୁ ଆସିଛି ।"

"ଯାହା ଇଚ୍ଛା ଭଗବାନର ! ହରି, ତୁମେଇ ମାରିବ, ତୁମେଇ ତାରିବ !" କହି ବୁଢ଼ୀ ଆର ଘରକୁ ଗଲେ । ଲଳିତାକୁ ଏକାନ୍ତରେ ପାଇ ପ୍ରମୀଳା ଟାଣିଆଣି କଡିରେ ବସାଇଲା ।

ତାହା କୋଳରେ ମୁହଁ ଲୁଚାଇ ଅନେକ ବେଳଯାଏ କାନ୍ଦିଲା । ଲଳିତା ମଧ୍ୟ କାନ୍ଦିଲା, କିଛି ନ ବୁଝି ଲବଙ୍ଗ ମଧ୍ୟ ପାଟି କରି କାନ୍ଦିଲା । ପିଲାଟିକୁ ତୁନି କରିବାକୁ ପ୍ରମୀଳା କାନିରେ ଆଖି ପୋଛିଲେ । ତାଙ୍କ ରୂପ ଦେଖି ଲଳିତାର ଭୟ ହେଲା । କ୍ଷୀଣକଣ୍ଠରେ ପ୍ରମୀଳା କହିଲେ, ''ଏ ଜୀବନ ରଖିବି ନାହିଁ, ଏଥର ନ ପଚାରିଲେ ବିଷ ଖାଇ ମରିବି । କି ଦୋଷରେ ଅଭାଗିନୀକି ତ୍ୟାଗ କଲେ ? ଆଗରେ ଚିଢୁଥିଲି, ଗାଳି ଦେଉଥିଲି; କିନ୍ତୁ କିଛି ଫଳ ହେଲା ନାହିଁ ଦେଖି ସବୁ ଛାଡ଼ିଲି, ଯା ଇଚ୍ଛା ତା କଲେ, ତଥାପି ଶାନ୍ତି ନାହିଁ । ଟିକେ ଭିତରକୁ ଆସୁଥିଲେ ତା ବନ୍ଦ କଲେ, ଦିନାନ୍ତେ ଦଣ୍ଡେ ଦେଖିବାକୁ ଦେଲେ ନାହିଁ । ଭଉଣୀ, ନାରୀ କ'ଣ ପାଷାଣ, କେତେ ସହିବ ? ଯାହା ଗୋଡ଼ ଧରି ଆମେ ପଡ଼ିଛୁଁ, ଯାହାଙ୍କୁ ଦେବତା ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କିଛି ଭାବି ପାରୁନାହୁଁ, ଯାହାଙ୍କୁ ପତି ପରମଗୁରୁ କହି ହୃଦୟର ଷୋଳଅଣା ଭକ୍ତି ଦେଲୁ, ମା'ବାପଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଲୁ, ଭାଇଭଉଣୀଙ୍କି ପର କଲୁ; ଆତ୍ମୀୟସ୍ୱଜନଙ୍କୁ ତ୍ୟାଗ କଲୁ, ସ୍ୱାମୀ ଲଙ୍କାକୁ ଗଲେ ଲଙ୍କାକୁ ଗଲୁ, ବଣକୁ ଗଲେ ବଣକୁ ଗଲୁ, ମାତ୍ର ସମୁଦ୍ର ତେର ନଦୀ ପାରିରେ ସ୍ୱାମୀ ରହିଲେ ସେଠି ହେଲା ଆମର ଘରଦ୍ୱାର । ଯା'ଙ୍କୁ ଚିହ୍ନି ନଥାଇ, ଜାଣି ନଥାଇ ସେହି ହେଲେ ଆମ ମା' ବାପ, ଭାଇ ଭଉଣୀ । ସେଠି ସ୍ନେହ ପାଇଲେ ସହି, ଝାଡୁ ପାହାର ପାଇଲେ ସହି । ଭଉଣି ! କହ କ'ଣ ପ୍ରତିକାର ଅଛି ? କ'ଣ କରିବି, ହିନ୍ଦୁଘର ବୋହୂ କଣରୁ ବାହାରି ନାହିଁ, ସ୍ୱାମୀ କୁଆଡ଼େ ଅଛନ୍ତି, କ'ଣ କରୁଛନ୍ତି, କିମିତି ଜାଣିବି ? କିଏ ଟିକେ ଖବର ଦବ ? ମୋ'ସକାଶେ ଟିକେ ବିଦ୍ୟାଧର ବାବୁଙ୍କୁ କୁହ, ଲୋ ଭଉଣୀ ! ତୁମ ହାତ ଓଠ ଧରୁଛି, ଟିକେ ମୋ କଥା କହିବ ଲୋ ! ମୁଁ ବଡ଼ ଅଭାଗିନୀ ।'' କହୁଁ କହୁଁ ପୁଣି କାନ୍ଦିଲେ । ଲଳିତା କାଠ ମୁହଁ ପରି ସବୁ ଶୁଣିଲା । ସେ ତ ନିଜେ ପୋଡ଼ାକପାଳୀ, ପ୍ରମୀଳାର ଦୁଃଖ ଦୂର କରିବାର ତା'ର ସାଧ୍ୟ କ'ଣ ? କିନ୍ତୁ ନାରୀଜାତି ଉପରେ ବଡ଼ ରାଗ ହେଲା । ନାରୀ ତ ନାରୀର ଦୁଃଖର ମୂଳ କାରଣ । ସେ ତାଙ୍କରି ଉପରେ ବିଷ ବର୍ଷଣ କରି କହିଲା, ''ଭଉଣୀ ! ନାରୀ ହୋଇ ନାରୀର ସର୍ବନାଶ କରନ୍ତି । ନାରୀ ହୋଇ ଏପରି ପିଶାଚୀ ।''

ପ୍ରମୀଳା ଉତ୍ତର କଲା – ''ଭଉଣୀ ! ପୁରୁଷ ଠିକଣା ଥିଲେ କିଏ ତାଙ୍କର କ'ଣ କରନ୍ତା ? ନାରୀକୁ କହନ୍ତି ପରା, ଅବଳା ଦୁର୍ବଳା, ଆଉ ଚରିତ୍ର ରଖିବାବେଳକୁ କିଏ ଦୁର୍ବଳ କିଏ ସବଳ ଜଣାଯାଏ ଯେ ! ହାୟରେ ପୋଡ଼ା କପାଳ ! ପୁଣି ତାଙ୍କ ଚରିତ୍ର କଥା କହୁଛେଁ, ସବୁ ପୋଥିପାଞ୍ଜି ତ ତାଙ୍କରି ପାଇଁ ! ତାଙ୍କ ଚରିତ୍ରଟା କୋଉ କାଳେ ଖୋଜା ପଡ଼େ ମ ?''

ଲ – ତାଙ୍କୁ ତ ସାତଖୁଣ ମାଫ୍, ଆମେ ପଦାକୁ ଚାହିଁଦେଲେ ଆମର ଦୋଷ, ଆମେ ଅସତୀ, ଆଉ ଆମରି ଆଖି ଆଗରେ ଆମ କଲିଜା ଦୁହିଁ, ଦଶହଜାର ସ୍ତ୍ରୀ ଘେନନ୍ତୁ, ସେଥିରେ ତାଙ୍କୁ ଲୋକେ ତଡଲା ପାଣିରେ ଗୋଡ଼ ବୁଡ଼େଇଛି ବୋଲି କହିବେ ନାହିଁ । ହାୟରେ ସମାଜ ! ଆମ ଦୀର୍ଘ ନିଃଶ୍ୱାସରେ ଫାଟି ପଡୁନାହିଁ ! ଆମ୍ଭ କାନ୍ଦଣାରେ ମିଳେଇ ଯାଉନାହିଁ !

ପ୍ର – ସମାଜଟା ପୁଣି ଗୋଟାଏ କ'ଣ ? ସବୁଦୋଷ ପୁରୁଷଙ୍କର । ବାପ, ଭାଇ, ସ୍ୱାମୀ, ଆତ୍ମୀୟକୁଟୁମ୍ବ, ଗୁରୁ, ପୁରୋହିତ ସବୁ ଆକାରରେ ପୁରୁଷ ଆମରି ଉପରେ ଚଢ଼ାଉ କଲେ । ହଁ, ଆମେ ତାଙ୍କଠୁଁ ଦୁର୍ବଳ, ସାନ; କିନ୍ତୁ ଆମକୁ ଦୟା କରିବା ତ ତାଙ୍କର ଧର୍ମ ? ତାଙ୍କ ଗୋଡ଼ଧୂଳିକି

ଆମେ ମନେ କଲୁ ମହାପବିତ୍ର, ତାଙ୍କ ପାଦଧୂଆ ପାଣି ହେଲା ଗଙ୍ଗାଜଳ, ଆଉ ଆମ ଦୁଃଖଦୁର୍ଦ୍ଦଶାକୁ ଚାହିଁବାକୁ ତାଙ୍କୁ ବେଳ ନାହିଁ କି ମନ ନାହିଁ ? ଆମେ କେତେ କାନ୍ଦିକାଟି ଆୟୁଷ ସାରିବୁ ?

ଲ – ଆଉ ତୁମର ଚାରା କ'ଣ ? ଆମ ବାବୁ ପରା କହନ୍ତି ମାଈକିନାଗୁଡ଼ା, ତୁମର ଗୋଟାଏ ମନ ଅଛି, ତୁମ ଭିତରେ ଆତ୍ମା ଗୋଟାଏ ଅଛି ?

ପ୍ର – ସେ ପରା କହନ୍ତି, ତୁମେ ଘରସାର ଗୋଟିଏ ବହୁମୂଲ୍ୟ ପଦାର୍ଥ – ତମ ଆମର ସମ୍ବନ୍ଧ ସେତିକି; ସୁନାଖଣ୍ଡକ ବାକ୍ସରେ ଥାଉ, ତା'ବୋଲି ପୁରୁଷ ଉପରେ ତୁମେ ଷୋଳ'ଣା ଦାବୀ କରି ବସିବ, ଏ କୋଉ ଗାଁ କଥା ? ତୁମେ ଭୋଗ୍ୟ ବସ୍ତୁ, ଆମେ ଭୋଗୀ ! ତୁମ ମନ ସହିତ ଆମ ମନ ମିଳିବା କି ପ୍ରୟୋଜନ ! ଭାତଖିଆ ଥାଳି ସହିତ କ'ଣ ଭାତ ଖାଇବା ଲୋକ ସମାନ ? ତା'ର ଦେଖିବା କଥା ଥାଳିଟି ପରିଷ୍କୃତ ଅଛି କି ନାହିଁ ।

ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ୱାସ ଟାଣି ଲଳିତା କହିଲା, ''ଆମେ ଯେ ମଣିଷ, ଏହା କୋଉଦିନ ସେମାନେ ଭାବିବେ ?''

ଗଭୀର ବିଷାଦସହ ପ୍ରମୀଳା କହିଲା – ''ସୂର୍ଯ୍ୟ ପଶ୍ଚିମରେ ଉଦିତ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ତା' ହବ କି ନା ସନ୍ଦେହ ।''

ଲ – ମୁଁ ଭାବେ, ମଣିଷ ଅନେକ ଜନ୍ମ ବହୁତ କୁକର୍ମ୍ମ କଲା ପରେ ଶେଷକୁ ବିଧାତା ତାକୁ ନାରୀ–ଜନ୍ମ ଦିଅନ୍ତି । ଯା', ସଂସାରରେ ମାଈକିନା ହୋଇ ଜନମ ପା'– ସବୁ କର୍ମ୍ମଫଳ ଏକାଠି ଭୋଗିବୁ । ନୋହିଲେ ଜଗତଯାକ ମାଈକିନାଙ୍କର ଏତେ ଦୁଃଖ କାହିଁକି ?

ପ୍ର – କ'ଣ କରିବି, ଭଉଣୀ ! କିମିତି ବା କହିବି, ଏ ଆମର କର୍ମ୍ମଫଳ ? ଆମର ଯେ କିଛି ଦୋଷ ନାହିଁ, ଏହା ବା କିମିତି କହିବି ? ଦି'ହାତରେ ସିନା ତାଳି ବାଜେ ।

ଲ – ସେହି ଯୋଗୁଁ କହୁଥିଲି ସିନା, ନାରୀର ଶତ୍ରୁ ନାରୀ । ପୁରୁଷ ଏକପକ୍ଷରେ ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ ସ୍ତ୍ରୀ ହାତର ଖେଳନା । ମା'ଭଉଣୀ ହାତରେ ପଡ଼ି ପୁରୁଷ ଆପଣା ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଦୁଃଖ ଦିଏ, ପୁଣି ବାହାରର ସ୍ତ୍ରୀ ହାତମୁଠା ଭିତରେ ରହି ଆପଣା ଭାର୍ଯ୍ୟାକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରେ । ପୁରୁଷ ପୁରୁଷ ବଶରେ ରହି ସ୍ତ୍ରୀ ତ୍ୟାଗ କରିଛି, ଯା'ତ ମୁଁ ଦେଖିନାହିଁ ।

ପ୍ର – କିନ୍ତୁ ଭଉଣୀ ! ସ୍ତ୍ରୀ–ସମାଜର ଦୁର୍ବଳତା ସକାଶେ ଦାୟୀ କିଏ ?

ଲ – ଦାୟୀ ପୁରୁଷ, ପୁରୁଷର ପୋଥି ପାଞ୍ଜି ।

ପ୍ର – ଫଳସ୍ୱରୂପ, ଆମେ ବି ଭଲ ମା'ହୋଇପାରିଲୁ ନାହିଁ, କି ଆମ ପୁଅ ଝିଅ ବି ମଣିଷ ହେଲେ ନାହିଁ । ହାୟ ହାୟ ! ଏସବୁ ଦୁଃଖ ଅତ୍ୟାଚାର ଯିବା ସକାଶେ କେବେ ସୁଦିନ ଆସିବ ? ପୋକରା ଗଛରେ କ'ଣ ଭଲ ଫଳ ମିଳେ ?

କଥା କହୁଁ କହୁଁ ସନ୍ଧ୍ୟା ହେଲା । ଘରେ ଅନେକ କାମ ପଡ଼ି ରହିଛି କହି ଲଳିତା ବିଦାୟ ନେଲା । ରଙ୍ଗ, ରାଜି ଆଉ ରଚନା ସ୍କୁଲରୁ ଆସିଲେ । ପଖାଳ ଖଣ୍ଡିଏ, ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପିଆଜ ଘିନି ଖାଇଲା ବେଳକୁ ରତନା ଆଖିରୁ ପାଣି ବାହାରିଲା । ସେ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କହିଲା, ''ମୁଁ

ଖାଇପାରିବି ନାହିଁ; ତରକାରୀ ଦେ, ବୋଉ ।'' ଘରେ ତରକାରୀ ନ ଥିଲା । ବାରଟାବେଳେ ଶୁଖୁଆ ପୋଡ଼ା ଘେନି ଭାତଖିଆ ହୋଇଥିଲା । ସାନ୍ତ୍ୱନା ଛଳରେ ବୋଉ କହିଲା, ଦାଦା ପରା ଗାଁକୁ ଯାଇଛି । କାଲି ଆସିଲେ କେତେ ନଡ଼ିଆ, ଉଖୁଡ଼ାହେରିକା ଆଣିବ । ମୁଁ କାକରା ପିଠା କରିଦେବି ।'' ଦାଦା ନା' ଶୁଣି ରତନା ତୁନି ହେଲା ।

ସେତେବେଳକୁ ରାତି ୧୨ଟା । ପିଲାମାନେ ଗଣ୍ଡିଏ ଗଣ୍ଡିଏ ଖାଇ କିଏ କେଉଁ କଣରେ ପଡ଼ିଲେଣି । ବର୍ଷାଦିନର ରାତି । ଝମ୍ ଝମ୍ ମେଘ ବରଷୁଛି । ଘଡ଼ ଘଡ଼ ଘଡ଼ଘଡ଼ି ରଡ଼ି ଛାଡ଼ିଛି, ଝଲ୍ ଝଲ୍ ବିଜୁଳି ହସୁଛି, ବାହାର ଆଡ଼ ଘୋର ଅନ୍ଧାର । ଥରେ ଥରେ ବିଲୁଆ ପାଟିରେ ନିଦ୍ରାହୀନର ଅନ୍ତସ୍ଥଳ କମ୍ପିଉଠୁଛି । ଗଛ ପତରରୁ ଝର ଝର ପାଣି ଖସିବା ଶବ୍ଦ ସହିତ ବେଙ୍ଗର ଡାକ ମିଶି ଏମିତି ଗୋଟିଏ ନିଦୁଆ ରାଗିଣୀ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି ଯେ, ନିଦ ନ ମାଡ଼ିଲା ଲୋକର ଆଖିପତା ଢୁଳାଇ ପଡ଼ିବ । ଏମିତି ମେଘବରଷା ନିଃଶୂନ ରାତିରେ କାହାର ଆଖିକି ବା ନିଦ ନ ଆସିବ ?

କିନ୍ତୁ ନିଦ ଆସିନାହିଁ ଜଣକର । ଲଣ୍ଠଣଟି ଅଳପ ଟିକେ ଟିକେ ଗୋଟିଏ କଣରେ ରଖିଦେଇ ଥରେ ଘର ଭିତରକୁ, ଥରେ ବାହାରକୁ, ଥରେ ଦାଣ୍ଡପିଣ୍ଡାକୁ, ଥରେ ଥରେ ପିଲାଙ୍କ କତିକି ଯା-ଆସ କରୁଛି ଲଳିତା । ଆଜି ତାହାର ପ୍ରାଣ ବିଶେଷ ଉତ୍କଣ୍ଠାପୂର୍ଣ୍ଣ । ରାତି ବାରଟା ହେଲା । ବିମ୍ୱାଧରଙ୍କର ଦେଖାନାହିଁ । ଲଳିତା ନ ଖାଇ ନ ପିଇ ବାଟ ଚାହିଁ ବସିଛି । କାନ ଖାଲି ଦାଣ୍ଡଦୁଆର ପଟକୁ । ବରଷା ଶବ୍ଦଟା କାନକୁ ଶୁଭୁଛି, ଯେମିତି କିଏ ଗୋଟାଏ ଡାକି ଦେଲା ପରା ! ଲଳିତା ଦଉଡ଼ି ଯାଇ ଦେଖି ଆସୁଛି, ମାତ୍ର କେହି ନାହିଁ । ମୂଷାଟା ଖୁଡ଼ୁ ଖୁଡ଼ୁ ହେଲେ ଲଳିତା ଭାବୁଛି ବିମ୍ୱାଧରଙ୍କ ଜୋତାଶବ୍ଦ, ଟିକେ କବାଟ ଫିଟାଇ ଅନାଇ ଦେଉଛି । ବାହାରେ କିଟ୍ କିଟ୍ ଅନ୍ଧାର ମୁହଁକୁ ମୁହଁ ଦିଶୁନାହିଁ । ଏମିତି ଅନ୍ଧାରରେ କିମିତି ଏକା ଘରକୁ ଆସିବେ ? ତା'ପ୍ରାଣ କାନ୍ଦିଉଠୁଛି । ଆର ଘରୁ ବୃନ୍ଦାବନ ଆସି ଡାକିଲା, ''ଏ ନୂଆବୋଉ ! ଇମିତେ ରାତିଯାକ ବୁଲୁଥିବ କିହେ ? ଭାଇନା'ଙ୍କ ଆସିବାର କ'ଣ ଠିକଣା ? ତୁମେ ଯାଅ ଶୋଇବ, ମୁଁ ଦୁଆର ଫିଟେଇ ଦେବି ।''

''ହଁ, ମୁଁ ଶୋଉଛି'' କହି ଲଳିତା ଆଉ ଥରେ ଦାଣ୍ଡପିଣ୍ଡାକୁ ଗଲା । ତା' ଆଖିରେ ଲୁହ ଟଳଟଳ । କିନ୍ତୁ ବିମ୍ୱାଧରଙ୍କର ଦେଖାନାହିଁ ।

ଘଣ୍ଟାଏ ଗଲା, ଦୁଇଘଣ୍ଟା ଗଲା । ଶେଷକୁ ଲଳିତା ବାଧହୋଇ ବୃନ୍ଦାବନକୁ ଡାକିଲା, କିନ୍ତୁ କ'ଣ କହିବ ? ରାତି ପ୍ରାୟ ୨ଟା, ଏପରି ଘୋର ବର୍ଷା, ଏପରି ଘୋର ଅନ୍ଧାର, ଏ ଅସମୟରେ ବୃନ୍ଦାବନ କୁଆଡ଼େ ଯିବ ? ଯିବା ସ୍ଥାନଟା ଠିକଣା ଥାଆନ୍ତା ଭଲା ! ଏକାନ୍ତ ଅସହାୟ । ଲଳିତାର ଛାତି କୋହରେ ଫାଟି ପଡ଼ିଲା । ଆଉ ସମ୍ଭାଳି ହେଲା ନାହିଁ । କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କହିଲା, ''ବାମନ ! ଭାଇନା କ'ଣ ଘରକୁ ଆଜି ଆସିବେ ନାହିଁ ? ଏଡ଼େ ଭୟଙ୍କର ବରଷା ! କିଏ ଯାଇ ଭଲା ଦେଖନ୍ତା ! ବାମନ, ତୁମ ବିନା ମୋର –'' କଥା ଶେଷ ନୋହୁଣୁ ବୃନ୍ଦାବନ କଥାର ଖିଅ ଧରି କହିଲା, ''ମୁଁ ଯାଆନ୍ତି ! ହେଲେ ଯିବି କୁଆଡ଼ି କି ? ଭାଇ କୋଉଠିକି ଯାଇଛନ୍ତି କିଛି କହିଛନ୍ତି କି ?

ଲ – ମୋତେ କ'ଣ କେବେ କହିଯାଆନ୍ତି କି କୁଆଡ଼େ ଯିବେ ବୋଲି ? ମୁଁ କିମିତି କହିବି ? ବୃନ୍ଦାବନ ବୁଝିଲା । ଛତାଟିଏ ଧରି ମିଟି ମିଟି ଲଣ୍ଠନ ଆଲୁଅରେ ପଦାକୁ ବାହାରି ପଡ଼ିଲା । ଲଳିତା ବାରଣ କରୁ କରୁ ରହିଗଲା ।

ଲମ୍ବା ରାତିଟା ଯେ ସରୁ ନାହିଁ । ଲଳିତା ଏ ପିଣ୍ଡା ସେ ପିଣ୍ଡା ହେଉଁ ହେଉଁ, ମନେ ମନେ ସହସ୍ର ଦିଅଁ ଦେବତାଙ୍କୁ ଡାକୁ ଡାକୁ ଘଣ୍ଟାକ ପରେ ଘଣ୍ଟା କଟାଇଲା । ବୃନ୍ଦାବନ ଫେରିଲା ନାହିଁ । ସେ ଦିନ ତାହାର ମନ ବାୟା ପରି । ଗଭୀର ବିଷାଦରେ ଭାବିଲା, "ଭଗବାନ୍ କ'ଣ ଦୁଃଖୀର ପ୍ରାର୍ଥନା ଶୁଣନ୍ତି ନାହିଁ, ନା ଛାର ଅରକ୍ଷିତିଆଣୀ ମାଈକିନିଆ ଝିଅର କାକୁତି ତାଙ୍କ ଶ୍ରୀମୁଖରେ ପହଞ୍ଚୁନାହିଁ ?

କିନ୍ତୁ ଭଗବାନ୍ ପ୍ରାର୍ଥନା ଶୁଣିଲେ । ରାତି ସାଢ଼େ ଚାରିଟା ବେଳକୁ ଟଳି ଟଳି ମଦରେ ଅଧା ଅଚେତ ବିଦ୍ୟାଧର ବୃନ୍ଦାବନ ସହିତ ଘରକୁ ଆସିଲେ । ତାଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖି ଲଳିତା କାଠ ପରି ହୋଇଗଲା ।

ସ୍ୱାମୀ ତ, କ'ଣ କରିବ ? ଗାଳି ଖାଇବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଦେହରୁ ଜାମା ଯୋତାହେରିକା ଓହ୍ଲାଇ ଦିଅର ଭାଉଜ ଧରାଧରି କରି ମସିଣାରେ ବସାଇଲେ । ଲଳିତା ରନ୍ଧା ଘରୁ ବଡ଼ ଯତ୍ନରେ ରଖିଥିବା ଭାତତିଅଣ ଆଣି କତିରେ ଥୋଇଲା । ସେତେବେଳକୁ ତାଙ୍କର ଅନେକଟା ନିଶା ଛାଡ଼ି ଯାଇଥାଏ । ସ୍ୱାମୀ ଭାତ ଖାଉ ଖାଉ ଲଳିତା ପଚାରିଲା, "ଏତେ ରାତିଯାକେ କୁଆଡ଼େ ଥିଲ ? ଅତି ଅକଥ୍ୟ ଭାଷାରେ ତାହାର ଉତ୍ତର ଦେଇ ବିଦ୍ୟାଧର ଭାତ ଖାଇବାରେ ଲାଗିଲେ । କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ପୁଣି ଲଳିତା ପଚାରିଲା, ।"ଏଡ଼େ ବରଷାରେ ଏମିତି ବାହାରେ ବାହାରେ ବୁଲିବ, ଏ ଭଲ କଥା ? ଆମକୁ ଡର ମାଡୁଛି ।" ସ୍ତ୍ରୀ କଥାରେ ବିଦ୍ୟାଧର ଭୟଙ୍କର ରାଗିଗଲେ । ହଠାତ୍ ଉଠି ଦୁଇ ହାତରେ ଭାତ ତରକାରୀ ଥାଳୀ ଫୋପାଡ଼ି ମାଇଲେ । ଲଳିତା ଦେହରେ ବାଜୁ ବାଜୁ ରହିଗଲା । ବୃନ୍ଦାବନ ମଝିରେ ଆସି ଝଟ୍ ବାଟ ଓଗାଳି ପକାଇଲେ । ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ଭାତ ତରକାରୀଯାକ ଘର ଚାରିଆଡ଼େ ବିଛି ହୋଇଗଲା । ତଥାପି ଅଶ୍ରାବ୍ୟ ଗାଳି ଦେଉ ଦେଉ ଭାଇକୁ ଠେଲି ବିଦ୍ୟାଧର ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଚାରି ଛଅ ବିଧା ଗୋଇଠା କଷି ଦେଲେ । ମାଡ଼ର ଯନ୍ତ୍ରଣା ନିର୍ବିବାଦରେ ସହ୍ୟ କରି ଲଳିତା ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଗୋଡ଼ ଧରି କ୍ଷମା ଚାହିଁଲା । ନୋହିଲେ ସେହିକ୍ଷଣି ସେ ଘରୁ ବାହାରି ଯାଉଥିଲେ । ଭାଇ ଅଟକାଇବାରୁ ଭାଇ ଦେହରେ ମଧ ଦୁଇ ପାହାର ବାଜିଗଲା ।

ସେଦିନ ଏଗାରଟାକୁ ବିଦ୍ୟାଧରଙ୍କର ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଲା । ଆଖି ମେଲାଇ ଚାହିଁଲେ, ଲଳିତା ଗୋଡ଼ ଘଷୁଛି । ପୂର୍ବ ରାତି କଥା ମନେ ପଡ଼ି ତାଙ୍କର ବଡ଼ ଲଜ୍ଜା ହେଲା । ଅନୁତାପ ମଧ ହେଲା । କୋମଳ ସ୍ୱରରେ ଲଳିତା ଅନୁନୟ କରି କହିଲା, "ମୁଁ ଗୋଡ଼ତଳେ ପଡୁଛି, ଆଉ ସେଗୁଡ଼ା ଖାଅ ନା । ରଙ୍ଗ, ରାଜହେରିକା ମୁହଁ ଆଡ଼କୁ ଟିକିଏ ଚାହଁ । ଛ' ଛ'ଟା ପିଲା ଈଶ୍ୱର ଦେଇଛନ୍ତି । କେବେ ଆଉ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବ ? ଚାରି ଚାରିଟା ପୁଅ, କେବେ ତାଙ୍କ ଭବିଷ୍ୟତ ଭାବିବ ?"

ଅନୁତପ୍ତ ବିମ୍ବାଧର କିଛି କହିପାରିଲେ ନାହିଁ । ଲଳିତା ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲା, ସ୍ୱାମୀ ଆଖିରେ ଦି'ଟୋପା ଲୁହ ତାହାର ସବୁ ଅପମାନର ଯନ୍ତ୍ରଣା ଦୂର ହେଲା । ସ୍ୱାମୀ ପ୍ରତି ନିଜର ରାଗର ଭର୍ତ୍ସନା କରି ତାଙ୍କର ସୁମତି ସକାଶେ ଇଷ୍ଟଦେବତାଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କଲା ।

ପ୍ରତିଜ୍ଞାମତେ ବିମ୍ବାଧର ଦୁଇଦିନ ଭଲରେ ଘରେ ରହିଲେ । ଦିନେ ଚାରିଟାବେଳେ ସୁଧୀର ବାବୁ ଡକାଇ ପଠାଇଲେ । ଲଳିତା କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ଗୋଡ଼ ଧରିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତା'କଥା ଠେଲି ବିମ୍ବାଧର ଚାଲିଗଲେ । କହନ୍ତି ପରା, "ଯେତେ ମାଠୁଥିବୁ ମାଠ୍, ମୁଁ ସେଇ ଦରପୋଡ଼ା କାଠ ।" ସୁଧୀରଙ୍କ ବୈଠକଖାନାରେ ପହଞ୍ଚିଲାରୁ ସୁଧୀର ମୁରୁକି ହସିଦେଇ କହିଲେ – "ଦି'ଦିନ ତ ବାବୁସାହେବର ଦେଖାନାହିଁ । କ'ଣ ହାତ ପଇଠ ହେଲାଣି କି ? ଥରେ ..... (ପୁରୁଣା ମୂର୍ଖ), ତୁମର ସବୁ ଅକଲ୍ ନାହିଁ । ତାଙ୍କୁ ଏତେଟା ସ୍ୱାଧୀନତା ?"

ବିମ୍ବାଧର ଲଜ୍ଜିତ ହେଲେ । କାଚଗିଲାସରେ ଚକଚକିଆ ପାଣି ଆସିଲା । ପ୍ରଥମେ ନାହିଁ କରୁ କରୁ ପରେ ଟିକେ ଚାଖି ନେଲେ । ମଗଜ ପରିଷ୍କୃତ ହେଲା । ପ୍ରତିଜ୍ଞା କୁଆଡ଼େ ଗଲା, ଲଳିତା ଓ ପିଲାଏଁ କୁଆଡ଼େ ଗଲେ । ବଡ଼ ଆରାମରେ ବନ୍ଧୁ ଯୋଡ଼ିକ ବୁଲି ବାହାରିଲେ ସିଧା "ମେରି" ଓରଫେ ମିସେସ୍ ନେଲସନ୍‌ଙ୍କ କୋଠିକୁ । ମିସେସ୍ ନେଲସନ୍ ଓ ତାଙ୍କ କନ୍ୟାଦ୍ୱୟ ମାର୍ଗାରେଟ୍ ଓ ମାର୍ଜୋରୀ ବହୁଦିନ ପରେ ମିଷ୍ଟର ରଥଙ୍କୁ ଦେଖି ପରମ ଆପ୍ୟାୟିତ ହେଲେ । ସୁରାର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଖୁସ୍ ଗଳ୍ପ ଲାଗିଲା । ସ୍ୱାମୀର ଅନାଚାର ଓ ଅବିଚାରରେ ଲଳିତା ଦିନକୁଦିନ କ୍ଷୀଣ ହେଲା । ଦେହରୁ ରକ୍ତ ମାଂସ ଶୁଖିଲା, ଦେହ ହାଡ଼–କଣ୍ଟା ହେଲା, ଶୋଥ ଦେଖା ଦେଲା । ଲଳିତାର ଆଖିପତାଗୁଡ଼ିକ କାଗଜପରି ଧଳା ଦିଶିଲା । ବୃନ୍ଦାବନ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି କବିରାଜ ଘରକୁ ଗଲା ।

କବିରାଜ ଗଦାଧର ହାତ ଦେଖି, ନାଡ଼ୀ ଚିପି ଔଷଧ ବ୍ୟବସ୍ଥା କଲେ । ଦଶ ଟଙ୍କାର ମୁଦୁକ ତିଆରି ହେଲା । ବୃନ୍ଦାବନ ହାତରୁ ଦେଲା । ଡାକ୍ତର ଗୋଟିଏ ଡକାଇ କିଛି ଇଞ୍ଜେକ୍‌ସନ୍ ଦିଆଇଲା, ଲଳିତାର ପୂର୍ବସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ଫେରି ଆସିଲା; କିନ୍ତୁ ତହିଁ ଉପରେ ହେଲା ପୁଣି ଗର୍ଭସଞ୍ଚାର ।

ଲଳିତା ବଞ୍ଚି ଉଠୁଁ ଉଠୁଁ ମରିବାକୁ ବସିଲା । ଆଠମାସ ପରେ ମଲା ପିଲା ପେଟରୁ ପ୍ରସବ ହେଲା । ଭୀଷଣ ସୂତିକା–ଜ୍ୱରରେ ଲଳିତାର ଭଙ୍ଗା ଦେହ ଚିରଦିନ ସକାଶେ ମଉଳିବାକୁ ବସିଲା । ଡାକ୍ତର ଲାଗିଲା । ବୃନ୍ଦାବନର କଷ୍ଟସଞ୍ଚିତ ଟ୧୫୦ଙ୍କା ବିଞ୍ଚିଦେଇ ଲଳିତା କ୍ଷୀଣ ଦେହ ଘେନି ଶଯ୍ୟାରୁ ଉଠିବସିଲା । ଘରର କଂସା ତାଟିଆ ବନ୍ଧା ପଡ଼ିଲା; କିନ୍ତୁ ଲଳିତା ବଞ୍ଚିଲା । ତାହାର ସଂସାର ଉପରେ ଦାରୁଣ ଘୃଣା ହେଲା । ସ୍ୱାମୀ ଦେବତା ! ସେହି ସ୍ୱାମୀଦେବତାର ଅତ୍ୟାଚାରରେ ତାହାର ଦଶା ଯା' ହେଲା । ସ୍ୱାମୀକୁ ଭଲ କରିବାର ଶେଷ ଆଶାଟିକୁ ତା'ହୃଦୟରୁ ପୋଛି ପିଲା ପାଞ୍ଚୋଟିକି ଅନାଇ ଲଳିତା ବଞ୍ଚିଲା – ବିମ୍ବାଧର ଅବାଧ ଗତିରେ ପାପ–ସ୍ରୋତରେ ଦେହ ଢାଳି ଦେଲେ । ଶେଷକୁ ଚାକିରି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଚାକିରି ସତ କି ମିଛ, କେବଳ ତାଙ୍କୁ ଜଣା । ସେହିଦିନୁ ଲଳିତା ସ୍ୱାମୀର ପଇସାଟିଏ ଆଉ ଜାଣିଲା ନାହିଁ । ଭାଉଜ ଓ ତାଙ୍କର ପାଞ୍ଚଟି ପିଲା ବୃନ୍ଦାବନ ବେକରେ ପଡ଼ିଲେ । ବୃନ୍ଦାବନ ମାରଓ୍ୱାଡ଼ି କତିରେ ଟ୫୦ଙ୍କା ପାଇ ସୁଦ୍ଧା

ଘରକୁ ପନ୍ଦର ଟଙ୍କା ପଠାଉଥିବାରୁ ସାନ ପିଲାଙ୍କୁ ପଢ଼ାଇବାକୁ ଘରେ ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ସକାଳ ସ୍କୁଲ୍ ଖୋଲିଲା । ମାସିକ ଟ ୧ଙ୍କା, ଟ୪ଦେଇ ପିଲା ୮/୧୦ଟି ପାଠ ପଢ଼ିଲେ ।

—୬—

ବିଷଗଛରେ ଫଳ ଫଳିଲା । ବିମ୍ବାଧରର ଦେହ ଶୀର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । କ୍ରମେ ଜ୍ୱର ହେଲା । ଶେଷକୁ ଜ୍ୱର ଆଉ ଛାଡ଼ିଲା ନାହିଁ । କାଶ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଦିନେ ହଠାତ୍ କାଶରେ ରକ୍ତ ପଡ଼ିଲା । ଲଳିତା ଚମକି ଉଠିଲା । ଧବଳେଶ୍ୱରଙ୍କ କତିରେ ମାନସିକ କଲା । ଡାକ୍ତର କବିରାଜ ଦେଖି କହିଲେ, ଏ ରାଜକାଶ ବିମ୍ବାଧର ବିଛଣା ଘେନିଲେ, ସେବା କରିବାକୁ ଲଳିତା ଆଉ ବୃନ୍ଦାବନ ଛଡ଼ା କେହି ନାହିଁ । ଘରକୁ ଚିଠି ଗଲା । ମା' ଅଇଲେ । ପ୍ରଥମେ ଥରେ ଅଧେ ବୋହୂ ସହିତ ଖୁଟ୍ ଖାଟ୍ ଲାଗିଲା; କିନ୍ତୁ ଲଳିତା ମୁହଁବୁଜି ସବୁ ସହିଲା । ଏତେବେଳେ ତ ତା' କପାଳ ପଡ଼ିଛି । ମା' ବୁଝିପାରିଲେ । ପୁଅର ଭୀଷଣ ବ୍ୟାଧି-ଚିନ୍ତାରେ ତାଙ୍କର ରାଗ ଅଭିମାନ ଊଣା ହୋଇଆସିଲା । ବଡ଼ ପୁଅ ବଂଶୀଧର ବାଇଶି ବର୍ଷରେ ଓଲାଉଠାରେ ମରିଥିଲେ; ସେତେବେଳକୁ ତାଙ୍କର ୬୦ ଟଙ୍କାର ଚାକିରି, ପୁଅ ଝିଅ ଯୋଡ଼ିଏ, ଷୋଳବର୍ଷର ବୋହୂ । ତାଙ୍କ ଯିବାର ଦୁଇମାସ ପରେ ସ୍ୱାମୀ ନିଉମୋନିଆ ଜ୍ୱରରେ ଗଲେ । ପଇଁତ୍ରିଶ ବର୍ଷ ବୟସରେ ସ୍ୱାମୀ, ପୁଅ, କ୍ୱାଇଁକି ହରାଇ ଶୈବଳିନୀ ଏକାବେଳେ ନିରାଶ୍ରୟା ହୋଇଗଲେ; କିନ୍ତୁ ସେତିକିବେଳକୁ ବିମ୍ବାଧର ଚାକିରୀ କରି ମାନମହତ ରଖିଲେ । ସୁଖରେ ଦୁଃଖରେ ଚବିଶ ବର୍ଷ କଟିଗଲା । ବୁଢ଼ୀ ମନେ କରିଥିଲେ, ବୋହୂ ମୁଣ୍ଡରେ ସିନ୍ଦୂର-ଟୋପା ଦେଖି ଚିତାରେ ଶୋଇବେ ବୋଲି; କିନ୍ତୁ ବିଧାତାଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ଅନ୍ୟପ୍ରକାର । ତାଙ୍କରି ଆଗରେ ତାଙ୍କ ପୁଅର ଏ ଦଶା । ବୁଢ଼ୀକି ଆସି ୬୦ ବର୍ଷ ହେଲା । ବୁଢ଼ୀ ଗଛ ସିନା ଆଗେ ଝାଉଁଳିବ । ହା'ରେ ଦଇବ ! ତୁ ସଜଫୁଲ ଶୁଖାଉଛୁ ? ବାରିପଟ ପିଣ୍ଡାରେ କାନ୍ଥକୁ ଆଉଜି ବସି ବୁଢ଼ୀ ଆଖିରୁ ଲୋତକଧାର ବୋହୁଛି । ବିମ୍ବାଧରର ଅବସ୍ଥା ଦିନକୁଦିନ ମନ୍ଦ ହେଲାଣି । କାଶରେ ତଥାପି ଥୋପି ରକତ । ବିଛଣାରୁ ଉଠିବାକୁ ଶକ୍ତି ନାହିଁ । ସେଇଠି ମଳମୂତ୍ର ତ୍ୟାଗ କରୁଛନ୍ତି । ସବୁ ଅସନା ପରିଷ୍କାର କରୁଛି ଲଳିତା, ସବୁ ଅର୍ଦ୍ଦଳି ସହୁଛି ଲଳିତା । ପାଞ୍ଚ ପାଞ୍ଚଟା ପିଲା, ତାଙ୍କ ଖିଆପିଆ, ଘରର ରୋଷେଇବାସ ଇତ୍ୟାଦି ବାର ଅନାର କାମ, ତା'ଉପରେ ଶାଶୂଙ୍କ ପାଇଟି; ଆଉ ସ୍ୱାମୀର ସେବା ଶୁଶ୍ରୂଷା । ବୃନ୍ଦାବନ ପାରୁପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସାହାଯ୍ୟ କରେ । ସେବା କରି କରି ରାତି ଉଜାଗି ଉଜାଗି ଲଳିତା କ୍ଷୀଣ ହେଲାଣି । ତା'ରୂପ ଦେଖିଲେ କାନ୍ଦ ମାଡ଼େ ।

ଶାଶୂ ବୁଝିପାରିଲେ । ଏତେ ଦିନରେ କଠିନ ମନଟା ତରଳିଲା । ସକାଳୁ ଉଠି ଲଳିତା ରନ୍ଧାଘରେ ଗୋବର ଲିପୁ ଲିପୁ ବୁଢ଼ୀ କଂସା ବାସନତକ ମାଜିବାକୁ ଘିନିଗଲେ । ଶାଶୁଙ୍କ କଥା ଦେଖି ଲଳିତାର ଭୟ ହେଲା । ଝଟ୍ ଗୋବର ହାଣ୍ଡିଟା ଥୋଇ ଦେଇ ଶାଶୁ ହାତରୁ କଂସାବାସନ ଘେନିବାକୁ ଗଲା, "ବୋଉ ମୁଁ ମାଜି ଦଉଛି, ଉଠ । "ଯା, ବୋହୂକୁ ପୁଅ ପାଖକୁ, ଆଜି ମୁଁ ରୋଷେଇଟା ସାରି ନେବି ।" ଲଳିତା ମିନତି କରିବାସତ୍ତ୍ୱେ ବୁଢ଼ୀ ଆଜି ରାନ୍ଧିବସିଲେ । ତାଙ୍କ ବ୍ୟବହାରର ସରଳତାରେ ଲଳିତା ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଯାଇ ସ୍ୱାମୀ କତିରେ ବସିଲା ।

ସ୍ତ୍ରୀକୁ ୨୪ ଘଣ୍ଟା ପାଖରେ ପାଇ ବିଦ୍ୟାଧର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ପଚାରିଲେ, "ଘରର ରୋଷେଇବାସ କିଏ କରୁଛି ? "ବୋଉ !" ଲଳିତା ମୁହଁରୁ ଏ ପଦକ ଶୁଣି ତାଙ୍କୁ କାବା ଲାଗିଲା । ଧୀରେ ଧୀରେ ଲଳିତା ଶାଶୂଙ୍କର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର କଥା କହିଗଲା । ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ୱାସ ମାରି ବିଦ୍ୟାଧର କହିଲେ, "ବୋଉ ସେତିକିବେଳେ ଯଦି ଇମିତି ହୋଇଥାନ୍ତା ଆଜି ମୋ ଦଶା ଯା ହୋଇଥାନ୍ତା କି ?" ତାଙ୍କ ଆଖିରୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ଟୋପା ଲୁହ ବିଛଣାରେ ପଡ଼ିଲା । ସ୍ୱାମୀର ଆଖି ପୋଛି ଲଳିତା ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ କହିଲା, "ଗଲା କଥା ଗଲାଣି, ତୁନି ହୁଅ, ତୁନି ହୁଅ, କରମ ବାମ ଥିଲେ ବୋଉ କ'ଣ କରିବେ, ଭାଇ କ'ଣ କରିବେ ?" କିନ୍ତୁ ବିଦ୍ୟାଧରଙ୍କ ହୃଦୟ ଏ ସାନ୍ତ୍ୱନାରେ ସିକ୍ତ ହେଲାନାହିଁ, ନିଜର ଅପାର ପାପରାଶି ତାଙ୍କ ଆଗରେ ମୂର୍ତ୍ତି ଧରି ଠିଆ ହେଲା ପରା ! ସେ ବଡ଼ ଅନ୍ଧାର, ସେ ବଡ଼ ବିକଟ । ମୋହିନୀ, ସୁରବାଳା, ନଳିନୀ, ଫୁଲ, ମାର୍ଗାରେଟ୍, ମାର୍ଜୋରୀ ସଭିଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କଳା ମୂର୍ତ୍ତି, ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପୈଶାଚିକ ରୂପ ତାଙ୍କ ଆଖି ଆଗରେ ନାଚି ଉଠିଲା । ଛାତିଟା ଦାଉଁ ଦାଉଁ ପଡ଼ିଲା । ମୁଣ୍ଡ ବୁଲାଇଲା । ବିଦ୍ୟାଧର ମୂର୍ଚ୍ଛିତ । ବଡ଼ ପାଟି କରି କାନ୍ଦି ଲଳିତା ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ କୋଳରେ ଘେନିଲା । ଶାଶୂ ଦଉଡ଼ି ଆସିଲେ । କାନ ନାକ ଫୁଙ୍କାଫୁଙ୍କି କରି ଚେତନା ହେଲା । ଜ୍ଞାନ ଫେରିଥିଇଲାରୁ ଲଳିତା ଓ ମାତାଙ୍କୁ ଚାହିଁ ବିଦ୍ୟାଧର କହିଲେ, ବୋଉ ! ଦେଖ୍ ଏ ଗୋଟିଏ ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ତୋ'ରି ଦୋଷରୁ ଦେଖ୍ ତା'ରୂପ ଭେକ, ଆଉ ମୋ' ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ! ତିନି ତିନି ଥର ବୋହୂକୁ କଟକ ଆଣିବାକୁ ଗଲି, ତିନି ତିନି ଥର ଛାଡ଼ିଲୁ ନାହିଁ, ଏବେ ଶେଷଫଳ ଭୋଗ୍ !" ତାଙ୍କର ଗଭୀର ଘୃଣାବ୍ୟଞ୍ଜକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ମାତାଙ୍କ ପୂର୍ବ ବ୍ୟବହାର ସବୁ ମନେ ପଡ଼ିଲା । ପୁଅ ବୋହୂ କତିରେ ସେ ଯେ କେଡ଼େ ବଡ଼ ଅପରାଧିନୀ, ଏହା ଆଜି ପ୍ରଥମେ ଜାଣିଲେ । ଅନୁତାପରେ ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ଦଗ୍ଧ ହେଲା; କିନ୍ତୁ ନେଡ଼ି ଗୁଡ଼ କହୁଣିକି ବହିଯାଇଛି, ଆଉ ଉପାୟ ନାହିଁ । ଲୁଗାକାନିରେ ଆଖି ରଗଡ଼ୁ ରଗଡ଼ୁ ବାହାରକୁ ଗଲେ ।

ବିଦ୍ୟାଧରର ଭଲ ରୂପେ ଜ୍ଞାନ ହେଲାରୁ ଲଳିତା କହିଲା, "ତୁମେ ମା'ଙ୍କୁ ଏଡ଼େ କଟୁକଥା କହିଲ ?" ବିଦ୍ୟାଧରଙ୍କ ମନ କ'ଣ ହେଲା । ମାଙ୍କୁ ଡାକି କ୍ଷମା ମାଗିଲେ, କାନ୍ଦିଲେ । ମା' ମଧ କାନ୍ଦିଲେ, ତାଙ୍କ ଦୋଷରାଶି ଆହୁରି ବିକଟ ରୂପରେ ତାଙ୍କ ଆଗରେ ଛିଡ଼ା ହେଲା । ଲୁହ ଟଳ ଟଳ ଆଖିରେ ବିଦ୍ୟାଧର କହିଲେ, "ବୋଉ ! ମୁଁ ମରିବି, ମୁଁ ଜାଣେ; କିନ୍ତୁ ମୋ' ବୋହୂଟିକୁ ଦେଖିବୁ । ବିଚାରୀ ତୋର ମୋର ଅପରାଧରେ ଚିରଦିନ କଷ୍ଟ ପାଇଛି, ତା'ଶେଷ ଜୀବନରେ ଟିକେ ତାକୁ ଶାନ୍ତି ଦେବୁ । ତୋ'ମଲା ପୁଅ କଥାଟି ମନେ ରଖିବୁ ।" ମା' ଭୋ' ଭୋ' ହୋଇ କାନ୍ଦି ପକାଇଲେ । ଲଳିତାର ଦୁଇହାତ ଧରି ବିଦ୍ୟାଧର କହିଲେ, "ତୋତେ ବଡ଼ କଷ୍ଟ ଦେଇଛି, ବଡ଼ ଅତ୍ୟାଚାର କରିଛି । ସ୍ୱାମୀର ଯୋଗ୍ୟ କିଛି କରିନାହିଁ । ତୋ ମହତପଣିଆରେ ଚିରଦିନ ମୋର ସବୁ ସହିଛୁ । ଏବେ ଶେଷବେଳେ ମୋତେ କ୍ଷମା ଦେବୁକି ? ଲଳିତା ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଗୋଡ଼ତଳେ ଢଳି ପଡ଼ିଲା । ସେ କ୍ଷମା ଦେବ, ସ୍ୱାମୀ ଦେବତାଙ୍କୁ ! "ଭଗବନ୍ ! ସ୍ୱାମୀ ମୋର ସୁସ୍ଥ ହେଉନ୍ତୁ, ମୋତେ ସେ ରୋଗ ହେଉ ।" ତା'ଆଖିରୁ ତତଲା ଲୁହ ଝର ଝର ବହିଲା ।

ଆନନ୍ଦବାବୁ ଆସି ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଆଇ ପାଖକୁ ଘେନିଗଲେ । ବିଦ୍ୟାଧର ଅବସ୍ଥା ଦିନକୁଦିନ ମନ୍ଦ ହେଉଥିବାର ଦେଖି ଡାକ୍ତର ତାଙ୍କୁ ବାୟୁପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବାକୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଲେ । ସୁଧୀରଙ୍କର ପୁରୀ ସମୁଦ୍ରକୂଳରେ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ କୋଠା ଥିଲା । ପ୍ରମୀଳାଙ୍କ ଯତ୍ନରେ ଓ ସୁଧୀରଙ୍କ ବନ୍ଧୁ ପ୍ରୀତିର ନିଦର୍ଶନରୂପ ବିଦ୍ୟାଧର ସପରିବାର ବିନା ଭଡ଼ାରେ ସେଠାରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଲେ । ଡାକ୍ତର ଖର୍ଚ୍ଚ ସକାଶେ ସୁଧୀର ନଗଦ ଟ୬୦୧ଙ୍କା ଦେଲେ । ପ୍ରମୀଳା ମଧ ଲୁଚାଇକରି ଟ୫୦୦ଙ୍କା ମୂଲ୍ୟର ଅଳଙ୍କାର ଲଳିତା କତିକି ପଠାଇ ଦେଲେ ।

ଐକାନ୍ତିକ ଯତ୍ନ ଓ ଶୁଶ୍ରୂଷା ଫଳରେ ବିଦ୍ୟାଧର କେତେକ ପରିମାଣରେ ସୁସ୍ଥ ହେଲେ, କିନ୍ତୁ ସେ ଯେ ବହୁଦିନ ବଞ୍ଚିବେ ନାହିଁ, ଏହା ଜାଣିଥିଲେ । ଲଳିତା ପ୍ରତି କୃତପୂର୍ବର ଅନ୍ୟାୟ ଆଚରଣ ସକାଶେ ବାରମ୍ବାର କ୍ଷମା ଭିକ୍ଷା କରି, ସୁରାପାନ ତ୍ୟାଗକରି ବିଦ୍ୟାଧର ଶେଷ ଜୀବନରେ ଶାନ୍ତି ଖୋଜିଲେ । ଲଳିତାର ମୂଲ୍ୟ ଏତେ ଦିନକରେ ମା' ପୁଅ ବୁଝିଲେ । ଅନୁତାପରେ ଦୁଇଜଣଙ୍କର ହୃଦୟ ଦଗ୍ଧ ହେଲା । ତମାଳିନୀ ରମାସୁନ୍ଦରୀ ବିଦ୍ୟାଧରଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ପୁରୀ ଆସିଲେ । ମାତାଙ୍କୁ ରନ୍ଧାବଢ଼ାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଦେଖି ପୂର୍ବ ସ୍ୱଭାବ ଅନୁଯାୟୀ ତମାଳିନୀ ରୁକ୍ଷଭାବରେ ବୋହୂକୁ କହିଲେ, "ଯା ବୋହୂ ! ରାନ୍ଧିବୁ, ଦିନରାତି ବିଦ୍ୟାଧର କତିରେ କ'ଣ ବସିଛୁ ? ମା' ବୁଢ଼ୀଟା ଖଟି ଖଟି ମରୁଛି ।" ତା' କଥା ଶେଷ ନୋହୁଣୁ ମା' କହିଲେ ଆମେ ଦି'ଜଣ ରୋଷେଇ କରିନବୁଁ, ଯାଉ ସେ ପୁଅକତିରେ ବସୁ । ତାକୁ କିଛି କହନା ।" ମାତାର ବୋହୂ ପ୍ରତି ପ୍ରେମ ଦେଖି ତମାଳିନୀ ଦେହରେ ଲୁଣ ଲଙ୍କାମରିଚ ବୋଳିଲାପରି ଲାଗିଲା । ରାଗରେ ଗରଗର ହୋଇ ତୁନି ରହିଲା । ତିନିଚାରି ଦିନରେ ବୁଝିବାକୁ ବାକି ରହିଲା ନାହିଁ । ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ୱାସ ତ୍ୟାଗ କରି ତମାଳିନୀ ଭାବିଲା, "ଯେ ଯାହାର, ଠେଙ୍ଗା ବାଡ଼ି ଘିନି ଘରୁ ବାହାର । ଶାଶୁବୋହୂ ପୁଅ ସବୁ ମିଶି ଗଲେଣି ।" ତାକୁ ବିଛା ମାଇଲା ପରି ଲାଗିଲା । ସେ ତା' ଆରଦିନ ଗାଁକୁ ବାହାରିଗଲା । ଶାଶୁଙ୍କ ପରିବର୍ତ୍ତନରେ ଲଜ୍ଜିତା ହେଲା ରମାସୁନ୍ଦରୀ, ସାମାନ୍ୟ ଈର୍ଷା ମଧ ହେଲା । ନିଜର ଦଶା ସହିତ ଅଳ୍ପଦିନ ପରେ ଲଳିତାର ଦଶା ସମାନ ହେବ, ଭାବି ମନେ ମନେ ଟିକେ ସୁଖୀ ହେଲା; କିନ୍ତୁ ଶାଶୁଙ୍କର ଭଲ ବ୍ୟବହାରରେ ତା' ମନ ଟିକେ ବିଷେଇଲା । ସେ ମଧ ତମାଳିନୀ ସହିତ ଗାଁକୁ ଚାଲିଗଲା । ଶାଶୁବୋହୂ ରହି ପୁଅର ସେବା କଲେ । ବୃନ୍ଦାବନ ମାସିକ ଟ୮୦ଙ୍କା ଲେଖା ପଠାଇବାକୁ ଲାଗିଲା । ରବିବାରିଆ ଥରେ ଅଧେ ଦେଖି ଦେଖି ଗଲା । – ବିଦ୍ୟାଧର ବରଷେ ବିଛଣାରେ ପଡ଼ିଲେ । ଯାହା କିଛି ଛଞ୍ଚାଛଞ୍ଚି ଥିଲା, ତାଙ୍କ ପିଛାରେ ସବୁ ସଇଲା । ଶେଷକୁ ଧାନ ଜମିରୁ ଦି'ମାଣ ବିକ୍ରି ହେଲା । ତଥାପି ରୋଗର ଉପଶମ ହେଲା ନାହିଁ ।

ମା'ର କାନ୍ଦଣା, ଭାଇର କାନ୍ଦଣା, ସ୍ତ୍ରୀର କାନ୍ଦଣା, ପିଲାଙ୍କର କାନ୍ଦଣା, ଘର ବଂଶର କାନ୍ଦଣାକୁ ଉପେକ୍ଷା କରି ବିଦ୍ୟାଧର ଆଖି ବୁଜିଲେ । ଚିରଦିନ ଲାଗି ଲଳିତାର କାଚ ସିନ୍ଦୂର ପୋଛି, ଯେତେବେଳେ ଚିତାରେ ଶୋଇଲେ ସେତେବେଳେ ଲଳିତା ଅଜ୍ଞାନ । ଆହା ! ତାହାର ସେହି ଅଚେତ ଅବସ୍ଥାରେ ପ୍ରାଣଟା ବାହାରି ଯାଇଥାନ୍ତା କି ? କିନ୍ତୁ ତା' ଗଲା ନାହିଁ । ସଂସାରରେ ଆହୁରି କଲବଲ ହେବାକୁ ଲଳିତା ରହିଲା । ପାଞ୍ଚ ବରଷର ଝିଅ ଲବଙ୍ଗର କାନ୍ଦଣାରେ ତାହାର ଚେତା ପଶିଲା । ଆଉ ଉଠି ଦେଖିଲା, ସ୍ୱାମୀର ଶଯ୍ୟା ଶୂନ୍ୟ, ମା ଓ ଶାଶୁ ମୁଣ୍ଡ ପିଟି କାନ୍ଦୁଛନ୍ତି

ବଡ଼ ପାଟିରେ । ତମାଳିନୀ, ରମାସୁନ୍ଦରୀ ଓ ପିଲାମାନେ କନ୍ଦାକଟା ଲଗାଇଛନ୍ତି । ତା'ର ମୁଣ୍ଡ ଘୂରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ପୁଣି ତଳେ ଢଳି ପଡ଼ିଲା । ପାଞ୍ଚଦିନ ତା'ର ପ୍ରବଳ ଜ୍ୱର ହେଲା । ଅଜ୍ଞାନ ଅବସ୍ଥାରେ କେବଳ ବିମ୍ବାଧର ଓ ରାଜକୁମାର କଥା ବକୁଥିଲା ।

ବୃନ୍ଦାବନର ଯତ୍ନରେ ଏଥର ମଧ ପ୍ରାଣ ପାଇଲା । ଆନନ୍ଦବାବୁ ଝିଅ ଓ ନାତିନାତୁଣୀକି ଆପଣା ଗାଁକୁ ଘେନିଗଲେ । ଲଳିତା କାନ୍ଦିକାଟି ଭାଇ ଭାଉଜ କତିରେ ରହିଲା; କିନ୍ତୁ ସବୁଦିନ ସମାନ ଯାଏନା । ପିଲାଙ୍କ ମାୟାରେ ଲଳିତା ପୁଣି ସଂସାର କଲା ।

ଲଙ୍ଗଳା ହାତ, ଛେଦା ଲୁଗା ପିନ୍ଧି ପୁଅ ବାହାବେଳକୁ ଲଳିତା ଯେତେବେଳେ ବାପଘରୁ ସ୍ୱାମୀ ଘରକୁ ଆସିଲା, ଗାଡ଼ିରୁ ଓହ୍ଲାଇଲା ମାତ୍ରେ ଶାଶୁ କାନ୍ଦି ପକାଇଲେ । ଶାଶୁଙ୍କର ଦେହ ଭଲ ନାହିଁ । ଅନୁତାପରେ ସେ ସନ୍ତୁଛନ୍ତି । ଏତେ ଦୁଷ୍କୃତିରେ କ'ଣ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ନାହିଁ ? ମା'ଙ୍କ ଦଗ୍ଧନିରେ ଝିଅ ମଧ ପୋଡ଼ିଲେଣି । ତମାଳିନୀ ବୁଝିଲେଣି, ମା' ତାଙ୍କୁ କି ଆଖିରେ ଦେଖୁଛନ୍ତି । ସେ ଚିରକାଳ ମା'ର ମନ୍ତ୍ରୀ ଥିଲେ । ଚିରକାଳକୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇ ମା'ଙ୍କୁ ବୋହୂମାନଙ୍କଠୁଁ ପୃଥକ୍ ରଖିଥିଲେ । ଶେଷବେଳକୁ ହାରିଲେ, ହାରି ବୁଝିଲେ, କେଡ଼େ ବଡ଼ ପାପ, କି ଭୟଙ୍କର ଦୋଷ ସେ କରିଛନ୍ତି । ସଂସାର ନାରଖାର କଲେ । ଭାଇ ଭାଉଜଙ୍କୁ ଭିନ୍ନ କଲେ । ଭାଇ କୁସଙ୍ଗରେ ପଡ଼ି ଚିରକାଳ ମାଟି ହେଲେ, ଶେଷକୁ ସାଂଘାତିକ ରୋଗରେ ଅଧା ବୟସରେ ମଲେ । ତାଙ୍କ ମନ ଦିନରାତି ଘାଣ୍ଟି ହେଉଛି । ଦିନେ ଯେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ମନେ କରି ନଥିଲେ, ଧରମର ଧ ଅକ୍ଷର ମୁହଁରେ ଧରି ନଥିଲେ, ଶେଷବେଳକୁ ତାଙ୍କର ମଧ ମତିଗତି ଟଳିଲା ।

କମଳିନୀ, ମୃଣାଳିନୀ ଓ ଉମାସୁନ୍ଦରୀ ଗୋଟିକ ପରେ ଗୋଟିଏ ବାହା ହୋଇଯାଇଥିଲେ । ହେମନ୍ତ ଓ ଅଭିନ୍ନଙ୍କର ଟିକି ବୋହୂ ଯୋଡ଼ିକ ମୁଣ୍ଡରେ ହାତେ ଓଢ଼ଣା ଦେଇ ଘରର ବାର ପାଇଟି ହାତରେ ନେଲେଣି । ବିଧବା ରମା, ତମାଳିନୀ ଓ ଶାଶୁ ବୁଢ଼ୀ ଅବସର ସମୟତକ ବସି ଭାଗବତ ପଢୁଛନ୍ତି । ଲଳିତା ଦେଖି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲା । ଆଦର କରି ଶାଶୁ କହିଲେ, "ମା ତୋରି ପରଶରେ ଆମ ଲୁହା-ମନ ସୁନା ହେଲା; ମୁଁ ବୋହୂ ପାଇ ନଥିଲି ଯେ ପରଶମଣି ପାଇଥିଲି; କିନ୍ତୁ ଆପଣା ଦୋଷରୁ ହରାଇଲି । ଅଳ୍ପ ଟିକେ କାନ୍ଦି ଲଳିତା କହିଲା । "ବୋଉ ମୋର କି ସାଧ । ସବୁ ସେ ମହାପୁରୁଷଙ୍କର ଇଚ୍ଛା, ତାଙ୍କରି ଲୀଳା । ଶାଶୁ କହିଲେ, "ସେହି ଲୀଳାମୟ ହରି । ତାଙ୍କରି ଲୀଳାରେ ଏ ସବୁ ଘଟିଲା ।" ଶାଶୁ ବୋହୂକୁ କୁଣ୍ଢାଇ ଘର ଭିତରକୁ ନେଲେ । ଗଙ୍ଗାଧର ଓ ରାଜୀବଲୋଚନର ବିବାହ ହୋଇଗଲା । ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରି ନିଭୃତରେ ଆଖି ପୋଛି ଲଳିତା କେତୋଟି ଦିନ କଟାଇଲା । ସଂସାର ଆଉ ତାକୁ ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ଭାଗବତରେ ପିଙ୍ଗଳା କଥା ପଢ଼ିଥିଲା । ତାହାର ଘନ ଘନ ମନେ ପଡ଼ିଲା –

"ମର୍ତ୍ତ୍ୟମଣ୍ଡଳେ ଦେହ ବହି,
ଦେବତା ହୋଇଲେ ମରଇ ।
ଯାବତ ଅଛି ମୋହ-ପାଶ
ତାବତ ଜ୍ଞାନ କରେ ନାଶ ।

ଯାବତ ଗୋବିନ୍ଦ-ଚରଣ,
ଏ ଜୀବ ନ ପଶେ ଶରଣ ।
ତାବତ ନୋହେ ଆତ୍ମା ସୁଖୀ,
ନିରତେ ତାପତ୍ରୟେ ଦୁଃଖୀ ।''

ସଂସାର ଛାଡ଼ିବାକୁ ତାହାର ମନ ହେଲା; କିନ୍ତୁ ସେ କୁଳବଧୂ । ଶାଶୁ ଅଛନ୍ତି, ନଣନ୍ଦ ଅଛନ୍ତି, ଜା ଦିଅର ଅଛନ୍ତି; ଏତେଗୁଡ଼ିଏ ମୁରବିଙ୍କ କଥା ବଡ଼, ନା ତା' ଇଚ୍ଛା ବଡ଼ ? ମନେ ମନେ ଗଭୀର ବୈରାଗ୍ୟ ପୋଷଣ କରି ଲଳିତା ତୁନି ହୋଇ ରହିଲା ।

ଏକାଠି ବସି ବୋହୂ ଦୁଇଜଣ ଭାଗବତ ପଢୁଥିଲେ । ଲଳିତାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ରମାଙ୍କର ମଧ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଛି । ଆଉ ସେ ଈର୍ଷାକୁଟିଳହୃଦୟା ନୁହନ୍ତି । ଦୁଇ ଜା, ନଣନ୍ଦ ଓ ଶାଶୁ ସଭିଙ୍କର ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣମିଳନରେ ଘରଟି ନନ୍ଦନବନ ପରି ହୋଇଛି । ଚାରୋଟି ଛୋଟ ଛୋଟ ବୋହୂ ଶାଶୁମାନଙ୍କ ଆଦରରେ, ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଯତ୍ନରେ ପାରିଜାତ ଫୁଲ ପରି ଫୁଟି ରହିଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଏତେ ସୁଖ ମଧରେ ଥାଇ ସୁଦ୍ଧା ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ମନେ କରି ଲୁହ ଢାଳୁଛି ଲଳିତା, ଆଉ ହା-ହୁତାଶ କରୁଛନ୍ତି ଶାଶୂ-ବୁଢ଼ୀ । ଲଳିତାର ସୁନା ସଂସାରକୁ ସେ ଚୂନା କରିଛନ୍ତି; ତାଙ୍କୁ ଶାନ୍ତି ମିଳିବ କାହୁଁ ।

ବୋହୂଙ୍କର ଭାଗବତ ପାଠ ଶୁଣୁ ଶୁଣୁ ବୁଢ଼ୀ ଆଖିରୁ ଲୁହ ଝରିଲା । ବାତରେ ବୁଢ଼ୀ ଶଯ୍ୟାଶାୟିନୀ, ଆଉ ଚିନ୍ତାରେ ଦଗ୍ଧହୃଦୟା ।

ସେତେବେଳକୁ ସଞ୍ଜ ଅନ୍ଧାର ଘୋଟି ଆସିଲାଣି । ମଲ୍ଲୀଗଛ ଯୋଡ଼ିକର ପାଣି ଦେଇ ଲଳିତା ସଞ୍ଜ ଦୀପଟି ଶାଶୁଙ୍କ ଘରେ ଦେଇଗଲା । ଶାଶୁ ହାତ ଠାରି ବୋହୂକୁ ପାଖକୁ ଡାକିଲେ, ଆଦରରେ ପିଠିରେ ହାତ ବୁଲାଇ ଘଡ଼ିଏ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁଲେ । ତାଙ୍କ ଆଖି ଛଳ ଛଳ । ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ୱାସ ସହ କହିଲେ, ''ଏପରା ସୁନ୍ଦର ବୋହୂକୁ ଦାଣ୍ଡରେ ବସେଇଲି ! ମୋ ଦୋଷରୁ ଯା ହେଲା କି ? ବିମ୍ବାଧର ତୁ କୁଆଡ଼େ ଗଲୁରେ । ଏ ଅଲକ୍ଷଣୀ ହୀନକପାଳୀକି ସଭିଏଁ ଛାଡ଼ିଗଲ କି ଗୋ ? ମା, ତୁ ମୋତେ କ୍ଷମା କରିବୁ କି ?'' ଶାଶୁ ଲଳିତାର ହାତ ଧରି ପକାଇଲେ । ଲଳିତା କାନ୍ଦିଲା । ସେ ଦିନ ଶାଶୁବୋହୂ ଅନେକ କଥା ହେଲେ । ବୋହୂର ସଂସାର ତ୍ୟାଗର ବାସନା ଜାଣି କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କହିଲେ, ''ମୁଁ ମଲେ କରିବୁ ।''

ବାତରେ ବଡ଼ କଷ୍ଟ ପାଇ, ଚାରିମାସକାଳ ଘାଣ୍ଟି ହୋଇ ବୁଢ଼ୀ ଇହଜଗତ ଛାଡ଼ିଲେ । ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ସଂସାର ଛାଡ଼ିଲେ ଲଳିତା, ତାଙ୍କର ସ୍ୱେଚ୍ଛାସଙ୍ଗିନୀ ହେଲେ ରମାସୁନ୍ଦରୀ ଓ ତମାଳିନୀ । ଦିନେ ଦିନଗାଡ଼ିରେ ସେମାନେ ପୁରୀରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ତାଙ୍କର ଲୁଗା ଗେରୁଆ, ଗଳାରେ ତୁଳସୀ-ମାଳା ।

ଉପସଂହାର

ସେ ସମୟରେ ରଥଯାତ୍ରା । ଲୋକସମାଗମରେ ପୁରୀ ସହର ପୂର୍ଣ୍ଣ । ରଥ ଦେଖିବା ଅଭିପ୍ରାୟରେ ବୃନ୍ଦାବନ ପୁରୀ ଗଲେ । ସେଠାରେ ଦୁଇ ଭାଉଜ ଓ ଭଉଣୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଭେଟ ହେଲା । ଅଳ୍ପ ଅଳ୍ପ ମେଘ ହେଉଥିଲା । ଗୋଟିଏ କୋଠା-ପିଣ୍ଡାରେ ଚାରିଜଣ ଯାଇ ବସିଲେ ।

ନାନା ଦୁଃଖ ସୁଖ କଥା ହେଉଁ ହେଉଁ ଲଳିତା ବୃନ୍ଦାବନଙ୍କୁ ପଚାରିଲା, "ଏଥର ବିବାହ କର ।" ସ୍ୱଭାବସୁଲଭ ସରଳତାରେ ହସି ହସି ବୃନ୍ଦାବନ କହିଲେ, "ବିବାହିତ ଜୀବନ ତୋର ଦେଖିଲି, କ୍ଷମା କର ବୋହୂ, ମୋର ବିବାହରେ ବାସନା ନାହିଁ ।"

"ପିଲାପିଲି ଖୋଜନା ?" ବୃନ୍ଦାବନ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, "ମୋର କ'ଣ ପିଲାର ଅଭାବ ? ତୁମର ଛଅଟା ପିଲା, ବଡ଼ ବୋହୂଙ୍କର ଯୋଡ଼ିଏ, ନାନୀର ତିନୋଟି, ମୁଁ ତ ବୁଢ଼ା ହେଲିଣି, ନାତି-ନାତୁଣୀ ଦେଖିଲିଣି ।"

ଦିଅର ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ବୋହୂ କହିଲେ –

"ଧନ୍ୟ ଜୀବନ ଏ ଜଗତେ,

ଯେ ପ୍ରାଣ ଧରେ ପ୍ରାଣୀ ହିତେ ।

ଧନ୍ୟ ଜୀବନ ଧନ୍ୟ ତାର,

ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ କର୍ମ୍ମ ଏ ବେଭାର ।"

ଭକ୍ତିରେ ସମସ୍ତେ ମଥା ନୁଆଁଇଲେ । କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ବୃନ୍ଦାବନ ପଚାରିଲେ, "ଏଠି ଏଇନା କ'ଣ କରୁଛ ?"

ଲ – ପ୍ରାଣୀ ସେବା, ରୋଗୀ ଓ ଦୁଃଖୀଙ୍କ ଶୁଶ୍ରୂଷା ଆଉ ହରିନାମକୀର୍ତ୍ତନ । ବୃନ୍ଦାବନର ଆଖି ଅଶ୍ରୁପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ଧୀରେ ଧୀରେ କହିଲେ, "ମୁଁ କେଉଁଦିନ ଆସି ଯୋଗ ଦେବି । ମୋ'ଉପରେ ଯେ ସଂସାରର ଭାର ପକାଇ ଆସିଛ ।"

"ସବୁ ସେ ହରିଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ।"

ସେ ରାତିଟି ବଡ଼ ଗଭୀର, ବଡ଼ ନୀରବ । ପବନଟି ବଡ଼ ମଧୁର । ଆକାଶଟି ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର । ଦୂର ସୈକତଭୂମିରୁ ଜ୍ୟୋସ୍ନାବୋଳା ସାଗରବକ୍ଷଟି ବଡ଼ ମନୋହର । ଏକାକିନୀ ଲଳିତା ସମୁଦ୍ରକୂଳରେ ବୁଲୁଛି । ତାହାର କଣ୍ଠରେ ହରିନାମ ସଙ୍ଗୀତ, ଆଖିରେ ଆନନ୍ଦାଶ୍ରୁ, ହୃଦୟରେ ଦିବ୍ୟ ଭାବ । ଦୂର ଆକାଶକୁ ଅନାଇ, ପୂର୍ଣ୍ଣମୀ-ଚାନ୍ଦର ପରମସୁନ୍ଦର ରୂପସୁଧାରେ ମୋହିତା ହୋଇ ଲଳିତା ଭାବିଲା, "ସ୍ୱାମିନ୍ ! ପ୍ରଭୁ ! ସତେ ଚାଲିଯାଇଛ ମୋତେ ଛାଡ଼ି ? ନା, ନା ହେଇ ତ ଆକାଶରେ ତୁମ୍ଭର ରୂପ, ପବନରେ ତୁମର ମଧୁର ସ୍ପର୍ଶ । ଅନ୍ତରରେ ତୁମେ ମୋର ଯେ ଜାଗ୍ରତ ଜୀବନ୍ତ ଦେବତା । ପ୍ରଭୁ ତୁମକୁ ନମସ୍କାର ।" ତାହାର ଯୁକ୍ତକର ଲଲାଟ ସ୍ପର୍ଶ କଲା; କେବଳ ଶୁଭିଲା – "ଓଁ ଶାନ୍ତି ! ଓଁ ଶାନ୍ତି ! ଓଁ ଶାନ୍ତି !"

ରଘୁ ଅରକ୍ଷିତ

ରଘୁ ଅରକ୍ଷିତ

ପ୍ରଥମ ଅଧ୍ୟାୟ

ଆସନ୍ତାକାଲି ରଜ । ରଘୁର କକେଇ ହୃଷୀକେଶ କଟକରୁ ଆସିଛନ୍ତି । ବିଲବାରି କାମ ଦେଖିବା କଥା । ଆଜି ବଡ଼ିଅନ୍ଧାରୁ ଟପର ଟପର ଝଡ଼ି କରିଛି । ବେଳ ଦଶ ଘଡ଼ି ହେଲାଣି ଛାଡ଼ିବାକୁ ନାହିଁ । ଆକାଶ ଅନ୍ଧାର କରି କଳାହାଣ୍ଡିଆ ମେଘ ଉଠାଇଛି । କାନ୍ଥରେ ଗୋବରଗାରଟା ମୋଟକରି ଟାଣିଦେଇ ଗୋବର ହାଣ୍ଡି ରଖୁ ରଖୁ ରସକଳା ରଘୁକୁ ଅନାଇ କହିଲା । ''ପୁଅ, ଏ ବର୍ଷ କ'ଣ କେଲୁଣୀ ହାତରେ ଅଡ଼ା ?''

''ହଁ, ଖୁଡ଼ୀ ପାଳକ ଭଲ ହେବ । ବାସୁ ଅବଧାନେ ଖଡ଼ି ପକାଉଥିଲେ, ଆମର ଏଥର ଧାନ ଭଲ ହେବ । ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ଦୟା । ବାପ ତମେ ବର୍ଷାରେ ତିନ୍ତନା, ଜର ହେବ; ହାତ-ଗୋଡ଼ ଧୋଇ ଆସ, କକେଇ ସାଙ୍ଗରେ ବସିଯିବ ।'' ନିଜେ ହାତ-ଗୋଡ଼ ଧୋଇ, ଲୁଗା ପାଲଟି ଠା କରି ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ସକାଶେ ଭାତ ତିଅଣ ପରଶି ରସକଳା ରୋଷେଇଶାଳ ପିଣ୍ଡାରେ ପାନବଟା ଘେନି ପାନ ଭାଙ୍ଗି ବସିଲା । ହୃଷୀକେଶ ଭାତ ଖାଉ ଖାଉ ରଘୁକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି କହିଲେ, ''ହଇଏ ବିଷବୀଜ ରୋଉଚ କି ? ୟା ଫଳ ଶେଷକୁ କ'ଣ ହେବ ଜାଣ ତ ?''

ରସକଳା ସ୍ୱାମୀଙ୍କ କଥା ଶୁଣି କି ଉତ୍ତର ଦବ, ବୁଝି ପାରିଲା ନାହିଁ । ନୀରବରେ ପାନଖିଲି ବସି ମୋଡ଼ିଲା । ସେ ଟିକିଏ ଚିନ୍ତିତ; ମୃତ ଯାଆର ସ୍ନେହ, ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର ଓ ମିଷ୍ଟଭାଷା ମନେ ପଡ଼ିଲା । ହୃଦୟ ଦୁଃଖରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ସେ ରଘୁନାଥର କରୁଣ ମୁଖକୁ ଚାହିଁ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ତିରସ୍କାରର ତୀକ୍ଷ୍ଣତା ନୀରବରେ ସହ୍ୟ କଲା; କିନ୍ତୁ ତାହାର ଏପରି ନୀରବ ଭାବ ହୃଷୀକେଶକୁ ଆଦୌ ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ସେ ଟିକିଏ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲା – ''ଭଲକଥା କହିଲେ ଲୋକଙ୍କ କାନକୁ ପଶେ ନାହିଁ, ପରେ ସବୁ ବୁଝିବ ଯେ – ଭଲାଗେ ପିଲା ହେଇଚି, ଖୁଡ଼ୀକୁ ସୁଆଗ ଲାଗିଚି । ଯେତେବେଳେ ମୁଣ୍ଡକୁ ହାତ ପାଇବ, ସେତେବେଳେ କି ଖୁଡ଼ୀ, କି ଖୁଡୁତା ?

ପିଲାଦିନୁ ପୋଷି ପୋଷି ମଣିଷ କଲି; ରାଣ୍ଡ ଅରକ୍ଷିତିଆଣୀ ତ ନିଜେ ମଲା, ଏ ଜଳ-ଜଳାକୁ କିଆଁ ଛାଡ଼ିଗଲା କେଜାଣି ?'' କକେଇର କଥା ରଘୁର କର୍ଣ୍ଣରେ ପଶି ମର୍ମରେ ବାଜିଗଲା । ମୃତା ଜନନୀର ମୃତ୍ୟୁକାଳୀନ ଦୃଶ୍ୟ ମନେ ପଡ଼ିଲା । ବଡ଼ ବଡ଼ ଦୁଇଟୋପା ଲୁହ, ଜଳାଭ୍ରମର ସଦୃଶ ତା ଆଖି କୋଣରେ ଛଳ ଛଳ ହେଲା । ରଘୁ ତଳକୁ ମୁଣ୍ଡ ପୋତି ଭାତ-ଥାଳୀକୁ ଅନାଇ ରହିଲା । ଗୁଣ୍ଡା ବଳି ମୁହଁକୁ ନେବାକୁ ସାହସ ହେଲା ନାହିଁ । ରସକଳା ତାହାର ବିପନ୍ନଭାବ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ତିରସ୍କାର ଛଳରେ କହିଲା, ସତେ ଉଘେଇ ହୁଅ । କରିଚ ତ କରିଚ, ଦାଣ୍ଡରେ ଗାଇଲେ ହବ ? ନିଜ ଭାଇଭାଉଜଙ୍କୁ ପଚାରିଛ ତ । କିଛି ପର ପୋଷି ନାହଁ ।''

ହୃଷୀକେଶ ରସକଳାର କଥା ନ ସରୁଣୁ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ କହିଲା । ବକ୍ ବକ୍ ହ'ନା । ଦୟା-ଧର୍ମପଣ ରଖ୍ ଦେ । ମୋପରି ହାଡ଼ଭାଙ୍ଗି ରୋଜଗାର କରୁଥିଲେ ବୁଝନ୍ତୁ । କଟକ ପରା ସହରରେ ପିଲାଟିଏ ପୋଷିବା ନୁହେଁ ଯେ, ହାତୀଟିଏ ପୋଷିଲା ପରି । ଭାତ ଖରଚଠୁଁ, ଲୁଗା ଖରଚଠୁଁ, ଧୋବା-ଭଣ୍ଡାରୀ ଖରଚଠୁଁ, ସବୁ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ଦବାକୁ ହେବ । ଏତେ କିଏ ସମ୍ଭାଳିବ ? ୟାକୁ ପାଳିଲେ ମୋ କୁଳରେ ପାଣି ଦେବ ପରା ? ମୋ କୁଳ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କରିବ ? ଛେଉଣ୍ଡ ଅର୍ଷିତଟା ଯିମିତି ଭାତପାଣି ଖାଇ ପଡ଼ିରହିଚି ରହୁ; ଏଥର ଭୀମା ବାରିକକୁ କାଢ଼ି ଦିଅ । ଦଶ ବର୍ଷର ଟୋକା ହେଲାଣି, ସବୁ କରିବ । ମୁଣ୍ଡ ଝାଳ ତୁଣ୍ଡରେ ମାଇଲେ ଭାତ ପାଣି ମିଳିବ ସିନା । ଆଉ ବସି ବସି ବାବୁପରି ଖୁଡ଼ୀ ଖୁଡ଼ୁତାଙ୍କ ରୋଜଗାର ଖାଇଲେ ତ ହବ ନାହିଁ ।''

ରଘୁ ଆଖିରୁ ଟପ ଟପ ହୋଇ ଲୁହ ଭାତଥାଳୀରେ ପଡ଼ିଲା । ଛାତି ଭିତର କୋହରେ ଫାଟିଗଲା; ସେ ନୀରବରେ ମୁହଁ ହାତ ଧୋଇ ଉଠିଗଲା । ବାରିପିଣ୍ଡା ଓଳିତଳେ ବସି ଜନନୀକୁ ସ୍ମରଣ କରି ଅନେକ କାନ୍ଦିଲା । ଆଜି ତା'ର ସଂସାରରେ କେହି ନାହିଁ । ସେ ଅରକ୍ଷିତ । ତା'ର ପ୍ରାଣ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ଦିବା ଦ୍ୱିପହର । ମେଘ ଛାଡ଼ିଯାଇ ଆକାଶ ପରିଷ୍କୃତ ହୋଇଗଲାଣି; କିନ୍ତୁ ଗଛ ପତ୍ର ଦେହରୁ ପାଣି ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ଝରି ଝରି ଭୂଇଁରେ ପଡୁଛି । ଓଳି ତଳେ ସାନ ନାଳରେ ଅଳପ ଅଳପ ପାଣି ଉପରେ ଖରା ପଡ଼ି ଚକ୍ ଚକ୍ ଦିଶୁଛି । ଗୋଟିଏ ଦିଓଟି କାଉ, ଗହଳ ଆମ୍ବଗଛ ପତ୍ର ଉହାଡ଼ରେ ବସି ନିରାସକ୍ତ ପକ୍ଷ ଝାଡ଼ି ଦେଉଛନ୍ତି । ମଝିରେ ମଝିରେ କା' କା' କହି ରାବି ଉଠୁଛନ୍ତି । କୋମଳ ଘାସ, ଆଉ ଶ୍ୱେତ ପୁରୁଣିଦଳରେ ପାଣି-ବିନ୍ଦୁଗୁଡ଼ିକ, ଖରା ତେଜରେ ମୁକ୍ତାପରି ଜକ ଜକ ଦିଶୁଛି । ବାଳକ ଏ ସବୁକୁ ଅନାଇଛି; କିନ୍ତୁ ତାହାର ଦୃଷ୍ଟି ଶୂନ୍ୟ, ଉଦାସ ତାହାର ମନ ଜଗତଠାରୁ ଯାଇଁ କେଉଁ ଦୂର ଦୂରାନ୍ତର ରାଜ୍ୟରେ ନିବିଷ୍ଟ । ସେଠାରେ ତା'ର ମାତା, ପିତା, ସ୍ନେହର ନାନୀ ରତନୀ ବିଦ୍ୟମାନ । ଆହା ! ତିନିଜଣଯାକ ତାକୁ ଛାଡ଼ି କୁଆଡ଼େ ଗଲେ । ସେ ତ ସେମାନଙ୍କରକ କୋଟିନିଧି ଥିଲା । ରତନୀ ନାନୀ ଦଣ୍ଡେ ତାକୁ କୋଳରୁ ଅନ୍ତର କରୁନଥିଲା । ରତନୀ ନାନୀ ମଲା, ବାପା ମଲେ, ବୋଉ ମଲା, ଆଉ ରହିଲା ରଘୁ । ତା'ର ଜୀବନ ଏଡ଼େ ଟାଣ । କକେଇର କଥା ସହିବାକୁ ଠାକୁର ତାକୁ ଏ ଦଶା ଦେଲେ ସିନା । ବାଳକ କେତେ କ'ଣ ଭାବି ଭାବି ସେହିଠାରେ ଶୋଇପଡ଼ିଲା ।

ରସକଳା ରଘୁକୁ ଏଘର ସେଘର ଖୋଜି, ଖୋଜି, ବାରିଆଡ଼େ ଯାଇ ଦେଖିଲା, ଓଳିତଳ ପିଣ୍ଡାରେ ରଘୁ ଶୋଇଛି । ପିଣ୍ଡାଟି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କରି କିଏ ଯେପରି ସୁନାଫୁଲଗୁଡ଼ିଏ ପାରି ରଖିଛି । ଦଣ୍ଡେ ଦୁଇଦଣ୍ଡ, ରସକଳା ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ ସ୍ନେହରେ ଦ୍ରବୀଭୂତା ହେଲା । ଏହି ବାଳକ । କାହିଁକି କେଜାଣି ତା'ର ସ୍ୱାମୀର ଶତ ତିରସ୍କାର ସତ୍ତ୍ୱେ ଏ ବାଳକକୁ ସେ ଏତେ ଭଲ ପାଏ । ତାହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅବୟବର ଅନୁପମ ଲାଳିତ୍ୟରେ ମୁଗ୍ଧ ହୁଏ । କଞ୍ଚା ସୁନାପରି ବର୍ଣ୍ଣ, ଅଳତାଗୋଳା ପରି ହାତ ପାଦ, ଜବା ଫୁଲ ପରି ଓଠ, ଧନୁପରି ଭ୍ରୁଲତା ନୀଳ ପଦ୍ମର ପାଖୁଡ଼ାପରି ବଡ଼ ବଡ଼ ଭସା ଭସା ଆଖି ଯୋଡ଼ିକ, କଜ୍ଜଳ-କାଳିଆ ଭାଙ୍ଗ ଭାଙ୍ଗ କେଶ କପାଳ ଉପରେ, ପଟାପରି କପାଳ, ଆଖିପତାରେ କିଏ କଜ୍ଜଳ ମାଖି ଦେଇଛି ପରା ! ଖଣ୍ଡାପରି ନାକଟି, ଆଉ ସରଳ ସୁଢ଼କ ଅବୟବ ଗୋଟିକୁ ଗୋଟିଏ ସାଜିଛି । ଏଡ଼େ ସୁନ୍ଦର, ଏଡ଼େ ବୋଲକରା, ଏଡ଼େ ସୁଧାର ପିଲାଟି ପୁଣି ତା' କକେଇର ଦି'ଆଖିର ବିଷ । ହା ଦଇବ ! ଏଡ଼େ ହୀନକପାଳ ! ପରମ ସ୍ନେହରେ ରସକଳା ବାଳକ ଦେହରେ ହାତ ବୁଲାଇଲା । ଆଖିରୁ ଝର ଝର ଲୁହ ବୋହିଗଲା । ସ୍ୱାମୀ ସହିତ ଘଡ଼ିକ ଆଗର କଳହ ମନେ ପଡ଼ିଲା । କାହା ସକାଶେ ସ୍ୱାମୀ ତାକୁ ଏତେ ତିରସ୍କାର କଲା । କେବଳ ରଘୁନାଥ ! ରଘୁନାଥ ତା'ର କିଏ ? ପୁଅ ନୁହେଁ - ପୁତୁରା; କିନ୍ତୁ ତା ପାଇଁ ପେଟ ଭିତର ପୋଡ଼ିଉଠୁଛି କାହିଁକି ? ତାକୁ ପଦେ କିଏ କହିଲେ ରସକଳା ଦଶପଦ ଶୁଣାଇବାକୁ ଛାଡ଼େ ନାହିଁ କାହିଁକି ? ରଘୁ ତା'ର ପୁତୁରା-ନା-ନା ରଘୁ ତା'ର ପୁଅ । ସେ ତା'ର ଖୁଡ଼ୀ, ମା ଆଉ ଖୁଡ଼ୀରେ ଭିନ୍ନ କଅଣ ? ରଘୁ ତାକୁ ମାଆ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ ଭାବେ ନାହିଁ । ତା'ରି ପଣତରେ ମୁହଁ ଲୁଚାଇ, ଆପଣାର ସବୁ ସୁଖ ଦୁଃଖ କହିବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ରଘୁ ତା'ର ଗଣ୍ଠିଧନ । ହେଲେ ବା ସେ ବଡ଼ଲୋକ, ଆଉ ରଘୁ ଦରିଦ୍ର । ତା'ବୋଲି ଚାକର କାମରେ ତାକୁ ଖଟାଇବ ? ନାଁ, ରସକଳା ତା ପାରିବ ନାହିଁ । ରଘୁର କୋମଳ ଅଙ୍ଗରେ ସାମାନ୍ୟ ପୀଡ଼ା ତା' ଛାତିରେ ଛୁରିପରି ବାଜିଯାଏ । ସେ ରଘୁକୁ ଅନ୍ତର କରିପାରିବ ନାହିଁ । ସ୍ୱାମୀ କହିଲେ କ'ଣ ହେଲା ? ଦିଅଁ ଦେବତା କହିଲେ କଅଣ ହେଲା ? ଖୁଡ଼ୀର ସ୍ନେହସ୍ପର୍ଶରେ ରଘୁର ନିଦ୍ରା ଭଗ୍ନ ହେଲା । ସେ ଆଖି ମଳି ସ୍ନେହ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଖୁଡ଼ୀକୁ ଅନାଇଲା । ଖୁଡ଼ୀ ମଧୁର କଣ୍ଠରେ କହିଲା । "ବାପ ମାଟିରେ କାହିଁକି ଶୋଇଲ ? ଘରେ ଶେଯ ପାରି ଶୋଇଲ ନାହିଁ ?"

ରଘୁନାଥ ଦୁଃଖପୂର୍ଣ୍ଣ କଣ୍ଠରେ କହିଲା, "ଖୁଡ଼ି ! ମୁଁ ଅକ୍ଷିତଟା, ମୋର ଶେଯ ଯା, ମାଟି ତା, ଯାହାର ବାପ ମା' ନାହାନ୍ତି ତା'ର - ।

ବାଳକ ଆଉ କହିପାରିଲା ନାହିଁ । ଖାଲି କଇଁ କଇଁ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦିଲା । ଖୁଡ଼ୀ ପଣତକାନିରେ ଲୁହ ପୋଛି ଦେଇ ଗଭୀର ସ୍ନେହରେ କହିଲେ - "ବାପ, ତୁମେ ପରା ମୋ ପୁଅ - ମୁଁ ତମ ମା' ! ରଘୁ ଉତ୍ତର କଲା - "ଖୁଡ଼ି, ତମେ ବନାର ମା, ଗଉରୀର ମା ! ମୋ ମା' ନ ଥିଲାକୁ ସିନା କକେଇର ଏତେ କଥା ସହୁଛି !" ବାଳକ ପୁଣି କାନ୍ଦିଲା ।

ଖୁଡ଼ୀ ସାନ୍ତ୍ୱନାଚ୍ଛଳରେ କହିଲେ - "ବାୟା ହେଲ ପୁଅ, ସେ କକେଇ ସେ ମାରିବେ, ସେ ତାରିବେ । ତମେ ପୁଅ, ବଡ଼ଙ୍କର ଦି'କଥା ସହିଲେ, ଠାକୁରେ ତମର ଭଲ କରିବେ । ତମେ ପରା ପିଲା !" ରଘୁ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହେଲା । ଖୁଡ଼ୀ ପିଠି ଉପରେ ହାତଟି ଲଦି ଦେଇ ଆନନ୍ଦରେ ଖୁଡ଼ୀ

କାନର ଗଣ୍ଡିଆ ପରୀକ୍ଷା କରୁ କରୁ କହିଲା – "ଖୁଡ଼ି; ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଛି ଏକା, କଟକ କାମ କି ନା ! ଏଥର କକେଇଙ୍କୁ କହ ହାର କରି ଆଣିଦେବେ । ସୂରୁଯି ଆଈ ବେକରେ ଯେଉଁ ହାର ଅଛି ସିମିତିକା, ତମକୁ ମାନିବ ।"

ଖୁଡ଼ୀ କିଛି ନ କହି ଅଳ୍ପ ହସି ଦେଇ ଘର ଭିତରକୁ ଗଲେ । ରଘୁ ଉଠି "ସୋମି" "ପାଟ" ଆଉ "ଦୁଲଣା"କୁ ବାନ୍ଧିବାକୁ ଗୁହାଳକୁ ଗଲା । ସଞ୍ଜ ବୁଡ଼ି ଆସୁଥିଲା, ରସକଳା ସଞ୍ଜ ବଳିତା ଜାଳି ପିଣ୍ଡାରେ ଥୋଇଦେଲା ।

ପରଦିନ ଉଷାଲୋକ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗାଁ ଶତପଥୀଙ୍କ ଘରେ ମଙ୍ଗଳ-ମହୁରୀ ବାଜି ଉଠି, "ରଜ" ଉତ୍ସବରେ ଶୁଭାଗମନ ଜଣାଇଦେଲା । ଗାଁ ସ୍ତ୍ରୀ-ଲୋକେ ପାଟଲୁଗା, ଗହଣାଗାଣ୍ଠିରେ ସଜବାଜ ହୋଇ ଧାଡ଼ି ଧାଡ଼ି ଆସି ଶତପଥୀଙ୍କ ବୃହତ୍ ଅଗଣାରେ ପଶିଗଲେ । ଆଜି ମହାନନ୍ଦର ଦିନ ।

ରଜ ପାନ ବାଣ୍ଟୁ ବାଣ୍ଟୁ ପରିଆନାନୀ ରସକଳାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କହିଲା, "ଏ ବୋହୂ ! ତୋର ସବୁଦିନ ଏ କି କଥା । କାଲି ଭାଇନା କହୁଥିଲେ – ତୁ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଳି କରିଚୁ, ଏ ସବୁ କି କଥା !" ରସକଳା ନିତାନ୍ତ ତାଚ୍ଛଲ୍ୟଭାବରେ କହିଲା, "କରିବି ନାହିଁ ଛାଡ଼ିଦେବି, ପୁତୁରାକୁ ଗଣ୍ଡେ ଭାତ ଦବ ଯେ, ଗାଁଯାକ ଗାଇବ । ଉଠ ମ, ମତେ ସେ ସବୁ ଭଲ ଲାଗେ ନା । ପୁଅ କିଏ; ପୁତୁରା କିଏ – ଏକା ନାହି ଦି'ଖଣ୍ଡ ।"

"ଏ କାଳରେ ଏତେ ଦୟାଧର୍ମ କିଏ କରୁଚି ? 'ମୋ ଆଳିଆ ଲେଖାକୁ ବାଳିଆ ବନ୍ଧୁ, ପାଳଦଉଡ଼ାକୁ କେତେ ବାନ୍ଧୁ ।' ଗୋପୀନାଥ ଆଉ ହୁରୁଷୀ ତ ଏକା ମା'ଙ୍କର ନୁହନ୍ତି ?"

"ତମେ ତମ ଭାଇ ଆଡ଼କୁ ଲଢ଼ି କହିବ । ରଘୁର ପିଉସୀ ଥିଲେ ସେ ସିମିତି ତା ପୁତୁରା ଆଡ଼ିକି କହନ୍ତା । ବାପ ତ ଏକା; ଆମ ଘର ବିଲବାଡ଼ିରେ କ'ଣ ଟୋକାଟାର ଭାଗ ନାହିଁ କି ? ତାକୁ ମୁଠାଏ ଭାତ ଦେଲେ ଆମର ଦୟାଧର୍ମ କିଆଁ ହବ ? ହକ୍ ତା'ର ମାଲ ସେ ଖାଇବ । ସେଥିରେ ପାଞ୍ଚ ଭଲ୍ଲୋକ ପଶିବା ଦରକାର କ'ଣ ? କିଏ କ'ଣ ଗଣ୍ଡାଏ ପୁଞ୍ଜାଏ ଦେବେ ନା, ହାତେ ଦି'ହାତେ ଦେବେ – ଏତେ ଛାତି ଫାଟିଯାଏ କିଆଁ ?"

ପରିଆ ନାନୀ ରସକଳା କଥାର ମର୍ମ ବୁଝି ପାରି କହିଲା, "ତୁ ଦଉଥା, ତୋର ସରୁ ନାହିଁ – ଚାଳିଆ ଉପରେ ଆଟୁ ବାନ୍ଧିଲୁଣି, ଆମେ ତ ଗରିବ ଲୋକ ଆମ ପେଟକୁ ନିଅଣ୍ଟ, ଦୟାଧର୍ମ କରି ଫୁଲେଇ ହବୁ କୋଉଁଠୁ ?" ରସକଳା ମଧ୍ୟ ଉପଯୁକ୍ତ ପ୍ରତିଉତ୍ତର ଦେଇ ଆସି ମସିଣା ଉପରେ ବସିଲା । ରଘୁ ବାଉରୀକୁ ଗାଁଯାକ ବୁଲାଇ ଆଣି, ଏବେ କାନ୍ଦିବାରୁ ମା' କତିରେ ଛାଡ଼ିବାକୁ ଆସିଲା । ତା'ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିବା ମାତ୍ରେ ଗର୍ବିତା ଶତପଥୀଙ୍କ ଗୃହିଣୀ ସୂର୍ଯ୍ୟମୁଖୀ ଓରଫେ ସୂର୍ଯି ମାଇଁ ରସକଳାକୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କରି କହିଲା, "ହଇ ହେ ବନାବୋଉ; ଏ ତମ ସାଙ୍ଗ ଧଇଲାଣି କି ? ତମର ଏକା ବଡ଼ ଦୟା ଧର୍ମ । ଲୋକେ କହନ୍ତି ପରା – 'ହୁରୁଷୀ ବୋହୂ ପରି ଆମ ସାହିରେ ବୋହୂ ନାହାନ୍ତି ।' ଆଉ ଯା ମା', ଗଲାଣି ତ ଅର୍ଛିତଆଣୀ ମରି ପୋଡ଼ି ଜଳିଜାଳି ଗଲାଣି । ବାପ ଲୋ, ତା' ଗରବ କହିଲେ କାହାଣେ ଛ'ପଣ । ବଡ଼ ଲୋକ ଝୁଅ ଦେଖେଇ

ହଉଥିଲା । ଯେମିତି ଗରବ ସେମିତି ଫଳ ଏକା । ପିଲାଟାକୁ ଅରକ୍ଷିତ କରି ଏକା ଝାଡ଼ାକଇରେ ମା' ଝିଅ ଗଲେ ତ, କହନ୍ତି ନାହିଁ – 'ଦୁଧ ଉତୁରିଲେ ଚୁଲୀରେ ପଶେ; ମଣିଷ ଉତୁରିଲେ ଗାତରେ ପଶେ ।'' ଏତେ ଟାଣ କି ଦଇବ ସହେ ।''

ରଘୁନାଥ ସୂର୍ଯିଆଈ କଥାରେ ଲଜ୍ଜିତ ହୋଇ ମୁହଁ ତଳକୁ କଲା । ସେ ଅରକ୍ଷିତ, ଏକଥା କ'ଣ ପୃଥିବୀଯାକ ତାକୁ ତୁହାଇ ତୁହାଇ କହିବେ ? କଣେଇ କହିଲା ହେଲା ନାହିଁ, ପୁଣି ମାତାର ଚିର ଶତ୍ରୁ ସୂର୍ଯିଆଈ କହିଲା – ମା' ଭଉଣୀ ନାଁ ଧରି, ଏତେ ଲୋକଙ୍କ ଆଗରେ ଏପରି କଥା. ତାହାର ପ୍ରାଣରେ କଣ୍ଟା ଫୁଟିଲା ପରି ବଡ଼ ବ୍ୟଥା ହେଲା । ଖୁଡ଼ୀ ତା' ମୁହଁକୁ ଅନାଇଲା । ସହାନୁଭୂତିରେ ଅତି ଧୀରେ କହିଲା – ''ତୁନି ଥା, ବଡ଼ କଳିହୁଡ଼ୀଟା !''

ଏହା କହି ରୋଦନପରାୟଣା ଗୌରୀକୁ ତୁନି କରୁ କରୁ କହିଲା, ''ଯାଉଚି, ହେ – ବସି ପାରିବ ନାହିଁ, ଟୋକୀଟାକୁ ନିଦ ଅଇଲାଣି ।'' ତା ପଛେ ପଛେ ଶାମବୋଉ ଓ ତାରିଣୀ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ସମସ୍ତେ କଉଡ଼ି ଖେଳର ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ ।

ଏଥର ଦୁଇ ପଞ୍ଚା ହୋଇ ବୁଢ଼ୀ ଆଉ ଯୁବତୀମାନେ ବସିଗଲେ । କଉଡ଼ି ଖେଳ ପାନଖିଆ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶତସହସ୍ର ପରଚର୍ଚ୍ଚା, ପରନିନ୍ଦା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ହୁରୁଷୀ ପରିବାରର ଚର୍ଚ୍ଚାରେ, ବ୍ୟସ୍ତ ତାରିଣୀ ସୂର୍ଯି ମାଉସୀଙ୍କୁ ଅନାଇଁ ଲଳିତ ସ୍ୱରରେ କହିଲା, ''ଏ ମାଉସୀ, ଦେଖିଲୁ ରସ ମାଈଁ କି ? ଏଥର କଟକରୁ ନୂଆ ଗଣିଆ ହଳେ, କଣ୍ଟାକଡ଼ି ହଳେ କରି ଆଣିଚି – ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଏକା । ଆମ ଗାଁରେ ଆଉ କାହା କାନରେ ସିମିତି ନାହିଁ । ଆଜିକାଲି ଯାଙ୍କ ହାତରେ ଦି'ପଇସା ଥିବାରୁ ଏମାନେ ମଣିଷ ଚିହ୍ନୁ ଛନ୍ତି ! ହୁରୁଷୀ ମାମୁଁର ଯୋଉଁ ଗରବ !'' ସୂର୍ଯି ମାଉସୀ ଯୋଗ ଦେଇ କହିଲା, ''ତା ପଚାରୁଚୁ ଲୋ ଝିଅ, ହୁରୁଷିଆର ଯୋଉଁ ଚାତର ! ହେଲେ ତାଙ୍କ ଚଉଦ ପୁରୁଷ ଖବର ମତେ ଜଣା । 'ଏ, ଆଗେ ଖାଉଥିଲେ ପେଜ, ଏବେ ଆଣ୍ଟିଏ ବହଳ ଶେଯ ।'' ମୁଁ ବୁଢ଼ୀ ହେଲିଣି ପରା, ହୁରୁଷିଆ ପରି ଜାଲିଆ, ତଣ୍ଟିକଟା କାହାକୁ ଦେଖିନାହିଁ; ଏଡ଼ିକି ଲୋଭୀ – ଭାଇର ସବୁ ଖାଇଲା, ଭାଉଜର ସବୁ ଗହଣା ବିକିବାକି ଭାରିଯା' ପାଇଁ ଗହଣା ଗଢ଼ିଚି । ଏ ରସକଳାକୁ ସାମାନ୍ୟ ବୁଝିଚୁ, ବଡ଼ ଭିତରମାରୁ ।''

ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ପିଉସୀ ମିଶି ଯାଇ କହିଲା – ''ହଁ ଲୋ ଖୁଡ଼ୀ, ରଘୁକୁ ତ ଏଇମାନେ ଦାଣ୍ଡରେ ବସେଇଲେ ଖୁଡ଼ୀଟା ବଡ଼ ମଉନମୁହାଁ ଚତୁରୀ ଏକା ।'' ଶାମା ବୋଉ କଉଡ଼ି ଦାନ ପକଉ ପକଉ କହିଲା – ''ରସକଳା ବିଚାରୀ ଏ ସବୁରେ ନଥାଏ – ସବୁ ହୁରୁଷିଆର ଫନ୍ଦି । ଆଲୋ ବୋଉ ଲୋ ! ସେ କଥା ପରା ମୁଁ ଭୁଲିବି ନାହିଁ, ଦିନ ଦି'ପହରଟାରେ ଭାଉଜକୁ ଘରୁ କାଢ଼ିଲା ତା' ମା ଏକା ବଡ଼ ବୋହୂକୁ ଦି'ଆଖିରେ ଦେଖିପାରୁ ନଥିଲା ।''

ତାରିଣୀ – କିମିତି ଦେଖିବ । ବଡ଼ ଘର ଝିଅ, ଅଳିଆର ହେଇ ବଢ଼ିଥିଲା । ଯାଙ୍କ ଘରକୁ ଆସି ଦି'କଡ଼ାର ହେଲା । ଯେ ଗୋପୀନାଥ ମାମୁଁ କିରାଣୀ କାମ କରୁନଥାନ୍ତା – ସେବତୀର ଅଜା ଝିଅ ନ ଦିଅନ୍ତା । ଗାଁ ଲୋକେ ବି କହିଥିଲେ । ସେ କାହା କଥା ଶୁଣିଲା କି ? ମାଈଁଟା ବଡ଼ ହୁଣ୍ଡୀ ଥିଲା । ରସ ମାଈଁ ସଙ୍ଗେ ମିଶି ଗୋପୀନାଥ ମାମୁଁ ମଲା ପରେ ସବୁ ଦିଅର ହାତର

ସମ୍ପିଦେଲା । ମୁଁ ୟାଙ୍କୁ ପରା ଦି'ଆଖିରେ ଦେଖିପାରେ ନାହିଁ । ଏବେ ରସ ମାଇଁ କହେ, କୁଆଡ଼େ ରଘୁକୁ କଟକ ପଠେଇବ ।''

ଶାମାବୋଉ – ମତେ ବିଶ୍ୱାସ ହଉ ନାହିଁ । ହୁରୁଷିଆ ରଘୁକୁ ବସାଠାଇଁକି ନବ ? ତାକୁ ଏଠି ତ ଦି'ଆଖିରେ ଦେଖିପାରେ ନାହିଁ । ହେଇଥିବ, କିଏ ଜାଣେ ଲୋ ମା !

ଗୋଟି ପାଚିଲାଣି କି ନାହିଁ, ଦେଖୁ ଦେଖୁ ଚମ୍ପା ମୁରୁକିହସା ଦେଇ କହିଲା, "ସତ ତ ନବ ! ୟାର ଦରମା ବଢ଼ିଚି – ଆଠ ଟଙ୍କାରୁ କୋଡ଼ିଏ ଟଙ୍କା ହେଇଚି; ତା ସାଆନ୍ତ ତାକୁ ବଡ଼ ସୁଖ ପାଆନ୍ତି, ଆର ସାଲକୁ କୋଠା କରିବ ।''

ଗ୍ରାମ ମଧରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଓରଫେ ଶତପଥୀଙ୍କ ଗୃହିଣୀର କୋଠା ଛଡ଼ା ଆଉ କାହାରି କୋଠା ନାହିଁ । ସେ ଶେଷୋକ୍ତ କଥା ଶୁଣି ଈର୍ଷାରେ କହିଲା – "କରୁ କୋଠା । ପରତଣ୍ଟି ଚିପି କୋଠା କଲେ ଏକାଦିନକେ ଭୁଷୁଡ଼ି ପଡ଼ିବ କାହିଁକି ? ଦେଖିବ ଥାଅ, ମୁଁ ତ ଗରବ କରି କହୁଚି – ଲକ୍ଷିଆ ବାପ ପରି ସଚ୍ଚା ଲୋକ ଏ ଖଣ୍ଡକରେ ନାହାନ୍ତି । ଆମର ମହାଜନି କାରବାର ସତ, ଆମେ ଏଡ଼ିକି ତଣ୍ଟିଚିପା ନୋହୁଁ ।''

ଚମ୍ପା ଓ ଶାମାବୋଉ ମୁହଁରେ କିଛି କହିଲେ ନାହିଁ, ମାତ୍ର ମନେ ମନେ ଭାବିଲେ, ସୁଦ ଖାଇ ଖାଇ ତମ ଦିନ ଗଲା, ପୁଣି ସଚ୍ଚା ।

ଏଣେ ରସକଳା ଓ ରଘୁ ଘରେ ବସି ପିଠାପଣା ବାଢ଼ି ଭୋଜନରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ଇତ୍ୟବସରରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ତାଙ୍କ ଘରଟି ଦେଖିନବା । ଗାଁ ମଝି ଦାଣ୍ଡକୁ ଘର । ଚାଳ ଛପର; କିନ୍ତୁ ଭିତରେ ଶକ୍ତ ମଉଡ଼ମରା ଆଟୁ ତିନି ବଖରା । ମଝିରେ ବଡ଼ ଅଗଣା, ବାରିପଟକୁ ଦି'ସରି ଛୋଟ ଛୋଟ ନାହାଚାଳିଆ ଘର ଚାରି ବଖରା । ଗୋଟିକରେ ଗାଈ-ଗୋରୁ ରହନ୍ତି, ଆରଟି ଢେଙ୍କିଶାଳ । ତା କତି ଘରଟି ରୋଷେଇଶାଳ । ଆଉ ଆରପାଖ ଘର ନାନା ଆଳିମାଳିକାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଅଗଣା ମଝିରେ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ସଜନା ଗଛ –ଫଳରେ ନଇଁ ପଡ଼ିଛି । ପିଢ଼ା ଓଳିତଳେ ମନ୍ଦା କରି ଲାଉ, କଖାରୁମଞ୍ଜି ପୋତା ହୋଇଛି । ରସକଳା ଶାଗକୁ ବଡ଼ ସୁଖ ପାଏ । ରୋଷେଇଶାଳା ପିଢ଼ାରେ ପୋଇଲଟା ଗହଳ ହୋଇ ମାଡ଼ିଛି । ଅଗଣା ପାଖକେ ମରିଚ – ତଳି, ପାଖକେ ବାଇଗଣ-ତଳି ରୁଆ ସରିଲାଣି । ଖଡ଼ା, ଲେଉଟିଆ, କୋଶଳା-ପଟାଳି ବାରିଆଡ଼େ ହଣାମରା ହେଲାଣି ।

ଘରେ ଭୀମା ବାରିକ ଛଡ଼ା ଆଉ କେହି ଦାସ ଦାସୀ ନାହାନ୍ତି । ରସକଳା ଏକା ଏକା ସବୁ ପାଇଟି କରେ । ତାକୁ ଶୋଇବାର, ବସିବାର କେହି କେବେ ଦେଖିନାହିଁ ବଡ଼ି ଅନ୍ଧାରୁ ଉଠି ରାତି ନଅଟାଯାଏ କାମରେ ଲାଗିଥାଏ । ରନ୍ଧାବଢ଼ାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଢେଙ୍କିକୁଟା, ଧାନଉଁଷା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଅନାୟାସରେ କରିପାରେ ।

ଅଳ୍ପଭାଷିଣୀ, ସଦା ପ୍ରଫୁଲ୍ଲମୁଖୀ ରସକଳା ରଘୁନାଥକୁ ସନ୍ତାନାଧିକ ସ୍ନେହ କରେ । ରଘୁ ଦୁଇ ବର୍ଷ ବୟସରୁ ପିତୃହୀନ । ପ୍ରାୟ ଏକବର୍ଷ ହେଲା ଏକମାତ୍ର ଭଗିନୀ ରତ୍ନମଣି ଏବଂ ମାତା ସୁଲକ୍ଷଣା ବିସୂଚିକାରେ କାଳଗ୍ରାସରେ ପତିତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଗ୍ରାମର ଲୋକେ ତାକୁ ବେଶ୍ ଭଲ

ପାଆନ୍ତି; କାରଣ ସେ ବଡ଼ ବାଧ – ଯେ ଯେଉଁ କାମଟି କହେ, ଲାଗିପଡ଼ି କରେ । ଗାଁ ପିଲାଙ୍କୁ କାଖେଇ କାଖେଇ ତା' ଦିନ ଯାଏ; ପୁଣି ଗାଁ ଚାହାଳୀରେ ବାସୁ ଅବଧାନ କତିରେ ସେ ଅନେକ ପାଠ ପଢ଼ିଛି । ତାହାର ପ୍ରଖର ସ୍ମୃତିଶକ୍ତିବଳରେ ସେ ନାନା ଛାନ୍ଦଗୀତ ମୁଖସ୍ଥ କରି ମଧୁର କଣ୍ଠରେ ଗାଏ; କିନ୍ତୁ ତାକୁ ସବୁଠାରୁ ବେଶି ସୁଖ ପାଏ ତାହାର ଖୁଡ଼ୀ ରସକଳା ।

ତାହାର ଖୁଡ଼ୁତା ହୃଷୀକେଶ ବର୍ଷକେ ଦୁଇଥର ଘରକୁ ଆସେ – ଥରେ ଧାନବୁଆବେଳେ, ଥରେ ଅମଳବେଳେ । କଟକର ଶେଖର ଚଉଧୁରୀଙ୍କର ସେ ଜଣେ ବଡ଼ ଗୁମାସ୍ତା ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟ

ମହାନଦୀକୂଳକୁ ଯେଉଁ ବଡ଼ କାଠଗୋଲାଟି ଦିଶୁଛି, ତାହା ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ଚୌଧୁରୀଙ୍କର । ଗୋଲାକୁ ଛାଡ଼ି ସଡ଼କ ସେ ପାରିର ବଡ଼ ଆମ୍ବତୋଟା ପଛକୁ ଯେଉଁ ସୁନ୍ଦର ଏକତଲବିଶିଷ୍ଟ ଚଉସରିଆ କୋଠାଟି, ତାହା ତାଙ୍କର ବାସଭବନ; ଦୂରଛଡ଼ା ଖଣ୍ଡିକେତେ ଘର ଗୁମାସ୍ତାମାନଙ୍କର ବାସଗୃହ, ବଢ଼େଇଶାଳ, ଧାନଗୋଦାମ ଓ ଗୋରୁ ଗୁହାଳ ।

ଜମିର ଆୟତନ ଓ କାରବାରର ବିସ୍ତାର ଦେଖିଲେ ଚୌଧୁରୀଏ ଯେ ଊଣା ନୁହନ୍ତି, ଏହା ସହଜରେ ବୁଝାଯାଏ । ଲୋକେ କହନ୍ତି, ଚୌଧୁରୀଏ ଲକ୍ଷପତି – ଜମିଦାରୀ କରିଗଲେଣି । ଦେଶରେ ତାଙ୍କର ଗୁଆ, ନଡ଼ିଆମାଳ, ପୋଲାଙ୍ଗ କରଞ୍ଜ ତୋଟାମାନ ଅଛି ।

ଆଜି ତାଙ୍କ ଘରେ ମହୋତ୍ସବ । କୁମାର ପୂର୍ଣ୍ଣିମାରେ କୁମାର–କୁମାରୀଙ୍କର ଆନନ୍ଦ–ସମ୍ମେଳନ ।

ଆକାଶରେ ରୂପାଥାଳୀଟି ପରି ବଡ଼ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଜହ୍ନ ଉଇଁଛି – ସନ୍ଧ୍ୟା ଛ ଘଡ଼ି ହେଲାଣି, ମାତ୍ର ଆଜି ଅନ୍ଧାର ଲେଶମାତ୍ର ନାହିଁ । ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ବାସଭବନର ବଡ଼ ଆମ୍ବତୋଟା ଉପରେ ସଡ଼କ ସେ ପାରି ମହାନଦୀର ବିସ୍ତାରିତ ଜଳବକ୍ଷ ଉପରେ ଚାନ୍ଦ ଆଲୁଅ ନାଚୁଛି । ନାଉରିମାନେ କୂଳକୁ ନା' ଭିଡ଼ିଲେଣି । ଅନେକ ଯୁବକ ଓ ବାବୁମାନେ ସଡ଼କରେ ସଞ୍ଜ ପବନ ଖାଇ ବୁଲୁଅଛନ୍ତି । ଆଜି କୋଜାଗର ପୂର୍ଣ୍ଣିମା – ଆନନ୍ଦର ଚୂଡ଼ାନ୍ତ ଲୀଳା । ଆକାଶରେ ଆନନ୍ଦର ଖେଳ – ତାରାମାନେ ଜହ୍ନ ଆଲୁଅରେ ଲୁଚକାଳି ଖେଳୁଛନ୍ତି; ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ଧଳା ମେଘ ରୂପାଚାଦରଟିମାନ ପରି ଆକାଶରେ ପରା ହୋଇଛି, ତାହାରି ଭିତରେ ତାରାଗୁଡ଼ିକ ଲୁଚି ଲୁଚି ଖେଳୁଛନ୍ତି; ଆଉ ଚାନ୍ଦ ଖେଳୁଛି ନଦୀ ସଙ୍ଗରେ । ମହାନଦୀଟି ବଡ଼ ଆରସି ପରି ଦିଶୁଛି । ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାରେ ଜଳହିଲ୍ଲୋଳ ଚକ୍ ଚକ୍ ଜକ୍ ଜକ୍, ଠାଏ ଠାଏ ତାରା ଆଲୁଅ, ଠାଏ ଠାଏ ଭଉଁରୀଚକ୍ର; ଅଇନା କାଚ ଉପରେ ତାଳ ଫୁଲ ପତ୍ର ଚିତ୍ର ପରି ଦିଶୁଛି । ଆଉ ଦୁଇକୂଳର ଗଛପତ୍ର, ଦୂର ପର୍ବତରେଖା, ଦୂର ନଡ଼ିଆମାଳ ଓ ସଞ୍ଜ–ଦୀପର ଦୂରାଗତ ସୁବର୍ଣ୍ଣ–ରଶ୍ମି ଅଇନାର ବିଚିତ୍ର ବେଢ଼ଣୀ ! ସେ ଦର୍ପଣଟିରେ ମୁହଁ ଦେଖିବାକୁ ବ୍ୟସ୍ତ ଚାନ୍ଦ ଆଉ ତାରାମାନେ । ଚାନ୍ଦ ନିଜର ପରମ ସୁନ୍ଦର ରୂପ ଦେଖି ଆନନ୍ଦରେ ଆତ୍ମହରା । ସବୁ ଅମୃତ ଠୁଳ କରି ଦେବତାଏ ନାମ ଦେଲେ ଅମୃତାଂଶୁ ସୁଧାକର – ଆଉ ଆଜି ସତକୁ ସତ ସେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁଧାମୟ ! ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱରେ ଆଜି ତା ପରି ସୁନ୍ଦର କିଏ ? ସେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ରାଜ୍ୟର ଛତ୍ରପତି ସମ୍ରାଟ୍ ଆଜି ! କତିରେ କ୍ଷୁଦ୍ର ଜହ୍ନିଫୁଲ ପରି ତାରାଗୁଡ଼ିକ

ବଡ଼ ମଳିନ, ବଡ଼ ଲଜ୍ଜାକୁଳ – ନିଜ ଭିକାରୀ ବେଶକୁ ମେଘ–ଓଢ଼ଣା ଆଢୁଆଳରେ ଲୁଚାଇବାରେ ତତ୍ପର ।

ଆନନ୍ଦରେ ମତ୍ତ କୁମାର କୁମାରୀମାନେ ! ଆମ୍ବତୋଟା ପତ୍ରଗହଳ ପଛାଡୁ ସେମାନଙ୍କର ଆନନ୍ଦ କୋଳାହଳ ଶୁଭୁଛି । ଆଜି ସଜାଡ଼ି ଚାନ୍ଦକୁ ବନ୍ଦାପନା କରି ପିଲାମାନେ ଗାଇ ଉଠିଲେ:–

'ଜହ୍ନରେ ଜହ୍ନ ! ନିର୍ମଳ ଜହ୍ନ !
ଏହି ଜହ୍ନ ସଙ୍ଗେ ଖେଳିବାକୁ ମନ ।
ଜହ୍ନ ଯେ ଆମର ମାଆର ଭାଇ,
ଘାଟ ଛାଡ଼ିଦିଅ ଘାଟୁଆ ଭାଇ ।
ମୁଁ ତ ଯିବି ସୋଲରୀ ଘାଟ,
ସୋଲରୀ ଘାଟରେ ଟିକି ବୋଇତ,
ଟିକି ବୋଇତ କି ମୁଦି ବୋଇତ,
ଡାଳି ପୋହଳାକୁ ବାଛି ଆଣିବି
ରାଜକୁମାରୀକି ଗଛି ଆଣିବି !

ତହିଁରେ ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ସାନ ଝିଅ ସୀତା ଯୋଗଦେଲା –

'ଆରେ ଜହ୍ନ ମାମୁଁ ଶରଦ ଶଶୀ,
ମୋ କାହ୍ନୁ ହାତରେ ପଡ଼ରେ ଖସି ।'

ପିଲାମାନଙ୍କ ନିର୍ମଳ ଆନନ୍ଦରେ ସର୍ବାନ୍ତଃକରଣରେ ଯୋଗଦେଇ, ସେମାନଙ୍କୁ ପରିତୋଷ କରି ମିଠେଇ, ଭୁଜା, ଉଖୁଡ଼ା ଓ ନଡ଼ିଆଖଣ୍ଡ ବାଣ୍ଟୁ ବାଣ୍ଟୁ ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ଗୃହିଣୀ ସରସ୍ୱତୀ ଭିତର ଅଗଣାକୁ ଗଲେ । ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଚିତ୍ତରେ ଓ ଆନନ୍ଦସ୍ୱରରେ ପିଠେଇ ନାନୀ ଗାଇ ଉଠିଲା–

'ବନ୍ଦାପନା ଥାଳୀ ସଜାଡ଼ି ସଙ୍ଗାତେ
ଆସ ଲୋ ଖେଳିବା ଖେଳ,
ଫୁଲ ସଞ୍ଜବେଳେ କାଳିନ୍ଦୀର କୂଳେ
କୋଜାଗର ନିଶି ମେଳ ।'

ପିଠେଇ ନାନୀର ଗୀତ ଶୁଣି ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ଶିଶୁପୁତ୍ର 'ବାବୁ' ଦଉଡ଼ି ଆସିଲା, କହିଲା, 'ନାନି ! ଆଉ ଥରେ ଗା' ତୋର ଭାରି ସୁନ୍ଦର ସ୍ୱର ।' ବାବୁର କଥା ଶେଷ ହୋଇନାହିଁ, ହଠାତ୍ ଅପରିଚିତ ବାଳକଟିଏ ଭିତର ଅଗଣାକୁ ପଶି ଆସିଲା । ନରିଆ 'ହାଁ' 'ହାଁ' ପାଟି କରି ଦଉଡ଼ିଗଲା । ସରସ୍ୱତୀ ରନ୍ଧାଘର ଦୁଆରମୁହଁରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇଥିଲେ । 'କ'ଣ ହେଲା', 'କ'ଣ ହେଲା', କହି ସେ ମଧ ସେଠାକୁ ଚାଲି ଆସିଲେ । ସୀତା ଓ ବାବୁ ମା' ପାଟି ଶୁଣି ଧାଇଁଗଲେ । କାହାକୁ ନ କହି ପିଲାଟି ଘର ଭିତରକୁ ପଶି ଆସିଛି । ବେଶଭୂଷାରୁ ସେ ନିତାନ୍ତ ନିରୀହ ଗାଉଁଲି ପିଲା ପରି ଦିଶୁଛି; କିନ୍ତୁ କାନ୍ଧରେ ପଇତା । ସରସ୍ୱତୀ ବୁଝିଲେ, ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସନ୍ତାନ । ହଠାତ୍ ଚୋର ପରି

ଧରା ପଡ଼ିବାରୁ ବାଳକ ଚୋର ପରି ଥରୁଥାଏ । ସରସ୍ୱତୀ ନରିଆକୁ ତାହାର ହାତ ଛାଡ଼ି ଦେବାକୁ କହିଲେ; ଭାବିଲେ, ପିଲାଟି ପଳାଇବ; କିନ୍ତୁ ସେ ମୁହଁ ଟେକି ତାଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁଲା; ସେ ଦେଖିଲେ ପିଲାଟି ଅନିନ୍ଦ୍ୟ-ସୁନ୍ଦର ! ତାହାର ବଡ଼ ବଡ଼ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ନୀଳ ଆଖି, ଚମ୍ପାଫୁଲ ପରି ବର୍ଣ୍ଣ, ମୁଖର ଅପୂର୍ବ ଲାଳିତ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ମାତୃହୃଦୟ ମୁଗ୍ଧ ହେଲା । ପିଲାଟି ମଧ ତାଙ୍କର ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ କ'ଣ ଦେଖିଲା କେଜାଣି, ତାହାର ଭୟ ଛାଡ଼ିଗଲା – ସେ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଦୃଢ଼ ହୋଇ ଛିଡ଼ା ହେଲା । ସରସ୍ୱତୀ ସଦୟଭାବରେ ପଚାରିଲେ – "ହଇରେ ତୋ ନାଁ କ'ଣ ?"

"ମୋ ନାଁ ରଘୁ, ମୁଁ ହୁରୁଷୀ କକେଇ ବସାରୁ ଅଇଲି । କକେଇ ମତେ ପଠେଇ ଦେଲା ।"

"ଆମ ଗୁମାସ୍ତା ! ତୁ ତା ପୁଅ ?

"ପୁତୁରା ।"

"ତୁ କ'ଣ ନୂଆ କଟକ ଆସିଚୁ ?"

"ହଁ ।"

"ତୋର ବାପ ମା' ଅଛନ୍ତି ।"

"ବୋଉ ଆଉ ରତନୀ ନାନୀ ମରିଗଲେ, ମୁଁ ଖୁଡ଼ୀ କତିରେ ଥିଲି । କକେଇ ସଙ୍ଗେ କଟକ ବାହାରି ଅଇଲି ।"

"ତୋ ଖୁଡ଼ୀ, ଖୁଡୁତା ତତେ ସୁଖ ପାନ୍ତି ?"

"ହଁ ।"

"ଏଠି କ'ଣ କରୁ ?

"ଗଣ୍ଡେ ରୋଷାଇ କରେ, ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ ।"

ସରସ୍ୱତୀ ବାଳକଟିର ସରଳତାରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ତାକୁ ଅନେକ କଥା ପଚାରିଲେ । ବାଳକଟି ଅନାଥ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସନ୍ତାନ, ଏ କଥା ଭାବି ତାଙ୍କର କରୁଣା ଉଚ୍ଛୁଳି ଉଠିଲା । ପାଖରେ ବସାଇ ସେ ତାହାର ପିତା ମାତା ବିଷୟ ସବୁ ଶୁଣିଲେ ଏବଂ ତାକୁ ନୂଆ ଲୁଗାଟିଏ ପିନ୍ଧାଇ ଅତି ଯତ୍ନରେ ଭୋଜନ କରାଇ ଗଲାବେଳେ କହିଲେ, 'ପାଖରେ ତ ଅଛୁ, ଥରେ ଅଧେ ଆସିବୁ ।"

ସୀତା ଓ ବାବୁ ମା'କତିରେ ବସି ସବୁ ଶୁଣିଲେ । ରଘୁ ହୁରୁଷୀ ଗୁମାସ୍ତାର ପୁତୁରା; ପାଖରେ ଅଛି । ନଣକୂଳରେ ତାଙ୍କ ଖେଳସଙ୍ଗୀ କେହିନାହିଁ । ଏଥର ନିତି ଆସିବ, ସେମାନେ କେତେ ଖେଳ ଖେଳିବେ – ଏହାଭାବି ଆନନ୍ଦ ହେଲେ । ରଘୁ ଗଲାବେଳେ ବାବୁ କହିଲା – "କାଲି ଆସିବୁ, ଆମର ଖେଳିବା ।" ସୀତା ମଧ ଅତି ଶରଧାରେ ଦରଫିଟା ପାନଖିଲିଟିଏ ଦେଇ କହିଲା – "ତୁ ନିଚେଁ କାଲି ଆସିବୁ, ଆମର ଚୋରିଚୋରିକା ଖେଳିବା ନଇଲେ ଆମେ ତୋ ଘରକୁ ଯିବା ।"

ସୀତା ଓ ବାବୁର ଏତେ ସ୍ନେହ ! ରଘୁନାଥ ତାହାହିଁ ଭାବୁ ଭାବୁ ଘରକୁ ଗଲା । କକେଇ ସହିତ କଟକ ଆସିଲା ଦିନୁ ତା'କପାଳ ଫାଟିଛି । ରନ୍ଧାବଢ଼ା, ବାସନମଜା, ଘରର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ

ସବୁ ପାଇଟି ତାକୁ ଏକୁଟିଆ କରିବାକୁ ପଡ଼େ । ସେଥିରେ ପୁଣି କକେଇର ନିତି କଟୁ କଥା, ନିତି ଅସନ୍ତୋଷ ଏବଂ ଉତ୍ତମ ମଧ୍ୟମ ପ୍ରହାର । ରଘୁର ଖବର କିଏ ବୁଝେ ? ଗଣ୍ଡାଏ ଭାତ ତୋରାଣି କରି ଦିନରାତିରେ ଦୁଇଥର ହେଲେ ବହୁତ, ତହିଁରେ ପୁଣି କକେଇର ସବୁ ପଦାର୍ଥକୁ ବଡ଼ ଆଖି – ତେଲ ବେଶି ସରିବ ନାହିଁ, ସୋରିଷ ତେଲ ବଡ଼ ଦାମ୍ – ସେର ଆଠଣା, ଦଶଣା । ରଘୁ ନୁଖୁରା ଗାଧାଏ, ପାନଗୁଣ୍ଡି ମହରଗ – ଛୁଇଁବାର ସାଧ ନାହିଁ, ଲୁଗା ବୋଇଲେ ଦୁଇଖଣ୍ଡି ମୋଟ ଗାମୁଛା – ଧୋଇ ଶୁଖାଇ ପିନ୍ଧେ, ଏଠି ତା'ର ପାଠର ନାଁ, ଗାଁ ନାହିଁ । କକେଇର ଅତ୍ୟାଚାରରେ ହାତ ପିଠିରେ ଲୁହ ପୋଛୁ ପୋଛୁ ତା' ଦିନ ଯାଉଛି । ବାଳକ ଦିନରାତି ଖୁଡ଼ୀକୁ ମନେ କରେ । ଖୁଡ଼ୀର ସ୍ନେହ ଓ ଖୁଡୁତାର ବ୍ୟବହାର ମଧ୍ୟରେ ଯେ କେତେ ଯୋଜନ ବ୍ୟବଧାନ ତାହା ରଘୁନାଥ ବୁଝିଛି ।

ଜହ୍ନ ଆଲୁଅ ପଡ଼ିଥିବା ଦାଣ୍ଡରେ ଚାଲୁ ଚାଲୁ ସରସ୍ୱତୀର ପ୍ରେମବ୍ୟବହାର ମନେ କରି ବାଳକର ହୃଦୟରେ ବହୁଦିନର ପୁରୁଣା, ଅଥଚ ଚିର ନୂତନ ଗୋଟିଏ ମୁଖଛବି ଜାଗ୍ରତ ହେଲା – ସେ ତା'ର ଜନନୀ । ଆଜି ଯଦି ତା'ର ମା ଥାନ୍ତା, ସେ ଏପରି ହୀନସ୍ତା ହୋଇ, କକେଇର ଗାଳି ମାଡ଼ ଖାଇ କଟକରେ ପଡ଼ିଥାନ୍ତା ? ଯାହା ଦେହରେ ଟିକିଏ ଧୂଳି ଲାଗିଲେ ମା' ପଣତ କାନିରେ ପୋଛୁଥିଲା, ଯାହା ସକାଶେ ମା' ୟାର ତା'ର ପାଇଟି କରି ବୁଲୁଥିଲା, ସେହି ରଘୁର ସବୁ ମାୟା କାଟି ମା' କେଉଁ ଆଡ଼େ ଅଛି ? ଖୁଡ଼ୀ କହେ, ତା' ମା' ଚାଲିଯାଇଛି । ଏଡ଼େ ନିର୍ଦ୍ଦୟା ତା' ମା ! କ'ଣ ଦିନେ ରଘୁକୁ ମନେ ପକାଏ ନାହିଁ ? ତା'ର ଏତେ କଷ୍ଟ ହେଲାଣି, ଏତେ ଦୁଃଖ ହେଲାଣି – ସେ ଦିନେ ଆସି ଦେଖୁନାହିଁ ! ଆହା, ସେ ତ ମରିଯାଇଛି – ମଲେ ଆଉ ଆସିବ ! ବାଳକ ଆତ୍ମଚିନ୍ତାରେ ବିଭୋଳ । ଧୀର ପଦବିକ୍ଷେପରେ ସେ ଆସି ଅନ୍ଧାରୁଆ ଛୋଟ ଅଗଣାଟିରେ ପଶିଗଲା । ଘର ଭିତରେ ପଶିବ କ'ଣ – କକେଇ ଭୀଷଣ ମୂର୍ତ୍ତି ହୋଇ ବାଡ଼ିଟିଏ ଘେନି ଦୁଆରେ ଛିଡ଼ା । ସପ୍ ସପ୍ ସପ୍ ପାହାର ବସିଗଲା । ରଘୁନାଥ ବୋଉ ଲୋ' କହି କାନ୍ଦି ପିଠି ଆଉଁସି ପକାଇଲା ।

''ହଇରେ ଅକ୍ଷିତ ! ରାତି ଅଧଯାଏ କୁଆଡ଼େ ମରିବାକୁ ଯାଇଥିଲୁ ? ତୁ ଏକା ଭୋଜି ଖାଇ ଯାଇଥିଲୁ, ନା ଗାଁ ଗୋଟିକର ପିଲା ଆସିଥିଲେ ? ବାବୁ, ଗିଳିବାକୁ ଗଲୁ ତ, ରୋଷେଇଶାଳ ମେଲା କରି ଗଲୁ କିଆଁ ? ତୋ ବିଲେଇ ବୋପା ପାଇଁ କଣ ଭାତ ତିଅଣ ସଜାଡ଼ି ଥୋଇଥିଲୁ ? ଅଲକ୍ଷଣା, ମୁଁ ହାଡ଼ ଭାଙ୍ଗି ପୋଷିବାରୁ ଘରେ ବସି ନବରଙ୍ଗ ! ସୁଆଗ ଛଡ଼ାଇ ଦେବି ଯେ । ମୁଁ ତୋ ଖୁଡ଼ୀ ସାକୁଲେଇ ନୁହେଁ – ମୁଁ ହୁରୁଷିଆ, ଜାଣିଥା । ହାଡ଼ ଭାଙ୍ଗି ଚୂନା କରିଦେବି ।''

ରଘୁ କ'ଣ ବା କହିବ ! ସତକୁ ସତ ସେ ଭୁଲରେ ରୋଷେଇଶାଳ ମେଲା କରି ଯାଇଥିଲା । ବସାର ବାଘରଙ୍ଗିଆ ଭୁଆ ଉପରେ ତା'ର କ୍ରୋଧାଗ୍ନି ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହୋଇଉଠିଲା । ସେ ତ ସବୁ ସର୍ବନାଶର ମୂଳ । ମନେ ମନେ ତାକୁ ସହସ୍ର ଗାଳି ଦେଇ ନୀରବରେ ବସି କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲା । କକେଇ ମନ ଇଚ୍ଛା ବକି ବକି ଶୋଇବା ଘରକୁ ଗଲା । ରଘୁ ମଧ୍ୟ ଚୁନି ଚୁନି ପଛେ ପଛେ ଗଲା । ଦୀପ ଆଲୁଅରେ ଏତେବେଳକୁ ହୁରୁଷିଆର ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଲା – ବାଃ, ରଘୁ ତ ବେଶ୍ ନାଲିଧଡ଼ି ପାତଳ ଧୋତିଟିଏ ପିନ୍ଧି ଆସିଛି । ଏ ପୁରସ୍କାର ଯେ କାହାର ଦତ୍ତ, ତାହା ବୁଝିବାକୁ

ବିଳମ୍ବ ହେଲା ନାହିଁ । ତାହାର ରୁକ୍ଷ ମୁଖ ହଠାତ୍ ପ୍ରସନ୍ନ ହେଲା । ସେ ରଘୁକୁ ପାଖକୁ ଟାଣି ଆଣି ପିଠି ଆଉଁଷି ଦେଲା । କୋମଳ ସ୍ୱରରେ କହିଲା, "ହଉ, ପିଲାଲୋକ ଦୋଷ କଲୁ – ମାଡ଼ ଖାଇଲୁ । ଦେ ଦେ, ମୁହଁ ଧୋଇ ଯା ଶୋ ଯା ! ଆଚ୍ଛା, ପୁଅ ! ତୋତେ ସେ ଲୁଗାଖଣ୍ଡ କିଏ ଦେଲା ?"

କକେଇର ସ୍ନେହରେ ରଘୁ ମାଡ଼ ଦୁଃଖ ଭୁଲିଗଲା । ଲୁଗାଖଣ୍ଡି କିଏ ଦେଇଥିଲା, ଚଉଧୁରୀଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ କିପରି ଆଦର କରିଥିଲେ, ତାହା କକେଇ ଆଗରେ ସବିସ୍ତାରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲା ପରେ କହିଲା – "ସାଆନ୍ତାଣୀ, ବାବୁ, ଆଉ ସୀତା କହିଛନ୍ତି ମଝିରେ ମଝିରେ ଯିବାକୁ ।" କକେଇ ମଧ ସହାନୁଭୂତି ପ୍ରକାଶ କରି କହିଲା – "ହଁ, ସେ ବଡ଼ଲୋକ, ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଯିବୁ ନାହିଁ ତ, ଆଉ କାହା ଘରକୁ ଯିବୁ ? ହଉ ଦେ, – ଲୁଗାଖଣ୍ଡ ମସିଆ ହୋଇଯିବ, ପେଡ଼ିରେ ରଖିଦିଏଁ ।" କକେଇର କଥାରେ ରଘୁ ଲୁଗାଟି ଦେଲା । କକେଇ ନେଇ ନିଜ ସିନ୍ଧୁକରେ ବନ୍ଦ କଲା ।

ରଘୁର ଆଉ ଦୁଃଖ ନାହିଁ । ସାଆନ୍ତାଣୀ, ବାବୁ ଓ ସୀତା କଥା ଭାବୁ ଭାବୁ ସେ ଶୋଇବାକୁ ଗଲା । ଗାଁରୁ ଆସିଲା ପରେ ତାକୁ ସ୍ନେହ କରି କେହି ପଦେ କହିନାହାନ୍ତି । ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ଆଦରରେ ସେ ଆଜି ପୂର୍ଣ୍ଣପ୍ରାଣ । ଆଉ ବାବୁ ଓ ସୀତା, ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱପ୍ନରେ ସୁଦ୍ଧା ରଘୁ ଦେଖିଲା । ସେ ଦରିଦ୍ର, ସେମାନେ ବଡ଼ ଲୋକ, ଏହା ତାହାର ମନେ ହେଲା ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ତାହାର ପ୍ରିୟ, ସେମାନେ ତାହାର ଆତ୍ମୀୟ – ଏହାହିଁ ଭାବୁ ଭାବୁ ସୁଖରେ ନିଦ୍ରା ଗଲା ।

ସଞ୍ଜବେଳ – ଆମ୍ବତୋଟା ପଛାଡ଼େ ସୂର୍ଯ୍ୟ ବୁଡ଼ିଯାଉଛି । ଅସ୍ତକାଳୀନ କିରଣ ରାଗରେ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ମେଘଗୁଡ଼ିକ ଚିତ୍ର ପବିତ୍ର – ଫାଳକେ ଅନ୍ଧାର, ଫାଳକେ ଆଲୁଅ । ଆକାଶର ଗୋଟିଏ ପ୍ରାନ୍ତରେ ବଡ଼ ସଞ୍ଜତାରାଟି ଚକ୍‌ଚକ୍ ହସୁଛି । ସୀତା ଥରେ ତାକୁ ଅନାଇଲା; ଦେଖିଲା, ଆକାଶରେ ପଲେ ପଲେ ବାଦୁଡ଼ି ଉଡ଼ି ଯାଉଛନ୍ତି । ରାତିଚରାଗୁଡ଼ିକ ଅନ୍ଧାର କୋଠରୀରୁ ବାହାରିଲେ ପରା ତାଙ୍କୁ ରାତିରେ ଦିଶେ ! ଦାଣ୍ଡରେ ପଲ ପଲ ଗୋରୁ ଆସୁଛନ୍ତି । ମଙ୍ଗୁଳିଆ ବାଛୁରୀଟା ତ ଦିଶୁ ନାହିଁ । ପୁଣି ସେ ଅନାଇଲା, ଝରକା ଭିତରୁ ଭଲକରି ଦିଶିଲା ନାହିଁ – ରଘୁ କକେଇର ଚାଳଘର । ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଲା ଯାଇଁ ପୋଖରୀ ଉପରେ । ଫୁଟି ଆସୁଥିବା କଇଁ–କଢ଼ଟିକୁ ଅନାଇଁ ସୀତାର ଆଖି ଆନନ୍ଦରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇ ଉଠିଲା । କଢ଼ଟି ଫୁଟୁ, ସୀତା ପହଁରିଯାଇଁ ତୋଳି ଆଣିବ । ତୋଳି ଆଣି ଦବ କାହାକୁ ? ବୋଉକୁ, ବାବୁକୁ, ନା ପିତେଇ ନାନୀକି ? ଆଉ ରଘୁକୁ ? ରଘୁକଥା ମନେ କରି ସୀତାର କ୍ଷୁଦ୍ର ହୃଦୟଟି ଆନନ୍ଦରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ଆଜି ରଘୁ ଆସିବ – ସଞ୍ଜ ଆଗରୁ ଆସିବ କହିଛି; ଆଜି କେତେ ଗୀତ ଗାଇବ – କି ସୁନ୍ଦର ରଘୁର ସ୍ୱର । ଏପରି ସ୍ୱର ତ ସୀତା କାହାରି ଶୁଣି ନାହିଁ ।

'ଆଗୋ କଷି କାକୁଡ଼ି, ମୁଁ ତ ଯାଉଛି ଛାଡ଼ି,
ମନେ କରୁଥିବ ମତେ ଘଡ଼ିକି ଘଡ଼ି ।'

ରଘୁଠାରୁ ଶିକ୍ଷା କରିଥିବା ଗୀତପଦକ ଗୁଣୁ ଗୁଣୁ ସ୍ୱରରେ ଗାଉ ଗାଉ ସୀତା କେତେ କଥା ମନେ କରି ପକାଇଲା । ରଘୁ ଭଲା ତାଙ୍କ ଘରେ ଥାନ୍ତା – ସେ, ବାବୁ ଦୁହେଁ ଏକାଠି ପଢ଼ନ୍ତେ,

ଏକାଠି ଖେଳନ୍ତେ, ଏକାଠି ଗୀତ ଗାଆନ୍ତେ; ଅଶୋକ ଚଉତରାମୂଳେ ପୁଚି, ବାଘବକରି, ଲୁଚକାଳି, ଟିକିମୂଷା ଇତ୍ୟାଦି କେତେ ଖେଳ ଖେଳି ଖେଳି ତାଙ୍କ ଦିନ ଯାନ୍ତା ? ରଘୁ ଆସୁ, ସୀତା କହିବ । ଆଉ କାହିଁକି ତା କକେଇ ଘରେ ରହିବ ସେ ? ସେଠି ଦିନ ରାତି ରନ୍ଧାବଢ଼ା, କଂସାମଙ୍ଗା ପାଇଟି କରୁଥିବ, ପୁଣି ଗୁଣ୍ଡାଏ ଭାତରେ ଖୁନ୍ଦାଏ । ସୀତାର ସହ୍ୟ ହେଲା ନାହିଁ । ନୀରବରେ ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ୱାସଟିଏ ପକାଇଲା ।

ତାହାର ରଘୁ ପ୍ରତି ବଡ଼ ଶ୍ରଦ୍ଧା – ବସିଲେ, ଉଠିଲେ, ଖେଳିଲେ, ବୁଲିଲେ, ଶୋଇଥିଲେ, ଖାଉଥିଲେ ରଘୁ ମନେ ପଡ଼େ । ରାତିରେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ସୁଦ୍ଧା ଦେଖେ ରଘୁ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଖେଳୁଛି । ସୀତାର ଏତେ ଯେ ସ୍ନେହ, ତାହା ବ୍ୟର୍ଥ ନୁହେଁ – ରଘୁ ତାହା ବୁଝେ । ରଘୁ ମଧ ସୀତାକୁ ସେହିପରି ସ୍ନେହ କରେ ! ଆହା, ରଘୁର ଭଲା ବାବୁ ପରି ଲୁଗାଥାନ୍ତା, କୁରୁତା ଥାନ୍ତା – ରଘୁ ତ ବାବୁଟିଏ ହୋଇଯାନ୍ତା । ପିତେଇ ନାନୀ କହୁଥିଲେ – 'ରଘୁଟି ରଜାପୁଅ ପରି' । ସତେ କ'ଣ ରଜାପୁଅମାନେ ରଘୁ ପରି ଗୋରା ? ପିତେଇ ନାନୀ କହେ, 'ରଘୁ ଭାରି ସୁନ୍ଦର । ତା'ର ଆଖି ଜଳା । ଏହିକ୍ଷଣି ରଘୁ ଆସିବ ପରା ! କିନ୍ତୁ ସନ୍ଧ୍ୟା ହେଲା, ରଘୁ ଆସିଲା ନାହିଁ । ସୀତା ଟିକିଏ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ କୋଠା ଛାତ ଉପରକୁ ଗଲା । ଛାତ ଉପରୁ ହୃଷୀକେଶ ଗୁମାସ୍ତାର ଚାଳଘର ଭଲ ଦେଖାଯାଏ । ଦାଣ୍ଡରେ ରଘୁ ବୁଲୁଥିଲେ ସୀତା ଓ ବାବୁ ତାକୁ ଦେଖି ପାରନ୍ତି, ତିନିଜଣ ପରସ୍ପରକୁ ଚାହାଁନ୍ତି । ସେଥିରେ ସେମାନଙ୍କର ପରମ ଆନନ୍ଦ । ଦିନବେଳେ କେତେଥର ସେମାନେ ଯାଇ ରଘୁର ରନ୍ଧାଘରେ ବସନ୍ତି । ସୀତା ରଘୁର ଏ କାମ, ସେ କାମ କରିଦିଏ । ରଘୁ ଭାତ ରାନ୍ଧୁଥିଲେ ସୀତା ତିଅଣ ସଜାଡ଼ି ଦିଏ । ବାବୁ ଓ ସେ ଦୁହେଁ ଘରୁ ପାନ, ଭୁଜା, ଉଖୁଡ଼ା ଆଣି ରଘୁ ସଙ୍ଗେ ଭାଗ ହୋଇ ଖାନ୍ତି । ଜହ୍ନରାତିରେ ଜହ୍ନ ଆଲୁଅରେ ରଘୁ ବୁଲୁଥିଲେ ଦୁଇଜଣ ତାକୁ ହାତ ଠାରି ଡାକନ୍ତି । ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ହରଷ ଉଚ୍ଛୁଳି ଉଠେ । ଧନୀସନ୍ତାନ ବାବୁ ଓ ସୀତା ଏବଂ ନିର୍ଦ୍ଧନ ରଘୁନାଥ ମଧରେ ଧନ ସକାଶେ କିଛି ବାଧାବିଘ୍ନ ନାହିଁ – ସ୍ନେହ କତିରେ ଧନ ତୁଚ୍ଛ । ସୀତା, ବାବୁ, ସରସ୍ୱତୀ ଓ ପିତେଇ ନାନୀର ରଘୁ ବଡ଼ ପ୍ରିୟ ।

ସରସ୍ୱତୀ ରଘୁକୁ ପୁତ୍ରାଧିକ ସ୍ନେହ କରନ୍ତି । ଦିନେ ପିତେଇ ନାନୀ କତିରେ ବସି ରଘୁ ମିଷ୍ଟ ସ୍ୱରରେ ଗାଉଥିଲା – 'ହନୁ ତୁ କାହୁଁ ଅଇଲୁ, ଶ୍ରୀରାମ ନାମ ଧଇଲୁ ।' ସରସ୍ୱତୀ ଶୁଣି ପାରି ମଧେ ମଧେ ତାକୁ ଗୀତ ଗାଇବାକୁ ଡାକନ୍ତି । ସେ ମଧ ଭିତର ପିଣ୍ଡାରେ ବସି ମିଷ୍ଟ ସ୍ୱରରେ ନାନାବିଧ ଛାନ୍ଦ, ଗୀତ ଚଉତିଶା ଗାଏ । ପୁରସ୍କାରସ୍ୱରୂପ ସରସ୍ୱତୀ ତାକୁ ସୁଉକିଟିଏ, ଅଧୁଲିଟିଏ, ଦେଇଥାନ୍ତି । ରଘୁ ତାହା ନେଇ କକେଇକୁ ଦିଏ । ତଥାପି କକେଇ ତାହାପ୍ରତି ସଦୟ ହେବା ଦୂରେଥାଉ, ସାମାନ୍ୟ ଦୋଷରେ ଗାଳି ମାଡ଼ ଦେବାକୁ ଛାଡ଼େ ନାହିଁ, ମାତ୍ର ଚଉଧୁରୀ ଘରକୁ ଯିବା ପାଇଁ ତାହାର ବାରଣ ନାହିଁ । ସେଠିକାର ଉପୁରି ପଇସାରେ ତାଙ୍କ ବସାର ବଜାର ଖର୍ଚ୍ଚ ଚଳିଯାଏ ।

ସୀତା ଛାତଉପରେ ବୁଲୁ ବୁଲୁ ଅନ୍ଧାର ହୋଇଗଲା, ମାତ୍ର ରଘୁର ଦେଖା ନାହିଁ । ଅନ୍ୟଦିନ ଏତେବେଳକୁ ସେ ହସି ହସି ଆସୁଥାଏ, ଆଜି କାହିଁକି ଆସିଲା ନାହିଁ ? ନିରାଶ ଚିତ୍ତରେ ଭାବୁ ଭାବୁ, ଦଣ୍ଡେ ଘଡ଼ିଏ ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ ସୀତା ତଳକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଗଲା । ତାହାର ଆଜି ବଡ଼ ମନଦୁଃଖ;

କିନ୍ତୁ ତାହାର କାରଣ କ'ଣ, ସେ ବୁଝିପାରୁନାହିଁ । ତଥାପି ରଘୁ ଉପରେ ତାହାର ଆଜି ବଡ଼ ଅଭିମାନ – ରଘୁ ଆସୁ, ସେ ତାକୁ କେତେ ଗାଳି ଦେବ, କେତେ ରୁଷିବ, ଆଉ କଥା କହିବ ନାହିଁ । ଭାବୁ ଭାବୁ ସୀତା ତଳକୁ ଗଲା । ଗୋଟିଏ ନିରାଶ ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ୱାସ ତା'ର କ୍ଷୁଦ୍ର ହୃଦୟରୁ ଉଦ୍‌ଥିତ ହୋଇ ସନ୍ଧ୍ୟାର କ୍ରମଶଃ ଘନୀଭୂତ ଅନ୍ଧକାରରାଶି ଭେଦ କରି ବଙ୍କିମଚନ୍ଦ୍ର ଓ କୋଟି ତାରାଖଚିତ ଅସୀମ ନୀଳାମ୍ବରରେ ମିଶିଗଲା ।

ସନ୍ଧ୍ୟାର ଆରତି ପରେ ବାବୁ ଆଉ ସୀତା ଦୁଇଜଣ ବାଡ଼ି ପୋଖରୀତୁଠ ଅଶୋକ ଚଉତୁରାମୂଳେ । ବାବୁ ଠିଆ ହୋଇ ମନେ ମନେ ଗୁଣୁ ଗୁଣୁ ହେଉଛି । ତାହାର ସ୍ୱର ଭଲ ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ଗୀତ ଗାଇବାର ଅଭିଳାଷ ପ୍ରବଳ । ଆଉ ସୀତା ଫୁଲ ତୋଳୁଛି – ବିବିଧ ବର୍ଣ୍ଣର ହୀରାଗୋଲ, କାଣିକଉଡ଼ିଆ, ଆଉ ଦିଓଟି ଗୋଲାପଫୁଲ ଘେନି ଅତି ସୁନ୍ଦର ତୋଡ଼ା ତିଆରି କରିଛି । ହରଗଉରା ଫୁଲଗୁଡ଼ିକ ଅଣ୍ଟିରେ ପୂରାଇ ପାଚିଆରେ ତୋଡ଼ାଟି ଥୋଉ ଥୋଉ ହଠାତ୍ କାନରେ ପଶିଲା – 'ବାବୁ' । ଏ ତ ରଘୁର ସ୍ୱର ! ସୀତା ଫୁଲଗୁଡ଼ିକ ଫୋପାଡ଼ି ଠିଆ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ବାବୁ ଗୀତ ବନ୍ଦ କରି ଉତ୍ତର ଦେଲା – "କିଏ ରଘୁ ?"

ରଘୁ ଉତ୍ତର ଦେଲା ନାହିଁ; ସଁ ସଁ ହୋଇ କାନ୍ଦୁ କାନ୍ଦୁ ତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଠିଆ ହେଲା । ତାହାର ସୁନ୍ଦର ମୁହଁ ଲୁହ ସିଘାଂଣିରେ ସୁଡ଼ବୁଡ଼ । ସେମାନେ ଚମକି ପଡ଼ିଲେ – "କଣ କିରେ ରଘୁ ? ଏଁ, କାନ୍ଦୁଛୁ କାହିଁକି ?"

"ଆଉ ବଞ୍ଚିବି ନାହିଁ, ବାବୁ ! ତୋ ଆଗରେ ଏଇ ପୋଖରୀରେ ବୁଡ଼ି ମରିବି । ମୋ ପରି ଅକ୍ଷିତର ବଞ୍ଚିବାଠୁ ମରିବା ଭଲ ।" ଏହା କହି କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ରଘୁ ବସି ପଡ଼ିଲା । ଦୁଇଧାରରେ ଅବିରଳ ଅଶ୍ରୁ ବହିଲା । ବାବୁ ଓ ସୀତା ସ୍ତମ୍ଭିତ । ରଘୁର ଏ କି ଦୁଃଖ । ସୀତା ପଣତକାନିରେ ତା'ର ମୁହଁ ପୋଛିବାକୁ ଅଗ୍ରସର ହେଲା; କିନ୍ତୁ ରଘୁ ତାହାର ହାତ ଠେଲି ନିଜ ଲୁଗାରେ ମୁହଁ ପୋଛି ପକାଇଲା । ତାହାର ବିପୁଳ ଶୋକୋଚ୍ଛ୍ୱାସ ଯେପରି ହଠାତ୍ ପ୍ରଶମିତ ହେଲା । ବାବୁ ପଚାରିଲା – "ହଇରେ, କ'ଣ ହେଇଚି କିରେ ? ଆମକୁ କହିବୁ ନାହିଁ ?"

ରଘୁ କିଛିକ୍ଷଣ ନୀରବରେ ଭାବିଲା – ସେ କହିବ – ଲଜ୍ଜାର କଥା ତାଙ୍କୁ କହିବ ? ରଘୁକୁ ନୀରବ ଦେଖି ସୀତା ତା କତିକି ଘୁଞ୍ଚି ଆସି କହିଲା – "କହୁ ନାହୁଁ କାହିଁକି ? କ'ଣ ହେଇଚି ? ତୋତେ ତୋ କକେଇ ମାଇଲା ?"

ରଘୁ ଏଥର କଇଁ କଇଁ ହୋଇ କାନ୍ଦି ପକାଇଲା – "ବୋଉ ଲୋ, ତୁ କୁଆଡ଼େ ଗଲୁ ! ମୋ ବୋଉ ଲୋ ! ତୁମେ ଜାଣିନାଁରେ ବାବୁ ! କକେଇ ଖାଲି ଟିକକ କଥାରେ ମତେ ମାରୁଚି – ତଣ୍ଟିଆ ଦଉଚି । ମୋର ଆଜି କପାଳ ବଡ଼ ମନ୍ଦ । କା' ମୁହଁ ଦେଖି ଉଠିଥିଲ କି ? ସକାଳୁ ଘଡ଼ିଏ ତେଲ ଢାଳିଛି; ମାଛ ବାଛୁ ବାଛୁ ବିଲେଇ ଓଟାରି ନେଲା । କକେଇ ଘରେ ନଥିଲା । ମୁଁ ସତିଆକୁ ଯୋଡ଼ିଏ ପଇସା ଦେଇ ମାଛ ସକାଶେ ପଠାଇଲି – ତମେ ମତେ ଯେଉଁ ପଇସା ଦେଇଥିଲ, ସେଇ ପଇସା । ଭାତ କରି ବସିଲି, ଭାତ ଗାଳୁ ଗାଳୁ ପଲମଟା କିମିତି ହାଣ୍ଡିବିହରୁ ଖସିଥିଲା; ଆଉ ତ ପେଜ ପଡ଼ି ମୋ ହାତ ଗୋଡ଼ ଫୋଟକା । ମୁଁ 'ବୋଉଲୋ' ହେଇ ପଲମ ଛାଡ଼ିଦେଲି – ଭାତହାଣ୍ଡି ଝିଙ୍କାରୁ ଗଡ଼ିପଡ଼ି ନବଚୂନା । କକେଇ ଘରଠିକି ଆସି ଆଜି ଯେତେକ

ମତେ ବାଡ଼େଇଲା – ବାଡ଼େଇ ବାଡ଼େଇ ବାହୁଖଣ୍ଡିଆ କରି ପକେଇଲା । ଦେଖରେ ବାବୁ ! ପିଠାଖଡ଼ିକାରେ ମାଡ଼ ଦେଇ ମୋ – ମୋ ବାହୁରୁ ପୁଳାଏ ମାଉଁସ ଛିଣ୍ଡେଇ ପକେଇଚି । ମତେ କହୁଚି – "ମର ଅଲକ୍ଷଣା ଅକ୍ଷିତ; ଜଞ୍ଜାଳକୁ ଆଣି ନିତି ଲୋକସାନି । ଏଁ ଏଁ – ।" ରଘୁ ଆଉ କହିପାରିଲା ନାହିଁ – ଦୁଇ ହାତରେ ମୁହଁ ଚିପିଧରି ସଁ ସଁ ହୋଇ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ବାବୁ ଆଉ ସୀତା କ'ଣ କହିବେ । ତାଙ୍କର କ'ଣ ହୋଇଗଲା । ରଘୁର ଗୋଡ଼ରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଫୋଟକା, ପୋଡ଼ାଘା, ବାହୁର କଟାଘା, ଆଉ ପିଠି ଓ ଗୋଡ଼ ହାତରେ ନୋଳା ବସିଥିବାର ଦେଖି ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେମାନେ ମଧ କାନ୍ଦି ପକାଇଲେ । ରଘୁର ଲୁହ ଝର ଝର ବୋହୁଛି, ଅନେକ ଚେଷ୍ଟା କରି ସୁଦ୍ଧା ମୁହଁରୁ କଥାଟିଏ ବାହାରି ପାରୁନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର କାନ୍ଦ ଦେଖି ରଘୁ ସମ୍ଭାଳି ଗଲା; ଆଖି ପୋଛି କହିଲା – "ଆଜି ନ'ଟାକୁ ଗଣ୍ଡିଏ ବାସିପଖାଳ ଖାଇଥିଲି । ଆଉ କକେଇ କିଛି ଖାଇବାକୁ ଦେଲା ନାହିଁ । ମତେ ହାଣ୍ଡିଶାଳ ଦୁଆର ମାଡ଼ିବାକୁ ମନା କରିଚି, କହିଚି – ଗୋଡ଼ ହାଣି ପକେଇବ । ମୁଁ ଆଜି ଆଉ କିଛି ଖାଇ ନାହିଁ ।"

ତାଙ୍କର ଆଉ ସହ୍ୟ ହେଲା ନାହିଁ, ଝଟ୍ ଉଠି ରଘୁକୁ ଘରକୁ ଟାଣି ନେଲେ । "ତୁ ଉପାସ, ଆ ଖାଇବୁ, ବୋଉ ଶୁଣିଲେ କ'ଣ କହିବ ?"

ବୋଉ ରନ୍ଧାଘର ଦୁଆର ମୁହଁରେ ବସି ପିଡେଇ ନାନୀ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଥିଲେ । ଭାଇ ଭଉଣୀ ସେଠି ପହଞ୍ଚି କହିଲେ, "ବୋଉ ଲୋ ! ଦେଖ, ଦେଖ – ରଘୁର କକେଇ ତାକୁ କ'ଣ କରିଚି ? ବାହୁରୁ ପୁଳାଏ ମାଉଁସ ଛିଣ୍ଡେଇଚି । ଭାତ ଗାଳୁ ଗାଳୁ ପେଜ ପଡ଼ି ତା' ହାତ ଗୋଡ଼କ ଫୋଟକା, ପୁଣି ସକାଳୁ ତା' ଭାତ ବନ୍ଦ ।"

କଥା ଶୁଣି ସରସ୍ୱତୀ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲେ । ରଘୁର ଅଶ୍ରୁମଳିନ କାତର ମୁଖ, ହାତ, ଗୋଡ଼ ଫୋଟକା, ବାହୁର ଘା, ଦେହଯାକର ନୋଳାଫଟା, ଆଉ ଅତି କଦର୍ଯ୍ୟ ବେଶ ଦେଖି ଚମ୍ପାବୋଉ ଓ ପିଡେଇ ନାନୀ ଉଠି ଆସିଲେ । ରାନ୍ଧୁଣୀ ବୁଢ଼ୀଟି ସ୍ନେହର ସାଗର । ନିଜେ ସନ୍ତାନହୀନା ଓ ଯୌବନରେ ବିଧବା । ସେଥିପାଇଁ ସମସ୍ତଙ୍କ ପିଲାଙ୍କୁ ସ୍ନେହ କରିଥାଏ । ରଘୁର ଗୀତ ଶୁଣିଲେ ତା' ଆଖିରୁ ଲୁହ ଝର ଝର ବହେ; ମନେ କରେ – ସତେ ସେ ସାକ୍ଷାତ୍ ବାଳକୃଷ୍ଣ । ବୁଢ଼ୀ ରଘୁକୁ ଦୁଇ ହାତରେ କୁଣ୍ଢାଇ ପକାଇ ପଣତରେ ପୋଛି ପିଣ୍ଡାକୁ ନେଲା; ମୁହଁ ଧୁଆଇ ଜଳଖିଆ ବାଢ଼ି ବସିଲା । ସରସ୍ୱତୀ ରଘୁ ପିଠିରେ ସ୍ନେହରେ ହାତ ବୁଲାଇ କତିରେ ବସିଲେ । ମଣ୍ଡା, କାକରା ପିଠା ଇତ୍ୟାଦି ଦୁଇ ତିନି ପ୍ରକାର ଜଳଖିଆ ପେଟ ପୂରାଇ ଖାଇ ରଘୁ ନିଜର ସବୁ ଦୁଃଖ ଭୁଲିଗଲା । ତାହାର ହାତ ଧରି ସରସ୍ୱତୀ ମଝିଘରକୁ ନେଲେ; କତିରେ ବସାଇ ତାହାର ସବୁ ଦୁଃଖକାହାଣୀ ଶୁଣିଲେ । ତାଙ୍କ ଆଖିରୁ ଲୁହ ବୋହିଗଲା । ରଘୁର ଅସାକ୍ଷାତରେ ତାହା ପୋଛି ଦେଇ କହିଲେ – "ବାପା, ତୁ ଏଠି ଥା, କକେଇ ବସାକୁ ଯା ନା ।"

ରଘୁର ଭୟ ହେଲା । ସେ କହିଲା, "ନଗଲେ କକେଇ ମାରିବ ।" ସରସ୍ୱତୀ ଆଶ୍ୱାସ ଦେଇ କହିଲେ, "ଆଉ ମାରି ପାରିବ ନାହିଁ, ମୁଁ ସେ କଥା ବୁଝିବି ।"

ରଘୁ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ କଥାରେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇ ବାବୁ ଓ ସୀତା ସଙ୍ଗରେ ବସି ଖେଳିଲା ।

ତୃତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟ

ରାତି ଏଗାରଟାକୁ କଚେରି ସାରି ଚୌଧୁରୀଏ ଘରକୁ ବିଜେ ହେଲେ । ଚର୍ଚ୍ଚାର ହୁରି ପଡ଼ିଗଲା । ଆସନ, ପାଣି, ଭାତ, ତିଅଣ ସଜାଡ଼ି ଥୁଆହେଲା ପରେ ଚୌଧୁରୀଏ ମଣୋହିରେ ବସିଲେ ।

ଆସନରେ ଚଉଧୁରୀଏ ଟକା ପାରି ବସିଛନ୍ତି । ଶରୀରଟି ବିଶାଳ, ବର୍ଣ୍ଣ ମସିଆ, ବୟସ ଦି'କୋଡ଼ି ଉପରେ । ପରିଧାନରେ ମୋଟା ଗାମୁଛା, ଅଣ୍ଟାରେ ଦି'ସରି ରୂପାସୂତାରେ ଗୋଛାଏ କୁଞ୍ଚିକାଠି । ଚଉଧୁରୀଏ କୁଞ୍ଚିକାଠି କେବେ ହସ୍ତାନ୍ତର କରନ୍ତି ନାହିଁ; ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ସୁଦ୍ଧା ଦେବାକୁ ଭରସି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ବାଁକାନ୍ଧରେ ପଇତା, ଗଳାରେ ତୁଳସୀମାଳ ସହିତ ଗୁଛା ସୁନାର ସରୁ ଧାନମାଳି, କାନରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଯାଉଁଳି ନୋଳି, କପାଳ ଓ ଛାତିରେ ତିନିପଟା ଚନ୍ଦନ ତିଳକ ଯତ୍ନରେ କଟା ହୋଇଛି; ମୁଣ୍ଡରେ ବିଡ଼ାଏ ଚୁଟି, ଚୁଟି ଆଗକୁ ଗଣ୍ଠିଟିଏ । ଚଉଧୁରୀଏ ସେକାଳିଆ ପୁରୁଣା ଲୋକ, କଲିକତୀ ଫେସନରେ ବାଳ କଟାଇବା ଦି' ଆଖିରେ ଦେଖିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଆଜିକାଲିକା ଢଙ୍ଗର ସେ ପକ୍ଷପାତୀ ନୁହନ୍ତି । ଦଶ ତିଅଣ ନ'ଭଜାକୁ ସୁଖ ପାନ୍ତି ନାହିଁ । ବେଶି ଖରଚ ହେଉଛି କହି ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଉପରେ କଟକଟ ହୁଅନ୍ତି । ତଥାପି ସରସ୍ୱତୀ ନିତି ନ' ତିଅଣ ତେର ଭଜା କରି ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ପରଷିବାରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତା – ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ତିରସ୍କାର ହସି ହସି ଉଡ଼ାଇ ଦିଅନ୍ତି । ଘରଖର୍ଚ୍ଚ ପାଇଁ ଚଉଧୁରୀଏ ମାସକୁ କୋଡ଼ିଏ ଟଙ୍କା ଦିଅନ୍ତି, ସେଥିରେ ନିଅଣ୍ଟ ହୁଏ । ତେଣୁ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କୁ ନାନା ଉପାୟରେ ଘରଟି ଚଳାଇବାକୁ ପଡ଼େ ।

ତାଙ୍କ ଗୁହାଳରେ ଗୁହାଳେ ଗାଈ । ପିତେଇ ନାନୀ ଓ ଚମ୍ପାବୋଉ ଗାଈଙ୍କ ସେବା କରନ୍ତି, ଚମ୍ପାବୋଉର ପୁଅ ମହନା ଚରାବୁଲା କଥା ବୁଝେ । ଘରେ କୋଡ଼ିଏ ପଚିଶ ସେର ଦୁଧ ହୁଏ । ଘରଖର୍ଚ୍ଚ ଯାଇ ବାକି ନିରୋଳା ଦୁଧତକ ବିକ୍ରୀ ହୁଏ । ଘର ପଛପଟ ବିସ୍ତୃତ ବାଡ଼ିରେ ପରିବା ଫସଲ ବାରମାସ । ନରିଆ, ହରିଆ ଦି'ଭାଇ ଜାତିରେ ଖଣ୍ଡେଇତ – ବାଡ଼ିବଗିଚା କାମ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର କରନ୍ତି । ଆମଦାନି ବିକ୍ରୀ କାରବାର ବରାବର ଲାଗିଥାଏ । ବାରି ପଛପଟକୁ ଯୋଡ଼ିଏ ପୋଖରୀ । ତେଣ୍ଡାରେ ବଗିଚାରେ ପାଣି ମଡ଼ାଇବା ଛଡ଼ା ପୋଖରୀରେ ବର୍ଷକୁ ବର୍ଷ ଜାଆଁଳ ଛଡ଼ା ହୁଏ ।

ଏ ସବୁରେ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ବିଶେଷ ଲାଭ । ଘର ଖର୍ଚ୍ଚ ତୁଲେଇ ବଳକା ଟଙ୍କାରେ ସଞ୍ଜା ଲଗାଇ, ଜମି ବନ୍ଧା ରଖି, ଆମ୍ବ, କରଞ୍ଜ, ପୋଲାଙ୍ଗ ତୋଟା କୋତ ନେଇ ବିଶେଷ ଅର୍ଥାଗମ ହୁଏ । ଚାକର ଚାକରାଣୀ ତାଙ୍କୁ ବଡ଼ ଭୟ ଓ ଭକ୍ତି କରନ୍ତି । ସର୍ବଦା ନିରଳସ ଏବଂ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ସ୍ୱଭାବା ସରସ୍ୱତୀ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ସବୁ ସେବା ନିଜେ କରନ୍ତି ।

ଚୌଧୁରୀଙ୍କର ଭୋଜନ ହେଉଛି । ସରସ୍ୱତୀ ବିଞ୍ଚଣା ଧରି ଗରମ ଭାତ ବିଞ୍ଚୁ ବିଞ୍ଚୁ 'ଏଇଟା ଖାଅ', 'ସେଇଟା ଖାଅ' କହି ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଭୋଜନ ଚର୍ଚ୍ଚା କରୁଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଚଉଧୁରୀଏ ଭାବୁଛନ୍ତି ଅନ୍ୟ କଥା । ''ହଇ ହେ, ସାବୀବୋଉ, ଏ କ'ଣ ତୁମର ? 'ଏଇଟା ଖାଅ', 'ସେଇଟା ଖାଅ' କେତେ କହୁଚ ? ଦଶ ତିଅଣ, ନ'ଭଜା କଲେ ଏକା ପାଟିକେ କେତେ ଖାଇବି ?''

"କ'ଣ ଦଶ ତିଅଣ ହେଉଚି ? ମାଛତିଅଣଟା ତ ହେଇଚି ! ଆଉ ମୁଗ ପଇତି, ବାଇଗଣ ଭଜା, ଆଉ ଗୋଟିଏ ସନ୍ତୁଳା – ଏଇ ଦଶ ତିଅଣ, ନ ଭଜା ?"

"ମୁଁ କହେଁ, ଭାତ ଖାଇଲେ ଦିହରେ ବଳ । ମୁଗପଇତି, କଖାରୁ ସନ୍ତୁଳା, ବାଇଗଣ ଭଜା ଖାଇଲେ ତ ଦିହରେ ବଳ ଆସିବ ନାହିଁ । ଏ ଖାଲି ତହଖରଚ, ସଉକି ଖିଆ – ଏ ବଡ଼ ଲୋକଙ୍କୁ ସାଜେ । ଆମ ପରି ଦୁଃଖୀ ଗରିବ ଏପରି ଖାଇ କୋଉଠୁ ଚଳିବ ହେ ? ଏ କ'ଣ ତୁମର – ଆଜି ବଡ଼ ମାଛ କୋଉଁଠୁଁ ପାଇଲ ? ମାଛ ସେର ଆଠଅଣା ଦଶଣା, ନଗିଆ କ'ଣ ବଜାର କରି ଶିଖୁଚି କି ? ଦି'ପଇସାର ଚୂନା ଚିଙ୍ଗୁଡ଼ି ଆଣି ବେସର ପାଣିଟେ କରି ଦେଇଥିଲେ ହେଇନଥାନ୍ତା ? ଏଇ ତ ତହଖରଚ ! ମାଛ ଖାଇବ, ବଡ଼ ଖାଇଲେ ଯାହା, ଚୂନା ଖାଇଲେ ତାହା – ଏକା ସୁଆଦ; ପୁଣି କବିରାଜୀ ଶାହାସ୍ତରରେ କହନ୍ତି – 'ଚୂନା ମାଛ ଦିହକୁ ହିତ ପଥି, ବଡ଼ ମାଛ ଗରିଷ୍ଟ' ।"

"ବଜାରରୁ ଆସି ନାହିଁ ପୋଖରୀରୁ ମରିଚି । ମୁଁ ପରା ଆର ସାଲ ଜାଆଁଳ ଛାଡ଼ିଥିଲି । ଆଜି ପଚିଶି ସେର ମାଛ ବିକିଲି । କି କି ରୋହିମାନ, କି କି ମିରିକାଳି, ଭାକୁର, କିଆକେରଣ୍ଡା, ଆଉ ବଡ଼ ବଡ଼ ଚିଙ୍ଗୁଡ଼ି । ତମେ କଚିରିଠେଇଁ ଥିଲ ।"

ଚଉଧୁରୀଏ ଈଷତ୍ ହସି କହିଲେ, "ମୁଁ ଦେଖୁଚି, ତମେ ବଡ଼ ମହାଜନ ହେଲଚ । ପଇସା କେତେ ପାଇଲ ?"

ସରସ୍ୱତୀ ମଧ ଆହ୍ଲାଦରେ କହିଲେ, "ସେ ପଇସାରେ ତମର କ'ଣ ? ହେଇଚି ଆଠ ଦଶ ଟଙ୍କା । ଆଉ ଚାରି ସେର କଟା ମାଛ ରନ୍ଧେଇଥିଲି ।"

"ଏଇ କଥା ତ ତମର କାଳକ ନ ଗଲା ! ଯାକୁ ଖିଆ, ତାକୁ ଖିଆ – ଏଥିରେ ଆମର ପେଟ ପୂରିବ ?"

"ଆଉ ଆମେ କ'ଣ ଏକା ଖାଇଦବୁଁ ? ଆମକୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହବ କିଆଁ ?"

"ପ୍ରାପ୍ତ ହବ ନାହିଁ ? ନାହିଁ ବୋଲି କାଙ୍ଗାଳୀ, ଫକୀର, ଭିକାରୀ – ଯାକୁ ବାଣ୍ଟୁଥିବ, ତେବେ ପ୍ରାପ୍ତ ହବ ! 'ଯେଡ଼େ ବାଉଁଶ, ସେଡ଼େ ପୋଲ,' ଆମେ ଦି'ପଇସାର ମୁଣ୍ଡ, ଦାନ ଧ୍ୟାନ କରିବୁଁ ଚାରି ପଇସା – ଏଥିରେ ନାହିଁ ବୋଇଲେ ଦରିଦ୍ରତା ଆସିବ । ଫେର୍ ଆଉ କିଛି କାହାକୁ ବାଣ୍ଟିଚ ?"

"ତମ ଗୁମାସ୍ତାମାନଙ୍କ ଘରକୁ ଜଣକେ ଅଧସେର ଲେଖାଁଏ କଟା ମାଛ ପଠେଇଥିଲି; ଆଉ ହୋତାଙ୍କ ଘରକୁ ଦି ସେର ।"

"ତମର ଯେମିତି ବୁଦ୍ଧି–ପାଏ ପାଏ ଚୂନାମାଛ ପଠେଇ ଦେଇଥିଲେ ହୋଇ ନଥାନ୍ତା ? କଟା ରୋହିମାଛ କେଡ଼େ ମହରଗ !"

"ସେର ଦଶଣା ।"

"ତେବେ ତମେ ପାଞ୍ଚ ଟଙ୍କାର ମାଛ ଦାନ ଧ୍ୟାନରେ ସାଇଲ !" ଏହା କହି ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ୱାସଟିଏ

ପକାଇକ ରୁକ୍ଷକଣ୍ଠରେ କହିଲେ – "ଏମିତି ଆଉ କର ନା ! ଏଥର ବାଡ଼ି ପୋଖରୀରୁ ମାଛ ଧଇଲେ ପାଏ ପାଏ ଚୂନା ମାଛ ପଠେଇବ । ରୋହି ମାଛରେ କି ଦାନ ଧ୍ୟାନ ! ପାଞ୍ଚ ଟଙ୍କାର ମାଛ ବାଣ୍ଟିଲା, ତମକୁ କ'ଣ ଟଙ୍କା ପିତା ଲାଗୁଚି କି ?"

ସରସ୍ୱତୀ ନୀରବରେ ପାନ ଭାଙ୍ଗିବାକୁ ଉଠିଗଲେ । ଚୌଧୁରୀଏ ହାତ ଧୋଇ ଖଟରେ ବସି ପାନ ଚୋବାଉ ଚୋବାଉ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟକରି କହିଲେ – "ହଇ ହେ ! ପିଣ୍ଡାରେ ଦେଖିଲି ରଘୁଆ ଖେଳୁଚି । ସେ ତ ହୁରୁଷୀ ପୁତ୍ତରା । ଛୋଟଲୋକଙ୍କ ପିଲାଙ୍କୁ ଘରେ ପୂରାଇବାର ନୁହେଁ, କାଲେ କ'ଣ ଚୋରି କରି ନେଇଯିବ !"

"ସେ ସେମିତି ନୁହେଁ – ତା' ପରି ପିଲା କୋଟିକରେ ଗୋଟିଏ । ସେ ବାପ ମା' ହୀନ ଅନାଥ, – ତା' କକାଟା ତାକୁ ବଡ଼ ଦୁଃଖ ଦଉଚି । ତମେ ଟିକିଏ ମନା କରି ଦିଅନ୍ତ ! ମୋ ଦିହ ସହୁ ନାହିଁ; ପିଲାଟାକୁ ଆଜି କେତେ ମାରିଚି !"

"ଯାର କ'ଣ ଗୁଣ ଥିବ । ଶୁଖିଲାରେ କ'ଣ ମାଇଲା ?"

"ଭାତହାଣ୍ଡିଟା ଭାଙ୍ଗି ଦେଇଥିଲା ତ, ଆଉ କ'ଣ କରିଚି କି ?"

"ଯା କୁହ । ହାଣ୍ଡି ଗୋଟାକ ଚାରି ପଇସା । ଯାହାର ପଇସାଏ କମେଇବାର ଶକ୍ତି ନାହିଁ, ସେ ଚାରି ପଇସା ଲୋକସାନ କଲେ କିଏ ସହିବ ?"

"ତା ବୋଲି ହାତ ଗୋଡ଼ ଚୂନା କରିବ ? ତମେ ଟିକିଏ ତାକୁ କହିବ ।

"ମୁଁ ତାକୁ କିଆଁ କହିବି ? ସେ ପର ପିଲା । ତା' କକେଇ ତାକୁ ମାରୁ, ହାଣୁ, କାଟୁ – ମୋର ସେଥିରେ କ'ଣ ?"

"ପିଲାରେ କି ପର ? – ପିଲା ତ ସଭିଙ୍କର । ମୋର ରାଣ, ତମେ ଯାକୁ ଯବତ କରିଦେବ । ହୁରୁଷିଆ ବଡ଼ ଦୁଷ୍ଟଲୋକ । ଚୋରଟା ! ଏତେ ଟଙ୍କା ମାରି ଖାଉଚି, ତମେ ତାକୁ ଶାସନ କର ।"

ତମେ ମାଇପି ଲୋକ, ବୁଝନା । ସେ ହେଲା ଗୁମାସ୍ତା – ମୋ ଡାହାଣ ହାତ । ଏ ପିଲାଟା କଥା ନେଇ ମୁଁ ତା ସଙ୍ଗେ କଳି କରିବାକୁ ଯିବି ? ତା' ନିଜ ପିଲା – ସେ ମାଇଲେ କେତେ, ଧଇଲେ କେତେ ?

ସରସ୍ୱତୀ କାତର ହୋଇ କହିଲେ, "ତମେ ନ ବୁଝିଲେ ବୁଝିବ କିଏ ? ପିଲାଟି ମା-ବାପ ଛେଉଣ୍ଡ ଅକ୍ଷିତ ।"

ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର କିଛି ନ ଶୁଣି ଉଠି ଶୋଇବା ଘରକୁ ଗଲେ । 'ଶିବ', 'ଶିବ' ଶୁଭୁଥାଏ । ପିଣ୍ଡା ଆରପାଟରେ ଠିଆ ହୋଇ ରଘୁନାଥ ସବୁ ଶୁଣିଲା, ସେ ଅକ୍ଷିତ, ଏହି କଥାର ତୀବ୍ର ଯାତନା ମୁହୂର୍ତ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ବାଣଟି ପରି ତା'ର ଛାତିରେ ବାଜିଗଲା । ତା'ଆଖିରୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ଦୁଇଟୋପା ଲୁହ ଭୂଇଁରେ ପଡ଼ିଗଲା । ସୀତା ନିକଟରେ ଠିଆ ହୋଇଥିଲା । ରଘୁକୁ କାନ୍ଦିବାର ଦେଖି ମା' ପାଖକୁ ଦଉଡ଼ି ଯାଇ ବିକଳ ସ୍ୱରରେ କହିଲା, "ବୋଉ ଲୋ, ରଘୁ କାନ୍ଦୁଚି ।"

ସରସ୍ୱତୀ କିଛି ଉତ୍ତର ଦେଲେ ନାହିଁ; କ'ଣ ବା ଉତ୍ତର ଦେବେ ? ଭାବନାରେ ରାତିରେ ନିଦ ହେଲା ନାହିଁ – ରଘୁନାଥର କ'ଣ କରିବେ ? କେତେ ଭାବୁ ଭାବୁ ଶେଷକୁ ମନେ ପଡ଼ିଲା 'ଅଲେଇଚ' କଥା । ସରସ୍ୱତୀ ସୁଖରେ ନିଦ୍ରା ଗଲେ ।

ସକାଳେ ହୁରୁଷିଆ କାହା ମୁହଁ ଦେଖି ଉଠିଥିଲା କି' ରାତିରେ ରଘୁ କେଉଁଆଡ଼େ ଗଲା – ଖୋଜି ଖୋଜି ପାଇଲା ନାହିଁ । ଭାବିଲା, ମାଡ଼ ଖାଇଚି ବୋଲି ଲୁଚିଛି । ରାଗରେ ନିଜେ ଖାଇ ପିଇ ଶୋଇଲା । ଚୌଧୁରୀ ଘରୁ ମାଛ ଆସିଥିଲା ସେ ଆଉ ସତିଆ – ସେ ମଧ୍ୟ ହୁରୁଷିଆ ତଳ ଗୁମାସ୍ତା – ଦୁଇଜଣଯାକ ଆମ୍ବୁଲ ଫଡ଼ା ଦେଇ ବଡ଼ ମାଛଝୋଳ କରି ଖାଇଲେ । ହୁରୁଷିଆ ଆନନ୍ଦରେ ଭଙ୍ଗା ଭାତହାଣ୍ଡି କଥା ଭୁଲିଲା । କିନ୍ତୁ ସତିଆ ଥରେ ଥରେ କହୁଥାଏ – 'ଆହା' ପିଲାଟା ଥାଆନ୍ତା କି, ଗଣ୍ଡିଏ ଖାଇଥାନ୍ତା ।' ସତିଆ ରଘୁକୁ ସୁଖ ପାଏ ।

ବଡ଼ିଭୋରୁ ଦାନ୍ତପତ୍ର କରି ହୁରୁଷିଆ କଚେରିଠି ପହଞ୍ଚିଲା ବେଳକୁ ଦେଖିଲା, ଚୌଧୁରୀଏ ଆଗରୁ ଆସି ବସି ହିସାବ ଖାତା ଦେଖୁଛନ୍ତି । ଭାବରୁ ବୁଝିଲା, ସାଆନ୍ତେ ଆଜି ଅପ୍ରସନ୍ନ । କେଜାଣି ଦିଅଁ ଦେବତା ଅପ୍ରସନ୍ନ ହେଲେ ସେ ଏତେ ବିଚଳିତ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ । ନଈକୂଳରୁ କାଠ ଆଣି ଏଥର ଟଙ୍କାକେ ଦୁଇ ଅଣା ଜାଗାରେ ଚାରିଅଣା ଲାଭ କରିଛି – ଧରାପଡ଼ିଲ କି ? ତାହାର ଭୟ ହେଲା; କିନ୍ତୁ ସେ ଭାବ ଗୋପନ କରି କହିଲା – "ସାଆନ୍ତେ, ଆଜି ଭୋରରୁ ଅଇଲେଣି ?" ସାଆନ୍ତ ହୁରୁଷିଆ କଥାରେ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ, "ଆଉ ମୁଁ ତ ଗଞ୍ଜେଇ ଆପୁ ଖାଏ ନା ଯେ, ଦିନ ଦି'ପହର ସରିକି ପହଡ଼ ଭାଙ୍ଗିବ ! ତମ ପରି ଲୋଟା ଚୋର ନୁହେଁ । ମୋର ସବୁ ଖାଇଗଲେ ହେ – ମତେ ବୁଡ଼ାଇ ମାଇଲେ ହେ । ଏ ଗୁମାସ୍ତାଗୁଡ଼ାକ ତଣ୍ଟିକଟା ଚୋର !" ଏହା କହି ସେ ଚିତ୍କାର କରି ସେମାନଙ୍କର ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ପୁରୁଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପିତୃ-ପିତାମହଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ନାନା ସୁବାକ୍ୟ ସାଳଙ୍କାରରେ ପ୍ରୟୋଗ କରୁ କରୁ ଗର୍ଜନ କରି ଉଠିଲେ – "ହଇବେ, ତତେ କହିଥିଲି – ସେ ରାଣ୍ଡ ବ୍ରାହ୍ମଣୀର ଦି'ମାଣ ବନ୍ଧା ଜମିର ସୁଦ ମୂଳ କଷି ଥୋଇବାକୁ । କିଆଁ କରି ନାହୁଁ ? ଜାଣ ତମେ – ସେ ଦୋକଟା ଭଲ ଜମି, ପାଣି କଷ୍ଟ ନାହିଁ; ଏ'ପରା ଜମି ହାତରୁ ଛାଡ଼ିବ ? ଦି'ପଇସା ଜାଗାରେ ଠାଏ ଠାଏ ଅଢ଼େଇ ପଇସା ବସେଇଚ । ହଇରେ ବିଚିତ୍ରା, ତୁ ଶାଳ, ପିଆଶାଳ, କୁର୍ମ ସବୁ ଅଲଗା ଅଲଗା ହିସାବ ନ କରି ଏକାଠି ଗୋଳେଇ ପୋଳୋଇଚୁ କିଆଁ ? ସବୁ ତମ ପଇସା ଖାଇବା ଫନ୍ଦି । ତଣ୍ଟିଚିପାଗୁଡ଼ାକ, ତିନି ଦିନ ସମୟ ଦେଲି । ଭଲରେ ଭଲରେ ହିସାବ ନିକାଶି ଦବ, ନହିଲେ ବରତନ କାଟିବି ।"

ଏତିକିବେଳେ ହରିହର ଜେନା ପହଞ୍ଚିଲେ । ସାଆନ୍ତେ ତାହା ସହିତ କଥାରେ ଲାଗିଗଲେ । ହୁରୁଷିଆ ପ୍ରଭୁଙ୍କ କୋପରୁ ନିସ୍ତାର ପାଇ ଝଟ୍ ହିସାବ ଖାତାଟି କାଢ଼ି ଆଣି ମିଛ ଯୋଡ଼ିବାକୁ ବସିଗଲା । ସେତେବେଳେ ରଘୁନାଥ କଥା ତା'ର ଆଦୌ ମନେ ନଥାଏ । ହେଲେ 'ଅକ୍ଷିତକୁ ଦୈବ ସାହା'' ।

ସେଦିନ ଓପରଓଳି ରାଣୀହାଟ ଶଗଡ଼ିଆସାହିରେ ଆପଣା ଘରର ବାରିପିଣ୍ଡାରେ ବସି ସଞ୍ଜ ବଖତର ଚାଉଳ ବାଛୁଥିଲେ ତାରାମଣି । ତାରାମଣି ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର 'ଅଲେଇଚ' । ତାଙ୍କ ସ୍ୱାମୀ ଜଗନ୍ନାଥ କବିରାଜ । କବିରାଜୀ କଲାଦିନୁ ଗ୍ରାମ ଛାଡ଼ି କଟକରେ ଅଛନ୍ତି; ଅର୍ଜନରେ ସାନ

ଖଣ୍ଡିଏ ପଦ୍ମାଘର ତିଆରି କରିଛନ୍ତି । ତାହାକାଟିଏ ଖୋଲି ଗାଁର ସାନ ସାନ ପିଲାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଦି'ଅକ୍ଷର ପଢ଼ାନ୍ତି । ସେ ବାହାରେ ଥିଲେ ତାରାମଣି ତାଙ୍କ କାମଟା ତୁଲାନ୍ତି । ସ୍କୁଲରେ ପଢ଼ି ନଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ପାଠ ପଢ଼ିଥିଲେ – ବିଶେଷତଃ ଓଡ଼ିଆ ଆଉ ସଂସ୍କୃତ । ପୁଣି ସ୍ୱାମୀଙ୍କଠାରୁ ଶିକ୍ଷା କରି ନାନା ଔଷଧ ମୌଷଧି ତିଆରି କରି ଜାଣିଥିଲେ; ତେଣୁ ପିଲାପିଲିଙ୍କ ଦେହ କିଛି ହେଲାକ୍ଷଣି ତାଙ୍କ ଦୁଆରେ ଗାଁ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକେ ଆସି ଧାରଣା ଦେଉଥିଲେ । ଗାଁ ଗଣ୍ଡାରେ ସୁଖ ଦୁଃଖ ସବୁଥିରେ ଥିଲେ ଏ ପରିବାର ଭାଗିଦାର ।

ମାସକ ତଳେ ଗଉଡ଼ ଚୁଇଁଆ ବେହେରା ଝାଡ଼ାବାନ୍ତିରେ ମରିଥିଲା । ଘର କତିରେ ଘର, ପୁଣି ଚୁଇଁଆ ଭାରିଯା ଚକରା ମା' ତାରାମଣିର ଭାରି ପ୍ରିୟ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ପ୍ରାୟ ଶେଷାବଧି ସେଠି ଥିଲେ । ଜଗନ୍ନାଥ ନିଜେ ଅନେକ ଔଷଧ ଦେଲେ, ଶେଷକୁ ଡାକ୍ତରଖାନା ପଠେଇଲେ, ମାତ୍ର ତା'ର ପରମାୟୁ ପୂରିଥିଲା; ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ଚୁଇଁଆ ବେହେରା ଶେଷନିଃଶ୍ୱାସ ନେଲା । ତାହାର ଶ୍ରାଦ୍ଧଅନ୍ତେ ଚକରା ମା'ତାରାମଣି କତିରେ ପଡ଼ିଛି । ତା'ର କ'ଣ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବେ, ସେହି ଚିନ୍ତାରେ ସେ ବ୍ୟସ୍ତ । ଏହି ସମୟରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପାଟି ଶୁଭିଲା । ତାରାମଣି ଉଠି ଦାଣ୍ଡକୁ ଚାହିଁଲେ । ଜଗନ୍ନାଥ ଭିତରକୁ ପଶି ଆସିଲେ । ତାଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ତାରାମଣି କହିଲେ, ''ତମେ ଅଳେଇଚ' ଘରକୁ ଯାଇଥିଲ ? ଚକରା ମା' ଆସି ବସିଚି, କ'ଣ କରିବା ? ଜଗନ୍ନାଥ ପିଣ୍ଡାରେ ବସି ପଡ଼ିଲେ । ତାଙ୍କର ଗୋଡ଼ ଧୋଇବା ପାଇଁ ଢାଳେ ପାଣି ଆଣିଦେଇ ପୁନଶ୍ଚ ତାରାମଣି କହିଲେ, ''ତମେ ତ ଜାଣ, ଚକରା ମା'ର ପିଲାଗୁଡ଼ିଏ, ସଭିଏଁ ବରଷିକିଆ, କୋଳ ପିଲାକୁ ତ ମୋଟେ ଦି'ମାସ । ଘରେ ଶାଶୁ ବୁଢ଼ୀ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ମଣିଷ ନାହାନ୍ତି । ସେଥିରେ ପୁଣି ସ୍ୱାମୀଟି ଗଲା ।

ଧନ ସମ୍ପତ୍ତି ଭଲା ଥାନ୍ତା ! ଚୁଇଁଆ ତ ସାହେବ କୋଠିରେ ମାସିକ ଆଠଟଙ୍କାରେ କାମ କରୁଥିଲା, କ'ଣ ରଖିଯାଇଚି ଯେ ! ଅଭିକା ପାଞ୍ଚପାଞ୍ଚୁଟା ପିଲା, ପୁଣି ଶାଶୁବୁଢ଼ୀକି ନେଇ ବିଚାରୀ କ'ଣ କରିବ ? ମୁଁ ଦି'ଦିନ ହେଲା ଭାବି ଭାବି କିଛି ଠିକଣା କରି ପାରୁନାହିଁ । ଘରେ ତ କଂସା ଖଣ୍ଡିକେତେ, ପୁଣି ଚକରା ମା'ର ଗହଣା କେତୋଟି ସୁଦ୍ଧା ବନ୍ଧା ପଡ଼ିଚି ।''

''ଆହା, ମୁଁ ପରା ତା ଭାବୁଚି । ଗରିବ ବିଧବାଟିର କ'ଣ କରି ପାରିବା କୁହ ତ ?''

''ମୁଁ କାଲି ତାକୁ ଦେଢ଼ ସେର ଚାଉଳ, ଦି'ଅଣା ପଇସା ଦେଇଥିଲି । ଛ, ସାତ ପେଟକୁ ସେତିକି ଅଣ୍ଟିବ ? ଚକରା ମା' ଦି'ମାସର ଦୁଧଖିଆ ଛୁଆକୁ ଘେନି କା ଘରେ ପାଇଟି କରିବ ? ହରି ସାହୁ ଘରେ ବୁଝନ୍ତ କି ?''

''ମୁଁ କହୁଚି ଶୁଣ – ତମେ ତା ପିଲାଟିକି ଦେଖିଲେ ମୁଁ ତାକୁ କାହା ଘରେ କାମ ଧରାଇଦିଅନ୍ତି; ଆଉ ଚକରାକୁ କମାରଶାଳାରେ ଦିନ-ମଜୁରିରେ ଭର୍ତ୍ତି କରିଦିଅନ୍ତି ।''

''ମୁଁ ସେ ପିଲାକୁ ରଖିପାରିବି ଯେ ।''

''ଆଉ ଶିକରାକୁ ରାଇଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମାଟିବୁହାରେ ଲଗେଇଦେବି । ବାକି ସୁଲଭ, ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ, ଭଉଣୀ ଦିହେଁ ତମ ପାଖରେ ରହିବେ । ପିଲାକୁ ଦେଖିବେ । ତା ଶାଶୁକୁ ଏଥର ଖଣ୍ଡେ କମଳ

କିଣିଦେବି । ଶୁଣିଚ ହେ, ତମ 'ଅଳେଇଚ' ତମ କତିକି ପୁଅଟିଏ ପଠେଇଛନ୍ତି ।''

''ମତେ ମହନା ମା' ଆସି କହୁଥିଲା । ମୁଁ ତ ଖୋଜୁଥିଲି । ଆଲୋ ରେବ, ତୋର ଭାଇଟିଏ ଆସିଚି ।''

ରେବତୀ କୌତୂହଳୀ ହୋଇ କହିଲା, ''କୋଉଁ ଭାଇ ବୋଉ । ସେ ଯେ ମରି ଯାଇଥିଲା ?''

''ନା, ଆଉ ଗୋଟିଏ ।''

''କୁଆଡ଼େ ଥିଲା ? କିଣି ଆଣିଲୁ ? କେଉଁଠି ଅଛି ? କେବେ ଆସିବ ?''

''ରହ, ଯା ଖେଳ'' କହି ତାରାମଣି ରନ୍ଧାଘରକୁ ଗଲେ । ଚୁଲୀରୁ ଦୁଧହାଣ୍ଡିଟି ଓହ୍ଲାଇ ଗିଲାସେ ଦୁଧ ରାମ ହାତରେ ଦେଇ ନବୀନା ମା' କତିକି ପଠେଇ ଦେଲେ । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଜଗନ୍ନାଥ ବଟୁଆକୁ ଦିଓଟି ବଟିକା ଆଉ ପୁଳାଏ ମହୁ ଦେଇ କହିଲେ, ''କହିଦବୁ, ମହୁ, ଅଦାରସରେ ଗୋଟିଏ ସଞ୍ଜେ, ଗୋଟିଏ ସକାଳେ ଖଲି ଖାଇବ । ମୁଁ କାଲି ଦଶଟାକୁ ଯିବି । ତାକୁ ବିଛଣାରୁ ଉଠାଇବାକୁ ମନା କରିବୁ ।''

ତାରାମଣି ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ସକାଶେ ଜଳଖିଆ ପରଷି ବାରିକୁ ଶାଗ କେରାଏ ତୋଳି ଯାଇଥିଲେ । ହଠାତ୍ ଅପରିଚିତ ବାଳକଟିର କଣ୍ଠସ୍ୱର କର୍ଣ୍ଣରେ ବାଜିବାରୁ ଉଠିପଡ଼ି ଭିତରକୁ ଧାଇଁ ଆସିଲେ, ''ଆହା ! ଏଇ ପୁଅଟି !'' କହି କମ୍ପିତ କଳେବର ରଘୁକୁ ପାଖକୁ ଟାଣି ଆଣିଲେ । ରଘୁ ତାରାମଣିର ସ୍ନେହାଞ୍ଚଳ ଆଶ୍ରୟ କରି ମାତୃଶୋକ ପାସୋରିଲା । ତାରାମଣି ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ପୁତ୍ର ଯଦୁମଣି ଓ ନୀଳମଣିର ମୃତ୍ୟୁଶୋକ ପାସୋରିଲେ । ଆଉ ବେଶି ଖୁସି ହେଲା ରେବତୀ । ତା'ର ନାନୀ ଦିହେଁ ଶାଶୁଘରକୁ ଗଲାଦିନୁ ବସାରେ ସେ ଜାଣି ଏକୁଟିଆ । ରଘୁ, ରେବତୀ ଶୀଘ୍ର ପରସ୍ପରର ଅକୃତ୍ରିମ ଭାଇ ଭଉଣୀ ହୋଇଗଲେ ।

ଏହାର କିଛି ଦିନ ପରେ ଦିନେ ସରସ୍ୱତୀ 'ଅଳେଇଚ' ଘରକୁ ବୁଲି ଅଇଲେ । ''ଏ ଅଳେଇଚ, ମତେ ଦେଖି କିଆଁ ପଳେଇଚ ହେ ?'' କହି ସହାସ୍ୟବଦନା ସରସ୍ୱତୀ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲମୁଖୀ ତାରାମଣୀଙ୍କ ଖଟ ଉପରେ ବସି ପଡ଼ିଲେ । ରେବତୀ ମାଉସୀଙ୍କ ଦେହରେ ଲଥ କରି ନିଜର କ୍ଷୁଦ୍ର ଦେହଭାର ନିକ୍ଷେପ ପୂର୍ବକ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

''କି ରେ ରଘୁ, ଭଲ ଅଛୁ ବାପା ? – ଏହା ପଚାରିବା ମାତ୍ରେ ରଘୁ ଆନନ୍ଦ-ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ମନରେ 'ହଁ' କହି ବାବୁର ହାତ ଟାଣି ପିଣ୍ଡାକୁ ଚାଲିଗଲା । ଆଜି ତାଙ୍କ ଦୁଇଜଣଙ୍କର ଅନେକ ଦିନ ପରେ ଦେଖା । କେତେ କଥା ଅଛି, ନିର୍ଜନ ନ ହେଲେ କି ସେ ସବୁ କହିହେବ ! କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ନିର୍ଜ୍ଜନତା ଭଙ୍ଗ କରି ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା ସୀତା । ବାବୁ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲା, ''ଯା, ନା – ରେବ ସଙ୍ଗେ କଥା କହିବୁ, ତୋର ଆମଠି କ'ଣ ଅଛି ?''

''କ'ଣ କଥା କହିବ, ମୁଁ ଶୁଣିବି ।''

''ହଁ ତତେ ଶୁଣିବାକୁ ଦେବୁ, ଯା – ଚାଲିଯା ।''

''ଏତେ କାହିଁକି ତଡୁଚ ମ ? ଦେଖରେ ରଘୁ ।''

ରଘୁ କିନ୍ତୁ ବାବୁର ପକ୍ଷ ନେଇ କହିଲା – "ତୁ ଯା, ତୋ ସାଙ୍ଗ ସଙ୍ଗେ କଥା କହିବୁ, ଆମକୁ ବିରକତ କରୁଛୁ କିଆଁ ? ଆମେ କ'ଣ ତତେ ଡାକୁଚୁଁ ?" ଏ ଥର ସୀତାର ଅଭିମାନ ହେଲା । ସେ ମୁହଁ ଫୁଲାଇ କହିଲା, "ଇସ୍, ରେବଟା କାହିଁକି ମୋ ସାଙ୍ଗ ହେବ ମ ! ସେବ ତମ ସାଙ୍ଗ । ରଘୁ ଅଭିମାନିନୀକୁ ଆଦର କରି କହିଲା – "ହଉ ହଉ, ତୁ ଆମ ସାଙ୍ଗ; କିନ୍ତୁ ତୁ ଯେ ଖଣ୍ଡିଆଦାନ୍ତୀ ।" ସୀତା ଅଧିକତର ଅଭିମାନ ଓ ରାଗରେ କହିଲା – "ରହ ରେ ରଘୁ, ତେତେ ଦେଖିବି ।" ତାହାର ବଡ଼ ବଡ଼ ଆଖିଯୋଡ଼ିକ ଅଶ୍ରୁରେ ଛଳଛଳ ହୋଇଗଲା । ରଘୁ ସ୍ନେହାଦରବ୍ୟଞ୍ଜକ ସ୍ୱରରେ ଅଭିମାନିନୀକୁ ଶାନ୍ତ କରି କହିଲା – "ଗେଲରେ କହିଲି ପରା, ତୁ ତ ସୁନାଲାଖୀ ।" ସୀତା ତହୁଁ ଆଶ୍ୱସ୍ତା ହେଲା ।

ଘର ଭିତରେ ତାରାମଣି ଓ ସରସ୍ୱତୀ ସୁଖ ଦୁଃଖର ଅନେକ କଥା ପକାଇଲେ । କଥା ପଡୁ ପଡୁ ତାରାମଣି କହିଲେ – "ତମେ ତ ଜାଣ ଅଳେଇଚ, ଯଦୁନନା କିମିତି ଗରିବଗୁରୁବାଙ୍କୁ ବିନା ପଇସାରେ ଓଷଦ ଦିଅନ୍ତି ? ତାଙ୍କଠାରେ ବାରଣ ଅବାରଣ ନାହିଁ । ସେ ଦିନ ଦୁଲେଇ ହାଡ଼ିଆଣୀକି ଜର ହେଇଥିଲା । ତା ଘରକୁ ଯାଇ ତାକୁ ଛୁଇଁ ଓଷଦ ଦେଇ ଆସିଲେ । ଘରକୁ ଅଇଲାକୁ ସଞ୍ଜ ହୋଇଥିଲା । ମୁଁ କହିଲି, 'ହାଡ଼ିଆଣୀକି ଚୁଇଁଲ, ଗାଧୁଅ ।' ସେ ଟିକିଏ ହସିଦେଇ କହିଲେ, 'ମଣିଷକୁ ଛୁଇଁଲେ ଯଦି ମଣିଷ ଛୁଆଁ ହେଉଥାନ୍ତେ, ପୃଥ୍ୱୀ ରହନ୍ତା ନାହିଁ । ମୁଁ ଚିକିତ୍ସକ, ମୋ ପାଖରେ ହାଡ଼ୀ ପାଣ କ'ଣ ? ଏଥର ତାଙ୍କ ଭାଇନା ଆସି କେତେ ଗାଳିଦେଇ ଯାଇଚନ୍ତି । କହିଲେ, 'ମାଣେ ଦି'ମାଣ ଜମି କର । କୋଠାବାଡ଼ି କର । କବିରାଜୀ କଲୁ, ଏତେ ପଇସା କମେଇଲୁ, ସବୁ ପର ପିଛାରେ ସାରୁଚୁ ।' ଭାଇଙ୍କି ପରା ସେ କହିଲେ, 'ମୋର ତିନିଟା ଝିଅରୁ ଦି'ଟା ବାହା ଦେଲିଣି; ସାନଟିକି ଉଠେଇ ଦେଲେ ତ ପାଇଟି ସଇଲା । ହାତ ଗୋଡ଼ ଥିବାଯାଏ ଖାଇବୁଁ, ଖୁଆଇବୁଁ ।"

"ଏମିତି କଲେ ବୁଢ଼ା କାଳକୁ କ'ଣ କରିବ ? ମୁଁ ଦେଖୁଚି, ତମେ ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗକୁ ଯୋଡ଼ି ମିଳିଚ । ଏମିତି କର ନା – ଦି'ପଇସା ଆଗକୁ ସଞ୍ଚି ରଖ ।"

'ଯଦି ଆଜି ମରିଯିବୁଁ, ପଇସା ଭୂତ ଖାଇବ ତ ! ତା' ଅପେକ୍ଷା ସେ କହନ୍ତି, 'ଏମିତି ସଞ୍ଚିବି, କେହି ଚୋରି ଦଗାବାଜି କରି ନେବେ ନାହିଁ । ସୁଧ ମୂଳ କଷି ନେବି ।' ଭାଇନା କହିଲେ, 'କୋଉଠି ଜମା କରୁଚୁ ?' ଯଦୁନନା କହିଲେ, ଠାକୁରଙ୍କ କତିରେ; ତାଙ୍କ ଗନ୍ତାଘରୁ କିଏ କାଢ଼ିନେବ ?' ତାଙ୍କୁ କିଏ ବୁଝାଇବ ।"

ସରସ୍ୱତୀ ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ କହିଲେ, 'ସେଇଆଙ୍କୁ କହନ୍ତି ମହତ । ଭଉଣୀ, ତମର ବଡ଼ ଭାଗ୍ୟ – ଗୋଟିଏ ଦେବତା ପାଇଚ । ଦେବୀ ନ ହୋଇଥିଲେ କି ଦେବତାର ସଙ୍ଗିନୀ ହେଇଥାନ୍ତ ?"

ତାରାମଣି ଧୀରେ କହିଲେ, 'ହଁ ଭଉଣୀ, ସେ ଦେବତା ! କିନ୍ତୁ ମୁଁ ତାଙ୍କ ଗୋଡ଼ତଳକୁ ସରି ନୁହେଁ । ଦଶବର୍ଷ ବେଳେ ବିଭା ହୋଇ ଆସିଥିଲି । ସେ ବର୍ଷ ମୋ ନନା ମରିଗଲେ । ଶାଶୁଙ୍କ ବାରଣ ନ ମାନି ମତେ ସେ ନିଜେ ପରିଶ୍ରମ କରି ଓଡ଼ିଆ ପଢ଼େଇଲେ । ଶାଶୁ କେତେ ମନା କଲେ, ଭୟ ଦେଖାଇଲେ; କହିଲେ – 'ଅକାର୍ଯ୍ୟ କରୁଚୁ ।' ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ, କହିଲେ ପରା 'ଭାତ ରାନ୍ଧି ପାରିଲେ ତମ ବୋହୂର ପାଇଟି ସରିବ ନାହିଁ । ମୁଁ ତାକୁ ମଣିଷ କରି ଗଢ଼ିବି ।'

ଶାଶୁ ଚିଡ଼ିକରି କହିଥିଲେ – 'ମଣିଷ ଗଢୁଛୁ କି ମାଙ୍କଡ଼ ଗଢୁଛୁ ଗଢୁଥା ।' ବଡ଼ ଯାଆଙ୍କର କେତେ ଥଟ୍ଟା ପରିହାସ ଶୁଣିଚି ।''

''କହିବା ଲୋକ ବଡ଼ ନୁହେଁ – ସହିବା ଲୋକ ବଡ଼ ।''

ସନ୍ଧ୍ୟାକୁ ସରସ୍ୱତୀ, ବାବୁ ଓ ସୀତା ଚାଲିଗଲେ । ରଘୁ ଲଜ୍ଜା-ସଂକୋଚ-ଜଡ଼ିତଭାବରେ ଅଧୁଲି ଯୋଡ଼ିଏ ଓ ଦଶଟଙ୍କାର ଖଣ୍ଡିଏ ନୋଟ ତାରାମଣିଙ୍କ ହାତରେ ଗୁଞ୍ଜିଦେଇ ଧୀର ସ୍ୱରରେ କହିଲା – ''ସାଆନ୍ତାଣୀ ସୀତା ଓ ବାବୁ ଦେଇଚନ୍ତି ।''

ତାରାମଣି ସିନ୍ଦୁକ ଫିଟାଇ ଥୋଉ ଥୋଉ ଭାବିଲେ – କିଏ କହେ ତୁ, ଅଶିକ୍ଷିତ ? ତୋର ତ ସଂସାରଯାକ ବନ୍ଧୁ ! ଛେଉଣ୍ଡ ପିଲାଟିକି ମହାପ୍ରଭୁ ଏହିପରିକ ଚାହିଁଥାନ୍ତୁ ।

ଚତୁର୍ଥ ଅଧ୍ୟାୟ

ଦିନ ଦି'ପହର । ପୋଖରୀ ତୁଠ କତି ଚେକା ମାଙ୍କଡ଼ ପଥର ଉପରେ ବସି ଗିନାଏ ହଳଦି ଓ ସୋରିଷତେଲ ନିଜ ଗୋଡ଼ ହାତରେ ମାଲିସ୍ କରୁ କରୁ ଚମ୍ପାବୋଉ ଧରମୀ ଆଈକି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟକରି କହିଲା – ''କିଲୋ ନାନି, ଦିନ ଦି'ପହର ବେଳେ ଶାଗ କେରାକ ସକାଶେ ଏ ପଟ ସେ ପଟ ହଉଚୁ, କ'ଣ ରୋଷେଇ ବାସ ସରି ନାହିଁ ?''

''କାହୁଁ ସରିବ ଲୋ ମା ! ଗରିବର ଦୁଃଖ କଥା ଭଲା ପଚାରୁଚୁ । ମୋର ତ 'ଅଇରି ଖପରା ବଇରି ବାଆ' । ବେଳ ବାର ଘଡ଼ିକି ତାଙ୍କ ଘରେ ପାଇଟି ସାରିଲେ ତେବେ ମତେ ଛୁଟି; ପୁଣି ଖାଆଣ ପିଆଣ କଥା କିଏ ପଚାରେ ? ଘଣ୍ଟାରେ ତିନିଟା ନ ବାଜୁଣୁ ହାଜର ହବା କଥା । ଖଟି ଖଟି ହାଡ଼ରୁ ମାଉଁସ ଝଡୁଚି ! ଟଙ୍କା ଚାରିଟାକୁ କିଏ ଏତେ ଖଟିବଲୋ ? ସେଥିରେ ପୁଣି ସାଆନ୍ତାଣୀର ଆମର ନିତି କଟର କଟର । ତା'ଢାଳାରେ ମାସକୁ କୋଡ଼ିଏ ଚାକର ବାହାରୁଛନ୍ତି । ମୁଁ ବୋଲି ତିନି ବର୍ଷ ବିତେଇଲିଣି । ତୋର ଭାଗ୍ୟ ଭାରି ଭଲ ଲୋ ।''

ଚମ୍ପାବୋଉ ମୁରୁକି ହସା ଦେଇ ଅଣ୍ଟାଏ ପାଣିକି ଓହ୍ଲାଇ ଯାଇ ପଥର ଉପରେ ଗୋଡ଼ ଥୋଇ ଘଷୁ ଘଷୁ କହିଲା – ''ସତ କହିଚୁ ଲୋ ନାନି, ଆମ ସାଆନ୍ତାଣୀ ପରା ହୀରାଟିଏ । ମୋ ଦି'ହାତିରେ କଷ୍ଟ ବୋଲି କ'ଣ ଜାଣେ ନା । ସେଇକ୍ଷଣି ଗାଳି ଦେବେ, ସେଇକ୍ଷଣି ପିଠି ଆଉଁଷିବେ । ଚଢ଼େଇ ଛୁଆଟିର ପେଟବଥା ଜାଣିବେ । ଇମିତି ମଣିଷ କୋଟିକରେ ଗୋଟିଏ ।''

ଅପିଆ ମା' ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ଦାନ୍ତକାଠି ଚୋବାଉ ଚୋବଉ ଯେଉଁ ପାଣିରେ କୁଳି କଲା, ସେଇଠି ଛେପ ଖଙ୍କାର ମେଞ୍ଚାଏ ପକାଇ ଦେଇ ପୁଣି କଙ୍କେ ପାଟିରେ ଘେନୁ ଘେନୁ ଚମ୍ପାବୋଉକୁ ଚାହିଁ କହିଲା – ''ତୋ ସାଆନ୍ତ ଝିଅ ସିତିଆ ନାଗି ପରା ବର ଘର ହେଇଚି ? କେଉଁଠି, ଶୁଣେ ?''

''କ'ଣ କହିବି ଲୋ ସେ କଥା ! ତାଙ୍କୁ ଏକା ସାଜେ । ଏ ଦଶ ବର୍ଷର ଛୁଆଟା ବର କରିଚନ୍ତି ବାଷଠି ବର୍ଷର ବୁଢ଼ା ବୃନ୍ଦାବନକୁ – ଭୁବନେଶ୍ୱର ଆଡ଼େ । ପୁଅକୁ ହଉ ହଉ ବାପକୁ ହବା କଥା ହେଲା ।''

ଏଥର ସ୍ତ୍ରୀଲୋକେ ମେଳ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ପ୍ରାୟ କୋଡ଼ିଏ ଜଣ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ – ବୃଦ୍ଧା, ମଧ୍ୟବୟସୀ, ଯୁବତୀ, ବାଳିକା, ଅଧିକାଂଶ ହାଟୁଆକୂଳର । ଜଣେ ଦୁଇଜଣ ମାହାନ୍ତିଆଣୀ ମିଶି ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ସଭା ବସିଗଲା । କିଏ ବେକେ ପାଣିରେ, କିଏ ଅଣ୍ଟାଏ ପାଣିରେ, କିଏ କୂଳରେ, କିଏ ତୁଠରେ ନାନା ଅପରିଷ୍କୃତ ବସ୍ତ୍ରାଦି ଧୋଉଚନ୍ତି, କେହି କେହି ଦାନ୍ତ ଘଷୁଚନ୍ତି, ଜଣେ ଦି'ଜଣ ପିତଳ ଓ ରସଖଡୁ ମୁଠା ମାଜିବାରେ ଲାଗିଚନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସମସ୍ତଙ୍କ କାନ ଚମ୍ପାବୋଉ କଥାରେ ତାହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବର୍ଣ୍ଣ ଯେପରି ମାଧୁରୀପୂର୍ଣ୍ଣ । ବକ୍ତୃତା କରୁ କରୁ ଚମ୍ପାବୋଉକୁ ପ୍ରାୟ ଦି'ଟା ବାଜିଗଲା । ବକ୍ତୃତାର ସାରାଂଶ ଏହିପରି –

ତା'ସାଆନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ଅସଲ ଘର ଭୁବନେଶ୍ୱର ଆଡ଼େ । ପିତାଙ୍କ ନାମ ଶଶିଶେଖର ଶତପଥୀ । ଶତପଥୀଙ୍କ ସଂସାର ଅତି ଦରିଦ୍ର ଥିଲା । ଅନ୍ନ ବସ୍ତ୍ର ଅଭାବରେ କେବଳ ଗୁଡ଼ାଏ ଶ୍ଳୋକ ମୁଖସ୍ଥ କରି ଏ ଦୁଆର, ସେ ଦୁଆର ବୁଲି ତାଙ୍କ ପେଟ ପୂରିଲା ନାହିଁ । ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ମଧ ଶିଶୁପୁତ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ଓ କନ୍ୟା ଲବଣୀକୁ ରଖି ଇହଧାମ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଗଲେ । ପ୍ରୌଢ଼ ଶତପଥୀଏ ଟଙ୍କା ଅଭାବରେ ଦଶ ବର୍ଷର ନୂଆ ବୋହୂଟିଏ ଆଣି ପାରିଲେ ନାହିଁ – ମନଦୁଃଖ ମନରେ ମାରି ରହିଲେ । ଲବଣୀର ବିବାହ ବୟସ ହେଲା । ଶତପଥୀ କନ୍ୟାପଣରେ ପଚାଶ ଟଙ୍କା ପାଇ ଦୋକାନ କରି ବସିଲେ । ଦୋକାନ କରୁ କରୁ ହାତରେ ଦି' ପଇସା ହେଲା । ତହୁଁ ବାପ ପୁଅ କଟକ ବାହାରି ଆସି ଧାନ ଚାଉଳ ଦଣ୍ଡିଦାରି ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପ୍ରସନ୍ନ ହେଲେ – ହାତରେ କିଛି ଟଙ୍କା ହେଲା । ଅତି କଷ୍ଟରେ ଚଳି ସେ କଟକରେ ଦୋକାନଟିଏ ବସାଇଲେ । ଏହିପରି କରୁ କରୁ ବୁଦ୍ଧିବଳରେ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଜମିବାଡ଼ି ଓ କାଠ କାରବାର ଆରମ୍ଭ କଲେ । ମହାନଦୀକୂଳରେ କୋଠା ତିଆରି ହେଲା । ତା'ପରେ ସେ ଧନୀ ଝିଅ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କୁ ଗୁଡ଼ିଏ ପଣ ଘେନି ବିଭା କଲେ । କହନ୍ତି, ସ୍ତ୍ରୀ ପାଦରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ । ସତକୁ ସତ, ସରସ୍ୱତୀ ଘରେ ଗୋଡ଼ ଦେଲା ମାତ୍ରେ କାହୁଁ କାହୁଁ ଧନ ମାଡ଼ି ଆସିଲା । କାଳକ୍ରମେ ସାବିତ୍ରୀ ସାରଳାର ଜନ୍ମ ହେଲା । ପୁଅ ନ ହେବାରୁ ସରସ୍ୱତୀ ନାନା ବାର ବ୍ରତ ଓ ପୂଜା ମାନସିକ କଲେ । ଶେଷକୁ ଠାକୁରେ ଦୟା କରି ଆଠ ବର୍ଷ ପରେ ପୁଅଟିଏ ଦେଲେ । ସେହି ବର୍ଷ ପିତେଇ ବୁଢ଼ୀ ଆସି ତାଙ୍କ ଘରେ ରହିଲା ।

କିନ୍ତୁ 'ଯେତେ ମାଠିବୁ ମାଠ, ସେହି ଦରପୋଡ଼ା କାଠ' – ସମ୍ପତ୍ତି ନ ଥିଲାବେଳେ ଚଉଧୁରୀଏ ଯେମିତି ଚଳୁଥିଲେ, ଆଜି ମଧ ସେହିତା । ପଇସା-ପଟରକୁ ତାଙ୍କର ବଡ଼ ଆଖି ମୋଟ ଖଦି ଛଡ଼ା ବିଲାତି ଧୋତି, କି ସରୁ ଚାଦର କେବେ ପିନ୍ଧନ୍ତି ନାହିଁ, ସୋରିଷତେଲ ନେଡ଼ିଏ ଛଡ଼ା ସାବିନି ଦି'ଆଖିରେ ଦେଖିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଗୁମାସ୍ତା ଚାରି ଜଣ – ହୃଷିକେଶିଆ, ସତିଆ, ଦୀନା, ବିଚିତ୍ରା । ତାଙ୍କ ଭିତରୁ କେହି କେବେ ଧୋବ ଲୁଗାଖଣ୍ଡେ ପିନ୍ଧି ଆସିଲେ ସେ ଦିନ ତୁଚ୍ଛାକୁ ତା'ଉପରେ ସେ ଗରଗର ଖରଖର ହୁଅନ୍ତି । ଚାକର ଚାକରାଣୀଙ୍କୁ ତ ଦି'ଆଖିରେ ଦେଖିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । "କିଆଁ, ଖଦିଟା ପିନ୍ଧିଲେ ଯେଉଁ ମଣିଷ, ଦଶହାତ ଲମ୍ବ, ପାଞ୍ଚ ହାତ ଓସାର ଧୋବଧାଉଳିଆ ପିନ୍ଧିଲେ ବି ସେଇ ମଣିଷ । ଆମେ ଓଡ଼ିଆ, ଆମର ଏ କ'ଣ – ଗୋଟାଏ କୋଟ୍, କାମିଜ୍, କୁଞ୍ଚଫେର !" ତାଙ୍କ ଆଗରେ ଚାକର ଚାକରାଣୀ ପାଟି ଫିଟାନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଘଡ଼ିକ ଘରେ ଥିଲେ ସବୁଆଡ଼ ତୁନ୍ ତାନ୍ ଥାଏ । ଛୁଞ୍ଚିଟିଏ ପଡ଼ିଲେ ଶବଦ ହେବ । ଭାରିଯା ଆଉ ପିଲାଏ ତାଙ୍କୁ ହାତେ ଡରିଥାନ୍ତି । ସାଆନ୍ତେ ଭଲ ଖିଆ ପିଆ ଦେଖିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଖଡ଼ା ସନ୍ତୁଳା, ଶାଗ ଦିକେରା ଖରଡ଼ା ହେଲେ, ଟିକେ ମୁଗପଇଡଟା, ଟିକେ ସାରୁ ଶୁଖୁଆ ବେସରଟା ହେଲେ ତାଙ୍କର ଭାରି ଆନନ୍ଦ; କିନ୍ତୁ ସାଆନ୍ତାଣୀ ଓ ପିଲାଏ ତା'ଦେଇ ଭାତ ଘେନି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଖିଆ ପିଆ ଘେନି ପ୍ରାୟ ପ୍ରତିଦିନ ସାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କି ଟିକେ ବୋଲଣା ବାଜେ । ତାଙ୍କ ଛାତି ବି ପଥର ହେଲାଣି । ସେ ହସି ହସି ଉଡ଼େଇ ଦିଅନ୍ତି । ପିନ୍ଧାପିନ୍ଧିରେ ଆଖି ପଡ଼ିଗଲେ ବୁଢ଼ା ଥରେ ଥରେ ଚିଡ଼ି ଉଠନ୍ତି । ମାଣିଆବନ୍ଧୀ, ବିଲାତି ମଖମଲ ଧଡ଼ି, ପାଟ ପୀତାମ୍ବର ଅନ୍ୟ କେହି ପିନ୍ଧିବା ଦୂରେ ଥାଉ, ପୂଣ୍ୟ ପର୍ବ ହେଲେ ଅକାଳେ ସକାଳେ ସାଆନ୍ତାଣୀ ଆଉ ସୀତିଆ ଲୁଚି ଛପି ପିନ୍ଧନ୍ତି । ଦାନ ଧ୍ୟାନ ବାର ବ୍ରତ ସବୁ ଲୁଚେଇ ଲୁଚେଇ ହୁଏ; କିନ୍ତୁ ସାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କର ବଡ଼ କଅଁଳ ମନଟି । ବୁଢ଼ା ମହାଜନି କରନ୍ତି । ଅନେକ ଗହଣା ବନ୍ଧକ ରଖନ୍ତି । ଲୋକେ ଆସି ହାରି ଗୁହାରି କଲେ, ସାଆନ୍ତାଣୀ କତିରେ କାନ୍ଦିଲେ ସାଆନ୍ତାଣୀ ଦୁଃଖ ସହି ନ ପାରି ଗୁପତେ ଗୁପତେ ହାତରୁ ସୁଧ ଦେଇ ମୁକୁଳେଇ ଦିଅନ୍ତି । ସଭିଏଁ ତାଙ୍କରି ଗୁଣରେ ବଶ । ନୋହିଲେ୍ ଚଉଧୁରୀଙ୍କୁ କେହି ଭଲ ପାଇବା ଦୂରେ ଥାଉ, ତାଙ୍କ ନାଁ ଧରିଲେ ସେ ଦିନ ଭାତ ମିଳିବା କଷ୍ଟ ।

ଭିତରେ ତ ଇମିତି; କିନ୍ତୁ ବାହାର ବେଶଟି ବେଶ୍ ଅଛି । ନିତି ତିନି ସନ୍ଧ୍ୟା ପୂଜା ନ କଲେ ସେ ପାଣି ଛୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । କପାଳରେ, ଛାତିରେ ପଟାଏ ପଟାଏ ଚନ୍ଦନ ତିଳକ କାଟିଥାନ୍ତି; କଥା ପଦକେ 'ହରି ଶିବ' । ତଣ୍ଟି ଚିପି, ଅଧୀନର ଦାନା କାଟି ଅନାଥ ଛେଉଣ୍ଡଙ୍କ ଜମି ମାଣେ ହେଉ ପଛେ, ଚକ୍ରବାଡ଼ି ପକାଇ ଉଡ଼େଇ ନବାଟି ସେ ଭଲ କରି ଜାଣନ୍ତି ।

ଚଉଧୁରୀଏ ବଡ଼ ଝିଅକୁ ବିଭା ଦେଇଛନ୍ତି ମାହାଙ୍ଗାରେ । ବରଟି ଦୋଜେଇ – ବୟସ ହୋଇଥିଲା ଦି'କୋଡ଼ି । ଟଙ୍କା ତିନିଶ ପଣି ଦେଇ ଦିବ୍ୟସୁନ୍ଦର ଝିଅଟି ବୋହୂ କରିନେଲେ । ସୁଖ ବୋଲି ସାବିତ୍ରୀ କିଛି ଜାଣି ନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଘରେ ଖିଆ ପିଆ ନିଅଣ୍ଟ ନାହିଁ – ପାଞ୍ଚ ପଚିଶ ବାଲା; ହେଲେ ଶାଶୁବୋହୂଟିକି ଦେଖିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ବଡ଼ଲୋକ ଘର ଝିଅ, କେତେ ସୁଖରେ ବଢ଼ିଥିଲା । ସେଠି ତା'ର ପଣତ କାନିରେ ଲୁହ ପୋଛୁ ପୋଛୁ ଦିନ ଯାଏ । ତହିଁରେ ପୁଣି ବୋଝ ଉପରେ ନଳିତା ବିଡ଼ା – ସଉତୁଣୀର ତିନିଟା ପୁଅ । ଦିବାରାତ୍ର ସାବତ ମା'ର ଦୋଷ ଖୋଜି ଖୋଜି ବୁଲି ଗୋସେଇଁ ମାଆକୁ ଜଣେଇବା ତାଙ୍କ ପାଇଟି । ବୋହୂ ପିଠି ସକାଶେ ଶାଶୁଙ୍କର ଖଡ଼ୁମୁଠା ଝଣ ଝଣ ବାଜି ଉଠେ । ଦୋଷରେ ଅଦୋଷରେ ଗାଳି ମାଡ଼ । ସ୍ୱାମୀ ତ କିଛି ବୁଝନ୍ତି ନାହିଁ । ମା'ସାଆନ୍ତାଣୀ ଝିଅକୁ ଘରକୁ ଆଣିବାକୁ ମନ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଭୟରେ ଆଣି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ''ଦେଲୁଁ ନାରୀ, ହେଲୁଁ ପାରି, ପୁଣି ଝିଅ ଆଣିବ କ'ଣ ?'' ଏହାକହି ସାଆନ୍ତେ ଭଙ୍ଗାନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ମା' ମନ ମାନେ ନାହିଁ । ସେଥର ସାବୀର ପିଲା ହେଲାବେଳେ ଆଣିଥିଲେ ଯେ, ଲୁଗାପଟା ନିରସ ହେଲା, ବେଭାରଟା ଭଲ ହେଲା ନାହିଁ – ଏହିପରି ଗୁଡ଼ାଏ ମିଛ କହି ତାଙ୍କ ଶାଶୂ ବୋହୂର ଚଉଦ ପୁରୁଷ ଜୀଅନ୍ତା ଯମପୁରୀକୁ ପଠେଇଥିଲେ । ଭୟରେ ସାବୀ ଆଉ ସେ ଦିନୁ ବାପଘର ଆସିବା ମନ କରେ ନାହିଁ । ସାଆନ୍ତେ ଜଣା ଲୋକ ନୁହନ୍ତି । ଏ କଥା ଖବର ପାଇ ସେହିଦିନୁ ଆଉ ଝିଅକୁ 'ଶାଶୁଘରୁ ଆଣିବି ନାହିଁ' ବୋଲି କଣ୍ଟ କରି ବସିଚନ୍ତି । ସାଆନ୍ତାଣୀ

କାନ୍ଦିଲେ, ବୋବେଇଲେ ସେ କହନ୍ତି – ''ଏତେ ଖରଚ କରି ଯଶ ନାହିଁ । ମୁଁ ଆଉ ସେ ଝିଅ ମୁହଁ ଚାହିଁବି ନାହିଁ ।''

ସୁଖରେ ଅଛି ସାରଳା; ଜଗନ୍ନାଥ କବିରାଜଙ୍କ ପୁତୁରା କାହ୍ନୁଚରଣକୁ ବାହା ହୋଇଚି । ଟୋକାଟିର ବୟସ ଅଳ୍ପ – ବେଶ୍ ସୁନ୍ଦର । ଧନୀ ନୁହେଁ; କିନ୍ତୁ ପଚାଶ ଷାଠିଏ ଟଙ୍କାରେ କୋଉଁ ସ୍କୁଲ୍‌ରେ କାମ କରେ । ହେଲେ, ଜୁଆଁଇ ଶଶୁରଙ୍କର ଥରେ ବେଶ୍ ଦି'ପଟା ଲାଗିଯାଇଚି । ସାରଳା, ତାଙ୍କ ଜୁଆଇଁ, ଆଉ ପିଲା ଚାରିଟି – ସମସ୍ତେ ଏଠିକି ଆସିଥିଲେ । ପନ୍ଦର ଦିନ ରହିଛନ୍ତି କି ନାହିଁ, ସାଆନ୍ତେ 'ବଡ଼ ଖରଚ ହଉଚି ! ବାପଘରକୁ ଆସିବ ବୋଲି ପିଲା ପରିବାର ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନେଇ ଆସିବ – ଏ କେଉଁ ଗାଁ କଥା ?' ଏମିତି କହି ସାଆନ୍ତାଣୀ ସଙ୍ଗେ କଳିଆ ଲଗେଇଲେ । କଥା କାନକୁ ଦି'କାନ ହେଲା । ଝିଅ ଜୁଆଇଁ ସମସ୍ତେ ଜାଣିଲେ । ଶେଷକୁ ଶଶୁର ଜୁଆଇଁଙ୍କର ଆଚ୍ଛା କଳିଆଟିଏ ହୋଇଗଲା । ସେହିଦିନୁ ସାରଳା ବାପଘର ଏରୁଣ୍ଡି ବନ୍ଧ ମାଡ଼ନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଏଥର ସୀତିଆ ଲାଗି ବର କରିଚନ୍ତି ବୃନ୍ଦାବନକୁ । ପାକଲା ବୁଢ଼ା – ବୟସ ଷାଠିଏ ଆଖପାଖ । କେଉଁ କାଳୁ ଭାର୍ଯ୍ୟା ମରିଥିଲା, ପୁଅପାଇଁ କନିଆଁ ଠିକଣା କରି ଆସିଥିଲେ । ବୋହୂ କରିବେ କ'ଣ, ଦି'ଗୁଣା ପଣ ଦେଇ ନିଜ ସକାଶେ କରି ବସିଲେ ।

ଅବଶ୍ୟ ଏଥିରେ ଅନେକ ଅତିରଞ୍ଜିତ କଥା ଥିଲା । ତଥାପି ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଖୁବ୍ ଥୋଡ଼ାଏ ହସ ହୋଇଗଲା । ''ବେଳ ଉଛୁର ହେଉଚି, ଅନ୍ୟଦିନ ଆଉ ବାକି କଥା କହିବି'' କହି ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନଙ୍କର ଟିପା ଟିପ୍ପଣୀ ପ୍ରତି ମନୋଯୋଗ ନ କରି ଓଦା ଲୁଗା ଚିପୁଡ଼ି ଚମ୍ପାବୋଉ ଘରକୁ ବାହରି ଗଲା । ସାଆନ୍ତ ପରିବାର ବିଷୟରେ ନାନା ଚର୍ଚ୍ଚା କରୁ କରୁ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ମାନେ ଯେଝା ଘରକୁ ଗଲେ ।

ପରଦିନ ରଘୁ ସକାଳୁ ଉଠି ସାଆନ୍ତ ଘର ଅଭିମୁଖରେ ଯାତ୍ରା କଲେ । ଆଜି ସମସ୍ତ ଆକାଶ ମେଘାଚ୍ଛନ୍ନ । ବୃକ୍ଷ ଲତା ପତ୍ରର କୋମଳ ମର୍ମର ସହିତ ଅଳ୍ପ ଅଳ୍ପ ବାରିପାତର ଶବ୍ଦ ମିଶିଯାଇଛି । ବେଳ ପ୍ରାୟ ସାତ ଘଡ଼ି; କିନ୍ତୁ ଖରାର ଦେଖା ନାହିଁ – ବଡ଼ି ପାହାନ୍ତା ପରି ଜଣାଯାଉଛି ।

''ବାପା, ବର୍ଷରେ ତିନ୍ତ ନା, ଛତା ଘେନି ଯାଅ'' – ଏହା କହିଦେଇ ତାରାମଣି ହରିଚନ୍ଦ୍ରର ଉତ୍ସବ ଆୟୋଜନରେ ଲାଗିଗଲେ ।

ସାଆନ୍ତ ଘରେ ଆଜି ଉତ୍ସବର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆୟୋଜନ । ଗୃହ-ପ୍ରାଙ୍ଗଣରେ ତାଳପତ୍ର ପୋଥି ହାତରେ ଘେନି ମଝିରେ ବସିଛନ୍ତି ପୁରୋହିତ ବାମଦେବ । ବୃଦ୍ଧା ପିତେଇ ନାନୀ ଓ ସରସ୍ୱତୀ ଭକ୍ତିଗଦ୍‌ଗଦ ଚିତ୍ତରେ ପୋଥି ଶୁଣୁଛନ୍ତି । ବାବୁ, ସୀତା ଓ ରଘୁ ନିକଟରେ ଠିଆ ହୋଇ ସ୍ଥିର ମନରେ ପୋଥି ବୋଲା ଶୁଣୁଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ଭୋଗର ସମାଲୋଚନା ମଧ୍ୟ ହେଉଛି ।

ଅନେକ ପ୍ରକାର ପିଠା, ଖଜା, ମଣ୍ଡା, କାକରା, କଦଳୀ, ନଡ଼ିଆ ଇତ୍ୟାଦି ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ ସଜ୍ଜିତ । ସୀତା ଅତି ଧୀରେ ରଘୁକୁ କହିଲା – ''ଆଜି ଏଠି ରହିବୁ ? ରଘୁ ମୁଣ୍ଡ ଟୁଙ୍ଗାରି ଦେଲା । ପୋଥି ବୋଲା ଶେଷ ହେଲା । ଭୋଗ ବଣ୍ଟାଗଲା । ପିଲା ତିନିଜଣ ଖାଉ ଖାଉ ଦାଣ୍ଡକୁ

ଗଲେ । ଦାଣ୍ଡରେ ଦେଖିଲେ – କଦଳୀ, ନଡ଼ିଆ, ଛେନା, ଦହି ଇତ୍ୟାଦି ଭାର ନେଇ ଚାରିଜଣ ଭାରୁଆ ସଦର ଦୁଆର ନିକଟରେ ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି । ରଘୁ କୌତୂହଳୀ ହୋଇ ପଚାରିଲା – ''ଏମାନେ କୋଉଁଠୁ ଆସିଚନ୍ତି ?''

''ସଦେଇ ଚଉଧୁରୀ ଘରୁ'' – ଏହା କହି ବାବୁ କାନେ କାନେ ଅତି ଧୀରେ କହିଲା, ''ଶୁଣିନାହୁଁ, ଆମ ସୀତାର ସେଠେଇଁ ବରଘର ହବ । ବୃନ୍ଦାବନ ଚଉଧୁରୀ ।

ସୀତା ବାଳକଦ୍ୱୟଙ୍କ କଥା ଶେଷ ନ ହେଉଣୁ ଘର ଭିତରକୁ ଚାଲିଗଲା । ବାବୁ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁ କରୁ ରଘୁକୁ ଟାଣି ନେଇ କଚେରି ବୁଲିଗଲା; କିନ୍ତୁ ରଘୁ ଆଜି ଆଗ ପରି ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଭାବରେ ତା' ସହିତ ଖେଳିପାରିଲା ନାହିଁ । କାହିଁକି ଅଜ୍ଞାତ ଦୁଃଖର ବେଦନାରେ ତାହାର କ୍ଷୁଦ୍ର ପ୍ରାଣଟି କାନ୍ଦି ଉଠିଲା !

ରଘୁ ସୀତାର କଥା ରକ୍ଷା ନ କରି ଘରକୁ ଫେରିଗଲା । ସୀତା ଆଉଥରେ ଦାଣ୍ଡକୁ ଆସି ଦେଖିଲା, ରଘୁ ନାହିଁ । ସେ ମଧ ଦୁଃଖିତ ହେଲା । ରଘୁ ତାହାକୁ ଆଶା ଦେଇ ନିରାଶ କରି ଚାଲିଗଲା – ଏହି କଥା ତା ମନକୁ ବାଧିଲା । ସେ ରଘୁ ପାଇଁ ଅନେକ ପଦାର୍ଥ ସଞ୍ଚି ରଖିଥିଲା; କିନ୍ତୁ ସେ ସବୁ ନ ନେଇ ରଘୁ ଚାଲିଗଲା । ଦୀର୍ଘ ଚାରିବର୍ଷ ମଧରେ ରଘୁଠାରୁ ଏପରି ବ୍ୟବହାର ସେ କେବେ ହେଁ ପାଇନାହିଁ । ଉତ୍ସବ ଆନନ୍ଦ ଆଉ ତାକୁ ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ପିଠା–ପଣାରେ କେତେ ଶରଧାରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲା । ସବୁରେ ନିରାଶ ହୋଇ ସୀତା ନୀରବରେ ଘରକୋଣରେ ବସି ରହିଲା ।

ଆକାଶ ଅନ୍ଧକାର; କିନ୍ତୁ ମେଘ ଆଡୁଆଳକୁ ଅସଂଖ୍ୟ ତାରକା ସୁନାଖଣ୍ଡ ପରି ଜକ ଜକ ଦିଶୁଛନ୍ତି । ଦୂର ଆମ୍ବତୋଟାରେ ଦଳେ ଦଳେ ଜୁଳୁଜୁଳିଆ ପୋକ ଝକ ଝକ ଜଳୁଛନ୍ତି । ଧୀରେ ଧୀରେ ଶୀତଳ ପବନ ବହି ଆସୁଛି । ବାରିପଟେ ଯୂଇ ଓ ଗଙ୍ଗଶିଉଳି ଗଛରେ ଫୁଟନ୍ତା ଫୁଲର ବାସନାରେ ପ୍ରାଣ ମନ ଉଲ୍ଲସିତ ହୋଇଉଠୁଛି । ପ୍ରେମର ଆତ୍ମବଳିଦାନ–ଫୁଲର ପବନ କତିରେ, ପବନର ମାନବ କତିରେ, ନାରୀର ପୁରୁଷ କତିରେ, ପୁରୁଷର ଜଗତ୍ କତିରେ, ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ନୀରବ, ମାତ୍ର ଥରେ ଥରେ ନୀରବତା ଭଙ୍ଗ କରି କାହାର ଦୁଆର ମୁଣ୍ଡରେ କୁକୁରଟି, କାହା କ୍ଷେତରେ ବିଲୁଆଟି ଚିତ୍କାର କରି ଉଠୁଛି । ଗଛ ପତରରେ ପକ୍ଷୀ ପକ୍ଷ ଝାଡ଼ି ଦେଉଛି, ପରକ୍ଷଣରେ ପୁଣି ସମସ୍ତ ନୀରବ ।

ପିଣ୍ଡାରେ ବସି ରଘୁନାଥ ନୀରବ ନୟନରେ ଆକାଶ ପ୍ରତି ଅନାଇ କ'ଣ ଭାବିଲା । ଯେ ସ୍ନେହ କରେ, ସେ କ'ଣ ଛାଡ଼ିଯାଏ ? ବୋଉ କହୁଥିଲା, ''ନନା ତାକୁ ବଡ଼ ଭଲ ପାଉଥିଲେ, ମଲାଦିନ ସୁଦ୍ଧା ତା' କଥା ଭାବି କାନ୍ଦିଥିଲେ'; ଆଉ ସ୍ନେହମୟୀ ରତନୀ ନାନୀ ! ରଘୁର ଆଜି ରତନୀ ନାନୀ କଥା ବାରମ୍ବାର ମନେପଡ଼ି ହୃଦୟ ଅସ୍ଥିର ହୋଇଉଠିଲା ! କି ସୁନ୍ଦର ତା'ର ରତନୀ ନାନୀ, କି ମଧୁର ତା'ର ସ୍ନେହ ! ରଘୁ ମନେ କଲା, ସୀତା ତାକୁ ସ୍ନେହ କରେ । ଦୀର୍ଘ ଚାରିବର୍ଷ ମଧରେ ରଘୁ କ'ଣ ସୀତାକୁ ଚିହ୍ନି ନାହିଁ ? ସେ ଆଉ ସୀତା ଯେ ଏକପ୍ରାଣ, – କିନ୍ତୁ ଆଜି କ'ଣ ଶୁଣିଲା ? ସୀତା ବିଭା ହୋଇ ଚାଲିଯିବ ? ସୀତାର ଭାବୀ ବିଚ୍ଛେଦରେ ବାଳକ କାତର ହେଲା । ତାହାର ଇଚ୍ଛା ହେଲା, ସୀତାକୁ ଧରି ରଖନ୍ତା; କିନ୍ତୁ ବାଳକର କି ଅଧିକାର

ଅଛି ? ସେ ଅଧିକା ଭାବି ପାରିଲା ନାହିଁ । ବାରମ୍ବାର ସୀତାର ମୁଖଟି ତାହା ଆଗରେ ନାଚି ଉଠିଲା । ଦଶବର୍ଷର କ୍ଷୁଦ୍ର ଲବଣୀ-ପିତୁଳାତୁଲ୍ୟ ବାଳକଟି, ଆଉ ତା'ର ବର ପ୍ରୌଢ଼ ବୃନ୍ଦାବନ; କିନ୍ତୁ ସୀତା ଜମିଦାର ଘରର ବୋହୂ ହେବ – ଏହା ଭାବି ବାଳକ କିଞ୍ଚିତ୍ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହେଲା ।

'ହରି, ହରି' କହି ଜଗନ୍ନାଥ ପିଣ୍ଡାରେ ବସିଲେ, ତାରାମଣି ପାନଖିଲଟି ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ଦେଉ ଦେଉ କହିଲେ – ''ଶୁଣିଚ ହେ । ସୀତା ବାହା ହେବ ବୃନ୍ଦାବନକୁ ? ଆଜି ପରା ଅଳେଇଚ କଦଳୀ-ନଡ଼ିଆହେରିକା ପଠାଇଥିଲେ !''

''କ'ଣ କହୁଚ ? ମୁଁ ଶୁଣିଥିଲି, ସଦେଇକି ଦେବେ ପରା ! ପୁଅକୁ ଠିକଣା କରୁ କରୁ ବାପକୁ ଦଉଚନ୍ତି ?''

ଅଳେଇଚଙ୍କର କ'ଣ ଏ ଇଚ୍ଛା କି ? କନିଆ ଦେଖି ଆସିଥିଲେ ଚଉଧୁରୀଏ । ତାଙ୍କ ମନକୁ ପାଇଗଲା । ପୁଅ ପାଇଁ ଦେଖି ଆସିଥିଲେ, ପରେ ଖବର ଦେଲେ ନିଜ ପାଇଁ କରିବେ । ଅଳେଇଚ ନାହିଁ କରି ବସୁଥିଲେ । ସୀତାବାପ କହିଲେ, 'ଦବା' । ପଣ ତ କିଛି ଭଣା ଦେବେ ନାହିଁ ! ସୀତାବାପ ପୁଅକୁ ଦେଇଥିଲେ ଯାହା ଘିନିଥାନ୍ତେ, ତାହାର ଦି'ଗୁଣ ନେବେ । ସେଥିରେ ସେମାନେ ରାଜି ।''

''ଜଗନ୍ନାଥ ନିସ୍ତବ୍ଧ ହୋଇ ସବୁ ଶୁଣିଲେ; ମନ ମଧ୍ୟରେ ଚାଞ୍ଚଲ୍ୟ ଅନୁଭବ କଲେ । ''ବାଡ଼ିଟା ଦେବଟି ହୋ ମୁଁ ଯାଏ । ଶେଖରଙ୍କର ଏ କି ବାୟା କଥା – ବୁଢ଼ା ହେଲେଣି ସାବୀକି ଭସେଇ ଦେଲେ ପୁଣି ସୀତାକୁ ଭସେଇ ଦେବେ କି ?''

''ତୁମେ ତୁନି ଥାଅ, ଅସୁଖ ବାରି ପାରନ୍ତି । କିଆଁ ସବୁ କଥାରେ ଆବୁଡ଼ା ପଡ଼ିବ ? ଭଲ ଥାଏ, ମନ୍ଦ ଥାଏ ।''

ଜଗନ୍ନାଥ ବାଡ଼ିଟି ଧରି ଠିଆ ହୋଇ କହିଲେ, ''ସାବୀର ଦୁଃଖ ଦେଖିଚ ତ ? ଗୋଟାଏ ଝିଅ ଲାଗି ତ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ତମ ଅଳେଇଚ ହାଡ଼-କଣ୍ଡା ହେଲେଣି, ପୁଣି ସୀତାକୁ ଦେଇ ଏ ଦୁଃଖରୁ ସେ ଦୁଃଖ ବଳିବ ନାହିଁ କି ? ଅସୁଖ ସୁଖ ଏଥିରେ କ'ଣ ହେ ?''

ତାରାମଣି ପୁନର୍ବାର ନିଷେଧ କରି କହିଲେ, ''ବୁଝିସୁଝି କାମ କର – ସେ ପର କଥା, ବଡ଼ ଅଡୁଆ । ନଇଲେ ସଦେଇ ନନାଙ୍କୁ ଚିଠି ଲେଖିଲେ ? ଲେଖ, ସଦାଶିବଙ୍କୁ ବାହା କରନ୍ତୁ । ବୁଢ଼ାକାଳ ପିଲା କନିଆଁଟିଏ କ'ଣ କରିବେ ! ପୁଅ-ବୋହୂ ଘରକୁ ସାଜିବେ ।''

''ତମେ ଶେଖରକୁ ଜାଣି ନାହିଁ । ଦବଟି ମୋର ବଟୁଆ ? ବାଟେ ବାଟେ ଦନେଇ ଘର ହେଇ ଆସିବି । ବିଚରା ଶ୍ୱାସରେ ବଡ଼ କଷ୍ଟ ପାଉଚି । ତାକୁ ଦେଖି ଆସିବି ।''

''ଦେଖ, ବେଶି ରାତି କରିବ ନାହିଁ । କହି ତାରାମଣି ଓ ରଘୁ ଘର ଭିତରକୁ ଗଲେ ।

ପ୍ରାୟ ରାତି ଦଶଟାକୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଘରକୁ ଫେରିଲେ; ନିରୁତ୍ସାହ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, ''ଶେଖର ଚଉଧୁରୀ ଟଳିବା ପାତ୍ର ନୁହନ୍ତି । ସେ ସଫା କହିଲେ, ''ମୋର ପୁଅକୁ ଦେଲେ ଯାହା, ବାପକୁ ଦେଲେ ତାହା । ପୁଅ ତ କେବେ ଜମିଦାର ହେବ । ବାପ ତ ନଗଦ ଜମିଦାର, ପୁଣି ପଣ ଦେବ ଅତିରିକ୍ତ । ମୁଁ ଏ ପାତ୍ର ଛାଡ଼ିବ କିଆଁ ? ମୁଁ କହିଲି, ସୀତାକୁ ଦଶ ବର୍ଷ, ବୃନ୍ଦାବନର ପ୍ରାୟ

ପଚାଶ । ସେଥିରେ କହିଲେ ପରା ପୁରୁଷ ଲୋକର ବୟସ ଧରିବାର ନୁହେଁ । ବୃନ୍ଦାବନ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଯୁବକ ପରି ଅଛନ୍ତି ।' ଆଉ ଏ କଥାକୁ ବାଟ କାହିଁ ?''

''ସେମାନେ ଯାହା କରନ୍ତୁ, ମୁଁ ସେ କଥାକୁ ପାଟି ଫିଟେଇବି ନାହିଁ । ପୁଣି ଶୁଣିଲି, ବୃନ୍ଦାବନ କହୁଛନ୍ତି, ପୁଅକୁ ଆଗ ବାହା କରିବେ । ସନ୍ଦେଶକି ମଙ୍ଗଳପୁରର ନୀଳମଣିଙ୍କ ଝିଅ ହୀରା ସଙ୍ଗେ ବାହା ଦେଇ ପରେ ବାପ ବାହା ହେବେ ସୀତାକୁ । ଆଉ ଏଇ ସାଥିରେ ଶେଖର ମଧ୍ୟ ବାବୁକୁ ବାହା କରିବେ କହୁଥିଲେ । ପୁଣି କହିଲେ, ବାବୁର ଷୋଳ ବରଷରେ ମାରକ ଅଛି; ସେଇଟା କଟିଲେ ସତର ଆଡ଼ିକି ବାହା କରିବେ । ତାଙ୍କର କୋଉଁ କଥା ଠିକଣା, ମୁଁ ବୁଝିପାରୁନାହିଁ । ଯେଉଁ ଘରେ ଆଜି ବାଦ୍ କାଲି ବୋହୂ ଆସିବ, ସେ ଘରେ ଦଶ ବର୍ଷର ଝିଅ ଶାଶୁପଣିଆ କରିବ – ଏ କଥା ଭାବିଲା ବେଳକୁ ମୋତେ ଅସୁଖ ଲାଗୁଛି । ...... ରେବ କଥା କ'ଣ ହେବ ?''

''ଆମ ରେବକୁ ତ ନଅ ପୂରିଲାଣି । ସେ ନ କଲେ ଅନ୍ୟଆଡ଼େ ଦବା ।''

''ମୋର କଥା ଗୋଟାଏ, ଆଉ ଦି'ବର୍ଷ ଯାଉ । ମୁଁ ବାବୁ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କାହାକୁ ଦେବି ନାହିଁ । ବାବୁଟି ମା'ପରି ଗୋଟାପଣି, ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଚରିତ୍ର, ବଡ଼ ଧୀର ପିଲାଟି ! ବର ଦେଖି ଝିଅ ଦବା । ପୁଣି ଶାଶୁ ତ ଅତି ଉତ୍ତମ ଲୋକ ।''

ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ସେଦିନ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲେ; ମାତ୍ର କୌଣସି ଉପାୟରେ ସୀତାର ଭାଗ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବା ସମ୍ଭବ ବୋଧ ହେଲା ନାହିଁ ।

'ଯାହା କରିବେ ଭଗବାନ୍' କହି ଜଗନ୍ନାଥ ନୀରବ ହେଲେ ।

ପଞ୍ଚମ ଅଧ୍ୟାୟ

ହୁରୁଷୀ ପୁଅର ଏକୋଇଶିଆ – ପୁଣି ଦଶହରା ନିକଟ । 'ଆର ଦିନ ବଡ଼ିସକାଳୁ ରଘୁ ଗାଁକୁ ଯିବ, ପୁଣି ପନ୍ଦର ଦିନ ରହିବ' – ଏ କଥା ଶୁଣିଲାବେଳୁ କାହିଁକି କେଜାଣି ସୀତା ମନ ଭଲ ନାହିଁ । ସତେ ଯେପରି ରଘୁ ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ସକାଶେ ଚାଲି ଯାଉଛି ।

ସୀତାର ଏକାନ୍ତ ଇଚ୍ଛା, ରଘୁକୁ ଜଣାଇବ, ତାହାର ମନ କିପରି ଦୁଃଖିତ । ରଘୁ ଓ ତାହାର କେବେ ବିଚ୍ଛେଦ ହୋଇନାହିଁ – ଏହି ପ୍ରଥମ । ଏହା ଯେ ତାହା ପକ୍ଷରେ କିପରି କଷ୍ଟକର, ତାହା ବାଳିକା ବସି ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲା । ସେ କର୍ମରେ ନିଯୁକ୍ତ । ରାତି ତରକାରି ପାଇଁ ଜହ୍ନି ଆଉ ସାରୁ, ଆଳୁହେରିକା ଗଦା କରି ପନିକିରେ ଚୋପା ଛଡ଼ାଉ ଛଡ଼ାଉ ସୀତା ଘନ ଘନ ସେହି କଥା ମନେ ମନେ ଆନ୍ଦୋଳନ କରୁଛି – ଯଦି ରଘୁ ଚାଲିଯାଏ, ଫେରି ନ ଆସେ, ପୁଣି ପରକ୍ଷଣରେ ମନେ କରୁଛି – ସେ ତ ସ୍କୁଲ ଛାତ୍ର, କେତେ ଦିନ ବା ଗାଁରେ ରହିବ ? ତଥାପି ମନ ଭିତର ପୋଡ଼ି ଉଠୁଛି । ଦଶହରା ପର୍ବ ପାଞ୍ଚ ଦିନ । ଏତେ ବଡ଼ ପର୍ବଦିନରେ ରଘୁ ଚାଲିଯିବ !

ଆର ଘରୁ ରଘୁର ସ୍ୱର ଶୁଭିଲା । ସୀତା ଆଳୁଟିର ଚୋପା ଛଡ଼ାଉ ଛଡ଼ାଉ ଉଠି ପଡ଼ିଲା; ଅଲକ୍ଷ୍ୟରେ ବାହାରକୁ ବାହାରି ପଡ଼ି ଅନାଇଲା – ପିତେଇ ନାନୀ ତାହା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସଟିଏ ପକାଇଲା ।

ପରକ୍ଷଣରେ ହସହସ ମୁଖ ରଘୁ ଆସି ଘର ଦୁଆର ମୁହଁରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ଡାକିଲା – ''କ'ଣ ରାନ୍ଧୁଚୁ ଲୋ ପିତେଇ ନାନୀ । ଗଣ୍ଡିଏ ଖାଇବାକୁ ଦବୁ ?''

''ଆ, ବସରେ ବାପ !'' କହି ପିତେଇ ନାନୀ 'ପିଢ଼ା ଖଣ୍ଡିକ ପକାଇ ଦେଲା । ସୀତା ମୁଣ୍ଡରେ ଲୁଗା ଟାଣି ଦେଇ ପରିବା କଟାରେ ଲାଗିଗଲା । ରଘୁନାଥ ଓ ପିତେଇ ନାନୀର ଦୁଃଖ ସୁଖ କଥା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ପିତେଇ ନାନୀ ପଚାରିଲା, ''କେତେଦିନ ଗାଁକୁ ଯାଉଚୁ ?''

''ପନ୍ଦର ଦିନ ସକାଶେ । କଜେଇ, ମୁଁ ସାଙ୍ଗ ହେଇ ଯାଉଚୁ । ସାଙ୍ଗ ହୋଇ ଆସିବୁଁ ।''

''ଏଥର ଦଶହରା ଗାଁରେ କରିବୁ, ନା ?''

ବାବୁ ଅନ୍ୟ ଘରଆଡୁ ବାହାରି ଆସି ରଘୁନାଥ ପିଠିରେ ସ୍ନେହରେ ହାତଟି ପକାଇ ଦେଇ କହିଲା, ''ତୁ ଚାଲିଗଲେ ଆମକୁ ଭଲ ଲାଗିବ ନାହିଁ । କାହିଁକି ଯାଉଚୁ ମିଛଟାକୁ ? ଆମେ ତ ଗାଁକୁ ଯାଉ ନା ।''

ସୀତା ସୁଯୋଗ ବୁଝି କହିଲା, ''ହଁ ସତେ – ଏଇଠି ରହନ୍ତୁ, ଦଶହରାଟି ଏଇଠି ହେଲେ କ'ଣ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ ?''

''ଖୁଡ଼ୀର ପୁଅଟିଏ ହେଇଚି, ଏକୋଇଶିଆ ହେବ । ଅନେକ ଦିନୁ ଖୁଡ଼ୀକୁ ଦେଖିନାହିଁ – ଖୁଡ଼ୀ ପରା ମୋତେ ଭାରି ସୁଖ ପାଏ ।''

ସୀତା ଭଲଭାବରେ କହିଲା, ''ଆମେ କ'ଣ ସୁଖ ପାଉ ନା ? ଆମେ ତ ତତେ ନ ଦେଖିଲେ ରହି ପାରୁନା, ତୁ ଏକାବେଳେ ପନ୍ଦର ଦିନ ଚାଲିଯିବୁ ! ବାଟ ତ ହେଇ – ''

ସୀତା ଆଉ ବୁଝାଇ କହି ନ ପାରି କଥା ଶେଷ ନ କରୁଣୁ ନୀରବ ହେଲା । ବାବୁ ତା' କଥାର ଖିଅ ଧରି କହିଲା, ''ହଁ ରେ, ପୂଜା ସଇଲେ ଚାଲି ଆସିବୁ ?'' ବାଳକଦ୍ୱୟ ଦାଣ୍ଡକୁ ଗଲେ, ସୀତା ଅନେକ କ୍ଷଣ ଅନାଇ ରହି ମନେ ମନେ କ'ଣ ଭାବିଲା ! ଶେଷକୁ ଗୋଟିଏ ଗଭୀର ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ୱାସ ସହ ମୁଖ ତଳକୁ କଲା । ଆଜି ତାହାର ଚକ୍ଷୁରେ ଅଶ୍ରୁ ।

ସନ୍ଧ୍ୟା ପରେ ସୀତା ଯାଇ ଛାତର ଗୋଟିଏ କୋଣରେ ନୀରବରେ ବସିଲା । ଗୋଟିଏ ଗଭୀର ଦୁଃଖର ବେଦନା ତାହାର କ୍ଷୁଦ୍ର ପ୍ରାଣଟିକୁ କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ ଦୁଃଖର ଆଘାତ କରୁଥିଲା । କ୍ଷୁଦ୍ର ବାଳିକା ତାହା ସମ୍ୟକ୍ ଧାରଣା କରିପାରୁନଥିଲେ ହେଁ ସେ ଦୁଃଖ ତା'ପ୍ରତି ଅସହ୍ୟ ହୋଇଥିଲା । ସୀତା ନୀରବରେ ଆକାଶକୁ ଚାହିଁଲା । ଆକାଶ ଅନ୍ଧାକର – ଏଣେ ତେଣେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ତାରା; କିନ୍ତୁ ସୀତା ମନ ତାହା ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଅନ୍ଧକାର ! ସୀତା ଜାଣେ, ଜୀବନର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଲାଗି ଆଉ ତାହାର ବେଶି ଦିନ ନାହିଁ – ଆଉ ପ୍ରାୟ ଛ'ମାସ । ବୃନ୍ଦାବନ – ପିତୃବୟସ୍କ ବୃନ୍ଦାବନ ସହିତ ନିଜର ବିବାହ କଥା ସେ ଶୁଣିଛି । ବାଳିକା ବିବାହର ଗୁରୁତ୍ୱ ବୁଝିପାରିନାହିଁ । ତାହାର ମନୋଦୁଃଖ ଅନ୍ୟପ୍ରକାର । ସେ ଜଣକୁ ଭଲ ପାଏ, ତାକୁ ଦଣ୍ଡେ ନ ଦେଖିଲେ ତାହାର ପ୍ରାଣ କାନ୍ଦି ଉଠେ । ତାହାର ଦୀର୍ଘକାଳବ୍ୟାପୀ ଅଦର୍ଶନ ସକାଶେ ସେ ବ୍ୟାକୁଳା !

ସୀତା ମନ ମଧ୍ୟରେ ଜାଣେ, ରଘୁନାଥ ତାହାର ଏକାନ୍ତ ପ୍ରିୟ – ବାବୁ ଓ ରଘୁ ମଧ୍ୟରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ସେ ଦେଖିପାରିନାହିଁ । ସେ ଦୁହିଁଙ୍କ ଆଦରର ସୀତା – ଦୁଇଜଣ ଯାକ ତାକୁ ବିଶେଷ ସ୍ନେହ କରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ତଥାପି ସେ ଜାଣେ, ସେ ବାବୁ ଅପେକ୍ଷା ରଘୁର ପକ୍ଷପାତୀ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦିନ ରଘୁ ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଆସେ । ବଡ଼ ଉତ୍ସୁକନେତ୍ରରେ ସୀତା ରଘୁର ବାଟ ଚାହିଁଥାଏ – କେତେବେଳେ ସ୍କୁଲ ଛୁଟି ହେବ, କେତେବେଳେ ରଘୁ ଆସିବ । ତାହାର ବିଶାଳ ନୟନଦ୍ୱୟରେ ସୀତା ଯେ ଅପୂର୍ବ ମାଧୁରୀ ଦେଖିଛି, ତା ମାଧୁରୀ ସେ ପୃଥିବୀର ଅନ୍ୟ କେଉଁଠାରେ ଦେଖିନାହିଁ । ତାହାର କପାଳ ଉପରେ ତରଙ୍ଗାୟିତ କେଶଗୁଚ୍ଛ, ସର୍ବାଙ୍ଗର ସୁବର୍ଣ୍ଣ ତୁଲ୍ୟ କାନ୍ତିର ମଧୁର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ସୀତା ନେତ୍ର ସାର୍ଥକ କରି ନିରୀକ୍ଷଣ କରିଛି । ରଘୁନାଥ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର । ବାଳିକା ରଘୁନାଥକୁ କେବଳ ସୁନ୍ଦର ଦେଖିଛି, ତାହା ନୁହେଁ – ତାହା ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଘୁ ବଡ଼ ମହତ୍ । ସୀତା ଜାଣେ, ରଘୁ ଦରିଦ୍ର; କିନ୍ତୁ ସେହି ପରାନ୍ନପାଳିତ ରଘୁ ଭିତରେ ସେ ଏପରି କିଛି ଦେଖିଛି, ଯହିଁରେ ସେ ମୁଗ୍ଧା । ରଘୁର ଗୁଣ, ରଘୁର ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସୁନାମ, ରଘୁର ସରଳତା, ବିନୟ, ମଧୁର ସ୍ୱଭାବ, ସର୍ବସହିଷ୍ଣୁଭାବ ସୀତାଦୃଷ୍ଟିରେ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ! ରଘୁ ଦିନେ ତା' ମନରେ କଷ୍ଟ ଦିଏ ନାହିଁ, ସୀତାକୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବାକୁ ରଘୁର ମଧ୍ୟ ଏକାନ୍ତ ଯତ୍ନ । ସୀତା ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ସବୁ ମନେ ରଖିଛି ।

ଦଶହରାକୁ ରଘୁ ଗ୍ରାମକୁ ଯିବ, ଏତେ ଦିନ ସକାଶେ ଚାଲିଯିବ, ତାହାର ମନରେ କଷ୍ଟ ଦେବ – ରଘୁର ଏ ନିଷ୍ଠୁରତା ସେ କ୍ଷମା କରିପାରିଲା ନାହିଁ; ମନେ ମନେ ତାହା ଉପରେ ବିରକ୍ତ ହେଲା ଏବଂ ଗାଳି ଦେଲା ।

ରଘୁ ଆସି ନିକଟରେ ଛିଡ଼ା ହେଲା; ଅନ୍ଧାରରେ ବସିଥିବା ସୀତାର ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ଚାହିଁ ତାକୁ ଭୟ ଦେଖାଇବାର ପ୍ରଲୋଭନ ଛାଡ଼ିପାରିଲା ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ସେ କୌଣସି ଉପାୟ ଉଦ୍ଭାବନ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ସୀତା ତାକୁ ଚିହ୍ନି ପକାଇ କହିଲା – 'ହଉ, କାଲି ସକାଳେ ପରା ଚାଲିଯିବୁ ?' ସୀତାର କାନ୍ଦ କାନ୍ଦ ସ୍ୱର ! ରଘୁ ହଠାତ୍ କ'ଣ ଉତ୍ତର ଦେବ, କିଛି ଠିକ୍ କରି ନପାରି କହିଲା – "କାହିଁକି, ମୁଁ କ'ଣ ସବୁ ଦିନେ ଥିଲି ?" ରଘୁର ସ୍ୱର ସୀତା କାନରେ ବଡ଼ କଠୋର ଶୁଭିଲା । ସେ କିଛି ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ କେବଳ ନୀରବରେ ଚାହିଁ ରହିଲା । ରଘୁ ତା କତିକି ଘୁଞ୍ଚି ଆସି ଅପରାଧୀ ପରି କହିଲା – "ସୀତା, କାନ୍ଦ ନାଁ, ମୁଁ ତତେ ଛାଡ଼ିଯିବି ନାହିଁ – ଏକୋଇଶିୟା ବାଦେ ଚାଲି ଆସିବି ।" ସୀତା କିନ୍ତୁ କାନ୍ଦିଲା । ରଘୁର ଅସହ୍ୟ ହେଲା । ସେ ଅଧିକତର ସ୍ନେହକୋମଳ କଣ୍ଠରେ କହିଲା, "ଛି କାନ୍ଦ ନା । ମୁଁ ତ ଦି'ଦିନ ପରେ ଚାଲି ଆସିବି । ବୋଉ କ'ଣ କହିବେ ।" ସୀତାର ଲଜ୍ଜା ହେଲା । ରଘୁନାଥ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ସେ ହସିଲା ଓ ଆଦରରେ କହିଲା, "ମୁଁ କାନ୍ଦୁ ନାହିଁ । ଛିଃ, ତୁ ଯିବୁ ଚାଲି, ମୁଁ କିଆଁ କାନ୍ଦିଲି, ମୋ ଗରଜ !"

"ଆଉ ତୁ ଗଲେ ମୁଁ କାନ୍ଦିବି, ସେ ଦିନ କ'ଣ କହିବୁ ?"

ସୀତା ବୁଝି ପାରିଲା । ଲଜ୍ଜାରେ ତାହାର ଛାତି ଭିତର ଥରି ଉଠିଲା; କିନ୍ତୁ କିଛି କହିପାରିଲା ନାହିଁ । ଉଇଁ ଆସୁଥିବା ଚତୁର୍ଥୀ ଚାନ୍ଦକୁ ଅନାଇଁ ସୀତା ଗୋଟିଏ ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ୱାସ ନିକ୍ଷେପ କଲା । ରଘୁନାଥ ପୁନର୍ବାର କହିଲା, "ସୀତା, ମୁଁ ପାଶ୍ କରି ଭୁବନେଶ୍ୱର ଯିବି । ତୋ ଜମିଦାରୀରେ

ଖଣ୍ଡିଏ ଚାକିରି ଦବୁ ? ମୁଁ ତୋ ଗୁମାସ୍ତା କାମ କରିବି ।''

ପଛଆଡୁ ବାବୁ କହିଲା – ''ଯଦି ତହବିଲ ତୋଷରଫ୍ କରୁ ?''

ପିତେଈ ନାନୀ ଯୋଗ ଦେଇ କହିଲା – ''ସେହିକ୍ଷଣି ଜେଲଖାନା ।''

ରଘୁନାଥ ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତରରେ କହିଲା – ''ନାନୀ, ନାଁ ପରା ମାମୁଁଘର ।''

ବାବୁ ପୁଣି କହିଲା – ''ଆଉ ମାଇଁ କ'ଣ ପିତେଇ ନାନୀ ?''

ପାହାନ୍ତାରୁ ଉଠି ରଘୁନାଥ କକେଇ ସହିତ ଯିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲା । ସୀତା ବଡ଼ ଯତ୍ନରେ ବାଟ ସକାଶେ କୋଡ଼ିଏ ଖଣ୍ଡପାନ ଭାଙ୍ଗି ରଘୁର ବଟୁଆରେ ସଜାଡ଼ି ଦେଲା ଓ ଚୁଡ଼ା, ମୁଢ଼ି, ରସଗୋଲ୍ଲା ଗାମୁଛାରେ ବାନ୍ଧିଦେଲା । ସୀତାର ଅପୂର୍ବ କର୍ମତତ୍ପରତା ଦର୍ଶନ କରି କୌତୁକପ୍ରିୟ ରଘୁନାଥ କହିଲା, ''ଆଉ କ'ଣ ମୁଁ ମାସେ ନ କରି ଗାଁରୁ ଫେରୁଚି ?'' ସୀତା ଧୀର କଣ୍ଠରେ କହିଲା, ''ପନ୍ଦର ଦିନ ଆଗରୁ ଆସିବୁ ପଛେ ପରେ ନୁହେଁ – ତୋର ଛୁଟି କାହିଁ ଯେ ?''

ରଘୁନାଥ ମଧ୍ୟ ବିଦ୍ରୁପ ତ୍ୟାଗ କରି କହିଲା, ଯାଆନ୍ତି ନାହିଁ । ଖୁଡ଼ୀ ଆଉ ନୂଆ ପୁଅକୁ ଦେଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛା । ନୋହିଲେ, ତୁ ଆଉ ବାବୁ ଛଡ଼ା ମତେ କେଉଁଠି ଭଲ ଲାଗିବ ନାହିଁ ।

ସୀତା ଆଶ୍ୱସ୍ତା ହେଲା । ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ନୟନରେ ରଘୁନାଥକୁ ଅନାଇଲା । ରଘୁନାଥ ଦେଖିଲା, ସେ ଦୃଷ୍ଟି ନିର୍ମଳ, ସ୍ନେହପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ମଧୁର । ରଘୁ ମଧ୍ୟ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହୋଇ କକେଇର ବାସ ଅଭିମୁଖରେ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲା । ଛାତ ଉପରୁ ସୀତା ଚାହିଁ ଦେଖିଲା, ଗୋରୁ ରଙ୍ଗର ସଡ଼କ ଉପର ଦେଇ ଦୁଇଟି ଆଉ ରଘୁନାଥ ଗ୍ରାମକୁ ଯାତ୍ରା କଲେ । କାନ୍ଧରେ ଗାମୁଛାରେ ବନ୍ଧା ପୁଟୁଳିଟିମାନ । ସେମାନେ ଦୃଷ୍ଟି ବହିର୍ଭୂତ ନ ହେବାଯାଏ ସୀତା ଅନାଇଥାଏ । କ୍ରମେ ସେମାନେ ଅଦୃଶ୍ୟ ହେଲେ । ବଡ଼ ବଡ଼ ଲୁହ ଦି'ଟୋପା ତାହାର କଳା ଆଖିକୋଣରେ ଟଳମଳ ହୋଇଉଠିଲା । ସୀତା ତଳକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଗଲା ।

ଏତେଦିନ ପରେ ରଘୁର ମନେ ପଡ଼ିଲା ? ଯେଉଁ ଖୁଡ଼ୀକି ଦଣ୍ଡେ ନ ଦେଖିଲେ ସେ ବାୟା ହେଉଥିଲା, ସେହି ଖୁଡ଼ୀକି ସେ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ କେମିତି ଭୁଲିଲା ? ଖୁଡ଼ୀ ଖୁଡ଼ୀକି ସେ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ କେମିତି ଭୁଲିଲା ? ଖୁଡ଼ୀ ରସକଳା ମନେ ମନେ ଏହା ଭାବିଲେ । ମାତୃସୁଲଭ ଅଭିମାନରେ ତାଙ୍କ ଆଖି ଦିଓଟି ଛଳଛଳ ହେଲା; କିନ୍ତୁ ତାକୁ ଦେଖିଲାମାତ୍ରେ, ତାହାର ନଇଁ ପଡ଼ିଥିବା ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ବୁଲାଇଲା ମାତ୍ରେ ସବୁ ପାସୋରି ଗଲା । ପରମ ସ୍ନେହରେ କିଶୋର ସନ୍ତାନକୁ ଜନନୀ କୋଳକୁ ନେଲେ । ଖୁଡ଼ୀର ସ୍ନେହାଞ୍ଚଳରେ ରଘୁନାଥ ପାଞ୍ଚବର୍ଷର ବ୍ୟବଧାନ ଭୁଲି ସେହି ଦଶବର୍ଷର ପିଲାଟି ପରି କୋଳରେ ମୁଣ୍ଡ ଲଦିଦେଲା ।

ଖୁଡ଼ୀ ପୁତୁରା ଅନେକ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲେ । ପାଞ୍ଚବର୍ଷର ସଞ୍ଚିତ ସମସ୍ତ କଥା କହିବାକୁ ରଘୁନାଥକୁ ଓଳି ଗୋଟାଏ ଲାଗିଗଲା । ତାହାର ଖୁଡୁତାର ନିଷ୍ଠୁରତାରେ ଯେ ସେ ଏତେଦିନ ଗ୍ରାମକୁ ଆସିପାରିଲା ନାହିଁ । ଖୁଡ଼ୀ ପୁତୁରା ମୁହଁ ଚାହାଁ ଚାହିଁ ହେବେ ନାହିଁ, କକେଇର ଏ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କଥା ସେ ଯେତେଥର ଖୁଡ଼ୀ ଆଗରେ କହିଲା, ଖୁଡ଼ୀର ଲୁହ ଝରିଲା । ତାହାର ଆଖି ମଧ୍ୟ ଅଶ୍ରୁପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା; କିନ୍ତୁ ସ୍ନେହର ଜୟ ହେଲା । ହୁରୁଷିଆର ଟାଣ ମନ କ୍ରମେ କଅଁଳ

ହେଲା । ଶୀତ ଗଲା, ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଗଲା, ବର୍ଷା ଗଲା, ବସନ୍ତ ଗଲା, ଚାରିବର୍ଷର ଦୋଳ ଦଶହରା ଗଲା – ଆଉ କେତେ ଦିନ ? ରସକଳାର ରଘୁ ପ୍ରତି ବାତ୍ସଲ୍ୟଜନିତ ଅପରାଧ–କ୍ଷମାର ସମୟ ଆସିଲା । ଶୁଭଦିନରେ ତାହାର ପୁଅଟିଏ ହେଲା । ନବଜାତ ପୁତ୍ରର ଆନନ୍ଦରେ ହୃଷୀକେଶ ଦଶହରାକୁ ଦୀର୍ଘ ଛୁଟି ଘେନି ଘରକୁ ଆସିଲା । ରଘୁକୁ ମଧ ସଙ୍ଗରେ ଆଣିଲା । ସେଥିପାଇଁ ଦୀର୍ଘ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ପରେ ଖୁଡ଼ୀ ପୁତୁରାର ମିଳନ !

ଖୁଡ଼ୀ ପୁତୁରା ମଝିଘରେ ବସି ନୂଆ ପୁଅର ପାଇଟିରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ରସକଳା ପିଲା ଦେହରେ ସୋରିଷତେଲ ଓ ହଳଦି ଗୋଳାଇ ଲଗାଇବା ପାଇଁ ଆଣ୍ଠୁଯାକେ ଲୁଗା ଟେକି ଗୋଡ଼ ପାରି ବସିଛି । ରଘୁନାଥ ଶିଶୁଟିକି କୋଳରୁ ଥିରିକରି ଖୁଡ଼ୀ ଗୋଡ଼ରେ ଶୁଆଇ ହଳଦି ଲଗା ଦେଖିବାକୁ ବସିଲା । ଆଜି ପୁଅର ଏକୋଇଶିଆ –ସେ ଗାଧୋଇବ, ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ପୁରୋହିତ ଆସି ପୂଜା କରିବ, ପୁଅର ନାଁ ଦିଆଯିବ । କିଏ କେତେ ନାଁ ବାଛିଚନ୍ତି, ରଘୁ ମଧ ନାଁ ବାଛିଛି । ରସକଳାର ଏକମାତ୍ର ପୁତ୍ରର ନାମ ବନମାଳୀ । ସେଥିପାଇଁ କେହି କେହି ପୁତ୍ରର ନାମ ବଳଭଦ୍ର, ବାଞ୍ଛାନିଧି ଇତ୍ୟାଦି ରଖିବାକୁ କହିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଖୁଡ଼ୀର ଶରଧା, ରଘୁନାଥ କ'ଣ ନାମ ଦେବ ଶୁଣିବା ଲାଗି । ରଘୁ ଧୀରେ କହିଲା, ''ଖୁଡ଼ି, ମୁଁ ତମର ବଡ଼ ପୁଅ, ମୋ ନାଁ ରଘୁନାଥ ! ମୋ ନାଁ ସାଙ୍ଗକୁ ପକେଇ ତା ନାଁ ଦିଅ ଶ୍ରୀନାଥ ।'' ଖୁଡ଼ୀର ମନ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲା, ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ହୃଦୟରେ ନୂଆପୁଅକୁ ଗେଲ କରି କହିଲା – ''ହଇରେ ଶ୍ରୀନାଥ ! ତୁ ଶ୍ରୀନାଥ ?'' ରଘୁ ଆନନ୍ଦରେ ଆରଘରକୁ ଦଉଡ଼ିଗଲା, ପେଡ଼ି ଫିଟେଇ ଗୋଟିଏ ଡିବା ବାହାର କରିଆଣି ଖୁଡ଼ୀ ଗୋଡ଼ତଳେ ଥୋଇଦେଲା । ଖୁଡ଼ୀ ଡିବାଟି ନ ଫିଟାଉଣୁ ଲାଜରେ ତା'ମୁହଁଟି ନାଲି ହୋଇଗଲା । ଖୁଡ଼ୀ ତାହା ଫିଟେଇ ହଠାତ୍ ଚମକି ପଡ଼ିଲା – ଡିବା ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ଅତି ସୁନ୍ଦର କଟକୀ ସୁନାର ହାର, ଆଉ ହଳେ ସାନ ପୁଅର ରୂପାଖଡ଼ୁ; ପ୍ରାୟ ଶହେ ଟଙ୍କାର ପଦାର୍ଥ । ତାଙ୍କ ଆଖି ଖୋସି ହୋଇଗଲା; ସେ ଟିକିଏ ବଡ଼ ପାଟିରେ କହି ଉଠିଲେ, ''ହଇରେ ରଘୁ ! ଏ ପଦାର୍ଥ କାହୁଁ ପାଇଲୁ ? ଏତେ ଟଙ୍କା କାହୁଁ ଆଣିଲୁ ?'' ରଘୁ କୁଣ୍ଠିତ ହୋଇ କହିଲା, ''କଟକର ବଣିଆ ଦୋକାନରୁ କିଣି ଆଣିଚି । ହାରଟା ତମେ ନାଇବ, ଖଡ଼ୁ ନୂଆ ପୁଅର ।''

''ସତ କହିଲୁ ବାପ, ଏତେ ଟଙ୍କା କିଏ ଦେଲା ?''

''ଏଇ ଇମିତି କିବା ଟଙ୍କା ଯେ – ''

''ନା, ସତ କହ କେତେ ଟଙ୍କା ?''

''ସବୁ ମିଶି ପାଞ୍ଚକୋଡ଼ି ଦଶଟଙ୍କା । ଏଇ ତ, ଏ ବା କ'ଣ ବେଶି ?'' ଖୁଡ଼ୀ ଜିଭ କାମୁଡ଼ି କହିଲା, ''ତୋତେ ପାଞ୍ଚକୋଡ଼ି ଦଶ ଟଙ୍କା କିଏ ଦେଲା ?'' ରଘୁ ବଡ଼ ସଂକୁଚିତ ହେଲା । କିଏ ଦେଲା ! କେମିତି କହିବ – କିଏ ଦେଲା ? ଅବଶ୍ୟ ଜଣେ ଦେଇଛି – ବହୁତ ଦିନରୁ ଜଣେ ତାକୁ ଦେଇ ଆସୁଛି; କିନ୍ତୁ ତା' ନାଁଟି କହିବାକୁ ଖୁଡ଼ୀ ଆଗରେ ସୁଦ୍ଧା ରଘୁର ଜିଭ ଲେଉଟିଲା ନାହିଁ । ତା ନାଁ କ'ଣ କହି ନାହଁ ? ସକାଳେ ତ କହିଛି, କାଲି ତ କହିଥିଲା । କଥା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଅନେକଥର ତା ନାଁ କହିଛି । ହେଲେ ତା ସାଥିରେ ନିଜର ଘନିଷ୍ଠତା କଥା ଟିକକ ବଡ଼ ଯତ୍ନରେ ଲୁଚେଇଛି । ଖୁଡ଼ୀ ବୁଝିଲା, ରଘୁ ତାକୁ କିଛି କଥା ଗୋପନ କରୁଛି । ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ସାଧାରଣତଃ

ବଡ଼ କୌତୁହଳୀ । ସେ ଏଥର ନିର୍ବନ୍ଧ ଧଇଲା – "କହ ନା ପୁଅ ! ମୁଁ କ'ଣ କାହା ଆଗରେ କହିବି ? କ'ଣ ଉଧାର କରି ଆଣିଚୁ ? ନା ନୂଆ ମା'ଙ୍କଠାରୁ ଆଣିଚୁ ?" ରଘୁର ଆଖି ଟଳମଳ ହେଲା । "ଖୁଡ଼ୀ ମୁଁ କ'ଣ ଚୋର ?" ଅଭିମାନରେ ଏତକ କହି ସେ କିଛିକ୍ଷଣ ରହିଗଲା; ଶେଷକୁ କହିଲା, "ଖୁଡ଼ି, ତମ ଆଗରେ କ'ଣ କିଛି ମୋର ଲୁଚା ଚୋରା ? ସାଆନ୍ତଙ୍କ ଝିଅ ମତେ ନିତି ପଇସାପତ୍ର ଦିଏ । ସେଇ ପଇସା ସଞ୍ଚି ସଞ୍ଚି ଦେଢ଼ଶ ଟଙ୍କା ହୋଇଥିଲା । ଏତକ ଆଣିଚି, ଲୁଗାପଟା ବି ଆଣିଚି; ନଗଦ ତିରିଶ ଟଙ୍କା ଆଣିଚି ତମ ପାଇଁ ।"

ଖୁଡ଼ୀ ବିସ୍ମିତ ହୋଇ କହିଲେ, "ସୀତା ତୋତେ ଏତେ ପଇସା ଦିଏ ? ତା'ବାପ ମା' ଅଜାଣତରେ ତୁ ତାଠଉଁ ଏତେ ପଇସା କିମିତି ନେଉ ? ତା'ବାପ ପରା ଭାରି ରଙ୍କୁଣା ?"

ରଘୁର କଥା କହିବାରେ ସାଧ ରହିଲା ନାହିଁ । ସେ ନିଜକୁ ଦୋଷୀ ଭାବି କିଛିକ୍ଷଣ ମୁଣ୍ଡ ତଳକୁ ପୋତିଲା । ସୀତାର କମନୀୟ ମୁଖଟି ମନେ ପଡ଼ିଗଲା, ସେ ସୁନ୍ଦର ଆଖିର ଚାହାଣି, ତାହାର କ୍ଷୁଦ୍ର ହସ୍ତର ଗୁପ୍ତ ଦାନ – ସବୁ ମନେ ପଡ଼ିଗଲା । ମନେ ମନେ ସାହସ ଆସିଲା । କୋମଳ ସ୍ୱରରେ କହିଲା, "ଖୁଡ଼ି, ତମେ ଭାବୁଥିବ, ମୁଁ ସୀତା ଆଉ ବାବୁକୁ ପଟାପଟି କରି ତାଙ୍କଠଉଁ ପଇସା ନିଏଁ ? ତା' ନୁହେଁ । ସେମାନେ ମୋତେ ଭାରି ଭଲ ପାନ୍ତି । ମୁଁ ବି ତାଙ୍କୁ ପ୍ରାଣରୁ ଅଧିକ ଭଲ ପାଏଁ । ମା'ସାଆନ୍ତାଣୀ ମତେ ନିତି ନ ଦେଖିଲେ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏତେ ତାଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧା !" ଖୁଡ଼ୀର ଛାତିଟା ଦାଉଁକିନା ହୋଇଗଲା । ସହଜଜ୍ଞାନୀ, ସରଳ ବିଶ୍ୱାସୀ ନାରୀ ମାତ୍ରେ ଯାହା ଭାବି ନିଅନ୍ତି, ହଠାତ୍ ରସକଳା ତାହା ଠଉରାଇ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଚାହାଣିରେ ହସି ପକେଇଲେ; ପଛକେ କୋମଳ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, – "ସାଆନ୍ତେ ତୋତେ ଜୁଆଇଁ କରିବେ କି ପୁଅ ?" ଏଥର ରଘୁ ଲାଜରେ ବୁଡ଼ିଗଲା । ସେ ସୀତାକୁ ବିଭା ହେବ, ଏ କଥା ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ମନେ ପଡ଼ି ସୁଦ୍ଧା ତାକୁ କ'ଣ କରି ପକାଇଲା । ସେ ମୁହଁ ବୁଲେଇ ମୁରୁକି ହସି ତୁନି ହୋଇ ବସି ରହିଲା । ପରକ୍ଷଣରେ ମନେ ପଡ଼ିଲା – ବୃନ୍ଦାବନ ଚଉଧୁରୀ ! ଗଭୀର ଦୀର୍ଘ ନିଃଶ୍ୱାସଟିଏ ମାରି ସେ ବକ୍ଷବେଦନା ଦୂର କଲା; କିଛି କହିଲା ନାହିଁ । ଖୁଡ଼ୀ ଉଠିଗଲେ ଗାଧୋଇବାକୁ । ଆଜି ପୁତୁରାର ଭାବୀ ସୌଭାଗ୍ୟରେ ସେ ପରମ ଆନନ୍ଦିତା !

ତାଙ୍କର ସଂସାରରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଭିଜ୍ଞତା ହୋଇଛି । ଦେହର ବିବାହ ଯେ, ବିବାହ ନୁହେଁ, ଏହା ସେ ବୁଝି ପାରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଘରେ କ'ଣ ଅଭାବ, କ'ଣ ଦୁଃଖ ? ତଥାପି ରସକଳା ତ ସୁଖୀ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି – ସୁନା-ଗହଣା ପିନ୍ଧି, ପାଟଲୁଗା ପିନ୍ଧି ସୁଖୀ ହୋଇନାହାନ୍ତି । ଦଶ ବର୍ଷ ଦିନୁଁ ବିଭା ହୋଇ ଆସି ତିରିଶ ବର୍ଷ ବୟସ ହେଲା । ତଥାପି ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ପ୍ରେମ ସେ ପାଇଲେ ନାହିଁ । ବାର ବର୍ଷରୁ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ବୟସଯାକେ ସନ୍ତାନର ମୁଖ ଦେଖି ନଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ଶାଶୁ, ନଣନ୍ଦ ଓ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଅଶେଷ ଗଞ୍ଜଣା ସହିଛନ୍ତି । ସ୍ୱାମୀ ଦ୍ୱିତୀୟ ବିଭାଘର ପ୍ରସ୍ତାବ ସୁଦ୍ଧା କରି ବସିଥିଲେ । ହେଲେ, ନାରାୟଣଙ୍କ କୃପାରୁ ସେହି ବର୍ଷ ବନାର ଜନ୍ମ ହେଲା । ଆଜି ସୁଦ୍ଧା ତାକୁ ଅନାଇଲେ ରସକଳାର ସବୁ ପୂର୍ବ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଯାଏ । କେତେ ପିଠିରେ ମାଡ଼ ସହିଛି, କେତେ ପଣତକାନିରେ ଲୁହ ପୋଛିଛି, ବାରିପଟ କୂଅମୂଳ ଆମ୍ବଗଛ ଛାଇରେ ବସି ସାରା ଦି'ପହର କେତେ ଦିଅଁ ଦେବତା ଡାକିଛି, ତୁଳସୀ ଚଉରା ମୂଳେ ସଞ୍ଜଦୀପ ଦେଉ ଦେଉ

ମା'ବୃନ୍ଦାବତୀଙ୍କୁ କେତେ ଜଣାଇଛି । ହାଟକେଶ୍ୱର, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ପୁରୀ – କେଉଁଠିକି ବା ସେ ଯାଇ ନାହିଁ ? ସେ ବାଞ୍ଝ ବୋଲି ସ୍ୱାମୀ କେତେ ଲାଞ୍ଛନା କରିନାହାନ୍ତି ? ଇଏ କ'ଣ ଦାମ୍ପତ୍ୟ ପ୍ରେମ ? ଇଏ କ'ଣ ସ୍ୱାମୀର ସ୍ତ୍ରୀ ଉପରେ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ? ଭାତ ଗୁଣ୍ଡାଏ, ଲୁଗା ଖଣ୍ଡିଏ ଦେବେ ବୋଲି ଘରପାଇଚିଠାରୁ ପୁଅ ଝିଅ ସରିକି କଡ଼ା ଗଣ୍ଡାରେ ଆଦାୟ କରିବେ ? ଏ କେଉଁ ରାଜ୍ୟର ନ୍ୟାୟ ନିଶାପ ? ମହାପ୍ରଭୁ ତ ପୁରୁଷ ସ୍ତ୍ରୀ ଦୁହିଙ୍କି ଏକା ହାତ ଗୋଡ଼, ଆଖି କାନ ଦେଇ ସୃଷ୍ଟି କଲେ, ତେବେ ସ୍ତ୍ରୀ କପାଳ ପଥର ତଳେ, ପୁରୁଷକାଳେ ପତ୍ର ତଳେ କାହିଁକି ? ରସକଳା ଏହାର ସଦୂତ୍ତର ଯୋଗାଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ଭାବିଲା କର୍ମଫଳ ପୂର୍ବଜନ୍ମର ପାପ କଲେ ଏ ଜନ୍ମରେ ସ୍ତ୍ରୀ ହୁଅନ୍ତି । ରଘୁନାଥ କିନ୍ତୁ ଯଦି ସୀତାକୁ ବିବାହ କରେ, ତେବେ ସୀତାର କୋଟି ପୁଣ୍ୟଫଳ – ରଘୁନାଥ ପରି ସ୍ୱାମୀ ।

ଖୁଡ଼ୀର ଭାବନାରେ ବାଧା ପଡ଼ିଲା । ମହା ଧୁମଧାମରେ ଏକୋଇଶିଆ ପୂଜା ବସିଲା । ଦୁଇ ଝିଅରେ ଏ ପୁଅଟି । ହୃଷୀକେଶର ଆଜିକାଲି କ'ଣ ନାହିଁ ! ଆଜି ପିଲାମାନେ ବଡ଼ ସୁଖୀ । ବଡ଼ ଭାଇକୁ ପାଇ ବନମାଳୀ ଓ ଗୌରୀ ବଡ଼ ଆନନ୍ଦ; କିନ୍ତୁ କିଶୋରୀ ରଘୁନାଥକୁ ମୋଟେ ଦେଖି ନଥିଲା । ତାକୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ତିନି ବର୍ଷ । ସେଥିପାଇଁ ନୂଆ ଭାଇନା କାଖରେ ସେ ଗେଲବସର ହୋଇ ଚଢ଼ି ଗାଁ ବୁଲିଗଲା । ରଘୁନାଥ ସହିତ ଅନେକ ଲୋକ ଦେଖା ହେଲେ । ଅନାଥ ଅରକ୍ଷିତ ରଘୁନାଥର ଏବଂ ବିଧ ଅବସ୍ଥାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଯେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗିଲା, ଏହା କହିଲେ ମିଛ ହେବ; ବରଂ ଅନେକ ମନେ ମନେ ବିଶେଷ ଈର୍ଷାନ୍ୱିତ ହେଲେ; କିନ୍ତୁ ରଘୁନାଥର ସେଥିରେ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନାହିଁ । ଆହୂତ ଅନାହୂତ ଭାବରେ ସେ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ଘରକୁ ଯାଇ ଦେଖା କଲା ।

ଗାଁର ବଡ଼ଲୋକ ଶ୍ରୀ ବାରୀନିଧି ଶତପଥୀ ରଘୁନାଥକୁ ଦେଖି ପରମ ପ୍ରୀତ ହେଲେ । ରଘୁନାଥ ଏଣ୍ଟ୍ରାନ୍‌ସ ଥାର୍ଡ଼ କ୍ଲାସରେ ପଢୁଛି – ବିଚକ୍ଷଣ ବୁଦ୍ଧି, ସୁନ୍ଦର ରୂପ ଏବଂ କୁଳୀନବଂଶଜ । ହୃଷୀକେଶର ଅବସ୍ଥା ଆଜିକାଲି ବଡ଼ ଭଲ ହେଲାଣି – କୋଠାବାଡ଼ି, ଜମିଜମା କଲାଣି । ଏପରି ଘରେ 'ରମା', 'କ୍ଷେମା', 'ଉମା', 'ବାମା'ଙ୍କ ଭିତରୁ ଗୋଟିଏ କାହାରିକି ଠେଲି ନ ଦେଲେ ଆଉ ସୁପାତ୍ର ପାଇଁ କ'ଣ ପୃଥିବୀ ଅଣ୍ଡାଳିବେ, ରଘୁନାଥ ଆଉ ବନମାଳୀ, ଏ ଦିଓଟାକୁ ଯଦି ପାଆନ୍ତେ ଆଉ କଥା ରହନ୍ତା !

ସେଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ଶତପଥୀଙ୍କ ଗୃହିଣୀ ରସକଳା କତିରେ ଉପସ୍ଥିତ । ଦରିଦ୍ର ବଡ଼ଲୋକଙ୍କ ଶ୍ରୀପାଦଧୂଳି ପାଇବା କାଠିକର ପାଠ । ଆଜିକାଲି ସୁରୂପୀ ମାଇଁ ଆଉ ରସ ଖୁଡ଼ୀର କାନ୍ଧକୁ କାନ୍ଧ ପାଇଲାଣି ଦେଖି ରଘୁନାଥ ଏବଂ ଗାଁ ଲୋକ ଅବାକ୍ । ପଇସା କ'ଣ ନ କରେ ? ଚତୁର ହୃରୁଷୀ ବୁଝିଛି, ପଇସା ଥିଲେ ଚମ୍ପାଗୋରୀ ଗୌରୀ ଲକ୍ଷିଆର ହାତ ଧରିବାକୁ ଅବା କେତେ ?

ମନ କଥା ମନରେ ରହିଲା । ଖୁଡ଼ୀ ପୁତୁରା ଚିରକାଳର ଅଭ୍ୟାସବଶତଃ ବଡ଼ ଗେଲରେ କଥା ହୁଅନ୍ତି । ରସକଳା ତ ରଘୁକୁ ପୁତୁରା ଭାବନ୍ତି ନାହିଁ – ମନେ କରନ୍ତି, ଯେମିତି ନିଜର ବଡ଼ପୁଅ । ତୁଳୀମୁଣ୍ଡରେ ଦୁଇଜଣ ବସିଛନ୍ତି । ଖୁଡ଼ୀ ଗେଲରେ କଥାଟା ବାହାର କଲେ । ରଘୁ ଲଜ୍ଜାରେ ଝାଉଁଳି ପଡ଼ି କହିଲା, ''ଖୁଡ଼ି, ମତେ ବିଭା କଥା କହ ନାହିଁ । ମୁଁ ଆଗେ ପାଶ୍ କରେଁ, ଚାକିରି କରେଁ – ତମ ଗୋଡ଼ତଳକୁ କେତେ ଦାସୀ ଆସିବେ ।''

"ଦାସୀ କାହିଁକି ପୁଅ ? ଶତପଥୀ ଘର ଝିଅ କ'ଣ ଦାସୀ ପୋଇଲୀ ହେବେ ? ରମାର ନନା ତ ତତେ ଘରଜୁଆଁଇ କରିବେ ।"

ହଠାତ୍ ଘୃଣାରେ ରଘୁନାଥର ମୁହଁ ବିବର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ସେ ନିଜକୁ ସମ୍ଭାଳି ନ ପାରି କହିଲା, "ଖୁଡ଼ୀ, ସୁରୂଯୀ ମାଇଁ ନାଁ ଧର ନାହିଁ । ମନେ ନାହିଁ ବୋଉ, ମୋ ନାନୀକି ସେମାନେ କେତେ ଦୁଃଖ ଦେଇଛନ୍ତି । ମୁଁ ଅନାଥ ଅକ୍ଷିତ, ତାଙ୍କର ମୋ ଉପରେ ଏଡ଼େ ଶରଧା କୋଉଁ କାଳୁ ହେଲାଣି ମ ? ରାଜକନ୍ୟା ହେଲେ ବି ତାଙ୍କ ଘର ଝିଅ ଆମ ଘରକୁ ଆସିବ ନାହିଁ ।" ହଠାତ୍ ଏତେଗୁଡ଼ାଏ କଥା କହି ପକାଇ ପୁଣି ଖୁଡ଼ୀ ଆଗରେ ରଘୁ ଲଜ୍ଜାରେ ଆଖି ପୋଛି ପକାଇଲା । ଖୁଡ଼ୀ ପୂର୍ବ କଥା ମନେ କରି ଗୋଟିଏ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ପକାଇଲେ । ପରେ ଧୀର କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, "ମୋର ତ ବୋହୂ ରାଜକନ୍ୟା ହେବ, ଦେଖିବୁ ରହ । ସାଆନ୍ତ ତତେ ଝିଅ ବିଭା ଦେବେ ।"

ରଘୁ ଦାଣକୁ ପଳାଇଲା । ଆକାଶ ସେତେବେଳେ ଅନ୍ଧକାର - ଗୋଟିଏ ଯୋଡ଼ିଏ ତାରା ଦପ୍‌ଦପ୍ ହେଉଥାନ୍ତି । ବିଲପାଖ ବନ୍ଧ ଉପରେ ବସି ରଘୁ ଦୂର ଆକାଶକୁ ଚାହିଁଲା । ସତେ ଆଜି ତା'ର ବଡ଼ ଇଚ୍ଛା ହେଲା - ଖୁଡ଼ୀର କଥା ସତ ହୁଅନ୍ତା କି ? ରଘୁନାଥ କିଶୋର ବାଳକ - ହୃଦୟରେ ବାସନାର ପ୍ରଥମରେଖା ଫୁଟିଲାଣି; ନୀରବ ନିର୍ଜନ ରାତିରେ ପଲ୍ଲୀପ୍ରାନ୍ତରେ ସେ ରେଖାଟି ତା'ର ହୃଦୟରେ ଆହୁରି ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ଉଠିଲା; କିନ୍ତୁ ପରକ୍ଷଣରେ ମନେ ପଡ଼ିଲା, ବୃନ୍ଦାବନ ଚଉଧୁରୀ । ବାଳକ ଦି'ଚୋପା ଲୁହରେ ଗାଲ ତିନ୍ତାଇ ଘରକୁ ଗଲା, ମାତ୍ର ହୃଦୟର ସ୍ପନ୍ଦନରେ ସୀତା - ସୀତା - ସୀତା !

ରଘୁନାଥର ହୃଦୟରେ ମାନବର ପ୍ରଥମ ପ୍ରଣୟର ମଧୁର ଢେଉ ଖେଳେ । ସେଥିରେ ବିରହ ବେଦନା ଅପେକ୍ଷା ଅନୁଭବର ଆନନ୍ଦ ଅଧିକ । ବିବାହର ଆକାଂକ୍ଷା ଅପେକ୍ଷା ପ୍ରେମର ପ୍ରତିଦାନ ଆକାଂକ୍ଷା ଅଧିକ । ବିଧିନିର୍ବନ୍ଧର ସେ ବହୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ - ସେତେବେଳେ ଶିଶୁ-ମାନବ ପ୍ରକୃତିର ମୁକ୍ତ ରାଜ୍ୟରେ । ବିବାହବନ୍ଧନର ଗୁରୁତ୍ୱ କାହୁଁ ବୁଝିବ ? ସେଥିପାଇଁ ରଘୁ ଭାବିଲା ସୀତା ତ ମତେ ପ୍ରେମ କରେ ! ଏହା ଭାବି ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହେଲା ।

ଷଷ୍ଠ ଅଧ୍ୟାୟ

ସୀତା ଆସି ଖଟରେ ଶୋଇ ପଡ଼ିଲା । ତାହାର ଜୀବନରେ ଯେ କୌଣସି ଗୁରୁତର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଛି, କ୍ଷୁଦ୍ରା ବାଳିକା ତାହା ସ୍ପଷ୍ଟ ଜାଣି ନ ପାରିଲେ ମଧ୍ୟ ଆଂଶିକ ବୁଝି ପାରୁଥିଲା । ଗୋଟାଏ ଗଭୀର ନୈରାଶ୍ୟ ତାହାର ହୃଦୟରାଜ୍ୟ ଅଧିକାର କରିଛି; କିନ୍ତୁ ତାହା କ'ଣ, ସେ ଭଲ ବୁଝି ପାରୁନାହିଁ । ରହି ରହି ତା'ର ମନେ ପଡ଼ୁଥାଏ ରଘୁନାଥ - ଆଉ ଦୁଇଘଣ୍ଟା ପରେ ରଘୁନାଥ ଆସିବ; କିନ୍ତୁ ସୀତା ଆଜି ବଡ଼ ବିମର୍ଷ ! ଦୁଇ ଦିନ ହେଲା ବୃନ୍ଦାବନ ସହିତ ସୀତାର ନିର୍ବନ୍ଧ ହୋଇଯାଇଛି - ଯଥାରୀତି ତୁଳସୀ-ମାଳ ଟେକା ହୋଇ ସତ୍ୟ ହୋଇଛି, ପଣ କଥା ଛିଣ୍ଡିଛି । ବୃନ୍ଦାବନ ଜମିଦାର, ପଣ ଦେବେ ତିନିଶ ପଚାଶ ଟଙ୍କା । ତାହା ଉପରେ ପୁଣି ଜମିବାଡ଼ିର ଅନେକ କାରବାର କଥା ଅଛି । ବୃନ୍ଦାବନଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ଭୂସମ୍ପତ୍ତି ଏବଂ ସୀତାର ପିତା ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ଜମିଦାରୀ ଇଲାକାରେ ଅନେକ ଜମି ନେଇଛନ୍ତି । ଜମିଦାର କୁଆଁଇ ହେଲେ ପ୍ରାୟ

କୋଡ଼ିଏ ବାଟି ଜମିର ଖଜଣାରୁ ନିଷ୍କୃତି ପାଇବା ସମ୍ଭବ; ମଧ୍ୟ ବୃନ୍ଦାବନଙ୍କୁ ହାତରେ ରଖିବା ବିଶେଷ କଷ୍ଟକର ହେବ ନାହିଁ । ନିଜର ଲାଭ ଲୋକସାନି କଷି ନେଇ ଚଉଧୁରୀଏ ଝିଅଟିର ବରଘର ଠିକଣା କରିଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସରସ୍ୱତୀ ଏଥିରେ ବିଶେଷ ଅସୁଖୀ । ଏହା ଚଉଧୁରୀଏ ବୁଝିବା ସତ୍ତ୍ୱେ 'ସ୍ତ୍ରୀ ବୁଦ୍ଧି ପ୍ରଳୟଙ୍କରୀ' ଭାବି ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସହିତ ଏସବୁ ବିଷୟର ପରାମର୍ଶ ନ କରି କାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ କରିଛନ୍ତି ।

"ବୟସ ଆସି ହେଲା ପଚାଶଚାଳିଶ ଉପରେ । ଏ କାଳେ ପୁଣି ବାହା ହେବେ ?" କହି ପରମାନନ୍ଦ ଚଉଧୁରୀଙ୍କ କତିରେ ବସି ପଡ଼ିଲେ । ଦୁଇଜଣ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଁ ହେଉଁ ଦାଣ୍ଡରୁ ଆସିଲେ । ହରିଆ ପାନ ଗୁଣ୍ଡି ଥୋଇଗଲା । ଥାଳିଆରୁ ପାନଖିଲଟି ଉଠାଇ ତାହାର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର କରୁ କରୁ ପରମାନନ୍ଦ ପୁଣି ପଚାରିଲେ, "ହଇ, ହେ, ନିର୍ବନ୍ଧ କରିପକେଇଲ, ଆମକୁ ପଚାରିଲ ନାହିଁ ? ଆମ ଗାଁରେ ଶଙ୍କର ବାବୁଙ୍କ ପୁଅ ଗିରିଧାରୀ ଏହି ବର୍ଷ ପରା ଏଣ୍ଟ୍ରାନ୍‌ସ ପାଶ୍ କଲା – କଲେଜରେ ପଢୁଚି । ଆମ ଝିଅଟି ତ ଦିବ୍ୟ ସୁନ୍ଦରୀ ! ମୁଁ ବର ଘରଟି କରି ଦେଇଥାନ୍ତି ।"

ଚଉଧୁରୀଏ ଅଳ୍ପ ହସି କହିଲେ, "ମୁଁ ଶଙ୍କରକୁ ଜାଣେ । ଚାକିରି ଖଣ୍ଡକଛଡ଼ା ତା'ର ଆଉ କ'ଣ ଅଛି ? ପୁଅଟା ପାଶ୍ କଲେ ହେଲା ? ଘରେ ଖାଇବାକୁ ଅଛି କି ନା, ଦେଖି କରି ଝିଅ ଦବା କଥା ।"

"ତେବେ ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ଘରେ ଭିତିରିଆ ବୁଝିଲ ନାହିଁ ? ତାଙ୍କ ଘର ତ ବେଶ୍ ଥିଲାବାଲା ।"

"ହେଲେ, ବୃନ୍ଦାବନ ଘରକୁ ଲାଗେ ନାହିଁ – ସେ ଜମିଦାର ।"

"କିନ୍ତୁ ଏଡ଼େ ବୁଢ଼ା ବରକୁ ଦେଲ କିଆଁ ? ଝିଅର ତ କିଛି ସୁଖ ହବ ନାହିଁ । ସଦାଶିବକୁ ଦେଇଥିଲେ ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା ।"

"ପହିଲେ ସେହି କଥା ଘଟଣା ହଉ ହଉ ତ ଏଇୟା ହେଲା । ଏଥିରେ ଆମର କିଛି ତ୍ରୁଟି ହୋଇନାହିଁ । ସଦାଶିବ ମଙ୍ଗଳପୁରରେ ବାହା ହେବ । ମୋ ଝିଅ ସକାଶେ ମୁଁ ବୁଢ଼ାଠଉଁ ଅଧା ସମ୍ପତ୍ତି ଲେଖେଇ ନେବି, ଦେଖ । ସେ କ'ଣ ମତେ ଫାଙ୍କି ଦେବ ? ତୁମେ ଜାଣ ନା – ପରମାନନ୍ଦ, ସୀତିଆ ସେ ଘରେ ବିଭା ହେଲେ ଆମର ବଡ଼ ଲାଭ ।' ସେ ଆମର ଜମିଦାର । ମୋର କୋଡ଼ିଏ ବାଟି ବିଲର ଖଜଣା–ଦାଉଟା ଯିବ । ଆଉ ଆମର ଯେଉଁ ବଡ଼ ବଡ଼ ଆଠଟା ତୋଟା ଅଛି, ସେ ସବୁରେ ତାଙ୍କର ଅଧେ ଭାଗ । ମୁଁ ଠିକ୍–ଠିକଣା କରି ସବୁ ହସ୍ତାନ୍ତର କରିନେବି । ତୁମେ ଭାବିଚ, ମୁଁ ଓଲୁ ? ବୁଢ଼ା ବରକୁ ଝିଅ ଦେବି – କିଛି ଲାଭର ବାଟ ନ ରଖି ?"

"ସୀତା, କ'ଣ କରୁଚୁ ?" କହି ପରମାନନ୍ଦ ଘର ଭିତରକୁ ଗଲେ । ଭାଣିଜୀର କାତର ମିଳନ ମୁଖ ଦେଖି ହଠାତ୍ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣଟି କାନ୍ଦି ଉଠିଲା । ତେବେ କ'ଣ ଏଡ଼େ କ୍ଷୁଦ୍ର ବାଳିକା ନିଜର ଭାବୀ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ବୁଝି ପାରିଛି ? "ତୋ ବୋଉ କାହିଁ ?"

"ବାରିଆଡ଼େ" କହି ସୀତା ଉଠି ରନ୍ଧାଘରକୁ ଗଲା । ପରମାନନ୍ଦ ଭଗିନୀର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବାରିଆଡ଼କୁ ଗଲେ ।

ସରସ୍ୱତୀ ବାଡ଼ିଆଡ଼ର ଚଣ୍ଟା ହଣାଇ ବାଡ଼ ବୁଜାଉଥିଲେ । ଭାଇକୁ ଦେଖି କହିଲେ, "ବୁଝିଲୁ ତ ? ମୁଁ ମିଛ କହୁଥିଲି ?"

"ଛାଡ଼, ଯା ହେବାର ହେଲାଣି । 'ନେଡ଼ି ଗୁଡ଼ ଜହୁଣୀକି ଗଲେ ଆଉ ଫେରିବ ?' ଯାହା କପାଳ ଯୋଉଁଠି ।"

"ହଁ, ଯାହା ହାଣ୍ଡିରେ ଯେ ଚାଉଳ ପକେଇଛି । ଆମେ ମା' ବାପ ହେଇ କ'ଣ କରିବୁ ?"

"ବୁଢ଼ା ବରକୁ ଛାଏଁ ଦେଇ କହିବ – 'ଯାହା ହାଣ୍ଡିରେ ଯେ ଚାଉଳ ପକେଇଛି ।' ଭିଣେଇ ତ ଦେଖିଲେ ଟଙ୍କା ! ଝିଅ ପୁଅଙ୍କୁ କ'ଣ ତାଙ୍କର ମାୟା ଅଛି ?"

"ସିମିତି କହ ନା, ତୋ ଭିଣେଇ ଦୁଃଖ କରିବେ । ପୁରୁଷ ଲୋକର କି ବୟସ ? ହେଇ ହେଇ ଚାଳିଶ ହବ ତ ? ମାଣକିନା ଝିଅ ଅସୁର ! ଦେଖୁଁ ଦେଖୁଁ –"

ସରସ୍ୱତୀ ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ୱାସଟିଏ ପକେଇ କହିଲେ, "ମୁଁ କ'ଣ କରିବିରେ ପରିଆ ! ସବୁ କପାଳ କଥା । ନୋହିଲେ, ସଦେଇ ପାଇଁ ହଉ ହଉ ବାପ ପାଇଁ ହୁଅନ୍ତା ? ଆମେ ମାଇପି ଲୋକ । ଆମ କଥା କିଏ ଶୁଣେ ? ଜାଣୁ ତ, ତୋ ଭିଣେଇ କୋଉଁ କଥା ମତେ ପଚାରି କରନ୍ତି ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ନିଜ ମନକୁ ଯାହା ସୁନ୍ଦର ଦିଶେ, ତା କରିଯାନ୍ତି ।"

"କିଜାଣି, ଆମ ମାଇପି ଲୋକର ଏତେ କଥାରେ କି ଥାଏ ! ନ୍ୟାୟ, ଅନ୍ୟାୟ ସେ ବୁଝନ୍ତି ।"

"କେବେ ବାହା ଦବ ?"

"ଆସନ୍ତା ବଇଶାଖକୁ ।"

ରଘୁ ଆସି ପଛାଡ଼େ ଠିଆ ହୋଇ ସବୁ ଶୁଣିଲା, ସୀତାର ଭାଗ୍ୟ ବିଷୟ ଚିନ୍ତା କରୁ କରୁ ଘରକୁ ଗଲା । ସୀତା ରଘୁକୁ ଦେଖି ବାହାରକୁ ଆସିଥିଲା । ରଘୁ କାହାକୁ କିଛି ନ କହି ଘରକୁ ଚାଲିଯିବା ଦେଖି ସୀତାର ମନ ଦୁଃଖରେ ପୂରିଗଲା ।

ଦାଣ୍ଡପଟ ପିଜୁଳି ଗଛମୂଳେ ବସି ରଘୁ ନୀରବରେ ଚିନ୍ତା କଲା । ବୃଦ୍ଧ ବୃନ୍ଦାବନର ଅର୍ଦ୍ଧକୃଷ୍ଣ ଅର୍ଦ୍ଧଶୁକ୍ଳ କେଶମଣ୍ଡିତ ମସ୍ତକ, ପ୍ରୌଢ଼ ମୁଖ, ଶିଥିଳ ଶରୀର ସବୁ ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ତାହାର ଆଖି ଆଗରେ ଚିତ୍ର ପରି ଦିଶିଲା; ଏଡ଼େ ବୁଢ଼ା ଆଉ ସୀତା କେଡ଼େ ସାନ – କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ! ଏପରି ଅଜା-ନାତୁଣୀ ବାହାରେ ସୀତା ସୁଖୀ ହବ ? ରଘୁ କେତେ ଚିନ୍ତା କଲା । ଯଦି ବୁଢ଼ାର କାଳ ହୁଏ । ତପ୍ରେ ଆଉ ସେ ଭାବି ପାରିଲା ନାହିଁ । ପିତେଇ ନାନୀର ନିର୍ଜଳା ଏକାଦଶୀ ସେ ଦେଖିଥିଲା । ବାଳକର କଳା ଆଖିଯୋଡ଼ିକ ପାଣିରେ ପୂରିଗଲା । ରଘୁନାଥ ଧୀରେ ଧୀରେ ଉଠି ଘରକୁ ଗଲା । ତାରାମଣି ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ "ଯାଅ ତ ରଘୁ, ବାପା ଶତୁରା କେଉଟ ଘରେ କ'ଣ କରୁଛନ୍ତି, ଦେଖିବୁ । ଦିନ ଦି'ଟା ହେଲାଣି – ଗାଧୁଆ ନାହିଁ ଖିଆ ନାହିଁ ।" ରଘୁ ଶତୁରା କେଉଟ ଘରକୁ ଗଲା । ଶତୁରା କେଉଟ ଘର ତେଲେଙ୍ଗା ବଜାର ଅପରିଚ୍ଛନ୍ନ ଆବର୍ଜନାପୂର୍ଣ୍ଣ ଗଳି ଭିତରେ, କାନ୍ଥକୁ କାନ୍ଥ ଲାଗି ପ୍ରାୟ କୋଡ଼ିଏ ଘର । ମଝିରେ ହାତେ ଓସାର ମାଟିରାସ୍ତା । ଭିତରେ ପଶି ରଘୁ ଦେଖିଲା, ବାପା ଖଣ୍ଡେ ଛିଣ୍ଡା ଅଖା ଉପରେ

ବସିଛନ୍ତି । ନିକଟରେ ଅତି ମଳିନ ଶଯ୍ୟାରେ ଶାୟିତ ଗୋଟିଏ ଷୋଳ ସତର ବର୍ଷର ଯୁବକ । ତାହାର ଶେଷ ସମୟ ନିକଟ ପ୍ରାୟ – ହାତ ଗୋଡ଼ କଳାକାଠ, ମୁହଁ କଳା ଖପରା, ନିଃଶ୍ୱାସ ଘଡ଼ ଘଡ଼ ଶୁଭୁଚି । ରଘୁନାଥର ଅତିଶୟ ଭୟ ହେଲା । ଅନ୍ୟ କୋଠରୀରୁ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନଙ୍କ କ୍ରନ୍ଦନର କ୍ଷୀଣ ଶବ୍ଦ ତାହାର କାନରେ ପଶିଲା । ହଠାତ୍ ଦାଣ୍ଡଦ୍ୱାର ଠେଲି ଭିତରେ ପଶିଗଲା ଶତୁରା; ଲମ୍ବ ହୋଇ କବିରାଜଙ୍କ ଗୋଡ଼ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା । ତାହାର ମୁହଁରୁ ଅନେକକ୍ଷଣ କିଛିମାତ୍ର କଥା ବାହାରିଲା ନାହିଁ; ପରେ ଅତିକଷ୍ଟରେ କ୍ଷୀଣ କଣ୍ଠରେ କହିଲା – "କବିରାଜେ, ମା'ବାପ, ରକ୍ଷା କର, ଜୀବନ ଦିଅ । ଏତେ ତ କରିଚ, ସେ ପରା ମୋର ଗୋଟିଏ ସଙ୍ଖାଳି ।" ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ହୃଦୟ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ କରି ଗୋଟିଏ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ବହିଗଲା । ସେ ଅଥଚ ଦୃଢ଼ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ – "ବାବା, ଜୀବନ ଦାନ କରିବାର ଶକ୍ତି ମୋର ଥିଲେ ସ୍ୱୟଂ ଈଶ୍ୱର ହୋଇଥାଆନ୍ତି ଭଗବାନଙ୍କୁ ଡାକ –, ଭଗବାନଙ୍କୁ ଡାକ । ତାଙ୍କୁ ଧଇଲେ ସେ ସାହା ହେବେ । ଯାହା କର୍ମଫଳ ଘେନି ଆସୁଥାଇଁ, ତା'ଭୋଗିବା ସିନା ?" ପରକ୍ଷଣରେ ରୋଗୀର ନାଡ଼ୀ ଦେଖିଲେ । ରଘୁ ବାହାରେ ଯାଇଁ ଠିଆ ହେଲା । ଭିତରୁ ସ୍ତ୍ରୀକଣ୍ଠରେ ଜଣେ କହିଲା, "କବିରାଜେ, ପାହାନ୍ତାରୁ ଆସି ବସିଚ ଗରିବ ଘରେ । ତମର ଏତେ ଦୟା କାହୁଁ ଶୁଝିବୁଁ, ଆମେ ନିରିମାଖୀ ଲୋକ । ଆମ କପାଳରେ ୟା' ଥିଲା ବୋଲି କିଏ କହିବ ?" କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ କେବଳ କ୍ରନ୍ଦନ ଧ୍ୱନି ମାତ୍ର ଶୁଭିଲା । ଜଗନ୍ନାଥ ବାରଂବାର ରୋଗୀର ନାଡ଼ି ଦେଖୁଥାନ୍ତି ଏବଂ ଔଷଧ ମାଲିଶ୍ କରାଉଥାନ୍ତି ।

ରଘୁ ପଛାଡୁ ଡାକିଲା – 'ବାପା !

ଜଗନ୍ନାଥ ମୁହଁ ଫେରାଇ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, "ବାପ, ଘରକୁ ଯା । ଆଉ ଘଣ୍ଟାକ ପରେ ଯିବି ।" ରଘୁ ଫେରି ଆସିଲା ।

ପ୍ରାୟ ଚାରିଟା ବେଳକୁ କ୍ଳାନ୍ତ ଦେହରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଘରକୁ ଆସିଲେ । ସ୍ନାନ ଭୋଜନ ସାରି ଦୀର୍ଘ ଚାରିଘଣ୍ଟା କାଳ ବିଶ୍ରାମ କଲେ । ରାତି ଆଠ ଘଡ଼ିକି ପୁଣି ବାହାରିଲେ । ତାରାମଣି ଅନୁନୟ କରି କହିଲେ – "ଆଉ ରାତିରେ ଯାଅ ନାହିଁ ।" "ଏଇକ୍ଷଣି ଆସିବି" କହି ଜଗନ୍ନାଥ ଚାଲିଗଲେ । ଦେବତା ଚରଣରେ ସ୍ୱାମୀ ଏବଂ ରୋଗୀର ସହସ୍ର ମଙ୍ଗଳ କାମନା କରୁ କରୁ ତାରାମଣି ରେବତୀ କତିରେ ଶୋଇ ଦୀପାଲୋକରେ ରାମାୟଣ ପାଠ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ସୀତା କୂଅମୂଳେ ବସି ଗୁଣୁ ଗୁଣୁ ସ୍ୱରରେ ଗୀତ ଗାଉଛି । ଆଜି ସେ ଭାରି ଅନ୍ୟମନସ୍କା । ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ ତା'ଜୀବନର ପ୍ରାୟ ଦଶଟି ବର୍ଷ କଟି ଯାଇଛି । ଆସନ୍ତା ମଙ୍ଗଳବାର ତାହାର ବିଭାଘର; କିନ୍ତୁ ବିବାହ କ'ଣ, ତାହା ସେ ବୁଝି ନାହିଁ; ଏତିକି ମାତ୍ର ବୁଝିଛି, ସେ ଶାଶୁଘରକୁ ଯିବ, ଗୋଟିଏ ଦରବୁଢ଼ା ଲୋକ ତାହାର ବର ହେବ । ସେ ଲୋକର ତିନି ପୁଅ; ଦୁଇ ଝିଅ । ସେ ଘରେ ତା'ରି ସାଙ୍ଗକୁ ବୋହୂ ଆସିବ; ସୀତା ତାହାର ଶାଶୁ ହେବ । ଏସବୁ ଭାବି ଭାବି ସୀତାର ଲଜ୍ଜାବୋଧ ହେଲା; କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ତାହାର କ୍ଷତି ବା ଲାଭ କ'ଣ, ସେ ବୁଝିପାରିଲା ନାହିଁ; ସେ କେବଳ ଭାବିଲା – ଏଡ଼େ ବୁଢ଼ାବରକୁ ବାହା ହେବି ? ଲୋକେ ତ ଥଟ୍ଟା କରିବେ । ପରକ୍ଷଣରେ ତାହାର ସେ ଚିନ୍ତା ଦୂରୀଭୂତ ହେଲା – ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ଚିନ୍ତାର ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କଲା ।

ହସି ହସି ରଘୁ ଆସି କଡିରେ ବସିଲା । ତା ହାତରେ ଗୋଟିଏ ଫୁଟନ୍ତା ଗୋଲାପ । ‘‘ନେ’’ କହି ରଘୁ ସୀତା ଆଡ଼କୁ ହାତ ବଢ଼େଇ ଦେଲା । ସୀତା ଆଗ୍ରହରେ ଫୁଲଟି ନେଇ ମୁଣ୍ଡରେ ଖୋସିଲା । ରଘୁ ନୀରବରେ ଅନାଇ ରହିଥାଏ ।

ଦିବା ଦ୍ୱିପ୍ରହର, ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ନୀରବ । ‘ଗୁଡ଼-ଫ୍ରାଇ-ଡ଼େ’ ଛୁଟି ସକାଶେ ସ୍କୁଲ କଚେରି ବନ୍ଦ । ବାବୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣରେ ମାମୁଁ ଘରକୁ ଯାଇଛି । ବାବୁର ମଧ ଏ ସପ୍ତାହରେ ବିବାହ; କିନ୍ତୁ ବିବାହ ନାହିଁ ଜଣକର - ସେ ରଘୁନାଥ । ଦରିଦ୍ର ରଘୁନାଥ ଏତେଦିନ ପରେ ନିଜର ବିଶେଷତ୍ୱ ଟିକକ ବୁଝି ପାରିଛି । ବାବୁ ଓ ରେବତୀର ବିବାହ, ସୀତାର ବିବାହ; କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର ଚିର ସଙ୍ଗୀ - ତାହାର ବିବାହ ହେଲା ନାହିଁ କିଆଁ ? ହେଲେ, ସେଥିରେ ତା’ର ଦୁଃଖର କାରଣ କ’ଣ ? ତଥାପି ସେ ଦୁଃଖିତ । ସୀତାର ମୁଖକୁ ଚାହିଁ ତାହାର ସୁଖ ଉଛୁଳି ପଡୁଛି । ଆଉ ଦୁଇଦିନ ପରେ ସୀତା ଯେ କାହାର ହେବ, ଏହା ଭାବିଲାବେଳକୁ ତାହାର ଛାତି କୋହରେ ଫାଟିଯାଉଛି । ସୀତା ଯେତେବେଳେ ତାହାର ସୀତା, ତାହାର ସମଗ୍ର ସ୍ନେହ ଯେ ସୀତାର - ତାହାର ସର୍ବସ୍ୱ ଦେଇ ସେ ସୀତାକୁ ଆପଣାର କରିଛି । ସେ ସୀତା ପରଘରକୁ ଚାଲିଯିବ; କିନ୍ତୁ ଝିଅ ମାତ୍ରେ ପରଘରକୁ ଯାନ୍ତି, ଏହା ଜାଣିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ଏଡ଼େ ଦୁଃଖିତ କାହିଁକି ?

ରଘୁନାଥ କ’ଣ ଭାବିବ ? ଭାବିବାର ଶକ୍ତି ତାହାର ନାହିଁ । କେବଳ ନୀରବରେ ସେ ସୀତାର ମୁହଁକୁ ଅନାଇ ରହିଲା । ତାହାର ଅଜ୍ଞାତସାରରେ ଲୁହ ଆଖିପତା ତଳକୁ ଗଡ଼ିଗଲା । ସୀତା ମଧ ନୀରବରେ ଅନାଇଥିଲା, ତାହାର ଚକ୍ଷୁ ମଧ ପୂରି ଉଠିଲା । ସୀତା କାନ୍ଦିଲା - ଆଜି ଜୀବନର ସବୁ ଦୁଃଖ ଅଶ୍ରୁରେ ପରିଣତ ହୋଇ ଝରି ପଡ଼ିଲା । କିଏ କହେ, ସୀତା ବୁଝି ନାହିଁ ।

ରଘୁ କୋମଳ କଣ୍ଠରେ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ କହିଲା, ‘‘ଛି କାନ୍ଦୁଚୁ ? ତୋର କ’ଣ ହେଇଚି କି ?’’

ସୀତାର କ’ଣ ହୋଇଛି, ସେ ତାହା କହିପାରିଲା ନାହିଁ; କେବଳ କାତର ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଘୁକୁ ଅନାଇ ରହିଲା । ରଘୁ ବୁଝିଲା - ଗଭୀର ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସରେ ତାହାର ବକ୍ଷସ୍ଥଳ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ସେ ପୁଣି କାନ୍ଦିଲା ।

‘‘ସୀତା ! ସୀତା !’’

ପିତେଇ ନାନୀର ଡାକ ଶୁଣି ସୀତା ଘରକୁ ଦଉଡ଼ିଗଲା । ରଘୁ ଏକାକୀ ବସି ଅନେକ ଚିନ୍ତା କଲା - ସୀତା ତା’ର କିଏ ? ତାହାର ସମଗ୍ର ଜୀବନର ସଞ୍ଚିତ ବାସନା, ସଞ୍ଚିତ ପ୍ରେମର ଅଧିକାରିଣୀ ସୀତା - ତା’ର କିଏ ? ସୀତା ତ ବୃନ୍ଦାବନର ବଧୂ, ତା’ର ସେ କିଏ ? କାହିଁକି ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତ ସେ କେବଳ ସୀତା କଥା ଭାବୁଛି ? ସତ, ଭାବନାର ଅନେକ କାରଣ ଅଛି । ବିଭା ତ ସମସ୍ତେ ହେଉଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଏପରି ବୁଢ଼ା ବରକୁ କିଏ ବିଭା ହେଉଛି ? ସୀତା ସକାଶେ କ’ଣ ବିଧାତା ଭଲ ବର ସୃଷ୍ଟି କରିନାହାନ୍ତି ? ସୀତା କ’ଣ ଏପରି ପୋଡ଼ା-କପାଳୀ ! ଯଦି ବୃନ୍ଦାବନ ମରିଯାଏ, ସୀତା-ଏଡ଼େ ସୁକୁମାରୀ ସୀତା କିପରି ଏକାଦଶୀ କରିବ - ବୈଧବ୍ୟ - ଯନ୍ତ୍ରଣା ସୀତା କିପରି ସହିବ ? ପଚାଶ ବର୍ଷର ବୁଢ଼ା ଆଗେ ନ ମରି ସୀତା କ’ଣ ଆଗେ ମରିବ ?

ପୁଣି ରଘୁନାଥ ଚିନ୍ତା କଲା. ସୀତା – କ୍ଷୁଦ୍ର ସୀତା – ବୋହୂ ଝୁଆଇଁଙ୍କର ଶାଶୁ, ପୁଣି ପାଞ୍ଚ ପିଲାର ମା' ହେବ ? ଏପରି ବିସଦୃଶ ଘଟଣା କି କେବେ ଘଟିଛି ? ରଘୁନାଥ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ । ସୀତାର ଭାବୀ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା କଥା ଭାବୁ ଭାବୁ ତାହାର କୋମଳ ପ୍ରାଣ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ସେ କେବଳ ନୀରବରେ ବସି ରହିଲା ।

ରଘୁ ଦୂର ଆକାଶକୁ ଅନାଇ କେତେ କଥା ଚିନ୍ତା କଲା । ତାହାର ବୟସ ବର୍ତ୍ତମାନ ଷୋଳ ବର୍ଷ, ତଥାପି ସେ ନିତାନ୍ତ ବାଳକ – ସଂସାର ଅନଭିଜ୍ଞ । ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ତାରାମଣିଙ୍କ ନିକଟରେ ଲାଳିତ ପାଳିତ ସୁଶୀଳ, ସ୍ଫଟିକ ତୁଲ୍ୟ ନିର୍ମଳ ଚରିତ୍ର ରଘୁ କେବଳ ଆବାଲ୍ୟ–ସଙ୍ଗିନୀ ସୀତାର ଦୁଃଖରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କାତର ହୋଇପଡ଼ିଲା । ସୀତା ତାହାର ପ୍ରାଣର ସର୍ବସ୍ୱ ଏହା ସେ ବୁଝିଥିଲା, ମାତ୍ର ସେତିକି – ତହୁଁ ବଳି ଆଉ କିଛି କେବେ ସେ ଭାବି ନାହିଁ । ଭାବିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହାର ମୂଲ୍ୟ କ'ଣ ? ସେ ତ ଅନାଥ ଅରକ୍ଷିତଟାଏ ।

ଆଜି ରବିବାର, ବିବାହ ଦୁଇଦିନ ଆଉ ବାକି । ହଠାତ୍ ଖବର ଆସିଲା, ବୃନ୍ଦାବନ ଚଉଧୁରୀ ଶକ୍ତ ପୀଡ଼ିତ । ବିବାହର ଦିନ ଘୁଞ୍ଚିଗଲା । ସରସ୍ୱତୀ ବଜ୍ରାହତା ପରି କାନ୍ଥକୁ ଆଉଜି ବସି ପଡ଼ିଲେ । କନ୍ୟାର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟକୁ ନିନ୍ଦା କରୁ କରୁ ଚଉଧୁରୀଏ କଚେରିକୁ ଗଲେ । ବୃନ୍ଦାବନଙ୍କ ରୋଗ ଶାନ୍ତି ସକାଶେ ନାନା ଦେବ–ଦେବୀଙ୍କ ନିକଟରେ ମାନସିକ ହେଲା । ପିତେଇ ନାନୀ ଆଖିରେ ଲୁଗାକାନି ଦେଇ ପାଇଟିରେ ଲାଗିଲା ।

ଯଥାବିଧି ବାବୁର ବିବାହ ହେଲା । ଝିଅକୁ ଗାଳି ଦେଉ ଦେଉ ପୁଅକୁ ଘେନି ଚୌଧୁରୀଏ ବିବାହ ଦେବା ପାଇଁ ସାରଙ୍ଗପୁର ଗଲେ । ସୀତା ଘର କ'ଣରେ ବସି ନବବଧୂର ପ୍ରତୀକ୍ଷାରେ ରହିଲା । ନବବଧୂ ଆଉ କେହି ନୁହେଁ – ଜଗନ୍ନାଥ କବିରାଜଙ୍କ କନ୍ୟା ରେବତୀ ।

ରେବତୀର ବୟସ ଦଶ ବର୍ଷ । କ୍ଷୁଦ୍ର ମୁଣ୍ଡରେ ସିନ୍ଦୂର ପିନ୍ଧି, କପାଳରେ ଚନ୍ଦନ ରଚନା ଘେନି, ସର୍ବାଙ୍ଗରେ ଅଳଙ୍କାରମଣ୍ଡିତା ହୋଇ ଦଶବର୍ଷିୟା ବଧୂ ଆସି ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ପାଦତଳେ ପ୍ରଣାମ କଲା । କନ୍ୟାର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ଭୁଲି ସରସ୍ୱତୀ ସେହି ଅର୍ଦ୍ଧଚନ୍ଦ୍ରଟିକି କୋଳକୁ ନେଲେ । ରେବତୀର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ, ମନୋହର ମୁଖ ଦେଖି ଷୋଡ଼ଶବର୍ଷ ବୟସ୍କ ବାବୁର ଜୀବନରେ ଏକ ନୂତନ ନାଟକର ଅଭିନୟ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ବିବାହର କିଛିଦିନ ପରେ ରେବତୀ ପୁନର୍ବାର ପିତୃଗୃହକୁ ଚାଲିଗଲା; କିନ୍ତୁ ଅତି ନିକଟରେ ଶ୍ୱଶୁର ଘର ଥିବାରୁ ବାବୁ ପ୍ରାୟ ରଘୁ ସହିତ ଯାଏ । ତାହାର ସ୍କୁଲ ପାଠରେ ଆଉ ମନ ଲାଗିଲା ନାହିଁ ।

କ୍ରମେ ଆଷାଢ଼ ଗଲା, ଶ୍ରାବଣ ଗଲା, ଭାଦ୍ର ଆଶ୍ୱିନ ଗଲା । କଠିନ ବାତ ରୋଗରେ ଶଯ୍ୟାଶାୟୀ ବୃନ୍ଦାବନ ଆଉ ଉଠିଲେ ନାହିଁ । – ଆତ୍ମୀୟ କୁଟୁମ୍ବଙ୍କୁ କନ୍ଦାଇ, ଶେଖର ଚଉଧୁରୀଙ୍କ ପଣ ଆଶା ବିଫଳ କରି କାର୍ତ୍ତିକ ଏକାଦଶୀ ଦିନ ସ୍ୱର୍ଗଧାମକୁ ଚାଲିଗଲେ । ଚଉଧୁରୀଙ୍କ ଘର ହାହାକାରରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ଅଲକ୍ଷଣୀ ସୀତାକୁ ମନ ଇଚ୍ଛା ବକି ବକି ଶେଖର ଚୌଧୁରୀଏ ପିଣ୍ଡାରେ ବସିଲେ । ସୀତା ଅଭିମାନରେ, ଶୋକରେ ମର୍ମାହତ ହୋଇ ଖଟରେ ପଡ଼ି ପଡ଼ି କାନ୍ଦିଲା । ବୃନ୍ଦାବନ ମରିଯାଇଛି; କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ତା'ର ଦୋଷ କ'ଣ ? ସେ ତ ତାହାର ଭାଗ୍ୟବିଧାତା ନୁହେଁ. ତଥାପି ସେ ଅଲକ୍ଷଣୀ, ହତଭାଗିନୀ ବୋଲି ପିତା କହିଲେ । କେବଳ

ତାହାରି ପୋଡ଼ା କପାଳ ଯୋଗୁଁ ସେ ଏଡ଼େ ବଡ଼ ଜମିଦାର ଘରର ବୋହୂ ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ । ଗ୍ରାମର ସ୍ତ୍ରୀମାନେ କଟା ଘାଆରେ ଲୁଣଛିଟା ପରି ଚାହି ଟାପରା କଲେ – "ବେଦୀରେ ନ ବସୁଣୁ ବରକୁ ଖାଇଲା । ମା'ଲୋ, କି ଅଲକ୍ଷଣୀ ! ରୂପ ସୁନ୍ଦର ହେଲେ କି ହେବ – ବିଧବାଲକ୍ଷଣ ଦିହଯାକ ଭରା !" କିନ୍ତୁ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ଭୟରେ ମୁହଁରେ କେହି କିଛି କହିପାରିଲେ ନାହିଁ । କେବଳ କହିଲା, ଜଣେ, ସେ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ବଡ଼ ଯାଆ – ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ଖୁଡ୍ତୁତାପୁଅ ଭାଇ ନବଘନଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ – ରାଧାମଣି ।

ରାଧାମଣି ନିତାନ୍ତ କଳିହୁଡ଼ୀ । ତାହାର ବାକ୍ୟ ଜ୍ୱାଳାରେ ନବଘନ କେବେହେଲେ ଦିନେ ସୁଖୀ ହୋଇନାହାନ୍ତି । ଶାଶୁ ଶଶୁର କାହାରିକୁ ମାନ୍ୟ କରି କଥା କହିବା ତା'ଜାତକରେ ନଥିଲା । ଦାବୁର ବିବାହ ଉପଲକ୍ଷରେ କଟକ ଆସି ସେ ସାନ ଯାଆ ଘରେ ରହିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଦୁଃଖୀ ଘର; କିନ୍ତୁ ସରସ୍ୱତୀ ବଡ଼ଲୋକ; ସେଥିପାଇଁ ସେ ମନେ ମନେ ହିଂସାରେ ମରିଯାଏ । ସୀତାର ବର ମରିଯାଇଛି ଶୁଣିଲା ମାତ୍ରେ ରାଧାମଣି ଆଉ ସ୍ଥିର ହୋଇ ରହିପାରିଲା ନାହିଁ; ପଞ୍ଚମ ସ୍ୱରରେ ଆରମ୍ଭ କଲା – "ଛି, ଆଲୋ ଅଲକ୍ଷଣି, ଗୋଡ଼ୀକପାଳି, ବରଗୁଡ଼ିମୁହୀ, ତୁ ପୁଣି ସ୍ୱାମୀ ଧରି ଘର କରିବୁ ? ତୋଠେଇଁ ସଧବା ଲକ୍ଷଣ ଅଛି ?" ସ୍ୱର ପଞ୍ଚମରୁ ସପ୍ତମକୁ ଉଠିଲା । ସରସ୍ୱତୀ ବଡ଼ ଯାଆ କଥାର ନିତାନ୍ତ ବିରକ୍ତ ହୋଇ ପ୍ରତିବାଦ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ସେଦିନ ତାଙ୍କ ଘରେ ଭୀଷଣ କଳହ ହେଲା । ତାଙ୍କ ପାଟିରେ ଗ୍ରାମର ସ୍ତ୍ରୀଲୋକେ ଧାଇଁ ଆସିଲେ । ଦିନ ଦି'ପହରରେ ଗାଡ଼ି କରି ରାଧାମଣି ରାଗରେ ଘରକୁ ବାହାରିଲେ; କିନ୍ତୁ ଯିବା ପୂର୍ବରୁ ରଘୁ ଓ ସୀତା ନାମରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଋଚ୍ଛୃତ କଥା କହିବାକୁ ଭୁଲିଲେ ନାହିଁ । ସମବେତ ସ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳୀ ଯେ ଯାହା ଇଚ୍ଛା ସେ ସବୁ କଥାର ସମାଲୋଚନା କରି ଘରକୁ ଗଲେ ।

ରାଗରେ, ଦୁଃଖରେ ସୀତାର ନିତାନ୍ତ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ କଥା ଭାବି ସରସ୍ୱତୀ ଗୋପନରେ ଅଶ୍ରୁ ବିସର୍ଜନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଭାତ ଥାଳିରେ ବଢ଼ା ହୋଇ ଶୁଖିଲା । ପିତେଇ ନାନୀ ଡାକି ଡାକି ଥକିଗଲା; କିନ୍ତୁ ସେ ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ । ଶେଷକୁ ପିତେଇ ନାନୀ ରାଗରେ, ଅଭିମାନରେ କହିଲା – "ତୁ ଏତେ କାନ୍ଦିଲେ ହବ ? ଯେ ଯାହା ନିନ୍ଦା କଲେ କ'ଣ ସୁନାରେ କଳଙ୍କ ଲାଗିବ ? ହେଲା ଏବେ, ସେ ତ 'ବାହ୍ମଣ ପୁଅ' ସେଇଆକୁ ବାହା କରିଦେ । ସେ ପୋଡ଼ାମୁହାଁଟା କଥାରେ ଏତେ ଦୁଃଖ !" ଏହା କହି ବୁଢ଼ୀ କ୍ରୋଧରେ ରାଧାମଣିର ଚୌଦ ପୁରୁଷର ଶ୍ରାଦ୍ଧ କରି ସରସ୍ୱତୀଙ୍କୁ ଟାଣି ଟାଣି ଭୋଜନ ସ୍ଥାନକୁ ଘେନିଗଲା; ସରସ୍ୱତୀ କିନ୍ତୁ ପଦେ ପାଟି ଫିଟାଇ ବଡ଼ ଯାଆଙ୍କୁ କହି କହିନାହାନ୍ତି । ଚୌଧୁରୀ ଏ ସବୁ କଥାରେ ଭାଉଜଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଅପମାନ କଲେ । ସେ ବଡ଼ ଭାଉଜ, ଗୁରୁଜନ – ଏହା କହି ସରସ୍ୱତୀ ତାଙ୍କୁ ନିବୃତ୍ତ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ଚଉଧୁରୀ ତାଙ୍କ କଥା କାହିଁକି ଶୁଣିବେ ? ସେମାନଙ୍କୁ ବିଦାୟ ନ କରି ସେ ସ୍ଥିର ହୋଇ ରହିପାରିଲେ ନାହିଁ । ଗ୍ରାମରେ ରାଷ୍ଟ୍ର ହେଲା, ସରସ୍ୱତୀ ଧନଗର୍ବରେ ବଡ଼ ଯାଆଙ୍କୁ ଦିନ ଦି'ପହରେ ଘରୁ କାଢ଼ିଦେଲା ।

ବିପଦ ଗୁଡ଼େଇ ତୁଡ଼େଇ ହୋଇ ଆସେ । ଚୈତ୍ର ମାସରେ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଅକାଳଜାତ ସନ୍ତାନ ହୋଇ ସେ ମରୁ ମରୁ ବଞ୍ଚିଲେ । ତାଙ୍କର ବିଛଣାରୁ ଉଠୁ ଉଠୁ ଦୁଇମାସ ଲାଗିଗଲା ।

ସେ ଟିକିଏ ଭଲ ହେଉଁ ହେଉଁ ପୁଣି ବାବୁ ଶକ୍ତ ବେରାମ ହେଲା । ଏକୋଇଶ ଦିନ ବିଷମ ସାନ୍ନିପାତିକି ଜ୍ୱର ଭୋଗି ବାବୁ ନିତାନ୍ତ ଶୀର୍ଣ୍ଣ ଦେହରେ ଉଠି ଠିଆ ହେଲା । ରୋଗୀର ଶୁଶ୍ରୂଷା କରୁ କରୁ ପ୍ରାୟ ଛଅମାସ କଟିଗଲା । ସ୍ୱାମୀର ପୀଡ଼ା ସମୟରେ ରେବତୀ ଶ୍ୱଶୁର ଘରକୁ ଆସିଲା । ତାହାର ବୟସ ବାର ବର୍ଷ; କିନ୍ତୁ ସୀତା ଅରକ୍ଷଣୀୟା ପରି ଘରେ ପଡ଼ି ରହିଥାଏ । ଚଉଧୁରୀ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ବର ଖୋଜିଲେ – କେଉଁଠି ଠିକଣା ହେଲା ନାହିଁ । ସେ ବେଦୀରେ ନ ବସୁଣୁ ତାହାର ବର ମରିଛି, ତାଠେଇଁ ପୂରା ବିଧବାଲକ୍ଷଣ, ସେ ବଡ଼ ଅଲକ୍ଷଣୀ ଇତ୍ୟାଦି ବିଶେଷଣରେ ବିଶେଷିତା ହୋଇ ସୀତା ପିତୃଗୃହରେ କାଳ କଟାଇବାକୁ ଲାଗିଲା । କେହି ବା ବର ଘଟିଲେ, ସେ ବିନା ପଣରେ ବିବାହ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାରୁ ଚଉଧୁରୀଏ ରାଗିଯାଇ ସେ ପାତ୍ର ତ୍ୟାଗ କରନ୍ତି ।

ସପ୍ତମ ଅଧ୍ୟାୟ

ଦିନ ପାଣି ପରି ବହିଯାଏ । ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ ସୀତାର ଏଗାର ପୂରିଲା – ନବୀନ ଯୌବନ ପ୍ରଭାବରେ ଅଙ୍ଗ-ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ସୁଶୋଭିତ ହେଲା । ଏଣିକି ସୀତା ଅରକ୍ଷଣୀୟା । ସେ ଖର୍ବାକୃତି; କିନ୍ତୁ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦରୀ । ଏତେ ବଡ଼ ଝିଅ ଘରେ ଥିଲେ ପିତା ମାତାଙ୍କୁ ସ୍ୱଜାତୀୟମାନେ ଦଣ୍ଡିତ କରିପାରନ୍ତି, ଏହି ଭୟରେ ସୀତାର ବାହାରକୁ ବାହାରିବା ଏକାବେଳେ ନିଷେଧ ହେଲା । ସେ ଦିବାରାତ୍ର ଘଣକୋଣରେ ବସି ରହିଲା ।

ଆଉ ସେ ପୋଖରୀତୁଠ ବୁଲି, ହସ ହସ ମୁହାଁ ସୀତା ନାହିଁ – ଆଜିକାଲି ସେ ବଡ଼ ଗମ୍ଭୀରା – ଏକାକିନୀ ବସେ, ନୋହିଲେ ଭାଉଜ ସହିତ ବସି ଗପ କରେ; କେବେ କେବେ ରନ୍ଧାଘରେ ପିତେଇ ନାନୀ ସହିତ ରାନ୍ଧି ବସେ । ସୀତା ପିଲାଦିନେ ସିଲେଇ ଶିଖିଛି, ଉଲ୍ କାମ କରି ଶିଖିଛି, ଓଡ଼ିଆ ବଙ୍ଗଳା ମଧ ପଢ଼ିଛି । ଇଚ୍ଛା ହେଲେ ସିଲେଇ କରେ, କେବେ ବା ପୁସ୍ତକ ଧରି ପଢ଼େ; କିନ୍ତୁ ଆଜିକାଲି ସେ ସବୁବେଳେ ଉଦାସୀନା । 'ସେ ହତଭାଗିନୀ' ଏତିକି ମାତ୍ର ସେ ଜାଣେ । ତାହାର ବଡ଼ ମା' କହିଛି, 'ସେ କଳଙ୍କିନୀ, ଅଲକ୍ଷଣୀ'; ପିତା ମଧ କହିଛନ୍ତି, 'ସେ ପୋଡ଼ା-କପାଳୀ'; ମାତା ମଧ କହିଲେ, ପିତେଇ ନାନୀ ମଧ କହିଲା, 'ସେ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବତୀ ।' ତା'ପାଇଁ ପୃଥିବୀରେ ବର ନାହିଁ, ତା'ପାଇଁ ସବୁ ଆଡୁ ବାଧା ବିପଦ – ଯେଉଁ ଡାଳ ଧଇଲେ ସେ ଡାଳ ଛିଡ଼ିଲା । କାହିଁକି ଏପରି ହେଲା ?

ତାହାର ଅନେକ ଲୁଗା, ଅନେକ ଗହଣା ଅଛି; କିନ୍ତୁ ସେ କିଛି ପିନ୍ଧେ ନାହିଁ । ବୋଉ ଓ ପିତେଇ ନାନୀ ବଳାତ୍କାର କଲେ ମଧ ପିନ୍ଧିବାକୁ ସେ ସୁଖ ପାଏ ନାହିଁ – ଗହଣା, ଲୁଗାରେ ସେ ସୁଖୀ ନୁହେଁ; କିନ୍ତୁ ତେବେ ମଧ ସୀତାର ସୁଖ ଅଛି । କେବଳ ଜଣକୁ ଦେଖିଲେ ସେ ସୁଖୀ – ଦୂରରୁ ଚାହିଁଦେଲେ ମଧ ସୁଖୀ । ସୀତା ଜାଣିଛି, ତାହାର ଓ ସେ ଜଣକର ଜୀବନ ଅଚ୍ଛିନ୍ନ, ଅଭିନ୍ନ; ତଥାପି ସେ ଆସିଲେ ସୀତା ବେଶି କଥା କହେ ନାହିଁ – ଦୂରକୁ ଚାଲିଯାଏ । ଯେପରି ନୀରବ ଅଭିମାନରେ ତାହାର ପ୍ରାଣ ପୂରି ଉଠେ । ସୀତାର ମର୍ମ ବୁଝେ ଜଣେ – ଭଗିନୀଠାରୁ ଅଧିକ ସ୍ନେହଶାଳିନୀ ସେହି ସାନ ବୋହୂଟି ରେବତୀ । ରେବତୀ ସୀତାର ସମବୟସୀ, ପୁଣି ବାବୁର ଆଦରିଣୀ ସ୍ତ୍ରୀ – ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ନୟନମଣି । ରେବତୀ ନଣନ୍ଦର ସମସ୍ତ ମନୋଭାବ

ଜାଣେ । ତାହାର ନଣନ୍ଦ ଯେ କିପରି, ତାହା ରେବତୀ ଚିନ୍ତା କରେ । ସୀତା ରଘୁନାଥକୁ - ରେବତୀର ପ୍ରାଣ ସମ ଭ୍ରାତାକୁ ସ୍ନେହ କରେ; ଏଥିରେ ସେ ସୁଖୀ ଭିନ୍ନ ଦୁଃଖୀ ନୁହେଁ ।

ଦିନ ଦି'ଟା ହେଲାଣି - ଖରାଦିନ, ଦୀର୍ଘ ଦ୍ୱିପ୍ରହର, ସମସ୍ତେ ନୀରବରେ ବିଶ୍ରାମକକ୍ଷରେ - କେହି ସପ ପାରି, କେହି ଖାଲି ଚଟାଣ ଉପରେ କାନି ବିଛାଇ ଶୋଇଛନ୍ତି । "ରେବ ! ରେବ !" ଡାକି ଜଗନ୍ନାଥ ଭିତର ଅଗଣାକୁ ଆସିଲେ । ତାଙ୍କ ଡାକରେ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ନିଦ୍ରାଭଙ୍ଗ ହେଲା । ସେ ଝଟ୍ ଅଳସ ଭାଙ୍ଗି ମୁହଁ ଧୋଇ ସମୁଦିଙ୍କୁ ଘର ଭିତରକୁ ଡାକି ନେଲେ । ସେ ଦିନ ସମୁଦି, ସମୁଦୁଣୀଙ୍କର ଅନେକ କଥା ହେଲା । ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ବିଷାଦମଳିନ ମୁଖରେ ହାସ୍ୟ ଦେଖାଗଲା । ଅନେକ ଦିନରେ ମନ୍ଦୁ ଶେଯରୁ ଉଠିଲା ପରି ସରସ୍ୱତୀ ବଳ ପାଇ ଠିଆ ହେଲେ । ମେଘ-ନିର୍ମୁକ୍ତ ଶାରଦାକାଶର ଚନ୍ଦ୍ର ପରି ତାଙ୍କ ମୁହଁଟି ପ୍ରସନ୍ନ !

ସମୁଦି ବିଦାୟ ନେଇ ଘରକୁ ଗଲେ । ସନ୍ଧ୍ୟା ପରେ ପିତେଇ ନାନୀ ଓ ସରସ୍ୱତୀ ଛାତ ଉପରେ ବସି ଅନେକ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲେ । ଆଜି ଉଭୟେ ଅକୂଳ ସମୁଦ୍ରରେ କୂଳ ପାଇଲା ପରି ଆନନ୍ଦରେ ବିହ୍ୱଳ !

କଥାଟା ଲୁଚି ରହିଲା ନାହିଁ - ପିତେଇ ନାନୀ କହିଲା ବୋହୂକୁ, ବୋହୂ କହିଲା ନଣନ୍ଦକୁ । ତହିଁ ଆରଦିନ ଯେତେବେଳେ ବାବୁ ସହିତ ରଘୁ ଭିତର ଅଗଣାକୁ ପଶିଗଲା, ସୀତା ମୁଣ୍ଡରେ ଓଢ଼ଣାଟି ଟାଣିଦେଇ ଗୋଦାମଘରେ ପଶିଗଲା । ରଘୁ ସୀତାର ଏବଂବିଧ ବ୍ୟବହାରରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ରନ୍ଧାଘର ଆଡ଼କୁ ଗଲା । ପିତେଇ ନାନୀ ସ୍ମିତମୁଖରେ ହସି ହସି କହିଲା - "କି ରାମଚନ୍ଦ୍ର, ମିଥିଳାକୁ ଅଇଲ ? ଧନୁ ଭାଙ୍ଗି ସୀତିଆକୁ ନିଅ ।" ରଘୁ ଲଜ୍ଜାମଳିନ ମୁଖରେ ଦାଣ୍ଡକୁ ପଳାଇଲା, ବୋହୂ ହସ ହସ ମୁହଁଟି ନୁଆଇଁ ପରିବା ବନାରେ ମନ ଦେଲା । ଭାଇକୁ ଭଉଣୀ ସାମନାରେ ଅପଦସ୍ଥ କରିବାରୁ ସେ ପିତେଇ ନାନୀକୁ ଗୋଟିଏ ଦିଓଟି ଚିମୁଟିବାକୁ ମଧ ଭୁଲିଲା ନାହିଁ । ପିତେଇ ନାନୀ ମଧ ଉପଯୁକ୍ତ ଉତ୍ତର ଦେଇ ସଞ୍ଜବଳିତା ଜାଳିବାକୁ ଗଲା ।

ରଘୁ ଭାବି ଭାବି ଘରକୁ ଗଲା । ସେଦିନ ରାତିରେ ତାହାର ଭଲ ନିଦ ହେଲା ନାହିଁ । ଆଜି ହଠାତ୍ ପିତେଇ ନାନୀର କଥାରେ କାହିଁକି କେଜାଣି ତା'ର ଜୀବନରେ ଗୋଟିଏ ନବୀନ ପଟ୍ଟପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହାର ବୟସ ଅଠର ବର୍ଷ - ସେ ଯୁବକ; ସ୍କୁଲ ପାଠ ଶେଷ କରି ପ୍ରବେଶିକା ପରୀକ୍ଷାରେ ପ୍ରଶଂସାର ସହିତ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ବୃତ୍ତି ପାଇ କଲେଜରେ ପଢୁଛି । ବୟସ ସହିତ ତା'ର ସୁନ୍ଦର ରୂପ ଅଧିକ ସୁନ୍ଦର ହୋଇଛି - ନବଯୌବନର ସୁଷମାରେ ସର୍ବାଙ୍ଗ ଦୀପ୍ତ ! ହୃଦୟ ମଧ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଛି । ସେ ଆଜୀବନ ଯେଉଁ ବାଳିକାକୁ ସ୍ନେହ କରି ଆସିଛି, ଯୌବନର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ ସ୍ନେହ ଗାଢ଼ରୁ ଗାଢ଼ତର ହେଲାଣି । ଆଜି ପିତେଇ ନାନୀର କଥାରେ ସେ ସ୍ନେହନଦୀର ବନ୍ୟା ଆସିଲା ପରା ! ରଘୁନାଥ ଶେଯରେ ଶୋଇ କେବଳ ତାହାହିଁ ଭାବୁଛି । ସତେ ସୀତା ତାହାର ହେବ ? ସେ ଆକାଶକୁସୁମ ଫୁଟିବ ? ଆଉ ସେ ଅଧିକ ଭାବିପାରିଲା ନାହିଁ । ପ୍ରବଳ ପ୍ରେମରେ ବିବେଚନା ବୁଡ଼ିଗଲା । ସୀତା ତାହାର - ସୀତାର ବ୍ୟବହାର, ପିତେଇ ନାନୀର ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ପରିହାସୋକ୍ତିର ସେ କେତେ ମଧୁର ଅର୍ଥ କରି ପକାଇଲା; ତଥାପି ନିଜର ଏକାନ୍ତ ହୀନାବସ୍ଥା ସ୍ମରଣ କରି ବାଳକ ଲଜ୍ଜିତ ହେଲା ।

ସୀତା ମଧ ଭାବିଲା; ଭାବି ଭାବି ଆନନ୍ଦରେ ବିହ୍ୱଳ ହେଲା । ରଘୁର ଭାବନା ସନ୍ଦେହଜନିତ ଶ୍ରାବଣର ମେଘାଚ୍ଛନ୍ନ ଆକାଶ; କିନ୍ତୁ ସୀତାର ହୃଦୟ ସନ୍ଦେହଶୂନ୍ୟ, ରେବତୀ କହିଛି ଜଗନ୍ନାଥ ମଉସା ଆସି କଥା ଠିକଣା କରିଛନ୍ତି । ବୋଉ ଓ ପିତେଈ ନାନୀର ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ବଦନ ସୀତାର ପ୍ରେମାକୁଳ ହୃଦୟର ସବୁ ସନ୍ଦେହ ବେଦନା ଦୂର କଲା ।

ଦୁଇଦିନ ଗଲା, ପୁଣି ରଘୁନାଥ ଆସିଲା । ସୀତା କଥା କହିପାରିଲା ନାହିଁ, ରଘୁନାଥ ମଧ କଥା କହିପାରିଲା ନାହିଁ – ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଲଜ୍ଜାଭାବ ଉଭୟଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରି ପୃଥକ୍ ରଖିଲା; କିନ୍ତୁ ଏତେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ମଧରେ ସୁଦ୍ଧା ଉଭୟ ହୃଦୟ ଯେ ଏକ, ଏହା ସେମାନେ ବୁଝିଥିଲେ । ଉଭୟେ ପରସ୍ପରର ଅପାର ସ୍ନେହରେ ବନ୍ଧା, ପରସ୍ପରର ଦର୍ଶନରେ ପୁଲକିତ, ସ୍ୱରଶ୍ରବଣରେ ଆନନ୍ଦିତ, ପରସ୍ପରକୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବା ପାଇଁ ସଦା ପ୍ରୟାସୀ । ସୀତା ଗୀତ ଭଲ ପାଏ, ପୁଣି ରଘୁନାଥର ଚମତ୍କାର କଣ୍ଠ । ସେ ସୀତାକୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବା ସକାଶେ ସଂଗୀତ, ହାରମୋନିୟମ୍ ଶିକ୍ଷା କରିଛି । ମାଛ ଧରା, ପହଁରା, ଫୁଟବଲ ଖେଳ – ସବୁଥିରେ ରଘୁ ଅଦ୍ୱିତୀୟ । ସୀତା ଫୁଲ ଭଲ ପାଏ; ଏଥିପାଇଁ ରଘୁନାଥର ଫୁଲଗଛରେ ସଉକି – ନିଜ ହାତରେ ଗୋଲାପ ମଲ୍ଲୀ ଗଛ ରୋଇ ପାଣି ଦେଇ ବଢ଼ାଏ; ଫୁଲ ଫୁଟିଲେ ସୀତାକୁ ଆଣି ଦିଏ ।

ରଘୁନାଥ କ'ଣ ଭଲ ପାଏ, ତାହା ମଧ ସୀତା ଜାଣେ । ସୀତା ପରିଷ୍କୃତ ପରିଚ୍ଛନ୍ନ; ଅଳଙ୍କାର ବୋଝ, କଦର୍ଯ୍ୟ ପୋଷାକ ରଘୁନାଥ ଘୃଣା କରେ; ସେଥିପାଇଁ ସୀତା ସବୁରୁ ବିରତ । ସେ 'ବୋଧୋଦୟ'ରେ ପଢ଼ିଥିଲା 'ସର୍ବଗୁଣାଳଙ୍କୃତା ସୀତା' । ଆହା, ସେ କ'ଣ ନିଜେ ସେପରି ସର୍ବଗୁଣାଳଙ୍କୃତା ? କେତେ କଥା ତା ମନରେ ହୁଏ – ରନ୍ଧାଘରେ ରାନ୍ଧି ବସିଲେ ଜଣକୁ ରାନ୍ଧି ଖୁଆଇବାକୁ ତା'ର ଶରଧା ବଳେ, ପାନ ଭାଙ୍ଗି ବସିଲେ ଜଣକୁ ପାନବଟାରେ ପାନ ସଜାଡ଼ି ଦେବାକୁ ମନ ହୁଏ, ମାଆର ଗୋଡ଼ ଘଷି ଦେଉଥିଲେ ସଞ୍ଜବେଳର ଜହ୍ନ-ଆଲୁଅବୋଳା ଦର ଦର ଅନ୍ଧାର ନୀଳାକାଶର ଫୁଟନ୍ତା ଗୋଟିଏ ଯୋଡ଼ିଏ ତାରାକୁ ଚାହିଁ ସୀତା ନିଜର ଭବିଷ୍ୟଦ୍ କୁଟୀର ବିଷୟ ଚିନ୍ତା କରେ । ଏହିପରି ଜହ୍ନ ଆଲୁଅମିଶା ଅନ୍ଧାର, ଏହିପରି ପିଣ୍ଡାରେ ମସିଣା ଉପରେ ଶୋଇଥିବେ, ଆଉ ସୀତା ପାଦତଳେ ବସି ମାର୍ଜନା କରୁଥିବ – ଏହାଠାରୁ ବଳି ଭାଗ୍ୟ ନାରୀର ଆଉ ଅଛି କ'ଣ ? ସୀତା ଗଭୀର ପ୍ରେମରେ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସଟିଏ ପକାଏ, ମନକଥା ମନେ ମନେ ରହେ । ଆଖିପତା ତିନ୍ତାଇ ଲୁହଟୋପାଗୁଡ଼ିକ ଗାଲରେ ଗଡ଼ି ପଡ଼େ । ସୀତା ଧୀରେ ଧୀରେ ଅନ୍ୟର ଅଲକ୍ଷ୍ୟରେ ତାକୁ ପଣତକାନିରେ ପୋଛେ ।

ଆଜିକାଲି ସାଆନ୍ତାଣୀ ଓ ରାନ୍ଧୁଣୀ ଏକାନ୍ତରେ ବସି ଅନେକ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୁଅନ୍ତି । ଏକ ନବୀନ ସୁଖସୃଷ୍ଟିରେ ସେମାନେ ଆତ୍ମହରା ! ଏକ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ରାଜ୍ୟର ନିବାସୀ ! ଏକ ମଧୁର ଆମୋଦ-ମଦିରାମତ୍ତ, ଆଉ ଭବିଷ୍ୟତର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ, ଅତି ମଧୁର ମୋହନ ଶାନ୍ତିମୟ ସ୍ୱପ୍ନରେ ବିହ୍ୱଳ ।

ସୀତା ରଘୁନାଥର ମିଳନ ? କିପରି ହେବ ? ସରସ୍ୱତୀ ଅନେକ ଭାବନ୍ତି; ମନେ ମନେ ଭାବନ୍ତି – ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଶଚୀ, ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ଅବା ଶିବଙ୍କୁ ପାର୍ବତୀ । ଥରେ ଥରେ ପିତେଈନାନୀ ଆଗରେ ମନକଥା କହି ପକାନ୍ତି । ପିତେଈନାନୀ ପରିହାସ ଛଳରେ କହେ – "ନାହିଁ ହ, ଏ ତ

ଆମର ରାମ-ସୀତିଆ !'' କେବଳ ଏତିକି କହି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ. ରଘୁକୁ ଥଟ୍ଟା କରେ – ରାମ ଅଇଲେ ବୋଲି ଡାକି କହେ । ରଘୁ ପିତେଶ୍ୱନାନୀ ଭୟରେ ରୋଷାଇଶାଳ ଖଣ୍ଡା ଆଡ଼େ ଯିବାକୁ ସାହସ କରେ ନାହିଁ ।

ସୀତା ସବୁ ଶୁଣେ । ବୁଢ଼ୀର ଇଙ୍ଗିତ ବୁଝିପାରି କାହିଁକି କେଜାଣି ତାହାର ହୃଦୟ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ହୋଇଉଠେ; କିନ୍ତୁ ବୁଢ଼ୀ କଥାରେ ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତର ଦେବାକୁ ତାହାର ସାହସ ହୁଏ ନାହିଁ । ବୁଢ଼ୀ ବଡ଼ ବିଷମ !

ଏଡ଼େ ବଡ଼ ଝିଅ ଘରେ ଅଛି । ଚଉଧୁରୀଏ ଭାବନାରେ ଅସ୍ଥିର ହୋଇ ଏଣେ ତେଣେ ପାତ୍ର ଅନ୍ୱେଷଣ କରୁଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ବିହି କୂଟ କିଏ ବୁଝେ ? ହଠାତ୍ ଚଉଧୁରୀଙ୍କୁ କଠିନ ଆଣ୍ଠୁଗଣ୍ଠି ବାତ ଧରିଲା । ସେ ଶଯ୍ୟାଶାୟୀ ହେଲେ; ଜଗନ୍ନାଥ କବିରାଜ ଚିକିତ୍ସା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ତାଙ୍କ ଆୟୁଷବଳରେ ହେଉ, କି ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ପୁଣ୍ୟବଳରେ ହେଉ, ପ୍ରାୟ ଚାରିମାସ ପରେ ସେ ଏକପ୍ରକାର ବଞ୍ଚି ଉଠିଲେ । ସେହି ସମୟରେ ବଡ଼ ଉପକାର କଲା ରଘୁନାଥ ।

ରେବତୀ ଅନ୍ତଃସତ୍ତ୍ୱା ଥିବାରୁ ପିତୃଗୃହକୁ ଚାଲି ଯାଇଥିଲା । ଦୁର୍ବଳ ବାବୁ ଓ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ରଘୁନାଥ ବଳପୂର୍ବକ ସେମାନଙ୍କ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରି ଲାଗିପଡ଼ି ରାତି ରାତି ଜଗି ଚଉଧୁରୀଙ୍କ ସେବା କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସୀତା ମଧ୍ୟ ଅଣ୍ଟା ଭିଡ଼ି ମୁମୂର୍ଷୁ ପିତାଙ୍କ ସେବା ଶୁଶ୍ରୂଷାରେ ଲାଗିଥାଏ ।

ସେଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାକୁ ପିତାଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ବଟିକା ଖାଲି ସେବନ କରିବାକୁ ଦେଇ ସୀତା ବାହାରି ଆସୁଛି, ଦୁଆରମୁଣ୍ଡରେ ରଘୁନାଥ ସହିତ ଦେଖା ହେଲା । ସେ ମୁଣ୍ଡରେ ଲୁଗା ଦେଇ ପାଖେଇ ଗଲା; କିନ୍ତୁ ରଘୁନାଥ ଅନ୍ୟଦିନ ପରି ଚାଲିଗଲା ନାହିଁ – ସୀତାକୁ ଅନାଇଲା, ଆଦରରେ ଡାକିଲା, ''ସୀତା !''

ସୀତା ଉତ୍ତର ଦେଇପାରିଲା ନାହିଁ – ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ତାହାର ସର୍ବାଙ୍ଗ ପୁଲକରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଉଠିଲା, ଏକ ନିମିଷରେ ସେ ଆତ୍ମହରା ହେଲା, ତାହାର ହୃଦୟ କମ୍ପି ଉଠିଲା । ପୁଣି ରଘୁନାଥ ଡାକିଲା – 'ସୀତା, କଥା କହିବୁ ନାହିଁ ?'' ଏଥର ରଘୁନାଥର ସ୍ୱର ସ୍ୱାଭାବିକ । ସୀତା ନିଜକୁ ସମ୍ଭାଳି ନେଇ କହିଲା – ''କ'ଣ ?''

'ନନା କେମିତି ?''

''ଭଲ ଅଛନ୍ତି'' କହି ସୀତା ଦ୍ରୁତଗତିରେ ଚାଲିଗଲା । ରଘୁନାଥ ଅନେକକ୍ଷଣ ସେହିଠାରେ ନିଷ୍ପନ୍ଦଭାବରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ରହିଲା । ସୀତାର କମନୀୟ ମୂର୍ତ୍ତି ତାହାର ହୃଦୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଛି – ତାହାର ଅପୂର୍ବ ମାଧୁରୀରେ ଆଜି ସେ ଆତ୍ମବିସ୍ମୃତ ।

ଆଜି ସୀତା ବୁଝିଲା ଜୀବନନାଟକରୁ ଗୋଟିଏ ନବୀନ ଅଙ୍କ ତାହାର ଆଖି ସାମନାରୁ ପରଦା ତୋଳି କେହି ଦେଖାଇଲା ପରା ! ସେ ଆଜି ରଘୁନାଥକୁ ଚିହ୍ନିଲା । ଏତେଦିନ କ'ଣ ଚିହ୍ନି ନ ଥିଲା ? କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ସଂଶୟ ଥିଲା । ରଘୁନାଥର ମନୋହର ମୂର୍ତ୍ତି ସେ ବାରମ୍ବାର ଧ୍ୟାନ କଲା । ହାୟ ସୀତା ! ରଘୁନାଥ ତୋର କିଏ ?

ରଘୁନାଥ ତା'ର କିଏ ? ସେ ଏ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ବସିଲା; କିନ୍ତୁ ଲଜ୍ଜା ତାହାର ବାକ୍‌ରୋଧ କଲା । ନିଭୃତ କକ୍ଷରେ ସୀତା ବସି ଅଙ୍ଗୁଳି ଚାଳନା କରୁଥିଲା – ଲେଖନୀ ନାହିଁ, ମସୀ ନାହିଁ, କାଗଜ ନାହିଁ; ତଥାପି ସେ ଭୂଇଁରେ ନୀରବରେ ଲେଖିଲା – "ରଘୁନାଥ !" ପୁଣି ନୀରବରେ ନିଭାଇଲା । ସେ ଅକ୍ଷରର ରୂପ ନାହିଁ – ତାହା କାଳେ କିଏ ପଢ଼ିବ ପରା !

ସୀତା ଅନ୍ୟମନସ୍କା, ବାବୁ ତାକୁ ଡାକି କହିଲା – "କ'ଣ କରୁଚୁ ?"

ସେ ଅନ୍ୟମନସ୍କାଭାବରେ ଉତ୍ତର ଦେଲା – "ଗଲେଣି ?"

ବାବୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ପଚାରିଲା – "କିଏ ?"

ଏଥର ସୀତାର ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ହେଲା; ଲଜ୍ଜାରେ କହିଲା, "ଭାଇନା, କ'ଣ କରୁଥିଲୁ ? ମୁଁ ପରା ତତେ ଖୋଜୁଥିଲି ?"

"ମୁଁ ଆଉ ରଘୁ ରାଣୀହାଟ ଯାଇଥିଲୁଁ । ଆଜି ଯେ, ଆମେ ଅନେକ ଶିଙ୍ଗ ଜିନିଷ କିଣିଚୁଁ । ରଘୁ ବୋଉ ପାଇଁ ପାନିଆ କିଣୁଥିଲା । ଆଉ ଦେଖ, ତୋ ପାଇଁ କ'ଣ ପଠେଇଚି ?

ସୀତା ଆଗ୍ରହାତିଶଯ୍ୟାରେ କଥା କହି ପାରିଲା ନାହିଁ; ଭାଇ ହାତରୁ ରଘୁନାଥ ଦେଇଥିବା ପଦାର୍ଥମାନ ନେଇ ରଖିଲା । ପର ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଭାଇ ଗଲାରୁ ସେ ଦେଖିଲା, ଜିନିଷ ତିନୋଟି – ଗୋଟିଏ ଶିଙ୍ଗ ଖୋସା ପାନିଆଁ, ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ଡିବା, ଆଉ ହଳେ ଶିଙ୍ଗ ଚୂଡ଼ୀ । ଚତୁରୀ ବୁଝି ପାରିଲା, ପଦାର୍ଥ ତିନୋଟିର ଏ ପଟ, ସେ ପଟ ଲେଉଟାଇଲା; ଦେଖିଲା, ମୁଣ୍ଡ ପାନିଆଁରେ ବଙ୍ଗଳାରେ ଲେଖା – "ପତି ପରମ ଗୁରୁ ।'

ଆଜିକି ଦଶଦିନ ହେଲାଣି ରଘୁନାଥ ସୀତାଘରକୁ ବୁଲି ଆସି ନାହିଁ । ତାହାର ମନ ଦୁଃଖରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ସେ ବାବୁଠାରୁ ଶୁଣିଛି, ରଘୁନାଥକୁ ଜ୍ୱର ହୋଇଛି; କିନ୍ତୁ ତା'ର ମନ ମାନୁ ନାହିଁ ଛାତି ବିଦାରି ହେଉଛି । ହାୟ, ସେ କିପାଁ ଝିଅ ହେଲା ! ସେ ଯଦି ବାବୁ ପରି ପୁଅଟିଏ ହୋଇଥାନ୍ତା – ! ବାବୁ ରଘୁନାଥକୁ ଦେଖିବାକୁ ଯାଏ; କିନ୍ତୁ ତାହାର ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରକୁ ବାହାରିବାର କଷ୍ଟ !

କିପରି କାହା ଆଗରେ ସୀତା ମନ କଥା କହିବ ? ସେ ଭିତରେ ଭିତରେ ମରୁଛି – ରୁଦ୍ଧ ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ଜ୍ୱାଳାରେ ତାହାର ମର୍ମ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ । ସେ ଉଦାସ ମନରେ ଏକାକୀ ପୋଖରୀକୂଳରେ ବସି କାନ୍ଦେ – ସଞ୍ଜ ବୁଡ଼ିଯାଏ, ଉଠେ ନାହିଁ । ତୁଳସୀ ଚଉରା ମୂଳରେ ମା' ବୃନ୍ଦାବତୀଙ୍କ କତିରେ ସଞ୍ଜ ବଳିତା ଜାଳିବା ବେଳେ ମନେ ମନେ କେତେ ଠାକୁରଙ୍କୁ ଡାକେ ।

ଆଜି ମଧ କୁମାରପୂର୍ଣ୍ଣିମା; କିନ୍ତୁ ସେ ଦିନ, ଆଉ ଏଦିନ କେତେ ଭିନ୍ନ; ଆଜି ମଧ ସେହି ହୃଦୟ-ଉନ୍ମାଦକାରୀ ଜହ୍ନରାତି; କିନ୍ତୁ ସେ ରାତି, ଆଉ ଏ ରାତି କେତେ ଭିନ୍ନ । ସେତେବେଳେ ରଘୁନାଥ କ୍ଷୁଦ୍ର ବାଳକ, ସୀତା ଶିଶୁ; ଆଜି ରଘୁନାଥ ଯୁବକ, ଆଉ ସୀତା ? ସାତ ବରଷର ନିବିଡ଼ ଘନିଷ୍ଠତା, ଅଗାଧ ଅକୃତ୍ରିମ ସ୍ନେହ, ଅଦ୍‌ଭୂତ ରୂପ ଗୁଣର ସମ୍ମିଳନ ସୀତା ଓ ରଘୁନାଥକୁ ଏକାତ୍ମ କରିଦେଇଛି । ସୀତା ଜାଣେ, ରଘୁନାଥ ଜାଣେ – ସେମାନେ ପରସ୍ପରର କ'ଣ ? ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟର ଯୋଗ ଯେ କିପରି ବଜ୍ରଗଣ୍ଠିରେ ବନ୍ଧା, ଏହା ଉଭୟ ଜାଣନ୍ତି । ଆଉ ଜାଣନ୍ତି ସରସ୍ୱତୀ, ବାବୁ, ରେବତୀ ଓ ପିତେଇନାନୀ ।

ସୀତା ବସିଛି ଅଶୋକ ଚଉରା–ମୂଳେ; କଟିରେ ପିତେଇନାନୀ – ସେ କାନ୍ଦୁଛି । ଆକାଶରେ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଚନ୍ଦ୍ର ହସି ଭାସି ଭାସି ଯାଉଛି; ତରଳ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ପୋଖରୀ ପାଣିରେ ନାଚୁଛି, ବଡ଼ କଇଁଫୁଲଟିମାନ ଧୀର ପବନରେ ଦୋହଲି ପଡ଼ୁଛନ୍ତି; ବାରି ପଛ ପଟର ଗଙ୍ଗଶିଉଳି, ମାଳତୀ, କରବୀର ଗଛରୁ ଫୁଲର ସୁବାସ ବହି ଆସୁଛି; ଚାନ୍ଦ ପାଖରେ ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ତାରାଟି ଝକ ଝକ ହେଉଛି । ସୀତା ସେ ସବୁକୁ ଚାହିଁଛି । ତାହା ମନରେ କେତେ କଥା । ଚାନ୍ଦପୂଜା ସରିଛି; କିନ୍ତୁ – ତାହାର ଉତ୍ସାହ ନାହିଁ – ଆମୋଦ ନାହିଁ । ଏଭଳିଆ ଦିନରେ ରଘୁନାଥ ନାହିଁ – ବିଛଣାରେ ଜରରେ ପଡ଼ିଛି । ଆଉ ସେ କି ଆନନ୍ଦରେ ଯାଇ ଚାନ୍ଦ ବନ୍ଦେଇବ ? ଧିକ୍ ଜୀବନ ତା'ର !

ରଘୁନାଥ କିଏ ? ସେ ଅନାଥ ଦରିଦ୍ର ଯୁବକ – ସୀତାର କିଏ ସେ ? ସାତ ବରଷର ପ୍ରଗାଢ଼ ପ୍ରେମ କି ତାହା କହିଦେଇ ନାହିଁ ? ଯାହାକୁ ଦଣ୍ଡେ ନ ଦେଖିଲେ ପ୍ରାଣ ଅଥୟ ହୁଏ, ଯାହାର ଅବ୍ୟକ୍ତ ବେଦନାରେ ସୁଦ୍ଧା ହୃଦୟ କାନ୍ଦି ଉଠେ, ଯାହା ଗୋଡ଼ରେ କଣ୍ଟାଟିଏ ଫୁଟିଲେ ତା ଛାତିରେ ବାଣଟିଏ ପରି ବାଜେ, ଯାହାର ଅତୁଲ୍ୟ ରୂପରାଶି ସେ ଚାତକୀ ପରି ପାନ କରେ, ଯାହାର ଛାୟା ମଧ ତା'ର ସୁପରିଚିତ – ସେ ରଘୁନାଥ ତା'ର କିଏ ସେ ? ରଘୁନାଥ ତା ପ୍ରାଣର ଦେବତା, ହୃଦୟର ରାଜା, ଜୀବନର ଜୀବନ । କେବଳ ଏତିକି ? ରଘୁନାଥ ତା'ର ମସ୍ତକର ମଣି, ହୃଦୟର ଧନ, ପ୍ରାଣର ପ୍ରାଣ । କେବଳ ଏତିକି ? ନା, ନା, ଆହୁରି ଅଛି । ରଘୁନାଥ ସୀତାର ବନ୍ଧୁ, ଅନ୍ତରର ବନ୍ଧୁ, ଜୀବନର ସଖା । କେବଳ ଏତିକି ? ନା, ରଘୁନାଥ ତାହାର ତେବେ କ'ଣ ? କ'ଣ ସେ ଚାହେଁ ? କିପାଁ ତାହାର ହୃଦୟ କାନ୍ଦି ଉଠୁଛି ? ହିନ୍ଦୁ ବାଳିକା ବିବାହ ବିଷୟ ମୁହଁରେ କହିପାରେ କି ? ହିନ୍ଦୁ ଦୁହିତା, ବ୍ରାହ୍ମଣର କୁଳକନ୍ୟା–ବିବାହ ବିଷୟରେ ଆତ୍ମକଥା ନିବେଦନ କରିପାରେ କି ? ଦେଶାଚାର, ସମାଜାଚାର ସେ ପଥଟି ରୁଦ୍ଧ କରିଛି । ବିଦୂଷୀ ସେ କଥା ଜାଣେ । କ'ଣ ହେବ ତା'ର କପାଳରେ, କିଏ ଜାଣେ ? କାହା କର୍ମ ସେ ଭୁଞ୍ଜିବ, କିଏ କହିପାରେ ? କିନ୍ତୁ ତଥାପି ଚଞ୍ଚଳ ମନ ! ସେ ତ ରଘୁନାଥକୁ ଭଲ ପାଏ – ପିତାର ଧନୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ପାସୋରି ଦରିଦ୍ର ରଘୁନାଥକୁ ହୃଦୟ ଦାନ କରିଛି । ସୀତା, ଏ କ'ଣ ?

ନା, ନା, ତାହାର ଅନ୍ତର କହୁଛି, ସେ କିଛି ଦୋଷ କରିନାହିଁ । ରଘୁନାଥର ନାହିଁ କଣ ? ଧନ ? ସେ ତ ତୁଚ୍ଛ । ସମ୍ପତ୍ତି ? ସେ ତ ଅଳୀକ ! କିନ୍ତୁ ଅଛି ରଘୁନାଥର ଗୁଣ – ଅତୁଳ୍ୟ ଅମୂଲ୍ୟ ଅପାର ବିଶେଷ ଗୁଣ, ଅଛି ପ୍ରତିଭା, ଅଛି ବିଦ୍ୟା, ଅଛି ଗନ୍ଧର୍ବ ତୁଲ୍ୟ ରୂପ । ଶକୁନ୍ତଳା ଯେ ଦୁଷ୍ମନ୍ତକୁ ବରଣ କରିଥିଲା – କାହା ଅନୁମତି ଘେନି ! ସାବିତ୍ରୀ ଯେ ସତ୍ୟବାନକୁ – ଦରିଦ୍ର ବନବାସୀକୁ ବରଣ କରିଥିଲା । ତେବେ ଆର୍ଯ୍ୟକୁମାରୀ ସୀତା ରଘୁନାଥକୁ ହୃଦୟ ସମର୍ପଣ କରିଛି, ସେଥିରେ ଦୋଷ !

ନା, ନା, ଏ ଦୋଷ ନୁହେଁ – ଶାସ୍ତ୍ର କହେ, ଏ ଦୋଷ ନୁହେଁ । ସେ କଳଙ୍କିନୀ ନୁହେଁ – ସେ ରଘୁଗତ ପ୍ରାଣା – ରଘୁହୀନ ଜୀବନ ତାର ଅସାର । ସୀତା ରଘୁନାଥର, ରଘୁନାଥ ସୀତାର – ଏହା ବିଧିନିର୍ବନ୍ଧ । ନୋହିଲେ, କାହିଁ ରଘୁନାଥ – କାହିଁ ସୀତା ! ଏପରି ମିଳନର କାରଣ କ'ଣ ? ଏତେ ବିବାହ ସମ୍ବନ୍ଧ ଛିନ୍ନ ହେବାର କାରଣ କ'ଣ ?

ଯେ ଦିନ ରାତି କରନ୍ତି, ଯାହାଙ୍କ ଇଚ୍ଛାରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଦଣ୍ଡେ ବିଳମ୍ବରେ ଉଠିପାରେ ନାହିଁ, ଚାନ୍ଦ ଘଡ଼ିଏ ଛାଡ଼ି ଆସି ପାରେ ନାହିଁ, ଏ ତ ତାଙ୍କରି ଲୀଳା 'ସୀତା ରଘୁନାଥର, ରଘୁନାଥ ସୀତାର' । ଶାସ୍ତ୍ର କହୁଛ ? ହୃଦୟ-ଶାସ୍ତ୍ର ଦେଖ; ଧର୍ମର ଦ୍ୱାହି ଦେଉଛ ? ପ୍ରକୃତିର ଧର୍ମ ଦେଖ । ନଦୀ ପର୍ବତକନ୍ଦରରେ ଜନ୍ମି ସାଗରଗାମିନୀ, କଇଁ ପୋଖରୀରେ ଫୁଟି ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖୀ – ଏ ତ ସ୍ୱାଭାବିକ । ଏହା ସକାଶେ ଶାସ୍ତ୍ର, ପୋଥି, ପାଞ୍ଜି କଣ ଖୋଜୁଛ ? ସୁଭଦ୍ରା ପାର୍ଥ ବେଳକୁ ପୋଥି ଖୋଜା ପଡ଼ିଥିଲା କି, ନା କୃଷ୍ଣ ରୁକ୍ମିଣୀ ବେଳକୁ ପଞ୍ଜିକାର ଲୋଡ଼ା ହୋଇଥିଲା ? ସବୁ କେବଳ ଅଭାଗୀ ସୀତା ପାଇଁ ?

ହୃଦୟାବେଗ ସହ୍ୟ ହେଲା ନାହିଁ – ସେ କଇଁ କଇଁ ହୋଇ କାନ୍ଦି ଉଠିଲା । "ଏ କ'ଣ ? ଏ କ'ଣ ? କିଆଁ କାନ୍ଦିଲୁ ଲୋ ଝିଅ ?" କହି ପିତେଇନାନୀ ତାକୁ କୋଳକୁ ଟାଣି ଆଣିଲା । ଦୁଃଖୀ ଦୁଃଖୀର ବେଦନା ବୁଝେ । ଦିନେ ଏହିପରି ହୋଇଥିଲା । ବେଣୁଧର ରୋଗଶଯ୍ୟାରେ ପଡ଼ି ଛଟପଟ ହେଉଥିଲା । ସେବା କରୁଥିଲା ପିତେଇ, କାନ୍ଦୁଥିଲା ପିତେଇ, ଦେବତା କତିରେ ମୁଣ୍ଡ କୋଡୁଥିଲା ପିତେଇ, କିନ୍ତୁ ସେ ମୁଣ୍ଡକୋଡାର ଫଳ କ'ଣ ହେଲା ? ପିତେଇ କାଚ କାଢ଼ିଛି – ସିନ୍ଦୂର ପୋଛି ବସିଚି ! ଯୌବନର ଆକୁଳ ଆକାଂକ୍ଷା, ହୃଦୟପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରେମ, ଅବ୍ୟକ୍ତ ବେଦନାର ତୀବ୍ରତା ସବୁ ସହିଛି ପିତେଇ । ଛାତିକି ପଥର କରି ଦିନେ ନୁହେଁ, ଦୁଇ ଦିନ ନୁହେଁ – ଅଠର ବର୍ଷକାଳ ସହିଛି ପିତେଇ । ସେ ନାମାବଳୀ ଘେନିଛି, ମାଳ ନେଇଛି, କିନ୍ତୁ ବେଣୁଧରର ନାମ ଭିନ୍ନ ଆଉ କିଛି ଜପ କରିନାହିଁ । ତାହାର ଜଗତ୍ ବେଣୁଧରମୟ ସେ ପିତେଇ ବୁଝେ ନାହିଁ – ସେ ଦୁଃଖର ଚିରପରିଚିତା ପିତେଇ ବୁଝେ ନାହିଁ, ସୀତାର ବେଦନା !

ପିତେଇ ସୀତାକୁ କୋଳକୁ ଟାଣିନେଇ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ କହିଲା – "କାଲି ଯିବା, ସାଆନ୍ତାଣୀ ତୋର ମୋର ରାମଚନ୍ଦ୍ରକୁ ଦେଖି ଆସିବା ।"

ସୀତା ହସିଲା, ଦୁଃଖରେ ତାହାର ହସ ଆସିଲା । କାହିଁ ରଘୁନାଥ – କାହିଁ ସୀତା ! ତଥାପି ବୁଢ଼ୀ କହେ, "ରାମଚନ୍ଦ୍ର ! କାହିଁ ଧନୀକନ୍ୟା ସୀତା, କାହିଁ ନିର୍ଦ୍ଧନ ରଘୁନାଥ ! ଯାହା ହେବାର ନୁହେଁ ।"

"ରାମଚନ୍ଦ୍ର କିଏ ସେ ? ନାନି ! ରାମଚନ୍ଦ୍ରକୁ ତ ମୁଁ ଚିହ୍ନି ନାହିଁ ।"

"ଆପଣାକୁ ଚିହ୍ନିଚୁ ? ସାଆନ୍ତାଣୀ କହୁଥିଲେ, ଆଉ ଦି'ମାସ ଗଲେ ଯା' ହବ । ତୁ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କଳା ହୁଅ ନାଁ । ମୁଁ ଶୁଣିଚି, ତାକୁ ଘରଜୋଇଁଆ କରିବେ । ଠିକ୍, ଠିକ୍, ଠିକ୍ ।" 'ସତ୍, ସତ୍ – ସତ୍', କାହୁଁ ଗୋଟିଏ ଝିଟିପିଟି ଏତିକିବେଳକୁ ଟିକି ଟିକି କରି ବୋବାଇ ଉଠିଲା ।

ସୀତା ମୁହଁ ପୋତିଲା; କିନ୍ତୁ ମନ ଆନନ୍ଦରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ! ପଥର ବୋଝ ଛାତିରୁ ଖସିଲା କି ?

ଅଷ୍ଟମ ଅଧ୍ୟାୟ

"ଏତେଦିନ ରହିଲୁ ? ଗରିବଙ୍କୁ ସଭିଏଁ ପାସୋରି ପକାନ୍ତି । କାହିଁ ଥିଲୁ ନାନି !" ପିତେଇ ନାନୀକୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କରି ଆଉଜଣକୁ କହିଲା ରଘୁନାଥ । ସେ କ୍ଷଣକ ନୀରବ ।

ଆଜି ତାହାର କକ୍ଷରେ ସରସ୍ୱତୀ, ପିତେଇ ନାନୀ ଓ ସୀତାର ଆଗମନ । କକ୍ଷଟି କ୍ଷୁଦ୍ର । ଗୋଟିଏ ପାଖରେ ମେଜଟିଏ, ମେଜ ଉପରେ ରଘୁନାଥର ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକ । ସେ ଏଥର ଆଇ.ଏ. ପରୀକ୍ଷା ଦେଇଛି । ପରୀକ୍ଷା ସମୟରେ ଅତିରିକ୍ତ ପରିଶ୍ରମ ଓ ଚଉଧୂରୀଙ୍କ ଘରେ ରାତ୍ରିଜାଗରଣ ସକାଶେ ସେ ଅସୁସ୍ଥ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ଛାଡ଼ ସେ କଥା । ମେଜତଳେ ଲୁଗା ସିନ୍ଧୁକ, ଗୋଟିଏ ପଟକୁ ଖଟ, ଆରପଟକୁ ପାଣି ସୋରେଇ, ଦୀପଟିଏ । କାନ୍ଥରେ ଯୋଗରତ ଶିବ, ତାଙ୍କ ପଛପଟେ ଠିଆ ହୋଇଥିବା ପାର୍ବତୀଙ୍କ ଛବି, ରାମ, ସୀତା, ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କର ବନଗମନ ଚିତ୍ର ଏବଂ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଚିତ୍ରପଟ । ତା'ଉପରେ ଶୁଖିଲା ବଉଳମାଳ ଦିଓଟି ଲମ୍ବିତ । ରଘୁନାଥ ଛବିଟି ପୂଜା କରେ । ଆଉ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ଫ୍ରେମ୍‌ରେ ବନ୍ଧା ତାହାର ନିଜର ଫୋଟୋ ।

ଅନ୍ୟର ଅଲକ୍ଷ୍ୟରେ ସୀତା ସବୁ ଦେଖିଲା, ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଚିତ୍ରକୁ ଈଷତ୍ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇ ପ୍ରଣାମ କଲା; କିନ୍ତୁ ଆଖି ଲାଖି ରହିଲା ରଘୁନାଥର ଫୋଟୋରେ । ପିତେଇ ନାନୀ ବୁଝିପାରି କାନ୍ଥରୁ ଛବିଟି ଖସେଇ ଆଣିଲା । ସରସ୍ୱତୀ ବଡ଼ ଆଗ୍ରହରେ ନିରୀକ୍ଷଣ କଲେ । ରଘୁନାଥକୁ ଅନାଇ ହୃଦୟ ପୂରି ଉଠିଲା । କି ସୁନ୍ଦର ରୂପ ! ଏଣେ ସୀତାକୁ ଚାହିଁଲେ । ଏ କ'ଣ ? ଏ କ'ଣ ? ଏ ତ ବିଧାତାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି ! ଏମାନେ ପରସ୍ପରର – ଏ କ'ଣ ଖରାରେ ବରଷା, ନା ମେଘରେ ବିଜୁଳି, ଅବା ପତର କୋଣରେ ଫୁଲ ! ସତେ ଅବା ମହାପ୍ରଭୁ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଦୁହିଁଙ୍କ ଲାଗି ଗଢ଼ିଛନ୍ତି । କାନ୍ଥକୁ ଅନାଇଲେ ରଘୁନାଥ ଓ ସୀତା । କେଉଁ ଛବି ସୁନ୍ଦର ? କାନ୍ଥର ନା ହୃଦୟର ? ଅତୀତର ନା ବର୍ତ୍ତମାନର ?

ମାଉସୀକୁ ଧ୍ୟାନମଗ୍ନ ଦେଖି ସୁଯୋଗ ବୁଝି ରମଣୀ ସୀତା ହାତ ଟାଣି ଧରିଲା । ଦୁହେଁ ବାରିଆଡ଼କୁ ଗଲେ । ରେବତୀ ଅଳ୍ପଦିନ ହେଲା ଶାଶୁଘରୁ ଆସିଛି, କେତେ କଥା ଅଛି । ସେ, ଗରିବ, ଆଉ ସୀତା ସାଙ୍ଗ ହୋଇ ବସିଲେ । ତାହାର ଟିକି ନଣନ୍ଦ ଦୁଲଣା ମଧ କତିରେ ବସିଲା । ପିତେଇ ନାନୀ, ସରସ୍ୱତୀ ଆଉ ତାରାମଣି ଆଉ ବାବୁ ଯାଙ୍କ ମେଳରେ ବସିବା ଅନୁଚିତ ଭାବି ପୋଖରୀକୂଳକୁ ଗଲେ । ଦୁଇଜଣ ସଙ୍ଗୀ ଦି'ପହରିଆ ଗଛ ଛାଇରେ ବସି ମାଛ ମାରିବାରେ ଲାଗିଲେ । ଗଲାବର୍ଷ ଦୁଇଜଣ ଏକତ୍ର ପରୀକ୍ଷା ଦେଇଥିଲେ – ଜଣେ ପାଶ କରିଛି, ଆର ଜଣକ ଫେଲ ହୋଇଛି । ପାଶ କିଏ କରିଛି, ପାଠକେ ଜାଣନ୍ତି ।

ରଘୁନାଥ ପାଶ କରିଛି ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀରେ; ବୃତ୍ତି ପାଇ କଲେଜରେ ପଢ଼େ । ବିଚରା ବାବୁଟି ରୋଗଶଯ୍ୟାରୁ ଉଠି ଦୁର୍ବଳ ଦେହରେ ପରୀକ୍ଷା ଦେଇଥିଲା । ତେଣୁ ଫେଲ ହୋଇଛି; କିନ୍ତୁ ବାବୁ ମନେ ମନେ ଜାଣେ, ତାହାର ଫେଲର କାରଣ ଅନ୍ୟ । ବିଭା ହେଲା ଦିନୁଁ ପାଠ ହେଲା ତାର ବିଷ । ସେ ସେଥିପାଇଁ ଦୁଃଖିତ ନୁହେଁ । ବାପର ସେ ଗୋଟିଏ ବୋଲି ପୁଅ, ପୁଣି ନିଜେ ସତର ବର୍ଷରେ ପୁଅର ବାପ । ବାବୁର ପ୍ରକୃତ ନାମ ବିଷ୍ଣୁପ୍ରସାଦ । ପୁଅଟିର ନାମ ବାପ ନାମକୁ ଚାହିଁ ଲକ୍ଷ୍ମୀପ୍ରସାଦ ଦିଆ ହୋଇଛି । ନୂଆ ନାତିକୁ ପାଇ ଚଉଧୁରୀଏ ମହାଖୁସି ! ପୁଅ ପାଶ ନ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ବିରକ୍ତିର ଚିହ୍ନ ନାହିଁ । ଏକମାତ୍ର କୁଳାଙ୍କୁର; ଏତେ ଧନ କିଏ ଖାଇବ ? ପୁଅ କ'ଣ ଆଉ ଚାକିରି କରିବ ? ସେଥିପାଇଁ ପାଶ କରି ରଘୁନାଥର ଯେଉଁ ଆନନ୍ଦ, ଫେଲ ହୋଇ ବାବୁର ମଧ ସେହି ଆନନ୍ଦ । ଦୁହେଁ ନିଜ ନିଜ ସୁଖରେ ବିହ୍ୱଳ । ରେବତୀର ପୁଣି

ସନ୍ତାନର ସମ୍ଭାବନା । ଏଥିରେ ବାବୁର ଆନନ୍ଦ ! ସୀତାଲାଭ ଆଶାରେ ରଘୁନାଥର ବି ଆନନ୍ଦ !

ପୋଖରୀଟି ବିଶେଷ ବଡ଼ ନୁହେଁ ବା ବିଶେଷ ସାନ ନୁହେଁ, କିନ୍ତୁ ଭାରି ଗଭୀର । ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗରେ ତୁଠ – ଚାରି ପାଞ୍ଚଟା ଟେକା ଟେକା ମାଙ୍କଡ଼ା ପଥର ପରସ୍ପର ବିନ୍ୟସ୍ତ; ଦୁଇ କରକୁ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ଭାଲୁକୁଣି ଲତାମାଳା, ତୁଠ କତିକି ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚ ଛ'ହାତ ନିର୍ମଳ ପାଣି, ଅନ୍ୟ ପାଖ ଗହଳ କଳମ ଲଟା, ପାଣି ଶିଉଳି ଓ ବିଲାତି ଦଳରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ପୋଖରୀ ହୁଡ଼ାରେ ତୁଠ କତିକି ଦୁଇଟା ବଡ଼ ନିମ୍ବ ଗଛ, ଆଉ ଗୋଟିଏ ଆମ୍ବଗଛ; ଅନ୍ୟ କରୁ ଠାଏଁ ଠାଏଁ କେତୋଟି ଆତ ଗଛ, ଗୋଟିଏ ଗିରିଙ୍ଗା, ଗୋଟିଏ ଜନ୍ଦାଖାଇ ଓ ଗୋଟିଏ ଜାମୁକୋଳି ଗଛ ପରସ୍ପରକୁ ଲଷଡ଼ ଲଗାଲଗି ହୋଇ ପୋଖରୀକୁ ଛାୟାଦାନ କରୁଛନ୍ତି । ପୁଣି ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ବାଡ଼ ବୁଲିଲା ପରି ଭୃତିଆରି କଣ୍ଟା ଗଛଗୁଡ଼ିକ ନାନାରଙ୍ଗର ଫୁଲମାଳରେ ବିଚିତ୍ର ହୋଇ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଛି । ପୋଖରୀ ତୁଠଟି ଅତି ନିର୍ଜ୍ଜନ । ସେଥିପାଇଁ ବାବୁର, ରଘୁନାଥର ଏହି ସ୍ଥାନଟି ବଡ଼ ପ୍ରିୟ । ଥରେ ଥରେ ଛୁଟିଦିନରେ ସାଙ୍ଗ ଦୁଇଜଣ ଏଠାକୁ ମାଛ ମାରି ଆସନ୍ତି; ନିରୋଳାରେ ବସି କେତେ ଆତ୍ମକଥା କହନ୍ତି । ବାବୁ ଆଉ ରଘୁନାଥ ମଧ୍ୟରେ ତିଳେମାତ୍ର ଅପ୍ରେମ କେହି କେବେ ଦେଖି ନାହିଁ । ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପୁଣି ରଘୁନାଥ ରେବତୀର ଭାଇ । ବିବାହ ପରେ ରେବତୀ ଯେତେବେଳେ ପିତୃଗୃହରେ, ରଘୁନାଥ ହାତରେ ବାବୁର ଡାକଘର ଥିଲା । ଏ ମଧ୍ୟ ଘନିଷ୍ଠତାର ଏକ ପ୍ରଧାନ କାରଣ । ଆଉ କିଏ ବା ନାହିଁ କରିବ, ଭବିଷ୍ୟଦ୍‌ରେ ବାବୁ ଓ ରଘୁନାଥର ସମ୍ବନ୍ଧ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ନ ହେବ ? କିଏ କାହାକୁ ଭାଇ ଡାକିବ, ଏ ଘେନି ଦୁଇଜଣ କୃତ୍ରିମ କଳି କରନ୍ତି ।

ବାବୁର ସ୍ୱଭାବ ଧୀର – ସୀତା ପରି ବିନୟନମ୍ର, ସୀତା ପରି ସ୍ନେହସରସ । ଭାଇ ଭଉଣୀ ପରସ୍ପରର ପ୍ରତିରୂପ, ଅଥବା କହିବାକୁ ଗଲେ ଜଣକର ଛାୟା ଚିତ୍ର – ସେ ଜଣକ ମାତା ସରସ୍ୱତୀ ।

ପୋଖରୀକୂଳରୁ ଜିଆନାଡ଼ ଖୋଳି ମଇଦା ଇତ୍ୟାଦିରେ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଚାରା ଗୁନ୍ଥି ଦୁଇ ସାଙ୍ଗଯାକ ବନିଶୀରେ ମାଛ ମାରି ବସିଛନ୍ତି, ହଠାତ୍ ବଡ଼ ମାଛଟିଏ ଆସିଲା । ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ ବାବୁର ଟୋପ ଗିଳିଲା । ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ବାବୁ ଟାଣି ଆଣିବ, ଫୁଟ୍‌କିନା ଡୋର ଛିଣ୍ଡିଗଲା – ମାଛ ଡିଆଁଟାଏ ମାରି ପଳାଇଲା । ଦୁଃଖରେ, ରାଗରେ ବାବୁର ଆଖି ଲାଲ ହୋଇଗଲା । ମାଛକୁ ଗାଳି ଦେଇ ସେ ଡୋରରେ ଭଲ କଣ୍ଟାଟିଏ ପିନ୍ଧେଇ ପୁଣି ବସିଲା ।

ଏଣେ ରଘୁନାଥ ଚାହିଁଛି – ଡବ୍ ଡବ୍ ଡବ୍ ଡେରଣ୍ଡା ବୁଡ଼ିଲା । ବଡ଼ ମାଛଟା ପରା । ରଘୁନାଥ ଆନନ୍ଦରେ ରାଜ୍ୟ ଜିଣିଲା ପରି ସବୁ ବଳ ଦେଇ ଖେଳେଇ ଖେଳେଇ କୂଳକୁ ଓଟାରି ଆଣିଲା । ଯୁବକଦ୍ୱୟଙ୍କ ବକ୍ଷ ସ୍ଫୀତ । ପ୍ରାୟ ଅଢ଼େଇ ସେରିଆ ରୋହିଟିଏ ଯତ୍ନରେ ସାଇତି ଥୋଇଲେ – ମା'ମାନେ ଦେଖିବେ, ସୀତା ରେବତୀ ଦେଖିବେ, ପିତେଇ ନାନୀ, ନରିଆ ହେରିକା ଦେଖିବେ । ସଙ୍ଗୀଦ୍ୱୟର ଆନନ୍ଦ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ମୁଖକାନ୍ତିରେ ସୂର୍ଯ୍ୟକିରଣ ପଡ଼ି ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଥିଲା ।

ବାବୁ ରଘୁନାଥ ଅଣ୍ଟାରୁ ପାନଖିଲଟି କାଢ଼ି ତା'ମୁହଁରେ ପୂରାଇ କହିଲା – "ଭାଇ, ତୁ ବଡ଼ ବାହାଦୁର, ସବୁଥିରେ ମତେ ଟପିଲୁ – ପଢ଼ାରେ, ଗୀତରେ, ବାଜାରେ, ଖେଳରେ, ସବୁଥିରେ ତୁ ତ ହେଲୁ ଫାଷ୍ଟ ।"

ରଘୁନାଥ ରହସ୍ୟ କରି କହିଲା, ''ଆଉ ତୁ ଯେ ଗୋଟାଏ ବିଷୟରେ ମୋଠୁଁ ଫାଷ୍ଟ ।'' ବାବୁ ଲାଜରେ ମୁହଁ ରଙ୍ଗିଆ କରି ତଳକୁ କଲା, କିନ୍ତୁ ରଘୁନାଥ ପିଠିରେ ଗୋଟାଏ ବିଧା କଷିବାକୁ ଭୁଲିଲା ନାହିଁ । ରଘୁ ହସି ହସି କହିଲା, ''ଭଉଣୀ ପିଠିରେ ଶୁଝେଇବି । ନୂଆ ପୁଅ ହଉ, ଦେଖିବି ମଜା ।''

ଏଥର ବାବୁ ଗମ୍ଭୀର ହୋଇ କହିଲା – ''କିନ୍ତୁ ଯାହା କହ ଭାଇ, ପିଲା ବୟସରେ ବିଭା ହେଲେ ପାଠଶାଠରେ ଆଉ ମନ ବସେ ? ମୋର ସେହିଯୋଗୁଁ ପାଠ ହେଲା ନାହିଁ । ଥରେ ଥରେ ଭାବେ, ଏ ବୟସରୁ ତ ପିଲାର ଚିନ୍ତା, ବୁଢ଼ାଦିନେ କ'ଣ ନ ହବ ?''

ରଘୁ ଉପେକ୍ଷା କରି କହିଲା, ''ଖାଇବାକୁ କ'ଣ ନାହିଁ ? ଯାହାର ଘରେ ଖାଇବାର ନାହିଁ, ତାର ସିନା ଭାବନା ?''

''ନନା ଲକ୍ଷିଆକୁ କୋଟିନିଧି କରିଛନ୍ତି । ନାତିକୁ ଦଣ୍ଡେ ନ ଦେଖିଲେ ତାଙ୍କୁ ଅନ୍ଧାର ଦିଶେ । ପିଲାଟା ବଡ଼ ଦୁର୍ବଳିଆ । ମା'ଦେହ ଭଲ ଥିଲେ ତ –''

ରଘୁନାଥ ବାବୁକୁ ସଂସାରଚିନ୍ତାରେ କାତର ଦେଖି ଟିକିଏ ହସିଲା । ତାହା ମୁହଁରୁ ବାହାରି ପଡ଼ିଲା – ''ଏ ବୟସରେ ଏତେ ସଂସାରଚିନ୍ତା ।'' ବାବୁ ଅନ୍ୟମନସ୍କ; କିଛି ଉତ୍ତର ଦେଇପାରିଲା ନାହିଁ । ଅଠର ବର୍ଷ ବୟସରେ ଯାହାର ସ୍ତ୍ରୀ ପୁତ୍ର ଚିନ୍ତା, ସେ ଭବିଷ୍ୟତ୍‌ରେ କ'ଣ ହେବ ଭାବି ରଘୁନାଥ ବାବୁ ପ୍ରତି ଟିକିଏ କୃପାଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁଲା । ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, ପୂର୍ଣ୍ଣଯୁବକ ହୋଇ ଉପାୟକ୍ଷମ ନ ହେଲେ ନିଜେ ସଂସାର କରିବ ନାହିଁ; ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସଟିଏ ଘେନି ମନକଥା ମନରେ ରଖିଲା । ସଂସାରୀ ବାବୁକୁ ତାହାର ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଆଦର୍ଶର କଥା କହି ବା ଲାଭ କ'ଣ ?

ସନ୍ଧ୍ୟା ଲାଗୁ ଲାଗୁ ରଘୁନାଥ ଓ ବାବୁ ଘରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ପ୍ରାୟ ଚାରି ସେର ମାଛ ଧରିଛନ୍ତି । ରଘୁନାଥ ଧରିଥିବା ବଡ଼ ରୋହିଟି ଦେଖି ସମସ୍ତେ ସୁଖୀ ହେଲେ । ରଘୁନାଥର କୃତିତ୍ୱ ଭାବି ସୀତାର ହୃଦୟ ଅନୁରାଗ ଗର୍ବରେ ଫୁଲି ଉଠିଲା ।

ସେଦିନ ରାତିରେ ସେହି ରୋହି ମାଛ ରାନ୍ଧି ସୀତାବାବୁ, ଆଉ ରଘୁନାଥକୁ ପରଷିଲା । ରନ୍ଧା ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଓ ସୁସ୍ୱାଦୁ ହୋଇଥିଲା । ଦ୍ୱାରମୁହଁଠିକି ବସିଥିବା ସୀତା ଓ ରେବତୀକି ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ରଘୁନାଥ ଓ ବାବୁ ତିଅଣର ଅନେକ ପ୍ରକାର ନିନ୍ଦା କଲେ । ଇଚ୍ଛା, ପରସ୍ପରର ଭଉଣୀକୁ ଭାଇ ଆଗରେ ଲଜ୍ଜା ଦେବା । ବାବୁ ନାସିକା କୁଞ୍ଚିତ କରି କହିଲା – ''ଇସ୍, ରାଗ ଗରଗର । ଭଉଣୀକି ଏଇ ରନ୍ଧା ଶିଖେଇଥିଲ ? ଖାଇଲେ ପେଟ ଥଣ୍ଡା – ବରଫ ତ ।

ରଘୁନାଥ ତହୁଁ କହିଲା, ''ତମ ରାଇଜରେ ଲୁଣ ଭାରି ମହରଗ । ଆଉ ମେଞ୍ଚାଏ ଲୁଣ ଦେଲ ନାହିଁ ?'' ଉଭୟେ ପୁଣି ନ ଜାଣିଲା ପରି ପଚାରିଲେ – ''ହଇ ଲୋ ପିଡେଈନାନୀ, ତୁ ତ କେବେ ଇମିତି ରାନ୍ଧୁ ନାଁ । ଆଜି କ'ଣ ତତେ ଭୂତ ଲାଗିଲା କି ? ଆମେ ଏଡ଼େ କଷ୍ଟ କରି ମାଛ ମାରି ଆଇଲୁଁ –'' । ପିଡେଈନାନୀ ରାନ୍ଧୁଣୀ ପକ୍ଷ ନେଇ କହିଲା, ''ବଢ଼ ତ ଚାତର ତମର – ପତର ପଛେ ଚଟା ସରିଲାଣି, ତିଅଣ ବାହୁନା ଲାଗିଚି । ଆଉ ନବ ?'' ଏହା କହିଲାରୁ ରେବତୀ ପରଷି ଦେଲା । ନାହିଁ କରୁ କରୁ ଦୁଇଜଣ ପୁଣି ଦୁଇ ଥାଳିଆ ଶେଷ କଲେ ।

ଅର୍ଦ୍ଧରାତ୍ରି, ଜଗତ୍ ସୁପ୍ତ । ବର୍ଷାକାଳର ଅର୍ଦ୍ଧରାତ୍ରି ବଡ଼ ଗମ୍ଭୀର, ବଡ଼ ନିସ୍ତବ୍ଧ । କେବଳ ଆକାଶତଳେ ଘନ କଳାମେଘ, ମେଘରେ ବିଜୁଳି ବେଳେବେଳେ ଝକମକ । ପରକ୍ଷଣରେ ପୁଣି ସବୁ ଅନ୍ଧାର; କିନ୍ତୁ ଗାଢ଼ ନିସ୍ତବ୍ଧତା ଭଙ୍ଗ କରି ଶୁଭୁଛି ଭେକର ଡାକ ଆଉ ଶୁଭିଛି ଝିଲ୍ଲିସ୍ୱନ । ସାଇଁ ସାଇଁ ନିଶା ଗର୍ଜୁଛି; ସନ୍ଧ୍ୟାପରେ ଅସରାଏ ହୋଇ ଛାଡ଼ିଥିଲା । ଏତେବେଳେ ଟିକେ ଟିକେ ପୁଣି ବରଷୁଛି । ଆଷାଢ଼ କୃଷ୍ଣ ପକ୍ଷର କାଳିମାବୋଳା ଆକାଶ, ଆଉ ଆକାଶକୁ ଚାହିଁ ରଘୁନାଥ ।

ରଘୁନାଥର ଆଜି ନିଦ୍ରା ନାହିଁ । କ୍ଷୁଦ୍ର ଝରକା କତିରେ ବସି ସେ ଚିନ୍ତାମଗ୍ନ । ଆକାଶରେ ଘନ କଳା ମେଘ, ଆଉ ରଘୁନାଥର ହୃଦୟାକାଶରେ ଘନ ଭାବନା । ମେଘ ଜଳରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ, ଆଉ ରଘୁନାଥର ଭାବନାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜଣେ –

ରଘୁନାଥ ଭାବୁଛି । କଣ ଭାବୁଛି ? ସମସ୍ତ ଭାବନାକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ଭାବୁଛି ଜଣକୁ – ସମଗ୍ର ଚିନ୍ତା ସାର କରି ଭାବୁଛି ଜଣକୁ । ସେ ଜଣକ ଯେ ନିଜର ଅପାର ସ୍ନେହରେ ତାକୁ ବଶୀଭୂତ କରିଛି, ନିଜର ଅମୂଲ୍ୟ ହୃଦୟ ତାକୁ ବିନା ମୂଲ୍ୟରେ ବିକିଛି । ରୂପର ପଟାନ୍ତର ନାହିଁ, ଗୁଣର ତୁଳନା ନାହିଁ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ସମଷ୍ଟି, ମାଧୁର୍ଯ୍ୟର ମୂର୍ତ୍ତି, ଲାଳିତ୍ୟର ପରାକାଷ୍ଠା, ସୁନ୍ଦର, ମଧୁର, ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ, ନିର୍ମଳ । ବିଜୁଳିର ଝଟକେ, ମେଘର ଗାଢ଼ତା, ବରଷାର ପ୍ରେମଧାରା, ଆଉ ଏ ରଜନୀର ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ – ସବୁ ସେ ।

ରଘୁନାଥ ଆଖି ବୁଜିଲା । ମନ ଭିତରେ ସେ ମୂର୍ତ୍ତିଟି ଜାଗ୍ରତ ହେଲା । ତହୁଁ ସେ ହସି ଉଠିଲା । ତାହାର ମନେ ହେଲା, ଚାନ୍ଦର ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା, ଫୁଲର ହାସ, ସୂର୍ଯ୍ୟର ଆଭା, ଆକାଶର ନୀଳିମା ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ହେଲେ କି ଆଉ ?

ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ରଘୁନାଥ ଜଗତ୍ ଭୁଲିଲା; ଦେଖିଲା ଜଗତ୍‌ମୟ ସୀତା – ଯେଉଁ ଆଡ଼େ ଚାହେଁ ସୀତା । ରଘୁନାଥ ପୁଣି ଆକାଶକୁ ଚାହିଁଲା । ସୀତା ଆକାଶରେ ଆକାଶର ମେଘରେ, ମେଘର ବିଜୁଳିରେ, ଆଉ ସୀତାର ପ୍ରେମ ବରଷାର ଧାରାରେ ।

ରଘୁନାଥ ହୃଦୟକୁ ଚାହିଁଲା – ସେଠାରେ ସୀତା ! ହୃଦୟର ଧନ, ପ୍ରାଣର ସ୍ପନ୍ଦନ, ନୟନର ତାରା, ପ୍ରତି ରକ୍ତବିନ୍ଦୁ 'ସୀତା', 'ସୀତା' ଘୋଷୁଛି । ପ୍ରତି ଅଣୁ ପରମାଣୁରେ ସୀତାର ନାମ । ସୀତା ତାହାର – କି ଦାବିରେ ?

ହାୟ ରଘୁନାଥ ! ଧନହୀନ, ପିତୃ ମାତୃହୀନ, ଅନାଥ, ନିଃସମ୍ବଳ, ନିଃସହାୟ । ସୀତାର ମାତୃକୃପାରେ ପାଳିତ । ସେ ରଘୁନାଥ କି ସାହସରେ ଆଶ୍ରୟଦାତ୍ରୀ, ସ୍ନେହଦାତ୍ରୀର କନ୍ୟାକୁ ପତ୍ନୀରୂପେ ବରଣ କରିପାରେ ? କ'ଣ ଅଛି ତାର ଯୋଗ୍ୟତା, କ'ଣ ଅଛି ତାର କ୍ଷମତା – ଲକ୍ଷପତିର କନ୍ୟା ସୀତାକୁ ସେ ସହଧର୍ମିଣୀ କରିବ ? ସୀତାର ପାଦତଳକୁ ଯେ ଅଯୋଗ୍ୟ, କି ଦାବୀରେ ସେ ସୀତାକୁ ଆପଣାର କହିବ ?

କିନ୍ତୁ ରଘୁନାଥ ସୀତାକୁ ବରଣ କଲା – ସୀତା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଆପଣାର ସର୍ବସ୍ୱ ଅର୍ପଣ କଲା । ରଘୁନାଥର ରୂପ – ସେ ତ ସୀତାର, ତାହାର ବିଦ୍ୟା – ସେ ତ ସୀତାର, ସୀତା ରଘୁନାଥର ତାହାରି ସ୍ନେହମୟୀ, ମଧୁମୟୀ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟମୟୀ ଦେବୀ; ଜୀବନର ସଂଜୀବନୀ, ପ୍ରାଣର ପ୍ରାଣ, ଅନ୍ତରର ଅମୃତ, ନୟନର ଆଲୋକ, ଆଶାକାଶର ପ୍ରଭାତୀ ତାରା ।

କିପାଁ ନ ହେବ ? ପିଟେଇ ନାନୀ କହିଛି, ସରସ୍ୱତୀ ଓ ବାବୁର ବ୍ୟବହାରରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି, ସୀତାର ଭାବ ବୁଝାଇଛି । ସରସ୍ୱତୀର ଏତେ ସ୍ନେହର କି କିଛି ଗୂଢ଼ ଅର୍ଥ ନାହିଁ ? ପିଟେଇ ନାନୀର ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଡାକ କି ନିରର୍ଥକ ? ବାବୁର ଥଟ୍ଟା ପରିହାସ କି ଅବାନ୍ତର ? ଏସବୁ ଯେ ମୁଖ ନ ଥାଇ ବାଚାଳ ।

ସୀତା ତାର – ନିଶ୍ଚୟ ତାର, ଆଉ କାହାରି ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ସୀତା ତାହାରି ହୃଦୟର ରାଣୀ – ତାହାରି ପ୍ରେମକୁଞ୍ଜବାହିନୀ । 'ସୀତା ସୁନ୍ଦରୀ' ଅସ୍ଫୁଟ ସ୍ୱରରେ ଆବୃତ୍ତି କରୁ କରୁ ରଘୁନାଥ ଶଯ୍ୟା ଗ୍ରହଣ କଲା ।

ନବମ ଅଧ୍ୟାୟ

ସେଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟା ହେଲାଣି । କଚେରିର ଲୋକଗହଳ ଭାଙ୍ଗି ଗଲାଣି । ଗୁମାସ୍ତାମାନେ ମଧ ଖାତାପତ୍ର ଘେନି ଘରକୁ ଗଲେଣି । ବେଳ କାଳ ଦେଖି ଚଉଧୁରୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା କରିବାକୁ ଅଇଲେ କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦ, ସୋମନାଥ ରଥ, ମଣ୍ଡଳେଶ୍ୱର ଦାଶ, ଆଉ ଦୀନବନ୍ଧୁ ତିହାଡ଼ୀ ।

ମଣ୍ଡଳେଶ୍ୱର ଦାଶ ରୋଡ଼୍-ସେପ୍ ଇଲାକାରେ ତିରିଶି ଟଙ୍କାରେ କିରାଣି କାମ କରନ୍ତି । ତାଙ୍କ ପୁଅ ନବକିଶୋର ଦାଶ ଏବର୍ଷ ବି.ଏ. ପାଶ୍ କରି ଘରେ ବସିଛି । ଦାଶଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ସ୍ୱଚ୍ଛଳ ନୁହେଁ – ଯାହା ଜମି ଦଶ ବାର ମାଣ ଥିଲା, ପୁଅର କଲେଜ ପଢ଼ାବେଳେ ସେ ବିକି ସାରିଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ପୁଅର ଚାକିରି ହେଲେ ଅବସ୍ଥା ବଦଳି ଯିବାର ଆଶା । ବି.ଏ. ପାଶ୍ – ଡିପୋଟି ଗୋଟିଏ ନିଶ୍ଚୟ ହେବ, ଏ ଆଶାରେ ବୁଢ଼ାଙ୍କୁ ରାତିରେ ନିଦ ହେଉନାହିଁ । ପୁଅର ଦରମା ପାଞ୍ଚଶ, ସାତଶର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖନ୍ତି; ଉଠି ବ୍ରାହ୍ମଣୀକୁ କହନ୍ତି – "ହଇ ହେ ନବାବୋଉ, ନବାର ଆମର ପାଞ୍ଚଶ ଟଙ୍କାରେ ଚାକିରି ହେଲାଣି । ଠାକୁରେ ମତେ ସପନେଇଚନ୍ତି ।" ନବାବୋଉ ପାନରଙ୍ଗା ଅଧରରେ ହସର ଢେଉ ଖେଳେଇ ଦେଇ କହନ୍ତି, "ତା ହେଲେ ତ ଆଗ ଧରମା ସାଉର ଦି'ଶହ ଟଙ୍କା ଶୁଝି ହୁଅନ୍ତା । ତା'ବଂଶରେ ନିଆଁ ଲାଗୁ – ପୁଅର ମୋର ପରୀକ୍ଷାବେଳକୁ ପଚାଶ ଟଙ୍କା ଦେଇ ଚାରିବର୍ଷରେ ଆଣି ଦି'ଶହରେ ଥୋଇଲାଣି । ମହାପ୍ରଭୁ ଭଲେ ଭଲେ ଚାକିରିଟାଏ ଯୋଗାନ୍ତୁ । ଏ ସାଲ କରଜ ଶୁଝିବି, ଆଉ ସାଲ କୋଠା କରିବି ।" କଥାରେ କଥାରେ ପୁଅର ବିଭା କଥା ପଡ଼େ । ଚୌଧୁରୀ ଘର ସୀତାଟି ବଡ଼ ସୁନ୍ଦରୀ । ଧନ ଖୁବ୍ ଅଛି, ଆଉ ଏ ଗୋଟିକ ଝିଅ । ତାଙ୍କ ପୁଅ ଏଡ଼େ ବଡ଼ ପାଶଟାଏ କରିଛି – ସେମାନେ କ'ଣ ଝିଅ ଦେବେ ନାହିଁ ?

ଆଜି ଭିତିରିଆ ବୁଝାଶୁଝା ହେଲା; ପୁଣି ଜାତକ ଆଣି ଶୁଝେଇଲା । ଏକଥା ଚଉଧୁରୀଙ୍କ ଛଡ଼ା ଘରେ ଆଉ କାହାରିକି ଜଣା ନାହିଁ । ନବକିଶୋରଟି ଦେଖିବାକୁ ସୁନ୍ଦର – ଦୋପଟି ହବାର ଆଶା । ଆଉ ଚଉଧୁରୀଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ, ମଣ୍ଡଳେଶ୍ୱରର ଜମିବାଡ଼ି ଅଛି । ନୋହିଲେ, ପୁଅଟାକୁ ଏଡ଼େ ଯୋଗ୍ୟର କାହୁଁ କରନ୍ତା ? ନାହାକ ଘଟକ ଲାଗି କଥାଟା ଛିଣ୍ଡିବା ଉପରେ । ତେଣୁ ପକା ଜବାବ ନେବାକୁ ଆଜି ଏମାନଙ୍କର ଆଗମନ । କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦ ଚଉଧୁରୀଙ୍କୁ କହିଛନ୍ତି – ମଣ୍ଡଳେଶ୍ୱର ଖୁବ୍ ଥିଲାବାଲା । ସୋମନାଥ ରଥଙ୍କର ଚଉଧୁରୀଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ବ୍ୟବସାୟଗତ ଆଳାପ ବହୁଦିନୁ ଅଛି । ଦୀନବନ୍ଧୁ ତିହାଡ଼ୀ ତ ସହଜେ ଏ ପଟେ ଥାନ୍ତି, ସେ ପଟେ ଥାନ୍ତି ।

ଯଥାରୀତି କଥା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଦେବା ନେବା କଥା ପଡ଼ିଲା । ପହିଲେ ଅନେକ ଯୁକ୍ତି ତର୍କ ହେଲା ପରେ ଶେଷକୁ ମଣ୍ଡଳେଶ୍ୱର ପଚିଶି ଟଙ୍କାରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଉଠିଲେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ପୁଅର ବି.ଏ.ପାଶ୍ - ଆଜି ବୋଇଲେ କାଲି ଦୋପଟି ହବ । ଚଉଧୁରୀଙ୍କର ବହୁ ଭାଗ୍ୟରେ ଏପରି ଜ୍ୱଆଇଁ ମିଳିବା କଥା । ସେଥିରେ ପୁଣି ପଣ ବଳେଇଲେ ଚଳିବ ? ବିଶେଷତଃ ଝିଅର ଆସି ବୟସ ହେଲାଣି ! ଦାଶଙ୍କ କଥାରେ ହଠାତ୍ ଚଉଧୁରୀଙ୍କର ରାଗ ହେଲା । ସେ ବଡ଼ପାଟିରେ କହିଲେ, "କିଏ କହିଲା ମୋ ଝିଅର ବେଶି ବୟସ ? ନଅ ବରଷର ଝିଅ ମୋର - ହାତରେ ଭାତ ଖାଇ ଶିଖି ନାହିଁ ।"

କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦ ବଡ଼ ଖାରା ଲୋକ । ସେ ଚଉଧୁରୀଙ୍କ କଥାରେ ଅବିଶ୍ୱାସ କରି ହସି ପକେଇ କହିଲେ, "ସୀତା ତ ଆମ ଗଣେଶ ସାଙ୍ଗର । ଗଣେଶକୁ ଏଇକ୍ଷଣି ଚଉଦ ବର୍ଷ; ଛାଡ଼ ସେଥିରୁ କ'ଣ ପାଇବ ? ଆମ କୁଳରେ ତ ଏଥର - "

ତାଙ୍କ କଥାରେ ଚଉଧୁରୀଏ ବାଧା ଦେଇ ବଡ଼ ବଡ଼ ଆଖି କାଢ଼ି କହିଲେ - "ଚଉଦ ବର୍ଷ ? ମୋ ଝିଅ ନାଁରେ କଳଙ୍କ ରଟେଇବ କି ହେ ! ମତେ ଏକଘରିଆ କରିବା ବିଚାରରେ ଆସିଚ କି ?" ତାଙ୍କ ରାଗ ଦେଖି କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦ ରାଗିଯାଇ କହିଲେ, "ଏ କି ଅପବାଦ - ?" ତାଙ୍କୁ ତୁନିତାନି କରି ସୋମନାଥ ରଥ କହିଲେ - "ଥାଉ, ଯା, ଛାଡ଼ ସେ କଥାରୁ କି ମିଳିବ ? ବର୍ତ୍ତମାନ ଯାହା କହିବାର କୁହ ।" ହେଲେ, ତାଙ୍କ କଥା କିଏ ଶୁଣୁଛି ? ଚଉଧୁରୀଏ ରାଗରେ ଫୁଲି ଉଠି କହିଲେ, "ପଚିଶଟା ଟଙ୍କାକୁ ଝିଅ ବିକିବ ? ନାହିଁ ନ ଥିଲା - ରଙ୍କ ଘରେ ଝିଅ ହେଇଚି, ନଈ ପୋଖରୀକି ଡେଇଁ ପଡୁଚି ? ମଲା ମୋର ଦୋପଟି, ପେଟରେ ଓଦାକନାଦିଆ ପାଠୁଆ ବର ତ ହାଟରେ ପଡ଼ି ଦାଣ୍ଡରେ ଗଡ଼ ଗଡ଼ଉଛନ୍ତି ।

ଏହି ସୁଦୀର୍ଘ ମନ୍ତବ୍ୟଟା କିନ୍ତୁ ଦାଶଙ୍କୁ ବଡ଼ ବାଧିଥିଲା । ସେ ଉଠିପଡ଼ି ଦୀନବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ଭିଡ଼ି କହିଲେ - 'ଚାଲ, ଚାଲ, ଏ କଳି କରିବା ଥାନ ନୁହେଁ । ଆମେ ଥଇଲେ ଭଲେ ଭଲେ, ଏବେ ଏ କି କଥା କାଢୁଛନ୍ତି ?' କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ କଥାକୁ କାନଦଉଛି କିଏ ? ଚଉଧୁରୀଙ୍କ କଥାରେ କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦେ କହିଲେ, "ହଇକିଏ ଚଉଧୁରୀଏ, ଏଡ଼େ ଟାଣ କାହା ଆଗରେ ? ଚଉଦ ପୁରୁଷର ଖବର ମତେ ଜଣା । ଝିଅ ଦବ କହି ଜାତକ ଖଡ଼ି ଶୁଝେଇ ଏବେ ଟଙ୍କାରେ କଥା ଛିଣ୍ଡାଉଚ ? ପାଁଶ ଟଙ୍କା ଦେବୁଁ, ଝିଅ ନବୁଁ - ଭଲା କଥା ।"

ଏଥର ଚଉଧୁରୀଙ୍କ ମୁହଁରୁ ଆଳଙ୍କାରିକ ବଚନ ବାହାରିଲା । ସେଥିରେ ସଭିଏଁ ମିଶିଗଲେ । ବୃଥା ଘର ଆଡ଼ର ନିରୀହ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ନାନା କୁତ୍ସା କରି ବ୍ରାହ୍ମଣର ମହତ୍ତ୍ୱ ଦେଖାଇ ଝଟାପଟା ଲାଗିଲା । ମଣ୍ଡଳେଶ୍ୱର ତିରିଶି ଟଙ୍କିଆ କିରାଣି । ତାଙ୍କୁ ବାହୁନି ଚଉଧୁରୀଏ କପଟ ହାସ୍ୟରେ କହିଲେ, "କିରାଣି ବାବୁଙ୍କ ପୁଅକୁ ଜ୍ୱଆଇଁ କରିବି ? ସାତ ପୁରୁଷରେ ମାଣେ ବିଲ ନାହିଁ । ନା ଅଛି ଘରେ କନା, ନା ଅଛି ଦାନା ! ସେ ପୁଣି ଦବ ପାଁଶ ଟଙ୍କା ।" ମଣ୍ଡଳେଶ୍ୱର ବି ଊଣା ନୁହନ୍ତି । ସେ ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ କହିଲେ, "ଚଉଦ ପୁରୁଷର ଖବର ଜଣାରେ ଶିକରା । ଅଦାବିକା ସାରୁବିକା ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଝିଅ ବିକା ସମ୍ପତ୍ତି କରିଚୁ; କିଏ ତମ ଘରେ ପାଣି ଛୁଏଁ ? ପାଁଆଶ ଟଙ୍କା ଦେଇ ବୋହୂ କରିବି ? ଆମ ଗରଜ ? ମୋ ପୁଅ ଗୋଡ଼ ତଳକୁ ଚଣ୍ଡା ଗଣ୍ଡା କନ୍ୟା ।"

"ମୁଁ-ମୁଁ ଝିଅ ବିକିଚି ?" କହି ଚଉଧୁରୀଏ ରାଗରେ ଦାନ୍ତ ଘିଡ଼ି ଉଠିପଡ଼ି ମଣ୍ଡଳେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ହାତ ଚଳେଇବାକୁ ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ । କଳହ ତୁମୂଳ ଆକାର ଧାରଣ କଲା ଦେଖି ସୋମନାଥ ଦୁଇପକ୍ଷକୁ ଶାନ୍ତ କରି କହିଲେ – "ଆଚ୍ଛା, ଦାଶେ ! ଏ ତମର କ'ଣ ଗୋଟାଏ ହେ । ଆମକୁ ଭଲଲୋକ କରି ଆଣି ଏବେ ପାଇକଲ୍ଲା ଭିଡ଼ିଲଣି ଯେ !"

ମଣ୍ଡଳେଶ୍ୱର ରାଗରେ ସଁ ସଁ ହୋଇ କହିଲେ - "ହାଟ ମଝିରେ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ । ଚଉଧୁରୀ ବୋଲେଇଚି – " ଏହାପରେ ନାନା ଅଶ୍ରାବ୍ୟ ଭାଷାର ଉଦ୍‌ଗାର କରି କହିଲେ, "କିଏ କାହାର ଖାଏ, ନା ଧାରେ ? ତମେ ସିନା ତାଙ୍କ କତିରେ ଦି'ମାଣ ଜମି ବନ୍ଧା ପକେଇଚ, ତମେ ଡରିବ ? ଆରେ ମୁଁ କିଆଁ ଡରିବି – କାହା ବାପଅଟାର ଖଞ୍ଜା ଖାଏ କି ? ଯା ଝିଅକୁ ପାଆଁଶ ଟଙ୍କା ଦେବି ? ଆଉ ମିଳିବେ ନାହିଁ – ସଂସାରରେ ଝିଅ ନାହାନ୍ତି । ଏଠି ଏତେ ଅପମାନ ?" ଏଥର ରଥେ ରାଗିଲେ – "କଣ, ମୋ ଜମି ଦି'ମାଣ ବନ୍ଧା ତମେ ମୁକୁଳେଇବ କି ହେ ? ଯିମିତି ଦି'ମାଣ ବନ୍ଧା, ସିମିତି କୋଡ଼ିଏ ମାଣ ମହଜୁଦ୍ ଅଛି; ଆଉ ତମ ପରି ଦିନ ଦି'ପହରେ କଂସା ଥାଳୀ ବନ୍ଧା ପକେଇ ନାହିଁ ତ ? ତମ ମୁହଁ ଦିଶେ – ପାଆଁଶ ଟଙ୍କା ଦବ ?"

ଚଉଧୁରୀଏ କହିଲେ, "ଏ ବାମନ ହେଇ ଚାନ୍ଦକୁ ହାତ । ଆମ ସଙ୍ଗେ ବନ୍ଧୁତା କରିବାକୁ ଅଇଲେ । କାହିଁ ଥିଲେ ନଳ, ନୀଳ, ସୁଗ୍ରୀବ – କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦେ ମତେ ଭସାଉଥିଲେ । କି କପଟ ! କି କପଟ !"

"ଆରେ ଯା ରେ ଝିଅବିକା, ଛୋଟ ଲୋକ ! ପଇସା ଦେଖେଇ ହଉଚୁ ?" ଏହା କହି କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦ ମିଶିଗଲେ । ବହୁକଷ୍ଟରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ତୁନିତାନି କରି ଦୀନବନ୍ଧୁ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଘରକୁ ଫେରିଲେ । ଚଉଧୁରୀଏ ମୁହଁ ହାଣ୍ଡି କରି ଅନ୍ତଃପୁରକୁ ଗଲେ । ବାଟଯାକ ତାଙ୍କ ପାଟି ଶୁଭୁଥାଏ ।

କିଛିଦିନ ଗଲା । ଚଉଧୁରୀଏ ଭାତ ଖାଇ ବସିଛନ୍ତି, ସୁନା ନାଁରେ ବିଲେଇଟିକି ବିଞ୍ଚଣା ବାଡ଼ିରେ ତଡ଼ିଦେଇ ସରସ୍ୱତୀ ବେଳ ବୁଝି କଥାଟା କାଢ଼ି ବସିଲେ – "ହଇହେ, କ'ଣ କଲ ? ସୀତା ଏତେ ବଡ଼ ହେଲା, ବାହା ସାହା କଥା ମନ କଲ ନାହିଁ ? ଏ କିମିତି କଥା ? କୁଳକୁ କଳଙ୍କ – ଦାଣ୍ଡକୁ ଲାଜ । ଏଥର ଭଲା ହାତକୁ ଦି'ହାତ କରିଦିଅ ।"

ଚଉଧୁରୀ ରୁକ୍ଷଭାବରେ କହିଲେ, "ମୁଁ ତ ଦିନ ରାତି ଚେଷ୍ଟାରେ ଅଛି । ଆମର ଏ ଦଶା ହେଇ ନଥିଲେ ସୀତାକୁ ତ କେଉଁ କାଳୁ ହାତକୁ ଦି'ହାତ କରିସାରନ୍ତିଣି । ଯେଉଁଟା ବୁଝୁଛି, ଅଲକ୍ଷଣୀ କପାଳକୁ ସେଇଟା ମନ୍ଦ ଟଙ୍କା ତ ଠିକଣା ମିଳୁ ନାହିଁ ।"

"ତମେ କେତେ କହୁଚ ?"

"ତମେ କେତେ କହୁଚ କହନା ।"

ପାନଖିଲଟିଏ ମୋଡୁ ମୋଡୁ ସରସ୍ୱତୀ କହିଲେ, "ମୋ କଥାରେ କ'ଣ କଥା ? ଟଙ୍କା ଦୁଇଶ ଖଣ୍ଡେ ହେଲେ ହବ ନା ?" ଚଉଧୁରୀ ଭାତଗୁଣ୍ଡାଏ ହାତରେ ଧରିଥିଲେ । ଟଙ୍କା ଦୁଇଶ କଥା ଶୁଣି ରାଗିଯାଇ ଥାଳିରେ ଛିଞ୍ଚାଡ଼ି ଦେଲେ । କହିଲେ, "ସାତିଆକୁ ଦୁଇଶ ଟଙ୍କା ଜମା ?

ହାତ ଗୋଡ଼ ବାନ୍ଧି ମହାନଦୀରେ ଭସେଇ ଦେଇ ଆସ । ବାପ ଲକ୍ଷପତି; ନାଁ ହବ – ଦି'ଶଟା ଟଙ୍କାରେ ଝିଅ ବିକିଚି । ଧିକ୍, ଧିକ୍ ବିନା ଚାରିଶ ଛ'ଶ ନ ହେଲେ ତ ମୁଁ ଆଦୌ ଦେବି ନାହିଁ । କି ସାବି ବାହାବେଳକୁ ବରକୁ ମନେ ନାହିଁ କିମିତି ଦିପଟା ହରବର କରିଥିଲି ? ତିନିଶ ଟଙ୍କା ନଗଦ ଥୋଇଲାରୁ ତେବେ ବରଣ କରିଦେଲି । ତମେ ମାଇପି ଲୋକ କ'ଣ ବୁଝିବ ? ଆମର ବ୍ରାହ୍ମଣିଆ ଘର – ଯେତେ ଟଙ୍କା ପଣ, ଝିଅର ସେତିକି ମୂଲ୍ୟ । ଖୁଆଇ ପିଆଇ କ'ଣ ମିଛରେ ଏଡ଼େରୁ ଏଡ଼େଟା କଲି ? କଡ଼ା ଗଣ୍ଡା ବୁଝିନେବି ।'' ଏହା କହି ଗର୍ବୋଲ୍ଲାସରେ ହସି ପକାଇଲେ, ଉଣା ଶୋଧିଚି ? ତାଙ୍କ ଦିହାନ୍ତିରେ ସେ ଭୁଲିବେଟିକି ?''

ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ଛାତି ଭିତର ଦାଉଁକିନା ହୋଇଉଠିଲା । ତାଙ୍କର ଆଶା ସଫଳ ହେବକି ? ଆଖି ଆଗରେ ଗୋଟିଏ ଅତିସୁନ୍ଦର ଯୁବକ ମୂର୍ତ୍ତି ଭାସି ଉଠିଲା । ମୁହୂର୍ତ୍ତେ, ଦୁଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତ କଳ୍ପନାବଳରେ ଯୁବକ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଦରଫୁଟା କଢ଼ି ତୁଲ୍ୟ ସୀତା ମୂର୍ତ୍ତିଟି ଠିଆ ହେଲା । ଏ କ'ଣ ? ଏମାନେ କିଏ ? ଏମାନେ ଦେବଲୋକର, ନା ଗନ୍ଧର୍ବ ଲୋକର ? ନା, ନା, ଏମାନେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ରାଜ୍ୟର ସୀତା ଓ ରଘୁନାଥ ।

ସରସ୍ୱତୀ ମୁଗ୍ଧ ହେଲେ, ଅତି ଧୀର ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, ''ରଘୁନାଥକୁ ଦେଖିଚ ?''

ଚଉଧୁରୀ ଟିକିଏ କାଶିଉଠି କହିଲେ, ''ତାକୁ ଆଉ ଦେଖି ନାହିଁ ? ଆମ ବାଧିକା ସମୟରେ ପିଲାଟା ବଡ଼ ଖଟିଚି । ତା କଥା କାହିଁକି ପକେଇଲ କହିଲ ?''

''ଅଳେଇଚ ଆମର ତାକୁ ପୁଅ କରିଚନ୍ତି, ଜାଣିଚ ତ ? ସେ ଗଲାବର୍ଷ ପାଶ କରି ପ୍ରଥମ ହେଇଚି । କଲେଜରେ ପରୀକ୍ଷା ଦେଇଚି ।''

ରଘୁନାଥର ପ୍ରଶଂସାରେ ବାଧା ଦେଇ ଚଉଧୁରୀଏ କହିଲେ – ''ସବୁ ଜାଣେ – ତା'ବଂଶ ଭଲ, ପିଲାଟା ଚଲାକ ଚତୁର, ସବୁ । ଏକା ତାହାର କିଏ ଅଛି ? ପର ଓଳିରେ ଦିନ ଯାଉଚି, ପୁଣି ଆମ ଗୁମାସ୍ତାର ପୁତୁରା ।''

''ନା, ନା, ଜଗନ୍ନାଥ ତାକୁ ପୁଅ କରିଚନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଆଉ କିଏ ଅଛି ? କବିରାଜ କରି ଗୁଡ଼ାଏ ସଂପତ୍ତି କଲେଣି । ଗାଁରେ କୋଠାବାଡ଼ି କରିଚନ୍ତି । ରଘୁନାଥର ହୃଷୀକେଶଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସମ୍ପର୍କ କଣ ? ତାହାର ବାପ ମା' ନାହିଁ, ତାର ଆଉ କିଏ ଅଛି ?''

ଚଉଧୁରୀ ଟିକିଏ ମୁରୁକି ହସା ଦେଇ କହିଲେ – ''ତମ ଇଚ୍ଛାଟା ମୁଁ ବୁଝିଚି, ଦେଖାଯିବ । ଏ ତ ହାତ କତି କଥା, ପୁଣି ଆମର ବୋହୂର ଭାଇଘର, କ୍ଷତି କଣ ? ଜଗନ୍ନାଥ ତ ଆଗରୁ ସମୁଦି –''

ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ମନ ଆନନ୍ଦରେ ପୂରିଗଲା; ଭାବିଲେ ସ୍ୱାମୀର ସମ୍ମତି ପାଇଗଲେ । ବହୁକାଳ ଆଗରୁ ସେ ନାହାକ ଡକେଇ ଖଡ଼ିପାଠ କରିଥିଲେ । ସେଥିରେ ସତ ହଉ ମିଛ ହଉ, ନାହାକ ସବୁ ଭଲ କହିଥିଲା । ସୀତା ଅନ୍ତ୍ୟରାଣୀ, ଭାରି ସୁଲକ୍ଷଣୀ, ପୁଣି ତାର ରାଶି ନକ୍ଷତ୍ର ଭାରି କିଛି ଭଲ । ରଘୁନାଥର ତ କଥା ଛାଡ଼ – ରାଜପୁତ୍ରର ଲକ୍ଷଣ । ତା'ଠି ଟିକିଏ ଜନ୍ମକାଳରେ ଅଶୁଭ ଥିଲା – ଚନ୍ଦ୍ର ଟିକିଏ ଅଶୁଭରେ ଥିଲେ; ତେଣୁ ଏତେ ଦୁଃଖ ହେଲା । ଏଣିକି ସବୁ ଭଲ ।

ଏହିପରି ସତ ହଉ, ମିଛ ହଉ ଅଗଣି ନାହାକ ନାନା ଶ୍ଳୋକ ପାଞ୍ଚ ବିଡ଼ାକରୁ ଗାଇ ନିଜ କଥାକୁ ପ୍ରମାଣ କରିଥିଲେ ।

ଏଣେ ସୀତାର ବୟସ ଆଉ କେତେ ଲୁଚେଇବେ । ଚଉଦ ବର୍ଷକୁ ବା କେତେ ନଅ ଦଶ କହି ଜାତିଙ୍କ ଆଖିରେ ଧୂଳି ଦେବେ ? ବାପ ମା' ତ ସବୁ ଜାଣନ୍ତି ।

ରଘୁନାଥ ବି.ଏ.ପାଶ କରିବ, ଓକାଲତି ପଢ଼ିବ, ଘରଜୁଆଁଇ ହେବ । ସେତେବେଳେ ଆଉ କିଏ ଗୁମାସ୍ତାର ପୁତୁରା ବୋଲି କହିବ ? ଓକିଲଟାଏ ହେଲେ ଏତେ ବିଷୟ ସମ୍ପତ୍ତି ବୁଝିବ । ବାବୁ ତ ଏକପ୍ରକାର ଅଯୋଗ୍ୟ । ଗୋଟିଏ ବୋଲି ପୁଅ, ଗେଲବସରରେ ବଢ଼ିଛି – ଜମିଦାରୀର ହିସାବପତ୍ର ତା'ମୁଣ୍ଡରେ କୋଉଁଠି ପଶୁଛି ? ପୁଣି ବୁଢ଼ାଙ୍କର ନାଡି ହେଲାଣି – ଲକ୍ଷ୍ମୀପ୍ରସାଦ ତାଙ୍କ ନୟନର ମଣି । ସାତ ପାଞ୍ଚକଥା ଭାବି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ବୁଢ଼ାର ଆପତ୍ତିର କାରଣ ବିଶେଷ କିଛି ଦେଖାଗଲା ନାହିଁ । ତଥାପି ଜଗନ୍ନାଥ ଟଙ୍କା ଦୁଇଶ ଖଣ୍ଡେ ଦେବେ ଶୁଣି ମହାନ୍ ଖୁସିଟାଏ ହୋଇଗଲେ ।

କଥାଟା ଗୁପ୍ତ ରହିଲା ନାହିଁ । ସରସ୍ୱତୀ କହିଲେ ପିଡେଇ ନାନୀକୁ, ପିଡେଇ ନାନୀ ପରିହାସ ରହସ୍ୟରେ ଭାବୀ ବର କନ୍ୟାଙ୍କୁ ଜଣାଇ ଦେଲା । କଥାଟା ପ୍ରଚାର ହୋଇଗଲା । ନବ ଆଶା, ନବ ଆନନ୍ଦରେ ଉତ୍‌ଫୁଲ୍ଲ । ସୀତା ଓ ରଘୁନାଥର ଦିନ କୁଆଡ଼େ ବହି ଯାଉଥିଲା କିଏ ଜାଣେ ?

ସେ ଆନନ୍ଦରେ ଭାଗୀ ଥିଲେ ଦୁଇଜଣ – ସରସ୍ୱତୀ ଓ ପିଡେଇ ନାନୀ । ସରସ୍ୱତୀ ମା । ମା'ର ପ୍ରାଣ କ'ଣ ପିଲାର ମର୍ମବେଦନା ବୁଝେ ନାହିଁ ? ସରସ୍ୱତୀ ସୀତାର ମର୍ମଟିକକ ବୁଝିଥିଲେ । ସୀତା କହୁ ନ କହୁ ଆଖିରେ ତାର ପ୍ରକାଶ ପାଉ ନ ପାଉ, କାର୍ଯ୍ୟରେ ତାର ଜଣା ପଡୁ ନ ପଡୁ, ସୀତା ଯେ ରଘୁନାଥ ପ୍ରତି ଏକାନ୍ତ ଅନୁରକ୍ତା, ଏ କଥା ଭାବିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ଆନନ୍ଦ ହେଉଥିଲା । ସେ ଉଭୟର ଭାବୀ ଜୀବନ ସୁଖ କଳ୍ପନା ନୟନରେ ଦେଖୁଥିଲେ ।

ଆଉ ଦେଖୁଥିଲା ପିଡେଇ ନାନୀ । ସନ୍ତାନହୀନା ପିଡେଇ ନାନୀ ରଘୁନାଥ – ଗତପ୍ରାଣା । ରଘୁନାଥ ଯଦି ତାହାରି ଗର୍ଭରୁ ଜନ୍ମ ପାଇଥାନ୍ତା, ସେ କ'ଣ ଏଥୁଁ ବଳି ପ୍ରେମ କରୁଥାନ୍ତା ? ବନ୍ଧ୍ୟାର ମାତୃତ୍ୱ–ତୃଷ୍ଣା ମେଣ୍ଟାଇବାକୁ ସତେ ଯେପରି ରଘୁନାଥ ଜନ୍ମ । ଦିନେ ରସକଳା ରଘୁକୁ କୋଳରେ ଧରି ପୁତ୍ରସୁଖ ପାଉଥିଲେ । ଆଜି ପିଡେଇ ନାନୀର ରଘୁନାଥ ଏକମାତ୍ର ବାତ୍ସଲ୍ୟର ପାତ୍ର । ସେ ମୁହଁରେ ଯାହା ନ କହିଛି, କାର୍ଯ୍ୟରେ ତାହା ଜଣା ପଡ଼ିଛି । ହାଣ୍ଡିଶାଳ କଣରେ ଛୋଟ ପାଡ଼ିଆରେ ଭୁଜା ଉଖୁଡ଼ା, ସାନ ରେକାବିଟିରେ ପିଠା, ଦୁଧସର, ପାଚିଲା କଦଳୀ ଯେ ନିତି ଗୋଟିଏ ସ୍ନେହମୟ ବାଳକର ଆକାଙ୍‌କ୍ଷିତ ଆଗମନ ପାଇଁ ଭୋଗ ପରି ଥୁଆ ହୋଇଥାଏ, ସେ କ'ଣ ବୃଥା ? ରଘୁନାଥ ସବୁ ବୁଝେ । ସେ ଥରେ ସତ୍ୟବାଦୀ ଯାଇଥିଲା । ବୁଢ଼ୀ ପାଇଁ ତୁଳସୀମାଳଟିଏ ଆଣିଥିଲା । ହାତରେ ଦେଲାବେଳକୁ ବୁଢ଼ୀ ତାକୁ କୋଟି ପରମାୟୁର ଆଶୀର୍ବାଦ କରୁ କରୁ ଆନନ୍ଦରେ କାନ୍ଦି ପକେଇଲା । ସୀତା ଓ ବାବୁ କତିରେ ଠିଆ ହୋଇଥିଲେ; ହସି ହସି ପଳେଇଲେ । ବୁଢ଼ୀ ତାକୁ ପରିହାସରେ ପଦେ କହିବାକୁ ଛାଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ରଘୁନାଥ ସେ ପରିହାସ ଶୁଣି ଦାଣ୍ଡଘରକୁ ପଳାଇଲା । ସେ ପିଡେଇ ନାନୀ ଆଜି ସୀତା ଓ ରଘୁନାଥର ଭାବୀ ମିଳନ

ଆଶାରେ ସୁଖୀ ହେବେ ନାହିଁ ତ, ଆଉ ହେବ କିଏ ? ଏହି ମିଳନ-ନାଟକ ଯେ ସେହି ନିଜେ ଅଧେ ରଚନା କରିଛି ।

ଦଶମ ଅଧ୍ୟାୟ

ଦିବାକର ମିଶ୍ର ପଦ୍ମପୁର ଗାଁର ଜମିଦାର । ପଦ୍ମପୁର, ହରିପୁର, ମାହାଙ୍ଗା, ଅସୁରେଶ୍ୱର, କାଠାହାର, ବହୁକୁଦରେ କିଏ ତାଙ୍କୁ ନ ଜାଣେ ବୋଲି ଏପରି ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ମରହଟ୍ଟୀ ଅମଳର କୋଠା ଗାଁ ସେ ମୁଣ୍ଡକୁ ଦିଶେ । ବଡ଼ ଖାନ୍‌ଦାନ୍ ଘର – ଚଉଦ ପୁରୁଷ ଜମିଦାର । ଏକକାଳକୁ ତ କେତେ ଉଣା ହେଲାଣି । ସମୟରେ ଷାଠିଏ କୋଶର ମାଲିକ ଥିଲେ । ଘର ଚଳୁଥିଲା ରଜାଘର ଲାଖେ । ଦାନ ଧ୍ୟାନରେ ତାଙ୍କ ବଂଶର ବିଶେଷ ଖ୍ୟାତି ପୂର୍ବାପର ଅଛି । ଲୋକେ ତାଙ୍କ ନାଁ ଶୁଣିଲେ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ କହନ୍ତି । ଆଜିକାଲି ସେ ବଂଶରେ ତିନି ଶାଖା ହୋଇଛି; ବଡ଼ ଶାଖାରେ ପିତା ତ୍ରିଲୋଚନ ମିଶ୍ରଙ୍କର ଯୋଡ଼ିଏ ପୁଅ, ଆଉ ଗୋଟିଏ ଝିଅ । ସାନ ପୁଅ ସୁଧାକର ଯୁବାକାଳେ ମରିଛନ୍ତି । ଜ୍ୟେଷ୍ଠାଂଶରେ ଏବେ କେବଳ ଦିବାକର, ତାଙ୍କ କକେଇ ଯୋଡ଼ିକ ଭିତରୁ ଜଣେ ନିଃସନ୍ତାନ । ସେ ସୁଧାକରକୁ ପୁଅ କରି ନେଇଥିଲେ । ସେ ବି ଗଲେ, ସୁଧାକର ବି ଗଲେ । ତାଙ୍କ ବାଣ୍ଟତକ ଦିବାକର ନେଇଛନ୍ତି । ସାନ କକେଇ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କର ଏକାକେ ଚାରି ପୁଅ, ହେଲେ ତାଙ୍କର ୟାଙ୍କର ମୁହଁ ଚାହାଁଚାହିଁ ନାହିଁ । ଅତଏବ ସାମନ୍ତ ଶ୍ରୀ ଲୋକନାଥ ମିଶ୍ରଙ୍କର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ରୂପେ ଦିବାକର ମିଶ୍ରେ ସବୁଆଡ଼େ ପରିଚିତ ।

ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କର ଆଧୁନିକ ରୁଚି ପ୍ରତି ବଡ଼ ମୋହ ଥିଲା । ତେଣୁ ପୁଅ ଦିହିଙ୍କୁ ସେ ଅନେକ ପାଠ ପଢ଼େଇଥିଲେ । ଦିବାକର ଏମ୍.ଏ. ପାଶ୍ କରିଛନ୍ତି । ସେ କଲିକତାର ଇଉନିଭରସିଟି କଲେଜରେ ପଢୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପାଇଁ ସାହେବ ମାଷ୍ଟର ଥିଲେ । ଲୋକେ କହନ୍ତି, ସେଠି ପଠାଣ ବବର୍ଚ୍ଚି ମଧ ଥିଲା । ସେ କଥା ସତ କି ମିଛ, ଜଣା ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଜମିଦାର ବାବୁ ପୁରା ଆଧୁନିକ । ତାଙ୍କର କଥା ପଦ ପଦକେ ଇଂରାଜୀ । ଓଡ଼ିଆ କହିଲାବେଳେ ଅଧାବଙ୍ଗଳା ପାଟିରୁ ବାହାରି ପଡ଼େ । ସେ ଅଧିକାଂଶ ସମୟ କଟକ, ପୁରୀ, କଲିକତା, କାଶୀରେ କଟାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ବର୍ତ୍ତମାନ ବୟସ ମୋଟେ ତିରିଶ ବର୍ଷ । ଏଥିମଧ୍ୟରେ ଦୁଇଥର ବିବାହ କରିସାରି ତୃତୀୟ ବିବାହରେ ମନ ବଳାଇଛନ୍ତି । ଶୁଣାଯାଏ, ପ୍ରଥମ ସ୍ତ୍ରୀ ତାଙ୍କର ମୃତା, ଦ୍ୱିତୀୟା ସ୍ତ୍ରୀ ରୋଗିଣୀ, ଅତଏବ ତୃତୀୟ ବିବାହରେ କି ଆପତ୍ତି ?

ପରିବାର ମଧ୍ୟରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ମା'ବୁଢ଼ୀଟି, ବିଧବା ଭଉଣୀ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ, ନିଜେ ସାଆନ୍ତେ ଦିବାକର ମିଶ୍ର ଓ ତାଙ୍କର ପଚ୍ଛ ଭାର୍ଯ୍ୟା ଶଙ୍କରୀ । ପାଠକେ ପଚାରି ପାରନ୍ତି ସନ୍ତାନ ? ସେ ଆଶା ଆପଣଙ୍କର ବୃଥା । ମିଶ୍ରଙ୍କର ପ୍ରଥମ ପତ୍ନୀ ଚନ୍ଦ୍ରାବଳୀଙ୍କର ଦିଓଟି ଅକାଳଜାତ ସନ୍ତାନ ଛଡ଼ା ମିଶ୍ରଙ୍କୁ ପିତୃତ୍ୱର ସୁଖ ଦେବା ସକାଶେ ତାଙ୍କର ବିଶାଳ ପ୍ରାଙ୍ଗଣ ଆଲୁଅ କରିବା ସକାଶେ ଆଉ କୌଣସି ପିଲାପିଲିର ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇନାହିଁ ।

ପ୍ରଥମା ପତ୍ନୀ ବର୍ତ୍ତମାନ ସ୍ୱର୍ଗରେ । ଲୋକେ କହିବାରେ ଜଣାଯାଏ, "ଆଗ ସାଆନ୍ତାଣୀ ରୂପରେ ଅପ୍‌ସରୀଟିଏ ଥିଲେ ।" ତାଙ୍କୁ ଯେ ଦେଖିଛନ୍ତି, ସେ କହନ୍ତି, ବୋହୂଟି ଲକ୍ଷ୍ମୀପ୍ରତିମା

ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ ଜମିଦାର ଘରୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଛାଡ଼ିଯାଇଛି । ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁର କାରଣ ହଇଜା ବୋଲି ବାହାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲେ ହେଁ ଗ୍ରାମର ଗୋବରା ଆଈ, ଦୁଲଣା ମା', ବାସୁଆ ମାଉସୀ ଏକଥା ବିଶ୍ୱାସ କରିବାକୁ ନାରାଜ । ତାଙ୍କ ମତରେ ସେ ସ୍ୱାମୀର କଦାଚରଣ ଲାଗି ଦୁଃଖରେ ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରି ମରିଛନ୍ତି । ଯଦି ଏକଥା ସତ୍ୟ ହୋଇଥାଏ, କାହିଁ ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ ଦିବାକରଙ୍କର ତ କୌଣସି ଅନୁଶୋଚନାର ସୂଚନା ମିଳେ ନାହିଁ; ବରଂ ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁର ଚାରିମାସ ପରେ ସେ କୋଠଦେଶର ରାହାଙ୍ଗ ପ୍ରଗଣାରୁ ହରିଚରଣ କରଙ୍କର ସାନ ଝିଅ ଶଙ୍କରୀକୁ ବିବାହ କରି ଘେନି ଆସିଲେ ।

ଶଙ୍କରୀ ଶ୍ୟାମଳୀ, ସୁନ୍ଦର ଗଠନ, ବଡ଼ କୋମଳ ପ୍ରକୃତି, ଆଉ ଭୀରୁ । ଦୁଃଖୀ ଘର ଝିଅ ସ୍ୱାମୀ ଶାଶୁଙ୍କୁ ହାତେ ଡରିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କଠାରେ ପୂର୍ବରୁ କିଛି ରୋଗ ନ ଥିଲା । ଘର କରିବାର ବର୍ଷକ ମଧ୍ୟରେ ନାନା ରୋଗ ବାହାରି ପଡ଼ିଲା । ଡାକ୍ତର କବିରାଜ ଡାକି ଡାକି, କଟକ, କଲିକତା ନିଆ ନେଇ କରି ଦିବାକରଙ୍କ ମନ ଛାଡ଼ିଗଲା । ରୋଗଶୀର୍ଣ୍ଣ ନାରୀର ପାଣ୍ଡୁର ମୁଖ ତାଙ୍କୁ ଆଉ ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ସେହିଦିନୁଁ ଛାଡ଼ପତ୍ର ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଏବଂ ଶଙ୍କରୀ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟବଧାନ କ୍ରମେ ବହୁଦୂର ହୋଇଗଲା । ଏହିପରି ତିନି ବର୍ଷ ଗଲା । ଦିବାକର ଅନ୍ୟ ବିବାହ କଥା କେବେଁ ମନରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇନଥିଲେ । କାରଣ, ବିବାହରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରୟୋଜନ ନଥିଲା । ଗୃହ ଦାସଦାସୀରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ; ସେବା କରିବାକୁ ମା' ଭଉଣୀ ବର୍ତ୍ତମାନ, କଟକରେ 'ସୁହାସିନୀ' କଲିକତାରେ 'ଅମିୟା', 'ଅଙ୍ଗୁରବାଲା'ର ଯତ୍ନରେ ପତ୍ନୀବିଚ୍ଛେଦର କଷ୍ଟ ସେ କଦାପି ଅନୁଭବ କରିନଥିଲେ ।

ଅଙ୍ଗୁରବାଲା ବିଖ୍ୟାତ ନର୍ତ୍ତକୀ – ମଧୁରକଣ୍ଠୀ – ରୂପରେ ଉର୍ବଶୀ ମେନକା ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ମର୍ତ୍ତ୍ୟମାନବୀ ମଧ୍ୟରେ ସେ ରୂପ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ । ପୁଣି ରୂପ କିପରି ରଖିବାକୁ ହୁଏ, ରୂପାଜୀବା ତାହା ଭଲରୂପେ ଜାଣନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ଅଙ୍ଗୁରବାଲାର ମୋହରେ ଦିବାକର ଅଧିକାଂଶ ସମୟ କଲିକତାରେ ଥାଆନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଇଚ୍ଛା, କିପରି ତାହାକୁ କଟକ ଘେନି ଆସିବେ । ମାତ୍ର ସେ ଥିଏଟରର ଅଭିନେତ୍ରୀ, ସେ କାହିଁକି ବା କଲିକତାର ମୋହ, ବିଳାସିତା ଛାଡ଼ି ଓଡ଼ିଆ ଦେଶକୁ ଆସିବ ? ବିଫଳ ମନୋରଥ ହୋଇ ଦିବାକର ଅବଶେଷରେ ବରଷକରୁ ଛ'ମାସ କଲିକତାରେ କଟାନ୍ତି ।

ତାଙ୍କ କତିରେ ପରିବାର ମଧ୍ୟରୁ କେହି ରହନ୍ତି ନାହିଁ; କେବଳ ମନମଉଜିଆ ପିଲାଦିନରୁ ପାଖଲଗା ବୟସ୍ୟ – ଲୋକେ କହନ୍ତି, ବାରବୁଲା ନନ୍ଦିଆ । ନନ୍ଦିଆ ସାଆନ୍ତଙ୍କର ବଡ଼ ପ୍ରିୟ, ଅନୁଗତ; ଭୃତ୍ୟ କହିଲେ ଅପମାନ ହେବ, ଅର୍ଥାତ୍ ନନ୍ଦିଆ ସେହିକ୍ଷଣି ଅଣ୍ଟା ଭିଡ଼ି, ପାଇକଛା ମାରି ତୁମ ସହିତ କଜିଆ କରିବ – ବେଳ ପଡ଼ିଲେ ହାତ ଚଳାଇଦେବ । ଏଣେ ସଙ୍ଗାତ କହିଲେ ଅପମାନ ହେବ ମିଶ୍ରଙ୍କର; ଅର୍ଥାତ୍ ଏଡ଼େ ବଡ଼ଲୋକର ଗୋଟିଏ ସାମାନ୍ୟ ମାଗିଖିଆ ଲୋକ ସଙ୍ଗାତ ? ତେବେ ମଝିମଝିକିଆ କଥାଟା କହିବା ଭଲ – ଅର୍ଥାତ୍ ଜମିଦାରଙ୍କ ପାଖ ଲୋକ । କି ଉପାୟରେ କାହିଁରେ ଜମିଦାରଙ୍କ ମନ ଯୋଗାଇ ପାରିବ, ଏହା ନନ୍ଦିଆକୁ ଭଲ ଜଣା ।

ସାଆନ୍ତେ ସୁଖାସନରେ ବସିଛନ୍ତି, ନନ୍ଦିଆ ହାଜର । ସେତେବେଳକୁ ସାଆନ୍ତଙ୍କର ସର୍ବସନ୍ତାପହାରୀଣୀ ସିଗ୍ରେଟ୍ ଧୂଆଁ ମଗଜରେ ପଶି ସବୁ ଦୁଃଖ ସନ୍ତାପ ହରଣ କରିସାରିଲେଣି । ଅର୍ଦ୍ଧନିମୀଳିତ ଚକ୍ଷୁରେ ସାଆନ୍ତେ ସହସ୍ର ସୁଖ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଲେଣି । ଆକାଶିଆ ପାନେ ଦୁଇପାନ ମଧ ଉଦରସ୍ଥ ହୋଇସାରିଛି । କଚେରିଘରେ ସୁଦୃଶ୍ୟ ହାତୀଦାନ୍ତ-ପଲଙ୍କରେ ବହୁମୂଲ୍ୟ ବିଛଣାରେ ଅର୍ଦ୍ଧଶାୟିତ ଅବସ୍ଥାରେ ସାଆନ୍ତେ ଆସୀନ । କଡିରେ ଛୋଟ ଅବଲୁସ୍ କାଠର ଟେବୁଲ ଉପରେ ଲେଶ୍ ଚାଦର ବିଛା ହୋଇଛି । ତାହା ଉପରେ ରୂପା କେସ୍‌ରେ ସୁଗନ୍ଧ ସିଗ୍ରେଟ, ରୂପା ରେକାବିରେ ପାନ ଏବଂ କାଚ ଗିଲାସ ଓ ଲାଲ ରଙ୍ଗର ବ୍ରାଣ୍ଡି ବୋତଲ । ଏ ବ୍ରାଣ୍ଡି ଖାସ କଲିକତାରୁ ମଗାଯାଏ । ସାଆନ୍ତେ ମୁହଁରେ ସାହେବୀ ଢଙ୍ଗିଆ ପାଇପ୍ ଲଗାଇ ମନ ଖୁସିରେ ଥରେ ଅଧେ ଟାଣିଦେଇ ଧୂଆଁ ଛାଡୁଛନ୍ତି । ଭସ୍ ଭସ୍ ଚକ୍ରାକାର ଧୂଆଁଟା ଉପରକୁ ଉଠିଯାଉଛି । ସେତେବେଳକୁ ସନ୍ଧ୍ୟା ମଉଳି ଆସିଲାଣି, ଝାଡ୍ ଓ ଲଣ୍ଠନରେ ଆଲୁଅ ଲାଗିଲାଣି; ତାହାର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳରଶ୍ମି ଦିବାକର ମୁଖରେ ପଡ଼ି ପାଠକଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ତିରିଶ ବତିଶ ବର୍ଷର ଗୌରସୁନ୍ଦର ଆଧୁନିକ ଯୁବକମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖାଇ ଦେଉଛି । ଆଧୁନିକ କହିବାର ଅନେକ କାରଣ ଅଛି । ମୁଣ୍ଡର ବାଳକଟାଠାରୁ ଗୋଡ଼ର ଫିତାଦିଆ ମଖମଲ ଯୋତା ସେଣ୍ଟଦିଆ ରୁମାଲ, ଲାଲିପ୍ପି ବନିୟନ ଉପରେ ଚୁଡ଼ିଦାର ପଞ୍ଜାବି, ଆଖିରେ ସୁନାଚଷମା, ବାମହାତରେ ସୁନାର ଓୟେଷ୍ଟ ଏଣ୍ଡ ରିଷ୍ଟ ଉଆଚ; ମୁହଁରେ ସିଗ୍ରେଟ୍ ପାଇପ୍ ଦେଖିଲେ ସେ ଓଡ଼ିଆରୂପୀ ବଙ୍ଗାଳି ବା ବଙ୍ଗାଳିରୂପୀ ଓଡ଼ିଆ କିଛି ବୁଝାଯାଏ ନାହିଁ । ତଥାପି ଆମେ ଭଲ ରୂପେ ଜାଣୁ, ସେ ଖାଣ୍ଟି ଓଡ଼ିଆ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସନ୍ତାନ । ତାଙ୍କର ନାମ ଦିବାକର ମିଶ୍ର; କିନ୍ତୁ ସେ ସର୍ବଦା ନିଜକୁ ମିଷ୍ଟର ଡି.ମିଶର୍ ଦିବାକର ବୋଲି କହିବାକୁ ନାରାଜ । ଅତଏବ ଆମେ ତାଙ୍କୁ ଏଥର ମିଷ୍ଟର ମିଶର୍ ବୋଲି କହିବୁଁ ।

ମିଷ୍ଟର ମିଶର୍ କିଛିକ୍ଷଣ ଧୂମପାନ କଲାପରେ କହି ଉଠିଲେ, "ଓ ମାଇଁ ଡିଅର, ୟାତ ବେଲା ହଲ ? ଆରେ ନନ୍ଦରାଜ, ତୁମ୍ ହାମକୋ କାହେ ନେହି ବୋଲା ? ବେଟା କାର୍ତ୍ତିକା ଯେ ଆସିବାର କଥା ଥିଲା ।"

ନନ୍ଦିଆ ଜୁହାର କରି କହିଲା, "ଆଜ୍ଞା, ବେଟା କାର୍ତ୍ତିକା ଅନେକ ବେଳୁ ଦାଣ୍ଡଘରେ ବସିଚି । ହୁକୁମ ହେଲେ ଭିତରକୁ ଆସିବ ।" ବାବୁ କାର୍ତ୍ତିକା ନାମ ଶୁଣି ଉଠି ବସିଲେ । "ଆରେ, ଏସବୁ ନେଇ ଯା । ଆମର ବାହ୍ମୁଣିଆ ଘର, ବେଟା କିଛି ନ ଜାଣୁ ।"

ତାଙ୍କ କଥାମତେ ମେଜ ଖାଲି ହେଲା, ସେଥିରେ ଏଣୁ ତେଣୁ ଗୁଡ଼ିଏ ବହି ଓ କାଗଜ ଥୁଆ ଗଲା । ବାବୁ ଦୈନିକ 'ଆନନ୍ଦବଜାର' ପତ୍ରିକା ଖଣ୍ଡେ ଟେକି ଆଣି ଆଖି ଆଗରେ ଧଇଲେ । ସତେ ଯେପରି ପାଠମଗ୍ନ !

ତପ୍ରେ ଆମର ପୂର୍ବପରିଚିତ କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦ ଗୃହରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ; କାନ୍ଥ ଚାରିଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲେ । କାନ୍ଥରେ ଛବିର ବିଚିତ୍ର ସମାବେଶ - ଶିବ, ଦୁର୍ଗା, କାଳିଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ବୁଦ୍ଧଦେବ, ଚୈତନ୍ୟ, ନାନକ, ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟ, ଶିବାଜୀ, ରାଣା ପ୍ରତାପ, ବିବେକାନନ୍ଦ ସମସ୍ତଙ୍କର ବାହୁଲ୍ୟ ତୈଳଚିତ୍ର । ହଠାତ୍ ତାଙ୍କର ମନେ ହେଲା - ଯାହା ଶୁଣିଚି ତାହା ତ ନୁହେଁ । ଏ ତ ଜଣେ ମହତ୍ ଲୋକ; ତେବେ କ'ଣ ସୀତାର ଭାଗ୍ୟ ଭଲ ?

ନନ୍ଦରାଜ ଭାରି ମାନ୍ୟ କରି ବେତର ଗଦିଦିଆ ଚୌକିଟି ଟାଣି ବସାଇଲେ । ଭୃତ୍ୟ ଦୟା ତାମ୍ବୁଳାଦି ମୁଖରାଗ ଆଣିଦେଲା । ଆଦର ଅଭ୍ୟର୍ଥନାରେ ଆପ୍ୟାୟିତ ହୋଇ କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦେ କଥା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଅସଲ କଥା ପଡ଼ିଲା ବହୁ ବିଳମ୍ବରେ । ଆଗ ପଡ଼ିଲା ଦେଶ ବିଦେଶର କଥା । କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦ ଜ୍ଞାନୀ ଲୋକ, ପୁଣି ଓକିଲର ମୋହରିର । ଲୋକଙ୍କୁ କିଣା ବିକା ତାଙ୍କର ବ୍ୟବସାୟ । ଦେଶ ବିଦେଶର ଚୁଟକି ଖବର ଅନ୍ତର ନିତି ରଖିଥାନ୍ତି । କାରଣ, ଲୁହା ଜାଣି ପାଣି ଦେବାକୁ ତ ହେବ ? ବାବୁଙ୍କ ଖବରକାଗଜ ପଢ଼ାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କହିଲେ, "ମୁଁ ଶୁଣିଚି, ଦକ୍ଷିଣରେ ଏ ବର୍ଷ ବଡ଼ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ – ହଜାର ହଜାର ଲୋକ ମଲେଣି, ହଜାର ହଜାର ଲୋକ ଘରଦ୍ୱାର ଛାଡ଼ି ପଳେଇଲେଣି । ଆର ସପ୍ତାହରେ କଟକରେ ଗୋଟିଏ ସଭା ହୋଇଥିଲା ।"

ବାବୁ ମୁରୁକିହସା ଦେଇ କହିଲେ, "ସେଥିରେ ଆମର ଏକାକୀ ଫାଇଭ୍ ହଣ୍ଡ୍ରେଡ୍ – ପାଞ୍ଚଶହ ଟଙ୍କା ସାବ୍‌ସକ୍ରିପ୍‌ସନ ଅର୍ଥାତ୍ ଚାନ୍ଦା ଦିଆହୋଇଛି । ଆମେ ଯଦି ଅନ୍ୟ ପ୍ରଭିନ୍‌ସକୁ ହେଲ୍‌ପ ନ କରିବୁଁ, ଆମର ମଦର କଣ୍ଟ୍ରିକୁ ବେଳ ପଡ଼ିଲେ କିଏ ହେଲ୍‌ପ କରିବ ?"

କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦ ଚକ୍ଷୁ ବିସ୍ତାରିତ କରି ବାବୁଙ୍କ ବଦାନ୍ୟତାର ଶତ ଶତ ସ୍ତୁତିବାଦ କର କରୁ ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱର୍ଗରେ ଚଢ଼େଇ ଦେଇ କହିଲେ, "ଆପଣ ଏକା ଓଡ଼ିଶାର ଅନ୍ଧକାରମୟ ଆକାଶରେ ପ୍ରଭାତୀ ନକ୍ଷତ୍ର ଦେଶସେବା କହନ୍ତୁ, ଦାନ ଧ୍ୟାନ କହନ୍ତୁ, କଳିକାଳରେ ଆପଣଙ୍କ ପରି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଦେବତା ନ ଥିଲେ ଲୋକେ କଳିରୁ ତ୍ରାହି ପାଆନ୍ତେ ?"

ବାବୁ ବିନୟ-ବିନମ୍ର ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, ମୁଁ କ୍ଷୁଦ୍ରାଦପି କ୍ଷୁଦ୍ର, ନିତାନ୍ତ ଇନ୍‌ସିଗ୍ନିଫିକାଣ୍ଟ । କ୍ଷୁଦ୍ର ଚେଷ୍ଟାରେ ଯାହା କରିପାରେ, ତାହା କରେଁ । ଆପଣମାନେ ପାଞ୍ଚଜଣ ମୋର ଭରସା ।"

"ନା ମହାଶୟ, ଆପଣ କ୍ଷୁଦ୍ର ? ଆପଣ ଦାନବୀର, କର୍ମବୀର, ଦେଶ ଦଶର ନେତା । ଆପଣଙ୍କ ନାମ ଶୁଣି ନାହିଁ, ଓଡ଼ିଶାରେ ଏପରି କେହି ଅଛି ? ମୋହର ବହୁ ଭାଗ୍ୟ ଯେ, ଆପଣଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣ ଦର୍ଶନ ପାଇଲି ।"

କ୍ରମେ କଥା ଜମିଲା । ଏଣୁ ତେଣୁ ସହସ୍ର କଥା ପରେ ଶେଖର ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ଅବିବାହିତା ଯୁବତୀ କନ୍ୟା ସୀତାର ରୂପଲାବଣ୍ୟର ପ୍ରଶଂସା ପ୍ରସଙ୍ଗ ପଡ଼ିଲା । ଶେଖର ଚୌଧୁରୀ ଯେ ଷୋଡ଼ଶୀ ଯୁବତୀ କନ୍ୟାର ବିବାହ ଲାଗି ଏଡ଼େ ଚିନ୍ତିତ, ତାହା ନୁହେଁ; କାରଣ ସେ ଧନବାନ୍, ବାଲ୍ୟବିବାହର ବିରୋଧୀ, ଓଡ଼ିଶାରେ ନବ ଆଦର୍ଶ ସ୍ଥାପନର ପ୍ରୟାସୀ ଯୋଗ୍ୟ ଗୁଣବାନ୍ ଜାମାତା ପାଇଲେ ଷୋଡ଼ଶୀ କନ୍ୟା ପ୍ରଦାନ କରି କୃତାର୍ଥ ହୁଅନ୍ତେ । ହେଲେ, କନ୍ୟା ପରମା ସୁନ୍ଦରୀ କି ନା, ପୁଣି ଆଧୁନିକ ରୁଚିରେ ବିଦ୍ୟାଶିକ୍ଷା କରିଛି – ପିଆନୋ, ହାରମୋନିୟମ, ବଜାଇପାରେ, ଜୋତା ମାଡ଼ି ଅତିଥି ଅଭ୍ୟାଗତ ଆସିଲେ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କରିପାରେ । ଅତଏବ ପୂରା ହଜାରଟି ଟଙ୍କା ନ ପାଇଲେ ଏପରି ଦୁର୍ଲଭ କନ୍ୟାରତ୍ନ ସେ କାହାରିକୁ ଦେବେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଝିଅକୁ ଘରେ ମାଷ୍ଟର ରହି ପାଠ ପଢ଼ାଉଛି‌ୀ ନ ହେଲା, ସେ ବାହାର ଛାତ୍ରୀରୂପେ ଏଣ୍ଟ୍ରାନ୍‌ସ୍ ପରୀକ୍ଷା ଦେବ । ଓଡ଼ିଶାରେ ବିଶେଷତଃ ବ୍ରାହ୍ମଣକୂଳରେ ନବ ଆଦର୍ଶ ସ୍ଥାପନ ତ ପ୍ରୟୋଜନ ? ମିସ୍ ସୀତା ଶତପଥୀ ଆଧୁନିକ ଯୁଗର କନ୍ୟା । ସେ କ'ଣ ଯେ ସେ ଲୋକର ପାଣିଗ୍ରହଣ କରିପାରନ୍ତି ?

ଶୁଣି ଶୁଣି ମିଷ୍ଟର ମିଶର୍ ବିଚଳିତ ହେଲେ । ଅଧିକ କହିବା ଅନାବଶ୍ୟକ – ମିସ୍ ସୀତାଙ୍କୁ ଲାଭ କରିବାକୁ ହଜାର ଛାଡ଼ି ଦୁଇହଜାର ଟଙ୍କା ଦେବାକୁ ସେ ରାଜି ହୋଇଗଲେ ।

କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦ ଘରୁ ବାହାରିଲା ବେଳେ ମନେ ମନେ କହିଲେ, "ଶିକରା, ମତେ ଅପମାନ କରିଚୁ ! ଏ ପାଷାଣ୍ଡ, ମଦ୍ୟପାୟୀ, ଚରିତ୍ରହୀନ ହାତରେ ଯଦି ତୋର ସୀତାକୁ ନ ହାବୁଡ଼ାଏ, ମୁଁ କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦ ନୁହେଁ ।"

କିନ୍ତୁ ମିଷ୍ଟର ମିଶର୍ଙ୍କ ଭାବନା ଅନ୍ୟରୂପ । ଏଥର ତାଙ୍କର ଆଜନ୍ମସଞ୍ଚିତ ଆଶା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ପରା ! ହାଉସ୍ ସ୍କର୍ଟ ଫେଶନ ପିନ୍ଧା ଲେଡ଼ି, ହାଇହିଲ୍ ଜୋତା ପିନ୍ଧି, ଓଭରକୋଟ ଲଗାଇ ତାଙ୍କ ସହିତ ମୋଟରେ ଚଢ଼ି ବୁଲିବ – ଓଡ଼ିଆ ମୁଲକରେ ଏହା ଅଭିନବ ବ୍ୟାପାର ହେବ ! ଦେଶବାସୀ ଦେଖି ସ୍ତମ୍ଭିତ ହେବେ । ସମାଜ ସଂସ୍କାରକ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ ରୂପେ ଯୁଗ ଯୁଗାନ୍ତର ପୂଜା ପାଇବେ ।

ଏଥର ନିତି କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦ ଯିବା ଆସିବା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଦିବାକର ଶେଷକୁ ତାଙ୍କୁ ମନକଥା କହିଲେ ଏବଂ ନାନା ମଧୁର କଥାରେ ଓ କବିତାରେ ଲିପି ରଚନା କରି ସୀତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ପଠାଇଲେ । ସୀତାଙ୍କଠାରୁ ଯଥାସମୟରେ ପ୍ରତିଲିପି ପାଇ ସେ ଆନନ୍ଦରେ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇଗଲେ । କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦଙ୍କ ପୁତୁରା ସୌରୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଭାରି ଚାଲାଖ । ତାର ହସ୍ତାକ୍ଷର ମୁକ୍ତା ପରି । ସୀତା ବଦଳରେ ମିଷ୍ଟର ମିଶର୍ଙ୍କ ପତ୍ରର ଉତ୍ତର ସେହି ରଚନା କରି ପଠାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । କକେଇ ପୁତୁରା ଦିନାକେତେ ଜମିଦାର ବାବୁଙ୍କଠୁଁ ବେଶ ଦି ପଇସା ଛାଣିନେଲେ – ପାଞ୍ଚ ଛ ମାଣ ଜମି କିଣି ବର୍ଷକର ଭାତର ଯୋଗାଡ଼ କରି ପକାଇଲେ ।

ଏକାଦଶ ଅଧ୍ୟାୟ

ସରସ୍ୱତୀ ଭାତ ଖାଇ ବସିଛନ୍ତି; ତାଙ୍କ ଆଖିରୁ ଲୁହ ଝର ଝର ବହିଯାଉଛି; ହୃଦୟ କୋହରେ ଫାଟି ପଡୁଛି – "କହ ! ଶେଷକୁ ୟା କଲ ? ହା ମହାପୁରୁ ! ସୀତା କପାଳରେ ଏହା ଲେଖିଥିଲ ?" ତଥାପି ମୁହଁ ଖୋଲି ପ୍ରତିବାଦ କରିବାକୁ ତାଙ୍କର ସାହସ ହେଲା ନାହିଁ – ଯୁଗଯୁଗାନ୍ତର ଦାସୀତ୍ୱ ଯେ ତାଙ୍କ ଜାତିକୁ ଜଡ଼ କରି ଦେଇଛି ! ସ୍ୱାମୀଙ୍କ କଥାରେ ପ୍ରତିବାଦ ! କିନ୍ତୁ ଯାହା ସତ୍ୟ, ଯାହା ନ୍ୟାୟ, ତାହା ପାଇଁ ବି ପଦେ କହିପାରିବେ ନାହିଁ ? କହନ୍ତେ, କହିଲେ ଫଳ କଅଣ ? ଚୌଧୁରୀ ତ ଟଳିବା ଲୋକ ନୁହନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଏତେ ବଡ଼ ଆଶା ହଠାତ୍ ଅଜଣା ଭାବରେ ଭାଙ୍ଗିଯିବ ବୋଲି ତ ସେ ଜାଣିନଥିଲେ । ସରସ୍ୱତୀ ଆଜୀବନ ସ୍ୱାମୀର ଚରଣସେବା କରି ଆସିଛନ୍ତି – ଆଜୀବନ ସ୍ୱାମୀ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ ଦେବତା ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ, ସ୍ୱାମୀର ସୁଖରେ ସୁଖୀ, ଦୁଃଖରେ ଦୁଃଖୀ, ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ବାକ୍ୟକୁ ବେଦବାକ୍ୟ ତୁଲ୍ୟ ମଣନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଆଜି ଏପରି ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ହେବ ବୋଲି ସେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ସୁଦ୍ଧା ଭାବି ନଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀ ତାଙ୍କର ଦେବତା ଏହାହିଁ ତାଙ୍କର ଧାରଣା ଥିଲା । ହେଲେ ଆଜି ଏ କଅଣ ? ତାଙ୍କ ଆଖି ସାମନାରୁ ପରଦାଟିଏ କିଏ କାଢ଼ି ନେଲା ! ସରସ୍ୱତୀ ରୁଦ୍ଧ ବେଦନାର ଦାରୁଣ ଜ୍ୱାଳା ସହିପାରିଲେ ନାହିଁ – ହୃଦୟର ସମୁଦାୟ ଶକ୍ତି ସଞ୍ଚୟ କରି ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗଲେ । କହିଲେ, "ହେ, ମୋ କଥା ଶୁଣ ! ସାବୀ, ସାରକୁ

ନିଜ ଇଚ୍ଛାରେ ବିଭା ଦେଇଚ, ମୁଁ ପାଟି ଫିଟେଇ ନାହିଁ । ସୀତାଟିକି ମୋ ଇଚ୍ଛାରେ ବିଭା ଦିଅ । ତମ ଗୋଡ଼ ଧରୁଚି, ଟିକେ ବୁଝ, – ମଦୁଆ ଦିବାକରକୁ ଝିଅ ଦିଅ ନା, ମୋ ପିଲା ମରିଯିବ । ଟିକେ ଭାବିଚିନ୍ତି ଦେଖ ।'' ଏହା କହି ଗୋଡ଼ ଧରି ପକାଇଲେ ।

ଚୌଧୁରୀଙ୍କର ରାଗ ହେଲା; କିନ୍ତୁ ସମ୍ଭାଳି ନେଇ କହିଲେ, ''ତମେ ମାଇପୀ ଲୋକ; ବୁଝ ନା – ଦିବାକରର ଟିକେ ଚରିତ୍ରଦୋଷ ଅଛି, ମୁଁ ଜାଣେ । କିନ୍ତୁ ମାନ ଥାନ, ତା ଖାନ୍ଦାନ୍ କଥାଟା ଭାବନି । ବିଦ୍ୟା ତ ପଢ଼ିଛି ଅସୁମାର, ରୂପରେ ତ କାର୍ତ୍ତିକ ରାଜାପୁଅ ସେ; ତାର ସାମାନ୍ୟ ଚରିତ୍ରଦୋଷଟା ଧରିବ ନା ? ଏମିତି ଜୁଆଇଁ ପାଇବା ହିଁ ଆମ ଭାଗ୍ୟ ! ଆଉ ରଘୁଆ ମା–ବାପ–ଛେଉଣ୍ଡ, ଅନାଥ ଅର୍କ୍ଷିତ – ପରଓଳିରେ ମୁଣ୍ଡ ଗୁଞ୍ଜୁଚି । ତାକୁ ଝିଅ ଦେବି ?''

ସରସ୍ୱତୀ ଲୁହ ଟପ ଟପ ବୁହାଇ କହିଲେ, ''ଜଗନ୍ନାଥ ପୁଅ କରିଚନ୍ତି । ସେ କ'ଣ ଭାବିବେ ?''

ଚୌଧୁରୀ ଟିକେ ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ କହିଲେ, ''କଣ ତାଙ୍କ ଭାବିବା ଲାଗି ମୁଁ ସୁନା ଝିଅକୁ ଭସେଇ ଦେବି ? ତାଙ୍କ ଘରୁ ନ ହେଲା ଗୋଟାଏ ବୋହୂ ଆଣିଚି; ସେଇ ତୁମକୁ ଏତେ ପାଠ ଶିଖେଇଛନ୍ତି ।'' ଏହା କହି ପାଟିରୁ ଗାଳି ବାହାର କରୁଥିଲେ, ସରସ୍ୱତୀ ଭୀତା ହୋଇ କହିଲେ, ''ତୁନି ହୁଅ, ତୁନି ହୁଅ । ସେ କିଛି କହି ନାହାନ୍ତି । ଅକାରଣ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଲୋକକୁ ଗାଳି ଦିଅ ନା !''

ଚୌଧୁରୀ ଯାହା କହି ଆସୁଥିଲେ, ତାହା ନ କହି ରାଗରେ କହିଲେ, ''ଦେଖ, 'ପୋଷା ପୁଅ, ଗୁଞ୍ଜା ରୁଅ' – ତାର ଏତେ ଚାତର ! ମୋ ହାତ ତଳିଆ ଗୁମାସ୍ତାର ପୁତୁରା ! ପିମ୍ପୁଡ଼ି ଦୀପରୁଖା ଉପରକୁ ଚଢ଼ିଲାଣି – ସେ ପୁଣି ମୋ ଜୁଆଇଁ ହେବାକୁ ବସିଚି ! ତମକୁ ଦିବାକର ପସନ୍ଦ ହଉ ନାହିଁ – ଗାଁ ଦଶଗଣ୍ଡାର ଜମିଦାର – କଟକେ, କଲିକତା, କାଶୀ, ଗୟା, ବୃନ୍ଦାବନରେ କିଏ ତାକୁ ନ ଚିହ୍ନେ ? ତାକୁ ତ ଦଣ୍ଡବତ ହେଇ ଝିଅ ଦେବା କଥା । ଓଲଟି ସେ ଦି'ହଜାର ଟଙ୍କା ଥୋଇ ନବ – କିଛି ମାଗଣା ତମ ଝିଅକୁ ମାଗୁ ନାହିଁ । ଅର୍କ୍ଷିତ ଦୁଆର ଗୋଲାମ ରଘୁଆ ତା କାଣି ଆଙ୍ଗୁଠିକି ସରି ? ତା'ପାଦ ଧୂଳିକି ଲାଗେ ?''

ସରସ୍ୱତୀ ଧୀରେ କହିଲେ, ''ସେ ଭାରି ମଦ ଖାଏ, ତାର ଭାରିଯା ଅଛି; ମୁଁ ତମ ଗୋଡ଼ ଧରୁଚି !''

ଏଥର ଚୌଧୁରୀ ସମ୍ଭାଳି ନ ପାରି କହିଲେ, ''ଦେଖ, ବକ୍ ବକ୍ କର ନା; ତୁ ମାଇପୀଟା ହେଇ ଆମକଥା ଉପରେ କଥା କହୁଚୁ । ଛେଳି ଗୋଡ଼ରେ ଧାନ ମଲା ହେଲେ ବଳଦ ଛୋଡ଼ା ହୁଅନ୍ତା ? ତେମେ ନାକ ନଥିଲେ ଗୁହ ଖାଆନ୍ତ; ତେମେ ଆମ କଥାରେ କଥା କହିବ ? ଖାଲି ଆଖି ଆଗରେ, ଦେଖୁଚ ତଅପ ଚିକ୍କଣ ରଘୁଆକୁ । ମା' ନାହିଁ, ବୋପା ନାହିଁ, ଖାତର ନାହିଁ, ମର୍ଯ୍ୟାଦା ନାହିଁ, ମୂଲିଆ ମୁଣ୍ଡ – ମା'ଧାନ କୁଟୁଥିଲା, କକେଇ ମୋରି ବୋଝ ବୋହି ଭାତ ଖାଉଚି ! ସେ ପୁଣି ଆମ ସରି ହେବ ? ଦିବାକର ତମକୁ ଗନ୍ଧଉଚି ? ହଜାର ବାଟି ଧାନ ଜମି, ପେଡ଼ି ପେଡ଼ି ସୁନା ରୂପା ଅଳଙ୍କାର ଘରେ ଖୁନ୍ଦା ହୋଇଚି; ଝିଅ ପାଟରାଣୀ ହବ, ମା'ର ବାହୁନା

ଲାଗିଚି ! ତୁ ଏଡ଼େ ଓଲୀ ହୁଣ୍ଡୀ ! ଆରେ ଆରେ, ଦିବାକରକୁ ଝିଅ ଦେଲେ ତମ ଚଉଦ ପୁରୁଷ ଉଦ୍ଧାର ହବ । ତା'ପରି ଦାତା କିଏ ? ତା'ପରି ପାଠୁଆ କିଏ ? କଉଁଠି ଟିକେ ମଦ ଖାଏ, କଉଁଠି ଟିକେ କାହାକୁ ଚାହେଁ – ଏଇ ସବୁରେ ଗଣ୍ଡି ପଡ଼ିଚି ? ଏଇସବୁ ଧରି ତମେ ସଂସାର କରିବ ? ସେଥିରେ କ'ଣ ରଜାର ମାନ ଥାନ ଭଣା ହୁଏ ?

ତଥାପି ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ମନ ରହିଲା ନାହିଁ । ସେ କଇଁ କଇଁ ହୋଇ କାନ୍ଦିଲେ । କହିଲେ, "ତମେ ସେ ଘରେ ସୀତାକୁ ଦେଲେ ସତ କହୁଚି, ମୁଁ ଜହର ଖାଇ ମରିବି ମୁଁ ନଈ ପୋଖରୀକି ଡେଇଁ ପଡ଼ିବି ।"

ଚୌଧୁରୀ ତାଚ୍ଛଲ୍ୟଭାବରେ କହିଲେ, "ଯା, ଇଲାଗେ ପଡ଼ିଯା । ତୋ କଥା ମୁଁ ଶୁଣିବି ନାହିଁ । ମୁଁ ସେଇଠି ସୀତାକୁ ଦେବି, ଏହା ସତ୍ୟ – ସତ୍ୟ – ସତ୍ୟ । ତୋ'ପରି ମାଇକିନା କଥା ଶୁଣି ମୁଁ ବାରବୁଲା ମାଗିଖିଆ ଟୋକାଟାକୁ ଝିଅ ଦେବି ନାହିଁ । ମନା କରିଦବୁ ସେ ଟୋକାଟା, ଆମ ଦୁଆର ମାଡ଼ିବାକୁ ! ତୋତେ ଲାଜ ନାହିଁ – ଯୁବା ଅଭିଆଡ଼ା ଝିଅ ପାଇଁ ସ୍ୱୟମ୍ବର କରି ରଖିଚୁ । ମା, ପୁଅ, ଝିଅ – ତିନିଙ୍କର ଏକାରାଜି, ଏକାଜିଦ୍ । ମୁଁ ବାପ ହୋଇ ଭୋଇ ନୁହଁ, ଭଣ୍ଡାରି ନୁହଁ । ମରୁନା ସବୁ ଜହର ଖାଇ ।" ଏହା କହି ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଅକଥ୍ୟ ଭାଷାରେ ଅନେକ ଗାଳି ଦେବାକୁ ଲାଗିଲେ । କି କାର୍ଯ୍ୟବଶତଃ ବାବୁ ସେ ଘର ଦୁଆର ବାଟେ ଯାଉଥିଲା । ପିତାଙ୍କର କ୍ରୋଧବାକ୍ୟ ତା କର୍ଣ୍ଣରେ ବାଜିଗଲା । ଅଭିମାନୀ ପୁତ୍ର ଘର ଭିତରକୁ ପଶିଯାଇ ମାତା ନିକଟରେ ଠିଆ ହେଲା; ରୁଦ୍ଧ ଅଭିମାନବ୍ୟଞ୍ଜନ ସ୍ୱରରେ କହିଲା, ବୋଉ ! ସୀତା ମରୁ, ତୁ ତୁନି ହ; ଲୋକେ ଶୁଣିବେ, କାହିଁକି କାନ୍ଦୁଚୁ ? ଦିନେ କାଳେ ଦେଖା ନାହିଁ, ଆଜି ତୋ କପାଳରେ ଯା ଥିଲା ।"

ବାବୁକୁ ଦେଖି ଚୌଧୁରୀଙ୍କ କ୍ରୋଧ ଦି'ଗୁଣ ହେଲା । ସେ ରାଗରେ ହିସାବ ଖାତାଟା ଫୋପାଡ଼ି ତାକୁ ମାଇଲେ – ଅତି ପ୍ରିୟ ପୁତ୍ରକୁ ସୁଦ୍ଧା ମମତା ହେଲା ନାହିଁ । ବାବୁ 'ବୋଉ ଲୋ' କହି ସେଠାରେ ବସି ପଡ଼ିଲା । ସୀତା ଅନ୍ୟ ଘରୁ ଦଉଡ଼ି ଆସିଲା । ମା' ଓ ଭାଇର ଦଶା ଦେଖି ତା'ହୃଦୟ କୋହରେ ପୂରିଗଲା । କିନ୍ତୁ ଚୌଧୁରୀ ଦେଖିଲେ ନାହିଁ; ନିତାନ୍ତ ନିଷ୍ଠୁର ଭାବରେ ନାନା କୁତ୍ସିତ ବାକ୍ୟରେ ତିନିଜଣଙ୍କୁ ତିରସ୍କାର କରୁଁ କରୁଁ ଶୋଇବା ଘରକୁ ଗଲେ ।

ଟଙ୍କାର କି ନିଶା ! ଦିବାକର ପଣ ଦେବ ଦୁଇହଜାର ଟଙ୍କା । ଏହା କି ଚୌଧୁରୀ ଛାଡ଼ିବେ ? ମୂର୍ଖ ସ୍ତ୍ରୀ ସରସ୍ୱତୀ, ଅପରିଣାମଦର୍ଶୀ ବାବୁର କଥାରେ କି ସେ ଟଳିବା ଲୋକ ?

ଓଡ଼ିଶାଯାକରେ ବିଖ୍ୟାତ ସାମନ୍ତ ଶ୍ରୀ ଲୋକନାଥ ମିଶ୍ର ପରି ଜମିଦାରଙ୍କ ଘରେ ବନ୍ଧୁ ବାନ୍ଧିବା କେଉଁ ବ୍ରାହ୍ମଣକୁଳ ପଛେଇବ ? ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ଛାତି କୁଣ୍ଢେ ମୋଟ ! ଗୁଣୁ ଗୁଣୁ ହୋଇ ରଘୁନାଥର ପରଲୋକଗତ ପିତୃପିତାମହ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅମୃତବାକ୍ୟ ବର୍ଷଣ କରୁ କରୁ ଚୌଧୁରୀ ଶେଯରେ ଶୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ସରସ୍ୱତୀ ସେଠାରୁ ଉଠି ଆସି ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ପଦସେବାରେ ଲାଗିଲେ । ସୀତାର ବିବାହ ବିଷୟରେ ସ୍ୱାମୀ–ସ୍ତ୍ରୀ ପୁଣି ଅନେକ ବେଳଯାଏ ବହୁତ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲେ । ସରସ୍ୱତୀ ଖୁବ୍ କନ୍ଦା କଟା କଲେ, ମାତ୍ର କାହିଁରେ ଚୌଧୁରୀଙ୍କର ପାଷାଣମନ ଟଳିଲା ନାହିଁ । ଶେଷକୁ ସରସ୍ୱତୀ ରଘୁନାଥର ଆଶା ତ୍ୟାଗ କରି ବସିଲେ ।

ସେତେବେଳକୁ ରାତି ତିନିଟା । ଛାତ ଉପରେ ସରସ୍ୱତୀ ଓ ପିତେଇ ନାନୀ ବସି ଗୁଡାଏ ବେଳ କାନ୍ଦିଲେ । ବଇଶାଖ ମାସର ଚନ୍ଦ୍ର ଆକାଶର ଗୋଟିଏ କୋଣରେ ବୁଡୁ ବୁଡୁ ହେଲାଣି, ଗଛ ପତ୍ରର ଫାଳେ ଫାଳେ ଅନ୍ଧାର – ଫାଙ୍କେ ଫାଙ୍କେ ଆଲୋକରଞ୍ଜିତ, ଚାରିଆଡ଼ ନିସ୍ତବ୍ଧ କ୍ୱଚିତ୍ ବୃକ୍ଷକୋଟରରୁ ଚଢ଼େଇଟିଏ ପକ୍ଷ ଝାଡ଼ି ଦେଉଛି, କ୍ୱଚିତ୍ ପତ୍ରଟିଏ ଖଡ୍‌ଖଡ୍ ଶୁଭିଯାଉଛି ।

ପାର୍ଶ୍ୱରେ ନିଦ୍ରିତା ସୀତାକୁ ଅନାଇ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ଛାତି ଫାଟିଗଲା । ପନ୍ଦର ଦିନ ଭିତରେ ସୀତାର ରୂପ ବଦଳି ଗଲାଣି, ମୁହଁର ହସ ମଉଳି ଗଲାଣି, କନକ ଚମ୍ପାରଙ୍ଗ କଳା କାଠ ପଡ଼ିଲାଣି; ସେ ଖାଉ ନାହିଁ, ପିଉ ନାହିଁ – ଖାଲି ଲୁଚି ଲୁଚି ବୁଲୁଛି, କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ଆଖି ଫୁଲାଉଛି – ସତେ ଯେପରି ମରିଯିବ; କିନ୍ତୁ ମୁହଁରେ କଥାଟିଏ ନାହିଁ ।

ଆଉ ବାବୁ ? ତାହାର କାହିଁରେ ସୁଖ ନାହିଁ । ସେ ଓ ରେବତୀ ଗୋପନରେ ଅନେକ ପରାମର୍ଶ କରନ୍ତି । ବାବୁର ଇଚ୍ଛା, ଛବରାଣରେ ସୀତାକୁ ରଘୁନାଥ ସହିତ ବିଭା ଦେବ; କିନ୍ତୁ ରେବତୀ ସେଥିରେ ଭୟରେ ପଛଘୁଞ୍ଚା ଦେଉଛି; ଶଶୁର ବୁଢ଼ା କାଳେ କିଛି ଶାପ ଦେବେ । ନିଜର ପୁଅ ଝିଅ ଯୋଡ଼ିଏ ମୋ ମନ ସଦା ଶଙ୍କିତ ।

ଆଉ ରଘୁନାଥ ? ସରସ୍ୱତୀ ରଘୁନାଥକୁ ଆଉ ଦେଖିନାହାନ୍ତି । ସେହି ଭୀଷଣ କଥା ଶୁଣିଲା ଦିନୁ ସେ ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ଘର ଦୁଆର ମାଡ଼ି ନାହିଁ ।

ଏ କି ଲୀଳା ବିଧାତାର ? ଦିଓଟି ପ୍ରାଣକୁ ଏକା କରିଦେଇ ଦିଓଟି ଆତ୍ମାକୁ ସଙ୍ଗୀ କରିଦେଇ, ଏବେ ପୁଣି ଜଣକଠାରୁ ଜଣକୁ ଛଡାଇ ନେଉଛି ! କିଏ କହିପାରେ, ଏହା ଭିତରେ କି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଅଛି । ସରସ୍ୱତୀ ଦୁଃଖରେ ଥରେ ଆକାଶକୁ ଅନାଇଲେ; ମନ କୋହରେ ପୂରିଗଲା । ଠାକୁରେ, ଏଇୟା କଲ ! ସୀତା ଭାସିଲା ଶେଷକୁ ?

ଆକାଶରେ ଚନ୍ଦ୍ର ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଅନାଇଲେ । ଯେପରି ତାରା କହିଲା – "ଛି, ସରସ୍ୱତୀ, ଠାକୁରଙ୍କୁ ଦୋଷ ଦେଉଛୁ ? ଠାକୁରେ କଲେ, ନା ତୋ ସ୍ୱାମୀ କଲା ? ଯେ ସୀତାକୁ ଜନ୍ମ ଦେଇଛି, ସେହି କଲା ? ହାୟ, ଜନ୍ମଦାତା ହୋଇ ଏଡ଼େ ନିଷ୍ଠୁର !" ଚାନ୍ଦ ତା'ସଙ୍ଗେ ମିଶିଯାଇ କହିଲା, "ସୀତା ଭାସିଲା କାହା ଦୋଷରୁ ? ତୋ ସ୍ୱାମୀ ଦୋଷରୁ ନୁହେଁ କି ! ଆଗ କଥା ହେଲା ରଘୁନାଥକୁ, ପରେ ଟଙ୍କାଲୋଭରେ ଅନ୍ୟକୁ ବିକୁଚି । ଏ ବିବାହରେ ବାଧା ଦେବାକୁ ତୋର ତିଳେ ଶକ୍ତି ନାହିଁ । ତୁ ପୁଣି ସୀତାର ମା'–ଗର୍ଭଧାରିଣୀ । ଛି, ଛି !"

ସରସ୍ୱତୀ ଆକୁଳ ହେଲେ – କାନ୍ଦି ଉଠିଲେ ପିତେଇ ନାନୀ ଅଞ୍ଚଳରେ ଆଖି ପୋଛି କହିଲା, "କିଆଁ କାନ୍ଦୁଚୁ ଲୋ ଭଉଣୀ, ସବୁ ସେ ତାଙ୍କରି ଭିଆଣ – ସେହି ଜଗନ୍ନାଥ ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ଲୀଳା ।"

ସରସ୍ୱତୀ ଦୃଢ଼ଭାବରେ କହିଲେ, "ସତ କହିଲୁ ଏକା ନାନୀ ! ଯେଉଁଠି ବାପ ଝିଅକୁ ବଳି ଦେଉଛି ବଅଁଶଯାକର କଥା ନ ଶୁଣି ଟଙ୍କା ଲୋଭରେ ଝିଅକୁ ବିକୁଛି, ସେଠି –"

ବାଧା ଦେଇ ପିତେଇ ନାନୀ କହିଲା, "ତୁନି ହ, ତୁନି ହ, ସ୍ୱାମୀ ନିନ୍ଦା ମହାପାପ ।"

ସରସ୍ୱତୀ ଅଧିକତର ଦୃଢ଼ଭାବରେ କହିଲେ, ''ଭଲ କହିଲୁ ଲୋ ନାନି, ସ୍ୱାମୀନିନ୍ଦା ନାଁ ଆଉ କଅଣ ? ମୋ ବୁକୁ ଫାଟି ଯାଉଚି । ଦିବାକରକୁ ସୀତା ସଙ୍ଗେ ବିଭା ନଦେଇ ମହାନଦୀରେ ଭସେଇ ଦେଲେ ତ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା । ମୋ ପ୍ରାଣ ଯା ହଉଚି – ଶେଷକୁ ରଘୁନାଥର ଆଶା ସରିଲା; ଆଉ ମୋ ଝିଅଟି ବୁଡ଼ିଲା ବାପ ହେଇ ଝିଅକୁ ଯା କରିବେ ? ଦି'ହଜାର ଟଙ୍କାରେ ଝିଅ ବିକିବେ ? କି ଅଲକ୍ଷଣୀ ମୁଁ – ତାକୁ ପେଟରେ ଧଇଲି । ବାବୁ କ'ଣ କହିଛି ଜାଣୁ ? ସୀତା ବାହାଦିନ ସେ କଟକରେ ନଥିବ – କୁଆଡ଼େ ପଳେଇବ; ତେବେ ତା'ବାପ ଚେତିବ ।''

ପିତେଇ ନାନୀ ନିରାଶ ହୋଇ କହିଲା, ''ତମେ ସବୁ ଯାହା କର ପଛେ, ଦିବାକର ଛଡ଼ା ସେ କାହାକୁ ଝିଅ ଦେବେ ନାହିଁ । ଯା'ଭିତରେ କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦ ଭିତିରିଆ ପଇଚି ଜାଣୁ ?''

ସରସ୍ୱତୀ ଦୀର୍ଘନିଶ୍ୱାସ ପକାଇ କହିଲା, ''ତା'ର କଅଣ ପୁଅ ଝିଅ ନାହାନ୍ତି ? ମୋ ପିଲାକୁ ଇମିତି କଲା ?''

''ଛାଏଁ କରୁଥିଲା ? ସାବୀ–ନନା ତା ସଙ୍ଗେ ପଟାଏ ଯୁଝିଥିଲେ ନବକିଶୋର ବିଭା କଥା ଘେନି । ମନେ ଅଛି ନା, ପାସୋର ଗଲାଣି ?''

''ଓ ହୋ, ନିଜ ଜାତି ହେଇ ଏଡ଼େ ହିଂସା – ସ୍ୱଜାତି ଏଡ଼େ ହିଂସ୍ରକ ? ହା'କପାଳ ! ରଘୁ, ସୀତାର ମୁଁ ସର୍ବନାଶ କଲି ! ମୁଁ ଯଦି ଜାଣିଥାନ୍ତି ଯା ହବ –'

ପିତେଇ ତାଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ କହିଲା, ''ଆଲୋ, ଆଲୋ, ତୁ ତ ମନ୍ଦ ପାଞ୍ଚି କାମ କରିନଥିଲୁ – ଚୌଧୁରୀ ନିଜେ ହଁ ଭରିଥିଲେ । ଏବେ ଏମିତି ଚକୁଲିପିଠା ପରି ନେଉଟି ପଡ଼ିବେ ବୋଲି ତ କେହି କାକ–ଚରିତ ପଢିନଥିଲା ? ଆଉ ଗଲା କଥା ଭାବିଲେ କଅଣ ହବ ?'' ଏହା କହି ପୁଣି ସେ କାନ୍ଦିଲା – ହା ଲୋ ସୀତିଆ ! ଏଡ଼େରୁ ଏଡ଼େଟା କଲି । ଶରଧାରେ ରଘୁଆର ବୋହୂ ହେଇଥାଆନ୍ତା – ଝିଅ ଜୁଆଇଁ ଘରଟି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କରିଥାଆନ୍ତେ

ସରସ୍ୱତୀ ବ୍ୟଥିତ ଶ୍ୱାସ ଟାଣି କହିଲେ, ''ଟୋକା କଲିଜିରେ ପଡୁଚି । ମୁଁ ତାକୁ ଓକିଲାତି ପଢ଼େଇ ଥାଆନ୍ତି; ଝିଅ ଜୁଆଇଁ ଘରେ ରଖି ତାଙ୍କ ସ୍ନେହ, ତାଙ୍କ ସୁଖଟା ଦେଖିଥାଆନ୍ତି । ଏ କି ଅଲକ୍ଷଣା ଦିବାକରଟା କାହିଁ ଯୁଟିଲା, ମୋ ଚାନ୍ଦଟିକି ରାହୁ ଗିରାସିଲା । ମୋ ସୁନା ଘରଟା ଚୂନା ହେଲା । ନାନି ଲୋ ! ସଉତୁଣୀ ଉପରେ ଝିଅ ଦେବାକୁ କି ମା ମଙ୍ଗେ ?

ପିତେଇ କହିଲା, ''ପୁଣି ଦିବାକରର ଯଉଁ ମା'ଭଉଣୀ ଲୋ ବାପ ! ତାଙ୍କ କଥା ମୁଁ ଭଲରୂପେ ଜାଣେ । ଅନେକ ଦିନ କଟକରେ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଘରେ ମୁଁ ଦିନାକେତେ ଥିଲି । ସେ ଯେଉଁ ଫୁଲ ଲୋ ମା ! ତୋ ଝିଅର ନଣନ୍ଦ ହେବ । ତା'ପରି ନାଳଗାଳି, ତା'ପରି ଦୁଷ୍ଟା ସ୍ତ୍ରୀ ସଂସାରରେ ନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଘରେ କଅଣ ଉଣା ? ଦାଣକୁ ସିନା ଦିଶୁ ନାହିଁ – ଭିତରେ ଭିତରେ ଲଙ୍କାକାଣ୍ଡ !''

ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ୱାସ ସହ ସରସ୍ୱତୀ କହିଲେ, ''ରଘୁନାଥକୁ ଦେଇଥିଲେ କ'ଣ ଉଣା ହୋଇଥାନ୍ତା ? ଶାଶୁ ନାହିଁ, ନଣନ୍ଦ ନାହିଁ, ଜୁଆଇଁ ଝିଅ ଘରେ ରହିଥାନ୍ତେ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ତାକୁ ଏଡ଼େ ଶରଧା ! ହଇଲୋ ସୀତା, କ'ଣ କରିବୁ ତୁ ? ନାନି ! ତୁ ତ ଜାଣୁ, ସେ କିମିତି ପିଲା ?''

ପିତେଈ ବ୍ୟଥିତ ଚିତ୍ତରେ କହିଲା, "ରଘୁନାଥର ସୀତା ଉପରେ ଭାରି ମାୟା । ସେ, ବାବୁ, ସୀତା, ଏ ବୋହୂ – ଏମାନେ ଯେମିତି ଗୋଟାଏ ପ୍ରାଣ । ଯାଙ୍କ ମେଳ ଯେ ଭାଙ୍ଗିଲା, ତାକୁ ବିଧାତା ଦଣ୍ଡିବ । କାର୍ତ୍ତିକାର କେତେ ଦଶା ହେବ, ଦେଖିବ !"

ସରସ୍ୱତୀ କହିଲେ, "ଛାଡ଼ ନାନୀ, ସେ କଥା ! ମୋ ଅଦୃଷ୍ଟ ମନ୍ଦ – ତିନି ତିନିଟା ଝିଅ ଜନ୍ମ କଲି, ସଭିଏଁ ମତେ କନ୍ଦେଇଲେ । ସାବୀର ଦୁଃଖରେ ତ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ହାଡ଼ରେ ମାଉଁସ ନାହିଁ; ସରଳା ତ ଥାଇ ନଥିଲା ପରି; ଏବେ ସୀତାକୁ ହରେଇଲି ସିନା ! ମଦୁଆ ସ୍ୱାମୀ କଅଣ ଭାରିଯାର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ବୁଝିବ ? – ଯାହାର ବାରଆଡ଼େ ଏତେ ନଟ ! ଟଙ୍କା ତମର କିଏ ଖାଇବ ? ହା ଦଇବ !"

ପୁଣି ଦୁଇଜଣ କାନ୍ଦିଲେ; କନ୍ଦାକଟା ଓ କଥାବାର୍ତ୍ତାରେ ସକାଳ ପାହିଗଲା । ମନ ଦୁଃଖ ମନରେ ମାରି ସମସ୍ତେ ତୁନି ହେଲେ । ଜଗତରେ ପୁଣି ଗୋଟିଏ କର୍ମମୟ ଦିବସ ପ୍ରବେଶ କଲା ।

ଏହାପରେ ନିତାନ୍ତ ଅନିଚ୍ଛା ସତ୍ତ୍ୱେ ମନୋବ୍ୟଥା ସତ୍ତ୍ୱେ ସରସ୍ୱତୀ କନ୍ୟାର ବିବାହ ଆୟୋଜନରେ ଲାଗି ପଡ଼ିଲେ । ବିବାହ ପୁଣ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ସତ୍ୟ; କିନ୍ତୁ କିଏ ଜାଣେ – ଏ ବିବାହଟି ପୁଣ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ, ନା ପଣ୍ୟବିକ୍ରୟ !

ଦ୍ୱାଦଶ ଅଧ୍ୟାୟ

ମଝିଘରେ ମୋଟ ମସିଣା ଉପରେ ଚକା ପାରି ବସିଛନ୍ତି ଶେଖର ଚୌଧୁରୀ; ତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଖଣ୍ଡେ ସଉପ ଉପରେ ବସିଛନ୍ତି ଜଗନ୍ନାଥ । ସେମାନେ ଯେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁତର କଥାପ୍ରସଙ୍ଗରେ ବ୍ୟାପୃତ, ତାହା ଭାବରୁ ବୁଝା ଯାଉଛି । ସମ୍ମୁଖରେ ଥିବା ପାନଥାଳିଆରୁ ପାନଖିଲଟିଏ ନେଇ ଚିନ୍ତିତ ଭାବରେ ଜଗନ୍ନାଥ କହିଲେ, "ଆପଣଙ୍କୁ ଏ ବିଚାର କିଏ ଦେଲା ? ଆପଣ ତ ଭଲରୂପେ ଜାଣନ୍ତି – ଦିବାକର ଚରିତ୍ରହୀନ, ପୁଣି ଘୋର ମଦ୍ୟପାୟୀ ।"

ଚୌଧୁରୀ ନଖରେ ମୁଣ୍ଡ କୁଣ୍ଡାଉ କୁଣ୍ଡାଉ କଅଣ ଉତ୍ତର ଦେବେ, ଠିକ୍ କରି ନ ପାରି କହିଲେ, "ଆମକୁ ସବୁ ଜଣା; ହେଲେ ସେ କିଛି ନୁହଁ । ସେ ବୟସରେ ତୁମେ ଆମେ ସବୁ କଅଣ ନ କରିଥାଇଁ ? ଯୁବାବୟସ, ସେଥିରେ ପୁଣି ଅଭିଭାବକ କେହି ନାହିଁ, ଢେର ସମ୍ପତ୍ତି ।"

ଜଗନ୍ନାଥ କହିଲେ, "କିନ୍ତୁ ଭାଇ, ଆପଣଙ୍କୁ ମୁଁ ପଦେ କଥା କହିବି, ବିରକ୍ତ ହେବ ନାହିଁ । ମୁଁ କଦାପି ମୋ ଝିଅକୁ ଜଣେ କୁଚରିତ୍ର ମଦୁଆ ହାତରେ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ; ଲକ୍ଷେ ସମ୍ପତ୍ତି ଥିଲେ ଯାହା, ନଥିଲେ ତାହା । ଏପରି ନରଦେହଧାରୀ ପଶୁ –"

ବାଧା ଦେଇ ଚୌଧୁରୀ କହିଲେ, "ଆପଣ ମୁହଁରେ ଏତେ କହୁଛନ୍ତି ସିନା ! ହେଲି ଦେଖିଛନ୍ତି କି ? ଆଜିକାଲି ପୁରୁଷ ପିଲାଙ୍କ ଚରିତ୍ର କିଏ ପଚାରେ ? ଆଜିକାଲି ତ ଶହେରେ ଗଣ୍ଡାଏ ଭଲ ମିଳିବା ଦୁଷ୍କର ।"

ଜଗନ୍ନାଥ ଅପ୍ରସନ୍ନ ଭାବରେ କହିଲେ, 'ଯା ମୁଁ ମାନିବି ନାହିଁ; ଭଲ ମନ୍ଦ ଦୁଇ ଅଛନ୍ତି । ଜାଣୁ ଜାଣୁ ସାବିତ୍ରୀକୁ ଅପାତ୍ରରେ ଦେଲେ, ଏବେ ଜାଣୁ ଜାଣୁ ପୁଣି ସୀତାକୁ ଅପାତ୍ରରେ ଦେବେ ?"

ଚୌଧୁରୀ ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ କହିଲେ,''ଦିବାକର ଅପାତ୍ର ? ଗାଁ ଦଶଗଣ୍ଡାର ଜମିଦାର, ଦଶଲାଖ ଟଙ୍କାର ସମ୍ପତ୍ତି, ଯାନ ବାହାନ, ମଟରକାର, ସୁନା ରୂପାର ଅଳଙ୍କାର ଘରେ ଖୁନ୍ଦା । ଦିବାକର ଅପାତ୍ର ? ଆପଣ କେମିତି କହୁଚନ୍ତି ? ଆପଣଙ୍କ ଝିଅକୁ ମାଗିଥିଲେ ଆପଣ ନାହିଁ କରନ୍ତେଟି ? ମୋ ଭାଗ୍ୟ ଭଲ, ନୋହିଲେ ମୋ ସୀତା ପାଇଁ ବିଧାତା ଏମିତି ବର ଘଟଣା କରିନଥାନ୍ତେ ।''

ତାଙ୍କ ଗର୍ବିତ କଥାରେ କ୍ଷୁଣ୍ଣ ହୋଇ ଜଗନ୍ନାଥ କହିଲେ, ''ଏତେ ସମ୍ପତ୍ତି ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏପରି ଚରିତ୍ରହୀନ ନିଶାଖୋରକୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଝିଅ ଦିଅନ୍ତା ନାହିଁ । ଶାନ୍ତିରେ ଶାକାନ୍ନ ଭଲ ।''

ଚୌଧୁରୀ ମାଡ଼ି ବସି କହିଲେ, 'କାରଣ ଆପଣ ଜମିଦାର ଘରମାନଙ୍କରେ ବନ୍ଧୁ ବାନ୍ଧିଚନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କ ବଡ଼ ଜୁଆଇଁ ସ୍କୁଲ – ସବ୍‌ଇନିସ୍‌ପେକ୍ଟର, ମଝିଆଁ ଜୁଆଇଁ ପୋଷ୍ଟମାଷ୍ଟର, ସାନ ଜୁଆଇଁ ମୋର ଏକମାତ୍ର ପୁତ୍ର । ଏଥିରେ ଆପଣ ମୋତେ ଉପଦେଶ ଦଉଚନ୍ତି ମା'–ବାପ–ଛେଉଣ୍ଡ ବାରବୁଲା ଅକ୍ଷିତ ରଘୁନାଥକୁ ଝିଅ ଦେବାକୁ ! ଦିବାକରଠୁଁ ବଳି ତା'ର କ'ଣ ଯୋଗ୍ୟତା ଅଛି ଶୁଣେ । ବିଦ୍ୟାରେ, ନା ଧନରେ, ନା କୁଳରେ, ନା ରୂପରେ ?''

ଏପରି ଦୀର୍ଘ ଚଉପଦୀ ଦ୍ୱାରା ଯେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବାଧିବ, ଏକଥା ଚୌଧୁରୀ ବୁଝିଥିଲେ କଦାପି ଏପରି କହିନଥାନ୍ତେ; କିନ୍ତୁ ସହିଷ୍ଣୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଧୀର ଗମ୍ଭୀର ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, ''ଆପଣ ବଡ଼ ଅନ୍ୟାୟ ଭାବରେ ମୋତେ ଦୋଷୀ କରୁଚନ୍ତି । ରଘୁନାଥ ମା'ବାପଛେଉଣ୍ଡ, ଅନାଥ ଅକ୍ଷିତ ହୋଇପାରେ, କିନ୍ତୁ ମଣିଷପଣିଆରେ ଶହେଟା ଦିବାକର ଅପେକ୍ଷା ରଘୁନାଥ ବଡ଼ । ସେ ମଣିଷ – ଦେବପୁତ୍ର । ଆଉ ଆପଣ ଜାଣନ୍ତି ନା ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ, ଆପଣଙ୍କ କନ୍ୟା ରଘୁନାଥଗତପ୍ରାଣା ?''

ଶେଷ କଥାରେ ଚୌଧୁରୀଙ୍କର କ୍ରୋଧ ହେଲା । ସେ ଚକ୍ଷୁ ବିସ୍ଫାରିତ କରି କହିଲେ, ''ମୋର କନ୍ୟା ରଘୁନାଥଗତପ୍ରାଣା ? ଆପଣ ମୋତେ ଭାଗବତ ଦଶ ଅଧ୍ୟାୟ ଶୁଣାଇବାକୁ ଆସିଚନ୍ତି ? ଆରେ, ମୋର ଧର୍ମ ଗଲା ! କର୍ମ ଗଲା–ମୋର କୁମାରୀ କନ୍ୟା ବାପର ଇଚ୍ଛା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅନ୍ୟକୁ ବିବାହ କରିବାକୁ ବସିଛି, ଆଉ ଆପଣ ମୋତେ ସେହି କଥା ଶୁଣାଇବାକୁ ଆସିଚନ୍ତି ?' ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ଆଖିରୁ ଉତ୍ତେଜନାରେ ଲୁହ ଦିଟୋପା ଗଡ଼ିଗଲା । ଜଗନ୍ନାଥ ମଧ୍ୟ ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ କହିଲେ, ''ଆପଣ ବିଧାତାର ବିଧି ବିରୁଦ୍ଧରେ ଠିଆ ହେଉଚନ୍ତି । ସୀତା ନିରପରାଧା, ରଘୁନାଥ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ । କେବଳ ଟଙ୍କା ଦୁଇ ହଜାର ଲାଗି ଆପଣ ଅକୂଳ ସମୁଦ୍ରରେ ଝିଅଟିକି ଭସେଇବାକୁ ବିଚାର କରିଚନ୍ତି ।''

ଉଦ୍‌ଥିତ କ୍ରୋଧକୁ ଗୋପନ କରି ଚୌଧୁରୀ କହିଲେ, ''ଆଜ୍ଞା, ସେକଥା ଆପଣ ମତେ କହିବେ ନାହିଁ । ମୁଁ ଟଙ୍କା ଦି'ହଜାର ଛାଡ଼ି ଦଶ ହଜାର ନିଏଁ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ପରି ଦାତାକର୍ଣ୍ଣ ନୁହେଁ ଯେ, ଜୁଆଇଁମାନଙ୍କୁ ବିନା ପଣରେ କନ୍ୟା ଦାନ କରିବି । ମୁଁ ହେଇଥିଲେ ଚତୁର୍ଭୁଜ, ସନାତନ ଖାଲି ହାତରେ ଆସି ବିଭା ହୋଇନଥାନ୍ତେ । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ପାଣି ପିଆଇ ଛାଡ଼ିଥାନ୍ତି !'' ଏହା କହି ସେ ସଗର୍ବରେ ଅର୍ଦ୍ଧଲମ୍ଫରେ ଉଠି ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ହାତ ବାକ୍ସ ଫିଟାଇ ଭାବୀ ଜାମାତାର

ଚିଠି କାଢ଼ିଲେ ଏବଂ କହିଲେ, "ହେଇ ଦେଖ, ଦିବାକର ବାବୁ ଲେଖିଛନ୍ତି – 'ଆପଣଙ୍କ ସୁନ୍ଦରୀ ଗୁଣବତୀ କନ୍ୟାକୁ ଦୁଇ ହଜାର କ'ଣ, ଦଶ ହଜାର ଟଙ୍କା ପଣ ଦେଇ ବିବାହ କରିପାରେଁ ।" ଜଗନ୍ନାଥ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ, "ଭାବୀ ଶ୍ୱଶୁରକୁ ଯେ ଏପରି ଚିଠି ଲେଖିପାରେ, କାଲି ସକାଳେ ସେ ଆଉ କଅଣ ନ କରିବ ? ହଉ, ଆପଣଙ୍କ ଇଚ୍ଛା; କିନ୍ତୁ ସୀତା କଦାଚ ସୁଖିନୀ ହେବ ନାହିଁ ।"

"ହଉ ଦେଖାଯିବ" ସର୍ବିତ ସ୍ୱରରେ ଏହା କହି ଚୌଧୁରୀ ହାତବାକ୍ସ ବନ୍ଦ କଲେ । ଜଗନ୍ନାଥ ବିରସ ବଦନରେ ବିଦାୟ ନେଲେ । ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ଆଜିକାଲି ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ପୂର୍ବ କଳହ ବଦଳରେ ଅତିଶୟ ସୌହାର୍ଦ୍ୟ ହୋଇଛି । ସେ ଚୌଧୁରୀଙ୍କର ଅଯଥା ଉତ୍ତେଜିତ ଭାବ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କହିଲେ, "କିହ, କ'ଣ ପାଇଁ ଏଡ଼େ ତମତମ – କାହାକୁ ଯେମିତି ଶୂଳିରେ ଦବ ?

ଚୌଧୁରୀ ମୁହଁ ବୁଲାଇ କହିଲେ, "ନାହିଁ ହୋ ଦେଖ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ କଥା ! ଲୋକେ ପର ବେଳକୁ ଉପଦେଶ ଦିଅନ୍ତି, ଘର ବେଳକୁ ..."

"କିହ, କ'ଣ କଥା କ'ଣ ।" ଏହା କହି କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦ ମସିଣାରେ ବସିପଡ଼ି ପାନଖିଲେ ମଳି ପାଟିରେ ଯାକିଲେ । ଚୌଧୁରୀଏ ଅଣ୍ଟାରୁ ନାସଦାନିଟା କାଢ଼ି ନାକରେ ମେଞ୍ଚାଏ ନାସ ଭର୍ତ୍ତି, କରି ବଡ଼ ଛିଙ୍କଟାଏ ଛିଙ୍କି ଗଳା ଖଙ୍କାରି କହିଲେ, "ଯାଃ, ଯାଃ, ଦିବାକରକୁ ବାଉନା ଲାଗିଚି । ମୁଁ ବଡ଼ଲୋକ କୁଆଇଁ କରିବି ବୋଲି ଲୋକେ ଦେଖି ସହିପାରୁନାହାନ୍ତି । କହୁଚନ୍ତି – ଚରିତ୍ରହୀନ, ନିଶାଖୋର ।"

କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦ ବଡ଼ପାଟିରେ କହିଲେ, "କାହା ନନା ଚଉଦ ପୁରୁଷରେ କିଏ ସବୁ ସାଧୁ ସଇନ୍ୟାସୀ ଅଛନ୍ତି, ଶୁଣେ ? ବଡ଼ଲୋକ ପୁଅ – ରଜା – ଜମିଦାର, ଟିକିଏ ମଦ ଫଦ ଖାଏ – ସେ ତ ସଉକି କଥା, ଦିଇଟା ଗୋଟାଏ କଉଁଠି ରଖିଚି – ସେ ତ ଅଲିଅଳପଣ । ଏ ଗୋଟାଏ କଥା ଧରିବାର ? ତେମେ ବୁଢ଼ାଟି ହେଇ ବାଳ ପଚେଇ, ଏଇ ଅଳିହା କଥାରେ କ୍ରୋଧ କରୁଚ ? କହିଲ ଭଲା, ଟଙ୍କା ଦି'ହଜାର କ'ଣ ମାଗଣା ? ଏତେ ଟଙ୍କା ଆଜିକାଲି କିଏ ଦିଏ ? ଓଲଟି ଟଙ୍କା ଦେଇ ବର କିଣିବାକୁ ପଡ଼େ ପରା ।" ଚୌଧୁରୀଏ ଟିକିଏ ଶାନ୍ତ ହୋଇ ଅନ୍ୟ କଥା ଆରମ୍ଭ କଲେ ।

ଏଣେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦୁଇ ଚାରୋଟି ରୋଗୀ ଦେଖି ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ ଯେତେବେଳେ ଘରକୁ ଫେରିଲେ, ଦୁଆରମୁଣ୍ଡରେ ତାଙ୍କୁ ଭେଟିଲେ ତାରାମଣି । ତାଲିହାଣ୍ଡିରେ କାଳ ମୁହାଣି ଦେଇ ଆସି ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଅପେକ୍ଷାରେ ଦାଣ୍ଡଦୁଆରକୁ ଚାହିଁଥିଲେ । ସେ ପହରୁ ଗଲେଣି, ଆସି ସଞ୍ଜ ଗଡ଼ିଲାଣି, ଦେଖା ନାହିଁ; ଛାତି ଭିତର ଦକଦକ ହେଉଥାଏ – କାଳେ ସୀତାର ଭାଗ୍ୟ ଲେଉଟିଥିବ, କାଳେ ଚୌଧୁରୀଏ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କୁ ନିରାଶ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ବିରସ ବଦନରୁ ସେ ସବୁ ବୁଝିନେଲେ, ତଥାପି ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ରହିଲେ । ତାଙ୍କର ଭାବ ବୁଝିପାରି ଜଗନ୍ନାଥ କହିଲେ, "କିଛି ଫଳ ହେଲା ନାହିଁ । ପ୍ରବଳ ଅର୍ଥଲୋଭ ।"

ତାରାମଣି ରଘୁନାଥର ଭବିଷ୍ୟଦ୍ ଚିନ୍ତା କରି ଆଖିରୁ ଲୁହଟୋପାଏ ଗଡେଇଲେ; ତଥାପି ଆଶା କହିଲା – "ଥରେ କ'ଣ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କୁ କହିଲେ ହେବ ନାହିଁ ? ଏପରି ଉଦାରପ୍ରାଣ ଯାହାର, ସେ କ'ଣ ଅର୍ଥଲୋଭରେ ଭୁଲି ସତ୍ୟ ଲଂଘନ କରିବେ ?"

ପରଦିନ ଦି'ପହରେ ଗାଡ଼ି କରି ତାରାମଣି 'ଅଳେଇଚ' ଅଥବା ସମୁଦୁଣୀଙ୍କୁ ଭେଟିବାକୁ ଗଲେ । ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଅନେଇ ତାଙ୍କ ମନ ବିକଳ ହୋଇ ଉଠିଲା । ଏ କି ଅଦ୍ଭୁତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ! ସେ ହସ ହସ ମୁଁହ ଶୁଖି କଳା କାଠ ! ସୀତା ଆର ଘରୁ ପାନ ଭାଙ୍ଗି ଆଣିଦେଇ, ମୁଣ୍ଡରେ ଲୁଗା ଦେଇ କବାଟ ପଛଆଡ଼େ ଠିଆ ହେଲା । ତାରାମଣି ସ୍ନେହଦୃଷ୍ଟିରେ ଅନାଇ ଧୀରେ ଧୀରେ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କୁ କହିଲେ, "ଏ ପରା ଝିଅକୁ ଭସେଇ ଦେଉଚ !" ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ରୁଦ୍ଧ ବେଦନା ଉଚ୍ଛୁଳି ପଡ଼ିଲା; ଆଖିରୁ ଝର ଝର ଲୁହ ଝରିଲା – ନାରୀର ସମବେଦନାର ସହାନୁଭୂତିରେ ନାରୀପ୍ରାଣ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ତାରାମଣି ସରସ୍ୱତୀଙ୍କି କୁଣ୍ଢାଇ ପକାଇଲେ – ଦୁଇଜଣ କାନ୍ଦିଲେ; ଆର୍ତ୍ତର କାନ୍ଦଣା ଏ, ବନ୍ଦିନୀ ନାରୀର ଅତ୍ୟାଚାରପୀଡ଼ିତ ପ୍ରାଣର ବ୍ୟଥା ଏ । ବହୁକ୍ଷଣ ପରେ ସରସ୍ୱତୀ ଆଖି ପୋଛି କହିଲେ, "ଭଉଣୀ, ମୋର ଭଲା ମରଣ ହୁଅନ୍ତା – ଏ ଅନର୍ଥ ଦେଖିବାକୁ ମୁଁ ବଞ୍ଚିଥିଲି ?"

ତାଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ କହିଲେ, "ତାଙ୍କୁ କହ !"

"ତୁମେ କ'ଣ ବାୟା ହେଇଚ ? ସେ ମୋ କଥା ଶୁଣିବେ ?"

"ସେ ସ୍ୱାମୀ – ସେ ଶୁଣିବେ ନାହିଁ, ଆଉ ଶୁଣିବ କିଏ ?"

"ଦିଅଁ ଦେବତା କହିଲେ ତ ଚୌଧୁରୀ ଶୁଣିବେ ନାହିଁ" କହି ପିତେଇ ନାନୀ ଚଟେଇ ପାରିଦେଲା । ତାରାମଣି କହିଲେ, "ତୁମେ କ'ଣ କହି ଦେଖିଚ ?"

ଲୁହ ଛଳ ଛଳ ଆଖିରେ ସରସ୍ୱତୀ କହିଲେ, ଗୋଡ଼ ଧରିଚି, କାନ୍ଦିଚି, ମୁଣ୍ଡ କୋଡ଼ିଚି । ସେଥିରେ ଓଲଟି ମୋତେ ଗାଳି, ପୁଅ ଝିଅକୁ ଭର୍ତ୍ସନା ! କ'ଣ କହିବ ଭଉଣୀ, ସ୍ୱାମୀ ସେ, ତାଙ୍କ ନିନ୍ଦା ମହାପାପ; କିନ୍ତୁ ଆଜୁଁ ଜାଣିଲି, ସ୍ୱାମୀ ନୁହନ୍ତି ଯେ –"

ତାଙ୍କୁ ବାଧା ଦେଇ ପିତେଇ ନାନୀ ରୁକ୍ଷସ୍ୱରରେ କହିଲା, "ଏ କ'ଣ ତୋର ! କ'ଣ ବାୟାଣୀ ହେଲୁଣି ! କ'ଣ ବୋଲି କ'ଣ କହୁଚୁ ?"

"ଆଲୋ, ମୋ ମନ ପୋଡୁଚି – ମୋ ହିଆଟା ଚିରି ଯଦି କେହି ଦେଖନ୍ତା । ଝିଅ ଜନ୍ମ କଲେ ଏତିକି ଦୁଃଖ ! ଭଉଣି, ତୁ ଏକା ସୌଭାଗ୍ୟବତୀ, ମୁଁ ଅଲକ୍ଷଣୀ କାହୁଁ ସେ ଅଧିକାର ପାଇବି ? ଦରବୁଢ଼ୀ ହେଲି – ବାଳ ପାଚିଲା, ଏବେ ବୁଝିଲି, – ହଜାର ପାଟମଠା ପିନ୍ଧି, ହଜାର କ୍ଷୀରି ଖିରିଶା ଖାଅ, ସ୍ୱାମୀ ଘରେ ହଜାର ରାଣୀ ହେଇ ଦାସୀ ପୋଇଲି ଖଟୁଥାନ୍ତୁ, ଆମେ ପଦେ କଥାକୁ ଭାଜନ ନୋହୁ – ଦାସୀଙ୍କ ହାଳିକି ଆମ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ବଳେ । ଦାସୀଙ୍କର ହେଲେ ଭଲ ମନ୍ଦରେ ପଦେ କହିବାର କୁ ଅଛି, ଆଉ ଆମେ ଖଟ ସାଆନ୍ତାଣୀ, ରୋଷେଇଶାଳର ଠାକୁରାଣୀ; ଆମଠିଁ ଯେ ବୁଦ୍ଧି ବିଚାର ଅଛି, ଯା କିଏ ଭାବେ ? କଉଁ କଥା କିଏ ଆମକୁ ପଚାରେ ? ଏବେ ମୋ ଆଖି ଫିଟିଲା, ସବୁ ବୁଝିଲି ସଂସାରଲୀଳା ।"

ଏହା କହି ସରସ୍ୱତୀ ଗୁଡ଼ାଏ କାନ୍ଦିଲେ । ପିଠେଈ ନାନୀ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ କହିଲେ, "ତୁନିହ, ତୁନିହ, ଭଉଣୀ ! ସୀତା ଆମର ପିତୃକଥା ମାନି ସୁଲକ୍ଷଣୀ ଅଧ୍ୟରାଣୀ ହେବ । ପିତୃସତ୍ୟ ଲାଗି ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବନବାସ କଲେ । ଏ କିବା କଥା ! ତୁ ଏତେ ଲୁହ ଝରା ନା; ଦେଖିବୁ, ଶେଷକୁ ଭଲ ହେବ । ଠାକୁରେ ଯାହା କରନ୍ତି ମଙ୍ଗଳ ପାଇଁ ।"

ଆଉ ଘରେ ଥାଇ ସୀତା ସବୁ ଶୁଣିଲା । ତା'ର ଆଖିରୁ ଉଷ୍ଣଧାର ବହୁଥିଲା – ଠାକୁରେ ଏମିତି ମଙ୍ଗଳ କରନ୍ତି ! ସୀତାର ହୃଦୟ ଠାକୁର ଉପରେ କ୍ରୋଧରେ ପୂରିଗଲା । ନିଃସହାୟ ମୃଗୁଣୀ ପରି ସେ ଦାବାନଳରେ ପୋଡ଼ି ମରୁଛି । ଠାକୁରେ ଥିଲେ କ'ଣ ଦେଖନ୍ତେ ନାହିଁ ? କଡିରେ ଠିଆ ହୋଇ ରେବତୀ ନଣନ୍ଦର ଲୁହଧାରା କାନିରେ ପୋଛୁଥିଲା, ଆଉ ନିଜେ ମଧ କାନ୍ଦୁଥିଲା । ଯୁବତୀ ରେବତୀ ଯୁବତୀ ନଣନ୍ଦର ମନୋବ୍ୟଥା ଭଲ ରୂପେ ବୁଝେ । ସେ ଭାବୁଥିଲା, ତା ସ୍ୱାମୀ କ'ଣ ଏଥିରେ ହାତ ଦେଲେ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ ? ବାପର ଗୋଟିଏ ବୋଲି ପୁଅ । ସେ ଅଡ଼ି ବସିଲେ ବାପ କଅଣ ସହଜେ ଏ ବିଭାଘର କରିପାରନ୍ତେ ? ଠିକ୍ ସେତିକିବେଳେକୁ ବାବୁ ଘର ଭିତରକୁ ପଶି ଆସୁଥିଲା, ସୀତା ଓ ରେବକୁ ଏକାଠି ଦେଖି ଫେରିଯିବାକୁ ବସିଲା । ରେବ ସାହସ କରି ହାତ ଠାରି ଡାକିଲା । ବାବୁ ଘର ଭିତରକୁ ଗଲା । ରୁକ୍ଷ ସ୍ୱରରେ ରେବତୀ କହିଲା, "ଜାଣୁ ଜାଣୁ କ'ଣ ଭଉଣୀକୁ ଶୂଳିରେ ଦେବ ?"

"ମୁଁ କ'ଣ କରିବି ?"

"କୁହ ନନାଙ୍କୁ, ଏ ସମ୍ବନ୍ଧ ଭାଙ୍ଗି ଦିଅନ୍ତୁ । ନୋହିଲେ ସେଥିରେ ଅନର୍ଥ ହେବ । ତୁମେ ଭିନ୍ନ ହେବାର ଭୟ ଦେଖାଅ, ମତେ ବାପଘରକୁ ପଠେଇ ଦିଅ ।"

ବାବୁ ଶୁଖିଲା ହସି ହସି କହିଲା, "ସ୍ତ୍ରୀ ବୁଦ୍ଧି ମତେ ବତାଉଚ ? ମୋ ପରି କୋଡ଼ିଏଟା ପୁଅ ଭିନ୍ନ ହେଲେ ମଧ ନନା ଟଙ୍କାଲୋଭ ଛାଡ଼ିପାରିବେ, ଭାବୁଚ ? ନଗଦ ଦୁଇ ହଜାର ଟଙ୍କା ! ଦୁଇ ହଜାର ଟଙ୍କା ଶୁଣିଲା ଦିନୁ ବୁଢ଼ାର ବୁଦ୍ଧି ଶୁଦ୍ଧି ହଜିଗଲାଣି !"

ସ୍ୱାମୀର ବିଦ୍ରୂପ ବାକ୍ୟ ଶୁଣି ରେବତୀ କହିଲା, "ତେବେ ଉପାୟ କ'ଣ ?" ବାବୁ କହିଲା, "ମୁଁ ଯାହା କହୁଚି, କରିବ ? ମୁଁ ସବୁ ଯୋଗାଡ଼ କରି ଛାଏଁ ରଘୁନାଥକୁ ଆଣି ବେଦୀରେ ବସେଇଦେବି ? ଏଥିରେ ତମେ ରାଜି ? ତେଣେ ଦିବାକର ଦି'ହଜାର ଟଙ୍କା ଦେଇ ମୁଣ୍ଡ ବାଡୋଉଥାଉ ।"

ସୀତାର ନୟନ ଈଷଦ୍ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ହେଲା । ସେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଆଉ ଘରକୁ ଚାଲିଗଲା । ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ବିବାହ-ବିଭ୍ରାଟରେ ପରାମର୍ଶ କରିବାକୁ ବସିଗଲେ ।

ତ୍ରୟୋଦଶ ଅଧାୟ

ଜଗଦ୍ ନିସ୍ତବ୍ଧ – ପ୍ରକୃତି ସୁପ୍ତ । ଆକାଶରେ ଜାଗ୍ରତ କେବଳ ଚନ୍ଦ୍ର, କେବଳ ତାରା । ପୃଥିବୀରେ ପଶୁ ପକ୍ଷୀ ନିସ୍ତବ୍ଧ, ଚରାଚର ସୁପ୍ତ; ଜାଗ୍ରତ କେବଳ ପତ୍ରାନ୍ତରାଳରେ ମଲ୍ଲିକା ପ୍ରାଣର ଅପୂର୍ବ ପ୍ରୀତି, ଅନୁପମ ପବିତ୍ରତା ଘେନି ଜାଗ୍ରତ କେବଳ ମଲ୍ଲିକା, ଆଉ ଜାଗ୍ରତ

ଗୋଲାପ – ପ୍ରାଣର ଆକୁଳ ପ୍ରଣୟ, ହୃଦୟର ଅମୂଲ୍ୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଘେନି ଜାଗ୍ରତ କେବଳ ଗୋଲାପ ।

ଆଉ ଜାଗ୍ରତ ତୁଠ କଡ଼ି ଅଶୋକ ଚଉତରା ଉପରେ ସୀତା, କତିରେ ପୀତେଇ ନାନୀ ! ସୀତାର ରାତି ପାହିଲେ ବିବାହ । ସୀତା କାନ୍ଦୁଛି – ତାହାର ସର୍ବଜଗତ୍ ଶୂନ୍ୟ, ତାହାର ଭବିଷ୍ୟତର ସମୁଦାୟ ଆଶା ଭଗ୍ନ । ଠିକ୍ ମାସକ ତଳେ ସୀତା କେଡ଼େ ସୁଖୀ ଥିଲା – ମାସକ ତଳେ ସୀତା ରଘୁନାଥର ଥିଲା । ହଠାତ୍ ଦିନେ ଦୁଇପ୍ରହର ବେଳେ ବିନାମେଘରେ ବଜ୍ର ପଡ଼ିଲା । ଉଇଁ ଆସୁଥିବା ସୂର୍ଯ୍ୟକୁ ରାହୁ ଗ୍ରାସ କଲା । ସେ ଶୁଣିଲା, ଦିବାକର ତାହାର ମରଣ ହେଲା ନାହିଁ । ସେ ପଥର ପରି ଠିଆ ହୋଇ ଶୁଣିଲା, ପିତା ତା'ର ସମ୍ବନ୍ଧ ଭାଙ୍ଗିଲେ – ରଘୁନାଥଠୁଁ ଛଡ଼ାଇଲେ, ସେ ଆଉ ଭାବି ପାରିଲା ନାହିଁ, ଛାତି ବିଦାରି ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସମାନ ବହିଲା – ସେ କଇଁ କଇଁ ହୋଇ କାନ୍ଦିଲା ।

ନିକଟରେ ସ୍ନେହମୟୀ ପିତେଇ ନାନୀ । ତାହାର ଲୁହ ଝର ଝର ବହି ଯାଉଛି । କଅଣ କହି ସୀତାକୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେବ, ସେ କିଛି ସ୍ଥିର କରିପାରୁନାହିଁ; ତଥାପି ମନ ଆଣ୍ଟ କରି କହିଲା, "ମାଁ, ବାୟାଣୀ ହେଲୁ ? କୁଳରେ କଳଙ୍କ ଦେବୁ ? ବୁଡ଼ି ମରିବୁ ? ମା, ସଂସାର କେଇଦିନର, ଆମେ ଏଠି ନାଟୁଆ ପରି ନାଟ ସୁଆଙ୍ଗ କରି ଯାଉଥାଉଁ ସିନା ! ଯାହା କର୍ମଫଳ ଘିନି ଆସିଚୁଁ, ତାହା ଭୋଗିବୁଁ !"

ସୀତା ସଅଁ ସଅଁ ହୋଇ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ କହିଲା, "ଧିକ୍ କର୍ମଫଳ ! ଧିକ୍ ଜନ୍ମ ! ପଶୁ ଜନ୍ମ ପାଇଲି ନାହିଁ ! ଠାକୁରଙ୍କର କ'ଣ ଏଇ ବିଚାର । ଦ୍ରୌପଦୀର ଲଜ୍ଜା ପରା ସେଇ ରଖିଥିଲେ, ଅହଲ୍ୟା ପରା ତାଙ୍କରି ପାଦସ୍ପର୍ଶରେ ମାନବୀ ହୋଇଥିଲା, ଆଉ ମୋରି ବେଳକୁ ଏ –" । ସୀତା କହି ପାରିଲା ନାହିଁ, ଦାରୁଣ କୋହରେ ତାହାର ଛାତି ଫାଟିଗଲା । ସେ ତାହାର ସମୁଦାୟ ବଳ ଏକତ୍ର କରି ପିତେଇ ନାନୀକୁ କୁଣ୍ଢେଇ ଧରିଲା । ହଠାତ୍ ବିକଟ ଭଙ୍ଗୀରେ ଅସ୍ୱାଭାବିକ ତେଜରେ ତାହାର ଆଖି ଜଳି ଉଠିଲା । କ୍ଷୀଣ ଚନ୍ଦ୍ରାଲୋକରେ ସୁଦ୍ଧା ତାହା ଦେଖି ପୀତେଇ ପ୍ରମାଦ ଗଣିଲା । ଆପଣାର ଦୃଢ଼ ବାହୁବନ୍ଧନ ମଧ୍ୟରେ ସେ ତାହାକୁ ଚିପି ଧରି କହିଲା, "ଦେଖ ! ମୋ ରାଣ, ମୋ ରାଣ, ପକା, ପକା, ଏ କୁକର୍ମ କରନା" ଏହା କହି ସେ ସୀତାର ଦୃଢ଼ବଦ୍ଧ ମୁଷ୍ଟି ଖୋଲିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲା; କିନ୍ତୁ ପାରିଲା ନାହିଁ । ଅସ୍ୱାଭାବିକ ଉତ୍ତେଜନାରେ ସୀତାର ବଳ ଆଜି ଦୁଇଗୁଣ ବଢ଼ିଯାଇଚି । ସେ ମରିବ, ସେ ଦୃଢ଼ପ୍ରତିଜ୍ଞ – ସେ ମରିବ ବିଷ ଖାଇ ହଉ, ପାଣିରେ ବୁଡ଼ି ହଉ, – ସେ ନିଶ୍ଚୟ ମରିବ । ସେଥିପାଇଁ ନରିଆ ବୁଢ଼ାର ଅଫିମ ଡିବାରୁ ଟେଳାଏ ଅଫିମ ଚୋରି କରିଚି । ଏତିକି ଖାଇଲେ କ'ଣ ତା'ର ପ୍ରାଣ ଯିବ ନାହିଁ ? ହଁ, ଅବଶ୍ୟ ଯିବ, ତେବେ ସମସ୍ତେ ଚେତିବେ – ତେବେ ବୁଝିବେ, କନ୍ୟାର ଇଚ୍ଛା ବିରୁଦ୍ଧରେ ବିବାହର ଫଳ କ'ଣ ? ରାଗରେ, ଦୁଃଖରେ ସୀତା ତାହା ଖାଇ ସାରନ୍ତାଣି; କିନ୍ତ ହଠାତ୍ ଶନି ପରି ପୀତେଇ ନାନୀ ହାବୋଡ଼ି ଗଲା । ପିତେଇର ଦୃଷ୍ଟି ସର୍ବଦା ସୀତା ଉପରେ । ଏ କେତେ ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ତା'ର ମତିଗତିରୁ ସେ ତାହାର ମନ କଳି ନେଇଛି । ପୀତେଇ ବୁକୁରେ କାତେ ପାଣି, ସେ ସୀତାକୁ କାନି ଗଣ୍ଠେଇ ରଖିଛି ।

ରଘୁନାଥ ଏତିକିବେଳେ ଆସି ପିତେଇ ନାନୀ କଡିରେ ଠିଆ ହେଲା । ସୀତା ରଘୁନାଥକୁ ଦେଖି ମୁହଁ ତଳକୁ କଲା; ପଣନ୍ତ କାନିରେ ଢାଙ୍କି ହେଲା; ତାହାର ଦୃଢ଼ବଦ୍ଧ ମୁଷ୍ଟି ନିମେଷ ମଧ୍ୟରେ ଶିଥିଳ ହୋଇଗଲା । ପିତେଇ ନାନୀ ତାହା ହାତରୁ ଅଫିମ-ଟେଲୋଟି ଛଡ଼େଇ ରଘୁନାଥକୁ ଦେଖାଇ ଛାତିରେ ବାଡ଼େଇ ହେଲା – ହା ରେ ରଘୁନାଥ ! ଏଇ ମୋ ସୁଲକ୍ଷଣୀ କପାଳରେ ଥିଲା ? ଏଇ ମୋର କନକହୀରା କପାଳରେ ଥିଲା । ହା ରେ ରଘୁନାଥ ! ଯା ହବ ବୋଲି କିଏ ଜାଣିଥିଲାରେ । ଅକାତ ପାଣିରେ ମୋ ସୀତିଆ ଭାସିବ ।''

ରଘୁନାଥର ଆଖି ପାଣିରେ ପୂରିଗଲା । ସେ କ'ଣ କହିବ, କ'ଣ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେବ ? ଇଚ୍ଛା ହେଲା, ବୁକୁ ଚିରି ସୀତାକୁ ସ୍ଥାନ ଦିଅନ୍ତା, ଛାତି ବିଦାରି ରକ୍ତ ଢାଳି ସୀତାକୁ ଉଦ୍ଧାର କରନ୍ତା । ରାତି ପାହିଲେ ସୀତାର ବିବାହ; ଆଉ ବିବାହର ପାତ୍ରୀ ମରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ରଘୁନାଥ ! ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧର, ନା ସେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରିପାରିଲା ନାହିଁ । ଉପରକୁ ଆକାଶକୁ ଚାହିଁଲା । ଆକାଶରେ ଚନ୍ଦ୍ର ତାରା, ଅଷ୍ଟଦିଗପାଳ ଏମାନେ କ'ଣ କେହି ରକ୍ଷା କରିପାରିବେ ନାହିଁ ? ତେତ୍ରିଶକୋଟି ଦେବତା ଭିତରୁ କେହି କି ଜଣେ ଆସି ସୀତାର ଦୁଃଖ ମୋଚନ କରିପାରିବେ ନାହିଁ ? ରଘୁନାଥ ନିରାଶ ହେଲା । ସବୁ ଶୂନ୍ୟ, ସବୁ ନିସ୍ତବ୍ଧ । ପୁଣି ଅନାଇଲା ପୋଖରୀରେ ପାଣି, ପାଣିରେ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତା କୁମୁଦିନୀ । ଲକ୍ଷ ଯୋଜନ ଦୂରସ୍ଥ ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରତି ଚାହିଁ ରହିଛି । ରଘୁନାଥର ମନରେ ହେଲା – 'ଯେ ଯାହାର ସେ ତାହାର ।' ସୁଦୀର୍ଘ ଶ୍ୱାସ ସହ ରଘୁନାଥ ସୀତାକୁ ଅନାଇଲା । ପୁଣି ମନରେ କହିଲା – ' ଯେ ଯାହାର ସେ ତାହାର ।' ସୀତା ତା'ର – ସୀତା ତା'ର ! ହାୟ ଧନହୀନ, ବଳହୀନ ରଘୁନାଥ ! ତୋର ସୀତା 'ତୋର ସୀତା ! ତାହାର ନିଜ ହୃଦୟ ଯେପରି ତାକୁ ପରିହାସରେ ପଚାରିଲା, 'ତୋର ସୀତା ?'

ରଘୁନାଥର ଆଖି ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଝରି ପଡ଼ିଲା । ନିଜର ଏକାନ୍ତ ଅକର୍ମଣ୍ୟତା ଆଜି ତା ଆତ୍ମାକୁ ବଡ଼ ବାଧିଲା । ସେ ଉତ୍ତେଜନାରେ, ଦୁଃଖରେ ସୀତା କଡିକି ଘୁଞ୍ଚି ଆସିଲା । ଆପଣାକୁ ସମ୍ଭାଳି ନ ପାରି ସୀତା କଡିକି ଘୁଞ୍ଚି ଆସିଲା ।

ସୀତାର ବାହ୍ୟଜ୍ଞାନ ନଥିଲା । ସେ କୋମଳ ବାହୁଲତାରେ ରଘୁନାଥର ଚରଣ ବେଷ୍ଟନ କରି ପକାଇଲା । ଆଜି ସବୁ ଲୁହ ସେ ଢାଳି ଦେବ ଏହି ଚରଣରେ, ସବୁ ଅଭିମାନ ସେ ଅଜାଡ଼ି ଦେବ ଏହି ପାଦରେ । ନିଷ୍ଠୁର, କିପରି ତାକୁ ତ୍ୟାଗ କରୁଛି ? ଆଶ୍ରୟ ପ୍ରାର୍ଥିନୀ ଅଭାଗୀ ଏକାନ୍ତ ଅନୁରକ୍ତାକୁ କିପରି ତ୍ୟାଗ କରୁଛି ? ବାପା ଭାଇ ସିନା ବୁଝିଲେ ନାହିଁ – ମନର କଥା, ମନର ଯେ ଦେବତା, ହୃଦୟର ଯେ ଅଧିଷ୍ଠାତା, ସେ ବୁଝିନାହିଁ ? ସୀତା ଜାଣେ, ସେ ବୁଝିଛି । ସେ ତ ତା'ରି ପରି ଦୁଃଖୀ, ସେ ତ ତା'ରି ପରି ହତଭାଗା । ସୀତା କଇଁ କଇଁ ହୋଇ କାନ୍ଦିଲା ।

ଆଜି ଜୀବନରେ ପ୍ରଥମ ପୂର୍ଣ୍ଣ ମିଳନ । ପୂର୍ଣ୍ଣ ମିଳନରେ ଦାରୁଣ ବିଚ୍ଛେଦ, ଘଡ଼ିକ ସକାଶେ ନୁହେଁ – ଚିରଦିନ ସକାଶେ ବିଚ୍ଛେଦ । ଏ ବିଚ୍ଛେଦର ଜ୍ୱାଳା କି ଆଉ ଲିଭିବାର ! ମୃତ୍ୟୁପଥଯାତ୍ରୀ ପରି ସୀତା ଆଜି ରଘୁନାଥଠୁଁ ବିଦାୟ ନେଉଛି । ପୃଥିବୀର ଏ ପାରିରେ ଆଉ ଦେଖା ହେବ ନାହିଁ ପରା !

ନୀରବ, ନିସ୍ତବ୍ଧ ଯାମିନୀରେ ସେହି ଅଶୋକ ଚଉତରା – ମୂଳେ ଅର୍ଦ୍ଧାନ୍ଧକାର ଚନ୍ଦ୍ରାଲୋକରେ ସୀତା ଓ ରଘୁନାଥ କାନ୍ଦିଲେ, ଆଉ କାନ୍ଦିଲେ ପିଡେଇ ନାନୀ । କିଏ କହେ, ରଘୁନାଥ ସୀତାର ନୁହେଁ ? ସଂସାରର ସହସ୍ର ବାଧାବିଘ୍ନ ସେମାନଙ୍କ ମଝିରେ ଥୋଇଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେମାନେ ପରସ୍ପରର । ଏ କ'ଣ ଆଜିର ସମ୍ବନ୍ଧ ? ଏ କ'ଣ ଦୁଇଦିନର ଦେଖାଣିଆ ସମ୍ପର୍କ ? ଜନ୍ମ ଜନ୍ମାନ୍ତରରୁ ତ ସେମାନେ ପରସ୍ପରର । ଆଜି ସଙ୍କୋଚର ବାଧା, ଲାଜର ସବୁ ମୋହ ତୁଟିଗଲା । ଆତ୍ମାର ସଙ୍ଗୀ କତିରେ କି ଲାଜ ସରମ ? ଆଜି ସୀତା କାନ୍ଦିଲା, ରଘୁନାଥ କାନ୍ଦିଲା । ଏପରି କାନ୍ଦ ସେମାନେ କେବେ କାନ୍ଦି ନାହାନ୍ତି ! ଏ ମରଣର କାନ୍ଦଣା, ଏ ଚିର ବିସର୍ଜନର କାନ୍ଦଣା ! ଏଠି କଥାର ସ୍ଥାନ ନାହିଁ – ଏଠି ପ୍ରାଣର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନୁଭୂତି !

ଧୀରେ ଧୀରେ କୁଆଁତାରା ଉଇଁ ଆସିଲା, ମଲ୍ଲୀ ଫୁଲିଆ ପବନ ଧୀରେ ଧୀରେ ତାଙ୍କୁ ଛୁଇଁ ଗଲା, ଧୀରେ ଧୀରେ କୋହର ବେଗଟା ଶାନ୍ତ ହୋଇଆସିଲା । ଆଖି ପୋଛି ସୀତା ରଘୁନାଥକୁ ଅନାଇଲା । ରଘୁନାଥ ମଧ ତାକୁ ଅନାଇଲା । ଅତି ଧୀରେ ଧୀରେ ସୀତା ବେକରୁ ସୁନା ସୂତାକେରାକ କାଢ଼ିଲା । ରଘୁନାଥ ବାରଣ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ତାହା ତା' ବେକରେ ଗଳାଇଦେଲା । ରଘୁନାଥ ପଚାରି ପାରିଲା ନାହିଁ – "କାହିଁକି ?"

ନୀରବରେ ରଘୁନାଥ ଉଠି ଠିଆ ହେଲା । ବିଦାୟର ସମ୍ଭାଷଣ କେହି କାହାକୁ ଦେଲେ ନାହିଁ, ପରସ୍ପର ଆପଣା ବାଟରେ ଗଲେ; କିନ୍ତୁ ଆତ୍ମା ଭିତରେ ରହିଲା ବନ୍ଧନ – ସେଇ ସୂତାକେରାକ ।

ସେଠୁ ରଘୁନାଥ ଆସି ଆପଣା କୋଠରୀରେ ଛୋଟ କବାଟଟି କିଳି ଶୋଇଲା । ଆଜିକି ଦୁଇଦିନ ଦୁଇରାତି ହେଲା ସେ ନିଦ କ'ଣ ଜାଣିନାହିଁ । ଉତ୍ତେଜନାର ତାପରେ, ଯନ୍ତ୍ରଣାର ଆତିଶଯ୍ୟରେ ତାହାର ମର୍ମ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ । ଆଜି ସେ ମହା–ବିସର୍ଜନ କରିଛି । ବିସର୍ଜନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହାର ମନରେ ବଳ ଥିଲା, ଆତ୍ମାରେ ସାହସ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ବିଦାୟର ଶେଷ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ପରେ ସେ ବଳହୀନ, ଅଚେତନ, ଅଜ୍ଞାନ – ତା'ର ହୃଦୟର ଡୋର ଛିଣ୍ଡି ଯାଇଛି । ଆଉ କାହା ସକାଶେ ଜୀବନ, – ଆଉ କାହା ସକାଶେ ଆକାଂକ୍ଷା ? ଜୀବନକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଯେଉଁ ଦେବୀ–ମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଥିଲା, ତା'ର ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନରେ ଆଉ କି ପୂଜା ଆୟୋଜନ ? ଆଜି ରଘୁନାଥ ସର୍ବସ୍ୱହରା । ସର୍ବସ୍ୱହରାର ଦୁଃଖ ବେଦନାବୋଧ ସାମୟିକ ଲୁପ୍ତ ହୁଏ ପରା । ସେହିପରି ଲୁପ୍ତ ଚେତନ ଭାବରେ ରଘୁନାଥ ଆସି ଖଟରେ ପଡ଼ିଗଲା । ତା'ମୁଣ୍ଡ ଘୁରୁଥିଲା, ତା ଆଖିକି ଅନ୍ଧାର ଦିଶୁଥିଲା; ସେ କ'ଣ କରୁଛି ବା କ'ଣ କରିବ, କିଛି ଜାଣିପାରିଲା ନାହିଁ – କେବଳ ସଂଜ୍ଞାହୀନ ପରି ଆସି ବିଛଣାରେ ପଡ଼ିଗଲା । କେତେବେଳେ ଏ କର ସେ କର ହେଲାପରେ ସର୍ବଶ୍ରାନ୍ତିହାରିଣୀ ନିଦ୍ରା ତାହାର ଆଖିପତା କ୍ରମଶଃ ଢାଙ୍କି ପକାଇଲା ।

କବାଟ ପାଖରେ ଆସି ତାରାମଣି ଯେତେବେଳେ ଦିନ ନଅଟା ବେଳେ ଡାକିଲେ, ସେତେବେଳେ ରଘୁନାଥ ଗାଢ଼ ନିଦ୍ରାଭିଭୂତ । ବାଳକଟିର ଆଶାରେ ନୈରାଶ୍ୟ, ଏହା ମାତୃହୃଦୟା ତାରାମଣି ଭଲରୂପେ ବୁଝିପାରିଥିଲେ; ସେଥିପାଇଁ ସେ ଆଉ ତାକୁ ଉଠାଇଲେ ନାହିଁ ।

କ୍ରମେ କ୍ରମେ ସାରା ଦିନଟା ଗଲା । ସେଦିନ ଜଗନ୍ନାଥ ଘରେ ନଥିଲେ – ଗ୍ରାମକୁ ଯାଇଥିଲେ । ସୀତାର ବିବାହ ଅଡୁଆରେ ରହିବାର ସେ ଆଦୌ ଉଚିତ ବିବେଚନା କଲେ ନାହିଁ । ଦାରୁଣ ଉତ୍କଣ୍ଠାରେ ସାରା ଦିନଟା କଟାଇ ରାତି ଲାଗି ଆସିଲାବେଳକୁ ତାରାମଣି ତୁଳସୀଚଉଁରା କଡିରେ ସଞ୍ଜଦୀପଟି ଦେଇ ଆସି କବାଟରେ ହାତ ମାରିଲେ । କଥା କ'ଣ ? କବାଟ ଭିତରୁ ବନ୍ଦ, ତାଙ୍କ ମନରେ ବଡ଼ ପାପ ଛୁଇଁଲା । ନାନା ଆଶଙ୍କା ମନେ କରି ସେ ବଡ଼ପାଟିରେ ଡାକିଲେ – 'ରଘୁନାଥ !' ତାଙ୍କ ସ୍ୱର କ୍ରନ୍ଦନମିଶ୍ରିତ । ଭିତରୁ କ୍ଷୀଣକଣ୍ଠରେ ଉତ୍ତର ଆସିଲା – 'ମା !' ଆଶ୍ୱସ୍ତା ହୋଇ ତାରାମଣି କହିଲେ, 'ଦୁଆର ଫିଟା ।' ରଘୁନାଥର ସେତିକିବେଳକୁ ନିଦ ଭାଙ୍ଗି ଆସିଥିଲା; ଆଖି ମଳି ମଳି ଉଠି ଆସି କବାଟ ଫିଟାଇଲା । ତାରାମଣି ଭିତରକୁ ଗଲେ ।

"ମା, ମୁଁ କେତେବେଳ ଯାକ ଶୋଇ ପଡ଼ିଲି । ମତେ ଥରେ ଡାକି ଦେଲ ନାହିଁ ?"

"ଶୋଇଲୁ, ଭଲ କଲୁ ବାପ !" କହି ତାରାମଣି ଆସି ଖଟର ମୁଣ୍ଡ ପାଖରେ ବସି ପଡ଼ିଲେ; ଗୋଟିଏ ହାତରେ ପୁଅର ଚିଠି ଆଉଁଷି ଆଉଁଷି କହିଲେ, "ବାପା ! ତୁ କିବା କଥାକୁ ଦୁଃଖ କରି ନଖାଇ ନ ପିଇ ପଡ଼ିଚୁ କହିଲୁ ! ସଂସାରରେ କେତେ ଦୁର୍ଘଟନା ଘଟୁଚି; ତୁ କ'ଣ ନିଜେ ଅଙ୍ଗେ ନିଭେଇ ନାହୁଁ ? ବାଳୁତକାଳୁ ଯେ ତୋର ଜନ୍ମଦାତା ବାପ ମା'ମରିଗଲେ, ତାଙ୍କ ଅଭାବରେ ତୁ ମଣିଷ ହେଲୁଚି ? ଏ କିବା ଛାର ? କପାଳରେ ନ ଥିଲେ ଗୋପାଳ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ତୁ ଏଡ଼େ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ପିଲା ହେଇ ପଥ ହୁଡ଼ୁଚୁ ?"

ରଘୁନାଥ କରୁଣ ଦୃଷ୍ଟିରେ ମା'ମୁହଁକୁ ଅନାଇଲା । ଏ ତ ସେହି ସ୍ନେହମୟୀ ପାଳୟିତ୍ରୀ, ଯାହାର ସ୍ନେହବାହୁଛାୟା ତଳେ ସେ ଦଶବର୍ଷ କାଟିଲାଣି, ଯାହାର ଅକ୍ଳାନ୍ତ ସ୍ନେହଯତ୍ନରେ ଦୁଃଖ ବୋଲି କ'ଣ ସେ ଜାଣେ ନାହିଁ – ଅଭାବ ବୋଲି କ'ଣ କେବେ ଭୋଗି ନାହିଁ । ରଘୁନାଥ ସେହି ପରମା ସ୍ନେହମୟୀକୁ ଏକାନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟିରେ କ୍ଷଣକାଳ ଚାହିଁ ଚାହିଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିଷାଦମିଶ୍ରିତ ସ୍ୱରରେ କହିଲା, "ମା ।" ମା'ର ଦୀର୍ଘ ପ୍ରଶ୍ନର ସମୁଦାୟ ଉତ୍ତର ସେହି ଗୋଟିଏ ଅକ୍ଷରରେ ମିଳିଗଲା । ମା'ର ଆଖିରୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ଦୁଇଟୋପା ଲୁହ ଗଡ଼ିଗଲା । ରଘୁନାଥର ସେତେବେଳକୁ ଦୁଇ ଆଖି ବହି ତକିଆ ଭିଜି ଗଲାଣି । କେହି କାହାକୁ ଆଉ କିଛି କହିପାରିଲେ ନାହିଁ । ତାରାମଣି ସେଠୁଁ ଉଠିଯାଇ ରନ୍ଧାଘରକୁ ଗଲେ; ରଘୁନାଥ ପାଇଁ ଖାଇବା ଦ୍ରବ୍ୟ ସଜାଡ଼ି ରଖି ତାକୁ ବିଛଣାରୁ ଉଠେଇଲେ; ବହୁତ ବୁଝାବୁଝି କରି ଆଣି ଭାତପାଖରେ ବସାଇଲେ । ମାତାର ଆଦରରେ ରଘୁନାଥ ସମୁଦାୟ ଦୁଃଖ ଭୁଲି ଭୋଜନରେ ଲାଗିଗଲା ।

ବାହାରରୁ କିଏ ଡାକିଲା 'ରଘୁ, ଘରେ ଅଛୁ ?' ଏ ତ ବାବୁର ସ୍ୱର ! ତାରାମଣି ମୁଣ୍ଡରେ ଲୁଗା ଦେଇ ଦ୍ୱାର ଖୋଲିଦେଲେ । ରଘୁନାଥ ଖାଇସାରି ଦାଣ ଘରକୁ ଗଲା । ବାବୁ ଆସିଥିଲା ଗୁରୁତର ପରାମର୍ଶ ପାଇଁ; ଅର୍ଥାତ୍ ବିବାହ ବିଭ୍ରାଟ । ଏକ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସବୁ ଘଟିଯାନ୍ତା, ବେଦୀରେ ବସି ପଡ଼ି ରଘୁନାଥ ସୀତାକୁ ବିଭା ହୋଇଯାନ୍ତା, ତେଣେ ଦିବାକର କାନ ମୁଣ୍ଡ ଆଉଁଷି ଘରକୁ ଯାଆନ୍ତେ । ହଠାତ୍ ନବ ଆଶାରେ ରଘୁନାଥର ମନ ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇଉଠିଲା । ବାବୁ ଯିବାର ବହୁକ୍ଷଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ବିଛଣାରେ ମଲାଙ୍କ ଭଳି ପଡ଼ି ରହିଲା । ସତେ ଯା ହେବ ? ତେବେ ? ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ସକାଶେ ସୁନ୍ଦରୀ ସୀତାକୁ ନିଜର ସହଧର୍ମିଣୀ କଳ୍ପନା କରି ରଘୁନାଥର ଆଖି ଆନନ୍ଦୋଜ୍ଜ୍ୱଳ

ହୋଇ ଉଠିଲା । ତହିଁର ଆନୁଷଙ୍ଗିକ ସମୁଦାୟ ସୁଖ ମୂର୍ତ୍ତି ପରିଗ୍ରହ କରି ଆଖି ଆଗରେ ଭାସି ଉଠିଲା; କିନ୍ତୁ ପରକ୍ଷଣରେ ଭାବିଲା, " କି ପ୍ରବଞ୍ଚନା ! ଏ ପ୍ରବଞ୍ଚନା ସଂସାର ଦୃଷ୍ଟିରେ କିପରି ? ଏହାର ବିଷମୟ ଫଳ କ'ଣ ? ରଘୁନାଥ ତାହା କଳ୍ପନା କରି ସୁଦ୍ଧା ତା'ର ସର୍ବଶରୀର ସଙ୍କୁଚିତ ହୋଇଗଲା । ବିବାହ ପରେ ଦିବାକର ଓ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର କ'ଣ କରିବେ, ଜଗନ୍ନାଥ କ'ଣ କହିବେ, ସରସ୍ୱତୀ ଓ ତାରାମଣି କ'ଣ ଭାବିବେ, ଏହି ଚିନ୍ତାରେ ତାହାର ବଡ଼ ଲଜ୍ଜା ହେଲା । ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଖିରେ ଧୂଳି ଦେଇ ସେ ଚୋର ପରି ବିଭା ହେବ ? ମନ କହିଲା, "ହେଲେ ବା ସେଥିରେ ଦୋଷ କ'ଣ । ବରଂ ତହିଁରେ ଚୌଧୁରୀ ଛଡ଼ା ଆଉ ସମସ୍ତେ ସୁଖୀ ହେବେ;" କିନ୍ତୁ ବିବେକ କହିଲା, "ଏ କ'ଣ ମର୍ଯ୍ୟାଦାଜ୍ଞାନ ? ଯାଦ୍ୱାରା ସୀତାର ପିତୃକୁଳ ଜଗତରେ ମୁହଁ ଦେଖାଇ ପାରିବେଟି ? ନିଜର ଆତ୍ମସମ୍ମାନକୁ କ'ଣ ଏପରି ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେବି ?" ରଘୁନାଥ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ଭାରି ବଡ଼ ଦିଶିଲା । ମନ ଭିତରେ ଅନେକ ଆନ୍ଦୋଳନ, ଅନେକ ଯୁକ୍ତିତର୍କ କରି ସେ କଟକ ଛାଡ଼ି କିଛିଦିନ ଅନ୍ୟତ୍ର ଯିବାହିଁ ଶ୍ରେୟ ମନେ କରି ତାରାମଣିଙ୍କୁ ସବୁ କଥା ଖୋଲି କହିଲା । ବାବୁର ଅଦ୍ଭୁତ କଳ୍ପନା ଶୁଣି ତାରାମଣି ଅବାକ୍ ହୋଇଗଲେ, କିଛିକ୍ଷଣ ତୁନି ରହି କହିଲେ, "ପୋଡ଼ିଗଲା ତିଅଣରେ ସୁଆଦ କଅଣ ! କାଲ କାଲକୁ ନିନ୍ଦା କଳଙ୍କ ଅପମାନ ପାଇଁ କ'ଣ ଯା କରିବ ? ଆଜି ଏହିଟା ବାହାଦୁରୀ ଜଣାଯିବ; କିନ୍ତୁ କାଲିକି ଆଉ ସେ ଆନନ୍ଦ ନଥିବ । ବାବୁ ପିଲାଲୋକ, ତା'ର ସଂସାରର ବୁଦ୍ଧି କେତେ ?" ସେଠୁ ରଘୁନାଥ ଗ୍ରାମକୁ ଯିବାର ପ୍ରସ୍ତାବ କଲା । ଉପସ୍ଥିତ ବିପଦରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ମାନସରେ ଅଗତ୍ୟା ତାରାମଣି ସେଥିରେ ହଁ ଭରିଲେ । ଯିବାବେଳେ ରଘୁନାଥ ଥରେ ଲୁଚି ପିତେଇ ନାନୀ ସହିତ ଦେଖା କରିଆସିଲା । ଉଭୟେ ଉଭୟକୁ ଧରି ବହୁତ କାନ୍ଦିଲେ । ଆଉ ରଘୁନାଥ ପିତେଇ ହାତରେ ଦେଇ ଆସିଲା ନିଜର ସେହି ସୁନ୍ଦର ଫ୍ରେମ୍-ବନ୍ଧା ଫୋଟୋ । ବହୁତ ଇଚ୍ଛା ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସୀତା ଓ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କଲା ନାହିଁ । ସେହିଦିନ କଅଁଳ ଗାଧୁଆ ବେଳକୁ ରଘୁନାଥ ଗ୍ରାମକୁ ବାହାରିଗଲା ।

ଯଥାସମୟରେ ଦାଣ୍ଡ ଆଲୁଅ କରି, ବାଇଦ ବଜେଇ, ରୋଷଣୀ ଚମକେଇ, ଭାରି ଜାକ୍‌ଜମକ୍‌ରେ ଦିବାକର ସୀତାକୁ ବିଭା ହେବାପାଇଁ ଆସିଲେ; କିନ୍ତୁ ତାହାର ଦୁଇଦିନ ପୂର୍ବରୁ ସୀତାର ବିବାହ ହୋଇଯାଇଥିଲା ଆଉ ଜଣକ ସଙ୍ଗରେ । ସେ ବିବାହର ସାକ୍ଷୀ ଥିଲେ ଭଗବାନ୍ । ଆଉ ଏ ବିବାହ ! ଏହା ସୀତାକୁ ଶୂଳିରେ ଚଢ଼େଇବା ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଯନ୍ତ୍ରଣାଦାୟକ । କାରଣ ଶୂଳିରେ ଚଢ଼ି ସେ ମରିଯାନ୍ତା; କିନ୍ତୁ ଯଥାନିୟମରେ ମନ୍ତ୍ରପାଠ, କୁଶବନ୍ଧନ, ସିନ୍ଦୂର ଗ୍ରହଣ ପରେ ମଧ୍ୟ ସୀତା ଜୀବିତା ରହିଲା । ସେଦିନ ସେ ପଥର । ତା'ର ଆତ୍ମା ତା ଭିତରେ ଥିଲା କି ନାହିଁ ସନ୍ଦେହ । କେବଳ ଜଣକର ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ଓ ଇଙ୍ଗିତରେ ସେ ନିଜକୁ ଯଜ୍ଞରେ ବଳି ଦେଉଥିଲା । ଯେତେବେଳେ ତାହାର ପ୍ରାଣଶୂନ୍ୟ ହାତ ଉପରେ ଦିବାକରର ବାସନାମୟ ଉଷ୍ଣହସ୍ତ ରଖି ପୁରୋହିତ, କୁଶଗ୍ରନ୍ଥି ଦେଲେ, ତା'ଦେହରୁ ହାତଟା ଖସିଗଲା ପରି ମନେ ହେଲା । ଯନ୍ତ୍ରଚାଳିତବତ୍ ସୀତା ସବୁ କରିଗଲା, ସବୁ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ମିଶିଲା । ହାଣ-କଟୁରୀ କଡ଼ିରେ ଦଉଡ଼ିବନ୍ଧା ଛେଳିଛୁଆର ଚାରା କ'ଣ ? କେବଳ ତାହାର ଏ ମୃତ୍ୟୁଦୃଶ୍ୟ ମର୍ମେ ମର୍ମେ ଚାହିଁ ରହିଲେ ପୀତେଇ ନାନୀ,

ଆଉ ସରସ୍ୱତୀ । ଯୁବତୀ ବଧୂ ରେବତୀ ନଣନ୍ଦର ଏ ଆତ୍ମତ୍ୟାଗର ଦୃଢ଼ତାରେ ବିସ୍ମିତ ଚକ୍ଷୁରୁ ଅଶ୍ରୁ ବୁହାଇଦେଲା; ତଥାପି ନିୟତି ତା'କାମ କରି ଚାଲିଗଲା ।

ବିବାହର ଗୋଳମାଳ ସରିଲା । ଉଦାସିନା ସୀତା ଅର୍ଥହୀନ ଜୀବନରେ ଅନ୍ତରର ଅନନ୍ତ ବ୍ୟଥା ଅନ୍ତରରେ ମାରି ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରି ରହିଲା ସେଦିନ ପାଇଁ ଯେଉଁଦିନ ବିବାହଠୁଁ ବଳି ଆତ୍ମତ୍ୟାଗ ତାକୁ କରିବାକୁ ହେବ; କିନ୍ତୁ ତା ପୂର୍ବରୁ କ'ଣ ତା'ର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲେ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ ? ଦିନେ ସେ ପିତେଇ ନାନୀ ନିକଟରେ ଆବିଷ୍କାର କଲା ଗୋଟିଏ ଅମୂଲ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ।

ଏକାନ୍ତରେ ଦିନ ଦି'ପହରେ ପିତେଇ ନାନୀ ନିଜର ସାନ କୋଠରୀରେ ଶୋଇଥିଲା । ଧୀର ପଦକ୍ଷେପରେ ସୀତା ସେ ଘରେ ପଶିଲା; ଦେଖିଲା, ବୁଢ଼ୀ ଗାଢ଼ ନିଦ୍ରାଭିଭୂତ । ଆସ୍ତେ ତା ମୁଣ୍ଡ ତଳୁ କୁଞ୍ଚିକାଠି ନେଲା, ବାକ୍ସ ଫିଟାଇ ରଘୁନାଥର ଫୋଟୋ କାଢ଼ିଲା । ତା'ଉପରେ ତା'ଆଖିରୁ ଅଜସ୍ର ଧାରରେ ଲୁହ ବହିଗଲା । ବାକ୍ସ ଫିଟା ଶବ୍ଦରେ ପିତେଇ ନାନୀର ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଯାଇଥିଲା । ସେ ଚାହିଁ ଦେଖିଲା, ସୀତା ନୀରବ ନିଶ୍ଚଳଭାବରେ ରଘୁନାଥର ଫୋଟୋଖଣ୍ଡିକ ଧରି କାନ୍ଦୁଛି । ଗୋଟିଏ ଗଭୀର ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ସହ ଚିରାଚରିତ ସଂସ୍କାରବଶରେ ସେ କହିଲା, "ଅଲକ୍ଷଣି ! କ'ଣ ଚାହୁଁଚୁ, ଥୋଇ ଦେ, ଯାହା ଗଲାଣି, ଗଲାଣି । ଆଉ ପାପ ଅରଜ ନା ।"

ସୀତା ଆଖି ପୋଛି ଫୋଟୋଟି ଧରି କହିଲା, "କି ପାପ ।" ତା'ସ୍ୱରରେ ଅସମ୍ଭବ ଦୃଢ଼ତା ଥିଲା । ପିତେଇ ନାନୀ ଚପିଯାଇ କହିଲା, "ଆଉ କାହିଁକି ଦେଖୁଚୁଲୋ ପୋଡ଼ାକପାଳି ? ଦେଖିଲେ ଲାଭ କ'ଣ ? କାନ୍ଦଣା ସାର ।" ସୀତା ଦୃଢ଼କଣ୍ଠରେ କହିଲା, "କାନ୍ଦଣା ସାର ହେଉ, ଚିର ଜୀବନ କାନ୍ଦ ବି ସେଇଜଣକ ଲାଗି, ଚିର ଜୀବନ କାନ୍ଦିବି; କିନ୍ତୁ ବାପ ଟଙ୍କା ନେଇ ଯାହାକୁ ବିକିଚି, ସେ ମୋର କେହି ନୁହେଁ – କିଛି ନୁହେଁ । ଏଇ ମୋର ସାର, ଏଇ ମୋର ସ୍ୱା – ।" ପିତେଇ ନାନୀ ଝଟ ତା'ମୁହଁରେ ହାତ ଦେଇଦେଲା । ସୀତା ବୁଢ଼ୀର ହାତ ଛଡ଼ାଇ କହିଲା, "ମନେ ନାହିଁ ନାନି, ପୋଖରୀ କୂଳରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ସାକ୍ଷୀ କରି ଗଳାରୁ ହାର କାଢ଼ି ଦେଇଥିଲି । ସେ ତ ଗ୍ରହଣ କଲେ, ସେଇ ମୋର ବିଭା । ତା'ପରେ ତମେମାନେ ଯାହା କଲ, ସେସବୁ ଭେଳିକି – ଦାଣ୍ଡକୁ ଦେଖେଇବା ନାଟ, ମୋ ଆତ୍ମା ତା ଭିତରେ ନାହିଁ । ବାପ ମା'ଙ୍କର ଦେହ ଉପରେ ଦାବି ସିନା, ମୋ ମନ ତ ମୋର ।"

ଏହା କହି ରୁଦ୍ଧ ଅଭିମାନର ତୀବ୍ରତାରେ କିଛିକ୍ଷଣ ତୁନି ରହି କହିଲା, "ଏ ଖଣ୍ଡିକ ମୁଁ ନେଉଚି ।" ପିତେଇ ତା ହାତରୁ ଛଡ଼ାଇ ନେଲା; କିନ୍ତୁ ସୀତା ତାହା ଅଣ୍ଟିରୁ ଚାପିଧରି କହିଲା, "ନାନି ତୁ ମୋର ନାନୀ ନୋହୁଁ । ସେ ପରା ଥିଲା ତୋର ପୁଅ, ତୁ ମୋର ମା, – ତୁ କାହିଁକି ମୋତେ ଦୁଃଖ ଦେଉଚୁ ? ସବୁ ଜାଣୁ, ସବୁ ବୁଝୁ, ଦଶ ବର୍ଷ ଯେଉଁ ମନ ଜଣକୁ ଦେଇଚି, ସେ କି ଆଉ କାହାର – ?"

ପିତେଇ ନାନୀ ସୀତାର ଅଦ୍ଭୁତ ବାକ୍‌ଚାତୁରୀରେ ହତବୁଦ୍ଧି ହେଲା । ସୀତା ଯେ ସର୍ବଦା ଶାନ୍ତା, ସୁଶୀଳା; ସେ ଆଜି ଓକିଲଙ୍କ ପରି ଜେରା କରୁଛି । ପ୍ରବଳ ଦୁଃଖରେ ସେ ଏଡ଼େ ମୁଖରା ହେଲା କି ?

ସୀତା କଥା କହୁଁ କହୁଁ କାନ୍ଦରେ ଭାସିଗଲା । ମର୍ମପୀଡ଼ିତା ପିତେଇ ନାନୀ ଆଉ କିଛି ତାକୁ କହିପାରିଲା ନାହିଁ । ତା ନିଜ ଆତ୍ମା ଯେ କାନ୍ଦୁଛି ସେ ସୀତାକୁ କହିବ କଅଣ ? ସେହିଦିନୁ ସେ 'ଫୋଟୋ' ଖଣ୍ଡିକ ହେଲା ସୀତାର ପୂଜା-ସାମଗ୍ରୀ । ସୀତା ସେହି ଫୋଟୋ ଧ୍ୟାନରେ ଦିନ କାଟିଲା, ମରିପାରିଲା ନାହିଁ ।

ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଅଧ୍ୟାୟ

ରଘୁନାଥର କକେଇ ସାଆନ୍ତଙ୍କ ଝିଅ ବିଭାଘରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ନ କହି ରଘୁନାଥ ଗ୍ରାମକୁ ବାହାରିଗଲା । ସାତ ବରଷର କିଶୋରୀ ଯେତେବେଳେ ଦଉଡ଼ି ଯାଇ ମା'କୁ କହିଲ, "ବୋଉ ଲୋ, ଆମ ଘରକୁ କିଏ ଆଇଚନି, ଦେଖିଲୁ", ତାହାର ମା ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ମୁଣ୍ଡରେ ଓଢ଼ଣା ଦଉଁ ଦଉଁ ରଘୁନାଥ ଆସି ତାଙ୍କ ଗୋଡ଼ ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା । ଦଣ୍ଡେ ଖୁଡ଼ୀ ପୁତୁରା ଚାହିଁ ଚାହିଁ ହେଲେ । ପୁତୁରା ମୁହଁରେ ଖୁଡ଼ୀ କଅଣ ଦେଖିଲା କେଜାଣି, ତାହାର ହୃଦୟ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇଉଠିଲା । ମନରେ ଦୁଃଖ ଗଭୀର ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସରେ ଜଣାଇ ଖୁଡ଼ୀ ରଘୁର ଚର୍ଚ୍ଚା ବୁଝିବାକୁ ଗଲା ।

ଆଜି ବହୁଦିନ ପରେ ରଘୁ ଆସିଛି, ଗାଁରେ ସମସ୍ତେ ତାକୁ ଦେଖିବାକୁ ଉତ୍ସୁକ, କିନ୍ତୁ ଏଥର ସେ କାହାରି ଘରକୁ ଗଲା ନାହିଁ – ନୀରବ, ନିଶ୍ଚଳରେ ଖୁଡ଼ୀ ନିକଟରେ ଦିନ କଟାଇବାକୁ ଲାଗିଲା । ତାହାର କାହିଁରେ ହର୍ଷ ଓ ଉତ୍ସାହ ନାହିଁ – ଗୋଟିଏ ନିରାନନ୍ଦର ମେଘ ଯେପରି କି ତା'ର ପ୍ରସନ୍ନ ମୁଖଚନ୍ଦ୍ରକୁ ଢାଙ୍କି ପକାଇଛି । ରଘୁର ଏପରି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖି ଖୁଡ଼ୀ ବିସ୍ମିତା ହେଲେ, ତୁହାଇ ତୁହାଇ ଅନେକ କଥା ପଚାରି ବସିଲେ; କିନ୍ତୁ ଗୋଟିକର ସୁଦ୍ଧା ଉତ୍ତର ପାଇଲେ ନାହିଁ । ସେ ମଧ୍ୟ ଗୋପନରେ କାନ୍ଦିଲେ ।

ହଠାତ୍ ତାଙ୍କର ମନରେ ହେଲା, ଏଥର ପୁଅ ବଡ଼ ହେଲାଣି, ହାତକୁ ଦି'ହାତ କରିବା କଥା । ସେହି ଦୁଃଖରେ କ'ଣ ରଘୁ ମନ ମାରିଛି କି ? ସାଆନ୍ତ ଝିଅ କଥାଟି ତାଙ୍କ ମନରେ ଖେଳିଗଲା । ସେହି କଥା କ'ଣ ଠିକଣା କରିବାକୁ ରଘୁ ଗାଁକୁ ଆସିଛି କି ?

ସଞ୍ଜବେଳେ ବାରି ପିଣ୍ଡାରେ ମଶିଣା ପାରି ଖୁଡ଼ୀ ପୁତୁରା ବସିଲେ । କୂଅମୂଳରୁ ଫୁଟନ୍ତା ମଲ୍ଲୀଫୁଲର ବାସନାରେ ଅଗଣାଖଣ୍ଡିକ ମହକି ଉଠୁଥାଏ, ଅନ୍ଧାର କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଗାଢ଼ତର ହେଲାଣି, ଜହ୍ନ ତ ଘଡ଼ି ମାଇଲାଣି, ଚାନ୍ଦ ଆଲୁଅ କାହୁଁ ଆସନ୍ତା, ଚାନ୍ଦ ଆଲୁଅରେ ସିନା ଖେଳର ଆନନ୍ଦ ! କିଶୋରୀ, ଗଉରୀ ଦି'ଭଉଣୀ ସେଥିଯୋଗୁଁ ଘରକୋଣରେ ପଶିଛନ୍ତି । ବନା ନଣ୍ଡାକୁ ଘେନି ଗାଁ ବୁଲିଯାଇଛି ।

ଖୁଡ଼ୀ ରଘୁକୁ ପାଖକୁ ଟାଣି ଆଣି ପିଠି ଆଉଁଷି ଆଉଁଷି କହିଲେ, "ବାପା, ଏବେ ବଡ଼ ହେଲ, ବୁଦ୍ଧିଶୁଦ୍ଧି ହେଲା; କିନ୍ତୁ ଆମ ଆଗରେ ତମେ ଯେଉଁ ପିଲାକୁ ସେଇ ପିଲା । ତମ ଭଲ ମନ୍ଦ ଆମକୁ ଲାଗେ । ଏହି ଜ୍ୟେଷ୍ଠମାସ ଆଡ଼ିକି ବନାର ନନା ଅଇଲେ ତା'ର ଆଉ ଗଉରୀର ବିଭାଘର କଥା ପଡ଼ିବ ।"

"ବନା କେଉଁଠି ବାହା ହେବ ?"

"ବନା ପରା ନିଡେଇ ମିଶ୍ର ଝିଅ ବିରଜାକୁ ବିଭା ହେବ । ଆଉ ଲଖିଆ ସାଙ୍ଗରେ ତ ଗଉରୀର କଥା ଛିଡ଼ିଚି ।"

"ତାହାହେଲେ ସୂରୁଯୀ ଆଈ ତା'ର ଶାଶୁ ହବ । ସେ ତ ନିହାତି କଳିହୁଡ଼ୀ – ଗଉରୀକି ରଖି ଥୋଇ ଦବଟି ?"

"ଦେଖୁଚି, ତମର ସୂରୁଯୀ ଆଈ ପ୍ରତି ଆଦୌ ସଭାବ ହେଲା ନାହିଁ । ସେଇଟା ମୁହଁଖୋରଣୀ ସିନା, ତା'ପେଟରେ କିଛି ନଥାଏ । ପିଲା-ପିଚିକାଙ୍କୁ ବଡ଼ ଚାହେଁ, ଆଉ ଲଖିଆ ପରି ଜୁଆଇଁ ଏ କାଳରେ ମିଳିଲେ ତ ? ତା'ର କକେଇ ପୁଅ ଭାଇ ନବଘନ ସାଙ୍ଗରେ କିଶୋରୀକି ବାହା ଦେବି ଭାବିଚି, ଖଡ଼ି ସୁଝିଲେ ହୁଏ । ହେଲେ ଗୋଟିଏ କଥା କହିବି, ଚିଡ଼ିବ ନାହିଁ ତ ?" "କୁହ" ତମେ ଚିଡ଼ିବ ନାହିଁ ?"

ରଘୁ ହସି ହସି କହିଲା, "ମୁଁ ଜାଣେ ଯେ – ଆଗରୁ ଜାଣିଚି ।"

ଖୁଡ଼ୀ କୌତୂହଳୀ ହୋଇ କହିଲା, "କ'ଣ ଜାଣ ?"

ରଘୁ କହିଲା, "ତମେ କହୁ ନାହଁ ?"

"ଉମାକୁ ମୁଁ ବୋହୂ କରିବି, ତମ ଇଚ୍ଛାଟା କ'ଣ ? ଭାରି ଗୁଣର ପିଲାଟି ଏକା ଦିବ୍ୟସୁନ୍ଦରୀ ।"

ହଠାତ୍ ରଘୁନାଥ ଗମ୍ଭୀର ହୋଇ ବସିଲା, କେତେବେଳଯାଏ କିଛି କହିଲା ନାହିଁ । ଖୁଡ଼ୀ ପୁତୁରାର ମଉନ ଭାବ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କହିଲେ, "ତମର ଏ କଅଣ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱଭାବ ? ସୂରୁଯୀ ଆଈ ଉପରେ ତମର କଅଣ ସବୁଦିନ ରାଗ ଥିବ ?"

ସେତେବେଳେ ବାରି ପଟଟା ଅନ୍ଧାର ଥିଲା; ନୋହିଲେ, ଖୁଡ଼ୀ ଦେଖିଥାନ୍ତେ ରଘୁନାଥ ଆଖିରେ ଅଶ୍ରୁ । ରଘୁନାଥ ଉଦ୍‌ଥିତ ଶୋକର ଆବେଗକୁ ପ୍ରବଳ ଭାବରେ ଦମନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲା, ସେଥିପାଇଁ କଥା କହିପାରିଲା ନାହିଁ । ଖୁଡ଼ୀ ବୁଝି ନପାରି ପୁଣି କହିଲେ, "ପୁଅ, ଘର ଦେଖି ବନ୍ଧୁ ବାନ୍ଧନ୍ତି, ଠା ଦେଖି ବସନ୍ତି; ସୂରୁଯୀ ଆଈ ଘର ଆମ କାନ୍ଧକୁ କାନ୍ଧ ପଡ଼ିବ । ଆପଣା ଲାଖି ଥାନରେ ବଚନ ହାରିବା ସିନା !"

ଏ ଅବସରରେ ରଘୁ ନିଜ ଆୟତ୍ତକୁ ଆସିଥିଲା । ସେ ଧୀର କଣ୍ଠରେ କ'ଣ ଗୁଡ଼ାଏ କହିଗଲା, ଖୁଡ଼ୀ କାନକୁ ଶୁଭିଲା ନାହିଁ । ଖୁଡ଼ୀ ତା କତିକି ଟିକିଏ ଘୁଞ୍ଚି ଆସି କହିଲେ, "କ'ଣ କହୁଚ, ବାପ ?"

ରଘୁ ଏଥର ପରିଷ୍କାରଭାବେ କହିଲା, "ଖୁଡ଼ି ସୂରୁଯୀ ଆଈ ଉପରେ ମୋର କି ରାଗ ? ମୋ କପାଳ ଉପରେ ରାଗ । ଭାତପତରରୁ ଭୋଖିଲା ଲୋକ ଉଠିଗଲେ କେମିତି ଲାଗେ ? ମୋ କପାଳରେ ଆଉ କି ସୁଖ ? ନେଡ଼ିଗୁଡ଼ କହୁଣୀକି ବହିଯାଇଚି ।"

ଖୁଡ଼ୀ ଏ ପ୍ରହେଳିକାର ଅର୍ଥ ବୁଝି ନପାରି କହିଲେ, "ଫିଟେଇ କରି କହୁ ନାହଁ, କଥା କ'ଣ ?"

ରଘୁନାଥ ଫିଟେଇ କରି କହିବ, ପୁଣି ଖୁଡ଼ୀ ଆଗରେ ? ଦାରୁଣ ଲଜ୍ଜାରେ ତା'ର ସ୍ୱର ବନ୍ଦ ହୋଇଆସିଲା, ସେ ଖଙ୍କାର ମାରି ଗଳା ସଫା କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ପ୍ରଥମେ କେଉଁ ଶବ୍ଦଟା କହିବ, ତାହା ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲା । ସୀତା ସହିତ ତା'ର ପ୍ରେମ, ତା'ର ବିବାହର ଆଶା, ଏସବୁ ଖୁଡ଼ୀ ଆଗରେ କ'ଣ କହିବା କଥା ?

କିନ୍ତୁ ଖୁଡ଼ୀ ନିଜେ ସେ ବାଟ ସହଜ କରିଦେଲେ; ହଠାତ୍ ପଚାରିଲେ, ‘‘ସାଆନ୍ତଙ୍କ ଝିଅ ସୀତା ବିଭା ହେଲାଣି, ନା ଅଭିଆଡ଼ୀ ଅଛି ?’’ ରଘୁଠୁଁ କଥା ନେବାପାଇଁ ଖୁଡ଼ୀର ଏ କୌଶଳ ! ରଘୁ କଥାର ଖିଅ ପାଇଲା; କହିଲା, ‘‘ସେ ବିଭା ହେଲାଣି ।’’ ଖୁଡ଼ୀ ବିସ୍ମିତା ହୋଇ କହିଲେ, ‘‘କେବେ ମ ! କାହାକୁ ବାହା ହେଲା ? ମୋ ମନେ ମନେ ସେ ତମକୁ ଲାଗିଥିଲା ।’’ କିନ୍ତୁ ଏଥର ଉତ୍ତର ଦେଇ ହେଲା ନାହିଁ, ସେ ପରା ଗୁରୁଜନ ।

ରଘୁନାଥ ଏଥର ବର୍ଣ୍ଣନା କଲା – ‘‘ନିଜ କଥା ଯଥାସମ୍ଭବ ଲୁଚାଇ ସୀତାବିବାହର ଦୁଃଖମୟ ପ୍ରସଙ୍ଗ ସହଜ ସରଳ କରି କହିଲା; କିନ୍ତୁ ଖୁଡ଼ୀ ତା'ର ଗୋଟିଏ କଥାକୁ କୋଟିଏ କରି ବୁଝିଲେ । ରଘୁନାଥ କଥା ଶେଷ କଲା, ସେତେବେଳକୁ ଖୁଡ଼ୀର ଆଖିରେ ପାଣି । ପଣନ୍ତକାନି ଖସଖସରେ ସେ ଯେ ବୁଝିଲା, ଖୁଡ଼ୀ କାନ୍ଦୁଛନ୍ତି । ସହାନୁଭୂତିରେ ବିଚଳିତ ହୋଇ ସେ ମଧ କାନ୍ଦିଲା । ସେ ପୁରୁଷ ପିଲା ବୋଲି କ'ଣ ତା' ପ୍ରାଣ ପଥର ?

ଏଥର ଖୁଡ଼ୀ ଆରମ୍ଭ କଲେ, କହିଲେ, ‘‘ବାପ, ତମ ଦୁଃଖ ବୁଝିଲି । ସଂସାର କରି ଆସି ବୁଢ଼ୀ ହେଲି । କ'ଣ ମୋ ପିଲା ଝିଲାର ମନ କଥା ମୋତେ ଅଛପା ? ଖାଲି ଏତିକି ମୋ ମନରେ ହଉଚି, ଚୌଧୁରୀଟା କେଡ଼େ ଅନ୍ୟାୟ କଲା – ସୁନାଝିଅକୁ ଭସେଇ ଦେଲା ! ତଣ୍ଟି ଚିପି ମହାନଦୀକି ପେଲି ଦେଇଥିଲେ ତ ଯାଇଥାନ୍ତା । ତମ ଶରଧା, ତମ ସୁଖ ସେ ଭାଙ୍ଗିଲା । ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ସେ ଗାଦି ମାରି ରଖିଚି, ଟଙ୍କା ଦି'ହଜାରକୁ ଝିଅ ବିକିଲା ? ଛି, ଛି ! ଏ ଅନ୍ୟାୟ ସହି ମା'ବସୁନ୍ଧରା ଫାଟି ଯାଉନାହାନ୍ତି, ପାପୀଗୁଡ଼ାକ ପାତାଳକୁ ଧଷି ଯାଆନ୍ତେ !’’

ରଘୁନାଥ ଖୁଡ଼ୀର ଜ୍ୱାଳାମୟୀ ବକ୍ତୃତା ଶୁଣି କହିଲା, ‘‘ଖୁଡ଼ୀ ମୁଁ ପରା ଅକ୍ଷିତ, ମୋତେ ସେ ଝିଅ ଦେଇଥାନ୍ତେ ? ମୁଁ କେଉଁ କଡ଼ାରେ ଗଣାଏ !’’

ଖୁଡ଼ୀ ଆହୁରି ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ କହିଲେ, ‘‘କଥା ତ ଦେଇଥିଲା, ପଙ୍କେଇଲା ଛେପକୁ ତ ଚୋକିଲା । ଏତେ ଧନ ଥାଇଁ ଯାହାର ବଚନ ସତ ନାହିଁ, ସେଇଟା କି ମଣିଷ ! ତମେ ବୁଝ ନା ପୁଅ, ଆମେ ତା'ର ମୂଲ ଲାଗୁଁ ସତ, ହେଲେ, ସେ ଆମଠୁଁ ଢେର୍ ଛୋଟ ଜାତି ? ଆଜିକାଲି ସିନା ଦୁଃଖ ପାଇଲେ ବୋଲି ତୋର ନନା, କଳେଇ ଚାକିରି କରି ବାହାରିଲେ । ସେଇଟା କ'ଣ ଆମ କୁଳଧର୍ମ କି ? ଆମେ ପୁରୋହିତ ବଅଁଶ । ଆଜି କପାଳ ପଡ଼ିଲା ଯେ, ମାଟି କାଟିଲୁଁ – ପେଟ ପୋଷେ ନାହିଁ ଦୋଷ୍ ।' କିନ୍ତୁ ସେ ଚୌଧୁରୀଟା ଆମଠୁଁ ଜାତିରେ ହୀନ । ତାଙ୍କ ଘରଝିଅ ଆମ ହାଣ୍ଡିଶାଳେ ପଶିବଟି ? ଆମ ପାଗ ଛୁଇଁଲେ ଆମେ ଭକ୍ଷିବୁଁଟି ?

ରଘୁନାଥ ବାଧା ଦେଇ କହିଲା, ‘‘ଖୁଡ଼ି, ତମେ ଯଦି ଥରେ ସୀତାକୁ ଦେଖିଥାନ୍ତ, ତେବେ କହିଥାଆନ୍ତ – ମା'ସାଆନ୍ତାଣୀ ଆଉ ସୀତା ଏମାନେ ଜଗତର ମଣିଷ ନୁହନ୍ତି–’’

ଆଉ କହିପାରିଲା ନାହିଁ । ସେତେବେଳେ ସୀତାର ପ୍ରେମମୟୀମୂର୍ତ୍ତି; ବିଶେଷତଃ ପୋଖରୀତୁଠରେ ସେହି ଶେଷ ଦେଖା ତାର ହୃଦୟରେ ନାଚୁଥିଲା । ତା'ର ସୀତା ସ୍ନେହର ସର୍ବସ୍ୱ – ତା'ର ହୃଦୟର ରାଣୀ ଆଜି ଦିବାକରବ୍ୟାଧର କରକବଳିତା । ସୀତାର ଭବିଷ୍ୟତ୍ ଜୀବନ ଭାବି ତା ଛାତି ଥରି ଉଠିଲା । ଆହା, ସେ ଯେ, କେଡ଼େ ଅସହାୟା ! କିନ୍ତୁ ନିଜେ ତ ମର୍ଦ୍ଦପୁଅ । ସୀତା ସିନା କୁଳାଚାର, ସମାଜାଚାର ଠେଲି ନ ପାରି ବାଧ ହୋଇ ବିବାହ କଲା; ସେ କାହିଁକି କରିବ ? ସୀତା ଲାଗି ସେ ଚିରକୁମାର ରହିବ, ସୀତାଲାଗି ସେ ବୈରାଗୀ ସାଜିବ । ବିବାହ-ଆଉ ନୁହେଁ, ଏ ଜୀବନରେ ନୁହେଁ । ସୀତା, ସୀତା । ତାକୁ କ'ଣ ସେ ଜନ୍ମାନ୍ତରରେ ପାଇବ ନାହିଁ ? ଆହା, ତାକୁ କଣ ସେ ପାଇନାହିଁ ? ମନରେ ତ ପାଇଛି । ଦେହରେ ପାଇବା ଅପେକ୍ଷା ମନରେ ପାଇବା କ'ଣ ବଡ଼ ନୁହେଁ ?

ରଘୁନାଥ ଚିନ୍ତାରେ ନିମଗ୍ନ । ଖୁଡ଼ୀ ତା'ର ପିଠିରେ ସ୍ନେହରେ ହାତ ବୁଲାଉଛନ୍ତି । ସେହିଥିରେ ତା'ର ଦୁଃଖ କମିଯାଉଛି ପରା ! ଆଜି ଖୁଡ଼ୀ କେବଳ ଖୁଡ଼ୀ ନୁହେଁ – ଆଜି ସେ ପରମ ବନ୍ଧୁ । ରଘୁନାଥ ଖୁଡ଼ୀର ସ୍ନେହରେ ଆଜି ମୁଗ୍ଧ ! ଜଗତରେ ଏତେ ସ୍ନେହ ନ ଥିଲେ କିଏ ବଞ୍ଚନ୍ତା ? ଦାରୁଣ ଜୀବନ ସଂଗ୍ରାମରେ କିଏ ଥୟ ପାଆନ୍ତା ?

ରଘୁନାଥ ତାହାହିଁ ଭାବୁଭାବୁ ଘର ଭିତରକୁ ଗଲା ।

ପ୍ରାୟ ପନ୍ଦର ଦିନ ଘରେ ରହି ତା'ମନ କେତେକ ସୁସ୍ଥ ହେଲା; ସେଠୁଁ ସେ ପୁଣି କଟକ ବାହାରି ଆସିଲା । ବାଟରେ ଆସୁଁ ଆସୁଁ ଅନ୍ୟ ଚିନ୍ତା ପଶିଲା । ମନଟା ଭଲ କରିବାକୁ କିଛିଦିନ ଆଉ କୁଆଡ଼େ ବୁଲି ଆସିଲେ ହେବ ନାହିଁ ? ସେତେବେଳେ ସେ ବାୟାଙ୍କ ପରି କୁଆଡ଼େ ଯିବ, କ'ଣ କରିବ, କିଛି ଥୟ କରିପାରିଲା ନାହିଁ । ଭାବିଲା, କଲିକତା ଗଲେ ହୁଅନ୍ତା । ସ୍କୁଲସଙ୍ଗୀ ନିମାଇ ଘର କଲିକତାରେ, ସେଠି କିଛି ଦିନ ରହି ପୁଣି ଆସିବ । କଲିକତାର ଧାରଣା ତା'ର ବିଶେଷ ନଥିଲା, ନିମାଁଇ ଘର ଠିକଣା ମଧ ମନରେ ନଥିଲା । ଭାବିଲା, ଓକିଲ ସୁରେଶ ବାବୁଙ୍କ ପୁଅ – ଏଡ଼େ ବଡ଼ ଲୋକର ଠିକଣା କିଏ ବା ଜାଣିନଥିବ ?

ଭାବି ଭାବି ରଘୁ ରେଲଷ୍ଟେସନକୁ ଗଲା । ସେତେବେଳକୁ ସମୟ ହୋଇନଥିଲା; ତେଣୁ ଓୟେଟିଂ ରୁମ୍‌ର ସାମନା ବେଞ୍ଚ ଉପରେ ବସି ରହିଲା । ତା'ପାଖରେ ଜିନିଷ ମଧରେ ଗୋଟିଏ ମସିଆ ଲୁଗାପୁଟୁଳି – ସେଥିରେ ଖୁଡ଼ୀ ବଡ଼ ଯତ୍ନରେ ଚୁଡ଼ା, ଗୁଡ଼, ପାକଲା ଆମ୍ବ, କେତକୀ ଖଇର ଇତ୍ୟାଦି ପଲ୍ଲୀସୁଲଭ ପଦାର୍ଥମାନ ବାନ୍ଧି ଦେଇଥିଲେ ।

କଟକ ଷ୍ଟେସନ, କେତେ ଜାତିର କେତେ ଲୋକ ଯିବା ଆସିବା କରୁଛନ୍ତି; ରଘୁ କୌତୁହଳ-ଦୃଷ୍ଟିରେ ତାହାହିଁ ଦେଖୁଥିଲା । ବିଶେଷତଃ ଦୁଇଜଣ ଲୋକଙ୍କ ଉପରେ ତାହାର ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଲା । ଜଣେ ନାତିଦୀର୍ଘ, ନାତିସ୍ଥୂଳ, ହାଫ୍ ପ୍ୟାଣ୍ଟପିନ୍ଧା, ଚଷମାଧାରୀ ଶ୍ୟାମଳବର୍ଣ୍ଣ ଯୁବକ – ଆକାର ପ୍ରକାରରୁ ବଙ୍ଗାଳୀ ବାବୁ ପରି ଦେଖାଯାଉଥିଲେ । ରଘୁ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା – ଦେଶୀୟ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ୍ ମଧ ହୋଇପାରନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଥିଲା ଗୋଟିଏ ପନ୍ଦର ଷୋଳ ବର୍ଷର ମଧୁରକାନ୍ତି ବାଳକ । ଉଭୟେ ଘନ ଘନ ରଘୁନାଥ ଆଡ଼କୁ ଦୃଷ୍ଟି କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅବ୍ୟାହତି

ପାଇବା ପାଇଁ ରଘୁ ମୁହଁ ତଳକୁ କଲା । କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ଦେଖିଲା, ପୁଣି ଚାହିଁଛନ୍ତି । ଏଥର ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ବିଶେଷ କୌତୁହଳ-ପୂର୍ଣ୍ଣ । ରଘୁ ସେ ସ୍ଥାନରୁ ଉଠିଯାଇ ପୁତୁଳାଟି ହାତରେ ଧରି ଷ୍ଟେସନର ଏ ପାଖ, ସେ ପାଖ ବୁଲିବାକୁ ଲାଗିଲା । ହଠାତ୍ ତା ପିଠିରେ କିଏ ହାତ ମାରିଲା ? ରଘୁ ଚମକି ପଡ଼ି ପଛଆଡ଼କୁ ଅନାଇ ଦେଖିଲା, ସେହି ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଯୁବକ । ଯୁବକ ରଘୁର ସଙ୍କୋଚ ଭାବ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ହସି ହସି ବଙ୍ଗଳାରେ କହିଲେ, "ମହାଶୟ, ଭୟ କରିବେ ନାହିଁ । ଆମେ ବିଦେଶୀ, ଦୁଇଦିନ ପାଇଁ ଆପଣଙ୍କ ଦେଶକୁ ଆସିଛୁ; ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ସ୍ଥାନସବୁ ଦେଖି ବୁଲିବାକି ଚାଲିଯିବୁଁ । ଶୁଣଛୁଁ, ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟ ଅନ୍ୟତ୍ର ଦୁର୍ଲଭ ।"

ରଘୁନାଥ ତାଙ୍କ କଥାରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ବଙ୍ଗଳାରେ ଉତ୍ତର ଦେଲା – "ବେଶ୍ କଥା ।"

ଯୁବକ ରଘୁନାଥର କଥା ନ ସରୁଣୁ, କହିଲେ, "ଶୁଣୁଛି, ଦକ୍ଷିଣ ଗଞ୍ଜାମ ଅଞ୍ଚଳର ଦୃଶ୍ୟ ସବୁଠାରୁ ସୁନ୍ଦର । ମୁଁ କଲିକତା ଆର୍ଟ କଲେଜର ଜଣେ ଅଧ୍ୟାପକ, ଆଉ ଏ ମୋର ଛାତ୍ର ସୁଶୀଳ କୁମାର । ଆସ ସୁଶୀଳ ବାବୁ, ୟାଙ୍କ ସହିତ ପରିଚୟ କର ।" ଏହା କହି ସଙ୍କୁଚିତ ସୁଶୀଳଙ୍କୁ ସାମନାକୁ ଟାଣି ଆଣି କହିଲେ, "ମୋ ନାମ ନରେନ୍ଦ୍ର ବାନାର୍ଯୀ, ଆଉ ୟାଙ୍କର ନାମ ସୁଶୀଳ କୁମାର ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ, ଆମେ ଉଭୟେ ବ୍ରାହ୍ମଣ । ଆମର ଗୁରୁଶିଷ୍ୟ ସମ୍ପର୍କ । ଗ୍ରୀଷ୍ମାବକାଶରେ କିଛିଦିନ ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି କରିବାକୁ, ଆଉ ବିଚିତ୍ର ଦୃଶ୍ୟରାଜି ଉପଭୋଗ କରିବାକୁ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଆସିଛୁଁ । ମହାଶୟ, ଆପଣ ବଙ୍ଗାଳୀ ପରା ! ନାମଟି କ'ଣ ପଚାରି ପାରେଁ କି ?

ରଘୁନାଥ ସଲଜ୍ଜ ଭାବରେ କହିଲା, "ନା ମହାଶୟ ମୁଁ ବଙ୍ଗାଳୀ ନୁହେଁ – ଓଡ଼ିଆ ବ୍ରାହ୍ମଣ । ମୋର ନାମ ରଘୁନାଥ ମହାପାତ୍ର; ମୁଁ ଏ ବର୍ଷ ଏଫ.ଏ. ପାଶ୍ କରିଚି, ଗ୍ରୀଷ୍ମଛୁଟି ହେବାରୁ କଲିକତା ବୁଲି ଯାଉଚି ।"

ଲୋକଟି ରଘୁନାଥକୁ ଆପାଦମସ୍ତକ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟିରେ କ୍ଷଣିକ ଚାହିଁଗଲେ – ଏ ପିଲା ଏଫ.ଏ. ପାଶ୍ କରିଚି – ହାତରେ ଗୋଟାଏ ମସିଆ ପୁତୁଳି ଧରି କଲିକତା ବୁଲି ବାହାରିଚି । ନିଜର ଭାବ ଗୋପନ କରି ସାନନ୍ଦରେ କହିଲେ, "ତେବେ ଭଲ କଥା, ଆପଣ ମଧ୍ୟ ଆମରି ପରି ଆରାମ ଉପଭୋଗ ପାଇଁ ବୁଲି ବାହାରିଛନ୍ତି । ଦକ୍ଷିଣ ମୂଲକ ଦେଖିଛନ୍ତି ?"

ରଘୁନାଥ କହିଲା, "ନା, ମୁଁ ଦେଖିନାହିଁ ।"

ଯୁବକ ଅଧିକତର ଉତ୍ସାହ ଦେଖାଇ କହିଲେ, "ତେବେ ଆସନ୍ତୁ ନା, ପ୍ରଥମେ ଦକ୍ଷିଣ ବୁଲିଯିବା । ଦଶ ପନ୍ଦର ଦିନ ପରେ ମୁଁ କଲିକତା ଫେରିବି; ଆପଣଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ନେଇଯିବି । ଆପଣ ଏ ଦେଶର ଲୋକ, ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ କଲିକତା ଏକଦିନରେ ବୁଲାଇ ଦେଖାଇ ଆଣିବି ।" ଆପଣ କଣ ଦେଖିବାକୁ ଚାହାଁନ୍ତି ? ଚିଡ଼ିଆଖାନା, ଯାଦୁଘର, ନା ଇଡେନ୍ ଗାର୍ଡେନ୍, ଡାୟାମଣ୍ଡ ହାରବର୍ ? –"

ରଘୁନାଥ କହିଲା, "ମହାଶୟ, ମୋଠି ତ ଏତେ ଟଙ୍କା ନାହିଁ ।"

ତାହାର ସରଳତାରେ ଯୁବକ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ କହିଲେ, "ଟଙ୍କାର ଭାବନା ? ମୁଁ ସାଥିରେ ଅଛି, ଆପଣ ସେଥିପାଇଁ ଭାବିବେ ନାହିଁ । ଦୁଃଖର ବିଷୟ, ଆପଣ ମୋତେ ଚିହ୍ନନ୍ତି ନାହିଁ ।

ମୋର ପିତା କଲିକତାରେ ବିଖ୍ୟାତ ଡାକ୍ତର ଏସ.ସି. ବାନାର୍ଯ୍ଯୀ, ଏଫ.ଆର.ସି.ଏସ୍. ଏମ.ଡ଼ି. (ଲଣ୍ଡନ) । ଆମର ଭାରି ବଡ଼ ଡାକ୍ତରଖାନା; ଆଉ ମୁଁ ନିଜେ ଆମେରିକା-ଫେରତ୍ । ବୋଷ୍ଟନ, ନିଉୟର୍କ, ସିକାଗୋ, ଲଣ୍ଡନ ମୁଁ ସବୁ ଦେଖିଚି; ହେଲେ, ଓଡ଼ିଶାଟାକୁ ଦେଖି ନଥିଲି । ମୋର ଇଚ୍ଛା, ମେଡ୍ରାସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯିବି, ସେଠୁ ଦେଶକୁ ଫେରିବି । ଆପଣ ଟଙ୍କାର ଚିନ୍ତା କରିବେ ନାହିଁ । ଆଜିଠୁଁ ଆପଣ ମୋର ବନ୍ଧୁ ।'' କହି ରଘୁନାଥ ସହିତ 'ହ୍ୟାଣ୍ଡସେକ୍' କରି ପକାଇଲେ ।

ରଘୁନାଥ ଯୁବକଙ୍କ କଥାର ଚାକଚକ୍ୟ ଓ ପୋଷାକର ଆଡ଼ମ୍ବର ଦେଖି ଭୁଲିଗଲା; ତାଙ୍କ ସହିତ ଯିବାର ଠିକ୍ କଲା ।

ଯୁବକ ରଘୁନାଥର ହାତ ଧରି ହୋଟେଲ ଭିତରକୁ ଗଲେ । ଖାନସମାକୁ ହୁକୁମ କଲାମାତ୍ରକେ ଦିବ୍ୟ ଭୋଜନ ପାନୀୟ ପହଞ୍ଚିଗଲା । ଯୁବକ ଓ ବାଳକ ସେଥିରେ ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର କଲେ । ରଘୁକୁ ଡାକିବାରୁ ସେ ସରମରେ ପଛଘୁଞ୍ଚା ଦେଲା । ଯୁବକ ଗ୍ଲାସେ କଫି ମୁହଁ କତିକି ଟେକି କହିଲେ, ''ମୋପରି ଦେଶ ବିଦେଶ ବୁଲିଥିଲେ ଆପଣଙ୍କର ଜାତିର ''ବାଛ ବିଚାର'' ନ ଥାନ୍ତା ? ହଉ, ହଉ, ଆପଣଙ୍କ 'ସେଣ୍ଟିମେଣ୍ଟ' (ସଂସ୍କାର) ଉପରେ ମୁଁ ବାଧା ଦେବି ନାହିଁ ।

ଠିକ୍ ସେହି ସମୟରେ କଲିକତା ଗାଡ଼ି ସୋଁ ସୋଁ କରି ଷ୍ଟେସନ ଚମକାଇ ପଶି ଆସିଲା । ରଘୁ ତା' ଜୀବନରେ ରେଳରେ ଥରେ ଅଧେ ବସିଛି । ସେ ନୀରବ ନୟନରେ ଗାଡ଼ିକି ଚାହିଁ ରହିଲା । ତାରି ସାମନାରେ ଗାଡ଼ି ଚାଲିଗଲା, ତାର ଚେତନା ନଥିଲା । ସେ ଭାବୁଥିଲା - ତାହାର ଜୀବନର ବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କଅଣ ? ସେହିଯୋଗୁଁ ଆଜି ହଠାତ୍ ବିଦେଶୀ ବିଜାତି ସହିତ ବିଦେଶ ଯିବାପାଇଁ ସେ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ସେ ଜଗତର ବା କେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗିବ ? ଏହିପରି ତ ବୁଲି ବୁଲି ତା'ର ଦିନ କଟିବ । ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟଭ୍ରଷ୍ଟ ସେ, ଜୀବନ ଥାଇ ବା କି ପ୍ରୟୋଜନ ?

ଯେତେବେଳେ ନରେଶ ବାବୁ ଆସି ତାକୁ ଡାକିଲେ, ସେତେବେଳେ ତା'ର ଚେତନା ହେଲା । ''ଗାଡ଼ି ଆସିଲା ପରି, ମୁଁ ଟିକଟ ଆଣିଚି, ଆମେ ଆଗେଁ ଯିବୁ ଖୋର୍ଦ୍ଧାରୋଡ୍, ସେଠି କିଛିଦିନ ରହି ଦକ୍ଷିଣକୁ ଯିବା । ଗାଁ ଗାଁ ଭିତର ବୁଲି ଭଲରୂପେ ଚିଲିକାଟି ଦେଖିବା । ମୁଁ ଶୁଣିଚି, ଚିଲିକାର ଦୃଶ୍ୟ ଅତି ମନୋହର ।''

ତାଙ୍କ କଥା ନ ସରୁଣୁ ଗାଡ଼ି ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲା । ତିନିଜଣ ଯାକ ସେକେଣ୍ଡ କ୍ଲାସରେ ଯାଇ ବସିଲେ । ରଘୁନାଥ ଭାବିଲା, ନିଶ୍ଚୟ ବଡ଼ଲୋକ - ''ନୋହିଲେ, ସେକେଣ୍ଡ କ୍ଲାସରେ ଯାଆନ୍ତେ ।''

ଗାଡ଼ି ଯେତେବେଳେ କଟକ ଷ୍ଟେସନ ଛାଡ଼ିଲା, ବିଜୁଳି ପରି ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ମୁହଁ ରଘୁନାଥର ମନରେ ପଡ଼ିଗଲା । ସେ ଯଦି ତା'ର ହୋଇଥାନ୍ତା, ସେ କି ଆଜି କଟକ ଛାଡ଼ି ଯାଆନ୍ତା ! ତାହାର ହୃଦୟ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ କୋହ ଉଠିଲା । ସେହି ଆବେଗ-ଉଦ୍‌ଥିତ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ଯୁବକର ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟିର ଅଗୋଚର ରହିଲା ନାହିଁ ।

ଗାଡ଼ି ଶବ୍ଦ କରି ହଲି ଦୋହଲି ଚାଲିଲା; ଦୂରର ଗଛପତ୍ର ସବୁ ଦଉଡ଼ିଲା ପରି ଦିଶିଲା । ଗୋଟିଏ ଝରକାରେ ମୁଣ୍ଡ ଗଳାଇ ପଛ କରି ବସି ରହିଲା ସୁଶୀଳ କୁମାର ୭ ଇଚ୍ଛା, ରଘୁନାଥର ଦୃଷ୍ଟି ଯେପରି ତା'ଉପରେ ନ ପଡୁ !

କିନ୍ତୁ ରଘୁନାଥ ବାହ୍ୟଜ୍ଞାନଶୂନ୍ୟ । ନରେଶ ବାବୁ ସିଗ୍ରେଟ ଗୋଟିଏ ଲଗାଇ ଧୂମପାନ କରୁଁ କରୁଁ ଗଳ୍ପର ପସରା ମେଲି ବସିଲେ ।

ପଞ୍ଚଦଶ ଅଧ୍ୟାୟ

ନରେଶ ବାବୁ ଗଳ୍ପ କରୁଥିଲେ । ରଘୁନାଥ ବିଶେଷ ମନୋଯୋଗ ନ କରିବାରୁ ନିଜର ହାତବ୍ୟାଗ ଫିଟାଇ ଖଣ୍ଡେ ଖବରକାଗଜ ମେଲାଇ ବସିଲେ । ଧାଡ଼ିଏ ଦି'ଧାଡ଼ି ପଢ଼ି ରଘୁ ଆଡ଼ିକି କାଗଜଟି ବଢ଼ାଇ ଦେଇ କହିଲେ, ''ଦେଖନ୍ତୁ ମହାଶୟ ! ଏ ଆମେରିକାର କଳା-ବିଦ୍ୟାର ପ୍ରଧାନ ଉପରେ, ଆପଣ ଛବି ଦେଖିବାକୁ ଭଲ ପାଆନ୍ତି, ନାଁ ନାହିଁ ?''

ରଘୁନାଥ ମୁଣ୍ଡ ଟୁଙ୍ଗାରି ହଁ ଜବାବ ଦେଲା । ନରେଶ ବାବୁ କାଗଜଟି ମୋଡ଼ି ବ୍ୟାଗ୍ ଭିତରେ ରଖି ତୈଳଚିତ୍ରଟିଏ ବାହାର କଲେ, ସେଥିରେ ଗୋଟିଏ ଅର୍ଦ୍ଧୋଲ୍ଲଗ୍ନା ନାରୀମୂର୍ତ୍ତି ଅଙ୍କିତ । ରଘୁନାଥ ତାକୁ ନ ଅନାଇ ମୁହଁ ବୁଲାଇ ଦେଲା । ନରେଶ ବାବୁ ହସି ହସି କହିଲେ, ''ଆପଣ ବଡ଼ ରୁଚିପ୍ରିୟ ଦେଖୁଚି; କିନ୍ତୁ ଏଥିରେ ଆର୍ଟର ସୁନ୍ଦର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଅଛି, ଏହି ଦେଖନ୍ତୁ – ଅବୟବଗୁଡ଼ିକର କି କମନୀୟତା, ଠିକ୍ କୁନ୍ଦିଲା ପରି; ଆଖି, କାନ, ନାକର ଗଠନଶ୍ରୀ କି ଚମତ୍କାର ! ବାଳର ରଙ୍ଗ ଦେଖନ୍ତୁ, ଚମ୍ପାଫୁଲ ବର୍ଣ୍ଣ ଉପରେ ଠିକ୍ ନୀରଦର ଆଭା ସଦୃଶ । ଆର୍ଟିଷ୍ଟମାନେ ପ୍ରକାରାନ୍ତରେ କବି ଯେ ! ଏ ମୋର ସ୍ୱହସ୍ତାଙ୍କିତ ଚିତ୍ର, ଯା ପାଇଁ ମୁଁ ହଜାରେ ଟଙ୍କା ପୁରସ୍କାର ପାଇଥିଲି, କାହିଁକି ନ ପାଆନ୍ତି ? ଏ ଛବିର ମୁହଁରେ ଆଖିକୋଣରେ ଯେଉଁ ମଧୁର ହସଟିଏ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ କରିପାରିଚି, ତାହା ଅସାଧାରଣ । ଆଉ ଏଇ ଯେଉଁ କଣ୍ଟାଗଛରେ ଲୁଗା ଲାଗି ଖସିପଡ଼ିଚି, ଦୂରରୁ କାହାକୁ ଯେପରି ଦେଖି ଲଜ୍ଜା ଓ ଆନନ୍ଦରେ ସୁନ୍ଦରୀର ଗାଲ ଦିଓଟି ଲାଲ ହୋଇ ଉଠିଚି, ଏହା ଚିତ୍ର କରିବା କଣ ସହଜ କଥା ! ଆଉ ଏ ତମାଳଲତାର ବେଷ୍ଟନୀ ଭିତରେ ତାହାର କମ୍ପିତ ବକ୍ଷୋସ୍ଥଳର ଯେଉଁ ପୀନୋନ୍ନତଭାବ !

ନରେଶ ବାବୁଙ୍କ ବକ୍ତୃତାରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ସୁଶୀଳ ଛବି ଆଡ଼କୁ ମୁହଁ ବୁଲାଇଲା । କକ୍ଷରେ ଆଉ କେହି ନଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସୁଶୀଳ ପରି ବାଳକ ଏବଂ ନରେଶ ବାବୁଙ୍କ ପରି ଅଗ୍ରଜସ୍ଥାନୀୟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସମକକ୍ଷରେ ଏପରି ଛବି ଦେଖିବାକୁ ରଘୁନାଥ ମନ ବଳାଇଲା ନାହିଁ । କହିଲା, ''ଆପଣ ଛବି ରଖି ଦିଅନ୍ତୁ, ବଡ଼ କଦର୍ଯ୍ୟ ଛବି, ଏପରି ଛବି କାହିଁକି ଆଙ୍କୁଛନ୍ତି ? ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟ ଆଙ୍କୁ ନାହାନ୍ତି ?'' ନରେଶ ବାବୁ ଛବିଟି ରଖିଦେଇ କହିଲେ, ''ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟ କ'ଣ କମ ଆଙ୍କିଚି ?'' ଏହା କହି ଆଉ ଯୋଡ଼ିଏ ଛବି ବାହାର କରି ଦେଖାଇଲେ । ''ଏହି ଦେଖନ୍ତୁ, ଏହା ଆଗ୍ରାର ତାଜମହଲ, ଓଃ ! କି ବିଚିତ୍ର ଦୃଶ୍ୟ ! ଆପଣ ଥରେ ଦେଖିଲେ ବୁଝନ୍ତେ । ଶୁଣିଚି, ଏହା ନିର୍ମାଣ କରିବା ପାଇଁ ଆପଣଙ୍କ ଦେଶରୁ ଶିଳ୍ପୀମାନେ ଯାଇଥିଲେ । ହାୟ, ଆମର ପୂର୍ବପୁରୁଷ କ'ଣ ନଥିଲେ ! କି ତାଙ୍କର ଶିଳ୍ପ, କି ତାଙ୍କର ପ୍ରତିଭା ! – ପଥରରେ ଜୀବନ୍ତ କବିତା ଲେଖି ଯାଇଚନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଖିଲାଣ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପଥରରେ ତିଆରି । ସେ ଯେଉଁ ଦେବାନିଖାସ୍, ଦେବାନିଆମ୍ – ସେ ଘରସବୁର କି କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ! ସେମାନେ ଏପରି ବିଳାସୀ ଥିଲେ । ଦେଶଟା ସୁନା ରୂପା ମୋତି ମାଣିକ୍ୟରେ ଏପରି ଭାସୁଥିଲା ! ତାଙ୍କର ଯେଉଁ

ସୁନାର ଛାତ ! ସେ ପତର ସବୁ ବିଦେଶୀୟମାନେ କାଢ଼ି ନେଇ ଗିଲ୍‌ଟି ଜିନିଷମାନ ବସାଇ ଦେଇଛନ୍ତି, ଏଇ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ସୁନାପତର ଥିଲା । ଗଛଡ଼ାଳ ଫୁଲ ଦେହରେ ଯେଉଁଠି ଯେଉଁ ରଙ୍ଗ, ସେଠି ସେହିପରି ରଙ୍ଗର ପଥର ବସିଥିଲା, ତାହା ମଧ୍ୟ ସେ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରୁ କାଢ଼ି ନେଇ ନକଲି ପଥରମାନ ବସାଇ ଦେଇଚନ୍ତି । ଏଇମାନେ ଆମକୁ ସାଇଲେ ! ଆମର ତ ସବୁ ଗଲା, ଆଉ ଅଛି କ'ଣ କି ? ଆମେ ଭୀରୁ କାପୁରୁଷ ପୂର୍ବପୁରୁଷର କୀର୍ତ୍ତି ରକ୍ଷାପାଇଁ ସୁଦ୍ଧା ଆମର ଶକ୍ତି ନାହିଁ । ଆମେ ପୁଣି ଗ୍ରର୍ବ କରୁଁ କରୁଁ ସଭ୍ୟଜାତି !'' କଥା କହୁ କହୁ ନରେଶ ବାବୁଙ୍କ ଚକ୍ଷୁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇଗଲା, ତାଙ୍କ ନୟନକୋଣରୁ ଦେଶପ୍ରୀତିର ବହ୍ନି ବାହାରୁଥିଲା; ରଘୁନାଥ ମୁଗଧ ହୋଇ ଚାହିଁ ରହିଲା । ଆଉ ଛବିଟି ସେ ମେଲାଇ ଧରିଲେ, ଏହା ସୁନ୍ଦରବନର ଗୋଟିଏ ଦୃଶ୍ୟ । ରଘୁ ଏକାନ୍ତଚିତ୍ତରେ ତତ୍‌ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଥିବାର ଦେଖି ସେ କହିଲେ, ''ଏହା ବଙ୍ଗଳାହତାର ସୁନ୍ଦରବନ – ଏପରି ସୁନ୍ଦର ଯେ, ତାର ନାମ ସୁନ୍ଦରବନ । ସୁନ୍ଦରବନର ରଏଲ 'ଟାଇଗର' – ।''

ରଘୁନାଥ କହିଲା, ''ମହାବଳ ବାଘ ନା ?''

''ହଁ ମହାବଳ ! ଏତେ ବଳ ଏକା ଆଫ୍ରିକାର ସିଂହ ଛଡ଼ା ଆଉ କାହାରି ଅଛି କି ନା ସନ୍ଦେହ; ଲମ୍ୱରେ ୧୨ କି ୧୮ ଫୁଟ ହୁଅନ୍ତି; ପ୍ରକାଣ୍ଡ ବାଘ । ମୋର ସାଆନ୍ତବାପ ବିଖ୍ୟାତ ଶିକାରୀ । ସେ ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ଯେ କେତେ ମହାବଳ ବାଘ ଶିକାର କରିଛନ୍ତି, ତାର ସୀମା ନାହିଁ । ମୁଁ ସେତେବେଳେ ଆର୍ଟ କଲେଜରେ ପଢୁଥିଲି । ସାଆନ୍ତବାପା ଶିକାର କରିବାକୁ ଯିବା ସମୟରେ ମୁଁ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଥିଲି । ସେହି ସମୟରେ ଏହି ଛବି ମୁଁ ଆଙ୍କିଥିଲି । ଆମେ ଥରେ ବାଘ ହାବୁଡ଼ରେ ପଡ଼ି ଅତି କଷ୍ଟରେ ପ୍ରାଣରକ୍ଷା କରିଥିଲୁଁ । ରୁହ ମୁଁ ତମକୁ ସେ ଗଳ୍ପଟା କହେଁ ।''

ଏତେବେଳକୁ ଟ୍ରେନର ଗତି ମନ୍ଥର ହୋଇଆସୁଥିଲା । ଷ୍ଟେସନ୍ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଭାବି ନରେଶ ବାବୁ ଛବିଗୁଡ଼ିକ ମୋଡ଼ି ବ୍ୟାଗରେ ଭର୍ତ୍ତି କଲେ । ଗାଡ଼ି ଆସି ଭୁବନେଶ୍ୱର ଷ୍ଟେସନରେ ଛିଡ଼ା ହେଲା । ସେ ସୁଶୀଳ କୁମାରଙ୍କୁ ଉଠାଇ ତଳକୁ ଓହ୍ଲାଇବାକୁ ବାହାରିଲେ ଓ ରଘୁକୁ ଓହ୍ଲାଇବାକୁ ଇଙ୍ଗିତରେ କହିଲେ, – ''କ୍ଷମା କରିବେ ମହାଶୟ, ମୁଁ ଭୁଲ୍‌ରେ ଖୋର୍ଦ୍ଧାରୋଡ଼ କଥା କହିଥିଲି । ଆମେ ହିନ୍ଦୁ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଆସି ଭୁବନେଶ୍ୱର ନଦେଖି କ'ଣ ଯିବୁଁ ? ଶୁଣାଯାଏ, ଭୁବନେଶ୍ୱର ଓ ପୁରୀର ଖୋଦିତ ଶିଳ୍ପ ହିନ୍ଦୁର ଗୌରବ ସମ୍ପତ୍ତି । ଆମେ ହିନ୍ଦୁ, ହିନ୍ଦୁର ଗୌରବରେ ଆମର ଗର୍ବ ।'' ଏହା କହି ସେ ସୁଶୀଳର ହାତ ଧରି ଟ୍ରେନରୁ ଓହ୍ଲାଇଲେ ଏବଂ ପଦାକୁ ଆସି ଗାଡ଼ି ସନ୍ଧାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଷ୍ଟେସନରେ ବଳଦଗାଡ଼ି ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ଗାଡ଼ି ନଥିଲା । ନରେଶ ବାବୁ ନାସିକା-କୁଞ୍ଚନ କରି କହିଲେ, ''ଛେ, ଛେ, ଗୋଟିଏ ସୁଦ୍ଧା ଭଲ ଗାଡ଼ି ନାହିଁ ।'' ଅଗତ୍ୟା ସେମାନେ ଗୋଟିଏ ଗୋରୁଗାଡ଼ିର ଆଶ୍ରୟ ନେଲେ । ଗୋରୁଙ୍କୁ ଦେଖି ସୁଶୀଳ ଭୟରେ ପଛକୁ ହଟିଗଲା, ଗାଡ଼ି ନିକଟକୁ ଯିବାକୁ ସାହସ କଲା ନାହିଁ । ରଘୁନାଥ ତାହାର ହାତ ଧରି ବସାଇବାକୁ ଯାଉଁ ଯାଉଁ ନରେଶ ବାବୁ ସୁଶୀଳକୁ ଧରି ଟେକିନେଇ ଗାଡ଼ିରେ ବସାଇଦେଲେ । ନରେଶ ବାବୁଙ୍କର ଦୈହିକ ବଳ ଦେଖି ରଘୁନାଥ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲା । ତାହାର ସେ ଭାବ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି

କହିଲେ, ''ମୁଁ ପିଲାକାଳୁଁ କଷରତ୍ କରେ; ମୋ ଦେହରେ ଅସମ୍ଭବ ବଳ, ମୋର ଚାଲିବାର ମଧ୍ୟ ଖୁବ୍ ଅଭ୍ୟାସ ଅଛି । ତେବେ ଅପରିଚିତ ସ୍ଥାନ, ଗାଡ଼ିରେ ଯିବା ଭଲ । ଆପଣ ମଧ୍ୟ ଏ ସ୍ଥାନଟା ଦେଖିନାହାନ୍ତି ।''

ଏହା କହି ଗାଡ଼ି ଭିତରେ ବସିଲେ । ତାଙ୍କର ଆଜ୍ଞାମତେ ଗାଡ଼ିବାଲା ତାଙ୍କୁ ବଜାର ଭିତରକୁ ଘେନିଗଲା । ସେଠି ଗୋଟିଏ ବଖରା ଘରଭଡ଼ା ମଧ୍ୟ ମିଳିଗଲା । କୁଲି ଓ ଗାଡ଼ିବାଲା ସମସ୍ତେ ଅତିରିକ୍ତ ବକ୍‌ସିସ ପାଇ ବାବୁଙ୍କ ଦୀର୍ଘ ଜୀବନ କାମନା କରୁ କରୁଁ ଚାଲିଗଲେ ।

ଏଥର ସାହେବୀ ପୋଷାକ କାଢ଼ିନେଇ ନରେଶ ବାବୁ ପୂରା ବଙ୍ଗାଳୀ ସାଜିଲେ । ସୁଶୀଳ ଓ ରଘୁନାଥର ବେଶ ବଦଳାଇବା ପ୍ରୟୋଜନ ନ ହେବାରୁ ଉଭୟେ ଗୋଡ଼ ହାତ ଧୋଇ ଭୋଜନର ଯୋଗାଡ଼ରେ ବ୍ୟସ୍ତ ହେଲେ । ଏଠି ଖାଇବାଟା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦେଶୀ ଧରଣରେ ହେଲା । ଆରଦିନ ସକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ଘରେ ରହି ବଡ଼ିଭୋରୁ ଉଠି ସମସ୍ତେ ଭୁବନେଶ୍ୱରର ଶିବମନ୍ଦିର, ଲିଙ୍ଗରାଜ, ଏକାମ୍ରକାନନ, ବିନ୍ଦୁ ସରୋବର ଓ କେଦାରଗୌରୀ ଇତ୍ୟାଦି ଦେଖିବାକୁ ବାହାରିଲେ ।

ଆପଣା ପୂର୍ବପୁରୁଷର କୀର୍ତ୍ତିକଳାପକୁ ଦେଖୁଁ ଦେଖୁଁ ରଘୁନାଥ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଗଲା, ତା'ମନରେ ନିଜ ଜାତିର ବର୍ତ୍ତମାନ ହୀନାବସ୍ଥା କଥା ଉଦିତ ହୋଇ ଅତ୍ୟନ୍ତ କଷ୍ଟ ହେଲା । ଏହି ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ଏସବୁ ମନ୍ଦିର, ଉଦ୍ୟାନ, ପୁଷ୍କରିଣୀର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ! ଏହି ଭୀରୁ, ଦୁର୍ବଳ, ଅନୁନ୍ନତ ଜଡ଼ ଜାତି ! ଯାଙ୍କୁ ଲକ୍ଷେ ଜୋତା ମାଇଲେ ସୁଦ୍ଧା ମୁହଁ ଖୋଲି ପଦେ କହିବାର କ୍ଷମତା ନାହିଁ । ଏହି ଓଡ଼ିଆର ପୂର୍ବପୁରୁଷ ଏସବୁ ସ୍ମରଣାତୀତ କାଳରୁ ଗଢ଼ି ରଖିଛନ୍ତି ଯେ, ଯୁଗ ଯୁଗ ବହିଗଲେ ସୁଦ୍ଧା ପଥରଗୁଡ଼ିକ ଜୀବନ୍ତ ମୂର୍ତ୍ତି ପରି ଠିଆ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଏହା ଭାବି ରଘୁର ହୃଦୟ ଅବସନ୍ନ ହେଲା । ନରେଶ ବାବୁ କହିଲେ, ''ଧନ୍ୟ ଓଡ଼ିଶା ! ଏପରି କାରୁକଳା ଯେ, ପାଷାଣଫଳକରେ ଆଙ୍କିପାରେ, ସେ କେଡ଼େ ବଡ଼ ଜାତି ନୁହେଁ ! କିନ୍ତୁ ଜଗତରେ ତାହାର ଆସନ ବର୍ତ୍ତମାନ କେଉଁଠି ? ମହାଶୟ, ରାଗିବେ ନାହିଁ, ମୁଁ ପଦେ କହିବି । ଆଜିକାଲିର ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ କିଏ ଭାବିପାରିବ ଯେ, ଏମାନେ ଭୁବନେଶ୍ୱର ମନ୍ଦିର ତିଆରି କରିଛନ୍ତି ? ଏହି ତ ଚୂଟିଆ, ତେଲିଆ, ନୋଳିଆ, ବଟୁଆଧାରୀ ଓଡ଼ିଆଙ୍କୁ – ଯାହାଙ୍କୁ କି ସାତ ଜାବୁଡ଼ା ଦେଲେ 'ହୁଁ' ବୋଲି ପଦେ କଥା ପାଟିରୁ ବାହାରିବ ନାହିଁ, ତାଙ୍କ ପ୍ରତି କାହାର ଭକ୍ତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ହେବ, କହିଲ ?'' ରଘୁ ଦୁଃଖିତ ହୋଇ କହିଲା, ''ସମୟରେ ସବୁଥିର ପତନ ହୋଇଥାଏ – ଚିରକାଳ ଚକର ପରିଧି ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ନଥାଏ । ଥରେ ଓଡ଼ିଆ ଉଠିଚି, ସେ ଯେ ଆଉଥରେ ଉଠିବ, ଏ ବିଶ୍ୱାସ ଅନ୍ତତଃ ମୋର ଅଛି ।'' ନରେଶ ବାବୁ କହିଲେ, ''ଆପଣ ଭଲ କହିଚନ୍ତି, ଏହି ତ ମଣିଷର କଥା ! ଆମେ ଭାରତବାସୀ ପଡ଼ିଯାଇଚୁଁ ବୋଲି ଯେ ଆଉ ଉଠିବୁ ନାହିଁ, ଏହା ତ ଅତି ଅପସନ୍ଦ କଥା । ଦିନେ ତ କପାଳ ଫେରିବ ? କ'ଣ କହୁଚ ସୁଶୀଳ ?'' ଏହା କହି ସୁଶୀଳ ଉପରେ ବକ୍ର କଟାକ୍ଷପାତ କଲେ । ସୁଶୀଳ ଲାଜରେ ମୁଣ୍ଡ ପୋତିଦେଲା । ନରେଶ ବାବୁ ଚକ୍ଷୁର ଭାବ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରି କହିଲେ, ''ସୁଶୀଳ, ତୁମେ ବଡ଼ ଲଜ୍ଜାଳୁ; ତମକୁ ଆସି ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ହେଲା, ସବୁବେଳେ ମୁହଁଚୋରା ହେଲେ ହେବ ? କ୍ରମେ ଜଗତରେ ମଣିଷ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ।''

ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ସେମାନେ ପ୍ରାୟ ଆଠଦିନ କଟେଇଲେ । କ୍ରମେ ନରେଶ ବାବୁଙ୍କ ପ୍ରତି ରଘୁନାଥର ପ୍ରଗାଢ଼ ଭକ୍ତି ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଜାତ ହେଲା । ସେ ଏଥର ନରେଶ ବାବୁଙ୍କୁ ଆପଣା ବଡ଼ଭାଇ ପରି ଜ୍ଞାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଦିନେ କଥା ପଡୁଁ ପଡୁଁ, ରଘୁ କହିଲା, "ଆପଣ ମୋତେ ଆଉ ମହାଶୟ ବୋଲି ନ କହି ମୋ ନାମ ଧରି ଡାକିବେ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କଠୁଁ ସାନ; ଆପଣଙ୍କୁ ଦାଦା ବୋଲି ଡାକିବି । ଆପଣ ମୋତେ ରଘୁନାଥ ବୋଲି ଡାକନ୍ତୁ; ମୁଁ ସେଥିରେ ଭାରି ଖୁସି ହେବି ।"

ନରେଶ ବାବୁ ହସି ହସି କହିଲେ, "ଆଚ୍ଛା, ତାହାହିଁ ହେବ । ସୁଶୀଳ, ଏଥର ତୁମେ ୟାଙ୍କୁ 'ରଘୁଦା' ବୋଲି ଡାକିବ । ଆଉ ଦେଖ ରଘୁନାଥ, କାଲି ଆମେ ପୁରୀ ଯିବାକୁ ଭାବିଚୁଁ; ତମର ମତ କ'ଣ ? ପୁରୀ କେବେ ଦେଖିଚ ? ରଘୁ କହିଲା, "ମୁଁ ପୁରୀ ଦେଖି ନାହିଁ ।" ନରେଶ ବାବୁ ଅତି ବିସ୍ମିତ ହୋଇ କହିଲେ, 'କ'ଣ ! ଓଡ଼ିଶାର ଲୋକ ହୋଇ ତମେ ପୁରୀ ଦେଖିନାହଁ ? ଆଉ ଆମେ ଦୂର ଦେଶରୁ ଟଙ୍କା ଖରଚ କରି ଆସି ତମ ଦେଶ ଦେଖି ଯାଉଚୁଁ । ଏଇଠି ତୁମେ ଦେଖ ଓଡ଼ିଶାବାସୀଙ୍କ ଅଯୋଗ୍ୟପଣିଆ ! ଆପଣା ଦେଶର ମାଟିକୁ, ଆପଣା ଦେଶର ଦ୍ରବ୍ୟକୁ ଯେ ଭଲରୂପେ ଚିହ୍ନି ନପାରିଲା, ସେ କି ସ୍ୱଦେଶମାତାର ଯୋଗ୍ୟପୁତ୍ର ? ତୁମେ ଦେଖୁଚ, ମୁଁ କାହିଁ ବିଲାତ, କାହିଁ ଆମେରିକା ଦେଖି ଆସିଚି; ଭାରତବର୍ଷ ମଧ କମ୍ ବୁଲି ନାହିଁ; ଆଗ୍ରାର ତାଜମହଲ, ନର୍ମଦାର ପ୍ରପାତ, ବଦ୍ରିନାରାୟଣ ତୀର୍ଥ, ଅମୃତସରର ଶିଖମାନଙ୍କ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ମନ୍ଦିରଠୁଁ ଆରମ୍ଭ କରି ତମାମ୍ ରାଜପୁତନା ଓ ବମ୍ବେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାଇଚି । ମୁଁ ଓଡ଼ିଶା ଦେଖିନାହିଁ ବୋଲି ଏହା ଦେଖିବାକୁ ଆସିଚି; ଆଉ ତମ ଗୋଡ଼ତଳର ଜିନିଷମାନ ତମେ ଦେଖି ନାହଁ ? ରଥବେଳକୁ ବି ଥରେ ପୁରୀ ଆସି ନାହଁ ?"

ରଘୁନାଥ ଲଜ୍ଜିତ ହୋଇ କହିଲା, "ପିଲାବେଳେ ଯଦି ଆସିଥିବି; କିନ୍ତୁ ମୋ ମନରେ ତ ପଡୁନାହିଁ ! ହଉ, ଆପଣଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହରୁ ଏଥର ଦେଖିବି ।"

ତା'ପରଦିନ ସେମାନେ ପୁରୀରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ନରେଶ ବାବୁ ରଘୁନାଥକୁ କହିଲେ, "ପୁରୀ ଅଜବ ସହର ବାବା ! ୟା କଥା ମୁଁ ଅନେକ ପଢ଼ିଚି – ବିଦେଶୀଙ୍କ ପାଇଁ ଏ ବଡ଼ ଭୟାନକ ସ୍ଥାନ । ବିଶେଷତଃ ଏଠିକାର ଯେଉଁ ରକ୍ତଶୋଷଣକାରୀ ପଣ୍ଡାମାନେ ! ପଣ୍ଡା ନୁହନ୍ତି ଯେ, ଦଳେ ଜୋକ ତ ! ତମଠୁଁ ପଇସା ଛାଣି ଛାଣି ତମକୁ କାଙ୍ଗାଳ କରିଦେବେ । ମୁଁ ବି ତା'ର ଉପାୟ ଭାବି ରଖିଚି । ଏଠି ପୋଲିସବେଶରେ ରହିବା ସବୁଠୁଁ ଭଲ । 'ଲାଲ ପଗଡ଼ିକି କିଏ ନ ଡ଼ରେ ।" ଏହା କହି ସେ ହୋ ହୋ ହୋଇ ହସି କହିଲେ, "ମୋର ଗୋଟିଏ କାକା ପୋଲିସ ସର୍ଜେଣ୍ଟ, ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଅନେକ ପ୍ରକାର ପୋଲିସ ପୋଷାକ; ମୁଁ ଖଣ୍ଡେ ଦି'ଖଣ୍ଡ ସାଙ୍ଗରେ ଆଣିଚି ।" ଅଳ୍ପକ୍ଷଣ ମଧରେ ସେ ପୋଲିସ୍ ଇନ୍‌ସପେକ୍ଟର ବେଶ ସାଜି ରଘୁନାଥକୁ 'କନ୍‌ଷ୍ଟେବଲ୍' ଓ ସୁଶୀଲକୁ 'ବୟସ୍କାଉଟ୍' (ବାଳଚର) ବେଶରେ ସଜାଇଦେଲେ । ବେଶଭୂଷା ବଦଳିବାରେ ତାଙ୍କର ଦକ୍ଷତା ଦେଖି ରଘୁନାଥ ଚମତ୍କୃତ ହେଲା । ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧରେ ସେମାନେ ପୋଲିସ ପାଲଟି ଗଲେ । ନରେଶ ବାବୁ ରଘୁନାଥକୁ ପୋଲିସ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଦୁଇ ଚାରି କଥା ଶିଖାଇ କହିଲେ, ମୁଁ ବାଟରେ ଗଲାବେଳେ ମୋତେ ମୁନ୍‌ସି ସାହେବ ବୋଲି କହିବ ଏବଂ ପୁଲିସଙ୍କ ପରି ସଲାମ ଦେବ । ଭୁଲ୍‌ରେ ଯେପରି ନମସ୍କାର ନ କର ।"

ଏହାକହି ତିନିଜଣ ବୁଲି ବାହାରିଲେ । ସେଦିନ ବୁଲି ବୁଲି ଶ୍ରାନ୍ତ ହୋଇଥିବାରୁ ରଘୁନାଥ ବସାକୁ ଆସି ଅଚେତ ଭାବରେ ଶୋଇପଡ଼ିଲା; ସକାଳୁ ଉଠି ଦେଖିଲା, ଯେଉଁ ବସାରେ ସେ ରାତିରେ ଶୋଇଥିଲା, ସେ ବସାରେ ନାହିଁ । ମନେ କଲା ଚକ୍ଷୁର ଭ୍ରମ; ଉଠି ଏଣେ ତେଣେ ବୁଲି ଦେଖିଲା, ପ୍ରକୃତରେ ଏହା ଅନ୍ୟ ବସା ।

ନରେଶ ବାବୁ ବସି ଖବରକାଗଜ ପଢୁଥିଲେ; ରଘୁନାଥକୁ ଅନାଇ ହସି ହସି କହିଲେ, "କାଲି ଖୁବ୍ ଶୋଇଲ ଭାଇ ! ରାତି ଦଶଟାବେଳକୁ ହଠାତ୍ ଘରବାଲା ଆସି ଘର ଖାଲି କରିବାକୁ କହିଲା । ତା'ର କିଏ କୁଣିଆ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ଏ ମଧ୍ୟ ତାରି ବସା । ମୁଁ ତୁମକୁ ନ ଉଠାଇ କାନ୍ଧରେ ପକାଇ ନେଇ ଆସିଲି । ଏଥିରୁ ବୁଝିବ ମୁଁ କିପରି ପହିଲ୍‌ମାନ । ତୁମେ ଗାଡ଼ିରେ ପୁଣି ଶୋଇପଡ଼ିଲ । ମୁଁ ଓ ସୁଶୀଳ ତୁମକୁ ଏଠି ଶୁଆଇଲୁଁ ।"

ରଘୁନାଥ ଅବାକ୍ ହୋଇଗଲା । ତାର ତ ନିଦ ଗାଢ଼ ନୁହେଁ – ସାମାନ୍ୟ ଶବ୍ଦରେ ତା' ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଯାଏ । ବୋଧହୁଏ, ଏ କେତେଦିନର ଚିନ୍ତାରେ ତାହାର ଏପରି ଶାରୀରିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଛି । ତା'ମୁଣ୍ଡ ବଡ଼ ଝିମିଝିମି ହେଉଥିଲା । ସେ ଦାନ୍ତ ଘଷି କିଛି ଜଳଖିଆ କଲା, ପୁଣି ବାନ୍ତି ଦେଖାଇବାରୁ ବିଛଣାରେ ଆସି ଶୋଇଲା । ନରେଶ ବାବୁ ସସ୍ନେହରେ ପଚାରିଲେ, "ଦେହ କ'ଣ ହଉଛି କି ?" ରଘୁ କହିଲା, "ମୁଣ୍ଡ ଘୂରେଇ ବାନ୍ତି ବାନ୍ତି ଲାଗୁଛି ।" ନରେଶ ବାବୁ କହିଲେ, "ପୁରୀ ବିଷମ ସ୍ଥାନ – ଏଠି ନିତି କଲେରା । ଆଚ୍ଛା, ମୋ ନିକଟରେ ଔଷଧ ଅଛି, ପାନେ ଖାଇ ଚୁପ୍ ହୋଇ ଶୋଇପଡ଼, ଆଜି ମୁଁ ଏକା ବୁଲିଯିବି ।"

ରଘୁ ଔଷଧ ଖାଇ ଶୋଇ ପଡ଼ିଲା । ଧୀରେ ଧୀରେ ଗାଢ଼ ନିଦ୍ରା ହୋଇଗଲା । ଯେତେବେଳେ ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଲା, ସେତେବେଳେ ରାତି ଆସି ହେଲାଣି । ନରେଶ ବାବୁ, ସୁଶୀଳ ବୁଲିଆସି ଲୁଗା ପାଲଟିଲେ । ସେ ଉଠି ଦାଣ୍ଡକୁ ଗଲା; ନରେଶ ବାବୁଙ୍କୁ କହିଲା, "ଆପଣ ଯେ ଔଷଧ ଦେଲେ, ସେଥିରେ ମୋର ବଡ଼ ଉପକାର ହେଲା । ପାନକରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭଲ ହୋଇଗଲି । ନରେଶ ବାବୁ ହସି ହସି କହିଲେ, "ଆଉ କ'ଣ ମିଛରେ ଡାକ୍ତରର ପୁଅ ମୁଁ । ଡାକ୍ତରୀ ନ ପଢ଼ି କେତେ ଡାକ୍ତରଙ୍କ କାନ କାଟିବି । ସବୁ ବିଦ୍ୟା ମୋତେ କିଛି କିଛି ଜଣା । ଆଜିକାଲି ଚୌପାଠିଆ ନ ହେଲେ ଭଦ୍ରଲୋକ ବୋଲାଇବା ଅସମ୍ଭବ ।"

ସେମାନେ ବେଶ୍ ପରିବର୍ତ୍ତନ ପରେ ପୁଣି ବାହାରିଲେ । ନରେଶ ବାବୁ ରଘୁନାଥକୁ ସଙ୍ଗରେ ଘେନି ଗୋଟିଏ ଦରଜି ଦୋକାନରେ ତା'ପାଇଁ ତିନିଯୋଡ଼ା ପୋଷାକର ମାପ ଦେଲେ । ରଘୁ ମନା କରୁଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ପକେଟରୁ ଝଣ ଝଣ କରି ଟଙ୍କା ବାହାର କରି ତା'ପାଇଁ ଆଧୁନିକ ଜଣେ ଭଦ୍ରଲୋକ-ଉପଯୋଗୀ ସମୁଦାୟ ଦ୍ରବ୍ୟ କିଣି ପକାଇଲେ ।

ଘରେ ଜିନିସାଦି ଥୋଇ ଯେତେବେଳେ ସେମାନେ ସମୁଦ୍ରକୂଳରେ ଜହ୍ନ ଆଲୁଅରେ ବୁଲୁଥିଲେ, ନରେଶ ବାବୁଙ୍କୁ ଚାହିଁ ରଘୁର ମନେ ହେଲା, ଏ ଜଣେ ମାନବବେଶୀ ଦେବତା ! ପରପାଇଁ ଏପରି କେହି କରିଥାଏ କି ?

ସେହିକ୍ଷଣି ତାହାର ମନେ ପଡ଼ିଲା – ଚୌଧୁରୀ ଦିନେ ତାକୁ କହିଥିଲା, "ସେ ଅର୍କ୍ଷିତ" । ତା'କକେଇ ମଧ୍ୟ କହିଥିଲା, "ସେ ଅର୍କ୍ଷିତ ।" ବାସ୍ତବିକ ସେ ଅର୍କ୍ଷିତ । ତା'ର ଅଛି କଣ ? କିନ୍ତୁ

ପରକ୍ଷଣରେ ଭାବିଲା, ଯାହାପାଇଁ ଜଗତରେ ଏତେ ସ୍ନେହ, ଏତେ ମାୟା, ଏତେ ଲୋକ ଯାହାକୁ ଆଦର କରନ୍ତି, ସେ କ'ଣ ଅର୍କ୍ଷିତ ? ଅବା ଭଗବାନଙ୍କର ଅର୍କ୍ଷିତ ପିଲାପାଇଁ ସଭିଙ୍କ ଦ୍ୱାର ମେଲା !

ରଘୁ କୃତଜ୍ଞ ଅନ୍ତରରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରି ବସାକୁ ଫେରିଲା ।

ପୁରୀରେ ଦର୍ଶନୀୟ ଯାହା କିଛି ଦେଖିବାକୁ ପନ୍ଦର ଦିନ ବିତିଗଲା । ଯେଉଁଦିନ ସେମାନେ ବଡ଼ଦେଉଳରେ ଆଳତି ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ, ନୀଳାଚଳନାଥ କାଳିଆ ଠାକୁରଙ୍କୁ ଚାହିଁ ଚାହିଁ ନରେଶ ବାବୁଙ୍କ ଆଖି ଅଶ୍ରୁରେ ପୂରିଗଲା । ସେ ଭକ୍ତିଗଦ୍‌ଗଦ୍ ଚିତ୍ତରେ ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର କରି କରି ଫେରିଲେ । ତାଙ୍କର ଦେବ ଦ୍ୱିଜ ଉପରେ ଏପରି ଭକ୍ତି ଦେଖି ରଘୁନାଥ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲା । ଚିରକାଳ ତାର ଧାରଣା ଥିଲା, ଶିକ୍ଷିତଙ୍କର ଧର୍ମ ଭକ୍ତି ନାହିଁ; ପୁଣି ବିଶେଷତଃ ଯେ ବିଲାତ୍ ମାଟି ଛୁଇଁଚି, ସେ କ'ଣ ମୂର୍ଖ ଅଶିକ୍ଷିତଙ୍କ ପରି କାଠ-ପଥର-ମୂର୍ତ୍ତିଙ୍କି ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରିପାରେ ? ମାତ୍ର ନରେଶ ବାବୁଙ୍କ ବ୍ୟବହାରରେ ସେ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଗଲା । ନରେଶ ବାବୁ ସୁଶୀଳକୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କରି କହିଲେ, "ବାବା ସୁଶୀଳ, ଦେଖିଲ ତ, କି ଅସାଧାରଣ କାରୁକଳା, କି ଅସାଧାରଣ ବିଗ୍ରହ ! ଏଠି ଯେ ମନ ସ୍ୱତଃ ନଇଁପଡ଼େ, ଆଖିରୁ ସ୍ୱତଃ ଅଶ୍ରୁଧାର ବହିଯାଏ । ରଘୁନାଥ, ମୁଁ ତୁମକୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଉଚି ଯେ ତୁମେ ଏ ଜାତିର ସନ୍ତାନ । ତୁମେ ହଜାର ହୀନ ହୁଅ, ତୁମ ବାପା ଦାଦାଙ୍କ କୀର୍ତ୍ତିରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ସବୁ ଅଯୋଗ୍ୟତା ଢାଙ୍କି ପଡୁଚି ।"

ରଘୁ ସଙ୍କୁଚିତ ହୋଇ କହିଲା, "ନରେଶଦା, ଆପଣଙ୍କର ଭକ୍ତି ଦେଖି ମୁଁ ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ । ଲୋକେ କେମିତି ମିଛରେ କହନ୍ତି ଯେ, ବିଲାତଫେରନ୍ତାଙ୍କଠି ଧର୍ମ ନାହିଁ – ଅଖାଦ୍ୟ ଭୋଜନ କରନ୍ତି, ତାଙ୍କଠି ବାଛ ବିଚାର ନାହିଁ ।

ନରେଶ ବାବୁ ମୁରୁକି ହସି କହିଲେ, "ଯା ଶୁଣିଚ ତା'ମିଛ ନୁହେଁ, ତେବେ ସମସ୍ତେ ଏକ ଛାଞ୍ଚରେ ଗଢ଼ା ନୁହନ୍ତି । ହଁ, ମୋଠି ବାଛ ବିଚାର ନାହିଁ – ସମୟ ଅସମୟରେ ଅଖାଦ୍ୟ ମଧ ଅସୁବିଧାରେ ପଡ଼ି ଖାଇଚି; ତଥାପି ଅନ୍ତରର ଭକ୍ତି କୁଆଡ଼େ ଯିବ ? ଏ ଯେ ଆମର କୁଳଦେବତା; ଆମେ ହଜାର ପାଠ ପଢ଼ୁଁ, ବିଲାତ କିମ୍ବା ଆମେରିକା ଯାଉଁ, – ଆମେ ହିନ୍ଦୁ, ଆମର ଧର୍ମ ହିଁ ହେଲା ପ୍ରାଣ ।

ରଘୁନାଥ ନୀରବରେ ନରେଶ ବାବୁଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ରହିଲା ।

ଷୋଡ଼ଶ ଅଧ୍ୟାୟ

ନବ ଫାଲ୍‌ଗୁନର ମଧୁର ବାସନ୍ତୀ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ସୁମଧୁର ଦକ୍ଷିଣା ପବନ ବିସ୍ତୃତ କୁସୁମୋଦ୍ୟାନରୁ ଶତ କୁସୁମଗନ୍ଧ-ନନ୍ଦିତ ହୋଇ ବହିଆସୁଥିଲା । ତାହାର ମଧୁର ସ୍ପର୍ଶରେ ପ୍ରେମିକ ଦିବାକରର ସୁଖସ୍ୱପ୍ନବିହ୍ୱଳ ହୃଦୟ ନାଚି ଉଠୁଥିଲା, ମିଳନର ସେହି ପ୍ରଥମ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଲାଗି । ଏ ଦିନଟି ଲାଗି ସେ କିପରି ଲୁକ୍କାୟିତ ହୋଇ କି ରଙ୍ଗିଆ, କି ଭାବବିନୋଦିଆ ପତ୍ରାବଳୀ ଲେଖିନଥିଲା ! ଆଜି ସେ ପାଖରେ ।

ଉଇଁ ଆସୁଥିବା ବାସନ୍ତୀ ଜହ୍ନକୁ ଚାହିଁ ବିସ୍ତୃତ ପିଣ୍ଡାରେ ସେ ସୁଖାସନରେ ବସି, ଅର୍ଦ୍ଧ ନିମୀଳିତ ନେତ୍ରରେ ନିଜର ମନୋହର ଅଙ୍ଗୁଳିଦାମରେ ସୁସ୍ୱରମୟୀ ଫ୍ଲୁଟ୍-ହାରମୋନିୟମ୍‌ର ପର୍ଦ୍ଦା ଟିପି ସୁଲଳିତ କଣ୍ଠରେ ଦିବାକର ଗୀତଗାୟନନିରତ !

ଦିନେ ସତେ ତୋତେ ଦେଖିବି ଲୋ ସହି,
ମୋ ପ୍ରାଣ-କୁସୁମ-କଞ୍ଜେ ?
ଆଶା-ପଥ-ଚାହିଁବସିଛି ଆକୁଳେ ନିରତେ ସକାଳେ ସଞ୍ଜେ;
ଧ୍ୟାନ ମୋର ପଦ-କୁଞ୍ଜେ ।
କେବେ ତୁ ଆସିବୁ ମୋ ଚିତ୍ତ ତୋଷିବୁ
ପ୍ରେମ-ପାରିଜାତ-ପୁଞ୍ଜେ;
ସହି ଲୋ, କେତେ ଥିବି ତୋ ବିରହ ସହି ଲୋ ।

ଗୀତର ତାଳେ ତାଳେ ହୃଦୟରେ ଭାବର ଲହରୀ ଖେଳି ଯାଉଥିଲା । ପ୍ରକୃତରେ ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସେ ଜଣଙ୍କର ଆଗମନ ବାଟ ଚାହିଁଥିଲେ । ସେ କେତେ ଦିନ, କେତେ ରାତି ବିବାହର ପ୍ରାୟ ଆଠ ନଅ ମାସ ହେଲା । କୁଳାଚାର ଅନୁସାରେ ଯୁବତୀ ସୀତାକୁ ମଧ ବାଳିକାଚାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ଦିବାକର ସବୁ ଜାଣନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସେ ସୀତାପ୍ରେମରେ ଭୋଳ, ତା'ର ମିଳନ ଲାଗି ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ତୃଷାରେ ପୂରିଥିଲା । ଏ କ'ଣ କେବଳ ରୂପତୃଷା ? ରୂପତୃଷା କ'ଣ ଚନ୍ଦ୍ରାବଳୀଠାରେ ପୂରି ନଥିଲା ? ଅମୀୟା ଅଙ୍ଗୁରବାଳାଠୁଁ କ'ଣ ସୀତା ଅଧିକ ସୁନ୍ଦରୀ ? ଦିବାକର ସୀତାକୁ ଥରେ ମାତ୍ର ଦେଖିଥିଲେ, ତାହା ସେହି ବିବାହ ଦିନ । ପ୍ରକୃତରେ ସୀତା ସୁନ୍ଦରୀ; କିନ୍ତୁ ଦିବାକରର କେବଳ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଲାଗି ବିବାହ ନୁହେଁ - କେବଳ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଲାଗି ସେ ଟଙ୍କା ବିଞ୍ଚିଦେଇ ଏ ବିବାହ କରିନାହାନ୍ତି । ଏଥିରେ ତାଙ୍କର ଚିରଦିନର ଆଶା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ପରା ! କଳ୍ପନା-ନୟନରେ ସେ ଦେଖୁଛନ୍ତି, - ତାଙ୍କର ନବଶିକ୍ଷିତା ପତ୍ନୀ ମିସେସ୍ ମିଶ୍ର ସୁଦୃଶ୍ୟ ବ୍ରାହ୍ମିକା ପୋଷାକ ପିନ୍ଧି ତାଙ୍କ କଡିରେ ଠିଆ । ସେ ତାହାର ବାହୁରେ ବାହୁ ଛନ୍ଦି ଆଣି ମୋଟରରେ ବସାଉଛନ୍ତି; ସୁନ୍ଦରୀ ଲଜ୍ଜାସଙ୍କୁଚିତା ହୋଇ ରୁମାଲ ମୁହଁରେ ଦେଇ ତାଙ୍କରି ନିକଟରେ ବସି ପଡ଼ୁଛନ୍ତି; କେତେବେଳେ ଅବା କୃତ୍ରିମ ଶିଷ୍ଟାଚାରର ଅଭିନୟ କରି ମଧେ ମଧେ କ୍ଷମା ଚାହୁଁଛନ୍ତି । ଏପରି ନ ହେଲେ କି ପତ୍ନୀ ! ପତ୍ନୀ ଯେ, ସେ ସହଧର୍ମିଣୀ ହେବ; କେବଳ ଓଢ଼ଣା ଭିତରୁ ଚାହିଁଲେ ତାହାର ପତ୍ନୀର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଶେଷ ହୁଏ ନାହିଁ - କେବଳ ଅଳତା ସିନ୍ଦୂର ଲଗାଇ ପାନବୋଳରେ ଓଠ ପଚାଇ, ହାତେ ଓଢ଼ଣା ଟାଣି ବସିଲେ ତାହାର ସ୍ୱାମୀ ପ୍ରତି କୃତ୍ୟ ଶେଷ ହୁଏ ନାହିଁ । ଦିବାକର ମୁହଁଟା ଫେଶନକୁ ବଡ଼ ଘୃଣା କରନ୍ତି । ଯେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀ ବାଜା ବଜାଇ ପାରେ ନାହିଁ, ଗୀତ ଗାଇ ପାରେ ନାହିଁ, ମାନ ଅଭିମାନର ଔପନ୍ୟାସିକ ଅଭିନୟ କରି ପାରେ ନାହିଁ, ସେ କି ସ୍ତ୍ରୀ ! ସେଥିପାଇଁ ଚନ୍ଦ୍ରାବଳୀ, ଶଙ୍କରୀ ତାଙ୍କର ମନଃପୂତ ହୋଇନଥିଲେ - ସେଥିପାଇଁ ବେଶ୍ୟା ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଅଙ୍ଗୁରବାଳାର ପଣନ୍ତଧରା; କିନ୍ତୁ ସେ ଦ୍ରଷ୍ଟା ଅଙ୍ଗୁରବାଳାର କେଡ଼େ ଗର୍ବ, ସହସ୍ର ଅନୁନୟ ବିନୟରେ ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କର କଥା ମାନିଲା ନାହିଁ । ଏଥର ତା'ର ଗର୍ବ ଚୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ,

– ସେ ସୀତାକୁ ନେଇ ତାକୁ ଦେଖାଇବେ; ତାଙ୍କ ବାମ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ସୀତା ସୁନ୍ଦରୀକୁ ଦେଖି ଅଙ୍କୁରବାଳା ହିଂସାରେ ଜଳି ମରିବ, ଆପେ ଆପେ ଗୋଡ଼ ଧରି ଶରଣ ପଶିବ; କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳେ ସେ ଆଉ ତାକୁ ଫେରି ଚାହିଁବେ ନାହିଁ ।

ଭାବାବେଶରେ ଦିବାକରଙ୍କର ଆଙ୍ଗୁଳିଟିପ ହାରମୋନିୟମ ପରଦାରୁ ଛାଡ଼ି ଛାଡ଼ି ଯାଉଥିଲା । ସେ ହାରମୋନିୟମ୍ ଚାବି ବନ୍ଦ କରି ବେହେରାକୁ ଡକାଇ ପଠାଇଲେ । ଅନ୍ତଃପୁରକୁ ଖବର ଗଲା – ନୂଆ ସାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କୁ ବାବୁ ଡକାଇ ପଠାଇଛନ୍ତି । ବାବୁଙ୍କର ହୁକୁମ ଅନ୍ୟଥା ହେବାର ନୁହେଁ । ଲାଜ ଭୟରେ ଥରି ଥରି ସଂକୁଚିତ ଲାଜକୁଳୀ ଲତା ପରି ସର୍ବାଙ୍ଗ ବସନାବୃତା ହୋଇ ସୀତା ଯାଇ ସ୍ୱାମୀପାର୍ଶ୍ୱରେ ଠିଆ ହେଲା । ତାହାର ମୁଣ୍ଡରେ ହାତେ ଓଢ଼ଣା । ଦିବାକର ଭାବିଲେ, ଏହା କେବଳ ସୀତା ପକ୍ଷରେ କୁଳାଚାରର ଅଭିନୟ । ସେଠାରେ କେହି ନଥିଲେ । ଦିବାକର ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ କଣ୍ଠରେ ଇଂରାଜିରେ କହି ପକାଇଲେ, ''ଏ ଫେଶନ୍ ଆଉ କାହିଁକି, ପ୍ରିୟତମ ? ଏ ସବୁ ତ୍ୟାଗ କର, ମୁଁ ତ ତୁମର କିଣା କିଙ୍କର ।'' କିନ୍ତୁ, ସୀତା ଇଂରାଜିର ଏକବର୍ଣ୍ଣ ସୁଦ୍ଧା ବୁଝିଲା ନାହିଁ; କାନ୍ଥବାଡ଼କୁ ଆଉଜି ଠିଆ ହେଲା । ଦିବାକରଙ୍କର ଅସହ୍ୟ ହେଲା । ସେ ତାହାକୁ କୋଳକୁ ଟାଣି ନେଲେ । ବାତାହତ କଦଳୀ ବୃକ୍ଷପରି ସୀତା ସେଇଠାରେ ପଡ଼ି ମୂର୍ଚ୍ଛିତା ହୋଇଗଲା । ସେ ଆଉ କେତେ ସହନ୍ତା – ନଅ ମାସ କାଳ ଯେ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ମରିଛି, ତିଳେ ତିଳେ କରି ଯେ ନିଜ ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ ଦେଇଛି, ସେ କେତେ ସହନ୍ତା !

ହଠାତ୍ ସୀତାକୁ ମୂର୍ଚ୍ଛିତା ଦେଖି ଦିବାକର ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ଦାସୀମାନେ ଆସି ନବବଧୂକୁ ଶଯ୍ୟାରେ ଶୁଆଇ ପଙ୍ଖାରେ ବିଞ୍ଚିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ବହୁକ୍ଷଣ ପରେ ସୀତାର ଚେତନା ହେଲା, ଶାଶୁ ଅନେକ ବଳାଇଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ରାତିରେ ଆଉ ସେ କିଛି ଖାଇଲା ନାହିଁ । ନାନା କଥା ଭାବୁଁ ଭାବୁଁ ତାହାକୁ ନିଦ୍ରା ଆକର୍ଷଣ କଲା । ନିଦ୍ରାରେ ସେ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଲା – ତାହାର ପାର୍ଶ୍ୱରେ ରଘୁନାଥ । ଯେତେବେଳେ ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଲା, ସେ ସ୍ୱପ୍ନକୁ ସତ୍ୟ ମନେ କରି ଏଣେ ତେଣେ ଚାହିଁଲା, କିନ୍ତୁ ତାହାର ଭ୍ରମ ଦୂର ହେଲା ଦିବାକରଙ୍କୁ ଦେଖି । ଦିବାକର ସେତେବେଳେ ଉଠି ବାରନ୍ଦାରେ ବୁଲୁଥିଲେ । ସୀତାକୁ ଜାଗ୍ରତା ଦେଖି ସେ ତା'ନିକଟକୁ ଆସି ଅଭିମାନର ଅଭିନୟ କରି କେତେ କଥା କହିଲେ; କିନ୍ତୁ ସୀତାଠୁଁ ଗୋଟିଏ ସୁଦ୍ଧା ଉତ୍ତର ପାଇଲେ ନାହିଁ । ଦିବାକର ଭାବିଲେ, କ'ଣ ଲଜ୍ଜାର ଅଭିନୟ ? ବିବାହ ପୂର୍ବରୁ ଯେ ଏତେ ଚିଠି ଲେଖୁଥିଲା, ସେ ଆଜି ଲଜ୍ଜାର ବାହାନା କରି ମୂର୍ଚ୍ଛା ଯାଉଛି ? ତାଙ୍କୁ ବଡ଼ ହସ ମାଡ଼ିଲା । ସେ ଆସି ସୀତାକୁ କୋଳକୁ ନେଇ କୋମଳ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, ''ଚିଠିରେ ଏତେ କଥା ଲେଖିଥିଲ; ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ସବୁ ବଦଳିଗଲା ! ଭୟ କର ନାହିଁ, ଆମ ଘରେ ଦେଶୀ ଆଚାର ବ୍ୟବହାର କିଛି ନାହିଁ । ସବୁ ତୁମରି ଘର ପରି, ମୋର ଭଉଣୀ ଖୁବ୍ ଶିକ୍ଷିତା – ଆଧୁନିକ ରୁଚିପ୍ରିୟା, ତୁମେ ଆଦୌ ଭୟ କର ନାହିଁ, ମା' ମଧ କିଛି କହିବେ ନାହିଁ ।''

ସୀତା କିଛି ଉତ୍ତର ନ ଦେଲାରୁ ପୁଣି କହିଲେ, ''ଆମ ପିତା ଥାଉଁ ଥାଉଁ ସବୁ ବଦଳି ଯାଇଛି ।'' ବଡ଼ ପାଟିରେ ହସି ହସି କହିଲେ, ''ନାଁକୁ ଆମେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବୋଲାଉଁ ସିନା, କଲିକତା ଗଲେ ଫାଷ୍ଟକ୍ଲାସ୍ ହୋଟେଲରେ ଖାନା ଖାଉଁ ।''

ସୀତା ତଥାପି ଜବାବ ଦେଲା ନାହିଁ । ପୁଣି ଆଶ୍ୱାସ ଦେଇ ଦିବାକର କହିଲେ, "ଲଜ୍ଜା ତ୍ୟାଗ କର, ମୋ ସହିତ ଆସ ।" ଏହା କହି ତାହା ହାତ ଧରି ନିଜର ଖାସ ଘରମାନ ତାକୁ ଦେଖାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ଜଣେ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷିତା, ଆଧୁନିକା ମହିଳାର ଚଳିବା ଭଳି ସମୁଦାୟ ଆସବାବପତ୍ରରେ ଗୃହଗୁଡ଼ିକ ସୁସଜ୍ଜିତ । ପୁଣି କଲିକତାରୁ ଆଗତା ଗଭର୍ଣ୍ଣେସ୍ ମିସ୍ ଯୂଥିକା ମିତ୍ରଙ୍କର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ସୀତାର ସେ ଦିନର ଯାବତୀୟ ସାଜସଜ୍ଜା ବ୍ୟାପାରରେ ଆୟୋଜନ ହୋଇଥିଲା । ନୂତନ ସ୍ଥାନକୁ ଆସି ତାହାର ଏ ନୂତନ ଅନୁଭୂତି । ତା'ର ଜୀବନର ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ଭିତରେ ସେ କଦାପି କୌଣସି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଘରେ ଏ ଆଚାର ଦେଖି ନଥିଲା । କେବଳ ଭୟରେ ନୀରବ ଥାଇ ସେ ଯୂଥିକାର ନିର୍ଦ୍ଦେଶାନୁଯାୟୀ ସାଜ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧିଲା । ଏସବୁ ବିଷୟରେ ତାହାକୁ ଏକାନ୍ତ ଅଶିକ୍ଷିତା ଦେଖି ଯୂଥିକା ବାରମ୍ବାର ନାସିକା କୁଞ୍ଚନ କରି କହୁଥିଲା, "ହାୟ, ହାୟ ! ମେୟେଟା ନିତାନ୍ତ ଅଶିକ୍ଷିତା ।" ତାହାର କଥା ଶୁଣି ଫୁଲ୍ଲମଞ୍ଜରୀ ଅବାକ୍ ହୋଇ କହିଲେ, "ଦାଦା କହୁଥିଲେ ଏଣ୍ଟ୍ରାନ୍‌ସ ପାଶ୍ କରିଚି, ଅଶିକ୍ଷିତା !" ବଡ଼ ପାଟିରେ ହସି ହସି ଯୂଥିକା କହିଲା, "ଏଣ୍ଟ୍ରାନ୍‌ସରେ ଏ ଅକ୍ଷର ଯଦି ଜାନ୍‌ତ; କିନ୍ତୁ ଜାନେନା, ଓରା ତୋମାଦେର ଠକିୟେଚେ ।"

ସେହିଦିନ ସୀତାର ଅଶିକ୍ଷିତା ବିଷୟ ବାହାରି ପଡ଼ିଲା । ଦିବାକର ରାଗରେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ମୂର୍ତ୍ତି ଧାରଣ କଲେ । ଯୂଥିକା ଯେତେବେଳେ ବଙ୍କିମ ଗ୍ରୀବାରେ କମନୀୟ ନେତ୍ରନର୍ତ୍ତନଭଙ୍ଗୀରେ ତାଙ୍କୁ ହସି ହସି କହିଲା, "ହୟେଛେ, ହୟେଛେ ! ଆପନି ଠକେଛେନ୍", ସେତେବେଳେ କ୍ରୋଧରେ ଦିଗ୍‌ଦିଗଜ୍ଞାନଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ସେ କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦକୁ ଡକାଇ ପଠାଇଲେ । କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦ ପୂର୍ବରୁ ଜାଣନ୍ତି ଫଳ କଅଣ ହେବ; ସେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ଆସୁଥିଲେ । ଆଗ ଜମିଦାର ବାବୁଙ୍କ ଠାରୁ ବୋଝେ ଗାଳି ଖାଇ ପରେ ବିନୀତ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, "ମହାଶୟ, ମୁଁ ବି ବଡ଼ ଠକିଗଲି, ଏସବୁର ମୂଳ ସେହି ଶିକରା, ତା'ର ପନ୍ଦର ଷୋଳ ବର୍ଷର ଝିଅକୁ ଉଠେଇବା ପାଇଁ ଏ ଫନ୍ଦି କରୁଥିଲା । ମୁଁ ତ ମୂର୍ଖ ମଫସଲିଆ; ଆପଣ ଜମିଦାର ବାବୁ ହୋଇ, ଜ୍ଞାନୀ ହୋଇ ଠକି ଗଲେ; ମୁଁ କିବା ଛାର ! ଆପଣ ତ ନିଜେ କହୁଥିଲେ – 'ମା ସାନ୍ତାଣୀ ଭାରି ଶିକ୍ଷିତ । ତାଙ୍କର ସ୍ୱହସ୍ତଲିଖିତ ପତ୍ର ତ ତାହାର ପ୍ରମାଣ ।"

ଦିବାକରଙ୍କ କତିରେ ସେତେବେଳେ ଯୁକ୍ତି ତର୍କର ସମୟ ନଥିଲା । ନାନା କୁତ୍ସିତ ଗାଳିରେ କୁକୁରକୁ ତଡ଼ିଲା ପରି କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦକୁ ତଡ଼ିଦେଇ, ରାଗରେ ଦାଣ୍ଡଘରେ ବସି ସେ ଖଣ୍ଡେ 'ନଭେଲ' ପାଠରେ ମନୋନିବେଶ କଲେ; କିନ୍ତୁ ମନ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ଭାବିଲେ, ସବୁ ଗଲା – ସବୁ ଆଶା ଚୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ଦୁଇ ହଜାର ଟଙ୍କା ଦେଇ ଏଇ ଗଧଟିଏ କିଣିଲି । ଆଉ ବନ୍ଧୁ ମହଲରେ ମୁହଁ କ'ଣ ଦେଖାଇବି ? ପୁଣି ଭାବିଲେ କ'ଣ ଏବେ ତାଲିମ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ ? ମନରେ ଉଦୟ ହେଉଁ ହେଉଁ ଯୂଥିକାକୁ ଡକାଇ କହିଲେ । ଯୂଥିକା ଛ ମାସ ମଧ୍ୟରେ ସୀତାକୁ ଉପଯୁକ୍ତା କରିବାର ଆଶା ଦେଇ ନୂତନ ଛାତ୍ରୀର ଭାର ଗ୍ରହଣ କଲେ ।

ଯୂଥିକା ଜଣେ ବଙ୍ଗୀୟାନାରୀ । ସେ ବେଶ୍ ଶିକ୍ଷିତା, ଚତୁରା, ମଧ୍ୟବୟସୀ; କଲିକତାରେ ବାବୁ ଥିବାବେଳେ ତାଙ୍କ ସହିତ ପରିଚିତ ହୋଇଥିଲା । ପରିଚୟ ପ୍ରେମରେ ମଧ୍ୟ ପରିଣତ

ହୋଇଥିଲା । ଦେଖିବାକୁ ବିଶେଷ ସୁନ୍ଦରୀ ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ବେଶଭୂଷାରେ ଅଦ୍ୱିତୀୟା, ଗୀତବାଦ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ବିଶେଷ ପଟୁତା । ଦିବାକର ତାଙ୍କୁ ଆଣି ନିଜ ଆବାସ ମଧ୍ୟରେ ଶଙ୍କରୀଙ୍କ ପରିଚର୍ଯ୍ୟା ଲାଗି ରଖିଥିଲେ । ଶଙ୍କରୀଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷିତା କରିବା ଦୂରେ ଥାଉ ସେ ନିଜର ହାବଭାବ ଏବଂ ବେଶଭୂଷାଦି ମୋହରେ ଦିବାକରଙ୍କ ମନୋହରଣରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହିଲେ । ଶଙ୍କରୀ ମଧ୍ୟ ସର୍ବଦା ବେମାର ହେବାରୁ ପାଠ ଶାଠ ତାଙ୍କର ହେଲା ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଯୂଥିକାର ଓ ଫୁଲ୍ଲମଞ୍ଜରୀର ଅଭେଦ ପ୍ରଣୟ ହୋଇଗଲା ।

ଫୁଲ୍ଲମଞ୍ଜରୀର ବୟସ କୋଡ଼ିଏ – ରୂପରେ ସୁନ୍ଦରୀ, ବିଧବା ହେଲେ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ଆଚାର ବିଚାର ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ନଥିଲା । ଯଦ୍ୟପି ସେ ସ୍ୱଦେଶରେ ସଧବାର ଆଚରଣ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ତଥାପି ବେଶ୍ 'ସୌଖିନ୍' ଥିଲେ । ଭାଇଙ୍କ ସହିତ ଅଧିକାଂଶ ସମୟ କଟକ ଓ କଲିକତାରେ କଟାଉଥିଲେ । ବଙ୍ଗାଳୀ ଫେଶନ ଏବଂ ରୁଚି ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଅସାଧାରଣ ମୋହ । ଯାହା ଜାଣିନଥିଲେ, ଶିଖି ନଥିଲେ, ଯୂଥିକା ତାଙ୍କୁ ସେ ସବୁ ଶିଖାଇଲେଣି ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ସୀତାଙ୍କର ଭାର ତାଙ୍କ ଉପରେ ! ଫୁଲ୍ଲମଞ୍ଜରୀକୁ ସେ ଯେଡ଼େ ସହଜରେ ସବୁ ଶିଖାଇଥିଲେ, ସୀତା ମଧ୍ୟ ତଦ୍ରୂପ ଶିଖିପାରିବ । କିନ୍ତୁ ତାହା ହେଲା ନାହିଁ ଦେଖି ବାବୁଙ୍କ ଆଗରେ ସୀତା ନାମରେ ଖଚ ମିଛ ଲଗାଇ ସୀତା ଉପରୁ ବାବୁଙ୍କର ମନ ଭଙ୍ଗାଇବାର ଚେଷ୍ଟାରେ ଲାଗିଲେ । ପୋଡ଼ା ତିଅଣରେ ସୁଆଦ୍‌ପରି ବୈବାହିକ ଜୀବନର ପ୍ରଥମ ମିଳନର ବିଭ୍ରାଟରେ ଦିବାକରଙ୍କର ମନ ବୀତଶ୍ରଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା । ସୀତା ପଢୁଛି କି ନାହିଁ, ଓଡ଼ିଁର କିଛି ତତ୍ତ୍ୱ ନେଲେ ନାହିଁ । ସେ ଯେ ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରେମର ପ୍ରତ୍ୟାଶୀ ।

କିନ୍ତୁ ସୀତାକୁ ଦେଖି ସପତ୍ନୀ ଶଙ୍କରୀର ଆତ୍ମା ଘୋର ଯାତନାରେ କାତର ହୋଇଉଠିଲା । ଏଇ ସେ ସୀତା ସୁନ୍ଦରୀ, ଯାରି ରୂପର ସିଂହାସନରେ ଆଜିଠାରୁ ତାର ସ୍ୱାମୀର ଅଭିଷେକ । ନିଜ ଘର ଝରକା ଆର ପଟରେ ଠିଆ ହୋଇ ସୀତାକୁ ଚାହିଁ ଶଙ୍କରୀ ଆଖିରୁ ଝର ଝର ଲୁହ ବହିଯାଏ । ଅମୀୟା, ହଜାର ଅଙ୍କୁରବାଳା ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେମାନେ ତ ତା ଆଖି ଆଗରେ ନଥାନ୍ତି । ତା' ଛାତି ଉପରେ – ତା ରାଜ୍ୟରେ ରାଣୀ ହୋଇ ଆସିଛି ଆଉ ଜଣେ, ରୂପର ପସରା ମେଲି ଯୌବନର ଝଲମଲ ଦେଖାଇ – ତା' ସ୍ୱାମୀ ତାରି ପ୍ରେମରେ ମଜିବେ, ତାରି କୋଳରେ ଦିନ କଟାଇବେ, ଆଉ ସେ ଅଭାଗିନୀ ସର୍ବସ୍ୱଚ୍ୟୁତା, ଗଭୀର ଶ୍ୱାସରେ ତା ଛାତି ଫାଟିଯାଏ । ସୀତା କେବେ ଯଦି ତା ସହିତ କଥା କହେ, ସେ ହିଂସାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଟାଉଁ ଟାଉଁ ଜବାବ ଦିଏ । ଅଲକ୍ଷରେ ସୀତାର ଆଖିରୁ ଲୁହ ଝରି ପଡ଼େ । ଅକାରଣ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ପ୍ରାଣୀକୁ ଆଘାତ ଦେଇଛି ମନେ କରି ଘରେ କବାଟ କିଳି ଶଙ୍କରୀ ମଧ୍ୟ କେତେ କାନ୍ଦେ । ତା' କାନ୍ଦରେ ସହାନୁଭୂତି କରେ ଫୁଲ । ଯେଉଁ ଫୁଲ ଆଗେ ତା'ର ଶିରୀ ଦେଖିପାରୁ ନଥିଲା, ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ତା'ପାଇଁ ସହାନୁଭୂତିରେ ବୁଡ଼ିଯାଏ । ଫୁଲ ଯେ ପ୍ରେମର ବେଦନା କ'ଣ ଜାଣେ ।

କିନ୍ତୁ ଯାହା ଲାଗି ଏତେ ଈର୍ଷା, ଏତେ ରାଗ, ଏତେ ମାନ ଅଭିମାନର ସୁଆଙ୍ଗ, ସେ ତ କାହିଁକି କାହିଁରେ ମିଶିଲା ନାହିଁ । ସୀତା ସର୍ବଦା ବିଷାଦିତା–ସର୍ବଦା ନୀରବ । ଏହାହିଁ ହେଲା ସମସ୍ତଙ୍କ ନିକଟରେ ଅବୋଧ । ହଜାର ସୀତା ଅଶିକ୍ଷିତା ହେଉ, ସେ ତ ନାରୀ । ତାଠି କଣ

ନାରୀର ହୃଦୟ ନାହିଁ ? ସେ କାହିଁକି ତା ସ୍ୱାମୀଠାରୁ ଭୟ ସଂକୋଚରେ ଦୂରେଇ ରହିଛି ? କାହିଁକି ତାହାର ଆନନ୍ଦ ନାହିଁ ! ଷୋଡ଼ଶୀ ଯୁବତୀର ଏ ଭାବ ! ହୋଇପାରେ, ଅଶିକ୍ଷିତା, ପିତା-ମାତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଆସିଛି, ସେଇଥିପାଇଁ ଏ ଲଜ୍ଜା, ଏ ଦୁଃଖ । ଶାଶୁ ବୁଢ଼ୀ ତାହାହିଁ ଭାବି ତୃପ୍ତ ହେଲେ; କିନ୍ତୁ ଦିବାକର ତ ଟର୍ହିରେ ଆଦୌ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ ନାହିଁ । ସେ ଦୁଇ ଦୁଇଟା ବିବାହ କରିଛନ୍ତି । ଶଙ୍କରୀଠାରୁ ସୀତା ଅଧିକ ଅଶିକ୍ଷିତା ନୁହେଁ । ତଥାପି ତାହାର ଏ ବିଷଣ୍ଣ ଭାବ । ସ୍ୱାମୀ କଡିରେ ଥିବାବେଳେ ସେ ଯେପରି ଶୂଳିଆପଦାରେ ଥିଲା ପରି ମନେ କରେ । ଏହାର ଅର୍ଥ କଅଣ ?

ନବପରିଣୀତାର ମନ ଭୁଲାଇବା ପାଇଁ ଦିବାକର ଯଥେଷ୍ଟ ଆୟୋଜନ କଲେ । କେତେଦିନ ଯୂଥିକାଠାରୁ ସୀତାକୁ ଅବ୍ୟାହତି ଦେଇ ସର୍ବଦା ପାଖେ ପାଖେ ରଖିଲେ । ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ତାଙ୍କୁ କହିଥିଲା, "ନୂଆ ବୋହୂ ସର୍ବଦା ତୁନି ତୁନି କାନ୍ଦେ ।" ଦିବାକର ଭାବିଲେ, ବାପା ମା'ର କୋଳପୋଛା ଝିଅ । ମାକୁ ମନେ କରି କାନ୍ଦୁଛି । ସେଥିପାଇଁ ଦିନେ ସେ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ତାକୁ ନିଜ କଡିରେ ଆଦର କରି ବସାଇ ନାରୀ ମନୋହାରୀ ଅନେକ କଥା କହିଲେ, କିନ୍ତୁ ସୀତା ଲଜ୍ଜାରେ ମୁଣ୍ଡ ପୋତି ରହିଲା ।

ସେତେବେଳେ ପ୍ରାୟ ରାତି ଆଠଟା । ଅନ୍ତଃପୁରର ଭିତର ପିଣ୍ଡାରେ ବିସ୍ତୃତ ଆସ୍ତରଣ ଉପରେ ବାବୁ ବସି ଗୀତବାଦ୍ୟରେ ଲାଗିଥିଲେ, ସୀତାକୁ ଡକାଇ ଆଣି କଡିରେ ବସାଇଲେ । ହାରମୋନିୟମ୍ ଶିଖାଇବାର ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ । ସୀତା ପ୍ରଶାନ୍ତ କଣ୍ଠରେ କହିଲା, "ମୁଁ ଶିଖିବି ନାହିଁ ।" ସୀତା ଯେ ଏପରି ଗମ୍ଭୀର ଭାବରେ କଥା କହିପାରେ, ଏହା ଦେଖି ଦିବାକର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ । ପୁଣି ପଚାରିଲେ, "କାହିଁକି ଶିଖିବ ନାହିଁ ?" ସୀତା ପୂର୍ବବତ୍ କହିଲା, "ମୋର ଇଚ୍ଛା ନାହିଁ ।" ଦିବାକର ଈଷତ୍ ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ କହିଲେ, "ତୁମର ଇଚ୍ଛା ଗୋଟାଏ କ'ଣ ? ମୋର ଇଚ୍ଛା ତୁମକୁ ଶିଖିବାକୁ ହେବ ।" ସୀତା ପୁନର୍ବାର କହିଲା, "ମୁଁ ଶିଖିବି ନାହିଁ ।" ବିରକ୍ତ ହୋଇ ଦିବାକର ତୁନି ହେଲେ । ତାଙ୍କ ହୃଦୟ ଅଭିମାନରେ ପୂରିଗଲା । ସୀତା ଯେ ସର୍ବଦା ତାଙ୍କଠୁଁ ଦୂରେ ଦୂରେ ରହିବାକୁ ଚାହେଁ – ତାଙ୍କର କୌଣସି କଥା ମାନିବାକୁ ଚାହେଁ ନାହିଁ, ଏହି ଦୁଃଖରେ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇ କିଛିକ୍ଷଣ ଆକାଶକୁ ଅର୍ଥହୀନ ଭାବରେ ଚାହିଁ ପୁଣି କହିଲେ, "ସୀତା, ଆଜିକି ତୁମେ ପନ୍ଦର ଦିନ ହେଲା ଏଠାକୁ ଆସିଲ, ମୁଁ ଏତେ ସାଧ ସାଧନା କଲି, ତୁମେ ପଦେ ମିଠା କଥା କହିଲ ନାହିଁ । ମୁଁ ଯା ପାଇଁ କେଡ଼େ ଦୁଃଖିତ ଜାଣ ?" ସୀତା କିଛି ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ବୁଡ଼ି ଯାଉଥିବା ଜହ୍ନକୁ ଅନାଇ ରହିଲା । ତାହାର ଦୁଇ ଆଖିରୁ ପ୍ରବଳ ବେଗରେ ଅଶ୍ରୁ ଝରୁଥିଲା, ଅନ୍ଧକାର ଯୋଗୁଁ ଦିବାକର ତାହା ଦେଖି ନଥିଲେ । ହଠାତ୍ ତାହାର କୋହ ଶୁଣି ତାଙ୍କର ଚେତନା ହେଲା । "ଏ କ'ଣ, ତୁମେ କାନ୍ଦୁଚ କାହିଁକି ? କହ" – କୋଳକୁ ଟାଣି ଆଣି ପ୍ରଗାଢ଼ ଆଲିଙ୍ଗନରେ ତାହାକୁ ଆବଦ୍ଧ କଲେ । ସୀତା ତୁନି ନ ହୋଇ ଅଧିକ ବ୍ୟାକୁଳ ଭାବରେ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଦିବାକର ଭାବିଲେ କି, ପିଲାଲୋକ ! ମନେ କଲେ, କ୍ରମଶଃ ସେ ଭାବ ଭାଙ୍ଗିଯିବ । ହେଲେ, ମାସେ ଗଲା, ଦେଢ଼ମାସ ଗଲା, କିଛିରେ ହିଁ ସୀତାକୁ ସେ ଚିହ୍ନିପାରିଲେ ନାହିଁ ।

ଅଭାଗୀ ଯେ ଆଜିସୁଦ୍ଧା ରଘୁନାଥକୁ ଭୁଲି ପାରି ନାହିଁ ! ଆଜିକି ପ୍ରାୟ ଦଶ ମାସ ହେଲା ଯା'ଠୁଁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇଛି; ନବ ସ୍ୱାମୀର ପ୍ରେମରେ କାହିଁକି ସୀତା ତାହାକୁ ଭୁଲି ପାରିନାହିଁ ! ସୀତା ଭୁଲିଥାନ୍ତା – ମାନବହୃଦୟ ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ । ଜୀବନର ନଅ ବର୍ଷ ସଙ୍ଗୀ ହୋଇଥିଲା; ଆବାଲ୍ୟ ଯାହା ସହିତ ସେ କଟାଇଛି, ତାକୁ ବି ସେ ଭୁଲି ପାରିଥାନ୍ତା – ଯଦି ତାହାର ସ୍ୱାମୀ ତିଳେମାତ୍ର ସୁଚରିତ୍ର ହୋଇଥାନ୍ତେ । ସୀତା ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରେମାଭିନୟ ସତ୍ତ୍ୱେ ଉଆସର ଦାସୀ ଜେମାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଯୂଥିକା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କ ସହିତ ଯାହାର ପ୍ରେମାଳାପ, ବୋତଲ ବୋତଲ ମଦ ଓ ଅଭକ୍ଷ୍ୟ ଯେ ଉଦରସ୍ଥ କରେ, ଯାହାର ପରିବାରରେ ସୀତାର ରୁଚି ଅନୁଯାୟୀ ଗୋଟିଏ ସୁଦ୍ଧା ବ୍ୟକ୍ତି ନାହାନ୍ତି, ସେ ପରିବାର, ସେ ସ୍ୱାମୀ ପ୍ରତି ଯୁବତୀ ସୀତାର ଅନ୍ୟାର୍ପିତ ହୃଦୟ ବା କିପରି ଆକୃଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତା ?

ସୀତା ସର୍ବଦା ବିମର୍ଷା । ସେ ବିମର୍ଷଭାବ ଭଗ୍ନ କରିବାକୁ ଦିବାକରଙ୍କର ଅପରିମିତ ଚେଷ୍ଟା; ମାତ୍ର ସବୁ ଅବାଟରେ । ଦିନେ ରାତିରେ ଶଯ୍ୟାଶାୟିତ ଦିବାକର ମଧୁର କଣ୍ଠରେ ପତ୍ନୀକୁ କହିଲେ, ''ପ୍ରିୟତମ, ମୁଁ କେତେଦିନ, କେତେ ରାତି ବିରାହାକୁଳ ହୋଇ ଜାଗିଥିଲି, ଆଜି ଏ ମଧୁର ମିଳନରେ କ'ଣ ତୁମେ ସୁଖୀ ନୁହଁ ?'' କଥା କହୁଁ କହୁଁ ତାଙ୍କ ମୁଖରୁ ବିଲାତୀ ସୁରାର ତୀବ୍ର ମଧୁର ଗନ୍ଧ ବାହାରି ପଡ଼ିଲା । ସୀତା ସଙ୍କୁଚିତା ହୋଇ ଦୂରକୁ ଘୁଞ୍ଚିଗଲା । ଏ ଅଭିନୟ ଭିତରେ ତା ପ୍ରାଣ ମୋଟେ ମିଶୁ ନଥିଲା, ସେ ମୁଣ୍ଡ ପୋତି ଖଟ ବାଡ଼କୁ ଧରି ବସି ରହିଲା । ଦିବାକର ଶଯ୍ୟାରୁ ଉଠି ଆସି ତା ହାତ ଧରିଲେ । ସୀତା ବିଫଳ ପ୍ରୟାସରେ ହାତ ଛଡ଼ାଇ ନେବାର ଚେଷ୍ଟା କଲା, ପାରିଲା ନାହିଁ – ଖଟ ସନ୍ଧିକି ଦିବାକର ଯାକି ଯୁକି ହୋଇ ବସିଲା । କୃତ୍ରିମ ଅଭିମାନରେ ଦିବାକର ପୁଣି ଶୋଇ ପଡ଼ିଲେ, ଭାବିଲେ – ସୀତା ଆସି ଡାକିବ; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ କାନକୁ ଗଲା ଗୋଟିଏ ବ୍ୟଥିତ କ୍ରନ୍ଦନର ସ୍ୱର । ଏ କ'ଣ ପୁଣି କାନ୍ଦଣା ? ଦିବାକର ବିଚଳିତ ହୋଇ ଶଯ୍ୟାରୁ ଉଠି ଆସି ସୀତାକୁ ପାଖକୁ ଟାଣି ଆଣି କହିଲେ, ''ମୁଁ କଣ ତୁମକୁ କଷ୍ଟ ଦେଲି ?'' ସୀତା କଥା କହିପାରିଲା ନାହିଁ, କେବଳ କାନ୍ଦିଲା – ଅଜସ୍ର ଧାରରେ ତା ଆଖିରୁ କେବଳ ଅଶ୍ରୁ ବହିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଦିବାକର କିଛିରେ ହିଁ ତାକୁ ତୁନି କରିପାରିଲେ ନାହିଁ; ଅବଶେଷରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିରକ୍ତିରେ ଆସି ଶଯ୍ୟାରେ ପଡ଼ିଲେ । ତାଙ୍କ ଆଖି ସାମନାରୁ କିଏ ଗୋଟିଏ ପର୍ଦ୍ଦା କାଢ଼ିଦେଲା ପରା ! ସୀତାର ଏ ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ କାନ୍ଦଣା କଣ ପାଇଁ ? ପିତୃମାତୃ ବିଚ୍ଛେଦ ? ଦଶ ବାର ମାସ ହେଲା ବିବାହ ହେଲାଣି, ବୟସରେ କିଛି ସାନ ପିଲା ନୁହେଁ । ଷୋଡ଼ଶୀ ଯୁବତୀ କଣ ବାସର – ଶଯ୍ୟାଦିନ କାନ୍ଦି ମରେ ? ନବ ପିତୃଗୃହ ଯୁବତୀ ପକ୍ଷରେ ବେଶି ଲୋଭନୀୟ ? ଦିବାକର ଆଉ କିଛି ଜାଣନ୍ତୁ ନ ଜାଣନ୍ତୁ, ନାରୀଚରିତ୍ର ଭଲରୂପେ ବୁଝିଥିଲେ । ସୀତା ଶିକ୍ଷିତା, ସୁରୁଚିସମ୍ପନ୍ନା, ଆଧୁନିକା ନ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ନାରୀ ତ ! ତା'ର କ୍ରନ୍ଦନ କୃତ୍ରିମ ? ତାହାର ନିତ୍ୟ ମର୍ମ୍ମଫଟା ଅଶ୍ରୁଧାରରେ ନିଶ୍ଚୟ କିଛି ହେଲେ ରହସ୍ୟ ଅଛି । ମହା ଅଶାନ୍ତିରେ ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଉଠିଲା । ତଥାପି କାଳେ ନିଜର ଭୁଲ ହୋଇଥିବ ଭାବି, ଦିବାକର ସୀତାକୁ କଷ୍ଟ ଦେଲେ ନାହିଁ । ସେ ତ ଆଉ ହୃଦୟହୀନ ପଶୁ ନୁହନ୍ତି ।

ଦିନ ପରେ ଦିନ ଗଲା । ଦିବାକର କେତେ ଅପେକ୍ଷା କଲେ, କେତେ ଚେଷ୍ଟା କଲେ; ତଥାପି ସେ ସୀତାକୁ ଆପଣାର କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଆଶା, ଯେଉଁ ବିଶ୍ୱାସରେ ସେ ବିଭା

ହୋଇଥିଲେ, ସେ ସବୁ ତ ଯାଇଥିଲା; ତଥାପି ସୀତାର ଏ ଅଭିନବ ରହସ୍ୟାଭିନୟ ତାଙ୍କର ମହାପୀଡ଼ାର କାରଣ ହେଲା । ସୀତାର ହୃଦୟ ଯେ କୌଣସି ଗୁପ୍ତ ଦୁଃଖଯାତନାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ, ଏହା ତାଙ୍କୁ ବୁଝିବାକୁ ବିଳମ୍ବ ହେଲା ନାହିଁ । ସୀତା ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ପତ୍ନୀର ସମସ୍ତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଯେ ତାଙ୍କଠାରୁ ଶତ ଯୋଜନ ବ୍ୟବଧାନରେ, ଏହା ଚତୁର ଦିବାକର ବୁଝିଲେ । ଯେ ତାଙ୍କୁ ଭଲ ପାଏ ନାହିଁ, ନିଜର ବୋଲି ମନେ କରେ ନାହିଁ – ନିତାନ୍ତ ପର ବୋଲି ଭାବେ, ଯାହାକୁ ବିବାହ କରି ସୁଦ୍ଧା ଟିକିଏ ମାତ୍ର ସ୍ନେହର ଦାବି ତାଙ୍କର ହେଲା ନାହିଁ, ତା ସହିତ ଏକତ୍ର ବାସ ? ଦିବାକର ପ୍ରତି କ୍ରମେ ସୀତା ଅସହ୍ୟ ହୋଇ ଉଠିଲା, ସୀତାର ରୂପଜନିତ ମୋହ ବେଶି ଦିନ ରହିଲା ନାହିଁ – କ୍ରମେ ସୀତା ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଅବହେଳା ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା ।

ସେଦିନ ରାତ୍ରି ପ୍ରାୟ ଦଶଘଣ୍ଟା । ଦିବାକର ଶଯ୍ୟାଶାୟିତ, ପାର୍ଶ୍ୱରେ ସୀତା ଉପବିଷ୍ଟ । ଧୀର କଣ୍ଠରେ ସୀତା କହିଲା, "ତୁମର ଗୋଡ଼ ଘଷିଦେବି ?"

ଦିବାକର ଦୁଃଖିତ ହୋଇ କହିଲେ, "ସୀତା, ମୋ ପ୍ରତି ସର୍ବଦା ତୁମର ଏ ବ୍ୟବହାର, କାହିଁକି ? ମୁଁ କଣ ତୁମର ପର ?"

ସୀତା ହଁ କି ନାହିଁ କିଛି ଉତ୍ତର ଦେଲା ନାହିଁ । ଦିବାକର ବାରମ୍ବାର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନ କରି ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ – "ଦେଖ, ତୁମର ଏ ଜରଛଡ଼ା ବିମର୍ଷଭାବ ମୋତେ ଆଉ ଭଲ ଲାଗୁନାହିଁ । ତୁମର କଣ ହୋଇଚି, ମୋତେ ସ୍ପଷ୍ଟ କୁହ ? ଯଦି କିଛି ବେମାର ହୋଇଚି, ମୁଁ ଡାକ୍ତର ଆଣି ଚିକିତ୍ସା କରାଇବି; ନୋହିଲେ ତୁମକୁ କଟକ ନେଇଯିବି । ତୁମେ କଣ ତୁମ ବାପଘରକୁ ଯିବାକୁ ଚାହଁ ?" ସୀତା ଶେଷୋକ୍ତ କଥାରେ କ୍ଷୁଦ୍ର 'ହଁ' ଟିଏ ଭରିଲା । ଏଥିରେ ଦିବାକର ତ୍ୱରାନ୍ୱିତ ହୋଇ ତାକୁ ଗୋଡ଼ରେ ପେଲିଦେଇ, କହିଲେ, "ଯଦି ବାପଘର ଯୋଗୁଁ ଝୁରି ମରୁଚୁ ତେବେ ମୋତେ ବିଭା ହେଲୁ କାହିଁକି ?" ମିନିଟକ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ଏ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖି ସୀତା ଭୀତିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟରେ ଗୋଡ଼ କତିରୁ ଘୁଞ୍ଚିଗଲା । କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଦିବାକରଙ୍କ ନିଶା ଚଢ଼ି ଆସୁଥିଲା । ସେ ସୀତାକୁ ଆପଣା କତିରୁ ଘୁଞ୍ଚିଯିବାର ଦେଖି, ଉଠି ପଡ଼ି ତାକୁ ଗୋଇଠା ମାରି ତଳକୁ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଲେ । 'ବୋଉ ଲୋ' କହି ସୀତା ଦୁଇହାତ ଉଚ୍ଚ ଖଟରୁ ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା । ତା ମୁଣ୍ଡରେ ଖଟବାଡ଼ ବାଜିଲା । ଦିବାକର ତହିଁ ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ ନକରି ତାକୁ ନାନାପ୍ରକାର ଗାଳି ଦେଇ ଉଠି ପିଣ୍ଡାରେ ବୁଲିଲେ । ବସିବା ଘରେ ମଦ ବୋତଲ ଥୁଆ ହୋଇଥିଲା । ସେଥିରୁ ଗ୍ଲାସେ ଗ୍ଲାସେ ମଦ ଉଦରସ୍ଥ କରି ଆସି ସୀତା ସହିତ ଜବାବ୍ ସବାଲ କରି ତାର ଦୁଃଖର କାରଣ ବୁଝି ବସିଲେ; କିନ୍ତୁ ସେ ପଦେ କଥାରେ ଜବାବ ଦେଲେ ନାହିଁ । ସେଦିନ ସୀତାକୁ ଦାରୁଣ ପ୍ରହାର କରି ଶେଷକୁ ନିଶାରେ ଅଚେତନ ହୋଇ ସେ ପିଣ୍ଡାରେ ପଡ଼ିଗଲେ । ନିଜର କର୍ମ ବାହୁନି କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ସୀତା ଘରର ଗୋଟିଏ କୋଣରେ ପଡ଼ି ରହିଲା ।

ରାତ୍ରିର ଘଟନା ଶାଶୁନଣନ୍ଦ ସବୁ ଶୁଣିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ପୁଅକୁ ଦୋଷୀ ନ କରି କେବଳ ସୀତାକୁ ଦୋଷ ଦେଇ ଓରମାନ ମେଣ୍ଟେଇ ନେଲେ । ଗଭୀର ବିଷାଦରେ ସୀତା ଜୀବନ୍ମୃତ ଭାବରେ ପଡ଼ି ରହିଲା । ଦିବାକର ତାକୁ କଟକ ପଠାଇଦେଲେ ।

ସପ୍ତଦଶ ଅଧ୍ୟାୟ

ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ମାସ କାଳ ରଘୁନାଥ ନରେଶ ବାବୁ ଓ ସୁଶୀଳ କୁମାର ସହିତ ବୁଲିଲା । ଚିଲିକା ଦେଖି ଗଞ୍ଜାମ ଅଞ୍ଚଳରେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି, ମଞ୍ଜୁଷା; ବିଜୟନଗର ବୁଲି ବୁଲି ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ମାସ ପରେ ନରେଶ ବାବୁ କଲିକତା ଫେରିଲେ ।

ସଞ୍ଜ ଗାଡ଼ିରେ ଯେତେବେଳେ ରଘୁନାଥ ବସି ଜନ୍ମଭୂମିକୁ ବିଦାୟ ଦେଇ କଲିକତା ଅଭିମୁଖେ ବାହାରିଲା, ସେତେବେଳେ ତା'ମନ ଘନ ଭାବନାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଦୁଇମାସ କାଳ ସେ ଘର ଛାଡ଼ିଛି, ଅପରିଚିତ ବିଦେଶୀ ଲୋକ ସହିତ ବୁଲୁଛି; କିନ୍ତୁ ଦିନେ ହେଲେ ସେ କଷ୍ଟ କଣ ଜାଣି ନାହିଁ, ଅର୍ଥାଭାବ କଣ ବୁଝି ନାହିଁ – ପରମାନନ୍ଦରେ ଦେଶ ବିଦେଶ ବୁଲି ଦେଖୁଛି । ତାର ଏତେ ବଡ଼ ଦୁଃଖ ପରେ ଯେ ଅକସ୍ମାତ୍ ଏ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିବ, ତାହା ସେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ସୁଦ୍ଧା ଭାବି ନଥିଲା । ସୀତା ବିଭା ହୋଇଗଲା – ତା'ଜୀବନ ସୂତ୍ର ମଧ ଛିଡ଼ିଗଲା; କିନ୍ତୁ ଦୈବାତ୍ ଏ ନରେଶ ବାବୁ କାହୁଁ ଆସିଲେ ? ଆପଣା ବାପ ଭାଇ କଣ ୟାଙ୍କଠୁଁ ବଳି ଯତ୍ନ କରିବେ ? ନରେଶ ବାବୁଙ୍କ ପ୍ରତି ରଘୁନାଥର ହୃଦୟ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଭକ୍ତିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ସେ ସାନ ଭାଇ ପରି ତାଙ୍କର ଉପଦେଶ ଓ ଆଦେଶ ମାନି ଚଳୁଥିଲା । ନରେଶ ବାବୁଙ୍କର କି ଅସୀମ ଜ୍ଞାନ, କି ଅସାଧାରଣ ବିଦ୍ୟା, କି ଅପୂର୍ବ ବକ୍ତୃତାଶକ୍ତି, କି ମହାନ୍ ଦେଶପ୍ରେମ, ଉଦାରତା । ରଘୁନାଥ ଯେତେ ତାଙ୍କ କଥା ଭାବିଲା, ସେତେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହେଲା । ସେ ଜନ୍ମଭୂମି, ଆତ୍ମୀୟ ସ୍ୱଜନ ଛାଡ଼ିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାହାର ବିଶେଷ ଦୁଃଖ ନାହିଁ । କଥା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସେ ନରେଶ ବାବୁଙ୍କୁ ନିଜର ସମୁଦାୟ ଇତିହାସ କହିଛି, ସହାନୁଭୂତି ମଧ ଲାଭ କରିଛି, ସାନ୍ତ୍ୱନା ମଧ ପାଇଛି । ବିଦେଶୀ ବିଜାତି ଏତେ ଆପଣାର ହୋଇପାରନ୍ତି ? ରଘୁନାଥ ନୀରବରେ ସାନ୍ଧ୍ୟ ଗଗନକୁ ରେଲ୍ ଝରକା ବାଟେ ଅନାଇଁ ଏହାହିଁ ଭାବୁଥିଲା; ପୁଣି ଭାବୁଥିଲା ସୁଶୀଳ କଥା । ସୁଶୀଳ ଯେପରି ଧୀର, ସେହିପରି ଶାନ୍ତ ଓ ଲଜ୍ଜାଶୀଳ । କଥା ପଦେ ସେ ମୁହଁ ଉଠାଇ କହେ ନାହିଁ । କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ତାର ମଧୁର ସ୍ୱଭାବ; ଆଉ ଅପୂର୍ବ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ! ସେ ଅନେକ ପିଲା ଦେଖିଛି; କିନ୍ତୁ ସୁଶୀଳ ପରି କ୍ୱଚିତ୍ ଦେଖିଛି । ତାହାର ଆଖି ଯୋଡ଼ାକ ଦୀର୍ଘାୟତ କୃଷ୍ଣତାରକାବିଶିଷ୍ଟ କଳା କଇଁଫୁଲ ପରି ଢଳଢଳ । ସେ ଆଖିର ମଧୁର ଚାହାଣୀ ଏଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ଯେ, ଏକା ସୀତା ଆଖି ଛଡ଼ା ସେ ଅନ୍ୟତ୍ର ଏପରି ସୁନ୍ଦର ଆଖି ଦେଖି ନାହିଁ । ତଥାପି ସତ କହିବାକୁ ଗଲେ, ସୁଶୀଳର ଆଖି ସୀତାଠୁଁ ବି ସୁନ୍ଦର । ସୁଶୀଳ ଲମ୍ବା ପତଳା; କିନ୍ତୁ ଅବୟବର ଗଠନ ଏଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ଯେ, ଯେ ଚାହିଁବ ସେ ଘଡ଼ିଏ ଖଣ୍ଡେ ଦେଖିବ । ତାର ସେ ଯେଉଁ ହସ, ମୋତି ପରି ଦାନ୍ତ । ରଘୁନାଥ ଭାବିଲା, ଆହା ସୁଶୀଳ ଭଲା ଝିଅ ହୋଇଥାନ୍ତା । ଏତେ ରୂପ ବାଳକର ?

ହଠାତ୍ ତା ଭାବନାରେ ବାଧା ପଡ଼ିଲା । ଗାଡ଼ି ଗୋଟାଏ ଷ୍ଟେସନରେ ଛିଡ଼ା ହେଲା । ସେମାନେ ସେକେଣ୍ଡ କ୍ଲାସ କାମରାରେ ବସିଥିଲେ । ତାହାର ଦ୍ୱାର ଠେଲି ଗୋଟିଏ ଇଂରେଜ ଭଦ୍ରଲୋକ ଭିତରକୁ ପଶି ଆସିଲେ । ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ତାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ପିଲା ଦିଓଟି । ରଘୁନାଥ, ନରେଶ ବାବୁ ଓ ସୁଶୀଳ ସମସ୍ତେ ଇଂରାଜୀ ପରିଛଦ–ଭୂଷିତ । କ୍ରମେ ଭଦ୍ରଲୋକଟି ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଆଳାପ ପରିଚୟ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ନରେଶ ବାବୁ ଭଦ୍ରଲୋକଟିର କଥାରେ ଆପ୍ୟାୟିତ

ହୋଇ ତାଙ୍କ ସହିତ ଗଳ୍ପ କରୁଁ କରୁଁ ପ୍ରାୟ ରାତି ନଅଟା ବାଜିଲା । ଗାଡ଼ି କ୍ରମେ କଟକ ଷ୍ଟେସନ ଅଭିମୁଖରେ ଚାଲିଲା । ରଘୁନାଥର ଛାତି ଦାଉଁ ଦାଉଁ ହୋଇ ଉଠିଲା । ଏଇ କଟକ ! ଏଇ କଟକକୁ ସେ ଛାଡ଼ିଯାଉଛି ! ଏଇ କଟକରେ ତାହାର ପ୍ରାଣର ସୀତା ବର୍ତ୍ତମାନ ! ସେ କଣ ଆଉ ତା କଥା ଚିନ୍ତା କରୁଥିବ ? ସରସ୍ୱତୀ, ତାରାମଣି ଓ ପିଠେଇ ନାନୀ କେହି କ'ଣ ତାକୁ ମନେ ପକାଉ ନଥିବେ ? ବାପା ରୋଗୀ ଦେଖି ଫେରିବେଣି । ଚିନ୍ତାର ଗାଢ଼ତାରେ ସେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିପାରିଲା ନାହିଁ ଯେ ସାହେବ ଓ ମେମ୍ ଉତୁରି ଗଲେଣି ।

ସହସା ତା ଚମକ ଭାଙ୍ଗିଲା, ଭାରି ବୁଟ୍‌ର ମଚ୍ ମଚ୍ ଶବ୍ଦ ଶୁଣି । ଜଣେ ଦୀର୍ଘକାୟ ଶ୍ୱେତାଙ୍ଗ ଟଳି ଟଳି ତାକୁ ପ୍ରାୟ ଠେଲିଦେଇ ତାରି କତିରେ ଜାଗା ମାଡ଼ି ବସିଲା । ତା ମୁହଁରେ ମଦର ତୀବ୍ର ଗନ୍ଧ । ସେ କଟମଟ କରି ରଘୁକୁ ଅନାଇ 'ଡ୍ୟାମ୍' ବଗର ନେଟିଭ୍ କହି ପେଲିଦେଲା । ରଘୁନାଥ ନିର୍ବିବାଦରେ ଉଠିଯିବା ଦେଖି ନରେଶ ବାବୁ ତାକୁ ବାଧା ଦେଇ ସାହେବକୁ ଗାଳି ଦେବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେବାରୁ ରଘୁନାଥ କହିଲା, "ଆଉ ନରେଶ ଦାଦା, ବହୁତ ମଦ ଖାଇଛି, ମୁଁ ତ ଅନ୍ୟପାଖେ ବସିଚି, ଥାଉ ଥାଉ ।" ନରେଶ ବାବୁ ପଦେ ଦୁଇପଦ କହି ବସି ପଡ଼ିଲେ । ଗାଡ଼ି କଟକ ଷ୍ଟେସନ ଛାଡ଼ି ଦେଲା । ମହାନଦୀ ପୋଲ ଉପରେ ଘୁ ଘୁ ହୋଇ ଚାଲିଲାବେଳେ ଅନ୍ଧାରରେ ସୁଦ୍ଧା ରଘୁ ଅନାଇଲା – ସେହି ନଦୀର ଦୂର ପ୍ରାନ୍ତସ୍ଥିତ କାଠ ଗୋଲାଘରୁ କାଳେ ଦୀପରଶ୍ମି ରେଖାଟିଏ ପାଣିରେ ପଡ଼ିଥିବ; କାଳେ କାହାର କଳା ଆଖି ଯୋଡ଼ିକ ତାକୁ ଚାହିଁଥିବ; କିନ୍ତୁ ତାହାର ଆଶା ବିଫଳ ହେଲା । କେବଳ ନୌକାମାନଙ୍କରୁ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ଆଲୋକଶିଖା ଠାଏଁ ଠାଏଁ ପାଣିରେ ପଡ଼ି ଅନ୍ଧକାରରେ ଚିରକୁଣୀ ଆଲୁଅ ପରି ଦିଶି ଯାଉଥିଲା । ଗାଡ଼ି ପୋଲ ପାରି ହୋଇଗଲା । ସେ ଝରକା କତିରୁ ମୁହଁ ବୁଲାଇ ଭିତରକୁ ଚାହିଁଲା, ଦେଖିଲା, ମଦୁଆ ସାହେବ ଗୋଟିଏ ବେଞ୍ଚ ଉପରେ ପଡ଼ି ନିଶାରେ ଗଁ ଗଁ ହେଉଛି । ସୁଶୀଳ ତା ଭୟରେ ନରେଶ ବାବୁଙ୍କୁ ଦେହରେ ଲାଖି ଯାଉଥିଲା । ନରେଶ ବାବୁଙ୍କ କୋଳରେ ସୁଶୀଳର ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ରଘୁନାଥର ମନେ ହେଲା, ଯେପରି ଷୋଡ଼ଶୀ ସୁନ୍ଦରୀ ! କିନ୍ତୁ ମସ୍ତକର କେଶ ଓ ବେଶଭୂଷା ପରକ୍ଷଣରେ ସେ ଭ୍ରମ ଦୂର ହେଲା । ସେ ସୁଶୀଳକୁ ଜଗିବାକୁ କହି କର ଲେଉଟାଇ ଶୋଇ ପଡ଼ିଲେ । କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ତାଙ୍କର ଘୁଙ୍ଗୁଡ଼ି ଶୁଭିଲା । ସୁଶୀଳ କିଛିକ୍ଷଣ ବସି ଅବଶେଷରେ ନରେଶ ବାବୁଙ୍କ ଉପରେ ଢଳେଇ ପଡ଼ିଲା । ଝରକା କତିରେ ମୁଣ୍ଡ ପୋତିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ରଘୁନାଥ ତେଇଁଥିଲା – ସେ ଦେଖିଲା, ହଠାତ୍ ଗୋରାଟା ଉଠିଲା; ପକେଟରୁ ଏକପ୍ରକାର ଚଷମା କାଢ଼ି ଆଖିରେ ପିନ୍ଧିଲା, ଧୀରେ ଧୀରେ ଉଠି ନିଦ୍ରିତ ନରେଶ ଓ ସୁଶୀଳକୁ ବହୁତ ବେଳଯାଏ ନିରୀକ୍ଷଣ କରି ଚାହିଁଲା । ରଘୁନାଥ ଟେଙ୍ଗ ସବୁ ଦେଖୁଥାଏ, ଭୟରେ ଭୟରେ ତାର ପାଟି ସେତେବେଳେ ଯାବ ପଡ଼ି ଯାଇଥାଏ । ସେ ମଲାଙ୍କ ପରି ବସିଥାଏ । ଡାଆଣୀ ସୁଙ୍ଘିଂଲା ପରି ଗୋରାଟା ଦୁଇଜଣକୁ ଦେଖିସାରି କ୍ରମେ ତା କତିକି ଅଗ୍ରସର ହେଲା । ରଘୁ ଭୟରେ ଚିତ୍କାର କରି ଉଠିଲା । ନରେଶ ବାବୁ ଉଠି ବସିଲେ । ଗୋରାଟା ମଦୁଆଙ୍କ ପରି ଟଳି ଟଳି ବସିଗଲା । ସେତେବେଳକୁ ତା ଆଖିରେ ଆଉ ସେ ଚଷମା ନାହିଁ । ନରେଶ ବାବୁ ଇଂରେଜୀରେ ଶ୍ୱେତାଙ୍ଗକୁ ଭର୍ତ୍ସନା କରି କହିଲେ, "କ'ଣ ମାତଲାମି କରିବାକୁ ଜାଗା ମିଳିଲା ନାହିଁ ? ନିରୀହ ଭଦ୍ରଲୋକଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର !" ଏହା କହି ତାକୁ ପୋଲିସ ଡାକିବା ଭୟ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଇଲେ । ଗୋରା ଭଲ

ଆଚରଣ କରିବା ଲାଗି ବାରମ୍ବାର ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରି ସ୍ୱସ୍ଥାନରେ ବସି ଗୋଟିଏ ଅଶ୍ଳୀଳ ଇଂରାଜୀ ଗୀତ ଗାଇବାକୁ ଲାଗିଲା । ତା'ରଙ୍ଗ ଢଙ୍ଗ ଦେଖି ରଘୁନାଥ ହତବୁଦ୍ଧି ହୋଇଗଲା । ତାକୁ ଆଶ୍ୱାସ ଦେଇ ନରେଶ ବାବୁ କହିଲେ, ''ଭୟ କର ନାହିଁ, ରଘୁନାଥ ! ଏ ଜାତିର ଏପରି ଦୃଶ୍ୟ ସୁଲଭ । ମଦ ଖାଇଲେ ଯାଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ରହେ ନାହିଁ । ମୁଁ ବିଲାତ ବୁଲିଚି । ତୁମେ ଏ ପୁରୁଷକୁ ଦେଖି ଏପରି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଉଚ ? ଯାଙ୍କ ଦେଶରେ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ମଦ ଖାଇ ଯେଉଁ କାଣ୍ଡ କରନ୍ତି - ଛାଡ଼ ।''

ଗାଡ଼ି ଉପରେ ହେଲା, କ୍ରମେ ରାତି ପାହିବା ଉପରେ । ଗୋରା ଆପଣା ମନକୁ ଗୀତ ଗାଇ ଗାଇ ବଙ୍କର ବଙ୍କର ହୋଇ ଶୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା । ପାହାନ୍ତା ପବନର ଶୀତଳ ସ୍ପର୍ଶରେ ତା ନିଶା ଛାଡ଼ି ଆସିଲା । ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ ଗାଡ଼ିର ଗତି କ୍ରମେ ମନ୍ଥର ହେଲା, ସେ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଘର ଭିତରେ ପଶିଗଲା । ସେତେବେଳେ ପରିଷ୍କାର ଫର୍ଚା ହେଲାଣି । ଜନକୋଳାହଳରେ ଫେରିବାଲା ଓ କୁଲିଙ୍କ ଚିତ୍କାରରେ ରଘୁ ବିସ୍ମିତ, ନିର୍ନିମେଷ ନୟନରେ ଚାହିଁ ରହିଲା । ନରେଶ ବାବୁ ଓ ସୁଶୀଳ ଉଠି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲେ । ଏ ହାବଡ଼ା ଷ୍ଟେସନ, ଏଠି ଓହ୍ଲାଇବାକୁ ହେବ । ମାୟାପୁରୀ କଲିକତା ନଗରୀରେ ଆଜି ରଘୁନାଥର ପ୍ରଥମ ପଦାର୍ପଣ। କଲିକତା ଯେ ଏଡ଼େ ବଡ଼, ଏପରି ଅଜବ ସହର, ସେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ସୁଦ୍ଧା କଳ୍ପନା କରି ପାରିନଥିଲା । ସେ ଏକା ଏଠାକୁ ଆସିଥିଲେ ତା'ର କି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ହୋଇଥାନ୍ତା ! କିମିତି ଯେ ସେମାନେ ଯେ ଗାଡ଼ିରୁ ଓହ୍ଲାଇଲେ, ଟ୍ୟାକ୍ସିରେ ବସିଲେ - ତାର ସେ ସବୁ ହେଜ୍ ନଥିଲା । ସେ କେବଳ ବଲ୍ ବଲ୍ କରି ଭକୁଆଙ୍କ ଭଳି ଚାରିଆଡ଼କୁ ଚାହୁଁଥାଏ । ଏପରି ସମୟରେ ହଠାତ୍ ଦେଖିଲା, ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଗୋରା ଦଳେ ପୋଲିସ୍ ଘେନି ହାଜର । ପକେଟରୁ ଓ୍ୟାରେଣ୍ଟ ବାହାର କରି ନରେଶ ବାବୁ ଓ ସୁଶୀଳ ହାତରେ ହାତକଡ଼ି ପିନ୍ଧାଇ ତା ଆଡ଼କୁ ଅଗ୍ରସର ହେଲା । ସେ ଭୟରେ ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ପରି ହେଲା । ନରେଶ ବାବୁ କିନ୍ତୁ ଧୀର ସ୍ଥିର ଭାବରେ କହିଲେ, ''ସେ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ, ତାକୁ ଛାଡ଼ିଦିଅ ।'' ''ଚୁପ୍ ରହୋ'' କହି ଜଣେ ପୋଲିସ ରଘୁନାଥ ହାତରେ ହାତକଡ଼ି ଦେଲା । ମୋଟର ଟ୍ୟାକ୍ସିରେ ବସି ଗୋରା ଲୋକଟି ପରିଷ୍କାର ବଙ୍ଗଳାରେ କହିଲା, ''ମୋତେ ଚିହ୍ନିପାରୁଚ ମନିରୁଦ୍ଦୀନ୍ !''

ଏଥର ନରେଶ ବାବୁ ଓରଫ ମନିରୁଦ୍ଦିନ କହିଲେ, ''ତୁମକୁ ଚିହ୍ନିପାରୁନାହିଁ ନରେଶ ଦାଦା !''

ନରେଶ ଦାଦା ମୁରୁକି ହସି କହିଲେ, ''ମୋ ନାମ ନେଇ ବେଶ୍ ଦେଶ ଦେଶ ବୁଲିଇ, ହିନ୍ଦୁଆନିର ଚୂଡ଼ାନ୍ତ କଲ, ତିନିଥର ମୋ ଆଖିରେ ଧୂଳି ଦେଲ । ତୁମ ସଙ୍ଗରେ ମଡିଆ ବିବି ନଥିଲେ, ମୁଁ ତୁମକୁ କେଉଁ କାଳୁ ପୁରୀରେ ଧରିଥାନ୍ତି ! କି ବିବୀ ସାହେବ, ସୁଶୀଳ କୁମାର ସାଜିଚ ? ନରେଶ ଦାଦାକୁ ମନେ ପଡ଼େ ତ ? ଏଠି ପରା ଗୋଲାପୀ ସରାବ, ସର୍ବଦ୍ ଖାଇଥିଲୁ ?''

ନରେଶ ଦାଦାର କଥାରେ ସୁଶୀଳ କୁମାରର ସୁନ୍ଦର ମୁହଁ ଶୁଖି କଳା ପଡ଼ିଗଲା । ରଘୁନାଥ ଅକସ୍ମାତ୍ ଏ ଅଦ୍ଭୁତ ପରିବର୍ତ୍ତନର ପଥର ପାଲଟିଗଲା । ଏତେଦିନ ସେ ନରେଶ ଦାଦା ସହିତ ରହିଛି, କିନ୍ତୁ ସେ ଯେ ଜଣେ ମୁସଲମାନ ଓ ସୁଶୀଳ ଯେ ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ, ଏହା ସେ ଘୁଣାକ୍ଷରେ ଜାଣିପାରି ନାହିଁ । ତା'ର ନିଜ ଆଖିକି ବିଶ୍ୱାସ ହେଲା ନାହିଁ । ଦିନେ ନୁହେଁ, ଅଧେ ନୁହେଁ, ଦୁଇମାସ କାଳ କି ପ୍ରତାରଣା ମଧ୍ୟରେ ସେ ବାସ କରିଛି ! ଏ ସବୁ ତାକୁ ଭେଳିକି ପରି

ଲାଗିଲା । ଏସବୁ ସତ, ନା ସେ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଛି ! କିନ୍ତୁ ତାକୁ ଭାବିବା ସମୟ ନ ଦେଇ ଟ୍ୟାକ୍‌ସି ଯାଇ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ଛିଡ଼ା ହେଲା । ସେ ଅନୁମାନରୁ ବୁଝିଲା, ତାହା ଥାନା । ସେଠି ସେ ଶୁଣିଲା, ତାହାର ଶ୍ରଦ୍ଧେୟ ନରେଶ ଦାଦା ଜଣେ ଖୁଣି ଆସାମୀ । ତାଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ନାମ ମହମ୍ମଦ ମନିରୁଦ୍ଦିନ; ସୁଶୀଳ କୁମାର ମତିଆ ବିବୀ ନାମ୍ନୀ ଜଣେ ବାରାଙ୍ଗନା; ଉଭୟେ ଗିରିଧାରୀ ମଲ୍ଲ ମାରୁଆଡ଼ିକୁ ଖୁନ୍ କରି ପ୍ରାୟ ଲକ୍ଷାଧିକ ଟଙ୍କାର ସମ୍ପତ୍ତି ହସ୍ତଗତ କରି ଦେଶତ୍ୟାଗୀ ହୋଇଥିଲେ । ଆଉ, ସେ ମଦୁଆ ଗୋରା ଜଣକ କଲିକତାର ବିଖ୍ୟାତ 'ଡିଟେକ୍‌ଟିଭ୍' ନରେନ୍ଦ୍ର ମିତ୍ର; କିନ୍ତୁ ଏତେବେଳେ ବୁଝି ଲାଭ କଅଣ ? ରଘୁନାଥ ପୋଲିସଙ୍କ ହାତରେ ଉତ୍ତମ ମଧ୍ୟମ ପାଇ ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ହାବୁଡ଼ରୁ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ବୋଲି ଖଲାସ ପାଇଲା, ସେତେବେଳେ ପ୍ରାୟ ଦିନ ଚାରିଟା । ଦିନସାରା ସେ କିଛି ଖାଇ ନାହିଁ, ବାହାରେ ପାଦ ଦେଲା ମାତ୍ରେ ଏ ବିଚିତ୍ର ଘଟନା ! ଆହା, ନରେଶ ଦାଦା ତାର ଖୁଣି ଆସାମୀ । ତାହାହେଲେ ତ ସେ ଫାଶି ଯିବେ । ଆପଣାର ନିତାନ୍ତ ନିଃସହାୟ ଅବସ୍ଥାରେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଭାବିଲା, ନରେଶ ଦାଦା କଥା । ସେ ନରେଶ ଦାଦା ଏଡ଼େ ସରଳ, ଏଡ଼େ ଉଦାର; କିନ୍ତୁ ବିଜୁଳି ଖେଳିଲା ପରି ପୁରୀର ଗୋଟିଏ ଘଟନା ତାହା ମନରେ ପଡ଼ିଗଲା – ସେହି ବସା ବଦଳି କଥା । ନରେଶ ଦାଦା କାହିଁକି ତାକୁ ନ ଉଠାଇ ତରଭରି ବସା ବଦଳେଇଲେ ? ମନରେ ବଡ଼ ଭୟ ହେଲା, କ'ଣ ଖୁଆଇ ଦେଇନଥିଲେ ତ ! ନୋହିଲେ ସେ ଏପରି ଅଚେତନ ହୋଇ ଶୋଇଥାନ୍ତା କି ? ଦେଶ ଛାଡ଼ି ଆସି ନିଜ ମୂର୍ଖତାରେ ଏହି ବିପଦରେ ପଡ଼ିଥିବାରୁ ମନେ ମନେ ନିଜକୁ ଶତ ଶତ ଧିକ୍‌କାର ଦେଇ ସେ ଆସି ଫୁଟ୍‌ପାଥ୍ ଉପରେ ବସିଲା । ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ କୁଆଡ଼େ ଯିବ ? ଏଡ଼େ ବଡ଼ ସହର, ଅସଂଖ୍ୟ ଜନସ୍ରୋତ, ଅସୁମାର ଯାନ ବାହାନ, ମୋଟର, ଟ୍ରାମ୍, ଟ୍ୟାକ୍‌ସି ଘୋଡ଼ାଗାଡ଼ିମାନ ରହିଛି । ଯେଉଁଆଡ଼କୁ ଚାହଁ, କୋଠା ମାଳମାଳ – ଦୋତାଲା, ଚଉତାଲା, ପାଞ୍ଚତାଲା, ଛତାଲା । କେଉଁ ବାଟେ ଗଲେ କେଉଁଠି ପହଞ୍ଚିବ, ପୁଣି କିଏ ଧରିବ, ତାର ଠିକଣା ନାହିଁ – ଏହା ସେ ଭାବି ଭାବି ଅବସନ୍ନ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ବସୁଁ ବସୁଁ ତାକୁ ନିଦ ଆସିଲା । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଏବଂ ଅସହାୟ ସ୍ଥାନରେ ବି ନିଦ ହୁଏ ! ଯେତେବେଳେ ତାର ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଲା, ସେତେବେଳକୁ ରାତି–ଚାରିଆଡ଼େ ବିଜୁଳି ଆଲୁଅରେ ସହର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ । ବାଟରେ ହଜାର ହଜାର ଯୁବକ ବାବୁମାନେ ବୁଲି ବାହାରିଛନ୍ତି, ଚାରିଆଡ଼େ ଦୋକାନ ବଜାର ଖୋଲା ରହିଛି, ବିଜୁଳି ଆଲୁଅର ବଡ଼ ବଡ଼ ଅକ୍ଷରସବୁ ଦୋକାନ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଝକ୍‌ଝକ୍ କରୁଛି । ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ସେ ପଢ଼ିଲା, ଲେଖା ଅଛି – ହ୍ୱାଇଟ୍ ଓୟେ ଲେଡ୍‌ଲ କୋମ୍ପାନୀ ।' ଓଃ ତେବେ ଏଇ ସେ ନାମଯାଦା ଦୋକାନ ! କିନ୍ତୁ ଏସବୁ ଦେଖି ତାର ଲାଭ କ'ଣ ? ଏହିପରି କ'ଣ ସେ ବାଟେ ବାଟେ ବୁଲି ମରିବ ? ନିଜ ଦେହକୁ ଅନେଇଲା, ନରେଶ ଦାଦାଙ୍କ ଦତ୍ତ ଚକଚକିଆ ପୋଷାକ ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ନାହିଁ । ପକେଟ ଦରାଣ୍ଡି ଗୋଟିଏ ଅଧଲା ବି ପାଇଲା ନାହିଁ । ସେ କରିବ କ'ଣ ? ବଡ଼ ବିକଳ ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଡାକିଲା । ବୋଧହୁଏ, ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ିଲେ ମନୁଷ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ଛଡ଼ା ଆଉ କାହାକୁ ଡାକି ପାରେନାହିଁ । ସେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଡାକି ଡାକି ଚାଲିଲା, କେତେ ବାଟ ପାରି ହେଲା । ହେଲେ, ଭଗବାନ୍ ତାହାର ଡାକ ଶୁଣିଲେ । ଗୋଟିଏ ବୁଢ଼ୀ ସେ ବାଟରେ ଯାଉ ଯାଉ ଅକସ୍ମାତ୍ ତାହାର ଦୃଷ୍ଟି ରଘୁନାଥ ଉପରେ ପଡ଼ିଲା ସେ ଯେଉଁଠାରେ ଠିଆ ହୋଇଥିଲା, ସେଠାରେ ଗୋଟିଏ ଗହଳ ଦେବଦାରୁ ଗଛ ଥିଲା । ସେହିଯୋଗୁଁ 'ଫୁଟ

ପାଥ’ର ସେହି ଅଂଶ ଅନ୍ଧାରୁଆ ହୋଇଥିଲା । ‘ଫୁଟ୍‌ପାଥ୍ କରକୁ ମସ୍ତବଡ଼ ଚଉତାଲା କୋଠା । ବୁଢ଼ୀଟି ରଘୁନାଥକୁ ଦେବଦାରୁ ଗଛ ତଳେ ଠିଆ ହୋଇଥିବାର ଦେଖି କହିଲା, ‘‘ବାବା, ଏପରି ପରିତ୍ୟାଗ କଲେ ଚଳିବ ନା ? ମୋର ଝିଅ ଯେ ତିନି ଦିନ ତିନି ରାତି ଉପାସ କରି ତୁମ ବାଟ ଚାହିଁଚି । ସେ କ’ଣ ଏହିପରି ମରିବ, ଆଉ ତୁମର ନିଷ୍ଠୁରପ୍ରାଣର ଟିକେ ଦୟା ହେବ ନାହିଁ ?’’

ରଘୁନାଥ ବଡ଼ ବିବ୍ରତ ହେଲା । ଏ କିଏ ପୁଣି ? ସେ ବୁଢ଼ୀକି ଯେତେ ବୁଝାଇଲା ଯେ, ସେ ଯାହାକୁ ଖୋଜୁଚି, ସେ ଲୋକ ସେ ନୁହେଁ, ବୁଢ଼ୀ ସେତିକି ସାକୁଲାଇ ହୋଇ; କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ତାକୁ ଆପଣା ସଙ୍ଗରେ ଯିବାକୁ ମିନତି କଲା । ଶେଷକୁ ରଘୁନାଥ ଭାବିଲା, ବୁଢ଼ୀ କ’ଣ ପାଗଳ ! ତଥାପି ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ, ପୁଣି ବୁଢ଼ୀ ଦେଖି ତାର ଦୟା ହେଲା । ହଉ, ଥରେ ଯାଇ ଦେଖେ, କ୍ଷତି କ’ଣ ? ପୁନଶ୍ଚ ମନରେ ଭୟ ହେଲା, ଏ ବୁଢ଼ୀ ଛଦ୍ମବେଶୀ ନୁହେଁ ତ ? ଯାହାହେଉ, ସେ କିଛି ସ୍ଥିର କରିନପାରି ବୁଢ଼ୀ ସହିତ ଗଲା । ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ତେଢ଼ା ଗାଳି ପାର ହୋଇ ବୁଢ଼ୀ ରଘୁନାଥକୁ ନେଇ ଗୋଟିଏ ବୃହତ୍ କୋଠାଘରେ ପଶିଲା । ରଘୁନାଥ ସିଡ଼ି ଦେଇ ଉପରକୁ ଉଠିବା ସମୟରେ ତା କାନରେ କାମିନୀକଣ୍ଠନିଃସୃତ କଳହାସ୍ୟଧ୍ୱନି ଏବଂ ଏସ୍‌ରାଜର ସ୍ୱର ପଶିଲା । ଏ ପୁଣି କି ମାୟାପୁରୀ ? ରଘୁନାଥ ଭିତରକୁ ପଶିଯାଇ ଦେଖିଲା, ସାକ୍ଷାତ ଇନ୍ଦ୍ର ଭବନ, ଆଉ ଅପ୍‌ସରାତୁଲ୍ୟ ରୂପସୀ ଦଳେ ଯୁବତୀ ବିବିଧ ବେଶଭୂଷା ହୋଇ ସେ ଘରେ ଅଛନ୍ତି । ଜଣେ ବିସ୍ତୃତ ଧୋବଫରାଶ ଉପରେ ଗୋଟିଏ କାରୁକାର୍ଯ୍ୟମଣ୍ଡିତ ତକିଆରେ ଆଉଜି ଏସ୍‌ରାଜ୍ ବଜାଉଛି, ଆଉ ଜଣେ ଗୋଟିଏ ଅତି ସୁନ୍ଦର ପଲଙ୍କ ଉପରେ ଅର୍ଦ୍ଧଶାୟିତା । ଦୁଇଜଣ ବସି ଫୁଲହାର ଗୁନ୍ଥୁଛନ୍ତି । ଜଣେ ବାରନ୍ଦାରେ ବୁଲୁଛି, ଜଣେ ଅଇନା କଡିରେ ନିଜ ମୁହଁ ଦେଖୁଛି । ସେ ଏତେଗୁଡ଼ିଏ ସୁନ୍ଦରୀ ଦଳରେ ହଠାତ୍ ପଶିଯାଇ ହତବୁଦ୍ଧି ହୋଇଗଲା । ଏମାନେ କିଏ ? ପୁଣି କାହିଁକି ତାକୁ ଡାକିଲେ ? ସେ କିଛି ବୁଝି ନପାରି କାବା ହୋଇ ତାଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ରହିଲା । ବୁଢ଼ୀଟି ଇତିମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ତର୍ହିତା ହୋଇଥିଲା । ଯୁବତୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ଆସି ତା ବେକରେ ଗୋଟିଏ ଫୁଲମାଳ ପକାଇଦେବାରୁ ଅନ୍ୟମାନେ ନାନାପ୍ରକାର ହାସ ପରିହାସ କରି ତା ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ରଘୁନାଥ ସେମାନଙ୍କର କାରବାର ଦେଖି ଭାବିଲା, ଏମାନେ ବେଶ୍ୟା ନୁହନ୍ତି ତ । କଲିକତାର ବେଶ୍ୟାଳୟରେ ସେ, ଏହା ଭାବିଲା ମାତ୍ରେ ତା ଛାତି କମ୍ପି ଉଠିଲା । ସେ ସେହି ସ୍ଥାନରେ ଭକୁଆଙ୍କ ଭଳି ବସି ପଡ଼ିଲା । ଯୁବତୀମାନେ ତା ବ୍ୟବହାରରୁ ରୁଷ୍ଟା ହୋଇ ଏଥର ତା ପ୍ରତି ନିର୍ଯ୍ୟାତନା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ତାଙ୍କ ଭିତରୁ ଜଣେ ନିଶାରେ ଟଳି ଟଳି ପଡୁଥିଲା । ସେ ରଘୁନାଥକୁ ନାନା ଅଭଦ୍ର ଗାଳି ଦେଇ, ମଦ ବୋତଲ ଉଠାଇ ତା’ମୁହଁକୁ ଫୋପାଡ଼ିଲା । ଟିକକରେ ରଘୁନାଥ ମୁଣ୍ଡରେ ବୋତଲଟା ବାଜିଥାନ୍ତା; କିନ୍ତୁ ତାହା ନ ହୋଇ ଦୁଆରରେ ବାଜି ଚୂନା ହୋଇଗଲା । ସେ ଶବ୍ଦରେ ଆର କୋଠରୀରୁ ଜଣେ ଦୀର୍ଘାକୃତି ଗୌରସୁନ୍ଦର ଯୁବକ ବାହାରି ଆସିଲା । ସେ ରଘୁନାଥକୁ ଦେଖି ଭ୍ରୁକୁଟି କରି ଅନେକ ବକି ବକି ତା ଆଡ଼କୁ ଅଗ୍ରସର ହେଲା । ରଘୁନାଥ ଦେଖିଲା, ସେତେବେଳେ ନିଶାରେ ଲୋକଟିର ଚେତନା ଲୁପ୍ତ ପ୍ରାୟ । ସେ ମଧ ପାଇକଛା ଭିଡି ତାକୁ ମାରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲା । ଏହି ସମୟରେ ଦୁଇଜଣ ଯୁବତୀ ତାକୁ ଟାଣିଆଣି ଆଉ ଗୋଟାଏ ଘରେ ଭର୍ତ୍ତି କରିଦେଲେ । ସେ ଶୁଣିପାରିଲା ବାହାରୁ ଦୁଆରରେ ତାଲା ପଡ଼ିଲା ।

କୋଠରୀଟି ଛୋଟ ଓ ଘୋର ଅନ୍ଧକାରମୟ । ରଘୁନାଥ ସେଇଠି ବସି ଆପଣା କପାଳ କଥା ଚିନ୍ତା କରୁ କରୁ ଶୋଇ ପଡ଼ିଲା ।

ଗୋଟାଏ ଭୟଙ୍କର ଗୋଳମାଳରେ ତା ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ଭିତରେ ଥାଇଁ ଶୁଣିଲା, ବାମାକଣ୍ଠଧ୍ୱନିରେ କିଏ ଚିତ୍କାର କରି କାନ୍ଦୁଛି, ପୁଣି ଅନେକ ଲୋକଙ୍କର ପାଦଶବ୍ଦ – ଯେପରି ବାହାରୁ କିଏ ତାଲା ଖୋଲିଲା । ଦେଖିଲା, ମୂର୍ତ୍ତିମାନ ଯମପରି ଗୋଟିଏ ବିଶାଳକାୟ ପୋଲିସ ଦାରୋଗା । ତା ସହିତ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ପୋଲିସ ଫୌଜ, ସେମାନେ ତାକୁ ଟାଣି ବାହାର କଲେ । ପୁଣି ଥରେ ସେ ଥାନାରେ ହାଜର ହେଲା । କିପରି କଣ ହେଲା କିଛି ବୁଝିପାରିଲା ନାହିଁ; କେବଳ ଉପସ୍ଥିତ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ତା ସହିତ ଆଳାପ କରିବାରୁ ତାଠାରୁ ବୁଝିଲା ଯେ, ସେ ରାତ୍ରିରେ ସେହି ବେଶ୍ୟାଘରେ ଗୋଟିଏ ଭୟଙ୍କର ଖୁଣ୍ ହୋଇଅଛି । ଖୁଣ୍ ହୋଇଥିବା ଲୋକର ଶବ ଆସିଲା । ରଘୁନାଥକୁ ମଧ ସାକ୍ଷୀରେ ନିଆଗଲା । ସେ ଶବ ଦେଖିଲା ମାତ୍ରେ ଚିହ୍ନିଲା, ଚିତ୍କାର କରି ଦଶ ହାତ ପଛକୁ ଘୁଞ୍ଚିଗଲା । ହାୟ, ହାୟ, ଏ ତାହାର ସେହି 'ନରେଶ ଦାଦା' ମହମ୍ମଦ ମନିରୁଦ୍ଦୀନ । ଏଡ଼େ ଶୀଘ୍ର ହାଜତରୁ ମୁକୁଳି ପୁଣି କେମିତି ବେଶ୍ୟା ଘରେ ପଶି ଅବଶେଷରେ ଖୁଣ୍ ହେଲେ ।

ରଘୁନାଥ ଏଥର ହାଜତରେ ରହିଲା । ମୋକଦ୍ଦମା ପଡୁ ପଡୁ ଅନେକ ଦିନ ଗଲା । ପୋଲିସ ଇନ୍ସପେକ୍ଟର ବିନୋଦବିହାରୀ ଦେ ତା ସହିତ ଇତିମଧରେ ବିଶେଷ ପରିଚିତ ହେଲେ ।

ମୋକଦ୍ଦମାର ବିଚାର ଶେଷ ହେଲା । 'ସୁଶୀଳକୁମାର' ଓରଫେ ମତିଆ ବିବୀକୁ ଯାବଜ୍ଜୀବନ ଦ୍ୱୀପାନ୍ତରବାସର ଦଣ୍ଡାଜ୍ଞା ହେଲା । ସେହି ମତିଆ ବିବୀ ବୃଦ୍ଧୀବେଶ ଧରି ରଘୁନାଥକୁ ବାଟରୁ ଧରିନେଇ ଯାଇଥିଲା । ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଘଟଣା ପରେ ମନିରୁଦ୍ଦିନ୍ ଓ ମତିଆ ହାଜତରୁ କଳକୌଶଳରେ ମୁକୁଳି ଉଭୟେ ସେହି ରାତ୍ରିରେ ବେଶ୍ୟାପଲ୍ଲୀରେ ଗୋପନରେ ଆଶ୍ରୟ ନେଇଥିଲେ; ରଘୁନାଥକୁ ମଧ ରାସ୍ତାରେ ଚିହ୍ନି ଭୁଲାଇ ନେଇଥିଲେ । ସେହି ରାତ୍ରିରେ ସେଠାରେ ଭୟଙ୍କର ଗୋଳମାଳ ହେଲା – ମତିଆ ବିବୀ ସହିତ ପିଆରୀ ବାଈର ବହୁକାଳରୁ ହିଂସା ଥିଲା ଏବଂ ପ୍ରତିହିଂସା ନେବାପାଇଁ ଅନେକ ଦିନରୁ ସେ ଉପାୟ ଖୋଜୁଥିଲା । ଏ ସୁଯୋଗ ତ୍ୟାଗ ନ କରି ମନିରୁଦ୍ଦିନକୁ ସେ ହତ୍ୟା କଲା । ତା'ର ମଧ ଦ୍ୱୀପାନ୍ତର ଦଣ୍ଡ ହେଲା । ରଘୁନାଥ ତାକୁ ଦେଖିଲାମାତ୍ରେ ଚିହ୍ନିଲା, ସେହି ପିଆରୀ ତାକୁ ବୋତଲ ଫୋପାଡ଼ି ମାରିଥିଲା, ଏବେ ସେ ତାର ରାଗର କାରଣ ବେଶ୍ ବୁଝିପାରିଲା । ସେ ନିଶାରେ ରଘୁନାଥକୁ ହିଁ ମହମ୍ମଦ ମନିରୁଦ୍ଦିନ ବୋଲି ଠଉରାଇ ନେଇଥିଲା, ସେଥିପାଇଁ ତାହାର ପ୍ରାଣ ନେବାପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲା । ଭାଗ୍ୟକୁ ସେ ବଞ୍ଚିଗଲା । ଦଣ୍ଡାଜ୍ଞା ପରେ ମତିଆ ବିବୀର କାତର ନୟନ ରଘୁନାଥ ଭୁଲି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଏଡ଼େ ସେ ସୁନ୍ଦରୀ ! ଶେଷକୁ ତା'କପାଳରେ ଏହା ଥିଲା ।

ଅଷ୍ଟାଦଶ ଅଧ୍ୟାୟ

ବାରିପିଣ୍ଡାରେ ବସି ପିତେଇ ନାନୀ ଦାନ୍ତ ଘଷୁଥିଲା । ସେତେବେଳକୁ ସକାଳ ଆଠଟା ହେଲାଣି । ଆଜି ତା ମନ ଜମାରୁ ଭଲ ନାହିଁ, ଭଲ କିମିତି ହୁଅନ୍ତା ? ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ କୋଳରେ

କାଖରେ ପୂରାଇ ମଣିଷ କରିଥିଲା, ସେମାନେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ତାକୁ ଛାଡ଼ିଗଲେ; ସେ ସୁଖୀ ହେବ କିପରି ? ବିଶେଷତଃ ସୀତା ଗଲାଦିନୁଁ ତା ଆଖି ଅନ୍ଧାର ହୋଇଛି । ଲଖିଆ, ସେବତୀ, ଶିବ ତା କୋଳ କାଖକୁ ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସୀତା ଓ ରଘୁନାଥ ପରି ଶ୍ରଦ୍ଧା ତାଙ୍କଠି ନାହିଁ । ସୀତା ତାରି ହାତରେ ଜନ୍ମ । ତା ସୁଖ ତା ଭାଗ୍ୟଟା ସେ ଦେଖିଥାନ୍ତା, – ରଘୁର ଭାରିଯା ହୋଇ ଘର ଆଲୁଅ କରି ବସିଥାନ୍ତା । ରଘୁନାଥକୁ ମନେ କରି ବୁଢ଼ୀର ଛାତି ରାମ୍ପି ବିଦାରି ହୋଇଗଲା । ସେ ଦାନ୍ତ ଘଷିବ କ'ଣ, ଶୂନ୍ୟକୁ ଚାହିଁ ରହିଲା । ଟୋକାଟା କୁଆଡ଼େ ଗଲା ? ସେଇ ସଞ୍ଜ ଘଡ଼ିକରେ ସେ ଆସିଥିଲା, ବାରିପଟେ ଆସି ତୁନି ତୁନି ତାକୁ ଡାକିଲା, କୁଣ୍ଢେଇ କେତେ କାନ୍ଦିଲା, ଛବିଟିଏ ଦେଇ କହିଲା – "ଆଜିଠୁଁ ମଣିବୁ ଏଇ ତୋ ରଘୁ, ଆଉ ମୁଁ ମଲିଣି ।" ପିଡେଇର ଘନ ଘନ କୋହ ଉଠିଲା । ଲଖିଆ ଆସି ତା'ପିଠିରେ ଲଦି ହେବାକୁ ତାକୁ ସୁଖ ଲାଗିଲା ନାହିଁ; ବିରକ୍ତ ହୋଇ ତାକୁ ଖସେଇ ଦେଇ ଉଠି ହାଣ୍ଡିଶାଳକୁ ଗଲା । ହଠାତ୍ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର କ୍ରନ୍ଦନସ୍ୱର ତା କାନରେ ବାଜିଗଲା । ସେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ମଝି ଅଗଣାକୁ ଧାଇଁ ଆସି ଦେଖିଲା, – ସୀତାକୁ କୁଣ୍ଢେଇ ସରସ୍ୱତୀ କାନ୍ଦୁଛନ୍ତି ।

ଏ ସୀତା – ଏ ! ପୀଡେଇ ଛାତିରେ ବାଡ଼େଇ ହୋଇ ତାକୁ କୋଳକୁ ନେଲା । ତା ବାହୁନାରେ ଅଗଣା ଉଛୁଳି ପଡ଼ିଲା । ସୀତା ଆଉ ସେ କନକପ୍ରତିମା ନୁହେଁ – ଅସ୍ଥିକଙ୍କାଳସାର, ଆଖି ଭିତରକୁ ପଶିଗଲାଣି ମୁଣ୍ଡରେ ଟୋପିଏ ତେଲ ଯେପରି ବହୁକାଳ ହେଲା ବାଜି ନାହିଁ, ଗାଲ ଦିଓଟି ଠାକରା ହୋଇ ହାଡ଼ରେ ମିଶିଯାଇଛି, ଦେହରେ ସୁନା ରୂପା ମଣାଏ ନାହିଁ – କେବଳ ଦି'ପଟି କାଚ ଚୂଡ଼ି ହାତରେ ଝୁଲୁଛି, ପରିଧାନରେ ସରୁ ଦେଶୀ ଲୁଗାଟିଏ ।

ଏ କି କଥା ! ଜଣା ନାହିଁ, ଶୁଣା ନାହିଁ, ଖବର ଅନ୍ତର ନାହିଁ – ଏମିତି ହୋଇ କିଆଁ ସୀତା ସ୍ୱାମୀଘରୁ ଆସିଛି ? ସେବତୀ ଓ ବାବୁ ଅବାକ୍ ହୋଇ ଠିଆ ହେଲେ, ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଖବର ଗଲା । ସେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ଧାଇଁ ଆସିଲେ ।

ବାରିକଠୁଁ ଚିଠି ପଢ଼ି ସବୁ ହାଲ୍ ବୁଝି ତାଙ୍କ ମନରେ ହେଲା, ସେହି ପାଲିଙ୍କିରେ ସେ ସୀତାକୁ ଫେରି ପଠାନ୍ତେ; କିନ୍ତୁ ସରସ୍ୱତୀ ଗୋଡ଼ତଳେ ପଡ଼ିଗଲେ, ପୀଡେଇ ସୀତାକୁ ଭିଡ଼ିନେଇ ଭିତରକୁ ଗଲା । ମନରାଗ ମନରେ ମାରି ଦରକାରୀ କାର୍ଯ୍ୟ ଲାଗି ଚୌଧୁରୀଏ କଚେରୀକୁ ଗଲେ । ତାଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି ସେ ଦିନ ଭୟଙ୍କର !

ଦିବାକର ସୀତାକୁ ଅରକ୍ଷିତିଆଣୀ ପରି ବାପଘରକୁ ପଠାଇ ଦେଲେ । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କୁ ବହୁ କଟୂକ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ବୀଭତ୍ସ ପତ୍ର ଲେଖି ପଠାଇଥିଲେ । ସୀତାର ଯୌତୁକରେ ତାଙ୍କର ଦୁଇ ହଜାର ଟଙ୍କା ଲୁଟି ଯାଇଛି, ଏହା ମଧ୍ୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରିବାକୁ ତ୍ରୁଟି କରିନାହାନ୍ତି । ହାତ ଗୋଡ଼ ଲଙ୍ଗଳା, କଙ୍କାଳସାର, ମ୍ଳାନମୁଖୀ କନ୍ୟାକୁ ଦେଖି ଚୌଧୁରୀଙ୍କର ଚୈତନ୍ୟୋଦୟ ହେଲା । ଫଳ ଯେ ଏପରି ବିଷମୟ ହେବ, ଏହ ସେ ଭାବି ନଥିଲେ । ଆଜୀବନ କନ୍ୟାକୁ ପୋଷିବାକୁ ହେବ, ଏ କଥା ଭାବିଲାବେଳକୁ ତାଙ୍କ ଛାତିରେ ରାଗରେ ନିଆଁ ଦାଉ ଦାଉ ଜଳି ଉଠୁଥିଲା; ପୁଣି ତହିଁ ଉପରେ ଦିବାକର ସୀତା ନାମରେ କଳଙ୍କ ଆରୋପ କରିଛନ୍ତି – ଏହିଟା ତାଙ୍କୁ ବେଶି ବାଧିଲା । ଟଙ୍କା ପଇସା ଗଲା, ଇଜତ୍ ମହତ ଗଲା, ଏହି ଜୁଆଇଁ ସେ କଲେ । ଏଡ଼େ ଡୁକାର

ଭାଷା କେଉଁ ଝିଆରି ଶ୍ୱଶୁରକୁ ଲେଖେ ?

ସେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଡକାଇ ପଠାଇଲେ । କ୍ରୋଧରେ ବଡ଼ ପାଟିରେ ଦିବାକରକୁ ଯମାଳୟକୁ ପ୍ରେରଣର ଆଶୀର୍ବାଦ କରି ତା ନାମରେ 'ମୋକଦ୍ଦମା' କରିବା ଲାଗି ପରାମର୍ଶ ଖୋଜି ବସିଲେ । ଦିବାକରର ଚିଠି ପଢ଼ି, ଘଟନା ଶୁଣି ଜଗନ୍ନାଥ ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ଦେଇ ବସିଲେ । ଏବେ ଉପାୟ ? ସେ କିଛିକ୍ଷଣ ତୁନି ରହି ଭାବି ଚିନ୍ତି କହିଲେ – "ମୋ ମତରେ ଦିନାକେତେ ତୁନି ପଡ଼ । ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀର କଳି ସଞ୍ଜକୁ ନ ଥାଏ । ଦିବାକର କେତେଦିନ ନିଜ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ତ୍ୟାଗ କରିବ ? ଦେଖିବ, ସେ ବଳେ ବଳେ ଆସି ତାକୁ ଘେନିଯିବ । ତୁନିଯାଅ ।"

କିନ୍ତୁ ଚୌଧୁରୀ ତୁନି ରହିବା ବ୍ୟକ୍ତି ନୁହନ୍ତି । ସେ ରାଗରେ କହିଲେ, "ମୁଁ କଣ ମଲା ମୂଷା, ତୁନି ରହିବି ? ଦେଖିବ ଭୁହ, ତା ଜମିଦାରପଣିଆ ମୁଁ ଛଡ଼ାଇଦେବି ।"

ଜଗନ୍ନାଥ ଭାବି ଭାବି ଘରକୁ ଗଲେ । ତାରାମଣି ସମୁଦାୟ ବିବରଣ ଶୁଣି ସୀତା ଲାଗି ହାୟ ହାୟ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଚୌଧୁରୀଏ ନିରଞ୍ଜନ ବାବୁ ଓକିଲଙ୍କୁ ଡକାଇ ପରାମର୍ଶ କରି ବସିଲେ ।

ସରସ୍ୱତୀ ଓ ପୀତେଇ ନାନୀ ଏଣେ ଲାଗିଗଲେ କନ୍ୟାର ପରିଚର୍ଯ୍ୟାରେ । ଝିଆରିଙ୍କ ଉପରେ ତାଙ୍କର ଯେତେ ରାଗ ହେଲା ନାହିଁ, ସେତେ ହେଲା ଚୌଧୁରୀ ଉପରେ । ତଥାପି ଘରର ମୁରବୀ ସେ ।–ତାଙ୍କୁ କ'ଣ କହିବେ ଭାବି ତୁନି ହୋଇ ରହିଲେ । ତାଙ୍କର ସୁକୁମାରୀ ହରିଣୀ ଶିଶୁ ଯେ ନିଷ୍ଠୁର ବ୍ୟାଧ ହାତରେ ପଡ଼ିଛି, ଏହା ଭାବି ସରସ୍ୱତୀଙ୍କୁ ଭାତ ପାଣି ରୁଚିଲା ନାହିଁ । ଦିବାକର କବଳରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇଥିବାରୁ ସୀତାର ଅନେକ ଶାନ୍ତି ଜନ୍ମିଲା । ସେ ପୂର୍ବପରି ରେବ, ବୋହୂ, ପୀତେଇ ନାନୀଙ୍କୁ ଘେନି ଜୀବନ କାଟିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଦିବାକର ମଧ୍ୟ ଯଥା ସମୟରେ ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କଠାରୁ ଓକିଲର ଚିଠି ଇତ୍ୟାଦି ପାଇଲେ ଏବଂ ତାହାର ଉପଯୁକ୍ତ ଉତ୍ତର ଦେଇ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହେଲେ । ସୀତାକୁ ଯେ ଆଉ ଥରେ ତାଙ୍କର ଏରୁଣ୍ଡୀ ବନ୍ଧ ମାଡ଼ିବାକୁ ହେବ, ଏହା ସେ ମନରୁ ପୋଛି ପକାଇଲେ । ଏଥର ତାଙ୍କର ମନସ୍ତୁଷ୍ଟିରେ ବ୍ୟସ୍ତ ହେଲେ ଶଙ୍କରୀ ।

ଶଙ୍କରୀ ଦିନେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ପ୍ରିୟା ହୋଇଥିଲେ । ତାହାର କେତେ ସେବା ସେ କରି ନାହାନ୍ତି – ତାର ବେମାରି ବେଳେ କଟକ କଲିକତା ଘେନାଘେନି କରି କେତେ କଷ୍ଟ ସେ ଭୋଗିନାହାନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଅଙ୍କୁରବାଲା ତାଙ୍କର ସର୍ବନାଶ କଲା । ସେହି ଅଭିମାନରେ ଶଙ୍କରୀ ସ୍ୱାମୀର କରଛଡ଼ା ହୋଇପଡ଼ିଲେ, ମାତ୍ର ସୀତାର ବିବାହଦିନୁ ସେ ଚିନ୍ତାର ଚିତାରେ ଜଳୁଥିଲେ । ଆପଣା ସ୍ୱାମୀକୁ ପରହସ୍ତଗତ ଦେଖି କେଉଁ ନାରୀପ୍ରାଣ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରିବ ? ଆପଣା ଅଧିକାରରୁ ଚ୍ୟୁତ ହୋଇ କେଉଁ ଯୁବତୀ ବ୍ୟଥିତ ହୁଏ ନାହିଁ ? କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ବ୍ୟଥା ବୁଝୁଛି କିଏ ? ନବପରିଣୀତାର ପ୍ରେମରେ ଯେ ଦିବାକର ବିଭୋଳ ! ସେ ହାତ ଧରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ହୃଦୟର ବେଦନା ବୁଝୁନଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଉଆସରେ ଜମିଦାରପତ୍ନୀ ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ଜେମା ତଳେ ତାଙ୍କ ସ୍ଥାନ । ଏସବୁ ଚିନ୍ତାରେ ସେ ପୋଡ଼ି ଜଳି ମରୁଥିଲେ । ତା'ଉପରେ ସୀତାର ରୂପ – ସୀତା ତା'ଠାରୁ ସୁନ୍ଦରୀ । ଏହି ରୂପମୋହରେ ଯେ ତାହାର ସ୍ୱାମୀ ବଶୀଭୂତ ହେବେ, ଏହା କଣ ଦେହ ସହେ ?

ମାତ୍ର ସବୁ ଯେତେବେଳେ ବୃଥା କରି ସୀତା ବାପଘରକୁ ଗଲା, ଶଙ୍କରୀ ଛାତି କୁଣ୍ଢେମୋଟ ହୋଇଗଲା । ସେ ନବତମାଳଲତା ପରି ନବଜୀବନରେ ଚେଇଁ ଉଠିଲା; ବଳେ ପଶି ଦିବାକରଙ୍କର ସେବାରେ ଲାଗିଗଲା; ଦିବାକରଙ୍କର ଅଙ୍କଲକ୍ଷ୍ମୀର ଆସନ ଦଖଲ କଲା ।

ସୀତାର ଆସନ୍ନ ବିଚ୍ଛେଦ ଦିବାକରଙ୍କ ପ୍ରତି ତୀବ୍ର ଯନ୍ତ୍ରଣାଦାୟକ ହୋଇଥିଲା । ତଦୁପରି ଶ୍ୱଶୁର କୁଆଁଙ୍କର କଳହ । ସେ ବିସ୍ମୃତି ସାଗରରେ ସୀତାକୁ ବୁଡାଇ ଦେଇ ପୁରୁଣା ଦେଉଳ ସଜାଡ଼ିବା ଭଳି ଶଙ୍କରୀକୁ ପୁଣି ସେବାଧିକାରରେ ନିଯୁକ୍ତ କଲେ ।

ଏଥିରେ ଉଆସର ଦାସୀ ହେମାଦେଈର ପ୍ରାଣରେ ଦାରୁଣ ଅନଳ ଜଳି ଉଠିଲା । ହେମା ଦାସୀ ହେଲେ ମଧ ପରମାସୁନ୍ଦରୀ । ପିଲାଦିନୁ ସେ ବାପଘରେ ଗେଲବସରରେ ବଢ଼ିଥିଲା । କର୍ମକୁ ସ୍ୱାମୀ ପାଇଲା ଡକେଇତ । ସ୍ୱାମୀ ଚୋରି ଅପରାଧରେ ଧରାପଡ଼ି ସାତବର୍ଷ ଜେଲ ଭୋଗିଲା । ହେମା ଚରିତ୍ର ହରାଇ ଗ୍ରାମରୁ ବାହାରି ଅଇଲା । କାମ ପାଇଟି ଖୋଜୁ ଖୋଜୁ ଜମିଦାର ଘର ଭେଟିଲା । ସେତେବେଳେ ଶଙ୍କରୀ ମରଣସଙ୍କଟ ପୀଡାରେ ଶଯ୍ୟାଗତା । ତାରି ଶୁଶ୍ରୁଷା ଲାଗି ସେ ଚାକିରି ପାଇଲା । ତାହାର ମୃଦୁ ମଧୁର ହାସ୍ୟ, ଅଙ୍ଗ–ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗର କାଞ୍ଚନପ୍ରଭା ଦିବାକରଙ୍କର ମନୋହରଣ କଲା । ଦିବାକର ତାକୁ ପାଖଲଗା ପୋଇଲୀ କରି ନେଲେ । କ୍ରମେ ତାହାର ଆଧିପତ୍ୟ ବଢ଼ିଲା । ତା'ମୁଣ୍ଡରେ ସିନ୍ଦୂର, ଗୋଡ଼ରେ ଅଳତା, ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇ ଉଠିଲା; ପାନବୋଳରେ ଓଠ ବିମ୍ବଫଳକୁ ବଳିଲା । ଚିକ୍କଣ କଳା ମଖମଲ ଧଡ଼ି ବିଲାତୀ ଶାଢ଼ୀ ତାର ଗୌରଦେହ ଉପରେ ସୁନାପଦ୍ମକୁ କଳା ନାଗ ବେଢ଼ିଲା ପରି ଶୋଭା ପାଇଲା । ଆଉ ସେ ବଦନଶତଦଳର ଭ୍ରମର ହେଲେ ଦିବାକର । ସେ ଦୃଶ୍ୟରେ ପୋଡ଼ି ମରୁଥିଲା ଶଙ୍କରୀ, ମାତ୍ର ଅନ୍ତଃପୁରକୁ ସୀତାର ଆଗମନ ଦିନୁ ସଭିଙ୍କ ସୁଖକାନ୍ଦରେ ବାଲି ମିଶିଲା । ଶଙ୍କରୀ ତ ଆଗରୁ ପାଖଛାଡ଼ି ହୋଇଥିଲା । ଏବେ ହେମା ଆଡ଼େଇଗଲା । ପୁଣି ସୀତାର ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନରେ ଦୁହେଁ ଶୂନ୍ୟ ସିଂହାସନ ମାଡ଼ି ବସିଲେ । ଏକଆଡ଼େ ନବ ଚୂତଲତା – ଅନ୍ୟ ଆଡ଼େ ବିକଶିତ ଚମ୍ପକ; ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀ – ଜଣେ ଦାସୀ; ଦୁଇ ପ୍ରିୟବତୀର ଜ୍ୱାଳାରେ ଅଥୟ ହେଲେ ଦିବାକର । କିନ୍ତୁ ଯାହାକୁ ତଡ଼ିଥିଲେ, ତାହାରି କତିରେ ତାଙ୍କର ମନ ପଡ଼ି ରହିଲା । ସୀତାକୁ ବାପଘରକୁ ପଠାଇ ନିଜ ଜୀବନକୁ ସେ ଯେ କିପରି ଶୂନ୍ୟ କରିଛନ୍ତି, ତାହା ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ବେଶ୍ ବୁଝିପାରିଲେ ।

ଦିନ ଦୁଇ ପ୍ରହରରେ ଅନ୍ଦରମହଲରେ ସେ ବିଶ୍ରାମ କରୁଥିଲେ, ହାତ କତିରେ ଛୋଟ ମେଜ ଉପରେ ଏଣୁ ତେଣୁ ଗୁଡାଏ କାଗଜ ପଡ଼ିଥିଲା । ସେଥିରୁ ଖଣ୍ଡେ ଗଳ୍ପପୁସ୍ତକ ବାଛି ଆଣି ସେ ପାଠରେ ମଗ୍ନ ହେଲେ । ଶଙ୍କରୀ ତାଙ୍କର ଗୋଡ଼ କତିରେ ଦରଆଉଜା ହୋଇ ଦୋହଲି ପଡ଼ିଥିଲା । ହେମାଦେଈ ରେକାବୀ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ବାସନା ପାନ ଭାଙ୍ଗିଆଣି ମୁଣ୍ଡ କତିରେ ଠିଆ ହେଲା । ଦିବାକର ହାତ ବଢ଼ାଇ ପାନ ଖଣ୍ଡେ ନେଲେ । ହେମାଦେଈକୁ ଟାଣିଆଣି କତିରେ ବସାଇଲେ । ଶଙ୍କରୀର ଏହା ଦେଖି ଦେହରେ ଛୁରୀ ଚାଲିଗଲା । ସେ ହଠାତ୍ ହେମାକୁ ତିରସ୍କାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ସେଦିନ ଦୁହିଁଙ୍କର ତୁମୂଳ କଳହ ହେଲା । ଦିବାକର ଦୁଇପକ୍ଷକୁ ଶାନ୍ତ କରି ନ ପାରି ଦାଣ୍ଡମହଲରେ ରହିଲେ । ଶଙ୍କରୀ ତାଙ୍କର ଦର୍ଶନ ସୁଦ୍ଧା ପାଇପାରିଲେ ନାହିଁ । ବିଜୟଗର୍ବସୀତା

ଚେମାଦେଇ ଏଥର ବାବୁ ଉପରେ ଆଧିପତ୍ୟ ବିସ୍ତାର କରି ଉଆସର ରାଣୀ ହେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲା । ଏଥିରେ ଫୁଲର କ୍ରୋଧର ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ । ଫୁଲ ସେହିଦିନ ତାକୁ ଘରୁ କାଢ଼ିବାକୁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କଲା । ଚେମା ଯେତେ ହେଲେ ଦାସୀ – ସାଆନ୍ତାଣୀର ଅଧିକାର ତାର ନ ଥିଲା । ସେ ଭାଗ୍ୟକୁ ଆଦରି ବୁଢ଼ୀ ମା' ସାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କ ସହିତ ବହୁକୁଦ ଯାତ୍ରା କଲା । ଶଙ୍କରୀର ଜୟ–ଆହ୍ଲାଦରେ ମାଟିରେ ଗୋଡ଼ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ସେ ମୋତିକୁ ଓ ଫୁଲକୁ ବେଢ଼ି ବସି ଗପ କଲା । ପୋଇଲୀଟାର ଟାଣ ସେ ସହିବ ? କିନ୍ତୁ ନଈ ଅତଡ଼ାରେ ଯେ ନିଜେ ଠିଆ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ସେତେବେଳେ ସୁଦ୍ଧା ଜାଣିନଥିଲା; ଭାବିଲା – ସୀତା ଗଲା, ଚେମା ଗଲା, ଏବେ ସେ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତିନୀ ସାମ୍ରାଜ୍ଞୀ । ହେଲେ ସ୍ୱାମୀ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ସେ ସୁଖ ଆଶା ତାଙ୍କର ଉଡ଼ିଗଲା । ସ୍ୱାମୀ ନନ୍ଦିଆ ହାତରେ ଖବର ଦେଇ ପଠେଇଲେ, ସେହି ରାତିରେ ସେ କଲିକତା ଯାଉଛନ୍ତି । ପବନରେ ଗବଗଛ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିଲା ପରି ଶଙ୍କରୀର ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିଲା । ସେ ପୁଣି ଅନାଥିନୀ ପରି କାଳ କାଟିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ଦିବାକର କଲିକତାକୁ ଆସି ଅମୀୟାର ଶରଣ ପଶିଲେ । ଦୈବଯୋଗକୁ ଅମୀୟା ତାଙ୍କୁ ଆଡ଼ନେତ୍ରରେ ସୁଦ୍ଧା ଚାହିଁଲା ନାହିଁ । ଅମୀୟା ଅର୍ଥପ୍ରିୟା, ଦିବାକରଠାରୁ ବଳି ଜଣେ ମହାଧନୀ ବର୍ତ୍ତମାନ ତାର କାନି ପୁଟୁଳିରେ । ସେଠ୍ ଦୁନିଚାନ୍ଦ୍ ଆଗରେ ଦିବାକର ? ଯାହାର ପିତାର ଗହଣାଦୋକାନ – ହୀରା ନୀଳା ମୋତି ମାଣିକ୍ୟର କାରବାର କଲିକତା, ବୋମ୍ବାଇ, ପଞ୍ଜାବ ଓ ରାଜପୂତାନା ବ୍ୟାପିଛି, ସେ କୋଟିପତିର ସନ୍ତାନ କତିରେ ସାମାନ୍ୟ ଜମିଦାର ଦିବାକର ? ଅମୀୟା କତିରୁ ଏକ ପ୍ରକାର ତଡ଼ା ଖାଇ ଦିବାକର ନିଜର ପୁରୁଣା ପ୍ରେୟସୀ ଅଙ୍କୁରବାଳାକୁ ଖୋଜି ବସିଲେ । ତାଙ୍କର ଅଙ୍କୁର – ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣର ଅଙ୍କୁର କ'ଣ ତାଙ୍କୁ ଏ ଦୁଃସମୟରେ ତ୍ୟାଗ କରିବ ? ତାପରି ମନମୋହିନୀ, ଗୁଣବତୀ କ'ଣ ତାଙ୍କୁ ଅଖାତିର କରିବ ? ମିନର୍ଭା ଥିଏଟରର ସେ ମଧୁରାତ୍ରିମାନ ମନେ ପଡ଼ିଲା । ଅଙ୍କୁରବାଳାର ସେହି ପ୍ରାଣସ୍ପର୍ଶୀ 'ଲୟଲା'ର ଅଭିନୟ ! ସେହି 'ଯୁଲେଖା'ର ଆତ୍ମତ୍ୟାଗ ଚରିତ୍ର ! ସେ କ'ଣ ରକ୍ତ ମାଂସର ଶରୀର ନୁହେଁ ! ଯେ ଏପରି ସୁନ୍ଦର ଅଭିନୟ କରିପାରେ, ତା'ପ୍ରାଣ କ'ଣ ପାଷାଣ ! ଦିବାକରକୁ ସେ କ'ଣ ଭୁଲିଥିବ ?

ଦିବାକର ସହସ୍ର ଆଶାସ୍ୱପ୍ନ ରଚନା କରି, ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଉପହାର ଘେନି ସୁବେଶମଣ୍ଡିତ ହୋଇ ଅଙ୍କୁରବାଳାର ଭବନରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ଅଙ୍କୁରବାଳା ବଡ଼ ଆଦର କରି ତାଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କଲା । କେତେଦିନ ତାହାର ସାହଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଭ କରି ଦିବାକର ସବୁ ଦୁଃଖ ଭୁଲିଗଲେ – ସୀତା, ଶଙ୍କରୀ, ଚେମାଦେଇ ମନେ ପଡ଼ିଲେ ନାହିଁ । ନିତି ଥିଏଟର ଦେଖା, ମଦ୍ୟପାନ, ମୋଟରବୁଲାରେ ଜୀବନ ଆରାମରେ କଟିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ଦିନେ ସେ ଓ ଅଙ୍କୁରବାଳା ଖିଦିରପୁର ଡକକୁ ବୁଲି ଯାଇଥିଲେ । ଆସୁ ଆସୁ ରାତ୍ରି ହୋଇଗଲା । ସେଦିନ ଦିବାକର ଅତ୍ୟନ୍ତ ମଦ ଖାଇଥିଲେ । ହଠାତ୍ ବାଟରେ ଗୁଣ୍ଡାଦଳ ଉଭୟଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରି ସର୍ବସ୍ୱ ଛଡ଼ାଇନେଇ ପଳାଇଲେ । ଯେତେବେଳେ ଦିବାକରଙ୍କର ଚେତନା ହେଲା, ସେତେବେଳେ ସେ କ୍ୟାମ୍ବେଲ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ । ତାଙ୍କର ମୁଣ୍ଡର ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ଆଘାତ ଲାଗି ଫାଟି ଯାଇଥିଲା । ରକ୍ତସ୍ରାବରେ ସେ ମୂର୍ଚ୍ଛା ଯାଇଥିଲେ । ଘଟଣା ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱପ୍ନପରି ମନେ ହେଲା ।

ତା'ପରଦିନ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ନନ୍ଦିଆ ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତରଙ୍କୁ ଘେନି ପହଞ୍ଚିଲା । ଡାକ୍ତର ବାବୁ ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ବିସ୍ମିତ ହେଲେ । ଦିବାକର ବନ୍ଧୁ କତିରେ ସମୁଦାୟ ଦୁଃଖ ହାଲ କହିଗଲେ । ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ କିଛିକ୍ଷଣ ଭାବି କହିଲେ, "ସର୍ବନାଶ ! ଅଙ୍ଗୁରବାଳା ଫାନ୍ଦରେ ପଡ଼ିଗଲ । ତୁମଠାରୁ ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବାକୁ ସେ ବସିଥିଲା, ଏହା ମୁଁ ଜାଣେ ।" କିନ୍ତୁ ଦିବାକର ସେ କଥା ବିଶ୍ୱାସ କଲେ ନାହିଁ । ସେ ଦୁଇଦିନ ପରେ ପୁନର୍ବାର ଅଙ୍ଗୁରବାଳା ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ଅଙ୍ଗୁରବାଳା ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ପ୍ରଥମେ ଚମକି ଗଲା, ପରେ କାନ୍ଦି ପକାଇଲା – ଗୁଣ୍ଡାଦଳର ନିଷ୍ଠୁରତା ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ବହୁତ ଶୋକ ପ୍ରକାଶ କଲା । ନିଜର ମଧ ସେ ରାତ୍ରିରେ ଗୁରୁତର ଆଘାତ ହୋଇଥିବା ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲା । ଦିବାକର ତାହା କଥାରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ କହିଲେ, "ଅଙ୍ଗୁରବାଳା ! ତୁମେ ଏକା ସ୍ତ୍ରୀରତ୍ନ, ମୋର ସୁଖ ଦୁଃଖ ସବୁଥିରେ ତୁମର ସହାନୁଭୂତି । ମୋ ଲାଗି ତୁମେ ଗୁଣ୍ଡାଙ୍କ ହାତରେ ମାଡ଼ ବି ଖାଇଲ ! କିନ୍ତୁ ମୁଁ ନରାଧମ – ତୁମକୁ ତ୍ୟାଗ କରି ଯାହା ବିବାହ କଲି ।" ଦିବାକର ବାରମ୍ବାର କ୍ଷମାଭିକ୍ଷା କରି, ତାହାର ଗୋଡ଼ ଧରି ପକାଇଲେ । ଅଙ୍ଗୁରବାଳା ଗଭୀର ସ୍ନେହରେ କହିଲା, " ତୁମକୁ କ୍ଷମା କରିବି ପ୍ରିୟତମ, ତୁମ ଲାଗି ଯେ ମୁଁ ଜୀବନ ଦେଇପାରେଁ । ତୁମର ଦଶଟା ସ୍ତ୍ରୀ ଥାଆନ୍ତୁ, କିନ୍ତୁ ମୋ ପରି କେହି ହେବେ ନାହିଁ । ତୁମ ଲାଗି ମୁଁ ମିନର୍ଭା ଥିଏଟର ଛାଡ଼ିଛି ।" ଦିବାକର ମୋହିତ ହୋଇଗଲେ । ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର ଯେ ଅଙ୍ଗୁରବାଳା ନାମରେ ମିଥ୍ୟା ଅପବାଦ ଦେଇଛନ୍ତି, ଏହା ଭାବି ତାଙ୍କର ରାଗ ହେଲା । ସେ ସେଠାରୁ ବସା ଉଠାଇ 'ଗ୍ରାଣ୍ଡ ହୋଟେଲ'ରେ ରହିଲେ ।

ଅଙ୍ଗୁରବାଳାର ମନୋବାଞ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ଏଥର ଦିବାକରଙ୍କୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ଆୟତ୍ତ କରି ତାଙ୍କୁ ଦେଶଛଡ଼ା କରିବାର ଉପାୟ ସ୍ଥିର କଲା । ତାହାର ବୟସ ହୋଇ ଆସିଥିଲା, କ୍ରମେ ରୂପର ମୋହ ତୁଟୁଥିଲା, ଥିଏଟରରୁ ତଡ଼ା ଖାଇ ପୁଣି ସେଠାକୁ ଯିବାର ଆଉ ସାହସ ନଥିଲା । ଅତିରିକ୍ତ ବିଳାସିତାର ଖରଚ ଯୋଗାଇବା ପାଇଁ ଭାବନା ପଡ଼ିଲା । ଏତିକିବେଳେ ଦିବାକର ହାତମୁଠାରେ ପଡ଼ିଯିବାରୁ ତାହାର ପରମ ଆନନ୍ଦ ହେଲା ।

ଏତେଦିନ ପରେ ଦିବାକର ଯାହା ଚାହିଁଥିଲା, ତାହା ଘଟିଲା । ଅଙ୍ଗୁର ତାଙ୍କ ସହିତ କଟକ ଯିବାକୁ ରାଜି ହେଲା । ଦିବାକର ହାତ ବଢ଼ାଇ ସ୍ୱର୍ଗର ଚାନ୍ଦ ପାଇଲେ ! କଟକ କାଠଯୋଡ଼ିକୂଳରେ ବିଶାଳ ଭବନ ଭଡ଼ା କରି ତାକୁ ରଖିଲେ । ଅଙ୍ଗୁରବାଳା ଜମିଦାରର ଗୃହିଣୀ ହୋଇ ଇନ୍ଦ୍ରାଣୀତ୍ୱ ଲାଭ କଲା ପରା ! ଦିବାକର ନିଜ ବାଲୁବଜାର ବସାରେ ରହିଲେ । ଯଥାସମୟରେ ଶ୍ୱଶୁରଘରେ ସବୁ ଖବର ପହଞ୍ଚିଲା । ପ୍ରଥମେ ସୀତା ଏକଥା କାନକୁ ଘେନିଲା ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ କେଜାଣି କାହିଁକି ଅନପେକ୍ଷିତ ଈର୍ଷାରେ ତା ଛାତି ଦୁଗୁଦୁଗୁ ହେଲା । ମନର ଅକାରଣ ଭ୍ରାନ୍ତି ଭାବି ସେ ନିଜକୁ ବୋଧ ଦେବାକୁ ଲାଗିଲା । ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ଅଶୋକଚଉତରା ମୂଳେ ବସି ପିତେଇ ନାନୀ ଓ ସରସ୍ୱତୀ ଯେତେବେଳେ ଏକଥା କାଢ଼ିଲେ, ରାଗ ଓ ଲଜ୍ଜାରେ ସେ ମର୍ମେ ମର୍ମେ ପୋଡ଼ିଗଲା ।

ସାତ ମାସ ହେଲା ବାପଘରକୁ ଆସିଲାଣି । ସ୍ୱାମୀର ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇ କେତେଦିନ ସେ ଉନ୍ମୁକ୍ତା ବିହଙ୍ଗିନୀ ପରି ଉଡ଼ି ବୁଲିଲା । ତା'ମନରେ ହେଲା ଚିରକାଳ ବାପଘରେ ରହିଲେ ମଧ ତାର କିଛି କଷ୍ଟ ହେବ ନାହିଁ । ରଘୁନାଥର 'ଫୋଟୋ' ଖଣ୍ଡିକ ହେଲା ତାହାର ଜ୍ଞାନ, ଧ୍ୟାନ –

ସେଥିରେ ଫୁଲ ଚନ୍ଦନ ଦେଇ ପୂଜା କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ତାହାର ସାକ୍ଷାତ୍ ଦେବତା ଯେ ସେଥିରେ ଚିତ୍ରିତ । ରଘୁନାଥକୁ କଣ ସେ ଏଡ଼େ ସହଜରେ ଭୁଲିପାରିବ ? ଶତ ଶତ ନୀରବ ଯାମିନୀରେ ରଘୁନାଥକୁ ମନେ ପକାଇ ତାହାର ଆଖିପତା ପଡ଼ି ନାହିଁ । ଶତ ଶତ ଦିବାଲୋକରେ ପ୍ରଭାତ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କଲାବେଳେ ସେ ଆଗ ରଘୁନାଥଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରିଛି । ରଘୁନାଥ ଯେ ତାହାର ପ୍ରାଣର ଠାକୁର ! ସେ ଜାଣେ, ତାକୁ ଆଉ ପାଇବ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ସେ ତ ତାକୁ ପାଇସାରିଛି । ଏହି ଅଶୋକଚଉତରା ତ ତାହାର ଓ ରଘୁନାଥର ମିଳନର ସାକ୍ଷୀ ।

କିନ୍ତୁ ଏ ପୁଣି କଣ ? ବେଳେ ବେଳେ ମନ କାହିଁକି ବିଦ୍ରୋହୀ ହୁଏ ? ବେଳେ ବେଳେ କାହିଁକି ଦିବାକରଙ୍କର ମନୋହର ମୂର୍ତ୍ତି ତାହାର ଆଖି ଆଗରେ ନାଚି ଉଠେ ? ସେ ହଜାର ଚେଷ୍ଟା କଲେ ସୁଦ୍ଧା ଶାଶୁଘରକୁ ଭୁଲିପାରୁନାହିଁ । ଦିବାକରଙ୍କର ଅନେକ କଥା ତାର କାନରେ ବାଜିଯାଏ । କେତେଥର ସେ ବ୍ୟାକୁଳଭାବରେ ତା ନିକଟରେ ପ୍ରେମ ଭିକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସେ ଅନାଦର କରି ଉପେକ୍ଷା କରିଛି; କେତେଥର ସେ ତାକୁ ସ୍ନେହରେ କତିକି ଟାଣି ନେଇଛନ୍ତି, ସେ ରାଗରେ ଦୂରକୁ ପଳାଇଛି; ସେଥିପାଇଁ ସିନା ଆଜି ତାର ଏ ଦଶା ! ନୋହିଲେ, ସେ କଣ ବାପଘରେ ଥାଆନ୍ତା – ଆଉ ତାର ସ୍ୱାମୀ ଗୋଟିଏ ଛାର ବେଶ୍ୟାକୁ ନେଇ ରହନ୍ତେ ! ସୀତା ଦିବାକରଙ୍କୁ ନିଜର ସ୍ୱାମୀ ବୋଲି ମନେ ମନେ ଭାବି ସାରିଲାଣି । ଦିବାକରର ଦୋଷ କଅଣ ? ସେ ମନ୍ଦ, ସେ ମଦୁଆ ସତ; କିନ୍ତୁ କେବେ କି ସୀତା ତାକୁ ଭଲ ବାଟକୁ ଆଣିବା ପାଇଁ ଯତ୍ନ କରିଛି ? ଏହି କଣ ସ୍ତ୍ରୀର ସ୍ୱାମୀ ପ୍ରତି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ? ବୁଦ୍ଧିମତୀ ସୀତା ବୁଝିଲା ତାହାର ବିବେକ ତାକୁ ଦଂଶନ କରୁଛି, ତାହାର ହୃଦୟ ଭିତର କହୁଛି – 'ସୀତା, ତୁ ପାପ କରୁଛୁ । ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ଅକାରଣ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଛୁ । ବାପ ସିନା ଟଙ୍କା ଲୋଭରେ ତତେ ବିକିଛି, ଦିବାକର ତ ତୋର ମନ୍ଦ ପାଞ୍ଚୁ ନଥିଲା ?' ତୁ ତାର ହୋଇଥିଲେ ସେ କଣ ଆଉ ଅଙ୍ଗୁରବାଳାକୁ ଘେନି ଥାଆନ୍ତା ?' କିନ୍ତୁ ପରକ୍ଷଣରେ ରଘୁନାଥର ଚିନ୍ତା ସବୁ ବିଚାର ବିବେଚନାକୁ ବୁଡ଼େଇ ଦିଏ । ସେ କେଉଁବାଟରେ ଯିବ, ଠିକ୍ କରିନପାରି କାନ୍ଦି ମରେ ।

ହେଲେ, ଆଜି ମା ଓ ପିତେଇ ନାନୀ କଥାରେ ତାର ମନ କଣ ହୋଇଗଲା । ତା'ମନରେ ହେଲା, ତାରି ଦୋଷ ଯୋଗୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦିବାକରର ଏ ଦୁର୍ଗତି ! ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ଆପଣାର କରିଥିଲେ ସେ କଣ ବାଟକୁ ଆସି ନଥାନ୍ତେ ? ବାବୁ ଓ ରେବତୀର ମେଳ ଦେଖି ତା' ମନରେ ଅଗ୍ନି ଦ୍ୱିଗୁଣ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହେଉଥିଲା । ବାବୁ ଓ ରେବତୀର ଦାମ୍ପତ୍ୟ ଜୀବନ କି ସୁନ୍ଦର, କି ମଧୁମୟ – ଗୋଟିଏ ଡାଳରେ ଯୋଡ଼ାଏ ଗୋଲାପ ପରି ଫୁଟି ରହିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ପରସ୍ପରର ପ୍ରେମ ଓ ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟ କି ଲୋଭନୀୟ ! ସେ କ'ଣ ଦିବାକରର ମନ ଭୁଲାଇ ତାକୁ ହାତମୁଠାରେ ରଖି ପାରିନଥାନ୍ତା ! ହାୟ ସେ କିଛି କଲା ନାହିଁ ।

ରାତିରେ ଶେଯରେ ଶୋଇ ଶୋଇ ସେ ଭାବନାରେ ବୁଡ଼ିଗଲା । ପରଦିନ ବଡ଼ିଭୋରୁ ସେ ଭିତର ପିଣ୍ଡାରେ ଠିଆ ହୋଇଥିଲା । ଚୌଧୁରୀଏ ଉଠି ଦାଣ୍ଡକୁ ଗଲେ । ସୀତାକୁ ଚାହିଁ ତାଙ୍କର କିଜାଣି କାହିଁକି ଭାରି ରାଗ ହେଲା । ସେ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କରି କନ୍ୟାକୁ ମର୍ମଭେଦୀ କଥାଗୁଡ଼ିଏ ଶୁଣେଇ ଦେଲେ । ସୀତା ଛାତିରେ ଦାରୁଣ ଶର ବିଦ୍ଧ ହେଲା । ସତେ ତ, ସେ ଏ ଘରେ ପର !

ବାପ ଭାଇର କମେଇ ଖାଇବାର ତାର ଆଉ କି ଅଧିକାର ? ଦିନେ ତ ନନା ଏହିପରି କହିଥିବାରୁ ବଡ଼ନାନୀ ଏ ଦୁଆର ମାଡ଼େ ନାହିଁ । ସେ ପୁଣି କି ଅଲାଜୁକପଣରେ ଆସି ସାତ ଆଠ ମାସ ବସି କାଳ କାଟିଲାଣି ! ଧିକ୍ ତା ଜୀବନ – ତା'ସ୍ୱାମୀ ଥାଉଁ ଥାଉଁ ସେ ଏ ଝିଙ୍ଗାସ ଶୁଣିଲା ! ସେ ଅଭିମାନରେ ଓପାସ ଭୋକରେ ଶୋଇ ରହିଲା – ମା, ଭାଉଜ, ପିଡେଇ ନାନୀ ଯେତେ ଡାକିଲେ, ଶୁଣିଲା ନାହିଁ । ସେ ଶୁଖି ମରିବ ପଛକେ ଆଉ ବାପଘରେ ପାଣି ଛୁଇଁବ ନାହିଁ । – ଏହା ହେଲା ତା'ର ସାର ବିଚାର ।

କିନ୍ତୁ ସେ ଯିବ କୁଆଡ଼େ ? ଦିବାକର ତାକୁ ଯେ ତ୍ୟାଗ କରିଛି । ସେ ସେଠାକୁ ତ ବଳେ ପଶିଯାଇପାରିବ ନାହିଁ ? ନା, ନା, ସେ କୁଆଡ଼େ ଯିବ ନାହିଁ – ଏଥର ନିଶ୍ଚୟ ମରିବ ।

ସଞ୍ଜ ବୁଡ଼ି ଆସୁଥିଲା । ଚୌଧୁରୀଏ କଚେରିଠାଇଁ ଖବର ପାଇଲେ, ସୀତା ଓପାସ୍ କରି ବସିଛି । ତାଙ୍କ ମନ କ'ଣ ହୋଇଗଲା । ସେ କାମ ଦାମ ଛାଡ଼ି ବାହାରି ଆସିଲେ; ଆସି, ସୀତା ଯେଉଁ ଘରେ ଶୋଇଥିଲା, ସେ ଘର ଦୁଆରେ ଡାକିଲେ, – "ମା", ସୀତାର ମନ ତରଳି ଗଲା । ବାପ ଉପରେ ଅଭିମାନ ! ସୀତା ସାନପିଲା ପରି କାନ୍ଦି ପକାଇଲା । ଚୌଧୁରୀ ଆସି ଶେଯ କଡିରେ ବସିଲେ । କରୁଣ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ – "ଛି ମା, ମୋ ଉପରେ ରାଗିଲୁ ! ମୁଁ ତୋ ବାପ, ମାରିବି, ତାରିବି । ତତେ ପଦେ କଥା କହିଲି, ତୁ ସହିଲୁ ନାହିଁ, ଆଉ ସହିବୁ କ'ଣ ?

ସୀତା ଉତ୍ତର ଦେଇପାରିଲା ନାହିଁ । ବାପର କର୍କଶ ମୂର୍ତ୍ତି ଭିତରେ ଯେ ଏତେ ସ୍ନେହ ଅଛି, ଏ କଥା ସେ ଆଜି ପ୍ରଥମ ଜାଣିଲା । ଚୌଧୁରୀଏ ତା ମୁଣ୍ଡ କୋଳକୁ ନେଲେ । ତାଙ୍କ ଆଖି ତିନ୍ତିଗଲା । ସେ ଗଭୀର ବ୍ୟାକୁଳ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, "ମଣିଷ ଭଲ ଭାବି ସବୁ କରେ, କର୍ମକୁ ମନ୍ଦ ଫଳେ । ଦିବାକରର ହାତ ଧରି ତୁ ରାଜରାଣୀ ହେବୁ, ଏହି ତ ଥିଲା ମୋ ବାଞ୍ଛା । ସେ ଦୁଷ୍ଟ ଯେ ତୋତେ ତ୍ୟାଗ କରିବ, କିଏ ଜାଣିଥିଲା ? ତାହାର ଭଦ୍ରତାରେ ଯେ ମୁଁ ଭୁଲିଗଲି ।" ସରସ୍ୱତୀ ନିକଟରେ ଠିଆ ହୋଇ ଏ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖିଲେ । ଯେଉଁ ସ୍ୱାମୀକୁ ସେ କେବଳ ପିଶାଚ ବୋଲି ଭାବି ଏତେ କଷ୍ଟ ପାଉଥିଲେ, ତାଙ୍କର ଏ ବ୍ୟବହାର ଦେଖି ମନଟା ବଦଳି ଗଲା । ବାପ କ'ଣ ଝିଅର ଅମଙ୍ଗଳ ଚାହାନ୍ତା ?

ସୀତା ଉଠି ଭୋଜନରେ ବସିଲା; କିନ୍ତୁ ସେହିଦିନୁ ସେ ସ୍ୱାମୀ ଘରକୁ ଯିବାପାଇଁ ଉଦ୍‌ଗ୍ରୀବ ହୋଇ ରହିଲା । ଏହି ସମୟରେ ତା'ର ମାମୁଁ ପରମାନନ୍ଦ ଆସି ତାକୁ ଅଜାଘରକୁ ଘେନିଗଲା । ମାଇଁ କୌଶଲ୍ୟାର ଆଦର ଯତ୍ନ ଓ ମାମୁଁ ଝିଅ–ଭଉଣୀ ଅହଲ୍ୟାର ସଙ୍ଗ ପାଇ ସେ ପୁଣି ସ୍ୱାମୀ ଘରକୁ ଯିବା କଥା ପଛକୁ ପକେଇ ଦେଲା । ପୋଡ଼ିଗଲା ତିଅଣରେ କି ସୁଆଦ – ଗଲେ କ'ଣ ଆଉ ସେ ଆଦର ପାଇବ ? ଅହଲ୍ୟା ମଧ୍ୟ ଭଉଣୀକୁ ସେହି ଶିକ୍ଷା ଦେଲା ।

ଅହଲ୍ୟା ସୀତାଠାରୁ ବଡ଼ । ପୁଅ ଝିଅ ଯୋଡ଼ିକର ମା', ସ୍ୱାମୀ ତା'ର ମୋହରିର କାମ କରନ୍ତି । ସେଥିରେ ନଣନ୍ଦ ଦିଅର ଗୋଛାଏ । ସ୍ୱାମୀର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ହେତୁ ସେ ବରଷରେ ଛ'ମାସ ବାପଘରେ କଟାଏ । ସେଥିପାଇଁ ଶାଶୁ ଓ ସ୍ୱାମୀ ପ୍ରତି ତା'ର ଅଭକ୍ତି ଓ ଅଶ୍ରଦ୍ଧାର ସୀମା ନଥିଲା । ତାହାର ନିରୀହ ସ୍ୱାମୀ ଅର୍ଜୁନ ତାକୁ ପଦେ ହେଲେ ପାଟି ଫିଟାନ୍ତି ନାହିଁ । ସ୍ୱାମୀ ଉପରେ ନିଜ

କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ସୀତାକୁ ମଧ ସେଥିରେ ଦୀକ୍ଷା ଦେବାକୁ ଅହଲ୍ୟା ଯତ୍ନବତୀ ହେଲା ।

ଅହଲ୍ୟାଠାରୁ ଶିକ୍ଷା ପାଇ ସୀତା ହୀନତା ଅଙ୍ଗୀକାର କରି ସ୍ୱାମୀ ଓ ଶାଶୁ କତିକି ଫେରିଯିବା ପାଇଁ ଆଉ ଗୋଡ଼ ଟେକିଲା ନାହିଁ ।

ଊନବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ

ପୋଲିସ ଇନ୍‌ସପେକ୍ଟର ବିନୋଦବିହାରୀ ବାବୁଙ୍କର ସାନ ଭାଇ ରାସବିହାରୀ ସହିତ ରଘୁନାଥର ବନ୍ଧୁତ୍ୱ କ୍ରମେ ଘନିଷ୍ଠତାରେ ପରିଣତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ରଘୁନାଥ ରାସୁବାବୁଙ୍କ ସହିତ ସାରା କଲିକତା ବୁଲିଲା । ବସି ବସି ପରର ଅନ୍ନ ଧ୍ୱଂସ କରିବା ତା'ର ଇଚ୍ଛା ନଥିଲା; କିନ୍ତୁ ସହଜରେ କେଉଁଠି, ଚାକିରି ମିଳିଲା ନାହିଁ । ଖଣ୍ଡେ ଚାକିରି ଯେଉଁଠି, ସେଠି ଶହେ ଶହେ ଲୋକ – କିଏ ବି.ଏ., କିଏ ଏମ୍.ଏ. ପୁଣି ସମସ୍ତେ ବଙ୍ଗାଳୀ ବାବୁ, ରଘୁକୁ ପଚାରେ କିଏ ? ଶେଷକୁ ସେ ବଡ଼ ଚାକିରୀରୁ ନିରାଶ ହୋଇ ଦୋକାନର ଗୁମାସ୍ତା କାମ ଖଣ୍ଡିଏ ଖୋଜି ବସିଲା । ତହିଁରେ ମଧ ନିରାଶ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଅବଶେଷରେ ରାସୁବାବୁଙ୍କର ବନ୍ଧୁ ଶ୍ରୀ ଦତ୍ତଙ୍କର ପିତା ଉମେଶ ବାବୁ ଦୟା କରି ତାକୁ 'ଦେଶେର କଥା' ଅଫିସରେ ଗୋଟିଏ ସାନ କିରାଣୀ କାମ ଦେଲେ । ରଘୁନାଥ ତିରିଶ ଟଙ୍କା ଦରମାରେ ସେଠି ଭର୍ତ୍ତି ହେଲା ।

ଉମେଶ ବାବୁ 'ଦେଶେର କଥା' ପତ୍ରିକାର ସମ୍ପାଦକ । ତାହା ବିଶ୍ୱକୋଷ ପ୍ରେସରୁ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ । ସେ ପ୍ରେସର ସ୍ୱତ୍ୱାଧିକାରୀ କେବଳ କୃଷ୍ଣ ହାଲଦାର । ସେ ପୂର୍ବେ ଜାତିରେ ଥିଲେ କୈବର୍ତ୍ତ, ବର୍ତ୍ତମାନ ନବବିଧାନୀ ବ୍ରାହ୍ମ ।

କେବଳ କୃଷ୍ଣବାବୁଙ୍କର ପିତା ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ମାଛର ବ୍ୟବସାୟ କରି ଲକ୍ଷାଧିପତି । କଲିକତାରେ 'ନର୍ଥ ରସା ରୋଡ଼' ୯ ନମ୍ବରରେ ତାଙ୍କର ବିଶାଳ ସୁଦୃଶ୍ୟ ବାସଭବନ । ତାଙ୍କର ତିନି ପୁଅ – ଶିବକୃଷ୍ଣ, ବଟକୃଷ୍ଣ ଓ କେବଳକୃଷ୍ଣ । ଯେତେବେଳେ କେବଳକୃଷ୍ଣର ବୟସ ୩ ବର୍ଷ, ସେତେବେଳେ ସେ କେଶବ ଚନ୍ଦ୍ର ସେନଙ୍କ ବକ୍ତୃତାରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ସପରିବାର ବ୍ରାହ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ।

ଶିବକୃଷ୍ଣ ପୈତୃକ ବ୍ୟବସାୟ ବୁଝନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାର ଚିଲିକା ଅଞ୍ଚଳରୁ କଲିକତାକୁ ମାଛ ଆମଦାନୀ କରି ବାର୍ଷିକ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଆୟ କରନ୍ତି । ବଟକୃଷ୍ଣ ବିଲାତଫେରନ୍ତ ବାରିଷ୍ଟର । ଆଉ କେବଳକୃଷ୍ଣ ବିଶ୍ୱସେବା ପ୍ରେସର ଅଧିକାରୀ । ତିନିଭାଇଙ୍କ ପରିବାର ଏକତ୍ର ଥାଆନ୍ତି ।

ବିଶ୍ୱସେବା ବୃହତ୍ ପ୍ରେସ, ତହିଁର ନାନା ବିଭାଗ ମଧ୍ୟରୁ 'ଦେଶେର କଥା' ଅଫିସ୍ ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ବିଭାଗ, ପୁଣି ସେ ବିଭାଗରେ ରଘୁନାଥ ତିରିଶ ଟଙ୍କିଆ କିରାଣୀ । ତଥାପି ପ୍ରେସର ସ୍ୱତ୍ୱାଧିକାରୀ କେବଳକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସୁଦୃଷ୍ଟି ରଘୁନାଥ ଉପରେ ପଡ଼ିଲା, ଏଥିରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବାର କଥା; କିନ୍ତୁ ଜଗତଟା ବିଧାତାଙ୍କର ଲୀଳାଭୂମି ।

ପାଠକେ ପୂର୍ବରୁ ଜାଣନ୍ତି, ରଘୁନାଥର ରୂପ ଅତି ସୁନ୍ଦର । ତାହାର ଚେହେରାର ବିଶେଷତ୍ୱ ପାଇଁ ହଠାତ୍ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଭିତରେ ବାରି ହୋଇପଡ଼େ । ତାହାର ଆଖି ଦିଓଟିର ଅପୂର୍ବ ଜ୍ୟୋତି ଓ ସୁନ୍ଦର ଚାହାଣିରେ କି ମୋହିନୀ ଶକ୍ତି ଥିଲା କେଜାଣି, ତାହା ମାୟାର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କଲା । ମାୟା ଦେବୀ କେବଳବାବୁଙ୍କର ଜ୍ୟେଷ୍ଠା କନ୍ୟା । ସେ ବେଥୁନ୍ କଲେଜରୁ ବି.ଏ. ପାଶ୍ କରିଥିଲେ । ସେ ଭାରି ବୁଦ୍ଧିମତୀ ଓ ସାହିତ୍ୟପ୍ରବୀଣା, ସେଥିପାଇଁ ସେ ପିତାଙ୍କର ସମୁଦାୟ କାର୍ଯ୍ୟ ନିଜେ କରୁଥିଲା । 'ଦେଶେର କଥା'ର ମହିଳା ଜାଗରଣ ବିଭାଗର ସେ ଥିଲା ସମ୍ପାଦିକା । ସେଥିପାଇଁ ସମୟ ସମୟରେ ତାକୁ ପ୍ରେସକୁ ଆସିବାକୁ ହେଉଥିଲା । 'ଦେଶେର କଥା' ଅଫିସରେ ତାହାର ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କକ୍ଷ ଥାଏ । ସେ କକ୍ଷଟିରେ ବସି ଅନେକ ସମୟରେ ଲେଖାଲେଖି କରେ ।

ନବନିଯୁକ୍ତ କିରାଣୀ ବାବୁର କକ୍ଷ ଠିକ୍ ତା କୋଠରୀର ବିପରୀତ ଦିଗରେ । ଝରକାବାଟେ ସେ ରଘୁନାଥକୁ ଭଲ ଦେଖିପାରେ; କିନ୍ତୁ ରଘୁ ତାକୁ ଦେଖିପାରେ ନାହିଁ ।

ଲୋକଟି କିଏ, ଏ କଥା ଜାଣିବାକୁ ଅବଶ୍ୟ ମାୟା ଦେବୀର ଅତ୍ୟନ୍ତ କୌତୂହଳ ହେଲା; କିନ୍ତୁ ସେ ଯୁବତୀ । ବୃଦ୍ଧ ବିଶ୍ୱାସୀ ଉମେଶ ବାବୁ ଭିନ୍ନ ପ୍ରେସର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ସହିତ ତାହାର କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ଥାଏ ନାହିଁ । ପୁଣି ଗୋଟିଏ ଛୋଟିଆ ମୋଟିଆ କିରାଣୀ ସହିତ ପରିଚିତା ହେବାର ଲଘୁତା ମଧ ସେ ସ୍ୱୀକାର କରିପାରିଲା ନାହିଁ । ତାହାର କଥା ସୁଦ୍ଧା ପଚାରିବାକୁ ସଙ୍କୋଚ ବୋଧ କଲା ।

ହେଲେ, ଗୋଟିଏ ସୁଯୋଗ ଘଟିଲା । ରେଲରୁ ସେଦିନ କେତେଗୁଡ଼ିଏ 'ପ୍ୟାକେଟ୍' ଆସିଥିଲା । ତାହା ଯେଉଁ କିରାଣୀର ଚାର୍ଜରେ ଥିଲା, ସେ ଚାରିଦିନ ଛୁଟି ନେଇ ଗ୍ରାମକୁ ଯାଇଥିଲା । ଉମେଶ ବାବୁ ମାୟାଦେବୀଙ୍କର ପଦାର୍ଥ ତକ ରଘୁନାଥ ହାତରେ ତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ପଠାଇଦେଲେ ।

ରଘୁନାଥ ପୁଳିନ୍ଦାଗୁଡ଼ିକ ନେଇ ମାୟା ଦେବୀଙ୍କ କକ୍ଷକୁ ଗଲା । ବିନୟନମ୍ର ଭାବରେ ନମସ୍କାର କରି ସେଗୁଡ଼ିକ ଦେଇ ଫେରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେବା ସମୟରେ ମାୟା ଦେବୀ ତାକୁ ପଚାରିଲେ, "ଆପଣ କ'ଣ ଏଠାକୁ ନୂତନ ଆସିଛନ୍ତି ?" ରଘୁନାଥ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଇଁ କହିଲା, "ଆଜ୍ଞା ।"

"ଆପଣଙ୍କ ନାମ ?"

"ରଘୁନାଥ ମହାପାତ୍ର ।"

"ନିବାସ ?"

ରଘୁନାଥ ଇତସ୍ତତଃ ହୋଇ କହିଲା, "ଓଡ଼ିଶା ।"

"ଓଃ ଆପଣ ତେବେ ଓଡ଼ିଶାର ଲୋକ ? ଏଠି କିପରି ଚାକିରି କଲେ ?"

ମାୟାଦେବୀଙ୍କର ଶେଷ କଥା ତାହାର ନିଜ କାନକୁ ବଡ଼ ଅସୁନ୍ଦର ଶୁଭିଲା ଏବଂ ତାଙ୍କ ସାମନାରେ ଏତେବେଳେଯାଏ ଛିଡ଼ା ହେବାକୁ ରଘୁନାଥ ମଧ ବଡ଼ ସଙ୍କୋଚ ବୋଧ କଲା ।

ଶେଷ କଥାର କ'ଣ ଉତ୍ତର ଦେବ, କିଛି ଠିକ୍ କରିନପାରି କେବଳ ସଂକ୍ଷେପରେ କହିଲା, "ଆଚ୍ଛା, ଅନ୍ୟ ଉପାୟ ନଥିବାରୁ ... ।"

ରଘୁନାଥ ଚାଲିଗଲା; କିନ୍ତୁ ରଘୁନାଥର ସୁନ୍ଦର ମୁହଁ ମାୟାର କୋମଳ ମନରେ ଅଙ୍କିତ ହୋଇଗଲା । ଏପରି ସରଳ ସୁନ୍ଦର ମୁଖ ସେ ପୂର୍ବେ କେବେ ଦେଖିଛି ବୋଲି ମନେ ହେଲା ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ବିଷୟରେ ତାହାର କିମ୍ଭୂତକିମାକାର ଧାରଣା ! ସେ ଭାବିଥିଲା – ଓଡ଼ିଆ ମାତ୍ରେ କାଳିଆ, ଚୁଟିଆ, ତେଲ ଚିକିଟିଆ, ଆଉ କଡ଼ମଡ଼ କରି କଥା କହନ୍ତି, ମାତ୍ର ରଘୁନାଥକୁ ଦେଖି ଓ ତାହାର ସରଳ ଭଦ୍ର ବ୍ୟବହାରରେ ସେ ଏତେଦୂର ବିସ୍ମିତ ହେଲା ଯେ, ତା'ବିଷୟରେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଜାଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହେଲା । ପ୍ରେସକୁ ସେ ସବୁଦିନେ ଆସେ ନାହିଁ, ଆସିଲେ ମଧ ଘଣ୍ଟାଏ ଦି'ଘଣ୍ଟା ମାତ୍ର ରହେ ଏବଂ ନିଜ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥାଏ । ନିଜର ମାନ ପ୍ରତିପତ୍ତି ବିଚାର କଲେ ସେ ଓ ରଘୁନାଥ ମଧରେ ଆକାଶପାତାଳ ପ୍ରଭେଦ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ରଘୁନାଥ ସହିତ ପରିଚିତ ହେବାକୁ ଇଚ୍ଛା ଥିଲେ ମଧ ତାହାର ସୁବିଧା ନଥିଲା ।

ମନ ଥିଲେ ବାଟ ଥାଏ । ମାୟାର ସାନଭାଇ ଅମୃତାଭ ମାୟାର ବଡ଼ ବାଧ୍ୟ । ତାକୁ ସେ ଡାକି ଦିନେ ରଘୁନାଥର ପରିଚୟ ନେବାକୁ କହିଲା । ଅମୃତାଭ ରଘୁନାଥର ବିଷୟ ବୁଝି ତାକୁ ସମସ୍ତ କହିଲା । ପିତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ କଥା କହୁଁ କହୁଁ ମାୟା ତାଙ୍କୁ କଥାଛଳରେ ପଚାରିଲା, "ବାବା, ଆମ ପ୍ରେସରେ ଗୋଟିଏ ନୂଆ ଲୋକ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇଚି । ସେ ପିଲାଟି ଓଡ଼ିଆ, ବିଚରା ପିତୃମାତୃହୀନ ଅନାଥ । କ'ଣ ପାଇଁ ଏ ଦୂର ଦେଶକୁ ସେ ଆସିଚି, ଥରେ ଆପଣ ବୁଝିଲେ ହୁଅନ୍ତା ।"

କନ୍ୟାର କଥା ଶୁଣି, ବିଶେଷତଃ ରଘୁନାଥ ପିତୃମାତୃହୀନ ବୋଲି ଜାଣି ପାରି କେବଳ ବାବୁଙ୍କ ମନରେ ଅତିଶୟ ଦୟା ହେଲା । ଦିନେ ସେ ତାକୁ ଘରକୁ ଡକାଇ ପଠାଇଲେ । କେବଳକୃଷ୍ଣ ବାବୁ ଡକାଇ ପଠାଇଛନ୍ତି ଶୁଣି ରଘୁନାଥର ପ୍ରଥମେ ବଡ଼ ଭୟ ହେଲା । ସେ ଦୁଇମାସ ପ୍ରେସରେ ଚାକିରି କଲାଣି, କଦାପି କୌଣସି କର୍ମଚାରୀକୁ କେବଳବାବୁ ଏପରି ଡକାଇବାର ସେ ତ ଶୁଣି ନାହିଁ । ପ୍ରେସର ସମୁଦାୟ ଭାର ଉମେଶ ବାବୁ ଉପରେ । ସେ ତାକୁ ଏ ସମ୍ବାଦ ଦେଲେ । କପାଳରେ କ'ଣ ଅଛି – ହୁଏତ ଚାକିରିଖଣ୍ଡ ଯିବ ପରା ! ଏହି ଭୟରେ ତାକୁ ବଡ଼ ଅସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ବୋଧ ହେଲା ।

ଆଜିକାଲି ତା ଅବସ୍ଥା ଅତୀବ ଶୋଚନୀୟ । ପର ଘରେ ତ ସବୁଦିନେ ରହନ୍ତା ନାହିଁ । କଲିକତା ସହର, ସେଥିରେ ପୁଣି ତିରିଶଟା ଟଙ୍କା । ସେ ଆପଣା ଅବସ୍ଥାନୁଯାୟୀ ଗୋଟିଏ ମେସ୍‌ରେ ଛୋଟ ବଖରାଟିଏ ଭଡ଼ା ନେଇଥାଏ । ଆପଣାର ସବୁ କାମ ହାତେ ହାତେ କରି ମେସ୍ ଚାର୍ଜ ଦେଇ ଏକପ୍ରକାର ଦିନ ଗୁଜରାଣ କରେ । ହଠାତ୍ କେବଳ ବାବୁ ଡକାଇବାରୁ ତାହାର ବଡ଼ ଚିନ୍ତା ହେଲା – ଯଦି ଚାକିରି ଖଣ୍ଡ ଯାଏ, ପୁଣି ଏ ଦୂର ବିଦେଶରେ ତା'ର ଦଶା କ'ଣ ହେବ ? ଏଠି ତ ତାହାର ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ କେହି ନାହିଁ; ସ୍ୱଦେଶ ନୁହେଁ ଯେ, କାହା ଓଳିରେ ଦିନେ ଅଧେ ରହିଯିବ ! ଏହିପରି ସାତ ପାଞ୍ଚ ଭାବି ସେ ତାହାର ପ୍ରଭୁଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କରିବାକୁ ଗଲା ।

କେବଳ ବାବୁଙ୍କର ବିଶାଳ ଭବନର ମନୋହର ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ସେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହେଲା । ପ୍ରଥମେ ଭରସି କ'ଣ କହିବ, ତାହା ସେ ସ୍ଥିର କରିପାରିଲା ନାହିଁ । ଦୁଇମାସ ମଧ୍ୟରେ ସେ ତାଙ୍କୁ ଦିନେ ସୁଦ୍ଧା ଦେଖିନାହିଁ । ଏଡ଼େ ବଡ଼ଲୋକ, କେଜାଣି କିପରି ଉଦ୍ଧତ ହୋଇଥିବେ – ଏହା ଚିନ୍ତା କରୁ କରୁ ଦରବାନ୍ ତାକୁ ନେଇ ବାବୁଙ୍କର କୋଠରୀରେ ହାଜର କରି ଘଣ୍ଟା ଦେଇ ଚାଲିଗଲା ।

ଜଣେ ଶ୍ୟାମଳବର୍ଣ୍ଣ ଧୋତି ଓ ପଞ୍ଜାବି ପିନ୍ଧା ଦୀର୍ଘଶ୍ମଶ୍ରୁ–ଶୋଭିତ ଉନ୍ନତକାୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଘର ଭିତରକୁ ଆସିଲେ । ରଘୁନାଥ ଦଣ୍ଡବତ କରି ଉଠି ଠିଆ ହେଲା । କେବଳ ବାବୁ ରଘୁକୁ ଅନାଇ ଯେପରି ବିସ୍ମିତ ହେଲେ, ରଘୁ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ସେପରି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲା । ରଘୁ ଭାବିଥିଲା, କୋର୍ଟ ପ୍ୟାଣ୍ଟ ପିନ୍ଧା ଜଣେ ପୂରା ବଦ୍‌ରାଗୀ ଦେଶୀ ସାହେବ ସହିତ ଦେଖା ହେବ; କିନ୍ତୁ ଏ ତ ଉଦାର ମୂର୍ତ୍ତି ! ଯାଙ୍କ ଭିତରେ ଯେ କ୍ରୋଧ ଓ ଅନ୍ୟାୟ ଥିବ, ଏହା ସେ ଭାବିପାରିଲା ନାହିଁ । ସେ ଏକପାର୍ଶ୍ୱରେ ଠିଆ ହେଲା । କେବଳ ବାବୁ ତାକୁ ଦଣ୍ଡେ ଚାହିଁଲେ; ତାହାର ଅପୂର୍ବ ଲାବଣ୍ୟମଣ୍ଡିତ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ରକ୍ତଗୌର ସୁଶ୍ରୀ ମୁଖକାନ୍ତି ଓ ରୂପର ଲାବଣ୍ୟ ଦେଖି ମନେ କଲେ – ଏ ନିଶ୍ଚୟ ଉଚ୍ଚ ଜାତିର ପିଲା । ତତ୍ପରେ ତାକୁ ପ୍ରଶ୍ନ ଉପରେ ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ । ସେ କିଏ, ତା'ଘର କେଉଁଠି, ତା'ର କିଏ କିଏ ଅଛନ୍ତି, ସେ କାହିଁକି କଲିକତା ଆସିଲା, ଇତ୍ୟାଦି ଶତ ଶତ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେଇ ରଘୁନାଥ ଭାବିଲା – ଏ ପୁଣି କ'ଣ ? ସେଦିନ କୋର୍ଟରେ ତାକୁ ଏହିପରି ଜେରା ହୋଇଥିଲା; କିନ୍ତୁ ସେ ଜେରା ସର୍କାରୀ ଓକିଲ ଦ୍ୱାରା – ତାହା ନୀରସ ଓ ଶୁଷ୍କ, ମାତ୍ର ଏ ଜେରାର ପ୍ରତିପଦ ସହାନୁଭୂତିପୂର୍ଣ୍ଣ ।

ରଘୁନାଥଠାରୁ ସମୁଦାୟ ବିଷୟ ଶୁଣିବା ପରେ ତାକୁ ବାବୁ ଘର ଭିତରକୁ ଡାକିନେଲେ । ଆତ୍ମୀୟତା ପ୍ରକାଶପୂର୍ବକ ନିଜର ସ୍ତ୍ରୀ ଏବଂ ପିଲାପିଲିଙ୍କ ସହିତ ପରିଚୟ କରାଇ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କରି କହିଲେ, "ଆଜିଠାରୁ ଏ ତୁମର ପୁଅ ।" ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ମଧ୍ୟ ରଘୁନାଥକୁ ନିରୀକ୍ଷଣ କରି ଚାହିଁଲେ । ତାଙ୍କର ପରିବାରର କ୍ଷୁଦ୍ର ବୃହତ୍ ସମସ୍ତେ ତାକୁ ଘେରି ପକାଇଲେ । ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସନ୍ତାନ, ପିତୃମାତୃ ହୀନ, ପୁଣି ଦୂର କଟକରୁ ଆସି ନାନା ବିପଦରେ ପଡ଼ି ବର୍ତ୍ତମାନ ଏ ସ୍ଥାନରେ କିରାଣୀ ଚାକିରି କରୁଛି – ଏସବୁ ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ବିଶାଳ ପରିବାରରେ ରାଷ୍ଟ୍ର ହୋଇଗଲା । ଯେଉଁମାନେ ଏତେ ଶୀଘ୍ର ପରକୁ ଆପଣାର କରିପାରନ୍ତି, ସେମାନେ ଯେ କି ଉପାଦାନରେ ଗଠିତ, ଏହା ରଘୁ ଭାବୁ ଭାବୁ ସେଦିନ ବସାକୁ ଗଲା । କେବଳ ବାବୁଙ୍କ ଗୃହିଣୀଦତ୍ତ ଉପାଦେୟ ଜଳଖିଆ ପରେ ସେ ରାତିରେ ଆଉ ତା'ର ଖାଇବାର ଇଚ୍ଛା ହେଲା ନାହିଁ ।

ଯଦିବା କେବଳବାବୁ ତାକୁ ଘରକୁ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ଆସିବାକୁ କହିଥିଲେ, ତଥାପି ସେ ଲାଜରେ ଆଉ ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଯାଇ ନାହିଁ । ଏହିପରି ଅନେକ ଦିନ କଟିଗଲା । ଯେଉଁଦିନୁ ମାୟା ରଘୁନାଥର ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିଚୟ ପାଇଛି, ସେହିଦିନୁ ତା'ର ମନରେ ଚିନ୍ତା ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଛି । ରଘୁନାଥ ରୂପବାନ୍ ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସନ୍ତାନ, ପୁଣି ଅବିବାହିତ । ତା ବିଷୟ ଚିନ୍ତା କରେ ଜଣେ ଶିକ୍ଷିତା ଅବିବାହିତା ଯୁବତୀ !

ମାୟା ଯେତେ ରଘୁନାଥକୁ ଭୁଲିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରେ, ସେ ସେତିକି ମନେ ପଡ଼େ । ପ୍ରେସକୁ ଗଲା ମାତ୍ରେ ତା'ର ମନ ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇ ଉଠେ । ଆପଣା କୋଠରୀରେ ପଶିଲା କ୍ଷଣି ଅଲକ୍ଷ୍ୟରେ

ସୁଦ୍ଧା ସେ ଝରକାବାଟେ ଥରେ ଚାହିଁଦିଏ – କାଳେ ରଘୁନାଥ ଟିକେ ଦିଶିଯିବ, କାଳେ ତା ଆଡ଼କୁ ଟିକେ ଚାହିଁଦେବ; କିନ୍ତୁ ରଘୁନାଥ କାହାରିକୁ ଅନାଏ ନାହିଁ – ମୁଣ୍ଡ ପୋତି ଆପଣା କାମ କରୁଥାଏ । ମାୟା ଦିନେ ହେଲେ ତାହାର ସାକ୍ଷାତ୍ ନ ପାଇ ଦୂରରୁ ଅନାଇ ଘରକୁ ଫେରିଯାଏ । ଆପଣା ମନକୁ ଶାନ୍ତି ଦିଏ ଯେ, ସେ ଗରିବ ଅନାଥର ତତ୍ତ୍ୱ ନେଉଛି; କିନ୍ତୁ ବିବେକ ତାକୁ ଦୋଷୀ କରି କହେ, "ଗରିବ ଅନାଥ ପାଇଁ ତୁ କରିଚୁ କ'ଣ ? କେବଳ ଲୁଚି ଲୁଚି ଚାହିଁବା ଛଡ଼ା ତୁ କରିଚୁ କ'ଣ ? ଏଇ କ'ଣ ତୋର ଗରିବ ଅନାଥକୁ ଦୟା ? ଏ ତ ଦୟା ନୁହେଁ – ଏଥିରେ ଆଉ କିଛି ଅଛି ।

ବିବେକର ତାଡ଼ନାରେ ମାୟା ଅସ୍ଥିର ହେଲା । ସେ ପନ୍ଦର ଷୋଳ ବର୍ଷ ଦିନୁ ପିତାଙ୍କ ସହିତ ମିଶି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି, ଯେ ସଭ୍ୟ ସମାଜରେ ଆଜନ୍ମ ବଢ଼ିଛି, ଶତ ଶତ ଯୁବକ ସହିତ ଅବାଧରେ ମିଶିଛି, ଦିନେ ତା ମନରେ କିଛି ହୋଇନାହିଁ, ସେ ସାମାନ୍ୟ ନଗଣ୍ୟ ରଘୁନାଥ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟା ? ଏହା ଭାବିଲା ବେଳକୁ ତାହାର ଲଜ୍ଜା ହେଲା । ଏଥରଂ ସେ ନିଜ ମନକୁ ସ୍ୱବଶରେ ଆଣିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲା ।

ପୂଜାଛୁଟି ଉପଲକ୍ଷରେ ସେମାନେ ଦାର୍ଜିଲିଂ ବୁଲି ବାହାରିଲେ । କେବଳବାବୁ ସ୍ୱତଃପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ ରଘୁନାଥକୁ ସଙ୍ଗରେ ନେବାପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ । ରଘୁନାଥ ଏଡ଼େ ବଡ଼ ଲୋକର ପରିବାର ସହିତ ମିଶିବାକୁ ଅନିଚ୍ଛୁକ ଥିଲେ ମଧ ମୁନିବର ଆଜ୍ଞା ଅବହେଳା ନକରି ଦାର୍ଜିଲିଂ ବାହାରିଲା ।

ପ୍ରଥମ ଚାରିଦିନ ମଧରେ ସେ ବୁଝିଲା, କେବଳ ବାବୁ ତାକୁ ତାଙ୍କର ବଡ଼ପୁଅ ଅମିତାଭ ତୁଲ୍ୟ ସ୍ନେହ କରନ୍ତି, ସଙ୍ଗରେ ଖୁଆନ୍ତି, ପାଖରେ ବସାନ୍ତି, ସର୍ବଦା ସ୍ନେହରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରନ୍ତି । ଏହା ରଘୁନାଥକୁ ପ୍ରଥମେ ବଡ଼ ଅଡୁଆ ବୋଧ ହେଲା । ସେ କୌଣସିମତେ ଆପଣାକୁ ଏମାନଙ୍କର ସମାନସ୍କନ୍ଧ ଭାବି ପାରିଲା ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଯେଉଁଦିନ ସେମାନେ ଦାର୍ଜିଲିଂରେ ଗୋଡ଼ ଦେଲେ, ସେଦିନ ବାରଟାବେଳେ କେବଳବାବୁ ମଧୁର ହାସ୍ୟମୁଖରେ ରଘୁନାଥକୁ କହିଲେ, "ବାବା, ଏହି ଯେ ଛୁଟିରେ ଆସିଚ, ଏଥିରେ ତୁମର ପ୍ରେସ ଚାକିରି ଶେଷ ହେଲା ।" ରଘୁନାଥର ଛାତି ଥରି ଉଠିଲା । କେବଳବାବୁ ତାହା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କହିଲେ, "ତୁମକୁ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଚାକିରି ଦେବି, କିନ୍ତୁ ତାହା ପୂର୍ବରୁ ତୁମକୁ ଏମ୍.ଏ. ପାଶ୍ କରିବାକୁ ହେବ ।" ରଘୁନାଥ ନୟନଦ୍ୱୟ ଆନନ୍ଦରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇଉଠିଲା । ସେ ଏଫ୍.ଏ. ପାଶ୍ କରିଛି; ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ କୃପାରେ ତାହା କପାଳରେ ଏତେ ବିଦ୍ୟା ଅଛି ଯେ, ଏଠି ପୁଣି ତା'ର ପାଠର ଯୋଗାଡ଼ ହେଲାଣି ।

ସେମାନେ ଦାର୍ଜିଲିଂରେ ପନ୍ଦର ଦିନ ରହିଲେ, ବହୁତ ବୁଲାବୁଲି କଲେ । ସେହିଦିନୁ ଅମିତାଭ, ଅମୃତା, ମାୟା ଓ ଛାୟା – ଏ ଚାରି ଭାଇ ଭଉଣୀ ରଘୁନାଥକୁ ନିଜର ପରିବାରର ଲୋକ ପରି ମଣିଲେ ।

ଦାର୍ଜିଲିଂ ଫେରନ୍ତି ଯେଉଁଦିନ ରଘୁନାଥ କେବଳବାବୁଙ୍କ ଘରେ ବାସ କଲା, ସେଦିନ ତା ବିଷୟ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଁ କରୁଁ କେବଳ ବାବୁ ଉମେଶ ବାବୁଙ୍କୁ କହିଲେ, "ଜାଣିଲେ ମହାଶୟ, ପିଲାଟିର ଭବିଷ୍ୟତ୍ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ । ଯେପରି ବୁଦ୍ଧିରେ ବିଚକ୍ଷଣ, ସେହିପରି ସ୍ୱଭାବରେ ହୀରାଟିଏ ।" ଉମେଶ ବାବୁ କହିଲେ, "ବ୍ରାହ୍ମଣ ପିଲା ପରା, ଓଡ଼ିଆ ହେଲେ କ'ଣ ହେଲା ।"

କେବଳ ବାବୁ କହିଲେ "ଓଡ଼ିଆ ମାନେ ବେଶ୍ ସଭ୍ୟ ଜାତି । ମୁଁ ଶୁଣିଚି, ଦାଦା କହୁଥିଲେ – 'ଓଡ଼ିଶା ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଦେଶ, ଥରେ ଦେଖି ଆସିବା ।'

କେବଳ ବାବୁଙ୍କ ଆଦେଶନୁଯାୟୀ ରଘୁନାଥ ଆସି ତାଙ୍କ ଘରେ ରହିଲା । ତା'ପାଇଁ ଅଲଗା ଗୋଟିଏ କୋଠରୀ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ହେଲା । ଏଥର ଆଉ ଥରେ ଦୀର୍ଘ ଛ ମାସ ପରେ ପୁଣି ତା'ର ଛାତ୍ରଜୀବନ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ତା'ଜୀବନର ଯେ କି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ, ଏହା ସେ ସ୍ଥିର କରିପାରିଲା ନାହିଁ, ତଥାପି ଭାବିଲା, ଭଗବାନ୍ ନିଶ୍ଚୟ ତାକୁ କୌଣସି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଲାଗି ଏପରି ବିଚିତ୍ର ବାଟରେ ଟାଣି ଓଟାରି ଆଣିଛନ୍ତି । ଯେତେଥର ସେ ଲକ୍ଷ୍ୟଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇଛି, ସେତେଥର ତାକୁ ନୂଆ ନୂଆ ଲକ୍ଷ୍ୟ ମିଳିଛି । ଅପରିଚିତ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ଅପରିଚିତ ଲୋକେ ତାକୁ ଆଦର କରି ଆପଣାର କରିଛନ୍ତି, ଏ କ'ଣ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ ?

ଛମାସ ତଳେ ସେ ଥିଲା ଖାଣ୍ଟି ଓଡ଼ିଆ, ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ଅଧା ବଙ୍ଗାଳୀ । ନରେଶ ବାବୁ ସହିତ ବୁଲିଲା କିନ୍ତୁ ଆହାର ବିହାରର ବାଛବିଚାର ଢିଲା ହୋଇଥିଲା । ପରେ ଯେତେବେଳେ ଜାଣିଲା, ନରେଶ ବାବୁ ମୁସଲମାନ ଓ ସୁଶୀଳ କୁମାର ବେଶ୍ୟା, ସେଦିନୁ ତାହାର ସଂସ୍କାରର ଡୋରି ଛିଣ୍ଡିଗଲା । ଆଉ ଜାତିରେ କ'ଣ ଅଛି ଯେ ଭାବନା ? ଏ ବିଚିତ୍ର ସହର, ଏଠି ବା ଜାତିପତି ବିଚାରି ଚଳନ୍ତା କିପରି ? ସେଥିପାଇଁ କେବଳ ବାବୁଙ୍କୁ ସେ କୈବର୍ତ୍ତ ଜାଣିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଦ୍ୱିଧା ନ କରି ତାଙ୍କ ଘରେ ରହିଲା । ଏପରି ସଭ୍ୟ ଓ ସୁରୁଚିସମ୍ପନ୍ନ ଯେଉଁ ପରିବାର, ତାକୁ ସେ ବା ଘୃଣା କରିବ କେଉଁ ଅହଙ୍କାରରେ ?

ସବୁ ହେଲା, କିନ୍ତୁ ସେ ସୀତାକୁ ଭୁଲି ନଥିଲା । ଛ ମାସ ଭିତରେ ସେ ସୀତାକୁ କିମିତି ଭୁଲନ୍ତା ? ମୋଟେ ଛ ମାସ ତଳେ ଯାହା ସହିତ ତା'ର ବିବାହର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ଭାବନା ଥିଲା, ସେ ପ୍ରିୟତମାକୁ ସେ କିପରି ପାସୋରି ପାରନ୍ତା ! ରଘୁନାଥ ସବୁ ସାରିଛି, ସବୁ ଛାଡ଼ିଛି, କିନ୍ତୁ ଛାଡ଼ି ନାହିଁ ଜଣକୁ – ଭୁଲି ନାହିଁ ଜଣକର ସ୍ମୃତି । ସୀତା ତା'ହୃଦୟରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ମୂର୍ତ୍ତିଧରି ଶୋଭା ପାଉଥିଲା, ତାକୁ ସ୍ମରଣ କରି ସେଦିନ କାଟୁଥିଲା; ଆଉ ଗଳାରେ ହାତ ବୁଲାଇ ଦେଖୁଥିଲା – ସେହି ସୁନାସୂତା କେରାକ, ଯାହା ସେ ଏତେ ବିପଦରେ ସୁଦ୍ଧା ହଜାଇ ନାହିଁ – ଏତେ ଦୁଃଖରେ ସୁଦ୍ଧା ବିକି ନାହିଁ । ସେଇ ସୁନାସୂତାକେରାକ ହୃଦୟରେ ଥୋଇ ସେ ପ୍ରତିରାତ୍ର ନିବିଡ଼ ଭାବରେ ଚୁମ୍ବନ କରେ, ଆଉ ଅଶ୍ରୁରେ ତା ଉପାଧାନ ତିନ୍ତିଯାଏ । ତଥାପି ସେ ତାହାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରେ, କାରଣ ଜଗତରେ ବଞ୍ଚିବାକୁ ହେଲେ ଖାଇବାକୁ, ପିନ୍ଧିବାକୁ ତ ହେବ ? କେବଳ ବାବୁ ଆଶା ଦେଇଛନ୍ତି ଏମ୍.ଏ. ପାଶ୍ କଲେ ବଡ଼ ଚାକିରି ଦେବେ । ସେ ତାଙ୍କୁ କିପାଁ ନିରାଶ କରିବ ? ସେ ଲୋକଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣିଛି, ବର୍ମାରେ କେବଳ କୃଷ୍ଣ ବାବୁଙ୍କର ଅନେକ ବିଷୟ ସମ୍ପତ୍ତି ଅଛି । ତାହାର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନ ଲାଗି ବୋଧହୁଏ ସେ ତାକୁ ମଣିଷ କରୁଛନ୍ତି । କାରଣ ଅମିତାଭ ଓ ଅମୃତାର ବିଲାତ ଯିବାର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ହେଲାଣି ।

ତାହାର ଏତେ ସୁଖ ସୁବିଧା ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ତାକୁ ଅସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ବୋଧ ହେଉଥିଲା । ଆଶ୍ରୟଦାତା ଓ ଆଶ୍ରିତର ବ୍ୟବଧାନ ଟିକକ ସ୍ପଷ୍ଟ କରି ସେ ନିଜେ ଅଲଗା ହୋଇ ଚଳିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ମଧ ପାରୁନଥିଲା; ଘରର ପିଲାମାନେ ରାତିଦିନ 'ଦାଦା' କହି ଅସ୍ଥିର କରନ୍ତି । ଏପରି ଆଦର

ସ୍ନେହ ପ୍ରେମରେ ସେ ବା ନିତାନ୍ତ ଆପଣାର ନ ହୋଇଯିବ କୁଆଡ଼େ ? ଘରର ଛୋଟ ଛୋଟ ଝିଅ ଛାୟା, ସୁଲେଖା, ତୃପ୍ତି – ଏମାନେ ତ ତା'ର ନିତ୍ୟ ସହଚରୀ; ପୁଣି ଅମିତାଭ, ଅମୃତାଭ, ଦୀଲିପ, ଧୀରେନ୍ଦ୍ର, ତା'ର କାନିଧରା । ସମସ୍ତଙ୍କର ସେ 'ରଘୁ ଦାଦା', କାହାକୁ ବା ସେ ଛାଡ଼ି ଚଳିବ ? ଏତେ ଭାଇ ଭଉଣୀ ମେଳରେ, ଏତେ ମା ମାଉସୀ ମେଳରେ ତା'ର ଏକା ରହିବା ଆଶାଟା ପରାଜିତ ହେଲା । ଏଥିରେ ଅବଶ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟର ଆନନ୍ଦ ହେବାର କଥା; କିନ୍ତୁ ତା'ର ବିଷାଦର ଗୋଟିଏ କାରଣ ଥିଲା । ସେ ବୁଝିପାରିଲା – ଏତେ ସୁଖ, ଏତେ ଆନନ୍ଦ, ଏତେ ଆତ୍ମୀୟତା ଭିତରେ ସୁଦ୍ଧା କିଛି ଗୂଢ଼ ରହସ୍ୟ ଅଛି । ସେ ରହସ୍ୟଟିକକ ଜାଣିବାକୁ ତା'ର ବେଶି ବିଳମ୍ବ ହେଲା ନାହିଁ । ସେହିଦିନୁ କିପରି ସେଥିରୁ ତ୍ରାହି ପାଇବ, ତହିଁର ଉପାୟ ଖୋଜି ବସିଲା, ମାତ୍ର କିଛି ଉପାୟ ମିଳିଲା ନାହିଁ, ତଥାପି ସେ ମନ ଦୃଢ଼ କରି ଆପଣା ପାଠରେ ଲାଗିଲା । ତା'ର ଜୀବନର ବ୍ରତ, ସେ ଚିର କୁମାର ରହିବ; ତା'ର ଆଶା ଓ ଆନନ୍ଦ କେବଳ ସୀତାକୁ ଧ୍ୟାନ କରି ଜୀବନ କାଟିବ; କିନ୍ତୁ ଏଠି ଯୋଡ଼ିଏ ପ୍ରେମମୟ ଆଖି ତା'ର ମନୋମୃଗକୁ ଧରିବା ପାଇଁ ସର୍ବଦା ଫାନ୍ଦ ମେଲି ବସିଲେ । ନିରୂପାୟ ରଘୁନାଥ ଗୋଡ଼େ ଗୋଡ଼େ ସେହି ପ୍ରେମର ଜାଲ ଦେଖି କ'ଣ କରିବ, ଏହାହିଁ ଭାବି ନିତି ବ୍ୟସ୍ତ ହେଲା । ସେ ମୂର୍ଖତା କରି ଦେଶ ଛାଡ଼ି ଆସିଛି, ସେଥିପାଇଁ ଅନୁତାପରେ ତା'ର ଛାତି କୋରି ହୋଇଗଲା । ଘରେ ଥିଲେ ତ ସେହି ବିବାହର ପ୍ରସ୍ତାବ । ଏଠି ତ ସେ ଏକପ୍ରକାର ସ୍ୱାଧୀନ । ତଥାପି ମାୟାମୟୀର ଗୁପ୍ତ ଅଭିମାନ ଓ ପ୍ରେମଧାରା ଅନ୍ତଃସଲିଳା ଫଲ୍‌ଗୁ ପରି ତା ମନରେ ଆସି ବହମାନ ହେଲା; ନିଜକୁ ନିଷ୍ଠୁର ମନେ କରି ଉପାୟହୀନ ରଘୁନାଥ ତୁନି ହୋଇ ରହିଲା । ଥରେ ଥରେ ଭାବିଲା – ତା'ର ପିତାର ଅନ୍ନଦାସ ହୋଇ ତାକୁ ବିବାହ ! ଛି, ସେ ପୁଣି କୈବର୍ତ୍ତ କନ୍ୟା !

ପୁଣି ଆଉ ଥରେ ମନରେ ହେଲା – କିଏ ବା ତତେ ବିବାହ କରିବାକୁ ଚାହେଁ ? ମନେ ମନେ ଅକାରଣ ସନ୍ଦେହ, ଏତେ ବଡ଼ ପାପ ! ଏପରି ସୁଶୀଳା ସୂଚରିତ୍ରା ବିଦ୍ୟାବତୀକୁ ସନ୍ଦେହ ? ଯାହାର ଗୋଡ଼ ଜାଣି ଆଙ୍ଗୁଳିକୁ ତୁ ସରିନୋହୁ । ପରକ୍ଷଣରେ ପୁରୁଷତ୍ୱର ଅଭିମାନ ମନରେ ଜାଗିଲା । ନିଜେ ବେଳେ ବେଳେ ମାୟାକୁ ଆଦର କରିବାକୁ ମନ କଲା, ପରମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଲଜ୍ଜା ଆସି ସେ କଳ୍ପନାକୁ ଗ୍ରାସ କଲା ।

ସତେ କ'ଣ ମାୟା ତାକୁ ଭଲ ପାଏ ? ମାୟା ତ ଦିନେ ତାକୁ କୌଣସି ବ୍ୟବହାର ଦ୍ୱାରା ତାହା ଜଣାଇ ନାହିଁ, ସେ ତ ତା ସହିତ ଆଦୌ ମିଶେ ନାହିଁ, ଅତି ଦରକାର ନଥିଲେ କଥା ସୁଦ୍ଧା କହେ ନାହିଁ, ଦୁଇ ଚାରିଦିନରେ ତା ସହିତ ସାକ୍ଷାତ୍ ମଧ ହୁଏ ନାହିଁ । ପରିବାରର ସମସ୍ତେ ଅବାଧରେ ତା ସଙ୍ଗେ ମିଶନ୍ତି, କେବଳ ମାୟା ଛଡ଼ା । ତେବେ କ'ଣ ମାୟା ନିତାନ୍ତ ଅହଙ୍କାରିଣୀ ? ହଁ, ବଡ଼ ଲୋକର ଝିଅ, ବଡ଼ ପାଶ୍ କରିଛି, ଭାରି ସୁଖ୍ୟାତି, କାହିଁକି ଗର୍ବିତା ନ ହେବ ? ସେଥିରେ ତା'ର କ'ଣ ? ତଥାପି ରଘୁନାଥ ଭାବିଲା, ସତେ ସେ କେଡ଼େ ଗର୍ବିତା ? ତା'ର ପିତାର ଅନ୍ନଦାସ ବୋଲି କ'ଣ ତାକୁ ସେ ଘୃଣା କରେ ? ମାୟା ତାକୁ ଘୃଣା କରେ, ଏ ଭାବନା ତା'ର ଅସହ୍ୟ ବୋଧ ହେଲା । କେବଳ ବାବୁଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ପଢ଼ିବାକୁ ସମ୍ମତ ହୋଇଥିବାରୁ ବଡ଼ ଆତ୍ମଧିକ୍କାର ବୋଧ କଲା; କିନ୍ତୁ ଆଦୌ ସେ ବୁଝି ପାରିଲା ନାହିଁ ମାୟାର ଅକୃତ୍ରିମ ମନୋଭାବ ।

ମାୟା ଦେଖିବାକୁ ଯେ ଦିବ୍ୟସୁନ୍ଦରୀ ତା ନୁହେଁ – ବର୍ଣ୍ଣ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଶ୍ୟାମଳ, କିନ୍ତୁ ସୁସ୍ଥ ସବଳ – ମୋଟ ଉପରେ ଅତି ରୂପସୀ କହିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ତା'ର ସ୍ୱଭାବ – କେଡ଼େ ସେ ଗମ୍ଭୀର । ଏତେ ଲୋକ ସହିତ ମିଶେ, ଏତେ କାମ କରେ, ତଥାପି ସେ କିପରି ସଂଯତ ! ତା ଭିତରେ ଗୋଟିଏ କି ଆଧିପତ୍ୟର ଭାବ ! ତା'ର ସ୍ୱର ମିଷ୍ଟ, କଥା ଧୀର ଶାନ୍ତ – ତହିଁରେ ସର୍ବଦା ଆତ୍ମସମ୍ମାନର ଜ୍ଞାନ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନଭାବରେ ଥାଏ । ବେଶଭୂଷା ବ୍ୟବହାର ବେଶ୍ ସଭ୍ୟ, ସେ କିପରି ସୁରୁଚିପ୍ରିୟା, ବୁଦ୍ଧିମତୀ, ଏ ବିଷୟ ରଘୁନାଥ ଅନେକଥର ଭାବେ; ଭାବି ବିସ୍ମିତ ହୁଏ । ମାୟାର ବୟସ ୨୧ କିମ୍ବା ୨୨ ହେବ – ପ୍ରାୟ ତା'ର ସମବୟସୀ, ପୁଣି ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ । ତାହାର ସ୍ୱଭାବ ଏପରି କିମିତି ହେଲା, ଏହା ରଘୁନାଥ ବହୁତ ଭାବେ । ଯେତେ ଭାବେ, ସେତେ ଭୟ ହୁଏ – ନିଜର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଶିଥିଳ ହେବ ପରା । ସେ ସୀତାକୁ ସର୍ବଦା ସ୍ମରଣ କରେ, ସୁନାସୂତାଟିକୁ ଚାହେଁ – ତା ଯେପରି ତାହାର ଅଷ୍ଟବଜ୍ରକବଚ । କେବେ କେବେ ମନେ ମନେ ହସେ, ନିଜର ଅକାରଣ ସତର୍କତା ଲାଗି ନିଜକୁ ପରିହାସ କରେ – ପିମ୍ପୁଡ଼ି ଦୀପଶିଖା ଉପରକୁ ଉଠିଲା ପରା ! ମାୟା କିଏ, ସେ କିଏ – ମାୟାର ସ୍ଥାନ କେଉଁଠି, ତା'ର ସ୍ଥାନ କେଉଁଠି ! ସାମାନ୍ୟ ଅର୍କ୍ଷିତ ଅନାଥ ହୋଇ ପରଦୁଆରେ ମୁଣ୍ଡ ଗୁଞ୍ଜି ଲକ୍ଷାଧିପତି କନ୍ୟାର ପ୍ରେମଲାଳସା ! ଏ କ'ଣ ବାତୁଳତା ନୁହେଁ ? ପୁଣି ନିଜକୁ କହେ – ସେ ତ ଖୋଜେ ନାହିଁ, ବରଂ ଦୂରରେ ରହିବାକୁ ତା'ର ଚେଷ୍ଟା ।

କ୍ରମେ ମାୟା ବିଷୟ ତା ଆଖି ଆଗରେ ସୁଜଭ ହୋଇଉଠିଲା । ସେ ଆଉ ସେ ବିଷୟ ବେଶି ଚିନ୍ତା ନକରି ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ପରୀକ୍ଷା ଲାଗି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ 'ଅନର୍ସ' ସହିତ ବି.ଏ. ପାଶ୍ କଲା । କେବଳକୃଷ୍ଣ ବାବୁ ଆନନ୍ଦରେ ତାକୁ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ପୁରସ୍କାର ଦେଲେ, ଘରର ପିଲାମାନେ ମଧ କିଛି କିଛି ଉପହାର ଦେଲେ – କିଏ ଦେଲା ଘଡ଼ି, କିଏ ଦେଲା ଛବି, ବହି ଓ ସୌଖୀନ ଜିନିଷ; କିନ୍ତୁ କିଛି ଦେଲା ନାହିଁ ମାୟା । ଏଡ଼େ ସାମାନ୍ୟ କଥା, ତଥାପି ରଘୁନାଥ ମନରେ ତାହା ଲାଖି ରହିଲା । ତା ଛାତି ଉପରେ ଅଭିମାନର ପଥର ବୋଝଟିଏ କିଏ ଲଦି ଦେଲା ପରା !

ଅମୃତାଭ, ଅମିତାଭ ଓ ଅଜିତ୍ ବିଲାତ ଯାତ୍ରା କଲେ । କେବଳକୃଷ୍ଣବାବୁ ମାୟାକୁ ମଧ ପଠାଇବା ପାଇଁ ଭାବୁଥିଲେ, କାରଣ ସେ ସେତେବେଳକୁ ଏମ୍.ଏ. ପାଶ୍ କରି ସାରିଥିଲେ । ମାୟା ବିନୟନମ୍ର ଭାବରେ ତହିଁର ପ୍ରତିବାଦ କରି ଚାକିରି ଘେନି ଦାର୍ଜିଲିଂ ଚାଲିଗଲା ।

ରଘୁନାଥ ମାୟା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନିଜର ଭ୍ରାନ୍ତ ଧାରଣା ବିଷୟ ଚିନ୍ତା କରି ପ୍ରଥମେ ହସିଲା, ପରେ ଅନୁତାପ କଲା । ଶେଷକୁ ସବୁ ମନରୁ ବିଦାୟ ଦେଇ ପାଠରେ ମନୋଯୋଗୀ ହେବାକୁ ସ୍ଥିର କରି ପ୍ରଗାଢ଼ ଅଧ୍ୟବସାୟ ସହିତ ଏମ୍.ଏ. ପଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ

ଅହଲ୍ୟାର ଦିଅର ବିଷ୍ଣୁ ଆଜି ପାହାଡାରୁ ଆସି ଖବର କରିଛି, ଅର୍ଜୁନ ଶକ୍ତ ବେମାର – କତରାରୁ ଉଠିବାକୁ କ୍ଷମତା ନାହିଁ । ଅହଲ୍ୟାର ଆଖି ଅନ୍ଧାର କରି ଘନ ଅଶ୍ରୁ ବହିଯାଉଛି, ଆଉ ସେ ଯିବାଲାଗି ପୁଟୁଳା ପୁଟୁଳି ବାନ୍ଧି ବସିଛି । ସୀତା ତାହାହିଁ ନିରୀକ୍ଷଣ କରୁଁ କରୁଁ ଭଉଣୀ ଲାଗି ବାଟ ପାଇଁ ପାନ ଭାଙ୍ଗୁଛି, ତା କାନ୍ଧରେ ଅହଲ୍ୟାର କୋଳପୁଅ ଗୁରୁବାରିଆ ଝୁଲୁଛି । ଅହଲ୍ୟାର

ଆକୁଳତା ଓ ବ୍ୟସ୍ତତା ସୀତା ଦୃଷ୍ଟିରେ ଅଭିନବ ବୋଧ ହେଲା । ଯେଉଁ ଅହଲ୍ୟା ଦିନରାତି ସ୍ୱାମୀ ସହିତ କଳି କରେ, କଟୁ କଥା କହି ବାପଘରକୁ ପଳାଇ ଆସେ, ଆଉ ସବୁବେଳେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରେ ଯେ, ସ୍ୱାମୀ ମୁହଁ ଚାହିଁବ ନାହିଁ; ସେ ପୁଣି କିପରି ହଠାତ୍ ବଦଳି ଗଲା ? ସଂସାରଜ୍ଞାନହୀନା ସୀତା ଅହଲ୍ୟାର ସ୍ୱାମୀ ପ୍ରତି ପ୍ରକାଶ୍ୟ ଅନାଦରକୁ ବାସ୍ତବ ଧରି ନେଇଥିଲା । ତାହାର ମନେ ହୋଇଥିଲା, ଅହଲ୍ୟା ବାସ୍ତବିକ ଅର୍ଜୁନକୁ ଭୟଙ୍କର ଘୃଣା କରେ; ତେଣୁ ସେ ବିସ୍ମୟମୂଢ଼ ହୋଇ ନାନା କଥା ଭାବୁଥିଲା ।

ଅହଲ୍ୟା କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ତା'ଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ଚାଲିଗଲା । ସୀତା ଥକାହୋଇ ଦୁଆରବନ୍ଧକୁ ଆଉଜି ଛିଡ଼ା ହୋଇ ରହିଲା । ସ୍ୱାମୀ କି ପଦାର୍ଥ, ଆଜି ସେ ତାହାହିଁ ଭାବୁଥିଲା । ଅହଲ୍ୟାର ଶେଷ କଥା ମନେ ମନେ ସେ ପୁଣି ହେଉଥିଲା – "ମୋ ପାଇଁ ଠାକୁରକୁ ଡାକିବ, କାଚ ଦିପଟି ମୋର ବଜ୍ର ହେଉ ।" ସତେ ସ୍ୱାମୀ ସହିତ ସ୍ତ୍ରୀର ଏତେ ଦୃଢ଼ ସମ୍ବନ୍ଧ, ସ୍ୱାମୀର ବିପଦ ଆଶଙ୍କାରେ ସ୍ତ୍ରୀର ଏତେଦୂର ବ୍ୟାକୁଳତା ହୁଏ ! ଆଉ ସୀତା କ'ଣ କରୁଛି ? ଦିନେ ତ ସ୍ୱାମୀକୁ ମନେ କରି ନାହିଁ । ଯାହା ଲାଗି କାଚ ସିନ୍ଦୂର ସେ ନାଇଛି, ସେ ମଲା କି ଗଲା, ଦିନେ ତ ସେ ଖବର ନିଏ ନାହିଁ । ସୀତା ବିହ୍ୱଳ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଆକାଶକୁ ଚାହିଁ ନିଜ ଜୀବନ କଥା ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଆଜି ତା ଆଖି ଆଗରେ ସଂସାର–ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ନୂତନ ଦୃଶ୍ୟର ଅଭିନୟ ଚାଲିଛି – ସେ ନବଜୀବନ ପ୍ରବାହରେ ଭାସିବାକୁ ବସିଛି । ଏହି ସମୟରେ ଗାଁ ଡାକହରକରା କେଳୁ ହାତରେ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଦେଇଗଲା । କେଳୁ ତା ଉପରେ ସୀତାର ନାମ ଲେଖା ଦେଖି ଦଉଡ଼ି ଆସି ଚିଠିଖଣ୍ଡି ତାକୁ ଦେଇଗଲା । ପରିଚିତ ହସ୍ତାକ୍ଷର ଲେଖି ସୀତାର ଛାତି ଦୁମ୍ ଦୁମ୍ ପଡ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ଚିଠିଖଣ୍ଡିକ ଧରି ବାରି ପିଣ୍ଡାକୁ ଚାଲିଗଲା । ଚିଠି ଲେଖିଥିଲେ ଦିବାକର । ଏତେ ଦିନ ପରେ ତାଙ୍କର ମନେ ପଡ଼ିଲା ? ସେ ଏତେ ହୀନସ୍ତା ହେଲା ପରେ ଦିବାକର ତାକୁ ଆଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲେ ? ବେଶ୍ୟାକୁ ଘେନି ଯେ ସୁଖରେ ରହିଥିଲେ, ତାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀଠାରେ କି ପ୍ରୟୋଜନ ? ଅଭିମାନ ଓ କୋହରେ ତା'ର ଛାତି ପଞ୍ଜରା ଫାଟିଗଲା । ସ୍ୱାମୀ ଲାଗି ସେ ଯେ କେତେ ନିନ୍ଦା ନ ସହିଛି – ଯେଉଁଆଡ଼େ ଯାଇଛି; ସମସ୍ତେ କହିଛନ୍ତି, 'ସ୍ୱାମୀଛାଡ଼ୀ' । କିନ୍ତୁ କି ଦୁଃଖରେ ଯେ ସେ ସ୍ୱାମୀ ଛାଡ଼ିଲା, ଏ କଥା କି କେହି କେବେ ବିଚାର କରେ ? ସମସ୍ତେ କଟୁ କଥା କହି ଜାଣନ୍ତି; ହେଲେ, ପେଟର ବଥାଟା କିଏ ବୁଝେ ! ଦିବାକରଙ୍କର ଏବେ ଗରଜ ପଡ଼ିଛି ବୋଲି ସେ ଚିଠି ଲେଖିଛନ୍ତି ସିନା । ନୋହିଲେ ବର୍ଷେ ହେଲା ସେ ମଲା କି ଗଲା ବୁଝିଥିଲେ କି ? ଏହିଥିପାଇଁ ସେ ହାତ ଧରି ବିଭା ହୋଇଥିଲେ ? ଘରକୁ ଘେନି କ'ଣ ବା ସୁଖ ଦେଇଛନ୍ତି ? ସୀତାର ସେହି ରାତି କଥା ମନେ ପଡ଼ିଲା – ସେଇ ନିଷ୍ଠୁର ଗୋଇଠା ମାଡ଼, ସେହି ବୋତଲ ବୋତଲ ମଦ୍ୟପାନ ! ତା'ଦେହରେ କ'ଣ ରକ୍ତ ମାଂସ ନାହିଁ ? ଏପରି ନରାଧମ ପଶୁର ଘର, ସେ ପୁଣି କେଉଁ ଅଲାଜୁକ ମୁହଁରେ କରିବାକୁ ଯିବ ? ତାଠୁଁ ବାପଘରର ଗଞ୍ଜଣା ତ ସହସ୍ର ଗୁଣେ ଭଲ । ସୀତା ମ୍ଳାନ ମୁଖଟି ତଳକୁ ପୋତି ବସିଲା ।

ଦିବାକର ଚିଠିରେ ଅନେକ କଥା ଲେଖିଥିଲେ । ଅଙ୍ଗୁରବାଳା ତାଙ୍କର କିପରି ସର୍ବନାଶ କରିଛି, ତା ମଧ୍ୟ ଲେଖାଥିଲା; କିନ୍ତୁ ତାହା ଯେ କେବଳ ସୀତା ଯୋଗୁଁ । ସେ ଯଦି ମଣିଷ

ହୋଇଥାନ୍ତା, ଅଙ୍କୁରବାଳା କିଏ, ସେ କିଏ – ସୀତା ଯୋଗୁଁ ତାଙ୍କର ଏ ସର୍ବନାଶ ଲୋକନିନ୍ଦା, ଦୁଃଖ ଏ ଋଣଚିନ୍ତା !

ସେ ଦୁଇଥର, ତିନିଥର, ଚାରିଥର ଚିଠିଟା ପଢ଼ିଲା । ରାଗରେ ତାହାର ସର୍ବାଙ୍ଗ ଜଳିଗଲା । କ'ଣ ଏଡ଼େ ବଡ଼ କଥା ! ତା'ରି ଯୋଗୁଁ ସର୍ବନାଶ ! ଯେ ଚିରକାଳ ଦୁଶ୍ଚରିତ୍ର, ସେ ତା ମୁଣ୍ଡରେ ଏବେ ଅଠା ବୋଳୁଛନ୍ତି ? ଚିଠିର ଗୋଟିଏ ଧାଡ଼ି ଉପରେ ତା ଆଖି ରହିଲା – "ସୀତା, ତୁମେ ଯଦି ମୋର ହୋଇଥାନ୍ତ, ତାହେଲେ ମୁଁ ସୁଖୀ ହୋଇଥାନ୍ତି – ମୋର ସ୍ୱଭାବ ବଦଳିଥାନ୍ତା, ଆଉ ତୁମେ ବି ସୁଖୀ ହୋଇଥାନ୍ତ ।" ସୀତା ଭାବିଲା, ତା'ର ସୁଖ ! ତା ଜୀବନରେ ସୁଖ ବୋଲି ଆଉ ଅଛି ବା କ'ଣ ? ରଘୁନାଥ ସହିତ ସବୁ ତ ଯାଇଛି, ଖାଲି ପଡ଼ିଛି ତା'ର ଧଡ଼ ଖଣ୍ଡିକ । ଏହି ମଲା ଧଡ଼କୁ ନେଇ ସେ ବା କାହାକୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେବାକୁ ଯିବ ? ବିଶେଷତଃ ଦିବାକର ପରି ସ୍ୱାମୀ – ଚରିତ୍ରହୀନ, ନିଶାଖୋର ! ଦିବାକର ଲେଖିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର ଅନେକ କ୍ଷତି ହୋଇଛି, ବହୁତ ଅର୍ଥର ଅପବ୍ୟୟ ହୋଇଛି, ଜମିଦାରୀ ଋଣଗ୍ରସ୍ତ, ଆଉ ନିଜେ ସେ ବାତୁଳ ପ୍ରାୟ । ଏ ସମୟରେ ଯଦି ଘରର ଘରଣୀ ନ ସମ୍ଭାଳେ ତେବେ କିଏ ସମ୍ଭାଳିବ ? ମାତ୍ର ସୀତା ତହିଁର ଅର୍ଥ ବୁଝିପାରି ନାହିଁ । ଦିବାକରଙ୍କର କ୍ଷତି ହୋଇଛି, ଟଙ୍କା ଲୋକସାନ ହୋଇଛି, ସେ ତ ତାଙ୍କ ଗୁଣରୁ,– କଲା କର୍ମର ଫଳ ତ ଭୋଗିବାକୁ ହେବ, ସେ ବା କ'ଣ କରିପାରେ ? ଯେ ତା'ର ଚିର ଜୀବନ ମାଟି କରୁଛି, ସବୁ ସୁଖରେ ଦିହୁଡ଼ି ଜାଳିଛି, ସେ ବ୍ୟକ୍ତି ପୁଣି ତାହାଠୁଁ ସହାନୁଭୂତି ଆଶା କରେ ! ଅସହ୍ୟ – ସେ ଆଉ ଭାବି ପାରିଲା ନାହିଁ । ତା'ର କେବଳ ମନେ ପଡ଼ିଲା ପୂର୍ବର ଦାରୁଣ ସ୍ମୃତିଗୁଡ଼ିକ । ତଥାପି ମନେ ହେଲା, ସେ ତ ସ୍ୱାମୀ !

ଦିବାକରଙ୍କ ଚିଠି ପଢ଼ି ତା ମନ ଅଥୟ ହେଉଥିଲା, ରାଗ ମଧ ହେଉଥିଲା – ହେବାର କଥା । ସକାଳୁ ଅହଲ୍ୟାର ଭାବଭଙ୍ଗି ତା ପ୍ରାଣରେ ଖୁବ୍ ଆଘାତ କରିଛି । ଯେ ତାକୁ ଶିଖାଏ – ଯେ ତାକୁ ସ୍ୱାମୀର ଅବାଧ ହେବାକୁ ପରାମର୍ଶ ଦିଏ, ସେ ପୁଣି ସ୍ୱାମୀ ଲାଗି ବାୟାଣୀ ପରି ଧାଇଁ ଯାଇଛି । ତା ହେଲେ ନିଜ ସ୍ୱାମୀ ଉପରେ ଅହଲ୍ୟାର ଷୋଳ ଅଣା ମାୟା; ମୁହଁରେ କେବଳ ସେ ଝାଡୁ ପାହାର ଦିଏ । ତେବେ ସେ କାହିଁକି ପରକୁ ଏପରି ଶିକ୍ଷା ଦେଉଥିଲା ? ସୀତା ବସି ଆଗ ପଛ ସବୁ ଭାବୁଥିଲା । ଦିବାକରଙ୍କ ଚିଠି ତା କୋଳରେ ପଡ଼ିଥିଲା । ମାଇଁ ତାକୁ ଏ ଘର, ସେ ଘର ଖୋଜି ଆସି ସେହିଠି ପହଞ୍ଚିଲେ; ଦେଖିଲେ – ସୀତା କାନ୍ଦୁଛି ! କତିରେ ବସି ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ କାରଣ ପଚାରିଲେ । ସୀତା କିଛି କହିପାରିଲା ନାହିଁ । ନିରକ୍ଷରା କୌଶଲ୍ୟା ଚିଠିଟା ବା କେମିତି ପଢ଼ନ୍ତେ ? ଭାବରୁ ବୁଝିଲେ, ସ୍ୱାମୀର ପତ୍ର । ବୋଧହୁଏ, ସ୍ୱାମୀଘର ଲାଗି ଝିଅର ମନ ଉଛନ୍ନ ହେଲାଣି । ସେ ତ ମା, ପୁଣି ସଂସାରୀ – କ'ଣ ଏତିକି ବୁଝିପାରିବେ ନାହିଁ ?

ସେହିଦିନ ମାମୁଁ ମାଇଁ ଗୁପ୍ତରେ ପରାମର୍ଶ କଲେ । ସୀତାକୁ ଶାଶୁଘରକୁ ପଠାଇବାର ସ୍ଥିର ହେଲା । କାଳେ ସୀତାର ପିତା ଏଥିରେ ବାଧା ଦିଅନ୍ତି ସେଥିପାଇଁ ସେମାନେ ଭଉଣୀ ଭିଣୋଇଙ୍କୁ ଘୁଣାକ୍ଷରେ ସୁଦ୍ଧା ଜାଣିବାକୁ ଦେଲେ ନାହିଁ ।

ଯଥାସମୟରେ ଦିବାକର ପରମାନନ୍ଦର ପତ୍ର ପାଇଲେ । ସୀତା ଯେ ଏତେଦିନ ପରେ ନିଜ ଘରକୁ ଆସିବାକୁ ମଙ୍ଗୁଛି, ସେଁ କଥା ଭାବି ତାଙ୍କୁ ଆଉ ରାତିରେ ନିଦ ହେଲା ନାହିଁ । ସେ

ସକାଳୁ ନନ୍ଦିଆକୁ ଘେନି ମଉଳାଶୁର ଘରକୁ ଯାତ୍ରା କଲେ ।

ମଉଳାଶୁର ଘରେ ଆଦର ମର୍ଯ୍ୟାଦାର ଅଭାବ ହେଲାନାହିଁ । କେଳା କେଳୁଣୀ, ଶଳା, ଶାଳୀ ଦିଓଟି ଭିଣୋଇଙ୍କୁ ଘେନି ନାନାରଙ୍ଗ କଲେ, ମାତ୍ର ଯାହା ସକାଶେ ଦିବାକର ଆକୁଳ ହୋଇ ଧାଇଁ ଆସିଥିଲେ, କାହିଁ ତା'ର ତ ଆଦର ପାଇଲେ ନାହିଁ ? – ପୂର୍ବରୁ ସେ ଯାହା, ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ତାହା । ସ୍ୱାମୀ ଘରକୁ ଯିବାକୁ ସୀତାର ଭୟାନକ ଆପତ୍ତି, କିନ୍ତୁ ମାମୁଁ ମାଇଁ ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ – ବଳାତ୍କାର କରି ପଠାଇଦେଲେ । ସେ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ବିଦାୟ ନେଲା । ଦିବାକର ତାକୁ ଘେନି କଟକ ଆସିଲେ । ସେ ଆଶା କରିଥିଲେ, ଏଥର ସେ ଭୁଲି ହୋଇଗଲା, ମାତ୍ର ଫଳରେ ବୁଝିଲେ, ବିପରୀତ । ସୀତା ଆଜିକାଲି ଆଗ ପରି ଶାନ୍ତ ନୁହେଁ । ଅହଲ୍ୟାଠାରୁ ଶିକ୍ଷା ପାଇଲା ଦିନୁ ତା'ସ୍ୱଭାବ କଠୋର ହୋଇଛି – ସେ ସ୍ୱାମୀକୁ ତୁଚ୍ଛ ତାଚ୍ଛଲ୍ୟ କରିବାଟା ଶିଖିଛି । ଦିବାକର ଦେଖିଲେ – ବିଷମ ବିପଦ, ଦିନରାତି କଳି ତାଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ତେଣେ ସୀତା ଆସିବାର ଦେଖି ଅଙ୍ଗୁରବାଳାର ମନ ବିକ୍ଷେଇ ଗଲା । ସେ ଦିବାକରର ସର୍ବନାଶ ପନ୍ଥା ଖୋଜି ବୁଲିଲା ।

ପଦ୍ମନାଭ ମହାନ୍ତି ତାଙ୍କ ଜମିଦାରିର ନାଏବ – ଯେପରି ଚତୁର, ସେହିପରି କାର୍ଯ୍ୟଦକ୍ଷ । ଦିବାକର ପଦ୍ମନାଭକୁ ଭାରି ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ଅଙ୍ଗୁରବାଳାର ଯାବତୀୟ ଭାର ଦେଇଥାନ୍ତି ତା ଉପରେ । ଅଙ୍ଗୁରବାଳା ଘରେ ତା'ର ଅବାରିତ ଦ୍ୱାର ।

ସୀତାକୁ ଆଠଦିନ ତଳେ ବାପଘରକୁ ବିଦାୟ କରିଦେଇ ମନ ଖରାପ ହେବାରୁ ଦିବାକର ଗ୍ରାମକୁ ଯାଇଥିଲେ । ଇଚ୍ଛା ଥିଲା, ଶଙ୍କରୀକୁ ଘେନି ଆସିବେ । ହେମା ମଧ୍ୟ କଟକ ଆସିବାକୁ ଗୋଡ଼ ଟେକି ବସିଥିଲା । ସାରା ଦିନଟା ଉଆସ ଭିତରେ ବନ୍ଧାଛନ୍ଦା ଲାଗିଥିଲା, ଆନନ୍ଦରେ ଶଙ୍କରୀର ଗୋଡ଼ ତଳେ ପଡୁନଥାଏ । ତା'ର ଚିରଶତ୍ରୁ ସୀତା ଯେ ଆସନଚ୍ୟୁତା ହୋଇଛି, ଏ କଥା ଭାବି ତା ଛାତି ଫୁଲି ଉଠୁଥିଲା । ହଠାତ୍ କଟକରୁ ଭାଷା ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା – ଅଶି ହଜାର ଟଙ୍କା ନେଇ ଅଙ୍ଗୁରବାଳା ଓ ପଦ୍ମନାଭ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ । ରାଗରେ ଦୁଃଖରେ, ଦିବାକରଙ୍କ ଜ୍ଞାନ ହଜିଗଲା । ସେ ରାତି ରାତି କଟକ ପଳାଇ ଆସିଲେ । ମୁଣ୍ଡରେ ଆକାଶ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିଲା ପରା !

ଚୌଧୁରାଏ ଜୁଆଁଇର ବିପଦବାର୍ତ୍ତା ପାଇଲେ । ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ଦୂରେ ଥାଉ, 'ଦୈବ ଦଣ୍ଡିଲା' କହି ଖୁସିରେ ହେଣ୍ଡି ମାରିଲେ । ସରସ୍ୱତୀ ଓ ପୀତେଇନାନୀ ଏ ଖବର ପାଇ ଗାଲରେ ହାତ ଦେଇ ବସିଲେ । ଯେତେ ହେଲେ ଜୁଆଁଇତ ! କିନ୍ତୁ ସୀତା ବୁଝି ନ ବୁଝିଲା ପରି ରହିଲା । ତଥାପି ଏଥର ତା'ର କପାଳ ଫାଟିଲା । ତା'ର ବାପଘରେ ଆଉ ଆଦର ନାହିଁ । ଯେଉଁ ବାପ ମା, ଭାଇ ଭାଉଜର ସେ ନୟନମଣି ହୋଇଥିଲା, ସେହିମାନେ ତାକୁ ଛି ଛା କରୁଛନ୍ତି । ସ୍ୱାମୀ ସହିତ ତା'ର ବ୍ୟବହାର ଯେ ଜଗଡ଼ ଛଡ଼ା, ଏକଥା ପଡ଼ିଶା ପଡ଼ଶୁଣୀଠାରୁ ଦାଣ୍ଡ ହାଟରେ ସଭିଏଁ କହୁଛନ୍ତି । ବିଶେଷତଃ ଚୌଧୁରାଏ ଏଥର ତା'ଉପରେ ଦି'ଗୁଣ ଚିଡ଼ୁଛନ୍ତି । "ନିଜେ ସେ ବାପଘରକୁ ପଳେଇ ଆସିଛି ବସି ଖାଇବ ବୋଲି, ଅଥଚ ସ୍ୱାମୀ ସମ୍ପତ୍ତି ଅନ୍ୟ ଲୋକ ଘେନି ପଳାଉଛି" – ଏକଥା ଶୁଣି ଶୁଣି ତା କାନ ବଧିର ହେଲାଣି । ଏତେ ଅପମାନରେ ସେ କେମିତି ବଞ୍ଚି ରହିଛି ?

ହେଲେ ଜଣେ ତା ଦୁଃଖ ବୁଝେ, ଜଣେ ତା ପ୍ରତି ଭାରି ସହାନୁଭୂତି କରେ । ତାର କେମିତି ମଙ୍ଗଳ ହେବ, ସେ କେମିତି ଭଲରେ ଭଲରେ ସ୍ୱାମୀ ସଙ୍ଗେ ମିଶିବ – ଏକଥା ଚିନ୍ତା କରେ ନରିଆ – ପିଲାକାଳଠୁଁ ଯେ ତାକୁ କାଖରେ ପିଠିରେ ପକେଇ ମଣିଷ କରିଛି, ସେହି ନରିଆ ।

ନରିଆ ସୀତା ଘରର ବୃଦ୍ଧ ଦାସ । ବହୁକାଳୁଁ ସେ ଏ ଘରେ ପାଇଟି କଲାଣି । ତା ନିଜ ଘରଦ୍ୱାର, ପିଲାପିଚିକା ଉପରେ ତା'ର ଯେତେ ମାୟା ନଥିଲା, ସରସ୍ୱତୀ ଘର ଉପରେ ଥିଲା ତାଠୁଁ ବେଶୀ । ମା ସାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କ ସୁଖରେ ତା'ର ସୁଖ, ଦୁଃଖରେ ତା'ର ଦୁଃଖ । ସୀତା ଲାଗି ତାଙ୍କର କଷ୍ଟ ସେ ଦେଖିପାରୁନଥିଲା । ଟୋକୀଟା ଭଲ ଘର, ବର ପାଇଥିଲା, ଭଲରେ ଘର କରିଥାନ୍ତା, ତେବେ ସିନା ସଂସାରକୁ ସୁନ୍ଦର ଦିଶିଥାନ୍ତା । ଏ ପୁଣି କି ଅଭିଆଣ କଥା ? ଏହାର ପ୍ରତିକାର ବୁଢ଼ା ମନେ ମନେ ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲା । ସଞ୍ଜବେଳେ ଯେତେବେଳେ ଅଫିମ ନିଶାରେ ତା ମୁଣ୍ଡ ଝାଙ୍କି ଦେଉଥିଲା, ସେତେବେଳେ ସେ ବେଶି ଭାବୁଥିଲା ସୀତା କଥା ଓ ମା' ସାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କ ଦୁଃଖ । କେମିତି ସେ ତାହା ଦୂର କରିବ, – ଏହି ଥିଲା ତାର ପ୍ରଧାନ ଚିନ୍ତା ।

ବାଲୁବଜାରରେ ଦିବାକର ବାବୁଙ୍କ ଘର ସେ ଜାଣେ । ଅନେକ ଥର ସେ ସେଠିକି ଯିବା ଆସିବା କରେ, ଥରେ ବାବୁଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼ିଛି ମଧ । ଦୋଳ ଦଶରାରେ କେବେ କେବେ 'ବକ୍‌ସିସ୍' ମାଗିନିଏ ମଧ । ଦିନେ ସେ, ଆଉ ବାବୁଙ୍କ ଭଣ୍ଡାରି କୁରୁପା କଥାଭାଷା ହେଉଥିଲେ' ବାବୁ ବସିଥିଲେ ଭିତର ପିଣ୍ଡାରେ । କୁରୁପା ପିଣ୍ଡା ଆରପଟେ ପଙ୍ଖା ଟାଣୁଥିଲା । ନରିଆ ଗୋଟିଏ ମୋଟା ପିକା ଲଗେଇ ବସିଥିଲା ସଙ୍ଗୀ କତିରେ, ଆଉ ଗଳ୍ପ କରୁଥିଲା ଆପଣା ସାଆନ୍ତ ଘରକଥା । ଦିବାକର ଖଣ୍ଡିଏ ବହି ପଢୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେଥିରେ ବେଶି ମନୋଯୋଗ ଦେଇନଥିଲେ । କୁରୁପା, ଆଉ ନରିଆର କଥାଭାଷାର ପଦେ ଅଧେ ତାଙ୍କ କାନରେ ବାଜି ଯାଉଥିଲା । ସେ ଜାଣନ୍ତି, ବୁଢ଼ାଟା ନିତି ପ୍ରତି ଏଠିକି ଆସେ; ଚାକରବାକର ଲୋକ ତ, ଚାକିରିଆଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଗପ କରେ । ତା ଗପରେ ବା କ'ଣ ବିଶେଷତ୍ୱ ଥିବ ? ମାତ୍ର ହଠାତ୍ ତା କଥାରେ ସୀତା ନାଁଟା ତାଙ୍କ କାନରେ ବାଜିଗଲା । ସେ ଟିକେ କାନ ପାରି ଶୁଣିଲେ; କଥାଭାଷାରୁ ବୁଝିଲେ, ପ୍ରକୃତରେ ତାଙ୍କରି ସ୍ତ୍ରୀ କଥା ପଡ଼ିଛି । ତାଙ୍କର ଭାରି ରାଗ ହେଲା; ପାଟି କରି କୁରୁପାକୁ ଡାକଟାଏ ଦେଲେ । କୁରୁପା ଥରି ଥରି ହାଜର । ବାବୁ ରାଗରେ ଆଖି କାଢ଼ି କହିଲେ, "ସେ ବୁଢ଼ାଟା କିଏରେ ?"

କୁରୁପା ହାତ ଯୋଡ଼ି 'ଆଜ୍ଞା' 'ଆଜ୍ଞା' ହୋଇ କହିଲା, "ସେ ସାନ ସାଆନ୍ତାଣୀ ଘରର ଚାକିରିଆ ।"

"ଏଠିକି କିଆଁ ଆସେ ?"

"ଆମ ମାହାର୍ଦ ବନ୍ଧୁ – ଧରମ ଭାଇ ।"

ବାବୁର ରାଗ ଟିକେ ଉଣା ହେଲା । ସେ ନରିଆକୁ ଡକେଇଲେ । ସେହିଦିନୁ ତା ସହିତ ତାଙ୍କର ପରିଚୟ । କଥାରେ ଲୋକଙ୍କୁ କେମିତି ବଶ କରିବାକୁ ହୁଏ, ନରିଆକୁ ତା ଭଲ ଜଣା; ନୋହିଲେ, ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ପରି ଟାଣୁଆ ମୁନିବ କତିରେ ତା ଦିହାତି କଟିନଥାନ୍ତା ! ଦାଣ୍ଡକୁ ସେ

ଭାରି ମୂର୍ଖ – ଟଙ୍କାକର ପଇସା ଗଣି ଜାଣେ ନାହିଁ ସତ, ମାତ୍ର ଭିତରେ ସେ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ କାନ କାଟି ପାରେ । କ୍ରମେ ନରିଆ ବାବୁଙ୍କ ପ୍ରୀତିପାତ୍ର ହେଲା । ବାବୁ ନରିଆଠୁଁ ସୀତାର ଖବର ଅନ୍ତର ବୁଝନ୍ତି । ଯାହା ସତ, ତା'ର ଚାରିପଟା କରି ନରିଆ ବାବୁଙ୍କୁ କହେ । "ସାନନାନୀ ଆମର ଆପଣଙ୍କ ଚିନ୍ତାରେ କଳାକାଠ ହେଲେଣି । କିଆଁ ତାଙ୍କୁ ଘେନି ଆସୁ ନାହଁ ? କେତେ ଦିନ ଆଉ ସେ ଏ କଷ୍ଟ ଅଙ୍ଗେ ନିଭେଇବେ ?" ତେଣେ ସୀତା କତିରେ ଦିବାକରଙ୍କର ନାନା କଥା ବଡ଼ ଚକଚକିଆ କରି ବର୍ଣ୍ଣନା କରେ ।

ରେବତୀର ପିଲା ହୋଇଛି । ସେ ଅନ୍ତୁଡ଼ିଶାଳରେ ଅଛି । ପୀତେଇ ନାନୀ ତା ସହିତ ଛୁଆଁ ହୋଇଛି । ସେହିଯୋଗୁଁ ସୀତାକୁ ରୋଷେଇ ଘର ପାଇଟି ସବୁ ସାରିବାକୁ ହୁଏ । ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ଦେହ ପାରୁ ନାହିଁ । ସେ ଦିନ ସଞ୍ଜ ବୁଡୁ ବୁଡୁ ସୀତା ସବୁକାମ ସାରି ଆସି ପୋଖରୀକୂଳରେ ଦାନ୍ତ ଘଷି ବସିଲା । ସେତେବେଳେ ଆକାଶ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନ୍ଧାର, ଗୋଟାଏ ଯୋଡାଏ ତାରା ଫୁଟିଲେଣି । ଅନ୍ଧାର ପକ୍ଷ, ତେଣୁ ଚାନ୍ଦ ଉଠିନାହିଁ । ସୀତା ଅନ୍ଧାରରେ ଏକାକିନୀ ଦାନ୍ତ ଘଷୁଁ ଘଷୁଁ ଅନେକ ବେଳଯାଏ ବହୁତ କାନ୍ଦିଲା । ତା ମନରେ ସ୍ୱାମୀ ଚିନ୍ତା ଆଜିକାଲି ବଡ଼ ପ୍ରବଳ । ବାସ୍ତବିକ ନରିଆ କଥା ଶୁଣିଲା ଦିନୁଁ ତା ମନ କେମିତି କେମିତି ଘାଣ୍ଟି ଗୋଳେଇ ହେଉଛି । ଯେତେ ହେଲେ ହାତ ଧରିଛି ! ସେ ଏକା କଷ୍ଟ ଭୋଗୁଛନ୍ତି, ଚିନ୍ତାରେ ଶଯ୍ୟାଶାୟୀ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ସର୍ବଦା ତାକୁ ସ୍ମରଣ କରୁଛନ୍ତି, ତା ବିନା ଆଉ ତାଙ୍କର କାହିଁରେ ସୁଖ ଶାନ୍ତି ନାହିଁ । ହାୟ ! କିପାଁ ସୀତା ଏପରା ସ୍ୱାମୀକୁ ଛାଡ଼ିଛି ? ସ୍ୱାମୀ ଦୁଷ୍ଟ ହେଉ, ଭଲ ହେଉ, ସେ ତ ଧର୍ମତଃ ସ୍ୱାମୀ ! ସୀତାର ସ୍ୱାମୀ ଉପରୁ ଅଭିମାନ ଚାଲିଯାଇଛି । ତା ମନରେ ହେଉଛି, ଏଥର ଡାକିଲେ ନିଶ୍ଚେ ଯିବି । ସେତିକିବେଳେ କିଏ ଜଣେ ଆସି ତା ପଛଆଡ଼େ ଛିଡ଼ା ହେଲା । ସୀତା ଚମକି ପଡ଼ି ପଛକୁ ଚାହିଁଦେଲା । ତା'ର ନିଜ ଆଖିକି ବିଶ୍ୱାସ ହେଲା ନାହିଁ – ସାକ୍ଷାତ୍ ଦିବାକର ସେଠି ଉପସ୍ଥିତ । ସୀତା ମୁଣ୍ଡରେ ଲୁଗା ଟାଣି ପାହାଚ ତଳକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଗଲା । ଦିବାକର ଡାକିଲେ, "ଆସ ।" ସୀତା ଉପରକୁ ଆସିଲା । ଦିବାକର ତାକୁ କତିକି ଟାଣି ଆଣିଲେ । ପ୍ରଗାଢ଼ ପ୍ରେମରେ ବାହୁ ପାଶରେ ବେଷ୍ଟନ କରି ପକାଇଲେ । ସୀତା ପୂର୍ବପରି ବିରକ୍ତ ହେଲା ନାହିଁ, ବରଂ ସ୍ୱାମୀ କୋଳରେ ଆଉଜି ପଡ଼ିଲା । ଦିବାକର ତା'ର କାନ କତିକି ମୁହଁ ଦେଇ କୋମଳ ମଧୁର କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, "ମୁଁ ତୁମକୁ ନେବାକୁ ଆସିଚି, ଏ ଥର ଯିବ ତ ?" ସୀତା ହଁ କି ନାହିଁ କିଛି ଉତ୍ତର ଦେଲା ନାହିଁ, ମାତ୍ର ତା'ର ଭାବରୁ ଦିବାକର ସବୁ ବୁଝିନେଲେ । ସେଦିନ ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ଏକ ଅପୂର୍ବ ମୁହୂର୍ତ୍ତ । ସେ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇ ଆକାଶକୁ ଚାହିଁ ରହିଲେ । ସତେ ସୀତା ତାଙ୍କର ହେବ, ଏ ବିଶ୍ୱାସ ନଥିଲା । ସେ ସେହି ପକ୍କା ଚଉତରା ଉପରେ ବସି ପଡ଼ିଲେ । କୋଳରେ ସୀତା । ସୀତାର ଅଭିମାନ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ସେ ସ୍ୱାମୀକୋଳରେ ମୁହଁ ମାଡ଼ି କଇଁ କଇଁ ହୋଇ କାନ୍ଦିଲା । ଦିବାକର ମଧ କାନ୍ଦିଲେ । ବହୁଦିନର ବିଚ୍ଛେଦ ପରେ ଏ ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ ମିଳନ । ଉଭୟେ ଆଜି ଉଭୟଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିଲେ ପରା – ଦୁହେଁ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ପ୍ରାଣରେ ବରଣ କଲେ ପରା ! ପରସ୍ପର ପରସ୍ପରକୁ ଦୁଃଖ ଦେଇଥିଲେ, ଉଭୟର ଅବିଚାରରେ ଉଭୟେ କଷ୍ଟ ପାଇଥିଲେ । ଦିବାକର ଓ ସୀତା ଦୁଇଜଣ ବୁଝିଲେ, ପରସ୍ପରର କି ସମ୍ବନ୍ଧ, ବୃକ୍ଷ ଲତା ପରସ୍ପର ଆବଦ୍ଧ, ସରିତ୍ ଓ ସାଗର

ପରସ୍ପର ତରଙ୍ଗରେ ନିତ୍ୟ ଆଲିଙ୍ଗିତ, ସେହି ମହାଗଭୀର ଅତ୍ୟୁଚ୍ଚ ଅନୁପମ ସମ୍ବନ୍ଧ ଦୁହିଁଙ୍କ ହୃଦୟର ଅନ୍ତରତମ ପ୍ରଦେଶରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ନିହିତ । ପରସ୍ପରର ଦୁର୍ବ୍ୟବହାର ଲାଗି ଉଭୟେ ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଉଭୟଙ୍କୁ କ୍ଷମା ଦେଲେ । ଅନୁଭୂତିର ଗଭୀରତାରେ କେହି କଥା କହିପାରିଲେ ନାହିଁ । ସୀତା ମନେ କଲା "ତୁମ ଯୋଗୁଁ ମୁଁ ଏ କଷ୍ଟ ପାଇଲି ।" ଆଉ ଦିବାକର ଭାବିଲେ, "ତୁ ଯଦି ମୋର ହୋଇଥାନ୍ତୁ –"

ସେଦିନ ଆକାଶରେ ତାରାଗୁଡ଼ିକ ବଡ଼ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦିଶିଲେ, ପବନ ବଡ଼ ମଧୁର ବୋଧ ହେଲା । ଫୁଲର ଗନ୍ଧ ବଡ଼ ପ୍ରୀତିକର ଲାଗିଲା ।

ସରସ୍ୱତୀ ଓ ପିତେଇ ନାନୀ ଏତେଟା ଆଶା କରିନଥିଲେ । ଜୁଆଇଁ ବରଣ କରି ମହାନନ୍ଦରେ ଝିଅ ଜୁଆଇଁକି ନୂଆ ନାତୁଣୀର ଏକୋଇଶିଆବାସିଦିନ ବିଦାୟ କଲେ । ସୀତା ଯେ ଏଥର ସୁଖ ଶାନ୍ତିରେ ଘର କରିବ, ଏହି ଆନନ୍ଦରେ ନାରୀ–ପ୍ରାଣ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ସୀତା ମଧ ବୁଝିଲା, ମା ଭାଉଜର କଟୁ ବ୍ୟବହାର ଭିତରେ କେତେଦୂର ପ୍ରେମ ଓ ମଙ୍ଗଳ ବାଞ୍ଛା ବିଦ୍ୟମାନ ଥିଲା ।

ଏକବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ

ମାୟା ଯିବାର ଅନେକ ଦିନ ହୋଇଗଲାଣି । ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ରଘୁନାଥ ଭାବିଲା – ଯାଉ, ଆପଦ ଗଲା; ଏଥର ମନରୁ ସବୁ ଚିନ୍ତା, ସବୁ ଗ୍ଲାନି ଦୂର କରି ସେ ପାଠରେ ମନ ଦେବ । ଫଳ ହେଲା ଠିକ୍ ବିପରୀତ । ମାୟା ବିନା ତାକୁ କେବଳବାବୁଙ୍କ ବିଶାଳ ଭବନ ହତଶ୍ରୀ ଓ ଶୂନ୍ୟବୋଧ ହେଲା । ସେ ଘରେ ଛାୟା, ତୃପ୍ତି, ସୁଲେଖା ପ୍ରଭୃତି ପନ୍ଦର କୋଡ଼ିଏ ପିଲା ସାନ ସାନ ପିଲା ମଧ ଗୋଛାଏ, ସମସ୍ତେ ତାକୁ ପାଖରେ ଘେରି ବ୍ୟସ୍ତ କରନ୍ତି । କେବଳବାବୁ ନିଜର ପୁତ୍ର ତୁଲ୍ୟ ସ୍ନେହ କରନ୍ତି । ଏଠି ତା'ର ଅଭାବ କ'ଣ ? କେବଳବାବୁ ପୁଅ ଦୁଇଟିଙ୍କୁ ବିଲାତକୁ ପଠାଇ ଦେଇ ଅଶ୍ରୁ ଗଦ୍‌ଗଦ୍ କଣ୍ଠରେ ତାକୁ କହିଲେ 'ବାବା ରଘୁନାଥ, ଅମୀ, ମମ୍ମୁ, ଓ ମାୟା ମୋତେ ଛାଡ଼ିଗଲେ । ତୁମେ ଏଥର ମୋର ସାହା ଭରସା, ତୁମେ ଆଉ ମୋତେ ହେଲା କରିବ ନାହିଁ ।" ହାୟ, ହାୟ, ରଘୁନାଥ ପୁଣି କେବଳବାବୁଙ୍କ ସାହା ଭରସା ! ଘର ଯାହାର ଦାସ ଦାସୀରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ, ଯାହାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ସାକ୍ଷାତ୍ ଲକ୍ଷ୍ମୀସ୍ୱରୂପା, ପୁଅ ଝିଅ ପୁତୁରା ଝିଆରୀ ସର୍ବଦା ଆଜ୍ଞାଧୀନ, ସେ କେବଳବାବୁ ସାନ ପିଲା ପରି ରଘୁନାଥକୁ ଏଭଳି କହନ୍ତି ? ରଘୁନାଥ ବୁଝିଲା, ଏହା କୃତ୍ରିମ ନୁହେଁ, କେବଳବାବୁ ବାସ୍ତବିକ ତାକୁ ସ୍ନେହରେ ବୁଡାଇ ରଖିଛନ୍ତି । ଦୁଇ ବର୍ଷ ହେଲା ଏଠି ସେ ଅଛି, ଦିନେ ହେଲେ ତାଙ୍କ ସ୍ନେହର ତ୍ରୁଟି ସେ ଦେଖିନାହିଁ । ତାହାର ଲୁଗାପଟା, ଖାଇବା ପିଇବା ସମସ୍ତ ବିଷୟ ତନ୍ନ ତନ୍ନ କରି ବୁଝନ୍ତି – ତାଙ୍କ ସ୍ନେହ ଅତୁଳନୀୟ । ଆଜିକାଲି ସେ ଗୋଟିଏ ନୂଆ କାମ ପାଇଛି । 'ରେନିସାନ୍‌ସ' ନାମକ ଗୋଟିଏ ନୂଆ ପତ୍ରିକା କେବଳବାବୁ ବାହାର କରି ତହିଁର ସମ୍ପାଦନାଭାର ତା ଉପରେ ଦେଇଅଛନ୍ତି । କେବଳବାବୁ ତାହିଁର ନାମମାତ୍ର ସମ୍ପାଦକ ।

ରଘୁନାଥ ଆଉ ପୂର୍ବରୁ ରଘୁନାଥ ନୁହେଁ । ଦେଶ ଦଶର କଥା ସେ ଚିନ୍ତା କରେ– ଦେଶର ଅଜ୍ଞାନ, କୁସଂସ୍କାର, ଦାରିଦ୍ର୍ୟ – ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ତା ହୃଦୟରେ ଆଘାତ ଦିଏ । ଦେଶରେ କିପରି ନବ

ଜୀବନ ଆସିବ, ସମାଜରେ କିପରି ନବ ଜାଗରଣ ଉପସ୍ଥିତ ହେବ ଏସବୁ ଆଜିକାଲି ତା'ର ଭାବନାକୁ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ କରିଅଛି । ସେ ଆଜିକାଲି ଓଡ଼ିଆ-ବଙ୍ଗାଳୀ-ବିଦ୍ୱେଷୀ ନୁହେଁ -ନିଜକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ଭିନ୍ନ ଜାତୀୟ ଜାଣି ସୁଦ୍ଧା ବଙ୍ଗାଳୀକୁ ଆଉ ଘୃଣାଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖେ ନାହିଁ, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ନିଜର ଆତ୍ମୀୟ ସଦୃଶ ଜ୍ଞାନ କରନ୍ତି । ପ୍ରେମ ବିଶ୍ୱଜୟୀ । ରଘୁନାଥର କେବଳବାବୁଙ୍କ ପ୍ରତି ଗଭୀର ଶ୍ରଦ୍ଧା ତାହାକୁ ଜାତିର ଉଚ୍ଚତା ନୀଚତା ଭୁଲାଇ ସାରିଲାଣି । ସେ ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଆଉ ଏ ପରିବାର ଯେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ କୈବର୍ତ୍ତ – ଏ କଥା ଦିନେ ହେଲେ ତା'ର ମନେ ପଡ଼େ ନାହିଁ । ଜାତିରେ ଯେ ମନୁଷ୍ୟ ବଡ଼ ହୁଏ ନାହିଁ – ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱରେ ବଡ଼ ହୁଏ, ଏହା ସେ ବେଶ୍ ବୁଝିଲାଣି; ସେଥିପାଇଁ ତାର ପୂର୍ବତନ ଧର୍ମସଂସ୍କାର ମଧ୍ୟ ଢିଲା ହୋଇଗଲାଣି । ଯଦ୍ୟପି ସେ ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ ଧର୍ମାନ୍ତର ଗ୍ରହଣ କରିନାହିଁ, ତଥାପି ସେ ଆଉ ରକ୍ଷଣଶୀଳ ଦଳର ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଗଣ୍ଡି ଭିତରେ ନାହିଁ, ଏହା ମଧ୍ୟ ବୁଝିଲାଣି ।

କେବେ କେବେ ତା'ର ଦେଶକଥା ଭାରି ମନେ ପଡ଼େ – ଖୁଡ଼ୀ, ସରସ୍ୱତୀ, ପୀତେଇ ନାନୀ, ତାରାମଣି, ସମସ୍ତେ ତା ଆଖି ଆଗରେ ନାଚି ଉଠନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ମଧ୍ୟ ତା'ର ପ୍ରବଳ ଆକାଂକ୍ଷା ହୁଏ, ମାତ୍ର ବିବାହ ଭୟରେ ସେ ଦେଶମୁହାଁ ହୋଇନାହିଁ । ଆଉ ଦ୍ୱିତୀୟ ଭୟ ଆଜିକାଲି ତାକୁ ବା ଜାତିରେ କିଏ ପୂରାଇବ ? ଏସବୁ ନାନା କଥା ଭାବି ସେ ଦେଶକୁ ଯାଏ ନାହିଁ । ସମୟ ସମୟରେ ଆପଣା ଠିକଣା ନ ଦେଇ ସେ ଖୁଡ଼ୀ ଓ ତାରାମଣିଙ୍କଠାକୁ ଚିଠିରେ ନିଜର କୁଶଳ ସଂବାଦ ପଠାଏ । କଲିକତାରେ ଜଣେ ବଡ଼ଲୋକ ଘରେ ଥାଇ ଏମ୍.ଏ. ପଢୁଛି ଏହା ମଧ୍ୟ ସେ ଜଣାଇଛି । ଖୁଡ଼ୀ ଓ ତାରାମଣିଙ୍କ ଲାଗି ସେ କଲକତୀ ଲୁଗା ଓ ମନୋହରୀ ଜିନିଷ ମଧ୍ୟ ପଠାଇଥିଲା; ତଥାପି ନିଜର ପ୍ରକୃତ ଠିକଣା ଦେଇନାହିଁ ବରଂ ପୋଲିସ୍ ଇନ୍ସପେକ୍ଟର ରାସବିହାରୀ ଦେ'ଙ୍କର ଠିକଣା ଦେଇଥିଲା ।

ଦେଶରୁ ଅନେକ ଅଭିମାନପୂର୍ଣ୍ଣ ଚିଠିମାନ ଆସିଲା । ଖୁଡ଼ୀ ଓ ତାରାମଣି ତାକୁ ଦେଶକୁ ଫେରିଯିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରନ୍ତି, ମାତ୍ର ସେ ଯେ ଏତେ ଆଶା କରିଥିଲା ଜଣକର ପଦେ ଖବର ପାଇବା ଲାଗି, ସେତକ ତ ମିଳିଲା ନହିଁ । ସୀତା ଓ ସରସ୍ୱତୀ କାହାର ସମ୍ବାଦ ତାରାମଣି ବୋଧ ହୁଏ ଇଚ୍ଛାପୂର୍ବକ ତାକୁ ଦେଲେ ନାହିଁ, ବରଂ ରେବତୀର ଯାଁଆଳାପୁଅ ହୋଇ ସେ ମରୁଁ ମରୁଁ ବଞ୍ଚିଲା ଏବଂ ଚୌଧୁରୀଙ୍କର ଏକ ଅଙ୍ଗୀ ବାତ କଥା ଲେଖା ଥିଲା । ଚୌଧୁରୀଏ ବର୍ଷେ ହେଲା ଶଯ୍ୟାଶାୟୀ, ଅକ୍ଷମ ହୋଇ ବଡ଼ କଷ୍ଟ ପାଉଛନ୍ତି, ରଘୁନାଥ ଯେତେବେଳେ ଏ ସମ୍ବାଦଟି ପାଇଲା, ତା ମନଟା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆହ୍ଲାଦିତ ହେଲା । ଏହା ତାହାର ନୀଚତା ଏକଥା ଜାଣି ସୁଦ୍ଧା ସେ ତାହାର ପ୍ରବୃତ୍ତିକୁ ଦମନ କରିପାରିଲା ନାହିଁ । ତାର ଅଭିଶାପରେ ଯେ ଚୌଧୁରୀଙ୍କୁ ଏ ଦଣ୍ଡ ଘଟିଲା, ଏକଥା ଭାବି ସେ ଟିକେ ସ୍ୱସ୍ତି ଅନୁଭବ କଲା । ତାର ହୃଦୟ ଏଡ଼େ ମହତ୍ ହୋଇଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଚୌଧୁରୀ ପ୍ରତି ପ୍ରତିହିଂସାର ଭାବ ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ପାଉଁଶ-ଘୋଡ଼ା ନିଆଁ ପରି ତା ପେଟ ଭିତରେ ଲୁଚି ରହିଥିଲା । ମନେ ମନେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଇ ସେ ଭାବିଲା ଯେପରି କର୍ମ, ସେପରି ଫଳ । ଯେଉଁ ହାତରେ ସେ ଅନାଥ ଅର୍ଥିତଙ୍କର ଦାନା କାଟିଛି, ଯେଉଁ ହାତରେ ସେ ଗରିବର ତଣ୍ଟି ଚିପା ପଇସା ମୁଠେଇଛି, ସେହି ହାତ – ସେହି ଅଙ୍ଗକୁ ଭଗବାନ୍ ଅବଶ କରି

ଶିରୀ ଛଡ଼େଇଲେ, ଏ କଥା ଚିନ୍ତା କରି ସେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ହୋଇ ଉଠିଲା । ପରକ୍ଷଣରେ ଭାବିଲା – ହାୟ ସରସ୍ୱତୀ ! ଏପରି ଦୟାବତୀ, ଏପରି ସ୍ନେହଶୀଳା, ଏଡ଼େ ଧାର୍ମିକା ! ଯଦି ଚୌଧୁରୀ ମରିଯାଏ – ସେ ଯେ ବିଧବା ହେବେ – ଚାରିକୁଳକୁ ଯିବେ ! ଭଗବାନ୍, ଚୌଧୁରୀକୁ ଭଲ କରିଦିଅ । ସେ ଛୋଟା ନେଙ୍ଗଡ଼ା ହୋଇ ବଞ୍ଚିଥାଉ, ଆଉ ମା' ସାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ସିନ୍ଦୂର ଟିପା ବିରାଜୁଥାଉ ।

ସେଇଥିପାଇଁ ସେ ଯେତେବେଳେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ କତିକି ଚିଠି ଲେଖି ବସିଲା, ଚୌଧୁରୀ ବୁଢ଼ାକୁ ଭଲ ଔଷଧ ଦେଇ ଭଲ କରିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କଲା । ତାର ବାପାଙ୍କ ଔଷଧରେ ଭାରି ବିଶ୍ୱାସ । ଆଉ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ଅଶ୍ରୁପାତ କରି ଖଣ୍ଡେ ପତ୍ର ମା' ସାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କ କତିକି ଲେଖିଲା; କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ଲଜ୍ଜାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିପାରିଲା ନାହିଁ । ସେ ପତ୍ରଖଣ୍ଡିକ ଡାକରେ ଦେଇ ଆସି ସେ ମାୟା କଥା ଭାବିଲା । ସତେ କଣ ମାୟା ତାକୁ ଭଲ ପାଏ ? ସେଇଥିପାଇଁ କଣ ଏତେ ଦୂରେ ଦୂରେ ରହେ ? ସେ ସୀତାକୁ ଭଲ ପାଏ ବୋଲି ସିନା ତା' କଥା ପଦେ ଚିଠିରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିବାକୁ ଲଜ୍ଜା ବୋଧ କଲା । ତେବେ ମାୟାର କିପାଁ ସେପରି ସ୍ନେହ ସଙ୍କୋଚ ଭାବ ନ ହେବ ? ଏହା ତ ସ୍ୱାଭାବିକ ମାତ୍ର ସେ ଚାକିରି କରିବାକୁ ଦୂର ଦେଶକୁ ଗଲା କାହିଁକି ? ଯଦି ରଘୁନାଥକୁ ସେ ଏତେ ଭଲ ପାଆନ୍ତା, ତେବେ ତାକୁ ଛାଡ଼ି ସୁଦୂର ହିମାଳୟକୁ ଯାଆନ୍ତା କି ? କଦାପି ନୁହେଁ । ସେ ଚାକିରି କରିବାକୁ ଗଲା କାହିଁକି ? ତାର କ'ଣ ଅଭାବ ? ଧନ କୁବେରର କନ୍ୟା ସେ, ସେ କାହିଁକି ପୁଣି ମିଶନ ଅଧୀନରେ ଚାକିରି କରିବାକୁ ଗଲା ?

ସେ କାହିଁକି ଚାକିରିକୁ ଗଲା – ଏ କଥାକୁ ସଦୁତ୍ତର ରଘୁନାଥ ଦେଇପାରିଲା ନାହିଁ ସତ, ମାୟା ମଧ ତାହାର ଉତ୍ତର ଦେଇପାରିଲା ନାହିଁ । କାହିଁକି ସେ ଦୂର ବିଦେଶକୁ ପିତା ମାତାଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଚାକିରି କରି ଆସିଲା, ସେ କେଉଁ ଅଭିମାନର ଆଘାତରେ, ତାହା ଯେ ମାୟାର ମନ ବୁଝି ନାହିଁ ସେ ବୁଝିପାରିବ ନାହିଁ । ମାୟା ବାହାରକୁ ବଡ଼ ଗମ୍ଭୀର, ବଡ଼ ସଂଯତ, ବଡ଼ ଆତ୍ମସମ୍ମାନପ୍ରିୟ ହେଲେ ମଧ ତାର ଅନ୍ତରଟା ତ ପ୍ରେମଶୂନ୍ୟ ନଥିଲା । ସେ ପ୍ରେମକୁ – ସେ କଥା ବା କାର୍ଯ୍ୟ କାହିଁରେ ପ୍ରକାଶ କରିପାରିଲା ନାହିଁ । ତରଳତା ତା ସ୍ୱଭାବରେ ଆଦୌ ନଥିଲା, ସେ ନିଜେ କାହାକୁ ନିଜର ହୃଦୟ ବୁଝାଇବାକୁ ଚାହୁଁ ନଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟ ଜଣେ ସ୍ୱତଃପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ ବୁଝୁ, ଏ ଆଶା ସେ ନିତି କରୁଥିଲା । ସେ ନିଜର ହୃଦୟକୁ ଯଥାସାଧ ଗୋପନ କରି ଚଳୁଥିଲା ।

କିନ୍ତୁ ରଘୁନାଥ ତ ବୁଝିଲା ନାହିଁ – ରଘୁନାଥ ତ ଦିନେ ହେଲେ ତାର ତତ୍ତ୍ୱ ନେଲା ନାହିଁ । ଯାହା ଯୋଗୁଁ ସେ ସବୁ ସୁଖ, ସବୁ ସୌଭାଗ୍ୟ ପାଇଲା, ତା କଥା ତ ଦିନେ ଭାବିଲା ନାହିଁ । ସେ କଣ ଏଡ଼େ ହୃଦୟହୀନ, ସେ ଏଡ଼େ ପାଷାଣ ! ପୁଣି ମାୟା ଭାବିଲା, ଏହା କି ସମ୍ଭବ ? ଯେ ଏଡ଼େ ସରଳ ଏଡ଼େ ଉଦାରମନା, ସେ କଣ କେବେ ପଥର ହୋଇପାରେ ? ସାମାନ୍ୟ ଉପକାର ଲାଗି ସେ ତାର ପ୍ରେମ କିଣିବାକୁ ଚାହେ, ଏତେ ହୀନ ତାର ହୃଦୟ ! ମାୟା ନିଜକୁ ତିରସ୍କାର କରି ନୀରବ ହେଲା, ମନ ତାର ରଘୁନାଥ କତିରେ ପଡ଼ି ରହିଲା । ସେ ଅକାରଣ ଅଭିମାନ କରି ଦେଶ ଛାଡ଼ି ଆସିଲା । ଏହା ତାର ମୂର୍ଖତା ବୋଲି ବୋଧ ହେଲା । ରଘୁନାଥ କିଏ ସେ ? ସେ ସାମାନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି । ତାର କି ମାନ ସମ୍ମାନ ଅଛି ଯେ, ସେ ତାକୁ ବିବାହ କରିବ ! ବିଲାତଫେରନ୍ତା

ସୁରେନ୍ କଣ ତାର ଉପଯୁକ୍ତ ପାତ୍ର ନୁହେଁ ? ସୁରେନ୍ ତ ସର୍ବଦା ତା ନିକଟରେ ପ୍ରେମର ପ୍ରସ୍ତାବ କରିଛି ଆଉ ସେ ଘୃଣାରେ ଉପେକ୍ଷା କରିଛି । ଏହା କଣ ଠିକ୍ ହୋଇଛି ? ଛି, ଛି, ସୁରେନ୍ ମଦ ଖାଏ – ଚରିତ୍ରହୀନ; ତାର ହଜାର ଧନ ଥାଉ, ହଜାର ସମ୍ମାନ ଥାଉ, ସେ କଣ ଆଉ ମଦୁଆକୁ ବିଭା ହୁଅନ୍ତା ? ମାୟା ଅନେକ ଥର ଭାବିଲା – ସେ କଲିକତା ଫେରିଯିବ, ଅବିନାଶକୁ ବିଭା ହେବ । ସେ ଜଣେ ନାମଜାଦା ଓକିଲ ଓ ବିଖ୍ୟାତ ଲୋକର ପୁଅ – ମଣିକାଞ୍ଚନର ସଂଯୋଗ ଘଟିବ । ବିବାହ ପରେ ଦୁଇ ଜଣ ବିଲାତ ଯିବେ – ଅବିନାଶ ବାରିଷ୍ଟରୀ ପଢ଼ିବ, ଆଉ ସେ ଏ ଦେଶ ସେ ଦେଶ ବୁଲି ଦେଖିବ । ହାୟ ! ହାୟ ! ଏହାହିଁ ସୁନ୍ଦର ହୋଇଥାନ୍ତା । ହଠାତ୍ କେଉଁଠୁ ରଘୁନାଥ ଆସି ତା ଜୀବନ ମାଟିକଲା, ତାର ସବୁ ଭବିଷ୍ୟତ୍ ସ୍ୱପ୍ନ ଭାଙ୍ଗିଦେଲା । ମାୟା ସେହି କଥା ଭାବି ସେ ଦିନ ଶରତ୍ କାଳର ଆସନ୍ନ ସନ୍ଧ୍ୟାଚ୍ଛନ୍ନ ଆକାଶକୁ ଚାହିଁଥିଲା । ଝିଡ଼ିକିବାଟେ ଅନତିଦୂରରୁ ପର୍ବତର ଶୃଙ୍ଗମାଳା ଧଳା ବରଫରେ ଧୋବଫରଫର ଦିଶୁଥିଲା; ଧୀରେ ସନ୍ଧ୍ୟାର ଅନ୍ଧକାର ଗାଢ଼ରୁ ଗାଢ଼ତର ହୋଇଗଲା, ଧୀରେ ଧୀରେ ଧଳା ଜିନିଷ ସବୁ ଧୂସରା ଦିଶିଲା, ସଞ୍ଜପବନର ସୁମଧୁର ସ୍ପର୍ଶରେ ତାହାର ଦୈହିକ କ୍ଳାନ୍ତି ହଜିଗଲା । ସେ ଦାସୀକୁ ଦୀପ ଜାଳିବାକୁ କହି ତଳକୁ ଓହ୍ଲାଇଗଲା ।

ତଳ ଘରେ ବସି ଶୁଭା ବହିଟିଏ ପଢୁଥିଲା । ସେ ତାର ସଙ୍ଗିନୀ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ । ଉଭୟେ ସାମାନ୍ୟ ଜଳଯୋଗ କରି ବୁଲି ବାହାରିଲେ । ସେତେବେଳେ ଜହ୍ନ ଆଲୁଅ ପଡ଼ି ଆସୁଥିଲା; ତୁଷାରୋଜ୍ଜ୍ୱଳଶୃଙ୍ଗମାଳା ଚାନ୍ଦିନୀବୋଳା ହୋଇ ରଜତ ସମୁଦ୍ରରେ ଢେଉ ଉଠିଲା ପରି ଦିଶୁଥିଲା । ଆଖପାଖରେ ଅସଂଖ୍ୟ ଫୁଲ ଫୁଟି ଘାଟ ବାଟ ଆମୋଦିତ କରୁଥିଲା । ସେ ଓ ଶୁଭା ଦୁହେଁ ଯାଇ ଫୁଲ ବଗିଚାରେ ଗୋଟିଏ ଚିକ୍କଣ ପଥର ଉପରେ ବସିଲେ । ଏହି ଚିକ୍କଣ ପଥରଟି ମାୟାର ବଡ଼ ପ୍ରିୟ । ଅନେକ ଥର ସଞ୍ଜବେଳେ ନୀରବ ନିର୍ଜ୍ଜନରେ ଏ ସ୍ଥାନରେ ସେ ଉପାସନା କରେ, କାତର ପ୍ରାଣରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଡାକେ, ଆଉ ରଘୁନାଥକୁ ସ୍ମରଣ କରେ, କେବେ କେବେ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ରୁମାଲ ତିନ୍ତାଏ । ଅନେକ ସମୟରେ ସେ ଓ ଶୁଭା ଦୁହେଁ ବସି ସେ ସ୍ଥାନରେ ଗଳ୍ପ କରନ୍ତି ଓ ପରସ୍ପରର ମନ କଥା କହନ୍ତି । ଉଭୟେ ଯେପରି ଏକପ୍ରାଣ । ମାୟା ଧୀରେ ଧୀରେ ଗମ୍ଭୀର, ମାତ୍ର ଶୁଭା ସର୍ବଦା ହାସ୍ୟମୟୀ ଓ ଚଞ୍ଚଳା । ସେଥିପାଇଁ ତାର ସାହଚର୍ଯ୍ୟରେ ମାୟା ସବୁ ଦୁଃଖ ପାସୋରି ପକାଏ । ସେ ଦିନ ରଘୁନାଥ କଥା ବିଶେଷରୂପେ ତା ମନରେ ପଡ଼ି ଘାଣ୍ଟି ହେବାରୁ ସେ ନିର୍ଜ୍ଜନରେ ସଖୀ କତିରେ ନିଜ ଦୁଃଖ କଥା କହିବାକୁ ବେଳ ଖୋଜୁଥିଲା । ସମସ୍ତ ଦିନଟି କେବଳ ପଢ଼ା ଓ ସ୍କୁଲର କାର୍ଯ୍ୟରେ କଟିଗଲା, ସନ୍ଧ୍ୟା ଲାଗି ତା ପ୍ରାଣ ଆତୁର ହୋଇ ଉଠିଲା; କିନ୍ତୁ ସନ୍ଧ୍ୟା ପୂର୍ବରୁ ହଠାତ୍ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଜରୁରି କାମ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା, ସେ ସବୁ ସାରୁଁ ସାରୁଁ ରାତି ହୋଇଗଲା । ସେ ଶ୍ରାନ୍ତ କଳେବର ଘେନି ଦଣ୍ଡେ ବିଶ୍ରାମ ନେବାକୁ ବୁଲି ବାହାରିଲା ।

ଉଭୟେ ଯେତେବେଳେ ସ୍ଥିର ହୋଇ ବସିଲେ, ସେତେବେଳେ ଶୁଭା ପହିଲି କଥା ଆରମ୍ଭ କଲା – "ଆଚ୍ଛା, ତୁ ଏତେ ଚିନ୍ତା କରୁ କାହିଁକି ? ଆଜିକାଲି ତୁ ବଡ଼ ଶୁଖିଲା ଦିଶୁଚୁ ! ମିସ୍ ମାକ୍‌ଲେଡ୍ ସେ କଥା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଚନ୍ତି । ସେ କହୁଥିଲେ, ତୋର ବୋଧହୁଏ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ କିଛି ଖରାପ ହେଲାଣି ।"

ମାୟା ବାଷ୍ପରୁଦ୍ଧ କଣ୍ଠରେ କହିଲା, "ଶୁଭା, ଚିନ୍ତା ନ କରି ଯିବ କୁଆଡ଼େ ? ଯେ ପାପ କରେ, ସେ ହିଁ ଚିନ୍ତା କରେ ।"

ଶୁଭା ହସି ହସି କହିଲା, "ଭାରି ତୁ ଗୋଟାଏ ପାପ କରିଚୁ । ଜଣକୁ ଭଲ ପାଇବା, କ'ଣ ପାପ ?"

ମାୟା ବ୍ୟଥିତ ହୋଇ କହିଲା, "ସେ ଜଣକ ଯଦି ଭଲ ନ ପାଏ ?"

ଶୁଭା ଆହୁରି ହସି କହିଲା, " ତୁ କଣ ଭବିଷ୍ୟଦ୍‌ବକ୍ତ୍ରୀ ? ତୁ ଜାଣିଲୁ କିମିତି ? ଯେ ଭଲ ପାଏ, ସେ କଣ କହି ହୁଏ ?"

"ଅନ୍ତତଃ ତା ଭାବଟା ତ କହିହୁଏ ?"

"ତୋ ଭାବଟା କଣ କହି ଦେଉଥିଲା ? ତୁ କଣ ଦିନେ ତାକୁ ଜଣେଇଚୁ ଯେ, ତୁ ତାକୁ ଭଲ ପାଉ ? ବରଂ ସର୍ବଦା ତାଠୁଁ ଦୂରରେ ରହିଚୁ । ଏହି ଦୂର ହିମାଳୟରେ ବସି ଯଦି ତୁ କହୁ, "ମୁଁ ତାକୁ ଭାରି ଭଲ ପାଏଁ, କଣ ଏ ଝାଉବାଡ଼ି ଶୁଣିବ, ନା ଏ ଧଳା ପାହାଡ଼ ମୁଣ୍ଡିଆ ଶୁଣିବ ?"

ମାୟା କେବଳ ଗୋଟିଏ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ଗ୍ରହଣ କଲା । ବାସ୍ତବିକ୍ ପ୍ରେମ କରି କିପରି ଦେଖାଇବାକୁ ହୁଏ, ସେ ଜାଣେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସେ ନିଜେ କାହିଁକି ନ ବୁଝିଛି ? ସେ ମଣିଷ ହୋଇ ଏତିକି କ'ଣ ତାର କ୍ଷମତା ନାହିଁ ? ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ କହିଲା – "କଣ କରିବି ଶୁଭା, ମୁଁ ନିତାନ୍ତ ଅପଦାର୍ଥ – ଏକ ଭାବି ଅନ୍ୟ କରିବସେଁ । ଯେଉଁମାନେ ଦିନରାତି ମୋର ଗୋଡ଼ ତଳେ ପଡ଼ି ଲୋଟୁଛନ୍ତି, ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଆଡ଼ ଆଖିରେ ଅନେଇ ନାହିଁ । ପ୍ରେମ ଯେ କିମତି କରିବାକୁ ହୁଏ, ମୁଁ ଜାଣେ ନାହିଁ । ଏଇ ରଘୁନାଥ କୁଆଡ଼େ ଥିଲା, କୁଆଡୁ ଅଇଲା, ଯେଉଁଦିନ ପ୍ରଥମେ ତାକୁ ଦେଖିଚି – "

ତା'ର କଥା ଗଳାରେ ଅଟକି ଗଲା । ଶୁଭା ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଭାବରେ କହିଲା, "ସେଇ ଦିନଠୁଁ ତ ମରିଚୁ । ଯେମିତି ବାବୁ ଦର୍ଶନ ଦେଲେ, ସେମିତି ମନଟା କାଢ଼ି ନେଲେ । ମୁଁ ହେଲେ କାନମୋଡ଼ି ପଚାରିଥାନ୍ତି, ଏ ଅନଧିକାର ଚର୍ଚ୍ଚା ତାଙ୍କର କାହିଁକି ?"

"ଶୁଭା, ତୁ କହୁ କ'ଣ ତୋ ପରି – "

"ଆଉ ମୋ ପରି କ'ଣ ? ତୋର ସର୍ବଦା ସେହି ଗମ୍ଭୀର ମହାରାଣୀ ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖିଲେ ତତେ କେଉଁ ମଣିଷ ଭଲ ପାଇବ, କହିଲୁ । ଯେମିତି ସାବିତ୍ରୀର ଅବତାର, ଅବା ଅଗ୍ନି ଦେବତାର ସହଧର୍ମିଣୀ ।"

ମାୟା ଟିକେ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲା, "ତତେ କିଏ ମନ କଥା କହି ଶାନ୍ତି ପାଇବ ? ସବୁଥିରେ ତୁ ଥଟ୍ଟା କରିବୁ ।" ଏହା କହି ତୁନି ହେଲା । ମାୟା ତା ଉପରେ ରାଗିବା ଦେଖି ଶୁଭା ତା ପିଠିରେ ଆଉଜି ପଡ଼ି କହିଲା, "ଭଉଣୀ ରାଗିଲୁ ? ମୁଁ ପରା ତୋର ଟିକି ଭଉଣୀଟି, ମୋ କଥାରେ ରାଗ ! ସତେ ତୋ ପାଇଁ ମୋର ବଡ଼ ଦୁଃଖ ହୁଏ । ତୁ କାହିଁକି ଏଠି ପଡ଼ିଚୁ ? ତୁ ଯା ତାରି କତିରେ ରହିବୁ । ତତେ ନିତି ଦେଖିଲେ କିଜାଣି ସେ ତତେ ବିଭା ହେବାକୁ ରାଜି ହେବ ।"

ବିଭା କଥାରେ ମାୟା ଲାଜରେ ମରିଗଲା । "ଛି, ତୁ ଭାରି ଅଭଦ୍ର, ତୋ ମୁହଁରେ କିଛି ବାରଣ ନାହିଁ ।" କହି ସେ ଉଠି ଯାଉଥିଲା । ଶୁଭା ତା ହାତ ଟାଣି ତାକୁ ବସେଇ କହିଲା – "ଆଚ୍ଛା, ସତ କହ, ତୁ ତାକୁ ବିଭା ହେବାକୁ ଚାହୁଁ କି ନା ?"

ମାୟା ତାକୁ କହୁଣିରେ ଠେଲିଦେଇ କହିଲା, "ତୁ କେମିତି କଥା କହୁ ? ସେ କିଏ, ମୁଁ କିଏ ? ସେ ଗୋଟିଏ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପିଲା, ଆମେ ବ୍ରାହ୍ମ, ସେ ପୁଣି ମତେ ବିଭା ହେବ ?"

"କାହିଁକି ନ ହେବ ? ଆଉ ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଅଛି ? ତୁ ଯେ ତା'ର ଜାତି ନେଲୁଣି !"

ମାୟା ଲାଜରେ ସଢ଼ିଗଲା । ଯଦି ସେଠି ଆଲୁଅ ଥାଆନ୍ତା, ଶୁଭା ଦେଖିଥାନ୍ତା ଯେ, ମାୟାର ମୁହଁ କିପରି କଳାକାଠ ପଡ଼ି ଯାଇଥିଲା । ସେ ବହୁତ ବେଳଯାକେ କିଛି କହିପାରିଲା ନାହିଁ; ଶେଷକୁ ଅର୍ଦ୍ଧସ୍ଫୁଟ ସ୍ୱରରେ କହିଲା – "ବାସ୍ତବିକ ମୁଁ ବଡ଼ ଅନ୍ୟାୟ କରିଚି । ମୁଁ କାହିଁକି ତାକୁ ଆଣି ଆମ ପରିବାରରେ ପୂରେଇଲି !"

ଶୁଭା ଗେଲରେ ଯାହା କହିଥିଲା, ମାୟାର ମନରେ ତାହା ଲାଖି ରହିଲା । ତାର ମନେ ହେଲା, ବାସ୍ତବିକ ସେ ରଘୁନାଥର ଜାତି କୁଳ ସାରିଛି, ତାର ସର୍ବନାଶ କରିଛି । ହିନ୍ଦୁର ଜାତି ଗଲେ ଆଉ ରହିଲା କ'ଣ ? ନିରୀହ ସରଳ ଯୁବକ ସହିତ ସେ ଏଇ ବ୍ୟବହାର କରିଛି ? ପରକ୍ଷଣରେ ମନେ ହେଲା, ସେ ତ ନିଜେ ସମ୍ମତ ହୋଇ ଆସିଛି, ସେ ତ ନିଜେ ଦେଶତ୍ୟାଗ କରିଛି; କିନ୍ତୁ କାହିଁକି ସେ ଦେଶତ୍ୟାଗ କଲା ? କାହିଁକି ସେ ତାହାର ଆଶ୍ରୟଦାତା ପିତାଙ୍କର ଆବାସ ଛାଡ଼ିଲା ? ସେମାନେ ତ ତାକୁ ବଡ଼ ଭଲ ପାଉଥିଲେ । ନିଶ୍ଚୟ ଏଥିରେ କିଛି କଥା ଅଛି । ବୋଧ ହୁଏ, ସେ ଯାହା କହିଛି, ସବୁ ମିଛ । ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ନୁହେଁ – କୌଣସି ଚୋର ଡକାୟତ ହୋଇଥିବ ! ପୁଣି ଭାବିଲା, କି ବାୟାଣୀ ସେ ! ଚୋର ଡକାୟତ ପରି ରଘୁନାଥ ଦିଶୁଛି ନା ! ପିତୃମାତୃହୀନ ପିଲା । କିଏ କେତେବେଳେ ରାଗରେ ବା ତାଚ୍ଛଲ୍ୟରେ କ'ଣ କହିଥିବ, ସେଥିପାଇଁ ମନୋଦୁଃଖରେ ଦେଶାନ୍ତରୀ ହୋଇଛି । ଯେ ଏଡ଼େ ସୁନ୍ଦର,ସେ କି ଅପରାଧୀ ହୋଇପାରେ ?

କ୍ରମେ ପୂଜାଛୁଟି ଆସିଲା । ମାୟା ବାଧ ହୋଇ କଲିକତା ଯାତ୍ରା କଲା । ପୁଣି ଦୀର୍ଘ ଚାରିମାସ ପରେ ରଘୁନାଥକୁ ଦେଖି ତା ମନ ଚାକିରିରୁ ଏକାବେଳକେ ଛାଡ଼ିଗଲା । ବାପା ମା ମଧ ନାହିଁ କଲେ । ସେ ଚାକିରିରୁ ଇସ୍ତଫା ଦେଇ ଘରେ ରହିଲା । କେବଳବାବୁ ତାକୁ 'ରେନିସେନ୍ସ'ରେ ନିୟମିତ ରୂପେ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖି ରଘୁନାଥକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାର ଭାର ଦେଲେ । ସେ ଯେଉଁ ବିପଦରେ ପଡ଼ିବ ବୋଲି ଭୟ କରୁଥିଲା, ସେହି ବିପଦରେ ପଡ଼ିଲା । ଏଥର ରଘୁନାଥ ଓ ତାହାର ଜୀବନ ଘନିଷ୍ଠ ଭାବରେ ଏକତ୍ର ହେବାର ସୁଯୋଗ ଘଟିଲା । ମାୟା ଏ ଘଟନାରୁ ଅନୁମାନ କଲା, ସମ୍ଭବତଃ ତାହାର ପିତା ମାତା ରଘୁନାଥ ସହିତ ତାର ଘନିଷ୍ଠତା ପସନ୍ଦ କରନ୍ତି । ଏକଥା ଭାବି ତା'ର ବଡ଼ ଆନନ୍ଦ ହେଲା । ପିତା ମାତାଙ୍କର ଯଦି ଏଥିରେ ନୀରବ ସମର୍ଥନ ଅଛି, ସେ କାହିଁକି ରଘୁନାଥ ସହିତ ନ ମିଶିବ ?

ସେ ଆଉ ପୂର୍ବପରି ଦୂରେ ଦୂରେ ରହିବାର ଚେଷ୍ଟା ନକରି ସହଜ ସରଳ ଭାବରେ ରଘୁନାଥ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଓ ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା । ମାୟାର ଏ ଆକସ୍ମିକ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଅର୍ଥ ଓଲଟା ବୁଝିଲା ରଘୁନାଥ ।

ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଅବିନାଶ ସର୍ବଦା ଯିବା ଆସିବା କରେ । ସେ ସୁନ୍ଦର ଯୁବକ, ଧନୀର ପୁତ୍ର, ତାର ପିତା ବିଖ୍ୟାତ ଓକିଲ; ସେ ନିଜେ ମଧ ବାରିଷ୍ଟରୀ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ବିଲାତ ଯିବ । ରଘୁ କେବଳବାବୁଙ୍କ ଘରକୁ ଆସିବା ଦିନୁ ଶୁଣିଛି, ଅବିନାଶ ମାୟାର ପାଣିପ୍ରାର୍ଥୀ । ମାୟା ମଧ ତା ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରେ । 'ଅବିନ୍ଦା' 'ଅବିନ୍ଦା' କହି ପିଲାମାନେ ବହୁତ ଥର ତା ସଙ୍ଗରେ ବୁଲି ଯାଇଛନ୍ତି । ପ୍ରକାଶ୍ୟ 'ଏନଗେଜ୍‌ମେଣ୍ଟ' ନ ହେଲେ ମଧ ସମସ୍ତେ ପ୍ରାୟ ଜାଣନ୍ତି, ମାୟା ସହିତ ଅବିନାଶର ବିବାହ ହେବ; କିନ୍ତୁ କେବଳ ମାୟା ସେ ବିଷୟ କେବେ ହେଲେ କହିନାହିଁ ।

ଏଥର ତାର ବ୍ୟବହାରରୁ ରଘୁନାଥ ମନେ କଲା, ବୋଧହୁଏ ଅବିନାଶ ସହିତ ବିବାହର ଚୁକ୍ତି ସ୍ଥିର ହୋଇସାରିଛି । ଏକଥାର ପ୍ରମାଣ ସ୍ୱରୂପ ଅବିନାଶ ମଧ ଘନ ଘନ ଯିବା ଆସିବା କଲା । ସେ ଦୁଇଜଣଙ୍କର ଢଙ୍ଗ ରଙ୍ଗ ଦେଖି ରଘୁନାଥ ହାଡ଼େ ହାଡ଼େ ଜଳିଗଲା, ତାର ହୃଦୟରେ ହଠାତ୍ ଦାରୁଣ ଅଭିମାନ ଘନୀଭୂତ ହେଲା । ସର୍ବଦା ମନେ ହେଲା, ସେ କି ମୂର୍ଖ ! ମାୟା ପୁଣି ତାକୁ ଭଲ ପାଏ ? କି ଆସ୍ପର୍ଦ୍ଧା ତା'ର ! ଚିରକୁମାର ରହିବାର ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରି ସୁଦ୍ଧା ରଘୁନାଥ କିଜାଣି କାହିଁକି ମାୟାର ପ୍ରଣୟୀକି ଦି ଆଖିରେ ଦେଖିପାରିଲା ନାହିଁ । ଅବିନାଶ ଯେତେ ଥର ଆସେ, ସେ ଦାଣ୍ଡଘରେ ବସି ଗଳ୍ପ କରେ । ମାୟା ସୁନ୍ଦର ପିଆନୋ ବଜାଇପାରେ । ଅବିନାଶ ବଡ଼ ସଙ୍ଗୀତପ୍ରିୟ, ସେ ମାୟାକୁ ଗୀତ ଗାଇବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରେ । ମାୟା ଲଳିତ କଣ୍ଠରେ ଗୀତ ଗାଏ । ଭୁଲକ୍ରମେ ରଘୁନାଥ ସେ ଘରକୁ ଆସିଲେ ତା ହାତ ଥରି ଉଠେ, ସ୍ୱର ଭୁଲ ହୋଇଯାଏ । ରଘୁନାଥ ଈର୍ଷାନ୍ୱିତ ହୋଇ ତାର ଏ ଅଭିନୟ ଦେଖେ । ଅବିନାଶ ମୋଟର ନେଇ ଆସିବା ମାତ୍ରେ ଭାଇ ଭଉଣୀ ସଜ ହୋଇ ବୁଲି ବାହାରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ରଘୁନାଥ ସହିତ କଥା ପଦେ କହିବାକୁ ମାୟା ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟର ଚୂଡାନ୍ତ ଅଭିନୟ କରେ । ତାହା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ସେ କେତେ ହସେ, ଥରେ ଥରେ ରାଗରେ ତା ଛାତି ଜଳିଯାଏ । କାହିଁକି ଯେ ବୃଥା ରାଗ, ସେ ବୁଝିପାରେ ନାହିଁ । ଅବିନାଶକୁ ଦେଖିଲାକ୍ଷଣି ତାର କିଜାଣି କିପରି ବିତୃଷ୍ଣା ହୁଏ । ଅବିନାଶ ଅତି ଭଲ ମଣିଷଟି ପରି ତାକୁ ଖୋଷାମୋଦ କରେ ।

କ୍ରମେ ତାହାର ସଙ୍ଗୀମହଲରେ ରାଷ୍ଟ୍ର ହେଲା, ଅବିନାଶ ବାବୁ ଶୀଘ୍ର କେବଳବାବୁଙ୍କ ଜ୍ୱାଇଁ ହେବେ । ଘରେ ମଧ ଫୁସ୍‌ଫାସ୍ ହେଲେ । ଦାରୁଣ ଅଭିମାନରେ ରଘୁନାଥର ଛାତି କୋରି ହୋଇଗଲା । ସେ ଆଉ ନିଜର ଭାବ ଗୋପନ କରିପାରିଲା ନାହିଁ ।

ସେଦିନ ଦି'ପହରରେ ମାୟା 'ରେନିସେନ୍‌ସ' ଲାଗି ଯେଉଁ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିଥିଲା, ତାହା ଆଣି ରଘୁନାଥକୁ ଦେଇ କହିଲା, "ଏଇଟା ଦେଖି ଠିକ୍ କରିଦେବେ । ବୋଧ ହୁଏ, ମୋର ଠାଏଁ ଠାଏଁ ଭୁଲ ଥିବ ।" ମାୟାର ସ୍ୱର ଅସମ୍ଭବ ଗମ୍ଭୀର । ରଘୁନାଥ ଅନ୍ୟଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ କହିଲା, "ଆପଣଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧ ମୁଁ କ'ଣ ଠିକ୍ କରିବି, ମୋର ବି କ'ଣ ବିଦ୍ୟା ବୁଦ୍ଧି ?"

ମାୟା ଦୁଃଖିତ ହୋଇ କହିଲା, "ଆପଣ ତ ସର୍ବଦା ଠିକ୍ କରି ଦିଅନ୍ତି । ବାବା ତ କହିଚନ୍ତି, ଆପଣଙ୍କୁ ଦେଖାଇବାକୁ ।"

ରଘୁନାଥ ଟିକେ ରୁକ୍ଷଭାବରେ କହିଲା, "ବେଶ୍, ରଖିଦେଇ ଯାଆନ୍ତୁ, ମୁଁ ପରେ ଦେଖିବି ।"

ମାୟା ଚାଲି ଆସିଲା । ସେତେବେଳେ ତା ଆଖି ଅଶ୍ରୁରେ ଟଳମଳ । ସବୁବେଳେ ଏଇ ଉପେକ୍ଷା । ସେ ଆପଣା ଘରର କବାଟ କିଳି ବହୁତ ବେଳଯାଏ କାନ୍ଦିଲା । ଚାରିଟାବେଳେ ତାକୁ ଜଳଖିଆ ସ୍ଥାନରେ ଅନୁପସ୍ଥିତ ଦେଖି ଛାୟା ତା ସନ୍ଧାନରେ ତା କୋଠରିକି ଗଲା । ଦୁଆର ଭିତର କିଳା ହୋଇଚି ଦେଖି ସେ କବାଟରେ ହାତ ମାରିଲା । ମାୟା ଉଠି ଫିଟେଇ ଦେଲା । ସେତେବେଳେ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ତା ଆଖି ଲାଲ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ଛାୟା ଦିଦୀର ସବୁ କଥା ଜାଣେ । ସେ ସହାନୁଭୂତିରେ ତା ମୁହଁ ପୋଛି ଦେଇ କହିଲା, "ଏତେ କାହିଁକି କାନ୍ଦୁଚୁ ? ଦିନେ ସେ ନିଜେ ବୁଝିବେ ! କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କ'ଣ ମରିଯିବୁ ? ଅବିଦ୍‌ଦା ଆଇଲେଣି, ବୁଲିଯିବୁ ?"

"ତୁ ବୁଲି ଯା" କହି ସେ ନୀରବରେ ବସି ରହିଲା । ସେହିଦିନ ପ୍ରଥମେ ରଘୁନାଥ ଦେଖିଲା, ମାୟା ଅବିନାଶ ସହିତ ବୁଲିଯାଇ ନାହିଁ । ତା'ର କୌତୁହଳ ହେଲା । ପଢ଼ାଘରେ ମାୟାକୁ ଦୀପାଲୋକରେ ଚାହିଁଦେଇ ତା ମନ କ'ଣ ହୋଇଗଲା । ଏ କଣ ? ତା ଆଖି ଫୁଲି ଯାଇଛି । ସେ କ'ଣ କାନ୍ଦୁଥିଲା ? ଦ୍ୱିପ୍ରହରର ବ୍ୟବହାର ଲାଗି ତା'ର ବଡ଼ ଲଜ୍ଜା ହେଲା । ସେ ନିଜେ ଯାଇ କିଜାଣି କିପରି ହଠାତ୍ କହିଦେଲା, "ମାୟା, ତୁମେ କଣ ମୋ ଉପରେ ରାଗିଚ ? ଯଦି ମୁଁ ତୁମକୁ କିଛି ଟାଣ କରି କହିଥାଏଁ, ତାହା ହେଲେ ମୋତେ କ୍ଷମା କର ।"

ମାୟାର ଅଭୂତପୂର୍ବ ଏ ଆକସ୍ମିକ ଆନନ୍ଦ ସହ୍ୟ ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ । ଅଭିମାନିନୀ ହଠାତ୍ ଅସମ୍ଭାଳ ହୋଇ ଝର ଝର କାନ୍ଦି ପକାଇଲା । କତିରେ ଚଉକିଟା ଥିଲା, ଟାଣି ଆଣି ବସି ପଡ଼ିଲା; ଟେବୁଲ ଉପରେ ମୁଣ୍ଡ ରଖି ବ୍ୟାକୁଳ ଭାବରେ ଅନେକ କାନ୍ଦିଲା ।

କୋମଳ ହୃଦୟ ରଘୁନାଥ ଏ ଦୃଶ୍ୟ ସହିପାରିଲା ନାହିଁ । ସେ ସଙ୍କୋଚ ନ କରି ତା ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ଧରିଲା, ଲୁଗାକାନିରେ ତା ଲୁହ ପୋଛିଦେଲା । ଆଜି ସତେ ଯେପରି ସେ ମାୟାର ପରମ ଆତ୍ମୀୟ ।

ମାୟା ଶାନ୍ତ ହୋଇ ଉଠି ଛାତ ଉପରକୁ ଗଲା । ସେତେବେଳେ ପ୍ରାୟ ସଞ୍ଜ । ଆକାଶରେ ଗୋଟିଏ ଯୋଡ଼ିଏ ତାରା ଦେଖା ଦେଇଥିଲେ । ମାୟା ତାଙ୍କୁ ଚାହିଁ ଆନନ୍ଦରେ ବୁଡ଼ିଗଲା । ଆଜି ରଘୁନାଥର ପ୍ରଥମ ସ୍ପର୍ଶ ଯେ ପାଇଛି, ରଘୁନାଥର ହୃଦୟରେ ପ୍ରଥମ ରେଖା ଆଙ୍କିଛି; କିନ୍ତୁ ଏଇଟା କ'ଣ ସ୍ଥାୟୀ ? ତଥାପି ଚିର ଉପବାସୀର ଖୁଦକାଉ ମୁନ୍ଦାଏ ଅମୃତ ତାଟିଆ ପରି ତାକୁ ଏହି ସାମାନ୍ୟ ଘଟନା ଆନନ୍ଦରେ ବିହ୍ୱଳ କରି ପକାଇଲା । ସେ ଭବିଷ୍ୟତ୍‌ରେ ଶତ ଶତ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଆଶାଚିତ୍ର ମନେ ମନେ ଆଙ୍କି ମୋହିତ ହେଲା ।

ଆଉ ରଘୁନାଥ ? ନିଜର ପ୍ରଥମ ଦୁର୍ବଳତା ସ୍ମରଣ କରି ତାକୁ ଆଉ ସେଦିନ ପଢ଼ାପଢ଼ି ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ମାୟା ତାକୁ କଣ ସତେ ମାୟାଜାଲରେ ଛନ୍ଦୁଛି; ଆଉ ନିରୀହ ମୀନ ପରି ସେ ଜାଣି ଶୁଣି ସେହି ଜାଲରେ ପଡୁଛି ? ନିଜ ଉପରେ ତାର ବିଷମ ଘୃଣା ହେଲା । ସେ ଏଥର ଅଧିକ ସାବଧାନ ହେବା ପାଇଁ ସ୍ଥିରପ୍ରତିଜ୍ଞ ହେଲା ।

ଦ୍ୱାବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ

ଦିନ ସବୁରି ସମାନ ଯାଏ ନାହିଁ । ସବୁ ଦିନେ ମନ ଏକାପରି ନଥାଏ । ଏ ଥର ବାପଘରୁ ଫେରିଆସି ସୀତାର ହୃଦୟରେ ସ୍ୱାମୀପ୍ରେମ ଉଚ୍ଛୁଳି ଉଠିଲା । ଯେ ସର୍ବଦା କତିରେ, ଯେ ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସଙ୍ଗୀ, ସେ ଯେତେ ଦୁଷ୍ଟ ହେଲେ ମଧ ମନୁଷ୍ୟ ସ୍ୱାଭାବିକ ସ୍ନେହବୃତ୍ତିବଶତଃ ତାକୁ ନିଶ୍ଚୟ ଭଲ ପାଏ । ପୋଷା କୁକୁର ବିଲେଇକି ମନୁଷ୍ୟର ଏତେ ସ୍ନେହ ! ଦିବାକର ତ ସୀତାର ସ୍ୱାମୀ । ଧୀରେ ଧୀରେ ଅଜ୍ଞାତ ଭାବରେ ତା ହୃଦୟରେ ଦିବାକର ଆସନ ଲାଭ କରି ବସିଲେ । ସେ ମଦ ଖାଇଲେ ମଧ – ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳ ପ୍ରକୃତି ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେହି ପ୍ରଥମ ମୋହର ଆବେଶରୁ କିଜାଣି କାହିଁକି ସୀତା ଉପରେ ଆନ୍ତରିକ ପ୍ରେମ ଜାତ ହୋଇଥିଲା । ଚନ୍ଦ୍ରାବଳୀ ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମା ପତ୍ନୀ, ପରମରୂପସୀ ମଧ; କିନ୍ତୁ ଚନ୍ଦ୍ରାବଳୀକୁ ତ ସେ ଏତେ ପ୍ରେମ କରିନଥିଲେ । ଶଙ୍କରୀକୁ ମଧ ସେ କଦାପି ଏପରି ହୃଦୟରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇନଥିଲେ । ସୀତାର କରଛଡ଼ା ସ୍ୱଭାବ, ସର୍ବଦା ମ୍ଳାନ ମୁଖ ଓ ଦୂର ଦୂର ବ୍ୟବହାର ଭିତରେ କି ଆକର୍ଷଣ ଥିଲା କିଜାଣି, ସେଥିରେ ଦିବାକର ପାଗଳ ହୋଇଥିଲେ । ସୀତା ତାଙ୍କର କଳ୍ପନା ଅନୁଯାୟୀ ଶିକ୍ଷିତା ନଥିଲା ସତ୍ୟ; କିନ୍ତୁ କ୍ରମେ ସେ ଜାଣି ପାରିଲେ । ସେ ପ୍ରଖର ବୁଦ୍ଧିମତୀ, ଗଭୀର ଚିନ୍ତାଶୀଳା ଓ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗମ୍ଭୀର ପ୍ରକୃତି । ତାହା ହୃଦୟର ଏ ଗୁଣଟିକର ସନ୍ଧାନ ପାଇ ପୁଷ୍ପମଧୁଲୋଭୀ ଭ୍ରମର ପରି ସେ ତା ମନ ସହିତ ନିଜ ମନ ମିଳାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । ମିଳନର ପ୍ରଥମ ମୁହୂର୍ତ୍ତରୁ ଯଦି ସେ ଢଳି ପଡ଼ିଥାନ୍ତା; କିନ୍ତୁ ତାହା ତ ହେଲା ନାହିଁ । ବିଭାଗଣ୍ଠିରୁ ସେ ଦିବାକରଙ୍କଠାରୁ ଆପଣାକୁ ଦୂରରେ ରଖିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କଲା – ପ୍ରଥମ ମିଳନ ମୁହୂର୍ତ୍ତରୁ ଉପେକ୍ଷା କଲା । ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଦାମ ପ୍ରକୃତି ସାମାନ୍ୟ ବାଳିକାର ଏ ଉପେକ୍ଷା ସହ୍ୟ କରିପାରିଲା ନାହିଁ । ତାହାର ହୃଦୟରେ ସ୍ଥାନ ପାଇବା ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଆକାଂକ୍ଷା ପ୍ରବଳତର ହେଲା । ଅନେକ ପ୍ରକାର ଚେଷ୍ଟା, ଅନେକ ପ୍ରକାର ପ୍ରଲୋଭନରେ ଯହୁଁ ସୀତା କରଗତ ନ ହେଲା, ଶେଷକୁ ତାକୁ ଅବହେଳା ଦ୍ୱାରା ବଶ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ – ମାଡ଼ ମାଇଲେ, ବାପଘରକୁ ପଠାଇଲେ; କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ମଧ କିଛି ହେଲା ନାହିଁ । ଦେଢ଼ବର୍ଷ ମାନସିକ ଅଶାନ୍ତି ଓ ନାନା ଅବସ୍ଥା ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ପରେ ପୁଣି ଦିବାକର ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଘେନି ଆସିଲେ । ଏଥର ସେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କଲେ, ସେ ଯାହା ଇଚ୍ଛା ତାହା କରୁ ।

କ୍ରମେ ତାଙ୍କ ଘରେ ସୀତାର ଆଧିପତ୍ୟ ବଢ଼ିଲା । ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ଓ ଯୂଥିକାର କୌଣସି କଥା ତାହାର ସ୍ୱାମୀ କାନକୁ ଘେନିଲେ ନାହିଁ; ବରଂ ତାକୁ ପ୍ରକାରାନ୍ତରରେ ଉଆସର ରାଣୀ କରି ରଖିଲେ । ସୀତା ଯାହା ଚାହିଁଲା, ତାହାହିଁ କଲା । ସାମାନ୍ୟ ଦାସୀଠାରୁ ଯୂଥିକା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କ୍ରମେ ତାହାର ହାତମୁଠାରେ ରହିଲେ । ଏତେ ଅଧିକାର ଯେ ଦେଲା, ଏତେ ପ୍ରେମ ଯେ କଲା, ସେ କଣ ତାକୁ ହୃଦୟରେ ସ୍ଥାନ ଦିଅନ୍ତା ନାହିଁ ? ସେ ପୁଣି ସ୍ୱାମୀ । ସେ କ୍ରମେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହେଲା । ଏଣିକି ସେ ଅଧିକ ରାତ୍ରିରେ ଘରକୁ ଫେରିଲେ, ତାହାକୁ ଦୁଃଖ ବୋଧ ହେଲା ।

ଦିନେ ରାତି ଦଶଟାବେଳେ ଗବାକ୍ଷ ଦ୍ୱାରରେ ଠିଆ ହୋଇ ସୀତା ତାକୁ ଚାହିଁ ରହିଥିଲା, କେତେବେଳେ ଆସିବେ ! ବାହାର ଅଗଣାରେ ଗୀତର ମଜଲିସ୍ ଚାଲିଥିଲା; କିନ୍ତୁ କାହିଁକି

କେଜାଣି ଦିବାକରଙ୍କୁ ସେ ଦିନ ଆଉ ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ସେ ଉଠି ଅନ୍ତଃପୁରକୁ ବାହାରି ଆସିଲେ ।

ଅନ୍ତଃପୁରର ବିସ୍ତୃତ ପିଣ୍ଡା ଅନ୍ଧକାରମୟ; ଶୟନ ଗୃହର ଯେଉଁ କୋଠରୀର ଝରକା ନିକଟରେ ସୀତା ଠିଆ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ମଧ୍ୟ ଗାଢ଼ ଅନ୍ଧକାରମୟ – ଆଲୁଅ ଯେପରି ତାଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗୁନଥିଲା । ସେ ଦୀପ ନିଭାଇ ଦେଇଥିଲା । ନୀରବ ଅନ୍ଧକାରରେ ନୀରବ ଗୃହତଳର ନୀରବ ଆକାଶକୁ ଚାହିଁ ଠିଆ ହୋଇଥିଲା ସୀତା ସୁନ୍ଦରୀ । ଆକାଶର ଗୋଟିଏ ତାରାକୁ ଚାହିଁ ସେ କେତେ କଥା ଭାବୁଥିଲା – ଭାବୁଥିଲା ଅତୀତ, ବର୍ତ୍ତମାନ, ଅତୀତର ପିତୃଗୃହ, ଅତୀତର ରଘୁନାଥ । ସବୁ ତା ହୃଦୟରେ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ଆସିଥିଲା; କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ସ୍ୱାମୀଗୃହ, ବର୍ତ୍ତମାନର ଦିବାକର ତା ଆଖିରେ ଆଜି ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ! ଦିବାକରଙ୍କ ଦୀର୍ଘ ଗୌର ତନୁ, ରାଜପୁତ୍ର ପରି ମୂର୍ତ୍ତି, ମାର୍ଜିତ ଭଙ୍ଗୀର କଥାବାର୍ତ୍ତା, ମଧୁର ପ୍ରେମାଳାପ ସୀତା ଦୃଷ୍ଟିରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆପଣାର ମନେ ହେଲା । ଏଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ଦିବାକର – ଏଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ତା'ର ସ୍ୱାମୀ – ଏତେ ମଧୁର ସେ ସୁଖରୁ ସ୍ୱର୍ଗ !

ହଠାତ୍ ପଛଆଡ଼େ କିଏ ଆସି ଠିଆ ହେଲା । ଲୁଗାର ଖସ୍‌ଖସ୍, ନିଃଶ୍ୱାସର ଶବ୍ଦରୁ ସୀତା ବୁଝିପାରିଲା ଦିବାକର । କିଜାଣି କାହିଁକି ସେ ଆଜି ଲଜ୍ଜାହୀନ ଭାବରେ, ଭାବାବେଶରେ ଆକୁଳ ହୋଇ କୋମଳ ବାହୁଲତାରେ ତାଙ୍କୁ ବେଷ୍ଟନ କରି ପକାଇଲା । ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ଦିଓଟି ଆତ୍ମାର ଆଜି ଅପୂର୍ବ ମିଳନ ହୋଇଗଲା । ଦିବାକର ଯାହା ଚାହୁଁଥିଲେ, ଆଜି ତା ଦୀର୍ଘ ଦେଢ଼ବର୍ଷ ପରେ ପାଇଲେ – ପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ପାଇଲେ । ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ନାଚି ଉଠିଲା – ଅତର୍କିତ ଭାବରେ ତାଙ୍କ ମଧୁର କଣ୍ଠରୁ ବାହାରିଲା, "ମୋର ସୀତା ।" ସୀତା ସ୍ୱାମୀ ବକ୍ଷରେ ଢଳି ପଡ଼ିଲା । ଉଭୟେ ନୀରବ । ସେହିଦିନରୁ ତାଙ୍କର ନବ ଜୀବନର ଆରମ୍ଭ । ଜୀବନର ଏ ଅପୂର୍ବ ବସ୍ତୁର ସ୍ୱାଦ ତ ସେ କେବେ ଆଗରୁ ପାଇନଥିଲେ – କାହାରିଠାରୁ ପାଇ ନଥିଲେ । ହୃତ ହୃଦୟ, ମଗ୍ନପ୍ରାଣ, ମୁଗ୍ଧ ଯୁବକ ପ୍ରେମମୟୀ ପତ୍ନୀକୁ ହୃଦୟରେ ଥୋଇ ପ୍ରଥମ ଆସ୍ୱାଦନ କଲେ ସେହି ପ୍ରେମ – ଯାହା ଜୀବନକୁ ଜୀବନ ସହିତ ବାନ୍ଧି ରଖିଛି, ସେହି ଆକର୍ଷଣ – ଯାହା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଣୁକଣା ସହ ସଂଲଗ୍ନ ରହିଛି, ସେହି ସୁଧା – ଯାହା ଏ ବିଶ୍ୱର ପ୍ରାଣ । କେବଳ ଲାଳସା, କେବଳ ଆସକ୍ତି, କେବଳ ଚର୍ମ୍ମର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ତାହା ଆବଦ୍ଧ ନୁହେଁ । ତାହା ହୃଦୟର ଅମୂଲ୍ୟ ପଦାର୍ଥ – ତାହା ହୃଦୟ ସହିତ ହୃଦୟ ମିଳନର ସନ୍ଧି । ବହୁକାଳର ବିଚ୍ଛେଦ–ବନ୍ଧ ଭାଙ୍ଗିଗଲା, ପ୍ରେମନଦୀ ବଢ଼ି କୂଳ ଉଛୁଳି ପଡ଼ିଲା । ପ୍ରେମମଦିରାବିହ୍ୱଳ ଦିଓଟି ପ୍ରାଣ, କେହି କାହାରିକୁ କିଛି କହିପାରିଲେ ନାହିଁ । କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ସୀତାର ଚେତନା ହେଲା ଯେ; ତାହାର ସ୍ୱାମୀ କିଛି ଖାଇ ନାହାନ୍ତି । ସେ ଉଠି ଆଲୁଅ ଜାଳି ନିଜେ ଅନ୍ନ ବ୍ୟଞ୍ଜନ ଆଣି ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ପରଷି ଦେଲା । ଦିବାକର କହିଲେ, "ଆସ, ମୋ ସହିତ ଖାଇବ ।" ପ୍ରଗାଢ଼ ମିଳନରେ ଆଉ ଦ୍ୱିଧା ସଙ୍କୋଚ ନଥିଲା – ଆଜି ହିଁ ନୂତନ ପଞ୍ଚଗ୍ରାସ ହେଲା – ଆଜି ହିଁ ନୂତନ ଆତ୍ମାର ବିବାହ । ସେ ଦିନର ମଧୁର ଅନୁଭୂତିରେ ଦିବାକର ପାଗଳ ହେଲେ । ଘରେ ଯେ ପ୍ରେମ ପାଏ, ଘରେ ଯେ ଆନନ୍ଦ ପାଏ, ସେ କ'ଣ ବାହାରକୁ ଗୋଟାଇବାକୁ ଯାଏ ? କ୍ରମେ ତାଙ୍କର ଅନେକ ମନ୍ଦ ଗୁଣ ଛାଡ଼ି ଆସିଲା,

କ୍ରମେ ମଦ ସଙ୍ଗୀ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବିଦାୟ ନେଲେ, ନିଶାପାଣି ମଧ୍ୟ ବହୁପରିମାଣରେ କମିଗଲା । ଏଥର ସେ ସୀତ୍ତାହାତର କୁଣ୍ଢାଇ ହୋଇଗଲେ । ସୀତା ଅହଲ୍ୟାର ଶିକ୍ଷା ଅନୁଯାୟୀ ସ୍ୱାମୀକୁ ବଶ କରି ପାରି ମହାନନ୍ଦ ଲାଭ କଲା ।

ଆଜି ସୁଭଦ୍ରା ଦେବୀଙ୍କର ଗୋଡ଼ ତଳେ ପଡ଼ିବାକୁ ନାହିଁ । ଆଜି ତାଙ୍କର ବିଶାଳ ପ୍ରାଙ୍ଗଣ ଆଲୋକମୟ କରି ଅମୂଲ୍ୟ ମୋହନର ଆଗମନ । ନବଜାତ ସୁକୁମାର ପୁତ୍ରକୁ ଚାହିଁ ସମସ୍ତେ ଆନନ୍ଦିତ । ହୁଳହୁଳି ଧ୍ୱନିରେ ଗ୍ରାମ ଦାଣ୍ଡ କମ୍ପି ଉଠୁଛି; କେତେ ପ୍ରକାର ଯେ ମଙ୍ଗଳାଚରଣ ଲାଗିଛି, ତାହାର ସୀମା ନାହିଁ । ଦିବାକର ଜୀବନରେ ଯେ ଏପରି ଘଟଣା ହେବ, ଏହା ସେ ଭାବି ନଥିଲେ – ସୀତା ଯେ ତାଙ୍କୁ ପିତୃତ୍ୱର ସୁଖ ଦେଇ ଜୀବନ ସାର୍ଥକ କରିବ, ଏହା ସେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ସୁଦ୍ଧା ଭାବି ନଥିଲେ । ସାଧାରଣ ଘରେ ପୁତ୍ରଜନ୍ମରେ ଯଦି ଏତେ ଆନନ୍ଦ, ଜମିଦାର ଘରେ କ'ଣ ହୋଇ ନପାରେ ! ହେଲେ, ଏତେ ଆନନ୍ଦ, ଏତେ ଉତ୍ସବ ମଧ୍ୟରେ ବିଷାଦରେ ବୁଡ଼ି ରହିଛି ଜଣେ – ସେ ସନ୍ତାନହୀନା ଶଙ୍କରୀ । ମୃତ୍ୟୁବରଣ ଯଦି ଛାତିରେ ଫୁଟିଥାନ୍ତା; ତଥାପି ତାହାର ଏତେ ପୀଡ଼ା ହୋଇନଥାନ୍ତା । ତାହାର ଆତ୍ମା ବ୍ୟାକୁଳ ଭାବରେ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ୁଥିଲା । ସେ ମଧ ଦିବାକରଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ; କିନ୍ତୁ ସ୍ତ୍ରୀ ବୋଲାଇବାର ତାର ଅଛି କ'ଣ ? ସ୍ୱାମୀ ଥାଇ ସ୍ୱାମୀ ନାହିଁ – ଦଶ ଦିନରେ ଦିନେ ଦୂରରୁ ଦେଖିବା ସୌଭାଗ୍ୟ ଘଟେ କି ନାହିଁ ସନ୍ଦେହ । ସୀତାର ଆଗମନ ପୂର୍ବରୁ ମଧ ତାର ଏହି ଅବସ୍ଥା ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ତା ଛାତି ଉପରେ ଦିବାକର ଆଜିକାଲି ଯେ ଏପରି ଗୋଟିଏ ରୂପ ଯୌବନସମ୍ପନ୍ନା ପତ୍ନୀ ସହିତ କାଳ କଟାଉଛନ୍ତି, ତାହାରି ଅନ୍ତଃପୁରରେ ତାଙ୍କର ରାଜ୍ୟ – ତାରି ପ୍ରେମରେ ସେ ପାଗଳ, ତା ରୂପରେ ସେ ମୋହିତ, ପୁଣି ତାର ଗର୍ଭଜାତ ସନ୍ତାନର ସେ ଆଜି ପିତା, ଏହା ଭାବି ଭାବି ଶଙ୍କରୀର ଛାତି ହିଂସାରେ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ସେ ଆପଣା ଶେଯରେ ପଡ଼ି କାନ୍ଦିଲା; ଅନେକ ଦିନ, ଅନେକ ରାତି ଭାତ ତିଅଣ ଛୁଇଁଲା ନାହିଁ । ଦାସୀ ତାହା ଦେଖି ଫୁଲମଞ୍ଜରୀକୁ ଜଣାଇଲା; କିନ୍ତୁ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ସେତେବେଳେ ଲାଗିଥିଲା ନବ ଶିଶୁର ପରିଚର୍ଯ୍ୟାରେ ।

କ୍ରମେ ଉଠିଆରି ଗଲା । ଏକୋଇଶା ପୂଜାରେ ନବଜାତ କୁମାରର ନାମ ଦିଆଗଲା ଅମୂଲ୍ୟମୋହନ । ଅଜାଘରୁ ବାବୁ ଆସି ନୂଆ ପୁଅକୁ ସୁନାଖଡ଼ୁ, ସୁନାହାର, ଲୁଗାପଟା, ଦେଇଗଲେ । ବିଧିପୂର୍ବକ ସବୁ ହେଲା । ସୂତିକାଗୃହତ୍ୟାଗ ପରେ ସୀତା ପ୍ରଥମେ ନୂଆ ପୁଅକୁ ଘେନି ଶଙ୍କରୀ କୋଳରେ ଦେଲା; କହିଲା, "ନାନି, ଏ ତୁମରି ପୁଅ – ଏ ମୋର ନୁହେଁ ।" କିନ୍ତୁ ଅଭିମାନ ରୋଷରେ ଶଙ୍କରୀ ମୁହଁ ବୁଲାଇ ଅଶ୍ରୁ ବହିଲା । ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, ସବୁ ତ ନେଲୁ – ସବୁ ତ ଛଡେଇଲୁ; ଏ କଣ ସୁଆଗ ଗୋଟାଏ !" ପୁଣି ମୁହଁରେ କହିଲା, "ହଁ, ବାଞ୍ଝର କି ପୁଅ ? ତମ ପୁଅ ତମେ ରଖ । ମୋ ଆଖି କାହିଁକି ପଡ଼ିବ ? ତାହାର ସ୍ୱରରେ ଏପରି ଦ୍ୱେଷ ଓ ଅଭିମାନ ଫୁଟି ପଡ଼ିଲା ଯେ, ସୀତା ସରମରେ ମରି ଫେରିଲା । ଦିବାକର ସବୁ ଶୁଣିଲେ; ଭାବିଲେ କୃତକର୍ମର ଫଳ । ଶଙ୍କରୀ ଲାଗି ସହାନୁଭୂତିରେ ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣ କାନ୍ଦି ଉଠିଲା । ସୀତା କହିଲା, "ନାନୀଙ୍କ ଘରକୁ ତୁମେ ଯାଅ ନା କାହିଁକି ? ତାଙ୍କୁ ଏମିତି ହେଳା କରିବା ତୁମର ଉଚିତ କି ? ସେ ବି ତ ତୁମର ହାତଧଇଲା ସ୍ତ୍ରୀ !"

ଉଦାସ ଭାବରେ ଉପରକୁ ଚାହିଁ ଦିବାକର ଭାବିଲେ – ହାତ ଧରିଲେ କଣ ସ୍ତ୍ରୀ ହୋଇଯାଏ ? କିନ୍ତୁ ଆଉ କିଛି କହିଲେ ନାହିଁ । ସେତେବେଳକୁ ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଥିଲା ନୂଆ ପୁଅ ଉପରେ । କି ସୁନ୍ଦର ମୁହଁ ତାର, କି ଲାବଣ୍ୟମୟ ଅବୟବଗୁଡ଼ିକ ! ସ୍ୱାମୀର ମୁଗ୍ଧ ଦୃଷ୍ଟି ସନ୍ତାନ ଉପରେ ପଡ଼ିଥିବାର ଦେଖି ସୀତାର ମନ କୁଣ୍ଢେମୋଟ ହୋଇଗଲା, ସେ ମଧ୍ୟ ପୁଅକୁ ଅନାଇଲା । ହଠାତ୍ ବିଜୁଳି ପରି ଗୋଟିଏ ବହୁଦିବସର ପୁରୁଣା ମୁହଁ ତାର ମନେ ପଡ଼ିଗଲା – ସେ ରଘୁନାଥର ମୁହଁ । ଅନାୟତ୍ତରେ ତାହାର ଗୋଟିଏ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ବହିଗଲା – ତାହାର ଆନନ୍ଦ ମଉଳି ଗଲା । ବାସ୍ତବିକ କିଜାଣି କାହିଁକି ରଘୁନାଥ ଲାଗି ତାହାର ହୃଦୟ ଆଜି ଉଚ୍ଛୁଳି ଉଠିଲା । ତା ସନ୍ତାନର ପିତା ରଘୁନାଥ ହୋଇଥାନ୍ତା – ଏହି ତ ଥିଲା ତାର କୁମାରୀ ଜୀବନର ଆକାଂକ୍ଷା । ସେ ଆଶା ପୂରିଲା କି ? ଯଦି ଆଶା ପୁରୁଥାନ୍ତା, ତାହା ହେଲେ ଜଗତରେ ଏତେ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ଥାନ୍ତା କି ?

ସେହିଦିନ ଉପରଓଳି ନିଜର ନିଭୃତ କକ୍ଷରେ ପେଡ଼ିରୁ କାଢ଼ି ରଘୁନାଥର ଫୋଟୋ ଖଣ୍ଡିକ ସୀତା ଏକାନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁଲା । ଆଖି ପାଣିରେ ପୂରିଗଲା, ଛାତି କୋହରେ ଫାଟିଲା, ଶୈଶବର ଶତ ଶତ ସ୍ମୃତି ବକ୍ଷ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ କଲା । ସେ ସ୍ଥାଣୁବଦ୍ ବହୁକ୍ଷଣ ଶୂନ୍ୟକୁ ଚାହିଁ ରହିଲା । ସେ ଯେ କଣ କରୁଛି, କିଛି ବୁଝିପାରିଲା ନାହିଁ । ମନେ କଲା – ଆଉ ରଘୁନାଥ କଥା ଭାବିଲେ ପାପ ହେବ; କିନ୍ତୁ ସେହି ଅଭାବୁକ ମନ ପୁଣି କହିଲା; "ରଘୁନାଥ ମନେ ନ ପଡ଼ି କୁଆଡ଼େ ଯିବ ?

ସେ ତ ଦିନେ ସବୁଠୁଁ ଆପଣାର ଥିଲା, ତାକୁ କିଏ ଜନ୍ମରେ ଭୁଲି ହେବ ?" ଅଶ୍ରୁରେ ଆଚ୍ଛନ୍ନ ସୀତା ପୁଣି ଫୋଟୋ ଖଣ୍ଡିକ ସିନ୍ଦୁକରେ ଥୋଇଦେଲା । ସ୍ୱାମୀଠାରୁ ଏଖଣ୍ଡକ ଗୁପ୍ତ, ଏ କଥା ଭାବି ତାର ଆତ୍ମଧିକ୍କାର ଜନ୍ମିଲା; କିନ୍ତୁ ପରକ୍ଷଣରେ ମନର କୋହ ମନରେ ଚାପି ସେ ପିଲାକୁ କୋଳରେ ଘେନିବାକୁ ଉଠିଗଲା ।

ଅମୂଲ୍ୟ ସେତେବେଳେ ମାତୃକୋଳରେ ସ୍ତନ୍ୟପାନ କଲା, ଆନନ୍ଦରେ ତାହାର ପଦ୍ମ ପରି ଆଖି ଦିଓଟିରେ ହସି ହସି ମା ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ଦେଲା । ସୀତାର ସବୁ ଦୁଃଖ ଉଭେଇ ଗଲା । ଘର ଭିତରକୁ ପଶି ଆସିଲେ ଦିବାକର । ମା, ପୁଅ, ବାପ ଜଗତରେ ତିନି ଆତ୍ମା । ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିର ରହସ୍ୟ ! ତିନିଜଣ ପରସ୍ପରକୁ ଆପଣାର ଭାବି ହସିଲେ । ସେ ହାସ୍ୟ ଭିତରେ ଥିଲା ଗୁପ୍ତ ଆନନ୍ଦ – ସୃଷ୍ଟିର ସାର ପରମାନନ୍ଦ ।

ଦୂରରୁ ସେହିଟା ଦେଖିଲା ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ । ତାହାର ପ୍ରାଣ କାନ୍ଦି ଉଠିଲା । ଯୌବନରୁ ବିଧବା ସେ । ସଂସାରର କଣ ସୁଖ ବା ସେ ପାଇଲା ? ତାହାର ତରଙ୍ଗାୟିତ ଯୌବନ, ପ୍ରେମରେ ଢଳଢଳ ହୃଦୟ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ କଣ ରାତିଦିନ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ସେ ନଷ୍ଟ କରିବ ? ପନ୍ଦର ବର୍ଷରୁ ପିତୃଗୃହରେ ସୁଖର କାରାଗାରରେ ସେ ବନ୍ଦିନୀ । ହଜାର ଖାଇବାକୁ ଥାଉ, ହଜାର ପିନ୍ଧିବାକୁ ଥାଉ – ସେ ଯେ ବିଧବା, ସେ ଯେ ସମାଜବକ୍ଷରେ ସବୁ କର୍ମରୁ ଉପେକ୍ଷିତା – ତାହାର କିଛି କାମ ନାହିଁ, ତାହାର ଗୃହାଶ୍ରମରେ କିଛି ଅଧିକାର ନାହିଁ – ଯୌବନର ଉପଭୋଗରେ କିଛି ମାତ୍ର ଦାବି ନାହିଁ । ଅଛି କେବଳ ବିଧବାର ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ! କିନ୍ତୁ କାହିଁକି ? ଯେ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ କରିନପାରେ, ତା ପାଇଁ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ! ଯେ ଶରୀରକୁ ସ୍ୱବଶରେ ରଖିପାରେ ନାହିଁ, ତା ପାଇଁ ଏ ଉଦ୍ଦାମ ଯୌବନରେ ହବିଷ୍ୟାନ୍ନର ବ୍ୟବସ୍ଥା ! ଲୁହ ଛଳ ଛଳ ଆଖିରେ ଦିପହରିଆ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ

ବିଛଣାରେ ପଡ଼ି ରହି କାନ୍ଦୁଥିଲା । ତାହାର ମନେ ହେଲା, ଆଉ ଏ ସମାଜରେ ରହିବ ନାହିଁ – ଏତେ ଲୁଚା ଚୋରା, ଏତେ ଅପମାନର ଅଗ୍ନିରେ ଜଳି ପୋଡ଼ି ସେ ଆଉ ରହିବ ନାହିଁ । ଯାହାକୁ ସେ ଅନ୍ତର ସହିତ ଭଲ ପାଏ, ଯାହା ଲାଗି ସେ କୁଳଧର୍ମରେ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇଛି – ଯେ କୌଣସି ଉପାୟରେ ହେଉ, ତାହାରି ଘର କରିବ । କିଛିଦିନ ତଳେ ସେ ବିଦ୍ୟାସାଗରଙ୍କ ବିଧବା ବିବାହବିଷୟକ ପୁସ୍ତକାଦି ପାଠ କରୁଥିଲା । କଲିକତାର ବ୍ରାହ୍ମ ସମାଜରେ ବିଧବାବିବାହ ହୁଏ, ସେ ତା ଜାଣେ । କେବଳ ମା ଭାଇ ଏତେ ସଂସ୍କାର କଲେ, ଏତେ ଆଧୁନିକ ହେଲେ, କିନ୍ତୁ ଫୁଲ ମଞ୍ଜରୀ ବେଳକୁ କିଛି ନାହିଁ । ଏ କଥା ଆଜି ନୁହେଁ, ଗତ ଦୁଇବର୍ଷ ହେଲାଣି, ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ଭାବି ରଖିଥିଲା । ମଝିରେ ସୀତାର ବିବାହ ଆଦି ପଶି ସବୁ ମାଟି କରିଦେଲା । ସ୍ୱାର୍ଥର ସଂସାର ପରା ! ମା, ଭାଇ କେବଳ ଆପଣା ସୁଖଟି ଦେଖିଲେ; ତାହାର ପ୍ରାଣରେ ଯେଉଁ ଅଗ୍ନି ଜଳୁଛି, ତାର ଖବର କିଏ ନେଲା ? କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ବିଷାଦିନୀ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ବାୟାଣୀ ହେଲା । କିଏ ବୁଝିଲା ? ଡାକ୍ତର ଡାକି ମିଛେ ମିଛେ ଚିକିତ୍ସା କଲେ । ଡାକ୍ତର କହିଲା 'ହିଷ୍ଟିଆ' ହୋଇଛି । ହାୟ, ହାୟ, ଫୁଲମଞ୍ଜରୀର କି ରୋଗ, ତାହା ଡାକ୍ତରର କି ସାଧ ବୁଝିବ ?

ଆଜି କିନ୍ତୁ ତାର ମନରେ ହେଲା – ଆଉ ନୁହେଁ, ଯଥେଷ୍ଟ ହେଲା, କି ସୁଖରେ ସେ ଭାଇର ଦାସତ୍ୱ କରିବ ? ଏଥର ନିଜ ଦେଖିଲା ପଥରେ ସେ ଯିବ – ମନ ଯାହା କହେ ତାହାହିଁ ଶୁଣିବ । ଆତ୍ମସୁଖ ପଥରେ କଣ୍ଟକ ମା ଭାଇଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ଲାଭ କ'ଣ ? ଅନାଇ ଅନାଇ ଯେ ଚାରି ବର୍ଷ ହେଲା ।

ସେ ଶଯ୍ୟାରୁ ଉଠି ଏଣେ ତେଣେ ବୁଲିବାକୁ ଲାଗିଲା, ଅତି ପରିପାଟିରେ ବେଶଭୂଷା କଲା; କିନ୍ତୁ ହାୟ, ହାତରେ ଯେ ଅଳଙ୍କାର ନାହିଁ – ମୁଣ୍ଡରେ ଯେ ସିନ୍ଦୁର ନାହିଁ । ଏ କଣ ମାନୁଚି – ଗଳାରେ ସୁନାହାର, କାନରେ କର୍ଣ୍ଣଫୁଲ, ଅଙ୍ଗୁଳିରେ ମୁଦି, ଛେଦା ରେଶମୀ ଲୁଗା, ଏ କଣ ମାନୁଛି ? ଗଭୀର ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ୱାସ ସହ ଅଇନା ନିକଟରେ ଠିଆ ହୋଇ ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା – ଏ କଣ ମାନୁଛି ? ଦାସୀ ଫୁଲମାଳ ରଚନା କରିଥିଲା । ମଧୁର ଗୋଧୂଳିବେଳେ ସେହି ଫୁଲହାରଟି ହାତରେ ଗୁଡ଼ାଇ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ଯାଇ ବିଶାଳ ଉଦ୍ୟାନରେ ବୁଲିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସୂର୍ଯ୍ୟ ବୁଡ଼ି ବୁଡ଼ି ଆସୁଥିଲେ – ପଶ୍ଚିମ ଆକାଶ ଲାଲ ବର୍ଣ୍ଣ ଦିଶୁଥିଲା । ଆଜି ସଞ୍ଜ ଗୋଧୂଳିରେ ସେହି ମ୍ଳାନ ସିନ୍ଦୂର ଛଟାଟିକି ବୃକ୍ଷପତ୍ରରେ ଓ ତାହାର ହାତ ମୁହଁରେ ପଡ଼ି ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଥିଲା । ଆକାଶରେ ରଞ୍ଜିତ ମେଘମାଳ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ଭାସୁଥିଲେ, ଦଳେ ଦଳେ ପକ୍ଷୀ ମଧୁର କାକଳି ସହ ଉଡ଼ି ଉଡ଼ି ଯାଉଥିଲେ, ମଧୁର କୁସୁମଗନ୍ଧରେ ପବନ ଚହଟି ଯାଉଥିଲା, ଆଉ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀର ଯୁବତୀ ହୃଦୟ ପ୍ରେମରେ ଫାଟି ପଡୁଥିଲା । ଜଣକ ଲାଗି ସେ ଯେ ସର୍ବସ୍ୱ ଦେବାକୁ ବସିଛି – ଜାତି କୁଳ ମାନ ସବୁ – ସେ ପ୍ରିୟତମ କଣ ତାର ତ୍ୟାଗ ସ୍ୱୀକାର ବୁଝିପାରିବେ ? ସେ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର କଣ ତାର ହେବେ ? ତାଙ୍କରି ଅପେକ୍ଷାରେ ତ ସେ ବୁଲୁଛି, ତାଙ୍କରି ଆଗମନ ପଥକୁ ତ ସେ ଚାତକିନୀ ପରି ଚାହିଁ ରହିଛି, ତାହା ଛାତି ଉଠୁଛି ପଡୁଛି । କ୍ରମେ ଅନ୍ଧକାର ଘୋଟି ଆସିଲା, ଆକାଶରେ ଦ୍ୱିତୀୟା ଚନ୍ଦ୍ର ଦେଖାଦେଲା । ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ଉଦ୍‌ବେଗ କ୍ରମେ ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ତା'ପଛ ଆଡୁ କିଏ ଆସି ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ଆଖି ଚିପି ଧରିଲା । କୋମଳ ସ୍ପର୍ଶରେ ଆଗନ୍ତୁକକୁ ଅନୁଭବ କରି ଫୁଲ କହିଲା, "ପାନ, ତୁ ଏଠି ? ପାନ କହିଲା, "ଆଉ କଣ, ବୋଉ ହେରିକା ଯେ ବୁଲି ଆଉଚନ୍ତି ।" ଧୀର ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସରେ ବକ୍ଷର ବେଦନାଟିକ ଲୁଚାଇ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ପାନର ହାତ ଧରି ବୁଲିଲା । ଦୁଇଜଣ ପରସ୍ପରର ଆବାଲ୍ୟ ବନ୍ଧୁ – ଏକାଠି ଖେଳିଥିଲେ, ଚାହାଳୀରେ ପାଠ ପଢ଼ିଥିଲେ ଏବଂ ଘନିଷ୍ଠତା ବଢ଼ିଲାରୁ 'ପାନ' ବସିଥିଲେ । ଶେଷକୁ ଏକ ମାସରେ ଦୁଇଜଣଙ୍କର ବିବାହ ହେଲା । ବନ୍ଧୁ ଆଶାର ଚିତ୍ର ମନରେ ଆଙ୍କି ଦୁହେଁ ସଂସାରରେ ପଶିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ହାୟ, ପାନ ପକ୍ଷରେ ଆଜି ସଂସାର ଯେପରି, ଫୁଲ ପକ୍ଷରେ ସେପରି କି ? ଗରିବ ପୁରୋହିତର ଝିଅ ପାନ, ତାହାର ସ୍ୱାମୀ ସଂସ୍କୃତ ଟୋଲରେ ପଣ୍ଡିତ – ଦ୍ୱିତୀୟ ପକ୍ଷର ବର, ଉଭୟଙ୍କ ବୟସ ମଧ୍ୟରେ ଦ୍ୱାଦଶ ବର୍ଷ ବ୍ୟବଧାନ; ତଥାପି ପାନଟି କି ସୁଖୀ ! ଆପଣା କୋଳରେ ପୁଅ ଝିଅ ଘେନି, ମୁଣ୍ଡରେ ସିନ୍ଦୂର ଟୋପା ଘେନି ପାନଟି କି ସୁଖୀ ! ଆଉ ତାରି ସାଙ୍ଗ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ଧନୀ ଜମିଦାରର ଗୃହିଣୀ ହୋଇଥିଲା; କିନ୍ତୁ ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ବୟସରେ ବିଧବା ହୋଇ ତିନି କୁଳ ପୋଡ଼ି ବାପଘରେ ହବିଷ୍ୟ କରୁଛି । ଭଲା ସେତିକିରେ ସରିଥାନ୍ତା ! ଏ ଯୌବନର ବହ୍ନି କ'ଣ ଢାଙ୍କିବାର, ଏ ଉଦ୍ଦାମ ହୃଦୟ କ'ଣ ଆଙ୍କୁଶି ମାନିବାର ? ଯେଉଁ ସୁଖ ସେ ପାଇଥିଲା, ଯେଉଁ ମଧୁ ସେ ଚାଖିଥିଲା, ତାହାରି ସ୍ୱାଦୁ ତ ତା ଜୀବନର ସର୍ବନାଶ କଲା । ତାହାର ସ୍ୱାମୀ ଶଶିକାନ୍ତ ସିନା ମରିଗଲେ କିନ୍ତୁ ତାକୁ ଯେଉଁ ସଂସାର ବାସନା ଚଖେଇ ଯାଇଥିଲେ, ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ତାହା ତ ଭୁଲିଲା ନାହିଁ । ଛଅ ମାସ କାନ୍ଦିଲା – ବର୍ଷେ ଦୁଃଖ କଲା, ଧୀରେ ଧୀରେ ମନ ପଥର ପାଲଟି ଗଲା, ଧୀରେ ଧୀରେ ହୃଦୟର ଶୋକାଗ୍ନି ନିଭି ଆସିଲା, ଧୀରେ ଧୀରେ ଯୌବନର ତୃଷ୍ଣା ଛାତି ଫଟେଇଲା । ହଠାତ୍ ଆଖି ଆଗରେ ପଡ଼ିଗଲା ସୁରଞ୍ଜନ ।

ଉଭୟେ ଉଭୟର ଆଖିର ଭାଷା ବୁଝିଲେ, ପ୍ରାଣର ଆକୁଳତା ଅନୁଭବ କଲେ । ଜଗତର ହଜାର ବାଧା ମୂର୍ତ୍ତିମତୀ ହୋଇ ତାଙ୍କ ଆଖି ଆଗରେ ବିଭୀଷିକା ଦେଖାଇବା ସତ୍ତ୍ୱେ ପ୍ରେମପଥର ଯାତ୍ରୀ ଯୋଡ଼ିଏ ଭୀତ ହେଲେ ନାହିଁ । ଉଭୟେ ଉଭୟଠିଁ ମଜ୍ଜିଲେ । ସୁରଞ୍ଜନ ମିତ୍ର ବଙ୍ଗାଳି କାୟସ୍ଥ, ଖାନ୍ଦାନ ଘରର ପିଲା । ସେ ଏମ୍.ଏ. ପାଶ୍, ଆଉ ଫୁଲ ?

ସବୁ ଫୁଲ ବୁଝେ । ସନ୍ଧ୍ୟାର ଅନ୍ଧକାର ଯେତେବେଳେ ତାର ଝିଡ଼ିକି ବାଟେ ତାରା–ଆଲୁଅ ନେଇ ଆସି ଚକ୍ଷୁ ସମକ୍ଷରେ ନୃତ୍ୟ କଲା, ତାର ଚମକ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ମନ କହିଲା – ଫୁଲ, ତୁ କ'ଣ କରୁଚୁ ? ସଂସାର – ଉଦ୍ୟାନର ଝରା ଫୁଲ, ତୁ କ'ଣ କରୁଚୁ ? ସଂସାର–ଉଦ୍ୟାନର ଝରା ଫୁଲ, ତୁ ପୁଣି କାହା ବେକରେ ମାଳୀ ହେବାକୁ ଆଶା କରିଚୁ ? ତତେ କିଏ ପଚାରେ ! ହେଇ ତ – ଏତେ କହି ଆଜି ଆସିଲା ନାହିଁ ।

ଅଭିମାନରେ ଫୁଲ ଗଦାଏ ଲୁହରେ ଭାସିଗଲା । ଦାସୀ ଯେତେବେଳେ ତା ଘରେ ଦୀପ ଦେଇଗଲା, ସେତେବେଳେ ତା ଆଖି କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କୁମ୍ଭାଟୁଆ ପରି ଲାଲି ଟହଟହ ହୋଇଗଲାଣି । ମୋତି ତାହା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଭାବିଲା – ବଡ଼ଲୋକର ବଡ଼ କଥା ।

କିନ୍ତୁ ତା ଅଣ୍ଟାଖୋସଣୀରେ ଥିବା ଦ୍ରବ୍ୟଟି ଯେ ଶ୍ରାବଣ ଆକାଶର କଳା ବଉଦର ଜ୍ୟୋସ୍ନା ଖେଳାଇ ପାରେ, ଏହା ଭାବି ସେ ଟିକେ ଆମୋଦିତ ହେଲା ।

ଅକାରଣ ମୋତିକୁ ଠିଆ ହୋଇଥିବାର ଦେଖି ଫୁଲ ଟିକେ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲା, "ତୁ ଯାଉ ନୁ, ଠିଆ ହୋଇ ବଲ ବଲ କରି ଚାହୁଁଚୁ ?"

ମୋତି ଯିବାକୁ ଗୋଡ଼ ବଢ଼ାଇ ପୁଣି ହଠାତ୍ ରହିଗଲା; ପେଟ ସନ୍ଧିରେ ବାଁ ହାତ ପୂରାଇ କ'ଣ ଗୋଟାଏ କାଢ଼ିଲା ଏବଂ ଅତି ସଂଗୋପନରେ ଖାଉନ୍ଦାଣୀ ହାତରେ କାଗଜ ବିଡ଼ାଟି ଦେଇ ବାହାରି ଗଲା । ଦୁଇ ଆଖି ହସରେ ପୂରାଇ ଝଟ୍ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ଦୀପ କତିକି ଗଲା । କାଗଜ ବିଡ଼ାଟା ସୁର ବାବୁଙ୍କ ପତ୍ର ।

ତ୍ରୟୋବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ

ମୋତି ଖାଉନ୍ଦାଣୀ ହାତରେ ଚିଠିଟି ଦେଇ ବାହାରିଗଲା ସତ; ମାତ୍ର ଦୁଆର ପଛଆଡ଼େ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ଫୁଲ ଚିଠି ପଢୁଥିଲା, କେତେବେଳେ ଶଶିକରମଣ୍ଡିତ ଶାରଦାକାଶ ପରି ତାର ସୁନ୍ଦର ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଦୀପ୍ତିରେ ପୂରି ହସି ଉଠୁଥିଲା, କେତେବେଳେ ପୁଣି ଶ୍ରାବଣରେ ଘନଘଟାଚ୍ଛନ୍ନ ଶର୍ବରୀ ପରି ମୁହଁ ଭାରୀ ହୋଇ ଆଖିରୁ ଲୁହ ଝରି ପଡୁଥିଲା । ଅଭିମାନରେ, କୋହରେ ତାର ଛାତି ଉଠୁଥିଲା, ପଡୁଥିଲା । ତାର ସୁନ୍ଦର ମୁଖ ଆଜି ବେଶି ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଥିଲା, ଆଉ କୁଟିଳ ନୟନରେ ତା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଥିଲା ମୋତି ।

ମୋତି ମଧ ଯୁବତୀ, ଦରିଦ୍ର ଘରର ଝିଅ; ହେଲେ ମଧ ଯୁବତୀ ହୃଦୟ ତ ତାଠାରେ ଥିଲା । ସେ ଜାତିରେ ରଜପୁତ । ବାଲ୍ୟକାଳରେ ତାର କୃଷ୍ଣପୁର ଗ୍ରାମରେ ତାରି ପିତା ମାତାଙ୍କ ଭଳି ଦୁଃଖିଘରେ ସେ ବିଭା ହୋଇଥିଲା । ନିତି ଧାନ କୁଟି ଭାତ ଖାଉଥିଲେ ମଧ ଆପଣା ସ୍ୱାମୀ, ବିଧବା ଶାଶୁ ବୁଢ଼ୀ ଓ ପିଲା ଦିଓଟିଙ୍କୁ ନେଇ ସେ ସୁଖରେ ଚଳୁଥିଲା । ମାଣେ କଣେ ଜମି ନଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା – ଧାର ଉଧାର ମଧେ ମଧେ ହେଉଥିଲେ ହେଁ ଚିରାଲୁଗା, ଛିଣ୍ଡା ମଶିଣାରେ ଦିନ କଟୁଥିଲେ ମଧ ମୋତି ପଖାଳଭାତ, ଶାଗଖରଡ଼ା ଖାଇ ସ୍ୱାମୀର ଚନ୍ଦ୍ରବଦନ ଚାହିଁ ପୁଅ ଦିଓଟିଙ୍କୁ କୋଳରେ, କାଖରେ ଧରି ଅତି ସୁଖରେ ଥିଲା ।

ସବୁଦିନେ କ'ଣ ତା ସୁଖ ବିଧାତା ସହନ୍ତା ? ଗାଁକୁ ତାଙ୍କର କୁଲିଧାରୀ ଆଡ଼କାଠି ଅଇଲା; ଭୁଲାଇ ତା ସ୍ୱାମୀ ଗଣେଶକୁ କେଉଁ ଦୂର ଦେଶକୁ ଘେନିଗଲା । ସେ ଦେଶ ନାଁ ସେ ଶୁଣିଥିଲା 'ରଙ୍ଗୁରାଇଜ' । ରଙ୍ଗୁରାଇଜକୁ ଗଲାଦିନଠାରୁଁ ଗଣେଶ ଦୁଇଥର ମାତ୍ର କୋଡ଼ିଏ କୋଡ଼ିଏ ଟଙ୍କା ପଠାଇଥିଲା – ସେତିକି; ଆଉ କିଛି ଚିଠିପତ୍ର ନାହିଁ । ପୁଅ ଲାଗି ଝୁରି ଝୁରି ମା ବୁଢ଼ୀର କାଳ ହେଲା । ଗାଁରେ ଝାଡ଼ାକଇ ଲାଗି ତା ବଡ଼ପୁଅ ଚାଲିଗଲା, ବାସୁଆ ତେଲିର ଅତ୍ୟାଚାରରେ ତା ଘରଡିହଖଣ୍ଡିକ ବି ଗଲା । ବାପବଂଶରେ କୁଳାଙ୍ଗାର ଭାଇ ଲଇଖଣ ଛଡ଼ା ଆଉ କେହି ନଥିଲେ । ସେ ଚାରି ବର୍ଷର ପୁଅ ଧରମାକୁ କୋଳରେ ଧରି ଆସି କଟକ ମୁକାମରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ସେତେବେଳକୁ ଉପାସ ଭୋକରେ ତା ପ୍ରାଣ ଯାଏ । ବାଟ କଡ଼ରେ ତାକୁ ପଡ଼ିଥିବାର ଦେଖି ପୁଲିସ ଗାଡ଼ିରେ ପକାଇ ତାକୁ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ଛାଡ଼ିଗଲେ । ତା ପୁଅ ତାରି କୋଳରେ ଡାକ୍ତରଖାନାର ସବୁଠୁଁ ଅଶଣା ଗରିବଙ୍କ ୱାର୍ଡରେ ମଲା । ହାଡ଼ି ତାକୁ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଲା । ସେ ନିଜେ ବହୁତ ଦିନ ଜ୍ୱର ଭୋଗି ଶେଷକୁ ଡାକ୍ତରଖାନାରୁ ଚୋରି ଅପରାଧରେ ତଡ଼ା ଖାଇଲା । ସେ ଚୋରି କରି

ନଥିଲା – ଆଉ ଜଣେ ଚୋରି କରିଥିଲା; କିନ୍ତୁ ସେଠି ବିଚାର କରୁଛି କିଏ ? ପୁଣି ଆଉ ଥରେ ରାଇଦାଣ୍ଡକୁ ଆସି ସେ ଚାରିଆଡ଼ ଅନ୍ଧାର ଦେଖିଲା । ତାର ଶେଷ ସମ୍ବଳ ହେଲା ଭିକ୍ଷାବୃତ୍ତି ।

ଆହା ! ସେ କେଉଁଦିନ, ସେ କି ଶୁଭ ଦିନ – ଯେଉଁ ଦିନ ସେ ଅଜାଣତରେ ଆସି ଜମିଦାର ଘରେ ଭିଖ ମୁଠିଏ ମାଗିଲା । ଦାସୀ ଚେମୀ ତାକୁ ଭିଖ ଦେବାକୁ ଯାଉଥିଲା, ଦୋତାଲା ଉପରୁ ତାକୁ ଚାହିଁ କି ଜାଣି ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ମନରେ କ'ଣ ହେଲା, ସେ ତଳକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆସିଲେ । ସେହିଦିନର ସେ ପ୍ରଥମ ପରିଚୟ । ସେହିଦିନୁ ସେ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀର ବାହୁଛାୟା ତଳେ । କ୍ରମେ ସେ ତାହାର ସେବାରେ ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ତାକୁ ଗ୍ରାମକୁ ଘେନିଗଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ତାଙ୍କର ଖାସ୍ ଦାସୀ । ତାଙ୍କ ପାଇଁ ସେ ପ୍ରାଣ ଦେଇପାରେ । ତାଙ୍କର ସେ କେବଳ ଦାସୀ, ତାହା ନୁହେଁ, ମନ୍ତ୍ରଣାଦାୟିନୀ ମଧ୍ୟ । ଜମିଦାର ଘରେ ରହି ସେ ଆଉ ପୂର୍ବର ମୋତି ନୁହେଁ – ସେ ସରଳା ପଲ୍ଲୀବାଳା ନୁହେଁ, ତାର ଅନେକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀର ଦାସୀ ଓ ସହଚରୀ, ଏହାଛଡ଼ା ଆହୁରି କିଛି; ସେ କଥା ପରେ ।

ଫୁଲମଞ୍ଜରୀର ଚିଠି ପଢ଼ା ସରିଲା, ସେ ଉଠି ବାହାରକୁ ଆସିଲା, ଏଣେ ତେଣେ ଚାହିଁ ଧୀରକଣ୍ଠରେ 'ମୋତି' 'ମୋତି' ବୋଲି ଦୁଇଥର ଡାକିଲା । ମୋତି ନିକଟରେ ଥିଲା, ଜବାବ ଦେଲା । ଫୁଲ ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ତା କାନରେ ଅନେକ କଥା କହିଗଲା । ମୋତି ହୁଁ ମାରି ସେଠୁଁ ବିଜୁଳି ବେଗରେ ଚାଲିଲା ।

ରାତି ବାରଟା ହେଲା, ଜମିଦାର ଘର ଚାରିଆଡ଼େ ନିସ୍ତବ୍‌ଧ, ଦାସ ଦାସୀ ସୁଦ୍ଧା ଖିଆପିଆ ସାରି ଯେ ଯୁଆଡ଼େ ଶୋଇଲେଣି । ଠିକ୍ ସେତିକିବେଳେ ଆପଣା କୋଠରୀରେ ଉଜାଗର ହୋଇ ବସିଥିଲା ଫୁଲ – ଜଣକ ଅପେକ୍ଷାରେ । କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ଦୁଇଜଣ ପୁରୁଷ ତାହାର ପିଣ୍ଡାରେ ଦେଖା ଦେଲେ । ଜଣକୁ ପାଠକେ ଚିହ୍ନନ୍ତି, ସେ ନନ୍ଦରାଜ – ଜମିଦାରଙ୍କ ପାଖଲୋକ; ଆଉ ଆର ଜଣକ ନବୀନ ଯୁବକ । ଅନୁମାନରୁ ବୁଝିଥିବେ, ଏହି ସେ ସୁରଞ୍ଜନ୍ ମିତ୍ର ସେ ଘର ଭିତରକୁ ଗଲେ । ଘରର ଦ୍ୱାର ବନ୍ଦ ହେଲା । ଆଉ ଦାଣ୍ଡରେ ଜଗି ରହିଲେ ନନ୍ଦ ଓ ମୋତି ।

ନନ୍ଦ ଓ ମୋତିର ଦୁଇବର୍ଷ ଭିତରେ ଦୁଇ ପ୍ରାଣ ଏକ ହୋଇଗଲାଣି । ସେଥିପାଇଁ ଅନ୍ଧାର ବାରଣ୍ଡାରେ ନନ୍ଦକୋଳରେ ଆଉଜି ପଡ଼ି ମୋତି ଅଭିମାନପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱରରେ କହିଲା, "ମୋ ନାନୀ ଯଦି ଯାଆନ୍ତି, ମୁଁ ବି ଯିବି, ତୁ ଯିବୁଟି ?" ନନ୍ଦ ତାହାକୁ ଆଦର କରି କହିଲା, "ନ ଯିବି ତ ଏଠି ଆଉ ଲାଭ କ'ଣ ? ବାବୁଙ୍କର ତ ମତି ଗତି ବଦଳି ଗଲାଣି । ସେ ଆଗ ପରି ମୋତେ ଆଉ ସୁଖ ପାଉନାହାନ୍ତି । ଏ ଯେଉଁ ନୂଆ ସାଆନ୍ତାଣୀ –ସବୁ ବିଗାଡ଼ିଲେ । ଏଥର ବାବୁ ବଇଷ୍ଣମ୍ ହେଲେଣି ।" ମୋତି ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲା, "ମୁଁ ସେ ସବୁ କଥା ପଚାରୁ ନାହିଁ । ତୁ କଲିକତା ଯିବୁ କି ନାହିଁ କହ ? ତୋ ବାହ୍ମଣୀ ଗୋଦରୀକି ଛାଡ଼ିବୁ କି ନାହିଁ ?" ନନ୍ଦ ଟିକେ ଚିନ୍ତିତ ହୋଇ କହିଲା, "ଆଉ ମୋର ଛୁଆ ତିନୋଟିକି କ'ଣ କରିବି ? ମର୍ଦ୍ଦପୁଅ ନୁହନ୍ତି କିଛି – "

ଏଥର କଥାରେ କଥାରେ ତାଙ୍କର ମିଠା କଡ଼ା ମାନ ଅଭିମାନର ଝଗଡ଼ା ଲାଗିଗଲା । ତେଣେ ଘର ଭିତରେ ବସି ସୁରଞ୍ଜନ ଓ ଫୁଲ ପରାମର୍ଶ କରୁଥିଲେ । ଫୁଲର ଇଚ୍ଛା, ସେ ଆଉ ପଦ୍ମପୁରରେ ରହିବ ନାହିଁ – କଲିକତା ଯିବ । ସୁରଞ୍ଜନର ମଧ୍ୟ ସେଇ ଇଚ୍ଛା । ସୁରଞ୍ଜନ ଫୁଲକୁ

ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭଲ ପାଏ ସତ୍ୟ; କିନ୍ତୁ ସେ ତ ବାପ ମାର ଗୋଟିଏ ବୋଲି ପୁଅ । ବଡ଼ ଆଶା କରି ତାହାର ଗରିବ ପିତା ତାକୁ ଏମ୍.ଏ. ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପଢ଼ାଇ ସର୍ବସ୍ୱାନ୍ତ ହୋଇଛନ୍ତି । ବୁଢ଼ାକାଳେ ସେ ହଠାତ୍ ଏପରି ବା କେମିତି କରିବେ ? ତାହାର ବାପା ସତ୍ୟରଞ୍ଜନ ବାବୁ ବାରିକ ମିସ୍ତ୍ରି ଇଲାକାର କିରାଣୀ, ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକ, ଯେପରି ଭଦ୍ର ସରଳ, ସେହିପରି ଉଦାରମନା । ତାଙ୍କର ଚାରୋଟି ପିଲା ମରି ଏ ଖଣ୍ଡିକେ ରହିଛି, ତାହାକୁ ଆଦରର ସୀମା ନାହିଁ । ଦଶ ବର୍ଷ ତଳେ ମାତାର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲାରୁ କେବଳ ପୁଅ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ସେ ଆଉ ବିଭା ହେଲେ ନାହିଁ । ଆପଣାର ସବୁ ପଇସା କଉଡ଼ି ସାରି କଲିକତା ପଠାଇ ତାକୁ ଏମ୍.ଏ. ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପଢ଼ାଇଲେ ।

ତାଙ୍କ ଘର ପଦ୍ମପୁରରେ, ଦିବାକର ବାବୁ ତାଙ୍କର ଜମିଦାର । ସୁରଞ୍ଜନ ଜମିଦାରଙ୍କଠାରୁ ଚାରି ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ସାନ । ସେ ତାକୁ ସାନଭାଇ ପରି ମଣନ୍ତି; ତାଙ୍କ ଘରେ ସୁରର ଅବାରିତ ଦ୍ୱାର । ସୁର ଯେବେ ଗାଁରେ ଥାଏ, ଜମିଦାର ଘରେ ତାର ଆଡ୍‌ଡ଼ା । ପିଲାଦିନୁ ସେ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀକୁ ଜାଣେ – ତା ସହିତ କେତେଥର ଖେଳିଛି,ବୁଲିଛି; କିନ୍ତୁ ତାକୁ ଦଶ ବର୍ଷ ବୟସରୁ ଆଉ ଦେଖି ନଥିଲା । ଠିକ୍ ସେ ବିଧବା ହେବାର ଦୁଇବର୍ଷ ପରେ ତାହା ସହିତ ପୁଣି ସାକ୍ଷାତ ହେଲା ।

ଯେତେବେଳେ ଯୂଥିକା ଆସି ଜମିଦାର ଘରେ ଆଶ୍ରୟ ନେଲା, ଆଉ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ସ୍ୱଭାବ ଚରିତ୍ରରେ ତା'ଛାଇ ପଡ଼ିଲା, ସେଇଦିନୁ ଫୁଲର ଆଖି ଏଣେ ତେଣେ ଧାଇଁଲା, ଆଉ ନବୀନ ଯୁବକ ସୁରଞ୍ଜନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ସେ କଟାକ୍ଷ ବିନ୍ଧିଗଲା । ଫୁଲର ରୂପରେ, ଫୁଲର ବୈଧବ୍ୟର କରୁଣ ଦୃଶ୍ୟରେ ସେ ପାଗଳ ହେଲେ । ସେତେବେଳେ ସେ କଲିକତାରେ ପଢୁଥିଲେ । ଏକେ ନବଯୁବକ – ମନ ସର୍ବଦା ଚଞ୍ଚଳ, ସେଥିରେ ପୁଣି ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତାର ପ୍ରଭାବ । ଦେଶର ଦଶର ସଂସ୍କାରର ବଡ଼ ବଡ଼ ଚିତ୍ର ସେ ମନରେ କଳ୍ପନା ତୂଳିକାରେ ଆଙ୍କି ବସୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସମାଜ ସଂସ୍କାରର ବଳବତୀ ବାସନାପୂରଣର ପାତ୍ରୀ ରୂପେ ସେହି ସମୟରେ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ତାଙ୍କ ଜୀବନ ନାଟକରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲା । ଫୁଲ ଏକେ ବିଧବା, ପୁଣି ଉତ୍କଳ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଘରର କନ୍ୟା । ସୁରଞ୍ଜନ ଉତ୍କଳୀୟ କାୟସ୍ଥ, ଶିକ୍ଷିତ ଅବିବାହିତ ଯୁବକ । ସେ ଭାବିଲେ – ଫୁଲକୁ ବିବାହ କରି ସମାଜରେ ତଥା ଓଡ଼ିଶାରେ ନବ ଆଦର୍ଶ ସ୍ଥାପନ କରିବେ, ସମାଜର ନିର୍ଯ୍ୟାତନା ଲାଞ୍ଛନାକୁ ମୁଣ୍ଡ ପତାଇ ବରଣ କରିନେବେ । ଉତ୍କଳ ଦେଖିବ, ତାର ବକ୍ଷରେ ବୀର ପୁତ୍ରର ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇଅଛି । ନବ ଆଦର୍ଶ ସ୍ଥାପନ ନିଶାରେ ସେ ବୁଡ଼ିଗଲେ, ଆଉ ତାଙ୍କର ପ୍ରଦାନ ସହାୟ ହେଲା ଯୂଥିକା ।

ଯୂଥିକା କିଏ ? ଯୂଥିକାର ପୂର୍ବ ପରିଚୟ ପାଠକମାନଙ୍କର ନିଶ୍ଚେ ମନେ ଥିବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହାର ବିଷୟ ଆଉ କିଛି କହିବା । ଯୂଥିକାର ପିତା ମାତା ଅଜ୍ଞାତ । ଅବୈଧ ପ୍ରଣୟର ଫଳସ୍ୱରୂପ ଅବିବାହିତା ମାତାର କନ୍ୟା ଯୂଥିକା କଲିକତାର ଗୋଟିଏ ଅନାଥାଶ୍ରମରେ ପାଳିତା ହୋଇଥିଲା । ସେଠି ସେ ଏଣ୍ଟ୍ରାନ୍‌ସ ପାଶ୍ କରି ବଗୁଡ଼ା ଜିଲ୍ଲାର ଗୋଟିଏ ବାଳିକା ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷୟତ୍ରୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲା । ତାହାର ସେତେବେଳେ ନବୀନ ବୟସ । ବେଶଭୂଷାରେ ଚାକଚକ୍ୟରେ ଗ୍ରାମଖଣ୍ଡିକରେ ସୁନ୍ଦରୀଦଳର ପ୍ରଜାପତି ପରି ସେ ଏ ଫୁଲରୁ ସେ ଫୁଲକୁ ଉଡ଼ି ବୁଲୁଥିଲା । କୁକ୍ଷଣରେ ଜମିଦାର ପୁତ୍ର ଅବଦୁଲ୍ ଲତିଫ୍ ସହିତ ତାହାର ପ୍ରଣୟ ହେଲା – ତାହାର କପାଳ

ଫାଟିଲା । ତାର ପୂର୍ବ ପ୍ରଣୟୀ ସ୍କୁଲମାଷ୍ଟର ନରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ତାକୁ ଲୋକ ସାକ୍ଷାତ୍‌ରେ ଅପଦସ୍ଥ କଲେ । ଚାକିରିରୁ ସେ ଡିସ୍‌ମିସ୍ ହୋଇ କଲିକତା ପଳାଇ ଗଲା । ସେଠି ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ତାର ଅତି ସୁନ୍ଦର ପୁଅଟିଏ ହେଲା । ସେ ପୁଅକୁ ଘେନି ଜଗତରେ କିପରି ମୁହଁ ଦେଖାନ୍ତା ? ତେଣୁ ଗୋପନରେ ପିଲାଟିର ତଣ୍ଟି ଚିପି ବୋଝରୁ ରକ୍ଷା ପାଇଲା ।

ତାହା ପରେ ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁଙ୍କ କୃପାନେତ୍ରରେ ସେ ଅନୁଗୃହୀତା ହୋଇ ଘର ଭଡ଼ା ନେଇ ହାଡକଟା ଲେନ୍‌ରେ କିଛି ଦିନ ରହିଲା । ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ ଜଣେ ନାମଜାଦା ଡାକ୍ତର । ତାଙ୍କ ଔଷଧ ରୋଗୀ ପକ୍ଷରେ ଅମୃତ ତୁଲ୍ୟ, ରୋଗୀମାନେ ତାଙ୍କୁ ଦେବତା ଜ୍ଞାନ କରୁଥିଲେ । ସେ ବିଲାତଫେରନ୍ତା ଏଫ୍.ଆର୍.ସି.ଏସ୍. । ତାଙ୍କର ବୃହତ୍ ଡିସ୍‌ପେନ୍‌ସରୀ ବାଗ୍‌ବଜାରର ଶୋଭା ବୃଦ୍ଧି କରୁଥିଲା । ସେଠି ଦିନରାତି ଲୋକ ଭିଡ଼, ତାଙ୍କୁ ଖାଇବାକୁ ବସିବାକୁ ସମୟ ନଥିଲା । ଗଣ୍ଡାଏ ଆସିଷ୍ଟେଣ୍ଟ ଡାକ୍ତର ତାଙ୍କ ହାତ ତଳେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଚାରି ଛ ଗଣ୍ଡା କମ୍ପାଉଣ୍ଡର, ଦଶ ପନ୍ଦର ଗଣ୍ଡା ନର୍ସ ତାଙ୍କ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ଅଳଙ୍କାର ଥିଲେ ।

ତାଙ୍କର 'ମିଜାଜ୍' ଠିକ୍ ସାହେବୀ ଧରଣର । ଜାତିରେ ବଙ୍ଗାଳୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହେଲେ ମଧ ଦୈନିକ ବିଲାତୀଟିଣର ଗୋମାଂସ, ଘୁଷୁରିମାଂସ ଏବଂ ମଦ ନ ହେଲେ ତାଙ୍କ ଆହାରରେ ତୃପ୍ତି ହେଉନଥିଲା । ସେ ବିବାହ କରିନଥିଲେ । ବିଲାତରେ ଥିବାବେଳେ ଗୋଟିଏ ମେମ୍ ସହିତ ତାଙ୍କର ବିବାହର ଚୁକ୍ତି ହୋଇଥିଲା । ବିବାହ ପୂର୍ବରୁ ସେ ମେମ୍‌ର ଯୋଡ଼ିଏ ସନ୍ତାନ ହୋଇଥିଲେ । ଦେଶକୁ ଆସି ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ ମିସ୍ ହିଲା ପାର୍କରଙ୍କୁ ଏକାବେଳେ ଭୁଲିଗଲେ; କିନ୍ତୁ ସେ ନାଲିସ କରି ତାଙ୍କଠାରୁ ଖୋରାକ୍ ପୋଷାକ ଆଦାୟ କରି ନେଇଥିଲେ । ଏହି ଗୋଟିଏ ବିବାହ ବିପର୍ଯ୍ୟୟରେ ସେ ଏତେଦୂର ଦୁଃଖିତ ହୋଇଥିଲେ ଯେ, ଆଉ ସଂସାର-ଜ୍ୱାଳା ତାଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ହେଲେ ଦେଶୀ ବିଦେଶୀ ଶତ ଶତ ବିଳାସିନୀ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ସହଚରୀ ଥିଲେ । ଯୂଥିକା ମଧ ସେହି ଦଳର ଗୋଟିଏ ସଂଖ୍ୟା ବୃଦ୍ଧି କଲା ମାତ୍ର ।

ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ ଦିବାକର ବାବୁଙ୍କ ପାର୍ଶନେଲ ଫ୍ରେଣ୍ଡ – ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ବନ୍ଧୁ । ଦିବାକର କଲିକତାରେ ଥିବାବେଳେ ସେ ତାଙ୍କର ପାରିବାରିକ ଚିକିତ୍ସକ, ଥିଏଟର ଓ ବ୍ୟଭିଚାର ପ୍ରଭୃତିରେ ପ୍ରଧାନ ସହଚର ଥିଲେ । ତାଙ୍କରି ପ୍ରସାଦରୁ ଅଙ୍ଗୁରବାଳା ଓ ଶେଷରେ ଯୂଥିକା ସହିତ ମିଷ୍ଟର ମିଶ୍ରଙ୍କର ଶୁଭ ପରିଚୟ ଘଟିଥିଲା ।

ଯୂଥିକା ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁଙ୍କ ନିକଟରେ ଦୁଇବର୍ଷ ରହି ଡାକ୍ତରୀ ବହି ଅନେକ ପଢ଼ିଥିଲା ଏବଂ ନିଜକୁ ପାଶ୍ କଲା ନର୍ସ ବୋଲି ପରିଚୟ ଦେଉଥିଲା । ଦିବାକରଙ୍କ ଭବନକୁ ଆସିଲା ପରେ ସେ ଫୁଲ ଓ ସୁରଞ୍ଜନଙ୍କର ପରମ ବନ୍ଧୁ ହୋଇଗଲେ ।

ଯୂଥିକାର ପୂର୍ବ ଜୀବନ କଥା ସୁରଞ୍ଜନ ଓ ଫୁଲ ଘୁଣାକ୍ଷରେ ଜାଣି ନଥିଲେ । ସେମାନେ ଜାଣିଥିଲେ, ଯୂଥିକା ଉତ୍ତମ କାୟସ୍ଥ କୂଳର କନ୍ୟା । ତା ପରି ସରଳା, ମିଷ୍ଟଭାଷିଣୀ, ମଧୁର ପ୍ରକୃତିର ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ସହିତ କାହାର ବା ବନ୍ଧୁତ୍ୱ ନ ହେବ ? ଯୂଥିକା ସର୍ବଦା ବଡ଼ ବଡ଼ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖେ – ବଡ଼ ବଡ଼ କଥା କହିବା ଦୈନିକ ଖବର କାଗଜ ପଢ଼ିବା ତାର ଅଭ୍ୟାସ, ଦେଶର

ବର୍ତ୍ତମାନ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଭାବି ତା ଆଖିରେ ପାଣି ଜମିଯାଏ । ତାହାର ଖଣ୍ଡ ବକ୍ତୃତା ଶୁଣି ଶୁଣି ସୁରଞ୍ଜନ ଓ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ତାକୁ ଦେବୀଙ୍କ ସ୍ଥାନରେ ପୂଜା କରୁଥିଲେ ।

କ୍ରମେ ସୁରଞ୍ଜନ ଓ ଫୁଲର ପ୍ରଣୟ ଗାଢ଼ତର ହେଲା । ଫୁଲ ବିବାହର ଉପାୟ ଖୋଜି ବସିଲା । ସୁରଞ୍ଜନଙ୍କୁ ବିବାହ କରିବା ଲାଗି ସେ ସର୍ବସ୍ୱ ତ୍ୟାଗ କରିବାର ପଣ କଲା; କିନ୍ତୁ ସେହି ସମୟରେ ସୁରଞ୍ଜନ ଧୀରେ ଧୀରେ ପଛଘୁଞ୍ଚା ଦେଲେ ।

ଏହି ସମୟରେ ପାଠକେ ତାକୁ ଦେଖୁଛନ୍ତି ଫୁଲମଞ୍ଜରୀର ଖାସ୍ କମରାରେ । କୋଠରୀଟି ବେଶି ବଡ଼ ନୁହେଁ; କିନ୍ତୁ ବେଶ୍ ପରିପାଟିସହ ସଜ୍ଜିତ । ସେହି ବିଳାସକକ୍ଷରେ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ଅଭିମାନାଶ୍ରୁରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଫୁଲର ଏକାଜିଦ୍ – ଯଦି ସୁର ତାକୁ ବିଭା ନ ହୁଏ, ସେ ବିଷ ଖାଇ ମରିବ । ହାତରେ ତାହାର ଅଫିମ ଡିବା । ସୁର ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ; କିନ୍ତୁ କିଛି କହିପାରିଲେ ନାହିଁ । ଫୁଲ ତାକୁ ଶପଥ କରାଇ ନେଲା । ଏଥର କଲିକତା ଗଲେ ନିଶ୍ଚୟ ସେ ତାକୁ ବିବାହ କରିବେ ।

ଦରମଲା ପରି ସୁର ଯେତେବେଳେ ଘରକୁ ଫେରିଲେ, ସେତେବେଳେ ରାତି ତିନିଟା; କିନ୍ତୁ ବିଛଣାରେ ପଡ଼ି ସୁଦ୍ଧା ଆଉ ତାକୁ ନିଦ ହେଲା ନାହିଁ – କେବଳ ଥାଇ ଥାଇ ଫୁଲର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ମନେ ପଡ଼ିଲା । ଫୁଲକୁ ସେ ବିବାହ କରିବେ କି ? ନିଜର ଜାତି, କୁଳ, ମାନ ସମ୍ଭ୍ରମ, ଡେପୁଟି ଚାକିରୀର ଆଶା ତ୍ୟାଗ କରି ସେ ଫୁଲକୁ ବିବାହ କରିବେ କି ? ଫୁଲ ଯେ ଏଥର ଆଉ ନ ଛାଡ଼େ । ଯଦି ଫୁଲକୁ ବିବାହ ନ କରନ୍ତି, ତେବେ ସେ ବିଷ ଖାଇ ମରିବ – ଏହା କ'ଣ ସୁରଞ୍ଜନ ସହିପାରିବେ ? ଫୁଲ ଯେ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣାଧିକ ପ୍ରିୟ, ଜୀବନର ସଙ୍ଗିନୀ । ଫୁଲ ମରିବ – ଫୁଲ ତାଙ୍କ ଲାଗି ମରିବ ! ଆଉ ସୁରଞ୍ଜନ ଡେପୁଟି ଚାକିରି ଆଶାରେ ସ୍ୱହସ୍ତରେ ତାହାର ଚିତା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବେ ! ଫୁଲର ଦୋଷ କ'ଣ ? ସେ ତ ସରଳା, ପ୍ରେମମୟୀ – ସେ ତ ତାଙ୍କ ବିନା ଆଉ କିଛି ଜାଣେ ନାହିଁ । ଏପରି ଏକାନ୍ତ ଅନୁରାଗିଣୀକୁ ସେ ବିନାଦୋଷରେ କେବଳ ସମାଜ ଭୟରେ ତ୍ୟାଗ କରିବେ ? ମନ କହିଲା – କାହିଁକି ତ୍ୟାଗ କରିବ ? କଲିକତା ଯାଇ ଧର୍ମ୍ମ ତ୍ୟାଗ କରି ବିଭା ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ କଥା ସରିଲା, ସମାଜ ତେଣିକି କ'ଣ କରିବ ? କିନ୍ତୁ ବିବେକ ପଚାରିଲା – ବାପା ଦେହର ରକ୍ତ ପାଣି କରି ରୋଜଗାର କରି ପଢ଼େଇ ଥିଲେ ? ଆଉ ଏ ଦେଶରେ ତୋ ବାପ ମୁହଁ ଦେଖାଇ ପାରିବେଟି ? ବୁଢ଼ାକାଳେ ତାଙ୍କ କପାଳରେ କ'ଣ ଏଇଆ ଥିଲା ? ପୁଣି ମନ କହିଲା – ଆହା ! ଫୁଲ ବିଚାରୀଟି କଣ କରିଛି ଯେ ଭସେଇବେ ! ତାକୁ ଗୋପନରେ ବିଭା ହୋଇ କଲିକତାରେ ରଖିଲେ କ'ଣ ହେବ ନାହିଁ ? ବାପ କେମିତି ଜାଣିବେ ? କିନ୍ତୁ ବାପ ଯଦି ତାକୁ ବିଭା କରାଇବାକୁ ବସନ୍ତି, ସେତେବେଳେ – ? ଓଃ, ସେତେବେଳେ କଥା ଦେଖାଯିବ । ଆଉ ଫୁଲ କ'ଣ ମରିବ, ଏପରି ପ୍ରେମମୟୀ ସାଧ୍ୱୀ ସରଳାକୁ କଣ ସେ ଅକାଳରେ ମରିବାକୁ ଦେବେ ?

ପ୍ରେମରେ ଅନ୍ଧ ଯୁବକ ବହୁକ୍ଷଣ ଚିନ୍ତା କଲେ; କିନ୍ତୁ କିଛି ଠିକ୍ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ଫୁଲକୁ ଯେପରି ହେଉ ସେ ବିଭା ହେବେ, ଏହି କଥା ମୂଳ କରି ଅନେକକ୍ଷଣ ବିଛଣାରେ ଏ କଡ଼ ସେ କଡ଼ ହେଉ ହେଉ ରାତି ପାହିଗଲା ।

ସେଦିନ ଦଣଟାବେଳେକୁ ହଠାତ୍ କଟକରୁ ତାର ଆସିଲା – ତାଙ୍କର ପିତା ଶକ୍ତ ବେରାମ, ଡବ୍ଲ ନେମୋନିୟା, ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ସେ ନିଜର ବିବାହ ସମସ୍ୟା ଭୁଲି ସେହିଦିନ କଟକ ବାହାରିଗଲେ । ଯେତେବେଳେ ମୋତି ମୁହଁରୁ ଫୁଲ ଏ ଖବର ପାଇଲା, ସେ କାଠପିତୁଳା ପରି କାଛକୁ [illegible] ଠିଆ ହେଲା । ଏତେ ବାଟକୁ ଆସି ଶେଷକୁ ଏହା ହେଲା ? ଭଗବାନ୍ କଣ ତାର ସୁଖ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ ? ଭଗବାନ୍‌ଙ୍କ ଉପରେ ବ୍ୟର୍ଥ କ୍ରୋଧତକ ଅଛାଡ଼ି, କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ତାହାର ଆଖି ଫୁଲିଗଲା; କିନ୍ତୁ ଭଗବାନ୍‌ଙ୍କର ସିଂହାସନ ଟଳିଲା କି ନାହିଁ ସନ୍ଦେହ ।

ଚତୁର୍ବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ

ରଘୁନାଥ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କଲା, ଆଉ ସେ ମାୟା ସହିତ ମିଶିବ ନାହିଁ । ସେ ଏପରି ବ୍ୟବହାର କରିବ ଯେ, ମାୟା ଆପେ ତାକୁ ଲଜ୍ଜାରେ ଛାଡ଼ିଯିବ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ଅତିଶୟ ଗମ୍ଭୀର ହେଲା, ତାହାର ପଢ଼ା ବହିତକ ଭାରି ପ୍ରିୟ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ଏଥର ସେ ଗ୍ରନ୍ଥକୀଟ ପାଲଟି ଗଲା, ସମସ୍ତ ଦିନ ପ୍ରାୟ ବାହାରେ ବାହାରେ କଟାଇଲା ।

ରଘୁନାଥର ଏ କରଛଡ଼ା ଭାବ ମାୟାକୁ ବଡ଼ ବାଧିଲା । ମାୟା ସେ ଦିନର ଘଟଣାରୁ ଅନୁମାନ କରିଥିଲା, ରଘୁନାଥ ଏଥର ଟିକେ ଭିନ୍ନ ବ୍ୟବହାର କରିବ; କିନ୍ତୁ ସେ ଆହୁରି ନିଷ୍ଠୁର ହେଲା । ନିରୂପାୟ ମାୟା ମନେ ମନେ କାନ୍ଦିଲା, ଅଭିମାନ କଲା; ମାତ୍ର ତା ବାହାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା ନାହିଁ । ଏଥର ସେ ଭଲ ଭଲ କାମର ଭାର ନେଲା । ସାହିତ୍ୟ, ଦେଶସେବା ଓ ନାରୀ–ସମ୍ମିଳନୀ – ଏସବୁ ତାର ମୁଖ୍ୟ ବିଷୟ ହେଲା । ‘ଦେଶେର କଥା’ ଓ ‘ରେନୀସେନ୍‌ସ’ ତାର ଲେଖାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଉଠିଲା । ସେ ନିତି ନୂତନ ଗୀତ ରଚନା କରି ସ୍ୱର ସଂଯୋଗପୂର୍ବକ ଘର ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଶିଖାଇଲା । ବାଗ୍‌ବଜାରରେ ଛୋଟ ଘରଟିଏ ଭଡ଼ା ନେଇ ସେଠି ମହିଳା–ସମ୍ମିଳନୀର ଅଫିସ ଖୋଲିଲା । ବଙ୍ଗୀୟ ମହିଳାମାନଙ୍କର ଉନ୍ନତି ନିମନ୍ତେ ସେ ପ୍ରାଣ ଢାଳି ଦେବାକୁ ସ୍ଥିର ସଂକଳ୍ପ କଲା । ଅନ୍ୟ କଥା ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ତାକୁ ଆଉ ତର ନାହିଁ ?

ରଘୁନାଥ ସବୁ ଦେଖିଲା, ଦିନେ ଭଲ କି ମନ୍ଦ କୌଣସି ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା ନାହିଁ । ଅବିନାଶ, ସୁରେନ ଓ ଗିରୀଶ ବାବୁ ସମସ୍ତେ ମାୟାର ଅଜସ୍ର ପ୍ରଶଂସା କଲେ । ତାହାର ପାଣି ଗ୍ରହଣ ଲାଗି ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରତିଯୋଗିତା ହେଲା । ହେଲେ, ରଘୁନାଥ ସବୁଥିରେ ନୀରବ । ମାୟା ହତାଶ ହୋଇ ଭାବିଲା, ରଘୁନାଥ ଅନ୍ଧ ନା ହୃଦୟହୀନ ? ଶେଷକୁ ସ୍ଥିର କଲା – ସେ ଓଡ଼ିଆଟା, ତାହାର କ'ଣ ମନୁଷ୍ୟର ମୂଲ୍ୟ ବୁଝିବାର କ୍ଷମତା ଅଛି ? ଏଥର ସେ ଅଭିମାନରେ ରଘୁନାଥକୁ ଅଖାତିର କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲା । ରଘୁନାଥ ତା ମଧ ଶୁଣିଲା, କିନ୍ତୁ ଦିନେ ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରତିବାଦ କଲା ନାହିଁ । ମାୟା ମନେ ମନେ ହାରିଯାଇ ଆପଣା ଜ୍ୱାଳାରେ ଜଳି ପୋଡ଼ିଗଲା ।

ରଘୁନାଥ ସେ ବର୍ଷ ଏମ୍.ଏ. ପାଶ୍ କଲା । କେବଳବାବୁ ତାକୁ ଏକାନ୍ତରେ ଡାକି କହିଲେ, "ପୁଅ, ତୁମେ ଏମ୍.ଏ. ପାଶ୍ କଲେ ତୁମକୁ ବଡ଼ ଚାକିରି ଦେବି କହିଥିଲି । ହେଉ ନିଅ, ଏ ବଡ଼ ଚାକିରି ।" ଏହା କହି ଗୋଟିଏ କାଗଜ ପୁଳିନ୍ଦା ତା ଆଡ଼କୁ ବଢ଼ାଇ ଦେଲେ । ରଘୁନାଥ ତାହା ଫିଟାଇ ଦେଖିଲା, ଆଖି ବୁଲାଇ ତା ହାତ ଥରି ଉଠିଲା । ସେ ବିଛା ମାଇଲା ପରି କାଗଜଟା

ମେଜ ଉପରେ ରଖିଦେଇ କେବଳ ବାବୁଙ୍କ ଗୋଡ଼ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା ଏବଂ କରୁଣ ସ୍ୱରରେ କହିଲା, "ବାବା, ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ, ମୋ ପରି ଅଧମ ପୁତ୍ରକୁ ଏ ଦାନ ଦିଅନ୍ତୁ ନାହିଁ - ମୁଁ ଏ ଦାନର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଯୋଗ୍ୟ । କେବଳ ଖଣ୍ଡେ ଚାକିରି ଆଜ୍ଞା ହେଉ, ମୁଁ ଚିରଦିନ କୃତଜ୍ଞ ରହି ଆପଣଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବି ।" କେବଳ କୃଷ୍ଣବାବୁ ସ୍ନେହକର ପ୍ରସାରଣ କରି ରଘୁନାଥକୁ ଗୋଡ଼ତଳୁ ଉଠାଇଲେ, ପାଖକୁ ଆଉଜାଇ ନେଇ କହିଲେ, "ବାପ, ଏ ମହତ୍ ହୃଦୟର ପରିଚୟ ତୁମର ପ୍ରଥମ ଦର୍ଶନ-ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ପାଇଚି । ମୁଁ ତ ସାମାନ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ଦାନ କରୁଚି । ତୁମେ ନେଲେ ମୁଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁଖୀ ହେବି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ମୁଁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସମ୍ପତ୍ତି କରିଚି, ତୁମେ ବି ମୋର ଗୋଟିଏ ପିଲା । ମୋଠୁଁ ନେବାରେ ତୁମର ଯଥେଷ୍ଟ ଅଧିକାର ଅଛି ।" ରଘୁନାଥ ବିସ୍ମିତ ବିମୂଢ଼ ନୟନରେ ବହୁତ ବେଳଯାଏ କେବଳବାବୁଙ୍କ ପ୍ରଶାନ୍ତ ମୁଖମଣ୍ଡଳକୁ ଚାହିଁ ରହିଲା । ଦୁଇ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କାର ବିଷୟ ସମ୍ପତ୍ତି ସେ କିପରି ଗୋଟିଏ ଗରିବ ଅନାଥ ବାଳକକୁ ବିନା ସର୍ତ୍ତରେ ଦେବାକୁ ବସିଛନ୍ତି, ଏକଥା ରଘୁନାଥ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ସେ ଜାଣେ - କେବଳ ବାବୁ ମହାଧନୀ - ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କାର ଆୟ; କିନ୍ତୁ ଧନ ଯାହାର ଲୋଭ ତାହାର । ଏଡ଼େ ନିର୍ଲୋଭ ପୁରୁଷ ତ ସେ କେଉଁଠି ଦେଖିନାହିଁ । ଶେଷକୁ ସେ ବିନୟ କରି କହିଲା, "ବାବା, ମୋତେ କେବଳ ସେହି ସମ୍ପତ୍ତିର 'ମେନେଜରୀ' ଦିଅନ୍ତୁ, ମୁଁ ଅଧିକ ଆଉ କିଛି ଗ୍ରହଣ କରିପାରିବି ନାହିଁ ।" ଏହା କହି ନୀରବ ହେଲା, କେବଳବାବୁ କହିଲେ 'ହଉ' ।

ଆହାରର ବେଳ ହୋଇଥିଲା । ସେ ଉଠି ସ୍ନାନ କରିବାକୁ ଗଲେ । ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ସୁଧାମୟୀ ତାଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ, "ରଘୁନାଥ କ'ଣ କହିଲା ?" ସେ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଅନାଇ କହିଲେ, "ଅସୀମା, କଣ ଆଉ କହିବି ମୂର୍ଖ ଟୋକାଟା କଥା ! ବିଷୟ ସମ୍ପତ୍ତି ଏକାବେଳକେ ନେବାକୁ ନାରାଜ । ଭଗବାନ୍ ତାକୁ ଗୋଟାଟା ଧର୍ମ୍ମରୂପେ ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି । ସାତ ଜନ୍ମ ତପସ୍ୟା କଲେ ଏପରି ପୁତ୍ର ରତ୍ନ କିଏ ପାଇବ କି ନା ସନ୍ଦେହ, ହୀରାଖଣ୍ଡିଏ ।" ସୁଧାମୟୀ ବିସ୍ମିତ ହେଲେ, ମନେ ମନେ ରଘୁନାଥର ମଙ୍ଗଳ କାମନା କରି କହିଲେ, "ତେବେ କରିବ କଣ ?"

"ତାକୁ ଆପାତତଃ ମେନେଜର କରି ପଠାଇବି, ଭବିଷ୍ୟତ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ହାତରେ ।"

ଏଥିରେ କିଛି ଦିନ ପରେ ସେ ରଘୁନାଥକୁ ତାଙ୍କର 'ବର୍ମ୍ମା କେରୋସିନ୍ ଓ ସାଗୁଆନ କାଠ କମ୍ପାନୀର ମେନେଜର କରି ରେଙ୍ଗୁନ ପଠାଇଦେଲେ ।

ଏହାପରେ ସେ ଝିଅ ଦିଓଟିର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ବସିଲେ । ଛାୟା ବି.ଏ. ପାଶ୍ କଲା । ତାର ବିଲାତ ଯିବାର ପ୍ରବଳ ଇଚ୍ଛା ଦେଖି, ମହାସମାରୋହରେ ଅବିନାଶ ସରକାର ସହିତ ତାକୁ ବିବାହ ଦେଇ ତା ସହିତ ପଠାଇଦେଲେ । ଅବିନାଶ ଗଲା ବାରିଷ୍ଟରୀ ପଢ଼ିବାକୁ, ଘରେ ରହିଲା ଏକା ମାୟା ।

ରେଙ୍ଗୁନ୍‌ରେ ଥାଇ ରଘୁନାଥ ଯେତେବେଳେ ଅବିନାଶ ଓ ଛାୟାର ବିବାହ ଖବର ପାଇଲା, ସେ ଥକ୍କା ହୋଇ ବସିଗଲା । ହାୟ, ହାୟ, ସେ ଅକାରଣରେ ମାୟାକୁ ଅବିନାଶର ପ୍ରଣୟିନୀ ଭାବି କେତେ ଅନାଦର କରିଛି ଏବଂ ଅବିନାଶକୁ ଘୃଣା କରିଛି । ଏହା କଣ ତାର ଉଚିତ୍ ହୋଇଛି ? ଦୀର୍ଘ ଚାରି ବର୍ଷ ଯେଉଁ ପରିବାର ତାକୁ ନିତାନ୍ତ ଆପଣାର କରି ନେଇଛନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ

ଏପରି ହୀନଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖିବା କି ଲଜ୍ଜାର ବିଷୟ ! ରଘୁନାଥ ମାୟା ବିଷୟ ବହୁତ ଚିନ୍ତା କଲା । ତା ପ୍ରତି ସେ ଯେ ଅକାରଣ ଅନ୍ୟାୟ କରିଛି, ଏ କଥା ଭାବି ତା ମନରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କଷ୍ଟ ହେଲା; କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ପ୍ରତିକାରହୀନ – କେବଳ ଅନୁଶୋଚନା ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ନାହିଁ ।

ସେ କାମରେ ମନେଯୋଗ ଦେଲା । ପୂର୍ବେ କେବଳ କୃଷ୍ଣ ବାବୁ ଯାହା ଆୟ କରୁଥିଲେ, ଏଥର ତା'ର ତିନିଗୁଣ ପାଇଲେ । ଚାରିମାସ ମଧ୍ୟରେ ସେ କୋମ୍ପାନିକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସଜାଡ଼ି ଦେଲା । ସେ ସର୍ବଦା ଅଫିସରେ ଥାଏ– ସେଇଠି ଖାଏ, ସେଇଠି ଶୁଏ, କର୍ମଚାରୀଙ୍କର କାମ ତନ୍ନ ତନ୍ନ କରି ଦେଖେ । ଆଉ ସବୁବେଳେ ଭାବେ ନିଜର ଭବିଷ୍ୟତ । କ୍ରମେ କ୍ରମେ ସୀତାର ଚିନ୍ତା ଛାଡ଼ି ଆସୁଥିଲା । ଆଜିକାଲି ସେ ବେଶୀ ଭାବେ ମାୟା କଥା । ମାୟା ପ୍ରକୃତରେ ତାକୁ ଭଲ ପାଏ । ଯଦି ସେ ତାକୁ ଭଲ ପାଉ ନ ଥାନ୍ତା, ସେ କ'ଣ ବିଲାତ ଯାଇ ନ ଥାନ୍ତା ? ସେ ସେହିଯୋଗୁଁ ଚାକିରି ଘେନି ପଳାଇଲା, ଅବିନାଶକୁ କ'ଣ ସେ ବିବାହ କରି ପାରି ନ ଥାନ୍ତା ? ବାସ୍ତବିକ୍, ମାୟା ପରି ଗୁଣବତୀ ଯୁବତୀ କେତେଟା ମିଳନ୍ତି ? ପୁଣି ଭାବିଲା– ହାୟ ହାୟ, ବିଦେଶରେ ଆସି ଶେଷକୁ ବିଜାତୀୟା ବିଧମା ସ୍ତ୍ରୀ ବିଭା ହେବା କପାଳରେ ଥିଲା । ତେବେ ସେ ଆପଣା ଦେଶରେ ବିଭା ହୋଇଥିଲେ ବି ଖୁଡ଼ୀ ଆଉ ତାରାମଣୀଙ୍କ ଗୋଡ଼ତଳକୁ ଗୋଟିଏ ବୋହୂ ଆସିଥାନ୍ତା ! ଜଗନ୍ନାଥ କବିରାଜ ତା' ପଛରେ ଏତେ ସାଇଲେ, ସବୁ ଅକାରଣ ହେଲା ସିନା– ଏହା ଭାବି ସେ ଅନୁତାପ କଲା । ସେ ମାସରୁ ଆପଣା ଦରମାରୁ ଅଧିକାଂଶ ଖୁଡ଼ୀ ଓ ତାରାମଣିଙ୍କ ନିକଟକୁ ପଠାଇଲା କିନ୍ତୁ ମନ ତ ବୁଝିଲା ନାହିଁ । ପାତେଇ ନାନୀ ଯେ ତାକୁ ଏତେ ଭଲ ପାଏ, ତାହା ପାଖକୁ ମଧ କିଛି ଟଙ୍କା ପଠାଇଲା । ସରସ୍ୱତୀଙ୍କୁ ଦେବ କ'ଣ ? ବର୍ମାରେ କେଉଁ ଦ୍ରବ୍ୟ ଅପ୍ରାପ୍ୟ ? ରଘୁନାଥ ଅନେକ ଥର ନାନା ପ୍ରକାର ପଦାର୍ଥମାନ ସମସ୍ତଙ୍କ କତିକି ପଠାଏ । ସମସ୍ତେ ତା' ଉପରେ ଆଶୀର୍ବାଦ ଅଜାଡ଼ି ତାକୁ ଦେଶକୁ ଫେରି ଆସିବାକୁ ଲେଖିଲେ କିନ୍ତୁ ସେ ସେଥିରେ ସମ୍ମତ ହେଲା ନାହିଁ ।

ଏହିପରି ସୀତାର ସ୍ମୃତି ସେ ଜୀବିତ ରଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରେ । ମାୟା କଥା ମନେ କରି ଭାଳି ବସେ, ଯେ, ସେ ତା'ର କ'ଣ କରିବ ? କିଛି ସ୍ଥିର କରି ପାରେ ନାହିଁ ତାକୁ ଚାରିଆଡ଼ ଅନ୍ଧାର ଦିଶେ । ମାୟାକୁ ବିବାହ ! ଥରେ ଥରେ ବିବାହର ପ୍ରବଳ ବାସନା ହୁଏ । ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ୨୬/୨୭ ବର୍ଷର ଯୁବକ । ସେ ଯେ ବିବାହ କରି ସଂସାରୀ ହୋଇ ସୁଖୀ ହେବ ଏଥିପାଇଁ ତା' ମନ ବିଚଳିତ ହୋଇ ଉଠେ, ପୁଣି ପରକ୍ଷଣରେ ମନେ ପଡ଼େ ସୀତା ! ସୀତା କଥା ଭାବିଲାକ୍ଷଣି ବିବାହବାସନା କମିଯାଏ, ମାତ୍ର ଉଦ୍ଦାମ ଯୌବନରେ ଜଣକର ବାଲ୍ୟସ୍ମୃତି ସୁଅ ମୁହଁରେ ବାଲିବନ୍ଧ ପରି ବେଳେବେଳେ ଭାସିଯିବାର ଆଶଙ୍କା ହୁଏ– ତା'ର ପ୍ରାଣ ଦାମ୍ପତ୍ୟ ଜୀବନ ପାଇଁ ଝୁରି ମରେ ।

ଏ ସମୟରେ କେବଳ ବାବୁ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ, ମାୟା ଓ ପୁତୁରା ଅଜିତ, ଅଶୋକକୁ ଘେନି ରେଙ୍ଗୁନ ବୁଲି ଆସିଲେ । ସେ କୋମ୍ପାନୀର କାର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି ଭାରି ଖୁସି ହେଲେ ଏବଂ କୋମ୍ପାନୀଠାରୁ ଅଳ୍ପ ଦୂରରେ ଗୋଟିଏ ବୃହତ୍ ବାସଭବନ ନିର୍ମାଣ କରିବାର ଆୟୋଜନ କଲେ । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ, ପରିବାରସ୍ଥ ଲୋକେ ଚଳପ୍ରଚଳ ହେବେ ।

କୋଠା କାମ ସରିଲାବେଳକୁ ବସନ୍ତକାଳ ହୋଇଥାଏ । କେବଳ ବାବୁ ନବନିର୍ମିତ ଭବନକୁ ବାସୋପଯୋଗୀ ବିବିଧ ଦ୍ରବ୍ୟରେ ସୁସଜ୍ଜିତ କରି ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଘେନି ବର୍ମାର ଠାଏ ଠାଏ ବୁଲି ଦେଖିବାକୁ ବାହାରିଲେ । ବିଶାଳ ଭବନର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ରହିଲେ ମାୟା, ଅଶୋକ ଓ ଅଜିତ ।

ସେ ଦିନ ଦୁଇପ୍ରହର । ରଘୁନାଥ ମଝିଘରେ ଶଯ୍ୟାରେ ଶୋଇ ଖବରକାଗଜ ପଢୁ ପଢୁ ତାକୁ ନିଦ ଲାଗି ଆସୁଥାଏ । ଏପରି ସମୟରେ ଧୀର ପଦବିକ୍ଷେପରେ ମାୟା ଆସି ତା' ମେଜ କଡିରେ ଠିଆ ହେଲା । ନୀରବ ନୟନରେ ସେ ବହୁକ୍ଷଣ ରଘୁନାଥକୁ ଚାହିଁ ରହିଲା । ଏ ପରମ ସୁନ୍ଦର ଯୁବକଟି ଯେ ତା'ର ଭାବି ସ୍ୱାମୀ, ଏହି ଆନନ୍ଦରେ ତା' ଛାତି ଥରି ଉଠିଲା । ରଙ୍କର ଧନ ପରି ତାକୁ ନିରୀକ୍ଷଣ କରୁ କରୁ ସେ ଅନ୍ୟମନସ୍କ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ତା' ହାତରେ ଥିଲା ଗୋଟିଏ ପୁଳିନ୍ଦା । ତାହା ଅସାବଧାନତାବଶତଃ ଖସି ଚଟାଣ ଉପରେ ପଡ଼ିଗଲା । ସେହି ଶବ୍ଦରେ ରଘୁନାଥର ଛାଇ ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଗଲା, ସେ ଆଖି ମେଲାଇ ଚାହିଁ ଦେଲା– ମାୟା ତା ମେଜ କଡିରେ ! ମାୟା ଲାଜରେ ଶୀଘ୍ର ନଇଁ ପଡ଼ି ପୁଳିନ୍ଦାଟା ଗୋଟେଇ ନେଲା । ରଘୁନାଥ ଈଷତ୍–ହାସ୍ୟ କରି ତାକୁ ଚାହିଁ କହିଲା, 'ଆଜି ଚୋର ଧରା ପଡ଼ିଚି, କ'ଣ ଚୋରି କରୁଥିଲ କି ?' ମାୟା ମୁଣ୍ଡ ତଳକୁ କଲା । ରଘୁନାଥ ଖଟରୁ ଉଠି ଆସି ମେଜ କଡିରେ ଚୌକିରେ ବସିଲା । ମାୟା ଲଜ୍ଜାକମ୍ପିତ ହସ୍ତରେ ପୁଳିନ୍ଦାଟି ତା ହାତକୁ ବଢ଼େଇ ଦେଲା । ମାୟାର ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତର ମଧୁର ମୂର୍ତ୍ତି ରଘୁନାଥର ଆଖିରେ ଭାରି ସୁନ୍ଦର ଦିଶିଲା । ସେ ପୁଳିନ୍ଦା ଫିଟାଇ ଦେଖିଲା– ଦାନପତ୍ର – ସେହି ଦାନପତ୍ର– ସେ ତାକୁ ମୋଡ଼ି ମାଡ଼ି ପୁଣି ଲଫାପାରେ ଭର୍ତ୍ତି କଲା କିନ୍ତୁ ଆହୁରି କିଛି ଲଫାଫା ଭିତରେ ଥିଲା, ହାତ ପୂରାଇ କାଢ଼ିଲା, ତାହା ସୁନା–ଫ୍ରେମ୍‌ଦିଆ ମାୟାର ଅତି ସୁନ୍ଦର ଫଟୋ ଖଣ୍ଡେ । ସେଇଟା ତଳେ ପଡ଼ି ଏଡ଼େ ଶବ୍ଦ ହୋଇଥିଲା । ସେ ଫଟୋଟିକୁ ଆଖି କଡିକି ଆଣି ବହୁତ ବେଳ ଚାହିଁଲା । ମାୟା ନିର୍ବାକ୍ ନିଷ୍ପନ୍ଦ ଭାବରେ ତଳକୁ ମୁହଁ ପୋତି ଠିଆ ହୋଇ ରହିଥାଏ ।

ରଘୁନାଥ ଫଟୋଟିକୁ ହାତରେ ଧରି ଆସାମୀକୁ ଜେରା କଲା ପରି ପଚାରିଲା, 'ଏାର ଅର୍ଥ କ'ଣ ମାୟା ?'

ମାୟାର ନାମ ଧରି ସେ କେବେ ଏପରି ଡାକେ ନାହିଁ । ମାୟା ଅତି ସଙ୍କୋଚରେ କହିଲା, "ଏହା ଦାନପତ୍ର ?"

ରଘୁନାଥ ରହସ୍ୟ କରି କହିଲା, "ଏ ଦାନପତ୍ର ତୁମେ ମୋତେ ଦେବାକୁ ଆସିଚ ? ହେଇ ଦେଖ, ମୁଁ ନେଉଚି ।" କହି ତାକୁ ଚିରି ଟେବୁଲ ତଳର କାଗଜ ଟୋକାଇରେ ପକାଇ ଦେଲା; କିନ୍ତୁ ଫଟୋଟା ଘେନି ଉଠି ଆର କୋଠରୀକୁ ଗଲା । ମାୟା ମୁଣ୍ଡରେ ବଜ୍ର ପଡ଼ିଥିଲେ ବି ସେ ଯେତେଦୂର ଅବଶ ଓ ହତାଶ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା, ଏ ଘଟନାରେ ସେ ତହୁଁ ବଳି ହତଜ୍ଞାନ ହୋଇଗଲା । ନିଜକୁ ଆଉ ସମ୍ଭାଳି ନ ପାରି ହଠାତ୍ ଚଟାଣ ଉପରେ ବସି ପଡ଼ିଲା । ତା' ଛାତି ଫାଟି କାନ୍ଦଣାର ଢେଉ ଉଠିଲା । ରଘୁନାଥ ଏଡ଼େ ନିଷ୍ଠୁର ! ସେ ଆଉ କଳ୍ପନା କରିପାରିଲା ନାହିଁ ।

ରାତି ସାତଟାକୁ ରଘୁନାଥ କାର୍ଯ୍ୟ ସାରି ବସାକୁ ଫେରିଲା । ଖାଇବା ସ୍ଥାନରେ ଦେଖିଲା ମାୟାର ଆସନ ଶୂନ୍ୟ । ଚାକରାଣୀ କହିଲା– "ମିସ୍ ବାବାର ଦେହ ଭଲ ନାହିଁ । ସେ ତାଙ୍କ

ଘରେ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳୁ ଶୋଇଚନ୍ତି ।'' ରଘୁର ମନରେ ଭାରି କଷ୍ଟ ହେଲା । ସେ ଅତି କଷ୍ଟରେ ଦି'ଗୁଣ୍ଡା ଭାତ ଖାଇଦେଇ ଉଠି ଆସିଲା । ଅଶୋକ ଓ ଅଜିତଙ୍କର ଖିଆ ସେତେବେଳକୁ ଶେଷ ହୋଇ ନାହିଁ । ତରତରରେ ହାତ ମୁହଁ ଧୋଇ ସେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଆସିଲା ଉପର ମହଲାକୁ । ଉପର ମହଲା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନ୍ଧକାରମୟ, କିନ୍ତୁ ଦେଖିଲା- ମାୟାର ଶୋଇବା ଘର କବାଟ ଖୋଲା । ସେ ଦ୍ୱାର ପାଖରେ ଅନ୍ଧକାରରେ ଠିଆ ହେଲା । କ୍ରନ୍ଦନର ଅସ୍ଫୁଟ ଶବ୍ଦ ତା'ର କାନକୁ ଶୁଭିଲା- ତା ମନ କ'ଣ ହୋଇଗଲା । ସେ ମୋହାବିଷ୍ଟ ବାତୁଳ ପରି ଘର ଭିତରକୁ ପଶିଗଲା । ଶଯ୍ୟାରେ ପଡ଼ି ମାୟା କାନ୍ଦୁଥାଏ, ଆଉ ଡାକୁଥାଏ ଭଗବାନଙ୍କୁ । ଭଗବାନ ଏଡ଼େ ନିଷ୍ଠୁର- ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ହେଲା ତା' ପ୍ରାର୍ଥନା ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ । ସେ କ'ଣ କାଷ୍ଠ ପାଷାଣର ଦେବତାଠାରୁ ବଳି ନିଷ୍ଠୁର ? ସେ ପରା ସତ୍ୟ ଜୀବନ୍ତ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପୂଜା କରେ ! ସେହି ସତ୍ୟ ଭଗବାନ୍ କ'ଣ ବୋଲି ତାକୁ ତ୍ୟାଗ କଲେ ? ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ପ୍ରଭୁ କ'ଣ ବୋଲି ନିରୀହ ଅବଳାର ଜୀବନ ମାଟି କଲେ ? ଆଉ ସେ କେତେ ସହିବ ? ତା'ର ଆଉ ସହିବାର ଶକ୍ତି ନାହିଁ, ଏ ଥର ସେ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିବ- ଏ ଥର ସେ ମରିବ- ରଘୁନାଥକୁ ଭାବି ଭାବି ମରିବ । ହାୟ, ନିଷ୍ଠୁର ରଘୁନାଥ ! ଏତେଦୂର ଉପେକ୍ଷା- ଏତେଦୂର ଲାଞ୍ଛନା- ଏତେ ତାଚ୍ଛଲ୍ୟ ? ଏଥିରେ କି ମନୁଷ୍ୟ ବଞ୍ଚିପାରେ ? ମାୟା ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସବୁ ଭାବିଲା, ସବୁ ତା' ପ୍ରତି ମରଣଯାତନାଠୁଁ ବଳିଗଲା । ସେ ଯାତନାର ଏକମାତ୍ର ଔଷଧ ଅଶ୍ରୁରେ ସେ ଭାସିଗଲା । ସେ ବହୁତ ବେଳ କାନ୍ଦିଲା, ଟିକେ ତୁନି ହେଲା, ପୁଣି କାନ୍ଦିଲା, ଏଇ କାନ୍ଦର ସୁଅରେ ତା'ର ଜୀବନତରୀ ଯେ ଆଜିଠୁଁ ଭାସିଲା !

ମାୟା ଅଧୈର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ଶଯ୍ୟାରେ ଛାଟିପିଟି ହେଲା । ତା' ଛାତି ଭିତରେ ଆଗ୍ନେୟଗିରିର ଅନ୍ତର୍ଦାହ, କିନ୍ତୁ ପ୍ରତିକାରର ଉପାୟ ନାହିଁ । କେବଳ ସେ ପୋଡ଼ିବ, କେବଳ ସେ ମରିବ । ଦୁଃଖ ଯାତନାରେ ସେ ଖାଇବା ପିଇବା ଭୁଲିଗଲା ।

କ୍ରମେ ସଞ୍ଜ ମାଡ଼ି ଆସିଲା, ରାତି ହେଲା, ତଥାପି ମାୟା ଖଟରୁ ଉଠିଲା ନାହିଁ । ତା'ର ଆଜ୍ଞା ନ ପାଇବାରୁ ଚାକର ଚାକରାଣୀ ସୁଦ୍ଧା ସାହସ କରି ଉପରକୁ ଗଲେ ନାହିଁ । ଥରେ ସାରଦା ଆସି ପଚାରି ଯାଇଥିଲା । ସେ ରାଗ ହୋଇ ତାକୁ ଚାଲିଯିବାକୁ କହିଲା । ସେ ବାହ୍ୟଜ୍ଞାନଶୂନ୍ୟ, ତା'ର ମୁଣ୍ଡତଳ ତକିଆ ଓଦା ସରସର ।

ଏତିକିବେଳେ ରଘୁନାଥ ଭିତରକୁ ଆସିଲା ଓ ଧୀର ପଦବିକ୍ଷେପରେ ଶଯ୍ୟା କତିକି ଆସି ମାୟାର ମୁଣ୍ଡ କତିରେ ଠିଆ ହେଲା । ସେତେବେଳେ ସମୁଦାୟ ଜଗତ୍ ତା' ଆଖି ଆଗରୁ ଘୁଞ୍ଚି ଯାଇଥିଲା, ସେ ନଇଁ ପଡ଼ିଲା- ଦୃଢ଼ ବାହୁବେଷ୍ଟନୀ ମଧ୍ୟରେ ମାୟାର କମ୍ପିତ ଦେହ ବକ୍ଷରେ କୁଣ୍ଢାଇ ଧଇଲା । ମାୟା ଆନନ୍ଦରେ ମୂର୍ଚ୍ଛିତା ହୋଇଗଲା । କ୍ଷଣକ ପରେ ତାହାର ଚେତନା ହେଲା, ତତଲା ଲୁହରେ ରଘୁର ବକ୍ଷ ତିନ୍ତିଗଲା । ରଘୁ ବ୍ୟଥିତ ଅନ୍ତରରେ କହିଲା, ''ମାୟା, ତୁନି ହୁଅ, ତୁନି ହୁଅ ! ମୋତେ ମାର-ମୋତେ ଶାସ୍ତି ଦିଅ, ଆଉ କାନ୍ଦ ନାହିଁ । ମୁଁ ବଡ଼ ଅପରାଧୀ ।'' ତଥାପି ମାୟା କାନ୍ଦିଲା- ଏ ଥର ଆନନ୍ଦରେ କାନ୍ଦିଲା ପରା ! ରଘୁନାଥ ପୁଣି କହିଲା, ''ମାୟା, ମୁଁ ଜାଣେ, ତୁମେ ମୋତେ ଭାରି ଭଲ ପାଅ, କିନ୍ତୁ ମୁଁ କ'ଣ ତୁମର ଯୋଗ୍ୟ ? କୁଳୁକୁଳିଆ ପୋକ ହୋଇ ମୁଁ ଚାନ୍ଦର ସମକକ୍ଷ ହୋଇ ପାରେ କି ? ମୁଁ-ମୁଁ !''

ମାୟା ରଘୁନାଥକୁ ଆଉ କୁହାଇ ଦେଲା ନାହିଁ । ପରସ୍ପରର ଆଲିଙ୍ଗନରେ ଉଭୟଙ୍କର ବାକ୍‌ଶକ୍ତି ରୋଧ ହୋଇଗଲା ।

ଅନେକ ଖୋଷାମୋଦ କରି ମାୟାକୁ ଉଠାଇ ରଘୁନାଥ ଭୋଜନରେ ବସାଇଲା । ଦୀପାଲୋକର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ରଶ୍ମିରେ ମାୟାର ଅଶ୍ରୁ ଅଙ୍କିତ ଶ୍ୟାମଳ ମୁଖଶ୍ରୀ ଅତି ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଥିଲା । ରଘୁନାଥ ତୃଷିତ ନୟନରେ ସେ ଅମୃତ ପାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ; କିନ୍ତୁ ଆଲୁଅରେ ରଘୁନାଥର ସେ କଟାକ୍ଷ ଦେଖି ମାୟା ଲାଜରେ ଝାଉଁଳି ଗଲା ।

ପଞ୍ଚବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ

ସେ ଦିନ ବଡ଼ି ସକାଳୁ ଉଠି ଫୁଲ ମଞ୍ଜରୀ ବାଡ଼ି ପଛପଟ ଫୁଲ ବଗିଚାରେ ବୁଲିଲା । ସେତେବେଳକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣମୀ ଚାନ୍ଦର ମଧୁର ଜ୍ୟୋସ୍ନା ମଉଳି ଆସୁଥିଲା, ଆଉ ପୂର୍ବଦିଗ ଈଷତ୍ ଗୋଲାପୀ ଦିଶୁଥିଲା, ଆକାଶର ଗୋଟାଏ କୋଣରେ ପ୍ରଭାତୀ ତାରାର ଜ୍ୟୋତି ମଳିନ ପଡ଼ି ଆସୁଥିଲା । ସବୁଆଡ଼ ନୀରବ ନିସ୍ତବ୍‌ଧ; ଫୁଲଗୁଡ଼ିକ ନୀରବ ନୟନରେ ଚାନ୍ଦର ମେଲାଣି ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରି ଶିଶିରପାତ ଛଳରେ କାନ୍ଦୁଥିଲେ ପରା ! ଆଉ କାନ୍ଦୁଥିଲା ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ; ତାହାର ହୃଦୟ ଫାଟି ରକ୍ତଧାର ବହୁଥିଲା । ବିଶ୍ୱାସଘାତକର ଚକ୍ରରେ ସେ ଆଜି ନିଷ୍ପେଷିତ, ତାହାର ସବୁ ଆଶା ଚୂର୍ଣ୍ଣ, ସକଳ ସୁଖସ୍ୱପ୍ନ ମିଳେଇ ଯାଇଛି, ସବୁ ଭବିଷ୍ୟତର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଚିତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ନିଭିଯାଇଛି । ତାହାର ପ୍ରାଣାଧିକ ସୁରଞ୍ଜନ, ତାହାର ଆକାଶର ଧ୍ରୁବତାରା ଆଜି ଲୁଚିଯାଇଛି । ସୁରଞ୍ଜନ ତାକୁ ତ୍ୟାଗ କରି ବିବାହ କରିଛି- ପିତାର ଆଦେଶ ଲଘଂନ କରି ନ ପାରି କାପୁରୁଷ କୁଚକ୍ରୀ ବିବାହ କରିଛି । ଫୁଲକୁ ସେ ଏତେ ଆଶା ଦେଇ ଏତେ ପ୍ରେମ ଦେଖାଇ, ତାହାର ସର୍ବସ୍ୱ ଶେଷ କରି ସେ ଆଜି ଏକ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ତାକୁ ତ୍ୟାଗ କରି ବିଭା ହୋଇଗଲା- ଏ କଥା ଫୁଲ ଯେତେ ଭାବୁଛି, ସେତିକି ତା'ର ମୁଣ୍ଡ ଘୂରି ଯାଉଛି । ସେ ଯେ କ'ଣ ପ୍ରତିକାର କରିବ- କିପରି ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବ, କିଛି ଠିକ୍ କରି ପାରୁ ନାହିଁ । କେବଳ ନିଃସହାୟା ନାରୀର ସମ୍ବଳ ଅଶ୍ରୁଧାରା ପ୍ରବଳ ବେଗରେ ତାହାର ଆଖି ଫିଟାଇ ବହି ଯାଉଛି, ଆଉ ତା' ହୃଦୟ ଭିତରେ ଜଳୁଛି ବାଡ଼ବାନଳର ଶିଖା । ଏତେ ଅଶ୍ରୁର ତରଙ୍ଗ ତାହା ନିଭାଇ ପାରୁ ନାହିଁ । ଅଗ୍ନିର ଜ୍ୱାଳାରେ ସେ ଦିଗ୍‌ବିଦିଗ୍‌ଜ୍ଞାନଶୂନ୍ୟା ।

ରାତିଯାକ ତାକୁ ନିଦ ନାହିଁ । କାଲି ଦିନସାରା ସେ ଉପବାସୀ- ତା'ର ଦେହ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିଲା ପରି । ସେ ଖଣ୍ଡେ ବଡ଼ ପଥର ଉପରେ ଆଉଜି ବସିଲା । ଭୂତ ଭବିଷ୍ୟତ ଚିନ୍ତାରେ ତା'ର ପ୍ରାଣ ଅବସନ୍ନ ହୋଇଗଲା । ବାସ୍ତବିକ୍ ସେ କ'ଣ ପାଇଁ ଏଡ଼େ ହୀନକପାଳୀ- ଏ କଥା ହିଁ ବାରମ୍ୱାର ତା'ର ମନକୁ ଘାରି ପକାଉଥିଲା । ପିଲାଦିନୁ ବାପମାର ଗୋଟିଏ ଝିଅ, ବଡ଼ ଗେଲ ବସରରେ ବଢ଼ିଥିଲା, ବିଭା ହୋଇଥିଲା ମଧ ସେହିପରି ଘରେ- ତାର ସ୍ୱାମୀ ଯେପରି ଗୁଣବାନ୍, ସେପରି ସୁନ୍ଦର ଓ ସୁପୁରୁଷ; କିନ୍ତୁ ସେ ତାକୁ ହଜାଇ ବସିଲା । ସ୍ୱାମୀ ଥିଲେ ତା'ର କ'ଣ ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ହୋଇଥାନ୍ତା ? ଫୁଲର ଆଖି ଆଗରେ ସ୍ୱାମୀର ମୂର୍ତ୍ତି ଦିଶିଗଲା । ସେ ହିନ୍ଦୁ ପରିବାରର କନ୍ୟା, ସେ କ'ଣ ନ କଲା । ବିଧବା ହେଲା ବୋଲି ସେ ଧର୍ମରେ ଜଳାଞ୍ଜଳି

ଦେଲା- କୁଳଟା ହେଲା ! ହେଲେ, କାହା ଯୋଗୁଁ ? ସୁରଞ୍ଜନ ଯୋଗୁଁ ନୁହେଁ କି ? ସେହି ସୁରଞ୍ଜନ ତାକୁ ତ୍ୟାଗ କଲା । ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ସୁରଞ୍ଜନର ପୂର୍ବକଥାମାନ ତାହାର ମନେ ପଡ଼ିଲା- ସେ କଲିକତା ଯିବ, ଜାତି ତ୍ୟାଗ କରିବ, ତାକୁ ବିଭା ହେବ, ଦୁଇଜଣ ପତି ପତ୍ନୀ ହୋଇ ପରମ ସୁଖରେ ରହିବେ । ହାୟ ! ସେହି ସୁରଞ୍ଜନ ଏକ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ବଦଳି ଗଲା । ଏପରି ବିଶ୍ୱାସଘାତକତା କ'ଣ ଜଗତରେ ସମ୍ଭବ ? ବିଶେଷତଃ ଏପରି ଦେବତୁଲ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ପକ୍ଷରେ । ଫୁଲ ସୁରଞ୍ଜନକୁ ସର୍ବଦା ଦେବତା ପରି ମଣୁଥିଲା । ତା'ର ବୈଧବ୍ୟଜୀବନରେ ସେହି ତ ଥିଲା ଏକମାତ୍ର ସୁଖ ଶାନ୍ତି । ସଂସାର ଯେତେବେଳେ ତାକୁ ଆଡ଼ ଆଖିରେ ଚାହିଁଲା ନାହିଁ, ସେତେବେଳେ ସେ ତ ଉଦାର ପ୍ରାଣରେ ତାକୁ କୋଳକୁ ଟାଣି ନେଇଥିଲା । ସେ ଆଜି ଯା କଲା- ଜାଣି ଶୁଣି ତା ତଣ୍ଟିରେ ଛୁରି ଦେଲା ! ଫୁଲ ଆଉ ଭାବି ପାରିଲା ନାହିଁ । ସେତେବେଳେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଇଁ ଆସୁଥିଲେ, ସେ ଆସି କବାଟ କିଳି ଆପଣା ଘରେ ଶୋଇଲା- ମୋତି ଯେତେ ଡାକିଲା, ଶୁଣିଲା ନାହିଁ । ମା' ବୁଢ଼ୀ ଆସି ଡାକିଲେ, ଫୁଲ ବାଧ ହୋଇ ଦ୍ୱାର ଫିଟାଇଲା । ମା' ଦେଖିଲେ- ଝିଅର ରୂପ କଳାକାଠ, ମୁହଁ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ଫୁଲି ଯାଇଛି । ସେ ଅବାକ୍ ହୋଇ ତାକୁ ଘଡ଼ିଏ ଖଣ୍ଡେ ଚାହିଁଲେ । ମା' ସେ, ପିଲାର ବେଦନା ବେଶ୍ ବୁଝନ୍ତି । ଏ ନବୀନ ବୟସରେ ସେ ଯେ ବୈରାଗିନୀ ପରି ଜୀବନ କାଟୁଛି, ଏ କଥା କ'ଣ ସେ ମର୍ମେ ମର୍ମେ ଅନୁଭବ କରୁ ନାହାନ୍ତି ! କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ହାତରେ ଅଛି ବା କଅଣ ? ସାମାଜିକ ନିୟମ ତ ତାକୁ ଶୃଙ୍ଖଳାବଦ୍ଧ କରି ରଖିଛି । ସେ ଦୁଃଖରେ କାତର ହୋଇ ଝିଅକୁ କୋଳକୁ ନେଲେ, ଅନେକ ବୁଝାଇ କତିରେ ବସାଇ ଖୁଆଇଲେ, ତା' ମୁହିଁକୁ ଆଉଁଷି ଦେଇ କହିଲେ, ''ମା' ହୀନକପାଳୀ ତ ବିଧାତା କରିଚି, ନୋହିଲେ ଝିଅ ମୋର କପୂର ତୁରୁଥାନ୍ତା ।'' ମା'ର ସହାନୁଭୂତିରେ ଫୁଲର ବେଦନା ଅଧେ ଊଣା ହୋଇଗଲା । ସେ ସେଠୁଁ ଉଠି ଆସି ଖଣ୍ଡେ ନଭେଲ ଧରି ବସିଲା, ପଢ଼ାରେ ମନ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ଯୂଥିକା ଆସି କତିରେ ଠିଆ ହେଲା, କିଛି ନ ଜାଣିଲା ପରି କହିଲା, ''ଫୁଲ, ମୁଁ କ'ଣ ଅପୂର୍ବ କଥା ଶୁଣୁଚି- ସୁରବାବୁ ବିଭା ହୋଇ ସାରିଲେଣି ?'' ଛାତିଫଟା କୋହକୁ ଚାପି ରଖି ଫୁଲ ଯୂଥିକାକୁ ଟାଣି କତିରେ ବସାଇଲା । ତା' କୋଳରେ ମୁହଁ ଲୁଚାଇ ନୟନର ଉଷ୍ଣ ଅଶ୍ରୁରାଶି ଢାଳି ଦେଲା । ଯୂଥିକା ବହୁତ ମିଠା କଥାରେ ତାକୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ ତୁନି କରି କହିଲା, ''ଭଉଣୀ, ଜଗତ୍ ଏହିପରି, ମୁଁ ଜଗତକୁ ହାଡ଼େ ହାଡ଼େ ଚିହ୍ନିଚି ! ତୁ ଯେ ମତେ ସବୁବେଳେ କହୁ ଭଉଣୀ, 'ତୁ କାହିଁକି ସଂସାର କରୁ ନାହୁଁ ?' ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁ ବୁଝୁଥିବୁ ସଂସାର କିପରି- ଠିକ୍ 'ଦିଲ୍ଲୀକା ଲଡୁ' । ଯେ ଖାଏ ସେ ଝୁରେ, ଯେ ନ ଖାଏ ସେ ବି ଝୁରେ । ତୁ ତ ଖାଇ ମରୁଚୁ, ମୁଁ ନ ଖାଇ ଝୁରୁଚି ।' ଏହା କହି ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସଟିଏ ମାରି ସେ ରୁଦ୍ଧ କଣ୍ଠରେ କହିଲା, ''ଭଉଣୀ, ତୋରି ସାନ୍ତ୍ୱନା ପାଇଁ କହୁଚି- ମୁଁ ବି ବଡ଼ ଘରର ଝିଅ ଥିଲି, ଗେଲବସରରେ ବଢ଼ିଥିଲି, ହେଲେ, ତୋରିପରି ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧି ହେଲା ଯେ, ମୁଁ ଜଣକୁ ଭଲ ପାଇଲି, ମାତ୍ର ସେ ମୋତେ ତ୍ୟାଗ କଲା । ସେହିଦିନୁ ମୁଁ ସନ୍ନ୍ୟାସିନୀ-ସେହି ଦିନୁ ମୁଁ ସଂସାରସୁଖରେ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇଚି । ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋର ଲକ୍ଷ, ଯେତେଦୂର ସମ୍ଭବ ହେବ କେବଳ ପରୋପକାର କରିବି । ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ସର୍ବଦା ସୁଖୀ, ମାତ୍ର ତୋ ପରି ମୁଁ ଅନେକ କାନ୍ଦିଚି ।'' ଫୁଲ ନିଜର ଦୁଃଖ ଭୁଲି ଯୂଥିକା ମୁହଁକୁ ଚାହିଁଲା ।

ଯୂଥିକାର ଏଡ଼େ ମହତ୍ ପ୍ରାଣ ! ସେ ଉତ୍ସୁକ ହୋଇ ପଚାରିଲା, "କିଏ ସେ ଭଉଣୀ !" ଯୂଥିକା ଲାଜରେ ମଥା ନୁଆଇଁ କହିଲା, 'ସେ ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର- ଯେ ତୁମ ଭାଇଙ୍କି ଭଲ କରିଥିଲେ । ହେଲେ, ତାଙ୍କର ଦୋଷ କ'ଣ ? ସେ ଉଦାରପ୍ରାଣ, ତ୍ୟାଗୀ ପୁରୁଷ, କାମିନୀକାଞ୍ଚନର ମୋହ ତାଙ୍କଠି ଆଦୌ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଗୁଣରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରେମ କଲି, ପ୍ରଥମ ଦର୍ଶନ ଦିନୁ ମୋ ପ୍ରାଣ ବଳିଦେଲି; ମାତ୍ର ସେ ମୋତେ ଚାହିଁଲେ ନାହିଁ, ଏଡ଼େ ମହତ୍‌ମନା ସେ ।"

ଫୁଲ ନିର୍ବାକ୍ ବିସ୍ମୟରେ ଯୂଥିକା ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ରହିଲା । ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତରର ନାମ ସେ ଭାଇଙ୍କ ଜତିରୁ ଅନେକ ଥର ଶୁଣିଛି, କିନ୍ତୁ ସେ ଯେ ଭଲ ଲୋକ- ଏ ବିଷୟରେ ଧାରଣା ନ ଥିଲା । ସେ ଭାଇଙ୍କର ଚରିତ୍ର ଜାଣେ, ଧୀରକଣ୍ଠରେ ଯୂଥିକାକୁ ପଚାରିଲା, "ମୁଁ ଶୁଣିଚି, ସେ ମଦ ଖାଆନ୍ତି ?"

ଯୂଥିକା ହସି ହସି କହିଲା, "ତୁ ବାୟାଣୀ କି ଲୋ ! ସେ ଡାକ୍ତର ଲୋକ, ବାରଜାତିର ରୋଗୀ ଘାଣ୍ଟନ୍ତି । କଲେରା, ପ୍ଲେଗ୍, ବସନ୍ତ- ଏ ସବୁ ରୋଗୀ ଜତିକି କ'ଣ ମଣିଷ ଭରସି ଯାଇ ପାରେ ? ସେଥିପାଇଁ ସେ ଥରେ ଅଧେ କେବେ ଖାଉଥିବେ, ତାକୁ କ'ଣ ମଦଖିଆ କହନ୍ତି- ସେ ତ ଔଷଧ ପରି ବ୍ୟବହାର ।"

ଫୁଲ ତୁନି ହୋଇ ଚିନ୍ତା କଲା । ସୁରଞ୍ଜନ କଥା ତା' ପ୍ରାଣ କୋରି ପକାଉଥିଲା । ସେ ଅଧୈର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ କହିଲା, ଯୂଥି, ମୋତେ ଉପାୟ କହ, ମୁଁ କେମିତି ବଞ୍ଚିବି ? ମୁଁ ତ ଆଉ ସହି ପାରୁନାହିଁ ।"

ଯୂଥିକା କୋମଳ ସ୍ୱରରେ କହିଲା, "ସହିବାକୁ ହେବ, ଭଉଣୀ !"

ଫୁଲ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲା, "ମୁଁ ସହି ପାରିବି ନାହିଁ, ନିଶ୍ଚେ ମରିଯିବି ।"

ଯୂଥିକା ଅନୁଯୋଗ କରି କହିଲା, "ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧର, ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧର ! କଥାରେ କହନ୍ତି- ଏକ୍ଷା ଦିନ ନେହି ରହେଗା" । ସବୁ ଦିନ କ'ଣ ଅମାବାସ୍ୟାର ଅନ୍ଧକାର ଥିବ ? ଦିନେ ତ ଜ୍ୟୋସ୍ନା-ରାତି ହେବ ।"

ଫୁଲ ନିରାଶ ହୋଇ କହିଲା, "ମୋର ଆଉ ଜ୍ୟୋସ୍ନାରାତି ନାହିଁ ।"

ଯୂଥିକା କହିଲା, "ଦେଖ, ତୋର ନିଶ୍ଚେ ଶୁଭ ଦିନ ଆସିବ, ତୁ ବି ବିଭା ହୋଇ ଘର ସଂସାର କରିବୁ । ଏପରି ଅସ୍ଥିର ହୁଅ ନା !"

ଫୁଲ ବିରକ୍ତିବ୍ୟଞ୍ଜକ ସ୍ୱରରେ କହିଲା, "ଆଉ ଛେନାଗୁଡ଼ ହବ ! ସେ ତ ବିଭା ହୋଇ ସୁଖରେ ଘର କଲା, ମୋର ପୁଣି କ'ଣ ହବ ?"

ଯୂଥିକା କହିଲା, "ଆଉ କ'ଣ ପୃଥିବୀରେ ମଣିଷ ନାହାନ୍ତି ? ତୋର ଏତେ ରୂପ, ଏତେ ଗୁଣ ! ଏ ଓଡ଼ିଶା ବୋଲି-"

ଫୁଲ ଯୂଥିକାର ମୁହଁ ଧଇଲା, କହିଲା, "ସେମିତି କହନା, ମୁଁ ବିଧବା ହେଲି ବୋଲି କ'ଣ ମୁଁ ବେଶ୍ୟା । ମୁଁ ସେହି ଏକ ସୁରଞ୍ଜନକୁ ଭଲ ପାଏ । ସେହି ଏକା ମୋର ଜୀବନର

ଧ୍ରୁବତାରା । ସେ ମୋତେ ତ୍ୟାଗ କରିଚି କରୁ, ମୁଁ ତାକୁ ତ୍ୟାଗ କରି ପାରିବି ନାହିଁ, ତାରି ନାମ ମୋର ଜପାମାଳୀ ।''

ଯୂଥିକା ହସି କହିଲା, ''ତେବେ ତୋର ଏତେ ଦୁଃଖ କାହିଁକି ? ମୋ ପରି ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧର, ଜଗତର ସେବାରେ ଜୀବନକୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କର; ଦେଖିବୁ ତୋର ମନରେ ଶାନ୍ତି ହେବ ।''

ଫୁଲ ନୀରବ ରହିଲା । ସେ ଜଗତର ସେବା କରିବ । ଜଗତମୟ ସୁରଞ୍ଜନର ରୂପ ଦେଖିବ– ଜଗତ୍‌ଯାକ ତା'ର ସୁରଞ୍ଜନ ପ୍ରେମରେ ସୁନ୍ଦର ହୋଇ ଉଠିବ । ତଥାପି ମନ ବ୍ୟଥିତ ହେଲା, ଥରେ ଥରେ ପ୍ରତିହିଂସା କାନ୍ଦି ଉଠିଲା । ସୁରଞ୍ଜନ ବିଭା ହେଲା, ତାକୁ ଖଣ୍ଡେ ସୁଦ୍ଧା ଚିଠି ଦେଲା ନାହିଁ– ଏ ଦୁଃଖରେ ତା'ର ପ୍ରାଣ ପୋଡ଼ି ଯାଉଥିଲା ।

ଶଙ୍କରୀ ନଣନ୍ଦର ଭାବାନ୍ତର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ମନେ ମନେ ହସୁଥିଲା । ଏ ପରିବାର ମଧ୍ୟରେ ସେହି ସବୁଠାରୁ ପଦଦଳିତା, ଉପେକ୍ଷିତା । ତା'ର ସ୍ୱାମୀ ସୀତାକୁ ନେଇ ବ୍ୟସ୍ତ, ଶାଶୁ, ପୁଅ ଓ ଝିଅ ନାତିକି ଘେନି ବ୍ୟସ୍ତ, ତା'ର ଖବର ବୁଝିବାକୁ କେହି ନାହିଁ । ଖାଇବା ପିନ୍ଧିବାରେ ତା'ର ଅଭାବ ନାହିଁ ସତ, ହୃଦୟର ଅଭାବ କିଏ ବୁଝେ ? ସେ ଆଜିକାଲି ରୁଦ୍ଧବୀର୍ଯ୍ୟ ସର୍ପପରି ସର୍ବଦା ଫଣା ଟେକି ବସିଛି– ବେଳ ପାଇଲେ କାହାକୁ କାମୁଡ଼ିବ । ସେତେବେଳେ ଫୁଲ ଓ ସୁରଞ୍ଜନର ବିଚ୍ଛେଦପାଲା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଚତୁରୀ ଜେମା ସାଆନ୍ତାଣୀକୁ ସବୁ ଖବର ଆଣି ଦେଲା । ଜେମା ଉଆସର ଖାସ୍ ଦାସୀ, ବାବୁଙ୍କର ଭାରି ପ୍ରିୟ ; କିନ୍ତୁ ସୀତା ଆସିଲା ଦିନଠାରୁ ତା' ଅଧିକାରଟି ଯାଇଛି । ସେ ମଧ୍ୟ ଦାଉ ସାଧି ବସିଲା । ସୀତା ଓ ବାବୁଙ୍କର କିଛି କରି ନ ପାରି ଫୁଲକୁ ବାଗରେ ପାଇ ଅନେକ ହଇରାଣ କଲା । ସୁରଞ୍ଜନର ଚିଠିସବୁ ଡାକ-ପିଆଦାଠାରୁ ଚୋରି କଲା ।

କିନ୍ତୁ ସତ କଥା କହିବାକୁ ଗଲେ, ସୁରଞ୍ଜନ ଫୁଲକୁ ଠକେଇ ନ ଥିଲେ । ଫୁଲ ଯଦି ସେତିକି ଜାଣି ଥାଆନ୍ତା, ତା' ଜୀବନ କେଡ଼େ ସୁଖମୟ ହୋଇଥାନ୍ତା, ମାତ୍ର ତା' କପାଳରେ ସେତକ ହେଲା ନାହିଁ । ସୁରଞ୍ଜନ ଯେଉଁ ଦିନ ବାପ ପାଇଁ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ଆସି ସଞ୍ଜବେଳେ କଟକ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ପହଞ୍ଚି ସର୍ବତ୍ର ଖୋଜି ବାପାକୁ ପାଇଲେ ନାହିଁ, ଘୋର ଦୁଃଖରେ ଆସି ସେ ହସ୍‌ପିଟାଲ୍ ପିଣ୍ଡାରେ ବସିଗଲେ । କ'ଣ, ବାପା ତା'ର ତେବେ ଆଉ ଇହଜଗତରେ ନାହାନ୍ତି ? ମୃତ୍ୟୁ ସମୟରେ ତାଙ୍କୁ ଟିକେ ଦେଖି ପାରିଲେ ନାହିଁ ? ଶୋକାବେଗରେ ତାଙ୍କ ହୃଦୟ ଫାଟିଗଲା । ସେହି ସମୟରେ ବିମଳା ବାବୁ ଆସି ହଠାତ୍ ତାଙ୍କୁ ଚମକାଇ ଦେଲେ ।

ସୁରଞ୍ଜନଠାରୁ ସତ୍ୟରଞ୍ଜନ ବାବୁଙ୍କ ଖବର ଶୁଣି ସେହିକ୍ଷଣି ଦୁହେଁ ତାଙ୍କୁ ବସାରେ ଖୋଜିବାକୁ ଗଲେ । ଦେଖିଲେ, ବସା ତାଲା ବନ୍ଦ । ସେ ସ୍ଥାନର ନିଧିଆ ବେହେରା କହିଲା, ''ବାବୁ ତଗରପଡ଼ାରେ ନଈକୂଳର ଗୋଟିଏ ଘର ଭଡ଼ା ନେଇ ଅଛନ୍ତି ।'' ତାହାଠାରୁ ଠିକଣା ପାଇ ଦୁଇଜଣ ଆସି ତଗରପଡ଼ାରେ ଯାହା ଦେଖିଲେ, ତହିଁରେ ସେମାନଙ୍କ ଚକ୍ଷୁ ସ୍ଥିର । ସେଠି ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ବିଭାଘର ଆୟୋଜନ, ସତ୍ୟରଞ୍ଜନ ବାବୁ ବୁଲି ବୁଲି ସବୁ ତତ୍ତ୍ୱ ନେଉଅଛନ୍ତି । ସୁରଞ୍ଜନ ଏସବୁ କାଣ୍ଡ ଦେଖି ଥକା ହୋଇ ଆସି ବାପାକୁ ପ୍ରଣାମ କଲେ । ବିମଳାକୁ ଦେଖି

ସତ୍ୟରଞ୍ଜନ ବାବୁ ହସି ହସି କହିଲେ, "ବିମଳା, ଆସ, ଆସ, ମିଠା ମୁହଁ କରି ଯାଅ, ଆଜି ପରା ତୁମ ବନ୍ଧୁର ବିଭାଘର ।" ଚାକରକୁ ଜଳଖିଆର ବରାଦ ଦେଇ ସତ୍ୟରଞ୍ଜନଙ୍କୁ ଘେନି ଭିତର କୋଠରୀକୁ ଗଲେ । ହଠାତ୍ ଇନ୍‌ସାହେବ୍ କତିରେ ଅପରାଧୀ ଆସାମୀପରି ସୁରଞ୍ଜନ ପିତାଙ୍କ ରୋଷଦୃଷ୍ଟି ତଳେ ମୁହଁ ପୋତି ରହିଲେ । ସତ୍ୟରଞ୍ଜନ ବାବୁ ମିଠା କଡ଼ା ସ୍ୱରରେ ହୁକୁମ ଦେଲା ପରି କହିଲେ, "ମୋର ମାନରକ୍ଷା କରିବାକୁ ହେବ– ଆଜି ରାତିରେ ବିଭା ନ ହୋଇ ତୁ କଟକ ଛାଡ଼ି ପାରିବୁ ନାହିଁ । ହେମଚନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କ ଝିଅ କମଳଲତାକୁ ତୁ ଭଲରୂପେ ଜାଣୁ । ସେ ଯେପରି ସୁନ୍ଦରୀ, ସେହିପରି ଗୁଣବତୀ । ମୋ କଥା ନ ମାନି ଏଠୁ ଯଦି ପଳାଉ, ତେବେ ମୁଁ ଗଳାରେ ଛୁରୀ ଦେଇ ମରିବି ।" ସୁରଞ୍ଜନ କାଠ ପରି ଠିଆ ହୋଇ ବାପାଙ୍କ ଆଦେଶ ଶୁଣିଲେ । ବାପାଙ୍କ କଥାରେ ଭରସି ସେ କେଉଁ ଉତ୍ତର ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଏତେ ବିଦ୍ୟା, ଏତେ ବୁଦ୍ଧି ସତ୍ତ୍ୱେ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ସେ ମଲା ମୂଷା । ସେ ଜାଣନ୍ତି ତାଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ ; ନୀରବ ନିର୍ବିବାଦରେ ମନର ରାଗ ମନରେ ମାରି ସୁରଞ୍ଜନ ବିଭା ହୋଇ ଆସିଲେ । ପୁତ୍ରକୁ ଆଶୀର୍ବାଦ କରୁ କରୁ ସତ୍ୟରଞ୍ଜନ ବାବୁ କହିଲେ, "ଏବେ ତୁ ମୋର ସୁପୁତ୍ର ! ଏ ଥର ପୂର୍ବ ମନ୍ଦ ଗୁଣ ଛାଡ଼ି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବୋହୂ ଘେନି ଘର କର, ବାପ ଦାଦିର ନାଁ ରଖ !" ଏହା କହି ସେ ଚାଲିଗଲେ । ସୁରଞ୍ଜନ ବିସ୍ମିତ ହୋଇ ଭାବିଲେ, ତାହା ହେଲେ ବାପା ସବୁ ଜାଣନ୍ତି– କଳ–କୌଶଳ କରି ଡକାଇ ବାହା କରାଇ ଦେଲେ । ରାଗରେ ସେ କମ୍ପୁଥାନ୍ତି; ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ଲାଗି ଦୁଃଖରେ ତାଙ୍କ ହୃଦୟ କାନ୍ଦି ଉଠୁଥାଏ । ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋଯାତନାରେ ଆତ୍ମଦୋଷ କ୍ଷାଳନ କରି ତା' ନିକଟକୁ ଖଣ୍ଡେ ପତ୍ର ଲେଖି ସେହିଦିନ ଡାକରେ ପଠାଇ ଦେଲେ; କିନ୍ତୁ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ସେ ଚିଠି ଆଦୌ ପାଇଲା ନାହିଁ– ତାହା ଶଙ୍କରୀର ବାକ୍ସ ଆଶ୍ରୟ କଲା । ଆଉ ନନ୍ଦିଆ ତାକୁ ଆସି ସୁରଞ୍ଜନଙ୍କ ବିଭାଘର କଥା ସବିସ୍ତାରେ ବର୍ଣ୍ଣନ କରି ଶୁଣାଇ ଦେଲା । ରାଗରେ, ଦୁଃଖରେ ଜଳିପୋଡ଼ି ଫୁଲ ନିରୁପାୟ, ଡମ୍ଫସାପ ପରି ଫଁ ଫଁ ହୋଇ ବିଛଣାରେ ପଡ଼ି ରହିଲା । ତା' ଆଶାର ସଂସାର ଛାରଖାର ହେଲା । କାହିଁ ସେ କଲିକତା ଯାଇଥାନ୍ତା, ସୁରଞ୍ଜନକୁ ବିଭା ହୋଇ ଘର କରିଥାନ୍ତା; ବିଶ୍ୱାସଘାତକ ତା'ର ଜୀବନ ମାଟି କରି ପରମ ସୁଖରେ ବିଭା ହୋଇ ବସିଲା । ଏତେ ଅନ୍ୟାୟ ପୃଥିବୀ କେମିତି ସହିଲା– ଏତେ ଅତ୍ୟାଚାର, ନାରୀ ନିର୍ଯ୍ୟାତନା ଭଗବାନ୍ କେମିତି ଦେଖିଲେ, ଏହା ଭାବି ଭାବି ଫୁଲ ହତଜ୍ଞାନ ହେଲା । ତାହାର ଇଚ୍ଛା ହେଉଥିଲା, ସେହିକ୍ଷଣି ସୁରଞ୍ଜନଙ୍କୁ ପାଇଲେ ତାଙ୍କ ଗୋଡ଼ତଳେ ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରନ୍ତା ! ମାତ୍ର ସେ ଆଉ ଆସିଲେ ନାହିଁ । ଫୁଲ ମନର ବିଷ ମନରେ ମାରି ଜହର ପାଲଟି ଗଲା, ଜଗତ୍ ତା' କତିରେ ବିରାଟ ଦସ୍ୟୁ ତସ୍କରର ଲୀଳାଭୂମି ବୋଲି ପ୍ରତୀୟମାନ ହେଲା ! କିନ୍ତୁ ଦିନ ବହି ଚାଲିଗଲା । ଫୁଲର ଦୁଃଖରେ ତା'ର ଯାଏ କେତେ, ଆସେ କେତେ ?

ସୀତାର କଲିକତା ଦେଖିବାକୁ ଭାରି ଇଚ୍ଛା । ପୁଅକୁ ଆସି ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ହେଲା । ଦିବାକର ମାଆ ପୁଅକୁ ନେଇ କଲିକତା ବାହାରିଲେ । ପୁଅର ସେବା ଶୁଶ୍ରୂଷା ଛଳରେ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ମଧ ଭାଇ ସହିତ ବାହାରିଲା । ମୋତି ଓ ଯୂଥିକା କିଁପା ବାଦ୍ ଯାଆନ୍ତେ ? ନନ୍ଦିଆ ମଧ ଗୋଦରୀ ବ୍ରାହ୍ମଣୀର ଅଂଚଳ ତ୍ୟାଗ କରି ମହାସ୍ଫୁର୍ତ୍ତିରେ ବାହାରିଲା ।

କଲିକତା ଅଜବ ସହର । ଦେଖି ଦେଖି ସୀତାର ମନ ପୂରିଲା ନାହିଁ, ସେ ମାସେ-ଖଣ୍ଡେ କଲିକତାରେ ରହିବାକୁ ପାଞ୍ଚିଲା । ସେତେବେଳେ ଜ୍ୟେଷ୍ଠମାସ, ଟାଣ ଖରା, ପଦ୍ମପୁର ଭାରି ଗରମ, ଦିବାକର ମଧ୍ୟ କଲିକତା ପସନ୍ଦ କଲେ । ଏହି ସମୟରେ ପୁଅକୁ ଜ୍ୱର ହେଲା, ସୀତାର ଓ ଫୁଲର ଭାରି ଭାବନା ହେଲା । ଦିବାକର ନିଜର ପ୍ରିୟ ଚିକିତ୍ସକ ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁଙ୍କୁ ଘେନି ଆସିଲେ । ସେ ନିଜେ ତାଙ୍କ ଚିକିତ୍ସାରେ ଭଲ ହୋଇଥିଲେ, ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କର ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର ଉପରେ ଅଗାଧ ବିଶ୍ୱାସ ।

ଫୁଲ ପିଲାକୁ କୋଳରେ ଧରି ବସିଲା । ଅବୁଝା ପୁଅ ତା' କୋଳରୁ ଯୂଥିକା କୋଳକୁ ଆଦୌ ଗଲା ନାହିଁ । ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ ଆସି ପୁଅ ଦେହରେ 'ଷ୍ଟେଥୋସ୍କୋପ' ବସାଇଲେ । ହଠାତ୍ ତାଙ୍କର ଲୋଲୁପ ଦୃଷ୍ଟି ଫୁଲର ଗୌରସୁନ୍ଦର ମୁହଁ ଉପରେ ପଡ଼ିଗଲା । ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିଲେ, କି ଚମତ୍କାର ରୂପ ! ଦୁଇ ଓଳି ତାଙ୍କର ଯିବା ଆସିବା ଆରମ୍ଭ ହେଲା; ପୁଅ ଭଲ ହେଲା ପରେ ମଧ୍ୟ ବିନା ଫିସ୍‌ରେ ମଝେ ମଝେ ପୂରା ସାହେବୀ ବେଶରେ ସେ ମୋଟରକାର୍ ଚଢ଼ି ଆସନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଚିକିତ୍ସାବଳରେ ପୁଅ ଭଲ ହୋଇଥିବାରୁ ସୀତା ଓ ଫୁଲ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଭାରି ଖୁସି, ଶେଷକୁ ତାଙ୍କୁ ଖାଇବାର ନିମନ୍ତ୍ରଣ ହେଲା । ସେ ଏଡ଼େ ବଡ଼ ସାହେବ, ଓଡ଼ିଆ ଖାନା ଖାଇବେ କି ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ ଆନନ୍ଦରେ ସମ୍ମତି ଜଣାଇ କହିଲେ, "ଓଡ଼ିଆ ଝିଅଙ୍କଠୁଁ ଆଉ କିଏ ଭଲ ରାନ୍ଧେ ? ସତ କହୁଛି, ଭାଇ, ତୁମ ଦେଶର ଯେଉଁ ମଣ୍ଡା କାକରା, ବିଶେଷତଃ ଯେଉଁ ଚୁଡ଼ାଘଷା, ପୋଡ଼ପିଠା ମୁଁ ପୁରୀରେ ଥିଲାବେଳେ ଖାଇଥିଲି, 'କେକ୍', 'ବିସ୍କୁଟ୍' କାହିଁକି ତା ସଙ୍ଗେ ସମାନ ହେବ ? ଓଡ଼ିଶା ବ୍ରାହ୍ମଣ ପରିବାରର କନ୍ୟାମାନେ ଯେପରି ରାନ୍ଧନ୍ତି, ସେହିପରି ଅତିଥିପ୍ରିୟ । ଭାରତରେ ଅନ୍ୟତ୍ର ଏପରି ମୁଁ ଦେଖି ନାହିଁ । ସେ ସ୍ଥାନଟା ହେଲା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଲୀଳାଭୂମି, ମହାପ୍ରସାଦର ଜନ୍ମସ୍ଥାନ, ସେଠି ନିଜେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଠାକୁରାଣୀ ରାନ୍ଧନ୍ତି ।

କଥାଗୁଡ଼ାକ ଫୁଲର କାନକୁ ବଡ଼ ମିଠା ଲାଗିଲା । ଅନେକ ଥର ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ ତାକୁ ବକ୍ର ଚାହାଣୀରେ ଚାହିଁଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର ସାହେବାନି ଚେହେରା ତା' ଆଖି ଝଲସାଇ ଦେଇଛି । କି ଜାଣି କାହିଁକି, ତା'ମନ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଢ଼ଳି ପଡ଼ିଲା । ଯୂଥିକାଠୁଁ ସେ ତାଙ୍କର ହାଲଚାଲ ସବୁ ଶୁଣିଛି- ତାଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ ଭାରି ଭଲ, ମଣିଷ ଭିତରେ ସେ ହୀରାଟିଏ, ତାଙ୍କର ଘର ସଂସାର କିଛି ନାହିଁ, ସେଥିଯୋଗୁଁ ବଡ଼ ଦୟାଳୁ, ସର୍ବଦା ମୁକ୍ତହସ୍ତ, ଦୁଃଖୀ ରଙ୍କି ରୋଗୀ ଅନାଥ କେହି ତାଙ୍କ ଦୁଆରୁ ଫେରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏ ସବୁ ଶୁଣି ଶୁଣି ଫୁଲମଞ୍ଜରୀର ଚଞ୍ଚଳ ହୃଦୟ ମୋହିତ ହୋଇଗଲା । ଏପରି ଗୁଣବାନ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ନିଜ ହାତରେ ଚର୍ଚ୍ଚା କରିବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ଲାଭ କରି ସେ କୃତାର୍ଥ ହେଲା ।

ସେ ଦିନ ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ ପୂରା ବଙ୍ଗାଳୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ ରୂପରେ ଦେଖା ଦେଲେ । ପତର ପଡ଼ିଲା । ସେ ଆଉ ଦିବାକର ଭୋଜନରେ ବସିଲେ । ଆତ୍ମୀୟ ପରି ତାଙ୍କର ପରିଚର୍ଯ୍ୟା ହେଲା । ଗୃହାନ୍ତରାଳରୁ ଫୁଲର ଯୋଡ଼ିଏ ଆଖି ତୃଷିତଭାବରେ ତାଙ୍କୁ ଚାହିଁଥିଲା, ଅନ୍ୟର ଅଲକ୍ଷ୍ୟରେ ଜ୍ୟୋତିଷବାବୁ ତହିଁର ସନ୍ଧାନ ପାଇଲେ । ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ନାଚି ଉଠିଲା । ଯୂଥିକା ଫୁଲ ଆଗରେ ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁଙ୍କ କଥା ସବୁବେଳେ କହେ । ଫୁଲ କିଛି ନ କହିଲେ ହେଁ ତା' ଆଖି ହସରେ ପୂରି ଯାଏ, ଯୂଥିକା ତାହା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରେ ।

ଦିନେ ଦିବାକର ବାବୁ ଘରେ ନାହାନ୍ତି, ଏମନ୍ତ ସମୟରେ ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ ଆସି ପହୁଞ୍ଚିଲେ । ଯୂଥିକା ଓ ଫୁଲ ଦାଣ୍ଡ ଘରେ ବସି ଗଳ୍ପ କରୁଥିଲେ । ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ ଘର ଭିତରକୁ ଆସିବାର ଦେଖି ଫୁଲ ମୁଣ୍ଡରେ ଲୁଗା ଦେଇ ଆଡ଼େଇ ଗଲା । ସେ ନିଜେ ଚୌକି ଟାଣି ବସି ଫୁଲକୁ ଆଗତୁରା ନମସ୍କାର କଲେ । ଫୁଲ ମଧ୍ୟ ନମସ୍କାର କରି ଗୋଟିଏ କୋଣରେ ଠିଆ ହେଲା । ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ ଅଳ୍ପକ୍ଷଣ ରହି ନମସ୍କାର କରି ବିଦାୟ ନେଲେ ।

ତହିଁ ଆରଦିନ ଯୂଥିକା ତାକୁ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଦେଲା । ଚିଠି ଫିଟାଇ ସେ ପଢ଼ିଲା, ତାହା ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁଙ୍କର, ଅତି ଭଦ୍ରଭାବରେ ଲେଖା ଏବଂ ତାହାର ପ୍ରଶଂସାରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ତାହାର ବୃହତ୍ ନୀଳେନ୍ଦୀବର ଆଖି ଯୋଡ଼ିକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇ ଉଠିଲା । ଗୋପନରେ ସେ ଓ ଯୂଥିକା ବାରମ୍ବାର ତାହା ପାଠ କଲେ । କ୍ରମେ ଦୁଇ ଖଣ୍ଡ ଚାରି ଖଣ୍ଡ ଆସିଲା, ଅଭଦ୍ରତା ହେବ ଭାବି ଫୁଲ ମଧ୍ୟ ଉତ୍ତର ଦେଲା । ଅବଶେଷରେ ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ ମନ କଥା ଖୋଲି ଲେଖିଲେ– ଫୁଲର ରୂପ ଗୁଣରେ ସେ ପାଗଳ, ଫୁଲ ବିନା ତାଙ୍କର ଜୀବନଧାରଣ ଅସମ୍ଭବ । ଫୁଲ ସେ ପତ୍ର ପାଇ ଲଜ୍ଜିତା ହେଲା । ସାହସ କରି ଯୂଥିକାକୁ ମଧ୍ୟ ତାହା ଦେଖାଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ତା' ଗୋଡ଼ ଯେ ଖସି ଖସି ଯାଉଥିଲା, ସେ ଏ ବିଷୟ ବେଶ୍ ଅନୁଭବ କରି ପାରୁଥିଲା; କିନ୍ତୁ ସଳଖ ହୋଇ ଠିଆ ହେବାକୁ ତାହାର ବଳ ହେଲା ନାହିଁ । ଯୂଥିକା ତା' ମନ କଥା କଳି ପାରିଲା ।

ସେଦିନ ନୀରବ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାରାତିରେ ଛାତ ଉପରେ ବୁଲୁ ବୁଲୁ ଯୂଥିକା ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁଙ୍କ କଥା ପକାଇଲା । ସେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲା ଯେ, ତାହାର ଏତେ ପ୍ରେମସତ୍ତ୍ୱେ ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ ତାକୁ ନ ଚାହିଁ ଫୁଲକୁ ଭଲ ପାଇଲେ, ଫୁଲ ଲାଗି ବର୍ତ୍ତମାନ ତାଙ୍କର ଜୀବନ ସଂଶୟ, ସେ ଏକ ପ୍ରକାର ଅର୍ଦ୍ଧ ପାଗଳ । ଏହାର ପରିଣାମ ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଯେ ନିତାନ୍ତ ମନ୍ଦ– ଏହା ହିଁ ହେଲା ତାହାର ପ୍ରଧାନ ଆଶଙ୍କା । ଫୁଲ ଏହା ଶୁଣି ସହାନୁଭୂତିରେ ତରଳି ଗଲା । ସେଦିନ ରାତିରେ ତା' ମନରେ ନାନା କଥାର ଉଦୟ ହେଲା ତାହାର ପୂର୍ବଜୀବନ ତା' ଆଖି ଆଗରେ ଭାସି ଉଠିଲା । ସ୍ୱାମୀ ଶଶିକାନ୍ତ, ପ୍ରେମିକ ସୁରଞ୍ଜନ, ଆଉ ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ, ଏ ତିନି ମୂର୍ତ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ଜ୍ୟୋତିଷଙ୍କ ଉପରେ ତାହାର ଆସକ୍ତି ପ୍ରବଳ ହେଲା । ସ୍ୱାମୀ ପରଲୋକଗତ, ସୁରଞ୍ଜନ ବିଶ୍ୱାସଘାତକ, କିନ୍ତୁ ଜ୍ୟୋତିଷ ? ତା'ର ଭୟ ହେଲା, କାଳେ ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ ସୁରଞ୍ଜନ ପରି ଦଗା ଦେବେ, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ପରମ ସୁନ୍ଦର ମୁଖଶ୍ରୀ ମନେ ପଡ଼ି ତାହାର ଭୟ ଭ୍ରାନ୍ତି ଭାଙ୍ଗିଦେଲା । ଯେ ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ଏଡ଼େ ସୁନ୍ଦର, ତାକୁ ସନ୍ଦେହ ? ବିଶେଷତଃ ତା' ଲାଗି ସେ ପାଗଳ । ଜ୍ୟୋତିଷବାବୁଙ୍କର କ'ଣ ନାହିଁ ? ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ଦାସ ଦାସୀ, ଡାକ୍ତରଖାନା, ପାଞ୍ଚମହଲା ଘର, ଏତେ ବଡ଼ ନାମଜାଦା ଡାକ୍ତର, ପୁଣି ସେ ଅବିବାହିତ, ତା'ର ପୁଣି ପାଣିପ୍ରାର୍ଥୀ–ଏପରି ପାତ୍ର ସେ ଛାଡ଼ିବ ?

କଲିକତାରେ କ'ଣ ନ ହୁଏ ? ଏ ଅପୂର୍ବ ସ୍ଥାନ, ଏଇଠି ତ ବିଦ୍ୟାସାଗର ବିଧବା ବିବାହ ପ୍ରଥା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଜ୍ୟୋତିଷ ଜାଣନ୍ତି ସେ ବିଧବା, ତଥାପି ସେ ତାକୁ ଚାହାନ୍ତି । ଏ ମାହେନ୍ଦ୍ର ସୁଯୋଗ ହେଳାରେ ତ୍ୟାଗ କରିବ ? ଆଉ ଶୂନ୍ୟ ହୃଦୟରେ କଟକ ଫେରିଯିବ ? ପଦ୍ମପୁରର ସେ ଘର ତାକୁ କାରାଗାର ବୋଲି ମନେ ହେଲା; ତଥାପି ମା' ମୁହଁଟା ଛାତି ଭିତରେ

ନାଚି ଉଠିଲା- ମାକୁ ସେ କେମିତି ଛାଡ଼ିବ ? ପରକ୍ଷଣରେ ମନେ ହେଲା ଝିଅମାନେ ଚିରକାଳ ମାକୋଳରେ ନ ଥାନ୍ତି, ମାକୁ ଛାଡ଼ି ସେ ଶାଶୁଘରକୁ ଯାଉଥିଲା । ତାକୁ ଅନେକ ଦିନ ରାତ୍ରରେ ନିଦ୍ରା ହେଲା ନାହିଁ, ଅହରହ ସେ ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁଙ୍କ ଚିନ୍ତାରେ ବୁଡ଼ି ରହିଲା ।

ଷଡ଼୍‌ବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ

ରଜନୀ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାମୟୀ । ତେତାଲାର ଛାତ ଉପର ବିବିଧ ଫୁଲକୁଣ୍ଡରେ ସଜ୍ଜିତ । ବସିବାର ଆସନ ଖଣ୍ଡେ ଅଧେ ପଡ଼ିଛି । ରଘୁନାଥ ଅଫିସର କାଗଜପତ୍ର ଦେଖି ନୀରବରେ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ଆସି ସେହି ନିର୍ଜନ ସ୍ଥାନରେ ବସିଛି । ତାହାର ହୃଦୟ ଆଜି ଗଭୀର ଭାବନାପୂର୍ଣ୍ଣ- ସେ ଯେ ଏକ ଭାବି ଅନ୍ୟ କରି ବସିଛି । ଚିରକୁମାର ରହିବ ବୋଲି ଭାବି ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିଥିଲା, ସେ ପୁଣି ଆଜି ମାୟାର ପ୍ରେମରେ ବିହ୍ୱଳ ! ତା'ର ସେ ବାଲ୍ୟସଙ୍ଗିନୀ ସୀତାକୁ ଭୁଲିଲା ? ହାୟ, ଅବ୍ୟବସ୍ଥିତ-ହୃଦୟ ରଘୁନାଥ ! ଯାହା ପାଇଁ ଦେଶାନ୍ତରୀ ହେଲୁ, ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଲୁ, ପାଞ୍ଚ ସାତ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ତାକୁ ଏକାବେଳକେ ପାସୋରି ଗଲୁ ? ରଘୁନାଥ ବିସ୍ମିତ ହୋଇ ନିଜର ପରିବର୍ତ୍ତନ ବିଷୟ ଚିନ୍ତା କଲା- ବାସ୍ତବିକ ମାୟାକୁ ସେ ଯେ ପ୍ରେମ କରିଛି, ସେଥିରେ ତା'ର କି ଦୋଷ ? ମାୟା ଯେ ଉପରେ ପଡ଼ି ତାକୁ ଭଲ ପାଇଲା, ଏଇ କ'ଣ ତା'ର ଭଦ୍ରତା- ଏଇଟା କ'ଣ ତାର ଉଚିତ ? ରଘୁନାଥ କଳ୍ପିତ କ୍ରୋଧରେ ଭାବିଲା, ବାସ୍ତବିକ ମାୟା ସବୁ ଅନିଷ୍ଟର ମୂଳ ! ସେ ଯେପରି କରିଛି, ସେହିପରି ଫଳ ଭୋଗୁ-ସେ କାହିଁକି ତାକୁ ବିଭା ହେବ ? ତା'ର ଗରଜ ? ଏ ଥର ସେ ମନ ଦୃଢ଼ କରିବ-ନିଶ୍ଚୟ ମାୟାର ସମ୍ପର୍କ ତ୍ୟାଗ କରିବ । ମାୟାର ସମ୍ପର୍କ ଯେ ପାପ ! ମାୟା ନିଶ୍ଚେ ମାୟାବିନୀ କୁହୁକିନୀ ! ନୋହିଲେ କି ତା'ର ଏଡ଼େ ଟାଣ ମନକୁ ସେ ଭାଙ୍ଗି ଚୂନା କରିନ୍ତା- ଏପରି ଦୃଢ଼ ଲୋକଙ୍କୁ ସେ କାନିଧରା କରନ୍ତା ! ବେଶ୍ ଭଲ କଥା- ଏଥର ମଜା ବୁଝିବ । ସାମାନ୍ୟ ଟୋକୀଟାର ଏଡ଼େ ଗର୍ବ ? ପୁଣି ପରକ୍ଷଣରେ ଭାବିଲା- କି ଜଘନ୍ୟ ! କି ଭୟାନକ ! ସ୍ତ୍ରୀଲୋକକୁ ଏ ଅନ୍ୟାୟ ଦଣ୍ଡ-ଅକାରଣ ସରଳା ଅବଳା ବେକରେ ଛୁରୀ ! ପୁଣି ତା' ବାପର ଖାଇ ।

ମାତ୍ର ସେହିକ୍ଷଣି ସୀତା-କଥା ତା' ମନରେ ଉଦିତ ହେଲା । ସେ ମନକୁ ପଥର କରିବ ଭାବିଲା- ହଁ, ତା ବାପର ଯେପରି ଖାଉଛି, ସେହିପରି ଖଟୁଛି । ତା' ପାଇଁ କ'ଣ ସେ ତା'ର ଜୁଆଇଁ ହେବାକୁ ବାଧ ? ନା- କଦାପି ନୁହେଁ ! ମାୟା ଯେପରି ତାକୁ ଭଲ ପାଇଛି, ସେହିପରି ସେ ଚେଙ୍ଗୁ । ତେବେ ସିନା ତା'ର ଶାନ୍ତି ହେବ ।

ଏତିକିବେଳେ ରଘୁନାଥର ପଛ ଆଡ଼େ ଆସି ମାୟା ଠିଆ ହେଲା । ଜହ୍ନ ଆଲୁଅରେ ତା'ର ଛାଇଦେଖି ରଘୁନାଥ ବୁଲି ପଡ଼ି ତାକୁ ଡାକିଲା- ମାୟା, ଏ ପାଖକୁ ଆସ । ମାୟାର ମନଟା ହାକିମି ସ୍ୱର ଶୁଣି ଛୋଟ ହୋଇଗଲା । ସେ ଚୁପ୍ ହୋଇ ସାମନାରେ ଛିଡ଼ା ହେଲା । ରଘୁନାଥ ବିନୀତ ଭାବରେ କହିଲା, ''ମାୟା, ତୁମେ ସେ ଚୌକିରେ ବସ ।'' ମାୟା ରଘୁର ବ୍ୟବହାରରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ଚୌକିଟି ଟାଣି ଆଣି ତାହାର ସମ୍ମୁଖରେ ବସିଲା । ରଘୁନାଥ ମନ ଦୃଢ଼ କରି ଆଜି ସବୁ କହିବ ବୋଲି ସ୍ଥିର କଲା; ମାତ୍ର ପ୍ରଥମେ କିପରି ଆରମ୍ଭ କରିବ, ଠିକ୍ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ତାହାର ସରଳ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ସବୁ ଗୋଳେଇ ଗଲା । ସେ କିଛିକ୍ଷଣ

ନୀରବ ରହି କହିଲା, ''ମାୟା, ତୁମେ ନିଶ୍ଚେ ମାୟାବିନୀ । ନୋହିଲେ, ତୁମେ ମୋତେ କାହିଁକି ଭଲ ପାଇଲ ? ମୁଁ ତୁମର ଯୋଗ୍ୟ, ନା ଜାତିପତି ? ତୁମେ କ'ଣ ଅବିନାଶ, କି ସୁରେନକୁ ବାହା ହୋଇଥିଲେ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା ? ସେମାନେ ତୁମର ସମାନସ୍କନ୍ଧ, ମୁଁ ତୁଚ୍ଛା ଅର୍ଷିତ, ମୋତେ ତୁମେ ଭଲ ପାଇ ଭୁଲ୍ କଲ ।''

ମାୟା ଗଭୀର ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ୱାସ ଗ୍ରହଣ କରି କହିଲା, ''ମୋର ସାଧ କ'ଣ ? ମୁଁ କ'ଣ ଜାଣେ, କ'ଣ କରିବି ? ତା'ର କଥା ଅସମ୍ବଦ୍ଧ, ସେ ଠିକ୍ ଯାହା କହିବାକୁ ଚାହେ, ତାହା କହି ପାରିଲା ନାହିଁ– ହୁଣ୍ଡୀଙ୍କ ଭଳି ତୁନି ହୋଇଗଲା । ତା' ମନ ଭିତର କ'ଣ ହୋଇଗଲା ।

ରଘୁନାଥ କହିଲା, ''ତୁମେ କିଛି ଜାଣ ନାହିଁ, ଖାଲି ପରର ଅନିଷ୍ଟ କରିଜାଣ । ସୁରେନ ବିଚାରାକୁ ଭଣ୍ଡିଲ, ଅବିନାଶକୁ ଆଶା ଦେଇ ବିଭା ହେଲ ନାହିଁ, ଗିରୀଶକୁ ହତାଶ କଲ, ଆଉ ଶେଷକୁ ମୋ ମୁଣ୍ଡ ଖାଇଲ !''

ମାୟା ଏତେଗୁଡ଼ିଏ ଅକାରଣ ଦୋଷାରୋପରେ ମର୍ମାହତ ହୋଇଗଲା । ସେ ଦୃଢ଼ ହୋଇ ଛିଡ଼ା ହେଲା; ଗମ୍ଭୀର ହୋଇ କହିଲା, ''କିଏ କହିଲା ? ସବୁ ମିଛ– ସବୁ ମିଛ । ମୁଁ କାହାକୁ କେବେ କିଛି କହି ନାହି, ସବୁ ମିଛ । ତୁମକୁ ଏ ମିଛ କଥା ସବୁ କିଏ କହିଲା ?''

ରଘୁନାଥ କହିଲା, ''ହଉ, ଧର ସେ ସବୁ ମିଛ, ସେଥିରେ ମୋର କିଛି ଯାଏ ଆସେ ନାହିଁ । ତୁମକୁ ମତେ ଭଲ ପାଇବାକୁ କିଏ କହିଲା ?'' ମାୟା ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଅବଶ୍ୟ ଦେଇପାରିଲା ନାହିଁ । ଭଲ ପାଇବାକୁ କିଏ କ'ଣ କହେ ? ତାର ସେ ଦିନ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଲା– ଯେଉଁ ଦିନ ରଘୁନାଥକୁ ସେ ପ୍ରଥମେ ବିଶ୍ୱସେବା ପ୍ରେସର କିରାଣୀ ଖାନାରେ ଦେଖିଥିଲା । ସେ ଆଜିକି ପାଞ୍ଚ ଛ ବର୍ଷ ତଳର କଥା– ସେ ରଘୁନାଥ ଆଉ ଏ ରଘୁନାଥ ମଧ୍ୟରେ କେତେ ପ୍ରଭେଦ ! ସେ ଧୀର ନମ୍ର ରଘୁନାଥ– ଯେ କି ତାକୁ ଆଜ୍ଞା ଆପଣ କହୁଥିଲା, ସେ ଆଜି ତାକୁ ଅପରାଧୀ ପରି ଜେରା କରୁଛି । ସେ କିଛି ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ଠିଆ ହେଲା, ଭାବିଲା– ଏ ବୋଧହୁଏ ଆଉ ଗୋଟିଏ ନୂତନ ଅଭିନୟ– ସମ୍ଭବତଃ ତା' ମନ ଚିହ୍ନିବା ପାଇଁ ।

ରଘୁନାଥ ତା'ଠାରୁ ଉତ୍ତର ନ ପାଇ କହିଲା, ''ଦେଖ, ମୋତେ ତୁମେ ଭଲ ପାଇ ବଡ଼ ଭୁଲ୍ କଲ । ମୁଁ ବିଦେଶୀ ବିଜାତି, ମୋର ପୂର୍ବ ଜୀବନ ତୁମେ କିଛି ଜାଣ ନାହିଁ ।''

''ମୋର ସେ ସବୁ ଜାଣି ଲାଭ କ'ଣ ?''

''ସେଥିରେ ତୁମର କି ଲାଭ ଶୁଣ । ତୁମେ କାହାର ଝିଅ, ତୁମର ମାନ ସମ୍ମାନ କ'ଣ ? ମୁଁ ଗୋଟିଏ ଅଜ୍ଞାତକୁଳଶୀଳ, ପୁଣି ଓଡ଼ିଆ, ଆଉ ହିନ୍ଦୁ; ନିତାନ୍ତ ଅନାଥ, ଅର୍ଷିତ ଓ ହୀନ ।''

ମାୟା ଗଦ୍‌ଗଦ୍ କଣ୍ଠରେ କହିଲା, ''ତୁମେ ତ ମୋର ସବୁ, ମୋ ଜୀବନର ଜୀବନ । ମୁଁ ତୁମକୁ ଜାଣେ, ମୁଁ ଆଉ କିଛି ଜାଣିବାକୁ ଚାହେଁ ନାହିଁ । ତୁମେ ହାଡ଼ି ହେଲେ ମୁଁ ହାଡ଼ିଆଣୀ, ମୋଚି ହେଲେ ମୁଁ ମୋଚିଆଣି । ମୋର ତୁମଠି ଲୋଡ଼ା ।''

ରଘୁନାଥ ପରାସ୍ତ ହେଲା, ନମ୍ର ଭାବରେ କହିଲା– ''କ୍ଷମା କର ମାୟା ! ତୁମର ଏପରି ଟାଣ ମନ ମୁଁ ଜାଣି ନ ଥିଲି–''

ମାୟା ରଘୁନାଥର କଥା ଶେଷ ନୋହୁଣୁ ତା' ପିଠିରେ ଆଉଜି ପଡ଼ିଲା । ରଘୁନାଥ ପୁଣି ଆଉ ଥରେ ଆତ୍ମବିସ୍ମୃତ ହୋଇ ତାକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କଲା ।

କିନ୍ତୁ ପରେ ପୁଣି ତା' ମନ ଖରାପ ହେଲା । ଦିନେ ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ କହିଲା, "ମୁଁ ତୁମକୁ ବିଭା ହେବି ନାହିଁ, ମିଛରେ ମୋତେ ଆଶା କର ନାହିଁ ।" ମାୟା ପଥର ପରି ଏ ନିଷ୍ଠୁର ବାକ୍ୟ ଶୁଣିଲା । ପରେ ଭାବିଲା- ବୋଧହୁଏ ଗେଲରେ କହୁଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ରଘୁନାଥ ତାହା ପ୍ରକୃତରେ କହିଥିଲା । ଏ ଥର ସେ ମାୟାଠାରୁ ଦୂରଛଡ଼ା ହୋଇ ରହିଲା ।

କୋମ୍ପାନୀର କାମଯୋଗୁଁ ତାକୁ କିଛିଦିନ ମୌଲାମୀନ ଯିବାକୁ ହେଲା । ମାୟା ଭାବିଲା, ସେ ତାକୁ ସଙ୍ଗରେ ଡାକିବ, ମାତ୍ର ରଘୁନାଥ ତାକୁ କିଛି ନ କହି ଚାଲିଗଲା । ସେ ଦୁଃଖରେ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ରହିଲା । ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର କ'ଣ ସ୍ୱଭାବ ଏହିପରି ! ରଘୁନାଥର ଅବହେଳା ଯୋଗୁଁ ସେ ତା'ର ଜାତି ଉପରେ ଅଭିମାନତକ ଢାଳି ଦେଲା ।

କେବଳ ବାବୁ ଫେରି ଆସିଲେ । ରଘୁର ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ମାୟା ତାଙ୍କ ସହିତ କଲିକତା ଚାଲିଗଲା । ରଘୁ ଯେତେବେଳେ ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଫେରି ଆସିଲା, ଦେଖିଲା- ସେ ନାହିଁ; ତା ଶୋଇବା ଘରେ କେବଳ ମାୟାର ସେହି ସୁନା ଫ୍ରେମବନ୍ଧା ଫୋଟୋଟି । ରଘୁନାଥ କିଜାଣି କାହିଁକି ସେଦିନ ବଡ଼ ମନସ୍ତାପ କଲା । ମାୟାକୁ ଅକାରଣ କଷ୍ଟ ଦେଇ ବିଦାୟ ଦେଇଥିବାରୁ ତାକୁ ବଡ଼ ବାଧିଲା; ତେଣୁ ସେ ସରଳଭାବରେ ତାକୁ ସବୁ ବିଷୟ ଜଣାଇବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲା । ସେ ରାତିରେ ତାକୁ ଆଉ ନିଦ ହେଲା ନାହିଁ । ସେ ଦୀର୍ଘ ପତ୍ର ରଚନା କରି ନିଜର ଆନୁପୂର୍ବିକ ସମୁଦାୟ ଇତିହାସ ଲେଖି ତାହା ନିକଟକୁ ପଠାଇ ଦେଲା ।

ସେ ଚିଠିର ଜବାବ ପାଇଁ ରଘୁ ହପ୍ତାଏ, ଦୁଇ ହପ୍ତା, ମାସେ ଅପେକ୍ଷା କଲା; କିନ୍ତୁ କୌଣସି ଉତ୍ତର ନ ପାଇ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ତାହାକୁ ସେ ଯେ ଅକାରଣ ଦୁଃଖ ଦେଇଛି, ଏ କଥା ଭାବି ତାହାର ମନରେ କଷ୍ଟର ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ । ସେ ଦିନେ ଅତର୍କିତ ଭାବରେ ଆସି କଲିକତାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ମାୟାରେ ଦେଖା ମିଳିଲା ନାହିଁ । ସେତେବେଳେ ମାୟା କଲିକତାରେ ନ ଥିଲା । ରଘୁନାଥ ନିରାଶ ହୃଦୟରେ ବର୍ମା ଫେରିଗଲା । ତାହାର ମନେ ହେଲା, ଏପରି ହତଭାଗ୍ୟ ଜୀବନ ଥାଇ ଲାଭ କଅଣ ? ଅକାରଣ ପରର କଷ୍ଟ ! ଏ ଥର ମାୟା ଚିନ୍ତାରେ ସେ ବେଶୀ ବିବ୍ରତ ହେଲା । ମାୟା ତାକୁ ଏତେ ଭଲ ପାଏ- ଏତେ ପ୍ରେମରେ ପଥର ବି ପାଣି ହୋଇଯାନ୍ତା ! ବାସ୍ତବିକ ତା' ହୃଦୟ କ'ଣ ପଥରଠୁଁ ଟାଣ ? ତା' ହୃଦୟ କ'ଣ ନିଷ୍ଠୁର ରାକ୍ଷସର ହୃଦୟ ? ତାଠାରେ କ'ଣ ମାନବର ବୋଧଶକ୍ତି ନାହିଁ ? ନା, କେବଳ ସେ ଆପଣା ଜିଦ୍ ବଜାୟ ରଖୁଛି ? ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ହେଲା ଯେଉଁ ନାରୀ ତାକୁ ଭଲ ପାଏ, ସେହି ପ୍ରଥମ ଦର୍ଶନଦିନୁ ସେ ତା'ର ଚରଣରେ ଆତ୍ମପ୍ରାଣ ବଳି ଦେଇଛି, ଯେ ତା' ଲାଗି ସବୁ ତ୍ୟାଗ କରିଛି, ସେ ନାରୀ ମାନବୀ ନା ଦେବୀ ? ମାୟା ବିଦ୍ୟାବତୀ, ଧନ-କୁବେରର କନ୍ୟା, ସଭ୍ୟ ମହିଳାଙ୍କର ଶିରୋମଣି, ରୂପରେ ଗୁଣରେ ତାହାର ତୁଳନା ଅସମ୍ଭବ, ସ୍ୱଭାବ ଏପରି ଧୀର, ଗମ୍ଭୀର, ଶାନ୍ତ ଓ ସଂଯତ ଯେ, ମର୍ମ ଫାଟିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତା ତୁଣ୍ଡ ଫିଟେ ନାହିଁ-ଅନ୍ତର ପୋଡ଼ି ଜଳିଗଲେ ସୁଦ୍ଧା ଅଧର ତା' ପ୍ରକାଶ କରେ ନାହିଁ । ଏପରି ମହିମାମୟୀ ଯେଉଁ ଯୁବତୀ, ତାହାର ସେ କ'ଣ

କରିଛି ? କେବଳ ଅନିଷ୍ଟ, କେବଳ ଆଘାତ– ଆଘାତ ଉପରେ ଆଘାତ । ତାକୁ ସେ ଭାଙ୍ଗି ଚୂନା କରିଛି, ତାହାର ଅମୂଲ୍ୟ ଜୀବନକୁ ମାଟି କରିଛି । ପୁଣି କେବେ ଭାବେ– ସେ କାହିଁକି ମାଟି କରିବ– ମାୟା ଛାଏଁ ତାକୁ ଭଲ ପାଇ ମାଟି ହୋଇଛି । କଣ୍ଟାବାଡ଼ରେ କଟାଡ଼ି ହେଲେ କ'ଣ କଣ୍ଟା ଫୋଡ଼ି ହୁଏ ନାହିଁ ? ତଥାପି ଯେତେ ଆତ୍ମଦୋଷ ପ୍ରକ୍ଷାଳନ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାହାର ବିବେକ ସର୍ବଦା ତାକୁ ଦୋଷୀ କଲା– ସର୍ବଦା ତାକୁ ଅପରାଧୀ ପରି ଜେରା କଲା । ଖାଇଲେ, ବସିଲେ, ଶୋଇଲେ, ଉଠିଲେ, ବିବେକ ତା' ସଂଗେ କଳି କଲା– ତୁ କ'ଣ କଲୁ, ତୁ କ'ଣ କଲୁ ! ଗୋଟାଏ ଅବଳାର ଜୀବନକୁ ସାଇଲୁ ? ଏହି ପ୍ରତିଧ୍ୱନିରେ ତା'ର ଶାନ୍ତି ସୁଖ ହଜିଗଲା । ସେ ନୀରବରେ କେତେବେଳେ ଚିନ୍ତାରେ ବୁଡ଼ି ରହିଲା, କେବେ ବା ରାଗରେ ବିବେକକୁ ଶାସନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା; ହେଲେ ଶାନ୍ତି ପାଇଲା ନାହିଁ । ତା' ମନରେ ସର୍ବଦା ମାୟାର ପ୍ରେମମୟୀ ମୂର୍ତ୍ତି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳରୁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତର ହୋଇ ପ୍ରତିଭାତ ହେଲା । ସେ ଯେତେ ଚେଷ୍ଟା କଲା ମାୟାକୁ ଭୁଲିବାକୁ, ମାୟା ସେତିକି ଦୃଢ଼ ହୋଇ ତା' ଅନ୍ତରରେ ଆସନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲା ।

ଶେଷକୁ ରଘୁନାଥ ବୁଝିଲା, ସେ ମାୟାକୁ ହଜାର ଦୋଷ ଦେଲେ ସୁଦ୍ଧା ନିଜେ ତାକୁ ଅଜ୍ଞାତରେ ଅନେକ ଦିନ ଭଲ ପାଉଛି । ଏ ସତ୍ୟ ଯେଉଁ ଦିନ ସେ ଆବିଷ୍କାର କଲା, ସେ ଦିନ ବିସ୍ମୟ ଓ ଆନନ୍ଦ ଉଭୟେ ତାକୁ ଘେରି ବସିଲେ । ସେ ଦୋଷ କରି ସୁଦ୍ଧା ଅପରାଧୀର ଆତ୍ମଗ୍ଲାନିରୁ ତ୍ରାହି ପାଇବା ପାଇଁ ପୁଣି ନିଜ ପକ୍ଷ ସମର୍ଥନର ଚିନ୍ତାରେ ବୁଡ଼ିଗଲା । ହଁ, ସେ ମାୟାକୁ ଭଲ ପାଏ, ତହିଁରେ ଦୋଷ କ'ଣ ? ସେ ସୀତାକୁ ଭଲ ପାଏ ବୋଲି କ'ଣ ଆଉ କାହାକୁ ଭଲ ପାଇବାର ଅଧିକାର ତା'ର ନାହିଁ ? ତାହାହେଲେ ଲୋକେ ପ୍ରଥମ ପତ୍ନୀର ମୃତ୍ୟୁରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ବିବାହ କରନ୍ତେ କାହିଁକି ? ତାହା ତ ଦୋଷ ହୁଅନ୍ତା; କିନ୍ତୁ ପୁଣି ଭାବିଲା, ସେଠି ତ ବିବାହ ଗରଜର କଥା ! ଏ ତ ଆଉ ତାହା ନୁହେଁ । ଏଠି ତ ସେ ଛାଏଁ ମଜିଛି । ଏ ଥର ତା' ମନରେ ନାନା ଭାବର ଉଦୟ ହେଲା । ଥରେ ଯେତେବେଳେ ସେ ସୀତା ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଭଲ ପାଇଛି, ତାକୁ ବିବାହ କରିବାଟା କି ପାପ ? ବରଂ ତା'ର ଜୀବନରକ୍ଷା । ସୀତା ତ ଯାହା ହେଉ ସୁଖେ ଦୁଃଖେ ସଂସାର କରିଛି, ଆଉ ମାୟା ବିଚାରୀ ଯେ ଚାରିକୂଳରୁ ସରୁଛି ! ମାୟା ମଧ୍ୟ ନାରୀ, ସେ କିପାଁ କୋମଳା ଅବଳାର ପ୍ରାଣରେ ଅଗ୍ନି ଜାଳିବ ? ସେ କିପାଁ ଅକାରଣ ତାକୁ ଶୂଳୀରେ ଦେବ ? ଅନ୍ତତଃ ତାକୁ ବିବାହ କରି ଯଦି ସେ ସୁଖୀ କରିପାରେ, ତେବେ କ'ଣ ତା'ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ନାହିଁ ।

ରଘୁନାଥ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ସ୍ଥିର କଲା, ମାୟାକୁ ବିବାହ କରିବା ତା'ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ସେତେବେଳେ ମଧୁର ଗୋଧୂଳି ଆକାଶକୁ ଆଚ୍ଛନ୍ନ କରିଥିଲା । ରେଙ୍ଗୁନ୍ ସହରର ସଡ଼କ ସବୁ ବିଜୁଳି ବତୀରେ ଆଲୋକମୟ ହେବା ଆରମ୍ଭ ହେଲାଣି । ସେ ବେଶଭୂଷା ହୋଇ ବୁଲି ବାହାରିଲା ।

ବାଟରେ ଅସଂଖ୍ୟ ବର୍ମ୍ମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ନାନାରଙ୍ଗର ଚକମକିଆ ରେଶମ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧି, ମୁଣ୍ଡରେ ଚିକ୍କଣ ଚକ୍ରାକାର ଖୋଷାକରକୁ ଫୁଲ–ପେଣ୍ଡାମାନ ଖୋସି ମୁହଁରେ ସନାଖା (ଚନ୍ଦନ) ବୋଳି, ସୁନାରଙ୍ଗର ଝଳିରେ ଆଖି ଝଲସାଇ ବୁଲୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଗୋଡ଼ରେ ରେଶମୀ ଚଟି, ସୁନାର ପାଦବଳା, ହାତରେ ସୁନାର ମୋଟାଖଡୁ, କାନରେ ହୀରା ନଡ଼ାଉଁ (କର୍ଣ୍ଣଫୁଲ) ବେକରେ ରଙ୍ଗିଆ

ସରୁ ରେଶମୀ ପଣ୍ଡା (ଚାଦର), ଧଳା ଅଙ୍ଗି (କୁରୁତା) ଉପରେ ସୁଶୋଭିତ । ପାନ ବୋଳରେ ବିମ୍ବାଧର ଲୋହିତ ବର୍ଣ୍ଣ । ରଘୁନାଥ ଏ ନାରୀମାନଙ୍କର କିନ୍ନରୀସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି ଥରେ ଥରେ ଚାହୁଁଥିଲା, ଆଉ ଭାବୁଥିଲା, ଏ ସ୍ଥାନର ବିପଦ । ଏ ଦେଶ ଅଦ୍ଭୁତ– ଏଠି ବିବାହ ନାହିଁ, ବ୍ୟଭିଚାରରେ ଦୋଷ ମଧ ନାହିଁ । ଚାରିଆଡ଼େ ରୂପର ହାଟ–ରୂପ ପସରା ମେଲି ଅସଂଖ୍ୟ ଯୁବତୀ ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଯୁବକଙ୍କୁ ଫାନ୍ଦକରି ପକାଇବାକୁ ସତୃଷ୍ଣନୟନରେ ଚାହିଁଛନ୍ତି । ଏତେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ଏତେ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ, ଏତେ ରଙ୍ଗ ବିଳାସିତା ମଧରେ ଆତ୍ମଦମନ କରି ରହିବା ରଷିର ଅସାଧ । ତେବେ ସେ କାହିଁକି ଅକାରଣ ଅପାଣାର ନିର୍ମଳ ଚରିତ୍ର କଳଙ୍କିତ କରିବ ? ସେ କିପାଁ ବିବାହ ନ କରିବ ? ଗୋଟିଏ ସ୍ୱେଚ୍ଛ ବର୍ମିଣୀର କ୍ରୀତଦାସ ହେବା ଅପେକ୍ଷା ସତୀ ସାଧ୍ୱୀ ମାୟାର ସ୍ୱାମିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କ'ଣ ଶତ ଗୁଣେ ଶ୍ରେୟ ନୁହେଁ ! ପୁଣି ଭାବିଲା, ମାଁତେଙ୍କ କଥା ! ମାଁତେଙ୍କ ତା କାରଖାନାର ଗୋଟିଏ ପରମ ରୂପବତୀ ବର୍ମୀ ଯୁବତୀ । ସେ ସର୍ବଦା ତା' ପ୍ରତି ଆସକ୍ତା । କେଉଁ ଦିନ ବା ସେ ତାହା ଫାନ୍ଦରେ ପଡ଼ି ପାରେ, ଆଜିଠୁଁ ସାବଧାନ ହେବା କ'ଣ ଉଚିତ ନୁହେଁ ? ଭାବୁଁ ଭାବୁଁ ରଘୁନାଥ ଇରାବତୀ ନଦୀ ବନ୍ଧରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ଜେଟି ଉପରେ ବୁଲୁ ବୁଲୁ ସନ୍ଧ୍ୟା ହୋଇଗଲା, ଆକାଶରେ ଗୋଟିଏ ଯୋଡ଼ିଏ ତାରା ଦେଖା ଦେଲେ । ଆଉ ବିଶାଳବକ୍ଷା ଇରାବତୀର ଜଳଦର୍ପଣରେ କେଳି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ରଘୁନାଥ ଏକାନ୍ତ ମନରେ ତାରା ସମୂହର ଜଳକ୍ରୀଡ଼ା ଦେଖୁଥିଲା । ହଠାତ୍ ପଚଆଡୁ କିଏ ତା' କାନ୍ଧରେ ହାତ ପକାଇଲା । ରଘୁନାଥ ଫେରି ଚାହିଁଲା– ମିଷ୍ଟର ବନେଟ୍ ।

ମିଷ୍ଟର ବନେଟ୍ ପୋଲିସ୍ କର୍ମଚାରୀ । ସେ ଜାତିରେ ଫିରିଙ୍ଗି । ଭୟାନକ ମଦ୍ୟପାୟୀ, କିନ୍ତୁ ଶିଷ୍ଟାଚାରରେ ଅତି ଭଦ୍ର ଓ କଥାବାର୍ତ୍ତାରେ ବେଶ୍ ସୁରସିକ । ଲୋକେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଆଳାପ କରିବାକୁ ନ ଚାହିଁଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଆପେ ବଳେ ପଡ଼ି ପରିଚୟ ଦିଏ– ପ୍ରଥମେ ବହୁତ ଭଦ୍ରତା ଦେଖାଏ, ଦିନେ ଅଧେ ହୋଟେଲରେ ଖୁଆଏ, କେବେ 'କ୍ଲବ୍'କୁ ଘେନିଯାଏ, ଥିଏଟରକୁ ନିଏ, ଶେଷକୁ ନିଜ ସଙ୍ଗୀର ପକେଟରେ ହାତ ପକାଏ । ଥରେ ମୁଠାରେ ପାଇଲେ ସର୍ବସ୍ୱାନ୍ତ କରି ଛାଡ଼େ । ମଦ, ବେଶ୍ୟା, ଜୁଆଖେଳରେ ସେ ଧୂରନ୍ଧର । ରଘୁନାଥ ତାକୁ ଭଲରୂପେ ଚିହ୍ନେ, ସେଥିପାଇଁ ସେ ସତର୍କ ହୋଇ ତା'ଠାରୁ ଦଶହାତ ଦୂରରେ ଥାଏ । ମାତ୍ର ବେହିଆ ବନେଟ୍ ତା ସଙ୍ଗ ଛାଡ଼ିବାକୁ ଚାହେଁ ନାହିଁ । ରଘୁନାଥ ଧନୀ ଆଉ ଅବିବାହିତ, ତାକୁ ହାତ କଲେ କେଉଁ କାମ ନ ହେବ ? ରୋଜ ଉପରୁ ମଦ ଖରଚଟା ତ ଉଠିଯିବ । କୋମ୍ପାନୀର ପୂର୍ବତନ ମେନେଜର ସତୀଶ ବାବୁ ତ ଏହିପରି ଭଲଲୋକ ଥିଲେ । ବନେଟ୍ ସାହେବ ଫାନ୍ଦରେ ପଡ଼ି ଶେଷ ହେଲେ । ଶେଷକୁ କୋମ୍ପାନୀର ତହବିଲ ତୋଷରପ୍ କରି ବର୍ତ୍ତମାନ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ । ବୟସ୍କ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ଯଦି ତା' କଥାରେ ଭୁଲନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ରଘୁନାଥ କି ଛାର ! ସେ ରଘୁନାଥକୁ ଧରିବା ଯେପରି ସହଜ ମନେ କରିଥିଲା, ତଦ୍ରୂପ ହେଲା ନାହିଁ । ବର୍ଷେ ହେଲା ସେ ତାହା ସଙ୍ଗରେ ମିଶି ଟୋପାଏ ମଦ ଟଖାଇ ପାରିଲା ନାହିଁ, ଆଉ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କଥା ତ ଦୂର । ତଥାପି ସେ ଚେଷ୍ଟାରୁ ବିରତ ନୁହେଁ । ଦୂରରୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲା, ରଘୁନାଥ ଜେଟିରେ ବୁଲୁଚି, ସେ ମଧ ଆସି ବୁଲିଲା । କ୍ରମେ ଅନ୍ଧକାର ଘୋଟିଗଲା, ବନେଟ୍ ଅତର୍କିତ ଭାବରେ ଆସି ତା' ପିଠିରେ ହାତ ମାଇଲା । ରଘୁନାଥ

ମୁହଁ ବୁଲାଇ ତାକୁ ଚାହିଁ କହିଲା– "ଗୁଡ୍ ଇଭିନିଂ ମିଷ୍ଟର ବନେଟ୍ ! ଭଲ ଅଛନ୍ତି ତ ?" ସେ ରଘୁନାଥର ପ୍ରସାରିତ କର ମର୍ଦ୍ଦନ କରି ତା' ସହିତ ବୁଲିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଏଣୁ ତେଣୁ ପାଞ୍ଚକଥା ପଡ଼ିଲା ପରେ ସେ ରଘୁନାଥକୁ କହିଲା–"ମିଷ୍ଟର ମହାପାତ୍ର ! ତୁମେ ବଡ଼ ଅରସିକ ! ତୁମେ ସବୁବେଳେ ଏ କି ବ୍ରତ କରିଚ ? ଯୁବା ବୟସ ତୁମର, ଏ ବୟସରେ ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ନାହିଁ ? ଏ ବୟସରେ ମୁନିଋଷି ହେଲେ ଚଳିବ ନା ? ଜୀବନ କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ ! ଦୁଇ ଦଣ୍ଡ ମଉଜ କରି ଆନନ୍ଦରେ ଉଡ଼େଇ ଦେଲେ ଯାଏ । ପାଣିର ଫୋଟକା ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ ମିଳେଇ ଯିବ, ପକେଟରେ ପଇସା ଝଣ ଝଣ କରି ଲାଭ କ'ଣ– ଯଦି ଆମେ ଦୁନିଆଟା ଭୋଗ ନ କଲୁଁ ?"

ସେତିକିବେଳେ କେତୋଟି ବର୍ମୀ–ଯୁବତୀ ରୂପରେ ସେ ସ୍ଥାନଟି ଆଲୁଅ କରି ଚାଲିଗଲେ । ସେମାନେ କିଛି ଦୂର ଅଗ୍ରସର ହେଲା ମାତ୍ରେ ତାକୁ ଚାହିଁ ବନେଟ୍ କହିଲା– "ମୁଁ ଏଇ ସକାଶେ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଭଲ ପାଏ । ଆହା, କି ରୂପ ! ଯେପରି ଫୁଲର ମାଳ ! ଏ ଫୁଲବଣରେ କେଉଁ ମଧୁକରର ମନ ବିଚଳିତ ନ ହେବ ?" ରଘୁନାଥ ତା' କଥାରେ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲା– "ବନେଟ୍ ! ଛିଃ, ତୁମେ କହ ନାହିଁ, ପର ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ମା' ଭଉଣୀ !" ବନେଟ୍ ଗୋଟିଏ ଅଶ୍ଳୀଳ ଶପଥ କରି କହିଲା– "ଦୁନିଆଯାକ ମା' ଭଉଣୀ ଦେଖିଲେ ପାଠ ସଇଲା, ସ୍ତ୍ରୀମାତ୍ରେ ଭୋଗର ସାମଗ୍ରୀ, ଜଗତରେ ମନୁଷ୍ୟର ତିନିଟା ଭୋଗ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ"; କହି ସେ ଆଙ୍ଗୁଳି ଗଣି କହିଲା– "ମଦ, ମୁଦ୍ରା, ନାରୀ । ଏ ତିନିଟା ପୁରୁଷ ପ୍ରାଅର ନ ଥିଲେ ସେ କ'ଣ ଆଉ ଭଦ୍ରଲୋକ ବୋଲାଇବ ?"

ରଘୁନାଥ ରୁକ୍ଷସ୍ୱରରେ କହିଲା "ମିଷ୍ଟର ବନେଟ୍ ! ଏ କି ଭଦ୍ରତା ତୁମର ? ମୋ ସାମନାରେ–"

ତାହାର କଥା ଶେଷ ହେବାକୁ ନ ଦେଇ ମିଟେରେ ବନେଟ୍ କହିଲା–"ଆଚ୍ଛା, ଭାଇ ଚାଲ ଆଜି ବଡ଼ ଥିଏଟରକୁ ଯିବା । ତୁ ଶୁଣିଚୁ, ଫ୍ରାନ୍ସର ବିଖ୍ୟାତ ନର୍ତ୍ତକୀ ମିସ୍ ଆଲେନ୍ ଆସିଚି ? ଯେଉଁ ସୁନ୍ଦର ନାଚ ତା'ର, ଦେଖିଲେ ତୋ ମୁଣ୍ଡ ଘୂରିଯିବ, ଆଉ ଏ ସବୁ ଉପଦେଶ ଓ ବକ୍ତୃତାକୁ ତୁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଭୁଲିଯିବୁ ।" ରଘୁନାଥ ନାହିଁ କଲା; କିନ୍ତୁ ବନେଟ୍ ଯିଦ୍ କରି ନିଜ ହାତରୁ ତାକୁ ଟିକେଟ୍ କିଣି ଦେବ କହିଲା । ରଘୁନାଥ ଅନେକ ଥର ଥିଏଟର, ବାୟୋସ୍କୋପ ଦେଖିଛି, ଭାବିଲା, ଥରେ ଅଧେ ଥିଏଟର ଦେଖିଲେ ଦୋଷ କ'ଣ ? ସେ ଅବଶେଷରେ ସମ୍ମତ ହେଲା ।

ସେ ଦିନ ରାତି ତିନିଟାକୁ ଯେତେବେଳେ ସେ ଘରକୁ ଫେରିଲା, ସେତେବେଳେ ଘୃଣାରେ, ଲଜ୍ଜାରେ ତା' ଦେହ ଗୋଡ଼ରୁଁ ମୁଣ୍ଡଯାକେ ଝିମିଝିମି ହେଉଥିଲା । ଯେଉଁ ବିଭତ୍ସ ଦୃଶ୍ୟ ସେ ଦେଖିଲା, ତା' ଜୀବନରେ କେବେ ଦେଖି ନ ଥିଲା । ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ନାରୀର ଉଲ୍ଲଙ୍ଗ ନୃତ୍ୟାଭିନୟ ତାହାର ଯେତେ ମନେ ପଡ଼ିଲା, ସେତେ ତା'ର ସର୍ବାଙ୍ଗ ଜଳିଗଲା– ଏ ଦୃଶ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ଯାଏ ? ପୁଣି ଭଦ୍ରବେଶଧାରୀ ମାନବ ! ପୃଥିବୀ ସଭ୍ୟ ହେଉଛି ନା ରସାତଳକୁ ଯାଉଛି ! ଏପରି ଥିଏଟରେ ବନେଟ୍ ପରି ଜଘନ୍ୟ ମଦ୍ୟପାୟୀ ସହିତ ଦେଖି ଯାଇ ଥିବାରୁ ତା'ର ଲଜ୍ଜା ଓ ଅନୁତାପର ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ । ସେ ଶଯ୍ୟାରେ ପଡ଼ି ନିଜକୁ ବହୁତ ଗାଳି ଦେଲା । ତାହାର ମନେ ହେଲା, ସେ ପାପର ପ୍ରଥମ ପାହାଚକୁ ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ଓହ୍ଲାଉଛି । ତହିଁର ଆଶୁ ପ୍ରତିକାର

ଆବଶ୍ୟକ, ନୋହିଲେ ନେଡ଼ିଗୁଡ଼ କହୁଣୀକୁ ଗଲେ ଆଉ ଉପାୟ ନ ଥିବ ।

ହଠାତ୍ ତା' ମନରେ ହେଲା, ନିରୀହ ସରଳା ମାୟାକୁ ବିବାହ କରି ସୁଖୀ କରିବା ଦୋଷ, ଆଉ ଏ ପାପସାଗରରେ ପହଁରିବା ଭାରି ପୁଣ୍ୟ ! ଆଜି ଥିଏଟର ଦେଖିବ, କାଲି ମଦ ଖାଇବ, ପରଦିନ ଚରିତ୍ର ହରାଇବ ଯା ଯା କପାଳରେ ଅଛି, ସେ କାହିଁକି ଗୁଣବତୀ ସୁଶୀଳା ସ୍ତ୍ରୀ–ରତ୍ନକୁ ବିବାହ କରିବ ? ଘୁଷୁରିକୁ ପାଚିଲା କଦଳୀ– ଅନ୍ଧ ହାତରେ ଦର୍ପଣ ?

ସେ ଆତ୍ମଗ୍ଲାନିରେ ବୁଡ଼ି ସେଦିନ କାମକୁ ଗଲା । କାମରେ ତାହାର ମନ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ତା'ର ଅର୍ଦ୍ଦଳି ଦିନୁ ସିଂ ଆସି ଲମ୍ବା ସଲାମ କରି ଠିଆ ହେଲା । ଖବର ଦେଲା, ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ତାଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କରିବାକୁ ଆସିଛି ।

ରଘୁନାଥ ଉଠି ଖାସକାମରାକୁ ଗଲା, ଦେଖିଲା, ଆଗନ୍ତୁକା ମଧ୍ୟବୟସୀ–ପ୍ରାୟ ତିରିଶ ସେପାରି, କିନ୍ତୁ ପରମା ସୁନ୍ଦରୀ । ଆଉ ତା'ର ବେଶଭୂଷା ଦେଖି ଭାବିଲା, ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିଳାସିନୀ ।

ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଟି ବାବୁଙ୍କୁ ଦେଖି ହସି ହସି ଅଭିବାଦନ କଲା । ତା'ର ନାମ ମାଁସୁଏ । ତାକୁ ବନେଟ୍ ସାହେବ ପଠାଇଛନ୍ତି । ଯଦି ବାବୁଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ହୁଏ, ସେ ତାଙ୍କ କତିରେ ରହିବ । ଏହା କହି ନିଜର ଘରକରଣା ଓ ସିଲେଇ ଆଦିର ନିପୁଣତା ବୟାନ୍ କଲା । ସେ ପୂର୍ବେ ଜଣେ ମୁସଲମାନର ରକ୍ଷିତା ଥିଲା । ମୁସଲମାନଟି ମରିଗଲା; କିନ୍ତୁ ତାକୁ ବିପୁଳ ସମ୍ପତ୍ତି ଦାନ କରି ଯାଇଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହାର କେବଳ ଗୋଟିଏ ସାନ ପୁଅ ଅଛି, ତାକୁ ସେ ଫୁଙ୍ଗିଚାଉରେ (ପାଠଶାଳା) ଛାଡ଼ିଦେଇଛି । ରଘୁନାଥ ସବୁ ଶୁଣି ଶୁଣି ରାଗରେ ଫୁଲି ଉଠିଲା; ତଥାପି ସଂଯତ ହୋଇ ତାକୁ ବିଦାୟ ଦେଇ ଘରକୁ ଆସି ନ ଗାଧୋଇ, ନ ଖାଇ ଖଟରେ ପଡ଼ିଗଲା ଏବଂ ମେଜ ଦରାଜରୁ ମାୟାର ସୁନା ଫ୍ରେମ୍‌ବନ୍ଧା ଫୋଟୋଟି ଆଣି ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ଚାପି ଧରି ଆବେଗକମ୍ପିତ ଅଧରରେ ଘନ ଘନ ଚୁମ୍ବନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ତା' ହୃଦୟ ମାୟା ଲାଗି ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଉଠିଲା । ସେ କଳ୍ପନାରେ ମଧ୍ୟ ଅନୁଭବ କଲା, ସେହି ରାତ୍ରିର ନିବିଡ଼ ଆଲିଙ୍ଗନ, ଆଉ ମାୟାର ସେହି ସଲଜ୍ଜ ଦୃଷ୍ଟି ।

ସପ୍ତବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ

ମାୟା ସିନା ଅକାରଣ ଅଭିମାନ କରି ବର୍ମାରୁ ଚାଲି ଆସିଲା, କିନ୍ତୁ ତା' ମନରେ ଦିନ ରାତି ରଘୁନାଥର ମନୋହର ମୂର୍ତ୍ତି ଜାଗ୍ରତ, ପ୍ରତି ନିମେଷରେ ସେ ଭାବେ, ସେହି ସୁନ୍ଦର ଚମ୍ପାଗୋରା ତନୁ, ଆଉ ସେହି ନୀଳେନ୍ଦୀବରନୟନ । ରଘୁନାଥର ସେ ସରଳ ସୁଡ଼ୌଳ ଉନ୍ନତ ଦୀର୍ଘାକାର ଦେହ, କପାଳ ଉପରେ କଳାକୁଞ୍ଚିତ କେଶଦାମର ତରଙ୍ଗାୟିତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ଆଉ ସେ ହୀରକ ସଦୃଶ ଦନ୍ତପଙ୍କ୍ତିର ହାସ– ସେହି ବଂଶୀ ନାସିକା, ତା'ର ଯୁବତୀ ହୃଦୟରେ ଭାବୀ ସ୍ୱାମୀର ରୂପର ମନୋମୋହନ ଚିତ୍ର ଯେତେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହେଉଥିଲା; ମିଳନର ଆକାଂକ୍ଷା ସେତିକି ପ୍ରବଳ ହେଉଥିଲା । ବାସନାର ଆକୁଳତାରେ ସେ ଦିନ ବାର ଗଣି ଠିକ୍ କରୁଥିଲା, ଆଉ ନିତି ଚାହୁଁଥିଲା ଡାକ ପିଆଦାକୁ ।

ଅବଶେଷରେ ଡାକବାଲା ଦିନେ ଦେଖା ଦେଲା । ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ତା' ହାତରୁ ଚିଠିକିତାଟା ଆଣିବା ପୂର୍ବରୁ ଝରକା କଡିରେ ଠିଆ ହୋଇ ମାୟା ଦେଖି ପାରିଲା । ସେ ଉଦ୍‌ବେଗରେ ଦୋତାଲାର ସିଢ଼ି ପାରି ହୋଇ ତା' ହାତରୁ ରଘୁର ଚିଠି ନେଇ ଆପଣା କୋଠରୀରେ ପଶି ଦ୍ୱାର କିଳି ଦେଲା । ତାର ବିଳମ୍ବ ସହ୍ୟ ହେଲା ନାହିଁ, କମ୍ପିତ ଅଙ୍ଗୁଳିରେ ଲଫାପା ଚିରି ବହୁ ଆକାଂକ୍ଷିତ ପତ୍ରର ବନ୍ଧନ ମୋଚନ କଲା; କିନ୍ତୁ ପତ୍ର ଆଠ ଦଶ ଛତ୍ର ପଢ଼ି ତା' ଦେହ ଶୀତେଇ ଗଲା । ସେ ଚଉକିରୁ ଉଠି ଆସି ହାତ ଗୋଡ଼ ଲମ୍ବାଇ ଶଯ୍ୟାରେ ପଡ଼ିଗଲା । ତା' ମନରେ ହେଲା, କୋଠାଛାତ ତଳକୁ ମାଡ଼ି ବସିଛି, ଅବା ଆକାଶ ତା ' ମୁଣ୍ଡରେ ଭାଙ୍ଗି ପଡୁଛି ।

ରଘୁନାଥର ଏପରି ନିଷ୍ଠୁର ପତ୍ର ! କେମିତି ତା ହାତ ଗଲା, କେମିତି ସେ ଲେଖିଲା ! ଅକାରଣ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ମାୟାକୁ କଷ୍ଟ ସାଗରରେ ଭସାଇବାକୁ ତା'ର ଏ କି ଚେଷ୍ଟା ! ଶେଷକୁ ତା' ମନରେ ଏହା ହିଁ ଥିଲା ! ମାୟା ବହୁକ୍ଷଣ ଶୂନ୍ୟଦୃଷ୍ଟିରେ ଛାତକୁ ଅନେଇ ରହିଲା । କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ତା' ଦେହରେ ଚେତନା ପଶିଲା । ସେ ଚିଠିଖଣ୍ଡିକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପଢ଼ିଲା । ସେଥିରେ ସବିସ୍ତାର ଲେଖାଥିଲା ରଘୁନାଥର ସମଗ୍ର ଜୀବନୀ । ମାୟାକୁ ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ ପରି ବୋଧ ହେଲା, ତା'ର ବିଶ୍ୱାସ ମଧ ହେଲା ନାହିଁ, ରଘୁନାଥ ତାକୁ ତ୍ୟାଗ କରିଛି- ଏକାବେଳକେ ନିଷ୍ଠୁରରୂପେ ଚିରଦିନ ସକାଶେ ତ୍ୟାଗ କରିଛି; କିନ୍ତୁ ସେଇଟା ତ ସତ୍ୟ; ତା ଛାତି ସେତେବେଳେ ବରଫ ପରି ଥଣ୍ଡା !

ଘଣ୍ଟାରେ ପାଞ୍ଚଟା ବାଜିଲା । ସେ ଦିନ ମହିଳା- ସମ୍ମିଳନୀର ପ୍ରକାଶ୍ୟ ଅଧିବେଶନ; ସେଥିରେ ତା'ର ବକ୍ତୃତା ଦେବାର କଥା ! ପ୍ରବନ୍ଧ ମଧ ଲେଖି ରଖିଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହାର ସହକାରିଣୀ କମଳବାସିନୀ ତାକୁ ଡାକିବାକୁ ଆସିବ । ସେ ଦୁଃଖକୁ ପଛକୁ ପକାଇ ଲୁଗାପଟା ପାଲଟି ବାହାରକୁ ଆସିଲା । ଦିନ ସେତେବେଳେ ରଡ ରଡ । ହନିଫ୍ ଆସି ଜଣାଇଲା, ଦାଣ୍ଡଘରେ ସୁରେନ୍ଦ୍ରବାବୁ ଅପେକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି । ଠିକ୍ ଯେଉଁ ସମୟରେ ଯେଉଁ ଲୋକ ସହିତ ଦେଖା କରିବାକୁ ମାୟା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନିଚ୍ଛୁକ, ସେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଚି ଶୁଣି ମାୟା ବିରକ୍ତ ହେଲା; ମନେ କଲା, ହନିଫ୍, ହାତରେ ମନା କରି ପଠାଇବ; କିନ୍ତୁ ପରକ୍ଷଣରେ ନିଜେ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ସୁରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ କୁଶଳ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରି ସାରି ବର୍ମା ଦେଶର ହାଲଚାଲ ପଚାରିଲେ । ମାୟା ଅନେକ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେଇ ବିରକ୍ତ ହେଲା; ତଥାପି ସୁରେନ ତାକୁ ପଚାରିବାକୁ ଛାଡ଼ିଲା ନାହିଁ, କାରଣ ତା' ମନ ଭିତରେ ଅଗ୍ନି ଜଳୁଥିଲା । ମାୟାକୁ ଅଙ୍କଲକ୍ଷ୍ମୀ କରିବାର ବାସନା ଯେ ଆବାଲ୍ୟ ପୋଷଣ କରିଛି, ଯାହା ଲାଗି ସେ କମଳବାସିନୀ କି ଆଶା ଦେଇ ସୁଦ୍ଧା ତ୍ୟାଗ କରିଛି, ସେ ମାୟା ବିଶ୍ୱାସଘାତିନୀ ପରି ରଘୁନାଥ ଉପରେ ଢଳି ପଡ଼ିଛି । ସାମାନ୍ୟ ରଘୁନାଥ ଭଡ଼ିଲା ଚଢ଼େଇ, ଅପରିଚିତ ଓଡ଼ିଆ କୁଲି ସେ ହେଲା ମାୟାର ମନଚୋର ? ଆଉ ଜମିଦାର ପୁତ୍ର, ଖାନ୍ଦାନ ବଂଶର ପିଲା, ଶିକ୍ଷିତ ସଭ୍ୟ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ହେଲା ତାର ଉପେକ୍ଷାର ପାତ୍ର ! ହିଂସାରେ ତା ମନ ସର୍ବଦା ଜଳୁଥିଲା । ସେ ଯେଉଁ ଦିନ ଶୁଣିଲା ମାୟା ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଯାଇଛି, ସେ ଦିନ ଅଗ୍ନିରେ ଘୃତାହୁତି ଦେଲା । ମାୟା ସହିତ ଦେଖା କରିବାକୁ ତା'ର ବଡ଼ ଇଚ୍ଛା ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ନିଜ ଭଉଣୀ ଲୀଳାର ବିବାହ ଲାଗି ସେ ଗ୍ରାମକୁ ବାହାରି ଯାଇଥିଲା, ସେଥିପାଇଁ ତା'ର ଆଜି ଆକସ୍ମିକ ଆଗମନ । ମାୟା ସବୁ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର

ଦେଇ, ନମସ୍କାର କରି ଯିବାକୁ ବାହାରିଲା; କିନ୍ତୁ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅସଲ କଥାଟି କହି ପାରି ନ ଥିଲା । ସେ ବାଧ ହୋଇ ଭଦ୍ରତାର ସୀମା ଲଙ୍ଘନ କରି କହିଲା, ''ମାୟା, ତୁମେ ଏତେ ପାଠ ପଢ଼ି, ଏତେ ସୁନାମ ଅର୍ଜନ କରି ସବୁ ବୃଥା କଲ ! ତୁମେ ଯା ଓଡ଼ିୟା କୁଲିଟାକୁ ବିବାହ କରିବାକୁ ଯାଉଚ ! ରଘୁନାଥ କ'ଣ ତୁମର ଉପଯୁକ୍ତ ?'' ଏ କଥା ଶୁଣି ମାୟା ରାଗରେ ଗୋଡ଼ଠୁଁ ମୁଣ୍ଡଯାକେ କମ୍ପିଗଲା । ସେ କୁପିତା ଫଣିନୀ ପରି ସଳଖ ଠିଆ ହୋଇ ସଗର୍ବରେ କହିଲା- ''ସେଥିରେ ତୁମର କ'ଣ ଅଛି, ସୁରେନ୍ ବାବୁ ? ତୁମେ କ'ଣ ଅଭଦ୍ର ପରି କଥା କହୁଚ ?'' ସୁରେନ ତା' କଥାର ଉତ୍ତର ଦେଇଥାନ୍ତା, କିନ୍ତୁ ସେହି ସମୟରେ କମଳବାସିନୀ ଆସି ସେ ଘରେ ପ୍ରବେଶ କଲା । ମାୟା ଓ ସୁରେନ୍‌କୁ ଏକାଠି ଦେଖି କମଳବାସିନୀର ଛାତି ପୋଡ଼ିଗଲା । ମାୟା ଯେ ତାହାର ସମସ୍ତ ସୁଖ ମୂଳରେ କଣ୍ଟକ ସଦୃଶ, ଏ କଥା ଭାବି ଈର୍ଷାରେ ତା ଆଖି ଜଳି ଉଠିଲା । ସୁରେନ୍ ହସି ହସି ତାକୁ ନମସ୍କାର କଲା । କମଳବାସିନୀ ତାହା ନ ଦେଖିଲା ପରି ମାୟାକୁ ଅନାଇ ସହାସ୍ୟବଦନରେ କହିଲା-''ମୁଁ ତୋତେ କେତେ ଏ ଘର ସେ ଘର ଖୋଜିଲିଣି, ୬ଟା ବାଜିବାକୁ ଯେ ଆଉ ପନ୍ଦର ମିନିଟ୍ ବାକି, ଚାଲ, ସଭାର ବେଳ ହେଲାଣି, ସମସ୍ତେ ଚାହିଁଥିବେ ।'' ସେମାନେ ଉଠିବା ସମୟରେ ସୁରେନ୍ ପଚାରିଲା, ''କି ସଭା ଶୁଣେଁ ? ହଁ, ମୁଁ ବି ଗୋଟିଏ ନୋଟିସ୍ ପାଇଚି । ଏ ତ ସାଧାରଣ ସଭା, ମୋ ଯିବାରେ ଦୋଷ କଅଣ ? ଚାଲ ନା, ମୁଁ ତୁମମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଯିବି ।'' ମାୟାର ସୁରେନ୍ ସହିତ ଯିବାର ଇଚ୍ଛା ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ନିରୁପାୟ ହୋଇ ଆସି ମୋଟରରେ ବସିଲା ।

ସେ ଦିନ ସଭା ଶେଷହେବା ପରେ ସୁରେନ୍ ମାୟାକୁ ଘରେ ପହଞ୍ଚାଇ ଦେବାକୁ ତା' ସହିତ ଆସିଲା । ସେମାନେ ଗାଡ଼ିରେ ବସିଲେ । ସୁରେନ୍ ମାୟାର ପ୍ରଶଂସା ଆରମ୍ଭ କରି କହିଲା- ''ଏତେ ଲୋକ ବକ୍ତୃତା ଦେଲେ; କିନ୍ତୁ ତୁମ ତଳେ ସମସ୍ତେ । ତୁମେ ଯେତେବେଳେ, କହିଲ, 'ନାରୀ ଶକ୍ତି ହିଁ ଭାରତର ଜାତୀୟ ଶକ୍ତିର ମୂଳ', ସେତେବେଳେ ମୁଁ ମନେ ମନେ ତୁମକୁ ସେହି ଶକ୍ତିର ଜୀବନ୍ତ ମୂର୍ତ୍ତି ମନେ କରୁଥିଲି । ବାସ୍ତବିକ୍, ତୁମେ ବଙ୍ଗଜନନୀର ଶକ୍ତିମତୀ ବରପୁତ୍ରୀ ।'' କିନ୍ତୁ ମାୟା ନୀରବରେ ଭାବୁଥିଲା ରଘୁନାଥର କଥା । ସୁରେନ୍ଦ୍ର ପୁନର୍ବାର କହିଲା- ''ମାୟା, ତୁମେ ଏଡ଼େ ନିଷ୍ଠୁର-ଏଡ଼େ ପାଷାଣ । ତୁମଠି କ'ଣ ହୃଦୟ ନାହିଁ !'' ମାୟାଠୁଁ କିଛି ଉତ୍ତର ନ ପାଇ ସେ ବ୍ୟଥିତ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ସହ ନୀରବ ହେଲା । ବିଦାୟ ନେବା ବେଳେ କରୁଣ ସ୍ୱରରେ କହିଲା, ''ମାୟା ମୋତେ ମନେ ରଖିଥିବ !''

ମାୟା ଆପଣା କୋଠରୀକୁ ଆସି ଆରାମ ଚଉକିରେ ପଡ଼ିଗଲା । ଉତ୍ତେଜନାରେ ସେ ଏତେ ବେଳଯାଏ କାମରେ ଲାଗିଥିଲା । ସେଥିରେ ତାହାର ଅନ୍ତରର ବେଦନା ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ସମୟ ଚାଲିଗଲା । ସେ ମୂଳ-ଉପୁଡ଼ା ଗଛ ପରି ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିଲା ।

ମଣିଷ ମଣିଷକୁ ପ୍ରେମ କରେ, ଏହି ତ ତାର ଦୋଷ ? ସେ ଯଦି ରଘୁନାଥକୁ ପ୍ରେମ କରି ନ ଥାନ୍ତା, ଆଜି ତା'ର ଏ ଦାବଦହନ କାହିଁକି ହୁଅନ୍ତା ? ସେ ଅନେକ ଭାବିଲା, କିଛି ଉତ୍ତର ପାଇଲା ନାହିଁ- ଆତ୍ମଧିକ୍କାର ମଧ୍ୟ ଜନ୍ମିଲା ନାହିଁ । ଖାଲି ମନେ ହେଲା, ରଘୁନାଥର

ସେହି ପଦ୍ମଫୁଲ ମୁଖଶ୍ରୀ, ଆଉ ସେ ଚକ୍ଷୁର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ସୀତାପ୍ରେମରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସେହି କରୁଣ କୋମଳ ଦୃଷ୍ଟି । ଅଚିହ୍ନା ଅଜଣା ସୀତା ଉପରେ ଅନ୍ତରର ତିକ୍ତ ବେଦନାର ଜ୍ୱାଳା ଢାଳି ଦେଇ ମାୟା ଉଦାସ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଆକାଶକୁ ଚାହିଁ ବସିଲା । ସୀତାର ଭାଗ୍ୟ ଉପରେ ଅଯଥା ଈର୍ଷାରେ ତା' ଛାତି ଭୁଗୁ ଭୁଗୁ ହେଉଥିଲା; କିନ୍ତୁ ପ୍ରତିକାରର ଉପାୟ କିଛି ଖୋଜି ପାଉଲା ନାହିଁ । ସେ ନ ଖାଇ ନ ପିଇ ବିଛଣାରେ ମୋଡ଼ି ହୋଇ ପଡ଼ିଲା ମୁଣ୍ଡବ୍ୟଥା ବାହାନାରେ । କନ୍ୟାକୁ ଚାହିଁ ସୁଧାମୟୀ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ । ମାୟାର ସ୍ଥିର ଗମ୍ଭୀର ମୁଖଶ୍ରୀରେ ଯେ ଅଜଣା କଳାମେଘଟିଏ ଢାଙ୍କି ହୋଇଛି, ଏହା ସେ କେତେଦିନୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେଣି, କିନ୍ତୁ କାରଣ ବୁଝି ନ ପାରି ବିବ୍ରତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ । ମାୟା ତ ଆଉ ମୁହଁରେ କିଛି କହେ ନାହିଁ, ପଚାରିଲେ କହେ– 'ବେଶ୍ ଭଲ ଅଛି'; ହେଲେ ମା' ମନ କେତେକେ ବୁଝେ ? ଏତେଦିନ ସଂସାର କରି କ'ଣ ସେ ଜାଣି ପାରି ନାହାନ୍ତି ? ମାୟା ଯେ ରଘୁନାଥ ଗତପ୍ରାଣ, ଏହା ମା' ହୋଇ ସେ ବେଶ୍ ଜାଣନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ବା ଦୁଃଖର କାରଣ କ'ଣ, ସେତିକି ବୁଝିବାକୁ ତାଙ୍କ ହୃଦୟ ବ୍ୟଗ୍ର ହୋଇ ଉଠିଲା ।

ଯେଉଁ ଦିନ ରଘୁନାଥର ଚିଠି ଖଣ୍ଡିକ ତାଙ୍କ ହାତରେ ପଡ଼ିଲା, ସେ ଦିନ ତାଙ୍କର ମନରେ ହେଲା, ମାୟା ଅକୂଳ ସମୁଦ୍ରରେ ଭାସମାନ ।

ନିଭୃତ ନିସ୍ତବ୍ଧ କକ୍ଷରେ ମା ଝିଅ ଶୋଇ ଶୋଇ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଥିଲେ । ଝିଅ କାନ୍ଦୁଥିଲା ମା' କୋଳରେ । ମା' ତାର ମୁହଁ ପୋଛି ଆଦର କରୁଥିଲେ, ତାଙ୍କ ଆଖି ମଧ୍ୟ ଶୁଖିଲା ନ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ସେ କ'ଣ କହି ବା ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେବେ ? ସେ ଦୁହିତାର ମର୍ମବେଦନା ସବୁ ନୀରବରେ ବୁଝୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ମନେ ହେଉଥିଲା, ରଘୁନାଥ ଯଦି ଏ ଘରେ ଗୋଡ଼ ଦେଇ ନ ଥାନ୍ତା– ପୁଣି ପରକ୍ଷଣରେ ଭାବିଲେ, ଯାହା ହେବାର ତ ହେଲାଣି, ଏଥର ଉପାୟ ? ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଶୂନ୍ୟ, ସେ ଆକୁଳ ଭାବରେ ଡାକିଲେ, "ଭଗବାନ୍" !

ଭଗବାନ୍ ଶୁଣିଲେ ପରା ! ଶିରୀଶ ଆସି ଖୁଡ଼ୀକି ଡାକି ନେଲା । କେବଳ ବାବୁ ଦାଣ୍ଡଘରେ ବିଶ୍ରାମ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସାମ୍ନାରେ ଚିଠି ଖଣ୍ଡେ ମେଲା ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା । ସୁଧାମୟୀ ତାହା ଉଠାଇ ପଢ଼ିଲେ । କେବଳ ବାବୁ କହିଲେ, "କ'ଣ ଯିବା ନା ନାହିଁ ?"

ସୁଧାମୟୀ କିଛିକ୍ଷଣ ଭାବି କହିଲେ, "ମାୟାର ଦେହ ଭଲ ନାହିଁ, ଚାଲ ନା, ତାକୁ ନେଇ ବୁଲି ଆସିବା ।"

କେବଳ ବାବୁ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଚାରିଲେ, "ମାୟାର ଦେହ କେମିତି ?"

ସୁଧାମୟୀ ଦୁଃଖିତ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, "ଆଉ କେମିତି ? ବାସ୍ତବିକ୍ ବଡ଼ ଅନ୍ୟାୟ ହେଲା । ହଠାତ୍ ଅଜଣା ଅଶୁଣା ଲୋକଙ୍କୁ ଆପଣା ଘରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇ ଏ ବିଭ୍ରାଟ କଲ ।"

କେବଳ ବାବୁ କହିଲେ, "ଅମୀ–ମା ! ତୁମେ ବଡ଼ ଭୁଲ ବୁଝିଚ ରଘୁନାଥକୁ, ସେ ରତ୍ନଟିଏ । ଆମ କପାଳରେ ମନ୍ଦ ଥିଲା; ତେଣୁ ଏପରି ଘଟିଚି । ଭଗବାନ୍ କଲେ ପୁଣି ମଙ୍ଗଳ ହେବ; କିନ୍ତୁ ତାକୁ ଦୋଷ ଦିଅ ନା । ସେ ମହତ୍ ଉଦାରହୃଦୟ ବାଳକ, ନିର୍ମ୍ମଳ, ନିଷ୍କଳଙ୍କ ।"

ସୁଧାମୟୀ ନୀରବ ହେଲେ । ତାଙ୍କ ଆଖିରେ ମାୟାର ଦୁଃଖ ବଡ଼ ଦିଶୁଥିଲା । ରଘୁନାଥ ଭଲ, ସେଥିରେ ତାଙ୍କର କି ଲାଭ ? ତା' ଉପରେ ତାଙ୍କର ସ୍ନେହର ଅଭିମାନ ଉତ୍ତରୋତ୍ତର

ବଢୁଥିଲା । ଚାରି ଛ ବର୍ଷ କାଳ ଯାହାକୁ ପୁଅ ପରି କୋଳକୁ ଆଉଜାଇ ନେଇଥିଲେ, ସେ ଶେଷରେ ମାୟାକୁ ଅତଳ ସମୁଦ୍ରରେ ଭସାଇଲା । ଏ ଚିନ୍ତାର ତୀବ୍ରତା ତାଙ୍କୁ ବିଚାରଶୂନ୍ୟ କରିଥିଲା । ନିଃସହାୟା, ନିରୁପାୟା ନାରୀ ! ଜାମାତା ଓ ଦୁହିତାର ସୁଖର ଘରକରଣା ବଦଳରେ କନ୍ୟାର ଚିରକରୁଣ କ୍ରନ୍ଦନ କପାଳରେ ଶୁଣିବାକୁ ଥିଲା ! ସେ ଦୁଃଖିତ ହୋଇ ସେ ସ୍ଥାନରୁ ଚାଲିଗଲେ ।

କେବଳବାବୁ ଯିବାର ସ୍ଥିର କଲେ । ଦେଶପରିବର୍ତ୍ତନ ଦ୍ୱାରା ମାୟାର ହୃଦୟରେ ଶାନ୍ତି ଆସିପାରେ, ଏହା ଭାବି ବନ୍ଧୁବର ଚେମେନ୍‌ଲାଲ୍‌ଙ୍କ ବସାରେ ତାକୁ ଛାଡ଼ି ଆସିଲେ । ଲାଲୀ ବାଇର ବିବାହ ବ୍ୟାପାରରେ କେତେଦିନ ଯାଏ ମାୟା ଏପରି ବ୍ୟସ୍ତ ରହିଲା ଯେ, ତାହାର ଘନୀଭୂତ ଦୁଃଖଟା କିଛି ଦିନ ପାଇଁ ପାସୋରି ଗଲା । ତୁକାର ସାହଚର୍ଯ୍ୟ ତାକୁ ବହୁତ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଲା ।

ଆତ୍ମୀୟ ଲୋକ ନିକଟରେ ମନର କଥା କ'ଣ ଗୋପନ ରହେ ? ମାୟା କେତେ ଦିନ ବା ଲୁଚାନ୍ତା ! ତୁକା କ୍ରମେ କ୍ରମେ ମାୟାର ମନ କଥା ବୁଝିଲା । ସେଥିରେ ସହଭାଗିନୀ ହେଲା ମୀରାବାଈ । ଦିପହରିଆ ଆମ୍ବ ବଗିଚାର ଗଛମୂଳେ ଚଟେଇ ପାରି ମାୟା ଓ ମୀରା ବସି ଦୁଃଖ ସୁଖ ହୁଅନ୍ତି । ମାୟା ମୀରାର ଦୁଃଖ କଥା ଭାବି ବେଦନାରେ କାତର ହୋଇଯାଏ ।

ମୀରା ପରମା ସୁନ୍ଦରୀ–ସାରସ୍ୱତ ବ୍ରାହ୍ମଣକୁଳରେ ସୁଦ୍ଧା ଏପରି ସୁନ୍ଦରୀ କ୍ୱଚିତ୍ ଅଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଖାଲି ରୂପ ତା'ର ବିଶେଷତ୍ୱ ନୁହେଁ । ତା'ର ବିଶେଷତ୍ୱ ତା'ର ସ୍ୱାମୀ ଲକ୍ଷ୍ମନ ପ୍ରତି ଅଚଳା ଭକ୍ତି । ଲକ୍ଷ୍ମନ ଯେ ତା'ର ସ୍ୱାମୀ ନୁହେଁ, ତା'ର ଦେବତା ! ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିର୍ବିବାଦରେ ଆତ୍ମପ୍ରାଣ ଢାଳି ଦେବା ଲାଗି ସେ ସର୍ବଦା ପ୍ରସ୍ତୁତ ! ହାୟ, ମାୟା ଯଦି ରଘୁନାଥକୁ ପାଇଥାନ୍ତା, ତେବେ କ'ଣ ଏହିପରି କରି ପାରି ନ ଥାନ୍ତା ? ଏତେ ନ ହେଲେ କ'ଣ କଣିଚାଏ ସୁଦ୍ଧା ତା' ଦ୍ୱାରା ମହତ୍‌କାର୍ଯ୍ୟ କିଛି ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା ?

ସେଦିନ ରୁଟି ବେଲୁଁ ବେଲୁଁ ମୀରା ମାୟା ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ହସିଲା । ମାୟା ଅଳ୍ପ ହସି ଦେଇ କହିଲା– "ମୁନିପତ୍ନୀ ହୋଇଚ ? ଏ ବେଶ୍ ତୁମକୁ ବେଶ୍ ମାନୁଚି । ଲକ୍ଷ୍ମନ ଦାଦା ସବୁଥିରେ ଏକାବେଳେ ଚରମପନ୍ଥୀ ।" ମୀରା ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ସହ କହିଲା, "ତାଙ୍କ ବାପ ମା' ତାଙ୍କୁ ଏ ବନ୍ଧନ ଦେଇଛନ୍ତି । ନୋହିଲେ ଦେଶସେବା ଛଡ଼ା ଆଉ ସେ କିଛି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ଭଉଣୀ ! ବହୁତ କଷ୍ଟରେ ତାଙ୍କ ସହିତ ମୁଁ କାଳ କାଟିଛି; କିନ୍ତୁ ଏପରି ଦେବତୁଲ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେ ମୋର ସ୍ୱାମୀ, ଏହା ମୋ ପକ୍ଷରେ ସୌଭାଗ୍ୟର ବିଷୟ । ସେ ଯାହା ଭଲ ବୁଝନ୍ତି, ତାହା କରି ଯାଆନ୍ତୁ, ସେଥିରେ ମୋର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରାଜି ।"

ମାୟା ଦୁଃଖିତ ହୋଇ କହିଲା, "ବାପ ମାର ଯେ ଗୋଟିଏ ପୁଅ ।" ମୀରା ଗର୍ବୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦୃଷ୍ଟି ସହ କହିଲା, "କିନ୍ତୁ ଏପରି ପୁଅ କେତେ ଜଣ ଅଛନ୍ତି ? ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ଅଠର ବର୍ଷ, ସେତେବେଳେ ସ୍ୱାମୀଜିଙ୍କ ବକ୍ତୃତା ସେ ଶୁଣନ୍ତି । ସେ ଥର ଯେ କଲିକତାରେ ତୁମ ଘରକୁ ଯାଇଥିଲେ, ସେହି ଦିନୁ ସ୍ୱାମୀଜୀ ହେଲେ ତାଙ୍କର ଜ୍ଞାନଧ୍ୟାନ । ତାଙ୍କର ଏତେବଡ଼ ସାଧନାରେ କ'ଣ ମୁଁ ଛାର ସ୍ତ୍ରୀ ହୋଇ ବାଧା ଦେବି ? ଯେତେବେଳେ ଜେଲ ଗଲେ, ମୁଁ କେତେ କାନ୍ଦିଚି ?

କିନ୍ତୁ ସେ ମୋତେ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ କହିଲେ– 'ତୁମେ କାହୁଚ ବୀର ପତ୍ନୀ ହୋଇ ! ଯେ ଦେଶରେ ପୃଥ୍ୱୀରାଜଙ୍କୁ ସଂଯୁକ୍ତା ନିଜ ହାତରେ ସାଞ୍ଜୁଆ ପିନ୍ଧାଇ ଯୁଦ୍ଧକୁ ପଠାଇଥିଲେ, ସେହି ଦେଶର ଝିଅ ତୁମେ !''

ମାୟା ଆଉ ଶୁଣି ପାରିଲା ନାହିଁ– ନିଜର ହୀନତାର ଲଜ୍ଜାରେ ସେ ମର୍ମରେ ମରିଗଲା । ରଘୁନାଥ ପାଇଁ ସେ କ'ଣ ଏତିକି କରି ପାରିବ ନାହିଁ ? ଯାଉ ତା'ର ଛାତି ଫାଟି–ଭାଙ୍ଗୁ ତାର ମନର ଆକୁଳ ଆକାଂକ୍ଷା, ସେ କ'ଣ ବୀରନାରୀ ପରି ରଘୁନାଥ ପାଇଁ ଏତକି କରି ପାରିବ ନାହିଁ ? ରଘୁନାଥ ସତ୍ୟ ରକ୍ଷାର୍ଥେ ଦେଶତ୍ୟାଗ କରିଛି, ତା'ପରି ବାଳିକାର ପ୍ରେମକୁ ଉପେକ୍ଷା କରିଛି, ସେ ଆଜନ୍ମ ସଭ୍ୟ ଶିକ୍ଷିତା ହୋଇ ଏଡ଼େ ଦୁର୍ବଳମନା, କ୍ଷଣିକ ପ୍ରତିଜ୍ଞାରେ ତାର ଛାତି ଦମ୍ଭ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ସନ୍ଧ୍ୟାକାଶକୁ ଅନାଇ ରେଙ୍ଗୁନ୍‌ବାସର କଥା ଭାବୁଥିଲା, ଆଉ ସେହି ରାତ୍ରିର ପ୍ରଥମ ମିଳନ ! ସେ ରନ୍ଧାଘର ପିଣ୍ଡାରୁ ଦାଣ୍ଡକୁ ଆସିଲା । ଡାକବାଲା ତା' ହାତରେ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଦେଇଗଲା– ଅତି ସୁନ୍ଦର କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ଖଚିତ ରଙ୍ଗିଆ ଲଫାପା, ସୁବାସିତ 'ମୋହିନୀ'– ଗନ୍ଧରେ ନାକ ଫାଟି ପଡୁଥିଲା । ତାକୁ ହାତରେ ଧରି ମାୟାର ଛାତି ଦାଉଁ ଦାଉଁ ହୋଇ ଉଠିଲା । ଏ ନିଶ୍ଚୟ ପ୍ରେମପତ୍ର ! ତେବେ କ'ଣ ରଘୁନାଥ ଅନୁତାପ କଲା ? ନୋହିଲେ, ଏ ଚକମକିଆ ଅତରଦିଆ ଗୋଲାପୀ ଲଫାପା କାହିଁକି ? ସେ ଚିଠିଖଣ୍ଡକ ଗୋପନରେ ଜ୍ୟାକେଟ୍ ଭିତରେ ଲୁଚାଇ ଦେଲା । ଉଦ୍‌ବେଗରେ ମିନିଟ୍‌ଗୁଡ଼ିକ ଘଣ୍ଟା ପରି ବୋଧ ହେଲା । ରଘୁନାଥର ଚିଠି ମୀରା ବା ତୁକା ଆଖିରେ ପଡୁ, ଏହା ତା'ର ଇଚ୍ଛା ନ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ସେତିକିବେଳେ ତୁକା ସ୍କୁଲରୁ ଧାଇଁ ଆସିଲା ତାକୁ ଗୋଟିଏ ସୁଖବର ଦେବାକୁ–ତାର ଦରଖାସ୍ତ ମଞ୍ଜୁର ହୋଇଅଛି, ଅତିରିକ୍ତ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ କାର୍ଯ୍ୟ ସେ ପାଇଛି । ତା'ର ଆଉ କାର୍ଯ୍ୟରେ କି ପ୍ରୟୋଜନ ! ଏଥର ତା'ର ଅନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଆଖି ଆଗରେ ଭାସି ଉଠିଲା । ସେଥିପାଇଁ ସ୍କୁଲ୍ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀର ନୀରସ ନିସ୍ତେଜ ଜୀବନ ଲାଗି ତା'ର ଆଦୌ ଉତ୍ସାହ ହେଲା ନାହିଁ । ସେ ଏ ସଂବାଦରେ ଯେତେଦୂର ଖୁସି ହେବା କଥା, ତା' ନ ହେବା ଦେଖି ତୁକା ଆରମ୍ଭ କଲା ଅନ୍ୟ କଥା ।

ଆଜି ତାଙ୍କର ନିମନ୍ତ୍ରଣ ବିଶ୍ୱମ୍ଭର ଶେଠ ଘରେ । ତାଙ୍କ ବୋହୂ ରୂପକୁମାରୀର ନିମନ୍ତ୍ରଣପତ୍ର ଦେଖାଇ ସେ ଗଲା ଚଞ୍ଚଳ ଲୁଗା ପିନ୍ଧିବାକୁ, ମାୟାକୁ ବି ସାଙ୍ଗରେ ଟାଣି କରି ନେଲା । ମାୟା ଅନିଚ୍ଛାସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ହସ ହସ ମୁହଁରେ ବାହାରିଲା । ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ଚିର ଈପ୍‌ସିତ ପତ୍ରମୁଦ ଖଣ୍ଡିକ କୌସ୍ତୁଭମଣି ପରି ଆଦରରେ ବିରାଜିତ ଥିଲା, ଆଉ ହୃଦୟ ପୂରିଥିଲା ରଘୁନାଥର ଚିନ୍ତାରେ । ସେ କ'ଣ ସତେ ଏତେ ନିଷ୍ଠୁର ହୁଅନ୍ତେ ? ଏସବୁ ପ୍ରେମର ଛଳନା ! ଆଉ କିଛି ଦିନ ପରେ ସେହି ଶ୍ରୀପାଦତଳେ ତା'ର ସ୍ଥାନ ହେବ । ସେତେବେଳେ ସେ କିପରି ପୂଜା କରିବ, କିପରି ଆଦର କରିବ– ସେହି ଚିନ୍ତାରେ ତା'ର ହୃଦୟର ରକ୍ତ ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇ ଉଠୁଥିଲା ।

ପ୍ରେମ କୁମାରୀ ଆସି ତା' ହାତ ଧରି ଘର ଭିତରକୁ ଟାଣିନେଲା । ବହୁଦିନ ପରେ ପ୍ରେମକୁମାରୀ ସହିତ ତା'ର ଦେଖା, ସେଇ ପିଲା ଦିନର ଇସ୍କୁଲ୍ ସାଙ୍ଗ, ଦଉଡ଼ିଡ଼ିଆଁ ଖେଳ, ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀଙ୍କୁ ଲୁଚାଇ ଲୁଚାଇ ବାଦାମ ଖିଆ, ଆଖି ଠାରାଠାରି–ସବୁ କଥା ପକାଇ ଗୃହିଣୀ ପ୍ରେମକୁମାରୀ ହସରେ ଲୋଟିଯାଇ ମାୟା କୋଳରେ ତାହାର ଦେଢ଼ବର୍ଷର ସୁନ୍ଦର ଶିଶୁପୁତ୍ର

ରାମକୁମାରକୁ ଆଣି ଥୋଇଦେଲା । ଶିଶୁ ଅପରିଚିତ ମୁଖକୁ ଦଣ୍ଡେ ଚାହିଁ ପରେ ଟାଣି ଓଟାରି ହୋଇ ମା' କୋଳକୁ ଡେଇଁପଡ଼ିବାକୁ ବସିଲା । ମାୟା ଶିଶୁକୁ ଚୁମ୍ବନ କରି ଆଜି ପ୍ରଥମ ମାତୃତ୍ୱର ସୁଖ ଅନୁଭବ କଲା । ତା'ର ମୁଗ୍ଧ ହୃଦୟରେ ନିଜର କଳ୍ପିତ ପୁତ୍ର କନ୍ୟାର ଛବି ଭାସି ଉଠିଲା । ଏହିପରି ସେ ନିଜର ପିଲାକୁ ଧରିଥିବେ, ଆଉ ଏହିପରି ସେ ଆସି ପିତୃକୋଳରୁ ସ୍ନେହରେ ନିଧିକି କାଢ଼ିନେବ- ସେ ସୁଖ କି ଅପୂର୍ବ ?

ମାୟା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟରେ ରାତି ବାରଟାବେଳେ ଘରକୁ ଫେରିଲା । ବାଟଯାକ ରଘୁନାଥର ପରମ ସୁନ୍ଦର ରୂପ ତା'ର ହୃଦୟ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କରି ରଖିଥିଲା । ତାରି ଧ୍ୟାନରେ ତାକୁ ସେ ଦିନ ଘଣ୍ଟାକ ଚବିଶ ଘଣ୍ଟା ପରି ଲାଗୁଥିଲା ।

ସେ ନୀରବ କକ୍ଷତଳେ ନିଭୃତରେ ଗୋଲାପୀ ଲଫାପା ଚିରିଲା, ପତ୍ର ପାଠ କରିବାକୁ ଦୀପ ତେଜିଦେଲା । ଉପରିଲିଖିତ ଶିରୋନାମା, ତଳର ଦସ୍ତଖତ୍ ଉଭୟକୁ ଏକକାଳୀନ ଚାହିଁ ହଠାତ୍ ସାପ କାମୁଡ଼ିଲା ପରି ହୋଇ ସେ ଚିଠିଟାକୁ ଖଣ୍ଡେ ଦୂରରେ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଲା । ଚିଠିଟା ନିଆଁ ଖଣ୍ଡ ହୋଇଥିଲେ ତା' ହାତଟା ଏତେ ଜଳି ନ ଥାନ୍ତା ! ଏତେ ବଡ଼ ଆଶାର ଆନନ୍ଦରେ ନୈରାଶ୍ୟର ବଜ୍ରାଘାତ ! ସେ ଅବସନ୍ନ ହୃଦୟରେ ଶଯ୍ୟାଶ୍ରୟ କଲା । ଉଦ୍‌ବେଗରେ, ଆବେଗରେ ତା' ଆଖି ଆଗରେ ସବୁ ଜିନିଷ ଘୁରୁଥିଲା ପରି ବୋଧହେଲା । ସେ ଆଖି ବୁଜିଲା ।

ଚିଠିଟା ସୁରେନ୍ଦ୍ରର । ମାନ ଅଭିମାନ, ପ୍ରେମ ଓ ପରିହାସର ମିଶ୍ରଣରେ ଚିଠିଟା ଅଦ୍ଭୁତ ରଙ୍ଗରେ ଲେଖା ! ତା'ର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଂକ୍ତି ମାୟାର ହୃଦୟରେ ଶେଳ ପରି ବିଦ୍ଧ ହେଲା । କଟା ଘାରେ ଲୁଣ ଛିଟା ଦେବାକୁ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ଏପରି କରିପାରେ ? କିନ୍ତୁ ରଘୁନାଥ ତାକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଛି, ଏ କଥା ଦଶ ବାର ଦଶ ଭଙ୍ଗିରେ ଯେ ସେ ଲେଖିଥିଲା, ଏହି ଲଜ୍ଜାର ବେଦନା ତାକୁ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ କଷ୍ଟଦାୟକ ହେଲା ।

ସେ ଆଖି ବୁଜି କେବଳ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଡାକିଲା । ଆଉ ନୀରବ, ନିସ୍ତବ୍ଧ ରାତି ଘଣ୍ଟାଏ ଘଣ୍ଟାଏ କରି କଟିଗଲା । ପ୍ରଭାତର ମଧୁର ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ସହିତ ସେ ନବ କର୍ମର ସନ୍ଧାନରେ ଚାଲିଗଲା ।

ଆଜିଠାରୁ ତା'ର ପୁନର୍ବାର ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ । ଏହି ଜୀବନଟା ଭଲା ଆଉ ଚାରି ବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ ସେ ପାଇଥାନ୍ତା । ତା' ହେଲେ ସ୍କୁଲ୍‌ଟା ତା'ର ଆନନ୍ଦର ଲୀଳାଭୂମି ହୋଇଥାନ୍ତା; କିନ୍ତୁ ନେଡ଼ି ଗୁଡ଼ ତ କହୁଣିକି ବହି ଯାଇଛି । ସେ ରଘୁନାଥ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଦୁଃସହ ଅଭିମାନର ଅଗ୍ନି ବର୍ଷଣ କରି ପୁଣି ଥରେ ସ୍କୁଲ୍ ମୁହଁ ଦେଖିବାକୁ ବାହାରିଲା । ତଥାପି ତ୍ୟାଗର ଗଭୀର ଆନନ୍ଦରେ ତା'ର ହୃଦୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ।

ତାର ନୀରବ ସାଧନାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଦିପହରିଆ ଗୋଲାପ ବଗିଚାରେ ଝଙ୍କାଳିଆ ବକୁଳ ବୃକ୍ଷ ତଳରେ ବସି ମୀରା କହିଲା- "ଭଉଣୀ, ତୋର ମୋର ଜୀବନ ସମାନ !"

ମାୟା ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ସହ କହିଲା- "ତୁ ଯେ ତୋର ଦେବତାକୁ ସେବା କରିବାକୁ ପାଉଚୁ । ମୁଁ ଦୂରରେ ରହି ତୃଷାରେ ଚାତକିନୀ ପରି ମରୁଚି !"

ମୀରା ମାୟା କତିକି ଘୁଞ୍ଚି ଆସିଲା; ତାହାର ନୀଳୋତ୍ପଳ ଆଖି ଦିଓଟି ବିସ୍ଫାରିତ କରି ସେ ଗମ୍ଭୀର ସ୍ୱରରେ କହିଲା– "ମୁଁ ଜାଣେ, ତୁ ବୁଝି ପାରିବୁ ନାହିଁ କି ଦାରୁଣ ଆସକ୍ତିର ନିଆଁ ଛାତି ଭିତରେ ପୂରାଇ ମୁଁ ଉପରେ ଚନ୍ଦନ ପାଳଟିଚି ! ଖାଲି ସେହି ଦେବତାର ସେବା ଲାଗି ! ତୁ ଯେ ବହୁଦୂରରେ ତା' ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେବା ଅର୍ପଣ କରୁଚୁ । ତୋର କଷ୍ଟ, ନା ମୋର କଷ୍ଟ ? ଭାତ ପତ୍ର କତିରେ ବସି ଯେ ମୁଁ ଚିର ଉପାସିନୀ !" ମାୟା କର ଲେଉଟାଇ ତା' ମୁହଁକୁ ଚାହିଁଲା । ସେତେବେଳେ ମୀରାର ମୁଖ ସରଳ ଆକୃତି ଧାରଣ କରିଥିଲା । ମାୟା ଦୁଃଖିତ କଣ୍ଠରେ କହିଲା– "ଦିନେ ଭଲା ତୋ ପରି ପାଇଥାନ୍ତି, ମୁଁ ବି ଜଳି ଜଳି ସୁନା ହୁଅନ୍ତି ! କିନ୍ତୁ ମୋର କର୍ମ୍ମ ପୋଡ଼ା । ପାଇ ନାହିଁ, ପାଇବି ନାହିଁ, ତଥାପି ତା'ରି ଧ୍ୟାନରେ ମରିବି, କିନ୍ତୁ ଟଳିବି ନାହିଁ ।"

ମୀରା ମାୟାକୁ କୋଳକୁ ଆଉଜାଇ ନେଲା । ସେତେବେଳେ ତା'ର ହୃଦୟ ମହାନ୍ ଭକ୍ତିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ସେ ବାକ୍‌ଶୂନ୍ୟ ।

ପରକ୍ଷଣରେ ମାୟା ତା' କାର୍ପେଟ୍ ଖଣ୍ଡିକ ଟାଣିନେଇ ତା ଧ୍ୟାନ ଭଗ୍ନ କଲା ।

ଅଷ୍ଟବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ

ଆକାଶ ତଳ ଅନ୍ଧକାର, ଗୋଟି ଗୋଟି ତାରା ଫୁଟି ରହିଛନ୍ତି, ଆକାଶର ଗୋଟାଏ କୋଣରେ ବଙ୍କିମ ତୃତୀୟା ଚାନ୍ଦକୁ ଚାହିଁ କୋଠା ଛାତ ଉପରେ ଚିନ୍ତାମଗ୍ନା ମାୟା । ତା'ର ନୟନଯୁଗଳ ଦୂରାକାଶନିବଦ୍ଧ, କିନ୍ତୁ ହୃଦୟ ତହୁଁ ବଳି ଦୂରରେ ବିଚରଣ କରୁଥିଲା । ସେ ଭାବୁଥିଲା ରଘୁନାଥ କଥା– ସେ କିଏ, କୋଉଁଠୁଁ ଆସିଲା, କାହିଁକି ଆସିଲା ? ତା'ର କୁମାରୀ–ହୃଦୟରେ ପ୍ରେମର ଆଲୋକ ଜାଳି ଧୂମକେତୁ ପରି ଅକାଳରେ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହେଲା ! ଏପରି ତା'ର ନିୟତି । ସେ କ'ଣ କରିଥିଲା ଯେ, ଭଗବାନ୍ ତାକୁ ଏ ଦୁଃଖ ଦେଲେ ? ମାୟା ଆଉ ସମ୍ଭାଳି ପାରିଲା ନାହିଁ । ତା' ଛାତି ପୋଡ଼ି ଉଠିଲା, ସେ ଆସି ମସିଣା ଉପରେ ବସିଲା । ତୁକା ହାରମୋନିୟମ୍ ବଜାଇ ଗୀତ ଗାଇବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା । ଗୀତ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ, ସ୍ୱର ଅତି ମଧୁର, ପୁଣି ତାହାର ଭାବ ମନୋହର–ଶ୍ୟାମର ବିରହରେ ରାଧାର ଶୋକଗୀତି ମାୟାର ଅନ୍ତର ଦ୍ରବ ହୋଇଗଲା । ସେ ଭାବାବେଶରେ ତୁକା କୋଳରେ ଆଉଜି ପଡ଼ିଲା । ନୀରବ ଅନ୍ଧକାରରେ ଦୁଇଜଣ ଦୁଇ ଜଣର ବେଦନା ଅନୁଭବ କଲେ । ଉଭୟେ ବିରହିଣୀ, ଉଭୟଙ୍କର ମିଳନ–ଆଶା ସୁଦୂରପରାହତ । ଜଣେ ବିଧବା–ନବୀନ ଯୌବନରେ ବିଧବା, ଆଉ ଜଣକ ସର୍ବସ୍ୱହୃତା । ଉଭୟର ହୃଦୟତନ୍ତ୍ରୀ ଗୋଟିଏ କରୁଣ ସ୍ୱରରେ ବାଜୁଥିଲା, ଆଉ ସେଥିରେ ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ ହେଉଥିଲା ପରସ୍ପରର ପ୍ରିୟତମର ନାମ ।

ମାୟା କଥା ଆରମ୍ଭ କଲା, ଆକାଶମଣ୍ଡଳକୁ ଚାହିଁ ଶୂନ୍ୟ ସ୍ୱରରେ କହିଲା– "ଭଉଣୀ, ଏ କି ଲୀଳା ବିଧାତାର ! ଏ କି ଛଳନା ! ଏ ଜୀବନଟା କ'ଣ ଗୋଟାଏ ବିରାଟ ଛଳନାର ସ୍ୱପ୍ନ ! ଯେ ଆଶା ଦିଏ, ସେ ଆଶା ପୂରଣ ନ କରି କନ୍ଦାଏ କାହିଁକି ?"

ତୁକା ଗମ୍ଭୀର ଭକ୍ତିରେ କହିଲା–"ତା ସେଇ ଜାଣେ ମାୟା ! ତାର ଜଗତ୍, ତାକୁ ସେଇ ଚଳେଇ ଜାଣେ । ଯାହା ସେ କରେ, ସେଥିରେ ତୋର ମୋର କଷ୍ଟ ହୋଇପାରେ କିନ୍ତୁ ଜଗତର

ତ ମଙ୍ଗଳ ହୁଏ ?''

ମାୟା କହିଲା– ''ତା ହେଲେ ସେ ଜଗତର ଈଶ୍ୱର, ମୋର ଈଶ୍ୱର–ନୁହନ୍ତି । ମୋ ଭଲ ତ ସେ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ ।''

ତୁକା କହିଲା– ''ତୁ କେମିତି ଜାଣିଲୁ ତୋର ଭଲ କାହିଁରେ ?'' ମାୟା କିଛି ଉତ୍ତର ଦେଲା ନାହିଁ; କିଛିକ୍ଷଣ ନୀରବ ରହି କହିଲା– ''ହେଲେ, ତା କଥା ଯେତେ ମୋ ମନେ ପଡୁଚି, ମନ ସେତିକି ଉଦାସ ହୋଇ ଉଠୁଚି । ସେ ଯେ ମୋ ଜୀବନର କେତେଟା, ତା ମୁଁ ତୋତେ ବୁଝାଇ ପାରିବି ନାହିଁ ।''

''ମୋତେ ବୁଝେଇବାକୁ ହେବ ନାହିଁ ମାୟା– ଯେ ପିଲାଟି କାଳୁ ତୋତେ ଜାଣେ । ତୋତେ ନ ଜାଣିଥିଲେ ବି ମୁଁ କହନ୍ତି, ତୁ ଠିକ୍ ବାଟରେ ଅଛୁ । ତୁ ନାରୀର ଧର୍ମ ପାଳୁଛୁ ଭଉଣୀ, ତୁ ଦୁଃଖ କର ନା, ସେ ଆପେ ତୋର ହବ, ଆପେ ଆସିବ ।''

ତୁକା ନୀରବ ହେଲା । ସେତେବେଳେ ତା'ର ଆଖି ଯେ କେଡ଼େ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇଥିଲା, ଅନ୍ଧକାରରେ ମାୟା ତା ଦେଖି ପାରିଲା ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ତା ଛାତିର ଦକ୍ ଦକ୍ ଅନୁଭବ କଲା । ସେ ତା କୋଳକୁ ଆହୁରି ଘୁଞ୍ଚିଯାଇ କହିଲା, ''ଗୋପାଳ ଦାଦା ଏହିପରି ତୋ ଜୀବନଟା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଥିଲେ । ଭଉଣୀ, ତୋ ପରି ସତୀ ସାଧ୍ୱୀର ଯେ ଅକାଳରେ ମୁଣ୍ଡର ସିନ୍ଦୁର ଲିଭିଲା, ସେଥିରେ ମୁଁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ । ଲୋକେ କହନ୍ତି, ବିଧବା ଲକ୍ଷଣ ଥିଲେ ବିଧବା ହୁଅନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ତୋ ପରି ଲକ୍ଷ୍ମୀଠି ଅଲକ୍ଷଣ କେଉଁଠି ମୁଁ ତ ଦେଖି ପାରୁ ନାହିଁ ।''

ତୁକା ମାୟା ଉପରେ ଆଉଜି ପଡ଼ି କହିଲା– ''ତୁ ପରା ମୋତେ ଭାରି ଭଲ ପାଉ । ମୋର ଲକ୍ଷଣ ଅଲକ୍ଷଣ ତୁ କେମିତି ଠିକ୍ କରିବୁ ? କିନ୍ତୁ ସେ ସବୁ ମିଛ ଭଉଣୀ । ହିନ୍ଦୁ ନାରୀର ସ୍ୱାମୀ ମରେ– ଏ କ'ଣ କଥାର କଥା ! ମୁଁ ତ ଭାବେ, ସେ ସର୍ବଦା ଜୀବିତ । ଏ ଜଗତରେ ସିନା ବିଚ୍ଛେଦ ହୋଇଛି, ଜନ୍ମାନ୍ତରରେ ପୁଣି ମିଳନ ହେବ ମାୟା ।''

''ମୋର କ'ଣ ଜନ୍ମାନ୍ତରରେ ମିଳନ ହେବ ? ସେଥିରେ ବା ସୁଖ କ'ଣ ? ମୁଁ ତ ଜାଣିବି ନାହିଁ ।''

କିଏ କହିଲା, ତୁ ଜାଣିବୁ ନୁଁ ? ଲଛମନ ଦାଦା କହନ୍ତି, ''ଆମର ଅସ୍ତିତ୍ୱ କେବେ ଲୋପ ପାଇବ ନାହିଁ । ମୁଁ ବି ତାହା ବିଶ୍ୱାସ କରେଁ ।''

ମାୟା ଦୁଃଖିତ ହୋଇ କହିଲା– ''ତୁକା ! ତୁ ବଡ଼ ଧାର୍ମିକା । ତୁ ସବୁବେଳେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କରି ଜୀବନ କଟାଉଚୁ, ଆଉ ମୁଁ ବଡ଼ ଅପଦାର୍ଥ ! ମୋର ଦିନ ରାତି ସେଇ କଥା ମନେ ପଡୁଚି । ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଘଣ୍ଟା ବାଜିଲା ପରି ତାରି ନାଁ ମୋ ମନ ଭିତରେ ବାଜୁଚି ! ଯାର କ'ଣ ପ୍ରତିକାର କହିଲୁ ? ସେ ତ୍ୟାଗ କଲା, ଯାହା ସହିତ ମିଳନର ଆଶା ମାତ୍ର ନାହିଁ, ତାକୁ ସ୍ମରଣ କରି ଲାଭ କ'ଣ ?''

ତୁକା କହିଲା– ''ଆଉ କାହାକୁ ମନେ କରନ୍ତୁ ! ସେଇ ତ ତୋର ପ୍ରଭୁ । ଦେବତା ଅପ୍ରସନ୍ନ ବୋଲି କ'ଣ ଭକ୍ତ ପୂଜା ଛାଡ଼ିବ ?''

ମାୟା ଭକ୍ତି ଗଦ୍‌ଗଦ୍ କଣ୍ଠରେ କହିଲା, "ସେଇ ମୋର ଦେବତା– ସେ ମୋର ପ୍ରଭୁ, ସେଇ ସ୍ମୃତିର ଶଙ୍ଖାଳି କରି ବଞ୍ଚି ରହିବି । ତୁ ଜାଣୁ, ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ସେ ଦାରୁଣ ଚିଠି ମୁଁ ପାଇଲି, ତେତେବେଳେ ଦୁଃଖରେ ପଥର ପାଲଟି ଗଲି । କଣ କରିବି, କୁଆଡ଼େ ଯିବି, କାହାକୁ କହିବି, ମୋର କିଛି ବୁଦ୍ଧି ସ୍ଫୁରିଲା ନାହିଁ । ମୁଁ କେବଳ ଲୁଚି ଲୁଚି କାନ୍ଦିଲି । ମା ଦେଖିଲେ, ସନ୍ଧାନ ନେଲେ, ବାପାଙ୍କୁ କହିଲେ । ଧନ୍ୟ ସେ ବାପ ମା', ମୋତେ ପଦେ ହେଲେ ପଚାରି ନାହାନ୍ତି । 'ତୁ କ'ଣ କଲୁ' ବୋଲି ଦିନେ ଡିଆରି ନାହାନ୍ତି । ଅଥଚ ମୋ ଦୁଃଖ କେମିତି ଊଣା ହେବ, ତାହାର ଉପାୟ ଭାବି ବସିଲେ । ଯା କିଏ କରନ୍ତା ? ହେଲେ, ବାବା ତାଙ୍କୁ ଭାରି ସ୍ନେହ କରନ୍ତି, ନିଜ ପିଲାଙ୍କଠୁଁ ବଳି ! କିନ୍ତୁ ମୋ କପାଳରେ ଗୁଡ଼ରେ ବାଲି– ମୁହିଁ ଅଲକ୍ଷଣୀ !" ତାର କଥା ଶେଷବେଳକୁ ଗଳା ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା । ସେ ତୁକା କୋଳରେ ମୁହଁ ମାଡ଼ି ଅଶ୍ରୁରେ ଭାସିଗଲା ।

ତୁକା ନିଜକୁ ସମ୍ଭାଳି ପାରିଲା ନାହିଁ, ସେ ମଧ୍ୟ ଆଖିରେ ଲୁଗା ଦେଲା । ଦୁହେଁ କାନ୍ଦଣା–ସ୍ରୋତରେ ଭାସିଗଲେ ।

ଶିଡ଼ିରେ ଜୋତା ଶବ୍ଦ ଶୁଭିଲା । ଲଛମନ ଭାଇ ଆସି ନିକଟରେ ଠିଆ ହେଲେ, ଡାକିଲେ, "ତୁକା !" ତୁକା ଉତ୍ତର ଦେଲା– "ଦାଦା !" ଲଛମନ କୋମଳ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, "ତମ ଦୁଇ ଜଣଙ୍କର ଆଖି କଣ ପାଣି ଭଣ୍ଡାର ! ନିଜର ଦୁଃଖ ଲାଗି ଏ ସ୍ୱାର୍ଥର କାନ୍ଦଣା କାହିଁକି ? ମାୟା, ଭଉଣୀ, ଛାଡ଼– ଏ ପିଲାଖେଳ ଛାଡ଼ । ତୁମେମାନଙ୍କ ଜୀବନର ଏଇ କାନ୍ଦଣା କେବଳ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ । ତୁମମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଜଗତରେ ଆଉ ଅନେକ ମହତ୍ କାର୍ଯ୍ୟ ରହିଚି । ଆଜି ଶୁଣିଚ କ'ଣ ଖବର ଆସିଚି ?"

ତୁକା ମୁହଁ ପୋଛି କହିଲା, 'କ'ଣ ଖବର ?"

ଲଛମନ କହିଲେ, "ସ୍ୱାମୀଜି ଆମେରିକାରେ ବିରାଟ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିଛନ୍ତି । ଶତ ଶତ ଶ୍ୱେତାଙ୍ଗ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କଲେଣି । ମୋର ମନେ ହେଉଛି, ମୁଁ ଏହିକ୍ଷଣି ଯାଇ ସ୍ୱାମୀଜିଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ଯାନ୍ତି ।"

ମାୟା ଲଛମନ ଭାଇର ଉତ୍ତେଜିତ ସ୍ୱର ଶୁଣି କହିଲା, "ଦାଦା, ଧନ୍ୟ ତୁମେ, ଦିନ ରାତି ଦେଶସେବା ତୁମର ମହାମନ୍ତ୍ର ।"

ଲଛମନ ଭକ୍ତିଭରେ କହିଲେ– "ଦେଶ ଯେ, ମୋର ମା', ମା'ର ଦୁଃଖ ଦେଖୁ ଦେଖୁ କ'ଣ ତା' ପିଲାଏ ଅନ୍ୟ କଥା ଭାବିବାର ଅବସର ପାଇବେ ? ଦେଶରେ ତ ହଜାର ହଜାର ଲୋକ ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ଆପଣା ଚିନ୍ତା ଛଡ଼ା ଦିନେ ସୁଦ୍ଧା ଦେଶ ଓ ଦଶର କଥା ଭାବି ନାହାନ୍ତି । ମୋ ପରି ଗୋଟାଏ ଅଧେ ଅଧର୍ମ ପୁତ୍ର ନ ଭାବିବେ ତ ଆଉ ଭାବିବ କିଏ ?"

ମାୟା ରହସ୍ୟ କରି କହିଲା– "ବୋଉଦିଦୀ ସେହିଯୋଗୁଁ କହନ୍ତି, ତୁମେ ଦେଶଟାକୁ ମୁଣ୍ଡେଇ କରି ବସିଚ ।"

ଲାଲୀ ଦୀପ ଓ ପାନ ଘେନି ଆସିଲା । ଲଛମନ ଆସି ଚଟେଇରେ ବସିଲେ । ଦୀପାଲୋକ ତାଙ୍କ ମୁହଁରେ ପଡ଼ି ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଥିଲା । ଲଛମନର ବୟସ ପ୍ରାୟ ତିରିଶ ବର୍ଷ, ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ

ଗୌରବର୍ଣ୍ଣ, ଦୀର୍ଘ ସରଳ ନାସିକା, ପ୍ରଶସ୍ତ ଲଲାଟ ଏବଂ ଦୀର୍ଘ ଗୌର ଦେହ ବିଲମ୍ବିତ ଉପବୀତସୂତ୍ର ତାଙ୍କୁ ବ୍ରାହ୍ମଣସନ୍ତାନ ବୋଲି ଜଣାଇ ଦେଉଥିଲା । ସେ ଜଣେ 'ଗ୍ରାଜୁଏଟ୍', କିନ୍ତୁ ଚାକିରି ନ କରି ଦେଶସେବାରେ ମନ ପ୍ରାଣ ଦେଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସମ୍ପାଦକତ୍ୱରେ ସାପ୍ତାହିକ ପତ୍ରିକା 'ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନ କି ସମାଚାର' ବାହାରେ । ସେ ଓ ତୁକା ଭାଇ ଭଉଣୀ, ଲାଲୀ ତୁକାର କନ୍ୟା । ଲାଲୀ ଯେତେବେଳେ ମାସକର, ସେତେବେଳେ ତାହାର ପିତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୁଏ । ଲଛମନଙ୍କ ପିତା କନ୍ୟାକୁ ଶ୍ୱଶୁର ଘରୁ ନେଇ ଆସି ସ୍କୁଲ୍‌ରେ ପଢ଼ାଇଲେ । ସେଥିପାଇଁ ଚେମନ ଲାଲ ଜାତିରୁ ଅଟକ । କିନ୍ତୁ ସେ ଜାତିର କଠୋର କଟାକ୍ଷକୁ ଭୟ କରି ଚଳିବା ବ୍ୟକ୍ତି ନୁହଁନ୍ତି । ତାଙ୍କରି କୃପାରେ ଅନାଥିନୀ ଦୁଃଖିନୀ ବିଧବା ତୁକା ମଧ ବି.ଏ. ପାଶ୍ କରି ସ୍କୁଲ୍ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ । ମାୟା ତୁକାର ବାଲ୍ୟ ସଙ୍ଗିନୀ । ମାୟାର ପିତା ଏଲାହାବାଦରେ ପ୍ରଥମେ ଦଶ ବର୍ଷ ପ୍ରଫେସର କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ଚେମନ ଲାଲଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ଘନିଷ୍ଠ ବନ୍ଧୁତା ଜନ୍ମିଥିଲା । ଚେମନ ଲାଲ ପୁସ୍ତକ ବ୍ୟବସାୟୀ, ଜାତିରେ ସାରସ୍ୱତ ବ୍ରାହ୍ମଣ; କିନ୍ତୁ ବ୍ରାହ୍ମଣର ଅହମିକା ତାଙ୍କଠାରେ ନ ଥିଲା । ଓକିଲାତି ପାଶ୍ କରି ସୁଦ୍ଧା ସେ ଚାକିରି ନ କରି ସ୍ୱାଧୀନ ବ୍ୟବସାୟ କରୁଥିଲେ–ସ୍ୱପରିବାରକୁ ନିଜର ଆଦର୍ଶରେ ଗଢ଼ିଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ସମାଜ ପକ୍ଷରୁ ଅନେକ ନିର୍ଯାତନ ସହିବାକୁ ହେଉଥିଲା; ତଥାପି ବାପ ପୁଅ ଚେଳ ଅଟଳ ଭାବରେ ଠିଆ ହୋଇଥିଲେ; ଆଉ ସେଥିରେ ପ୍ରଧାନ ସହାୟକ ଥିଲେ କେବଳ କୃଷ୍ଣବାବୁ ।

ସେହି ବନ୍ଧୁତ୍ୱ ଖାତିରିରେ 'ରୁକୁବାଇ' ଭଗ୍ନହୃଦୟା ବାତୁଳମନ ମାୟାକୁ ଆପଣା କୋଳକୁ ଟାଣି ନେଲେ । ପିଲାଟିଦିନୁ ତ ମାୟା ତାଙ୍କରି ହାତରେ ମଣିଷ । ଘରକାମ ସାରି ସେ ମଧ ଛାତ ଉପରକୁ ଆସିଲେ । ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଜଣେ ଅତୁଲ୍ୟସୁନ୍ଦରୀ ମୂର୍ତ୍ତି ଅର୍ଦ୍ଧାବଗୁଣ୍ଠନ ମଧରେ ହାସ୍ୟରଞ୍ଜିତ ମୁଖମଣ୍ଡଳର ଦୀପ୍ତି ଘେନି ଆସି ମାୟା ଓ ତୁକା କତିରେ ବସିଗଲା । ସେ ମୀରାବାଈ–ଲଛମନଙ୍କ ସହଧର୍ମିଣୀ ।

ସମସ୍ତେ ଏକତ୍ର ହେଲା ପରେ ଲଛମନ ହାରମୋନିୟମ୍ ଧରି ବସିଲେ । ମଧୁର କଣ୍ଠରେ ଗୀତ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଗୀତ ସ୍ୱଦେଶ ବିଷୟକ–ସ୍ୱଦେଶର ଦୁଃଖ–ଦୈନ୍ୟ–ବିଜ୍ଞାପକ । କୋମଳ ଲଳିତ ସ୍ୱରରେ ତୁକା, ମୀରା ଓ ଲାଲୀ ଗୀତରେ ଯୋଗ ଦେଲେ । ଗୀତର ରଚକ ଲଛମନ । ଗୀତ ଶୁଣୁ ଶୁଣୁ ରୁକ୍ମିଣୀ ବିହ୍ୱଳ ହେଲେ । ତାଙ୍କର ସନ୍ତାନମାନେ ଯେ ଦେଶମାତୃକାର ପୂଜା ବେଦୀ ସଜାଡ଼ିବାକୁ ଆଗୁସାର ଏ ଆନନ୍ଦରେ ତାଙ୍କ ହୃଦୟ ପୂରି ଉଠିଲା । ସେ ମନେ ମନେ ତାଙ୍କ ଉପରେ କଲ୍ୟାଣଧାରା ବର୍ଷଣ କରୁଥିଲେ । ଦୀପାଲୋକରେ ତାଙ୍କର କୋମଳ ଗମ୍ଭୀର ମାତୃମୂର୍ତ୍ତି ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଥିଲା ତାଙ୍କର ସ୍ଥୂଳ ଗୌର ଶରୀର, ଥାଳିପଟ ପରି ମୁହଁ, ଦୀର୍ଘନୀଳାୟତ ଲୋଚନଯୁଗଳ, କପାଳ ଉପରେ ତରଙ୍ଗାୟିତ କେଶର ଭଙ୍ଗିମା, ଆଉ ଶରୀରାବୃତ୍ତ ରକ୍ତବସନ, ନୀଳ ନିଚୋଳ, ତଦୁପରି ସର୍ବାଙ୍ଗରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣାଲଙ୍କାରର ଶୋଭା, ଅଧରର ତାମ୍ବୁଳରାଗ ଓ ତାଙ୍କର ବସିବାର ଭଙ୍ଗୀ, ଏ ସମସ୍ତର ସମାବେଶ ଦିଶୁଥିଲା ଯେପରି ସେ ସାକ୍ଷାତ୍ ଦେଶମାତା ରୂପେ ସେ ସ୍ଥାନରେ ଆବିର୍ଭୂତା ! ଆଉ ତାଙ୍କୁ ଶ୍ରଦ୍ଧାପ୍ଳୁତ ନୟନରେ ଚାହିଁ ମାୟା ଭାବୁଥିଲା ଗୋଟିଏ କଥା । ତାର ନିଜର କ୍ଷୁଦ୍ର ଚିନ୍ତା ସେତେବେଳେ ସେ ଭୁଲି ଯାଉଥିଲା । ତା କାନରେ

ଖାଲି ବାଜୁଥିଲା "ତୁ ମେରେ ଜାନ୍ ଜନନୀ, ତୁ ମେରେ ମୁକ୍ତିଦାୟିନୀ, ତେରି କମଲ ପୟରପର ଆଶ୍ ହାମରା ।"

ସେଦିନ ମାୟା ମହାନ୍ ବସ୍ତୁର ସନ୍ଧାନ ପାଇଲା । ଏତେଦିନ ସେ ଏତେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଯୋଗ ଦେଇଚି, ଦେଶ ବିଷୟରେ ଏତେ ଚିନ୍ତା କରିଚି, କିନ୍ତୁ ତାକୁ ଯେ ଜନନୀ ମୂର୍ତ୍ତିରେ ପୂଜା କରିବାର ମାଧୁରୀ ତା' ପ୍ରାଣ ସ୍ପର୍ଶ କରି ନ ଥିଲା । ଏ ଦିବ୍ୟାନନ୍ଦର ସେ ସନ୍ଧାନ ପାଇ ନ ଥିଲା । ଆଜି ତା' ପ୍ରାଣରେ ନବଉଷାଲୋକର ଆବିର୍ଭାବ । ତା'ର ମନେ ହେଲା ବାସ୍ତବିକ ତା' ଜୀବନ ବିଫଳ ନୁହେଁ, ତା' ଜୀବନ ଅସାର ନୁହେଁ । ସେ ମଧ ଜଗତକୁ କିଛି କାମ କରିବାକୁ ଆସିଚି । ହୁଏତ ସେ କାର୍ଯ୍ୟ ବିବାହିତ ଜୀବନ ଅପେକ୍ଷା ମହତ୍, ହୁଏତ ସେଥିପାଇଁ ଭଗବାନ ତାକୁ ରଘୁନାଥର ସାହଚର୍ଯ୍ୟରୁ ବଞ୍ଚିତ କଲେ । ପରମଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ସେ ତୁକା ଓ ଲଛମନକୁ ଚାହିଁଲା । ଦିଓଟି ଯେପରି ଦେବମୂର୍ତ୍ତି ! ଦିଓଟି ଯେପରି ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ପବିତ୍ର ଅମୃତ ମାଧୁରୀ ! ଦିଓଟି ମୁଖ ଯେପରି ଆନନ୍ଦର ପୂର୍ଣ୍ଣ-ଶତଦଳ ! ତା ମନ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଗଲା । କ୍ରମେ ସେ ସେହିମାନଙ୍କ ଛାଞ୍ଚରେ ନିଜ ଜୀବନ ଢାଳିବାକୁ ବସିଲା । ଦେଶ ଓ ଦଶର ହିତ ବ୍ରତରେ ଜୀବନ ସମ୍ପିବା ଛଡ଼ା ତାର ଆଉ ଥିଲା କ'ଣ ?

ସେଦିନ ବଡ଼ି ପାହାନ୍ତାରୁ ଉଠି ମାୟା ଓ ତୁକା ଭ୍ରମଣ କରୁଥିଲେ । ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବ ସେତେବେଳେ ଉଇଁ ନାହାନ୍ତି । ଯମୁନା ନଦୀର ପାଣି ଦୂରରୁ କଳା ଚାଦରଟି ପରି ଦିଶୁଥିଲା । ଆଉ ସେ କଳା ଧାରକୁ କାଟି ଗଙ୍ଗାର ଧଳା ପାଣି ବହି ଯାଉଥିଲା । ମାୟା ଓ ତୁକା ଦୁଇଜଣ ଆସି ନଦୀବନ୍ଧରେ । ପାହାନ୍ତାର ମିଠା ପବନ ତାଙ୍କୁ ଛୁଇଁ ଛୁଇଁ ଯାଉଥିଲା । ଆକାଶର ଗୋଟିଏ କୋଣରେ ବଡ଼ ହୀରା ଖଣ୍ଡପରି ଶୁକତାରାଟି ଚକ୍ ଚକ୍ ଦିଶୁଥିଲା ।

ମାୟା ସଙ୍ଗିନୀକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କହିଲା- "ତୁକା ! ଦେଖୁଚୁ ଗଙ୍ଗା ଯମୁନାର ମିଳନ ! କଳା ଗୋରା ଯୋଡ଼ି କିପରି ମିଶିଚନ୍ତି । ସେ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର, ବଡ଼ ଗୋରା, ଆଉ ମୁଁ କଳା ! ଏହିପରି ଭଲା ଆମର ମିଳନ ହୋଇଥାନ୍ତା !"

ତୁକା କହିଲା- ବିଶ୍ୱାସ କର ଭଉଣୀ ! ତୋର ତପସ୍ୟା ସାର୍ଥକ ହେବ, ସେ ଆପେ ଆସିବ ! ଏପରି କ'ଣ ସେ ପାଷାଣ !

ମାୟା କହିଲା- ଆଉ ଆସିବ ! କତିରେ ଥାଇ ସେ ମୋର ହୋଇନାହିଁ ସେ ଆଉ ଆସିବ ! ମୋ କପାଳ ବଡ଼ ଛୋଟ !

ତୁକା କହିଲା- ତୋ କପାଳ କ'ଣ ମୋଠୁଁ ଛୋଟ ? ଦେଖିଲୁ ମୁଁ କେମିତି ସହି ପଡ଼ି ରହିଚି ! ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ଏ ଲୋକରେ ହେଉ ବା ପରଲୋକରେ ହେଉ ମୋର ସ୍ୱାମୀ ନିତ୍ୟ ଜୀବିତ । ତାଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତି ମୋର ନିତ୍ୟ ଧ୍ୟାନ, ହେଲେ ଜଗତ ହିସାବରେ ମୁଁ ଦୁଃଖିନୀ, ଅଭାଗିନୀ ! ବିବାହର ବର୍ଷକ ମଧ୍ୟରେ ଯାହାର ସ୍ୱାମୀ ମରେ ପୁଣି କୋଳରେ ମାସକର ପିଲାଥାଇ ।

ମାୟା ଆପଣା ଦୁଃଖ ଭୁଲିଯାଇ କହିଲା- ତୁ ଭାରି ସହିତୁ ଲୋ ! ପଥର ବି ତରଳି ଯାଇଥାନ୍ତା ।

ତୁକା ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ୱାସ ଛାଡ଼ି କହିଲା– ସହିବାକୁ ଭଗବାନ ଶକ୍ତି ଦେଲେ । ସେତେବେଳେ ମୋର ମଧ କଠିନ ବେରାମ ହୋଇଥିଲା, ବଞ୍ଚିବାର ଆଶା ନ ଥିଲା; ମାତ୍ର ମୁଁ ଅଭାଗିନୀ ବଞ୍ଚିଲି । ସେ କେବଳ ମୋର ଭାଇ ଯୋଗୁଁ । ସେ ଆଉ ବାପା ମୋତେ ଘରକୁ ଆଣି ଇସ୍କୁଲରେ ପୂରେଇଲେ । ଜଗତର ସେବା ବ୍ରତରେ ମୋତେ ଦୀକ୍ଷିତ କଲେ, ନୋହିଲେ ମୋର କ'ଣ ସେ ଦୁଃଖ ସହିବାର କ୍ଷମତା ଥିଲା ? ସବୁ କର୍ମଫଳ ଭଉଣୀ ! ଯାହା କରିଚୁ ତାହା ପାଇବୁ ।

ମାୟା–ତୁ କ'ଣ କରିଚୁ ଯେ ଏ ଦଣ୍ଡ ପାଇଲୁ ?

ତୁକା– ଏ ଜନ୍ମରେ କିଛି କରି ନାହିଁ ସତ, ଆଉ କେଉଁ ଜନ୍ମରେ କରିଥିବି । ସବୁ କର୍ମର ଫଳ କ'ଣ ଏକାଦିନକେ ମିଳେ ?

ମାୟା– ଏପରି ମିଳି ଲାଭ କଅଣ ? କେବଳ କଷ୍ଟ ଭୋଗ ସାର ।

ତୁକା– ନା ଭଉଣୀ ! ତାହା ନୁହେଁ, କେବଳ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଦୁଃଖ ଦେବା ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ନୁହେଁ– ସେ ତ ପୂର୍ଣ୍ଣାନନ୍ଦ । ଦୁଃଖ ସୁଖ ଦିଇଟା ଆମରି କର୍ମ ଗଛର ଫଳ, ହେଲେ ଏ ସବୁ କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ ଜୀବନ ପରେ ଜୀବନ ଅଛି, କିଏ ବଞ୍ଚେ କିଏ ମରେ ?

ମାୟା ବୁଝିଲା କି ନାହିଁ ସନ୍ଦେହ । ଦୁଇବନ୍ଧୁ ଗାଧୋଇବା ଲାଗି ପାଣି ଭିତରକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଗଲେ । ଗାଧୋଇ ସାରି ଘରକୁ ଫେରିଲେ । ସେତେବେଳେ ସକାଳ ହୋଇ ନ ଥିଲା ।

ମାୟା ଘରକୁ ଆସି ଦେଖିଲା ଲଛମନ ଭାଇ ଦାଣ୍ଡଘରେ କାହା ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତାରେ ନିଯୁକ୍ତ । ହଠାତ୍ ଆଗନ୍ତୁକର ପଛପଟକୁ ଚାହିଁ ଦେଇ ତା'ର ଦେହଟା ଶୀତେଇ ଉଠିଲା । ଅସମ୍ଭବ ସାଦୃଶ୍ୟ ! ଏ କିଏ ? ରଘୁନାଥ ପରି ଲୋକଟି, ଏ କିଏ ? ସେ ଘର ଭିତରକୁ ଯାଇ ବସ୍ତ୍ର ପରିବର୍ତ୍ତନ କଲାବେଳେ ଅକାରଣରେ ତା' ଛାତି ଥରିଲା । ଲାଲୀକୁ ପଚାରିଲାରୁ ସେ କହିଲା ଆଗନ୍ତୁକ ଜଣେ ଅତିଥି, ସମ୍ଭବତଃ ଏଠି କିଛିଦିନ ରହିବେ । ମାୟାର ମନଟା କିଛି ଫିକା ହୋଇଗଲା ; ସେ ତରତର ହୋଇ ଜଳଖିଆ ସାରି ସ୍କୁଲକୁ ବାହାରିଗଲା । ପରପୁରୁଷ ରୂପରେ ରଘୁନାଥର ସାଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ସେ ଯେ ଏପରି ଚଞ୍ଚଳ ହେଲା ଏହି ଲଜ୍ଜାରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟଥିତ ହେଲା ।

ରଘୁନାଥର ଚଞ୍ଚଳ ଆଖି ଦୂରରୁ ମାୟାକୁ ଚାହିଁଥିଲା । ସେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଭାବିଲା– କି ସୁନ୍ଦର ! ପରକ୍ଷଣରେ ମନେ ହେଲା ସୀତାକୁ ତ ଏହିପରି ଚାହିଁଥିଲା ! ଏଥର ତା'ର ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟ କହିଲା– ଯେ ଗୋଲାପ ଭଲ ପାଏ ସେ କ'ଣ ମଲ୍ଲିକୁ ଭଲ ପାଏ ନାହିଁ ? ସେ ପଦ୍ମଫୁଲକୁ ଭଲ ପାଏ ସେ କ'ଣ ଯୂଥିକାକୁ ଭଲ ପାଏ ନାହିଁ ? ସେ ଲଛମନ ସହିତ କଥା କହୁଥିଲେ ମଧ ତାହାର ମନ ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇ ଉଠୁଥିଲା ।

ସ୍କୁଲ ଫେରନ୍ତି ମାୟା ଲୁଗାପଟା ବଦଳାଇବାକୁ ଯାଉଥିଲା । ମୀରା ସେ ଘରକୁ ଆସି ଭାଉଜ ସୁଲଭ ରହସ୍ୟରେ କହିଲା ଆଉ ଲୁଗା ଛାଡ଼ିବାକୁ ହେବ ନାହିଁ । ସଜବାଜ ହୋଇ ଆସ, ମୁଣ୍ଡଟା ମୁଁ କୁଣ୍ଡେଇ ଦିଏଁ । ସେ ଘରେ ପରା ଆମ ଜୁଆଇଁ ଅପେକ୍ଷା କରିଚନ୍ତି ? ମାୟାର ମୁହଁ ଲାଜରେ ପାଟଳ ବର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ସେ ମୀରାର ଗାଲଚିପି ତାକୁ ତୁନି ହେବାକୁ କହିଲା ।

ତୁକା ଆସି ତାକୁ ଦାଣ୍ଡ ଘରକୁ ଡାକିନେଲା ।

ରଘୁନାଥ ଧୀରେ ମୁହଁ ଟେକି ମାୟାକୁ ଚାହିଁଲା । ତାର ଆଖି ପ୍ରେମରେ ଢଳ ଢଳ । ମାୟା ଲଜ୍ଜାରେ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇଲା । ପରକ୍ଷଣରେ ତା' ଗୋଡ଼ତଳେ ବସି ପଡ଼ିଲା; ତା'ର ଦୁଇ ଆଖିରୁ ପାଣି ବହି ଯାଉଥିଲା । ରଘୁନାଥ ତାକୁ ଟେକି କୋଳକୁ ଆଉଜାଇ ନେଲା । ମୁହଁ ପୋଛି ଦେଇ କହିଲା, "ମାୟା ମୋର ! ଆଉ କାନ୍ଦନା, ସବୁ କାନ୍ଦର ଅବସାନ ହୋଇଚି, ଏ ଅଧମ ଦାସ ତୁମ୍ଭର ଗୋଡ଼ତଳକୁ ଫେରି ଆସିଚି, କ୍ଷମା ଦେଇ ଗ୍ରହଣ କର, ଆଉ ଅବିଶ୍ୱାସ କର ନାହିଁ ।"

ମାୟା ରଘୁନାଥର କୋଳଛାଡ଼ି ଅନ୍ୟ ଆସନରେ ବସିଲା । ମୁହୂର୍ତ୍ତକରେ ତାର ମନେ ହେଲା ସେ କ୍ଷଣିକ ଉତ୍ତେଜନାରେ ଭୁଲ କରିଚି । ରଘୁନାଥକୁ କି ବିଶ୍ୱାସ ? ଦଶଥର ଆଦର କରି ଯେ ଦଶଥର ଗୋଡ଼ରେ ଦଳିଚି ତାକୁ କି ବିଶ୍ୱାସ ? ସେ ବଜ୍ରାହତ ଆଘାତ ସହି ଦୃଢ଼ ହୋଇଥିଲା, କମ୍ପିତ କଣ୍ଠରେ କହିଲା, "କ'ଣ କ୍ଷମା ଦେବି ? ବରଂ ମୋତେ କ୍ଷମା କର, ଦୋଷ ତ ମୋର ।"

ରଘୁନାଥ ଆବେଗପୂର୍ଣ୍ଣ କଣ୍ଠରେ କହିଲା– ତୁମର କି ଦୋଷ ମାୟା ?

ମାୟା ଶୁଷ୍କସ୍ୱରରେ କହିଲା– "ମୁଁ ଯେ ତୁମକୁ ଭଲ ପାଇଲି, ସେଇଟା ତ ମୋର ମହାଦୋଷ ।" କଥା କହିଲାବେଳେ ସେ ଭାରି ଥରୁଥିଲା । ରଘୁନାଥ ଉଠି ତାକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କଲା, କିନ୍ତୁ ମାୟା ଟାଣି ହୋଇ ଦୂରରେ ଠିଆ ହେଲା । ପୁଣି ଗମ୍ଭୀର କଣ୍ଠରେ କହିଲା– "କାହିଁକି ମୋତେ ଅକାରଣ ଛଳନା କରୁଚ ? ତୁମ ଚିଠି କ'ଣ ମୋ କତିରେ ନାହିଁ ? ତୁମେ ମୋତେ ଭଲ ପାଅ ନାହିଁ; ତୁମେ ଅତୁଲ୍ୟ ସୁନ୍ଦରୀ ସୀତାଙ୍କୁ ଭଲ ପାଅ ! ମୁଁ ମରେ କି ସରେ ତୁମର ସେଥିରେ କ'ଣ ?" ଆଉ କହି ହେଲା ନାହିଁ । ରଘୁନାଥ ଚୌକିରେ ଆସି ବସି ପଡ଼ିଲା । ସେତେବେଳେ ତା ଆଖି ମଧ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ମାୟା ଘର ଭିତରକୁ ଚାଲିଗଲା ।

ରଘୁନାଥ ଦଶ୍‌ଦିନ ଏଲାହାବାଦରେ ରହିଲା । ମାୟାକୁ ଅନେକ ବୁଝେଇଲା, ଅନେକ ତୋଷାମଦ କଲା; କିନ୍ତୁ ତାହାର ପଥର ମନ ଟଳିଲା ନାହିଁ । ସେ ରଘୁନାଥ କଥାରେ ଆସ୍ଥା ସ୍ଥାପନ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ରଘୁନାଥ ବ୍ୟଥିତ ଚିତ୍ତରେ ବିଦାୟ ନେଇ ଫେରିଯିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲା । ମାୟା ସେତେବେଳେ ଆପଣା କୋଠରୀରେ ବସି କାନ୍ଦୁଥିଲା । ରଘୁନାଥ ଯିବାର ଆଉ ଘଣ୍ଟାଏ ମାତ୍ର ବାକି, ସେ ତକିଆରେ ମୁଁ ପୋତି କିଛିକ୍ଷଣ କାନ୍ଦିଲା । ବିଦାୟର ସମୟ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଭାବି ତା' ପ୍ରାଣ ଅଥୟ ହୋଇ ଉଠିଲା । ତାର ସବୁ ଦୃଢ଼ତା ସୂର୍ଯ୍ୟ କିରଣରେ କୁଆପଥର ପରି ମିଳେଇ ଗଲା । ସେ ଉଠି ଦାଣ୍ଡଘରକୁ ଗଲା ।

ଦାଣଘରେ ରଘୁନାଥ ଏକାକି ବସି ନିଜ ଭାଗ୍ୟ ବିଷୟ ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲା । ମାୟାର ବ୍ୟବହାରରେ ସେ ଅତିଶୟ ଆଘାତ ପାଇଚି । ମାୟା କତିରେ ଏତେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ତାକୁ ବିଶ୍ୱାସ କଲା ନାହିଁ ଏ ଚିନ୍ତାରେ ତା' ମନ ଅସ୍ଥିର ହେଉଥିଲା । ନିଜର ହତଭାଗ୍ୟ ଜୀବନର ଆର୍ତ୍ତ ବେଦନାଭାରରେ ସେ ନଇଁ ପଡ଼ିଥିଲା; ଠିକ୍ ଏହି ସମୟରେ ମାୟା ସେ ଘରେ ପ୍ରବେଶ

କଲା । ତା'ର ବେଶଭୂଷା ଅସଂଯତ, କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ମୁହଁ ଫୁଲି ଯାଇଚି । ରଘୁନାଥ ରୋରୁଦ୍ୟମାନା ପ୍ରେୟସୀକୁ ବକ୍ଷରେ ଥୋଇଲା । ଆଜି ଅଶ୍ରୁରେ ତାଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣ ମିଳନ, ଆଉ କଥାରେ ପ୍ରୟୋଜନ ହେଲା ନାହିଁ । ପରସ୍ପର ପରସ୍ପରକୁ ଆଜି ଭଲ ରୂପେ ଚିହ୍ନିଲେ । ଦୁହେଁ ଯେ ଦୁହିଁଙ୍କ ବିନା ଶୂନ୍ୟ ଏହା ମଧ୍ୟ ଅନୁଭବ କଲେ । ଆଜି ସେମାନେ ପ୍ରକୃତ ଏକାତ୍ମା ।

ରଘୁନାଥ ଓ ମାୟାକୁ ବହୁତ ଆଶୀର୍ବାଦ କରି ଚେମନଲାଲଙ୍କର ପରିବାର ଯେଉଁଦିନ ବିଦାୟ ଦେଲେ ସେଦିନ ଆବେଗରେ ତୁକା ଓ ମୀରା ନ କାନ୍ଦି ରହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଏପରି ଗଭୀର ସ୍ନେହ କି ସହଜେ ତୁଟେ ? ତଥାପି ମାୟା ଯେ ସୁଖୀ ହେବାକୁ ଯାଉଚି ଏହା ଭାବି ନଣନ୍ଦ ଭାଉଜ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ । ରଘୁନାଥ ଓ ମାୟା ଆସି ଗାଡ଼ିରେ ବସିଲେ । ରାତ୍ରିର ଅନ୍ଧକାରରେ ନିସ୍ତବ୍ଧତା ଭଙ୍ଗ କରି ଗାଡ଼ି ଯେତେବେଳେ ଘର୍‌ଘର୍‌ ଶବ୍ଦରେ ଚାଲିଲା ରଘୁନାଥ ହସି ହସି କହିଲା– ମୁଁ ତୁମକୁ ଅଜାଣତରେ ପ୍ରେମ କଲି ମାୟା ! ତୁମେ ପ୍ରକୃତରେ ମାୟାବିନୀ । ବିଶେଷତଃ ତୁମର ଯେଉଁ ଆଖିର ଚାହାଣୀ ! ସେଇ ମୋର ଅମୃତ । ତୁମ୍ଭେ ଯିବା ପରେ କେତେଦିନ କେତେରାତି ଯେ ତୁମର ଚାହାଣିର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଚି ତାହା କହି ହେବ ନାହିଁ ।

ମାୟା ମୁଗ୍ଧଦୃଷ୍ଟିରେ ରଘୁନାଥକୁ ଚାହିଁ ରହିଲା ।

ରଘୁନାଥ ଗଦ୍‌ଗଦ୍‌ ସ୍ୱରରେ କହିଲା– ମାୟା ! ବିଧାତାର ଲୀଳା ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ! ମୁଁ ହଜାର କାହାକୁ ଭଲ ପାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତୁମେ ମୋରପ୍ରକୃତ ଜୀବନର ସଙ୍ଗିନୀ, ତୁମର ପ୍ରେମ ନିକଟରେ ମୁଁ ହାର ମାନିଲି । ଏପରି ସ୍ତ୍ରୀରତ୍ନ ମୋ କପାଳରେ ଥିଲା ବୋଲି ମୁଁ ଜାଣି ନ ଥିଲି ।

ମାୟା ନିଜର ପ୍ରଶଂସା ଶୁଣି ଲାଜରେ ମୁହଁ ତଳକୁ କଲା ।

X X X X X X

ଯେଉଁଦିନ ମହାସମାରୋହରେ ମାୟା ଓ ରଘୁନାଥର ବିବାହ ସମ୍ପନ୍ନ ହେଲା ସେ ଦିନ ଝିଅ ଜ୍ୱାଁଇକି ଚାହିଁ କେବଳ କୃଷ୍ଣବାବୁ ଓ ସୁଧାମୟୀଙ୍କର ହୃଦୟ ଆନନ୍ଦରେ ନାଚି ଉଠିଲା । ବିବାହାନ୍ତେ ପିତାର ଆଶୀର୍ବାଦ ନେବା ପାଇଁ ଗଲାବେଳକୁ ରଘୁନାଥ ଅଶ୍ରୁରୋଧ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । କେବଳ ବାବୁ ତା' ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ଥୋଇ କହିଲେ– "ବାପ ! ତୁମେ ମାୟାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଚ ଏ ମୋର ପରମ ସୌଭାଗ୍ୟ ! ମୋର ବଂଶରେ ଯେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପୁତ୍ର ଜ୍ୱାଁଇ ହେଲା ଏ ମଧ୍ୟ ମୋର ସୌଭାଗ୍ୟ । ଆଶୀର୍ବାଦ କରୁଚି ଦୁଇଜଣ ଚିରସୁଖୀ ହୁଅ । ଆଉ ଏଥର ନାହିଁ କର ନାହିଁ ।" ଏହା କହି ଦାନପତ୍ରଟି ଜ୍ୱାଁଇ ହାତକୁ ବଢ଼ାଇ ଦେଲେ ।

ଅବିନାଶ ଓ ଛାୟା ଦିଦୀର ବିବାହ ବେଳକୁ ବିଲାତରୁ ଫେରିଥିଲେ । ଦୁହେଁ ଯାକ ରଘୁନାଥର କାନ ମୋଡ଼ି ମୋଡ଼ି ଫୁଲାଇ ଦେଲେ ।

ରଘୁନାଥ ବର୍ମା ଜାହାଜରେ ବସି ଦୁହିଁଙ୍କ ଉପଦ୍ରବରୁ ତ୍ରାହି ପାଇଲା ।

ସେତେବେଳେ ଗଭୀର ରାତ୍ରି; କିନ୍ତୁ ଆକାଶ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାମୟ । ନୀଳ ସମୁଦ୍ରରେ ଢେଉ କାଟି 'ଭରାଟା' ଅଗ୍ରସର । ଆକାଶର ନୀଳଚକ୍ରବାଳ ନୀଳ ସାଗର ସହିତ ମିଶି ଯାଇଥିଲା,

ଆଉ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରିବାକୁ ଯେପରି ବିଶାଳ ସମୁଦ୍ର ମହାବାହୁ ବିସ୍ତାର କରି ଉପରକୁ ଉଠୁଥିଲା । ସେ ମହା ମିଳନ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ 'ଡେକ୍' ଉପରେ ବୁଲୁଥିଲା ରଘୁନାଥ ! –ଆଜି ତାର ହୃଦୟ ମହାଭାବପୂର୍ଣ୍ଣ । ଆତ୍ମା ଅନନ୍ତର ସତ୍ତାରେ ବିଲୀନ । ସେ ଗଭୀର କୃତଜ୍ଞତାପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟରେ ଭାବୁଥିଲା ଭଗବାନଙ୍କ ମହା ମହିମା ! ଅସୀମ ଅପାର ଶକ୍ତି ! ତାହାର ଯୁକ୍ତକର ଭାଲସ୍ପର୍ଶ କଲା, ଆଉ ହୃଦୟରୁ ପ୍ରାର୍ଥନା ଉଠିଲା । କ'ଣ ଥିଲା ସେ କ'ଣ ହେଲା । ଯେ ଅନାଥ ଅର୍କ୍ଷିତ ତାକୁ ବି ଜଗଦ୍‌ପାତା ଭୁଲନ୍ତି ନାହିଁ । ଯେ ବନ୍ଧୁହୀନ, ଗୃହହୀନ, ସହାୟହୀନ ତା'ର ମଧ୍ୟ ପରମାଶ୍ରୟ ସେହି ! ନୋହିଲେ ଦେଶତ୍ୟାଗୀ ହତାଭାଗ୍ୟକି ଆଜି ଏତାଦୃଶ ମହାମଙ୍ଗଳ ଲାଭ କରିଥାନ୍ତା ।

ବିସ୍ମୟବିମୂଢ଼ ରଘୁନାଥ ଭଗବାନଙ୍କ ଚିନ୍ତାରେ ତନ୍ମୟ ହୋଇ ହୃଦୟର ଗଭୀର କୃତଜ୍ଞତା କୃତାଞ୍ଜଳି ପୁଟରେ ଜଣାଇଲା ।

ଊନତ୍ରିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ

ସେତେବେଳେ ମାଣ୍ଡାଲୋକ ନଗରୀର ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପାଗୋଡ଼ା ଉପରେ ଅସ୍ତଗାମୀ ସୂର୍ଯ୍ୟର ଶେଷ ଆଭା ଟିକକ ପଡ଼ି ଝକମକ ଦିଶୁଛି, ଆଉ ଆଖପାଖ ଗଛପତ୍ର ଓ ଫୁଲରେ, କିଛିକ୍ଷଣ ପୂର୍ବେ ହୋଇଥିବା ବୃଷ୍ଟିର ସଞ୍ଚିତ ଜଳକଣା ଉପରେ ଶତଇନ୍ଦ୍ରଧନୁର ଶୋଭା ସୃଷ୍ଟି କରୁଚି । ନଦୀର ବିସ୍ତୃତ ବାରିବକ୍ଷବାହୀ–ସ୍ନିଗ୍ଧ–ଶୀତଳ ସମୀର ଦେହ ମନ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ କରି ପକାଉଚି । ନଦୀ କୂଳରେ ଅସଂଖ୍ୟ ବର୍ମୀସୁନ୍ଦରୀ ଶତ–ପ୍ରଜାପତି ରଙ୍ଗର ପୋଷାକ ପିନ୍ଧି ବାୟୁ ସେବନ କରି ବୁଲୁଛନ୍ତି । ସେଦିନ ବର୍ମୀଙ୍କର 'ମୁକ୍ତାରୋଗୀ' ପର୍ବ । ମୁକ୍ତାଗର୍ଭଶୁକ୍ତିକାଗୁଡ଼ିକ ନବବର୍ଷାଜଳ ପାନ କରି କୂଳରେ ଲାଳ ଢାଳି ଦେଇଚନ୍ତି । ସେହିଗୁଡ଼ିକ ମୁକ୍ତାରେ ପରିଣତ ହୋଇ ବାଲିରେ ମିଶି ଯାଇଚି । ତାହା ହିଁ ଖୋଜି ବୁଲୁଚନ୍ତି ବର୍ମୀଯୁବତୀବୃନ୍ଦ ।

ନଦୀକୂଳରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ଦୁଇଜଣ ଭାରତୀୟ ଦଣ୍ଡାୟମାନ । ଜଣେ ପୁରୁଷ ଓ ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀ । କିଛି ଦୂରରେ ଚାରୋଟି ପିଲା ନଦୀ ବାଲିରେ ଦଉଡ଼ାଦଉଡ଼ି କରୁଛନ୍ତି, ଆଉ ତାଙ୍କୁ ମୁଗ୍ଧ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁଛନ୍ତି ଉଭୟେ । ସେମାନେ ଯେ ଉଭୟର ହୃଦୟସମ୍ପତ୍ତି । ଦଶଟିବର୍ଷ ତାଙ୍କ ଜୀବନରୁ ଯେ କେଉଁବାଟେ ବହି ଯାଇଚି ଏହା ରଘୁନାଥ ଓ ମାୟା ବୁଝିପାରି ନାହାନ୍ତି । ଦଶଟି ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ଦାମ୍ପତ୍ୟଜୀବନ ମଧୁର କରି ଆସି ଦେଖା ଦେଇଛନ୍ତି ଚାରୋଟି ସନ୍ତାନ । ଦୁଇଟି ପୁତ୍ର ନିର୍ମଳ ଓ ନିରୁପମ; ଦୁଇଟି କନ୍ୟା ସ୍ତୁତି ଓ ମିନତି । ମାୟାର ଅପୂର୍ବ ଗୃହିଣୀତ୍ୱରେ ରଘୁନାଥ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ କ'ଣ ଜାଣି ପାରି ନାହିଁ, ଅତୀତ ଜୀବନ ତା'ର ବର୍ତ୍ତମାନ ବିସ୍ମୃତିର ଅନ୍ଧକାରରେ କେଉଁଆଡ଼େ ଲୁଚି ଯାଇଛି । ତଥାପି ବେଳେବେଳେ ସୀତାର ମୁଖ ତା' ମାନସପଟରେ ଉଦିତ ହୁଏ । ବେଳେବେଳେ ଖୁଡ଼ି ଓ ପିତେଇନାନୀ, ତାରାମଣି ଓ ସରସ୍ୱତୀ ହେରିକାକୁ ମନେ ପକାଇ ସେ ଦେଶକୁ ଯିବାକୁ ମନେ କରେ; କିନ୍ତୁ ପରକ୍ଷଣରେ ସବୁ ପାସୋରି ଯାଏ । ଆଜିକାଲି ସେ ନାନା କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ବିଶାଳ ସମ୍ପତ୍ତିର ମାଲିକ । ରେଙ୍ଗୁନରେ ତା'ର ମାନ ପ୍ରତିପତ୍ତି ଯଥେଷ୍ଟ । ଦେଶର ଦଶର ନାନା କାର୍ଯ୍ୟ ଭାର ସେ ଓ ମାୟା ଘେନିଛନ୍ତି, ବିଶେଷତଃ ବର୍ମାପ୍ରବାସୀ

ଭାରତୀୟଙ୍କ ସଭାର ସେ ସମ୍ପାଦକ ଏବଂ ତାହାର ଚେଷ୍ଟା ଦ୍ୱାରା 'ଦି ସେଟ୍‌ଲର୍' **(The Settler)** ବୋଲି ମୁଖପତ୍ରଟି ବାହାରେ । ରେଙ୍ଗୁନ୍‌ର 'ମାତୃମଙ୍ଗଳ' ସମିତିରେ ମାୟାର ବିଶିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ, ମହିଳା ସମିତିର ସେ ସଭାନେତ୍ରୀ ।

ଦୁଃଖରେ ସୁଖରେ ଦିନ ବହି ଚାଲି ଯାଉଛି । ଦୁହେଁ ଦୁହିଁଙ୍କି ଚାହିଁ ଆଜି ସେହି କଥା ହିଁ ଭାବୁଚନ୍ତି ପରା ? କିଛି ବେଳ ପରେ ସଞ୍ଜ ହେଲା । ନଦୀ କୂଳରେ 'ସାମ୍ପାନ୍' ବାଲା ଆସି ଡାକଦେଲା । ମାୟାର ନାମାଙ୍କିତ କ୍ଷୁଦ୍ର ଜାଲିବୋଟରେ ପରିବାରଟି ଉଠିଲେ । ନଦୀର ମନୋହର କଲ୍ଲୋଳ କାଟି, ମଧୁର ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାବୋଳା ଆକାଶ ତଳେ ରୂପା ରାଜ୍ୟରେ ହୀରାପରୀ ପରି ସାନ ଧଳା ବୋଟଟି ଅଗ୍ରସର ହେଲା । ସେହି କ୍ଷୁଦ୍ର ତରଣୀରେ ବସି ମାୟା ବୀଣା ବଜାଇବାକୁ ଲାଗିଲା, ତାହା ଉପରେ ଈଷତ୍ ଆଉଜି ପଡ଼ି ରଘୁନାଥ ଆକାଶକୁ ଚାହିଁଥିଲା; ଆଉ ଗୋଡ଼ତଳେ ଖେଳୁଥିଲେ ଶିଶୁବୃନ୍ଦ । ଆଜି ରଘୁନାଥ ମନରେ ମହାଭାବ । ସେ ବୀଣାର ମଧୁର ସ୍ୱରରେ ତନ୍ମୟ । ସମଗ୍ରନୀଳାକାଶ, ତା' ମଝିରେ ଚାନ୍ଦର ଶୋଭା, ଖଣ୍ଡ ମେଘ ମଧ୍ୟରେ ତାରାର ଲୁଚକାଳି । ପୁଣି ବିଶାଳ ସଲିଳ ଦର୍ପଣରେ ରୁଚିର ପ୍ରତିବିମ୍ବର ମୋହନ ନୃତ୍ୟ । ବୋଟର ଚାରିପାଖ କେବଳ ଅନନ୍ତଜଳର ବିସ୍ତାର ଢେଉ ଉପରେ ଢେଉ, ସାନ ବଡ଼ ଢେଉ ମୁଣ୍ଡରେ ଧଳା ମଲ୍ଲୀଫୁଲ ପୁଞ୍ଜପରି ଫେନରାଶି, ରାଶିସଙ୍ଗି ହୀରାମୁକ୍ତା ଚୂରି ହୋଇ ପଡ଼ିଲା ପରି ଢେଉଗୁଡ଼ାକ ବୋଟରେ ଚାରିପାଖେ ଛିଞ୍ଚି ବିଞ୍ଚି ହୋଇ ପଡ଼ୁଛନ୍ତି । ଦୂରକୁ ଆକାଶ ପାଣି ଦେହରେ ମିଶିଗଲା ପରି ଦିଶୁଚି । ତାହାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ରଘୁନାଥ କହିଲା- "ମାୟା ! ଏଇ ଦିଗ୍‌ବଳୟ ପରି ଆମର ମିଳନ, ମୁଁ ମହାକାଶ ଆଉ ତୁମେ ଏଇ ପୂର୍ଣ୍ଣବକ୍ଷା ନଦୀ ! ଆମେ ଉଭୟେ ଏପରି ମିଶିଛୁ ଯେ କେଉଁଠି ଜଣକର ଆରମ୍ଭ, କେଉଁଠି ଶେଷ ବାରି ହେବ ନାହିଁ । କିଏ ଜାଣିଥିଲା ମୋ କପାଳରେ ଏତେ ସୁଖ ଅଛି ବୋଲି ? ମୁଁ ପରା ରଘୁ-ଅକ୍ଷିତ ?"

ମାୟା ବୀଣାରୁ ଟିପ କାଢ଼ି ବୀଣାଟି କୋଳକୁ ଥୋଇଦେଲା । ଅଜ୍ଞାତରେ ରଘୁନାଥର କାନ୍ଧ ଉପରେ ହାତଟି ଥୋଇଦେଲା । ରଘୁନାଥ ବୁଲିପଡ଼ି ତା'ର କପୋଳ ଚୁମ୍ବନ କଲା । ଗୋଡ଼ତଳେ ନିରୁପମ ଲଟେଇ ପଡ଼ି ପିତାମାତା ମୁହଁକୁ ଚାହିଁଥିଲା, ମା'କୁ ଚୁମ୍ବନ କରିବାର ଦେଖି ସେ ଝାମ୍ପି ହୋଇ ପିତା କୋଳକୁ ଉଠିଲା । 'ମତେ ଚୁମା ଦିଅ' କହି ଅଳି କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ରଘୁନାଥ ପୁତ୍ରମୁଖ ବାରମ୍ବାର ଚୁମ୍ବନ କଲେ । ଅକୃତଜ୍ଞ ଶିଶୁ ସେଥିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନ ହୋଇ ମା' କୋଳକୁ ଡେଇଁ ପଡ଼ିଲା । ମାୟା ହାସ୍ୟଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଆନନ୍ଦରେ ସ୍ୱାମୀ ମୁଖକୁ ଚାହିଁ କହିଲା, "ଦେଖିଲ, ମୋ ପୁଅ ପରା" ସେଠୁଁ ଶିଶୁକୁ ପଚାରିଲା 'ତୁ ମୋ ପୁଅ' ? ଶିଶୁ ଦରସ୍ଫୁଟ କଥାରେ କହିଲା- "ତୋ ପୁଅ ।" ରଘୁନାଥ ରଙ୍ଗ ଦେଖିବା ଅଭିପ୍ରାୟରେ କହିଲା- "ମୋ ପୁଅ ନୋହୁଁ ?" ଶିଶୁ ବିସ୍ମିତ ବଦନରେ ସ୍ପଷ୍ଟ କହିଲା- 'ନାଁ' । ଅନ୍ୟ ପିଲାମାନେ କତିରେ ଥିଲେ । ନିରୁପମ 'ନାଁ' କହିଲାରୁ ତିନିଜଣଯାକ ଦଉଡ଼ି ଆସି ବାପକୁ କୁଣ୍ଢେଇ ପକେଇ କହିଲେ- "ଆମେ ତମ ପିଲା ।" ସାନ ମିନତି ରଘୁନାଥର ଡାହାଣ ହାତ ଦଖଲ କରି କରି କହିଲା-"ଏ ମୋ ହାତ ।" ନିର୍ମଳ ବାଁ ହାତ ଓ ଗୋଡ଼ ଦିଟା ଜାପଟି ଧରି କହିଲା- "ଏତକ ମୋର" । ସ୍ମୃତି ପିଠିରେ ନନ୍ଦି ହୋଇ ଗଳା ଛନ୍ଦି ପକାଇଲା । ରଘୁନାଥ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି କହିଲା-

"ଚାଲ ଆମର ନିରୁକୁ ଆଉ ତା'ମା'କୁ ନଈରେ ପକେଇ ଦେବା ।" ଏଥର ପିଲାମାନେ ଚିତ୍କାର କରି ମାକୁ ବେଢ଼ିଗଲେ । ସେ କହିଲା, ମୋ ମା' ସେ କହିଲା ମୋ ମା' । ମାୟା ଓ ରଘୁନାଥ ହସି ହସି ସେମାନଙ୍କୁ ଶାନ୍ତ କଲେ । ପରକ୍ଷଣରେ ଶିଶୁମାନେ ପୁଣି ଡେକ୍ ଉପରେ ଖେଳିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତାଙ୍କର ବର୍ମିଆୟା 'ମାଁମିଏଁ ତାଙ୍କୁ ଆରପଟକୁ ଘେନିଗଲା । ମାୟା ଓ ରଘୁନାଥ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇ ବସି ଜହ୍ନ ଆଲୁଅ ବୋଳା ନଈ ପାଣିକୁ ଚାହିଁ ରହିଲେ । ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ସ୍ୱର୍ଗରେ କି ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ତା ତାଙ୍କୁ ଜଣା ନ ଥିଲା । ରଘୁନାଥ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇ କହିଲେ- ମାୟା, ତମେ ପ୍ରକୃତ ମାୟାବିନୀ ।"

ମାୟା ମଧୁର କଣ୍ଠରେ କହିଲା- "ତୁମେ ତ ମତେ ସେଇ ନାଁ ଦେଇ-ତମେ ଏପରି ଲଜ୍ଜାହୀନ ଯେ ଚିଠିପତ୍ର ଉପରେ ସୁଦ୍ଧା ମାୟାବିନୀ ବୋଲି ଲେଖିଥାଅ । ମୁଁ କ'ଣ ସତେ ମାୟାବିନୀ-ଡାହାଣୀ ?"

ରଘୁନାଥ କହିଲେ- "ତା ନ ହୋଇଥିଲେ ଏ ଜୀବନଟା ଏଡ଼େ ମଧୁମୟ, ଏଡ଼େ ଶାନ୍ତିମୟ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା । ଦେଶ ଛାଡ଼ି ମୁଁ ହତଭାଗା ପରି ବୁଲୁଥିଲି, କ'ଣ କରିବି, କୁଆଡ଼େ ଯିବି, କିଛି ଠିକଣା ନ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ତୁମର ମାୟା ଦୃଷ୍ଟି ଯୋଗୁଁ ଆଜି ମୋର ଏ ଅବସ୍ଥା । ବାସ୍ତବିକ ତୁମ କତିରେ ମୋର କୃତଜ୍ଞ ହେବା କଥା, କିନ୍ତୁ ମୁଁ ତ କେବେ ଏଥପାଇଁ ତୁମକୁ ଧନ୍ୟବାଦଟିଏ ସୁଦ୍ଧା ଦେଇ ନାହିଁ ?"

ମାୟା ଦୃଷ୍ଟି ନୀଚ କରି କହିଲା- "କିଏ କାହାକୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦବ ? ଓଲଟି ତମେ ଯେ ଏଡ଼େ ଅଯୋଗ୍ୟା ସ୍ତ୍ରୀ ହାତ ଧରିଚ, ମନେ ଅଛିଟି ପୂର୍ବକଥା ?"

ରଘୁନାଥ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ଘେନି କହିଲେ- "ମୁଁ ଅନ୍ଧ, ରତ୍ନର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ବା କାହୁଁ ବୁଝନ୍ତି ? ତୁମକୁ ଯେଉଁ ଉପେକ୍ଷା କରି କଷ୍ଟ ଦେଇଚି, ମୋର ଯେତେ ସେ କଥା ମନେ ପଡ଼େ ତେତେ କଷ୍ଟ ହୁଏ ।"

"କିନ୍ତୁ ସେହି ଯୋଗୁ ତ ଏ ମିଳନ ଏଡ଼େ ମଧୁର ହେଲା ପ୍ରିୟତମ ! ମୁଁ ହଜାର ଥର ଭାବିଚି, ମୁଁ ଗୁଣହୀନା, ରୂପହୀନା । ମତେ ତମେ ଦୟା କରି ଭଲ ପାଇଚ ।"

ରଘୁନାଥ ମାୟା କତିକି ଘୁଞ୍ଚି ଆସି କହିଲେ, "ତୁମେ ରୂପହୀନ, ଗୁଣହୀନ !"

ମାୟା କହିଲା- "ମିସେସ୍ ସେନ୍ ପରି କ'ଣ ମୁଁ ସୁନ୍ଦରୀ ? ମିସେସ୍ ସେନ୍ କହୁଥିଲେ, ତାରକ ବାବୁ ତାଙ୍କ ରୂପ ଦେଖି ବିଭା ହୋଇଚନ୍ତି । ବାସ୍ତବିକ ମୁଁ ବଡ଼ ଅସୁନ୍ଦରୀ, ନା ?"

ମାୟାର ଶେଷୋକ୍ତ କଥାରେ କୃତ୍ରିମତାର ଆଭାସ ଥିଲା । ରଘୁନାଥ ଗମ୍ଭୀର ସ୍ୱରରେ କହିଲେ- "ବରଂ କୁହ ଯେ ତମେ ଭାରି ଗୁଣବତୀ, ଭାରି ସୁନ୍ଦରୀ । ମିଛ କହୁଚ କାହିଁକି କହିଲ ? ମୁଁ ତ ତମକୁ ମିସେସ୍ ସେନଠାରୁ ସୁନ୍ଦରୀ ମନେ କରେ ।"

ମାୟା ସ୍ୱାମୀର ପ୍ରଶଂସାରେ ଗର୍ବିତା ହୋଇ ତାଙ୍କ କୋଳକୁ ଢଳି ପଡ଼ି କହିଲା-"ଏତକ ବଳାଯୋରି କଥା । ଦୁନିଆ ମତେ ଅସୁନ୍ଦର କହିବେ, ତମେ କହିବ ସୁନ୍ଦର ।"

ରଘୁନାଥ– "କିନ୍ତୁ ତମ ଭିତରେ ଯେ 'ତମେ' ଲୋକଟି ଅଛି, ସେ କିପରି ମୋର, ମୋର ନିଜର, ଏ କଥା ଯଦି ବୁଝନ୍ତ ।"

ମାୟା ଗଦ୍‌ଗଦ୍ କଣ୍ଠରେ କହିଲା– "ସେହି ଯୋଗୁ ପରା ମତେ ତଡ଼ିଥିଲ, ମତେ ଦୋଷୀ ପରି ଶାସନ କରିଥିଲ, ମତେ କହିଥିଲ, ତୁ ମୋତେ ଭଲ ପାଇ ଅନ୍ୟାୟ କରିଚୁ, ଏଥର ତର୍ହିର ସମୁଦାୟ ପରିଶୋଧ ନେବି । ଦେଖିବି କଲିକତା ଚାଲିଗଲେ ମୋ ବିନା ଚଳିବ କିପରି ?"

ରଘୁନାଥ ପରମ ପ୍ରେମରେ କହିଲେ– "ତମ ବିନା ମୁଁ ଦଣ୍ଡେ ଚଳିପାରିବି ନାହିଁ, ତମେ ମୋର ହାତଗୋଡ଼ ।"

ମାୟା ଅସ୍ଫୁଟ ସ୍ୱରରେ କହିଲା– "ମୁଁ ଯଦି ମରିଯାଏ ?"

ରଘୁନାଥ କାନକୁ ସେ କଥା ଭାରି ଖରାପ ଶୁଭିଲା । ତାହାର ଛାତି ଦାଉଁ ଦାଉଁ ହୋଇ ଉଠିଲା– ସେ ମାୟାକୁ କୁଣ୍ଢାଇ ପକାଇ କହିଲା– 'ତା ହେଲେ ଏ ହତଭାଗା ପୁଣି ଅକ୍ଷିତ ହେବ, ଏଥର ଚାରି ପିଲାଙ୍କୁ ନେଇ ଭାସିବ ?"

ମାୟା ତାଙ୍କର ଭୟ ଓ ଉଦ୍‌ବେଗ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ହସି ହସି ଲୋଟିଗଲା– କହିଲା– "ମୁଁ ଗୋଟାପଣଟା ବଞ୍ଚିଚି, ତମର ବାହୁନା ଲାଗିଚି କ'ଣ ପାଇଁ ମ ?" ଏହା କହି ସେ ବାହାରକୁ ଚାହିଁଲା । ତାହାର ହୃଦୟ ଭିତର ସେତେବେଳେ ପ୍ରେମରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ! ତାହାର ଜଗତ୍‌ମୟ କେବଳ ରଘୁନାଥର ମନୋମୋହନ ମୂର୍ତ୍ତି । ଏହି ମୂର୍ତ୍ତି ବିନିମୟରେ ସେ ସ୍ୱର୍ଗସୁଖ ସୁଦ୍ଧା ଚାହିଁ ନାହିଁ । ଏହି ମୂର୍ତ୍ତି ଯେ ତା'ର ଇଷ୍ଟଦେବତା, ତାହାର ବହୁ ସାଧନାର ଧନ, ବହୁ ଅଶ୍ରୁଜଳସିକ୍ତ ନନ୍ଦନର ପାରିଜାତମାଳା ।

X X X X X X

"କେମିତି ବୋଟ ବୁଲା ହେଲା ? ଏଥର ଗଲେ ମତେ ନବ । ଖାଲି ଏକା ଏକା ସାହେବ ମେମ୍ ଚାଲି ଯାଉଚ, ମୁଁ ଆଉ କେହି ନୁହେଁ ପରା ?" ଏହା କହି କହି ମିସେସ୍ ସେନ୍ ମାୟା କତିରେ ଆସି ବସି ପଡ଼ିଲା । ତାହା ହାତରେ ଥିଲା ଗୋଟିଏ ବ୍ଲାଉଜ୍‌ର ନମୁନା । ମାୟା ଭଲ ସିଲେଇ ଜାଣେ, ସେଥିପାଇଁ ସେ ତା'ଠାରୁ କନା କଟାଇ ନେବା ପାଇଁ ଆସିଥିଲା । ମିସେସ୍ ସେନ୍ ତାରକ ବାବୁଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ । ତାରକ ବାବୁ ଆସିଷ୍ଟାଣ୍ଟ ସର୍ଜନ, "ସିରିଆମ୍"ର ଡାକ୍ତର ।

ସିରିୟାମ୍ ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଉପକଣ୍ଠର କ୍ଷୁଦ୍ର ପଲ୍ଲୀ । ସେଠି ତେଲ ଓ କାଠର ବଂଶାଲ୍ । କାରଖାନାର ଆଖେ ପାଖେ ପ୍ରାୟ ଏକ ହଜାର କୁଲିଙ୍କ ନିବାସ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ହାକିମଙ୍କ ଘର । ସେଥିପାଇଁ ରଘୁନାଥ ସେଠି ନିଜର ଗୋଟିଏ ଦାତବ୍ୟ ଔଷଧାଳୟ ଖୋଲିଛନ୍ତି, ତାର ପ୍ରଧାନ ଚିକିତ୍ସକ ତାରକବାବୁ ।

ତାରକ ବାବୁଙ୍କ ହାତ ସୁନା । ଯାହା ଦେହରେ ଥରେ ଲାଗେ, ସେ ନିଶ୍ଚୟ ଭଲ ହୁଏ । ସେଥିପାଇଁ ଆଖ ପାଖ ଗାଁ ଗଣ୍ଡାରେ ତାଙ୍କର ଯେପରି ନାମ, ସେପରି ସେ ରଘୁନାଥର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରିୟ । କାରଖାନାରେ ରଘୁନାଥକୁ ଛାଡ଼ି ବଙ୍ଗାଳି ପରିବାର ସେହି ଗୋଟିକ । ତାଙ୍କର ସନ୍ତାନ ଭିତରେ ଯୋଡ଼ିଏ ଝିଅ– ଇନୋଲା, ଭିନୋଲା । ଉଭୟେ ରଘୁନାଥଙ୍କ ପିଲାଙ୍କର ଖେଳ ଏବଂ

ସ୍କୁଲ୍ ସଙ୍ଗୀ । ସୁଖେ ଦୁଃଖେ ପରିବାର ଦିଓଟି ଗତ ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ହେଲା ଏକାଠି ଚଳିଛନ୍ତି । ତାରକ ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟାବ୍ । ମାୟା ଘର ତ ବ୍ରହ୍ମ-ସମାଜୀ, ସେଥିପାଇଁ ଉଭୟ ପରିବାରରେ ଖାଦ୍ୟପାନାଦି ସମୁଦାୟ ବ୍ୟବହାର ଅବାଧରେ ଚଳେ । ପାଖ ପଡ଼ିଶା ମାନ୍ଦ୍ରାଜୀ ଆସିଷ୍ଟାଣ୍ଟ ମାନେଜରଙ୍କର ନାୟର୍ ବାବୁଙ୍କ ପରିବାରର ମଧ୍ୟ ଏମାନଙ୍କ ସହିତ ଘନିଷ୍ଠତା ଥିଲା । ବିଦେଶରେ ଭାରତୀୟ ମାତ୍ରେ ଭାଇବନ୍ଧୁ ।

ମିସେସ୍ ସେନ୍ ମାୟାର ପ୍ରିୟସଖୀ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ଅଭିମାନ କରି କହିଲେ- ''ଏଥର ଏକା ଏକା ବୁଲିଗଲ ନା ?''

ମାୟା ଲଜ୍ଜିତ ହୋଇ କହିଲା- ''ଆଚ୍ଛା, ୟାର କ୍ଷତିପୂରଣ ଦେବି । ଚାଲ, ଆର ହପ୍ତା ଇନ୍‌ସିନ୍ ବୁଲିଯିବା ସମସ୍ତେ ଏକାଠି । ସେଠି ବଣଭୋଜି କରିବା, ସେ ଦିନକ ରହିବା, ସବୁ ସରଞ୍ଜାମ ଆୟୋଜନ କରି ଆଗରୁ ନେଇଥିବା ।'' ଏତିକିବେଳେ ରଘୁନାଥ ଘର ଭିତରକୁ ଆସିଲେ । ମିସେସ୍ ସେନ୍‌ଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରି ଗୋଟିଏ ଚଉକି ଟାଣି ବସିଲେ । ତାଙ୍କ କଥାରେ ଯୋଗ ଦେଇ କହିଲେ- ''ହଁ ଆସନ୍ତା ହପ୍ତା ଯିବା, କିନ୍ତୁ ଡାକ୍ତର ସେନ ବାହାରିଲେ ହୁଏ । କୌଣସି ଆମୋଦରେ ତାଙ୍କୁ ପାଇବ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ସେତିକିବେଳେ ଗୋଟିଏ ରୋଗୀ ହାତର ନ ହେଲେ ହୁଏ । ଛୁରୀ, ଟଙ୍କା ଛଡ଼ା ସେ ଆଉ କିଛି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ।''

ମିସେସ୍ ସେନ୍ ମୃଦୁହାସ୍ୟ କରି କହିଲେ- ''ବାସ୍ତବିକ୍ ସେ ଭାରି ଖଟି ପାରନ୍ତି । ମୁଁ ହଜାର ଥର ମନା କରେ; କିନ୍ତୁ ସେ କେଉଁ ଶୁଣିବା ଲୋକ ନୁହଁନ୍ତି ।''

ମାୟା କହିଲା- ''ଧନ୍ୟ ତାଙ୍କ ଦେହ; ରାତି ନାହିଁ, ଦିନ ନାହିଁ, ମଣିଷ ଏତେ ଖଟିବ ?''

ରଘୁନାଥ କହିଲେ- ''ସେ ଖଟିବାକୁ ନାରାଜ ହେଲେ ତାଙ୍କୁ ଛାଡୁଚି କିଏ ? ଦେଖିଲ ନାହିଁ ଆମ ନିର୍ମଳ ବେଳକୁ ?''

ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ଘେନି କହିଲା- ''ପିଲାଟା ତ ମୋର ଯାଇଥିଲା, ଭଗବାନ୍ ତାଙ୍କୁ ଆଶୀର୍ବାଦ କରନ୍ତୁ । ରାତି ନାହିଁ, ଦିନ ନାହିଁ, ଅଖିଆ ଅପିଆ, ସେ ନିମୁ ପଛରେ ଲାଗି ତାକୁ ଭଲ କରିଛନ୍ତି । ନୋହିଲେ ଏତେ ଟିକିଏ ପିଲା ନିମୋନିଆରୁ ବଞ୍ଚିଥାନ୍ତା ?''

ସ୍ୱାମୀର ପ୍ରଶଂସାରେ ମିସେସ୍ ସେନ୍ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲିତା ହେଲେ ।

ସେଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳକୁ କଚେରି ଫେରନ୍ତି ରଘୁନାଥ ବଡ଼ ବିମର୍ଷ ହୋଇ ଘରକୁ ଆସିଲେ । ତାଙ୍କର ମୁହଁ ଦେଖି ମାୟାର ଭୟ ବୋଧ ହେଲା । ସେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଚାରିଲା- ''କଣ ହୋଇଚି ତମର ? ଏଡ଼େ ଶୁଖିଲା ଦିଶୁଚ ଯେ ?'' ରଘୁନାଥ ମାୟାକୁ ନିଭୃତକୁ ଡାକି ଧୀରେ ଧୀରେ କହିଲେ- ''ଭାରି ବିପଦ, ମିସେସ୍ ସେନ୍‌ର ବଡ଼ ବିପଦ !''

ମାୟାର ଛାତି ଧଡ଼ ଧଡ଼ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ନିର୍ବାକ୍ ବିସ୍ଫାରିତ ନେତ୍ରରେ ରଘୁନାଥଙ୍କୁ ଚାହିଁ ରହିଲା । ରଘୁନାଥ ପକେଟରୁ କାଗଜ ପୁଳିନ୍ଦାଟିଏ ବାହାର କରି କହିଲେ- ''ହେଇ ଦେଖ ମିସେସ୍ ସେନ୍ ନାମରେ ପୋଲିସ୍ ଓ୍ୱାରେଣ୍ଟ । କଲିକତାର ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର ଘରୁ ବହୁମୂଲ୍ୟ ଜିନିଷ ଚୋରି କରିଥିବା ଅପରାଧରେ ଏ ଓ୍ୱାରେଣ୍ଟ ବାହାରିଛି ।''

ମାୟା ଥରହର ହୋଇ କମ୍ପିଲା । ସେ ଉଦ୍‌ବେଗରେ ବାରମ୍ବାରକହି ପକାଇଲା- ''ମିଛ କଥା, ମିଛ କଥା । ମିସେସ୍ ସେନ୍ ଚୋରି କରିବ ! ତମେ କ'ଣ ବାୟା ହେଲଣି କି ?''

ରଘୁନାଥ ଚଉକି ଗୋଟିଏ ଟାଣି ବସିପଡ଼ି କହିଲେ- ''ହେଇ ଦେଖ, ଏ ସର୍କାରୀ କାଗଜ ଦେଖି କ'ଣ ଅବିଶ୍ୱାସ କରିବ ? ବାହାରେ ପୁଲସ୍ ସର୍ଜେଣ୍ଟ ଅପେକ୍ଷା କରୁଛନ୍ତି । ଭଦ୍ରଲୋକ ତାରକ ବାବୁ ବିଚରା ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ଦେଇ ବସିଛନ୍ତି । ମିସେସ୍ ସେନ୍ ଏ କଥା ଶୁଣିଲା ବେଳୁ ଫିଟ୍ ହୋଇ ଗଲାଣି । କ'ଣ କହୁଚ ? ତା'ର ଜାମିନ୍ ହେବାକୁ ହେବ । ମୁଁ ତା'ର ଜାମିନ୍ ହେବାକୁ ହେବି । କଲିକତା ଯିବି ।'' ମାୟା କ'ଣ ବୁଦ୍ଧି ଦେବ କିଛି ସ୍ଥିର କରିପାରିଲା ନାହିଁ । ବୋକା ହୋଇ ବସି ରହିଲା । ଦୁଇ ଘଣ୍ଟା ପୂର୍ବେ ମିସେସ୍ ସେନ୍ ତା' ଘରେ ବସିଥିଲା, ହଠାତ୍ ତା'ର ଏ ବିପଦ ! ସେ ନିଜ ଆଖି କାନକୁ ବିଶ୍ୱାସ କରିପାରିଲା ନାହିଁ । କହିଲା- ''ହଁ, ଯାହା ପାର କର । ମୋ ପିଲାର ତା' ସ୍ୱାମୀ ଜୀବନ ରକ୍ଷା କରିଛି । ଯେତେ ଟଙ୍କା ପଡୁ ପଛେ ତାକୁ ଉଦ୍ଧାର କର ।''

କଥା ସ୍ଥିର ହେଲା । ରଘୁନାଥ ସପରିବାର ତାରକ ବାବୁ ଓ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସହିତ କଲିକତା ଯାତ୍ରା କଲେ । ବଣଭୋଜି, ଇନ୍‌ସିନ୍ ବୁଲା ଏ ଦୁଃଖରେ କୁଆଡ଼େ ପାସୋର ଗଲା । କଲିକତା ଆସି ସେ ପ୍ରଥମେ ଗଲେ ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର କତିକି । ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର ଆମର ପୂର୍ବ ପରିଚିତ । ରଘୁନାଥକୁ ଚେୟାର ଦେଇ ଡାକ୍ତର ସାହେବ ସୁଖାସନରେ ବସିଲେ । ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ମୁହଁରୁ ମଦର ଗନ୍ଧ ବାହାରୁଥିଲା । ରଘୁନାଥ ତାହାର ଚେହେରା ଦେଖି ତାକୁ ନିରାକାର ପଶୁ ବୋଲି ଠଉରାଇ ନେଲା । ଏହାଠାରୁ ଦୟା ଆଶାକରିବା ବୃଥା ଭାବି ଅର୍ଥର କଥା ପକାଇଲା; କିନ୍ତୁ ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ ଅସମ୍ଭବ କ୍ଷତିପୂରଣର ଆଶ୍ୱାସନା ପାଇ ସୁଦ୍ଧା ମୋକଦ୍ଦମା ଉଠାଇ ନେବାକୁ ଅସ୍ୱୀକୃତ ହେଲେ । ରଘୁନାଥ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ଘରକୁ ଫେରିଲା ।

ସେତେବେଳେ ମାୟାର ଖାସ୍‌କାମରାରେ ମାୟା ଓ ମିସେସ୍ ସେନ୍ । ମିସେସ୍ ସେନ୍ କାନ୍ଦୁଛି, କୋହରେ ତା' ଛାତି ଫାଟି ଯାଉଛି, ମାୟାକୁ ଆଜି ସେ ସବୁ କହିବ- ତାହାର ପୂର୍ବ ଜୀବନର ଇତିହାସ; କିନ୍ତୁ ବହୁତ ଚେଷ୍ଟା ସତ୍ତ୍ୱେ ତା' ମୁହଁ ଫିଟୁ ନାହିଁ । ମାୟା ତାକୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ କହିଲା- ''ଭଉଣୀ ! ମୋର ଶୁଣିବାର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ । ତୁମର ଏତେ କଷ୍ଟ ହେଉଛି ଯଦି କୁହ ନାହିଁ ।''

''କିନ୍ତୁ ମୁଁ ତମକୁ ନ କହି କହିବି କାହାକୁ ? ମୋ ପରି ଅଭାଗିନୀର ଦୁଃଖ ଦୁର୍ବଳତାରେ ତୁମ ପରି ଦେବୀ ଛଡ଼ା ଆଉ ସହାନୁଭୂତି ପ୍ରକାଶ କରିବ କିଏ ?'' ଏହା କହି କୋହରେ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ି କିଛିକ୍ଷଣ ନୀରବ ହେଲା । ତା'ପରେ ଅତି ଧୀରକଣ୍ଠରେ କହିଲା- ''ଦିଦି ! ମୁଁ କିଏ ଯଦି ତମେ ଜାଣ, ମତେ ଭାରି ଘୃଣା କରିବ, ମୁଁ ଭାରି ପାପିଷ୍ଠା, ମୁଁ ବଡ଼ଲୋକର ଝିଅ ସତ; ପିତା ଲକ୍ଷପତି, ଭଲ ଘର ବରରେ ଦେଇଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ମୋ କପାଳ ଫାଟିଲା, ମୁଁ ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ବେଳୁଁ ବିଧବା । ତମେ ତ ଜାଣ, ଆମର ବ୍ରାହ୍ମଣ କୁଳରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ବିବାହ ନାହିଁ, ମୁଁ ବିଧବା ହୋଇ ଆସି ବାପଘରେ ରହିଲି; କିନ୍ତୁ...''

ପୁଣି କୋହରେ ତା ଛାତି ଫାଟିଗଲା । ସମ୍ଭାଳି ନେଇ କହିଲା– "କିନ୍ତୁ ଆମ ଘରେ ଯୂଥିକା ବୋଲି ଗୋଟିଏ ମାଷ୍ଟ୍ରାଣୀ ଥିଲା, ସେହି ମୋର ସର୍ବନାଶ କଲା । ମୁଁ ତାକୁ ଭାରି ଭକ୍ତି କରୁଥିଲି । ସେ ମୋତେ ବହୁତ ପାଠ ପଢ଼ାଇଥିଲା, ବାଜା ଶିଖେଇଥିଲା, ସିଲେଇ ଶିଖେଇଥିଲା, ବଙ୍ଗାଳି ଫେସନ୍‌ରେ ଚଳିବାର ସବୁ ମୁଁ ତା'ଠୁ ଶିଖିଥିଲି । ଆମ ଘର ଆଧୁନିକ ରୁଚି ପ୍ରିୟ, ବିଶେଷତଃ ମୋର ଭାଇ ପୂରା ସାହେବ । ମୁଁ ଚଣ୍ଡାଳୁଣୀ ଆଗପଛ ବିଚାର କଲି ନାହିଁ, ଯୂଥିକା କଥାରେ ଭାସିଲି । ସେ ପହିଲି ମୋ କାନରେ ଶୁଣେଇଲା ବିଧବା ବିବାହ ହୁଏ । ସେ ପହିଲି ମତେ ନାରୀ ସ୍ୱାଧୀନତା ଶିକ୍ଷା ଦେଲା । ମୁଁ ତା' କଥା ତନ୍ମୟ ହୋଇ ଶୁଣିଲି । ଆମ ଗ୍ରାମରେ ସତ୍ୟରଞ୍ଜନ ବାବୁଙ୍କ ପୁଅ ସୁରଞ୍ଜନ ସହିତ ମୋର ପ୍ରଣୟ ହେଲା, ମୁଁ ଆଶା କରିଥିଲି ସେ ନିଶ୍ଚୟ ମୋତେ ବିବାହ କରିବେ; ହେଲେ ସେ ମତେ ଦଗା ଦେଲା । ଗୁପ୍ତରେ ବିଭା ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ସେହିଦିନୁ ତା' ଉପରେ ମୋର ଭୟଙ୍କର ଘୃଣା ହେଲା । ମୁଁ ରାଗରେ, ଦୁଃଖରେ ବାୟାଣୀ ପରି ହେଲି । ଭାଇ ଭାଉଜ ମୋତେ କଲିକତା ବୁଲାଇ ଆଣିଲେ । ସେତେବେଳେ ସର୍ବନାଶିଆଣି ମୁଁ ଯଦି ଆସି ନ ଥାନ୍ତି, ସେତିକି କ'ଣ ମୋ କପାଳରେ ଥିଲା ? ମୁଁ ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର ହାବୁଡ଼ରେ ପଡ଼ିଲି ।"

ମାୟା ବିସ୍ମିତ ହୋଇ କହିଲା– "କେମିତି ?"

ମିସେସ୍ ସେନ୍ ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ୱାସ ସହ କହିଲା, "ସେହି ଯୂଥିକା– ସେହି ଯୂଥିକା ମୋର ସର୍ବନାଶ କଲା ଭଉଣୀ । ଶେଷକୁ ମୋର ଅନେକ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଘଟିଲା । ଯୂଥିକା ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତରର ଅନେକ ଧନ ସମ୍ପତ୍ତି ଚୋରି କରି ମତେ ଘେନି ଆସାମ ପଳାଇଗଲା । ସିଲ୍‌ହଟରେ ମୁଁ ମିସନ ବୋର୍ଡ଼ିଂରେ ଆଶ୍ରୟ ପାଇଲି । ମିସ୍ ଲେସ୍‌ଲି ଦୟାବତୀ ଦେବୀ, ସେ ମତେ ଦୟା କରି ପାଖରେ ରଖିଲେ । ସେହିମାନଙ୍କ ଆଦର୍ଶରେ ମୋର ମନ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେଲା । ମୁଁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ୍ ହେଲି । ସେମାନେ ମୋର ନାମ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରି 'ଭାୟୋଲା' ଦେଲେ । ସେହିଦିନୁ ମୁଁ ପାପପଥରେ ଆଉ କେବେ ଯାଇ ନାହିଁ–ପ୍ରଭୁ ଜାଣନ୍ତି !"

ମାୟା ପଚାରିଲା– "ତମେ ଡକ୍ଟର ସେନ୍‌ଙ୍କୁ କିପରି ବିବାହ ହେଲ ?"

"ସିଲ୍‌ହଟରେ ଥିଲାବେଳେ ମିସ୍ ଲେସ୍‌ଲି ମତେ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ଭର୍ତ୍ତି କଲେ ନର୍ସିଂ ଶିଖିବାକୁ । ସେଇଠି ଡକ୍ଟର ସେନ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ମୋର ସାକ୍ଷାତ ହୁଏ । ସେ ଆଉଟ୍‌ଡୋର୍ ଇନ୍‌ଚାର୍ଜରେ ଥିଲେ । ମୋର ପୂର୍ବଜୀବନ ସ୍ମରଣ କରି ମୁଁ ବଡ଼ ସାବଧାନରେ ଚଳୁଥିଲି । ଭଲ କାମ କରୁଥିବାରୁ ଆମର ଲେଡ଼ି ଡାକ୍ତର ମିସ୍ ଦତ୍ତ ମତେ ଭାରି ଭଲ ପାଉଥିଲେ । ଆହା ! ସେ ମା ପରି ଲୋକ, ତାଙ୍କ ଯତ୍ନ ତାଙ୍କ ସ୍ନେହ କେବେ ଭୁଲି ପାରିବି ନାହିଁ । ଡାକ୍ତର ସେନ୍ ନିଜେ ମୋର ପରିଚୟ ବୁଝିଲେ । ପାସ୍ କରି ଆସିଲାରୁ ମିସ୍ ଲେସ୍‌ଲିଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ ମତେ ବିଭା ହେବାର ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ । ମିସ୍ ଲେସ୍‌ଲି ମୋର ସମୁଦାୟ ଇତିହାସ ଜାଣନ୍ତି । ସେ ଇଙ୍ଗିତରେ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ– "କିନ୍ତୁ କ'ଣ କହିବି ଭଉଣୀ ! ସେ ସେଥିରେ ଆଦୌ କୁଣ୍ଠିତ ହେଲେ ନାହିଁ । ମତେ ବିବାହ କଲେ । ମୁଁ ଯାହାର ଶ୍ରୀଚରଣରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଚି ସେ ମହତ୍ ଦେବତା, ଆଦର୍ଶ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ୍ । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ କେତେ ଥର ପଚାରିଚି, "ମୋ ପରି ଘୃଣିତାକୁ ତମ କିପରି ଭଲ ପାଅ ?" ସେ କହନ୍ତି–

'ମଣିଷ କି ଘୃଣିତ ହୋଇ ପାରେ ? ଏହି ମଣିଷ ପାଇଁ ପ୍ରଭୁ ପ୍ରାଣ ଦେଇଛନ୍ତି । ପ୍ରଭୁ ଯୀଶୁ ଯେତେବେଳେ ପାପୀକୁ ଘୃଣା କରିନାହାନ୍ତି, ମୁଁ କିପରି ଘୃଣା କରିବି ? ମଣିଷ କିଛି କାଠ ପଥର ନୁହେଁ, ମଣିଷ ସୁବର୍ଣ୍ଣ, ନିଆଁରେ ଯେତେ ପୋଡୁଥାଏ, ତାହାର ଖାଦ ସେତିକି ନଷ୍ଟ ହୁଏ । ପ୍ରଭୁ ତମକୁ ଆପଣା ଗୃହାଙ୍କକୁ ଡାକିଛନ୍ତି, ମୁଁ ତମକୁ କିମିତି ଦୂର କରିବି ?''

ମାୟା ଗଭୀର ଶ୍ୱାସ ସହ ସହାନୁଭୂତିପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ- ''ବାସ୍ତବିକ, ମିଷ୍ଟର ସେନ୍ ଦେବତୁଲ୍ୟ ପୁରୁଷ, ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଭାରି ଭକ୍ତି କରେ, ତାଙ୍କର ହାତ ଅମୃତ । ତମେ ଭୟ କରନା, ଭଉଣୀ ! ତମର କିଛି ହେବ ନାହିଁ । ଯେତେ ଟଙ୍କା ପଡୁ ପଛେ ସେ ତମକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବେ ।''

ମିସେସ୍ ସେନର ଚକ୍ଷୁ ଆଶ୍ୱସ୍ତିର, ଆନନ୍ଦରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ମାୟାର ଗୋଟିଏ ହାତ ଆପଣା ହାତ ଭିତରେ ଚାପି ଧରି କହିଲା- ''ବାସ୍ତବିକ ତୁମମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ରାଜ୍ୟ । ତୁମେମାନେ ମଣିଷକୁ ମଣିଷ ବୋଲି ମନେ କର; କିନ୍ତୁ ହିନ୍ଦୁ ସମାଜରେ ମୋର କି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ହୋଇଥିଲା, ସେ କଥା ଭାବିଲେ ସୁଦ୍ଧା ହୃତ୍‌କମ୍ପ ହୁଏ । ମଣିଷକୁ ମଣିଷର ଅଧିକାର ସେମାନେ ଦେବାକୁ ଚାହାଁନ୍ତି ନାହିଁ । ମୋ ପରି ଶତ ଶତ ଅଭାଗିନୀ ନାରୀ ହିନ୍ଦୁ ସମାଜର ଅନ୍ତରାଳରେ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ମରୁଛନ୍ତି । ଅଶେଷ ପାପରେ ନିଜକୁ ବଳି ଦେଉଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସମାଜ ତାଙ୍କର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରୁ ନାହିଁ । କି ଜଡ଼, କି ମୃତ ସମାଜ ସେ !''

ମାୟା କହିଲା- ''ସେ ଶିକ୍ଷା ସେମାନେ କେଉଁଠୁ ପାଇଲେ କହିଲ ? ମହାତ୍ମା ଯୀଶୁ ଜଗତ ପାଇଁ ପ୍ରାଣ ଦେଇଥିଲେ । ସେ ପର ପାଇଁ ପ୍ରାଣ ଦେବା ଆଦର୍ଶରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ଏତେଦୂର ମହତ୍ତ୍ୱ ଲାଭ କରିଛି, ଜଗତର ଏତେ ହିତ ସାଧନ କରିଛି; କିନ୍ତୁ ହିନ୍ଦୁ ଜାତି ପୃଥିବୀର ଆଦି ସଭ୍ୟ ଜାତି ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ନିଜର ଆଦର୍ଶ ହରାଇଛନ୍ତି । ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମରେ କେତେ ମହତ୍ ଆଦର୍ଶମାନ ରହିଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁ କ୍ରୁର ସାମାଜିକ ନିୟମ ପ୍ରଚଳିତ, ସେ ସବୁ ଅର୍ଥଲୋଭୀ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସୃଷ୍ଟ ହୋଇଛି ।''

''ହେଲେ ଆଉ ସେ ଜାତିର ପରିବର୍ତ୍ତନର ଆଶା ନାହିଁ ।'' ମାୟା ଦୃଢ଼ତା ସହ କହିଲା- ''ହବ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଭଉଣୀ ! ହବ ! ଯେତେବେଳେ ବହୁତ ଧକ୍କା ଖାଇବ ବହୁତ ଆଘାତ ପାଇବ, ସେତେବେଳେ ତାହାର ମୋହନିଦ୍ରା ଭାଙ୍ଗିବ ।''

ବ୍ୟଥିତା ମିସେସ୍ ସେନ୍ ଯୋଗ ଦେଇ କହିଲା- ''ଆଉ ମୋରି ପରି ବିଧବାମାନଙ୍କର ରକ୍ତ କାନ୍ଦଣାର ଅଭିଶାପ ଯେତେବେଳେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ।''

ଖାଇବା ଘଣ୍ଟା ଶୁଣି ଦୁହେଁ ଉଠି ଭୋଜନଶାଳାକୁ ଗଲେ । ମିଷ୍ଟର ସେନ୍ ଓ ତାଙ୍କର ଦୁଇ ପାଖରେ ଦୁଇ ଝିଅ ବସିଥିଲେ । ମାୟା ସେମାନଙ୍କୁ ଚାହିଁ ମିସେସ୍ ସେନ୍‌ଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁଲା । ତାହାର ମନେ ହେଲା, ସତେ ମଣିଷ ସୁନା ! ଆତ୍ମା ହିଁ ସାର । ଶରୀର ମିଥ୍ୟା । ନୋହିଲେ କି ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ଆଜି ଏ ଅବସ୍ଥାକୁ ଆସିଥାନ୍ତା ! ମିଷ୍ଟର ସେନ୍‌ର ମହତ୍ତ୍ୱରେ ତା'ର ହୃଦୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଉଠିଲା ।

ତ୍ରିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ

ବର୍ଷା ଟୁପୁରୁ ଟୁପୁରୁ ହୋଇ ପଡୁଛି, ଆକାଶ ଘନଘଟାଚ୍ଛନ୍ନ । ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର ସେହି ସମୟରେ ଗୋଟିଏ ବୁଢ଼ା ମାଳୀକୁ ସଙ୍ଗରେ ଘେନି ଆସି ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ସାହେବୀ ଢାଞ୍ଚାରେ ପଶିଗଲେ । ମାଳୀଟି ଆଡ଼େଇ ହୋଇ ଛିଡ଼ା ହେଲା । ଗୋଟାଏ କୋଣରେ କେତୋଟି ଚିତ୍ର ଥିଲା, ତାହାକୁ ନିରୀକ୍ଷଣ କରି ରହିଲା । ପରଦା ପଛଆଡ଼େ ବୃହତ୍ ପ୍ରକୋଷ୍ଠ । ନାନାବିଧ ଚେୟାର ଟେବୁଲ ଓ ସୁନ୍ଦର ସାଜସଜ୍ଜାରେ ମନୋହର । ଘରଟିରେ ଡାକ୍ତର ସାହେବ ରୋଗୀ ଦେଖନ୍ତି, କେହି ଆସିଲେ ବସାଇ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରନ୍ତି । ସେ ଘର ଭିତରେ ଥିଲେ ସେତେବେଳେ ରଘୁନାଥ । କାନ୍ଥର ଚାରିଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ଛବିଗୁଡ଼ିକ ଦେଖୁଥିଲେ । ଛବି ମଧ୍ୟରେ କେତୋଟି ପ୍ରାକୃତିକ-ଦୃଶ୍ୟ ସମ୍ବଳିତ, ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଓ ମନୋହର, କିନ୍ତୁ ବାକିଗୁଡ଼ିକ ସମସ୍ତ ନାରୀଚିତ୍ର । ନାରୀକୁ ପୁରୁଷ ଯେତେ ପ୍ରକାର କୁତ୍ସିତ ଭାବରେ ଦେଖିବାକୁ ସୁଖ ପାଏ, ସେ ସବୁ ପ୍ରାୟ ଏହି ଛବିମାନଙ୍କରେ ଅଙ୍କିତ । ରଘୁନାଥ ସେହିସବୁ ନିରୀକ୍ଷଣ କରି ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତାର ବିକାଶ କେଉଁ ଦିଗରେ, ତାହା ହିଁ ମନେ ମନେ ଆଲୋଚନା କରୁଥିଲେ । ଚିତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ସୁନ୍ଦର ସତ୍ୟ, ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଅଙ୍କନରେ ଅତି ମନୋହର, କଳାଦୃଷ୍ଟିରେ ନିଖୁଣ, କିନ୍ତୁ ରୁଚି ବିଚାରରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଜଘନ୍ୟ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଚିତ୍ରକୁ ଚାହିଁ ତା ଲୋମମୂଳ ଟାଙ୍କୁରି ଉଠିଲା । ନାରୀରୂପକୁ ଏପରି ଉଲଙ୍ଗ, ଏପରି ଲଜ୍ଜାଭରଣହୀନ କରି ଚକ୍ଷୁ ସମ୍ମୁଖରେ ରଖି କିପରି ପୁରୁଷ ଜାତି ଆପଣାର ସଭ୍ୟତାର ବଡ଼ାଇ କରନ୍ତି । ଝିଅ, ମା, ଭଉଣୀ ଓ ଭାର୍ଯ୍ୟା ଏମାନଙ୍କର ଜାତିକୁ କିପରି ବାରବନିତାର ଆସନରେ ବସାଇ ହୃଦୟରେ ତୃପ୍ତିଲାଭ କରନ୍ତି । ଏ ଚିନ୍ତାରେ ତାହାର ହୃଦୟ ଆଲୋଡ଼ିତ ହେଉଥିଲା । ସେ ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର ବିରୁଦ୍ଧରେ ବୀଭତ୍ସ ଧାରଣା ପୋଷଣ କରୁଥିଲା । ଏତିକିବେଳେ ଡାକ୍ତର ବାବୁ ଆସି ତାକୁ ଅଭିବାଦନ କଲେ । ରଘୁନାଥଙ୍କୁ ଛବି ପ୍ରତି ଏକାନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁଥିବାର ଦେଖି କହିଲେ- ଆପଣ ମୋର ଛବି ପ୍ରୀତିର ନିଶ୍ଚୟ ପ୍ରଶଂସା କରିବେ । ମୁଁ ଶହ ଶହ ଟଙ୍କା ଖରଚ କରି ଏ ସୁନ୍ଦରୀ ଦଳର ପ୍ରଜାପତିଙ୍କ ପ୍ରତିରୂପଗୁଡ଼ିକ ସଂଗ୍ରହ କରିଚି । ଛବିଗୁଡ଼ିକ ଚମତ୍କାର ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ରଘୁନାଥଠୁଁ କିଛି ଉତ୍ତର ନ ପାଇ ଗୋଟିଏ ଚେୟାର ଟାଣି ପକେଟରୁ 'ସିଗ୍ରେଟ୍ କେସ୍' କାଢୁ କାଢୁ କହିଲେ- "ଆଉ ସେ ଛବିଟା ଦେଖନ୍ତୁ !" ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗର କାନ୍ଥର ଗୋଟିଏ ଛବି ପ୍ରତି ତା'ର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କଲେ । ଛବିରେ ଗୋଟିଏ ମନୋମୋହିନୀ ରମଣୀ ମୂର୍ତ୍ତି-ଶ୍ଳଥକେଶପାଶ, ଚଞ୍ଚଳ ଚାହାଣୀ, ଆଉ ଦେହରେ ଆବରଣର ଛାୟା ମାତ୍ର । ସେଥିରୁ ତାହାର ସର୍ବାଙ୍ଗରେ ଅନୁପମ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ଗଠନ ଫୁଟି ଦିଶୁଛି । ତାହାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଡାକ୍ତରବାବୁ କହିଲେ- ଏହିଟା ମୋର ପ୍ରିୟ ଛବି । କି 'ଆର୍ଟ'ର ଚମତ୍କାରିତା ! ଅଙ୍କନରେ କେଉଁଠି ତିଳାର୍ଦ୍ଧ ଦୋଷ ନାହିଁ । ଏହିଟା 'ପ୍ରାଇଜ୍ ପିକ୍‌ଚାର' (ପୁରସ୍କାରଯୋଗ୍ୟ ଛବି) । ରଘୁନାଥ ଈଷତ୍ ହାସ୍ୟ କରି କହିଲେ- "ଏହି ଛବିଗୁଡ଼ିକ ମୋର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟିକଟୁ ; ଏପରି ବିଭତ୍ସ ଅଶ୍ଳୀଳ ଛବି ଦେଖିଲେ ଦେହ ମନ କଳୁଷିତ ହେବା କଥା ।" ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର ହୋ ହୋ ହୋଇ ହସି ଉଠି କହିଲେ- ଆପଣ ବ୍ରାହ୍ମ କି ନା, ଆପଣମାନେ ରୁଚି ରୁଚି ହୋଇ ବ୍ୟସ୍ତ । ଆମେ ହିନ୍ଦୁ ଅନ୍ଧ, ଆମର ରାଧାକୃଷ୍ଣ ମୂର୍ତ୍ତି ପରମପ୍ରିୟ ।

ରଘୁନାଥ ଟିକିଏ ବଚଳିତ ହୋଇ କହିଲେ, ''ହିନ୍ଦୁ ମାତୃଭକ୍ତ ଜାତି– ମା'କୁ ସେ ସତୀର ଆସନ ଦେଇଛି, ରାଧା ମଧ୍ୟ ହିନ୍ଦୁର ମା ଲକ୍ଷ୍ମୀ । କିନ୍ତୁ ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟ ଜଗତରେ ନାରୀ ମା' ବଦଳି ପ୍ରେମିକାରେ ପରିଣତ ହୋଇଚି, ସତୀ ସାଧ୍ୱୀର ସମ୍ମାନ ବଦଳରେ ବାରବିଳାସିନୀର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ବଢ଼ିଚି ।''

ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର ସେ କଥାରେ କୌଣସି ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ମୁରୁକି ହସି କହିଲେ– ''ମୋର ତ ବାବୁ ଘର ସଂସାର ନାହିଁ, ମୁଁ ବୈରାଗୀ ମଣିଷ, କିନ୍ତୁ 'ପଞ୍ଚମକାର' ସାଧନା ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରାରେ କରିଚି । ଆଚ୍ଛା ସେ କଥା କ'ଣ ହେଲା ?''

ରଘୁନାଥ ବିନୀତ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ–'ଆପଣ କ୍ଷମା ଦେବେ କି ?'

ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର ଇତସ୍ତତଃ ହୋଇ କହିଲେ– ''ଏଡ଼େବଡ଼ ଦୁଷ୍ଟାକୁ କ୍ଷମା ଦେଇ ପାରେ କି ?''

ରଘୁନାଥ ପ୍ରତିବାଦ କରି କହିଲେ– ''କିନ୍ତୁ ଯେ ଦୁଷ୍ଟ, ସେ ତ ହାତମୁଠାରୁ ଖସି ଯାଇଚି, ଏ ନିରୀହ ସରଳାକୁ କିପାଁ ଦଣ୍ଡିବେ ?''

ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର ସିଗାରେଟ୍ ପିଉ ପିଉ କେତେ କ'ଣ ଆଲୋଚନା କରି ପକାଇଲେ ବାସ୍ତବିକ ଯୂଥିକା ତ ପ୍ରକୃତ ଦୋଷୀ; ମୋକଦ୍ଦମାରେ ଫୁଲ ମଞ୍ଜରୀର ଦଣ୍ଡ ନ ହୋଇପାରେ, ତେବେ ଅକାରଣେ ଏତେଗୁଡ଼ାଏ ଟଙ୍କା କାହିଁକି ହସ୍ତଚ୍ୟୁତ ହେବ ?'' ଡାକ୍ତର ସାହେବ ଅବଶେଷରେ ରଘୁନାଥର କଥାରେ ସମ୍ମତି ପ୍ରକାଶ କରି ଅର୍ଥ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ନରପିଶାଚ କବଳରୁ ଫୁଲକୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ରଘୁନାଥ ମନେ ମନେ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇ ଘରକୁ ବାହାରିଲେ । ବାହାରେ ସେହି ବୁଢ଼ା ମାଳୀ ଉପରେ ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ି । ମାଳୀଟି ଗୋଟିଏ ୧୨, ୧୪ ବର୍ଷର ପିଲା ସହିତ କଥା ବାର୍ତ୍ତା ହେଉଥିଲା । ପିଲାଟି ସାହେବି ପୋଷାକ ଭୂଷିତ, ଗୌରବର୍ଣ୍ଣ, ପାତଳ ଦେହ, କିନ୍ତୁ ଭାରି ସୁନ୍ଦର । ତାକୁ ଦେଖି ତାଙ୍କର ବହୁଦିନର ଗୋଟିଏ ପୁରୁଣା ସ୍ମୃତି ହଠାତ୍ ମନରେ ଉଦୟ ହେଲା । ସେ ଗୋଟିଏ ଏହିପରି ସୁନ୍ଦର ବାଳକ ମୁଖଛବି । ସେ ବାବୁ– ତାଙ୍କର ପିଲା ଦିନର ସଙ୍ଗୀ– ସୀତାର ଭାଇ । ବାଳକଟିକୁ କୌତୂହଳବଶତଃ କିଛିକ୍ଷଣ ଚାହିଁଲେ । ବାଳକ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ମୁଖକୁ ଅନାଇଲା । ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ସାଦୃଶ୍ୟ ! ରଘୁନାଥ ତା'ର ସେହି ଗୋରା ଗୋରା ଗାଲ, ପଦ୍ମପାଖୁଡ଼ା ପରି ଆଖି, ସରଳ ବଂଶି ନାସିକା ସହିତ ବାବୁର ମୁଖ ତୁଳନା କରି ଭାବିଲେ, ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ସାଦୃଶ୍ୟ ! ବାର ଚଉଦ ବର୍ଷ ବେଳେ ବାବୁ ଠିକ୍ ଏହିପରି ଦିଶୁଥିଲା । ବାଳକର ପରିଚୟ ଜାଣିବାକୁ ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ହେଲା । ମାଳୀଟି ମଧ୍ୟ ରଘୁନାଥ ମୁହଁକୁ ବଲ ବଲ କରି ଅନାଇଲା । ସେ ପାଖକୁ ଘୁଞ୍ଚି ଆସି ବାଳକକୁ ପଚାରିଲେ,''ତୁମର ନାମ କ'ଣ ବାବା ?''

ବାଳକ ଅପରିଚିତ ବ୍ୟକ୍ତିର ସମ୍ଭାଷଣରେ ଲଜ୍ଜାବନତ ହୋଇ ତଳକୁ ମୁହଁକରି କହିଲା, ''ଅମୂଲ୍ୟ ମୋହନ ।''

ରଘୁନାଥ ପଚାରିଲେ, ''ନିବାସ କେଉଁଠି, ପିତାର ନାମ କ'ଣ ?''

ବାଳକ ଏଥର ସରଳ ଦୃଷ୍ଟିରେ କହିଲା– ''ଆମ ଘର ପଦ୍ମପୁର, କଟକ ଜିଲ୍ଲା, ପିତାଙ୍କ ନାମ ଦିବାକର ମିଶ୍ର ।''

ରଘୁନାଥର ଛାତି ଭିତର ଦାଉଁ ଦାଉଁ ହୋଇ ଉଠିଲା । ଗୋଟିଏ ଅସମ୍ଭାବିତ ଆନନ୍ଦ କମ୍ପନରେ ତାଙ୍କର ସର୍ବାଙ୍ଗରେ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ଖେଳିଗଲା । ହଠାତ୍ କେତେ କଥା ତାଙ୍କ ମନକୁ ଘାଣ୍ଟି ପକାଇଲା । ତେବେ ଏ କ'ଣ– ସାହସ ହେଲା ନାହିଁ । ସେ ବାଳକକୁ ଆନନ୍ଦ ଓ ଉତ୍ତେଜନାରେ ପାଖକୁ ଟାଣି ଆଣିଲେ । ମାଳୀ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ଦୋଦୋଚିହ୍ନା ହୋଇ କହିଲେ– "ତୁ ନରିଆ କିରେ ? ମୁଁ ରଘୁନାଥ ।"

ବାଳକଟି ଅପରିଚିତର ମୁଖରେ ମାତୃଭାଷା ଶୁଣି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲା; କିନ୍ତୁ ମାଳୀବୁଢ଼ା ସେହିକ୍ଷଣି ଫାଟି ପଡ଼ିଲା ପରି ଭୂଇଁରେ ଲୋଟିଯାଇ ତାଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ଦଣ୍ଡବତ କରି ପକାଇଲା ।

ବାରଣ୍ଡା ରେଲିଂର ଗୋଟିଏ ଦାଡ଼ରେ କହୁଣୀ ଭରାଦେଇ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ରଘୁନାଥ ଶୁଣିଲେ ନରିଆଠଉଁ– "ସୀତା ଓ ଦିବାକର କଲିକତାରେ । ଦିବାକର ପୀଡ଼ିତ, ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତରଙ୍କ ଚିକିତ୍ସାଧୀନ ।" ତାଙ୍କ ଆଖି ସାମନାରୁ ପରଦାଟିଏ ଖସିଗଲା । ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ସଂକ୍ରାନ୍ତ ସମୁଦାୟ ବିଷୟ ତାଙ୍କୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ପରିଷ୍କାର ଜଣାଗଲା । ସେ ସେହି ଚିନ୍ତାରେ ନିବିଷ୍ଟ ହୋଇ ନରିଆ ଅନୁରୋଧ ରକ୍ଷା ନ କରି ଘରକୁ ଗଲେ ।

ମାୟା ତାଙ୍କୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ବାଟ ଚାହିଁଥିଲା । ତାଙ୍କର ପାଦ ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ପାରି ଦୁଆରଆଡ଼କୁ ବୁଲି ଚାହିଁଲା । ସ୍ମୃତି ତା ଆଣ୍ଠୁ କତିରେ ଗୁରୁଣ୍ଡୁଥିଲା । ରଘୁନାଥ ମା ଓ ପିଲାକୁ ଦଣ୍ଡେ ଚାହିଁଦେଇ ପ୍ରେମରେ ପୂରିଗଲା । କିଛିକ୍ଷଣ ଆଗରେ ସୀତାର ପୁଅକୁ ସେ କୋଳରେ ଆଉଜାଇଥିଲା । ତାହାର ସ୍ପର୍ଶର ସ୍ମୃତିରେ ଅନେକ ପୁରାତନ ସୁଖ ଦୁଃଖ ଉଚ୍ଛୁଳି ଉଠି ମନ କୋହରେ ଫାଟି ପଡୁଥିଲା, ତାହା ଦୂର କରିବାକୁ ରଘୁନାଥ ସ୍ମୃତିକୁ କୋଳକୁ ନେବାକୁ ଗଲା । ସେ ମଧ ଆଣ୍ଠୁରେ ଭରା ଦେଇ ହାତ ବଢ଼ାଇ ବା'-ବା' ହେଉଥିଲା । ତାହାର ମଧୁର ଆହ୍ୱାନରେ ପିତୃପ୍ରାଣ ପୂରିଗଲା । ତାହାର ମୁଖ ଚୁମ୍ବନ କରୁ କରୁ ମାୟାକୁ କହିଲା– "ବୁଝିଲ, ଆଜି କାହିଁକି ଡେରି ହେଲା । ଆଜି ଜଣେ ଅପୂର୍ବ ଲୋକ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ୍ ହୋଇଚି ।" ମାୟା ଅବାକ୍ ହୋଇ ଚାହିଁ ରହିଲା । ପରେ କହିଲା– "କିଏ ସେ ?"

ସେ ଏଥର ସକାଳ ଘଟଣା ସବୁ କହିଲା ପରେ କହିଲା– "ବୁଝିଲ ମିସେସ୍ ସେନ୍ ଗୁଣବାନ୍ ଭ୍ରାତାର ଗୁଣବତୀ ଭଗିନୀ ।"

ମାୟା ବାଧା ଦେଇ କହିଲା– "ତୁମି ହୁଅ, ପରପରମେଶ୍ୱର, ପରର ନିନ୍ଦାରେ ଆମର ଲୋଡ଼ା କ'ଣ ? ମିସେସ୍ ସେନ୍ ବର୍ତ୍ତମାନ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ।

ରଘୁନାଥ ଈଷତ୍ ହସି କହିଲା– "ସାପ କାତି ଛାଡ଼ିଲେ ବି ବିଷଧର ।"

ମାୟା ଈଷତ୍ କ୍ଷୁବ୍ଧ ହୋଇ କହିଲା, "ତୁମର ଏ କି ସ୍ୱଭାବ ? ମନୁଷ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ । ହଜାର ସେ ପାପ କରୁ, ହଜାର ସେ ଦୁଷ୍ଟ ହେଉ, ସେ ନିଶ୍ଚେ ବଦଳି ପାରେ । ନୋହିଲେ ତ ପଶୁ ଆଉ ମନୁଷ୍ୟ ମଧରେ ପ୍ରଭେଦ ନ ଥାନ୍ତା । ମୁଁ ଯେତେଦୂର ଜାଣେ ମିସେସ୍ ସେନ୍ ଆଜିକାଲି ପରମ ଧାର୍ମିକା ।"

ରଘୁନାଥ କହିଲେ, "କିନ୍ତୁ ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର ମୁହଁରୁ ଯଦି ତା'ର ଇତିହାସ ଶୁଣିଥାନ୍ତ କହନ୍ତ ।"

"ଦୁନିଆଟାକୁ ଆଉ ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର ଚଷମାରେ ଦେଖ ନା ! ଯାହାର କାନ୍ଥେ କାନ୍ଥେ ପାପଚିତ୍ର, ପେଟେ ପେଟେ ମନ୍ଦବୁଦ୍ଧି, ସେ ପୁଣି ମଣିଷ ଭିତରେ କ'ଣ ଭଲ ଅଛି କିପରି ଦେଖନ୍ତା ? ତମେ ତ ନିଜେ କହୁଥିଲ ତା' ଗୁଣ । ତାହାରି ଯୋଗୁଁ ତ ଫୁଲର ସର୍ବନାଶ । ବିଚାରି କ'ଣ କରନ୍ତା ? ତୁମ ବ୍ରାହ୍ମଣକୁଳ ତ ସର୍ବନାଶର ମୂଳ । ନୋହିଲେ ଯୁବତୀ ବିଧବାଟାକୁ ଛବରଷ୍ଟି ବେଢ଼ା ଭିତରେ ରଖିବାକୁ ଚାହଁ, ସେ ପାଚେରୀ ଡେଇଁ ପଳେଇଲା ତ ଦୋଷ ତା'ର ! ପ୍ରକୃତି ଉପରେ ଏ କି ବଳାତ୍କାରୀ ?"

"ଆଚ୍ଛା ହଉ ହଉ, ତୁମ ଲେକଚର ରଖ ।" ଏହା କହି ବସି ରଘୁନାଥ ଷ୍ଟୁଡିକୁ ଗେଲକରି, କହିଲେ "ଦେଖ ତୋତା ! ତୋ ମା' ମୋତେ ଖାଇବାକୁ ଦଉ ନାହିଁ ?" ତୋତା ପିତାର ଦୁଃଖବୁଝି ମା'ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲା ।

ରଘୁନାଥ ଭୋଜନରେ ବସିଲାରୁ ତୋତା ମା' କୋଳରେ ହସିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ସେଦିନ ରାତିରେ ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଏକାକୀ ବସିଥିଲେ । ରଘୁନାଥ କହିଲା, "ଯଦି ଅନୁମତି ଦିଅ ସୀତାକୁ ଆଉ ତାହା ସ୍ୱାମୀକି ଦେଖି ଆସିବି, ତୁମେ ଯିବ କି ?"

ମାୟା ଦୁଃଖିତ ହୋଇ କହିଲା- "ହାୟରେ ବିଧାତା ! ଯାହା ଲାଗି ମଣିଷ ଦେଶାନ୍ତର ହୁଏ, ଆପଣାର ସର୍ବସ୍ୱ ତ୍ୟାଗ କରେ, ତାକୁ ପୁଣି ଦେଖିବାକୁ ମୋର ଅନୁମତି ?"

ରଘୁନାଥ ମାୟା କତିକି ଘୁଞ୍ଚି ଆସି କହିଲା- "କେଜାଣି କାହିଁକି ମାୟା ! ସୀତା ଆଜି ସୁଦ୍ଧା ମୋ ହୃଦୟରେ ଜାଗ୍ରତ ଅଛି । ହେଲେ ତୁମ-"

ତାଙ୍କୁ କଥା ସମାପ୍ତ କରିବାକୁ ନ ଦେଇ ମାୟା କହିଲା- "ସେ ତ ସ୍ୱାଭାବିକ, ଯେ ଏତେଟା ଆପଣାର ।" ଏହାକହି ଗଭୀର ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ସହ କହିଲା- "ମୁଁ ସିନା ଖାଲି ବାଡ଼କୁ ବତା ।"

ରଘୁନାଥ ଅଭିମାନିନୀକୁ ପାଖକୁ ଟାଣି ନେଇ କହିଲା, "ବାସ୍ତବିକ ମାୟା ! ତମପରି ମତେ କିଏ ଭଲ ପାଏ ? ଏତେ ପ୍ରେମ ଯେ ନାରୀର ବକ୍ଷସ୍ଥଳରେ ! ଏତେ ତୁମର ଅନୁରାଗ ! ମୁଁ ଅଧମ ଅଯୋଗ୍ୟ-"

ମାୟା କୋମଳ କରପଲ୍ଲବରେ ସ୍ୱାମୀର ମୁଖ ଆବୃତ କରି କହିଲା- "ତୁମେ ମୋର ଇଷ୍ଟଦେବତା, ତମେ ମୋର ମଥାମଣି !"

ରଘୁନାଥ କହିଲା- "ଆଉ ତୁମେ ? ମୋର ହୃଦୟମରୁରେ ମନ୍ଦାକିନୀଧାରା, ମୁଁ କ'ଣ ହୋଇଥାନ୍ତି ଜଗତରେ, ବିଶେଷତଃ ବର୍ମାମୁଲକରେ ଆଉ ବନେଟ୍ ସାହେବ ଫାନ୍ଦରେ । ସେ ରାତିରେ ମିସ୍ ଏଲେନ୍‌ର ନାଚଟା ମୁଁ କେବେ ହେଲେ ଭୁଲି ନାହିଁ । ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ହୋଇ ସେ କିପରି ଏତେ ଲଜ୍ଜାହୀନା । ମୁଁ ସେ କଥା ଭାବିଲେ ମୋ ମୁଣ୍ଡ ଘୂରିଯାଏ । ଏହି କ'ଣ ସଭ୍ୟତା ! ଏହି କ'ଣ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଆଦର୍ଶ ! ଏହି କ'ଣ ନାରୀର ଆଦର୍ଶ ?"

ମାୟା ଯୋଗ ଦେଇ କହିଲା- "ନାରୀର ଆଦର୍ଶ କାହିଁକି ହେବ, ପ୍ରବୃତ୍ତିର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ସେଇଟା ।"

ରଘୁନାଥ ପରମ ସ୍ନେହରେ ମାୟାକୁ କୋଳାଗ୍ରତ କରି କହିଲା– "ହେଲେ ମୁଁ ମରିଥାନ୍ତି, ମାତେଇଁ ମାସୁଏଁ ମୋତେ ସାରିଥାନ୍ତେ । ମୁଁ ବର୍ମା କୁହୁକିନୀର କିଣାଦାସ ହୋଇଥାନ୍ତି, ମାତ୍ର ଏଇ ମାୟାମୟୀ ଦେବୀ ମୋତେ ରକ୍ଷା କଲା । ଯୌବନ କି ଭୀଷଣ ପରୀକ୍ଷାର ସମୟ !"

ମାୟା ହସି ହସି କହିଲା– "ତୁମ ପାଇଁ ଯୌବନ ଭୀଷଣ ପରୀକ୍ଷାର ସମୟ ! କାହିଁକି ନା ତମେ ପୁରୁଷ । ଲଗାମ ମାନିବା ଜନ୍ତୁ ନୁହଁ, ଆଉ ବିଚାରି ଫୁଲ ପରି ହତଭାଗିନୀ ନାରୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଯୌବନ କେବଳ କଠୋର ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ, ଜପ ତପ ହବିଶ ଏକାଦଶୀ ସାଧନାର ସମୟ । ଆହୁରି ବିଚାର କରୁଥିଲ !"

ରଘୁନାଥ କହିଲା– "ତୁମେ ମତେ କାହିଁକି ଦୋଷ ଦଉଚ ଭଲା ? କିଏ ପଣସ ଖାଏ କାହା ମୁଣ୍ଡରେ ଅଠା ବୋଳେ !"

ମାୟା କହିଲା– "ତୁମେ ପୁରୁଷଗୁଡ଼ାକ ଏକା ନାରୀଙ୍କର ଦୁଃଖର ମୂଳକାରଣ । ଆପଣା ବେଳକୁ ବାବୁ ସବୁ ଢିଲାଢିଲି । ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ବେଳକୁ କଡ଼ାକଡ଼ି ଆଇନ୍ । ତମମାନଙ୍କୁ ଭଲା ଏପରି କିଏ ଦଣ୍ଡ ଦିଅନ୍ତା, ତେବେ ଚେତନ୍ତ !"

ରଘୁନାଥ ତାକୁ ଆଦର କରି କହିଲା– "ହଉ, ହେଲା ଏବେ । ପୁରୁଷଙ୍କ ଲାଗି ମୁଁ ଜାମିନ୍ ହେଉଛି ।"

ମାୟା ସ୍ୱାମୀକୁ ହସି ହସି କହିଲା– "ବାସ୍ତବିକ୍ ତମପରି ଦେବତା କିଏ ? ତମକୁ ଯେଉଁ ଦିନୁ ଦେଖିଚି, ସେହି ଦିନଠୁଁ ମୁଁ ମୋର ନୁହେଁ ।"

ରଘୁନାଥ ଅନୁରାଗପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ– "ଏଥିରେ ଦୋଷ କାହାର ? ଏଇଥିର ବୁଝ ନାରୀ ନିର୍ଯ୍ୟାତନ ପାଇଁ କେବଳ ପୁରୁଷ ଦାୟୀ ନୁହେଁ । ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷ ଉଭୟେ ମିଳି ସ୍ୱାର୍ଥପର ଭାବରେ ଯେଉଁ ସବୁ ଆଇନ୍ କାନୁନ୍ ବାନ୍ଧିଛନ୍ତି, ସେହିତକ ବିଷଲତା ପରି ସମାଜ ଦେହରେ ଗୁଡ଼େଇ ହୋଇ ଏତକ ଅନର୍ଥ ଭିଆଇଛି ।"

ମାୟା ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ କହିଲା– "ସ୍ତ୍ରୀ ପୁଣି କ'ଣ ଆଇନ କଲା ?"

ରଘୁ– "ପୁରୁଷ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଯେତେ ଦୂର ନିର୍ଯ୍ୟାତନ କରେ ନାହିଁ, ସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ସେତେଦୂର କରେ । ଶାଶୁ, ନଣନ୍ଦ, ଜା' ଏମାନେ କ'ଣ ମୋର ଭଉଣୀ ନୁହଁନ୍ତି ? ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ରକ୍ଷଣଶୀଳତା ଯୋଗୁଁ ତ ହିନ୍ଦୁ ସମାଜରେ ଆଜି ଏତେ କୁସଂସ୍କାର ।"

ମାୟା ଦୁଃଖିତ ହୋଇ କହିଲା– "ବାସ୍ତବିକ ମୁଁ ସର୍ବଦା ଭାବେ ସ୍ତ୍ରୀ ଶିକ୍ଷାର ବିସ୍ତାର ଆଶୁ ପ୍ରୟୋଜନ । ହେଲେ, ଛଡ଼ା ସେ କଥା । କାଲି ଚାଲ ଯିବା ଦେଖି ଆସିବା ।"

x x x x

ଦିବାକର ବିଛଣାରେ ଶୋଇଥିଲେ, ନଋିଆ ଆସି ଖବର ଦେଲା– ରଘୁନାଥ ବାବୁ ଆଉ ତାଙ୍କ ପରିବାର ଆସିଛନ୍ତ । ତା' ପୂର୍ବ ଦିନରୁ ସେ ତା' ମୁହଁରୁ ତାଙ୍କ ଖବର ପାଇଥିଲେ । ସୀତାଠୁଁ ଶୁଣିଲେ, ସେ ରେବତୀର ଧର୍ମ ଭାଇ । ରେବତୀ ତାଙ୍କର ଶଳାଭାଉଜ । ସେ ଲେଖାରେ

ରଘୁନାଥ ଶଳାର ଶଳା-ମିତ୍ରସ୍ଥାନୀୟ । ପରମ ଆଦରରେ ରଘୁନାଥ ଓ ମାୟାଙ୍କୁ ପାଖରେ ବସାଇ ଦିବାକର ବହୁତ ସୁଖ ଦୁଃଖ ହେଲେ । ବିଦେଶରେ ଆପଣା ଲୋକଟିଏ ଦେଖିଲେ କିଏ ବା ଆନନ୍ଦିତ ନ ହେବ ? ପୁଣି ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ । ଦୁଇମାସ ହେଲା ଜୀବନମୃତ୍ୟୁର ସନ୍ଧିସ୍ଥଳରେ ଠିଆ ହୋଇ ସେ ସଂଗ୍ରାମ କରୁଛନ୍ତି, ଦୁଇ ମାସ ହେଲା ଡାକ୍ତରୀ, କବିରାଜ, ହୋମିଓପ୍ୟାଥିକ ଚିକିତ୍ସାରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣାନ୍ତ ହେଲାଣି । ଅବଶେଷରେ ଅପରେସନ୍‌ର ଅସ୍ତ୍ରାଘାତ ମଧ ସହ୍ୟ କଲେ, ତଥାପି ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଫେରି ପାଇ ନାହାନ୍ତି; ବରଂ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଅବସ୍ଥା ମନ୍ଦ ଘଟୁଛି । ପୂର୍ବର ସେ ରୂପ, ତେଜ ନାହିଁ । ମୁଣ୍ଡରେ ସେ କାମିନୀ ମନୋହର କୁଞ୍ଚିତ କେଶର ଚିକ୍କଣ ଫିରେଇ ନାହିଁ । ଚକ୍ଷୁ କୋଟରଗତ, ଶରୀର ଅସ୍ଥି ଚର୍ମସାର ରକ୍ତହୀନ, ହାତ, ପାଦ ଫୁଲି ଗଲାଣି ।

ରଘୁନାଥ ସେ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ଚାହିଁ ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ପୂର୍ବର ଯୁବକ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ମନେ ପକାଇଲା । ତାହାର ହୃଦୟରେ ଗୋଟିଏ ଅବ୍ୟକ୍ତ ବେଦନା ଖେଳିଗଲା । ସୀତା ମୁଣ୍ଡରେ ଲୁଗା ଦେଇ ମୁହଁ ପୋତି ବସିଥିଲା । ତାହାର ପୂର୍ବର ସେ ତନୁପାତଳ ଚେହେରା ନାହିଁ । ବୟସାନୁକ୍ରମେ କ୍ଷୀଣଦେହ ପୁଷ୍ଟି ଲାଭ କରିଛି । ଦୂରରୁ ହଠାତ୍ ସରସ୍ୱତୀ ବସିଥିବାର ଭ୍ରମ ଜନ୍ମେ । ସେ ପ୍ରଥମେ ସୀତାକୁ ଚିହ୍ନି ପାରିଲା ନାହିଁ । ସୀତା ମଧ ତାକୁ ଦେଖି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲା । ରଘୁନାଥର ଅନେକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଛି; କିନ୍ତୁ ତଥାପି ସୀତା ତାକୁ ଦେଖି ଚମକି ପଡ଼ିଲା । ତା' ଛାତି ଭିତରେ ରକ୍ତ ଦ୍ରୁତଗତିରେ ବହିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଦିବାକରଙ୍କୁ ସେ ଆପଣା ବାପଘରର ପ୍ରାୟ ସମୁଦାୟ କଥା କହିଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଦିନେ ହେଲେ ଭୁଲକ୍ରମେ ରଘୁନାଥର ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ନ ଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ତାହାର ସ୍ୱାମୀ ଜାଣି ନ ଥିଲେ ତାହାର ଓ ରଘୁନାଥ ମଧରେ କି ସମ୍ପର୍କ । ସୀତା ବା କେମିତି କହନ୍ତା ରଘୁନାଥ ତାହାର କିପରି ଆପଣାର । ସ୍ୱାମୀ ରଘୁନାଥ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଥିଲେ, ସେ କାଠ ପାଲଟି ବସି ରହିଲା । ଆଉ ତାକୁ ନିରୀକ୍ଷଣ କରୁଥିଲା- ମାୟା । ବହୁଦିନର ସେ ଚିଠିଖଣ୍ଡ ତା'ର ମନେ ପଡ଼ିଗଲା । ସେଥିରେ ଲେଖା ଥିଲା-'ଅତୁଲ୍ୟ ସୁନ୍ଦରୀ ସୀତା' । ମାୟାର ସେହି ଧାଡ଼ିଟା ଆଖି ଆଗରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଅତି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କଳା ଅକ୍ଷରରେ ଭାସି ଉଠିଲା- 'ଅତୁଲ୍ୟ ସୁନ୍ଦରୀ ସୀତା ।' ପ୍ରକୃତରେ ସୀତା ସୁନ୍ଦରୀ, ଆଉ ରଘୁନାଥ ? ମାୟା ଦଣ୍ଡେ ସ୍ୱାମୀ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁଲା । ଏ ତ ପ୍ରକୃତିର ଦିଓଟି ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଆଲେଖ୍ୟ ! ଏପରି ସାଦୃଶ୍ୟ, ଏପରି ପରସ୍ପରର ଉପଯୋଗୀ, ଏପରିଯୁଗଳ ମନୋହର ମୂର୍ତ୍ତି ସେ ତ ଅତି କମ୍ ଦେଖିଛି ! ତା' ଛାତି ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଅବ୍ୟକ୍ତ ବେଦନାର ପ୍ରବାହ ବୋହିଗଲା; କିନ୍ତୁ ପରକ୍ଷଣରେ ସେ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହେଲା । ରଘୁନାଥ ତାର, ସୀତାର ନୁହେଁ । ସେ ଆଶ୍ୱସ୍ତିର ଦୀର୍ଘ ନିଃଶ୍ୱାସ ସହ ସୀତା କତିକି ଘୁଞ୍ଚି ସଉପରେ ବସିଲା । ସୀତା ମଧ ଓଢ଼ଣା ଆଢୁଆଳରୁ ଚାହିଁଲା ତେଜୋମୟୀ ମାୟାକୁ- ଶିକ୍ଷା-ସଭ୍ୟତା-ମାର୍ଜିତ ରୁଚିସମ୍ପନ୍ନା ବଙ୍ଗବାସିନୀ ମାୟାକୁ । ତାହାର ପ୍ରାଣତନ୍ତ୍ରୀରେ ଗୋଟିଏ ଅଭିମାନର ସ୍ୱର ବାଜି ଉଠିଲା । ସେ ନିଜେ ବୁଝିଲା ନାହିଁ କାହିଁକି ? ତାହାର ମନେ ହେଲା, ରଘୁନାଥ, ସ୍ୱାମୀଶଯ୍ୟାପ୍ରାନ୍ତ ଉପବିଷ୍ଟ ରଘୁନାଥ ମହାନ୍ ଦୋଷୀ । ଏହି କ'ଣ ସେହି ସୀତାଗତପ୍ରାଣ ପୀତେଇ ନାନୀର ରାମଚନ୍ଦ୍ର ? ସେହି ମନୋମୋହନ ବାଳକ ? ଏବେ ରଘୁନାଥ ପ୍ରୌଢ଼ । ତାହାର ବୟସ ସହିତ ସୀତାପ୍ରେମ ହଜିଗଲା । କେଉଁ କାରଣରୁ ହଜିଲା ତାହା ଜାଣିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ତାହାର

ହୃଦୟ ପ୍ରବୋଧ ମାନିଲା ନାହିଁ । କାହିଁକି ସେ ଏଡ଼େ ପ୍ରତିଜ୍ଞାରୁ ଚ୍ୟୁତ ହେଲା ? ସେ ହୃଦୟର କୋହ ଚାପି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଉଠି ଗୃହାନ୍ତରାଳକୁ ଗଲା । ମାୟା ମଧ ତା' ହାତ ଧରି ଗୃହ ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କଲା । ଝିଡ଼ିକି ବନ୍ଧକୁ ଆଉଜି ଆଖିରୁ ଉଷ୍ଣ ଲୋତକ ଢାଳି ଦେଲା । ମାୟା ମନେ କଲା ସ୍ୱାମୀର ଆସନ୍ନ ବିପଦ ଆଶଙ୍କାରେ ସୀତାର ରୋଦନ । ସେ ସହାନୁଭୂତିରେ ତରଳିଗଲା । ତାହାକୁ କୁଣ୍ଢାଇ ଧରି ଲୁହ ପୋଛି ଦେଲା । ବହୁକ୍ଷଣ ପରେ ସେହି ମଧୁର ସ୍ପର୍ଶରେ ସୀତା ସାନ୍ତ୍ୱନା ଲାଭ କଲା । ମାୟା ତା' ମୁଣ୍ଡ କୋଳକୁ ଆଉଜାଇ ନେଲା । ସୀତାର ମନେହେଲା, ସାକ୍ଷାତ୍ ରଘୁନାଥ ଯେପରି ତାକୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଉଛି, ବାଲ୍ୟର ସେ କେବଳ ବାଳକ, ସେ ମଧୁର କଥା, ସେ ନୀରବ ସ୍ନେହ, ମାୟା ଭିତରେ ଆଜି ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ । ମାୟାର କରସ୍ପର୍ଶରେ ସେ ମଧୁର ସ୍ନେହସୁଧା ତା'ର ପ୍ରାଣସ୍ପର୍ଶ କଲା ପରା ? ସ୍ୱାମୀକୁ ସ୍ତ୍ରୀ ଭିତରେ ଆଜି ସେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଅନୁଭବ କଲା । ତାହାର ବ୍ୟଥାବିଦୀର୍ଣ୍ଣ ବକ୍ଷସ୍ଥଳ ଭିତରେ ସ୍ୱତଃ ଉଦିତ ହେଲା- 'ରଘୁନାଥର ତୁ ଏତେଟା ନିଜର ?' ମାୟା ସୀତାକୁ ଆବୃତ୍ତି ବସିଲା । ଅମୂଲ୍ୟ ଆସି ମା' କଟିରେ ଲଟେଇ ପଡ଼ିଲା, ମାୟା ସେ ପରମ ସୁନ୍ଦର ବାଳକ ମୁହଁରେ ଦେଖିଲା ଜଣକର ଛବି- ଯାହାକୁ ତାହର ସ୍ୱାମୀ ଭଲ ପାଏ; ଯାହାର ମଧୁସ୍ମୃତିକୁ ବରଷ ବରଷ ଘେନି ସେ ଉପାସନା କରିଛି-ସେହି ସୀତା । ସେହି ସୀତା ଆଜି ତାହାର ଅତି ନିକଟରେ, ନିଃଶ୍ୱାସ ନିଃଶ୍ୱାସରେ ମିଶୁଛି-ହୃଦୟ ହୃଦୟ ସ୍ପନ୍ଦନରେ ମିଶୁଛି । ତାହାର କହି ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହେଉଥିଲା, "ସୀତା, ତୁ ମୋର ଅତି ଆପଣାର"; କିନ୍ତୁ ପାଟି ତ ଫିଟିଲା ନାହିଁ । ନୀରବ ଗୃହ ତଳରେ ସାଶ୍ରୁନେତ୍ରରେ ଦିଓଟି ନାରୀପ୍ରାଣ ଆଜି ଅନୁଭବ କଲେ ବିଶ୍ୱର ନାଡ଼ୀ କେମିତି ଚାଲୁଛି । କେମିତି ପ୍ରେମଧାରା ତାହାର ଅଙ୍ଗେ ଅଙ୍ଗେ ବହି ତାକୁ ସଜୀବ ସଚଳ ରଖିଛି । ଜଣେ ପାଇଛି, ଜଣେ ପାଇ ନାହିଁ ଅଥଚ ଉଭୟେ ପ୍ରାପ୍ତିର ଆନନ୍ଦରେ, ଅପ୍ରାପ୍ତିର ଶୋକରେ ସମାନ ମୁହ୍ୟମାନ । ମାୟା ଭାବୁଛି, ଏହି ନାରୀ ତାହାର ସ୍ୱାମୀର ଇଷ୍ଟଦେବୀ; ସୀତା ଭାବୁଛି, ମାୟା ରଘୁନାଥର ପ୍ରାଣପ୍ରତିମା । ପ୍ରକୃତରେ ତେବେ କିଏ କାହାକୁ ପାଇଛି ? ଏ ପ୍ରଶ୍ନର ମୀମାଂସାର ବେଳ ସେଠି ନ ଥିଲା, ହୃଦୟର ଆବେଗ ସେ ସବୁ ବୁଡ଼ାଇ ଦେଇଥିଲା । ସ୍ମୃତି ଆସି ଜବରାଣ କରି ମା' କୋଳରେ ପଶିଗଲା । ସୀତା କାନ୍ଦୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ହସି ପକାଇ ତାକୁ ଆଦର କରିବାକୁ ବାହାରିଲା, କିନ୍ତୁ ସ୍ମୃତି ତା ହାତ ଠେଲି ଦେଇ ମା'କୋଳ ଭିତରେ ମୁହଁ ଲୁଚେଇଲା । ସୀତାର ପ୍ରାଣରେ ଜାଗି ଉଠିଲା ବହୁଦିନ ତଳର ସେହି ମଧୁର କଳ୍ପନା । ରଘୁନାଥର ସନ୍ତାନର ସେ ଜନନୀ ହୋଇଥାନ୍ତା, କିନ୍ତୁ ଆଜି ତାହାର ସନ୍ତାନ ତା' ସ୍ପର୍ଶର ଅଧିକାର ସୁଦ୍ଧା ଦେବାକୁ ଅନିଚ୍ଛୁକ । ଜଗତ ! ସେ ତଥାପି ସ୍ମୃତି ମୁହଁରେ ପିତାର ସାଦୃଶ୍ୟ ନିରୀକ୍ଷଣ କରି ମୁଗ୍ଧ ହେଲା ।

ମାୟା କନ୍ୟାର ମୁଖଚୁମ୍ବନ କରି କହିଲା- "ଏ ଦୁଷ୍ଟଟୋକୀ ତାଙ୍କର ଭାରି ଗେହ୍ଲା । ସେ ତ 'ତୋତା' 'ତୋତା' କହି ପାଣି ପିଇବେ ନାହିଁ । ଏ କ'ଣ ମୋ ପାଖରେ ଥାଏ କି ?"

ସୀତା ତୋତାକୁ ଚାହିଁ ପଚାରିଲା- "ତୁମର କେଇଟି ପିଲା ?"

ମାୟା କହିଲା- "ମୋର ଚାରୋଟି ପିଲା, ଭଉଣୀ ! ଯୋଡ଼ିଏ ପୁଅ, ଯୋଡ଼ିଏ ଝିଅ ! ତୁମର ?" ସେ ଅମୂଲ୍ୟର ମୁଣ୍ଡ ଆଉଁଷି ଦେଇ କହିଲା- "ଏଇ ଗୋଟିକ ତ ମୋର ଏକୋଇର

ବଞ୍ଚା ।''

ମାୟା ଅମୂଲ୍ୟକୁ ପାଖକୁ ଟାଣି ଆଣି କହିଲା– ''ପ୍ରଭୁ ଏଇ ଖଣ୍ଡିକୁ ଆଶୀର୍ବାଦ କରନ୍ତୁ । ତୁମର ଗୋଟିଏ କୋଟିଏ ହେଉ ।''

ଅମୂଲ୍ୟ ନୀରବରେ ଆଶୀର୍ବାଦ ଗ୍ରହଣ କଲା ।

x x x x

ଯାମିନୀ ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରହର ଅତୀତ । ବିସ୍ତୃତ ଶଯ୍ୟାରେ ମାୟା ଓ ରଘୁନାଥ । ମାୟା ଗାଢ଼ ନିଦ୍ରାଭିଭୂତା, କଡିରେ ସାନ ଖଟୁଲିରେ 'ତୋତା', ପ୍ରକୃତିର କୋମଳ ଫୁଲମାଳା । ରଘୁନାଥ ସେହି ନିଦ୍ରିତ ଶିଶୁର ସୁନ୍ଦରବଦନ ମଣ୍ଡଳକୁ ଚାହିଁ ଜାଗ୍ରତ । ଆଜି ତା'ର ଜମାରୁ ନିଦ ହଉ ନାହିଁ । ସେ ଯେତେ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛି ବିଛଣାରେ ଏକର ସେକର ହେଉଛି, ତଥାପି ତାହାର ଆଖିକି ନିଦ ଛୁଉଁ ନାହିଁ, ତା' ମନ ଗଭୀର ଭାବନାପୂର୍ଣ୍ଣ । ସକାଳେ ସୀତାକୁ ଦେଖିଲା ବେଳୁ ତା' ମନ ଏପରି ହୋଇଛି । କାହିଁକି ସେ ଏପରି ହୋଇଛି, ସେ ତା'ର କାରଣ ବୁଝିପାରୁ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ତା' ଅନ୍ତରାତ୍ମା କାନ୍ଦି ଉଠୁଛି, ତାହାର ସମୁଦାୟ ମର୍ମଗ୍ରନ୍ଥି ଛିଣ୍ଡିଲା ପରି ମନେ ହେଉଛି, ତାହାର ଖାଲି ମନରେ ଟେକିଁ ଉଠୁଛି ସୀତାର ମୁହଁ, ସୀତାର ସେହି ଶୁଷ୍କ କରୁଣ ଆନନଶ୍ରୀ, ଆଉ ସୀମନ୍ତଶୋଭା ସେହି ସିନ୍ଦୂର ରେଖାଟି ! ଆଉ ତ ଅଳ୍ପ ଦିନ ! ଏ ସିନ୍ଦୂର ଗାର ତ ନିଭିଯିବ । ବ୍ରାହ୍ମଣ ଘରେ ସେଇଟା ନିଭିବା କ'ଣ ତା ରଘୁନାଥକୁ ଭଲ ଜଣା । ନାରୀପକ୍ଷରେ ସେ ବେଦନା, ସେ ଦୁଃଖ ଯେ କେତେଦୂର ଭୟାନକ, ତାହା ସ୍ମରଣ କରି ତାହାର ଛାତି ଥରି ଉଠିଲା । ତଥାପି ତାହାର ମନ କହିଲା– ''ସେ ସୀତାର ଆସନ୍ନ ବୈଧବ୍ୟ ଦୁଃଖରେ ସେତେ ଚିନ୍ତିତ ନୁହେଁ, ତେବେ ତା'ର ଚିନ୍ତା କ'ଣ ?''

ନିଃଶବ୍ଦ ନିକେତନର ନୀରବ ପବନରେ ସୁଦ୍ଧା ଚମକି ପଡ଼ି ରଘୁନାଥ ଭାବିଲା, 'ତେବେ ତାର ଚିନ୍ତାର କାରଣ କ'ଣ ?' ଦୂରରୁ–ବହୁ ଦୂରରୁ ତା' ଆତ୍ମା ଭିତରୁ ଉତ୍ତର ଆସିଲା– ''ହତଭାଗ୍ୟ ! ତୁ ସୀତାକୁ ଭଲ ପାଉ ? ପର ସ୍ତ୍ରୀ ସୀତାକୁ ତୁ ଭଲ ପାଉ ? ମାୟାତୁଲ୍ୟ ସତୀ ସାଧ୍ୱୀ ରମଣୀ ଯାହାର, ସେ ପୁଣି ସୀତାକୁ ସ୍ମରଣ କରି କାତର ''' କିନ୍ତୁ କାଠଖଣ୍ଡ ନିଭିଛି ସିନା, କୋଇଲାଖଣ୍ଡ ଯିବ କୁଆଡ଼େ ? ସେ ଦଗ୍ଧୀଭୂତ ପ୍ରାଣର ଯାତନାର ଚିହ୍ନ ଆଜିସୁଦ୍ଧା ଆତ୍ମାରେ ଅଙ୍କିତ । ରଘୁନାଥ ବସି ବସି ସବୁ ମନେ କଲା । ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ତାହାର ପୂର୍ବ ଜୀବନ ତା ଆଖି ଆଗରେ ଭାସି ଉଠିଲା– ବାଲ୍ୟର ବାସସ୍ଥାନ ସେହି ପଲ୍ଲୀଗ୍ରାମ, ସ୍ନେହମୟୀ ଖୁଡ଼ୀ, ପୁଣି ସେହି ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଅଥଚ ଅତିପ୍ରିୟ ରତନୀ ନାନୀର ମୁହଁ । ରଘୁନାଥ ସେ ସ୍ୱର୍ଗଗତା ରତନୀ ନାନୀକୁ କିପରି ଭୁଲିବ ? ସେହି ସ୍ନେହମୟୀ ଜନନୀକୁ କିପରି ଭୁଲିବ ? ଜନନୀ ଚିନ୍ତାରେ ତାରାମଣୀର ମୁହଁ ଦିଶିଗଲା । ସେ ତ ତା'ର ମା, ତାକୁ ସୁଖ ଦୁଃଖରେ ରୋଗ ଶୋକରେ ସେହି ତ ସମ୍ଭାଳିଥିଲା–ପେଟରେ ପୁଅ ପରି ସମ୍ଭାଳିଥିଲା, ତାହାର ବଡ଼ ଇଚ୍ଛା ହେଲା ଆଉ ଥରେ ପ୍ରିୟ ଜନ୍ମଭୂମିକୁ ଦେଖନ୍ତା– ଆଉ ଥରେ ଖୁଡ଼ୀ କୋଳରେ ପିଲାଟି ପରି ମୁହଁ ଲୁଚାନ୍ତା; ହଜାର ରଘୁନାଥ ବିଧର୍ମୀ ହେଉ, ହଜାର ବର୍ଷ ଦେଶାନ୍ତରୀ ହେଉ, ଖୁଡ଼ୀ କ'ଣ ତାକୁ

ଭୁଲିଥିବ ? ମା' ତାରାମଣି କ'ଣ ତାକୁ ଭୁଲିଥିବ ? ଆଉ ସେହି ପରମ ସ୍ନେହମୟୀ ପିତେଇ ନାନୀ କ'ଣ ତାକୁ ପାସୋରି ଯାଇଥିବ ?– ତା'ର ରାମଚନ୍ଦ୍ର ! ରଘୁର 'ରାମଚନ୍ଦ୍ର' ଡାକ ମନେ ପଡ଼ି ଛାତି କୋହରେ ଫାଟି ପଡ଼ିଲା । ଆଉ କ'ଣ ସେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଅଛି, ସେ କ'ଣ ଧନୁଭଙ୍ଗା ପଣରେ ସୀତାକୁ ପାଇଛି ? ବୃଥା, ବୃଥା, ଜଗତ ମାୟାର ମେଳା; କିନ୍ତୁ ? – ପାର୍ଶ୍ୱରେ ନିଦ୍ରିତା ମାୟାର ନିଃଶ୍ୱାସ ତା' ଦେହରେ ବାଜିଲା; କିନ୍ତୁ ଏ କିଏ ! ଏ ପ୍ରେମମୟୀ ପତିପ୍ରାଣା କିଏ ? ରଘୁନାଥ ପ୍ରେମାବେଗରେ ତାକୁ କୁଣ୍ଢାଇ ପକାଇଲା, ସେତେବେଳେ ତା ଆଖିରୁ ଗଙ୍ଗାରଧାରା ବୋହୁଥିଲା । ମାୟା ଚମକି ପଡ଼ି ବିଛଣାରେ ଉଠି ବସିଲା । କ୍ଷୀଣ ଦୀପାଲୋକରେ ଦେଖିଲା, ତା' ସ୍ୱାମୀ ରୋଦନନିରତ ! ଏପରି ସେ କେବେ ଦେଖି ନାହିଁ । ସେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଆଉଁଷିବାକୁ ଲାଗିଲା, ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ କାରଣ ପଚାରିଲା । ପଚାରିଲା– "କ'ଣ ଦୁଃସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଚ ?"

ରଘୁନାଥ ବହୁକ୍ଷଣ ପରେ ଉତ୍ତର କଲା, "ମାୟା ! ଥରେ ମୋ ଦେଶକୁ ଯିବି ? ଆଜି ବହୁଦିନ ପରେ ମୋର ଖୁଡ଼ୀ, ମା ମନେ ପଡ଼ି ପିଲା ପରି କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ପକାଇଲି । ଛି, ମୁଁ ବଡ଼ ନରମ ।"

ମାୟା ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହୋଇ କହିଲା– "ଏଇ କଥା, ଚାଲ ନା ଏଇ ହପ୍ତା ଯିବା । ବାବା ଅଜିତକୁ ପଠାନ୍ତୁ, କିଛିଦିନ ସେ ଯାଇ ରେଙ୍ଗୁନ୍‌ରେ ରହୁ, ଆମେ ଛ ମାସ ଦେଶ ବୁଲି ଆସିବା ।"

'କିନ୍ତୁ ତମେ କ'ଣ ସେଇ ମୋର ଗରିବ ଜ୍ଞାତି କୁଟୁମ୍ବଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ଯିବ ? ତୁମର ।' ମାୟା ବାଧା ଦେଇ କହିଲା, 'ତମେ କେମିତି ମଣିଷ କହିଲ ? ତୁମର ଜ୍ଞାତି କୁଟୁମ୍ବ ମୋର ପର, ଆଉ ମୁଁ ଭାରି ବଡ଼ଲୋକ ।"

ରଘୁନାଥ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇ କହିଲା– 'ମୁଁ ଯେ ତମ ପଇସାରେ ବଡ଼ଲୋକ, ମାୟା ।' ମାୟା ରଘୁନାଥର ହାତ ଛାଡ଼ି କିଛି ଦୂର ଘୁଞ୍ଚିଗଲା । ବହୁତ ବେଳ ପରେ ଅଭିମାନରେ କହିଲା, 'ମୁଁ ଚିରଦିନ ଜାଣେ, ମୋ ସ୍ୱାମୀର ଅର୍ଜନରେ ମୁଁ ବଡ଼ଲୋକ; କିନ୍ତୁ ତମେ ଆଜି ମତେ କହିଲ, 'ମୁଁ ତୋ ପଇସାରେ ବଡ଼ଲୋକ, ଏହା ଶୁଣିବା ଅପେକ୍ଷା କ'ଣ ଜହର ଖାଇବା ଭଲ ନୁହେଁ ?'

ରଘୁନାଥ ମାୟା କତିକି ଘୁଞ୍ଚିଯାଇ କହିଲା– 'ମୋର କି ଦୋଷ, ମାୟା ! କହିଲ ତମର ଉପକାର ମୁଁ କ'ଣ ଶୁଝିବି ? ତୁମଠି ମୁଁ କୃତଜ୍ଞ !"

"ଆଉ କୁହ ନା" ବାଧା ଦେଇ ମାୟା କହିଲା– "ଆଉ ଏ ନିଷ୍ଠୁର କଥା ମୋ କାନରେ ପକାଅ ନାହିଁ । ଚାଲ, କାଲିଠୁ ସବୁ ତ୍ୟାଗ କରିବା, ତମେ ଚାକିରୀ କରିବ, ମୁଁ ଖାଇବି ମୁଁ ମୋ ସ୍ୱାମୀର ଦାସତ୍ୱ ଚାହେଁ ନାହିଁ । ସେ ହୀନତା କାହିଁକି ବରଣ କରିବ ?"

ତାହାର କଥାରେ ଗୋଟିଏ ଅସମ୍ଭବ ତେଜ ବାହାରୁଥିଲା । ରଘୁନାଥ ମାୟାର ଅଟଳ ସ୍ୱଭାବ ଜାଣେ । ସେ ଉଠି ଆସି ତା' ଗୋଡ଼ ଧରି ପକାଇ କହିଲା, ମୁଁ ଏ ଶ୍ରୀଚରଣର ଦାସ । ମାୟା ଆପଣା ପାଦ ଛଡ଼ାଇ ନେଇ ବିଛଣାରେ ଲୋଟିଗଲା । ତା ମନ ଭିତର ରଘୁନାଥର କଥାରେ ପୋଡ଼ି ଯାଉଥିଲା ପରା ।

ସେଦିନ ବଡ଼ି ଭୋରୁ ଉଠି ମାୟା ଚିଜବସ୍ତୁ ସଜାଡ଼ି ବସିଲା । ରଘୁନାଥ ସେ ଘରେ କେଉଁ କାମରେ ପଶି ଆସି ତା' ବ୍ୟସ୍ତତା ଦେଖି ହସି ହସି କହିଲା, 'ଏ କ'ଣ ? ଆଜି କେଉଁ ପୁରୀକୁ ବିଜେ କରିବ କି ?'

ମାୟା ଗମ୍ଭୀର ସ୍ୱରରେ କହିଲା– "ଆଜି ମୁଁ ଶାଶୁଘରକୁ ଯିବି । ସକାଳୁ ବାବାଙ୍କୁ କହି ଦେଇଚି, ବର୍ମା ସଂପତ୍ତିର କଡ଼ାଏ କଉଡ଼ି ମୋର ଆବଶ୍ୟକ ନାହିଁ, ମୋ ସ୍ୱାମୀ ଯୁଆଡ଼େ ଯିବେ, ମୁଁ ସିଆଡ଼େ ଯିବି ।"

ରଘୁନାଥ ତାରି ବାୟାଣୀ କଥା ଶୁଣି ତାହା କଡିରେ ବସି ପଡ଼ି କହିଲା, "ତମେ କ'ଣ ମୋ କଥା ସତ ମଣିଲ ? ଆଚ୍ଛା, ମୁଁ କ'ଣ ତମଦ୍ୱାରା ବଡ଼ଲୋକ ନୁହେଁ ? ତୁମେ ଯେ ମୋର ଶତ ଶତ ହୀରା ମାଣିକରୁ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ! ହଉ, ଚାଲ ଯିବା– ଦେଶକୁ ଯିବା । ମୁଁ ଭାବିଥିଲି, ତମେ ଗରିବ ଘରକୁ ଯିବାକୁ ମଙ୍ଗିବ ନାହିଁ ।"

ମାୟା–ଅଭିମାନ ଉଦ୍ଧ୍ୱଳ ଆଖିରେ କହିଲା, "ପୁଣି ସେମିତି କୁହ ନା, ମତେ ଭାରି କାଟେ । ମୋ ଛାତିକୁଟୁମ୍ବ ଦରିଦ୍ର ହେଲେ ହେଁ ମୋର ।"

ରଘୁନାଥ ଆନନ୍ଦରେ ପୂରିଯାଇ କହିଲା, "ଏତେ ଗୁଣ ଥିଲାକୁ ମୁଁ ଗୋଡ଼ତଳେ ପଡୁଛି ସିନା !"

ମିନତି ମା'ର ଲୁଗାପଟା ଘେନି ସେ ଘରକୁ ଆସିଲା । ତାକୁ ମୋଟେ ସାତ ବର୍ଷ । ତାକୁ ଅନାଇ ରଘୁନାଥ କହିଲା, "ମାଲୋ ! ତୋ ମା'କୁ ମୁଁ ଘରୁ ତଡ଼ି ଦେଉଛି ଜାଣୁ ? ଏ ମା'ଆମକୁ ଆଉ ଦରକାର ନାହିଁ ।"

ମିନତି ବିଶ୍ୱାସ ନ କରି ହସି ହସି କହିଲା, 'ହଁ ନା ? ଆମେ ତମକୁ ଆଗେ ତଡ଼ି ଦବୁନି ଯେ ! ଆମେ ତ କଟକ ଯିବା ।"

"ହଉ ତେବେ ମୁଁ ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଯାଉଚି" କହି ରଘୁନାଥ ବାହାରକୁ ଗଲା ।

ପିଲାମାନେ କଟକ ଯିବେ ଶୁଣି ନାଚି ନାଚି ବୁଲିଲେ ।

ଏକତ୍ରିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ

ସୀତା ବାୟାଣୀ ହୋଇଛି । ସେ ନୀରବ, ଶୂନ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଆକାଶକୁ ଚାହିଁ ଝିଡ଼ିକି ବନ୍ଧକୁ ଆଉଜି ଲୁହା ରେଲିଂରେ ମୁଣ୍ଡ ଥୋଇଛି । ତାହାର ଆଖି ତଳେ ବିଶାଳ କଳିକତା ନଗରୀ ଶତବିପଣି ଶୋଭିତ, ଶତ ସୁରମ୍ୟ ରଥ୍ୟାସମନ୍ୱିତ ଶତ ବିଦ୍ୟୁତାଲୋକ–ଝଲସିତ । ଆଉ ରାଜପଥରେ ଅସଂଖ୍ୟ ଫେରିବାଲାର ଚିତ୍କାର, ଅସଂଖ୍ୟ ଯାନବାହନର ଶବ୍ଦ । ମିଠା ସୁଲୁସୁଲିଆ ପବନ ତା' ଆଖି ଉପରେ ପଡ଼ିଥିବା ଚୂର୍ଣ୍ଣ କେଶରାଶି ଉଡ଼ାଇ ନେଉଛି, ତା' ମୁଣ୍ଡରୁ ଲୁଗା ଖସି ଖସି ପଡୁଛି, ଗୃହତଳେ ଶୋଇଛନ୍ତି ଦିବାକର ! ଏ ଶଯ୍ୟାରୁ ସେ ଉଠିବେ କି ନା କିଏ ଜାଣେ ? କଡିରେ ତାଙ୍କର ବସିଛି ଜଣେ ଇଂରାଜ ନର୍ସ । ସେ ରାତିସାରା ଜଗି ବସିଛି, ରୋଗୀର କ୍ଷୀଣ ଶ୍ୱାସ, କ୍ଷୀଣ

ନାଡ଼ିସ୍ପନ୍ଦନ ଘଣ୍ଟାକୁ ଘଣ୍ଟା ଗଣୁଛି, ଆଉ ଥରେ ଥରେ ସୀତା ଆଡ଼କୁ ଚାହୁଁଛି । ସୀତା ଏକପ୍ରକାର ବାୟାଣୀ । ତା ସ୍ୱାମୀ ମରିବେ, ସେ ଏ କଥା ଦୁଇ ଦିନ ହେଲା ଶୁଣିଛି । କଲିକତାର ବଡ଼ ବଡ଼ ଡାକ୍ତରମାନେ ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେଇ ସାରିଲେଣି– ତା' ସ୍ୱାମୀ ମରିବେ । ସୀତା ସେହି ଦଣ୍ଡରୁ ହତ ବୁଦ୍ଧି ହୋଇଛି । ଜଗତ ତା' ଆଖି ସାମନାରେ ଘୂରି ଯାଉଛି; ଆକାଶର ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଚନ୍ଦ୍ର, ଗ୍ରହ, ନକ୍ଷତ୍ର ତା' ଆଖି ସାମନାରେ ଘୂରି ଯାଉଛନ୍ତି । ସେ କ'ଣ କରିବ ? ଏହି ଅସ୍ଥିର ଚିନ୍ତାରେ ତାହାର ପ୍ରାଣ ବ୍ୟାକୁଳ । ଇଚ୍ଛା ତାହାର ଦେହକୁ କିଏ ଶତଖଣ୍ଡ କରି ଯଦି ପ୍ରାଣଟା କାଢ଼ି ନିଅନ୍ତା, ସେ ମରନ୍ତା–ଆଉ ଦିବାକର ବଞ୍ଚନ୍ତେ । ତାହାର ପରମାୟୁ ଘେନି ଯଦି କିଏ ଦିବାକରଙ୍କୁ ଆଉ ଦଶ ବର୍ଷ ବଞ୍ଚାନ୍ତା । ସେ ଅକ୍ଳେଶରେ ଆଜି ମରନ୍ତା । ପୁରାଣରେ ଶୁଣିଥିଲା ସାବିତ୍ରୀ ସତ୍ୟବାନଙ୍କୁ ବଞ୍ଚାଇଥିଲେ । ତେବେ ସେ କ'ଣ ଦିବାକରଙ୍କୁ ବଞ୍ଚାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ? ପରକ୍ଷଣରେ ମନେ କଲା ହାୟ ! ସତୀ ସାବିତ୍ରୀ ଆଉ ଅସତୀ ଅଲକ୍ଷଣୀ ସେ । ରଘୁନାଥ ତାହାର ମନେ ପଡ଼ିଲା । ପୂର୍ବ ସ୍ମୃତି ହୃଦୟ ପଟରେ ଜାଗ୍ରତ ହେଲା– ସେହି ନିବିଡ଼ ଜ୍ୟୋସ୍ନା–ମଧୁର ନିଃଶବ୍ଦ ରଜନୀରେ ଅଶୋକ ଚଉତରା ମୂଳେ ରଘୁନାଥ ପାଦରେ ବିବାହ ପୂର୍ବରୁ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ, ତାହାର ଗଳାରେ ସୁନା ସୂତା ଅର୍ପଣ, ତାହାର ପାଦତଳେ ପଡ଼ି ରୋଦନ; ଆଉ ସେ ଶେଷ ବିଦାୟ ! ତା'ର ଆଖି ଦଗ୍ଧ ହୋଇଗଲା; ଛାତି ପୋଡ଼ିଗଲା; ଯେ ଏତେ ପାପ କରିଛି, ଲୁଚାଇ ଲୁଚାଇ ରଘୁନାଥର ଛବିକି ଯେ ପୂଜା କରିଛି, ସେ ପୁଣି ଦିବାକର ଲାଗି ଆଜି କିପରି ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବ ? ଭଗବାନଙ୍କୁ ଅଳି କରିବ ? କ'ଣ ଅଛି ତା'ର ମହତ୍ତ୍ୱ, କ'ଣ ଅଛି ତା'ର ସତୀତ୍ୱ ? ତଥାପି ସୀତା ଭାବିଲା– 'ରଘୁନାଥ କିଏ ? ବାଲ୍ୟର ଭ୍ରାନ୍ତି କ'ଣ କ୍ଷମଣୀୟ ନୁହେଁ ? ଦିବାକର ତାହାର ଧର୍ମତଃ ସ୍ୱାମୀ, ଦିବାକର ତା'ର ଇଷ୍ଟଦେବତା, ଇହପରକାଳର ମୁକ୍ତି । ସେ ଦିବାକର ବିନା ବୈକୁଣ୍ଠର ରାଜଭୋଗ ସୁଦ୍ଧା ଚାହେଁ ନାହିଁ ।

ଭାବନା ଆବେଗରେ ସୀତା ଉଠିଲା, ଧୀରେ ଧୀରେ ଯାଇ ସ୍ୱାମୀର ମୁଣ୍ଡକତିରେ ଛିଡ଼ା ହେଲା । ପନ୍ଦର ଦିନ ହେଲା ତା' ମୁଣ୍ଡରେ ତେଲ ବାଜି ନାହିଁ । ଆଖି ଗାଡ଼ ଗାଡ଼ ପଶିଯାଇଛି, ପନ୍ଦର ଦିନ ହେଲା ଭାତ ପାଣି ସେ ଛାଡ଼ିଲାଣି । ତାହାର ବସନ ଭୂଷଣ ବିଶୃଙ୍ଖଳ । ଉନ୍ମାଦିନୀ ପରି ତାହାର ରୂପ ବିକଟ । ତାକୁ ଚାହିଁ ଇଂରାଜ ନର୍ସ ମିସେସ୍ ଉଆଲ୍ସ କରୁଣାର୍ଦ୍ର କଣ୍ଠରେ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ ଅନେକ କଥା କହିଲେ । ସେ ମଧ୍ୟ ବିଧବା ହୋଇଥିଲେ, ଯୌବନରେ ପ୍ରଥମ ସ୍ୱାମୀକୁ ହରାଇଥିଲେ । ବିଧବାର ଦୁଃଖ କ'ଣ ସେ ଜାଣନ୍ତି । ସୀତା ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ କହିଲା– 'ମେମ୍ ସାହେବ ! ତମର ସ୍ୱାମୀ ପରା ଡାକଘରେ କାମ କରନ୍ତି ତମେ କହୁଥିଲ ?''

ମିସେସ୍ ୱାଲସ୍ ଦୁଃଖିତ ହୋଇ କହିଲେ– ''ଏ ମୋର ଦ୍ୱିତୀୟ ସ୍ୱାମୀ, ଆଦୌ ଭଲ ଲୋକ ନୁହେଁ । ଅତିରିକ୍ତ ମଦ ଖାଏ । ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ତାକୁ ତ୍ୟାଗ କରିଚି; କିନ୍ତୁ ମୋର ପ୍ରଥମ ସ୍ୱାମୀ ଭାରି ଭଲ ଲୋକ ଥିଲେ ।''

ସୀତା ଅବାକ୍ ହୋଇ କିଛିକ୍ଷଣ ରହିଲା । କଥା କହିବାକୁ ତାହାର ବାକ୍‌ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ହେଲା ନାହିଁ । ସେ ଦିବାକରର ମୁଣ୍ଡ କତିରେ ବସି କାନ୍ଦିଲା । ରାତି ଗୋଟାକ କଟିଗଲା–ସୀତା ସେହି ଏକାସନରେ । ପାହାନ୍ତାରେ ଦିବାକର ଆଖି ମେଲାଇ ସୀତାକୁ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ବସିଥିବା ଦେଖି

ଆଗ୍ରହରେ ଚାହିଁଲେ । ମିସେସ୍ ଉଆଲ୍‌ସ କହିଲେ– ''ମିସେସ୍ ମିଶ୍ର ରାତିଯାକ ଚେଇଁଚନ୍ତି, କାନ୍ଦୁଚନ୍ତି । ଦିବାକରଙ୍କ ଆଖିରୁ ପ୍ରବଳ ବେଗରେ ଦୁଇଧାର ଲୁହ ଗଡ଼ିଗଲା । ତାଙ୍କର ସବୁ ପୂର୍ବସ୍ମୃତି ମନେ ପଡ଼ିଲା । ସୀତା ଯେ ତାଙ୍କର ନୟନ ତାରା, ଯାହା ଲାଗି ସେ ମଣିଷ ହେଲେ, ସେହି ସୀତା ଯେ ତାଙ୍କର କଅଣ, ଏ କଥା ସେ କହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସୀତା ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଆଖିରୁ ଲୁହ ପୋଛି ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଲୋଟିପଡ଼ି 'ଭୋ' 'ଭୋ' ହୋଇ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲା । ନର୍ସ ମିସ୍ ଗୁପ୍ତ ଆସି ମିସେସ୍ ଉଆଲ୍‌ସର ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କଲେ । ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ରୋଗୀ ଦେଖିବାକୁ ଜ୍ୟୋତିଷ ଓ ଗଗନ ଡାକ୍ତର ଆସିଲେ; କିନ୍ତୁ ସୀତା ଲଜ୍ଜାହୀନ ଭାବରେ ସେଇଠି ବସି ରହିଲା । ଆଜି ସେ ଆଉ ଉଠିବ ନାହିଁ । ତାହାର ସମୁଦାୟ ବଳ ଏକତ୍ର କରି ସେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଡାକିବ । ଭଗବାନ ଯଦି ତା ସ୍ୱାମୀକୁ ବଞ୍ଚାନ୍ତି ! କିଏ ଜାଣେ କାହାର ପରମାୟୁ କେତେ ? ଡାକ୍ତର ବାବୁ କ'ଣ ପ୍ରଭୁ ଯେ ପରମାୟୁ କଥା ଜାଣିବେ ?

ପରିଚାରିକା ଆସି ସାଆନ୍ତାଣୀକୁ ଅନ୍ୟ ଘରକୁ ଘେନିଗଲା । ଡାକ୍ତରମାନେ ରୋଗୀକୁ ପରୀକ୍ଷା କରିବାକୁ ବସିଗଲେ । ସୀତା ଆରଘରେ ବିଛଣାରେ ପଡ଼ି ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ହେଲା । ସେ ଆଉ କେତେ ସହନ୍ତା ? ନିଜର ପାପ ଲାଗି ସେ ଆଉ କେତେ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ କରନ୍ତା ? ସ୍ୱାମୀ ପ୍ରାଣ ଲାଗି ସେ କାଳୀଘାଟର କାଳୀଙ୍କ ନିକଟରେ ମାନସିକ କରିଛି । ସାତଦିନ କଠୋର ଉପବାସ ପଣ କରିଛି । ସ୍ନାନ କରି ତାଙ୍କରି ପାଦୁକମାତ୍ର ସେବା କରି ପଡ଼ି ରହିଛି । ଯଦି ମା' କାଳୀ ତା ସ୍ୱାମୀକୁ ବଞ୍ଚାନ୍ତି । ସେ ବହୁତ ବଳିଦାନ ମାନସିକ କରିଛି । କିନ୍ତୁ ମା' କାଳୀ କ'ଣ ଶୁଣୁଛନ୍ତି ? ତାଙ୍କ ଉପରେ ସୀତା ଏକାନ୍ତ ଲୟ ରଖି ରାତିଯାକ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଛି, ରାତିଯାକ କାନ୍ଦୁଛି । ସେ ଆଉ କେତେ ସହନ୍ତା ? ତାହାର ଦେହ ଭାଙ୍ଗିପଡ଼ି ସେ ଅଚେତନ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା ।

ଯେତେବେଳେ ଆଖି ମେଲାଇଲା, ଦେଖିଲା– କତିରେ ଜଣେ ଅପରିଚିତ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ବସି ତା ମୁଣ୍ଡକୁ ପଙ୍ଖା କରୁଛି । ସେ ବୋକାଙ୍କ ଭଳି ତାକୁ ଚାହିଁଛି । ବହୁକ୍ଷଣ ପରେ କହିଲା– ''କିଏ ?'' ରମଣୀ ପଙ୍ଖା ଥୋଇ ଦେଇ ତା ଗୋଡ଼ ତଳେ ପଡ଼ି କହିଲା, ''ମୁଁ ଫୁଲ, ବୋହୂ ସାଆନ୍ତାଣି ! ମୁଁ ସେହି ପାପୀୟସୀ, ମତେ କ'ଣ ତମେ କ୍ଷମା କରିବ ?'' ସୀତା ପିଲା ପରି ତା' ଗଳାରେ ବାହୁ ଦୋଟି ଛନ୍ଦି ଦେଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ କ୍ଷମା ଦେବାର ସମୟ ତାର ନ ଥିଲା, ଅକୂଳ ସାଗରରେ ଭାସୁଛି । ସମ୍ମୁଖରେ କୁଟା କେରାଏ ଧରି ପକାଇଲା ପରା ? ସେହି ନିବିଡ଼ ଆଶ୍ଳେଷ ମଧ୍ୟରେ ନଣନ୍ଦ ଭାଉଜ ବହୁତ କାନ୍ଦିଲେ । ଫୁଲ ଆପଣାର ସବୁ କଥା ଗୋଟି ଗୋଟି କହି ବସିଲା; କିନ୍ତୁ ଉଦାସିନୀ ସୀତା କାନକୁ କିଛି ଗଲା ନାହିଁ । ସେ ଦିବାକର ଚିନ୍ତାରେ ମୃତବତ୍ ପଡ଼ି ରହିଲା ।

ଦିବାକର କତିରେ ଠକୁର ସେନ୍ ବସିଥିଲେ । ଆଜି ସେ ଶଳାର ଶୁଶ୍ରୂଷା ଭାର ଘେନି ବସିଛନ୍ତି, ଆଉ ଭାଇଙ୍କି ଜଗିଛି ଫୁଲ । ଡାକ୍ତର, ନର୍ସ ସମସ୍ତେ ବିଦାୟ ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ଅନ୍ତିମ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ବୈଦ୍ୟ କ'ଣ କରିବେ ? ଦିବାକରର ପ୍ରାଣ ଯାଉଛି, ଆସୁଛି । ତଥାପି ସେ ଫୁଲକୁ ଓ ତା'ର ସ୍ୱାମୀକୁ ଦେଖି ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହେଲା । ତାହାର କ୍ଷୀଣ କଣ୍ଠରୁ ବାହାରିଲା– ''ତାରକ ବାବୁ– ଆପଣ–ଦେବ–ତା ।'' ଫୁଲ ନୀରରେ ଅଶ୍ରୁପାତ କରୁଥିଲା, ଅମୂଲ୍ୟ ପିତା ପାଦତଳେ ବସିଥିଲା ।

ମାୟା ଓ ରଘୁନାଥ ଆସି ଦିବାକରର ଖଟ କଡିରେ ବସିଲେ । ଆଜି ଛିନ୍ନ ପରିବାରର ମିଳନ । ମୃତ୍ୟୁ ନଦୀତଟରେ ଆଜି ବହୁ କାଳରୁ ବିଭିନ୍ନ ଆତ୍ମା କେତୋଟିର ଅପୂର୍ବ ସଂଯୋଗ । ପରିବାରର ସମସ୍ତେ ଦିବାକରକୁ ଘେରି ବସିଲେ । ସୀତାର ରୂପ ଚାହିଁ ରଘୁନାଥର ସର୍ବାଙ୍ଗ ଶୀତେଇ ଉଠିଲା । ସୀତା ଦିବାକରକୁ ଏତେଦୂର ପ୍ରେମ କରେ ? ହଁ, ଏହା ଯେ ବିବାହର ବଜ୍ରବନ୍ଧନ, ଏହା ଯେ ଦାମ୍ପତ୍ୟର ପବିତ୍ର ମିଳନ । ମୂର୍ଖ ରଘୁନାଥ ! ଜଗତ୍ ବଡ଼ ଜଟିଳ ।

ଦିବାକର ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଚାହିଁଲେ, ଅମୂଲ୍ୟ, ସୀତାକୁ ଅନାଇଁ ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ ହେଉଥିଲା । ସେ କ'ଣ କହିବେ କହିବେ ହୋଇ କହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଜିଭ ଅବଶ ହୋଇ ଆସିଥିଲା; କିନ୍ତୁ ସୀତା ବୁଝିଲା ସ୍ୱାମୀର ପ୍ରାଣର କଥା । ତାଙ୍କର ଛାତି ଯେ ତାରି ପାଇଁ କରତି ହେଉଛି, ସେ ଏ କଥା ଅନୁଭବ କଲା । ସେ ତତଲା ଲୁହରେ ବୁଡ଼ିଗଲା ।

ଦ୍ୱାର ମେଲା ହୋଇଥିଲା । କବାଟ କଡିରେ ଠିଆ ହୋଇ ଏ ମିଳିତ ପରିବାରକୁ ଏକ ଧ୍ୟାନରେ ଚାହିଁ ରହିଲେ ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର । ସେ ଅନେକ ମୃତ୍ୟୁଦୃଶ୍ୟ ଦେଖିଛନ୍ତି, ମୁମୂର୍ଷୁର ଶଯ୍ୟାପାର୍ଶ୍ୱରେ ଆତ୍ମୀୟ ସ୍ୱଜନର କରୁଣ ରୋଦନ ଶୁଣିଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଏପରି ସମ୍ମିଳନ କଦାପି ଦେଖି ନ ଥିଲେ । ଆଜି ତାଙ୍କ ଆଖିରୁ ଗୋଟିଏ କଠିନ ଆବରଣ ଅପସାରିତ ହେଲା । ସେ ବିଶେଷତଃ ଚାହିଁ ରହିଲେ ଫୁଲକୁ- ପୂର୍ବ ପ୍ରେୟସୀ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀକୁ ଆଉ ତାହାର ସ୍ୱାମୀ ଡାକ୍ତର ତାରକନାଥ ସେନ୍‌ଙ୍କୁ । ତାଙ୍କର ପୂର୍ବ ଜୀବନର ଜଘନ୍ୟ ଚିତ୍ର ଆଜି ଆଖି ଆଗରେ ଦିଶିଗଲା । ସେହି ରାତ୍ରିର ନିମନ୍ତ୍ରଣ, ଫୁଲ ସହିତ ଗୋପନରେ ଦେଖା, ଯୂଥିକାର କୌଶଳରେ ଫୁଲକୁ ଅପହରଣ କରି ତା' ସହିତ ଚାରିବର୍ଷ ଏହି ଘରେ, ଏହି ସ୍ଥାନରେ ଅବସ୍ଥାନ । ସେ ଘରର ପ୍ରତ୍ୟେକ କାନ୍ଥ ବାଡ଼ ଫୁଲ ଚିହ୍ନେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ଥାନରେ ନିଜ ହାତରେ ସେ ନାନାବିଧ ଦ୍ରବ୍ୟ ସଜାଇ ରଖିଥିଲା, ଆଉ ଏ ଗୃହ ତଳରେ ତାଙ୍କ ସହିତ ସେ ବାସ କରିଥିଲା । ଆଜି ସେହି ଦୁଶ୍ଚରିତ୍ରାର ଅପୂର୍ବ ପରିବର୍ତ୍ତନ, ସେ କୁଳକଳଙ୍କିନୀର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ସ୍ୱାମୀଭକ୍ତି ସ୍ୱଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖି ଏକାବେଳେ ସ୍ତମ୍ଭିତ ହୋଇଗଲେ । 'ଇଏ ଯେ ଫୁଲ', ଏହା ତାଙ୍କର ଆଖିରେ ଦେଖି ସୁଦ୍ଧା ବିଶ୍ୱାସ ହେଲା ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ହୃଦୟରୁ ସ୍ୱତଃ ତାରକବାବୁ ପ୍ରତି ଭକ୍ତିର ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ଉଠିଲା । ସେ ମଧ୍ୟ ପୁରୁଷ, ସେ ଜଣେ ବେଶ୍ୟାକୁ ଘରଣୀ କରି ପାରିଛି, କୁଳଟାକୁ ପତିବ୍ରତାର ସମ୍ମାନ ଦେଇଛି, ଆଉ ସେ ନିଜେ କରିଛି କ'ଣ ? ଶତ ଶତ କୁଳକାମିନୀର ସର୍ବନାଶ କରିଛି, ଶତ ଶତ ନିରୀହ ଅବଳାର ଧ୍ୱଂସପଥ ପ୍ରଶସ୍ତ କରିଛି । ଏହି କ'ଣ ତା'ର ଜୀବନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ? ବ୍ରାହ୍ମଣକୁଳରେ ଜନ୍ମଲାଭ କରି ଏହି କ'ଣ ତା'ର ସ୍ୱଧର୍ମ ? ତାହାର ହିଲ୍‌ଡ଼ାର ମୁଖଛବି ମନେ ପଡ଼ିଗଲା । ସେ ସେହି ରୂପବତୀ ଇଂରାଜ କନ୍ୟାକୁ ପାପସାଗରରେ ଭସାଇଥିଲା । ସେହି ଦିନୁଁ ନାରୀ ସର୍ବନାଶ ହେଲା ତା ଜୀବନର ବ୍ରତ । କୁକ୍ଷଣରେ ସେ ବିଲାତ ଯାତ୍ରା କରିଥିଲା, କୁକ୍ଷଣରେ ମଦ୍ୟ ସହିତ ସ୍ନେହ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲା, ତାର ଜୀବନ ଗୋଟାକ ପାପରେ କଟିଗଲା । ନିରୀହା 'ରକ୍ତିମା' କୁଳବତୀ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା, ବିଧବା 'ଇନ୍ଦୁବାଳା'ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି 'ଯୂଥିକା', 'ଫୁଲ' ଇତ୍ୟାଦି କେତେ ରମଣୀର ଯେ ସେ ସର୍ବନାଶ ନ କରିଛି ? ଅନୁତାପରେ ତାହାର ପାପିଷ୍ଠ ବକ୍ଷ ଦଗ୍ଧ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ଗୃହରେ ପ୍ରବେଶ କଲା । ତାକୁ ଦେଖି ଫୁଲ ମୁଣ୍ଡ ତଳକୁ କଲା ।

ଜ୍ୟୋତିଷ ତାରକ ବାବୁଙ୍କୁ ଅଭିବାଦନ କରି ଆସନ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ରୋଗୀର ଡାହାଣ ହାତ ଧରି ନାଡ଼ି ପରୀକ୍ଷାରେ ନିବିଷ୍ଟଚିତ୍ତ ହେଲେ । ମାୟା ତାଙ୍କୁ ଚାହିଁବା ମାତ୍ରେ ତା'ର ଫୁଲ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଗଲା । ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଉପରେ ଥରେ ଏ ମୁଣ୍ଡରୁ ସେ ମୁଣ୍ଡଯାଏ ଆଖି ବୁଲାଇ ଦେଲା । ଖଟ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ସୀତା-ତା ସ୍ୱାମୀର ପୂର୍ବ ପ୍ରଣୟିନୀ, ଦୁହିଁଙ୍କର ଅପୂର୍ବ ସମ୍ବନ୍ଧ-ଅତ୍ୟାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରେମକାହାଣୀ ସେ ବାରମ୍ବାର ତା' ସ୍ୱାମୀଠାରୁ ଶୁଣିଛି; କିନ୍ତୁ ଆଜି ସେହି ରଘୁନାଥ ସୀତା ମଧ୍ୟରେ ସୁମେରୁ କୁମେରୁର ପ୍ରଭେଦ । ଆଉ ସେ ଯୋଡ଼ିକ ଜୀବନବଲ୍ଲୀ, ଆଉ ଯୋଡ଼ିଏ ଜୀବନ ଲତିକାକୁ ଆଶ୍ରୟ କରିଛନ୍ତି । ଗୋଟିକ ସେ ନିଜେ, ଆରଟି ଦିବାକର । ମଦ୍ୟପାୟୀ ପାଷଣ୍ଡ ନରପଶୁ ସୀତାତୁଲ୍ୟ ପରଶମଣି ସ୍ପର୍ଶରେ କର୍ଷିତ କାଞ୍ଚନ; କିନ୍ତୁ ତହୁଁ ବଳି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ତାରକନାଥ, ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ଓ ଜ୍ୟୋତିଷ ! ଧନ୍ୟ ତାରକ ବାବୁ ! ତୁମେ ଚରିତ୍ରହୀନାକୁ ଚରିତ୍ର ଦାନ କରିଛ, ପାପପଙ୍କଲିପ୍ତା ଶୁକରୀକୁ ସୁରଭିରେ ପରିଣତ କରିଛ, ତୁମେ ଅହଲ୍ୟା ପାଷାଣକୁ ପାଦ ସ୍ପର୍ଶରେ ପବିତ୍ର କରିଛ । ତୁମର କଥା ଠିକ୍ ! ସୁବର୍ଣ୍ଣ ନିଆଁରେ ପଡ଼ିଲେ ତା'ର ଖାଦ ନଷ୍ଟ ହୁଏ, ତୁମେ ଆମ୍ଭାକୁ ଚିହ୍ନିଛ । ଏହିପରି ମନେ ମନେ ଚିନ୍ତା କରି ମାୟା ରଘୁନାଥ ସହ ଘରକୁ ଫେରିଲା ।

ଗାଡ଼ି ଭିତରେ ରଘୁନାଥ କହିଲା- "ଦେଖିଲ ମାୟା ! ଅଦ୍‌ଭୂତ ଦୃଶ୍ୟ ।"

ମାୟା କହିଲା, "ସବୁ ସ୍ୱାଭାବିକ । ପ୍ରକୃତିରେ ପୁରୁଷ ଯାହା, ସ୍ତ୍ରୀ ତାହା । ଦୁଶ୍ଚରିତ୍ର ଦିବାକର ସୀତାରତ୍ନ ସଂଯୋଗରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଚି, ଦୁଶ୍ଚରିତ୍ରା ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ତାରକମନ୍ତ୍ରବଳରେ ସ୍ୱର୍ଗର ଦେବୀ ହୋଇଚି । କେବଳ ରହିଚି ସେ ହତଭାଗ୍ୟ ଜ୍ୟୋତିଷ ।"

"କିନ୍ତୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା ଯେ ତୁମେ ଛାଡ଼ିଦେଲ । ଏ ହତଭାଗା ଅର୍କ୍ଷିତ ରଘୁନାଥ ଯେ ମାୟାମୟୀର ମୋହିନୀ ମନ୍ତ୍ରରେ-"

ମାୟା ବାଧା ଦେଇ କହିଲା-"ହଁ, ମୁଁ ପରା ତମକୁ ମେଣ୍ଢା କରିଚି ।"

ରଘୁନାଥ ଶ୍ରଦ୍ଧା ସହିତ କହିଲା- "ତୁମେ ମୋର ରକ୍ଷା କବଚ, ତୁମେ ମୋର ପରମାଶ୍ରୟଦାତ୍ରୀ ! ନୋହିଲେ ମୁଁ ଜ୍ୟୋତିଷଠାରୁ ଊଣା ହତଭାଗ୍ୟ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତି ।"

ମାୟା-"ଆଚ୍ଛା, ମତେ 'ଥାଙ୍କସ' (ଧନ୍ୟବାଦ) ଦିଅ ।"

ହନିଫ୍ ଆସି ଖବର ଦେଲା- ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର ଦାଣ୍ଡ ଘରେ ଅପେକ୍ଷା କରୁଛନ୍ତି । ରଘୁନାଥ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ଦିବାକରର ସମ୍ବାଦ ଶୁଣିବାକୁ ତଳକୁ ଓହ୍ଲାଇଗଲା । ଜ୍ୟୋତିଷ ରଘୁନାଥକୁ ଆଗେ ଅଭିବାଦନ କରି ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ହାତୀଦାନ୍ତର ବାକ୍ସ, ରେଶମ ରୁମାଲ ମୋଡ଼ାରୁ କାଢ଼ି ମେଜ ଉପରେ ଥୋଇଦେଲା । ରଘୁନାଥ ବିସ୍ମୟରେ ଚାହିଁଥିଲା । ତାକୁ କହିବାକୁ ଅବସର ନ ଦେଇ ଜ୍ୟୋତିଷ କହିଲା- "ମହାଶୟ ! ଏ ବାକ୍ସ ଭିତରେ ପଚିଶ ହଜାର ଟଙ୍କାର ଗୋଟିଏ ଦାନପତ୍ର ଅଛି । ତାହା ମୁଁ ତୁମରି ହାତରେ ମିସେସ୍ ସେନ୍‌ର ଦେବୋପମ ସ୍ୱାମୀକୁ ଦାନ କରିବାକୁ ଆସିଛି । ମୁଁ ମୂର୍ଖ ! ପାପିଷ୍ଠ ! ସେ ମହତ୍ ଦେବତା ! ମୋର ଅପରାଧମୟ ଜୀବନର ଆଜିଠାରୁ ଅବସାନ ହେଲା । ଏଥର ଜୀବନ ପରିବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ମୁଁ ବଦ୍ରିକା ଆଶ୍ରମରେ ଗୁରୁଦୀକ୍ଷା ନେବି । ମୋର ଯଥେଷ୍ଟ ଅନୁତାପ ହୋଇଛି ।"

ରଘୁନାଥ ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତରର ଏ ଅସମ୍ଭବ କଥା ଶୁଣି ଆକାଶରୁ ପଡ଼ିଲା ପରି ବୋଧ ହେଲା । ଦଶ ଦିନ ତଳେ ଯେ ତାଠାରୁ ଅର୍ଥର ତୋଡ଼ା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲା, ସେ ଆଜି ସ୍ୱହସ୍ତରେ ତାହାର ପାଞ୍ଚଗୁଣ ଅର୍ଥ ଘେନି ଉପସ୍ଥିତ । ଏ କ'ଣ, ଭେଳକି ନା କୌଣସି କ୍ରୂର ପ୍ରତାରଣା ?

ରଘୁନାଥର ଅବିଶ୍ୱାସ ଦେଖି ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର କହିଲା– "ଥରେ ମିସେସ୍ ସେନ୍ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ କରି ପାରିବି କି ?" ତାଙ୍କ ଅନୁରୋଧ ରକ୍ଷା ପାଇଁ ରଘୁନାଥ ଫୁଲକୁ ସମ୍ବାଦ ଦେଲା । ଫୁଲ ପ୍ରଥମେ ବହୁତ ଇତସ୍ତତଃ କଲା; କିନ୍ତୁ ତାରକ ବାବୁ କହିଲେ– "ଭାଯୋଲା ! ଭୟ କର ନାହିଁ ସାକ୍ଷାତ କର । ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଦୟାରେ ତୁମର କୌଣସି ବିପଦ ହେବ ନାହିଁ ?"

ଫୁଲ ଆଶ୍ୱସ୍ତା ହୋଇ କମ୍ପିତ କଳେବରରେ ଆସି ଜ୍ୟୋତିଷ ସାକ୍ଷାତରେ ଛିଡ଼ା ହେଲା । ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ ବହୁକ୍ଷଣ ତାକୁ ଚାହିଁଲା । ପରେ କହିଲା– "ଫୁଲକୁମାରୀ ! ତୁମେ ଯାହାକୁ ସ୍ୱାମୀ ରୂପେ ପାଇଛ, ସେ ମହତ୍ ଦେବତା । ଆଶା କରେଁ, ତାହାର ସର୍ବଦା ବାଧ ରହିବ । ମାତ୍ର ଏ ପାଷଣ୍ଡ ଦିନେ ତୁମର ପ୍ରିୟ ଥିଲା । ସେହି ସ୍ମୃତିର ସଞ୍ଜାଳିରୂପ ଏହି ସାମାନ୍ୟ ଉପହାର ମୋର ନେବ କି ?"

ଫୁଲ କି ଉତ୍ତର ଦେବ କିଛି ବୁଝି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଜ୍ୟୋତିଷ ପୁଣି କହିଲା– "ମୁଁ ଜାଣେ, ତୁମେ ମୋର ଟଙ୍କା ଛୁଇଁବ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ତାହା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭିନ୍ନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଦେବାକୁ ଆସିଛି । ତୁମର ମନେ ଥିବ ଫୁଲ ! ଯେଉଁ ଘରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମର ଭାଇ ଅଛନ୍ତି, ସେହି ଘରେ ତୁମେ ଓ ମୁଁ ପ୍ରାୟ ଚାରିବର୍ଷ କାଳ ଥିଲୁ । ମୋର ସେହି ପ୍ରିୟ ଆବାସଟି ଏ ଟଙ୍କା ସହିତ ମୁଁ ଦାନ କରିଛି । ସେଠି ତୁମେ ତୁମର ଗୁଣବାନ ସ୍ୱାମୀ ନାମରେ ଗୋଟିଏ ଅନାଥମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଆଶ୍ରମ ନିର୍ମାଣ କର । କୁଳତ୍ୟାଗିନୀ, ନିଃସହାୟା ବିଧବା ନାରୀମାନେ ସେହି ରହି ସବୁ ବିପଦରୁ ରକ୍ଷା ପାଆନ୍ତୁ । ଏହି ମୋର ଇଚ୍ଛା । ପୂର୍ବର ଦୋଷ ସବୁ ଭୁଲିଯାଅ, ଆଜିଠାରୁ ତୁମେ ଓ ମୁଁ ପରମ ବନ୍ଧୁ ।" ଜ୍ୟୋତିଷ ନୀରବ ରହିଲା ।

X X X X X

ଦିବାକରର ଅନ୍ତିମ ନିଃଶ୍ୱାସ ବହୁଥିଲା । ମୂର୍ଚ୍ଛିତା ସୀତାକୁ ରାତିଯାକ ଜଗି ବସିଛି ମାୟା, ତାହାର କୋଳରେ ଦିନେ ତା'ର କଳ୍ପନା ରାଜ୍ୟର ସୀତା ମୁଣ୍ଡ ଦେଇ ନିଦ୍ରା ଯିବ, ଏହା ସେ ସ୍ୱପ୍ନରେ କଦାପି ଭାବି ନଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଆଜି ସୀତାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ହୃଦୟର ସ୍ପନ୍ଦନ ସେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଶୁଣି ପାରିଲା । ଗୋଟିଏ କି ଅଦ୍ଭୁତ ଆବେଗରେ ତାହାର ଦେହ ଥରି ଥରି ଉଠୁଥିଲା ।

ସୀତା ଶୋଇ ରହିଲା । ସେମାନେ କେତେବେଳେ ଯାଇ ଦିବାକରକୁ ଶ୍ମଶାନକୁ ଘେନିଗଲେ, ସେ ଜାଣି ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଘରେ କାନ୍ଦବୋବାଳି ଶୁଣି ସେ ବୁଝିଲା, ତା'ର ସ୍ୱାମୀ ଆଉ ନାହାନ୍ତି । ହେଲେ ସେ ଆଉ କାନ୍ଦିଲା ନାହିଁ, ପଥର ପାଲଟି ପଡ଼ି ରହିଲା । ମା' କାଳୀ ତା' ପ୍ରାର୍ଥନା ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ । ଏ କଥାଟି ମାତ୍ର ତା' ଛାତିରେ ପୋତୁଥିଲା । ସେ ଦଗ୍ଧବକ୍ଷରେ ଭୂଇଁ ତଳେ ଲୋଟୁଥିଲା । ମାୟା ଓ ଫୁଲ ତାକୁ ଯେତେ ବୁଝାଇଲେ ସେ ବୁଝିଲା ନାହିଁ । ସେ ମରିବାକୁ ପଣ କରି ବସିଲା ।

ବହୁଦିନ ତଳେ ସେ ଏହିପରି ଥରେ ମରିବାକୁ ବସିଥିଲା । ସେଦିନ ଦିବାକର ଆସିଥିଲେ ତା' ହାତ ଧରିବାକୁ, ରୋଷଣୀ ବାଣରେ ଦାଣ୍ଡ ଚମକାଇ, ବାଇଦରେ ସଡ଼କ ଉଚ୍ଛୁଳେଇ ଜମିଦାର ଦିବାକର ନବ ବରବେଶରେ ଆସିଥିଲେ ତାହାର କ୍ଷୁଦ୍ର ହାତଟି ଧରିବାକୁ, ସେ ରାତିରେ ସେ ବସିଥିଲା ମରିବାକୁ । ଅଶୋକବୃକ୍ଷ, ପୋଖରୀର କଇଁଫୁଲ, ଆକାଶରେ ଜହ୍ନ, ପିତେଇ ନାନୀ ଆଉ ରଘୁନାଥ ଥିଲେ ତା'ର ସାକ୍ଷୀ । ଆଜି ସେ ମରିବାକୁ ବସିଛି– ଦିବାକର ତାକୁ ପୃଥିବୀର ଏ ପାରିରେ ଏକାକିନୀ ବସାଇ ଚାଲିଗଲେ ବୋଲି; ସେ କଣ କେବେ ଭାବିଥିଲା ଯା ହବ ? ତାହାର କ୍ଷୁଦ୍ର ଜୀବନ-ନାଟକ ଏହିଠାରେ ଶେଷ ହେଲା ପରା ? ତେବେ କିପାଁ ଆଉ ସେ ବଞ୍ଚିବ ? ବରଂ ସ୍ୱାମୀ ଯେଉଁଲୋକକୁ ଯାଇଛନ୍ତି, ସେ ସେହିଲୋକକୁ ଚାଲିଯିବ ।

ରଘୁନାଥ ଆସି କତିରେ ଛିଡ଼ା ହେଲା । ବହୁତ ବର୍ଷ ପରେ ଏକାକୀ ଆଜି ଦୁଇଜଣଙ୍କର ପୁନରାୟ ସାକ୍ଷାତ୍ । ରଘୁନାଥ କାନ୍ଦୁଛି । ସୀତାର ଦୁଃଖରେ କାନ୍ଦୁଛି । ବହୁବର୍ଷ ତଳେ ସେ ନିଃସହାୟ ଭାବରେ ଏହିପରି କାନ୍ଦିଥିଲା; ଏପରି କନପ ପ୍ରତିମାଟିକୁ ଚିର ବିସର୍ଜନ ଦେଇଥିଲା; କିନ୍ତୁ ସେଦିନ ଆଉ ଏ ଦିନର ଢେର ପ୍ରଭେଦ । ଆଜି ତାର ସହାନୁଭୂତିର କାନ୍ଦଣା, ବନ୍ଧୁର ଶୋକ; ତଥାପି ରଘୁନାଥ କାନ୍ଦୁଛି । ସୀତା ମୁହଁ ତଳକୁ କରି ବସିଥିଲା, ରଘୁନାଥ ପିଲାଦିନ ପରି ତା' କତିରେ ବସିଲା । ପିଲାଦିନ ପରି ଡାକିଲା, 'ସୀତା !' ସୀତା ସେ ମଧୁର ସମ୍ବୋଧନରେ ଈଷତ୍ ଚମକି ଉଠିଲା । ରଘୁନାଥ ଅଶ୍ରୁ ଗଦ୍‌ଗଦ୍ କଣ୍ଠରେ କହିଲା– "ସୀତା ! ଯାହା ହବାର ହେଲାଣି, ମୋ ରାଣ, ଅମୂଲ୍ୟ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ଆତ୍ମହତ୍ୟାରୁ ବିରତ ହୁଅ ।" ସୀତା ସ୍ତମ୍ଭିତ ହୋଇ ସେ ଆଦେଶ ଶ୍ରବଣ କଲା । ସେ ଆଦେଶ ଲଙ୍ଘନ କରିବାକୁ ତା'ର ଶକ୍ତି ହେଲା ନାହିଁ । ସେ ମୁଣ୍ଡ ପୋତି ନୀରବରେ ବସି ରହିଲା । ଆଉ ତା' କତିରେ ବସି ରହିଲା ରଘୁନାଥ । କେହି କାହାକୁ କିଛି କହି ପାରିଲେ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ପରସ୍ପରର ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ସବୁ ପୁରୁଣା କଥା ସେମାନଙ୍କର ମନେ ପଡ଼ିଗଲା । ସ୍ମୃତି କି ଭୁଲିବାର ? କେହି ଯେ କାହାକୁ ଆଉ ଏ ଜୀବନରେ ଦେଖିବେ ବୋଲି ସ୍ୱପ୍ନରେ ସୁଦ୍ଧା ଭାବି ନ ଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ବିଧାତା ପୁଣି ସାକ୍ଷାତ୍ କରାଇଲା । ଏହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଉଭୟଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ୍ ହେଲା ଯେ, ଜଣେ ସୌଭାଗ୍ୟର ଚରମ ସୀମାରେ, ଆଉ ଜଣେ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର ନିମ୍ନତମ ସୋପାନରେ । ତଥାପି ଦିଓଟି ଆତ୍ମା ପରସ୍ପରକୁ ଚିହ୍ନିଲେ ପରା ?

ସୀତା ମରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଦିନେ ଯାହା କଥା ଲାଗି ମରି ପାରି ନ ଥିଲା, ଆଜି ତାହାର ଆଦେଶରେ ସେ ମରି ପାରିଲା ନାହିଁ ।

ଦ୍ୱାତ୍ରିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ

ଚୌଧୁରୀଏ ଦାଣ୍ଡଘରେ ତକ୍ତପୋଷରେ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ମିଛରେ ଆଖି ବୁଜିଥିଲେ, ତାଙ୍କ ଆଖିକି ନିଦ ଆସି ନାହିଁ । ସେ ଭାବୁଛନ୍ତି ନାନା କଥା । ଏହି କେତେଟା ବର୍ଷ ଭିତରେ ତାଙ୍କ ଉପରେ କ୍ରମାଗତ ଶୋକର ଢେଉ ବହିଗଲାଣି । ଦୁଇବର୍ଷ ତଳେ ବଡ଼ ଝିଅ ସାବିତ୍ରୀ ମରିଗଲା ଯେ, ତା'ର ମଲାବେଳେ ସୁଦ୍ଧା ଖବର ଟିକିଏ ପାଇଲେ ନାହିଁ । ସହଜେ ତ ତା' ଶାଶୁଘର ଯମ ପ୍ରକୃତିର, ସେଥିରେ ପୁଣି ତାକୁ ଅଣହେଲା କରି ମାଇଲେ । ତା' ଛଅ ମାସ ନ ଯାଉଣୁ ବଡ଼ ଗେଲବସର ନାତି ଲକ୍ଷିଆଟି ଦିନକ ଜ୍ୱରରେ ତଣ୍ଟିରେ ଛୁରୀ ଦେଇଗଲା । ବୁଢ଼ା ସେଇଥିରେ

ବସିଗଲେ । ଲକ୍ଷିଆ ଥିଲା ତାଙ୍କର ଜୀବନଧନ । ତା' ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ସେ ବାବୁର ସବୁ ଅତ୍ୟାଚାର ସହୁଥିଲେ । ଆଜିକାଲି ବାବୁ ସେ ଆଗ ବାବୁ ନୁହେଁ । ତାହାର ସ୍ୱଭାବ, ଚରିତ୍ର ନଷ୍ଟ ହୋଇ ଗଲାଣି । ରେବତୀର ବାର୍ଷିକ ସନ୍ତାନ, ତଜ୍ଜନିତ ରୋଗ ବ୍ୟାଧି ଇତ୍ୟାଦିରେ ଗୃହସୁଖରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ମଙ୍ଗଳାବାଗ୍‌ରେ ଗୋଟିଏ ରୂପବତୀ ଯୁବତୀ ମୋଚିଆଣୀର ଆଶ୍ରୟ ନେଇଛି । ଚୌଧୁରୀଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ମୋଚିଆଣୀ ପୁଅକୁ ଓଷଦ କରିଛି । ସେଥିପାଇଁ ଅନେକ ଗୁଣିଆ ଆଣି ଝଡ଼ା ଫୁଙ୍କା, କାଟପାଣି, ଡେଉଁରିଆ ଆଦି କରି ଥକିଲେଣି । ବାବୁର ମନ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେବାକୁ ନାହିଁ । ତା' ଚିନ୍ତାରେ ଓ ଝିଅ, ନାତି, ବୋହୂଆଦି ଚିନ୍ତାରେ ଭାର୍ଯ୍ୟା ତ ବିଛଣା ଧଇଲେଣି । ତାଙ୍କ ହାଡ଼ରୁ ମାଉଁସ ମିଳେଇ ଗଲାଣି । ମଝିଆଁ ଝିଅ ସରଳା ତ ଏକାବେଳକେ ବାପଘରୁ ଚିର ଅନ୍ତର । ତା ଉପରେ ପୁଣି ସୀତାର ଏ ଖବର । ଚୌଧୁରୀଙ୍କର ଯନ୍ତ୍ରଣା ଏତେ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା । ଘର ହାଲ ତ ଏହିପରି, ପୁଣି ଗୋଟିଏ ନାବାଲଗୀ ସମ୍ପତ୍ତି ଲାଗି କଚେରିରେ ମୋକଦ୍ଦମା କରି କିଲେଟରୀ, ଜଜକୋଟରୁ ହାଇକୋଟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗଲେଣି । ସେଥିରେ ବିସ୍ତର ଟଙ୍କା ଖରଚ ହେଲାଣି, ତା' ଉପରେ ପୁଣି ମାଡ଼ ପିଟାପିଟି ମକଦ୍ଦମା ଲାଗି ଫୌଜଦାରୀ ବି ଚାଲିଲାଣି । ପୁଅ ତ ଅଯୋଗ୍ୟ । ସମ୍ପତ୍ତିବାଡ଼ି ବୁଝାଶୁଝା କରି ସେ ରଖନ୍ତା, କ'ଣ, ଓଲଟିଘର ଚିଜ ଘେନି ପରକୁ ଦେଉଛି । ଗୁଡ଼ାଏ ବାପପୁଅରେ ଗାଳି ଫଜିତ୍ ହୁଏ, ଏହି ମାତ୍ର ସାର । ଚୌଧୁରୀଙ୍କର ବେଳେ ବେଳେ ମନେ ପଡ଼େ, ଜଗନ୍ନାଥ କବିରାଜ ମଧ ଥରେ ଥରେ ଚେତେଇ ଯାନ୍ତି, ସେହି ଅକ୍ଷିତ ପିଲାଟି କଥା, ସେହି ଭାଟକୁଳା ଧୀର, ବୋଇକାରୀ ରଘୁନାଥ କଥା; ତାକୁ ଘର ଜୋଇଁ କରିଥିଲେ ଆଜି ଏ ଘରଟି ଥାଆନ୍ତା କେମିତି ? ତାହାର ବିଚକ୍ଷଣ ବୁଦ୍ଧି, ବିଷୟଜ୍ଞାନ ବୁଢ଼ାର ବେଳେବେଳେ ମନେ ପଡ଼ି ମନ ଭାରି ଘାଣ୍ଟି ହୁଏ । ବିଶେଷତଃ ଭାର୍ଯ୍ୟାର ବାହୁନା କାନ୍ଦ, ପୁଣି ଦିବାକରଦତ୍ତ ଅପମାନ ବୋଝ ଉପରେ ନଳିତା ବିଡ଼ାଟି ହୋଇଥିଲା । ଏବେ ସେହି ଝିଅ ବିଧବା ହେଲା, ଏ କଥାର ଯେଉଁଦିନ ତା'ର ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା, ବୁଢ଼ା ଦୁଆର ବନ୍ଧକୁ ଆଉଜି ପଡ଼ି ଘଡ଼ିଏ କାଳ ଥକା ମାରି ବସିଗଲେ । ମଧେ ମଧେ ବାତଜ୍ୱର ହୋଇ ତାଙ୍କର ବଳ ତ ଭାଙ୍ଗି ଯାଇଥିଲା । ଆଣ୍ଠୁଗଣ୍ଠି ମଧ ଧରି ଅନେକ କଷ୍ଟ ପାଉଥିଲେ । ସରସ୍ୱତୀ ଯେତେବେଳେ ମୁଣ୍ଡ ବାଡ଼େଇ କାନ୍ଦିଲେ, ତାଙ୍କର ଚେତା ବସିଲା । ସେ କାହାକୁ ବା କ'ଣ ପ୍ରବୋଧ ଦେବେ ! ନିଜେ ନିତାନ୍ତ ଦୋଷୀ ପରି ଧୀରେ ଧୀରେ କଚେରିକୁ ବାହାରି ଗଲେ । ସେଠି ଭକୁଆ ପରି ବହୁତ ବେଳଯାଏ ଆକାଶକୁ ଚାହିଁ ବସିଲେ । ଶେଷରେ ଚାରିଟାବେଳକୁ ଅଫିମ ଟୋକାଟି ଗଳାଧଃକରଣ କରି ବିଛଣାରେ ଆସି ପଡ଼ିଗଲେ । ସେ ଦିନ ସେ ଏଡ଼େ ଗମ୍ଭୀର ଆଉ ଭୟଙ୍କର ଦିଶୁଥିଲେ ଯେ, କେହି ସାହସ କରି ତାଙ୍କ ସହିତ ପଦେ ପାଟି ଫିଟାଇଲେ ନାହିଁ ।

ସେହି ଦିନୁ ବୁଢ଼ା ଆଉ ବେଶି କଥା କହନ୍ତି ନାହିଁ । କ'ଣ କେତେବେଳେ ମନେ ମନେ ଭଟ୍ ଭଟ୍ ହୁଅନ୍ତି, ବୁଝି ହୁଏ ନାହିଁ । ଅଫିମ ମାତ୍ରାଟି ସେହିଦିନୁଁ ମଧ ବଢ଼ିଛି । ତାଙ୍କର ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର କଥାବାର୍ତ୍ତା ଏକରକମ ନାହିଁ କହିଲେ ଚଳେ । ଯେଉଁଦିନଠୁଁ ସୀତାକୁ ସେ ବଳାତ୍କାରରେ ଦିବାକରକୁ ବିବାହ ଦେଇଛନ୍ତି, ସେହିଦିନୁଁ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ତାଙ୍କ ଉପରୁ ଭକ୍ତି ଛାଡ଼ି ଯାଇଛି । କଥାରେ କହନ୍ତି, 'କାଚ ଘଡ଼ି, ମନ ଘଡ଼ି, ଥରେ ଭାଙ୍ଗିଲେ ନ ହୁଏ ଯୋଡ଼ି' । ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ମନ

ତ ଭାଙ୍ଗିଯାଇଛି । ତେବେ ଯେତେ ହେଲେ ହାତ ଧଇଲା ସ୍ୱାମୀ, ସେ ପୂର୍ବପରି ତାଙ୍କର ସବୁ ସେବା କରନ୍ତି । ମନଦୁଃଖ ମନରେ ମାରି ଘରର ହାଲ ହକିକତ ସବୁ ବୁଝନ୍ତି । ହେଲେ ଘର ଦୁଆରରେ ତାଙ୍କର ଆଉ ତେତେ ଶରଧା ନାହିଁ । ଗୁହାଳ ଭାଙ୍ଗିଗଲାଣି, ଗାଈ ଗୋଟି ଗୋଟି ବିକି ଦେଲେଣି । ନରିଆକୁ ପାଇଟିରୁ ଛୁଟି ଦେବାରୁ ନରିଆ ଯାଇ ସୀତା ଘରେ କାମ କରୁଛି । ଚମ୍ପାବୋଉ ମରିଗଲାଣି । ବାକି ବୁଢ଼ୀ ହାଡ଼ୀ ପିଡେଇ ନାନୀଟି ରେବତୀକି ଧରି କଷ୍ଟେ ମଷ୍ଟେ ରୋଷାଇବାସ ପାଇଟି ସାରେ, ତା'ର ଆଖିକି ଭଲ ମଧ୍ୟ ଦିଶୁ ନାହିଁ । ପୁଣି ରଘୁନାଥ ଓ ସୀତା ଚିନ୍ତାରେ ସର୍ବଦା ଆଖିରୁ ଲୁହ ବୋହୁଛି । ରେବତୀର ଆଖି ମଧ୍ୟ ସବୁବେଳେ ଲୁହ ଢଳଢଳ । ଯେଉଁ ସ୍ୱାମୀ ତାକୁ ମୁଣ୍ଡର ମଣି କରିଥିଲେ, ତାଠୁ ହତାଦର ପାଇଁ କେବଳ ଜୀବନ ଥିବାରୁ ବଞ୍ଚିଛି ସିନା ? ଆଜି ଅବଧି ସେ ବାରଟି ପିଲାର ମା' । ସେଥିରୁ ଜୀବିତ ମୋଟେ ପାଞ୍ଚଟି । ଏଣିକି କେବଳ ପ୍ରତିବର୍ଷ ଅକାଳ ଜାତ ସନ୍ତାନଗୁଡ଼ିକ ହୋଇ ସେ ମରୁଛି ବଞ୍ଚୁଛି । ତା'ର ରୂପରଙ୍ଗ କିଛି ନାହିଁ । ମୁହଁ ସିଠା ପଡ଼ି ଗାଲପାଟି ହାଡ଼ ବାହାରିପଡ଼ିଛି । ସୂତିକା ରୋଗରେ ସେ ଦୁଇବର୍ଷ ହେଲା ନିତି ନିତି ପଥି ପାଚନ ଘେନି ବଞ୍ଚୁଛି । ଘର କଥା ଅବା ବୁଝିବ ସେ କ'ଣ ? ସ୍ୱାମୀଚର୍ଚ୍ଚା ଅବା କରିବ ସେ କ'ଣ ? ସେ ମଲାକାଠଟି ପରି ଆପଣାର ଅସ୍ଥିର ଜୀବନଭାର ଘେନି ମ୍ରିୟମାଣ । ଚାରିଦିନରେ ଥରେ ବାବୁ ସହିତ ଦେଖା ହୁଏ କି ନା ସନ୍ଦେହ । ବାବୁ ଦିନରାତି ବହିନା ଦେଇ ପଣତକାନିଧରା ହୋଇ ପଡ଼ି ରହିଥାଏ । ତାହାର ଦାଣ୍ଡ ଭଲ କି ସେ ଭଲ । ଲକ୍ଷିଆ ମଲାଦିନୁଁ ତା ମନ ଆହୁରି ମରି ଯାଇଛି । ଘରେ ପୁଅ ଝିଅ ମଧ୍ୟରେ ଲୀଳାବତୀ ଓ ମହୀନ୍ଦ୍ର ଦିଓଟି ସାନ ସାନ ପିଲା । ବାକି ତିନୋଟି ନାତୁଣୀକୁ ବୁଢ଼ା ବହୁକାଳୁ ବିଭା ଦେଇସାରିଲେଣି । ତାଙ୍କ ବିଭାବେଳେ ଆଉ ସେ ପଣ କଥା ଉଠାଇ ନାହାନ୍ତି । ସୀତାବେଳୁ ଚେଙ୍କ ପାଇ ତାଙ୍କ ମାନିଛି । ଘରଟିର ଆଉ ସେ ଶ୍ରୀସମ୍ପଦ ନାହିଁ । ଜୀବନ ଥାଇ ନ ଥିଲା ପରି । ଏ ସବୁ କ'ଣ ବୁଢ଼ାକୁ ବାଧୁ ନାହିଁ । ବୁଢ଼ା ନୀରବରେ ସେହି ସବୁ ଚିନ୍ତା ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ମନରେ ଖେଳାଉଛନ୍ତି, ହଜାର ପଥର ହେଲେ ବି ଦିନେ ତରଳିବ । ହଜାର ବୁଢ଼ାର ମନ କଠିନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଦିନେ ତ ସେ ନଇଁଲା । ତାଙ୍କର ନିଜର ଦୋଷ ସେ ବୁଝି ପାରିଛନ୍ତି, ବୁଝି ଅନୁତାପ କରୁଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ବ୍ୟର୍ଥ ଅନୁଶୋଚନାରେ ଆଉ ଫଳ କ'ଣ ? ସେ ବେଳେବେଳେ ଆଖି ମେଲାଇ ଛାତର କଡ଼ିକାଠଗୁଡ଼ିକ ଗଣୁଛନ୍ତି, ପାଖରେ ପଡ଼ିଥିବା ପଙ୍ଖାଟା ହଲେଇ ଦଉଛନ୍ତି । ଏହିପରି ସମୟରେ ବାବୁ ସେ ଘରକୁ ଆସି ଦାଣ୍ଡ ସିନ୍ଧୁକ ଫିଟାଇ କ'ଣ କାଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଚଉଧୁରୀଏ ଚାହିଁ ରୁକ୍ଷ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ– 'ହରିହର ବାବୁ କତିକି କାଲି ସଞ୍ଜବେଳେ ଯିବାକୁ କହିଥିଲି, ଗଲୁ ?' ବାବୁ ସିନ୍ଧୁକର ତାଲା ଫିଟାଇ ଫିଟାଇ କହିଲା–'ମୋର ବେଳ ନାହିଁ ଯିବାକୁ, ସତିଆ କି ହୁରୁଷିଆ କାହାକୁ ପଠାଉ ନା ?'

''ଆରେ ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ଗରଜ, ନା ଆମର ଗରଜ ? ତୁ ମାଲିକ ହୋଇ ନ ବୁଝିବୁ ତ, ଆଉ ବୁଢ଼ାଟା କେତେ ଧନ୍ଦାଳି ହେବି ?''

ବାବୁ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲା, ''ତମକୁ କିଏ କହୁଚି ଧନ୍ଦାଳି ହବାକୁ ? ଛାଡ଼ି ଦିଅ, ଗଲାଯାଉ । ରାଣ୍ଡ ଅର୍କ୍ଷିତ ସଙ୍ଗେ ଲାଗି ଯେଉଁ ଯଶ ପାଉଚ ?''

ବୁଢ଼ା ଈଷତ୍ କୋପ ପ୍ରକାଶ କରି କହିଲେ- "କ'ଣ କହିଲୁ-ତୋ କଥାରେ ମୁଁ ଚଉଦ ମାଣ ବିଲ ଘରବାଡ଼ି ସଂପତ୍ତି ଛାଡ଼ି ଦେବି ? ଆଉ ତୁ ସଂଗୀ ସଙ୍ଗାତଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ବୁଲିବାକୁ ବେଳ ଅଛି ? କହ୍ନେଇ ପୁଅ ସାଙ୍ଗରେ ରାତି ରାତି ପାଲା କରିବାକୁ ବେଳ ଅଛି ? ସର୍ବନାଶିଆ କୁଳାଙ୍ଗାର !" କ୍ରୋଧରେ ଚଉଧୁରୀଏ ବିଛଣାରୁ ଉଠି ପଡ଼ିଲେ । ବାବୁକୁ ଟଙ୍କା ଚମସୁକ ହାତବାକସଟା କାଢ଼ିବାର ଦେଖି ଗର୍ଜନ କରି କହିଲେ "ତୁ କୁଞ୍ଚିକାଠି କୋଉଁଠୁ ପାଇଲୁ ? ବୋଉ ଦେଇଚି ପରା ?" ଏହା କହି ସରସ୍ୱତୀଙ୍କୁ ଦୁଇପଦ ଟାଣ କଥା ଶୁଣାଇ ତା' ହାତରୁ ବାକ୍ସ ଛଡ଼ାଇ ନେଇ କହିଲେ- "ତୁମ ମା' ପୁଅର ଟାଣ ମୁଁ ଭାଙ୍ଗୁଚି ଯେ ! ତୁ ଛୁଇଁବୁ ନି, ସେ ଟଙ୍କା ମହୀଆର ।"

ବାବୁ ପିତା ପ୍ରତି କ୍ରୋଧକଟାକ୍ଷ ନିକ୍ଷେପ କରି କହିଲା- "ଆଜି ଇଲାଗେ ମୋର ପାଞ୍ଚଶ ଟଙ୍କା ଦରକାର । ବୋଉ କତିରେ ଥିଲେ ତମ ସିନ୍ଧୁକରେ ହାତ ଦେଇ ନ ଥାନ୍ତି ।"

"ପାଞ୍ଚଶ ଟଙ୍କା କ'ଣ କରିବୁ ? କୋଉଁଠି ଖାନା ଭୋଜି ହଉଚି ପରା ?"

"ସେଥିରେ ତମର କ'ଣ ଅଛି ? ମତେ ପାଞ୍ଚଶ ଟଙ୍କା ଇଲାଗେ ଦିଅ, ମୁଁ ଆଉ ବିଳମ୍ବ କରି ପାରିବି ନାହିଁ । ଦାମବାବୁ ବାହାରେ ବସିଛନ୍ତି ।"

ବୁଢ଼ା ଆଉ ସମ୍ଭାଳି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ପୁଣି ବିଛଣାରୁ ଉଠି ପଡ଼ି କହିଲେ, "କ'ଣ ? ତୁ ପାଞ୍ଚଶ ଟଙ୍କା ନେଇଯିବୁ ? ଦାମ ବାବୁ ପରି ବଜାରି ଗୁଲିଖୋର-" ସେ ଆଉ କ'ଣ କହିଥାନ୍ତେ, ବାବୁ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ରାଗ ହୋଇ କହିଲା- "ତୁନିପଡ଼ ତୁମେ ! ମତେ ପାଞ୍ଚଶ ଟଙ୍କା ଦବ କି ନାହିଁ କହ ? ଭଲେ ଭଲେ ଦବ ତ ଦିଅ, ନହିଲେ ସେହି ସୁନାହାରଟା ନଉଚି ?" ଏହା କହି ଗହଣା ସିନ୍ଧୁକ ମେଲେଇ ଦେଲା ।

ବୁଢ଼ା ବସି ପଡ଼ି କହିଲା- "ସବୁ ନେ । ତୋରି ପାଇଁ ଯତନ କରି ଛନ୍ଦି ରଖିଛିରେ କୁଳ ବାଳୁଙ୍ଗା । ତୋରି ପିଲା ପିଚିକା ପାଇଁ । ମୋ ଦିନ ଆଉ ନାହିଁ ଯେ, ଯାଉଚି ! ହଉ ଦେଖିବୁ ତୁ ! ହାତ ପିଠିରେ ଲୁହ ପୋଛିବୁ ।"

ଏହା ପରେ ବାପ ପୁଅଙ୍କର ଖୁବ୍ ବୋଲାବୋଲି ଥୋଡ଼ାଏ ହେଲା; କିନ୍ତୁ ବାବୁ ନ ମାନି ପାଞ୍ଚଶ ଟଙ୍କା ଘେନି ଆସିଲା । ଭିତର ପିଣ୍ଡାରେ ରେବତୀ ଠିଆ ହୋଇ କାନ ପାରି ବାପପୁଅଙ୍କ କଜିଆ ଶୁଣୁଥିଲା । ସ୍ୱାମୀ ଉପରେ ଶ୍ୱଶୁରର ଅନର୍ଗଳ ଅଭିଶାପରେ ତ ମନ ଭିତର କାଟି ହୋଇ ଯାଉଥିଲା । ସେ ଦୀର୍ଘ ନିଃଶ୍ୱାସଟିଏ ପକାଇ ଯେମିତି ମୁହଁ ବୁଲାଇଛି, ବାବୁ ସେ ଘରୁ ବାହାରି ଆସିଲା- ତାହାର ରାଗ ଓ ଉତ୍ତେଜନାରେ ଗୋରାମୁହଁ ନାଲି ପଡ଼ି ଯାଇଥିଲା । ରେବତୀ ଖାଲି ଏତକି କହିଲା- "ବାପାଙ୍କୁ ଏତେ ଭଣ୍ଡଷଣ୍ଡ ଗାଳି କିଆଁ ସର୍ବଦା ଦଉଚ କହିଲ ? ସେ ସଂପୃକ୍ତଛନ୍ତି, କାଟୁଛନ୍ତି-"

"ତୋର କ'ଣ ଅଛି ବଜ୍ଜାତ୍ ତୁ ସେ ଖଣ୍ଡ ବୁଢ଼ାର ପଟ ନେଇ ମୋ ସାଥିରେ ଲଢ଼ିବାକୁ ଅଇଲୁ-"

ରେବତୀ ତୁନି ହୋଇ ରାଗରେ ଜରିଗଲା । ସେ ଆନନ୍ଦରେ ମୁଠି ବଜେଇ ବଜେଇ ଦାଣ୍ଡକୁ ଗଲା । ଦାମ ବାବୁ ବନ୍ଧୁକାଙ୍କୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ବସିଥିଲା । ତାହାର ଏତେ ବିଳମ୍ବ ଦେଖି

କହିଲେ- ''ଏତେ ଉଣ୍ଣୁର କିଆଁ ?''

''ଟଙ୍କା କ'ଣ ସହଜରେ ମିଳେ ? ପୁଣି ଗାର୍ଡ଼ନ- ପାର୍ଟି ପାଇଁ । ସେ ଓଲନ୍ଦ଼ ଫୁଲ ଆମୋଦପ୍ରମୋଦର କତି ପାଖ କେବେ ମାଡ଼ିଚି ?''

''ତୋ ବାପ ଏକା ପୁରୁଣା କାମି । ଲୋଭୀଟା ଏତେ ଧନ ସାଇତି ଦି ପଇସା ଯାହା ହସଖୁସିରେ ଖର୍ଚ୍ଚ କରିବାକୁ ଦେଉ ନାହିଁ ।''

''ତା'ର ଦି'ଓଳି ଦି'ଟେଳା ଅଫିମ ହେଲେ କଥା ସରିଲା । ଅଫିମ ନିଶା ମୁଣ୍ଡରେ ଯେତେ ଚଢ଼ୁଥିବ, ବୁଢ଼ାର ହିସାବପତ୍ରଟା ସେତିକି ଗୋଳେଇ ମିଶେଇ ଯାଉଥିବ । ମତେ କହୁଚି, ହରିହର ବାବୁ କତିକି ଯା । ଆରେ ତମେ ତ ଜାଣି ଜାଣି ରାଣ୍ଡ ମାଇକିନାକୁ ଭୁଡେଇ ନବାଲାଗି ସମ୍ପତ୍ତି ନେଇଚ, ମୁଁ ସେ ପାପରେ କାହିଁକି ପଶିବି ? ଏତେ ପାପ କ'ଣ ଧର୍ମ ସହିବ ? ବିଧାତା ସେଇ ଯୋଗୁଁ ମୋ ସୁନାପୁଅକୁ ଛଡ଼େଇ ନେଇଛନ୍ତି ।''

''ଲକ୍ଷିଆ ଗଲାଦିନୁଁ ତୋ ବାପ ବସିଗଲାଣି''

''ତେବେ ତ ସେଟା ମରୁ ନାହିଁ !''

ଦାମ ବାବୁ ହସିଦେଇ ତିଆରିଲା ପରି କହିଲେ- ''ହଇରେ ! ବାପକୁ ଏମିତି କଥା କହନ୍ତି ?''

ବାବୁ କହିଲା- ''ଆଉ, ନାଇଁ ତ ବନ୍ଧୁ କରି ଖାଲି ସଭିଙ୍କର ଅନିଷ୍ଟ କରୁଥିବ । ତାହା ଯୋଗୁ ତ ସୁନାଘର ଚୂନା ହେଲା । ତା ସଙ୍ଗେ କାର ପଡ଼େ କହିଲ ?''

''ତୋ ଶଶୁର ସାଙ୍ଗରେ ଭାରି କଜିଆ କରିଚି ବୁଢ଼ା, ନାଁ ?''

''ତା ଝିଅଟାକୁ ଏଠି ବନ୍ଦି କରି ରଖି ବା ଫଳ କ'ଣ କହିଲ ? ମୁଁ ତ କହେ ଏଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଯାଉ । ଦିନରାତି ତା ପଥିପାଚନ ଦେଖି ଦେଖି ମତେ ବିରକ୍ତ ଲାଗିଲାଣି । ସବୁବେଳେ ଦିହ ଦୁଃଖକୁ କିଏ ପାରିବ ବାବା ।''

''ତାରଦୋଷ କ'ଣ କହିଲୁ ? ତା'ର ତ ବର୍ଷକୁ ବର୍ଷେ ପିଲା ହଉନି ?''

''ମୁଁ କ'ଣ ତାକୁ କହିଚି ବର୍ଷକୁ ବର୍ଷେ ପିଲା ଜନ୍ମକର ଆଉ ଗାଡ଼କୁ ଦଉଥା !''

''ସେ କ'ଣ ବିଧାତା ପୁରୁଷ !''

''ନାହିଁରେ ଭାଇ ! ଦୁନିଆଟା ସ୍ଫୁର୍ତ୍ତିମୟ, ମୁଁ କିଆଁ ଏତେ ଦୁଃଖ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୋଗିବି ?''

''ହଁ ତୋର ତ ବହିନା ବିବି ଅଛନ୍ତି ।''

ବାବୁ ହସି ଦେଇ କହିଲା- ''ତୁନି ହ, ତୁନି ହ ! ଆମେ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଏମିତି କଥା କହୁଚୁ ?''

''ହ'', ଏହା କହି ଦାମ ବାବୁ ଓରଫେ ଦାମୋଦର ପଟ୍ଟନାୟକ ଓ ବାବୁ ଓରଫେ ବିଷ୍ଣୁ ପ୍ରସାଦ ଦୁଇ ଜଣ ଯାଇ ମଙ୍ଗଳାବାଗ୍ ଗୁଲି-ଆଡ୍ଡ଼ାରେ ଉଠିଲେ । ଦାମ ବାବୁ ପୁରୁଣା ଗୁଲିଖୋର, ବାବୁ ଶିକ୍ଷାନବିଶ୍ ମାତ୍ର ।

କୁଆଇଁର ଏ ଅଧଃପତନ ଦେଖିଲା ଦିନୁଁ ଜଗନ୍ନାଥ କବିରାଜ ମର୍ମେ ମର୍ମେ ମରି ଗଲେଣି । ନିଜ ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧିରେ ଜମିଦାର ପୁଅକୁ ଝିଅ ଦେଇଛନ୍ତି ଭାବି ମନସ୍ତାପରେ ଦୁଇ ପ୍ରାଣୀ ଦିନ କାଟୁଛନ୍ତି । ସେଦିନ ସକାଳୁ ସକାଳୁ ଦିଟା ରାନ୍ଧିବାଢ଼ି ତାରାମଣି ପୋଥି ଧରି ବସିଲେ । ଆଜି ତାଙ୍କ ମନ ଆଗ୍ରହ ଓ ଆନନ୍ଦରେ ପୂରି ରହିଚି । ଜଗନ୍ନାଥ ନାହାନ୍ତି, ଷ୍ଟେସନ୍‌କୁ ଯାଇଚନ୍ତି- ରଘୁନାଥ ଆଉ ତା ପିଲାପିଲିଙ୍କି ପାଛୋଟି ଆଣିବାକୁ । ତାରାମଣି ବାରମ୍ବାର ଦାଣ୍ଡ ସଡ଼କକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି । ଆଜିକାଲି ତାଙ୍କ ଘର ନିତାନ୍ତ ଶୂନ୍ୟ କେବଳ କତିରେ ଅଛି ରୂପେଇ ବୋଲି ଚାକରାଣୀ ପିଲାଟି ।

ରୂପେଇର କେହି ନାହିଁ । ଜାତିରେ ସେ ବାଉରାଣୀ । ଯେତେବେଳେ ତାକୁ ଦୁଇ ବର୍ଷ ତା' ମା' ବାତଶ୍ଳେଷ୍ମା ଜ୍ୱରରେ ମରିଗଲା । କବିରାଜ ତା' ପାଇଁ ବହୁତ ଔଷଧ ପାଣି କରିଥିଲେ, ସେହିଦିନୁ ରୂପେଇଟି ତାଙ୍କ ବାଡ଼ି ପଦାରେ ପଡ଼ିଛି । ବାରି ଘର ଖରକେ, ଗୁହାଳଟା ପୋଛି ଦିଏ, ହେଲେ ନିହାତି ନିଛାଟିଆ ବେଳେ ତାରାମଣିଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ କଥାଭାଷା ହୁଏ । ଏବେ ଆସି ତାକୁ ବୟସ ହେଲାଣି ଦଶ, ଏଗାର ! କାଳୀ ହେଲେ ମଧ ଗଣ୍ଠି ମୁଠିଆ । ପେଜ ପାଣି ପିଇ ତା ଦେହ ବଳିଲା ପରି । ତା' ହାତର ଦୁଇମୁଠା ମୋଡ଼ା ଖାଇଲେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ବୁଲି ବୁଲି ଥକି ଯାଇଥିବା ଗୋଡ଼ ଦୁଇଟାରୁ ପରାସ ଛାଡ଼ିଯାଏ । ତା ମାୟା, ସ୍ନେହ, ସେବା ଯତ୍ନରେ ମୋହିତ ହୋଇ କବିରାଜେ ତାକୁ ମା'ି ବୋଲି ଡାକନ୍ତି । ତା' ପାଇଁ ହାତକୁ ଦୁଇ ମୁଠା ରୂପା କାଚ, କାନକୁ ହଳେ ସୁନାଫୁଲ, ବେକରେ ରୂପାର ଗୋଟିଏ ଜଞ୍ଜିର କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ରୁପେଇ ସାଆନ୍ତ ସାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କୁ ଅଜା ଆଇ ବୋଲି ଡାକେ ।

ଆଜି ତା' ମନଟା ଭାରି ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ । ଆଇ କହିଛନ୍ତି ତାଙ୍କ ପୁଅବୋହୂ ଆସିବେ, ନାତି ନାତୁଣୀ ଆସିବେ । ତା ମାମୁଁ ମାଇଁଙ୍କ ବାଟ ଚାହିଁ ସେ ଓଳିଏ ହେଲା ଛିଡ଼ା ହୋଇଛି । ତାରାମଣି ତାକୁ କହିଲେ- "ଯା, କାନିଟା ପାରି ଟିକିଏ ଗଡ଼ପଡ଼ ହ । କିଆଁ ଏତେ ଠିଆଟା ହେଉ ଦଣ୍ଡ ସାଧୁଚୁ ? ତାଙ୍କ ଆସିବା ବେଳ କ'ଣ ହେଲାଣି ?"

ରୂପେଇ ବୁଲିପଡ଼ି କହିଲା- "ଆଇ ! କିଏ କିଏ ଆସିବେ ?"

ତାରାମଣି ପୋଥି ଥୋଇ ଦେଇ କହିଲେ- "ତୋ ମାମୁଁ ଆସିବ, ମାଇଁ ଆସିବ, ତାଙ୍କ ପୁଅ, ଝିଅ ଆସିବେ ?"

"ତାଙ୍କ ପୁଅ ଝିଅ ନାଁ କ'ଣ ?"

ଏତିକିବେଳେ ଦାଣ୍ଡରେ ଗାଡ଼ି ଶବ୍ଦ ଶୁଭିଲା । ରୂପେଇ ନିଜ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଅପେକ୍ଷା ନ କରି ଏକାବେଳେକେ ଦାଣ୍ଡ ପିଣ୍ଡାରେ ଯାଇ ଉଠିଲା । ତା' ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟକୁ ଶଗଡ଼ଟିଏ ସେ ବାଟ ଦେଇ ଗଲା । ସେ ତାକୁ ମନଇଚ୍ଛା ଦୁଇ ପଦ କହି କାନିପାରି ଶୋଇ ପଡ଼ିଲା । ଗାଢ଼ ନିଦରେ ତା' ମାମୁଁ ମାଇଁ ଆସିବା କଥା ପାସୋରି ପକାଇଲା ।

ରଘୁନାଥ ଓ ମାୟା ଆସି ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ତାରାମଣିଙ୍କ ଚରଣରେ ପ୍ରଣାମ କଲେ । ପିଲାଙ୍କର ବାରମ୍ବାର ମୁଖଚୁମ୍ବନ କରି ସ୍ନେହମୟୀ ଆଇଆଖିରୁ ଆନନ୍ଦଧାର ବହିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଆଜି ବହୁଦିନ ପରେ ପିତା ପୁତ୍ରର ମିଳନ । ବହୁବର୍ଷ ତଳେ ସେହି ଯେ ସକାଳ ବେଳେ ଗାଁକୁ ଯିବାକୁ

ରଘୁନାଥ ବିଦାୟ ନେଇଥିଲା, ସେହି ଦିନୁଁ ପ୍ରାୟ ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ପରେ ଏ ସାକ୍ଷାତ । ସମସ୍ତଙ୍କର ଏଥି ମଧ୍ୟରେ ଅନେକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇ ଯାଇଛି । ଜଗନ୍ନାଥ ତାରାମଣିଙ୍କର କଳାବାଳ ଠାଏ ଠାଏ ପାଚି ଧଳା ଦିଶିଲାଣି । ତାରାମଣି ଆଗଠାରୁ ଝଡ଼ି ଯାଇଛନ୍ତି । ରଘୁନାଥ ପରମାନନ୍ଦରେ ଖଟରେ ବସି ପଡ଼ିଲା । ତାରାମଣି ମହାଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ଉଠି ସମସ୍ତଙ୍କର ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ଲାଗିଗଲେ । ମାୟାକୁ ଭୋଜନରେ ବସାଇ ତାରାମଣି ସ୍ନେହରେ କହିଲେ– "ଗରିବ ଘର ଭାତ ମାଙ୍କୁ ରୁଚିବ କି ?"

ମାୟା ଲଜ୍ଜାନତ ଦୃଷ୍ଟି ତଳକୁ କରି ରହିଲା । ତା ଶାଶୁ ଶ୍ୱଶୁର ପାଇଁ ସେ ଯେ କିପରି ପରମାହ୍ଲାଦିତା, ଏହା ବଚନରେ ପ୍ରକାଶ କରିବା ତାହାର ସାଧ ନ ଥିଲା । ତାରାମଣି ତା' ଆଗରୁ ତା' ମନ କଥା ବୁଝି ପାରିଲେ । ତୋତାକୁ ନବାକୁ ହାତ ବଢ଼ାଇଲେ । ତୋତା ନୂଆ ଲୋକ କୋଳକୁ ଯିବାକୁ ଆଦୌ ମଙ୍ଗିଲା ନାହିଁ । ନିର୍ମଳ, ନିରୂପମ ଦୁହେଁଯାକ ଆଈର ଦିପଟେ ବସିଗଲେ । ମିନତି ଅଜା କୋଳରେ ଆଉଜି ପଡ଼ିଲା ।

ବାପ ପୁଅର କଥା ଆଉ ସରୁ ନାହିଁ । ସେ ରାତିରେ ଆଉ କାହାରିକୁ ଆନନ୍ଦରେ ନିଦ ହେଲା ନାହିଁ । ରୂପେଇ ମଧ୍ୟ ଅଧରାତିଯାକେ ବସି ନୂଆ ମାମୁଁ, ମାଈଁଙ୍କି ରଙ୍କ ସରସର ହୋଇ ଚାହିଁ ବସିଲା ।

ବାବୁର ହାଲ ଶୁଣି ରଘୁନାଥ ଆଖିରୁ ପାଣି ଗଡ଼ିଗଲା । ସେ ଗଭୀର ଶ୍ୱାସ ସହ ପିତାଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ନିଭୃତରେ ମାୟା ଓ ରଘୁନାଥ । ଜଗନ୍ନାଥ ବାହାରକୁ ଯାଇଛନ୍ତି । ତାରାମଣି ମଝିଘରେ ନାତି ନାତୁଣୀଙ୍କି ଧରି ବସିଛନ୍ତି, ସଞ୍ଜ ଗଡ଼ିଗଲାଣି । ବାରିଆଡ଼ରୁ ହେନା ଫୁଲର ଗନ୍ଧରେ ପ୍ରାଣ ମାତି ଉଠୁଛି । ବାରି ପିଣ୍ଡାରେ ବସି ରଘୁନାଥ ମାୟାକୁ କହିଲେ– 'ଏଠି ତୁମର ଚଳିବାକୁ ଅସୁବିଧା ହେଉ ନାହିଁ ତ ? ମୁଁ ଅନ୍ୟ ଘର ଦେଖିବି ?'

ମାୟା ଚମକି ପଡ଼ିଲା– "ଏ ପରା ବାପ ମାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ମୁଁ ଯିବି ଅନ୍ୟ ଘରକୁ ? କେଇଟା ଦିନ ଲାଗି ଆସିଚୁଁ ଯେ ! ମା'ଙ୍କ ପ୍ରେମରେ ପିଲାଏ ବାଛ । ଚାଲ ନା, ଏଥର ମାବାପାଙ୍କୁ ବର୍ମା ନେଇଯିବା ।"

ରଘୁନାଥ ଦୁଃଖିତ ହୋଇ କହିଲା– "ମାୟା ! ତୁମେ ଯଦି ଜାଣନ୍ତ ବାପାଙ୍କର ଏ ଭୀଷ୍ମ ପଣ ଯୋଗୁଁ ତାଙ୍କୁ କେତେ ଦଣ୍ଡ ମିଳିବ ?"

ମାୟା ହସି ଦେଇ କହିଲା– "ଆଉ ମିଳିବାକୁ ବାକି ନାହିଁ ଯେ । ରୂପେଇ କି ରଖିଲାଦିନୁ ସେମାନେ ପରା ଏକଘରକିଆ ?"

"କଣ କହୁଚ ?" ବିସ୍ମିତ ରଘୁନାଥ ବହୁକ୍ଷଣ ତୁନି ହୋଇ ସେଠି ବସି ରହିଲା । ମାୟା ଯେ କେତେବେଳେ ଘର ଭିତରକୁ ଚାଲି ଯାଇଥିଲା, ସେ ଜାଣିନାହିଁ ।

ନୀରବ ନୈଶାକାଶକୁ ଚାହିଁ ତାହାର ବାଲ୍ୟକାଳର ଶତ ଶତ ସ୍ମୃତି ଏକାବେଳକେ ତା'ର ଚିତ୍ତ ଅଧିକାର କରି ବସିଲେ । ଏହି ସେହି ବାରିପିଣ୍ଡା ! ଏଇଠି ବସି ସେ କେତେ ତା'

ପ୍ରାଣର ସୀତା କଥା ଭାବିଥିଲା, କେତେ ସୁଖର ମଧୁଚକ୍ର ରଚନା କରିଥିଲା, ଏହି ଘରେ ସୀତାକୁ ଘେନି ସେ ସୁଖର ସଂସାର କରିବ ବୋଲି କେତେ ପାଞ୍ଚ ପାଉଥିଲା । ଆଜି କାହିଁ ସେ ସୀତା ! ତଥାପି ସୀତା ତା ହୃଦୟରେ ଅଛି । ସୀତାକୁ ଦେଖିଲା ଦିନୁଁ ଏକଥା ନିତି ନିତି ତା' ମନେ ପଡୁଛି । ତାକୁ ସେ ଭୁଲି ନାହିଁ । ତା' ପ୍ରେମ ଭସ୍ମାଚ୍ଛାଦିତ ବହ୍ନିରେ ତାହାର ହୃଦୟର ଗୋପନତମ ପ୍ରଦେଶରେ ଅଦ୍ୟାପି ଲୁକ୍କାୟିତ । ଯେ ଆବାଲ୍ୟ ସଙ୍ଗିନୀ ଥିଲା- ଯାହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ କଥା, ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟ ତାରି ପ୍ରେମରେ ଅଭିଷିକ୍ତ ହୋଇଥିଲା, ତାହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ରକ୍ତବିନ୍ଦୁ ଯାହାର ନାମରେ ବହୁଥିଲା, ସେ ସୀତା–ସେ ବାଲ୍ୟସଖୀ ସୀତାକୁ ରଘୁନାଥ କେମିତି ଭୁଲନ୍ତା ? ତାହାର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଭାଙ୍ଗିଛି, ସେ ସଂସାର କରିଛି, ପ୍ରେମମୟୀ ସତୀ ସାଧ୍ୱୀ ପତ୍ନୀ ଲାଭ କରିଛି, ଚାରି ପିଲାର ବାପ ହୋଇଛି, ତଥାପି ସୀତାକୁ ସେ ଭୁଲି ନାହିଁ । ସୀତାର ପ୍ରତ୍ୟେକ କଥାଟି ତା' ମର୍ମରେ ଲେଖା ହୋଇରହିଛି- ତାହାର ଜୀବନର ଯେ ସୀତା ଥିଲା ଲକ୍ଷ୍ୟ ! ଉପଲକ୍ଷ୍ୟଗୁଡ଼ିଏ ଯୁଟିଛନ୍ତି ସତ୍ୟ; ତଥାପି ସୀତା ତାହାର ହୃଦୟରେ ଜୀବିତ ଅଛି । ମୃତ ଆତ୍ମୀୟର ସ୍ମୃତି ପରି ସେ ସୀତାର ବାଲ୍ୟ ସ୍ମୃତିକୁ ଗୁପ୍ତଧନ ରୂପେ ପ୍ରାଣର ସଞ୍ଚାଳି କରି ରଖିଛି । ସୀତା ତା'ର ହଜି ନାହିଁ- ଅନ୍ତରରେ ଅଛି, ମରି ନାହିଁ–ମର୍ମରେ ଜୀବିତ ରହିଛି । ଏହି ଘର ଦ୍ୱାର ତା'ର ସାକ୍ଷୀ, ଏହି ବାରିର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗଛ ତା'ର ପ୍ରମାଣ, ସେଇ ପୁରୁଣା ଆମ୍ବଗଛଟା ଅଦ୍ୟାପି ଜୀବିତ ଅଛି, ତାହାରି ମୂଳରେ ବସି ରଘୁନାଥ ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲା ସୀତାର କଥା; ସୀତାର ବୈଧବ୍ୟ ବୃନ୍ଦାବନକୁ ବିବାହ ହେବା ଆଶଙ୍କାରେ ତାହାର କୋମଳ ପ୍ରାଣ କାନ୍ଦି ଉଠିଥିଲା । ଆଜି ଅଭାଗିନୀ କ'ଣ ହୋଇଛି ? ସେ ବିଧବା ହେବା ତା' କପାଳରେ ଶେଷକୁ ଘଟିଲା ! କିନ୍ତୁ ବିଜୁଳିପରି ମନେ ପଡ଼ିଲା ସୀତାର ସେହି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମାଲ୍ୟ ଦାନ । ସେହି ଦିନୁଁ ତ ସେ ତାକୁ ସ୍ତ୍ରୀ ବୋଲି ଭାବିଥିଲା । ସଂସାର ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ନାଟୁଆଙ୍କ ଭଳି ଆଉ ଯେତେ ସୁଆଙ୍ଗ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ତା'ର ପ୍ରଥମ ବିବାହ । ଅନ୍ତରାତ୍ମାକୁ ସାକ୍ଷୀ କରି ସେ ଯେ ବିଭା ହୋଇଥିଲା । କି ଅପୂର୍ବ ସ୍ୱାର୍ଥ ତ୍ୟାଗ କରି ସେ କନକପୁତଳି ବିସର୍ଜନ ନ ଦେଇଛି । ଭାବୁ ଭାବୁ ରଘୁନାଥର ଛାତି କୋହରେ ପୂରିଗଲା । ଆକାଶର ତାରା ଚନ୍ଦ୍ର ରଘୁ ମୁହଁକୁ ଅନାଇଲେ । ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ତଳେ ଠିକ୍ ଏଇଠି ରଘୁକୁ ସେମାନେ ଦେଖିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ତାହାର ସୀତା ମାତ୍ର ସମ୍ବଳ ଥିଲା । ଆଜି ତାହାର ଚାରିଆଡ଼େ ପ୍ରେମର ଫୁଲବନ । ତଥାପି ସୀତା ଫୁଲର ପ୍ରଜାପତି, ସେ ତାକୁ ଭୁଲି ନାହିଁ । ସୀତା ପରର ସ୍ତ୍ରୀ, ବର୍ତ୍ତମାନ ବିଧବା, ସନ୍ତାନବତୀ ଜନନୀ, ତଥାପି ରଘୁନାଥ ତାକୁ ମନେ ପକାଇ ବ୍ୟଥିତ ହେଉଛି । ଦେହ ସହିତ ତା'ର ସମ୍ବନ୍ଧ ତୁଟିଛି; କିନ୍ତୁ ଅନ୍ତରାତ୍ମାର ସେହି ପୁରାତନ- ପୁରାତନ ସମ୍ବନ୍ଧ ରହିଛି । କିଏ ଜାଣେ ସେ କେଉଁ ଯୁଗର ସମ୍ବନ୍ଧ ? କିଏ ଜାଣେ ସେ କେଉଁ ଜନ୍ମର ସମ୍ପର୍କ ? କିଏ ଜାଣେ ସେ କେଉଁ ଲୋକ ଲୋକାନ୍ତରର ଅଚ୍ଛେଦ୍ୟ ଶୃଙ୍ଖଳ ? ରଘୁନାଥ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ସହ ମାନବର ନିୟତି ବିଷୟ ଭାବୁଥିଲା । ଏତେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଭିତର ଦେଇ ସେ ଆସିଲାଣି, ଏତେ ସୁଖ ଦୁଃଖର ଢେଉ ତା' ମୁଣ୍ଡ ଉପର ଦେଇ ଗଲାଣି, ତଥାପି ସେହି ଯେ ଛ ବର୍ଷର ବାଳିକାଟି ଦିନେ ଦରଦର ଫିଟା ପାନଖିଲଟି ଆଣି ତାହାର ହସ୍ତରେ ଦେଇଥିଲା, ସେହି ବାଳିକାଟିକୁ ସେ କିପାଁ ଅବଧି ଭୁଲି ନାହିଁ ? ମଣିଷ କ'ଣ ମଣିଷକୁ ଏତେ ପ୍ରେମ କରି

ପାରେ ? ସୀତା ତାକୁ ପ୍ରେମ କରିଥିଲା ସତ କିନ୍ତୁ ସେ ପ୍ରେମ କ'ଣ ଆଉ ଅଛି ? ସୀତା ତାକୁ ଭୁଲିଛି, ଦିବାକର ମୃତ୍ୟୁଶଯ୍ୟାରେ ରଘୁନାଥ ଦେଖିଛି ତାହାର ସ୍ୱାମୀ ପ୍ରେମ, ସୀତା ତାକୁ ନିଶ୍ଚୟ ପାସୋରିଛି; କିନ୍ତୁ ରଘୁନାଥ ତ ଦେଖିଲା ସୀତାର ପରିବର୍ତ୍ତନ । ତାହାର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ସ୍ୱାମୀପ୍ରେମ, ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଉପବାସ, ସବୁ ରଘୁନାଥର ମନେ ପଡ଼ିଲା । ସୀତାର ହୃଦୟରେ ସେ କ'ଣ ଆଉ ଅଛି ? ତାହାର ବଡ଼ କଷ୍ଟ ହେଲା । ସେ ଶୂନ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ନୀଳାକାଶପଟକୁ ଚାହିଁ ରହିଲା । ହଠାତ୍ ତା' ପିଠିରେ କିଏ ହାତ ମାଇଲା । ମାନବ କରସ୍ପର୍ଶରେ ସେ ଚମକି ପଡ଼ିଲା । ପରକ୍ଷଣରେ କ୍ରନ୍ଦନସ୍ୱରରୁ ପିତେଇ ନାନୀ ଉପସ୍ଥିତି ଜାଣି ପାରି ସେ ବୁଢ଼ୀକୁ କୁଣ୍ଢାଇ ପକାଇଲା । ବୁଢ଼ୀ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କେତେ ବାହୁନି ଗଲା । ରଘୁନାଥ ଶତ ଚେଷ୍ଟାରେ ସୁଦ୍ଧା ତାକୁ ତୁନି କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ବୁଢ଼ୀ କାନ୍ଦ କାନ୍ଦ ସ୍ୱରରେ ଗୀତ ଗାଇଲା ପରି କହିଲା- ''ମୋ ରାମଚନ୍ଦ୍ରରେ କୁଆଡ଼େ ଥିଲୁରେ- ଏତେ କାଳ ତୋ ବିନା ଅନ୍ଧ ହେଇ ଥିଲିରେ-ମୋ ରାମଚନ୍ଦ୍ରରେ !''

ମାୟା ଘରୁ ଭିତରୁ ଆଲୁଅ ଆଣି ମୁଗ୍ଧ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପିତେଇକି ଚାହିଁ ରହିଲା ! ଏ ବୁଢ଼ୀ କଥା ସେ ତା ସ୍ୱାମୀଠୁଁ କେଜାଣି ସହସ୍ର ଥର ଶୁଣିଛି । ଆଜି ସେ ବୁଢ଼ୀକି ସାକ୍ଷାତ୍ ଦେଖି ସେ ପ୍ରଣାମ ନକରି ରହି ପାରିଲା ନାହିଁ । ବୁଢ଼ୀ କୋଟି ପରମାୟୁର ଆଶୀର୍ବାଦ କରି ରଘୁବୋହୂକୁ କୁଣ୍ଢାଇ ଘର ଭିତରକୁ ଗଲା । ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ନିରୀକ୍ଷଣ କରି ଦେଖିଲା । ସୀତା କଥା ଭାବି ତା' ଛାତି କରତି ହୋଇ ଯାଉଥିଲା । ଆଜି ଏହି ଘରେ ସୀତା ବୋହୂ ସାଆନ୍ତାଣୀ ହୋଇଥାନ୍ତା, ଏହି ପିଲାମାନେ ସମ୍ଭବତଃ ତା'ରି ପେଟରୁ ଜନ୍ମ ହୋଇଥାନ୍ତେ; କିନ୍ତୁ ନିଷ୍ଠୁର ବିଧାତା ସବୁ ସୁଖରେ ବାଦ ସାଧିଲା । ବୁଢ଼ୀ ପୁନରାୟ ବାହୁନି ବସିଲା ସୀତା କଥା । ସୀତା ଅଭାଗିନୀ, ସୀତା ବିଧବା ହେଲା । ବିଭାହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ସେ ରଘୁକୁ ମନେ ପକାଇ କାନ୍ଦୁଥିଲା, ତା' ଛବିଖଣ୍ଡିକ ଗଣ୍ଠିଧନ କରି ରଖିଥିଲା, ସେହି ସୁଲକ୍ଷଣୀ କୋମଳାଙ୍ଗୀ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ସୁନ୍ଦରୀ କପାଳରେ ବିଧାତା ଯା ଲେଖିଥିଲା ? ରଘୁନାଥ ଲୁହରେ ତିନ୍ତି ବୁଢ଼ି ସବୁ ଶୁଣିଲା । ସେ ଦେଶାନ୍ତର, ସେ ଅଜାତି ! ତା' ସୀତାକୁ ରାବଣ ହରି ନେଲା । ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଲଙ୍କାରେ ଅଭାଗିନୀ କାନ୍ଦୁଛି ! ବୁଢ଼ୀର ଅଳଙ୍କାର ବୋଲିରେ ରଘୁନାଥର ମର୍ମଫାଟି କୋହ ଉଠିଲା ।

ତାରାମଣି ବୁଢ଼ୀକୁ ତୁନି କରି କହିଲେ- ''ମାଉସୀ ! ଗଲା କଥା ଛାଡ଼ । ଯାହା ହବାର ଥିଲା ହେଇଚି, କର୍ମ କଥା କିଏ କହିବ ?'' କହୁ କହୁ କନ୍ୟାର ମୁଖଛବି ଆଖି ଆଗରେ ନାଚି ଉଠିଲା । ବୁଢ଼ୀ ସେଠୁଁ ରେବତୀର ଦୁଃଖ ହାଲ ବୟାନ କରି ବସିଲା । ସରସ୍ୱତୀ ରଘୁନାଥକୁ ଦେଖିବାକୁ ଡକାଇଛନ୍ତି ଶୁଣି ରଘୁ ବାଳକ ପରି କାନ୍ଦି ପକାଇଲା ।

ଯେତେବେଳେ ସେ ଆସି ସରସ୍ୱତୀଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି ଶଯ୍ୟାପାର୍ଶ୍ୱରେ ବସିଲା, ତାହାର ସେତେବେଳେ ବାହ୍ୟଜ୍ଞାନ ନ ଥିଲା- ସେ ଜଳକା ପରି ଚାହିଁ ରହିଲା ହତଶ୍ରୀ ଘରଗୁଡ଼ିକୁ । ଏହି ସେହି ରୋଗଶୀର୍ଣ୍ଣା, ନିରାଭରଣା ଦେବୀପ୍ରତିମା ସରସ୍ୱତୀ । ବହୁକ୍ଷଣ କେହି କାହାକୁ କିଛି କହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । କେବଳ ଦୁଇଧାର ଲୁହରେ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ମର୍ମବେଦନା ବୁଝି ପାରିଲା ରଘୁନାଥ । ରେବତୀ ମୁଣ୍ଡରେ ଲୁଗା ଦେଇ ଭାଇକୁ ଓଳଗି ହେଲା । ସେ ତାକୁ ଜମାରୁ ଚିହ୍ନି ପାରିଲା ନାହିଁ । ରେବତୀ ବୋଲି କହି ଦେଲାରୁ ଜାଣି ପାରିଲା । ତାହାର ରଙ୍ଗରୂପ ମୂଳରୁ ଯାଇଛି, ମୁଣ୍ଡରେ

ବାଳ ନାହିଁ, ଚନ୍ଦା ହୋଇଯାଇଛି, ଗାଲ ହାଡ଼ ବାହାରି ପଡ଼ି ମୁହଁ ଅତି ବିକୃତ ଦିଶୁଛି । ରଘୁନାଥ ସହାନୁଭୂତିରେ କହିଲା– "କ'ଣ ହେଲୁ ତୁ ?"

"ମୋ କଥା ସରିଚି ଭାଇନା ?" ରେବତୀ ଆଖିରେ ଲୁଗା ଦେଲା । ମାୟା ତାକୁ କୁଣ୍ଢାଇ ଧରି ବହୁତ ଆଦର କଲା– ବହୁତ ବୁଝାଇଲା, କିନ୍ତୁ ପ୍ରବଳ ଅଶ୍ରୁପ୍ରବାହରେ ସେ ପଦେ ହେଲେ କଥା କହି ପାରିଲା ନାହିଁ ।

ବାବୁ ଦୁଇ ମାସ ହେଲା ଘରୁ ଚାଲିଯାଇଛି । ବାପର କଚ କଚ ସହି ନ ପାରି । ବକ୍ସିବଜାର ଆଡ଼େ ଅନ୍ୟ ବସାଘର କରି ରହିଛି । ସେ ବସାଟି ଦାମ ବାବୁର । ସମୟେ ସମୟେ ଦିନବେଳେ ଘରକୁ ଆସେ । ଟଙ୍କା କଉଡ଼ିର ଅଭାବ ହେଲେ ଘେନିଯାଏ । ଭାର୍ଯ୍ୟାର ଦେହରୁ ସମୁଦାୟ ଗହଣା ଗଲାଣି । ରେବତୀ ତାହା ଭୟରେ ହାତରେ ଦି'ମୁଠା କାଚ ପିନ୍ଧିଛି; କିନ୍ତୁ ସେ ଟଙ୍କା ନ ପାଇଲେ ବାକ୍‌ସ ଭାଙ୍ଗିବାକୁ ସୁଦ୍ଧା କୁଣ୍ଠିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ତା'ର କାମକାର୍ଯ୍ୟ କିଛି ନାହିଁ । ମନ୍ଦସଙ୍ଗୀ, ତାସ, ପଶା, ନିଶା ଓ ବେଶ୍ୟାରେ ବୁଡ଼ି ରହିଛି । ଏପରି ଯାହାର ସ୍ୱାମୀ, ସେ ସ୍ତ୍ରୀ କାନ୍ଦିବ ନାହିଁ ତ ଆଉ କାନ୍ଦିବ କିଏ ? ମାୟା ସବୁ ଶୁଣି ମନେ ମନେ ତୁଳନା କଲା– ନିଜ ସ୍ୱାମୀକୁ । ସେ ଯେ ସ୍ୱର୍ଗର ଦେବତାର ହାତ ଧରିଛି– ଏହି ଆନନ୍ଦରେ ତା' ପ୍ରାଣ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଉଠିଲା ।

ଦାଣ୍ଡଘରେ ବୁଢ଼ା ଶୋଇଥିଲେ । ରଘୁନାଥ ଦାଣ୍ଡ ଘରକୁ ଗଲା । ଦେଖିଲା ବୁଢ଼ା ଗାଢ଼ ନିଦ୍ରାମଗ୍ନ । ସେ କିଛିକ୍ଷଣ ସେଠି ଅପେକ୍ଷା କଲା । କାନ୍ଥରେ ଦେଖିଲା ଗୋଟିଏ ଆଲୋକଚିତ୍ର । କତିକି ଯାଇ ଦେଖିଲା ସୀତା ଓ ଦିବାକର, ଗୋଡ଼ତଳେ ଅମୂଲ୍ୟମୋହନ । ତାହାର ବକ୍ଷ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ଗଭୀର ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ବହିଲା । ଠିକ୍ ଏହିପରି ସେ ସୀତା ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଶୋଭା ପାଇଥାନ୍ତା; କିନ୍ତୁ ଏହି ଶଯ୍ୟାଶାୟୀ ବ୍ୟକ୍ତିଟି ତାହାର ସୁଖ କଳ୍ପନାକୁ ଚୂର୍ଣ୍ଣ କଲା ।

ତାକୁ ଅର୍କ୍ଷିତ ବୋଲି ତ୍ୟାଗ କଲା । ରଘୁନାଥର ସବୁ ଗୋଟି ଗୋଟି ପୂର୍ବ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଗଲା । ବୁଢ଼ା କର ମୋଡ଼ି ହାଇ ମାରି ନିଦରୁ ଉଠିଲେ । ରଘୁନାଥ ସମ୍ମୁଖକୁ ଯାଇ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣାମ କଲା । ବିସ୍ମିତ ନିଦ୍ରୋତ୍‌ଥିତ ଚୌଧୁରୀ ପଚାରିଲେ– "କେ ?" ସେ ବିନୀତସ୍ୱରରେ କହିଲା– "ଆଜ୍ଞା, ମୁଁ ଅର୍କ୍ଷିତ ରଘୁ ।" ଘରେ ବିଜୁଳି ପଡ଼ିଲେ ବୋଧହୁଏ ବୁଢ଼ା ଏପରି ଚମକି ପଡ଼ି ନ ଥାନ୍ତା । ଏପରି ପୁଷ୍ଟଦେହ, ଗୋରା ସୁନ୍ଦର ବଙ୍ଗାଳି ବାବୁ, ସୁନାଚେନ୍, ସୁନା ଚଷମା, ଶୁଭ୍ର ପରିଚ୍ଛଦଭୂଷିତ ରଘୁନାଥକୁ ତାଙ୍କ ଗୋଡ଼ତଳେ ପ୍ରଣାମ କରିବାର ଦେଖି ହୃଦୟରେ ଶତ ବୃଶ୍ଚିକର ଜ୍ୱାଳା ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ଯାହାକୁ ଅର୍କ୍ଷିତ ବୋଲି ନାଁ ଦେଇଥିଲେ, ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଲକ୍ଷପତି । ଜଗନ୍ନାଥଠୁ ତାହାର ହାଲ ଚାଲ ସବୁ ଶୁଣିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଦୁଇ ମାସ ହେଲା ତାଙ୍କ ସହିତ କଳି ହେବାରୁ ରଘୁନାଥ ଯେ ଦେଶକୁ ଆସିଛି ଏ ଖବର ପାଇ ନ ଥିଲେ । ଲକ୍ଷପତି ରଘୁନାଥ ନିଜକୁ ରଘୁ ଅରକ୍ଷିତ କହିଲାରୁ ବୁଢ଼ାର ରୋଷ ହେଲା । ସେ କ୍ଷୁବ୍ଧସ୍ୱରରେ କହିଲେ– "ଆଉ ବୁଢ଼ାଟାକୁ ପରିହାସ କର ନାହିଁ ବାପ ! ଏବେ ମୁଁ ଅର୍କ୍ଷିତ ।" ଏହା କହି ସେ ଭୋ ଭୋ ହୋଇ କାନ୍ଦି ପକାଇଲେ । ତାଙ୍କର ହୃଦୟରକ୍ତଜ୍ୱାଳା ଅଶ୍ରୁ ଆକାରରେ ବହିଗଲା ପରା ? ବାବୁ ସେତିକିବେଳକୁ ଘର ଭିତରକୁ ପଶି ଆସିବାରୁ ରଘୁନାଥ ତାକୁ କୁଣ୍ଢାଇ ଧରିଲା । ବହୁଦିନ

ପରେ ଦୁଇ ସଙ୍ଗୀଙ୍କର ମିଳନ । ରଘୁନାଥ ନିକଟରେ ନିଜ ଅଧଃପତନର ଲଜ୍ଜାରେ ବାବୁ ଏକାବେଳକେ ମୁଣ୍ଡ ତଳକୁ ପୋତି ରହିଲା । କିଏ ଯେ କାହାକୁ କ'ଣ କହିବ, କାହା ତୁଣ୍ଡରୁ ପଦେ ହେଲେ କଥା ଫୁଟିଲା ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ବଲ୍ ବଲ୍ କରି ଚାହିଁ ରହିଲେ ଅନୁତପ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ଚୌଧୁରୀଏ ।

ତ୍ରୟତ୍ରିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ

ଗୋରୁପଲ ଦାଣ୍ଡରେ ହମ୍ବାରଡ଼ି ଛାଡ଼ି ଗୋଠରୁ ଫେରିଲେଣି । ଗୋରୁ ଗୋଟି ଗୋଟି ଗଣତି କରି ଗୁହାଳରେ ବାନ୍ଧିବାକୁ ଘେନି ଯାଉଚି ନରିଆ, ଜେମା ସଞ୍ଜବଳିତା ଜାଳି ଦୁଆରେ ଦୁଆରେ ଥୋଇ ଗଲାଣି । ଶଙ୍କରୀ ଦୁଆରକୁ ଆସି ଦେଖିଲା, ସେ ଖଟରେ ମୁହଁମାଡ଼ି ମୁତୁଳାଟା କୁଣ୍ଢେଇ ଶୋଇଚନ୍ତି । ମଝିଆଁ ସାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କୁ ଡାକଟାଏ ଦେଇ ଭିତରକୁ ପଶିଗଲା । ଜେମା ଆଗର ଆଉ ସେ ଜେମା ନୁହେଁ, କି ଶଙ୍କରୀ ପୂର୍ବର ସେ ଶଙ୍କରୀ ନୁହେଁ । ଦିବାକର ଉଭୟଙ୍କୁ ତ୍ୟାଗ କଲା ଦିନୁଁ ସେ ଦୁହିଁଙ୍କର ଦୁଇ ଭିନ୍ନ ଦିଗରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଛି ।

ଜେମା ଯେତେ ହେଲେ ଦାସୀ । ଭାତ ଲୁଗା ପାଇଁ ତାର ଖଟଣୀ, ତା ଭାଗ୍ୟକୁ ସାଆନ୍ତ ପାଖଇଗା ପୋଇଲୀ ହୋଇଥିଲା । ଏବେ ଭାଗ୍ୟ ଆଦରି ଭଣ୍ଡାରଘରିଆ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳର ଶରଣ ପଶିଛି । ଉଜ୍ଜ୍ୱଳର ବୟସ ଚବିଶ ପଚିଶ । ଗଉଡ଼ ଟୋକା, ବର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ୟାମଳ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଦେଖିବାକୁ ସୁନ୍ଦର । ପିଲାକାଳୁ ସାଆନ୍ତ ଘରେ ବଢ଼ିଛି । ଯେପରି ଚଲାଖ, ସେପରି କୁଟକ୍ରୀ । ସେ ମଝିଆଁ ସାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଭୃତ୍ୟ ।

ଶଙ୍କରୀ କିନ୍ତୁ ବିବାହିତା ଭାର୍ଯ୍ୟା । ସ୍ୱାମୀତ୍ୟକ୍ତା ହେଲାଦିନୁଁ ସୀତା ଉପରେ ସେ ଜଳି ମରୁଛି । ତା'ର ଦେହ ଗୋଟାକ ଜହର ପାଲଟି ଯାଇଛି । ଗାତବନ୍ଧୀ ନାଗୁଣୀ ପରି ସେ ଫଁ, ଫଁ ହୋଇ ବୁଲୁଛି । ବେଳ ପାଇଲେ କେବେ ଯେ କାହାକୁ କାମୁଡ଼ିବ ଜଣା ନାହିଁ । ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ହେଲା ଯେ ସେ କିମିତି ଜୀବନ କାଟିଛି, ତାହା ତାକୁ ହିଁ ଜଣା । ସ୍ୱାମୀକି କ'ଣ ସେ ଊଣା ପ୍ରେମ ଭକ୍ତି କରିଥିଲା, ସ୍ୱାମୀ ତା'ର ଜୀବନର ଧନ, ନୟନର ମଣି, ସ୍ୱାମୀ ବିନା ସେ କିଛି ଜାଣେ ନାହିଁ, ସ୍ୱାମୀ ତା'ର ଜ୍ଞାନ ଧ୍ୟାନ, ହେଲେ ସେଇ ସ୍ୱାମୀ ତାକୁ ତ୍ୟାଗ କଲେ । ତାହାରି ଆଖି ଆଗରେ ଅନ୍ୟ ଭାର୍ଯ୍ୟା ନେଇ ସୁଖରେ ଘର କଲେ । ଦିନେ ତାକୁ ପଚାରିଲେ ନାହିଁ ସେ ମଲା କି ଗଲା । ଏହା ନାରୀ ହୋଇ ସେ କିପରି ସହନ୍ତା ? ନାରୀର ପ୍ରାଣ ତାଠେଇଁ ନାହିଁ ? ନାରୀର ପ୍ରେମ କ'ଣ ତା' ଆତ୍ମା ମଧ୍ୟରେ ନାହିଁ ? ତା'ର କ'ଣ ଅଭାବ ? ଖାଦ୍ୟ, ପଟ୍ଟବସ୍ତ୍ର, ବହୁମୂଲ୍ୟ ସୁବର୍ଣ୍ଣାଳଙ୍କାରରେ ସେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ; କିନ୍ତୁ କେତେ ଦିନ ସେ ଉପବାସରେ କାଟିଛି, ତା' କିଏ ଜାଣେ ? ତା' ପିଣ୍ଢା ତଳକୁ ଯେଉଁ ଟଗର ଗଛଟି ଅଛି, ସେହି ତା'ର ସାକ୍ଷୀ, ଆଉ ସାକ୍ଷୀ ପିଞ୍ଜରାର ଶୁଆଟି । ଶଙ୍କରୀ ଶୁଆକୁ ହରିନାମ ପରିବର୍ତ୍ତରେ 'ସାଆନ୍ତ' ଶବ୍ଦଟି ଶିଖାଇଥିଲା; ଶୁଆ ସର୍ବଦା 'ସାଆନ୍ତ ଆସ', 'ସାଆନ୍ତ କଥା କହ', 'ସାଆନ୍ତ ଏଇବାଟେ ଯାଅ' କହି ବୋବାଉଥାଏ; କିନ୍ତୁ ଦିବାକର ଦିନେ ସେ ସବୁ କଥା କାନକୁ ଘେନି ନାହାନ୍ତି । ଭାର୍ଯ୍ୟାର ହୃଦୟରେ ଯେଉଁ ପ୍ରେମ ତାଙ୍କର ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥିଲା, ତାହାର ପରିତୃପ୍ତି କେବେ ସାଧନ କରି ନାହାନ୍ତି । ସେ

ସୀତାଗତପ୍ରାଣ, ସୀତା ଦେହରେ କଣ୍ଟା ଫୁଟିଲେ ତାଙ୍କ ଦେହରେ କଟୁରୀ ଚାଲିଗଲା ପରି ଲାଗୁଥିଲା । ପୁଣି ତହିଁ ଉପରେ ତାହାର ପରମ ସୁନ୍ଦର ପୁତ୍ର ଜମିଦାରୀର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ଅମୂଲ୍ୟମୋହନ । ଅମୂଲ୍ୟମୋହନ ଦିବାକରର ପ୍ରାଣଧନ । ତାହାର ପ୍ରତି ଅବୟବକୁ ସେ ପରମ ସ୍ନେହରେ ନିରୀକ୍ଷଣ କରୁଥିଲେ; ମାତ୍ର ଶଙ୍କରୀର ସେଇଟା ଦାରୁଣ ଅସହ୍ୟ ବୋଧ ହେଉଥିଲା । ସନ୍ତାନହୀନ ସନ୍ତାନର ସ୍ନେହ ଲାଗି ତୃଷିତା ହୋଇ ଉଠିଲା । ତହିଁରେ ପୁଣି ସଉତୁଣୀର ପୁଅ । କଥାରେ କହନ୍ତି– ''ସଉତୁଣୀ ଥାଉ, ସଉତୁଣୀ କଣ୍ଟା ନ ଥାଉ ।' ସେ ଅମୂଲ୍ୟକୁ ଦୁଇ ଆଖିରେ ଦେଖି ପାରୁ ନ ଥିଲା ।

ସୀତା କଲିକତାରେ ସ୍ୱାମୀଧନକୁ ବିସର୍ଜନ ଦେଇ ଆସିଲା, ଶଙ୍କରୀ ମଧ ବୈଧବ୍ୟ ଚିହ୍ନ ଧାରଣ କରି ବସିଲା । ବିଶାଳ ଶୂନ୍ୟ ପୁରୀରେ ଦାସଦାସୀବେଷ୍ଟିତା ଦିଓଟି ବିଧବା ଓ ଜମିଦାରୀର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ଅମୂଲ୍ୟମୋହନ ସୁଖ ଦୁଃଖରେ କାଳ କାଟିଲେ । ସୀତା ସମୟ କାଟୁଥିଲା ପୁତ୍ରର ମୁଖକୁ ଚାହିଁ । ତାହାର ସ୍ୱାମୀ ଯାଇଛନ୍ତି ସତ, ଆଖି ଉପରେ କିଶୋର ପୁତ୍ର ବିଦ୍ୟମାନ, ତାହାର ସେବା, ତାହାର ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ସୀତା ତନ୍ମୟ ହୋଇଗଲା । ଏଡ଼େ ବଡ଼ ଜମିଦାରୀ, ବୃହତ୍ ଉଆସ, ଅସଂଖ୍ୟ ଦାସଦାସୀ, ସେସବୁର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନ କିଏ କରିବ ? ତାହାର ଶୋକ କରିବାକୁ ବେଳ ନ ଥିଲା । ମହା ସମାରୋହରେ ସ୍ୱାମୀର ଶ୍ରାଦ୍ଧ ସଂପନ୍ନ କରି ସେ ଏଥର ଲାଗିଗଲା ଜମିଦାରୀ ବୁଝାଶୁଝାରେ । ନାଏବବୁଢ଼ା ଦୁର୍ଗାଚରଣ ମହାନ୍ତି ଅନ୍ଦରମହଲକୁ ଆସି ସାନ ସାଆନ୍ତ ଓ ମା ସାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କୁ ଜମିଦାରୀର ସମୁଦାୟ ହିସାବପତ୍ର ଦିଅନ୍ତି । ତାହାର ଶାସନରେ ଦାସ ଦାସୀ ମଧରେ ଆତଙ୍କ ପହଞ୍ଚିଲା । ଆଗେ ଉଆସରେ ଅଳସ, ଅକର୍ମଣ୍ୟ ଦାସ ଦାସୀ ଅକାରଣ ଅନ୍ନଧ୍ୱଂସ କରି ପଡ଼ିଥାନ୍ତି; ଅଥଚ ବାର ଆଡ଼ର କଳି ଓ ପରଚର୍ଚ୍ଚା ଗୋଟାଇ ଉଆସର ଶାନ୍ତି ନଷ୍ଟ କରନ୍ତି । ସୀତା ନିଜ ହାତରେ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ନେଲା ଦିନୁଁ ପ୍ରଥମେ ସେହିମାନଙ୍କୁ କାଢ଼ିଲା । ଉଚ୍ଛବା କର୍ମଚ୍ୟୁତ ହୋଇ ଶଙ୍କରୀର ଆଶ୍ରୟ ନେଲା । ଢେମା ତ ବହୁକାଳରୁ ପାଇଟିରୁ ବରଖାସ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ଦୁହିଁଙ୍କର ପ୍ରତିହିଂସାବହ୍ନି ଏତିକିବେଳେ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହେଲା । ସେଥିରେ ପ୍ରଧାନ ସହାୟ ହେଲେ ଶଙ୍କରୀ ।

ଶଙ୍କରୀ ନିଦରେ ଶୋଇ ନ ଥିଲେ, ଢେମାର ଡାକ ଶୁଣି ବସି ପଡ଼ି କହିଲେ–''କି ଲୋ ! ଉଚ୍ଛବା ଅଇଲାଣି ?'' ଢେମା ହସି ଦେଇ କହିଲା– ''ଏତେବେଳଯାଏ ?'' ସେଠୁଁ ଶଙ୍କରୀ ତାକୁ ନତିକୁ ଡାକି କହିଲେ–''ସାବଧାନ, ତତେ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ରାଣ, କାହାକୁ ତୁଣ୍ଡ ଦି'ଖଣ୍ଡ କରିବୁ ନାହିଁ, ଉଚ୍ଛବାକୁ ବି ସେହି ରାଣ ଦେଲି । ତମକୁ ମୁଁ ଯାହା ଦେବି–ଚିରଦିନ ବସି ଖାଇବ– ହେଲେ ଏଇ କଥାଟି ଗୁପ୍ତ ରଖ ।''

ଢେମା ବାରମ୍ବାର ଆଖି କାନର ରାଣ ପକାଇ କହିଲା– ''ସାଆନ୍ତାଣି ! ମୁଁ କହିବି ? ତମେ ଯେତିକି ଜଳିଚ ମୁଁ କ'ଣ ସେତିକି ଜଳିନାହିଁ ?'' ''ତୁ ମୋ ଜଳାଟା କ'ଣ ବୁଝିବୁ ଲୋ ଢେମା ! ରାକ୍ଷାସୁଣୀ, ଅଲକ୍ଷଣିଆଣୀ ମୋର ସୁନାଘର ଚୂନା କଲା– ମୋ ସ୍ୱାମୀକି କୁକୁର କଲା, ତା' ପେଟରେ କଟକ ଜଡ଼ି ପକେଇଲା; ନଇଲେ ଆଉ କିଏ ସ୍ୱାମୀକି ଏପରି ବସ କର ନାହିଁ? ଆମେ ଆଉ ସ୍ୱାମୀର ଭାରିଯା ହେଇ ନ ଥିଲୁଁ ? ମୁଁ କ'ଣ ତାକୁ ଶରଧା କରୁ ନ ଥିଲି ? ମତେ

ସେ ଆଡ଼ ଆଖିରେ ଅନାଇଲେ ? ବଳବୟସ ସବୁ ସାଇଲି–ପନ୍ଦରବର୍ଷ ଝୁରି ଝୁରି ମଲି । ଆଉ ପଚାରୁଚୁ ଲୋ ଜେମା ମୋ ଜଳିବା କଥା ! ରାଣ୍ଡ, ଅଲକ୍ଷଣୀ ମୋ ସ୍ୱାମୀକୁ ଖାଇଲା, ଏବେ ପୁଅ ଧରି ଥେଇକି ଥେଇକି ହଉଚି । ଦେଖିବି ଲୋ ତୋ ସୁଆଗଟା ! କେତେଦିନ ଆଉ ପୁଅର ମା’ ହୋଇ ମୋ ଛାତି ଉପରେ ଫୁଲେଇ ହୋଇ ବସିବୁ !’’

ତା’ ଆଖିରେ ରାକ୍ଷସୀ ନିଆଁ ଜଳି ଉଠିଲା । ସେ ରକ୍ତର ପିପାସାରେ ଯେପରି ଅଧୀରା ହୋଇ ଉଠିଲା, ତାକୁ ଦେଖି କିଏ ମନେ କରିବ, ସେହି ସେ ଭୀରୁପ୍ରକୃତି ଶଙ୍କରୀ ? ଯାହାକୁ ଶହେ ମାଡ଼ ମାଇଲେ କଥା ପଦେ ପାଟିରୁ ବାହାରେ ନାହିଁ, ପ୍ରତିହିଂସା ଏବେ ତାକୁ ବାଘୁଣୀ କରିଛି । ଦିବାକର ମଲାଦିନୁଁ ସେ ଆହୁରି ଭୟଙ୍କର ହୋଇଛି । କିପରି ଯେ ସୀତା ଉପରେ ଦାଉ ସାଧିବ ଉଣ୍ଡି ବୁଲୁଛି ।

ସୀତା ଏଥର ଜାଣିଲା ସଉତୁଣୀ ଜ୍ୱାଳା କିପରି ! ଶଙ୍କରୀର ବାକ୍ୟବାଣରେ ସେ ବଡ଼ ମର୍ମାନ୍ତିକ ବ୍ୟଥା ପାଇଲା । ତାକୁ ଦେଖିଲାମାନେ ସେ ଡଗ ପକାଇ ଉପରେ ପଡ଼ି ହେଲେ ତା’ ସହିତ କଳି କରେ । ସୀତା ଅମୂଲ୍ୟ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ସବୁ ତୁନି ହୋଇ ସହିଲା; ମାତ୍ର ସାଆନ୍ତାଣୀର ଅପମାନ ଦାସ ଦାସୀ କିଆଁ ସହିବେ ? ତା’ର ଦାସ ଦାସୀ ଓ ଶଙ୍କରୀର ଦାସ ଦାସୀ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବଦା ଭୀଷଣ କଳହ ଲାଗି ରହିଲା– ମାଡ଼ ମରାମରି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗଲା । ତଥାପି ସୀତା ଅମୂଲ୍ୟ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ସବୁ ସହିଲା ।

ଅମୂଲ୍ୟ ସୀତାର ପୁଅ ହେଲେ ମଧ ସାବତ ମା’କୁ ଭଲ ପାଏ । ତାହାର ପ୍ରକୃତି ଅତି କୋମଳ । ପନ୍ଦର ବର୍ଷର ପିଲା, ଜଗତର ଛନ୍ଦ କପଟ ବା ସେ କାହୁଁ ଜାଣିବ ? ଶଙ୍କରୀ ସୀତା ସହିତ କଳହ କରେ; ମାତ୍ର ଅମୂଲ୍ୟ ପ୍ରତି ବଡ଼ ସ୍ନେହ ଦେଖାଉଥାଏ । ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ କହେ ‘ମୋ ସ୍ୱାମୀର ପୁଅ କ’ଣ ମୋର ନୁହେଁ ? ଅମୂଲ୍ୟ ମଧ ସାବତ ମା’ ପ୍ରାଣରେ ତା’ ପ୍ରତି କିଛି କୂଟ ଅଛି ବୋଲି କେବେ କଳ୍ପନା କରି ନାହିଁ ।’

ଶଙ୍କରୀ ଶଯ୍ୟା ତ୍ୟାଗ କରି ଉଠି ମୁହଁ ଧୋଇଲା, ପିଣ୍ଡାରେ ବୁଲିଲା– ଗଭୀର ଚିନ୍ତାରେ ତା ମନ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଜେମାର ପରାମର୍ଶରେ ସେ ଚାଲିବ କି ନାହିଁ ଏହା ହିଁ ତାହାର ଚିନ୍ତାର ବିଷୟ । କିଛିଦିନ ହେଲା ପଦ୍ମପୁର ଗାଁକୁ ଗୋଟିଏ ସିଦ୍ଧ ଯୋଗୀ ଆସିଛନ୍ତି । ସେ ନାନାପ୍ରକାର ହୁକୁମ ଔଷଧ ଜାଣନ୍ତି । ଅନେକ ଦୁରାରୋଗ୍ୟ ରୋଗୀ ତାଙ୍କ କତିରୁ ଔଷଧନେଇ ଭଲ ହେବାର ଶୁଣା ଯାଉଛି; ଏପରି କି, ସେ କୁଷ୍ଠ, କ୍ଷୟକାଶ, ଗୋଦଡ଼ ବାତ ସୁଦ୍ଧା ଭଲ କରି ଦେଉଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଔଷଧ ଫଳରେ ବନ୍ଧ୍ୟା ସନ୍ତାନବତୀ ହେଉଛି, ସ୍ୱାମୀତ୍ୟକ୍ତା ସ୍ୱାମୀକୁ ବଶ କରି ପାରୁଛି । ହାୟ ! ଦିବାକର ଜୀବିତ ଥିବା ସମୟରେ ଯଦି ଏପରି ମହାପୁରୁଷ ସେ ଗାଁକୁ ଆସିଥାନ୍ତେ, ତେବେ ତ ଶଙ୍କରୀ ନିଶ୍ଚୟ ଇଷ୍ଟଲାଭ କରି ପାରିଥାନ୍ତା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଗତ କଥା ମନେ ପକାଇ କପାଳ ଠୁକି ଲାଭ କ’ଣ ? ସେ ଯୋଗୀ ବଶୀକରଣ ମନ୍ତ୍ର ଯେତିକି ଜାଣନ୍ତି, ଜାରଣମାରଣ ବିଦ୍ୟା ମଧ ତାଙ୍କଠି ତେତିକି । ସେଇ କଥା ଶୁଣିଲାବେଳୁ ଶଙ୍କରୀ ଓ ଜେମା ମୁଣ୍ଡରେ ଗୋଟାଏ ଦୁଷ୍ଟବୁଦ୍ଧି ପ୍ରବେଶ କରିଛି । କୌଣସି ଉପାୟରେ ଯଦି ସେମାନେ ମା’ ପୁଅକୁ ଭିନ୍ନେ କରି ପାରନ୍ତେ ? ଉଚ୍ଛବା ଯୋଗୀ କତିକି ଯାଇ ଖଣ୍ଡେ ମୂଳ ଆଣିଛି, ତାକୁ ଭଲ ପାଉଣା ମଧ ଦେଇ ଆସିଛି ।

ଯୋଗୀ କହିଛି, ଖାଇବା ଦ୍ରବ୍ୟରେ କିମ୍ବା ପାନରେ ଏ ମୂଳଟି ଦେବାକୁ ହେବ । ଯାହା ନାଁ କରିଦବ, ସେ ଲୋକ ଜୀବନ ଥାଉଁ ତାହାର ଛାଇ ମାଡ଼ିବ ନାହିଁ । ଚେରଟି ପାଇଲାବେଳୁ ଶଙ୍କରୀ ଗଭୀର ଚିନ୍ତାନ୍ୱିତା । 'ସତେ ସେ ଦବ ! ହଁ ସାନ ଚେର ଖଣ୍ଡେ ତ ! କେଉଁ କୌଶଳରେ ଯଦି ପାନ ଖଣ୍ଡକରେ ଦେଇ ଦିଏଁ, ଅମୂଲ୍ୟ କ'ଣ ଜାଣି ପାରିବ । ସେ ପିଲା ଲୋକ, ତାକୁ ଏତେ ଭିତିର କଥା କିଆଁ ମାଲୁମ ହବ ?' ପୁଣି ଭାବିଲା – 'ଚେରଟା ବିଷ ନୁହେଁ ତ ?' ମନ କହିଲା, 'ବିଷ ହେଲେ କ'ଣ ଯୋଗୀ ସିଦ୍ଧ ମହାପୁରୁଷ ଏଡ଼େ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରି ଦିଅନ୍ତେ ? ଶହ ଶହ ଲୋକଙ୍କୁ ଯେ ନିତି ଭଲ କରୁଛନ୍ତି, ତା' ପାଇଁ କ'ଣ ଖଣ୍ଡେ ବିଷ ପଠାନ୍ତେ, ପୁଣି ନଗଦ କୋଡ଼ିଏ ଟଙ୍କା ନେଇ ? ଯୋଗୀ କହିଛନ୍ତି– 'ଚେରଟି ଗୁଣ ଆଠଦିନ ମାତ୍ର ରହିବ, ତେଣିକି ଦେଲେ କିଛି ଫଳ ହେବ ନାହିଁ ।' ଶଙ୍କରୀ ଛଅଦିନ ଯାଏ କେବଳ ଭାବିଲା– 'ସେ ଚେରଟି ଦବ କି ନାହିଁ ?' କିନ୍ତୁ ଭୟରେ ତା' ହାତ ଗଲା ନାହିଁ । ଜେମା ତା ଭୟ ଦେଖି ପରିହାସ କଲା । ଉଲୁବା ଭିତରେ ଭିତରେ ବହୁତ ମଣାଇଲା । ଏମିତି ଯଦି ଜଗତଯାକ ମରି ଯାଉଥାନ୍ତେ, ତେବେ ଆଉ ଔଷଧ ମଉଷଧି ଲୋକେ କରନ୍ତେ କି ? ସବୁ ଔଷଧ ତ ଚେର ମୂଳରୁ ତିଆରି । ତଥାପି ଶଙ୍କରୀର ହାତ ଗଲା ନାହିଁ ।

ସେତେବେଳକୁ ରାତି ନଅଟା । ଜେମା ପୁଣି ଥରେ ଆସି ତା ଦୁଆରେ ଡାକିଲା– "ମଝିଆଁ ସାଆନ୍ତାଣି ! ଶୋଇଲାଣି କି ?" ସାଆନ୍ତାଣୀ ଉଠି ଦୁଆର ଫିଟାଇଲେ । ଦାସୀ ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କଲାରୁ କବାଟ କିଳି ଦେଲେ । ଜେମା ଅନୁନୟ କରି କହିଲା– "ଆଉ ଗୋଟିଏ ଦିନ । ତେଣିକି ତମେ ଜାଣ ! ତା ଗୁଣ ତ ଚାଲିଯିବ ।" ଶଙ୍କରୀ ଭୟରେ କହିଲା– "ମୁଁ ଦେଇ ପାରିବି ନାହିଁ ଲୋ ଜେମା ! ଟୋକାଟା ମତେ ବଡ଼ ସୁଖ ପାଏ, ବିଷ ଫିସ ହୋଇଥିବ, ଜାଣୁ ଜାଣୁ କ'ଣ ସ୍ୱାମୀର କୁଳ ବୁଡ଼େଇବି ?" ଜେମା ତାର ଭୟ ଦେଖି କହିଲା– "ଆଣ ଦିଅ, ମୁଁ ଦେବି, ତମର ଯେଉଁ ଡର !" ଶଙ୍କରୀ କିଛି ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ତୁନି ହୋଇ ରହିଲା । ଜେମା ବଳେ ବଳେ କୁଞ୍ଚି କାଠିଟା ନେଇ ଆଲମାରୀ ଫିଟାଇ ଚେର ଖଣ୍ଡକ ଘେନିଗଲା । ଶଙ୍କରୀ କିଛିବେଳ ତୁନି ହୋଇ ବିଛଣାରେ ପଡ଼ିଲା, ସେ ରାତିରେ ସେମିତି ପଡ଼ି ରହିଲା, ତା' ପାଟିକି ଭାତ ଗଲା ନାହିଁ । ଭାବିଲା 'ଯଦି ବିଷ ହୋଇଥାଏ, ଯଦି ଅମୂଲ୍ୟ ମରିଯାଏ, ତାହାହେଲେ ତ ସର୍ବନାଶ, ଦୁର୍ଭାବନାରେ ତା' ପ୍ରାଣ କମ୍ପି ଉଠିଲା ? ବଡ଼ି ପାହାନ୍ତାରୁ ସେ ଉଠି ବାରି ଅଗଣା କୂଅମୂଳକୁ ଗଲା । ଗାଧୁଆ ସାରି ଫୁଲ ଦିଓଟି ନିଜ ହାତରେ ତୋଳି ଦିଅଁ ପୂଜି ବସିଲା । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ କତିରେ ବାରମ୍ବାର ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରି ଜଣାଇଲା– 'ଟୋକାଟାର ଯେପରି କିଛି କ୍ଷତି ନ ହୁଏ ।' ତା' ମନ ତର୍କ କଲା, ମା ସିନା ଶତ୍ରୁ, ପୁଅ ତ ନୁହେଁ, ସେ ତ ତା ସ୍ୱାମୀର ଫଳ । ତା' ପୂଜା ସରି ନ ଥାଏ, ଅମୂଲ୍ୟ ଆସି ଦୁଆରେ ଡାକିଲା– 'ବଡ଼ ମା' ! ବଡ଼ ମା' ! ମତେ ପରା କ'ଣ ଦବ କହୁଥିଲ ଦିଅ । ଶଙ୍କରୀ ଉଠି ଦୁଆର ମେଲାଇ ଅମୂଲ୍ୟକୁ ଭିତରକୁ ଡାକିଲା । ଆଜି ତା' ଆଖିରେ ଅମୂଲ୍ୟ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଦିଶିଲା । ତାହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗରେ ସ୍ୱାମୀ ଦେହର ସାଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ତାକୁ ଆଦର କରିବାକୁ ତା' ପ୍ରାଣ ଆତୁର ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ଆପଣା ପୁଅ ପରି ଅମୂଲ୍ୟକୁ ଆପଣା କୋଳକୁ ଆଉଜାଇ ନେଲା, ପିଠି ଆଉଁସି ଦେଲା । ଥାଳିଆରେ ରସଗୋଲା ରଖିଥିଲା, କାଢ଼ି ଖାଇବାକୁ ଦେଲା । ସେଠୁ ସିନ୍ଧୁକି ଫିଟାଇ ଗୋଟିଏ ସୁନାମୁଦି କାଢ଼ିଲା ।

ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ହୀରାବସା ମୁଦି, ସେଥିରେ ଦିବାକରର ନାମ ଅଙ୍କିତ । ସେହିଟି ଶଙ୍କରୀ ନୂଆ ଭୁଆସୁଣୀ ହୋଇ ଆସିଲା ଦିନୁ ତା' କଡିରେ ଥିଲା । ଦିନେ ସେ ବାକ୍ସ ସଜାଡୁ ସଜାଡୁ ଅମୂଲ୍ୟ ଆଖିରେ ପଡ଼ିଗଲା । ଅମୂଲ୍ୟ ତାହା ନେବାକୁ ବହୁତ ଅଳି କରିଥିଲା । ଶଙ୍କରୀ ଦେଇ ନ ଥିଲା; ମାତ୍ର ଯୋଗୀଠୁଁ ଔଷଧ ଆଣିଲା ଦିନୁଁ ମାଠୁଁ ଛଡ଼େଇବ ଭାବି ତାକୁ ବେଶୀ ବେଶୀ ଆଦର କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା । ଅମୂଲ୍ୟ ଗଲାପରେ ତା' ମନରେ ହେଲା– 'ଜେମା କଥା ଠିକ୍, ଲୋକେ କ'ଣ ଚେର ମୂଳ ଖାଉ ନାହାନ୍ତି, କାହିଁ କାଲିଠୁ ନେଲାଣି ଏତେବେଳଯାକେ କ'ଣ ଦେଇ ନ ଥିବ ? ବିଷ ହୋଇଥିଲେ....... ।' ସେ ଆଉ ଭାବି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଅମୂଲ୍ୟର ଗୌର ସୁନ୍ଦର ମୁଖ ତା ହୃଦୟରେ ଭାସି ଉଠିଲା । ଏତେଦିନ ଯାହାକୁ ସେ ଲୋକଦେଖାଣିଆ ଆଦର କରିଥିଲା, ଏବେ ତା' ପାଇଁ ପ୍ରକୃତରେ ତାହାର ଅନ୍ତର ସନ୍ତାନ–ବାତ୍ସଲ୍ୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ତାକୁ କୋଳରେ ଘେନି ସନ୍ତାନର ଆକାଂକ୍ଷା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାକୁ ତା' ପ୍ରାଣ ତୃଷିତ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ନିଜେ ଅନୁଭବ କଲା, ସେ ମଧ ମା । ଜନ୍ମ ନ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ଜନନୀର ପ୍ରାଣ ତା'ଠି ଅଛି । ଆତ୍ମାର ଆବେଗରେ ଭାବିଲା– "ଅମୂଲ୍ୟ ମୋର ପୁଅ, ମୋର ସ୍ୱାମୀର ପୁଅ ଯେତେବେଳେ ସେ ମୋର ପୁଅ । ମହାପ୍ରଭୁ ତାକୁ କୋଟି ପରମାୟୁ ଦେଇଥାନ୍ତୁ ।" ମନେ ମନେ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ନମସ୍କାର କରି ସେ ପିଣ୍ଡାରେ ଯାଇ ବସିଲା ।

ଅମୂଲ୍ୟ ଅତି ସୁନ୍ଦର ମୁଦିଟି ପିନ୍ଧି ଏକାବେଳେ ଦଉଡ଼ି ଗଲା ମା' କତିକି । ମା' ପୁଅ ପାଇଁ ସେତେବେଳେ ଜଳଖିଆ ସଜାଡୁ ଥିଲେ । ପାଖରେ ବସିପଡ଼ି ଡାହାଣ ହାତର ଅନାମିକା ଅଙ୍ଗୁଳି ଦେଖାଇ କହିଲା– "ହେଇ ଲୋ ମା' ! ବଡ଼ ମା ମତେ କି ସୁନ୍ଦର ମୁଦିଟି ଦେଇଛି, ବାପାଙ୍କର । ଅମୂଲ୍ୟ ଦିବାକରଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ଫଳରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଘର ପ୍ରଚଳିତ ନନା ଆଦି ଡାକ ଡାକୁ ନ ଥିଲା । ସୀତା କିଛି କ୍ଷଣ ମୁଦିଟିକୁ ଚାହିଁ କହିଲା– "ବାପା ! ମୁଁ ତତେ ବାରମ୍ବାର ମନା କଲି, ତୁ କାହିଁକି ଶତ୍ରୁ ଦୁଆରକୁ ଯାଉଛୁ କହିଲୁ ?" ଅମୂଲ୍ୟ ହସି ହସି କହିଲା– 'କ'ଣ ହେଲା, ସେ ତ ବଡ଼ମା' । ବଡ଼ମା' କାହିଁକି ଶତ୍ରୁ ହବ ମ ? ତୁମେ ଦୁମ ଭିତରେ ବାଡ଼ିଆ ପିଟା ହୁଅ ପଛକେ, ମୁଁ ତୋର ଯେମିତି ପୁଅ, ତାର ସେମିତି ପୁଅ । ସେ କ'ଣ ମତେ ଅସୁଖ ପାଏ ?" "ତତେ ଶତ୍ରୁ ବି ଅସୁଖ ନ ପାଉରେ" ଏହା କହି ସୀତା ଜଳଖିଆ ଥାଳିଆ ଥୋଇଲାକୁ ଅମୂଲ୍ୟ କହିଲା– "ମୁଁ ପରା ବଡ଼ମା କତିରେ ଜଳଖିଆ ଖାଇ ଆସିଛି, ଥାଉ, ପଛେ ଆସିଲେ ଖାଇବି ।"

ସୀତାର ଡାହାଣ ଆଖିଟା ଡେଇଁ ଉଠିଲା । ସେ ଅଶୁଭ ଲକ୍ଷଣ ଭାବି କହିଲା– "ପୁଅ ! ତତେ ଆଉ କେତେ କହିବି ? ଶତ୍ରୁଙ୍କ ଦୁଆରକୁ ଯିବୁ ନାହିଁ । ତାଙ୍କଠୁଁ କିଛି ଖାଇବୁ ନାହିଁ, ହେଲେ ତୁ ଶୁଣିଲା ପୁଅ ନୋହୁ ।" ସୀତା ପୁଅ ଉପରେ ମାନ ମାରି ମୁହଁ ବୁଲାଇ ଦେଲା । ଅମୂଲ୍ୟ ଆଦରରେ ମାର ଗଳାଛନ୍ଦି କହିଲା– "ମାଲୋ ! ତୁ ବୁଝୁନାହୁଁ ବଡ଼ମା' ମତେ ଭାରି ସୁଖ ପାଏ, ମୁଁ ଯଦି ତାକୁ ଅଣହେଳା କରିବି, ଲୋକେ କ'ଣ କହିବେ, ବାପା କ'ଣ ବିଚାରିବେ ? ବୈକୁଣ୍ଠରେ ଥାଇ ବାପା କ'ଣ ସବୁ ଦେଖୁ ନାହାନ୍ତି ? ତାଙ୍କ ଅମୂଲ୍ୟ ସୁନାପୁଅ ହବ ଏଇୟା ତ ସେ ଚାହାନ୍ତି ?" ବାପର ସ୍ମୃତିରେ ତା'ର ପଦ୍ମଆଖି ଦିଓଟି ଓଦା ହୋଇଗଲା । ସୀତାର ଆଖିରୁ ମଧ ପାଣି ବୋହିଲା । ଅମୂଲ୍ୟ ବାଁ ହାତ ପିଠିରେ ଲୁହ ପୋଛି କହିଲା– "ମାଷ୍ଟର ବାବୁ କହିଛନ୍ତି,

ଏଥର ମୁଁ ପରୀକ୍ଷାରେ ପ୍ରଥମ ହେବି । ଆଉ ପୂଜା ଛୁଟି ସଇଲା ଯାକେ ଏଠି ରୁହ ନା, ମୁଁ ଏତେ ସ୍କୁଲ୍ ମାରା କରିପାରିବି ନାହିଁ ।"

"ତୁ କଟକ ଗଲେ ଏଥର ମୁଁ ତୋ ସାଙ୍ଗରେ ଯିବି ।"

"ତୁ ଏକା ଯିବୁ ନାହିଁ, ବଡ଼ମା'କୁ ସାଙ୍ଗରେ ନବୁ, ସେ ଏକୁଟିଆଟା କ'ଣ ଏଠି ପଡ଼ି ରହିବ ?"

"ଆଉ ଏ ଘରଗୁଡ଼ାକ କିଏ ଦେଖିବରେ ବାପ !"

"କାହିଁକି ମୋତିହରିକା ରହିବେ ନାହିଁ ? ଲଖମା ନାନୀକୁ ରଖି ଯିବୁ ନାହିଁ ?"

"ଯେତେବେଳେ ସେମାନେ ପର ।"

କିନ୍ତୁ ବଡ଼ମା ଏଠି କାନ୍ଦି ବୋବେଇ ପଡ଼ିଥିବ, ଆଉ ଆମେ ମା' ପୁଅ କଟକରେ ସୁଖରେ ରହିବୁଁ, ତା ହବ ନାହିଁ । ନୋହିଲେ ମତେ ଅଙ୍କା ବସାରେ ଛାଡ଼ି ଦେ ? ମୁଁ ମରଦପୁଅ, କ'ଣ ଏକା ଚଳି ପାରିବି ନାହିଁ ?"

ସୀତା ପରମ ସ୍ନେହରେ ପୁଅ ପିଠିରେ ହାତ ବୁଲାଇ କହିଲା- "ତୋର ସେଠି କିଏ ସେବା କରିବ ରେ ?"

ଅମୂଲ୍ୟ ହସିଦେଇ କହିଲା- "ମୋର ସେବା କ'ଣ ଲୋଡ଼ା, ଗଣ୍ଡିଏ ଖାଇବି, ଖଣ୍ଡେ ପିନ୍ଧିବି, ପଢ଼ିବାକୁ ଯିବି । ପିଲାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଖେଳିବି ବୁଲିବି । ମୋତିକି ମୋ କତିରେ ଛାଡ଼ି ଦବୁ । ମୁଁ ଏକା ଚଳି ପାରିବି ଯେ !"

ଶରଧା ଆସି କହିଲା- "ମାଷ୍ଟର ବାବୁ ଅଇଲେଣି ।" ଅମୂଲ୍ୟ ଧଡ଼ପଡ଼ ହୋଇ ଉଠି ବହି ଧରି ପଢ଼ିବାକୁ ବାହାରି ଗଲା । ସୀତା ତା' ପଛରେ ଚାହିଁ ତାକୁ କୋଟି କୋଟି ସ୍ନେହାଶୀର୍ବାଦ ଦେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଏଇ ଖଣ୍ଡିକ ଜଗତରେ ତାହାର ଜୀବନର ଏକମାତ୍ର ଅବଲମ୍ବନ । ଜୀବନରେ ସେ ଯାହା ପାଇଥିଲା ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ପାଇଥିଲା, ସମସ୍ତଙ୍କୁ ହରାଇଛି । ଏ ଖଣ୍ଡିକ ଆଜି ତା'ର ସଂସାରରେ ବଞ୍ଚିବାର କାରଣ, ତା'ର ଜୀବନସୂତ୍ରର ଗଣ୍ଠି । ମା' ପୁଅ ଏକା ଘରେ ଶୁଅନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ପଲଙ୍କରେ ସୀତା ଶୁଏ, ଆଉ ଗୋଟିକରେ ଅମୂଲ୍ୟ ଶୁଏ । ଦାଣ୍ଡ ପିଣ୍ଡାରେ ମୋତି ଓ ଶରଧା ଶୋଇଥାନ୍ତି ।

ସେତେବେଳେ ରାତି ଦୁଇଟା । ସୀତା ଗାଢ଼ନିଦ୍ରାଭିଭୂତା । ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଛି, ସେ ଗୋଟିଏ ରମଣୀୟ କାନନରେ ବୁଲୁଛି, ଚାରିଆଡ଼େ ନାନାପ୍ରକାର ଫୁଲ ଗଛ, ପକ୍ଷୀମାନେ ବିବିଧ କାକଳୀ ନିରତ, ସେ ପରମ ସୁଖରେ ସେ କାନନରେ ବୁଲୁଛି । ହଠାତ୍ ଗୋଟିଏ ଦିଗରୁ ସ୍ୱାମୀ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ଆସି ତାହାରି କତିରେ ବସିଲେ । ସେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖିଲା- ଗୋଡ଼ତଳେ ତାହାର ଶିଶୁ ଅମୂଲ୍ୟମୋହନ ଖେଳୁଛି, ପିଲା ତା' ମୁହଁକୁ ଅନାଇଁ ହସି ହସି କୋଳରେ ଝାମ୍ପି ପଡ଼ିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛି । ସେତେବେଳେ ନବୀନ ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟର ମଧୁର କିରଣରେ ଆକାଶମଣ୍ଡଳ ବ୍ୟାପ୍ତ । ସୀତା ପୁଅ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ହସୁଛି । ଦିବାକର କହିଲେ- "ସୀତା, ମୁଁ ପୁଅକୁ ଘେନି ଯାଉଛି ।" ଏହା କହି ପିଲାକୁ କୋଳକୁ ନେଲେ । ହଠାତ୍ ଚାରିଆଡ଼ ଅନ୍ଧାର ହୋଇଗଲା । ଭୟଙ୍କର

ମେଘ-ବିଜୁଳି-ବଜ୍ରନାଦ । ସେ ରମ୍ୟ ଉପବନ, ସେ ବିହଙ୍ଗକାକଳୀ ଲୁଚିଗଲା । ସୀତା ସେ ଅରଣ୍ୟରେ ଏକାକୀ, ତା'ର ସ୍ୱାମୀ ନାହିଁ- ତାର ପୁଅ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ପାଦ କତିରେ ପ୍ରକାଣ୍ଡ କଳା ନାଗସାପ କାମୁଡ଼ିବାକୁ ଫଣା ବିସ୍ତାର କରି ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ଛିଡ଼ା ହୋଇଛି ।

ଚିତ୍କାର କରି ତାର ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ଝାଳରେ ଦେହ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ବୁଡ଼ିଗଲା । ତାର ଚିତ୍କାରରେ ମୋତି, ଶରଧା ଉଠି ଧାଇଁ ଆସିଲେ । ଦୀପ ଟେକି ଦେଖିଲେ, କାହିଁ କିଛି ନାହିଁ । ଘରର ଅନ୍ଧି ସନ୍ଧି ସବୁ ଖୋଜିଲେ; ମାତ୍ର କିଛି ମିଳିଲା ନାହିଁ । ମାତାର ଚିତ୍କାରରେ ଅମୂଲ୍ୟ ଆଖି ମେଲାଇଲା । ମା, ମା କହି କାନ୍ଦି ଉଠିଲା । ସୀତା ଖଟ କତିକି ଯାଇ ପଚାରିଲା- "ବାବା ! ଅମୂଲ୍ୟ କାନ୍ଦ କାନ୍ଦ ହୋଇ ବସି ପଡ଼ି କହିଲା- "ମା, ତଣ୍ଟି ପୋଡ଼ି ଯାଉଛି, ମୋ ମୁଣ୍ଡ କ'ଣ ହଉଛି ।" ଆଉ କହି ପାରିଲା ନାହିଁ ସେ ମୂର୍ଚ୍ଛା ହୋଇଗଲା । ଉଆସର ସମସ୍ତେ ଘେରି ବସିଲେ । କାନ୍ଦ ବୋବାଳି ଚହଲରେ ଶଙ୍କରୀ ମଧ ଆପଣା ଘରୁ ବାହାରି ଆସିଲା । ତାକୁ ଦେଖି ସୀତା ହୃଦୟରେ ବଡ଼ବାନଳର ଶିଖା ଜଳି ଉଠିଲା । ସେ ଚିତ୍କାର କରି କହିଲା- "ଆଉ କ'ଣ ଦେଖିବାକୁ ଆସିଛୁ ?" ଅଶ୍ରୁରେ ତା' କଣ୍ଠରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା । ଶଙ୍କରୀ ବକାଙ୍କ ଭଳି ଚାଟକା ହୋଇ ଖଟ ବାଡ଼ ଧରି ଠିଆ ହେଲା । ସମସ୍ତଙ୍କ ହାତ ଥରୁଛି । କାହାରି ବୁଦ୍ଧିବଳ କିଛି ନାହିଁ । ଘରେ କିଏ ବା କ'ଣ ଜାଣେ ? ଅନେକ ପ୍ରକାର ଛିଞ୍ଚା ବିଞ୍ଚା ଚାଲିଲା ଚିକିତ୍ସକ ବାସୁଦେବ କର ଆସି ରୋଗୀକୁ ପରୀକ୍ଷା କରି ବସିଲେ । କ'ଣ ହୋଇଛି, କ'ଣ ହୋଇଛି କହି ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ବ୍ୟସ୍ତ କରି ପକାଇଲେ । ଅନେକ କ୍ଷଣ ପରୀକ୍ଷା ପରେ-ମୂର୍ଚ୍ଛା ଭାଙ୍ଗିବା ପାଇଁ ଔଷଧ ଦେଲା ପରେ ଅମୂଲ୍ୟ ଆଖି ମେଲାଇଲା । ସମସ୍ତଙ୍କର ଟିକିଏ ଆଶା ହେଲା, ଶଙ୍କରୀ ଗଳାର ସୁନାମାଳି କାଢ଼ି ଚିକିତ୍ସକଙ୍କ ହାତରେ ଦେଲା । ତା ଆଖି ଫାଟି ଲୁହ ଝରଝର ବୋହୁଥିଲା । ସାବତ ମା'ର ଏତେ ପ୍ରେମ ଦେଖି ବାସୁଦେବ ସ୍ତମ୍ଭୀତ ହୋଇଗଲେ । କିଛିକ୍ଷଣ ପୂର୍ବେ ତାଙ୍କ ମନରେ ନାନା ପାପ ସନ୍ଦେହ ପ୍ରବେଶ କରିଥିଲା; କିନ୍ତୁ ପରକ୍ଷଣରେ ସମସ୍ତ ଅନ୍ଧକାର । ନବୀନ ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟରେ ମଧୁରକାନ୍ତି ପ୍ରକୃତି ନବବେଶ ଧାରଣ କରି ହସିବାକୁ ଲାଗିଲା । ପିଞ୍ଜରାର ଶୁଆ ଶାରୀ ଡାକି ଉଠିଲେ । ଦୁଆର ବନ୍ଧ ଉପରେ ଝରକା ବାଡ଼ ଉପରେ ଖରାର ପହିଲି ରେଖା ଦିଶିଲା । ଚାରିଆଡ଼ ଜୀବନରେ ପୂରି ଉଠିଲା- ମାତ୍ର ଜମିଦାର ଉଆସରେ ମହାମୃତ୍ୟୁର ଗଭୀର ଛାୟା ଘୋଟିଗଲା । ସୀତାର ଆଖି ଅନ୍ଧ କରି ଅମୂଲ୍ୟ ଆଖି ବୁଜିଲା- ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ମହାପ୍ରଳୟ ଘଟିଗଲା । ପୁତ୍ର ଶବ ଉପରେ ପଡ଼ି ମାତାର ଚେତା ବୁଡ଼ିଗଲା । ମାତ୍ର କାନ୍ଦିଲା ନାହିଁ ଜଣେ- ସେ ଜଣକ ଶଙ୍କରୀ । ସ୍ୱହସ୍ତରେ ଯାହାର ପ୍ରାଣ ସେ ବଧ କରିଛି, ତା' ପାଇଁ ସେ କିମିତି କାନ୍ଦିବ ? ନିଜ ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧିରେ ଯେ ଶ୍ୱଶୁରକୁଳ ବୁଡ଼େଇଛି, ସ୍ୱାମୀ ଶ୍ୱଶୁରକୁ ପିଣ୍ଡରୁ ବଞ୍ଚିତ କରିଛି, ସେ କ'ଣ ବୋଲି କାନ୍ଦିବ ? ଅମୂଲ୍ୟର ମୃତ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ତା' ଛାତି ଭିତରେ ରକ୍ତ ବରଫ ପରି ଜମିଗଲା । ସେ ବାୟାଣୀ ପରି ସେଠୁଁ ଉଠି ଚାଲିଗଲା । ତାହାର ଆଖି ଆଗରେ ସେତେବେଳେ ଜଗତ୍ ଭୀଷଣ ଅନ୍ଧକାରମୟ ।

ଆପଣା ଘର କବାଟ କିଳି ଶଙ୍କରୀ ବିଛଣା ଉପରେ ବସିଲା । ତାହାର ରାକ୍ଷସୀ କ୍ଷୁଧା ତୃପ୍ତ ହୋଇଛି । ପେଟ ଭିତରୁ ପ୍ରତିହିଂସାର ନିଆଁ ନିଭିଛି । ସେ ଉଦାସ ଶୂନ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ କାନ୍ଥ ବାଡ଼

ଚାରିଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲା । କ'ଣ ବୋଲି ସେ କ'ଣ କଲା ? କାହିଁକି ସେ ଯା କଲା ? କିପାଁ କ୍ଷେମା ଉଳ୍ଳବାର କଥାରେ ପଡ଼ିଲା; କିନ୍ତୁ ଆଉ ଭାବିଲେ କ'ଣ ହେବ, ଏହାର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ ସେ କରିବ, ନିଶ୍ଚୟ କରିବ । ଯେଉଁ ହାତରେ ଅମୂଲ୍ୟର ପ୍ରାଣ ନେଇଛି, ସେହି ହାତରେ ନିଜର ପ୍ରାଣ ନେବ । ଆଉ ଏ କଳାମୁହଁ ସେ ଜଗତରେ କାହାକୁ ଦେଖାଇବ ନାହିଁ । ଗୋଟାଏ ବିକଳ ଦୀପ୍ତିରେ ତାର ଆଖି ଯୋଡ଼ିକ ଜଳି ଉଠିଲା । ସେ ମରିବାର ବାଟ ସ୍ଥିର କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ବାରିଆଡ଼ କୂଅମୂଳେ କନିଅର ଗଛଟିଏ ଫୁଲ ଫଳରେ ନଇଁ ପଡ଼ିଥିଲା । ସେ ତୁନି ତୁନି କୂଅମୂଳକୁ ଗଲା । କେତୋଟି ସରସ ଫଳ ଛିଣ୍ଡାଇ ଆଣିଲା, ଘରେ ପଶି ଭିତରୁ କବାଟ କିଳିଦେଲା । ତାକୁ ପାଟିରେ ଯାକି ଶୋଇଲା । କ୍ରମେ ହାତଗୋଡ଼ ଥଣ୍ଡା ହୋଇ ଆସିଲା–ଚେତା ବୁଡ଼ିଲା ।

ଦିନ ଏଗାରଟାକୁ ପୋଲିସ୍ ଇନ୍‌ସପେକ୍ଟର ବାବୁ ଶିବଚରଣ ଦାସ ଦଳବଳ ସହ ଆସି ତା' ଦୁଆରେ ବହୁତ ଡାକ ହାକ କଲେ, କେହି ଜବାବ ନ ଦେବାରୁ ଶେଷକୁ କବାଟ ଭାଙ୍ଗିଲେ । ଭିତରେ ପଶି ସମସ୍ତଙ୍କର ଚକ୍ଷୁ ସ୍ଥିର- ଖଟ ଉପରେ ଶୋଇଛି ଶଙ୍କରୀ, କିନ୍ତୁ ଦେହ ହାତ କୁଆପଥର ପରି–ପ୍ରାଣହୀନ ପାଟି ଭିତରେ କନିଅର ଫଳ । ମୋକଦ୍ଦମା ସରକାରକୁ ଗଲା ।

ଶଙ୍କରୀ ଓ ଅମୂଲ୍ୟ ଏକାଦିନରେ ଚିତାରେ ଭସ୍ମୀଭୂତ ହେଲେ । ସୀତା ଶୋକରେ, ଦୁଃଖରେ ମୃତପ୍ରାୟ ହୋଇ ବାପଘରକୁ ନୀତ ହେଲା । ବହୁଦିନ ସେ ମଲାଗଲା ବେରାମ ପଡ଼ିଲା । ବେରାମରୁ ଭଲ ହୋଇ ଶୁଣିଲା- "ମୋକଦ୍ଦମାର ବିଚାରେ କ୍ଷେମା ଓ ଉଳ୍ଳବାର କଳାପାଣି ହୋଇଛି, ଆଉ ଯୋଗୀ ନରଘାତକ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇ ଫାଶୀକାଠରେ ଝୁଲିଛି ।"

ଦିବକାରର କୁଳ ବୁଡ଼ିଲା । ଲକ୍ଷ୍ମଣ ମିଶ୍ରର ପିଲାମାନେ ଆସି ପିତୃବ୍ୟ ସମ୍ପତ୍ତି ଅଧିକାର କରି ବସିଲେ । ଯେ ଯେତେ ବୁଝାଇଲେ ସୀତା ଆଉ ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ର ଘେନିଲା ନାହିଁ । ତାର ତ ଅମୂଲ୍ୟ ଯାଇଛି, ପୋଷାପୁଅ–ଗୁଣ୍ଡାରୁଅ, ସେ କ'ଣ ତା' ହୃଦୟର କ୍ଷତ ସ୍ଥାନ ଶୁଷ୍କ କରିବ ?

ଚତୁସ୍ତ୍ରିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ

ବିସ୍ତୃତ ତାଳବନ ଉପରେ ଅପରାହ୍ଣ ସୂର୍ଯ୍ୟର ମଳିନ ରଶ୍ମି ନୃତ୍ୟ କରୁଥିଲା । ପତ୍ରହୀନ ଖୁଣ୍ଟା ଉପରେ ବସିଥିଲା ଗୋଟିଏ ନୀଳବର୍ଣ୍ଣର ଭଦଭଦଳିଆ, ଗ୍ରାମ୍ୟ ପଥଦେଇ ଶଗଡ଼ ଅଡ଼ାଇ ଯାଉଥିଲେ ବର୍ମୀ କୃଷକବୃନ୍ଦ । ମୁଣ୍ଡରେ ଚାଉଳ ଟୋକାଇ, ଦେହରେ ରେଶମୀ ପୋଷାକ, ପାଦରେ ମଖମଲ ଜୋତା, କାନରେ ହୀରା କର୍ଣ୍ଣଫୁଲ ଭୂଷିତ ହୋଇ ବର୍ମୀ ଯୁବତୀବୃନ୍ଦ ଲେସ୍ ବୁଣୁ ବୁଣୁ ଯାଉଥିଲେ ହାଟକୁ । ଦଳେ ଦଳେ ପିଲା ବାଟରେ ମାର୍ବୁଲ ଗୋଲି ଖେଳୁଥିଲେ । ତାକୁ ଚାହିଁ ଚାହିଁ ପଡ଼ିଆରେ ଚରୁଥିଲେ କେତୋଟି ମେଣ୍ଢା । କାଠ ଘରର ବିସ୍ତୃତ ବାରଣ୍ଡାରେ ପାଦଚାରଣା କରୁଛି ରଘୁନାଥ । ସମ୍ମୁଖର ମୁକ୍ତ ପଡ଼ିଆରେ ହ୍ୟାଣ୍ଡବଲ୍ ଘେନି ଖେଳୁଛନ୍ତି ପିଲାଏ । ତାକୁ ଚାହିଁ ତାହାର ପ୍ରାଣରେ ବିଷାଦର ଗଭୀର ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ୱାସ ଉଠୁଛି । ପିଲାଙ୍କର ମା' ନାହିଁ । ଦିନେ ହସି ହସି ମାୟା ଯାହା କହିଥିଲା, ତାହା ହିଁ ଘଟିଛି । ସ୍ୱାମୀ ଓ ଚାରି ପିଲାଙ୍କୁ ଅକୂଳ ସମୁଦ୍ରରେ ଭସାଇ ସେ ପରଲୋକ ଯାତ୍ରା କରିଛି । ରେଙ୍ଗୁନରେ ଭୀଷଣ ପ୍ଲେଗ ଲାଗିଥିଲା, ହଠାତ୍ ଦିନକ ଜ୍ୱରରେ ତାହାର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା । ରଘୁନାଥ ପିଲାଙ୍କୁ ଘେନି ପେଗୁ ପଳାଇ

ଆସିଲା । ବର୍ଷେ ହେଲା ସେ ପେଗୁରେ । ସଂସାରରୁ ତା ମନ ଛାଡ଼ି ଯାଇଛି । ମାୟା ପରି ସ୍ତ୍ରୀରତ୍ନ ସେ ହରାଇଛି, ତା ପରି ହତଭାଗ୍ୟ କିଏ ଅଛି ? ତଥାପି ରଘୁନାଥର ଦିନ ବହି ଚାଲି ଯାଉଛି । ଏଥି ମଧ୍ୟରେ ସେ ସୀତା ଘରର ଖବର କିଛି ପାଇ ନ ଥିଲା । ଆଜି ଡାକରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଆସିଛି, ତାହା ପଢ଼ିଲାବେଳୁ ତାହାର ଭାବାନ୍ତର ଘଟିଛି ।

ଜଗନ୍ନାଥ ଲେଖିଛନ୍ତି ଭୀଷଣ ସମ୍ବାଦ– "ସୀତାର ଏକମାତ୍ର ପୁତ୍ର ଅମୂଲ୍ୟ ଆଉ ଇହଜଗତରେ ନାହିଁ ।" ସୀତା ବର୍ତ୍ତମାନ ବାପ ଭାଇର କ୍ରୁର ଆଶ୍ରୟରେ । ଆଉ ସବୁଠାରୁ ଦୁଃଖର ବିଷୟ ହେଲା ଭାଇ ଭାଉଜଙ୍କର ତା' ପ୍ରତି ଅତ୍ୟାଚାର । ରଘୁନାଥ ଚାରିପୃଷ୍ଠାବ୍ୟାପୀ ସେ କରୁଣ ପତ୍ର ପାଠ କଲା ।

ତା' ପ୍ରାଣରେ ବଡ଼ ବ୍ୟଥା ହେଲା; କିନ୍ତୁ ସଂଗେ ସଂଗେ ଅସମ୍ଭବ ଅଦ୍‌ଭୁତ ଅଦ୍‌ଭୁତ କଳ୍ପନାଗୁଡ଼ିଏ ତାହାର ଚିତ୍ତ ଅଧିକାର କଲେ । ସେ କାଠ ରେଲିଂ ବନ୍ଧରେ ଆଉଜି ପଡ଼ି ଦୂରାକାଶକୁ ଚାହିଁଲା । ବାସ୍ତବରେ ତା' କଳ୍ପନା ଯଦି ସଫଳ ହୁଅନ୍ତା– କ'ଣ ହୁଅନ୍ତା ? ଜଗତରେ ଅସମ୍ଭବ କ'ଣ ? ଏ ଅବା କି ଗୁରୁତର କଥା । ସେ ବହୁଦିନର ପୁରୁଣା କଥା ସବୁ ମନେ ପକାଇଲା । ସେତେବେଳେ ସେ ବାଳକ, ସୀତା ବାଳିକା । ପରସ୍ପରକୁ ଦେଖିବା ପାଇଁ ଆକୁଳ ଆକାଂକ୍ଷା । କୋଠା ଛାତ ଉପରୁ ସୀତା ତା ବାଟକୁ ଚାହିଁଥାଏ, ବାରିଆଡ଼େ କୂଅମୂଳେ ସୀତା ଲୁଚି ଲୁଚି ଯାଇ ତା' ହାତରେ ଟଙ୍କା ପଇସା ଦେଇ ଆସେ । ଦିନେ ସେ କାନ୍ଦିଥିଲା । ସୀତା ପଣତ କାନିରେ ତା ଲୁହ ପୋଛିଥିଲା । ଆଉ ସେ ଦିନ, ସେ ବହୁଦିନ ତଳେ ରାଣୀହାଟ ବଜାରକୁ ଯାଇ ତା' ଲାଗି ଶିଙ୍ଗ–ପାନିଆ, ଶିଙ୍ଗ–ଫରୁଆ କିଣି ଆଣିଥିଲା, ପୁଣି ଯୌବନର ସେ ମଧୁର ସ୍ମୃତି, ଲୁଚି ଲୁଚି ଆଖିରେ ଆଖିରେ କେତେ କଥାଭାଷା ସେମାନେ ହୋଇଥିଲେ, ଆଉ ସେ ଶେଷ ରାତି । ସେ ଶେଷ ରାତି କଥା କି ରଘୁନାଥ ଜୀବନରେ ଭୁଲି ପାରିବ ? ଆଜି ମଧ ତା କତିରେ ସେ ସୁନା ସୂତା ଅଛି । ସ୍ମୃତିର ସଞ୍ଚାଳିପରି ଆଜି ମଧ ସୂତାଟିକୁ ସେ ବେଳେବେଳେ ଦେଖିଥାଏ । ଏଇ ସୂତାକେରାକ ଭିତରେ ଜୀବନର ଇତିହାସ ଗୁପ୍ତ ରହିଛି, ଏହି ସୂତାଟି ତାକୁ ଦେଶାନ୍ତରୀ କରିଛି, ଜାତି ହରାଇଛି, ଦୂର ବର୍ମା ମୁଲକରେ ଆଣି ପକାଇଛି । ଏହି ସୂତା କେରାକ ଅବଲମ୍ବନରେ ସେ ପ୍ରେମମୟୀ ମାୟାକୁ ପାଇଛି, ଆଉ ତା'ର ମଧୁମୟ ପ୍ରେମତରୁର ଏ ଚାରୋଟି ଅପୂର୍ବ କୁସୁମ । ରଘୁନାଥ ବହୁକ୍ଷଣ ମାୟାକୁ ମନେ ପକାଇ ଅତି କାତର ହୋଇ କାନ୍ଦିଲା । ତା' ଜୀବନରେ ସେ ଯୋଡ଼ିଏ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଭଲ ପାଇଛି, ଯୋଡ଼ିକ ତା ଦୃଷ୍ଟିରେ ସମାନ–ଯୋଡ଼ିକ ତା' ପ୍ରାଣର ଅମୂଲ୍ୟନିଧି । ମନ୍ଦ କର୍ମଫଳରୁ ସେ ଦିଓଟିଙ୍କୁ ହରାଇଛି । ତଥାପି ପ୍ରେମ ତ ତା'ର ମଳିନ ହୋଇ ନାହିଁ । ଯୋଡ଼ିଏ ତା'ର ହୃଦୟର ଶ୍ରେଷ୍ଠତମ ଆସନରେ ଆସୀନ, ତା'ର ଜୀବନବଂଶୀର ବିଷାଦ ଆନନ୍ଦର ଦିଓଟି ସ୍ୱର, ତା'ର ପ୍ରେମମୟ ହୃଦୟରେ ଗଙ୍ଗା ଯମୁନାର ଯୋଡ଼ିଏ ଧାରା । କେଉଁଠି କାହାର ଆରମ୍ଭ, କାହାର ଶେଷ, ସେ ସ୍ଥିର କରି ପାରି ନାହିଁ । ସୀତାକୁ ଛାଡ଼ି ସେ ସୀତାକୁ ଭୁଲି ନାହିଁ । ମାୟାର ମୃତ୍ୟୁରେ ସେ ତାକୁ ଅନ୍ତରରୁ ଅନ୍ତର କରି ନାହିଁ । ଦିଓଟି ତା'ର ଦୁଇ ଅଙ୍ଗ । ରଘୁନାଥ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ଭାବିଲା, ଅଦ୍ୟାପି ସୀତାକୁ ସେ ଭୁଲି ନାହିଁ କାହିଁକି ?

କ'ଣ ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ଇଚ୍ଛା ଥିଲା ? ଏତେ ଦୁଃଖ, ଏତେ ବିଚ୍ଛେଦ, ଏତେ ଶୋକ, ଏତେ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଉଭୟର ମିଳନ ଭଗବାନଙ୍କର ଅଭିପ୍ରେତ ? ରଘୁନାଥ ଭବିଷ୍ୟତର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ

ଚିତ୍ର ଆଖି ଆଗରେ ଦେଖି ପାରିଲା । ଏଥର ସୀତାର ଦୁଃଖ ଅବସାନ ହେବ । ଯେ ତାହାର ବିଚ୍ଛେଦରେ ଅହୋରାତ୍ର ତା ଛବି ଖଣ୍ଡିକ ପୂଜା କରିଛି । ସେ କ'ଣ ପିତେଇ ନାନୀଠାରୁ ଶୁଣି ନାହିଁ ସବୁ, ସେ କ'ଣ ଜାଣି ନାହିଁ ସୀତାର ହୃଦୟ ? ଏବେ ମଧ ସୀତା ଓ ତା'ର ମିଳନ ହୋଇପାରେ, ପୃଥିବୀରେ ଅସମ୍ଭବ କ'ଣ ? ଅଦ୍ଭୁତ କ'ଣ ? ଏଥର ସେ ସୀତାକୁ ସୁଖୀ କରିବ, ତାକୁ ଅଙ୍କଲକ୍ଷ୍ମୀ କରିବ, ମାତୃହୀନ ପିଲାମାନେ ପୁଣି ନୂଆ ମା' ପାଇବେ । କନ୍ୟାହୃତ ପିତା ପୁଣି ଝିଅଟିଏ ପାଇବେ, ଆଉ ସ୍ୱର୍ଗରେ ଥାଇ ଆଶୀର୍ବାଦ କରିବେ ତାକୁ ସରସ୍ୱତୀ–ସେଇ ସରସ୍ୱତୀ ମାତୃହୃଦୟା, ଦୟାମୟୀ, ଦୀନ ଅନାଥର ଜନନୀ– ସେ ଯେ ତାଙ୍କର ଋଣ ପରିଶୋଧ କରିପାରି ନାହିଁ, ତାଙ୍କର ଅମୂଲ୍ୟ ସ୍ନେହର ପ୍ରତିଦାନ ଦେଇ ପାରି ନାହିଁ ।

କଳ୍ପନାର ଆନନ୍ଦରେ ତାହାର ହୃଦୟ ପୂରି ଉଠିଲା । ଏଥର ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସୁଖୀ କରିବ । ବୃଦ୍ଧ ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ତାରାମଣିଙ୍କୁ ସମାଜ ଦାଉରୁ ରକ୍ଷା କରିବ, ଆଉ ସ୍ନେହମୟୀ ପିତେଇ ନାନୀ ତାହାରି ଆଶ୍ରୟରେ କାଳ କାଟିବ । ପୁଣି ମନରେ ହେଲା ସତେ ଯା ହେବ ? ସତେ ସୀତା ତାକୁ ବିଭା ହେବାକୁ ସମ୍ମତ ହେବ । ହୃଦୟ କହିଲା କିପାଁ ନ ହେବ ? ଚିର ନିର୍ଯ୍ୟାତିତା ଅବଳା ସେ କିପାଁ ଆଉ କାହା ଲାଗି ରଘୁନାଥକୁ ତ୍ୟାଗ କରିବ ? ଯେଉଁମାନେ ଉଭୟର ମିଳନର ପରିପନ୍ଥୀ, ସେମାନେ ଆଉ ଇହଜଗତରେ ନାହାନ୍ତି । ତେବେ କାହିଁକି ସେ ତାହାର ବାଲ୍ୟସଖାକୁ ତ୍ୟାଗ କରିବ ? ଅବଶ୍ୟ ଜନ୍ମଗତ, ସମାଜଗତ କୁସଂସ୍କାର ସୀତାର ଥିବ, ତଥାପି ସେ ତାକୁ ପରାମର୍ଶ ଦେବ, ଶିକ୍ଷା ଦେବ, ସାମାନ୍ୟ ନାରୀ କ'ଣ ତା' କଥାରେ ଭୁଲିବ ନାହିଁ ? ବିଶେଷତଃ ତାହାର ପରମ ପ୍ରେମିକ କଥାରେ ? ଆଶାର ଆତିଶଯ୍ୟରେ ରଘୁନାଥକୁ ସମୁଦାୟ ଅତି ସହଜବୋଧ ହେଲା, ସେ ପକ୍ଷୀ ହୋଇଥିଲେ କେଜାଣି ସେହିକ୍ଷଣି ଉଡ଼ି ଚାଲି ଯାଇଥାନ୍ତା, ମାତ୍ର ଦାରୁଣ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ତାହା କରିଦେଲା ନାହିଁ । ସବୁ କାମ ଅଜିତକୁ ଶିଖାଉ ଶିଖାଉ ଆହୁରି ଛଅମାସ ଲାଗିଗଲା । ଗଭୀର ବିଶ୍ୱାସ ଓ ପରମାନନ୍ଦମୟ ଆଶାର କୁହୁକରେ ସେ ଦିନ ଗଣିଲା । ଯେଉଁ ଦିନ କଲିକତା ଭୂଇଁରେ ସେ ପାଦ ଦେଲା, ସେଦିନ ସ୍ୱସ୍ତିର ଏକ ଅପୂର୍ବ ଉଲ୍ଲାସ ତାହାର ସର୍ବାଙ୍ଗ ଅଧିକାର କରି ପକାଇଲା ।

ସଞ୍ଜବତୀ ଲଗାଇ ଫୁଲ ଯେତେବେଳେ ସନ୍ଧ୍ୟା ପରିଚ୍ଛଦ ପିନ୍ଧୁଥିଲା । ବେହେରାଣୀ ଆସି ସମ୍ବାଦ ଦେଲା ମିଷ୍ଟର ମହାପାତ୍ର ଆସିଛନ୍ତି । ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଉଭୟେ ପୁରୁଣା ବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ପାଛୋଟି ଘର ଭିତରକୁ ଆଣିଲେ । ଡାକ୍ତର ବାବୁ ଓ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଆଜିକାଲି ବଡ଼ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତରଙ୍କର ଦତ୍ତ ସଂପତ୍ତିରେ କଲ୍ୟାଣୀଭବନ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଅଛି । ସେଠି ଶତାଧିକ ବିଧବା ଓ କୁଳତ୍ୟାଗିନୀ ଅନାଥା ଆଶ୍ରୟ ଲାଭ କରିଛନ୍ତି । ଫୁଲ ଓ ତାରକ ବାବୁ ସେମାନଙ୍କର ମା' ବାପ ହୋଇଛନ୍ତି । ଦୁଇଘଣ୍ଟା କାଳ ବୁଲି ବୁଲି ରଘୁନାଥ ସବୁ ଦେଖିଲା । ବିସ୍ମୟରେ ତାହାର ହୃଦୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ସେ ଚା' ଖାଉ ଖାଉ କାଢ଼ିଲା ଆପଣା କଥା । ଭାଇର ପୁଅ ମରି ଯାଇଛି ବୋଲି ଫୁଲର ବଡ଼ ଦୁଃଖ ହେଲା; କିନ୍ତୁ ପରକ୍ଷଣରେ ସେ ଶୁଣିଲା ରଘୁନାଥର ଅପୂର୍ବ ଇତିହାସ । ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ନିବିଷ୍ଟଚିତ୍ତରେ ଶୁଣିଲେ । ସୀତାକୁ ବିବାହ କରିବାକୁ ରଘୁନାଥ ଇଚ୍ଛୁକ, ଏହା ଶୁଣି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁଖୀ ହେଲେ । ଆପଣା କାର୍ଯ୍ୟର ସମର୍ଥନ ପାଇଲେ କିଏ ବା ଆନନ୍ଦିତ ନ ହେବ ? ସ୍ଥିର ହେଲା ସେ ସ୍ଥାନରେ ସୀତା ଆସି ରହିବ ।

ରଘୁନାଥକୁ କଟକ ବିଦାୟ ଦେଇ ଫୁଲବୋହୂର ଆଗମନ ବାଟକୁ ଚାହିଁ ରହିଲା । ବିଧବାବିବାହ ତା' ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦୋଷାବହ ନୁହେଁ । ସେ ନିଜେ ବୈଧବ୍ୟଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୋଗ କରିଛି । ଆପଣାର ଅତୀତ ଜୀବନ ସ୍ମରଣ କରି ତା' ମନ ସୀତା ପ୍ରତି ସହାନୁଭୂତିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଉଠିଲା । ତାହାର ଧ୍ରୁବ ଧାରଣା ହେଲା, ସୀତା ନିଶ୍ଚୟ ରଘୁନାଥକୁ ଏଥର ବିବାହ କରିବ । ହାତ କତିରେ ଅମୂଲ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ପାଇ କିଏ ବା ତ୍ୟାଗ କରିବ ?

ମିଷ୍ଟର ସେନ ଆସି ତା ପଛ ଆଡ଼େ ଛିଡ଼ା ହେଲେ । ତାକୁ ଚିନ୍ତାନ୍ୱିତ ଦେଖି କହିଲେ- "କ'ଣ ଚିନ୍ତା କରୁଛ ଭାୟୋଲା ?"

ଭାୟୋଲା କହିଲା- ମୁଁ ସୀତା କଥା ଭାବୁଛି । ସତେ କ'ଣ ସେ ରଘୁନାଥ ବାବୁଙ୍କୁ ବିବାହ ହବ ତମର ବିଶ୍ୱାସ ?

ତାରକ ବାବୁ ଆକାଶକୁ ଅନାଇଁ କହିଲେ- କେମିତି କହିବି କହିଲ ? ଫୁଲ ଯଦି ବିଭା ହୁଏ କ୍ଷତି କ'ଣ ? ମୁଁ ମୋ କଥା ଭାବୁଛି ।

ଏହାପରେ ମନର କୋହ ମନରେ ମାରି ଗଭୀର ପ୍ରେମରେ ସ୍ୱାମୀ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ କହିଲା- କିନ୍ତୁ ତମେ ମହାତ୍ମା ବୋଲି ସିନା ମତେ ଉଦ୍ଧାର କରିଛ ?

ତାରକ ବାବୁ ଧୀର କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, ଭାୟୋଲା ! ଯୀଶୁ ତମକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଛନ୍ତି । ସେ ତମ ପାଇଁ ଆପଣାର ରକ୍ତ ଢାଳି ଦେଇଛନ୍ତି ।

ହଁ, ମୋର ପାପ ସିନ୍ଦୂର ବର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ ହେଁ ସେ ମେଷଲୋମତୁଲ୍ୟ ଶୁକ୍ଳ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ କତିକି ଆସି ମୁଁ ଜୀବନ ପାଇଛି । ପ୍ରିୟତମ ! କିପରି କହିବି ସେ ପ୍ରଭୁ ମୋର କିପରି ପ୍ରାଣାଧିକ ପ୍ରିୟ !

ତାରକବାବୁ ପତ୍ନୀର ଧର୍ମ ଭାବରେ ମୋହିତ ହୋଇ କହିଲେ, "ଭାୟୋଲା, ତମେ ପ୍ରକୃତ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ; ଅନ୍ଧକାରରୁ ପ୍ରଭୁ ତମକୁ ଜ୍ୟୋତିକି ଆଣିଛନ୍ତି ।"

ସେହି ଯୋଗୁଁ ଏ ହାତ ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ, ଏ ଗୋଡ଼ ତାଙ୍କରି ପାଇଁ ଚାଲିବ, ଏ ଜିହ୍ୱା ତାଙ୍କରି ଗୁଣଗାନ କରିବ । ଇନୋଲା ପ୍ରାର୍ଥନାର ବେଳ ହେଲାଣି ଦେଖି ଧର୍ମପୁସ୍ତକ, ଗୀତ ପୁସ୍ତକ ଆଣି ମଝିଘରେ ଥୋଇଲା । ସ୍ତ୍ରୀ ବାଳିକା ସମସ୍ତେ ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ଆସି ଆଣ୍ଠୁମାଡ଼ି ଭକ୍ତିଭାବରେ ଉପବେଶନ କଲେ । ଫୁଲ ସେମାନଙ୍କର କତିରେ ଝିଅ ଦୋ'ଟିକୁ ନେଇ ବସିଲା । ତାରକ ବାବୁ ଉପାସନା କଲେ, ବାଇବେଲ୍ ଗ୍ରନ୍ଥରୁ ପାଠ କଲେ, "ଯେପରି କଦାପି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କୌଣସି ଲୋକ ଆଉ ଆପଣା ନିମନ୍ତେ ନ ବଞ୍ଚୁ ଅବା ଆପଣା ପାଇଁ ନ ମରୁ, ମାତ୍ର ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ବଞ୍ଚିବାର ଓ ମରିବାର କେବଳ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ହେଉ ।" ସମସ୍ତେ ଭକ୍ତିଭାବରେ ତଥାସ୍ତୁ କହିଲେ । ଫୁଲମଞ୍ଜରୀର ଆଖିରୁ ଭକ୍ତିର ଅଶ୍ରୁଧାରା ବହିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ରଘୁନାଥ କଟକକୁ ଆସି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଘରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ହଠାତ୍ ଚିଠିପତ୍ର ନ ଦେଇ ଆସି ଥିବାରୁ ସେମାନେ ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ । ରଘୁନାଥ ଯେ ବାୟା, ଏ କଥା ତାରାମଣି ଜାଣନ୍ତି । ସେ ବିପତ୍ନୀକ ପୁତ୍ରକୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ ବସିଲେ । ଜଗନ୍ନାଥ ଜାତିରୁ ଅଟକ

ହୋଇଛନ୍ତି । ଘରେ ବାଉରାଣୀକି ସ୍ଥାନ ଦେଇ, ପୁଣି ସମାଜଚ୍ୟୁତ ରଘୁନାଥ ଓ ତାହାର ପରିବାରକୁ ଛଅମାସ କାଳ ରଖିଛନ୍ତି, ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଜାତି ବିଶେଷତଃ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଜାତି କି ତାଙ୍କୁ କ୍ଷମା କରିପାରେ ? କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନାହିଁ । ରୂପା ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ସେ ରଘୁକୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କରି କହିଲେ, ''ବାପ ! ଏହି ଯୁବତୀ କନ୍ୟାକୁ–ମୋର ସ୍ୱହସ୍ତପାଳିତା ଅନାଥା ବାଳିକାକୁ ମୁଁ କେଉଁଠି ଛାଡ଼ିବି କହିଲୁ ? ବାଉରାଣୀ ହେଲେ କ'ଣ ସେ ମନୁଷ୍ୟ ନୋହେ ? ସେ ଭାରି ବୁଦ୍ଧିମତୀ ! ମୁଁ ତାକୁ ଅନେକ ପାଠ ପଢ଼ାଇଛି ।'' ଏହା କହି ସସ୍ନେହବଚନରେ ରୂପାକୁ ଜତିକି ଡାକିଲେ । ରୂପା ଲାଜ ଲାଜ ହୋଇ ଅଜା ଓ ମାମୁଁ କତିରେ ଯାଇଁ ବସିଲା । ଜଗନ୍ନାଥ କହିଲେ– ''କୋଇଲି ଚଉତିଶା ଗାଇଲୁ ?'' ରୂପା ପ୍ରଥମେ ଲାଜରେ ମଲାପରି ହୋଇଗଲା, ପରେ ଭକ୍ତି ମଧୁର କଣ୍ଠରେ ଗାଇଲା–

''ଦେବତାକୁ ଦେଖ ଯାଇ
ଦିଅଁ ଅଛି ଯେଉଁଠାଇଁ,
ଦୃଷ୍ଟିଦେଲେ ନାହିଁ ଦୂରେ
ଦିଅଁ ରହିଅଛି ଆପଣା ଘରେ ଲୋ–
ଦୀପକୁ ଜାଳି ଦିଅଁକୁ ଦେଖ
ଦିଅଁ ରହିଅଛି ଦେଉଳ ଶିଖ ।''

ତାହାର ମନୋହର ସ୍ୱର ଶୁଣି ରଘୁନାଥ ତନ୍ମୟ ହୋଇଗଲା । କହିଲା– ''ବାପା ! ଆଉ ଏ ଜାତିର ଲାଞ୍ଛନା ଭୋଗିବାକୁ ହେବ ନାହିଁ । ମୁଁ ତମ ସମସ୍ତିଙ୍କି ବର୍ମା ନେଇଯିବି । ଏ ଜାତିରେ ଆଉ ଲାଭ କ'ଣ ?''

''କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଏ ଜାତିକି ଛାଡ଼ିବି ନାହିଁ ବାପା ! ମତେ ସେମାନେ ନିର୍ଯ୍ୟାତନ କରନ୍ତୁ, ଏକବାଡ଼ କରନ୍ତୁ, ମୋର ଦୃଢ଼ପଣ ଦେଖି ଆଉ ପାଞ୍ଚଟା ଫେରିବେ, ମୋ ସାଥିରେ ମିଶିବେ । ତେଣିକି ଏ ସମାଜର ସଂସ୍କାର ହୋଇଯିବ, କିନ୍ତୁ ଆମେ ଯଦି ରୋଷରେ ତାକୁ ତ୍ୟାଗ କରୁଁ, ସେମାନେ କ'ଣ ବାଟକୁ ଆସିବେ ?''

ତାରାମଣି ଆଖିରେ ଲୁଗା ଦେଇ କହିଲେ, ବାପ ! ଯାହା କରିଛନ୍ତି ଏ ଜାତି ମୋ ରେବର ମଲା ମୁହଁ ଆମକୁ ଟିକିଏ ଦେଖେଇ ନାହାନ୍ତି । ତା ଶଶୁର ଆମକୁ ଦୁଇ ବର୍ଷ ହେଲା ଦୁଆର ମନା କରିଛି ! ଯେ ଲୁଚେଇ କରି ହେଲେ ଆମ ସଂଗେ ସମ୍ପର୍କ ରଖିଥିଲା, ସେ କ'ଣ ଆଉ ଅଛି କି ?

ଜଗନ୍ନାଥ ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ କହିଲେ, ''ସେ ଦେବୀ ସ୍ୱର୍ଗରେ, ଆଉ ତାରି କୋଳରେ ମୋ ପ୍ରିୟତମା କନ୍ୟା ରେବତୀ । ବାପ ! ମୋର ମୂର୍ଖତାରୁ ରେବତୀର ସର୍ବନାଶ । ମୁଁ ଜଣେ ଚିକିତ୍ସକ, ଜାଣି ଶୁଣି ଦଶ ବର୍ଷର ଶିଶୁକୁ ବିଭା ଦେଲି, ଜାଣି ଶୁଣି ସେତେବେଳେ ଜାତିକୁ ଭୟ କରି ମୋର ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତିମାକୁ ଭସେଇଲି; ଆଉ କୋଉଁ ବାପ କେବେ ଝିଅର ବାଳ ବିଭା ନ ଦଉ । ମୁଁ ମର୍ମେ ମର୍ମେ ତା' ଲାଗି ମଲିଣି ।

ତାରାମଣି କାନ୍ଦ କାନ୍ଦ ହୋଇ କହିଲେ, କ'ଣ ସୁଖ ମୋ ଝିଅ କଲା ! ବାର ବର୍ଷଦିନୁଁ ପୁଅର ମା' ହୋଇ ବସିଲା । ଭଲ ଘର ବରରେ ଦେଇଥିଲୁ, ହେଲେ କପାଳ ଏତକ..... ।

ଜଗନ୍ନାଥ କହିଲେ, କାହିଁକି ଅକାରଣ କପାଳକୁ ଦୋଷ ଦେଉଛ ? ବାଲ୍ୟବିବାହ ଶରୀର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଭୟଙ୍କର ଅତ୍ୟାଚାର । ଆଗ କାଳରେ ବାଲ୍ୟ ବିବାହ ଥିଲା-ଲୋକେ ଥିଲେ ସଂଯମୀ । ଆଜିକାଲି ବିଳାସ, ବ୍ୟସନ ହେଲାଣି ଇଷ୍ଟଧର୍ମ । ହେଲେ ବାବୁର ଏଡ଼େ ଅଧଃପତନ ହେବ, ଏହା ମୁଁ ସ୍ୱପ୍ନରେ ସୁଦ୍ଧା ଭାବି ନ ଥିଲି । ରଘୁନାଥ ଏହା କହି ବ୍ୟଥିତ ନୟନରେ ତଳକୁ ଚାହିଁଲା । ଜଗନ୍ନାଥ କହିଲେ, ତା'ର ବାପା ତା'ର ସର୍ବନାଶ କଲା । ତାହାର ଏକା ନୁହେ, ସମସ୍ତଙ୍କର କଲା । ଏବେ ଅନୁତାପରେ ଜଳି ମରୁଛି । ଆଉ ସେ ଦିନ ନାହିଁ, ଶାଶୁ ବୋହୂ ଗଲାଦିନୁଁ ବୁଢ଼ାର ଟାଣ ଭାଙ୍ଗିଛି ।

ତାରାମଣି କହିଲେ, "ନୂଆବୋହୂ ଯେ ଆସିଛି, ସେ ସ୍ୱାମୀ ଶଶୁର କାହାରି ବାଧ ନୁହେଁ । ଯେପରି ଖଳ ସେହିପରି କ୍ରୂର ପ୍ରକୃତି । ତମେ ମରି ଶୋଇଥିଲେ ଅନେଇଁ ଯିବ ନାହିଁ । ବାପ ଝିଅ ଦୁହିଁଙ୍କି ସେ କଥାରେ ଲୁହା ତତେଇ ଚିଆଁ ଦେଉଛି ।"

ମା'ର କଥାରେ ରଘୁନାଥର ଛାତି ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ମର୍ମାନ୍ତିକ ଶୂଳ ବେଦନା ଉଠିଲା ପରି ହେଲା । ସେ ଦାଣ୍ଡକୁ ବୁଲି ବାହାରିଲା ।

ନିବିଡ଼ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାମୟୀ ମଧୁନିଶା । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ନୀରବ ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ । ପ୍ରକୃତିର ମହାବିଶ୍ରାମ, କେବଳ ଏ ବିଶ୍ରାମ ପ୍ରହରରେ ଜାଗ୍ରତ ନୀଳାକାଶ ତଳେ ସୁଧାମୟ ସୁଧାକର, ଦୀପ୍ତିମୟୀତାରକାଶ୍ରେଣୀ, ଆଉ ଅବନୀତଳେ ନୈଶକୁସୁମ ପତ୍ର ଅନ୍ତରାଳରେ ନିଶାରାଣୀ, ଯୂଥିକା, ଜହ୍ନିଫୁଲ, ପୁଷ୍କରିଣୀର ସ୍ଥିର ତରଙ୍ଗ ଉପରେ ହାସ୍ୟମୟୀ କୁମୁଦିନୀ । ନୈଶ ପ୍ରହରୀ ଚନ୍ଦ୍ର ଜାଗ୍ରତ । ତାହାର ପରିଜନ କେତେକରେ ନିଦ୍ରାସୁଖ ଭୋଗ କରିବେ ? ଆଉ ଜାଗ୍ରତ ସେହି ପୁରାତନ ପୁଷ୍କରିଣୀ କୂଳରେ ସେହି ଚିର ଆଦରର ଅଶୋକ-ଚଉତରା ଉପରେ, ଏଇ ତାରାଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ସାକ୍ଷ କରି ଦିନେ ଏହି ପଥର ପାହାଚ ଉପରେ ଏହି ଦିଓଟି ପ୍ରାଣୀ ଏହିପରି ବସିଥିଲେ । ଏହିପରି ପରସ୍ପର ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ କାନ୍ଦିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଉଭୟେ ଥିଲେ ସଂସାରାନଭିଜ୍ଞ । ସଂସାରର ଦୁଃଖ-ସଂସାରର ଜଞ୍ଜାଳ -ସଂସାରର କଳଙ୍କ କାଳିମା ଉଭୟର ପ୍ରାଣକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରି ନ ଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଉଭୟେ ଥିଲେ, ପ୍ରକୃତିର ସନ୍ତାନ-ନିର୍ମଳ ପୂଜାଫୁଲ । ଉଭୟଙ୍କ କତିରେ ଉଭୟଙ୍କ ପ୍ରାଣ ନିବେଦିତ ଥିଲା ।

ପରସ୍ପର ଥିଲେ ପରସ୍ପରର ଜୀବନ । ଏକ ବିନା ଅନ୍ୟକୁ ଜାଣି ନଥିଲେ । ନବଯୌବନର ଦକ୍ଷିଣା ପବନରେ ଫୁଟିଥିଲେ ଦିଓଟି ମନୋହର କୁସୁମ, ଗୋଟିଏ ଗୋଲାପ-ଗୋଟିଏ ମଲ୍ଲୀ, ଗୋଟିଏ କୁମୁଦ-ଗୋଟିଏ ପଦ୍ମିନୀ । ଉଭୟଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରେମ ସଙ୍ଗୀତ ବାଜି ଉଠିଥିଲା-ନବୀନ ଅନୁରାଗ ତନ୍ତ୍ରୀରେ, ନବୀନ ଆଶାର ମୋହରେ, ପ୍ରେମ-ପାରିଜାତ ବନର କୋକିଳ କୋକିଳା ଉଭୟେ, ବଞ୍ଚିଥିଲେ କେବଳ ପରସ୍ପର ପାଇଁ । ସେଦିନ ଜଗତ୍ ସେମାନଙ୍କ କତିରେ ଥିଲା ତୁଚ୍ଛ, ବାସ୍ତବ ଜୀବନ ଅସାର । କଳ୍ପନାର କଳ୍ପଲୋକ ସେମାନେ ରଚନା କରିଥିଲେ ମନେ ମନେ, ଇନ୍ଦ୍ରର ନନ୍ଦନବନ ଆଙ୍କିଥିଲେ ପ୍ରେମତୁଳିକାରେ । ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ପରି ଥିଲେ ପରସ୍ପର

ଏକାନ୍ତ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ।

କିନ୍ତୁ ସେ ଦିନ ଆଉ ନାହିଁ । ନିଷ୍ଠୁର ନିୟତି ଉଭୟଙ୍କୁ ଭିନ୍ନ କରିଲା । ସେମାନଙ୍କର ଶତ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ସତ୍ତ୍ୱେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରାଣ ସହିତ ଯୁକ୍ତ କଲା, ଅନ୍ୟର ସୁଖ ଦୁଃଖ ଭୁଞ୍ଜିବାକୁ ହେଲା । କର୍ମର ଅଗ୍ନି ପରୀକ୍ଷାରେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ହେଲା । ଏତେଦିନେ କର୍ମଫଳର ଅବସାନ ହେଲା ପରା ? ଏତେଦିନେ ସ୍ୱକୃତିରୁ ତ୍ରାହି ପାଇଲେ ପରା ? ପୁଣି ପୃଥିବୀରେ ଏ ପାରିରେ-ଯେଉଁ ପାରିରେ ସେମାନେ ଆଉ ପରସ୍ପରକୁ ପାଇବେ ନାହିଁ ଭାବିଥିଲେ, ସେହି ପାରିରେ ତାଙ୍କୁ ଆଣି ପରସ୍ପରର ସମ୍ମୁଖୀନ କରି ଭେଟାଇ ଦେଲା- ସେହି ନିୟତି । ସ୍ମୃତିର ଶତ ବୃଶ୍ଚିକଦଂଶନ ହୃଦୟରେ ଜ୍ୱାଳା କରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଉଭୟେ ଉଭୟଙ୍କୁ ଦେଖି ଦଣ୍ଡକ ଲାଗି ଆତ୍ମବିସ୍ମୃତ ହେଲେ; ଦଣ୍ଡକ ଲାଗି ସେମାନେ ମିଳନର ମଧୁ ଆସ୍ୱାଦନ କଲେ । ଦଣ୍ଡକ ଲାଗି ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଚାହିଁ ଆତ୍ମାର ବିଧାନ କଲେ ପରା !

ଆଉ ଏ ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ଚାହିଁ ବାରି କୂଅମୂଳେ ବସିଥିଲା ଗୋଟିଏ ଦୁର୍ବଳା ବୁଢ଼ୀ । ଦୁଇଜଣଙ୍କର ଆତ୍ମାକୁ ଏକ ସୂତାରେ ସିଇଁଛି ଯାହାର ହାତ, ଦୁଷ୍ଟର ଦୁର୍ନାମରୁ ରକ୍ଷା କରିବା ଲାଗି ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ସେ ନିଭୃତରେ ଜଗି ବସିଛି । ଏହିପରି ସେ ଦିନେ ଉଭୟଙ୍କୁ ଏକତ୍ର ଦେଖିଥିଲା । ସେଦିନ ଉଭୟେ ଉଭୟ ଲାଗି ବ୍ୟାକୁଳ, ଦିଓଟି ପ୍ରାଣ ଏକାଠି ମିଶିଯିବା ପାଇଁ ତତ୍ପର । ଜଳ ବକ୍ଷରେ ରେଖା ଆଙ୍କିଲା ପରି ସମାଜ ସ୍ୱଜନ ଯେତେ ତାଙ୍କୁ ଭିନ୍ନ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ଦୁଇଜଣ ପ୍ରେମର ବିଦ୍ୟୁତ୍ ଆକର୍ଷଣରେ ଏକାଠି ମିଶିଥିଲେ । ସେ ମିଳନର ସାକ୍ଷୀ ଥିଲା ସେ ନିଜେ ! ସେ ଦିନ ଆଉ ଏ ଦିନ ! ତା'ପରେ ବର୍ଷ ବର୍ଷ ବହିଯାଇଛି, ବର୍ଷ ବର୍ଷ ବସି ବୁଢ଼ୀ ଦୁହିଁଙ୍କର ବିଚ୍ଛେଦ ବାହୁନିଛି, ଗୀତ ବାନ୍ଧି ଗାଇଛି, କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ଆଖିର ଜ୍ୟୋତି ହରାଇଛି, ତଥାପି ସେମାନଙ୍କୁ ଫେରି ପାଇ ନାହିଁ । କ୍ରମେ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ତାହାର ସ୍ନେହର ସାଥୀ ସୁହୃଦଙ୍କୁ ହରାଇଛି, କେତେ ସେ ହରାଇଛି, ତାର କ'ଣ ଆଉ ତାଲିକା ସେ ରଖିଛି ?

ସେମାନଙ୍କ କଥା ଗୋଟି ଗୋଟି ତା'ର ମନେ ପଡ଼ି ହୃଦ କରତୁଛି । ନୀରବ ନୀଳାକାଶକୁ ଚାହିଁ ନୀରବ ପ୍ରାଣରେ ବସିଛି- ବୃଦ୍ଧା ପିତେଇ ଆଉ ବସିଛନ୍ତି ସୀତା ଓ ରଘୁନାଥ ।

ସୀତାର ଭାଗ୍ୟ ରବି ଚିରକାଳ ପାଇଁ ଅସ୍ତମିତ । ତାହାର ସ୍ୱାମୀ ଯାଇଛି, ପୁତ୍ର ଯାଇଛି, ମା' ଯାଇଛି, ଭାଉଜ ଯାଇଛି- ଯେ ତାକୁ ସ୍ନେହ କରନ୍ତେ, ଯେ ତା'ର ଦୁଃଖରେ ଦୁଃଖୀ, ସୁଖରେ ସୁଖୀ ହୁଅନ୍ତେ, ସେ ସମସ୍ତେ ଗୋଟି ଗୋଟି ଯାଇଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଯାଇ ନାହି ସେ ନିଜେ । ଆଉ ଯାଇ ନାହିଁ ତା'ର ଅନୁତପ୍ତ ବୃଦ୍ଧ ପିତା-ଯାହାର ମୂର୍ଖତା ଫଳରେ ଆଜି ସେ ହତଭାଗିନୀଠୁଁ ବଳି, ସେ ଯାଇ ନାହିଁ । ବୃଦ୍ଧ ଅକର୍ମଣ୍ୟ ବାତାକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ି ରହିଛି ସେ ବୁଢ଼ା-ତାହାର କୃତକର୍ମର ଅନୁତାପ ଲାଗି, ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ ଲାଗି, ପୁତ୍ର ଓ ପୁତ୍ରବଧୂର ନିଷ୍ଠୁର ନିର୍ଯାତନ ଭୋଗ କରି ପଡ଼ି ରହିଛି ଗୋଟି ଗୋଟି ପୂର୍ବକଥା ସ୍ମରଣ କରିବା ଲାଗି । ତାହାର ସେବା, ତାହାର ଶୁଶ୍ରୁଷାର ଭାର ଘେନିଛି ସୀତା ।

ସୀତାକୁ ଚାହିଁ ବୁଢ଼ାର ପ୍ରାଣ ଫାଟିଯାଏ । ରକ୍ଷକେଶା, ଅଳଙ୍କାରହୀନା, ବିଷାଦିନୀ, ଅନାଥିନୀ ସୀତା ମୂର୍ତ୍ତିକି ଚାହିଁ ବୁଢ଼ାର ଆତ୍ମା କାନ୍ଦି ଉଠେ- ଜଣକ ଲାଗି ! ଆଜି ଯଦି ସେ

ତାହାର ହାତ ଧରିଥାନ୍ତା, ସେ ଯଦି ଘରର କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଘେନିଥାନ୍ତା, ତେବେ କଣ ଏପରି ହୋଇଥାନ୍ତା ? କୁବେର-କାନନ ଶ୍ରୀ-ସମ୍ପଦ କ'ଣ ଏହିପରି ନିର୍ଜ୍ଜଳା ମରୁଭୂମିରେ ପରିଣତ ହୋଇଥାନ୍ତା ? ତାହାର ନିଜ ହାତରେ ସେ ଛାୟାମୟ ରସାଳ ତରୁ କର୍ତ୍ତନ କରିଛି । ଏବେ ଦୋଷ ଦେବ କାହାକୁ ? ସେହି ଚିନ୍ତାରେ ଭାର୍ଯ୍ୟା ଝୁରି ଝୁରି ମଲା । ସେ ବିଭ୍ରାଟରେ ବାଧ ପୁତ୍ର ପିତୃଦ୍ରୋହୀ ହୋଇ ଅଧଃପତନର ଚରମକୁ ଗଲା । ସୁନାର ଦେଉଳ ଚୂନା ହେଲା । ଯକ୍ଷର ସମ୍ପତ୍ତି ସଇଲା । ମାଲି-ମୋକଦ୍ଦମାରେ, ଋଣଦାୟରେ, ଗୃହ ସର୍ବସ୍ୱାନ୍ତ ହେଲା । ବୃଦ୍ଧାବୟସକୁ ଏହାଦେଖିବା ଥିଲା, ଏହା ଅଙ୍ଗେ ନିଭେଇବାକୁ ଥିଲା ! ଲକ୍ଷ୍ମୀପ୍ରତିମା ଅଦ୍ଧ୍ୟରାଣୀ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ବିଜେ କଲେ; କିନ୍ତୁ ରଖିଗଲେ ଅନାଥ-ଅର୍କ୍ଷିତ ରୋଗାକ୍ରାନ୍ତ ବାଷଠି ବର୍ଷର ବୁଢ଼ା । ଦୁଷ୍କୃତି ଫଳରେ ଯାହା କତିକି ଯମ ସୁଦ୍ଧା ଆସିବାକୁ ଅମଙ୍ଗ । ହେଲେ ସବୁ ଆର୍ଦୋଳି ସବୁ ଉତ୍କଟ ସହେ ସୀତା । ପାଷାଣ ପ୍ରତିମା ନୀରବ ମୁଖରେ ସବୁ ଗଞ୍ଜଣା ସହି ବୁଢ଼ା ବାପାକୁ ସ୍ନେହାଞ୍ଚଳରେ ଘୋଡ଼ାଇ ରଖିଛି ଭାଇ ଭାଉଜଙ୍କର କ୍ରୂର ବାକ୍ୟବାଣରୁ । ସୀତାର ମହତ୍ତ୍ୱ ଚିନ୍ତାରେ ରଘୁନାଥର ପ୍ରେମମୟ ହୃଦୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା ।

ସେ ସୀତା ପାଦତଳେ ବସି ତାହା ହିଁ ଆଲୋଚନା କରୁଥିଲା । ତାହାର ପାଶ୍ଚାତ୍-ଜୀବନର ସମୁଦାୟ କାହାଣୀ ସେ ପ୍ରେମମୟୀର ପାଦତଳେ ନିବେଦନ କରିଛି । ଆଜି ମଧ ତା ଗଳାରେ ସେହି ସୁନା-ସୂତା ! ଏତେ ପ୍ରେମର ସେ କଣ ପ୍ରତିଦାନ ଦେବ ନାହିଁ ? ଉଭୟେ ନୀରବରେ ପରସ୍ପରକୁ ଚାହିଁଲେ, ହୃଦୟ ଭିତରେ ଦେଖିଲେ ପରସ୍ପର ହୃଦୟର ପ୍ରିୟ ମୂର୍ତ୍ତି ଅଦ୍ୟାପି ଜୀବିତ !

ରଘୁନାଥ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି କହିଲା- "ସୀତା ! ସବୁ ଶୁଣିଲ, ମତେ କ'ଣ କ୍ଷମା କରିବ ନାହିଁ ?"

ସୀତା ନିଜକୁ କହିଲା ପରି କହିଲା- "କ୍ଷମା ! କ'ଣ କ୍ଷମା ! କ'ଣ ପାଇଁ ?"

ରଘୁନାଥ ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତର କଲା- "ମୁଁ ଯେ ତୁମକୁ ଭୁଲି ଅନ୍ୟକୁ ବିବାହ କଲି, ତୁମ କତିରେ ଯେଉଁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରି ଦେଶତ୍ୟାଗୀ ହୋଇଥିଲି, ତାହା ଭଙ୍ଗ କଲି !"

ସୀତା କିଛିକ୍ଷଣ ନୀରବ ରହି କହିଲା- "କ୍ଷମା ମୁଁ କ'ଣ ଦେବି ତୁମକୁ ! ତୁମେ ମୋ ବିରୁଦ୍ଧରେ କିଛି ଦୋଷ କରିନାହଁ । ମୋର କପାଳ ମନ୍ଦ ।"

"ତା ନୁହେଁ ସୀତା !" ଆବେଗରେ ରଘୁନାଥ କହିଲା, "ତା ନୁହେଁ ସୀତା ! ମୁଁ ଆସିଛି, ପୁଣି ଫେରିଆସିଛି, ତୁମକୁ ସୁଖୀ କରିବାକୁ ପୁଣି ଫେରି ଆସିଛି । ତୁମେ ଦୟା କରି ମୋ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ସମ୍ମତ ହେଲେ ସବୁ ଦୁଃଖ, ସବୁ କଷ୍ଟ, ଅତୀତର ସବୁ ଶୋକ ଭୁଲିଯିବ । ସୀତା ! ତୁମେ କ'ଣ ମତେ ଗ୍ରହଣ କରିବ ?"

ସୀତା ସ୍ତମ୍ଭିତ ହୋଇଗଲା । ଇଏ କ'ଣ ? ଇଏ କ'ଣ- ଉନ୍ମାଦର ପ୍ରଳାପ ! ସୀତା ଗ୍ରହଣ କରିବ ତାକୁ ? କିପରି ଗ୍ରହଣ କରିବ ?

ରଘୁନାଥ ତାଠୁ ଉତ୍ତର ନ ପାଇ କହିଲା- "ସୀତା ! ଦେବି ! ମୁଁ ତୁମକୁ ଚାହେଁ-ତମକୁ ବିବାହ କରିବି !"

"ମୋତେ-ମୋତେ-"ସୀତା ଆଉ କହି ପାରିଲା ନାହିଁ । ରୋଷଦୀପ୍ତିରେ ତାହାର ଆଖି ଦୁଇଟା ଦାଉ ଦାଉ ଜଳି ଉଠିଲା ।

ସେ ଏକପାଦ ଘୁଞ୍ଚିଯାଇ କହିଲା- "ରଘୁନାଥ ସାବଧାନ ! କ'ଣ ବୋଲି କ'ଣ କହୁଚ ! ଅନ୍ୟର ଭାର୍ଯ୍ୟାକୁ ତୁମେ ବିବାହ ହେବାକୁ ଚାହଁ । ନିର୍ଲ୍ଲଜ ! ମତେ କ'ଣ ଅନନ୍ତ ନରକରେ ବୁଡ଼ାଇବ ? ମୋ ସ୍ୱାମୀ ମୋ ଶ୍ୱଶୁର କୁଳରେ ମୁଁ କାଳି ଦେବି ? ତୁମେ ଏଇ କଥା କହିବାକୁ ଏତେ ନେହୁରା ହୋଇ ମୋ ସହିତ ଦେଖା କରିବାକୁ ଆସିଥିଲ ? ସାବଧାନ- !"

ରଘୁନାଥ କିଛିକ୍ଷଣ ତୁନି ରହି କହିଲା- "ସୀତା ! ଭୁଲ୍ ବୁଝିଛ ! ତୁମର ସ୍ୱାମୀ କିଏ ? ତୁମର ମନେ ଅଛି- ?"

ସୀତା କୁପିତ ଫଣିନୀ ପରି ଉଠି ଠିଆ ହେଲା । ରୋଷପୂର୍ଣ୍ଣ ଗଭୀର ସ୍ୱରରେ କହିଲା- "ଆଉ ମୋ ମୁହଁ ଦେଖିବାକୁ ଆସ ନାହିଁ । ମୁଁ ସେ ସୀତା ନୁହେଁ- ସେ ସୀତା ତ ଅନେକ କାଳୁ ମଲାଣି । ମିଶ୍ରବଂଶର ବୋହୂ ମୁଁ-ଅମୂଲ୍ୟମୋହନର ମା'-ଆଜି ଏ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ମୋ ସ୍ୱାମୀର ପବିତ୍ର ମୂର୍ତ୍ତି ମୋ ଆଖି ଆଗରେ-ପାପିଷ୍ଠ ! ଦୂର ହୁଅ, ଦୂର ହୁଅ ମୋ ଆଖି ଆଗରୁ । ଆଉ କାହାକୁ ବିଭା ହୁଅ-ସୀତାକୁ ନୁହେଁ ।" ସେ ଫେରି ଚାଲି ଯାଉଥିଲା, ପରାଜିତ ରଘୁନାଥ ତାହାର ଅସମ୍ଭବ ତେଜଃପୂର୍ଣ୍ଣ କଥା ଶୁଣି ଏକାବେଳକେ ହତବୁଦ୍ଧି ହୋଇଗଲା । ତଥାପି ସାହସ କରି ଡାକିଲା "ସୀତା ରହ, ତୁମ ମନରେ କଷ୍ଟ ଦେଲି, କ୍ଷମା କର !" ସୀତା ବୁଲି ପଡ଼ି ଠିଆ ହେଲା । ରଘୁନାଥ କହିଲା- "ମୁଁ ତୁମକୁ ସୁଖୀ କରିବାକୁ ଚାହିଁଥିଲି ।"

"ମତେ ସୁଖୀ କରିବାକୁ ଚାହଁ, ତେବେ କଲ୍ୟାଣ କର, ସୀତା ଶୀଘ୍ର ମରୁ, ଆଉ ତା' ସ୍ୱାମୀ, ଯାହାର ଘର ସେ ପନ୍ଦର ବର୍ଷ କରିଛି, ଯାହାର ପୁଅକୁ ସେ ଗର୍ଭରେ ଧରିଥିଲା, ସେହି ସ୍ୱାମୀ ସେହି ପୁଅକୁ ଜନ୍ମେ ଜନ୍ମେ ଆପଣାର କରି ପାଉ । ମହାପ୍ରଭୁ ମତେ ସେହି ସ୍ୱାମୀ, ସେହି ପୁଅ ଦିଅନ୍ତୁ ।"

ସୀତା ଦ୍ରୁତ ପଦରେ ସ୍ଥାନ ତ୍ୟାଗ କଲା । ରଘୁନାଥ ବହୁକ୍ଷଣ ପକ୍କା ପାହାଚ ଉପରେ ବସି ରହିଲା । ଆଶାର କୁହୁକ ତା'ର ତୁଟିଛି, ମନର ଭ୍ରାନ୍ତି କଟିଛି, ତାକୁ ସେହି ଦିନୁଁ ଆଉ କେହି କଟକରେ ଦେଖି ନାହାନ୍ତି ।

ପଞ୍ଚତ୍ରିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ

ରଘୁନାଥ କୁଆଡ଼େ ଯିବ ? ପ୍ରାଣରେ ଏ ଦାରୁଣ ଅଶାନ୍ତି ଘେନି ସେ କୁଆଡ଼େ ଯିବ ? ପୁଣି ବର୍ମା ଫେରିଯିବ ? ସେ ତାହା ହିଁ ସ୍ଥିର କରି କଲିକତାର ଟିକଟ କିଣିଲା । ରେଳରେ ବସି ଝରକା ବନ୍ଧ ଉପରେ ମୁଣ୍ଡ ରଖି ଭାବିଲା ଅତୀତ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଓ ଭବିଷ୍ୟତ । କାହିଁକି ତାହାର ଜୀବନରେ ଏତେ ଦୁଃଖ, ଏତେ ବିଚ୍ଛେଦ ? ଯାହାକୁ ସେ ଆପଣାର ଭାବିଲା, ସେ ତାକୁ ତ୍ୟାଗ କଲା । ସୀତା କି ନିଷ୍ଠୁର ! ଏତେ ବର୍ଷର ପ୍ରେମ ସେ ଉପେକ୍ଷା କଲା । ଅଭିମାନରେ ତା' ଛାତି ଜଳି ଉଠିଲା । କିଛି ଦିନ ପୂର୍ବର କଳ୍ପନା ତାହାର ସ୍ମୃତି ପଥରେ ଉଦିତ ହୋଇ ତାକୁ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଦେଲା ।

ରେଙ୍ଗୁନର ସେ ଅତୁଳ ପ୍ରାସାଦ ମାୟା ବିନା ଶୂନ୍ୟ । ପିଲାମାନେ କଲିକତାରେ । ଏକାକୀ ସେ କିପରି ବିଜନପୁରୀରେ ବାସ କରିବ ? ପୁଣି ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କର ପ୍ରସ୍ତାବ କଥା ଚିନ୍ତା କଲା । ରୂପଗୁଣବତୀ ଲତିକାକୁ ସେ ଯଦି ବିବାହ କରେ, କ'ଣ କ୍ଷତି ? ତା'ର କି ବୟସ ? ଚାଳିଶ ପୂରି ନାହିଁ, ତା'ର କି ବୟସ ? ବର୍ତ୍ତମାନ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଯୁବକ, ମାତ୍ର ଲତିକା ଉପରେ ତାହାର ଆଦୌ ମୋହ ହେଲା ନାହିଁ । ମାୟାର ସ୍ଥାନ ଅନ୍ୟ ଜଣେ ରମଣୀ ଅଧିକାର କରିବ, ଏହା ତା ପକ୍ଷରେ ବିସଦୃଶ କଳ୍ପନା ମନେ ହେଲା । ଜଣେ ଅଧିକାର କରିଥାନ୍ତା, ଯେ ସେ ଆବାଲ୍ୟ ତାର ହୃଦୟର ଆରାଧ୍ୟା ଥିଲା, ସେହି ଜଣକ ଅଧିକାର କରିଥାନ୍ତା; କିନ୍ତୁ ସେ ତ ନାସ୍ତି କଲା । ଆଉ କାହାପାଇଁ ସଂସାର ? ରଘୁନାଥ ଦୂର ବୃକ୍ଷରାଜିକୁ ଚାହିଁ ଅତୀତ ଜୀବନ ଚିନ୍ତା କଲା । କେଉଁ ଦେଶରେ ସେ ଜନ୍ମ ? କେଉଁଠି ତାର ବାସ ? ଅତି ସାନ ହୋଇଥିଲା, ପିତା ମାତା ଭଗିନୀକୁ ହରାଇଥିଲା । ଯୌବନରେ ହରାଇଲା ସୀତାକୁ । ତାକୁ ଘେନି ଘର କରିଥିଲେ ସେ ସୁଖୀ ହୋଇଥାନ୍ତା; ମାତ୍ର ତାହା ତ ତା' କପାଳରେ ନ ଥିଲା । ଦେଶର ଆତ୍ମୀୟ ସ୍ୱଜନ ସବୁ ତ୍ୟାଗ କରି ସେ ହେଲା ଦେଶାନ୍ତରୀ । ବହୁଦିନ ପରେ ନରେଶ ଦାଦାର କଥା ତା ମନରେ ଉଦୟ ହେଲା । ସେ ତାକୁ ଭୁଲାଇ କଲିକତା ଆଣିଲା । ସେଠି ତା' ଜୀବନର ଅପୂର୍ବ ପରିବର୍ତ୍ତନ । ପ୍ରେମମୟୀ ମାୟା ସହିତ ପରିଚୟ, ପୁଣି ବର୍ମା ଯାତ୍ରା, ସେଠି ଦ୍ୱାଦଶ ବର୍ଷ କାଳ ସୁଖର ସଂସାର ରଚନା– ସେ ସଂସାରରେ ତା'ର ପ୍ରିୟ ସନ୍ତାନ ସନ୍ତତିର ଜନ୍ମ, ସେଠି ରାଜସୁଖରେ ସେ ଅବଧି କାଳ କାଟିଛି, ବୋଧହୁଏ ଶେଷପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାଟିଥାନ୍ତା; କିନ୍ତୁ କ୍ରୂର ମରଣ ତାହା କରାଇ ଦେଲା ନାହିଁ । ଜୀବନର ଏକମାତ୍ର ଅବଲମ୍ବନ ମାୟାକୁ ସେ ହରଣ କରି ଘେନିଗଲା କେଉଁ ଅଜ୍ଞାତ ଦେଶକୁ । ଦିନେ ନୌକାରେ ଜହ୍ନରାତିରେ ସେ ଓ ମାୟା ବୁଲୁଥିଲେ ଇରାବତୀ ନଦୀର ବିଶାଳ ବାରି ବକ୍ଷରେ । ଜହ୍ନ ଆଲୁଅ ଜଳବକ୍ଷରେ ନାଚୁଥିଲା– ମାୟା ସ୍ୱପ୍ନପୁରୀ ରଚନା କରି, ଆଉ ତା କୋଳରେ ସାକ୍ଷାତ୍ ମାୟାଦେବୀ ଢଳି ପଡ଼ିଥିଲା ଉଷ୍ଣ ପ୍ରେମାଶ୍ଳେଷରେ । ସେ ଦିନ ଯାଇଛି । ସେ ଦିନ ସେ କହିଥିଲା, "ମୁଁ ଯଦି ମରିଯାଏ ।" ରଘୁନାଥ କହିଥିଲା, "ତେବେ ଅକୂଳ ସମୁଦ୍ରରେ ସେ ପିଲା ଚାରିଟିକୁ ନେଇ ଭାସିବ ।" ହସି ହସି ଦିନେ ଯେଉଁ କଥା ହୋଇଥିଲା, ସେ ରହସ୍ୟ ଏବେ ବାସ୍ତବରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି । ଗାଢ଼ ଅଶ୍ରୁ ସମାଚ୍ଛନ୍ନ ଆଖିରେ ନୈଶାକାଶକୁ ଚାହିଁ ରଘୁନାଥ ଭାବିଲା, ଆଉ ତା'ର ଜୀବନରେ କି ପ୍ରୟୋଜନ ? ଏକାକୀ ହତଭାଗା କେଉଁ ସୁଖ ଲାଗି କଲିକତା ଯାଉଛି ! ସେଠିକି ଗଲେ ତ ତାର ସ୍ମୃତି ପ୍ରବଳ ହେବ । ଯେ ଯାଇଛି, ତାକୁ ସେ କ'ଣ ଆଉ ଫେରି ପାଇବ ? ନା, ସେ ଆଉ କଲିକତା ଯିବ ନାହିଁ । ପୁଣି ଭାବିଲା, କୁଆଡ଼େ ଯିବ ? ହଠାତ୍ ତା'ର ମନେ ପଡ଼ିଲା ଲଛମନ ଭାଇ କଥା । ସେ ତ ତାକୁ ଡାକି ପଠାଇଥିଲେ । ମାୟାର ମୃତ୍ୟୁ ସମ୍ବାଦ ପାଇ ମୀରା ଓ ତୁକା ବଡ଼ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇଥିଲେ । ସେମାନେ ଶୋକଦଗ୍ଧ ରଘୁନାଥକୁ ଏଲାହାବାଦ ଆସିବାକୁ ବାରମ୍ବାର ଲେଖି ପଠାଇଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେଇଠିକି ଯିବାକୁ ସେ ବାହାରିଲା ।

ବହୁଦିନ ତଳେ ରଘୁନାଥ ଲଛମନ ଭାଇକୁ ଦେଖିଥିଲେ । ଆଜିକାଲି ତାଙ୍କର ବହୁତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଯାଇଛି । ସେ ଗୈରିକଧାରୀ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହୋଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସହିତ ମୀରା ଓ

ତୁକା ମଧ ସେଇ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଦୀକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ତୁକା ଆଉ ଚାକିରୀ କରୁନାହିଁ । "ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନକି ସମାଚାର" ସେହିପରି ହପ୍ତାକୁ ହପ୍ତା ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନର ଦୁଃଖ ଦୈନ୍ୟ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାର କାହାଣୀ ବକ୍ଷରେ ଅଙ୍କନ କରି ବାହାରୁଛି । ତା'ର ସମ୍ପାଦକ ପୂର୍ବରେ ଥିଲେ କେବଳ ଲଛମନ୍ । ଏବେ ତାଙ୍କୁ ଜଣେ ସହକାରୀ ମିଳିଛନ୍ତି । ସେ ଦେଶଭକ୍ତ ଅବଦୁଲ୍ ଅଜିଜ୍ ।

ଅଜିଜ୍ ଦିଲ୍ଲୀର ମୁସଲମାନ ଯୁବକ, ଧନୀର ପୁତ୍ର । ଶୁଭ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ତାଙ୍କ କର୍ଣ୍ଣରେ ଦେଶମାତାର ପବିତ୍ର ଆହ୍ୱାନ ପ୍ରବେଶ କଲା । ସେ ତାରି ପୂଜା ପାଇଁ ଅଣ୍ଟାଭିଡ଼ି ବାହାରିଲେ । ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୁତଫ୍ ଉନ୍ନିସା ସ୍ୱାମୀର ପଦାଙ୍କ ଅନୁସରଣ କଲେ ।

ସେ ବର୍ଷ ଦିଲ୍ଲୀରେ ବକରିଦ୍‌ବେଳେ ଭୟଙ୍କର ଗୋଳମାଳ ହେଲା । ମୁସଲମାନମାନେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ଉପରେ ଅମାନୁଷିକ ଅତ୍ୟାଚାର କଲେ । ଅବଦୁଲ୍ ଅଜିଜ୍ ମୂର୍ଖ ଭ୍ରାତାମାନଙ୍କର ଏ କାର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରତିବାଦ କରି ଜ୍ଞାତି ସ୍ୱଜନ ପରିତ୍ୟକ୍ତ ହେଲେ । ତାଙ୍କୁ କାଫେରଙ୍କ ବନ୍ଧୁ କହି ସ୍ୱଜାତୀୟ ମୋଲ୍ଲାମାନେ ଦଣ୍ଡ ଦେଲେ । ଅବଦୁଲ୍ ତହିଁରେ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନ କରି ଏଲାହାବାଦ ଆସି ସେହିଦିନୁ ଲଛମନଙ୍କ ଗୃହରେ ।

ରଘୁନାଥ ଦେଖିଲା, ଦେଖି ବିସ୍ମିତ ହେଲା, ଲଛମନର ଘର ହିନ୍ଦୁ-ମୁସଲମାନର ପୁଣ୍ୟ ମିଳନଭୂମି । ସେଠି ମୋମିନ୍ ଓ କାଫେର ଦୁଇଭାଇ ଏକ ପ୍ରେମରଜ୍ଜୁରେ ଆବଦ୍ଧ, ଆର୍ଯ୍ୟ ଓ ଯବନ ଦୁହେଁ ପରସ୍ପରର ସୁହୃଦ୍ । ସେ ମନେ ମନେ କହିଲା, "ଧନ୍ୟ ଲଛମନ ଭାଇ ! ଧନ୍ୟ ତୁମର ସାଧନା ।"

ସେହି ପବିତ୍ର ନିକେତନରେ ମୀରା ଓ ତୁକା ଯବନ ଭଗିନୀ ଲୁତଫ୍ ଉନ୍ନିସା ଓ ତାହାର ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଆପଣା କୋଳରେ ସାଦରେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ସେଠି ରଘୁନାଥ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ମନରେ ଅପାର ଶାନ୍ତି ଲାଭ କଲା । ବିଶେଷତଃ ମାୟାର ବାଲ୍ୟସଙ୍ଗିନୀ ତୁକାର ଆଦର ଯତ୍ନରେ ।

ତୁକା ଆଉ ଆଗର ତୁକା ନୁହେଁ । ସେ ଆଜିକାଲି ଭାଇ ସହିତ ମିଶି ଦେଶସେବାରେ ମନ ପ୍ରାଣ ଦେଇ ଲାଗିଛି । ତାହାର ବକ୍ତୃତା ଶୁଣି, 'ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନକି ସମାଚାର'ରେ ତାହାର ଲେଖା ପାଠ କରି ଭାରତବର୍ଷରେ ସାଧାରଣଙ୍କ ଭିତରେ ଦେଶପ୍ରେମ ଜାଗି ଉଠିଛି । ତୁକା ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ, ନଗରେ ନଗରେ ବୁଲି ଦେଶପ୍ରେମବାର୍ତ୍ତା ପ୍ରଚାର କରୁଛି ।

ଦିନେ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ତୁକାର ବସିବା ଘରେ ସେ ଆଉ ରଘୁନାଥ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଥିଲେ । ତୁକା ରଘୁନାଥକୁ କହିଲା, "ମୁଁ ତୁମର (The Settler) ଦି ସେଟ୍‌ଲର୍ ସର୍ବଦା ବଡ଼ ମନୋଯୋଗ ସହିତ ପଢ଼େ । ବିଦେଶରେ ଭାରତୀର ଅପମାନର ତୁମେ ଯେଉଁ କରୁଣ କାହାଣୀ ସେଥିରେ ଲେଖିଥାଅ, କିଏ ତାହା ପଢ଼ି ନ କାନ୍ଦିବ ?"

ରଘୁନାଥ କହିଲା, "ଭଉଣୀ ! ମୁଁ କ'ଣ ବା କରିଛି ? ନିଜର ବ୍ୟବସାୟ ଚଳାଇବାକୁ ହେଲେ ହାତରେ ପତ୍ରିକାଟିଏ ଥିବା ପ୍ରୟୋଜନ । ମୁଁ କ'ଣ ବା ସେଥିରେ ଲେଖେଁ ? ସେଥିରେ ଲେଖୁଥିଲା ଆଉ ଜଣେ । ତାହାର ପ୍ରାଣରେ ତୁମରି ପରି ସର୍ବଦା ଦେଶ ଓ ଦଶର ଚିନ୍ତା ଜାଗିଥିଲା । ମୁଁ ହୃଦୟର କୌସ୍ତୁଭମଣିକୁ ବର୍ମା ଦେଶରେ ବିସର୍ଜନ ଦେଇ ଆସିଛି ।" ତାର କଣ୍ଠ

ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଆସିଲା । ସେ ଓ ତୁଳା ନୀରବ ଅଶ୍ରୁଜଳରେ କେହି ଆଉ କାହାରିକୁ କିଛି କହି ପାରିଲେ ନାହିଁ ।

ତାଙ୍କ ପଛଆଡ଼େ ଠିଆ ହୋଇ ସବୁ ଶୁଣିଲା ଲଛମନ୍ । ସାମନାକୁ ଆସି କହିଲା- "ଭାଇ ରଘୁନାଥ ! ବ୍ୟଥିତ ହୁଅ ନାହିଁ । ତୁମ ମାୟାକୁ ହରାଇ ମହାମାୟାକୁ ପାଇଛ । ପତ୍ନୀକୁ ହରାଇ ଦେଶମାତାକୁ ପାଇଛ । ତାଙ୍କୁ ଧର, ସେ ତୁମର ପରମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହୁଅନ୍ତୁ ।"

ରଘୁନାଥ କ୍ଷୁବ୍ଧ କଣ୍ଠରେ କହିଲା- "ଭାଇ ତୁମେ ମହାତ୍ମା, ତୁମେ ପରମ ପୁଣ୍ୟବନ୍ତ । ମୁଁ ପୃଥିବୀର କ୍ଷୁଦ୍ର ଜୀବ । ମୋହର ହୃଦୟରୁ ଆସକ୍ତିର ଅନଳ ନିଭି ନାହିଁ ।ତୁମର ନିଷ୍ଠା ମୁଁ କାହୁଁ ପାଇବି ?"

ଲଛମନ ଦୁଃଖିତ ହୋଇ କହିଲେ- "ଭାଇ ! ଭୁଲ ବୁଝିଛ । କିଏ କାହାର ସ୍ତ୍ରୀ, କିଏ କାହାର ସ୍ୱାମୀ ! ଶତ ରୂପରେ ସେହି ଭଗବାନ୍ ଆମ ଆଖି ଆଗରେ ଦେଖା ଦିଅନ୍ତି, ଶତ ରୂପରେ ଆମର ଆତ୍ମାର ପ୍ରେମ ସମ୍ଭୋଗ କରନ୍ତି, ଆମେ ସେହି ଚିନ୍ମୟ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ଦେଖିବାକୁ ପାଉ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଏ ମୋର ସ୍ତ୍ରୀ, ଏ ମୋର ପୁତ୍ର, ଏ ମୋର କନ୍ୟା ବୋଲି ଭାବୁଁ- ବ୍ୟସ୍ତ ହେଉ, ତାଙ୍କର ବିଚ୍ଛେଦରେ କାନ୍ଦି କାଟି ମରୁ ।"

ରଘୁନାଥ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ସହ କହିଲା- "ମତେ କିଏ ଶିକ୍ଷା ଦବ, ମତେ କିଏ ଏ ଚିନ୍ମୟ ପଥ ଦେଖାଇବ ? ସବୁ ଜାଣେ, ଶାସ୍ତ୍ର ପଢ଼ିଛି; କିନ୍ତୁ ଆତ୍ମାର ହାହାକାର ଘୁଞ୍ଚୁ ନାହିଁ । ଭଗବାନ ମୋ ପ୍ରତି ଏଡ଼େ ନିଷ୍ଠୁର କଠିନ !"

ଲଛମନ ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ- "ସେ ପ୍ରେମମୟ ହରି କାହାରି ପ୍ରତି ନିଷ୍ଠୁର ନୁହନ୍ତି, ସେ ଚିରପ୍ରେମ, ସଦାନନ୍ଦମୟ ଭୂମା- ତୁମର ଆତ୍ମାର ଆତ୍ମା । ଆପଣା ଆତ୍ମାକୁ ଅବଜ୍ଞା କାରୁଛ ରଘୁନାଥ ? ତୁମେ ଏତେ କାଳ ଏତେ ଭୋଗ କଲ, କାହିଁ ତୁମର ଭୋଗର ପିପାସା ମେଣ୍ଟିଲା କି ? କିନ୍ତୁ ନିବୃତ୍ତିରେ ପରମାନନ୍ଦ ଅଛି, ଏହିଟା ତୁମେ ବୁଝି ନାହଁ ! ମନୁଷ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ଖାଲି ପବନ ପଛରେ ଧାଇଁ ପାରେ କି ? ମୁଁ ଆଜୀବନ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ; ଅଥଚ ସଂସାରାଶ୍ରମରେ ରହିଛି । ମୋର ସ୍ତ୍ରୀ ସଦାବ୍ରହ୍ମଚାରିଣୀ, ଅଥଚ ସେ ସ୍ୱାମୀ ଘେନି ଘର କରୁଛି । ମୋର ଆଦର୍ଶ କ'ଣ ଜଗତର ଆଦର୍ଶ ? ତା' ନୁହେଁ । ସମସ୍ତେ କ'ଣ ମୋ ପରି ରହିବେ ? ମୁଁ ତାହା କାମନା କରୁ ନାହିଁ । ତାହାହେଲେ ସୃଷ୍ଟି ବ୍ୟର୍ଥ ହେବ, ଜଗଦ୍ ବୁଡ଼ିଯିବ । ଯାହା ଅସମ୍ଭବ, ଅସ୍ୱାଭାବିକ, ତାହା ଜଗତର ଆଦର୍ଶ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ କାରଣ ଅଛି ରଘୁନାଥ, ମୁଁ ଜଣକୁ ଭାରି ଭଲ ପାଏଁ, ତା ଲାଗି ମୁଁ ସବୁ ତ୍ୟାଗ କରିଛି, ଆବଶ୍ୟକ ହେଲେ ଏ ପ୍ରାଣ ମଧ ଦେବି । ତା' ଲାଗି ମୁଁ ବେତ ମାଡ଼ ସହିଛି, ଜେଲଖାନା ଯାଇଛି, ସମାଜଚ୍ୟୁତ ହୋଇଛି, ସଂସାର ତ୍ୟାଗ କରିଛି- ସେ ଜଣକ କିଏ ଜାଣ ? ସେ ମୋର ଦେଶମାତା, ମୋର ଇଷ୍ଟଦେବୀ । ତାଙ୍କୁ ମୁଁ ନିର୍ଜ୍ଜୀବ ମୃତ୍ତିକା ମନେ କରେ ନାହିଁ; ସେ ମୋର ଜୀବନ୍ତ ଦେବୀ ।" ଲଛମନ ଭକ୍ତିଭରେ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଇଁଲେ ।

ରଘୁନାଥର ହୃଦୟ ତନ୍ମୟ ହୋଇଗଲା । କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ଲଛମନ କହିଲେ- "ଭାଇ ! ତୁମେ କ'ଣ ଦେଶମାତାର ସେବା କରିପାରିବ ନାହିଁ ? ତୁମର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହଜିଯାଇଛି, ତୁମେ ଶାନ୍ତି ଖୋଜି ବୁଲୁଛ, ଦେଶମାତାର ପଦପ୍ରାନ୍ତରେ ତୁମେ କ'ଣ ସେ ଶାନ୍ତି ପାଇବ ନାହିଁ ।"

ସେତେବେଳେ ସୂର୍ଯ୍ୟର ଶେଷ ଆଭା ଟିକକ ଯମୁନାର ବିଶାଳ ବାରିବକ୍ଷ ଉପରେ ନାଚି ନାଚି ବିବିଧ ବର୍ଣ୍ଣର ଅପୂର୍ବ ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା । ଆକାଶର ଅନନ୍ତ ନୀଳିମା ତଳେ ଶତ ଶତ ବିହଙ୍ଗ ଉଡ଼ି ଯାଉଥିଲେ ସ୍ୱ ସ୍ୱ ନୀଡ଼କୁ । ସେମାନଙ୍କୁ ଝରକା ବାଟେ ଚାହିଁ ରଘୁନାଥ ଭାବିଲା, "ସମସ୍ତଙ୍କର ଆଶ୍ରା ଅଛି । ବିଶ୍ୱପିତା ସମସ୍ତଙ୍କର ଜୀବନ ଲାଗି ସଂସ୍ଥାନ କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ତେବେ ରଘୁନାଥ ପାଇଁ ସେ କ'ଣ କୌଣସି ସଂସ୍ଥାନ କରି ନ ଥିବେ ? ଏତେ ବର୍ଷ ସେ ଯାହାଙ୍କର ଶ୍ରୀଚରଣ ତଳେ କାଟିଛି, ସେ ତାକୁ ଧନ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ସୁଖ ଶାନ୍ତି, ପିଲା ପରିବାର ସବୁ ଦେଇଅଛନ୍ତି, ସେ କ'ଣ ଏହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ତାକୁ ତ୍ୟାଗ କରିବେ ? ହଁ, ମାୟାକୁ ହରାଇ ସେ ଉନ୍ମାଦ । ସୀତାଠାରୁ ଉପେକ୍ଷିତ ହୋଇ ସେ ହତାଶ । ଦୁଇ ଜଣ ତାର ଆପଣାର ଲୋକ ତାକୁ ତ୍ୟାଗ କଲେ, ସେ କାହାକୁ ଘେନି ଆଉ ବଞ୍ଚିବ ? ଜୀବନ ଯେ ଲକ୍ଷ୍ୟଶୂନ୍ୟ ।" ତା'ର ପୁଅ ଦିଓଟିଙ୍କ ମୁହଁ ମନେ ପଡ଼ିଲା, ଝିଅ ଦୁହିଁଙ୍କର କୋମଳ କାନ୍ତି ଆଖି ଆଗରେ ନାଚି ଉଠିଲା; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ସେ ଅଧିକ କ'ଣ କରିବ ? ଅତୁଳ ସମ୍ପତ୍ତିର ଅଧିକାରୀ ସେମାନେ । ତାଙ୍କ ପାଇଁ ତା'ର ଭାବିବାର ପ୍ରୟୋଜନ ନ ଥିଲା । ମାୟାର ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଆଉ ତା'ର କାର୍ଯ୍ୟରେ ମନ ନାହିଁ । ବର୍ମା ଗଲେ କୋହ ଉଠୁଛି । କାହିଁକି, କାହା ପାଇଁ ଆଉ ସେ ଜୀବନ ଧାରଣ କରିବ ? ଆଜି ଲଛମନର କଥାରେ ତା'ର ଆଖି ଆଗରେ ସହସା ଗୋଟିଏ ନବୀନ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ର ଦେଖାଦେଲା । ସେ ତନ୍ମୟ ହୋଇ ଭାବିଲା– 'ଦେଶମାତାର ସେବା ସେ କରିବ । କାହିଁକି ନ କରିବ ?' କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ କହିଲା– "ଭାଇ ! ତୁମର କଥା ଠିକ୍ । ଦେଶମାତାର ଶ୍ରୀପଦ ତଳେ ମୋର ଶାନ୍ତି ହେବ ପରା ! ଭଗବାନ୍ ଏହି ଯୋଗୁଁ ମତେ ଏତେ ପରୀକ୍ଷା, ଏତେ ଦୁଃଖ ଦେଇ ଏ ଅବସ୍ଥାକୁ ଆଣିଛନ୍ତି ପରା ! ତୁମେ ମୋ ଲାଗି ପ୍ରାର୍ଥନା କର ଭାଇ ! ମୁଁ ଦେଶମାତାର ଯେପରି ସେବକ ହୁଏ ।" ଲଛମନ୍ ପୂର୍ଣ୍ଣପ୍ରାଣରେ କହିଲେ– "ତଥାସ୍ତୁ ।"

ବକୁଳ ବୃକ୍ଷର ବିସ୍ତୃତ ଛାୟାତଳେ ପରିଷ୍କାର ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ପ୍ରାଙ୍ଗଣ, ଏଇଠି ବସି ଦୁଇ ପ୍ରହର ସମୟରେ ମାୟା ଓ ମୀରା କଥାଭାଷା ହେଉଥିଲେ, ଏଇଠି ବସି ତୁକା ଓ ମୀରା ସିଲେଇ କରନ୍ତି, ପୋଥି ପଢ଼ନ୍ତି, ପୁଣି ଲଛମନ ସଂଗୀ ଦଳକୁ ଘେନି ବୈଠକ କରନ୍ତି । ଆଜି ସେହିପରି ଗୋଟିଏ ସାନ୍ଧ୍ୟ ବୈଠକ । ଲଛମନ ବଡ଼ ସଙ୍ଗୀତପ୍ରିୟ । ସେ ହାରମୋନିୟମ୍‌ରେ ଗୀତ ଗାଉଛନ୍ତି, ପ୍ରଫୁଲ୍ଲଚିତ୍ତରେ ଶୁଣୁଛି ରଘୁନାଥ । ରଘୁନାଥ ଦେଶସେବା ବ୍ରତ ଧାରଣ କରିଛି, ତା'ର ଜୀବନରେ ମହା ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଛି । ଲଛମନର ଗୀତ ସାଙ୍ଗ ହେଲା ପରେ ସେ ମଧ ଗୋଟିଏ ଗୀତ ଗାଇଲା । ତାର ଗୀତ ଓଡ଼ିଆ । ମଧୁର ଓଡ଼ିଶୀ ରାଗିଣୀରେ ରଘୁନାଥ ଗାଇଲା–

ଜୟ ମା, ନୀଳାଚଳ ଅଞ୍ଚଳେ
ଜୟ ମା ଚିଲିକା–ନୀଳ–କଲ୍ଲୋଳଚଞ୍ଚଳେ
ପବିତ୍ର ତୋହର ଚିତ୍ର ଉତ୍ପଳ–ଚରଣ ରେଣୁ
ଦେ ମା ଶିରେ
ତର୍ପଣ ମୁହିଁ କରିବି ଯେସନ ଶ୍ରୀପଦ ତପତ ରୁଧିରେ ।
ଭୁଜେ ଦେ ମା ଭରି ଅଜେୟ ବିକ୍ରମ,

ହୃଦୟତନ୍ତ୍ର ବାଜୁ ବନ୍ଦେ ମାତରମ୍,
ଯାଏ ଯଥାତଥା, ରହୁ ମୋର ମଥା
ନତ ଶ୍ରୀପୟରେ ସର୍ବମଙ୍ଗଳେ ।

ସମବେତ ସମସ୍ତେ ତାହାର ମନୋହର କଣ୍ଠସ୍ୱରରେ ମୁଗ୍ଧ ହେଲେ । ଲଛମନ ସାଶ୍ରୁନେତ୍ରରେ କହିଲେ- ''ରଘୁନାଥ ! ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନକି ସମାଚାର' ଅଫିସ୍‌ରେ ବସି କାମ କରିବା ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଶୋଭା ପାଉ ନାହିଁ । ଫେରି ଯାଅ ତୁମେ ସେହି ନୀଳାଚଳ ଅଞ୍ଚଳ ପୁଣ୍ୟ ଉତ୍କଳଭୂମିକୁ, ସେହି ତୁମର ମା, ସେହି ତୁମର ସେବା ପାଇବାର ଯୋଗ୍ୟ । ତାହାର ଦୁଃଖ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦୂର କରିବା ତୁମର ଆଦୌ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।''

ଅବଦୁଲ୍ ଅଜିଜ୍ କହିଲେ- ''ଭାଇ ଲଛମନ୍ ଯାହା କହୁଛନ୍ତି ସତ କଥା । ତୁମର ଦେଶ ତୁମକୁ ଚାହେଁ, ଏଠି ଅନେକ କର୍ମୀ, ଏଠି ଅନେକ ଦେଶ ଲାଗି ସର୍ବସ୍ୱ ପଣ କରି ବସିଛନ୍ତି । ତୁମେ ସେହି ଦରିଦ୍ର ଓଡ଼ିଶାକୁ ଫେରିଯାଅ । ନିଜ ମା' କଥା ଆଗ ଭାବ ।''

ରଘୁନାଥ କହିଲା- ''ଭାଇ ! ତୁମମାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗ ଛାଡ଼ିବାକୁ ମୋର ଇଚ୍ଛା ହେଉ ନାହିଁ । ତୁମମାନଙ୍କ ପବିତ୍ର ଆଦର୍ଶରୁ ଚ୍ୟୁତ ହେବାକୁ ମୋର ସାହସ ନାହିଁ ।''

ଲଛମନ କହିଲେ- ''ଆମ୍ଭେମାନେ ନିଖିଳ ଭାରତର କର୍ମୀଦଳ, ଆସମୁଦ୍ର ହିମାଚଳ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର କର୍ମଭୂମି, ତୁମେ ଓଡ଼ିଶାର ଲୋକ, ତାହାର ଅବସ୍ଥା, ତାହାର ଦୁଃଖ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ତୁମେ ଆମଠୁଁ ଭଲ ଜାଣ, ସେଇଠି ଯାଇ କାମ କର । ଆମର ଗୋଟିଏ ମହାସଂଘ ହେଉ ।''

ତାରାଚାନ୍ଦ କହିଲେ- ''ଦେଶ ଦେଶ ଜାତି ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ଘୃଣାର ପକ୍ଷପାତୀ ମୁଁ ନୁହେଁ । ଦେହର ଗୋଟିଏ ଅଙ୍ଗର ପକ୍ଷପାତ ହେଲେ ଅନ୍ୟ ଅଙ୍ଗକୁ ବାଧିବ ନାହିଁ କି ? ମୁଁ ଓଡ଼ିଶାର ଦଶା ସ୍ୱଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖିଛି । ଯେଉଁ ଦେଶରେ ଦିନେ କଳିଙ୍ଗ ସମ୍ରାଟ ଐର, ଖାରବେଳ ଭାରତର ଛତ୍ରପତି ହୋଇଥିଲେ, ଯେଉଁ ଦେଶରେ ଆଜି ସୁଦ୍ଧା ଜଗନ୍ନାଥ ଦେବଙ୍କର ପବିତ୍ର ବିଗ୍ରହ ସମ୍ମୁଖରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନବାସୀ ନତଜାନୁ, ସେ ଦେଶ ହୋଇଛି କୁଲିଙ୍କ ଦେଶ ! ସେ ଦେଶର ଲୋକଙ୍କୁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦେଶର ଲୋକେ ନିତାନ୍ତ ତାଚ୍ଛଲ୍ୟ କରନ୍ତି ।''

କଥାଟା ରଘୁନାଥର ମର୍ମ ସ୍ପର୍ଶ କଲା । ସତ କଥା, ତା' ଦେଶକୁ ସମସ୍ତେ ଅବଜ୍ଞା କରନ୍ତି, ଏହା ସେ ନିଜେ ଜାଣେ । ରେଙ୍ଗୁନ୍‌ରେ ଓଡ଼ିଆମାନେ କୁଲିଗିରି କରନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ସେଠି ଓଡ଼ିଆର କୁଲିଠୁଁ ବଳି ସମ୍ମାନ ନାହିଁ । କଲିକତାରେ ଓଡ଼ିଆକୁ ବଙ୍ଗାଳିମାନେ ଟାପରା କରି ଅନେକ କଥା କହନ୍ତି । ଏପରି ଦୁର୍ନାମ- ଏପରି ଜାତୀୟ କଳଙ୍କ କ'ଣ କେବେ ହେଲେ ଦୂର ହେବ ନାହିଁ ? ତାହାର ମାତୃଭୂମି କ'ଣ ସର୍ବଦା ହୀନ ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ିଥିବ ? ତା' ହୃଦୟରେ ଚିରକାଳ ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରତି ଗଭୀର ଅନୁରାଗ ଥିଲା । କର୍ମବିପର୍ଯ୍ୟୟରେ ସେ ବହୁତ ଦେଶ ବୁଲିଛି । ବହୁତ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଜାତିର ଲୋକଙ୍କ ସହିତ କାରବାର କରିଛି; କିନ୍ତୁ ନିଜକୁ ଓଡ଼ିଆ ବୋଲି ପରିଚୟ ଦେବାକୁ କଦାପି ସେ କୁଣ୍ଠିତ ହୋଇ ନାହିଁ । ତାହାର ମାତୃଭୂମିକୁ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭଲପାଏ ।

ପରଦିନ ହଠାତ୍ କେବଳ ବାବୁଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ ଆସିଲା । ରଘୁନାଥ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ କଲିକତା ଯାତ୍ରା କଲା । କେବଳ ବାବୁ ତାକୁ ପୁଣି ବର୍ମା ଯିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ବୈଠକଖାନାରେ ଏକାକୀ ଶଶୁର ଜୁଆଁଇଁ ବସିଥିଲେ । ଶଶୁର କହିଲେ– "ବାପା ! ତୁମେ କିପାଁ ବାୟାମନ ଧରିଛ ? ଯାହା ହେବାର ହେଲାଣି । ତୁମର ଇଚ୍ଛା ତ ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସାର କର । ମୋର ଝିଆରୀ ଲତିକାକୁ ବିବାହ କର । ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଧରି ସୁଖରେ ରହ, କାହିଁକି ଏଣେ ତେଣେ ପଳାଇ ଯାଉଛ ?"

ରଘୁନାଥ ନତବଦନରେ କହିଲା– "ପିତଃ ! ମୁଁ ସମ୍ପତ୍ତିଲୋଭୀ ନୁହେଁ । ଯାହା ଲାଗି ସମ୍ପତ୍ତି, ସେ ଯେତେବେଳେ ମୋର ଯାଇଛି, ଆଉ କ'ଣ ପାଇଁ ସେ ଦେଶକୁ ଫେରିଯିବି ? ଆଉ ଦ୍ୱିତୀୟ ବିବାହରେ ମୋର ଇଚ୍ଛା ନାହିଁ । ଲତିକା ମୋର ଭଉଣୀ ?"

"ମୁଁ ଜାଣେ ବାପ, ତୁମେ ନିର୍ଲୋଭ । କିନ୍ତୁ ପିଲା ଚାରୋଟିଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଅନାଇବ ନାହିଁ ?"

ରଘୁନାଥ ଛଳଛଳ ଆଖିରେ କହିଲା– "ଆପଣଙ୍କ ଯତ୍ନରେ ପିଲାମାନେ ମୋର ସୁଖରେ ଅଛନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କ କଲ୍ୟାଣରେ ମୋର ନିର୍ମଳ ନିରୂପମ ପ୍ରକୃତି ବର୍ମା ଅଏଲ କମ୍ପାନୀର ଭାର ନେବେ; କିନ୍ତୁ ମୋତେ ଆଉ ଏ ମିଥ୍ୟା ବନ୍ଧନରେ ବାନ୍ଧନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଏଥର ମୁଁ ସର୍ବତ୍ୟାଗୀ ହୋଇଛି । ଦେଶସେବାର ବ୍ରତ ନେଇଛି ।"

କେବଳ ବାବୁ ବହୁକ୍ଷଣ ନୀରବ ହୋଇ ରହିଲେ । ପରେ ଦୁଃଖିତ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ– "ରଘୁନାଥ ପୁଅ ! ବର୍ମା ସମ୍ପତ୍ତି ତୁମର । ତୁମେ ବୁଝ, ତୁମେ ଯାହା ଇଚ୍ଛା ତାହା କର; କିନ୍ତୁ ତୁମର ମହତ୍ ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ମୁଁ ବାଧା ଦେବି ନାହିଁ । ମୁଁ ଜାଣେ, ତୁମେ ଲଛମନଠାରୁ କି ଦୀକ୍ଷା ନେଇଛ । ମୋହର ଭୟ ବାସ୍ତବରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି ।"

ରଘୁନାଥ ଧୀର ସ୍ୱରରେ କହିଲା– "ଦେଶସେବାରେ ଭୟ କ'ଣ ବାବା ?"

କେବଳ ବାବୁ କହିଲେ– "ଜାଣ, ଲଛମନ କେତେଥର ଜେଲ୍ ଯାଇଛି ? ତାହାର ପ୍ରାଣନାଶ କରିବାକୁ ଲୋକେ ଗୋଡ଼େ ଗୋଡ଼େ ଲାଗି ରହିଛନ୍ତି । ସେ ରାଜଦ୍ରୋହୀ ବୋଲି ଚାରିଆଡ଼େ ପ୍ରଚାରିତ ।"

"କିନ୍ତୁ ବାବା ! ସେତେ ବଡ଼ ତେଜସ୍ୱୀ ପୁରୁଷ ନ ହୋଇ ଥିଲେ କ'ଣ ସେ ଏତେ ନିର୍ଯାତନା ସହନ୍ତେ ?"

କେବଳ ବାବୁ କହିଲେ– "ସେ ପୁରୁଷସିଂହ, ଆମ୍ଭେମାନେ ଭୀରୁ, ଅକର୍ମଣ୍ୟ ! ହେଉ, ମୁଁ ଆଶୀର୍ବାଦ କରୁଛି, ତୁମର ନବନିର୍ବାଚିତ ପଥରେ ଯଶସ୍ୱୀ ହୁଅ ।"

ଜୁଆଁଇର କଥା ଶୁଣି ସୁଧାମୟୀ ବଡ଼ ଦୁଃଖିତ ହୋଇ ସ୍ୱାମୀକୁ କହିଲେ - "ପିଲାଟି ବଡ଼ ଖିଆଲିଆ, ତୁମେ ତାକୁ ବାରଣ କଲ ନାହିଁ ?"

କେବଳ ବାବୁ କହିଲେ– "ସେ ମହାଧର୍ମର ବ୍ରତ ନେଇଛି, ମୁଁ କାହିଁକି ବାରଣ କରି ପାପଭାଗୀ ହେବି ? ଦେଶସେବାଠୁଁ ବଳି ଆଉ କ'ଣ ଧର୍ମ ଅଛି ?"

"ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ସେ ଯେ ରାଜଦ୍ରୋହୀ ହେବ !"

"ଦେଶସେବା କଲାମାତ୍ରେ କ'ଣ ରାଜଦ୍ରୋହୀ ହୁଅନ୍ତି ?"

"କିନ୍ତୁ ମୋର ବଡ଼ ଭୟ, ସେ ଲକ୍ଷ୍ମନ ପରି ଜେଲ ନ ଯାଉ ।"

"ଦେଶ ଲାଗି କାରାବରଣ ଯେ ଗୌରବ ।"

ତାଙ୍କର କଥା ଶେଷ ନ ହେଉଣୁ ଆର ଘରୁ ଗୀତର ମଧୁର ଲହରୀ ଭାସି ଆସିଲା । ଅର୍ଗାନ୍‌ରେ ଗୀତ ଗାଉଥିଲା ସାନ ମିନତି । ମିନତିର କଣ୍ଠସ୍ୱର ବାପ କଣ୍ଠ ପରି ଅତି ମଧୁର । ରଘୁନାଥ ତାକୁ ନିଜର ମାତୃଭାଷା ଶିକ୍ଷା ଦେଇଥିଲା । ତାହାର ସ୍ୱରଚିତ ଗୀତ କେତୋଟି ସେ କନ୍ୟାମୁଖରୁ ଶୁଣିବାକୁ ବଡ଼ ଭଲ ପାଏ । ମିନତି ରଘୁନାଥର ଆଦେଶରେ ଗାଇଲା–

ସୁନ୍ଦର, ସୁନ୍ଦର, ସୁନ୍ଦର
ଚିର ସୁନ୍ଦର ତୋର ଶ୍ରୀପୟର ।

ଚିତ୍ରପଟ

ଚିତ୍ରପଟ

ପ୍ରଥମ ପଙ୍କ

କାହୁଁ କବି, ମର୍ତ୍ତ୍ୟପ୍ରାଣେ ଧର୍ମର ପିପାସା
ଜାଗିଲା ବିକଳପ୍ରାଣେ ଖୋଜିବୁଲେ ସେହି
ଧର୍ମନୀର କେଉଁ ସରେ? ବୃଥା ମରୀଚିକା
ଭୁଲାଏ ବିଭ୍ରାନ୍ତ ପାନ୍ଥେ ଘୋର ମରୁଦେଶେ ।

ବଜାର ଦାଣ୍ଡ ସାମନାକୁ ଘରଟା କୁଡ଼ିଆ ନୁହେଁ, ଚାଳିଆ ନୁହେଁ, କଫଲା ନୁହେଁ, କୋଠା ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ । ଘରଟା ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ଶ୍ରେଣୀୟ ଲୋକର ବାସପୋଯୋଗୀ । ସେକାଳିଆ ମରହଟ୍ଟୀ ଫେସନର ଗର । ଅବଶ୍ୟ ଆମର ପାଠକ ପାଠିକାଙ୍କର ମନୋନୀତ ନୋହିପାରେ କିନ୍ତୁ ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ନାଚାର । ଘରଟିର ସାମନାରେ ପିଣ୍ଡା । ଉଚ୍ଚମାଟି ପିଣ୍ଡା । ଗୃହ ମଧ୍ୟରେ ହଠାତ୍ ପ୍ରବେଶ କଲାମାତ୍ରେ ଦର୍ଶକ ଏଣେ ଗୋବର, ତେଣେ ଗୋରୁମୂତ୍ର ଦେଖିବାକୁ ପାଇବେ । ଗୃହର ସମ୍ମୁଖ ବଖରାଟି ଗୁହାଳ । ଗୁହାଳରେ ଗୁହାଳେ ଗୋରୁ । ଦୁଇହଳ ବଳଦ, ଚାରିଟା ଗୁହାଳରେ-ଗୁହାଳେ ଗୋରୁ । ଦୁଇହଳ ବଳଦ, ଚାରିଟା ଗାଈ, ଦୁଗ୍ଧବତୀ କାମଧେନୁ ଏବଂ ତାଙ୍କର ବଂଧରମାନେ; ପୁତ୍ର କନ୍ୟା, ନାତି, ନାତୁଣୀ ଇତ୍ୟାଦି । କାହାର ନାମ ମଙ୍ଗୁଳିଆ, କାହାର ନାମ ସଁବାରିଆ, କାହାର ନାମ ଗୁରୁବାରିଆ ଇତ୍ୟାଦି ଇତ୍ୟାଦି । ତା' ପଛକୁ ବାସୋପଯୋଗୀ ଗୃହ, ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରାଙ୍ଗଣ । ବେଶ୍ ବିସ୍ତୃତ । ଏକଦିଗରେ କୂପ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ବୃକ୍ଷଲତାରାଜି । କୂପର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ପୁଷ୍ପବୃକ୍ଷ ସୁଶୋଭିତ । ଏଠି ଦଉଡ଼ିଟା, ସେଠି ମାଠିଆଟା-ଏହିପରି ଛିନ୍ନଛତ୍ର ହୋଇ ପଡ଼ିଥାଏ । ଗୃହଟିରେ ଦୀନା ପାଟରାର ବାସ । ତା'ର ଜାତି ପାଟରା, ବ୍ୟବସାୟ ମଧ୍ୟ ତାହା । ସେ ବେଶ୍ ଚଳେ । ଲୋକଟି ନିରୀହ । କାହାକୁ ପଦେ ତୁଟି କହିବାର କେହି କେବେ ଶୁଣିନାହିଁ । ସରଳ, ଭଦ୍ର ଏବଂ ବିନୟୀ । ଗ୍ରାମର ଲୋକେ ତା'କୁ

ବେଶ୍ ଭଲ ପାଆନ୍ତି । ଦୀନାକୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ବାବୁ ପଦବାଚ୍ୟ କରି ନ ପାରୁ; କିନ୍ତୁ ଏକ ହିସାବରେ ସେ ବାବୁ । କଥାରେ ଲୋକେ କୁହନ୍ତି- "ଯାହାର ନାହିଁ ଚାଷ, ତାହାର ନାହିଁ ବାସ ।" ଦୀନାର ଚାଷଜମି ପ୍ରାୟ ବାରମାଣ ଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ଆପଣା ଅନ୍ନ ଆପେ ଭୁଞ୍ଜି ସେ ଘରେ ପୁତ୍ରକଳତ୍ର ସହିତ ସୁଖରେ ଥାଏ । ଦୀନାର ସ୍ତ୍ରୀ ନାମ ଗେଣ୍ଡେଇ । ସେକାଳର ପାଟରାଣୀ । ସେଥିପାଇଁ ତାହାର ନାମକରଣ ସମୟରେ କିଛି ବିଚାର ବିଧି ଇତ୍ୟାଦିର ଯୋଗାଡ଼ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ସାହିତ୍ୟ ଏବଂ ସଭ୍ୟତାର ଏ ନାମ ରୁଚି ବିରୁଦ୍ଧ ହେବ କି ନାହିଁ, କେହି ଭାବିବାକୁ ଅବସର ପାଇ ନ ଥିଲା । ଯଦିଚ ପାଟରାଣୀ ପରି ତାହାର ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କିରୀଟ ନ ଥିଲା, ତଥାପି ତାହାର 'ସୁନୀଚ' ଶାନ୍ତି-କୁଟୀରର ସେ ପାଟରାଣୀ । ଗଣ୍ଡେଇ, କଉଶୁଲୀ ସଖୀଦ୍ୱୟ, ପୁତ୍ର ନାଥିଆ ଓ ଭୋବନା ଏବଂ କନ୍ୟା ଏକୋଇର ବଳା ଗେଲବସର ଲଖୀ ସହିତ ଗେଣ୍ଡେଇ ପାଟରାଣୀ ଢେର୍ ସୁଖରେ ବାସ କରୁଥିଲା ବୋଲି ଆମ୍ଭେମାନେ ବିଶ୍ୱସ୍ତସୂତ୍ରରୁ ଅବଗତ ହୋଇଅଛୁ ।

ଗେଣ୍ଡେଇର ବାଡ଼ି ବଗିଚା ବେଶ୍ । ଫଳପନିପରିବା ପାଇଁ ନିତି ହାଟକୁ ତାମ୍ରମୁଦ୍ରା ପ୍ରେରଣର ଆବଶ୍ୟକତା ନ ଥିଲା । ଯଥାକାଳେ ଆମ୍ବଟି, କଦଳୀଟି, ପଣସଟି ଛାଡ଼ି, ପିଢ଼ାରେ କଖାରୁ, ଭାଡ଼ିରେ କାକୁଡ଼ି, ପଟାଳିରେ ଶାଗ, ରନ୍ଧାଘର ସାମନାକୁ ବାଇଗଣ, ଲଙ୍କା ଇତ୍ୟାଦିର ଆମଦାନି ସମୟଗତ ଏବଂ ମନୋମତ ହେଉଥିଲା ।

ଦୀନାର ପରିବାରରେ ଏମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ବୃଦ୍ଧା ପିଉସୀ ମଣି ଏବଂ ବୃଦ୍ଧ ହଳିଆଟିଏ । ବାହାରେ ଥାଏ, ଘରର ପାଞ୍ଚ ପାଇଟି କରେ, ଦଶକୋଶ କହିଲେ ଦଉଡ଼ିଯାଏ । ମଧବୟସ, ବଡ଼ ବିଶ୍ୱସ୍ତ । ନାମ ଲଇକ୍ଷଣା ।

ଆଜିକାଲିକାର ଦିନ ନୁହେଁ, ସେକାଳର କଥା । ସେତେବେଳେ ଦେଶରେ ବିଦ୍ୟାର ପ୍ରସାର ଅଳ୍ପ ଥିଲା । ସ୍କୁଲ କଲେଜର ସଂଖ୍ୟା ମଧ ତଥୈବଚ । ଲୋକଙ୍କ ମନରେ ବିଦେଶୀୟ ଭାଷା ଶିକ୍ଷାର ସ୍ପୃହା ମଧ ଅଳ୍ପ ଥିଲା । ସଂସାର ଅଳ୍ପ ବ୍ୟୟରେ ଏବଂ ସୁଖସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ନିର୍ବାହିତ ହେଉଥିଲା । ଯେ ପାଞ୍ଚଟଙ୍କା ପାଉଥିଲା, ସେ ବଡ଼ ବାବୁ ବୋଲାଉଥିଲା । ମାଇନ୍ର ଖଣ୍ଡେ ପଢ଼େ ପାଶ୍ ନଥିବ, ଅଥଚ ତାରିଘରେ ଧାନ ଅମାର ତା'ର ଗୃହିଣୀ ହସ୍ତରେ ରୂପା କାମ, ଭୂଜାମୁଢ଼ି ଗଣ୍ଡାକ ପ୍ରଧାନ ଜଳଖିଆ । ପାଉଁରୁଟି କେକ୍ ଇତ୍ୟାଦିକୁ ସ୍ୱପ୍ନ ପ୍ରାୟ କେହି ଦେଖି ନ ଥିଲେ, କୋଟ୍ପ୍ୟାଣ୍ଟ ପିନ୍ଧାତ ଦୂରର କଥା । କାନ୍ଧରେ ଗାମୁଛା, ଗୋଡ଼ରେ କଠଉ, ମରହଟ୍ଟୀ ଧୋତି ଚାଦର ।

ଦୀନାର ଜ୍ୟେଷ୍ଠପୁତ୍ର ନାଥିଆ ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ବଡ଼ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍, ଚତୁର, କର୍ମକୁଶଳ ଅଥଚ ଶାନ୍ତସ୍ୱଭାବବିଶିଷ୍ଟ ବୋଲି ଗ୍ରାମରେ ଲୋକମାନେ ଆଦର କରୁଥିଲେ । ରୂପରେ କାର୍ତ୍ତିକ ନ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଶ୍ରୀସମ୍ପନ୍ନ ଏବଂ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲବଦନ । ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ବୟସରେ ତାହାର ପିତା ତାହାର ସ୍ୱଳ୍ପ ଓଡ଼ିଆ ଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଗ୍ରାମର ଅବଧାନ ଶ୍ରୀ କହ୍ନେଇ ନାହାକଙ୍କର ଶ୍ରୀଚରଣ ତଳେ ପୁତ୍ରକୁ ସମର୍ପଣ କଲେ । କହ୍ନେଇ ନାହାକ ରୁକ୍ଷପ୍ରକୃତିତ ଅଥଚ ବିଚକ୍ଷଣ ପଣ୍ଡିତ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଦୋଷ କୁହ, ଗୁଣ କୁହ ସମୟମତ ସେରେ ଚାଉଳ, କଦଳୀଟିଏ, ବାଇଗଣଟିଏ, ପଇସା ଦି'ଗଣ୍ଡା ଇତ୍ୟାଦି କହ୍ନେଇଙ୍କର ସିଧା ଦକ୍ଷିଣା ଦେଲେ ବୃଦ୍ଧ ତାଙ୍କର ଆଶୀର୍ବାଦ ଭଣ୍ଡାର ମୁକ୍ତ ରଖିବାରେ

କେତେ ତ୍ରୁଟି କରୁନଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ଗୁଣ, ସେ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ଏବଂ ବିଦ୍ୟାନୁରାଗୀ ଛାତ୍ରଙ୍କୁ ବଡ଼ ସ୍ନେହ କରୁଥିଲେ ।

ନାଥିଆର ସୌଭାଗ୍ୟ ଅବଧାନଙ୍କର ଦୁଇ ଗୁଣର ସାର୍ଥକତା ସେ କରି ପାରୁଥିଲା । ଗେହ୍ନେଇ ମଧ ସମୟଗତ ପୁତ୍ରଦ୍ୱୟର ଗୁରୁଦେବଙ୍କ ପାଇଁ ଫଳ ପୁଷ୍ପ ସମ୍ଭାର ସାଜି ରଖୁଥିଲା । ଲାଭ ମଧରେ ନିଜର ଭାଗ୍ୟଗଣନାଟି ମଧ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ନିର୍ବାହିତ ହେଉଥିଲା । କ୍ରମେ କ୍ରମେ କହ୍ନେଇ ନାଥିଆର ବିଦ୍ୟାବୁଦ୍ଧିର ପରିଚୟ ପାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତାହାଙ୍କର ମନ ସ୍ୱତଃ ତାହା ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ତିନିବର୍ଷ ତାହାଙ୍କ ନିକଟରେ ଅଧ୍ୟୟନ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ତିନିବର୍ଷ ତାହାଙ୍କ ନିକଟରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରି ନାଥିଆ ଓଡ଼ିଆ ଏବଂ ଅର୍ଥ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ବ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ଉଠିଲାଣି । ଅବଧାନଙ୍କର ମୁଖରେ ପ୍ରଶଂସାର ସୀମା ନାହିଁ । ଦୀନା ଏବଂ ଗେହ୍ନେଇ ଶୁଣି ଶୁଣି ଆନନ୍ଦରେ ପୂରି ଉଠୁଥାନ୍ତି ।

ଅବଧାନଙ୍କର ମତ– ଏପରି ବୁଦ୍ଧିମାନ ପୁତ୍ରକୁ କଟକ ପ୍ରେରଣ କରି ଶିକ୍ଷା ଦେଲେ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା । ଦୀନାର ମଧ ସେଥିରେ ଆପତ୍ତି ଦେଖାଗଲା ନାହିଁ । ଗେହ୍ଲେଇ ପ୍ରଥମେ ଅନେକ କାନ୍ଦାକଟା କଲା କିନ୍ତୁ ସ୍ୱାମୀର ଇଚ୍ଛା ନାସ୍ତି କରିପାରିଲା ନାହିଁ । ତହୁଁ ନବମ ବର୍ଷ ବୟସ୍କ ନାଥିଆ ନିଜର ମାତୁଳ ଗୌରାଙ୍ଗ ପାତ୍ର ନିକଟକୁ ପ୍ରେରିତ ହେଲା ।

ସେତେବେଳେ ମିଶନାରୀମାନେ ଆସି ଅନାଥାଶ୍ରମ ସ୍କୁଲ ଇତ୍ୟାଦି ସ୍ଥାପନ କଲେଣି । ଗେହ୍ଲେଇର ନାନାଦି ଆପତ୍ତି ସତ୍ତ୍ୱେ ଦୀନା ସ୍ୱପୁତ୍ରକୁ 'ମିଶନ୍ ସ୍କୁଲରେ' ଛାତ୍ରରୂପେ ଭର୍ତ୍ତି କରାଇ ଦେଇ ଆସିଲା । ଗେହ୍ଲେଇ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ଅସ୍ଥିର । କାଳେ ତାହାର ପୁଅ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାନ୍ ହୋଇଯିବ । କିନ୍ତୁ ଦୀନା ଭାବିଲା ତାର ପୁତ୍ର ଇଂରାଜୀ ପଢ଼ିବ । ବାବୁ ହେବ । ଶହେ ଲୋକ ତାକୁ ଓଳଗି ହେବେ । ହାୟ ରେ ଦୀନା, ତୋର ଆଶାର ଆକାଶକୁସୁମ ଫୁଟିବ ଟିକି ?

କାଠଯୋଡୀ ନଦୀକୂଳରେ ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ ଅନେକ ଲୋକ ସାନ୍ଧ୍ୟସମୀର ସେବନାର୍ଥେ ଆସିଥାନ୍ତି । ନାନାପ୍ରକାରର ଲୋକ ଆସନ୍ତି । ବାଳକ, ଯୁବକ, ବୃଦ୍ଧ, ବାବୁ କୁଲି ଓ ବେହେରା ଇତ୍ୟାଦି ଇତ୍ୟାଦି । ଆଜି ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ କାଠଯୋଡୀ କୂଳରେ ପ୍ରସ୍ତରାସନରେ ବସି ଦୁଇଜଣ ଯୁବକ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଛନ୍ତି । ଯୁବକଦ୍ୱୟ ମଧରେ ଜଣେ ଶ୍ୟାମଳକାୟ, ବେଶ୍ ସୁଶ୍ରୀ । ବୟସ ଅନ୍ୟୂନ ସତର ହେବ । ଅପର ଜଣକ କୃଷ୍ଣକାୟ । ଅବଶ୍ୟ ହାଣ୍ଡିକଳା ନୁହେଁ, ଦେଖିବାକୁ ମଧ ମନ୍ଦ ନୁହେଁ । ମୁଖଟି ତେଜପ୍ରଭାବାନ୍ୱିତ । ତାହାର ବୟସ ପ୍ରାୟ ବିଂଶତିର ସୀମା ପାର ହେବାକୁ ବସିଲାଣି ବୋଲି ବୋଧ ହେଉଥିଲା । ଯୁବକଦ୍ୱୟ ଏକାନ୍ତରେ କଥାବାର୍ତ୍ତାରେ ମଗ୍ନ । ଯଦିଚ ଅପରର କଥା ଶୁଣିବା ଦୋଷାବହ ତଥାପି ଲେଖକଙ୍କୁ ସାତଖୁଣ ମାଫ ଥିବାରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଶୁଣିବାକୁ ସାହସୀ ହେଲୁଁ । ପ୍ରଥମ ଯୁବକ ମସ୍ତକ ନତ କରି କହିଲେ, "ବୀରବାବୁ, ମାନବର ସ୍ୱାଧୀନତା ଉପରେ ପରିବାରର ଆଧିପତ୍ୟ ଭୟାନକ ବେଶି । ଆଜିକି ଦୁଇବର୍ଷ ହେବ ଯେ କଥା ମୋ ମନରେ ଉଦୟ ହୋଇଛି, ମୋର ମା କଥା ମନେ ପଡ଼ିବାରୁ ମୁଁ ନିଜକୁ ବାଧା ଦେଉଛି । ଆହା ମୋ ମା । ସେ ମୋତେ କେତେ ସୁଖ ନ ପାଏ । ଯଦି ସେ ଜାଣିବ ଯେ, ମୁଁ ଏପରି ଅଭିପ୍ରାୟ କରିଛି, କେଜାଣି ସେ ପ୍ରାୟ ମରିଯିବ ।" ଏହା କହି ଏକ ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ୱାସ ତ୍ୟାଗକଲେ ।

କିଛିକ୍ଷଣ ନୀରବ ରହି ପୁଣି କହିଲେ- ''ମନୁଷ୍ୟ ତ ଏକା ଆସେ, ଏକା ଯାଏ । ଜଗତର ଏତେ ବନ୍ଧନ ତାକୁ ବାନ୍ଧିରଖେ କିଆଁ ? ଆମ୍ଭେମାନେ ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ସ୍ୱାଧୀନ ହେବା ଦରକାର । ଜାତି ବିଚାର ଦୂର କରିବା ଦରକାର । ନୋହିଲେ ଉଚ୍ଚ ଜାତିର ବିଦ୍ରୂପ ଛଡ଼ା ନୀଚ ଜାତିର ଭାଗ୍ୟରେ କଣ ଅଛି ? ହେଲେ ପିତାମାତା ଗୃହସଂସାର ପରିତ୍ୟାଗ ବଡ଼ ଦୁଃଖର ବିଷୟ ।''

ତାହାଙ୍କ କଥା ସମାପ୍ତ ହେବାପରେ ବୀରବାବୁ କହିଲେ-''କିନ୍ତୁ ସେ କହିଛନ୍ତି ଯେ, କେହି ଆମ୍ଭ ନିମନ୍ତେ ପିତାମାତା, ସ୍ତ୍ରୀସନ୍ତାନ ଇତ୍ୟାଦି ତ୍ୟାଗ କରେ ସେ ଇହକାଳରେ ତାହାର ଶହେଗୁଣ ଓ ପରକାଳରେ ଅନନ୍ତ ଜୀବନ ପାଇବ ।'' ବାସ୍ତବିକ୍ ତୁମ୍ଭର ପରୀକ୍ଷା କଠିଣ । କିନ୍ତୁ ସେ ସେହିପରି ଅଗ୍ନିପରୀକ୍ଷାରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣକୁ ପରିଷ୍କାର କରନ୍ତି । ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଜଗତରେ ସବୁ ଛାଡ଼ିବାକୁ ହେବ । ଠିଆ ହେବାକୁ ପାଦେ ଭୂଇଁ ନ ଥିବ । ଚାରିଆଡ଼େ ନିନ୍ଦା ଅପମାନ ଇତ୍ୟାଦି ସହି ତାଙ୍କୁ ଲାଭ କରାଯାଏ । ଆମ୍ଭେମାନେ ତ ଆଉ ନିଜର ନୋହୁଁ । ବିଶେଷ ମୂଲ୍ୟରେ କ୍ରୀତ ହୋଇଛୁଁ ।

ପ୍ରଥମ ଯୁବକ କିଛିକ୍ଷଣ ଚିନ୍ତାକରି କହିଲେ-''ବୀରବାବୁ ଯେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ୍ ଘରେ ଜନ୍ମ, ତାଙ୍କର କଷ୍ଟ କ'ଣ ? ଯେ ସ୍ୱଧର୍ମ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଯାଏ, ତାହାରି ସିନା କଷ୍ଟ । ତୁମ୍ଭେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ, ସେଥିପାଇଁ ମୋତେ ଉପଦେଶ ଦେଇପାର । କିନ୍ତୁ ମୋର ଅବସ୍ଥାର କଷ୍ଟଟା ଜାଣିବ କିପରି ? ମୋର ମନ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଠିକ୍ । କେଉଁ ଦିଗରେ କ'ଣ କରିବି ଜାଣିପାରୁ ନାହିଁ । ମାନିଲି, ଧର୍ମ ସତ୍ୟ କିନ୍ତୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା ସହଜ ନୁହେଁ । ସର୍ବସ୍ୱ ତ୍ୟାଗ ! ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ଏପରି ହେଲା କାହିଁକି ବୀରବାବୁ ?''

''ବରଂ କୁହେ- ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ଏପରି ହେଲା କାହିଁକି ? ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ଧର୍ମର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବନ୍ଧନ ଜାତି । ତୁମ୍ଭେମାନେ ସବୁ କରିପାର-କିନ୍ତୁ ଜାତିର ଗଣ୍ଡି-ଭିତରେ ରହି । କିନ୍ତୁ ଜାତିରୁ ବାହାର ହେଲେ, ତୁମ୍ଭେ ଯେଡ଼େ ଧାର୍ମିକ ହୁଅପଛେ, ସବୁ ଗଲା । ତୁମ୍ଭେ ଜାତିର ଲୌହପ୍ରାଚୀର ଭିତରେ ଥାଅ, ତୁମ୍ଭେ ଚୋରୀ- କର, ମିଛ କୁହ, ବ୍ୟଭିଚାର କର-କିଛି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ ପଠାଣ କିମ୍ବା ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ଘରେ ପାଣି ଛୁଇଁଲେ ଜାତି ଗଲା । ସେଥିପାଇଁ, ବରଂ କୁହ, ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମ କାହିଁକି ଏପରି ହେଲା ?''

ବୀରବାବୁଙ୍କ କଥାରେ ପ୍ରଥମ ଯୁବକ ହୃଦୟରେ ଆଘାତ ଆସିଲ । ସେ ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ କହିଲେ- ''ବୀରବାବୁ, ହିନ୍ଦୁ ଆଗରେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ନିନ୍ଦା ଅସହ୍ୟ । ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ସନାତନ ଧର୍ମ । ବହୁ ପ୍ରାଚୀନ ଏବଂ ସେଥିରେ ଅନେକ ଅମୂଲ୍ୟ ସତ୍ୟ ରହିଛି । ମୁଁ ହିନ୍ଦୁର ସନ୍ତାନ । ଆଜିସୁଦ୍ଧା ହିନ୍ଦୁ କିନ୍ତୁ ଜାତିଭେଦ ଏବଂ କେତେକ ସାମାଜିକ ରୀତିନୀତିର ପକ୍ଷପାତୀ । ସେଥିପାଇଁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମକୁ ଉଚ୍ଚ ସ୍ଥାନ ଦେଇଛି । ନୋହିଲେ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଯଥେଷ୍ଟ । ମୁଁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମକୁ ଭଲପାଏତ କିନ୍ତୁ ତା ବୋଲି ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ନିନ୍ଦା ସହିପାରିବି ନାହିଁ ।''

ବୀରବାବୁ ଈଷତ୍ ଅପ୍ରତିଭ ହୋଇ କହିଲେ- ''ଜଗନ୍ନାଥ, ମୁଁ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ନିନ୍ଦା କରୁନାହିଁ । ଜାତିଭେଦର ନିନ୍ଦା କରୁଅଛି । ଆଜି ଜାତିଭେଦ ତୁମ୍ଭ ଆମ୍ଭ ଭିତରେ ଯେ ଅତି ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଚୀର ପରି ଠିଆ ହୋଇଅଛି ତାକୁ ଡେଇଁଯିବା ଦୁଃସାଧ ନୋହିଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ ସମସ୍ତେ

ମନୁଷ୍ୟ । ତୁମ୍ଭେ ଓ ମୁଁ ଭାଇ ଭାଇ ହୋଇ ପାରିଥାନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ ଆଜି ତା' ଅସମ୍ଭବ । ସେ ମିଳନ ହିନ୍ଦୁର ଦେଶରେ ହେବ ନାହିଁ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଏକାସନରେ ବସି ଖାଇବା ସୁଦ୍ଧା ଅସମ୍ଭବ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମିଳନ ଅସମ୍ଭବ । ଭାଇ ଭଉଣୀ, ଭାଇ ଭାଇ ମିତ୍ରତା ସ୍ଥାପନ, ମନୁଷ୍ୟ ହୃଦୟକୁ ପ୍ରେମରେ ଏକ କରିବା ଧର୍ମ । ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ସେତକ ନାହିଁ ।''

''ନାଁ ବୀରବାବୁ, ଭୁଲ କହିଲ । ପୁରୀ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ରଥଯାତ୍ରା ସମୟରେ ଯେଉଁ ଭୋଜନ ହୁଏ, ସେଠି ସବୁ ଜାତି ଏକାଠି ବସି ଖାଆନ୍ତି । ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ଜାତିଭେଦ ନାହିଁ ?''

''ସେ କାହିଁକି ଆସେ ? ଜାତିନେଇ ହିନ୍ଦୁର ଗର୍ବ । ସେହି ଜାତିଭେଦ ଥିବାରୁ ଆଜି କୋଟି କୋଟି ଶାଖାରେ ବିଭକ୍ତ ହେବାରୁ ହିନ୍ଦୁଜାତି ଦୁର୍ବଳ, ଶକ୍ତିହୀନ, ସାମ୍ୟଭାବ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଅଦାବେପାରୀର ଜାହାଜ ଖବର କାହିଁକି ? ଜାତିଭେଦର ଅକଲ୍ୟାଣ ଆଖି ଆଗରେ କିନ୍ତୁ ବୃଥା । ମୁଁ ସେ ସବୁ ଯୁକ୍ତିତର୍କ ଚାହୁଁ ନାହିଁ । ଯାହାର ମନ ମାନିଲା ସତ୍ୟକୁ ବୁଝିଲା– ସେ ସତ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରିବ । ଢେଙ୍କି ଗିଳାଇବା କଥା ନାହିଁ । ଆମ୍ଭେ ସତ୍ୟ ପ୍ରଚାର କରିବୁ ମାତ୍ର । ଫଳଦାତା ଈଶ୍ୱର । ଆମ୍ଭେ ବିଲର ମୂଲିଆ । ଜମିଚଷି ଧାନ ବୁଣିବୁ । ବରଷା ଦେବା କର୍ତ୍ତା ସେ, ଖରା ଦେବା କର୍ତ୍ତା ସେ । ଦେଖ ଜଗନ୍ନାଥ, ମୁଁ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମର କିଛି ନିନ୍ଦା କରୁନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ତିନୋଟି ବିଷୟ ମୋ ମନକୁ ପାଉନାହିଁ । ପ୍ରଥମରେ ଜାତିଭେଦ, ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରତିମା ପୂଜା, ତୃତୀୟ ବାଲ୍ୟବିବାହ । ଏ ତିନୋଟି ଥିବାରୁ''– ବାଧାଦେଇ ଜଗନ୍ନାଥ କହିଲେ, ''ଏ ତିନୋଟି ନଥିଲେ ହିନ୍ଦୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ୍‌ର ଭେଦ ନ ଥାନ୍ତା ! ଆଜି ପ୍ରତ୍ୟେକ ହିନ୍ଦୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ୍ ହୋଇପାରନ୍ତେ ।''

ଦୁଃଖିତ ହୋଇ ବୀରବାବୁ କହିଲେ, ''ତା କି ସମ୍ଭବ ? ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ୍ କେତେ ଜଣ ? କ୍ରୁଶ ବହିବା ସହଜ ନୁହେଁ ଭାଇ ତୁବନ ହେବା ସହଜ । ମଣ୍ଡଳୀରେ ନାମ ଲେଖାଇବା ସହଜ । ହେଲେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟକୁ ଧାରଣ କରିବା ବହୁ ସାଧନାର ବିଷୟ । ମାନବ ଅନ୍ତରରେ ଜୀବନ୍ତ ଈଶ୍ୱର ମୂର୍ତ୍ତିମାନ ହେବା ବଡ଼ କଷ୍ଟକର ବିଷୟ । ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ସଂଗ୍ରାମ । ଓଃ...''– ଏହା କହି ବୀରବାବୁ ଆସନ ତ୍ୟାଗ କରି ଉଠିଗଲେ । ଅନ୍ଧକାର କ୍ରମେ ଘନୀଭୂତ ହୋଇ ଆସୁଥିଲା । ସମ୍ମୁଖରେ ସ୍ଫୀତବକ୍ଷା କାଠଯୋଡ଼ୀ ପୁଣ୍ୟତୋୟା । ପାଣି ସର ସର ବହିଯାଉଛି, ପବନ ସର ସର ବହିଯାଉଛି । ପାଣି ପବନର ସତେ ଅଭେଦ ପ୍ରୀତି ।

ସେ ପାଣିସ୍ତର ଉପରେ ଥାକକୁ ଥାକ ଅନ୍ଧକାର ସଜ୍ଜିତ ହେଲାଣି । ଆକାଶରେ ବିସ୍ତୃତ ନୀଳିମାରେ କ୍ଷୁଦ୍ର ତାରା ଗୋଟିଏ ଯୋଡ଼ିଏ ମିଟିମିଟି ହେଲେଣି । ବୃକ୍ଷଲତା ପବନ ପ୍ରବାହରେ କମ୍ପି ଉଠୁଥିଲା । ପବନ–ଶୀତଳ ପବନ । ଫୁଲବାସଭରା ନ ଥିଲା କିନ୍ତୁ ପ୍ରାଣାରାମ ଦାୟୀ ସୁଶୀତଳ ପବନ ।

ବୀରବାବୁ ନଦୀ ବକ୍ଷପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟିପାତ କଲେ । ବିଶାଳବକ୍ଷା ସଲିଳସ୍ଫୀତା ତଟିନୀ ବହିଯାଉଛି । ଅନ୍ଧକାର ତାହାର ସେହି ବିଶାଳ ବକ୍ଷ ଆଲିଙ୍ଗନ କରିବାକୁ ଆକାଶରୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆସୁଅଛି ପରା । ତାରା ଦିଓଟି ଆନନ୍ଦରେ ହସି ଉଠୁଛନ୍ତି । ବୀରବାବୁ ନୀରବ ଦୃଷ୍ଟିପାତ ପୂର୍ବକ ଧ୍ୟାନମଗ୍ନ ହୋଇ କହିଲେ– ''ଜଗନ୍ନାଥ, ମାନବର ହୃଦୟ ସମୟେ ସମୟେ ଏହିପରି ଅନ୍ଧାର ହୋଇଉଠେ । କିନ୍ତୁ ତା' ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରେମର ଆଲୋକ ତାରାପରି ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ ଫୁଟିଉଠେ

ସତେ ! ମୋର ସେହି ସାନଭଉଣୀ ପଦ୍ମାବତୀର ମୃତ୍ୟୁଶଯ୍ୟା ମୋର ଜୀବନର ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଦୁଃଖର ସ୍ମୃତି । ଯେତେବେଳେ ମନେପଡ଼େ, ଭାବେ ସେହି ଶାନ୍ତିମୟ ସୁନ୍ଦର ଦେବୀମୂର୍ତ୍ତି ଆକାଶରେ, ପୃଥିବୀରେ ସୁବୁଆଡେ ବୁଲୁଛି । ତାର ସେହି ଛୋଟ ମୁହଁର...ମୋତେ ଲାଗେ ଜଗତରେ ମୁଁ କେଉଁଠି ଦେଖିନାହିଁ । ଆହା, ମନୁଷ୍ୟ କ'ଣ ପ୍ରେମ କରିବାକୁ ଜନ୍ମେ ?''

ସହସା ଜଣେ ପଶ୍ଚାତରୁ ତାଙ୍କ ପୃଷ୍ଠରେ କରାଘାତ କରି କହିଲା–''ବୀର, ଆଜି ଏତେ ରାତିରେ ଏଠେଇଁ ତୋ ସାଙ୍ଗରେ କିଏ ଅଛି ପରା ?''

ସ୍ୱରରୁ ଆଗନ୍ତୁକଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିପରି ବୀର ସହାସ୍ୟ ବଦନରେ କହିଲେ-''କିରେ ଗୋପାଳ, ତୁ ଏଇଠି ବୁଲୁଛୁ, ଆଜି ଦେଖା ହେଉଛି ।''

ଗୋପାଳ ବଡ଼ ରହସ୍ୟପ୍ରିୟ । ସେ ସହାସ୍ୟ ବଦନରେ କହିଲା–''ତୁ ପରା ଲେକ୍‌ଚର୍ ଦେଉଥିଲୁ । ତୋ ସଙ୍ଗୀ କିଏ ? ତୁ କ'ଣ ଶ୍ରୋତା ଏବଂ ବକ୍ତା–ଉଭୟ ?''

କିଂଚିତ୍ ପଛକୁ ଦୃଷ୍ଟି କରି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଦେଖି କହିଲା – ''ଆରେ, ସତେ ଜଣେ ଅଛି ତ !''

ଜଗନ୍ନାଥ ଗୋପାଳର କଥା ଶୁଣି କହିଲେ–''ଗୋପାଳ, ବୀରର ଲେକ୍‌ଚର୍ ଆଟେଣ୍ଡ କରିବାର ଭାଗ୍ୟ ତୋର ନାହିଁ ।''

ସତେ, ମୋ ଭଗ୍ୟଟା ବଡ଼ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ । ଯାହା–ହେଉ ଖୀରଷ୍ଟାନ ହେଲୁ । ଜାତିକୁଳ ନେଲୁ । ଏଥର ଗୋରୁମାଂସ ଓ ମଦ ଖାଇବାକୁ ସୁବିଧା । ନାହିଁକି ରେ ଜଗନ୍ନାଥ ? ସାହେବ ହେବୁ, ଭାବନା କ'ଣ ? କୋଟ୍ ପ୍ୟାଣ୍ଟ ପିନ୍ଧିବୁ । ବବର୍ଚ୍ଚି ଖାନ୍‌ସମା ହାତରେ କୁକୁଡ଼ା ରୋଷ୍ଟ ବଡ଼ ସୁଆଦ, ନାହିଁ କିରେ ?''

''ତୁ ଖାଇଥିବୁ–ଜାଣିଛୁ ।''

''କିନ୍ତୁ ମୁଁ ବୀରବାବୁର ଲେକ୍‌ଚର୍ ଆଟେଣ୍ଡ୍ କରିନାହିଁ । ଆଜି ତୁମ୍ଭେମାନେ ବଡ଼ ଧର୍ମ ବକ୍ତୃତା କରୁଥିଲ, ମୁଁ ସବୁ ଶଣିଛି ।''

ବୀର ଅସହିଷ୍ଣୁବୋଧ କଲେ । ସେ ଉତ୍ତେଜିତ ଭାବରେ କହିଲେ – ''ଦେଖ୍ ଗୋପାଳ, ତୁ ଭାବୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ୍ ହେଲେ ଖାଲି ମଦମାଂସ ଖାଆନ୍ତି !''

ଗୋପାଳ ହସିହସି କହିଲା–''ମୋ ଧାରଣା ସେଇଆ । ନୋହିଲେ ବାପ ମା' ଛାଡ଼ି, ଘରଦ୍ୱାର ଛାଡ଼ି ତୁଚ୍ଛାଟାକୁ ଖୀରଷ୍ଟାନ ମୁଁ ହୁଅନ୍ତି କାହିଁକି ?''

''ଧର୍ମ ପିପାସା ?''

''ଓଃ ଧର୍ମପିପାସା ! ବାସ୍ତବିକ୍ ଧବେଳେଶ୍ୱରଙ୍କ ରାଣ, ମୋର ସେମିତି ଧର୍ମପିପାସା ଆଜି କିଛି ନାହିଁ । ଏତେ ଶୋଷ ଥିଲେ ଗୋପାଳ ଆଉ 'ଗୋପାଳ' ନଥାନ୍ତା । ବୋଧହୁଏ ନାଥିଆର କିଛି ବେଶି ରକମର ତୃଷ୍ଣା । ସେଥିପାଇଁ ତୁ ତାକୁ ସେହି ଅମୃତ ନଦୀର ଜଳରୁ ପାଣି ପିଆଉଛୁ । ବେଶ୍ କରି ପିଉଥା ନାଥିଆ । ତେଣେ ବାପ ମା' ଶୁଣି ଇହଧାମ ଛାଡ଼ନ୍ତୁ ।''

ନାଥିଆ ଅପ୍ରତିଭ ହୋଇ କିଛି କହି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଲଜ୍ଜାରେ ମୌନ ହୋଇ ରହିଲା । ସେ ଜାଣେ ସେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଧର୍ମ ଭଲ ପାଏ । ଏକଥା ତା'ର ସାଙ୍ଗମାନେ ଜାଣିପାରିଲେ ତାକୁ ପ୍ରତିମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଅଶେଷ ବିଦ୍ରୂପ କରି କରି ପ୍ରାଣାନ୍ତ କରିବେ । ଆଉ ସେଥିରୁ ରକ୍ଷା ନାହିଁ ।

କିଛିକ୍ଷଣ ଭାବି କହିଲେ–''ଗୋପାଳ, କଥା ଶୁଣିଲେ ଦୋଷ କ'ଣ ? ଧର୍ମସବୁ ଏକା । ବୀରବାବୁ ଧର୍ମପ୍ରିୟ । ମୁଁ ତ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ୍ ହୋଇ ପଡୁନାହିଁ ।''

କଥା ଶୁଣି ବୀରବାବୁ ଭାବିଲେ–''ହାୟ !''

ଦ୍ୱିତୀୟ ପଟ

''ଆଜି ମୁଁ ଅନାଥ''

କାହିଁ ଚାଲିଗଲୁ ଜନନୀ ଆମ୍ଭର

ଦୁଇଶିଶୁ ପ୍ରାଣ ଭସାଇ ଅକୂଳେ

ବାଳିକା ଅବଳା, ବିଶାଳ ସଂସାର

ଯିବୁ କାହାଦ୍ୱାରେ ନ ଭାବିଲୁ ତିଳେ ।''

ଯୁବକତ୍ରୟ ଉଠି ପ୍ରସ୍ଥାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଅନ୍ଧକାର ଗାଢ଼ରୁ ଗାଢ଼ତର ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଆଜି ସେ ନୟନାଭିରାମ ଚାନ୍ଦିନୀରାତି ନାହିଁ । ପବନର ସଦ୍ ସଦ୍ ଶବ୍ଦ ଅନ୍ଧକାର ଭେଦକରି ପ୍ରାଣରେ ଆଘାତ କଲା ପରି ଲାଗୁଛି । ପଥ ପାର୍ଶ୍ୱସ୍ଥିତ ବୃକ୍ଷରାଜି ଅନ୍ଧକାରରେ ସତେଯେପରି ଦୈତ୍ୟପରି ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି । କେଉଁଆଡ଼େ ସଦ୍‌ସଦ୍ ଶବ୍ଦ । ତଥାପି ଚାରିଆଡ଼ ନୀରବ ଥିଲାପରି ଲାଗୁଥିଲା । ଯୁବକତ୍ରୟ ମଧ୍ୟ ନୀରବ । ନିଜ ନିଜ ଭାବନାରେ ମଗ୍ନ । କେବଳ ସେମାନଙ୍କର ପାଦ ଶବ୍ଦ ଶୁଣାଯାଉଥିଲା । କିୟତ୍‌କ୍ଷଣ ଗମନ କଲାପରେ ସେମାନେ ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର ଗଳିପଥରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ଗଳି ଦୁଇ ଧାରରେ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର କୁଟୀର ଶ୍ରେଣୀବଦ୍ଧଭାବେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ । ଅନ୍ଧକାର ପ୍ରାୟ ସର୍ବଦିଗ ଆଚ୍ଛନ୍ନ କରିଥିବାରୁ ଆଗନ୍ତୁକର ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପୂର୍ବୋକ୍ତ କୁଟୀରଗୁଡ଼ିକର ଦୀନଦଶା ଓ ଭଗ୍ନାବସ୍ଥା ଲୁଚାଇ ରଖିଥିଲା । ଗଳିପଥ ପାର ନୋହୁଣୁ ପୂର୍ବଦିଗର ଗୋଟିଏ ଗୃହରୁ କ୍ଷୀଣ ରୋଦନ ଧ୍ୱନି ଶୁଣାଗଲା । ଜଗନ୍ନାଥ ତାହା ଶୁଣିପାରି କହିଉଠିଲେ, ''ବୀରବାବୁ, କିଏ କାନ୍ଦିବାର ଧ୍ୱନି ଶୁଭୁଛି !''

ବୀର କାନପାତି ଶୁଣି କହିଲେ–''ସତେ ତ, ପିଲା କାନ୍ଦିଲା ସ୍ୱର ହେବ ପରା । ସେ କିଏ କାନ୍ଦୁଚି କାନ୍ଦୁଥାଉ ।'' ଯୁବକତ୍ରୟ ଅଗ୍ରସର ହେବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ପୁନଶ୍ଚ ସେଇ କରୁଣଧ୍ୱନି ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ ଶୁଣିପାରି ଗୋପାଳ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ଉଭୟେ କହିଉଠିଲେ, ''ସତେ କିଏ କାନ୍ଦୁଛି ତ !''

ବୀର ପୁନର୍ବାର ଶୁଣିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏଥର ସ୍ପଷ୍ଟ ''ମା ଲୋ, ବୋଉ ଲୋ'' କରୁଣ କଣ୍ଠସ୍ୱର ଶୁଣାଗଲା । ଯୁବକତ୍ରୟ କାରଣ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବାକୁ ସେହି ଦିଗକୁ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ । ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଦେଖିଲେ, ଗୃହଟି ଗୋଟିଏ ଭଗ୍ନ କୁଟୀର । ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଚାଳ ଖସି

ଯାଇଛି । ଚାରିଆଡ଼ ଅତି ଅପରିଷ୍କାର । ଗୃହ ତଳରେ ଗୋଟାଏ ଛିଣ୍ଡା ଚଟାଇ ଉପରେ ଅତି ଜୀର୍ଣ୍ଣଶୀର୍ଣ୍ଣ ଦୀନହୀନ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଟି ମୃତପ୍ରାୟ ପଡ଼ି ରହିଛି । ନିକଟରେ ପ୍ରାୟ ବାର ତେର ବର୍ଷ ବୟସ୍କା ଏକ ସୁନ୍ଦରୀ ବାଳିକା ବସି ଅଧୀର ଭାବରେ ରୋଦନ କରୁଛି । ତାହାର ଅଙ୍ଗର ପରିଧାନ ଅତି ଜୀର୍ଣ୍ଣ ଓ ଶତଛିନ୍ନ ମଳିନ ବସ୍ତ୍ର ଖଣ୍ଡେ । ଗୃହର ଏକ ପାର୍ଶ୍ୱସ୍ଥିତ ତୈଳଦୀପର କ୍ଷୀଣାଲୋକ ତାହାର ସୁଗୋଲ ଅଥଚ ମ୍ଳାନ ଗୌର ମୁଖରେ ପଡ଼ି ଏକ ଅପୂର୍ବ ବିଷାଦର ଛବି ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା । ନିକଟରେ ଅନ୍ୟୂନ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ବୟସ୍କା ଏକ ଶିଶୁକନ୍ୟା କ୍ରନ୍ଦନରତା, ଯୁବକତ୍ରୟ ହଠାତ୍ କିଛି ବୁଝିପାରିଲେ ନାହିଁ । ବୀରବାବୁ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ପଚାରିଲେ,"ହେ ପିଲା, କାହିଁକି କାନ୍ଦୁଛୁ ?"

ସହସା ଅପରିଚିତ ଯୁବକତ୍ରୟଙ୍କୁ ଦେଖି ବାଳିକା-ଦ୍ୱୟ ଭୟଭୀତ ଓ ବାକ୍‌ହୀନ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ରୋଦନ ସମ୍ବରଣ କରି ବାଳିକାଟି ପ୍ରଶ୍ନକାରୀର ମୁଖକୁ ବିସ୍ମୟ ଭୀତବିହ୍ୱଳ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁ ରହିଲା । ବୀରବାବୁଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନର କିଛି ଉତ୍ତର ଦେଲାନାହିଁ । ବୀରବାବୁ ଆହୁରି ନିକଟକୁ ଯାଇ ନତ ହୋଇ ଶଯ୍ୟାଶାୟିନୀର ମୁଖପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟିପାତ କଲେ । ସହସା ଏକ ପ୍ରକାର ଭୟରେ ତାଙ୍କ ହୃଦୟ ସନ୍ଦିତ ହୋଇଉଠିଲା । ସେ ହସ୍ତ ପ୍ରସାରଣ କରି ତାହା ଗାତ୍ର ସ୍ପର୍ଶ କଲେ । ତାଙ୍କର ଭୟ ଆହୁରି ବଢ଼ିଗଲା । ଏ ଯେ ମୃତଦେହ, ତୁଷାର ଶୀତଳ, ମୁଖ ବିବର୍ଣ୍ଣ । ତାହାଙ୍କର ହୃଦ୍‌କମ୍ପ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ସଙ୍ଗୀ ଦ୍ୱୟର ମୁଖପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟିପାତ ପୂର୍ବକ ଅସ୍ଫୁଟ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ- "ଭାଇ ରେ, ଏ କଣ, ଏ କଣ !"

ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ଗୋପାଳ ବୀରର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ସେହି ସ୍ତ୍ରୀଲୋକର ଗାତ୍ର ସ୍ପର୍ଶ କଲେ । ସେମାନଙ୍କର ମଧ ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ହେଲା ଯେ, ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଟି ମୃତ । ଗୋପାଳ ବୀରକୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କରି କହିଲା-"ଭାଇ, ଏ କଣ ! ମୁଁ ଶୁଣିଚି କଟକରେ ଠାଏ ଠାଏ କଲେରା ଲାଗିଛି, ସାବଧାନ ।"

କଲେରା ନାମ ଶୁଣି ଅଳ୍ପବୟସ୍କ ଜଗନ୍ନାଥର ଅତିଶୟ ଭୟ ହେଲା । ସେ ବୀରର ନିକଟକୁ ଘୁଞ୍ଚି ଆସି ତାଙ୍କର ବସ୍ତ୍ରାଞ୍ଚଳଧରି ଭୟରେ କମ୍ପିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏକି ଭୟାନକ ସ୍ଥାନ, ଭାବିବାର ଅବସର ନଥାଏ । ବୀରର ଦୃଢ଼ ସାହସୀ ହୃଦୟ କ୍ଷଣକ ସକାଶେ ବିଚଳିତ ହୋଇଉଠିଲା ।

ବୀର ପୁନର୍ବାର ମୃତଦେହ ପରୀକ୍ଷା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତାହାଙ୍କର ସନ୍ଦେହ-ସତରେ ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଛି କି ନାହିଁ । ନିଃଶ୍ୱାସ ପରୀକ୍ଷା କଲେ। । ବକ୍ଷ ସ୍ଥଳରେ ହସ୍ତ ଦେଇ ଦେଖିଲେ । ଜୀବନୀଶକ୍ତିର ସାମାନ୍ୟ ଆଭାସ ମଧ ପାଇଲେ ନାହିଁ । ତାହାଙ୍କର ପରୀକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟ ସମାପ୍ତ ନୋହୁଣୁ ହଠାତ୍ ପବନର ଆଘାତରେ ସ୍ତିମିତ ଦୀପଟି ନିଭିଗଲା । ଘୋର ଅନ୍ଧକାର । ଯୁବକତ୍ରୟ କଣ କରିବେ ଭାବିପାରିଲେ ନାହିଁ । ପକେଟ୍‌ରେ ଦିଆସିଲିର ସନ୍ଧାନ କଲେ । ଦିଆସିଲି ନାହିଁ । ଅନ୍ଧକାରରେ ମୃତ ଦେହ ନିକଟରେ ଭୀତ ଜଗନ୍ନାଥର ମୃତ୍ୟୁ ଯନ୍ତ୍ରଣା ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ କିଂକର୍ତ୍ତବ୍ୟବିମୂଢ଼ ହୋଇ କହିଲେ-"ଚାଲ ବୀରବାବୁ, ଚାଲ ଯିବା ।"

ବୀର ମଧ ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲେ- କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କଣ ? ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅବବୋଧ କରି କହିଲେ-"ଏ ମଲା ମଣିଷ । ଏଠାରେ ଅକାରଣ ସମୟ ନଷ୍ଟ ନ କରି ପିଲାଦୁଇଟିଙ୍କୁ ନେଇ ଥାନାରେ ଖବର ଦେଲେ ହେବ ।"

ବୀରର ପରାମର୍ଶ ଗ୍ରାହ୍ୟ ହେଲା । ଗୋପାଳ ବାଳିକାଦ୍ୱୟଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି ପଚାରିଲା- "ତୁମେ ଦୁହେଁ ଆମ ସଙ୍ଗରେ ଯିବ ତ ?"

ଜ୍ୟୋଷ୍ଠାକନ୍ୟା କରୁଣ ସ୍ୱରରେ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲା । ମାତାକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଯିବାର ପରାମର୍ଶ ତାହାର କର୍ଣ୍ଣରେ ନିଷ୍ଠୁର ବଜ୍ରବାଣୀ ପରି ବୋଧ ହେଲା । ବନ୍ଧୁତ୍ରୟ ବହୁ କଷ୍ଟରେ କନ୍ୟା ଦ୍ୱୟଙ୍କୁ ବୁଝାଇ ସଙ୍ଗରେ ନେବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକଲେ । କିନ୍ତୁ ବାଳିକା ଦ୍ୱୟ ମୌନ ଭାବରେ ଅଚଳ ରହିଲେ । କାହାରି କଥା ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ । ପୂର୍ବବତ୍ ରୋଦନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ବୀରବାବୁ ଏବଂ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ହୃଦୟ ବାଳିକା ଦ୍ୱୟର କରୁଣ କଣ୍ଠନିଃସୃତ ବିଳାପରେ ଏପରି ବିଚଳିତ ହୋଇଉଠିଲା ଯେ, ସେମାନେ ଅଶ୍ରୁ ସମ୍ବରଣ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ଗୋପାଳ କନ୍ୟାଟିକୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ ପଚାରିଲେ-"ତୁମର କ'ଣ ହୋଇଛି ? ଏଠି ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ପଡିଛ କିଆଁ ?" ବାଳିକା ଗୋପାଳର ପ୍ରଶ୍ନରେ ରୋଦନ ସମ୍ବରଣ କରି କହିଲା-"ବାବୁ, ବୋଉର କଣ ହୋଇଛି ! ଆମର କେହି ନାହିଁ । ମୋର ବା' ନାହିଁ । କଣ ଖାଇବୁ ? ପଇସା ନାହିଁ । ଦୀପରେ ତେଲ ନାହିଁ ।" ଏହା କହି ଅତି ଅଧୀର ଭାବରେ ବାଳିକାଟି ପୁନଶ୍ଚ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ପୁଣି କହିଲା-"ବାବୁ, ବୋଉ ସଞ୍ଜ ବେଳଠୁ ଭାରି ଛଟପଟ ହୋଇ ପଡ଼ିଯାଇଛି । ଯେତେ ଡାକିଲିଣି-କଥା କହୁନି । କେତେ ହଲେଇଲିଣି ଉଠୁନି । ହାତ ହଲଚଲ୍ କରୁନି, ଆଖି ଫିଟେଇ ଚାହୁଁନାହିଁ ମୁଁ କଣ କରିବି ? ବୋଉ ଲୋ, ବୋଉ ଲୋ......" ଏହା କହି ପୁଣି କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ବୀର ପଚାରିଲେ-"ମା, ତୋ' ବୋଉର କଣ ହୋଇଥିଲା, ମୋତେ କହ । ମୁଁ ମୋର ସାଧ ଅନୁସାରେ ଉପକାର କରିବି । ମୋତେ କିଛି ଲୁଚା ନାହିଁ ସବୁ ଠିକ୍ କରି କହ ।"

ବାଳିକାଟି ଅନେକ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହୋଇ କହିଲା-"ବାବୁ ଆଜିକୁ ସାତଦିନ ହେବ ବୋଉକୁ ବଡ଼ ଜର ହେଉଥିଲା । ମୁଁ ଭାବିଲି-ତାର ବାତଜର ହୁଏ । ସେଇ ଜର ଅବା ହୋଇଥିବ । ଜର ଛାଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ବୋଉ ବିଛଣାରେ ପଡ଼ି ବକୁଥାଏ । ଏଣୁ ତେଣୁ କଣ କହେ-କାନ୍ଦେ । ଆଜି ଦିନ ଦି'ଟାକୁ ମୁଁ ଯେନାଘରୁ ଆସି ଦେଖୁଛି-ବୋଉ ବେହୋସ ହୋଇ ପଡ଼ିଛି । ତାର ଅବସ୍ଥା ନାହିଁ । ଆଖି ଖୋଲା ଖୋଲା ଦିଶୁଚି । ସୁବାସୀ ବସି ତା' ପାଖରେ କାନ୍ଦୁଛି । ବୋଉ ବୋଉ ବୋଲି କେତେ ଡାକିଲି । ଖାଲି ସେ କଣ ବକୁଥାଏ, ପାଣି ମାଗୁଥାଏ । ମୁଁ ପାଣି ପିଇବାକୁ ଦେଲି, ପାଣି ପିଇଲା । ମୋତେ ଅନାଇଲା, ଆଖିରୁ ଲୁହ ଗଡ଼ିଗଲା । ହାତ ଉଠାଇବାକୁ ହାତ ଟେକିଲା, ହେଲା ନାହିଁ । ମୋତେ ଭାରି କାନ୍ଦ ମାଡ଼ିଲା । ତାକୁ ଆଉଁଷି ଦେଲି । ଆଉଁଷି ଦେଉଁ ଦେଉଁ ସଞ୍ଜ ହେଲା । ସଞ୍ଜବେଳେ କଣ ହେଲା କେଜାଣି ବଡ଼ ଛଟପଟ ହେଲା । ଗଁ ଗଁ ହେଲା ପରି ହେଲା ।

ଠକ୍କିନି ରହିଗଲା । ଆଉ ଯେତେ ଡାକୁଛି ଶୁଣୁନାହିଁ, କଥା କହୁନି, ବକୁନି । ସେତିକିବେଳେରୁ ଆଖି ଫିଟେଇ ଚାହୁନି । ବାବୁ, ବାବୁ, ମୋ ବୋଉ ସତରେ ଭଲ ହେବ ?''– ବାଳିକାଟି ଅତି ଅଧୀର ଭାବରେ ଏତିକି କହି ପୁଣି କାନ୍ଦି ଉଠିଲା ।

ବୀର ଏଥର ଘଟଣା ବୁଝି ପାରିଲେ । କଣ କରିବେ ଭାବିପାରିଲେ ନାହିଁ । ବାଳିକା ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ତୁନି କରିବା ଛଳରେ ପଚାରିଲେ–''ତୋର ନାମ କଣ ?''

ବାଳିକା କାନ୍ଦୁ କାନ୍ଦୁ ଉତ୍ତର ଦେଲା–''ମୋ ନାଁ ଶଶୀ ।''–ଏହା କହି ପୁଣି କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲା । ତିନିବନ୍ଧୁ ଯେତେ ବୁଝାଇଲେ, କାହିଁରେ କିଛି ହେଲା ନାହିଁ । ଶିଶୁଝିଅଟି ଚିଂଚିଂରେଇ କାନ୍ଦିଉଠିଲା ।

ବୀର ଓ ତାହାଙ୍କର ସଙ୍ଗୀଦ୍ୱୟ ସେମାନଙ୍କୁ ଯିବାକୁ ଡାକିଲେ କିନ୍ତୁ କିଛି ଫଳ ହେଲାନାହିଁ । କେହି ଉଠିଲେ ନାହିଁ । ବୋଉକୁ ଛାଡ଼ି ସେମାନେ ଯିବେ ନାହିଁ । ବନ୍ଧୁତ୍ରୟ ବୁଝାଇଲେ– ସେମାନଙ୍କର ବୋଉ ଆଉ ଜଗତରେ ନାହିଁ । ସେ ମରିଯାଇଛି । ଏହି ନିଷ୍ଠୁର ସତ୍ୟ ଜ୍ୟେଷ୍ଠା ବାଳିକାଟି ବୁଝିପାରିଲା । କ୍ଷଣକପରେ ସେ ବୁଝିପାରିଲା–ସେ ଅନାଥିନୀ । ତାହାର ଛୋଟ ଭଉଣୀ ସୁବାସୀକୁ ନେଇ ଆଜି ସେ ସଂସାରରେ ଏକାକିନୀ, ଆଶ୍ରୟହୀନା । ତାହାର ଦୃଢ଼ ଆଶ୍ରୟ ସ୍ନେହମୟୀ ବୋଉ ଆଉ ଜଗତରେ ନାହିଁ । ତାହାର ମୁଣ୍ଡ ଘୂରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଅନ୍ଧକାର ଦେଖାଗଲା । ବାଳିକା ହତାଶ ହୋଇ ଭାବିଲା ''ସତେ ମହାପ୍ରଭୁ ଏପରି କଲେ । ଆଜି ଏତେ ବଡ଼ ସଂସାରରେ ତାଙ୍କର କେହି ନାହିଁ । ସେ ଅବଶ ଅଚଳ ପ୍ରସ୍ତର ମୂର୍ତ୍ତିପରି ମାତାର ମୃତଦେହ ନିକଟରେ ପଡିରହିଲା । ଆଗନ୍ତୁକ ଭଦ୍ରବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ତାହାର ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେବଲୋକର ଦେବତାପରି ଦେଖାଗଲା । ବାଳିକା ଅତିରିକ୍ତ ଦୁଃଖରେ ମୂକ ଶିଳାପରି ଅଚଳ ହୋଇ ରହିଗଲା । ସେହି ନିବିଡ଼ ଅନ୍ଧକାର ଭିତରେ ବାଳିକାଟି ମାତୃଦେହକୁ ଆବୋରି ବସିରହିଲା । ସମସ୍ତେ ଡାକିଲେ । ସେ କିନ୍ତୁ କିଛି ଶୁଣିବାକୁ ନାରାଜ ।

ବୀରବାବୁ ଦେଖିଲେ, ଉପାୟ ନାହିଁ । ଦୂରରୁ ଘଣ୍ଟା ଶବ୍ଦ ଶୁଣାଗଲା । ଠଙ୍ ଠଙ୍ କରି ନଅଟା ବାଜିଲା । ରାତ୍ରି ଅଧିକ ହେବାରୁ ବୀରବାବୁ, ଗୋପାଳ ଓ ଜଗନ୍ନାଥକୁ କହିଲେ–''ଯାଅ, ଗାଆଁରୁ କାହାକୁ ଡାକି ଆଣ । ଏଠି ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲେ ଉପାୟ ନାହିଁ । ମୁଁ ପିଲାଙ୍କ ପାଖରେ ଅଛି ।'' ବୀର ସାହସୀ । ମନେ ମନେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଡାକି ଦୃଢ଼ଭାବରେ ଠିଆହୋଇ ରହିଲେ । ଗୋପାଳ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ଗ୍ରାମକୁ ଗଲେ ।

ବହୁ କଷ୍ଟରେ ଗ୍ରାମରୁ ଜଣେ ଦୁଇଜଣ ଆଲୋକ ନେଇ ଆସିଲେ । ଅନେକ ଅନୁନୟ ହେଲା ପରେ ବିରକ୍ତ ହୋଇ ବୃଦ୍ଧା ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଟିଏ ବଳପୂର୍ବକ ଶଶୀକୁ ତାହାର ମାତା ନିକଟରୁ ଟାଣି ଆଣିଲା । ଶଶୀର ବାହାର ଜ୍ଞାନ ନାହିଁ । ବହୁକଷ୍ଟ, ଅନାହାର ଓ ଅନିଦ୍ରାରେ ତାହାର ଶରୀର ଅବସନ୍ନ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ମାତାର ନିଶ୍ଚିତ ମୃତ୍ୟୁ କଥା ଜାଣିପାରି ସେ ଜ୍ଞାନହୀନା ଭାବରେ ଶୂନ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସବୁ ଦେଖିବାକୁ ଲାଗିଲା । ତାହାର ଶୀର୍ଣ୍ଣ କପୋଳ ଉପରେ ଆୟୁର କ୍ଷୀଣ ଶୁଷ୍କରେଖା ଦେଖାଯାଉଥିଲା । ଚକ୍ଷୁ କୋଟରଗତ, ବିଷାଦଭରା । ଶିଶୁ ସୁବାସୀ

କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ଶୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଲୋକ କୋଳାହଳରେ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇ ଦେଖିଲା–ଘର ଲୋକପୂର୍ଣ୍ଣ, ସେ କିଛି ବୁଝି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଶୀର୍ଣ୍ଣ ହସ୍ତ ଦ୍ୱୟରେ ଜ୍ୟେଷ୍ଠାଭଗ୍ନୀର ବସ୍ତ୍ରାଞ୍ଚଳ ଦୃଢ଼ଭାବରେ ଧରି ରହିଲା । କ୍ଷୁଦ୍ର ଶିଶୁ, ସେ କିପରି ଜାଣିବ– ଆଜି ସେ କି ମହାରତ୍ନ ହରାଇ ବସିଚି ! ସମସ୍ତଙ୍କ ମୁଖକୁ ଚାହିଁ ନ ବୁଝିଲା ବିସ୍ମୟରେ ସେ ମୂକ ହୋଇ ରହିଲା । କେହି ତାହା ଆଡ଼କୁ ଅନାଇଲେ ନାହିଁ ।

କିଛକ୍ଷଣ ପରେ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ବୃଦ୍ଧା ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଟି ବାଳିକାଦ୍ୱୟଙ୍କୁ ଘରୁ ବାହାରି ଆସିବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଲା । ବେଚୁ ମାଆର ଆଦେଶ ଶଶୀ ଭାଙ୍ଗି ପାରିଲା ନାହିଁ । ବାହାରକୁ ଆସିଲା । ପାଷାଣ କଠିନ ହୃଦୟରେ ମାତାର ସେହି ସ୍ନେହମୟ ବଦନ ପ୍ରତି ଶେଷଥର ପାଇଁ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କଲା । ତାର ସମଗ୍ର ଶରୀର ଘର୍ମାକ୍ତ ହୋଇଉଠିଲା । ଆଖିରୁ ଟପ୍ ଟପ୍ ହୋଇ ଲୁହ ଝରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଲୁଗାକାନିରେ ଲୁହ ପୋଛିଦେଇ ବାଳିକାଟି ବାହାରକୁ ଆସି ଦେଖିଲା, ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଯୁବକତ୍ରୟ ତାହାର ଓ ତା ଭଉଣୀର ଅପେକ୍ଷାରେ ରହିଛନ୍ତି ।

ସେ ବାହାରକୁ ବାହାରିଲା ମାତ୍ରେ ବୀରବାବୁ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ କହିଲେ–''ଶଶି, ଏ ଘର ଛାଡ଼ିବାକୁ ହେବ । ମୁଁ ତତେ ଯେଉଁଠିକି ନେଇଯିବି ସେଠାକୁ ଯିବାକୁ ହେବ । ନୋହିଲେ ଆମେ ଯାଉଛୁ ।''

ବୀରବାବୁଙ୍କ ଧ୍ୱନି ଶଶୀ କର୍ଣ୍ଣକୁ ବଡ଼ କରୁଣ ଓ ନିଷ୍ଠୁର ବୋଧହେଲା । ସେ ବିଷାଦଶୀର୍ଣ୍ଣ ମୁଖ ଟେକି ଓ ଚକ୍ଷୁଦ୍ୱୟ ବିସ୍ଫାରିତ କରି ବୀରବାବୁଙ୍କ ମୁଖକୁ ନିରୀକ୍ଷଣ କଲା ।

ପୁନର୍ବାର ବୀରବାବୁ କହିଲେ–''ଶଶି, ଆସ, ନୋହିଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଯାଉଛୁ ।''

ଏଥର ବାଳିକାଟି ପାଟି ଫିଟେଇଲା । ବିଷାଦବିଧୁର କଣ୍ଠରେ କହିଲା–''ବାବୁ, ମୋ ବୋଉ ଏଠି ପଡ଼ି ରହିଥିବ ?'' ବାଳିକାର କରୁଣ କଣ୍ଠ ବଡ଼ ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ । ତାହା ଯୁବକତ୍ରୟର କୋମଳ ହୃଦୟର ସବୁଠାରୁ କୋମଳ ତନ୍ତ୍ରୀରେ ଆଘାତ କଲା । ସେମାନେ ସହାନୁଭୂତିରେ ବିଗଳିତ ହୋଇଉଠିଲେ । ବୀର ସାନ୍ତ୍ୱନା ପୂର୍ବକ କହିଲେ–''ନାହିଁରେ, ତୋ ବୋଉର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଆମେ କରିବା । ତୁ ଚାଲ୍ । ତୁମ ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ଆମେ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇଯିବୁ ।''

ଅଗତ୍ୟା ବାଳିକା ବାଧ ହୋଇ ସମ୍ମତ ହେଲା । ଚିରଦିନର ବିଷାଦ–ସ୍ମୃତିବିଜଡ଼ିତ ସେହି ଭଗ୍ନ କୁଟୀରକୁ ଫେରି ଅନାଇଲା । ଆଉ ସେଠାରେ ତାହାର ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ଆଜି ହୁଏତ ତାର ସେହି ଆବାଲ୍ୟ ଆଦରର କୁଡ଼ିଆ ଖଣ୍ଡି ଚିରକାଳ ପାଇଁ ଛାଡ଼ି କେଉଁ ଅଜଣା ରାଇଜକୁ ଯିବାକୁ ହେବ । ଏତେ ଦୁଃଖରେ ସୁଦ୍ଧା ବାଳିକାର ପ୍ରାଣରେ ମମତା ପ୍ରବଳ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ବାକ୍‌ଶକ୍ତିହୀନ ହୋଇ ଭଗ୍ନୀକୁ ଧରି ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲା ।

କେଉଁ ଆଡ଼େ ଯିବ ତାହାକୁ ବୁଦ୍ଧି ଦିଶିଲା ନାହିଁ । ସେ ଜାତିରେ ଗୋପାଳ । ଆଜିକୁ ୫ବର୍ଷ ତଳେ ତା' ଭଉଣୀର ଜନ୍ମର ଠିକ୍ ମାସକ ପରେ ତାହାର ସ୍ନେହମୟ ପିତା ପରିବାରକୁ ଦୁଃଖସାଗରରେ ଭସେଇ ଲୁଚିଗଲେ । ଆଜି ତାର ଏକମାତ୍ର ଭରସା ମାଆ ମଧ ସେହି ବାଟ ଧରିଲା । ଆଜି ଏତେବଡ଼ ଦୁନିଆଁରେ ତାହାର ଆପଣାର କେହି ନାହିଁ । ମେତେ ଅଧିକ ଭାବୁଥିଲା–

ଏଇ କଥାଟି ତା' ପ୍ରାଣର ସୂକ୍ଷ୍ମତନ୍ତ୍ରୀକୁ ସେତିକି ଦୋହଲେଇ ଦେଉଥିଲା । ବାଳିକାଟି ସମସ୍ତ ବିଶ୍ୱକୁ କେବଳ ସେହି 'କେହିନାହିଁ' ସେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି ଭାବିନେଲା । ବାସ୍ତବିକ୍ ଚାରି ଆଡ଼େ ଜଗତ୍, ଅନନ୍ତ ଜଗତ୍ । ଆପଣାର ସବୁ ସୁଖ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ବିଳାସିତାର ଅନନ୍ତ ପ୍ରସାର ମେଲାଇ ଏକ ଅଦ୍ଭୁତ ବିପଣି ପରି ବିସ୍ତୃତଭାବେ ସୁସଜ୍ଜିତ । ଅଥଚ କ୍ଷୁଦ୍ର ଦୀନା ବାଳିକା ଶଶୀର ଆଜି କେହି ନାହିଁ ।

ଶଶୀ ଆକାଶ ଆଡ଼କୁ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କଲା । ଦେଖିଲା–ଆକାଶ ଅନ୍ଧକାର । କେବଳ ଗୋଟିଏ ଦିଓଟି ତାରା ସେ ଅନନ୍ତ ଘନାନ୍ଧକାରରେ ଜଳଜଳ ହୋଇ ଜଳୁଚନ୍ତି । ହାୟ–ଆଜି ତାର ମାତା କେଉଁଠାରେ ? ଏହି ଅପୂର୍ବ ରହସ୍ୟମୟ ଆକାଶର ନିବିଡ଼ ଅନନ୍ତ ଶୂନ୍ୟରେ ବୋଧହୁଏ ମିଳାଇଗଲା ।

ବାଳିକା କ୍ଷୁବ୍ଧ ନୟନରେ ଏଣେ ତେଣେ ଚାହିଁଲା । ସମ୍ମୁଖରେ ଯୁବକତ୍ରୟ । ଏତେକ୍ଷଣ ପରେ ସେ ସ୍ପଷ୍ଟ ରୂପେ ତିନିଜଣଙ୍କୁ ଦେଖି ପାରିଲା । ସ୍ନେହମୟ ବନ୍ଧୁ ପରି ସେହି କୃଷ୍ଣକାୟ ସୁଦୀର୍ଘ ଦେହ ବଳିଷ୍ଠ ଯୁବକ । ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲବଦନ, ଆଉ ଜଣେ ତାରିଆଡ଼କୁ ସକରୁଣ ନିବିଷ୍ଟ ଆଖିରେ ଚାହିଁ ରହିଛନ୍ତି । ତୃତୀୟ ଜଣକ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଳ୍ପବୟସ୍କ । ଶଶୀ ଆଗ୍ରହ–ମିଶା ବିସ୍ମୟରେ ତିନିଜଣଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଦେଖିଲା–ସେହି ଅଳ୍ପ ବୟସ୍କ ତରୁଣଟି ତାହାରି ମୁହଁକୁ ଏକଧ୍ୟାନରେ ଚାହିଁ ରହିଚନ୍ତି । ଚକ୍ଷୁ ଅଶ୍ରୁପୂର୍ଣ୍ଣ । ସେହି ଅବ୍ୟକ୍ତ ସହାନୁଭୂତି ଶଶୀର ଅନ୍ତରକୁ ଛୁଇଁଗଲା । ସେ କିଛି ଗୋଟାଏ ଅନୁଭବ କଲା ସତ୍ୟ କିନ୍ତୁ ତାର ସ୍ୱରୂପ ବୁଝି ପାରିଲାନି ।

କିଛି ସମୟ ପରେ ବୀରବାବୁ ଦୁଇ ଭଉଣୀ ଓ ଦୁଇ ସାଙ୍ଗଙ୍କୁ ଯିବାପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ । ବାଳିକାଟି ସାନଭଉଣୀର ହାତଧରି ମନ୍ତ୍ରମୁଗ୍ଧ ପରି ସେମାନଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଚାଲିଲା । ସତେ, ସେମାନେ ତାର କିଏ ? କେଉଁ ଅଜଣା ସ୍ୱର୍ଗଲୋକର ଦେବତା । ମମତାର ମୋହରେ ତାକୁ ବାନ୍ଧିଦେଇଚନ୍ତି । ପଛରେ ମାଆର ମୃତପିଣ୍ଡ । ଆଗରେ ଭରସାର ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଆଲୋକ । ଶଶୀ କ୍ଷଣକ ପାଇଁ ଆତ୍ମବିସ୍ମୃତା ହୋଇ ଅସ୍ଫୁଟ ଧ୍ୱନିରେ କହିଲ–"ମହାପ୍ରଭୁ !" ଦୁଇଧାର ଲୁହ ତା' ଆଖିରୁ ବୋହିଗଲା । କିନ୍ତୁ ପରକ୍ଷଣରେ ଦେଖିଲା, ସେହି ଅଳ୍ପବୟସ୍କ ଯୁବକଟି ତାହାର ହାତକୁ ନିଜ ହାତରେ ଧରି ତା' ଆଖି ଲୁହ ପୋଛିଦେଲେ । ଶଶୀର ହୃଦୟ ଅନବୋଧ ସ୍ନେହ ଓ ଭକ୍ତିରେ ନତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ସେ କିଛି ବୁଝି ପାରିଲା ନାହିଁ ।

ସେଦିନ ରାତି ପ୍ରାୟ ୧୨ ଟା ବେଳେ ଜଗନ୍ନାଥ ଘରକୁ ଫେରି ଆସିଲେ । ନିଜ କୋଠରୀର ଖଟରେ ଲମ୍ୱହୋଇ ପଡ଼ିଗଲେ । ଦେହରେ ଅପରିସୀମ କ୍ଳାନ୍ତି, ମନରେ ଅନ୍ତହୀନ ଭାବନା । ଦୁଃଖରେ ଓ କ୍ଷୋଭରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଭାବିଲେ–ମଣିଷର ଜନ୍ମ ଓ ମୃତ୍ୟୁର ରହସ୍ୟ । ଜନ୍ମ ତାକୁ ଯେତିକି ବିସ୍ମିତ ବୋଧହେଲା, ମୃତ୍ୟୁ ସେତିକି ପରିମାଣରେ ତାକୁ ଅଭିଭୂତ କଲା । ଶଶୀ ଓ ସୁବାସୀର ବିଷୟ ଘନ ଘନ ମନେପଡ଼ିଲା । ସେହି ସୁନ୍ଦରୀର ଗଭୀର ଶୋକମଳିନ ମୁଖଛବି ଜଗନ୍ନାଥର ହୃଦୟପଟରେ ଏକ ଅପୂର୍ବ ଆବେଗ ସୃଷ୍ଟି କଲା । ଜଗନ୍ନାଥ ନିଜେ ବୁଝିପାରିଲେ ନାହିଁ କାହିଁକି ?

ତୃତୀୟ ପଟ

ଧନ୍ୟ ସେ ସଂସାର
ଆତ୍ମୀୟ ବାନ୍ଧବ ମଧ୍ୟେ ସ୍ନେହ ଯହିଁ ସାର ।

ଜୁଲାଇ ମାସ । ବର୍ଷା ଝର ଝର ବର୍ଷି ଯାଉଛି । ଚାଳରୁ ଅବିରତ ପାଣି ଖସି ପଡୁଛି । ସେଇ ଦୃଶ୍ୟକୁ ନିରୀକ୍ଷଣ କରି ଗୋଟିଏ ଆରାମଚଉକି ଉପରେ ଶଶୀ ଅର୍ଦ୍ଧଶାୟିତା ଭାବରେ ବସି ରହିଚି । ବୟସ ଅନ୍ୟୂନ ଚଉଦ । ହାତରେ ଏମ୍ବ୍ରଏଡ଼ରୀର ସିଲାଇ ଛୁଞ୍ଚ ।

ଶଶୀ ସିଲାଇ କାର୍ଯ୍ୟରେ ମନୋନିବେଶ କଲା । କ୍ଷୁଦ୍ର ଚମ୍ପାକଢ଼ପରି ଆଙ୍ଗୁଳିଗୁଡ଼ିକ ଛୁଞ୍ଚ ଓ ସୂତା ସହିତ ଖେଳିଲା ପରି ଚଣ ଯାଉଥିଲା । ଶଶୀର ମୁହଁ ବଡ ସୁନ୍ଦର, ବଡ଼ କୋମଳ, କରୁଣ ସ୍ନିଗ୍ଧ ଜ୍ୟୋତିପୂର୍ଣ୍ଣ । ଭସା ଭସା ଚକ୍ଷୁ ଦୁଇଟିରେ ତରଳ ଚାହାଣୀ । ଆଭାଦୀପ୍ତ ଗଣ୍ଡଫଳକ । କ୍ଷୁଦ୍ର ବିମ୍ବାଧର ନିର୍ଦୋଷ ଅଥଚ ସୁନ୍ଦର । ତରୁଣ ଯୌବନର ବିଳାସ ଓ ଚାଞ୍ଚଲ୍ୟ ଆଜିପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେହି ସୁନ୍ଦର କଟାକ୍ଷ କଳଙ୍କିତ କରିନାହିଁ । ଶଶୀ ଥରେ ଥରେ ସିଲାଇ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଥରେ ଥରେ ପତିତ ବର୍ଷାଧାରାକୁ ଚାହୁଁଥାଏ । ଗୃହର ବାରଣ୍ଡାଟି ପକ୍କା ସିମେଣ୍ଟ । ଘରଟି ବଙ୍ଗଳା ଧରଣର କ୍ଷୁଦ୍ର କିନ୍ତୁ ପରିଷ୍କାର । ସିମେଣ୍ଟ ଚଟାଣରେ କୌଣସି ଚିହ୍ନ ଦେଖାଯାଉ ନଥିଲା ।

ଶଶୀର ପରିଧାନ ଖଣ୍ଡେ ଅଳ୍ପଦାମ୍‌ର ବିଲାତି ଶାଢ଼ୀ ଏବଂ ଭିତରେ ଖଣ୍ଡେ କାଞ୍ଚଲା । ସାଧାରଣ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ୍ ଘର ବାଳିକାମାନଙ୍କର ପରିଚ୍ଛଦ । ପୂର୍ବେ ଆଜିକାଲିକାପରି ଜାକେଟ୍ ସେମିଜ୍, ପେଟିକୋଟ୍‌ର ଆଦର ସେତେ ନଥିଲା । ବିଶେଷ ପ୍ରୟୋଜନ ନଥିଲେ ସେ ସବୁ ପ୍ରାୟ କେହି ବ୍ୟବହାର କରୁ ନଥିଲେ ।

ବର୍ଷା ଝର ଝର ବର୍ଷି ଯାଉଥିଲା । ଚାଳରୁ ଖସି ଭୂମି ଉପରେ ଶତହୀରକ ଖଣ୍ଡପରି ଚୂର୍ଣ୍ଣବିଚୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଫେନାୟିତ ବୁଦ୍‌ବୁଦ୍ ଆକାରରେ ଫୁଟି ଉଠି ପୁଣି ମିଳାଇ ବହି ଯାଉଥିଲା । ଶଶୀ ସେହି ବୁଦ୍‌ବୁଦ୍ ରାଶି ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରୁକରୁ ମାନବ ଜୀବନକୁ ବୁଦ୍‌ବୁଦ୍ ସଙ୍ଗେ ତୁଳନା କରୁଥିଲା । ଆଜିକୁ ଅଢ଼େଇ ବର୍ଷତଳେ ସେ କେଉଁଠି ଥିଲା । ସେ ଦୀନହୀନ ଜୀର୍ଣ୍ଣ କୁଟୀର । ଭଗ୍ନୀ ସୁବାସୀ ସହିତ ମାଆ ତାର କେତେ ଆନନ୍ଦରେ ସେ କୁଟୀର ମଣ୍ଡୁଥିଲା । ଶାନ୍ତିରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇ ଉଠୁଥିଲା । ମାତାର ମୃତ୍ୟୁ ଚିନ୍ତା ଶଶୀର ମନରେ ପୂର୍ବପରି ଗଭୀର ଭାବରେ ଆଘାତ କରି ଏକ ଅବ୍ୟକ୍ତ ଦୁଃଖଭାବର ଅବତାରଣା କଲା । ମାଆର ସେଇ ଅତି ପରିଚିତ ମୁହଁଟି ତା'ଆଖି ଆଗରେ ଦେଖାଗଲା । ଶଶୀ ଦୁଃଖରେ ଅଭିଭୂତ ହୋଇପଡ଼ିଲା ।

ଦିନ କାହାର ରହେ ? ଦିନ ଚାଲିଯାଏ କିନ୍ତୁ ଦିନ ସମସ୍ତଙ୍କର ସମାନଭାବରେ ଯାଏ ନାହିଁ । କେବେ ଦୁଃଖ, କେବେ ସୁଖ । ହସ କାନ୍ଦର ଗୋଳାଗୋଳି ଭିତରେ ଦିନ ଅତିକ୍ରାନ୍ତ ହୁଏ । କାହାକୁ ଅପେକ୍ଷା ରଖେନି । କାହାରି ସୁବିଧା ଅସୁବିଧା ବୁଝେ ନାହିଁ । ମଣିଷ ଜୀବନରେ କେତେ ପରିବର୍ତ୍ତନ, କେତେ ଭଙ୍ଗା ଗଢ଼ାର ଇତିହାସ–ଦିନ ତାଆରି ମୂକସାକ୍ଷୀ ଭାବରେ ରହିଯାଏ । କାଳ ଅନନ୍ତ, ଅସୀମ । ସାଧାରଣ ମଣିଷର ସୀମିତ ଜୀବନକାଳ ପାଇଁ ତାର ଗତି ଅତି ଦ୍ରୁତ ବୋଧହୁଏ ।

ଶଶୀ ଓ ସୁବାସୀର ମଧ ଦିନ ଚାଲି ଯାଉଛି । ଆଜି ସେ ଦୁହେଁ ଜୀର୍ଣ୍ଣ ବସ୍ତ୍ର ପରିହିତା ପୂର୍ବର ଗୋପାଳ ବାଳିକା ଶଶୀ ଓ ସୁବାସୀ ନୁହନ୍ତି । ସେମାନେ ବୀର ବିକ୍ରମଜେନାଙ୍କ ପରିବାରଭୁକ୍ତ । କନ୍ୟା ଓ ଭଗ୍ନୀ ସ୍ନେହରେ ପ୍ରତିପାଳିତା । ସେମାନଙ୍କୁ ପଦେ କଟୁକଥା କହିବାର କାହାର ସାହସ ନାହିଁ । ଲାବଣ୍ୟ ପ୍ରତିମା, ଚମ୍ପକବରଣା, ଉଜ୍ଜ୍ୱଳଚକ୍ଷୁବିଶିଷ୍ଟା ଶଶୀ–ଶାନ୍ତ । ଶଶୀ ଆଉ ଚପଳା ବାଳିକା, ସୁବାସୀ–ସୁହାସିନୀର ନାମାନ୍ତର ପାଇଛନ୍ତି ।

ବୀରବାବୁଙ୍କ ପିତା ଜେମସ୍ ଜେନା ଛାପାଖାନରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରି କୋଡ଼ିଏ ଟଙ୍କା ମାସିକ ବେତନ ପା'ନ୍ତି । ତାଙ୍କ ପରିବାରରେ ତାଙ୍କର ଦୁଇ ପୁତ୍ର ବୀର ଓ ଶରତ୍‌ଚନ୍ଦ୍ର, ଆଉ କନ୍ୟା ଭାନୁମତୀ ଛଡ଼ା ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ସୁମତି ଓ ବୃଦ୍ଧ ପିତା ମାତା । ଜେମସ୍ ବାବୁ ସଚଳ । ପୁତ୍ର ଦୁହେଁ ସର୍ଭେ ଇଲାକାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି । ଏଣେ ସ୍ତ୍ରୀ ଓ କନ୍ୟା ଅବସର ସମୟରେ ସିଲାଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରି କିଛି କିଛି ରୋଜଗାର କରନ୍ତି । ଭାନୁମତି ବାଳିକା ବିଦ୍ୟାଳୟର ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ । ସମସ୍ତେ କର୍ମଠ, ଆତ୍ମନିର୍ଭରଶୀଳ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ବାଡ଼ିବଗିଚା ଧାନ ଜମିରୁ ବି କିଛି ବାର୍ଷିକ ଆୟ ହୁଏ ।　　ବରଷକ ଭାତ ଓ ଲୁଗାର ଭାବନା କରିବାକୁ ପଡ଼େନା ।

ସେତେବେଳେ ଆଜିପରି ଏତେ ଅଭାବ ନ ଥିଲା । ଲୋକେ ଖାଦ୍ୟ ଅଭାବରେ ରାସ୍ତାକଡ଼ରେ ମରି ଶୋଉ ନ ଥଲେ କିମ୍ୱା ଟଙ୍କାରେ ତିନିସେର ଚାଉଳ ହେବ ବୋଲି କେହି କଳ୍ପନା ବି କରି ନ ଥିଲେ । ମିଶ୍‌ନାରୀମାନେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ୍‌ମାନଙ୍କୁ ସ୍କୁଲରେ ପାଠ ପଢ଼ାଇ ବିବାହ ଦେଇ ଘରଦ୍ୱାର ଓ ଜମିବାଡ଼ି କରିଦେଉ ଥିଲେ । ଜେମସ୍ ବାବୁଙ୍କର ପିତା ମାତା ସେହି ସୁବିଧାର ସୁଯୋଗ ନେଇଥିଲେ ।

ବୀରବାବୁ ଓ ଶରତଚନ୍ଦ୍ର ଉଭୟେ ଅବିବାହିତ ଥିଲେ । ସେମାନେ ପିତାମାତା ଓ ଗୁରୁଜନମାନଙ୍କର ବଡ଼ ବାଧ୍ୟ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଚଗଲା ଶରତ ଗୋସେଇଁ ମା ବୁଢ଼ୀ ଅଣ୍ଟାରେ ପଇସା ରଖିଦିଏ ନାହିଁ । ପୁଅପିଠାର ଭକ୍ତ ଶରତ ନିଜ ରୋଜଗାରତକ ନିଜ ପିତା ମାତାଙ୍କ ହାତରେ ନ ଦେଇ ଗୋସେଇଁମା ହାତରେ ଦିଏ । ସେଥିପାଇଁ ବୁଢ଼ୀ ଉପରେ ତାର ଷୋଳପଣି ଅଧିକାର । ବୁଢ଼ୀର ଇଚ୍ଛା ଶରତ ପୁଅପିଠାର ଭକ୍ତ ନ ହୋଇ ପଇସାର ଭକ୍ତ ହେଉ ।

ବୁଢ଼ୀ ଥରେ ଥରେ ଲୋଭ ଦେଖାଇ କୁହନ୍ତି–"ତୋ ବୋଉ ପାଇଁ ସୁନା ପଇଁଚ କରିବୁ । ଟଙ୍କା ରଖ ।" ଶରତ ଶୁଣି ହସି ହସି ଉତ୍ତର ଦିଏ "ତୁ ସୁନା ପଇଁଚ ପିନ୍ଧିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛୁ, ଦେଖୁଛି ।" ବୁଢ଼ୀମା ଯଦି ବିରକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି– ମା କୁହନ୍ତି–"ଶରରେ,ସାନ୍ତମା ବୁଢ଼ୀଲୋକ । ତାଙ୍କୁ ବିରକ୍ତ କରନା ।"

ଶରତ ପୁନର୍ବାର ହସି ହସି ଉତ୍ତର ଦିଏ–"ମା, ତୁ ଜାଣିନାହୁଁ । ସେ ମୋ ଘରଣୀ । ତା ହାତରେ ପଇସା କଉଡ଼ି ରହିଲା । ଆଉ କାହାକୁ ମାଗିବି ? ତୋର ସେଥିକି ମୁଣ୍ଡ ବଥା ଟିକିଏ କମ୍ ହେବା ଭଲ ।"

ଶରତ ଚପଳ ସ୍ୱଭାବ ହେଲେ ବି ଦୁଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ଚାକିରୀ ଭିତରେ ବାଡ଼ି ବଗିଚା ଓ ଗୋରୁ ଗାଈର ମଧ ତତ୍ତ୍ୱ ନିଏ । ସେଥିପାଇଁ ପକ୍ଷପାତିନୀ ବୃଦ୍ଧା ଲୁଚେଇ ଲୁଚେଇ ଶରତପାଇଁ ନାନାପ୍ରକାର ଭୋଜନ ଦ୍ରବ୍ୟ ଆୟୋଜନ କରିଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ନାତୁଣୀ ଭାନୁମତୀ ସେ ସବୁର ସନ୍ଧାନ

ପାଇବାମାତ୍ରେ ବୃଦ୍ଧା ସପ୍ତମ ସ୍ୱରରେ ଚିଡ଼ି ଉଠନ୍ତି । ବୃଦ୍ଧ ଯୋହନ୍ ଜେନା ନାତୁଣୀର ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ସହ୍ୟ କରି ନପାରି ବେଳେବେଳେ ତା'ପକ୍ଷ ନିଅନ୍ତି । ବାଧ ନାତୁଣୀ ମଧ'ସ୍ୱୋପାର୍ଜିତ ସମସ୍ତ ଅର୍ଥ ବୃଦ୍ଧ ସାନ୍ତ ବାପର ଲୌହ ସିନ୍ଦୁକରେ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଭୁଲେନାହିଁ । ବୃଦ୍ଧ ବନ୍ଧୁ ଯତ୍ନରେ ନାତୁଣୀ ପାଇଁ ନାନାଦି ଖାଦ୍ୟ ଦ୍ରବ୍ୟ ଆୟୋଜନ କରି ରଖିଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଦୁଷ୍ଟ ଶରତ ବୃଦ୍ଧା ସା'ନ୍ତମାଆର ସୁପରାମର୍ଶ ଅନୁସାରେ ସେଥିରୁ ଅଧେ ଆତ୍ମସାତ୍ କରିଥାଏ । ଭାନୁମତୀ ତାହା ବୁଝିପାରି ସଂଧ୍ୟା ସମୟରେ ବୃଦ୍ଧର ପଦ ମର୍ଦ୍ଦନ କରୁକରୁ ଆତ୍ମଦୁଃଖ ନିବେଦନ କରେ । ତଳ ଉପର ଭାଇଭଉଣୀଙ୍କର କେବେ ପଡ଼େନି । ପରସ୍ପର ନାମରେ ବୁଢ଼ା ବୁଢ଼ୀ ଆଗରେ ଗୁହାରି କରିବା ସେମାନଙ୍କର ନିତ୍ୟ ବ୍ୟବସାୟ । ଗୁହାରି ଫଳରେ ବୁଢ଼ା ବୁଢ଼ୀଙ୍କର ସ୍ନେହ କଳହ ଲାଗେ । ନାତି ନାତୁଣୀ ତାହା ଦେଖି ଆନନ୍ଦରେ ଅଧୀର ହୁଅନ୍ତି ।

ବୀରବାବୁ ଏ ସବୁ ମଧ୍ୟରେ ନଥାନ୍ତି । ଲୋକେ କହିଲାପରି ତାଙ୍କ କାମ ଭଲ, କି ସେ ଭଲ । ଧର୍ମଭୀରୁ ବୀର ବିକ୍ରମ ସମାଜରେ ଓ ସଂଗୀମେଳରେ ସୁନାମ ଅର୍ଜ୍ଜନ କରିଥିଲେ । ବୀରର ଆଦର ମାତା ନିକଟରେ, ମାତାଙ୍କୁ ଦେବୀତୁଲ୍ୟ ପୂଜାକରିବା ତାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ସୁଖ । ବୀର ମାତାର ବିନାନୁମତିରେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁନଥିଲେ । ''ପିତାମାତା ମୋର ଜଗତର ପ୍ରଭୁ ।'' ଏହିପରି କଥା କେବେ କେବେ ତାଙ୍କ ମୁହଁରୁ ମଧ ଶୁଣାଯାଏ । ସଣ୍ଡେ ସ୍କୁଲରେ ବାଳକ ବାଳିକାମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷାଦେବା ସମୟରେ ବୀର ସହାସ୍ୟ ବଦନରେ ପଚାରନ୍ତି-''ପିଲାଏ, ପଞ୍ଚମ ଆଜ୍ଞା କଣ ?''

ବିନୀତ ଛାତ୍ର ଜଣେ ସସ୍ମିତ ବଦନରେ ଉତ୍ତରଦିଏ, ''ପିତାମାତାଙ୍କୁ ସମାଦର କର ।''

''ସେହି କଥାଟି ମନେରଖି ତୁମେମାନେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ । ପିତାମାତାଙ୍କୁ ସମାଦର କରିପାରିଲେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ସମାଦର କରିପାରିବ ଏବଂ ଦୀର୍ଘାୟୁ ହେବ ।''

ପିଲାମାନେ ବୀରବାବୁଙ୍କୁ ବଡ଼ ଭକ୍ତି କରନ୍ତି । ସେ ବଡ଼ ସତ୍ୟନିଷ୍ଠ, ପରୋପକାରୀ । କୌଣସି ମାଦକଦ୍ରବ୍ୟ ସେ ସ୍ପର୍ଶ କରନ୍ତିନି । ପାନ ସୁଦ୍ଧା ଖଣ୍ଡେ ଖାଇବାର କେହି ତାଙ୍କୁ ଦେଖିନାହିଁ । ସର୍ଭେ ଅଫିସରେ କାମ କରନ୍ତି । ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ 'ବୀରବାବୁ' ବୋଲି ଡାକନ୍ତି । ବୀରବାବୁ ଘରେ ଅତି ସାଧାରଣ ଜୀବନଯାପନ କରୁଥିଲେ । ଚାହାଖିଆ ଅଭ୍ୟାସ ନାହିଁ । ସକାଳୁ ବାଡ଼ିପୋଖରୀର ''ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଘନ ଘଞ୍ଚ କୁମୁଦ କହ୍ଲାରଶୋଭୀ ନୀଳାଭ ନିର୍ମଳ ଜଳରେ'' ବୁଡ଼ାଟା ଦେଇ ଆସି ସାମାନ୍ୟ ଚଟଣୀ, ଭର୍ତ୍ତା କିମ୍ୱା ଶାଗଭଜା ସହିତ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ବଳସଂଚାରକାରୀ ସେହି ପୁରୁଷାନୁକ୍ରମିକ ପଖାଳଭାତ ସାଦରେ ଭୋଜନ କରୁଥିଲେ । ଭୋଜନ ପାନରେ ସଂଯମୀ, ବିଳାସହୀନ ଓ ସଦା ପରିଶ୍ରମକୁଶଳ ସୁଚରିତ୍ରସଂପନ୍ନ ବୀରବିକ୍ରମ ପ୍ରକୃତରେ ବୀର ବିକ୍ରମ ଥିଲେ । ବର୍ଣ୍ଣ ଈଷତ୍ କୃଷ୍ଣାଭ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ସୁଗଠିତ ଦେହ, ସୁନ୍ଦର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ, ଲାବଣ୍ୟମଣ୍ଡିତ ମୁଖ ବିଶାଳତ୍ୱର ପରିଚାୟକ ।

ବୀର ବିକ୍ରମ ମେଧାବୀ ଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ସ୍କୁଲ କଲେଜର ଶିକ୍ଷାରେ ଅଧିକ ଦୂର ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ପାରିନଥିଲେ । ଏଣ୍ଟ୍ରାନ୍‌ସ ଦ୍ୱିତୀୟଶ୍ରେଣୀପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପଢ଼ି ପିତାଙ୍କ ଆଦେଶାନୁସାରେ ସର୍ଭେ

ଇଲାକାରେ ଭର୍ତ୍ତି ହେଲେ । ମାସିକ ଆୟ ବେଳେ ବେଳେ ତିରିଶ ଟଙ୍କାରୁ ମଧ ବଳିପଡୁଥିଲା । ସେ ସମୟରେ ତାହାହିଁ ଅତି ଉଚ୍ଚକାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ବିବେଚିତ ହେଉଥିଲା ।

ଜଗନ୍ନାଥ ପାତ୍ରଙ୍କର ମାମୁଁ ଗୌରାଙ୍ଗ ପାତ୍ର କଟକର ସର୍ଭେ ଇଲାକାରେ ଖଣ୍ଡେ କ୍ଷୁଦ୍ର ଚାକିରୀ କରୁଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ବୀରବାବୁଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ପରିଚୟ । ଜଗନ୍ନାଥ ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ଥିଲେ ଓ ମିଶନ୍ ସ୍କୁଲରେ ସୁଖ୍ୟାତି ସହିତ ପଢୁଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ସଂସ୍ରବରେ ଆସିଥିଲେ । ବାଇବେଲ୍ ପରୀକ୍ଷା ଦେଉଥିଲେ । କେବେ କେବେ ପୁରସ୍କାର ମଧ ପାଇଛନ୍ତି । ସେ ଅଳ୍ପ ବୟସ୍କ ହେଲେ ମଧ ବୀରଙ୍କର ବିଶେଷ ସ୍ନେହର ପାତ୍ର ହୋଇ ପାରିଥିଲେ । ଉଭୟଙ୍କର ଗୃହ ମଧ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ । ସେଥିପାଇଁ ଅନେକବାର ବୀର ବାବୁଙ୍କ ଗୃହକୁ ଯାତାୟାତର ସୁବିଧା ହୋଇଥିଲା । ବୀରବାବୁଙ୍କ ଉଦାର ଚରିତ୍ର ବାଳକ ଜଗନ୍ନାଥ ମନରେ ମହାଭାବର ଉଦୟ ଚରିତ୍ର ବାଳକ ଜଗନ୍ନାଥ ମନରେ ମହାଭାବର ଉଦୟ କରାଇ ଥିଲା । ଫଳସ୍ୱରୂପ ଜଗନ୍ନାଥ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମପ୍ରତି କ୍ରମେ ଆକୃଷ୍ଟ ହେଉଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସ୍ୱଧର୍ମ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଯେ କେଡ଼େ ଦୁଃସାଧ, ସେ ତାହା ଜାଣିଥିଲେ । ବୀରବାବୁଙ୍କ ନିକଟରେ ତାଙ୍କ ମନୋଭାବ ଗୁପ୍ତ ନଥିଲା । ଦୁଇସାଥି ବଡ଼ ଭ୍ରମଣପ୍ରିୟ । ପ୍ରତିଦିନ ସଂଧ୍ୟା ସମୟରେ ମହାନଦୀ ଓ କାଠଯୋଡ଼ୀ ନଦୀ କୂଳରେ ଭ୍ରମଣ କରୁ କରୁ ନାନା ସଦାଳାପ କରିବା ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନର ପରମ ସୁଖ ଥିଲା । ଏହିପରି ଦିନେ ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ତାଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ କରିବାର ସୁଯୋଗ ଆଗରୁ ପାଇଛେ ।

ଶଶୀ ଓ ସୁବାସୀ ବୀରବାବୁଙ୍କ ଧର୍ମ ଭଗ୍ନୀରୂପେ ତାହାଙ୍କ ଘରେ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ଦିନାତିପାତ କରୁଛନ୍ତି । ଉଭୟେ ସ୍କୁଲରେ ପଢ଼ନ୍ତି । ଶଶୀ ଦିନକୁଦିନ ବଡ଼ କର୍ମକୁଶଳ ହୋଇପଡୁଛି । ବାଡ଼ି ବଗିଚାରେ ଫଳପୁଷ୍ପ ବୃକ୍ଷ ରୋପଣ ଏବଂ ଗୋପାଳନ ତାହାର ଅତିଶୟ ସ୍ନେହର ବିଷୟ । ରନ୍ଧାବଢ଼ା ସେ ଓ ଭାନୁମତୀ ଉଭୟେ ମିଶି କରନ୍ତି ।

ବୀରବାବୁଙ୍କର ପିତାମାତା ବାଳିକାଦ୍ୱୟର ପିତା ମାତା ସ୍ୱରୂପ ହୋଇଛନ୍ତି । ବିଶେଷତଃ ଜେମସ୍‌ବାବୁ ଶଶୀର ସୁକଣ୍ଠନିଃସୃତ ଧର୍ମଗୀତ ପ୍ରତିସଂଧ୍ୟାରେ ଶୁଣିବାକୁ ଭଲ ପାଉଥିଲେ । ଜେମସ୍‌ବାବୁ ଶଶୀର କଣ୍ଠସଂଗୀତରେ ଅଜସ୍ର ପ୍ରଶଂସା କରନ୍ତି । ଶଶୀର ରୂପଲାବଣ୍ୟର ପ୍ରଶଂସା ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ । ଶ୍ୟାମାଙ୍ଗୀ ଭାନୁମତୀ ଓ ଗୌରବର୍ଣ୍ଣା ଶଶୀ ଏକସ୍ଥାନରେ ବସିଥିଲେ ଏକା ବୃନ୍ତରେ ଫୁଟନ୍ତା ଚଂପା ଗୋଲାପର ତୁଳନା ମନକୁ ଆସେ ।

ପାଠକ ବିରକ୍ତ ହେଉଥିବେ । କଥାରେ କଥାରେ ଅନେକ ବିଳମ୍ବ ହେଲାଣି । ବର୍ଷା ମଧ ଛାଡ଼ିଗଲାଣି । ଆକାଶ ପରିଷ୍କାର । ସୂର୍ଯ୍ୟ କିରଣ ପୁଣି ଗଛ ପତ୍ରର ଅଗରେ ପଡ଼ି ଜଳ ଉପରେ ଝିକି ଝିକି ମାରୁଛି ଏବଂ କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ ଶତ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ଫୁଟି ଉଠୁଛି । ବୀରବାବୁଙ୍କ ଗୃହ ଗାଁମୁଣ୍ଡକୁ । ସେଠାରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ୍ ସାହି ଶେଷ ହୋଇ ହିନ୍ଦୁ ସାହି ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି । ସମ୍ମୁଖ ଦିଗରେ ରାଜପଥ ପଡ଼ିରହିଛି ।

ସେ ସମୟରେ ଅଶ୍ୱ ଶକଟର ବେଶି ପ୍ରଚଳନ ନଥିଲା, ଲୋକେ ଗୋ'ଯାନରେ ଅବା ପାଦଗତିରେ ଯାତାୟାତ କରୁଥିଲେ । ଦିନ ପ୍ରାୟ ୯ଟା ବାଜିଲାଣି । ଶଶୀ ଏକଧ୍ୟାନରେ ଖଣ୍ଡିଏ

କୁରୁଡା ସିଲାଇ କରୁଛି ଓ ବେଳେବେଳେ ଦୂରସ୍ଥିତ ଆମ୍ବଗଛକୁ ଅନାଇ ମନରେ ନାନା କଥା ଚିନ୍ତା କରୁଚି । ବିଶେଷତଃ ତା ମାତାର ପୂର୍ବସ୍ମୃତି ଶୈଶବର ଶତ ଦୁଃଖକଷ୍ଟ ମନରେ କରି ନାନା କଥା ଭାବୁଛି । ସେ ଏକ ସମୟରେ ଛିଣ୍ଡାଲୁଗା ପିନ୍ଧି ଗଉଡ଼ ଘରେ ବାସ କରୁଥିଲା । ସଂସାରରେ ତାର ମାଆ ଓ ଭଉଣୀ ଛଡ଼ା ଆଉ କେହି ନଥିଲେ । ବାଲ୍ୟକାଳରେ ପିତାର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ପିତୃସ୍ନେହର ବିଷୟରେ ଅଧିକ ମନେ କରିପାରୁନଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସ୍ନେହମୟୀ ଦୁଃଖିନୀ ଜନନୀ ତାହାର ସର୍ବସ୍ୱ ଥିଲା । ସେ କେତେ ଆଦରରେ ମାଆର ସେବା କରେ । ବାଉରିବନ୍ଧୁ ବିଶ୍ୱାଳ ଓ ବାଞ୍ଛାନିଧି ଜେନା ଘରେ ଯାଇ ପ୍ରତିଦିନ ଧାନ କୁଟୁଥିଲା । ସେଥିରେ ଯାହା ଆୟ ହେଉଥିଲା ତାକୁ ସଞ୍ଚୟ କରି ମାଆର ପୀଡ଼ା ସମୟରେ ବ୍ୟୟ କରୁଥିଲା । ଆହା, ତାର ମାଆ ଯଦି ଆଜି ବଞ୍ଚିଥାନ୍ତା ସେ କଣ କରିନଥାନ୍ତା । ଆହା ସେ ଯଦି ମରିଯାଇ ତାର ମାଆ ବଞ୍ଚିଥାନ୍ତା । ଶଶୀର ସେହି ଭୟାନକ ରାତିର ଘଟଣା ମନରେ ପଡ଼ିଲା । ସ୍ନେହମୟ ବୀରଭାଇର ଅଲୋକସାମାନ୍ୟ ଦୟାଗୁଣ ତାହାର ମନେ ପଡ଼ିଲା । ସେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ଭାବିଲା – ଈଶ୍ୱର କି ଅଦ୍ଭୁତ ଭାବରେ ସେଦିନ ତାର ଦୁଃଖ ମୋଚନ କରିଥିଲେ । ବାସ୍ତବିକ୍ ଯାହାର ବାପା ମା' ନାହିଁ, ଈଶ୍ୱର ତା'ର ବାପା ମା । ଯଦି ବୀରଭାଇ ସହିତ ସେ ରାତିରେ ତାର ଦେଖା ହୋଇ ନଥାନ୍ତା, ତେବେ ସେ କଣ କରିଥାନ୍ତା । ତାପରି ଅଜ୍ଞାନ, ଅସହାୟ, ନିରକ୍ଷର ବାଳିକା ପାଇଁ ଈଶ୍ୱର କିପରି ଦୟାର ବାଟ କରି ରଖିଥିଲେ । ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ଶଶୀର ସବୁକଥା ମନେ ପଡ଼ିଲା । ବୀରଭାଇ ସତେ ତାର ନିଜ ଭାଇ । ବୀରଭାଇର ପରିବାରର ସମସ୍ତେ ଧର୍ମପ୍ରିୟ ଆଉ ସ୍ନେହୀ । ଆହା, ଏପରି ଧାର୍ମିକ ପରିବାର କଟକରେ ଆଉ ନାହାନ୍ତି ପରା । ବୀର ଭାଇର ମା ସତେ ଯେପରି ତା'ର ନିଜର ମାଆ । ପୁଣି ବାବା ତାଙ୍କର । ବାଳିକା ପିତୃସ୍ନେହର ଆଭାସମାତ୍ର ପାଇଥିଲା । ହେମବାବୁ ନିଜର ପିଲାମାନଙ୍କଠାରୁ ଶଶୀକୁ ଅଧିକ ଭଲ ପାଉଛନ୍ତି । ଆନନ୍ଦ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇ ଶଶୀ ତାହା ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲା । ବାବାଙ୍କର ସେହି "ମା ଶଶୀ" ଡାକ ତାହାର କର୍ଣ୍ଣରେ ପ୍ରବେଶ କରି ହୃଦୟରେ ଏକ ଅମୃତମୟ ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି କଲା । ସତେ ଜଗତରେ ଅପରର ପିତା ଯଦି ଏଡ଼େ ସ୍ନେହୀ, ତାର ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ପିତା କେଡ଼େ ସ୍ନେହୀ ନଥିବେ । ଧର୍ମପ୍ରିୟ ବାଳିକା ଶଶୀ ଆନନ୍ଦରେ ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ପୁଣି ସେହି ରାତ୍ରିର ଦୃଶ୍ୟ ତାର ମନେ ପଡ଼ିଲା । ସେଥି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆଉ ଜଣକର ସୁନ୍ଦର ଅସ୍ପଷ୍ଟ ମୂର୍ତ୍ତି ତା' ହୃଦୟରେ ହଠାତ୍ ଆବିର୍ଭୂତ ହେଲା । ଯାହାର ବିଶାଳ ସ୍ନେହମୟ ଚାହାଣୀରେ ତାହାର ବାଳିକା ହୃଦୟ ସ୍ପନ୍ଦିତ ହୋଇଉଠିଥିଲା । ଯାହାର କୋମଳ ସ୍ନେହମୟ କର ଅଲକ୍ଷ୍ୟରେ ତାହାର ନୟନର ଅଶ୍ରୁ ମାର୍ଜନା କରିଥିଲା । ଅଢ଼େଇବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଦିନେ ହେଲେ ତ ସେ ତାହାର ଦେଖା ପାଇନାହିଁ । ସେ କିପରି ବା ଦେଖା ପାଇବ । ସ୍କୁଲକୁ ସେ ଯାଏ, ଘରକୁ ଆସେ । ଘରଲୋକ ଛଡ଼ା ଆଉ କାହା ସହିତ ବିଶେଷ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରେ ନାହିଁ । ସାହି ବୁଲିବାକୁ ମା'ର ବାରଣ । ସେ କିପରି ପୁଣି ଜଣେ ପୁରୁଷ ପିଲାର ସନ୍ଧାନ ବା ରଖିପାରିବ । କିନ୍ତୁ ଶଶୀର ହୃଦୟରେ ସେ ସ୍ନେହମୟ ମୂର୍ତ୍ତି କେଉଁ ଅଜ୍ଞାତ ରାଜ୍ୟର ଦେବତା ପରି ଉଚ୍ଚସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଅଛି । ସେ ନିଜେ ତାହା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ବୁଝି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ତାହାର କଥା ସ୍ମରଣ ହେଲାମାତ୍ରେ

ଶଶୀର ହୃଦୟ ଅଜଣା ରାଗିଣୀରେ ବାଜି ଉଠୁଛି । ତାର ହେତୁହୀନ ମନରେ କେଜାଣି କାହିଁକି ସେହି ଯୁବକର ଦର୍ଶନାକାଂକ୍ଷା ବଳବତୀ ବାସନା ସୃଷ୍ଟି କରିଛି । ମନେ ମନେ ସେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲା – ଥରେ ହେଲେ ଦୂରରୁ ସେ ସେହି ସହାନୁଭୂତିଭରା ମୁହଁଟିକୁ ଦେଖିପାରନ୍ତା ।

ହଠାତ୍ ଶଶୀର ଭାବନାରେ ବାଧା ପଡ଼ିଲା । ସେ ଚଞ୍ଚଳ ପଦଶବ୍ଦ ଶୁଣିବାକୁ ପାଇ ସହସା ଚମକି ଉଠିଲା । ଆଗକୁ ଚାହିଁ ଦେଖିଲା – ତାର ସମ୍ମୁଖରେ ଜଣେ ଯୁବକ ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି । ସେ ଅପ୍ରତିଭ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ଆଗନ୍ତୁକ ମଧ୍ୟ ସହସା ଶଶୀକୁ କିଛି କହି ନପାରି ତାହାର ଆୟତ ନେତ୍ର ଦ୍ୱୟର କୋମଳ ସ୍ନିଗ୍ଧ ଚାହାଣୀରେ ଅଭିଭୂତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ପରକ୍ଷଣରେ ଶଶୀ ସଂଭ୍ରମ ସହକାରେ ମୁଣ୍ଡରେ ଲୁଗା ଦେଇ ଆଗନ୍ତୁକଙ୍କୁ ଚାହିଁବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲା । ଆଗନ୍ତୁକ ଶଶୀର ତତ୍କାଳୀନ ଅବସ୍ଥା ବୁଝିପାରିଲେ । ସଂକୋଚର ସହିତ ପଚାରିଲେ – ''ବୀରବାବୁ ଘରେ ଅଛନ୍ତି ? ତାଙ୍କୁ ଦେଖା କରିବା ନିତାନ୍ତ ଜରୁରୀ ।''

ବୀରବାବୁ ଏବଂ ଶରତ ଉଭୟେ ସେଦିନ କାର୍ଯ୍ୟବଶତଃ କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ା ଯାଇଥିଲେ । ଶଶୀ ସହଜ ସ୍ୱରରେ କହିଲା – ''ଭାଇ ଘରେ ନାହାନ୍ତି ।''

ଆଗନ୍ତୁକ ବିବ୍ରତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ନତସ୍ୱରରେ କହିଲେ, ''ବଡ଼ ଦରକାର ଥିଲା । ଆଚ୍ଛା, ମୁଁ ଯାଉଚି । ସେ କେବେ ଆସିବେ କହି ପାରିବ କି ?''

ଶଶୀର ବଡ଼ ସଙ୍କଟ । ସେ ଦେଖିଲା ଆଗନ୍ତୁକ ପୁନର୍ବାର କଥା କହିଲେଣି । ସେ ମୁଖ ନତ କରି କହିଲା – ''ଭାଇ ସୋମବାର ଆସିବେ । କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ା ଯାଇଛନ୍ତି ।''

ହଠାତ୍ ଆଗନ୍ତୁକ ହୃଦୟ କୌତୂହଳୀ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ଶଶୀ ଆଡ଼କୁ ବିସ୍ମୟ ବିହ୍ୱଳ ନେତ୍ରରେ ଅନାଇ ଅସ୍ଫୁଟ ସ୍ୱରରେ ସ୍ୱତଃ କହି ପକାଇଲେ ''କିଏ ? ଶଶୀ ?''

ଶଶୀର କର୍ଣ୍ଣରେ କଥାଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରବେଶ କଲା । ସେ ଲଜ୍ଜାରେ ମ୍ରିୟମାଣ ହୋଇ ଆରକ୍ତ ବଦନରେ ଭୂମିଆଡ଼କୁ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରି ରହିଲା । କିନ୍ତୁ ତାହାର ହୃଦୟ ଏକ ଅଭୂତପୂର୍ବ ଆନନ୍ଦରେ ପୂରି ଉଠିଲା । ତାହାର ସମସ୍ତ ଶରୀର ଏକ ଅଜ୍ଞାତ ଭାବ ଆବେଶରେ କମ୍ପିତ ହୋଇଉଠିଲା । ''କିଏ, ଶଶୀ !'' କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ ତାହାର ହୃଦୟତନ୍ତ୍ରୀରେ ଆଘାତ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଶଶୀ ଆତ୍ମବିସ୍ମୃତା ହୋଇ ଭୂମିକୁ ଚାହିଁ ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲା ।

ଆଗନ୍ତୁକ ଅନେକ କ୍ଷଣ ବାଳିକାକୁ ଚାହିଁ କଣ ଭାବିଲେ । ପରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଗନ୍ତବ୍ୟ ମାର୍ଗରେ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ । ତାହାଙ୍କ ପ୍ରସ୍ଥାନ ପରେ ଶଶୀର ଧ୍ୟାନ ଭଗ୍ନ ହେଲା । ସେ ଅନାଇ ଦେଖିଲା ଆଗନ୍ତୁକ ଆଉ ନାହିଁ । ଆହା, ଥରେ ଭଲା ସେ ଫେରି ଆସନ୍ତେ । ସେ ନିଶ୍ଚୟ ଲଜ୍ଜା ସଂକୋଚ ତ୍ୟାଗ କରି ତାଙ୍କୁ ମନ ଭରି ଦେଖନ୍ତା । ବିସ୍ମୟରେ ଓ ଲଜ୍ଜାରେ ଶଶୀ ଭାବିଲା – ''କି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ! ଏତେଦିନ ପରେ ଥରେ ହେଲେ କୃତଜ୍ଞତା ଜଣାଇ ପାରିଲି ନାହିଁ । ମୁଁ ତ ଚିହ୍ନି ନଥିଲି । ସେ କିପରି ଚିହ୍ନିଲେ ?''

ସେଦିନ ଶଶୀର ଭାବନାର ଅନ୍ତ ନାହିଁ । ବିଛଣାରେ ଶୋଇ ଶୋଇ ଭାବିଲା – ଯାହାକୁ ଦେଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲି ଏତେ ଦିନ ପରେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଲି । ପରସ୍ପରକୁ ଚିହ୍ନିଲୁ ।

କିନ୍ତୁ ଥରେ କୃତଜ୍ଞତା ଜଣାଇବାରେ ଅବସର ହେଲା ନାହିଁ । ଶଶୀର କୋମଳ ହୃଦୟ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଭାବରେ ଘନଘନ ଆନ୍ଦୋଳିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । କେବଳ ନୟନପଟରେ ସେହି ସୁନ୍ଦର ସ୍ନେହମୟ ତରୁଣ ମୂର୍ତ୍ତି ଭାସିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ନିଜର ଅନପେକ୍ଷିତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । କିନ୍ତୁ କୌଣସି କାରଣ ବୁଝି ପାରିଲା ନାହିଁ । ତାହାର ଦୃଷ୍ଟିରେ ସାରା ଜଗତଟା ଏକ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଅଦ୍ଭୁତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ପୂରି ଉଠିଲା ।

ଚତୁର୍ଥ ପଟ

"ଏ ମାୟା ସଂସାର
କିଛି ନାହିଁ ଏଥି ସକଳ ଅସାର"
"ତୋ ଦୟା ଥାଉରେ ଧନ ହେଲି ମେଲାଣି
ଅରୁଣାଧରୀ ନୟନୁ ନ ବୁହା ପାଣି ।"

ସ୍ମିତ ବଦନରେ ସୁଠାମଠାଣିରେ ଗାନ କରୁ କରୁ ଜଗନ୍ନାଥ ନଦୀକୂଳରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ବରଷା କାଳର ନଦୀ ଏ କୂଳ ସେ କୂଳ ଖାଉଛି । ପଠା ଚଡ଼ା ସବୁ ବୁଡ଼ିଯାଇ ଏକ ବୃହତ୍ ନୀର ଆସ୍ତରଣ ବକ୍ରଗତିରେ ଦୁଇ କୂଳ ମଧ୍ୟରେ ପଡ଼ିରହି ହୃଦୟରେ ଅପୂର୍ବ ଅନନ୍ତ ଭାବରାଶି ଜାଗ୍ରତ କରାଇ ଦେଉଅଛି । ନଦୀର ଜଳରାଶି ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ନିର୍ମଳ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଶୁଭ୍ର, ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ନୀଳାଭ ଓ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଘନ କଳା ଥିଲା ପରି ଦିଶୁଥିଲା । ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଆବର୍ତ୍ତ ଘୂର୍ଣ୍ଣନରେ ଜଳ ଚକ୍ରାକାରରେ ଭାଙ୍ଗି ଭାଙ୍ଗି ପଡୁଥିଲା । ଢେଉ ଉପରେ ଢେଉ, ତରଙ୍ଗ ଉପରେ ତରଙ୍ଗ, ସ୍ତର ଉପରେ ସ୍ତର । ଜଳ ଖେଳିଖେଳି ଭାଙ୍ଗି ଭାଙ୍ଗି ପବନରେ ନାଚି ନାଚି ନଦୀ ବକ୍ଷରେ ଏକ ଅପୂର୍ବ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ହାଟ ବସାଇ ଦେଇଥିଲା । କଲ୍ଲୋଳିନୀର କଳତାନ, ସୁ' ସୁ' ବହୁ ଦୂରରୁ ଶୁଣାଯାଉଥିଲା । ନଦୀର ଅନ୍ୟ ତୀର ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଦେଖା ଯାଉଥିଲା । ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ବତ ଗୁଡ଼ିକ ଘନନୀଳ ଉଚ୍ଚ ସ୍ତୂପ ମାତ୍ର ପରି ଦିଗ୍‌ବଳୟରେ ମିଶି ଯାଇଥିଲେ । ସେ ପାରିର କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ଗୃହଗୁଡ଼ିକ ଛୋଟ ହୋଇ ଦେଖାଯାଉଥିଲା ।

ନଦୀକୂଳରେ ଅନେକ ଯାତ୍ରୀ ନୌକା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସହଗମନ ଉଦ୍‌ବେଗୀ । ଜଗନ୍ନାଥ ନୌକାଭଡ଼ା ସ୍ଥିର କରି ନୌକା ଉପରକୁ ଡେଇଁ ପଡ଼ିଲେ । ଆଜି ତାହାଙ୍କ ମନରେ ଏକ ଅପୂର୍ବ ଆନନ୍ଦ ଓ ଦୁଃଖ ଏହି ଉଭୟ ଭାବର ତରଙ୍ଗ ଖେଳୁଅଛି । ସେ ଆବେଗଭରେ ଗାନ କରୁ କରୁ ଆକାଶର ବିସ୍ତୃତ ନୀଳିମା ତଥା ନଦୀବକ୍ଷର ଅପୂର୍ବ ଶୋଭା ଦେଖି ମୁଗ୍‌ଧ ହେଉଥିଲେ । ନୌକା ଘାଟ ଛାଡ଼ିଦେଲା ।

ଆଜି ଗେନ୍ଥେଇର ଭାରି ଆନନ୍ଦ । ହୃଦୟ କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ ସ୍ପନ୍ଦିତ ହୋଇ ଉଠୁଛି । ସେ ଆନନ୍ଦ ମନରେ କଉଶୁଲୀ ଓ ଗଣ୍ଡେଇକୁ କାର୍ଯ୍ୟର ବରାଦ୍ ଦେବାରେ ଲାଗିଅଛି । ବହୁଦିନ ପରେ ପୁଅ ପରୀକ୍ଷାରେ ପାଶ୍ କରି ତା' ଦୀନକୁଟୀରକୁ ଆଲୋକିତ କରିବାକୁ ଆସିଅଛି । ଆଜି ତାହାର ଗୁଣବନ୍ତ, ପୁତ୍ର ପରୀକ୍ଷାରେ ଉର୍ତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛି, କେତେ ଇଂରାଜୀ ପଢ଼ିଚି । ସେ ସେତେବଡ଼ ଜାତି ନୋହିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତା' ପୁଅ ଆଜି ଜଣେ ବାବୁ । ହାକିମ ହେବ । ଗେନ୍ଥେଇ ନବନବ ଆଶା ସ୍ୱପ୍ନରେ ବିଭୋର । ସେ ଯେ ଜଗନ୍ନାଥର ମାତା – ଏହିକଥା ଭାବି ସେ ତା ଜନ୍ମ ସାର୍ଥକ ମଣୁଅଛି । ବହୁ

ଭାଗ୍ୟକୁ ସେ ଜଗନ୍ନାଥକୁ ଗର୍ଭରେ ଧରିଥିଲା । ପୁତ୍ରବତୀର ହୃଦୟ ଆନନ୍ଦରେ, ଗର୍ବରେ ଫୁଲି ଉଠୁଛି । ସେ ଆଜି ଆଉ କଉଶୁଲୀ ଓ ଗଣ୍ଡେଇର କାର୍ଯ୍ୟ ଉପରେ ରନ୍ଧନ ଉପରେ ନଜର ଦେଇ ପାରୁନାହିଁ । ଆପେ ଏ କାମ ସେ କାମ କରି ପକଉଚି । ଆଜି ତିନି ତିଅଣ ନ' ଭଜା, ସେ ନିଜେ ରାନ୍ଧିବାକୁ ବସିଗଲା । ତାର ପୁତ୍ର ଆଜି କି ଦୁଇ ବର୍ଷ ହେବ କଟକରେ ପଢୁଥିଲା । ଏଥି ମଧରେ ଘରକୁ ଆସିବାର ସୁବିଧା ପାଇ ନଥିଲା । ଦୁଇବର୍ଷ ସେ କେଉଁଠି ଖାଉଥିବ, ମନମତ କିଏ ବା ରାନ୍ଧି ପରଷିଥିବ, ତା ବିଛଣା କିଏ ବା ପାରି ଦେଇଥିବ । ଦୂରଦେଶ, ପରଦେଶରେ ପୁଅ ତାର କେତେ ଅନିଭୋଗ ପାଇ ନଥିବ । ଗେହ୍ଲେଇ ଆନନ୍ଦ ଉଲ୍ଲାସରେ ନାନା କଥା ଭାବୁଅଛି । ଥରେ ଥରେ ବାହାରକୁ ଅନାଉଛି ସାମାନ୍ୟ ଶବ୍ଦରେ ଚମକି ପଡୁଛି । ଜଗନ୍ନାଥର ଶୈଶବର ବହୁସ୍ମୃତି ବା ହୃଦୟପଟରେ ବିଭାସିତ ହେଉଅଛି । ସେହି ବାଳକ ନାଥିଆ ବୁଲି ବୁଲି ପାଠ ଅଭ୍ୟାସ କରୁଥିଲା । କ୍ଷୁଧା ସମୟରେ କିପରି କରୁଣ କଣ୍ଠରେ ମାଆ ପାଖରେ ଖାଇବାକୁ ଅଳି କରୁଥିଲା । ଗ୍ରାମର ସବୁ ବାଳକଙ୍କ ଠାରୁ ସେ ଶିଷ୍ଟ ଓ ସୁଶୀଳ ବୋଲି ଖ୍ୟାତି ଲାଭ କରିଥିଲା । କାହା ସହିତ କଳି ନାହିଁ, କଜିଆ ନାହିଁ । ପାଠ ହିଁ ତା'ର ସାର ।

କହ୍ନେଇ ଅବଧାନ କେତେ ପ୍ରଶଂସା କରନ୍ତି । ପିତାର ଆଦରର ନାଥିଆ ଆଜି ବଡ଼ ବାବୁ ହୋଇ ତାହାର କ୍ଷୁଦ୍ର କୁଟୀର ଆଲୋକିତ କରୁଅଛି । ଦାସୀ କଉଶୁଲୀ ଓ ଗଣ୍ଡେଇ ଉଭୟେ ସାଆନ୍ତ ପୁଅର ଆଗମନ ଖବର ପାଇ ଆନନ୍ଦିତ । କିଏ ଚାଉଳ ବାଛୁଚି, କିଏ ଦୁଧ ଆଉଟୁଚି, କିଏ ମାଛ ବାଛୁଚି, ପରିବା କାଟୁଚି ସତେ ଯେପରି ଆଜି ନାଥିଆକୁ ପେଟଭରି ଖାଇବାକୁ ଦେବା ସେମାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ୟ ।

ବହୁ ଯତ୍ନରେ ଘରଦ୍ୱାର ଲିପାପୋଛା କରିଛନ୍ତି । ନାଥିଆ ଅପରିଷ୍କାର ଗୃହରେ ରହିପାରିବ ନାହିଁ । ସେ ବଡ଼ ସୁକୁମାର । କହୁ କହୁ ମାତୃସ୍ନେହ ଉଛୁଳି ଉଠୁଛି ।

ଭାଇ ଭୋବନାର ମଧ କାମରେ ବିଶ୍ରାମ ନାହିଁ । ବାଡ଼ି ବଗିଚାର ତତ୍ତ୍ୱ ନେବାରେ ସେ ବ୍ୟସ୍ତ । କଟକରେ ମାଇନର ପାଶ୍ କଲା ପରେ ତାର ଆଉ ପାଠ ପ୍ରତି ସ୍ପୃହା ରହିଲାନି । ସେ ଜଗନ୍ନାଥ ପରି ବୁଦ୍ଧିମାନ ଥିଲା ଏବଂ ମାନସିକ ଶ୍ରମଠାରୁ ଶାରୀରିକ ଶ୍ରମ ଅଧିକ ଭଲ ପାଉଥିଲା । ବାଡ଼ିବଗିଚା କରିବା, ଗୋରୁ ଗାଈର ଧନ୍ଦା ବୁଝିବା ଏବଂ ପୈତୃକ ବ୍ୟବସାୟ ସେ ଭଲ ପାଉଥିଲା । ଭାଇର ଆଗମନ ଦେଖି ସେ ଭାରି ଖୁସୀ । ଭାଇ ତାର ବଡ଼ବାବୁ ହୋଇଛି, କଟକରେ ପାଶ୍ କରିଛି – ଏହା ଭାବି ସେ ଆନନ୍ଦିତ । ଆହା ଭାତୃସ୍ନେହ କୁଟୀରରେ ମିଳିପାରେ । କିନ୍ତୁ ସ୍ୱାର୍ଥପର ନାଗରିକ ଜୀବନରେ ଅଳ୍ପ ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ ।

ଜଗନ୍ନାଥର ପିତା ଦୀନା ଆଜି ସବୁଠାରୁ ସୁଖୀ । ସେ ଯେ ଗ୍ରାମର ଦଶଲୋକଙ୍କ ଓ ତା ଭାର୍ଯ୍ୟାର ବହୁ ଆପତ୍ତି ସତ୍ତ୍ୱେ ସମସ୍ତଙ୍କର କଥା ଅଗ୍ରାହ୍ୟ କରି ନିଜର ବହୁ ପରିଶ୍ରମଲବ୍ଧ ଅର୍ଥରେ ତାହାର ପୁତ୍ରକୁ ମନୁଷ୍ୟ କରିଅଛି ଏହାହିଁ ତାହାର ମୁଖ୍ୟ ଆନନ୍ଦ । ଆଜି ତାହାର ପାଦ ଦଶହାତ ଦୂରରେ ପଡୁଛି । ସତେ ଜଗନ୍ନାଥ ଆଜି ତାର କୁଳର ପ୍ରଦୀପ ହେଲା । ସାତକୁଳ ଉଦ୍ଧାର ପାଇଲେ । ସେ ନିଜେ ଓଡ଼ିଆ ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ଜାଣେ ନାହିଁ । ଅଥଚ ପୁଅ ତିନିତିନିଟା ପାଶ କରିଛି । ସେହି ଗର୍ବରେ ଏକ ଅଜ୍ଞାତ ଆନନ୍ଦରେ ନାଥିଆର ପିତା ଉତ୍‌ଫୁଲ୍ଲ ।

ଦିନ ଦୁଇଟା ବେଳକୁ ଟେରୀକାଟି, ପଞ୍ଜାବୀ ପିନ୍ଧି, ଗୋଡ଼ରେ ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ପାଦୁକା ସହ ଜଗନ୍ନାଥ ଘରେ ପାଦ ଦେଲେ । ଆଜି ସେ ଜଗନ୍ନାଥ ପୂର୍ବର ଜଗନ୍ନାଥ ନୁହେଁ । ତାହାର ରୂପରେ ଅନେକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଅଛି । ଆଜି ସେ ବାଇଶି ବର୍ଷ ବୟସ୍କ ଯୁବକ । ଦୀର୍ଘାକାର, ସୁଗଠିତ ଦେହ, ଗୌରବ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ତନୁ । ତାହାର ବିଶାଳ ନୟନଦ୍ୱୟ ପୁରୁଷୋଚିତ ତେଜଦୀପ୍ତିରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ । କପାଳ ଉପରେ କୁଞ୍ଚିତ କେଶ ବିଚିତ୍ର ଭାଙ୍ଗରେ ସୁବିନ୍ୟସ୍ତ । ତାହାର ପରିଚ୍ଛଦରେ ମଧ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଅଛି । ଆଜି ସେ ଜଣେ ବାବୁ ପରି ଦିଶୁଅଛି । ଜଗନ୍ନାଥ ଯେଉଁ ଘରକୁ ଯାଉଛି ସେ ଘରଟା ତାକୁ ମାନୁନାହିଁ । ସେ ଏକ କିମ୍ଭୂତ କିମାକାର ରୂପ ଧରି ହଠାତ୍ ଯେପରି ତାହାର ଅଜ୍ଞାତ ଅପରିଚିତ ଏକ ଅସଭ୍ୟ ରାଜ୍ୟରେ ଉପସ୍ଥିତ । ପିତାମାତା ପ୍ରଶଂସମାନ ଚକ୍ଷୁରେ ପୁତ୍ରର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ନିରୀକ୍ଷଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ମଳିନ, ମୋଟା ଖଦିପିନ୍ଧା ଆଣ୍ଠୁ ତଳକୁ ପାଉନାହିଁ, ହାତରେ ପିତଳଖଡ଼ୁ ମଣିବନ୍ଧ ଠାରୁ କହୁଣୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପିନ୍ଧି ଏବଂ ପାଟଫୁଲି ଚମ୍ପାକଳି ଇତ୍ୟାଦିରେ ସଜ୍ଜିତ ପାଟରାଣୀ ଗେଲ୍ହେଇ ଜଗନ୍ନାଥ ନିକଟରେ ଠିଆ ହେଲେ – ତାହାରି ମାଆ ପରି ଦିଶୁ ନଥିଲା । ବାସ୍ତବିକ୍ ସେ ମନେ ମନେ ଲଜ୍ଜିତ ହେଉଥିଲା । ଦୀନା ମଧ୍ୟ ପୁତ୍ରକୁ ନିଜର ପୁତ୍ର ବୋଲି ଭାବିବାକୁ ବଡ଼ ଗୌରବର ବିଷୟ ମନେ କରୁଥିଲା । କାହିଁ ଜଗନ୍ନାଥ ବାବୁ କାହିଁ ସେ ମୂଲିଆ ମୁଣ୍ଡ ଦୀନା । ମଳିନ ବସ୍ତ୍ର ଖଣ୍ଡେ ପିନ୍ଧି କାନ୍ଧରେ ବହୁ ବରଷର ପୁରୁଣା ମୋଟା ମସିଆ ଗାମୁଛା ପକେଇ ପୁତ୍ର ନିକଟରେ ଠିଆ ହେଲାବେଳକୁ ନିଜେ ସଙ୍କୋଚ ବୋଧକଲା ।

ଗେଲ୍ହେଇ ବହୁ ଯତ୍ନରେ ପୁତ୍ରର ତତ୍ତ୍ୱ ନେବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ଯେତେବଡ଼ ବାବୁ ହେଉପଛେ ଜଗନ୍ନାଥ ତାହାର ନାଥିଆ । ତାହାର ପୁଅ ତା ଆଖିରେ ନିହାତି ସାନ ବାଳୁତପିଲା । ସେ ଯେତେ ମଳିନ ବସ୍ତ୍ର ପିନ୍ଧୁ ପଛେ, ଯେତେ ଶଙ୍ଖାଚୁଡ଼ି ଲଗେଇଥାଉ ପଛେ ସେ ଜଗନ୍ନାଥର ମାତା ।

କିନ୍ତୁ ଜଗନ୍ନାଥ ତା' ପିତାମାତାର ଅପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ଆଦର ମଧ୍ୟରେ ଆଜି ବିଦେଶୀ ଓ ଅତିମାତ୍ରାରେ ନିଃସଙ୍ଗ । ଜଗନ୍ନାଥର ଘରପ୍ରତି ଆଜି ପୂର୍ବର ପ୍ରାଣଭରା ସହାନୁଭୂତି ନାହିଁ । ସେ କୋମଳ ମଧୁର ସ୍ନେହମୟ ମାତୃକୋଳ ଜଗନ୍ନାଥକୁ ପୂର୍ବବତ୍ ଟାଣି ଆଣି ଆଲିଙ୍ଗନ କରିବାକୁ ଶତବାର ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଜଗନ୍ନାଥର ହୃଦୟ ଆଜି ଶୀତଳ । ପରିବାର ପ୍ରତି ପ୍ରେମର ସେ ଉଷ୍ଣତା ନାହିଁ । ସେ ସବୁଆଡ଼େ ବିଜାତୀୟା ଓ ଭିନ୍ନ ଓ ବେଖାପ୍ ହୋଇପଡ଼ିଛି । ସତେ ଯେପରି ଏ ଘର ତାଆର ଘର ନୁହେଁ । ଏ ପରିବାର ତା'ର ପରିବାର ନୁହେଁ । ଆଜି ପ୍ରାଣଭରା ସ୍ନେହ, ଅଜସ୍ର ଆଦର, ଐକାନ୍ତିକ ଯତ୍ନ ସତ୍ତ୍ୱେ ଜଗନ୍ନାଥ କାହାରି ମନ ଆକର୍ଷଣ କରିପାରୁନାହିଁ । ସେ ନିଜେ ବୁଝିପାରୁଅଛି ଯେ କିପରି ଏକ ଅଜଣା ବିଚ୍ଛେଦର ପରଦା ତାହାର ପରିବାର ଏବଂ ତାହାର ମଧ୍ୟରେ ଟଣା ହୋଇଅଛି । ସେ କିଛିରେ ହିଁ ନିଜର ପିତୃଗୃହରେ ନିଜର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଆତ୍ମା ଢ଼ାଳିଦେଇ ପାରୁନାହିଁ ।

ଜଗନ୍ନାଥର ଆସିବାର ଏକମାସ ଅତୀତ ହେଲାଣି । ଏଥିମଧ୍ୟରେ ପିତାମାତା ତାହାର ଭା[illegible] ପରିବର୍ତ୍ତନ ଅନେକଟା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ସରଳମନା, ସେଥିପାଇଁ କିଛି ମ[illegible]କୁ ନେଉ ନାହାନ୍ତି । ବୋଧହୁଏ ପାଠ ପଢ଼ିଲେ, ନାମ ଓ ସ୍ଥାନ ପାଇଲେ ବୟସ ବଢ଼ିଲେ

ଲୋକର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୁଏ । ସେ ପୁଣି କଟକ ସହର । ସେଠାରେ ରହି ଜଗନ୍ନାଥର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଅସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ।

ଜଗନ୍ନାଥ ବହୁ ଚେଷ୍ଟାରେ ନିଜର ପରିବର୍ତ୍ତିତ ଭାବଗୁଡ଼ିକୁ ଲୁଚାଇ ଲୁଚାଇ ଚଳିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଅଛି । ବହୁ ସାବଧାନରେ ଚଳିଲେ ସୁଦ୍ଧା ବେଳେବେଳେ ସେ ଧରା ପଡ଼ିଯାଉଛି । ଭୋଜନରେ, ଶୟନରେ, କଥାବର୍ତ୍ତାରେ ଜଗନ୍ନାଥର ଭିନ୍ନରୁଚି, ଭିନ୍ନ ବ୍ୟବହାର । ହିନ୍ଦୁ ରୀତିନୀତିଗୁଡ଼ିକ ଅନେକଟା ଯେପରି ସେ ଭୁଲି ଗଲାଣି । ପୂର୍ବବନ୍ଧୁ ଗ୍ରାମରେ କାହା ସହିତ ଆଳାପ କରିବାକୁ ତା' ମନ ବଳୁନାହିଁ । ସ୍ୱଜାତି ବ୍ୟବସାୟକୁ ସେ ଘୃଣା ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖୁଅଛି ଓ ନିଜର ଜାତି ଯେ ପାଟରା – ଏହା ବହୁ ସଂକୋଚରେ ସୁଦ୍ଧା ମୁଖରୁ ବାହାର କରିବାକୁ ସେ କଷ୍ଟକର ମଣୁଅଛି । ତାହାର ସମସ୍ତ ରୁଚି ଆଜି ସଭ୍ୟତା ଉନ୍ମୁଖୀ । ସେ ରକ୍ଷଣଶୀଳତାର ପକ୍ଷପାତୀ ନୁହେଁ, ସେ ପ୍ରଗତିକାମୀ ।

ଗ୍ରାମରେ ପୂର୍ବରୁ କୌଣସି ସ୍କୁଲ ନ ଥିଲା । କେତେବର୍ଷ ପରେ ଗୋଟିଏ ଉଚ୍ଚପ୍ରାଥମିକ ସ୍କୁଲ ସଂସ୍ଥାପିତ ହୋଇଅଛି । ଜଗନ୍ନାଥ ଦିନେ ସେହି ସ୍କୁଲ ପରିଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ବାହାରିଲେ । ଗ୍ରାମ ସ୍କୁଲରେ ଦୁଇ ଜଣ ଶିକ୍ଷକ, ନୀଳାମ୍ବର ପଟ୍ଟନାୟକ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀଧର ମହାରଣା । ନୀଳାମ୍ବର ମାଷ୍ଟର କରଣ ସନ୍ତାନ କିଛି ଆଧି ଅଛି । ସେ ମାଇନର୍‌ଟା ପାଶ୍ କରି ଫୋର୍‌ଥ କ୍ଲାସ୍‌ର ସୀମା ଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ନୀଳାମ୍ବର ବାବୁଙ୍କର ପାଦ, ଭୂମିରେ ପଡ଼ିବାକୁ ରାଜି ହେଉନଥିଲା । ଇଂଲିସ୍‌ଜୋତା ବିନା ସେ ଖାଲିପାଦରେ ଯିବାକୁ ଘୃଣା କରୁଥିଲେ । ସେ ଲୋକମୁଖରୁ ଶୁଣିଥିଲେ ଦୀନା ପାଟରାର ପୁତ୍ର ଜଗନ୍ନାଥ ଏଫ୍.ଏ. ପାଶ୍ କରି ଗ୍ରାମକୁ ଆସିଅଛନ୍ତି । ସେହି ସୁସମ୍ବାଦରେ ସେ ଯେତେଦୂର ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେବା ପରି ଜଣାଯାଉନଥିଲେ । କାରଣ ଗ୍ରାମରେ ତାଙ୍କଠାରୁ କେହି ବିଦ୍ୱାନ, ଜଣେ ଆସୁ ବୋଲି ସେ ଇଚ୍ଛା କରୁନଥିଲେ ।

ସ୍କୁଲ ଘରଟି ଚାଳ ଘର । ମାଟି କାନ୍ଥ ଉପରେ ଚୂନକାମକରା ଚାରୋଟି ବଖରା । ନିମ୍ନ ପ୍ରାଥମିକ ଓ ଉଚ୍ଚପ୍ରାଥମିକ ଦୁଇ ଶ୍ରେଣୀରେ ବିଭକ୍ତ ଥିବାରୁ ଏପରି ବ୍ୟବସ୍ଥା । ଲକ୍ଷ୍ମୀଧର ବାବୁ ନିମ୍ନ ପ୍ରାଥମିକର ଶିକ୍ଷକ ଓ ନୀଳାମ୍ବର ବାବୁ ଉଚ୍ଚପ୍ରାଥମିକର ଶିକ୍ଷକ । ସ୍କୁଲର ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ବଡ଼ ସୁଧାର ସମ୍ପନ୍ନ ।

ଜଗନ୍ନାଥ ସ୍କୁଲର ଦ୍ୱାର ସମକ୍ଷକୁ ଆସିଲା ମାତ୍ରେ ଉପସ୍ଥିତ ଛାତ୍ରମଣ୍ଡଳୀ ଠିଆ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଅଭିବାଦନ କଲେ । ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ସହିତ ମଧ ଅଭିବାଦନ ଓ ପ୍ରତ୍ୟଭିବାଦନ ହୋଇଗଲା । କିଛିକ୍ଷଣ କଥାବାର୍ତ୍ତା ପରେ ଜଗନ୍ନାଥ ବିଦାୟ ନେଲେ । ସମବେତ ଛାତ୍ରମଣ୍ଡଳୀ ପ୍ରଶଂସମାନ ଚକ୍ଷୁରେ କୃତବିଦ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ତାଳୁରୁ ତଳିପାଯାଏ ଅନାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ଜଗନ୍ନାଥ ଫେରୁଛନ୍ତି । ଏହିପରି ସମୟରେ ନୀଳାମ୍ବର ବାବୁଙ୍କର କଥା ସ୍ପଷ୍ଟ ଶୁଣିପାରିଲେ, "ହେଲେ କଣ ହେବ ? ଏତେ ପାଠପଢ଼ି ଜାତିଛୋଟ, ପାଟରା ପୁଅତ ।" ଉଚ୍ଚଜାତି ଆତ୍ମଗର୍ବୀ ନୀଳାମ୍ବରର ସେହି ବିଦ୍ରୂପ ଶ୍ଳେଷ ବାକ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥର କୋମଳ ଅଭିମାନୀ ହୃଦୟରେ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଶେଳବିଦ୍ଧ କଲା । ହିନ୍ଦୁ ଜାତିପ୍ରତି ତାହାଙ୍କର ଘୃଣା ହେଲା ।

ସେଦିନ ସେ ଗୃହକୁ ଫେରିଆସି କାହାକୁ କିଛି ନ କହି ଯାଜପୁରରେ ଥିବା ଏନ୍‌ଟ୍ରାନସ୍ ସ୍କୁଲର ଦ୍ୱିତୀୟ ଶିକ୍ଷକ ପଦ ପାଇଁ ଆବେଦନ ପତ୍ର ପ୍ରେରଣ କଲେ । ଯଥା ସମୟରେ ଉତ୍ତର

ଆସିଲା ମାସିକ ବେତନ ପଚାଶ ଟଙ୍କା । ସରକାରୀ ଗୃହ । କାର୍ଯ୍ୟଟି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ବେଶ୍ ଆବେଦନ ଗ୍ରାହ୍ୟ ହେଲା । ସେ ପିତାମାତାଙ୍କୁ ଜଣାଇ ଯିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲେ ।

କିନ୍ତୁ ସ୍ନେହମୟୀ ଜନନୀ ଦୁଇମାସ ନୋହୁଣୁ ପୁଣି ପୁଅ ବିଦେଶ ଯିବ ଶୁଣି କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଦୀନା ମଧ୍ଯ ଦୁଃଖିତ ଭାବରେ ବସିପଡ଼ିଲା । କିଏ କହିବ । କାମର ଜବାବ ଆସିଗଲାଣି ।

ଦିବା ଦି'ପ୍ରହର । ମାତାର ଶୟନ କକ୍ଷରେ ଜଗନ୍ନାଥ ବସିଥାଏ । ମାଆ ଆଦର କରି ଜଗନ୍ନାଥର ପିଠି ଆଉଁଷି କହିଲେ – "ପୁଅ ତୁ ଚାରିମାସ କରି ମୋ ପାଖରେ ରହିଲୁ ନାହିଁ । ମୋର ମନ ପୁରାଇ ତତେ ଗଣ୍ଡେ ଖୁଆଇ ପାରିଲିନି । ଭଲ କରି ଦେଖିଲି ନାହିଁ । ପାଖରେ ବସାଇଲିନି । ତୁ ବିଦେଶ ବୁଲିଲୁ । ପାଠ ପଢ଼ିଲୁ । ମଣିଷ ହେଲୁ । ଚାକିରୀ ପାଇଲୁ । ତୋ' ପାଇଁ ବୋହୂଟିଏ କରି ମୁଁ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୁଏ ।"

ଜଗନ୍ନାଥ ଈଷତ୍ ମୁଖ ଫେରାଇଲେ ।

ପୁଣି ମାଆ କହିଲେ, "ଆମ ଗାଁର ଭାଗବତଙ୍କ ଝିଅଟି ମନକୁ ଆସିଚି । ବୟସ ବେଶି ନୁହେଁ । ଏଇ ଆଠବର୍ଷ ମାତ୍ର ହୋଇଚି । ପିଲାଟିର ବଳିଲା ଦେହ, ଦେଖିବାକୁ ଡଉଲ ଡାଉଲ ଠିକ୍ ତୋ ଲାଖ୍ । ଆଉ ବାପର ସମ୍ପତ୍ତି ବି ଅଛି ।

ଜଗନ୍ନାଥ ନୀରବରେ ସବୁ ଶୁଣିବାକୁ ଲାଗିଲେ । କିଛି କହିଲେ ନାହିଁ ।

ପୁଣି ମାତା ଆଦର କରି କହିଲେ – "ବାପ, ତୁ ବିଦେଶ କରିବୁ । ମୁଁ କାହା ମୁହଁ ଦେଖି ବଞ୍ଚିବି ? ବୋହୂଟି କରିଥିଲେ ହେଲେ ମୋ ଦୁଃଖ ଯିବ । ମୁଁ ଏଣିକି ବୁଢ଼ୀ ହେଲି ।" ଏହା କହି କିଛିକ୍ଷଣ ନୀରବ ରହିଲେ । ଭାବିଲେ ଜଗନ୍ନାଥ ବୋଧହୁଏ ତାଙ୍କ କଥାରେ 'ହଁ' ଭରିବ, କିନ୍ତୁ ଜଗନ୍ନାଥ ତାହା କଲେ ନାହିଁ । କିଛିକ୍ଷଣ ନୀରବରେ ରହି କହିଲେ, "ମା, ତୁ ମୋ ପାଇଁ ବ୍ୟସ୍ତ ହଅନା । ମୋର ଏଇକ୍ଷଣି ଆଗ ଚାକିରୀ ହେଉ । ପରେ ଆଉ ସବୁ କଥା ।"

ମାଆ ନିରାଶ ହୋଇ କହିଲେ – "ବାପ, ପଛ କଥା କ'ଣ ? ଏତ ସଂସାର ଲାଗିଛି । ତୁ ପାଠ ପଢୁ ନ ଥିଲେ କେଉଁ କାଳୁ ମୁଁ ନାତି ନାତୁଣୀ ଧରି ଗେଲ କରନ୍ତିଣି ।"

ଜଗନ୍ନାଥ ଅପ୍ରତିଭ ଓ ବିରକ୍ତ ହୋଇ ସେଠାରୁ ଉଠିଗଲା । ଗେହ୍ଲେଇର ହୃଦୟ ହଠାତ୍ ଅଭିମାନରେ ଉଚ୍ଛୁଳି ଉଠିଲା । ସତେ ଆଜି ନାଥୁଆ ତା' କଥା ଶୁଣିଲାନି । ଆଖିରେ ତା'ର ଲୁହ ଜମି ଆସିଲା । ବହୁ କଷ୍ଟରେ ସେ ତା' ସମ୍ଭାଳି ନେଲା ।

ତାହାର ପରଦିନ ଜଗନ୍ନାଥ ଯାଜପୁର ଯାତ୍ରା କଲେ । ଗେହ୍ଲେଇର ହୃଦୟ ବିଷାଦ କାଳିମାଛନ୍ନ ହୋଇଗଲା । ସେ ନିଜର ନିଭୃତ କକ୍ଷତଳରେ ଲୁଗାକାନି ପାରିଦେଇ ଅଭିମାନରେ ଓ ଦୁଃଖରେ କିଛିକ୍ଷଣ କାନ୍ଦିଲା । ସତେ, ସଂସାର ଏପରି !

ପଞ୍ଚମ ପଟ

କେହି ନୁହେଁ କାର ଏ ବିଶ୍ୱ ଭୁବନେ

ମୁଁ କିମ୍ବା ମରିବି ବୁଲି

ପିତାମାତା ବନ୍ଧୁ ଆତ୍ମୀୟ ସ୍ୱଜନେ
ଦିନେ ଛାଡ଼ି ଯିବି ଚାଲି ।

ବୈତରଣୀ ନଦୀ ପ୍ରାୟ ଝରକା ଫିଟାଇଲେ ଦିଶୁଥିଲା । ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ ନଦୀ କୂଳରେ ଘାଟ ପାଖରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ନୌକା । ନୌକା ଯାଉଛି, ଭାସୁଛି ଓ ପଡୁଛି । ନଦୀ ବକ୍ଷର ଜଳ ପ୍ରବାହ ଅନନ୍ତ ସାଗର ଆଡ଼କୁ ଧାଇଁ ଯାଉଛି । ଜଗନ୍ନାଥ ଝରକା ନିକଟରେ ଠିଆ ହୋଇ ନଦୀ ଆଡ଼କୁ ଅନାଇଁ ଥିଲେ । ଆଜିକି ତିନିବର୍ଷ ହେଲା ସେ ଯାଜପୁରରେ କାମ କରୁଛନ୍ତି । ଯଯାତିକେଶରୀଙ୍କ ପ୍ରିୟ ରାଜଧାନୀ ଯାଜପୁର । ସ୍ଥାନଟି ମନ୍ଦ ନୁହେଁ । ପାଣି ପବନ ବେଶ୍ ମନୋମତ । କାମଟି ମଧ ତାଙ୍କ ମନକୁ ଆସିଛି । ମାସିକ ଟ୫୦ଙ୍କା ବେତନ । ତା' ବାଦ ଗୃହ ଶିକ୍ଷକ ଭାବରେ ମଧ ସେ ମାସିକ ଟ୧୦ଙ୍କା ଆୟ କରନ୍ତି । ନିଜ ପାଇଁ କୋଡ଼ିଏ ଟଙ୍କା ରଖି ବାକିତକ ସେ ଘରକୁ ପଠାଉଥିଲେ । ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ବିବାହ ହୋଇନାହିଁ । ଏ ତିନିବର୍ଷ ମଧରେ ସେ ଆଉ ଘରକୁ ଯାଇନାହାନ୍ତି ।

ଜଗନ୍ନାଥ ଦୁଷ୍ଟ ଚରିତ୍ର ନୁହନ୍ତି । କର୍ମକୁଶଳ, ଭଦ୍ର, ବିନୟୀ ଏବଂ ଦୃଢ଼ ପ୍ରତିଜ୍ଞ । ଅତିଶୟ ବିଳାସୀ ମଧ ନଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଜଗନ୍ନାଥ ସୁଖୀ ନଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର ସୁଖ ପାଇଁ ଜାଗତିକ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ଅଭାବ ନଥାଇ ମଧ ସେ ସୁଖୀ ନଥିଲେ । ସୁଖ ମାନସିକ ବସ୍ତୁ । ଆମ୍ଭେମାନେ ସହସ୍ର ବିଳାସ ବ୍ୟସନ ମଧରେ ବେଷ୍ଟିତ ଥାଇ ମଧ ସୁଖୀ ହୋଇ ନପାରୁ । ଆମ୍ଭ ମାନଙ୍କର ସବୁ ଅଭାବ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏପରି ସମୟେ ସମୟେ ହୁଏ ଯେ ଯେତେ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ମଧ ମନକୁ ସୁଖୀ କରି ହୁଏନାହିଁ ।

ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ନିରାନନ୍ଦର ପ୍ରଧାନ କାରଣ ଧର୍ମଚିନ୍ତା । ଜଗନ୍ନାଥ ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ଧର୍ମଭୀରୁ ଏବଂ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ । ସେ ହିନ୍ଦୁ ସମାଜରେ ବଢ଼ି ଆସି ଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ବଶତଃ ସେ ନୀଚ ଜାତିର ସନ୍ତାନ । ବ୍ରାହ୍ମଣ କରଣର କୌଳୀନ୍ୟ ଗର୍ବ ଅଛି, କିନ୍ତୁ ଜଗନ୍ନାଥର ତାହା ନାହିଁ । ଜାତିଭେଦ ଜଗନ୍ନାଥ ମନରେ ବଡ଼ ଆଘାତ ଦିଏ । ପଢ଼ିବା ସମୟରେ ଜଗନ୍ନାଥ ପ୍ରାୟ ସବୁବେଳେ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରୁଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ଉଚ୍ଚଜାତିର ସହପାଠୀମାନେ ବିଦ୍ରୂପଚ୍ଛଳରେ "ପାଟରାପୁଅ", "ନାଥିଆ ପାଟରା", ଇତ୍ୟାଦି ପରିହାସ କରିବାକୁ ଛାଡୁ ନଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଜଗନ୍ନାଥ ସେ ସବୁ ଅମ୍ଳାନ ବଦନରେ ସହ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ହିନ୍ଦୁ ଯୁବକମାନଙ୍କ ସହିତ ତାହାଙ୍କର ବନ୍ଧୁତ୍ୱ ଅଳ୍ପ ହୋଇଥିଲା ।

କିନ୍ତୁ ଜଗନ୍ନାଥ ନିତାନ୍ତ ବନ୍ଧୁହୀନ ନଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର ପ୍ରାଣର ବନ୍ଧୁ ବୀରବିକ୍ରମଙ୍କର ଧର୍ମପ୍ରିୟତା ଉଚ୍ଚ ଉଦାରଭାବପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟ ଏବଂ ଭ୍ରାତୃସ୍ନେହର ନ୍ୟାୟ ଗଭୀର ମମତା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଏକ ଆନନ୍ଦ ଧାମର ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା । ଜଗନ୍ନାଥ ସେହି ମହତ ହୃଦୟକୁ ଦେବତୁଲ୍ୟ ପୂଜା କରୁଥିଲେ । ବୀରବାବୁ ତାଙ୍କଠାରୁ ବୟସରେ ବଡ଼ । କିନ୍ତୁ ତାହାଙ୍କର ଅତିଶୟ ପ୍ରିୟ ସଙ୍ଗୀ । ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ବୀରର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଅକୃତ୍ରିମ ବନ୍ଧୁତ୍ୱ ତାହାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଗଭୀର ଭାବ ଜାତ କରିଥିଲା । ତାହାର ଫଳ ସ୍ୱରୂପ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ପ୍ରତି ଗଭୀର ସହାନୁଭୂତି ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଦୃଢ଼ବଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲା ।

ଜଗନ୍ନାଥ ଝରକାନିକଟରେ ଠିଆ ହୋଇ ନାନା କଥା ଭାବୁଚନ୍ତି । ବିଗତ ଛ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ତାହାଙ୍କ ଜୀବନରେ ଅନେକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଯାଇଅଛି । ଦୁଇ ବର୍ଷର କଲିକତା ଜୀବନ ବଡ଼ ସୁଖକର ଥିଲା । ଜଗନ୍ନାଥର ଆଉ ଥରେ କଲିକତା ଯିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ଥିଲା । ସେ ନଦୀ ବନ୍ଧକୁ ଅନାଇଁ ଦେଖିଲେ ସ୍ୱଚ୍ଛସଲିଳା ବୈତରଣୀ ବୋହିଯାଉଛି । ନୌକାଗୁଡ଼ିକ ଧୀରେ ଧୀରେ ଜଳକୁ ଦି'ଭାଗ କରି ଆଗକୁ ଯାଉଛନ୍ତି । ଜଳ ଆନ୍ଦୋଳିତ ହେଉଛି – ଶୁଭ୍ର ପାଲ ଗୁଡ଼ିକ ଉଡ଼ୁଛନ୍ତି । ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ନୌକା ଗୁଡ଼ିକ ଆକାଶର ଦିଗ୍‌ବଳୟରେ ମିଶିଗଲା ପରି ଦିଶୁଚନ୍ତି । ଆକାଶରେ ପକ୍ଷୀଗୁଡ଼ିକ ଉଡ଼ି ଉଡ଼ି ପବନରେ ଭାସୁଅଛନ୍ତି । ଜଗନ୍ନାଥ ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କୁ ଅନାଇଁ ଭାବିଲେ – "ଆହା, ଏମାନଙ୍କ ପରି ସ୍ୱାଧୀନ ହୋଇଥାନ୍ତି ହେଲେ ।"

ସଂଧ୍ୟା ଗାଢ଼ରୁ ଗାଢ଼ତର ହୋଇ ଆସିଲା । ଧୀବରମାନେ କୂଳରେ ଜାଲ ସଜାଡ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଜଗନ୍ନାଥ ସେ ସବୁ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ତିନି ବର୍ଷ ତଳର କଥା ତାଙ୍କର ମନେ ପଡ଼ିଲା । ଏହିପରି ନୌକାରେ ବସି ସେ ଘରକୁ ଫେରୁଥିଲେ । କାହିଁ ଆଜି ସେ ସ୍ନେହର କୁଟୀର ? ସ୍ନେହମୟୀ ଜନନୀ ! କରୁଣାମୟୀ ଦେବୀ ମୂର୍ତ୍ତି । ଜଗନ୍ନାଥ ମାଆଙ୍କର ସ୍ନେହ ମର୍ମେ ମର୍ମେ ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେହି ପ୍ରିୟତମା ମାତୃମୂର୍ତ୍ତି ତାହାଙ୍କୁ ବାଧା ଦେଇ ଆଜିକୁ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ କାଳ ଧର୍ମତ୍ୟାଗ କରାଇ ପାରିନାହିଁ ।

ସେହି କରୁଣ କୋମଳ ମୁଖଟି ମନେପଡ଼ିଲା ମାତ୍ରେ ଯୁବକ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଚକ୍ଷୁରୁ ଶିଶୁପରି ଲୁହ ଝରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସତେ ସେ ଏଡ଼େ ନିଷ୍ଠୁର । ଆଜି ସେ ଧର୍ମତ୍ୟାଗ କଲେ ତାଙ୍କ ମାଆଙ୍କର କି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ନ ହେବ ? ହୁଏତ ସେ ମରିଯିବ । ଭାବୁ ଭାବୁ ଅସ୍ଥିର ହୃଦୟରେ ଜଗନ୍ନାଥ କହି ଉଠିଲେ – "ମା, ମା, ମୁଁ ତୋ'ର କୁସନ୍ତାନ । ତତେ ଦିନେ ହେଲେ ସୁଖୀ କରି ପାରିଲି ନାହିଁ ।" ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ହୃଦୟ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ଝରକା ପାଖରୁ ଘୁଞ୍ଚି ଆସି ଚୌକିରେ ବସି ପଡ଼ିଲେ । ତାହାଙ୍କ ହୃଦୟ ଆବେଗରେ କମ୍ପି ଉଠିଲା । ଜଗନ୍ନାଥ ଶେଷ ବିଦାୟ ସମୟରେ ମାଆଙ୍କର ସେହି ବିଷାଦ ବିଧୁର କରୁଣ ମୁଖ ମନେ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ବୀରବାବୁଙ୍କ ମାତୃଭକ୍ତି ମନେ ପଡ଼ିଲା । ସତେ, ବୀରବାବୁ ପିତାମାତାଙ୍କର ସୁସନ୍ତାନ, ସେ କାହିଁକି ନ ହେବେ । ଆଜି ଏତେ ପାଠ ପଢ଼ି ସୁଦ୍ଧା ସେ ପିତାମାତାଙ୍କୁ ଖୁସି କରାଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେ କ'ଣ ପିତାମାତାଙ୍କୁ ପ୍ରାଣଭରି ଭଲ ପା'ନ୍ତି ନାହିଁ । ଜଗନ୍ନାଥ ତାଙ୍କ ହୃଦୟ ମଧ୍ୟରେ ମାଆଙ୍କର କରୁଣ ଓ ନିଷ୍କପଟ ମୂର୍ତ୍ତି ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସାଂସାରିକ ବନ୍ଧନରେ ଲିପ୍ତ ହୋଇ ନଥିଲେ । ସେ ମାଆଙ୍କୁ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଭଲ ପାଉଥିଲେ । କିନ୍ତୁ କଣ ହେବ ? ମାଆଠାରୁ ଆହୁରି ଅଧିକ ପ୍ରେମମୟୀ, ହୃଦୟର ଚିର ଆକାଙ୍‌କ୍ଷିତ ସ୍ୱପ୍ନ, ପ୍ରାଣର ପ୍ରତିମୁହୂର୍ତ୍ତର ଅନୁସ୍ପନ୍ଦନ ଆଉ ଜଣେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ହୃଦୟ ତନ୍ତ୍ରୀରେ ଆଘାତ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଜଗନ୍ନାଥ ସେ ଅଦୃଶ୍ୟ ସତ୍ୟମୟଙ୍କୁ ବୁଝିପାରିଲେ । ତାହାଙ୍କର ସ୍ୱର ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର କର୍ଣ୍ଣ କୁହରରେ ବାରମ୍ବାର ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେଥିପାଇଁ ଅକଥନୀୟ ଦୁଃଖରେ ଜଗନ୍ନାଥ ସଂସାର ଅରଣ୍ୟରେ ଭ୍ରମଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ଧନ୍ୟ ଭାରତ ଭୂମି । ଭାରତୀୟର ରକ୍ତରେ ରକ୍ତରେ ଧର୍ମ ଶୋଣିତ ପ୍ରବାହିତ । ହିନ୍ଦୁର ପ୍ରତି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଧର୍ମର ମୋହର । ଭାରତ ସନ୍ତାନର ଖାଦ୍ୟପେୟ ପରି ଧର୍ମ ମଧ୍ୟ

ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନର ଏକ ମୁଖ୍ୟ ଅଂଶ ବିଶେଷ । ଆଜି ଧର୍ମ ଧର୍ମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରି କୋଟି କୋଟି ଭାରତ ସନ୍ତାନ ଭ୍ରମଣ କରୁଅଛନ୍ତି । ଜଗନ୍ନାଥ ସେହି ଭାରତର ରକ୍ତରେ ଜନ୍ମ । ଧର୍ମ ତାହାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରି ବସିଛି । ସେ ସେଥିପାଇଁ ଆଜି ଦୁଃଖରେ, କ୍ଷୋଭରେ ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ କାତର । ତାଙ୍କର କଣ କେହି ନାହିଁ । ପ୍ରେମମୟ ଜନକ ଜନନୀ, ସ୍ନେହମୟ ଭ୍ରାତାଭଗ୍ନୀ, ବିଦ୍ୟା, ଉଚ୍ଚପଦ ସୁଖ୍ୟାତି ସୁନାମ ସବୁ ଅଛି । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ସତ୍ୟ ପିପାସୁ ହୃଦୟର ତହିଁରେ ତୃପ୍ତି ନଥିଲା । ସେ ଦେଖିଲେ ମନୁଷ୍ୟ ସଂସାରରେ ସବୁ ପାଇଲେ ସୁଦ୍ଧା ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ନ ପାଇଲେ ସେ ଯେପରି କିଛି ପାଇନାହିଁ ।

ସଂଧ୍ୟା ସମୟରେ ବେହେରା ହାରିକିନି ଜାଳି ଦେଇ ମେଜ ଉପରେ ରଖିଗଲା । ଜଗନ୍ନାଥ ମେଜ ଉପରକୁ ଆସି ଖଣ୍ଡେ ପତ୍ର ଲେଖିବାକୁ ବସିଲେ । ଦୁଇଦିନ ହେଲା ବୀରବାବୁଙ୍କୁ କୌଣସି ପତ୍ର ଦେଇ ନାହାନ୍ତି । ଆଜି ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ବୀରବାବୁ ଦୁଇଟି କନ୍ୟାର ଜନକ ହୋଇଛନ୍ତି ବୋଲି ସେ ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଛନ୍ତି । ବୀରବାବୁ ବାସ୍ତବିକ ସୁନ୍ଦର ଓ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ । ଜଗନ୍ନାଥ ବୀରବାବୁଙ୍କ ବିଷୟ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେ କାହିଁକି ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ଘରେ ଜନ୍ମ ନ ହେଲେ । ସେ ବୀରବାବୁଙ୍କ ପରି ଶୁଭଗ ଜୀବନ ଯାପନ କରିପାରିଥାନ୍ତେ । ସେ କ୍ଷୋଭରେ ଚିରପ୍ରିୟ ପ୍ରାଣବନ୍ଧୁ ପାଖକୁ ପତ୍ରାରମ୍ଭ କଲେ । କିନ୍ତୁ ହୃଦୟର ଭାବ ଲିପିବଦ୍ଧ କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଏଣୁ ତେଣୁ ପତ୍ର ଲେଖି ଶେଷ କଲେ ।

ଖାଇସାରିବା ପରେ ନିଦ ଆସିଲାନି । କଣ କରିବେ । ଏହିପରି କେତେଦିନ କଟିବ ? ସେ ଭାବିଲେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମକୁ ସତ୍ୟ ଭାବି ସୁଦ୍ଧା ଗ୍ରହଣ କଲେ ଲୋକେ ନିନ୍ଦା କରିବେ । ନାନା କୁକଥା କହିବେ । କହନ୍ତୁ ଚିନ୍ତା ନାହିଁ । ହେଲେ ପିତାମାତା–ସେମାନେ କଣ କହିବେ ? ତାଙ୍କ ଅର୍ଥରେ ମଣିଷ ହୋଇ ଜାଣିଶୁଣି କିପରି ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଆଘାତ ଦେବେ ? ଏତେ ଅକୃତଜ୍ଞ କିପରି ହେବେ ?

ଜଗନ୍ନାଥ ଅନେକ ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ବାପାଙ୍କୁ ମନେ ପକେଇ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଅଶ୍ରୁ କଣାରେ ତାଙ୍କ ଉପାଧାନ ସିକ୍ତ ହେଲା । ରାତି ବାରଟା ହେଲା । ତଥାପି ତାଙ୍କର ନିଦ୍ରା ନାହିଁ । ବହୁକ୍ଷଣ ଭାବନା ପରେ ସେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅବଧାରଣ କଲେ । ପରଦିନ ଦଶଦିନ ଛୁଟି ନେଇ ସେ ଗ୍ରାମକୁ ଯାତ୍ରା କଲେ ।

ଗେହ୍ଲେଇ ଭୋଜନାନ୍ତର ଗୃହତଳେ ବସ୍ତ୍ରାଞ୍ଚଳ ବିଛାଇ ଦେଢ଼ବର୍ଷର ପୁଅ ସହିତ ବିଶ୍ରାମ କରୁଅଛନ୍ତି । ଆଜିକାଲି ଗେହ୍ଲେଇର ଚେହେରା ଅନେକ ବଦଳି ଯାଇଚି । ସେ ସବୁବେଳେ ଜଗନ୍ନାଥ ବିଷୟ ଭାବୁଚି । ଜଗନ୍ନାଥ ଗୁଣବାନ୍ । ମାସିକ ଚାଳିଶ ଟଙ୍କା ପଠାଏ । ଏଡ଼େ ସୁଶୀଳ ଜଗନ୍ନାଥ ଆଜିକୁ ତିନି ବର୍ଷ ହେଲା ଘରକୁ ଆସିଲା ନାହିଁ । ବିବାହ କଲା ନାହିଁ । କାହିଁକି ସେ ପିତାମାତାଙ୍କ କଥା ଅଗ୍ରାହ୍ୟ କଲା । କାହିଁକି ସେ ବିଦେଶରେ କାଳ କାଟୁଚି ? ସେ ତ ଏଇ ଗାଁଆକୁ ଏତେ ଭଲ ପାଏ । କିନ୍ତୁ ମାଆର ଇଚ୍ଛାରେ ଚାଲିବାକୁ ସେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହେଁ କାହିଁକି ?

ଗେହ୍ଲେଇ ନାନା କଥା ଭାବୁ ଭାବୁ ଭାବନାର ପୁଅ ନିଧିଆକୁ କୋଡ଼କୁ ଆଉ ଟେକି ଆଣି ଶୋଇ ଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲା । ସେଇ ସୁନ୍ଦର ଶିଶୁର ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଅମୃତମୟ ଛବି ଦେଖିବାକୁ

ଲାଗିଲା । ସତରେ ପିଲାକାଳେ ନାଥିଆ ଏହାଠାରୁ ବଳି ଆହୁରି ସୁନ୍ଦର ହୋଇଥିଲା । ଏହିପରି ନାନାକଥା ଭାବୁ ଭାବୁ ଗେଲ୍ହେଇ ନିଦରେ ଶୋଇ ପଡ଼ିଲା । ନିଦ୍ରିତ ଅବସ୍ଥାରେ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଲା, ତାହାର ଜଗନ୍ନାଥ ଜୀର୍ଣ୍ଣ ମଳିନ ବେଶରେ ବହୁ ଦୁଃଖରେ କାତର ହୋଇ ତାହାର ପାଦତଳେ ଆସି ଗଡ଼ି ପଡୁଛି । ଗେଲ୍ହେଇର ମାତୃସ୍ନେହ ଉଚ୍ଛୁଳି ଉଠିଲା । ସେ ସାନପିଲା ପରି ତାହାକୁ କୋଳକୁ ଟାଣି ନେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲା । ଆନନ୍ଦ ଆବେଗରେ ତାହାର ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ସେ ହଠାତ୍ ଚମକି ଉଠି ଦେଖିଲା ସତକୁ ସତ ତାହାର ପୁତ୍ର ଜଗନ୍ନାଥ ତାହାର ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ । ଗେଲ୍ହେଇ ନିଜର ଦେଖିଲା ଆଖିକୁ ବିଶ୍ୱାସ କରିପାରିଲା ନାହିଁ ।

ମାଆର ବିସ୍ମୟ ଭଙ୍ଗକରି ଜଗନ୍ନାଥ ପ୍ରଥମେ କଥା କହିଲେ । ''ମା, ମା'' କହି କାନ୍ଦି ଉଠିଲେ । ଗେଲ୍ହେଇ ଆନନ୍ଦ ଆବେଗରେ ପୁଅକୁ କୁଣ୍ଢାଇ ପକାଇଲା । ଜଗନ୍ନାଥ ସାନ ଛୁଆଟି ପରି କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ବହୁକ୍ଷଣ ପରେ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଲାଭ କରି ଜଗନ୍ନାଥ ମାତାର ଗୋଡ଼ ଧରି କହିଲେ – ''ମା, ମୁଁ ବିଶେଷ କାରଣରୁ ଦଶଦିନ ଛୁଟି ନେଇ ଆସିଛି । ତୁ ମୋର ସବୁଠାରୁ ବଳି ବଡ଼ ଇଷ୍ଟ । ଜଗତରେ ମୁଁ ଯଦି କିଛି ଭଲ ପାଏ ସେ ତୋତେ, ତୁ ମୋର ସବୁଠାରୁ ପ୍ରିୟ କିନ୍ତୁ ......''

ମାତାର ହୃଦୟ ସ୍ନେହାତିଶଯ୍ୟରେ ଚମକି ଉଠିଲା । ପୁଣି ଜଗନ୍ନାଥ କହିଲେ ''କିନ୍ତୁ ବାପା ମା' ଠାରୁ ମଧ ମଣିଷର ଖୋଜିବାର ବିଷୟ ଆହୁରି ଅଛି । ମଣିଷ ସବୁ ପାଇ ମଧ ସୁଖ ପାଏ ନାହିଁ ।

ଗେଲ୍ହେଇ ପୁଅର କଥାରୁ କିଛି ବୁଝିପାରିଲା ନାହିଁ । ସେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ କହିଲା – ''ବାପ, ମୁଁ ବଞ୍ଚିଥିଲା ଯାଏ ତୁ କାନ୍ଦ ନା । ତୋର କଣ ଅଭାବ ହୋଇଛି ମତେ କହ । ମୁଁ ମୋର ପାରୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚେଷ୍ଟା କରି ତୋ ଅଭାବ ଦୂର କରିବି ।''

ଜଗନ୍ନାଥ ବିରସ ବଦନରେ କହିଲେ – ''ମା, ତୁ ତା ପାରିବୁ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ତୋ ଠାରୁ ଅନୁମତି ନେବାକୁ ମୁଁ ଆସିଛି । ତୁ ମୋତେ କହ ମୁଁ କ'ଣ କରିବି ?''

ଗେଲ୍ହେଇ ପୁଅର ଘର୍ମାକ୍ତ ମୁଖକୁ ବସ୍ତ୍ରାଞ୍ଚଳରେ ପୋଛି କହିଲା – ''ଏଇକ୍ଷଣି ତୁ ଗୋଡ଼ ଧୁଅ । ପରେ ସବୁ କହିବୁ ।''

ଜଗନ୍ନାଥ ତାହାହିଁ କଲେ ।

ଜଗନ୍ନାଥର ଆସିବାର ପ୍ରାୟ ଆଠଦିନ ହେଲାଣି । ସଂଧ୍ୟାବେଳେ ଦୀନା ଓ ସେ ବାହାର ପିଣ୍ଡାରେ ବସିଛନ୍ତି । ଦୁଃଖସୁଖ କଥା ହେଉଛନ୍ତି । ପିତୃପ୍ରାଣ ଜଗନ୍ନାଥ ପିତାର କଥାରେ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଉତ୍ତର ଦେଉଛନ୍ତି । କଥା ପଡୁ ପଡୁ ସେ କହିଲେ – ''ବାବା, ମଣିଷ ଯାହା ସତ ବୁଝିବ, ଯାହା ନ୍ୟାୟ ବୁଝିବ, ଯାହା ଠିକ୍ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିବ ସେ ତା' କାହିଁକି ଗ୍ରହଣ ନ କରିବ ? ସେଥିରେ ଏତେ ବାଧା କାହିଁକି ? ତୁମେ କଣ ବୁଝ, ସତଟା ଜାଣିବା ଉଚିତ କି ନା ?''

ସରଳମନା ଦୀନା କହିଲା – ''ବାପା, ତୁ ମୋଠାରୁ ଜ୍ଞାନବନ୍ତ । ମୁଁ ତୋତେ କି ଜ୍ଞାନ ଶିଖାଇବି ? ଯାହା ସତ ବୁଝିବ – ତା କରିବ । ସେଥିରେ ଦୋଷ କଣ ?''

"ତେବେ ବାପା, ମୁଁ ଆଜି ତୁମର ଅନୁମତି ମାଗୁଛି । ଯାହା ସତ ବୁଝିବି, ତା' ମୁଁ ଗ୍ରହଣ କରିବି । ସେତେବେଳେ ତୁମେମାନେ ଦୁଃଖ କରିବ ନାହିଁ ।"

ଦୀନା ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କଥାର ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥ ବୁଝି ନଥିଲା । ହଠାତ୍ ତା' ମନରେ ଉଦୟ ହେଲା, ଜଗନ୍ନାଥ ବୋଧହୁଏ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାନ୍ ହେବାକୁ ଚାହେଁ । ସେ କ୍ଷୁର୍ଣ୍ଣଭାବରେ କହିଲା– "ବାପ, ତୁ କଣ ଜାତି ହରାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁ ? ଦେଖ୍, ସେପରି କାମ କଲେ ଚାରିଆଡ଼େ ନିନ୍ଦା କଳଙ୍କରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ମୁହଁ ଟେକି ପାରିବୁ ନାହିଁ ।"

"ବାବା, ତୁମେ ଏହିକ୍ଷଣି କହିଲ ସତ ବୁଝିଲେ ଗ୍ରହଣ କରି ପାରିବୁ । ତେବେ ଜାତି ହରେଇଲେ ଦୋଷ କ'ଣ ?"

ଦୀନା ଆକୁଳ ଭାବେ କହିଲା – "ସେ ମହାପାପ, ସାତ ପୁରୁଷକୁ ଖୁଣ୍ଟା । ଦେଖ୍ ନାଥ, ତୁ ଜାତି ହରାଇବାକୁ ବସ ନାହିଁ । ଜଗତରେ ମୋର ମୁହଁ ଟେକିବାକୁ ସ୍ଥାନ ରହିବ ନାହିଁ । ଲୋକେ କହିବେ, ପୁଅକୁ ଇଂରାଜୀ ପଢ଼ାଇଲାରୁ ବାପ ମାକୁ ମାନିଲା ନାହିଁ । ଜାତି ହରାଇ ହାଡ଼ି କୁଳରେ ପଶିଲା ।"

ଜଗନ୍ନାଥ ଅପ୍ରତିଭ ଭାବରେ କହିଲେ – "ବାବା, ଏତେ ଦୁଃଖ କରନାହିଁ । ମୁଁ ବଞ୍ଚିଥିବା ଯାଏ ତମ ଅନୁମତି ନ ନେଇ କିଛି କାମ କରିବି ନାହିଁ । ଏ ମୋର ଦୃଢ଼ ପ୍ରତିଜ୍ଞା । କିନ୍ତୁ ମୋର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ହେବ । ଏଥର ଗଲେ ମୁଁ ଆଉ ଗ୍ରାମକୁ ଫେରି ଆସିପାରିବି ନାହିଁ । ଏଇ ମୋର ଶେଷ ବିଦାୟ । ବାପା, ତୁମେ ମୋତେ କାହିଁକି ପାଠ ପଢ଼ାଇଲ ? ଆଜି ପାଠ ପଢ଼ିଲାରୁ ସିନା ମୋର ଏତେ ଆଡ଼କୁ ମନଗଲା । ମୁଁ ମୂଳିଆ ମଜୁରିଆ ହୋଇଥାନ୍ତି । ସେଥିରେ ମୋର ସୁଖ । ପାଠପଢ଼ି ଏତେ ଅନର୍ଥ, କିନ୍ତୁ ଏକ ପକ୍ଷରେ ଭଲ କରିଛ । ପାଠପଢ଼ିବାରୁ ସିନା ଯାହା ସତ୍ୟ ମୁଁ ତା ବୁଝିପାରିଲି । ସତ୍ୟ ବୁଝିବା ପାଇଁ ମଣିଷର ଜନ୍ମ ।"

"କିନ୍ତୁ ନିଜ ଧର୍ମ ହରାଇବା କ'ଣ ସତ୍ୟ ? ସେତ ମହାପାପ ।"

"ବାପା, ମୁଁ ସେ ବିଷୟ ଖୁବ୍ ଭାବିଛି । ଧର୍ମ ବୋଲି ଆମ୍ଭେମାନେ କାହାକୁ କହୁଛୁ ? ନାନା ମୁନିଙ୍କର ନାନ ମତ । ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ତ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଧର୍ମ ନୁହେଁ । ଏଥିରେ ଅନେକ ଧର୍ମମତ ଏକାଠି ମିଶି ରହିଛି । ସେଥିରେ ମୁଁ ଦେଖୁଛି, ମୂର୍ତ୍ତିପୂଜା ଛଡ଼ା ଆଉ ଯେପରି କୌଣସି ବିଷୟ ନାହିଁ । ସବୁ ମତ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ । କିନ୍ତୁ ସର୍ବସାଧାରଣ ହେଉଛି ମୂର୍ତ୍ତିପୂଜା ଆଉ ଜାତିଭେଦ । ମୁଁ ଏ ଦୁଇଟାର ପକ୍ଷପାତୀ ନୁହେଁ ?"

ଦୀନା ଆଉ ଶୁଣିପାରିଲା ନାହିଁ । ସେ କହିଲା, "ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ କୁଳରେ ଆମେ ଜନ୍ମ ହୋଇ ହିନ୍ଦୁର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ରଖିବା ଭଲ ।"

"ବାପା, ଠିକ୍ କହିଛ । ଆମେ ହିନ୍ଦୁ, ହିନ୍ଦୁ ଜାତିଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜାତି ଆଉ ଜଗତରେ ନାହିଁ । ମୁଁ ହିନ୍ଦୁ କୁଳରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିବାରୁ ସିନା ସତ୍ୟ ଖୋଜି ବୁଲୁଛି । ଆଜି ହିନ୍ଦୁ ହୋଇ ନଥିଲେ 'ଧର୍ମ ଧର୍ମ' କହୁ ନଥାନ୍ତି । ହିନ୍ଦୁ କୁଳର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ରଖିବା ଆମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଆମରି ଦେଶରେ ଧର୍ମ ଆଉ ଜ୍ଞାନର ଜନ୍ମ ।"

"କିନ୍ତୁ ହିନ୍ଦୁ ହୋଇ ଧର୍ମ ହରାଇବା ଭଲ ନୁହେଁ ।"

ଜଗନ୍ନାଥ କାତର କଣ୍ଠରେ କହିଲେ–"ବାପା, ମୁଁ ତୁମଠାରୁ ଶିକ୍ଷିତ । ତୁମକୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ମୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଏତିକି ବୁଝୁଛି, ହିନ୍ଦୁ ଭାବରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିବାରୁ ମୋର ଧର୍ମ ଖୋଜିବାକୁ ବଡ଼ ଇଚ୍ଛା ହୋଇଛି, ଆମ ଜାତିର ରକ୍ତମାଂସରେ ଧର୍ମ ମିଶିରହିଛି । ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଦେଶରେ ଧର୍ମ ପିପାସା ଏଡ଼େ ପ୍ରବଳ ନୁହେଁ । ଯାହା ସତ ବୁଝିବି, ନିଶ୍ଚୟ ସେଇଟା ଗ୍ରହଣ କରିବି । ଆମ୍ଭେମାନେ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଛୋଟ ଜାତି ନୋହୁ । ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଜଣେ କଣ୍ଡରା ହୋଇ ଜନ୍ମ ହୋଇ ନାହୁଁ, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସମସ୍ତଙ୍କର ଏକ ଅଧିକାର, ଏକ ଦାବୀ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଏପରି ମୂର୍ଖ ଯେ ଭାଗଭାଗ ହୋଇ ବଳହୀନ ହୋଇ ପଡ଼ିଛୁ । ମୁଁ ଏପରି ଧର୍ମ ଚାହେଁ ଯେଉଁଥିରେ ମୂର୍ତ୍ତିପୂଜା ନଥିବ । ସଂସାରଯାକ ଭାଇଭଉଣୀ ହୋଇ ଚଳିବେ ।"

ଦୀନା ଏସବୁ କଥା ଶୁଣିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନଥିଲା । ସେ ବିରକ୍ତି ସୂଚକ ସ୍ୱରରେ କହିଲା– "ତୁ ପାଠ ପଢ଼ି ନାନା କଥା ଶିଖିଲୁ । ତୋ ଇଚ୍ଛା ଯାହା କର । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଶୁଣିବାକୁ ନ ପାଏ ଯେ, ତୁ ଜାତି ହରେଇଛୁ । ତା'କଲେ ତୋ' ମୁହଁ ଆଉ ଏଦେଶରେ ଦେଖାଇବୁ ନାହିଁ ।"

ଜଗନ୍ନାଥ ଅଧିକତର କାତର ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ସେ କିଛିକ୍ଷଣ ନୀରବ ରହି କହିଲେ - ହେଉ ବାପା, ତାହାହିଁ ହେବ । ମୁଁ ଆଉ ଏ ଦେଶର ମୁହଁ ଦେଖିବିନାହିଁ ।

ଦୀନାର ବିରକ୍ତି ଆହୁରି ବଢ଼ିଗଲା । ସେରାଗରେ, କ୍ଷୋଭରେ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହୋଇ କହିଲା– "ଅକୃତଜ୍ଞ, ଏତେ କଷ୍ଟକରି ପାଠ ପଢ଼ାଇଥିଲି, ମୋ ମୁହଁରେ ଗୋଇଠା ଦେବୁ ବୋଲି । ମୁଁ ବେକୁବ୍ ମୂର୍ଖ ଥିବାରୁ ଲୋକଙ୍କ କଥା ନ ମାନି ତୋତେ ପାଠ ପଢ଼ାଇଥିଲି । ଠିକ୍ ଦଶା ଦେଲୁ । ତୋ ଇଚ୍ଛା ତୁ ଯାହା କରୁଚୁ କର୍ । କିନ୍ତୁ ମୋତେ ତାହାର ଭାଗୀ କରିବୁ ନାହିଁ ।"

ଦୀନା ନୀରବ ହେଲା । ଜଗନ୍ନାଥ ଘର ଭିତରକୁ ଉଠିଗଲେ । ତା' ଆରଦିନ ଜଗନ୍ନାଥ ବିଦାୟହେଲେ । ପିତାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମକରି ପଦଧୂଳି ନେଲେ । ମାତାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରିବାବେଳେ ମାଆ ସମ୍ଭାଳି ନ ପାରି ଆକୁଳ ହୋଇ କାନ୍ଦିଉଠିଲେ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦୃଢ଼ ହୃଦୟରେ ନୀରବରେ ପ୍ରଣାମ କଲେ । ମାଆ ତାଙ୍କର ହାତ ଧରିପକାଇଲେ । କ୍ଷୋଭରେ ଦୁଃଖରେ କହିଲେ "ନାଥ, ତୁ ମୋତେ ଛାଡ଼ିଗଲୁ । ମାଆ ମୁହଁକୁ ଟିକିଏ ଅନାଇଲୁ ନାହିଁ ! ମୁଁ ପରା ତୋତେ ଏଡ଼େଟିରୁ ଏଡ଼େ କଲି । ମୋର ଦଶମାସ ଗର୍ଭ ବେଦନା ତୁ କାହୁଁ ବୁଝିବୁ !"

ଜଗନ୍ନାଥ ନୀରବ, କିଛି କହିଲେ ନାହିଁ । ଅଶ୍ରୁପୂର୍ଣ୍ଣ ନୟନରେ ଭାଇ ଭୋବନା ଅନାଇଁଥାଏ । ପିତାମାତାର ଦୁଃଖ ଦେଖି ତାକୁ ବଡ଼ କଷ୍ଟ ହେଲା । ସେ ଭାଇକୁ ଅନେକ ଅନୁନୟ ବିନୟ କଲା । କାହିଁରେ କିଛି ହେଲା ନାହିଁ । ଜଗନ୍ନାଥ ଉଠି ଚାଲିଗଲେ । ଗୃହକୁ ଓ ପରିବାରକୁ ଶେଷ ବିଦାୟ ନେଇ ବାହାରକୁ ଗୋଡ଼ କାଢ଼ିଲେ ।

ଦିନା କପାଳରେ ହାତ ଦେଇ ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଗେହ୍ଲେଇ ଆଉ ବିଛଣାରୁ ଉଠିଲା ନାହିଁ । କେବଳ ହାୟ ହାୟ ଶବ୍ଦ ଦୀନାର ପରିବାରରୁ ଶୁଣାଗଲା । ପୁତ୍ରକୁ ପାଠ ପଢ଼ାଇଥିବାରୁ ଘୋର ଲଜ୍ୟା ଓ ଅନୁତାପରେ ଦୀନାର ହୃଦୟ ଯେପରି ଫାଟି ପଡ଼ିଲା ।

ଷଷ୍ଠ ପଟ

କାହିଁ ସେ, କିଏ ସେ ନଜାଣି ମୁଁ ମରେ
ଲୁଚିଗଲା କାହିଁ ଦେଖା ଦେଇ ଥରେ
ଏବେ ଖୋଜିବୁଲେ ସରବ ଧରଣୀ
କାହିଁ ମୋର ସଖା ପ୍ରିୟ ଗୁଣମଣି ।

ଦୁଇବର୍ଷ ଅତିବାହିତ ହୋଇଗଲାଣି । ବୀରବାବୁ ଦାଣ୍ଡ ଘରେ ବସି ବହିପତ୍ର ଦେଖୁଛନ୍ତି । ଡାକ ହରକରା ଗୋଟାଏ ପତ୍ର ଦେଇଗଲା । ଜଗନ୍ନାଥର ହସ୍ତାକ୍ଷର ଦେଖି ବୀରବାବୁ ଆନନ୍ଦରେ ପତ୍ରଟି ଫିଟାଇଲେ, ପତ୍ର ପାଠକରି ତାଙ୍କର ଚକ୍ଷୁ ସ୍ଥିରହେଲା । ସେ ବାଳକ ପରି କାନ୍ଦିପକାଇଲେ । କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ପ୍ରକୃତିସ୍ଥ ହୋଇ ଘରଭିତରକୁ ଯାଇ ମାଙ୍କୁ କହିଲେ–"ମା, ମୁଁ କଲିକତା ଯାଉଛି । ଆଜି ରାତି ଗାଡ଼ିରେ ଯିବି । ଜଗନ୍ନାଥ ମୃତ୍ୟୁ ଶଯ୍ୟାରେ–ସେ ବଡ଼ ବେରାମ । ତାର ବନ୍ଧୁ ଜଣେ ପତ୍ର ଦେଇଛି ।"

ବୀରବାବୁଙ୍କ ମାତା ଦ୍ୱିରୁକ୍ତି ନ କରି ଅନୁମତି ଦେଲେ । ବୀରବାବୁ ରାତିଗାଡ଼ିରେ କଲିକତା ଗଲେ ।

ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ଅପରିଷ୍କାର ଗଳି । ଦୁଇଆଡ଼େ ଘରଗୁଡ଼ିକ ଲଗାଲଗି ହୋଇ ନିର୍ମିତ । ଆଲୋକ ପ୍ରବେଶର ପଥ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରୁଦ୍ଧ । ରାସ୍ତାଟି ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ଏବଂ ଆବର୍ଜନାରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ମାଛିମାନେ ପଲ ପଲ ଉଡୁଚନ୍ତି । କଲିକତା ସହର । ଆଜିକାଲିର କଲିକତା ସହର ନୁହେଁ । ପୂର୍ବକାଳର କଥା । ଦୁଇ ଆଡ଼ରୁ ନାଳରେ ପଚାପାଣି ବୋହିଯାଇ ସମଗ୍ର ସ୍ଥାନଟିକୁ ଅତି ଦୁର୍ଗନ୍ଧରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ପକାଇଛି । ହଠାତ୍ ନ ଜାଣିବା ଲୋକ ପଶିଗଲାମାତ୍ରେ ତାହାର ସମଗ୍ର ଶରୀର ଦୁର୍ଗନ୍ଧରେ ଅବଶ ହୋଇଉଠେ । ସେ ବାନ୍ତି ସମ୍ଭାଳି ପାରେ ନାହିଁ ଏଣେ ତେଣେ ଗୋରୁହାଡ଼, କୁକୁଡ଼ା ପର, ମାଛ କାତି ବିଛାଇ ହୋଇ ପଡ଼ିଅଛି । କାଦୁଅ ପଙ୍କ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏହିପରି ଗଳିର ବାମ ଦିଗରେ ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ଏକତଳ ପକ୍କାଘର । ଜୀର୍ଣ୍ଣଶୀର୍ଣ୍ଣ କାନ୍ଥ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଭାଙ୍ଗି ଯାଇ ସିମେଣ୍ଟ୍ କାମ ଖସି ପଡ଼ିଛି । ଇଟାଗୁଡ଼ିକ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଫାଟି ଆଁ କରିଛି । ଖଣ୍ଡେ ଖଣ୍ଡେ ଭାଙ୍ଗି ଯାଇଛି । ଚାରିଆଡ଼େ କଳା, ଅଳନ୍ଧୁ, ବୁଢ଼ୀଆଣୀ ବସା ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଛୋଟ ଗୋଟିଏ କାମିନୀ ଫୁଲଗଛ ଗୋଟାଏ କୋଣ ଅନ୍ଧକାର କରିଅଛି । ସାମନା ନାଳରେ ବାରବରଷର ମଇଳା ପାଣି ବହିଯାଇ ଘର ଚାରିଆଡ଼ ଦୁର୍ଗନ୍ଧରେ ଭରି ଦେଉଛି । ସମ୍ମୁଖକୁ କାଷ୍ଠନିର୍ମିତ ଦ୍ୱାର । ସବୁଜ ରଙ୍ଗ । ବହୁ ପୁରାତନ, ଜୀର୍ଣ୍ଣଶୀର୍ଣ୍ଣ ।

ଠିକ୍ ସେହି ଦ୍ୱାର ସାମନାକୁ ଗୋଟିଏ ଫେଟିନ୍ ଗାଡ଼ି ଆସି ଠିଆ ହେଲା । ଗାଡ଼ିରୁ ବୀରବାବୁ ଓହ୍ଲାଇ ପଡ଼ି କୋଚ୍‌ମ୍ୟାନ୍‌କୁ ତାହାର ଭଡ଼ା ଆଦି ଦେଇ ଆପଣାର କ୍ଷୁଦ୍ର ବ୍ୟାଗଟି ହାତରେ ଧରି ବହୁପରିଚିତ ପରି ଦ୍ୱାର ଠେଲି ଘର ଭିତରକୁ ପଶିଗଲେ ।

ଦାଣ୍ଡଘର । ସେ ଘରେ କୌଣସି ଆସବାବ୍ ପତ୍ର ନଥିଲା । କୋଣମାନଙ୍କରେ ଚାରିଆଡ଼େ ଧୂଳି, କାନ୍ଥରେ ଅଳନ୍ଧୁ, ବୁଢ଼ିଆଣୀ ବସା । ଗୋଟିଏ ଭଙ୍ଗା ମେଜ ଉପରେ ପରସ୍ତେ ଧୂଳି,

ତା'ଉପରେ ଦୁଇଚାରିଖଣ୍ଡ ଛିଣ୍ଡା ବହି ଓ ଗୋଟିଏ ଭଙ୍ଗା ପାନିଆ ପଡ଼ି ରହିଛି । ମେଜ ଚାରି ପାଖରେ ଦୁଇଟା ଅଧା ଭଙ୍ଗା ଚୌକୀ, ଗୋଟିଏ ପୁରୁଣା ଷ୍ଟୁଲ୍, ଗୋଟିଏ ଛିଣ୍ଡା ବେତର କେଦାରା ପଡ଼ିରହିଛି । ସେସବୁ ଉପରେ ପରସ୍ତ ପରସ୍ତ ଧୂଳି ପଡ଼ିରହି ଗୃହକର୍ତ୍ତାର ସଭ୍ୟତାର ପରିଚୟ ଦେଉଛି । କାନ୍ଥରେ ଦୁଇଟା ଛବି । ତା ଉପରେ ଧୂଳିର ଗୋଟାଏ ପ୍ରସ୍ତ ଛବିର ଆକୃତିକୁ ଲୁଚେଇ ଦେଉଛି । ଘର ଭିତର କୋଠରୀକୁ ଯିବାକୁ ବିପରୀତ ଦିଗରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଦ୍ୱାର ଥିଲା ।

ବୀର କବାଟ ଠେଲି ଭିତରକୁ ପଶିଲେ । ଦ୍ୱିତୀୟ କୋଠରୀଟିର ଦଶା ମଧ ପ୍ରଥମ କୋଠରୀ ପରି: କିନ୍ତୁ ଅଳ୍ପ ପରିଷ୍କାର ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ଥିଲା । ମେଜ ଚୌକୀ ଇତ୍ୟାଦି ନ ଥାଇ ଗୋଟିଏ ପୁରୁଣା କ୍ୟାନଭାସ୍ ଖଟ ଉପରେ ମଇଳା ଚାଦର ବିଛା ହୋଇଛି । ତାହା ଜୀର୍ଣ୍ଣ ଶୀର୍ଣ୍ଣ, ଅସ୍ଥିକଙ୍କାଳସାର ଜଗନ୍ନାଥ ତାହା ଉପରେ ପଡ଼ି ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଆର୍ତ୍ତ ଚିତ୍କାର କରୁଛନ୍ତି ।

ବୀର ହଠାତ୍ ଘର ଭିରତକୁ ପଶି ଆସି ଜଗନ୍ନାଥକୁ ଖଟ ଉପରେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇ ଚିହ୍ନି ପାରିଲେନାହିଁ । ନିକଟକୁ ଯାଇ ଦେଖିଲେ, ସେ ପ୍ରକୃତ ଜଗନ୍ନାଥ । କିନ୍ତୁ ତା'ର ଆଉ ସେ ପୂର୍ବ ରୂପ ନାହିଁ । ରଙ୍ଗ କଳା । ଆଖି କୋଟର ଭିତରକୁ ପଶିଯାଇଛି । ଗାଲର ହନୁ ହାଡ଼ ଦୁଇଟା ପଦାକୁ ବାହାରି ପଡ଼ିଛି । ମୁହଁର ଚେହେରା ଭୟଙ୍କର । ଠିକ୍ ଗୋଟାଏ ହାଡ଼-ଗିଳା ଭୂତ ପରି । ହାତ ଓ ଗୋଡ଼ର ହାଡ଼ ଉପରେ ଦୁଇଖଣ୍ଡ ଚମ ଘୋଡ଼ାଇ ହୋଇ ରହିଛି । ଜଗନ୍ନାଥ ବିଛଣାରେ ପଡ଼ି ଅତିରିକ୍ତ ବେଦନାରେ ଛଟପଟ ହୋଇ ଅଧୀର ଭାବରେ କାନ୍ଦୁଛି । ପାଖରେ କେହି ନାହିଁ । ବୀରବାବୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଭାବରେ ଚାହିଁ ରହିଲେ । କିପରି ଏପରି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ହେଲା କିଛି ବୁଝି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ବ୍ୟାଗ୍‌ଟା ତଳେ ଥୋଇ ଦେଇ ନଇଁପଡ଼ି ''ଜଗନ୍ନାଥ'' ବୋଲି ଡାକିଲେ ।

ଜଗନ୍ନାଥ ଅଚିହ୍ନା ପରି ମୁହଁକୁ କେବଳ ଚାହିଁ ରହିଲେ । ବୀରକୁ ଚିହ୍ନି ପାରିଲେ ନାହିଁ । କ'ଣ କହିବାକୁ ଉପକ୍ରମ କରି କଣ୍ଠ ତାଙ୍କର ରୁଦ୍ଧ ହେଲା । ଖାଲି ଅର୍ଥଭରା ଦୃଷ୍ଟିରେ ଅସହାୟ ଭାବରେ ଚାହିଁ ରହିଲେ ।

ବୀରବାବୁଙ୍କ ଆଖିରୁ ଦୁଇଧାର ଲୁହ ଗଡ଼ି ପଡ଼ିଲା । ବୀର ସେଠାରୁ ଉଠିଯାଇ ଅଗଣାରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ଦେଖିଲେ ରନ୍ଧାଘର ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ଯୁବତୀ ବାଳିକା । ରୂପରୁପଠାଣ ବାଳିକା ପରି ଅନୁମିତ ହେଉଛି । ଗୋଟିଏ ମୋଟା ମଇଳା ବିଲାତି ଧୋତି ପିନ୍ଧିଛି । ତାହାର ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ କଳା, ହଳଦୀ ଓ ହାତପୋଛା ଦାଗ । ଅସଂଖ୍ୟ ରୂପାର ପାତିଆ କାନଟାକୁ ଛାଇ ଦେଇଛି । ହାତରେ ଜର୍ମାନୀ ସିଲ୍‌ଭରର ଚାରି ଚାରି ପଟ ଚୁଡ଼ି । ମୁଣ୍ଡ ଝାଟୁଆ । ଛୋଟ ଛୋଟ ବାଳ କପାଳ ଓ ମୁହଁକୁ ଘୋଡ଼ାଇ ପଡ଼ି ବଡ଼ ବିଚିତ୍ର ଦେଖାଯାଉଛି । ବାଳିକାର ବର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ୟାମଳ । ସେ ଧୂଆଁ ଜ୍ୱାଳାରୁ ରନ୍ଧାଘରୁ ବାହାରି ପଡ଼ି ହଠାତ୍ ସମ୍ମୁଖରେ ପରିଷ୍କାର ପୋଷାକ ପିନ୍ଧା ବାବୁଜଣକୁ ଦେଖି ଚମକି ପଡ଼ି ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲା । କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ସାହସ କରି ବାଳିକାଟି ପଚାରିଲା-''ଆପଣ କିଏ ?''

ବୀରବାବୁ ତାହାର ପ୍ରଶ୍ନରେ ପ୍ରଥମେ କିଛି ଉତ୍ତର ଦେଇ ନ ପାରି ପଚାରିଲେ-''ତୁ ଏଠାରେ କ'ଣ କରୁଚୁ ? ଏଠାରେ ଜଗନ୍ନାଥ ବାବୁ ଅଛନ୍ତି କି ? ତୁ କଣ ଜଗନ୍ନାଥ ବାବୁର

ରାନ୍ଧୁଣୀ ?'' ଅବଶ୍ୟ ସେ ବଙ୍ଗଳାରେ ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ । କାରଣ ବାଳିକାଟି ବଙ୍ଗଳାରେ ପ୍ରଶ୍ନ କରିଥିଲା ।

ସେ ବୀରବାବୁଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ହଠାତ୍ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ କହିଲା-ସେ ଜଗନ୍ନାଥ ବୋଲି କାହାକୁ ଚିହ୍ନେ ନାହିଁ । ସେଠାରେ ଯୋନାଥନ୍ ପାତ୍ର ନାମରେ ଜଣେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ୍,ତାଙ୍କ ଘରେ ଭଡ଼ାରେ ଥାଇ ବେରାମ ପଡ଼ିଛି । ସେ ଗୃହକର୍ତ୍ତାର କନ୍ୟା । ସେମାନେ ଜାତିରେ ମୁସଲମାନ୍ । ତାହାର ବାପ ବବୁର୍ଚ୍ଚି କାମ କରେ ।

ବୀରବାବୁ ଶୁଣି ଅବାକ୍ ହେଲେ । କି ଉତ୍ତର ଦେବେ ଭାବି ପାରିଲେ ନାହିଁ ।

ବାଳିକାଟି ଉତ୍ତରରେ ଅପେକ୍ଷା ନ କରି ରନ୍ଧା ଘର ଦ୍ୱାର ଦେଇ ସାମନା କବାଟ ବାଟେ ଅନ୍ୟ ଏକ ଗୃହରେ ପ୍ରବେଶ କଲା । ବୀର ବାବୁ ହତବାକ୍ ହୋଇ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ରହିଲେ ।

କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ଜଣେ ଦାଢ଼ିଆ ପଠଣ ଆସି ବୀରବାବୁଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ତାଙ୍କ ବୟସ ପ୍ରାୟ ଚାଳିଶ ପାର ହୋଇଗଲାଣି । ଦୀର୍ଘାକାର, କୃଷ୍ଣ ବର୍ଣ୍ଣ ଯମାକୃତି ପଠାଣଟି ବୀରବାବୁଙ୍କ ସମ୍ମୁଖକୁ ଆସି ତାହାର ଯୁବତୀ କନ୍ୟା ସହିତ ବାକ୍ୟାଳାପ ଦୋଷରେ ବୀରବାବୁଙ୍କୁ ଭର୍ତ୍ସନା କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ବୀରବାବୁ କିଛି ବୁଝିପାରିଲେ ନାହିଁ । ଅଜଣା ରାଜ୍ୟକୁ ଆସି ଏପରି ବିପଦରେ ପଡ଼ିବାକୁ ହେବ ବୋଲି ସେ କଳ୍ପନା ସୁଦ୍ଧା କରି ନ ଥିଲେ । ସେ ସ୍ଥିରଭାବେ ଠିଆ ହୋଇ ସବୁ ଶୁଣିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ପଠାଣଟି କି କାରଣରୁ ତାହାଙ୍କୁ ଏପରି ଭର୍ତ୍ସନା କରୁଛି ସେ ବୁଝିପାରିଲେ ନାହିଁ । ଭଲା, କଲିକତା ସହର । ଅନେକ କ୍ଷଣ ପରେ ପଠାଣଟି ଶାନ୍ତ ହେବାରୁ ବୀରବାବୁ ଧୀରସ୍ୱରରେ କହିଲେ-ସେ ଜଗନ୍ନାଥ ପାତ୍ର ନାମକ ଜଣେ ହିନ୍ଦୁ ଲୋକଙ୍କୁ ଖୋଜିବାକୁ ଆସିଛନ୍ତି । ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ବଡ଼ ବେରାମ ଅଛନ୍ତି ।

ପଠାଣ ବୀରବାବୁଙ୍କ କଥାର ଅର୍ଥ ବୁଝି ନ ପାରି କହିଲା ଯେ, ସେଠାରେ କେହି ହିନ୍ଦୁଲୋକ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଯୋନାଥନ୍ ପାତ୍ର ନାମରେ ଜଣେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ୍ ବାବୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ବେରାମ ଅବସ୍ଥାରେ ତା' ଘରେ ଆଶ୍ରୟ ନେଇଛି । ଯୋନାଥନ୍ ବାବୁର ଅତି ଦୟାଳୁ ସଂଗୀ ବିଜୟ ବାବୁ ଆଜିକୁ ଦୁଇଦିନ ହେଲା ତାହାଙ୍କର ସମସ୍ତ ସମ୍ପତ୍ତି ଅପହରଣ କରିନେଇ ପଳାଇଛି ।'' ବୃଦ୍ଧ ପଠାଣ ଅତି ବିଦ୍ରୂପ ଭାବରେ କହିଲା । ଯୋନାଥନ୍ ନିଃସହାୟ ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ିଥିବାରୁ ସେମାନେ ଦୟା ପରବଶ ହୋଇ ତାହାକୁ ଦେଖାଚାହାଁ କରୁଅଛନ୍ତି ।

ପଠାଣ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିରକ୍ତି ସହକାରେ ନୀଚ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନମାନଙ୍କୁ ଭର୍ତ୍ସନା କରି କ୍ରୋଧ ଶାନ୍ତ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ବୀରବାବୁ ମୂକବଦ୍ଧ ସବୁ ଶୁଣିଲା ପରେ ପଚାରିଲେ-''ଯୋନାଥନ୍ ପାତ୍ର କଣ ପୂର୍ବରୁ ହିନ୍ଦୁ ଥିଲେ ?''

ପଠାଣ ସେ ସବୁକିଛି ଜାଣି ନଥିଲା । ସେ ରାଗରେ କହିଲା-''ସେ ହିନ୍ଦୁ କି ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ୍ ଥିଲା ମୁଁ ଜାଣେ ନାହିଁ । ଏତିକି ଜାଣେ, ସେ ଲୋକଟି ବିଜୟ ଚନ୍ଦ୍ର ସେନ୍ ସହିତ ଏଠାକୁ ଆସି ପଡ଼ିଛି । ଦୁଇଦିନରେ ମରିବ ଓ ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ତାକୁ ଆଜି ଡାକ୍ତରଖାନାକୁ ବିଦାୟ ଦେବି ।''

ବୀର ଅଗତ୍ୟା ଜଗନ୍ନାଥର ଘରକୁ ପଶି ଦେଖିଲେ ଜଗନ୍ନାଥ ପୂର୍ବବତ୍ ପଡ଼ି ରହିଛି । ତାହାର ସର୍ବାଙ୍ଗରୁ ଝାଳ ବହୁଛି । ବୀର ବ୍ୟାଗ୍‌ଟି ଫିଟାଇ କ'ଣ କେଜାଣି ମନେକରି ଚାରେଟି ରୌପ୍ୟମୁଦ୍ରା ବାହାର କରି ପୂର୍ବୋକ୍ତ ପଠାଣକୁ ଦେଲେ । ରୂପାର ମୁଦ୍ରା ଦେଖି ପଠାଣ ମୋହିତ ହୋଇଗଲା । ସେ ସମ୍ମାନ ସହକାରେ ବୀରବାବୁଙ୍କ ନାମଧାମ ପଚାରିଲା । ବୀର ତାହାର କଥାରେ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଉତ୍ତର ଦେଇ ଉପସ୍ଥିତ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାହାର ସାହାଯ୍ୟ ଭିକ୍ଷା କଲା । ପଠାଣଟି ଆହ୍ଲାଦ ପୂର୍ବକ କହିଲା–"ବାବୁ ଆମି ସବ୍ କର୍‌ବୋ । ଜାନ୍ ଦିତେ ହୟ ଦିବ । ଆପନି ମେହେର୍‌ବାନି ରଖିବେନ୍ ।"

ବୀରବାବୁ ଟଙ୍କାର ଅଦ୍ଭୁତ ଶକ୍ତି ଦେଖି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ । ତାହାପରେ ବୀରବାବୁ ପଠାଣ ସାହାଯ୍ୟରେ ବଜାରରୁ ସାଗୁ, ବାର୍ଲି ଓ ଦୁଧ ମଗାଇ ରନ୍ଧାଇ ଦେଲେ । ଅଧ ଘଣ୍ଟକ ମଧରେ ତାହା ଶେଷ କରି ଜଗନ୍ନାଥକୁ ମୁହଁରେ ଚାମୁଚେ ଚାମୁଚେ କରି ଦେବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଜଗନ୍ନାଥ କ୍ଷୁଧାତୁର ଭାବରେ ସେଥିରୁ ଅନେକ ଅଂଶ ଖାଇଦେଲେ । ବୀରର ହୃଦୟ ବ୍ୟଥିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ଜଗନ୍ନାଥର ବାକ୍‌ଶକ୍ତି ଫେରି ଆସିଲା । ସେ କ୍ଷୀଣ କଣ୍ଠରେ ବୀରକୁ ପଚାରିଲେ–"ଆପନି କେ ? ଆମି ଚିନି ତେ ପାରଚିନା ।"

ବୀରବାବୁ କହିଲେ–"ମୁଁ ବୀର ପରା ! କଟକର । ଭୁଲିଗଲୁଣି କି ? ତୁ କଣ ପୂର୍ବର ଜଗନ୍ନାଥ ନୋହୁ ?"

ଜଗନ୍ନାଥ ଚକ୍ଷୁ ମୁଦ୍ରିତ କରି କିଛିକ୍ଷଣ ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲା । ପରେ ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ୱାସ ନିକ୍ଷେପ କରି କହିଲା–"ବୁଝିଲି ବୀରବାବୁ, ଆହା"–ଆଉ କିଛି କହିପାରିଲା ନାହିଁ । ତାହାର ନେତ୍ରରୁ ଝର ଝର ଲୁହ ଗଡ଼ିପଡ଼ିଲା । ପରେ ହସ୍ତ ସଂକେତ କରି ବୀରଙ୍କୁ ସାମନାରେ ଟଙ୍ଗା ହୋଇଥିବା କୋଟ ଆଣିବାକୁ କହିଲା ।

ବୀରବାବୁ କୋଟ୍‌ଟି ଆଣି ପକେଟରୁ ଗୋଟିଏ ନୋଟ୍‌ବୁକ୍ ବାହାର କରି ପତ୍ର ଓଲଟାଇ ଦେଖିଲେ– ଜଗନ୍ନାଥ ନାମ ଯୋନାଥନ୍‌ରେ ବଦଳି ଯାଇଛି । ସେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ପଚାରିଲା, "ଜଗନ୍ନାଥ, ତୁ କଣ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ୍ ହୋଇଗଲୁ ?"

କ୍ଷୀଣ କଣ୍ଠରେ ଜଗନ୍ନାଥ କହିଲା "ହଁ ।"

ବୀରବାବୁ ଶଯ୍ୟାରେ ନଇଁପଡ଼ି କାତର କଣ୍ଠରେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ଅପରାହ୍ଣରେ, ଛାଇ ବୁଡ଼ିଯିବାପରେ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ପଠାଣ ସାହାଯ୍ୟରେ ବୀରବାବୁ ଜଗନ୍ନାଥକୁ ଷ୍ଟେସନକୁ ଆଣି କଟକ ଗାଡ଼ିରେ ଚଢ଼ିଲେ ।

ସକାଳ ହୋଇ ଆସୁଥାଏ । ଜଗନ୍ନାଥକୁ ଆଣି ବୀରବାବୁ ଘରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଜଗନ୍ନାଥକୁ ଅତି ଯତ୍ନରେ ବିଛଣାରେ ଶୁଆଇଦେଲେ । ବିଶ୍ରାମ ନ କରି ସେହିକ୍ଷଣି କଟକର ବିଖ୍ୟାତ ଡାକ୍ତରମାନଙ୍କୁ ଡାକି ଆଣିଲେ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ରାତିମତ ଚିକିତ୍ସା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ପନ୍ଦର ଦିନ ଧରି ପ୍ରାଣପଣେ ଚିକିତ୍ସା ଆରମ୍ଭ ହେଲା ।

ପନ୍ଦର ଦିନ ଧରି ପ୍ରାଣପଣେ ଚିକିତ୍ସା ଓ ଯତ୍ନ ନେଇ ବୀରବାବୁ, ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଗୁଲ୍ବଦନୀ, ତାଙ୍କ ମାତା ଓ ଶଶୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ମୃତ୍ୟୁମୁଖରୁ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତାଙ୍କର ଦାଣ୍ଡ ଘରଟି ଡାକ୍ତଖାନାରେ ପରିଣତ ହୋଇଗଲା ।

ପନ୍ଦର ଦିନ ପରେ ଜଗନ୍ନାଥ କ୍ରମେ ସୁସ୍ଥ ହେବାକୁ ଲାଗିଲେ । କ୍ରମେ ପୂର୍ବଶକ୍ତି ଫେରିପାଇଲେ । ତାଙ୍କ ଚେହେରାରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଜଣାଗଲା । ସେ କଥା କହି ପାରିଲେ । ଉଠିକରି ବୁଲାଚଲା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ; ତଥାପି ଦୁର୍ବଳତା ଯାଇ ନ ଥାଏ ।

ଆହୁରି ପନ୍ଦର ଦିନ ପରେ ଡାକ୍ତର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦେଇ ବିଦାୟ ନେଲେ । ବୀରବାବୁଙ୍କର ଚାରିଶହ ଟଙ୍କା ଖର୍ଚ୍ଚ ପରେ ଜଗନ୍ନାଥ ସବଳ ସୁସ୍ଥ ହୋଇ ବିଛଣାରୁ ଉଠିଲେ; କିନ୍ତୁ ଦାଣ୍ଡ ଗୃହ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ଗୃହରେ ପ୍ରବେଶ କରୁ ନ ଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର ସେ କୋଟରଗତ ଚକ୍ଷୁ ପୁନଃ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଓ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ହୋଇଉଠିଲା । ଜୀର୍ଣ୍ଣଶୀର୍ଣ୍ଣ ଦେହ ଉପରେ ମାଂସ ଦୃଢ଼ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ପୂନର୍ବାର ରଙ୍ଗ ପରିଷ୍କାର ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ବୀରବାବୁଙ୍କ ଘରେ ରହିବାର ଛ'ମାସ ହୋଇ ଗଲାଣି, ଜଗନ୍ନାଥର ପୂର୍ବ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଫେରିଆସିଛି । ଚେହେରା ସୁନ୍ଦର ଓ ଶରୀର ବଳିଷ୍ଠ ହେଲାଣି । ଆଜିକାଲି ସେ ଏଘର ସେଘର ହୁଅନ୍ତି । ବାଡ଼ି ବଗିଚାରେ ବୁଲନ୍ତି । କିଛି କିଛି କାମ ମଧ କରନ୍ତି । ବୀରବାବୁ ସସ୍ନେହ ତାଙ୍କୁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ବାରଣ କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଆଜିକାଲି ସେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ୍ ଓ ଯୋନାଥନ୍ ପାତ୍ର ନାମରେ ପରିଚିତ । ଯୋନାଥନ୍‌ର ସୁବ୍ୟବହାର ଦ୍ୱାରା ସମସ୍ତେ ପରିତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି । ଶଶୀ ତାଙ୍କୁ ଭାଇ ଭାଇ ଡାକେ ।

ଯୋନାଥନ୍‌ର ପ୍ରଧାନସଙ୍ଗୀ ବୀରବାବୁଙ୍କ ସାନ ଝିଅ ବନବାସିନୀ । ଯୋନାଥନ୍ ସେହି ତିନିବର୍ଷ ବୟସ୍କା ଶିଶୁକନ୍ୟାଟି ସହିତ ପ୍ରାୟ ଦିନରାତି ଖେଳୁଥାନ୍ତି । ଆଜିକାଲି ତାହାଙ୍କ ଜୀବନ ଶିଶୁର ଜୀବନ ଭଳି ସରଳ ଓ ସ୍ନେହପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇପଡ଼ିଛି । ବନଟିକୁ କାଖେଇ ବାଡ଼ି ବାଡ଼ି ବୁଲିବା, ପୋଖରୀ କୂଳରେ ବସି ଖେଳିବା ତାହାଙ୍କର ନିତ୍ୟ ସୁଖ । ସୁଚରିତ୍ର ଯୋନାଥନ୍ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଭାବେ ଖେଳିବୁଲି ସୁଖରେ ଅଛନ୍ତି । ମନ ମଧରେ କିନ୍ତୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଚିନ୍ତା । ଅହରହ ତାହାହିଁ ତାଙ୍କୁ ବ୍ୟସ୍ତ କରୁଚି । ଆଜିକାଲି ସେ ବେଶ୍ ସୁସ୍ଥ, ସେ କାହିଁକି ପୂନର୍ବାର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଯିବେନାହିଁ ? କିନ୍ତୁ ଅତିରିକ୍ତ ସ୍ନେହବଶତଃ ବର୍ତ୍ତମାନ ତାଙ୍କୁ କାମକୁ ଯିବାକୁ ବୀରବାବୁ ନିଷେଧ କରୁଛନ୍ତି ।

ଆଜି ଛୁଟିଦିନ । ସକାଳେ ପୋଖରୀକୂଳରେ ବସି ବୀର ଓ ଯୋନାଥନ୍‌ର ମାଛ ଧରାଯାଉଛି । ବନଟି ଯୋନାଥନ୍‌ର କାନ୍ଧରେ ଲଟିକିପଡ଼ି ଗୋଟିଏ କଞ୍ଚା ପିଜୁଳି ଚୋବାଉଚି । ଦର ଦର ଚୋବା କରି ତା ଛୋଟ ଛୋଟ ପାପୁଲିରେ ପାଣିକୁ ଫୋପାଡୁଚି । ଗୋଟିଏ ବାହୁରେ ତାକୁ ଜଡ଼ାଇଧରି ଯୋନାଥନ୍ ବୀରବାବୁଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବର୍ତ୍ତା ଆରମ୍ଭ କଲେ–

''ବୀରବାବୁ, ଆଉ ବସିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ନାହିଁ । କାମ ଦେଖିବି ।''

ବୀର କହିଲେ–''ଆଉ କିଛିଦିନ ଯାଉ ଦେଖିବା । ସର୍ଭେ ଇଲାକାରେ କିରାଣୀ କାମ ଖାଲି ହେବାର ଅଛି । ଦରମା ଚାଳିଶ ଟଙ୍କା ।

ଯୋନାଥନ୍ କିଛିକ୍ଷଣ ନୀରବ ରହି କହିଲେ; କିନ୍ତୁ ବାପାଙ୍କର ଆଦେଶ, ମୁଁ ସ୍ୱଦେଶରେ ରହିବି ନାହିଁ ।'' କିଛିକ୍ଷଣ ନୀରବ ରହି ପୁଣି କହିଲେ–''ଓଡ଼ିଶାରେ କେହି ଜାଣିବ ନାହିଁ ମୁଁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ୍ ହୋଇଛି ବୋଲି । ଆଉ କଟକରେ ରହିଲେ କାଳେ ସମସ୍ତେ ଚିହ୍ନିବେ–ଜାଣିବେ । ଆମ ଗ୍ରାମକୁ ଏକଥା ଖବର ହେବ । ମୁଁ କଲିକତା ଯିବି । ଏଠି ରହି ବାପାଙ୍କର ନିନ୍ଦାକରିବି ନାହିଁ ।

ବୀରବାବୁ ଦୁଃଖିତ ହୋଇ କହିଲେ–''କିନ୍ତୁ କଲିକତାରେ ଥରେ ତ ଚେତିଚ । ବିଜୟ ପରି ଆହୁରି ଅନେକ ସାଙ୍ଗ ମିଳି ପାରନ୍ତି ।''

''ନାଁ ଭାଇ, ଥରେ ଅନ୍ଧ ବାଡ଼ି ହଜାଏ ସିନା । ଚେତିଚି ଭଲ । ଆଉ କାନମୋଡ଼ିହେଉଚି ବଙ୍ଗାଳିଙ୍କ କଥାରେ ପଡ଼ିବି ନାହିଁ । ତାଙ୍କୁ ଯେ ଚିହ୍ନି ନାହିଁ ସେ ନିଜ ବାପକୁ ବି ଚିହ୍ନି ନାହିଁ ।''

ସହାସ୍ୟ ଭାବରେ ବୀର ପଚାରିଲା – ''ଆଚ୍ଛା, ତୁମର କିମିତି ଇମିତି ହେଲା ? ମୋତେ ଆଉ ଥରେ କୁହ । ତୁମ କାହାଣୀ ଶୁଣିବାକୁ ବଡ଼ ଭଲ ଲାଗେ ।'' ବୀର ଶୁଣିବା ଆଶାରେ ସ୍ଥିର ହୋଇ ବସିଲେ । ବନ ସାନପିଲାଟି, ପିତାଙ୍କୁ ସ୍ଥିର ମନରେ କ'ଣ ଭାବି ସ୍ଥିର ହୋଇ ତାଙ୍କ ମୁଖକୁ ଅନାଇଲା ।

ତହୁଁ ଜଗନ୍ନାଥ ଆରମ୍ଭ କଲେ ''ଶୁଣ ଭାଇ, ମୁଁ ଯାଜପୁରରୁ କଲିକତାକୁ ଆସି Greham କମ୍ପାନୀରେ କିରାଣୀ କାମ ପାଇଲି । ମାସିକ ଦରମା ପଚାଶ ଟଙ୍କା । ବେଶ୍ ଉପୁରି ଦଶଟଙ୍କା ବି ଥିଲା । ମୋର ମନରେ ଥାଏ, ମୁଁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ହେବି । ତହୁଁ କଲିକତାର Methodist ମଣ୍ଡଳୀରେ ସଭ୍ୟ ହୋଇ ଯୋନାଥନ ପିଟର୍ ନାମରେ ୟୁରେସିଆନ ବେଶରେ ରହିଲି । ସେଠିକାର ଆଉ ଜଣେ କର୍ମଚାରୀ ବିଜୟ ଚନ୍ଦ୍ର ସେନ ବଙ୍ଗାଳୀ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନଙ୍କ ସହ ମୋର ବନ୍ଧୁତ୍ୱ ହେଲା । ସେତେବେଳେ ମୁଁ ଥାଏ ବହୁବଜାର ଷ୍ଟ୍ରିଟ୍‌ରେ । ସେଠାରୁ ପୁଣି ଯୋଡ଼ାସାଙ୍କୋ ଲେନ୍‌କୁ ଉଠିଗଲି । ସେଠାରେ ଏକାକୀ ଅବସ୍ଥାରେ ବଡ଼ କଷ୍ଟ ହେଲା । ହଠାତ୍ ମୋତେ Malaria ଧରିଲା । ପିଳେହୀ ବଢ଼ିଲା । ଦିନ ଦ୍ୱିପ୍ରହର ହୋଇଥାଏ । କାମରୁ ଆସି ବଡ଼ କ୍ଳାନ୍ତିରେ ଶୋଇଗଲି । ସେଦିନ ମୋତେ ଭୟାନକ ଜ୍ୱର ହେଲା । ସନ୍ଧ୍ୟାକୁ ବିଜୟ ବାବୁ ପହଞ୍ଚିଲେ । ମୋର ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ବଡ଼ ଦୁଃଖ କରି କହିଲେ ''କିଓ ଯୋନାଥନ, ମୁଁ ଦେଖୁଚି ତୁମେ ଏକୁଟିଆ ବଡ଼ କଷ୍ଟ ପାଉଚ । ଚାଲ ଏଠାରୁ ଘରଭଡ଼ା ତୁଟାଇ ଦେଇ ମୋ ପାଖରେ ରହିବ ।''

ବିଜୟକୁ ମୁଁ ଆଗରୁ ଜାଣିଥିଲି । ବଡ଼ ଭଦ୍ର, ବିନୟୀ ଓ ପରୋପକାରୀ । ତହୁଁ ମୁଁ ତାର କଥାରେ ସମ୍ମତ ହେଲି । ବିଜୟ ସେହିକ୍ଷଣି ଡାକ୍ତର ଡାକିଆଣି ମୋର ଚିକିତ୍ସାର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କଲା । ତା ପର ଦିନ ଜୁଲାଇ ୧୩ ତାରିଖରେ ମୁଁ ଯୋଡ଼ାସାଙ୍କୋଲେନ୍‌ର ଘରଛାଡ଼ି ୩୨ ନମ୍ବର Intallyରେ ଆସି ବିଜୟ ସହିତ ରହିଲି । ଘରଟି ଜଣେ ମୁସଲମାନ ହୀରାମନ ବିବି ବାଡ଼ିଆଲିର । ତାର ସ୍ୱାମୀ ମଦ୍ୟପାୟୀ, ବେଜାଏ ଦୁଷ୍ଟ ପଠାଣ, ଶେକ୍ ଆବଦୁଲ୍ ହାକିମ । ସେ ପୁଣି ବବୁର୍ଚି । ତାର ଗୋଟିଏ ଦୁଷ୍ଟ କନ୍ୟା, ମତିଜାନ୍‌ବିବି । ଯାହାକୁ ତୁମେ ରାନ୍ଧିବାର ଦେଖି ଆସିଲ । ବିଜୟ ସହିତ ତାର ପ୍ରଣୟ ଥିଲା ।

ଯାହାହେଉ ବିଜୟକୁ ଭଦ୍ର ମନେ କରି ବିଜୟ ସହିତ ଆସିଲି । ପ୍ରାୟ ୧୫ ଦିନ ମଧରେ ରୋଗ ପ୍ରବଳ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଏଥିମଧରେ ଦେଖିଲି ବିଜୟ ଉପରେ ସାଧୁ, ଭିତରେ ଭୟାନକ ଠକ୍, ଧୂର୍ତ୍ତ ଓ ଦୁଷ୍ଟ ମଣିଷ । ରୋଜ ମଦଖାଇ ଆସି ପଡ଼ିଥାଏ । ନାନା ଅରୁଚି କଥା ବକେ । ଆଉ ସେ ପଠାଣ ଟୋକୀ ମତିଜାନ ତାକୁ ମାରିବାର ମୁଁ ଦେଖିଚି । ଏହିପରି ଦୁଇ ମାସ ହେଲା । ମୋର କାମ ଗଲା । ମୁଁ ଶଯ୍ୟାଶାୟୀ ହେଲି । ମୋର ବ୍ୟାଙ୍କରେ ପାଞ୍ଚଶହ ଟଙ୍କା ଥିଲା । ସେତକ ଛାଡ଼ି ହାତରେ ମୋର ପ୍ରାୟ ୨୫୦ ଟଙ୍କା ଥିଲା । ସବୁ ଅଯଥା ଅପବ୍ୟୟ କରି ବିଜୟ ଯେତେବେଳେ ଜାଣିଲା ମୁଁ ଆଉ ବଞ୍ଚିବି ନାଇଁ, ସେ ମୋର ଟ୍ରଙ୍କ ଖଣ୍ଡିକ ନେଇ ଫେରାର୍ ହେଲା । ମୋର ଯାହା ମନେପଡୁଚି ସେ ବ୍ୟାଗ୍‌ରେ ୫୫ଟଙ୍କା ଯାଏ ଥିଲା ଓ ଖୁଚୁରା କିଛି ଥିଲା । ଆଉ ବାକି ବହି ଓ ସାର୍ଟିଫିକେଟ ଇତ୍ୟାଦି ବଡ଼ବାବୁଙ୍କ ପାଖରେ ରଖିଥିଲି । ସେଥିରେ ଥିବା ମୋର ସୁନାର ରିଂ, ଦାମୀଘଡ଼ି, ସୁନାର ଚେନ୍ ଓ ରେଶମ ଏବଂ ଗରମ ଲୁଗାପଟା ଥିଲା । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ କେତେକ ଗଳ୍ପ ବହି ଓ ବାଇବଲ୍ ସବୁ ଟ୍ରଙ୍କ ସୁଦ୍ଧା ଉଠେଇ ନେଇଗଲା । ଯାହାହେଉ, ତାହା ପୂର୍ବରୁ ମୁଁ ଦିନେ ତା' ହାତରେ ତୁମ ନିକଟକୁ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଦେଇଥିଲି । ଭାଗ୍ୟକୁ ତୁମେ ସେଇଟା ପାଇଥିଲ ନ ହେଲେ ସବୁତ ଯାଇଥିଲା । ମୁଁ ତ କଲିକତାରେ ନିରାଶ୍ରୟ ହୋଇ ମରିଥାନ୍ତି ।

ତାପରେ ମୁଁ ଆଉ ବିଛଣାରୁ ଉଠି ପାରିଲି ନାହିଁ । ତୁମେ ଆସି ମୋର ପ୍ରାଣରକ୍ଷା କଲ । ବାସ୍ତବିକ ତୁମେ ଦେବତା ସ୍ୱରୂପ । ତୁମ ପରି ଏ ଜୀବନରେ ମୋର କେହି ଆଉ ଉପକାର କରିନାହିଁ । ମୋର କଲିକତାର ଘଟଣା ଗୋଟି ଗୋଟି ମନେପଡ଼େ । କେତେ ଉପାସ ଭୋକ ସହିବାକୁ ହୋଇଛି । ଦିନ ଦ୍ୱିପ୍ରହର ବେଳେ ଆସି ଦେଖେ, ଚାକରଟା ପଳାଇଛି । ତେଣୁ ଉଦୁଉଦିଆ ଖରାବେଳେ ହୋଟେଲ୍‌କୁ ଯାଇ ଖାଇବାକୁ ହୋଇଛି । ସେଠାରେ ପୁଣି ଛେଳିମାଂସ ସହିତ ଗୋମାଂସ ଓ ଚର୍ବିରେ ତରକାରୀ ରନ୍ଧା ହୁଏ । ବଡ଼ ଘୃଣା ଲାଗେ । ଜଳଖିଆ ଖାଇ ରହିଯାଏ ।

ବୀର ହସି ହସି କହିଲେ "କେବେ କ'ଣ ଗୋମାଂସ ଖାଇନାହଁ ?"

ଯୋନାଥନ କହିଲେ, "ଅନେକ ଥର ଭୁଲରେ ଖାଇ ଦେଇଛି । ଜାଣି ପାରି ନାହିଁ । ରାନ୍ଧି ଦେଲେ ଠିକ୍ ଛେଳିମାଂସ ପରିଲାଗେ, କିନ୍ତୁ ଜାଣି ଜାଣି କେବେ ଖାଇ ନାହିଁ । ଘୃଣା ଲାଗେ । ହେଲେ ଗୋରୁ ଚର୍ବିରେ ତିଆରି ପରଟା ଅନେକ ଥର ଖାଇଚି । ଆଉ ସେ କୁଲ୍‌ଫି ବରଫ ଥରେ ଖାଇ ପରା ମୋତେ କଲେରା ଧରିଥିଲା । ଦିନେ ସଞ୍ଜବେଳେ ଆଇସ୍‌କ୍ରିମ୍ ଓ କୁଲ୍‌ଫି ବରଫ କିଣି ଖାଇଲି । ସେତେବେଳେ ମୁଁ ୧୭ ନମ୍ବର ବହୁବଜାର ଷ୍ଟ୍ରିଟ୍‌ରେ ଥିଲି । କେତେ ଯୁବକ ଏକତ୍ର garden ବୁଲି ଯାଇଥିଲୁ । ଫେରି ଆସୁ ଆସୁ ରାତି ନ'ଟା । ସେଦିନ କାହିଁକି ଭୋକ ଭଲ ହେଲାନାଇଁ । ମୁଁ ବେହେରାକୁ ଡାକି ବେଶ୍ ଦୁଇଟି ସ୍ଲାଇସ୍ ରୋଟି, ଖଣ୍ଡେ ମଟନ୍ ଚାପ୍ ଓ କପେ ଚାହା ଖାଇନେଲି । ଦେହଟା ଜର ଜର ଲାଗୁଥାଏ । ଭାଇ ରେ, ସକାଳକୁ କୁଆଡ଼େ ଯିବି ? ସକାଳ ନ ହେଉଣୁ ମତେ ୨ଟା ଝାଡ଼ା ଓ ଗୋଟାଏ ବାନ୍ତି ହୋଇଗଲାଣି । ମୁଁ ପ୍ରଥମେ ଡାଇରିଆ ବୋଲି ମନେ କରିଥିଲି । କିନ୍ତୁ ବାନ୍ତି ହେଲା ବେଳକୁ ମୋର ଦେହ ଅବଶ ହୋଇ ଆସିଲାଣି ଓ ଚାରିଆଡ଼େ ଅନ୍ଧାର ଦିଶିଲାଣି । କିନ୍ତୁ ଭାଗ୍ୟକୁ Sulphuric acid ଥାଏ ।

କିଛି ବିଚାର ନ କରି ସେଥିରୁ ତିରିଶ ଟୋପା ଖାଇଦେଲି । ମରିବି ତ ମରିବି, ଯେ କୌଣସି ଉପାୟରେ ମରିବି । ସେଠୁ ସେହି ବେହେରାକୁ ଡାକି ସିଧା ଖଣ୍ଡେ ଲେଖି ମୋର ବଡ଼ବାବୁ ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରନାଥ ମଜୁମଦାରଙ୍କ ନିକଟକୁ ପଠାଇଲି । ସେ ଡାକ୍ତର ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କୁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନେଇ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେତେବେଳକୁ acid ଖାଇବା ସତ୍ତ୍ୱେ ତିନିଟା ଝାଡ଼ା ଓ ଦୁଇଟା ବାନ୍ତି ହୋଇଗଲାଣି । ମୁଁ ବିଛଣାରେ ନିସ୍ତେଜ ହୋଇ ପଡ଼ିଚି । ବିଛଣା ଗୋଟାକ ମଇଳାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଯାହାହେଉ, ସେ ଡାକ୍ତର ଧନ୍ୟ । ପ୍ରାଣପଣେ ଚିକିତ୍ସା କରି saline injection ଦେଇ ମୋତେ ବଞ୍ଚାଇଲେ । ଡାକ୍ତରଙ୍କୁ ମୁଁ ଖୁସିରେ ଫିସ ଛଡ଼ା ଗୋଟିଏ ୬୦ ଟଙ୍କାର ସୁନାଘଡ଼ି ଉପହାର ଦେଇଥିଲି । ବଡ଼ ଭଦ୍ରଲୋକ ସେ । ତତ୍ପରେ ସୁସ୍ଥ ହେବାରୁ ୧୪ ନମ୍ବର ଯୋଡ଼ାସାଙ୍କୋ ଲେନ୍‌ରେ ଆସି ଘରଭଡ଼ା କରି ରହିଲି । ସେଠୁ ପୁଣି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଭୋଗ କରି ଏତେ ସରି ହେଲି । ମୋର ବେହେରାଟି କୁଆଡ଼େ ଗଲା ମୁଁ ଜାଣି ନାହିଁ । ସେ ବଡ଼ ବିଶ୍ୱସ୍ତ ଥିଲା । ବିଜୟର ସଲ୍ଲାରେ ସେ ବାହାରିଗଲା ବୋଧ ହେଉଛି ।'' ଏହା କହି ଯୋନାଥନ ନୀରବ ରହିଲେ । ବୀର ସବୁ ଶୁଣିଲା ପରେ କହିଲେ ''ଭାଇ, ଏତେ ଭୋଗ କଲା ପରେ ପୁଣି କଲିକତାକୁ ମନେ କରୁଚ ?''

ଯୋନାଥନ କହିଲେ, ''କାହିଁକି ? ସେଠି ଯଦିଚ ମୋର ଏଡ଼େ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ହେଲା, ଲୋକଙ୍କର ତ ସେଠି କପାଳ ଫିଟେ । ଏମିତି କଣ କଲିକତାର ଗଳି କନ୍ଦି ମୋତେ ଜଣା । ରାତି ବାରଟା ବେଳେ ବୁଲି ଦେଇ ଆସିବି । ମୁଁ କିନ୍ତୁ ସୁଖ କରିଥିଲି କଲିକତାରେ I.A. ପଢ଼ିଲାବେଳେ । ସେ ବଡ଼ ସୁଖର ଦିନ ଥିଲା, ଏଥର ଆଉ ଗୋଟାଏ ଚାକିରୀ ଦେଖିବି । ଆଜି ଭାବୁଛି ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କୁ ଖଣ୍ଡେ ପତ୍ର ଦେବି । ଦେଖାଯାଉ କ'ଣ ହେଉଛି ।'' ଏହାକହି ପୁଣି ନୀରବ ହେଲେ ।

ବୀର ଚିନ୍ତା କରି କହିଲେ ''ଆଚ୍ଛା ଦିଅ, ଦେଖା ଯାଉ । କିନ୍ତୁ ଏଥର ବିଭା ହୁଅ । ବିଭା ହେଲେ ଏତେ କଷ୍ଟ ଭୋଗିବ ନାହିଁ ।''

ଯୋନାଥନ୍ ପୁଣି ଟିକିଏ ଭାବି କହିଲେ, ''ହେଲେ, ମୁଁ କଲିକତାରେ ବିବାହ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିଛି । ଯଦି ଅସୁସ୍ଥ ହୋଇ ନଥାନ୍ତି, ତେବେ ଯା' ଭିତରେ ନଳିନୀବାଳାକୁ ବିଭା ହୋଇସାରନ୍ତିଣି । ତାଙ୍କ ସହିତ ମୋର ପାନପତ୍ର ହେବାର ଥିଲା । ଏଇ ସମୟରେ ଜ୍ୱରରେ ପଡ଼ିଲି । ସେ କିନ୍ତୁ ବିଭା ହୋଇ ସାରିବେଣି । ପିଲାଟି ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର । ଏଣ୍ଟ୍ରାନ୍ସ 2nd class ଯାଏ ପଢ଼ିଛି । ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର Harmonium ବଜାଏ । ମୋର ସେଠାରେ ଭାରି ଇଚ୍ଛା ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ମୋର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ।'' ଏହା କହି ଦୁଃଖିତ ଭାବରେ କିଛିକ୍ଷଣ ରହିଗଲେ ।

ଦିନେ ଦୁଇଦିନ ମଧ୍ୟରେ ବୀରବାବୁଙ୍କ ଗୃହରେ ଯୋନାଥନ୍‌ଙ୍କ କଲିକତା ଯିବା ବିଷୟ ରାଷ୍ଟ୍ର ହୋଇଗଲା । ଯୋନାଥନ ବଡ଼ବାବୁଙ୍କ ଠାରୁ ପତ୍ର ପାଇଲା । ପୂର୍ବୋକ୍ତ କମ୍ପାନୀରେ କର୍ମ ଖାଲି ନଥିଲା । ଆଉ ଗୋଟାଏ ଟ୍ରାଫିକ୍ ଅଫିସରେ ୪୦ ଟଙ୍କା ବେତନର ଚାକିରୀ ଖାଲି ଥିବାର ସମ୍ବାଦ ପାଇଲା । ଆସନ୍ତା ବୁଧବାର ଦିନ ଗାଡ଼ିରେ କଲିକତା ଯିବାକୁ ସବୁ ସ୍ଥିର ହୋଇଗଲା । ଯୋନାଥନର କଲିକତା ଯିବା ଶୁଣି ଗୃହରେ ପ୍ରାୟ ଅଳ୍ପବହୁତେ ସମସ୍ତେ ଦୁଃଖିତ ହୋଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଶଶୀର ମନରେ ଭାରି ଦୁଃଖ । ବହୁ ବର୍ଷ ତଳେ ଶଶୀ ଯୋନାଥନ୍ ଓରଫ୍ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଭଲ ପାଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ କିଛି ସମ୍ବନ୍ଧ ନ ଥିବାରୁ ଶଶୀ ସେକଥାକୁ ପ୍ରାୟ ପାସୋରି ଦେଇଥିଲା । ସେ

ଖୁବ୍ ଭଲ ପଢୁଥିଲା । ଆଜିକାଲି ସେ ମାଇନର ପାଶ୍ କରି ୨୦ ଟଙ୍କା ବେତରେ କାମ କରି ସୁଖରେ ଅଛି । ଥରେ ଥରେ ଜଗନ୍ନାଥ କଥା ତାର ମନେ ପଡ଼େ । କିନ୍ତୁ ଆକାଶ କୁସୁମ ଭାବି ସେ ମନରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇ ନଥିଲା । ଶଶୀ ଚରିତ୍ରବତୀ ଓ ସୁନ୍ଦରୀ । ଫୁଟିଲା ଚମ୍ପାଫୁଲର ରଙ୍ଗ, ଗୋଲାପୀ ହାତ ଗୋଡ଼, ପାତଳ ଓଠ ଦରଫୁଟା ଗୋଲାପ ପରି ସୁନ୍ଦର । ଲମ୍ବା ଲମ୍ବା ଆଖି ଦୁଇଟାରେ ସେ ଯାହାକୁ ଥରେ ଚାହିଁଥିବ, ତାର ମନ ପୂରି ଯାଇଥିବ । ବୀରର ପିତାମାତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆପଣାର ଅତି ଆଦରର ଧର୍ମକନ୍ୟା ଶଶୀ ପାଇଁ ଅନେକ ପାତ୍ର ଆସୁଥିଲେ ବି ତାଙ୍କର ମନୋନୀତ ନ ହୋଇଥିବାରୁ ବିବାହ ହୋଇନଥିଲା । ଶଶୀର ଉପଯୁକ୍ତ ମୂଲ୍ୟ, ତାର ଗୁଣାବଳୀ ତାଙ୍କଠାରୁ ଅଧିକ କେହି ବୁଝି ନଥିଲା । ସେ ଆଦରରେ ତାକୁ 'ଶଶୀମୁଖୀ ରାଜକୁମାରୀ' ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ଶଶୀ ମଧ ନିଜର ଅତୁଳନୀୟ ରୂପ, ଅସୀମ ସୁନ୍ଦର ଗୁଣ, ପ୍ରାଣଭରା ଭକ୍ତି ଓ ପୂଜାଦ୍ୱାରା ଯେମସ୍ ବାବୁଙ୍କର ଅତିଶୟ ଅନୁଗତା ଓ ପ୍ରିୟପାତ୍ରୀ ଥିଲା । ଗୁଲ୍ବଦନୀ ଓ ନିଶାମଣି ବଧୂଦ୍ୱୟ ଶଶୀକୁ ଖୁବ୍ ଭଲ ପାଉଥିଲେ ପିଲାମାନେ ଶଶୀଗ ବଡ଼ ବାଧ ଥିଲେ । ଜଗନ୍ନାଥ ଆସିଲା ପରେ ଶଶୀ ତାହାର ପ୍ରାଣପଣେ ସେବା କରିଛି । ସେ ଯେତେବେଳେ ଶୁଣିଲା ଜଗନ୍ନାଥ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ହୋଇ ଯୋନାଥନ୍ ନାମ ଗ୍ରହଣ କରିଛି ଏବଂ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅବିବାହିତ, ଶଶୀ ମନେ ମନେ ଆଶାର ସୌଧ ଗଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ତାହାର ମନେ ହେଲା ସତରେ ଜଗନ୍ନାଥ ତା' ପାଇଁ ଗଢ଼ା । ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ସେ ଜଗନ୍ନାଥର ପତ୍ନୀ ହେବ । କିନ୍ତୁ ଜଗନ୍ନାଥ ସହିତ ଥରେ ଅଧେ କଥା କହିଛି ମାତ୍ର, ବଡ଼ ସଂକୋଚରେ, ହଠାତ୍ ଦରକାର ପଡ଼ିବାରୁ । ସେ ଘୃଣାକ୍ଷରରେ ଜଗନ୍ନାଥକୁ ବୁଝିବାକୁ ଦେଇନାଇଁ ଯେ, ସେ ଜଗନ୍ନାଥକୁ ଭଲପାଏ । ସେ ଅକାତରରେ ଜଗନ୍ନାଥ ପାଇଁ ରାତି ରାତି ଜାଗିଛି, ପଥ୍ ରାନ୍ଧିଛି । ମରିପଡ଼ି ତାହା ପାଇଁ ପରିଶ୍ରମ କରିଛି । କିନ୍ତୁ ନିଜର କୌଣସି ହାବଭାବ ଦ୍ୱାରା ସେ ଜଗନ୍ନାଥକୁ ଜଣାଇ ଦେଇ ନାହିଁ, ତାକୁ ସେ ଭଲପାଏ ବୋଲି । ସେଥିପାଇଁ ସେ ଆଜି ଅନୁତପ୍ତା । ସେ ଶୁଣିଛି, ଯୋନାଥନ କଲିକତାରେ କାମ କରି ସେହିଠାରେ ବିବାହ କରିବ । ଆହା, ସେ କାହିଁକି ଦିନେ ତାର ଅନ୍ତର ଜଗନ୍ନାଥକୁ ଜଣାଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ଶଶୀ ଜଗନ୍ନାଥକୁ ଅନ୍ନ ପରିବେଷଣ କରେ, ପାନ ଭାଙ୍ଗି ଦିଏ, ତାଙ୍କର ବିଛଣା ସଜାଡ଼େ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଲା ମାତ୍ରେ ମୁଣ୍ଡରେ ଲୁଗାଦେଇ ମୁହଁ ଲୁଚାଇ ଘୁଞ୍ଚିଆସେ । ତାଙ୍କଠାରୁ ଲୁଚି ରହେ, ଦାଣ ଘରକୁ ସେଥିଲାଗି ପ୍ରାୟ ଯାଏନାଇଁ । କିନ୍ତୁ କାହିଁକି ସେ ଏପରି କଲା ? ସେ ଭାବିନେଇଥିଲା ଜଗନ୍ନାଥ ତାହାର । ତାହାର ସରଳ ବାଳିକା ହୃଦୟରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦେବତା ତୁଲ୍ୟ ବିରାଜିତ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ପୂଜା ପାଇଁ ଶଶୀ ସବୁ ଦେଇପାରେ, କିନ୍ତୁ ଲଜ୍ଜାରେ ସେ ଦୂରେଇ ରହୁଥିଲା । ସେ ଭାବିଥିଲା ସେ ଜଗନ୍ନାଥକୁ ଭଲ ପାଉଚି, ତେଣୁ ଜଗନ୍ନାଥ ନିଶ୍ଚୟ ତାକୁ ଭଲ ପାଉଥିବେ । ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ କ'ଣ ଟିକିଏ ଆଘାତ ଲାଗି ନଥିବ । ଶଶୀ ଭାବି ଭାବି ବିଭୋର ହୋଇପଡ଼େ । କିନ୍ତୁ ଆଜି ସେଥିପାଇଁ ତାକୁ ବ୍ୟାକୁଳିତା ହୋଇ କାନ୍ଦିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଜଗନ୍ନାଥ ଦ୍ୱାର ସମ୍ମୁଖରେ ବୁଲୁଥିଲେ । ଶଶୀ ରନ୍ଧାଘର ଦ୍ୱାରରେ ବସି ଚାଉଳ ବାଛୁଥିଲା । ହଠାତ୍ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଉପରେ ତାହାର ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିବାରୁ ସେ ମୁଣ୍ଡରେ ଲୁଗାଟାଣି ଘରଭିତରକୁ ଉଠିଗଲା ।

ଜଗନ୍ନାଥ ଏତେ ଦିନ ଯାଏ କିଛି ମନେ କରି ନଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ହଠାତ୍ କାହିଁକି କେଜାଣି ଶଶୀକୁ ଦେଖିବାମାତ୍ରେ ତାଙ୍କର ପୂର୍ବ ଘଟଣା ସବୁ ମନେ ପଡ଼ିଲା । ସେହି ବର୍ଷା ଦିନରେ ଦାଣ୍ଡପିଣ୍ଡାରେ ସାକ୍ଷାତ ହେବା କଥା ମନେ ପଡ଼ିଲା । ସେ ଭାବିଲେ, ଶଶୀ କ'ଣ ଆଜିଯାଏ ଅବିବାହିତା ଅଛି ? ସୁବାସୀକୁ ସେ ଦେଖୁ ନାହାନ୍ତି । କାରଣ ସୁବାସୀ, ଭାନୁମତୀ ସହିତ ଯାଇ ଏକବର୍ଷ ହେଲା ସେଠାରେ ରହିଛି । ଭାନୁମତୀର ଏକୁଟିଆ ଘର । ଗୋଟିଏ ପୁତ୍ର ସନ୍ତାନ ହେବା ପରେ ସେ ରୋଗଗ୍ରସ୍ତ ହେବାକୁ ସୁବାସୀକୁ ପାଖକୁ ନେଇଛି । କିନ୍ତୁ ଶଶୀଟି ତ ଆଜିଯାଏ ଘରେ ରହିଛି । ଜଗନ୍ନାଥ ଶଶୀକୁ ଅନେକ ବାର ଦେଖିଛନ୍ତି । ସେ ସୁନ୍ଦରୀ, ସୁଚରିତ୍ରା । ଆଉ ଶଶୀର ଗୁଣାବଳୀ ସେ ବୀର ଓ ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କ ଠାରୁ ଅନେକ ଶୁଣିଛନ୍ତି । ଆଉ ମଧ ଜଗନ୍ନାଥ ଅକୃତଜ୍ଞ ନୁହନ୍ତି । ସେ ଶଶୀର ଅକ୍ଳାନ୍ତ ସେବା ଓ ଯତ୍ନ ଭୁଲି ପାରିନାହାନ୍ତି । ସେଥିଲାଗି ସେ ଶଶୀକୁ କ'ଣ ଉପହାର ଦେବେ ଭାବୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ତ ପଇସାକର ସମ୍ବଳ ନାହିଁ । ପୁଣି ସେ ଶଶୀକୁ ସୁନାବାଲା ହଲେ ଦେବେ ବୋଲି ମନେ କଲେ, ନା, ଏଡ଼େ ଉପକାରୀକୁ ନିଶ୍ଚୟ କିଛି ଦେବେ, କିନ୍ତୁ ଟଙ୍କା ହାତରେ ନାହିଁ । ଧାର କରି ଦେବାଟା ଅତି ଅପସନ୍ଦ କଥା । ସେ ମନେ ମନେ ସ୍ଥିର କଲେ ଯେ, ସେ ଶଶୀକୁ ପଚାରିବେ, ସେ କ'ଣ ଚାହେଁ ? କଲିକତାରୁ ସେ ତାହା ପାର୍ଶଲ କରି ପଠାଇ ପାରିବେ । ଏହା ମନେ ମନେ ଭାବି ସେ ସୁଯୋଗ ପାଇଁ ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ରାତ୍ରି ଆଠଟା ସମୟରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଭୋଜନ ଶେଷ ହେଲା । ଶଶୀ ଦାଣ୍ଡ ଘରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ବିଛଣା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାକୁ ଗଲା । ଜଗନ୍ନାଥ ପୂର୍ବପରି ବାହାରକୁ ଉଠି ନ ଯାଇ ବସି ରହିଲେ । ବିଛଣା ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲାପରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଶଶୀ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ଅତି ମୃଦୁ ସ୍ୱରରେ ଡାକିଲେ "ଶଶୀ" । ଶଶୀ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଓ ଭୀତ ହୋଇ କହିଲା "ଆଜ୍ଞା ।"

ଜଗନ୍ନାଥ ତାହାର ଶିକ୍ଷିତ, ଭଦ୍ରାଚରଣରେ ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ କହିଲେ, "ଶଶୀ, ତୁମେ ମୋର ଅନେକ ଉପକାର କରିଛ, ଦିନରାତି ମୋର ସେବା କରିଅଛ । ତୁମର ପ୍ରାଣପାତ ପରିଶ୍ରମ ମୁଁ କଦାପି ଭୁଲି ପାରିବି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ମୋତେ ଯେପରି ତୁମେ ନ ଭୁଲ, ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ଗୋଟିଏ ଉପହାର ଦେବାକୁ ସ୍ଥିର କରିଛି । ତୁମେ କ'ଣ ଚାହଁ କହିଲେ, ମୁଁ କଲିକତାରୁ ପଠାଇବି ।"

ଶଶୀ ନିରୁତ୍ତର ହେଲା । ସେ କ'ଣ ବା ମାଗିବ ? ସେ ନତମୁଖୀ ହୋଇ ରହିଲା । ଜଗନ୍ନାଥ ପୁନର୍ବାର ତାହାହିଁ ପଚାରିଲେ । ଶଶୀର ସର୍ବାଙ୍ଗ ଥରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମୁଖକୁ ଚାହିଁ ପାରିଲା ନାହିଁ । ତୃତୀୟବାର ଜଗନ୍ନାଥ କହିଲେ "ଶଶୀ, କହିବାକୁ ଲଜ୍ଜା କରୁଛ ? ଆଚ୍ଛା, ମୁଁ ନିଜେ ଦେଇଦେବି । ତୁମେ କ'ଣ କାନଫୁଲ ଠାରୁ ୟାରିଂ ପସନ୍ଦ କର ନାହିଁ ? ମୁଁ କଲିକତାରୁ ପଠାଇବି, କିଛି ମନେ ନକରି ଗ୍ରହଣ କରିବ ।"

ଶଶୀର ମନ ବଡ଼ ବିରସ ହୋଇଗଲା, ସାମାନ୍ୟ ସୁନାର ୟାରିଂ ? ଏଇ ତାର ପୁରସ୍କାର ? ଏତେ ପ୍ରେମ, ଏତେ ସ୍ନେହ ବିନିମୟରେ ଏଇ ତାର ପ୍ରତିଦାନ । ସେ ସହି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଆବେଗ ଓ ଅଭିମାନରେ ତାର ବିଶାଳ ଆଖି ଦୁଇଟି ଅଶ୍ରୁରେ ଛଳଛଳ ହୋଇଉଠିଲା । ସେ ସମ୍ଭାଳି ପାରିଲା ନାହିଁ । କୋହରେ ତାର ବକ୍ଷ ଫାଟି ପଡ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ହଠାତ୍ ଦୀର୍ଘଶ୍ବାସ

ସହିତ ଦୁଇ ଟୋପା ଲୁହ ତା' ଆଖିରୁ ଝରି ପଡ଼ିଲା । ଜଗନ୍ନାଥ ଏହା ଦେଖିଲେ । ସେ କେବେ ସାମାନ୍ୟ ଘଟଣାରେ ବିଚଳିତ ହୋଇ ନ ଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ଶଶୀର ଅଶ୍ରୁ ସେ ସହିପାରିଲେ ନାହିଁ । ଶଶୀ କ୍ଷୁବ୍ଧ ହୋଇ ସେଠାରୁ ଚାଲିଗଲା । ଜଗନ୍ନାଥ ଦେଖିଲେ କ୍ଷଣକ ମଧ୍ୟରେ ଶଶୀ ଉଭେଇ ଗଲା । ଜଗନ୍ନାଥ ବଡ଼ ବିଚଳିତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ସତେ ଶଶୀକୁ ଅପମାନ କଲେ ପରା । ସତେ ପଦଦଳିତ ଫଣିନୀ ପରି ସେ ଗର୍ଜି ଉଠିଲା ।

ଜଗନ୍ନାଥ ଉଠି ଦାଣ୍ଡକୁ ଗଲେ । ପୋଖରୀ କୂଳ ଆଡ଼େ ବୁଲିବାକୁ ଗଲେ । ଦେଖିଲେ ପୋଖରୀ ପାହାଚ ଉପରେ କିଏ ଜଣେ କାନ୍ଦୁଛି । ଅତି କ୍ଷୀଣ କ୍ରନ୍ଦନ ସ୍ୱର ଶୁଭୁଥିଲା, କିନ୍ତୁ ନାରୀର କଣ୍ଠ । ଜଗନ୍ନାଥ କିଛି ନ ବୁଝି ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେଲେ । ଦେଖିଲେ ଶଶୀ, ସେଇ ଅଭିମାନିନୀ ଶଶୀ, ସେଇ ଅଜ୍ଞାତହୃଦୟା ଶଶୀ । ଜଗନ୍ନାଥ କ'ଣ ଭାବି ଚାହିଁ ରହିଲେ । ସେହି ସୁନ୍ଦରୀ ବାଳିକା ଶଶୀକୁ ଅନାଇଁ ରହିଲେ । ତାହାର ସମସ୍ତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଦେଖିଲେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଗମ୍ଭୀର ଦେବୀ ମୂର୍ତ୍ତି । ତାହାର କୋମଳ ହୃଦୟ ଯେପରି ସର୍ବ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ଗଠିତ । ସେହି ଅଭିମାନିନୀ ଗୋପାଳ ବାଳିକାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟମୟ, ବିଶାଳ, ବିଚିତ୍ର ଚକ୍ଷୁ ମନେ ପଡ଼ିଲା । ତାହାର ଲଜ୍ଜିତ ଚାହାଣି ମନେ ପଡ଼ିଲା । ଜଗନ୍ନାଥ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ, ମୁଗ୍ଧ ହେଲେ । ଆହା, ସେହି ଶଶୀ କାନ୍ଦୁଛି । ଜଗନ୍ନାଥ ଆଉ ସହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ତାର ପାଖକୁ ଗଲେ, କିନ୍ତୁ ଶଶୀ ଏହା ଜାଣି ପାରିଲା ନାହିଁ, ଚାହିଁଲା ନାଇଁ, ସେ ମୁଖନତ କରି କାନ୍ଦିବାରେ ଲାଗିଥାଏ । ତାହାର ଘର୍ମତପ୍ତ ନିଃଶ୍ୱାସ ସତେ ଯେପରି ଜଗନ୍ନାଥର ହୃଦୟକୁ ଦଗ୍ଧ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଜଗନ୍ନାଥ ନତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । କ୍ଷଣକେ ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ଶଶୀମୟ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ସେ ସବୁ ବିଘ୍ନ, ବିଭେଦ ଭୁଲିଗଲେ । ସେ କେଉଁଠାରେ ଅଛନ୍ତି ଭୁଲିଗଲେ । ସେ ଶଶୀକୁ ବକ୍ଷସ୍ଥଳକୁ ଟାଣି ଆଣିଲେ । ହଁ, ଜଗନ୍ନାଥ ବୁଝି ପାରିଛନ୍ତି, ଶଶୀ ତାଙ୍କୁ ହିଁ ଚାହେଁ । ସେ ସୁନା ଯାଉଁ ଚାହେଁ ନାଇଁ । ଭାବି ଭାବି ଜଗନ୍ନାଥ ଲଜ୍ଜିତ ହେଲେ । ତାହାର ସମସ୍ତ ପ୍ରେମର ପ୍ରତିଦାନରେ ଜଗନ୍ନାଥ ସେ ସୁନ୍ଦରୀକୁ କ'ଣ ଦେବେ ? ସେ ତାହାକୁ ବକ୍ଷକୁ ଆଣିଲେ । ତାର ରୋରୁଦ୍ୟମାନ ମୁଖମଣ୍ଡଳକୁ ଲୁଗାକାନିରେ ପୋଛି ଦେଲେ । ଆଉ ଏକ ମୁହୂର୍ତ୍ତ, କ'ଣ କଲ ଜଗନ୍ନାଥ ହାୟ କ'ଣ କଲ ? ଜଗନ୍ନାଥ ଶଶୀର ମୁଖରେ ଚୁମ୍ବନ କଲେ । ଶଶୀ ହାତରେ ସ୍ୱର୍ଗର ଚାନ୍ଦ ପାଇଲା । ସେ ଜଗନ୍ନାଥର କୋଳରେ ଢ଼ଳି ପଡ଼ିଲା । ଆଜି ତାହାର ସମସ୍ତ ବେଦନାର ଅବସାନ ହୋଇଛି, କିନ୍ତୁ ମୁଖ ଫିଟିଲା ନାହିଁ । ଶଶୀ ପୂର୍ବବତ୍ ମୂକ ଓ ବଧିର ।

ଜଗନ୍ନାଥ ଉଠିଗଲେ । ଶଶୀର ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ଉଦୟ ହେଲା । କ୍ଷୋଭ ଓ ଲଜ୍ଜାରେ ତାହାର ସର୍ବାଙ୍ଗ ରୋମାଞ୍ଚିତ ହୋଇଉଠିଲା । ସେ ଜଗତକୁ ଘୂର୍ଣ୍ଣାୟମାନ ଦେଖିଲା । ସାରା ଜଗତଟା ତାହାର ନିକଟରେ ଏକ ଅପୂର୍ବ ଭୟାନକ ରହସ୍ୟମୟ ବୋଧ ହେଲା । ଆକାଶକୁ ଅନାଇ ଦେଖିଲା, ସେଠାରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ରୂପ, ଭୂମିକୁ ଅନାଇଲା ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଛବି, ପୁଷ୍କରିଣୀର ଗଭୀର ସ୍ୱଚ୍ଛ ଜଳରେ ମଧ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥ, ହୃଦୟ ଭିତରେ ଦେବତାର ଆସନରେ ଉପବିଷ୍ଟ ସେ, ତାହାର ଜଗନ୍ନାଥ –

ସପ୍ତମ ପଟ

୪୫ ନମ୍ବର ଧର୍ମ୍ମତାଲା ଷ୍ଟ୍ରିଟ୍ ଘର । ଘରଟି ଏକ ତଳ ବିଶିଷ୍ଟ । ଦ୍ୱାର ସମ୍ମୁଖରେ ଗୋଟିଏ ୭ମ ବର୍ଷୀୟା ବାଳିକା ଦୁଇଟି କ୍ଷୁଦ୍ର ବାଳିକାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଖେଳୁଅଛି । ବାଳିକାଟିର ଚେହେରା ବେଶ୍ ସୁନ୍ଦର । ପାତଳ ଶରୀର । ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଲମ୍ବା ମୁଖ । ସରୁ ସରୁ ଲମ୍ବ ଲମ୍ବ ଆଖି । ଦ୍ୱିତୀୟା ଚନ୍ଦ୍ରପରି ଭ୍ରୂ । ସରୁ ନାକ । ବର୍ଣ୍ଣ ଗୌରଶ୍ୟାମ । ଓଠ ଦୁଇଟି ଖୁବ୍ ପାତଳ । ଛୋଟ ଛୋଟ ହାତ ଗୋଡ଼ । ସରୁ ସରୁ ଅଙ୍ଗୁଳି । ସୁନ୍ଦର ଦନ୍ତପନ୍ତି । ଠିକ୍ ମୁକ୍ତା ପରି । ଅନ୍ୟ ଦୁଇଟି ବାଳିକାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜଣେ ଦୁଇବର୍ଷର ଶିଶୁକନ୍ୟା । ଅପରଟିର ବୟସ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ହେବ । ସେ ଦୁଇଜଣ ଦେଖିବାକୁ ବଡ଼ ଠାରୁ ଅଧିକ ସୁନ୍ଦର ଓ ଗୌରବର୍ଣ୍ଣ ।

ବାଳିକା ତିନୋଟି ଚୀନା ମାଟିର କଣ୍ଢେଇ ଓ ବାସନ ନେଇ ଭାତ ରନ୍ଧାରନ୍ଧିରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ପରସ୍ପର ଭିତରେ ମିଛିମିଛିକା ବିଭାଘରର ଆୟୋଜନ । ପୁଅ ସହିତ ଝିଅର ବିଭା ଦେବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ଭୋଜୀର ଆୟୋଜନ ପାଇଁ ଇତସ୍ତତଃ ଚାଉଳ, ଡାଲି ଓ ଲୁଣ ପଡ଼ିଛି । ଏଣେତେଣେ ଖାଲି ଦିଆସିଲି ବାକ୍ସ ବିଛାଡ଼ି ହୋଇ ପଡ଼ିଛି । ଚିକିଟିକି ଛିଣ୍ଡା କନା, ଛୋଟ ଛୋଟ କୁର୍ତ୍ତା, ସାୟା, ସେମିଜ୍ ଇତ୍ୟାଦି ତଳେ ପଡ଼ିଛି । ସେ ସବୁ ଯତ୍ନରେ ସଜାଡ଼ାସଜଡ଼ି ଲାଗିଛି । ବଡ଼ ବାଳିକା ଦୁଇଟିର ସ୍ୱଭାବ ବେଶ୍ ଶାନ୍ତ । କିନ୍ତୁ ସବୁଠାରୁ ସାନଟି କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ ଏତେ ତେଣେ ଗୁରୁଣ୍ଡି ଗୁରୁଣ୍ଡି ଏଇଟା ସେଇଟା ଧରି ବଡ଼ ଭଉଣୀମାନଙ୍କୁ ବିରକ୍ତ କରିବାରେ ଲାଗିଛି । ସେମାନଙ୍କର ଅତି ଯତ୍ନର ସଂସାରଟିକୁ ମାଟି କରିବାରେ ଲାଗିଛି ।

ବଡ଼ଟିର ନାମ ଲଳିତା । ହେମଲତା ଓ ଲଳିତା ବର୍ତ୍ତମାନ ପରସ୍ପରର ସମୁଦୁଣୀ । ଲଳିତାର ପୁଅ, ହେମଲତାର ଝିଅ । ହେମ ସେଥିପାଇଁ କନ୍ୟାର ସାଜସଜା ନେଇ ବ୍ୟସ୍ତ । କନ୍ୟାଟି ରୀତିମତ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧି·କ୍ଷୁଦ୍ର ସାଗୁଆନ କାଠ ନିର୍ମିତ ସୁଆରୀରେ ବସିଲାଣି । ବରର ସାଜ ଆରମ୍ଭ ହେଉଛି । ଲଳିତା ବରଟିକୁ ହାତରେ ଧରି ବୋହୂକୁ କଣ ଦେବ ବୋଲି ହେମ ସହିତ ବିଚାର କରୁଛି । ହେମ ମାଗୁଛି ସୁନାଚୁଡ଼ି । ନିଜେ ସୁନା ବାଲା ହଳେ ଦେଉଛି । ଏପରି ସମୟରେ ହଠାତ୍ ଦୁଷ୍ଟ ବନଲତା (ସାନଟି) ଗୁରୁଣ୍ଡି ଗୁରୁଣ୍ଡି ଆସି ବାକ୍ସ ସୁଆରୀ ମଧ୍ୟରୁ କନ୍ୟାଟିକୁ ତୋଳି ନେଇଗଲା । ଏଣେ ହେମ ମହାବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ବନଲତା ପଛରେ ଧାଇଁଛି । ବନ କିନ୍ତୁ ଶୁଣୁନାହିଁ । ପଛକୁ ବି ଚାହୁଁ ନାହିଁ । ସବଳେ କନ୍ୟାଟିକୁ ହାତରେ ଚାପି ଧରି ଆନନ୍ଦରେ କୁହାଟ ମାରି ହସୁଛି । ସତେ ଯେପରି ସେ ରାଜ୍ୟ ଜୟ କରି ଆଣିଛି ।

ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ଲଳିତା ଆସି ବନଲତା ହାତରୁ କନ୍ୟାଟିକୁ ଉଦ୍ଧାର କଲା । ସେତେବେଳକୁ ତାର ବେଶଭୂଷା ସବୁ ଟଣାଓଟରା ହୋଇ ସରିଲାଣି । ସତେ ଯେପରି କିଛି ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଦୁଃଖ ଘଟି ଯାଇଛି । ହେମ ବଡ଼ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପୁଣି କନ୍ୟାକୁ ସଜାଡ଼ିବାରେ ଲାଗିଛି । କିନ୍ତୁ ଏଣେ ପୁଣି ଦୁଷ୍ଟ ବନଟା ଗୁରୁଣ୍ଡି ଗୁରୁଣ୍ଡି ଯାଇ ଲଳିତା ଓ ହେମର ସବୁ ମେଳା ହୋଇଥିବା ଜିନିଷପତ୍ର ଟାଣିଟୁଣି ଏକବାର ଲଣ୍ଡଭଣ୍ଡ କରିଦେଲା । ଏଇଟା ଛଡ଼ାଇଲେ ସେଇଟା ନେଇ ପଳାଉଛି । ଲଳିତା ଓ ହେମ ବଡ଼ ଧନ୍ଦାରେ ପଡ଼ିଗଲେ । ଶେଷକୁ ହେମ ପିତୁଳା ଥୋଇଦେଇ ଦୁଷ୍ଟା ବନକୁ ବଳପୂର୍ବକ କାଖରେ ଚାପି ଧରିଲା । ତାପରେ ସବୁ ଖେଳନା ସାଉଁଟିବାରେ ଲାଗିଲା । ଆଜି

ତାଙ୍କର ସମାରୋହର ବିଭାଘର ଏଇଠି ଶେଷ । କିନ୍ତୁ ବନ ଚୁପ୍ ହେଲାନି । ସେ ଚିତ୍କାର କରି କାନ୍ଦି ଘର ଫଟାଇବାକୁ ଲାଗିଲା । ତାହାର କ୍ରନ୍ଦନ ଧ୍ୱନିରେ ଭିତର ଘରୁ ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ଦୌଡ଼ି ଆସିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ଘଟଣାଟି ବୁଝିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ମାତ୍ର ବିଳମ୍ବ ହେଲାନି । ସେ ବନକୁ ହେମ କୋଳରୁ ନିଜ କୋଳକୁ ନେଇ ତାକୁ ତୁନି କଲେ । ପରେ ହେମ ଓ ଲଳିତାକୁ ସମସ୍ତ ଜଞ୍ଜାଳ ଥୋଇ ଦେଇ ଭିତରକୁ ଆସିବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଲେ । ସେତେବେଳକୁ ସମୟ ପାଞ୍ଚଟା । ଲଳିତା ଓ ହେମ ସ୍କୁଲରୁ ଫେରି ଖେଳୁଥିଲେ । ସମସ୍ତେ ଭିତରକୁ ଗଲାପରେ ମାତା କନ୍ୟାମାନଙ୍କୁ ମୁଖ ପ୍ରକ୍ଷାଳନ କରାଇ ସଫା ଫ୍ରକ୍ ଜୋତା, ମୋଜା ଇତ୍ୟାଦି ପିନ୍ଧାଇ ଦେଲେ । କେବଳ ବନକୁ କୌଣସି ସାଜସଜ୍ଜା କଲେ ନାହିଁ ।

ପିଲାମାନଙ୍କର ଧନ୍ଦା ସରୁଣୁ ଶ୍ରାନ୍ତକ୍ଳାନ୍ତ ଶରୀରରେ ଯୋନାଥନ୍‌ବାବୁ ଅଫିସରୁ ଆସିଲେ । ଜ୍ୟେଷ୍ଠାକନ୍ୟା ଲଳିତା ପିତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଦୌଡ଼ି ଯାଇ ପକେଟ୍‌ମାନଙ୍କରେ ହାତ ପୂରାଇ ମୁଦ୍ରା ଅନ୍ୱେଷଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । କିନ୍ତୁ ସେ ବଡ଼ ସାବଧାନରେ ପିତାଙ୍କୁ ବିରକ୍ତ ନକଲା ପରି କାମ କରୁଥାଏ । ଯୋନାଥନ୍ ନତ ହୋଇ ଲଳିତାକୁ ଚୁମ୍ବନ କଲେ । ଲଳିତା ଆନନ୍ଦରେ ପିତାର ଗଳା ଧରି ପକାଇଲା । ହେମ ଲଳିତାର ଆଦର ବୋଧହୁଏ ସହିପାରିଲା ନାହିଁ । ସେ ମଧ ଦୌଡ଼ି ଆସି "ବାବା ମୋତେ ମୋତେ" କହି ମୁହଁ ବଢ଼ାଇ ଦେଲା । ଯୋନାଥନ୍ ତାକୁ ଗୋଟିଏ ଚୁମ୍ବନ ଦେଲେ । ବନର ମନେ ହେଲା ମିଠାଇ ବଣ୍ଟା ହେଉଛି । ଏହା ଭାବି ସେ ମଧ ଉପରକୁ ଚାହିଁ ଚାହିଁ ଗୁରୁଣ୍ଡି ଗୁରୁଣ୍ଡି ଆସି ପିତାଙ୍କ ଗୋଡ଼ତଳେ ହାଜର ହେଲା । ଯୋନାଥନ୍ ବାବୁ ନଇଁପଡ଼ି ତାକୁ ଉଠାଇ କୋଳକୁ ନେଇ ଅଜସ୍ର ଚୁମା ଦେବାକୁ ଲାଗିଲେ । ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ଲଳିତାର ମାତା ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ଶାସନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ– "ଛାଡ଼, ତାକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଶୀଘ୍ର ଲୁଗା ବଦଳି ଆସ । ସାରାଦିନ ଖଟି ଖଟି ଦେହ କଳା ପଡ଼ିଗଲାଣି । ଥାଉ, ପରେ ଗେଲ କରିବ ।"

ସ୍ୱାମୀ ସ୍ନେହରେ କହିଲେ –"ତୁମର କ'ଣ ଗଲା ? ତୁମେ ସାରାଦିନ ଖାଲି ଗେଲ କରୁଥିବ । ମୁଁ ଘଣ୍ଟାଏ କଲେ ସହି ହେଉ ନାହିଁ ।" ଏହା କହି ବନକୁ ଅନାଇ କହିଲେ, "ଦେଖିଲୁ ମାମି, ତୋ ମା' ମୋତେ ହିଂସା କରୁଚି ।" ବନ କିଛି ବୁଝିଲା କି ନାହିଁ ଆହୁରି ଦୃଢ଼ ରୂପେ ପିତା କୋଳରେ ଆଉଜି ରହିଲା ।

ଶଶୀ ନିକଟକୁ ଆସି ବନକୁ ଛଡ଼େଇ ନେଇ କହିଲା – "ଭାରି ଗେଲ ବୋହି ଯାଉଚି । କଣ କହିବି ଆଉ ।"

ଯୋନାଥନ୍ ଶଶୀର ହାତ ଧରି ପକାଇଲେ । ଗଭୀର ପ୍ରେମରେ ଶଶୀର ଦୁଇଆଖି ଯୋନାଥନ୍‌ର ଦୁଇ ଆଖିରେ ନିବଦ୍ଧ ହେଲା । ଯୋନାଥନ୍ ମୋହିତ ହୋଇ ଶଶୀର ହାତ ଚାପି ଧରିଲେ ।

ଆଜି ଯୋନାଥନ୍ ଆଉ ପୂର୍ବର ଜଗନ୍ନାଥ ନୁହଁନ୍ତି । ଆଜି ସେ ମିଃ ଯୋନାଥନ୍ ପାତ୍ର । ଅଫିସର ବଡ଼ ବାବୁ । ଶହେ ପଚାଶ ଟଙ୍କା ବେତନରେ କାମ କରନ୍ତି । ଉପରି ପ୍ରାୟ ମାସିକ ପଚାଶ ଷାଠିଏ ଟଙ୍କା ରୋଜଗାର ହୁଏ । ଯୋନାଥନ୍ ବାବୁ କର୍ମ କୁଶଳ, ଉଦ୍‌ଯୋଗୀ ଓ ସତ୍ୟବାଦୀ । ସେଥିପାଇଁ ଅଫିସ୍‌ର ସାହେବ ତାଙ୍କୁ ବଡ଼ ଭଲ ପାଆନ୍ତି । ପଚାଶ ଟଙ୍କା ବେତନ

ମଧ୍ୟରୁ ନଅବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଟ୧୫୦ ବେତନକୁ ଉଠିଅଛନ୍ତି । ସାହେବର ତାଙ୍କଠାରେ ବଡ଼ ବିଶ୍ୱାସ । ସବୁ ଭାର ତାଙ୍କ ଉପରେ । ଯୋନାଥନ୍ ବାବୁ ବଡ଼ ବିଶ୍ୱସ୍ତ । ସେ ବଡ଼, ବିଶ୍ୱସ୍ତ ଭାବରେ ଅଫିସର୍ କାମ ଚଳାଇ ନେଉଅଛନ୍ତି । ସାହେବ ତାଙ୍କର ବଡ଼ ପ୍ରଶଂସା କରନ୍ତି ।

ଶଶୀ ଲଜ୍ଜାରେ ତଳକୁ ଅନାଇଁ କହିଲା – "ହାତ ଛାଡ଼ ।" ଯୋ ନାଥନ୍ ଆହୁରି ଦୃଢ଼ଭାବେ ଧରି ରଖି କହିଲେ "ମୁଁ ଛାଡ଼ିବି ନାହିଁ । କଣ କରିବ କର ।"

ଶଶୀ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ହାତ ଛଡ଼ାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲା । ଯୋନାଥନ୍ ହାତ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଲୁଗା ବଦଳାଇବାକୁ ଉପକ୍ରମ କଲେ । ଶଶୀ ଜଳଖିଆ ଇତ୍ୟାଦି ପରିବେଷଣ କଲା । ଯୋନାଥନ୍ ଓ ପିଲାମାନେ ଟେବୁଲରେ ଆସି ବସିଲେ । ଉପଯୁକ୍ତ ପରିବେଷଣ ପରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ତୃପ୍ତ କରି ଶଶୀ ସାନ୍ଧ୍ୟ ଭ୍ରମଣକୁ ପଠାଇ ଦେଲା । ଯୋନାଥନ୍ ବାବୁ ଶଶୀ ହସ୍ତରୁ ପାନ ନେଇ ଆଉ ଥରେ ସେହି ସୁନ୍ଦର କୋମଳ ମୁଖକୁ ପ୍ରେମବିଭୋର ନେତ୍ରରେ ଅନାଇଲେ । ତାପରେ ପିଲାମାନଙ୍କ ହାତଧରି ବାହାରକୁ ବାହାରିଗଲେ ।

ଆଜିକାଲି ଶଶୀର ପୂର୍ବ ଚେହେରା ଆହୁରି ସୁନ୍ଦର ହୋଇ ଉଠିଛି । କିନ୍ତୁ ଯୌବନ ସୁଲଭ ତରୁଣ ମାଧୁରୀ ବଦଳେ ବୟସ୍କା ତରୁଣୀ ସୁଲଭ ଶାନ୍ତ, ଧୀର, ବିଚକ୍ଷଣ ଓ ବିବେକୀ ଦିଶୁଅଛି । ଶଶୀ ଖୁବ୍ ଅଳ୍ପ କଥା କହେ । ସଦା ଗମ୍ଭୀର, କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ଅଲକ୍ଷରେ ସ୍ୱାମୀର ମୁଖକୁ ଅନାଏ, ଯୋନାଥନ୍ ଭାବନ୍ତି ବୋଧହୁଏ ସଂସାରରେ ତାଙ୍କଠାରୁ ଭାଗ୍ୟବାନ ଆଉ କେହି ନାହିଁ । ଶଶୀ ପରି କର୍ମକୁଶଳା ଗୁଣବତୀ ଓ ରୂପବତୀ ଭାର୍ଯ୍ୟା ପାଇ ଯୋନାଥନ୍ଙ୍କ ମନ ଗଭୀର ପରିତୃପ୍ତିରେ ପୂରି ଆସେ ।

ଦିନେ ଦିନ ଗୋଟାକ ସମୟରେ ଯୋନାଥନ୍ ଅଫିସରୁ ଫେରି ତିନିଜଣ ବୃଦ୍ଧ ଅତିଥି ସହିତ ଗୃହରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ଶଶୀ ଏଥିରେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଉପରେ ଏତେ ଟିକେ ବି ବିରକ୍ତ ନ ହୋଇ ଅତିଥି ତ୍ରୟଙ୍କର ଯଥାରୀତି ସତ୍କାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେମାନେ ବିଦାୟ ନେଲା ପରେ ଯୋନାଥନ୍ ଶଶୀକୁ ପଚାରିଲେ – "ତିନିଜଣଙ୍କ ପାଇଁ କିପରି ଅନ୍ନ ହୋଇଗଲା ।" ଶଶୀ ସହାସ୍ୟ ବଦନରେ କହିଲା – "ତୁମର ସେ କାରବାର ଶିଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହେଲାଣି ଦେଖୁଛି । ମୋର ଲାଭତକ ଏଣିକି ମାରାପଡ଼ିବ ପରା ।"

ଅଷ୍ଟମ ପଟ

ଲଳିତାର ବୟସ ବଢ଼ୁଚି । ବୟସ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବୁଦ୍ଧି ଓ ବିବେକ ମଧ୍ୟ ବଢ଼ୁଚି । ଲଳିତାର ବୟସ ବର୍ତ୍ତମାନ ୧୪ ବର୍ଷ । ସେ ତରୁଣୀ, ଯୁବତୀ । କୋମଳ ତାର ଦେହର ଗଠନ । ଦେହରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଲହଡ଼ି । ମାତା ପରି ସେ ଅତୁଳନୀୟ ସୁନ୍ଦରୀ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ଦେଖିବାକୁ ବେଶ୍ । ତା'ର ଯୌବନ ସୁଲଭ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ଲଜ୍ଜା ଅରୁଣିମ ମୁଖମଣ୍ଡଳ ବଡ଼ ସୁକୁମାର । ଲଳିତା ଇଂରାଜୀ ସ୍କୁଲରେ ପଢ଼େ । ସବୁ ବିଷୟରେ ଶ୍ରେଣୀରେ ସେ ଉଚ୍ଚତମ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରୁଚି । ସ୍କୁଲର ଶିକ୍ଷୟତ୍ରୀମାନେ ତାକୁ ବଡ଼ ଆଦର କରନ୍ତି । ତାର ସ୍ୱଭାବ ଚରିତ୍ର ଶାନ୍ତ ଓ ଗମ୍ଭୀର । ମାତାପରି ସେ ବିଚକ୍ଷଣ ଅଥଚ ସୁଶୀଳ ଓ ନମ୍ର । ଲଳିତା ସିଲାଇ ଶିଖିଚି ।

ଗାନବାଦ୍ୟ ଶିଖିଚି । କୋକିଳ ପରି କଣ୍ଠ ମଧୁର ଓ ଅନୁପମ । ମାତାଠାରୁ ସୁଶିକ୍ଷା ପାଇ ସର୍ବୋପରି ସେ ଗୃହ କର୍ମରେ ପାରଦର୍ଶିନୀ ।

ନବମ ପଟ

ସଂସାରରେ କିଏ କାହାର ? ଯୋନାଥନ୍‌ର ବିପୁଳ ସ୍ନେହ, ଗଭୀର ପ୍ରେମ, ହୃଦୟର ସମସ୍ତ ଅକପଟ ପୂଜା ଶଶୀକୁ ଆବଦ୍ଧ କରି ରଖିପାରିଲା ନାହିଁ । ଆଜି ଶଶୀ ମୃତ୍ୟୁ ଶଯ୍ୟାଗତା । ଦିନ ନାହିଁ, ରାତ୍ରି ନାହିଁ, ଅକ୍ଳାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମରେ ଯୋନାଥନ୍ କ୍ଷୀଣ ହେଲେଣି । ଅଜସ୍ର ଅର୍ଥ ବ୍ୟୟ ହେଲାଣି । କିନ୍ତୁ ଦିନ ପରେ ଦିନ ଯାଉଛି । ଶଶୀର ଅବସ୍ଥା ଭୟଙ୍କର । ଯୋନାଥନ୍ ବୁଝିଲେ ଆଉ ଆଶା ରଖି ହେବନି । ଅନନ୍ୟୋପାୟ ହୋଇ ବୀରବାବୁଙ୍କୁ ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ କରି ଡାକି ପଠାଇଲେ । ବୀର ଶୁଣି ବିଳମ୍ବ ନ କରି ଆସିଲେ ।

ଦିବା ଦ୍ୱିପ୍ରହର । ଯେଉଁ ଘରେ ଶଶୀ ଶଯ୍ୟାଗତା ସେଠାରେ ବୀର ଓ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଗୁଲ୍‌ବଦନୀ ଆସି ପାଦଦେଲେ । ପାଠକ ମହାଶୟ, ଥରେ ସେହି ଘରର ଅବସ୍ଥା ଦେଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି କି ? ତେବେ ଆସନ୍ତୁ, ବୀରବାବୁ ଓ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସହିତ ଗୃହ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତୁ ।

ପ୍ରକୋଷ୍ଠଟି ଆୟତନରେ ବଡ଼, କିନ୍ତୁ ବାୟୁ ଚଳାଚଳ ପକ୍ଷରେ ସେତେ ସୁବିଧା ନାହିଁ । କଲିକତାର ଅନେକ ଘର ଏହିପରି । ଗୃହରେ ରୋଗୀର ବ୍ୟବହାର୍ଯ୍ୟ ବସ୍ତୁ ଛଡ଼ା ପ୍ରାୟ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ନାହିଁ । ଗୃହର ଏକ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ପଲଙ୍କ ଉପରେ ଶଶୀ ଶଯ୍ୟାଶାୟିନୀ । ଅଙ୍ଗ ପାଣ୍ଡୁର ଦିଶୁଛି । ଦେହ ଅସ୍ଥିସାର । ମୁଖ ବଡ଼ ମଳିନ । ମୁହଁରେ ବେଦନାର ଚିହ୍ନ ସ୍ପଷ୍ଟ ଅଙ୍କିତ । ଚକ୍ଷୁ ଅର୍ଦ୍ଧମୁଦ୍ରିତ, କିନ୍ତୁ ଭାବହୀନ । ପ୍ରଶାନ୍ତ ଲଲାଟରେ କାଳିମାର ରେଖା ପଡ଼ିଲାଣି ।

ବୀରବାବୁ ବିସ୍ମିତ ଭାବରେ ଚାହିଁ ରହିଲେ । ଏହି ସେହି ମୁଖ, ଏକ ସମୟରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଲୀଳାଭୂମି ଥିଲା । ଏହି ସେହି ମୁଖ ଯାହା ଦେଖି ଜଗନ୍ନାଥ ମୋହିତ ହୋଇଥିଲେ । ଏହି ସେହି ମୁଖ ଲଲିତାର ଆଦରିଣୀ ଜନନୀର ପ୍ରଶାନ୍ତ ଗମ୍ଭୀର, କରୁଣ ମୋହନ ମୁଖ । ଶଶୀର ଚେତନା ନ ଥାଏ । ଏକ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଯୋନାଥନ୍ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଲଳିତା, ପାଦ ନିକଟରେ ହେମ । ନିକଟରେ ଚୌକି ଉପରେ ବିନୋଦ । ଶଶୀର ଅବସ୍ଥା ଖରାପ ହେବାର ଶୁଣି ବିନୋଦ ତାହାଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ଏବଂ ଯୋନାଥନ୍ ବାବୁଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଥରେ ଦୁଇଥର ଆସିଲେଣି । ଯୋନାଥନ୍ ବାବୁ ଅତିରିକ୍ତ ଦୁଃଖରେ ଆତ୍ମହରା । ତାହାଙ୍କର ଭଦ୍ରାଭଦ୍ର ବିଚାର ନାହିଁ । ଏତେବେଳେ ସହାନୁଭୂତିକାରୀକୁ ସେ ପରମ ମିତ୍ର ମନେ କରୁଅଛନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ବିନୋଦ ପାଇଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦ୍ୱାର ତାଙ୍କର ଅବାରିତ । ବିନୋଦ ମଧ ପ୍ରାଣପଣେ ସାହାଯ୍ୟ କରି ବନ୍ଧୁତ୍ୱର ପରିଚୟ ଦେଉ ଅଛନ୍ତି । ବିନୋଦର ଗୁଣାବଳୀରେ ଯୋନାଥନ୍ ବାବୁ ପରମ ପ୍ରୀତ ଓ ଲଳିତା ମୁଗ୍ଧ ।

ଲଳିତାର ଦୁଃଖ ଅପରିସୀମ । ତାହାର ମାତୃଭକ୍ତି ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟରେ ମାତାର ଦାରୁଣ ଅବସ୍ଥା ସାତିଶୟ କଷ୍ଟକର ବୋଧ ହେଲା । ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ମାତାର ପରମ ପବିତ୍ର ଗମ୍ଭୀର ସ୍ୱଭାବର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ସେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ତାହାଙ୍କୁ ଦେବୀତୁଲ୍ୟ ପୂଜା କରୁଥିଲା । ତାହାର ମାଆ କୋଟିକରେ ଗୋଟିଏ । ସେ ସର୍ବଦୁଃଖହାରିଣୀ ଜନନୀର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଆଜି

ବିବର୍ଣ୍ଣ, ଜ୍ୟୋତିହୀନ । ଚକ୍ଷୁରେ କଟାକ୍ଷ ନାହିଁ । ଶରୀର ଚେତନାହୀନ । ପାଖରେ ବସି ଲଳିତା ରୋଦନ କରୁଅଛି ଏବଂ ନାନା କଥା ଭାବୁଅଛି । ତା ମାଆର ପ୍ରତ୍ୟେକଟି କଥା ଆଜି ତା ମନେ ପଡୁଛି । ପିଲାକାଳୁ ମାଆ କିପରି ସେମାନଙ୍କୁ ଲାଳନ ପାଳନ କରୁଥିଲା, କେତେ କଷ୍ଟ ସହି, କେତେ ରାତ୍ରି ଅନିଦ୍ରା ହୋଇ ସେମାନଙ୍କର ସେବା କରିଅଛି । କାହାର ସାମାନ୍ୟ ପୀଡ଼ା ହେବା ମାତ୍ରେ ମାଆର ଭାବନାର ଅନ୍ତ ନଥାଏ । ଦିବାରାତ୍ର ଯତ୍ନ, ଅକ୍ଳାନ୍ତ ସେବା ଲଳିତା ଗୋଟିଏ ପରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ମରଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସବୁ ପୂର୍ବ ଘଟଣା ଆଜି ଅତି ଅତର୍କିତ ଭାବରେ ମନେ ପଡୁଛି । ତା'ର ଚକ୍ଷୁ ସମକ୍ଷରେ ଅଗଣିତ ପୂର୍ବ ସ୍ମୃତି ଚିତ୍ରିତ ପଟପରି ଭାସିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଲଳିତାର କୋମଳ ହୃଦୟ ଦୁଃଖରେ କାତର୍ ହେଲା । ସେ ବୁଝିପାରିଚି ମାଆର ଜୀବନ ଆଉ ଅଳ୍ପମାତ୍ର ବାକି ଅଛି । ତଥାପି ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଉପରେ ତା'ର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ । ସେ ମଙ୍ଗଳମୟ, ଯାହା କରିବେ ତା ସେ ଆଶୀର୍ବାଦ ଭାବି ବହିନେଇ ପାରିବ ।

ଏପରି ଦୁଃସମୟରେ ବିନୋଦର ଆଦର ଓ ଯତ୍ନ ଲଳିତାର ଆଖିରେ ବଡ଼ ମହତ୍ ବୋଧ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ବିନୋଦ ସେମାନଙ୍କର କିଏ ସେ ? ତଥାପି ଦିନ ନାହିଁ, ରାତି ନାହିଁ ଅକ୍ଳାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମ କରି ସେ ଲଳିତାର ମାଆଙ୍କ ସେବା କରୁଅଛନ୍ତି । ନିତାନ୍ତ ପର ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ବିନା ଆହ୍ୱାନରେ ସ୍ୱଇଚ୍ଛାରେ ବିନୋଦ ଅତି ଅକାତରଭାବେ ସେବା କରୁଛନ୍ତି । ଉନ୍ନମନା ବାଳିକା ଏହି ଅପରିଚିତ ଯୁବକର ମହତ୍ ଭାବକୁ ହୃଦୟଭରି ପୂଜା କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ବିନୋଦ ତାହାର ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେବତୁଲ୍ୟ ଅତି ଉଚ୍ଚ ହୋଇ ଉଠିଲେ । ସେହି ପରୋପକାରୀ ବିନୋଦ ସମ୍ମୁଖରେ ଲଳିତା ଆଜି ଦୁଃଖରେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଲଜ୍ଜାଶୂନ୍ୟା, ନିରାଭରଣା । ସେ କାତର ହୋଇ କେବଳ ରୋଦନ କରୁଅଛି । ବୀର ଓ ତାହାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ।

ବୀର ଅନାଇ ଦେଖିଲେ, ପଲଙ୍କ ଉପରେ ସ୍ନେହମୟୀ ଶଶୀ ଅତି ଅବଶ ଭାବରେ ପଡ଼ି ରହିଛି । ତାଙ୍କର ମନେ ପଡ଼ିଲା – ଏଇ ଶଶୀ, ଯାହାକୁ ବହୁ ବର୍ଷ ତଳେ ତା' ମାଆର ମୃତଦେହ ନିକଟରୁ ଆଦର ଯତ୍ନ କରି ଘରକୁ ଆଣିଥିଲେ । ସେହି ସୁନ୍ଦରୀ ଗୋପାଳ ବାଳିକା ଆଜି ମୃତ୍ୟୁଶଯ୍ୟାଶାୟିନୀ । ବୀରବାବୁଙ୍କ ଚକ୍ଷୁ ଲୋତକପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଉଠିଲା । ଲଳିତା ମୁଖ ଉଠାଇ ମାତୁଳ ଓ ମାତୁଳାଣୀଙ୍କୁ ଅନାଇଲା । ଏହି ସେହି ବୀରମାମୁଁ, ଯାହାର ମହତ୍ ଗୁଣାବଳୀ ଆଉ ଧର୍ମପ୍ରିୟତା ଗଳ୍ପଛଳରେ ବାରମ୍ବାର ମାତା ନିକଟରୁ ସେ ଶୁଣିଥିଲା । ଲଳିତାର କୌତୂହଳୀ ଆଖି ମାମୁଁଙ୍କ ମୁହଁରେ ନିବିଷ୍ଟ ହେଲା । କୃଷ୍ଣକାୟ ପ୍ରୌଢ଼ ବ୍ୟକ୍ତି । ମୁଖଟିରେ ଯୁଗଯୁଗର ବ୍ୟଥିତ ଗ୍ଳାନି ଓ ଗଭୀର ଦୁଃଖର ଭାବ ସ୍ପଷ୍ଟ ।

ଯୋନାଥନ୍ ଚାହିଁଲେ । ବୀରଙ୍କୁ ଦେଖିଲା ମାତ୍ରେ ତାଙ୍କର ଶୋକାବେଗ କୋଟିଗୁଣରେ ବର୍ଦ୍ଧିତ ହେଲା । ବହୁ ପୁରୁଣା ସ୍ମୃତି ନିମିଷକରେ ହୃଦୟରେ ଜାଗି ଉଠିଲା । ଯୋନାଥନ୍ ଗଭୀର ଦୁଃଖରେ ବୟସର ତାରତମ୍ୟ ଭୁଲିଗଲେ ଓ ପାଗଳ ପରି ଅଧିର ହୋଇ ବୀରବାବୁଙ୍କୁ କୁଣ୍ଢାଇ ପକାଇ କହିଲେ – "ବୀର ଭାଇ, ମୋର ସବୁ ସରିଗଲା ।" ସତେ ଯେପରି ହୃଦୟର ଅନାମିତ କେଉଁ ଅନ୍ତସ୍ଥଳରୁ ଏଇ କେତୋଟି କଥା ବାହାରି ଆସିଲା । ବାଳକ ପରି କରୁଣ ଭାବରେ ସେ କାନ୍ଦି ଉଠିଲେ । ବୀର ମଧ୍ୟ କାନ୍ଦିଲେ । ତାହାଙ୍କର ଦୃଢ଼ ହୃଦୟ ବିଚଳିତ ହୋଇ ଉଠିଲା । ଗୁଲ୍ମ

ବଦନୀ ଶୋକରେ ଅଧୀର ହୋଇ ବିଛଣା ପାର୍ଶ୍ୱରେ ବସିପଡ଼ିଲେ । ଲଳିତା ସମ୍ଭାଳି ପାରିଲା ନାହିଁ । ସେ ଚିତ୍କାର କରି କାନ୍ଦି ଉଠିଲା ।

ବୀର ଶଶୀର ଶଯ୍ୟା ପାଖକୁ ଲାଗି ଆସିଲେ । "ଶଶୀ, ଶଶୀ" ବୋଲି ଆକୁଳ ଭାବରେ କେତେ ଡାକିଲେ । ଦେହରେ ହାତମାରି ହଲାଇଲେ, କିନ୍ତୁ ଶଶୀର ଜବାବ୍ ନାହିଁ । ସେ ଦୃଷ୍ଟିରେ କୌଣସି ଜୀବନ୍ତ ଭାବ ନାହିଁ । ବୀର ଆଉଁଷିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେ ଜାଣିପାରିଲେ ଶଶୀର ଏହା ଅନ୍ତିମ ଶୟନ । ତାହାଙ୍କ ହୃଦୟ କୋହରେ ପୂରି ଉଠିଲା । ସେ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ନିକ୍ଷେପ କରି ବିଛଣାରେ ବସିପଡ଼ିଲେ ।

କାହାର ମୁହଁରେ କଥା ନାହିଁ । ଦୁଇ ଘଣ୍ଟା ବିତିଗଲା । ଡାକ୍ତର ବାବୁ ଆସିଲେ । ଅତି ଚଞ୍ଚଳଭାବରେ ରୋଗୀକୁ ପରୀକ୍ଷା କରିନେଲେ । ତାହାଙ୍କ ମୁହଁରେ ନୈରାଶ୍ୟର ରେଖା ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଉଠିଲା । ଅତି ବ୍ୟଗ୍ର ଭାବରେ ଯୋନାଥନ୍ ଓ ବୀରଙ୍କୁ ଅନାଇଲେ । ବ୍ୟାଗ୍ ଫିଟାଇ ଗୋଟାଏ ଇଞ୍ଜେକ୍‌ସନ୍ ଦେଲେ । ନୀରବରେ ଦୁଇ ମିନିଟ୍ ମଧ୍ୟରେ ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ ହେଲା । ଡାକ୍ତର ମୁହୂର୍ତ୍ତେ କାଳ ଭୂଇଁକୁ ଚାହିଁଲେ । ଅତି କଠୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ତାହାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ । ଅତି କରୁଣ ଓ ନିଷ୍ଠୁର କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ପରୀକ୍ଷା । ସେ କିପରି ତାହା ସାଧନ କରିବେ । ଆଉ ଏକ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ମୁଖ ଉଠାଇଲେ । ପୁଣି ମାଟିକୁ ଚାହିଁ ରହି କ'ଣ ଚିନ୍ତା କଲେ । ଯେତେହେଲେ ବି ସେ ମନୁଷ୍ୟ । ଛ' ବର୍ଷ ମେଡ଼ିକାଲରେ ପଢ଼ି ଚାରିବର୍ଷ କାଳ ଶବ ବ୍ୟବଚ୍ଛେଦ କରିଥିଲେ ବି ତାଙ୍କର ହାତ ଅଚଳ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଆଜି ଏତେବଡ଼ ଗୁରୁତର କଥା । ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ସମସ୍ତ ନିଷ୍ଠୁରତା ସହ କିପରି ବ୍ୟାକୁଳିତ ଅର୍ଦ୍ଧ ପାଗଳ ଯୋନାଥନ୍‌କୁ ଏକଥା କହିବେ । କିପରି ବା ସେହି ସୁକୁମାରୀ ବାଳିକାର କୋମଳ ହୃଦୟରେ ବଜ୍ର କଠିନ ଆଘାତ ଦେବେ । ମୁଖ ଉଠାଇ ଡାକ୍ତରବାବୁ ସ୍ଥିର ଭାବରେ ଯୋନାଥନ୍‌ଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସ୍ୱଦୃଷ୍ଟି ନିବଦ୍ଧ କଲେ । ପରମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଗମ୍ଭୀର ଭାବଶୂନ୍ୟ ବଦନରେ ନିର୍ବିକାର ଭାବରେ କହିଲେ – "ଯୋନାଥନ୍ ବାବୁ ଆପଣଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ବଞ୍ଚିବାର ଆଶା ଆଦୌ ନାହିଁ । ତାହାଙ୍କ ପାଇଁ ପାରୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯତ୍ନ ହେଲା, ମାତ୍ର ଆଉ ଯତ୍ନ କରିବା ବୃଥା ।"

ଡାକ୍ତର ସ୍ୱକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଶେଷ କଲେ ଓ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ମଧ୍ୟରେ କକ୍ଷ ତ୍ୟାଗକଲେ । ଲଳିତାର କାନରେ ସେହି ବିଦାୟକାଳୀନ ବାଣୀ ବାରମ୍ବାର ଅତି ଭୟଙ୍କର ଭାବରେ ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ହତଜ୍ଞାନ ହୋଇ ଖଟ ଉପରୁ ତଳେ କଚାଡ଼ି ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ଉନ୍ମାଦିନୀ ପରି ପ୍ରଳାପ କରି ସେହିଠାରେ ନିସ୍ତେଜ ଭାବରେ ପଡ଼ି ରହିଲା ।

ଯୋନାଥନ୍ ଓ ବୀର ପଥର ପରି ନିର୍ବାକ ଓ ନିଶ୍ଚଳ । ଶୂନ୍ୟ ବିଷାଦଭରା ଦୃଷ୍ଟିରେ ପାଗଳ ପରି ଯୋନାଥନ୍ କହି ଉଠିଲେ – "ଆହା, ସମସ୍ତେ ମର ।" ତାହାଙ୍କର ଆଉ ବାକ୍ୟ ସ୍ଫୁର୍ତ୍ତ ହେଲା ନାହିଁ । ସେ ଶଶୀର ପଦତଳେ ପଡ଼ି କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ । "ଶଶୀ, ଶଶୀ ତୋ ବଦଳି ମୁଁ ମରେ ।" ଆଉ କହିପାରିଲେ ନାହିଁ । ଗଭୀର ଦୁଃଖ ତାଙ୍କର କଣ୍ଠ ରୁଦ୍ଧ କଲା । ସେଠାରୁ ସେ ଉଠି ଆସିଲେ । ଦୁଇ ହାତରେ ଶଶୀର ମସ୍ତକ ଉଠାଇ ଚୁମ୍ବନ କଲେ । ଏହା ତାହାଙ୍କର ଶେଷ ଚୁମ୍ବନ । ଆଜି ତାଙ୍କର ଲଜ୍ଜା ନାହିଁ । ସେ ଅତି ନିର୍ବିଷ୍ଟ ଭାବରେ ସେହି ଆସନ୍ନ ମୃତ୍ୟୁମୁଖକୁ ଚାହିଁ ରହିଲେ । ଆଜି ସେ ନଈର ଏପାଖରେ, ଆଉ ଶଶୀ ଆର କୂଳରେ । ଉଭୟଙ୍କ

ମଝିରେ ଭୟଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁନଦୀ । ତାହାଙ୍କ ଶଶୀ ଅଳ୍ପ ସମୟ ପରେ ଆଉ ଜୀବନରେ ରହିବନି । ସେହି ସୁନ୍ଦର ଢଳଢ଼ଳ ମୁହଁ ଚିରକାଳ ପାଇଁ ଆଖି ଆଗରୁ ଲୁଚି ଯିବ । ସବୁଦିନ ପାଇଁ ତାଙ୍କ ହୃଦୟ ଶୂନ୍ୟ ରହିବ, ଗୃହ ଅନ୍ଧକାର ହେବ । କନ୍ୟାତ୍ରୟ ମାତୃହୀନ ହେବେ । ଏକଥା ଲେଖକର ବର୍ଣ୍ଣନୀୟ ନୁହେଁ ଅନୁଭବୀ ମାତ୍ର ଜାଣେ । ସେ ଉନ୍ମାଦ ରୋଗୀ ତୁଲ୍ୟ ଶଶୀର ମସ୍ତକ ଉପାଧାନରେ ନ୍ୟସ୍ତ କରି ସେ ପ୍ରକୋଷ୍ଠ ତ୍ୟାଗ କରିଗଲେ । ତାହାଙ୍କର ସହ୍ୟ ହେଲା ନାହିଁ । ବୀର ଶଶୀର ଶଯ୍ୟା ପାଖରେ ବସି ରହିଲେ । ଗୁଲ୍‌ବଦନୀ ଉଠିଯାଇ ମୂର୍ଚ୍ଛାଗତା ଲଳିତାର ମୁଣ୍ଡରେ ପାଣି ମାରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ବିନୋଦ ପଙ୍ଖା କଲେ ।

କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ଲଳିତା ଚେତନା ଲାଭ କରି ମା'ଲୋ କହି କାନ୍ଦି ଉଠିଲା । ହେମ ଓ ବନ ଆଉ ଘରେ ବିନି ନିକଟରେ ଥିଲେ । ଲଳିତାର କ୍ରନ୍ଦନ ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ଧାଇଁ ଆସି ଦେଖିଲେ ଘରେ ପିତା ନାହାନ୍ତି, ଅଛନ୍ତି ଅପରିଚିତ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଏବଂ ଜଣେ ଭଦ୍ର ମହିଳା । ସେମାନେ ଦୁଃଖରେ କାତର । ଏଣେ ଲଜ୍ଜାରେ କିଛି ପଚାରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ମାତାର ଶଯ୍ୟା ପାଖରେ ବସି କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଲଳିତା ଆହୁରି ଜୋର୍‌ରେ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲା । ତାହାର କର୍ଣ୍ଣ କୁହରରେ ''ଆଉ ବଞ୍ଚିବାର ଆଶା ନାହିଁ'' ଏହି କଥାଟି ଯେପରି ବାରମ୍ବାର ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ଦେଖିଲା, ସାରା ଜଗତରେ ସତେ ଯେପରି ତା' ପାଇଁ ଭରି ରହିଚି ଅସହାୟ ଶୂନ୍ୟତା । ସେ କାନ୍ଥଗୁଡ଼ିକୁ ଅନାଇଲା – ସେଠାରେ ଯେପରି ଲେଖା ହୋଇଚି ମା ତାର ଆଉ ବଞ୍ଚିବ ନାହିଁ । ମାତାର ନିଷ୍ପ୍ରଭ ମୁଖକୁ ଲଳିତା ଅନେଇଲା । ସେଠି ସେ ଦେଖିଲା ମରଣର କୃଷ୍ଣଛାୟା ସେ ମୁହଁକୁ ଢ଼ାଙ୍କି ରଖିଚି । ଲଳିତାକୁ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଅନ୍ଧକାର ଦେଖାଗଲା । ତାହାର ମୁଣ୍ଡ ଘୂରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ଭୂମିରେ ପଡ଼ି ଚିତ୍କାର କରି କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ସଂଧ୍ୟା ହୋଇ ଆସିଲା । କ୍ରମେ ରାତି ହେଲା । ଦାଣ୍ଡ ଘରେ ଯୋନାଥନ୍ ବାବୁ ଭୂମି ଉପରେ ଲମ୍ବ ହୋଇ ପଡ଼ିଚନ୍ତି । ବିନୋଦ କେତେ ବୁଝାଇଲେଣି । ବୀର ମଧ୍ୟ ଆସି ବୁଝାଇଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ ବୁଝିଲେ ନାହିଁ । କେବଳ ଗୋଟାଏ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଶବ୍ଦ ସହିତ ଘନଘନ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ବହିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଆଜି ତାଙ୍କର ଶରୀର ଅତି ଭୟଙ୍କର ଦେଖାଯାଉଚି । ଚବିଶ ଘଣ୍ଟା ଗତ ହୋଇଥିଲେ ବି ସେ ଅନ୍ନ ଜଳ ସ୍ପର୍ଶ କରିନାହାନ୍ତି । ରାତି ବାରଟା ବେଳେ ବିନି ଚାହା ଆଣି ଦେଲା । ସେ ତାହାକୁ ମଧ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କଲେ ନାହିଁ ।

ବୀର ଆସିଲେ । ଯୋନାଥନ୍‌କୁ ଭୂମିରୁ ଉଠାଇବାକୁ ଅନେକ ଯତ୍ନ କଲେ, କିନ୍ତୁ ସେ ଉଠିଲେ ନାହିଁ । ଚାହା ଖାଇବାକୁ କେତେ ଅନୁରୋଧ କଲେ । କିନ୍ତୁ ଯୋନାଥନ୍ କୌଣସି କଥା ଯେପରି ଶୁଣିପାରୁ ନଥାନ୍ତି । ଶେଷକୁ ବୀର କହିଲେ ''ଭାଇ, ମା'ଟି ତାର ପିଲାଛୁଆଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଯାଉଚି । ତୁମ୍ଭେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କୁ ଅନାଇବ ନାହିଁ, ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମ୍ଭବିନା ସେମାନଙ୍କର କିଏ ଅଛି ?''

ଏକଥା ଯୋନାଥନ୍‌ର ହୃଦୟରେ ଦାରୁଣ ଆଘାତ କଲା । ସେ ଆସ୍ତେ ଭୂମିରୁ ଉଠିଲେ । ଆଖି ଫୁଲିଯାଇଚି । ମୁହଁ ଦିଶୁଛି ଭୟଙ୍କର । ସତେ ଯେପରି ଯୋନାଥନ୍ ହଠାତ୍ ଦଶବର୍ଷ ଅଧିକ ବୃଦ୍ଧ ହୋଇ ପଡ଼ିଚନ୍ତି ।

ଯୋନାଥନ୍ କୌଣସିମତେ ବାଧ ହୋଇ ତାହା ଟିକିଏ ପିଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ସବୁ କିନ୍ତୁ ଶେଷ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ହଠାତ୍ ସେ ଉନ୍ମତ୍ତ ମତୁଆଳ ପରି ଶଶୀର ଶଯ୍ୟା ପାଖକୁ ଧାଇଁଲେ । ଶୂନ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପ୍ରିୟତମାର ମୁଖକୁ ନିରୀକ୍ଷଣ କଲେ । ଦୁଇ ବାହୁରେ ଶଶୀକୁ ଦୃଢ଼ଭାବରେ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି ରହିଲେ । ଆଉ ସେଠାରୁ ଉଠିଲେ ନାହିଁ କି କଥା କହିଲେ ନାହିଁ ।

ଘଣ୍ଟାଏ ବିତିଗଲା । ଦୁଇଘଣ୍ଟା ବିତିଗଲା । ଶଶୀର ଶ୍ୱାସ ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଆସିଲା । ହୃଦୟର ସ୍ପନ୍ଦନ ଶିଥିଳ ହୋଇ ଆସିଲା । ସେ ଚିରକାଳ ପାଇଁ ଇହଧାମ ତ୍ୟାଗ କଲା । ପତିର କୋଳରେ ସତୀର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା । ଅନ୍ତିମ ଶୟନରେ ସେ ସ୍ୱାମୀର କ୍ରୋଡ଼ରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଲା । ଯୋନାଥନ୍ ବୁଝିପାରିଲେ ଶଶୀ ଆଉ ନାହିଁ । ଘଡ଼ିକୁ ଅନାଇଲେ । ନଅଟା ବାଜି ପନ୍ଦର ମିନିଟ । ବୀରବାବୁଙ୍କୁ ଅତି କରୁଣ ଭାବରେ ଅନାଇଲେ । ସେ ମୁଖରେ ଏକ ଗଭୀର ପ୍ରଶାନ୍ତି । ସତେ ଯେପରି ସଂସାରର ଏକ ସ୍ୱାଭାବିକ ଝଡ଼କୁ ସାମ୍ନା କରିବାକୁ ସେ ମୁହଁରେ ପୂରି ରହିଚି ଅଶେଷ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ।

ଗୁଲ୍‌ବଦନୀ କାନ୍ଦି ଉଠିଲେ । ଇଳିତା ଭୂମିରୁ ଉଠିଆସି ପିତାଙ୍କୁ ଭରାଦେଇ ମୃତ ମାତୃ ଶବକୁ ବାରମ୍ବାର ଚୁମ୍ବନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ତାହାର ଆଖିରେ ଆଉ ଲୁହ ନଥିଲା । ସେ ଶୂନ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପିତାଙ୍କ ମୁଖକୁ ଅନାଇ ବିକଟ ଶୁଷ୍କ ହାସ୍ୟରେ ଓଷ୍ଠାଧର ଈଷତ୍ ଭିନ୍ନ କରି କହିଲା "ଆଉ କାହିଁକି କାନ୍ଦିବି ବାବା, ମା' ତ ନାହିଁ । ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଗଲା ପରା । ଈଶ୍ୱର ଆମ ପ୍ରାର୍ଥନା ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ ।"

ପାଗଳଙ୍କ ପରି ଯୋନାଥନ୍ କହିଲେ – "ନାହିଁ ମା, ଈଶ୍ୱର ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ । ଆମ ଦୁଃଖ ଦେଖିଲେ ନାହିଁ । ତୁମ ମା'ଟିକୁ ନିଜ ପାଖକୁ ନେଇଗଲେ ।"

ବନ ଓ ହେମ ଦୌଡ଼ି ଆସି ବାପାଙ୍କୁ କୁଣ୍ଢେଇ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଶୂନ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଯୋନାଥନ୍ କନ୍ୟା ତ୍ରୟଙ୍କୁ ଅନାଇଁ ରହିଲେ । ବାଷ୍ପରୁଦ୍ଧ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ –"ମା'ମାନେ, ତୁମ୍ଭେମାନେ ଆଜିଠାରୁ ଅନାଥ । ତୁମ୍ଭର ମା ନାହିଁ । ମାଆ ବୋଲି ଆଉ କାହାକୁ ଡାକି ପାରିବ ନାହିଁ । ତୁମ୍ଭର ଯତ୍ନ ନେବାକୁ ଆଉ ଦୁନିଆରେ କେହି ନାହିଁ । ମୁଁ ଆଜିଠାରୁ ଫକୀର, ମୋର ରତ୍ନ ହଜିଗଲା ।" ବନ ଓ ହେମ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ କାନ୍ଦି ଉଠିଲେ । ଯୋନାଥନ୍ ପୁଣି ବୀରଙ୍କୁ ଅନାଇଁ କହିଲେ – "ଭାଇ, ତୁମର ସେଦିନ ରାତି କଥା ମନେ ଅଛି । ଶଶୀର ମାଆ ମରି ପଡ଼ିଥିଲେ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଥିଲେ । ମନେ କର, ସେଇ ଅନ୍ଧାର ରାତି । ମା ଝିଅଙ୍କର ସମାନ ଦଶା ହେଲା । ଭାଇ, ଅଳ୍ପଦିନ ପାଇଁ ମୋ କୁଟୀର ଆଲୋକିତ କରିବା ପାଇଁ ମୁଁ ଏ ସ୍ୱର୍ଗର ତାରା ଆଣିଥିଲି । ଏବେ ସେ ନିଜ ସ୍ଥାନକୁ ଫେରିଗଲା । କାହିଁକି ଆଉ କାନ୍ଦିବି ? କାହା ପାଇଁ ଆଉ କାନ୍ଦିବି ? ପୁଅ ମଲାପରେ ତ ଦାଉଦ ରାଜା କାନ୍ଦି ନଥିଲେ । ଆଉ କଣ ସତେ ଶଶୀ ଫେରି ଆସିବ ? କ'ଣ ପାଇଁ ତେବେ କାନ୍ଦିବି ।" ଯୋନାଥନ୍ ବାତୁଳ ପରି ପ୍ରଳାପ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ, ଗୁଲ୍ ବଦନୀକୁ ଅନାଇଁ କହିଲେ "ବୋଉଦି, ତୁମ ଋଣ ମୁଁ ଶୁଝି ପାରିବି ନାହିଁ । ତୁମେ ଓ ଭାଇ ମତେ ମୃତ୍ୟୁମୁଖରୁ ବଞ୍ଚାଇଥିଲ । ସେତେବେଳେ ଏଇ ଶଶୀ ମୋର କେତେ ସେବା ଯତ୍ନ କରିଥିଲା । ମୋରି ହାତରେ ମରିବ ବୋଲି କ'ଣ ଏତେ ସେବା କରୁଥିଲା ।"

ସମସ୍ତେ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ, କେବଳ ଲଳିତା ଘୋର ନୈରାଶ୍ୟ, ପ୍ରବଳ ଦୁଃଖ ଓ ଗଭୀର ବିଷାଦରେ ମ୍ରିୟମାଣ ହୋଇ ମାଆର ମୁଖକୁ ନିରେଖି ଚାହିଁ ରହିଲା । କେତେ ଚୁମ୍ବନ କଲା । କେବଳ "ଆଉ କାହିଁକି କାନ୍ଦିବି, ବାବା" କହି ସୁଦ୍ଧା କୋହରେ ତାହାର ହୃଦୟ ଫାଟି ପଡୁଥିଲା ।

ବିନୋଦର ଚକ୍ଷୁରେ ମଧ୍ୟ ଲୁହ ଜକେଇ ଆସିଲା । ଏପରି ଘଟଣା ସେ ପୂର୍ବରୁ କେବେ ଦେଖି ନଥିଲା । ଲଳିତାର ଦୁଃଖ, ଲଳିତାର ଅଶ୍ରୁ ତା' ପକ୍ଷରେ ବଡ଼ ଅସହ୍ୟ ହୋଇଉଠିଲା । ସେ ମର୍ମେ ମର୍ମେ ବେଦନା ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ରାତ୍ରି ପ୍ରଭାତ ହେଲା, ବିନୋଦ ବାକ୍ସରୁ ଖୋଜି ଲୁଗା ଆଦି ବାହାର କଲା । ଯଥାରୀତି ସ୍ନାନାଦି କରାଇ ଫୁଲହାରରେ ସଜ୍ଜିତା ମୃତା ଶଶୀକୁ ବାକ୍ସ ମଧ୍ୟରେ ପୂରାଇଲେ । ନୀରବ ନିଶ୍ଚଳ ଭାବରେ ଲଳିତା ସବୁ ଦେଖିଲା । ତାହାର ହୃଦୟ ଖଣ୍ଡବିଖଣ୍ଡ ହେଉଥାଏ । କିନ୍ତୁ ସେ ପ୍ରସ୍ତର ମୂର୍ତ୍ତି ପରି ସ୍ଥାଣୁ ପାଲଟି ଯାଇଥାଏ । ଶେଷକୁ ବାକ୍ସ ବନ୍ଦ ହେଲା । କଳାଗାଡ଼ିରେ ଥୁଆ ହେଲା । ଲଳିତାର ଧୈର୍ଯ୍ୟର ସୀମା ଅତିକ୍ରାନ୍ତ ହେଲା । ସେ ଛିନ୍ନମୂଳ ମହୀରୁହ ପରି ଭୂମିରେ ପଡ଼ି ପୁନର୍ବାର ଅଚେତନ ହେଲା । ବିନୋଦ ବଡ଼ କାତର ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ସ୍ୱହସ୍ତରେ ଲଳିତାର ମସ୍ତକରେ ଜଳ ସେଚନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ବହୁ କ୍ଷଣ ପରେ ଲଳିତାର ଚେତନା ହେଲା । ସେ ଦେଖିଲା ଯେ ସେ, ନିଜ ପ୍ରକୋଷ୍ଠର ଶଯ୍ୟା ଉପରେ ଶାୟିତା, ପାଖରେ ବିନୋଦ । ସେ ଚକ୍ଷୁ ମେଲାଇ କ୍ଷୀଣ କଣ୍ଠରେ କହିଲା – "ମା କେଉଁଠି ? ତାକୁ ନେଇଗଲେଣି ?"

ବିନୋଦ ପାଖକୁ ଘୁଞ୍ଚିଆସି ଅତି ମୃଦୁ କୋମଳ ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱରରେ କହିଲା – "ଲଳିତା, ମା ସ୍ୱର୍ଗରେ । ତୁମେ ଏଡ଼େ ଅଧୀର ହେଲେ ଚଳିବ କିପରି ?"

ଲଳିତା ବିନୋଦର ମୁଖକୁ ଅନାଇଲା । ଉଭୟର ଦୃଷ୍ଟି ମିଳନ ହେଲା । ଲଳିତା ଚିହ୍ନି ପାରିଲା ସେ ବିନୋଦ । ସେ ଚକ୍ଷୁ ମୁଦ୍ରିତ କଲା । ବିନୋଦ ଘୁଞ୍ଚିଆସି ଲଳିତାର କପାଳରେ ଚୁମ୍ବନ କଲା । ଲଳିତା ସେ ଉଷ୍ମ ସ୍ପର୍ଶ ମାତ୍ର ଅନୁଭବ କଲା । ତାହାର ଭାବ ଓ ଉଷ୍ମତା ଗ୍ରହଣ କରିବାରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଅକ୍ଷମ । ବିନୋଦ ବାହାରକୁ ଗଲେ । ଲଳିତା ବିନୋଦ ପ୍ରଦତ୍ତ ଔଷଧ ଫଳରେ ନିଦ୍ରାଭିଭୂତ ହୋଇ ପଡ଼ିରହିଲା ।

କେଶବ ଚନ୍ଦ୍ର

ଆମର ଶ୍ରଦ୍ଧେୟ ବିଶ୍ୱନାଥ ବାବୁ ଯେତେବେଳେ ମୋତେ ମହାତ୍ମା କେଶବଚନ୍ଦ୍ର ସେନ୍‌ଙ୍କ ବିଷୟରେ କିଛି କହିବାକୁ ଏହି ଚାରିପାଞ୍ଚ ଦିନ ତଳେ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ମୋର ମନେ ହେଲା ମୁଁ କ'ଣ କହିବି ? ତାଙ୍କର ଚରିତ, ନା ଜୀବନ ?

କେଶବଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଜୀବନଚରିତ ଅନେକ ପାଠ କରିଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ବିଷୟରେ ମୋଠାରୁ ଅଧିକ ଜାଣିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଏଠାରେ ଅନେକ ଅଛନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କ ଜୀବନ ଚରିତ ବର୍ଣ୍ଣନା ମୋର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ । ଭାଇ ଭଉଣୀ । ଜଗତରେ ଶତ ଶତ ବ୍ୟକ୍ତି, ଶତ ଶତ ବୀର, ଗୁଣୀ,

ଜ୍ଞାନୀ, ପଣ୍ଡିତ ଜନ୍ମ ଲାଭ କରୁଅଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ କେଶବଙ୍କ ତୁଲ୍ୟ ଅପୂର୍ବ ଧର୍ମଭାବ, ଅଦ୍ଭୁତ ଈଶ୍ୱରପ୍ରୀତି ଘେନି କେତେଜଣ ଏ ପୃଥିବୀ କି ଆସିଥାନ୍ତି ? କେତେ ଜଣ ଏ ପାପତାପକ୍ଲିଷ୍ଟ ଧରାବକ୍ଷରେ ଅମୃତ ଧାରା ଢ଼ାଳି ଦେଇ ଯାଇଅଛନ୍ତି ? ମନୁଷ୍ୟ ହିସାବରେ ଘରଦ୍ୱାର କରି, ଅର୍ଥୋପାର୍ଜନ କରି ଏ କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ ଜୀବନଟି ଅତିବାହିତ କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି ଅନେକେ, ଅନେକେ ଚିରକାଳ ସେହିପରି ଜୀବନ ଯାପନ କରୁଥିବେ, ମାତ୍ର ଏ ମରଜୀବନରେ ପରମାର୍ଥର ସନ୍ଧାନ କେତେଜଣ ପାଇଅଛନ୍ତି ? କେତେଜଣ ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦ ସୁଧା ପାନ କରିଅଛନ୍ତି । କେତେଜଣ ତାହା ଜଗତକୁ ଦାନ କରିଅଛନ୍ତି ? ଅତି ବିରଳ ! ଅତି ବିରଳ !

କେଶବ ଚନ୍ଦ୍ର ଆମରି ପରି ତ ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟ, ଆମରି ପରି ନିତ୍ୟ ଦୁଃଖସୁଖ ବିଜଡ଼ିତ, ଦୋଷଗୁଣ ସମନ୍ୱିତ ଜଣେ ରକ୍ତମାଂସ ଶରୀରଧାରୀ ମର୍ତ୍ତ୍ୟର ମାନବ, ପୃଥିବୀର ଧୂଳିରୁ ଯାହାର ଉତ୍ପତ୍ତି, ପୃଥିବୀର ମୃଣ୍ମୟ ଅଙ୍କରେ ଯାହାର ପରିଣତି, ଆମରି ପରି ଆଶା ନୈରାଶ୍ୟ, ଦୁଃଖ, କ୍ଲେଶ, ପରୀକ୍ଷା, ପ୍ରଲୋଭନ, କାମନା ବାସନାରେ ଯେ ଉତ୍ପୀଡ଼ିତ, ଆମରି ପରି ସ୍ତୁତିଲାଞ୍ଛନାଭୋଗୀ, ଷଡ଼ରିପୁ ପଞ୍ଚେନ୍ଦ୍ରିୟର ଅଧୀନ ଜଣେ ଧରଣୀର ସନ୍ତାନ । କ୍ଷୁଧାର ଜ୍ୱାଳା ଯେ ସହି ସହିଥିଲେ, ଆଖିରୁ ଅଶ୍ରୁ ଯେ ବୁହାଇଥିଲେ, ମାନବୀୟ ଦୁର୍ବଳତାରେ ଯେ ଭୁଲ ଭ୍ରାନ୍ତି କରି ବସିଥିଲେ, ସେହି ତ ଜଣେ ମାନବ । କିନ୍ତୁ କି ବିଶାଳ ମହିମାମୟ ସେ ଜୀବନ । କି ଅତ୍ୟୁଚ୍ଚ, ଅତ୍ୟୁଦାର, ଅତି ଚମତ୍କାର ସେ ହୃଦୟ । କି ସୁତୁଙ୍ଗ ସେ ସାଧନା । ତାହାରି କତିରେ ସିନା ଆମର ମସ୍ତକ ଅବନତ, ଆମର ହୃଦୟ ଶ୍ରଦ୍ଧା ସମ୍ଭ୍ରମରେ ଅଭିଭୂତ, ଆମର ପ୍ରାଣ ଗୌରବଗର୍ବରେ ସ୍ଫୀତ । କାରଣ କେଶବ ଆମରି ଜଣେ ଭାରତୀୟ ଭାଇ, ତାଙ୍କର ଜୀବନ ଆମରି ଗୃହ ସମ୍ପତ୍ତି ଆମର ଆଦରର ଧନ ।

ସେ ତ ବେଶିଦିନର କଥା ନୁହେଁ । ଯେତେବେଳେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷା, ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଭ୍ୟତା, ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଧର୍ମ ଏ ଦେଶରେ ପ୍ରବେଶ କଲା, ସେତେବେଳେ ଭାରତର ଭାଗ୍ୟଗଗନ ଘନତିମିରାଚ୍ଛନ୍ନ ଚାରିଆଡ଼େ ଯୁଦ୍ଧବିପ୍ଳବ, ଅଶାନ୍ତି, ଅରାଜକତା, ଧର୍ମ ନାମରେ ଶତ ଶତ ବୀଭତ୍ସ କୁସଂସ୍କାର, କଦାଚାର । ଭାରତ ତାହାର ପବିତ୍ର ଉପନିଷଦ୍ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ଧର୍ମମାର୍ଗ ଭୁଲି ଯାଇଥିଲା । ନୈମିଷାରଣ୍ୟର ଶିକ୍ଷା ସାଧନା ଭାରତବକ୍ଷରୁ ଲୁପ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ପରମ ବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ପୁଣ୍ୟ ଉପାସନା ବଦଳରେ ଭାରତର ସନ୍ତାନ ଋଷିର ବଂଶଧର, ପରିମିତ ପ୍ରତିମା ମୋହରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଥିଲେ । ହିନ୍ଦୁ ଭୁଲିଥିଲା ପ୍ରାଣର ପୂଜା ନୈବେଦ୍ୟ, ପଶୁପ୍ରାଣ ବଧ କରି ଦେବତାକୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରୁଥିଲା । ଚିନ୍ମୟୀ ମା ମୃଣ୍ମୟୀ ପ୍ରତିମା ହୋଇଥିଲେ । ପୌରୋହିତ୍ୟର ଦାରୁଣ ଅତ୍ୟାଚାର, ତାନ୍ତ୍ରିକର କୂଟ ଧର୍ମ ଓ କଳ୍ପନା ଜାଲ ମାୟାବାଦର ଶୂନ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ ଭାରତବକ୍ଷରେ ତୃଷାର ହା-ହା-କାର ଜଗାଇଥିଲା । ଯେଉଁ ଭାରତ ବକ୍ଷରେ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ପ୍ରେମବନ୍ୟା ବହିଥିଲା ଆଚଣ୍ଡାଳ ବ୍ରାହ୍ମଣକୁ ଯେ ଅଙ୍କରେ ଧାରଣ କରିଥିଲେ, ଯେଉଁ ଭାରତରେ ମହାତ୍ମା ଗୌତମ ମୁନିଙ୍କ ସାମ୍ୟମୈତ୍ରୀ କରୁଣାର ମହୋଦାର ବାଣୀ ହିମାଳୟଠାରୁ କୁମାରିକା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ ହୋଇଥିଲା, ସେ ଭାରତ ଭୁଲିଥିଲା, ତାର ଗୌରବମୟ ଧର୍ମସାଧନା, ତାର ବିଶ୍ୱପ୍ରୀତି । ଜାତିର କ୍ଷୁଦ୍ର ସୀମାରେ, ସମାଜର ବେଷ୍ଟନୀର ଶୁଷ୍କ ଆଚାର ମଧ୍ୟରେ ନିବଦ୍ଧ ରହିଥିଲା ଧର୍ମ ସାଧନା । ସେହି ସମୟରେ ପ୍ରବଳ ପ୍ରଳୟାଗ୍ନି ଶିଖା

ରୂପେ ମାଡ଼ି ଆସିଲା ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଭ୍ୟତା ଓ ଶିକ୍ଷା । ତାହାର ଆଖି ଝଲସା ରୂପରେ ଶତ ଶତ ଭାରତ ସନ୍ତାନ ପତଙ୍ଗ ତୁଲ୍ୟ ସେଥିରେ ନିପତିତ ହେଲେ । ନିଜର ଯେ କିଛି ଅଛି, ନିଜ ପୂର୍ବପୁରୁଷର ସଞ୍ଚିତ ଯେ କି ଅମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନରାଜି ଧର୍ମର କୋଠଭଣ୍ଡାରରେ ଗଚ୍ଛିତ, ତାହା ଆଉ ମନେ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ଶତ ଶତାବ୍ଦୀର ଘନ ଜଞ୍ଜାଳ ଆବର୍ଜନା ମଧ୍ୟରୁ ମଣି ଆହରଣ ଦୁଷ୍କର ହେଲା ପରା । ଭାରତ ନିଜସ୍ୱ ବିସର୍ଜନ ଦେବାକୁ ବସିଲା, ହିନ୍ଦୁ ମରିବାକୁ ବସିଲା । ନିଜର ସଭ୍ୟତା, ନିଜର ସାଧନା, ନିଜର ଶିକ୍ଷା ଭାରତ ସନ୍ତାନ ଚକ୍ଷୁରେ ହେୟ ବିବେଚିତ ହେଲା । କେବଳ ହିନ୍ଦୁ କିମ୍ବା ? ପବିତ୍ର ଇସ୍‌ଲାମ ଧର୍ମ ମଧ୍ୟ ଆଘାତପ୍ରାପ୍ତ ହେଲା । ପ୍ରବଳ ବନ୍ୟାରେ ଭାରତ ବୁଡ଼ିଯିବ ପରା । ନା, ତାହା ବିଧାତାଙ୍କର ଅଭିପ୍ରେତ ନଥିଲା । ଘୋର ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରେ ସହସା ଉଦୟ ହେଲେ ଆଶାର ପ୍ରଭାତୀ ତାରାରୂପୀ ରାମମୋହନ । ହିନ୍ଦୁର ଶାସ୍ତ୍ର, ମୁସଲମାନର କୋରାଣରୁ ଉଦ୍ଧାର କଲେ ପବିତ୍ର, 'ଏକମେବାଦ୍ୱିତୀୟମ୍ ।' ଭାରତ ପ୍ରାଣରେ ଆସନ୍ନ ପ୍ରଭାତର ଆଶା ପ୍ରଥମ ଜୀବନ ସ୍ପନ୍ଦନ ରୂପେ ଖେଳିଗଲା ପରା । କିନ୍ତୁ ସେତିକି ଯଥେଷ୍ଟ ନଥିଲା । ପୂର୍ବାକାଶରେ ଅପୂର୍ବ ଉଷାଲୋକ ଦେଖାଗଲା । ମହର୍ଷି ଦେବେନ୍ଦ୍ର ନାଥ, ଉନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ପୁଣି ଜଣେ ଭାରତୀୟ ମହାମୁନି ଭାରତର ସୁପ୍ତ କୁଟୀର ଦ୍ୱାରଦେଶରେ ଅପୂର୍ବ ମନୋହର ବେଶରେ ଆସି ଛିଡ଼ାହେଲେ । ଉପନିଷଦ୍‌ର ଜଳଦ ଗମ୍ଭୀର ନିନାଦରେ ଡାକିଲେ, "ଉଠ ବ୍ରହ୍ମ ସନ୍ତାନ, ଜାଗ ଅମୃତର ପୁତ୍ରଗଣ, ମୁଁ ସେ ମହାନ୍ ପୁରୁଷଙ୍କ ସନ୍ଧାନ ପାଇଅଛି । ଆତ୍ମାପୁରରେ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ମୁଁ ଦେଖିଅଛି । କିପାଁ ପଥବଣା ପଥିକ ଅବାଟରେ ଯାଉଅଛି ? ଆସ ଆସ, ବ୍ରହ୍ମସଦନରୁ ତୁମର ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଆସିଅଛି । ଏଇ ତୁମରି ଶାସ୍ତ୍ର, ତୁମରି ଅଳିଆ ଆବର୍ଜନାର ସ୍ତୂପ ମଧ୍ୟରେ ରହିଅଛି ମହାମୂଲ୍ୟ ଅପୂର୍ବଜ୍ୟୋତିଃ ମାଣିକ୍ୟରାଜି । ତୁମେ ସଂଗ୍ରହ କର, ତୁମେ ଭୋଗକର ।" ଉଷା ଆସିଲା, ସୂର୍ଯ୍ୟ ଦେଖାଦେଲେ । ନବ ରବିକାନ୍ତ କେଶବଙ୍କର ଉଦ୍ଭବ ହେଲା । ଭାରତ ପ୍ରାଣରେ ନବ ସଞ୍ଜୀବନୀ ସୁଧା କିଏ ସିଞ୍ଚିଦେଲା ପରା । ନବ ସାଧନାର, ନବ ବିଧାନର ମହାମନ୍ତ୍ର ଅମୃତମୟ ବୀଣାରେ ବାଜି ଉଠିଲା ।

ସେହି କେଶବ । ସେହି ଆମର ନମସ୍ୟ କେଶବ । ସେହି ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦ ବ୍ରହ୍ମ ସନ୍ତାନ, ପରମ ଭକ୍ତ, ପରମ ଯୋଗୀ, କେଶବଙ୍କୁ ଆଜି ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସ୍ରକ୍‌ଚନ୍ଦନରେ ଅଭିନନ୍ଦନ କରିବା ପାଇଁ ଏ ସ୍ଥାନରେ ସମ୍ମିଳିତ ହୋଇଅଛୁଁ । ଆମ୍ଭେମାନେ ତାଙ୍କରି ଭାରତୀୟ ଭାଇ ଭଉଣୀ । ଆହା । କିପରି ସେ ପ୍ରେମର ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି ଥୋଇବୁ ?

ଯେ ଭାରତ ବକ୍ଷରେ ସର୍ବଧର୍ମର ସମନ୍ୱୟ ସାଧନ କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି, ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ, ବୌଦ୍ଧ, ଜୈନ, ବ୍ରାହ୍ମ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନଙ୍କୁ ଯେ ଏକତା ସୂତ୍ରରେ ଆବଦ୍ଧ କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି, ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ଯେ ଆମ୍ଭେମାନେ କିପରି ତାଙ୍କର ବନ୍ଦନା କରିବୁ ? ଆଜି ଆମର ଭାଷା ମୂକ, ହୃଦୟ ଗଭୀର ଭାବପୂର୍ଣ୍ଣ । ଆଖିପତା ଅଶ୍ରୁରେ ଟଳମଳ ।

ଏହି ଭାରତ ପରା ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନର ଜନନୀ, ଏହି ଭାରତରେ ପରା ବୌଦ୍ଧ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନର ବସତି । ଏକା ରକ୍ତ ତ ସମସ୍ତେ, କିନ୍ତୁ କାହିଁ ସେ ପ୍ରେମ ? କାହିଁ ସେ ଆତ୍ମୀୟତା ? ପରସ୍ପର ପରସ୍ପରର ବିରୋଧୀ । ଭାଇ ଭାଇର ଶୋଣିତ ପିପାସୁ । ସହୋଦର ସହୋଦରର ବିନାଶକ । ଭ୍ରାତୃହନ୍ତା ଭାରତ । ଏକ ପିତାର ସନ୍ତାନ ଯେ ତୁମ୍ଭେମାନେ, ଏହା ଧର୍ମାନ୍ଧତାରେ

ଦର୍ଶନ କରିପାରୁ ନାହିଁ । ପରସ୍ପର ନିର୍ଯାତନାରେ ଧର୍ମାନ୍ଧତା ଛଡ଼ା ଅଛି ଆଉ କଣ ? ସେ ଶତ୍ରୁତା ମୂଳରେ ତ ଧନଲିପ୍ସା ନାହିଁ, ଉଚ୍ଚ ପଦମାନ ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ଆକାଂକ୍ଷା ନାହିଁ, ଅଛି କେବଳ ନିଜ ଧର୍ମର ଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ୱ ପ୍ରତିପାଦନ, ଅଛି କେବଳ ନିଜ ଶାସ୍ତ୍ରର ଅଭ୍ରାନ୍ତ ମହିମା ଘୋଷଣା । ଏ ଦାରୁଣ ହିଂସା ମଧ୍ୟରେ, ଏ ପ୍ରବଳ ଆତ୍ମକଳହ ମଧ୍ୟରେ କିଏ ସେ ଦେବତା ରୂପୀ ମହାନ ପୁରୁଷ ବଜ୍ରନିର୍ଘୋଷରେ ସମଗ୍ର ଧର୍ମମଣ୍ଡଳୀକୁ ଡାକି କହୁଅଛନ୍ତି, କିପାଁ ଏ ବିରୋଧ, କିପାଁ ଏ ବିଚ୍ଛେଦ ? ଶୁଣ ହିନ୍ଦୁ, ଶୁଣ ମୁସଲମାନ, ଶୁଣ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାନ୍ । କିପାଁ ତୁମ ଭିତରେ ଏତେ କଳହ, ଏତେ ରକ୍ତପାତ ? ଗୋଟିଏ ମା'ର ଶିଶୁ ତୁମେ । ମୂର୍ଖ, ଅଜ୍ଞାନ, କିପାଁ କଳି କରି ଏ ପବିତ୍ର ପରିବାର ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ କରୁଅଛ ? ଧର୍ମରେ ବିରୋଧ ନାହିଁ, ଧର୍ମ ଯେ ସତ୍ୟ ଭାଇ । ମହାସତ୍ୟ । କୁସଂସ୍କାରରେ ବିରୋଧ, ହିଂସାରେ ବିରୋଧ, ଏକଦେଶଦର୍ଶିତାରେ ବିରୋଧ ସିନା । ଧର୍ମରେ କି ବିରୋଧ ସମ୍ଭବ ? ସବୁ ଧର୍ମ ସତ୍ୟ ।

ସବୁ ଧର୍ମ ସତ୍ୟ । ଅନେକେ ତାଙ୍କୁ ଉପହାସ କଲେ, ଉନ୍ମାଦ ଭାବିଲେ । ସବୁ ଧର୍ମ ସତ୍ୟ, ଏହା କି ଅସମ୍ଭବ ? ଏ ତ ପାଗଳର ପ୍ରଳାପ । ତାଙ୍କରି ଦଳର ବ୍ରାହ୍ମ ବନ୍ଧୁମାନେ କହିଲେ, ଆମେ ଏ କଥା ମାନିବୁ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ କେଶବ ଦବିଲେ ନାହିଁ । ପୁଣି ଡାକି କହିଲେ, ସବୁ ଧର୍ମ ସତ୍ୟ, ସତ୍ୟରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ଧର୍ମ ତ ଅସ୍ୱାଭାବିକ କୌଣସି ବାହାରର ବସ୍ତୁ ନୁହେଁ । ଧର୍ମ ଯେ ଆନ୍ତରିକ, ଧର୍ମ ଯେ ସହଜାତ, ସ୍ୱାଭାବିକ । କିପାଁ ଧର୍ମ ନାମରେ ବୃଥା ଏ ଯାଗ ଯଜ୍ଞ, ଯୋଗ ତପସ୍ୟା, ନିଃଶ୍ୱାସ ରୋଧକାରୀ ପ୍ରାଣାୟାମ । ସେଥିରେ ପ୍ରୟୋଜନ ବୁଝୁ ଅଛ କର, କିନ୍ତୁ ମିଛେ ମିଛେ ଧର୍ମର ଆବରଣରେ ଢ଼ାଙ୍କ ନାହିଁ । ମୁକ୍ତି କି ପରର ରକ୍ତମୂଲ୍ୟରେ କ୍ରୀତ ? ଆମେ ତ ମାର ସନ୍ତାନ, ଆମେ ଦାସ ନୋହୁଁ, ଆମେ ମୁକ୍ତ, ସ୍ୱାଧୀନ । କି ମୁକ୍ତି ଲାଗି ହେ ତାପସ, ତୁମେ ଚାରିପାଖରେ ଅଗ୍ନି ଜଳାଇ ବସିଅଛ ? କି ମୁକ୍ତି ଲାଗି ହେ ଯୋଗୀ, ତୁମେ ଅରଣ୍ୟବାସ କାମନା କରୁଅଛ ? ଏହି ଗୃହ, ଏହି ସଂସାର ତ ତୁମର ତପୋବନ, ଏହି ଚିତ୍ତ ତ ତୁମର ମହାନ ତୀର୍ଥ । ମାଙ୍କୁ ସେହିଠାରେ ଚିନ୍ମୟୀ ରୂପେ ଦର୍ଶନ କର । ଆହେ ମୃଣ୍ମୟ ମୂର୍ତ୍ତି ଉପାସକ । ଧର୍ମ ନାମରେ ତୁମେ ଏ ସବୁ କପଟତା, ଏ ସବୁ ଛଳନା ପରିହାର କର । ଯେ ବିଶ୍ୱ ବିଧାତା ତୁମର ଜୀବନ ପାଇଁ ବିନା ମୂଲ୍ୟରେ ଜଳ ପବନର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଅଛନ୍ତି, ଶତ ଶ୍ୟାମଳ ଶସ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର, ଶତ ବୃକ୍ଷ ବୀଥିକାରେ ତୁମ ପାଇଁ ଆହାର ସଜାଡ଼ି ରଖିଅଛନ୍ତି, ତୁମର ଧର୍ମ ପାଇଁ ସେ କ'ଣ ଅସ୍ୱାଭାବିକ ଉପାୟ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିବେ ? କୃଚ୍ଛ୍ର ସାଧନ ଦ୍ୱାରା ନୁହେଁ, କଠୋର ତପଶ୍ଚରଣ ଦ୍ୱାରା ନୁହେଁ, ପ୍ରେମରେ ବ୍ରହ୍ମଲାଭ । ସାନ ଶିଶୁ ପରି "ମା ମା" ବୋଲି ଡାକ । ସନ୍ତାନର ଡାକରେ ଜନନୀର ହୃଦୟ ବିଗଳିତ ହେବ । ସେ କିପରି ଲୁଚି ବସି ରହିବେ ? ଭାଇଭଉଣୀ, ସର୍ବଧର୍ମ ସମନ୍ୱୟର ଏ ମହାସାଧନାର ପନ୍ଥା ଏଥିପୂର୍ବେ ଆଉ କିଏ ଏପରି ସୁନ୍ଦର ସରଳ ରୂପେ ଦେଖାଇଥିଲେ କି ? ଭାରତୀୟ ଯୁବକ । ଏ ଆଦର୍ଶ ତୁମ ପାଇଁ । ତୁମରି ପ୍ରାଣରେ ଗୌତମ, ଗୌରାଙ୍ଗଙ୍କ ମିଳନ ଭୂମି, ତୁମରି ହୃଦୟବେଦୀରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟ, କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଉପାସନା । ଆମର ପ୍ରଭୁ ଆଉ ଦୂରାକାଶରେ ନାହାନ୍ତି । ଯିହୋବା ଆଉ କୋଟିକନକ ମଣିଛଟା ମଣ୍ଡିତ ସିଂହାସନୋପରି ଆସୀନ ହୋଇ, ଲକ୍ଷ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସାଧୁ ଦୂତବୃନ୍ଦ ବେଷ୍ଟିତ ମହିମାରେ ପୃଥିବୀର ଧୂଳିରେ ଅବନତ ପାପିଷ୍ଠ ମାନବାତ୍ମାକୁ

ରୋଷକଷାୟିତ ନେତ୍ରରେ ଚାହୁଁ ନାହାନ୍ତି । ସେ ମା–ଧୂଳିଧୂସର ଅବୋଧ ଶିଶୁକୁ ଧୂଳିରୁ ଟୋକି ନେବାକୁ ନିଜେ ଉନ୍ମାଦିନୀ ପରି ଧାଇଁ ଆସିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଯେ କୋଳର ସନ୍ତାନ ଆମ୍ଭେମାନେ । ପ୍ରାଣରେ ସେ କଥା କହନ୍ତି । ସେ ପ୍ରେମମୟ ସଖାଙ୍କ ଆସନ ହୃଦୟ ପଦ୍ମରେ । କେବଳ କବିର କଳ୍ପନା ନୁହେଁ, କେବଳ ଭାଷାର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ନୁହେଁ, ଏହି ଆମରି ମଧ୍ୟରେ ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ସାଧକ ଭକ୍ତ ବ୍ରହ୍ମ ଦର୍ଶନ ଲାଭ କରିଅଛନ୍ତି । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଡ଼ବାଦ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରି ସୁଦ୍ଧା, ଶୁଷ୍କ ଦାର୍ଶନିକ ତତ୍ତ୍ୱରେ ବୁଡ଼ି ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରାଣରେ ତାଙ୍କର ଭକ୍ତିର ଜାହ୍ନବୀ ବହିଗଲା । ଏ ତ ଅତି ଚମତ୍କାର ବ୍ୟାପାର ।

ଜ୍ଞାନୀ ପଣ୍ଡିତ କେଶବ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ କତିରେ ସରଳ ଶିଶୁ । ସରଳ ଶିଶୁ ପରି ସେ ମା'ଙ୍କ ଡାକ ଶୁଣୁଥିଲେ । କର୍ଣ୍ଣରେ ତାଙ୍କର ଅହରହ ମା'ଙ୍କ ମଧୁର ରବ ବାଜି ଉଠୁଥିଲା । ତାଙ୍କର ଆଦର୍ଶବାଦ କଥା କିଏ ନ ଜାଣେ ? କେତେ ଲୋକ କେତେ ପ୍ରକାର ସମାଲୋଚନା କରିଅଛନ୍ତି, କେତେ ଲୋକ ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କ ସହିତ ଅମତ ହୋଇଅଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ସେ ନିଜର ବିଶ୍ୱାସରୁ କଦାପି ରେଣୁ ପ୍ରମାଣ ଟଳି ନାହାନ୍ତି । ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ତ୍ୟାଗ କରିଅଛନ୍ତି, ଆତ୍ମୀୟ ବନ୍ଧୁ ପର ହୋଇଅଛନ୍ତି, ତଥାପି ସେ ନିଜର ବିଶ୍ୱାସ ବର୍ଜନ କରିନାହାନ୍ତି । ଏ କ'ଣ ଊଣା କଥାଟିଏ ?

ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଆରମ୍ଭ ବିବେକ, ବୈରାଗ୍ୟ ଓ ବିଶ୍ୱାସରେ । କେବଳ ମୁଗ୍ଧ ଅନ୍ଧ ବିଶ୍ୱାସ ନୁହେଁ ବିବେକ, ବୈରାଗ୍ୟ ସହିତ ସମ୍ମିଳିତ । ଉଦ୍ଦାମ ଯୌବନରେ ଯେତେବେଳେ ପ୍ରାଣ ସଂସାରର ଭୋଗ ବିଳାସରେ ବୁଡ଼ିବା କଥା, ସେତେବେଳେ କେଶବ ବ୍ରହ୍ମ ସାଧନାରେ ମଗ୍ନ । ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଯୁବକ ଯୁବତୀ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟ, କୃଷ୍ଣ ପୌରାଣିକ ହୋଇପାରନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ତୁମ ଆଖି ଆଗରେ ଏ ଯେ କେଶବ ମୂର୍ତ୍ତି, ଧର୍ମର ଅପୂର୍ବ ବିଗ୍ରହ, ଏହାଙ୍କ ପ୍ରଭାବ କିଏ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବ କହ ତ ? ଭାରତ ଅଦ୍ୟାପି ଚିହ୍ନି ନାହିଁ, ତାହାର ଆଳସ୍ୟବିଜଡ଼ିତ ଆଖି ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ଭଲ ରୂପେ ଖୋଲି ନାହିଁ । ନୋହିଲେ ସେ ବୁଝନ୍ତା, ତା ମଧ୍ୟରେ ଅଳ୍ପଦିନ ମଧ୍ୟରେ କି ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇଅଛି । ପରେ ପରେ ରାମମୋହନ, ଦେବେନ୍ଦ୍ରନାଥ, ରାମକୃଷ୍ଣ, ବିବେକାନନ୍ଦ ଓ କେଶବଙ୍କ ଆଗମନ, ଏହା କି ଭାରତରେ ନବଯୁଗର ସୂଚନା ନୁହେଁ ?

ଆଉ କେବଳ ଶୁଷ୍କ ତର୍କ ନୁହେଁ । କତିପୟ ଦାର୍ଶନିକ ମତବାଦ ନୁହେଁ, ସାକ୍ଷାତ୍ ଅନୁଭବ, ପ୍ରାଣର ପ୍ରେରଣା, ହୃଦୟରେ ବ୍ରହ୍ମ ଦର୍ଶନ ଆଜି ଧର୍ମର ମୂଳଭିତ୍ତି । ଏ ମୂଳ ଭିତ୍ତିର ଦୃଢ଼ ପାଷାଣ କେଶବ । ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯୀଶୁଙ୍କ ସେବା, ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ପ୍ରେମ, ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ମହାଦୟା ଜ୍ଞାନର ବୃନ୍ତରେ ବିକଶିତ କୁସୁମ ଭଳି ପରିଶୋଭିତ ହୋଇଥିଲା । ସେ ଅପୂର୍ବ ସୌରଭରେ ଆଜି ଭାରତର କୁଞ୍ଜବନ ଆମୋଦିତ ।

ଭାରତ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ଭୁଲିଯାଇଥିଲା, କେଶବ ତାଙ୍କୁ ପୁନରୁଦ୍ଧାର କଲେ । ପୁଣି ମୃଦଙ୍ଗ କରତାଳ ସହ ହରିନାମ ସଂକୀର୍ତ୍ତନରେ ଭାରତର ପ୍ରାଣ ମତ୍ତ ହୋଇଉଠିଲା । ଭାରତୀୟ ହୃଦୟ ଯେ ଭାବରସଗ୍ରାହୀ, କେବଳ ଶୁଷ୍କ ମୀମାଂସା ତର୍କାଦିରେ ସେ ତୃପ୍ତ ହୁଅନ୍ତା କିପରି ? ସେ ପ୍ରେମରସ ପ୍ରାଣରେ ପ୍ରାଚ୍ୟଜଗତର ମହାପୁରୁଷ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଅପୂର୍ବ ସେବକ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ସେ ବରଣ କରି ଆଣିଲେ । ଆଉ ବୈଦେଶିକ ବେଶରେ ନୁହେଁ, ଘରର ଜ୍ଞାତି ବନ୍ଧୁ ତୁଲ୍ୟ । ତାଙ୍କର ସେବା ଓ

ବିଶ୍ୱାସ, ତାଙ୍କର ମାନବାତ୍ମା ଲାଗି ପରମ ପ୍ରେମର ଭାବଧାରା ଆମ ସମାଜରେ ଖେଳିଗଲା । କେଶବ ସମାଜସଂସ୍କାରରେ ଲାଗିପଡ଼ିଲେ । ବଙ୍ଗ ଦେଶରେ ଶତ ଶତ ଯୁବକ କେଶବଙ୍କ ଦଳରେ ମିଶି କୁସଂସ୍କାର, ଅନ୍ୟାୟ ଆଚାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଛିଡ଼ା ହେଲେ । ଭାରତରେ ଅଭିନବ ସମାଜବିପ୍ଳବ ଦେଖାଗଲା । ଧର୍ମ କେବଳ ହୃଦୟର ସମ୍ପତ୍ତି ନୁହେଁ, ପରମାତ୍ମା କେବଳ ଆତ୍ମାରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ନୁହଁନ୍ତି, ସେ ତ ସମାଜର ଜନନୀ । ସେ ଯେ ମଙ୍ଗଳମୟ ପିତା । ତାଙ୍କ ରାଜ୍ୟରେ ନାରୀ ପୁରୁଷର ସମାନ ଅଧିକାର । ବହୁ ଶତାବ୍ଦୀ ଅପହୃତା ନାରୀର ଶିକ୍ଷା, ସ୍ୱାଧୀନତା ନାରୀ ବୃନ୍ଦ ଲାଭ କଲେ । ଯେଉଁ ନାରୀ ଚିରକାଳ ଅବଜ୍ଞେୟା ହୋଇଥିଲା, କାମିନୀ କାଞ୍ଚନ ତ୍ୟାଗ କଲେ ଯେଉଁ ଦେଶରେ ଧର୍ମ ସାଧନାର ପରାକାଷ୍ଠା ହେଉଥିଲା, ଭଉଣି । ସେହି ଚିର ଅବଜ୍ଞାତା ନିର୍ଯ୍ୟାତିତା ଯେ ଆମ୍ଭେମାନେ; ଆମ୍ଭେମାନେ ସେହି ଦେଶରେ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ଆସନ ପାଇଲୁଁ । ନାରୀ ଯେ ଜନନୀ ଅମୃତମୟୀ ଆଦ୍ୟାଶକ୍ତିର ତନୟା, ନାରୀକୁ ବର୍ଜନ କରି ହେ ପୁରୁଷ, ତୁମେ କି ଧର୍ମ ସାଧନ କରିବାକୁ ଯାଉଅଛ ? ନାରୀକୁ ସାଙ୍ଗରେ ନିଅ, ସେ ତୁମର ମା ତୁମରି ଦୁହିତା, ସଂସାରାଶ୍ରମରେ ତୁମର ସଙ୍ଗିନୀ ସହଧର୍ମିଣୀ । କେଶବସ୍ତ୍ରୀ କନ୍ୟାଙ୍କୁ ଧର୍ମସଙ୍ଗିନୀ କରିଥିଲେ, ମହିଳା ସମାଜ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ, ନାରୀଜାତି କିପରି ଉନ୍ନତି ଲାଭ କରିବେ, ତାହା ଅହରହ ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ । ଭଉଣି ! ଆସ ତାଙ୍କ କତିରେ ଆମର ଭକ୍ତିର ନୈବେଦ୍ୟ ସଜାଡ଼ି ଥୋଇବା । ଆସ ଭାଇ ଭଉଣି ! ଏକାଠି ମିଳି ଧର୍ମ ଓ ଜଗତର ହିତ ସାଧନ କରିବା । ଧର୍ମ ଯେ ଆଉ କଥାର କଥା ନୁହେଁ । ଆଉ କେବଳ ଗୋଟିଏ ଅଭ୍ରାନ୍ତ ଶାସ୍ତ୍ର ନିବନ୍ଧ ନୁହେଁ, ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ ଜାତି ବା ଦଳର ସମ୍ପତ୍ତି ନୁହେଁ । ବ୍ରାହ୍ମ ଧର୍ମ ଆଉ ଶାଖା ଧର୍ମ ନୁହେଁ । ତାହା ମାନବ ହୃଦୟର ସ୍ୱାଭାବିକ ଧର୍ମ । ଜଗତର ନବ-ବିଧାନ; ଅଥଚ ଚିର ପୁରାତନ, ଶାଶ୍ୱତ । ସେଥିରେ ଦଳାଦଳି, ହିଂସାଦ୍ୱେଷ, ପରାଧୀନତା, ଗୁରୁଶାସ୍ତ୍ରର ସ୍ଥାନ କାହିଁ ? ଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ଜଣେ ଶିଷ୍ୟ ପରମଗୁରୁ ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କରିଥିଲା । ସେ କହିଲେ, ଆମ୍ଭଙ୍କୁ ପରମ କିପାଁ କହୁଅଛ ? ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କ ବିନା ତ ଆଉ କେହି ପରମ ନାହାନ୍ତି ! କେଶବ ସେହି କଥା କହିଲେ । ମାଙ୍କ ସ୍ଥାନ ଆଉ କିଏ ଅଧିକାର କରିବ ? କ୍ଷୁଦ୍ର ପ୍ରତିମା ? ଜଣେ ନାରୀଗର୍ଭଜାତ ମନୁଷ୍ୟ ? ପ୍ରାଣର ତୃଷ୍ଣା ବ୍ରହ୍ମପଦାମୃତ ବିନା କି ନିବୃତ୍ତ ହୋଇପାରେ ? ସାମାନ୍ୟ ମାନବୀୟ ଆଦର୍ଶ ! ଈଶା, ମୂଷା, ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଆଦର୍ଶରେ ଆମର ଆଉ କି ପ୍ରୟୋଜନ ? ସେମାନେ ମହାପୁରୁଷ, ସେମାନେ ମହାତ୍ମା, ସେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରେରିତ । ଅଜ୍ଞାନ ମାନବ ସମାଜର ଅଲୋକ-ଦାତା ସେବକ । କିପାଁ ସେବକଙ୍କୁ ନେଇ ପ୍ରଭୁର ସ୍ଥାନ ଦେଉଅଛ ? ଭୃତ୍ୟଙ୍କୁ କିପାଁ କର୍ତ୍ତା ରୂପେ ପୂଜା କରୁଅଛ ? ଶ୍ରଦ୍ଧାକର, ସମ୍ମାନ କର, ତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ ନାହିଁ । ସେ ଯେ ତୁମମାନଙ୍କ ପାଇଁ ନିବେଦିତ ପ୍ରାଣ ! କିନ୍ତୁ ବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ଭୁଲ ନାହିଁ । ବ୍ରହ୍ମସାଧନା ଧନ ଯେ ସମସ୍ତଙ୍କର, ନିହାତି ନିଃସ୍ୱ କଙ୍ଗାଳଠାରୁ ମହାରାଜାଧିରାଜା ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ମାଙ୍କ କୃପାଦ୍ୱାର ମେଲା । ଆସ ପାପୀ, ତାପୀ, ନର, ନାରୀ ଆସ ପୁଣ୍ୟବନ୍ତ ଜ୍ଞାନୀ, ଧ୍ୟାନୀ, ମୂର୍ଖ ପଣ୍ଡିତ ଆସ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ, ଆସ ବ୍ରାହ୍ମ । ଆସ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀର ମହାମାନବ ଶ୍ରେଣୀ । ଏତ ତୁମର ମାଙ୍କ ମନ୍ଦିର । ଏଠି ଭେଦାଭେଦ ନାହିଁ, ଦଳଗତ ପାର୍ଥକ୍ୟ ନାହିଁ, ଏଠି ଜାତୀୟ ବିଚାର ନାହିଁ । ଏଠି ସମସ୍ତେ ପରସ୍ପରର ଜ୍ଞାତି ଭାଇ ବନ୍ଧୁ ।

ଏହି ତ ଆମର ଆଦର୍ଶ । ଏହି ତ ଆମର ସାଧନା । କ୍ଷୁଦ୍ର ଦଳଭେଦ, ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଏ ସବୁ ବ୍ରାହ୍ମର ଆଦର୍ଶ ନୁହେ । ନିଖିଳ ବିଶ୍ୱ ଯାହା ନିକଟରେ ପବିତ୍ର ବ୍ରହ୍ମମନ୍ଦିର, ସେ କି କ୍ଷୁଦ୍ର ସୀମା ମଧ୍ୟରେ ଆବଦ୍ଧ ରହିବ ? ସେ କି ସାନ ସାନ ଦଳ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରିବ ? ତାହାହେଲେ ବ୍ରହ୍ମଧର୍ମର ଗୌରବ ଆଉ କେଉଁଠାରେ ? କେଶବ ତାହା ପ୍ରାଣେ ପ୍ରାଣେ ବୁଝିଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ତାଙ୍କ ସମାଜର ନାମ ଦେଲେ ନବବିଧାନ । ଏ ନୂଆ ବିଧାନ, ଏଠି ଈର୍ଷାର ସ୍ଥାନ ନାହିଁ, ଏଠି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱର ପ୍ରବେଶପଥ ନାହିଁ । ଏଠି ଏକ ମନୁଷ୍ୟଜାତି, ଏକ ପିତା ପ୍ରଭୁ । ଏକ ଧର୍ମ,ଏକ ସମାଜ । ମାନବର ହିତାର୍ଥେ ଆତ୍ମବଳି ଦାନହିଁ ପୁଣ୍ୟ ସଞ୍ଚୟ । ଅନ୍ୟର ମୁକ୍ତି ଅନ୍ୱେଷଣରେ ଆତ୍ମମୁକ୍ତି । ଭାରତରେ ଏହା ଅଭିନବ । ଶତ କ୍ରିୟା କର୍ମର ଆୟାସ ବେଷ୍ଟନୀବଦ୍ଧ ସମାଜରେ ଏ ପନ୍ଥା ନୂତନ । ଆଚାର ଆଚାର, ଚିତ୍କାର କରି ଯେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଘୃଣାରେ ଆଡ଼େଇ ଦେଇଅଛି, ତା କତିରେ ଏ ଧାରା ନୂଆ; କିନ୍ତୁ ଏହା ତ ଅତୀତ ସତ୍ୟ । ଏହାତ କୌଣସି ପୁସ୍ତକର ବନ୍ଧା ବୋଲି ନୁହେଁ, ବେଦ ବେଦାନ୍ତର ଦାର୍ଶନିକ ବାଣୀ ନୁହେଁ । ତାହା ପୃଥିବୀର କ୍ଷୁଦ୍ରତମ ମାନବଜୀବନଟିରେ ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରମାଣିତ । ଏହା ମହାପୁରୁଷ, ମହାତ୍ମାଙ୍କ 'ଏକଚାଟିଆ' ଅଧିକାର ନୁହେଁ । ଏହା ବିଭୁସନ୍ତାନ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମାନବର ହୃଦୟ-ନିଧି । କେଶବ ତାହାହିଁ ଭାରତକୁ ଦେଇଗଲେ । ତେବେ ଆସ ଭାରତର ଭାଇ ଭଉଣି । ଭେଦାଭେଦ, ଦଳାଦଳି ଭୁଲିଯାଅ । ତୁମରି ମିଳନରେ ସର୍ବ ଧର୍ମର ସମନ୍ୱୟ ହେଉ । ତୁମରି ମନ୍ଦିରରେ ପାଖେ ପାଖେ ଯୀଶୁ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି ଶୋଭା ପାଉ । ତୁମରି ବେଦୀରେ ବାଇବଲ କୋରାଣ ଏକତ୍ର ରଖାଯାଉ । ତୁମେ ଭୁଲିଯାଅ କ୍ଷୁଦ୍ର ସୀମା । ଅନନ୍ତଭୂମା ମହାନ୍ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କର ସନ୍ତାନ ଅମୃତର ଅଧିକାରୀ, ତୁମେ ଭୁଲିଯାଅ ଅସତ୍ୟର ଅନ୍ଧ ଆତ୍ମ ବଡ଼ିମା । ଜଗତ ତୁମରି ଆଦର୍ଶ ଦେଖୁ । ତୁମ ମଧ୍ୟରେ ବିଶ୍ୱ ତାର ବରପୁତ୍ର ଲାଭ କରୁ । ଐହିକ ସମ୍ପଦରେ ନୁହେଁ, ପାରମାର୍ଥିକ ସମ୍ପଦରେ, ପାଶବ ବଳରେ ନୁହେଁ, ଆତ୍ମିକ ବଳରେ ଭାରତ ନବଜୀବନରେ ଜାଗ୍ରତ ହେଉ, ଏହାହିଁ ମୋର ପ୍ରାର୍ଥନା ।

ଓଁ ଶାନ୍ତିଃ, ଶାନ୍ତିଃ, ଶାନ୍ତିଃ ।

ପ୍ରବନ୍ଧ

ସାମ୍ୟବାଦ–ଭାରତୀୟ ଓ ରୁଷୀୟ

ରୁଷିଆରେ ସାମ୍ୟବାଦର ଗତି ଓ ନୀତି କିପରି, ଏ କଥା ଶିକ୍ଷିତ ପାଠକ ଅବଶ୍ୟ ଅନେକେ ମୋଠାରୁ ମଧ ଭଲ ଜାଣିଥିବେ । ସାମ୍ୟବାଦର ଗବେଷଣାମୂଳକ ସମାଲୋଚନା ଏ ଲେଖାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ । ମୁଁ ଜଣେ ଦିଲ୍ଲୀ–ପ୍ରବାସୀ ଓଡ଼ିଆ । ଦିଲ୍ଲୀବାସୀ ଅନେକେ ହୁଏତ ଓଡିଶା ବିଷୟରେ କାଗଜମାନଙ୍କରେ ନାନା କଥା ପଢ଼ି ଓଡ଼ିଶା ବିଷୟରେ କେତେକ ଧାରଣା କରିଥିବେ । କିନ୍ତୁ ଜଣେ ଓଡ଼ିଆ–ଯେ ଓଡ଼ିଶାମାଟିରେ ବଢ଼ିଚି, ଓଡ଼ିଶାକୁ ଅନୁଭବ କରିଚି, ତାର ଦୁଃଖ ସୁଖରେ ଭାଗୀ ହୋଇଚି–ସେ ଖବରକାଗଜ ଲେଖାଠାରୁ ଓଡ଼ିଶା ବିଷୟରେ ଅନେକ ସତ୍ୟ ଓ ଅନୁଭବର କଥା ନିଶ୍ଚୟ କହିପାରିବ । ବହିପଢ଼ା ଓ ଆଖି ଦେଖାରେ କେତେ ଭିନ୍ନତା ।

ଠିକ୍ ସେହିପରି ଜଣେ ରୁଷୀୟ ସେ ମାଟିରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଚି, ବଢ଼ିଚି ଏବଂ ରାଜ୍ୟକ୍ରାନ୍ତି ବେଳେ ଦେଶରୁ ବାହାର ଆସିଚି ସପରିବାର, ସେ ଅବଶ୍ୟ ରୁଷିଆ ବିଷୟରେ କେତେକ ମୌଳିକ କଥା ନିଶ୍ଚୟ କହିପାରିବ, ପୁଣି ସେ ଯଦି ସରଳ ସାଧାରଣ ଜଣେ ଶ୍ରମିକଶ୍ରେଣୀର ଲୋକ ହୁଏ । ଦୈବାତ୍ ଏହିପରି ଗୋଟିଏ ପରିବାର ସହିତ ମୋର ପରିଚୟ ହେଲା ଦିଲ୍ଲୀରେ । ସେମାନେ ସର୍କଶବାଲା–ଭାର୍ଯ୍ୟା ନାଚେ, ସ୍ୱାମୀ ଘୋଡ଼ାର ଖେଳ ଦେଖାଏ । ସେମାନେ ବର୍ମା, ଜାପାନ, ଶିଙ୍ଗାପୁର, ଚୀନ୍, ଆମେରିକା ସବୁଆଡ଼େ ସର୍କଶ ଦଳ ସହିତ ବୁଲିଛନ୍ତି । ଏବେ ପ୍ରାୟ ବର୍ଷେ ହେଲା ଦିଲ୍ଲୀରେ ଅଛନ୍ତି । ସ୍ତ୍ରୀଟି ପୋଲିସ (ପୋଲାଣ୍ଡ) ରମଣୀ–ଧର୍ମରେ ମୁସଲମାନ, ପୁରୁଷ କକେସସ୍ ପାହାଡ଼ର ପ୍ରାନ୍ତବର୍ତ୍ତୀ ଜଣେ ଗ୍ରାମ୍ୟ କୃଷକର ପୁଅ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ୍ । ଆଜିକାଲି ତାଙ୍କର କୌଣସି ଧର୍ମ ନାହିଁ । ସ୍ତ୍ରୀଟି ପ୍ରାୟ ଆଫଗାନ– ନାରୀଭଳି । ଇଂଲଣ୍ଡବାସୀଙ୍କ ଭଳି ୟାଙ୍କର ରଙ୍ଗ ଏତେ ଶେଥା ନୁହେଁ; କିନ୍ତୁ ଲାଲଚା ଗୋରା, ବଡ଼ ବଡ଼ ଆଖି ଏବଂ ପୋଷାକ ସାଧାରଣ ସାହେବଙ୍କ ଭଳି ବର୍ତ୍ତମାନ, ଯାହାକି ତାହାଙ୍କର ଜାତୀୟ ପୋଷାକ ନୁହେଁ । ଏମାନେ ଭାରି ପରିଶ୍ରମୀ, ମିଳାପୀ ଏବଂ ଅତି ସରଳ ଓ ସାଧାରଣ ।

ଦୁଇଜଣ ଅଳ୍ପ ଅଳ୍ପ ଇଂରାଜୀ ଜାଣିଥିବାରୁ ତାଙ୍କଠୁଁ ରୁଷଦେଶର ଭିତିରି ହାଲ, କଅଣ, ଜାଣିବାର କିଛି କିଛି ସୁବିଧା ହେଲା । ସେମାନେ ମଧ ସରଳଚିତ୍ତରେ ମୋ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେଲେ । ତାଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତର ସାରାଂଶ ନିମ୍ନ ପ୍ରକାର–

ରୁଷ ଗୋଟିଏ ଭାରି ବଡ଼ ଦରିଦ୍ରଙ୍କର ଦେଶ । ସେ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଟଙ୍କା ପଇସାରେ ଯେତେ ନୁହେଁ, ଖାଇବା ବସ୍ତୁର ଅଭାବରେ ସେତେ । ସମୟରେ ପାଖରେ କୋଡ଼ିଏ ଟଙ୍କା ଥିଲେ ମଧ ଗୋଟିଏ ଶୁଖିଲା ରୋଟି କି ଗୋଟିଏ ଅଣ୍ଡା ମିଳିବା ଏକପ୍ରକାର ଦୁଃସାଧ ହୋଇପଡ଼େ । ବରଫାବୃତ ଇଉରୋପୀୟ ଦେଶ ଗୁଡ଼ିକର ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ଦୁରବସ୍ଥାର କାରଣ ପ୍ରଚୁର ଖାଦ୍ୟାଭାବ । ଟଙ୍କାତ କେହି ଗିଳି ପାରିବ ନାହିଁ । ଖାଦ୍ୟ ଓ ବସ୍ତ୍ର ଏବଂ ଥଣ୍ଡାରୁ ବଞ୍ଚିବା ପାଇଁ ଇନ୍ଧନର ଅଭାବ ହେଲେ ହିଁ ଅଶାନ୍ତି, ଅସନ୍ତୋଷ ଓ ଶେଷକୁ ବିଦ୍ରୋହ ଏବଂ ଯୁଦ୍ଧ । ଇଉରୋପରେ ଶତ ଶତ ବର୍ଷବ୍ୟାପୀ ଯୁଦ୍ଧ ପରେ ଯୁଦ୍ଧର ପ୍ରଧାନ କାରଣ ସେହି ରୁଷୀୟ କୃଷକ ଦୃଷ୍ଟିରେ କେବଳ ଭୀଷଣ ଖାଦ୍ୟାଭାବ । ଭାରତବର୍ଷ ସେମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିରେ ଯେପରି ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ଭଣ୍ଡାର । ଜଳବାୟୁ ସୁଖକର, ସହନୀୟ, ଆଉ ଖାଦ୍ୟଦ୍ରବ୍ୟ ଅତି ଶସ୍ତା । ମୁଁ କହିଲି, 'ଆମ୍ଭେମାନେ

ଭାବୁ, ଆମ ଦେଶ ଭାରି ଗରିବ ।' ସେ କହିଲା, 'ଟଙ୍କା ପଇସାରେ କିଏ କେତେ ଗରିବ, ତା ମୁଁ ଜାଣେ ନା; କିନ୍ତୁ ଆମ ଗାଁମାନଙ୍କରେ ଲୋକଙ୍କ କତିରେ ସମୟ ସମୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଟଙ୍କା ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସନ୍ଧ୍ୟା ସୁଦ୍ଧା ପେଟପୁରା, ଖାଦ୍ୟ ଲାଗି ଅନେକ ପରିବାର ଦିନ ଦିନ ତରସି କରି ରହନ୍ତି ।' ମୁଁ ପଚାରିଲି, 'କାହିଁକି ? ବଜାରରୁ ଆଣ ନାହିଁ ?''ବଜାରରେ ନ ଥାଏ ଯେ । କୋଉଠୁ କିଣାଯିବ । ଯେଉଁ ଅଳ୍ପ ଗହମ ବା ମାଂସ ହେରିକା ଥାଏ, ସବୁଠାରୁ ବେଶି ଦାମ ଦେଇ କେତେକ ଲୋକ କିଣିନେଲା ପରେ ଶେଷ । ଟଙ୍କା ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଅନ୍ୟ ଲୋକ ଓପାସରେ ରହି ଯିବେ ସିନା । ତୁମ ଦେଶରେ ପଇସା ଥିଲେ ସବୁ କିଣି ପାରିବ; କାରଣ ସବୁ ଜିନିଷ ସବୁବେଳେ ମିଳେ । ଆମ ଗାଁମାନଙ୍କରେ ଖାଇବାର ଅକାଳ ପଡ଼ିଯାଏ । କୋଶ କୋଶ ଦୂରରୁ ଲୋକେ ଗହମ, ସୁଜି କିଣି ଆଣିବା ପାଇଁ ପାଇଁ ନିରାଶ ହୋଇ ଫେରି ଆସନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ସେ ଦେଶରେ ବଲସେଭିକ୍ ସର୍କାର ବଡ଼ ବଡ଼ ସାଧାରଣ ହୋଟେଲ୍ ଆଉ ଖାଇବା ଜାଗାସବୁ ତିଆରି କରି ମଜୁରିଆଙ୍କୁ କାମ ବଦଳି ପଇସା ନ ଦେଇ ଖାଇବାକୁ ଦିଅନ୍ତି ।'' ମାତ୍ର ଫେର୍ ସେ କହିଲା, ''ଘରେ ଖାଇବା, ନିଜର ପିଲାଭାର୍ଯ୍ୟାଙ୍କୁ ଘେନି ପରିବାର ଭିତରେ ଖାଇବା ଓ ରହିବାର ମଣିଷର ଯୋଉ ଆନନ୍ଦ ଓ ସୁଖଶାନ୍ତି–ପବ୍ଲିକ୍ ହୋଟେଲରେ ରାସନ ଖାଇ ବାରାକ (କୁଲୀଙ୍କ ଘର) ରେ ରହି ପିଲାଙ୍କୁ କୋଶେ (ଶିଶୁଶାଳାରେ) ଛାଡ଼ି ସେ ଆନନ୍ଦ, ସେ ଶୁଦ୍ଧଶାନ୍ତି କି ମିଳିପାରେ ? ଆମେ କଣ ମେଶିନ (କଳପୂର୍ଜା) ଆମେ ତ ମଣିଷ । ଆମ ଭିତରେ ମଣିଷର ହୃଦୟ, ସୁଖ ଦୁଃଖ ବୁଝିବା କ୍ଷମତା, ସ୍ତ୍ରୀ ସନ୍ତାନ ପ୍ରତି ପ୍ରେମ ତ ଅଛି । କିନ୍ତୁ ରୁଷର ସାମ୍ୟବାଦୀ ନୀତିରେ ଏତକ ଆଉ ରହିଲା କେଉଁଠି ?'' ମୁଁ କାହିଲି, 'ତୁମ୍ଭେମାନେ ଯେ ଯଥେଷ୍ଟ ଖାଇବାକୁ ପାଇଲ, ଖାଦ୍ୟାଭାବରେ ମଣିଷ ମରିବା ଅପେକ୍ଷା କଣ ଏହିଟା ଭଲ ହେଲା ନାହିଁ ? ଯଥେଷ୍ଟ କାମ କରିବ, ଆଉ ଯଥେଷ୍ଟ ଖାଇବାକୁ ପାଇବ ।'' ଉତ୍ତରରେ ସେ କହିଲା–''ଏ କଥା ସତ; କିନ୍ତୁ ଏହା ସହିତ ଯେ ମଣିଷପଣିଆର ମୋଟେ ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ । ଆମେ କଣ ଅନ୍ୟ ଲୋକ, ଆଉ ଅନ୍ୟ ଜାତିଠୁଁ ଭିନ୍ନ ? ମଣିଷ ସର୍ବଦା ନିଜତ୍ୱ ଚାହେଁ । ମୁଁ ମୋ ପରିବାର ଭିତରେ ନିଜର ଛୋଟ କୁଡ଼ିଆ ଘରଟିରେ ପଛେ ମରିବାକୁ ଚାହେଁ; କିନ୍ତୁ ମୋର ସବୁ ଜିନିଷକୁ ଏପରି କି ମୋ ପିଲା ଭାର୍ଯ୍ୟାଙ୍କୁ ସୁଦ୍ଧା (Public Property) ସର୍ବସାଧାରଣ ସମ୍ପତ୍ତି କରିଦେବାକୁ ଚାହେଁ ନାହିଁ । ଏପରି ଜୀବନରେ ବଞ୍ଚିବାର ସୁଖ ନାହିଁ । ମଣିଷ ଖାଲି ପେଟକୁ ଗୋରୁ କୁକୁର ଭଳି ଖାଇ ବଞ୍ଚିବାକୁ ଚାହେଁ ନାହିଁ ।' ମୁଁ କହିଲି–'ତୁମ ଦେଶରେ ଲୋକେତ ବଡ଼ ସୁଖରେ ଅଛନ୍ତି, କାରଣ ସେମାନେ ବଡ଼ ସ୍ୱାଧୀନ ଆଉ କେବଳ ନିଜ ପରିବାର, ନିଜର କ୍ଷୁଦ୍ର ସୁଖଦୁଃଖ ଅପେକ୍ଷା ଏପରି ଗାଁ ଗୋଟାକ ମିଳିକରି ରହିବା, ସମସ୍ତଙ୍କ ସହିତ ଦୁଃଖ–ସୁଖରେ ସମାନ ଭାଗ ନେବା, ଏହିଟା କଣ ଭଲ ନୁହେଁ ? ଅନ୍ୟ ଦେଶର ଲୋକେ ଏଇ ସ୍ୱାଧୀନତା ସକାଶେ ତରସୁଛନ୍ତି ।'' ତେବେ ସେ କହିଲା–''କେତେକ ଅଂଶରେ ଖୁବ୍ ଭଲ, ପୁଣି କେତେକ ଅଂଶରେ ଖୁବ୍ ମନ୍ଦ । ତୁମେ, ଆମକୁ ଠିକ୍ ଯେପରି ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବ, ଆମେ ଠିକ୍ ତା ନୋହୁ । ନିଜ ଦେଶରେ 'ଷ୍ଟାଲିନ୍ ମନ୍ଦ', 'ସୋଭିଏଟ୍ ସରକାର ଖରାପ' ଏ କଥା ଆମେ କଣ କହିପାରିବୁ ? ଆମର ବି କଥା କହିବାର ସ୍ୱାଧୀନତା ନାହିଁ । ମୁଁ ରୁଷ ଦେଶରୁ ପଳାଇଆସିଚି । ମୁଁ ଗଲେ ଗୁଳିର ଶିକାର ହେବି । ମୋ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ହୁଏତ

ସେମାନେ ଜେଲଖାନାରେ ପକାଇବେ ବା ମାରି ପକାଇବେ । ରକ୍ତପାତର ଶାନ୍ତି, ବନ୍ଧୁକ ମୁନରେ ଯୋଉ ଶାନ୍ତି ଅର୍ଜନ କରାଯାଉଛି ସେ କଣ ପ୍ରକୃତଶାନ୍ତି ପଦବାଚ୍ୟ ?'' ଫେର ମୁଁ ତାକୁ ଅନ୍ୟ ଦେଶ କଥା ସବୁ ପଚାରିଲି- ଯେପରି କି ତା ସ୍ତ୍ରୀର ଦେଶ ପୋଲାଣ୍ଡ କଥା । ସେ କହିଲା- ''ପୋଲ୍ ଜାତି ବଡ଼ ପ୍ରାଚୀନ । ଯାଙ୍କର ଚମତ୍କାର ପୁରାତନ ଇତିହାସ ଅଛି; ମାତ୍ର ଆଜିକାଲି ତାଙ୍କର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାର ସୀମା ନାହିଁ ।''

''ଗଲା ଇଉରେପୀୟ ଯୁଦ୍ଧ ପରେ, ସବୁ ଇଉରୋପୀୟ ଦେଶର ମଜୁରିଆ ଆଉ ଚଷାମାନେ ଏକ ପ୍ରକାର ସର୍ବସ୍ୱାନ୍ତ; ଆଉ କେତେବେଳେ ଯେ କୋଉଠି କାହାର ଖୁଣ ହେବ, ତାର ଠିକଣା ନାହିଁ । ଇଉରୋପ ବର୍ତ୍ତମାନ ଗୋଟିଏ ନରକାଗ୍ନି କୁଣ୍ଡ ଭଳି । ଯାଠାରୁ ବ୍ରିଟେନରେ ବହୁତ ସୁଖଶାନ୍ତି ରହିଚି; ଅନ୍ତତଃ ଲୋକେ ଶାନ୍ତିରେ ଖାଇ ଆରାମର ନିଦ ହେଲେ ଶୋଉଛନ୍ତି ।''

ଏହିପରି ଅନେକ କଥାବାର୍ତ୍ତାର ସାରାଂଶରୁ ଦୋ'ଟି ପ୍ରଧାନ ବିଷୟ ମୋର ଆଖି ଆଗରେ ପଡ଼ିଲା । ପ୍ରଥମତଃ ଇଉରୋପର ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଖାଦ୍ୟଦାରିଦ୍ର୍ୟ, ଆଉ ତଜ୍ଜନିତ ଅଶାନ୍ତି । ତା ଫଳରେ ସ୍ୱଦେଶରେ ବିଦେଶରେ ଯୁଦ୍ଧ ଓ ରକ୍ତପାତ । ମଣିଷ କତିରେ ସବୁ ଥାଇ ଖାଇବାର ନ ଥିଲେ ସେ ନିଶ୍ଚୟ ଭୋକିଲା ବାଘ ଭଳି ଶିକାର ଅନ୍ୱେଷଣରେ ସର୍ବଦା ରଡ଼ିଛାଡ଼ି ବୁଲିବ । ଇଉରୋପର ମାନବିକ ସ୍ୱାଧିନତା କେବଳ ରକ୍ତରଞ୍ଜିତ । ଶାନ୍ତି ଅର୍ଥ ଶ୍ମଶାନର ଶାନ୍ତି । ଆତତାୟୀଙ୍କୁ ବିନାଶ କଲା ପରେ, ମହା କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରର ଯୁଦ୍ଧାବସାନ ପରେ ଯେଉଁ ଶାନ୍ତି, ସେହି ଶାନ୍ତି । ସେଠି ପ୍ରକୃତ ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱ, ଦୟାଧର୍ମ, ପ୍ରେମ, ପରିବାରର ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ସେଠି କେବଳ 'ମୁଁ ନିଜେ ବଞ୍ଚିବାର ଚେଷ୍ଟା', 'ପ୍ରବୃତ୍ତିର ତାଣ୍ଡବ ନୃତ୍ୟ' 'ଲାଳସାର ନରକାଗ୍ନି' ସବୁବେଳେ ଜଳୁଚି । ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷ ସେହିଥିରେ ଦଗ୍‌ଧ ହେଉଛନ୍ତି । ଇଉରୋପର ବରଫାବୃତ ରୁକ୍ଷ ବିରାଟ ଉଷର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେଥିପାଇଁ ରୁଧିରରଞ୍ଜିତ ସାମ୍ୟବାଦ, ମହାଲେନିନବାଦର ଜନ୍ମ ଏବଂ ସାଫଲ୍ୟ । ଭାରତ ଭୂମିରେ ଲେନିନ୍‌ବାଦ ଏବଂ ଇଉରୋପରେ ଅହିଂସା ଶାନ୍ତିମୟ ସତ୍ୟାଗ୍ରହରୂପୀ ଗାନ୍ଧିବାଦ କଣ କଦାପି ତିଷ୍ଠିପାରେ ? ଦୁଇଟି ପରସ୍ପର ବିରୁଦ୍ଧ (Diagonally opposite) ନୀତି ଏବଂ କ୍ରିୟା ।

ଏକ ଦିଗରେ ରୁଷୀୟ ସାମ୍ୟବାଦ, ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ଭାରତୀୟ ଶାନ୍ତି ସତ୍ୟାଗ୍ରହବାଦ, ଏ ଦୁଇଟାରୁ ଭାରତ ପାଇଁ କୋଉଟା ଭଲ ଏବଂ ଉପଯୁକ୍ତ, ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ସର୍ବଦା ଅନେକ ଚିନ୍ତା କରେ । ଆଧୁନିକ ଯୁବକ ଯୁବତୀ, ବିଶେଷତଃ ଶିକ୍ଷିତଶ୍ରେଣୀଙ୍କର, ରୁଷୀୟ ସାମ୍ୟବାଦ ଉପରେ ବିଶେଷ ଶ୍ରଦ୍ଧା; କିନ୍ତୁ କ୍ରିୟାତ୍ମକ ଭାବେ ଯଦି ଭାରତରେ ମଧ ବନ୍ଧୁକମୁନରେ ଜାତି, ସମାଜ, ଧର୍ମ ଓ ରାଜନୀତି ସବୁର ସଂସ୍କାର କରାଯାଏ, ତୋପ, ଗୋଳା, ଗୁଳି ଦ୍ୱାରା ଯଦି ଭାରତର ବର୍ତ୍ତମାନ ସମୁଦାୟ ସାମାଜିକ ଏବଂ ରାଜନୈତିକ ପରିସ୍ଥିତି ଭାଙ୍ଗି ଚୂର୍ଣ୍ଣ କରାଯାଏ, ଭାରତ କଣ ସୁଖୀ; ଉନ୍ନତ ଏବଂ ସ୍ୱାଧିନ ହୋଇଯିବ ? ଇଉରୋପର ବର୍ତ୍ତମାନ ବାତାବରଣରୁ ଆମେ କଣ ଶିକ୍ଷା କରୁଛୁ ? ରୁଷ, ଜର୍ମାନୀ, ଇଟାଲୀ, ସ୍ପେନ୍, ଫ୍ରାନ୍‌ସ-କୋଉଠି ଶାନ୍ତିର ନାମ ମାତ୍ର ନାହିଁ । ସ୍ୱାଧୀନତା ଅର୍ଥ ନରହତ୍ୟା, ଯୁଦ୍ଧ, ବିଦ୍ରୋହ, ଆଉ ଉତ୍ପାତ । ସେଥିରେ ପୁରୁଷତ୍ୱର କ୍ଷଣିକ ଝଲକ କି ଚମକ ଥାଇପାରେ; କିନ୍ତୁ ମାନବତ୍ୱର ପ୍ରକୃତ ବିକାଶ, ମହାବିଶ୍ୱମୈତ୍ରୀ, ସୁଖଶାନ୍ତି,

ସ୍ୱାଧୀନତା, ମନୁଷ୍ୟର ଆତ୍ମିକ କଲ୍ୟାଣ ସକାଶେ କିଛି ନାହିଁ । ଆମେ ଯେ ଇଉରୋପର ପାଶବିକ ସ୍ୱାଧୀନତାଠାରୁ ଢେର ଉଚ୍ଚ ଜିନିଷ ଚାହୁଁ, ଗାନ୍ଧିଙ୍କର ଅହିଂସା ଅସହଯୋଗ, ଯାହାକି ଶତସହସ୍ରବର୍ଷବ୍ୟାପୀ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ଅସ୍ଥି ମଜ୍ଜାଗତ । ମହାନ୍ ସତ୍ୟତାର ଆଲୋକରେ ମୋର ଆତ୍ମା ଉଦ୍ଭାସିତ ହୋଇଉଠିଲା । ଆମେ ଭାରତୀୟ ଠିକ୍ ଇଉରୋପିଆନ ଭଳି ଚିନ୍ତା କରୁନା । ରକ୍ତ ବୁହାଇ ଅନ୍ୟକୁ ଲୁଟମାର କରି ଦସ୍ୟୁତାର ଶାନ୍ତି ଠିକ୍ ଆମର ଧେୟ ନୁହେଁ । ଆମେ ନିଜର କ୍ଷୁଦ୍ର ପରିବାର, ସମାଜର ସୁଦୃଢ଼ ଗଣ୍ଡି ଭିତରେ ଥାଇ ସୁଦ୍ଧା ବିଶ୍ୱମୈତ୍ରୀ 'ବସୁଧୈବ କୁଟୁମ୍ବକମ୍'ର ପାଠ ପଢ଼ିଚୁ । ସେ ପାଠ ପଢ଼ିବାପାଇଁ ଇଉରୋପ ବର୍ତ୍ତମାନ ସୁଦ୍ଧା ଶିଶୁ । ବୃଦ୍ଧ ଭାରତ କତିରୁହିଁ ତାକୁ ଏ ଜ୍ଞାନଲାଭ, ଏ ବିଦ୍ୟାଧ୍ୟୟନ କରିବାକୁ ହେବ । ସେହିଥିରେ ଯାଇ ଜଗତର କଲ୍ୟାଣ ।

କଂଗ୍ରେସର ଶକ୍ତି ଯେ କେତେ ଦୃଢ଼, ଏହା ଗତ ଦଶବର୍ଷର ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନ ଜଗତକୁ ଜଣାଇ ଦେଇଚି । କଂଗ୍ରେସର ଶକ୍ତି କେବଳ ନୈତିକ ଶକ୍ତି; ଗୋଳା ବାରୁଦର ଶକ୍ତି ନୁହେଁ । ଯଦି ଭାରତୀୟ ଧର୍ମରେ ଆତ୍ମାର ଏଡ଼େ ମହାନ ସ୍ଥାନ ନ ଥାନ୍ତା, ତା'ହେଲେ ଆଜି ନିରସ୍ତ୍ର ନିର୍ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ କଟିବସ୍ତ୍ରମାତ୍ର ସମ୍ବଳ କଙ୍କାଳମୂର୍ତ୍ତି ଗାନ୍ଧିଙ୍କର ନାମରେ ହିଁ ଲୋକେ ସର୍ବସ୍ୱ ସମର୍ପଣ କରି କଡ଼ି, କୋରଡା, ଜେଲ, କଳାପାଣି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବରଣ କରୁ ନ ଥାନ୍ତେ । ଗାନ୍ଧିଙ୍କର ମହାମୋହନ ମନ୍ତ୍ର ମୂଳରେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ସେହି ମହାନ୍ ଉଦାର ନୀତି–ଆତ୍ମତ୍ୟାଗ । ତ୍ୟାଗରେହିଁ ଭାରତୀୟ ତାର ଗତି, ସ୍ଥିତି ଏବଂ ଶେଷକୁ ମୁକ୍ତି ଦେଖେ । ଏହି ମହାନ୍ ସନାତନ ସାମ୍ୟବାଦ, ଆତ୍ମିକ ସାମ୍ୟବାଦ; ଏଥିପାଇଁ ସାରା ଦେଶଟାକୁ ଭାଙ୍ଗିରୁଜି ଶ୍ମଶାନ କରି ଦେବାପାଇଁ ରଣ, ଜିଘାଂସା ପ୍ରବୃତ୍ତି ନାହିଁ । କୁରୁ ପାଣ୍ଡବ ଯୁଦ୍ଧରେ ବିଶ୍ୱମୈତ୍ରୀ ଓ ଶାନ୍ତିର ପୃଷ୍ଠପୋଷକ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେଥିପାଇଁ ଆତ୍ମତ୍ୟାଗ ଓ ଅତ୍ୟାଚାରିତ ପାଣ୍ଡବପକ୍ଷରେ ହିଁ ଛିଡ଼ା ହୋଇଥିଲେ । ନିଜେ ନିରସ୍ତ୍ର ରହି ଅଥଚ ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ ଅସ୍ତ୍ରତ୍ୟାଗର ଉପଦେଶ ନଦେଇ, ଆତ୍ମରକ୍ଷାର୍ଥେ ଅସ୍ତ୍ର ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ମଣାଇଥିଲେ । ଅତଏବ ଭାରତୀୟ ଧର୍ମଭୀରୁର ଧର୍ମ ନୁହେଁ । ମାରିବାର ଶକ୍ତିଠାରୁ ମରିବାର ଶକ୍ତି ଅତି ମହାନ୍ ଏବଂ ନୈତିକ ଭାବେ ଅତି ଉଚ୍ଚ ।

ଆମ୍ଭେମାନେ ସର୍ବଦା ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜିନିଷର ଉପୁରି ଚମକ ଦେଖି ଭୁଲିଯାଉ ଏବଂ ଭାବୁ, ସେମାନେ ଭାରି ସଭ୍ୟ, ଉନ୍ନତ ଓ ସ୍ୱାଧୀନ, କିନ୍ତୁ ଆମର ବାହାରର ମଇଳା କୋତରା, ଛିଣ୍ଡା ହେଂସ, ମସିଣା ସମ୍ବଳିତ କୁଡ଼ିଆ ଭିତରେ ନୈତିକତାର ଯେଉଁ ବିରାଟ ଆଦର୍ଶ, ତା ଆଜି ସୁଦ୍ଧା ପଶ୍ଚିମ ଦେଶରେ ଜନ୍ମ ହୋଇ ନାହିଁ । ମହାନ୍ ଏସିଆରେ ହିଁ ତ୍ୟାଗ ଓ ମହାମାନବତ୍ୱର ଜନ୍ମ । ସେ ବେଦଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ବାଇବେଲ୍ ଓ କୋରାନ୍ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାପ୍ତ । ମନୁଷ୍ୟକୁ ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱର ଯେଉଁ ଅମୂଲ୍ୟ ଶିକ୍ଷା, ତାର ଅନୁଶୀଳନ ଭାରତରେ, ଇଉରୋପରେ ନୁହେଁ । ଇଉରୋପର ଦୂଷିତ ହାଉଆ ଲାଗି ଆଜି ଆମ ଦେଶରେ ଏତେ ଦୁଃଖ, ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା, ଦାରିଦ୍ର୍ୟ, ଅନ୍ନବସ୍ତ୍ରାଭାବ ଓ ଅଶାନ୍ତିର ଉତ୍ପତ୍ତି । ଏ ସବୁର ମୂଳରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଢଙ୍ଗରେ ଶାସନ ଓ ରାଜନୈତିକ ପରିସ୍ଥିତିରୁ ଉଦ୍ଭୂତ ସବୁପ୍ରକାର ବିଷମତା ଗଣ୍ଡଗୋଳ, ଆଉ ଭୀଷଣ ଅର୍ଥ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ । ଅତଏବ ଆମେ ସମଗ୍ର ଭାବେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ହେଲେ ଯାଇ ଆମର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ବାକି ଛୋଟ ଛୋଟ ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକର ସମାଧାନ ବିନାରକ୍ତପାତରେ କରିପାରିବୁ । ଆମର ସବୁଠାରୁ ପ୍ରଧାନ ପରାଧୀନତା ରାଜନୈତିକ ପରାଧୀନତା,

ବିଦେଶୀୟ ଶାସନ । ଭାରତର ପ୍ରଧାନ ଦୁଃଖ ତାର ବହୁ ଜାତି ବିଭାଗ, ନାରୀ ସମସ୍ୟା କି ଶ୍ରମିକ ସମସ୍ୟା ନୁହେଁ । ଭାରତୀୟ ଭାବେ, ଭାରତ ପାଇଁ ଯାହା ଭଲ, ତା ସେ ନିଜେ ସ୍ଥିର କରିବେ, କିନ୍ତୁ ତା ହେବ ସ୍ୱାଧୀନ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାରତରେ । ଓଡ଼ିଆ ଯୁବକଯୁବତୀର ଏଥିରୁ ଶିକ୍ଷା କରିବାର ଅନେକ ବିଷୟ ଅଛି । କାରଣ ଓଡ଼ିଶାର କୁଲି ମଜୁରିଆ, ଚଷା ଓ ଜମିଦାରଙ୍କର ଯେ ବିଷମ ସମସ୍ୟା, ତାହା ଇଂରେଜ ଶାସନ ପୂର୍ବରୁ ତ କେବେ ହେଲେ ନଥିଲା । ବ୍ରିଟିଶ୍ ଶାସନ ନୀତି ହିଁ ଭାରତର ଦାରିଦ୍ର୍ୟର ମୂଳ କାରଣ, ନୋହିଲେ ଆମ ଦେଶରେ ଖାଇବାକୁ ଶସ୍ୟ, ପିନ୍ଧିବାକୁ ଲୁଗାର ଅଭାବ ମୋଟେ ନାହିଁ । ଆମ ଭିତରେ ଏ ଜିନିଷଗୁଡ଼ିକ ପାଇବା ପାଇଁ ଆତ୍ମଦ୍ରୋହ କି ରକ୍ତପାତ ମୋଟେ ନାହିଁ । ଆମେ ଅତୀତରେ ଏତେ ଅଧିକ ସୁଖଶାନ୍ତିରେ ଥିଲୁ ଯେ, ରାତିଦିନ ଆତ୍ମିକ ଓ ଧାର୍ମିକ ଚିନ୍ତା, ଆତ୍ମରକ୍ଷା କଥା ଭୁଲି ଶତ୍ରୁର ମାୟାଜାଲରେ ପଡ଼ିଗଲୁ । ବ୍ରିଟିଶର ଭାରତ ଜୟ କିଛି ସମାନ ସମାନ ଯୁଦ୍ଧଫଳରେ ହୋଇ ନାହିଁ, ଭାରତର ଆତ୍ମଦାନ ଫଳରେ । ସେ ଆତ୍ମଦାନ ମୂଳରେ ଭୀରୁତା ନ ଥିଲା । ଅତୀତରେ ଭାରତ ଶକ, ହୂନ୍, ଗ୍ରୀକ୍, ମୁସଲମାନ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନିଜର ବିଶାଳ କୋଳରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇଚି, ଇଂଗ୍ରେଜଙ୍କୁ ମଧ ଠିକ୍ ସେହିପରି ଦେଇଥିଲା । ମୁସଲମାନ ମଧ ବିଜେତା ଭାବେ ଭାରତକୁ ଆସି ଶାସନ ଭାର ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି, ମାତ୍ର ସେମାନେ ଯେ ଆଉ ଭାରତର ବିଦେଶୀ ହୋଇ ନରହି ଏହି ମାଟିର ସନ୍ତାନ ହୋଇ ଏହାର ଦୁଃଖ ସୁଖ, ଉନ୍ନତି ଅବନତିରେ ସାମିଲ ହୋଇଗଲେ । ଯଦ୍ୟପି ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ଧାର୍ମିକ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଆଉ ସ୍ଥଳ ବିଶେଷରେ ଭୀଷଣ ଯୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଉଚି, ହିନ୍ଦୁ ହିନ୍ଦୁ ମଧରେ ମଧ ଧାର୍ମିକ ବୈମନସ୍ୟ ହୋଇଚି, କିନ୍ତୁ ତା ବୋଲି ଭାତଗଣ୍ଡାକ, ରୋଟି ଟୁକୁଡ଼ାକ ପାଇଁ କେହି କାହାରି ଗଳା କାଟୁ ନଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଭାତଗଣ୍ଡାକ ଓ ଲୁଗା ଖଣ୍ଡକ ହଉଚି ଆମର ସମସ୍ୟା । ଏଥିପାଇଁ ଲେନିନ୍‌ବାଦ, ମାର୍କସ୍, ଫାସିଷ୍ଟ, ନାତ୍‌ସି ଆଦି ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଇଉରୋପ ଜର୍ଜରିତ । ଅଥଚ ଆଜି ସୁଦ୍ଧା ସେଠିକାର ସମସ୍ୟାର ପ୍ରକୃତ ସମାଧାନ ହୋଇନାହିଁ । ବିଶ୍ୱ ବ୍ୟାପୀ ପ୍ରଳୟ ଯୁଦ୍ଧାଶଙ୍କାରେ ଜଗତ ଶଙ୍କିତ । ମାତ୍ର ଦରିଦ୍ର ଭାରତ ଏ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ଲାଗି ସତ୍ୟାଗ୍ରହରୂପୀ ଅହିଂସା ଅସ୍ତ୍ର ପ୍ରୟୋଗ କରିଚି । ପଶୁବଳ ଓ ଆତ୍ମବଳ, କାହାର ଜୟ ଶେଷକୁ ହେବ, ଭବିଷ୍ୟତ ଇତିହାସ ମାତ୍ର ତାର ସାକ୍ଷୀ ହେବ । ଏବେ ଆମର ଏକମାତ୍ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସତ୍ୟ, ନ୍ୟାୟ ଓ ଅହିଂସାର ପକ୍ଷରେ ହିଁ ରହିବ । ଯତୋଧର୍ମ୍ମ ସ୍ତତୋଜୟଃ, ଭାରତର ଏହି ନୀତି ହିଁ ଆମର ଗନ୍ତବ୍ୟ ମାର୍ଗର ଆଦର୍ଶ । ଲେନିନବାଦ ଆମର ଆଦର୍ଶ ନୁହେଁ, ସମାଜକୁ ଚୂର୍ଣ୍ଣବିଚୂର୍ଣ୍ଣ କରି ଧ୍ୱଂସପଥର ଯାତ୍ରୀ ହେବା ଆମର ଧେୟ ନୁହେଁ । ସାଧାରଣ ହୋଟେଲରେ ଭାତ ଖାଇ, ସାଧାରଣ ବ୍ୟାରାକ (କୁଲିଙ୍କ ଘର)ରେ ରହି, ଶିଶୁଙ୍କ ସାଧାରଣ ଶିଶୁ ଆଶ୍ରମରେ ଛାଡ଼ି, ସ୍ତ୍ରୀପୁରୁଷ ମଜୁରି ମାତ୍ର ସମ୍ବଳ ହୋଇ ଜୀବନ କାଟିବା ଭାରତୀୟ ଚଷା କି ଶ୍ରମିକ, କାହାରି ଅଭିପ୍ରେତ ହୋଇପାରେ ନା । ପରିବାର ମମତା ଆମର ଅସ୍ଥିମଜ୍ଜାଗତ । ଏକାନ୍ନବର୍ତ୍ତୀ ପରିବାରର ଶାସନରେ ରହି, ବଡ଼ ଛୋଟର ଅନୁଗତ ହୋଇ, ଭାରତୀୟ ନରନାରୀ ସୁଖଶାନ୍ତି ଓ ମୋକ୍ଷ ଲାଭ କରି ଯାଇଛନ୍ତି । ଭାରତୀୟ ସମାଜ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଓ ପରିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥାର ସୁନ୍ଦର ନୀତିଗୁଡ଼ିକ ଆଜି କାଲିକା ବିପ୍ଳବ ଯୁଗରେ ଅବଶ୍ୟ ଆଉ ପୂର୍ବ ଭଳି ସୁଗଠିତ ରହିବାର ଆଶା କରିବା ବିଡ଼ମ୍ବନା ତଥାପି ଇଉରୋପୀୟ ସମାଜର ଅନୁକରଣ ଦ୍ୱାରା ଯେ ଆମ ସାମାଜିକ ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରକୃତ ସମାଧାନ ହୋଇଯିବ ତା ନୁହେଁ । ଆମର

ନିଜ ବାଟ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ଆମର ସାମ୍ୟବାଦର ମୂଳାଦର୍ଶ ଇଉରୋପୀୟ ହେଲେ ଆମର ସର୍ବନାଶ ହେବା ଛଡ଼ା କଲ୍ୟାଣ ହେବ ନାହିଁ, ଏହା ମୋର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ।

ଅତଏବ ଭାରତୀୟ ସାମ୍ୟବାଦ ଭିତରେ ବଳ ସେଭିକ୍ ରୁଷୀୟ ସାମ୍ୟବାଦକୁ ଆଣି ଭର୍ତ୍ତିକରି ଭାରତର ସର୍ବନାଶ ନ କରି ଆମର ବହୁ ପୁରାତନ ପୋଥି ପାଞ୍ଜି ଭିତରୁ ଆମର ପ୍ରକୃତ ସାମ୍ୟବାଦନ୍ତ୍ର ନୀତିଗୁଡ଼ିକ ଖୋଳି ବାହାର କରି ନେବାକୁ ହେବ । ରାଜନୈତିକ ସଂଗ୍ରାମସ୍ଥଳୀରେ ଗାନ୍ଧି ତାହାଇ କରିଛନ୍ତି । ନାରୀ ଆନ୍ଦୋଳନ ଦୃଶ୍ୟତଃ ନ କରାଇ କଂଗ୍ରେସ ଜରିଆରେ ହଜାର ହଜାର ନାରୀଙ୍କୁ ସ୍ୱଦେଶର ଗୌରବ ଲାଗି ଆତ୍ମବଳି ଦେବାକୁ ରଣଭୂମିରେ ସୁଭଦ୍ରା ଭଳି ଛିଡ଼ା କରିଛନ୍ତି । ଚଷା ମଜୁରିଆ ଧନିକ ଶ୍ରମିକ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ମଧ ଶେଷକୁ ତାହାଇ ହେବ ।

ଆମ ଦେଶର ଚାଷୀ ଓ ଶ୍ରମିକ ଆନ୍ଦୋଳନର ନେତୃବୃନ୍ଦଙ୍କୁ ଏହି କଥା ଧାନରେ ରଖିବାକୁ ମୁଁ ଅନୁରୋଧ କରୁଚି । ସେହିପରି ସାମାଜିକ ଆନ୍ଦୋଳନର ମୁଖ୍ୟବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ମଧ ଏହି କଥା ମନେ ରଖିବାକୁ ହେବ । ଭାରତର ସାମୂହିକ କଲ୍ୟାଣ ତାର ବାହାର ଦୈହିକ ଶକ୍ତିରୁ ନୁହେଁ, ଆତ୍ମିକ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ମହାତ୍ ଶକ୍ତି ବଳରୁହିଁ ହେବ । ବିଶ୍ୱ ପାଇଁ ସେ ଶକ୍ତି କଲ୍ୟାଣକାରୀ, ପ୍ରଳୟଙ୍କରୀ, ବିଧ୍ୱଂସିନୀ ନୁହେଁ । ସେଥିରେ Revolution ନୁହେଁ, evolution, ବିନାଶ ନୁହେଁ, ବିକାଶ ହିଁ ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ମହାମଙ୍ଗଳଦାୟିନୀ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ଦୁର୍ଗତିନାଶିନୀ ଦୁର୍ଗା ହିଁ ସେଥିପାଇଁ ଭାରତର ଶକ୍ତିର ଦେବୀ ।

ହିନ୍ଦି ସାହିତ୍ୟର କ୍ରମବିକାଶ

୧୯୨୮ ସାଲର ମଧଭାଗରେ ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ପ୍ରଥମେ ଦିଲ୍ଲୀ ଆସିଥିଲି, ହିନ୍ଦୀ ସାହିତ୍ୟ ସହିତ ମୋର ପ୍ରଥମ ପରିଚୟ ହେଲା, ଶ୍ରୀ ଚତୁର ସେନ୍ ଶାସ୍ତ୍ରୀ ବୈଦ୍ୟାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କର "ହୃଦୟ କି ପ୍ୟାସ୍" ଉପନ୍ୟାସ ପାଠ କରି । ସତ କହିବାକୁ ଗଲେ ନାଁ ଓ ଭାଷା ଦିଗରୁ କି ଭାବ ଅଥବା ଚରିତ୍ର ଚିତ୍ରଣ ଦିଗରୁ ମୋତେ ଉପନ୍ୟାସଟା ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ବଙ୍ଗଳାର ତ ବହୁ ନିମ୍ନରେ, କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ ଠାରୁ ମଧ ଅତି ନିମ୍ନସ୍ତରର ବୋଲି ମନେ ହେଲା । ପ୍ରେମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର 'ରଙ୍ଗଭୂମି' ମଧ ସେ ସମୟରେ ପଢ଼ିବାକୁ ମିଳିଥିଲା । ତାହା ମଧ ସେତେଦୂର ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ ବୋଧ ହେଲାନାହିଁ, ଯଦ୍ୟପି 'ହୃଦୟ କି ପ୍ୟାସ'ଠାରୁ ଶତଗୁଣେ ଭଲ ଥିଲା । ଏହାପରେ ଦୁଇ ବର୍ଷ ମଧରେ କେତୋଟି ବିଶିଷ୍ଟ ହିନ୍ଦୀ ଲେଖକଙ୍କର ଲେଖା ମଧ ଆଖି ଆଗରେ ପଡ଼ିଲା । ଦେଖିଲି, 'ଖଡ଼ିବୋଲୀ' ହିନ୍ଦୀର ଗଦ୍ୟଭାଷା ଯେପରି ନୀରସ, ଶୁଷ୍କ ଓ କଠିନ, ସେଥିରେ ଯେପରି ବଙ୍ଗଳାର ଲଳିତ ଲାବଣ୍ୟ, ଓଡ଼ିଆର ତରଳ ଲହରୀ ପ୍ରାଣର ପୁଲକୋଲ୍ଲାସ ନାହିଁ ଯେପରି କଟୁ କଠିନ ହେବାଟା ତାର ସ୍ୱଭାବସିଦ୍ଧ । ପ୍ରାୟ ୪ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆଉ ହିନ୍ଦୀ ସାହିତ୍ୟ ବା ହିନ୍ଦୀ ଲେଖକଙ୍କର ଲେଖନକଳା ପ୍ରତି ଏତେ ଧାନ ଦେଇ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ବିଶାଳ ଦିଲ୍ଲୀ ନଗରୀରେ ରହି ନିତିପ୍ରତି ଘରେ ବାହାରେ, ହିନ୍ଦୀ ଭାଷା କହିବା ଶୁଣିବା ଯୋଗୁଁ ବାଧତଃ ଭାଷାଟା ନିଜର ହୋଇଗଲା । କ୍ରମେ ସାହିତ୍ୟ ମଧ ପାଖକୁ ପାଖକୁ ଘୁଞ୍ଚି ଆସିଲା । ସନ ୧୯୨୮ରୁ ଆଜି ସନ ୧୯୩୮, ବ୍ୟବଧାନ ଦଶବର୍ଷ ମଧରେ ହିନ୍ଦୀ କେତେ ଦୂର ଅଗ୍ରସର ହେଉଛି, ତାହାର ବିଚାର କରିବାକୁ ବସିଚି । ସନ ୧୯୨୮ରେ ଯେଉଁ ନବ୍ୟ ଲେଖକମାନଙ୍କ ସହିତ ମୋର ପରିଚୟ

ହୋଇଥିଲା, ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ସାହିତ୍ୟ ଜଗତରେ ଶିଶୁ । ସେତେବେଳେ ନାମ ଶୁଣା ଯାଉଥିଲା 'ପ୍ରେମଚାନ୍ଦ' ହିନ୍ଦୀ ଉପନ୍ୟାସ ସମ୍ରାଟ, ଆଉ ଚତୁର୍ବିଧ ଲେଖକ ଶ୍ରୀ ଚତୁରସେନ ଶାସ୍ତ୍ରୀ, କାବ୍ୟ ଲେଖକ ଶ୍ରୀମୈଥିଳୀ ଶରଣ ଗୁପ୍ତ । ଅବଶ୍ୟ ଏମାନେ ହିନ୍ଦୀର ଜଣେ ଜଣେ ମହାନ ସାଧକ । ଏହାଙ୍କର କଳା ପ୍ରତିଭାର ବିଚାର କରିବା ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ ।

ଆଉ ଏମାନେ ମଧ ଆମ ଯୁଗର ନୁହନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାରେ ଶ୍ରୀ ଗୋଦାବରୀଶ ମିଶ୍ର, ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀ ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାସଙ୍କ ଯୁଗର ଲେଖକ ଏମାନେ । ବର୍ତ୍ତମାନର ତରୁଣ ଲେଖକଲେଖିକାଙ୍କ ମଧରେ ଏହାଙ୍କର ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ଗତ ଦଶବର୍ଷ ଭିତରେ ହିନ୍ଦୀକୁ ଯେ ବିପୁଳ ସାହିତ୍ୟିକ ବିଭବଶ୍ରୀ ଦାନ କରିଛନ୍ତି, ସେହି ତରୁଣ ଲେଖକମାନଙ୍କ ମଧରେ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ରଚନା ସହିତ ମୋର ଘନିଷ୍ଠ ପରିଚୟର ସୁଯୋଗ ଘଟିଛି, ସେହିମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଆମ ଦେଶର ନବୀନ ଲେଖକ ଲେଖିକାଙ୍କର କୌତୂହଳ ନିବାରଣ ପାଇଁ କିଛି କିଛି ଲେଖିବି ।

ସନ ୧୯୨୮ର ଶେଷାଶେଷି ହିନ୍ଦୀ ଓ ଉର୍ଦ୍ଦୁର ବିଶିଷ୍ଟ ଲେଖକ, ମଧ ଆର୍ଯ୍ୟ ସମାଜର ଜଣେ ବିଖ୍ୟାତ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଶ୍ରୀ ଆନନ୍ଦ ଭିକ୍ଷୁ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ସହିତ ଜଣେ ହିନ୍ଦୀର ନବୀନ ଲେଖକ ଆମ ଘରକୁ ଆସିଲେ ।

ବୟସ ସେତେବେଳକୁ ପ୍ରାୟ ପଚିଶ ଛବିଶ । ନାମ ଜୈନେନ୍ଦ୍ର କୁମାର । ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାସଙ୍କର "ଆର୍ଯ୍ୟ ଜୀବନ" ହିନ୍ଦୀରେ ଅନୁବାଦ କରିଥିବାରୁ ମୁଁ ତାଙ୍କର ପରିଚୟ ପାଇ ଆପ୍ୟାୟିତ ହେଲି । ଦିଲ୍ଲୀରେ ରହନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ସ୍ୱଭାବତଃ ଅନେକ ଥର ଦେଖା ସାକ୍ଷାତର ସୁଯୋଗ ମିଳିଲା, ମାତ୍ର ସେତେବେଳେ ମୁଁ ହିନ୍ଦୀ କହିପାରୁ ନଥାଏ, ହିନ୍ଦୀ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି ଅନୁରାଗ ନଥାଏ, ମଧ ଉକ୍ତ ଲେଖକଙ୍କର କୌଣସି ଲେଖା ପଦାକୁ ବାହାରି ନଥାଏ ।

ଆଜି ସେହି ଜୈନେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ "କଥା ସାହିତ୍ୟ" ହିନ୍ଦୀ କାହିଁକି ଭାରତର ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟର ଭଣ୍ଡାରରେ ରହିବା ଉପଯୁକ୍ତ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ କିଛି ଦିନ ତଳେ ଉପନ୍ୟାସ ସମ୍ରାଟ ପ୍ରେମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ବିଖ୍ୟାତ ହିନ୍ଦୀ କାହାଣୀ ପତ୍ରିକା 'ହଂସ'ର ସମ୍ପାଦନା କରୁଥିଲେ । ହିନ୍ଦୀର କାହାଣୀ ଜଗତରେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ କଳାକାର ଜୈନେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଲେଖାର ପରିଚୟ ସାମାନ୍ୟ କେତୋଟି ଛତ୍ରରେ ଦେବା ଅସମ୍ଭବ । ଓଡ଼ିଆ ପାଠକମାନେ ଯଦି ତାଙ୍କର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଲେଖା ପଢ଼ିବାକୁ ଚାହାଁନ୍ତି, ତେବେ ହିନ୍ଦୀ ଗ୍ରନ୍ଥରତ୍ନାକର, ହୀରାବାଗ୍ ବମ୍ବାଇ ଅଥବା ସରସ୍ୱତୀ ସାହିତ୍ୟ ସଦନ, ବନାରସକୁ ଲେଖିଲେ ତାଙ୍କର ସମୁଦାୟ ପୁସ୍ତକ ପାଇପାରିବେ । ଦିଲ୍ଲୀର ୭ ନମ୍ବର ଦରିଆଗଞ୍ଜରେ ତାଙ୍କର ଘର ।

ଚେହେରାରେ ସେ ସାମାନ୍ୟ, ଦୁର୍ବଳ, ପତଳା, ଖଦଡ଼ଧାରୀ ଜଣେ ଅତି ସାଧାରଣ ପରିସ୍ଥିତିର ଲୋକ । ହଠାତ୍ ଦେଖିଲେ ମନେ ହେବ, ବୋଧହୁଏ ଜଣେ କଂଗ୍ରେସ ଭଲଣ୍ଟିଆର । କିନ୍ତୁ ଏ ଲୋକଟିର ସ୍ୱଭାବରେ ଯେପରି ଗାନ୍ଧିତ୍ୱ, ଲେଖାରେ ମଧ ସେହିପରି ଗାନ୍ଧିତ୍ୱ ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରାରେ ଫୁଟି ଉଠିଛି । ଲେଖା ଓଜସ୍ୱିନୀ ନୁହେଁ, ହାଣମାରକାଟର ଉତ୍ତେଜନାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନୁହେଁ । ପ୍ରକୃତି ବର୍ଣ୍ଣନାର ଛଟା ନାହିଁ, ବଡ଼ ବଡ଼ ସଂସ୍କୃତ କି ଆରବୀ ଫାର୍ସୀ ଶବ୍ଦର ସମାବେଶ ନାହିଁ, ମାତ୍ର ଲେଖାଟି ଆରମ୍ଭ କଲେ ଏକ ନିଃଶ୍ୱାସରେ ଶେଷ ନ କରି ରହି ହେବ ନାହିଁ, କାରଣ ଲେଖା ମଧରେ ଏପରି ଗୋଟିଏ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ପ୍ରାଣଧାରା ପ୍ରବହମାନ । ଲେଖକ ଦାର୍ଶନିକ, ମନୁଷ୍ୟର

ଜୀବନତତ୍ତ୍ୱଦର୍ଶୀ, ଜୀବନର ନାନା ନିଗୂଢ଼ ସମସ୍ୟାକୁ ସହଜ ସରଳ ଭାବରେ ହୁଏତ ଗୋଟିଏ ସାମାନ୍ୟ କାହାଣୀ ଭିତରେ ଏପରି ଫୁଟାଇ ଦେଖାଇଛନ୍ତି, ଯାହାକି ପାଠକ ପଢ଼ିସାରିଲା ପରେ ମଧ ବହୁଦିନ, ବହୁବର୍ଷ ହୃଦୟ ମଧରେ ଗୋଟିଏ ଗାର କାଟିଲା ପରି ରହିଯିବ । ଅହିଂସା, ଅପରିଗ୍ରହ, ସତ୍ୟ ଶିବସୁନ୍ଦର ଏ ପଞ୍ଚବିଧ ମହାଭାରତୀୟ ଦର୍ଶନ ତତ୍ତ୍ୱକୁ ଘେନି ମାନବର ବାସ୍ତବ ଜୀବନରେ ଏପରି ସିଧାସରଳ ଭାବରେ ବିକଶିତ କରି ଦେଖାଇବା ବୋଧହୁଏ ସାମାନ୍ୟ କୃତିତ୍ୱର ପରିଚାୟକ ନୁହେଁ । ପୁଣି ଦଳିତ ଦୁର୍ବଳ ବିଜିତ ଉତ୍ପୀଡ଼ିତର ମହାନତା ଘେନି ତାଙ୍କ ଲେଖାର ଉତ୍କର୍ଷ । ସେ ଦଳିତ, ସେ ଉତ୍ପୀଡ଼ିତ ନାରୀ ଯେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ, ନାରୀ ଯେ ଯୁଗଯୁଗାନ୍ତର ଦେଇ ଆସୁଚି, ନାରୀ ଯେ ଜଗତକୁ ସୁନ୍ଦରରୁ ଶିବ, ଶିବରୁ ସତ୍ୟକୁ ଘେନି ଯାଉଚି, ପ୍ରଭୁ ନୁହେଁ, ମାଲିକ ନୁହେଁ, ଭଗବାନ ନୁହେଁ, ସେବା, ସ୍ନେହ, ଶ୍ରଦ୍ଧାରୂପୀ ହୃଦୟର ଅମୂଲ୍ୟ ଅବଦାନ ଦେଇ ଯୁଗଯୁଗାନ୍ତର ସେ ମାନବକୁ ପଶୁତ୍ୱରୁ ଦେବତ୍ୱକୁ ଘେନି ଯାଉଚି, ଏପରି ଚିତ୍ର ଯଦି କେହି ଭାରତ ବର୍ଷରେ ଆଙ୍କିଚି, ସେ ଜୈନେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଲେଖନୀ । ଭାରତର ନାରୀ ଜାତି ଏ ମହାନ୍ ଲେଖକ ନିକଟରେ ଚିରଋଣୀ । କାରଣ ସେ ସେମାନଙ୍କର ମୂକ ବେଦନାକୁ ଭାଷା, ନୀରବ ଆତ୍ମାକୁ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିର ସ୍ୱରୂପ ଦାନ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କରି ଲେଖାରୁ ଗୋଟିଏ ଯୋଡ଼ିଏ ଉଦାହରଣ ଦେଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ ।

'ଏକରାତ' –''ଗୋଟିଏ ରାତି'' ତାଙ୍କର ଛୋଟ ଗଳ୍ପଟିଏ । ସେଥିରେ ନାୟକ ଜୟରାଜ, ନାୟିକା ସୁଦର୍ଶନା । ଜୟରାଜ ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ କଂଗ୍ରେସ କର୍ମୀ । ହରିପୁର ଗାଁରେ କଂଗ୍ରେସ ସଭାର ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ ହୋଇଯିବା କଥା, କିନ୍ତୁ ଯିବେ କି ନ ଯିବେ ଏହି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ନେଇ କେତେ ଘଣ୍ଟା କଟିଲା । କାରଣ ହରିପୁର ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣର ଘନିଷ୍ଠ ସମ୍ବନ୍ଧ ସେହି ହରିପୁର । ନା–ନା ଯିବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ମାତ୍ର ଦେଶ ଓ ଜାତିର ଆହ୍ୱାନ । ଯାହା ଭୟ କରୁଥିଲେ, ତାହାହିଁ ଘଟିଲା । ସୁଦର୍ଶନା ମାଳା ଘେନିନେତାର ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କରୁଚି – ସୁଦର୍ଶନା–ହରିପୁରରୁ ପଳାଇ ଆସିବାକୁ ଡର ସହିଲା ନାହିଁ । ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଘୋର ବର୍ଷା, ବିଜୁଳି, ମେଘ ଅନ୍ଧାର । ଗାଡ଼ି ଛାଡ଼ିଲା ଷ୍ଟେସନରେ ପଡ଼ି ରହିଲେ, ମାତ୍ର ସେହି ସୁଦର୍ଶନା ସେହି ଷ୍ଟେସନ ବାଟରେ ସୁଦର୍ଶନା ସହିତ ପୁନଃ ସାକ୍ଷାତ । ଏକାବେଳେ ନିକଟରେ । ସୁଦର୍ଶନା କଣ କମ୍ ସହିଚି ? ସୁଦର୍ଶନା ଧନୀର ପତ୍ନୀ । ନାନା ବିଳାସରେ, ଆରାମର ସୁଖ ଶେଯରେ ପଡ଼ି ସୁଦ୍ଧା ସୁଦର୍ଶନା ଜୟରାଜକୁ ଦେଖିଲା ମାତ୍ରେ ହଠାତ୍ ପାଗଳିନୀ ଭଳି ଘର ଛାଡ଼ି ପଳାଇ ଯାଇଚି, ମାତ୍ର ଭେଟୁଚି କାହାକୁ ନା ଜୟରାଜକୁ । ଦୁଇଜଣ ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ଚାହିଁଥିଲେ । କେହି କାହାକୁ ବାସ୍ତବ ଜଗତରେ ପାଇ ନାହାନ୍ତି । ପରସ୍ପରଠାରୁ ବହୁଦୂରକୁ ପଳାଇ ସୁଦ୍ଧା ହଠାତ୍ ନିଷ୍ଠୁର ନିୟତି ପୁଣି ଏକାବେଳକେ ନିକଟକୁ ଆଣି ମିଳାଇ ଦେଉଚି, କିନ୍ତୁ ଏଥର ଆତ୍ମଚେତନା ହେଲା – ଦେହର ପଳାୟନ, ଦେହର ଦୂରତା କେବଳ ଅଧିକ ନୈକଟ୍ୟ ବୃଦ୍ଧି କରିଥିଲା ସିନା । ଆଚ୍ଛା, ଅଧିକ ନିକଟକୁ ଆସି କଣ ହେଲା ? ଏକ ବେଳେ ପଳାଇବାକୁ ହେଲା – ସୁଦର୍ଶନା ଫେରିଗଲା – ଆଉ ଜୟରାଜ ଫେରିଗଲା । ଜଗତରେ ପରସ୍ପରକୁ ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ରୂପେ ପାଇବାର ପ୍ରବଳ ଆକାଂକ୍ଷା କଦାପି ଫଳୀଭୂତ ହୋଇ ନଥିଲା, ମାତ୍ର ଦେହର ଅତି ନିକଟରେ ଦେହକୁ ପାଇ ସୁଦ୍ଧା ଦେହ ଉପଭୋଗ୍ୟ ହେଲା ନାହିଁ । କାରଣ

ଦେହ ପ୍ରାପ୍ତି ଠାରୁ ଦେହାତୀତ କିଛି ମହାନ୍ ପଦାର୍ଥର ପ୍ରାପ୍ତି ହୋଇ ସାରିଥିଲା । ସେହି Realisation ବାକି ଥିଲା–ସେହି ଆତ୍ମାନୁଭୂତି –

ଜୟରାଜ କହୁଚି ସୁଦର୍ଶନା ରହ, ମାତ୍ର ସୁଦର୍ଶନା ଚାଲିଯାଉଚି । କାରଣ ସୁଦର୍ଶନା ଜୟରାଜ ସହିତ ଯିବାକୁ ଘରୁ ବାହାରି ନାହିଁ । ବାହାରିଚି କର୍ତ୍ତବ୍ୟବୋଧରେ, ବାହାରିଚି ସତ୍ୟାନୁରୋଧରେ । ପତିକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ କହିଚି – କଣ ନାଁ ସେ ପତିବ୍ରତା ନୁହେଁ, ଅଥଚ ସେ ଥିଲା ଜଣେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟଶୀଳା ପତ୍ନୀ । ସେ ଥିଲା, ଗୋଟିଏ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ସଂସାରରେ ଅଭାବର ବହୁ ଦୂରରେ – ପ୍ରେମମୟ ପତିର କୋଳରେ । କିନ୍ତୁ ମନୋରାଜ୍ୟରେ ତାର ଥିଲା, କୋଉଠି ଯେପରି କିଛି ଖାଲି–କିଛି ଗୋଟାଏ ଅପୂର୍ଣ୍ଣତା, ଆଉ ହଠାତ୍ ତାର ଆତ୍ମବୋଧ ହେଲା ଜୟରାଜକୁ ଦେଖି । ତାର ଅଭାବର କାରଣ ସେ ଭାବିଲା, ସେ ସ୍ୱାମୀ କତିରେ ଅବିଶ୍ୱାସିନୀ । ତାର ନୈତିକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟନିଷ୍ଠା ତାକୁ ଘରୁ ବାହାର କଲା ।

ଏ ଗୋଟିଏ ସାମାନ୍ୟ ଉଦାହରଣ । ଏହାଙ୍କର ବିଶିଷ୍ଟ ଉପନ୍ୟାସ 'ସୁନୀତା' ହିନ୍ଦୀ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତିଯୋଗିତାରେ ଟ ୫୦୦ଙ୍କା ପୁରସ୍କାର ପ୍ରାପ୍ତ । ପରଖ, ତ୍ୟାଗପତ୍ର, ତପୋଭୂମି ଆଦି ଯେ କୌଣସି ସାହିତ୍ୟିକ ପକ୍ଷରେ ବିଶେଷ କୃତିତ୍ୱ ଓ ଗୌରବର କାରଣ ।

ହିନ୍ଦୀର ବୟୋବୃଦ୍ଧ ଲେଖକ ମୈଥିଳୀ ଶରଣ ଗୁପ୍ତଙ୍କର ସାନଭାଇ ଶ୍ରୀ ସିୟାରାମ ଶରଣ । ଏ ହିନ୍ଦୀର ଜଣେ ଉଦୀୟମାନ ଲେଖକ । କଥା, କବିତା, ନାଟକ ଓ ଉପନ୍ୟାସ ଆଦି ବହୁବିଧ ରଚନାରେ ୟାଙ୍କର କୃତିତ୍ୱ ଅଛି । ଅତି ସରଳ ନିରାଡ଼ମ୍ବର ଗ୍ରାମ୍ୟଧରଣର ଅସହଯୋଗୀ ଏବଂ ବିଶିଷ୍ଟ ସାହିତ୍ୟିକ ପରିବାରର ଜଣେ ଏକନିଷ୍ଠ ସାଧକ ଏ । ୟାଙ୍କର ଅତି ସରଳ ଓ ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ ରଚନା 'ନାରୀ' ଗୋଟିଏ ବିଶିଷ୍ଟ ଉପନ୍ୟାସ । 'ନାରୀ' ପଢ଼ିଲେ ଓଡ଼ିଆ ପାଠକ ଭାବିବେ, ବୋଧହୁଏ ହିନ୍ଦୀ ଭାଷାରେ କୌଣସି ଓଡ଼ିଶା ଗାଁର ନିତ୍ୟ ପରିଚିତ ଘଟଣା ସମ୍ବଳିତ ଲେଖାଟିଏ ପଢୁଛନ୍ତି ବୋଲି । ବୃନ୍ଦାବନ ଓ ଯମୁନା କ୍ଷୁଦ୍ର କୃଷକ ପରିବାର । ବୃନ୍ଦାବନ କଲିକତା ଯାଇଚି କୁଲି ରୂପେ । ଘରେ ଏକାକିନୀ ଯମୁନା ପୁଅ ହରଲାଲକୁ (ଓରଫ ହିଲ୍ଲୀ) ଧରି । ସଦା ଡାକବାଲାର ଚିଠିକୁ ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରି ବସିଚି । ବହୁ ବର୍ଷରୁ ଦେଶାନ୍ତରୀ ବୃନ୍ଦାବନ କୁସଙ୍ଗରେ ପଡ଼ି ଘରକୁ ଚିଠିପତ୍ର ସୁଦ୍ଧା ଦବା ବନ୍ଦ କରିଚି, ବାପ ଝୁରି ଝୁରି ମଲା । ମହାଜନ ଜମିଦାର ମୋତିଲାଲର ଦାଉ, ପ୍ରତିବାସୀ ଅଜିତର ମହାମାନବିକତା, ମହିମାମୟୀ ଗ୍ରାମ୍ୟବାଳା ଯମୁନାର ନିରାଡ଼ମ୍ବର ମହାନ୍ ଚରିତ୍ର ପଢୁ ପଢୁ ପାଠକର ହୃଦୟ ସହରର ଦୂଷିତ ବାତାବରଣ ଛାଡ଼ି କାହିଁ ସେ ଦୂର ପଲ୍ଲୀ ଗ୍ରାମର କ୍ଷେତ, ପକ୍କା କୂଅ, ଆମ୍ବଗଛ ମୂଳର ଅନ୍ଧାରୁଆ ଛାଇ ତଳେ ପହଞ୍ଚିଯିବ । ସେହି ଆମ୍ବଗଛ ଯମୁନାର ସ୍ୱାମୀ ଓ ସେ ଦୁହେଁ ପୋତିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ପୁଅ ହରିଆର ସହୋଦର ଭାଇ ଭଳି ଯମୁନାର ବାତ୍ସଲ୍ୟରେ ପାଳିତ ସେହି ଆମ୍ବଗଛ । ଶେଷକୁ ଦିନେ ଜମିଦାର ନେଉଚି–କେମିତି ନେଲା, ବଡ଼ କରୁଣ ସେ କାହାଣୀ, ବଡ଼ ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ । ସେ କଥା ପାଠକେ ନିଜେ ପଢ଼ିଲେ ବୁଝିବେ ।

ହିନ୍ଦୀର ମୁକୁଳିତ କବିତା କାନନରେ କୋକିଳା ଶ୍ରୀମତୀ ମହାଦେବୀ ବର୍ମା ଭାରତୀୟ ନାରୀ କବିଗଣ ମଧ୍ୟରେ ଛାୟାବାଦ (Mysticism)ରେ ଶୀର୍ଷସ୍ଥାନୀୟା । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ଏଲ୍ଲାବାଦର

ବିଖ୍ୟାତ ହିନ୍ଦୀ ମାସିକ ପତ୍ରିକା 'ଚାନ୍ଦ'ର ସମ୍ପାଦିକା । ତାଙ୍କର କାନ୍ତଲଳିତ ମଧୁର ପଦ୍ୟାବଳୀ ପଢୁ ପଢୁ ମନ ଆନନ୍ଦ ରସରେ ଭରି ଉଠିବ । ହିନ୍ଦୀରେ କୋମଳ ଓ ମଧୁର ରଚନାରେ ସେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠା ଏବଂ ଭାବ ଓ ଭାଷାରେ ଅଦ୍ୱିତୀୟା କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର କବିତା ମାନବର ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱକୁ ଘେନି । ନୀହାର, ନୀରଜା, ରଶ୍ମି ଆଦି ତାଙ୍କର ବିଶିଷ୍ଟ କବିତା ପୁସ୍ତକ ।

ହିନ୍ଦୀ କବିତା ଓ ନାଟକର ତ୍ରିବେଣୀଧାରା ସୁମିତ୍ରା ନନ୍ଦନ ପନ୍ତ, ଶ୍ରୀ ସୂର୍ଯ୍ୟକାନ୍ତ ତ୍ରିପାଠୀ, ଶ୍ରୀ ଜୟଶଙ୍କର ପ୍ରସାଦ ସାଧାରଣତଃ "ପନ୍ତ, ପ୍ରସାଦ ନିରାଳା" ନାମରେ ପରିଚିତ । ଆଧୁନିକ ହିନ୍ଦୀ କବିତା ସାହିତ୍ୟ ଏମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ବହୁଭାବରେ ଋଣୀ । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରସାଦଙ୍କ ଆସନ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ । ହିନ୍ଦୀର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟକୁ ମାତ୍ର ୪୦ ବର୍ଷ ବୟସରେ ଗତ ନଭେମ୍ବର ମାସରେ କାଶୀରେ ସେ ପରଲୋକ ଗମନ କଲେ । ହିନ୍ଦୀ ଉପନ୍ୟାସ ସମ୍ରାଟ ପ୍ରେମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଦେହାନ୍ତ ପରେ ପ୍ରସାଦଙ୍କର ଅକାଳ ମୃତ୍ୟୁ ହିନ୍ଦୀ ସାହିତ୍ୟିକ ଜଗତ ଲାଗି ଅତି ଭୟଙ୍କର ଦୁର୍ଘଟଣା । ପୁଣି କାଶୀର ଦୁଇଜଣ ସାହିତ୍ୟରଥୀ ପରେ ପରେ ଇହସଂସାରରୁ ବିଦାୟ ନେଲେ । ଏମାନଙ୍କର ଅସଂଖ୍ୟ ରଚନା, ବହୁ ନାଟକ, କବିତା, ଗାଥା ଓ ଗଦ୍ୟ କାବ୍ୟ ହିନ୍ଦୀ ସାହିତ୍ୟର ସ୍ଥାୟୀ ସମ୍ପତ୍ତି । ପ୍ରସାଦ କେତୋଟି କାହାଣୀ ମଧ୍ୟ ଲେଖିଛନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କର ରଚନାରେ ବଙ୍ଗଳାର ପ୍ରଭାବ ଅତ୍ୟଧିକ ଏବଂ ଇଂରାଜୀର ପ୍ରଭାବ ମଧ୍ୟ ଊଣା ନୁହେଁ । ଏହିମାନଙ୍କର ପଦାଙ୍କ ଅନୁସରଣକାରୀ "ବିଶାଳ ଭାରତ" ନାମକ କଲିକତାର ବିଖ୍ୟାତ ହିନ୍ଦୀ ମାସିକ ପତ୍ରର ସମ୍ପାଦକ ନବଯୁଗର ଅସହଯୋଗୀ କବି ଓ କାହାଣୀକାର ଶ୍ରୀ ବାତ୍ସାୟନ ଓରଫ "ଶ୍ରୀ ଅଜ୍ଞେୟ" । 'ଭଗ୍ନଦୂତ' ଏହାଙ୍କର ଓଜସ୍ୱିନୀ କବିତାର ସମଷ୍ଟି । ନିଜ ଜେଲ ଜୀବନର ଅଭିଜ୍ଞତା ସମ୍ବଳିତ ଅନେକ କବିତା ଓ କାହାଣୀ ଏ ମହାଶୟ ଲେଖିଛନ୍ତି ।

ଅସହଯୋଗିନୀ ମହାଓଜସ୍ୱିନୀ ନାରୀ କବି ରାଜପୁତ ରମଣୀ ଶ୍ରୀମତୀ ସୁଭଦ୍ରା କୁମାରୀ ଚୌହାନ୍ – "ଖୁବ୍ ଲଡ଼ୀ ମର୍ଦ୍ଦାନୀଥି, ଓହତ ଝାନ୍‌ସିବାଲୀ ରାନୀ ଥି ।"

ରାଣୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀବାଈଙ୍କ ବିଷୟରେ ଲିଖିତ ଏହି ଅମର କବିତା ଆଧୁନିକ ହିନ୍ଦୀଭାଷୀଙ୍କର ଘରେ ଘରେ ଦୁନ୍ଦୁଭି ନିନାଦ ଭଳି ଶୁଣାଯାଏ, ମହାଦେବୀ ଯେପରି କବିତା କାନନର କୋକିଳା, ସୁଭଦ୍ରା ସେହିପରି କବିତା ରଣଚଣ୍ଡୀଙ୍କର ତୂର୍ଯ୍ୟ ନିନାଦ । ତାଙ୍କ କବିତା ରାଜନୈତିକ ପ୍ରାଣବତ୍ତାରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ବୀର ରସର ଠାଏ ଠାଏ ଅତି ସୁନ୍ଦର ପରିସ୍ଫୁରଣ । ବାସ୍ତବିକ୍ ହିନ୍ଦୀ ଭାଷା ଜଗତରେ ସୁଭଦ୍ରା ଓ ମହାଦେବୀ ଦୁଇଜଣ ଅମର ପ୍ରତିଭାଶାଳିନୀ । ତାଙ୍କ ପଛକୁ ଅନେକ ନାରୀ କବି ଓ ଲେଖିକା ଅଛନ୍ତି । ହିନ୍ଦୀ ଉପନ୍ୟାସ ଜଗତରେ ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟା ପ୍ରବାସୀ ବଙ୍ଗ ମହିଳା ଶ୍ରୀମତୀ ଉଷା ଦେବୀ ମିତ୍ରା ବଙ୍ଗବାଳା ହେଲେ ମଧ୍ୟ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନବାସୀ ଏବଂ ହିନ୍ଦୀ ଭାଷାଭାଷୀ ଉପନ୍ୟାସ ଜଗତରେ ନାରୀ ଲେଖିକା ମଧ୍ୟରେ ଉଷାମିତ୍ରଙ୍କର ସାଧନା ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ –ସେହିପରି କାହାଣୀ ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରେମଚାନ୍ଦଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଶ୍ରୀମତୀ ଶିବରାଣୀ ଦେବୀ । ସୁଭଦ୍ରା କୁମାରୀ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ କାହାଣୀ ଲେଖିକା, ସ୍ୱର୍ଗୀୟା ସୁକବି ଶ୍ରୀମତୀ ପୁରୁଷାର୍ଥବତୀ ଏବଂ ତାଙ୍କର ପତି ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ବିଦ୍ୟାଲଙ୍କାର ଜଣେ କବିତାରେ ଏବଂ ଜଣେ କାହାଣୀରେ ହିନ୍ଦୀରେ ଉଚ୍ଚାସନ ପ୍ରାପ୍ତ । ମହାରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶ୍ରୀ ପ୍ରଭାକର ମାଚବେ, ହିନ୍ଦୀର ଜଣେ ଭଲ ଲେଖକ । କମଳାବତୀ ମଧ୍ୟ ଉଦୀୟମାନ ମାରବାଡ଼ି

କବି । ଶ୍ରୀମାତା ଛୀନବଘରିଆ, ଶ୍ରୀ କବିବଚନ ସୁସ୍ନିଗ୍ଧ କବିତା ରସର ମନ୍ଦାକିନୀ ବୁହାଉଛନ୍ତି । ହାଲାଓ ମଧୁଶାଳାର ରଚୟିତା ଏବଂ ଶ୍ରୀ ଅବଧେଶ ଭାରତୀ, ହରି, କରୁଣେଶ, ପ୍ରେମିବମଳ, ବିକନ୍ଦ, ନବୀନ ସନାତନ, ନଳିନୀ, ଲଲ୍ଲୀ (ବିହାରର ଶ୍ରୀମତୀ ତୋରଣ ଦେବୀ ଶୁକ୍ଳା) ଆଦି ଅସଂଖ୍ୟ ନବୀନ କବି ଓ ରଚୟିତ୍ରୀ ବୃନ୍ଦଙ୍କର ଗୋଟି ଗୋଟି ପରିଚୟ ଲେଖିଲେ ବଡ଼ ପୋଥିଟିଏ ହେବ । ସୁଦୂର ଉତ୍କଳବାସିନୀ ହେଲେ ମଧ ସୌଭାଗ୍ୟ କ୍ରମେ ଦିଲ୍ଲୀବାସ ଯୋଗୁଁ ଏମାନଙ୍କର ପରିଚୟ ଲାଭର ବିଶେଷ ସୁଯୋଗ ଘଟିଛି । ଏମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଅସଂଖ୍ୟ ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଭାଷାର ଲେଖକ ଓ ଲେଖିକାଙ୍କ ସହିତ ମୋର ସାହିତ୍ୟିକ ବନ୍ଧୁତ୍ୱର ସୁଯୋଗ ଘଟିଛି ।

ମାଧୁରୀ ସମ୍ପାଦକ ବ୍ରଜଭାଷାର ବିଶିଷ୍ଟ ଲେଖକ ଶ୍ରୀ ଦୁଲାରେଲାଲ ଭାର୍ଗବଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା ହୋଇଥିଲା । ହିନ୍ଦୀରେ ତାଙ୍କ ସ୍ଥାନ ଅତି ଉଚ୍ଚରେ ସତ୍ୟ, ମାତ୍ର ସେ ସ୍ୱଭାଷାଭିମାନୀ ।

ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରାନ୍ତୀୟ ଭାଷାକୁ ଯେପରି ନୀଚଭାବରେ ସେ ସମାଲୋଚନା କଲେ, ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋର ସଦ୍‌ଭାବ ବଢ଼ିବା ଅପେକ୍ଷା ଏପରି ସାହିତ୍ୟିକ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଯେ ରାଷ୍ଟ୍ରଭାଷା ପାଇଁ ଆପଣାର ମୌରସୀ ପଟ୍ଟା ନେଇଛନ୍ତି, ଏହିପରି ମନେ ହେଲା । ଉପର ଲିଖିତ କବିଙ୍କ ମଧରେ ସମସ୍ତେ ୟୁ.ପି.ର ଲୋକ ନୁହନ୍ତି – ପଞ୍ଜାବୀ, ବୁନ୍ଦେଲଖଣ୍ଡୀ, ବଙ୍ଗାଳୀ, ମର୍ହଟ୍ଟୀ, ଗୁଜରାଟୀ, ରାଜପୁତାନାବାସୀ ପ୍ରାୟ ସବୁ ପ୍ରାନ୍ତର ଲୋକ ଅଛନ୍ତି । ଏପରି କି ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟବାସୀ, ମାନ୍ଦ୍ରାଜୀ ଓ ତେଲୁଗୁଙ୍କ ମଧରେ ମଧ କେହି କେହି ରାଷ୍ଟ୍ରଭାଷାକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଲେଖା ସମ୍ପତ୍ତି ଦାନ କରିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଚକ୍ଷୁଷ ପରିଚୟ ନଥିବାରୁ ଏ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ସେମାନଙ୍କ ବିଷୟ କିଛି ଲେଖିଲି ନାହିଁ ।

ଉତ୍କଳୀୟ ପାଠକେ ଭାବୁଥିବେ, ଓଡ଼ିଆର ଲେଖନୀରୁ ବୋଧହୁଏ ହିନ୍ଦୀରେ କିଛି ଲେଖା ବାହାରି ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ତାହା ନୁହେଁ–ଉତ୍କଳର ମଧ ନଗଣ୍ୟ କେହି ହିନ୍ଦୀକୁ ନିଜର ଯତ୍‌ସାମାନ୍ୟ ଦାନ ଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟିତ । ନିଜ ଘର କଥା ନିଜେ ଲେଖିବା ଭଲ ନୁହେଁ, ଅତଏବ କ୍ଷାନ୍ତ ହେଲି ।

ହିନ୍ଦୀ ମହିମାମୟୀ ରାଷ୍ଟ୍ର ଭାଷା । "ହିନ୍ଦୀ, ହିନ୍ଦୁ, ହିନ୍ଦସ୍ଥାନ" – ଏ ଆଜି ଯେପରି ଆମର ପୂଜାର ତ୍ରିମୂର୍ତ୍ତି । ଆମେ ଉତ୍କଳୀୟ ହେଉ କି ବଙ୍ଗାଳୀ ହେଉ, ଗୁଜରାଟୀ ହେଉ କି ମହାରାଷ୍ଟ୍ରୀ ହେଉ, ଆନ୍ଧ୍ର ହେଉ ଅଥବା କେରଳୀ ହେଉ, ଆମର ସମୁଦାୟ ଭାଷା, ଆମର ସମୁଦାୟ ବାଣୀବିଳାସ ଘେନି ଭାରତୀର ମନ୍ଦିର ତିଆରି ହୋଇଚି । ପ୍ରାନ୍ତୀୟ ହିନ୍ଦୀ ଆମର ପୂଜ୍ୟ ନୁହେଁ, ସେ ଆମର ଭାଷା ଭଳି ବିରାଟ ହିନ୍ଦୀର ଅଂଶ ବିଶେଷ । ଆମର ବିରାଟ ଭାରତୀୟ ମହାଭାଷାର ବିରାଟ ସ୍ୱପ୍ନ ମୁଁ ଦେଖୁଚି । ତାର ଲିପି ସଂସ୍କୃତର ସେହି "ଦେବନାଗରୀ" । ବେଦମାତା ବ୍ରହ୍ମବାଣୀ ସାବିତ୍ରୀ ଓ ଗାୟତ୍ରୀର ଝଙ୍କାରରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ପ୍ରାକୃତର ଆନନ୍ଦ ପ୍ରକୃତିରେ ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ । ଭାରତର ଆସମୁଦ୍ର ହିମାଚଳର ପୁରପଲ୍ଲୀ ନିନାଦିତ ସେଇ ମହାନ୍ ରାଷ୍ଟ୍ରଭାଷାର ବିଭିନ୍ନ ବେଶଭୂଷା, ବିଭିନ୍ନ ମଧୁର ସୁନ୍ଦର କାନ୍ତ ରୌଦ୍ର କୋମଳ କଠୋର ରୂପ, ହିମାଦ୍ରି ଶିଖରର ଗିରି ଗୌରୀ ଗୁରୁଠାରୁ କନ୍ୟା କୁମାରୀର ତୀର ଧୌତକାରୀ ମହା ମହୋଦଧିର ତରଙ୍ଗ ମାଳା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାର ମହାନ୍ ବିସ୍ତାର । ଭାରତର ଆକାଶ ବତାସ ଗୁଞ୍ଜାୟମାନ କରି ଯେଉଁ ମହା ମହନୀୟା ମହିମାମୟୀ ବାଣୀ ସରସ୍ୱତୀ ଭାରତର ହୃଦୟ ଶତଦଳରେ ସମାସୀନା,

ତାଙ୍କରି ପବିତ୍ର ପୂଜାବାସର ଶ୍ରୀ ପଞ୍ଚମୀରେ ଭାରତୀୟ ରାଷ୍ଟ୍ରଭାଷାର ଏ ସ୍ୱରୂପ ମୁଁ ଉତ୍କଳୀୟ ପାଠକଙ୍କୁ ଉପହାର ଦେଲି ।

ହିନ୍ଦୀ ସାହିତ୍ୟର କ୍ରମବିକାଶ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପଦେଅଧେ

ତା୪.୩.୩୮ର ଦୈନିକ ଆଶାରେ ସହକାରର ସମାଲୋଚନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦାସଙ୍କ ଉକ୍ତ ଲେଖା ବିଷୟରେ ଉତ୍କଳୀୟ ପାଠକପାଠିକାମାନଙ୍କୁ ଆହୁରି କେତୋଟି କଥା କହିବାର ଅଛି । ପ୍ରଥମ କଥା, ଲେଖାଟିର ନାମକରଣ ବୋଧହୁଏ "ମୋ ଦୃଷ୍ଟିରେ ହିନ୍ଦୀ ସାହିତ୍ୟର କ୍ରମବିକାଶ" ବୋଲି କରିଥିଲେ ଠିକ୍ ହୋଇଥାନ୍ତା । କାରଣ ହିନ୍ଦୀ ବର୍ତ୍ତମାନ ବାଇଶକୋଟି ଲୋକଙ୍କର ମାତୃଭାଷା । ପୁଣି ଭାରତର ରାଷ୍ଟ୍ରଭାଷା, ହିନ୍ଦୀର ସବୁ ବିଷୟରେ ମୁଁ ସର୍ବଜ୍ଞାତା ନୁହେଁ, ମଧ ସବୁ ଲେଖକଙ୍କୁ ଜାଣେ ନାହିଁ । ଯେଉଁମାନଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ୍ ପରିଚୟ, ପତ୍ର ବ୍ୟବହାର ଆଦି ଅଛି, ସେହିମାନଙ୍କ ବିଷୟ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଲେଖି ମୋ ଦେଶର ବହୁ ଦୂରରେ ଥିବା ପାଠକପାଠିକା ଓ ଲେଖକ ଲେଖିକାମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ସେମାନଙ୍କୁ କିୟଦଂଶରେ ପରିଚିତ କରାଇବା ପାଇଁ ମୋର କ୍ଷୁଦ୍ର ପ୍ରୟାସ ମାତ୍ର । ଶ୍ରୀ ମୋହନଲାଲ ମୋହନ୍ତଙ୍କୁ ମୁଁ ଆଦୌ ଜାଣେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଲେଖା ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପଢ଼ିନାହିଁ । ଅତଏବ ତାଙ୍କ ବିଷୟରେ କଣ ବା ଲେଖିଥାନ୍ତି ? ଯାହାହେଉ, ମୁଁ ତାଙ୍କର ପରିଚୟ ପାଇଲେ ବଡ଼ ସୁଖୀ ହେବି ଏବଂ ତାଙ୍କ ରଚନା ମଧ ପଢ଼ି ଆଦରର ସହିତ ତାଙ୍କ ବିଷୟରେ ଲେଖିବି । ଆମ ଲେଖକଶ୍ରେଣୀ ଭିତରେ ତ କିଛି ପରସ୍ପର ବୈରଭାବ ନାହିଁ ଯେ, ଜଣକୁ ଟେକି ଜଣକୁ ରସାତଳକୁ ପକାଇ ଦେବା ? ଯେ ବା ସେପରି କରୁଥିବେ, ସେହିଟା ଲେଖକ ହିସାବରେ ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟାୟ । କାରଣ ଆମେ ଲେଖକବର୍ଗ ସମଶ୍ରେଣୀଭୁକ୍ତ । ଆମ ଲେଖାର ଉତ୍କର୍ଷ, ଅପକର୍ଷ, ସମାଲୋଚନା ପାଇଁ ତ ବିଶାଳ ଜନସାଧାରଣ ରହିଛନ୍ତି । ଅସଂଖ୍ୟ ପାଠକ ଓ ଦେଶର ଅନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ଆମ ପ୍ରତିଭାର ତୁଲ୍ୟ ମୂଲ୍ୟ ଦେଇ ଆମର ଆସନ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବେ । ଅତଏବ ଗୟାବାଲା ଶ୍ରୀ ମୋହନଲାଲ ମହନ୍ତଙ୍କ ବିଷୟରେ କିଛି ନ ଜାଣିଥିବାରୁ କିଛି ଲେଖିପାରି ନାହିଁ । ଅଳ୍ପଦିନ ହେଲା ଦିଲ୍ଲୀରୁ "ଜୀବନ ସୁଧା" ପତ୍ରରେ ଜଣେ 'ଲେଖକଙ୍କ' ନାମ ବାହାରିଛି । ସେଥିରେ ମଧ ତାଙ୍କ ନାମ ଖୋଜି ପାଇଲି ନାହିଁ । ବୋଧହୁଏ ସେ ଏ ଅଞ୍ଚଳରେ ଏତେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ହୋଇନାହାନ୍ତି । ଏହା ତାଙ୍କ ଲେଖାର ଦୋଷନୁହେଁ । ଭାରତ ବର୍ଷର ବିସ୍ତୃତି ଏବଂ ଆମ ଭାରତୀୟ ଲେଖକ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ମଧରେ ଭାଷାଗତ ନାନା ଭିନ୍ନତା, ପୁଣି ଗୋଟିଏ ସାଧାରଣ ସଂସ୍କାର ଅଭାବ । ଆମେ ପରସ୍ପରକୁ କଣ ବା ଜାଣୁ ? ଓଡ଼ିଶାର ଶ୍ରୀ କାଳିନ୍ଦୀଚରଣ ପାଣିଗ୍ରାହୀ, ହରିହର ମହାପାତ୍ର, ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ରାଉତରାୟ, ପଟ୍ଟନାୟକ, ମହାନ୍ତି, ଦାସ, ରଥ ଆଦି କେତେକ ବିଶିଷ୍ଟ ଲେଖକଙ୍କର ଅମୂଲ୍ୟ ଚିନ୍ତାଧାରା ଉତ୍କଳର ୪୦ ହଜାର ପଢ଼ିବା ଲୋକ (Reading Public) ମଧରୁ ବା କେତେ ହଜାରଙ୍କ ହାତରେ ପଡ଼ିଛି ? ଅଖିଳ ଭାରତରେ ତାଙ୍କର ପରିଚୟ କେଉଁଠି ? ରବିଠାକୁର, ଶରତ ଚାଟର୍ଜୀ, ପ୍ରେମଚାନ୍ଦ, ବଙ୍କିମଚାନ୍ଦଙ୍କ ଭଳି କେତେ ଜଣ ବା ଭାଗ୍ୟବାନ ଲେଖକ ଦେଶ ବିଦେଶରେ ପରିଚିତ ? ଯେଉଁମାନେ ଦେଶକୁ ଚିନ୍ତାରତ୍ନ ଦାନ କରୁଛନ୍ତି, ସେହି ଦେଶର ଭାଗ୍ୟବିଧାତା ମହାମନୀଷୀ ଦେଶର ସୁପୁତ୍ରମାନେ ଅଧିକାଂଶ ସ୍ଥଳରେ ବଡ଼ ଗରିବ । ଏପରିକି ଦୁଇଓଳି ପେଟପୁରା

ଅନ୍ୟ ଅନେକଙ୍କ ଭାଗ୍ୟରେ ଜୁଟେ ନାହିଁ । ହିନ୍ଦୀର ଅତି ଶ୍ରେଷ୍ଠ କଳାକାର ଶ୍ରୀଜୈନେନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ମୁଁ ଖୁବ୍ ଭଲରୂପେ ଜାଣେ । ତାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ ସାଧନା ମୋ ସାମ୍ନାରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି । ଆଠଟି ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଯେ ହିନ୍ଦୀରେ ଏଡ଼େ ଉଚ୍ଚାସନ ପାଇଛନ୍ତି ଠିକ୍, ତାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅବସ୍ଥା କଣ ? ଅଧିକାଂଶ ପତ୍ରିକାର ସମ୍ପାଦକମାନଙ୍କର ଭିତିରି ଖବର କଣ ? ଅତଏବ ପରସ୍ପରର ସାହଚର୍ଯ୍ୟ, ପରସ୍ପରର ରଚନା ସହିତ ପରିଚିତ ହେବା ଭାଗ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଅନେକଙ୍କର ନାହିଁ । ମୁଁ ବା ସବୁ ଲେଖକଙ୍କ ବିଷୟ କାହୁଁ ଜାଣିବି ? ବୋଧହୁଏ ଏପରି ଲେଖକ ଥିବେ, ଯେ ଆଜି ସୁଦ୍ଧା ଲୋକଲୋଚନକୁ ଆସିନାହାନ୍ତି, ଅଥଚ ଅତି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସାଧକ ଓ କଳାକାର । ମୋର ପ୍ରବନ୍ଧର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ କାହାରିକୁ ଟେକିବା ବା କାହାରିକୁ ତଳେ କଚାଡ଼ିବା । ଏପରି ହୀନ ମନୋବୃତ୍ତି ନେଇ ମୁଁ କଦାପି ମୋର ଗତ ୧୬ ବର୍ଷର ସାହିତ୍ୟିକ ଜୀବନରେ ପଦେ ବି ଲେଖିନାହିଁ । କାରଣ ମୋର ଲେଖକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ତା ନୁହେଁ । ଲେଖକଙ୍କର ପବିତ୍ର ଲେଖନୀ ଦେଶକୁ ବହୁମୂଲ୍ୟ ଚିନ୍ତାସମ୍ଭାର ଦାନ କରି ଉଚ୍ଚ ଉନ୍ନତ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଉତ୍ସୃଷ୍ଟ ହେବା ଉଚିତ । କେହି ଯଦି ଏହା ନକରି ତଦ୍‌ବିପରୀତ ଆଚରଣ କରେ, ସେ ଯେଡ଼େ ବଡ଼ ଲେଖକ ବା ଲେଖିକା ହେଉନ୍ତୁ, ତାଙ୍କର ପୁଣ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟରୁ ସେ ବିଚ୍ୟୁତ ହେଉଛନ୍ତି ବୋଲି ମୋର ମତ । ସମାଲୋଚକ ମହାଶୟ ଶ୍ରୀ ଦୁଲାରେଲାଲ ଭାର୍ଗବଙ୍କ 'ମାଧୁରୀ' ସମ୍ପାଦନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୋର ଭୁଲ ସଂଶୋଧନ କରି ପାଠକ ପାଠିକାମାନଙ୍କର ଉପକାର କରିଛନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ କୃତଜ୍ଞ । ମୋର ଆହୁରି ଗୋଟିଏ ଭୁଲ ଶ୍ରୀମତୀ ତୋରଣଦେବୀଙ୍କ ବିଷୟରେ ହୋଇଛି । ସେ ବିହାରର ନୁହନ୍ତି, ତାଙ୍କର ଆଦି ସ୍ଥାନ ଜବଲପୁର – ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ପ୍ରୟାଗବାସିନୀ । ଯଦିଚ ତାଙ୍କ ପୂର୍ବ ପ୍ରକାଶିତ ପତ୍ରିକା ମୁଁ ପାଉଥିଲି, ମୋତେ ତାଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ବିଷୟରେ ସଠିକ ଖବର ଜଣା ନଥିଲା । ଏବେ ମୋରି ବିଷୟରେ ଓଡ଼ିଶାର ଅଧିକାଂଶ ଲେଖକ ଓ ପାଠକ କଣ ଜାଣିଥିବେ ? ଯେଉଁମାନେ ମୋ ଲେଖା ସହିତ ଘନିଷ୍ଠ ଭାବେ ପରିଚିତ, ସେମାନେ ହୁଏତ ଜାଣି ନଥିବେ, ମୋର ପ୍ରକୃତ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ଗୋଦାବରୀ ତୀରବର୍ତ୍ତୀ ଦଣ୍ଡକାରଣ୍ୟରେ, ଅଥବା ମୁଁ ଆବାଲ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମଦେଶବାସିନୀ । ଏ ସବୁ ସାଧାରଣ ଭୁଲ । ତୋରଣଦେବୀ କାନ୍ୟକୁବ୍‌ଜ ଶୁକ୍ଳବଂଶୀୟା ବ୍ରାହ୍ମଣୀ । ଏଥିପାଇଁ ଅନେକ ତାଙ୍କୁ 'ପୂର୍ବୀ'' କହିଥାଆନ୍ତି । ଏଠି ''ପୂର୍ବୀ'' ବିହାର-ଓଡ଼ିଶା, କେବେ କେବେ ବଙ୍ଗ ଓ ମିଥିଳାକୁ ମଧ୍ୟ ବୁଝାଏ । ଦୁଲାରେଲାଲ ମାଧୁରୀର କିମ୍ବା ଅନ୍ୟ କାହାରି ସମ୍ପାଦକ ହୁଅନ୍ତୁ, ସେଥିରେ ମୋ ଲେଖାର ବିଶେଷ ସମ୍ବନ୍ଧ ନାହିଁ, ମାତ୍ର ସେ ଯେ ବ୍ରଜଭାଷାର ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ଆଧୁନିକ ଲେଖକ, ଏ ବିଷୟ ସମାଲୋଚକ ତାଙ୍କର ୧୯୩୬ ସାଲରେ ଦେବ ପୁରସ୍କାର ପାଇବା କଥା ଉଲ୍ଲେଖ କରି ମୋ ବକ୍ତବ୍ୟର ପୁଷ୍ଟି ସାଧନ କରିଛନ୍ତି । ଯାହାହେଉ, ସମାଲୋଚକ ମୋର ଲେଖାଟି ବୋଧହୁଏ ତରତରରେ ପଢ଼ି ତାର ମୂଳ ବିଷୟବସ୍ତୁର ଭାବାର୍ଥ ଧରିପାରିଲେ ନାହିଁ ।

ଉତ୍କଳର ପୁରପଲ୍ଲୀର ଅସଂଖ୍ୟ ଲେଖକ, ପାଠକ କଣ ବା ଜାଣନ୍ତି ? ଜୈନେନ୍ଦ କିଏ, ସିୟା ରାମଶରଣ କିଏ ବା ମୋହନଲାଲ କିଏ ? ହିନ୍ଦୀ ଦିନକୁଦିନ ଉନ୍ନତି କରୁଚି, ମଧ୍ୟ ରାଷ୍ଟ୍ର ଭାଷାର ଆସନ ଲାଭ କରି ପ୍ରାୟ ସାରା ଭାରତବର୍ଷରେ ବ୍ୟାପିଯାଇଚି, ତଥାପି ଉତ୍କଳୀୟ ଲେଖକମାନେ ଭାବ, ଚିନ୍ତା ଓ ଭାଷାର ସୌଷ୍ଠବ ଦିଗରୁ ଦେଖିଲେ ହିନ୍ଦୀ ଲେଖକମାନଙ୍କ ଠାରୁ

କୌଣସି ଅଂଶରେ ଊଣା ନୁହନ୍ତି, ବରଂ ସ୍ଥଳ ବିଶେଷରେ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ, କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଶା ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ପ୍ରଦେଶ, ପୁଣି ବହୁକାଳ ନିଜର ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ହରାଇ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶ ସହିତ ଯୋଡ଼ି ହୋଇ ରହିଥିବାରୁ ତାର ସାହିତ୍ୟ ଗୌରବ ଅବଧି ବାହାରେ ଫୁଟି ପାରିନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସେ ଦିଗରେ ମଧ ଚେଷ୍ଟା ଚାଲିଚି । ମୋର ଆଶା ଅଛି, ଅତି ଶୀଘ୍ର ଉତ୍କଳର ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ଲେଖକ ଲେଖିକାଙ୍କର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ବିବରଣୀ ସଂଗ୍ରହ କରି ହିନ୍ଦୀର କୌଣସି ମାସିକ ପତ୍ରରେ ଦେବାକୁ । ଦୁଃଖର ବିଷୟ, ମୁଁ ଓଡ଼ିଶାରୁ ବହୁ ବର୍ଷରୁ ବହୁଦୂରରେ ଅଛି । ଆଧୁନିକ ଅନେକ ଲେଖକଙ୍କ ରଚନା ସହିତ ପ୍ରାୟ ବିଶେଷ ପରିଚୟ ନାହିଁ, ତଥାପି ମୋର କତିପୟ ସାହିତ୍ୟିକ ମିତ୍ର ଏ ବିଷୟରେ ମୋତେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବେ ବୋଲି ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ଦେଖାଯାଉ, କେତେଦୂର ସଫଳତା ଲାଭରେ କ୍ଷମ ହେବି ।

ଭାରତୀୟ କଳା ଓ କୃତିର ଗୋଟିଏ ସମୂହ ସଂଗ୍ରହ ଲାଗି ଆଜି ସୁଦ୍ଧା କେହି ବିଶେଷ ଭାବରେ ଚେଷ୍ଟିତ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ବିଶାଳ ଭାରତୀୟ ମହାଜାତିର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଥାଇ ସୁଦ୍ଧା ଆମେ ଏକାପ୍ରକାର ପରସ୍ପରଠୁଁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ । ଭାଷାର ବାହ୍ୟିକ ଭିନ୍ନତା, ବହୁଲିପିର ପ୍ରଚଳନ ଯୋଗୁ ଆମେ ଏକପ୍ରକାର କେହି କାହାକୁ ଭଲ ରୂପେ ଜାଣୁ ନା, ଅଥଚ ଆମ ଭାବନା, ଚିନ୍ତା ଓ ଜାତୀୟ ଆଶା ଆକାଂକ୍ଷା ଏକ କହିଲେ ଚଳେ । ରାଜନୈତିକ ଭାବରେ ଭାରତୀୟ ଜାତିକୁ ସୁଦୃଢ଼ ସଂଗଠନ ଦେବା ପାଇଁ କଂଗ୍ରେସ ଭଳି ସଂସ୍ଥା ଦେଶରେ ଅଛି ଏବଂ ଦିନକୁ ଦିନ ଅତୀବ ଲୋକପ୍ରିୟ ହେଲାଣି, ଏହା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସତ୍ୟ, ମାତ୍ର ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତି ଯାହାକୁ ଆମେ Indian Culture ବୋଲି କହୁ, ତା ପାଇଁ ଗୋଟିଏ କଂଗ୍ରେସ ଭଳିଆ ସମବେତ ସଂସ୍ଥା ନାହିଁ । ଅନେକେ ହୁଏତ ଭାବୁଥିବେ, ବୋଧହୁଏ ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ ବା ଏପରି ସଂସ୍ଥାର ସମ୍ଭାବନା ମଧ ଦୁରାଶା । ୟୁରୋପରେ ଅନେକ ଦେଶ, ଅନେକ ଭାଷା । ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜ ଦେଶର ସ୍ୱାର୍ଥ ରକ୍ଷା ଲାଗି ପ୍ରାଣପଣେ ଚେଷ୍ଟିତ । ସେମାନଙ୍କ ମଧରେ ଅନେକ ବିଷୟରେ ଐକ୍ୟ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ରାଜନୈତିକ ଭାବରେ ସେମାନଙ୍କର ପରସ୍ପର ମଧରେ ନାନା ବିଷମତା ରହିଚି । ଯାହା ଠିକ୍ କହିବାକୁ ଗଲେ ଭାରତରେ ନାହିଁ । ୟୁରୋପରେ ବାହ୍ୟ ଏକତା ଭିତରେ ବିରାଟ ଭିନ୍ନତା, ଅଥଚ ଭାରତର ବାହ୍ୟ ଅନୈକ୍ୟ ଭିତରେ ଏକ ବିରାଟ ଏକତା ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ । ଏ ଜାତି ଓଡ଼ିଆ, ବଙ୍ଗାଳୀ, ମର୍ହଟ୍ଟୀ, ତେଲୁଗୁ, ତାମିଲ, ଗୁଜରାଡି, ୟୁପି, ସିପି, ପଞ୍ଜାବୀ ଏପରିକି ଧାର୍ମିକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ହିନ୍ଦୁ, ମୁସଲମାନ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ, ପର୍ସୀ ଆଦି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ୟାଙ୍କର ନୈତିକ, ରାଜନୈତିକ ଉଭୟ ସ୍ୱାର୍ଥ ଏକ ପ୍ରକାର ଏକା କହିଲେ ଚଳେ । ୟାଙ୍କର ସମସ୍ୟା ମଧରେ ଇଂଲଣ୍ଡ, ଇଟାଲୀ, ଜର୍ମାନୀ, ସ୍ପେନର ଭିନ୍ନତା ନାହିଁ । ଭାରତୀୟ ଜାତି ଏକ ନ ହେଲେ ଦୁନିଆରେ ତିଷ୍ଠି ରହିବା ମଧ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ସମ୍ଭବ ହେବ ନାହିଁ । ଆମେ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଭାରତକୁ ଭାବି ପାରୁନା । ମଧୁବାବୁଙ୍କ ଭାଷାରେ ଆମେ ପିଲାଦିନୁ ଗାଇଚୁ –

ତୁହିମା ଜନମ ଭୂମି, ପବିତ୍ର ଭାରତ ଭୂମି,
ତୋର ପୁଣ୍ୟମୟ କୋଳେ ଜନ୍ମ ଆମ୍ଭର,
ଧନ୍ୟ ମହିମା ତୋହର, କାହିଁ ତା଼ର ପଟାନ୍ତର,

ମସ୍ତକରେ ହିମାଳୟ ପର୍ବତ ବର ।
ଦୁଇ ପାରୁଶେ ଜଳଧି ବ୍ରହ୍ମପୁତ୍ର ସିନ୍ଧୁନଦୀ
ଚରଣରେ ବିରାଜିତ ମହାସାଗର ।
ବିନ୍ଧ୍ୟ ଗିରିବର କଟିରେ,
ଗଙ୍ଗା ଆଦି କେତେ ନଦୀ ଶୋଭେ ଶରୀରେ ।

ବଙ୍ଗର ଯୋଗେଶ ବାବୁଙ୍କର – "ଦେଖ ବନ୍ଧ ! ସମ୍ମୁଖେତେ ପ୍ରସାରିତ ତବ ଭାତତେର ମାନଚିତ୍ର ।" ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ କବି ଦ୍ୱିଜେନ୍ଦ୍ର ଲାଲ ରାୟଙ୍କର 'ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ' ନାଟକରେ ଭାରତର ବର୍ଣ୍ଣନା, ବଙ୍କିମ ବାବୁଙ୍କର ବନ୍ଦେ ମାତରମ୍ ପୁଣି ହିନ୍ଦୀରେ, "ନ ଭୁଲନା ଭାଇ ଜନମ ତୁମ୍‌ହାରା ହୁଆ ହେ ଭାରତ ଭୂପର, ଶିସପର ଶୋଭିତ ମହିମ ହିମାଚଳ କଟିମେଁ ବିନ୍ଧ୍ୟ ଭୂଧର ।" କଣ କେହି ଭାରତ ସନ୍ତାନ ଆପଣାର ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟର କହି ପାରିବେ ? ବ୍ରଜ ଭାଷାର ଗର୍ବିତ କରି ଶ୍ରୀ ଦୁଲାରେ ଲାଲ ଭାର୍ଗବ ଯେତେବେଳେ ମୋତେ କହିଲେ, "ଓଡ଼ିଶାର ଅଛି କଣ ? ଓଡ଼ିଶା ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନର ଗୋଟିଏ ଅତି ନଗଣ୍ୟ ପ୍ରାନ୍ତ । ତାର ପୌନେ କୋଟି ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରାୟ ଚାଳିଶ ହଜାର ଅକ୍ଷର ଜ୍ଞାନ ସମ୍ୱଳିତ ଲୋକ ଥିବେ । ସେଥିରେ ବୋଧହୁଏ ଦଶହଜାର ଖଣ୍ଡେ ପତ୍ର ପତ୍ରିକା ପଢୁଥିବେ କି ନା ସନ୍ଦେହ । ସେଠି କି ସାହିତ୍ୟ, ତାର ବା ମର୍ଯ୍ୟାଦା କଣ ? ଯାହା କିଛି ହୋଇଛି, ଏହି ୟୁପି (ସଂଯୁକ୍ତ ପ୍ରାନ୍ତ)ରେ ହୋଇଚି । ରାମକୃଷ୍ଣ ଏଇଠି ଜନ୍ମିଛନ୍ତି, ଧର୍ମ ଏଇଠୁ ଉତ୍ପନ୍ନ । ବଙ୍ଗ ଓ ଉତ୍କଳର ବୈଷ୍ଣବ ସାହିତ୍ୟର ଆଦି ଲୀଳାଭୂମି ଏହି ବ୍ରଜଭୂମି । "ମୁଁ କହିଲି, ଏକଥା ସତ, କିନ୍ତୁ ଭାରତର ଯାହା ଯେଉଁଠି ଅଛି, ତା ଉପରେ ସବୁ ଭାରତୀୟର ସମାନ ଅଧିକାର । ଆମର ଜଗନ୍ନାଥ, ଆମର ବୈତରଣୀ କଣ ଏକଚାଟିଆ, ନା ସବୁ ଭାରତୀୟଙ୍କର ? ଯଦି ଉତ୍କଳ ପ୍ରାନ୍ତକୁ ନିହାତି ନଗଣ୍ୟ ମନେକର, ତାର ହୀନତା ଭାରତୀୟଙ୍କ ଲାଗି ଅପମାନର ବିଷୟ । ମାତ୍ର ତା ନୁହେଁ, ପ୍ରଦେଶ ସାନ ହୋଇପାରେ, ଭାଷା ସାନ ନୁହେଁ କି ସାହିତ୍ୟ ନ୍ୟୂନ ନୁହେଁ । ଆପଣ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ କି ସାହିତ୍ୟ ପଢ଼ିନାହାନ୍ତି । ଯେ ଯାହା ନ ଜାଣେ, ସେ ତାର ବିରୁଦ୍ଧ ସମାଲୋଚନା କରିବା ଅନ୍ୟାୟ । ବ୍ରଜଭାଷା ଓ ବ୍ରଜଧାମ ପ୍ରତି ଉତ୍କଳୀୟ ହିନ୍ଦୁ ମାତ୍ରର ପରମ ଶ୍ରଦ୍ଧା । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଦେଖୁଚି, ଆପଣ କେବଳ ହିନ୍ଦୀକୁ ସଂଯୁକ୍ତ ପ୍ରାନ୍ତର ସମ୍ପତ୍ତି କରି ରଖିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ଏହା ଅସମ୍ଭବ । ଏହି ପ୍ରାନ୍ତୀୟ ବିଦ୍ୱେଷ ଘେନି ବଙ୍ଗୀୟମାନେ ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସବୁ ପ୍ରାନ୍ତକୁ ତୁଚ୍ଛ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖି ସୁଦ୍ଧା ବର୍ତ୍ତମାନ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରାନ୍ତ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କ ଗର୍ବ ଚୂର୍ଣ୍ଣ କରିଛି । ତଥାପି ବଙ୍ଗରେ ସମସ୍ତେ ଏପରି ନୁହନ୍ତି । ବିଶ୍ୱ ଭାରତୀରେ ଭାରତ କାହିଁକି ଜଗତର କଳା ଓ ସାହିତ୍ୟର ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ପଦାର୍ଥମାନ ସଂଗୃହୀତ ହେଉଚି । କୌଣସି ଜାତି ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ବିଦ୍ୱେଷପୂର୍ଣ୍ଣ ମନୋଭାବ ନେଇ ଆଗକୁ ବଢ଼ିବା ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ ।"

ପ୍ରକୃତରେ ସାହିତ୍ୟ ଜଗତରେ ବିଦ୍ୱେଷ ଅପେକ୍ଷା ଉଦାରତା ଓ ବିଶ୍ୱ ମାନବିକତା ହିଁ ଉନ୍ନତିର ପଥ ପରିଷ୍କାରକ । କିପରି ଭାରତରେ ଗୋଟିଏ ଉଦାର ନୈତିକ ସଂସ୍କୃତି ସଂଘ ସ୍ଥାପିତ ହେବ, ଏହାର ଚେଷ୍ଟା ମୁଁ ବହୁ ଦିନୁ କରି ଆସୁଥିଲି । ସନ ୧୯୨୭ ସାଲଠୁ ମୁଁ ଓ କବି ଶ୍ରୀ

ଚକ୍ରଧର ମହାପାତ୍ର ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଭାରତୀ ତପୋବନର କଳ୍ପନା କରିଥିଲୁ । ୧୯୩୦ ସାଲରେ ଚକ୍ରଧର ମହାପାତ୍ର ଏହି ଯୋଗେ ଦିଲ୍ଲୀ ଆସିଥିଲେ । ମାତ୍ର ସେତେବେଳେ ମୁଁ କି, ସେ ହିନ୍ଦୀ ମୋଟେ ଜାଣି ନଥିଲୁ । ଅତଏବ ବିଶେଷ କିଛି କାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ଗତ କେତେକ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ହିନ୍ଦୀ ଶିଖିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇ ହିନ୍ଦୀ ପ୍ରାନ୍ତର ଲେଖକ ଲେଖିକାମାନଙ୍କ ସହିତ, ମଧ୍ୟ ଦିଲ୍ଲୀ କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥଳ ହେବାରୁ ଭାରତର ପ୍ରାୟ ସବୁ ଦେଶର ଲୋକେ ଏଠି ଏକତ୍ର ହେବାର ସୁଯୋଗ ଥିବାରୁ ଏବେ ପୁନର୍ବାର ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟକୁ କେବଳ ଉତ୍କଳରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ନ ରଖି ଅଖିଳ ଭାରତୀୟ ରୂପ ଦାନ କରିବା କାର୍ଯ୍ୟର ଉଦ୍‌ଯୋଗ ଚାଲିଚି । ମୋର ଆଶା, ଉତ୍କଳର ଲେଖକ ଲେଖିକା ଏଥିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସହଯୋଗ ଦାନ କରିବେ । ବାରାନ୍ତରରେ ଭାରତୀ ତପୋବନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବିସ୍ତାରିତ ବିବରଣ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ବାସନା ରହିଲା ।

ଦିଲ୍ଲୀବାସୀ ଅନେକ ହିନ୍ଦୀ ଲେଖକ ଏବଂ ଝାନ୍‌ସୀର ଶ୍ରୀ ସିୟାରାମ ଶରଣ (ତାଙ୍କ ଭାଇ ଶ୍ରୀ ମୈଥିଳୀ ଶରଣ) ଉଜ୍ଜୈନୀବାସୀ ଶ୍ରୀ ପ୍ରଭାକର ମାଚବେ ଏମ୍.ଏ. ସାହିତ୍ୟ ରତ୍ନ, ଜୀବନ ସୁଧାର ସମ୍ପାଦକ ଶ୍ରୀ ଯଶପାଲ ଜୈନ ବି.ଏ.ଏଲ୍.ଏଲ୍.ବି. ବିଶାଳ ଭାରତର ସମ୍ପାଦକ ଶ୍ରୀ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ବାତ୍ସାୟନ "ଶ୍ରୀ ଅଜ୍ଞେୟ" ନିଜର ହାର୍ଦ୍ଦିକ ଶୁଭ କାମନା ମୋ ଠାକୁ ଜଣାଇଛନ୍ତି । ମୁଁ ମଧ୍ୟ ସହକାର ସମ୍ପାଦକଙ୍କୁ ଏଥିଲାଗି ଅଭିନନ୍ଦନ ଦେଉଚି ଏବଂ ଶ୍ରୀ ଯଶପାଳ ଜୈନଙ୍କର ଉତ୍କଳୀୟ ଲେଖକଙ୍କୁ ସହକାର ଜରିଆରେ ଉପହୃତ ଏକ କପି ପଠାଉଅଛି ।

ଆଧୁନିକ ଧର୍ମସମସ୍ୟା–

ସଭାପତି ମହାଶୟ, ଭ୍ରାତା ଓ ଭଗିନୀବର୍ଗ,

ମୁଁ ଆଜି ଯେଉଁ ବିଷୟଟିରେ ପଦେ ଅଧେ କହିବି ବୋଲି ଆପଣମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଠିଆ ହୋଇଅଛି, ତାହା ସାମାନ୍ୟ ବିଷୟ ନୁହେଁ । "ଆଧୁନିକ ଧର୍ମ ସମସ୍ୟା ।" ଆଜିକାଲି ସବୁଆଡ଼େ ସମସ୍ୟା; ଅନ୍ନ ସମସ୍ୟା, ବସ୍ତ୍ର ସମସ୍ୟା, ରାଜନୈତିକ ସମସ୍ୟା, ସାମାଜିକ ସମସ୍ୟା । ଆଜିକାଲିର ଜୀବନ ସମସ୍ୟାମୟ । ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକର ବିଶ୍ଳେଷଣ କରୁ କରୁ ମାନବ ଶ୍ରାନ୍ତ, କ୍ଳାନ୍ତ; ତାହାର ଆୟୁ କ୍ଷୀଣ, ତାହାର ବୁଦ୍ଧିବୃତ୍ତି ବିବ୍ରତ; କିନ୍ତୁ ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକର ମୀମାଂସା ହେବା ଦୂରେ ଥାଉ, ବରଂ ଜଟିଳତା ଦିନକୁ ଦିନ ବୃଦ୍ଧି ଲାଭ କରୁଅଛି ।

ଆଧୁନିକ ଧର୍ମ ଜଗତରେ ଘୋର ସମସ୍ୟା, ନାନା ମୁନିଙ୍କର ନାନା ମତ, ନାନା ଶାସ୍ତ୍ରର ନାନା ଅର୍ଥ, ନାନା ପଣ୍ଡିତଙ୍କର ନାନା ପନ୍ଥା । କେଉଁଟା ଠିକ୍, କେଉଁଟା ଅବଲମ୍ବନୀୟ, ଏହା ସ୍ଥିର କରିବାକୁ ଯାଇ ମାନବର ଚିତ୍ତବୃତ୍ତି ବଣା ହୁଏ । ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ କହନ୍ତି– ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ଅତି ଉଦାର, ଏହା ସର୍ବପ୍ରାଚୀନ, ସନାତନ ଧର୍ମ, ସର୍ବଧର୍ମର ଆଶ୍ରୟ ସ୍ୱରୂପ, ମୁକ୍ତିର ସମସ୍ତ ପନ୍ଥା ତହିଁରେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ, ଅତଏବ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଧର୍ମ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଧର୍ମ କହନ୍ତି; ଏକମାତ୍ର ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଧର୍ମ ଭିନ୍ନ ପାପୀ ମାନବର ଗତି ନାହିଁ; ଏକମାତ୍ର ଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କର ଈଶ୍ୱରତ୍ୱରେ ବିଶ୍ୱାସ ମାନବର ପରିତ୍ରାଣର ପଥ । ମୁସଲମାନ ଧର୍ମ କହନ୍ତି, ଇସଲାମ ଧର୍ମରେ ଦୀକ୍ଷିତ ନ ହେଲେ ସ୍ୱର୍ଗଲାଭ ଅସମ୍ଭବ । ଏହିପରି ସବୁଆଡ଼େ ସବୁ ଧର୍ମ ନିଜର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ଘୋଷଣାରେ ତତ୍ପର ।

ସ୍ଥିର ଚିତ୍ତରେ ଆଲୋଚନା କଲେ ଦେଖାଯାଏ କେବଳ ଗୋଟିଏ କୌଣସି ବିଶେଷ ମତବାଦ ଧର୍ମ ନୁହେଁ । ଧର୍ମ ଶବ୍ଦଟିର ମୂଳ ଅର୍ଥ–ଯାହା ଧରି ରଖେ ବା ବାନ୍ଧି ରଖେ, ଅର୍ଥାତ୍ ବିଶ୍ୱକୁ ଯାହା ଏକତାରେ ଆବଦ୍ଧ କରେ, ମାନବ ପ୍ରାଣର ଯାହା ଏକମାତ୍ର ଅବଲମ୍ବନ, ତାହା କି କେବଳ କତିପୟ ମତର ସମଷ୍ଟି ? ତାହାକି ଗୋଟିଏ ଯୋଡ଼ିଏ ଅଭ୍ରାନ୍ତ ଶାସ୍ତ୍ର ବା ମହାତ୍ମାଙ୍କର ଅଧୀନ ? ନା ଭାଇ, ନା ଭଉଣୀ, ତାହା ନୁହେଁ । ଯାହା ବିଶ୍ୱଭୁବନକୁ ଧାରଣ କରେ, ସମସ୍ତ ପାର୍ଥକ୍ୟ ବିନାଶ କରେ, ଯାହା ମାନବ ମାନବ ମଧ୍ୟରେ ଭ୍ରାତୃଭାବ ଆନୟନ କରେ, ତାହାହିଁ ଧର୍ମ ଏବଂ ସେହି ଧର୍ମ ପାଇଁ ଆଜି ମାନବପ୍ରାଣ ପିପାସିତ ।

ଯେତେବେଳେ ଧରାପୃଷ୍ଠରେ ମାନବର ଜନ୍ମ ହେଲା, ସେହି ଆଦିମ ଅବସ୍ଥାରେ ପ୍ରକୃତିର ମହନୀୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ–କ୍ରୋଡ଼ର ଲାଳିତ ପାଳିତ ମାନବ ଦେଖିଲା, ବିଶ୍ୱ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର । ଉପରେ ସୁବିଶାଳ ନୀଳ ଆକାଶ, ଅଗଣ୍ୟ ରବି ଚନ୍ଦ୍ର ତାରକା, ଅସଂଖ୍ୟ ଗ୍ରହ ଉପଗ୍ରହ, ତଳେ ଅଜସ୍ର କୁସୁମ ପଲ୍ଲବ ନଦୀ ନିର୍ଝର ମଣ୍ଡିତ ବିଶାଳ ଶ୍ୟାମଳ ପୃଥିବୀ । ପରେ ପରେ ଛଅ ଋତୁର ଆଗମନ ହେଲା, ପରେ ପରେ ତାହାର ଜୀବନରେ ନିତ୍ୟ ନୂତନ ଆନନ୍ଦର ମୂର୍ଚ୍ଛନା ଜାଗ୍ରତ ଓ ଝଙ୍କାରିତ ହେଲା । ମାନବ ଦେଖିଲା, ବିଶ୍ୱ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର । ଆକାଶ ସୁନ୍ଦର । ପୃଥିବୀ ସୁନ୍ଦର । ସୂର୍ଯ୍ୟ ସୁନ୍ଦର । ଗ୍ରହ ତାରକା–ଚନ୍ଦ୍ର ସୁନ୍ଦର । ମାନବ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଉପାସକ ହେଲା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବସ୍ତୁରେ ଗୋଟିଏ ଦେବତା କଳ୍ପନା କଲା । ଇନ୍ଦ୍ର, ବରୁଣ, ଅଗ୍ନିର ଆବିର୍ଭାବ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ଏ କ'ଣ ? ମୁହୂର୍ତ୍ତକରେ ତାହାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଲା । ରୋଗ, ଶୋକ, ଦୁଃଖ, ବିଚ୍ଛେଦ, ସବୁ ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ଆସି ତାକୁ ବିବ୍ରତ କଲେ । ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ, ପ୍ଳାବନ, ମହାମାରୀ, ଭୂମିକମ୍ପରେ ସେ କମ୍ପମାନ ହେଲା । ଏ କଣ ! ଏତେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ଏତେ ମାଧୂର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ସଂହାରର ଭୀଷଣ ମୂର୍ତ୍ତି । ମାନବ ଭୀତ ଓ ତ୍ରସ୍ତ ହେଲା । ଏଥର ଦେବତାମାନଙ୍କ ନିକଟରେ କେବଳ ପୂଜା, ପ୍ରୀତିର ଅଞ୍ଜଳି, ଭକ୍ତିର ନୈବେଦ୍ୟ ଦେଇ ସ୍ଥିର ରହିପାରିଲା ନାହିଁ । ଭୟରେ ନାନା ବଳିଦାନ, ଦେବତାଙ୍କର ସନ୍ତୁଷ୍ଟି ସକାଶେ ଜପ ତପ, ଯାଗ ଯଜ୍ଞ ସୃଷ୍ଟି କଲା, କିନ୍ତୁ ତଥାପି ତାହାର ହୃଦୟରେ ଶାନ୍ତି ହେଲା ନାହିଁ ।

ତାହାର ପ୍ରାଣ ଆହୁରି କିଛି ଲୋଡ଼େ । ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱର ନୀଳ ଆକାଶର ବହୁ ଉଚ୍ଚରେ ସେ କେଉଁ ଦେବତା ଅଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ କ'ଣ, ଚିନ୍ତା କରି, ଧ୍ୟାନ କରି ମାନବ ଖୋଜିବାକୁ ବସିଲା ସେ ଭୂମାନନ୍ଦର ତତ୍ତ୍ୱ । ମାନବ ଦେଖିଲା, ତାହାର ଅନ୍ତରରେ ସ୍ୱର୍ଗରାଜ୍ୟ ବିଦ୍ୟମାନ, ତାହାର ଆତ୍ମ ନିବେଦନରେ ନିବିଡ଼ ଆନନ୍ଦ । ତହିଁ ମାନବ ଅବତାର ପୂଜାର ସୃଷ୍ଟି କଲା । ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଅଜ୍ଞେୟ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କ ପୂଜା ତାହା ନିକଟରେ ବଡ଼ କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ ପ୍ରତୀୟମାନ ହେଲା । ମାନବ ଭିତରେ, ମାନବ ମହତ୍ତ୍ୱରେ ସେ ପରମ ଦେବତାଙ୍କର ଅନ୍ୱେଷଣ କଲା; କିନ୍ତୁ ତହିଁରେ ତାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ତୃପ୍ତି ହେଲା ନାହିଁ । ମାନବର ଶତ ଶତ ଦୁର୍ବଳତାର, ଶତ ଶତ ତ୍ରୁଟି, ଶତ ଶତ ହୀନତା ତାହାର ବ୍ରହ୍ମ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପିପାସା ତୃପ୍ତ କରିପାରିଲା ନାହିଁ । କେତେ ମତ, କେତେ ପନ୍ଥା, କେତେ ଯୋଗ ଧ୍ୟାନ ଧାରଣାର ଉପଦେଶମାନ ପ୍ରଚାରିତ ହେଲା, କିନ୍ତୁ ସମସ୍ତ ନିଷ୍ଫଳ । କ'ଣ ମାନବ ଲୋଡ଼େ ?

ଆଧୁନିକ ଧର୍ମର ସମସ୍ୟା, ତାହାହିଁ । କ'ଣ ମାନବ ଲୋଡ଼େ ? କେଉଁ ବିଷୟ ମାନବର ତୃପ୍ତି ବିଧାନ କରିବ । କେବଳ ଗୋଟିଏ ଯୋଡ଼ିଏ ଅଭ୍ରାନ୍ତ ଶାସ୍ତ୍ର, କେବଳ କତିପୟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ

ମଧ୍ୟରେ ଈଶ୍ୱରତ୍ୱ ପ୍ରତିପାଦନ ? ନା ଭାଇ ! ନା ଭଉଣୀ ! ମାନବ ସେଥିରେ ତୃପ୍ତ ନୁହେଁ । ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ସନ୍ନ୍ୟାସ, ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ପ୍ରେମ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କର ଆତ୍ମବଳିଦାନ ମାନବ ଦେଖିଲା, ମସ୍ତକ ନତ କଲା, ଭକ୍ତିଭରେ ପ୍ରଣାମ କଲା କିନ୍ତୁ ତୃପ୍ତି ନାହିଁ, ତଥାପି ତୃପ୍ତି ନାହିଁ । ଜଟିଳ, କୁଟିଳ ତତ୍ତ୍ୱର ସୃଷ୍ଟି କଲା ବିଶ୍ୱର ରହସ୍ୟ ବୁଝାଇବା ପାଇଁ ସହସ୍ର ବିଜ୍ଞାନ ଦର୍ଶନ ନିୟୋଜିତ କଲା, ଶତ ଶତ ଦେବତା ଚରଣରେ ପ୍ରଣିପାତ କଲା, ଶତ ଶତ ମହାତ୍ମା ଓ ଗୁରୁ ଅନ୍ୱେଷଣ କଲା, ଶତ ଯାଗ ଯଜ୍ଞର ଅନୁଷ୍ଠାନ ଓ ଯୋଗାଭ୍ୟାସ କଲା, ତପସ୍ୟା ବଳରେ ଅଦ୍ଭୁତ ବିଭୂତି, ବହୁବିଧ ଶକ୍ତି ଲାଭ କଲା; କିନ୍ତୁ ତୃପ୍ତି ନାହିଁ । ମାନବ କ'ଣ ଲୋଡ଼େ ? ଆଜି ସେ କ'ଣ ବାଞ୍ଛା କରେ ? ତାହାର ହୃଦୟର ଗଭୀରତମ ପ୍ରଦେଶରୁ କି ଆକୁଳ ଆକାଂକ୍ଷାର ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଉଠିଅଛି ? ଧର୍ମର ଆଧୁନିକ ସମସ୍ୟା ତାହାହିଁ ।

ଯାଗ କହ, ଯଜ୍ଞ କହ, ତପସ୍ୟା କହ, ଆତ୍ମ ବଳିଦାନ କହ, ସବୁ ତ ଧର୍ମ ସାଧନାର ସୋପାନ ମାତ୍ର; କିନ୍ତୁ ସେହି ସୋପାନରେ ଠିଆ ହୋଇ ତାହାର ତୃପ୍ତି କାହିଁ ? ସେ ତ ଦିବ୍ୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ମୟ ଅଟ୍ଟାଳିକା ମଧ୍ୟକୁ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ଚାହେଁ । ଏହା ତ ତାହାର ଜୀବନର ଚରମ ଆକାଂକ୍ଷା, ଅଳ୍ପରେ ସେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । "ନାଳ୍ପେ ସୁଖମସ୍ତି ।" ବିରୋଧଭାବ, ଧର୍ମ ଧର୍ମ ମଧ୍ୟରେ ସଂଘର୍ଷ, ପରସ୍ପର ପ୍ରତି କ୍ରୂର ଆକ୍ରମଣ, ନିଜର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ପ୍ରତିପାଦନ କରି ଅନ୍ୟକୁ ତୁଚ୍ଛ ଜ୍ଞାନ, ଏ କ୍ଷୁଦ୍ରତା ମଧ୍ୟରେ ମାନବର ତୃପ୍ତି ନାହିଁ, ଶାନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଆଧୁନିକ ଧର୍ମର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଏକଭାବ, ଏକଚିନ୍ତା, ଏକଏକତ୍ୱ ପ୍ରତିପାଦନହିଁ ଆଧୁନିକ ଧର୍ମ ସମସ୍ୟାର ଏକମାତ୍ର ମୀମାଂସା । ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ ମତବାଦ, ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ ଶାସ୍ତ୍ରବାଦ, ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ ଅବତାର ବା ଗୁରୁ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱର ପରମ ପରିତୃପ୍ତି ନୁହନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ ପ୍ରତିମା, ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ ଚିତ୍ର ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ପୂଜା କରିବାପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ଏଠି ଯେ ପ୍ରାଣର ଯଜ୍ଞ, ଆତ୍ମବଳିଦାନ । କେବଳ ବାହାରର ବସ୍ତୁ ଧ୍ୟାନ କରି ଭଗବତ୍ ପୂଜା କରିବା ପାଇଁ ଆଜି ମାନବ ପିପାସିତ ନୁହେଁ । ସେ ଚାହେଁ, ତାର ପ୍ରାଣର ଦେବତାଙ୍କୁ ହୃଦୟମନ୍ଦିରରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି, ଅନ୍ତରର ବସ୍ତୁଦ୍ୱାରା, ଅନ୍ତରର ଭକ୍ତିଦ୍ୱାରା, ଅନ୍ତରର ଆନନ୍ଦଦ୍ୱାରା ପୂଜା କରିବ । ଯୁଗ ଯୁଗାନ୍ତର, ଲୋକ ଲୋକାନ୍ତର ଯାହାଙ୍କ କ୍ରୋଡ଼ରେ ସେ ପାଳିତ ଯାହାଙ୍କ ସତ୍ତାରେ ତାର ସମସ୍ତ ସତ୍ତା ନିହିତ, ଯାହାଙ୍କ ମହତ୍ୱରେ ତାହାର କ୍ଷୁଦ୍ରତ୍ୱ ନିମଜ୍ଜିତ, ସେହି ଦେବତାଙ୍କର ପୂଜା ସକାଶେ କି ଯଜ୍ଞ, କି ସାଧନା, କି ପ୍ରକାର ତପସ୍ୟାର ପ୍ରୟୋଜନ ? ମାନବ କି ପନ୍ଥାରେ ତାଙ୍କର ପୂଜା କରିବ ? ଯେ ଏକାଧାରରେ ତାହାର ପିତା ମାତା ଗୁରୁ ସୁହୃଦ, ଯେ ଏକାଧାରରେ ତାହାର ପ୍ରାଣର ସମସ୍ତ ଆକାଂକ୍ଷାର ପରମ ପରିତୃପ୍ତି, ଯେ ଏକାଧାରରେ ତାହାର ସମସ୍ତ ଦୁଃଖର ଚରମ ଶାନ୍ତି, ସେହି ମହନୀୟ ଚିରପ୍ରେମୟଙ୍କର ପୂଜା ମାନବ କ'ଣ ଦେଇ ପାରିବ ? ବାହାରର ବସ୍ତୁ ଏପରି କଣ ଅଛି ? କେଉଁ ଦେବତା, କେଉଁ ପ୍ରତିମା, କେଉଁ ଅବତାର ପୂଜା ତାହାର ଚିର ଆକାଂକ୍ଷିତ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିପାରେ ?

କେତେଦିନ ସେ କୁଟିଳ ତର୍କରେ ଭୁଲିବ ? କେତେଦିନ ସେ ଶୁଷ୍କ ତତ୍ତ୍ୱର ଆଶ୍ରୟ ନେବ ? ନିରାଶ, ଅବସନ୍ନ ପ୍ରାଣରେ ଆଜି ମାନବ ଡାକୁଅଛି, "ହେ ଦେବତା ! ତୁମ୍ଭର ପୂଜାତ

ମୋହର ସ୍ୱଭାବସିଦ୍ଧ ଧର୍ମ, ତୁମ୍ଭର ପୂଜା ତ ମୋହର ପରମ ଆନନ୍ଦର କର୍ମ, ତାହାପାଇଁ କ୍ଷୁଦ୍ର ପ୍ରତିମାର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ, ତାହାପାଇଁ ଜଟିଳ, କୁଟିଳ ତତ୍ତ୍ୱର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ । ପ୍ରୟୋଜନ ଅଛି କେବଳ ଗୋଟିଏ ବସ୍ତୁ, ପ୍ରୟୋଜନ ଅଛି କେବଳ ଗୋଟିଏ କର୍ମ । ତାହା ପ୍ରେମ । ସେହି ପ୍ରେମ ହୃଦୟ ମନ ଅଧିକାର କରୁ । ବହୁ ଶତାବ୍ଦୀ ପୂର୍ବରେ ସାଧୁ ଯୋହନ କହିଥିଲେ, "ଈଶ୍ୱର ପ୍ରେମ ସ୍ୱରୂପ" । ପ୍ରେମଦ୍ୱାରା ଇଶ୍ୱରଙ୍କର ପୂଜା, ପ୍ରେମରେ ଆତ୍ମବଳିଦାନ, ପ୍ରେମରେ ଅସାଧ ସାଧନ ହୁଏ । ପ୍ରେମ ଆତ୍ମବଳିଦାନ, ପ୍ରେମରେ ଅସାଧ ସାଧନ ହୁଏ । ପ୍ରେମ ବିରୋଧଭାବ ଅପସାରଣ କରେ; ଭାଇ ଭାଇ ମଧ୍ୟରେ ଶାନ୍ତି ସ୍ଥାପନ କରେ; ଜାତି ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ଐକ୍ୟ ଆନୟନ କରେ, ଧର୍ମ ଧର୍ମ ମଧ୍ୟରେ ସଂଘର୍ଷ ଆନୟନ କରେ, ଧର୍ମ ଧର୍ମ ମଧ୍ୟରେ ସଂଘର୍ଷ ନିବାରଣ କରେ । ପ୍ରେମ ସମସ୍ତ ମଳିନତା, ସମସ୍ତ ଦୈନ୍ୟ ନିଜର ଅତୁଳ ବିଭବରେ ଆଚ୍ଛାଦନ କରେ । ତାହାର ମହନୀୟ ଜ୍ୟୋତିରେ ହୃଦୟର ସମସ୍ତ ଅନ୍ଧକାର ଦୂରୀଭୂତ ହୁଏ ।

ସାଧୁ ପାଉଲ କହିଥିଲେ–ପ୍ରେମର ସହିଷ୍ଣୁତା ଦୀର୍ଘକାଳ ବ୍ୟାପୀ, ପ୍ରେମ ମଙ୍ଗଳ ଦାୟକ, ପ୍ରେମରେ ଈର୍ଷା, ଦର୍ପ, ଦାମ୍ଭିକତା, ଅବିହିତ ବ୍ୟବହାର, ସ୍ୱାର୍ଥ ବା କୁଚିନ୍ତା ନାହିଁ । ପ୍ରେମ ପାପରେ ଆମୋଦ ନ କରି ସତ୍ୟରେ ଆନନ୍ଦ କରେ । ସେ ସମସ୍ତ ଆଚ୍ଛାଦନ କରେ, ସମସ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟୟ କରେ, ସବୁ ବିଷୟକୁ ଭରସା କରେ, ସବୁ ସମ୍ଭାଳିରଖେ । ସମସ୍ତ ଭବିଷ୍ୟତ ବାକ୍ୟ, ସମଗ୍ର ଭାଷା, ସର୍ବ ବିଦ୍ୟା ଲୁପ୍ତ ହେବ, ମାତ୍ର ପ୍ରେମର ଲୋପ କଦାପି ହେବ ନାହିଁ ।" ବାଇବେଲ ଯାହା କହେ, ବେଦ ଯାହା କହେ, କୋରାଣ; ପୁରାଣ ତାହା କହନ୍ତି । ଆଜି ବ୍ରାହ୍ମ ସମାଜ ମଧ ତାହାହିଁ କହନ୍ତି ।

ଈଶ୍ୱର ତ ସମସ୍ତଙ୍କର ପିତା । ଇଂଲଣ୍ଡରେ ତାଙ୍କର ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଦିତ ହୁଏ, ଭାରତରେ ତାଙ୍କରି ରବି କିରଣ ଦାନ କରେ । ସମସ୍ତ ବିଶ୍ୱର ପ୍ରଭୁ ସେ । ବିରୋଧ ଭାବ, ସହସ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ମତବାଦ ଆଧୁନିକ ଧର୍ମ ନୁହେଁ । ବିଶ୍ୱ ଧର୍ମ–ସାର୍ବଜନୀନ ଧର୍ମ, ସମଗ୍ର ମାନବର ପରିତୃପ୍ତିର ଧର୍ମ । ତାହା ଦେଶ–କାଳ–ପାତ୍ର ଭେଦର ଅପେକ୍ଷା କରେ ନାହିଁ । ଧୂଳିରେ ଅବନତ, ଶତ ପାପରେ କଳଙ୍କିତ, ଶତ ସ୍ୱାର୍ଥରେ ଜଡ଼ିତ ମାନବଠାରୁ ମହୋଚ୍ଚ, ମହୋଦାର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ମହାତ୍ମା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କର ପରମାଶ୍ରୟ ସ୍ୱରୂପ ଏକମାତ୍ର "ଏକମେବାଦ୍ୱିତୀୟମ୍" । ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କରଠାରେ ସେହି ଧର୍ମର ମୂଳଭିତ୍ତି । ସମଗ୍ର ମାନବସମାଜର ପରମ ମିଳନରେ ତାହାର ପରିଣତି । ସମଗ୍ର ଧର୍ମର ଚରମ ସମନ୍ୱୟରେ ତାହାର ସ୍ଥିତି, ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱର ଅକୁଣ୍ଠିତ ସେବାରେ ତାହାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆନନ୍ଦ ।

ଏହାହିଁ ଆଧୁନିକ ଯୁଗଧର୍ମର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଏହି ଲକ୍ଷ୍ୟ ହୃଦୟରେ ପୋଷଣ କରି ଆଜି ଆମ୍ଭେମାନେ ଆଉ ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ନୋହୁଁ । ଆମ୍ଭେମାନେ ବିଶ୍ୱପିତାଙ୍କ ସନ୍ତାନ । ଦୂର ଦୂରାନ୍ତର ସେହି ଭାରତର ତପୋବନରେ ସେହି ଋଷି ଆଶ୍ରମରେ ଧ୍ୱନିତ ହୋଇଥିଲା–"ଶୃଣ୍ୱନ୍ତୁ ବିଶ୍ୱେ ଅମୃତସ୍ୟ ପୁତ୍ରାଃ ।" ଏହି ବିଶ୍ୱ ମାନବ ଅମୃତର ସନ୍ତାନ । ଆଉ ଆମ୍ଭେମାନେ ବିଭିନ୍ନ ନୋହୁ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଅମୃତର ସନ୍ତାନ, ଅମୃତ ଅଧିକାରୀ । ହେ ମୃତ୍ୟୁ, ତୁମ୍ଭର ଜୟ କେଉଁଠାରେ ? ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭେଦ ଭାବ, ସହସ୍ର ମତବାଦ, ଧର୍ମ ଧର୍ମ ସଂଘର୍ଷ ବାସ କରିବା ଅନୁଚିତ ।

ଆମ୍ଭେମାନେ ତ ଅମୃତର ସନ୍ତାନ, ବିଶାଳ ବିଶ୍ବ ପରିବାରରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସ୍ଥାନ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ପିତା–'ପରମେଶ୍ବର', ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଶାସ୍ତ୍ର–'ସତ୍ୟ', ଆଉ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ–'ପିତାଙ୍କର ପ୍ରୀତି ସାଧନ, ଭ୍ରାତା ଭଗିନୀଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ସାଧନ ଓ ବିଶ୍ବ ସେବା' ।

ଆସ ଭାଇ, ଆସ ଭଗିନୀ ! ସମସ୍ତ ଭେଦଭାବ ଭୂଲିଯାଅ, ସମସ୍ତ ବିଦ୍ୱେଷ ଭୁଲିଯାଅ; ଆସ, ସେହି ବିଶ୍ୱପିତାଙ୍କ ଚରଣରେ ବାରମ୍ବାର ପ୍ରଣିପାତ କରି ପୃଥିବୀର ଧୂଳିରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ବକୁ ଉଠିବା, ମାନବତ୍ୱର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ବକୁ ଉଠିବା, ଦେବତ୍ୱର ବିକାଶ କରିବା, ଜୀବନର ଭିତରେ ଓ ବାହାରେ, ସବୁଆଡ଼େ ସେହି ''ଏକମେବା–ଦ୍ୱିତୀୟମ୍''କୁ ସ୍ଥାପନ କରି ପରସ୍ପରର ଦୂର୍ବଳତା, ପରସ୍ପର ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତା ଉଦାର ପ୍ରେମଦ୍ୱାରା କ୍ଷମା କରି ସେହି ଅମୃତର ଅଧିକାରୀ ଆମ୍ଭେମାନେ ଯେ ପରସ୍ପରର ଭ୍ରାତା ଓ ଭଗିନୀ, ଏହାହିଁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବା । ଈଶ୍ୱର ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସହାୟ ହେଉନ୍ତୁ ।

ଓଁ ଶାନ୍ତିଃ, ଶାନ୍ତିଃ, ଶାନ୍ତିଃ ।

ଅଭିଭାଷଣ*

ଶ୍ରଦ୍ଧେୟ ବନ୍ଧୁ ବର୍ଗ !

ଆଜି ଆପଣମାନେ ସୁଦୂର ଦିଲ୍ଲୀରୁ ମୋତେ ସାଦର ଆହ୍ବାନ କରି ଆଣି ଯେଉଁ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ଆସନ ଦାନ କରିଛନ୍ତି, ତାହା ଗ୍ରହଣ କରିବା ପାଇଁ ନିଜକୁ ଅଯୋଗ୍ୟ ଏବଂ କର୍ତ୍ତବ୍ୟପାଳନଅପଟୁ ଜାଣି ସୁଦ୍ଧା ଆପଣମାନଙ୍କର ଆନ୍ତରିକ ସଦ୍‌ଭାବର ଉପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ନିତାନ୍ତ ଅକ୍ଷମ ହୋଇ ଯେ ଆପଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇପାରିଚି, ସେଥିପାଇଁ ନିଜକୁ ଧନ୍ୟ ମନେ କରୁଚି । ଜାଣେ ନାଁ ମୁଁ କେତେଦୂର ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବି; ଜାଣେ ନାଁ, ମୋ'ଭଳି ଜଣେ କ୍ଷୁଦ୍ର ବ୍ୟକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ପ୍ରବାସୀ ଉତ୍କଳୀୟ ସମାଜର କି ସେବା ହୋଇପାରିବ; ତଥାପି, ଯେଉଁ ଆସନ ଦିନେ ଉତ୍କଳପ୍ରାଣ ଉତ୍କଳ–ମଣି ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାସ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ, ସେ ଆସନ ଅତି କୁଣ୍ଠିତଭାବେ ସଶ୍ରଦ୍ଧ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଅଗ୍ରସର ହେଉଅଛି । ଆଜି ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଆତ୍ମା ଅମରଧାମରୁ ତାଙ୍କ ପ୍ରିୟ ଉତ୍କଳୀୟଙ୍କୁ ଶୁଭ ପ୍ରେରଣା ଦାନ କରନ୍ତୁ, ଏହାହିଁ ମୋର ପ୍ରାର୍ଥନା !

ଭାଇମାନେ ! ଆମ୍ଭେମାନେ ଉତ୍କଳମଣିଙ୍କୁ ଭୁଲିବା ସମ୍ଭବ କି ? ଆମରି କଟିରୁ ଫେରି ଭୀଷଣ ଆନ୍ତ୍ରିକ ଜ୍ବରରେ ତାଙ୍କର ନଶ୍ବର ଦେହାବସାନ ଘଟିଥିଲା । ବୋଧହୁଏ ମୃତ୍ୟୁର ପରମୁହୂର୍ତ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର କଥା ଚିନ୍ତା କରିଥିବେ । ସ୍ୱଜାତି ପ୍ରେମର ସେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ବିଗ୍ରହକୁ ଭଲା କୌଣସି ଉତ୍କଳ ସନ୍ତାନ, ସେ ପଛେ ପୃଥିବୀର ଯେ କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ଥାଉ–ଭୁଲି ପାରିବ କି ? ତାଙ୍କର ରକ୍ତର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିନ୍ଦୁ ଦେଶମାତୃକାର ପାଦ ସିକ୍ତ କରି ବହି ଯାଇଚି । ସେ ରକ୍ତର ଋଣୀ ଆମ୍ଭେମାନେ, ସେ ରକ୍ତର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଟୋପାର ମୂଲ୍ୟ ଆମକୁ ଦେବାକୁ ହେବ । ଆମେ ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ, ଅଳସ, ଆମେ ଦେଶ ବିଦେଶରେ ଲାଞ୍ଛିତ ହେଉଥିଲା ଯାକେ, ଆମ ମଧ୍ୟରେ ସଂଘଶକ୍ତି ଜାଗ୍ରତ ନ ହେଲା ଯାକେ, ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ବଳିଦାନର ଯୋଗ୍ୟ ଆମେ ହେବୁ ନାହିଁ । ଭାଇମାନେ, ଥରେ ତାଙ୍କୁ ମନେ ପକାଅ । ଥରେ ସ୍ମରଣ କର, ସେ ଆମରି ପାଇଁ ଜୀବନ ଦାନ କରିଛନ୍ତି ।

ଆଜି ସ୍ୱର୍ଗତଃ ମଧୁସୂଦନ ଆମର ମନେ ପଡୁଛନ୍ତି । କଲିକତାରୁ ତାଙ୍କର କର୍ମୀ ଜୀବନର ପ୍ରାରମ୍ଭ । କଲିକତାରେ ପ୍ରଥମ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଥିବା ଓଡ଼ିଆ ସେ, ତାଙ୍କର ଜୀବନର ପ୍ରତ୍ୟେକ

ମୁହୂର୍ତ୍ତ, ଧନ, ପ୍ରାଣ, ଶକ୍ତି ସବୁ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍କଳକୁ ଦାନ କରି ଯାଇଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ଶିଳ୍ପୀର ଶିଳ୍ପକଳାକୁ ଜଗତ୍ ସମକ୍ଷକୁ ଆଣିବାକୁ ପ୍ରାଣାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମ କରିଛନ୍ତି, ଏ ଶୁଭ ଅବସରରେ ତାଙ୍କର ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଆତ୍ମାକୁ ଅନ୍ତରର ଶ୍ରଦ୍ଧାଞ୍ଜଳି କରିବା ଆମ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

ଉତ୍କଳର ଏ ମଧରେ ଅନେକ କ୍ଷତି ଘଟିଚି । ନାନା କ୍ଷେତ୍ରରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ବିଶିଷ୍ଟ ଉତ୍କଳୀୟମାନେ ଜାତିକୁ କନ୍ଦାଇ ଅମରଧାମକୁ ଚାଲି ଯାଇଛନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ ଜାତି ହୃଦୟରେ ଶିକ୍ଷା, ସାଧନା, ସାହିତ୍ୟ, ଜାତୀୟତାର ପ୍ରେରଣକର୍ତ୍ତା ସେହିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକ ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତି ଆଜି ଆଉ ନାହାନ୍ତି । ଏ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଏ ସମ୍ମିଳନୀର ପବିତ୍ର ମଣ୍ଡପରେ କ୍ଷଣକ ସକାଶେ ଉତ୍କଳର ସେହି ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଆତ୍ମା ଶ୍ରୀ ବିଶ୍ୱନାଥ କର, ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଆଚାର୍ଯ୍ୟ, ଶ୍ରୀ ଆର୍ତ୍ତତ୍ରାଣ ଶତପଥୀ ଆଦିଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରି ଜାତି ସହିତ ଆମର ହୃତ୍ସ୍ପନ୍ଦନର ଏକତା ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ମୁଁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ କରୁଚି । ଆମେ ଯେତେ ଦୂରେ ଥାଉଁ, ଆମେ ଓଡ଼ିଆ ଓଡ଼ିଶା ସହିତ ଆମର ପ୍ରାଣର ସମ୍ବନ୍ଧ, ଓଡ଼ିଶାର ଉତ୍‌ଥାନରେ ଆମର ଗୌରବ, ପତନରେ ଆମର ଘୋର ଲଜ୍ଜା ଓ ଗ୍ଲାନି ।

ଉତ୍କଳ ସହିତ ଏକତା ଅନୁଭବ କରି ଆଜି ଆମ ମଧ୍ୟରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିବା ଉତ୍କଳୀୟ ନେତାଙ୍କୁ ଆମେ, ତାଙ୍କର ସେବା ଓ ଆମ ପାଇଁ ନିଜର ଅମୂଲ୍ୟ ସମୟ ଓ ସ୍ୱାର୍ଥ ଦାନ ଲାଗି, ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଉଅଛୁ । କାରଣ, ସେହିମାନେ କଲିକତାରେ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜାଗାରେ ଓଡ଼ିଆ ମୁଭ୍‌ମେଣ୍ଟ (Movement)ର ପ୍ରାଣ । ଅକ୍ଲାନ୍ତ କର୍ମୀ ଶ୍ରୀ ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବ, ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାସ, ଶ୍ରୀ ଗୋଦାବରୀଶ ମିଶ୍ର, ଶ୍ରୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ସାହୁ, ଶ୍ରୀ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ବୋଷ, ଶ୍ରୀମତୀ ସରଳା ଦେବୀ, ଶ୍ରୀ ଶଶିଭୂଷଣ ରଥ ଆଦି ପୁରାତନ ଓ ଆଧୁନିକ ସମସ୍ତ କର୍ମୀଙ୍କୁ ଆମେ ଆମର ସ୍ନେହ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି ପ୍ରଦାନ କରୁଚୁ । କଲିକତା, କାଳିମାଟି, ବର୍ମା, ଦିଲ୍ଲୀ, ପଞ୍ଜାବ ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନକୁ ବାରମ୍ବାର ଯାଇ ସେମାନେ ନାନା ଭାବରେ ନିଜର ସତ୍ ପରାମର୍ଶ, ସୁଚିନ୍ତା, ଉପଦେଶ ଓ କାର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ଆମ ପ୍ରବାସୀ ଉତ୍କଳୀୟ ଭାଇ ଭଉଣୀଙ୍କୁ ଉତ୍କଳର ମମତାସୂତ୍ରରେ ବାନ୍ଧିଛନ୍ତି, ଆମ ମଧ୍ୟରେ ଦେଶପ୍ରେମର ପ୍ରେରଣା ଦାନ କରିଛନ୍ତି । ଆମେ ତାଙ୍କ ଠାରେ କୃତଜ୍ଞ ।

ପ୍ରବାସୀ ଉତ୍କଳୀୟଙ୍କର ମୁଖ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳକାରୀ ମହାମନା ଦାନବୀର ଶ୍ରୀ ଭାସ୍କର ଚନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ରଙ୍କୁ ଦେଶ ଓ ଜାତି ଲାଗି ତାଙ୍କର ବହୁବିଧ ଦାନର ଓ ବିଶେଷତଃ ଆତ୍ମବଳରେ ତାଙ୍କର କଲିକତା ଭଳି ମହାନଗରୀରେ ଉତ୍କଳୀୟ ରୂପେ ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ପ୍ରଶଂସା ନ କରି ମୁଁ ରହି ପାରୁନାହିଁ । କଲିକତା ପ୍ରବାସୀ ଉତ୍କଳୀୟ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ସେ ପ୍ରକୃତ ମଥାମଣି । ସେ ମନେ ପ୍ରାଣେ ଓଡ଼ିଆ । ଉଚ୍ଚାସନକୁ ଆସି ସେ ଉତ୍କଳକୁ ଭୁଲି ନାହାନ୍ତି । ଏକା କଲିକତାବାସୀ ଓଡ଼ିଆଙ୍କର ନୁହେଁ, ନିଖିଳ ଉତ୍କଳବାସୀଙ୍କର ତାଙ୍କ ଠାରେ କୃତଜ୍ଞ ହେବାର ଅନେକ କାରଣ ରହିଚି । ଦେଶର ଅନେକ ସଦନୁଷ୍ଠାନ, ବହୁ ଦରିଦ୍ର ଛାତ୍ର ଓ ଶିଳ୍ପୀ ବା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କର୍ମୀ ତାଙ୍କର ବିପୁଳ ଦାନ ଫଳରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇ ପାରିଛନ୍ତି । ବିଦେଶରେ ଓଡ଼ିଆ ଗୌରବ ଶ୍ରୀ ମହାପାତ୍ରଙ୍କୁ ମୁଁ ବିଶେଷ ଭାବେ ଏ ସମ୍ମିଳନୀ ମଣ୍ଡପରୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଇ ତାଙ୍କୁ ଆହୁରି ଅଧିକ ଭାବେ ସ୍ୱଜାତି ଓ ସ୍ୱଦେଶର ଗୌରବ ଲାଗି ସତ୍‌କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଜେ ଅଗ୍ରସର ହେବା ଏବଂ ଅନ୍ୟଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ସତ୍‌ଦାନ ଦ୍ୱାରା ଉତ୍ସାହ ଓ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଦେବା ପାଇଁ ସାଗ୍ରହ ଅନୁରୋଧ କରୁଅଛି ।

ଏପରି ଯେଉଁମାନେ ବର୍ମ୍ମାରେ ପ୍ରବାସୀ ଓଡ଼ିଆ, ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଆମ ସହିତ ଏକୀଭୂତ ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଆମେ ସାଦର ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରୁଅଛୁ । ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ପ୍ରବାସ ସ୍ଥାନ ରୂପେ ବହୁ ପ୍ରାଚୀନ ଯୁଗରୁ ବର୍ମ୍ମାର ପ୍ରସିଦ୍ଧି । ଉତ୍କଳୀୟ ସଭ୍ୟତା ବର୍ମାର ଅଙ୍ଗେ ଅଙ୍ଗେ ବିରାଜିତ । ପ୍ରାଚୀନ କଳିଙ୍ଗର ପ୍ରଧାନ ଉପନିବେଶ ବ୍ରହ୍ମଦେଶ, ରଙ୍ଗପୁରୀ, ମଣ୍ଡଳନଗରୀ ଆଦିରେ ବହୁ ପୁରାତନ ଓଡ଼ିଆ ସଭ୍ୟତା ଓ କୀର୍ତ୍ତି ଏପରି କି ପୁରାତନ କଳିଙ୍ଗ ଜାତି ବିଦ୍ୟମାନ । ସେଠି କେବଳ ଓଡ଼ିଆ ଶ୍ରମିକ ରୂପେ ନୁହେଁ ଧନିକ, ନାଗରିକ, ସାର୍ବଜନିକ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ଦେଶର ଅସ୍ଥିମଜ୍ଜା ପ୍ରାଣରେ ମିଶି ରହିଥିବା ଅନେକ ଓଡ଼ିଆ ଅଛନ୍ତି । ସେଠାରେ ଯେପରି ଓଡ଼ିଆ ଗୌରବ କ୍ଷୁଣ୍ଣ ନହୁଏ, ଏଥିପାଇଁ ଆମର ସର୍ବଦା ଚେଷ୍ଟିତ ରହିବା ପ୍ରୟୋଜନ । ସୁଖର ବିଷୟ, ବର୍ମାରୁ ଓଡ଼ିଆରେ ଖବର କାଗଜ ବାହାରୁଚି, ରାଙ୍ଗୁନରେ ଓ ବାସିନ୍‌ରେ ବିଶିଷ୍ଟ ଓଡ଼ିଆ ବ୍ୟବସାୟୀମାନେ ରହିଛନ୍ତି, ଏପରିକି ଓଡ଼ିଆ ନାରୀ ଓକିଲ ବର୍ମା କୋର୍ଟରେ ଓକିଲାତି ପ୍ରାକ୍‌ଟିସ୍ କରୁଛନ୍ତି । ବର୍ମାରେ ଉତ୍କଳୀୟ ହିନ୍ଦୁ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିପାରିଅଛି । ଏ ସବୁ ଜାତୀୟ ଉନ୍ନତିର ଚିହ୍ନ, ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ସିଂହଭୂମି ନିଖିଳ ଉତ୍କଳର ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଅଂଶ । ରାଜନୈତିକ କାରଣରୁ ଉତ୍କଳରୁ ଅନେକ ବର୍ଷ ପୃଥକ୍ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା, ସିଂହଭୂମିର ବିରାଟ ଓଡ଼ିଆ ଜାଗରଣ କଥା କିଏ ନ ଜାଣେ ? ଜାମସେଦ୍‌ପୁରର ଗତ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀର ବିପୁଳ ସଫଳତା ଏହାର ପ୍ରମାଣ । ଜାମସେଦ୍‌ପୁରର ଲୁହା କାରଖାନାରେ ବହୁତ ଓଡ଼ିଆ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ନିଜର ପରିଶ୍ରମ ଦ୍ୱାରା କମ୍ପାନୀର ଶ୍ରୀବୃଦ୍ଧି କରିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ସେଠାରେ ପାଠାଗାର, କ୍ଲବ, ଖବର କାଗଜ ଆଦି ସ୍ଥାପନ କରି ଓଡ଼ିଆର ଜାତୀୟ ଜାଗରଣରେ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି । ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଆହୁରି ଉତ୍ସାହରେ ସଂଘବଦ୍ଧ ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଆହ୍ୱାନ କରୁଚି । ଜାମସେଦପୁର କଲିକତାର ଅତି ନିକଟରେ, ଅତଏବ ଜାମସେଦ୍‌ପୁର ଓ ଖଡ଼୍‌ଗପୁରର ଓଡ଼ିଆମାନେ କଲିକତା ପ୍ରବାସୀ ଉତ୍କଳୀୟଙ୍କ ସହିତ ବହୁତ ସମ୍ବନ୍ଧ ରଖିପାରନ୍ତି, ରଖିବା ମଧ୍ୟ ଉଚିତ । ଏ ଦିଗରେ ସମ୍ମିଳନୀରେ ଚେଷ୍ଟିତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ପଞ୍ଜାବ, ରାଜପୁତାନା, ଦିଲ୍ଲୀ ଆଦେ ଯଦ୍ୟପି ଓଡ଼ିଆଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ଅଳ୍ପ, ତଥାପି କାର୍ଯ୍ୟବଶତଃ କେତେ ବିଶିଷ୍ଟ ଓଡ଼ିଆ ସେ ସବୁ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ରହିଛନ୍ତି । ଦିଲ୍ଲୀ ଓ ଆହ୍ଲାବାଦରେ ଓଡ଼ିଆ ଛାତ୍ରମାନେ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ କୃତିତ୍ୱ ଦେଖାଇଛନ୍ତି । ଏପରି କି, ପଞ୍ଜାବର ଜଳନ୍ଧର କନ୍ୟାମହାବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଏବେ କେତେକ ଓଡ଼ିଆ ବାଳିକା ଛାତ୍ରୀ ଓ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ ରୂପେ ଗୃହୀତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଯେଉଁ ଓଡ଼ିଆ ଶ୍ରମିକମାନେ ଏହିସବୁ ପ୍ରଦେଶରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ନିଜ ହିସାବରେ ଗୋଟିଏ ସୁନାମ ଅଛି । ଦିଲ୍ଲୀର ହାତୀଦାନ୍ତ କାମ ଅଧିକାଂଶ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ହାତର କୃତୀ । ଏଥିପାଇଁ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଓଡ଼ିଆ ଶିଳ୍ପୀ ପୁରୁଷାନୁକ୍ରମେ ଏ ସବୁ ଜାଗାରେ ରହିଛନ୍ତି ଏବଂ ନୂଆ ନୂଆ ଲୋକେ ଓଡ଼ିଶାରୁ ଆସୁଛନ୍ତି । ଶିଳ୍ପୀ ଓ ଶ୍ରମିକ ରୂପେ ଓଡ଼ିଆ ନିଜକୁ ହୀନ ନ ଭାବନ୍ତୁ । ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟର ମହତ୍ତ୍ୱ, ସାମାନ୍ୟ ମୂଲ୍ୟ ଆଠଅଣା ଦଶଅଣା ମଜୁରି ମାତ୍ର ପାଇଁ ବିକି ନ ଦିଅନ୍ତୁ । ସେମାନେ ତାକୁ ନିଜର ବୋଲି ଚିହ୍ନିତ କରିବାକୁ ସର୍ବଦା ସଚେଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତୁ । ସାମାନ୍ୟ ପଶୁ ମଧ୍ୟ

ଅନ୍ନରେ ଜୀବନ ଧାରଣ କରେ, କେବଳ କେତୋଟି ଟଙ୍କା ମାସିକ ରୋଜଗାର କରି କିଛି ଦେଶକୁ ପଠାଇ କିଛି ନିଜର ଜୀବନ ଧାରଣ ଓ ବିଳାସବ୍ୟସନରେ ଖର୍ଚ୍ଚ କରି ନିତାନ୍ତ ନିକୃଷ୍ଟ ଅପଦାର୍ଥ ଭଳି ଜୀବନ କାଟିବା ଜୀବନର ଏକମାତ୍ର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୋହୁ । କଲିକତାରେ ଓଡ଼ିଆ ସଂଖ୍ୟା ଦୁଇଲକ୍ଷ । ଦୁଇଲକ୍ଷ ଲୋକର ସାମୂହିକ ଶକ୍ତି କିଛି ଛୋଟ ବିଷୟ ନୁହେଁ । ଓଡ଼ିଶାର ରାଜଧାନୀ କଟକ ସହରର ମୋଟ ଜନସଂଖ୍ୟା ମାତ୍ର ଷାଠିଏ ହଜାର । କଲିକତାର ଓଡ଼ିଆମାନେ ଶିକ୍ଷା ଓ ସାଧନା ବଳରେ ଉଦ୍‌ଯୋଗ କଲେ କଲିକତା କର୍ପୋରେସନ୍‌ରେ ମେୟର ଏପରି କି ମୁଖିଆ ମଧ ହୋଇ ପାରିବେ । କଲିକତାର ସାର୍ବଜନିକ ଜୀବନରେ ଏମାନେ ସମ୍ମିଳିତ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ବହୁତ ଭାଗ ନେଇପାରନ୍ତି । ଏମାନେ କଣ କେବଳ ଶ୍ରମିକ ? ଅନେକ ଓଡ଼ିଆ କୃତୀ ଛାତ୍ର ତ କଲିକତାରେ ଅଛନ୍ତି, ଅନେକ ଡାକ୍ତର, ବୈଦ୍ୟ, ଓକିଲ, ବ୍ୟବସାୟୀମାନେ ଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ନିଜର ସୀମିତ ସ୍ୱାର୍ଥକୁ ନ ଅନାଇ ଜାତିର ବିଶାଳ ସ୍ୱାର୍ଥକୁ ନିଜର କରିନେବା ଉଚିତ । କଲିକତାରେ ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରେସ ଅଛି, ପତ୍ରିକା ଅଛି, ପାଠାଗାର ଅଛି, କ୍ଳବ୍ ଅଛି, କିନ୍ତୁ ସେଗୁଡ଼ିକର ଅବସ୍ଥା କିପରି ? ଏପରି ନିର୍ଜୀବ ନିର୍ବଳ ସଂସ୍ଥାଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ବା ଜାତିର କି ଉପକାର ହୋଇପାରେ ? କଲିକତାର ପତ୍ରିକା ଆହ୍ଲାବାଦରୁ ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶିତ ବଙ୍ଗାଳୀ ପତ୍ରିକା ପ୍ରବାସୀ ଭଳି କି ମଡ଼ର୍ଣ୍ଣ ରିଭିୟୁ ଭଳି ଶକ୍ତିଶାଳୀ ହେବା ପ୍ରୟୋଜନ । ଆଜିକାଲି ଯୁଗରେ ଦୀପର ଜୁଳୁଜୁଳୁ ଆଲୁଅରେ କାମ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏତ ବିଜୁଳୀ ବତୀର ଯୁଗ । ଆମ୍ଭ ବିଜ୍ଞାପନ ଛଡ଼ା ଜାତିର ଆତ୍ମୋନ୍ନତି ଅସମ୍ଭବ । ତାର ପ୍ରଧାନ ପନ୍ଥା ହେଉଚି ପତ୍ରିକା । ପ୍ରବାସୀ ଉତ୍କଳୀୟର ଗୋଟିଏ ଜବରଦସ୍ତ ପେପର, ଗୋଟିଏ ବିଶିଷ୍ଟ ଇଂରାଜୀ ଓଡ଼ିଆ ସଂବାଦ ପତ୍ରର ଦୈନିକ ବା ସାପ୍ତାହିକ ବିଶେଷ ପ୍ରୟୋଜନ । ପ୍ରେସ୍ ଆଉ ପେପର ନ ହେଲେ ଏ ଯୁଗରେ ଜାତୀୟ ଜାଗୃତି ଅସମ୍ଭବ । ଏ ଦିଗରେ କଲିକତାର ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରେସ୍ ଏବଂ ପତ୍ରିକା ମହଲର ଧ୍ୟାନ ଦେବା ଉଚିତ । ବର୍ମା ଓ ଜାମସେଦ୍‌ପୁର ଏବଂ ଦିଲ୍ଲୀରେ ମଧ ଏଗୁଡ଼ିକର କ୍ଷୀଣତା ତୀବ୍ରଭାବେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଅନୁଭବ କରୁଅଛୁ । ବର୍ମା ଓ ଜାମସେଦପୁର ପତ୍ରିକାଗୁଡ଼ିକ ମଧ ଅତି ଦୁର୍ବଳକାୟ । ଦୁର୍ବଳର କ୍ଷୀଣ ସ୍ୱରକୁ କିଏ ଖାତିର କରିବ ? ପତ୍ରିକାଗୁଡ଼ିକ ଓଜସ୍ୱୀ ଏବଂ ଜାତୀୟତାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବା ଉଚିତ ।

ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ କଲିକତା ପ୍ରବାସୀ ଓଡ଼ିଆ ଭାଇମାନଙ୍କର ଏ ସମ୍ମିଳନୀ ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ ଶତକଣ୍ଠରେ ପ୍ରଶଂସା ନ କରି ରହି ପାରୁନାହିଁ । ବିଦେଶରେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କର ମିଳନର ଏ ଯେଉଁ ଶୁଭ ଭୂମିକା ସେମାନେ ଆରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି, ଏ ଉଦ୍ୟମ ସ୍ଥାୟୀ ହେଲେ, ତାର ଫଳ ଅତି ଉତ୍ତମ ହେବ, ଆଉ ଦେଶ ବିଦେଶରେ ଓଡ଼ିଆମାନେ ଜାତ୍ୟାଭିମାନରେ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ବାଟ ଚାଲିପାରିବେ । ସେମାନଙ୍କୁ ବିଦେଶରେ ବଙ୍ଗାଳୀ ଓ ଦକ୍ଷିଣୀ ସାଜିବାକୁ ହେବ ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଆର ଜାତୀୟତା ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟତା ମଧରେ ଅତୀତର ସେହି କେଶରୀ ଗଜପତି ଅମଳ ଭଳି ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିବ । ବଙ୍ଗାଳୀର 'ଉଡ଼େ ଭେଡ଼ା' ଡାକର ବା ବର୍ମାର 'ୟେ ଓଡ଼ୟା କୁଲୀ'ର ଲାଞ୍ଛନା ରହିବ ନାହିଁ । ଭାରତ ବୁଝିବ, ଏହି ଅସଂଖ୍ୟ କୁଲୀ ହାତରେ ହିଁ ତାର ଜୀବନ ସମସ୍ୟାର ଏକ ବିଶେଷ ସୂତ୍ର ରହିଚି । ବୁଝିଲେ ସିନା ସେ ତାର ଯଥେଷ୍ଟ ସମ୍ମାନ କରିବ । ତାକୁ ଏକଥା ବୁଝିବାକୁ ଦେବା ଆମର ପ୍ରଧାନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

ବିଦେଶରେ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ଦୁରବସ୍ଥାର ଗାଥାଣୀ ଗାଇ ଆପଣମାନଙ୍କର ସମୟ ନଷ୍ଟ କରିବାକୁ ମୁଁ ଚାହେଁ ନାହିଁ, କାରଣ, ମୋ' ଭଳି ଆପଣମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଭୁକ୍ତଭୋଗୀ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧିଙ୍କର ଅନୁଭବ ଠାରୁ ବର୍ମ୍ମା ଓ କଲିକତା ପ୍ରବାସୀ ଓଡ଼ିଆଙ୍କର ଲାଞ୍ଛନାଯୁକ୍ତ ଅନୁଭବ କିଛି ଊଣା ନୁହେଁ, ବରଞ୍ଚ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ବେଶି । ପ୍ରକୃତରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ଏହିମାନଙ୍କର ଲାଞ୍ଛନା ହିଁ ଆମ ଜାତୀୟ ଜୀବନରେ ଏକ ବିଷାକ୍ତ ଫୋଟକା ଭଳି ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ପଚା ଘାଆ ଭଳି ଏଇ ବିଷୟରେ ଆମେ ମରୁଚୁ । କଲିକତା ରେଙ୍ଗୁନର ଓଡ଼ିଆ ଆଉ ଓଡ଼ିଆଣୀଙ୍କର ଦୁର୍ନାମ ଦୁର୍ଗତି ଆମକୁ ଭାରତରେ ଗୋଟିଏ ଅତି ନଗଣ୍ୟ ପରିସ୍ଥିତିରେ ପକେଇ ପାରିଚି । ଓଡ଼ିଶା, ଯେ କି ମହାନ୍ ଶିଳ୍ପକଳାର ଦେଶ ସେ ଦେଶର ସ୍ଥାୟୀ ବାସିନ୍ଦା ସୁଦ୍ଧା ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେ କିଛି ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱ ଅଛି, ଏହା ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ନାରାଜ । ଅନ୍ୟ ଦେଶ ଲୋକେ ବା ତାଙ୍କୁ ପାସଙ୍ଗରେ କାହିଁକି ପକେଇବାକୁ ଯିବେ । ପ୍ରବାସୀ ଉତ୍କଳୀୟର ସବୁଆଡୁ ମହା ବିପଦ । ଏକେ ତାର ଜାତୀୟତା ଯିବାକୁ ବସିଚି, ଦ୍ୱିତୀୟରେ ତାର ସୋଦର, ତା' ଦେଶର ଲୋକେ ତାକୁ ଆପଣାଠୁ ଦୂରକୁ ଫୋପାଡ଼ିବାକୁ ସର୍ବଦା ପ୍ରସ୍ତୁତ, ତୃତୀୟରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜାତିଙ୍କ ଲାଞ୍ଛନାରେ ତା' ମୁଣ୍ଡ ଏପରି ନଇଁ ପଡ଼ିଚି ଯେ, ସେ ନିଜେ ଭାବି ପାରୁ ନାହିଁ, ଜଗତରେ ତାର କୌଣସି ବିଶିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ ଅଛି ବୋଲି । ଅଳ୍ପଦିନ ତଳେ ମୋତେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ବିପିନ ପାଲଙ୍କ କନ୍ୟା ଶ୍ରୀମତୀ ଲୀଳାବତୀ ବୋଷ ତାଙ୍କର ବିଲାତ ପ୍ରବାସର ଗୋଟିଏ କଥା କହୁଥିଲେ ଯେ, ସେଠିକାର ପାଠ ପଢୁଆ ବଙ୍ଗାଳୀ ଛାତ୍ରଙ୍କର ଇଂରେଜଙ୍କ ସାମନାରେ ବଙ୍ଗଳା କହିବାକୁ ଏତେ ଲାଜ ଯେ, ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ସୁଦ୍ଧା ସେମାନେ ବିନା ଇଂରାଜୀରେ କଥା କହିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ମୁଁ ଭାବିଲି, ଓଡ଼ିଆଙ୍କର ଠିକ୍ ଏଇ ଅବସ୍ଥା । ଶିକ୍ଷିତ ଭଦ୍ର ଓଡ଼ିଆ ମଧ୍ୟ ବିଦେଶରେ ନିଜ ଭାଷା କହିବାକୁ ଲାଜ କରନ୍ତି, ବିଚରା ମୂଲିଆ ବାପୁଡ଼ାର କଥା କିଏ ପଚାରେ ? ବର୍ମ୍ମାରେ ଓଡ଼ିଆଙ୍କର ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ଦରଭଙ୍ଗା ହିନ୍ଦୀ, କଲିକତାର ବଙ୍ଗଳା ଯେ ଶୁଣିଥିବେ, ସେ ଏକଥାର ପ୍ରମାଣ ଦେବ । ମାତୃଭୂମି, ମାତୃଭାଷା ଆମେ ଦୁଇଟାର ଦ୍ରୋହୀ ତ ଆମ ଭିତରେ ଜାତୀୟ ଜୀବନ ପଶିବ କୋଉଠୁ ? କିନ୍ତୁ ତଥାପି ନୈରାଶ୍ୟର କାରଣ ନାହିଁ ।

ଜାତିଟା ଯେତେ ଛୋଟ ହେଉ, ଜାତିର ଲୋକସଂଖ୍ୟା ଯେତେ ଊଣା ହେଉ ଚିନ୍ତା ନାହିଁ, ଯଦି ତା' ମଧ୍ୟରେ ବଳିଷ୍ଠ କର୍ମୀ, ଉପଯୁକ୍ତ ପୁରୁଷ ସ୍ତ୍ରୀ ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନଙ୍କ ଯୋଗୁ ଜାତି ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ଛିଡ଼ା ହୋଇପାରିବା ଭଳି କ୍ଷମତା ଅର୍ଜନ କରିଚି । ଆମ ଜନ୍ମଭୂମି ଓଡ଼ିଶା ଅତି କ୍ଷୁଦ୍ର ଦେଶ ନୁହେଁ । ୟୁରୋପରେ ଓଡ଼ିଶା ଠାରୁ ବି ଛୋଟ ଛୋଟ ସ୍ୱାଧୀନ ରାଜ୍ୟମାନ ସଭ୍ୟତା ଓ ସଂସ୍କୃତିରେ ପୃଥିବୀର ରାଷ୍ଟ୍ରସଂଘରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଛନ୍ତି । ବିଶାଳ କଲିକତା ମଧ୍ୟରେ ଦୁଇଲକ୍ଷ ଓଡ଼ିଆ କିଛି ଗୋଟିଏ ଊଣା ଶକ୍ତି ନୁହେଁ । ଏଇ ଦୁଇଲକ୍ଷ ଶ୍ରମିକ ଦ୍ୱାରା ହିଁ କଲିକତାରେ ଓଡ଼ିଆର ଜାତୀୟ ଜୀବନ ଜାଗ୍ରତ ହେବ । ସଭ୍ୟ ଆମେରିକାରେ ଦାସ ଜାତି କଳା ନିଗ୍ରୋଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯଦି ଅଳ୍ପ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଅଦ୍‌ଭୁତ ଜାତୀୟ ଜୀବନ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇ ପାରିଲା, କଲିକତାରେ ତା କାହିଁକି ବା ସମ୍ଭବ ନ ହେବ ? ପୁଣି କଲିକତାର ଦେଖାଦେଖି ରାଙ୍ଗୁନ୍‌ରେ ହେବ, ରାଙ୍ଗୁନ୍‌ଠାରୁ ଆସାମରେ ହେବ, ଆସାମ ଠାରୁ ପଞ୍ଜାବରେ ହେବ । ଅତଏବ ଆସ ଆମର ପ୍ରବାସୀ ଓଡ଼ିଆ ଭାଇ ଭଉଣି ।

ଆମେ ସଂଘବଦ୍ଧ ହେବା, ଆମେ ଗୋଟିଏ ବିଶାଳ ପ୍ରବାସୀ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀର ଜାତୀୟ ବାନା ତଳେ ଏକା ମନ ପ୍ରାଣରେ ଏକତ୍ରିତ ହୋଇ ଆମ ଭିତରୁ ଦୋଷ ଦୁର୍ବଳତାଗୁଡ଼ିକ ଦୂର କରିଦେବା । ପ୍ରବାସୀ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଶକ୍ତି ସାମର୍ଥ୍ୟ, ଧନ ସଂସ୍ଥାନ ଅଛି, ବିଶେଷ ଭାବେ ସେହିମାନଙ୍କୁ ଏ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅଗ୍ରଣୀ ହେବା ଲାଗି ଆହ୍ୱାନ କରୁଚି । ସେମାନେ ଆପଣା ଶ୍ରମିକ ଭାଇଙ୍କର କାନ୍ଧକୁ କାନ୍ଧ ମିଶାଇ ଛିଡ଼ା ହୁଅନ୍ତୁ ଏବଂ ଉତ୍କଳ ମାତାର ଜୟ ଗାନ କରି ଜାତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗି ପଡ଼ନ୍ତୁ । ଏଥିରେ ସରକାରୀ ବେସରକାରୀ କୌଣସି ଲୋକର କିଛି ଭୟର କାରଣ ନାହିଁ, କାରଣ ଏହା ରାଜନୈତିକ ଆନ୍ଦୋଳନ ନୁହେଁ । ଏହା ଗୋଟିଏ ସୁପ୍ତ ଜାତିକୁ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କଲା ଭଳି କଲ୍ୟାଣକର ପ୍ରଚେଷ୍ଟା । ଏହାର କାର୍ଯ୍ୟ ନିଜ ଜାତି ମୁଣ୍ଡରୁ କଳଙ୍କର ଦାଗ ଲିଭାଇବା । ସେଥିପାଇଁ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ଜାଗାରେ ଓଡ଼ିଆମାନେ ଅସତ୍ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲିପ୍ତ ଅଛନ୍ତି, ସେଠାରୁ ସେସବୁର ଚିହ୍ନ ବର୍ଣ୍ଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲୁପ୍ତ କରିଦେବାକୁ ହେବ । ଓଡ଼ିଆ ଶ୍ରମିକ ବିଦେଶକୁ ଆସୁଚି ତ ସସ୍ତ୍ରୀକ ଆସୁ । ସପରିବାର ରହୁ । ଯଦି ତା ନହୁଏ, ଏପରି ଜୀବନଠାରୁ ସ୍ୱଦେଶରେ ଜୀବନାନ୍ତ ହେବା ଭଲ । ବିଦେଶରେ ଜାତି ମୁହଁରେ କଳଙ୍କ ଲିପି ବଞ୍ଚି ରହିବାଟା ମହା ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ।

ସବୁ ଦେଶରେ ସବୁସ୍ଥାନରେ ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କର ଅଭାବ ଅଭିଯୋଗ ଅନେକ । ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କ ମାଲିକମାନେ ଯଥେଷ୍ଟ ଅନ୍ୟାୟ କରନ୍ତି । ସଂଘବଦ୍ଧ ନ ହେଲେ ସେ ସବୁ ଅନ୍ୟାୟର ପ୍ରତିକାର ହେବ କିପରି ? ଭାରତୀବାସୀଙ୍କର ଦୁର୍ନାମ, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମେଳ ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଆ ମଧ୍ୟ ଉତ୍ତରାଧିକାର ସୂତ୍ରରେ ତାହା ଅଧିକ ରୂପେ ପାଇଚି । ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସୁଦ୍ଧା ପରସ୍ପର ଏକତା ନାହିଁ । ଏକତା ନାହିଁ କହିଲେ ଠିକ୍ ହେଲା ନାହିଁ ଏକତା ନାହିଁ ଭଲ କାମ ପାଇଁ ଏକତା ନାହିଁ ଅତ୍ୟାଚାରର ପ୍ରତିରୋଧ କରିବା ପାଇଁ, କିନ୍ତୁ ଏକତା ଅଛି ତାସ, ପସା, ନାଟ ତାମସା, ତ୍ରିନାଥ ମେଳା, ପଞ୍ଚାନନ ମେଳା କରିବାରେ, ନିଶା ଖାଇବାରେ । ଏହିପରି ନାନା କୁକାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଏକତା ଅଛି – ଓଡ଼ିଆଙ୍କର ଦେଶରେ ଯେଉଁ ହାଲ, ବିଦେଶରେ ବି ସେଇ ଅବସ୍ଥା । ଏସବୁ ସୁଧୁରିବାର ଉପାୟ କଣ ? ଏ ସବୁ କିଏ ସୁଧାରିବ ? ଦୋଷ ଗୁଡ଼ିକ ବଖାଣି ବସିଲେ ତ ହେବ ନାହିଁ । ଆତ୍ମୀୟ ଭଳି ଦୋଷଗୁଡ଼ିକୁ ଦୂର କରିବା ଲାଗି ଚେଷ୍ଟା କିଏ କରିବ ? ଏ କାର୍ଯ୍ୟର ଭାର କାହା ଉପରେ ? ଏହାର ଦାୟିତ୍ୱ ଶିକ୍ଷିତ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ଉପରେ, ସେମାନେ ଆପଣା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଭାବୁଛନ୍ତି ତ ? ନାଁ ସାଧାରଣ ଶ୍ରମିକକୁ ଥାର୍ଡ଼କ୍ଲାସ କୁଲି ଭାଇ ଘୃଣାରେ ବହୁ ଦୂରରେ ଥାଇ ଆତ୍ମୀୟତାର ପରିଚୟ ଦେଉଛନ୍ତି । ଏସବୁ ବିଷୟରେ ନିଜେ ନିଜେ ଆମର ଭାବିବାର ଖୁବ୍ ଅଛି । ଯଦି ଆମେ ବିଦେଶରେ ଆମ ଜାତିର ଟେକ ରଖିବାକୁ ଚାହୁଁ, ତା' ହେଲେ ଆମ ଭାଇ ଭଉଣୀଙ୍କ ଦଶା ଆମକୁ ସୁଧୁରେଇବାକୁ ହେବ । ତା' ନ କରି କେବଳ ତାଙ୍କୁ ଦୋଷ ଦେଇ ବସିଲେ ଦୁନିଆ ଦାଣ୍ଡରେ ଆମର ନିସ୍ତାର ନାହିଁ । ତାଙ୍କର କଳଙ୍କର କାଳିମାତକ ଆମରି ଦେହରେ ବୋଳିହେବ । ଆମ ଭବିଷ୍ୟତ ବଂଶଧର ତାଙ୍କରି ସୁନାମ ଦୁର୍ନାମର ଭାଗବାଣ୍ଟ ପାଇବେ । ଅତଏବ ବେଳହୁଁ ସାବଧାନ ହେବା ଆମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । କଲିକତାରେ ଯେଉଁ ଦୁଇଲକ୍ଷ ଓଡ଼ିଆ ଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ସ୍କୁଲ ଛାତ୍ର ବା ବ୍ୟବସାୟୀଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଦେଲେ ବାକି ସମସ୍ତେ ନିଃସନ୍ଦେହରେ ଶ୍ରମିକ । ଦିଲ୍ଲୀ, ପଞ୍ଜାବ, ସିମଲା ଆଡ଼େ ମଧ୍ୟ ଦୁଇଶ ଓଡ଼ିଆ ଥିବେ ।

ସେମାନେ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତେ ଶ୍ରମିକ । ଆଉ ସେହିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମୁଁ ବି ଜଣେ । ମଜୁରିଆ ବା ଶ୍ରମିକ ହେବା ନୀଚତାର ପରିଚାୟକ ନୁହେଁ ମନୁଷ୍ୟ ନୀଚ ହୁଏ ହିଂସା, ସ୍ୱାର୍ଥାନ୍ଧତା, ଆଚରଣର ଦୁଷ୍ଟତାରେ । କେବଳ ଶ୍ରମିକ ହେଲା ମାତ୍ରେ କେହି ନୀଚ ହୋଇଯାଏ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଓଡ଼ିଆ ଶ୍ରମିକର ନିଜର ଆତ୍ମ ସମ୍ମାନ ଲାଗି କୌଣସି ଗ୍ଲାନି ଥିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ସେମାନେ ଶ୍ରମିକ ବୋଲି ତାଙ୍କର ଲଜ୍ଜାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ଯେ ଉପଯୁକ୍ତ ଶ୍ରମ କରି ମୁଣ୍ଡର ଝାଳ ତୁଣ୍ଡରେ ମାରି ଅନ୍ନ ଭୋଜନ କରେ-ସେ ତାର ଅନ୍ନବସ୍ତ୍ର ଉପଯୁକ୍ତ ଭାବେ ଅର୍ଜନ କରିଚି-ସେ ଚୋର ନୁହେ-ପୃଥିବୀର ଧନୀକ ସଂପ୍ରଦାୟ ଯେ ପରର ଝାଳ ବୁହା ପଇସାରେ ଗୋଡ଼ ଉପରେ ଗୋଡ଼ ଥୋଇ ଅଏସ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ପ୍ରକୃତରେ ଚୋର-ଯେ ପେଟ ସକାଶେ ଖଣ୍ଡେ ରୋଟି ଚୋରି କରେ, କି ଦେହ ସକାଶେ ଖଣ୍ଡେ ଲୁଗା ଚୋରି କରେ, ସେ ପ୍ରକୃତରେ ବଡ଼ ଚୋର ନୁହେ; ବଡ଼ଚୋର ସେହିମାନେ ଯେଉଁମାନେ ପୃଥିବୀର ତିନିଭାଗ ଲୋକଙ୍କୁ ନିଜର ସ୍ୱାର୍ଥ ସକାଶେ ଗୋଲାମ କରି ରଖିଛନ୍ତି; ତାଙ୍କୁ କୁଲି ମଜୁରିଆ ଚାକର ପୂଜାରୀ ବନେଇ ଅତି ଅଳ୍ପ ମୂଲ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ରକ୍ତବୁହା ପରିଶ୍ରମର ଲାଭ ସୁଖସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟ ଲୁଟୁଛନ୍ତି । ଥରେ ଦିନେ ଦିଲ୍ଲୀରେ କେହି ଜଣେ ଭଦ୍ରଲୋକ ମୋତେ ଓଡ଼ିଶା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପଚାରିଥିଲେ-ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ଏତେ ଆଳସ୍ୟ ଏବଂ କୁଲିଗିରି କରିବା ଲାଗି ଉନ୍ମୁଖତା କାହିଁକି ? ମୁଁ ତାଙ୍କୁ କହିଥିଲି- ଓଡ଼ିଶାରେ ପୂର୍ବେ ଦୁଇଟି ଜିନିଷ ଥିଲା-ଗୋଟିଏ ଖଣ୍ଡାର ବ୍ୟବସାୟ ଅର୍ଥ ଯୁଦ୍ଧ କରିବା, ଆଉ ଶାନ୍ତି ସମୟରେ ରାଜାଦତ୍ତ ଭୂମିଚାଷ-ଜାୟଗିର ଦାରୀ-ଘରେ ନାରୀମାନଙ୍କର କୁଟୀର ଶିଳ୍ପ ଥିଲା ପ୍ରଧାନ । ଏବେ ଖଣ୍ଡେଇଡି ନାହିଁକି ଚାଷରେ ପେଟ ପୂରୁ ନାହିଁ, କୁଟୀର ଶିଳ୍ପ ବା ଜାତୀୟ ବ୍ୟବସାୟ ଗୁଡ଼ିକ ମୃତପ୍ରାୟ-ଶତବର୍ଷବ୍ୟାପୀ ବଢ଼ି ଆଉ ମରୁଡ଼ି-ତାହାହେଲେ ଆମ ପାଇକ ପୁଅଙ୍କର ଆଉ ଶିଳ୍ପୀସନ୍ତାନମାନଙ୍କର ସମ୍ବଳ କଣ ? ସେଥିପାଇଁ ଅତୀତର ଏଡ଼େବଡ଼ ବୀର ଜାତି ଆଜି କୁଲି ଜାତିରେ ପରିଣତ । ମୁସଲମାନ ଶାସନରେ ରାଜପୁତାନାର ଯେ ଅବସ୍ଥା, ପ୍ରତାପ-ସମର-ସଙ୍ଗର ବଂଶଧରମାନେ ଯେପରି ଅର୍ଦ୍ଧମୃତ ଅଫିମର ଦାସ-ଉଦାର ବ୍ରିଟିଶ ଶାସନରେ ଲକ୍ଷେ ରାଜାର ମଉଡ଼ମଣିର ଦାଣ୍ଡୁଆ ଖଣ୍ଡାଧାରୀ ଓଡ଼ିଆପୁଅର ଆଜି ତତୋଦ୍ଧିକ ଅବସ୍ଥା-ଓଡ଼ିଆ କୁଲି, ଶ୍ରମିକ, ମଜୁରିଆ-ଓଡ଼ିଆଣୀ ଦୂର ଦେଶରେ ଉଦରାନ୍ନ ସକାଶେ ନିର୍ବାସିତା । କାରଣ- ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଭୂମି କଳିଙ୍ଗ ଜନନୀ ଆଜି କାଙ୍ଗାଳୁଣୀ-ତାର ସୁନା ଫରୁଆ ଶୂନ୍ୟ ହୋଇଯାଇଛି-ତାର ହୀରା, ଲୁହା, କାଠ, ପଥର, ହାତୀଦାନ୍ତ, କଂସା ପିତଳ, ଲୁଣ, କଉଡ଼ି , ସିପ, କାଇଁଶ ଆଦି କାହିଁରେ ତାର ନିଜତ୍ୱ ନାହିଁ । ତା' ଦେଶର କ୍ଷୀର ନୀରରେ ପାଳନକର୍ତ୍ତ୍ରୀ ମା ଭଳି ମହାନଦୀ, କାଠଯୋଡ଼ି, ବ୍ରାହ୍ମଣୀ, ବୈତରଣୀ ତାକୁ ପାତାଳ ଗର୍ଭରେ ବୁଡ଼ାଇ ପ୍ରତିବର୍ଷ ସର୍ବସ୍ୱାନ୍ତ କରି ଛାଡୁଛନ୍ତି । ହଇଜା, ମେଲେରିଆ ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ କଲ୍ୟାଣରେ ଘର ଘର ଜନଶୂନ୍ୟ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଓଡ଼ିଆ ଭାଇ ଅତି ଅଳ୍ପ ମୂଲ୍ୟରେ ବିଦେଶରେ ପଡ଼ି ରହି ଜୀବିକା ଅର୍ଜନ କରିବା ଛଡ଼ା ତାଙ୍କର ଯେ ଗତ୍ୟନ୍ତର ନାହିଁ । କୁଲିଗିରି ଯେ ତାଙ୍କର ବର୍ତ୍ତମାନ ଜୀବନର ସାର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ବହୁଦିନ ତଳେ ମୁଁ ଗୋଟିଏ କବିତାରେ ଲେଖିଥିଲି-

ପଖାଳ ଭାତକୁ ନ ମିଳେ ଲୁଣ
ତବତ ସାଥିକୁ ନାହିଁ ତିଅଣ

ଗୋରୁ ହେଲେ ହଡ଼ା ଲୋକେ ହେଲେ ମଡ଼ା
(ସାର)କୁଲୀଗିରି ଚାହା ବିଗିଚା କାମ ।

ଦେଶକୁ ଆଡ଼କାଠି ଯାଇ ଚାଉଳିଆଗଞ୍ଜ ଡ଼ିପୋରୁ ଶହ ଶହ ହଜାର ହଜାର କୁଲୀ ଓ କୁଲିଆଣୀ ବର୍ମ୍ମା, ଆସାମ, କଲିକତା ରପ୍ତାନି କରିବା କଥା କିଏ ନ ଜାଣେ ? ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ଏ ସବୁ ଅଙ୍ଗେ ନିଭେଇ ନିଭେଇ ଜରାଜୀର୍ଣ୍ଣ ହେଲାଣି । ଆଉ କେତେ କାଳ ଯେ ଏ କର୍ମ ଭୋଗ ଅଛି, କିଏ କହିବ ? ଭାରତ ଜଗତରେ ସବୁଠାରୁ ହୀନ ଲାଞ୍ଛିତ ପରପଦଦଳିତ ଦେଶ-ତାର କୋଟିଗୁଣ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଅତୀତ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ପୃଥିବୀର ସଭ୍ୟ ଦେଶମାନଙ୍କ କତିରେ କୁଲୀ, କିରାଣୀ, କୃଷକ (Cooly, Clerk, Cultivator) ଦେଶ ଛଡ଼ା ତାର ଆଉ ଅଧିକ କିଛି ସମ୍ମାନ ନାହିଁ । ଏଡ଼େ ବଡ଼ ନୂତନ ରାଜଧାନୀ ପରମ ସୁନ୍ଦର ନୂତନ ଦିଲ୍ଲୀ-'କୁଲି କିରାଣୀ ବସ୍ତି" ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ- ଭାରତ-ଜାତୀୟତାର ଛାପ ତାର କୌଣସି ଅଙ୍ଗରେ ନାହିଁ । ଭଙ୍ଗା, ଦଦରା, ପୋପରା, ଖଣ୍ଡିଆ କୋଠା କଙ୍କାଳମାଳଝୁଲା ପୁରୁଣା ଦିଲ୍ଲୀର ଅଙ୍ଗେ ଅଙ୍ଗେ ପୁରୁଣା କୀର୍ତ୍ତି, ଭାରତୀୟ ସଭ୍ୟତା, ଭାରତୀୟ ଶିଳ୍ପର ଗୌରବ ଗାରିମା ଗୋଟିଏ ଛିଣ୍ଡା ଚାରୁଚିତ୍ର ଭଳି ଓହଳିଚି । ସେ ସବୁ ଦେଖିଲେ ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନ ଭାରତର ଅବସ୍ଥାକୁ ତା ସହିତ ତୁଳନା କଲେ ସହଜେ କିଏ ବିଶ୍ୱାସ କରିବ ଯେ, ଏ ସବୁ ଏହି କୁଲୀ ମଜୁରିଆ କୃଷକ ଭୂମିର ସନ୍ତାନଙ୍କର ଅମର କୀର୍ତ୍ତି ! ସାଢ଼େ ଚାରି ଶହ ବର୍ଷର ପୁରୁଣା ଲାଲକିଲ୍ଲା ପଥର ଉପରେ ପଥର ଦୃଢ଼ଭାବେ ଜମେଇ ଗର୍ବରେ ଆଜିସୁଦ୍ଧା ଛିଡ଼ାହୋଇଚି । ଏଣେ ନବ ନିର୍ମିତ ପ୍ରାସାଦମାନଙ୍କର କାନ୍ଥ ଠାଏ ଠାଏ ଆଜହୁଁ ଫାଟିଲାଣି । ଭାରତୀୟ ଶିଳ୍ପୀର, ଭାରତୀୟ ଶ୍ରମିକର ପୃଥିବୀକୁ ଅମର ଦାନ ଭାରତର ଶିଳ୍ପକଳା ଗୁଡ଼ିକ ଦେଖିଲେ କିଏ ବିଶ୍ୱାସ କରିବ ଯେ, ସେମାନେ ଆଠଅଣା ଦଶଅଣା ମଜୁରି ଲାଗି ହାଡ଼ ମାଂସ ପଚେଇ ଖଟଣୀ ଖଟି ପଶୁଠୁ ହୀନ ଜୀବନ ଯାପନ କରି, ପିଲା ପରିବାରର ସୁଖଶାନ୍ତି- ଜୀବନର ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ଧେୟ ଆରାଧ ଏକାବେଳେ ଭୁଲିଯାଇ ନରକର କୀଟ ପାଲଟି ଯାଇଛନ୍ତି ବୋଲି ! କୋଣାର୍କ ରଚୟିତାଙ୍କ ପୁଅମାନେ ଆଜି କଲିକତାର ଝୋଟକଳ, ସୂତାକଳର କୁଲୀ-ଗଣ୍ଡରୀ ଠେଲା ବୁହା ମଜୁରିଆ, ବାସନ ବର୍ତ୍ତନ ମଜା ଭାତରନ୍ଧା ବେହେରା ପୁଝାରୀ ପୁଣି ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ସଂଖ୍ୟାରେ ! ଜଗତରେ ଭାରତ କୁଲୀର ଦେଶ ବୋଲି ସମ୍ମାନିତ । ଭାରତର ସ୍ୱ ଘରେ ଉତ୍କଳ କୁଲୀର ଦେଶ ବୋଲି ପରିଚିତ । ପୃଥିବୀ ନିକଟରେ ଭାରତୀୟ, ଭାରତୀୟ ନିକଟରେ ଉତ୍କଳୀୟ ଏକା ମାନଦଣ୍ଡରେ ମପା-ଏକା ନିକିତିରେ ତଉଲା । ଆମେ ଓଡ଼ିଆ ଭାରତର ଦୁଃଖ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାର ଜୀବନ୍ତ ଉଦାହରଣ । ଭାରତୀୟ କୁଲୀ ଶ୍ରେଣୀର ମଉଡ଼ମଣି ଓଡ଼ିଆ-ସେହି ଓଡ଼ିଆ କୁଲୀ ଜାତିର ଜଣେ ଝିଅ ମୁଁ ନିଜକୁ କୁଲୀ ବା ଶ୍ରମିକ ବୋଲି ଜଗତ ସାମନାରେ କହିବାକୁ କଦାପି ଲଜ୍ଜିତ ନୁହେ । କାରଣ କୁଲୀର ବି ସମ୍ମାନ ଅଛି । କୁଲୀର ବିରାଟ ଅତୀତ ଥିଲା-ବି ସମ୍ମାନ ଅଛି । ଜଗତର ଭାଗ୍ୟ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ଏଣିକି, ଯଦି କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଣୀ ହାତରେ ଅଛିତ, ସେ ଶ୍ରେଣୀ କୁଲୀର । ଅତଏବ ଆମର ନିରାଶ ହେବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ଜଣେ କୁଲୀ, ମୂଲିଆ, ଶ୍ରମିକ ଏ ଶବ୍ଦ ଆଉ ଲଜ୍ଜାଜନକ ନୁହେଁ । ଅତଏବ ଓଡ଼ିଆ କୁଲୀ ହିସାବରେ ଜଗତରେ ତଥା ଭାରତରେ ଆମର ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ ସ୍ଥାନ, ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ ଅଧିକାର, ଜଗତର ସମୂହ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେବାଲାଗି ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ ଶକ୍ତିଅଛି ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଜଗତର ପ୍ରଶ୍ନ କଣ ? ଖାଦ୍ୟ, ଏବଂ ବାସସ୍ଥାନ । ଏତକ ପାଇବା ପାଇଁ ପୃଥିବୀମାତାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ସନ୍ତାନ ନ୍ୟାୟତଃ ଅଧିକାରୀ । ବିଶ୍ୱମାତା କୃପଣ ନୁହନ୍ତି-ବିଶ୍ୱଜନନୀର ଭଣ୍ଡାରରେ ଅକ୍ଷର ସମ୍ପତ୍ତି, ଅଶେଷ ଅନ୍ନବସ୍ତ୍ର, ତାଙ୍କ କୋଳରେ ଆମର ସ୍ଥାନ; କିନ୍ତୁ ଏ ସବୁରୁ ଅଧିକାଂଶ କାହିଁକି ବଂଚିତ ଏହାର କାରଣ ଆମର ଭିତରେ ଅସଂଖ୍ୟଙ୍କର ବହୁ ଦୁର୍ବଳତା, ସଙ୍ଘବଦ୍ଧ ଶକ୍ତିର ଅଭାବ । ଆମେ ସଂଖ୍ୟାରେ ଅଧିକ ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ଅଳ୍ପସଂଖ୍ୟକ ଅତ୍ୟାଚାରୀର ଅତ୍ୟାଚାର ବା ଭୟାଶଙ୍କାରେ ବ୍ୟାକୁଳ । ଆମେ ମହାମୂର୍ଖ, ଦୁଃଖୀ, ଆମେ ପେଟ ପୂରେ ନାହିଁ, ଆମ ଦେହ ଲୁଚେ ନାହିଁ-ଆମେ ପଶୁ ରହିବା ଅଯୋଗ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ ପଡ଼ି ସଢୁଥାଉ-ଆମେ ଏପରି ଅଧମ ହୋଇଗଲୁଣି ଯେ, ନ୍ୟାୟନ୍ୟାୟ, ଧର୍ମ୍ମାଧର୍ମ୍ମ, ଚରିତ୍ରୋନ୍ନତି ଆଦିର ବିଚାର ଆମଠିନାହିଁ । ଆମେ ମାଲିକ, ପ୍ରଭୁ, ମହାରାଜ, ସାହେବ, ହାକିମ ଆଦି ମହା ଭୂତ ଭୟରେ ସର୍ବଦା ବ୍ୟସ୍ତ । ଉପରିସ୍ଥର ତୋଷାମୋଦ କରିବା ଛଡ଼ା ଯେପରି ଆମର ଗତ୍ୟନ୍ତର ନାହିଁ । ଏହି ତ ସାଧାରଣ ଶ୍ରମିକର ଜୀବନୀ । ତା'ଠୁ ମନୁଷ୍ୟୋଚିତ ସଦ୍‌ଗୁଣ, ମହାନତା, ଆତ୍ମାର ବିଶାଳତା, ଉଦାରତା ଆଶା କରିବା ବିଡ଼ମ୍ବନା ।

ଧରନ୍ତୁ, କଲିକତାର ହିଁ ଦୁଇ ଲକ୍ଷ ଓଡ଼ିଆ ଶ୍ରମିକଙ୍କର କଥା । ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନର ଅଧଃପତିତ ଅବସ୍ଥା ବୋଧହୁଏ ମୋ'ଠାରୁ ମଧ ଆପଣାମାନେ ଅଧିକ ଭଲରୂପେ ଜାଣନ୍ତି । ଅକଥ୍ୟ ପରିଶ୍ରମର ସେମାନେ ଉପଯୁକ୍ତ ମୂଲ ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ । ଯାହା ପାଆନ୍ତି ତା ପୁଣି ତାଙ୍କର ବ୍ୟସନ ବିଳାସିତାକୁ ନିଅଣ୍ଟ । ଘରେ ପିଲା ଭାର୍ଯ୍ୟା ଦୁଃଖରେ ଦରମଲା ପ୍ରାଣ ଘେନି ପଡ଼ିଥାନ୍ତି । ଅଧିକାଂଶ ଗ୍ରାମର ନିଃସହାୟ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଅନ୍ନ ବସ୍ତ୍ର ବିହୀନ, ହେବାରୁ ନାନାପ୍ରକାର ଦୁଃଖ ଗଞ୍ଜଣା ଲାଞ୍ଛନା ସହି ନ ପାରି ଘରୁ ପଳେଇ ଆସି କୁଲିଆଣୀଗିରି କରନ୍ତି । ନୋହିଲେ ପାପ ବ୍ୟବସାୟରେ ନିଜ ଦେହକୁ ଡାଳି ଦିଅନ୍ତି; ପୁଣି ତାଙ୍କରି ପୁଅ ଭାଇ ତାଙ୍କୁ ଘେନି ଅସତ୍ ବ୍ୟବସାୟରେ ଦି'ପଇସା ରୋଜଗାର କରିବା ବାଟ କରିଥାନ୍ତି । ହାୟ, କି ପରିତାପର ବିଷୟ ! କୁଲି ବା ଶ୍ରମିକ ହେବା ଅର୍ଥ ନିଶା, ବେଶ୍ୟା, ବ୍ୟଭିଚାରର ଦାସ ହେବା ନୁହେଁ । ସେପରି କୁଲି ଜାତି ଯଦି ଜଗତରୁ ଲୋପ ପାଏ ତା' ହେଲେ କିଛି ଦୁଃଖ ନାହିଁ, ବରଂ ପୃଥିବୀର ଭବିଷ୍ୟତ ବଂଶଧରଙ୍କର ସେଥିରେ ମଙ୍ଗଳ । ମାତ୍ର କୁଲି ବା ଶ୍ରମିକ ହେବା ଅର୍ଥ ପୃଥିବୀର ଭାଗ୍ୟ ଡୋରିକୁ ନିଜ ହାତରେ ରଖିବା । ଯେ ପୃଥିବୀର ମାଟିରୁ ଶସ୍ୟ ଉତ୍ପନ୍ନ କରେ, ଯେ କପାରୁ ସୂତା ଓ ଲୁଗା ବାହାର କରେ, ଯେ ଜୀବନ ଉପାୟର ସମସ୍ତ ସାମଗ୍ରୀ ତିଆରି କରେ, ସେହି ତାର ପ୍ରକୃତ ମାଲିକ; ଅନ୍ୟ ନୁହେ । ସାମାନ୍ୟ ମଜୁରି ଦେଇ ଅନ୍ୟ ତା'ଉପରେ ମାଲିକାନା ସ୍ୱତ୍ୱ ହାସଲ କରି ହସୁଥିବା, ଆଉ ସେହିପରି ମାଲିକଙ୍କଠାରୁ ଯୁତା ଖାଇ ଦେହରେ ଚନ୍ଦନ ବୋଳିଲା ଭଳି ଘିନିବା ଅର୍ଥ ପ୍ରକୃତ କୁଲିଗିରି ନୁହେ-ପଶୁ ବି ଅତ୍ୟାଚାର ପାଇଲେ ଆତ୍ମବଳ ଦେଖାଏ । ମନୁଷ୍ୟ କଣ ପଶୁଠୁ ଅଧମ ! କୁଲିର ସଂଘବଦ୍ଧ ଶକ୍ତି ହିଁ ପୃଥିବୀର ଅସଲ ଭାଗ୍ୟ ବିଧାତା । କଲିକତା ସହରର କୁଲି ! ତୁମେମାନେ ଏ ସହରର ଆଲୁଅକୁ ଅନ୍ଧକାରରେ ପରିଣତ କରିପାର, ଏକ ଦଣ୍ଡରେ ଏ ପରିଛନ୍ନ ରାଜପଥକୁ ନରକକୁଣ୍ଡ କରି ଦେଇପାର । ତୁମଯୋଗେ ତୁମ ମାଲିକମାନଙ୍କର ଅଣ୍ଟିରେ ପଇସା । ପୁଣି ସେହିମାନେ ତୁମରି ତଣ୍ଟି ଚିପିବେ, ଆଉ ତୁମେ ଉୟାର୍ଦ୍ଦ ଠେକୁଆ ଭଳି ତାଙ୍କ ଗୋଡ଼ର ଏଣେ

ତେଣେ ନସର ପସର ହେଉଥିବ, ଯା ନୁହେଁ ଆତ୍ମବଳୀ ବା ଜାତୀୟତା । କୁଲିଗିରି କର, ଚିନ୍ତା ନାହିଁ । ଶ୍ରମରେ, କାମ କରିବାରେ କିଛି ଲାଜ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ମଣିଷ ହୋଇ କାମ କର । ତୁମ ଭିତରେ ଯେ କେତେ ଶକ୍ତି ଲୁଚି ଛପି ରହିଚି, ସେଇଟା ଥରେ ଭାବ । ସେହିପରି ଶକ୍ତିର ଆରାଧନା କର । ସଂଘବଦ୍ଧ ହୁଅ, ସଂଘ ଶକ୍ତିକୁ ଚିହ୍ନ । ଏକାଠି ହେବା ମୂଳରେ ଯେ ମହାବଳ ରହିଚି, ସେଇଟା ଭାବ । କେବଳ ଆତ୍ମଚିନ୍ତା ନୁହେ-ଆତ୍ମୀୟର ବି ଚିନ୍ତା କର । ତା ହେଲେ ଯାଇ ନିଜର, ନିଜ ଦେଶର ନିଜ ଜାତିର କି ଦେଶ, କି ବିଦେଶ ସବୁଠାରେ ମୁଖ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କରିପାରିବ । ଅଳ୍ପଦିନତଳେ ଦିଲ୍ଲୀର ଲୁଗାମାର୍କେଟରେ ଜଣେ ମୂଲିଆ(କାହାର) ଯୁବକ ଅମୀର ସିଂହକୁ ଲୁଗା ମାଲିକମାନଙ୍କ ତରଫରୁ ମାଡ଼ ହେଲା । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସବୁ ମଜୁରିଆ ('କାହାର') ତକ ଲୁଗା ଗଣ୍ଡିରା ଉଠେଇବେ ନାହିଁ କହି ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କରି ବସିଲେ । ଲୁଗା ମାର୍କେଟ ବନ୍ଦ । ମାଲିକଙ୍କର ଖୋସାମଦ କିଏ ଦେଖେ ? ଆଜିକାଲି ଧର୍ମଘଟ କରିବା ବା ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କରିବା ତ କଥା କଥାକେ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ଏଠି କଲିକତାରେ ଏପରି ବ୍ୟକ୍ତି ବି ଅଛନ୍ତି ଯେ ନିଜ ଭାଇର ଅଭିଯୋଗ ଉପେକ୍ଷା କରି ମାଲିକଙ୍କ କତିରେ ଊଣା ମଜୁରିରେ ଅପରର କାମ ଛଡ଼େଇ କରି ନେଇ ପାରନ୍ତି । ହାୟ ! ଧିକ ! ଏପରି ରୋଜଗାର ଠାରୁ ତ ଉପବାସ ଭଲ ! ଏପରି ହୀନତାର କାରଣ ଜାତୀୟ ଜୀବନର ଅଭାବ । ଜାତୀୟ ଜୀବନର ଅଭାବ ଲାଗିଦାୟୀ କିଏ ? ଦାୟୀ ଆମ୍ଭେମାନେ । ଆମ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ସମୂହ କଲ୍ୟାଣ ଲାଗି, ଆମ ଜାତିର ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କର ଉନ୍ନତି ଲାଗି, ତାଙ୍କର ପାରିବାରିକ ଜୀବନର ସୁଖ ବିଧାନ ଲାଗି ଆମେ ଦାୟୀ; କିନ୍ତୁ ଆମେ କେବେ ଏ ବିଷୟ ଚିନ୍ତା କରିଚୁ କି ? ଯଦି ଆଗେ କରି ନ ଥାଉ-ଆସ, ଆଜି ସମୟ ଅଛି-ଆଜି ଆମେ ଏକାଠି ହେବା, ଆମେ ନିଜ ଜାତିର ନିଜ ଭାଇ ଭଉଣୀଙ୍କର ଅଧଃପତନର ମାର୍ଗ ବନ୍ଦ କରି ତାଙ୍କୁ ସଂଘବଦ୍ଧ କରିବା । ଖାଲି କଲିକତା ପ୍ରବାସୀ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏ ସମ୍ମିଳନୀଟିଏ ଗଢ଼ି ରଖିଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ; କଲିକତା, ବର୍ମା, ଆସାମ, ପଞ୍ଜାବ, ରାଜପୁତାନା ଆଦି ଉତ୍ତର ଦକ୍ଷିଣ ସମୁଦାୟ ଭାରତ ଓ ଅନ୍ୟ ଦେଶର ପ୍ରବାସୀ ଉତ୍କଳୀୟ ଭାଇ ଭଉଣୀଙ୍କୁ ଏକାଠି କରିବା ଭାର ଆମ ଉପରେ । ଯା ପାଇଁ ଜବରଦସ୍ତ ଆନ୍ଦୋଳନ ଚଳାଇବାକୁ ହେବ । କେବଳ ସଭାରେ ବସି କେତୋଟି ପ୍ରସ୍ତାବ ପାଶ୍ କଲେ ହେବ ନାହିଁ ।

ପୃଥିବୀର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦେଶରେ ଆଜିକାଲି ଶ୍ରମିକ ଆନ୍ଦୋଳନ ଅତି ପ୍ରବଳ ଭାବେ ହେଉଚି । ଏପରି ସ୍ଥଳେ ଓଡ଼ିଆ ଶ୍ରମିକର ଆଳସ୍ୟସୁପ୍ତି ଏକା ଓଡ଼ିଶା ନୁହେ, ଭାରତ ତଥା ଜଗତପାଇଁ ଘୋର ଅପମାନଜନକ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶ୍ରମିକ ସାଧାରଣ, ସେ ୟୁରୋପ ଆମେରିକାରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥାଉ, ଭାରତ ବା ଗରିବ ଓଡ଼ିଶାରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥାଉ ଶ୍ରମିକ ହିସାବରେ ସେମାନେ ସହୋଦର । ସେମାନଙ୍କର ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ, ଅଭାବ ଅଭିଯୋଗ, ଅତ୍ୟାଚାର କାହାଣୀ ଏକା ।

ପହିଲୁ କହିଚି ପୃଥିବୀର ପ୍ରଶ୍ନ-ଖାଦ୍ୟ, ବସ୍ତ୍ର ଆଉ ବାସସ୍ଥାନ । ପୁଣି ଜଗତରେ ମଣିଷ ବୋଲାଇବା ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷା, ମଣିଷକୁ ମଣିଷଭଳି ରହିବାଲାଗି ତାର ଜନ୍ମଗତ ଅଧିକାର, ମାନବିକ ସ୍ୱାଧୀନତା । ପୃଥିବୀର ଯେ କୌଣସି ଶକ୍ତି ମଣିଷକୁ ଏଥିରୁ ବଞ୍ଚିତ କଲେ ସେ ତା' ବିରୁଦ୍ଧରେ ନିଶ୍ଚୟ ମୁଣ୍ଡ ଟେକିବ । ଏହି ମୁଣ୍ଡ ଟେକାଟା-ଏକୁଟିଆ ଲୋକର ହେଲେ ଏହାର

ବିଶେଷ କିଛି ମୂଲ୍ୟ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଏକାଠି କେତେ ଲୋକର ମିଶିକରି ହେଲେ ଏହା ଆନ୍ଦୋଳନ ରୂପ ଧାରଣ କରି ଜଗତର ଭାଗ୍ୟ ଓଲଟାଇବା ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ସକ୍ଷମ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନ, କୃଷକ ଆନ୍ଦୋଳନ, ବଲ୍‌ସେଭିକ୍ ଆନ୍ଦୋଳନ, ଶ୍ରମିକ ଆନ୍ଦୋଳନ, ଯୁବକ ଆନ୍ଦୋଳନ, ନାରୀ ଆନ୍ଦୋଳନ ଯାହା କିଛି ଆନ୍ଦୋଳନ ବା ହଲଚଲ ସବୁର ମୂଳ କାରଣ ମଣିଷ ଉପରେ ମଣିଷର ଅମାନୁଷିକ ଅତ୍ୟାଚାର, ଆଧିପତ୍ୟର ଗର୍ବ । ଯଥେଷ୍ଟ ଖାଇବା ପିନ୍ଧିବା, ଭଲ ସ୍ଥାନରେ ସୁଖରେ ରହିବା, ନିୟମିତ ପରିଶ୍ରମ କରିବା, ଶିକ୍ଷା, ସାଧନା, ମଣିଷ ମାତ୍ରର ପ୍ରୟୋଜନ । ଏଥିରୁ ମଣିଷକୁ ବଞ୍ଚିତ କଲେ ସେ ଯଦି ତାର ପ୍ରତିକାର କରି ନ ପାରେ ତା'ହେଲେ ତା'ର ସେପରି ବଞ୍ଚି ରହି ଅଯଥା ପୃଥିବୀର ଭାର ବୃଦ୍ଧି କରିବା ଅନ୍ୟାୟ । ଦଳିତ ଦୁର୍ବଳ ଭୀରୁର ଏ ପୃଥିବୀରେ ସ୍ଥାନ କମ । ଅତଏବ ଆମକୁ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ହେବ, ଆମେ କଣ କରିବୁ ? ଆମେ ଆଉ କେତେକାଳ ନିର୍ଜୀବ, ନିରାଶ, ରୋଗଗ୍ରସ୍ତ, ପଙ୍ଗୁ, ବ୍ୟସନର ଦାସ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିବୁ ? ଆମେ ଆଉ କେତେକାଳ ଧନିକମାନଙ୍କର, ମାଲିକମାନଙ୍କର "ଦେହି ମେ ପଦପଲ୍ଲବମୁଦାରମ୍"ର କୃପାଭିକ୍ଷାକୁ ସମ୍ବଳ କରିଥିବୁ ?

ଶ୍ରମିକ ଭାଇମାନେ । ମନେ ରଖ– ଆଭିଜାତ୍ୟର ଉଚ୍ଚାସନରୁ ମୁଁ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଏ କଥା କହୁନାହିଁ । ମୁଁ ଜଣେ ନାରୀ । ନାରୀ ଭଳି ଆଜନ୍ମ ଦାସତ୍ୱ, ଆଜନ୍ମ ମୂଲିଆଗିରି ବୋଧହୁଏ କେହି କଦାପି କରିପାରିବ ନାହିଁ । ଗତ ହଜାର ହଜାର ବର୍ଷ ଧରି ନାରୀ ପ୍ରାୟ ସବୁ ଦେଶରେ ଏବଂ ବିଶେଷତଃ ଭାରତବର୍ଷରେ ଅଶେଷ ଲାଞ୍ଛନାର ପୁଞ୍ଜୀଭୂତ ନିଗ୍ରହ, ଅକଥ୍ୟ ଅତ୍ୟାଚାର, ଦୁଃସହ ପୀଡ଼ା, ଏ ଆଖି ଲୁହ ସେ ଆଖିରେ ପୋଛି ପେଟ ସକାଶେ ଦେହ ବିକି ଦାସତ୍ୱ କରି କରି ଜାତିର ବଂଶଧାରା ରକ୍ଷା କରି ଆସିଅଛି, ନିଜର ଅମୂଲ୍ୟ ରକ୍ତ ଢାଳି । କିନ୍ତୁ ପୃଥିବୀ ତାର ମୂଲ୍ୟ ଦେଇନାହିଁ, ଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହେଁ, ଦେବ କି ନାହିଁ ଜଣା ନାହିଁ । ଅତଏବ ପରାଧୀନ, ବନ୍ଦୀ, ଦାସ, ଶ୍ରମିକ ହିସାବରେ ଜଣେ ନାରୀ ହୃଦୟର ଯେ ବିଶିଷ୍ଟ ଗଭୀର ସହାନୁଭୂତି ତା'ମୋ'ଠାରୁ ଆପଣମାନଙ୍କର ପ୍ରାପ୍ୟ । ଶ୍ରମିକ–ସମସ୍ୟା ସହିତ ପୃଥିବୀର ଅର୍ଦ୍ଧାଧିକ ମାନବଜାତି ଯେ ନାରୀ, ତାର ଭାଗ୍ୟ ଯେ ଜଟିଳ ଭାବେ ଜଡ଼ିତ, ଏ ଯୁଗରେ ଆଉ କାହାରିକୁ ତାହା ବୁଝାଇବାକୁ ହେବ ନାହିଁ । ପୁରୁଷ ଜାତି ମଧ୍ୟରେ କେତେକ ସଂଖ୍ୟାରେ ବା କୁଲି, ଦାସ, ମଜୁରିଆ, ହରିଜନ, ଚଣ୍ଡାଳ, ପଞ୍ଚମବର୍ଣ୍ଣୀ, ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ଥାଇ ପାରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଅତି ନିମ୍ନଶ୍ରେଣୀର କୁଲିମୂଲିଆ । ତାଙ୍କ ରକ୍ତବୁହା ପରିଶ୍ରମର ସମ୍ମାନ କରିବା ଦୂରେ ଥାଉ ତାଙ୍କର ଗର୍ଭଜାତ ପୁରୁଷ ତାଙ୍କୁ ସର୍ବଦା ଅନ୍ୟାୟ ଅତ୍ୟାଚାରରେ ଏପରି ପଦଦଳିତ କରି ରଖିଛନ୍ତି ଯେ, ଅନ୍ୟାୟର ପ୍ରତିକାର କରିବା ଦୂରେଥାଉ, ତାଙ୍କପ୍ରତି ଯେ ଅନ୍ୟାୟ ହେଉଚି, ଏ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ବୋଧଗମ୍ୟ ନୁହେ । ଠିକ୍ ଓଡ଼ିଆ ଶ୍ରମିକର ଅବସ୍ଥା ସେହିପରି । ଅନ୍ୟାୟ ଅତ୍ୟାଚାରର ବୋଧଜ୍ଞାନ ଯାହାର ନାହିଁ, ତାକୁ ଅନ୍ୟାୟ ଅତ୍ୟାଚାରର ପ୍ରତିକାର ଲାଗି ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇବା ବାତୁଳତା ମାତ୍ର । ଶୋଇବାକୁ ଉଠେଇ ପାରାଯାଏ– ମଲାକୁ ଚେତେଇବ କିଏ ?

ଏ ସବୁର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶବ୍ଦ କେବଳ ଜିଭରୁ ନୁହେ, ମୋରଅନ୍ତରାତ୍ମାରୁ ଉଚ୍ଚାରିତ । ଶ୍ରମିକପ୍ରାଣର ନୈରାଶ୍ୟ, ଦରିଦ୍ର ପରପଦାନତର କ୍ଳୈବ୍ୟ, ଦୀନତା, ବ୍ୟଥା, ବ୍ୟାକୁଳତାର ଯେ

ଅଶବ୍ଦ ରୋଦନ, ସେ କେବଳ ତାର ଅନ୍ତରାତ୍ମାକୁ ଘାରୁନାହିଁ, ଭାଇ, ବିଶ୍ୱାତ୍ମାକୁ କନ୍ଦେଇଲାଣି । ଏଇ ବିଶ୍ୱାତ୍ମାର କ୍ରନ୍ଦନ, ଅସଂଖ୍ୟ ଭଙ୍ଗା କୁଡ଼ିଆ ଛିଣ୍ଡା ଶେଯ ଉପରେ ଖଣ୍ଡିଆ ଜନା ସମ୍ୱଳ ଭୋକବ୍ୟାକୁଳ ପରମପିତାର କୋଟି କୋଟି ସନ୍ତାନର ଅଶ୍ରୁ ସେହି ପରମାତ୍ମାକୁ ବ୍ୟଥିତ କଲାଣି । ଆଉ ତାରି ଫଳ ସ୍ୱରୂପ ଜଗତରେ ଆଜିକାଲି ଏତେ ଆନ୍ଦୋଳନ, ଏତେ ଲେନିନ, ଗାନ୍ଧିର ଜନ୍ମ, ଏତେ ରକ୍ତଧାର ବୁହା ଚାଲିଛି ।

ଓଡ଼ିଆ ଶ୍ରମିକ । ଏଥିରେ ତୁମର ବଡ଼ ଭାଗ୍ୟ, ତୁମେ ଯେ ଶହ ଶହ ବର୍ଷ ଦୈବୀ, ପୁଣି ମାନୁଷୀ ସବୁ ପ୍ରକାର ବିପତ୍ତିରେ ଅସ୍ଥିକଙ୍କାଳସାର । କିନ୍ତୁ ଏଇ ମାଟିର ମଣିଷ ଭିତରେ ମହାନ୍ ଆତ୍ମା ଗୁପ୍ତ ଅଛି । ଏ ନିଶ୍ଚୟ ଏ ଜାତିର ପ୍ରାଣକୁ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରିବ । କେହି କୁଲୀ କହି ଟାପରା କରିଛନ୍ତି, କେହି ମେଣ୍ଢା କହି ଉପହାସ କରିଛନ୍ତି, କେହି ଘୃଣାରେ ନାକଟେକି ଦୂର କରି ଦେଇଛନ୍ତି ବୋଲି କଦାପି ହତାଶ ହୁଅ ନାହିଁ । ଦୁର୍ବଳ ଭୀରୁ ! ଅଧିକାର ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର । ତୁମ୍ଭେମାନେ ଯେ ଧରଣୀମାତାର ମାଟିର ସନ୍ତାନ, ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ଦାବୀକୁ ଉପେକ୍ଷା କରିବା ଭଳି କ୍ଷମତା ପୃଥିବୀର ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ତୁମ୍ଭେମାନେ ଦାବୀ କରି ଜାଣିଲେ ତ ? ଯଦି ତୁମ୍ଭେମାନେ ମୂକ, ବଧିର, ସର୍ବ ପ୍ରକାର ଅପମାନ ଅସମ୍ମାନକୁ ମୁଣ୍ଡରେ ମୁଣ୍ଡାଇ ନେବାକୁ ସଦା ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ରହିଥାଅ ଏବଂ ତୁମର ମାଲିକ, ତୁମର ପ୍ରଭୁ, ତୁମର ଅଧିପତିଙ୍କୁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଅବତାର, ନରଦେହଧାରୀ ଦେବତା ଭାବି ପୂଜା କରିବାକୁ ମନ ବଳାଇ ଥାଅ, ତା ହେଲେ ତୁମ୍ଭେମାନେ ଅତି କରୁଣାର ପାତ୍ର, ଭଗବାନ ମଧ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ଗୁହାରି ଶୁଣିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବେ ନାହିଁ । କଥାରେ ଅଛି, 'ଆପେ ନ ମଲେ ସ୍ୱର୍ଗେ ନ ଯାଇ', ନିଜ ଆତ୍ମବଳରେ ଯାହା ନ ସାଧି ପାରିବ, ଅନ୍ୟ କେହି ତାହା ତୁମ ପାଇଁ କରିଦେବେ ନାହିଁ । ଅତଏବ ତୁମେ –

(କ) ଅକଥ୍ୟ ପରିଶ୍ରମ କରୁଚ,

(ଖ) ଅଳ୍ପ ମଜୁରି ପାଉଚ,

(ଗ) ପଚା ସଢ଼ା ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ଅନ୍ଧାରୁଆ ସ୍ଥାନରେ ରହିଛ,

(ଘ) ତୁମେ ନାନା ବିଧ ଅତ୍ୟାଚାରରେ ପୀଡ଼ିତ,

(ଙ) ଡରିମରି ଲାଞ୍ଚ ରିସ୍‌ପତ୍ ଦେଇ ସୁଦ୍ଧା ଛାଡ଼ ପାଉନାହଁ,

(ଚ) ନାନାଦି ଅସତ୍ ବ୍ୟସନରେ ଲିପ୍ତ,

(ଛ) ପାରିବାରିକ ସୁଖ ଶାନ୍ତି ତୁମ ଭାଗ୍ୟରେ ନାହିଁ ।

କିନ୍ତୁ ତୁମେ ନିର୍ବାକ୍ ନିଃଶବ୍ଦ ଭାବେ ସହୁଚ, ପାଷାଣଠୁ ବଳି ସହୁଚ ସତେ ଯେପରି ସହିବା ପାଇଁ ତୁମେ ଜୀବିତ ଅଛ । କିନ୍ତୁ ଭାଇ, ଏଡ଼ିକି ଅଧିକ ସହିବାଟା ତୁମର ଭଲଗୁଣ ନୁହେଁ । ଏଥର ତୁମେ ଅସହିଷ୍ଣୁ ହୁଅ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅନ୍ୟାୟର ପ୍ରତିକାର ପାଇଁ ବଦ୍ଧପରିକର ହୁଅ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଭାବ ଅଭିଯୋଗର ପରିପୂରଣ ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟିତ ହୁଅ । ତୁମେ ନିଜର ଅମୂଲ୍ୟ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ, ଶିକ୍ଷା ଦୀକ୍ଷା ଆଡ଼କୁ ମନ ସଂଯୋଗ କର । ତାସ୍, ପଶା, ନିଶା, ବେଶ୍ୟାର ଦାସତ୍ୱ ତ୍ୟାଗ କର । ସସ୍ତ୍ରୀକ ସସନ୍ତାନ ଜୀବନ ନିର୍ବାହ ପାଇଁ ଦୃଢ଼ ପ୍ରତିଜ୍ଞ ହୁଅ । ଜାଣେ ତୁମର ରୋଜଗାର ଅଳ୍ପ, କିନ୍ତୁ

ଯେଉଁମାନେ ତୁମର ହାଡ଼ ମାଂସ ପେଷା ଧନରେ ଉଚ୍ଚ ଉଚ୍ଚ ମହଲାରେ ବିଜୁଳି ବତୀ, ବିଜୁଳି ପଙ୍ଖା ତଳେ ଆଳସ୍ୟ ଅୟସରେ ସମୟ ହେଳାରେ କଟାଇ ମୋଟର, ଜାହାଜ, ରେଲ, ଏରୋପ୍ଲେନରେ ବୁଲି ନିତି ସିନେମା ଥିଏଟରର ଆନନ୍ଦ ଲୁଟି ସୁଦ୍ଧା ଶାନ୍ତି ଅପନୋଦନ କରିପାରୁନାହାନ୍ତି, ତୁମେ ତାଙ୍କ ଠାରୁ ତୁମ ହକ୍ ଆଦାୟ କର । ସେମାନେ ନିଜର ଭଲ ପାଇଁ, ତୁମର ଭଲ ପାଇଁ ଏବଂ ଦେଶ ଦୁନିଆର ଭଲ ପାଇଁ ନିଶ୍ଚୟ ତୁମର ଗୁହାରୀ ଶୁଣିବାକୁ ବାଧ ହେବେ । ତୁମେ ଏକତାର ମୂଲ୍ୟ ଶିକ୍ଷା କର । ସଂଘବଦ୍ଧ ଭାବେ ନିଜର ସ୍ୱାର୍ଥକୁ ଚିନ୍ତା କର । ତୁମେ ସଂଗଠିତ ନ ହେଲେ ଜାତିର ଯେ ସର୍ବନାଶ ହେବ । ନିଜ ମାତୃଭୂମିର ମାନ ରକ୍ଷା ଯେ ତୁମରି ହାତରେ । ନିଖିଳ ବ୍ରିଟିଶ ଭାରତରୁ ଓଡ଼ିଆ କୁଲୀର, ଓଡ଼ିଆ ଶ୍ରମିକର ଅପମାନ କାଳିମା ଦୂର କରିବାର ଭାର କଳିକତା ପ୍ରବାସୀ ଓଡ଼ିଆ ଭାଇମାନେ, ତୁମରି ହାତରେ ଅଛି । ଏଥିରେ ପଛଘୁଞ୍ଚା ଦିଅ ନାହିଁ । ସାରା ଦେଶଟା ତୁମ ଆଡ଼କୁ ଆଗ୍ରହ ସତୃଷ୍ଣ ନୟନରେ ଚାହିଁଛି । ଭଲ କରି ଦେଖିନିଅ । ତୁମ ମଧ୍ୟରେ ଜାଗରଣ ଏକ ମହା ଜାଗରଣ । ଏହା ନିଖିଳ ଉତ୍କଳ ଜାତିର ଶିରା ପ୍ରଶିରାରେ ପ୍ରାଣଧାରା ସଞ୍ଚାର କରିଦେବ ।

ଆଜି ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ରୁଷ, ତୁରସ୍କ, ଜାପାନ, ୟୁରୋପ, ଆମେରିକା ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜାଗ୍ରତ ହେଲା ବେଳକୁ, ଏ ଭାରତ ମଧ୍ୟ ଚେଇଁ ଉଠିଲା ସମୟକୁ ପ୍ରବାସୀ ଓଡ଼ିଆ ଭାଇ ଶ୍ରମିକ ! ତୁମେ କଣ ନିଦରେ ଶୋଇଥିବ ? ନା ତୁମେ ଜାଗ, ଉଠ ।

ପ୍ରବାସୀ ଉତ୍କଳୀୟ ଛାତ୍ରବୃନ୍ଦ । ତୁମର ମଧ୍ୟ ଦେଶ ପାଇଁ କିଛି ଊଣା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନୁହେଁ । ତୁମ୍ଭେମାନେ କର୍ମବୀର ମଧୁସୂଦନଙ୍କର ଛାତ୍ର ଜୀବନର ଆଦର୍ଶ ଅନୁକରଣ କର । ମାତୃଭୂମି ଆଉ ମାତୃଭାଷା ଏ ଦୁଇଟିର ଟେକକୁ ମୁଣ୍ଡରେ ମଥା ତିଳକ ରୂପେ ଘେନି ଥାଅ । ତୁମ୍ଭେମାନେ ଦେଶର ଭବିଷ୍ୟତ୍ ଆଶା ଭରସା । ତୁମେ ଯୁଆଡ଼େ ଯାଅ, ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ଟେକ, ଓଡ଼ିଆର ଗୌରବକୁ ଆପଣା ସହିତ ବହି ନେଇ ଯାଅ । ତୁମେ ଓଡ଼ିଆ ବୋଲି ନିଜର ପରିଚୟ ଦେବାକୁ କଦାପି କୁଣ୍ଠିତ ହୁଅ ନାହିଁ । ତୁମେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଦେଶର ସନ୍ତାନ । ସମଗ୍ର ଭାରତରେ ତୁମର ନିଜର ଗୋଟିଏ ସମ୍ମାନିତ ସ୍ଥାନ ଅଛି । ଅତଏବ ତୁମର ମାତୃଭୂମି ପ୍ରେମରେ ହିଁ ଜାତିର ଜୀବନ ।

ଆଉ ପ୍ରବାସୀ ଉତ୍କଳୀୟ ବ୍ୟବସାୟୀ, ଧନୀ, ମାନୀ, ଜ୍ଞାନୀ, ଅଭିଜାତବର୍ଗ । ତୁମ୍ଭେମାନେ ସଂଖ୍ୟାରେ ଅଳ୍ପ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ବିଦେଶରେ ଉତ୍କଳର ଗୌରବ ବାନା ଟେକିବା ତୁମରି ପ୍ରଧାନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ତୁମେ କେବଳ ଜାତିର ସନ୍ତାନ ନୁହଁ ତୁମେ ଜାତୀୟ ସମ୍ମାନର ଗନ୍ତାଘରିଆ । ଅନ୍ୟ ଜାତି ନିକଟରେ ଓଡ଼ିଆକୁ ଓଡ଼ିଆ ବୋଲି ପରିଚିତ କରାଇବା ଭାର ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କ ଉପରେ । ତୁମେ ଯଦି ନିଜକୁ ଓଡ଼ିଆ ବୋଲି ଜଗତକୁ ଜଣାଇବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ହୁଅ, କି ନିଜ ଜାତିର ଦରିଦ୍ର ସନ୍ତାନଙ୍କୁ ଅବଜ୍ଞା ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖ, ତେବେ ଜାଣିଥାଅ, ସେହିମାନଙ୍କର ଲାଞ୍ଛନାରେ ପୃଥିବୀ ନିକଟରେ ତୁମ ମୁଣ୍ଡ ତଳକୁ ହୋଇଯିବ । ବିଦେଶୀ ନିକଟରେ ତୁମେ ସର୍ବଦା ଚୋର ଭଳି ଆତ୍ମପରିଚୟ ଲାଗି ମୌନ ରହିବ । ବିଦେଶରେ ତୁମର ଗରିବ ଶ୍ରମିକ ଭାଇ ଭଉଣୀଙ୍କର ସ୍ୱାର୍ଥ ତୁମଠାରୁ ଭିନ୍ନ ନୁହେଁ । ତାଙ୍କର ସ୍ୱାର୍ଥ ଓ ସମ୍ମାନ ରକ୍ଷାରେ ହିଁ ତୁମର ସ୍ୱାର୍ଥ ଓ ସମ୍ମାନ ରକ୍ଷିତ ହେବ । ତାଙ୍କର ହିତ ଲାଗି ସର୍ବଦା ପ୍ରସ୍ତୁତ ରହିବା ତୁମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ତାଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ଦୀକ୍ଷା, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ, ସୁଖସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟ ପ୍ରତି

ତୁମର ବରାବର ଦୃଷ୍ଟି ରହିବା ଦରକାର । ତାଙ୍କ ମାନକୁ ନିଜର ମାନ, ତାଙ୍କ ଅପମାନକୁ ନିଜର ଅପମାନ ଭାବି ନେବା ଏବଂ ତଦନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ତୁମର ଉଚିତ । ଦେହର ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ବେଦନା ହେଲେ ସାରା ଦେହକୁ ବାଧେ ନାହିଁ କି ?

ଶ୍ରମିକକୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ବ୍ୟବସାୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଓଡ଼ିଆଙ୍କର କୃତିତ୍ୱ ବିଶେଷ କିଛି ନାହିଁ । ଖାସ ଓଡ଼ିଶାରେ ମଧ ଧନୀ, କୋଟିପତି ବା ଲକ୍ଷପତି ବିରଳ । ଦେଶର ସମସ୍ତ ବ୍ୟବସାୟ ପ୍ରାୟ ବିଦେଶୀଙ୍କ ହାତରେ । ସେ ବୋଇତ ବଣିଜ କରି ଦୂର ବିଦେଶରୁ ବିଜୟ ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ଧନ ମାଣିକରେ ଭଣ୍ଡାର ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବା ବର୍ତ୍ତମାନ ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ନିକଟରେ ଅତୀତର କେବଳ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ସ୍ୱପ୍ନ । ଓଡ଼ିଆ ସାଧବବୋହୂଙ୍କ ବୋଇତ ବନ୍ଦାଣ କଥା ଗାଉଁଲୀ ଗୀତ ମଧ୍ୟରେ ମାତ୍ର ସୀମାବଦ୍ଧ । ମୂଳଧନ ଅଭାବରେ ଏବଂ ବ୍ୟବସାୟ କରିବା ଲାଗି ଯେତେଗୁଡ଼ିଏ ଗୁଣ ଆବଶ୍ୟକ ସେ ସବୁର ଅଭାବରେ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ବ୍ୟବସାୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ, ବ୍ୟାଙ୍କିଙ୍ଗ୍ କରିବାରେ, ଧନପତି ହେବାରେ ଏକାବେଳେ ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ବ୍ୟବସାୟ ବାଣିଜ୍ୟ ବିନା ଜାତିର ଶ୍ରୀବୃଦ୍ଧି କୁଆଡୁ ହେବ ? ଆମରି ଦେଶକୁ ମାରୱାଡ଼ୀ ପୁଅ ଲୋଟାକମ୍ବଳ ସମ୍ବଳ ହୋଇ ଆସି ବର୍ଷ କେତେଟାରେ ଲକ୍ଷପତି ହେବା କଥା କିଏ ନ ଜାଣେ ? ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ଦେହରେ ସେ ନିରଳସ ଉଦ୍ୟମ, ସେ ଅଦମ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟସ୍ପୃହା ମୋଟେ ନାହିଁ । ଆଜିକ ପାଇଁ ଭାତ ଥିଲେ କାଲି ପାଇଁ ଚିନ୍ତାଶୂନ୍ୟ ଭାବେ ଶୋଇବା ଲାଗି ଓଡ଼ିଆ ଖୁବ୍ ପାରେ । ଏପରି ଅତି ଅଳ୍ପକେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ, ସାଗପେଜରେ ପେଟ ପୂରାଇ ସଂସାର ବୈରାଗ୍ୟ ଦେଖାଇ ବସିଥିଲେ ଆଜିକାଲିର ଧନୀଜାତିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରେ ଯେ ଗୋଲାମ ହେବାକୁ ହେବ, ଏହା ସ୍ୱତଃସିଦ୍ଧ । ସମବାୟ ବ୍ୟାଙ୍କିଙ୍ଗ୍ (Co-operative Banking) ସିଷ୍ଟମ୍‌ର ଉପକାରିତା ଆମେ ଅତି ଊଣା ବୁଝୁ । ଆମ ଭିତରେ ବାଣିଜ୍ୟ କୌଶଳ ଓ ନୀତି ମୋଟେ ନାହିଁ । ସମବାୟ ନୀତିରେ ପରସ୍ପର ମିଳି ବାଣିଜ୍ୟ ବ୍ୟବସାୟ କରିବା ଦୂରେ ଥାଉ, କେବଳ ଜଣେ ଜଣକର ଛିଦ୍ର ଖୋଜିବା ଆମର ଚରିତ୍ରର ପ୍ରଧାନ ଗୁଣ । ଗୋଟିଏ ମାରୱାଡ଼ୀ କି ଗୋଟିଏ ବଙ୍ଗାଳୀ ନିଃସ୍ୱ ହୋଇ ପରଦେଶ ଗଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କ ଜାତିଭାଇ ଅପରିଚିତ ଲୋକେ ମଧ ସ୍ୱତଃ ତାର ସାହାଯ୍ୟ ପାଇଁ ଦଉଡ଼ି ଯିବେ । କିନ୍ତୁ ଆମ ମଧରେ ସେ ଗୁଣ ମୋଟେ ନାହିଁ । "ବାଣିଜ୍ୟ ବସତେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ତଦର୍ଦ୍ଧଂ କୃଷିକର୍ମଣି ।" ଏହା ଆମେ ଭୁଲି ଯାଇଚୁ । କେବଳ ପରାଧୀନତା, ଚାକିରୀ ମଜୁରୀ ଏଇଥିପାଇଁ ଆମେ ଲାଳାୟିତ । ଏ ହୀନ ମନୋଭାବ ଦୂର କରି ବାଣିଜ୍ୟ ଦିଗକୁ ମନ ବଳାଇବା ଆମର ଏକାନ୍ତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଆଜି ସୁଦ୍ଧା ଓଡ଼ିଶାରେ ଏପରି ପଦାର୍ଥମାନ ଅଛି, ଯାହା ଘେନି ବିଦେଶୀ ଲାଭ କରୁଚି, ଆଉ ଆମ ମଧରେ ମେଳ ନଥିବାରୁ ଆମେ ଭୋକରେ ମରୁଚୁ । ପୁରୀ, ସତ୍ୟବାଦୀର ନଡ଼ିଆ ପଇସାକୁ ଗୋଟିଏ କିଣି ମାରଓ୍ୟାଡ଼ୀ ମହାଜନ ଦିଲ୍ଲୀରେ ତିନିଅଣା, ଚାରିଅଣାରେ ବିକୁଚି । ସେ ଫଳ କଣ କେହି ଓଡ଼ିଆ ପର ଦେଶରେ ବିକି ନପାରେ ? ଚିଲିକାର ମାଛ ବଙ୍ଗାଳୀମାନେ କଲିକତା ଆଦି ସ୍ଥାନକୁ ରପ୍ତାନି କରୁଛନ୍ତି । ରୂପାକାମ, ପିତଳ କାମ, ବାଲେଶ୍ୱରୀ କଂସାବାସନ, କଟକୀ ଶିଙ୍ଘକାମ, ପୁଣି ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ସାର ଖାଦ୍ୟବସ୍ତୁ ହାତକୁଟା ଚାଉଳ, ଯାହା କି ମିଲ୍ ଚାଉଳ ଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ବେରୀ ବେରୀ ରୋଗ ନାଶକ ଏବଂ ଡାକ୍ତରମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଉଚ୍ଚ ପ୍ରଶଂସିତ ଖାଣ୍ଟି ସୋରିଷ ତେଲ, ଏ ସବୁର ବ୍ୟବସାୟ ଏବଂ ଏହିପରି ନାନା ରକମ ଖାଦ୍ୟ ପଦାର୍ଥର ବା

ଧାତୁ ପଦାର୍ଥର ବ୍ୟବସାୟ ସମବାୟ ନୀତିରେ କଣ କରିହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ ? ତୁମ ଦେଶକୁ ବିଦେଶୀ ଆସି ଧନ ବହିନେବେ, ତୁମେ ଯିବ ତାଙ୍କ ଦେଶକୁ କେବଳ ମୂଲ ଲାଗି ? ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜାଗାର ବିଶିଷ୍ଟ ପଦାର୍ଥମାନ ଯେପରି କି କାଶ୍ମୀର ଦେଶର ରେଶମ ଓ ଗରମ ଲୁଗା, ଶାଲ, କାଶ୍ମୀରୀ କେଶର, ସୁଗନ୍ଧୀ କାବୁଲୀ ଫଳ, ବର୍ମାର ବାଉଁଶର ରଙ୍ଗ ପେଡ଼ି, ପାନବଟା ଆଦି ସୁନ୍ଦର କାମମାନ, ମୁରାଦାବାଦୀ ବାସନ, ଶଙ୍ଖମର୍ମର ପଥରର ପଦାର୍ଥ ଏହିପରି ନାନା କ୍ଷୁଦ୍ର ବୃହତ୍ ପଦାର୍ଥ ଘେନି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଦେଶ ଲୋକେ ଆମ ଦେଶରେ ବିକି ଦି' ପଇସା କରୁଛନ୍ତି, ଆମେ ଏ ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ କଣ କରୁଚୁ ? ଆମକୁ ବ୍ୟବସାୟର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କ୍ଷେତ୍ର ଖୋଜି ମୂଳଧନ ଅଭାବରେ ସମବାୟ ନୀତି ବା ପାର୍ଟନରସିପ୍ (Partnership) ସହଯୋଗ ସହକାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ହେବ । ଜାତୀୟ ଧନ ବୃଦ୍ଧି ନ ହେଲେ ଅସଂଖ୍ୟ ମଜୁରିଆ ଦ୍ୱାରା କୌଣସି ବିଶିଷ୍ଟ ଅବସ୍ଥାରେ ପହଞ୍ଚିବା ଅସମ୍ଭବ । ଓଡ଼ିଆ ଜାତି କେବଳ ଯେପରି ଶ୍ରମିକ ସମଷ୍ଟି ନ ହୋଇପଡ଼େ ।

ଧନିକ ଶ୍ରମିକ ସମସ୍ୟା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ପୃଥିବୀ ବ୍ୟାପୀ ବିଶାଳ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେବା କି ସମାଲୋଚନା କରିବାର ଅବସର ଏ ନୁହେଁ, ତଥାପି ଏତିକି କହି ରଖିବା ଉଚିତ ଯେ, ଉତ୍କଳର ସମସ୍ୟା ଧନୀର ସମସ୍ୟା ନୁହେଁ, ଉତ୍କଳର ସମସ୍ୟା ହିଁ ଦରିଦ୍ର ମଜୁରିଆର ସମସ୍ୟା । କେତେକାଂଶରେ ଅଖିଳ ଭାରତର ସମସ୍ୟା ମଧ ତାହା ହିଁ । ଅତଏବ ଭାରତ ସନ୍ତାନ ଉତ୍କଳୀୟଙ୍କୁ ଘୃଣା ଦୃଷ୍ଟିରେ କେହି ଯଦି ଅନ୍ୟ ଭାରତୀୟ ଦେଖୁଥାଏ, ତେବେ ତାହା ତାହାର ବିଷମ ଭୁଲ, କାରଣ ସମସ୍ତେ ଏକ ନୌକାରେ । ବୁଡ଼ିଲେ ସମସ୍ତେ ବୁଡ଼ିବେ, ଉଠିଲେ ସମସ୍ତେ ଉଠିବେ । ଅତଏବ ଓଡ଼ିଆର ଅପମାନ ଏକା ଓଡ଼ିଶାର ଅପମାନ ନୁହେଁ, ସମୁଦାୟ ଭାରତୀୟ ଜାତିର । ଆମେ ସମଗ୍ର ଭାରତ ଠାରୁ ଭିନ୍ନ ନୋହୁ । ଭାରତୀୟ ପରିସ୍ଥିତିରୁ ଆମେ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇପାରିବୁ ନାହିଁ । ଭାରତର ସୁଖ, ଦୁଃଖ, ଲାଞ୍ଛନା, ଅପମାନ, ହତାଦର, ଦାରିଦ୍ର୍ୟରେ ଆମେ ପୂର୍ଣ୍ଣତଃ ସହଭାଗୀ । ପ୍ରବାସୀ ଉତ୍କଳୀୟ । ତୁମେ ଉତ୍କଳରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆସମୁଦ୍ର ହିମାଚଳ ତୁମର ଜନ୍ମଭୂମି, ତୁମର ମାତୃଭୂମି । ତୁମେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ଥାନରେ ମାତୃଭୂମିର ଗୌରବକୁ ଭାରତୀୟ ଭାବେ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଶିକ୍ଷା କର । ଭାରତ ଗୋଟିଏ ଜାତି ଭାବେ ଉତ୍‌ଥିତ ହେଲାବେଳକୁ ତୁମେ ସେଥିରେ ପ୍ରକୃତ ଭାରତୀୟ ରୂପେ ଆପଣା ଆପଣା ସ୍ଥାନ ଦଖଲ କର । ତୁମେ ନିଜର ଓଡ଼ିଆ ସ୍ୱରୂପଟି ମାତ୍ର ଚିନ୍ତା କରନାହିଁ, ବୃହତ୍ତର ଭାରତୀୟ ସ୍ୱରୂପକୁ ସଦା ଆଖି ଆଗରେ ଥୋଇ ନିଜ ଜାତିର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଓ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପ୍ରତିପାଦନ କର । ତାହାହେଲେ ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜାତି ? ବଙ୍ଗାଳୀ, ମାରୱାଡ଼ି, ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ, ତେଲୁଗୁ ଆଦି କେହି ତୁମକୁ ହତମାନ୍ୟ କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ନିଜ ଗୋଡ଼ରେ ନିଜେ କୁର୍‌ହାଡ଼ି ମାରିବା କି ନିଜ ହାତକୁ ନିଜେ କାମୁଡ଼ିବାକୁ କିଏ କେବେ ଚାହେଁ କି ? ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଥିବାରୁ, ପ୍ରବାସୀ ଉତ୍କଳୀୟ । ତୁମର ଅନ୍ତର୍ଭାରତୀୟ ହେବାର ମହାନ୍ ସୁଯୋଗ ସ୍ୱତଃ ଲାଭ ହୋଇଚି । ଏ ସୁଯୋଗରୁ ନିଜକୁ ବଞ୍ଚିତ କର ନାହିଁ । ଅନ୍ତର୍ଭାରତୀୟ ହେବା ଲାଗି ଯେ ଯେ ଗୁଣ ଆବଶ୍ୟକ, ତାହାର ସାଧନାରେ ଲାଗିପଡ଼ । ତୁମ ଭିତରେ ଶିକ୍ଷା, ବିଶେଷତଃ ରାଷ୍ଟ୍ରଭାଷା ହିନ୍ଦୀ ଶିକ୍ଷାର ବହୁଳ ପ୍ରଚାର ହେବା ବାଞ୍ଛନୀୟ । ହିନ୍ଦୀ, ଇଂରାଜୀ ଏ ଦୁଇ ଭାଷାରେ ଭଲ ଦଖଲ ଥିଲେ, ଭାରତ ତଥା ପୃଥିବୀର ଯେ କୌଣଓଇ ସ୍ଥାନରେ ଚଳପ୍ରଚଳ ପାଇଁ କଷ୍ଟ ହୁଏ

ନାହିଁ । ପ୍ରବାସୀ ଜାତିର ଅନ୍ତତଃ ଏ ଦୁଇ ଭାଷା ଜାଣିବା ବଡ଼ ପ୍ରୟୋଜନ । ଯେଉଁ ଅସଂଖ୍ୟ ଶ୍ରମିକ ଶିକ୍ଷା ଦୀକ୍ଷା, ଧନ ମାନ ବିହୀନ ହୋଇ ହଠାତ୍ ଦେଶରୁ ବିଦେଶକୁ ଆସୁଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ଓ ସହାୟତା ଲାଗି ଓଡ଼ିଆ ବହୁଳ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନ ସଂସ୍ଥାପିତ ହେବା ଉଚିତ । ଏ ସମ୍ମିଳନୀର ଏ ଦିଗକୁ ବିଶେଷ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିବା ଦରକାର । କଲିକତା, କାଲିମାଟି, ରାଙ୍ଗୁନ, ଦିଲ୍ଲୀ ଆଦି ବିଶିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ଓଡ଼ିଆ ଅଫିସ ବା ସଂଘ ସୃଷ୍ଟି କରି ବିପନ୍ନ, ସମ୍ବଳହୀନ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ସ୍ଥାନ ଓ କାର୍ଯ୍ୟ ଖୋଜିବା ଲାଗି ରହିବା ସୁବିଧା କରିଦେବାକୁ ହେବ । ଏ ଦିଗରେ ମୂର୍ଖ ଓ ଦରିଦ୍ର ହିମାଳୟର ପାହାଡ଼ି ଜାତି ଓଡ଼ିଆଙ୍କଠାରୁ ଭଲ । ପାହାଡ଼ୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଧିକାଂଶ ଆଲମୋଡ଼ା, ନୈନିତାଲ, କୁମାୟୁନ୍ ଜିଲାମାନଙ୍କଠାରୁ ଦିଲ୍ଲୀ, ସିମଳା, ପଞ୍ଜାବ, କଲିକତା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାକିରୀ ପାଇ ଯାଇଥାନ୍ତି । ପାହାଡ଼ୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ରାଜପୁତ ରୋଷାଇ କରନ୍ତି, ଆଉ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜାତି ଚାକର ବେହେରା କାମ କରନ୍ତି । ସେମାନେ ଯେଉଁଠି କି ଯାଆନ୍ତି, ସଂଘବଦ୍ଧ ଭାବେ ଯାଆନ୍ତି ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଭାରି ମେଳ । ପ୍ରତି ସହର ଓ ଗାଁମାନଙ୍କରେ ତାଙ୍କର ନିଜର ଟୋଲୀ ଥାଏ । ସେଠି ସେ ଅନ୍ୟ ପାହାଡ଼ିଆ ସାହାଯ୍ୟରେ ଖାଇପିଇ ଚାକିରୀ ଖୋଜନ୍ତି । କେହି ରୋଗରେ ପଡ଼ିଲା ତ ଅନ୍ୟ ଲୋକ ତାର ସେବା କରନ୍ତି । ପାହାଡ଼ୀଙ୍କଠାରୁ ପ୍ରବାସୀ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ଅତି ଅଧିକ । ସେମାନେ ଇଚ୍ଛାକଲେ, ସଂଘବଦ୍ଧ ଭାବେ ରହି କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ନାନା ବିପଦ, ଅର୍ଥହାନି ଓ ଲାଞ୍ଛନାରୁ ଅବ୍ୟାହତି ପାଇ ପାରନ୍ତେ ।

ଦିନ ଥିଲା, ଓଡ଼ିଆ ସୈନ୍ୟ ମୋଗଲ ବାହିନୀକୁ ପରାସ୍ତ କରି ପାରିଥିଲା, କିନ୍ତୁ ସୈନ୍ୟ ବିଭାଗରେ ଓଡ଼ିଆଙ୍କର ଆଜି ନାମ ଗନ୍ଧ ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଆର ପାଇକ ଖଣ୍ଡାଏତଙ୍କର ଏପରି ଅପମାନର କଣ କିଛି ପ୍ରତିକାର ନାହିଁ ? ପାଇକ ଖଣ୍ଡାଏତ ଜାତି କୁଲିଗିରି କରିବା ଦେଖିଲେ କାହାର ହୃଦୟ ଫାଟି ନ ଯିବ ? ଏହାର ପ୍ରତିକାର କଣ ? ଏ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ବହୁଦିନ ଚିନ୍ତା କରି ସୁଦ୍ଧା ମୁଁ ପାଇନାହିଁ । ଶିଖ, ରାଜପୁତ, ମର୍ହଟା, ଗୁର୍ଖା, ଜାଠ ଭଳି ଓଡ଼ିଆ ଯୁବକ କଣ ସୈନ୍ୟ ଭିତରେ ସ୍ଥାନ ପାଇପାରିବେ ? ଓଡ଼ିଆ ଦେହରେ ସେ ପୂର୍ବ ବଳ, ମନରେ ସେ ସାହସ କଣ ଫେରି ଆସିବ ? କୋଇଲା ଖଣି, ଚାହା ବଗିଚା, ମିଲ୍‌ର ଗଣ୍ଡରୀ ଠେଲା ବୁହା, ଜାହାଜରେ, ରେଳ ଲାଇନରେ କାମ କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କ ଦେହର ମାଂସପେଶୀମାନଙ୍କରେ କଣ ଟିକେ ହେଲେ ଶକ୍ତି ନାହିଁ ? ଯେଉଁ ଦେଶର ନାରୀମାନେ ଧନୁଶର ଧରିପାରୁଥିଲେ, ସେ ଦେଶର ଜବାନ ପୁଅ କଣ ବିଲୁଆକୁ ମହାବଳ ଭାବିଲେଣି ? ଅତୀତର ସମର କାହାଣୀମାନ ଶୁଣି ଏ ଯୁଗରେ ଆଉ କି ଲାଭ ? ମୋ ବୋଧରେ ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷା ପାଇଲେ ଓଡ଼ିଆ ଯୁବକ ମଧ୍ୟ ସୈନ୍ୟ ପାଇଁ ତିଆରି ହୋଇ ପାରିବେ । ଦୈହିକ ବଳର ସାଧନା ଏ ଯୁଗର ଏକ ମହାନ ସାଧନା, ଏ ସାଧନା ନ ଥିଲେ ପୃଥିବୀର ବଳଦୃପ୍ତ ସମରକୁଶଳ ଜାତି ନିକଟରେ ଆମର ମାନ ମହତ କିଛି ନାହିଁ । ନିର୍ବଳର ସମ୍ମାନ କରିବାକୁ କେହି ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହେଁ । ଏ ବିଷୟରେ ଆମର ପ୍ରତିବାସୀ ବଙ୍ଗ ଭାଇଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଆମର ଅନୁସରଣୀୟ । ଦିନ ଥିଲା, ଯେତେବେଳେ ବଙ୍ଗାଳୀ ନିଜ ମୁହଁରେ ନିଜକୁ ସମରଭୀରୁ କହୁଥିଲା, କିନ୍ତୁ ସେ ଜଗତକୁ ଦେଖେଇ ପାରିଲା, ସେ ଆଉ ଭୀରୁ ଦୁର୍ବଳ ରହିବାକୁ ଚାହେଁ ନାହିଁ । ଆମେ ବି ଦେଖେଇବା ଉଚିତ, ଆମ ଦେହରେ କେଶରୀ ଗଜପତି

ବାହିନୀର ରକ୍ତ ଅଛି । ଆମେ ମଧ୍ୟ ଅସାଧ ସାଧନ କରିପାରୁ । ଏଥିପାଇଁ ଭଲ ଭଲ ବ୍ୟାୟାମଶାଳା, ଶାରୀରିକ ବଳବିଧାନର ଶିକ୍ଷା ସଂସ୍ଥାମାନ ସବୁ ଓଡ଼ିଆ ଶ୍ରମିକ ବସ୍ତିମାନଙ୍କରେ ସ୍ଥାପନ କରିବାକୁ ହେବ । ଏବେ ମଧ୍ୟ ଉତ୍କଳର ରାଧାଶ୍ୟାମ, ନାଇଡ୍ରୁ, ପାତ୍ର, ମହାନ୍ତି ଆଦି ବଳକସରତ୍ ଦେଖାଇ ପୃଥିବୀକୁ ଚମତ୍କୃତ କରିପାରିଛନ୍ତି । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଓଡ଼ିଆ ଯୁବକମାନଙ୍କଠୁ ଆଶା କରିବା ଅନୁଚିତ ନୁହେଁ । ଦଶ ଘଣ୍ଟା ଅକ୍ଳାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମ କରି ପାରୁଥିବା ବଳିଷ୍ଠ ଶ୍ରମିକ ନିଶ୍ଚୟ ସିପାହୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରେ । କେବଳ ଟ୍ରେନିଂ ଅଭାବ । ଟ୍ରେନିଂ (ଶିକ୍ଷା) ଦେବା ପାଇଁ ସମ୍ମିଳନୀ ପକ୍ଷରୁ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ହେବା ଉଚିତ । ମନେ ରଖ ତୁମେ ବୀରଜାତି । ତୁମର ପୂର୍ବ ପୁରୁଷ ସୁଦୂର ପ୍ରଶାନ୍ତ ମହାସାଗରର ଉନ୍ନତ ତରଙ୍ଗମାଳା ଉପରେ ବିଜୟ ଧ୍ୱଜା ଟେକିଥିଲେ। ତୁମର ଅତୀତର ଅସଂଖ୍ୟ କାହାଣୀ ଲେଖି ବସିଲେ ପୋଥିକୁ ପୋଥି ପୂରିଯିବ । ତୁମେ ପୁଣି ସେହିସବୁ ଦେଶରେ କେବଳ ଜଣ ଶ୍ରମିକ ରୂପେ ଚିହ୍ନା ପଡୁଥିବ ? ତା' ନୁହେଁ । ତୁମର ଭବିଷ୍ୟତ ଅତି ଆଶାପ୍ରଦ । ତୁମେ ଆଳସ୍ୟ ତ୍ୟାଗ କରି ଆତ୍ମସଙ୍ଗଠନରେ ଲାଗିପଡ଼, ଦେଖିବ, ଅତି ଅଳ୍ପ ଦିନରେ ତୁମରି ଯଶରେ ପୃଥିବୀ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ।

ଆଜି ଯେତେ କ୍ଷୁଦ୍ର ହେଉ ପଛେ ଆମ ଦେଶ ଗୋଟିଏ ନୂଆ ପ୍ରଦେଶ ରୂପେ ଗଢ଼ା ହେବାର ଉଦ୍ୟମ ଚାଲିଚି । ସେଥିରେ ନାନା ପ୍ରକାର ଅଭିଯୋଗ ଅସନ୍ତୋଷ ଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଆମର ନିଜର ଗୋଟିଏ ଆନନ୍ଦ ଅଛି । ପରର ଲାଙ୍ଗୁଡ଼ରେ ଗୁଡ଼ାଇ ହୋଇ ଥିବା ଅପେକ୍ଷା, ନିଜତ୍ୱ, ଅତି ସାନ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାର ମୂଲ୍ୟ ଅଛି । ପ୍ରବାସୀ ଓଡ଼ିଆ । ନିଜର ନୂଆ ପ୍ରଦେଶର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ତୁମର ମଧ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅଛି । ବିଦେଶରେ ତୁମେ ଯେତେ ଅଧିକ ସୁଖ୍ୟାତି ଅର୍ଜନ କରିବ, ତୁମ ପ୍ରଦେଶର ମହତ୍ତ୍ୱ ଅନ୍ୟ ଦେଶୀୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସେତେ ଅଧିକ ବଢ଼ିଯିବ । ଦୁଇ ହଜାର ବର୍ଷର ପଳାୟିତ ଅତ୍ୟାଚାରିତ ୟିହୁଦୀ ଜାତିର ନିଜ ଦେଶ ପ୍ରତି ଆଧୁନିକ ଅଭିଯାନର କଥା ତ ତୁମ୍ଭେମାନେ ଶୁଣିଥିବ । ବମ୍ବେ କଲିକତାର ବଡ଼ ବଡ଼ ୟିହୁଦୀ ମହାଜନ ଆଜି ବହୁ ଯୁଗ ପରିତ୍ୟକ୍ତ ସ୍ୱଦେଶକୁ ନିଜର କରି ନେବାକୁ ଲାଳାୟିତ । ତୁମ୍ଭେମାନେ ଜଣ ଦଶ ପଚିଶ ବର୍ଷରେ ଉତ୍କଳକୁ ଭୁଲିଯାଇ ପାର ? ଜନନୀ ଜନ୍ମଭୂମି ଯେ ସ୍ୱର୍ଗଧାମଠାରୁ ବଡ଼ । ଜନ୍ମଭୂମି ନାମରେ ତୁମେ ପାଗଳ ହୋଇଯାଅ, ସ୍ୱଜାତି ପ୍ରେମରେ ମତ୍ତ ରହ । ସ୍ୱଦେଶ ସହିତ ନିଜ ଭାଗ୍ୟ ସୂତ୍ରକୁ ସର୍ବଦା ବାନ୍ଧ ରଖ । ସେହି ସ୍ୱଦେଶର ମାଟି ହିଁ ତୁମର ଅତି ଆପଣାର ।

ପରିଶେଷରେ ଗୋଟିଏ କଥା କହିବି, ଜଗତକୁ ଜଣାଅ, ତୁମର ଶକ୍ତି ଅଛି, ଅତ୍ୟାଚାରୀକୁ ଉତ୍ତର ଦେଲା ଭଳି ଆତ୍ମବଳ ଅଛି, ତୁମ ସହିତ ମନ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କଲାବାଲାର ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବାର ତୁମର କ୍ଷମତା ଅଛି । ଖାଲି ନୀରବ କାନ୍ଦଣା କାନ୍ଦିଲେ କିଛି ହେବ ନାହିଁ । ଖାଲି ସହିବା ବାହାଦୂରୀ ବହୁତ ଦେଖାଇ ସାରିଲଣି, ଏଥର ଉପଯୁକ୍ତ ଜବାବ ଦେଲାଭଳି ଅଣ୍ଟାଭିଡ଼, ଦେଖିବ ତୁମ ଅବଜ୍ଞାକାରୀ ଅତ୍ୟାଚାରୀର ଦର୍ପ ପାଣିଫୋଟକା ଭଳି ମିଳାଇଯିବ । ମୋର ପ୍ରଧାନ କଥା ତୁମେ ସଂଗଠିତ ହୁଅ, ତୁମେ ଶିକ୍ଷିତ ହୁଅ ତୁମେ ଦିନରେ ନ ହେଲେ ରାତିରେ ପାଠ ପଢ଼, ଦେଶ ବିଦେଶର ଖବର ରଖ, ନିଜର ସ୍କୁଲ, କ୍ଲବ, ପାଠାଗାର, ଆମୋଦଶାଳା, ବ୍ୟାୟାମଶାଳା ଗଢ଼, ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ କୁସଂସ୍କାରକୁ ତୁମେ ଛାଡ଼ । ନାରୀ ପୁରୁଷ ଉଭୟେ ଶକ୍ତିର ସାଧନା କର । ପରିବାର

ଘେନି ରହ ପୁଣି ସମସ୍ତ ବ୍ୟସନ ଛାଡ଼ । ଏଗୁଡ଼ିକ ଅସମ୍ଭବ ଆକାଶ କୟାଁ ଚିଲିକା ମାଛ ନୁହେଁ – ଅନ୍ୟ ଦେଶରେ ଯାହା ସମ୍ଭବ ହୋଇଛି, ପ୍ରବାସୀ ଉତ୍କଳୀୟଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମଧ ତାହା ସମ୍ଭବ ହେବ, ଏ ମୋର ଖୁବ୍ ବିଶ୍ୱାସ ।

କଲିକତାର ଦୁଇଲକ୍ଷ ଓଡ଼ିଆ । ଏ ପଥରେ ତୁମେ ଅଗ୍ରଣୀ ହୁଅ ଭଗବାନ ତୁମ ପଥରେ ସହାୟ ହୁଅନ୍ତୁ । ଜଗନ୍ନାଥ ତୁମକୁ ଜୟଶ୍ରୀ ଦିଅନ୍ତୁ ।

ଆଜି ନିଖିଳ ଭାରତ ଜାତିର ମହା ଜାଗରଣ ସମୟରେ ତୁମେ ସେଥିରେ ବିଶିଷ୍ଟ ଭାଗ ନିଅ । ତୁମର ସ୍ୱଦେଶକୁ, ସ୍ୱଜାତ ଦ୍ରବ୍ୟକୁ ଭଲ ପାଅ, ବ୍ୟବହାର କର । ଯେଉଁ ସ୍ୱଦେଶୀ ମୁଭ୍‌ମେଣ୍ଟର ଜନ୍ମଭୂମି କଲିକତା, ଯେଉଁ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ସଂଗ୍ରାମରେ ଦେଶର କୋଟି କୋଟି ଧନ ପ୍ରାଣ ବଳି ବେଦୀରେ ଅର୍ପିତ, ସେ ସଂଗ୍ରାମରେ ତୁମେ କାୟମନୋବାକ୍ୟରେ ଆତ୍ମ ନିବେଦନ କରିଦିଅ । କିଛି କରି ନ ପାରୁଚ ତ ସ୍ୱଦେଶୀ ବ୍ୟବହାର ଏବଂ ନିଶା ବହିଷ୍କାର ଅନ୍ତତଃ ପକ୍ଷେ କର ଏବଂ ତଦ୍ୱାରା ଜାତୀୟ ଜୀବନ ବଳ ବୃଦ୍ଧି କର । ଦେଶବନ୍ଧୁ, ଗୋପବନ୍ଧୁ, ଗାନ୍ଧି, ଲଜପତ ଆଦିଙ୍କର ମହା ସାଧନାପୀଠ କଂଗ୍ରେସ ଶକ୍ତି କିଛି କ୍ଷୁଦ୍ର ଶକ୍ତି ନୁହେଁ । ଜାତୀୟ ଜୀବନର ପ୍ରତୀକ କଂଗ୍ରେସ ମୁଭ୍‌ମେଣ୍ଟରେ ଗତ କେତେକ ବର୍ଷ ମଧରେ ଭାରତ ଯେଉଁ ଅଦ୍‌ଭୁତ ଶକ୍ତି,. ଧୈର୍ଯ୍ୟ ସାହସ ଓ ସହିଷ୍ଣୁତାର ପରିଚୟ ଦେଇଚି ତୁମ ସେଥିରେ, ଉତ୍କଳୀୟ ଭାଇ ଭଉଣୀଙ୍କର ବହୁତ ଭାଗ ରହିଛି । ତାହା ତୁମ ଲାଗି ଗୋଟିଏ ଗର୍ବର ବିଷୟ । ତୁମ ଜାତୀୟ ଉନ୍ନତିରେ ଏ ଗର୍ବର ମୂଲ୍ୟ ଅଛି, ଜାଣିଥାଅ । ପ୍ରବାସୀ ଉତ୍କଳି । ତୁମେ ଆପଣା ଜାତୀୟ ଜୀବନ ଜାଗ୍ରତ କରିବା ପାଇଁ, ସବୁ ପ୍ରକାର ସାର୍ବଜନିକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଭାଗ ନେବା ପାଇଁ କେଭେଁ କେଉଁ ଦେଶରେ ହେଲେ ପଛଘୁଞ୍ଚା ଦିଅ ନାହିଁ ।

ଅତଏବ –

୧– ତୁମେ ସମ୍ମିଳିତ ହୁଅ, ତୁମର ଏ ସମ୍ମିଳନୀକୁ ସ୍ଥାୟିତ୍ୱ ଦାନ କର । ଏହାର ଶାଖା ପ୍ରଶାଖାମାନ ଉତ୍କଳୀୟଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରବାସ ସ୍ଥାନରେ ଖୋଲ । ଏହା ସହିତ ପ୍ରେସ୍ (ଛାପାଖାନା) ଓ ସଂବାଦପତ୍ର ଯୁକ୍ତ କର । ଏହାର କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଧନ ସଂଗ୍ରହ କର । ଏହାର ହେଡ୍ ଅଫିସ କଲିକତାରେ ରଖ ।

୨– ଓଡ଼ିଆଙ୍କର ପ୍ରବାସ ସ୍ଥଳରେ ମଧ ଓଡ଼ିଆ କ୍ଲବ, ପାଠାଗାର, ସମିତି ପତ୍ରିକା, ଆଦିର ସଂଗଠନକୁ ନବୀନ ଉତ୍ସାହରେ ଜୀବନ୍ତ କରି ଜଗାଅ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ଥାନର ଓଡ଼ିଆ ଆପଣା ଆପଣା ଭିତରେ ଚାନ୍ଦା କରି ଉପଯୁକ୍ତ ଲୋକଙ୍କୁ ପ୍ରଧାନ, ଉପପ୍ରଧାନ, ମନ୍ତ୍ରୀ, କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ଆଦି ପଦ ଦେଇ ଆପଣା ପାଇଁ କଣ କଣ ଦରକାର, ତାହା ସ୍ଥିର କର । ଏ ସବୁ ସାମୟିକ ନ ହୋଇ ସ୍ଥାୟୀ ଏବଂ ଦୃଢ଼ ଭାବରେ ହେବା ଭଲ ।

୩ – ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କ ସକାଶେ ନୈଶ ବିଦ୍ୟାଳୟ, ବ୍ୟାୟାମଶାଳା ଆଦି ସଂଗଠନ କର । ତାଙ୍କୁ ପାଠ ପଢ଼ାଅ, ଖବର କାଗଜ ପଢ଼ା ଶିଖା, ରାଷ୍ଟ୍ରଭାଷା ହିନ୍ଦୀ ଶିକ୍ଷା ଦିଅ ।

୪ – ପ୍ରବାସୀ ଓଡ଼ିଆଙ୍କର ଏକ ଇଂରାଜୀ ପତ୍ରିକା ପ୍ରୟୋଜନ ।

୫ – ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କର ସପରିବାର ରହିବା ଲାଗି ସୁବ୍ୟବସ୍ଥା ହେବା ଉଚିତ । ଏଥିପାଇଁ ତାଙ୍କ ଅଭାବ ଅଭିଯୋଗ ଜନସାଧାରଣ ଏବଂ ସରକାର ସମସ୍ତଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆଣିବା ଦରକାର । ତାଙ୍କ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ, ଚରିତ୍ର ଓ ଶିକ୍ଷାର ଉନ୍ନତିର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନୀୟ ସୁଗମ ପନ୍ଥାମାନ ଖୋଜି ବାହାର କରିବା ସମ୍ମିଳନୀର କାର୍ଯ୍ୟ ହେବା ଉଚିତ । ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଯଦି ଅନ୍ୟାୟ ହେଉଚି କି ଅଧିକା ପରିଶ୍ରମ ଏବଂ ଅଳ୍ପ ବେତନ ମିଳୁଚି, ତା ଲାଗି ପ୍ରବଳ ଆନ୍ଦୋଳନ ସମ୍ମିଳନୀ ତରଫରୁ କରାଯାଉ ।

୬– ଯେଉଁଠାରେ ଓଡ଼ିଆଙ୍କର ବିଶିଷ୍ଟ ସଂଖ୍ୟା, ଯେପରି କଲିକତା ଓ ବର୍ମ୍ମା ଆଦି ସ୍ଥାନରେ, ସେଠି ସବୁପ୍ରକାର ସାର୍ବଜନିକ ସଂସ୍ଥା କର୍ପୋରେସନ, ମ୍ୟୁନିସିପାଲିଟି ବା ଡିଷ୍ଟ୍ରିକ୍ଟ ବୋର୍ଡ଼ରେ ଯେପରି ଓଡ଼ିଆମାନେ ସ୍ଥାନ ପାଆନ୍ତି ତାର, ଖୁବ୍ ଚେଷ୍ଟା ହେବା ଦରକାର । ଯା ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଯୋଗ୍ୟ ହେବାର ମାର୍ଗ ମଧ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଉ ।

୭ – ଓଡ଼ିଆ ଶ୍ରମିକ ଏବଂ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ରହବା ଜାଗା ସବୁର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ପ୍ରତି ତୀବ୍ର ଦୃଷ୍ଟି ଦେବା ଦରକାର ଏବଂ ପ୍ରତିକାର କରିବାର ବୈଧ ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ କରାଯିବା ଉଚିତ ।

୮ – ଅସଦ୍ ବ୍ୟବସାୟର ସ୍ଥାନମାନଙ୍କୁ ଅତି ଶୀଘ୍ର, ଲୋକମତ ଗଠନ କରି ବା ସରକାରୀ ସାହାଯ୍ୟରେ ଯେପରି ହେଉ, ସମୂଳେ ଲୋପ କରିବା ବଡ଼ ଆବଶ୍ୟକ । ପତିତା ନାରୀ ବ୍ୟବସାୟ (Women Traffic), ଦେଶରୁ ନାରୀ ଓ ବାଳିକାଙ୍କୁ ଭୁଲାଇ ଆଣି ଅନ୍ୟ ଦେଶରେ ଅସଦ୍ କାର୍ଯ୍ୟ ଲାଗି ବିକିବା ଲୋକଙ୍କୁ ଧରି ଆଇନତଃ ଦଣ୍ଡ ଦିଆଇବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

୯ – ବିଦେଶରେ କିପରି ଓଡ଼ିଆମାନେ ବିଶେଷ ଭାବେ ବ୍ୟବସାୟ ବାଣିଜ୍ୟ କରିପାରିବେ, ତା' ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଉ, ସମବାୟ ନୀତିରେ ଧନ ଏକତ୍ର କରିବା Co-operative ବ୍ୟାଙ୍କରୁ ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ହେବ କି ନାହିଁ ତା' ବିଚାର କରାଯାଉ ।

୧୦ – ଓଡ଼ିଶାଜାତ ବିଶିଷ୍ଟ ବାଣିଜ୍ୟ ଦ୍ରବ୍ୟକୁ ବିଦେଶରେ ପ୍ରଚାର ଓ ବିକ୍ରୟର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କରାଯାଉ ।

କାର୍ଯ୍ୟ ଅନେକ, କର୍ମ୍ମୀ ଅଳ୍ପ, ତହିଁରେ ପୁଣି ଧନ ଓ ସୁଯୋଗ ସବୁର ଅଭାବ । ତଥାପି ଭାଇ ଓ ଭଉଣୀମାନେ, ମୁଁ ଭଗବାନଙ୍କ ନିକଟରେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଚି, ଭଗବାନ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ନିତ୍ୟ ନୂତନ ଶକ୍ତି, ସାହସ ଓ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଦାନ କରନ୍ତୁ । ଆମ ଦ୍ୱାରା ଆମ ଜାତିର ଯେ କୌଣସି ସେବା ହୋଇପାରେ, ତା' ଯେପରି ଦାନ କରିବାକୁ ଆମେ କଦାପି କୁଣ୍ଠିତ ନ ହେଉ ।

ଓଁ ଶ୍ରୀ ଶୁଭମସ୍ତୁ

ଓଁ ଶାନ୍ତିଃ ଶାନ୍ତିଃ ଶାନ୍ତିଃ

ପତ୍ରାବଳୀ

ପତ୍ରାବଳୀ

* ଦିଲ୍ଲୀ ଚିଠି (୧)

(ଉଦ୍‌ବୋଧନ)

ସମ୍ପାଦକ ମହାଶୟ,

ନମସ୍ତେ ।

ସୁଦୂର ଦିଲ୍ଲୀରେ ଥାଇ ସହକାରଟିକୁ ବେଳେ ବେଳେଁ ଦେଖିଲେ ସେହି ପୁରୁଣା ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ସାହୁଙ୍କର ଚଟି ବହି ସହକାରଟି ମନେ ପଡ଼ିଯାଏ, ଯାହାକୁ ଦେଖି ଦିନେ କବିତାଟିଏ ଲେଖିଥିଲି –

ସହକାର ।
ସହକାର ତୁ କାହାର ?
କରେ ମୁଁ ମନେ ବିଚାର
କହ କିପାଁ ତୋ' ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗେ ଏ ଶୋଭା ସମ୍ଭାର ?

ସାନ ରସାଳତରୁଟି ବସନ୍ତ ସମାଗମରେ ଆଜି ବସନ୍ତ କୋକିଳଙ୍କର ଆରାମ କୁଞ୍ଜ, ବିନୋଦ ବାଟିକା । ଦ୍ୱିତୀୟାର ଚାନ୍ଦଟି ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ହୁଏ, ସାନ କଢ଼ଟି ଫୁଟନ୍ତା ଗୋଲାପ ହୁଏ, ମାତ୍ର ଯେ ବୁଢ଼ା, ପୁରୁଣା ସେ ଯୌବନ ଦ୍ରୋହୀ, ସେ ମରିବ ନିଶ୍ଚୟ ମରିବ । ସହକାର ନିତ୍ୟ ନୂତନ । ନିତ୍ୟ ଅଗ୍ରଗାମୀ ତେଜୋବାନ୍ । ସାନ ଅସ୍ତିତ୍ୱରୁ ନିଜର ମହତ୍ତ୍ୱରେ ଗତ ଦଶବର୍ଷରେ ଏହା ଅସାଧ ସାଧନ କରିଛି । କେତେ କ୍ଷଣିକ ଉଲ୍କା ହଠାତ୍ ଉଇଁ ହଠାତ୍ ଲିଭି ଯାଇଛନ୍ତି, ମାତ୍ର ଏ ସାନ ଚନ୍ଦ୍ରମାଟି ବଢ଼ି ବଢ଼ି ଆଜି ପରମ ସୁନ୍ଦର ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ।

ଦିନେ ସହକାର କୋ-ଅପରେଟିଭ୍ ସୋସାଇଟିର ମୁଖପତ୍ର ରୂପେ, ସାନ ଶିଶୁଟି ପରି ଲାଜ ଲାଜ ଲୁଚୁକୁଚୁ ହୋଇ ବାହାରିଥିଲା । ଆଜି ସେ ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକାର ଶୀର୍ଷରେ । ଆଜି ସହକାର –

ଉତ୍କଳର ପ୍ରାଣାସନେ
ଅଭିଷେକ ଆଜି ତରୁଣ ରାଜାର,
ପ୍ରେମ ହେମ ଆଭରଣେ ।

ସହକାର ଆଜି ତରୁଣ ଉତ୍କଳର ମୁଖପତ୍ର ତରୁଣତରୁଣୀଙ୍କର ଆଦରର ଧନ ତରୁଣ କବିଙ୍କର ଦେଶ ସେବୀଙ୍କର ତରୁଣ କର୍ମୀଙ୍କର ଲୀଳାନିକେତନ । ମୁଁ ପ୍ରାଣର ସହିତ ସହକାରକୁ ସ୍ୱାଗତ କରୁଛି । ମୋର ଆନନ୍ଦ ଅଭିନନ୍ଦନ ସୁଦୂର ଦିଲ୍ଲୀର 'ଭାରତୀ ତପୋବନରୁ' ଜଣାଉଛି, ସହକାର ଉତ୍କଳର ଗର୍ବ ଗୌରବର ସାମଗ୍ରୀ ହେଉ । 'ପ୍ରବାସୀ', 'ବସୁମତୀ', 'ଭାରତବର୍ଷ' ଘେନି ବଙ୍ଗ ଯେପରି ଗର୍ବିତ, 'ଚାନ୍ଦ', 'ସରସ୍ୱତୀ', 'ମାଧୁରୀ', 'ସୁଧା', 'ହଂସ' ଘେନି ଉତ୍ତର ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନ (ସଂଯୁକ୍ତ ପ୍ରାନ୍ତ) ଯେପରି ଗୌରବାନ୍ୱିତ, ଉତ୍କଳ-ଗଙ୍ଗା ଗୋଦାବରୀ ଅଞ୍ଚଳ – ଚିଲିକା

ଲହରୀ ଚଞ୍ଚଳା – ନୀଳ ଜଳଧିନିଚୋଳା – ତାଳତମାଳକୁନ୍ତଳା – 'କଳିଙ୍ଗ' ସେହିପରି କାନନକାନ୍ତି ସହକାର ଯୋଗୁଁ ଦର୍ପିତ, ଦୀପିତ, ଚିତ୍ରିତ, ପବିତ୍ରିତ ହେଉ ।

ଦେଶରେ ମହା ସଂଗ୍ରାମ ଚାଲିଛି । ଦେଶ ଆଜି ଜୀବନ ମରଣର ସନ୍ଧିସ୍ଥଳରେ । ଏପରି ସମୟରେ ଦଳେ ସାହିତ୍ୟ ବାନାଧାରୀ ଦେଶଦ୍ରୋହୀ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟର ଯେ ଅପବ୍ୟବହାର କରି, ଉତ୍କଳ ଭାଷାର ଚିରନ୍ତନ ଗୌରବ ଖର୍ବକରି ଜାତିକୁ ହୀନ କରିବାରେ ବଦ୍ଧ ପରିକର, ଅତୀତରେ ସେମାନେ ଆମର ହଜାର ଉପକାର କରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା, ଆମେ ଆଜି ଆଉ ତାହା ମାନିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୋହୁଁ । ଅମୃତ ଡାଟିଆରେ ଟୋପାଟିଏ ବିଷ ଦେଇ ଡାଟିଆକ ଅମୃତ ପିଆଇ ସୁଦ୍ଧା ଜୀବନ ନେଲା ଭଳି ହୀନ ବଞ୍ଚକ ହାତରୁ ଉତ୍କଳ ଭାରତୀ, ମା ସାରଳେ, ରକ୍ଷାକର । ତାଙ୍କରି ଦାଉରୁ ଦେଶଟି ଧ୍ୱଂସ ହେଲା ସିନା ।

ଜାତି ନାମରେ, ସାହିତ୍ୟ ନାମରେ, ଧର୍ମ ନାମରେ ଦେଶ ସମାଜ ନାମରେ ଏତେ ଅତ୍ୟାଚାର । ଏପରି ସାହିତ୍ୟକୁ ତରୁଣ ଉତ୍କଳର ନିଶ୍ଚୟ ପୋଡ଼ି ଜାଳି 'ହୋଲି' କରିଦେବା ଉଚିତ । କାଠଯୋଡ଼ୀର ନଈ ବାଲିରେ ସେପରି ସାହିତ୍ୟର "ପ୍ରତିଗୁଡ଼ିଏ" ସ୍ୱାହା କରିଦେବା ନିହାତି ଦରକାର । ଏ ସାହସ ଅଛି କେବଳ ସହକାରର । ହୀନ କୁତ୍ସିତ ପୁରାତନକୁ ଦଳି ମାଡ଼ି ଉପରକୁ ଉଠିବା କ୍ଷମତା ଅଛି ଯୁବକ ସହକାରର ।

ନିର୍ଭୀକ ସହକାର । ଉଠ, ବିଜୟ ବଜ୍ରଭେରୀ ବଜାଅ । ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ତୁମ ଦ୍ୱାରା ଗୌରବାନ୍ୱିତ ହେଉ । ତରୁଣ ଉତ୍କଳର ଭାଗ୍ୟ ଗଠନ ତୁମେ କର ।

ଏ ବର୍ଷ ଉତ୍କଳର କଂଗ୍ରେସ ବର୍ଷ । ଏ କଂଗ୍ରେସ ବର୍ଷରେ ତୁମର ଅନେକ କାମ, ଅକଳନ୍ତା କାମ । ଆଜିଠୁ ଲାଗିପଡ଼ । ଉତ୍କଳର କନ୍ଦରା କନ୍ଦରା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ କରି ପକାଅ । ତୁମ କଲମ ଚାଣରେ ଉତ୍କଳର ପୁରପଲ୍ଲୀ ହଲାଇ ଦିଅ । ଘର ଘର ଚମକାଇ ଦିଅ । ଜାଗ୍ରତ କର ଉତ୍କଳ ପ୍ରାଣ, ସ୍ପନ୍ଦିତ କର ଉତ୍କଳ ଧମନୀ – ଉତ୍କଳକୁ ବିଶ୍ୱର ବିରାଟ ଦୁଆରେ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନର ମହାଅଭିଯାନରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ।

"ଉତ୍କଳ ଉତ୍କଳ ବୋଲି କେ ଚିହ୍ନିଛି କାହିଁ
ଅମର ଲେଖନୀ ତବ ଦେଉ ତା ଚିହ୍ନାଇ–
ଅଙ୍ଗ ବଙ୍ଗ ତୈଲଙ୍ଗ ପଞ୍ଜାବ ବମ୍ବେ ଆଗେ
ଉତ୍କଳର ତୂର୍ଯ୍ୟନାଦ ଶୁଣାଅ ସରାଗେ ।
ଜନ୍ମମାଟି ଜଗନ୍ନାଥ କି ଲାଜ କି ଭୟ
ଜଗନ୍ନାଥ ଯାର ସାହା ସେତ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ।"

ଭାଇ ସହକାର । ଦିଲ୍ଲୀରେ ବସି ଏ ଦିବାସ୍ୱପ୍ନଟି ଦେଖୁନାହିଁ । ଏ ପାଗଳର ପ୍ରଳାପ ନୁହେଁ । ଏହା ଖାଣ୍ଟି ସତ୍ୟ । ଏଥର "ଉତ୍କଳରେ କଂଗ୍ରେସ, ହିନ୍ଦୁ ଆତ୍ମାର ସର୍ବସ୍ୱ 'ଜଗନ୍ନାଥଜୀ'ରେ କଂଗ୍ରେସ ।" ବୁଢ଼ି ବିଧବା ବ୍ରାହ୍ମଣୀଠୁ, ପାନବାଲା ଟାଙ୍ଗାବାଲା ଆଦି କରି ଚୁଡ଼ା ଚାଉଳ ବାନ୍ଧିଲେଣି ।

କଂଗ୍ରେସ ଦେଖିବେ ପତିତପାବନ ବାନା ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବେ । ଭାଇ । ଏହାପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛଟି ? ଓଡ଼ିଆର ଲାଜ ରହିବଟି ?

ଗୋଟିଏ ନିବେଦନ – ଉତ୍କଳର ଏ "ଓଡ଼ିଆ" ନାଆଁଟାକୁ ମାରି ତଡ଼ିଦିଅ । ଆମେ ବିରାଟ କଳିଙ୍ଗର ଅଧିବାସୀ । ଆମେ 'କଳିଙ୍ଗ', ଆମେ ହୀନ ଓଡ଼ିଆ ବୋଲି କାହିଁକି କହିବୁ, ଲେଖିବୁ ? ତୁମ କଲମ ଜୋରରେ ହଟାଅ ମହାନଦୀରେ ଓଡ଼ିଆ ନାଆଁଟା ବୁଡ଼େଇ ଦିଅ, ପୁନରୁଦ୍ଧାର କର କଳିଙ୍ଗକୁ ବିରାଟ ବିଶ୍ୱବିମୋହନ କଳିଙ୍ଗକୁ । କଳିଙ୍ଗ କାହିଁକି ଅତୀତ ଇତିହାସର ସମ୍ବଳ ହେବ ? ଏଥର ଜବରଦସ୍ତ ଆନ୍ଦୋଳନ କରି ଦେଶର ନାମକୁ ବଦଳାଅ ସରକାରୀ କାଗଜ ପତ୍ରରୁ ସୁଦ୍ଧା କାଟ ଓଡ଼ିଶା ନାମ । ଲେଖ "କଳିଙ୍ଗ", କଳିଙ୍ଗ କେଶରୀ ତରୁଣ ଉତ୍କଳ । ତୁମେ କାହିଁକି ଓଡ଼ିଆ କୁଲି ହେବ ? ତୁମେ ତ ତେଜୋମୟ କଳିଙ୍ଗ ଯୁବକ ! ତୁମେ ତ କଳିଙ୍ଗ କାନନର "ଶେରେ ବବ୍ବର ।"*

ରାଜପୁତ ମରିଛି ଇତିହାସ ତ ତାର ମରିନାହିଁ । କଳିଙ୍ଗ ଏକାବେଳେକେ ମରିନାହିଁ ବଳହୀନ ରୁଗ୍‌ଣ ହୋଇ ପଡ଼ିଛି ସିନା । ତାର ଚିକିତ୍ସା କର । ସେ ନବବଳରେ ଉଠି ଠିଆ ହେଉ । ବିଶାଳ କଳିଙ୍ଗର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖ ଗଞ୍ଜାମ, ସିଂହଭୂମି, ମେଦିନୀପୁର, କାଣ୍ଟି, ଫୁଲଝର, ଜୟପୁର, ବସ୍ତର ସବୁ ତ କଳିଙ୍ଗ –

ବୋର୍ଣ୍ଣିଓ, ବାଲୀ, ଜାଭା, ଲଙ୍କା,
ବାଜିଥିଲା ତହିଁ ସମର ଡ଼ଙ୍କା,
କୀର୍ତ୍ତି କଳିଙ୍ଗ ଜଗତ ଶଙ୍କା
ଦେବୀ ସିଂହ ବାହିନୀ ।
ତାମ୍ର ଲିପ୍ତ ବୋଇତବାହୀ,
ଚାଲିଥିଲେ ବୀର ଅନୀକିନୀ ।

ଜଗାଅ ସେ ପୁରୁଣା ଦେଶ ପ୍ରେମ, ଦେଶଗର୍ବ, ମାତୃଭୂମି ମମତା କଳିଙ୍ଗର କୁଟୀରେ କୁଟୀରେ । ସରକାର ଆମକୁ ଆମାଲ୍‌ଗାମେସନ୍ (ଦେଶ ମିଶ୍ରଣ) ଦେଉ ନ ଦେଉ ଆମେ ଆଗେ ମିଶି ଗୋଟାଏ ହୋଇଯିବା । ସରକାର ତେଣିକି ଗାଲରେ ହାତଦେଇ ବସି ଭାବୁଥାଉ । ଦେଶ ମିଶ୍ରଣ ଚିତ୍କାର କଲେ ଦେଶ ମିଶ୍ରଣ ହେବ ? ନା ଦିଲ୍ଲୀ କା ଲଡ୍ଡୁ କିଏ କାହାକୁ ଦେଲାଣି ? ପ୍ରାଣର ଆଗ ମିଶ୍ରଣ ହେଉ । ଆସେମ୍ବ୍ଲି ଗୋଲ ଟେବୁଲ ଭିତରେ ଦେଶ ମିଶ୍ରଣ ଦେବତା କଅଣ ଲୁଚି ବସିଛନ୍ତି ? କଳିଙ୍ଗର ପ୍ରାଣରେ ଅଛି ଆମର ସେହି ଆରାଧ୍ୟା ଦେବୀ । ଆମର ଶ୍ରୀବିରଜା ଉତ୍କଳର ଠାକୁରାଣୀ । କୁଳାଙ୍ଗାରଙ୍କର କୁହୁକରେ ସେ ଭୁଲି କରି ବାହାରି ପଡ଼ିବେ ନାହିଁ । ଆମ ଅପୂଜା ଠାକୁରାଣୀ ଚାହୁଁଛନ୍ତି ପ୍ରାଣର ନୈବେଦ୍ୟ । 'ସତ୍ୟ ସମାଚାର' ପରି ଭଣ୍ଡାମୀର ଦ୍ୱାରା ପଣ୍ଡା ପୂଜା ଦ୍ୱାରା ଦେବୀ ଦର୍ଶନ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ମଶାଣି ମଡ଼ା ଉପରେ ଅଡ଼ା ଖସା ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ବୈତରଣୀର ସର୍ବଗ୍ରାସୀ ପ୍ରଳୟ ବଢ଼ି ଉଚ୍ଛୁଳା କୂଳରେ ଯେଉଁ ନବୀନ ସାଧକ ଯୁବକ କାପାଳିକ ବସି ସାଧନା କରି ରକ୍ତବଳି ଢ଼ାଳିବ ସେହି ଦେଖିବ ଉତ୍କଳର ସିଂହ ବାହିନୀ ଦେବୀକୁ । ତାର

ଅରିତ୍ରାସା ରକ୍ତଭୂଷା ରକ୍ଷୋନାଶା ରସନା । ତାର ନେତ୍ରରୁ ପ୍ରଳୟ ଅଗ୍ନି ବାହାରି କୋଟି କଙ୍କାଳ ମାଳାକୁ ଭସ୍ମ କରିଦେଉଛି । ଉଠ ଭଗୀରଥ । ଆଣ ଗଙ୍ଗାଜଳ । ଆସ କଳିଙ୍ଗର ପ୍ରତାପ, ପୁରୁଷୋତ୍ତମ, କପିଳେନ୍ଦ୍ର, ମୁକୁନ୍ଦ, ଖାରବେଳ, ଐର, ତୁମରି ଅସି ଧାରରେ ହୀନ ଦୁର୍ବଳ ଆବର୍ଜନାର ସଂସ୍କାର କରି ଚାଲିଯାଅ । ଏତେ ବିଲାତି ଦଳରେ ଆମର ପାଟ ପଲ୍ଲଳ ଗୁଡ଼ାକ ପୋତି ହୋଇ ମେଲେରିଆର ଘର ହେଲାଣି । କଳିଙ୍ଗ କୃଷକ ଚାଷୁଣୀ ମାଲୁଣୀ । ଉଠ, ଏ ତୁମ କାମ ତୁମେ ସିନା ଏ ଆବର୍ଜନା ସଫା କରିବ । କଳିଙ୍ଗର ଶକ୍ତିଶାଳିନୀ ରମଣି । ଏ ବିଲାତି ଦଳ ତୁମେ ଏକା କାଢ଼ି ଫିଙ୍ଗି ଦଳିଦେବ ।

ଘର କୋଣରେ ଲୁଚି ବସିଛ ? ଘର କୋଣରେ ଲୁଚିବା ସମୟ ନୁହେଁ । ସାରା ଭାରତଟା ତୁମ ଦୁଆରେ ଅତିଥି । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଠାକୁରାଣି, ଉଠ, ରାନ୍ଧ । ତୁମେ ପରଷିଲେ ଭାରତ ଖାଇବ .... ଭୋକୀ ଶୋଷୀ ଭାରତ । ତୁମ ମହାପ୍ରସାଦ ଲାଗି, ତୁମ ଦୁଆରକୁ ଆସୁଛି ତୁମେ ତାକୁ କଅଣ ଉପାସରେ ଫେରାଇ ଦେବ ?

ଉତ୍କଳର ଠାକୁର ରାଜା । ଲକ୍ଷେ ରଜାର ମଉଡ଼ମଣି । ତୁମ ରାଜ୍ୟ ଆଜି ନାରଖାର, ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ପରୀଛା ହୋଇ ତୁମେ ଭିକାରୀ ହେଲ କିପରି ? ତୁମର ବୀର ଶ୍ରୀ ବୀରବର ପ୍ରତାପ କଣ କଥାର କଥା ।

ନିମ୍ବକାଠ ଜଗନ୍ନାଥ । ଜାଣିଲି, ତୁ ନିହାତି କାଠଟାଏ । ଆମେ ଏତେ ଦଶା ହେଲୁଣି, ତୁ କାଠ ମୂର୍ତ୍ତି ସିଂହାସନରେ ବସି କଣ ଆମ ମରଣ ଦେଖି, ଆମ ସର୍ବନାଶ ଦେଖି ଆନନ୍ଦରେ ଭୋଗରାଗ ହେଉଛୁ । ନିର୍ମାୟା ମହାପୁରୁଷ ତୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଥାଉ ଥାଉ ଭାରତ ଅନାଥ । ତୋ କୃପା ସିଂହାସନ ଟଳୁ ନାହିଁ ? ଭାରତ ସେଥିପାଇଁ 'ପା' ଲାଗି ଆସିଛି, ଏଥର ଗୋଡ଼ ଧରି ପଡ଼ିବ । ତୁ କୃପା କର ବା ନ କର । ତୋରି ଗୋଡ଼ତଳେ ଆମରି ଭାଗ୍ୟ ପରୀକ୍ଷା । ଏଥର ହିନ୍ଦୁ ଜାତି ଉଠିବ, ନୋହିଲେ ମହାସିନ୍ଧୁରେ ବୁଡ଼ିବ । ନାମ ରହିଯିବ ଜଗନ୍ନାଥ ଯା କଲେ । ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ ।

ଶୁଣ ଆମ ଜଣାଣ ।
ଅବା ଘେନ ଏ ନିର୍ମାଖୀ ପ୍ରାଣ ।
ଯାଉ ଜୀବନ ଥାଉ ଆନ-
ଯାଉ ସମ୍ପଦ ଥାଉ ମାନ ।
ବୀର ଭଗତ ହେଲା ପ୍ରାଣ-
ରଖି ଗୁମାନ, ବାନ୍ଧି ଟାଣ ।

ଆମେ ମରିବୁ, କିନ୍ତୁ ଆମ ହକ୍ ଛାଡ଼ିବୁ ନାହିଁ । ଦୁର୍ବଳ । ବଳବାନ୍‌କୁ ଭୟ କର ନାହିଁ । ନିର୍ଦ୍ଧନ । ଧନୀ ଗୋଡ଼ତଳ ଜୁହାରକୁ ଜୀବନର ସର୍ବସ୍ୱ ଭାଳ ନାହିଁ । ମଜୁରିଆ ଭାଇ । ତୁମ ମାଲିକ ଏଥର ଚେତିଲାଣି । ନିରସ୍ତ, ଆତ୍ମବଳ ତୁମର ମହାନ ଅସ୍ତ୍ର । ନାରୀ ପୋଥି ପାଞ୍ଜି ପୋଡ଼ । ଆପଣା ପାଇଁ ନୂଆ ଆଇନ ଗଢ଼ । ତୁମେ ଦେଶର ଶକ୍ତି, ତୁମ ଅତ୍ୟାଚାରୀ ତୁମଠି ଡରିଲେଣି । ତୁମେ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟା ସାବିତ୍ରୀ, ତୁମେ ଦୈତ୍ୟଦଳନା ଦଶଭୁଜା, ତୁମେ ତ ଦେବତା,

ତୁମେ ତ ମହା ରଣଚଣ୍ଡୀ, ଚାମୁଣ୍ଡୀ, ତୁମେ ତ ଅନ୍ନଦା ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ତୁମେ ତ ସେବାର ସୁଭଦ୍ରା । ଉତ୍କଳୀୟେ । ଜାଗ । ସହକାରର ମଧୁର ପଞ୍ଚମ ତୁମ ପ୍ରାଣରେ ବସନ୍ତର ବୀଣା ବଜାଉ । ତୁମେ ଉଠ, ତୁମେ ଉଠିଲେ ଘର ଉଠିଲା, ଘର ଉଠିଲେ ଗାଁ ଉଠିଲା, ଗାଁ ଉଠିଲେ ଦେଶ ଉଠିଲା । ଶତ ସୁନାମଣି, କୋକିଳା, ସରୋଜିନୀ, ସରଳା, ରମା, ମାଳତୀ, ତୁମେ ଏ ଦେଶକୁ ଉଦ୍ଧାର କର । ଏ ତୁମର ହାତର କଥା ।

* ଦିଲ୍ଲୀଚିଠି (୨)

(ପୁରୀ କଂଗ୍ରେସ, ପ୍ରତିଭା ପୂଜାର ଅଭାବ)

ସମ୍ପାଦକ ମହାଶୟ, ସାଦର ନମସ୍ତେ –

ଆଜିକାଲି ପତ୍ରପତ୍ରିକାମାନଙ୍କରେ ଦେଖୁଛି, ଉତ୍କଳର କେଉଁଠି କଂଗ୍ରେସ ହେବ, ଏ ବିଷୟ ନେଇ ଭାରି ସମାଲୋଚନା, ନାନା ପ୍ରସ୍ତାବ । ସ୍ଥାନ ଦୁଇଟି ପୁରୀ ବା କଟକ । ସୁବିଧା ଦୃଷ୍ଟିରେ କଟକରେ କଂଗ୍ରେସ ହେଲେ ଭଲ ହେବ, ଏହା ବୋଧହୁଏ କଟକ ଜିଲ୍ଲାର ପ୍ରଧାନ ପ୍ରଧାନ ନେତା ଓ କର୍ମୀମାନେ କହୁଥିବେ । ମାତ୍ର ସ୍ଥାନର ମହତ୍ତ୍ୱ, ଜାତିର ମହତ୍ତ୍ୱ, ଜାତିର ଗର୍ବ, ଅଭିମାନ, ସାରା ଜଗତ ସାମନାରେ ଗୌରବର ଅବଦାନ ଉତ୍କଳର ବର୍ତ୍ତମାନ କଟକ ନୁହେଁ । ସେହି ନୀଳ ସିନ୍ଧୁବେଳାବର୍ତ୍ତିନୀ ପୁରୀ । ପୁରୀ ଜଗନ୍ନାଥ । ଏ ନାଁଆରେ ଯେପରି ଗୋଟାଏ ମାଦକତା ଅଛି । 'କଟକରେ କଂଗ୍ରେସ' ଏ କଥା ବୋଧହୁଏ ନ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ଭାବି ହେଉନାହିଁ । ଜଗନ୍ନାଥଜୀରେ କଂଗ୍ରେସ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଧାମରେ ଜାତୀୟ ମହାସଭାର ଅଧିବେଶନ । ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ପାଦତଳେ ଭାରତର ଭାଗ୍ୟ ପରୀକ୍ଷା ବୋଧହୁଏ ହିନ୍ଦୁ ଜଗତ ପ୍ରାଣରେ ଯେ ପ୍ରେରଣା ଆଣି ଦେଉଛି, ତା କଟକୀ କଂଗ୍ରେସ ଆଣିଲା ଭଳି ଦିଶୁନାହିଁ । ଜଗନ୍ନାଥଜୀ ଦର୍ଶନ ଲାଗି ତ ଲୋକେ ଚୁଡ଼ା ଚାଉଳ ବାନ୍ଧିଲେଣି, ତାଙ୍କୁ ବାଟ ବହକେଇବା ଲାଗି ଏ ଗୋଟାଏ ଉପାୟ ନୁହେଁ ତ ? କାଳେ ଜଗନ୍ନାଥ ନାଁରେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଲୋକ ହାଜର ହୋଇଯିବେ ?

ଯାହାହେଉ, ସେଥିରେ ଆମର କଅଣ ? କଂଗ୍ରେସ କଟକରେ ହେଉ, କି ପୁରୀରେ ହେଉ ଆମେ ବିଦେଶରୁ ଗଲେ ଆମରି ଜନ୍ମଭୂମିରେ ପାଦ ଦେଲାକ୍ଷଣି ଆନନ୍ଦରେ ବିଭୋର ହେବୁ । ମାତ୍ର ଦୁଃଖର କଥା ବାରବାଟୀ ତ ଭାଙ୍ଗି ଚୁରଚାର, ଶୁନ୍‌ଶାନ୍ ଭାରତ ଲୋକେ କ'ଣ 'ବିରିବାଟୀ' ଦେଖି ଆସିବେ ? ପୁରୀରେ କଂଗ୍ରେସ ହୋଇଥିଲେ ଭଲା – କାଳିଆ ଠାକୁରଙ୍କ ଦର୍ଶନଠେଉଁ ପୃଥିବୀର ଏକ ପରମ ସୁନ୍ଦର ଦୃଶ୍ୟ ପୁରୀର ସେହି ନୀଳ ଲହରୀ ଉଲ୍ଲାସମୟ ନୀଳମାଧବର ରୂପକାନ୍ତି ସମୁଦ୍ର, ଯାହାକୁ ଦେଖି କଳିଙ୍ଗ ସନ୍ତାନ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ପାଗଳ ଭଳି ଡେଇଁପଡ଼ି ତାର ନୀଳାମ୍ବୁ କୋଳରେ ଚିର ବିଶ୍ରାମ ଲାଭ କରିଥିଲେ, ତାକୁ ହେଲେ ଦେଖି ଆସନ୍ତେ । ଭାରତରେ ଏପରି କିଏ ଅଛି, ପୁରୀରପୁରାଣ ମହିମା ଯାହାକୁ ମୁଗ୍ଧ କରି ନାହିଁ ? ଭାରତ ଜାତୀୟ ମହାସଭାର ସଭାପତି ଯେତେବେଳେ ଅଭିଭାଷଣ ଦେବାକୁ ଛିଡ଼ାହେବେ, ପୁରୀର ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରୁ ସିନା କହନ୍ତେ – "ଆଜି ହିନ୍ଦୁ ହୃଦୟର ପ୍ରିୟତମ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଧାମରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପାଦତଳେ ମୁଁ ଠିଆ ହୋଇ ଭାରତର ଭାଗ୍ୟ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ଲାଗି ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ କରୁଛି" – ଆହୁରି ସେ କେତେ କଥା ଆମ ବୀର ଶ୍ରୀ ବାରବର ଗଜପତିଙ୍କର ଧର୍ମ ପାଠଘଟା ଅଠରନଳା

ସେପାରେ ଯେଉଁଠି ହିନ୍ଦୁର ଯାବତୀୟ ନୃପତିମଣ୍ଡଳୀ ଯାନାସନ ତେଜି ତଳେ ଉଭା ହୋଇ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ତଥା ଚଳନ୍ତି ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ଦିଅନ୍ତି । ଆମ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧି ଆମର ଆଜି ତେତ୍ରିଶ କୋଟିର ହୃଦୟ ଦେବତା, ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସିଂହାସନ ତଳେ ଠିଆ ହେଲାବେଳକୁ କିପରି ଲାଗନ୍ତା ? ସତେ ଯେପରି ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ସେହି ଜଗତରନାଥଙ୍କର ସାମ୍ୟ ମୈତ୍ରୀ ସ୍ୱାଧୀନତାର ମହାଧ୍ୱଜା, କଂଗ୍ରେସର ଜାତୀୟ ପତାକା ଛଳରେ ଉଠୁଛି ଏ କଣ କବି କଳ୍ପନା ? ବାତୁଳର ବାତୁଳତା ? ନାଁ ଜ୍ୱରରୋଗୀର ପ୍ରଳାପ ?

ଥରେ ଭାବନ୍ତୁ, ଆମର ସ୍ୱାଗତକାରିଣୀ (ରିସେପ୍‌ସନ) ସଭାର ସଭାପତି ଯେତେବେଳେ ପୁରୀର ସେହି ପୁଣ୍ୟମୟ ଚକ୍ରତୀର୍ଥ ବାଲି ଉପରେ ପାଦ ଦେବାକୁ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ କରିବେ, ନୀଳଚକ୍ର ତଳେ ମହାଭାରତୀୟ ଭ୍ରାତୃମଣ୍ଡଳୀ ହାତ ଧରାଧରି ହୋଇ ଯେତେବେଳେ ବସିବେ ସେତେବେଳେ ଦୁଃଖିନୀ ଭାରତମାତା, ଅତ୍ୟାଚାର ଅନାଚାର ପୀଡ଼ିତା ଶତଲାଞ୍ଛନା ବେଦନା ଜର୍ଜ୍ଜରିତା ଭାରତମାତା ନିଶ୍ଚୟ ତାର କୋଟି କଷ୍ଟରେ, ଅପରିସୀମ ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ, ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ପୀଡ଼ନରେ ଭାବିବ, ତାର ଦଶା, ତାର ଅତୀତ ବର୍ତ୍ତମାନ । ସତେ ସେ କେଉଁଠି ଅଛି ? ସେ କୋଟି କଙ୍କାଳମାଳିନୀ, ତାର ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଦରିଦ୍ର କୃଷକ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କର କରୁଣ ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ ଜୀବନ୍ତ ଛବିଗୁଡ଼ିଏ ସତେ ଯେପରି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଦରବାରରେ ହାଜର କରିବ ପରା ।

କେବଳ ସୁବିଧା । ସ୍ଥାନର ସୁବିଧା, ପାଣି ଆଲୁଅର ସୁବିଧା ଯଦି ଜାତିର ଚରମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହୋଇଥାଏ କଟକରେ କଂଗ୍ରେସ ହେଲେ ଚିନ୍ତା ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଶା, ଉତ୍କଳ ବା କଳିଙ୍ଗ ପ୍ରତି ଯଦି କାହାରି ଟିକେ ମାୟା ମମତା ଥାଏ, ଯଦି ଜାତିର ଅତୀତ ଓ ଭବିଷ୍ୟତ ପ୍ରତି କାହାରି ଟିକେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥାଏ ଯଦି ସମସ୍ତ ଉତ୍କଳର ମନୋଭାବ ସମୁଦାୟ ଭାରତର ଆକାଙ୍‌କ୍ଷା, ବିଶାଳ ଜଗତର ଆଗ୍ରହ ପ୍ରତି କାହାରି ଦୃଷ୍ଟି ଥାଏ, ତେବେ ଆମ ମତରେ ପୁରୀରେ କଂଗ୍ରେସ ହେବା ଶତଗୁଣେ ଶ୍ରେୟଃ । ଜିଲ୍ଲାଗତ ଈର୍ଷାଦ୍ୱେଷ ଏଠି ସ୍ଥାନ ନ ପାଉ । ଜାତିର ଭଲ ମନ୍ଦ ଏଠି ବିଚାର୍ଯ୍ୟ । ଯେଉଁମାନେ ମନପ୍ରାଣ ଢ଼ାଳି କଟକୀ କଂଗ୍ରେସ ସଫଳ କରିବାକୁ ବ୍ୟଗ୍ର ସେହିମାନେ ମନପ୍ରାଣ ଢ଼ାଳି କଣ ଜାତି ଗୋଟାକର ପ୍ରିୟସ୍ଥଳୀ ପୁରୀର କଂଗ୍ରେସକୁ ସଫଳ କରିପାରିବେ ନାହିଁ ? ପୁରୀ ଜଗନ୍ନାଥ କଣ ତାଙ୍କରି ଏକା ଆଦରର ଧନ ? ସେ ତ ନିଖିଳ ଭାରତର ସମ୍ପତ୍ତି ।

ଉତ୍କଳୀୟ । ତୁମର ପୁରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦ୍ୱାରା ଯଦି ଜଗତର ସମ୍ମାନ, ତୁମେ ତାକୁ ଆହୁରି ଦୃଢ଼ କରି ଧର । ନିଜର ଗାଁ କନ୍ୟା ସିଙ୍ଘାଣୀନାକୀ ଭଳି ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଜିନିଷଟିମାନ ମାଟିରେ ଫିଙ୍ଗି ଗୋଡ଼ରେ ଦଳ ନାହିଁ । ଥରେ ଭାବି ଦେଖ, ଆମ ପାଇଁ କଟକ ଯାହା, ପୁରୀ ତାହା, କିନ୍ତୁ ଜଗତର ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ଆନନ୍ଦଧାମ ଜଗଦ୍‌ବରେଣ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥ କ୍ଷେତ୍ର ଯାହା, କଟକ ତା କି ? ଆପଣା ହୃଦୟ ଉପରେ ହାତ ଥୋଇ, ମନକୁ-ମନ ଭିତରେ ଥିବା ପରମାତ୍ମାକୁ ପଚାରିନିଅ କଂଗ୍ରେସ କେଉଁଠି ହେବ – ପୁରୀ ନା କଟକ ? ନିଜେ ଉତ୍ତର ପାଇବ । ଜ୍ୟାମିତି ଆଲଜେବ୍ରା ଅଙ୍କରେ କାମ କରି ବସିଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ, ଜାତିର ହୃଦୟ ଅଛି ତ ? ମୋର ଆଶା, ପ୍ରକୃତ ଉତ୍ତର ନେତ୍ର ମିଳନରୁ ମିଳିବଣି ।

ଆମ ଜାତି କାହିଁକି ଜଗତରେ ଅପରିଚିତ ଆମ ଜୟଦେବ, କାଳିଦାସ କୁଆଡ଼େ ଫସରଫାଟି ଗଲେ ଆମ ତାନସେନ୍, ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜ, ଦୀନକୃଷ୍ଣ, ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ନାଁ ଗାଁ ଲୁଚିଗଲା ।

ଆମେ ବିଶ୍ୱ ଭାବୁକ, ଆମେ ବିଶ୍ୱପ୍ରେମୀ ଦଳେ ଉତ୍କଳର ରକ୍ତ ସିଞ୍ଚି ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟପୀଠରେ ବସି – 'ହାୟ ବିଶ୍ୱକବି' ହେଲେ ଭାରି ଶୋଭାପାଏ ପରା । ଆମେ ଆମର ଅତୀତ ବର୍ତ୍ତମାନକୁ ପ୍ରକୃତରେ ମାଟିରେ ମିଶେଇବାକୁ ସବୁବେଳେ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ଆମ ଭିତରେ ଯେଉଁମାନେ ମୁଣ୍ଡ ଟେକୁଚନ୍ତି, ବିଶ୍ୱର ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ କରିବାର କଥା, ତାଙ୍କୁ ଆମେ କଣ ସମ୍ମାନ ଦେଉଛୁ ?

ମୁଁ ପଚାରେ, ମହାତ୍ମା ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ସିଂହ ସାମନ୍ତଙ୍କର ଜନ୍ମୋତ୍ସବ ଦିନେ ହେଲେ ସମାରୋହରେ କେବେ କଟକରେ ପାଳିତ ହୋଇଛି ? କେହି ଥରେ ଭାବିଛି, କାଠି ଖଣ୍ଡକରେ ଯେଉଁ ମହାପୁରୁଷ ଗଗନ ମଣ୍ଡଳର ଅସଂଖ୍ୟ ଗ୍ରହ ନକ୍ଷତ୍ରଙ୍କର ଗତିବିଧି ଆଙ୍ଗୁଠି ଅଗରେ ଗଣି ଥୋଇଛନ୍ତି, ସେ କିପରି ଅସାଧାରଣ ବ୍ୟକ୍ତିଟିଏ ? କୋପରନିକ୍ସ, ଗାଲିଲିଓ, ସର ଆଇଜାକ୍ ନିଉଟନ୍‌ର ସମାନ ଆସନ ଦାବୀ କଲା ଲୋକ ଆମ ଦେଶରେ । ଆମେ ପୁଣି ଅନ୍ଧ, ତାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନି ଚିହ୍ନି ନାହୁଁ ।

ଆମ ଗୋପବନ୍ଧୁ, କୃପାସିନ୍ଧୁଙ୍କ ପାଇଁ ଆମେ କଣ କଲୁଣି ? କାହିଁ, ଉତ୍କଳର କେଉଁ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜ ତ ଦିନେ ଯାଙ୍କର ଖବର ନିଏ ନାହିଁ । ମଧୁସୂଦନଙ୍କର ମହାଭାବପୂତ ମହାପବିତ୍ର ବିଶ୍ୱ ଭାବପୂର୍ଣ୍ଣ କବିତାଗୁଡ଼ିକ କେହି କେବେ ଭାବିଛି କି ଇଂରାଜୀରେ ଅନୁବାଦ କରି ଦେଶ ବିଦେଶକୁ ପଠାଇବାକୁ ? ଆଜି ଯୁଗର ତାହ୍‌ସେନ୍ ମୋହନ ଗୋସାଇଁଙ୍କୁ ଭାରତ ଚିହ୍ନେ କି ? ଆଉ ମଣିଷ କିଏ ହେବେ ? ଆମ ପାଇଁ କିଏ କଣ ସ୍ୱର୍ଗରୁ ଓହ୍ଲାଇବ ? କବି ଭୁବନେଶ୍ୱର ରଥ, ଯେକି ଆଜି ଦିନର କାଳିଦାସ, ତାଙ୍କୁ ଦୁନିଆଁ ଚିହ୍ନେ କି ? ସଚ୍ଚା ମାଲ ଆମ ଗନ୍ତାଘରେ ଭରା, ଆମେ ପରର ଅଇଁଠା ପତର ସାଉଣିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ଆମ ଭିତରେ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ତ୍ୟାଗୀ କର୍ମୀ ଯେତେ ନେତା, ବୋଧହୁଏ ଜଣେ ଦିଜଣ ବଡ଼ ମୁଣ୍ଡିଆକୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଆମ ଭାରତରେ ନଥିବେ । ଉପରେ ଖଦଡ଼ ଖଣ୍ଡେ ହଲେଇ, ଦାଣ୍ଡରେ ନେତା ଘରେ ବିଲାତୀ । ଆମ ସରଳ ପ୍ରାଣ ଓଡ଼ିଆ ଧର୍ମ୍ମ ବିରୁଦ୍ଧ ଭାବନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଜୋର୍ ଯାହାର ମୂଲକ ତାହାର । ଗୁଜରାଟ ନାଁ କଲା କାଛି ଖଣ୍ଡକୁ ବଙ୍ଗାଳୀ ଆପଣାର କରିନେଲେ, ଓଡ଼ିଆ ବାପୁଡ଼ା କଳିଙ୍ଗ ନାଁ ବୁଡ଼େଇ ହାଣ ଖାଇ ମଲା, ଆଉ ନୀଳଗିରି, ବାଲେଶ୍ୱର, ଦଶପଲ୍ଲା, ଖୋରଧା, କନିକା, ବୋଲଗଡ଼ ଓ କେଉଁଝର ଅନ୍ଧାରୀ କୋଣରେ ଅଳିଆ ଗଦାରେ ଆବର୍ଜନା ହୋଇ ପଡ଼ିରହିଲେ । ଏ ସବୁ ଭାବିଲେ କାହାର ଦୁଃଖ ନ ଆସୁଛି ? କଥାରେ କହନ୍ତି – ଶୋଇଲା ପୁଅର ଭାଗ ନାହିଁ । ଆମେ ଅଳସୁଆ, ଆମେ ଈର୍ଷାକୁଳ, ଆମେ ଆମରି ଭଲ ଜିନିଷମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ପାରୁନାହୁଁ । ଆମର ଯତ୍ନ ନାହିଁ, ଆମରି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଦାଣ୍ଡରେ ଚିହ୍ନାଇବାକୁ । ଆଜି ଉତ୍କଳର ଦାବୀକୁ ଜଗତ ସାମନାରେ ପହଞ୍ଚାଇବାକୁ ହେବ । ଜଗତ ଦେଖୁ ନ ଦେଖୁ, ତାକୁ ବଳେ ବଳେ ଦେଖାଇବାକୁ ହେବ – ଆମେ କଣ ଥିଲୁ, ଆଉ ଆଜି ମଧ ଆମେ କଣ ଅଛୁ ? ଆମେ ନିଜର ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ହରାଇଲେ ଆମର ଆଉ ରକ୍ଷା ନାହିଁ । ଆମ କଲେଜ ପିଲାଏ ବିଜୁଳି ପଙ୍ଖାରେ ହାଓଆ ଖାଇ, ବିଜୁଳି ବତୀ ତଳେ ବସି ଭଞ୍ଜ, ଦୀନକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଗୋଇଠା ମାରି ନିଜ ଛାତିରେ ତାହ୍‌ସେନ୍ ଓ କାଳି ଦାସଙ୍କୁ ପାଶୋରି ଦେଇ ରାବୀନ୍ଦ୍ରିକ ରୀତିରେ ଭାବର ଆକାଶରେ ବାଦଲ ଧାରାର ସ୍ୱପ୍ନ ଛବି ଆଙ୍କିଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ । ମମତାଜ ବେଗମ ପାର୍ଶୀଆଣୀ ପଠୁଣୀଙ୍କୁ ବଙ୍ଗାଳୀ ବାଙ୍ଗଲାର ନାରୀ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ପରାକାଷ୍ଠା ଭାବିଲା ବେଳକୁ

ଆମେ ଲାଜ ଲୁଚୁକୁଚୁ ଆମ କାଳି ଦାସଙ୍କ ଶକୁନ୍ତଳାର ଭୁବନ ମୋହିନୀ ମୂର୍ତ୍ତିଟି ଯେପରି ଭୁଲିଯାଉ । ଚିତ୍ରବସନା ଚିତ୍ରାଙ୍ଗଦା, କୌରବ କୁଳବଧୂ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କର ପଟ୍ଟମହିଷୀ କଳିଙ୍ଗ କନ୍ୟା, ମହା ସାମ୍ରାଜ୍ଞୀ ମହାପ୍ରତାପଶାଳିନୀ 'ଦଣ୍ଡୀ', ସିଦ୍ଧାର୍ଥ ସୁନ୍ଦରୀ ଯଶୋଧାରା ଗୋପା ତେଜୋମୟୀ ଗାର୍ଗୀ, ବୈଧବ୍ୟ ଭୂଷିତା ବିଦୂଷୀ ଲୀଳାବତୀ, ଅଲୋକ ସାମାନ୍ୟ ଖନା, ପଦ୍ମଦୃଶା ଜୟଦେବ ଗୃହିଣୀ ପଦ୍ମାବତୀ, ମାଦଳା ପାଞ୍ଜି ଲେଖିକା କବି ମାଧବୀ–ଏମାନଙ୍କୁ, ଆମ ଜାତିର ଏ ମହା ମନସ୍ୱିନୀମାନଙ୍କୁ ଆମ ପିଲାଏ କଣ ଜାଣନ୍ତି ? ଆମ କାଳିଆପଣ୍ଡିତ କାଳିଦାସ ଠାରୁ ପ୍ରାଚୀ ସମିତିର ଆର୍ତ୍ତବାବୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ଆମର କବି ଗୁଣୀ ଭୀମଭୋଇଠୁଁ ସୁନ୍ଦରା ବାବାଜି ଯାଏ, ଆମର ଧର୍ମ୍ମ ପ୍ରଚାରକ, ସାଧକ, ଭକ୍ତଙ୍କୁ ଆମେ କାହିଁକି ଭୁଲି ଯାଉଛୁ ? ଆମ ଓଡ଼ିଆ ପୁଅଙ୍କର ଶିଳ୍ପ, ସାହିତ୍ୟ, ସଙ୍ଗୀତ, ରାଜନୀତି ସିନା ଆମରି ସମ୍ପତ୍ତି ?

ଅତଏବ ହେ ଉତ୍କଳର ତରୁଣ, ଉତ୍କଳର ଭାବୀ ଆଶା ଭରସାର ଆସ୍ପଦ, ତୁମେ ଅଲଗା ଅଲଗା ବାହାରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇଛ କାହିଁକି ? ତୁମ ଜାତିର ସମ୍ପତ୍ତି ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜ ମନ୍ଦିର ତୁମ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ମଉଳି ମଣ୍ଡନ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ଭବନ କଣ ତୁମର ଦଖଲି ସ୍ୱତ୍ୱରେ ନାହିଁ ? ହେ ତରୁଣ କବି, ତରୁଣ ସାହିତ୍ୟିକ, ବୁଝିନିଅ ନିଜର ଅଧିକାର । ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ପୀଠ ତ ତୁମର । ସେଠି ତୁମ ଓଡ଼ିଆ ପୁଅଙ୍କ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ହେବ । ତୁମେ କଣ ଦୁର୍ବଳ ? ସମଗ୍ର ତରୁଣ ଉତ୍କଳ ତୁମ ପଛରେ ଅଛି । କି ଡର, କି ଭୟ । ଆମେ ଆଜି ବଦ୍ଧପରିକର । ଉତ୍କଳର ପ୍ରାଣର ଭାଷାକୁ ଦାଣ୍ଡରେ ଜଣାଇବୁ, ଉତ୍କଳର ଯାହା କିଛି ଗୌରବ ଗର୍ବର ସାମଗ୍ରୀ ଅଛି, ଆମ ସାଧନା ବଳରେ ତାକୁ ଦାଣ୍ଡକୁ ଟାଣି ଆଣିବୁ ଏଥିପାଇଁ ଶକ୍ତି ଲୋଡ଼ା । ଏ ଶକ୍ତି କେବଳ କଟକ, ପୁରୀ, ବାଲେଶ୍ୱରର ଶକ୍ତି ନୁହେଁ ଏ ଶକ୍ତି ସମଗ୍ର ଉତ୍କଳର, ନିଖିଳ କଳିଙ୍ଗର । ଏଥିରେ ମୋଗଲବନ୍ଦୀର ଯେପରି ଗଡ଼ଜାତର ସେହିପରି ପୂରା ଅଧିକାର ।

ସତ କଥା, ଗଡ଼ଜାତ କଣ ଅନ୍ଧାରୀ ମୂଲକ ? କଳିଙ୍ଗର ସ୍ୱାଧୀନ ରବି ଆଜି ସୁଦ୍ଧା ଯେଉଁଠି ଅସ୍ତ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି, ଉତ୍କଳର ଅତୀତର ମହା ଗୌରବମୟ ଅବଦାନ ଯେ ଗଡ଼ଜାତ, ସେ କାହିଁକି ଆଜି ବି ସଉତୁଣୀ କଳି ଭଳି, ମୋଗଲବନ୍ଦୀ ଓ ତା ନିଜ ଭିତରେ ବାଡ଼ ଦେଇ ବସିଛି ? ଗଡ଼ଜାତରେ ପ୍ରଜା ଆଉ କେତେଦିନ ହାତରୁ ଖାଇ ବେଠି ଖଟୁଥିବେ, ସଡ଼କରେ କରକଚା ପକାଇ ଝାଳ ନାଳ ହୋଇ ଦି'ପ୍ରହର ଖରାରେ ବେତମାଡ଼ ଖାଇ ଏ ଆଖିଲୁହ ସେ ଆଖିରେ ମାରୁଥିବେ ?

ଗଡ଼ଜାତର ବିଦୂଷୀ କନ୍ୟା 'କାଞ୍ଚନ ମାଳା' କଥା ଉତ୍କଳରେ କେତେ ଜଣ ଜାଣନ୍ତି ? ଆବାଲ୍ୟ ବୈଧବ୍ୟବ୍ରତାଚାରିଣୀ, ଶତଶାସ୍ତ୍ର ପଣ୍ଡିତା ଭାରତର ସବୁ ତୀର୍ଥ ବୁଲି ଯେତେବେଳେ ନିଜ ଦେଶକୁ ଫେରି ବ୍ରାହ୍ମଣ କୁଳରେ କିଶୋରୀ ବିବାହ ଚଳାଇବା ପାଇଁ ପ୍ରାଣପଣ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲା, ସେ କଥା କେତେ ଖବରକାଗଜରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା ? ଆହା, ଗଡ଼ଜାତର କେଉଁ କଣରେ ଭୂଷଣ କବି ବହି ଖଣ୍ଡିଏ ଛାପିଛି ଯେ, ତାର ସୁଦ୍ଧା ସନ୍ଧାନ କେହି ନିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଅନ୍ୟ ଜାତି କିଏ କୋଉଠି କାଶୁଚି, ଛିଙ୍କୁଚି ତ ଖବରକାଗଜରେ ଲମ୍ବାଲମ୍ବା ଖବର ଛାପି ହୋଇ ଯାଉଚି । ଆଉ ଆମର 'ଶିଳ ଶିଳପୁଆ ଗଗନେ ଉଡ଼ନ୍ତି' ଆମେ ଜାଣୁନା, ପରଦେଶର ତୂଳା

କେରିକର ଖବର ନେଇ ଜାଣୁ । ଢ଼ାକାର ମଲମଲ ପିଲାଦିନୁ ଶୁଣି ଆସିଛୁ । ଓଡ଼ିଶୀ ମାଣିଆବନ୍ଧୀର ଫୁଲ ଧଡ଼ି କୌଶଳରେ ସଂଗ୍ରହ କରି ଯେ ମାଞ୍ଚେଷ୍ଟର , ଲାଙ୍କାଶାୟାର ଭାରତକୁ ସୁନ୍ଦର ଲୁଗା ପେଡ଼ିରେ ଭରି ଦେଲା, ତା ବେଉରା କେହି ଜାଣନ୍ତି କି ? ଆମ ଦେଶ କଂସା, ପିତ୍ତଳ, ମାଟି, ରଙ୍ଗ, ସୁନା ରୂପାର ତାରକଷି କାମ, ଶିଙ୍ଗ ହାତୀଦାନ୍ତର ଗଠନ ଚାତୁରୀ ଆମକୁ ମଙ୍ଗୁରିଆ ରଖି ଦିଲ୍ଲୀ ମୁଖାମଲ, ଗୋକୁଳ ଚାନ୍ଦ ବଣିଆଠାରୁ ପୃଥିବୀର ବିଖ୍ୟାତ ଆଇଭରି ପାଲେସ୍ ବାଲା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆପଣାଇ ନେଲେ । କଲିକତା, ଢ଼ାକା, କଥା ତ ଛାଡ଼, ସେ ତ ଜୟଦେବଙ୍କ ଠାରୁ କୋଣାର୍କ ବାରବାଟୀ ଯାଏ ଆପଣାର ସାବ୍ୟସ୍ତ କରି ସାରିଲେଣି, ଶହେ ଯୋଜନ ଦୂରରେ ରହି । ଆଉ ଆମ କଳିଙ୍ଗ ପୁଅ କଅଁଳ ନିଦରେ 'ପଉଷ ବାଆର ମଧୁର ଶୀତଳ ପରଶ ବକୁଳ ଅମାସର ଯଉବନ ଜାଗେ ବକ୍ଷେ । ନିଦ୍ରା ଲାଗେ ଚକ୍ଷେ'ର ଆରାଧନାରେ ଆନନ୍ଦିତ । ଏ ଅଲାଜୁକ ଆଳସ୍ୟ ଆମକୁ ଆଉ କେତେ କାଳ ସନ୍ତେଇବ, କଳ୍ପନା କରି ହେଉ ନାହିଁ ।

ଦିଲ୍ଲୀରେ ବସି ଲାଲକିଲ୍ଲା ଦେଖି ବେଳେବେଳେ ମନ କଣ ହୁଏ ବୋଲି ଏତକ ଲେଖିଲି । ଲାଲକିଲ୍ଲା ତାଜମହଲ ଓଡ଼ିଆ ଶିଳ୍ପୀର ହାତର ନିଶାଣ, କିନ୍ତୁ ଜଗତ୍ କଅଣ ଜାଣେ ? ଭଙ୍ଗା କୋଣାର୍କର ମୁଣ୍ଡିମରା ଧର୍ମପଦକୁ ଦୁନିଆଁ କଣ ଚିହ୍ନେ ? ଦେଢ଼ଶହ ହାତ ଉଚ୍ଚ କୋଣାର୍କରୁ ବରବରଷର ପିଲା ଜାତିର, ସମାଜର ମାନ ମହତ ଲାଗି ପ୍ରାଣ ଦେବା ପାଇଁ ଯେତେବେଳେ ଖସି ଅତଳର ପାତାଳଫୁଟାରେ ପଡ଼ି ସେ ଭୀଷଣ ଦୃଶ୍ୟ–ସେ ଅସୀମ ତ୍ୟାଗ କେବେ ଆମ ଗଣ୍ଡିଧନ ନୟନସଂଖାଳିଚିମାନ ଆଖି ଆଗରେ ଆଙ୍କିଛନ୍ତି ? କାହିଁ ଜଳନ୍ତା ନାବର ଫରାସୀ ଟୋକା କାସାବିଏଙ୍କା ପ୍ରାଣ ଦେଇଥିଲା । ତା ଆମେ ଜାଣୁ । ଆମ ଖାରବେଳ, କପିଳେନ୍ଦ୍ର, ପୁରୁଷୋତ୍ତମ, ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଙ୍କୁ ଆମେ କଣ ଚିହ୍ନିବୁ ? ଆମେ ଇଂଲଣ୍ଡର ଆର୍ଥର, ସ୍କଟଲାଣ୍ଡର ରବର୍ଟ ବ୍ରୁଶ୍, ଆୟରଲାଣ୍ଡର ମାକ୍ସୁଇନ୍‌ଙ୍କୁ ଜାଣୁ, ମାତ୍ର ହାବେଲୀ ପୋଖରୀରେ ସତୀତ୍ୱ ରକ୍ଷା ଲାଗି ବୁଡ଼ି ମରିଥିବା ଓଡ଼ିଶାର ମହାରାଣୀଙ୍କୁ ଜାଣୁ ନାହିଁ । ଚିତୋରର ଚିତାରେ ପଦ୍ମିନୀଙ୍କୁ ଦେଖିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୁକୁନ୍ଦଦେବଙ୍କର ମହିଷୀଙ୍କ ଅପୂର୍ବ କୀର୍ତ୍ତିକଳାପ ଆମର ମନେ ପଡ଼େ କି ? କାଠଯୋଡ଼ିର ପଥର ବନ୍ଧ ଦିନେ ଆମକୁ ପ୍ରେରଣା ଦିଏ ନାହିଁ, ହାଓଡ଼ା ପୋଲ ଆମର ଆଦରଣୀୟ ହୋଇଛି ।

ଏ ସବୁ ଭାବିଲେ ମନେହୁଏ, ପ୍ରକୃତରେ ଏ ଜାତି ଉଠିବ ! ଏହାର ଉତ୍ତର କିଏ ଦେବ ? ଆମ ଜାତିକୁ ବିଶ୍ୱାସଘାତକଙ୍କ ଦାଉରୁ କିଏ ବଞ୍ଚାଇବ ? ଆମ ଜାତିର ଶିଖି ମନାଇ ଗଜପତିଙ୍କର ପଛପଟୁ ମୁଣ୍ଡ ହାଣିଥିବା ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଛୋଟରାଙ୍କ ଚକ୍ରାନ୍ତରୁ ଆମକୁ କିଏ ଉଦ୍ଧାର କରିବ ? ଖଜଣା ଭାରରେ ଆମେ ଧ୍ୱଂସ ପାଇ ଓଳିଏ ଖାଇ ଓଳିଏ ଉପାସ ରହିଲା ବେଳେ କୁଳାଙ୍ଗାରମାନେ ଛୋଟିଆ ଲଙ୍କାରେ ରାବଣ ହେବା ପାଇଁ ସାକ୍ଷ୍ୟ ଦେଇ କହୁଚନ୍ତି – 'ଖଜଣା ବଢ଼ାଅ, ବାଧିବ ନାହିଁ ।' ବାପର ଖାଇ ଚହାର ଗାଇ ଯେଉଁ ନିମକହାରାମମାନେ ଭାରତ ଜନନୀଙ୍କର କୋଳକୁ କଳଙ୍କିତ କରି ଥୋଇଅଛନ୍ତି, ହେ ଉତ୍କଳର ତରୁଣ । ତାଙ୍କୁ ଉଚିତ ଶିକ୍ଷା ଦିଅ । ଦେଶର ଯୁବକ ଭଗତ୍‌ସିଂହର ଆଦର୍ଶ ତୁମ ସମ୍ମୁଖରେ ଅଛି । ହିଂସାର ବୋମା ଫିଙ୍ଗିବା ତାର ଆଦର୍ଶ ନଥିଲା । ହସି ହସି ଫାଶିଖୁଣ୍ଟରେ ଝୁଲିବା ତା ଜୀବନର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆଦର୍ଶ । ତୁମ ଭିତରେ କାହାର ଶକ୍ତି ଅଛି, ଏ ଫାଶିଖୁଣ୍ଟ କୁଣ୍ଢେଇବାକୁ ? ଖ୍ରୀଷ୍ଟ (Christ-the cross-

bearer) 'କ୍ରୁଶ ବାହକ' ବୋଲି ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟ ସଂପ୍ରଦାୟରେ ଏକ ମହାଧାର୍ମିକ ଗୌରବ ସୂଚକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ରହିଛି ।

ସାହସ କରି ଉଠ ଉତ୍କଳର ତରୁଣ । ତୁମ୍ଭର କାମର ବଡ଼ ଭାରୀ ବୋଝ ଦେଖି ବିଚଳିତ ହୁଅ ନାହିଁ । ଘରର ଅଳିଆ ଅରମା ବିଲାତି ଦଳଠୁ ଦାଣ୍ଡଧୂଳିର ଆବର୍ଜନା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଝାଡ଼ି, କାଟି ଚାଞ୍ଛି ସଫାସୁତରା କରିବାକୁ ହେବ । ତୁମେ ଅଣ୍ଟା ଭିଡ଼ି ଲାଗିପଡ଼ । ତୁମ ଓଡ଼ିଆ କୁଟିଳାକ୍ଷରର ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ଜଗ୍ଧଶିଳା ଲିପିକୁ ଦାଣ୍ଡର ଲୋକମାନେ ବଙ୍ଗାକ୍ଷର, ନେପାଳାକ୍ଷର କରି ଟାଣି ଓଟାରି ଛଡ଼ାଇ ନ ନିଅନ୍ତୁ । ତୁମ ତୋଷାଳୀ ଭୁବନେଶ୍ୱରର କପିଳବାସ୍ତୁର ରାଜକୁମାରଙ୍କୁ ଦେଶ ବୁଦ୍ଧଦେବ ବୋଲି ପୂଜା କରୁଛି । ଏହା ତୁମର ଗର୍ବର କଥା, ମାତ୍ର ତୁମେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ । ତୁମେ ବୁଝନା ଯେ, ତୁମ କୋଠସମ୍ପତ୍ତି ପର ଖାଇ ପିଇ ଲୁଟି ନେଇ ବଡ଼ ବୋଲାଇ ତୁମ ମୁହଁରେ ଚଟକେଣିଚିମାନ ବସାଇ ଦେବାକୁ କେଭେ କୁଣ୍ଠିତ ନୁହନ୍ତି । ଆମ ହକ୍ ଧନ, ଆମ ବାପ ଦାଦିଙ୍କର ଜିୟାଦାଦ ଜମିଦାରୀ ଆମେ କିଆଁ ଛାଡ଼ିବୁ ? ଗାନ୍ଧି ସ୍ୱରାଜ ଲଢ଼େଇ ତ ଆଉ ମାଞ୍ଚେଷ୍ଟରୀ ଲଙ୍କାଶାୟାରୀ ତନ୍ତୀ କୁଲିଙ୍କ ଉପାସ ଭୋଗ ଭାବନାରେ ଛାଡ଼ି ପାରିବେ ନାହିଁ ?

ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱପ୍ରେମୀ ଓଡ଼ିଆ, ବିଶ୍ୱଗ୍ରାସୀ ପରର ପ୍ରବଞ୍ଚନାରୁ ନିଜକୁ ଉଦ୍ଧାର କର, ପ୍ରତିଷ୍ଠା କର ତୁମର ମାନ ସମ୍ମାନ । ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ବିଜ୍ଞାନର ପରିମାପକ ତୁମେ ନିଜକୁ ଇଜ୍ଜତ ଦେଲେ, ଦାଣ୍ଡ ତୁମକୁ ଇଜ୍ଜତ ଦେବ । ତୁମେ ନିଜକୁ ହୀନ ଭାବୁଥିଲେ, ଦାଣ୍ଡ ତୁମକୁ ବିଧା ଗୋଇଠାଟି ଦେବାକୁ ଭୁଲିବ ନାହିଁ । ମହେନ୍ଦ୍ର ବିହାରୀ କଳିଙ୍ଗ କେଶରୀ । ତୁମର ଡର କାହାକୁ ? ତୁମର ସହସ୍ର ଅତୀତ, ଶତ ବର୍ତ୍ତମାନ ଥାଉ ଥାଉ ତୁମେ ଦବି ଚପି ମରି ମୁର୍ଚ୍ଛି କାହିଁକି ରହିବ ? ଅନ୍ୟ ଜାତିର ଯାହା ଅଛି, ତୁମର ତ ତା ସବୁ ଅଛି, ବରଂ ତାହାଠୁ ବେଶି ଅଛି । ମାତ୍ର ନାହିଁ ତୁମର ଆତ୍ମ ବିଜ୍ଞାପନ କ୍ଷମତା, ତୁମେ ଦାଣ୍ଡ ହାଟରେ ଗାଇ ଜାଣନା । 'କହିପୋଛି ପାରେ ଯେ, ପୁଇ ଚିଙ୍ଗୁଡ଼ି ବିକେ ସେ' । ଏ ଜଗତ କୁହାପୋଛାର ଜଗତ । ଏ ଜଗତରେ ମୁହଁ ଲୁଚାଇ ନୂଆବୋହୂ ହୋଇ କବାଟ କଣ, ହାଣ୍ଡିଶାଳ ଆବୁଡ଼ି ବସିଲେ ତୁମ ରୂପ ଭେକ ସେହି ଧୂଆଁ ନିଆଁରେ ଶୁଖିବ, ସଡ଼ିବ । କିଏ ତୁମକୁ ପଚାରି ଯିବ ଯେ ? ତୁମ କଳାଶିଳ୍ପ, ବିଜ୍ଞାନ ସାହିତ୍ୟ, ରାଜନୀତି, ସମାଜନୀତି, ଅତୀତ ବର୍ତ୍ତମାନରେ ଦୁନିଆର ଯାଏ କେତେ ଆସେ କେତେ ?

ଅତଏବ ତୁମେ ଆଗୁସାର ହୁଅ । ପକ୍କା ବଣିଆଙ୍କ ରାଇଜରେ ରହି ବଣିଆ ଗିରି, ଦୋକାନଦାରି ନ ଶିଖିଲେ ତୁମର ଆଉ ମଙ୍ଗଳ ନାହିଁ । ଏହା ନିଶ୍ଚୟ ନିଶ୍ଚୟ ଜାଣ । କେତେ କଥା ଲେଖିବାକୁ ଥିଲା – ତେବେ ଦିଲ୍ଲୀର ଏ ଗରମ ଲୁ (ଗରମ ପବନ ସ୍ରୋତ)ରେ ତପ୍ତ ମସ୍ତିଷ୍କରେ ଆଜି ଏତିକି । ନମସ୍କାର ।

* ଦିଲ୍ଲୀଚିଠି (୩)

(ଦେଶ ମିଶ୍ରଣ ଜାତୀୟ ଗର୍ବ ଅତୀତ ଇତିହାସ ସ୍ମରଣ)

ସମ୍ପାଦକ ମହାଶୟ, ସାଦର ନମସ୍ତେ ।

ମୁଁ ଦିଲ୍ଲୀଚିଠି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆପଣଙ୍କର ପତ୍ର ପାଇଥିଲି । ଅପରର ନିନ୍ଦାସ୍ତୁତିରେ ସଚ୍ଚା ସମାଲୋଚକ ବିଚଳିତ ହେଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ । ରୋଗୀର କାତରତାରେ ବିଚଳିତ ହୋଇ ସର୍ଜନ୍

ଯଦି ଦୁଷ୍ଟ ବ୍ରଣର ଅପରେସନ୍‌ରେ ପରାଙ୍‌ମୁଖ ହୁଅନ୍ତି, ତା' ହେଲେ ରୋଗୀର ମଙ୍ଗଳ ହୁଏ କି ଜୀବନାଶଙ୍କା ଘଟେ, ଭାବି ଦେଖନ୍ତୁ"। ଓଡ଼ିଶାର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ସମାଲୋଚନାର ଅଭାବ । ଟଙ୍କାଟି ବଜାଇ ବଜାଇ ପରଖି ନେବାକୁ ହୁଏ । ଚିଲ୍ଲୀଚିଠି ସମ୍ବନ୍ଧେ ଯଦି କାହାରି ମତାନ୍ତର ଥାଏ, ଖୋଲା ମଇଦାନକୁ ଆସି ମୋର ପତ୍ରର ଉତ୍ତର ଦେଲେ ମୁଁ ବଡ଼ ଖୁସି ହେବି । କାରଣ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆକ୍ରୋଶ ତ ଆମର ନାହିଁ, ଦେଶର ବ୍ୟାଧିକୁ ଦୂର କରିବାର ପ୍ରୟାସ ମାତ୍ର ।

ଆମେ ଏଡ଼େ ଲୁଚି ରହିବାକୁ ପଛାଡ଼େ କହିବାକୁ କାହିଁକି ଭଲ ପାଉଁ କେଜାଣି । ଏ "ନୂଆବୋହୂ" ଢଙ୍ଗ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରକୃତରେ ଗୋଟିଏ ସାହିତ୍ୟିକ ଶୋଭା । ନୋହିଲେ ଆମର ବିଶାଳ ସାହିତ୍ୟ, ବିରାଟ ଇତିହାସ ଥାଉଁ ଥାଉଁ ଆମେ ଅନ୍ୟ ଜାତିଙ୍କ କତିରେ ଆଜି ଉପହାସାସ୍ପଦ କାହିଁକି ?

ଗତ ମାସ ସଂଖ୍ୟା 'ହଂସ'ରେ (ବିଖ୍ୟାତ ହିନ୍ଦୀଲେଖକ ପ୍ରେମଚାନ୍ଦ ସମ୍ପାଦିତ) ଦେଖିଲି, ମରହଟ୍ଟା ଚିମନା ବାବୁଙ୍କ ଜୀବନୀର କିଛି କିଛି ସମାଲୋଚନା । ସେଥିରେ ସେ କଟକ ବିଜୟୀ ଓଡ଼ିଆଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରି ସେନା ବାହାଦୂର ଉପାଧି ପେଶବାଙ୍କଠାରୁ ପାଇଥିବାର ବିଶଦ୍ ବିବରଣ ଲିପିବଦ୍ଧ ଅଛି । ମାତ୍ର ଢେଙ୍କାନାଳ ରାଜାଙ୍କ ଶ୍ରୀକର ଦ୍ୱାରା ଯେ କେତେଥର ପରାଜିତ ହୋଇ ପଳାଇଥିଲେ, ଉତ୍କଳର ସ୍ୱନାମଧନ୍ୟ କବି ବ୍ରଜନାଥ ବଡ଼ଜେନାଙ୍କ କୃତ 'ସମର ତରଙ୍ଗ' ଯାହାର ସାକ୍ଷୀ, କାହିଁ ସେ କଥା ତ ପଦେମାତ୍ର ନାହିଁ ? ଗତସଂଖ୍ୟା ସହକାରରେ ଉକ୍ତ ବିଷୟ ଦେଖି ଏବଂ 'ହଂସ'ର ସମାଲୋଚନାକୁ ତାହା ସଙ୍ଗେ ତୁଳନା କରି ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରାଣ ବହିଥିବାରୁ ଆମ୍ଭରେ ବଡ଼ ଦୁଃଖ ହେଲା । ହାୟ, ଆମେ ଅବଶ, ଶିଥିଳ, ଆମ ଇତିହାସ କେହି ନ ଜାଣୁ, ଆମର ଗୋପନ ପେଡ଼ି ଭଣ୍ଡାର କେହି ନ ଖୋଲୁ, ଆମେ ଆମରି ଜାତିଭାଇଙ୍କ ଆଗରେ ଆପଣା କୀର୍ତ୍ତି କାହାଣୀ ଗାଇ ମନ କୁଣ୍ଢେମୋଟ କରି ବସିଥାଉ, ଏ ଆମର ବାହାଦୂରୀ । ପ୍ରକୃତରେ ଆମେ ପ୍ରାଣେ ପ୍ରାଣେ ବୈଷ୍ଣବ, ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ବାନାଧାରୀ । ଦାରୁମୂର୍ତ୍ତି ହୋଇ ଅଚଳ ବିଷ୍ଣୁ ଭଳି ବସିବା ଆମ ସ୍ୱଭାବଗତ ହେଲାଣି । କେବେ ଏ ଅଳସ ନିଦ ଭାଙ୍ଗିବ କେଜାଣି ?

ଜାତି ଜାଗ୍ରତ ହେବାର ସୂଚନା କିନ୍ତୁ ଏ କଂଗ୍ରେସ ଆନ୍ଦୋଳନରୁ ଯେ ମିଳିଲାଣି, ଏହା ଦେଖି ଆମେ ଭବିଷ୍ୟତ ପାଇଁ ବଡ଼ ଆଶାନ୍ୱିତ । କାରଣ ଉତ୍କଳର ବିଖ୍ୟାତ ହାଣ୍ଡିଶାଳର କୋଣ ମଣ୍ଡିନୀ ସରଳ ସୀମନ୍ତିନୀର ଯେଉଁ ଲାଳିତ (କାବ୍ୟ କବିତା ଠାରୁ) ଆରମ୍ଭ କରି ମାଦଳା ପାଞ୍ଜି ଲେଖା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ଯୁଦ୍ଧ ପଡ଼ିଆରେ ଦଣ୍ଡୀ, ଶକୁନ୍ତଳା, ଦୁର୍ଗାବତୀଙ୍କର ଯେଉଁ ଅପୂର୍ବ ବୀରତ୍ୱ, କୀର୍ତ୍ତିକଳା, ଆଜି ତା' ପୁଣି ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଛି । ନୋହିଲେ କି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶାସନର ବୋହୂମାନେ, କରଣ ସାମନ୍ତଙ୍କର କୁଳକନ୍ୟାମାନେ ଆଜି ହାତ ଯୋଡ଼ି ମଦ ଅଫିମ ଦୋକାନରେ ପିକେଟିଙ୍ଗ କରି ଅପମାନ ସହନ୍ତେ । କେହି ଉତ୍କଳର କୃତୀ ସନ୍ତାନ କହନ୍ତା 'ପିକେଟରଙ୍କୁ ନିସ୍ତୁକ ଛେଚ, ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ମିଳିଯିବ ।' ଭୟ ନାହିଁ ଭଉଣୀ । ତୁମରି ହାତରେ ସ୍ୱରାଜ, ତୁମ ଅପମାନ, ତୁମ ନିର୍ଯ୍ୟାତନରେ ସ୍ୱରାଜର ଗମ୍ଭୀରୀ ମନ୍ଦିର ଖୋଲିଯିବ । ତୁମେ ପରା ଦେଶର ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ତୁମେ ପରା ଶକ୍ତିରେ ଦୁର୍ଗା, ମା ବିରଜାର ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି, ତୁମେ ପରା ଉତ୍କଳର ବାଣୀ ବୀଣାପାଣି । ତୁମେ ଉଠ, ତୁମେ ଏଡ଼େ ଧୀରେ ଧୀରେ କାହିଁକି ଉଠୁଛ ? ଚଞ୍ଚଳ ବେଗେଁ ଉଠ, ଦେଶର ଭାଗ୍ୟ ତୁମେହିଁ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବ । ତମ ହାତମୁଠାରେ ଦେଶର ଭାଗ୍ୟ ଡୋରି ।

ଭାରତ ନାରୀର ଶକ୍ତି, ଅଟଳ ପ୍ରତିଜ୍ଞା, ଦୁଃଖ ବରଣର ଦୃଢ଼ତା ପାଇ ନଥିଲେ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧି ସୁଦ୍ଧା ଆଜି ଭାରତ ସ୍ୱରାଜର ସ୍ୱପ୍ନ ଏଡ଼େ ପରିଷ୍କାର ଦେଖୁ ନ ଥାନ୍ତେ । ଭାରତର ଭାଗ୍ୟାକାଶ ନିର୍ମଳ । କାରଣ ଭାରତର ନାରୀ ଆଜି ଜାଗ୍ରତ । ସେ ଆଉ ନିଜ ଉପରେ ଅନ୍ୟାୟ ଅବିଚାରକୁ ରାଜତ୍ୱ କରିବାକୁ ଦେବ ନାହିଁ । ତା' ପାଇଁ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର, ପାଞ୍ଜି ପୋଥିମାନ ବନେଇଚ, ସେ ଆଉ ତାର ଅନ୍ଧ ଅନୁଶାସନ ମାନିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହେଁ । ସେ ତାର ନ୍ୟାଯ୍ୟ ଦାବୀ, ଜଗତରେ ତାର ନ୍ୟାଯ୍ୟ ସ୍ଥାନ, ଜାତିକତିରେ ତାର ପ୍ରକୃତ ଅଧିକାର ହାସଲ କରି ଛାଡ଼ିବ । ଏଥିପାଇଁ କେହି ମରହଟ୍ଟୀ ପୁରାତନ ପନ୍ଥୀ ନାକ ଫୁଲାଇ, ମୁହଁ ହଲାଇ ରାଗ, ଦ୍ୱେଷ ନୈରାଶ୍ୟ ପ୍ରକଟ କଲେ ସେ ଶୁଣିବ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ଅମିତ ବିକ୍ରମରେ ମୋହନ ମନ୍ତ୍ରବଳରେ ଜାଗ୍ରତ । ଏଥର ତୁମ ପୋଥି ପାଞ୍ଜି ସବୁ ବଦଳିଯିବ । ତୁମ ଆଇନ୍ କାନୁନ୍ ସବୁ ଓଲଟି ଯିବ, ତୁମ ଏକଚାଟିଆ ଅଧିକାର ଧରା ଉପରେ ଜୋର ଯାହାର ରାଜ୍ୟ ତାହାରର ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦ ସବୁ ଚୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯିବ । କାରଣ ଏ ଯୁଗ ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ରର ଯୁଗ । ଏ ଯୁଗ ଜଣକର, ଗୋଟାଏ ଦଳର, ଗୋଟାଏ ଅଭ୍ରାନ୍ତ ଶାସ୍ତ୍ରବାଦର ଯୁଗ ନୁହେଁ । ଏ ଯୁଗରେ ସମସ୍ତେ ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱର ବିକାଶ ଲାଗି, ଆତ୍ମୋନ୍ନତି, ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ଲାଗି ସତତ ସଚେଷ୍ଟ । ଏ ଯୁଗରେ କେବଳ (Survival of the fittest), ଅତଏବ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଜାଗ୍ରତ ହେବାକୁ ହେବ । ଜଗତ ସହିତ ସମାନ ଗତିରେ ଦଉଡ଼ିବାକୁ ହେବ । ଅଳସୁଆଙ୍କ ପରି ପଛରେ ପଡ଼ି ରହିଲେ ତୁମ ବାଜି ଆଉ କିଏ ମାରିନେବ । ତୁମେ ଜଗତର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଡ଼କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖ, ଜଗତ କୁଆଡ଼େ ଯାଉଚି । କେବଳ ନିଜ ଆତ୍ମତୋଟା ଆଡୁଆଳରେ ଶାନ୍ତିମୟ କୁଟୀରରେ ଦୀର୍ଘ ଦିବାସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ । ସଂସାର ସମୁଦ୍ରର ବାଆ ବତାସୀ ପବନ ପାଣି ସଙ୍ଗରେ ଅଣ୍ଟାଭିଡ଼ି ଯୁଝିବାକୁ ହେବ । ତେବେ ତ ତୁମ ନଉକା ପାରରେ ଲାଗିବ ? ବୀର, ସାହସୀ, ନାବିକ ଜାତି । ଚାରି ହଜାର ବର୍ଷ ପୂର୍ବରେ ତୁମ ଜାତିର ପୁଅମାନେ ଦୂର ମିଶର, ସୋର, ସିଦୋନ, ବାବିଲୋନ୍, ନିନିଭି ସହିତ ବାଣିଜ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଫିନିସିଆନ୍ ନାବିକମାନଙ୍କର ହିଷ୍ଟ୍ରି (ଇତିହାସ) ପଢ଼ । ଦେଖିବ, 'ତୁମ ଜାତିର ପୁଅମାନେ ହୀରା, ନୀଳା, ମୁକ୍ତା, ପ୍ରବାଳ, ଲାଖ ଓ ହାତୀଦାନ୍ତ ଘେନି କେଉଁ ଦୂର ଦୂର ମୁଲକକୁ ବଣିଜ ବେପାର କରି ଯାଇନାହାନ୍ତିଟି । ତୁମେ ହିଁ ତ ପ୍ରଥମେ 'ଧ୍ରୁବତାରା' ଚିହ୍ନିଥିଲ, ଦିଗ୍‌ବାରିଣୀ ଯନ୍ତ୍ର ତ ତୁମରି ମୁଣ୍ଡରୁ ବାହାରିଥିଲା, ତାର ପ୍ରମାଣ କୋଣାର୍କର ବିଶାଳ ଚୁମ୍ବକ ସ୍ଥାପନା, ତାର ପ୍ରମାଣ ଧ୍ରୁବ ପୁରାଣରେ ତାର ପୁତ୍ର "ଉତ୍କଳର" ନାମୋଲ୍ଲେଖ । ତୁମ ଜାତିର ସାଧବ ଝିଅଟିମାନେ କି ଶରଧାରେ ବୋଇତ ବନ୍ଦାଇବାକୁ ବନ୍ଦାପନା ଥାଳି ଧରି ବସି ନ ଥାନ୍ତିଟି । ଭାରତର ଆଉ ଅନ୍ୟ କେଉଁ ଜାତିର ପ୍ରାଚୀନ ଇତିହାସରେ 'ବୋଇତ ବନ୍ଦନାର ମଧୁର ଗୀତ' ଅଛି କୁହ ଭଲା । ତୁମ ଜାତିର ସୌଦାଗର ଝିଅ 'ବିପୁଳା'ର କି ଲୋକୋତ୍ତର ଇତିହାସ । ଅତୀତକୁ ଏକାବେଳେକେ ଭୁଲି ଯାଅନା ଅତୀତ ତୁମକୁ ପ୍ରେରଣା ଦେବ, ଭବିଷ୍ୟତ ପାଇଁ ନବ ବଳ ଦେବ । ଚାରିହଜାର ବର୍ଷ ପୂର୍ବର କଥା ସେ ବୀର ସାହସୀ କଳିଙ୍ଗ ନାବିକର ଚିତ୍ର ମନେ ପଡ଼ିଲେ ରୋମ ଟାଙ୍କୁରି ଉଠେ, ଆଖିରୁ ଆନନ୍ଦାଶ୍ରୁ ଝରିପଡ଼େ । ସେତେବେଳେ ପୃଥିବୀର ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟ ଧର୍ମ ଭିତରୁ ଗୋଟିକର ସୁଦ୍ଧା ଜନ୍ମ ହୋଇନଥିଲା । ଥିଲା କେବଳ ଯୁଗଯୁଗାନ୍ତରର ବୈଦିକ ଧର୍ମ, ଆଉ ଆର୍ଯ୍ୟଜାତିର ସଭ୍ୟତା ସେହି ସଭ୍ୟ ଆର୍ଯ୍ୟ

କଳିଙ୍ଗ ଜାତି ଥିଲେ ଭାରତର ନାବିକଶିରୋମଣି, ଆମେରିକା, ଆଫ୍ରିକା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ବାଣିଜ୍ୟର ପ୍ରସାର ଥିଲା । ସତ, ଏ ସବୁ ହିଷ୍ଟ୍ରିରେ ନ ଦେଖିଥିଲେ ସ୍ୱପ୍ନ ପରି ଲାଗନ୍ତା, ଆମେ ନିଜେ ବି ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତୁ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଦେଖ ଇତିହାସ, ଇହୁଦିଙ୍କର ଇତିହାସ ଦେଖ, ବାବିଲୋନର ଇତିହାସ ଦେଖ, ପରାକ୍ରାନ୍ତ ନିନିଭି ସମ୍ରାଟଙ୍କର ଜୀବନୀ ପଢ଼, ବୁଝିବ ଉତ୍କଳର ହୀରା, ମୁକ୍ତା, ହାତୀଦାନ୍ତ ତାଙ୍କ ଗୃହର ଶୋଭା ଥିଲା । କଳିଙ୍ଗ ଯେ ହାତୀର ଦେଶ, କଳିଙ୍ଗର ରାଜା ଯେ ଗଜପତି ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ମହିଷୀ କଳିଙ୍ଗ କନ୍ୟା ଚିତ୍ରାଙ୍ଗଦା ଯେ ଦିନେ ଏଇ ଦିଲ୍ଲୀରେ କୌରବ ସାମ୍ରଜ୍ଞୀ ରୂପେ ଭାରତର ମହାରାଣୀ ଥିଲେ, ଭାରତ ମସ୍‌ନଦ (ସିଂହାସନ) ଉପରେ ହିନ୍ଦୁ ସାମ୍ରାଜ୍ଞୀ ରୂପେ କଳିଙ୍ଗ କୁମାରୀର ଆଧିପତ୍ୟ ହୋଇଥିଲା । ଏହାପରେ ପୁଣି ଯଦି ଭାବ, ଆମର ଇତିହାସ ନାହିଁ, ଆମେ ନିତାନ୍ତ ନିଃସ୍ୱ, ତା' ହେଲେ ଆମଠାରୁ ଦୀନ ଅରକ୍ଷିତ ବୋଧହୁଏ ଆଉ କେହି ଦୁନିଆରେ ନାହିଁ ।

ବିପ୍ଳବରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ ବଙ୍ଗଭଙ୍ଗ ଆନ୍ଦୋଳନ

ଏତ ଗଲା ଅତୀତ । ଆଧୁନିକ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ବୋଧହୁଏ, ଓଡ଼ିଆର ଯେତେ ଭାଗ, ଯେତେ ଦୁଃଖ, ଭୋଗ, ଯେତେ କଷ୍ଟ ନିର୍ଯ୍ୟାତନ ଲାଭ, ଏକ ଗୁଜରାତ (ବମ୍ବେ) ଛଡ଼ା ଆଉ କୋଉଠି ଏପରି ହୋଇନାହିଁ । ବାଲେଶ୍ୱର, ମେଦିନୀପୁର, କାନ୍ଥୀ (ବଙ୍ଗର ବର୍ତ୍ତମାନ କବଳରେ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା - ତାଙ୍କର ରକ୍ତ ତ ଓଡ଼ିଆ)ର ଭୀଷଣ ରକ୍ତ କ୍ଷେତ୍ର ନୀଳଗିରିର ଅତ୍ୟାଚାର କଣ ଊଣା ଭୟାବହ ? ବିପ୍ଳବପନ୍ଥୀ ରୂପେ ବଙ୍ଗର ନାମ, କିନ୍ତୁ କାମ କଲା ଓଡ଼ିଆ ମେଦିନୀପୁରର ବିପ୍ଳବବାଦୀ ଉପେନ୍ଦ୍ର ମାଇତି । ଓଡ଼ିଆ ଟୋକା ଆଜି ବଙ୍ଗାଳୀ ବୋଲି ପରିଚିତ । କାରଣ ଉତ୍କଳ ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ, ତାର ଅଙ୍ଗ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ଅସ୍ଥିଭଗ୍ନ, କଙ୍କାଳ ଚୂର୍ଣ୍ଣୀଭୂତ । ତଥାପି ନିରାଶ ହେବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ଆମେ ତଳେ ପଡ଼ିଛୁ ବୋଲି ଏକାବେଳକେ ମରି ହଜି ମାଟିରେ ମିଶିଯିବୁ ନାହିଁ । ଆମେ ନିଶ୍ଚେ ଉଠିବୁ ନୂଆବଳ, ନୂଆ ପ୍ରେରଣା, ନୂଆ ଦେହ ମନ ସହିତ ଆମର ନବ କଳିଙ୍ଗର ପୁନର୍ଜନ୍ମ ହେବ । ଉତ୍କଳର ଯୁବକ ଶକ୍ତି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦେଶର ଯୁବକ ଶକ୍ତିଠାରୁ କଦାପି ହୀନ ନୁହେଁ । ଏହିମାନେ ଅସାଧ ସାଧନ କରିବେ । ଏହିମାନେ ଉତ୍କଳ ବିଜୟବାନା ସ୍ୱର୍ଗରେ ଉଚ୍ଚରେ ତୋଳି ଧରିବେ । ଏହିମାନେ ଆମ ଜାତିର ଭରସା, ଏହିମାନେ ଆମର ଭଗୀରଥ ।

ଅଳ୍ପଦିନ ତଳେ ଦିଲ୍ଲୀରେ ହଠାତ୍ ସାହେବ ବେଶଧାରୀ ଏକ ଖାଣ୍ଟି ଉତ୍କଳୀୟ ଯୁବକ ସହିତ ମୋର ସାକ୍ଷାତ୍ ହେଲା, ଯେ କି କେବଳ ଆତ୍ମନିର୍ଭର ବଳରେ ୟୁରୋପରେ, ହଲାଣ୍ଡ, ଜର୍ମାନୀ, ବେଲ୍‌ଜିୟମ୍, ଇଟାଲୀ, ଫ୍ରାନସ୍, ଇଂଲଣ୍ଡ-ତର୍କି, ଚେକୋସ୍ଲୋଭିଆ ଓ ଭାରତରେ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତ ଦେଶ ବୁଲି କିଛି କିଛି ଦିନ ରହି ପୁଣି ଆପଣାର ବ୍ରାହ୍ମଣ କୁଳ କନ୍ୟା ଅସୂର୍ଯ୍ୟମ୍ପଶ୍ୟା ସହଧର୍ମିଣୀଙ୍କ ସହ ଛଅବର୍ଷ ଇରାକରେ ରହି ତାଙ୍କୁ ଓଡ଼ିଆ ବଙ୍ଗଳାଠାରୁ ଆରବିକ୍ ଇଂରାଜୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶିଖାଇ ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟର ବୈଦେଶିକ ବିଭାଗରେ ଉଚ୍ଚପଦରେ ଚାକିରୀ କରି ସୁଦ୍ଧା, ଆପଣା ଦେଶ ଓ ଜାତିର ପ୍ରେମରେ ନିତ୍ୟ ଉଦ୍‌ବୋଧିତ, ଆଉ ଜାତି କୁଳ ନ ଛାଡ଼ି ଆପଣାର ପୁରାତନ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶାସନୀ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମରେ ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରାରେ ଅଛନ୍ତି । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲି । (ବାରାନ୍ତରେ ତାଙ୍କର ଓ ତାଙ୍କ ସୁଯୋଗ୍ୟା ସହଧର୍ମୀଣୀ ଓ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କର ଫଟୋ

ଆଦି ଦେବାର ବାସନା ରହିଲା ।) ପ୍ରକୃତରେ କିଏ ଜାଣୁଚି, କୋଉ ଓଡ଼ିଆ କୋଉଠି ଅଛି । ଦେଶର ଏହିପରି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବ୍ୟକ୍ତି ସହିତ ସାକ୍ଷାତ ହେଲେ ବିଦେଶୀ ଓଡ଼ିଆର ଯେ କେତେ ଆନନ୍ଦ ହୁଏ, ତା ଦେଶବାସୀ ବୁଝିପାରିବେ ନାହିଁ । ଦେଶ ଆମର, ଜାତି ଆମର, ତାର ପ୍ରତ୍ୟେକ କୃତୀ ସନ୍ତାନ ଆମ ଗର୍ବ ଗୌରବର ସାମଗ୍ରୀ । ଯେ ଯେଉଁ ବିଭାଗରେ ଉନ୍ନତି କରୁପଛେ ଯେ ଯେତେ ବଡ଼ ହେଲା, ସେ ଆମର ସୌଭାଗ୍ୟ । ଆମ ଭିତରେ ହିଂସା, ଈର୍ଷା, ଦ୍ୱେଷ ଦଳାଦଳି ନ ହେଉ । କଂଗ୍ରେସ ପୁରୀରେ କି କଟକରେ ହେବାର ଯୁଦ୍ଧ ସମାପ୍ତ ହେଲା ପରେ, ପୁଣି ପୁରୀବାଲାଙ୍କୁ ମାନ ମାରି କଟକବାଲା କଂଗ୍ରେସର ଦର୍ଶକ ଟିକେଟ୍ କିଣିବାକୁ ଆଜହୁଁ ରୋଷ ନ ଧରନ୍ତୁ । ବୀରମାଟି ବାରବାଟୀ କଟକ ଆମର ତ ନୀଳଚକ୍ରଧାରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଆମର । ଆମେ କିଆଁ ତୋର ମୋର ହେବୁ ? ସବୁ ତ ଆମରି । ସତ୍ୟବାଦୀର ବ୍ରୁରୀଅନାକୁଞ୍ଜର ସାଧନାଠୁ ଇଞ୍ଚୁଡ଼ିର ଲବଣ କ୍ଷେତ୍ରର ସଂଗ୍ରାମ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ – ମେଦିନୀପୁରଠୁ ଗଞ୍ଜାମ, ବ୍ରହ୍ମପୁର, ଜୟପୁର, ବସ୍ତର ଯାଏ ଆମର, ସବୁ ଆମର, ଏତେ ଟିକେ ଆମେ ଛାଡ଼ିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୋହୁଁ । ଉତ୍କଳର କଂଗ୍ରେସ ଆମ ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସ ସେଥିରେ ସେତୁବନ୍ଧ ବାନ୍ଧିଲା ବେଳେ 'ଗୁଣ୍ଡୁଚିମୂଷାର' ସାହାଯ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମର ଲୋଡ଼ା । ଘରକାମରେ କି ଆପ୍‌ସରା, ମାନମରା । ଓଡ଼ିଆ ଆପଣାର ସମଗ୍ର ଶକ୍ତି ଦେଇ କଂଗ୍ରେସକୁ ସଫଳ କରି ଭାରତରେ ଆପଣାର ସ୍ଥାନ କରିନେଉ, ଏତିକି ଏକାନ୍ତ କାମନା । ଏ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ସୁଯୋଗ ଆଉ ଆସିବ କେବେ, କିଏ ଜାଣେ ? ହାତ କତିରେ ଆସିଛି ଯାହା ତାକୁ ଛାଡ଼ିବାର ନୁହେଁ ।

ଏଥିପାଇଁ ମୁଁ ଉତ୍କଳର ନାରୀ ସମାଜକୁ ବିଶେଷ ନିବେଦନ କରୁଛି । ସେମାନେ ଶହ ଶହ, ହଜାର ହଜାର ବାହାରି ପଡ଼ି ଏ ମହା ଆୟୋଜନକୁ ସଫଳ କରନ୍ତୁ । ସବୁ ମଙ୍ଗଳ କାର୍ଯ୍ୟ ମୂଳରେ ତ ତାଙ୍କରି ଲକ୍ଷ୍ମୀହାତ ଥାଏ । ଏଥିରେ ବି ତାଙ୍କର ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ହାତ ଲାଗିଯାଉ । ଦେଖିବ, ସବୁ ଅଭାବ ଅସୁବିଧା ଦୂର ହେବ । ସବୁ ବଙ୍କାବାଟ ସଳଖ ହୋଇଯିବ, ସବୁ ନୈରାଶ୍ୟ ଆଶାରେ ପରିଣତ ହେବ ।

ଆଜିକାଲି ଓଡ଼ିଆ ଖବର କାଗଜ ଫିଟାଇଲା ମାତ୍ରେ କେତେ କେତେ ନାରୀ କର୍ମୀଙ୍କର ନାମ ଆଖି ଆଗରେ ପଡ଼ି ପ୍ରାଣରେ ଆନନ୍ଦର ସ୍ରୋତ ବହାଇଦିଏ । ଓଡ଼ିଆ ନାରୀ ଆଜି ବୀଚ୍ ବଜାରରେ ପିକେଟିଙ୍ଗ କରୁଚି ଓଡ଼ିଆ ବିଧବାକୁଳର ନିୟମ ଲଙ୍ଘି ପାଞ୍ଚ ପଞ୍ଚରେ ବସି ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ବିବାହ କରୁଚି, ଓଡ଼ିଆ ଯୁବତୀ ରଣଭୂମିରେ, ସଭାସ୍ଥଳୀରେ ପୁରୁଷ ସମାଜର ଅଧିନାୟିକାତ୍ୱ କରୁଛି । ଘରେ ବାହାରେ ଏଥର ସବୁଆଡ଼େ ତାର ଆଧିପତ୍ୟ – ଏଇ ତ ଶୁଭ ଲକ୍ଷଣ, ଜାତି ଜାଗୃତିର ଚିହ୍ନ । ଏଥିପାଇଁ ମୋର ସାଦର ନିବେଦନ, ସମସ୍ତ ଉତ୍କଳୀୟାଙ୍କ ନିକଟରେ ମୋର ଐକାନ୍ତିକ ପ୍ରାର୍ଥନା, ସେମାନେ ଜାତିର ମାନ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ । ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଓଡ଼ିଆ ଯୁବକ ପରଦେଶରେ କୁଲିଗିରି କରି ଆପଣା ମାନ ମହତ୍ତ୍ୱ, ଦେଶର ଇଜ୍ଜତ ନ ସାରନ୍ତୁ, ଏଥର ଉତ୍କଳରମଣୀ ବୃହତ୍ତର ଉତ୍କଳ ଗଢ଼ି ଘରପୁଅଙ୍କୁ ଘରେ ଭାତ ଦେଉ । ଅରଟ ସୁନ୍ଦରୀ ଖଦଡ଼ବସନାଙ୍କ ରାଜ୍ୟ ପୁଣି ଫେରିଆସୁ । ଆମ ଦେଶର ପାଟ ପୀତାମ୍ବରୀ ମାଣିଆବନ୍ଧିରେ ଆମ ଗନ୍ତାଘର ପେଡ଼ିଟିମାନ ଭରିଉଠୁ । ଉତ୍କଳ ନାରୀର ଆଜି ମହାକର୍ମର ଦିବସ । ସେ କର୍ମ ଦିବସରେ ଆଳସ୍ୟ ଓ ବିମୁଖତା

ଯେପରି ଦେଶର ସର୍ବନାଶ ନ କରୁ, ଅଧିକ ଆଉ କଅଣ ଲେଖିବି ? ଦିଲ୍ଲୀରେ ଭୟଙ୍କର ଗରମ, ଭୀଷଣ ମେଲେରିଆ, ଇନ୍‌ଫ୍ଲୁଏଞ୍ଜାର ପ୍ରକୋପ । ଭାରତର ରାଜଧାନୀ ଦିଲ୍ଲୀର ତ ଏ ଦଶା, ଗୋଟା ଭାରତର ଅବସ୍ଥା କହିଲେ ନ ସରେ । ମୁହଁକୁ ଚାହିଁଲେ ଲୋକର ଶରୀରର ଅବସ୍ଥା ଜଣାପଡ଼େ । ଦିଲ୍ଲୀ ହାଲରୁ ଭାରତ ଦେହର ଅବସ୍ଥା ଜଣାପଡ଼ି ଯାଉଚି । ଭାରତ ପୁଣି ସୁନାର ଦେଶ, ଏଠି ହୀରା ଗଛରେ ମୁକ୍ତା ଫଳେ । ହାୟ, "ସବୁ ଧନରେ ସାର ସ୍ୱାଧୀନତା ମଣି ।" ଭାରତ ପରାଧୀନ, ତାର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟଶିରୀ, ଆୟୁ, ବଳବୀର୍ଯ୍ୟ, ଅନ୍ନବସ୍ତ୍ର ସବୁ ପର ହାତ ମୁଠାରେ । 'ହାୟ ଅନ୍ନ, ହାୟ ରୋଗ', ଏ ଦୁଶ୍ଚିନ୍ତାରେ ଭାରତର ଅମୂଲ୍ୟ ଯୁବକ ଶକ୍ତି ନଷ୍ଟ, ଏ କଥା କିଏ ବୁଝୁଚି ? ଉତ୍କଳର ତରୁଣ କଣ ଏ ସମୟରେ ଶୋଇ ରହିବ ? ଆପଣା ଦୁଃଖର କାନ୍ଦଣା କଣ ତାର ଛିଣ୍ଡା ମସିଣା ଶେଯପଟି ତିନ୍ତାଉଥିବ ? ନାଁ – ଏ ଅସ୍ଥିପଞ୍ଜର ଭିତରେ ଆଜି ସୁଦ୍ଧା ସିଂହବାହିନୀର ତେଜ ଅଛି । ଆଜି ସୁଦ୍ଧା 'ମା ଭୈ' ରବରେ ସେ କେଶରୀ ବିକ୍ରମରେ ଉଠିବ । ସେତେବେଳେ ତାର ରୁଦ୍ରଶକ୍ତିକୁ କିଏ ରୋଧ କରିବ ?

ଭଗବାନ କରନ୍ତୁ ସେ ଦିନ ଶୀଘ୍ର ଆସୁ । ଉତ୍କଳ ଧନ ଜନ ଲକ୍ଷ୍ମୀର ଭଣ୍ଡାର ହେଉ । ନମସ୍ତେ ରୋଗ ଶଯ୍ୟାରେ ଆଜି ଏତିକି ।

* ଦିଲ୍ଲୀଚିଠି (୪)

(ଦିଲ୍ଲୀର ଭ୍ରମଣ କାହାଣୀ, ଦରିଦ୍ର ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା)

ସମ୍ପାଦକ ମହାଶୟ,

ସାଦର ନମସ୍ତେ ।

କାହିଁ, ଏ ଥରକ ତ ସହକାର ଦେଖିବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ମିଳିଲା ନାହିଁ । ସହକାର କାହିଁକି ଦିଲ୍ଲୀ ଆସିବାକୁ ଭୁଲିଗଲା, ମୁଁ ସେଥିପାଇଁ ଭାବିତ । ଦେଶରୁ ଖଣ୍ଡେ ପତ୍ରିକା ଆସେ, ନାନା ପ୍ରକାର ସାହିତ୍ୟିକ ସମ୍ବାଦ ଥାଏ, ସେ ଖଣ୍ଡିକ ଦେଖିବା ପାଇଁ ଆମେମାନେ ଉତ୍ସୁକ ନେତ୍ରରେ ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରିଥାଉ । ସେ ଖଣ୍ଡିକ ବିଳମ୍ବରେ ଆସିଲେ ବଡ଼ ବ୍ୟସ୍ତ ହେବାକୁ ପଡ଼େ । ଏଥିରୁ ବୁଝି ପାରିବେ, ସହକାର ପ୍ରତି ଆମର କେତେ ଦୂର ଅନୁରାଗ ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧା ।

ଏଠାରେ ମାସିକ ସାହିତ୍ୟିକ ପତ୍ରିକାର ଅଭାବ ନାହିଁ । ହିନ୍ଦୀରେ ଯେପରି ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ମାସିକ ଓ ସାପ୍ତାହିକ ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ଅର୍ଦ୍ଧସାହିତ୍ୟିକ ପତ୍ରିକାମାନ ବାହାରିଲାଣି, ଓଡ଼ିଆରେ ତାର ଅଧକରୁ ଅଧା ନାହିଁ । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନ ଅବଶ୍ୟ ବଙ୍ଗଳାକୁ ଅନୁକରଣ କରିଚି, ତଥାପି ତାର ନିଜତ୍ୱ ହରାଇ ନାହିଁ । ପର ଜିନିଷ ସେ ନେଇ ଜାଣେ, ମାତ୍ର ପର ଭିତରେ ଆତ୍ମସତ୍ତା ବୁଡ଼ାଇ କାକ ମୟୂରପୁଚ୍ଛ ଗୁଞ୍ଜିଲା ଭଳି ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ ହୁଏ ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଆ ମଧ୍ୟ ଅନୁକରଣ କରେ, କିନ୍ତୁ ଦୁଃଖର ବିଷୟ କରି କରି ଜାଣେ ନାହିଁ ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ଜଗତରେ ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ ହୁଏ ।

ଆମ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରତିବେଶୀ ବଙ୍ଗଦେଶ । ଓଡ଼ିଶା ଯଦି କାହାକୁ ଅନୁକରଣ କରେ, ତେବେ ବଙ୍ଗକୁ । ଶିକ୍ଷିତ ଓଡ଼ିଆର ବଙ୍ଗ ସଭ୍ୟତା ହିଁ ଏକମାତ୍ର ସମ୍ବଳ, କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ଥରେ

ଯଦି ଦେଶ ବିଦେଶର ସଭ୍ୟତା ଭିତରେ ବୁଡ଼ନ୍ତେ, ତା ହେଲେ ତାଙ୍କର ଏ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ମନୋଭାବ ବୋଧହୁଏ ଅତି ଶୀଘ୍ର ବଦଳି ଯାଆନ୍ତା । ପୂର୍ବରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଥିଲାବେଳେ ମୁଁ ସର୍ବଦା ଭାବୁଥିଲି, ଭାରତୀୟ ସଭ୍ୟତା କଣ ? ଭାରତ ଏହି ମୁଷ୍ଟିମେୟ ଇଂରାଜଙ୍କୁ ଅନୁକରଣ କରି ଆପଣା ବେଶଭୂଷା, ଧରଣ ଚରଣ ସୁଧୁରାଇବା ପୂର୍ବରୁ ଏକାବେଳେ ଅର୍ଦ୍ଧନଗ୍ନ ଅସଭ୍ୟ ଥିଲା ? ଆମ ସଭ୍ୟ (?) ସରକାରଙ୍କ କୃପାରୁ ଆମେ ହିଷ୍ଟ୍ରିରେ (ଇତିହାସରେ) ଭାରତୀୟଙ୍କର ନିନ୍ଦା ଛଡ଼ା ସୁଖ୍ୟାତି ପ୍ରାୟ ଭଣା ପଢ଼ି ଆଉ । ପିଲାଦିନୁ ଆମ ମନରେ ଆମ ପୂର୍ବ ପୁରୁଷଙ୍କ ବିଷୟରେ କିମ୍ଭୂତ କିମାକାର ଧାରଣା ହୋଇଯାଏ । କିନ୍ତୁ ଥରେ ଏଠାକୁ ଆସିଲେ, ଏଠାର ଚଳନ ଧରଣ ଭଲ ରୂପେ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କଲେ, ଠିକ୍ ତାର ବିପରୀତ ଧାରଣା ସ୍ୱତଃ ମନରେ ଜନ୍ମେ । ଅନୁକରଣ କରିଚି କିଏ କାହାକୁ, ପରିଷ୍କାର ଜଣା ପଡ଼ିଯାଏ ।

ଦିଲ୍ଲୀ ଏକ ଦିଗରେ ପଞ୍ଜାବ ପ୍ରାନ୍ତ ସହିତ ସମ୍ମିଳିତ ଏବଂ ଏହାର ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ସଂଯୁକ୍ତ ପ୍ରଦେଶ । ଦିଲ୍ଲୀର ସଭ୍ୟତା ଏହି ଦୁଇ ଦେଶର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ । ଏଠାରେ ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ପୋଷାକ ଧୋତି ନୁହେଁ – ପାଇଜାମା, ସଲ୍‌ୱ୍ୟାର୍, କୋଟ, କମିଜ, ୱେଷ୍ଟ କୋଟ, ଟୋପି ଓ ପଗଡ଼ି । ଧୋତି ପିନ୍ଧିବା ଏକ ପ୍ରକାର ଅସଭ୍ୟତାର ପରିଚାୟକ – କେବଳ ମାରୱ୍ୟାଡ଼ିଙ୍କ ଛଡ଼ା, ଯେଉଁମାନେ କି ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ ଧରଣର ଧୋତି ପିନ୍ଧି, ସ୍ଥୂଳ ଶରୀର ଓ ବିଶାଳ ଉଦର ଘେନି ଦୋକାନମାନଙ୍କରେ ବସିଥାନ୍ତି । ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ କଥା, ଏଠାରେ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଶାଢ଼ୀ ବା ଘାଗରା ସହିତ ଓଢ଼ଣୀ ଭିତରେ ପୁରୁଷଙ୍କ ଭଳି କୋଟ କମିଜ ଏବଂ ୱେଷ୍ଟ କୋଟ ପିନ୍ଧନ୍ତି, ପୁଣି ସେ କି କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ମଣ୍ଡିତ । ଏହିମାନଙ୍କର କୋଟ କମିଜ ଘାଗରା ଜମ୍ପରକୁ ଇଙ୍ଗ୍ରାଜ ଅନୁକରଣ କରି ଆଜି ଆମକୁ ଲୁଗାପିନ୍ଧା ଶିଖାଇବାକୁ ଆସିଚି । ଆମେ ସଭ୍ୟ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ତାଙ୍କ କୋଟ ପ୍ୟାଣ୍ଟ ବଡ଼ି ଜାକେଟ୍‌କୁ ଅନୁକରଣ କରି ଭାବୁଚୁ, ଇତିପୂର୍ବେ ଆମର ପିନ୍ଧିବା ଲାଗି ମୋଟା କନ୍ଥା ଅବା ବଣର ବକଳ ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ନ ଥିଲା ।

ଉତ୍କଳର ନାରୀମାନେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବେ, ଏଠାରେ ହାଡ଼ିଆଣୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସିଲାଇ ଓ ଜରିସଲମାର କାମ କରି ଜାଣନ୍ତି । ଗୃହଶିଳ୍ପ ଓ ହସ୍ତଶିଳ୍ପ ଘରେ ଘରେ ପ୍ରଚଳିତ । ଜରି, ବୁଟା, ସଲମା, ଫିତା, ଲେଶ୍, କୃଷିକାମ ଓ ନାନା ପ୍ରକାର ବସ୍ତ୍ର ଭୂଷଣ ତିଆରି କରିବାରେ ଏଠାର ନାରୀମାନେ ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି ଏବଂ (ଅଶିକ୍ଷିତ ମାରୱ୍ୟାଡ଼ିଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ) ବେଶଭୂଷାରେ ଏମାନେ ବଡ଼ ସଫା ସୁତରା ଓ ସୁନ୍ଦର । ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତେ ଘରୁ ବାହାର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏପରି କି ରନ୍ଧନ ଶାଳାରେ ସୁଦ୍ଧା, ଯୁତା, ଚଟି, ଲପେଟା ଓ ଖଡ଼ମ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି । ବାଳକୁଣ୍ଡା ଅତି ପରିପାଟି, କୁର୍ତ୍ତା ଓ ଶାଢ଼ୀଗୁଡ଼ିକ ସୁନ୍ଦର ଓ କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ବିଶିଷ୍ଟ ଆଉ ବାହାର ପିନ୍ଧା ଘାଗରାମାନଙ୍କରେ ସୁନା, ରୂପା, ଜରି ଫିତାଦିର ମନୋହର ହାତକାମ ଏ ଦେଶର ନାରୀମାନଙ୍କର ଶତ ଶତ ବର୍ଷ ପୂର୍ବର ବିଶିଷ୍ଟ ସଭ୍ୟତାର ପରିଚାୟକ ।

ସଭ୍ୟ ମାରୱ୍ୟାଡ଼ି ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ମଧ୍ୟ ହାତ କାମ, ଲୁଗାଛପା ଓ ନାନା ପ୍ରକାର ଜରିକାମ କରନ୍ତି । ଏଠାରେ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଆମ ଦେଶଠାରୁ ଯେ ବେଶି ପାଠ ପଢ଼ିଛନ୍ତି ତା ନୁହେଁ । ଇଂରାଜୀ ଶତକଡ଼ା ଜଣେ ଜାଣୁଥିବେ କି ନାହିଁ ସନ୍ଦେହ । ହିନ୍ଦୀଶିକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ଅତି ପ୍ରାଥମିକ, କିନ୍ତୁ ଏ

ବୀରାଙ୍ଗନାମାନଙ୍କର ଯେ ସାହସ, ଯେ ବୁଦ୍ଧି ଓ ନିର୍ଭୀକତା, ଉତ୍କଳୀୟ ନାରୀ ସମାଜରେ ତାହା ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ । ମୁଣ୍ଡରେ ଓଢ଼ଣାଟି ପକାଇ ଏକା ଏକା ବଜାରଠାରୁ ନଦୀ ଘାଟ, ମନ୍ଦିର ଆଦି ଯେ କୌଣସି ସ୍ଥାନକୁ ଚାଲିଯିବା ଏଠାରେ ଏକାନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ । ଭୟ କଣ ଏହା ଏମାନେ ଅତି ଉଣା ଉପଲବ୍ଧ କରନ୍ତି ପରା । ଲାଜ ଲୁଚୁକୁପୁପଣ ପଞ୍ଜାବୀ ରମଣୀଠାରେ ପ୍ରାୟ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ଲଜ୍ଜାରେ ମୁଣ୍ଡ ତଳକୁ ପୋତି ଗମ୍ଭୀରତା ଅବଲମ୍ବନ କରିବା ଛଡ଼ା ଆଉ କୌଣସି ପ୍ରକାର ବାହ୍ୟାଡ଼ମ୍ବର ଦେଖାଇବା ଏଠାରେ ନୀତି ବିରୁଦ୍ଧ । କବାଟକୋଣ ପଛାଡୁ ଆମ ନାରୀମାନେ ଯେ ଲଜ୍ଜାର ଅଭିନୟ କରନ୍ତି, ସେ ଅଭିନୟ ମୁଁ ଏଠାରେ କେଉଁଠି ହେଲେ ଦେଖିନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ଏଠି ପର୍ଦ୍ଦାପ୍ରଥା ଅଛି, ମାତ୍ର ଆମ ଦେଶ ପର୍ଦ୍ଦାଠାରୁ ଆକାଶ ପାତାଳ ପ୍ରଭେଦ । ତାହା ମଧ୍ୟ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଉଠିବା ଉପରେ । ଏଠାକାର ମୁସଲମାନ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ସର୍ବାଙ୍ଗ ବୋର୍କାରେ ଆବୃତ କରି ଯଥେଚ୍ଛା ବିହାର କରନ୍ତି । ନିମ୍ନ ଶ୍ରେଣୀରେ ତ ବୋର୍କାଟି କେବଳ ପିଠିଆଡ଼େ ପଡ଼ିଥାଏ । ଆମ ଉତ୍କଳର ନାରୀମାନେ କେବେ ଯେ ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ ହେବେ ଜାଣେ ନାହିଁ ।

ଦିଲ୍ଲୀର ଆଚାର ବ୍ୟବହାର ପ୍ରାୟ ମୁସଲମାନ ଆଦବ୍ କାଇଦାରେ ପ୍ରଭାବିତ । ଏଠାରେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଭାଷା ଉର୍ଦ୍ଦୁ । ଶୁଦ୍ଧ ହିନ୍ଦୀ ପ୍ରାୟ କେହି କହନ୍ତି ନାହିଁ । ହିନ୍ଦୁ ରମଣୀମାନଙ୍କ ଛଡ଼ା ପୁରୁଷମାନେ ପ୍ରାୟ ହିନ୍ଦୀ ପଢ଼ିଲେଖି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । କେବଳ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ପଣ୍ଡିତଙ୍କର ଏ ବିଷୟରେ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଦେଖାଯାଏ । 'ହିନ୍ଦୀ'କୁ ଏଠାରେ 'ଭାଷା' ବୋଲି କହନ୍ତି । ଆଜିକାଲି ଏଠି ହିନ୍ଦୀର ପ୍ରଚାର କଂଗ୍ରେସ କଲ୍ୟାଣରୁ ଦ୍ରୁତଗତିରେ ହେଉଚି । ଇଂରାଜୀ ମଧ୍ୟ ଏଠି କେବଳ କିରାନୀ ଓ ଓକିଲ ଇତ୍ୟାଦି ରାଜକର୍ମଚାରୀଙ୍କ ଛଡ଼ା କାହାରି ଆଦରଣୀୟ ନୁହେଁ । ଭଲ ଭଲ ଗ୍ରାଜୁଏଟ୍ ମଧ୍ୟ ଅତି ଅଶୁଦ୍ଧ ଇଂରାଜୀ କହନ୍ତି । ସର୍ବତ୍ର ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଭାଷାର ଏକଛତ୍ର ପ୍ରଭାବ ଏବଂ ଭାରତୀୟ ସଭ୍ୟତାର ଆଦର ଦେଖିଲେ ଓଡ଼ିଶାର ଦଶା ବିଶେଷତଃ ବଙ୍ଗର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା କଥା ଭାବି ଦୁଃଖାଭିଭୂତ ହେବାକୁ ହୁଏ । ବଙ୍ଗ ଇଂରାଜୀଙ୍କ ହାତରେ ଭାରତକୁ ଦେଇ ତା ପରେ ସବୁ ଇଂରାଜୀଙ୍କୁ ଅନୁକରଣ କରି ଭାରତକୁ ଗୋଲାମିର ଶୃଙ୍ଖଳରେ ବାନ୍ଧି ତାର ଯାହା ଅନିଷ୍ଟ କରିଛି, ତାହା ଶତ ଶତ ବର୍ଷରେ ସୁଦ୍ଧା ଦୂର କରିବା ଏକ ପ୍ରକାର ଅସମ୍ଭବ । ବଙ୍ଗର ଉଚିତ ଇଂରାଜୀ ସଭ୍ୟତାକୁ ବହିଷ୍କାର କରି ଭାରତୀୟ ସଭ୍ୟତାକୁ ଆପଣାଇବା ଏବଂ ସର୍ବାଗ୍ରେ ଓଡ଼ିଶାର ଉଚିତ, ବଙ୍ଗାନୁକରଣ ତ୍ୟାଗ କରିବା । ଓଡ଼ିଆ ପୁଅଝିଅ ଏ ଦିଗରେ ମନ ଦେବେ କି ? ଆମର ହଜାର ହଜାର ବର୍ଷ ପୂର୍ବର ସଭ୍ୟତାକୁ ଛାଡ଼ି 'କପିବିଦ୍ୟା' ହାସଲ କରିବାଟା କଣ ଆମ ପକ୍ଷରେ ଶୋଭନୀୟ ?

ଏଠାର ଅଧିବାସୀଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ଖାଦ୍ୟ ରୁଟି, ଡାଲି, ଦୁଧ ଓ ଫଳ । ଓଡ଼ିଶା ଦେଶଠାରୁ ଏଠାକାର ଲୋକଙ୍କର ଦେହର ଗଠନ ପୁଷ୍ଟ ଏବଂ ଏମାନେ ପ୍ରାୟଶଃ ଦୀର୍ଘକାୟ । ପ୍ରକୃତରେ ଆମ ଦେଶରେ,କି ଭୀଷଣ ଖାଦ୍ୟାଭାବ ।

ପଖାଳ ଭାତକୁ ନ ମିଳେ ଲୁଣ

ତପତ ସାଥିକୁ ନାହିଁ ତିଅଣ

ଗୋରୁ ହେଲେ ହଡ଼ା ଲୋକେ ହେଲେ ମଡ଼ା

ସାର କୁଲିଗିରି ଚାହା ବଗିଚା କାମ ।

ସ୍ୱରଚିତ ଗୀତର ଏ ପଦଟି ମନେ କରି ମୋର ମନ ବିଷାଦରେ ପୂରିଯାଏ, ଆଖିରୁ ଲୁହ ଝରିପଡ଼େ । ଓଳିକୁ ଦାନା ନାହିଁ ତାଚା ଅଙ୍କୁର, ବନ୍ଧଲିଆ ଘନସର ଦୁଧ, ମଖନ, ଘିଅ ତ ସ୍ୱପ୍ନ, ଓଡ଼ିଆ ତରୁଣୀ ଶାଗ କେରାକ, ପଖାଳ ଗଣ୍ଡାକ, ସେଥିକି ପୁଣି ସରକାରୀ ଲୁଣ ଟିପେରେ ଯୌବନ ତନୁର ପୋଷଣ କରେ, ଆଉ ଓଡ଼ିଆ ଯୁବକ ସୁଦୂର ଆସାମ, ରେଙ୍ଗୁନ୍, କଲିକତା, ଦିଲ୍ଲୀ, ଲାହୋର, କରାଚି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୁଲି କାମ ସନ୍ଧାନରେ ଆସି ଦେହମନ, ଜାତିକୁଳ ପର ଦେଶରେ ନଷ୍ଟ କରେ । ଘର ତାର ସ୍ମୃତିପଟରୁ ପୋଛି ଯାଏ । ବରଷ ବରଷ ତାର ବୁଢ଼ୀମାଆ, ଯୁବତୀ ଭାର୍ଯ୍ୟା ଏ ଆଖି ଲୁହ ସେ ଆଖି କରି ତା ଆସିବା ବାଟକୁ ଚାହିଁ ରହନ୍ତି । ପହିଲି କେତେ ଦିନ ଡାକବାଲା ଚିଠି ଖଣ୍ଡେ ବା ଟଙ୍କା ଦଶପନ୍ଦରଟି ଘେନି ଆସି ବିରହୀ ପରିବାରର ଦୁଃଖ କିଞ୍ଚିତ୍ ଲାଘବ କରେ, ପରେ ମାସ ମାସ ବହିଯାଏ, ଆଉ ଚିଠିପତ୍ର ଆସେ ନାହିଁ, ଟଙ୍କାର ଦେଖା ଦର୍ଶନ ହୁଏ ନାହିଁ । ମାଆ ବୁଢ଼ୀ କତରା କୁଣ୍ଢାଇ ଶେଷନିଃଶ୍ୱାସ ତ୍ୟାଗ କରେ, ଆଉ ସୁକୁମାରୀ ଯୁବତୀ ପତ୍ନୀ ପରଦୁଆରେ ଧାନ କୁଟେ, କେବେ ଗାଁକୁ 'ଆଡ଼କାଟି' ଆସି ଭୁଲାଇ ନିଏ ତ 'ରଙ୍ଗୁରାଇଜ' ବା କଲିକତା ବଜାରରେ ବିକ୍ରି ହୁଏ ତାର ଦେହ ଓ ଭଗ୍ନ ହୃଦୟ । ସେଇ ଓଡ଼ିଆ ସୈନିକ, ବୀର ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ଏ ଭୀଷଣ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା କେତେ କେତେ ବାର ଭାଳି ଏହାର ପ୍ରତିକାର ପାଇଁ ମନ କ'ଣ ହୋଇଯାଏ, କେତେ କେତେ ଚିନ୍ତା ମସ୍ତିଷ୍କରେ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ଭଳି ଖେଳିଯାଏ, କିନ୍ତୁ ପରେ ସବୁ ବୃଥା । ଉତ୍କଳମଣି ଗୋପବନ୍ଧୁ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ଏହି କୁଲିଙ୍କ ପାଇଁ ଖରା କାକର ଖାଇ ପାଣି କାଦୁଅ ଚକଟି ଶେଷକୁ ଇହଧାମ ତ୍ୟାଗ କଲେ, ବହୁତ ଭାବିଲେ, କିନ୍ତୁ କରି ପାରିଲେ କଣ ? ଆଜି ତାଙ୍କର ପବିତ୍ର ଲୁହଟୋପାଟିମାନ ଆମ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ପଥର ବୋଝ ଭଳି ଲଦା ହୋଇଛି – ଆମେ ତାଙ୍କର ମହାତ୍ୟାଗକୁ କେମିତି କଣ ପରିଶୋଧ କରିବୁ, କିଛି ବୁଝିହେଉ ନାହିଁ । ଜାତି ଯେ ତାଙ୍କ ଶ୍ରାଦ୍ଧ ଅତି ସମାରୋହରେ ପାଳେ, ଏହା ଅବଶ୍ୟ ସୁଖର ବିଷୟ । ମହାପୁରୁଷ ପୂଜା ହିଁ ଜୀବନ୍ତ ଜାତିର ଲକ୍ଷଣ ।

ଲେଖୁ ଲେଖୁ ଅନେକ ଦୂର ଚାଲିଗଲି । ଦିନେ ବିସ୍ମୟର ସହିତ ଦେଖିଲି, ଆମ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ୪/୫ ଜଣ ଓଡ଼ିଆ ଆସି ବସିଛନ୍ତି । ତିନି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଆମେ ଭାବିଥିଲୁ, ବିଶାଳ ଦିଲ୍ଲୀ ସହରର ପାଞ୍ଚଲକ୍ଷ ଅଧିବାସୀଙ୍କ ଭିତରେ ମୁଁ ଓ ଡାକ୍ତର ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ କେବଳ ଦୋ'ଟି ଓଡ଼ିଆ । ହଠାତ୍ ଦିନେ ଜଣେ ଓଡ଼ିଆ ଓକିଲଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସାକ୍ଷାତ୍ ହେଲା । ଘର ତାଙ୍କର ବାଲେଶ୍ୱରରେ, ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷିତା ଏବଂ ଉଭୟଙ୍କର ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରୀତି ଯଥେଷ୍ଟ ଅଛି । ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ 'ମୀନା ଦେବୀ'ଙ୍କୁ 'ଭାରତୀ ତପୋବନ ସଂଘ'ରେ ଯୁକ୍ତକଲି । ଦୁଃଖର ବିଷୟ, ସେ ଓଡ଼ିଆ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ତାପରେ ଆଉ ଦିନେ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନ ଟାଇମ୍ସ ପ୍ରେସ୍‌ରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ଜଣେ ବାଖରାବାଦ (କଟକ)ର ଡୋମିସାଇଲ୍‌ଡ଼ ବଙ୍ଗାଳୀଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା ହେଲା । ସେ ଜଣେ ଓଡ଼ିଆ । ୟା ପରେ ଆଉ ସେ ଦିନ ଜାଣିଲୁ, ଏଠାରେ ପଚାଶ ଷାଠିଏ ଜଣ ଓଡ଼ିଆ ଅଛନ୍ତି । କେହି କେହି ୨୨/୨୪ ବର୍ଷ ଏଠି ରହିଲେଣି, କେହି ବା ହାଲି ଆସିଛନ୍ତି । ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତେ ପାଣିକଳରେ କାର୍ଯ୍ୟ

କରନ୍ତି । କେହି କେହି ନିଉ ଦିଲ୍ଲୀ (ରାଇସିନା) ନିର୍ମାଣ ହେଲାବେଳେ ଶିଳ୍ପ ବିଭାଗରେ କାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ସମସ୍ତେ କୁଲି, ତାଙ୍କର କାମର ମୂଲ୍ୟ କତିପୟ ରଜତ ମୁଦ୍ରା ଛଡ଼ା ନାମ ତାଙ୍କର କାହିଁରେ ନାହିଁ । ସେମାନେ ପଛେ ଅତି ଉତ୍ତମ ଶିଳ୍ପୀ ହୁଅନ୍ତୁ, ନାମ ହୁଏ ଉପରିସ୍ଥ ହାକିମର । ବିଶିଷ୍ଟ ଓଡ଼ିଆ ଭାବେ ଓଡ଼ିଶାର ଅନୁଷ୍ଠାନ ରୂପେ ଏକା "ଭାରତୀ ମେଡ଼ିକାଲ ହଲ" ଛଡ଼ା ଆଉ ଓଡ଼ିଆର ଆପଣାର ବୋଲି ଦାବୀ କରିବାକୁ ଏଠି ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କିଛି ହୋଇ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ 'ଭାରତୀ ତପୋବନ'ର ପ୍ରତିଷ୍ଠା । 'ନଗରେଷୁ ଦିଲ୍ଲୀ'ରେ ଭାରତର ଆବହମାନ କାଳର ଚିରପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ରାଜଧାନୀରେ ଉତ୍କଳ ନିଜର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରୁ, ଏହାହିଁ ଆମର ଐକାନ୍ତିକ କାମନା । ଓଡ଼ିଶାବାସୀ ଏ ଦିଗରେ ମନୋଯୋଗ ଦେବେ କି ? 'ଭାରତୀ ତପୋବନ ସଂଘ'କୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଓଡ଼ିଆ ଆପଣାର ବୋଲି ଯେଉଁଦିନ ଦାବୀ କରି ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରିବେ, ସେ ଦିନ ଆମର ଶ୍ରମ ସାର୍ଥକ ହେବ ।

ଭାରତର ରାଜଧାନୀ ଦିଲ୍ଲୀର ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଏହା ଗୋଟିଏ ନୁହେଁ ଦିଲ୍ଲୀ ଅର୍ଥ କେତୋଟି ଦିଲ୍ଲୀ । ଗୋଟିଏ ହେଉଛି 'ସାହାଜାହାନ' ଦିଲ୍ଲୀ, ଯେଉଁଠି ସମ୍ରାଟ ସାହାଜାହାନ ନିର୍ମିତ ଲାଲକିଲ୍ଲା ଓ ଯୁମା ମସ୍‌ଜିଦ୍ ବିରାଜିତ । ସମସ୍ତ ସହରଟି ସୁଦୃଢ଼ ପଥର ପାଚେରୀ ଦ୍ୱାରା ଘେରା । ସେହି ସୁନ୍ଦର ପାଚେରୀର ଠାଏ ବ୍ରିଟିଶ ତୋପ ଦିଲ୍ଲୀ ଅଧିକାର କଲାବେଳେ ଭାଙ୍ଗିଦେଇ ଶ୍ରୀହୀନ କରିଚି । ଆଉ ଗୋଟିଏ ମୋଗଲ ଦିଲ୍ଲୀ, ଯେଉଁଠି କି ମୋଗଲ ସମ୍ରାଟ ବାବରଠାରୁ ଜାହାଙ୍ଗିର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାଜତ୍ୱ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପୁରୁଣା କିଲ୍ଲାର ଭଗ୍ନାବଶେଷ, ହୁମାୟୁନର କବର ଓ ସଫଦର୍‌ଜଙ୍ଗ ଆଜି ସୁଦ୍ଧା ପୂର୍ବ ବୈଭବର ମୂକ ସାକ୍ଷୀ । ଯାପରେ ହିନ୍ଦୁ ଦିଲ୍ଲୀ ବା ପାଣ୍ଡବର ଦିଲ୍ଲୀ । ଯା ପରେ ପୃଥ୍ୱୀରାଜ ଦିଲ୍ଲୀ । ତାର ଲଗାଲଗି ରାଇସିନା (ବା ରାଜା ମହାରାଜା ଅମୀର ରଇସ୍‌ଙ୍କ ପୂର୍ବକାଳର ବସତି), ଯାହାକି ଆଜିକାଲି ନିଉ ଦିଲ୍ଲୀ ବା ଇଂରେଜଙ୍କ ଦିଲ୍ଲୀ । ପାଞ୍ଚ ଛଅଟି ଦିଲ୍ଲୀର ସମଷ୍ଟି ଏହି ଦିଲ୍ଲୀରେ କେତେ ଯେ ଆଘାତ ବାଜିଛି, କେତେ ଯେ ନିଷ୍ଠୁର କତ୍‌ଲେଆମ (ଲୁଣ୍ଠନକାରୀ ସୈନିକମାନେ ଗଳି ଗଳି ପଶି ଅସ୍ତ୍ରାଘାତରେ ନିରୀହ ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ବଧ କରି ଧନରତ୍ନ ଲୁଟିବା) ଥରକୁ ଥର ଏହା ଭିତରେ ଘଟି ଯାଇଚି, ତାର ସୀମା ନାହିଁ । ପଠାଣଠୁ ମୋଗଲଠୁ ଇଂରେଜ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତେ ଏ ପୁରାଣ ବିଭବ ନଗରୀର ଧନରତ୍ନ ଲୁଟି ଆପଣା ଆପଣା କୋଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ଚାଲି ଯାଇଛନ୍ତି– ରହିଛି କେବଳ ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଧ୍ୱଂସିତ, ଧର୍ଷିତ, 'ଖଣ୍ଡହର' ମାନ ଅର୍ଥାତ୍ ଭଗ୍ନାବଶେଷ ଦୁର୍ଗଗୁଡ଼ିଏ । ଯେଉଁ ଆଡ଼କୁ ଚାହଁ, ରଘପୁତ୍ର ଦିଲୀପଙ୍କ କାଳଠାରୁ ଇଂରେଜଙ୍କ ଅମଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତର ତୋପ ଗୁଳିଦ୍ୱାରା ନଷ୍ଟୀକୃତ ଏ ଶ୍ମଶାନ ଦୁର୍ଗଗୁଡ଼ିକର କଙ୍କାଳ । ଏହା ଭିତରେ କେତେ ଯେ ରକ୍ତପାତ, ନରହତ୍ୟା, ନାରୀଙ୍କର ସତୀତ୍ୱ ନାଶ ଘଟିଛି, ତାର ଇୟତ୍ତା କିଏ କରି ପାରିବ ? ଦିଲ୍ଲୀର ପ୍ରଧାନ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ସ୍ଥାନଗୁଡ଼ିକ ଯଥାକ୍ରମେ–

(୧) ଲାଲ କିଲ୍ଲା (କୁମାର ସାହାଜାହାନ ନିର୍ମିତ) ଆଜି ସୁଦ୍ଧା ଚାରିଶ ବର୍ଷର ଦୁଃଖ ଦୁର୍ବିପାକକୁ ଉପହାସ କରି ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ଭାବରେ ରହିଚି । ଆଜି ତାହା ଇଂରେଜ ସୈନ୍ୟାବାସ ଓ ପ୍ରଦର୍ଶନୀ, ଭିତର ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ ଦୁଇଅଣା ଟିକଟ୍ ପଡ଼େ । ମୋଗଲ ଗୌରବର ଶେଷ ରବିରଶ୍ମି ସେହିଠାରେ ଅସ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ସେହି ରଙ୍ଗମହଲ, ଦେଓ୍ୟାନିଆମ, ଦେଓ୍ୟାନିଖାସ୍ ଓ

ମୋତି ମସ୍‌ଜିଦ୍ ଇତ୍ୟାଦି ପୂର୍ବ୍ବପରି ରହିଚି, ମାତ୍ର ନାହିଁ କେବଳ ତାର ପୂର୍ବ ବିଭବ ଓ ମଣିମୁକ୍ତାର ଛଟା । ସମସ୍ତ ବହୁମୂଲ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ସମୁଦ୍ର ସେପାରିକି ବୋହି ଯାଇଛି, ଅଛି କେବଳ ଅବୁହା ମୂକ ପଥରଟିମାନଙ୍କର କାରୁଶିଳ୍ପ । କାଳ ସେତିକି ଧ୍ୱଂସ କରିଦେଲେ ଗଲା ।

(୨) ଯୁମା ମସ୍‌ଜିଦ୍ – ଏଠାକାର ଛୋଟ ବଡ଼ ପ୍ରାୟ ସବୁ ମସ୍‌ଜିଦ୍‌ଗୁଡ଼ିକ ଏକ ପ୍ରକାର ଧରଣରେ ତିଆରି । ଏଠି ଲାଲ ସ୍ଲେଟ୍ ପଥର ଅତି ସୁଲଭ । ତାହା ଚିକ୍‌କଣ ଓ ମସୃଣ । ମୂର୍ତ୍ତି ନିଗ୍ରହକାରୀ ମୁସଲମାନ ଜାତି ଏହି ଚିକ୍‌କଣ ପଥର ପଟାରେ ପ୍ରାୟ ତାହାର ସବୁ କୀର୍ତ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ତିଆରି କରିଛି । କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ମଧରେ ଫୁଲ ନକ୍‌ସା ଓ କୋରାଣର ଫୁଲଡାଳ ଆଙ୍କିଲା ଭଳି ବିଚିତ୍ର ଅକ୍ଷର କୌଶଳ, କିନ୍ତୁ ପଥର କାମଗୁଡ଼ିକ ଏଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ଯେ, ଆଜିସୁଦ୍ଧା ପୂର୍ବ ଗୌରବରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇଅଛନ୍ତି ।

(୩) ରାଜା ଜୟସିଂହଙ୍କର ସୂର୍ଯ୍ୟଘଟିକା ବା ଯନ୍ତରମନ୍ତର – ପଥର ଦେହରେ ହିନ୍ଦୁ ଜ୍ୟୋତିଷର ଏକ ଅପୂର୍ବ କୀର୍ତ୍ତି । ଦେଖିଲେ ମନ ବିସ୍ମୟ ସାଗରରେ ନିମଗ୍ନ ହୁଏ । ପଥରରେ ଜ୍ୟୋତିଷ ଗଣନା, ବର୍ଷ, ମାସ, ଋତୁ, ଚକ୍ରାଦି ଏପରି କୌଶଳରେ ତିଆରି ଯେ, କେହି ବୁଝାଇ ନ ଦେଲେ ସହଜରେ ବୁଝି ହୁଏ ନାହିଁ – ଏ ପଥରର କଇଁଚ ପିଠିଗୁଡ଼ିକ କଣ ବୋଲି ।

(୪) କୁତବ୍‌ମିନାର ବା ପୃଥ୍ୱୀରାଜ ସ୍ତମ୍ଭ – ଏହା ପୃଥିବୀର ସପ୍ତ ମହାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ମଧରେ ଗୋଟିଏ । 'ତିନିଶ ଅଶି' ପାହାଚଯୁକ୍ତ ଅତି ସୂକ୍ଷ୍ମ କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ବିଶିଷ୍ଟ ଏ ସ୍ତମ୍ଭଟି ଥିଲା ହିନ୍ଦୁରାଜ ମହିଷୀ ସଂଯୁକ୍ତାଦିଙ୍କର ଯମୁନା ଦର୍ଶନ ଓ ଯୁଦ୍ଧ ଦର୍ଶନର ସ୍ଥଳି, କିନ୍ତୁ ପୃଥ୍ୱୀରାଜଙ୍କର ଦାରୁଣ ପତନ ପରେ କୁତବ୍‌ଉଦ୍ଦିନ୍ ସ୍ତମ୍ଭ ଦେହରୁ ସମୁଦାୟ ହିନ୍ଦୁ ଦେବ ଦେବୀଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତି ବିନାଶ କରି ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ କୋରାଣର ଶ୍ଳୋକଗୁଡ଼ିକ ତା ଉପରେ ଲେଖାଇ ନିଜ ନାମରେ ତାକୁ 'କୁତବ୍‌ମିନାର' ବୋଲି ଜଗତରେ ଘୋଷଣା କରିଦେଲେ । ପ୍ରକୃତରେ ଏହିଟି ହିନ୍ଦୁକୀର୍ତ୍ତି ଏଇଠି ଏକା ପୃଥ୍ୱୀରାଜଙ୍କର ନିବାସ ଥିଲା । ଦିନେ ସଂଯୁକ୍ତାଙ୍କର ପଦଧୂଳିରେ ଏ ସ୍ଥାନ ପବିତ୍ର ହୋଇଥିଲା । ଆଉ ସେ ହିନ୍ଦୁ ରାଜା ନାହାନ୍ତି, ହିନ୍ଦୁର ଗୌରବ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଅସ୍ତମିତ, ହିନ୍ଦୁକୀର୍ତ୍ତି ଶ୍ରୀଭ୍ରଷ୍ଟ ଏବଂ ଦେବ ମୂର୍ତ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ବିକଳାଙ୍ଗ । ମୁସଲମାନର ନିର୍ମମ ଅସ୍ତ୍ରାଘାତରେ ଶତ ଶତ କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ଆଜି ଭଗ୍ନାବଶେଷରେ ପରିଣତ ।

(୫) ପାଣ୍ଡବଙ୍କର କିଲା – ଅର୍ଥାତ୍ ଯେଉଁଠି ଦିନେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର, ଭୀମ, ଅର୍ଜ୍ଜୁନ, ନକୁଳ ସହଦେବ ଆଜି ରାଜଧାନୀ କରିଥିଲେ । ଏହା ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ଶିବାଳୟ ଅଛି । ପୂଜାରୀଟି ଯୁଧିଷ୍ଠିଙ୍କର ସନ୍ଧ୍ୟା ସ୍ଥାନଟି ସଗର୍ବରେ ଚିହ୍ନାଇ ଦେଇ ଦର୍ଶକଙ୍କଠାରୁ ପଇସା ଦି ପଇସା ନେବାରେ କଦାପି କୁଣ୍ଠାବୋଧ କରେ ନାହିଁ । ଆଜି ଯେଉଁଠି ଘାସବଣ, ସେଠି ଦିନେ ଥିଲା ମୟ ଦାନବର କାରୁକଳା ପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁନ୍ଦର ରାଜସଭା ।

(୬) ଫିରୋଜସାହ କୋଟଲା – ଏହା ଫିରୋଜସାହ ଟୋଗଲକଙ୍କ ଦୁର୍ଗର ଭଗ୍ନାଂଶ ।

(୭) ସଫଦର ଜଙ୍ଗ – ଗୋଟିଏ ବିଶିଷ୍ଟ କବର ସ୍ଥାନ ।

(୮) ହୁମାୟୁନର କବର ।

(୯) ଖୁରଶିଆ ବାଗ - ରାଜକୁମାରୀ ଖୁରସିଦ ବେଗମର କବର ସ୍ଥାନ ।

(୧୦) ରୋସ୍‌ନାରା ବାଗ୍ - ମୋଗଲ ରାଜଦୁହିତା ରୋସ୍‌ନାରାର କବର ସ୍ଥାନ ।

(୧୧) ମସଜିଦ୍ ଫତେହ ପୁରୀ - ରାଣୀ ଫତେହ ପୁରୀ ବେଗମ୍‌ଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତି ।

(୧୨) ମୁନ୍‌ହରୀ ମସ୍‌ଜିଦ୍ ।

(୧୩) ଇଙ୍ଗ୍ରାଜର ଆଧୁନିକ ନୂଆଦିଲ୍ଲୀର ଲାଟଭବନ, ସ୍ତମ୍ଭ ଓ ଆସେମ୍ବ୍ଲି ହଲ୍ ।

ଯେ ରାଜା ହୋଇ ଆସିଲା, ସେ ଗୋଟିଏ ନୂଆ ଦିଲ୍ଲୀ ତିଆରି କଲା । କେହି ପୁରାତନକୁ ଧ୍ୱଂସ କରି ଶୂନ୍ୟ ବିଜନ ସ୍ଥାନ କରି ଛାଡ଼ିଦେଲା, କେହି ପୁରାତନକୁ ହୀନ କରି ପୁଣି ତା କରରେ ନୂଆ ସହରଟିଏ ବାନ୍ଧି ଦେଲା । ଦିଲ୍ଲୀ ଏହିପରି ରକ୍ତାଘାତ ସହି ସହି ବୁଢ଼ା ହୋଇଥିଲା । ଏବେ ଇଙ୍ଗ୍ରାଜର 'ନିଉଦିଲ୍ଲୀ' ନବ ଯୌବନରେ ନୂଆ କଳେବର ଧଇଲାଣି । ଭାରତର ଭାଗ୍ୟ ଯେପରି ବିଚିତ୍ର, କିଏ କହିବ ତାର ପରମାୟୁ କେତେ ? ନିଶା ରାତିରେ କିଲା ପଡ଼ିଆରୁ ଯେଉଁ କରୁଣ ଆର୍ତ୍ତନାଦ ବେଳେ ବେଳେ ଶୁଣାଯାଏ, ମନରେ ହୁଏ, କେଜାଣି କେତେ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ରକ୍ତରେ ଏ ମାଟି ରଞ୍ଜିତ ହୋଇଛି । ଏଠା ମାଟି ଖୁଣିମାଟି ଛଡ଼ା ଆଉ କଣ ? ଆଉ ସେ ଖୁଣ କାହାର ? ନିରୀହ ହିନ୍ଦୁର । କ୍ଷୁଦ୍ରାତିକ୍ଷୁଦ୍ର ଜୀଟାଣୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେ କ୍ଳେଶ ନେବାକୁ ଅନିଚ୍ଛୁକ, ବିଶ୍ୱପ୍ରେମିକ ସେହି ଉଦାର ହିନ୍ଦୁର ରକ୍ତରେ ଦିଲ୍ଲୀର ଶ୍ମଶାନ ସିକ୍ତ ।

ଏଠାରେ ହିନ୍ଦୁ ଅଧିବାସୀଙ୍କ ମଧରେ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କର ଆଧିପତ୍ୟ ବିଶେଷ ନାହିଁ । ଏଠାରେ ବିଶିଷ୍ଟ ଜାତି ହେଉଛନ୍ତି (୧) କ୍ଷତ୍ରିୟ (୨) ବୈଶ୍ୟ । ଏମାନଙ୍କ ମଧରେ ଦୁଇ ପ୍ରଧାନ ବିଭାଗ (କ) ସନାତନୀ ବିଷ୍ଣୁ ପୂଜକ ବଣିଆଁ ଜାତି (ଖ) ଜୈନ ଶ୍ରାବକ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ । ଏଠାକାର ହିନ୍ଦୁର ଆଚାର ବିଚାର ଅଧିକାଂଶ ଜୈନ ପ୍ରଭାବରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ନିରାମିଷ ଭୋଜନ ଏଠାର ମୁଖ୍ୟ ଧର୍ମାଚାର । ଯେଉଁମାନେ ଆମିଷ ଭୋଜନ କରନ୍ତି, ଜନ ସାଧାରଣ ପ୍ରାୟ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଶ୍ରଦ୍ଧା ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖନ୍ତି । ମାଛ, ମାଂସ, ପିଆଜ, ରସୁଣ ଏ ଚାରିଟି ଖାଦ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ଶୂଦ୍ର ବା ମୁସଲମାନୀ ଭୋଜନ ରୂପେ ଘୃଣିତ । ଏଠାର କାୟସ୍ଥ, କାଶ୍ମିରୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ଶିଖମାନେ ଆମିଷାଶୀ ଏବଂ ଏମାନେ ଉଚ୍ଚବର୍ଣ୍ଣ ଭିତରେ ଗଣିତ । ପାନ ଭୋଜନରେ ଜୈନଙ୍କ ପରି କୃଚ୍ଛାବଲମ୍ବନ ବୋଧହୁଏ ପୃଥିବୀର କୌଣସି ଜାତି କରୁଥିବେ କିନା ସନ୍ଦେହ । ଆମିଷ ତ ଦୂରର କଥା, ଆଳୁ ସାରୁ ବାଇଗଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅନେକେ ଅଖାଦ୍ୟ ବୋଲି ପରିତ୍ୟାଗ କରିଥାନ୍ତି । ଜଣେ ଜଣେ ଜୀବନଯାକ କେବଳ ଫଳ ଏବଂ ଗୋଟିଏ ଯୋଡ଼ିଏ ଖାଦ୍ୟ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି କଟାଇ ଅଛନ୍ତି । ରାତିରେ ପାଣି ଟୋପାଏ ପିଇବାକୁ ସୁଦ୍ଧା କେତେକ ଜୈନୀ ଦ୍ୱିଧା ବୋଧ କରନ୍ତି । ଧନ୍ୟ ଏ ଶରୀର ସଂଯମ, କିନ୍ତୁ ଅପର ପକ୍ଷରେ ଏହି ଜାତିର ବଣିଆମାନେ ଭୟଙ୍କର ସୁଧଲୋଭୀ ଓ ନୈତିକତାଭ୍ରଷ୍ଟ । "ଧର୍ମ ଧର୍ମ" ଚିତ୍କାର କରି ଏମାନେ ମାନବ ମାତ୍ରଙ୍କ ଠାରୁ ଅଲଗା ହେବାକୁ ହିଁ ଆପଣାର ପରମ ଶ୍ରେୟ ମଣିଥାନ୍ତି । ଏଠାରେ ଆର୍ଯ୍ୟ ସମାଜର ମଧ ମହାନ୍ ପ୍ରଭାବ । ଆର୍ଯ୍ୟ ସମାଜ ମଧ ଆମିଷ ଭୋଜନର ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିରୋଧୀ । ଅତଏବ ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ପ୍ରାୟ ଭୋଜନଗତ ଧର୍ମ ହିଁ ଅଧିକ ଜନପ୍ରିୟ । ଏଠାକାର ସବୁଠାରୁ ନିର୍ଭୀକ ଏବଂ ବଳିଷ୍ଠ ଜାତି ହେଉଛନ୍ତି ପଞ୍ଜାବୀ ଶିଖ

ଏବଂ ପେଶଓଆରୀ ପଠାଣ । ଶିଖମାନେ ଉଦାର ଧାର୍ମିକ, ପେଶଓଆରୀମାନେ ଗୁଣ୍ଡା ଶ୍ରେଣୀୟ । ନିରାମୀଷ ଭୋଜୀ ଜୈନୀ ସାଧାରଣତଃ ଯୁଦ୍ଧ ବିମୁଖ ଏବଂ ବ୍ୟବସାୟୀ । ରୂପରେ ଓ ଗୁଣରେ ସର୍ବାଙ୍ଗ ସୁନ୍ଦର ଜାତି ହେଉଛନ୍ତି କ୍ଷତ୍ରିୟ । କ୍ଷତ୍ରିୟ ଜାତିର ଶାରୀରିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଅତୁଳନୀୟ । କିନ୍ତୁ ଆଜି ଏମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଅଧିକାଂଶ ଗରିବ ଓ ବ୍ୟବସାୟୀ ବା ଚାକିରୀଜୀବି । ଏ ଜାତି ଦିନେ ଭାରତର ଗୌରବାସ୍ପଦ ଥିଲେ । ପଦ୍ମିନୀ, ସଂଯୁକ୍ତାତୁଲ୍ୟ ସୁନ୍ଦରୀ ରମଣୀମାନେ ଆଜି ସୁଦ୍ଧା ଏମାନଙ୍କର ଗରିବ କୁଟୀରମାନଙ୍କରେ ଚମ୍ପା ପଦ୍ମଫୁଲ ଭଳି ସୁଶୋଭିତ । ଏଠାର କାୟସ୍ଥ ଜାତି ମଧ୍ୟ ସୁନ୍ଦର, ଚତୁର ଓ ଅଧିକାଂଶ ସରକାରୀ ଚାକିରିଆ । ଏଠାରେ ଆଉ ଏକ ଜାତି ଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଏକ ପ୍ରକାର ନିମ୍ନ କ୍ଷତ୍ରିୟ ଏବଂ ଚାଷବାସ କରନ୍ତି । ଏମାନେ ଏ ଦେଶର ଜାଠ୍, ଆମ ଦେଶର ଖଣ୍ଡାୟତମାନଙ୍କର ସମ ଶ୍ରେଣୀୟ । ଏମାନେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ନିରାମିଶାଷୀ ଓ ଅତି ବଳିଷ୍ଠକାୟ । ଏମାନେ ଏ ଦେଶର ବୀର ପାଇକ ଜାତି । ଏମାନଙ୍କର ଭାଷା ସହିତ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ବହୁତ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଅଛି । ମୋ ବୋଧରେ ଓଡ଼ିଶାର ଓଡ଼ଜାତି, ମଧ୍ୟ ପ୍ରଦେଶର ଗୋଣ୍ଡ ଏବଂ ଏ ଦେଶର ଜାଠ୍ ଏକ ରକ୍ତର । ଆକୃତି ମଧ୍ୟ ପ୍ରାୟ ସମାନ । ଏମାନେ ଅଧିକାଂଶ ଶ୍ୟାମଳ ବର୍ଣ୍ଣ, ବଡ଼ ସତ୍ୟବାଦୀ, ଜିଦିଖୋର ଏବଂ ଧର୍ମପ୍ରିୟ । ମୁଣ୍ଡ କଟି ଗଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏମାନେ ସତ୍ୟରୁ ବିଚଳିତ ହେବାବାଲା ନୁହନ୍ତି । ଏମାନେ ରାଜପୁତ ଜାତିର ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଅଙ୍ଗ । ଏମାନେ ଅଧିକାଂଶ ଗ୍ରାମର ଅଧିବାସୀ । ବିଲବାଡ଼ୀ କରିବା ଏମାନଙ୍କର କାମ । ଏଠାର ମୂଲିଆ ମଜୁରିଆ ଆମ ଓଡ଼ିଶା ଦେଶଠାରୁ ସ୍ୱଚ୍ଛଳାବସ୍ଥାପନ୍ନ । ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତଙ୍କ ନିକଟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଶୀତ ଲୁଗା ଥାଏ । ଉଲ୍ଲଙ୍ଗ ଶରୀର ଏଠି ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ନାହିଁ । ପ୍ରଖର ଗ୍ରୀଷ୍ମରେ କଣ, ଭୟାନକ ଶୀତରେ କଣ, ସର୍ବଦା ଲୁଗା ପିନ୍ଧିବା ଏଠିକାର ରୀତି । ମୋଟ କଥା, ଏ ପ୍ରଦେଶ ଓଡ଼ିଶା ଠାରୁ ବହୁ ପରିମାଣରେ ଧନୀ । ଏଠାର ଧନ ବୈଭବ ସହିତ ଉତ୍କଳକୁ ତୁଳନା କରାଯାଇ ପାରେ ନା । ତଥାପି ଭାରତର ପୂର୍ବବସ୍ଥା ତୁଳନାରେ ଏ ଦେଶ ମଧ୍ୟ ଦିନକୁ ଦିନ ଗରିବ ହେଲାଣି । ପୂର୍ବରେ ଯେଉଁମାନେ ଅମୀର ଓମରାହ ଥିଲେ, ଆଜି ସେମାନେ ଏକ ପ୍ରକାର ଦୀନ ଦରିଦ୍ର । ମୁସଲମାନମାନଙ୍କର ଦଶା ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଶୋଚନୀୟ । ବାଦ୍‌ସାହୀ ଗୋଷ୍ଠୀର ଲୋକେ ଦରିଆ ଗଞ୍ଜର ଦରିଦ୍ର କୁଡ଼ିଆରେ ନିତାନ୍ତ ହୀନ ଜୀବନ ଯାପନ କରୁଥିବାର ମୁଁ ସ୍ୱଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖିଚି । ଅଧିକାଂଶଙ୍କ ଘରକୁ ଚିକିତ୍ସା କରିବାକୁ ଯାଇ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କର ପୂର୍ବ ଇତିହାସ କିଛି କିଛି ସଂଗ୍ରହ କରିପାରିଚି । ଏ ପରିବାର ଗୁଡ଼ିକ ଦରିଦ୍ର ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେମାନେ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଜ ନାମରେ ନବାବ୍, ବେଗ୍, ସୁଲତାନ, ବେଗମ, ସୁଲତାନା ଆଦି ସଂଯୋଗ କରିବାକୁ ଛାଡ଼ିନାହାନ୍ତି । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଜଣେ 'ସାହୀ' ପରିବାରର ବର୍ତ୍ତମାନ ହୁଏତ ସାମାନ୍ୟ ଚପରାଶୀ କିନ୍ତୁ ତାର ନାମ ମୀର୍ଜା ସାହେବ ବେଗ୍, ଆଉ ତାର କନ୍ୟାର ନାମ ନୁରେଜାହାଁ ବେଗମ୍ ତୈମୁର ଜାହାଁ ବେଗମ୍ କେହିବା ରଫିକ୍ ସୁଲତାନ, କେହି ଫରୁକ୍ ସୁଲତାନ । ଏହି ନାମର ଗୌରବରେ ସେମାନେ ଯେ ରାଜବଂଶୀୟ ଏହା ଚିହ୍ନା ପଡ଼େ, କିନ୍ତୁ ମାଟିର ବଦନା (ଲୋଟା), ଛିଣ୍ଡା ସତରଞ୍ଜି, କେତୋଟି ଛେଳି କୁକୁଡ଼ା ହୁଏତ କାହାରି କାହାରି ସର୍ବସ୍ୱ । କାଳ କଣ ନ କରେ । ସେହି ଅତ୍ୟାଚାରୀ ମୋଗଲର ଏମାନେ ବଂଶଧର ଭାବିଲେ ପ୍ରକୃତରେ ହୃଦୟରେ ଆଘାତ ଲାଗେ । କେବେ କେବେ ଏମାନେ ଆପଣାକୁ

'ଆଉରଙ୍ଗଜେବୀ ଅଉଲାଦ' (ସନ୍ତାନ) କହି ଗର୍ବ ମଧ୍ୟ କରିଥାନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏମାନେ ବଡ଼ ନିରୀହ ଏବଂ ଦରିଦ୍ର । ଏମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଅଧିକାଂଶ ସରକାରଠାରୁ ପେନ୍‌ସନ୍ ମଧ୍ୟ ପାଆନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କ ଘରେ ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ବାଳିକା ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ପାଇଛନ୍ତି । କେତେ ଡାକ୍ତରାଣୀ, ନର୍ସ ଏବଂ ଗ୍ରାଜୁଏଟ୍, ମାଟ୍ରିକୁଲେଟ୍ ବାଳିକା ମଧ୍ୟ ଏହି ପରିବାରମାନଙ୍କରେ ଅଛନ୍ତି । ଏଠାର ମୁସଲମାନ ରମଣୀମାନେ ଅନେକେ ସୁଶିକ୍ଷିତା ଏବଂ ପୁରୁଷଙ୍କ ଠାରୁ ଅଧିକ ଉଦାର ଭାବାପନ୍ନା । ବାସ୍ତବରେ ନାରୀର ମୁକ୍ତି ହେଲେ ଯାଇ ଦେଶର ଏବଂ ଜାତିର ମୁକ୍ତି ହେବ ।

ପ୍ରକୃତରେ ଯଦି ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ଘରର ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ଭାବରେ ମିଳିମିଶି ପାରୁଥାନ୍ତେ, ତା ହେଲେ ମୋ ମତରେ ଜାତି ସମାଜଗତ ବୈଷମ୍ୟ ଏତେ ରହନ୍ତା ନାହିଁ, ନାରୀର କୋମଳତା ଓ ଉଦାରତା ଅନେକ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ଦୂର କରିପାରନ୍ତା । ଉଚ୍ଚକୁଳର ମୁସଲମାନ ଦେହରେ ଆଫଗାନ୍ ଏବଂ ହିନ୍ଦୁର ରକ୍ତ ସଂମିଶ୍ରିତ ଥିବାରୁ ଏ ଜାତି ମଧ୍ୟ କ୍ଷତ୍ରିୟଙ୍କ ଭଳି ଅତି ସୁନ୍ଦର । ଏମାନଙ୍କର ଶାରୀରିକ ଗଠନସୌଷ୍ଠବ ଏବଂ ବଳବୀର୍ଯ୍ୟର ପରିଚାୟକ । କୁଳୀନ ମୁସ୍ଲିମ୍ କାମିନୀମାନେ ପ୍ରକୃତରେ ରୂପର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କୋହିନୁର । ସେମାନଙ୍କର ଲଳିତ ଲାବଣ୍ୟ ଦେବନୟନ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ, କିନ୍ତୁ ସେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବୋର୍କାର ଅନ୍ତରାଳରେ ଅନ୍ତପୁର ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ଆବଦ୍ଧ । ଏମାନେ କଠୋର ପର୍ଦ୍ଦା ଅବଲମ୍ବନ କରିଥାନ୍ତି । ତଥାପି ଶିକ୍ଷିତ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ଘରୁ ପର୍ଦ୍ଦା ଉଠିଗଲାଣି । ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ମେମ୍‌ମାନଙ୍କ ଭଳି ରହିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେଣି । ଏଠାରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ ଜାତି ପ୍ରାୟ ନିମ୍ନତମ ଶ୍ରେଣୀରୁ ସଂଗୃହୀତ । ଏମାନଙ୍କଠି ନା ଅଛି ଧନ, ନା ଅଛି ଦେଶ ବା ଜାତିର ପ୍ରେମ । ଏମାନେ ଇଂରାଜୀ ଫେସନ୍‌ର ଦାସ । ଏମାନଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଅଧିକାଂଶ ସ୍କୁଲ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ ବା ନର୍ସ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି । ଆଚାର ବିଚାର ଏମାନଙ୍କର ଅତି କଦର୍ଯ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ପୋଷାକ ଏମାନଙ୍କର ଭାରି ପ୍ରିୟ । ଓଡ଼ିଶା ଭଳି କୌଣସି କୁଳୀନ ଜାତିର ଲୋକେ ପ୍ରାୟ ଏଠା ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟ ସମ୍ପ୍ରଦାୟରେ ନାହାନ୍ତି । ହାଡ଼ି, ପାଣ, ପଠାଣ, ଚମାର ଏହିମାନେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ସାମାଜିକ ଅତ୍ୟାଚାର ସହି ନ ପାରି ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ହୋଇ ପଡ଼ନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କର ନିଜସ୍ୱ କିଛି ନାହିଁ । ସମସ୍ତଙ୍କର ଇଂରାଜୀ ନାମ ଏବଂ ଇଂରାଜୀ ଅକ୍ଷରରେ ଏମାନେ ଆପଣା ମାତୃଭାଷା ଉର୍ଦ୍ଦୁ ପଢ଼ନ୍ତି ।

ଏ ଦେଶର ଲୋକ ସାଧାରଣ ଉଦାରମନା । ବଙ୍ଗାଳୀଙ୍କ ଭଳି ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାଦେଶିକତା ଏ ଦେଶରେ ସ୍ୱପ୍ନ ପ୍ରାୟ । ମହାଭାରତୀୟ ଭାବ, ହିନ୍ଦୁର ଜାତୀୟ ଭାବ ଏଠାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରାରେ ବିରାଜିତ । କେହି ବଙ୍ଗାଳୀ ହେଉ, ମହଟ୍ଟା ହେଉ, ଓଡ଼ିଆ ହେଉ କି ପଞ୍ଜାବୀ ହେଉ, ଏଠାଲୋକେ ତାକୁ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କରି ଆପଣାଇ ନେବେ । ଓଡ଼ିଶାର ଯୁବକମାନଙ୍କର ଏ ଦେଶକୁ ଆସି ଶିଖିବାର ଅନେକ ପଦାର୍ଥ ରହିଛି । ଏ ଦେଶକୁ ଆସିଲା ମାତ୍ରେ ପ୍ରାଦେଶିକତାର ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଗଣ୍ଡିରୁ ମୁକ୍ତିଲାଭ ହୁଏ । ଏଠି ମହାଭାରତୀୟ ଭାବ ହିଁ ଏକମାତ୍ର ଆଦରର ସାମଗ୍ରୀ । ଅତିଥି ସତ୍କାର ଏଠାର ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଗୁଣ । ଜାତି ଧର୍ମ ନିର୍ବିଶେଷରେ ଅତିଥି ସତ୍କାର ଏମାନେ ପାଳନ କରିଥାନ୍ତି । ଅତିଥିକୁ ଆକଣ୍ଠ ଭୋଜନ ଦେଲେ ଏମାନେ ପରମ ପରିତୃପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ଅନ୍ୟକୁ ଭୋଜନରେ ତୃପ୍ତ କରାଇ ସୁଖୀ ହେବା ଏ ପ୍ରାନ୍ତର ଏକ ସାଧାରଣ କଥା । ଏପରିକି ଗୋରୁ, କୁକୁର, ମାଙ୍କଡ଼, ଚଢ଼େଇ, ପିମ୍ପୁଡ଼ିଙ୍କୁ ନିତ୍ୟ ଖାଦ୍ୟ ଦାନ କରିବା ଅନେକ ଧର୍ମପିପାସୁ

ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ନିତ୍ୟକର୍ମ । ସକାଳୁ ଦଳେ ଦଳେ ହିନ୍ଦୁ ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷ 'ଯମୁନା ଜୀ' ସ୍ନାନରେ ଏବଂ ଦଳେ ଦଳେ ଜୈନୀ ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷ ଦେବ ଦର୍ଶନରେ ବାହାରି ହାତରେ ଖାଦ୍ୟ ଘେନି ବିତରଣ କରି କରି ଯିବା ଏଠାରେ ନିତ୍ୟ ନୈମିତ୍ତିକ ଦୃଶ୍ୟ । ଏଠାରେ ଧର୍ମମନ୍ଦିର, ଗୋ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଭକ୍ତି ଅତିମାତ୍ରାରେ ବିରାଜିତ । ଏଠାକାର ବ୍ରାହ୍ମଣ ମଧ୍ୟରେ ଅର୍ଦ୍ଧ ପଣ୍ଡିତଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା କିଛି କମ୍ ନୁହେଁ । ଏଠା ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ପଣ୍ଡିତ ପଛେ ସେ ଅକ୍ଷର ବିବର୍ଜିତ ହୋଇଥାଉ । ଗୌଡ଼, ସାରସ୍ୱତ, କାନ୍ୟକୁବ୍‌ଜୀ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଏଠାର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବ୍ରାହ୍ମଣ । ଏଠାର ବ୍ରାହ୍ମଣ ମାତ୍ରେ ନିରାମିଷାହାରୀ ଓ ଅତି ନିରୀହ ପ୍ରକୃତିର ଏବଂ ଅଧିକାଂଶ ଦରିଦ୍ର ଓ ପ୍ରାୟ ମୂର୍ଖ । ଅଶୁଦ୍ଧ ସଂସ୍କୃତର ଦୁଇ ଚାରୋଟି ଶ୍ଳୋକ, ଦରଦର ପାଠ ହିନ୍ଦୀ ଏମାନଙ୍କ ବିଦ୍ୟାର ଶେଷ ସୀମା । ଏଠା ଆର୍ଯ୍ୟ ସମାଜରେ ଅନେକ ବିଶିଷ୍ଟ ଭାରତ ବିଖ୍ୟାତ ସଂସ୍କୃତ ବିଦ୍ୱାନ ଅଛନ୍ତି । ସନାତନ ହିନ୍ଦୁ ଏବଂ ଆର୍ଯ୍ୟ ପଣ୍ଡିତଙ୍କର ଶାସ୍ତ୍ର ଯୁଦ୍ଧ ଏଠି ଏକ ଶୁଣିବାର ମଜାର ଜିନିଷ । ଏ ଶାସ୍ତ୍ରାର୍ଥ ବେଳେ ବେଳେ ଭୀଷଣ ଧର୍ମ ଯୁଦ୍ଧରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ । ଏଠି ପ୍ରାୟ ସବୁ ସମାଜରେ, ସବୁ ସଂପ୍ରଦାୟରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀଙ୍କ ସହିତ ଶାସ୍ତ୍ରାର୍ଥ ହୁଏ, ଆଉ ପ୍ରତି ଧର୍ମର ବାର୍ଷିକ ମେଳା ଓ ମହୋତ୍ସବମାନ ପ୍ରତିପାଳିତ ହୁଏ । ଏଠାରେ କବିମାନଙ୍କର ସମ୍ମିଳନୀ ମଧ୍ୟ ବିଶେଷ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ । ଗୁଣର ଆଦର ଏ ଦେଶରେ ଅତି ଅଧିକ । ସ୍ୱଜାତି ପ୍ରେମ, ଭାରତ ଭାବନା ଲୋକଙ୍କର ଅସ୍ଥିମଜ୍ଜାଗତ । ଗତ କଂଗ୍ରେସ ଆନ୍ଦୋଳନ ଦିନୁ ଏଠା ଅଧିବାସୀ ଅଧିକାଂଶ କଂଗ୍ରେସଭୁକ୍ତ । ଏହି ଦିଲ୍ଲୀରେ ଯେଉଁ ଦିନ 'ଗୋଳା' ଚାଲିଥିଲା, ସେ ଭୟାବହ ଦିନର ଭୀଷଣ ଦୃଶ୍ୟ ଆଜିସୁଦ୍ଧା ସ୍ମୃତି ପଟରେ ଅଙ୍କିତ ।

କିନ୍ତୁ ଆଉ ନୁହେଁ, ଆଉ ଦିନେ । ଚିଠିଟା ବଡ଼ ଲମ୍ବା ହୋଇଗଲା, ପଢ଼ିବାକୁ ବିରକ୍ତ ଲାଗିବ ପରା । ତଥାପି ନଗରେଷ୍ଟୁ ଦିଲ୍ଲୀର କଥା ସରିନାହିଁ । ଏହାର ଶତ ଶତ 'ଖଣ୍ଡହର୍'ର ଇତିହାସ ଅପୂର୍ବ କାରୁଣ୍ୟମଣ୍ଡିତ । ଉତ୍କଳର କେହି ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱୋତ୍ସାହୀ ଯୁବକ ଏ ଦିଗରେ କିଛି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲେ ଆମେ ତାଙ୍କୁ ଭାରତୀ ତପୋବନ' ପକ୍ଷରୁ ସାଦର ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଦେଉଛୁ । କେହି ଏ ଦିଗରେ ଚେଷ୍ଟା କରିବେ କି ?

ଆଜି ଏତିକି । ନମସ୍କାର ।

* ଦିଲ୍ଲୀଚିଠି (୫)

(ଦେଶ ମିଶ୍ରଣ ଓଡ଼ିଆର ଐକ୍ୟ ଲାଗି ଉଦ୍‌ବୋଧନ)

ସମ୍ପାଦକ ମହାଶୟ,

ସାଦର ନମସ୍ତେ ।

ବହୁଦିନ ହେଲା ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ ନାହିଁ । ''ସହକାର'' ବୋଧହୁଏ ଓଡ଼ିଶାର ନିତିଦିନିଆ ଝଗଡ଼ାରେ ପଡ଼ି ଆଉ ଦିଲ୍ଲୀ ଆସିବାକୁ ମନେ କରୁ ନାହିଁ । ଖବର କାଗଜ ଫିଟାଅ ତ ଦେଖିବ ଖାଲି କଳିର ପସରା । କାହିଁ କଂଗ୍ରେସ ବୈଠକରେ କଳି ତ, କାହିଁ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜ ମନ୍ଦିରରେ ଝଗଡ଼ା ରଗଡ଼ା, କାହିଁ ଦେଶ ମିଶ୍ରଣ ଲାଗି ଚିତ୍କାର । ଗଲା ପଚିଶ ତିରିଶ ବର୍ଷର କଥା ହେଲାଣିଟି – ପିଲାଗୁଡ଼ିକ ସବୁ ଭେଣ୍ଡା ହେଲେଣି, ଭେଣ୍ଡାଗୁଡ଼ିକ ସବୁ ବୁଢ଼ା

ହେଲେଣି, ହେଲେ ଦେଶ ମିଶ୍ରଣ ନାଟ ଆଜି ଯାକେ ସେହି ''ଚିର ଯଉବନୀ'' ହୋଇ ବସିଛି । କେତେ ପୁରୁଷ ବିତିଲେ କେଜାଣି ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ମନର ଆରମାନଟା ମେଣ୍ଟିବ, ତା କାଠ ମହାପୁରକୁ ଜଣା ଏକା । କାଠ ପ୍ରଭୁଏ ନିଜେ କାଠ କି ନା, ଦେଶର ଗୁହାରି ଆଜକୁ ସୁଦ୍ଧା କଲିଜା କାଠ କରି ବଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଭାବନା ଚିନ୍ତା ନାହିଁ, ବଇରୀଏ ତାଙ୍କର କି ଦଶା କଲେଣି । ତାଙ୍କ ପାଦ ତଳ ଚାଖଣ୍ଡକ ଭୂଇଁ ଛଡ଼ା ଆଉ ସବୁ ଯେ ବାହାବଳିଆର ମାରିପିଟି ନେଇ ଗଲେଣି, ଏଟା ତାଙ୍କ ଦେହସୁହା ହେଲାରୁ ଆଉ ବାଧୁ ନାହିଁ ପରା । ନୋହିଲେ କାହିଁ ହିମାଳୟର ପାଦମୂଳୁ ମହାସମୁଦ୍ର ମହୋଦଧି ଯାଏ, ଏଣେ ଗଙ୍ଗା ଗୋଦାବରୀ ସୀମା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୂଳକଟାଏ, ତେଣେ ବର୍ମା, ସିଲୋନ, ଜାଭା, ବାଲି, ମାଳୟ, ସୁମାତ୍ରା ଆଦି ରାଇଜର ଏକଛତ୍ର ପ୍ରଭୁ ହୋଇଥିଲେ, ଏବେ କଟକ ପୁରୀ ବାଲେଶ୍ୱର ଏଇ ତିନିଟା ମେଲେରିଆ ମଡ଼ାବଢ଼ି ବୁଡ଼ା ପଚା ସଢ଼ା ରାଇଜର ମାଲିକ ପଣିଆରୁ ହାଉଲେ ହାଉଲେ ଓହ୍ଲାଇବାକୁ ବସିଲେଣି । ତଥାପି କାଠଙ୍କର ଚିନ୍ତା ନାହିଁ, ଆମେ ଚିନ୍ତି ଚିନ୍ତି ଚିତ୍କାର କରି ଡକା ବୋବାଳି ଛାଡୁଥିଲେ କଣ ହେବ, ତାଙ୍କ କୃପା ତ ମୂଳରୁ ଶୂନ୍, କିଏ ଶୁଣୁଚି କହିଲ ? ପାଟି କରି ତୋଟି ବସି ଯାଉନା କାହିଁକି, ଖାଲି ପାଟି ଦାଣ୍ଡକୁ ଶୁଭିବା ସାର ହେଉଚି । ଯେଝା ଯେ ବଳିଆର ବାବୁ, ତୁମେ ଓଡ଼ିଆ ଗହନ ନିଦରେ କାହିଁକି ଶୋଇଚ କହିଲ ? ଏତିକିବେଳୁ, ଏ ବର୍ଷ କଂଗ୍ରେସ ବର୍ଷ, ଦେଶ ମିଶ୍ରଣ ସମସ୍ୟାଟାକୁ ଭଲ କରି ଜାବୁଡ଼ି ଧର, ତୁମ ହାତ ମୁଠାରୁ ଏ ଶୁଭ ସୁଯୋଗ ନ ଖସୁ । ଦୁନିଆ ଆଗରେ ତୁମ ଦାବୀ ତୁମେ ସାବ୍ୟସ୍ତ କରି ଦେଖାଅ ଯେ, ତୁମେ ମଲା ଜାତି ନୁହ-ତୁମେ ଜୀଅନ୍ତା ! ତୁମ ଶିରାରେ ଶିରାରେ ରକତର ତାତି ଅଛି, ତୁମ ଛାତି ଭିତର ଧୁକୁ ଧୁକୁ ହେଉଚି, ତୁମ ଆଖିର ଜ୍ୟୋତି ଲିଭି ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଆ ପୁଏ, ତୁମେ ଜଗତକୁ ଜଣାଅ, ତୁମେ ଶୋଇ ନାହିଁ ତୁମର ପୂରା ଚେତା ଅଛି । ତୁମ ହକ୍ ଧନର ତୁମେ ମାଲିକ, ତୁମ ପୂର୍ବ ଇତିହାସ ଗୋଟି ଗୋଟି ଖୋଜ ।

ବସନ୍ତ-କୋକିଳ, ତୁମେ କାହିଁକି ପ୍ରମାଣ କରିବାକୁ ବସିଚ ଯେ, ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ଜନ୍ମ ବୋଲି ? ତୁମେ କଣ ଜାଣୁନାହିଁ, ଭୁବନେଶ୍ୱର କିବା ଛାର, ହିମାଳୟ ପାଦମୂଳ କଳିଙ୍ଗଟି ! ହେଲା ଏବେ କପିଳବାସ୍ତୁ ନେପାଳରେ, ନେପାଳର ସଭ୍ୟତା ଆଗ ନା କଳିଙ୍ଗର ? ଅଶୋକ ରାଜ୍ୟ ଆଗ ନା କଳିଙ୍ଗ ରାଜାଙ୍କ ଇତିହାସ ଆଗ ? କିଏ ପୁରୁଣା ? କିଏ ଭାରତର ପ୍ରଥମ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ରାଜା ? ବିଶ୍ୱବିଜୟୀ ଆଲେକ୍‌ଜାଣ୍ଡର (ସିକନ୍ଦର)ଙ୍କ ଶିକ୍ଷିତ ଗ୍ରୀକ୍ ସୈନ୍ୟମାନେ ସୁଦ୍ଧା କେଉଁ ରାଜାର ଦନ୍ତାବଳ ହାତୀଙ୍କି ଦେଖି ଭାରତ ଛାଡ଼ି ପଳେଇଥିଲେ (କଳିଙ୍ଗ ଅଭିଯାନ ପାଇଁ ସାହସ କରି ନ ଥିଲେ) ? ତୁମେ ଏଡ଼େ ପୁରୁଣା, ତୁମେ ଭାରତର ବିଖ୍ୟାତ ସମୁଦ୍ରଗାମୀ ବୀର ନାଉରୀ ଜାତି, ଆଜି ସୁଦ୍ଧା ତୁମ ଜାତିଭାଇ ବର୍ମାରେ, ଜାଭା, ସୁମାତ୍ରା, ବାଲି, ଫିଲିପାଇନ୍ସ ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରଶାନ୍ତ ମହାସାଗରର ସବୁ ଦ୍ୱୀପରେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଭରା । ରଜା, ରଇତ, ସାମନ୍ତ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ସବୁ ତୁମରି ଜାତିର । କଳିଙ୍ଗ ଲୋକେ ଆଜି ସୁଦ୍ଧା ନିଜକୁ କୋଉଠି ''କରିନ୍'', କୋଉଠି ''କ୍ଲିଙ୍ଗ'' ବୋଲି ପରିଚୟ ଦେଇ ରହିଛନ୍ତି । ତୁମେ ତାଙ୍କୁ ଖୋଜ, ତୁମର ସେମାନେ ନିଜର । ଆସାମ ଦେଶ ଯାଅ, ଚଟ୍ଟଗ୍ରାମର ଗାଁମାନଙ୍କରେ ସୁଦ୍ଧା ତୁମ ଜାତିର ଲୋକେ ଭରା ଦେଖିବ ।

ଏଇ ଅଳ୍ପଦିନ କଥା– ମୋର ଜଣେ ଓଡ଼ିଆ ମିତ୍ର ଯେ କି କିଛି ଦିନ ପୂର୍ବେ ବର୍ମ୍ମାରେ ଆମରି ବାପ ଅଜାଙ୍କର ଲୀଳାଖେଳାର ବ୍ରହ୍ମରାଜଜ, ରଙ୍ଗ ମୂଳକ, ମଣ୍ଡଳ ନଗରୀରେ ଥିଲେ, କହିଲେ, ଦିନକର ତାଙ୍କର ହଠାତ୍ ଅଭିଜ୍ଞତା କଥା । ସେ କାମ କରୁଥିଲେ ବର୍ମ୍ମା ରେଲଓୟେ ଡିପାର୍ଟମେଣ୍ଟରେ ଜଣେ ସରକାରୀ କମ୍ପାଉଣ୍ଡର ରୂପେ । ଆଉ ଥିଲେ କୋଉଠି ନା ବର୍ମାର "ଓଡ଼ିଶା" ପେଗୁରେ । ସରକାରୀ କାଗଜ ପତ୍ରରେ ସୁଦ୍ଧା ପେଗୁର ନାମ "ଓଡ଼ିଶା" । ତା ପାଖ ଗାଁ ନାଁ "କାଜଟପୁର", ପୁଣି "କଟକ" । ତାଙ୍କୁ relieving duty (ରିଲିଭିଂଡ଼ିଉଟି) ରେ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିଲା ଦଶଦିନ ଲାଗି 'ଇଚି'କୁ (ନିୟୋଗୀ) ଗଣ୍ଡଗ୍ରାମ ଦୂର ଜଙ୍ଗଲ ଭିତରେ ବାସିନ (ବସନ୍ତ) କତିରେ । ବର୍ମ୍ମାର ଅତି ଅଭ୍ୟନ୍ତର । ଦିନେ ହଠାତ ଜଣେ ଦୀର୍ଘାକାର ଗୌରବର୍ଣ୍ଣ ଉନ୍ନତନାସା ବର୍ମା ଯୁବକ ଆସି ତାଙ୍କୁ ଏକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁ କଣ ଭାବିଲା କେଜାଣି, କହିଲା, "ନମ୍ସକାରୁଲୁ ବାବୁ !" ବାବୁଟି ଚମକି ପଡ଼ିଲେ । ବର୍ମାଭାଷାରେ ପଚାରିଲେ, "ତୁମେ କି ଜାତି ?" ଉତ୍ତର "କରିବ୍" । ସେଠୁ ତା ସହିତ କଥାବର୍ତ୍ତା ଆରମ୍ଭ ହେଲା "ତୁମେ କଣ ହିନ୍ଦୀ ଜାଣ ?" ଉତ୍ତର "ନା" । "ତୁମେ ବଙ୍ଗଳା ଜାଣ ?" ଉତ୍ତର "ନା" । "ଆରେ, ତୁମେ କଣ ଓଡ଼ିଆ ଜାଣ ?" ଓଡ଼ିଆ ନାମ ଶୁଣି "କରିବ୍" ଯୁବକ ଆନନ୍ଦ–ଅଧୀର କଣ୍ଠରେ ବର୍ମ୍ମାଭଙ୍ଗୀରେ କହିଲା "ଆମେ ଓଡ଼ିଆ, ଆମେ ଓଡ଼ିଆ" । ଓଡ଼ିଆ ବାବୁଟିର କୌତୂହଳ ବୃଦ୍ଧି ହେଲା । ତାକୁ ବସିବାକୁ କହି ସବୁ ରୋଗୀଙ୍କୁ ବିଦାୟ କଲା ପରେ ବାବୁଟି ପଚାରିଲେ "ତୁମେ ଓଡ଼ିଆ, କେତେ ଦିନ ହେଲା ଏଠି ଅଛ ?" ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ବର୍ମ୍ମ । ପୋଷାକମଣ୍ଡିତ ଯୁବକ ହସି ହସି କହିଲା "ଏଚ୍ଚି ! ଏଚ୍ଚି ଆମ୍ଭଘର, ଏଚ୍ଚିଆମ୍ଭ ବାପଘର, ଅଜାଘର ।" ସେଠୁ ତା ସହିତ ସେହି ଭଙ୍ଗା ଭଙ୍ଗା ଓଡ଼ିଆରେ ଅନେକ କଥା ହେଲା । ଜଣାଗଲା ସେମାନେ "କରିବ୍", ସେମାନେ କଳିଙ୍ଗ ଦେଶରୁ ସାତଶ ଆଠଶ ବର୍ଷ ହେଲାଣି ଆସିଲେଣି । ଏଠି ସେମାନଙ୍କର ବହୁ ପୁରୁଷର ଘରଦ୍ୱାର । ବାବୁଟିକୁ ସେ ବଙ୍ଗାଳୀ ଭାବିଥିଲା, ଓଡ଼ିଆ ଜାଣିପାରି ମହାଖୁସିରେ ତା ପରଦିନ ନିଜ ଘରକୁ ଡାକିନେଲା । ସେ ଦୂର ବଣ ଭିତରେ ବର୍ମ୍ମା ଘରେ ବର୍ମ୍ମା ପୋଷାକରେ ଆମର ଓଡ଼ିଆଭାଇ ଦେଖି ଆସିଲେ କଳିଙ୍ଗ ('କରିବ୍' 'କଳିଙ୍ଗ'ର ଅପଭ୍ରଂଶ) ପରିବାର–କଳିଙ୍ଗ ନରନାରୀ, ଛୁଆପିଲା, ବର୍ମା ଭଙ୍ଗିରେ ଓଡ଼ିଆ କଥା, ବର୍ମୀ ଅକ୍ଷରରେ ଓଡ଼ିଆ ପୋଥି, ସଂସ୍କୃତ ପୋଥି, ହାତକଟା ସୁତା, ଗଳାରେ ଓଡ଼ିଆ କଣ୍ଠି, ନାକରେ ଓଡ଼ିଆ ଦଣ୍ଡୀ । ପୂର୍ବରେ ତାଙ୍କର ପୁଣି ବୋଇତ ଚାଲୁଥିଲା । ବର୍ମାର ଅଧା ଅଧିବାସୀ "କରିବ୍" । ମୁଁ ବର୍ମାରେ ଥିଲାବେଳେ ଦେଖିଛି, ଏମାନେ ପ୍ରକୃତ ବର୍ମୀଙ୍କଠୁଁ ଭିନ୍ନ । ୟାଙ୍କ ମଧରେ ବର୍ଣ୍ଣ ଭେଦ ରହିଛି । ବିବାହ ସଂସ୍କାର ଅଛି । ଆଉ ବର୍ମାରେ ଓଡ଼ିଶା ଭଳି ଅଠର ଗଡ଼ଜାତ–ସେଥି ମଧରୁ ଖାସ୍ କରିବ୍ ଷ୍ଟେଟ୍ ଗୋଟାଏ । କିଏ ଅଛ, ଓଡ଼ିଆ ଭାଇ ! ତୁମର ସେହି କଳିଙ୍ଗ ଭାଇଙ୍କି ସାଂଖୋଜିବାକୁ– ଯେ ଆଜି ସୁଦ୍ଧା କହିପାରେ "ଆମେ ଓଡ଼ିଆ" । ବର୍ମାର ସେ ଦୂର ବଣ ଭିତରେ, ବର୍ମାର ସେ ପାଗୋଡ଼ା ପଥର ମୁଣ୍ଡରେ, ସେହି ଘନ ଘଞ୍ଚ ପର୍ବତ ସନ୍ଧିରେ । ତୁମ ଭାଇ ଭଉଣୀ ପ୍ରକୃତ କଳିଙ୍ଗ ସନ୍ତାନ, ତାଙ୍କ ଜାତୀୟ ମୌଳିକତା ଆଜି ସୁଦ୍ଧା ନ ହରାଇ ରହିଛନ୍ତି ? ଏ ଯେ ଆରାବିୟାନ୍ ନାଇଟ ଭଳି ରୋମାଞ୍ଚକର ! କଳିଙ୍ଗ ନାଁ ଧରି (ବର୍ମାର ପ୍ରଧାନ ଅସ୍ତ୍ର ଦା) ମୁଣ୍ଡରେ ପେଣ୍ଡା ବାଳ ରଖି ପଉଆ (ପାଗ) ବାନ୍ଧି ଦେହରେ ରେସମ

ଲୁଙ୍ଗି (ଲହଙ୍ଗା) ଓ ଅଙ୍ଗିଁଚୀ (ଅଙ୍ଗୀ) ଆଉ ଗୋଡ଼ରେ ଫନା (ଉପାନହ ବା ଯୋତା) ପିନ୍ଧି ଯେତେବେଳେ କରିକ୍ ଯୁବକ ଯୁବତୀ ବାହାରନ୍ତି, କିଏ ଭାବିବ, ଏହି ମାନେ ଆମରି- ଆମରି ଜାତି ନିଜର ରକ୍ତର ଓଡ଼ିଆ ? ଆହେ କଳିଙ୍ଗ ସନ୍ତାନ ! କିଏ କୋଉଠି ଅଛ, ବାହାରି ପଡ଼, ତୁମ ଜାତିଭାଇଙ୍କୁ ସଂଖୋଳିବାକୁ ।

ହେଇଟି ଏବେ ଅଗଷ୍ଟ ସଂଖ୍ୟା ଆର୍ଯ୍ୟ ପତ୍ରିକା ''ସାର୍ବଦେଶିକ''ରେ ଆର୍ଯ୍ୟ ଧର୍ମୋପଦେଶକ କହ୍ନେୟାଲାଲ ଲେଖିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କ''ବାଲିଦ୍ୱୀପରେ ହିନ୍ଦ'' ଶୀର୍ଷକ ଲେଖାରେ ଯେ, ସେ ସେଠାରେ ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଘରକୁ ଗଲେ । ସେ ରହିଚି ବାଲୀର ''କୌଲାଙ୍ଗ କାଙ୍ଗ'' ନଗରରେ । 'କାଙ୍ଗ' ଚୈନିକ ଭାଷାରେ ନଗର ବୁଝାଏ । ''କୌଲାଙ୍ଗ କାଙ୍ଗ'' ମାନେ କଳିଙ୍ଗ ନଗର । ଗଞ୍ଜାମର ''କଳିଙ୍ଗ ପାଟଣା'' ''କଳିଙ୍ଗ ଘାଟି'' ''କଳିଙ୍ଗ ଦଣ୍ଡପାଟ'' ''କଳିଙ୍ଗ ଦାମଡ଼ା''; ''କଳିଙ୍ଗ କୁମୁଟୀ'' ''କାଳଞ୍ଜୀ'' (ସାର ପରଶୁରାମ ପାତ୍ରଙ୍କ ଜାତି) ଏସବୁ ନାମ ସହିତ ତୁଳନୀୟ । ବାଲୀର ପାହାଡ଼ର ନାମ ''ଚିନ୍ତାମଣି'' (ନାମ ଚିନ୍ତାମଣି, ବିଦ୍‌ଗଧ ଚିନ୍ତାମଣି, ବୈଦ୍ୟ ଚିନ୍ତାମଣି ପ୍ରଭୃତି ଗ୍ରନ୍ଥର ନାମର ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ) । ୧୯୦୩ ସାଲ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ (୧୮୦୩ରେ ଶହେ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଓଡ଼ିଶାରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଲୁପ୍ତ) ୟୁରୋପିୟାନମାନଙ୍କୁ ବାଲୀଦ୍ୱୀପର ନାଁ ସାଙ୍ଗିଆ ଜଣା ନଥିଲା । ଗୋଟାଏ ଓଲନ୍ଦାଜ ଜାହାଜ ଝଡ଼ରେ ଭାସିଯାଇ ଚଡ଼ାରେ ନ ଲାଗେ ନା ବାଲୀଦ୍ୱୀପର ପତ୍ତା ସେମାନେ ନ ପାଆନ୍ତି । ସେଠୁ ସନ ୧୯୦୬ ରେ ହଠାତ୍ ଚଢ଼ଉ କରି କଳିଙ୍ଗ ରାଜାଙ୍କ ସହିତ ଫିରିଙ୍ଗିମାନେ ଯୁଦ୍ଧ କଲେ । ଜଣେ ରାଜା ତ ବିଷ ଖାଇ ମଲେ, ଜଣେ ଯୁଦ୍ଧଭୂଇଁରେ ମଲେ, ରାଣୀମାନେ ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରି ମଲେ (ବାରବାଟୀ ଦୁର୍ଗ ଓ ଖୋରଧା ଦୁର୍ଗର ରାଣୀମାନଙ୍କ ହାବିଳୀରେ ବୁଡ଼ି ମରିବାର ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ); ଆଉ ବାଲୀଦ୍ୱୀପର ଦଣ୍ଡମୁଣ୍ଡର କର୍ତ୍ତା ହେଲେ ଓଲନ୍ଦାଜ । ସେଠିକାର ସମସ୍ତ ଅଧିବାସୀ ହିନ୍ଦୁ-ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମୀ, ମୂର୍ତ୍ତିପୂଜକ । ସେଠିକାର ନାରୀମାନେ ବୀରା, ତେଜସ୍ୱିନୀ ।

''କଳିଙ୍ଗାଃ ସାହସିକାଃ'' ପ୍ରବାଦର ଚାକ୍ଷୁଷ ପ୍ରମାଣ ଗଞ୍ଜାମରେ ତଥା ବାଲୀରେ ।

ଏ ସବୁ ଶୁଣି କାହା ମନରେ ନ ହେବ ''ହାୟ, କଣ ଥିଲୁ କଣ ହେଲୁ ?'' କୋଣାର୍କ ଗର୍ବରେ ଆକାଶ ଛୁଇଁଥିଲା ବୋଲି କଣ ଆଜି ଭାଙ୍ଗିରୁଜି ମାଟିରେ ସାତ ମାଟି ହେଲା । ଭାରତର ଆଉ କେଉଁ ଜାତି ଆବିଷ୍କାର କରୁ ଥିଲା କିଏ ଆଉ ତାଙ୍କର କେଉଁଠି ଅଛି ? କିନ୍ତୁ ଅନାଅ, ତମାମ୍ ଦରିଆଯାକ ଆମ ମୂଲକ-ଆମ ମୂଲକ କଣ ଖାଲି କଟକ ପୁରୀ ବାଲେଶ୍ୱର ? ଆମେ ହତାଶ, ଆମେ ନିରାଶ, ଆମେ ଦୁର୍ବଳ-ଆମେ ଭାବୁଚୁ, ଆମେ ନିଃସ୍ୱ ।

ନା ଭାଇ, ଭାବ ନାହିଁ ।
''ଆଖିରୁ କିପାଁ ବହେ ବାରି ?
ତୁମରି ସେ ବୀର ନାଉରୀଙ୍କ କଥା
ଦୁଃଖେ କି କଲିଜା ହୁଏ ଘାରି ?
ନୋଇଁଚି ମଳିନ କଳିଙ୍ଗ ସଇନ,
ବିଜୟ ନିଶାଣ ଛାଉଣୀର ଚିହ୍ନ

ବାଲି ବର୍ଣ୍ଣ, ଶ୍ୟାମେ, ମଳୟ ଅନାମେ,
ବ୍ରହ୍ମମୁଣ୍ଡେ ଦଣ୍ଡ ଛତ୍ରଧାରୀ ।
ମଣ୍ଡଳ ନଗରେ କୌଳାଙ୍ଗ କାଙ୍ଗରେ
ଜରିନ ରାଜ୍ୟରେ ଜାଭା ଘରେ ଘରେ
ଆମରି କଳିଙ୍ଗ ଭାଇ ବସିଛନ୍ତି
ପୂରୁବ ଗୌରବ ଅଧିକାରୀ ।
ଟାଣୁଆ ଓଡ଼ିଆ, ଜିଣିଲୁ ଦରିଆ
କଲୁ କାରିଗରି ପଥରରେ ଠିଆ
ତୋର ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ଗଜପତି ପାଦେ
ପୃଥିବୀ ପଣନ୍ତ ଥିଲା ପାରି
ମାଞ୍ଚୁରିଆ ଚୀନ୍ ଜାପାନ ନୃପତି
ଥାଇ ରେ କଳିଙ୍ଗ ବୌଦ୍ଧଭିକ୍ଷୁ ଯତି
ରଚିଲେ ମନ୍ଦିର ମଠ ବିଦ୍ୟାପୀଠ
ଅଜ୍ଞାନ ଅଧମ ନରେ ତାରି ।''

ଭାଇମାନେ, ଆଜି ଓଡ଼ିଶା ଦେଶମିଶ୍ରଣ ଲାଗି ପୁଣି ଆମେ ଏତେ ପଦେ ପଦେ ବାଧା ପାଉଚୁ । ଓଡ଼ିଆ ସାମଲ, ଓଡ଼ିଆ ମାହାନ୍ତି ପୂର୍ବ ପୁରୁଷର କୃତିତକ ଭୁଲିଯାଇ କହୁଚନ୍ତି, ''ଆମେ ବାଙ୍ଗାଲୀ ?'' ମୁ ପଚାରେ ସେମାନେ ବଂଗାଲୀ ନା ବାଙ୍ଗାଲ ? ବାଙ୍ଗାଲ ଯେ ପୂର୍ବବଙ୍ଗୀ କାହିଁ ତାଙ୍କ ସହିତ ଆମର କିଛି କଳି ନାହିଁ–ଲାଗୁଚି ପୁଣି ଆମରି ଭିତରେ, ଯେ ଆମରି ସୋଦର ଗୋତ୍ର ! ଯଦି ଭ୍ରାତୃବିବାଦ ଓଡ଼ିଶାରେ ଲାଗି ନ ଥାନ୍ତା, କଳାପାହାଡ଼ ଓଡ଼ିଶାରେ ପଶି ନ ଥାନ୍ତା, ମୁକୁନ୍ଦ ଦେବ ହାଣ ଖାଇ ନଥାନ୍ତେ, ତେବେ ଆଜି ସେହି ହୁଗୁଳୀ କୂଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରକୃତ ''ଉତ୍କଳ''ର ଲୋକେ ବାଙ୍ଗାଳଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମିଶି ବଙ୍ଗାଳୀ ବନି ନ ଥାନ୍ତେ– ଚୁଟିମୁଣ୍ଡିଆ ଓଡ଼ିଆ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଯାଜପୁରିଆ 'ଚଇତା', 'ମେଦିନୀପୁରିଆ' 'ଈଶରୀ ଯାଜପୁରିଆ– ହୋତା ବ୍ରାହ୍ମଣ 'ଶିବା'(ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ, ଈଶ୍ୱର ଚନ୍ଦ୍ର ବିଦ୍ୟାସାଗର, ପଣ୍ଡିତ ଶିବନାଥ ଶାସ୍ତ୍ରୀ) ଜନ୍ମି ନ ଥାନ୍ତେ, ବଙ୍ଗ ସାହିତ୍ୟର ଏପରି ଉନ୍ନତି ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା, ବଙ୍ଗଳାରେ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମ, ସମାଜ ସଂସ୍କାର ଓ ବ୍ରାହ୍ମ ଧର୍ମର ଢେଉ ଖେଳି ନ ଥାନ୍ତା ।। (ପାଠକ ଅବଧାନେ ଥରେ, ''ଚୈତନ୍ୟ ଚରିତାମୃତ'' ପଢ଼ନ୍ତୁ; ଥରେ କଲିକତା କଲେଜ ସ୍କୋୟାରଠାରେ ଈଶ୍ୱର ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖି ଆସନ୍ତୁ, ଥରେ ଶିବନାଥଙ୍କ ଆତ୍ମଚରିତ ପାଠ କରନ୍ତୁ ।) ଆଖି ଫେଡ଼ି ଦେଖିବାକୁ ତୁମ ପୂର୍ବପୁରୁଷ କିଏ ? ତୁମେ କାହା ପୁଅ ଝିଅ ? ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ କ୍ରମେ ତୁମର ଲିପିଭେଦ ଘଟିଛି ବୋଲି ଏକାବେଳେ ଅତୀତଟା ଭୁଲିଯାଅ ନାହିଁ, ଭାଇ ! ଯେତେବେଳେ ସାରାଭାରତଟା ମୋଗଲ କବଳରେ ପଡ଼ି କଲବଲ, ସେତେବେଳ ଗଜପତିଙ୍କ ଛତ୍ରଛାୟା ତଳେ କେଡ଼େ'ସୁଖରେ ଥିଲ, ସେ କଥା ଥରେ ମନେ ପକାଅ । ସାରା ପୂର୍ବବଙ୍ଗଟା ପଠାଣ ହେଲା । ତୁମେ ଏପରି କି ବଳୁଆ ଯେ ପଠାଣ ଦାଉରୁ ବଞ୍ଚିଗଲ ? ସେ ଓଡ଼ ପାଇକଙ୍କର ଖଣ୍ଡା ଶର ଯୋଗୁଁ, କାଳଜାଈ ଦଳୁଆଙ୍କ ବର୍ଚ୍ଛା ସାବଳୀ ଯୋଗୁଁ । ଆଜି ସୁଦ୍ଧା ପୂର୍ବବଙ୍ଗୀ ପଶ୍ଚିମବଙ୍ଗୀ

ଦୁଇ ଭିନ୍ନ ଜାତି, ଭିନ୍ନ ଭାଷାଭାଷୀ–ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବୈବାହିକ ସମ୍ବନ୍ଧ ବ୍ରାହ୍ମସମାଜର ଆଖିଫିଟା କଲ୍ୟାଣ ଛଡ଼ା ଅଧିକ କିଛି ହୋଇନାହିଁ ।

ବଙ୍ଗରାଜା ଲକ୍ଷ୍ମଣ ସେନ ପଠାଣ ଦାଉରୁ ପଳାଇ ଆସି କାହିଁ ଆଉ କେଉଁ ରାଜାଘରକୁ ଗଲେ ନାହିଁ–ସିଧା ଆସିଲେ ଗଜପତି ଘରକୁ । ଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ''ସୋନାର ବାଂଲା''ରେ ଧର୍ମପ୍ରଚାର ପାଇଁ ଭୂଇଁ ମିଳିଲା ନାହିଁ, ସେ ଚାଲି ଅଇଲେ ଆମ ବୁଡ଼ିମୁଣ୍ଡିଆଙ୍କ ଦେଶ ପୁରୀକି ! ଶେଷରେ ''ସୋନାର ବାଂଲା'' ଛାଡ଼ି ମହୋଦଧିରେ ଝାସ ଦେଲେ–ଉତ୍କଳରେ ପିଣ୍ଡ ପାତ କରିଗଲେ–ନିଜ ଜନ୍ମଭୂମିରେ ମଲେ ।

ଅତଏବ ଭାଇ, କଳିଗୋଳ ଛାଡ଼ି ଆପଣା ଜାତି ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିନିଅ । ତୁମେ ଆମେ ଭିନ୍ନ ନୋହୁ । ଏକାବେଳେକେ ଏକା ରକ୍ତ, ଏକା ଗୋଷ୍ଠୀ–ପଠାଣଙ୍କ କଲ୍ୟାଣରେ ତୁମେ ଆମଠୁ ଭାଙ୍ଗି ତୁଟି ଯାଇଚ । ଆଉ ତାଙ୍କରି ଦାଉରେ ତୁମର ଦେଶ ଗଲା, ଇତିହାସ ଗଲା, ପୂର୍ବ ସାହିତ୍ୟ ଗଲା ।

ଗଲାଣି ତ ଗଲା କଥାରେ ସଙ୍ଗାତ ! ବଡ଼ ଗଛଟା ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିଛି । କେତେ ଚଢ଼େଇଙ୍କର ବସା ସେଥିରେ ଥିଲା, କେତେ ଲୋକଙ୍କୁ ସେ ଆହାର ଦେଉଥିଲା, କେତେ ଲୋକ ତା ଛାଇତଳେ ବିଶ୍ରାମ କରୁଥିଲେ । ସେ ବୁଢ଼ା ପୁରୁଣା ଗଛଟା ସିନା ଭାଙ୍ଗିଗଲା, ଗଣ୍ଡିଟା ତ ଅଛି । ନୂଆ ପଲ୍ଲବ କଣ କଅଁଳିବ ନାହିଁ ? ନୂଆ ଡାଳ ପତ୍ର କଣ ସେଇଥିରେ ଦେଖାଦେବ ନାହିଁ ? ଏଡ଼େବଡ଼ ଜାତି ତାର ଏଡ଼େ ବଡ଼ ଅତୀତ ! ବର୍ତ୍ତମାନ ଦୁର୍ବଳ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାର ଭବିଷ୍ୟତ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ । ସେଥିପାଇଁ–

''ହେବୁ କି ବଞ୍ଚିତ ବିଶାଳ ଅତୀତ
କିରଣ କଞ୍ଚ ତ ଦେବତା ବାଞ୍ଛିତ ?
ତୋ ବିପରି ରାତି–ପାହାନ୍ତି ହେଲାଣି
ନୟନେ ନ ଚାହଁ ତୁ ମୌନ ମାରି ।''

ଦେଶମିଶ୍ରଣ ଆମର ହକ୍ ଦାବୀ । ଆମକୁ ସେଥିରୁ ବଞ୍ଚିତ କରିଥିବାଯାକେ ଭାରତବର୍ଷର ରାଷ୍ଟ୍ର ଜଗତରେ ଯେ କଲ୍ୟାଣ ହେବ, ଯା କେବେ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଗୋଟିଏ ଜାତିକୁ ହୀନ ବଞ୍ଚିତ କରି ରଖିଲେ ତାର ଆଖ ପାଖ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜାତିମାନଙ୍କର ସୁଦ୍ଧା ଅମଙ୍ଗଳ ହୁଏ–ଏ ତ ଐତିହାସିକ ସତ୍ୟ । ଦେହର କାଣି ଆଙ୍ଗୁଠିଟି ବଥେଇଲେ ସାରା ଦେହକୁ ବାଧିବ ନାହିଁକି ? ଭାରତ ଯଦି ମହାଜାତୀୟତାର ଦାବୀ କରେ, ତା ହେଲେ ବଙ୍ଗାଳୀ, ବିହାରୀ, ତେଲେଙ୍ଗୀଙ୍କର ଉତ୍କଳ ସହିତ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେ ବ୍ୟବହାର, ସେହିଟା ଉଚିତ୍ କି ? ପରଧନ ଛଡ଼େଇ ବଡ଼ଲୋକ ହେବାଭଳି ଆଶା କରିବା ଦୁରାଶା ମାତ୍ର, ଅଳିକ ସ୍ୱପ୍ନ ମାତ୍ର । ''ପର ଦରବରେ ନହର ପହର–ଛଡ଼େଇ ନେଲେ ଲାଜରେ ମର ।'' ଯଦି ଭାରତର ମଙ୍ଗଳ ଚାହଁ, ଏକ ମହାଜାତୀୟତା ସୂତ୍ରରେ ପରସ୍ପର ବାନ୍ଧି ହେବାକୁ ଚାହଁ, ତା'ହେଲେ ନିଜ ଭାଇର ହକ୍ ମାଡ଼ିବସି ଆଖି ବୁଜି ତା ତଣ୍ଟି ଚିପ ନାହିଁ । ମୁଁ କହେ, ଯା ଦ୍ୱାରା ଭାରତରେ ଜାତୀୟ ସଦ୍ଭାବ ସଂପ୍ରୀତି ବଢ଼ିବାରେ ବଡ଼ ବାଧା ପଡ଼ିବ । ବାସ୍ତବରେ ଭାରତରେ ଭାଇ ଭଗାରି ବେଭାରଟା ଏଡ଼େ ପ୍ରବଳ ଯେ, ତା ଆଗରେ ଆଉ କିଛି

ତାଙ୍କୁ ଦିଶୁନାହିଁ । ପଛକେ ନିଜର ସର୍ବନାଶ ହେଉ, ଘର ପଛେ ପୋଡୁ, ମୂଷା କେଞ୍ଚେ ପାଉ, ଘଇତା ପଛକେ ମରୁ, ସଉତୁଣୀ ରାଣ୍ଡ ହେଉ, ଏଇ ନୀତିରେ ଭାରତ ଚାଳିତ । କେତେ ଦିନ ଚାଲିବ ତା ବିଧାତାଙ୍କୁ ଜଣା, ନୋହିଲେ ଏଡ଼େ ବଡ଼ ହିନ୍ଦୁଜାତି ଜଗତରେ ଏତେ ଲୋକହସା ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ ।

ଏଣେ ଆମ କରମକୁ କରମଙ୍ଗା ଫଳୁଛି । ଆମେ ଜାତି ହିସାବରେ ଭାରତରେ ହୀନ ହୋଇ ରହିଚୁ । ଆମର ଶିକ୍ଷା ସଭ୍ୟତା ସାହିତ୍ୟ ସବୁ ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜାତିଙ୍କ ପଛରେ ପଡ଼ି ରହିଲା । ଆମେ ଓଡ଼ିଆ ବୋଲି ପରିଚୟ ଦେଲାବେଳକୁ ଆମ ପାଟି ଖନି ବାଜିଯାଉଛି, ଆମେ ଚୋରି କଲାଲୋକ ଭଳି ଲାଜରେ ପଛଘୁଞ୍ଚା ଦେଉଚୁ, କାହିଁକି ? ଅସଲ ଆମର ହାତ ଗୋଡ଼ ଭାଙ୍ଗି ଯାଇଛି । ଆମ ଦେହଯାକ ଖଣ୍ଡିଆ । ଆମେ ଗଣ୍ଡିମୁଣ୍ଡ କଟା ମାଦଳ ଭଳି ପଡ଼ିଛୁ । ଆମ ନିଜ ରାଇଜଗୁଡ଼ା ପରମାନେ ଗୋଡ଼ତଳେ ମାଡ଼ିବସି ଆମ ଦୁଆରେ ଟାପରା କରି ବୁଲୁଛନ୍ତି । ଅତୀତ ଇତିହାସର ପେଡ଼ିଟିଏ ଫିଟେଇ ବସିଲ ଭଲା, ଦେଖିବ, ସେଥିରେ କି ମାଲମାନ ଥୁଆ ହୋଇଚି । ଭାଇ ଓଡ଼ିଆ, ତୁମ ପାଟି ତୁଣ୍ଡରେ ଯଦି ସଚ୍ଚା ବଳ ଥାନ୍ତା, ତୁମର କଲିଜା ଭିତରେ ଯଦି ଭାଇ ପ୍ରତି ସୋଦର ମମତାର ଟାଣ ଥାଆନ୍ତା, ତାହାହେଲେ ଆଜି ଦେଶ ମିଶ୍ରଣ ତୁମ ହାତମୁଠାଭିତରେ । ତୁମେ ନିଜେ ନ କଲେ କିଏ କରିବ ? କଥାରେ କହନ୍ତି, "ଆପେ ନ ମଲେ ସ୍ୱର୍ଗ ନ ଯାଏ ।" ବଙ୍ଗାଳୀମାନେ ସ୍ୱଦେଶୀ ଆନ୍ଦୋଳନ କରି ଦିନ କେଇଟା ଭିତରେ କଟାଅଙ୍ଗ ଯୋଡ଼େଇ ନେଲେ; କିନ୍ତୁ ବଙ୍ଗ ଭଙ୍ଗ ଯେ ହୋଇଥିଲା, ସେଇଟି ଥିଲା ଏକ ପ୍ରକାର ଠିକ୍ । ସତରେ ତ ପୂର୍ବବଙ୍ଗୀ, ପଶ୍ଚିମବଙ୍ଗୀ ଦି'ଟା ଭିନ୍ନ ଜାତି–ଜଣେ "ବାଙ୍ଗାଲ", ଦେଶର ପ୍ରକୃତ ବଙ୍ଗାଳ, ଆଉ ଆରଟି ମୁକୁନ୍ଦ ଦେବଙ୍କ ପ୍ରଜାଗୁଡ଼ିକ 'ଓଡ଼ିଆ' ଓ ଓଡ଼ିଆଏ ପାଲଟିଲେ "ବଙ୍ଗାଳୀ" । ପୁଣି ସେହିମାନେ କଳି କରୁଛନ୍ତି, ଆମର ଯାହା ବାକିସାକି ଅଛନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ କେମିତି ଆମ ସାଙ୍ଗରେ ମିଶିବାକୁ ନ ଦେବେ । ଆମ ମେଦିନୀପୁର, ଆମ ଧଳ ଭୂଇଁ, ମାନଭୂଇଁ, ସିଂହଭୂଇଁର ଆମର ନିଜ ରକ୍ତର ସୋଦରଙ୍କୁ ଆମଠୁ କାଟି ନେବାକୁ କେଡ଼େ ସାହସ ଦେଖ । ଏଣେ ଆନ୍ଧ୍ର ପଞ୍ଝାଏ ଲାଗିଛନ୍ତି, କଳିଙ୍ଗ କମଳର କେଶର ଗଞ୍ଜାମଟାକୁ ଗିଳି ଦେବାକୁ–ଉତ୍କଳ କପାଳର ଟୀକା; "ଚିକ୍କିଲୀ" ଉତ୍କଳମଣ୍ଡନ "ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି", ଉତ୍କଳର ବିଜୟ ଗୌରବ "ଜୟପୁର"କୁ ଗ୍ରାସ କରିବାକୁ ଆନ୍ଧ୍ର–ମାଉସୀ ଆଁ କରି ଧାଇଁଛି । ବିହାରୀ ମଧ ପଡ଼ୋଶୀ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ଦେଶକୁ ଗିଳି ନେବାର ଚେଷ୍ଟାରେ ତ୍ରୁଟି କରୁନାହିଁ । ନିଟାଣୁଆ ଓଡ଼ିଆ ପୁଅ, ଏଇ ତୋର କ'ଣ କପାଳ ଲେଖନ ? ମଖନ ଖଣ୍ଡ ଧରି ଦି' ବିରାଡ଼ି ଛଡ଼ାକାମୁଡ଼ା କଲାଭଳି ମୋତେ ସମସ୍ତେ ରାମ୍ପି ବିଦାରି ସତ୍ୟାନାଶ କରୁଥିବେ, ତୁ ସୁନାପୁଅଟି ଭଳି ଥିରିକିନି ସବୁ ବିଧା ଗୋଇଠା ସହୁଥିବୁ ! !

ମୁଁ ପରା ଏଇଥର ଓଡ଼ିଶା ଯାଇ ଦେଖିଲି–ସାନ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରଧାନ ତିନୋଟି ଜିଲ୍ଲାର ବଡ଼ବଡ଼ ତିନୋଟି ସହର ଧଳା ସମୁଦ୍ର କୂଳରେ ବାଲେଶ୍ୱର, ନୀଳ ସମୁଦ୍ର କୂଳରେ ପୁରୀ, ମହାନଦୀ, କାଠଯୋଡ଼ିର ହୃଦୟପଦ୍ମ କଟକ । ସବୁ ଆଡ଼େ ଦେଖିଲି ମାର୍କାମରା ଦି'ଟା କଥା, ପରସ୍ପର ବିପରୀତ ଦୁଇଟା ଭାବ, ଏକ ଖଦ୍ଦଡ଼ଧାରୀ କଂଗ୍ରେସଙ୍କ ଭିତରେ ଜୀବନର ସ୍ପନ୍ଦନ, ଆଉ ନିସ୍ତେଜ ଜନସାଧାରଣ । ଓଡ଼ିଶା ପାଇଁ ଆଶା ଅଛି, ଓଡ଼ିଶାରେ ଭବିଷ୍ୟତ ଅଛି, ଜଣାଇ ଦେଉଥିଲା

ସେ ମୁଷ୍ଟିମେୟ ମୋଟା ଲୁଗାପିନ୍ଧାଙ୍କ ଦରିଦ୍ର ସଂହତି ସେହି ଭଙ୍ଗା ଆଶ୍ରମ କୁଡ଼ିଆଟିମାନଙ୍କରେ ଥିବା ଋଷି ପ୍ରତିମ ଯୋଗୀ ମୂର୍ତ୍ତିଟିମାନ । ଆଉ ଏ ପାଖରେ ସାଧାରଣ ଓଡ଼ିଆ–ଚାଲିଚି, ତାର ଖିଆଲ ନାହିଁ, ଦେଶର କେଉଁ ପାଣି କୁଆଡ଼ିକି ଯାଉଚି, ଦେଶରେ କି ପବନ ବହୁଚି, ସେ ଚାଲିଚି ତାର ବଟୁଆ କାଖେଇ, ଚୁଟି ସମ୍ଭାଳି, ଗାମୁଛା ଢାକି, ତାରି ସେହି କୁଡ଼ିଆ ଭିତରେ ସୁଖ ଦୁଃଖ, ତାରି ଗାଁଗଣ୍ଡାର ହାଲ ହକିକତ୍, ତାର ପୋଖରୀ ତୁଠ ନଈକୂଳରେ ମାଲିମାମଲା, ତାର ବିଲ ବାଡ଼ିର ରୁଆ ବେଉଷଣ ନେଇ । ବାହାର ଜଗତ କଥା ସେ କଣ ଜାଣେ, ଜାଣିବାକୁ ତାର ବେଳ ନାହିଁ ବା ଗରଜ କଣ ?

ମୁଁ ପଚାରେଁ ଭାଇ ଚଷା, ତୁମେ ନ ହେଲେ ଆମେ ହେବୁଟି ? ତୁମେ ନ ଥିଲେ ଆମେ ଥିବୁଟି ? ତୁମେ ଆଜି ଆମକୁ ବଡ଼ କଲେ ଆମେ ବଡ଼ ହେବୁ । ତୁମେ ଅନ୍ନପାଣି ଦେଇ ଦେଶକୁ ପାଳୁଚ, ଝାଳ ନାଳ ହୋଇ ଲଙ୍ଗଳ ବହି ଦେଶ ମାଟି କାଟି ମାଲକ୍ଷ୍ମୀ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣାର ଉଦ୍ଧାର ନ କଲେ, ଆମେ ତ ପେଟରେ ଓଦାକନା ଦେଇ ବସନ୍ତୁ । ଭାଇ ମୂଲିଆ, ତୁମ ପରିଶ୍ରମରେ ସିନା ଆମେ ଏ କୋଠାଘର, ଏ ବିଜୁଳିବତୀ, ଏ ମୋଟରକାର, ଏ ସାତ ସଉଖିନୀ ଦେଖୁଚୁଁ । ତୁମେ ନ ଥିଲେ ଆମେ କି କଡ଼ାରେ ଗଣ୍ଡାଏ । ଅଥଚ ତୁମେ ଜାଣନାହିଁ, ଦେଶଟା କାହାର । ଗଣ୍ଡାଏ ପୁଞ୍ଜାଏ ବାବୁ ଭୟାଙ୍କର କଣ ଦେଶ ? ଦେଶ ତ ତୁମକୁ ନେଇ । ଆମେ ଧୋବଧାଉଳିଆ ଦେଶର ଗୋରାଚମ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା, ତୁମେ ତ ଅସଲ ପଞ୍ଜରା କାଠି; ତୁମେ ଭାଙ୍ଗିଲେ ଆମେ ଅଖଞ୍ଜ–ଏକଥା ତୁମେ କେଉଁ ଦିନ ବୁଝିବ ?

ଦେଶର ଦରିଦ୍ର ପ୍ରଜାକୁଳ । ତୁମେ କେଉଁ ଦିନ ଜାଗିବ, ତୁମେ କେଉଁଦିନ ଜାଣିବ, ଏ ଦେଶ ଏ ଓଡ଼ିଶା ଭୂଇଁ ତୁମର, ତୁମରି ରକ୍ତରେ ତତଲା ଏ ମାଟିର ତୁମେ ହିଁ ଅସଲ ମାଲିକ, କେବଳ ମାଲିକ ନୁହ, ମାଣିକ । ଆରେ ଭାଇମାନେ, ଆମ ଓଡ଼ିଶା ଗଲା । ସେ ଲକ୍ଷେ ରଜାର ମହୁଡ଼ମଣି ରାଇଜ, ସେ ଚଳନ୍ତି ବିଷ୍ଣୁର ଗାଦୀ, ସେ ସାକ୍ଷାତ୍ ଦିଅଁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଆସ୍ଥାନ ସେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ, ଯଯାତିଙ୍କ ଧନୁଖେଳା, ପାରିଧି ଲୀଳା ଭୂଇଁ ସରିଲା । କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ଗାଇଛନ୍ତି "ଗଲାଣି ତ ଗଲା କଥାରେ ସଙ୍ଘାତ, ଗଲାଣି ତ ଗଲା କଥା ।" ଏଇ ଭାବରେ କଣ ତୁମେ ଗଲା କଥା ପାସୋରି ଗଲଣି ? ତୁମ କଳିଙ୍ଗ ଭୂଇଁ ତୁମ ବୀର କାହାଳୀ ବଜା ନାଟ, ଆରେ ପାଇକ ପୁଏ, ତୁମେ କଣ ଭୁଲିଗଲ ? ତୁମକୁ କି କୁହୁକ ଅନ୍ଧ କରିଚି ? ଆପଣା ବଡ଼ବଡ଼ିଆଙ୍କ କଥା ଭାବଭଲା । ଭାବ, ଚେତ, ମନରେ ହେଜ, କାହା ବଅଁଶ କଣ ହେଲାଣି । ଆଜି ଦାଣ୍ଡରେ ଭିକ ମୁଠାଏ ପାଇବା ଯୋଗ୍ୟ ରହିଲ ନାହିଁ । ତୁମ ହକ୍ ଅନ୍ୟ ଛଡ଼ାଇ ନେଉଚି । ପଖାଳ ଗଣ୍ଡାକୁ ଲୁଣଟିକର ଭରସା ରହିଲା ନାହିଁ, ନିତି ରୋଗ ବ୍ୟାଧିରେ ସଢ଼ିଗଲଣି । ବଢ଼ିପାଣି ବର୍ଷକୁ ବର୍ଷ ତୁମ ଗାଁଗଣ୍ଡା ଛାରଖାର କଲା, ତୁମେ ଏଡ଼ିକି ନିର୍ବଳ, ଏଡ଼ିକି ହୀନକପାଳିଆ ଯେ, ଏ ଆଖି ଲୁହ ସେ ଆଖିରେ ପୂରାଇ ଖାଲି ଆକାଶକୁ ଚାହିଁଥିବ ।

ଏଥର ଓଡ଼ିଆ ଦେଶମିଶ୍ରଣ ପାଇଁ ପୁଣି କମିଟି ବସିଲାଣି । କେତେ କମିଟି, କେତେ କମିଶନ ତ ଫସରଫାଟି ଗଲାଣି, ଏ ପୁଣି କଣ କରିବେ ସେହି କାଠକୁ ଘଣା । କେତେ ଡ଼ଫ, ଫିଲିପ, କମିଶନ 'ଡେଫ' (କାଲ) ହୋଇଗଲେ – ଶେଷରେ ଡେଫକୁ ବାଘ ଖାଇଲା । କେତେ

ସାଇମନ 'ଖାଇମନ' କରି ଦେଶର ଧନ ଦରବରେ ମଉଜ ମାରିଗଲେ, ଓଡ଼ିଶାର ଛିଡ଼ା ଅଂଗଟା ଦଢ଼ ହେବାକୁ ନାହିଁ । ଭାଇଏ । ଏ ସବୁ ମନ ଭୁଲାଣିଆ କମିଟି ଗିଲିଟିରେ ଭୁଲ ନାହିଁଟି – ନିଜ କରାମତି କଥା ଜଗତକୁ ଦେଖାଅ, ହାତ ଶଂଖାକୁ ଦର୍ପଣ କିଆଁ ? ତୁମ ହକ ତୁମେ ନିଜେ ଖୋଜିନିଅ । ତୁମ୍ଭ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଭାଇଙ୍କ ଭିତରେ ପ୍ରଚାର କର, ଦେଶ ପ୍ରେମ ଜଗାଅ, ଜାତୀୟତା ଉଦ୍‌ବୋଧନ କର, ସେ ମଡ଼ାକୁ ତୁମ ଏକତା ଓ ଦୃଢ଼ତାରେ ମୃତସଞ୍ଜୀବନୀ ମନ୍ତ୍ର ଦିଅ । ତୁମେ ନିଶ୍ଚେ ଜୟୀ ହେବ । ନ୍ୟାୟଯୁଦ୍ଧରେ ଭଗବାନ୍ ତୁମର ସହାୟ । ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଯେତେ ମାଡ଼ି ବସୁ, ବିନା ଯୁଦ୍ଧରେ ସୂଚ୍ୟଗ୍ର ପରିମିତ ଭୂଇଁ ନ ଦେଉ, ନ୍ୟାୟବାନ୍ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କର ଶେଷକୁ ଜୟ ହେବ, ଏକଥା ଭାବି ହତାଶ ହୁଅ ନାହିଁ ।

ଆହା, ସେ ଦିନ କେବେ ଆସିବ ? ଆମ ବୃହତ୍ତର ଉତ୍କଳର ସ୍ୱପ୍ନ ସଫଳ ହେବ । ଆମ ବହୁ ଦୂରର ଭାଇ କୁଟୁମ୍ବ ଏକାଠି ମିଶିବୁ, ପରଦେଶୀଙ୍କ କବଳରେ ପଡ଼ି ଯେ ନିତି ମଡ଼ାଚକଟା ଗୋଡ଼ଦଳା ପୁରସ୍କାର ପାଉଚନ୍ତି । ବୀରେନ୍ଦ୍ର ଶାସମଲଙ୍କ ଭଳି ନା ଏ କୂଳ ହେଲେ ନା ସେ କୂଳ ହେଲେ – ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ, ସେନଗୁପ୍ତ, ବଙ୍ଗର ଶାଢ଼ୀଶିରିପା "ଲିଡ଼ରୀ" ନେତାଗିରି ମାରିନେଲେ – ଅନେଇ ରହିଲେ ଜଳକା । ହାୟ, ଅଲାଜୁକ । 'ଚୋର ମା ଲାଜେ ନ କାନ୍ଦେ, କାନ୍ଦେ ତ କବାଟ କିଳି କାନ୍ଦେ' ସେ ପୁଣି ଆପଣା ଜାତିଭାଇଙ୍କ ତଣ୍ଟି କାଟିବାକୁ କ୍ଷୁର ଘଷୁଚନ୍ତି ।

ଫଳ କଥା ଓଡ଼ିଆ । ଯେ କି ତୁମ ଭିତରେ ଦେଶପ୍ରେମୀ ଅଛ, ଯା ଦେହରେ କଳିଙ୍ଗ ରକ୍ତର ତାତି ଅଛି, ସେ ଯେଉଁ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଥାଉନା କାହିଁକି, କଂଗ୍ରେସୀ ହେଉ, ବେକଂଗ୍ରେସୀ ହେଉ, ଖଦ୍ଦଡ଼ଧାରୀ ହେଉ କି ବିଲାତି ଭକ୍ତ ହେଉ, ସେ ମୂଲିଆ ମଜୁରିଆ ହେଉ କି ବାବୁ ଭୟା ସରକାରୀ ଚାକିରିଆ ହେଉ, ତାର ଉଚିତ୍ ଦେଶ ମିଶ୍ରଣ ମହାସମସ୍ୟାରେ ମନେ ପ୍ରାଣେ ଯୋଗ ଦେବା । ଏଇଟା ଆମ ଜୀବନ ମରଣ ସମସ୍ୟା । ଆମ ମାନ ଅପମାନ ସବୁ ଏଇଥିରେ ଏଇଟା ଆମ ଜାତିର (Vital Problem), ଜୀବନ ଗଣ୍ଠି । ଖାଲି ଭାବିଲେ, ଖାଲି ଆଶା କରି ବସିଲେ କି ଖବର କାଗଜରେ ପଦେ ଅଧେ ଲେଖିଦେଲେ ଦେଶ ମିଶ୍ରଣ ହେବ ନାହିଁ, ଜାତିର ଜୋର ହେବ ନାହିଁ । ଆମର ମୁହଁ ଟାଣ, ଦେହ ଟାଣ, ମନ ଟାଣ, କଲିଜା ଟାଣ, ସବୁ ଟାଣ ହେବା ଦରକାର । ଟାଣ ଖପୁରିକି ସଭିଙ୍କର ଡର, ନିଟାଣୁଆକୁ କିଏ ପଚାରେ ?

ତୁମେ ଓଠ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରଜାକୁଳ, ତୁମେ ଦରିଦ୍ର ହୁଅ, ମୂର୍ଖ ହୁଅ, ଚିରାକନା ଧଡ଼ି ସମ୍ବଳ ହୁଅ – ତୁମେ ଏକ ହୋଇ ଏକ ମନ ପ୍ରାଣରେ ଠିଆ ହୁଅ । ତୁମର ଏ ପଞ୍ଜରା କାଠିରେ ଭଗବାନ ନୂଆ ବଳ ଦେବେ, ତୁମେ ପୁଣି ଫେରି ପାଇବ ତୁମର ସେହି ସୁନାକିଆରି କଳିଙ୍ଗ ରାଇଜ ହିମାଳୟର ପାଦମୂଳୁ ଦରିଆ ସେପାରି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତୁମର ସେ ବିରାଟ କଳିଙ୍ଗ ରାଷ୍ଟ୍ର ତୁମକୁ ଘେନି ଧନ୍ୟ ହେଉ ।

"କି ବୋଲି ଡାକିବି ମାଗୋ,
କୋଟି କଙ୍କାଳ–ମାଳିନି ।
ଦଳିତା ଲାଞ୍ଛିତା ଭୀତା ଜଗତର ଜଞ୍ଜାଳିନୀ

ଜରେ ଜର ଜର ତନୁ
ଶିରୀ ସରିଛି ବଦନୁ
ସାହସ ହଜିଛି ମନୁ କଳିଙ୍ଗ ତୁ କାଙ୍ଗାଳିନୀ । ୧ ।
ବରଷେ ବରଷେ ବଢ଼ି,
ପାଣିରେ ଗଲୁଣି ସଢ଼ି
ଦେହେ ଚିରାକନା ଧଡ଼ି ପେଟ ଭୋକେ ପାଗଳିନୀ । ୨ ।
ସନ୍ତାନ ଯାକ ତୋହରି
ଘରର ଅସଲ ଅରି
ସ୍ୱଭାବେ ଶୃଗାଳ ସରି ଗୁଣରେ ସେ କୁଣ୍ଡଳିନୀ । ୩ ।
ଭଙ୍ଗା ତୋର ବାରବାଟୀ
ଚୂମ୍ବଛ କୋଣାର୍କ ମାଟି
ରୁକ୍ଷ ବକ୍ଷ ପଡ଼େ ଫାଟି କାନ୍ତିହୀନା କରାଳିନୀ । ୪ ।
ଚୋର ବିଦେଶୀ ଗାଲୁଆ
ବହି ନେଲେ ହୀରା ଲୁହା
ଶୂନ୍ୟ ତୋ ସୁନା ଫରୁଆ ଭିକ୍ଷାଥାଳୀ ସମ୍ବଳିନୀ । ୫ ।
ଘର ଚିହ୍ନ ନେଲେ ବହି
ନିଜର ସେ ହେଲେ କହି
ପର ପଦାଘାତ ସହି ପାଷାଣ ତୁ ରସାଳିନୀ । ୬ ।

କଳିଙ୍ଗ କଙ୍କାଳ । ଉଠ କମ୍ପିତ । ଉଠ ଦୁର୍ବଳ । ତୁମର କଙ୍କାଳମାଳିନୀ ମା'ର ଆହ୍ୱାନରେ ତାର ଅମୃତମୟ କୋଳରେ ଏକାଠି ହୁଅ, ମା କୋଳରେ ତୁମର ଅଭାବ କଣ ? ଏକାଠି ରହିବା ସୁଖଠୁ ଆଉ କଣ ଅଧିକ କଥା ? କିଏ ଚିତ୍କାର କରୁଚି, ଆରେ ବାବୁ, ଏକାଠି ଏକ ଶାସନରେ ରହିଲେ ଟଙ୍କା ଅଣ୍ଟିବ ନାହିଁ । କିଏ କହୁଚି, ଆମ ମେଦିନୀପୁରିଆଙ୍କୁ କଲିକତା ସୁବିଧା । ହାୟ ! ହାୟ ! ଏ କଣ ସବୁ ବିପଦବେଳେ ବିପରୀତ ବୁଦ୍ଧି ଭଳି ନୁହେଁ ? ଏକାଠି ମିଶିଲେ ଜାତିର ଶକ୍ତିଟା କେତେ ବଡ଼ ହେବ, ଜାତିର ଜାଗରଣ କେଡ଼େ ମହାନ୍ ହେବ, ତାର ଶ୍ରୀସୁଖ ସଂପଦ ସାହିତ୍ୟ ସବୁ ଚେଇଁଉଠିବ । ଆରେ ମୂର୍ଖ, ସ୍ୱଜାତିର ତଣ୍ଟିକଟା, ବାପ ଅଜାର ନାଁ ବୁଡ଼ାଗୁଡ଼ା, ଥରେ ଭାବ ତୁମ ଭବିଷ୍ୟତ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କର ତୁମ ମୂର୍ଖତାରେ କଣ ଗତି ହେବ । କାକ ମୟୂରପୁଚ୍ଛଧାରୀ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ମୟୂର ଦଳରେ ତାର ସ୍ଥାନ ନାହିଁ ବୋଲିହୁଁ ସାବଧାନ ହୁଅ । ତୁମେ ଏକାଠି ବଜ୍ର ଗଣ୍ଠିରେ ବନ୍ଧା ହେଲେ କୌଣସି ଅସୁବିଧା କି ଦେଶଗତ, କି ଶାସନ ଗତ, କିଛି ରହିବ ନାହିଁ । ତୁମ ଜାତିର ପିଲାଏ ଦୁନିଆ ଦାଣ୍ଡରେ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ବାଟ ଚାଲିବେ । ଏ ସୁବର୍ଣ୍ଣସୁଯୋଗ ଛାଡ଼ିଲେ ଚିରଦିନ ପାଇଁ ପଙ୍ଗୁ ହୋଇ ନିର୍ବଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିବ ।

ଏଣେ କଂଗ୍ରେସ, ତେଣେ ଦେଶ ମିଶ୍ରଣ । ମହାପୁରୁ । ଏ ମହାସନ୍ଧି ସମୟରେ ତୁମର କୃପାକଣା ଊଣା ନ ହେଉ । ତୁମେ ଏ କଳିଙ୍ଗ ଜାତିର ମାନ ମହତର ବାନା ଟେକିଧର ।

ନୋହିଲେ ଚୂନା କରି ଏକାବେଳେକେ ମହୋଦଧିରେ ବୁଡ଼ାଇ ଦିଅ କି, ତୁମେ ବି ନ ଥାଅ, କି ଆମେ ବି ନ ରହିବୁ, ସାଗର ଗର୍ଭରେ ସବୁ ଏକାକାର ହେବୁ ।

ନୀଳଚକ୍ରଧାରି । ଚକ୍ର ଧରି ଉଦ୍ଧାର କର ବା ନାଶ କର–ଦରମରା କରି କଲବଲ ଛଟପଟ ହେବା କ୍ଳେଶ ଆଉ ତୁମ କଳାଡ଼ୋଳାରେ ନ ଦେଖ–ଏତିକି ଶ୍ରୀ ଛାମୁରେ ଗୁହାରି ।

ଦିଲ୍ଲୀ, ତା ୨୮/୯/୩୧

* ଦିଲ୍ଲୀଚିଠି (୬)

(ମେଦିନୀପୁର ମିଶ୍ରଣ)

ସମ୍ପାଦକ ମହାଶୟ, ସାଦର ନମସ୍ତେ –

ବହୁଦିନ ରୋଗ ପରେ ମଧ ଭଗବାନଙ୍କ କୃପାରୁ ଭାରତୀ ତପୋବନର ଏ ଭଙ୍ଗା ବୀଣାଖଣ୍ଡିକ ପୁଣି ବାଜି ଉଠିବାକୁ ବଳ ପାଇଲା ପରା । ସେଥିପାଇଁ ସମ୍ପାଦକ ଓ ପାଠକ ସମସ୍ତଙ୍କର ଶୁଭକାମନାକୁ ଧନ୍ୟବାଦ । ବୀଣା ଭଙ୍ଗା, ବେସୁରା, ତଥାପି ସେଥିରେ ଗୋଟିଏ ରାଗିଣୀ ଆଜି ସୁଦ୍ଧା ବାଜୁଛି । ବୋଧହୁଏ ଚିରଦିନ ବାଜୁଥିବ, ସେହିଟା ଦେଶପ୍ରେମର ଦୀପକ । ଏ ଦୀପକ ଦିନେ ଯମୁନା କୂଳରେ ଦିଲ୍ଲୀ ଆଗ୍ରାରେ ମୋଗଲ ରାଜ ପ୍ରାସାଦରେ "ଦିଲ୍ଲୀଶ୍ୱରୋବା ଜଗଦୀଶ୍ୱରୋବା"ଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଓଡ଼ିଆ ମହାପାତ୍ର ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ ଅମର ତାନସେନର ଅମିୟ କଣ୍ଠରୁ ଝଙ୍କୃତ ହୋଇଥିଲା ତା'ପରେ ସେହି ଦୀପକ ତାନ୍‌ସେନକୁ ଭସ୍ମ କରିଥିଲା ଆଉ ତା'ପରେ ନୀରବ, ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ନୀରବ । ଆଜି ପୁଣି ବାଜୁଚି, ଶତ ଶତାବ୍ଦୀ ପରେ ପୁଣି ବାଜୁଚି । ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରାଣରେ ଦେଶପ୍ରେମର ରାଗିଣୀ । କଣ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିଟା ଚିରଦିନ ତଳେ ପଡ଼ିଥିବ, କଣ ଚିରହୃତ ସର୍ବସ୍ୱ ପରଗୋଡ଼ର ଦଳାଚକଟା ଗୋଇଠା ଖାଇ ପଡ଼ିଥିବ ? ନା, ନା ଜାଗରଣର ଟିକେ ଲକ୍ଷଣ ତ ଦେଖାଦେଲାଣି, ଓଡ଼ିଆ ଜାଗିଲେଣି, ତା' ଶିରାସ୍ନାୟୁରେ ଟିକେ ବଳ ଆସିଲାଣି । ଭାରତୀୟ ହିନ୍ଦୁ ସମ୍ରାଟର ଜାତି ସେ, ଯଦ୍ୟପି କିଛି କାଳ ପାଇଁ ତଳେ ପଡ଼ିଥିଲା, ସେ ପୁଣି ଜାଗିଚି ।

ଜାଣ ଓଡ଼ିଶାର ଇତିହାସ ? ଓଡ଼ିଶାର ଇତିହାସର ଅର୍ଥ ଭାରତର ଇତିହାସ – ଭାରତର ହିନ୍ଦୁ ଜାତିର ଇତିହାସ । ପିଲାମାନେ । ତୁମ୍ଭେମାନେ ସ୍କୁଲରେ ଯାହା ପଢ଼, ତା ଭାରତର ପଠାଣ ରାଜାଙ୍କ ଇତିହାସ, ତା କୁତବୁଦ୍ଦିନଠାରୁ ଆଉରଙ୍ଗଜେବର ଘୃଣାସ୍ପଦ ହିନ୍ଦୁଦଳନର ଇତିହାସ ସେଇଟା ଗୋଲାମର ଇତିହାସ, ସେଥିରେ ଦାସ ହିନ୍ଦୁ ଜାତିର ଚିତ୍ର ହିଁ ଅଛି, ସେଥିରେ ବି ବିଦ୍ରୋହୀ ପ୍ରତାପ ବୀର ଶିବାଜୀ ଅଗ୍ନିମୟ ଗୁରୁଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ଅଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ସେମାନେ କିଏ ? ସେମାନେ ପ୍ରବଳ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀ ହିନ୍ଦୁର ସର୍ବସ୍ୱ ଲୁଣ୍ଠନକାରୀ ଧର୍ମାନ୍ଧ ମୁସଲମାନର ପ୍ରବଳ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀ ମାତ୍ର । ସେମାନେ ହିଁ କେବଳ ଭାରତର ସମଗ୍ର ହିନ୍ଦୁ ଜାତିର ପ୍ରତିଭୂ ନୁହନ୍ତି । ସମଗ୍ର ଭାରତ ପରାଧୀନ, ଦାସ, ଗୋଲାମ ବିକ୍ରିତ ଭାବରେ ଯେ କୁତବୁଦ୍ଦିନ ଅମଳରୁ ଚିତ୍ର ହୋଇଚି, ସେହିଟା ମିଛ, ଘୋର ମିଛ । ଭାରତ ମହାଦେଶର ସମଗ୍ର ହିନ୍ଦୁଜାତି ସର୍ବଦା ଭୀତ, ଥର ଥର କମ୍ପିତ, ପଠାଣଙ୍କ ଗୋଡ଼ ତଳେ ସଲାମ କରୁଥିବାର ଯେ ଚିତ୍ର ସେଇଟା ମିଛ, ସେଇଟା ମୁସଲମାନୀ କାରସାଦୀ, ମୁସଲମାନୀ ଇତିହାସ ।

ସାରା ହିନ୍ଦୁ ଜାତି ବ୍ରିଟିଶ ଆଗମନ ପୂର୍ବରୁ କଦାପି ପରାଧୀନ ହୋଇ ନଥିଲେ । ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ଯେତେବେଳେ ସାହାନ୍‌ସାହା ଆକବର ବାଦ୍‌ଶାହା ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ସେତେବେଳେ ହିନ୍ଦୁ ଜାତିର, ଲକ୍ଷେ ହିନ୍ଦୁ ରାଜାର ମଉଡ଼ମଣି ଗଜପତି ମୁକୁନ୍ଦଦେବ ରାଜଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ । କିଏ କହେ ହିନ୍ଦୁର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଇତିହାସ ନାହିଁ । ହିନ୍ଦୁର ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଲଙ୍କା (ସିଲୋନ), ଜାଭା, ବର୍ମ୍ମା, ମାଳୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେ ଥିଲା, ପ୍ରଶାନ୍ତ ସାଗରର ଯେ ଅଧୀଶ୍ୱର, ସେ ହିନ୍ଦୁ ଜାତି, ସେହି ବୀର ଓଡ଼ିଆର ସଚ୍ଚା ଇତିହାସ ଆଜି ସୁଦ୍ଧା ପୂରାଭାବେ ସଂଗୃହୀତ ହୋଇନାହିଁ । ଲେଖା ହେବା ତ ଦୂରର କଥା, ସେଥିପାଇଁ ଓଡ଼ିଆ ଜାତି, ବ୍ରିଟିଶ ଆସିଲାମାତ୍ରେ ତା' ମୁଣ୍ଡରେ ଏଡ଼େ ଚଡ଼କ ପଡ଼ିଲା । ପଠାଣ ଥିଲେ ରାଜା, ସେହି ଯୋଗୁଁ ସେମାନେ ଆଜି ଭିକମଗା, ଯେଉଁ ମୋଗଲ ବାଦ୍‌ଶାହାର ଲାଲକିଲ୍ଲାର ଅପୂର୍ବ ପଦାର୍ଥ ଗଠନ ଚାତୁରୀ "ଯଦି ସ୍ୱର୍ଗ କେଉଁଠି ଥାଏ, ତ ସେ ଏଠାରେ", ଦେଖିବାକୁ ପୃଥିବୀର ଲୋକେ ଭାଙ୍ଗି ପଡୁଛନ୍ତି, ସେହି ବାଦ୍‌ଶାହା ବଂଶଧର, ସାହୀ ଅଉଲାଦ ଆଜି ଦିଲ୍ଲୀ ଦରିଆଗଞ୍ଜରେ ଖଣ୍ଡିଆ ଖପରା ସମ୍ବଳ । ସେହିପରି ଯେଉଁ କଳିଙ୍ଗ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀର ଭୀମ ଶାସନ ଦଣ୍ଡ ପ୍ରଶାନ୍ତ ସାଗରର ଲହରୀମାଳାକୁ ପ୍ରକୃତ ପ୍ରଶାନ୍ତ ରଖିଥିଲା, ତାହାରି ବଂଶଧର ଓଡ଼ିଆ ଆଜି ଆମେ ବାପଦାଦିର ଭିଟା ମେଦିନୀପୁର ଖଣ୍ଡିକ, ସିଂହଭୂଆର ସିଂହଭୂମି ଖଣ୍ଡକ ପାଇବା ପାଇଁ ବ୍ୟାକୁଳ, ଦେବେ କି ନ ଦେବେ, ସନ୍ଦେହ ଦୋଳାରେ ଦୋଳୟମାନ ଆମ ପଛରେ ଲାଗିଛନ୍ତି ବଙ୍ଗାଳୀ ଓ ବିହାରୀ । ମେଦିନୀପୁର ଝାଡ଼ଗ୍ରାମ ନିବାସୀ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ତ୍ରିପାଠୀ ଓଡ଼ିଆ ବ୍ରାହ୍ମଣ । ସେ ଓଡ଼ିଶା ପକ୍ଷରେ ଦେଶ ମିଶ୍ରଣ କମିଟି ଆଗରେ ସାକ୍ଷ୍ୟ ଦେବାକୁ ଯାଇ ବିହିତ ବିପଦଗ୍ରସ୍ତ, ସେଠା ରାଜ ଏଷ୍ଟେଟ୍‌ର ବଙ୍ଗାଳୀ ମେନେଜରର ଦ୍ୱାରା ଲାଞ୍ଛିତ, ଅପମାନିତ ।

ତାଙ୍କ ପତ୍ରରୁ ସମସ୍ତେ ଅବଗତ ହେବେ, ସେଠି ଓଡ଼ିଆଙ୍କର ଦଶା ଓ ଆମ ଓଡ଼ିଆଙ୍କର ସହାନୁଭୂତିର କିପରି ଅଭାବ । ଏହିପରି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଯଦି ଆମର ଚିରଦିନ ରହେ, ଓଡ଼ିଆ ପୁଏ କଣ ସତରେ ଉନ୍ନତି କରି ଦେଶର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜାତିଙ୍କ ଆଗରେ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ଛିଡ଼ା ହେବେ ? ମୁଁ ଦେଶର ଯୁବକମାନଙ୍କୁ ନିବେଦନ କରୁଚି, ଶତ ସହସ୍ର ସଂଖ୍ୟାରେ ମେଦିନୀପୁର ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ପାଇଁ ବଦ୍ଧପରିକର ହୁଅ । ଏହିଟା ପ୍ରକୃତ କର୍ମ୍ମର ସମୟ । ଦୁଃଖ ପରୀକ୍ଷାର କଷଟିରେ କଷା ହେଲେ ସିନା ସଚ୍ଚା ସୁନା କି ଭେଲ ଜଣାପଡ଼ିବ । ମେଦିନୀପୁର ଓଡ଼ିଶାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହେଲେ ଓଡ଼ିଶା ଇତିହାସ ଅତୀତ କଳିଙ୍ଗ ଗୌରବର ଏକ ପ୍ରଧାନ ଅଙ୍ଗ କଟିଯିବ । ଆଉ ତପସ୍ୟା କଲେ ଫେରି ପାଇବା ନାହିଁ ସେହି ସୁନ୍ଦର ତମଲୁକପୁରୀକୁ–

"ବୋର୍ଣ୍ଣିଓ ବାଲି ଜାଭା ଢକ୍କା
ବାଜିଥିଲା ତହିଁ ସମର ଡଙ୍କା ।
ତାମ୍ରଲିପ୍ତ ବୋଇତବାହୀ ଚାଲିଥିଲେ ବୀର ଅନୀକିନୀ ।"

ଦେଶ ମିଶ୍ରଣ ନିକଟ, ଭଗବାନ ଜାଣନ୍ତି, ମେଦିନୀପୁର ମିଳୁଚି କି ନାହିଁ । ଚାରିଆଡ଼େ ପ୍ରାୟ ଜନରବ 'ନାଁ' ପକ୍ଷରେ । 'ହଁ' ହେଲେ ତ ମଙ୍ଗଳ । 'ନାଁ' ହେଲେ ମଧ ନୈରାଶ୍ୟର କାରଣ ନାହିଁ । ଜୋର ଯାହାର ମୁଲକ ତାହାର । ଚିରଦିନ ଘିଅ, ଗୁଡ଼, ଚକୁଳି ଖାଇ କେହି ଆଗ ହର୍ତ୍ତାକର୍ତ୍ତା ଦୈବ ବିଧାତା ହୋଇ ବସି ନଥିବେ । ଜଗତର ରାଜନୀତି ହେଉଛି, ଏକ ପ୍ରକାର

ଜୁଆଖେଳ । ଆଜି ଯା ହାତରେ, କାଲି ତା ହାତରେ । କିଏ ଜାଣେ, ଭାରତର ପୂର୍ବ ଆକାଶରେ ଖଣ୍ଡେ କଳା ବଉଦ ଦେଖା ଦେଇପାରେ । ଯେଉଁ ଦେଶ ମାଟିରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ବସା ଅଛି, ସେଠି କଂଗ୍ରେସ ହବ ହବ ହଉହଉ ମହା ଲଙ୍କାକାଣ୍ଡ ହୋଇଗଲା – ଗଜପତିର ଆସ୍ଥାନ ସେହି ଦଳାମଡ଼ା ଚକଟା ଦେଶଟା ଯେକି ହିନ୍ଦୁଜାତିର ଅତୀତ ଗୌରବର ଅସଲ ଖଣି, କିଏ ଜାଣେ କଣ ହୋଇ ଉଠିବ ? ଆଜି ଯେ ତଳେ ପଡ଼ିଚି ବୋଲି ତୁମେ ଭାରତର ସବୁ ବଡ଼ବଡ଼ିଆ ତାକୁ ଆଡ଼ ଆଖିରେ ଅନେଇବାକୁ କୃପା କରୁନାହଁ, କିଏ କହିପାରେ, ସେହି ଜାତିଟାହିଁ ପୁଣି ତୁମରି ଭାଗ୍ୟ ବିଧାତା ହେବ । କାଳଚକ୍ର ତ ସର୍ବଦା ଘୂରୁଛି । ତୁମ ହିନ୍ଦୁ ସଭ୍ୟତାର ମୂଳ ପାଣି ତ ସେଠି ଗଚ୍ଛା ରହିବ ।

ହିନ୍ଦୁର ସଭ୍ୟତା, ଦେଶନୀତି, ସମାଜ ନୀତି, ରାଜନୀତି ଯାହା ଦେଖ, ଓଡ଼ିଶାର ଜୀର୍ଣ୍ଣ କଙ୍କାଳ ଭିତରେ ସେ ଯେଉଁ ପୂର୍ଣ୍ଣତା ପାଇଥିଲା, ତା' ସାହାନ୍ ସାହାର ତ୍ୟକ୍ତ ଏ ଦିଲ୍ଲୀ ମାଟିରେ ନାହିଁ, ଏହା ମୁଁ ନିଜେ ଅନୁଭବ କଲିଣି । ଏହି ହିନ୍ଦୁ ସଭ୍ୟତା ମୁସଲମାନୀ ସଭ୍ୟତାର ଦାସୀ, ଆଉ ବଙ୍ଗାଳୀଙ୍କର ସଭ୍ୟତା ପଶ୍ଚିମାଙ୍କ ଧାରକରା । ହିନ୍ଦୁର ରାଜରାଣୀ ପାଟ ମହାଦେଈ ଭଳି ନିଜ ସଭ୍ୟତା ଯଦି କୋଉଠି ଅଛି, ଉତ୍କଳର ସେହି ମଲା ହାଡ଼ ଭିତରେ । କାରଣ, ସେହିଟି ଥିଲା ହିନ୍ଦୁ ସମ୍ରାଟ, ସ୍ୱାଧୀନ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ । ହିନ୍ଦୁ ବୋଲି ଯଦି ବଞ୍ଚ, ଜଗତରେ ଅନ୍ୟ ଜାତି ଆଗରେ ନିଜର ନିଜତ୍ୱ ବଜାୟ ରଖିବାକୁ ଚାହଁ, ତା ହେଲେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭାରତ ସନ୍ତାନକୁ ଓଡ଼ିଶାର ମଲାମାଟିକି ଖୋଳିବାକୁ ହେବ । ଏହା ଧ୍ରୁବ ନିଶ୍ଚୟ ।

ଅତଏବ ଓଡ଼ିଆ ପୁଅ । ମେଦିନୀପୁରକୁ ହାତରୁ ଯିବାକୁ ଦିଅ ନାହିଁ । ଏଥର ଦେଶମିଶ୍ରଣ କମିଟି ଯଦି ତୁମକୁ ମେଦିନୀପୁର ନ ଦେବେ, ତଥାପି ଆଶା ହରାଅ ନାହିଁ । ପୁଣି ନବବଳରେ ଜାଗିଉଠ । ତୁମର ପ୍ରଧାନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମେଦିନୀପୁରରେ ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରଚାର । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା, ଓଡ଼ିଆର ଅତୀତ ଗୌରବ, ଜାତୀୟତାର ପ୍ରଚାର ଯଦି ତୁମେ ମେଦିନୀପୁରରେ ନିଜେ ନ କରିବ, ବଙ୍ଗାଳୀଙ୍କ ପ୍ରଭାବରେ ସେଠି ଓଡ଼ିଆଙ୍କର ଓଡ଼ିଆତ୍ୱ ଲୋପ ପାଇଯିବ ।

ଦେଶବାସୀ । ଶ୍ରୀ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ତ୍ରିପାଠୀଙ୍କ ଚିଠି ପ୍ରତି ଧ୍ୟାନ ଦେବେ କି ? ଓଡ଼ିଶାର ଗୌରବଗର୍ବିତ ତରୁଣ ତରୁଣୀ ଏଥିରେ ମନଃ ସଂଯୋଗ କରିବେ କି ? ବିଚ୍ଛନ୍ଦ, ଉପେନ୍ଦ୍ର, ଗୋଦାବରୀଶ, ଜଗନ୍ନାଥ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ, ତଥା ପ୍ରୌଢ଼ ଗୋଦାବରୀଶ, ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ, ଆର୍ତ୍ତବଲ୍ଲଭ, ପଦ୍ମଚରଣ ଆଦି ଯୁବକ ଏ ଦେଶନେତା ଓ ଦେଶ ପ୍ରେମୀ ଓ କର୍ମୀ ଅଗ୍ରସର ହେବେ କି ?

ଦେଖିବ ଓଡ଼ିଆ ରକ୍ତରେ ତାତି କେତେ, ଭାଇର ଭାଇ ପାଇଁ ବଥା କେତେ ?

ଓଡ଼ିଆ ଭଉଣି । ରମା, ସରଳା, ଜାହ୍ନବୀ, ରାଧାରାଣୀ, ସୁନାମଣି, ନୋହିଲେ ଏଥିରେ ଆଗୁସାର ହୁଅ । ଦେଶର ଝିଅମାନେ ଅବା ଦୁଃଖ ଅପମାନ ଘୁଞ୍ଚାଇବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବେ ।

୧୦/୪/୩୨

* ଚିଲ୍କାଚିଠି (୭)

(ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ନିବାରଣ)

ସମ୍ପାଦକ ମହାଶୟ,

ସାଦର ନମସ୍ତେ ।

ବହୁତ ଦିନ ପରେ ପୁଣି ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ କରି ଦୁଃଖସୁଖ ଦୁଇପଦ ହବାକୁ ମନ ବଳିଚି, ଦୁ ା ତ ସବୁଦିନେ ଏକାଭଳି ଯାଏ ନାହିଁ । ବହୁତ ମଡ଼ା ଚକଟା, ଘଣ୍ଟା ଗୋଳା ହୋଇ ଏ ଗ୍ୟ ତିଆରି ହୁଏ । ହିନ୍ଦୁ ଜାତିର ଭାଗ୍ୟ ବି ଠିକ୍ ସେହିପରି । କେହି ଗଣକ ଯଦି ତା ଜାତକଟା କଷି ଦେଖନ୍ତା, ବୋଧହୁଏ କହନ୍ତା ଯେ, ତାର ଶନିଦଶା ପଡ଼ିଚି । ନଇଲେ ସମସ୍ତେ ତାଠୁ କାଟି ଛାଣି ଅଲଗା ହବାକୁ ବସନ୍ତେ ? ଭାରତୀୟ ବୋଇଲେ ଯେଉଁ ପଇଁତିରିଶ କୋଟି ଲୋକଙ୍କୁ ଆମେ ବୁଝୁ, ଏକାମାଟିରେ ଜନ୍ମ ହୋଇ ଏକାଭୂଇଁରେ ବଢ଼ିକୁଦି ମଣିଷ ହେଉ, ଏକା ଅନ୍ନରେ ପାଳି ନାଳି ହେଉ, ସେଇ ପଇଁତିରିଶ କୋଟି ଭଲା ଯଦି ପ୍ରକୃତ ମନପ୍ରାଣ ଦେଇ ଏକା ହୋଇଯାନ୍ତେ, ତା ହେଲେ ଦୁନିଆ ଦାଣ୍ଡରେ ଏତେ ଲୋକହସା, କାଉନ୍‌ସିଲ୍ ଆସେମ୍ବ୍ଲିରେ ଚଉକି ବେଞ୍ଚ ଟଣାଟଣି ଭିଡ଼ାଭିଡ଼ି ଲାଗି ନଥାନ୍ତା । ଆପଣା ଦେଶର ଯୋଗ୍ୟ ଲୋକେ ପାଞ୍ଚ ପଞ୍ଚୁରେ ବସି ନିର୍ବିବାଦରେ ଦେଶର ସବୁ କଥା ବୁଝାସୁଝା କରି ଯାହା ଦେଶର ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଭଲ ତା କରୁଥାନ୍ତେ, କିନ୍ତୁ ମଝିରେ ବିଖଡ଼ କାଢ଼ି ନାଟ ଦେଖିବା ଲୋକ ବି ତ ଅଛନ୍ତି । ଆମେ ମୂର୍ଖ, ତାଙ୍କ କୂଟ କପଟ ବା କାହୁଁ ବୁଝିବୁ ? ଆମେ ଯେଝା ହାଣ୍ଡି କୁଣ୍ଡେଇ ହେଁଷ ମସିଣା, ପେଡ଼ିପେଟରା ଭିନେ ଭିନେ ଠା' ଠା' କରିବାକୁ ବସିଲୁଣି । ପଠାଣ ମିଆଁ ଭାଇଙ୍କର ତ ମୂଳରୁ "ମେରି ମୁର୍ଗୀକା ଏକ ଟାଙ୍ଗ", ଏବେ ଶିଖ ଭାଇ, ଅଛୁତ ଭାଇ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ଭାଇ, ସେ ବି ଭାଗ ଭାଗ ହୋଇ ହିନ୍ଦୁ ଜାତିର ଗଣ୍ଡିଟାକୁ ଗୋଡ଼ ହାତକଟା ଖଣ୍ଡିଆ ଜଗନ୍ନାଥରେ ପରିଣତ କରିବାକୁ ବସିଲେଣି । ଏକା ଘରେ ଏତେ ବାଡ଼ ହେଲେ ଶେଷକୁ ଦଶାଟା କଣ ହବ, ଏକଥା ଧର୍ମଧ୍ୱଜାଧାରୀ ଦ୍ୱିଜାତି ପ୍ରବରମାନେ ଟିକେ ଭଲ କରି ମନରେ ପୂରେଇ ବିଚାର କଲେଣିଟି, ନା ଆପଣା ଜାତି ଅଭିମାନରେ ଆକାଶରେ ଅଟ୍ଟାଳିକା ତୋଳି ବସିଚନ୍ତି ?

ସତ କଥା ସମ୍ପାଦକ ଭାଇ, ଏ ବଡ଼ ଜୁଲମ୍, ହିନ୍ଦୁପଣିଆ ଉପରେ ଏ ବଡ଼ ଜୁଲମ । ଅଛୁତଗୁଡ଼ା ମୁଣ୍ଡ ଟେକିବା ହେଉଚି ମହାପାପ । ରାଜା ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଯୁଗ ହୋଇଥାନ୍ତା ତ ଏମାନେ ଦେଖିଥାନ୍ତେ ଶୂଦ୍ରକ ବେଦ ପଢ଼ିଲା ମାତ୍ରେ କେମିତି ମୁଣ୍ଡ କାଟ ହୋଇଥିଲା । ଏବେ ପରା ରାମ ରାଇଜ ନାହିଁ, ନଇଲେ ଯେ ଆମ୍ବେଦକର ଦଳିଆଙ୍କର ଏକାବେଳେ ସଫା ଚୋଟ୍ ମୁଣ୍ଡ କାଟ୍ ହୋଇ ତାଙ୍କ ଅପବିତ୍ର ଅସାର ଦେହକୁ ଚିଳ ଶାଗୁଣାଙ୍କର ସୁଭକ୍ଷ୍ୟ କରାଇ ପାରିଥାନ୍ତା । ତାଙ୍କର ଏଡ଼େ ଗର୍ବ, ସେମାନେ ପୁଣି ବର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ରେଷ୍ଠଙ୍କର ସରିସାଙ୍ଗ ହବାର ଆଶା କରୁଛନ୍ତି ? ଆରେ ବାବୁ, ଯଦି ଜନ୍ମ ଜନ୍ମାନ୍ତର ପାପ କରି ଅଛୁଆଁ ହେଲ, ହାଡ଼ି ପାଣ ହୋଇ ପିଣ୍ଡ ଧାରଣ କଲ, ତୁମର ପୁଣି ସରଗଚାନ୍ଦକୁ ହାତ ବଢ଼େଇବାର ସଇତାନି କାହିଁକି ? ଯେତେ ହେଲେ ଆମେ ଦ୍ୱିଜାତି, କେତେ ଲକ୍ଷ ଜନ୍ମ ତପସ୍ୟା କରି "ଜମ୍ବୁଦ୍ୱୀପେ ଭାରତ ବର୍ଷେ" ବର୍ଣ୍ଣଶ୍ରେଷ୍ଠ ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ ଆଦିଙ୍କ ଘରେ ଆମର ଶୁଭଜନ୍ମ ଲାଭ ହୋଇଚି । ପଛେ ଆମେ ପାଠର 'ଅ' ଅକ୍ଷର ନ ଜାଣୁ କି

ଦାନ୍ଦଡ଼ା କଟୁରି ଖଣ୍ଡେ ଧରିବାର ସାହସ ଆମର ନ ଥାଉ, ଦୁନିଆଯାକ ଆମକୁ ଛି' ଛା' କରୁ, ଟାହୁଲି ଟାପରା କରୁଥାନ୍ତୁ – "ନବଗୁଞ୍ଜର, ଆପଣା ମନେ ମୁଁ ଆପେ ସୁନ୍ଦର" – ଆମେ ବର୍ଣ୍ଣଶ୍ରେଷ୍ଠ ହିନ୍ଦୁ । ଆମରି ପାଇଁ ପରା କବି ଗାଇଛନ୍ତି –

"ସର୍ବ ବର୍ଣ୍ଣେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରତିଷ୍ଠ ଧର୍ମନିଷ୍ଠ ହିନ୍ଦୁ"– ଆମେ ସବୁ ଧର୍ମର ଦେହଧାରୀ ବିଗ୍ରହ । ଦୁନିଆ ଯାକର ଧର୍ମ ଆମର ପ୍ରତି ରୁମମୂଳରେ ଗଦାମରା ହୋଇଚି । ଆମେ ଜଗତରେ ଧର୍ମଗୁରୁ । ଆମେ ଖାଇଲେ ଧର୍ମ, ବସିଲେ ଧର୍ମ, ଶୋଇଲେ ଧର୍ମ, ହସିଲେ ଧର୍ମ, କାଶିଲେ ଧର୍ମ, ଧର୍ମର ଆମର କିଛି ସୀମା ଅଛି ? ଧର୍ମ ସକାଶେ ଆମେ କଣ ନ କରିପାରୁ ? ଧର୍ମ ସକାଶେ ତ ଆମର ଏତେ ଚିତା ପଇତା, ଚୁଟି ଚୈତନ୍ୟ, ଛାପ ଜପାମାଳି । ଧର୍ମ ସକାଶେ ତ ଏତେ ବାରବ୍ରତ, ଓଷା ପାର୍ବଣ, ପୋଥି, ପାଞ୍ଜି, ପୁରାଣ । ଧର୍ମ ସକାଶେ ତ ଗଙ୍ଗା ଯମୁନାର ମଇଳା, ମଡ଼ପଚା, ଗୋଳିଆ, ଗନ୍ଧପାଣିରେ ଗାଧୋଇ ମହାପବିତ୍ର ହୋଇ, ସାତଜନ୍ମର ଚୋରୀ, ବ୍ୟଭିଚାର, ନରହତ୍ୟା, ଭ୍ରୂଣହତ୍ୟା ପାପରୁ ତ୍ରାହି ପାଉଛୁ । ଧର୍ମ ସକାଶେ ତ ପାଞ୍ଚବର୍ଷର ଅଜ୍ଞାନ ଶିଶୁ ବାଳିକାକୁ ଧୂଳି ଖେଳରୁ ଧରିଆଣି ପାକଲା ବୁଢ଼ା ବରଗଡ଼ାର ହାତରେ ବନ୍ଧ ଗଣ୍ଠି ପକେଇ ଦଉଚୁ । ଧର୍ମ ସକାଶେ ତ ଆମେ ନବଯୌବନା ସଜ ଗୋଲାପ କଢ଼ିଟିମାନଙ୍କୁ ରାଣ୍ଡ ଅର୍କ୍ଷିତିଆଣୀ କରି ବଡ଼ଦାଣ୍ଡରେ ବସେଇ ମାତାଜୀ ସଜେଇ ଦେଉଚୁ, ନଇଲେ ଆମର ଦେବତାଙ୍କୁ ବାହା କରେଇ କୁମାରୀ କନ୍ୟାଙ୍କୁ ଦେବଦାସୀ ରୂପେ ମଠଧାରୀ ମହନ୍ତ ପୂଜା ପଣ୍ଡା ସେବକ ସେବେଇତଙ୍କ ଆଗରେ ନଚଉଚୁ । ଏଇ ଧର୍ମସାଧନ ସକାଶେ ତ ଗାଁ ଗାଁ, ସହର ସହର, ଘାଟ ତୁଠରେ ମାଳେ ମାଳେ ମନ୍ଦିର ମଠ ପୀଠ ଗଢ଼ି କରି ରଖିଚୁ । ଆରେ ମ୍ଳେଚ୍ଛଗୁଡ଼ା । ତୁମକୁ ତା ସବୁ କିମିତି ଛାଡ଼ି ଦେବୁ ? ଯାହା ଆମର ଜନ୍ମ ଜନ୍ମାନ୍ତର ସୁକର୍ମ ଅର୍ଜିତ, ଆଜି ଗାନ୍ଧି ଗୋଟିଏ ଉପାସ କଲେ ବୋଲି "ଆମେ ସର୍ବେ ହୋଇଯିବୁ ଏକାକାର, ନ ଥିବ ଭେଦର ବିଚାର" – ତେବେ ଭଲା ଆମର ରବିତଳେ ନା ରସାତଳେ, ଗଉରବ ଗର୍ବ କରିବା ପାଇଁ କି ପଦାର୍ଥ ରହିବ ? ଦୁନିଆ ଦାଣ୍ଡରେ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ବାଟ ଚାଲିବା ପାଇଁ ଅଭିମାନଟା ରହିବ କଉଁ ଲାଜରେ ? ଜଗତର ଅନ୍ୟ ଦେଶର ଲୋକେ କିମିତିକା ତାଟକା ହେଇ ଶୁଣିବେ ଯେ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଠାରୁ ଏକୋଇଶ ହାତ ଦୂର ଛଡ଼ାରେ ଶୂଦ୍ର ଚାଲୁଚି । ତା ଛାଇଟା ପଡ଼ିଲାକ୍ଷଣି ବ୍ରାହ୍ମଣ ରୂପୀ ନର ଦେବତାର ଚମ ଅପବିତ୍ର ହୋଇ ଯାଉଚି ? ଭଲା, ଯେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସେ ଚିରଦିନ ବ୍ରାହ୍ମଣ "ବ୍ରହ୍ମ ଜାନାତି ବ୍ରାହ୍ମଣ" ବା "ରାନ୍ଧି ଜାଣନ୍ତି ବ୍ରାହ୍ମଣ" ପୂଜାହାରୀ ଅଥବା ପୂଝାରୀ । ଆମ୍ଭର ଅନ୍ନ ଯୋଗାଡ଼ କରିବେ ନଇଲେ ପେଟର ଅନ୍ନ ମୁଠାଏ ସିଝେଇ ଦେବେ । ପାଠ ପଢ଼ି ପଢ଼ି ପଣ୍ଡିତ ବା ବ୍ରାହ୍ମଣ ପେଟରୁ ପଡ଼ି ପଣ୍ଡିତ । ପଛେ ଟିପ ଚିହ୍ନଟାଏ ଦବାକୁ ନ ଆସୁ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଯେ ଚିରଦିନ ବ୍ରାହ୍ମଣ ତାର ସ୍ଥାପିତ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ଧର୍ମରେ । ଗାନ୍ଧି ଭଳି ସାତ ଗାନ୍ଧି ଶଏଦିନ ଉପାସ କରି ମରି ମାଟିରେ ମିଶିଗଲେ ସୁଦ୍ଧା କଣି କାଣିଚାଏ ଭାଙ୍ଗିବ ନାଇଁ କି ଦୁଙ୍କିବ ନାଇଁ – ସେ ଯାହା ଆଗରୁ ବିଧି ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇଚି ନାଁ । ବ୍ରାହ୍ମଣ, ବ୍ରାହ୍ମଣ-ଶୂଦ୍ର, ଶୂଦ୍ର, ମ୍ଳେଚ୍ଛ, ମ୍ଳେଚ୍ଛ – ଛୁଆଁ ଛୁଆଁ – ଅଛୁଆଁ ଅଛୁଆଁ । ଅଛୁଆଙ୍କୁ ପଙ୍ଗତରେ ପୂରେଇ ମାରାହବା ଭଳି କ୍ଷମତା ଆମର ନାହିଁ । ସେ ଗାନ୍ଧି କହନ୍ତୁ କି ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ କହନ୍ତୁ । ଗାନ୍ଧି ଏବେ ମାନିଲେ ଗୋଟାଏ ଅବତାର, ଏଇ ଅଛୁତଙ୍କ ସକାଶେ ଓପାସ କରି ମରିଯିବେ । ତା

ହେଲେ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ବି ମନ୍ଦିରଟିଏ ଗଢ଼ି ସେଠି ତାଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି ଥୋଇ ପୁଣି ଏଇ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟଙ୍କୁ ବାରଣ କରିବାକୁ ସେଠି ନିଘା ପକେଇବାକୁ । ଆମେ କଣ ଊଣା ? ଆମେ ଖୁବ୍ ପୂଜା କରି ଜାଣୁ, ଅତଏବ ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ଆତ୍ମବଳି ଦାନ ବିଫଳ ହେବ ନାହିଁ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏବେ ଜରା ଶଅର ପ୍ରେଷ୍ଟଟା ହାତରେ ମଲେ – ଶଅରଗୁଡ଼ା ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ନିମ୍ବକାଠରେ ଦେବତା ବନେଇ ପୂଜିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଆମ ଦିହ କିଆଁ ସହନ୍ତା ? ଆମେ ତାଙ୍କ ତାଟି କବାଟ ତାଡ଼ି ତାଙ୍କୁ ଘିନି ଆଇଲୁ, ପତିତପାବନ ଜଗନ୍ନାଥ କରି ଥୋଇଦେଲୁ । ଆଉ ଦେଲୁ ମନା କରି ସେଇ ଅଛୁତ ଭାଇଙ୍କି ତାଙ୍କ ମନ୍ଦିର ପାଖ ମାଡ଼ିବାକୁ । ଜୋର ଯାହାର ରାଜ୍ୟ ତାର । ହେଲେ ବଡ଼ ଭୟ ହେଲାଣି । ସତରେ ଏ ତ ସାତଜନ୍ମ ଗୋଡ଼ଦଳା ଗୁଡ଼ା, ମୁଣ୍ଡ ଟେକିବେ ଆଉ ସାହସ କରି ପଚାରିବେ ତୁମେ କିଏ ସବୁ ଆମକୁ ଏଡ଼େ ହୀନ କରି ବିଲେଇ କୁକୁରଙ୍କଠୁ ବି ଊଣା କରି ରଖିଚ ? ଭାଇ ଏତ ତମର ମଙ୍ଗଳ ପାଇଁ କରୁଚୁ । ହାତର ସବୁ ଆଙ୍ଗୁଳି କଣ ସମାନ – ନା ? ସମସ୍ତେ ଯୋଗୀ ହେଲେ ଭିକ କିଏ ଦବ ?

ସମ୍ପାଦକ ଭାଇ, ସତରେ ଭାରି ଭୟ ହେଲାଣି । ଏ ଅଛୁତଗୁଡ଼ା ଆଉ ମାନିବା ଜନ୍ତୁ ନୁହନ୍ତି । ଏତ ଆଖି ରଙ୍ଗେଇ ମୁଣ୍ଡ ସଳଖେଇ ଆପଣା ହକ ଦାବୀ କରିବାକୁ ବସିଲେଣି । ଗଲା, ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମଟା ରସାତଳକୁ ଗଲା । ଏ (depressed untouchable) ଗୁଡ଼ା ପୁଣି ଆମକୁ (press) କଲେଣି, ହକ ତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେବାକୁ । ଭୟ ହଉଚି, ପଛପଟିଆ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ହାତରୁ ମୁକ୍ତିମଣ୍ଡପ ପିଣ୍ଡାରୁ କୋଉ ଦିନ କେଜାଣି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଉପରେ ବି ଆକ୍ରମଣ କରି ତାଙ୍କୁ ଛଡ଼େଇ ନେବେ, ଆମକୁ ଚୋର ବୋଲି ଦୁନିଆ ଦାଣ୍ଡରେ ଚିହ୍ନେଇ ଦେବେ । ଭାଇ ଓଡ଼ିଆ ! ଆଗରୁ ସାବଧାନ ହୋଇ ତାଙ୍କ ମାଲ ତାଙ୍କୁ ଦେଇ ଦିଅ ନା, ନଟ ଛିଡ଼ିଯାଉ । ତୁମେ ତ ସତରେ ଭାରତ ବର୍ଷରେ ଏବେ ସମସ୍ତିଙ୍କର ପଛପଟ ଆଶ୍ରା କରିଚ, ଭଲା ଏଇ କାମରେ ଆଗଭର ହେଇଯାଅ, ସାରା ଭାରତବର୍ଷରେ ଏଇ ସୁଯୋଗରେ ନାଁଟା କିଣିନିଅ, ଏମିତି ସୁଯୋଗ ଆଉ ଆସିବ ନାଇଁଟି ? ତୁମ ଦେଶମିଶ୍ରଣ ହବା ଆଗରୁ ମିଶ୍ରେ ପଂଝାକ ! ଅଛୁତା ଗୋଛେଇତ, ଦୀନା ସାମଲ, କସ୍ତୁରି ମଳିକକୁ କୋଳରେ ଘେନି ମିଶିଯାଅ, ମହାପ୍ରସାଦ ଖୁଆଇ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ବାନା ତଳେ ଏକ ହୋଇ ପ୍ରକୃତ ସାମ୍ୟ ମୈତ୍ରୀ ସ୍ୱାଧୀନତାର ପରିଚୟ ଦିଅ ଭଲା । ଏମିତି ସୁଯୋଗ ଆଉ ହାତକୁ ଆସିବ ନାହିଁଟି ? ୟାକୁ ହାତରୁ ଛାଡ଼ିଲେ ପରେ ମୁଣ୍ଡ ପିଟିଲେ ମିଳିବ ନାହିଁଟି । ମତେ ଓଡ଼ିଶାର ଜଣେ କିଏ ଭାଇ ଅଛୁତଙ୍କ ଲାଗି ମୁକ୍ତିମଣ୍ଡପର ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କୁ ହାତ ଯୋଡ଼ି ମନ୍ଦିର ମୁକ୍ତି ପାଇଁ ଭିକ୍ଷା ମାଗିବାକୁ ନେହୁରା ହେଲେ ।

ଭଲା ଏକଥା କହିବ ଟିକିଏ ? ମୁଁ ଟି ? ମୁଁ ଏବେ କୋଉ ଭଲ କି ? ଅଛୁତ ଗୁଡ଼ାକ (depressed, suppressed, sufocated) ଆମେ ପୁଣି କି ସାହସରେ ମୁକ୍ତିମଣ୍ଡପ ଆଗରେ ମୁଣ୍ଡ ଟେକିବୁ ? ଆମେ ବି ତ 'ଅସ୍ପୃଶ୍ୟା', ଆମକୁ ବି ଛୁଇଁ ଦେଲେ ଛଅଖଣ୍ଡ ଏକାବେଳେ ଚୂନା ହବୁ – ଆମେ ଯେ ସବୁ ଲୁହଣୀ ପିତୁଳା ଟିକେ ଖରା ବାଜିଲା ମାତ୍ରେ ଏକାବେଳେ ତରଳି ଯିବୁ ସେଇ ଯୋଗୁ ଆମେସବୁ ଅନ୍ତଃପୁର କୋଣବାସିନୀ, ପରଦା କୈଦିଆଣୀ, ଓଢ଼ଣା ଘୋଡ଼ଣୀ, ଆମ ଗୋଡ଼ଥାଇ ଗୋଡ଼ ନାଇଁ, ହାତ ଥାଇ ହାତ ନାଇଁ, ଆଖି ଥାଇ ଆଖି ନାଇଁ, କାନ ଥାଇ କାନ

ନାହିଁ । ଆମେ ଅଜୀବ (ଜୀବହୀନ ବା ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ) ଜାନୁଆର । ଅଚ୍ଛୁତ ଗୁଡ଼ା ତ ଖାଲି ସାତକୋଟି । ଆମେ ତ ଏକାବେଳେ ଷୋଳ ସତର କୋଟି । ଆମ ପାଇଁ କେହି ଗାନ୍ଧି କି ଗାନ୍ଧିଆଣୀ ଓପାସ କରୁନାହାନ୍ତି ? ଭଲା ଆମେ ଟିକେ ଚେଇଁଉଠି ଆଖି ତରାଟି ଏଇ ଦ୍ୱିଜାତି ମନୁଷ୍ୟ୍ଡ଼ି ରଚକମାନଙ୍କୁ ଚାହିଁ ଦିଅନ୍ତୁ । ଆମେ ଅନ୍ଧାର କୋଣ ମଣ୍ଡିନୀ ଚେମିଣୀ ପଂକ୍ତାକ ଯଦି ଏକାବେଳେ ଉଡ଼ି ବାହାରକୁ ଆସନ୍ତୁ, ଦୁନିଆ ଦେଖନ୍ତା ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ରଙ୍ଗ ମଞ୍ଚରେ କେମିତି ନୂଆ ଶକୁନ୍ତଳା ନାଟଟିଏ ହୁଅନ୍ତା ।

ହାୟ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମ୍ମ । ସତରେ ଆଜି ତୋର ବଡ଼ ବିପଦ, ତୋର ନିଶ୍ଚେ ଶନିଦଶା, ନହେଲେ ଏତେ ସମସ୍ୟାରେ ତୁ ଘାଣ୍ଟି ହୁଅନ୍ତୁ ! ଏଣେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ସମସ୍ୟାକୁ ସେଣେ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ନିର୍ବାଚନ ସମସ୍ୟା । ତେଣେ ଅଚ୍ଛୁତ ସମସ୍ୟାକୁ ପୁଣି ନାରୀ ସମସ୍ୟା । ଏତ ଖାଲି ସମସ୍ୟାରେ ସମସ୍ୟା, ସମାଧାନର କିଛି ଉପାୟ ଅଛି ନା ? ଆମ ଓଡ଼ିଶା ଦେଶମିଶ୍ରଣ ସମସ୍ୟା ଭଳି ଏ କି ବର୍ଷକୁ ବର୍ଷ ନବରଙ୍ଗରେ ନବଢ଼ଙ୍ଗରେ ଗଡ଼ି ଗଡ଼ି ଚାଲିଥିବ । କଥାରେ କହନ୍ତି "ନାଉ ଧୃତୁକି ଲୋ ନାଉ ଧୃତୁକି । ବୁଢ଼ୀକି ଦେଖିଚୁ କି ?" ନାଉ ଧୃତୁକି ଉତ୍ତର ଦେଉଚି – "ମୁଁ କି ଜାଣେ ବୁଢ଼ୀ ଫୁଢ଼ୀ, ମୁଁ ଯାଉଚି ଗଡ଼ି ଗଡ଼ି ।" ସେମିତି ଏକା ବୁଢ଼ୀ ଓଡ଼ିଆ ମାଆର କୋଟିକଙ୍କାଳମାଳିନୀ ରୂପଟାର ହୀନସ୍ତାକୁ କେହି ସତରେ ଦେଖିଚନ୍ତି ନା ଆମ ତୁଣ୍ଡମୁଣ୍ଡର ମାଲିକ ହରତା କରତା ଦୈବ ବିଧାତା କେହି ଆମ ଜାତିଟାର ଅଭାବ ଅସୁବିଧା, ମୁଣ୍ଡଗଣ୍ଡିକଟା ମାଦଳର ମାଦଳା ପାଞ୍ଜି ଭଳି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା, ଲୋକହସାର ପରାସଟା ଅନୁଭବ କରିଚନ୍ତି ? ଖାଲି କଥାରେ ବଥା ବଢ଼େଇ ଦେଖି ଶୁଖିଲା ସୁଆଗ କାଢ଼ି ଆମ ସାହୁ, ମିଶ୍ର, ମହାନ୍ତି, ମହାରାଜଙ୍କର ମନ ଭୁଲେଇ ସରଗଚାନ୍ଦ, ଦବାର ଆଶା ଆଶ୍ୱାସନା ଦଉଚନ୍ତି – ହେଲେ ଦେଶ ମିଶ୍ରଣଟା ନାଉ ଧୃତୁକି ଭଳି ଯାଉଚି ଗଡ଼ି ଗଡ଼ି । କବି ଗାଇଚନ୍ତି – "କେତେ ତୁ ଅନାଇ ବସୁ ଅକାରଣେ ଆଖି, ଏ ତିରିଶି ବର୍ଷ ତୋର ନିଆଁଶାର ସାକ୍ଷୀ ।" ଗଲା କର୍ଜନଙ୍କଠୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଉଇଲିଙ୍ଗଡ଼ନ୍ ଆସି ପାଟଗଦି ମାଡ଼ି ବସିଲେଣି– ହେଲେ ଆମ ନିଆଶ ନିରିମାଖୀର ଭଗବାନ ହିଁ ଭରସା । ଆମ ପ୍ରାର୍ଥନାର ଫଳଟା ହଉଚି କଣ ନା ଗୋଲଟେବୁଲ୍ ଭଳି ଗୋଲ ଆଳୁ ।

ସତରେ ଏଇ ଗୋଲ ଟେବୁଲ୍ କରିବାରୁ ସବୁ ଗୋଳେଇ ହେଇ ଯାଉଚି ... ଚାରିକଣିଆ ଟେବୁଲଟା ବା କେମିତି କରନ୍ତେ ? ପୃଥିବୀଟା ଯେ ଗୋଲ, ଚାନ୍ଦଟା ଯେ ଗୋଲ, ସୂର୍ଯ୍ୟଟା ଗୋଲ, ଭଗବାନ ସବୁ ଜିନିଷକୁ ଗୋଲ ଗଢ଼ିଛନ୍ତି । ଅତଏବ ସବୁକଥା ଗୋଲ ... ବା ଭଳ ସେଇଟା ଜଗତର ସନାତନ ନିୟମ । ଧର୍ମରେ ସେଥିପାଇଁ ସିନା ଏତେ ଗୋଲ ବା ଗୋଳ । ମୁସଲମାନ କହ – ତାଙ୍କର ସିଆ ସୁନ୍ନି ପାଲା, ଇସାଇଙ୍କି ଦେଖ ତ, ତାଙ୍କର କାଥଲୀକ୍ ପ୍ରଟେଷ୍ଟାଣ୍ଟ ନାଟ ଏମିତି ଅବା ହିନ୍ଦୁଙ୍କର ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଶୁଦ୍ର ସୁଆଙ୍ଗ । ୟା ଅନାଦି କାଳରୁ ଚାଲିଚି, ନା ଆଜି ନୂଆ ହେଇଚି ? ଏ ନୂଆ ନବିଲା ଛୁଆ ଧର୍ମବୁଢ଼ାଙ୍କର ଦୁଧଗାଲ ଭାଙ୍ଗି ନାହିଁ, ତାଙ୍କର ତ ଏତେ ଭେଶବଦଳିଲାଣି, ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମ ତ ବୁଢ଼ା ପୁରୁଣା । କୁଳବୃଦ୍ଧ ପିତାମହ । ତା ଚମ ଲୋଥରି ପଡ଼ିଲାଣି, ଦାନ୍ତ ପଡ଼ିଲାଣି, ଆଖି ବସି ଗଲାଣି, ଲମ୍ବ ଦାଢ଼ୀ ଧଳା ହୋଇ ଭୂଇଁରେ ଘୁଷୁରିଲାଣି, ଆଉ କିଛି ଦିନ ପରେ ନାକ ବି ଘୁଷୁରିବ, ତାର ଦୁନିଆକୁ ଦେଖେଇବାକୁ ଆଉ ନୂଆ ଛଇଟା

ଭଲା ହବ କିସ ? ତାକୁ ପୁଣି ଲୋକେ କହୁଚନ୍ତି 'ସଂସ୍କାର ହ ।' ଆରେ, ସଂସ୍କାର ହବାକୁ ତାର ବାକି ସାକି ଅଛି କଣ ? ତାର ତ ଜନ୍ମରୁ ମଲାଯାକେ ଷୋଳ ସଂସ୍କାର, ତାର ଗୁଣ ଦୁର୍ଗୁଣ ସବୁ ତ ପୂର୍ବଜନ୍ମର ସଂସ୍କାର, ତାର ଭାଷଣଟା ବି ସଂସ୍କୃତ, ସେ ତ ଏକାବେଳେ ସଂସ୍କାରିତ, ପରିଷ୍କାରିତ, ପରିମାର୍ଜିତ ପବିତ୍ର । ତାର ତ ଏମିତି ଯାଇଚି କାଳକ, ଆଉ ଅଛି ଫାଳକ । ବୁଦ୍ଧ ଶଙ୍କରଠୁ ଆରମ୍ଭ କରି କେତେ ରାମାନନ୍ଦ, ଚୈତନ୍ୟ, କବୀର, ନାନକ, ରାମମୋହନ, ଦୟାନନ୍ଦ ତା ଗଣ୍ଡିଟାର ସଂସ୍କାର କରି ଫସର ଫାଟିଗଲେ । ଏବେ ଏ ଗାନ୍ଧି, ମାଳବ୍ୟ, ମୁଞ୍ଜେ, ଶାରଦା ହେରିକା କଣ ଗୋଟାଏ ନୂଆ କରିବାର ଶରଧା କରିଛନ୍ତି କି ?

ସାତଶଅ ବରଷ ତ ପଠାଣ ପଂଝାକ ତଲୁଆର ହଲେଇ ହଲେଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ ତାର ଟିକେ ଆଡ଼ବାଙ୍କ କରିବାକୁ, ଦେଢ଼ଶଅ ବରଷ ତ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଶିକ୍ଷା ସଭ୍ୟତା, ନୂଆ ଆଲୁଅ ବି ତାର ଅନ୍ଧାର ଗମ୍ଭୀର ଉଆସ ଭିତରେ ପଶି ପାରିଲା ନାଇଁ, ଆଉ ଆଜି ତେମେ ସବୁ ଢଙ୍ଗ କାଢ଼ିଚ ସଂସ୍କାର କରିବ ବୋଲି ? କି ସଂସ୍କାର କରିବ ତେମେ ଗୋଟାଏ ? ଏ ଅଛୁଆଁଙ୍କୁ ଛୁଆଁ କରିଦେବ – ଆମ ନିଜାନ୍ତି କୂଅ ପୋଖରୀ, ମଠ, ଦୁଠ, ମନ୍ଦିରଗୁଡ଼ାରେ ସବୁ ତାଙ୍କ ଅପବିତ୍ର ପିଣ୍ଡମାନଙ୍କୁ ମାଡ଼ିଦବ ନେଇ ? ଏ ଓଲଟା ନିଶାପ କିଆଁ ବାବୁ ? କି ଭୂତ ତୁମ ମୁଣ୍ଡରେ ଚଢ଼ିଚି ଭଲା କହିଲ ? ଛୁଆଁ ଛୁଇଁ ଧର୍ମଟା ତ ଆମ ହିନ୍ଦୁଙ୍କର ଜନ୍ମଗତ ଅଧିକାର । ମା ପେଟରୁ ଭୂ ଭୁବ ସ୍ୱର୍ଗଲୋକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଛୁଆଁ ଛୁଇଁର ସଂସ୍କାର ଘେନି ବୁଲୁଚି । ତା କାଳୀ ଗାଈର ଭିନେ ଗୋଠ । ଦୁନିଆ ଲୋକେ ତାକୁ ଭାବୁଥାନ୍ତୁ ନା ସେ ଦୁନିଆ ଦାଣ୍ଡରେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟଇତର ମୂର୍ଖ ଅନ୍ଧ ଗୋଲାମ, ବାର ଜାତି ତେର ଗୋଳା ତାର ସେଥିରେ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ଭଲା କାହିଁକି ହବ ? ତାର ହଉଚି ହାଣ୍ଡି ଧର୍ମ । ଚୁଲ୍ଲୀ ଚଉକା ସଭ୍ୟତା, ବେଦ, ବେଦାନ୍ତ, ଉପନିଷଦ୍, ରାମାୟଣ, ମହାଭାରତ ସବୁ ତାର ସେଇ ଛୁଆଁଛୁଇଁ ପାଠ ଭିତରେ । ସେହି ତାର ଜୀବନ ମରଣର ଗଣ୍ଠି । ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ସମସ୍ୟା, ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ନିର୍ବାଚନ, ଏ ଗୁଡ଼ାର ଭଲା ତା କତିରେ କି ମହତ୍ତ୍ୱ ? ସେ ତାର ସେଇ ଛୁଆଁଛୁଇଁ ଧର୍ମ ନେଇ ମରିବ ଅବା ବଞ୍ଚିବ । ସାବଧାନ । ତା ଧର୍ମ ଉପରେ ହାତ ଦିଅ ନାହିଁ । ଅତଏବ ଗାନ୍ଧି ମହାରାଜ ଆଗରୁ ତେତି ଯାଆନ୍ତୁ –ନଇଲେ ପଛକୁ ଭାରି ପସ୍ତାଇବେ । ସେତେବେଳେ ବିରାଟ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ନିଜର ଉଦାର ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣତାରେ ତାଙ୍କୁ କ୍ଷମା କରି ପାରିବଟି ? ଶୀଘ୍ର ତାଙ୍କର ଏକଥା ଥଣ୍ଡା ମୁଣ୍ଡରେ ଧ୍ୟାନ କରି ଆପଣା ବରତ ଛାଡ଼ିଦେବା ଉଚିତ । ଭଲା ସେ ବା ଖାଉଥିଲେ କଅଣ ? ଚୋପିଏ ଛେଳି ଦୁଧ, ଦିଟା ଶୁଖିଲା ଖଜୁର, ଗଣ୍ଡିଏ ଅଙ୍ଗୁର, ଖାଉଥିଲ ଯେ, ତା ପୁଣି ଅଛୁଆଁଙ୍କ ଲାଗି ଛାଡ଼ିଚ କିଆଁ ବାପୁଜୀ । ଯଦି ପ୍ରକୃତରେ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ସମାନାଧିକାର ଚାହୁଁଚ, ତା ହେଲେ ଆମ ତେତିଶକୋଟି ଦିଅଁ ଦେବତାଙ୍କ ଭିତରୁ ସାତକୋଟି ମୁଣ୍ଡ ଗଣିତ ସାତକୋଟି କାଢ଼ିକୁଢ଼ି ଘିନି ଯାଆନ୍ତୁ । ଜଣକୁ ଗୋଟାଏ ଲେଖା ବାଣ୍ଟି ଦିଅନ୍ତୁ । ଏ ବୁଢ଼ା ଦିହରେ ଭଲା ଉପାସ କରି କଣ ମୋଟାଏ ପଡ଼ିଚ ? ବାଧିକା ହେଉଯିବ । ଅଛୁତଙ୍କୁ ବାଧୁ କି ନ ବାଧୁ, ତାଙ୍କ ମୋଟ ମହିଷିଆ ଯାଦୁରା ଚମ ବଡ଼ ଟାଣ, ଆମ କଅଁଳ ଚମକୁ ତ ବଡ଼ ବାଧିଯିବ ।

ସମ୍ପାଦକ ଭାଇ । ଆଜିକାଲି ଦିଲ୍ଲୀର ଆବ୍‌ହାଉଆ ଯଦିଚ ନୁହଁ କାଲୁଆ, ନୁହଁ ତତଲା – ତଥାପି ଟାଇଫଏଡ୍ ମେଲେରିଆ ଯୋଗୁ ପ୍ରାଣରେ ଆଉ ସେ ଶରଦ୍ ନିଶାର ନିଶାଳିଆ

ଚାନ୍ଦିନୀ, କୁନ୍ଦଗନ୍ଧଗୋଳା ପବନର ଢେଉ, ସେ ଲଳିତ ରାଗିଣୀ ବଜଉ ନାହିଁ । ଗଙ୍ଗା ମୁହାଣର ବାଲି ଚଡ଼ା ପୋଚରା ଦଳମଡ଼ା ପାଟଦହଠୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଚିତ୍ରୋତ୍ପଳାର କଣ୍ଟପଦକ କଟକ, ମହୋଦଧିର ମଥାମଣି ପୁରୀ-ଚିଲିକା-ନୀଳୋତ୍ପଳର କେଶର ଗଞ୍ଜାମ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗ୍ରାସ କରି ମେଲେରିଆ ପିଡାଶୁଣୀର ପେଟ ପୂରିଲା ନାହିଁ ଯେ, ସେ କଲିକତାରୁ ରାଜଛଡି ଦିଲ୍ଲୀକୁ ଉଠି ଆସିବା ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଆପଣା ଆଡ୍‌ଡ଼ା ବି ଏଠି ଆସି ଜମେଇ ଦେଲା । ତାର ଭାରତ ବୁଲା ସ୍ୱଭାବକୁ କିସ ବାହୁନିବା ? ତା କବଳରେ କିଏ ଭଲା ଆମ ଓଡ଼ିଆ ରକ୍ତ ମାଉଁସ ଶରୀର ହେଇ ପଡ଼ିନାହିଁ - ନା କୁଇନାଇନ ଗୋଲିର ସୁଆଦ ଚାଟି ନାହିଁ ? ଓଡ଼ିଆଙ୍କର ତ ବରଷକ ବାରମାସ-

"ତାପ ସନ୍ନିପାତ ବିକାର ବିଷାଦ

ଜୀବନ ସଙ୍ଗାଳି କୁଇନାଇନ୍ ।"

ଭଲା ଦିଲ୍ଲୀରେ ଓଡ଼ିଆ ହାଡ଼ ଚମ ପାଇଁ ମେଲେରିଆ ଡାଆଣୀ ତା ରସ ଚୁଷିବା ମଜା କାହୁଁ ଛାଡ଼ନ୍ତା ? ତା 'ହାଇଟେମ୍ପେରେଚର' ଦାଉରେ ଆଉ ମଗଜରେ କିଛି ଜ୍ଞାନର କଥା ଅଛି ବା ଥାଇପାରେ । ସେଇ ଯୋଗୁ ଓଡ଼ିଆଙ୍କର ନିତି ଜ୍ଞାନଘର ହଜି ଯାଉଚି ନା । ଆପଣା ଘରର ଆପେ ଭଗାରି ହେଇ ବସୁଚନ୍ତି । ନଇଲେ ଆମାଲ୍‌ଗାମେସନ୍ ରୂପୀ ଅମୃତ ଟିକକ ଏତେ ସିନ୍ଧୁ ମନ୍ଥି ମନ୍ଥି ଶେଷକୁ ସିମଳା ଦଉଡ଼ି ଦଉଡ଼ି ତାଙ୍କୁ ମିଳୁନାହିଁ ନା ଦେଶ ମିଶ୍ରଣ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କି ପାଉ ନାହାନ୍ତି । ତୁଚ୍ଛାକୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କି କହୁଚନ୍ତି ଧର ଧର ଧର । ଜ୍ୱର ରୋଗୀର ପ୍ରଳାପ ତ । କଣ ଯେ ବକି ବକି ଲେଖି ଲେଖି ଗଲିଣି, କଥାଟା ଯେ କୁଆଡ଼େ କୋଉ ସୁଅରେ ଭାସିଗଲାଣି, ନଡ଼ିଆ ଗଛରେ ଚଢ଼କ ପଡ଼ି ଗୁଆଗଛ ଭାଙ୍ଗି ଗଲାଣି, ତା ମୁଁ କିଛି ଠିକ୍ କରିପାରୁ ନାହିଁ । ଅତଏବ ଭୁଲ ଦୋଷ କ୍ଷମା ସାଦରେ ମାଫ୍ କରିବେ । ଆଉ ଚଉଧୁରୀ ବଜାର ଆମ ଅକ୍ଷୟ ବାବୁଙ୍କ ଡାକ୍ତରଖାନାରୁ ବୋତଲେ ଭିକ୍‌ଟୋରିଆ ଟନିକ୍ ପିଲ୍ ପଠାଇ ଦେବାରେ ହେଳା କରିବେ ନାହିଁ ଟି । ନଇଲେ ଆମ କଲିକତି ଓଡ଼ିଆ ଦୋକାନର ଢାରମଲିନ ଜ୍ୱରର ଯମ ଶିଶିଏ ଅନୁଗ୍ରହ କରିବେ ।

ନମସ୍ତେ । ଇତି ।

ଦିଲ୍ଲୀଚିଠି (୮)

ବୀରଶ୍ରୀ

(ନବୋତ୍କଳ ଗଠନ ପରେ ମତାମତ-

'ବୀରଶ୍ରୀ' 'ବୀର ଶ୍ରୀମତୀ' ଉପାଧି ଗ୍ରହଣ)

ବୀର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସମ୍ପାଦକ ମହୋଦୟ,

ସାଦର ନମସ୍ତେ ।

ଆଜି ବାସ୍ତବରେ ଗୋଟିଏ ମହାନ ଆନନ୍ଦର ଦିନ । ୧୯୩୬ ଅପ୍ରେଲ ପହିଲା ଆସିଗଲା । ନବ ସହକାରର ରସାଳକୁଞ୍ଜରେ ପିକ ପଞ୍ଚମ ଲହରରେ ନବ ରସାଳ ମଧୁଧାରା ବର୍ଷା କରି ଦେଇଗଲା ପରା । ପକ୍ୱ ରସାଳ ଶ୍ରୀଫଳ ସହିତ ସୁମିଷ୍ଟ ଦେଶ ମିଶ୍ରଣ ମଧୁ ମିଶିଗଲା ।

ବହୁ ଦୂରରେ ଏ କଳା କାଳିନ୍ଦୀ କୂଳରେ ନବ ପ୍ରଭାତୀ ତାରାର ପ୍ରଥମ ସ୍ଫୁରଣରେ ନବୀନ ଉଷାର ଲଜ୍ଜାରୁଣ ମୃଦୁ ମଧୁର ସଞ୍ଚରଣ ସହିତ ନିର୍ମଳ ନଳିନୀ ସରୋଜିନୀର ହୃଦ୍‌କମ୍ପନ, ସୁରମା ମାଳତୀର ସୁରଭିତ ନିଃଶ୍ୱାସ, ସରଳ କୁଞ୍ଜବାଳା ଗୋଲାପ କଳିକାର ଅଧରାମୃତଶୋଭୀ ମନୋହର ହାସ୍ୟ, ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ଅପର୍ଣ୍ଣା ବୀର ଶ୍ରୀ ବୀରବରାଙ୍ଗନା କଳିଙ୍ଗ ଜନନୀଙ୍କୁ ଆଜି ଉଦ୍‌ବୋଧନ କରି କି ମହାମୋହନ ଲଳିତ ଆଶାବରୀ ଶୁଣାଇଛି । ବହୁ ଦୂରରେ ଏ ନୀଳ ଯମୁନା କୂଳରେ, କୁନ୍ତଳା ଆଜି ତା ଶୁଣି ପାରିଛି । ଉତ୍କଳ ବାଳିକା ବୀରଶ୍ରୀ ବୀରବର ଗଜପତି ଗୌଡ଼େଶ୍ୱର ଦେଶର କନ୍ୟା ଆଜି ପ୍ରାଣର ଆନନ୍ଦରେ ଆଶାର ଉଲ୍ଲାସରେ ଆତ୍ମହରା – ଆକୁଳ ।

ଆଜି ସେ କେବଳ ଭାବୁଛି – ଆଶାର ତାର ସଫଳୀଭୂତ ପ୍ରଥମ ପ୍ରଭାତ । ଏହି ଆଶା ସ୍ନିଗ୍‌ଧ ପ୍ରଥମ ପ୍ରଭାତ ଦେଖିବାକୁ ଯେ ଉତ୍କଳର ପ୍ରାଣ ବର୍ଷ ବର୍ଷ ଧରି କେତେ କଠୋର ସାଧନା କରିଥିଲା, କେତେ ତପସ୍ୟା କରିଥିଲା – ସେହି ସାଧକ ତପସ୍ୱୀଙ୍କ ମଧରୁ ମଧୁସୂଦନ, ବିଶ୍ୱନାଥ, ଉତ୍କଳମଣି ଗୋପବନ୍ଧୁ, କବିକୁଳ ତିଳକ ମେହେର, କବିପ୍ରିୟା ପ୍ରସାଦବାଳା ଆଜି ଆଉ ଆମ ମଧରେ ନାହାନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଆତ୍ମା ଆମ ସଙ୍ଗରେ ଅଛି । ଆମେ ତାଙ୍କ ସାଧନାର ଫଳ ଲାଭ କରିଛୁ । ସ୍ୱର୍ଗରେ ଥାଇ ସେ ଆମକୁ ଆଶୀର୍ବାଦ କରନ୍ତୁ ।

ଆମେ ଆଜି ଆନନ୍ଦ କରୁଚୁ, କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତରେ କଣ ଆମେ ପୂର୍ଣ୍ଣାନନ୍ଦର ଅଧିକାରୀ ? ଆମେ ଯେ ପାଇ ସୁଦ୍ଧା ପାଇ ନାହୁଁ । ଆଜି ମଧ ଆମ ସିଂହଭୂମି, ଆମ ଖଡ଼୍‌ଗପୁର, ମେଦିନୀପୁର, ଆମ ଜଗଜ୍ଜନମନମୋହିନୀ ମଞ୍ଜୁଷା, ନିର୍ମଳା ତରଳା, ପାରଳାର ଅର୍ଦ୍ଧଭାଗ ଆଦି ଅନେକ ଭୂଭାଗ ଆମର ରସାଳିନୀ କଳିଙ୍ଗର କଳିତକାନ୍ତ ତନୁରୁ କଟା ହୋଇରହିଚି । ବିରାଟ କଳିଙ୍ଗ, ବୃହତ୍ତର ଉତ୍କଳର ସ୍ୱପ୍ନ ଯେ ପୂର୍ଣ୍ଣଭାବରେ ସଫଳ ହେଲା ନାହିଁ । ପାର୍ବଣ ଘରେ ପରମାତ୍ମୀୟଙ୍କର ଅନୁପସ୍ଥିତିର ବିଚ୍ଛେଦବେଦନା ଆମ ପ୍ରାଣକୁ ଯେ ଘାରି ରଖିଲା । ଆମେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ କିପରି ବା ଆନନ୍ଦ କରିବୁ ।

ଆଜି ଆନନ୍ଦ ଦିନରେ ଅଶ୍ରୁସିକ୍ତ ଆଖି ଯେ ଅନେଇ ପାରୁନାହିଁ । ମା'ର ପୂଜା ପୂର୍ଣ୍ଣୋପଚାରରେ କିପରି କରିବୁ ? କିନ୍ତୁ ଭାଇ, ପାଇଚୁତ । କିଛି ତ ପାଇଚୁ । ଏତେଟା ପାଇଚୁ ଯେତେବେଳେ, ଆଉ ଯେତକ ବାକି ଅଛି, ସେ ସବୁ ଦିନେ ନିଶ୍ଚେ ମିଳିଯିବ ଆମର ହୃଦୟର ଆକର୍ଷଣରେ । ଆମେ ଯେ ପରସ୍ପରର କେତେ ନିକଟ । ଆମ ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ବିରାଟ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟତା, ଗୋଟିଏ ଅଖଣ୍ଡ ଏକତା ଅଛି । ଆମେ ଯେ ବୀରଶ୍ରୀବୀରବରର ବଂଶଧର । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଓଡ଼ିଆ ଭାଇ ଭଉଣୀ ନିଜକୁ ଏହି 'ବୀରଶ୍ରୀ' ଉପାଧିରେ ଭୂଷିତ କରନ୍ତୁ । ଆଉ ଆମେ ଦୁର୍ବଳ ଭୀତ କମ୍ପିତ ଜାତି ନୋହୁ । ଆମ ଅତୀତ ଥିଲା ଭବିଷ୍ୟତ ଅଛି । ଜାତୀୟ ନବବର୍ଷର ପ୍ରଥମ ଦିନରେ, ଭାରତର, ପ୍ରଥମ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଏହି ପବିତ୍ର ନାମ ଆମର ଜାତୀୟତାର, ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟତାର ମହାନ ଚିହ୍ନ, ପବିତ୍ର କଳିଙ୍ଗମାତା ଉତ୍କଳଜନନୀର ଚରଣ ପୂଜା କରି ମୁଁ ଗ୍ରହଣ କରିଚି ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଉତ୍କଳୀୟ ଭାଇଭଉଣୀଙ୍କୁ ଏହି 'ବୀରଶ୍ରୀ' ଉପାଧି ଗ୍ରହଣ ଲାଗି ଉଦ୍‌ବୋଧିତ କରୁଚି ।

ଭାରତ ବର୍ଷୀୟ ଶିଖ ମାତ୍ରେ 'ସିଂହ' ଉପାଧି ଗ୍ରହଣ କରିଚନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ଷତ୍ରିୟ ରାଜପୁତ ସିଂହ ପଦବୀରେ ଭୂଷିତ । ନାମରେ ବି ଗୋଟିଏ ନିଶା –•ଚିହ୍ନ ଧାରଣରେ ମଧ

ଗୋଟିଏ ପୌରୁଷର ମାଦକତା ଅଛି । ଆମେ ଯେତେଦିନ ନିଜକୁ ଦୁର୍ବଳ, ପତିତ ଭାବୁଥିବୁ, ତେତେ ଦିନ ଅବଜ୍ଞାତ, ହୀନ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିବୁ । ଭାଇଭଉଣୀ । ସେ ଅତୀତକୁ ଭୁଲ । ତୁମଠି ଏବେ ମଧ ଯେଉଁ ଦୁର୍ବଳତା ଅଛି, ତା ଦୂର କର । ଏ କବିର କଳନା ନୁହେଁ । ଏ ବୀରଶ୍ରୀ ଓଡ଼ିଆର ଜନ୍ମଗତ ଉପାଧି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲାର ଜନ୍ମପତ୍ରିକା ଏହି ଉପାଧିରେ ହିଁ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । ଏ ନାମର ଟେକ ସ୍ୱୟଂ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଇଚ୍ଛାରୁ ହୋଇଚି । ନୋହିଲେ ବୀରଶ୍ରୀର ବଂଶଧର ପାରଳାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନବ ପ୍ରଦେଶ ଗଠିତ ହୋଇଥାନ୍ତା ?

ଏଥର ଉତ୍କଳୀୟ, ତୁମର ଉତ୍‌ଥାନର ସମୟ ଆସିଲା । ଆଉ ଅର୍ଦ୍ଧମୃତ ପ୍ରାଣରେ ବଢ଼ି ମରୁଡ଼ି ମହାମାରୀରେ ମରିବ ନାହିଁ । ତୁମେ ବୀର ଜାତି, "ବୀର" ଆଖ୍ୟା ଘେନ । ପୁରୁଷମାନେ "ବୀରଶ୍ରୀ" ହୁଅନ୍ତୁ । ନାରୀମାନେ "ବୀର ଶ୍ରୀମତୀ" ହୁଅନ୍ତୁ । ଗୋଟିଏ ସ୍ୱସ୍ତିକ ଚିହ୍ନ ପଛରେ ଆର୍ଯ୍ୟ ଜର୍ମାନୀ ଆଜି ପାଗଳ । ତୁମର ଏଡ଼େ ବଡ଼ ମହାନ୍ ଗୌରବର ଭୂଷଣ ଥାଉ ଥାଉ ତୁମେ ତାହା ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ କିମ୍ପା କୁଣ୍ଠିତ ?

ନାମରେ ଶକ୍ତି ଅଛି । "ବୀର" ନାମରେ କେଡ଼େ ମହାନ ଶକ୍ତି, କି ସୁମହାନ ପ୍ରେରଣା । ନିଖିଳ କଳିଙ୍ଗର ଭାଇ ଭଉଣି । ଯା କଣ ତୁମକୁ କହିଦେବାକୁ ହେବ ? ଏହି ନାମବଳରେ ତ ମନୁଷ୍ୟ ଅସାଧ ସାଧନ କରିପାରେ । ଏହି ବୀର ନାମ ଘେନି ବୀରବ୍ରତରେ ବ୍ରତୀ ହୋଇ ବୀରଶ୍ରୀ ଦେଶର ବୀର ସନ୍ତାନ ରୂପେ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଜଗତରେ ନିଜ ଜାତୀୟତା ଓ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟତାର ବିଜୟବାନା ଟେକି ଧର, ଦେଶର ମହାମଙ୍ଗଳ ମିଳନର ପରମ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ମୋର ଏହି ଶୁଭ କାମନା ।

ମୁଁ ତୁମରି ଉତ୍କଳୀ ଭଉଣୀ
ବୀର ଶ୍ରୀ କୁନ୍ତଳା କୁମାରୀ ଦେବୀ

ଜୟ ମା

ବୀର ଶ୍ରୀ ବୀରବର ବୀରାଗ୍ରଗଣ୍ୟେ ।
ବୀର ଶ୍ରୀ ଉତ୍କଳ କଳିଙ୍ଗ ଧନ୍ୟେ !
ବୀର ଶ୍ରୀ ବୀରବର କୀର୍ତ୍ତି ବିଚିତ୍ରେ ।
ବୀର ଶ୍ରୀ ବୀରବର ଧାତ୍ରୀ ପବିତ୍ରେ ।
ଜୟ ମା ବୀର ଶ୍ରୀ ବୀରବର ଜନନୀ,
ଜୟ ମା ବୀର ଶ୍ରୀ ବୀରବର ପାଳିନୀ,
ଜୟ ମା ବୀର ଶ୍ରୀ ବୀରବର ମୋହିନୀ,
ଜୟ ମା ବୀର ଶ୍ରୀ ଶାଳିନୀ ।
ବୀର ଶ୍ରୀ ଉତ୍କଳ ଅତୁଳ ଗୌରବ
କୋଣାର୍କ ଭୁବନ ଭାସ୍କର ଗାରିମା

ତବ ପୁଣ୍ୟ କରେ କଳିଙ୍ଗ ଅଙ୍ଗରେ
ଲେଖ ଜଗନ୍ନାଥ ଏ ବୀର ଜାତିରେ
ବୀର ଶ୍ରୀ ମହିମା ।
ହେଉ ଆମେ ନିତ୍ୟ ବୀର ଶ୍ରୀମଣ୍ଡିତ
ବୀର ଶ୍ରୀ ସ୍ୱଦେଶ ନ ରହୁ ଖଣ୍ଡିତ
କଳିଙ୍ଗ କୂଳରେ ସରବେ ଗରବେ
ହୁଅନ୍ତୁ ବୀରଶ୍ରୀ
ହେଉ ପଛେ ମୂର୍ଖ ଭିକାରୀ ପଣ୍ଡିତ ।
ହେଉ ସେ ମଳିନ ମ୍ରିୟମାଣ କ୍ଷୀଣ
ବୀର ଶ୍ରୀ ହେଉ ତା' ଜୀବନର ଚିହ୍ନ,
ବୀର ଶ୍ରୀ ଜାତିରୁ ବୀର ଶ୍ରୀ ଉଚ୍ଛିନ୍ନ
ନ ହେଉ କଦାପି ନ ହେଉ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ
ଆମେ କଳିଙ୍ଗର ବୀର ଶ୍ରୀ ସନ୍ତାନ,
ବୀର ଶ୍ରୀ ଆମର ଜାତୀୟ ସମ୍ମାନ ।
ବୀର ଶ୍ରୀ ଜଗତେ ଆମ ଜୟ ଧ୍ୱଜା,
ଭାରତର ପ୍ରତି ପ୍ରାନ୍ତେ ପାଉ ପୂଜା ।
ଐର ଖାରବେଳ ଗଙ୍ଗା ଗଜପତି ।
ବୀର ଶ୍ରୀ ବୀରର ଜାତି ମହାମତୀ ।
ମହାଭାରତର ମହା ଉଦ୍‌ବୋଧନେ,
ଗାନ୍ଧି, ଜବାହାର, ସୁଭାଷ, ମଦନେ ।
ବୀର ଶ୍ରୀ ଭୂଷିତ କର ଆଜି ଭାଇ,
ସର ଦିବଙ୍ଗତେ ଅଶ୍ରୁ ବରଷାଇ ।
ମଧୁ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଚିତ୍ତ ଲାଜପତ,
ମୋତି ଜ୍ୟୋତି ଯତି ବୀରେନ୍ଦ୍ର ଜଗତ ।
ସ୍ୱର୍ଗୀୟା କମଳା ବୀର ଶ୍ରୀ ଶାଳିନୀ,
ଭାରତ ଦୁହିତା ବୀର ବିଳାସିନୀ ।
ବୀର ଶ୍ରୀ ଭାରତ ବୀର ଶ୍ରୀ ଉତ୍କଳ,
ଯଶୋଗାନେ ପୂରୁ ପୃଥିବୀ ମଣ୍ଡଳ ।

ବୀରଶ୍ରୀ କୁନ୍ତଳା କୁମାରୀ
ଦିଲ୍ଲୀ
ବୀରଶ୍ରୀ ସମ୍ବତ୍ ୧/୪/୧୯୩୬

ପ୍ରେମଚିନ୍ତାମଣି

ନିଜକଥା

ଦୁଇବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ମୋର ପ୍ରିୟଭୂମି କଟକ ନଗରରେ ଥିଲାବେଳେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ସ୍ୱର ବିଶିଷ୍ଟ ଖଣ୍ଡ କବିତା ଲେଖିଥିଲି । ସେଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ଶ୍ରୀମାନ୍ ଚକ୍ରଧରଙ୍କର ଏତେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଆସିଥିଲା ଯେ ସେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସଜାଇ ଗୋଟିଏ ବହିର ସୂତ୍ରପାତ କରିଥିଲେ । ଏବଂ ମୋତେ ବହିଟି ଶେଷ କରିବାକୁ ଅଢି କରିଥିଲେ ।

ବହିର ନାୟକ ନାୟିକାଙ୍କୁ ରାଧାକୃଷ୍ଣ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପାଇଁ ମୋର ଆଦୌ ଇଚ୍ଛା ନ ଥିଲେ ହେଁ, ପୁଣି ମହାଭାବ ପୂର୍ଣ୍ଣ ରାଧାକୃଷ୍ଣ ଲୀଳା ଓ ତତ୍ ସମ୍ବନ୍ଧୀ ପୁସ୍ତକମାନଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣିତ ବିଷୟରେ ମୁଁ ଅନଭିଜ୍ଞ ଥିଲେ ହେଁ- ଚକ୍ରଧରଙ୍କ ସନିର୍ବନ୍ଧ ଅନୁରୋଧ ଉପେକ୍ଷା କରି ନ ପାରି ବହିର ନାମ ପ୍ରେମଚିନ୍ତାମଣି ଓ ନାଟକର ନାୟକ ନାୟିକାଙ୍କୁ ଜଗଦ୍‌ବରେଣ୍ୟ ଶ୍ରୀମତୀ-ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନାମରେ ରଖିଅଛି ।

ବହିଟିର ଆମୂଳଚୂଳ ରଚନା ମୋର ହେଲେ ହେଁ ନାଟକୀୟ ଭାବରେ ସାଜସଜ୍ଜା ମୂଳରୁ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚକ୍ରଧର କରିଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଚେଷ୍ଟା ନ ଥିଲେ କିମ୍ବା ମୋ ଲେଖା ପ୍ରତି ସ୍ନେହ ନ ଥିଲେ ଖଣ୍ଡ କବିତାଗୁଡ଼ିକ ଏପରି ସଂଗୀତ ସମନ୍ୱୟରେ ପ୍ରେମଚିନ୍ତାମଣି ନ ହୋଇ ଆଉ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର କିଛି ହୋଇଥାନ୍ତା । ପ୍ରେମଚିନ୍ତାମଣିକୁ ସଜାଇବା, ଉଦ୍ଧରାଇବା, ଭୂମିକା ଲେଖାଇବା ଓ ଛପାଇବା ଇତ୍ୟାଦି କାମରେ ମୁଁ ବିଶେଷ ସାହାଯ୍ୟ ପାଇଥିବାରୁ ଓ ମୋ ଲେଖା ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା, ଆଦର, ଯତ୍ନ ଥିବାରୁ ମୁଁ ଶ୍ରୀମାନ୍ ଚକ୍ରଧର ମହାପାତ୍ରଙ୍କୁ ଏଥିପାଇଁ ଆନ୍ତରିକ ଧନ୍ୟବାଦ ଓ ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେଉଅଛି ।

ଅଧ୍ୟାପକ, ସାହିତ୍ୟ ରଥୀ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମହାନ୍ତି ଏମ୍.ଏ. ମହୋଦୟ କଠୋରଶ୍ରମ ସ୍ୱୀକାର କରି ଭୂମିକାଟି ଲେଖିଦେଇ ଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ କୃତଜ୍ଞତା ଜ୍ଞାପନ କରୁଅଛି ।

ଦିଲ୍ଲୀ
ତା ୨/୧୨/୩୦

ଶ୍ରୀମତୀ କୁନ୍ତଳା କୁମାରୀ ଦେବୀ

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାର୍ପଣମସ୍ତୁ

ପଥ ମଝିରେ କୃଷ୍ଣ ଦେଖା
ଆଉ ନ ଯିବି ବୃନ୍ଦାବନେ
ଏବେ ମନମୋହନ ଶ୍ୟାମଘନ
ରାଜେ ହୃଦ ପଦ୍ମାସନେ ।
ପଥଧୂଳି ହେବି ବୋଳି
ମଥାରେ ମୁଁ ନେବି ଟୋକି
ଲୋଟିବି ଶ୍ରୀହରି ବୋଲି
ଧୂଳି ଶେଯେ ଅଯତନେ ।
କାନ୍ଧେ ବହି ନାମ ଝୁଲି
ପଥେ ପନ୍ଥେ ବୁଲି ବୁଲି
ହରିନାମ ସୁଧାପାନେ
ମତାଇବି ସର୍ବଜନେ ।

ଚାତକିନୀ

ଅକ୍ଷିତ ନିର୍ମାଖୀ ବୁଲିବି ସଂସାରେ,

ଭିକାରୁଣୀବେଶେ ଦୁଆରେ ଦୁଆରେ,

ଭଙ୍ଗା କେନ୍ଦରାରେ ଗାଇବି ତା' ନାମ

ପ୍ରାଣାରାମ ପ୍ରିୟ ଚିର ପ୍ରାଣାରାମ

ସେତିକି ମୋ ଧର୍ମ୍ମ ଧାରଣା,

ଯୋଗ ଯାଗ ଜପ-ତପ, କାଷ୍ଠା-ନିଷ୍ଠା,

ପୂଜା ପାଠ ମୋତେ ଅଜଣା ।

ପରିଶିଷ୍ଟ–୧

ପ୍ରେମଚିନ୍ତାମଣି

(୧୯୩୦ରେ ପ୍ରକାଶିତ ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ ଅନୁସରଣରେ)

(ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ପ୍ରଣାମ କରୁ କରୁ)

କୁମାରୀଗଣ

ହୃଦୟ ମନ୍ଦିରେ, ଚିର ସୁନ୍ଦର, ରାଜେ ଚିର ରାଜେ ରେ ।
ପରାଣ ଛନ୍ଦେ ଗାଅ ଆନନ୍ଦେ,
ମାନସ ମୁରଜେ ବାଜେ ରେ ।
ନୀଳ–ପୟୋଧି–ଲୋଳ–କଲ୍ଲୋଳେ
ମନ୍ଦ–ମାରୁତ–ଗନ୍ଧ–ହିଲ୍ଲୋଳେ
ପିକ ପଞ୍ଚମେ ଅଳି ଗୁଞ୍ଜନେ
ବୀଣା ବଂଶୀରେ ବାଜେରେ ।
ନୈଶ ଅମ୍ବର ତାରକା ଶଶୀ
ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ପୁଷ୍ପ ସୁଷମା ରାଶି ।
ଶତ ନିର୍ଝର ଗିରି ପ୍ରାନ୍ତର-
ଶୋଭା ବିଭାରେ ରାଜେ ରେ ।
ଖିଳ–ରଞ୍ଜନ ଦୁଃଖ–ଭଞ୍ଜନ
ସନ୍ତାପହର କୃପା–ନିଧାନ
ଚିରସୁନ୍ଦର ସତ୍ୟ ମଧୁର
ବିଶ୍ୱ ଅନ୍ତରେ ରାଜେ ରେ ।

ଚାତକିନୀ

ଦୃଶ୍ୟ : (ନୀଳନୀରା ତରଙ୍ଗ–ରଙ୍ଗିନୀ ଯମୁନାର ତୀର–କୁଞ୍ଜମାଳାରେ ସପତ ସଖୀ ଏବଂ ଶ୍ରୀମତୀ । ସଖୀମାନେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଲତା ବୃକ୍ଷ ଗୁଳ୍ମ ଅନ୍ତରାଳରେ ଫୁଲ ତୋଳୁଅଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀମତୀଙ୍କର ପ୍ରିୟ ସଖୀ ଲଳିତା ଦୂର ଅନ୍ତରାଳରେ ରହି ତାଙ୍କୁ ନିର୍ନିମେଷ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁ ରହିଅଛି । ଶ୍ରୀମତୀ ଗୋଟିଏ ଫୁଲଭରା କ୍ଷୁଦ୍ର ବୃକ୍ଷର ନିକଟରେ ବସି, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶାଖା, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଫୁଲକୁ କୋମଳ ହସ୍ତରେ ସ୍ପର୍ଶ କରୁଅଛନ୍ତି– ଯେପରି କୌଣସି ଚିନ୍ତାରେ ବିଷଣ୍ଣ,ୀ୦–ଚିତ୍ତା । ଦୂରରୁ ସଖୀମାନଙ୍କର ଗୀତ–ଲହରୀ ଭାସି ଆସୁଅଛି ।)

କମଳା :

ଅତି ସୁଖ ପାଏ ତୋତେ ସୁମନରେ ମୋହନରେ
ହୃଦୟର ପ୍ରତିରୂପ ମୋହର କି ଜଗତରେ ।
ପର୍ଣ୍ଣେ ପର୍ଣ୍ଣେ, ବର୍ଣ୍ଣେ ବର୍ଣ୍ଣେ,
ଦଳେ ଦଳେ, ଝଳେ ଝଳେ,
ମାନବ ମାନସ ଗାଥା କି କରୁଣ ରସାଳରେ,
କାନ୍ଦେ ହସେ ହେରି ତେଣୁ ତନୁ ତୋର ନିରୋଳରେ ।

ବିଶାଖା :

କଳିତ ଲଳିତ ଦଳେ ଲେଖା ସଙ୍ଗୀତରେ
ଚିରନ୍ତନ ସୁଧାଧାରା ଶୋଣିତେ କି ମଥିତରେ
ବ୍ୟଥିତ ବିଧୁର ଆଖି
କି ଆଲେଖ୍ୟେ ରହେ ଲାଖି
ଅଲକ୍ଷେ ନିଷ୍ପନ୍ଦ ହୃଦ କି ଆନନ୍ଦେ ନନ୍ଦିତରେ
କି ସେ ଅକଥନୀୟ ସେ ସ୍ନେହ, ବିଶ୍ୱ ବନ୍ଦିତରେ ।

ଲବଙ୍ଗଲତା :

ଜଗତ-ଜଞ୍ଜାଳ ବଣେ ଫୁଟେ କି ସେ କୁସୁମରେ
ସୁଷମାରେ ଜିଣି ସ୍ୱର୍ଗ ସାର ଶିରୀ ସମୂହରେ
ଜଣାଏ ଅଜଣା ଜନେ
ପରକୁ ଆପଣା ମଣେ
ଦୂରକୁ ନିକଟ ବନ୍ଧୁ କରେ କ୍ଷଣକରେ
ବାନ୍ଧଇ ହୃଦୟେ ବିଶ୍ୱ ଘେନି ଅବା ଘଡ଼ିକରେ ।

ମଞ୍ଜୁଳା :

ନଭୋ-ନୀଳିମାରେ ଶୋଭେ କିବା ସେ ଉଦାର ପ୍ରେମ
ତା'ଝଟକେ ଝଳେ, ତାରା ରଙ୍ଗେ କି ରଞ୍ଜିତ ହେମ,
ସରିତେ ଅମୃତ ଧାରା
କୁସୁମେ ନୟନ କାରା,
ଚିରଚୋର ସେ ମାଧୁରୀ ମମ ଆତ୍ମବିସ୍ମୃତିରେ
ଅନନ୍ତ ବନ୍ଧନ ମଧ୍ୟେ ସେହି କି ମୋ ମୁକତିରେ ।।

ଜାତିମାଳା :

ହୃଦେ ହୃଦେ ଖେଳେ ସେହି ଜଳଦେ ବି ବିଜୁଳିରେ
ଅସୀମ ମହିମା ଜ୍ୟୋତି ତ୍ରିଜଗତ ଉଜଳିରେ,
ନିଜକୁ ହରାଏ ନିଜେ
ଭୁଲେ ମୁହିଁ କରେ କି ଯେ,
ମନକୁଳା ପ୍ରେମ ସେହି ସାରା ସୃଷ୍ଟି ବଣରେ
ଶବ୍ଦ, ସ୍ପର୍ଶ, ଗନ୍ଧ, ରୂପ ମଧ୍ୟେ ଦିବ୍ୟ ରସରେ ।।

(ଅଶ୍ରୁପୂର୍ଣ୍ଣ ନୟନା ଶ୍ରୀମତୀ ଗୋଟିଏ ଫୁଲକୁ ଆଉଁଷିଦେଇ ଏବଂ ତାକୁ ଗୋଟିଏ ଚୁମ୍ବନ ଦେଇ ନିର୍ନିମେଷ ଆଖିରେ ବାରମ୍ବାର ତାକୁ ଚାହିଁବା ଓ ବ୍ୟାକୁଳିତ ହେବା ।)

ଶ୍ରୀମତୀ :

ଆହା ଏଇ ଫୁଲଟି ପରି ।
ଚିର ଅନ୍ଧାର ନୀରବ-ନିଶିରେ ଛିଣ୍ଣିରେ ଯିବି ମୁଁ ମରି ।
ପ୍ରାଣେ ମୋହର କଳ୍ପ କଳ୍ପାନ୍ତ,
ବାସନା କେତେ ଥିଲା ଏକାନ୍ତ,
କନକର ରବି ରୁଚିର ସ୍ପର୍ଶ ଲଭିବି ଅନ୍ତର ଭରି ।
ହୃଦୟେ ଫୁଟିଛି ଏ ପ୍ରେମ କଢ଼ି
ଅନ୍ଧାରେ ଆଗେ, ଶୁଖିବ ଝଡ଼ି,
ସରମ ବେଦନା କେ ବୁଝିବ ଆଉ ଯୌବନ ତା'ର ଯିବଟି ସରି ।

(ଧୀରେ ଧୀରେ ଶ୍ରୀମତୀଙ୍କର ନିକଟକୁ ଆସି)

ଲଳିତା :

ନବ ନୀରଦ ଉଦୟେ, କେକୀ କି ନ ରସିବ
ନବ ମରୀଚି-ମାଳିକୁ ଫୁଲ କି ନ ଚାହିଁବ ?
ଆକାଶେ ଶୋଭିଲେ ଧନୁ ମେଘରେ
ନ ଚାହିଁବ କହ କେ ଅନୁରାଗରେ ?
ତେସନ ସୁନ୍ଦର ମନମୋହନକର
ଶ୍ରୀପାଦ-ସରୋଜେ ମନଅଳି ନ ଚୁମ୍ବିବ ?
କାହିଁ ଆଉ ତା'ର ପ୍ରାଣର ପୂର୍ଣ୍ଣତା
କାହିଁ ଉପଶମ ମନ ବ୍ୟାକୁଳତା
ଲତା ଯଦି ତେବେ ଚାରୁତରୁ ଅଙ୍ଗ
ଶତ ଚରଣର ଦଳା ସେ କି ନ ସହିବ ?
(ଆତୁର ନୟନରେ ରହି ଶୁଣିବା ପରେ ବିଷାଦିତ ସ୍ୱରରେ)

ଶ୍ରୀମତୀ :

ସଖି ! ମୁଁ କି ତାରେ ଛାଡ଼ିପାରେ
ଜୀବ ନାଡ଼ି ପଛେ ହଜିବ ହୃଦରୁ
ଜ୍ୟୋତି ଲିଭିଯିବ ବେନି ନୟନରୁ
ବୁଡ଼ିଯିବେ ଚାରୁ ଚନ୍ଦ୍ରମା ତପନ-
ତାରା ଚିର ଅନ୍ଧକାରେ ।
ଫୁଲ କୁଳୁ ତାର ସୁବାସ ଚହଟ
ସୁନାରୁ ସବୁ ତା କାନ୍ତି ଝଟ ଝଟ
ଆକାଶ ଅଙ୍ଗରୁ ଖସୁ ଲୋ ନୀଳିମା
ରକ୍ତ ତେଜୁ ରଙ୍ଗ ତାର
ଯା ପାଦେ ମୋ ଜୀବ ସେ ପଦ ରାଜୀବ
ହେଉ, ଜନ୍ମେ ଜନ୍ମେ ଗଳାହାର ।
କହନ୍ତୁ ଲୋ ଲୋକେ ଶ୍ୟାମ କପଟିଆ
କହନ୍ତୁ କାଳିଆ କୁଳ-କଳଙ୍କିଆ,

ଗଳାରେ ମୋହର ଛୁରୀ ଦେଇ ଭଲେ
ରହୁ ଆନ ଆନନ୍ଦରେ
ମଥାମଣି ସମ, ମଣିଛି ମିତଣୀ !
କିସ ପର ବାଛନ୍ଦରେ ।
କଳା କେବେ କି ଲୋ ସ୍ୱର୍ଗୁ ଡେଇଁବ
କଳାକୁ ଜୀବନ ବିକି,
କଳା ଦେହେ ତିଳେ ନ ଲାଗିବ ବୋଲି
ସାହସ ବାନ୍ଧିବି ନିକି ।
କଳା ନିତି ନବ ନବ
କଳାରୂପେ ମୋର ନୟନର ପ୍ରୀତି
ଅନୁରାଗ ଅଭିନବ ।
ସରବ ସୁନ୍ଦର ସାର,
ସୁନ୍ଦର ଦଳର ରାଜାକୁ ଅବା ମୁଁ
କରିଛି ମୋ ଗଳାହାର ।
କେ କହୁ କୁରୂପ ସହି,
ତା' ବିନା ସୁରୂପ କହୁ ଯାହାକୁ ଲୋ !
(ସେତ) ଆଖି ମୋର ଦିଏ ଦହି ।

(ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସଖୀମାନେ ପୂର୍ବରୁ ଫୁଲତୋଳା ଶେଷକରି ଫୁଲ ଗୁନ୍ଥାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଅଛନ୍ତି, ମାତ୍ର ବୃନ୍ଦାବତୀ ଦୂରରୁ ଶ୍ରୀମତୀଙ୍କର ବିଷାଦବାଣୀ ଶୁଣିପାରି ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚି ଗାଇଲା)

ବୃନ୍ଦାବତୀ :

କାହିଁକିରେ ଝୁରୁ ସହି ! ସେହି ସୁନ୍ଦର ଲାଗି,
କୋଟି କନକ ତାରା ରୂପେ ଆଖି ରହିଛି ଜାଗି ।
ପଥେ ବସାଇ ଯେ ଯାଇଛି
ଗୋପନେ ପ୍ରେମେ ସେ ଚାହିଁଛି
ଦିବସେ ନିଶି ତୋ ଅଶ୍ରୁ ଝରୁଛି
ସେହି ସୁନ୍ଦର ଲାଗି,
କାନ୍ତି କମଳ ସୌରଭ ରୂପେ ପ୍ରେମ ରହୁଛି ଜାଗି
ଧୂଳି ଧୂସର ତନୁଗୋଟି,
ପାଦତଳେ ଯିବୁଟି ଲୋଟି,
ଚରଣ' ସ୍ପର୍ଶେ ନିବିଡ଼ ହର୍ଷେ ହେତୁ ସରବତ୍ୟାଗୀ ।

(ଅନ୍ୟମନା ଭାବେ)

ଶ୍ରୀମତୀ :

ଆହା ! ଏଇ ପଥେ ଯିବ ବୋଲି
ନିଶି ନିଶି ମୁହିଁ ଥିଲି ଉଜାଗର
ରଖିଲି କବାଟ ଖୋଲି ।

ଅତର ଚନ୍ଦନେ ହୋଇଲି ବେଶ
ସଜ ସୁମନରେ ସାଜିଲି କେଶ
ଘନ ଅନ୍ଧକାରେ କାହିଁ ସେ ମିଶିଲା
ଠୁଳେ ନ ପାରିଲି ଦେଖି
ସବୁ ଦୋଷ ଯାକ ମନ ଆକୁଳରେ
କପାଳକୁ ଦେଲି ଲେଖି ।
କାଳା, ସେ କି ଏକା ମୋର
ଜଗତ ଯାକର
ସେ ତ ମନଚୋର
ମିଛେ ମିଛେ କହେ ମୋର
ଆହା ଏଇବାଟେ ଯିବବୋଲି
ଯମୁନା କୂଳରେ
କଦମ୍ବ ମୂଳରେ
ବୁଲୁଥିଲି ଫୁଲ ତୋଳି ।
ଚକିତେ ଚମକେ ଚଞ୍ଚଳ ନୟନ
ଦିଶିଯିବ ପରା ରୂପ ବିମୋହନ
ବହିଯିବ ପରା
ରୂପ-ସୁଧା-ଧାରା
ଅଧୀର ହୃଦୟେ ଆକୁଳ କମ୍ପନ ।
ଖସି ପଡ଼େ ବାସ,
ଖସି ପଡ଼େ କେଶ,
କ୍ଷଣେ ଫୁଟେ ହାସ,
କ୍ଷଣେ ପ୍ରାଣେ କ୍ଳେଶ ।

ଆହା ! ଏଇ ପଥେ ଯିବ କାହ୍ନୁ
ଉଇଁ ଯିବ ପରା ହୃଦ-ଅମାକାଶେ
ଚିର ବିନୋଦିଆ ଭାନୁ ।
ଥର ଥର ଥର ଆଖି ଝର ଝର
ଆଗୁଳି ଧରେ କି ଲାଜ
ପଥେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ଚରଣ ଛିଞ୍ଚାଡ଼େ
କଣ୍ଟକ କାଢ଼ିବା ବ୍ୟାଜ ।

ଦୂରୁଁ ଯେବେ ଦେଖେ ଛାଇ
ଲାଜ ଆନନ୍ଦରେ ମଉଳି ପଡ଼େ ମୁଁ
ଚାହିଁତ ନ ପାରେ ଚାହିଁ ।
ଜଡ଼ ରସନାରେ ନ ଫୁଟେ ବଚନ
ବହିପଡ଼େ ଦେହେ ସ୍ୱେଦ ଘନ ଘନ

ରୁନ୍ଧି ଯାଏ ଅବା ନିଃଶ୍ୱାସ ପବନ
(କହ) କି କରିବି ଏହାପାଇଁ ।। (ନୀରବ)

(ଗୋଟିଏ ଫୁଲ ହାର ଧରି କମଳାର ପ୍ରବେଶ :
ତାକୁ ଦେଖିଲାମାତ୍ରେ)-

ଶ୍ରୀମତୀ :

କେତେ ଗୁଚ୍ଛେ ଫୁଲ ମାଳୀ
ଆକୁଳେ ଛିଣ୍ଡାଇ ଦଳେ କର ତଳେ
ଉଷ୍ଣ ଅଶ୍ରୁ-ରାଶି ଢାଳି ।

ଫୁଲରୁ ସୁନ୍ଦର ବଳି
କି ରଙ୍ଗେ ରଙ୍ଗିଲେ କହ ଲୋ କମଳା
ସୁନାରେ ଫୁଟିବ ଝଳି ।

(ପାଗଳିନୀ ଭାବରେ ଲଳିତା କୋଳରେ ଉପବେଶନ
ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟା ସଖୀମାନଙ୍କ ଶୁଶ୍ରୁଷା ।)

କମଳା :

କହ ସହି ! କାହା କଥା ଭାବୁ ବିରୋଳେ ।
କିଏ ସେ ତୋ ପ୍ରାଣ ସଖା
କା ପାଦେ ତୋ ଚିତ୍ତ ଯୋଖା ।
ଚମକେ ପୁଲକେ ଚିତ୍ତେ ପ୍ରେମ ଉଚ୍ଛଳେ ।
କାହାର ସେ ରୂପ ତୋରା,
କୋଟି ଭୁବନ ପାସୋରା
ରବି ଶଶୀ ତାରକାରେ ଛବି ଉଜଳେ ।
ନୀରବେ ନୟନାସାରେ
ଗୁନ୍ଥି କି ମୁକୁତା ହାରେ
ଅରପି ଗଳାରେ, ବାରେ ଚାହିଁବୁ ଭୋଳେ ।
ନୁହେଁ ଦିନକର ପ୍ରୀତି
ଜନ୍ମ ଜନ୍ମ ଗଲା ବିତି
ତୁ ତାହାର ସେ ତୋହର ଯୁଗ ଯୁଗଳେ ।

(ଫୁଲହାରଟି ଶ୍ରୀମତୀଙ୍କୁ ଦେବାରୁ ସେ ତାହା ଗ୍ରହଣ କଲେ ନାହିଁ, ବରଂ ଆଖି ବୁଜିଲେ ଏବଂ କିଛି
ସମୟ ପରେ ଉକ୍ତ ସଖୀକୁ ପାଖରେ ବସାଇ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।)

ଶ୍ରୀମତୀ :

ପ୍ରେମ କହ ମୁକ୍ତି ଜାଣେ
ଖାଲି କି ବେଦନା ଗୋପନେ ଉଠୁଛି
ମରୁଛି ମୁଁ ପ୍ରାଣେ ପ୍ରାଣେ ।

କାହିଁରେ ମୋହର ନ ମିଶଇ ମନ
ଥାଏ ଥାଏ ହୁଏ ଆକୁଳ ଉନ୍ମନ
ପାଗଳ ପରାଏ ଲୋଟେ ଧରାତଳେ
କେବେ ବସେ ତା'ର ଧ୍ୟାନେ
ଝିଙ୍କାସି କେତେ ହିଆ କରତତି
କେ ମାରନ୍ତି ବାକ୍ୟ ବାଣେ ।

କି ଭଳି ପଥର ପାଲଟି ଗଲି
ଜାଣୁ ଜାଣୁ ଏତେ ଅକର୍ମ କଲି
ଆତ୍ମଗ୍ଲାନି ବେଳେ ତା' ରୂପ ସୁମରି
ଆଖିରୁ ଆବେଗେ ପାଣିପଡ଼େ ଝରି
କହ ମୁଁ ବଞ୍ଚିବି ସତେ
ସବୁ ବାଟେ ମୋର କଣ୍ଟା ପଡ଼ିଛି ଲୋ
ଯିବି ଆଉ କେଉଁ ପଥେ ?
ଯେତେ କରେ ମନା ମନକୁ ଆଉ ମୁଁ
ଆଣିବି ନାହିଁ ତା କଥା
କେତେ ରୂପ ତାର ଦିଶେ ଆନ ଆନ
ବଢ଼େ ନବ ନବ ବ୍ୟଥା
ଯେତେ ପର ମୋତେ କରେ ସେ ସୁନ୍ଦର
ତେତେ ଆପଣାର ହୁଏ ସେ ମୋହର
କହ ଜାଣେ ସେହି କି ମାୟା ହୃଧର
ମନ୍ଦ ମୋତେ କହ ସବୁ
ମନ୍ଦ ଭନ୍ଦୀବରେ କହିବ ଏଥର,
(ତାକୁ) ରବି ଚାହେଁ ଦୂର ନଭୁଁ ।
ତା' ଭିତରେ ଅଛି କହ କି ମୋହିନୀ
ଅଛି ବା ସ୍ୱର୍ଗର ସୁଧା ସଞ୍ଜୀବନୀ ।
ଶତ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ମୋ ଭାସିଯାଏ କେଣେ
ଥରେ ଚାହିଁଲେ ଚରଣେ
ଜୀବନେ ନ ଥାଏ ତିଳେ ପ୍ରୟୋଜନ
ଲୋଡ଼େ ମୁଁ ଅମୃତ ମରଣେ ।
ସେହି ଦିଏ ଏତେ ଦୁଃଖ
ତା' ଲାଗି ପୁଣି ମୁଁ
ଜଗତ ଯାକରୁ
ହୋଇଛି ଛାଏଁ ବିମୁଖ ।
ନ ସାଧିଲେ ନିଜେ
ସାଧେ ପାଦ ଧରି
ନିଜର ଯାତନା

ନିଜେ ଆଣେ ବରି ।
ସାରା ସଂସାର ତା
ଦୋଷ ବଖାଣନ୍ତି
ମୁଁ ଦେଖେଁ ଗୁଣସାଗର,
ଚନ୍ଦ୍ରରେ କଳଙ୍କ
କହନ୍ତି, ଭାଳେଁ ମୁଁ
ସେ ଏକା ଅମୃତାକର ।

(ଆଗରୁ ବିଶାଖା ଆମ୍ବଗଛର କୋମଳ ପତ୍ରଗୁଡ଼ିଏ ଧରି ପହଞ୍ଚି ଶ୍ରୀମତୀଙ୍କୁ କୋମଳ ଇଙ୍ଗିତରେ କହିଲା ।)

ବିଶାଖା :

ନିଅ ଗୋ ସହି, ସହି
ଏ ନୂଆ ଆମ୍ବ ପତର
ଡାଳେ ଡାଳେ ବଉଳ
ମାଳ ଶୋଭେ କି ସୁନ୍ଦର ।
ଏ ପତର ବଡ଼ ଗୁଣର
ସଙ୍ଖାଳି ନୂଆ ଫଗୁଣର
ଶ୍ୟାମେ ନ ପାଇଲୁ ନାହିଁ
ଏ ପତର ରୂପ ଧ୍ୟାୟି
ପାସୋରି ସବୁ ବିକାର
ଜାଳା ମନର ।
ଦେବିକି ଖଞ୍ଜି
ଅଙ୍ଗେ ଅଙ୍ଗେ
ବଢ଼ିବ କାନ୍ତି
କେତକୀ ରଙ୍ଗେ
ଶ୍ୟାମ ଶୋଭା ଭ୍ରମେ ଲାଗିବୁ ମରମେ
ସାନ୍ତ୍ୱନା ଅବା ମୁହୂର୍ତ୍ତର ।

ଶ୍ରମୀତୀ :

ଆହା ! ସେଦିନ କି ଭୁଲିବି ଜୀବନେ
ପହିଲି ଯେ ଦିନ ଦେଖିଲି ନୟନେ
ନବ ଚୂତପତ୍ର
ସୁଷମା ଶ୍ୟାମର
ଥିଲି କି ଏ ଜଗତରେ
ଭୁଲିଲି ମୋହର
କୁଳ ମାନ ଜ୍ଞାନ
ଅନ୍ଧ ହେଲି ନିମିଷରେ

ସେହି ଦିନୁଁ ଝୁରି ଝୁରି
ବୁଲେଁ ବନେ ବନେ
ବିଜନେ ଗୋପନେ
ଶ୍ମଶାନ ମଣେ ମୋ ପୁରୀ ।

କେ କେତେ କହିଲେ ହତଭାଗିନୀ
ହେଲୁ ଆଗେ ଏଡ଼େ କୁଳନାଶିନୀ
ବୁଝି ନ ବୁଝିଲି
ଘେନି ନ ଘେନିଲି
ବଚନ ଗୁରୁ ଜନର;
ଶତ ସରିତରେ ନୀର ଥାଉଁ ଯହୁଁ
ଆଶ୍ରା କଲି ଜଳଦର
ଏବେ ପଡ଼ିଲା ମୁଣ୍ଡେ ବଜର ।
ସାନର କିଆଁ ଏ ଗୁମାନ ପଣ
ଆକାଶେ ଅଣ୍ଟାଳି ରଚିବା ଟାଣ
ବିଦ୍ୟୁତକୁ ଫୁଲମାଳି ମାନସିଲି
ଚାନ୍ଦେ ବଢ଼ାଇଲି ହାତ
ଦଦରା ବୋଇତେ ବସି ଅଜ୍ଞାନରେ
ଅକୂଳେ ମାଇଲି କାତ ।
ଯେ ନିଆଁ ଜାଳିଲି ହିଆରେ
ସହସ୍ର ସାଗର- ନୀର ଅଜାଡ଼ିଲେ
ନ ଲିଭି ବଢ଼ିବ କାୟାରେ ।
ସତେ ଆଉ ଦେଖା ନ ହେବ ଜୀବନେ
ବୁଲିବି ତା’ ନାମ ଗାଇ ବନେ ବନେ
ତାହାରି ଲାଗି ମୁँ ହେବି ବିରାଗିନୀ,
ଭସମ ବୋଳିବି ଅଙ୍ଗେ,
ଛିଣ୍ଡା କନ୍ଥା କେତେ ସ୍ୱମ୍ଳ ବାନ୍ଧିବି
ରଙ୍ଗାଇବି ଗେରୁ ରଙ୍ଗେ ।
ବାର ବରଷ ମୁଁ ତପସ୍ୟା କରିବି
ଚଉପାଶେ ଅଗ୍ନି ଜାଳି
ଇନ୍ଦ୍ର ପଦ ଯଦି ଲଭନ୍ତି, ପାଇବି
ନିଶ୍ଚେ ମୋ ଚିର-ସଙ୍ଗାଳି ।
ତା’ ବିନା ଜୀବନେ କିସ ଲୋଡ଼ା ମୋର
ତା’ ବିନା କି ହେବ ଘରେ
ଜହର ଖାଇ ବା ଜୀବନ ହାରିବି,
ପଶିବି ବା ପାବକରେ
ଝାସିବି ଯମୁନା ନୀରେ ।

ଦେଖୁଥିଲି ପରା ସେ ରୂପ-ରାଜୀବ
ତା' ରାଜୀବ କୁଞ୍ଜ ତୀରେ ।
ଦିଶେ ଦିଶେ ଅବା ଘୋଷିବେ ସକଳେ
ରାଇର ଅକୀର୍ତ୍ତି ବୋଲି
କହ କେ ଦେଖିଲା ଯାତନାର ଜ୍ୱାଳା
ଗୋପନ ମୋ ହୃଦ ଖୋଲି ?

(ଏଥି ପୂର୍ବରୁ ଦୂରରୁ ଫୁଲତୋଡ଼ା ସବୁକୁ ଏକାଠି କରୁ କରୁ ଧୀର ଗତିରେ ପହଞ୍ଚି ଜନୈକା ସଖୀ ଶ୍ରୀମତୀଙ୍କୁ କହିଲା ।)

ଲବଙ୍ଗଲତା :

ଭୁଲିଯା ଭୁଲିଯା ସହି ! ସେ ନାମ ଗୀତ,
ଜୀବେ ନ ଲଭିବୁ ଯାହା, ତାକୁ ଭୁଲିବା ହିତ ।
ଗୋଲାପ କୁଞ୍ଜରେ କୁସୁମ ତୋଳିଲେ
କଣ୍ଟା କି ନ ଯିବ ଗଳି
କେତକୀ କାନନେ ନ ଦଂଶିବ ଅହି
ଅରବିନ୍ଦ ବନେ ଅଳି ?

କିପାଁ ଅକାରଣେ ନ ହେବା କଥା
ମାନସେ ମନାସି ପାଉଛୁ ବଥା
ବନ ଫୁଲ ତେଜି ତାରା-ହାରେ କିପାଁ
ଶରଧା ବଳିଛି ମିତ,
ତାର' ପ୍ରୀତି ତିଳେ ସ୍ନେହ ବିନା ସହି !
ଜୀବ କି ଯିବା ଉଚିତ ?

(ବିକଳ କଣ୍ଠରେ ।)

ଶ୍ରୀମତୀ :

ସତେ ସେ କଳାଟି ଏତେ ସରି,
ଗୁଣ କିନ୍ତୁ ତା'ର ବାହୁନିବା ପାଇଁ
ମୋତେ ଅଣ୍ଟୁନାହିଁ ଦିବା ବିଭାବରୀ ।
ଏଡ଼େ ସେ କୁହୁକୀ କାଳିଆ
ବାସନା ମୋହର ହେଲେ ହୁଅନ୍ତି ମୁଁ
ତା' ପାଦର ଧୂଳି ଅଳିଆ ।
ଲାଖି ରହନ୍ତି ତା' ଦେହେ !
ଚାନ୍ଦରୁ କୌମୁଦୀ ଛଡ଼ାଇଲେ ଆଉ
ବଞ୍ଚିବ ସେ କାହା ସ୍ନେହେ ?
ରବି ଅବା ପଶ୍ଚିମରେ ଉଇଁବ
ତୁଷାର ତା' ଶୀତଳତା ତେଜିବ
ତଥାପି ତା' ବିନା ନାହିଁ ମୋର ଗତି

ଜଳ ବିନା ମୀନ ଅବା ବଞ୍ଚିବ,
ବୀଣାତାର ବିନା ରହିବ ତା' ସ୍ୱର,
ଶିଳା ପଛେ ତରଳିବ ।
କି ପ୍ରେମ ମନ୍ତର ପଢ଼ାଇଲା ମୋତେ
କହ ସେ କିବା ଗୁଣିଆ
ଯେତେଦୂରେ ମୋତେ ବରଜି ବସିଲେ
ଯେତେ ଅପମାନେ ମରମ ପୀଡ଼ିଲେ
ମୁଁ ତା' ପ୍ରେମଧନେ ରଙ୍କ ବଣିଆ ।
ଯେ ପାଦେ ପ୍ରହାରେ, ଲିହେ ତା ମଥାରେ
ସଖି ଏକି ଅଲାଜୁକ ପଣିଆ ।
କେତେ ତିଆରଚି ସାଥିଏ ।
ବିଷ ପରି ମଣି- ତାଙ୍କ ହିତ ବାଣୀ
ପଙ୍କରେ ପଣେ ମୁଁ ଛାଡ଼ିଏ ।
ଦୂରେ ଥାଉ ମୋର ପଦ୍ମ ତୋଳା; ମରେ
କାଳ କଳାନାଗ ଦଂଶନରେ
ତଥାପି ଚେତା ତ ନୋହିଲା ମୋହର
କହ ଭୁଲିଲି କି ମୋହନରେ ।
ସାରା ଅଙ୍ଗେ ମୋର ବିଷ ସଞ୍ଚରୁଛି
ଧରା ଦିଶେ ଆନ ଆନ
ମରୁ ବାଲି ପଥେ ମରୀଚି ପଛରେ
ଧାଏଁ କରି ଜଳଜ୍ଞାନ ।
(ଦୂରରୁ ଗୋଟିଏ ସଖୀ ଗାଇ ଗାଇ ପହଞ୍ଚିଲା)

ମଞ୍ଜୁଳା :

(ଆହା) ସକାଳରୁ ସଞ୍ଜେ
ତୁମରି ଲାଗି ସେ
ଅନାଇ ବସିଛି ପଥେ,
ଛାଡି ଥର ଥରେ
ଆଖି ଝର ଝରେ
ଆସିଲ ଆସିଲ ସତେ ।
ସାରା ପରାଣଟା ତୃଷାରେ ପୂରି
ସାରା ମରମଟା ହେଉଛି ଝୁରି ।
ଶିରାରେ ଶିରାରେ
ଚମକେ ବିଜୁଳି
ଛଳିରେ ଛଳିଲ ପରା
ଝିମି ଝିମି ଦେହ
ରୋମାଞ୍ଚ କ୍ଷଣକେ
ଅବିଶ୍ୱାସ ଘେରେ ଦୃଷ୍ଟା ।

ତୁଳାକୁ ତୁଳାକୁ
କାନ୍ଦିବସେ ମାନେ
ଜୀବନ ରହିବ ସତେ
ଏତେ ଦୁଃଖ ଦେବ
ଶ୍ୟାମଘନ ବୋଲି
ମନେ କେ ଯାଥାନ୍ତା ପ୍ରତେ ॥

(ନିକଟକୁ ଆସି ଶ୍ରୀମତୀର ଓଷ୍ଠରେ ହସ୍ତ ଦେଉଥିବା ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ସଖୀ ମଞ୍ଜୁଳାକୁ ଚାହିଁ ଗାଇ ଉଠିଲା ।)

ବୃନ୍ଦାବତୀ :

ଶ୍ୟାମ ବିନା ତା' ମନ କାହିଁରେ ତୋଷିବ,
ନୀରଦ ବିନା କି ନୀରେ ଚାତକ ରସିବ ?
ଶଶୀ ବିନା ହସିବ କୁମୁଦ କି ନୀରେ,
ରବି ବିନା ରାଜୀବ କି ବିକଶେ କାସାରେ,
ବିଭାବରୀ ବିନା ତାରା ନଭେ କି ଫୁଟିବ ?
ନ ବହିଲେ ମୃଦୁ୍ୟରେ ମଳୟ ମାରୁତ,
କୋକିଳ ଗାଇବ କାହୁଁ ଲଳିତ ସଙ୍ଗୀତ,
ଶୀତେ ପାଦପ ବପୁ କି ପଲ୍ଲବେ ଶୋଭିବ ?
ପିପାସା ଶମିବ ଓ ମରୀଚିକା ନୀରେ,
ତମସ ବିନାଶ କାହିଁ ଖଦ୍ୟୋତ ଜ୍ୟୋତିରେ,
ପ୍ରାଣବନ୍ଧୁ ବିନା ପ୍ରାଣ-ଆଶା କି ପୂରିବ ?
ଶ୍ୟାମଧନ ବିନା ରାଧା ମନ କି ରସିବ ?

(ଧୀରେ ଥରି ଥରି.....)

ଶ୍ରୀମତୀ :

ତଥାପି-ମନରେ କାହିଁ
କ୍ଷଣେ ଅବସାଦ ଆସଇ ନାହିଁ
ମରଣ-ଜିଣା ଏ ପ୍ରୀତି ସରି ମିତ !
ଆଉ କି ଅଛି ମୁଁ ପାଇ ?
ପ୍ରୀତି ବୋଲି କେବେ ଜାଣିଲି ସହି
(ଆନେ) ମିଛେ ମିଛେ ତୁଅଛି କହି
କିଶଳୟ ଅଙ୍ଗେ ଶ୍ୟାମଳ ସୁଷମା
ସେ କି ତା'ର ପ୍ରୀତି ଭାବ,
ଫୁଲ ଲହୁଣୀରେ କୋମଳତା ଭଳି
ପ୍ରେମ ଯେ ମୋର ସ୍ୱଭାବ ।
ଅଙ୍ଗେ ଅଙ୍ଗେ ମୋର ପ୍ରେମର ଧାର
ରକ୍ତ ବିନ୍ଦୁ ବିନ୍ଦୁ ପ୍ରେମର ହାର

ପ୍ରତି ଆବେଗର
ହୃଦ ସ୍ପନ୍ଦନର
ଶୁଣେ ମୁଁ ଅମର
ସଙ୍ଗୀତ ପ୍ରେମର ।
ପ୍ରୀତି ମୋ ହୃଦୟ ଫୁଲ
ସୌରଭେ ତାହାର
ନିଜେ ମୁଁ ଆକୁଳ
ପରକୁ ଦୋଷିବି
କିପରି ସଜନି !
ମୁଁ ତ, ତେଣୁ
କରି ବସେ ଏତେ ଭୁଲ । .
ନେତ୍ର ଦରପଣେ ଥିଲା ସେ ଛବି
ହୃଦପଦ୍ମ ଖୋଜୁଥିଲା ସେ ରବି
ମନ ଲୁହାଖଣ୍ଡ ସେ ଚୁମ୍ବକ ଲାଗି
ଯୁଗ ଯୁଗ ଥିଲା ଧାୟି,
ଆତ୍ମା ଖୋଜୁଥିଲା ସୁଧା ଆସ୍ୱାଦନ
ଚକ୍ଷୁ ଲୋଡୁଥିଲା ପରଶ ରତନ,
ତୃଷିତ ଚାତକ ଏ ପ୍ରାଣେ
ନବ ଜଳଧର ମଧୁ ଧାରା ଲାଗି
ଜନ୍ମେ ଜନ୍ମେ ଥିଲା ଚାହିଁ ।
ସୃଷ୍ଟି ମମ ଥିଲା ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁଦୀନ
ଜ୍ୟୋତି ପ୍ରତିମାଟି ମାତ୍ର ପ୍ରାଣହୀନ ।
ପ୍ରାଣ-ପାରାବାର ସେ ତରଙ୍ଗ ଗୋଟି
ଚୁମ୍ବନ ଲାଗି ଏ ଜୀବନ-ସୈକତ
ଅନାଗତ କେତେ ଦିବସ ଧିଆନେ
ରୁଦ୍ର ତପସ୍ୟାରେ ଥିଲା କି ରତ ।
ପ୍ରାଣ ମୁରଲୀର ପ୍ରତି ରନ୍ଧ୍ରେ ରନ୍ଧ୍ରେ
ଥିଲା ଯେ ଅବ୍ୟକ୍ତ ଯନ୍ତ୍ରଣା
ଅଧର ଦେଲା ସେ ପରଶି
ଉଠିଲା ମରମ ଉଲ୍ଲସି,
ସ୍ୱର ଲହରୀରେ ଭାସି ତ ଉଠିଲା
ବିଶ୍ୱେ ବାଜିଗଲା ମୂର୍ଚ୍ଛନା ।
ଉଷା ପାଟଳରେ ସେ କି ଅରୁଣିମା
ତାରା ଦୀପ୍ତ ହାସେ କି ଶୋଭା ମହିମା ।
ଫୁଲ କୁଞ୍ଜେ କୁଞ୍ଜେ ସେ କି ମଧୁଲୀଳା
ସେହି ଲୀଳା ଏ ମୋ' ପ୍ରାଣେ,
ବିଶ୍ୱେ ବିଶ୍ୱେ ଫୁଟି ଉଠିଛି ପରା ତା'

ରୂପେ ରସେ ଗନ୍ଧେ ଗାନେ ।
କୋଟି ବିହଙ୍ଗର କଣ୍ଠେ ତା' କାକଳି
ତା' ରଙ୍ଗେ ରଞ୍ଜିତ ଫୁଟେ ପଦ୍ମକଳି ।
ଦକ୍ଷିଣା ପବନେ ବହେ ସେ ସୁରଭି
ଶୁଭ୍ର ମଲ୍ଲିକା କାନନୁଁ
ସେ ଅତର ଅବା ଜନ ମନ ମୋହେ
କିଆ କପୁର ଚନ୍ଦନୁଁ ।

(ଶ୍ରୀମତୀ କହୁ କହୁ ଭାବାବେଶରେ ବିଭୋର ହୋଇଗଲେ । ସଖିମାନେ ପଲ୍ଲବରେ, ଅଞ୍ଚଳରେ ଏବଂ ହାତରେ ବ୍ୟଜନ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।)

(ଶ୍ରୀମତୀଙ୍କର ଅତି ପ୍ରିୟ ସଖୀ ଏ ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ଚେତା କରିବାପର ବିରକ୍ତ ହୋଇ ଧିକ୍କାରି କହିଲେ ।)

ଲଳିତା :

ଅନା ନା ଅନା ନା ମନା କରିଥିଲୁଁ କେତେ
ଯାତନା ପାଇଲୁ ସିନା ଅକାରଣେ ଏତେ ।
ତା' ଚିନ୍ତାରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ କାନ୍ତି ତେଜିଲା ତୋ' ଦେହ
ଦଣ୍ଡେ ତୋ' କଥା ତା' ମନେ ପଡ଼େ କି ସନ୍ଦେହ ।
ଫୁଲମାଳା ବୋଲି ଭଜିଲୁଟି ଅହି
ଚନ୍ଦନ ଭ୍ରମେ ଦହନେ ହେଉଛୁଟି ଦହି
ଜହର ଖାଇଲୁ ଜାଣି ଏବେ ମର୍ମେ ମର୍ମ ଚେତେ
ଭୁଲିଯା ଭୁଲିଯା ତାକୁ ସେତ ଅବିଶ୍ୱାସୀ ଏତେ ।
କେଡ଼େ ସେ ପାଷାଣ-ମନା
କେବେ କଲା ବିବେଚନା
ପ୍ରେମ ତା'ର ପ୍ରବଞ୍ଚନା
କଥା ତା ମିଛ ରଚନା !
ମନେ ପକାନା,
ମନେ ପକାନା (ଆଗୋ ସହି !)
କହନା ଆଉ କହନା
ବହନେ ଭୁଲିଯା ସହି ତା' କରଣୀ ଯେତେ ।

(ଶ୍ରୀମତୀ ଧୀରେ ଧୀରେ ଆଖି ଫିଟାଇ ଚାହିଁଲେ ଏବଂ କରୁଣ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ)

ଶ୍ରୀମତୀ :

ସଖି ! ଏଥିରେ କି ଦୋଷ ମୋର
ଜାଳା ଗୁଣ ବହି ଦୋଷୀ କି ଅନଳ
ଲବଣ ଘେନି କି ଜଳଧିର ଜଳ
ଭୃଙ୍ଗ ଯଦି ମଧୁଚୋର ।

କଜଳ କଳା କି ଆପଣା ଇଚ୍ଛାରେ
ମୁଁ କି ପାଗଳିନୀ ମୋ ନିଜ ବିଚାରେ
ଭୁଲି ପାରିଲେ ବା ମନ ଚୋରକୁ ମୁଁ
ରହନ୍ତି ସୁଖେ ସଂସାରେ ।
ସେ ଦିନ ଆକାଶେ ବାଜିଥିଲା ବେଣୁ
ଚକିତେ ଶୁଣିଲେ ନଦୀତୀର ରେଣୁ
ତାଳେ ତାଳେ ବୀଚି ଉଠିଥିଲେ ନାଚି,
ହସି ଅନାଇଲେ ପ୍ରତୀଚୀ ପରାଚୀ,
ରବି, ବିନ୍ଦୁ ଇନ୍ଦୁ ଟିକା ଘେନି ବେନି
କୁମୁଦିନୀ ପାଶେ ହସିଲା ପଦ୍ମିନୀ
ଚିତ୍ତେ ମୋ ଛୁଟିଲା ତଡ଼ିତ,
କୋଳେ ତା'ର ଲୋଳେ କେଉଁ ସ୍ୱର୍ଗ ଲୋକ
ଲଭିଲି ମୁଁ ଚିରବାଞ୍ଛିତ ।
ଭସାଇ ଦେଲି ମୁଁ କଳସୀ ନୀରେ
ବସାଇଲି ଆଣି ହୃଦ-ବେଦୀରେ ।
ପ୍ରତି ଅଙ୍ଗ ମମ ପିଇଲା ପୀୟୂଷ
ଚେତନା ରାଇକୁ ହରିଲି
ଧନ୍ୟ ହେଲା ଆହା ! ଜୀବନ ଗୋଟାକ
କି ପୁଣ୍ୟ ଆନନ୍ଦେ ମଜିଲି ।
କହ ଦୂର୍ବାଦଳ ଘନ ଶ୍ୟାମଳ !
କାହିଁ ଛାର ଘାସ
ତା' ପରଶେ ପ୍ରାସ
ସେତ କୋମଳରୁ ବଳି କୋମଳ,
ତହିଁର ମାଧୁରୀ କେ ପାରିବ କଳି ?
ପରଶେ ପଥର ଯିବ ତା' ତରଳି
କ୍ଷଣେ ଭାଳି ଚିତ୍ତୁ ଚଞ୍ଚଳ ।
ପ୍ରତି ଅଣୁ ତାକୁ ଚିହ୍ନେ କି
ପ୍ରତି ରକ୍ତ କଣା
ସାଥିରେ ସେ ଜଣା
ଭୁଲେଁ ସେ ମୁଁ ବେନି ଭିନ୍ନେ 'କି ।
ଦୁଇ ଦେହ ! ଭ୍ରାନ୍ତି ସ୍ୱପନ,
ପ୍ରତି କୋଷେ ପରା ପ୍ରତିଭାତେ ରୂପ
ବିଶ୍ୱମୟ ଦିଶେ ବଦନ ।
ସେ କି ସୂର୍ଯ୍ୟେ ତେଜ, ପଦ୍ମେ
ଲାଜବୋଳା ମାଧୁରିମା !
ସେ କି ସଞ୍ଜ ସକାଳର ସିନ୍ଦୂର ସମ୍ପଦ
ତାରାମଣି ହାସ-ଗାରିମା

ଢଳେ ଘନୀଭୂତ ନୀଳିମା !
ସୁଧା ଚନ୍ଦ୍ରମାରେ
ବାସ ଫୁଲହାରେ
ମରମରେ ପ୍ରୀତି-ପ୍ରତିମା !

(ଦୂରରୁ ଫୁଲ ସବୁକୁ ଏକାଠି ଧରି ଶେଷ ସଖୀ ପହଞ୍ଚି ଗାଇଲା ।)

ଜାତିମାଳା :

କେତେ ତୁ ଅନାଇ ବସୁ ଅକାରଣେ ଆଖି
ଏ ଅନ୍ଧାର ତାରାଚନ୍ଦ୍ର ଏ ଶର୍ବରୀ ସାକ୍ଷୀ ।
ଶତ ଶରତ ଗଲାଣି ବିଫଳି
ବିଗତ ଶତ ବସନ୍ତ କୋକିଳ କାକଳି,
କୋଟି ପ୍ରାବୃଟ ଯାମିନୀ-ମେଘରେ ଦାମିନୀ
ଲୁଚିଲେ ଦେଖାଇ ଝଳି
ବସିଛି ଏକା ନିରିମାଖୀ
ନୟନର ଲୁହ ନୟନ କୋଣରେ
ସଖି ! ସେ ଗଲାଣି ଲାଖି ।

ଶ୍ରୀମତୀ :

ଅମୃତରୁ ସାର,
ତା' ନାମ କଣ୍ଠର
ଭୂଷଣ କଲିଣି ଏଣିକି
ହେଉ ଯା ଦୂଷଣ,
ହେଉ ଯା କଷଣ
ଦିନେ ଭୀତି ନାହିଁ ଟିକିଏ ।
ଯେଝା ଇଚ୍ଛା ଯାହା କହନ୍ତୁ
ମୁଖେ ମୋ କେହି ନ ଚାହାନ୍ତି
ଅଳିଆ ଗଦାକେ ଫିଙ୍ଗିଦେଇ ମୋତେ ।
ଅବଜ୍ଞାରେ ପାଦେ ଦଳନ୍ତୁ ।
ଅର୍ଚ୍ଚିତ ନିର୍ମାଖୀ ବୁଲିବି ସଂସାରେ
ଭିକାରୁଣୀ ବେଶେ ଦୁଆରେ ଦୁଆରେ
ଭଙ୍ଗା କେନ୍ଦରାରେ ଗାଇବି ତା' ନାମ
ପ୍ରାଣାରାମ ପ୍ରିୟ ଚିତ୍ତ, ପ୍ରାଣାରାମ
ସେତିକି ମୋ' ଧର୍ମ୍ମ ଧାରଣା
ଯୋଗ-ଯାଗ, ଜପ-ତପ, କାଷ୍ଠା-ନିଷ୍ଠା
ପୂଜା-ପାଠ ମୋତେ ଅଜଣା ।
ମୋ ଦେବତା ମୋର ସଙ୍ଗାତି
ତା ବିନା ଶୂନ୍ୟ ମୋ ଚଉଦ ଭୁବନ
ତା ବିନା ମୁଁ ଦୀନ କଙ୍ଗାଳି ।

କି ଲୋଡ଼ା ଅବା ମୋ ଚିତା ଚନ୍ଦନେ
କି ଲୋଡ଼ା ମୋ ସ୍ତବ ସ୍ତୁତି ବନ୍ଦନେ
ଫନ୍ଦା ଧନ ପରି ହୃଦରେ ସଞ୍ଚିଛି
ଧାୟୁଛି ଜାଗରେ ଶୟନେ ।
ତା' ବିନା ଚୌଦିଗ ଅନ୍ଧାର
ମୋ' ଅନ୍ଧ ଲୋଚନ
ରବି ସେ ମୋହନ
ତା' ବିନା ରିକ୍ତ ମୋ' ସଂସାର ।

ମଞ୍ଜୁଳା :

ମାନସ ମନ୍ଦିରେ ପ୍ରେମ ସୁନ୍ଦର
ପ୍ରେମସୁନ୍ଦରେ ରାଜେରେ
ମରମ-ତାରେ ବାଜେ ମଧୁରେ
ପ୍ରେମସୁନ୍ଦରେ ବାଜେରେ ।
ଦାମିନୀ କନକେ ନୀରଦ ଶ୍ୟାମ
ବସନ୍ତ ବନେ ପୁଷ୍ପ ଦାମ
ଲତା ପତରେ,
ଗିରି ସାଗରେ,
ପ୍ରେମସୁନ୍ଦର ସାଜେ ରେ !
ବିଶ୍ୱ ବଂଶୀରେ ଅମୀୟ ତାନ
ରନ୍ଧ୍ରେ ରନ୍ଧ୍ରେ ତା' ନାମ ଗାନ
ହୃଦୟ କୁଞ୍ଜେ
ଫୁଟେ ମଞ୍ଜରୀ
ପ୍ରେମସୁନ୍ଦରେ ଲାଜେରେ ।

ଶ୍ରୀମତୀ :

ସଖୀ ସୁନ୍ଦର ବୋଲି କେ କହିବ
ସୁନ୍ଦର କି ଅଛି ତା ବିନା ଜଗତେ
କାହିଁରେ ବା ମନ ମୋହିବ ।
ସେ ଥିଲାକୁ ଅବା ଫୁଲ ଦିଶେ ଚାରୁ
ଶଶୀ ଶୋଭାମୟ ତାରି ସୁଷମାରୁ ।
ମୁରଲୀ ତା' ମୁଖେ ବାଜଇ ମଧୁରେ
କି ମଧୁ କରିବି କଳନା
ରୂପ-ସାଗରେ ମୁଁ ବୁଡ଼ି ତ ମଲିଣି
କି ରୂପ ଦେଖିବି କହନା ।

ଲବଙ୍ଗଲତା :

ଚାରିଦିଗେ ଛୁଟେ ଆଜି ରୂପର ନିର୍ଝରୀ ।
ରୂପେ ହସେ ଶଶୀ ସୁମନ ଫୁଟେ ତାରା ମଞ୍ଜରୀ ।

ଅନନ୍ତେ କାନ୍ତ ନୀଳିମା ଭାତି
ଚିର ଉଲ୍ଲାସ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ରାତି
ତଟୀନୀ-ଅଙ୍ଗେ
ରୂପ ରଙ୍ଗେ
ଖେଳେ ଅମୀୟ ଲହରୀ ।

ଶ୍ରୀମତୀ :

ମନେହୁଏ ଅବା ଛାଡ଼ି ଘରଦ୍ୱାର,
ଅତି କ୍ରମି ଯାନ୍ତି ଅଖିଳ ସଂସାର,
ପହଞ୍ଚନ୍ତି ଅବା ଏପରି ଲୋକରେ
ପାଆନ୍ତି ତାହାକୁ ସମଗ୍ର ପ୍ରାଣରେ
ମୁଁ ତାହାର ସେ ମୋହର ।
ଯୁକ୍ତ ବେନି ପରସ୍ପର
ଅଭିନ୍ନ ଅଛିନ୍ନ ଯୁଗ ଯୁଗାନ୍ତରେ ।
ବିଶ୍ୱେ ସେ ଦିନ ଜାଗନ୍ତା କି ଗୀତ,
ଆକାଶୁ ଚାହାନ୍ତେ ତାରକା ଚକିତ
ପ୍ରେମର ଜୟ-
ମରଣର ଲୟ
ମହାକାଶ ତଳେ ଉଠନ୍ତା ସଙ୍ଗୀତ
ଅଣୁ ପରମାଣୁ ହୁଅନ୍ତେ ନନ୍ଦିତ ।
ଦିଗନ୍ତେ ଦିଗନ୍ତେ ହୁଅନ୍ତା ପ୍ରଚାର
ଉର୍ମି ଛନ୍ଦେ ଛନ୍ଦେ ନାଚି ପାରାବାର
ବେଣୁ ବନେ ବାଜି ମଳୟ ଆକୁଳ
ଫୁଲେ ଫୁଲେ ଚୁମ୍ବି ହୁଅନ୍ତା ଉତ୍‌ଫୁଲ୍ଲ
ସେ ଦିନ ଆସିବ ସତେ
ଦିନ ଗଣି ଗଣି ଚାହିଁବି କେତେ ମୁଁ
କହ କାହା ଆଶା ପଥେ ?
ଅପଲ୍ଲ-ଅଶ୍ରୁ-ଜଳ-ଜଳ ନୟନରେ-

ଶ୍ରୀମତୀ :

ସେ ତ ଆଦରର ଧନମଣି ।
ମୋ' ପ୍ରାଣ ରତନ ହୃଦୟ ମୋହନ
ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରେମ-ସୁଧା ଖଣି ।
ପରମ ସୁନ୍ଦର ପ୍ରେମ-ପ୍ରଭାକର
ମୋ' ଆତ୍ମା-କମଳ ବନ୍ଧୁ ସୁବିମଳ,
ମୋର ସର୍ବସାର ଶକତି ଆଧାର
ପୁଣ୍ୟମୟ ଗୁଣମଣି ॥୧॥
ପବନେ ଉଚ୍ଛୁଳେ ତା' ସ୍ୱର-ଲହରୀ

ଫୁଲେ ଫୁଲେ ଫୁଟେ ତା' ରୂପ ମାଧୁରୀ
ବାତୁଳ କଲା କି ଅତୁଳ ଆନନ୍ଦେ
ମନ ମୋର ନେଲା କିଣି ॥୨॥
କି କହିବି ଆଉ ନ ଆସଇ କଥା,
ଚରାଚରେ ପରା ବାଜଇ ମୋ ବଥା
ପୁଲକ ଆକୁଳେ ଭାସେ ନେତ୍ର ଜଳେ
ଦିବାନିଶି ଗୁଣ ଗୁଣି ॥୩॥
ଅସାର ସଂସାରେ ନାହିଁ ମୋର ଆଶ
ମାର୍ଗେ ଶୀତଛାୟା ଶ୍ରୀପଦ-ସାରସ
ସେ ଏକା ମୋ ଧନ ସେ ଏକା ମୋ ଧ୍ୟାନ
ଚିତ୍ତେ ପ୍ରେମ ଚିନ୍ତାମଣି ॥୪॥
(ସଖିମାନେ ଆଶ୍ୱାସ ବଚନରେ)

କମଳା :

କିଶୋରି ଗୋ' !
କାହିଁକି କାନ୍ଦୁ ଏତେ କିଶୋର ଲାଗି
ବୀଣା ଯଦି ତା'ର ରାଗିଣୀ ତେଜନ୍ତା
ତୋତେ ସେ ପାରନ୍ତା ତ୍ୟାଗି ।

ବିଶାଖା :

ସୁନ୍ଦରି ଗୋ,
ଫୁଲ ମାଳ ଫିଙ୍ଗି କହ କାହିଁ କେହି
ଅହି କି କରଇ ଗେଲ ?
ହୀରକ ଭୁଲି କେ ଆଦରେ କରକା,
ସୁନା ପାସୋରି ରସେ ଭେଲ ?

ଲବଙ୍ଗଲତା

ମାନିନି ଗୋ !
ବୃଥା ଅଭିମାନେ କିପାଁ ତୁ ମରୁ,
ଶିରୀ ଶୋଭାରାଶି ସାରୁ ଅଙ୍ଗରୁ,
କିପାଁ ଝୁରୁ ଏତେ ଦିନ ଯାମିନୀ ଗୋ ?

ମଞ୍ଜୁଳା

ମୋହିନୀ ଗୋ !
ତୋ'ବିନା ଜୀବନେ ଶ୍ୟାମର କି ପ୍ରୟୋଜନ
ତୋ ବିନା ଶ୍ୟାମର କି ପ୍ରେମର ଆୟୋଜନ
ଚିର ତରୁଣୀ ତୋ ରୂପ ରାଜୀବର
ମଧୁକର ସିନା ସେ ସୁଜନ ।

(ଶ୍ରୀମତୀ ବାୟାଣୀ ଭଳି ହୋଇ ଯିବା ଏବଂ ସଖିମାନେ ତାଙ୍କୁ କୋଳ କରି ଧରିଥିବା) (ଅତି ବିକଳ କଣ୍ଠରେ ଲଳିତାଙ୍କୁ ଗାଢ଼ ଅଶ୍ଳେଷରେ ଏବଂ ମୁଖକୁ ଧାରଣ କରି-)

ଶ୍ରୀମତୀ :

ଭୁଲାନା ଭୁଲାନା ସହି ଭୁଲିଛି ମୁଁ ବହୁତ
ଶ୍ୟାମ କପଟ-ପ୍ରେମିକ ତୁ ନିଜେ କହୁ ତ ।
ଗଳାରେ ସେ ଦେଇ ଛୁରୀ
ବିଜେ କଲା ନିଜ ପୁରୀ
ମଲି କି ବଞ୍ଚିଲି ଦିନେ ଆସି ନ ଖୋଜିଲା
କମଳା ବିଳାସ ଅଳି-
ମଲ୍ଲୀମାଳେ ମଜିଲା ।
କେ ସହିବ ଏ କଷଣ ସହୁ ଭଲା ବହୁତ
ତା'ପରେ କହିବ କଥା ଜୀବେ ଆଗେ ରହୁତ ।

ଧୀରେ ଧୀରେ ଚିତ୍ରପଟର ପତନ

ପ୍ରଥମ ଅଙ୍କ ସମାପ୍ତ

ନବ ନୀରଦ

ଜଣେ ଦେହ ଜଣେ ଦେହରେ ଜୀବନ,
ଜଣେ ସ୍ନେହ ଜଣେ ସ୍ନେହରେ ମୋହନ ।
କେ କାହାର କେତେ କେ ପାରିବ କହି
କେତକୀ ଦଳରୁ କେ ପୋଛିବ ଝଳି ?
କପୁରଦେହରୁ କେ ହରିବ ବାସ ?
ଗୋଲାପ ଲପନୁଁ ଛଡ଼ାଇବ ହାସ ?

ଦୃଶ୍ୟ :

(ଯମୁନା କୂଳ-କଦମ୍ବ ମୂଳ, ଦୂରେ କୁଞ୍ଜବନର ମଧୁମୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ । ସତୃଷ୍ଣନୟନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବେଣୁ ହସ୍ତରେ ଯମୁନାର ତରଙ୍ଗ ପ୍ରତି ଚାହିଁଅଛନ୍ତି ।)

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ :

ହୃଦେ ଜାଗେ ଉଲ୍ଲାସ
ଉଲ୍ଲାସ ଆଜି ଉଲ୍ଲାସ ।
ବରଷା ଦେଲାଣି ମଧୁବାରି ଧାରା
ବସନ୍ତ ଦେଲାଣି ଫୁଲ
ଶରତ ଦେଲାଣି ମେଘର ଶୁଭ୍ରତା
ଶିଶିର ହିମାନୀ ଠୁଳ ।
ଆଜି ଆକାଶୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆସ
ଆଲୋକ ଅମୀୟ ପାଶ
ନୟନ ମନର ଲାବଣ୍ୟ ପସରା
ମୁଖେ ଫୁଟୁ ମୃଦୁ ହାସ ।
ଫୁଟ ଲୋ କମଳ-କଳି
ଗାଅରେ କୋକିଳ ଅଳି

ଷଷ୍ଠୀତାରାହ୍ବାରେ ରଚ ଗଳାହାର
ତରଙ୍ଗେ ଦୋଳାଅ ବାସ ।
(ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗକୁ ଛନ ଛନ ନେତ୍ରରେ ନିରୀକ୍ଷଣ କରି)

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ

ସେ କି ସୃଷ୍ଟି ରାଇଜେ ସାର ।
ଦଳା କଜ୍ଜଳରୁ କଳା ଜୀମୁତରୁ ବଳେ ସୁଷମାରେ
ଚିକ୍କଣ ଚିକୁର ଭାର ।
ସୁନା ଝଳି ଘେନି ଲବଣୀ ହୁଅନ୍ତା
କଳନ୍ତି ବା ରୂପ ତାର ।
ସତେ କେତକୀକମଳ କାନ୍ତି
ଗୋଳି ହେଲେ ଅବା ଫୁଟି ଉଠନ୍ତା ସେ
ଅମୃତ ତନୁ ଭାତି ।
ମେଘ ଅଙ୍ଗେ ମିଶି ବିଜୁଳି ତରଙ୍ଗ
ଫୁଟନ୍ତା କି ଅରବିନ୍ଦ
ତହୁଁ ରସନ୍ତା କଳା ମିଳିନ୍ଦ ।
ଦେବ ସଭରଭ ଝୁରି
ଚନ୍ଦନେ ଚୂଆ କସ୍ତୁରୀ
ଗୋଳି ଦେଇ ତାର ପାଖୁଡ଼ା ପେଡ଼ିରେ
ନେଇ କେ ଦିଅନ୍ତା ଭରି ।
ଚରଣ ଚୁମ୍ବଇଁ ଯହିଁ
ଚମ୍ପା ପଦ୍ମ ଫୁଟେ ତହିଁ
ସୂର୍ଯ୍ୟ ତେଜରେ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ବିକାଶେ
ଚଞ୍ଚଳା ସ୍ଥିର ରହି ।
ଗଜଗାମିନୀର ଗଳା ମୋତିହାର
ଶିରୀକି ତାରକା ଲୋଡ଼ଇ ।
(ଲୁଚି ଲୁଚି ପତ୍ର ଆଢୁଆଳରୁ ବାହାରି ପଡ଼ି ନାଚି ନାଚି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସମ୍ମୁଖରେ)

ସୁବଳ :

ସଖା, ତୋହର ପାଇଁକି ଝୁରି ଝୁରି
ସୁଧା ଢଳ ଢଳ
ଅଙ୍ଗ ନିରିମଳ
କୋମଳ କାଳୀକୁ ଦେଲୁ ସାରି ।
ତୁଳୁ ବନେ ବନେ ଉଦାସ ବଦନେ
ଛାଡ଼ି ତୋ' ରୁଚିର ପୁରୀ ।
ତା'ର, ନେତ୍ର ଛଟକେ ଅଟକେ ପଡ଼ିଲୁ
ହଜାଇ ଦେଲୁ ତୋ' ଧୃତି ।
ଆକଟ ନ ଘେନି ନିକଟେ ଗମିଲୁ
ବଣାକଲୁ ଚିତ୍ତ-ବୃତ୍ତି ।

ଚପଳା ଲୀଳାରେ ଚିତ୍ତ ମଜାଇଲୁ
ବଜର କଲୁଟି ସାର
ମୃଣାଳିନୀ ମୋହେ କଲୁକି ମୋହନ !
ଫଣିନୀ କି ଗଳାହାର ।
ସେତ ନ ଚାହିଁଲା ଫେରି ଠୁଳେ
ତୋତେ ଛଳି ଚାଲିଗଲା ହେଳେ
ତାର କୋମଳ ଚରଣ କମଳ ତଳେ କି
ତୋର ଶୀଳା-ମନ ଦେଲା ଚୂରି ।
(ସୁବଳକୁ ଆଶ୍ଳେଷରେ ଧରି ଓଷ୍ଠସ୍ପର୍ଶ ପୂର୍ବକ)

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-

ସଖା ! ଏଇପଥେ ଗଲା ଚାଲି
ମରମେ ବାଜିଲା ବାସନା-କତୁରୀ
ଧୈର୍ଯ୍ୟ ମୋ’ ଦେଲା ଟାଳି ।
କୂଳଁରେ ଉଇଁଲା ସହସ୍ର ଶଶୀ
ଶତ ତାରା ଅବା ପଡ଼ିଲେ ଖସି
ନନ୍ଦନ ନବ ଫାଲ୍ଗୁନ ଶୋଭା
ଅବନୀରେ ଦେଲା ଢାଳି ।
ଦେଖୁତ ଆଶା ନ ପୂରିଲା
ବେନି ନୟନ ମୋ’ ଝୁରିଲା,
କ୍ଷଣେ ତାର ରୂପ ଦରଶନ ଆଶେ
ବୁଲିଲି ଦିବସ ଯାମିନୀ
ବନେ ବନେ ନିତି ବଜାଇ ବାଂଶରୀ
ସୁମରି ସେ ରୂପ ଦାମିନୀ ।
ଯମୁନାର କୂଳେ କେତେ ନିଶି ଭୋଳେ
ଉଜାଗରେ ଦେଲି ସାରି
କଦମ୍ବ କମଳେ ଗୁନ୍ଥି ବନମାଳା
ଫିଙ୍ଗି ମୁଁ ଅଇଲି ଚାଲି ।
(ହଠାତ୍ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି)

ସୁଦାମ :

ଯଦୁମଣି ! ତୋ ନୟନ ମଣି ସେ କେ ରମଣୀ ।
ଚିତ୍ତ-କୁମୁଦ-ମୋଦିନୀ, ଇନ୍ଦୁସୁଧା-ଖଣି ।
କିଏ ସେ ନବ ନଳିନୀ
ନବ ରବି ବିନୋଦିନୀ
କା’ରୂପ କୁସୁମ-ଦାମେ ଥକି ନୀଳମଣି ।
କିଏ ତୋ’ ବଇଁଶୀ ସ୍ୱର ବିଭାସ ରାଗିଣୀ ।
ନୀରବ ନିଶାର ସ୍ୱପ୍ନ କୁଞ୍ଜ ବିହାରିଣୀ

ମଧୁ ଯଉବନ ତରଙ୍ଗ ରଙ୍ଗିଣୀ
ଚାରୁ ସରିତର ପ୍ରଣୟ ତରଣୀ ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ :

ସଖା ! ସେ ଆଉ ମୁଁ-
ଜଣେ ଦେହ ଜଣେ ଦେହରେ ଜୀବନ
ଜଣେ ସ୍ନେହ ଜଣେ ସ୍ନେହରେ ମୋହନ,
କେ କାହାର କେତେ କେ ପାରିବ କଳି
କେତକୀ ଦଳରୁ କେ ପୋଛିବ ଝଳି ?
କପୂର ଦେହରୁ କେ ହରିବ ବାସ ?
ଗୋଲାପ ଲପନ୍ଁ ଛଡ଼ାଇବ ହାସ ?

ସଖାମାନେ :

ରହସ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିର ସାର ପ୍ରକୃତିର
ଧୂଳି ଯଥା ଧରଣୀର
ତେବେ-ଗଲାଣି ସେ ଦିନ ମନେ ପଡ଼େ ବନ୍ଧୁ
ତୁ ଆଉ ସେ ।

(ସୁବଳ ସୁଦାମ ଉଭୟେ ଏକାଠି ରହି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ନାନା ଭଙ୍ଗିତରେ ନାଚି ନାଚି କହିଲେ)

ପ୍ରେମ ରାଇଜର ରାଜାପାଖେ ପ୍ରେମ ରାଇଜର ରାଣୀ
ନିଖିଳ ବିଶ୍ୱେ ଉଚ୍ଚାରିଲା ଯେବେ ମିଳନ ମଙ୍ଗଳ ବାଣୀ
ସେଦିନ ସାଗର ତରଙ୍ଗ ରଙ୍ଗେ
ମିଶିଗଲା ମୃଦୁ ସରିତ ଧାର
ନବ ନୀରଦରେ ମିଶିଲା ଛନକେ
ପୁଲକେ କମଳ ବିଜୁଳି ହାର !
ପ୍ରେମ ରାଇଜର ସୂର୍ଯ୍ୟ ପାଶେ ପ୍ରେମ ରାଇଜର ଶଶୀ
ନିଖିଳ ବିଶ୍ୱ ବାଜିଗଲା ଯେବେ ମିଳନ ମଙ୍ଗଳ ବଂଶୀ
ସେଦିନ ଗଗନେ ମଞ୍ଜୁଳାଲୋକେ
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଗ୍ରହ ତାରାକାମାଳା
ଲକ୍ଷ କୁସୁମ ବକ୍ଷ ସଜରେ
ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଣୟର ବରଣ ଡାଲା ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ :

ଗଲାଣି ସେ ଦିନ ସଖା ଗଲାଣି, ଗଲାଣି-
ପ୍ରାଣେ ଅଛି ମାତ୍ର ସ୍ମୃତି ତାର
ମାନସ ସଦନ୍ଁ ତାହା ନେଇଛି ମେଲାଣି
ଅଛି ମାତ୍ର ମରମରେ ଗାର !
ସେଦିନ ଆହା ସେଦିନ କି ଦିନସେ-
ମୋ ଜୀବନ କ୍ଷୁଦ୍ର ପରିସରେ,
ମୋ' ଜୀବନ ସସୀମ ବିସ୍ତାରେ,

ସେଦିନ ଏ ଦରିଦ୍ରର କ୍ଷୁଦ୍ର କୋଠା ଘରେ
ସଞ୍ଚିତ ଅମୂଲ୍ୟ ନିଧି ଅପୂର୍ବ ରତନ !
ସେ ଦିନ ଯେ ଦିନ ସଖା ଦୂର ଦିଗବଳୟେ
ଭାସି ଉଠିଥିଲା କ୍ଷୁଦ୍ର ନକ୍ଷତ୍ର ମୂରତି,
କ୍ଷୀଣ ଜ୍ୟୋତିଃ କଣା ତା'ର ନୟନର ପ୍ରିୟ ।
ପ୍ରଶାନ୍ତ ସାଗରମମ ମାନସେ ସେଦିନ,
ଉଠିଥିଲା କ୍ଷୁଦ୍ର ଏକ ଆକାଂକ୍ଷା-ତରଙ୍ଗ
ଦୂରେ ସେହି ବହୁଦୂରେ ଦୂର ତମୋତଳେ
ଅର୍ଦ୍ଧାଲୋକେ ଦରସ୍ଫୁଟ ବଙ୍କିମ ଚନ୍ଦ୍ରମା
ଦ୍ୱିତୀୟାର ବାତାୟନ ବନ୍ଧେ ନିହି ଶିର
ମୋ ନୟନ ନିବଦ୍ଧ ସେ-
ଦୂରାଗତ ରଜତ ରଶ୍ମିରେ ।
ଅବା ପତ୍ର ଅନ୍ତରାଳେ ଅଳ୍ପ ଉନ୍ମୀଳିତ
ମଲ୍ଲିକା ମଞ୍ଜୁରୀ
ଧୀର ସାନ୍ଧ୍ୟ ସମୀରଣେ ଛାଟନ୍ତା ସୌରଭ ।
କ୍ଷୁଦ୍ର ମୋ କଳ୍ପନା କେତେ
ଉଠିବ ସେ ଉଚ୍ଚେ
ପ୍ରାଣେ ଆଣି ସଞ୍ଚିବ କିପରି
ସୁଦୂର ତାରକା ଜ୍ୟୋତିଃ ଅପୂର୍ବ ଗରିମା ?
କାହୁଁ ପାଇବି ମୁଁ ଦୀନ
ନୃପ ନିକେତନ ଶୋଭୀ ମାଣିକ୍ୟ ମଞ୍ଜୁଷା ?
ବ୍ୟଥିତ ଅନ୍ତର ମୋର-
କରୁଥିଲା କି କରୁଣେ ନୀରବ ବିଳାପ
ଅନ୍ତର ଅନ୍ତର ତମେ ତା'ର ଆତ୍ମା ପୁରେ
ବାଜି ଉଠିଲାକି ମୃଦୁ ମଧୁର ଝଙ୍କାରେ
ପ୍ରତିଧ୍ୱନି !
ତଡ଼ିତେ ତଡ଼ିତ ଅବା କଲା ଆକର୍ଷଣ ।

ସୁଦାମ-

ସେ ଦିନ ସେ କଥା ସେ ପ୍ରେମବ୍ୟଥା
ସେ ମଧୁ ମିଳନ ମିଳିବ କି ? (ସଖା ପୁଣି)
ସେ ରୂପ ସେ ରଙ୍ଗ ସେ ସୁଧା ତରଙ୍ଗ
ସେ ଚାନ୍ଦିନୀ ଛଟା ଫୁଲ ବନେ
ଆଉ ଝଳିବ କି ?
ସେ କଳା ମେଘରେ ବିଜୁଳି ଚମକ
ଯମୁନା କଲ୍ଲୋଳେ ଆକୁଳ ପୁଲକ
ନୀପେ ଫୁଲ ସାଜ

କିଶୋରୀର ଲାଜ

ମୟୂରର ନାଚ ତୋ' ହୃଦେ ନାରାଚ
ନୀଳ ନୟନେ ସେ ବିନ୍ଧିବ କି !!
ସେ ସଞ୍ଜ ଗୋଧୂଳି ଆକାଶର ଶୋଭା
ସେ ପ୍ରୀତି-ବାତୁଳୀଶିରୀ ମନୋଲୋଭା
ସେ କେଶ ସେ ବେଶ, ସେ ହାସ, ସେ ଭାଷ
ଗଳାରେ ସେ ଭୁଜ ଛନ୍ଦିବ କି ?
ସେ ବାଣୀ ସେ ଠାଣି, ସେ ବାଙ୍କ ଚାହାଣୀ
ଆଉ ଥରେ ତୋତେ ଚାହିଁବ କି ?
ସେ କୋହ, ସେ ଲୁହ, ସେ ମାନ ସେ ସ୍ନେହ
ଆଉ ଏ ଜୀବନେ ପାଇବ କି ?

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-

ସତ୍ୟ ସଖା !
ଦୂରବନ ଅନ୍ତରାଳେ ବାଜିଥିଲା ବିନୋଦିଆ ବୀଣା
ଚାହିଁଥିଲି ଚକିତେ ଉନ୍ମନେ,
ଅଶରୀର ସ୍ୱର ମାତ୍ର ଭେଦିଥିଲା ମର୍ମରନ୍ଧ୍ରେ ରନ୍ଧ୍ରେ
ଆତ୍ମହରା ଏ ଅନ୍ତର,
ଦେହ ପିଞ୍ଜରାରୁ ଫିଟି ପଳାଇଥିଲା କି
ଚେତନା-ସାରିକା ।
ସ୍ପନ୍ଦନେ ସ୍ପନ୍ଦନେ ହୃଦେ ଉଠିଥିଲା ଊର୍ମି !
ରୋମାଞ୍ଚ ସ୍ୱେଦିତ ଦେହେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ନୟନେ
ଚାହିଁଥିଲି ସ୍ୱରଧାରା ନୀର ଝରା ସନ୍ଧାନରେ
ବହିଥିଲା ପ୍ରାଣେ ପ୍ରେମ ଫଲ୍ଗୁ
ଅଜ୍ଞାତେ ଗୋପନେ ହୃଦ ବାଲିଶେଯ ତଳେ,
ଗଣ୍ଠିଧନ ସରି ତାହା ଲୁଚାଇ ଥିଲିଟି
ଲୋକ ଲୋଚନରୁ ।
ସଂସାର ସେଦିନ ମୋ' ମାନସ ପଟୁଁ
ପୋଛି ଯାଇଥିଲା ପରା ଅପୂର୍ବ କି କୁହୁକ ଇଙ୍ଗିତେ
ନ ଜାଣେ ମୁଁ ଥିଲି କିବା ସଶରୀରେ
ଧରଣୀର କ୍ଷୁଦ୍ର ପ୍ରାଣୀ ସମ ।
କ୍ଷୁଦ୍ର ନ୍ୟାୟାନ୍ୟ କ୍ରୁର ବେଷ୍ଟନୀର କଠିନ ଶୃଙ୍ଖଳେ ।
ସେଦିନ ଉଦାସ ଯୁବା ଆତ୍ମହରା ଲୀନ ଯାର
ଅନ୍ତର ଦେବତା-
ଚେତନାର ମହା ପାରାବାରେ ।
ଶରୀର ବନ୍ଧନ ଯାର ଥିଲାମାତ୍ର ନୟନର ଭ୍ରମ
କାହିଁ ସେ ବିହରୁଥିଲା କଳ୍ପନାର କଳ୍ପଲୋକେ

ମୁକ୍ତିର ଆନନ୍ଦ ସ୍ୱାଦେ ଅଧୀର ଉନ୍ମତ୍ତ ।
ଚିର ଅଭ୍ୟୁଦୟେ, ଚିର ଜନମେ ମରଣେ
ସୀମା ହୀନ ଅନନ୍ତ ଆକାଶେ
ବିହରୁଥିଲେ କି ବେନି ଲୋକୁଁ ଲୋକାନ୍ତରେ
ବେନିର ଉଦ୍ଦେଶେ ।
ଅପୂର୍ବ ମିଳନେ କ୍ଷଣେ ମିଳିଲେ କି ବେନି
ପରସ୍ପର ଅଙ୍ଗେ
କେନ୍ଦ୍ରଚ୍ୟୁତ ଗ୍ରହଦ୍ୱୟ ମହା ବିସ୍ଫୋରଣେ ।
କି ଉଦ୍ଭ୍ରାନ୍ତ କି ଉଦ୍ଦାମ କି ଅପୂର୍ବ
ରହସ୍ୟ ମଣ୍ଡିତ ।
ବଜ୍ରବହ୍ନି ସମ୍ମିଳନ ସେ କି, ଶତସୂର୍ଯ୍ୟ ସନ୍ଦୀପିତ ।
ଅବା ମହାର୍ଣ୍ଣବ ତୋଳି ବୀଚିମାଳା ବାହୁ
ଆଲିଙ୍ଗନ ଆଶେ ଆକୁଳିତ ପୂର୍ଣ୍ଣ କଳାଙ୍କରେ ।
କି ବିଶାଳ ଉନ୍ମାଦନା ପ୍ରାଣେ ପ୍ରାଣେ ।

ସୁବଳ–

ସାଧୁବଟି ବାଦ ଜଗତର ବାଧା
(ତୋର) ଶରଧା ଯିବଟି ସରି !
ସୁନ୍ଦରେ ସୁନ୍ଦରେ ମୋହନ ମିଳନ
ସଂସାରେ ସ୍ୱପ୍ନ ପରି !
କଳା କୁବଳୟେ କନକ କିରଣ !
ମଉଳି ଯିବଟି ଝଳି,
ଝଟକ ହାଟକ କେତକୀର କୋଳେ
ପଶିବ କି ନୀଳ ଅଳି !
ଶରତର ଶ୍ୟାମେ ବସନ୍ତ କୁସୁମ
ସହି ପାରିବେଟି ଅରି !
ସାଧୁବଟି ବାଦ ଜଗତର ବାଧା
ତୋର ଶରଧା ଯିବଟି ଭାଙ୍ଗି
ବେଳହୁଁ ଭୁଲିଯା ଦଳା ହରିତାଳ
ଢଳା ଅଙ୍ଗ ଚିଳାପାଙ୍ଗୀ ।
ଚାରୁ ଚାମୀକର ବର ବରନାକୁ
କଜ୍ଜଳେ କି ଦେବୁ ବୋଳି
ଚାନ୍ଦିନୀ ନିଶାର ରଜତର ଧାର
କଳା ମେଘେ ଦେବୁ ଗୋଳି,
ଛଳ ଶ୍ଳେଷଭିର ନିଦାଘନିଶ୍ୱାସେ
ଶୁଖିଯିବ ଶିରୀଷାଙ୍ଗୀ !

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ :

ଜଗତର ବାଧା !
କ୍ଷୀଣ ବାଲିବନ୍ଧ ମାତ୍ର ଖରସ୍ରୋତା ଜାହ୍ନବୀ ମୁହାଣେ !
ଅନନ୍ତ ସାଗର ଘୋଷ ପଶେ ଯହିଁ,
ଶ୍ରବଣ ବିଦାରି !
କମ୍ପି ଉଠେ ଦିଗ ଦିଗନ୍ତର ଗଭୀର ଗର୍ଜ୍ଜନେ !
ତହିଁ ଜଗତର ବାଧା !
କ୍ଷୁଦ୍ର ଅତି ତୁଚ୍ଛ ଅତି ଜଗତର ବାଧା !
ଅନଳ ଉଲ୍ଲାସ ଯହିଁ ଆଗ୍ନେୟ ଶଇଳେ,
ଅନନ୍ତ ଆକାଶ କୋଳେ ଉଦାର ବିହାର,
ଉର୍ମିକା ନର୍ତ୍ତନେ ଉଠେ ବାଡ଼ବର ଶିଖା
ତହିଁ ଜଗତର ବାଧା ! ଘନେ ଦାମିନୀସ୍ଫୁରଣେ !
କମ କିଶଳୟ କୋଳେ ମଲ୍ଲିକା ବଦନେ
ଚାନ୍ଦିନୀ ଚୁମ୍ବନେ ଜାଗେ ଜଗତର ବାଧା !
କନକ ମଞ୍ଜରୀ ଶସ୍ୟେ ସମୀର ଆଶ୍ଳେଷେ,
ତହିଁ ଜଗତର ବାଧା !

ସଖାଦ୍ୱୟ :

ଜଗତ ଜଞ୍ଜାଳ ଯାଉ ଆରେ ବନ୍ଧୁ
ଦେ ଫିଙ୍ଗି ଦୂରେ ଦୂରେ,
ବାଜୁରେ ବାଜୁରେ ମଧୁରେ ମଧୁରେ
ମୁରଲୀ ମରମ ପୂରେ ।
ହସୁରେ ହସୁରେ ଫୁଲଯାଉ ଫୁଟି
ରସୁରେ ଅଳି ମଧୁଯାଉ ଲୁଟି
ଜଗତର ଜାଲ ମନୁଯାଉ ତୁଟି
ଜଗତଟାକୁ ତୁ, ଦେ ଫିଙ୍ଗ ଦୂରେ !
ଜଗତଟା ସେତ ଅତି ପୁରୁଣା,
ଅତି ଅରସିକ ଅତି ନିଉଣା,
ଜଗତ ବାଧାରେ ନ କରଟି ଭଣା
ଶରଧା ତୋହର ବନ୍ଧୁରେ ।
ଜଗତଟାକୁ ଦେ ଫିଙ୍ଗି ଦୂରେ ।
ଦୂରେ ! ଦୂରେ ! ଦୂରେ !

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ–

ସଖା ହେ ! ଜଗତ ଫିଙ୍ଗିବି କାହୁଁ ?
କାହିଁ ବଳ ମୋର ?
ଫିଙ୍ଗି ଦେଇଥିଲି ମାତ୍ର ଦେହ ମନ ଦୁଇ
ତା ଥିଲା ମୋ' ସାଧେ

ନିଜକୁ ପାସୋରି ପ୍ରିୟା ପାଦପଦ୍ମତଳେ !
ଆତ୍ମା ଦେବା ନ ଥିଲାଟି ଲୋଡ଼ା,
ଆଗହୁଁ ସେ ମିଶିଥିଲା ତା'ର ଆତ୍ମା ସଙ୍ଗେ
ଜନ୍ମସୀମାରେଖାଠାରୁ ବହୁଦୂରେ
ବିସ୍ମୃତି ଅତଳେ ।
କେବେ ଭିନ୍ନେ ବହିଥିଲା ଧାରା ବେନି ଜୀବନର
କେ ଜାଣେ, କେ ଜାଣେ ?
ବିଚ୍ଛେଦର ସେହି ବିଷାଦ ମୁହୂର୍ତ୍ତେ !
ମେଳାଣି ମାଗନ୍ତେ ଯହିଁ ପଡ଼ିଥିଲି ଭାଙ୍ଗି
ଆତ୍ମା ଦୁଇ ! କେ ଜାଣେ ସେ କେଉଁ ରାଇଜରେ !
ହୋଇଥିଲୁ ଛିନ୍ନ କ୍ରୂରକାଳ କରାଳ ନିୟମେ ।
ଚନ୍ଦଅଙ୍କୁ ଚନ୍ଦ୍ରିମା ଶୀତଳ !
ତଥାପି ମଙ୍ଗଳମୟ ସେ ବିଧାନ
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳିଲା ଆଜି ଜଡ଼ପିଣ୍ଡ
ଅମୃତ ଆଲୋକେ ମମ ।
ମର୍ମ୍ମ ବୀଣାରେ ଯୋଖି ଦେଲା ଅମୃତ ରାଗିଣୀ
କୁସୁମ ଭରସେ ଦେଲା ସିଞ୍ଚି ନୀହାର କଣିକା,
ସୁବାସେ ଦିଗନ୍ତ ମୋହି ଚନ୍ଦନ ଘର୍ଷଣେ ଶୀଳାପଟେ !

ସଖା ତୁହେଁ–

ଜାଣୁ ଏତେ କବିତା ତୁ
ଜାଣୁ ଏତେ ରଙ୍ଗ ।
କହ ପ୍ରେମିକ ନ ଲଭେ କିପାଁ ପ୍ରେୟସୀର ସଙ୍ଗ ।
ଇନ୍ଦୁଲାଗି ଚଞ୍ଚଳିତ ସାଗର ଲହରୀ
ଅକାରଣେ ରାହୁ ମୁଖେ ପଡ଼େ ସୁଧା ଝରି,
ଦୂର ମେଘଲାଗି ନାଚେ ମୟୂରର ହିଆ,
ଅଳିର ଚୁମ୍ବନ ବିନା କୁଞ୍ଜେ ମରେ କିଆ,
ଜଳଦ ଆଦରେ ମାତ୍ର ଚାତକ ବେଦନା,
କଳାନାଗ ଶୁଣେ କେତକୀର କଦର୍ଥନା !
ମଙ୍ଗଳ ବିଧାନ ଏକି କହିବାରେ ଭୁଲେ
କର୍କଶ କଣ୍ଟକ ଯହିଁ ରାଜେ ଫୁଲେ ଫୁଲେ !
ଏତେ ପ୍ରେମ, ଏତେ ଆଶା
ତହିଁ ନିତି ଏତେ ଭଙ୍ଗ !!

(ସଖା ତିନିହେଁ ଉପବେଶନ କଲାରୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମଧୁର ମୁରଲୀ ତାନରେ ଗଗନ ପବନକୁ ମୁଖରିତ କରି ପକାଇଲେ)

କିଛି କ୍ଷଣ ମୁରଲୀ ବାଦନ ପରେ

(ନେପଥ୍ୟେ ମୁରଲୀ ତାନକୁ ଅନୁକରଣ କରି କୁଞ୍ଜମଧ୍ୟରେ)

ଶ୍ରୀମତୀ–

କିପାଁ ବାଜୁଁଗୋ ମୂରଲୀ
ମର୍ମ୍ମ ବେଦନା ବଢ଼ାଇ ?
ଅଥୟ ମନ ମୋହର,
ଆଣନ୍ତି ସୁର ଛଡ଼ାଇ !
ହୁଅନ୍ତି ମୂରଲୀ ଖଣ୍ଡ
ଲଭନ୍ତି ଅଧର ଦଣ୍ଡ
କିପାଁ ମାନବ ଜନମ ଯାତନା ପାଉଛି
ବଂଶକୁଳେ ଜନ୍ମ ନ ପାଇ ?
ଅନ୍ତରେ ମୋହର ଯେତେ ଯେତେ କଥା
ଯେତେ ସକରୁଣ ଖେଦ ଲାଜ ବ୍ୟଥା
ସ୍ୱର ତରଙ୍ଗରେ ଝରି ଝରି ପଡ଼ି
ଦିଅନ୍ତା ବିଶ୍ୱ ବୁଡ଼ାଇ !

(ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗକୁ ଚାହିଁ ରହିବା ସୁବଳ ସୁଦାମ ଉଠିପଡ଼ି ଗାଇବା)

ସୁବଳ ଓ ସୁଦାମ–

ବାଜରେ ରସରାଜ ବାଜରେ ବଂଶୀ ବାଜ !
ବ୍ରଜ କୁଞ୍ଜେ କୁଞ୍ଜେ ବାଜରେ ବଂଶୀ ବାଜ !
ସେ ମୋହନ ତାନେ
କାନନ ବିତାନେ
ପ୍ରେମଲତିକା ପ୍ରାଣେ
ଫୁଟରେ ଫୁଲ କଳି,
ଗାଉ କୋମଳେ ଅଳି,
ମଞ୍ଜୁଳ ଦଳେ ଢଳି
ଉଠୁରେ ଆନନ୍ଦ ଝଳି
ନନ୍ଦନ ଶୋଭା ସାଜ ।
ସେ ମୋହନ ସ୍ୱନେ
ଯମୁନା ଜୀବନେ
ପ୍ରୀତି କମ୍ପିତ ପଲ୍ଲବନେ ଛନ ଛନେ
ନାଚରେ ଭଙ୍ଗେ ଭଙ୍ଗେ
ନୀଳ ରତନ ରଙ୍ଗେ
ନିର୍ମ୍ମଳ ଚଳ ବୀଚି
ନାଚରେ ନାଚ ନାଚ ।
ସେ ମୋହନ ଛନ୍ଦେ କିଶୋରୀ ଗଣ୍ଡେ
ଫୁଟି ଉଠୁରେ ମଧୁରିମା ପ୍ରେମାନନ୍ଦେ
ଲାଜ ଲଳିତ ଲାଳି
ଲାଜ ପାଟଳ ସାଜ

ଲାଜର ଗୋଲାପ ଫୁଲ
ଲାଜରେ ଲାଜ ଲାଜ ! (ପ୍ରସ୍ଥାନ)
(ସଙ୍ଗୀତ)

ସଖୀମାନେ–
କିଏ ତୁ ଗାଉରେ ଗୀତ ଘନକାଳିଆ !
କିପାଁ ବଜାଉ ବଇଁଶୀ ବନମାଳିଆ !
ଯା'ରେ ଚାଲି ଯା'ରେ ଚାଲି,
ଚିତ୍ତ ତା' ଘକାନା ଜାଳି,
କାନ୍ଦେ ସେ କମଳ ମୁହାଁ
ତା' ଶ୍ୟାମ ସୁନ୍ଦରେ ଭାଳି !
ଦେନା ଦୁଃଖ ଯାରେ ଚାଲି
ଯା'ରେ ଚାଲି ଯାଆ !
ଯା'ରେ ଚାଲି, ଯା'ରେ ଚାଲି
ଯା'ରେ ଯା'ତୁ କଙ୍କାଳିଆ ।
(କରୁଣ ମିନତି ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱରରେ)

ଶ୍ରୀମତୀ
ସହି ! ନକର ନକର ମନା ସେତ ମୋ' ଶ୍ୟାମଧନ
ତା' ବିନା ବଜାଇବ କେ ମୂରଲୀ ଏଡ଼େ ମୋହନ !
ତାହାରି ଆଶାରେ ସହି !
ଦେହଭାର ଅଛି ବହି
ବରଷ ବରଷ ମୋର
ତା'ଲାଗି ଦୁଃଖ ଘୋର
ତାହାରି ସ୍ମୃତିରେ ମୋର
ବଞ୍ଚିଛି ଜୀବନ
ସେ ତ ମୋ' ଦିବସ ଧ୍ୟାନ
ନିଶାର ସ୍ୱପନ ।
(ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେହି ଲତା ଆଢୁଆଳରୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ବୁଲିଯାଇ ଅନ୍ୟ ପାଖେ ଶ୍ରୀମତୀଙ୍କର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେବାର ଦେଖି)

ସଖୀମାନେ– (ଏକତ୍ର ଗାଇଲେ ।)
ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଜି ସୁନ୍ଦର ହେ
ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଜି ମିଳନ !
କଣ୍ଠ ଲଭିଲା ହଜିଲା ସ୍ୱର
ରକ୍ତେ ଜାଗିଲା ସ୍ପନ୍ଦନ !
ଯାହା ଯହିଁ ଥିଲା ଦୀନ
ନିମୀଳିତ ଅତି ହୀନ
ପରଶ-ରତନେ ଲୁହା ଆଜି ସୁନା

ପାବନ ଚିର ପାବନ !
ଅଁନ୍ଧ ନୟନେ ଦର୍ଶନ ଆଜି
ଅବଶ ଅଙ୍ଗେ ଚେତନ,
ଶୈଳ କନ୍ଦରୁ ନିର୍ଝରିଣୀର
ମୁକ୍ତ ଆଜି ବନ୍ଧନ ।
(ଶ୍ରୀମତୀଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି)

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ–

ନୀଳ ନୀରଧିରେ
ସୁବର୍ଣ୍ଣ ତରଣୀ
ରୂପ ପସରାର ଭାସିଲା,
ନନ୍ଦନ ବନୁଁ
ମନ୍ଦାର ମାଳା
ପ୍ରୀତି ଉପବନେ ଖସିଲା ।
ଅନ୍ତର ତା'ର
ଅୟସ ଯନ୍ତରେ
ଲଳିତ ରାଗିଣୀ ବାଜିଲା
ହ୍ରଦ ମରୁବାଲି
ଅନନ୍ତ କାନ୍ତାରେ
ବସନ୍ତର ଶିରୀ ସାଜିଲା ।
ଆଖିରେ ଖେଳିଲା
ବିଧୁର ସୁଧାଂଶୁ
ଉକଟେ ବିଜୁଳି ସଞ୍ଚରି,
ମରମେ ଜାଗିଲା
ଅମିୟ ସଙ୍ଗୀତ
ଫୁଟିଲା ପ୍ରଣୟ ମଞ୍ଜରୀ ।
ଚିର ପିପାସିତ
ହିଆ ମୋର ଆଜି
ଲଭିଲା ଅମୃତ ଆସ୍ୱାଦ
ଚିର ବନ୍ଦୀ ଆଜି
କାରାଗାର କୋଣୁ
ଲଭିଲା ମୁକ୍ତିର ଆହ୍ଲାଦ ।

ଲଳିତା ଏବଂ ମଞ୍ଜୁଳା–

ପ୍ରୀତି-ବାତୁଳ କି ଏତେ ଶ୍ୟାମ ଏ ପ୍ରେମ-ମଞ୍ଜୁଳାର
ମୃଦୁଳା ଶିରୀଷ ତୁଳା ଲହୁଣୀ ପିତୁଳାର ।
ତୁମଲାଗି ପାଗଳିନୀ
କୋମଳା କୁଳ କାମିନୀ

କଲାଣି ଦିନ ଯାମିନୀ
ତୁମ ନାମ ଗଳାହାର
ତୁମେ କି ତା' ଲାଗି ସତ
ଭାବିତ ଦିନେ କହ ତ
ସାରିଛି ସେ ତା' ମହତ
ଏବେ କାନ୍ଦଣା ଯେ ସାର
ଗଞ୍ଜଣା ତା' ସାର,
ସାର ଲୁହଧାର ।
ପ୍ରୀତି ବାତୁଳ କି ନୀଳମଣି ଏ ହେମ ପ୍ରତିମାର
ଚମ୍ପା ଚହଟ ସୁଷମା ଏ ରୂପ ପୂର୍ଣ୍ଣିମାର
ନିଅ, ନିଅ ତେବେ ବନ୍ଧୁ !
କୋଳେ ଏ ଅମିୟ ଇନ୍ଦୁ
ସିନ୍ଧୁ ଉର୍ମି ଛନ୍ଦେ ନାଚୁ
କୁନ୍ଦ ଶୋଭା ଜୋଛନାର
ଦେଖ ଦେଖ ଦେଖ ଦୁହେଁ
ଏକ, ଏକ ଦୁଇ ନୁହେଁ
ଏକ ଆତ୍ମା ଦୁଇ ଦେହେ
ଚିର ଏତାର ସେ ତାର
ରବିରେ ରଶ୍ମି ହାର ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ–

ହୃଦେ ଥିଲା ମମ
ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ବାସନା
ରାଇତରେ ସିଂହାସନ
ଶକ୍ତିମୟୀ ନିଜେ
ବିଜେ ଗଉରବେ
ଚରାଚର ବିନୋଦନ ।
ଚନ୍ଦନ ତରୁ
ମଳୟ ପରଶେ
ଗନ୍ଧେ ମୋହିଲା ମାନସ
ପ୍ରେମ ମୃଣାଳିନୀ
ବୃନ୍ତେ ଫୁଟିଲା
ସୁଧା ମକରନ୍ଦ ସାରସ ।
ହୃଦ କୁମୁଦ ମୋ'
କୌମୁଦୀ ଆଶାରେ
ସାରା ନିଶି ଥିଲା ଜାଗି
ମନ ମିଳିନ୍ଦ ମୋ'

କାନ୍ଦୁଥିଲା ନିତି
ମଧୁର ମାଧବୀ ଲାଗି ।
ଘନବନ କୁଞ୍ଜେ
ସେ ବଂଶବୀଥିରେ
ଗୋପନ ମୂରଲୀ ପ୍ରାଣ
ଦକ୍ଷିଣା ପବନ
ଚୁମ୍ବନ ମୃଦୁ
କଲା ମଧୁସ୍ୱନ ଦାନ ।
ଡାଳେ ଡାଳେ ଥିଲା
ଗହଳ ପଲ୍ଲବ
ଲୋଡ଼ୁଥିଲେ ଫୁଲ ଭୂଷା
ଅନ୍ଧକାର କୋଳେ
ତରୁଣ ତପନ
ରଙ୍ଗେ ଆଲିଙ୍ଗିଲା ଉଷା ।
ହୃଦ ଚିତ୍ରପଟ
ଝୁରୁଥିଲା ପରା
ରଞ୍ଜନ କର ତୁଳୀ,
ନବ ବାରିଦର
ଆଶାରେ ଥିଲା କି
ନିଦାଘେ ଧରା ମଉଳି

ଲବଙ୍ଗଲତା ଓ ଜାତିମାଳା–
କିଲାଗି ହେ ନବଘନ
ରସିଲ ରାଇ ମଣିରେ,
ଭୁବନ ମୋହନ ରୂପେ
ଜଗତ ପାର ଜିଣିରେ
ମେଘରେ ମୟୂର ଆଶ,
କୋଳେ ତା ବିଦ୍ୟୁବିଳାସ
ଭୁଲାଇ ପାରିବ ନିକି
କେକୀ ତା' ନାଚଠାଣିରେ ।
କାଇଁଚ ଖୋଜିବ ସୁନା
ମଣି ପବି ଯହିଁ ଚୂନା
ଜଳରେ ଆଦରି ଜଣା
ମରିବ ଜାଣି ଜାଣିରେ ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ–
ସେ ତ ଜୀବନର ସଞ୍ଜୀବନୀ
କି ଲାଗି ଅଯସ

ରସେ ପରଶରେ
ଚିତ୍ତେ କି ଚିହ୍ନିବ ଧନି !
ସେତ ଜୀବନେ ଜୀବନ ମନ୍ତ୍ର
ସ୍ୱର ତରଙ୍ଗର
ତରଳ ମୂର୍ଚ୍ଛନା
ପାସୋରି ପାରେ କି ଯନ୍ତ୍ର ?
ସେ ତ ଜୀବନେ ଜୀବନ ପାଶ
ଆଖିରେ ଆଲୋକ
ଅନ୍ତରେ ପୁଲକ
ତାହାର ଅମିୟ ହାସ ।
ତା' ପ୍ରେମ-କୁସୁମ କୋଳେ
ଜନମ ଜନମ
କାମନା ବାସନା
ଆକୁଳ ଆନନ୍ଦେ ଦୋଳେ ।

(ଲଳିତା ଏବଂ ବୃନ୍ଦା ଶ୍ରୀମତୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଏକାଠି ମିଶାଇ ଦେବାକୁ ନେବାବେଳେ ଉଭୟେ ଲଜ୍ଜାରେ ଛନ ଛନ ଚିତ୍ତରେ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଦୁହେଁ ଦେଖି ଆତ୍ମହରା ହେଉ ହେଉ ପଟପତନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଭିନ୍ନ ଦୃଶ୍ୟରେ ଲତା କୁଞ୍ଜରେ ଦୋଳି ଉପରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ କୋଳରେ ଶ୍ରୀମତୀ)

ସଖିଦଳ- (ନାଚି ନାଚି)

(ପ୍ରଥମ ସଖୀ ହେମ ଥାଳିରେ ଫୁଲମାଳ, ଅର୍ଘ୍ୟ, ଚନ୍ଦନ ଧରି)

ଆଜି ଆଣହେ ମାଳତୀ କୁଞ୍ଜ ଲତିକା
ସଜ ସୁମନର ମାଳି
ଅର୍ଘ୍ୟ ଚନ୍ଦନେ ସାଜିବା ତାହାରି
ପ୍ରଣୟର ହେମ ଥାଳି ।

(୨ୟ ୩ୟ ସଖୀ ଧାନଗୁଚ୍ଛ, ଦୂବଘାସ ଘେନି)

ହେମନ୍ତ ଦେଉ ତା ଧାନର ଗୁଚ୍ଛ
ବରଷା ବା ଦୂର୍ବାଦଳ ।

(ଚତୁର୍ଥ ପଞ୍ଚମ ସଖୀ ଫୁଟନ୍ତା କମଳ ଓ ପାଣିଝରି ଧରି)

ବସନ୍ତ ଦେଉ ତା ଫୁଟନ୍ତା କମଳ
ଶରତ ତା ଶୁଭ୍ର ଜଳ ।

(୬ଷ ୭ମ ସଖୀ ଯଥାକ୍ରମେ ହସି ହସି ତାରକା ଖଚିତ ଅମ୍ବରରେ କଜ୍ଜଳକଳାର ଅମ୍ବରରେ ଭୂଷିତ ହୋଇ ପ୍ରବେଶ ଏବଂ ସେତେବେଳେ ଦର୍ଶକମାନଙ୍କୁ ଚକ୍ଷୁ ନିମିଷକେ ଅନ୍ଧକାର ରାତ୍ରର ଗଗନ ଶୋଭା, ମଲ୍ଲୀବନ, ମେଘର ଦୃଶ୍ୟ, ନଦୀ ପ୍ରକୃତି ଦେଖାଇବାକୁ ହେବ ।)

ତାରା — ଦେଉ ତାର କନକ ହାସ
ମଳୟ — ତା ମଲ୍ଲୀଗନ୍ଧ ।
ମେଘ — ଦେଉ ତା'ର କଜ୍ଜଳ ଶୋଭା

ତଟିନୀ ତା' ନୀର ଛନ୍ଦ ।

(ସବୁସଖୀ ଏକାଠି ଗାଇବା ଏବଂ ବର୍ଣ୍ଣିତ ବିଷୟ ଦୃଶ୍ୟପଟରେ ବାରମ୍ବାର ଦେଖାଯିବ-)

ଇନ୍ଦୁ ଦେଉଡା ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ପୀୟୁଷ,
ତପନ କିରଣ ମାଳା ।
ନୀହାର ଆଶୁ ତା ମୋତି ଜ୍ୟୋତି,
ବହ୍ନି ବିରହ ଜ୍ୱାଳା ।
ବିଜୁଳି ଖେଳାଉ ତା' ଲୀଳା ଚମକ,
ବଜ୍ର ଦେଉ ତା ଡାକ ।
ସୁଷମା ରାଇଜ-ରାଣୀକୁ ରସାଇ
ଫୁଟି ଉଠ ଫୁଲଯାକ ।
ସାଗର-ତରଙ୍ଗ-ଫେନୁ ପୁଞ୍ଜେ ତା'ର
ଚରଣ ପଖାଳି ଯାଅ ।
ବନ କୁଞ୍ଜେ କୁଞ୍ଜେ ତା' ନାମେ ସଂଗୀତ
ମଧୁରେ ବିହଙ୍ଗେ ଗାଅ ।

ପଟପତନ

୨ୟ ଅଙ୍କ ସମାପ୍ତ ।

◀●▶

ନୀରପାନ

ଆମ୍ଭ ଚିହ୍ନିଲା ଆମ୍ଭର ସାଥି
ନ ଫୁଟିଲା ମୁଖେ କଥା,
ସରିତ ଚିହ୍ନିଲା ସାଗର ତରଙ୍ଗ
ପାଦପ ଚିହ୍ନିଲା ଲତା ।
ଦୀପ ଆଲିଙ୍ଗିଲା ଅନଳ ଶିଖାଟି
ହେମ ଆଦରିଲା ହୀରା,
ରକ୍ତେ ଛୁଟିଲା ଭଷ୍ଟ ଆନନ୍ଦ
ଚମକାଇ ଶିରା ଶିରା ।

ନୀରପାନ

(ସ୍ଥାନ-କାଳିନ୍ଦୀ କୂଳ, ଝଙ୍କା କଦମ୍ବ ମୂଳ, ଦୂରରେ ଗିରି କାନନର ଶୋଭା-ଲଳିତାର ପ୍ରବେଶ ।

ନ ଥାନ୍ତାରେ ଯଦି
ଘନ ଅନ୍ଧକାର
କେ ବୁଝନ୍ତା
ଦିନମଣି ସନମାନ ?
ନ ଥାନ୍ତାରେ ଯଦି
ନିଦାଘର ଖରା
ଧରା କି ରସନ୍ତା
ବାରି ଝରା ତାନ ?

ବିରହ ଦହନେ
ନ ତାତିଲେ ତନୁ
ମିଳନ ମାଧୁରୀ
ପାସୋରନ୍ତା ମନୁ
ବଜର ନ ଥିଲେ
ବରଷନ୍ତା ଘନୁ
ସୁଧା ରସଧାରା
କେ କରନ୍ତା ପାନ ?

ନ ବହନ୍ତା ଯଦି
ନିରାଶାର ଲୁହ
ନ ଫାଟନ୍ତା ଛାତି
ନ ଉଠନ୍ତା କୋହ
ନ ଥିଲେ ଟି ବିଷ
କୁଳିଷ ବେଦନା
କୋମଳ ସାନ୍ତ୍ୱନା
ଚାହାନ୍ତା କି ପ୍ରାଣ ?

ପାପୀର ଅନ୍ତରେ
ପୁଣ୍ୟର ଅମୃତ
ନ ଥାନ୍ତାରେ ସତ୍ୟ
ନ ଥିଲେ ଅନୃତ
ନ ଥାନ୍ତାରେ ଧର୍ମ୍ମ
ନ ଥାନ୍ତାରେ କର୍ମ
ଭକ୍ତ ନ ଥିଲେ କି
ଥାନ୍ତେ ଭଗବାନ ?

କମଳା ଓ ମଞ୍ଜୁଳାର ପ୍ରବେଶ–

(ନାଚି ନାଚି)
ଶାନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ଛନ୍ଦେ
ନନ୍ଦେ, ନନ୍ଦେ, ନନ୍ଦେ
ନିଖିଳ ବିଶ୍ୱ ନିବିଡ଼ ଆନନ୍ଦେ
ଚରଣ ବନ୍ଦେ ବନ୍ଦେ ।
ଶତ ଚିତ୍ତ ତରଙ୍ଗିତ ସଂଗୀତ
ଶତ ଶୁଭ୍ର ସୁମନ ସୁବାସିତ
ଶତ ସରିତ ନୀର ଅମୃତ
ବରଷେ ଶ୍ରୀପଦ ଅରବିନ୍ଦେ ।
କୋଟି କନକ ତାରାମାଳୀ
କାନ୍ତି କଳାକର ଭାସ୍କର ଥାଳୀ
ପୂଜା ଅଞ୍ଜଳି ପୟରେ ଢାଳି

ଭକ୍ତ ହୃଦ ନିଷ୍ପନ୍ଦେ ।
କାନନ ଗହନ ଗିରି ଶ୍ରେଣୀ
ନୀଳ ନୀରଧି ତରଙ୍ଗ ବେଣୀ
ନୀଳ ନୀରଦ ନୀଳ ସମ୍ପଦ
ମୁଗ୍ଧ ପରମ ଆନନ୍ଦେ ।
(ଅନ୍ତରାଳକୁ ଚାହିଁ ରହିବା ।)

ଲବଙ୍ଗଲତା ଓ ଜାତିମାଳାର ପ୍ରବେଶ--

(ନାଚି ନାଚି)
ଆଜି ରାଜେ ନବସାଜେ ସୁନ୍ଦର ସୁଧା ଆନନ୍ଦେ ।
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଆଜି ସୂର୍ଯ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ର ତାରା
ନିର୍ମଳ ଆଜି ପୁଲକିତ ଧରା
ଚଞ୍ଚଳ ଆଜି ନଦୀବନ ରାଜି
ଫୁଲ୍ଲ କୁସୁମ ସଜରଲେ ସାଜି
ବନ୍ଦେ କାହାର ପଦାରବିନ୍ଦେ ସୁଧା ଆନନ୍ଦେ ।
ଡୋଳେ କୋକିଳ ପଞ୍ଚମେ ତାନ
ଦୋଳେ ସଧୀରେ ଲତା ବିତାନ
ଗୁଞ୍ଜରେ ଅଳି ଫୁଲେ ଫୁଲେ ଚଳି
ସୁଧାକର ଧାରା ଢାଳେ କରମାଳୀ
ସଞ୍ଚରେ ସମୀର ମୃଦେ ମନ୍ଦେ ସୁଧା ଆନନ୍ଦେ ।

(ନୃତ୍ୟ ପରେ ବୃନ୍ଦାବତୀ ସହିତ ଶ୍ରୀମତୀଙ୍କର ପ୍ରବେଶ । ନେପଥ୍ୟରେ ଲଳିତା ମଧୁର ବଂଶୀବାଦନ ଶୁଣି ଶ୍ରୀମତୀଙ୍କର ଗୀତ)

ଶ୍ରୀମତୀ--

ଆହା ଶୁଣିଲେ ସତେକି ଗାନ
ସ୍ୱରଟି ରହିଲା ମରମରେ ଜାଗି
ଭୁଲି ଗଲି କଥାମାନ
କେଉଁ ଦୂର ବନେ ବାଜିଲା ବୀଣା
କାନେ ନ ପଶୁଣୁ ମରମ କିଣା
କେତେ ଯେ ବିଷାଦ
କେତେ ଅବସାଦ
ଶୁଣି ସେ ଲଳିତ ତାନ ।
ମୋ' ଜୀବନ କୁଞ୍ଜେ ରାଗିଣୀ ତାର
ଗଗନେ ପବନେ ଶୁଣେ ସେ ସ୍ୱର
ଭ୍ରମର ଗୁଞ୍ଜନେ
କୋକିଳ ପଞ୍ଚମେ
ତା' ସୁକଣ୍ଠ କରେ ଜ୍ଞାନ ।
ଜାଗ୍ରତେ ସ୍ୱପନେ କରମ ଧ୍ୟାନେ
ଶୁଣେ କି ତା' ସ୍ୱର ବାଜୁଛି କାନେ ।

ନୀର ଝର ଝରେ
ପତର ମର୍ମରେ
ଚମକି ଉଠେ ମୋ' ପ୍ରାଣ ।

ସଖୀଦଳ–
ଲଳନା ଲଲାମ ଲତା ଲାଜକୁଳୀ
ତୁଳନା ତୋହର ନାହିଁ
ଭାଗ୍ୟଧରା ଧରାଶିରୀ ସାର ସ୍ନେହୀ
ସାରସ ରୁଚିରା କାହିଁ ।
ଯା' ପ୍ରୀତି ତୃଷିତ ସାରା ଚରାଚର
ତୁ ପୁଣି ତାହାର ମଣି ଲୋଚନର
ନାମେ ଝୁରେ ତୋର ତା' ମଧୁ ମୁରଲୀ
ତା'ର, ଦିନ ଯାଏ ମୁଖେ ଚାହିଁ ।
ଯା' ରୂପ ମୋହନ ବିଶ୍ୱ ବିମୋହନ
ଯା' ଚରଣ ରେଣୁ ନିଖିଳ ବନ୍ଧନ
ତୁ ତା' ପ୍ରାଣକାନ୍ତା କର୍ପୂର ଚନ୍ଦନ
ତୋର ହୃଦେ, ବନ୍ଦୀ ପ୍ରାଣସାଇଁ ।
ଜଗଜ୍ଜନ ମନୋରଞ୍ଜନ ଯା' ନାମ
ସେ ତୋ' ପ୍ରାଣାରାମ ପ୍ରେମାକୁଳ ଶ୍ୟାମ
ଅମର ବାଞ୍ଛିତ ପଦ ତୋ' ସମ୍ପଦ
ସେ ପିପାସୀ ତୋହ ପାଇଁ ।

(ଶ୍ରୀମତୀଙ୍କୁ କୋମଳ ଭଙ୍ଗିରେ ବେଢ଼ିରହି ନାନା ପ୍ରକାର କୌତୁକ ଏବଂ ଦୂରରେ ଶୁଣୁଥିବା ମଧୁର ବଂଶୀ ତାନ ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ)

ଲଳିତା– (ରାଧାର ଗଣ୍ଡରେ ହସ୍ତ ଦେଇ ଭଙ୍ଗିରେ)
ରାଇ ଆଉ ଶ୍ୟାମ !
ଗଗନ ଅବା ସୁଦୀନ ଥିଲା
ଲଭିଲା ନୀଳିମା କାନ୍ତି
ତପନ ଥିଲା କି ମୃଣ୍ମୟ ଖଣ୍ଡ
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳିଲା ଦିବ୍ୟ ଭାତି ।
ଏଣିକି ଆସିଲା ଦିବସେ ଶୁଭ୍ରତା
ରଜନୀ ଲଭିଲା ନୀରବ ଶାନ୍ତି
ହିମାନୀ ଶୋଭିଲା ଧବଳତା ଗୁଣେ
ଅନଳ ଉଠିଲା ତାତି ।
ରାଇ ଆଉ ଶ୍ୟାମ ।
ବସନ୍ତର କୋଳେ ଫୁଲଭୂଷା ଅବା
ଉଷା କୋଳେ ନବ ରବି
ଶରତ ରାତିର ଶେଫାଳୀ ସୌରଭ
ନଭେ ଛାୟାପଥ ଛବି ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ–

(ଅନ୍ତରାଳରୁ ଗୀତ ଗାଇ ଗାଇ ପ୍ରବେଶ)

ଛନ୍ଦ ସେ ପାରେ ଜାଗିଛି ଆଜି କବିତା
ମୋର କବିତା
ଗାଇଯାଏ ପ୍ରାଣେ ସେ ନବଗୀତି ହେ ସୁନ୍ଦରି !
ମୋର ଚିତ୍ତ-ସବିତା !
ତାନେ ତାନେ ଭଲ୍ଲୁ ସୁଧା
ତାନେ ତାନେ ମୋହୁ ବସୁଧା,
ମୋହୁ ନିଖିଳ ସୃଷ୍ଟି
ସୃଷ୍ଟିର ସାର ସୁନ୍ଦରିରେ ! ତାଳ ତବ ଅମିୟ ଦୃଷ୍ଟି ।
ବାଇଯାଅ ମଧୁର ତୋ ବୀଣା
ନିମିଷେ ବିଶ୍ୱ ହେଉଟି କିଣା
ଭାଙ୍ଗୁ ଜଡ଼ତାର ମୋହ ମୋର
ନିଦ୍ରା ବେନି ନୟନର
ନବ ଛନ୍ଦର ନବ ଆନନ୍ଦେ
ପ୍ରାଣବନ୍ଧୁର ପ୍ରେମ ସମ୍ପଦେ
ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଉ ମୋ’ ହୃଦୟ ନିଳୟ
ହେଲେ ତୋ ଶିରୀ ସଂସାରମୟ ।

(ଏକଦିଗରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ଅପର ଦିଗରେ ସଖୀଦଳ ସହ ଶ୍ରୀମତୀ)

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ–

ବୃନ୍ଦାବତୀ

ହେ ସୁନ୍ଦର !
ସୁନ୍ଦରେ ସେ ନିବେଦିବ
କୁସିତ କିପରି କ୍ଷୁଦ୍ରହାର ପ୍ରଣୟର ।
ଦୀପ୍ତ ଶଶଧର !
ଏ ଜହ୍ନଫୁଲ ଲଭିବ କି ତବ ପ୍ରେମାଦର ?
ଆଗୋ ! ଫୁଟେ କେତେ ମଞ୍ଜୁଳା ମାଳତୀ
କେତେ ଯୁଥିକା ମଞ୍ଜରୀ,
କେତେ କୁମୁଦ କାମିନୀ,
ତବ ଆଗେ ପ୍ରିୟ, ହେ ପ୍ରାଣ ଅମିୟ
ସାନ ଏ ତ ଜହ୍ନିଫୁଲ, ଫୁଲରେ ନଗଣ୍ୟ
ହେ ବରେଣ୍ୟ ।
ଫୁଟେ ଏ ଅନନ୍ତ ପ୍ରେମେ ଦିବା ଅବସାନେ
ଶ୍ରୀଚରଣ ତଳେ ହେ ମୋହନ !
ଧ୍ୱାନ୍ତ ବିନାଶନ ସଖା ନୀଳ ଅମ୍ବରର
ହେ ସୁଧା-ଆକର !

ବିଶାଖା–

ଧୀରେ ବହେ ଗନ୍ଧବହ ମୃଦୁଳେ ଦୋଳାଇ
ପୁଷ୍ପିତା ଲତିକା ଅଙ୍ଗ ତରଙ୍ଗ- ବିଭଙ୍ଗେ
ସରମରେ ମରମରି ପତ୍ର ଅନ୍ତରାଳେ
ବାଜି ଉଠେ ଫୁଲ ପ୍ରାଣେ ମଧୁର ମୁରଲୀ
ମଳୟ ପରଶ ଭୋଳେ ବଂଶ ନିକୁଞ୍ଜରେ ।
ଯେବେ ସନ୍ଧ୍ୟାକାଳେ ବିହଙ୍ଗମେ
ବିବିଧ ପ୍ରସୂନ ପ୍ରାୟେ ଦୋଳି ଚଳନ୍ତି କୁଳାୟେ
ଅମୃତ ସଙ୍ଗୀତେ ମୋହ ନିଖିଳ ମେଦିନୀ
ବାଜିଉଠେ ଆରତୀର ଘଣ୍ଟା ଦେବାଳୟେ
ମଙ୍ଗଳେ ମଧୁରେ ।
ଯେବେ ବିଦାୟ ଲୋଡ଼ଇ ଅଳି ଶେଷ ଗୁଞ୍ଜରଣେ
ନିଃଶେଷ ଚୁମ୍ବନାଶ୍ଳେଷ ମଲ୍ଲିକାର କୁଞ୍ଜେ,
ଏକାଳେ ଦରିଦ୍ରା ସେହି କ୍ଷୁଦ୍ର ଜହ୍ନିଫୁଲ
ଜାଗି ଉଠେ ନବପ୍ରାଣେ,
ତୁମରି ନୟନ ବରଷି ପିୟୂଷ ଆଣେ
ସଜାଏ ଶଣୀର ତାର ପତ୍ର ଓଢ଼ଣାରେ
କ୍ଷୁଦ୍ର ତା' ଅଧରେ କମ୍ପି ଉଠେ ଜୀବନ ତରଙ୍ଗ,
ବକ୍ଷେ ତାର ବହିଯାଏ ଆକୁଳ ବାସନା ଯୌବନର
ପରଶେ ପ୍ରଦୋଷ ପ୍ରିୟ ତିମିର ମୋହିନୀ ।
ପ୍ରଣୟର ସେ କି ଗାଢ଼ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି
ସେ କି ସୃଷ୍ଟି ଆଦିକାଳୁ ପ୍ରକୃତି ପ୍ରାଣର
ଭାଷାହୀନ ନୀରବ ବେଦନା ।

କମଳା–

କିପରି ସେ ସମ୍ବୋଧନ କରିବ ହେ
ତା ହୃଦୟ ଧନେ,
କେଉଁ ନାମେ ହେ ଶଶାଙ୍କ, ହେ ଚନ୍ଦ୍ରମା ?
ଅଛି ତବ ଶତ ପ୍ରିୟ ବନ୍ଧୁ ।
କିନ୍ତୁ ତୁମେ ଏକା ତାର ଏ ଜୀବନେ ପ୍ରିୟ
ଜୀବନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।

ମଞ୍ଜୁଳା–

ତାର ପ୍ରଫୁଲ୍ଲତା ଆଗୋ
ତା'ର ଶୋଭା ରାଶି
ହେଉ ତବ ନେତ୍ରନିଧି, ନିତି ତା' ବାସନା ।
ତୁମରି ତର୍ପଣ ଲାଗି ବହେ ତାର
ହୃଦୟେ ଶୋଣିତ ।

ଲବଙ୍ଗଲତା–

ପ୍ରିୟେ ବୋଲି ଡାକିବାରେ ଥିଲେ ହେଁ କାମନା
କହିବ ନାହିଁ ତା ମୁଖେ କ୍ଷୁଦ୍ର ଜହ୍ନିଫୁଲ ।
ଜାଣେ ନାହିଁ ଭାଷା ପରିପାଟୀ ପ୍ରଣୟର
ଜାଣେ ନାହିଁ ମଧୁର କବିତା
ଛନ୍ଦିବ ସେ ସ୍ୱପ୍ନାବଳୀ ଛନ୍ଦେ ।
ଜାଣେ ନାହିଁ କରିବ କିପରି ବନ୍ଦୀ ହୃଦ-କାରାଗାରେ
ରଖିବ କିପରି ପ୍ରିୟତମେ ତା'ର କଠିନ ନିଗଡ଼େ
ଭୁଲାଇ ସ୍ୱରୂପେ ।

ଜାତିମାଳା–

ନୁହେଁ ସେ କେବଳ କାନ୍ତା ଚମ୍ପା ଚନ୍ଦନିନୀ
କୁନ୍ଦ କରବୀର ଶିରୀ, ମୃଦୁଳା ମାଧବୀ
ଧର ହେ ଧର ହେ ବକ୍ଷେ ପ୍ରିୟ
ଯଦି ଆକାଂକ୍ଷା ଦୁର୍ବାର ।
ଅବା ଦଳ ଅବହେଳେ ପାଦ ତଳେ
ଏତିକି ସେ ଶୁଦ୍ଧ ତବ ପ୍ରେମ ସୁନିର୍ମଳ
ତବ ଶ୍ରୀଚରଣ ତାର
ଜୀବନ ସମ୍ବଳ ।

(ସଖୀଦଳ ଶ୍ରୀମତୀଙ୍କୁ ଧରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦେଖାଇ)

(ଗୀତ)

ଦିଅ ଦିଅ ଚରଣେ ସ୍ଥାନ ଜହ୍ନିଫୁଲଟିକି ।
ତୁମ୍ଭେ ଜ୍ଞାନ, ତୁମ୍ଭେ ଧ୍ୟାନ
ତୁମ୍ଭେ ଜୀବନ ଦେଇଛି ବିକି ।
କୌମୁଦୀ ବିନା ଫୁଟିବ କୁମୁଦ
ଚାନ୍ଦିନୀ ବିନା ହସିବ କୁନ୍ଦ
ସୁରଭି ଶେଫାଳୀ ରଜନୀଗନ୍ଧା
ସେ ତ ପ୍ରେମେ ବେଳେ ନିଶାରାଣୀକି ।
ତୁମ୍ଭ ନାମ ବହେ ଅଙ୍ଗେ ଅଙ୍ଗେ,
ତୁମ୍ଭ ମିଶିଛି ତା ପରାଣ ସଙ୍ଗେ,
ମରମେ ମରମେ ପ୍ରେମ ତରଙ୍ଗ
ରଙ୍ଗାଏ କନକ କାନ୍ତିକି ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ–

(ସଙ୍ଗୀତ)

ମୋ ମାନସ ତିଳୋତ୍ତମା
ଜନମେ ଜନମେ ଖୋଜି ବୁଲିଥିଲି
ଏଇ ମମ ପ୍ରାଣରମା
ମୁଁ ଶ୍ୟାମଘାସ ସେ ସୁଷମାଫୁଲ

ରୌଦ୍ର ଦହନେ ଛାୟା ଅତୁଳ
ମୃତ ଜୀବନେ ମୋ ସଞ୍ଜୀବନୀ ଧାରା
ପରାଣର ପ୍ରିୟତମା ।

(ଏହି ଦିଗରେ ଶ୍ରୀମତୀ ଅପର ଦିଗରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ । ଗୀତ ପଦକୁ ପଦ ଗାଇ ସଖିମାନେ ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ ଫୁଲମାଳ ଦେଇଯିବେ ।)

ଶ୍ରୀମତୀ–

କୋଟି ଯୁଗ ଅବା ଅନାଇଥିଲି ମୁଁ
ତିଳେ ଦରଶନ ଆଶେ
ପ୍ରତି ଅଙ୍ଗ ମୋର ଧନ୍ୟ ହୋଇଲା
ଅଧର ମଧୁର ହାସେ ।

(ସଖୀ ଶ୍ରୀମତୀଙ୍କୁ ଫୁଲମାଳ ଦେଲାରୁ ସେ ତାହା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଗଳାରେ ଲମ୍ବାଇ ଦେଲେ)

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ–

ଅନ୍ତରେ ମୋର ରଚିଥିଲି ଏକ
ମାୟାର ମୋହନ କୁଞ୍ଜ
ଗାଇଥିଲା ପିକ ତହିଁ ତରୁଡାଳେ
ଫୁଟିଥିଲା ଫୁଲ ପୁଞ୍ଜ ।

(ସଖୀର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଫୁଲମାଳ ଦେଲାରୁ ସେ ତାହା ଶ୍ରୀମତୀଙ୍କ ଗଳାରେ ଲମ୍ବାଇ ଦେଲେ ।)

ଶ୍ରୀମତୀ–

ସଞ୍ଜ ଗୋଧୂଳି ଭେଟିଥିଲା ତାର
ଗଗନେ ତୃଷ୍ଣ ମେଘେ
ସ୍ୱଚ୍ଛ ଝରଣା ବହିଥିଲା ତାର
ଶିଳା ଦେହେ ପ୍ରେମାବେଗେ ।

(ସଖୀର ପୂର୍ବବତ୍ ଶ୍ରୀମତୀଙ୍କୁ ଫୁଲମାଳା ଇତ୍ୟାଦି ଦାନ)

ଶ୍ରୀମତୀ–

ବାକି ଥିଲା ଖାଲି ପ୍ରେମର ପ୍ରତିମା
ମନୋରାଇଜର ରାଣୀ
ବାକି ଥିଲା ଖାଲି ଗଜଗାମିନୀର
କଳିତ ଲଳିତ ଠାଣି ।

(ସଖୀର ପୂର୍ବବତ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଫୁଲମାଳ ଇତ୍ୟାଦି ଦାନ)

ଶ୍ରୀମତୀ–

ବାକି ଥିଲା ଖାଲି ହୃଦୟ–ମନ୍ଦିରେ
ଦେବତାର ପ୍ରେମାସନ
ଜାଗର ଜାଳି ମୁଁ ବସିଥିଲି ନିତି
ଧାୟି ଶ୍ରୀରୂପ ରତନ ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ–

ପଛପଟେ ଆସି ଠିଆ ହେଲା କିଏ
ମୁଦିଲା ନୟନ କରେ

ଥରି ଉଠିଲା କି ମରମେ ବାସନା
ରୋମାଞ୍ଚିତ ପୁଲକରେ ।

ଶ୍ରୀମତୀ–

ହୃଦସିନ୍ଧୁତୀରେ ଅନୁରାଗ ବୀଚି
ନାଚି ନାଚି ଗଲା ବହି
ନୟନେ ମିଶିଲା ନୟନ ପରାଣେ
କାମନା ଦେଲା କି ଦହି ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ–

ଆତ୍ମା ଚିହ୍ନିଲା ଆତ୍ମାର ସାଥୀ
ନ ଫୁଟିଲା ମୁଖେ କଥା,
ସରିତ ଚିହ୍ନିଲା ସାଗର ତରଙ୍ଗ
ପାଦପ ଚିହ୍ନିଲା ଲତା !

ଶ୍ରୀମତୀ–

ଦୀପ ଆଲିଙ୍ଗିଲା ଅନଳ ଶିଖାଟି
ହେମ ଆଦରିଲା ହୀରା
ରକ୍ତେ ଛୁଟିଲା ଜଷ୍ଟ ଆନନ୍ଦ
ଚମକାଇ ଶିରା ଶିରା ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ–

ଲାବଣ୍ୟସିନ୍ଧୁ-ଊର୍ମ୍ମି ଚୁମ୍ବିଲା
ଇନ୍ଦୁର ସୁଧା ଅଧର
ବିଶ୍ୱେ ବାଜିଲା ବଂଶୀସ୍ୱରେ
ମର୍ମ୍ମର ଗୀତ ଲହର ।

(ଫୁଲ ମାଳା ଦେଲା ପରେ ସଖିମାନେ ଅନ୍ତରାଳକୁ ଚାଲିଯିବା)
(ସଙ୍ଗୀତ)

ଶ୍ରୀମତୀ–

ଆଜି ମୋ' ହୃଦୟେ ତବ ଆସନ ହେ ସୁନ୍ଦର ।
ବିକଶିତ ହୃଦ କୁମୁଦ ଉଲ୍ଲସିତ ଅନ୍ତର ।
ଆଲୋକ ଉସ ଆଖିରେ ଫୁଟେ
ପୁଲକ ତରଙ୍ଗ ଅଙ୍ଗେ ଛୁଟେ
ବିଶ୍ୱେ ବହେ ଆନନ୍ଦ-ଧାରା ଶତ ସରିତ ନିର୍ଝର ।
କୁସୁମେ କୁସୁମେ ନବ ଛବି
ନବ କିରଣେ ଦିପ୍ତ ରବି
ଜଳେ, ନୀଳାକାଶେ ମଙ୍ଗଳ-ଦୀପ ଶଶୀତାରା ଦଳେ ଭାସ୍ୱର ।
ପ୍ରେମ-ସଙ୍ଗୀତ ଗାଏ ବିହଙ୍ଗ
ପ୍ରେମେ ନାଚେ ସିନ୍ଧୁ-ତରଙ୍ଗ
ଲତିକା – ~~କୁଞ୍ଜେ ଭଙ୍ଗ~~ ମଳୟ ସ୍ପର୍ଶେ ମନ୍ଦ ମର୍ମ୍ମର ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ–

ଏଇ ଥିଲା ମୋର ମର୍ମେ ବାସନା
ଏଇ ଥିଲା ମୋର ଆଶା
ଫିଟିଯିବ ମମ ଅବଶ ରସନା
ବେଦନା ଲଭିବ ଭାଷା ।
ନିଶାର ନିହାର ରବି କିରଣରେ
ଲଭିବ ମୁକୁତା ଦ୍ୟୋତି
ଦରଫୁଟା ପଦ୍ମ ଗୋଲାପ ଅଧରେ
ଫୁଟିବ ଜୀବନ ଜ୍ୟୋତି ।

ଶ୍ରୀମତୀ–

ଗୁପ୍ତ ଚିତ୍ତେ ମୋର ମନମୋହନ
ଲୁପ୍ତ ନିର୍ଝର ଗୋଟି
ଦେଖିଲା କେବେ ସେ ସିନ୍ଧୁ ସପନ
ଶିଳା ତଳେ ଗଲା ଲୋଟି ।
ବାଧା ନ ମାନି ସେ ଧାଇଁଲା
ଫେରି ପଛକୁ ନ ଚାହିଁଲା ।
ଗୁପ୍ତ ହୃଦେ ମୋର ମନମୋହନ
ସୁପ୍ତ ବାସନା ଫୁଲ
ଦେଖିଲା କେବେ ସେ ଇନ୍ଦୁ ସପନ
ଫୁଟିଲା କି ପ୍ରେମାକୁଳ
ଆପେ ଦେଲା ବକ୍ଷପାତି
ଅଙ୍କେ ତାହାର ଶୋଭିଲା ଆଦରେ
ଜୋଛନାର ମଧୁରାତି ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ–

(ନିକଟକୁ ଆସି ଶ୍ରୀମତୀଙ୍କ କୋମଳ ଗଣ୍ଡରେ ହସ୍ତ ଦେଇ ଦେଇ)
ତୁ କିଏ ସେ ମୁଁ କିଏ ସେ
କିମ୍ବା ବନ୍ଧା ପରସ୍ପର
ତୁ କିଏ ସେ ମୁଁ କିଏ ସେ
ସମ୍ବନ୍ଧ ନିକଟତର
ତୁ କିଏ ସେ ମୁଁ କିଏ ସେ
ସ୍ଥାପିଲା ଆମରି ତୁଲେ
ଏ ପ୍ରେମ, ଅପୂର୍ବ ପ୍ରେମ
ସେ କେଉଁ ଶକତି ଭୁଲେ ।
ତୁ କିଏ ସେ ମୁଁ କିଏ ସେ
ଜାଣିନାହୁଁ ସତ ବନ୍ଧୁ ।
ତଥାପି ହେ ପରସ୍ପର
ଯୁକ୍ତ ଯଥା ନଦୀ ସିନ୍ଧୁ !

ତୁ କିଏ ସେ ମୁଁ କିଏ ସେ
ତୁ ମୋହର ମୁଁ ତୋହର
ଏହି ଜ୍ଞାନେ ଶାନ୍ତି ଲଭି
ଯୁକ୍ତ ପ୍ରାଣ ପରସ୍ପର ।

(ମୋହାବିଷ୍ଟ ବାହ୍ୟଜ୍ଞାନଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ପରସ୍ପରକୁ କେବଳ ନିର୍ନିମେଷରେ ଚାହିଁ ସ୍ଥିର ଅବସ୍ଥାନ)

ସଖିଦଳ ଅନ୍ତରାଳରେ ରହି–

ସଖି ! ଆସରେ ସଖି ! ଆସରେ
ପୂଜିବା ଆଜି ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରେ ।
ରାଇ ପାଶେ ଶ୍ୟାମ ଯୁଗଳ ଶୋଭା
ଶାଶ୍ୱତ ବିଶ୍ୱ ମାନସ ଲୋଭା
ଚିର ତରୁଣର ଚିର ତରୁଣୀ
ତରୁତାଳେ ଫୁଲଗଭା ।
ସଖି ! ଆସରେ ସଖି ! ଆସରେ
ସାଜିବା ମୋହନ ବେଶରେ
ରାଇ ପାଶେ ଶ୍ୟାମ ଯୁଗଳ ଶୋଭା
ଶାଶ୍ୱତ ବିଶ୍ୱ ମାନସ ଲୋଭା
ଚିର ମୋହନର ଚିର–ମୋହିନୀ
ମାଧୁରୀ ଇନ୍ଦୁ ହାସରେ
ସଖି ! ଆସରେ ।

(ସଖୀମାନେ ଶ୍ରୀମତୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଫୁଲରେ ବନ୍ଧନ କରୁକରୁ)

ପ୍ରଥମ ଦଳ–

ତୋଳ ତୋଳ ଫୁଲ ମାଳ
ଜାଳ ମଙ୍ଗଳ ଦୀପ
ସାଜ ସାଜ ହେମ ଥାଳୀ
ଗୁଛି–ପ୍ରେମ ନୀପ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ଦଳ–

କାଳିନ୍ଦ ! ଦେ' ତୋ' କମଳ ହାର
କାନନ ! ଦେ' ତୋ' କୁସୁମ ସାର
କୁରଙ୍ଗ ! ଦେ' ତୋ' କସ୍ତୁରିକା
ଚନ୍ଦନ ! ଦେ' ତୋ' ଗନ୍ଧଭାର ।

ସମସ୍ତେ–

ଆଜି ପ୍ରେମ–ରାଇଜର ରାଜା ପାଶେ
ପ୍ରେମ ରାଇଜର ରାଣୀ
ନିଖିଳ ବିଶ୍ୱ ଉଚ୍ଚାର ଆଜି
ମିଳନ ମଙ୍ଗଳ ବାଣୀ ।
ବରଷ କଲ୍ୟାଣ ରାଶି
ଯାଅ ହେ ଆଶୀଷ ଭାଷି·

ପିଅ ପ୍ରେମାମୃତ, ପ୍ରାଣ ହର୍ଷେ ଗାଅ
ପ୍ରେମଜୟ ସର୍ବପ୍ରାଣୀ ।
ପ୍ରେମର ଜୟ, ମରଣ ଲୟ
ଉଠୁ ପ୍ରେମ ଗୀତି ବିଶ୍ବମୟ ।

(ହଠାତ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପ୍ରେମମୟ ସ୍ୱରୂପ । ଭାବରେ ଅଭିଭୂତା ଶ୍ରୀମତୀ ନତଜାନୁ ଏବଂ ନିବେଦନ ଯୁକ୍ତ କରରେ ଆରାଧନା ନିରତ)

ଶ୍ରୀମତୀ ଓ ସଖିମାନେ–

ଯାଉ ମୋ ଜୀବନ ହରି ତୁମରି ଧିଆନରେ
ଆନେ ନ ଚାହେଁ ଜୀବନେ ଜ୍ଞାନେ ବା ଅଜ୍ଞାନରେ
ତବ ନାମ ଗୁଣଗାନ ହେଉ ମୋ' ସଙ୍ଗାଳି
ତବ ନାମ ବିନା ମୁହିଁ ଦରିଦ୍ର କଙ୍ଗାଳି
ତବ ନାମ ହୃଦ୍‌ଦ୍ୱାର ନିତି ଜପାମାଳି ହେ ।
ଘେନି ନାମ ଛାପ, ଭ୍ରମିବି ଜଗତେ (ମୁହିଁ)
ତରି ଯିବି ଭବ ଧାମ ନାମ ଭଜନରେ ।
ହରି ହରି କହି ମୋର ଜୀବନ ସାରିବି ହେ
ନାମ ତୁଣ୍ଡେ ଅନ୍ତେ ମୁଁ ମରିବି ହେ
ହରି ମୋ ଚିତ୍ତର ବିତ୍ତ,
ହରି ମୋ ପ୍ରାଣ ଦୟିତ
ହରି ମୋ ପରାଣମିତ,
ସାର ମୋ ଜୀବନରେ ।

ତୃତୀୟ ଅଙ୍କ ସମାପ୍ତ

କଟକ
ତା।୨୪–୦୩–୧୯୨୮

କୁନ୍ତଳା କୁମାରୀ ସାବତ

ପରିଶିଷ୍ଟ-୨

ମହାକାଳର ପଦପ୍ରାନ୍ତରେ ଗୋଟିଏ ଶୂନ୍ୟ ଅଂଜଳି

ଡଃ. କୁଞ୍ଜ ବିହାରୀ ଦାସ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ଅଞ୍ଜଳି ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣରେ ସଂଗୀତ-କବିତାର, ଶ୍ରଦ୍ଧାପ୍ରୀତିର ଏକ ଅଞ୍ଜଳି । କାହିଁରେ ଦାର୍ଶନିକ ଜିଜ୍ଞାସା, କାହିଁରେ ସେବାର ପିପାସା, କାହିଁରେ ଦର୍ଶନର ଅଭିଳାଷ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । କେତେବେଳେ ସେ ଭଗବାନଙ୍କ କରୁଣା ଭିକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି, ଅବସାଦରେ ବା ବିଷାଦରେ କେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ବ୍ୟାକୁଳ ଭାବରେ ଡାକିଛନ୍ତି ।" (କୁନ୍ତଳା କୁମାରୀ ଗ୍ରନ୍ଥମାଳା ପ୍ରଥମ-ପୃ:୧୨)

କୁନ୍ତଳା କୁମାରୀ 'ଅଞ୍ଜଳି' ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି ୧୯୨୩ ମସିହାରେ । ଦର୍ପଣୀ ରାଣୀଙ୍କର ଆର୍ଥିକ ସହାୟତାରେ ଏହା ୧୯୨୨ ମସିହାରେ ପ୍ରେସକୁ ଯାଏ ଏବଂ ୧୯୨୩ ମସିହାର ପ୍ରଥମ ଭାଗରେ ଆତ୍ମ ପ୍ରକାଶ କରେ । ଏଥିରେ ପଞ୍ଚାଶାଧିକ କବିତା ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି ଏବଂ ଏଗୁଡ଼ିକ ୧୯୨୦ରୁ ୧୯୨୨ ମଧ୍ୟରେ ରଚିତ ହୋଇଥିବାର ସମ୍ଭାବନା । କୁନ୍ତଳାକୁମାରୀ ଉଚ୍ଚଶ୍ରେଣୀର କବି ଏହି କାରଣରୁ ଯେ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ କବିତ୍ୱ ସହିତ ଦାର୍ଶନିକତାର ଏକ କଳାତ୍ମକ ସମନ୍ୱୟରେ ଯେଉଁ କାବ୍ୟଶୈଳୀ ସେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲେ, ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ତାହା ଏକ ଅଭିନବ ପରମ୍ପରା ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା କହିଲେ ଚଳେ । 'ଅଞ୍ଜଳି'ର କବିତାଗୁଡ଼ିକର ଅନ୍ତରାଳରେ ଏକ ନିଃସଙ୍ଗ, ଅସହାୟ, ଦୁର୍ବଳ ମଣିଷର କରୁଣ ନିବେଦନ, ଅନ୍ତଃସ୍ରୋତ ଭଳି ସମଗ୍ର ପୃଷ୍ଠଭୂମିକୁ ପ୍ଲାବିତ କରି ବହି ଚାଲିଛି । ଏହି କାରୁଣ୍ୟ ମର୍ମରିତ ଗାଥାର ପ୍ରକୃତ ଲକ୍ଷ୍ୟ କିଏ, ଏ ବିଷୟରେ ମନରେ ସ୍ୱତଃ ପ୍ରଶ୍ନ ଜାଗ୍ରତ ହୁଏ । ଡଃ. ଦାଶ ଏହାକୁ 'ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣରେ ସଂଗୀତ-କବିତାର, ଶ୍ରଦ୍ଧାପ୍ରୀତିର ଏକ ଅଞ୍ଜଳି' ବୋଲି ଅବଶ୍ୟ କହିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ପାଠକ ଯେତେବେଳେ ପଢ଼ିଯାଏ-

"ବିଚିତ୍ର ସୁନ୍ଦର ବଦନ ତୁମ୍ଭର
କହ କିମ୍ପା ଦେଖାଯାଏ ନା,
ରଖିନି ହେ ବନ୍ଧୋ ପରାଣେ ପରାଣେ
ସେହିତ ସତତ ବାସନା-"

କିମ୍ବା-

"ସେ କି ବୁଝେ ମୋର ଅନ୍ତର ବେଦନା
ସେ କି ବୁଝେ ମୋର ବ୍ୟଥା ?
ସେ କି ବୁଝେ ମୋର ତପ୍ତ ଅଶ୍ରୁଧାର
ସେ କି ବୁଝେ ମୋର କଥା ?"

କିମ୍ବା

ଆଖିତ ନ ଦେଖେ ସାକ୍ଷୀତ ନ ଥାଏ,
ନ ବୁଝେ ଅନ୍ତର ଆନ,
ଲୁଚା ଚୋରା ମୋର ସେହି ଲୁହଟିକ
ତୋ ଚରଣେ ଲଭେ ସ୍ଥାନ ।''

ସେତେବେଳେ, ସେ ଏହି ସବୁ ରଚନା ପଛରେ ଅପାର୍ଥିବ, ଦିବ୍ୟ କୌଣସି ରକ୍ତମାଂସହୀନ ସତ୍ତାର ଉପସ୍ଥିତି ଅପେକ୍ଷା ଏକ ସାକାର ଶରୀରଧାରୀ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଦେଖିପାରେ ।

ଡାକ୍ତର କୈଳାସ ରାଓଙ୍କ ସହିତ କୁନ୍ତଳାକୁମାରୀଙ୍କର ପରିଚୟ ଏତେବେଳକୁ ଘନିଷ୍ଠତାରେ ପରିଣତ ହୋଇ ସାରିଥିଲା । କୁହାଯାଉଛି ଯେ, ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନରେ କୁନ୍ତଳା ଡାକ୍ତର ରାଓଙ୍କଠାରୁ ଯେଉଁ ସହାୟତା ଲାଭ କରିଥିଲେ, ସେଥିପାଇଁ ସେ ପ୍ରଥମେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି କୃତଜ୍ଞ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଏହା ହିଁ ପ୍ରଣୟରେ ପରିଣତ ହେଲା ।

ଡାକ୍ତର ରାଓ ବୟସରେ କୁନ୍ତଳାଙ୍କଠାରୁ ଯଥେଷ୍ଟ ବଡ଼ ଥିଲେ ଏବଂ କୁନ୍ତଳାଙ୍କ ସହ ପରିଚିତ ହେଲା ବେଳକୁ ପ୍ରାୟ ପ୍ରୌଢ଼ତ୍ୱକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରୁଥିଲେ । ସେ ପୁଣି ବିବାହିତ ଓ ସନ୍ତାନର ଜନକ ମଧ୍ୟ ହୋଇ ସାରିଥିଲେ । ତେଣୁ ନବାନୁରାଗର ରୋମାଞ୍ଚକର ତରଳତା କୁନ୍ତଳାଙ୍କୁ ଯେଉଁଭଳି ଅସ୍ଥିର କରୁଥିଲା, ଅଭିଜ୍ଞ କୈଳାସଙ୍କଠାରୁ ତା'ର କୌଣସି ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ପ୍ରକାଶ ପାଉ ନ ଥିଲା । ନବୀନ ପ୍ରେମିକା ଯେତେବେଳେ ଆଦର୍ଶର ଚରମ ସୀମାରେ ଉପନୀତ ହୋଇ ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ-

''ଅକ୍ଷିତ ନିର୍ମାଖୀ ବୁଲିବି ସଂସାରେ,
ଭିକାରୁଣୀ ବେଶେ ଦୁଆରେ ଦୁଆରେ,
ଭଙ୍ଗ କେନ୍ଦରାରେ ଗାଇବି ତା' ନାମ,
ପ୍ରାଣାରାମ ପ୍ରିୟ ଚିର ପ୍ରାଣାରାମ-'' (ପ୍ରେମ ଚିନ୍ତାମଣି)

ଠିକ୍ ସେତିକିବେଳେ ହୁଏତ ଉଲ୍ଲାସକୁ ସଂଯମର ରଜ୍ଜୁରେ ବାନ୍ଧି ରଖିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦିଆଯାଉଥିଲା । ନିଜକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ପ୍ରିୟତମର ପଦପ୍ରାନ୍ତରେ ଉଜାଡ଼ି ଦେଇ କବିମନ ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲା-

''ସବୁ ନେଇ ଶୂନ୍ୟ କରିଅଛ ମୋତେ
ପୂରାଅ ସକଳ ଦେଇଣ,
ନେଲ ମୋତେ ହରି ନେଲ ମୋତେ ଧରି
ଜୀବନେ ବଞ୍ଚାଇ ମାରିଣ ।'' (ଅଭିଯୋଗ)

ରିକ୍ତତା ମଧ୍ୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣତାର ଆନନ୍ଦ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ମୁଗ୍ଧ କବିଚିତ୍ତ ଯେତେବେଳେ ବିଭୋର ହୋଇ ଅଗ୍ରସର ହୋଇଯାଉଥିଲା, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ସଂଯମର ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଗାର ଦେଖାଇ ଦିଆଯାଉଥିଲା । ମନର ଆବେଗକୁ କବିତାରେ ପ୍ରକାଶ କରି କବି ତେଣୁ ଲେଖୁଥିଲେ-

'ଦଣ୍ଡେ ଦଣ୍ଡେ ମୋତେ ରଖୁଛ ଭୁଲାଇ
ଅସାର ସଂସାର ଦେଖାଇ,
ସବୁ ଛାଡ଼ି ମୁଁ ତ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ତୁମ
ପଛରେ ଯାଉଛି ପଳାଇ ।'' (ଛଳନା)

ନିଷ୍ଠୁର ସମାଲୋଚନା ଏବଂ ଶୁଷ୍କ ଉପଦେଶ ମଧ୍ୟରେ କୋମଳ କବିପ୍ରାଣ ଯେ କିଭଳି ବ୍ୟାକୁଳ

ହୋଇ ପଡୁଥିଲା, ତାହାର ସ୍ୱାକ୍ଷର 'ଅଞ୍ଜଳି'ର କବିତାଗୁଡ଼ିକରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିବ । ତାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସକଳ ଅଭିଯୋଗ ସଂପର୍କରେ କବିଙ୍କର ସରଳ ବକ୍ତବ୍ୟ–

"କେତେ ଦୋଷ ଧରି କରୁଛ ବିଚାର
ଦୁର୍ବଳତା ଜାଣି ସକଳ,
ତୁମରି ଇଚ୍ଛାରେ ହୋଇଛି ଅଧମ
ତୁମରି ଇଚ୍ଛାରେ ବିକଳ ।"
(କେତେ ଦୋଷ ଧରି)

ପ୍ରୌଢ଼ ପ୍ରେମିକ ନିଜର ସାମାଜିକ ପ୍ରତିଷ୍ଠାକୁ ସ୍ମରଣ କରି ତରୁଣୀ ପ୍ରେମିକା ନିମନ୍ତେ ଆଚାର ଆଚରଣର ଯେଉଁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଉଥିଲେ, ସଦାବେଳେ ତାକୁ ମାନି ଚଳିବା ସମ୍ଭବପର ହେଉ ନ ଥିଲା । ତେଣୁ କବି ମନେ କରୁଥିଲେ–

"କେତେ କହୁଥାଅ ରହିବି ନୀରବେ
ତୁମେ ଯଦି କଥା କହିବ,
କେତେ ଆକୁଳତା ରୋଧିବି ହୃଦରେ
ତୁମେ ଯଦି ଗୀତ ଗାଇବ ?" (କେତେ କହୁଥାଅ)

ପାଟିର କଥା ନୀରବ ହୋଇଗଲେ ଯେ ପ୍ରେମ ଅପ୍ରକଟ ହୋଇ ରହିବ, ଏହା ସତ୍ୟ ନୁହେଁ । ସାଂସାରିକ ଦେଣା ପାଉଣାର ମାପଚୁପ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଆପେ ଆପେ ମୁଖର ହୋଇଉଠେ । ଏହା ହିଁ ସାଧାରଣ ମଣିଷ ଚକ୍ଷୁରେ ଅଶ୍ଳୀଳ ହୋଇଉଠେ । ତେଣୁ ସେ ପ୍ରେମିକ/ପ୍ରେମିକାକୁ ଭୟ ଦେଖାଇବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରେ । ମାତ୍ର ମନ ଯଦି ଦୃଢ଼ପ୍ରତିଜ୍ଞ, ପୟଃ ଯଦି ପୁଣି ନିମ୍ନାଭିମୁଖୀ, ତା'ର ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ଗତି ରୋଧିବା କ'ଣ ଏଡ଼େ ସହଜ ? ଆରମ୍ଭ ହୁଏ ତେଣୁ ପ୍ରତିବାଦ–

"ଭୟ କିପାଁ ଏତେ ଦେଖାଉଛ ମୋତେ
ଆକୁଆଳେ ମୁଖ ଲୁଚାଇ,
ବାଟ ଜାକୁଆଳ ଭବକାନ୍ତାରେ ଗୋ
ରହୁଛ କିପାଇଁ ପଛାଇ ?" (କୂଟନୀତି)

ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମର୍ପଣର ଭଙ୍ଗୀରେ ପ୍ରେମିକା ନିଜକୁ ଅର୍ପଣ କରି ଦେଇ ଭାବେ, ହାତ ଧରି ବାଟ କଢ଼ାଇ ନେବା ଯାହାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ସେ ଯଦି ଏକାକୀ ଛାଡ଼ିଯାଏ ଓ ଦୂରରୁ 'ଅବାଟରେ ଗଲା' 'ଅବାଟରେ ଗଲା' ବୋଲି ଚିତ୍କାର କରେ, ଯା'ଠୁ ବିଡ଼ମ୍ବନା ଆଉ କ'ଣ ଅଛି ?

ଟିକିଏ ନିବିଡ଼ ସାନିଧ ଆଉ ଅନ୍ତରଙ୍ଗତା କାମନାରେ କବିଚିତ୍ତ ଯେ କେତେ ବ୍ୟାକୁଳ ଏବଂ ବ୍ୟଗ୍ର ତାହା ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି "ପାଖରେ ବସିତ କାହିଁଛି ବିରସେ, ପାଖକୁ ନିଅ ମୁଁ କହୁଛି/ପାଖରେ ଥାଇ ମୁଁ ଦେଖିପାରୁ ନାହିଁ, ଅକାରଣେ ଦୁଃଖ ସହୁଛି" (ପାଖରେ) ପ୍ରଭୃତି ପଙ୍‌କ୍ତିରେ । ପେଶାରେ ଚିକିତ୍ସିକା ହେଲେ ମଧ୍ୟ କୁନ୍ତଳାଙ୍କର ମନ ତଳେ ରହିଗଲା, ଏକ ଶାଶ୍ୱତ ଭାରତୀୟ ନାରୀଆତ୍ମା ଯାହା ତାଙ୍କୁ ଏକ ସ୍ୱାଭାବିକ ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟ ଜୀବନ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରେରିତ କରୁଥିଲା । ଏକ ଅଶାନ୍ତ ଧୂମକେତୁ ଭଳି, ସେ ତାହାରି ଅନ୍ୱେଷଣରେ କଟକରୁ ବାଲେଶ୍ୱର, ପୁଣି ଘାଟଶିଳା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଘୂରି ବୁଲୁଥିଲେ । ମନର ଆକୁଳତାକୁ ବାହାରେ ପ୍ରକାଶ କରି ଗୁରୁଭାର ଲାଘବ କରିବା ମଧ୍ୟ ସେ କାଳରେ ସମ୍ଭବ ନ ଥିଲା । ଅତି ଅଳ୍ପ ବୟସରୁ ସେ ଯେଉଁ ସାମାଜିକ ଖ୍ୟାତି ଲାଭ କରିଥିଲେ, ଏସବୁ ତାହାର ବାଧକ ମଧ୍ୟ ଥିଲା । କାହା ସହିତ ନିଜର ନମନୀୟ ସମସ୍ୟାକୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିବାର ସୁଯୋଗ ମଧ୍ୟ ନ ଥିଲା । ଜନଅରଣ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ

କୁନ୍ତଳା ଥିଲେ, ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକାକୀ, ନିଃସଙ୍ଗ । ତେଣୁ ନିଜ ଭାବନାକୁ ହୃଦୟର ଗଭୀରତମ ପ୍ରଦେଶରେ ଲୁଚାଇ ରଖି ସେ କାଗଜ କଲମରେ ନିଜର ବ୍ୟଥାକୁ ଢାଳି ଦେଉଯାଉଥିଲେ । ଟିକିଏ ସୁଖ ଏବଂ ସାଂସାରିକ ଆନନ୍ଦ ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କର ଆକୁଳତା "ସୁଖୀ ଯଦି ମୋତେ କରି ନ ପାରିବ, କିପାଁ ଦେଲ ସୁଖ ପିପାସା । ଦୁଃଖୀ ଯଦି ମୋତ କରି ରଖିଥିବ, କିପାଇଁ ନ ଦିଅ ନିରାଶା-" ପ୍ରଭୃତି ପଂକ୍ତିରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ପଡୁଥିଲା ।

କବି ମାତ୍ରେ ହିଁ ଆବେଗ-ପ୍ରବଣ । ଏହି ଆବେଗ-ପ୍ରବଣତା ପୁଣି ଦୁଃଖବୀଜର ଉର୍ବର କ୍ଷେତ୍ର । କୁନ୍ତଳାକୁମାରୀ ନିଜର ସ୍ୱଳ୍ପକାଳର ଜୀବନ ମଧ୍ୟରେ ସାଂସାରିକ ଆନନ୍ଦର ସ୍ପର୍ଶ ମାତ୍ର ଲାଭ କରିଥିବା ଭଳି ଦେଖାଯାଉ ନାହିଁ । ଦୁଇଟି ପୁରୁଷ, ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଦୁଇ ସମ୍ଭାବନାମୟ ଅଂଶକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଷାକ୍ତ କରି ଦେଇଥିବାର ଜଣାପଡୁଛି । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରଥମ ଜଣକ ତାଙ୍କର ପିତା ଦାନିଏଲ୍ ସାବତ୍, ଯାହାଙ୍କର ନାରୀ ଲୋଲୁପତା, କୁନ୍ତଳା-ପରିବାରର ସମସ୍ତ ଆନନ୍ଦକୁ ନଷ୍ଟଭ୍ରଷ୍ଟ କରି ଦେଇଥିଲା । ଦାନିଏଲ୍ ବର୍ମାରେ ଅନ୍ୟ ନାରୀ ସଂସର୍ଗରେ ଜୀବନର ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ତିଳତିଳ କରି ଉପଭୋଗ କରୁଥିବା ସମୟରେ ଜନନୀ ଏବଂ ଭ୍ରାତାଭଗ୍ନୀଙ୍କ ସହ କୁନ୍ତଳା ଏକ ଉପେକ୍ଷିତ ଶୈଶବ ଏବଂ କୈଶୋର କଟାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଦୁଃଖ ଏବଂ ନୈରାଶ୍ୟକୁ ଜୀବନର ଚରମ ତଥା ପରମ ସତ୍ୟ ମନେ କରି ନେଇ ନୀରବରେ ତଳେଇ ଯିବା ତାଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ନ ଥିଲା । ସୁଖ ଆଉ ଆନନ୍ଦ ପାଇଁ ଝୁରି ହେବାରେ ଯେ ମଣିଷ ପଣିଆର ସାର୍ଥକତା ନାହିଁ ଏହା ସେ ସେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ବୁଝିପାରିଥିଲେ, ହୁଏତ ଏହି ମାନସିକ ଦୃଢ଼ତାରୁ ହିଁ ସେ ଶିକ୍ଷା ପାଇଥିଲେ-

"ଶୁଣରେ ମଣିଷ ଭାଇ,
ଝୁରି ମରିବାକୁ, ବୁଡ଼ି ମରିବାକୁ, ମଣିଷ ଜନମି ନାହିଁ ।" (ସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗ)

ଆଶାବାଦିନୀ କବି ଭବିଷ୍ୟତ୍ ସମ୍ଭାବନାରେ ଦୁଃଖ ଏବଂ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯୁଦ୍ଧଘୋଷଣା କରି ମୁଣ୍ଡଟେକି ଚାଲିବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କଲେ ଏବଂ ସେଥିରେ କେତେକାଂଶରେ ସଫଳ ମଧ୍ୟ ହେଲେ । ଡାକ୍ତରୀ ପରୀକ୍ଷାରେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯିବାପରେ ଆଶା କରାଯାଉଥିଲା, ଅନ୍ତତଃ ଏଥର ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ଶାନ୍ତି ଆସିବ । ସ୍ୱଚ୍ଛଳତା ନ ଆସୁ, ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା ଆସିବ ଏବଂ ତୃପ୍ତି ଆସିବ । ମାତ୍ର ଏ ସବୁ କେବଳ କଳ୍ପନାରେ ହିଁ ରହିଗଲା । ଭାଗ୍ୟବିଧାତାଙ୍କର କୂଟ ଚକ୍ରାନ୍ତରେ ଇତି ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କ ଜୀବନ ଉପରେ ରାହୁର କ୍ରୂର ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ି ସାରିଥିଲା । ସେ ରାହୁ ଡାକ୍ତର କୈଳାସ ରାଓ, କୁନ୍ତଳାଙ୍କ ଜୀବନର ଦ୍ୱିତୀୟ ନିଷ୍ଠୁର ପୁରୁଷ ।

କୈଳାସଙ୍କର ଯଥାର୍ଥ ମନୋଭାବ କ'ଣ ଥିଲା, ଅନ୍ତତଃ କୁନ୍ତଳାଙ୍କର ଭବିଷ୍ୟତ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ କ'ଣ ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ, ତାହା ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଜଣା ନ ଗଲେ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ କଥା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ । କୁନ୍ତଳାଙ୍କୁ ନେଇ ଗୋଟିଏ ସଂସାର ଗଢ଼ିବା ଅନ୍ତତଃ ତାଙ୍କର କଳ୍ପନାରେ କେବେ ନ ଥିଲା । ତେଣୁ ସେ ନିଜେ ସ୍ତ୍ରୀ ପୁତ୍ର ନେଇ ଗୋଟିଏ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସାଂସାରିକ ଜୀବନ ଯାପନ କରୁଥିବାବେଳେ (ଅବଶ୍ୟ କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ଯେ, ସେ ସଂସାରରେ ମଧ୍ୟ କେବେ ଶାନ୍ତି ନ ଥିବ) କୁନ୍ତଳାଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ଉପଦେଶ ଦେଉଥିଲେ, "ତୁମେ ଗେରୁଆ ପିନ୍ଧ । ତୁମେ ମାଛ, ମାଂସ, ଅଣ୍ଡା, ଘିଅ ଏସବୁ ଛାଡ଼ିଦିଅ । ତପସ୍ୱିନୀ ଭାବରେ କାଳଯାପନ କର । ତୁମର ରାଜସିକ, ତାମସିକ ମନୋଭାବ ଦୂର ହୋଇ ସାତ୍ତ୍ୱିକତା ଆପେ ଆସିଯିବ-" (କୁନ୍ତଳା କୁମାରୀ ଜୀବନ ଚରିତ୍ର : ପୃ : ୯୧) ହାୟରେ ପୁରୁଷ ! ପୂର୍ଣ୍ଣ ଯୌବନରେ ପ୍ରେମିକାକୁ ସନ୍ନ୍ୟାସର ଦୀକ୍ଷା ଦେଇ ନିଜର ପୌରୁଷର ସ୍ୱାକ୍ଷର ରଖିଯିବା ନିମନ୍ତେ ଯେ ଚେଷ୍ଟା କରେ, ତାକୁ ଆମେ କ'ଣ କହିବା ? ମାନବିକତାର ଏହି ବୀଭତ୍ସ, ବିକଳାଙ୍ଗ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ଆମେ କେଉଁଠି ନେଇ ବସାଇବା ?

ଛାତ୍ରାବସ୍ଥାରେ କୁନ୍ତଳା ବନ୍ଧୁଭାବରେ କୈଳାସଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଉପକୃତ ହୋଇଥିବାର କୁହାଯାଉଛି । ତେଣୁ ତାଙ୍କର ରାଓଙ୍କ ପ୍ରତି କୃତଜ୍ଞତା ପ୍ରକାଶ ପାଇବା ସ୍ୱାଭାବିକ । କବି-ହୃଦୟ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସପ୍ରବଣ ହୋଇଥିବାରୁ ଏଥିରେ ତୀବ୍ରତା ଆସିଯିବା ମଧ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ । ମାତ୍ର ପ୍ରୌଢ଼ ଏବଂ ସଂସାରୀ କୈଳାସ ଚନ୍ଦ୍ର କେଉଁ କାରଣରୁ କୁନ୍ତଳାଙ୍କୁ ନିକଟକୁ ଆସିବାକୁ ସୁଯୋଗ ଦେଲେ ? ସେ କ'ଣ ଏଭଳି ଏକ ସମ୍ପର୍କର ପରିଣାମ ଚିନ୍ତା କରି ନ ଥିଲେ ? ବରଂ ତାଙ୍କର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଆଚରଣରୁ ଏହା ହିଁ ପ୍ରତିପାଦିତ ହେଉଛି ଯେ, କୁନ୍ତଳାଙ୍କ ପାଇଁ କୈଳାସଙ୍କ ହୃଦୟରେ ସେଭଳି କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ ନ ଥିଲା । ବରଂ କୁନ୍ତଳା କୈଳାସଙ୍କର ଏକ ସାମୟିକ ଦୁର୍ବଳତା, ଅନ୍ୟ ଚକ୍ଷୁରେ ନିଜର ମୂଲ୍ୟ ପରୀକ୍ଷା କରାଇନେବାର ଏକ ପିଲାଳିଆ ଖିଆଲ । ସାମାଜିକ ସମ୍ମାନ ଓ ପ୍ରତିପତ୍ତି ତଥା ପାରିବାରିକ ଜୀବନ ଏ ଉଭୟକୁ ବଜାୟ ରଖି ଅନ୍ୟ ନାରୀ ସହିତ ଗୋପନ ସମ୍ପର୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା- ଏ କେବଳ ଏକ ଅତି ଚତୁର ହିସାବୀ ପକ୍ଷରେ ହିଁ ସମ୍ଭବପର ହୋଇପାରେ । କୈଳାସ ତାହା ହିଁ ଥିଲେ ।

ଜନ୍ମଦାତା ନିଜ ଖିଆଲରେ ଗୋଟିଏ ପରିବାରକୁ ତା' ବାଟରେ ଛାଡ଼ିଦେଇ ନିସ୍ପୃହ ରହିଲେ । ଏ ଦୁଃଖ ଏବଂ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାରୁ କୌଣସି ମତେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ଉଠିଲା ବେଳକୁ ଭାଗ୍ୟବିଧାତାଙ୍କର ଚକ୍ରାନ୍ତରେ ପୁଣି ନୂତନ ବିପଦ । ଯେଉଁ ହାତ ଧରି ସେ ଜୀବନର ଅବଶିଷ୍ଟ ପଥକୁ ନିରୁଦ୍‌ବିଗ୍ନ ଭାବରେ ଅତିକ୍ରମ କରି ପାରିବେ ବୋଲି ଦୃଢ଼ବିଶ୍ୱାସ କରିଥିଲେ, ସେଇ ହାତ ହଠାତ୍ ଏକ ବିଷଧର ସର୍ପ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଦଂଶନ କଲା । ନଇ ମଝିକୁ ନେଇଯାଇ ନିର୍ଲିପ୍ତ ଦାର୍ଶନିକ କଣ୍ଠରେ କହିଲା, "ତୁମର ଯେପରି ଖ୍ୟାତି ବଢ଼ିଗଲାଣି, ଦରିଦ୍ର କୈଳାସ ତୁମକୁ ବିବାହ କରିବା କି ଅସୁନ୍ଦର ନ ହେବ ? ମୁଁ ହୀରା ଖଣ୍ଡିଏ କୋଇଲା ଖଣିରୁ ପାଇଥିଲି । ତା' ଦେହରେ ଲାଗିଥିବା ମଇଳା ଟିକକ ଲୁଗାକାନିରେ ଥରେ ଦୁଇଥର ଦଳି ସଫା କରି ଦେଇଛି ମାତ୍ର । ହୀରକ କେବେ ଗୋଟାଇବା ଲୋକର ହୋଇଥାଏ କି ? ତାହା କୌଣସି ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ, ବିଦ୍ୱାନ ଓ ପ୍ରତିଷ୍ଠାପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିର ବ୍ୟବହାରରେ ସିନା ଆସିବ ।" (ଜୀବନ ଚରିତ : ପୃ :୯୦) କୈଳାସ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଏଇ ଉକ୍ତି ବାହ୍ୟତଃ ନିତାନ୍ତ ସରଳ ଏବଂ ଅକପଟ ମନେ ହେଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ବସ୍ତୁତଃ ତାହା ନ ଥିଲା । ସେ କୌଣସିମତେ କୁନ୍ତଳାଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ନିଜ ବାଟରେ ଯିବାକୁ ଦେବାର ପକ୍ଷପାତୀ ନ ଥିଲେ । । କୁନ୍ତଳା ଯଦି ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ଭାବରେ କାହା ସହିତ ଯୋଗଯୋଗ କରୁଥିଲେ, ତେବେ କୈଳାସ ତାଙ୍କୁ ସନ୍ଦେହ କରୁଥିଲେ, ପତ୍ର ଆଘାତରେ ଜର୍ଜରିତ କରୁଥିଲେ । ଏମିତି ଚାଲୁଥିଲା, କୈଳାସ କୌଣସିମତେ ଶାନ୍ତ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ । ସୋନପୁର ମହାରାଜାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଅଯଥା ଲୋକାପବାଦ ଶୁଣି କୈଳାସ କୁନ୍ତଳାଙ୍କୁ ଯେଉଁ ମାନସିକ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଦେଇଥିଲେ, କୁନ୍ତଳାଙ୍କ ପତ୍ରରେ ତାହାର ସ୍ପଷ୍ଟ ଇଙ୍ଗିତ ରହିଛି । କୁନ୍ତଳା ଲେଖିଲେ, "ଏସବୁ ଐକାନ୍ତିକ ମର୍ମଯାତନାରେ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ମୁଁ ଲେଖିଲି ଜାଣିବା ଲାଗି । ବାହାର ଲୋକଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ପାଗଳ ହୋଇଗଲଣି, ନୋହିଲେ ମୋତେ ଅବିଶ୍ୱାସ ଓ ସନ୍ଦେହ କରନ୍ତ ? (ଜୀବନ ଚରିତ : ପୃ. ୧୬୪) ଏଥିରୁ କେବଳ ଏତିକି ପ୍ରତିପାଦିତ ହେଉଛି ଯେ, କୁନ୍ତଳାଙ୍କୁ ହସ୍ତାନ୍ତରିତ କରିବାର କୌଣସି କଳ୍ପନା କୈଳାସଙ୍କର ନ ଥିଲା । ବରଂ ତାଙ୍କୁ ନିଜ ଡ୍ରଇଂ- ରୁମ୍‌ର ଏକ ମହାର୍ଘସୁନ୍ଦର ସୋଫିସ୍ ରୂପରେ ଚିରକାଳ ରଖିବା ହିଁ ଥିଲା ତାଙ୍କର ଏକାନ୍ତ ଇଚ୍ଛା । ବାହାର ଘରର ଚୌହଦୀ ଡେଇଁ କୁନ୍ତଳା କିନ୍ତୁ ଯେ ତାଙ୍କର ଅନ୍ତଃପୁର ମଧ୍ୟରେ ପାଦ ଥୋଇବେ, କୈଳାସ କସ୍ମିନ୍‌କାଳେ ଏହା କାମନା କରୁ ନ ଥିଲେ । କୌଣସିମତେ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି, ସ୍ତୋକ ସାହାଯ୍ୟରେ କାଳକ୍ଷେପଣ କରିବାକୁ ହିଁ ଚାହୁଁଥିଲେ । କବି କୁନ୍ତଳାକୁମାରୀ ସୂର୍ଯ୍ୟମୁଖୀ ଭଳି ସୁଖଦୁଃଖରେ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱମୁଖ ହୋଇ ଯେଉଁ ପୁରୁଷ-ସୂର୍ଯ୍ୟକୁ ଏକାଗ୍ର ଦୃଷ୍ଟିରେ ଅନାଇ ବାଟ ଚାହୁଁଥିଲେ, ପ୍ରଣୟ ଛଳଛଳ ହୃଦୟଟିଏ ନେଇ ତାଙ୍କରି ପଦପ୍ରାନ୍ତରେ

ଥୋଇ ଦେବାକୁ ଜୀବନ ପଣ କରି ନେଇଥିଲେ, କୌଣସି କାରଣରୁ ତାଙ୍କୁ ଅବିଶ୍ୱାସ କରିବା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବପର ନ ଥିଲା । ବରଂ ତାଙ୍କୁ ହିଁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କବିକଣ୍ଠରୁ ବାହାରୁଥିଲା ।

"ଆସହେ ଆସହେ ପ୍ରାଣର ଦେବତା
ଆସହେ ହୃଦୟ-ଭବନେ,
ଚାହିଁ ବସିଅଛି ଆକୁଳ ପରାଣେ
ପ୍ରେମ ପିପାସିତ ନୟନେ-" (ପ୍ରାର୍ଥନା)

କୈଳାସ କେବଳ ନେଉଥିଲେ, ପୁରୁଷର ମହିମାମଣ୍ଡିତ ସିଂହାସନରେ ବସି ଉପର ହାତରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ମହିମାରେ, ଅଧିକାରବୋଧରେ । କୁନ୍ତଳା ଦେଉଥିଲେ, ପ୍ରେମିକାର ତାଦାତ୍ମ୍ୟ ରୀତିରେ, ମୁଗ୍ଧ, ବିନୀତ, ବଶମ୍ୱଦ ଭାବରେ । ଦୀର୍ଘକାଳ ସର୍ବସ୍ୱ ନେଇ ମଧ କୈଳାସ ଯେଉଁଭଳି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ତୃପ୍ତ ନ ଥିଲେ, କୁନ୍ତଳା ନିଜକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଉଜାଡ଼ି ଦେଇ, ଆହୁରି ଦେବା ନିମନ୍ତେ ତତୋଧିକ ଅଧୀରା ଥିଲେ ।

ଯାହାହେଉ, ଏକ ବଞ୍ଚିତା ଏବଂ ପ୍ରବଞ୍ଚିତା ନାରୀଆତ୍ମା ଏହିଭଳି ଦୟନୀୟ ସ୍ଥିତିରେ ନିଜର ସାର୍ଥକତା ନିମନ୍ତେ ଯେତେବେଳେ ସାମାନ୍ୟ ଟିକିଏ ମାଟି ଖୋଜୁଥିଲା, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା, ଜୀବନ କେବେହେଲେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଏଭଳି ପ୍ରତାରଣା କରିବ ନାହିଁ । ଖାଲି ହାତରେ କେବେହେଲେ ଏ ସଂସାରରୁ ତାଙ୍କୁ ଫେରି ଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେ ନିଜର ଇପ୍‌ସିତ ବସ୍ତୁ ଲାଭ ନିମନ୍ତେ ବ୍ୟସ୍ତ ବିଚଳିତ ହୋଇ ଉଠୁଥିଲେ । କୁନ୍ତଳାଙ୍କର କାମନା ଥିଲା, ଅତ୍ୟନ୍ତ ସାଧାରଣ ଏବଂ ସାମାନ୍ୟ ମଧ । ଜଣେ ସାଧାରଣ ନାରୀ ଯାହା ଚାହେଁ, ଗୋଟିଏ ବଶମ୍ୱଦ ସ୍ୱାମୀ, ଗୋଟିଏ ଦୁଇଟି ସନ୍ତାନ, ବାସ୍ ଏତିକି ମଧରେ ହିଁ ତାଙ୍କର କାମନାର ପରିଧି ସୀମିତ ଥିଲା । ସେତକ ପାଇଁ ସେ ନିତାନ୍ତ ଆକୁଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ । ଏ ବ୍ୟାକୁଳତା ତାଙ୍କର ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା ୧୯୨୧ ମସିହାରୁ ଏବଂ ସାମୟିକ ଭାବରେ ସମାପ୍ତ ହୋଇଥିଲା ୧୯୨୮ ମସିହାରେ, ତାଙ୍କର ବିବାହ ପରେ ।

କୁନ୍ତଳାଙ୍କ ପ୍ରେମରେ କୌଣସି ଆବିଳତା ଅଥବା ଦ୍ୱିଧା ଥିବାର ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ବରଂ ସେ ଅଟଳ ଥିଲେ ନିଜ ମତରେ ଏବଂ ଦୃଢ଼ ଥିଲେ ନିଜ ପଥରେ । କୈଳାସ ତାଙ୍କୁ ଏଡ଼ାଇ ଯିବାକୁ ଚାହିଁଲେ ସେ କହୁଥିଲେ-

"ଯେତେ କରୁଥିବ ମନା ମୁଁ ଆସିବି
ତୁମରି ଦୁଆର କତିକି,
ତୁମ ଗାଳିମାଡ଼ ସହିବା କାରଣ
ଦୃଢ଼ କରିଥିବ ଛାତିକି ।
X X X
ମୃତ୍ୟୁରୂପେ ଯଦି ଆସିବ କତିକି
ସୁଖେ ମୁଁ ଘେନିବି କୋଳରେ,
ଆଦରେ ମରଣ ବରଣ କରି ଗୋ
ମରିବି ଚରଣ ତଳରେ ।"

କିମ୍ବା-

"ଯେତେ ପଳାଇବ ଯିବି ଗୋଡ଼ାଇ
ନିରିମଳ ପ୍ରୀତି ଦେବି ବଢ଼ାଇ ।"

ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନର ଆସ୍ୱାଦ ଲାଭ କରିବା ନିମନ୍ତେ କୁନ୍ତଳାଙ୍କ ପ୍ରାଣ ଅଧୀର ହୋଇ ଉଠିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ମାତ୍ର ହିନ୍ଦୁ କୈଳାସ ଜଣେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ଯୁବତୀର ପାଣିଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହନ୍ତି । ତାହା ଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର ରକ୍ଷଣଶୀଳ ପରିବାରରରେ ଯେଉଁ ଝଡ଼ ଉଠିବ, କୈଳାସ ତାହାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇ ପାରିବେ ନାହିଁ । ଧର୍ମାନ୍ତରରେ ଏହି ସୁଯୋଗ ହୁଏତ ମିଳିପାରେ ବୋଲି ଆଶା କରି କୁନ୍ତଳା ବ୍ରାହ୍ମଧର୍ମର ଦ୍ୱାରସ୍ଥ ହେଲେ ଏବଂ କୈଳାସଙ୍କ ପରାମର୍ଶରେ ୧୯୨୪ରେ ବ୍ରାହ୍ମଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିନେଲେ । କୁନ୍ତଳା ଧର୍ମରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ୍ ଥିଲେ ମଧ ଏ ଦେଶର ସନାତନ ବିଶ୍ୱାସ ତାଙ୍କ ରକ୍ତରେ ମିଶି ରହିଥିଲା ଭଳି ମନେହୁଏ । ବିଶେଷକରି ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମର ପୁନର୍ଜନ୍ମବାଦ ତାଙ୍କୁ ଗଭୀର ଭାବରେ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା । ସେ ନିଜକୁ କୈଳାସଙ୍କର ଜନ୍ମଜନ୍ମାନ୍ତରର ପତ୍ନୀ ବୋଲି ମନେ କରୁଥିଲେ । ସେ ୧୯୨୫ ମସିହାରେ କୈଳାସଙ୍କୁ ପତ୍ର ଲେଖି ଏ ବିଷୟ ସୂଚାଇ ଦେଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ, "ମାନବର ପୁନର୍ଜନ୍ମ ବିଷୟରେ ପ୍ରମାଣ ତୁମକୁ କ'ଣ ଦେବାକୁ ହେବ ? X X ତୁମେ ଓ ମୁଁ ଯେପରି ସତ୍ୟ, ଧର୍ମ ଯେପରି ସତ୍ୟ, ସତ୍ୟ ଯେପରି ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ, ଏ କଥା ବି ସେହିପରି ସତ୍ୟ X X ତୁମର ମୋର ଜୀବନକୁ ଅନାଅ । ମୋତେ ଦେଖିଲା ମାତ୍ରେ ତୁମେ ଭଲ ପାଇଲ । ମୋର ସ୍ୱର ଶୁଣିଲେ ତୁମେ ସୁଖୀ ହେଲ । ପୁଣି ଦେଖ, ମୋର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ପାଠ ଓ କବିତାଦିର ଶକ୍ତି । ଏ ବିଦ୍ୟା ପୂର୍ବଜନ୍ମାର୍ଜିତ"– ଯେଉଁ ଆଶାରେ କୁନ୍ତଳା ବ୍ରାହ୍ମଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କଲେ, ସେ ଆଶା କିନ୍ତୁ ଫଳବତୀ ହେଲା ନାହିଁ । କୈଳାସ ସ୍ୱୟଂ ଧର୍ମାଂତରିତ ହେବାକୁ ସାହସ କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଏତିକିବେଳେ କୁନ୍ତଳାଙ୍କୁ ବ୍ରାହ୍ମଧର୍ମର ବହୁ ସୁଯୋଗ୍ୟ ପାତ୍ରଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ସୂଚନା ଦିଆଯାଇ, ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣକୁ କାହାକୁ ହେଲେ ସ୍ୱାମୀ ରୂପରେ ଗ୍ରହଣ କରି ନେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦିଆଗଲା । ମାତ୍ର କୁନ୍ତଳା ହିନ୍ଦୁ ନ ହୋଇ ମଧ ହିନ୍ଦୁ ନାରୀର ଏକପତିବ୍ରତ ସମ୍ପର୍କୀୟ ସନାତନ ଧାରଣାରେ ଦୃଢ଼ ରହିଲେ । ସେ ଦ୍ୱିଚାରିଣୀ ହେବା ବିଷୟ ସ୍ୱପ୍ନରେ ସୁଦ୍ଧା ଚିନ୍ତା କରୁ ନ ଥିଲେ ।

ଏହି ସମୟରେ ମାନସିକ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୁଲାଇବା ନିମନ୍ତେ ସେ ନିଜକୁ ଅନ୍ୟଆଡ଼େ ବିସ୍ତୃତ କରିଦେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ଚକ୍ରଧର ମହାପାତ୍ରଙ୍କୁ ଚିଠି ଲେଖି ଜଣାଇଦେଲେ, "ମୁଁ କେବଳ ଭକ୍ତ ହେବି, ଏହା ମୋର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ । ଯେତେଦିନ ବଞ୍ଚିଥିବି, ସାହିତ୍ୟରେ ହେଉ, ସେବାରେ ହେଉ, ଶିକ୍ଷାଦାନରେ ହେଉ, ଧନ ବାଣ୍ଟିବାରେ ହେଉ, ଚିକିତ୍ସାରେ ହେଉ, ନାନାଭାବରେ ଯେତେ ପାରିବେ, ମୋ ଜାତିର ଉନ୍ନତି ସଂଗେ ସଂଗେ ବହୁ ସଦ୍‌ଗୁଣବନ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ ଗଢ଼ିଯିବି । ବିଶେଷରେ କୁସଂସ୍କାରର ସମୂର୍ଣ୍ଣ ଉଚ୍ଛେଦ ପାଇଁ ମୁଁ ବଦ୍ଧପରିକର ହେବି ।" (ଜୀବନ ଚରିତ : ପୃ: ୧୬୩-୬୪) ଏତିକିବେଳେ ପୁଣି ଜାତୀୟତାର ପ୍ରସାର ନିମନ୍ତେ ଉଦଗ୍ର ବ୍ୟାକୁଳତା– "ନିଜର ସର୍ବସ୍ୱ ଦେଇ ଓଡ଼ିଶାକୁ ପାଠ ପଢ଼େଇବାକୁ ମୁଁ ବସିଛି । X X ପାଣ, ହାଡ଼ି, କଣ୍ଡରା, ବାଉରି–ଯାଙ୍କୁ ମଣିଷ କରିବି । X X ଯେଉଁ ହାଡ଼ି, ପାଣ, ତନ୍ତୀ X X ଗଉଡ଼ଙ୍କୁ ଲୋକେ ହେୟଜ୍ଞାନ କରିଥିଲେ, ସେଇତ ସମାଜର ମେରୁଦଣ୍ଡ । ଏଥିରେ ଜାତିର ଗର୍ବ ନାହିଁ, ଧର୍ମର ଭିନ୍ନତା ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଆ ମାତୃଭାଷା, ସମସ୍ତଙ୍କର ଭାଷା" (ଜୀବନ ଚରିତ : ପୃଷ୍ଠା : ୨୨୩-୨୪) କେତେବେଳେ କବିମନ ପୁଣି ସ୍ୱାଧୀନତା ସମ୍ପର୍କରେ ଗଭୀର ଭାବରେ ଚିନ୍ତା କରୁଛି– "ମୁଁ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ ପାଗଳ । ଆମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱାଧୀନ ହେବୁଁ ନା କଳ୍ପନାର କଳ୍ପଲୋକରେ ଚାଲୁଥିବୁ ? X X ଗୋଲାମୀ କରି କରି ସରିଗଲୁଣି । କେବେ ବନ୍ଧନମୁକ୍ତ ହେବା ? ଆମେ ଯେପରି ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନ, ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ, ବ୍ୟବସାୟୀ, ନିର୍ଭୀକ, ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱଦେଶୀ ହେବା– ତାଇ ବ୍ରତ ଗ୍ରହଣ କରି ଭଗବାନଙ୍କ ପାଖରେ ଶପଥ ଗ୍ରହଣ କରିବା–" (ଜୀବନ ଚରିତ : ପୃ ୨୨୮) ୧୯୨୬-୨୭ ମସିହା ବେଳକୁ କୁନ୍ତଳା ଯେଉଁ ମାନସିକ ଅସ୍ଥିରତା ମଧ ଦେଇ ଗତି କରୁଥିଲେ, ଏହିସବୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଚିନ୍ତା ମଧ୍ୟରୁ ତାହାର ଏକ ସ୍ପଷ୍ଟ

ପରିଚୟ ମିଳିବ । ଯେଉଁ ବିଷୟ ପାଇଁ ସେ ନିଜର ଧର୍ମ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପରିତ୍ୟାଗ କଲେ, ତାହା ଯେତେବେଳେ ସଫଳ ହେଲା ନାହିଁ, ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅନ୍ୟ ଅବଲମ୍ବନର ସନ୍ଧାନ କରିବା ଏକ ସ୍ୱାଭାବିକ କଥା ।

ସୁଖର ଅନ୍ୱେଷଣରେ ଗୋଟିଏ ତରୁଣୀ ପ୍ରାଣର ଆକୁଳତା କିଏ ବୁଝିଲା ? ଯେଉଁ ସଂସାର ପାଇଁ ସେ ନିଜକୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ରିକ୍ତ କରି ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଦେଇଥିଲେ, ପ୍ରତିଦାନରେ ତା'ଠୁଁ ବା ପାଇଥିଲେ କ'ଣ ? ସେଇ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ବସ୍ତୁ କିଏ କ'ଣ କାହାକୁ ଦିଏ ? ତାକୁ ଯେ ଛଡ଼ାଇ ନେବାକୁ ହୁଏ, ସେ କଥା ତାଙ୍କର ଆବେଗ-ପ୍ରବଣ କବିପ୍ରାଣରେ ଧରା ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ ? ଆନନ୍ଦ ଆଉ ତୃପ୍ତି ସଂସାରରେ କେହି କାହାକୁ ଦିଏ ନାହିଁ । ସେତକ ଅଧିକାର କରିନେବାର ପଦାର୍ଥ । କ୍ଷମତା ଆଉ ପ୍ରତିପତ୍ତି ବଳରେ ତାକୁ ଅଧିକାର କରିନେବାକୁ ହୁଏ, ଏ ବିଷୟଟି ମାତ୍ର କୁନ୍ତଳାଙ୍କ ଅଭିଜ୍ଞ ମନରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହେଉ ନ ଥିଲା ।

କୁନ୍ତଳା ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଦେଖିଥିଲେ । ଜୀବନରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ, ଧନ ଅର୍ଜନ କରି ସମ୍ପଦର ନିଶା ତାଙ୍କର ମେଣ୍ଟି ଯାଇଥିଲା । ଅଭାବ ଥିଲା ଟିକିଏ ସ୍ନେହର, ଗୋଟିଏ ପ୍ରେମ ଛଳଛଳ ହୃଦୟର, ନିବିଡ଼ ଆନ୍ତରିକତାର । କୈଳାସ ରାଓ ସାମାଜିକ ବିଧିନିଷେଧ ମଧ୍ୟରେ ଯେତିକି ଦେଇ ପାରୁଥିଲେ, ସେଥିରେ ନବାନୁରାଗିଣୀ ପ୍ରେମିକାର ମନ ଭରୁ ନ ଥିଲା, ଭରିବାର ନ ଥିଲା ମଧ୍ୟ । ଯାହାହେଉ, ଜୀବନନୌକା ତାଙ୍କର ଏକଦା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲା, ଅର୍ଥ ଆଉ ପ୍ରେମରେ । କ'ଣ ଯେ ହେଲା, ପ୍ରେମ କ୍ରମଶଃ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଗଲା । ରହିଗଲା କେବଳ ଶୃଙ୍ଖଳା ଅର୍ଥ । ଅର୍ଥ ତାଙ୍କର ପ୍ରୟୋଜନ ଯେ ନ ଥିଲା, ତାହା ନୁହେଁ । ମାତ୍ର ତାହା ତାଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରାଥମିକ ଥିଲା । ସେ ଚାହୁଁଥିଲେ ସୁଖ । ତା'ର ବିନିମୟରେ ସେ ଯେ କୌଣସି ଭୟଙ୍କର କାମ କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିଲେ, ମାତ୍ର ଇପ୍‌ସିତ ବସ୍ତୁ, ନ ପାଇ କ୍ରମଶଃ ସେ ଅପ୍ରକୃତିସ୍ଥ ହୋଇ ଉଠୁଥିଲେ । ବୁଡ଼ିଗଲା ଲୋକ କୁଟାଖିଅକୁ ଆଶ୍ରା କଲାଭଳି, ଯାହାଠୁଁ ଟିକିଏ ସହାନୁଭୂତି ମିଳିବ ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ, ତାକୁ ଜାବୁଡ଼ି ଧରୁଥିଲେ । ସେ ସଦାଶିବ କାବ୍ୟକଣ୍ଠ ହୁଅନ୍ତୁ; ହୁଅନ୍ତୁ ଅବା ନଗେନ୍ଦ୍ର ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ । ଗୋଟିଏ ପିପାସିତ ପ୍ରାଣର ଆକଣ୍ଠ ପିପାସା ମେଣ୍ଟାଇବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଏମାନଙ୍କର ପ୍ରୟୋଜନ ହୋଇ ପଡୁଥିଲା । କୁନ୍ତଳା ସ୍ୱୟଂ ଲେଖିଥିଲେ–

"ଅର୍ଦ୍ଧୁତ ନିର୍ମାଖୀ ବୁଲିବି ସଂସାରେ
ଭିକାରୁଣୀ ବେଶେ ଦୁଆରେ ଦୁଆରେ
ଭଙ୍ଗା କେନ୍ଦରାରେ ଗାଇବି ତା' ନାମ
ସେତକି ମୋ ଧର୍ମ ଧାରଣା,
ଯୋଗ-ଯାଗ, ଜପ-ତପ, କାଷ୍ଠା-ନିଷ୍ଠା
ପୂଜା ପାଠ ମୋତେ ଅଜଣା ।" (ପ୍ରେମଚିନ୍ତାମଣି)

ଏହାରି ଭିତର ଦେଇ କୁନ୍ତଳାକୁମାରୀ ସତେ ଯେପରି ନିଜକୁ ଢାଳି ଦେଇଥିଲେ । ଏଡ଼େ ଜ୍ଞାନବତୀ ନାରୀଟି ନିଜର ପ୍ରିୟତମ ସହିତ ମିଳିତ ହେବାର କାମନାରେ କେତେ ଯେ ନିର୍ଯ୍ୟାତନା ଏବଂ ଲାଞ୍ଛନା ବରଣ କରିନେଇ ଉପହସିତ ହେଉଥିଲେ, ତାହା ଆଜି ଆଉ କଳ୍ପନା କରିବା ମଧ୍ୟ ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ । ତଥାପି ଏକାଗ୍ର ମନ ତାଙ୍କର ଘୋଷଣା କରୁଥିଲା–

"ସଖି ! ମୁଁ କି ତାରେ ଛାଡ଼ିପାରେ ?
ଜୀବନାଡ଼ ପଛେ ହଜିବ ହୃଦରୁ,
ଜ୍ୟୋତି ଲିଭିଯିବ ବେନି ନୟନରୁ,
X X ଯା' ପାଦେ ମୋ ଜୀବ ସେ ପଦ-ରାଜୀବ
ହେଉ, ଜନ୍ମେ ଜନ୍ମେ ଗଳାହାର ।" (ପ୍ରେମଚିନ୍ତାମଣି)

ନିଜଆଡ଼ୁ କୁନ୍ତଳାଙ୍କର ଆନ୍ତରିକ ଏକାଗ୍ରତାର କୌଣସି ଅଭାବ ନ ଥିଲା । ମାତ୍ର ଏ ପ୍ରେମ ଯେ କ୍ରମଶଃ ଏକତରଫା ହୋଇ ଯାଉଥିଲା, ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । କାରଣ ହେଉଛି କୈଳାସଙ୍କର ଉଦାସୀନତା । ପ୍ରୌଢ଼-ସଂସାରୀ କୈଳାସ ତରୁଣୀ କୁନ୍ତଳାଙ୍କ ଉଦ୍ଦାମ ପ୍ରେମ ସହିତ ପାଦ ମିଳାଇ ଚାଲିବା ଅବସ୍ଥାରେ ନ ଥିଲେ । ସେ ପୁଣି ଗୋଟିଏ ଆଡ଼େ ଦେଖୁଥିଲେ ନିଜର ପରିବାର ଓ ସାମାଜିକ ପ୍ରତିପତ୍ତିକୁ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟିରେ । ଏଭଳି କ୍ଷେତ୍ରରେ ପରିଣତି ଯାହା ହେବାର କଥା ତାହା ହିଁ ହେଲା । କୈଳାସଙ୍କର ସାଜାହାନୀ ମନ ଦାୟିତ୍ୱ ନନେଇ ପ୍ରେମର ମୋହମୟୀ ବାସ୍ନାରେ ମସଗୁଲ ରହିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲା (ଏହା ହିଁ ତ ସେ କାଳର ସାମନ୍ତବର୍ଗ କରୁଥିଲେ ।) ଯେଉଁ ଦାୟିତ୍ୱ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପୁରୁଷର ବହନ କରିବା କଥା, ନାରୀଟିଏ ସେଥିପାଇଁ ଦ୍ୱାର ଦ୍ୱାର ଭିକ୍ଷା ଝୁଲି ଧରି ବୁଲିବା (ହେଉ ପଛେ ନାରୀଟି ଶିକ୍ଷା ଓ ସଭ୍ୟତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟା) ବ୍ୟାପାରଟି ଯେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ହୃଦୟହୀନତାର ପରିଚାୟକ, ଏହା ଯେ କୌଣସି ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ୱୀକାର କରିବ ।

୧୯୨୭ ମସିହାରେ କୁନ୍ତଳାକୁମାରୀଙ୍କର ଯୋଗାଯୋଗ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀଙ୍କ ସହିତ ହେଲା । ଏହି କିଂଶୁକଧର୍ମୀ ପୁରୁଷଟିକୁ କୁନ୍ତଳାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର କାରଣ ବୋଲି କୁହାଯାଇଥାଏ । ଏଥିରେ କିଛି ସତ୍ୟତା ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି । ମାତ୍ର ମନେ ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ, ଦୀର୍ଘ ଆଠବର୍ଷର ଐକାନ୍ତିକ ପ୍ରେମରୁ କିଛି ନ ପାଇ, କୁନ୍ତଳା ଏତେବେଳକୁ ନିଜକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ମିଟାଇ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଯାଇଥିଲେ । ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ଏଥିରେ ନିମିତ୍ତ ମାତ୍ର ହେଲେ ।

କୁନ୍ତଳା ଆସିଥିଲେ ଏକ ଅଭିଶପ୍ତର ଜୀବନ ନେଇ । ସାମାନ୍ୟ ସାହାଯ୍ୟ ପାଇଁ ସେ ଯାହା ଆଡ଼କୁ ହାତ ବଢ଼ାଇଛନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ସେଠାରୁ ମିଳିଛି କେବଳ ଉପେକ୍ଷା ଏବଂ ପ୍ରତାରଣା । କୈଳାସ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ପ୍ରଥମ ପୁରୁଷ, ତାଙ୍କ ବିଷୟ ତ ଆମେ ଦେଖିଲେ । ଜୀବନଚରିତର ଲେଖକ 'ଚକ୍ରଧର', ଯାହାଙ୍କୁ କୁନ୍ତଳା ନିଜର ପୂର୍ବ ଜନ୍ମର ସନ୍ତାନମନେ କରୁଥିଲେ, ଯାହାଙ୍କର ଭବିଷ୍ୟତ ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କର ଦୁଶ୍ଚିନ୍ତାର ଅନ୍ତ ନ ଥିଲା, ବାରମ୍ବାର ଯାହାଙ୍କୁ କୋଳେଇ ନେବାକୁ ସେ ଆଗ୍ରହୀ ହୋଇ ଉଠୁଥିଲେ, ସେକ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ କୁନ୍ତଳା ଯେ ଖୁବ୍ ପାଇଛନ୍ତି, ଏହା କୁହାଯାଇପାରିବ ନାହିଁ । ଏଥିପାଇଁ ଅବଶ୍ୟ ଚକ୍ରଧରଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ଦୋଷ ଦେଇହେଉ ନାହିଁ । ଚକ୍ରଧରଙ୍କର ସୀମାବଦ୍ଧତାକୁ କୁନ୍ତଳା ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବାର ଉଚିତ ଥିଲା ବୋଲି କୁହାଗଲେ ମଧ କୁନ୍ତଳା ନାଚାର ଥିଲେ । ଯେତେ ଶିକ୍ଷିତା ଏବଂ ସ୍ୱାଧୀନ ହେଲେ ମଧ କୁନ୍ତଳା ଥିଲେ ଜଣେ ଭାରତ ନାରୀ । ସାଙ୍ଗରେ କାହାକୁ ନ ନେଇ ସେ ଡାକ୍ତର କରିବାକୁ ମଧ ବାହାରୁ ନ ଥିଲେ । ସଭା ସମିତି, ଜନ ସମ୍ପର୍କ ଯେତେ ଯାହା କଲେ ମଧ କୁନ୍ତଳାଙ୍କ ମଧରେ ଲୁଚି ରହିଥିଲା, ସନାତନ ଭାରତୀୟ ନାରୀ ଆତ୍ମାଟିଏ, ଯେ କି ଆବହମାନ କାଳରୁ ପୁରୁଷ ଉପରେ ନିର୍ଭରଶୀଳା । ସେ କେଉଁ ଯୁଗରେ ମନୁ ଭାରତୀୟ ନାରୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ 'ପିତା ରକ୍ଷତି କୌମାରେ'ର ନିୟମ ବାନ୍ଧି ଦେଇଥିଲେ, ତା' ପରଠୁଁ ଭାରତୀୟ ନାରୀ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟର ଦାବି କେବଳ ବଚନରେ ହିଁ କରି ଆସିଛି । କୁନ୍ତଳା ତେଣୁ ଚାହୁଁଥିଲେ ଜଣେ ପୁରୁଷ, ଯାହା ଉପରେ ସେ ନିର୍ଭର କରିପାରିବେ । ଯେ ତାଙ୍କୁ ବାଧ କରାଇ କାମ ହାସଲ କରିବ । କୁନ୍ତଳାଙ୍କର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ, ଯେଉଁ କେତୋଟି ପୁରୁଷଙ୍କୁ ସେ ନିଜର କରିପାରିଛନ୍ତି ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ ସେମାନଙ୍କର ଯଥାର୍ଥ ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ସେ ପାଇ ନାହାନ୍ତି । ଚକ୍ରଧର ନିଜର ଧର୍ମ, ଜାତି ବଜାୟ ରଖି ଯେତିକି କରାଯାଇପାରିଛି, ତାହା କରିଛନ୍ତି ମାତ୍ର ସେତିକିରେ କୁନ୍ତଳାଙ୍କର ବୁଭୁକ୍ଷିତ ସମଗ୍ର ପ୍ରାଣ ଶାନ୍ତ ହେଉଛି କାହିଁ ? ସେ ଲେଖୁଥିଲେ ''ମନୁଷ୍ୟ ସ୍ନେହ ଦୁର୍ବଳ । ଆତ୍ମୀୟକୁ ସେ ପରମାତ୍ମୀୟ, ଦୂରକୁ ନିକଟ କରିବାକୁ ଚାହେଁ । ଅତୀତରେ ମୁଁ ତମକୁ ଯାହା କିଛି ଲେଖିଛି ସେ କେବଳ ସ୍ନେହର ଅନ୍ଧତାରେ । ମୋର ନିଜର ଲାଭ ଲୋକସାନର ଅଙ୍କ କଷି ମୁଁ କାହାରି ଉପକାରରେ କଦାପି ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ, ମାତ୍ର

ନିଜକୁ ଢାଳିଦିଏ, ଲୋଟାଇ ଦିଏ, ସର୍ବସ୍ୱାନ୍ତ ହୁଏ । ସେହିପରି ତୁମକୁ ନିଜର କରିବାକୁ ଭାବିଥିଲି । X X ତୁମକୁ ଅତି ନିଜର ମନେ କରେ ନାଁ, ତେଣୁ ଏପରି ଭାବି ନେଇଥିଲି । କାରଣ ତୁମ ମଧ୍ୟରେ ମୁଁ ଅମୃତର ସନ୍ଧାନ ପାଇଛି । ତୁମେ ଯେ ମୋ ପୂର୍ବଜନ୍ମର ସନ୍ତାନ ।'' (ଜୀବନ ଚରିତ : ପୃ:୨୧୧) ହାୟରେ ମାତୃତ୍ୱର ଆକାଂକ୍ଷା !!! ଫକୀରମୋହନ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ ବିଫଳ ମାତୃତ୍ୱର ସାର୍ଥକ ହାହାକାରର ମୂର୍ତ୍ତିମତୀ ବିଗ୍ରହ ସାରିଆକୁ ନିଜ କଳ୍ପନାରୁ । ସେଇ ପୁଣି ଅର୍ଦ୍ଧଶତକ ପରେ ଆଲୋଚକ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତିଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ରକ୍ତମାଂସଧାରିଣୀ ହୋଇ ଉଭା ହେଲା । ତା'ର ଅତୃପ୍ତ ମାତୃତ୍ୱର କ୍ଷୁଧା ଶାନ୍ତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଶ୍ରୀ ମହାନ୍ତି ତାରି କୋଳରେ ନିଜକୁ ଲୋଟାଇ ଦେଇ ନିଜର ବାତ୍ସଲ୍ୟର ଦାବି ମେଣ୍ଟାଇବାକୁ କାମନା କଲେ । ମାତ୍ର କୁନ୍ତଳା ଏ ଯୁଗର ନାରୀ, ନିର୍ମମ ବାସ୍ତବତା । ଯେ କୌଣସି ସ୍ନେହକାଙ୍ଗାଳ ସନ୍ତାନ ତାଙ୍କ କୋଳରେ ନିଜକୁ ଲୋଟାଇ ଦେଇ ନିଜର ଜୀବନକୁ ଧନ୍ୟ କରିବାକୁ ସୁଖକର ମଣିବ । ମାତ୍ର ଚିର ଅଭିଶପ୍ତା କୁନ୍ତଳା ଏହି ଦୁର୍ଲଭ ସୁଯୋଗ ଟିକକ ବା ପାଇଲେ କାହିଁ ? ତେଣୁ ତ ସେ ନିଜର ଅସହାୟ ମୁହୂର୍ତ୍ତର ଏକମାତ୍ର ଅବଲମ୍ବନ କଲମ ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରକାଶ କରିଗଲେ-

''ଲାଂଛନା ଗଂଜନା ଶତ ଭର୍ତ୍ସନା ଜୀବନେ
ପଦେ ପଦେ ଅପମାନ ପୀଡ଼ଇ ମରମେ,
ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଶେଳ ଶିଳା ଅବା କଠିନ କୁଳିଶ
ପ୍ରହାରେ ଜର୍ଜର ହିଆ, ଜୀବନ ମୋ ବିଷ ।''

ଏହି ବିଷଦଗ୍ଧ ପ୍ରାଣରୁ ଅମୃତ ସୃଷ୍ଟିର ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ କାମନା ନେଇ ତାଙ୍କର ଉପେକ୍ଷିତ ଆତ୍ମା ଆର୍ତ୍ତ ଚିତ୍କାର କରୁଥିଲା-

''ପାଷାଣେ ପିହିତ ଭାଗ୍ୟ ବିଚାରିଛ ସଖା,
ପାଷାଣ ପ୍ରାଣରେ ତେଣୁ ନ ପଶଇ ଦକା ।
ଉଚ୍ଚାସନେ ସ୍ୱଚ୍ଛ ମନେ ଆରାମ ଶୟନେ,
ହରୁଛ ଦିବସ ନିଶି, କାନ୍ଦେ ମୁଁ ଅୟନେ ।
ମୋ ରକ୍ତ ତପତ ଧାରେ,
ମୋର କ୍ରୂର ହାହାକାରେ
ବୁଡ଼ି ରହିଅଛି ତବ ଜୀବନ ସମ୍ପଦ
ନ ମିଳେ ମୁକତି ମୋତେ ଧାୟି ତା ଶ୍ରୀପଦ ।
ତୁମେ ବୀର ତୁମେ ଗୁଣୀ,
ମୁଁ ହୀନ ଅଜ୍ଞାନ ପ୍ରାଣୀ
ତୁମରି ସଭ୍ୟତା ପାଶେ ତୁମରି ଆଲୋକେ
ତୁମ ବିନା ବାସ ମୋର ଅନନ୍ତ ନରକେ ।।

(ଅଭିଶପ୍ତର ଅଭିମାନ-ସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗ)

କିଏବା ଏଇ ଅଶାନ୍ତ ଆତ୍ମାର ଅତୃପ୍ତ ଆର୍ତ୍ତନାଦର ମୂଲ୍ୟ ଦେଲା ? କୁନ୍ତଳା ହାତ ବଢ଼ାଇ ଥିଲେ ଶକୁନ୍ତଳାଙ୍କ ଭଳି, ପୁଣି ପାର୍ବତୀଙ୍କ ଭଳି, ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ଭାଗ୍ୟକୁ କେହି ଦୁଷ୍ମନ୍ତ କିମ୍ବା ଶଙ୍କର ଜୁଟିଲେ ନାହିଁ ତାଙ୍କ ହାତ ଧରି ପାଖକୁ ଟାଣି ନେବାକୁ । କୈଳାସ ଜୀବନରେ ଦେଣା ପାଉଣାର ହିସାବ ନିକାଶ କରୁ କରୁ ସମୟ କଟାଇ ଦେଲେ, ଗୋଟିଏ ଦୁର୍ଲଭ ଜନ୍ମକୁ ବ୍ୟର୍ଥ କରିଦେଇ ।

ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ କରିବାର କିଛି ନାହିଁ ଯେ, ବ୍ରହ୍ମଚାରୀଙ୍କ ସହିତ କୁନ୍ତଳାଙ୍କର ଯୋଗାଯୋଗ, ବିଧାତାଙ୍କର ନିର୍ମମ ପରିହାସ । ମାତ୍ର ଏଥିପାଇଁ ମଧ୍ୟ କୈଳାସଙ୍କର ନିଷ୍ଠୁର ନୀରବତାକୁ ହିଁ ଅଙ୍ଗୁଳି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରାଯାଇପାରେ । ଘାଟଶିଳାର ସେଇ ବିଦାୟର ନିର୍ମମ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ କୈଳାସ ଯଦି ଥରେ ମାତ୍ର କହି ଥାଆନ୍ତେ, "ଆସ କୁନ୍ତଳା, କୈଳାସ ଚିରଦିନ ତୁମର । ତାକୁ ଛାଡ଼ି ତମେ ଯିବ କୁଆଡ଼େ ?" ତେବେ କ'ଣ କୁନ୍ତଳା ତାକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିଦେଇ ଅନିଶ୍ଚିତ ଭବିଷ୍ୟତ ଆଡ଼କୁ ପାଦ ବଢ଼ାଇ ଥାଆନ୍ତେ ? ମନେରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ, ବ୍ରହ୍ମଚାରୀଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ପରିଚୟ ସେତବେଳକୁ ସୁଦ୍ଧା ସେତେ ନିବିଡ଼ ହୋଇ ନାହିଁ । କୁନ୍ତଳା ତାଙ୍କ ଉପରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପରେ ନିର୍ଭର କରିନାହାନ୍ତି । କୈଳାସଙ୍କ ମନରେ ଈର୍ଷ୍ୟା ସଂଚାର କରାଇବାକୁ ସେ ହୁଏତ ତାଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଅନ୍ୟ ଏକ ପୁରୁଷ ରୂପରେ ଠିଆ କରାଇବାକୁ ଚିନ୍ତା କରୁଛନ୍ତି ମାତ୍ର । ତେବେ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସୁଦ୍ଧା କୈଳାସଙ୍କର ମୌନତା ତାଙ୍କୁ ଯେ କିଭଳି ବ୍ୟଥିତ କରିଥିବ; ତାହା ଅନୁଭବୀ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କେହି ଜାଣିବା ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ । କୁନ୍ତଳା ଏଥର ଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ କଲେ ଆଲୋକରୁ ଅନ୍ଧାର ମଧ୍ୟକୁ । ଥରେ ବାଟକୁ ଗୋଡ଼ ବଢ଼ାଇ ଦେବାପରେ, ଆଉ ପୁଣି ଲେଉଟି ପଛକୁ ଅନାଇବାର କୌଣସି ଉପାୟ ମଧ୍ୟ ନ ଥିଲା । (କଟକର ନିଜର ସମସ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ସେ ଭାଙ୍ଗିଦେଇ ଯାଇଥିଲେ ।) ପୁଣି ଦୀର୍ଘକାଳ ଧରି ନିଜ ଜୀବନ ସହିତ ଯେଉଁ ଲୁଚକାଳି ସେ ଖେଳୁଥିଲେ, ଏଣିକି ଆଉ ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କର ଧୈର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ନ ଥିଲା । ଯାହାହେଉ, ଏହାର ଶେଷ ଦେଖିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ । ତେଣୁ ଭବିଷ୍ୟତ ହେଉ ମଧ୍ୟ ଅନିଶ୍ଚିତ, ତାକୁ ଆପଣାର କରିନେବା ବ୍ୟତୀତ ତାଙ୍କର ଆଉ ଅନ୍ୟ ଉପାୟ ନ ଥିଲା । ଭାଗ୍ୟର ବିଡ଼ମ୍ବନା ଦେଖନ୍ତୁ, ଯେଉଁ ଦୁଇଜଣ ପୁରୁଷଙ୍କ ଉପରେ ସେ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିର୍ଭର କରି ଆସିଥିଲେ ଉଭୟେ ଏହି ବିଦାୟ ଲଗ୍ନରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥାଇ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀଙ୍କ ହାତକୁ ତାଙ୍କୁ ଟେକିଦେଲେ । କୁନ୍ତଳା ନିଜକୁ ଜାଳିଦେବା ନିମନ୍ତେ, ନିଜ ଉପରେ ଚରମ ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବା ନିମନ୍ତେ ସବୁମତେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ । ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ସେଥିରେ ସାମାନ୍ୟ ସହାୟତା ମାତ୍ର କରିଛନ୍ତି । କୁନ୍ତଳା ହୁଏତ ଏତେବେଳକୁ ବୁଝିପାରିଥିଲେ, ଦେବତା ବୋଲି ଯାହାକୁ ସେ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଭକ୍ତି କରି ଆସୁଥିଲେ, ସେ ସାମାନ୍ୟ ବାଳିଗରଡ଼ାଟିଏ ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ । ଯେଉଁ ପାତ୍ରରେ ନିଜ ହୃଦୟର ସମସ୍ତ ପ୍ରୀତିମଧୁକୁ ସେ ଢାଳି ଦେଉଥିଲେ, ସେଇଟି ଗୋଟିଏ ଫୁଟାପାତ୍ର ମାତ୍ର । ତେଣୁ କୁନ୍ତଳା ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଜୀବନର ନୂତନ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଅନ୍ୱେଷଣରେ ଅନିଶ୍ଚିତତାର ପଥରେ ପାଦ ବଢ଼ାଇଲେ, କିମ୍ବା ବାଧ୍ୟ ହେଲେ । କୈଳାସ, କୁନ୍ତଳାଙ୍କ ଜୀବନର ପ୍ରଥମ ପୁରୁଷ । ତାଙ୍କଠାରୁ କୁନ୍ତଳାଙ୍କର ପ୍ରୟୋଜନ ଚିରଦିନ ପାଇଁ ଶେଷ ହୋଇ ଯାଇ ସମ୍ପର୍କ କେବଳ ଔପଚାରିକତା ମଧ୍ୟରେ ବଜାୟ ରହିଲା ।

କୁନ୍ତଳାଙ୍କର ଜୀବନୀକାର ଚକ୍ରଧର ମହାପାତ୍ର, ତାଙ୍କର ଏହି ଆଚରଣକୁ ସାମାନ୍ୟ ଅଶ୍ରଦ୍ଧାର ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିଛନ୍ତି ଏବଂ କୁନ୍ତଳାଙ୍କ ଏହିଭଳି ଆଚରଣକୁ ଘୃଣା କରୁଥିବାର ମଧ୍ୟ ଲୁଚାଇ ନାହାନ୍ତି । ହୁଏତ ସାଧାରଣ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏଥିରେ ସତ୍ୟତା ଥାଇପାରେ ମାତ୍ର ଟିକିଏ ତଳେଇ କରି ବିଚାର କଲେ, କୁନ୍ତଳାଙ୍କର ଅନନ୍ୟୋପାୟତା ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖାଯିବ । ପାପପୁଣ୍ୟ, ନ୍ୟାୟ-ଅନ୍ୟାୟ ସମ୍ପର୍କରେ କୁନ୍ତଳା ସେତେବେଳକୁ ପ୍ରାୟ ନିସ୍ପୃହ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ । ସେ କେବଳ ତାହା ହିଁ କରୁଥିଲେ, ଯାହା ତାଙ୍କୁ କରିବାକୁ ପଡୁଥିଲା ।) ଆମେ ଅଧିକାଂଶ ତାହା ହିଁ ତ କରୁ । ଉଠାଇବାକୁ ପଡୁଛି । କୈଳାସ ଚକ୍ରଧରଙ୍କୁ ଲେଖିଲେ- ସାରା ଜୀବନ ଧରି କିଛି ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ବ୍ୟାକୁଳ ଭାବରେ ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରିବା ପରେ, ପୁଣି ନିଜର ସର୍ବସ୍ୱ ଦେଇ ସାରିବା ପରେ, ଅଞ୍ଜଳି ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ପ୍ରକୃତରେ ଶୂନ୍ୟ ରହିଗଲା, ସେତେବେଳେ ସେ କ'ଣ ଅବା କରିଥାଆନ୍ତେ ? ଆଉ ଅପେକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ସମୟ ତ ବସି ନଥିଲା, ଦେଇ

ସାରିବା ପରେ , ଅଞ୍ଜଳି ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ପ୍ରକୃତରେ ଶୂନ୍ୟ ରହିଗଲା, ସେତେବେଳେ ସେ କ'ଣ ଅବା କରିପାରି ଥାଆନ୍ତେ ? ଆଉ ଅପେକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ସମୟ ତ ବସି ରହି ନ ଥିଲା । ଚିରକ୍ଷୁଧିତ ବ୍ୟକ୍ତି ଯଦି ଖାଦ୍ୟ ଲାଳସାରେ ଇତସ୍ତତଃ ଧାଏଁ, ତେବେ କ'ଣ ଆମେ ସେଥିପାଇଁ ତାକୁ ନିନ୍ଦା କରିବା ?

ଦୀର୍ଘକାଳ ଧରି କୁନ୍ତଳା ହୃଦୟରେ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ସ୍ୱପ୍ନକୁ ଲାଳନ କରି ଆସୁଥିଲେ ନାରୀମାନେ କେବଳ ପୂର୍ଣ୍ଣତା ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କର ଏହି ଏକମାତ୍ର କାମନାକୁ ଅଯୌକ୍ତିକ ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରିବ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଯୋଗ୍ୟତା ସମ୍ପର୍କରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠାଇବା ନିଷ୍ଠୁରତା ହେବ । ତଥାପି ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ସେହି ଏକମାତ୍ର କାମନାପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବାର ସକଳ ଉପାୟ ବ୍ୟର୍ଥ ହୋଇଗଲା, ସେତେବେଳେ ଚିନ୍ତାର ଭାରସାମ୍ୟ ବଜାୟ ରଖିବା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବପର ହେଲା ନାହିଁ । ଏହି ସମୟରେ କୈଳାସଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ନିଷ୍କ୍ରିୟତା ନିଶ୍ଚୟ ତାଙ୍କୁ ଚରମ ଆଘାତ ଦେଇଥିବ । କୈଳାସ କୁନ୍ତଳାଙ୍କ ଜୀବନରୁ ନିଜକୁ ଦୂରେଇ ରଖିବା ନିମନ୍ତେ ମନେ ମନେ ସ୍ଥିର କରି ସାରିଥିଲେ ହେଁ, ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ ଏହା କୁନ୍ତଳାଙ୍କୁ କହି ନ ଥିଲେ । ଚକ୍ରଧର ଏଭଳି ଜଟିଳ ପରିବେଶରେ କୁନ୍ତଳାଙ୍କ ପାଇଁ କିଛି କରିପାରିବାର ଅବସ୍ଥାରେ ନ ଥିଲେ । ଏଇ ଅବସ୍ଥାରେ କୁନ୍ତଳା ଯେତେବେଳେ କାଳ ସିନ୍ଧୁର ଅତଳାନ୍ତ ଗହ୍ୱର ମଧ୍ୟରେ ତଳେଇ ଯିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ, ହଠାତ୍ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟକାରୀ ହସ୍ତ ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ପ୍ରସାରିତ ହୋଇ ଥିଲା ଏବଂ କୁନ୍ତଳା ଯଦି ତାଙ୍କୁ ଦେବଦୂତର ସମ୍ମାନ ଦେଇଥାଆନ୍ତି, ତେବେ ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଦୋଷ ଦେଇ ହେବ ନାହିଁ । ଏହି ମୁହୂର୍ତ୍ତ ହେଉଛି କୁନ୍ତଳାଙ୍କ ଜୀବନର ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ନମନୀୟ ଏବଂ ଉତ୍ତେଜନାପୂର୍ଣ୍ଣ ମୁହୂର୍ତ୍ତ । ଜୀବନରେ ଯେଉଁମାନଙ୍କ ଉପରେ ସେ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିର୍ଭର କରି ଆସିଥିଲେ, ସେମାନେ ଯଦି ଆଉ ଟିକିଏ ବିଚାରବନ୍ତ ହୋଇଥାଆନ୍ତେ, ତେବେ କୁନ୍ତଳାଙ୍କଜୀବନର ମାନଚିତ୍ର ନିଶ୍ଚୟ ବଦଳି ଯାଇଥାଆନ୍ତା । ତା'ପରେ କୁନ୍ତଳା ଯେଉଁ ଦଶବର୍ଷ ବଞ୍ଚି ରହିଲେ, ତାହାର ଇତିହାସ ମଧ୍ୟ ଅଭିନବ ହୋଇଥାଆନ୍ତା । । ଓଡ଼ିଶାର ସାମାଜିକ ଜୀବନ, ବିଶେଷ କରି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଯେ କିଭଳି ଗର୍ବିମନ୍ତ ହୋଇଥାଆନ୍ତା । ଓଡ଼ିଶାର ସାମାଜିକ ଜୀବନ, ବିଶେଷ କରି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଯେ କିଭଳି ଗର୍ବିମନ୍ତ ହୋଇଥାଆନ୍ତା, ତାହା ବର୍ତ୍ତମାନ କେବଳ ଅନୁମାନ କରାଯାଇପାରେ ।

କୁନ୍ତଳା ଦିଲ୍ଲୀ ଚାଲିଗଲା ପରେ ହୁଏତ କୈଳାସ ଅନୁତପ୍ତ ହୋଇଥିଲେ, ମାତ୍ର ସେ ଅନୁତାପରେ ଯଥାର୍ଥ ଆନ୍ତରିକତା କେତେ ଥିଲା, ଆଜି ଏତେଦିନ ପରେ ସେ ବିଷୟରେ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠାଇବାକୁ ପଡୁଛି କୈଳାସ ଚକ୍ରଧରଙ୍କୁ ଲେଖିଲେ- "ତୁମେ ସମସ୍ତେ ମୋତେ ଛାଡ଼ିଗଲ । କଣ କରିବି ? ଏବେ ଲଣ୍ଡା ବୃକ୍ଷ । ଯାହା ଯେତେ ଦୂର ସମ୍ଭବ ତାହା ହିଁ କରି ଯାଉଛି । ତୁମେମାନେ ତ ସ୍ୱାର୍ଥ-ସ୍ରୋତରେ ଭାସି ମୋତେ ଛାଡ଼ିଛ । ତାଙ୍କୁ କ'ଣ ଲେଖିବି ? ଆଉ ମୋର ପୂର୍ବରୁ ଅକୃତ୍ରିମ ସେହି ସମ୍ଭବର ନୁହେଁ । ସେଥିପାଇଁ ପୃଥକ୍ ଏବଂ ମୌନୀ ରହିବାକୁ ଚାହେଁ ।" (ଜୀବନ ଚରିତ : ପୃ: ୩୦୬-୩୦୮) । ଯେଉଁ ସ୍ୱାର୍ଥସ୍ରୋତାରେ ଭାସି ସମସ୍ତେ (ଅର୍ଥାତ୍ ମୁଖ୍ୟତଃ କୁନ୍ତଳା) ତାଙ୍କ ନିକଟରୁ ଦୂରେଇ ଗଲେ ବୋଲି ସେ ଅଭିଯୋଗ କରିଛନ୍ତି ସେ ନିଜେ ଚାହିଁଥିଲେ, ସେଇ ସ୍ରୋତର ଗତିକୁ ନିଜ ଇଚ୍ଛାରେ ପରିଚାଳିତ କରି ପାରିଥାଆନ୍ତେ । ଜୀବନ ଯେ ତା'ର ନିଜ ବାଟରେ ଚାଲେ ଏବଂ ଧରାବନ୍ଧା ଛକ ମଧ୍ୟରେ କ୍ୱଚିତ୍ ଧରା ଦିଏ ଏହି ମହାନ୍ ସତ୍ୟଟିକୁ କୈଳାସ କିଭଳି ଜାଣି ପାରିଲେ ନାହିଁ ତାହା ହିଁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ । କୈଳାସ କୁନ୍ତଳାଙ୍କ ପାଇଁ ଯେଉଁ ଜୀବନର ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ, ସେଥିରେ କୁନ୍ତଳାଙ୍କର ମନ ଭରିବାର ନୁହେଁ । କୁନ୍ତଳା କୈଳାସଙ୍କ ଜୀବନରେ ସ୍ଥାୟୀ ଅଧିକାରର ସମ୍ମାନରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତା ହେବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ । ଉଭୟଙ୍କର ସମ୍ପର୍କ ଆଉ ଗୋପନ ହୋଇ ରହି ନ ଥିଲା । କୈଳାସ-ଗୃହିଣୀ ତୁଳସୀ ଦେବୀ ଏ ବ୍ୟାପାରଟିକୁ ଅଗତ୍ୟା

ଗ୍ରହଣ କରି ନେଇଥିଲେ ଏବଂ କୈଳାସଙ୍କ କନ୍ୟା ଦୀର୍ଘଦିନ ଧରି କୁନ୍ତଳାଙ୍କ ନିକଟରେ ରହି ପାରିବାରିକ ସମ୍ପର୍କକୁ ଅନେକଟା ସ୍ୱାଭାବିକ କରି ଦେଇଥିଲା । ତଥାପି କୈଳାସ କୁନ୍ତଳାଙ୍କୁ ଯେତେବେଳେ ସାମାଜିକ ସମ୍ମାନ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ, ସେତେବେଳେ ନିଶ୍ଚୟ ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ସନ୍ଦେହ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ଜୀବନୀକାର ଏହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ କୈଳାସଙ୍କର ନିଷ୍କ୍ରିୟତା ସମ୍ପର୍କରେ ଯାହା ଲେଖିଛନ୍ତି, ସେସବୁ ଗ୍ରହଣୀୟ ନୁହେଁ । ଯେଉଁ ମୁହୂର୍ତ୍ତଟି ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଦୃଢ଼ତା ଆଶା କରୁଥିଲା, ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଦାର୍ଶନିକ ନିସ୍ପୃହତା ଅବଲମ୍ବନ କରି କୈଳାସ ନିଜ ପାଇଁ କ'ଣ ଭାବୁଥିଲେ, ଆଉ କ'ଣ ବା ତାଙ୍କର ହରାଇବାର ଭୟ ଥିଲା ? କିମ୍ବା ଯାହା ହରାଇବାର ଭୟରେ ସେ ନିଜ ଜୀବନର ସବୁଠାରୁ ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ବସ୍ତୁଟିକୁ ହରାଇବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଗଲେ, ତାହାର ପ୍ରକୃତ ମୂଲ୍ୟ ହୁଏତ ସେଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ତାଙ୍କ ପାଖରେ କିଛି ନ ଥିଲା । କୁନ୍ତଳାଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ସମ୍ପର୍କକୁ ସେ ସେଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଆଦୌ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉ ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ନିଜ ଜୀବନ କ୍ଷେତ୍ରରୁ ଦୂରେଇ ଦେଇ ନିଜେ ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଯିବାକୁ ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ ? ଯଦି ତାହା ହିଁ ହୁଏ, ତେବେ ସେଥିପାଇଁ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ତାଙ୍କର ଅନୁତାପକୁ କ'ଣ କୁହାଯିବ ?

ଯାହାହେଉ, କୁନ୍ତଳାଙ୍କର ଜୀବନ ଯେ ଏକ ପ୍ରବଞ୍ଚିତ ଏବଂ ଉପେକ୍ଷିତାର ଜୀବନ, ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଦିଲ୍ଲୀ ପ୍ରବାସ, ଏବଂ ସେଠାରେ ଜୀବନର ଅବଶିଷ୍ଟାଂଶ ଯାପନ, ଏହାକୁ ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ସ୍ୱପ୍ନସଉଧ ଉପରେ ନିର୍ମମ ପ୍ରତିଶୋଧ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କିଛି କୁହାଯାଇପାରୁ ନାହିଁ । କୁନ୍ତଳା ସେଇଦିନ ହିଁ ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରିଥିଲେ, ଯେଉଁଦିନ ଘାଟଶିଳାଠାରୁ ସେ ଦିଲ୍ଲୀଗାମୀ ଟ୍ରେନରେ ଉଠି ବସିଥିଲେ । ବଡ଼ କରୁଣ, ବଡ଼ ହୃଦୟ ବିଦାରକ ସେ ଆତ୍ମହତ୍ୟା । ତିଳ ତିଳ କରି ନିଜକୁ ନିଜ ହାତରେ ଶେଷ କରିଦେବା କେତେ ମର୍ମଦାହୀ, ତାହା ଭାଷାରେ ପ୍ରକାଶ କରିହେବ ନାହିଁ । ସେଠାରେ କୁନ୍ତଳା ଏକ ସର୍ବନାଶ ଖେଳରେ ପ୍ରମତ୍ତ ଥିଲେ । ସବୁ ହରାଇ ମଧ୍ୟ ସବୁ ପାଇଛିର ଛଳନାରେ ନିଜକୁ ପ୍ରତାରିତ କରି ଚାଲିଥିଲେ । ଏ ଜୀବନ ତାଙ୍କୁ ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା, ଦୀର୍ଘ ଦଶବର୍ଷ ଧରି । ଏହି ଦଶବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ନିଜକୁ ଭୁଲାଇବାକୁ ସେଇ ଦୁଃଖିନୀ ରମଣୀଟିକୁ ଯେ, କ'ଣ କ'ଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିବ, ତାହା କଳ୍ପନା କରି ନିଆଯାଇପାରେ । ଜୀବନ ଚରିତର ଲେଖକ ମଧ୍ୟ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଲେଖିଛନ୍ତି, ''ଶୁଣାଯାଏ ବିବାହ ପରଠୁଁ ତାଙ୍କର ଜୀବନ କଦାପି ଦିନକ ପାଇଁ ସୁଦ୍ଧା ସୁଖୀ ନ ଥିଲା । ସେ କଳ୍ପନାବିଳାସୀ କବିଥିବାରୁ ଆଶାମୋଦରେ ବଂଚି ରହିଥିଲେ ମାତ୍ର । ବହୁ ଉଚ୍ଚ ଆଶାରେ ତାଙ୍କର ଅନ୍ତରାତ୍ମା ମୋହିତ ରହିଥିଲା''–(ଜୀବନ ଚରିତ ପୃ.୩୯୨)

ଉପସଂହାରରେ ତେଣୁ କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ, କୁନ୍ତଳାଙ୍କ ଭିତରେ ଏ ଦେଶର ସନାତନ ଭାରତୀୟ ନାରୀ ସତ୍ତାଟିଏ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସକ୍ରିୟ ରହି, ଜୀବନର ପ୍ରତି ପଦକ୍ଷେପରେ ତାଙ୍କୁ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରୁଥିଲା । ସେ ସ୍ପଷ୍ଟ ସ୍ୱୀକାର କରୁଥିଲେ ''ହିନ୍ଦୁ ନାରୀର ସମସ୍ତ ଲଜ୍ଜା ନେଇ ଜୀବନ କଟାଇଲି, ଦିନେ ଏକା ହୋଇ ରାସ୍ତା ଉପରକୁ ଗଲି ନାହିଁ, ଦିନେ ଜୀବନର କୌଣସି ସୁଖ ସମ୍ଭୋଗ ପ୍ରତି କ୍ଷୀଣ କଟାକ୍ଷ ଦେଲି ନାହିଁ । ତଥାପି ମୋ ପ୍ରତି କର୍ତ୍ତାଙ୍କର ଏକି ଲାଞ୍ଛନା ?'' ତାଙ୍କର ପିପାସିତ ପ୍ରାଣ ଅପେକ୍ଷା କରୁଥିଲା, କୌଣସି ଯଥାର୍ଥ ଶୁଭାକାଂକ୍ଷୀର ଆନ୍ତରିକ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକୁ, ଜଣେ ସୁଦକ୍ଷ ଆତ୍ମୀୟର ସୁପରିଚାଳନାକୁ । କୈଳାସ ଯେତେଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏ ଦାୟିତ୍ୱ ତୁଲାଉଥିଲେ, କୁନ୍ତଳା ନିଶ୍ଚନ୍ତରେ ତାଙ୍କରି ଇଙ୍ଗିତରେ ନିଜକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରୁଥିଲେ । କ୍ରମେ କୈଳାସଙ୍କର ମନୋଭାବ ବଦଳିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା ଏବଂ କୁନ୍ତଳା ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କଠାରୁ ଅଧିକ ପାଇବାର କାମନାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ବିବ୍ରତ ହୋଇ ଉଠିଲେ । ପରିଣାମରେ ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକ

ଫାଟ ଦେଖାଗଲା ଏବଂ ଏହା କ୍ରମଶଃ ବଢ଼ ହେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା । କେଉଁ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଯେ ଏହା ଯଥାର୍ଥରେ ଦୁର୍ଲଂଘ୍ୟ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା, ଏହା କେହି ଜାଣିପାରିଲେ ନାହିଁ । କୁନ୍ତଳା ଏକଦା କାମନା କରିଥିଲେ-

ଆସ ମୋର ଦୀନ ହୃଦୟ ମନ୍ଦିରେ
ପ୍ରଣମିବି ପଦେ ଭକ୍ତି ନତ ଶିରେ,
ଲଗାଇ ଲଳାଟ ଚରଣ ଧୂଳିରେ,
ପବିତ୍ର ହେବି ମୁଁ ଅନ୍ତରେ ଶରୀରେ ।
ମୋହର ମୂରତି ତୁମ୍ଭ ଭିତରକୁ,
ଘେନି ନିରେଖିବି କେବଳ ତୁମ୍ଭକୁ ।
ମୋର ସତ୍ତା ଯିବ ହଜି ତୁମ୍ଭଠାରେ,
ଏଥୁ ବଳି ସୁଖ ଚାହେଁନା ସଂସାରେ ।" (ଅଞ୍ଜଳି)

ମନର ଦେବତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଅଞ୍ଜଳି ମେଲାଇ କୁନ୍ତଳା ଚାହୁଁଥିଲେ, ସତ୍ତା ହଜାଇବାର ରୋମାଞ୍ଚକର ସୁଖ ଟିକିଏ । ମାତ୍ର ଅଞ୍ଜଳି ତାଙ୍କର ଶୂନ୍ୟ ରହିଗଲା । ଆଶା ତାଙ୍କର ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ରହିଗଲା । ସୁଖତ କେହି କାହାକୁ ଦିଏ ନାହିଁ, ତାକୁ ଛଡ଼ାଇ ନେବାକୁ ହୁଏ, ବଳପ୍ରୟୋଗ କରି ଅଧିକାର କରି ନେବାକୁ ହୁଏ, ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ପ୍ରବଣ ଏକ କବିର ହୃଦୟ ନେଇ କୁନ୍ତଳା ତ ଏକଥା ବୁଝିଲେ ନାହିଁ । ହୁଏତ ସେହି କାରଣରୁ ମହାକାଳ ତାଙ୍କର ଅଞ୍ଜଳିକୁ ଶୂନ୍ୟ ରଖିଦେଲେ ।

(କୁନ୍ତଳା କୁମାରୀ ସାବତ ମହିଳା ମହାବିଦ୍ୟାଳୟର ରଜତ ଜୟନ୍ତୀ ଉପଲକ୍ଷେ ସ୍ମରଣିକା 'ଶ୍ରୀ'ରେ ୧୯୮୫-୮୬ରେ ମୁଦ୍ରିତ)

◀◀ ● ▶▶

ଡକ୍ଟର ହେମନ୍ତ କୁମାର ଦାସ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ପରିଚିତ ନାମ। ନାଟକ,ଗଳ୍ପ,ଉପନ୍ୟାସ,ଶିଶୁ ଓ ନବ ସାକ୍ଷର ସାହିତ୍ୟ ଏବଂ ସମାଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ ନିୟମିତ ଲେଖନୀ ଚାଳନା କରି ଆସୁଛନ୍ତି। ଏଥିପାଇଁ ସେ ବିପୁଳ ପାଠନୀୟ ଶ୍ରଦ୍ଧା ତଥା ସମ୍ମାନର ଅଧିକାରୀ ହୋଇପାରିଛନ୍ତି। ନିଜର ସାହିତ୍ୟିକ ଦର୍ଶନ ସମ୍ପର୍କରେ ସୂଚନା ଦେଇ ଡକ୍ଟର ଦାସ କହନ୍ତି, ମାଟି ଓ ମଣିଷର ଜୀବନ ସଂଗୀତ ଗାନ ହିଁ ହେଉଛି ପ୍ରତ୍ୟେକ ସାହିତ୍ୟିକର ଧର୍ମ। ମାଟିଠାରୁ ଦୂରେଇଗଲେ ମଣିଷ ଜୀବନଠାରୁ ମଧ୍ୟ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇଜାଏ। ଜୀବନ ବ୍ୟତିରିକ୍ତ ସାହିତ୍ୟ ପଦବାଚ୍ୟ ହୋଇନପାରେ। ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗଳ୍ପ,ଉପନ୍ୟାସ,ନାଟକ ଓ ଏକାଙ୍କିକାରେ ଏଇ ଜୀବନ ସଂଗୀତର କରୁଣ ମଧୁର ମୂର୍ଚ୍ଛନା ଶୁଣିବାକୁ ମିଳେ। 'ଗଙ୍ଗାଧର ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ', 'ଭିକାରୀଚରଣ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ','ରାମଶଙ୍କର ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ' ସମ୍ପାଦନା କରିବା ସହିତ 'କୁନ୍ତଳାକୁମାରୀ ଗ୍ରନ୍ଥମାଳା'ର ସମ୍ପାଦନା ହେଉଛି ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାଙ୍କର ସଦ୍ୟତମ ଉଦ୍ୟମ। ସତୁରୀରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ପୁସ୍ତକର (ଉଭୟ ଇଂରାଜୀ ଓ ଓଡ଼ିଆରେ) ରଚୟିତା ଡଃ ଦାସ ବହୁ ମର୍ଯ୍ୟାଦାଜନକ ପୁରସ୍କାରେ ଭୂଷିତ ହୋଇ ସାରିଛନ୍ତି।

...ପ୍ରକାଶକ...

ମହମ୍ମଦିଆ ବଜାର,କଟକ-୭୫୩୦୦୨
ଫୋନ୍ ନଂ : ୯୪୩୭୩୦୭୮୬୭
Email : manoj-prakasan@hotmail.com

ମନୋଜ ପ୍ରକାଶନ
ISBN 978-81-907347-3-8
9 788190 734738